מקום שהן רשב"א אומר יחזרו למקומן ו י ת ב ע ר ו (פסח' נכ:). לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מ ת ב ע ר י ן בשביעית (קידו' נח.). — ובמשמ' שבערו אותו: ש מ ת ב ע ר מן העולם (רש"י סוכ' מ.).

**בער**[1], ממנו בַּעַר, ב.בָּעַר, וי"א בְּעִיר.

**בַּעַר**[2], ש"ז, כהפס' בָּעַר, מ"ר בְּעָרִים, — אדם שאין לו דעת, בלי חכמה וידיעות, unwissend;ignorant: איש בַּעַר לא ידע וכסיל לא יבין את זאת (תהל' צב ז). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל וָבַעַר יאבדו (שם מט יא). ואני בַעַר ולא אדע בהמות הייתי עמך (שם עג כב). אוהב מוסר אוהב דעת ושונא תוכחת בָּעַר (משלי יב א). כי בַעַר אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (שם ל ב).

ב.**בָּעַר**, — היה בַּעַר: ובאחת יִבְעֲרוּ ויכסלו (ירמי' י ח). — נפע', נִבְעַר, — נעשה כבהמה בלי דעת: נִבְעַר כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל (ירמי' י יד). נִבְעֲרוּ הרעים ואת יי' לא דרשו על כן לא השכילו (שם כא). — ודבר נִבְעָר, בלי חכמה: אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נִבְעָרָה (ישעי' יט יא).

**בֹּעֵר**, ש"ז, מ"ר בֹּעֲרִים, — כמו בַּעַר: בינו בֹּעֲרִים בעם וכסילים מתי תשכילו (תהל' צד ח). ונתתיך ביד אנשים בֹּעֲרִים (יחזק' כא לו).

**בְּעֵרָה**, ש"נ, — שרפת האש, Brand;incendie;burning: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הַבְּעֵרָה (שמו' כב ה). השולח את ה ב ע ר ה ואכלה עצים או אבנים או עפר (ב"ק ו ד).

***בַּעֲרוּת**, ש"מ, — חסר דעת וחכמה.

**בעת**, ממנו בִּעוּת, בִּעֵת, בְּעָתָה.

**בִּעֵת**[3], פ"י בִּעֲתָה, בִּעֲתַתּוּ, מְבַעֶתְךָ, יְבַעֲתוּנִי, — הפיל עליו פחד פתאם, plötzlich erschrecken;effrayer soudainement; frighten suddenly: ורוח יי' סרה מעם שאול ובִעֲתַתּוּ רוח רעה מאת יי' (ש"א טז יד). הנה נא רוח אלהים רעה מְבַעִתֶּךָ (שם טו). אפפני משברי מות נחלי בליעל יְבַעֲתֻנִי (ש"ב כב ה). הלא שאתו תְּבַעֵת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). וחתתני בחלמות ומחזיונות תְּבַעֲתַנִּי (שם ז יד). הנה אימתי לא תְבַעֲתֶךָ (שם לג ז). היום ההוא יהי חשך וכו' תשכן עליו עננה יְבַעֲתֻהוּ כמרירי יום (שם ג ד-ה). שלא י ב ע ת ו ך חלומות רעים והרהורים רעים (סנה' קג.). אמר הקב"ה אם נגלה אני אליו בקול גדול אני מ ב ע ת ו (מד"ר שמו' ג).

— נפע', נִבְעַת, נִבְעָתִּי, נבעתתי, — נבהל מפחד פתאם: והמן נִבְעַת מלפני המלך (אסת' ז ו). כי נִבְעַת (דוד) מפני חרב (דהי"א כא ל). ויבא אצל עמדי ובבאו נִבְעַתִּי ואפלה על פני (דני' ח יז). ראיתיו רובץ בין שני סלעים ראשו דומה לעגל אזניו דומות לגדי ראיתיו ו נ ב ע ת ת י ונפלתי לאחורי (תוספתא ר"ה א יב). שהיו נ ב ע ת י ם מן הציבור העומדים על רגליהם מפניהם (רש"י ביצה כט:). שותה קובעת כוס החמה, אל תהי נִבְעַת כי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (סמא"ג, סלי' ר"ה, יודעי תרועה).

— הפע', *הִבְעִית, — כמו בִּעֵת: ה מ ב ע י ת את חבירו פטור מדיני אדם (תוספתא ב"ק ו יז). לא היה (הכה"ג) מאריך בתפלתו שלא ל ה ב ע י ת את ישראל (יומא נג:). והיו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מ ב ע י ת עצמך (שם לט:).

— נתפ', *נִתְבַּעֵת, — נבהל פתאם: בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מ ת ב ע ת (ירוש' שבת ו ח:). והיו הרוחות מתחלה מ ת ב ע ת ו ת ממנו ולבסוף התחיל מפחד מהם (מד"ר שמות ל).

**בְּעָתָה**, ש"נ, — פחד פתאם, Entsetzen; terreur; terror: לעת מרפא והנה בְעָתָה (ירמ' יד יט). — ומ"ר: לולי ב ע ת ו ת זמנו יבהלוהו ורוח עתו מבעתו אל יעצר לו לרכוב שמים לחבק זרעות עולם (כתי"ע א). לא ירדנו בפרך ולא יפרפרוהו בני ב ע ת ו ת (הג' אילת אהבים).

---

[1]) סוברים רוב החכמים כי זהו השרש שממנו נגזר בְּעִיר, עי"ש, והשם בַּעַר והפעל בָּעַר נגזרו כמו"כ מהשם בעיר. וי"א שזה שרש משנה לבור.

[2]) משקל נַעַר. ועי' הערה להשרש.

[3]) בערב' בַּעַ'ת a), בא פתאם, ובאע'ת b) נפל עליו פתאם, ומבע'ות c), נדמה מפחד.

a) بغت b) باغت c) مبغوت

תם כרך ראשון

ולא בעופרת (כלים י ג). ניקב (הכוס) ועשאו בין ב ב ע ץ בין בזפת (שם ל ג). בפתילה של ב ע ץ (ירוש' כתו' יד כד:). שעשו לו מצרים (לארונו של יוסף) שפוד של מתכת וחיבורם ב ב ע ץ (תוספתא סוט' ד ז). שפודים של ברזל היו וחיפום ב ב ע ץ (ר"ה כד:). אין עושין משקלות לא של אבר ולא של ב ע ץ (ב"ב פט:). מנורה היתה באה מן העשת מן הזהב עשאה של כסף כשירה של ב ע ץ ושל אבר ושל גיסטרון ר' פוסל (מנח' כח:).

א·**בער**[1]), ממנו א·בער, בערה, תבערה, *בעור.

א·**בער**[2]), — א) פ"ע, ביחס להאש, פעולת האש בגופים, brennen; brûler; burn : ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת (ירמי' כ ט). ובערה (הלהבה) ואכלה שיתו ושמירו (ישעי' י יז). — והחמר אשר האש פועלת עליו : הסנה בער באש (שמו' ג ב). כפשתים אשר בערו באש (שופ' טו יד). גחלים בערו ממנו (ש"ב כב ט). לזפת בערה (ישע' לד ט) — ובהשאלה, להכעס, חרון : כי בערה כאש רשעה (ישע' ט יז), לאמר חזקה מאד. תבער כמו אש קנאתך (תהל' עט ה) — ב) בער בדבר, אחזה האש בהדבר : כי בערה בם אש יי' (במדבר יא ג). ותבער בצאן ובנערים (איוב א טז). — ג) פ"י, אכלה האש, כלתה את החמר : כאש תבער יער (תהל' פג טו). — ועי' אש.

— נפע', נבער, — נאחזה בו האש, נשרף : ויש עצים שאינן נ ב ע ר י ן (ר"נ על הרי"ף פסח' טז).

— פע', בער, — א) עשה שאש תבער, anzünden ; allumer ; kindle : לא תבערו אש בכל משבתיכם (שמות לה ג). והאבות מבערים את האש (ירמ' ז יח). — וביחס להחמר הבער : ובער עליה הכהן עצים (ויקר' ו ה). — ובמשמעת הסיקהו לשרף עצים, ל ח מ ם או לבשל, לאפות : והיה (העץ) לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד טו). ולבנון אין די בער (שם מ טז). — ובבינוני : ואת האח לפניו מבערת (ירמי' לו כב). — ב) אכל את תבואת השדה החמור, הגמל, abweiden ; brouter; depasture : ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כב ד). הסר משוכתו (של הכרם) והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישעי' ה ה). — ג) עשה שלא ישאר מאומה, השבית, כלה, wegräumen; exterminer, enlever ; remove, exterminate : בערתי הקדש מן הבית (דברים כו יג). ויתר הקדש וכו' בער מן הארץ (מ"א כב מז). ובערתי אתכם מן הארץ (ש"ב ד יא). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מ ב ע ר י ם את הכל מלפני השבת (פסח' ג ו). — ועם אחרי : ובערתי אחרי בית ירבעם (מ"א יד י). הנני מבי אליך רעה ובערתי אחריך (שם כא כא). — ובמוסריות : ובערת הרע מקרבך (דבר' יג ו). ובערת דם הנקי מישראל (שם יט יג).

—פע', *בער, השדה ש ב ע ר ה אותו הבהמה : באין גדיר י ב ו ע ר כרם (ב"ם גני' לו ל). — ובמשמ' שבערו אותו מן העולם : חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כ מ ב ו ע ר (פסח' ב ג).

— הפ', הבעיר, — א) הדליק האש, anzünden; allumer; to kindle : ויבער (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' טו ה). כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה (שמות כב ה). שלשית באור תבעיר (יחזק' ה ב). והוא הקטיר בגיא בן הנם ויבער[1]) את בניו באש (דהי"ב כח ג). (היו לפניו) שתי נירות כבין נתכוון ל ה ב ע י ר את זו ו ה ב ע י ר את זו חייב אחד כבה ואחד דולק נתכוון לכבות את הדלק ו ה ב ע י ר את הכבה ל ה ב ע י ר את הכבה וכיבה את הדלק (תוספתא שבת יא ה). — ב) עם אחרי, עשה שלא ישאר ממנו דבר, vertilgen ; exterminer ; exterminate : הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו (מ"א טז ג). — ג) השחית תבואת השדה ע"י בהמות : כי יבער[2]) איש שדה או כרם ושלח את בעירה (שמות כב ד).

— נתפ', *נתבער, — נפל תחת חובת הבעור : היה אפשר לבערו דמיהן מ ת ב ע ר י ן בשביעית (שבי' ז ב). פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מ ת ב ע ר י ן בכל

לזה מהמאמר במנחות המובא בפנים, שמנה שם ב ע ץ ואבר וגיסטרון, וגיסטרון שהוא קסטירא הוא בדיל, אלא שרגם"ה (ב"מ כג :) ורש"י (מנח' במקום הנזכר) לעזו גיסטרון ב מ י ט ל, שהוא תערובת. ואולם בירוש' סנה' במקום המובא בפנים על השאלה מהו פתילה של ב ע ץ אמרו רבנן דקסרי' בפרוש: א ב ר ו ק ס ט י ט י ר י ו מ ע ו ר ב י ן.

[1]) אין בערב' שרש זה במשמע' שרפה, אלא אם נניח יחס בין בער ובין שעל a) שבערב'.
—[2]) בערב' שעל b).

a) شعل b) شَعَلَ

[1]) י"ס כי צ"ל ויעבר. —[2]) עי' הערה לב.בעה.

בין הנשים (כתוב׳ ד :). שבע בעילות ב ע ל אותו רשע (יבמ׳ קג.). מהו ל ב ע ו ל בתחילה בשבת (כתוב׳ ז). — נפ׳, נִבְעֲלָה, — שבעלו אותה : תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם תחת שנואה כי תִבָּעֵל ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כא-כג). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ו ש נ ב ע ל ה בעילת זנות (יבמ׳ ו ה). אינו דומה ה נ ב ע ל ת ברצון ל נ ב ע ל ת שלא ברצוי (תוספת׳ כתוב׳ ג ו). ה נ ב ע ל ת לקטן חייבת שהיא אשתו של גדול (שם יבמ׳ ה י). בתולה נישאת ברביעי ו נ ב ע ל ת בחמישי (כתוב׳ ה.). היא אומרת נ ב ע ל ת י (יבמו׳ קיב .). — ובמליצה : כי חפץ יי׳ בך (באֻמת ישראל) וארצך תִבָּעֵל (ישע׳ סב ד).

— הפ׳ הִבְעִיל : ה ב ע ל ת י ה (את בתי) לאחד מכל הפסולין לה אינו נאמן (ירוש׳ קדוש׳ ג סד:).

—התפ׳ נִתְבַּעֵל : ה ת ב ע ל י לי בטלה זה (ע״ז סג.). שפחה בעולה שנ ת ב ע ל ה קודם (רגמ״ס כרית, יב:).

# בָּעַל[1],
— בָּעַל בדבר, בפלוני, היה נדהם ונבוך ולא ידע מה לעשות בו, verlegen sein;être perplexe be perplexed : שובו בנים שובבים נאם יי׳ כי אנכי בָּעַלְתִּי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון (ירמ׳ ג יד). — ובמשמעת מאס בו, כמו בחל,געל, verabscheuen;abhorrer;to loate לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו׳ אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בָּעַלְתִּי בם נאם יי׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו׳ והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (שם לא לב-לג).

# בַּעֲלָה,
ש״נ, סמי׳ בַּעֲלַת, מ״ר בְּעָלוֹת, סמי׳ בַּעֲלוֹת — אשה שדבר מהדברים שיך לה, שהוא קנינה, Besizerin;maitresse de,mistress: אחר הדברי׳ האלה חלה בן האשה בַּעֲלַת הבית (מ״א יז יז). — ומ״ר : ובישנן (המשרתות) את ילדי ב ע ל ו ת בתיה (יל״ג, ספור כעכור נעלים). — אשת ב ע ל ת ח ו ב (כתוב׳ יו), שיש לה חובות אצל אחרים. — ובמשמעת אשה ממעמד אנשים אמידים : שמחייבין אותו (את הבעל) ליתן לה בגדים הראויים בימות הגשמים ובימות החמה בפחות שלובשת כל אשה ב ע ל ת ב י ת שבאותה מדינה (רמב״ם, הלכות אישות יג). — ובהשאלה, בַּעֲלַת דבר פלוני, אשה מצינה בדבר ההוא, שיש לה הסגולה ההיא וכדומה : בקשו לי אשת בַּעֲלַת אוב (ש״א כח ז), שיודעת להעלות אוב. מרב זנוני זונה טובת חן בַּעֲלַת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו׳ ג ד). ב ע ל ת אברים (כרכ׳ לב.), אשה שאבריה גדולים. — ב ע ל ת יופי (תענ׳ כד.). ב ע ל ת מום (תמו׳ כז.), בהמה שיש בה מום. — ב ע ל ו ת גוי : שהיו (בנות ירושלם) ב ע ל ו ת נ ו י והיתה כל אחת מהן אומרת אם תילכד ירושלם אני באה לידי גאולה שאני ב ע ל ת נ ו י (פסיקתא רב׳ לא). טלית ב ע ל ת חמש (מנח׳ לז:), שיש לה חמש כנפים. היה רגיל לעשות כל חתיכה ב ע ל ת שלש קרנות (רש״י ביצ׳ כח.). אבל היא ב ע ל ת מצח ועזות (אמרי בינה על משלי).

# °בַּעֲלִית,
ש״נ, — כמו בַּעֲלָה : ב ע ל י ת תכלית (אמונה רמה א ד).

# °בַּעֲלָן[1],
ש״ג, לנק׳ בַּעֲלָנִית, מ״ר בַּעֲלָנִים, -ניות, — מי שחפץ בדבר, שיש לו תשוקה לזה, בלשון העם : הנה בילדותי שהיו כוחותי עמי הייתי ב ע ל ן להתעסק תמיד להעמיד העננים כדי שאקדש הלבנה (זכרון טוב, ספורי מעשיות של הצדיק מנעסכיז יט:).

# °בַּעֲלָנוּת,
ש״נ, מדת הבעלן, חפץ מיוחד לעשות דבר מה : זו ב ע ל נ ו ת לעשות ככה. נהוג בפי העם.

# °בַּעֲלַת הַלַּהַב,
— אחת מצורות הכוכבים : והצורות השמאליות הם (ו)אחת ועשרים וכוכביהם (ו) שם האחת עיש ובניה וכו׳ והרביעית ב ע ל ת ה ל ה ב וכוכביה י״א (ראשית חכמה לראב״ע,א).

בע״מ, ר״ת : בעל מלאכה, בעל מנת.

# *בַּעַץ[2],
ש״ז, — מתכת, הרכבה של בדיל ועופרת, Legierung v. Zinn u. Blei ; claire-étoffe alloy of tin and lead : אין מקיפין לא ב ב ע ץ

---

[1]) בערב׳ בַּעַל בְּ(a בַּעַל באמרה, דהש ופרק וברמ פלם ידר כיף יצנע פיה (לסאן אלערב). — ונראה כי הוא שרש אחר, דומה לבחל וגעל.

(a [illegible]

[1]) י״א כי זו המלה השגורה בפי ההמון (של האשכנזים) היא לא ב ע ל ן כ״א ב ל ע ן.

[2]) סברים שזו מלה מסורסת מן א ב ץ, עי״ש. ות״י ו ב ד י ל (יחזק׳ כב יח) ובעיץ. והנה פרשו המפרשים גם בעץ זה שהוא הבדיל ממש, בלעז Zinn;étain;tin. אך ממה שהשתמשו במלה זו עפי״ר לענין הקפת שתי מתכיות וחבורן יחד יש ללמוד ש ב ב ע ץ קראו לא להבדיל הטהור אלא לאחת מהרכבותיו עם העופרת שמשתמשים בה עפי״ר ל ה ק י ף ו ל ל ח ם את המתכיות. וקצת ראיה

עליהם ושל בעל הבית הרי אלו חוצצין ושל בעל הבית שאינו מקפיד עליהן ושל עני הרי אלו חוצצין (שם מקו׳ ז ג). הכל לפי כבוד בעל הבית והכל לפי כבוד האורחים (שם כרכו׳ ד יח). השוכר את הפועלים בין שהטעו את בעל הבית ובין שבעל הבית הטעה אותם וכו׳ (שם ב״מ ז א).—ובמשמעת אדם סתם שאין לו תפקיד מה או אומנות, וכדומה לזה. בנגוד לאפוטרופוס: יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להם אביהם אפוטרופוס (גיט׳ה ד).—ובנגוד לאומן׳ לרופא, לחנוני, לנחתום, לגנן, וכיוצא בזה: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומים טמא (כלים ה ה). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה (שם יב א). קנה מאזנים של סרוקות טמא מפני אונקליות ושל בעלי בתים אם יש בו אונקליות טמא כסוי טני מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (שם כ). הלוקח מן התגר וכו׳ הלוקח מבעל הבית (שם דמאי ד כא). מוכר לתגר ואין מוכר לבעל הבית (שם ע״ז א כא). קנובת ירק של גננים אבל בקנובת ירק של בעלי בתים אף רבנן מודין (ירוש׳ תרומה, יא מח.). — ובמשמעת אנשים אמידים, לא עניים: בא המלך וישב במדינה סמוך לביתו ואמר להשרים והדוכסין שלו כמה בעלי בתים יש להם תנו להם כך וכך חטים ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם כמה עניים ואביונים יש בהם וכו׳ (תד״א כב). — ואנשים שאין תורה וחכמה והלמודים אומנותם [1]: וזכור כמה בעלי בתים יש בהם בישראל שאין להם פרנסה יעוסקים בתורה בכל יום (שם יט). אם יהיה חכם קהל יספיק לו (הספר) וכו׳ ואם הוא בעל הבית ימצא לו נחת רוח ואם הוא מלמד תינוקות מה טוב ומה נעים (עמק הבכתא, כראבית הבירים והמבלי׳). כל הקושיות האפשריות שיעלו בלב בעל הבית ואיש בינוני (REJ 1891, Janv. 83). — כל ראש בית אב שהוא אחד מיחידי הקהלה: קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש (פנקס קראקא, שנת בלת, אוצה״ס ד).

**בַּעַל שֵׁם**, מ״ר בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת, — אדם עושה נפלאות בכח שמות הקדש: כי היה בינינו גדול הדור ושמו האלוף והגאון פ״ה מוהר״ר גדליה והוא היה בעל שם ועשה בשמות שחיה רחוב היהודים מלא בעלי מלחמות (ספרי המנהגים של וירמייזא). טעות קצת אנשים שקוראים עצמם בקצת ארצות ידועות איני רוצה לפרסם גנותם בשם מפורסם בדרכי הקבלה בעלי שמות והטעות היא שהם חושבים שיעשו פליאות עם כח השמות בהשבעות (ר״א אבולעפיא, שבע נתיבות, כב). במדינה זו חשוב בעל שם ובאמת היו כמה בעלי שמות אמתיים וצדיקים ועתה נתרבו הרבה בעלי שמות של שקר (מגיד סיחות עד). כגון מדינת אשכנז שאין להם אמונה בבעלי שמות (שם עה). האחד היה מבני החרשים מפתח חותמות ומחוקק מטבעות, השני בַּעַל־שֵׁם כותב קמיעות (יל״ג, עם עקב תתנפל). ומשיחי שקר עמדו בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת ובעלי קבלה, ויפקידו עלינו בהלה (הוא, מחשכי קלין).

**בָּעַל**[1], פ״י, פתי׳ יִבְעַל,—א) שם שלטונו על אחר, נהיה לו לאדון, beherrschen ; devenir maitre de ; to have dominion over: יי׳ אלהינו בְּעָלוּנוּ אדנים זולתך (ישע׳ כו יג).— ב) בָּעַל אשה, נהיה לה לבַעַל, heirathen eine Frau ; épouser une femme; to take a wife: כי יקח איש אשה וּבְעָלָהּ (דבר׳ כד א). ואחר כן תבוא אליה (אל השבויה) וּבְעַלְתָּהּ והיתה לך לאשה (שם כא יג). הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בְּעֻלַת בעל (ברא׳ כ ג). כי ימצא איש שכב עם אשה בְּעֻלַת בעל ומתו גם שניהם (דבר׳ כב כב).— ובמליצה: כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כי בֹעֲלַיִךְ עשיך יי׳ צבאות שמו (ישע׳ נד ד-ה). כי יבעל בחור בתולה יִבְעָלוּךְ בניך (שם סב ה). — ואמר המשורר: נטוש תאוה אחי שכל והשמחה היה בועל (רמב״ע, תרשיש ט).—ג) *ביחוד, שכב אשה, beischlafen; cohabiter avec une femme ; have sexual inter course: עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה (יבמ׳ ה ב). הסרים שחלץ ליבמתו לא פסלה בעלה פסלה מפני שהיא בעילת זנות וכן אילונית שחלצו לה אחין לא פסלוה בעלוה פסלוה (שם ח ה). מי שפרסה אשתו נדה ולא בעל הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה

---

להיות דגושה מדין הדחיק.— [1]) וכן במשמ׳ זו בסגנון ארמי אבל עצם השם בעברית: ותלמידי דיתבי וגרסי ואתי בעלי בתים למשמע למילף מפלפולייהו (סדר רב עמרם, שחרית ג).

[1]) בערב׳ בַּעַל a).

a) بعل

(סנהד' כו :), מי שאוהב הנאות. — ומ"ר : *בעלי הנאות (תוספתא סוטה יד א). — *בעל זקן (מס' סופרים יד יד), שזקנו גדול. — *בעל זקנה (מנח' סה.), אדם זקן. — *בעל זמורה (שבת קמה :), נושא הזמורה, עי' זה. — *בעלי זרועות (ב"מ קיח.), תקיפים, העושים בכח הזרוע. — *בעל תדר, משרת החדר : ויוציא מאוצרותיו חמשת אלפים ככרי זהב ויתנם לבעל חדרו (יוסיפון ט). — *בעל חוב (כתוב' ח ט), מי שחייבים לו, המלוה. — ומ"ר : בעלי חוב (תוספתא שם י ב). — ובעלי חובים (טור חו"מ קד). — ובלשון ההמון, הלווה: הוא בעל חוב גדול. — *בעל חֹטֶם, שחטמו גדול, ארוך. — *בעלי חטוטרת (בכור' ז א), שיש להם חטוטרת. — *בעל חי, בעלי חיים (שבת קיח :), להבדיל מן הצמח, והוא כנוי לכל הבהמות והחיות. — *בעל חכמה (ב"ב ט :). — בַּעַל חֲלוֹמוֹת, מי שדרכו לחלום חלומות : הנה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הלזה בא (ברא' לז יט). — *בעל החלום, החלומות, כנוי למלאך הממונה על החלומות (תוספתא מע"ש ה ו). — בַּעַל חֵמָה (נחום א ב), הכועס במהרה, הרבה. — בעל כח. — *בעל הכים, עי' זה. — בַּעַל כָּנָף (משלי א יז), העופות. — *בעל כעס. — *בעלי כשפים (מנח' סה.), בקיאים בכשפים. — *בעל לחמו של פלוני, מי שאוכל לחם אצלו תדיר : אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך (ב"ס גני' ט יו). בַּעַל לָשׁוֹן (קהלת י יא), מלשין. — ו*מי שיודע לשונות : חיזרתי על כל בעלי לשונות וכו' ולא אמר לי אדם דבר (ירוש' ב"ב ט יו ג). — בַּעַל מְזִמּוֹת (משלי כד ח). — *בעל מחשבות, השקוע במחשבות הרבה : בעלי מחשבות אתם (סנה' יט :). — *בעל המעות (כתוב' לח :). *בעל מעשה (תשו' גאו' ליק ב). — *בעלי מצוה. — *בעלי המקח (תוספת' ב"מ א יא), מי שקנה דבר. — *בעלי מקרא. — *בעלי מראה (מנח' סה.), שיש להם הדרת פנים. — בַּעַל מְשַׁחִית (משלי יח ט), מי שמשחית הרבה, וכן נהגו לאמר. — *בעל מחבר, לאמר מחבר ספר. — *בעל נחמות (כתוב' ח :). — בַּעַל נֶפֶשׁ (משלי כג ב, — נא' סה :), שיש לו נפש חזקה. — *בעלי העיון (ר"י אבן לטיף, ספר השמים). — *בעל עצמות (ספרא ד). — *בעלי העקשות. — *בעל פקדון (ירוש' שבת ד ו ד), שמפקידין אצלו. — *בעל פיקה (בכור' ז ו), שיש לו פיקים ברגליו. — בַּעַל פִּיפִיּוֹת : הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בַּעַל פִּיפִיּוֹת תדוש הרים (ישעי' מא טו), שיש לו הרבה פיות. — *בעל פלפול (ב"ב קמה :), שיודע לפלפל. — בַּעַל פְּקִדֻת (ירמיה לז יג). — *בעל צדקה (מד"ר במדב' ג). — *בעל צורה, שיש לו הדרת פנים, נכבד. — *בעלי קומה (מנח' סה.). *בעל קווצות (פסיקתא רב' כו), שיש לו קווצות בראשו. — *בעל קרי (מנח' ח א), שראה קרי. — בעל קרנים, שיש לו קרנים. — ו*איש שאשתו מזנה תחתיו (עמנואל יח). — *בעלי ראתן (כתוב' עז :), חולה במחלה זו. — *בעלי שיבה (נדר' ל :), אשר שערותיהם לבנות. — *בעל שֵׁם, אדם ששמו מפרסם, ואדם שעושה נפלאות : והוא היה בעל שם (המנהג' של וירמייזא). ר' ישראל בעל השם, ועי' להלן. — *בעל שמועות (חגי' יד.). — *בעל שקר (תנחומ' בובר, שלח). — *בעל שתים, מי שאין תוכו כברו : איש רע בעל שתים (ב"ס גני' ו א). — *בעל תורה (ירוש' סוט' ג כא ד), שיודע תורה. — *בעל תכלית ובלתי בעל תכלית, שיש לו סוף, מצוי מאד. — ובלשון ההמון : מי שמבקש תכלית במעשיו. — *בעל תריסים (ברכ' כו:), יודע להתוכח בהלכה. — *בעל תשובה, שחזר בתשובה. — *בעלי תשובות, מי שעונה תשובות הרבה (מד"ר ברא' ב). — *בעל ספר פלוני, מחברו : בעל הכוזרי, בעל מורה נבוכים, בעל בחינת עולם.

## *בַּעַל אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים[1], — הוא הנדל,

: **Tausendfuss ; mille-pieds ; milliped**

בבעל ארבעה וארבעים רגל הוא בעל חי ידוע (קאנון ד ו ה יט).

## *בַּעַל בַּיִת, בַּעַל הַבַּיִת, ומ"ר בַּעֲלֵי בָּתִּים, בַּעֲלֵי-בָתִּים[2], — בנגוד למי שאינו אדון הבית,

אורח, עני, פועל עובד אצל אדם, וכיוצא בזה : העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). בעל הבית שנתן פיאה לעניים לא יטול בעל הבית לקט מן העניים (תוספתא פאה ב ב). קשרי עני שמקפיד

---

[1]) בערב' אם ארבע וארבעין a).

[2]) במשניות המנקדו' הנדפסות בקצת מקומות ב בתים רפויה ובקצת מקומות דגושה. והקריאה המסורה של האשכנזים בעלי בתים ב בתים דגושה לעולם. ואין הברה זו מתנגדת לדין בגד כפת אחרי אהוי, מפני ששתי המלים נקראים בחטיפות כמו שתי מלים מוקפות ויכולה הבית

---

a) أم اربع واربعين

או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו׳ ונקרב בַּעַל הבית אל האלהים (שם כב ו-ז). — ומ״ר גם ליחיד: ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בִּבְעָלָיו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל וגם בְּעָלָיו יומת (שם כא כח). ואם גנב יגנב מעמו ישלם לִבְעָלָיו (שם כב יא). — ב) איש שנשא אשה לו לאשתו הוא בַּעַל האשה, Gatte; mari; husband: אם בַּעַל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שמו׳ כא ג). לא יוכל בַּעְלָהּ הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (דבר׳ כד ד). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בַּעְלָהּ (ש״ב יא כו). אשת חיל עטרת בַּעְלָהּ וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה בטח בה לב בַּעְלָהּ (שם לא י-יא). קמו בניה (של אשת החיל) ויאשרוה בַּעְלָהּ ויהללה (שם כח). — ג) מי שיש לו שיכות לדבר מהדברים שאינו קנינו ממש, וכמו״כ מי שיש לו מדה מהמדות וכיוצא בזה: בַּעֲלֵי חצים (בראש׳ מט כג), המורים בחצים. בַּעֲלֵי יריחו (יהוש׳ כד יא), יושבי יריחו. בַּעֲלֵי העיר (שופט׳ ט נא), יושביה. בַּעֲלֵי ברית אברם (בראש׳ יד יג), שכרתו ברית אתו. — ועי׳ עוד להלן. — ד) שם אלהי האלהים של הכנענים, Baal: וילך (אחאב) ויעבד את הַבַּעַל וישתחו לו ויקם מזבח לַבַּעַל (מ״א יו לא-לב). ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יי׳ הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (שם יח כא). ויקחו (נביאי הבעל) את הפר אשר נתן להם (אליהו) ויעשו ויקראו בשם הַבַּעַל מהבקר ועד הצהרים לאמר הַבַּעַל עננו ואין קול ואין ענה (שם כו). — ומ״ר בְּעָלִים: ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳ ויעבדו את הַבְּעָלִים (שופט׳ ב יא). ויסירו בני ישראל את הַבְּעָלִים ואת העשתרת ויעבדו את יי׳ לבדו (ש״א ז ד). — ה) *אדמה עמקה שיש בה הרבה לחלוחית מתחת, או ששותה מי גשמים ואינו צריך להשקותה בדרך מלאכותי, ההפך משדה בית השלחים, שצריך להשקותו [1]: הבצלים הסריסים ופול

המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה וכו׳ ושל בעל [1]) שמנע מהם שתי עונות (שביע׳ ב ט). שדה הבעל חזקתה שלש שנים (ב״ב ג א). פול המצרי שמנע ממנו מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשר לשעבר וכו׳ בד״א בשל קניא אבל בשל בעל שמנע הימנו שתי מרבעות (תוספתא שביע׳ ב ד). (ערבה) כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל בעל כשרה (סוכה ג ג). ערבה של בעל ושבהרים כשירה (תוספתא שם ב ז). אין לי אלא של נחל של בעל ושל הרים מניין (ירוש׳ שם ג נג ג). — ובצרוף עם שמות אחרים[2]: *בעל אבידה (ניד׳ לא:), שנאבד לו דבר. — *בעל אגדה (מד״ר ויקר׳ לו), בקי באגדה. — *בעלי אגרופים (סנהד׳ מט.). — *בעלי אמנה (תעני׳ ח.), אנשים שראוי להאמין בהם. — *בעלי אומניות (חול׳ נד:). — בַּעַל אַף (משלי כב כד), המתקצף על נקלה, וקצפו חזק. — *בעל ארבע וארבעים, עי׳ זה הערך. — *בעל בית, הפך מעני, מאומן וכיוצא בזה. עי׳ ערך בַּעַל בַּיִת. — *בעל בהקת (תוספתא בכור׳ ה א), שיש לו בהקות על בשרו. — בַּעֲלֵי בְּרִית אברם (בראש׳ יד יג), שכרתו עמו ברית. — *בעל בשר (ב״מ פו.), מי שיש לו בשר הרבה בגופו, עב, שמן. — *בעל גבר (בכור׳ מד:), שהאבר שלו גדול ארוך. — *בעל גמולות (ב״ס גני׳ לה ב), מי שמדתו לגמול. — בעל דבר, ישתמשו לרמוז על מי שאינם רוצים להזכיר שמו בפרוש: הוא הבעל דבר, — וכנוי להשטן (מגיד מישרים ח.). — בַּעַל דְּבָרִים, מי שיש לו טענות ותביעות על אחר: מי בַעַל דְּבָרִים יגש אלהם (שמות כד יד). לא בעל דברים שלי אתה (ב״מ יז.). — *בעל דין, מי שיש לו דין ודברים על אחר (אבות ד כב). — ובכלל מתנגד (מנח׳ קי.). — *בעלי דינים (אבות א ח), הנשפטים יחד, התובע והנתבע. — *בעל הנאה

---

ולא בְּעָלִים. — [1]) בערב׳ בַעלa), ונפלגו חכמיהם במשמעתו; י״א שבעל הוא שדה גבוה שלא ישקהו המטר אלא פעם בשנה, וי״א בעל הוא כל צמח שלא ישקה, וי״א שהוא מה שמשקים אותו השמים. אלאצמעי: בעל הוא מה ששותה בשרשים בתוך הארץ ולא ישקוהו השמים, ומנה מיני התמר ואמר כי המין הראשון הוא אלשקי

והוא שיושקה במי נהרות ומעינות או בדלי וכדומה, וכו׳ והמין השלישי הוא מה שיצמח באדמה וישתה מהמים שיצר האל יתעלה תחת האדמה, ואין לו צורך יותר להיות משקה מהשמים ומהנחלים ולא להיות משקה בדלי, וזה המין הוא בעל. ואמר אלאזהרי: כבר ראיתי תמר רב השרשים שקועים במים ואין לו צרך להיות משקה במי השמים, ונקרא בעל (לסאן אל ערב). ואינני יודע מקור למשמ׳ זו. יש סברים כי זה על שם מושג הפריה שיש בבעל. — [1]) פרש הר״ש: שדה שהיא בעמק ומלוחלחת ואין צריך להשקותה ומ״מ לירק צריכה השקאה. ע״כ. — [2]) נסדרו פה רוב הצרופים במשלים אחרים, ושאר המשלים במקומם.

a) بعل

נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה משלם נזק שלם (תוספת' ב"ק ה ט). לרכובה שלש ולבעיטה חמש (גמ' שם כז:). אעשה בי מום בבעיטה ואפסל מקרבן (מדרש ויושע א). — ודריסה חזקה ברגל או חבטה ביד: כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה והשיפה והבעיטה בחטים ר' יוסי אומר בבצק (מנח' ו ה). — ובהשאלה, במשמעת מרד: המדות המפורסמות לכל כי שגדל בעושר ובנחת רצוני לומר הבעיטה והגאוה ועזיבת הדעות האמיתיות (מו"נ ג לט). טוב העולם הזה הוא כלה מהרה והוא סבה לבעיטת העם (מלמד התלמידים, תולדות). וידוע כי הבעיטה תאמר על העובר במה שהוזהר עליו (שם, קדושים). שהזמן הזה זמן בעיטה שהאוצרות מלאות בל טוב (שם, חג הסוכו'). צריך האדם להתעורר מסורותו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהוא רדיפת התאוות והוא הזונות (שם, שבת תשובה). יהיה זה סבה אל הבעיטה בו (רלב"ג משלי כ כח). ענג ובעיטה (ר"א בדרשי, חותם תכנית, גיל). ולכן התאונן והתרעם כל אותה תרעומת על חסרונן והפקדם ממנו וזאת בעיטתו כלומר שיקשה בעיניו אבדת אותן המותרות ויצטער על הפסקם ממנו (כאורים, ידע' הפניני לג). שלא היה לו יתברך לשום את כל משא עונות הדור עלי כי אם ע"י יסורין קלים שאוכל לסבול מבלי אבעוט באופן שכל יסורי לא יספיקו למרק בעיטתי (האלשיך, איוב ז כ). בזמן הזה שהוא זמן בעיטה וסוררות וכו' שיתעורר האדם משינה זאת ויסור עצמו מהשמנות ומה בעיטה ויעזוב דרכו שהיא רדיפת התאוות וההנאות (מנוה"מ סי' רלו). חשב (איוב) בלבו כן שמא חטאו (בניו) ברב השלוה והבעיטה וכו' וברכו אלהים בלבבם (אוהב משפט, באור' לאיוב א ה).

***בְּעִילָה**[1], ש"נ, מ"ר בְּעִילוֹת, — שה"פ מן בָּעַל, שכיבת זכר את נקבה, :Beischlaf; coitus; sexual intercourse אין גט אחר גט ולא מאמר אחר מאמר ולא בעילה אחר בעילה (יבמ' ה א). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (שם ו ה). נותנין לה (לאשה שהגיע זמנה לראות ונישאה) בעילת מצוה (נדה י א). איזו היא איילונית וכו' כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה בשעת בעילה (תוספתא יבמ' י ז). ואת אומרת שמותר לבעול בעילה בתחילה בשבת (ירוש' ברכ' ב ה:). נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילת זנות (שם גיט' ד מח ד). אשת איש שזינתה הוולדות לבעל מפני שרוב בעילות מן הבעל (שם סוט' א יז). ואת החתן ואת הכלה (מכניסין) לחופה ובועל (החתן) בעילת מצוה ופורש (כתוב' ד.).

**בְּעִיר**[1], ש"ז, ככנ' בְּעִירְכֶם, — שם כללי לבהמות, ובפרט נושאות משא, גמל, חמור וכדומה, Lastthiere, bêtes de somme; beast of burden: טענו את בְּעִירְכֶם ולכו באו ארצה כנען (ברא' מה יז). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כב ד). ולמה הבאתם את קהל יי' אל המדבר הזה למות שם אנחנו וּבְעִירֵנוּ (במדב' כ ד). והשקית את העדה ואת בְּעִירָם (שם ח). ותשת העדה וּבְעִירָם (שם יא). ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהל' עח מח).

***בְּעִיתָה**, ש"נ, — שה"פ מן בָּעַת: פחד לשון בעיתת פתאם (רש"י דברי' יא כה). שבל כך היתה הבעיתה ההיא (של אסתר) עד שרפו בתי סתריה וכל גופה נעשה חלול (רשב"ץ דורש, מגל' ספר). כי כן יקרה לנשים לפי רוב הבעיתה שתאחוז אותן (שם).

בע"כ, ר"ת: בעל ברחו, ברחם, וכו'.

**בעל**[2], ממנו בַּעַל, בָּעַל, בְּעוּלָה, *בְּעִילָה, *בּוֹעֵל.

**בַּעַל**[3], ש"ז, כהספ' בָּעַל, מ"ר בְּעָלִים, וגם בַּעֲלִים[4], כמי' בַּעֲלֵי, כנ' בַּעֲלִי, בְּעָלָיו, בְּעָלֶיהָ, — א) אדם שדבר מהדברים שיך לו וקנוי, הוא בעל הדבר ההוא, Herr, Eigentümer; maître, propriétaire; lord, owner: וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקל יסקל השור וכו' ובעל השור נקי (שמות כא כח). וכי יפתח איש בור וכו' ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם (שם לג-לד). כי יתן איש אל רעהו כסף

---

[1] בערבית בַּעַאל a), ואמרו בתרית' אדות ימי תשריק שהם ימי „אכל ושרב ובעאל". אכילה ושתיה ותשמיש המטה.

a) بِعَال

---

[1] בערב' בַּעִיר a), גמל, בפרט בחור. והשם בַּעַר בערב' גללי בהמות מפריסי פרסה. בארמ' בעירא, בהמה בכלל. על כל פנים לא עמדו החכמים על היחס האמתי שבין שני השמות הללו, ולשרש בער בכלל.

[2] שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

[3] בערב' בַּעַל b). — [4]) אד"ם ביתרון לאדם הערות לתל"ע חלקת השם מעיד שכך אומרים בדבור הרגיל בַּעָלִים,

a) بَعِير b) بَعْل

בידך אבעת מפחד הסכין ו א ב ע ט בך שהנפש חצופה (מדרש ויוסע ה). — ב) בכלל, הקיש ברגלו על דבר, דרך ענבים, stampfen; frapper du pied; trample: לוקחין גת ב ע ו ט ה מן הע"א (ע"ז ד ח). כונסין לו גרנות ו ב ו ע ט י ן לו גתו (מס' שמחות ה כ). ההוגים כיונים והמנמין והמספין בידיהם ו ה ב ו ע ט י ן ברגליהם והמהלכין בראש אצבעותיהן (דרך ארץ כ). גיגית מלאה ענבים ב ע ו ט י ם (סמ"ג מ"ע, סה). — וגם באחורי היד, למשל בעיסה: שף אחת ב ו ע ט שתים שף שתים ב ו ע ט שלש (מנח' עו.). — ג) בהשאלה ב ע ט הכותל, התעקם באמצע ונטה לנפל: ובלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא י ב ע ט (מדות ג ח). — ובהשאלה, במשמע' מרד: שאם באת ל ב ע ו ט דע שאתה ירא (ירוש' ברכ' ט יג:). — ד) נגע דבר בדבר בתנועה מהירה ופתאומית, למשל כף המאזנים שכרעה ונחבטה בארץ, anstossen; heurter; to push: שלא י ב ע ט הכף שבה המשקל לארץ (רמב"ם ב"ב פט.). וצריך להגביה כפות המאזנים ששוקלין בהן מן הארץ שלשה טפחים שלא י ב ע ט הכף שבה המשקל לארץ בבת ויחזור מהרה למעלה (ערוך, ערך נפס).

— נפע', נִבְעַט, — שבעטו בו: הרואה שהוא נ ב ע ט מחיות רעות כזבים יתאמר עליו (פתרון חלומ' ג כ).

— פע', *בִּעֵט, — כמו הקל בנתיך הפעולה: היתה (הבהמה) מ ב ע ט ת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה (ב"ק ב א). משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מ ב ע ט ת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מ ב ע ט ת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). — ובהשאלה, במשמעת מרד: שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מ ב ע ט (ירוש' ברכ' ט יג:). מ ב ע ט בהוראה (הוריות ב:). איוב לוקה ו מ ב ע ט וכו' (במת' ח). תלמיד חכם ה מ ב ע ט ברבותיו (סוט' כב.). — ובמשמעת זלזול: מ ב ע ט ביסורין (ירוש' ברכות ט יג:). והיה יוסף מתגאה עליהם ו מ ב ע ט אותם (תנחומא בוכר, ויגש ג).

— התפ', *הִתְבַּעֵט, — עשה תנועות ברגל: שחט וראה עיקור רגליה וכו' ו ה ת ב ע ט ה בידיה ורגליה יחד (הלכ' טרפות, אלדד הדני, ב ו).

*בַּעַט, ש"ז, — כמו בעיטה, ומשל: ב ע ט ב ע ט ך והוש דישך מטיט ולבנים יצאתי ולטיט ולבנים באתי (ילקוט תהלים [1]). מרודים בעוטי בַּעַט, נחרת סוסים

[1]) רשום בפתקה: ק"ל, אך בילקוט שם לא נמצא זה.

ושעט, מתלעות כפירים ולעט, יעורו עזר מעט (מנחם ב"ר מכיר, זול' הפסקה א, אחור וקדם).

*בַּעְטָן, ש"ז, לנק' בַּעְטָנִית, — מי שדרכו לבעט ברגליו, hinten ausschlagend; rueur—se; kicker: המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא ב ע ט נ י ת היא רבצנית היא (תוספתא ב"ב ד ו, — גמ' ב"מ פ.).

בָּעָה[1]), פ"י, עתי' תִּבְעֶה, בהפס' תִּבְעָיוּ, צווי בְּעָיוּ[2]), בהפס' בְּעָיוּ, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek: אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תִּבְעָיוּן[3]) בְּעָיוּ שבו אתיו (ישע' כא יב). — ואמר המשורר: אם ת ב ע י ו ן גבר אשר ראה עני מכל בני עבר אני הגבר (רמב"ע, על גלותיו). — ואמר הפיטן: והשניות לבד במשפטן לחבר יִבְעָיוּ (יוצר להפס' ראשונה). את בתי את מיכל כלם י ב ע י ו (יל"ג, דו"מ א).

*בְּעִי[4]), ש"ז, — שאלה ובקשה, Bitte; demande; prayer: אך לא ישלח יד לעזר מהמות ה ב ע י[5]) והדרישה וכו' (רלב"ג איוב, סוף ל).

*בַּעְיָה, ש"נ, מ"ר בַּעְיוֹת, — שאלה, בפרט שאלה למודית, Frage; problème; question: איני יודע ליישב סדר ב ע י ו ת הללו לפי שיטת הש"ס (רש"י כתוב' סו:). כל אלה ב ע י ו ת הן ולא נפשטו (סמ"ג מ"ע, קעג). לפרש כל ה ב ע י ו ת (תוספות שבת ד:). ודעתו לשתי ב ע י ו ת באם תמצא לומר (הכריתות קיח). שכך היתה ב ע י ת ו (שם, קלח). ודעתו לשתי ב ע י ו ת וכו' שמתחיל בה באותה שיטה ועשה כל ה ב ע י ו ת (הליכ' עולם ב ב). שהבעיות רבות (תחלת חכמה לר"י תגיז לט.). ומה ראה התלמוד שלא פשט להם מכל אלו הראיות והעמיד ב ע י ת ם בתיקו (המכריע ליו"ד ה).

*בְּעִיטָה, ש"נ, מ"ר בְּעִיטוֹת, — שה"פ מן פעל בעט, (Hinten) Ausschlag; ruade; kicking: על השן ועל הרגל משלם נזק שלם ועל נגיפה ועל

[1]) בערב' בַעַי, בארמ' בעא, בעי. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג. — [3]) פרשו המפרש' מלשון שאלה או בקשה מהנביא. [4]) משקל מְרִי, מן בעה (רלב"ג איוב ל כד). — [5]) כך מפרש רלב"ג את המלה בְּעִי שבאיוב שם, ואחרים מפרשים אותה שזהו שמו של מלאך דומה הממונה על המתים בקבר, אך רוב המפרשים סברים כי בְּ של בעי הוא ב השמוש, והמלה היא עִי.

a) بَغَي

**בע"ה**, ר"ת: בעזרת השם.

**בעה"ב**, ר"ת: בעל הבית.

*__בִּעוּט__, — סה"פ מן בעט: היתה מבעטת והזיקה בביעוטה. או צרורות מחמת ביעוט (ב"ק יט.). כסף וזהב וסוסים ונשים לא ירבה פן יסור ופן יזיד בִּבִיעוּט משמן חלבו (תוס' ר"י בן רתוכן כב.). אולי בכבוד אב בביעוט אמעלה (סמח"ל, סלי' ר"ה, סדי).

**בְּעוּלָה**, ש"נ, מ"ר בְּעוּלוֹת, — א) אשה שיש לה בַּעַל, Verheiratete ; mariée ; married: רנ' עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בְעוּלָה (ישע' נד א). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בְּעוּלָה (שם סב ד). — ואמר בן סירא: עם בְּעֻלָּה אל תטעם ואל תסב [1]) עמה שכר (כ"ס גני' ט ט).—ומ"ר: על הבעולות הן חייבין ואינן חייבין על הארוסות (ירוש' קדוש' א נח ג).—ב) בנגוד לבתולה, אשה שנבְעלה: כנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה (כתוב' יב.). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעול מאורסה ולא נשואה (סנהד' כו:).

*__בִּעוּר__, — סה"פ מן בָּעַר: כרם רבעי בית שמאי אומרים אין לו חומש ואין לו ביעור (מעשר שני ה ג). רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וח"א אף מפרר וזורה לרוח (פסח' ב א). מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור וכו' רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור (שבי' ט ח). מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שנת הביעור וכו' שכל הפידות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור (מע"ש ה ח).

א·**בְּעוּת**[2]), ש"ז, מ"ר בְּעוּתִים, בְּעוּתֶיךָ — בהלה ופחד, Schrecken ; frayeur ; fright: עלי עברו חרוניך

סירא, עי' הערה שלפני זו. אבל בימי רב ושמואל כבר היתה הנוסחה בכתוב יבער במקום יבעֶה, אפס ידעו כי במבעה כונה המשנה להנזקים של כתוב זה, רק פקפקו אם להאדם או הבְּעִיר, ובזה נחלקו ובקשו לפרשו עפ"י מה שמצאו הפעל הזה במקומות אחרים, אפי' שהפרו' דחוק. ואמר רסע"ג כי בלשון המשנה קורין לרועה מבעה (ככעים מלה לרסע"ג) וגם דונש (תשו' דונ' ח) לא השיג עליו אלא על פרוש הפסוק נבעו מצפוניו, אבל בפרוש מבעה הוא מסכים. ואולם, באמת מבעה אינו רועה אלא מי שגורם שתבעה הבהמה את השדה.

[1]) אולי תסבא.

[2]) מן שרש בעת, עי' שם.

בְּעוּתֶיךָ צמתתוני (תהל' פח יז). ראה רוב בְּעוּתַי השמות כל עדתי ראיתה יי' עותתי (ר"א קליר, איכה אזפתו).

ב·**בְּעוּת**[1]), ש"ז, מ"ר בְּעוּתִים,—חַיִל, גַּיִס, שלוח למלחמה, Heer ; armée ; army: כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בְּעוּתֵי [2]) אלוה יערכוני (איוב ו ד), המשיל צרותיו ויסוריו בגדודי חיל העורכים עליו מלחמה בחצים מסֻממים.

**בעט**[3]), ממנו בָּעַט, *בַּעַט, *בְּעִיטָה, *בִּעוּט, *בַּעְטָן.

**בָּעַט**[4]), פ"י, עתיד יִבְעַט, יִבְעָטוּ, — א) בעט הסוס, הכה ברגלים האחרוניות, ausschlagen; ruer; to kick:—ובהשאלה, היה סורר ומורה, בזה וזלזל: וישמן ישרון וַיִּבְעָט וכו' ויטש אלוה עשהו (דבר' לב טו).—ועם בְּ: למה תִבְעֲטוּ בזבחי (ש"א ב כט), לאמר תבזוהו, שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (ברכ' יז.). לפי שהעושר הוא רמז לכל יתרון מביא האדם לבעוט ולכחש בשם (מלמד התלמ', וילא). — ובמשמעתו העקרית: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (תוספת' ב"ק א ה, וגמ' שם יט:). אל יאמר לך אדם וכו' שבעטתו פרדה וחיה (ירוש' יומא ח מה:). לשור שהיה יוצא והיו כל החיות בורחות מפניו והיה בועט לזה ומנגח לזה (תנחומא בוכר, ויגש ג). — וגם אדם שהכה ברגלו: היה בכור רדפו ובעטו ועשה בו מום (בכור' ה ד). שבעטו (את הבכור) בשעת רדיפה (גמ' שם לה.). וכשראה הסכין

[1]) משקל בִּכּוּר בִּכּוּרִים, צִמּוּק צִמּוּקִים, וכדומה. בערבית בעת'a), חיל, מן שרש בַּעַת' שר"ל שלח. — [2]) המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו גם בעותי זה כמו בעותיך שלמעלה. אבל חלק הראשון של הפסוק מדבר על חצים טבולים בארס, והפעל יערכוני, שהוא הספור של בעות, אין ספק שפרושו הוא ילחמו בי, וכן פרש ראב"ע: יערכוני כלומר יערכו עמי מלחמה. ולפעל זה נאה מאד נושא המשפט בעותי במשמעה חיל שנתת לי, והמליצה יפה מאד. — ואעפ"י שמשקל פִּעוּל משמש גם בשמות לדברים ממשיים, כמו בִּכּוּר וצִמּוּק וחִשּׁוּר וכדומה, אעפי"כ אולי נקודו האמתי הוא בְּעוּת כמו גְּבוּל.

[3]) גם בארמ' וסור'. ובערב' לטע ל במקום ב ומסורס.

[4]) בערב' לַטַע b), ובערב' המונ' לַבַּט c).

a) بعث b) لَطَعَ c) لَبَطَ

העון הזה כפרץ נפל נִבְעֶה [1]) בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (ישעי' ל יג).

ב. **בָּעָה**, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander; chercher; ask, seek. — קל, עי' בָּעַי.

— נפע', נִבְעָה, נִבְעָה, — חִפּשׂוּם, durchsucht werden, être fouillé; be songth: איך נחפשו עשו נִבְעוּ מצפניו (עובד' א ו).

ג. ***בָּעָה** [2]), פ"י, עתי' יִבְעֶה, תִּבְעֶה, אכל עשב או תבואה או פרי משדה או כרם, abweiden; brouter; depasture: אל תפול ביד נפשך ו תבעה [3]) כשור חילך, עליך תאכל ופריך תשרש והניחתך כעץ יבש כי נפש עזה תשחת בעליה (כ"ס גני' ו ב-ד).

— הפע', *הִבְעָה, — עשה שֶׁיִּבְעֶה: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה [1]) וההבער (ב"ק א א). — ועי' *מַבְעֶה.

---

[1]) יונתן תרגם אִתְחֲמַר, במשמ' חרבן ומפלה. ורסע"ג תרגם בערבית ואהיה, ופרושו נקרע, נסדק, נבקע. אך ר"י בן קריש פרשו אנתפאך' אלחאיט ותכ'לכ'לה, ר"ל התנפחות החומה והזדעזעותה. וכן דונש בן לברט (תשוב' דונש 50), וכן ריב"ג וז"ל: לכן דמה בם (באבעבועות) מה שיקרה לכותל בנטותו לחוץ (כשהוא קרוב לנפול) באמרו נבעה בחומה נשגבה. וכן בן בלעם: הד'א אסם אלתנפט ואתסע פיה ללמאיל ואלבארז מן אלחאיט אלי אחדי אלג'התין אלד'י יכון ד'לך סבב תהדמה. ע"כ, ור"ל: זה שם שעקר משמעתו הוא רתח והעלה אבעבועות, ונתרחב לנטייה ובליטה של הכותל לאחד משני צדדין שיהיו סבה להריסתו. וכן רד"ק (בפרושו): ונבעה הוא מקום נפות בקיר והוא מענין שחין אבעבועות, וכאשר בקיר מקום נפות הוא. קרוב לנפול. ע"כ. והנה לפי פרוש זה קשה הלשון פרץ נבעה, כי לא הפרץ אלא החומה נפוחה. אבל גם פרץ נפל קשה, ואולי הנוסחה לקויה קצת. ורש"י פרש נבעה נגלה, כמו נבעו מצפוניו. וגם החדשים לא מצאו פרוש יותר נכון לישב מליצת הכתוב בנוסחה שלפנינו, ופרשו קצתם במשמעת בליטה ותלייה.

[2]) בארמ' בעא, עי' בהערה לקמן.

[3]) בגוף הכ"י של הגניזה כתוב ותעבה ולא ותבעה. והגיהו Peters וכמו"כ Smend ותבער, על פי הכתוב ובער בשדה אחר (שמות כב ד), וכמו שהשתמש ב"ס בעצמו להלן לו ל בפעל בער בפעל במשמעה זו. אבל, אם נקל לשער כי סופר או מעתיק במהירות הכתיבה השתבש וכתב ר במקום ה או שנמחקה רגל השמאלית של ההא ונדמתה ריש, קצת קשה לשער ההפך שישתבש המעתיק ויכתב ה במקום ר, או שנוספה רגל להריש ונדמתה הא. וזולת זאת, אם אפשר בודאי עדיף שנגיה כמה שאפשר פחות. והנה תרגום הסורי תרגם פסוק זה כך: לא תשתלם באידא דנפשך דלא תבעא איך תורא חילך. ואעפ"י שאין זה מכריע, שאפשר לאמר כי התרגום הזה נעשה לפי הנוסחה המשבשה בגוף העברי, מ"מ אם נצרף לזה את הטעמים שלמעלה בודאי רשאים אנו להחליט שבגוף הספר היה כתוב תבעה במקום תעבה. והנה מליצה זו: תבעה חילך, רצה Peters לבאר במשמ' בקשה, כמו מליצת המבקשים נפשך. אך הוא בעצמו העיר, כי לפי הענין ולפי החלק השני מהפסוק: עליך תאכל וגו', צריך שיהיה פה פעל שמשמעתו דומה למשמעת לחך, כלחוך השור, ובשביל זה הגיה בער במקום בעה. וכ"ז מפני שנעלם ממנו כי בעה הוא פעל קדום ששמש בודאי במשמעה זו של לחיכת העשב או התבואה, ושישנו גם בארמ' במשמע' זו, וההפעיל ממנו מַבְעֶה נשמר בהמשנה, ואולי היה הפעל בעה גם בהפסוק שמות כב ד. עי' כל זה בהערה לקמן. וכן ת"י מים תבעה אש, מיא מלחכא אשתא, תרגם תבעה לחך. והיוצא מזה כי אין ספק בדבר, שבמקום תעבה שבגוף הכ"י של הגניזה צריך להיות תבעה, והוא קל מן שרש בעה, ופרוש תבעה הוא: לחך את עשב השדה, את התבואה. ולא נתברר לי אם יש יחס בין משמעה זו ובין משמעה של בקשה וחפוש של שרש בעה.

[1]) אין ספק בדבר כי כך היתה הגרסה בהמשנה בזמן קדום, הואיל ורב ושמואל שנחלקו במשמעת מלה זו בקשו פרושה בהפע' תבעיו בעיו ונבעו מצפניו. וכבר העיר מהרש"א על זרות שם זה ואמר וז"ל: המאמר הזה אומר דרשני וכי משום דכתיב בעיו גבי אדם קרי ליה הכא לאדם גבי נזיקין מבעה וכן לשמואל משום דכתיב לשון נבעו שהוא גילוי גבי שן מבעה, ואמאי שינה שמם המיוחד להם אדם או שן לזה השם שהוא ברמז רחוק מאד. ע"כ. ותרץ מהרש"א כל זה בדרך דרוש. והנה, ארבעה אבות נזיקין לקוחים מהכתובים בפרשת משפטים (כא כח, — כב ה) ששם יש שור ובור, והבער הוא הכתוב כי תצא אש, כמו שפרש רש"י. נשאר פסוק כי יַבְעֶר איש שדה למבעה, ואין כל ספק בדבר כי לולא מצאו בעלי המשנה שם זה בכתוב לא היו בודאים שם זר כזה על סמך דרשות כאלה. והגהת שור (בגנת תלמוד החלוץ א ס.) המבער במקום המבעה, כמו תוספתא, אינה נראה, כי אדרבה, הגרסה מבעה טבועה במטבעת גרסה קדומה, וגרסת התוספתא היא חדשה. ולכן רגלים לדבר, כמו שהרגיש בזה פינלס בס' דרכה של תורה, כי לעיני בעלי המשנה הראשונים היה כתוב כי יַבְעֶה איש במקום כי יַבְעֶר. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש מהנקוד: יַבְעֶר הזר, ומשמעתה האמתית של יַבְעֶה בעברית היתה דומה למשמעתה בארמית, כמו שנראה בת"י ישע' א ח: כמטללתא בכרמא בתר' דקטפוהי כערסל מבתותא במקשיא בתר דאַבְעִיוּהִי. וכן ת"י כלחוך השור, כמא דמבעי תורא ית עישבא. וכן ת"י מים תבעה אש מיא מלחכא אשתא, והיה לו ידוע כי הפעל בעה בעבר' משמש במשמ' לחך. ונשמר פעל זה במשמ' זו גם כבן

דבר, par through ; durch : וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (בראש' כו ח). ותורדם בחבל בעד החלון (יהושע ב טו). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא (שופט' ה כח). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש"א יט יב). בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). הנה ראשו משלך אליך בעד החומה (ש"ב כ כא). ויפל אחזיה בעד השבכה (מ"ב א ב). הבעד ערפל ישפוט (איוב כב יג). — ועם מ, מבעד: עיניך יונים מבעד לצמתך (שה"ש ד א). — ב) חלף ותמורה, for ; pour ; für : עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). כי בעד אשה זונה עד כבר לחם (משלי ו כו). ובעד גברים תבלהו (שם כ טז). ועם הפעלים בקש, התפלל, דרש וכדומה, במשמעת לטובת פלוני: ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (ש"ב יב טז). הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע' ח יט). דרש נא בעדנו את יי' (ירמ' כא ב). ויזעק שמואל אל יי' בעד ישראל (ש"א ז ט). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש"ב י יב). וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקר' טז ו). ועשה את חטאתך ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם (שם ט ז). ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה (מ"ב יט ד). העתירו בעדי (שמות ח כד). כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). והעליתם עולה בעדכם (איוב מב ח). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת (יחזק' מה כב). התפלל בעד עבדיך (ש"א יב יט). אל תתפלל בעד העם הזה (ירמ' ז טז). ויתפלל בעדו תמיד (תהל' עב טו). — ג) מאחור לפלוני, behind ; derrière; hinter, ובפרט אחרי הפעל סגר וכיוצא בו: ויסגר יי' בעדו (בראש' ז טז), ר"ל בעד נח. ויסגר החלב בעד הלהב (שופט' ג כב). ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שם שם כג). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל (שם ט נא). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). — וכמו"כ אחרי הפעלים גבר, גמר גנן, חתם, הסך, עצר, שוך, וכיוצא בהם: גדר בעדי ולא אצא (איכ' ג ז). יגמר בעדי (תהל' קלח ח). ביום ההוא יגן יי' בעד יושב ירושלם (זכר' יב ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (שם ג כג). כי עצר עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך (בראש' כ יח). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). —ואחרי שם מגן: ואתה יי' מגן בעדי (תהל' ג ד). — בעדני: ואמר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני[1] (שם קלט יא). — ובעדינו האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו[2] הרעה (עמוס ט י). —והשתמשו בו גם אחרי שלח, שלח בעדו, במשמ' שלח אחריו: וגם אביו שלח ב ע ד ו ולא רצה לבוא (ריב"ש קכז). שלח השומר ב ע ד החייט (מנוה"מ רלה). — ואין זה ברוח הלשון.

משמש גם בקצת לשונות הערב' הדרומיות במשמ' אחרי (Hommel, Süar. §77). וכבר הרגיש זאת אחד מבעלי המדרש ר' לוי (מד"ר שה"ש): מ ב ע ד לצמתך ר' לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי לימימר ארוות לי הוא אומר א ב ע ד לי (גרסת ר"מ לונזנו במעריך).

**בע"ד**, ר"ת: בעל דין, בעל דבר.

# בעה[3], ממנו א. בעה.

**א. בָּעָה**, פ"י, עת' אבעה, תבעה, צווי בעה, — בעתה האש את המים, הרתיחתם ונפחתם, ועשתה שיבעבעו[4]), make swell ; gonfler ; anschwellen : בקדח אש המסים מים תבעה[5] אש (ישע' סד ב).

— נפע'. נבעה, — נבעה פרץ בחומה, נתהוה בחומה כעין נפח שדרך שם נפתח הפרץ: לכן יהיה לכם

[1]) וי"א כמו תחתני, וי"א כדי לזוג עם ישופני. —

[2]) יוד יתירה, וי"א שצריך לקרא עדינו. ויש קוראים בעדינו, ר"ל בעוד אנו בחיים (Riedel, ZAW, XX, 332).

[3]) שרש משתף לעברית ערבית וארמית, רק בקצת שנויי משמעות, ועי' הערה לקמן.

[4]) במשמעה זו אין לשרש זה חבר בשאר לשונות האחיות. קצת החכמים רואים דמיון למשמעה זו במשמעת נפח הפצע, שיש לשרש בע'א a) בערב'. אך זה רחוק.

[5]) רוב הקדמונים והחדשים פרשו פעל זה במשמ' נפיחה. רסע"ג: וכמא ת נ פ ט אלנאר אלמא, ר"ל כמו שינפח. וכן ריב"ג: כי ענין ת ב ע ה אש תעלה אבעבועות. ע"כ. וכן רש"י: וכאשר המים ת ב ע ה האש כשתתן גחלת או מתכת במים. ועלו המים אבעבועות. ע"כ. וכן רד"ק: ת ב ע ה ענין רתיחה, לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות. וכן רוב החדשים. רק ת"י תרגם במשמעה אחרת, עי' לקמן הערה לבעה ב, ומנחם פרש במשמ' הפסיד. וקצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. Cheyne הגיה משמים תבער אש. ויש מי שהגיה הפסוק כהמס דונג אשר תבער אש (ZAW, XXVI, 272).

a) بَغَا

הטבילן (את הבגדים) נגובין עד שיבעבעו ויניחו מבעבעין (מקוא׳ י. ד). כמין בעבועין שעושה המטר כשימטיר הרבה (רס״ג, שם). ולכן נקרא מורקי יין על שם שהוא עושה בעבוע ביציקתו (בעל הנפש לראב״ד, שער המים). ומתחלל בדם ועושה בעבוע כגון שעושה המפוח לזכוכית. וזה הבעבוע הראשון הוא הלב שהוא משכן החיים (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה א). שמניחים התבשילין בתנור ורותח בבעבוע (שם, שבת יח). כבר רתחו (הקדרות) ונחו מבעבועין (ר״נ על הרי״ף, שבת שכט).

א. **בִּעְבַּע**[1], — הקל אינו נהוג.

התפ׳, *הִתְבַּעְבַּע, — התענג, התנעם, sich vergnügen; jouir de; to enjoy: מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע[2] זר (כ״ס גני׳ יג 7).

ב. ***בִּעְבַּע**[3], פעוי״ו, — א) נעשה כעין בעבועים, מקום נפוח ומקום שפל: בגדים שהטבילן מכובסין עד שיבעבעו (מקוא׳ י. ד). כמעין נובע אשר מבעבע אצל המקור (ר״ת על דונש, זכוכי׳ מות). שידוע שטבע העיף רותח ומבעבע לפיכך צמאו רב (מלמד התלמ׳, כשלח). והאספלניות המאדימות והמבעבעות טובים מאד וראוי שתבקע האבעבועות ואהר זרה עליהם רפואה מנגבת ואחר תחזור לבעבע (קאנון ג כב ב י). הכונה ברפואת שריפת האש וכו׳ אחד מהם להשיג שלא יבעבע (שם ד ד ב י). ומפני זה מתאחר מאד התכתו (של הזהב) באש ואם יפול חם על בשר אדם לא יכוה ולא יבעבע (שער השמים לאבי הרלב״ג ג ב). — ובמשמ׳ פ״ע: שנעשית החומה מבעבעת מפני האבנים הסדורות הנפרדות זו מזו (הגלוי לר״י קמחי לב). — ב) יצא בכח, למשל מים וכדומה מהכלי[4], sprudeln; jaillir; to bubble: שהיה שמן המשחה מבעבע ויורד עליו (מדר׳ תהל׳ יח). שיתמצו המים ומבצבצים ומבעבעים (ערוך, ערך מן). — ג) פרפר ופרכס בהתאמצות הכח להלחם עם איזה דבר, כמו הטובע במים, zappelnd kämpfen; se débattre; to struggle (in water): ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו (ירוש׳ שבת יד יד:). מעשה שהיו באין בספינה ועמד עליהן סער גדול בים ונטלו אחד מהם והטילוהו בים וכו׳ כיון שהגיע ללמינה של יפו התחיל מבעבע מתחת הספינה (שם יומ׳ ג מא.).

— נתפ׳, *נִתְבַּעְבַּע, — נעשה בעבוע: ואם לא נתבעבע המים הרי היא שלמה מכל נקב (הרמב״ם, הלכ׳ שחי׳ יא). הכימוסים השחוריים הנה לא יורגש מהם דבר בטעם ולא יברחו ממנו הזבובים ולא יתבעבע על הארץ (פרקי משה ב). אבל ימשך עליו כל שעה בבגד טבול במים קרים משולגים כי זה ימנעהו מהתבעבע (קאנון ד, ב טז). יבריא (ההדם) השחינים אשר בכפות הידים והרגלים ושריפת האש וימנעם מהתבעבע (שם, שמות הסמים, א ס).

ג. ***בִּעְבַּע**[1], — כמו *כִּעְכַּע, השמיע קול כעין כיחה ושעול מתוך הגרון, כדי להעיר דעת השומע, räuspern; tousser légèrement; to hem: מקשת בפתח ודופקת ומבעבעת[2] (ערוך, ערך מרקפא).

**בַּעַד**[3], סמי׳ בְּעַד, וככנ׳ בַּעֲדִי, בַּעֲדֵנִי, בַּעַדְךָ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדוֹ, בַּעֲדָהּ, בַּעֲדֵנוּ, -דֵינוּ, בַּעַדְכֶם, -כֶן, בַּעֲדָם, -דָן, — מלת היחס, תשמש במשמ׳ — א) מתוך, דרך,

1) עי׳ הערה לקמן.

2) בנוסח זה אין שום פקפוק, וכן אין לפקפק במשמעותו של פעל זה. Smend תרגם frohlocken, אך אין זה מתרגם היטב את הכונה. ויותר קרוב להכונה תרגם Peters: sich sättigen. והנה לא מצאתי לא בעברית ולא בארמ׳ ובערב׳ מקור למשמעה זו של בעבע, וזולתי אולי בהפעל בוע בארמ׳ במשמע׳ שמחה וגיל, ועי׳ שרש בוע למעלה.

3) סברים כי זה פעל משנה מן בוע, עי׳ במקומו. — 4) אולי דומה לערב׳ בע a) אלמטר מן אלשחאב, יצאו המים מן העננים.

a) بعّ

1) עי׳ הערה שלקמן. — 2) בפסיק׳ ר״ב (פר׳ אחר מות, וכן מד״ר ויקרא כא) נאמר: ר׳ יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר׳ חנינא הוה מבעבע. בערוך הובא ערך כעכע, וגרסה אחרת וז״ל: בו״ד שנכנס לבית חבירו צריך לכעכע. ע״כ. ונראה מזה שר״נ ידע פעל כעכע ולא פעל בעבע. אבל, מדברי ר״נ בעצמו בערך מרקפא, שהגרסה בכל הדפוסים הקדמונ׳ היא מבעבע, כמו שהבאנו בפנים, נראה כי ר״נ השתמש למושג זה בפעל בעבע ולא כעכע. עכ״פ גרסת הרשב״ם בפסוק ונשמע קולו נענע ממקום בעבע וכעכע בודאי מוטעה, ולא כדעת בובר שהכריע כי זו הגרסה האמתית.

3) חשבו המדקדקים הקדמונים כי מלה זו מרכבת מן עד ומן בְּ השמושית. אבל החדשים, למן Danz ואילך, וכמו״כ גריץ (MJWJ. 1870, 49) החליטו כי מקורה בפעל בַּעַד a) שישנו בערב׳ ומשמש במשמ׳ רחוק, והשם בַּעַד b)

a) بَعُدَ b) بُعْد

טהורין (ספרא, שמיני, ט יא). — ובמשמ' יהחריב: האש והמים הזידונים שטפונו בדלקם ובססו מקדש ובזזו חלקם (סליח' לו"ג, אבלה נפשי). מעט מעט בססוהו הגוים (רד"ק ישע' יח ב). — ואמר המשורר: אשחק לקורותיו בצדקי אחזיק על זאת אבנים בחרו בססו, ארמוס וארפוס את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו (ר"י פרנס', מתק שפת' 71). — ובהשאלה, התיר האגד: (ר"א אמר בססן) התיר אגד. (סוכ' יז.).

ב. *בָּסַס[1]), קל אינו נהוג.

— פע' *בִּסֵּס, — נתכונן ונתחזק: אימתי כביכול כסא מבוסס למעלה (מד"ר במדב' טו).

— נתפ', *נִתְבַּסֵּס, — כמו בִּסֵּס: כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד כך כיון שנעשה המשכן מיד נתבסס (העולם) ועמד (מד"ר במד' יב).

**בסר**[2]), ממנו בֹּסֶר, בֵּסֶר, *בָּסַר, ואולי גם *בְּסוֹרָה.

**בֹּסֶר**[3]), ש"ז, כנ' בָּסְרוֹ, או בְּסָרוֹ[4]), — הענב קדם שגמל, : unreife Traube; raisin vert; unripe grapes כתם פרח ובֹסר גמל יהיה נצה (ישע' יח ה). הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה (שבי' ד ח). בג' פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). השום והבוסר והמלילות שריסקן מבעוד יום (תוספתא עדי' א ט). הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן (ברכ' לו:). אתרוג הבוסר (סכה לו.). — ומשל: אבות אכלו בֹסר ושני בנים תקהינה (ירמ' לא כט), יאמרוהו לכל דבר שהבנים סובלים בשביל מעשי אבותיהם. — ואמר המשורר: הלא אותך הכעסת למען בושת פניך אכלת הַבֹּסֶר ותקהינה שניך (רמב"ע, תוכחה).

**בֵּסֶר**[1]), ש"ז, כנ' בִּסְרוֹ, — כמו בֹּסֶר: יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב טו לג).

***בָּסַר**[2]), בסר על, בסר ב..., — עשה פני בסר, זלזל בדבר, בזה, : gering schätzen; mépriser; contemn אר"ש בשם ר' יהושע בן לוי משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמנה ע"י שלוחו עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו בא לו שושבינה לפיים למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה אמר המלך אי שמים ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמנה לא היה לה לאבד את שלך או ג' או אפילו כלם אלא כך היתה בוסרת עלי שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד"ר שמות מג). אמר הקדוש ברוך הוא אם נגלה אני אליו (אל משה) בקול גדול אני מבעתו בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה (שם מה). שמא מפני שהן (דברי תורה) מתוקין מדבש בסרתי בהן (תנחו' בובר, עקב). מי שרואה את ארבע מינים הללו (האתרוג וכו') הוא בוסר עליהן והן גדולות לפני הקב"ה (שם אמור כט). לב בוסר בחלקו[3]) של חברו (שם ברכה' לד).

— פעל, *בִּסֵּר, — כמו הקל, בבחין הפעולה: יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש ובִיסֵר עליה (מד"ר שמו' א).

***בַּעְבּוּעַ**, ש"ז, מ"ר בַּעְבּוּעִים, — א) כמו אֲבַעְבּוּעָה, כעין בועה, נפח על פני איזה גוף, Blase; bule; bubble: בעבוע שבחבית שניקב (טהו"י ב ח), נפח הנעשה על פני כלי חרס או זכוכית בעת שרפתם בכבשן. — ב) שה"פ מן בעבע, עשיית אבעבועות, למשל בגד שהופשט על פני הים, ומשקה בשעת רתיחה:

---

קדמוני הגאונים היתה הגרסה שפססן, פ תחת ב. אמר רה"ג שם: שפססן איכא דאמרי שבססן. ע"כ. ואין ספק בדבר שעצם משמעת בסס היה ידוע לבעלי הגמרא, אלא שנחלקו מה היתה הכונה פה בהלכה זו בפעל זה, ונחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר: רבי יוחנן אמר בססו ממש ורבי אלעזר אמר הותר אגדן. ע"כ. וכתב שם עוד רה"ג: וכבר שאלו בשאלות מה לשון פססן וכו' שבסיסה ופסיסה אחד הוא דכתיב רעים רבים שחתו כרמי בוססו את חלקתי ומתרגם דושישו. ע"כ. והובאו דברים הללו בהערוך. וכן הרמב"ם תרגם אשמהא ורצ'הא, שר"ל כתת ושבר.

[1]) מן בסים.

[2]) בערב' בשר a), במשמעה כללית לדבר קודם זמנו, קודם שהגיע לבשולו.

[3]) בערב' בשר b), בבלל פרי רטוב, ובשר אלנחלc), התמר קודם גמר בשולו. — [4]) כך עפ"י הדין של משקלי פֹעל, כמו קֻמצו או גָרנו, ועי' הערה לעיך בֶּסֶךְ.

[1]) כך המדקדקים הקדמונים, שוה משק' אחר (רד"ק שרשים), וכן גם גזנ'. אך קצת החדשים סוברים, כי החולם נתחדד ונתרומם לחידק.

[2]) בערב' בַּשַר a) אלרג'ל וג'הה בושורא, רעמו פניו וזעפו. ובארמ' דבר יי' בזה, פתגמא דיי' בסר.

[3]) כך גרס' הערוך.

---

a) بسر b) بُسر c) بسر النخل

a) الرجل، وجهه

נראה (תנחו׳ כונ׳ כהל כ). — ומ״ר: שלש בסיאות[1] הן שלפני המטה ושלפני סופרים וכו׳ (כלי׳ כד ו). — ובהשאלה: בסים לדבר האסור (סבת קיז.). — ואמר הפיטן: אמת יהגה חכי משפטי יי׳ אדוני, כל פקודי כל בסים טבע אדוני (תוכל׳ ר׳ אליהו הזקן).

**בְּסִיסָה,** — סה״פ מן בסם: בסיסה ופסיסה אחד הוא (רה״ג עוקל׳ ת ה). הדריך סוס למנוסתי בים בקע לבסיסתי המירו ומלא בפיסתי לססתי (שלמה בכ״י, יולר ה פסח, חוג ישע).

***בסם[2]),** כמו בשם, ממנו *בֹּסֶם, *בָּסֵם *בִּסּוּם *בַּסְמָן.

***בֹּסֶם,** בוסם, ש״ז, — כמו בֹּשֶׂם: לצלוחית של פלייטין שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ״ש במקום הבוסם (סנה׳ קח.).

***בָּסֵם,** פ״ע, עת׳ יִבְסַם, — היה בסים, מתוק, נעים, süss sein; être doux; be sweet: למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואומר להם יערב לכם ויבסם לכם (מד״ר שיה״ש, באתי לגני). והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ויבסם לך (שם היכ׳, טומאתה). ללסטים שנכנסו לתוך המרתף ונטלו קנקן א׳ של יין ושתו הציץ עליהם בעל המרתף א״ל יערב לכם יבסם לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומו (ילק׳ יהוש׳ כד).

— פע׳, *בִּסֵּם, — חפף, התקין בבֹסם, parfümieren; parfumer; to perfume: כלה מקשטין אותה ומבסמין אותה ואחר כך מכניסין אותה לחופה (מד״ר שמו׳ כג). — ובהשאלה, עשהו מתוק, שמח: ולשמח הלב העליון ולבסמו כדי שיאציל עליהם היו צריכים מיני הניגון (עבוד׳ הקד׳ לרמב״ג, כג).

— פעל, *בֻּסַּם, *מְבֻסָּם, מְבֻסָּמָה, מְבֻסֶּמֶת, — א) מתקן בבשמים, parfümiert; parfumé; perfumed: לפי שאין שבח לת״ח שיצא מבוסם (תוספתא ברכ׳ ו ה). המוכר יין לחבירו סתם חייב באחריותו עד הפסח מבוסם חייב באחריותו עד עצרת (שם ב״ב ו ה). ונערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו (מד״ר במד׳ כ). — ובמשמ׳ מתקן, נאה וטוב: וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים כדי שאצא לשוק מבוסם (פסיק׳ רב׳ כג=כד). — ובמשמעת נעים לחך: (טעם את היין ולא היה) מבוסם וטוב (רש״י כתוב׳ ס.). — ב)

1) כך גרסת הערוך. ובנוסח׳ בססיות.
2) עי׳ שרש בשם.

בהשאלה, שתוי יין מעט, אך עוד לא שכור לגמרה, angeheitert; gaillard; tipsy: הוא מְבֻסָּם (בלשון העם, ועי׳ לקמן התפעל).

— התפ׳, *הִתְבַּסֵּם, — א) התקין עצמו בבשמים ושמן, sich parfümieren; se parfumer; perfume o. s.: וכשנושאין (מבית אבטינס) אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסם שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין (יומא לח.). לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון וכו׳ בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי שנתבסם אני ואתה (שם לט.). ומפני מה האשה צריכה להתבסם ואין האיש צריך להתבסם וכו׳ (מד״ר בראש׳ יז). — ב) בהשאלה, נעשה רך, נעים: שנתבסמה דעתו עליו (שם כז). דינין שיצאו מעולם התוהו וכו׳ ונתבסמו על ידו בסוד שם אלהים (עמק המלך, רישא דז״א מח). עתה בזה מתבסמין (הדינים) ומתהפכין לרחמים (מעבר יבק, מ״א יב). — ג) שתה והחל לשכר, angeheitert werden; devenir gaillard; become tipsy: אכל ושתה ונתבסם (מד״ר קהלת, שמח). מפני שלא היו רגילין לשתות יין וכו׳ ועל כן היו מתבסמין ומרגישין במעט יין (ר״ד אבודרהם, סדר תפל׳ פורים).

***בַּסָּם,** ש״ז, מ״ר בַּסָּמִים, — מי שעושה או מוכר מיני בסם, Spezereihändler; épicier; druggist: אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו בסם ואוי לו למי שאומנותו בורסקי (קידו׳ פב:). המוכר שטרותיו לבסם (ירוש׳ שבועות ו לז:).

***בַּסְמָן[1]),** ש״ז, מ״ר בַּסְמָנִים, בוסמנים, כמו בֹּסֶם: רוח צפון ורוח דרום מכבדות ווזחלות כל בוסמני גן עדן ונותנין ריחם (מד״ר במדב׳ יג).

**בסס[2]),** ממנו א. בָּסַס.

**א. *בָּסַס,** עת׳ יָבֹס, — שבר לשברים דקים, פתת לפתיתים, zerbrechen, zerbröckeln; briser, émietter; break, crubble: כל ידות האוכלין שבססן[4]) בגורן

1) משקל שַׁלְחָן.
2) בערב׳ בשׂ a), שבין שאר משמעותיה משמשת גם במשמע׳ שבר ופתת, ונתפזר, ועקרה הבהמה העשב וערבב.
4) כך גרס׳ כל הספרים שלנו. ובספרים שהיו בידי

a) بَسَّ

אם המות בבוסיא אשלם. כולה שלא בבוסיא אשלם פלגא (תוספתא ב"מ ח ו), שמה במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים זוז מתה בבוסיא משלם שלשה של זהב שלא בבוסיא משלם חמשים זוז (שם שם יא); רישאין החמרין לומר כל מי שתמות את חמורו נעמיד לו חמור אחרת מתה בבוסיא אין צריכין להעמיד לו חמור אחרת מתה שלא בבוסיא צריכין להעמיד לו חמור אחרת (שם יא כה).

**בסה**[1], ממנו בָּסֹה.

**בָּסֹה**[2], פ"י, בינ' בּוֹסִים, עב' בָּסָה, בָּסִית, בָּסִיתָ, בָּסוּ, בְּסִיתֶם, בְּסִינוּ, אֶבְסֶה, תִּבְסֶה, — דרך ורמס בבח בתוך הטיט והרפש, patschen (in Schlamm); patauger : to splash (through the mud) : והיו כגברים בּוֹסִים[3] בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי' עמם והבישו רכבי סוסים (זכרי' י ה). — ובמשמעת תום ולכלך: לולא פני כבודי אני נושא אז הייתי מעליך ראשך נושא, ואותך בדם כבדך בוסה (ס' מעשיות לר' זכלה, מתב' יין לבנון).

— פִּע', בִּסָּה, מְבַסֶּה, מְבַסִּים; מבוסים, — מלכלכים: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחים ערוכים על העצים,

---

[1]) אין המדקדקים מודים בשרש בסה בעברית הקדומה, והפעל בוסים שלקמן הם מחליטים אותו לבינ' מן בוס. ועי' הערה למלה זו לקמן.

[2]) עי' הערה לשרש בסה, ועי' הערה שלקמן.—

[3]) כל המדקדקים גזרו שזה בינ' מן בוס. אמר ריב"ג בשרש בית וו סמך וז"ל: ודע כי בוסים בטיט חוצות מזה העיקר והוא תואר אם שם הפועלים על משקל בחתיתם מגבורתם בושים, טובים היו חללי חרב, והעיקר בהם שיהיו על משק' קרובים ורחוקים והשיגם הרפיון והנוח כאשר קרה לגוחי מבטן אתה גוזי וזולתם. ע"כ. וכך גם החדשים. ואעפ"י שבעצם הדבר אין זה מן הנמנע, מ"מ יש לפקפק למה באה צורה זו רק במקום הזה בלבד, ועוד קצת קשה בית השמוש בהשם טיט, כי לפי מנהג שמוש הפעל בוס, בוסס, הדין נותן שיבוא אחריו הדבר בפעול, והיה צריך להאמר בוסים טיט חוצות. וככר היו מי שרצו להגיה בטיט כ במקום ב. ואולם נראה, כי זה פעל מיוחד לפעולת ההליכה בעמל וכח בתוך הטיט, ואפשר שהוא פעל משנה מהפעל בוס, שנתיחד לפעולה זו, והרבה יש בינונים מלאים אפי' במקום שאין להם משמ' שם דבר, בפרט בהכתבים של הזמן המאוחר. וקצת בעין סמך לזה יש בההקבלה שבחצי השני של הפסוק והבישו רוכבי סוסים, משמע שהכונה היא להקביל את הלוחמים הרגלים הבוסים בטיט חוצות לעומת רוכבי הסוסים. וכן ראב"ע שם וכן רד"ק.

ואף זויות מזבח מְבוּסִים, דם כמים לים מכסים (פיוט ליום היחוד א).

***בִּסּוּם**, ש"ז, — שם"פ מן בִּסֵּם במשמעת נעים: כשהיו מושכין את קולם בנעימה היו אלו ממהרים להבליע את השם וכו' בנעימה ביסום[1]) קול (רש"י קידו' עא.).

***בְּסוּרָה**[2]), ש"נ, מ"ר בְּסוּרוֹת, —כוס של בסורות, כוס יין שהיו מעבירים לפני הכלה אם היתה בתולה: נשרפה כתובתה רקדו לפניה שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בסורות[3]) או מפה של בתולים אם יש לה עדים באחד מכל אלו כתובתה מאתים (כתוב' יו:).

***בָּסִיס**, ש"ז, —בָּן, Basis; base : קני מנורה מהורין הפרח והבסים טמאין (כלי' יא ז). כוס בסים לדרקון אסור ודרקון בסים לכוס מותר (ירוש' ע"ז ג מב ד). בעומדין על בסיסן (ע"ז מא.). בעמוד הזה שיש לו בסים מלמטה (מד"ר ויקר' כה). העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסים מלמטה אינו

---

[1]) בארמ': (עיקר השיר הוא בפה והכלים באו לבסומי קלא (סוכ' נא.).

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בערוך דפוסי' קדמו' וכמו"כ בעה"ק דפוסים הראשנים. ובנוסח' התלמוד בשורה. אך רגלים לדבר כי גרסה זו היא תקון עפ"י מה שהתחילו לפרש מלה זו מלשון בשורה, כמו שפרש"י שם: המבשר עליה סימני בתולה. אבל באמת כבר נעלם מבעלי התלמוד בעצמם מהותה של כוס זו ופרושה האמתי של מלה זו, והוו שם וז"ל: מאי כוס של בסורות (כך גרסת הערוך, ובנוסח' בשורה) אמר רב אדא בר אהבא כוס יין של תרומה היו מעבירין לפניה כלומר ראויה היתה זו לאכול בתרומה מתקיף לה רב פפא אטו אלמנה מי לא אכלה בתרומה אלא אמר רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית. ע"כ. והנה נתברר מכל הויה זו כי בזמנם של רב אדא ורב פפא כבר לא היה נהוג מנהג קדום זה של העברת כוס לפי הכלה כשהיא בבתוליה, ולכן יש לפקפק אם באמת היו מעבירים דוקא כוס של תרומה, כי אפשר שזו סברה בעולם של רב אדא כדי לפרש הסימן שראויה היתה לאכול בתרומה, וגם פרושו של רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית אין ספק שהוא דרוש בעולם. ואפשר שכוס של בסורות היתה כוס של משקה עשוי מבסורות, ר"ל מפרי בסר, כמו שאומרים בערב' בִּשַׁר אלתמר, עשה שכר תמרים בעוד שהתמר בסר, ר"ל מעט קדם שבשל בשול גמור, קודם שנפתח, והיה זה אולי לסימן הכלה שגם היא עודנה בסר, עוד בבתוליה, וכבר השתמשו גם בערב' בפעל זה גם לענין הזדוגות הגמל והנאקה, ואמרו: בשר אלפחל אלנאקה, נזקק לה קודם שתבעה. —ועי' בֹּסֶר.

האומות כולם ישתתפו בהיותם בני אל חי ולמה א"כ ייחד השלם ר' עקיבא מעלת הצלם לכללות מין האנושי וייחס מעלת הבניות לאומת ישראל בלבד (ר"א הכרכגל, נחלת אבות ג). הנה אם כן הבניות מורה על התיחדות האומה להנהגתו מבין שאר האומות (שם).

**בנ"ט**, ר"ת: בנותן טעם.

**בִּנְיָן**, ש"ז, מ"ר בִּנְיָנִים, -יָנוֹת, — א) דבר בנוי, Gebäude; construction; building: והלשכות העליונות קצרות וכו' מהתיכונות בִּנְיָן (יחזק' מב ה). וימד את רחב הַבִּנְיָן קנה אחד (שם מ ה). וְהַבִּנְיָן אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה וקיר הַבִּנְיָן חמש אמות רחב סביב (שם מא יב). מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין מפואר בימיו (סוכ' נא:). מה עשו אבותי לאבותיך מהם מיעכו בבנין (סנה' קיא.). — ומ"ר *בִּנְיָנוֹת: כידוע לכורתי האילנות לבנינות (ס' התנוך תג). — ומשל: *רקב המעות הבניינים[1]) (ר"י קמחי ספ' הגלוי, 126). — ובהשאלה, *הרכבת הגוף: רובע עצמות מרוב בנין או מרוב המנין ורוב בנינו ורוב מנינו של מת (אהל' ב א)· כל בנינו של אדם הוא שתי השוקים והירכים והצלעות והשדרה (רמב"ם טומ' מת ב ח). — דבר בבנינו, ר"ל כשהוא בנוי כלו בשלמותו: מי שלא ראה ב"ה בבנינו לא ראה בנין מפואר (סוכ' נא:). הנבלה כשהיא בבנינה תקרא נבלה וחלקיה לא יקראו נבלה (ר"א הקליר, ג"ע, טו"ט ב). — ב) *עצם הפעולה לבנות, das Bauen; act. de construire; building: משנבנה הבית התחילו מונין לבניינו וכו' לא זכו למנות לבניינו התחילו מונין לחרבנו (ירוש' ר"ה א נו:). אמת הבנין (שם שקל' ו מט ד). אין מבטלין תשב"ר אפי' לבנין ביהמ"ק (שבת קיט:). ביום שמחת לבו זה בנין ביהמ"ק (מגי' כו.). יכול יהא בנין ביהמ"ק דוחה שבת (יבמ' ו.). שכל העוסק בבנין מתמסכן (שם סג.). אבותינו אכלו מלוחים כשעסקו בבנין ביהמ"ק (קידו' סו.). אין בנין ביהמ"ק בלילה (שבו' טו:). — ומשל: שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה (מגי' לא:). — ובהשאלה: ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם (שבת קיד.). — *בִּנְיָן אב, מדה ממדות דרשות הכתובים בתורה שמה שנאמר במקום אחד מלמד על מה שנאמר במקומות אחרים[2]) בנין אב מכתוב אחד ובנין אב משני כתובים (י"ג מדות של ר' ישמעאל). זה בנין אב לכל דמיהם בם וכו' בסקילה (ספרא, קדוש' ב). אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו בנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה (ירוש' ברכ' ט יד:). — ג) בדקדוק, *בכלל אופן המלה וצורתה: נשבתו האותיות ונסתר בנין המלה (מנחם מחב' 41). המלה הזאת לא תסור מבנינה ולא ישתנה ענינה (שם, ערך זאת). ובנין מאירות מן אור (דונש על רסע"ג). זכרון רב בניני השמות המוספים (הרקמה, י). ומן הבנין הזה פיעלה בשבר הפא (שם). — ובפרט *כ"א משמנה צורות הפעל, בנין הקל, בנין הכבד וכו': הפעל השלישי המוסף מה שאין בנינו בנין הקל (הרקמה, יד). והעתיד מבנין הפעיל יהיה על השלמות והתום והפעול (שם); ממה שישיג הפועל מן הבנינים לענין הנפעל וההתפעל (שם). והנה כל אלה הם מבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (ראב"ע לחות, הפעלים). ואלה השלשה הבניינים הם עיקרים לכל הלשון (שם). בנין הפעלים יבנה בשמנה טורים הטור האחד הוא בנין הקל והוא יסוד הפעלים וכו' אבל ההא והמם הנוספת בבנין הפעיל וכן בשאר הבנינים וכו' (מכלול, סדה"פ).

**בנל"ך**, ר"ת: ברוך נותן ליעף כח.

**בנ"ר**, ר"ת: בורא נפשות רבות.

## בסא[1])

ממנו *בסיא *בוסיא.

***בְּסִיָא**[2]), *בְּסָיָא, — התרשלות וזלזול בשמירה וכדומה, Vernachlässigung; négligence; negl-: השם בהמה מחבירו מתה בבוסיא[3]) משלם כולה שלא בבוסיא משלם פלגה שכך הוא כותב לו

---

[1]) והוא תרגום מלשון ערבי', כמו שנאמר שם: כי ימשלו חכמים שלהם (של הערבים) סוס אל דראהם אלבניאן. — [2]) ואמר ר' ישועה הלוי בהליכ' עולם שער ד: בנין אב מדה בתורה שהכתוב יגלה ויפרש במקום אחד וממנו למדין בכל המקומות הדומין לו: שהתורה תקצר ותרמוז במקצת על הכל.

[1]) בערב' בַּסַּא(a) בה, — זלזל והתרשל בדבר.

[2]) משקל עברי בְּסִי כמו מְרִי, או בְּסִי כמו חֳלִי, או בְּסִיָּה כמו כְּלָיָה. בארמ' כוליא. — ועי' הערה לקמן. — [3]) וכן בירושי' (ב"מ ח י:). בסגנון ארמי: מתה בבוסיא יהב כוליה דלא בבוסיא יהב פלגא וכו' מתה בבוסיא יהב ששה של זהב דלא בבוסיא יהב ששים זוז. ע"כ. וכן בבבלי (ב"ק קיו:) רק בקצת נוסח' בכוסיא בכ"ף במקום ב.

(a بَسَا بِهِ

ישראל שהן יושבין ו מ ב נ י ן אותה (מד"ר שמות כג).
—פע' *בֻּנָּה, מְבֻנֶּה,—בנוי היטב, מתקן: חברון מ ב ו נ ה על אחת משבעה בצוען (כתוב' קיב.), מתוקנת יפה. שמ ב ו נ ה מכל מום (סוטה מב:). אך כל זה יכוחש מאלפים ורבבות אשר עברו בזאת המדינה (פירו) וראו אותה מ ב ו נ ה מקצה אל הקצה ארץ רבתי עם ומלאה כל טוב (נחמ' ונע', דוד גנז עס).

— הִתפע', *הִתְבַּנֶּה, — מן בֵּן, נעשה, נתקבל כבן: שנתבנו (הגויים) בישראל (פסקתא רכתי, כי פקד).

אֶבֶן וכל המתיחס, עי' במקומו. — אֹרֶן. — *אֹטֶם, אחו את הבנין בעץ וכדומה, צפה. — אַיִל, בליטה סביב הפתח. — אֲנָךְ, משקלת העפרת לישר הבנין. — אֲצִילָה, קורה הנושאת עליה התקרה. — אָשְׁיוֹת, העמודים אשר עליהם נשען הבנין. — אַתִּיק.

בַּיִת, וכל השיך, עי' במקומו. — בּוֹנֶה, *בַּנָּאי, אומן שיודע לבנות. — בֹּטֶן, בליטה בעמוד וכדומה. — בָּמָה, להקריב קרבנות. — בְּנָיָה, בִּנְיָן, מִבְנֶה. — *בֶּעַט, הכתל בּעט, התעקם ונוטה לנפל. — *בַּרְקָה, מהלכה מקורה בתוך הבנין או סביבו.

גֵּב, עי' במקומו. — *גַּבְלִית, בליטה כעין חטטרת בבנין, באבן. — גַּג. — גָּדֵר. — *גָּהָה, נוטה לנפל. — גִּזְרָה, בליטה בעלית העליונה. — גֶּרַע, מִגְרָעוֹת, עי' במקומו.

דְּבִיר. — *דִּירָה, *דִּיּוּר. — *דַּיָּר. — *דֹּפֶן, כתל.

הָרַס הבנין, סתרו.

*זִיז, בליטה, שפניה למטה, מתחת וממעל לחלון, לנוי.

*חָזִית, פני הכתל. — חַיִץ, כתל בין שני חדרים. — חֹמֶר וּלְבֵנִים. — חָצַב וכו', עי' אבן. — חָרַב, הֶחֱרִיב, *חֻרְבָּה.

טוּר, שורה אחת של אבנים או קורות. — טִיחַ, שטחים על הכתל. — טְפָחָה, טְפָחוֹת.

יָסַד, יְסוֹד. — יָצִיעַ, במקומו.

כֶּבֶשׁ, מעלות לפני הבנין לעלות בו. — כִּיר. — *כִּפָּה. — *כָּפִים. — כַּפְתּוֹר, ראש העמוד. — כְּרוּתָה, קורה של עץ. — כָּתֵף הבית. — כֹּתֶרֶת, על ראש העמודים.

לוּל, מעלה. — לִיָה. — *לֶחִי, *נסר, *לפוף *לָפוּת.

*מְהַנְדֵּס, בנאי חכם. — מְזוּזָה. — מְחוּזָה, מֶחֱזָה, כמו חזות. — *מֶלֶט, לדבק את האבנים. — מַסַּד. — מִסְעָד. — מַעֲקֶה. — מַצֵּבָה. — מִקְלַעַת.

*נִדְבָּךְ, עי' אבן. — *נוי הבנין.

סִפֵּן. — *סָתַר, את הבנין, הרס.

עָב, עֹב, עָבִים, במקומו. — עַמּוּד, והמתיחס במקומו. — עֵץ, בד, *קורה, *כשור, *מריש, במקומם.

*פִּגּוּם, חבור קורות ובדים ועליהם לוחות, יעמדו עליהם הבונים לעשות מלאכתם במקום גבוה. — פִּטּוּרֵי צִיצִים, לנוי הבנין וקשוטו. — פְּנֵי הבנין. — *פַּס, *פַּסִּים. — *פְּצִים, עמוד מעץ או אבן בבנין. — *פּוּצָם, מקום בנוי פצימים. — פְּקָעִים, מין נוי. — *פַּתִּין, במקומו.

*צִדֵּד, את האבן. — צֵלָע. — צִפָּה, את הכתל בעץ, בזהב וכדומה.

*קַבְּלָן, שבונה ב*קבלנות. — קַו, קו המשקלת, נטה קו. — קָטוֹר, קְטֹרָה, בנוי כפות. — קֶלַע, מִקְלַע נוי. — קָצֶב, מדה של הבנין. — קֶרֶן, קרנות. — *קִשְׁקוּשׁ, בנין קטן. — *קרפף, שטח מוקף כתלים.

*רֹבֶד, עי' אבן. — *רֶכֶס, עמוד מרבע. רִמּוֹנִים, נוי.

שְׂבָכָה. — שְׂדֵרָה, במקומו. — *שָׁחִיף. — *שִׁפֵּץ הבנין, תקן אותו מחדש. — שְׁקוּף, בכפה.

תַּבְנִית הבית. — תְּכָנִית. — תִּמּוֹרוֹת, מין נוי. — תִּקְרָה.

**בָּנוֹת**, בְּנוֹת, — מ"ר מן בַּת, עי' זה.

**בְּנִיָּה**[2], ש"נ, — דבר בנוי, Gebäude; construction building: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה [2]) וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג).

***בנות שבע, *בנות שות**, עי' שבע, שות.

***בָּנְיוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא בֵּן: ואחר זה צוה ללמוד הדברים האלה לבנים והתלמידים הם בכלל שעיקר הבנ י ו ת הוא בנפש אבל הבנים קודמין שבהן ב נ י ו ת הנפש והגוף (מלמד התלמידים, יעקב אנטולי ותתנן). בא החכם להזהיר תלמידו שהוא בנו ב ב נ י ו ת נפש שלא למאוס מוסר יי' (שם, כהר). חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' וראוי שנדע מה ענין המעלה הזאת כי אם שם האב נאמר על הפועל והבורא הנה

---

[1]) משק', לִוְיָה, צִבְיָה, שִׁלְיָה. —[2]) לפי הענין נראה כי זה חלק מיוחד מהבנין, דבר בנוי על פני הגזרה, כאמור למעלה בפסוק יב, אך לא עמדו המבארים על תכונתה של בניה זו, ומשתמשים במלה זו במשמ' בנין בכלל, או יותר במשמ' מפשטת מלאכת הבנין.

בניתי בית זבל לך (מ"א ח יג). ערים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר' ו י). את הבית הזה אשר בנתה (מ"א ט ג). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק' יו כה). וירד יי' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (בראש' יא ה). ברושים משניר בנו לך (יחזק' כז ה). וערים אשר לא בניתם (נתתי לכם) ותשבו בהם (יהוש' כד יג). ויאמרו נקום ובנינו (נחמיה ב יח). ויהי בנה עיר (בראש' ד יז). הבנים חרבות למו (איוב ג יד). המזבח הבנוי (שופט' ו כח). ירושלם הבנויה (תהל' קכב ג). והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ' ז ד). הלשכות ב נ ו י ו ת בקדש ופתוחות לחול (מע"ש ג ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו (ירמי' לה ט). ואבנה הבית לשם יי' (מ"א ח כ). ויבנה את האבנים (שם יח לב). ויבן נח מזבח ליי' (בראש' ח כ). ויבן יי' אלהים את הצלע (שם ב כב). ותבן צר מצור לה (זכר' ט ג). ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית (שמות כ כה). ותבני לך גב (יחזק' יו כד). הבה נבנה לנו עיר (בראש' יא ד). ובית לא תבנו (ירמ' לה ז). ויבנו בני גד את דיבן (במדב' לב לד). בנה לי בזה שבעה מזבחת (שם כג א). בנו לכם ערים לטפכם (שם לב כד). — ובהשאלה: גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש"ב ז כז), לאמר בנים אשר ישבו על כסאו אחריו. אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר' כה ט). —וככל': ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפלת וכו' ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). ובניתים ולא אהרם (ירמ' כד ו). המה בנוהו ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג יג). עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל (ירמ' לא ד). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה (נחמ' ב ה). בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). יהרסם ולא יבנם (תהל' כח ה). בבנותכם לכם מזבח (יהוש' כב יט). בבנותיך[1]) גבך בראש כל דרך (יחזק' יו לא). — ובעבר עם א במקום ל"ה: מלמד ש ב נ א ה הקב"ה לחוה כבנין אוצר (ברכ' סא.). — *בנה אב, עשה *בנין אב: זה ב נ ה אב כל מקום שנאמר עד הרי באן שנים (סוט' לא). — ועי' א ב, ועי' ב נ י ן. — ובהשאלה בדקדוק: *בנה שם, בנה פעל, עשה שם או פעל: וכאשר לא תוכל ל ב נ ו ת מן ויטה יטון ומן ויבה יבון וכו' כן לא תוכל ל ב נ ו ת מן ויגה יגון (דונש על מנחם, יגון). כי השמות

הבנויים ביוד הם יותר מן הבנויים בו (הוא על רסע"ג, ט). — ובמשמעת *מרכב: ואולם להיות החדש ב נ ו י מימים שלמים לא יאות רק על פי ראיית הלבנה (ר"א הקרחי, ג"ע, קדוה"ח ח). —וביחס לצורות ההנדסה, *רשם צורה: מרבע או משלש בנוי על צלע משתף (ר"י ישראלי, יסוד עולם, א ב ד). —ובכלל *נשען ומיוסד על דבר: ראוי לפרש השמועה על העיקר שהיא ב נ ו י ה וראינו שהיא ב נ ו י ה על מי שמעידין עליו עדים וכו' (ר"ח בכוע' מו:). כל יסודות התורה והאמונה הם ב נ ו י י ם על אמונת ההשגחה (מנוה"מ ה ב, רלב). זה המדרש ב נ ו י על מדרש אחר (סו"ת תמת ישרים ב).

— נפע' נבנה, וגם *נבנית, הבנות, — שבנו אותו, gebaut werden; être bâti; be built: כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימים ההם (מ"א ג ב). ונבנתה עיר על תלה (ירמי' ל יח). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק' לו לג). לבית הנבנה לשם יי' (דהי"א כב יט). בחכמה יבנה בית (משלי כד ג). תבנה ותכונן עיר סיחון (במד' כא כז). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה (ישע' מד כו). אימתי י ב נ ה בית המקדש (ירוש' ברכ' ב ד.). לא עת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). וחרבות לא ניתנו ל ה י ב נ ו ת (ירוש' כ"ב ג יד:). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה (מ"א ו ז).— ובהשאלה: הנה נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (בראש' טז ב), לאמר יהיה גם לי אח"כ ילדים. ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה (שם ל ג). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה ל ה ב נ ו ת ממנה (יבמ' סד.). — ו נ ב נ י ת: מה זו נ ב נ י ת על ידי צרתה אף זו נ ב נ י ת ע"י צרתה (מד"ר בראש' עא). — ובמליצה: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמי' לא ד). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהלך (איוב כב כג). —ובדקדוק: מגנת לב מן יגון נ ב נ ת ה (דונש על מנחם, יגון). שמות נ ב נ י ם על הכפילה (הוא, על רסע"ג). ועל המשקל הזה נ ב נ ת ה לשון הארמית (שם). ו נ ב נ ה השם הזה בלשון קבוץ (כוזרי ד א). — ובמשמ' *נשען ומיוסד: ואין זאת הראיה נ ב נ ה על שרשי המדברים (מו"נ). ואני אכתוב לך אלו הנשארים בשרטוט להיותם מבוארת נקל עליך וכירתם כי עליהם נ ב נ ה שרש המלאכה (רמב"ם, חשבון העבור).

— פע', *בנה, — לנחץ הפעולה: זו סנהדרי גדולה של

[1]) יש סברים כי באמת אמרו כן בחיי הלשון מפני הדמיון עם מ"ר בנותיך, והוא משבחת הלשון בעצמה, וי"א כי זה שבוש פשוט.

אהבוך ועל בגד ועת קמו בְּנֵי יָמִים להרע בגדו בגד (שם ז). ומתבל ינדוני בבני יום כאלו בזמן אין לי נחלה (שמות... ז).— *בני הים (כבור' ח.), החיים בים. —*בני הכנסת (שם ה ה), שמתכנסים יחד.— *בן הכולף (תוספת' כלי' ב"ב ז ג), כולף קטן.—*בן כפר (חג' יג:).—*בן כרך (מגי' כג).—*בני לויה (חול' ז.), שהולכים ללוות אדם, בלויה אחת. — בֶּן מָוֶת (ש"א כ לא), שחיב מיתה. —*בני מזרח, בני מערב.— *בני מסבה (כפרא, עקב מג), שיושבים יחד במסבה אחת. — *בני מעים (חול' נג:). — *בני מצר, השכנים היושבים על הגבול (ב"מ קח:).—*בני משפחה (כבור' חי), הקרובים, ממשפחה אחת.—בְּנֵי הַנְּעוּרִים (תהל' קכז ד), אנשים מימי הנעורים.— *בן נפיל, עי' נפיל. — בן נין, עי' נין. — *בני סחיטה (שבת קמד.), שאפשר לסחוט אותם. — *בני עלייה (סנהד' לז:) אנשים נכבדים, אנשי מעלה.— *בן הפטיש (כליס כט ז), פטיש קטן. — *בן פקועה (חולין סט.), ולד הנמצא בקרב בהמה אחרי השחטה.—*בן קיימא (נדה כו:), שמסגל, עלול להתקים. — בני רשף, עי' רשף. — *בן תורה, בני תורה (שבת קלט:).— בְּנֵי תְמוּתָה (תהל' עט יא), שיעודים למות, שדרכם למות. —*בן תרבות, בני תרבות (ב"ק א ד), שיש להם תרבות.— וביחס לבע"ח, שהסכינו להאדם.— ועין ילד·

*בֶּן בְּטִיחַ, סע"פ, — שם אדם בעל אגרופים גדולים: מאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלוא אגרוף גדול וזהו אגרופו של בן בטיח (כלי' יז יב).

בֶּן בַּיִת, — בן עבד או שפחה שנולד בביתו של אדוניו, או עבד שנשתחרר ונמנה על הבית: בשר ודם יש לו פטרון אמרו לו הרי נתפס בן ביתך אמר הרי אני מתקיים עליו וכו' בא ועמד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד (ירוש' ברכ' ט יג.). ר"ג היה לו בן בית אחד (פסיקתא דר"כ, ויהי בשלח). כבד ה' ממה שחננך מהוניך בן ביתי אתה אם נתתי לך ויש לי בידך תן לי משלי (פסיקתא רבתי, עשר תעשר). בעל הבית יש לו בן בית (שם כי תשא). למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו וכו' (מד"ר שמות מג). בא אחר וכבדו (למלך) ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא (שם ויקר' ט). למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חטים (שם במדב' כא). בשר ודם עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס וכו' ואמרו לו נתפס בן ביתך (שם דבר' ב). מעשה שהיה באדם אחד בירושלם שעשה סעודה אמר לבן ביתו לך והבא לי קמצא רחמי (שם איכה, כני ציון). אין אדם מונה על בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ושל קש ומהו מונה על בן ביתו משפלות של חטים (תנחו' בובר, כי תשא ב).

*בֶּן הַמּוֹעֵד, — כנוי לאסרו חג: יום שאחר י"ט הוא אסרו חג ובירושלם קורים לאסרו חג בנא דמועדא פ' בן המועד (תס"י, נתן הנעותי, ח"ב, אסרו חג).

*בֶּן נֹחַ, עי' נח.

*בֶּן עֶדֶל, עי' עדל.

*בֶּן קַמְחִית, סע"פ, — אדם בעל יד גדולה, שהיתה מחזקת בארבע קבין (ירוש' יומא ס מב :).

*בֶּן תַּמְלִיוֹן, — שד ליצן (מעי' יז:), עי' תמליון.

*בַּנַּאי, ס"ג, מ"ר בַּנָּאִים, — מי שאומנותו לבנות בנינים, הבנאי: Baumeister; constructeur; builder שקבל עליו לסתור את הכותל (ב"ק ט ג). הקנטר של בנאי[1] והדקור של חרש (כלי' יד ג).— ובהשאלה, *בנאים, אנשים עוסקים בדברים רוחניים, תלמידי חכמים: (בגדים) של בנאים[2] מצד אחד (חוצץ בהם רבב) (מקו' ט ו).

בנה[3], ממנו בֵּנָה, בְּנִיָּה, בִּנְיָן, מִבְנֶה, תַּבְנִית, וי"א גם בֵּן.

בָּנָה[4], פ"י, עתיד אבנה, יִבְנֶה, וַיִּבֶן, מקור בְּנֹה, בְּנוֹת, —שם אבן על אבן, או קירה על קורה, לעשות בית ומדומה, bauen; bâtir, construire; to build: מי האיש אשר בָּנָה בית חדש (דברים כ ה). והערים אשר בָּנָה (מ"א טו כג). בָּנְתָה ביתה (משלי ט א). בָּנָה

---

1) בכ"י פרמה שֶׁלְּבַנַּאי. — 2) לפי דרושו של רבי יוחנן: מאי בנאים אלו ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן (שבת קיד.). ואעפ"י שאין פרוש זה אלא דרש, והפרוש האמתי הוא של רבי שמעון בן לקיש: כלים האולייריס הבאים ממדינת הים (שם), והם בגדי בד של שמשי בית המרחץ, ובנאים הוא במקום בלנאים, מהשם בלן, מ"מ פרשו רוב המפרשים כפרושו של ר"י, וסובי' יסבר' כי זו מלה מצמצמה מן בן נאים, כמו בן טובים, ר"ל אדם הגון.

3) משתף לכל הלשונ' האחיו', זולתי אתיאפ'. באשור' בַּנוּ, יצר, הוליד.

4) עי' הערה לשרש בנה.

אמר להם (אביו של בן בוהיין לעניים) בני השליכו מעליכם ואני נותן לכם כפלים במעושר (פסח' נז.). אמר להן (רבי יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר וכו' אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר (ב"ב ס:). אמר להן (ר"י בן בבא לזקנים) בניי רוצו (סנהד' יד.). אמר להם (רבי לבני רבי חייא) בניי קוצים אתם מטילין לי בעיניי (שם לח.). שלח (ריב"ז) וקרא לאנשי ירושלם ואמר להם בני מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת (אדר"נ ד). — ד) תלמיד: ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' (מ"א כ לה). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע (מ"ב ב ג). ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי (עמו' ז יד). — ה) יליד מקום, עיר: בני ציון (תהל' קמט ב). בני בבל, בני אשור (יחזק' כג כג). בני קדם (איוב א ג). בני המדינה (עזר' ב א).— בן בית, עבד שנולד בבית והוא ממונה על הבית: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (ברא' טו ג), ועי' עוד ערך בן בית. — ויאמר: הוא שם בן בית; לאמר רגיל שם, נכנס ויוצא, כמו אחד מהמשפחה. בן הנכר (ישע' נו ג), לאמר יליד ארץ נכריה.—בני עם אחד: עם בני ישראל (שמות א ט). לעיני בני עמי (ברא' כג יא). בשער בני עם (ירמ' יז יט).— ו) בצרוף עם מלת הזמן, פלוני הוא בן כך וכך שנים: ובן שמנת ימים (ברא' יז יב), שעברו עליו מיום מולדו שמנה ימים. ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד (שם ה לב). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר (שם טז טז). שה תמים זכר בן שנה (שמות יב ה). כבש בן שנתו (ויקר' יב ו). שבעת כבשים תמימם בני שנה (שם כג יח). הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה (שם כז ג). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (דבר' לא ב). בן מאה שנה (ישע' סה כ). תנוק בן יום אחד (נדה ה ג). הצדיק בן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב (מד"ר שמות כא). — ועם מלת הכמות: פנו מקום לבן מאתים מנה (עירו' פו.). שטר בן מאה בני חמשים (הלכ' פסוק' לרב יהודאי 55), של מאה, של חמשים כסף.—ז) בצרוף עם מלים להורות איזו תבונה, מדה, מעלה[1]: וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). לאמר שיש לו כח, גבור, שלבו אמיץ. חלוצים תעברו וכו' כל בני חיל (דבר' ג יח). בן בליעל (ש"א כה יז). יצאו אנשים בני בליעל (דבר' יג יד). בן עולה, בני עולה (ש"ב ג לד). בן נעות המרדות (ש"א כ ל). בני שחץ (איוב כח ח). בני חלוף (משלי לא ח). — בן הכות, שראוי להכותו, שחיב מכות: והיה אם בן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועוד במשמעות רבות; *בני אכילה (חול' קכז:), ראויים לאכילה. *בני שליחות (קדוש' מב.), ראויים לשליחות. *בני אלול (ירוש' שקל' ג מז:), שנולדו באלול.— *בן אומנות, פלוני בן אומנותו של פלוני, לאמר הוא עוסק בזו האומנות בעצמו: אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו וכו' והקדוש ברוך הוא אוהב את בן אומנותו (מד"ר בראש' לב).—*בני בצלים (עוק' ב ח).—*בני ברית (ב"ק א ג), מי שהם בברית אחד, בפרט היהודים.—*בני גיהנם (ר"ה יז.), המיועדים להיות בגהנם. — בני גולה (עזר' ו כ), שיושבים בגולה.—*בן גיל, פלוני הוא בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת אתו: שומא מצויה בבן גילו (ב"מ כז:).—*בן דעת (שם ח.), אדם שיש לו דעת. —*בני דעה (חגי' ב:), שיש להם דעה, נבונים.—*בן הריגה (ברכ' סב:), שראוי, שנועד להרג.—*בני הרגשה (נדה יג.), שיש להם כח ההרגשה. — *בן זוג (מד"ר בראש' יא), מי שהוא לזוג להשני, בעל וכדומה. — ובדברים לא בעלי חיים: שכך היו רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (שבת יב ג). — בן זקונים (בראש' לז ג), שנולד לעת הזקנה. —*בני זמן, בלשון המליצים, המקרים, הפגעים. — *בני חבורה (שבת ב.), שהם בחבורה אחת. — *בני חפה, שהזמנו להחפה: שושבינין וכל בני חופה (ירוש' סוכ' ב נג.).— *בן חורים, בני חורין (ב"ק א ג.), ההפך מעבדים. נכסים בני חורים (גמ' שם), שאינם משעבדים. ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבו' ב טז), אין לך רשות. — *בן חריץ: וחריץ בן חריץ וכמה הוא חריץ ו' טפחים ובן חריץ שלשה (ב"ב ז ד). — *בן טובים, אדם חשוב, ממשפחה הגונה: מעשה בהילל הזקן שלקח בן טובים לעני אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שיהא משמשו (תוספתא פאה ד י). — *בני יבשה (ירוש' נדר' ד לח.), היושבים, החיים על היבשה. —*בני יום, כמו בני הזמן בלשון המליצים: או אם בני יום עתקו חיל (רמב"ע, תרשיש א). וגם דודים עלי אוכל

[1] סדרתי פה רוב הצרופים על מלת בן והבאתי משל אחד או שנים, ושאר המשלים יבואו כל אחד בערך המלה המצורפה לבן.

(בראש' ל יד). ובנו הבכור עבדון (דהי"א ח ל). גרש האמה הזאת ואת בנה (בראש' כא י). ויולד בנים ובנות (שם ה ד). ושם וחם ויפת בני נח (שם ז יג). והבנים בני (שם לא מג). אתה ובניך (שם מה י). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). כי יאמרו אליכם בניכם (שמות יב כו). ואשתו ונשי בניו (בראש' ז ז). ואשתך ושני בניה עמה (שמות יח ו). ואת בניהם הקים תחתם (יהוש' ה ז). אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' יז מה). — ועם ה הידיעה והשאלה ובבל"מ: כל הבן הילוד (שמות א כב). הבן יקיר לי אפרים (ירמ' לא כ). עבד משכיל ימשל בבן מביש (משלי יז ב). ויהי לה לבן (שמות ב י). בבן אמך תתן דפי (תהל' נ כ). האשה אשר הכיח יי' לבן אדני (בראש' כד מד). מבן עשרים שנה (שמות ל יד). למבן עשרים שנה (דהי"א כז כג). לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני (בראש' כד ג). והגדת לבנך ביום ההוא (שמות יג ח). לי ולך ולבנך (מ"א יז יג). איש בבנו ובאחיו (שמות לב כט). בתך לא תתן לבנו (דבר' ז ג). באיש חיקה ובבנה ובבתה (שם כח נו). ויתרצצו הבנים בקרבה (בראש' כה כב). הבנים אין לישראל (ירמ' מט א). איך אשיתך בבנים (שם ג יט). טוב מבנים ומבנות (ישע' נו ו). ולבני הפילגשים (בראש' כה ו). נלך בבנינו ובבנותנו (שמות י ט). לנו הוא ולבנינו (בראש' לא יו). וכל בכור אדם בבניך תפדה (שמו' יג יג). ולקחת מבנתיו לבניך (שם לד יו). ומבניך אשר יצאו ממך (מ"ב כ יח). לבניכם אחריכם (ויקר' כה מו). ואקים מבניכם לנביאים (עמו' ב יא). כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א יו א). וינשק לבניו ולבנותיו (בראש' לב א). והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים (ויקר' יג ב). כבניהם בנינו (נחמ' ה ה). בנותיהם נתנו לבניהם (שופ' ג ו). לבניהן אשר ילדו (בראש' לא מג). לא נכחד מבניהם (תהל' עח ד). — בן פלוני, כנוי לכל אדם על שם אביו, כשאין רוצים לקרא את האדם בשמו, והיה זה לפנים בקצת כונה של הקלת כבוד: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיקתא דר"כ, עניה סוערה ו). לך אצל בן עמרם (שבת פט.). —ולסתם ילדים: בעצב תלדי בנים (בראש' ג טז). ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד (דבר' כח נז). —ומשל: רוב בני אבות בוישנין רוב בנים דומין לאחי האם (יבמ' סוף קידו'). אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות (גמ' שם פב:). פעמים שהבן מחכים את אביו (רש"י יבמ' סג.). בנך הם' שנים אדונך וחמש עבדך וחמש משנך ואח"כ אוהבך או שוטנך (בן המלך והנזיר ו).

בשיחף הבן הוא זוכר את שלות בית אביו [1] (מד"ר איכ', זכרה ירושלם). בן שאיננו בן הניחהו על פני המים וישוט [2] (א"ב של בן סירא). מעשה אבות יעשו בנים (משלי שועלים, אריה וכנו). — וליתר בע"ח: פר בן בקר (ויקר' ד ג). בן יונה (שם יב ו). בן עוף (כתוב' ה.). בן צאן (קדוש' לו:). בני צאן (תהל' קיד ד). בני נשר (משלי ל יז). בני יונה (ויקר' ה ז). בני ערב (תהל' קמז ט). שחט פרה ואחר כך שני בניה סופג שמונים שחט שני בניה ואחר כך שחטה סופג את הארבעים (חול' ה ג). בא ומצא זכרים תלואים בזקינות ונקיבות במבכירות אינו חושש שמא בנה של זו בא אצל זו ושמא בנה של זו בא אצל זו (תוספתא בכור' ב יה). כיצד מ/ושרין מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות והבנים יוצאין לקראתן (שם ז י). בן גמל (חולין נט.). — ולדברים לא בע"ח, בהשאלה: בן קשת (איוב מא כ), לאמור החץ. בני אשפתו (איכה ג יג). —וישמש: — א) במשמעת נער, עלם, Junge; jeune homme garçon; boy: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים (שה"ש ב ג). וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (משלי ז ז). — ב) ילד זר שנתקבל בתור בן: ותבאהו (את הילד) לבת פרעה ויהי לה לבן (שמות ב י). — ג) קריאה של חבה: ויאמר שאול הקלך זה בני דוד (ש"א כד יז). ויאמר יואב (לאחימעץ בן צדוק) למה זה אתה רץ בני (ש"ב יח כב). שמע בני מוסר אביך (משלי א ח). אמר ר"י בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו' אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה (אב' ו ט). מעשה באחד שבא לפני רבי טרפון להעד על אשה שתינשא אמר לו בני האיך אתה יודע לאשה זו עדות (תוספת' יבמ' יד י). ואמר לי (אליהו) בני מפני מה נכנסת להורבה זו (ברכ' ג.). וכשבאתי אצל ר' ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך (עירו' יג.). אמרתי לו (לר' עקיבא שנשברה ספינתו) בני מי העלך (יבמ' קכא.). אמרתי לו (להנזיר) בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה (נדר' ט:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר רבי יוסי אמר לו החזקת בני החזקת (ב"ב נט:). א"ל (רבי יוחנן לר"ש בן אליקים) בני ביצד שמעתה (סנהד' ל:).

---

[1]) בארמ': כד יחיפא ברא מדכר שלותא דביתיה דאבוי. —[2]) בארמ': בר דלא בר שבקיה על אפי מיא וישוט.

כירא : אל תתן לאשה נפשך להדריכה על במותיך (כ"ס גני' ט כ). — ובנו קצת הסופרים מן בָּמָתֵי מ"ר במתים: דורך על במתים ועל כל גבוה יצעד צעדין (ר"י נאגארה, פזמונים ל). — ו"כנוי לבתי כנסיות של הנוצרים : ויפילו את חומות ירושלם ואת בתיה ארצה עד היסוד בה לא השאיר כי אם חורבות המקדש ואת במת הנוצרים לא הפיל (דה"י ליוסף הכהן 1219). ולנו הבמות אשר שם הדורשים ויגידו לנו דברי אלקים חיים (אגר' כע"ת, ר' קלונימוס ד ה). וצוה הרב לסגור כל הבמות שלהם ולהביא המפתחות ביד הרב (לקוט' ר"י סמבּרי, סדר החכ' וקורות העת' א, 141). גוף המשיח היושב בשמים לא יתנועע ואשר בבמה מתנועע (קובץ ויכוחים יז:). אנו קורין לבית תפילתם במה ולא תועבה (השחר שנה ג, חקירות על עניני היהודים בשנת שכ"ת, מאת ר"י תנינא). ושמספר גשמי המשיח אשר בבמות מתחלפים לאלפים ולרבבות ומאות (קובץ ויכוחים יו:). וינתצו את במות הכומרים וישלחום באש (הליכ' קדם).

ב.°**בָּמָה**[1]), ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, — א) עמוד שכורכין עליו מגלה : הבמות[2]), עמודין של עץ שעושין לספר תורה (ערוך, ערך במות). — ב) בספר, הגליון החלק סביב הכתוב או הנדפס, Rand; marge; margin : החלק של מעלה ושל מטה פנים ואחור הם נקראין במות (שם).

°**בְּמָקוֹם**, מ"ר בִּמְקוֹמוֹת, — מי שממלא מקום אחר במשרתו, שלשת גבאים ושלשה במקומות (פנק' קראקא, ש' שיא, אוצה"ס ד).

**בִּן**[3]), ש"נ,—הנקוד קדום של השם בֵּן, ונשמר רק בסמיכות בהרכבת שע"פ, בהשם בִּנְיָמִין, ולפני נון, ולפני יוד : יהושע בִּן[4]) נון (שמות לג יא). אגור בִּן יקה (משלי ל א). —וכמו"כ בסמי' לפני הפעל הכה : אם בִּן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועי' לקמן בֵּן.

**בֵּן**[1]), ש"ז, — גם במקף אחריו אם אינו סמוך סמיכות ענין, סמי' בֶּן, אם הוא סמוך סמי' ענין, אפילו אם אינו מוקף, ובא גם בְּנוֹ, בְּנִי, מ"ר בָּנִים, סמי' בְּנֵי, וככנ' בְּנִי, בְּנוֹ, בְּנָהּ, בִּנְךָ, בְּנֵךְ, בִּנְכֶם[2]), -כֶן, בְּנָם, או בְּנְהֶם[2]), בְּנֵן[2]), בִּנְהֶן[2]), בָּנַי, בָּנֶיךָ, בָּנַיִךְ, בָּנָיו, בָּנֶיהָ, בְּנֵיכֶם, -כֶן, בְּנֵיהֶם, -הֶן, —הילד הנולד הוא בן ליולדיו, Sohn; fils; son : ותלד בֵּן ותקרא את שמו שת (בראש' ד כה). ותלד הגר לאברם בֵּן (שם טז טו). ותלד בֶּן-ששי ליעקב (שם ל כ). וימלט בֵּן-אחד (ש"א כב כ). ולמפיבשת בֵּן-קטן (ש"ב ט יב). והוליד בֵּן-פריץ (יחזק' יח י). ואת לוט בֶּן הרן (שם יא לא). בלעם בְּנוֹ בער (במד' כד ג). ולשרקה בְּנִי אתנו (בראש' מט יא). ועתה בְּנִי שמע בקלי (שם כז ח). קח נא את בִּנְךָ את יחידך (שם כב ב). אתה ושאר ישוב בְּנֶךָ (ישע' ז ג). תני נא לי מדודאי בְּנֵךְ

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בערוך בכל הדפוסים הקדמו', וכן בעה"ק דפוסי' הראשנים, והיא המלה שנזכרה בגמ' מגי' לב. הלוחות והבמות אין בהם משום קדושה. והנה בנוסח' הגרסה בימות וכן גורס רש"י, וכן בר"ח הנדפס, אך ברור הוא שבספרי ר"נ בה"ע היתה הגרסה במות, וכן בכ"י (ד"ס). והנה רש"י פרש בימות במש' בימה שהיו עושין למלך. אך ר"ח פרש במשמעה ב' שהובא בפנים מהערוך. ומשמעה א' שיחס הערוך למלה זו אינני יודע מקורה, אך מלשון הערוך נראה ברור כי אין זו סברתו הוא, אלא פרוש אחד מהקדמונ'. עכ"פ, דעתם של רבי הלשון שלנו ר"ח והערוך נותנת זכות לשתי המשמעות הללו למלה זו.

[3]) עי' הערה לערך בֵּן. — [4]) יש משערים שבצרוף זה העלה פגישת שתי נונים. אך מדוע בִּן יקה, ובִן הכות ? ויש חשבים עוד בערך זה שבִּן לילה היה ובִן לילה אבד (יונה ד י).

[1]) בכל הלשונ' השמיות, זולתי האתיאפ'. בכנע' בן ומ"ר בנם, בערב' אִבְנ (a וגם בנ (b בערב' הדרומ', ומ"ר אַבְנַאְ (c וגם בַּנוּן (d, באשו' בִּן, בארמ' בַּר, בתלמי ביר. והוא אחד מהשמות היותר עתיקים בלשונ' השמיות, וכמו שאר שמות קרבת המשפחה, אב, אח, זר בדקדוקו ונטיותיו, וככר נתקשו חכמי הלשון בדבר מקורו וצורתו היותר קדומה. דעת הקדמונ' היתה כי בן נגזר מן בנה במשמ' בנין. אמר ריב"ג : בן הוא חסר הלמד כמו גא מאד. וכן רד"ק : ומהענין הזה (משרש בנה) בן בנים לפי שהם בנין האב והאם. וכך דעת גם קצת החדשים בעקרה, ואין ספק בדבר שהצורה בֵּן בֶּן מאוחרת, ובתחלה היתה בִּן, ונשמרה בהנטיה בִּנְךָ בִּנְכֶם. ובהשם הפרטי בִּנימין ובִן נון, מפני שבהשמות הפרטים נשמרות הצורות הקדומות יותר. וכמו"כ בקצת סמיכ', בִּן הכות. ויש סוברים כי הרבים בעבר' בָּנִים ובערב' בַּנוּן, וכן בַּת במקום בַּנת מעיד כי היתה תחלתו בַּן, ובערב' נוספה עליו א בראשיתו. ויש סברים להפך כי תחלתו היתה אִבן, ונשמרה בערב' בהויתה, ומפני רוב השמוש נפלה האלף ונעתקה נקודתו אל הבית ביחיד, ובנטיות נשמרה הצורה כמו שהיתה בהיות האלף בתחלתה, אִבְנִי-בְּנִי, אֲבָנִים-בָּנִים, וכמו נָשִׁים מן אֲנָשִׁים לפי דעת קצת החכמים, ובבִנְךָ בהברת נשמרה החירק בהבית. וכן בִּנְכֶם. — [2]) רד"ק מכלול דה"ש פֵּע.

a) إِبْن b) بِن c) أَبْنَا d) بَنُون

ככנ׳ במותיו, במותימו, — א) מקום גבוה, טבעי או בנוי, להקריב עליו קרבנו׳ להאלהו׳, Bama: זבח היום לעם בבמה (ש״א ט יב). והנה שמואל יצא לקראתם לעלות הבמה (שם יד). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (עמו׳ ז ט). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הוש׳ י ח). רק העם מזבחים בבמות וכו׳ וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הבמה הגדולה אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא (מ״א ג ב-ד). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב (שם יא ז). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים (שם יד כג). וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו (מ״ב כא ג). ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (שם כג ה). ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים (שם ח). כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל (ישעי׳ טו יב). הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (שם לו ז). ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ׳ ז לא). עד שלא הוקם המשכן היו ה ב מ ו ת מותרות וכו׳ באו לשילה נאסרו ה ב מ ו ת לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן (זבחי׳ יד ד-ו). אי זו היא ב מ ה גדולה בשעת היתר ב מ ה אוהל מועד נטוי בדרכו אין הארון נתון שם אי זו היא ב מ ה קטנה בשעת היתר ה ב מ ה עושה אדם ב מ ה על פתח חצרו ועל פתח גינתו מקריב עליה הוא ובנו ובתו (תוספתא סוף זבח׳). — וככנ׳: הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גברים (ש״ב א יט). איך נפלו גברים בתוך המלחמה יהונתן על במותיך חלל (שם כה). הררי בשדה חילך כל אצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך (ירמ׳ יז ג). והשמדתי את במתיכם (ויקרא כו ל). ואבדתי במותיכם ונשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ג-ד). ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד׳ לג נב). ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו (תהל׳ עח נח). — בית במות, בתי במות: ויעש את בית במות[1] ויעש כהנים מקצות העם (מ״א יב לא). כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יי׳ על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות (שם יג לב). והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה (שם יב לב). — ב) כסמי׳ במותי[1]), מקום גבוה, גב, גבנון, ובהשאלה ראש ההרים וכדומה, Gipfel; cîme; faite: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי׳ אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). כי הנה יי׳ יצא ממקמו וירד ודרך על במותי[2]) ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכה א ג-ד). נטה שמים לבדו ודורך על במתי[3]) ים (איוב ט ח), מרום הים. אעלה על במתי[4]) עב אדמה לעליון (ישע׳ יד יד). — ומליצה, ירכיב את פלוני על במתי ארץ, יתן לו כח, שליטה, אשר רב: ירכבהו על במותי[5]) ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע וכו׳ (דבר׳ לב יג). אז תתענג על יי׳ והרכבתיך על במותי[6]) ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע׳ נח יד). — ופלוני דרך על במות אויביו, הכריעם: ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך (דבר׳ לג כט). — הדריכני או העמידני על במות, תן לי נצחון על אויב: משוה רגליו[7]) באילות ועל במתי[8]) יעמידני (ש״ב כב לד). משוה רגלי באילות ועל במתי יעמידני (תהל׳ יח לד). יי׳ אדני חילי וישם רגלי באילות ועל במותי ידרכני (חבקו׳ ג יט). — ואמר בן

השמיות, ולא נתברר מקורה ושרשה האמתי. וכבר פקפק ריב״ג ואמר: אפשר שיהיה כמו רעה ורעות (ר״ל נע״ו), ואפשר שיהיה כמו מנה אחת, (ר״ל נל״ה). ורד״ק הביא במה במשקלי נע״ו, וכן גזרוה רוב האחרונים משרש ב ו ם ואמרו קצתם שבום הוא צמצום מן בהם, ושמשמ׳ בהם היא סגירה וכדומה, ומזה גבה. אך כל זה לא מחור, וכמעט שיש לפקפק אם מלה זו שמית, הואיל ואין כמותה בערבית הקדומה למושג זה הקדום כ״כ. — 1) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו. — 1) הסכימו הקדמונים וגם רוב האחרונים כי צורה זו גם היא סמיכות מן במה בשני סימני רבים של זו״נ. אמר רד״ק: במתי ארץ בשני סמני הרבוי ברבוי הזכרים וברבוי הנקבות כמו שהמשפט לבוא כן בשני סימנים עם הכנויים אבל זולת הכנויים אין המנהג ברוב וחולם במות נהפך בבמתי לקמץ חטף להקל. ע״כ. וכן דעת רוב האחרונים. רק קצתם ראו בבמתי סמי׳ מן משקל מיוחד במת. אבל, הכתיב הוא בקצת מקומות במותי ולא במתי, ולפי הכתוב יש לחשב כי הנפרד הוא במות ע״מ שרוק. אך ממה שלא השתמשו בזו הסמיכות אלא במשמ׳ זו בלבד ולא במשמעתה העקרית של במה, נראה שזו איננה בכלל צורה שניה של מ״ר מן במה, אלא צורה מיוחדה למשמעת זו. ומהמליצה ו ה ר כ ב ת י ך על במותי ארץ, י ר כ ב ה ו על במותי ארץ נראה כי עקר משמעת של במותי הוא כמו ג ב, ובאמת גם השם גב שמש במשמעה של במה: ותבני לך גב, בבנותך גבך, עי׳ ערך גב. וכן על במותימו תדרך, על ג ב י ה ם של האויב. — 2) כך הכתיב והקרי וס״א במתי כתיב וקרי. — 3) בקצת ספרים במתי־במקף. — 4) בס״א במותי כתיב. — 5) כך כתיב וקרי. — 6) ס״א במותי כתיב וקרי. — 7) רגלי קרי. — 8) מליצה קשה להלמה, ויש מגיהים על במות במקום במותי. אך קשה להניח שבוש בשלשה מקומות מתחלפים.

*בַּלֶּשֶׁת, ש"נ, מ"ר בַּלָּשׁוֹת, — חבורה של בַּלָּשִׁים, Durchsuchungsmannschaft; troupe de perquisition; searching troop: ב ל ש ת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום (ע"ז ה ו). ב ל ש ת גוים נכנסה לעיר והייתי מתיירא שמא יפסידו את בני העיר (תוספתא יו"ט ב ו). אין לך כל רגל ורגל שלא באתה ב ל ש ת [1]) לציפורי (שבת קמה:). אמר לו (ר"י בן בבא לשמעון התימני) מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר לו ב ל ש ת [1]) באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום (כיל' כא.).

בִּלְתִּי[2]), — א) כמו לא, nicht; non, ne; not: בִּלְתִּי טהור הוא (ש"א כ כו). — והשתמשו הסופרים הרבה במשמעה זו: יתחייב בהכרת שיתחלק החלק אשר שמוהו ב לְ ת י מתחלק (מו"נ א עג). — ומצוי הרבה: בלתי בעל תכלית, בלתי אפשרי, וכיוצא בזה. — ב) בלי, בלא, חוץ מן, ausser, nur; sans, axcepté; without: ויבוא עם הכנוים, בִּלְתְּךָ בִּלְתֶּךָ, וכו': לא תראו פני בִּלְתִּי אחיכם אתכם (בראש' מג ג). ומושיע אַיִן בִּלְתִּי (הושע יג ד). כי אין בִּלְתֶּךָ (ש"א ב ב). — וכמו כי אם, זולתי: וגם אנכי לא שמעתי בִּלְתִּי היום (בראש' כא כו). זבח לאלהים יחרם בִּלְתִּי ליי' לבדו (שמות כב יט). ועתה נפשנו יבשה אין כל בִּלְתִּי אל המן עינינו (במדב' יא ו). וישבע לאמר אם יראו האנשים העלים ממצרים וכו' את האדמה וכו' כי לא מלאו אחרי בִּלְתִּי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (שם לב יא-יב). — ועם אִם: לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו (בראש' מז יח). — וכמו אִם לא: הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו וכו' היתן כפיר קולו ממענתו בִּלְתִּי אִם לכד (עמוס ג ג-ד). אין זאת בִּלְתִּי אִם חרב גדעון (שופט' ז יד). — ועם אותיות היחס, לְבִלְתִּי, והמקור של הפעל אחריו, במשמעת באופן שלא, למען לא: המן העץ אשר צויתיך לְבִלְתִּי אכל ממנו אכלת (בראש' ג יא). ושחת ארצה לְבִלְתִּי נתן זרע (שם לח ט). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וכו' לְבִלְתִּי היות שם ערב (שמות ח יח). רק אל יסף פרעה התל לְבִלְתִּי שלח את העם (שם כה). עודך מסתולל בעמי לְבִלְתִּי שלחם (שם ט יז). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לְבִלְתִּי תחטאו (שם כ כ). למה נגרע לְבִלְתִּי הקריב את קרבן יי' (במד' ט ז). אשר נשבע יי' להם לְבִלְתִּי הראותם (יהוש' ה ו). לשמר את כל דברי התורה וכו' לְבִלְתִּי רום לבבו מאחיו וּלְבִלְתִּי סור מן המצוה (דבר' יז כ). וחשב מחשבות לְבִלְתִּי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד). — ועם עתיד: והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע לְבִלְתִּי שמע אלי (ירמי' טז יב). פן תשכח את יי' אלהיך לְבִלְתִּי שמר (דבר' ח יא). — ואחרי פעל של הסכמה, רצה: ויאתו הכהנים לְבִלְתִּי קחת כסף מאת העם וּלְבִלְתִּי חזק את בדק הבית (מ"ב יב ט). — ובא: לְבִלְתִּי להעביר (שם כג י), תחת לבלתי העביר. — ובא גם עם פעל עבר: וחזקו ידי מרעים לְבִלְתִּי־שָׁבוּ[1]) איש מרעתו (ירמי' כג יד), תחת לבלתי ישובו. יפגעו נא ביי' צבאות לְבִלְתִּי־בָאוּ[1]) הכלים הנותרים בבית יי' וכו' (שם כז יח), תחת לבלתי יבואו. — ובא ככה פעם אחת גם ביחזקאל: אשר הלכים אחר רוחם וּלְבִלְתִּי־רָאוּ[1]) (שם יג ג), תחת ולא יראו, שלא לראות. — ועם מ, מִבִּלְתִּי, להורות הסבה, בגלל אשר לא, weil nicht; parce que ne; because not: מִבִּלְתִּי יכלת יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדב' יד טז). ותזני אל בני אשור מִבִּלְתִּי שבעתך (יחזק' טז כח), יען לא שבעת. — ועם עַד קודם: ויכו אתו וכו' עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (במד' כא לה). ונכהו עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (דברים ג ג). ואיש שכב ולא יקום עַד בִּלְתִּי[2]) שמים לא יקיצו (איוב יד יב), עד הזמן אשר לא י ה י ו שמים.

ב"מ, ר"ת: בבא מציעא, בעל מלאכה, בר מינן, בר מצוה, בני משה.

בָּם, — מה"ג לרבים נסתרים, במקום בָּהֶם, במשמעות בְּ, ועי' הֵם

במד"א, ר"ת: במה דברים אמורים.

א. בָּמָה[3]), ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, סמי' בָּמוֹת, וגם בָּמוֹתֵי, בָּמֳתֵי,

---

דרוש מ"מ נתקבל שם ב ל ש ן במשמעה זו ונהוג בדבור בבית פתוחה, ואומרים כי זה צמצום הרכבה מן בעל ומן לשון.

[1]) כך בנוסח' ובר"ת בולשת. וכן בכ"י (ד"ס).

[2]) בכנע' בלת, במשמ' חוץ מן. והנה הביא ריב"ג מלה זו בשער הבית והלמד והתו, ואמר כי היוד נוספת כמו בזולתי, ונראה מזה שדעתו כי זהו שרש המלה. וכן רד"ק, ושאר המדקד' הקדמונ'. ורוב החדש' סוברים כי שרש מלה זו היא בלה, במשמ' נאבד, נפסד, ובֶלֶת במקום ב ל י ה, אולי מפני הנטיה לסגול בעברית, והיוד היא יוד היחס הקדום, כמו רבתי, ישבתי וכו'. אפס, הגזרה מן בלה מפולפלה יותר מדי להאדם הקדמון. — [1]) ואולי היה זה מדרכי הדבור המיוחד של בני ענתות. ובפרט כששתי המלים מוקפות במקף, מפני פגישת שתי יודים. — [2]) ויש מנסחים עד בְּלֹת שמים, מן בלה (Geiger, וכמו"כ ZAW, XIX, 271).

[3]) מלה קדומה, ואין לה אחות בשאר לשונות

ועוה פניה (ישע' כד א). — והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמ' זו: אמת כי המולק כמול ערף בולק (ר"ת על דונש). — ובמשמעת השחית, החריב, כמו בלע: מה אזמרה דודים ומה אצטדקה ונשיא זמני בולקים בלקו (עמנואל מחב' יג). כי לשם (לטבריה) הסנהדרין נעתקו מבית המקדש אשר בלקו (ספר המוס', כ"י תימ', מחב' כג).

— פעל, בֻּלַּק: בוקה ומבוקה וּמְבֻלָּקָה[1]) ולב נמס ופק ברכים (נחו' ב יא). — וכך השתמשו הסופרים במשמ' שבירה וחרבן: ויהיה במזח ומבולק צמות ונכרת (הראב"ע, מעדני מלך, פתיחה). דרכי ענוה מבלי איש שוממו מאין גברים חרבו בֻּלָּקוּ (עמנ' פרנס', מתק שפת' 39).

— פִּע', *בִּלֵּק, — בקע, חתך: אעפ"י שמבלוק הטבעת (רגמ"ה, חול' יט.). במבלק הסימנים (רש"י שם). הביאו את העגל ויאכלוהו ובין שלשתם חילקוהו וביל̇קוהו (ספ' המוס', כ"י תימנ', מחב' ד). והנה הוא (החולה) אבנר בן הלק החולי צורתו בילק (שם).

— הִפע', *הִבְלִיק: טשו חרגולי ילק ומורי הבקק והבלק (זול' שבת א תנכ').

— הָפע', *הָבְלַק, — נשחת, נתקלקל: לשון מובלק דבר המתקלקל (ערוך, ער' חלק).

## *בלש[2]), ממנו *בָּלַשׁ, *בַּלָּשׁ, *בַּלְשִׁי, *בַּלֶּשֶׁת.

## *בָּלַשׁ, פ"י, עב' בָּלַשְׁתִּי, עת' אֶבְלֹשׁ, — חפש ובדק יפה יפה, untersuchen; examiner; search: פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדות א ז). והן בולשין בבורות בשיחין ובמערות (קטע ממכי' דר' ישמעאל, JQR, XVI, 449). הגפן הזו וכו'

---

בקע ופצם, במשמ' פתח בעז וכח שפעל זה משמש בערב', כמו שנזכר למעלה.

[1]) תרגום: ופתית תרעא לסנאה. וריב"ג פרש ומְבֻלקה חרבה מבלי יושב, מופקרת. אך רש"י פרש: מפורצת בחומותיה, מעקר משמ' בלק מלשון פתיחה. רד"ק: כרותה.

[2]) בארמ' בְּלַשׁ: ובלש ולא אשכח (ת"א ברא' לא לה). ויבלשון ית ביתך (מ"א כ ו). ואבלשון ית ירושלם כמא דבלשין בנברשתא (צפני א יב). [a]בלש בספרי חוכמ' (קהל' יב ז). — בערב' יש שרש קצת דומה לזה פתש [a]), ת במקום ל. ואולי הוא השרש בקש גם ק במקום ל.

---

[a]) فتش

אלא בולשין אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה (מד"ר ויקר' לו). חיל גדול של גדודי עכו"ם שמחפשים ובולשין לשלול שלל (רש"י גיטה כא.). הגנבים שנכנסו לתוך הבית אין טמא אלא מקום רגלי הגנבים מפני שהן מפחדין מלבלוש אלא שנוטלין במזומן (רמב"ם, הלכ' מטמאי משכב ומושב, יב יג). — ובהשאלה: כשם שבלשתי בעצמי ומצאתי י"א מדות כך איני מבקש מכם אלא י"א מדות (תד"א, אים שלום, א"ר, יד).

— פִּע', *בִּלֵּשׁ: סמוך לעלות השחר יבוא הממונה שעל הפייסות ויקיש על העזרה ופותחין לו ומבלשין את כל העזרה (רמב"ם, עבוד' תמי' ומוס' ו א). והם קראו ולא שנו ולא שִׁלְּשׁוּ, וידברו דברי אוילי עם ולא ראו מאור הרב ולא בִלְּשׁוּ (ר' סעד' אבן דאנאן, כספר ד"ח).

## *בַּלָּשׁ, ש"ז, מ"ר בַּלָּשִׁים, — מי שאומנותו לבלש, פקיד המכס וכיוצא בו שמבלש הסחורה בבליש לראות אם יש בה סחורה אסורה: כל התלויים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה וכו' ותלוי מקל הבלשין[1]) (כלים יח ז).

## *בַּלְשִׁי, שת"ז, מ"ר בַּלְשִׁיִּים, — כמו בַּלָּשׁ: מגל הבלשיין[2]) (כלים יח ז). מקל בלשי (ירוש' דמאי ז כו.).

## *בַּלְשָׁן[3]), מ"ר בַּלְשָׁנִים, — אדם יודע לשונות, בקי בחכמת הלשון, Linguiste.

---

[1]) כך בנוסח', ובכ"י פרמה וכן בערוך: הבלשיים ועי' ערך בלשי. ופרש הערוך: בעלי המכס יש להם שמשים שעומדים לעין הנכנסים והבאים ובידם מקל של עץ או של מתכת לִראות ולידע מה בתוך השק והוא כעין שפוד. ע"כ. וזה מדברי רה"ג וז"ל: אלו שמחפשין ומפשפשין במקל בין של עץ בין של מתכת לראות ולידע מה בתוך כלי אחר שמו בלישא והוא כעין שפוד ובעלי המכס יש להם עבדים שממשמשים במקל לידע מה בתוך השק (רה"ג, לפי המובא בר"ש לכלים יח ד). והנה מסגנון הדברים נראה כי כונתו בהמלים שמו בלישא על המקל, שהוא בא פה בלשון יחיד, ולא על המפשפשים והמחפשים, שבאו בלשון רבים. בגוף רה"ג שנתפרס' בקבץ מעשי גאו' חסר סוף המאמר. והנה בלישא זו צורה ארמ' ובעבר' יהיה בָּלִישׁ ע"מ שָׁמִיר, או בְּלִישׁ ע"מ סַכִּין.

[2]) כך בכ"י פרמה וכך בערוך, וכך בפרוש רה"ג. ומנקד בכ"י פרמה הַבַּלְשִׁיִּין, בית צרויה, וזה קצת תמוה.

[3]) מקור שם זה בדרש התלמודי על השם מרדכי בִּלְשָׁן (עזרא ב ב), שהוא מרדכי דוד אסתר ז"ל שם שידע שבעים לשון. ואעפ"י שאין ספק בדבר שאין זה אלא

(איוב לג כ).— ואמר הפיטן: בלעתי כמעט בצרתה לולי יי׳ עזרתה (אמור וקדס, זול׳ ספסקס א). — ובכלל במשמ׳ נתקלקל: ויצא אלכסנדר בחרי אף וי בולע המשתה ויותר פוליפוס חולה (יוסיפון ז).

ב. **בלע**, בלע, — דבר מקלקל, נשחת ורע, Verderben, chose pernicieuse; perversion: אהבת כל דברי בלע לשון מרמה (תהל׳ נב ו).

***בלע** ש״ז, — דמע: אם רואים בארון כ ב ל ע [1]) הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד״ר במד׳ ה).

ג. **בלע**[2]), ממנו ג. בלע, נבלע, בלע, בלע, התבלע.

ג. **בלע**, הקל אינו נהוג.

— פע׳ בלע, — כמו בלל, בלבל: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (ישע׳ יט ג). בלע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל׳ נה י).

— פע׳, בלע,— נתבלל: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ומאשריו מבלעים (ישע׳ ט יה).

— נפ׳, נבלע,— כמו בלע: כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין (ישע׳ כח ז).

— התפ׳, התבלע,—כמו נבלע: יחוגו וינועו (יורדי הים באניות) כשכור וכל חכמתם תתבלע (תהל׳ קז כז).

**בלעדי**[3]),בלעדיך, בלעדי,—מלת היחס, לא אני, לא לי, מלבד ממני,חוץממני, ohne,ausser;sans,ecxepté, without: ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם בלעדי רק אשר אכלו הנערים וכו׳ (ברא׳ יד כג-כד). ויאמר פרעה וכו׳ שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה (שם מא יה-יו). ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מד), לאמר בלי רשותך. למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני יי׳ ואין עוד (ישע׳ מה ו), כמו מלבדי.— וכסמי׳: בלעדי אחזה (איוב לד לב). — ועם מ בראשו ובפתח ב: מבלעדי: אנכי אנכי יי׳ ואין מבלעדי מושיע (ישעי׳ מג יא).—וכסמי׳ מבלעדי: ויתן איש בך

[1]) פרש מ״כ כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין וחוזר ונגלה עד מהרה. ע״כ. אך אין זה מתישב על המליצה נופל מן העין.

[2]) כך ברט (Barth, Beitr. Jes.).

[3]) הסכימו הקדמו׳ והאחרו׳ כי מלה זו מרכבה מן בל מן עד.

את שכבתו מבלעדי אישך (במד׳ ה כ). בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יי׳ (יהושע כב יט). המבלעדי יי׳ עליתי על המקום הזה (מ״כ יח כה),לאמר האם בלי רשותו. המבלעדי אנשינו עשינו (ירמי׳ מד יט). כי מי אלוה מבלעדי יי׳ ומי צור זולתי אלהינו (תהל׳ יח לב). — ואמר המשורר: וארדוף אחרי דבר מחודש כרודף אחרי שיות אבודות, שבא מרעיוניו נפלה בם ולא הניח לבלעדיו שרידות (ר״י הלוי, הפסק הזמן).

**בלען**, ש״ז, מ״ר בלענים, לנק׳ בלענית, בלעניות,— כמו בלע, מי שבולע הרבה, בתאוה: האוכל על שלחנו צריך שלא יהיה גרגרן ובלען (ראשית חכמה, פרק דרך ארץ). והוא (בלעם) לא היה איש דברים אלא בעל חמדה בלען בן בלען (צרור המור, בלק). הזהירו חכמים שלא יהא גרגרן ובלען בסעודתו (חמדת הימי׳ א יד). שהיה לו זה מרוב תאותו אל הערב לחכו ושהיה מתפאר בזה כדרך הגרגרנים והבלענים (מאמ׳ סעוד׳ מלוה לרמ״ל בן למת דוראן קלד. בספר תפארת ישראל). וי לכם בלענים בני בלענים (ספ׳ הקנה, קיג).— ובהשאלה, אדם שבלע דברים, חפץ בכל דבר: ומזה בהרגל הלשון בלען על מי שהוא תאב ומשתדל להשיג דברים (ש״י פין, האוצר, ערך בלען). ועי׳ בעלן.

**בלענות**, ש״נ, — מדת מי שהוא בלען: שלשה גופי עבירה אבות נזיקין נבראו בעולם והם הצחוק והקבה ר״ל הבלענות והזונות (ארי׳ מודינא, אלדד ומידד, סור מרע).

**בלק**[1]), ממנו בלק.

**בלק**[2]), פ״י, עת׳ יבלק,—בקע ופצם ופתח, בכח, spalten, fendre; crack: הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה[3])

[1]) בערב׳ בלק a), ועי׳ לקמן. גם בסור׳ יש שרש זה אבל משמש במשמעה אחרת.

[2]) בערבי׳ בלק b) פתח או סגר דלת פתאם ובכח. וכבר הביא ריב״ג דמיון זה בין שתי הלשונות: ואומרים אבלקת אלבאב כלומר סגרת השער וכו׳ ואומרים הערב׳ גם כן אבלקת אלבאב כלומר פתחתו כי זה אצלם מהמלות הנופלות על דבר והפוכו. ע״כ.—[3]) ת״י: ומסר לה לסנאה, אולי עפ״י משמעת סגר שיש לפעל זה בערב׳. ורסע״ג תרגם בולקה ויבלקה. וריב״ג פרש במשמ׳ חרבן, מהשם בלוקה c) בערב׳ במשמע׳ מקום שאין צומת בו צמח. ע״כ. וכן רש״י: ומחריבה. אבל, מהמליצה ועוה פניה נראה כי הכונה פה על רעש, ולכן יש לפרש ובולקה במשמ׳

a) بلق b) بَلَق c) بَلوقَة

ומובלעות בתחום ארץ ישראל (גיט' ז.). והוא שמובלעין (הטרשים) בחמשת קבין (כ"ב קג.). מקום המובלעים בבשר (חול' קכח.). ולבינה שהיתה טבעת מובלעת בתוכה (הרמב"ם, טומא' מת כ ד). מחט או טבעת שהיו מובלעין בטפילת התנור (שם). — ובדקדוק: והתיו מובלע (ראב"ע במדב' ז פט).

— נתפ', ינתבלע: אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע מן העולם (ירוש' ברכ' ט יא ד). ומלך בלע היא צוער שנתבלעו דיוריה (מד"ר בראש' מב). ומה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע כך דברי תורה אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע (שם שיה"ש, כי טובים). אלא מה הנייה שאני עומד ומתבלע במים (פסקתא רב', ותאמר ציון). מתבלעת העיר ברוב אלפים אמה (וזוהיר, שמות קיד). — ובדקדוק: ודגשות הטית (של תִּטַּמְּאוּ) להתבלע התיו (ראב"ע, ויקר' יא כד).

**בֶּלַע**, כְּבַלַּע, — רגע אחד, זמן בכדי לבלע איזה דבר: ולא יבאו לראות כבלע[1]) את הקדש (במד' ד כ), לאמר אפילו לרגע אחד.

**בֶּלַע**, ש"ז, — א) מה שבולעים, שעובר דרך בית הבליעה, Verschlungenes; chose avalée; something devoured: והצאתי את בלעו מפיו (ירמי' נא מד). — ב) דבר הבלוע באיזה דבר, Eingesaugtes; chose absorbée; absorption, leakage: יוציא לו וכו' לוג ומחצה בלע (ב"מ ג ח), לאמר מה שהכלי בולע לתוכו. נפשט הבלע בבולן (תוס"ב לרמב"ם, ד ד). לא נשאר שום בלע (שם). שהבלע הנפלט קלוש וחלוש (שם מהמה"כ). — ג) דבר שעמד בבית הבליעה: מה בין קוץ ומה בין בלע[2]) (ירוש' שבת יד יד ד).

***בַּלָּע**, ש"ז, — גרגרן, אוהב לאכל ולשתות הרבה במהרה, gefrässig; glouton; glutton: עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד"ר במדבר יד).

---

[1]) ת"א ולא יעליון למחוי כד מכסן ית מני קודשא. ע"כ. וכן מנחם: כבלע את הקדש ענין כסות. וכן ריב"ג, וכן רש"י: כבלע את הקודש לתוך נרתק שלו וכו' ובלוע שלו הוא כסויו. ע"כ. והביא גם ראב"ע פרוש זה וכן רד"ק. ויש מפרשים מלשון ב.בלע במשמ' השחתה, ור"ל כשסותרין את ההיכל (רשב"ם ואחרים) אך השבעים תרגמו ἐξάπινα כהרף עין, ור"ל כדי בליעה, כמו עד בלעי רקי, ובמשמעה זו פרשו רוב החדשים.

[2]) בארמי': ההן בלעה שרי מיפקתיה בשובתא (ירוש' שבת יד יד ד). בר בריה (של ר' יהוש') הוה ליה בלע אתא חד בר נש ולחש ליה מן שמיה דישו פנדירא (שם).

ב.**בלע**[1]), ממנו ב.בָּלַע, בִּלַּע, בֻּלַּע.

ב.**בָּלַע**[2]), הקל אינו נהוג.

— בִּלַּע, — עקר מהשרש, ausrotten; extirper; extirpate: על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה אם יְבַלְּעֶנּוּ ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יז-יח). — ובמשמעת סלק, הסיר ממקומו בכח, wegnehmen; enlever; take away: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט עלכל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז). — ובמשמעת יותר חזקה, השחית, החריב, verderben; ruiner; distroy: אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תְבַלַּע נחלת יי' ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אֲבַלַּע ואם אשחית (ש"ב כ יט-כ). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מְבַלֵּעַ ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח). ויאמר יי' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר וכו' ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לְבַלְּעוֹ חנם (איוב ב ג). ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב וַתְּבַלְּעֵנִי (שם י ח). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יְבַלְּעֶנּוּ (משלי כא כ). תשיתמו (את האויבים) כתנור אש לעת פניך יי' באפו יְבַלְּעֵם ותאכלם אש (תהל' כא י). בִּלַּע המות לנצח ומחה אדני יי' דמעה מעל כל פנים (ישע' כה ח). בִּלַּע יי' לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ' ב ב). היה יי' כאויב בִּלַּע ישראל בִּלַּע כל ארמנותיה שחת מבצריו (שם ה). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תְּבַלְּעֶנּוּ תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהל' י יב-יג).

— פע', בֻּלַּע, — פעול מהקודם: אל תלן הלילה בעברות המדבר וגם עבור תעבור פן יְבֻלַּע למלך ולכל העם (ש"ב יז טז). היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יְבֻלָּע[3])

---

[1]) אין חכמי הלשון מניחים שרש מיוחד זה ומיחסים כל בִּלַּע יְבַלַּע שלקמן לשרש א.בלע. אך אין שמוש בִּלַּע ובֻלַּע שלקמן מסתעף בדרך טבעי ממשמעת א.בלע, ולכן מסתבר כי זה שרש אחר, נתחלף בו ק פה"פ בבית, והוא כמו בערב' קלע a) במשמ' עקר מן השרש, וסלק דבר ממקומו, וכו'.

[2]) עי' הערה לשרש ב.בלע.

[3]) י"מ במשמ' כִּסָּה, הסתיר.

---

a) قلع

פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במדב' יו ל). ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם (שם לא-לב). פן תבלענו הארץ (שם לד). אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם (דבר' יא ו). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שמות יה יב). אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה (תהל' סט יו). ספוג שבלע משקין טמאין (כל' ע ד). כוש שבלע את הצינורא מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (שם ו), ר"ל שהצינור, הדרבן, הטבעת נכנס לתוך הגוף השני. שהאזוב בולע (תוספת' פרה יב יג), ר"ל בולע את המים שטובלים אותו בהם. שהאור בולע והעצים בולעין (ירוש' שקל' ו מט ג). חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר"ה א נו:). ראה כמה יורה (שמפטמים בו שמן המשחה) בולעת וכמה עקרים בולעים (הור' יא:). ובשר ודם לווה מחבירו ומבקש לבולעו בריבית וגזל (מד"ר שמות לא). הפגם (של החלוק) בולע את הצואר (או"ז, שבת פד), ר"ל הצואר נכנס בו בפגם החלוק. — בָּלוּעַ: שכל (דם) הבלוע שאינו יכול לצאת (אהל' ג ב). אמור מעתה ארבעה(טפחים) בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (תוספתא שם יב ט). שכל הבלועין באדם ובהמה ובחיה ובעוף טהורין (שם מקו' ז ח). קרח לא מן הבלועים ולא מן השרופים (סנה' קי.). היו הבלועים מתרעמים (תנחו' קרח כג). ולא יהיה בלוע (הדם) באברים (והזהיר, ויקרא ה). — ולהפך כלי בלוע מדם וכדומה, שהדם נבלע בדופני הכלי: נעורת בלוע מיין (שערי תשו', מסר"מ מרט' מב). בגד שבלוע מן היין (שם מג). אבל מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע וכו' כדרך הכלים הבלועים (שו"ת רדב"ז ג תא). הכלי הוא בלוע משמרי יין (שו"ת תוס' תט' יז).

— נפע', נִבְלַע, — שבלעו אותו: נִבְלַע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו (הוש' ח ח). רביעית דם שנבלעה בתוך הבית טהור נבלעה בכסות אם מתכבסת ויוצא ממנה (אהל' ג ב). ראיתיו (את הילד) שהוא אדום אמרתי לה (לאמו) המתיני לו עד שיבלע בו דמו המתינה לו עד שנבלע בו דמו ומלה אותו (שבת קלד.). מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים (סעו"ר, ד). — ובדקד' יאות נבלעת בחברתה, אות שנפלה מהמלה ונשלמה בדגש וכדומה: כי כאשר אמצא הבלעה בתחלת איזה פועל שיהיה ולא יהיה לו ראיה על האות הנבלעה אשימנה נון מפני שהיא נבלעה יותר מכל האותיות (הפרפיס לריב"ג, נקד).

— פע', בִּלַּע, — כמו הקל בנתץ הפעולה, בלע בלו: למה תביט בוגדים תחריש בְּבַלַּע רשע צדיק ממנו (חבקו' א יג). כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בִּלָּעְנוּ (איכה ב יו). אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו בִּלַּעֲנוּהוּ (תהל' לה כה). — ובהשאלה: עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי יט כח). בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין[1] אותה ביניהן (תוספת' סוף ברכ'). כאיסקופה העליונה שמבלעת פרצופות (אדר"נ כו). — ועי' עוד בערך ב. בֶּלַע.

— הפע', *הִבְלִיעַ, — עשה שיבלע, בהשאלה, — הבליע בתוך המדה, החשבון: היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למדתו הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו וכו' אם אינו יכול להבליע (עירו' ה ד). הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת' ב"ק י לו). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (ברכ' כד:). השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה הרי זה מכביד את הבשר וגוזל את הבריות ומבליע דם באברים (חול' קיג.). מבליע ליה דמי אתרוג בלולב (סוכ' לט.), חושב לו את הלולב יותר ביוקר בכדי שיכלול בתוכו גם את דמי האתרוג. הגוזל את חבירו והבליע לו בחשבון (ב"מ סד.), ר"ל שלם לו בעד חפץ אחר יותר מכדי שויו שיכלול בתוכו שוי החפץ שגזל. מהו להבליעו (את מחיר בשר המעשר) בעצמות (בכור' לב.). משרבו הפריצים היו מוסרים אותו (את שם הקדש בן י"ב אותיות) לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קידו' עא.), שלא ישמעו בפרוש. — ובמשמ' מקצר: ואם היה במלה שני יתיבין מבליעים בנעימתה ולא מאריכים (סוד' הקורא 95). — ועם ל אחריו: שאמרת דבר והבלעת לקורח (מד"ר שמות לג).

— הפע' הפ', *הֻבְלַע, הוּב-, מוּבְלָע: היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהן (עירו' ד ו). באו (האויבים) לעיירות המובלעות (בתחום א"י) אין יוצאין עליהן בזיין (ירוש' שם ד כא ד). במעוטי שדהו במובלעים בה (שם כ"ב ז יס ג). זרע שמובלע בין אנשים (ברכ' לא:). אם היו תחומין שנתנו לו חכמים מובלעין בתוך התחום שלו (עירו' מז:). בעיירות הסמוכות לא"י

[1]) מהד' צוק' מבליעין.

ובחפין כמו שהרוכב מניע הסוס לחפצו כהיותו ב ל ו ם (ר"י גיק', גנ' הגוז, סח:).

— נִפע', ״נִבְלַם,—נסגר, הגיע לסופו וקצו: חושב מאחד ואומר א' ב' עד ט' ו נ ב ל ם וחוזר ואומר י' דומיא דאחד וב' דומיא דשנים עד תשעים ו נ ב ל מ ו העשיריות וכו' עד תשע מאות ו נ ב ל מ ו המאות (ר"י ברצלוני, יצירה 144).

— פִּע', ״בִּלֵּם: אבל הזכרתי ז ה ל ב ל ם פי קטני אמנה המלעיגים על דברי (רמב"ן, ברא' א א).

— הִפע', *הִבְלִים לְדָבָר, הסתפק ועשה רק מה שנצרך להדבר, sich begnügen; se borner; content o. s. ובשעה שהוא (חג הקציר) חל בשבת למחר את חוגג וקוצר אמר רבי יוסי בי רבי בון ובלבד שי ב ל י ם [1]) לסעודתו (ירוש' חגי' ב עח.), ר"ל שיסתפק לקצור רק כמה שנצרך לסעודתו בלבד.

— יִתפע', ״יִתְבַּלֵּם: י ת ב ל ם פי מצולתי בדברי (אכר' בדרבי, סוף תותס תכנית).

ב. בָּלַם[2]), — הכה ברגליו, בעט: אתה ממתגו והוא ב ו ל ם ) מכשכשו והוא ב ו ל ם (פסקתא ר"כ, זכור).

ב. בלם, ממנו *בָּלוּם, *מְבוּלָם.

ג. *בָּלַם, — היה בָּלוּם: חוטמו ב ו ל ם[4]) (בכור' מג:).

—פֻּע', *בֻּלַּם, מְבֻלָּמָה, מ ב ו ל מ ה,— כמו בָּלוּם, נפוח, צבה: רגליו מ ב ו ל מ ו ת (בכור' מג:).

בלם[5]), ממנו בֵּלֶם.

---

[1]) כך הגרסה בירוש' ויניציה וזיטומיר. ובתוספ' (חגי' יז: ד"ה אלא לאו לתשלומין) שיבלם (ולא כמו שהביא קוה' שיכלה, בהא בסוף). והנה נראה באמת שהתוספ' פרשו במשמ' גמר, שאמרו שם אם כלה סעודתו. אך אין זה מתישב כלל לפי משמעת הענין שבארו התוספות בעצמו, שכונת ר' בון היא שאסור לקצור אלא כמה שצריך לסעודתו, וכן בארו שאר המפרשים כונת זה המאמר. עכ"פ, אין אנו רשאים לשבש את כל הספרים עפ"י גרסה של התוספ' בלבד, וצריך ליחס להִפע' הִ ב ל י ם משמעה זו אעפ"י שאין לנו מקור לזה.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונ' במשמ' זו. — [3]) פרש הערוך: מ ב ע ט.

[4]) כך בנוסח' במקום ב ל ו ם.

[5]) לא מצאו החכמים בלשונות האחיות חבר לשרש זה במשמ' דומה לזו שהוא משמש בה בעברית.

בָּלַם[1]), פ"י, עת' אֶבְלֹם,—עשה התוך בתאנת השקמה להכשירה לגמול מהרה: ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וּבוֹלֵס[2]) שקמים (עמו' ז יד).

ב. בלם[3]), ממנו ״בָּלוּס, ״בִּלֵּס.

״בִּלֵּס, פ"י,—בלל, ערב, למשל סממנים יחד: אם נחלה ילדך ב ל ס לו סמי תעלה בנפת צופים (אס"ף מח ז).

א. בלע[4]), ממנו א. בָּלַע, *בְּלוּעָה, *בְּלִיעָה, *בַּלָּע, ״בַּלְעָן, ״בַּלְעָנוּת.

א. בָּלַע, פ"י, עת' יִבְלַע, יִבְלָע, תִּבְלָעֶנָּה, יִבְלָעֵנוּ, יִבְלָעֶנּוּ, יְבַלְעוּהוּ, — הוריד האכל דרך הגרון אל הקיבה, verschlucken; avaler; swalow: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יִבְלָעֻהוּ (הוש' ח ז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יִבְלָעֶנָּה (ישע' כח ד). אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק ב ל ע נ ו[5]) כתנין מלא כרשו מעדני (ירמ' נא לד). וימן יי' דג גדול לִבְלֹעַ את יונה (יונה ב א). עד בִּלְעִי רקי (איוב ז יט).—ובהשאלה: נארבה לדם נצפנה לנקי הנם נִבְלָעֵם כשאול חיים (משלי א יא-יב). חיל בָּלַע ויקאנו (איוב כ יה). משיב יגע ולא יִבְלָע (שם יח). שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים ב ל ע ו[6]) (אבות ג ב).— ודבר לא בע"ח: וַתִּבְלַעְנָה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות (ברא' מא ז). ופצתה האדמה את

---

[1]) עי' הערה שלמעלה, ועי' לקמן. — [2]) מנחם: פתרונו לפי ענינו מנער עצי יער ועלי שיחים. ע"כ. מזה נראה כי לא היה להם פרוש מ ס ו ר בקבלה. וכן פרש גם ריב"ג, אמר בזה"ל: פירושו לפי הענין מנער שקמים ר"ל שיש לו בקר ושקמים והוא מנער עלי שקמיו לפני בקריו שיאכלו. ע"כ. ורש"י פרש בולס מחפש, כמו בלש, רק שעמוס היה ע מ ו ס בלשונו, ואמר ס במקום ש. אבל כל זה דחוק, כי נראה שהמלה בולס היא פעל מיוחד לעבודת השקמים, ולכן נראה יותר תרגומם של השבעים שתרגמו νυζων, שר"ל מבשיר תאני השקמה לגמול ע"י עקיצה וחתך. והחדשים אמרו כי יש לפעל בלס חבר בלשון ערב' בהשם בלס a) למין ממיני התאנים.

[3]) עי' ערך בָּלוּס.

[4]) שרש משתף להלשונות השמיות ומשמש גם בהן בכל המשמעות שהוא משמש בעברית.

[5]) קרי בְּלָעָנִי.—[6]) בנוסח' אחרות בלענו.

---

a) بَلَس

כז:). שר בָּלוּל מאש וממים (פיוט, גנס). — ובהשאלה, במשמע' בלבול: הבה נרדה וְנָבְלָה[1]) שם שפתם (בראש' יא ז), תחת וְנָבֹ֫לָּה. כי שם בָּלַל יי' שפת כל הארץ (שם ט). — ובמשמעת עשה בליל לבהמה: וַיָּבָל לחמורים (שופט' יט כא). — ועכר בַּל, בַּלֹּתִי, היה מלא אֵב, היה רענן[2]) frisch sein; avoir de la sève: be fresh ותרם כראים קרני בַּלֹּתִי[3]) בשמן רענן (תהל' צב יא).

— *בָּלוּל, יום בלול, — יום של עננים וגשמים וכו': וי"ט של עצרת ברור זרעו חטים מר זוטרא אמר בלול וכו' לא ברור ברור ממש ולא בלול בלול ממש אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב"ב קמז.).

— נפע', *נִבְלַל, — שבללו אותו: כזיתים הנבללים (ירוש' מע"ש ב נג ג). בששים נבללין בששים ואחד אין נבללין (מנח' קג:). מנחה שיכולה להיבלל (שם).

— ובהשאלה: והתורה נבללת בגופן (מכי' בשלח, פתי').

— ובמשמעת שאפשר, שמסגל להבלל: בדבר הנבלל בולל ונוטל בדבר שאינו נבלל וכו' (תוספת' דמאי ה יג).

— הפע', הֻבְלַל, הוּבְלַל: אש מובללת באש (ירוש' שקל' ו מט ד). תובלל בשמן (תד"א ו).

— התפע' הִתְבּוֹלֵל, — בלל א"ע עם דברים אחרים: אפרים בעמים הוא יִתְבּוֹלָל (הוש' ז ח).

אֲסַפְסֻף, אסף אנשים רבים שונים.

בֹּהוּ, תֹּהוּ וָבֹהוּ. — *בִּלְבֵּל, *בִּלְבּוּל, מְבֻלְבָּל. — *בִּלָּה. — בָּלוּל. — *בְּלִילָה. — בָּלַל. — בֵּרֵר, אחד מבין רבים בלולים יחד.

*הִתְבּוֹלְלוּת. — *הִתְעָרְבוּת.

*טָמַע נטמע בגוים, התבולל. — *טָרַף, זה בזה, הכה בכף וכדומה עד שנתערב יפה.

כִּלְאַיִם, שני מיני זרעים או בעלי חיים יחד.

מָהַל, את היין וכדומה במים. — מָזַג, שני משקים יחד, יין מזוג.

---

—[1])לפי דעת .Kö גמר לזה צרוף האותיות בלה שבנבלה, שהן נהגות על נקלה יחד. — [2]) בערב' בַּלָּה a) אֵב, רעננות הילדות. — [3]) פרשו המפרשים במשמ' בלל, אך אין משמעה זו מתישבת לפי הענין והמליצה. וכבר פרשו קצת החדשים במשמ' המלה הערבית שנזכרה למעלה, ואולי צ"ל כשמן במקום בשמן.

---

a) بَلَّة

סָבַךְ, הסתבכו הדברים זה בזה, ענפי האילן אחד במשנהו. הדברים מְסֻבָּכִים. — סֵדֶר, ההפך מן בלבול, — ולא סְדָרִים, בלבול.

עֵרֵב, *עִרְבֵּב, *עִרְבּוּבְיָה, *הִתְעָרֵב. עָרוּב, *עֵרוּב.

*פִּתֵּךְ, עֵרֵב: פתך צבעים זה בזה.

*צֵרֵף שני דברים יחד.

רבך, מֻרְבֶּכֶת.

שַׁעַטְנֵז, ארג ממינים שונים, צמר ופשתן יחד.

*תַּעֲרוֹבֶת.

א· בלם[1]), ממנו בָּלַם, *בְּלִימָה.

א· בָּלַם[2]), — פ"י, — א) שם כעין זמם בפיו, ובכלל שלט בו, עצר בו, zäumen, bändigen; brider, dompter: bridle, master: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לִבְלוֹם (תהל' לב ט). אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה (חול' פט.). ואדם שאין בו מע"ט ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלום כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת (אדר"נ כד). בלום לבך מלהרהר בלום פיך מלדבר (ילירה א). כמתג הזה שבולמים בו את הסוס מלרוץ ולבעוט (ר"י ברזלוני, יצירה 166). שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ולבלום שפתיך (חו"ה, הפרישות ה). בלום פיך מלהנבא (מוס' הרופאים, הוצ' דר' ברליגר). השכלים הנפרדים שהם בלומים לפני הבולם את הכל (ר"י גיק', גנת אגוז כט). בהיותה (הארץ) גוף דומם בולמים אותה ואינה בולמת (שם). ואם קצור קצרה ידו מהושיע ולהשיג האמת היה לו לבלום פיו ולא למהר ולהשיב (עבוד' הקד' לר"מ גבאי, חלק העבודה יג). אל תערץ מבל, חזק דוד ואמץ, עתק תדבר בו ועוד תביע, תבלום עדי העם ברסנך עוד, ועוד חבל לשונו עוד ועוד תשקיע (ר"י פרנס', מתק שפת' 70). רוכבו יבלום עדיו בעז ידו (א מפו, אה"צ ט). — *בָּלוּם: ואם כן הרי הם בלומים מתחת יד המנהיגים אותם ברצון

---

[1]) שרש משתף גם בערב' וארמ'.

[2]) בערב' בִּלָאם a) ברזל ישימוהו בפי הסוס. ומזה אולי אַבְלַם b) אלרגל, שתק.

---

a) بُلَام b) أَبْلَمَ الرجل

Mittelpunkt ; centre : בלימה היא מרכז הכבד של הארץ (ספ׳ פגדריס). וכבד יורד אל בלימה כבוד לאיש תבונה (תס״ף ב, כד יד).

ב.*בְּלִימָה, ש״נ, — שה״פ מן בלם : אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה (חול׳ פט.). כי לאותן דברים המרים וחדים אין להם הפסק בגלגולן אם לא בבלימת פינו כאלמים (שו״ת רמח ו). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר ובלימת פיו ברסן החפץ השכלי (קול יהודה, כוזרי ג ה).— ובמשמע׳ יסוף, חתימה : שאין התשעה בלימה אלא עשרה (ר״י ברצלוני, פרוש יצירה, 144). שעשר היא בלימת החשבון לפי שבשיגיע האדם לי׳ חוזר לאחד (שם). ואמרו כי החשבון עקרו תשעה ותשעה הוא סוף החשבון ובלימתו (שם).

*בְּלִיעָה, — א) שה״פ מן בָּלַע : אחר מרגלים היתה מחלקותו של קרח ובליעתו (סדר עולם רבה ח). עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד״ר במד׳ יד). — והשם בֵּית-הַבְּלִיעָה, פנים הגרון, מקום שבולעים, Schlund ; gosier ; gullet : כוית בבית הבליעה (טהר׳ א א).— ב) כמו *בְּלוּעָה, עי׳ הערה שם.

בְּלִיַּעַל[1], שם וש״ת, לז׳ ולנק׳ ורבים, — דבר רע, משחת ונפסד במוסריות, Niederträchtigkeit; infamie ; wickedness : אל נא ישים אדני את לבו אל איש הַבְּלִיַּעַל הזה על נבל (ש״א כה כה). ויען כל איש רע וּבְלִיַּעַל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (שם ל כב). צא צא איש הדמים ואיש הַבְּלִיַּעַל (ש״ב טז ז). איש בְּלִיַּעַל כרה רעה (משלי טז כז). אדם בְּלִיַּעַל איש און (שם ו יב).—ועם בֵּן, בַּת : כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא בֶּן בְּלִיַּעַל מדבר אליו (ש״א כה יז). אל תתן את אמתך לפני בַּת בְּלִיַּעַל (שם א טז).— וכמ״ר אנשים, בְּנֵי : ובני עלי בְּנֵי בְלִיַּעַל לא ידעו את יי׳ (שם ב יב). וּבְנֵי בְלִיַּעַל אמרו מה ישיענו זה (שם י כז). יצאו אנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר׳ יג יד). אנשי העיר אנשי בְּנֵי בְלִיַּעַל נסבו את הבית (שופט׳ יט כב). תנו את האנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל אשר בגבעה ונמיתם (שם כ יג). — עֵד בְּלִיַּעַל : עֵד בְּלִיַּעַל יליץ משפט (משלי יט כח). — ובלי איש, בן וכדומה : האמר למלך בְּלִיָּעַל רשע אל נדיבים (איוב לד יח). וּבְלִיַּעַל כקוץ מנד כלהם (ש״ב כג ו), לאמר אנשי בליעל, בני בליעל. ויהי שם (במשתה של ינאי המלך) אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו (קידו׳ סו.). — ולא לבע״ח : פן יהיה דבר עם לבבך בְלִיַּעַל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר׳ טו ט), לאמר פן יהיה עם לבבך דבר בליעל, מחשבה רעה. כל שנאי יתחשבו רעה לי דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל׳ מא ח-ט), לאמר דבר רע, מסכן, מחלה רעה. לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיָּעַל (שם קא ג). אפפוני חבלי מות ונחלי בְלִיַּעַל יבעתוני (שם יח ה). — ובתור שם : ממך יצא חשב על יי׳ רעה יעץ בְּלִיָּעַל (נחום א יא), לאמר יעץ דברים רעים. — ובקבלה, יהס״א כלה : וכללות כל הס״א כולה נקרא אדם בליעל (פתחי חכמה לרמח״ל ח״ב).

*בְּלִיעָל, ת״ז, — מי שאין עליו שום ע״ל, מי שאינו תלוי ברשות אחרים, unabhängig; indépendant ; independent : (כן זה״כ, מלון גרמני עברי).

בָּלַל[1], פ״י, עבר בָּלַל, עתיד יָבֹל וגם יִבְלֹל, — נתן וחבר שנים או הרבה דברים יחד, mengen; mélanger ; to mixt : סלת בְּלוּלָה בשמן (ויקר׳ ב ה). וחלת מצת בְּלוּלֹת בשמן (שמות כט ב). ובתמרים ובגרוגרות בוללו ונוטל (דמאי ה ה). כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה (טהר׳ א ה). ברזל טמא שבללו עם ברזל טהור (כלי׳ יא ד). שאור שבללו בשאור אחר (תוספתא תרומ׳ ו יא). בוללם (את הפתקאות) ונתנום בקלפי (תעני׳

---

שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו נתלית הארץ.

[1]) עוד לא עלה בידי החכמים לברר טיבה ותכונתה הדקדוקית של מלה זו. בתלמוד (סנה׳ קיא :) דרשו בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מצואריהם. אך זה אינו אלא דרוש. ואעפי״כ כמעט כל החוקרים סוברים שזו היא משמעתה של בליעל, והיא מרכבה מן בלי יעל (רהכ״ע כשם ר״י הלוי) במשמע׳ בלי תועלת, או שלא יוכל לעלות, אחרים רואים בה הרכבה מן בלי ומן על, ואחרים מן בלי ומן עלה. אך כל זה קצת דחוק, ולא טבעי לאדם הראשון.

[1]) בערב׳ בַּלَّa), שם מים, שמן וכדומה באיזה דבר. בכנע׳ בלל כמו בעבר׳.

a) ابلّ

במדבר (שמות יד יא). המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). — ועם עד: והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלא' ג י), לאמר עד בלי גבול ומדה. — ועם אשר לא: מבלי אשר לא ימצא האדם (קהלת ג יא).

ב·**בְּלִי**[1], ש"ז, —כליון, חרבן, אבדון: הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בלי (ישע' לח יז), לאמר מהאבדון, מהקבר.—ועד בלי ירח, לאמר לעולם: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי[2]) ירח (תהל' עב ז). — ובמשמעה זו השתמשו הסופרים הרבה בדבור הזה.

***בְּלִיאֵל**, ש"ז, — בקבלה, כנוי לאחד שרי חיל הסטרא אחרא: אחר זה נאצל עולם אחר מצורות משונות ומדמיונים זרים שם ראש אצילותם שר על כל החיילים ב ל י א ל אלה הם רעים מן הראשונים וכו' ועליהם אמר איוב ע"ה אשר קמטו בלא עת וכו' פי' קמטו הוא קמטיאל בלא הוא ב ל י א ל עת הוא עתיאל (עמה"מ, קרית ארבע יא).

***בְּלִיָּה**, — שה"פ מן בלה: וכאשר תרבה בהם ההתכה מאד ותמעט הלחות תמהר ה ב ל י ה כמו שהוא בכושים אנשי כוש יבלו ימיהם בארצם בשלשים שנה (קאנון א ג, ב יא).

***בְּלִיטָה**, — שה"פ מן בלט: ב ל י ט ה שהחומה נעשית כמין אבעבועות (רש"י ישע' ל יג). ואם הוציא זיז בולט טפח במשך ג' אין יכול להשלים ב ל י ט ת ו למשכו אלא ישאר כמו שהוא (טור, שכנים קנג). העיגול שיש לו מעט ב ל י ט ה במוקדמו ובאחריתו וכו' ה ב ל י ט ה אשר באחרון הראש (ר"מ אלדכי, ש"א ד א).

**בְּלִיל**[3]), ש"ז, — א) מאכל לבהמה, Futter; fourrage, forage: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל[4]) חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע' ל כד). הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). בשדה בלילו יקצירו וכרם רשע ילקשו (שם כד ו). —ב) השתמשו קצת הסופרים במשמע' בלילה, דבר בלול.

***בְּלִילָה**, ש"נ, מ"ר בלילות, — שה"פ מן בלל: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ו ב ל י ל ה (מנח' ו ג). במנחת כהן משיח וכו' פסולה שזו ב ל י ל ת ה עבה וזו ב ל י ל ת ה רכה (שם ג ב). יציקות ו ב ל י ל ו ת תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). מצות כהונה לימד על יציקה ו ב ל י ל ה שכשירה בזר (מנח' ט.). ליתן לחלות משיחה ולרקיקים ב ל י ל ה (מד"ר במד' י). פתרונו (של אבום) הוא מקום הבהמה העשוי ל ב ל י ל ה (מנחם, אבוס). ולפיכך בלל ה' את שפתם כי ב ל י ל ת השפה היא סבה להרחיק ההסכמה (יעקב אנטולי, מלמ' התלמי', נח). מיני מרקחת העשויין מ ב ל י ל ת צוקר ודבש ומחפין ב ב ל י ל ת זו מיני קטניות וגרעינים (שו"ת תרומת הדשן קיט).

א·**בְּלִימָה**[1]), ש"נ, מ"ר בלימות, — א) מאומה, לא דבר, Nichts; rien; nothing: נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה[2]) (איוב כו ז).—ובקבלה: עשר ספירות ב ל י מ ה (יצירה,א), שבכחן תלויה הארץ.—ואמר המשורר: הלא בחכמה האדמה עלי מים הרקיע, ברוב עצמה על בלימה אדניה הטביע (הרמב"ע, דוקס, תחנון לעי"ת). האל התולה על בלימה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל (שם 19). — ב) ימרכז הארץ[3]),

---

[1]) מן בלה. — [2]) פרשו רוב הקדמונ' והחדשים מלשון בלי במשמ' לא, ור"ל עד שלא יהיה ירח. וזה דחוק. ויותר מתישב לפי התרגום ישתצון, מלשון כליה והפסד. [3]) סברו רוב הקדמונ' כי הוא מן שרש בלל, במשמ' בלילה, והכונה מספא בלול מכמה מינים. אבל, אין זה נראה בפרט מהכתוב בישע' שמובא לקמן. ויש גוזרים אותו מן בל[a]) בערב' במשמע' רטוב, ומפרשים מספוא רטוב, באבו. וגם זה דחוק. ועי' לקמן. — [4]) תרגום: בליל מפטם. רסע"ג: עלפה, והוא השם הכללי למספוא לבהמות בערב'. ונראה מכתוב זה כי הכונה ב ב ל י ל היא התבואה שאוכלים הבהמות בשעת עבודתם.

[a]) بلّ

[1]) הסכימו רוב הקדמו' והאחרו' כי זו מלה מרכבת מן בלי ומן מה. ואעפ"י שאין זה בלי הקש בלשון, מ"מ דעתי מהססת בהרכבה זו למשמעה זה. ועי' לקמן. — [2]) תרגום: זקף ארעא עלוי מיא מדלית מדעם דסמיך ליה. ורש"י: בלימה אין כלום. ראב"ע: בלימה שתי מלות. וכן רוב האחרונים. אך קצת קשה לחשב כי היתה הרכבה זו בלשון ולא נזדמן הדבר שהשתמשו בה בכל ספרי התנ"ך זולתי במקום הזה. וכבר ערער מנחם (כערך אלאל) על הרכבה זו ואמר: חלילה לאנשי לבב להצדיק אותם להיות מלה בלשון עברית נחלקת לשתים והמלין האלה אשר ישימון מוחלקין כה יקומו לאחת ולא יחלקו לשתים ופתרון תלה ארץ על בלי-מה תולה ארץ על מישור ומגזרת המלה במתג ורסן עדיו לבלום המתג והרסן והחח י י ש י ר ו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמדים. ע"כ. ורש"י הביא פרוש זה בשם דונש. אבל גם זה פרוש תמוה מאד, והדעת נותנת שמלה זו היתה שם לדבר שהאמינו אז כי הארץ תלויה עליו.—[3]) אמר רלב"ג: על בלימה על מה

**בָּלוּעַ**, עי' בָּלַע.

***בְּלוּעָה**[1], ש"נ, מ"ר בְּלוּעוֹת, — סבוב של מים בנחל וכיוצא בזה שעושה כמו משפך וכמו בולע אל תוכו הכל, Strudel ; gouffre; vortex : א"ר יוחנן ג' נשתיירו מהם (ממעינות תהום של המבול) בלועה[2] דגדר וחמי טבריא ועינא רבתא דבירם (סנהד' קח.).

***בְּלוֹרִית**[3], ש"נ, — שערות ארוכות של הפדחת על המצח: יום תגלחת זקנו ובלוריתו (ע"ז א ג). אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית (תוספתא שבת ו א). ישראל המספר את הגוי כיון שהגיע לבלורית שומט את ידיו (שם ע"ז ג ו). המספר לגוי מספר עד שמגיע לבלורית וכיון שמגיע לבלורית הרי זה מושך את ידיו (ירוש' שם ב מא). ד' מאות ילדים היה לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלוריות (סנהד' כא.). תפשה (את כזבי בת צור) בבלוריתה והביאה אצל משה (שם פב.). העושה בלורית אינו מגדלה אלא לשמה של ע"ז (מד"ר דבר' ב).

***בַּלְזוּר**[4], — כמו בלדור: חזור חזור ואל תצטרך לבלזור (ר"י עמדין, מגדל עוז קיא:).

***בלח**[5], ממנו בָּלַח, הִבְלִיחַ.

***בָּלַת**, הקל אינו נהוג.

---

(הערב', ערם גלס).

[1]) בערב' המונ' בַאלוּע a). — [2]) כך גרס' הנוסח' ובקצ' כ"י בליעה. והנה אעפ"י שהמלה דגדר היא ע"ד לשון ארמית, אך השם בלועה הוא במשק' וצורה עברית.

[3]) אעפ"י שיש לה למלה זו קצת צלצול של מלה נכרית, אעפי"כ לא עלה בידי חכמי הלשון למצא לה מקור בלשונות העתיקות היונית והרומית, וכבר דחה לֻו בהערות לקרוים כל ההשערות בענין זה. ובאה מלה זו גם בסור' בפשי' (ישעי' ג כד) בלורא, אך הסורים בעצמם מפרשים בלורא כמו בלור b) בערב' אבן יקרה. ובמשמעת מלה זו הנה נראה מהמאמר בתוספתא המספר קומי והעושה בלורית, שבלורית אינה קומי, שהם השערות הארוכות שהיו מניחים להם בחורי הרומאים והיונים, ביונית ηϰόμα. והיו מקריבים זה לע"ז. ור"ח (סנה' כא.) תרגם ד'ואבה בטיית (כמו שהגיה לנבון לֻו) והוא ציצית השער שמעל המצח.

[4]) להתאים יותר להחרוז חזור.

[5]) אין בשאר הלשונ' האחיות דומה לזה במשמ'

a) بَالُوع b) بلور

— הפע', הִבְלִיחַ, — הִבְלִיחַ האור, לא עמד קבוע, אלא דלג הנה והנה, flackern; flamboyer ; to flicker : מהו לבדוק לאור האבוקות מה צריכה ליה מפני שאורן מבליח[1]) (ירוש' פסח' א כז.).

***בָּלַט**, פ"ע, — היה גבוה מעט מהשטח, היה קצהו יוצא מעט, hervorstechen ; saillir ; to project : שפניה מוריקות ועיניה בולטות (סוט' ג ד). היא כיחלה לו את עיניה לפיכך עיניה בולטות (תוספתא שם ג ג). לחי הבולט מדופנו של מבוי (ערוב' ה.). (הכדים היו) דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה (יומ' נד.). — וההפך שוקע: לא היה כתבו שוקע אלא בולט (גיט' כ.). חותמו בולט חותמו שוקע (ר"ה כד:). — ועי' גבוה.

**בְּלִי**, מלת השלילה, — א) להורות חסרון, העדר דבר, כמו בְּלֹא, ohne ; sans ; without : היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בְּלִי מים (איוב ח יג). ערום הלכו בְּלִי לבוש (שם כד י). אם כחה אכלתי בְּלִי כסף (שם לא לט). זך אני בְּלִי פשע (שם לג ט). אנוש חצי בְּלִי פשע (שם לד ו). — ב) בחבור עם שמות ופעלים במשמעת לֹא, nicht ; ne, non ; not : על בְּלִי הגיד לו כי ברח הוא (בראש' לא כ). אפרים היה עֻגה בְּלִי הפוכה (הושע ז ח). צמח בְּלִי יעשה קמח (שם ח ז). כי כלה בציר אסף בְּלִי יבוא (ישע' לב י). — ועם אותיות השמוש, בִּבְלִי, כמו בלי א: אשר ירצח את רעהו בִּבְלִי דעת (דברים ד מב). בִּבְלִי דעת מלין יכבר (איוב לה טז). ויגועו בִּבְלִי דעת (שם לו יב). — ולִבְלִי, להורות הכונה, התכלית, הגבול: ופערה פיה לבלי חק (ישעי' ה יד) העשו לִבְלִי חת (איוב מא כה). יתעו לִבְלִי אכל (שם לח מא). — ועם מ, מִבְּלִי, להורות הסבה: מִבְּלִי יכלת יי' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וכו' הוציאם להמתם במדבר (דברים ט כח). לכן גלה עמי מִבְּלִי דעת (ישעי' ה יג). דרכי ציון אבלות מִבְּלִי באי מועד (איכה א ד). מבשר בניו אשר יאכל מִבְּלִי השאיר לו כל (דברים כח נה), לאמר באזפן שלא ישאר לו מאומה. עריו נצתה מִבְּלִי יושב (ירמי' ב טו). מִבְּלִי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — ועם שלילה שניה אחריו, בְּלִי אֵין: הֲמִבְּלִי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות

---

שהוא משמש בעבר'. ועי' לקמן. — [1]) לא נתברר מקורו. אך מדברי גמ' בבלי בענין זה (פסח' ח.): האי משיך נהורא והאי מיקטף איקטופי, ופרש"י אור הנר נמשך ומאריך במקומו ואינו דולג בקפיצות, נראה ברור משמעתו של פרוש מבליח.

זו גם הסופרים: מי לא ינבא כי לעד נגדעת כי בברית באת עם בלהות צלמות (בעלת האוב לשאול, בעין דור). הו קרואים על יום ה' והו כלי זעמו להאדיב כל הארץ לפניהם יחרידו בלהות אישון ליל ומאספם בני קטב עוטי שואת צלמות (אד"ס שס"ק, מראה הערב והבקר). — מלך בלהות, מלך השדים: ינתק מאהלו מבטחו ותצעדהו למלך בלהות (שם יד). — ב) פחד ומגור בכלל: וגם בניו (של הבל) וזרעו מפני רשעתם גורשו מארץ החיים ספו תמו מן בלהות המבול (ר"י אברבנאל, מפעלות ה' א ד). אם האיש ההוא הנרדף ימצא לעצמו בית מנוס במקום שאין יד המלך ההוא שולטת בו אז ברוח יברח מידו ולא תשיגנו בלהתו (מגלת ספר לרש"ל בן למת דורשן). עת בין משפטי שדי תבל ירגיעו ש'ד פתאום באדם משחקים ישיאו מבלהות פעמיהו בזעם יצערו יסוג אנוש אחור עצמיו יחרדו (בכורי העתים תקפ"ח, עלמת הזמרה).

**בלוא**[1], **בלו**[2], ש"ז, מ"ר בלואים, בלויים, סמי' בלואי, בלוי, בלויי, — חתיכות מבגד שבלה, **Fetz, Lump**; **haillon, chiffon**; **rag**: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (ירמ' לח יב). ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלויי[3] מלחים (שם יא). בלויי נפה וכברה (כל' כז ה). — ואמר המשורר: אף לחדש את בלויו ביען יארך פרוד ידידי (ר"י הלוי, אסי כפר).

**בלול**, עי' בלל.

***בלום**[4], ת"ז, לנק' בלומה, — א) נפות, צבה[5], **geschwollen; enflé; swollen**, למשל האף, השפה: פיו בלום ורגליו מוהלמות מחמת עצמו ישחט מחמת הרוח לא ישחט (תוספת' בכור' ד יג). שמא חוטמה נאה בלום הוא (נדר' סו:). — ב) במשמעת סגור: תמיד יסכר פיו ושפתו תהי בלומה (יפת הקראי, לקו"ק נספ' 20). גם הספירה העשירית שהיא ספירת השכלים הנפרדים בלומים הם לפניו ואינן יכולין לעשות דבר בלא ברשותו (גנת אגוז ג'יקאטיליה, ח"ב, סח.). יכריחונו בזדונם לעשות יותר מכחנו לחרוש ארצם ולדוש גרנם ופינו בלום וחסום (ר"י קלונימוס, אגר' בע"ח, א ו).

---

[1]) מן בלה, משק' מלוא. — [2]) משק' דיו. — [3]) כתיב, בלויי קרי, ובקצת ספר' בלויי קרי וכתיב.
[4]) עי' בלם. — [5]) בערב' בלם a).

---

a) بلم

***בלוס**[1], ת"ז, לנק' בלוסה, מ"ר בלוסים, -סות, — א) לא נקי, **unrein; malpropre; unclean**: אלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית בין מבפנים בין מבחוץ על השלחן ועל הטבלא ועל הדרגש על הנקיים חוצצין על הבלוסין[2] אינן חוצצין (מקו' ט ה). — ב) לא נקי, מעורבב, **gemischt; mêlé; mixed**: חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הן וסובן ומורסנן אמר אביי שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה[3] (שבת עו:). מטה של תלמידי חכמים כיצד כל שאין תחתיה אלא סנדלין בימות החמה ומנעלין בימות הגשמים ושל עם הארץ דומה לאוצר בלוס[4] (ב"ב נח.). רבי עקיבא אוצר בלוס[5] (גיט' סז.). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם ומלאו את כל המדינה סריות (מד"ר ברא"ש כח). ידמוה (את דת ישראל) בני שעיר ופארן לדתותם אשר המה בלוסים (ספ' המוס' לזכר' בן סעד' כ"י תימנ', ז).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. מוספ' ולוי וקרוים חפשו לו מקור בשרש יוני, אך כבר דחה לו כל אלה ההשערות הרחוקות. גם המקור הפרסי של קוה' אינו פחות רחוק. ויותר נראה שהוא שורש שמי. ועי' לקמן. — [2]) פרש רה"ג וז"ל: היו בגדים צואים ומלוכלכים כדגרסינן שכן עני אוכל פתו בלוסה. ע"כ. וכן הערוך: פי' בלוסין כמו מלוכלכין כמו עיסה בלוסה. ע"כ. וכן הרמב"ם: בלוסין ממרת'ה, — והוא בערב' מזוהמים. וכן שאר המפרשים, וכן מוכרח מהנגוד נקיים שלפני זה, וכן לפי טעם הענין. — [3]) פרוש ר"ת בלוסה שיש בה סובין ומורסן. וכן הערוך: פי' שאיננה נקייה ואין מנקין אותה יפה וסובה ומורסנה מעורב בה. ע"כ. וכן לפי הענין. וכן רש"י: מעורבה בסובה ומורסנה. ע"כ. — [4]) מוכרח מההקבלה של אוצר ת"ח שהכונה בבלוס זה שיש שם ערבוביה של דברים הרבה. — [5]) קצת ספרים גורסים בלום, וכן רש"י, ופרש סגור. אך מדברי אדר"נ נראה בפרוש שהכונה היא אוצר שיש בו הרבה דברים יחד, כמו שנאמר שם למה היה ר"ע דומה לעני שנטל קופתו ויצא לשדה מצא שעורים קצר ונתן בה מצא חיטין נתן בה וכן פולין וכן עדשין וכו' כך ר"ע כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא מרבותיו ואחריו הלכה ואחריו מדרש ואחריו אגדה נתן לבו לחזור עליהן ולגורסן עד שהיו סדורין בפיו. ע"כ. — והנה מכל המשלים האלה נראה ברור כי הכונה בבלוס הוא מה שהוא מעורבב הרבה זה בזה, בלי סדרים, ואולי יש קצת יחס בין מלה זו ובין לבאש a) בערב' שר"ל בלבול וערבוביה. וכבר הביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שכל דבר מעורב מדברים רבים נקרא בלשון רבותינו בלוס

---

a) لباس

לבלדור (אריה מודינו, לב האריה, א א).

**בלה**[1], ממנו בָּלָה, בָּלֶה, בְּלִי.

**בָּלָה**, פ"ע, עת' יִבְלֶה, יֶבֶל,—נשחת ונתקלקל מרוב ימים, מרוב תשמיש בו, sich abnützen; s'user; be worn: ואלה שלמותינו ונעלינו בָּלוּ מרב הדרך מאד (יהוש' ט יג). במדבר לא בָלוּ שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בָלְתָה מעל רגלך (דבר' כט ד). כלם כבגד יִבְלוּ (ישע' נ ט). שריון שנחלק לארכו וכו' משבלה ואינו משמש מעין מלאכתו בלה ומשתייר בו רחבו מלמעלה (תוספתא כל' ב"מ ג א). — וספר: ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות (שם, ידים ג י). — ועל העצמות: כי החרשתי בָּלוּ עצמי בשאגתי כל היום (תהל' לב ג). — ובמשל: והארץ כבגד תִּבְלֶה (ישע' נא ו). והוא כרקב יִבְלֶה (איוב יג כח). — ובהשאלה על הגוף: אחרי בְלֹתִי היתה לי עדנה (ברא' יח יב), לאמר שבלה כמעט גופי מזקנה. — ועתיד יֶבֶל: והיא (תבל) כרקב תבלה ועוו לא יבל (רמב"ע, דוק' יט).

—פִּע' בִּלָּה, פ"י,— א) עשה שיבלה, במשמעת השתמש בדבר עד שבלה, verbrauchen; user; consume: ומעשי ידיהם יְבַלּוּ בחירי (ישע' סה כב). יְבַלּוּ בטוב ימיהם (איוב כא יג). הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו (מד"ר ויקר' ד). אדם בונה בנין ואחר מבלה אותו (שם שה"ב, סוקיו). — ב) השחית וקלקל לגמרה, aufreiben; détruire; distroy: בִּלָּה בשרי ועורי (איכ' ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום וכו' הרי אלו מבלי עולם (סוטה ג ד). — תְּבַלֶּה ותחדש, ברכה למי שלובש בגד חדש: המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותחדש (רמ"א, שו"ע או"ח רכג ו).

— הִפ' הִבְלָה,—כמו הקל: סבלונות העשוין ליבלות אין נגבין (כ"ב קמו.). שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להבלות (מד"ר אסתר, כראש הפרשה).

— הִתפ' הִתְבַּלָּה: אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטים נתעדן הבשר (ב"מ פז.). מה שהיה להן בתוך התיבות נתבלו (מד"ר דבר' ח).

---

[1]) בערב' בַלִי a), בארמ' בלא, וי"א כי שרש בלו באשור' כמו"כ במשמ' זו.

a) بَلِيَ

**בָּלֶה**, שת"ז, מ"ר בָּלִים, נקב' בָּלָה, בָּלוֹת, — דבר שֶׁבָּלָה, שנשחת ונתקלקל מרוב תשמיש, abgenuzt; usé; worn: שקים בָּלִים לחמוריהם ונאדות יין בָּלִים ומבקעים ומצררים ונעלות בָּלוֹת ומטלאת ברגליהם ושמלות בָּלוֹת עליהם (יהוש' ט ד-ה). — ובהשאלה: בָּלָה נאופים (יחזק' כג מג), שבלתה ונעשתה זקנה מרוב נאופיה.

**בלה**, ממנו בַּלָּה, יְבַלָּה, בַּלָּהָה.

**בָּלַה**, הקל אינו נהוג.

—פִּע' בִּלָּה, פ"י, עב' בִּלַּהְתִּי, בינ' מְבַלֵּה, מְבַלְהִים, עת' אֲבַלֵּה, תְּבַלֵּהוּ,—עשה לו אימה ופחד, בפרט ע"י בַּלָּהוֹת, על ידי פחדים שאין בהם שום ממש כמו הבלהות, erschrecken; terrifier; frighten: ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים [1]) אותם לבנות (עזרא ד ד). — ואמר הפיטן: לבעבור גדלת כוחך לשא ככד מְבַלְּהַי השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (זולת שבת תשובה, אדעה).

*__בַּלָּה__, ש"נ, — שה"פ מן בלל, כמו בלילה: לכל אין בילה חוץ מיין ושמן (ר"ה יג:). כל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו (חולין פג.).

*__בַּלָּה__[2]), ש"ז, מ"ר בַּלָּהִים, — כמו בַּלָּהָה: אונך הט ושמע ועשה שמור מצוותי ותיה מבלהים (רסע"ג, אזהרות). לא תשא את גאון השם הנכבד והנורא על כל אלהים בל תחללו ותקננו אכן תחלל לבלהים (שם).

**בַּלָּהָה**[3]), ש"נ, מ"ר בַּלָּהוֹת, סמי' בַּלְהוֹת, — א) חזיון לילה, רוח או מת המתראה לאדם, לפי אמונת ההמון, בחשכת לילה ואח"כ יעלם, Gespenst; fantôme; ghost: לעת ערב והנה בַלָּהָה [4]) בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). בַּלָּהוֹת אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (יחזק' כו כא). סחרים בעמים שרקו עליך בַּלָּהוֹת היית ואינך (שם כז לו). איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בַּלָּהוֹת (תהל' עג יט). סביב בעתהו בַלָּהוֹת והפצהו לרגליו (איוב יח יא). — והשתמשו במשמעה

---

[1]) כך הכתיב, והקרי וּמְבַהֲלִים.

[2]) משק' דָּבָר.

[3]) אמרו בעלי השרשים כי נגזר שם זה מן בלה במשמע' בהלה. — [4]) פרשו הקדמוני' בַּלָּהָה כמו בֶּהָלָה. אך אין משמע' זו לבדה מתישבת היטב במליצת הכתובים. ויפה הרגיש רש"י ופרש בכל מקום בלהה בשדים, ומלך בלהות במלך השדים.

ומצוי במשמעה זו בספרות: לכל איש באהבינו פלאים בתבל יהיו מופת לבאים אני מבליג על שׂרי ואתה מעול מאד מכל צבאים (הרמב"ע, דוקס לז ד). ועתה אל תרף ידך אל תשעה ממני ותבליגה בפעם הזאת פן יתעלמו יפלחו פלאי מעשיך אשר עשית מקדם (אגר' איל' אהב', סל' אוליכרו). הרף זמן בוגד ונבליגה מעט (ר"ע פרנס', הוס' למת' ספת'). הבליגה עלי תשוקתך בני יקירי (מא"ג, קרית ספר נ). הלא לבך לב גבו הבליגה על עצבך והקשית לבך מבתי (א' מפו, אה"ל כה). אך שרה הבליגה על סערת לבה (הוא, עיט צבוע יד). לשוא אך איגע שקר אַבְלִיגָה באשר אלכה שם הלכים פניך (יל"ג, דו"מ).

—*הָפע', הֻבְלַג, — שגברו עליו, הכניעוהו, שנצחוהו, besiegt; être vaincu; vanquished: כיון שרואה אדם צרתו לפניו דעתו מובלגת[1] (מד"ר דבר' ט). סכותה והובלג וגבורי ספקו כף ומעדו אברי כסלה כל אבירי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, סכת סורו).

—*פִּע', בִּלֵּג את פלוני, — כמו הִבְלִיג, יוצא: הרים צח דלג וגבעות בִּלֵּג וענם מלג בצלמון משלג (ר"א קליר, קרוב' לפור', אורת כט).

**ב·בָּלַג**, קל אינו נהוג.

— פִּע' בִּלֵּג, פ"י, — כמו פִּלֵּג[2]), חִלֵּק, בפרט דבר מזון, בשר וכדומה, teilen; partager; divide: גם שחקתם אתו (את גופת ישו) הדק ותבגדו בגוד וחלקתם ובלגתם ותתלוהו במגוד (QGJD IV 341).

של נוכחת ביוד בסוף, היו אומרים מקללוני במקום מקללים אותי, דיגום במקום דגום, ואולי גם הררי בשדה, וגם רעתכי, וכיוצא בהם. ואפשר באמת שאמרו מבליגיתי במקום מַבְלִיגֵנִי, במשמ' מבליג אני, כמו זכורני, מדומני, ומבליגיתי היא מצמצמת מן מבליג איתי, והיא המלה אית במקום אֶת, כמו בכנענית, וכמו שמעיד Plautus שהיו הכנענים אומרים yth, וכמו שמוש אותי במקום אני במלת כמותי במקום כמוני, כן אולי איתי זה כמו"כ במקום אני, ומזה מבליגיתי כמו מבליגני, במקום מבליג אני. עי"ז יתבאר הכתוב בדרך טבעי ומליצה נאה, ופותח לנו נקב כקופה של מחט להציץ דרך בו אל תכונתה של הלשון המצינה של בני ענתות ושל ירמיהו.

[1]) י"מ מובלגת במשמ' רחוקה, אך משמ' נכנע ונצות יותר נאה לפי הענין ור"ל שהצרה שוברת אותו ומחלישה את דעתו.

[2]) בארמ' בלגי (יומא פג:) במשמעת מנה: בלגי וצעי, ופרשו בו חתיכות של לחם, אך גרסת הערוך פלוגי, וכן בב"י ויש נוסח' אחרות פלחי וכדו'.

**·בַּלְגָם**[1]), ש"ז, — אחד מארבעה החלטים שמנו הקדמונים בגוף בע"ח, והיא הלחה הלבנה, Phlegma; flegme; phlegm: ולחות הנקרא בלגם (פי' יצירה לר"י ברצלוני). כל ליחה קרה ורטובה שתהיה בגוף אנחנו נקרא אותה בלגם (פרקי משה ב). שהדם ושתי המרירות והבלגם מזונם ופרנסתם לזה כי שתי המרירות והבלגם נשארת בדם (תרג' ספר יסודות לר"י ישראלי). כל מי שבאצטומכתו בלגם יתחמץ המאכל (מלאכ' הגיון ד). ניצות הלחה הלבנה הנקראת בלגם (כן רש"ט פלקירא, כתי הנהגת הגוף). וקודם הקיא יאכל מאכל חריף הטעם ויהיה בו כח לנקות האצטומכא מהבלגם (צידה לדרך א ג י). בכל ארבעה ימים ינקה הבלגם (שם). והדם שלא יגמר הוית בשולו הוא הנקרא בלגם היא הליחה לבנה (רשב"ל דורן, מ"א, ת"י ד).

**·בַּלְגַמִי**, ת"ז, לנק' בַּלְגַמִית, — מטבע הבלגם: הנה המורסא לא תמנע מהיות וכו' או אדומיית או בלגמיית (קאנון ג יד ג א). ואמנם הליחה הבלגמיית לא יתחדש ממנה שטות רב (פרקי משה ו). אמנם מה שהוא בטבע הנה המזג הבלגמי לשני הנערות וכו' (תרג' גלינוס, כ"י פריז). מי שמזגו רטוב הגוף והוא בלגמי יקח סכנגבי"ן עשוי עם זרע אני"ש (צידה לדרך א ג י). והמורכבת (הקדחת) מהשלישית והבלגמית רחוקת התכלית (תרג' גלינוס, כ"י פריז). באמרנו ליחות בלגמיות אנחנו רוצים בה הלחות אשר יגבר על מזגה הקור והלחות (פרקי משה ב). הליחות וכו' הם עבות וקרות בלגמיות (שם ט).

**·בַּלְדּוֹר**, (בלאדור), בלזור, — שם צמח, חשבו שהוא יפה לזכרון, Anacorde: בלאדור הוא אנאקרדי מהות פרי דומה לגרעיני תמרה ולבן כלב האגוז וכו' מועיל מהפסד הזכרון אם יוקח המעוג שלו הידוע באנאקרדי אך מעורר בלבול השכל (קאנון ב, לוח הסמים). ואחר תעשה מרקחת הבלאדור כי הוא מהדברים היתר חוקים לחזק השכל ולהקנות השמירה והזכרנות (שם ג א ג ה). הבלדור ייטיב השכחה (עמר השכחה קלג). — ומשל: חזור חזור ואל תצטרך לבלדור (ר"י אברבנאל, נחל אבות ה). הדור הדור ואל תצטרך

[1]) בערב' בלע'ם a), מהמלה היונ' φλέγμα.

a) بلغم

:ל השתדלות ה ב ל ב ו ל (פנק' פוזנה, בנת תנ"ה). מחמת הכתב שכתב וכו' על ב ל ב ו ל דסאווין (שם).

**בִּלְבֵּל**, פ"י,—ערבב יחד הרבה דברים נבדלים, קלקל את הסדר, zus. mischen, verwirren ; mêler, embrouiller ; mix up, disturb: כבר עלה סנחריב מלך אשור ו ב ל ב ל את כל האומות (ידים ד ד). שמא הרוח ב ל ב ל ת ו (יבמ' קכ :). שבא סנחריב ולא ב י ל ב ל ה (כוע' מו :). דבר ה מ ב ל ב ל את העינים (בכור' לח:). — ובהשאלה : משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ו ב ל ב ל את חופתו (סנה' קח.).—ובמשמ' הביאו לידי טרוף דעת : הכהו הראשון הכיית מיתה ובא השני ו ב י ל ב ל ו (ירוש' ב"ק ד ד ג).

**בַּלְבָּלָה**, ש"נ, — כמו בלבול א : אמר יעקב גדולה ב ל ב ל ה בפתרון לְבָלָה לפי דברי דונש (ר"ת על דונש, לכלה).

**בַּלְבְּלָן**, ש"ז, לנק' -לָנִית,— מי שטבעו ודרכו לבלבל : וראו כמה זה ב ל ב ל ן (תשוב' מהר"י קולון).

**בלג**[1], ממנו הִבְלִיג, וי"א גם מַבְלִיגִית.

א. **בָּלַג**[2], אינו נהוג.

— הפע' הִבְלִיג, אַבְלִיג, פעו"י,—א) פ"י, הִבְלִיג אותו עַל, נתן לו כח על פלוני, חזק אותו, הגביר אותו, : Macht geben; donner des forces; give might הַמַּבְלִיג[3]) שד על עז ושד על מבצר יבוא (עמו' ה ט). — ואמר הפיטן : קלים תַּבְלִיג להחליף החמורים (כלי' ה עי"ת, אתה הבוחר).— ב) פ"ע, התחזק והתגבר על צער גדול, על מכאוב, seine Kräfte sammeln : reprendre force ; to collect one's strength: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני וְאַבְלִיגָה[1]) יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני וְאַבְלִיגָה[2]) מעט בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כ-כא). השע ממני וְאַבְלִיגָה בטרם אלך ואינני (תהל' לט יד).— וקרא הנביא הענתותי: מַבְלִיגִיתִי[3])עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ' ח יח).—

---

[1]) אמרו החדשים כי הוא השרש בלג a) בערב' במשמעת זרח והאיר והיה שמח. אך אין משמעה זו נאותה לכונת מליצת הכתובים. ואולי אין זה אלא סרוס שרש ג ב ה, ל במקום ר. ואולי הוא שרש בלע' b) בערב' שמשמש גם במשמעת הגיע, וגם במשמעת מאמצי כח, ועי' הערה לקמן.

[2]) עי' הערה לשרש בלג ועי' הערה לקמן.—[3]) ת"י : דמִגַבַּר חלשין על תקיפין. וכן נראה היה הפרוש מקבל אצל חכמי התלמוד שאמרו : חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' אמר רב יהודה אמר רב מאי קרא המבליג שוד על עז (שבת עז:), ובמשמעה זו פרשו כל הקדמונים. מנחם : ענין מאמץ המה כמשמעו. ע"כ. וכן ריב"ג : ואבליגה אתחזק מעט. וכן רש"י וראב"ע ורד"ק. ופרוש זה מתישב היטב לפי הענין. וכבר הזכרתי כי בערב' משמש שרש בלע' במשמ' מאמצי כח, באלע' פי a). ואפשר עוד לפרש המבליג כמו בערב' אַבְלַע' b) ר"ל הובילו, הביאהו, והוא ממש כפל חצי השני של הפסוק : ושד על מבצר י ב ו א. והחדשים, שדמו בלג העברי לבלג הערבי, פרשו רובם מליצה זו פרוש זר מאד : הוא מ ב ר י ק מדבר שממה על עזים. — [1]) תרגום : ואתגבר. וכן כל הקדמונים. והחדשים פרשו ואעלז, אך אין זה מכֻון היטב להמליצה. — [2]) תרגום : ואנות זעיר. ושאר הקדמונ' ואתחזק. — [3]) נתלבטו הקדמונ' והאחרו' במלה זו, בדקדוקה ובפרושה, ולא מצאו דבר המניח הדעת. תרגום : על דהוו מלעיגין לקבל נבייא דמתנבן להון דונא ותינחתא איתי עליהון אמר נבייא לבי דוי. ע"כ. נראה כי פרש מבליגיתי קצת במשמע' מ ל ע י ג. ריב"ג ראה במבליגיתי הרכבה מן מבליגי ומן מבליגתי, והכונה גם איש וגם אשה רוצים להבליגו על יגונו. וסבר ריב"ג כי זוהי „דרך קצרה וקלה" ורצה הנביא „להראות בזה צ ח ו ת ו" אך מסופקני אם היתה הרכבה כזאת אפשרית בלשון החיה, ואם השומעים הבינו כי הכונה במלה זו היא מבליגי ומבליגתי. רש"י ורמ"ק ראו ב מ ב ל י ג י ת י שם ע"מ מרבית, ולזה נוטים קצת החדשים (Olsh, 218 כמו צפיחית). ויש שרצו לרפא הפצע הזה בנתות ולשבש הכתוב ולהגיה מבליגתי, והוא מה בליגתי, ור"ל מה היא ה ב ל י ג ה שלי (Giesebrecht, ונפל על מציאה זו גם Kö. 2,204) או אולי יותר מַבְלִיגָתִי, ר"ל מפני הבליגה שלי. אבל, כל זה דחוק ולא טבעי. ואולי זו אחת הזריות שהצטינה בהן לשונם של בני ענתות, כמו שכבר הזכרתי, ונשמרו לנו בלשונו של ירמיהו, שמפני הרגל או בכונה השתמש לפעמים בדרך שמוש הלשון של בני עירו. ואין ספק בדבר, שמלבד השנוי בהתנועות, למשל אלול במקום אֱלִיל, סוס במקום סִיס, תרמות במקום תרמִית, חרסות במקום חרסִית, שרוקות במקום שרִיקות, שבול במקום שבִיל, צעורים במקום צעירים, ואולי אשוב (ירמ' מט לט) במקום אשיב, ולהפך שבית (שם) במקום שבות, ועוד, הצטינה לשונם של בני ענתות גם בקצת צורות דקדוקיות, קצתן באמת עתיקות, וקצתן יותר חדשות. ומלבד הצורה העתיקה

a) بلج b) بلغ

a) بالغ في b) أبلغ

הקיץ (תרומ׳ ד ו).

**בַּל**[1], — מלת השלילה, כמו לא, אֵין, אַל, וישמש עם פעל עבר ועתיד, ועם מלים אחריו: יֻחַן רשע בַּל למד צדק בארץ נכחות יעול וּבַל יראה גאות יי׳ (ישעי׳ כו י). מתים בַּל יחיו רפאים בַּל יקמו (שם יד). אהל בַּל יצען בַּל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בַּל ינתקו וכו׳ מקום נהרים יארים רחבי ידים בַּל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כ-כא). נטשו חבליך בַּל יחזקו כן תרנם בַּל פרשו נס (שם כג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בַּל יעלנה (שם לה ט). וּבַל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז ב). הכה אפרים שרשם יבש פרי בַּל[2]) יעשון (שם ט יו). ישכבו בל יקומו (ישע׳ מג יז). ואין צור בַּל ידעתי וכו׳ וחמודיהם בַּל יועילו ועידיהם המה בַּל יראו וּבַל ידעו (שם מד ח-ט). אמר בלבו בַּל אמוט לדר ודר (תהל׳ י ו). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בַּל ראה לנצח (שם יא). צרפתני בַּל תמצא זמתי בַּל יעבר פי (שם יז ג) תמך אשורי במעגלותיך בַּל נמוטו פעמי (שם ה). תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בַּל מנעת (שם כא ג). בַּל קרב אליך (שם לב ט). ואדם ביקר בַּל ילין (שם מט יג). בַּל חזו שמש (שם נח ט). ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בַּל ישתיון (שם עח מד). איש לשון בַּל יכון בארץ (שם קמ יב). וּבַל אלחם במנעמיהם (שם קמא ד). אשת כסילות הומיה פתיות וּבַל ידעה מה (משלי ט יג). לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בַּל ימוט (שם יב ג). לך מנגד לאיש כסיל וּבַל ידעת שפתי דעת (שם יד ז). ושבע ילין בַּל יפקד רע (שם יט כג). הכוני בַּל חליתי הלמוני בַּל ידעתי (שם כג לה). מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בַּל ימוט (איוב מא טו). — ובמש׳ כְּאִלּוּ לא: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה אף בַּל נטעו אף בַּל זרעו אף בַּל שרש בארץ גזעם (ישע׳ מ כג-כד). — וכמו לִבְלִי, לרמז הכונה והמטרה: הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בַּל יקמו וירשו ארץ (שם יד כא). — ועם מלה אחריו במשמ׳ אֵין: אדני אתה טובתי בַּל עליך (תהל׳ יו ב). אכול ושתה יאמר לך ולבו בַּל עמך (משלי כג ז). — ועם תה״פ: הכר פנים במשפט בַּל[3]) טוב (שם כד כג). — ובלו׳: לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסח׳ ג ג). הרי הוא עובר על בל תגרע, הרי הוא עובר על בל תוסיף (ר״ה כח:).

**בְּלָא**[1]), ש״ז, מ״ר בְּלָאִים, סמי׳ בְּלָאֵי[2]), — כמו בלוא בלוי: מבלאי[3]) מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין (סוכ׳ ה ג). סככה בבלאי[4]) כלים (גמ׳ שם יה:).

**בַּלְאֲדָן**, — שם בקבלה לכלב של הס״א שרבץ על המזבח כשגרם החטא ואכל הקרבנות במקום הארי של הקדושה שרבץ קודם כשישראל היו זכאים[5]).

**בְּלָאָה**, בְּלָאָה[6]), ש״ז, מ״ר בְּלָאוֹת, כנוי בְּלָאוֹתָיו: שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה אין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות (יבמ׳ ט ג). הממאנת והשנייה והאילונית אין להן כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות[7]) (כתוב׳ יא ו). ר׳ אליעזר אומר יתומה יש לה בלאות (תוספת׳ שם יא ד). מרדה לא הפסידה בלאותיה קיימין (גמ׳ שם סג:). — ואמר הפיטן: יקר חסדך לאיש חסידך בְּלָאוֹתָיו לך מאירות (שבת ב חנוכה, אשר יגר), ר״ל הפתילות העשויות מבלאות.

**בִּלְבּוּל**, ש״ז, מ״ר בִּלְבּוּלִים, — א) שה״פ מן בִּלְבֵּל, ערבוביה, לא כסדרים, והתרגשות הנפש והרוח, אשר נפל בהם: Verwirrung, Unordnung; trouble זה הבלבול (מו״ב א ל). אף אני יודע בלבולו של סנחריב (תויו״ט, ידים ד ד). — ב) עלילה, אשמת שקר, לפרוע בשביל חברו כל מיני מסים גם בבלבולים (תזה לזן, כלבולים). אחות היצאות הבלבול וכו

---

[1]) בכנע׳ בל: בל תכן, לא תהיה. באשור׳ בַּל. בערב׳ בַל a) כמו אֲבָל. וסברו קצת החכמים כי בַּל נגזר מן שרש בלי במשמ׳ השחתה. אך זה יותר מדי מחודד להאדם הקדום. — [2]) כן הקרי, והכתיב בלי. — [3]) בקצת כ״י לא (K).

a) بَلْ

[1]) עי׳ שרש בלה. — [2]) כך ההברה המקבלה, ולא בְּלָאִי, אולי מפני קושי ההברה, ואולי עפ״י הארמ׳ בְּלָאֵי (ירמ׳ לח כ). — [3]) מנקד במשנ׳ מנק׳ נדפסות מִבְּלָאֵי. — [4]) ואמרו שם (יו.) מאי בלאי כלים אמר אביי מטלניות שאין בהן שלש על שלש דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים.

[5]) כיון דחמת הכי ההיא סטרא אחרא אתתקפת ושדרת לחד כלבא למיכל קרבנין וכו׳ ומה שמיה דההיא כלבא בלאדן שמיה, דלאו איהו בכלל אדם אלא כלבא ואפי כלבא (זהר, הקד׳). וכנראה מקור הדבר הוא באגדה התלמודית, כי בלאדן נשתנו פניו ויהו כלב (סנהד׳ לו.).

[6]) כך נקוד במשנ׳ נדפ׳ אמשט״ד. — [7]) ופרש רש״י אם עדין יש לה בלאות ושחקים מבגדים שהכניסה לו אינה נוטלתן כשיוצאה. ע״כ. והרמב״ם: ובלאות מה שנשתמש בבגדיה ובכליה עד שבלו. ע״כ.

*בַּכִּיר, בת"ז, נְקֵ' בַּכִּירָה, שנזרע או בכרה בעת מוקדמת, עשה הבכיר מותר האפיל (שביע' ו ד).—וגם על זמן הזריעה הראשונה והמאוחרת: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מד"ר בראש' סא). — ובמשקל נקבה, הַבַּכִּירָה, זמן הגשמים והזריעה המוקדמת: איזהו זמנה של רביעה וכו' בכירה בשבעה (תוספתא תעני' א ג). — ועל הפרי: תאינה בכירה (ירוש' סוט' ג יט.).— ומ"ר: הבכירות והמסוייפות (שם דמאי א כא ג). ועי' פרי, שנה.

בְּכִירָה, בת"נ,—א) היתר בשנים מאחיותיה, die Aeltere, ainée; eldest, fem.: ותאמר הַבְּכִירָה אל הצעירה (בראש' יט לא). לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הַבְּכִירָה (שם כט כו). שם הַבְּכִירָה מרב ושם הקטנה מיכל (ש"א יד מט).

בְּכִית, ש"נ, — כמו בֶּכִי, בפרט על מת: ויעברו ימי בְכִיתוֹ (בראש' נ ד).

בִּכֵּר, בִּכְּרָה,—א) פ"י, הביא פרי, ילד בפעם הראשונה, בעת מוקדמת, frühe, neue Früchte tragen; porter le prémier fruit; to bear first fruit: כל עץ מאכל וכו' פריו לחדשיו יְבַכֵּר (יחזק' מז יב). לא ביכר הקרוב לירושלם מביאים אותו מכל מקום (מנח' י ב). אין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה ואעפ"כ לא בכרה אלא מין אחד (סנהד' יב.). יריחו שהייתה מבכרת (מד"ר בראש' לט), לאמר היתה מוציאה פרותיה הראשנה, בזמן מוקדם. בשעה שהנטיעות הללו מבכרות (שם פיה"ש מה יפו). —ב) פ"ע, גמל, בשל, נעשה ראוי לאכילה בעת מוקדמת, frühzeitig reif werden; mûrir; to be first in ripening: יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר קושרו בגמי (בכור' ג א). ואם בכרו נוטל את הבכרות (מעשר' ה ג). שורה ומשקה ורואה פירות נטיעותיו מבכרות וקופץ ידו ואינו טועם מהם (תנחו', שמיני). — ג) בבע"ח, ילדה בפעם הראשונה: מי שלא בכרה אשתו (בכור' ח ג). חמור שלא ביכרה וילדה שני זכרים (שם א ג). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה (שם ד). נאמנים (הכותי"ם) לומר על הבהמה אם בכרה אם לא בכרה (נדה ז ה). — ד) החליט את פלוני לבכור, נתן לו משפט הבכורה, Jem. als Erstgeb. anerkennen; reconnaître qn. comme premier né; recognize as first-born: לא יוכל לְבַכֵּר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דבר' כא טז).

— פע' בֻּכַּר,—א) החלט בכור: אך בכור אשר יְבֻכַּר ליי' בבהמה (ויקר' כז כו).—ב) ישבשל בזמן מוקדם: וי"א שהוא המבוכר (הרא"ש פה"מ ו יא, פפס א).

— הִפע' הִבְכִּיר, הִבְכִּירָה, — ילדה בפעם הראשונה, zum ersten Male gebären; enfanter pour la première fois; to bear for the first time: קול כחולה שמעתי צרה כְּמַבְכִּירָה (ירמ' ד לא). נכנס לתוך עדרו וראה את המבכירות מניקות (בכור' ג ב). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים (חול' ד ג).

— התפ' *הִתְבַּכֵּר, מִתְבַּכֵּר: משיתבכר אין אתה מקדישו (ת"כ, בחקותי ח). חדש האביב חדש הבכור שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמות לד יח). שאין ניסן קרוי אביב אלא ע"ש בישול התבואה שמתבכרת בו (הוא, סנהד' יג:).

*בִּכַּר, הקל אינו נהוג.

— הִפע', הִבְכִּיר,—כמו החריב, השחית: המבכיר[1] כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).

בֵּכֶר[2], ש"ז, מ"ר בְּכָרִים,—ילד הגמל, גמל צעיר לימים, junges Kameel; jeune chameau; young he-camel: שפעת גמלים תכסך בִּכְרֵי מדין ועיפה (ישע' ס ו).

בִּכְרָה,—כמו בֵּכֶר לנק': בִּכְרָה קלה משרכת דרכיה (ירמ' ב כג).

בַּכֻּרָה, מ"ר בַּכֻּרוֹת,—כמו בִּכּוּרָה: תאנים טבות מאד כתנאי הַבַּכֻּרוֹת (ירמי' כד ב). הבכורות[3] והסייפות בגינה חייבות ובבקעה פטורות (תוספ' דמאי א ג).

בְּכֹרָה, עי' בְּכוֹרָה.

*בַּכְּרוֹת, — זמן הבִּכּוּרִים: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה בבכרות[4] ובסיפות ובאמצע

---

[1]) כך בנוסח' ובכ"י ר' המפקיר, והוגה בבית (ד"ס). ופרש רש"י שיחת וכילה. ואינני יודע מקור למשמעה זו לשרש בכר, אם לא שזה חלוף במקום החריב.

[2]) בערב' בַּכר [a].

[3]) כך בתוספתא הוצ' צוק"מ. וכן בגמ' ירוש'. ובנוסח' התוספתא ברכות, והגיה הגר"א הבכורות. ויש שהגי' הבכרות. — [4]) כך הכתיב והנקוד בכ"י פרמה. ובנוסח' בכורות.

---

[a]) بكر

***בִּכּוּר**, — א) עי' בִּכּוּרִים. — ב) *ביאת דבר בזמן מוקדם : יתקדם או יתאחר האביב מפני הגרמת ב כ ו ר המטר ואיחורו (כ"א הקראי, ג"ע, הכלל שנה ד).

**בְּכוֹרָה**, בְּכֹרָה, ש"נ, מ"ר בְּכוֹרוֹת, — א) משפט הבכור : הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בְּכֹרָה (ברא' כה לג). כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הַבְּכֹרָה (דבר' כא יז). ובחללו יצועי אביו נתנה בְּכֹרָתוֹ לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לַבְּכֹרָה (דהי"א ה א). — ב) הקדימה בשנים : וישבו לפניו הבכר כִּבְכֹרָתוֹ והצעיר בצערתו (ברא' מג לג). — ג) דיני הבכור : חייבין ב ב כ ו ר ה (חול' י ב). — ד) אשה שנולדה ראשנה לאבותיה : ה ב כ ו ר ה והיורש את אשתו וכו' אין נוטלין בראוי כבמוחזק (תוספתא בכור' ו יט). ראויה היתה ב כ ו ר ה לצאת מרחל (ב"ב קכג.).

**בִּכּוּרָה**, ש"נ, — הפרי הראשון שבשל ונעשה ראוי לאכילה, Frühfrucht; primeur; early fruit : כְּבִכּוּרָהּ[1]) בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע' כח ד).

**בַּכּוּרוֹת**, עי' בַּכֻּרָה, בַּכֻּרוֹת.

**בִּכּוּרִים**, — א) ש"ר כמ"ר, בשול התבואה והפרות, Reife; maturité; -ty : בִּכּוּרֵי קציר חטים (שמות לד כב). והימים ימי בִּכּוּרֵי ענבים (במד' יג כ). — והיחיד במשמ' זו : חדש האביב חדש ה ב י כ ו ר שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמו' לד יח). וכל ב י כ ו ר התבואה ועתי הקיץ והחרף לחשבון החמה הם (רמב"ם, סנהד' יג:). — ב) עצם הפרי הראשון שנעשה ראוי לאכילה, Die Erstlinge; prémices; firstfruit : ראשית בִּכּוּרֵי אדמתך תביא בית יי' אלהיך (שמות כג יט). ואם תקריב מנחת בִּכּוּרִים ליי' (ויקר' ב יד). תאנים עם בִּכּוּרִים אם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). וביום הַבִּכּוּרִים (במדבר כח כו). חג השבועות שבו הביאו היהודים בִּכּוּרִים למקדש בירושלם, — ועי' פרי.

**בָּכוּת**[1]), בכנ' בָּכוּתִי, — כמו בֶּכִי : אלון בָּכוּת (ברא' לה ח).

**בְּכִי**, בהפסק בֶּכִי, — הורדת דמעות : ויתמו ימי בְּכִי אבל משה (דבר' לד ח). ויבך חזקיהו בְּכִי גדול (ישעי' לח ג). ויתן את קלו בִּבְכִי (ברא' מה ב). שעו מני אמרר בַּבֶּכִי (ישעי' כב ד). — ואמר בן סירא : המר ב כ י והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (ב"ס גני' לח יז). יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה ב ב כ י לפני הקב"ה (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב). — ובכנ' : ויאמר להם דעו כי אני אודיעכם סבת ב כ י י בארץ עני (ר"י אלח'ריזי, ספר המוסר). ויבכה ב כ י מר ואני ל ב כ י ו בשרי סמר ולבי חמרמר (שם). — בְּכִי נהרות, בהשאלה זרם מי הנהרות : מִבְּכִי נהרות[2]) חבש (איוב כח יא). — ואמר המליץ : שמה תתעוררנה (הדמעות) תפרוצנה בדלתי עיני ועם ב כ י נהרות יחדיו ימהלו (פ' כלוך, ש"ע ג, הקל').

***בְּכִיָּה**, ש"נ, מ"ר בְּכִיּוֹת, — כמו בְּכִי : בה נהלך תחת צללים על סביב גנה ל ב כ י ת הרביב שחקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). עד אנה בְּכִיָּה בציון (קינות לת"ב). שומע קול בְּכִיּוֹת (פיוט נעילה).

***בְּכִיָּה**, — בה"פ מן בָּכָה : אתם בכיתם לפני ב כ י י ה של תפלות חיי עתידין אתם לבכות ב כ י י ה של ממש (ירוש' תענית ד סה ד). געו כלם ב ב כ י ה (גטין נח.). ובכתה ב כ י י ה גדולה בבית המדרש (נדה נב.). געו כולם ב ב כ י ה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול ב כ י י ת ם כבשתי שעות בלילה (מד"ר אסתר, ויאמר המן). וגם מלאכי השרת צעקו לקול ב כ י י ת ה (שם, אם על המלך טוב).

***בַּכְיָן**[3]), ש"ז, לנק' *בַּכְיָנִית, מ"ר *בַּכְיָנִים, בַּכְיָנִיּוֹת, מי שטבעו לבכות הרבה, לבכות תדיר, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי בספרות החדשה.

***בַּכְיָנוּת**, ש"נ, — המדה לבכות תדיר, להרבות בכי, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי גם בספרות החדשה.

---

[1]) כך מפיק ה עפ"י המסורה. ואעפי"כ ת"י כְּבִכּוּרָה עד לא קיטא, ולא חשב ההא לכנוי. וכך נראה ברור ממליצת הכתוב, וכן רד"ק : כבכורה מפיק ה ואינה לכנוי רק היא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור, וגולה על ראשה. וכן דעת רוב החדשים שהא בִּכּוּרָה איננה ה הכנוי רק רש"י פרש כבכורה כ ב י ש ו ל ה של תאנת ציץ נובל. ע"כ. משמע שפרש בכורה ש"ז בכנוי נקב' ה ב כ ו ר שלה. אבל אין זה מתישב היטב על המליצה. וטעמו של דגש זה, שרד"ק אומר שהוא לתפארת הקריאה, לא נתברר לי, ואיני יודע מה מהותה של תפארת הקריאה פה.

---

[1]) משק' גָּלוּת, גָּלוּתִי.

[2]) פרש"י כ ש ב כ ו מים התחתונים. וכן אחרים. וכבר השתמשו במליצה זו הסופרים. אך יותר נראה כי מבכי הוא שם ע"מ מִשְׁלֵי, ועי' ערך מבך.

[3]) בארמ' : חד ב כ י ן (תרג' אסתר ב כא).

תמיד דברים המשמחים איתו ותסיר ממנו הדברים המבכים אותו (מ' אלדכי, ס"א, ה כ). ודמע תדמע עיני ואלכה לי שדה בוכים וַאֲבַכֶּה עמי מרי לבב הנבוכים על בתולות היפות וילדים הרכים בספריהם נכרכים ולטבח נמשכים (ר' קלונימוס ב"ר יהודה, מי יתן ראשי מים). אאו אמר יזעזע לבבי יעירהו יחיני יחדני ופעם יְבַכֵּנִי (מנחם מלונזנו, טובה תוכחת, קלב).

— הִפע',*הִבְכָּה[1]) את פלוני,—עשה שיבכה: שטן הוא יצר הרע אשר בא יבא ברנה להבכותנו באחרונה (רב פניניס, ר"מ אלשיך, משלי ה א).

— הִתפ' *הִתְבַּכָּה, — עשה כמו בוכה, בכה מעט מעט, נהוג אצל המדברים עברית בא"י.

אָנַח, הֵאָנַח, אֲנָחָה, וכו'.

בָּכָה, בֶּכֶה, בָּכוּת, בְּכִי, בְּכִית. — *בַּכְיָן, מי שבוכה הרבה.

דָּמַע. — דִּמְעָה, דְּמָעוֹת, הוריד דמעות, שפך דמעות.

יַבֵּב, יְבָבָה. — יַלֵּל, יְלָלָה.

נָהִי, נָהָה.

סָפַד, הִסְפִּיד, מִסְפֵּד, על מת.

עֵמֶק הַבָּכָא, כנוי לעולם הזה.

קִינָה.

תַּמְרוּרִים, בכי תמרורים. — תַּן, תַּנִּין, עשה מספד כתנים, דמעות של תנין.

**בֶּכֶה**[2]), בּמ"ז, — כמו בֶּכִי: כי בכו העם הרבה בֶּכֶה (עזרא י א).—ואמר הפיט: בענוי נפש קהלי אבכה כי נקף כברזל סבכי בכו העם הרבה בֶּכֶה (שחר' יוה"כ, אדכרה). — וכן אמר המשורר: חלק לעיני הנדוד בֶּכֶה ואל קרבי המות ימים (רמב"ע דוקס, תפו' לר"י הלוי). מה אכזר דמיונו לא אשאנו ובכל בֶּכֶה וספוד לא אשקיטנו (הד"ס בב"ק, מיכל דמעה).

**בְּכוֹר**, ש"ז, מ"ר בְּכוֹרִים, בְּכוֹרוֹת, ולנק' בְּכוֹרָה, בְּכוֹרוֹת, הילד הראשון באדם ובבהמה, Erstgeborener: premier né; first-born: בְּכוֹר יעקב ראובן (בראש' לה כג).—ותכר: בני ראובן בְּכֹר ישראל (שמות ד יו).— ובבהמה: וכל בְּכוֹר בהמה (שם יא ה). — ובכנויים:

[1]) כך בערב' אַבְכַּי a).

[2]) משק' הֶגֶה, קֶצֶה.

a) أبكى

ראובן בְּכֹרִי אתה (בראש' מט ג). אני בנך בְּכֹרְךָ עשו (שם כז לב).—ומ"ר: שהכה בְּכוֹרֵי מצרים (תהל' קלה ח). — ועי"מ נקבה: ואת בְּכֹרוֹת בנינו (נחמ' י לו). שבתחלה היו הבכורות משמשין וכו' (מד"ר במד' ד). עי' לקמן ערך בכורה.— ובע"ת: מִבְּכֹרוֹת צאנו ומחלבהן (בראש' ד ד). וּבְכֹרֹת בקרכם וצאנכם (דבר' יב ו).— *בכור פטר רחם, מהאם: קדש לי כל בְּכוֹר פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). — *בְּכוֹר שׁוֹטֶה[1]), בכור מן האם בלבד: בכור שוטה שאינו כל כך עיקר בכור כי הוא מן האם (רגמ"ה ב"ב קכו:). —ו*בְּכוֹר אוֹן, בכור מן האב: כי בכור און מקדש הוא (המבחר לר"א הקראי, כוא). — ובכלל הגדול, הרב בין האחים, der Älteste; l'ainé; the eldest: וישבו לפניו הַבְּכֹר כבכרתו והצעיר כצערתו (בראש' מג לג).—ובהשאלה, גדול וחשוב: אף אני בְּכוֹר אתנהו עליון למלכי ארץ (תהל' פט כח). — בְּכוֹר מָוֶת, כנוי מליצי למלאך המות: יאכל בדיו בְּכוֹר מָוֶת (איוב יח יג). — ואמר המשורר: בחיי הבכור מהם ובשלומו שבועתם גולהו בְּכוֹר מָוֶת ואיננו לרעתם (ר"ש הנגיד ג). —*בְּכוֹר שָׁטָן, חריף מאד, חרוץ, עומד על דעתו: יונתן אחי הזה בכור שטן (ירוש' יבמ' א ג.). אח קטן יש לי בכור שטן[2]) הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות (גמ' שם טז.). ואת היא הנשמה החכמה הרות המושלת וכו' ואחיה את קטן בכור שטן נצב לקראתי (אבן כתן, ויגליה נט.). וילכו ויבואו לנסותו בחידות ובין קונדיטון וימצאו שהוא בכור שטן ויכלמו האנשים ויעשו באושים (אורי ויסעי, התפלה ח). — וההפך מן בכור, פָּשׁוּט: בכור פשוט (ב"מ קי:).—*בְּכוֹר מְרִים[3]), שם צמח, הוא אזן ארנב שוטה, bupleverum falcatum: ובכור מרים חזק בענין הזה מאד בשתיה והגחה עד שרבים חשבו שאם יציע אותה תחתיה יוביל אל ההפלה (קאנון ג כא ב יב). ומיץ בכור מרים מופלא מאד (שם, ג יו ד ג).

[1]) בארמ' בוכרא סבלא: דכל בוכרא דאימא נמי בוכרא סבלא קארו ליה (ב"ב קכו:). והעיר רש"י: ולא משום שטותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה.

[2]) ופרש"י: חריף ועומד על שמועתו.

[3]) בערב' בח'ור מרים a), ופרושו קטרת מרים, ומפני שנהגו להעתיק ח' ערבית בעברית באות כ יצא השם בכור מרים.

a) بخور مريم

בות"ט, על הפסוק). עד שתראה את ראשי ה ב כ א י ם מתנענעים (שם, וילק' רמז קעב). וגם שם ימתין שיבוא רוח יניע ראשי ה ב כ א י ם בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים (רלב"ג ש"ב ה כד).— ב) כמו בְּכִי, הורדת דמעות מהעינים, Gewein; pleur; weeping: אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם עברי בעמק הַבָּכָא[1]) מעין ישיתוהו (תהל' פד ו-ז). — וכן קרא ר"י הכהן את ספרו „עמק ה ב כ א", על שם הצרות של ישראל שהוא מספר בו. — והשתמשו הרבה הסופרים בו במשמעה זו: הן רבים קראו לתבל עמק ה ב כ א וישתוה ים דמעה (מפו, עיט לבוע כ.). רק לנו אחי שבת בעמק ה ב כ א ולהיות על הורנו למשא (שם).

**בכה**[2]), ממנו בָּכָה, בֶּכֶה, בָּכוּת, בְּכִי, בְּכִיָּה, בְּכִיָּה, בְּכִית.

**בָּכָה**, פ"ע, עת' יִבְכֶּה, יֵבְךְּ, צווי בְּכֵה, בְּכִי, בְּכִינָה, —הוריד דמעות מעיניו, weep; pleurer; weinen:

שבכתוב ב ע מ ק ה ב כ א, היותר נכון יהיה אולי כי בכא הוא שם לדבר כמו מעין, ועל שם המעינות הללו שהיו בעמק ההוא נקרא המקום בכאים. ואעפי"כ פרושם של התרגומים הקדמונים והמפרשים מחיבנו ליחס להשם בכא בכאים משמ' של אילן, אך אין שום סבה להכריע להשערת החדשים נגד הקדמונ' שלנו, ועי' הערה לערך בכי. —[1]) יוסף בעתי' היהודים (Jos. Ant. 74) אומר כי כך היה שם עמק קרוב לעמק רפאים והיו ה ח ו ג ג י ם עברים דרך בו בבואם בשלש רגלים לירושלם. ויש עוד שם מקום בענין זה, והוא ב. כ י ם על הדרך מגלגל לבית אל. ובתלמוד (ערוב' יט.) דרשו פסוק זה בדרך דרוש ואמרו: עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום עמק שמעמיקין להם גיהנום הבכא מעיין ישיתוהו שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין. ע"כ. ובדרך דרש זה אחז גם ת"י ואמר: רשיעיא דעברין עם עומקי גהנם בכין בכיתא היך מעינא. ע"כ. וכן תרגום ולגתה, fletus, ר"ל דמעות. והנה לפי ענין מזמור זה, שהמשורר היה בגלות והשתוקק לבוא לחצרות ה' בציון, היותר מסתבר הוא כדברי יוסף בן מתתיה, שכך היה שם העמק, והוא כמו ב כ א י ם הקודם, ואולי כדעת קצת הקדמונים (ראב"ע ורד"ק) והחדשים, על שם ה ב כ א י ם שהיו שם בעמק. אבל, כל זה הפסוק משבש מאד, ואי אפשר לישבו בצורתו עתה בפרוש טבעי. ויש בקצת כ"י שנוי נוסחאות: הבכה במקום הבכא, מעון במקום מעין, ועוד. מנחם חבר אותו עם נבכי ים, נבוכים, מבוכה. עכ"פ, כבר פשט שמושו בפרט בחבור עם עמק במשמע' בכיה.

[2]) בערבית בַּכַי a) כמו בעברית.

a) بكى

והנה נער בֹּכֶה (שמות ב ו). על נהרות בבל שם ישבנו גם בָּכִינוּ בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). וישא עשו קלו וַיֵּבְךְּ (בראש' כז לח).—ועם ל' הדבר, סבת הבכי: אם לא בָכִיתִי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). אל תִּבְכּוּ למת (ירמ' כב י). בנות ישראל אל שאול בְּכֶינָה (ש"ב א כד).— ועם אֶל: וּבָכוּ אֵלַיִךְ במר נפש (יחזק' כז לא). — ועם עַל: וְאֶבְכֶּה עַל בתולי (שופט' יא לז). — וכינוי לנק' בּוֹכִיָּה: על אלה אני בוֹכִיָּה (איכה א טז). — ומקור: ותתפלל על יי' וּבָכֹה תבכה (ש"א א י). הלוך ילך וּבָכֹה נשא משך הזרע (תהל' קכ"ו ו).—וגם בָּכוֹ: בָּכוֹ לא תבכה (ישע' ל יט). בכו בָכוֹ להלך כי לא ישוב עוד (ירמ' כב י). בָּכוֹ אל תבכו (מיכ' א י). בָּכוֹ תבכה בלילה (איכה א ב) —ועם על במשמעת נפל על... ויבך: ובנימן בָּכָה עַל צואריו (בראש' מה יד). וַיֵּבְךְּ עליו וישק לו (שם נ א). — ובכונה להתאונן ולהציק: כי יִבְכּוּ עָלַי לאמר תנה לנו בשר (במד' יא יג). וַתֵּבְךְּ אשת שמשון עָלָיו ותאמר רק שנאתני (שופט' יד טז). — וכמו פעל יוצא, בָּכָה את, למשל על מת: וַיִּבְכּוּ את אהרן (במד' כ כט). וַיִּבְכּוּ בני ישראל אֶת משה (דבר' לד ח). לספד לשרה וְלִבְכֹּתָהּ (בראש' כג ב). וּבָכְתָה אֶת אביה ואת אמה ירח ימים (דבר' כא יג).

— פִּעֵ' בִּכָּה, — א) כמו הקל, בחזק הפעולה: קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מְבַכָּה על בניה (ירמ' לא יד). — וכן שואל המשורר: ואיך לא אֲבַכֶּה, ודמעה אפכה (ר"י הלוי, ציונים פגרים). —וביחס הפעול למת וכדומה: הנשים ישבות מְבַכּוֹת את התמוז (יחזק' ח יד). שהנשים יושבות עליהן ו מ ב כ ו ת את מתיהן (תוספתא כל' ב"ב ב ח). בענוי נפש קהלי אֲבַכֶּה כי נקף בברזל סבכי (סחר' יוה"כ, אלכרה תחנונים). שדי אשר חסדו אחכה טהרני בדמע אֲבַכֶּה כי נחמתי ועל ירך אכה על כן צמתי ואבכה (מוס' יוה"כ, חטאנו). לאשה ה מ ב כ ה ומשרטת פניה (רד"ק הוש' ז יא),—ב) עשה שאחר יבכה[1]): בוכה ו מ ב כ ה אחרים עמה (מד"ר איכה, ככה תבכה). והיו מ ב כ י ן אותו (את התינוק) כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו (שם שמות א). עמדתי מרעיד ואשתומם כשעה בוכה ו מ ב כ ה אחרים עמי (שו"ת במב לדק', הקד' כן המת'). וצריכה המינקת לעשות לילד

[1]) כך גם בערב' בַּכַּי a)

a) بكّى

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו (המלמד תינוקות) אלף בית ולמדה (אדר"נ ו). לאלף הקדמת בית ביצירת בראשית (קרוב' ב תבוע', אז ככתב). הביתין נוספות אצלי (הפרס' לריב"ג,עד). שהביתים ההם לכלי וזאת לדבוק (שם, מגר). וכמו הביתין האלה בית בהשמה מהם וכו' כי לא יתכן שתפול הבית על הפעלים (הרקמה ו).

*בֵּיתוּת, — סגולת מה שהוא בייתי (למח דוד לר"ד מהתפותים).

*בֵּיתִי, בת"ז, לנק' בֵּיתִית, מ"ר בֵּיתִיִּים בֵּיתִיּוֹת, בֵּיי-,— דבר השיך להבית, שהוא מהבית, häuslich domestique ; demestic: אין משקין ושוחטין את המדבריות אבל משקין ושוחטין את הבייתיות[1]) אלו הן ביתיות הלנות בעיר (ביצה ה ז), לאמר בהמות הבית, הרגילות עם האדם. ואלו הן בייתיות כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (גמ' שם מ.). והצמח כלו ממנו בייתי וממנו פרדסי וממנו מדברי (קלונימוס בן קלונ', הלמחים, מיוחס לאריסטו).

בִּיתָן[2]), סמי' -תַן, ש"ז, — גן אילנות גדול לטיול, Lustwald ; parc; park: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הַבִּיתָן (אסת' ז ז). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת בִּיתַן המלך (שם א ה).—ואמר המשורר: ודמינו בחברה אל בני עש ואל נקוים לביתן בשתיה (ר"ש הנגיד, הרכבי א).

בָּךְ, כהפס' ולנק' בָּךְ,— מלת הגוף לנוכח להורות התוך והפנמיות בכל המשמעות של שמוש בְּ. — ונהגו המשוררים לאמר בָּךְ לזכר גם שלא בהפסק: חָברו בָּךְ נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים (רמב"ע תרשיש א). — ומצוי שמוש זה אצלם.

בָּכָא[1]), ש"ז, מ"ר בְּכָאִים,—א) שם מין עץ דומה לתות, Maulbeerbaum ; mûrier ; mulbery-tree: ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בְּכָאִים[2]) ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הַבְּכָאִים[2]) אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים (ש"ב ה כג-כד). שכלו מלא קוצים הבכא הזה (מדל'

---

[1]) בנוסח' בייתות, וכן במשנ' וגמר' ירוש' וכן ברי"ף וברא"ש. ובקצת כ"י ביאתות. אבל בפרוש ר"ח הובאו דברי המשנה והגמרא ובכל מקום הגרסה היא בייתיות, וכן במגיד משנה (רמב"ם יו"ט ג ג), בכ"מ בייתיות, וכן דין הלשון נותן, וכן בספרות.

[2]) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו האמתית. מנחם אמר: אמרו אנשי פתרון הביתן אין לו פתרון כי הוא שם מקום הגינה כמו שושן הבירה ויתכן להיות גזרתו מגזרת בית וכו' ופתרון גנת הבִיתן כמו גנה הפנימית וכו' ובזאת נראה כי כל גנה הסמוכה לבנין ולהיכל פנימה נקראת גנת הביתן ותהיה שקלת הביתן כשלמן. ע"כ. וכן ריב"ג: שב מגנת הביתן מגנה הפנימית. ע"כ. וכן ראב"ע: ביתן מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים. עכ"פ דעתם היא שהוא ש"ת לגן, ואיננו שם נרדף לבית. ורש"י בחוש הלשון הדק והעמוק שלו אמר: גנת מקום זרעוני ירקות ביתן נטוע באילנות. רק הרד"ק פרש ביתן בית גדול, ארמון, אמר וז"ל: מגנת הביתן מגנת הארמון ולפי שהארמון הוא בית גדול ונכבד נקרא ביתן. וכן רוב החדשים. והנה אעפ"י שאין הצורה ביתן בלי דמיון במשקלי השמות בעברית, מכל מקום תשמע בה האזן מעין צלצול של מלה זרה, פרסית. ודבר טבעי הוא שכותב ספר אסתר השתמש בשם פרסי לאחד מחלקי היכל המלכות, כמו שהשתמש בהרבה שמות אחרים, ואולי ביתן הוא צורה משונה מן בסתאן, ואולי כך נשתבש שם זה בפי היהודים.

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו ועי' לקמן.—[2]) ממה שבא בכאים בלי ה הידיעה יש ללמוד כי בכאים הוא שם מקום, ולא שם לדברים. ויש לחשוד שבאו בכאים במקום רפאים שלמעלה פסוק כב: וינטשו הפלשתים בעמק רפאים. אך כבר ת"י בכאים באילניא: מקביל אילניא, ברישי אילניא, אילנות סתם. והשבעים תרגמו ἄπιος והוא אילן מיוחד, והוא האגס. וכן נראה דעת בעל מדרש שוח"ט שהובא כאן שבכא הוא שם מין אילן מיוחד. וגם רוב המפרשים היהודים הקדמונים אמרו כי בכא הוא מין אילן מיוחד, אך לא האגס אלא התות. אמר ריב"ג: יש מי שפירש בו התותים. וכן פרחון: אילנות הנקראין תותים. וכן רד"ק בפרושו: פירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים. וכן בשרשיו: פירשו בו עץ התות מוריירש בלעז. וכן הרלב"ג: בכאים הם מוריירש בלעז. ואינני יודע על מה סמכו המפרשים כך. וגם רוב החדשים החליטו כי בכא הוא שם לאילן מיוחד, ומצאו לו דמיון בלשון ערבית בַכא a), שהוא שם צמח, ואמרו שהוא אילן כעין הצרי. וכבר ערער על דמיון זה החכם לו(Löw, Pfln.71), ויחליט כי אין לו יסוד. ומלבד זה, המלונים הערבים מפרשים בכא בגרגיר, שהוא ירק שדה, ולא אילן, ובודאי קצת קשה המליצה בשמעך צעדה בראשי הבכאים. ואפילו אם בכאים אילן אין מליצה זו מתישבת, כי איך אפשר לשמע צעדים בראשי אילנות, אם לא נפרש בדרך דרוש כי מלאכי אלהים התהלכו בראשי האילנות, כפרוש רש"י והנגררים אחריו. ולפי סגנון מליצת הכתוב, ואם עוד נתבונן להשם בכא

a) بكا

הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (מד' ב ה).— בית ראשון, המקדש הראשון שבנה שלמה. בית שני, בית אחרון, שנבנה אחרי גלות בבל. — וישמש השם בית במשמע' תלמידיו של אדם גדול, ההולכים בדרכיו, מחזיקים בדעותיו בדברי חכמת ומדע וכדומה, Schule ; école ; school: בית שמאי אומרים, בית הלל אומרים, מצוי מאד.

אֹהֶל, עשוי מיריעות, ועי' במקומו. יושב אהל, אדם אהב לשבת תמיד בביתו.—אוּלָם, חדר גדול פתוח לפני הבית.—אוֹצָר, לשמר בו דברים שונים, ועי' במקומו.—*אַכְסַנְיָה, לאורחים.— אַפֶּדֶן, בנין גבוה, מפואר.—אֻרְוָה, לסוסים.—אַרְמוֹן, בנין גדול, יפה.

בַּטְחָה, כמין אהל, עשוי נסרים וכדומה.—*בִּיב, חפירה לקבל השפכים מהבית.—בִּירָה, בנין גדול מבצר. —*בַּיְתִי.—בֵּית חֹרֶף.—בֵּית קַיִץ.—בֵּית שָׂדֶה.—בֵּית כִּסֵּא, כָּבוֹד, וכו'.—בֶּן בַּיִת.—בָּנָה, עשה בית באבנים וכדומה.—בִּנְיָן, בּוֹנֶה, *בַּנַּאי וכו', עי' במקומו.—*בַּעַל הַבַּיִת, *בַּעֲלַת הַבַּיִת.—*בִּקְתָּה, בית קטן, צר, רע המראה.

גַּג הבית, המכסה מבחוץ.— גִּזְרָה.— גֵּרוּת, מלון בדרך.

דוּר, ישב בבית.—*דּוֹפֶן, כמו כותל.—*דִּיר, לעצים וכדומה.—*דִּירָה, מדור, בית בתור מקום לדור בו. —*דַּקָּה, לפני הבית.

זְבוּל.

הֵיכָל, בית גדול, יפה: היכל מלך.

חֶדֶר, לִשְׁכָּה, תָּא, חדר האכילה, וכו'.—חַלּוֹן. —*חָנוּת, שמוכרים בה סחורה.—חָצֵר.—חָרֵב, החריב הבית.

*טַחְלָה, בית דל עשוי מעפר.—טִירָה, בית גדול, מבצר.

יָצִיעַ.

כֶּבֶשׁ, כעין מדרגה.*כִּיבָה, בית קטן חשוך. —*כּוּךְ, כעין חדרים בקיר הסלע לארונות המתים. —כְּלוּב, להעופות.—כְּלֵי בית, עי' כלים.- כֹּתֶל, קיר, ועי' בנין.

לוּל, של תרנגולים וכדומה.

מִבְצָר.—מִבְשָׁלָה, חדר שמבשלים בו.—מִגְדָּל, בנין גבוה.—*מְגוּרָה, כעין בית קטן לגרעיני הפרי, למשל בתפוח.—מַדְרֵגָה, לעלות בה.—מוֹשַׁב הַבַּיִת, אופן הישיבה, השרות וכו'. — *מַזְחִילָה, *מַרְזֵבָת, השפופרת למי הגשמים מהגג. — מַחְסֶה, הבית הוא מחסה מזרם, ממטר.—מִכְלָא, לצאן.—מָלוֹן, ללון בו לעובר ארח.—מְלוּנָה, לשומר השדה.—מִסְדְּרוֹן.—מַפְתֵּחַ, משקוף וכו'.—מִשְׁכָּן, בית לשכן בו.—*מַרְפֶּסֶת, כעין יציע, פתוח לפני העליה.

סוּגַר, של חיות טרף.—סֻכָּה.—סַף החדר, אצל הפתח.

עִיר, קִרְיָה, כְּפָר, קבוץ בתים רבים במקום אחד לישוב בני אדם.—עֲלִיָּה, מדור העליון בבית.—*עֲרָשָׂה, חלק אחד מקבוץ בתים.

פְּנֵי הבית, הצד החצון, היתר יפה.—פֶּתַח,דֶּלֶת, בִּיאָה, וכו'.

*צֶפֶד, קלפה קשה, בית של מיני רכוכות אחדות, כמו השבלול וכדומה.—*צְרִיף, מין בית קטן רחב מלמטה וצר מלמעלה.

*קֻבָּה, חדר המטות וכדומה. קֻבָּה של זונות.— *קיטון, חדר השֵׁנה.—*קלע, חדר קטן.—קֵן, לצפרים.

רָהִיט, כעין מהלך בין החדרים, וכלי בית. —רֶפֶת, לבקר.

*שֹׁבֶךְ, של יונים.—שְׁכוּנָה, קבוץ של בתים.— שָׁכֵן—*שׁוֹמֵירָה, בשדה.

תַּחֲנָה, בית יחנו בה, יתחנת מסלת הברזל, וכדומה.—*תְּפוּסַת בית, החזקת הבית.

*בֵּית[1], ש"נ, מ"ר בֵּיתִים, — שם האות ב בעברית, Name des Buchstaben ב ; nom de la lettre ב ; name of the letter ב, ומ"ר בֵּיתִין, ביתים: ושיירו בה אלף בית אחד (ירוש' שבת יו יח ג). וכתוב בהן אלף בית גימל (שקל' ג ב). ולמה כותבין על הקופות אלף בית גימל לפי שמתחילין ומוציאין מן הראשונה (תוספתא שקל' ב ה). (משום שמזמור תהלה לדוד בא באלף בית (ברכ' ד:). אלף בית אלף בינה (שבת קד.). מפני מה לקו (ישראל בקינת איכה) באלף בית מפני שעברו על התורה שניתנה באלף בית (כנה' קד.). אם אתה עושה כף בית אתה מחריב את העולם (מד"ר ויקל' יט). באתה בית לחעיד בהם בישראל (שם, היכה פתיחתא, רבי יוחנן ה). אחז רבי עקיבא

---

[1]) בקריאת שם זה אין שום פקפוק, וכל היהודים קוראים אותו באופן אחד, וכן נמסרה קריאתו גם בתרגום השבעים Bηθ, ומשמעתו בַּיִת. ועי' בהערה לערך אַלֶף, דעת החכם פילשר בזה.

יג.).— בית נקובה, פי הטבעת בבהמות תחת הזנב (פסחים ז א). — בית הנר, מקום להעמיד הנר על הכירה (כלים ה ג).— בית הנשים (אסתר כ ג).—בית נשימה, עי' זה.— בית נתיבות, עי' נתיבה. — בית סאה, סאתים וכו' שדה כדי לזרע סאה (שביעית א ב). — בית הסהר (בראש' לט כ), משמר. — בית סלע, קרקע מלא סלעים (ב"ב קנו:).—בית הספלים, בבית המרחץ (שם סז:).—בית ספר, ומ"ר: בתי הספר, ילמדו בו ילדים (כתו' כי, תוספת' סוט' ב).—בית ספרים, בית יאספו בו ספרים (עורא ו א). — בית הסתר, להסתר בו.— בית סתרים, מקומות הנסתרים בגוף: בית הסתרים באיש, באשה (מקוא' ח ה). — בית עולם, מקום הקברות (מד"ר ויקר' יב). — בית עולמים, כנוי להמקדש (סכה ה:).—בית עלמין (סנהד' יט.). — בית עכביש (איוב ח יד), האריגה שאורג לו העכביש.—בית העם, להקהל בו העם (ירמ' לט ח, שבת לב).—בית עין, בתי עינים, משקפים (ארח עולם כה, סוד ישר' ארי' מודינא, לבוש או"ח שבת). — בית עצים, לשמור בו עצים (יומא יא.). —בית עקד, עי' עקד. — בית הערוה, מקום הערוה באדם, ופתיחה במכנסים לעומת אבר השתן (נדה יג.).— בית הפגושות. — בית הפך, נקרה בהכירה להעמיד פך השמן (כלים ה ג). — בית פנים: מכסה שקרוי בית פנים שמכניסים בו ראשו של שיח ומלבישים את פניו ממנו שלא יכנו שרב או צנה (מאירי, פתחי עולם, שו"ע או"ח שם י).— בית פקיע, מקום בהקלע תכנס בו הרצועה (עדי' ג ה).— בית הפרס, מקום פנוי לפני הקבר (אהל' יז א). — בית הפרק (תוספתא חול' ט יא). — בית הצביטה, הצביעה, בית אחיזה בבלי (כלים כה ז). — בית צואר, פתיחה בהחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו (שבת מח.). — בית קבול, כל שקע וחלל בבלי לקבל בו איזה דבר: כלי שיש בו בית קבול (כלים טז טו).—בית קברות (עירו' ג א).— בית קיץ (עמו' ג טו). בית הקלון (ב"ב לט:).—בית הקמטים, מקום הקמטים בגוף האדם (מקוא' ח ה). —בית קערות (כל' יז ב).—בית רב, בית רבן, בית ספר, בפרט לילדים קטנים: תינוקות של בית רבן (ברכ' ס. שבת קיט:). — בית רבע, שדה לזרוע רבע (פאה ג ו).—בית הרחם (שבת סד.). — בית ריס, למרוץ הסוסים.— בית רעי, עביט הלילה (כלים יז ב), ובית הכסא (מד"ר שה"ש כמעט), וקיבה של העופות (שם ויקרא א). והמעים, מקום הרעי (מנחות ס.). — בית ראש: בגום שיש לו בית ראש (ערוך, מקטוכן).—בית ראש: עוד הסכימו שכל מי שילך ברחובות בגלוי ראש וישא כובע ובית ראש (REJ 1906 III)—בית רגל, בתי רגלים: שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב"ם תפל' ה).— בית השאבה, מקום בהמקדש היו שואבים שם מים לנסך: שמחת בית השאבה (סוכה ה א). — בית השאור, כלי ישמרו בו השאור (כלי' ח ו).— בית שוק, בתי שוקים: על זה סמך רב' להניח באבנטו רצועות התלויות בו ויש שקושרים בהם בתי שוקים (רש"י שבת קלט:). — בית השחי, תחת הזרוע (מקו' ט ג).— בית השחיטה, המקום בצואר ישחטו שם (חולין ח.).— בית השלחין, שדה שצריכים להשקותה, ההפך מן בית הבעל (בכי' כ ב).—בית שנים, מקום הפנימי ברחם האשה (ירוש' יבמות ה ז).— בית שער, מקום מבית להשער (מעשר' ג א). — בית שקע, כעין נקרה בבלי לתחוב שמה הנר וכדומה (כלים ב ח). — בית תבלים, כלי לשמור בו תבלים (שם ב ז). — בית תבן, אוצר להתבן (יומ' יא.).—בית תבשיל (תנו' אלשיד עב).—בית תלמוד (ירוש' כתוב' יב לה.). —בית תפלה (ישע' נו ז). — בית התרפה, הערוה באשה (נדה ח.).—וישמש השם בית גם במשמ' בפנים הדבר, בתוכו, בנגוד לחוץ, das Innere; l'interieur; inner part: וכפרת אתה מִבַּיִת ומחוץ בכפר (בראש' ו יד). וצפית אתו זהב טהור מִבַּיִת ומחוץ תצפנו (שמות כה יא) ואת הבית יקצע מִבַּיִת סביב (ויקר' יד מא).—ועם ל אחריו, מִבַּיִת לְ, מִבֵּית לְ: ויבן לו מִבַּיִת לדבר (מ"א ו יז). וּלְמִבֵּית לפרכת (במד' יח ז). הוציאו אתה אל מִבֵּית לשדרת (מ"ב יא יה). — ועם ה המקום בסוף, בַּיְתָה, ר"ל אל החלק הפנימי: ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד בָּיְתָה (שמות כח כו). ושלשה (מהבקר) פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם בָּיְתָה (מ"א ז כה). ויבן דוד סביב מן המלוא וּבָיְתָה (ב"ב ה ט). בשרתם בשערי החצר הפנימית וּבָיְתָה (יחזק' מד יז).— מִבָּיְתָה: ויבן את קירות הבית מִבַּיְתָה בצלעות ארזים (מ"א ו יה).—ונתיחד השם בית להמקדש, Tempel; temple: בפני הבית ושלא בפני הבית (חול' ס א). הר

הבעל, שדי לו במטר בלבד ולא צריך להשקותו (ב"ב כח.).—בית בקוע בהקרדום, פיו החד במה שבוקעים (כלי' יג ג).—בית בקר, רפת לבקר (יומא יא.).—בית הבשת, ערות האשה (ירוש' יבמות ז.).—בית גדגד ובית גלגול, מקום מדרון מאד, שקשה מאד לעלת עליו: שבילי בית גלגול[1] (טהר' ו ו).— בית גניזה, אוצר (פסחים קיח :). — בית הגרנות (בכורות כו). — בית גתות (תוספתא תרומ' ג ז).— בית הדאר, ישלחו בו מכתבים.—בית דד, תיק להשדים. — בית דיו, כלי להחזיק בו הדיו (תוספת' כלים ב"מ ד יא).—בית דין, עי' דין.—בית דירה (ב"ב א ה). — בית דלפה, עי' דלפה. — בית דפוס, להדפיס ספרים.—בית דשן, מקום שהוציאו שמה הדשן (זבח' קד:).—*בית הגיון, מקום העבר בבטן האשה (ערכין ז.).— בית ועד, מקום שמתועדים (אבות א ד). — בית הזבלים, שדה שנותנים עליה זבל (מנח' פה.). — בית זגג, בית מעשה הזכוכית (מו"ק יג .). — בֵּית זְרוֹעַ, בָּתֵּי זְרוֹעַ, בָּתֵּי זְרוֹעוֹת, חלק הבגד יכניסו בו הזרועות: הגאון אמר כי התיק הוא בית הזרוע (רא"ב"ע שמות ד ו). משיקשור בין בתפיו את בתי זרועותיהם שקורין ברציירא (רש"י שבת ט:). וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים (רד"ק שרשים, חיק). בני אדם הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט (מרדכי, שבת נסח). —בית חולים, שחולים שוכבים בו להתרפא.—*בית חִזָּיוֹן, שמשחקים בו ומציגים בו חזיונות. — בית חיים, כנוי לבית הקברות (סמ"ק מח). — בית חליצה: אם היה בית חליצתה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו (ספרי נשא יא). — בית חלל, מקום החלל, למשל בהלב: נקב הלב לבית חללו (חול' ג כ).— בית חמדה, שהלגיונות עושין להם (מדר' שה"ש כוכ' 33). —בית החליפות, מקום ישמרו שם החלפים (תוספת' זבח' י א), ועי' במקומו. — בית החפשית (מ"ב טו ה).—בית החצים, תיק ישמרו בו החצים (כלים טז ח).— בית חרסת, כלי להחזיק בו החרסת (פסחים ל:). — בית החרף.— בית יד, בהכלים, לאחוז בו: מקל שעשאו בית יד לקרדום (כלים כ ג). —וכמות הידים, עשתה לה בית יד (נדה סה .). —

ומצוי מאד בספרות במשמעה זו, ועי' יד. — בית יצירה, בית מעשה כלי חרס (תוספתא כלי' ב"ק ג ח). —ובית כבוד, בית כסא.—בית הכוסות, תיבה לשמור בו הכוסות (כלים ט ז). — וקצה הכרס, מקום הפרש (חולין מב.). — בית כור, מקום זרע כור (ב"ב ז א). — בית כחול, תיק ישמרו בו הכחול (כלים טז ח). — בית כירים, מקום הכירה (מד"ר ויקרא כ). — בית הכלא, משמר.— בית הכלים, אוצר לשמור הכלים (מ"ב כ יג). — בית כנסת, בתי כנסיות (מגי' ג א).—בית כסא (תמיד א א).—בית לגינים, לשמור הלגינים (כלים יו ב).— בית מדרש, בתי מדרשים, ילמדו שם תורה, חכמה: סורו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי (ב"ס גני' נא כג). — בית מדרש עליון. — בית המהפכת (דהי"ב טז י), בית המשמר.—בית מועד: וביתנו יהיה בית מועד לכל עליזי לב (חכמת שמרון, מפו ד). — בית המוקד, אחת הלשכות בבית המקדש (תמי' א א). — בית מזוזה, נקרה במשקוף להמזוזה, תיק להמזוזה (כלי' טז ג). — בית מחו"ש, מקום של חשש: אין כאן בית מחוש (קדושין ה:), אין כאן מקום לחשש.— בית מחיה, מקום שמוכרים מזונות האדם (ספרי, מסעי קיט). — בית מטבחים, ישחטו בו הבהמות (אב' ה יח).— בית מטבע, עי' זה. — בית מים, להשתין (מגי' ג ב). — בית מכנס (ירוש' ב"מ ט יב.) — בית מכס (ב"ב קכז:), ישלמו שם המכס. — בית המנעול (כלים טז ז). — בית מקדש. — בית מרזח (ירמ' יו ה). בית מרחץ (סנהדרין יז:). — בית מרקחיים, ימכרו בו בשמים, רפואות (ילקוט ויקרא פד). — בית משגעים. — בית משרה, ברכה ישרו בה התכבסת (מד"ר קהלת, בכל עת). — בית משתה (ירמי' יז ח).— בית הנגר, מקום הבריח (כלים טז ז). — בית ירים או נזירות להנוצרים.— בית ניר, בתי נירין (שבת ז ב).— בית נכאת, בית אוצר הבשמים ודברים יקרים. — בית נפש. בתי הנפש, עי' נפש.—ותכשיט: ועל דברי ראובן ששלח ביד שמעון בתי נפש ללוי וטוען ראובן כי צוהו שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לוי ב' זהוקין (תשו' ר"ת, מק"נ 53). וראובן טען על שמעון הפקדתי בידך אגוז של כסף עם בית נפש של זהב (שערי תשוב' מהר"מ מרוט' שא) . — בית הנקב, במכנסים לעומת פי הטבעת (נדה

[1]) יש שנויי נוסח', ועי' גרגד.

כיסיכה, א סלס לפטרות, JQR 1092, 509). זאת שירתי זאת תהי אם לחרוזות: בתיה חוזות לשרי השרים (תשו׳ תלמידי דונס, 15).פוראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים וכו׳ יזכירוך הבתים האלה ליחד לבבך בו לאלהים (חתי׳ תו״ס). לשתי הדלתות רצוני דלת וסוגר מחוברים יקראו בית ופסוק יקראוהו אשר בו פחות מעשרה בתים (שקל הקדש לר׳ דוד יתיא יו). גם שתהיינה התנועות שוות הבאות בחצי הבית הראשון לבאות בחצי הבית השני (שם יס). והנה שלמו שירים ובתים מלאים טוב בשרד בין מתארים (מנחס מלונזנו דרך חיים). ואבנה אלה הבתים עליהם ועל כיוצא בהם ר״י לטיף, אגרת התשוכה). אויה לבתי שיר אשר בניתי (ע׳ פרנס׳ הוס׳ למת׳ ספת׳ פג).—ח)*בחכמת הכוכבים, כל חלק וחלק מחלקי הגלגל: כי כן יקראו בתים למולות (ראב״ע הוס׳ ב י). וכל רגע יתחלק הגלגל על י״ב חלקים כמספר המולות ויקראו בתים (הוא, ראשית חכמה, ג, כ״י פריז). ובעבור כי הלבנה קרובה אל הארץ שמו זה המול בית הלבנה ויהיה מול שני לו שהוא אריה בית השמש (הוא, ספר הטעמים, כ״י פריז). היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו והוא מול מאזנים והוא אחד מהבתים שלו (הוא, ספר העלמים). וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמולות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם (כוזרי ד כט). ולתקן גדרי שנים עשר בית שבעלי האומנות הזה חולקים חלקים הגלגל בכל עת (ר״א בר חייא, תכון מהלך הכוכבים יח). ויעשו (המכשפים) צורות משונות כפי הצלחות ועתות שבתאי ודבוקו אצל כוכבים אחרים וכפי שבתו בביתם בנשיאות או בגובה או במפלה וכיוצא בזה (אכר׳ ביכאגו, דרך אמונה ב). והוא טלה והוא בית מאדים (שם). סרטן בית הירח אריה בית השמש תאומים ובתולה בתי כוכב שור ומאזנים בתי נוגה טלה ועקרב בתי מאדים דגים וקשת בתי צדק גדי ודלי בתי שבתאי (אות׳ השמ׳ לר״י בר״ב הכהן). המול הצומה העולה מן המזרח הוא בית חיו ואם היה בית שבתי מול הצומח שניו יהיו נ״ז וכו׳ ואם כוכב חמה יהיו שניו ע״ז ובלבד שיהיה המול בביתו (ס׳ רזיאל).—ואמר הפיטן: עשה קורות שבעה מושלים בשנים עשר בָּתֵּי עליוני יבואו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (קרובץ ארג׳יל, שבת כתודש, עסס ירח). עשה הליכות איש נוכח פני משמרתו ויבוא הַבַּיְתָה לעשות מלאכתו (שם).— ט) *כל אחד מהמרבעים של לוח משחק: טורים שמונה ובתיהם הלא ארבע וששים (שיר על לחוק האיסקאק לר״א מו״ט). ואי׳ קרקעיתם שוה שאותו י״א על א׳ אין בו כ״א י״א בתים שהם טפח על טפח ואותו שהוא ו׳ על ו׳ יש בו ל״ו בתים (תשב״ץ א קסה). ועי׳ *פיל.—ויבוא השם בית בצרוף לשמות פרטים לערים: בית אל, בית דגון, בית לחם, וכדומה.

— ויתחבר לשמות דברים, ויעשה כמו שם אחד חדש [1]: בית אב, המשפחה, עי׳ אב. ובמשמעת *מחלקה, מפלגת אנשים: הסגן מימינו (של הכה״ג) וראש בית אב משמאלו (יומא ג ט). וזקני בית אב ישינים שם ומפתחות העזרה בידם (מדות א ח). אם היו שניהם משמר אחד ובית אב אחד נוטל חלק אחד (יבמ׳ קא.). אנשי משמר מתענין ומשלימין ואנשי בית אב מתענין ולא משלימין (תעני׳ טו:).— ובמשמ׳ *יסוד ודוגמה, לאיזה דבר, כמו בנין אב: בית אב של הלכה (מד״ר שיה״ש, הכיאני).— בית אוצר, לשמר בו תבואה, יין וכדומה (פסחי׳ קיח:). בית אוצרות (יומא יא.). — בֵּית אוֹר, מקדש החַברים הפרסים: ובמלכות פרסיים היו חברים שהן מחזרין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע״ז (ר״נ גאון, שבת מה.).— בית אחיזה, מקום בליטה לאחז בו הכלי: הכלים שיש להם בית אחיזה (שבת יז ח). —בית אילן, גן, פרדס: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן (ב״מ ט ב).— בית אסורים. בית אסף, בית אספים, לאסף שם דברים, אוצר.—בית אצבע, כעין נקרה לשים בתוכו האצבע: מגופת החבית וכו׳ היה בית אצבע שלה שוקע בתוכה (כלי׳ י ג).—וחור בהקלע להכנים בו האצבע: נפסק בית אצבע שלה (עדיות ג ה).— ובמשמעת תיק, לבוש להאצבע: וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצים (כלי׳ כו ג).—ומ״ר: שמלבישין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות (ר״ת שבת קכ:).— בית בד (טהר׳ ט ז).— בית הבור (כרת׳ לג טו), בית האסורים. — בית הבחירה, כנוי להמקדש בירושלם (ירוש׳ פסח׳ לו:).—בית הבליעה, המקום בגרון שבולעים שם האכל: כזית בבית הבליעה (טהרו׳ א א).— בית בעל, שדה בית

---

[1]) רבים מן הצרופים האלה הידועים הנחתי בלי פרוש, וקצתם בלי משלים, וברבים מהם שאינם מפרסמים כ״כ הבאתי משלים אחדים, ויתר הבאורים והמשלים ימצא אצל חלק השני של הצרוף איש במקומו ובערכו.

אדם, Haus; maison; house: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת (בראש' לג יז). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (דבר' כב ח). טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן (בראש' יט ד) וידברו אליו פתח הבית (שם מג יט). ותקח האשה בית פרעה (שם יב יה). היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי (שופט' יא לא). כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט). פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך (בראש' מה יא). זה לי עשרים שנה בביתך (שם לא מא). ויסרו אליו ויבאו אל ביתו (שם יט ג). ותקרא לאנשי ביתה (שם לט יד). ויבאו אל ביתם הרמתה (ש"א א יט). ויעש להם בתים (שמות א כא). פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת (דבר' ח יב). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת (שמות ח ט). בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו' ה יא). קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך (שמות י ו). ושרפו בתיך באש (יחזק' יו מא). האולם ואת בתיו (דה"א כח יא). וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם (בראש' מז כד). ותבלע אתם ואת בתיהם (במד' יו לב). —ועם ה המקום בסוף: אסיריו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). מושיב יחידים ביתה (תהל' סח ז). ויביאו את לוט אליהם הביתה (בראש' יט י). קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך (שם כח ב).—ומשל: מבית לבית חלוק ומאתר לאתר נפש (מד"ר במדב' יח). — וכעין גדר וסורג סביב אילן וכדומה: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם בתים (שביע' ב ד). — ודבר שמלבישים על דבר, על אחד מאברי הגוף: שעושה לידיו בתים של עור (רש"י יבמ' קג:).—בן בית, עי' בן. — בעל בית, עי' בעל.— *תפוסת בית, עי' תפוסה. — עקרת בית עי' עקרת. — ובצרוף עם שמות אחרים, לבית מיוחד לענין מה: בית הזהר, מרזח וכו' עי' לקמן. — ב) המשפחה, בני ביתו של אדם, Familie; famille; family: ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (בראש' מה יח). ואנכי וביתי נעבד את יי' (יהוש' כד יה). ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יח). וירדו אחיו וכל בית אביהו (שם יו לא). אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה (ש"א ג יד). — ג) הבנים, וכל הדור הבא אחריו, Nachkommen, descendants: הלוך אל בית הרכבים (ירמ' לה ב).— ובפרט בית המלכות של פלוני, ר"ל בניו ובני בניו שיושבים זה אחרי זה על כסא המלכות שכונן המלך הראשון ממשפחה זו, Dynastie: ויכרת יהונתן עם בית דוד (ש"א כ יו). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד (ש"ב ג א). ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הלם (שם ז יח). ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (שם יו). ועתה יי' הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דה"א יז כג). — ד) כל מקום חלול יכנס בו דבר מהדברים, כמו בית, Behälter; receptacle: ואת טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם (שמות כו כט). לעמת המסגרת היו הטבעת בתים לבדים לשאת את השלחן (שם לז יד). — וכמו כן כלי ששומרים בו דבר, בצרוף עם שם הדבר הנשמר בו: *בית חרסת, *בית תבלים, עי' לקמן. — ושטח אדמה שמחזיק כמות כך וכך: בית סאה, בית סאתים, מקום מחזיק סאה, סאתים: ויעש תעלה כבית סאתים (מ"א יח לב).—וכן בית כור וכו', עי' לקמן. —ה) *באריגה וקליעה, רוח שנעשה בין החוטים הארוגים: מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה (במטה) שלשה בתים (כלים יט א). לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה בתים (תוספת' שבת יב א). הכניסו (את החבל) לתוך ג' בתים כולו חיבור אחד (שם כלים ב"מ ט ד). שאין חבלים חיבור למטה עד שיסרוג בה ג' בתים לכל רוח (שם א יה).— ו) בהשאלה, *הרחם של האשה: האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאלו לא טבלה (מקוו' ח ד). ובשעה שהיא עוברת לשמש את ביתה (נדה א ז). הצנועות מתקנות להן (עד) שלישי לתקן את הבית (שם ב א). ישבה על גבי מטה וכו' ונתעסקה בטהרות ושמשה את ביתה ופרשה וראתה (תוספת' שם א ד). מתוך שמהומה לביתה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (גמ' שם ה.).— *בית החיצון, החלק הקרוב לפתח הרחם (ניד' מא:). — ומליצה מצויה בסגנון הפוסקים: ישען על ביתו ולא יעמד (שו"ת בנימין זאב קיד, ושם קכו,—וכבר השתמש כזה גם ר"ת בספר היכל).—במשמעת חרון כח גבר, שאינו יכול לבעול. בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים וישען על ביתו ולא יעמד ונמצאת הבחורה בתולה כבראשונה (שו"ת ריב"ש קכו). נשען על ביתו ולא יעמד (שו"ת חות יאיר רכא). —ז) *בשירים, הדלת והסוגר יחד: וכל בית ובית שלשת חרוזים (מסע הכהן, מבוא סיעתו של אביתר ראש

המבייש והמתבייש (כ"ק ת א). — ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפגום (תוספת' כס ע יג). — ב) שיש לו בושה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו (ברכ' יב:). אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (תענ' טו:). אמר להם הקב"ה (למלה"ש) אי אתם מתביישין ממנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו (מד"ר במות כח). נתביישת בעוה"ז אין אתה מתבייש מן הקב"ה לעולם הבא (כס לא). כיון שראה אוהבו (של האדון) את כל הכבוד הזה נתבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (תנחו' בהעלותך ט).

*בַּיְשָׁן, ש"ז, לנק' בַּיְשָׁנִית, מ"ר בַּיְשָׁנִים, — מי שדרכו להתביש, bashful ; honteux ; schamhaft: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן[1]) למד (אב' ב ה). העניים והביישנים ושפלי הרוח (מס' ד"א ב) כימן יפה באדם שהוא ביישן (נדר' כ.). ג' סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ' עט.). זה סימן לביישן שאינו חוטא (מד"ר במדב' ח). זאת העזה ומצחה לא בישן לב לה לדעת רק חדת לשן (זולת לשב' כרא"ש, אתחכה לדעת). סמן טוב באדם שהוא בישן ורוחו נשברה שכל מי שהוא ענו עמו שכינה שורה (קרוב' א' שבוע', וכל הפס). כל מי שהוא ביישן בכל דרכיו וזולתי בלמוד מורה עליו שהוא ירא השם ושעמדו רגלי אבותיו על הר סיני (מנוה"מ, כלז). וביישן היינו שמתבייש על כל דבר ודבר (יין לבנון, פי' על אבות ב ז). —ולנק': כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית מלקרוא האנשים ומללמדם (מלמד התלמי', יעקב אנטולי, ואתחנן).

*בַּיְשָׁנוּת, המדה להתביש על נקל, schamhaftigkeit bashfulness ; honte : בושת פנים ממוצע בין עזות ובין ביישנות (ח' פרק' להרמב"ם ה). הכלימה או הביישנות הוא עצבון או ערבוב יקרה אצל עשיית הפעלות בלתי נאותות (נופ' לופ', מסיר ליתון ג ח). לא טוב הביישנות בלימוד (מנוה"מ, כלז).

בַּיִת[2]), כהפכ' בָּיִת, סמי' בֵּית, כנו' בֵּיתִי, בֵּיתְךָ, מ"ר בָּתִּים[1]), סמי' בָּתֵּי, כנ' בָּתַּי, בָּתֶּיךָ, בָּתָּיו, — א) בנין באבן, בעץ, למחסה מפני רוח וגשם וכדומה ידורו בו בני

[1]) במדב"מ הבישן. ובנוסח' אחרות הבוישן, עי' בוישן.

[2]) משק' זַיִת, שַׁיִת, עַיִר, עַיִן. בערב' בַּיְת a) בארמ' ביתא, באשור' בִּיתָ. וסברו קצת החכמים כי נגזר מן בות במשמעות לן, מלשון לינת לילה. אך י"א להפך, כי העקר הוא השם בית, והוא מהשמות הקדומים מאד, ועקר משמעתו לא ידוע, והפעל בות נגזר מהשם. — [1]) הקמץ תחת הבית הוא קמץ רחב. כך עדות כל המדקדקים הקדמונים, וכך באמת נקודה מלה זו בנקוד האשורי בקמץ רחב, כמו ובתי המדתך (יחזק' כו יב), וכן בכל מקום בתים, בתי, בתיך (נקוד האשורי 72). והמבטא האמתי הוא בָּ-תִים, (bâ tim), וכן היא הקריאה המסורה של הספרדים בָּ בתנועה פתוחה, תִּ בדגש קל ולא בדגש חזק, ולא כמו שקראו גזנ', אולד ובטכר, bottim מפני הדגש שבתו שחשבוהו לדגש חזק וחשבו הקמץ קמץ חטוף, ואף לא כמו שקוראים קצת החדשים bâttim, ת כפולה. וככר שער פיליפי (Philipi, ZDMG 1878) כמו כן כי צריך לאמר bâtim ולא bâttim. ועוד לא באו החכמים לכלל הסכמה בטעם צורת הרבים בָּתִּים מן בַּיִת, שלא כמנהג חבריו חַיִל, עַיִן, עַיִר, תַּיִשׁ וכיוצא בהם שמתרבים ע"מ עֲיָנוֹת, תְּיָשִׁים, עֲיָרִים, ואף לא כמו זַיִת, שמתרבה ע"מ זֵיתִים, ולא בטיבו של הדגש שבתו. וככר עמדו על זה המדקדקים הקדמונים, ואמר ראב"ע (צחות בער השמות) וז"ל: ואין במקרא כלל דגש אחר קמץ גדול רק במלת בָּתִּים בָּתֶּיךָ בָּתֵּי כל עבדיך כל מלה שהיא מגזרת בית ויאמר רבי יהודה המדקדק ז"ל כי היה כן בעבור שלא תתערב חיסרון היוד שהוא שורש שלא תתערב המלה עם בתים שהיא מגזרת בת שהיא מדה, ע"כ. ואמר ר"ש פרחון: לפי שעיקר המלה בית ולא יכלו לומר בלשון רבים בַּיְתִים בֵּיתֶיךָ וּבֵיתֵי כל מצרים לפי שיש טורח על הלשון מה עשו הפילו אך בית מלשון רבים ומנהגם כשיפילו אות מדגישין האות שבצדו להודיע עליו ולא יוכלו לרפות או להסיר זה הדגש מפני שיבא תקנתא לתקנתא ולא עבדינן, ע"כ. Ew. סובר כי בָּתִּים מן שם יחיד בות. Olsh. כי נגזר מן בֶּנֶת. ויש סוברים כי פתח וחירק נתקבצו ונהיו לקמץ כמו מֵאַיִן נהיה אָן, וכדומה. ואחרים מדמים בַּיִת בָּתִּים לעִיר עָרִים, וכיוצא בזה. ואולי יותר נכונה דעת הסוברים כי בָּתִּים נולד מן בֵּיתִים, שנשמטה היוד מפני קושי ההברה בפרט במלה רגילה ושגורה כל כך בלשון והוטלה תנועתה על האות שלפניה (מה"ש למבה הכהן), אעפ"י שקניג דוחה סברה זו. וכמו"כ אינני רואה טעמו של קניג שם להדגיש שבתו: weil wenigstens die Idee eines Sichverbergens des im Sing. sichtbaren jeden Anlass gab, auch dieses ת mit demjenigen Punkte zu versehen, der in dem scharf abgestossenen und daher leicht doppelt klingenden t auch sonst auftritt (Kö. 2, 55). זה פלפול יותר מדי.

a) بيت

*בִּיָּר, ש"ז, מ"ר בִּיָּרִים,—חופר בורות, ממונה על הבורות: אין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות (בכי' א ה). הבייר והבלן (תוספתא ב"מ ט יד).

*בִּיֵּר, פ"י, — כמו הביר, הניח השדה בור: ורבי ברכיה אומר ביירתם עצמכם (מד"ר שמות לב).

בִּירָה[1], ש"נ, מ"ר בִּירוֹת, — א) עיר האם של המדינה, Hauptstadt; capitale; metropolis: הייתי בשושן הַבִּירָה (נחמ' א א). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הַבִּירָה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך (אסתר א ה). איש יהודי היה בשושן הַבִּירָה ושמו מרדכי (שם ב ה). — ומצוי שמושו במשמעה זו בספרות בעת האחרונה: שם הבירה כשם הגוף (בכי"ע, ש' כלוך, כמקומות הרבה). ובבירת הממלכה יכולכלו איצטגניני המלך (שם). — ב) בנין גדול, יש בו הרבה בתים: וציפרין שקיננו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב ד). גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה (תעני' יו.). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה (ב"ב ו:). המוכר בית לחבירו בבירה גדולה (שם סא.). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (מד"ר איכ', הכס). לאחר שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלי מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה (מד"ר בראש' לט). בירה שהוא בית גדול ובתים קטנים פתוחים לתוכו (טור חו"מ, מכירה יד). — ג) היכל, בפרט המקדש, Tempel; temple; sanctuary: והמלאכה (של הבנין) גדולה כי לא לאדם הַבִּירָה כי לי"י אלהים (דהי"א כט א). ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך וכו' ולבנות הַבִּירָה אשר הכינותי (שם יט). עצים לקרות את שערי הַבִּירָה אשר לבית (נחמ' ב ח). חנניה שר הַבִּירָה (שם ז ב). יועזר איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי (ערלה ב יב). שורפין אותו לפני הבירה (פסח' ז ח). יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה (מדות א ט). מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה (פרה ג א). מגדל היה עומד בהר הבית והיה קרוי בירה רבי שמעון בן לקיש אמר כל הר הבית קרוי בירה (ירוש' פסח' ז לה.). אמר רבה בר בר חנה מקום היה בהר הבית ובירה שמו ור"ל אמר כל המקדש כולו קרוי בירה (יומא ב.). אמר להם תנו עיניכם בבירה (שם ט:). — ומ"ר בִּירוֹת: שלש בירות הן שילה ונוב וגבעון ובית עולמים (זבח' קיט.)*

הבורת המלה בחיי הלשון בזמן מן הזמנים. והנה יש אמנם ספרים שגם הכתיב הוא ביר, אך המסורה ביר קרי מעידה כי הכתיב אינו ביר. — ואמר רד"ק (דה"ש פיל) וקבוץ ביר לא מצאנו ואולי יקובץ בלשון נקבות כי הוא לשון נקבה, כהקיר בִּיר מימיה, ונאמר בִּירוֹת כמו עֲיָנוֹת, ואולי נאמר בֵּרִים כמו זֵתִים.

[1]) באשור' בִּרְתּ, עיר בצורה. ונמצאה מלה זו גם בכתבות ארמיות.

*בירית, עי' בְּרִית.

בִּירָנִית[1], ש"נ, מ"ר בִּירָנִיּוֹת,—כמו בִּירָה: ויבן (יהושפט) ביהודה בִּירָנִיּוֹת וערי מסכנות (דהי"ב יז יב). וערים בנה (יותם) בהר יהודה ובחרשים בנה בירניות ומגדלים (שם כז ד). עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל בירניות שבארץ ישראל (מד"ר במד' ד).

*בִּישׁ[2], ש"ז, — צמח ארסי, aconit: מהות ביש הוא סם המות (קאנון ב, לוח הסמים). הביש הוא מהרע שבסמי המות ויקרה לשותהו שינפחו שפתיו ולשונו (שם ד ו א א). כמו כח הביש המפסיד לעצם האדם (שם א ב ג). כמו הביש שהוא סם המות לאדם (רסב"ל דולאן, מ"א, ח"י ד).

*בִּיֵּשׁ, פ"י, בִּיַּשְׁתָּ, אֲבַיֵּשׁ — גרם בושה בדבור, במעשה, beschämen; insulter; insult: שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (ב"ק ג י). המבייש את הערום המבייש את הסומא והמבייש את הישן חייב וישן שבייש פטור (שם ח א). ואינו דומה מביישו ערום למביישו לבוש ביישו במרחץ הרי זה חייב (תוספת' שם ט יב). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני (ב"ב פא:). כך היא (רחל) ביישה את אבינו (תנחו' כוכר, מקץ יג). ואל יביישך שיניך ואל יבוך פיך (ד"א זוטא ב).

— התפ' נִתְבַּיֵּשׁ, — א) שבייש אדם אותו: הכל לפי

[1]) דעת רוב החכמים שהוא מ"ר מורחב מן בירה. ואמר ריב"ג: ואמרו בקבוץ בירניות וכאלו קבץ בִּירָנִית.

[2]) כך בערבית ביש a)

a) بيش

*מְגוּלְגֶּלֶת, צלויה קצת,רכה.—*גָּמֵע ביצה.—*גְּעוּל,געולי ביצים, שיצאו ע"י הכאה במקום האשכול.

דָּגְרָה, ישבה על הביצים לחמם ולהוציא אפרוחים.

*חֲבִיתָה, ביצה טרופה אפויה על מחבת. — חַד, הקצה החד. —*חֶלְבּוֹן, הלבן שבביצה. — *חֶלְמוֹן, הצהוב, הפנימי.

*טָעַן, טענה ביצה, היתה לה ביצה בקרבה. תרנגלת *טְעוּנָה, שיש לה ביצה בקרבה. היא טוֹעֶנֶת ביצה. — *טרמיטה, (-מיסה), ביצה צלויה ומצמקה.— *טָרַף הביצה, ערבב החלבון והחלמון ע"י טריפה בכף וכדומה. ביצה *טְרוּפָה.

יָשַׁב, התרנגלת ישבת על הביצים, הושיב תרנגלת על הביצים.

*כַּד, הקצה הרחב בהביצה. — *כָּדֵר, כודרת.

*מוזרה, ביצה שנתקלקלה, בפרט ע"י ישיבת האם. —*מרש, גְּמֻרְשָׁה, ביצה מבושלה או צלויה מעט, רכה, שנגמעת.

נטל, *הִטִּילָה ביצים, התרנגלת מְטֶלֶת ביצים. *ספן, ביצה ש ס פ נ ה מהארץ.—סרים, *סרס. *עגלגלת.

*פִּעְפֵּעַ הביצה, טרף אותה בקערה.*פעפועי ביצים. — *פִּרְפֵּר ביצה, לפרורים. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים.

*קְלִפָּה, קלף הביצה, הסיר הקלפה. —*קִעְקַע הביצה, השליכה ושברה ונשפכה לגמרה. —*קֶשֶׁר, טפת דם, התחלת הוית האפרות.

*רָסַס, את הקלפה, עשה אותה סדוקה ושבורה למען תקלף היטב. — *רקם, נרקם, התחיל האפרוח להרקם בה.

*שְׁחָלָה, הביצים של טעינה אחת, היא טוענת ביצה אחת, שתים וכו' בִּשְׁחָלָה. — *שֶׁלֶל של ביצים, האשכול כלו.—*שְׁפוֹפֶרֶת, הקלפה.

*תַּרְנְגוֹל, ביצה של תרנגול, ר"ל דבר שאי אפשר. תַּרְנְגוֹלֶת, אוז וכדומה מטילות ביצים.

*בֵּיצִי, נקב׳ -צית, — דומה לביצה, כצורת ביצה: והצחניי ו ה ב י צ י י מורה על לחות מתעפשת (קאנון ג יד א יד). המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר וכו׳ אחריה ה ב י צ י ת והיא כלובן הביצה (לידה לדרך א יד). ואיך נעשה תמונה ב י צ י י ת מהעגולה (היליס ליס"ר מקנדיה, כתב ג לורח).

*בִּיקָה[1], ש"נ, — א) טיט רך שטובעים בו. — ב). שלשול מעים: ויש שם מים ותחתיו טיט כמו טפל ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות עד שמתקבצין הרבה ב"א ומעלין אותו משם, יש מי שאומרין הרוחץ באותה בקעה מצטנן ואותם המים משלשלין בני מעין וזה פי׳ ב י ק א[2] (ר"ת שבת קמז:).

בֵּיר[3], ש"נ, מ"ר בֵּירוֹת,—בלשון בני ענתות כמו בְּאֵר: כהקיר בֵּיר[4] מימיה כן הקרה רעתה (ירמ׳ ו ז).

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן.— [2]) כך בר"ת שם וכן ברוב נוסח׳ הערוך, שהובאו בו את הדברים בלשונם. ובעה"ך דפוס קראקא ב י ק ה, הא בסוף. והנה הדברים האלה של הר"ת הם פרוש לדברי הגמרא שם על המשנה אין יורדין לפילומא, ושאלו מאי טעמא וענו משום פ י ק א. כך ברוב הנוסח׳, פא בראש, במקום בית. ובקצת כ"י ב ו ק א, וכן בעה"ך דפוס ראשון, וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (שבת כא כט) שני הפרושים.

[3]) משק׳ עַיִר, עַיִן, בַּיִת וכיוצא בהם. ועי׳ הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי והכתיב בור, ונקוד בּוֹר. והנה, על פי רוב הכתיב הוא הצורה הקדומה האמתית של המלה והקריא הוא ת ק ו ן מלאכותי של מלה קדומה זרה ולא מובנה על פי צורה מצויה וידועה של מלה זו או אחרת. ופה להפך, הכתיב ב ו ר היא צורה רגילה וידועה, ומה ראו בעלי המסורה לשנותה ולהחליפה בצורה לא מצויה כלל? ואמר בֶּטכר (Böt. § 472, c) כי זו הברה מ א ו ח ר ת שאמרו או ֵ במקום ו. וכבר הקשה על זה קניג (Kö. II, 54) מדוע זה לא מסרה המסורה הברה מאוחרת זו של בֵּיר במקום בור אלא במקום הזה בלבד? וא"ת מפני הפעל כ ה ק י ר, כי בור אינו מ ק י ר מים, אלא המים מקבצים ועמדים בו, עוד קשה מדוע לא נקדו בְּוֹר כדי שיקראו בְּאֵר תחת בּוֹר? ואין לתרץ כמו קניג שם, כי כונת המסורה בהנקוד בֵּוֹר שהשם בור במקום זה כונתו עַיִן, כי עוד הקושיה במקומה עומדת: מדוע לא נקדה בְּוֹר כדי לרמז שבכאן בור הוא באר? ומלבד זה, המסורה מסרה בפרוש ב י ר קרי, ואין ספק בדבר כי זו מסורה קדומה, וכך הובא באמת פסוק זה בשני מקומות בתלמוד (ברכ׳ נו, וערו׳ קד:) בהקיר ב י ר מימיה, יוד אחרי הבית, כך ברוב הנוסח׳ וכך בכ"י ובר"ף יבמ׳ העתים, ובדפוס שאלוניקו פיזרו ווינציה שנת רפח בייר (ד"ס). ולכן רגלים לדבר, כי באמת כך היתה מסורה בידם שצריך לקרא בֵּיר אעפ"י שכתוב בור, וכך קראו מדור לדור, וכך אמרו באמת בני ענתות בֵּיר במקום בְּאֵר, וזו אחת המלים שמצטינת בו לשונו של ירמי׳, שהיא לשונם של ב נ י ע נ ת ו ת. ומוכרחים אנו להחליט כי במקום הזה הכתיב הוא ש ב ו ש, שנכתב ו במקום י, וזו ראיה כי הקרי איננו בכל מקום תקון סופרים מלאכותי אלא שפעמים הוא מ ס ו ר ה ק ד ו מ ה אמתית ומוסר לנו את אופן

**˙בִּיעַ**[1], מ"ר בִּיעִים, — כמו ביצה ביצים במשמ' ב: שגור בפי העם והשתמשו בו גם בספרות (עמודי השמים, כרוך מטקלוט, ג).

**ביץ**[2], ממנו בֵּיצָה, ˙בֵּיץ, ˙בֵּיצִי.

**˙בֵּיץ**, ש"ז, — כמו ביצה: היוצא מן החי כגון הביצה וכו' ואפילו לא נגמר הביץ ונפל מותר (כ"י הדסי, האשכול, שחיטה, וג"ע שם יז). שאם לא תהיה ארוגה בתוך הביץ קולף הדם ואוכל הביצה (שם יח).

**בֵּיצָה**[3], ש"נ, מ"ר בֵּיצִים, — א) כעין כדור יטילו אחדים מבעלי חיים, העופות, התרנגולות, Ei; oeuf; egg: כי יקרא קן צפור לפניך וכו' והאם רבצת על האפרחים או על הַבֵּיצִים (דבר' כב ו). ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף בֵּיצִים עזבות כל הארץ אני אספתי (ישע' י יד). בֵּיצֵי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מִבֵּיצֵיהֶם ימות והזורה תבקע אפעה (שם נט ה). כי תעזב (החסידה) לארץ בֵּצֶיהָ ועל עפר תחמם (איוב לט יד). — והיחיד: ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ' א א). משיסיקנה (את הכירה) כדי לבשל עליה ביצה קלה שבביצים (כל' ה ג). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (תוספתא טבו"י ב ט). ביצה שלוקה (שם עוקצ' ב יה). כל שהוא (גדול) כביצה ביצה טובה הימנו (ברכ' מד:). בדק בקינה של תרנגולין מערב יום טוב ולא מצא בה ביצה (ביצה ז.). ביצת תרנגולת וכו' וביצת הנעמית (תוספתא כלי' ב"מ ז ו). ביצת התרגול (שבת ו י). חלמון וחלבון מעורבין זה בזה בידוע שהיא ביצת השרץ (חול' סד.). עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסחי' קיח.). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתו' עט:). המבקעת ביצים בכותל בפני האפרוחים (שבת כז:). דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים (ע"ז מ.). — *ביצי כנים: מקרני ראמים ועד ביצי כינים (שבת קז:). — *ביצי תולעים (רב"י כהו' כו.). — ˙בֵּיצֵי רוּחַ: והעופות מטילים ביצים בלי הבור זכרים ונקראים ביצי הרוח וכו' (רמב"ל דוקן, מ"א ד). — *בֵּיצָה מְגֻלְגֶּלֶת עי' גִּלְגֵּל. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים, עי' *פִּתְפּוּת. — *קִעְקַע בֵּיצָתוֹ של פלוני, החריבו, השמידו לגמרה, עקרו משרש: רדוף אחריהם עד שתקעקע ביצתם מן העולם (ירוש' ע"ז ד מד.). מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם (מד"ר אסת', והשקות). ועי' *קִעְקַע. — ומשל, אתמול אפרוח עכשיו ביצה: אמר לו הקב"ה (לנבוכדנצר) אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר כרא"ב' לז). — שרי ביצים, מכשפים עושים כשפים בביצים: שרי שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (סנהד' קא.). — ב) *אֶשֶׁךְ: אין לו (להבכור) ביצים או אין לו אלא ביצה אחת רבי ישמעאל אומר אם יש לו שני כיסין יש לו שני ביצים אין לו אלא כיס אחד אין לו אלא ביצה אחת (בכור' ו ו). אמר אביי כשביציו (של הטומטום) מבחוץ (הגי' ד.). עבד שסרסו רבו בביצים (קידו' כה.). כל שאין לו אלא ביצה אחת אינו אלא סרים חמה (יבמ' עה.). איזהו פצוע דכא כל שנפצעו ביצים שלו (שם). כל שביציו מבחוץ מוליד (בכור' מ.). ומעוך וכתות ונתוק וכרות כולן בביצים דברי ר' יהודה בבצים ולא בגיד (שם לט.). — ג) *גוש בצורת ביצה: ביצת היוצרים (פרה ה ו), גוש של טיט שהיוצר עושה ממנה כלי חרס. הביצים של יוצר (כ"מ ה ז). אין פוסקין על הביצין של יוצר עד שיעשו (תוספתא שם ו ג). דברי ר"י בחבוט (בסיד חבוט) ודברי ר"נ בביצת הסיד (שבת פ:), ר"ל סיד עבה עשוי גוש כצורת ביצה. ביצת הגיר (ביצה יח.). — ˙בֵּיצָה בְּכוּתָח[1], רגיל בפי הבריות כשרוצים לומר שהדבר הוא פשוט ומובן ואין להתקשות בפתרונו.

אֶשֶׁךְ: ביצי הזכר. — *אֶשְׁכּוֹל של ביצים בקרב העוף.

˙בֵּיצִי, שיש לו צורת ביצה. — *בֵּרָנָה, מה שמטילה בפעם אחת.

*גום, שבר קצת מלמעלה לגמע משם. — *גִּלְגֵּל ביצה על אבן חמה, על הסיד, על חול, עשה אותה

---

בסוף בדפוס באזל. ובנוסח' ביסא א בסוף.

[1]) בארמ', במקום ביצה בעבר', והשתמשו קצתם בצורה זו קצת מפני רגש של צניעות שנדמה שזה לא כל כך גס כמו השם ביצה לדבר זה.

[2]) בערבי' משמש שרש ביץ' a) למושג הלבן, וסוברים רוב החכמים כי על שם זה נקראת הביצה. אך יש חולקים וסוברים שהמושג לבן בא מן הביצה, שנקראת כך על שם שהיא רכה ונוזלת, ויצרשה בצ' b).

[3]) בערב' בַיץ' c) בַיצ'ה c). — בארמ' ביע, ביעתא, ויאמרו בערב' ביצ'ה אלדיק, ר"ל ביצת תרנגול, על דבר שאי אפשר, שהוא מהנמנעות.

---

a) بيض b) بض c) بيض بيضة

---

[1]) בארמ' ביעתא בכותחא: אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי אינש במקום רביה (כתוב' ס:), ר"ל אעפ"י שהוא דבר פשוט שהוא מותר.

שאמרו לא גדול, ולא קטן אלא בינוני זה אגורי כשעורה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כל׳ יז ח). האמה שאמרו באמה הבינונית (שם ט). ר״מ אומר כל האמות היו בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד (שם י). בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע׳ ב א). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים בש״א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ׳ ד ג). הנזקין שמין להן בעידית וב״ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט׳ ה א). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (תוספתא תרומ׳ ג ה). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגזרן חייב להעמיד לו כשער בינוני ואיזהו שער בינוני היו הולכות משמונה ומתשעה ומעשרה נותן לו מתשע (שם ב״מ ו יו). כל סנהדרין שיש בה שנים יודעין לדבר וכולן ראויין לשמוע ראויה לעשות סנהדרי שלשה בינונית ארבעה חכמה (שם סנהד׳ ח א). הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקתים כעופרת (מכי׳ בשלח ה). לא לח ולא יבש אלא בינוני (ירוש׳ שבת א ב ד). אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום (שם ברכ׳ א ב ג). צדיקים יצר טוב שופטן וכו׳ רשעים יצר רע שופטן וכו׳ בינונים זה וזה שופטן (גמ׳ שם סא:). ושמנים פלגשים אלו שמנים חבורות בינוניות שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעץ החיים (מד״ר שיה״ש, אחת היא). — ב) בדקדוק, ׳צורת הפעל של זמן ההוה, שבין עבר ועתיד: הבינונים. הזמן יתחלק לשלשה עבר ובינוני ועתיד ואין בלשון הקדש סימ׳ לבינוני וכו׳ והפעול גם הוא בינוני (ראב״ע מאזנים). והבינונים על שני דרכים הפועל והפעול והם שמנה ויקרא גם הפעול בינוני (רד״ק מכל׳ דס״פ). — ג) ׳אמצעי, מְתַוֵּךְ: ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני ואם היה בבינוני אם צריך שיהיה הבינוני אחד או יותר מאחד (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה ז).

**בֵּינַיִם**, בֵּנַ-, — מ״ז, תָּוֶךְ, אמצע, איש הַבֵּנַיִם, העומד בין שני מחנות הנלחמים: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם ויצא איש הַבֵּנַיִם ממחנות פלשתים גלית שמו (ש״א יז ג-ד). והוא (דוד) מדבר עמם והנה איש הַבֵּנַיִם עולה גלית הפלשתי שמו מגת ממערות פלשתים (שם כג). — ומה שבין אצבע לאצבע: בין הבינים של מלא קמצו (יומא מז:). בין הבינים של מלא חפניו (שם). — ומה שבין החרצן והזג בענבים: ענבים שהתליעו בין הבינים אותו דבר הקרוש שבין הזג וחרצן (רש״י נזיר לד:). — ובכלל מה שבין שני קצוות, בין שני גונים: אינה לבנה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה אלה בין הבינים (דונש על רסע״ג לה). — והשתמשו הסופרים החדשים בשתי המלים מעמד הַבֵּינַיִם למושג של „לא עם ולא נגד״: מעמד הבינים (ניטרליטט) הוא הזכות המוסרי אשר לכל עם ועם לבלי התעבר על ריב לא לו (מא״ג, דכיר, מכתבי מסחר ומדינה). — ׳ימי הבינים, עי׳ יום.

*__בֵּינְתַיִם__, — כמו בֵּינַיִם: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בינתיים (שבו׳ א ג). בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים (סוכ׳ א ז). כפר עותני בגליל ואנטיפרוס ביהודה בינתיים (תוספתא גיט׳ ז ט). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה הימים בינתיים זכאי במציאתה ובמעשי ידיה (שם ד). — וכפול: יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים (מד״ר ברא׳ ד). — ומצוי השמוש בינתים לבד במשמעת בין שני זמנים, בין שני מאורעות: inzwischen; entretemps; in the meantime: ולפי שנעשה מרדכי שר בינתים ירד מחשיבותו אצל החכמים (רש״י מגי׳ יו:). ואם לא טבל בינתים הראשונות תלויות השניות ישרפו (רמב״ם טומאות יט א). ולפי שלא יחשב אדם שנתעצל שלמה בינתים בבנין ולא התעסק בו (ר״י אברב׳ מ״א ז).

*__בִּיסָה__[1], ש״נ, — כלי ישמש בשעת לישת הבצק לשים בו הקמח לבלול או לשים בו חתיכת עיסה: כגון שהחזירו (את הקמץ) לביסה[2] גדושה ומקמץ וכו׳ כגון שהחזירו לביסה טפופה (מנח׳ ז.). עשרון שחלקו ונטמא אחד מהן והניחו בביסה (שם כד.). עשרון שחלקו ואבד אחד מהן והפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון והרי שלשתן מונחין בביסה (שם:).

*__בִּיעַ__, ש״ז, — שה״פ מן הִבִּיעַ, דבור: אמת מה נחמד ברור בִּיעַ מרחמכם כונן ירושלם שם שלום גבול תחומכם (מנחם ב״ר מכיר, אל אל שדי).

---

[1]) בסורית ביסתא, כלי זכוכית, כלי מים, וביונ׳ βίσσα בקבוק (לֵו, הערות לקרויס). אך אצל היהודים שמש מלה זו כנראה ביחוד לעניני לישה, כי בשום מקום לא נזכרה מלה זו אלא פה בעניני לישה. — [2]) כך ה

אבל כשאמר לא אדונים לאלה יתבונן גם כן החפץ ממנו (שם).

— פועל, בונן, — א) יוצא, בונן אותו, כמו הביא אותו: יסבבנהו יבוננהו[1]) יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י). — ב) עובד, מעין ולומד: אם נצורה כבבת בוננת בדת נפש משיבת (הושע' לשבת). — ג) פרש ובאר: ואשוב להשלים מה שהחילותי לבונן (ר"י חריזי, מו"נ ח סט).

ב. **בִּין**, ש"ז, —כמו בינה: צור למי אמשילך כי לשוגות בערו אם לספר גדלך כל צבא רום קצרו חי מדבר מלך בין וחכמה נעדרו (ר"י בן גיאת, סיה אשר לך, מחז' והכהן, על אורות, סד"ל). וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה כיחשו בבין כחישה (רשב"ג, כלפור או דרור). ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (הוא, שירי שלמה לדוקס, יב). כתוב ספר כריתות לתבונה ותיר לולאות הבין וקרסו (שם ח). ואקוץ בחיי ואמאס להיות בשרי סרוני כי יום ששון אסוני וביום אסוני ששוני אגעלה בין ואדע בכלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (הוא, התלונה). ימי נובל פזורי בין מקבץ ותתחר כל קבוצי הון להכאות (רמב"ע, אגרת אמת על הזמן). שאו משאת לבבי אל שריג חן וכנת תם על מי בין נטועה (שם, שיר ידידים, זמן). דבריו יום קרב הבין חייליו ורעיוניו כמו שרי אלפים עדי שבו ואבי בין כבשים ודמו כל כפיריו כאלפים (הוא, תרשיש א). ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו בסף וכליל כל יגזן לבי בעת הקיץ לרגלו סף (שם ב). בעט סופר יהי עושה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (שם י). ונתן בך אסירי בין וידע היותך אישי אשר מאש חצבו (ר"י הלוי, זמן אסר). יליד מוסר ובין אמון בחיק משרה (אגר' לשון הזהב לר"י אלחריזי). — ומ"ר בינים: אני אחקר צפוני המליצה ואפתח שערי דעת ובינים ואקבץ מנפוציה חרוזים ואלקט מפזוריה פנינים (רשב"ג שירי שלמה לדוקס ט).

**בִּינָה**, ש"נ, מ"ר בינות, — א) שה"פ מן בין, השגת דבר בשכל, **das Verstehen ; compréhension ; understanding**: עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע' לג יט), ר"ל שאי אפשר להבין דבריו. באחרית הימים תתבוננו בה בינה (ירמ' כג כ). ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר (דני' ח יט). עתה יצאתי להשכילך בינה (שם ט כב). — ב) כח השכל להשיג ולהבין דבר, **Verstand ; intélligence ; insight**: ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה (ישע' יא ב). כי אם לבינה תקרא וכו' אז תבין יראת יי' (משלי ב ג-ה). לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה (שם ח יד). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח יב). כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה (שם לט יז). אך יתן לך יי' שכל ובינה ויצוך על ישראל (דהי"א כב יב). כל שיחה חפוץ לשמע ומשל בינה אל יצאך (כ"ס גני' ו לה). שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (ניד' מה:). האיך למדו אומות של אותו הזמן תורה א"ל בינה יתירה נתן בהם הקב"ה (סוט' לה:). אלמלא בינה אין העולם מתקים אפילו שעה אחת (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג). גדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה שאפילו אדם קורא תורה נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות תוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה אין תורתו שוה כלום (שם). — ונסמי': ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (משלי ל ב). — וככנ': מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני (איוב כ ג). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו לתימן (שם לט כו). בטח אל יי' בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דבר' ד ו). — והדבר המושג בכח השכל, **Weisheit ; sagesse ; wisdom**: קנה חכמה קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי (משלי ד ה). קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (שם יו יו). — ומ"ר בינות: כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו (ישע' כז יא). — ועם פעל ידע: וידעו תעי רוח בינה (ישע' כט כד). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (איו' לח ד). — ג) אחת הספירות בקבלה: סוד כ"ב אלפא ביתות שבצרופן נבראו כל המרכבות וכל צבאות העולם במצרף הבינה שהיא סוד ה' ראשונה של שם המיוחד (שערי אורה, ר"י גיקאטיליה ס:). ומן המקור ההוא שהוא העליון על הגבורה ונקרא בינה נובעים כמה מיני כחות של גבורה (שם סו.). והנה הכפירה הזאת הנקראת בינה היא סוד גלוי השם הנעלם בבריאת עולם (שם עב:). — ועי' תבו"ד.

***בֵּינוֹנִי**, ת"ז, לנק' בינונית, — א) מה שהוא בין שנים, בין גדול לקטן, בין שחור ולבן, בין טוב לרע וכיוצא בזה, **mittlerer ; moyen ; mean**: כזית

---

[1]) כך הקדמו' והחדשים שהוא מן בון במשמ' בינה. אבל זה רחוק לפי הענין. ועי' בנה.

יז). אלהים הֵבִין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כח כג). הבנת דבר מתוך דבר (שבת לא.). הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הֲבִינוֹתֶם מוסדות הארץ (ישע׳ מ כא). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הֵבִינוּ עצתו (מיכה ד יב). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מֵבִין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע׳ נז א). כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מֵבִין (דהי״א כח ט). מלך עז פנים וּמֵבִין חידות (דני׳ ח כג). ומשכלים בכל חכמה וידעי דעת וּמְבִינֵי מדע (שם א ד). לא ידעו הָבִין (ישע׳ מו יח). לדעת חכמה ומוסר לְהָבִין אמרי בינה (משלי א ב). הָבִינוּ פתאים ערמה (שם ח ה). ויאמר אלי הָבֵן בן אדם כי לעת קץ החזון (דני׳ ח יז).—ועבר רבים מב״ע: כי לא הבננו אנחנו מעולם חיים כי אם חיינו (כוזרי ב ג).— ועם ב אחריו, כמו בפעול: כי הֵבִינוּ בדברים אשר הודיעו להם (נחמ׳ ח יב). ודניאל הֵבִין בכל חזון (דני׳ א יז). — ובמשמ׳ עִיֵּן היטב והסתכל וחשב וחקר בדבר, nachdenken; spéculer; speculate: מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ושרפתו (חגי׳ יג.). — ועם אֶל: היצר יחד לבם הַמֵּבִין אֶל כל מעשיהם (תהל׳ לג טו). — ב) פ״י, הֵבִין את פלוני, נתן לפלוני בינה, כח השופט: אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תְּבִינֵם (איוב לב ח). פתח דבריך יאיר מֵבִין פתיים (תהל׳ קיט קל). הֲבִינֵנִי ואצרה תורתך (שם לד).—ובמשמ׳ בֵּאֵר, לִמֵּד, belehren, erklären; expliquer, enseigner; explain, teach: את מי יורה דעה ואת מי יָבִין שמועה (ישעי׳ כח ט). את מי נועץ וַיְבִינֵהוּ (שם מ יד). דרך פקודיך הֲבִינֵנִי ואשיחה בנפלאותיך (תהל׳ קיט כז). ובאתי לַהֲבִינְךָ את אשר יקרה לעמך באחרית הימים (דני׳ י יד). והלוים הַמְּבִינִים את העם (נחמ׳ ח ט).— ועם ל אחריו: הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הָבִינוּ לי (איוב ו כד). ויאמר גבריאל הָבֵן להלז את המראה (דני׳ ח טז). — *הוֹבִין[1] דבר לפני פלוני, פרש ובאר יפה יפה: א״ר עקיבא אני אהיה אובין[2]) לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם ע״ז (ע״ז ג ה).

— הפע׳, *הוּבַן—שהבינו אותו; מוּבָן, שמבינים אותו, מצוי בספרות: ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלול ממנו הרבוי לו לא לקיים האחדות המובנת אצלנו (כוזרי ב ב).

— התפ׳, הִתְבּוֹנֵן,—א) שם לבו ושכלו היטב לדבר, עין בו, betrachten; considérer; to consider: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת וָאֶתְבּוֹנֵן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ״א ג כא). ראיך אליך ישגיחו אליך יִתְבּוֹנָנוּ הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (ישעי׳ יד טז).—ועם ב: עמדתי וַתִּתְבֹּנֶן בי (איוב ל כ). באחרית הימים תִּתְבּוֹנְנוּ בה (ירמי׳ ל כד). — ועם על: וְהִתְבּוֹנַנְתָּ על מקומו ואיננו (תהל׳ לז י). ומה אֶתְבּוֹנֵן על בתולה (איוב לא א), אשים לב. — ועם עד, עדי: הִתְבֹּנַנְתָּ עַד רחבי ארץ (איוב לח יח). וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן והנה אין לאיוב מוכיח (שם לב יב). — ובלי מלת היחס אחריו: ישראל לא ידע עמי לא הִתְבּוֹנָן (ישעי׳ א ג). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו וְהִתְבּוֹנְנוּ מאד (ירמי׳ ב י). הִתְבּוֹנְנוּ וקראו למקוננות (שם ט טז), לאמר חשבו מחשבות. אֶתְבּוֹנֵן ואפחד ממנו (איוב כג טו). עמד וְהִתְבּוֹנֵן נפלאות אל (שם לז יד). ורעם גבורתו מי יִתְבּוֹנָן (שם כו יד), מי יבין. וירא און ולא יִתְבּוֹנָן (שם יא יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים (ב״ק כו:).— ב) קנה בינה ודעת: מזקנים אֶתְבּוֹנָן (תהל׳ קיט ק). מפקודיך אֶתְבּוֹנָן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). — ג) הראה עצמו נבון: אל תצטדק לפני אל ולפני מלך אל תתבונן (ב״ס גני׳ ז ה). — ד) במשמעת היה מובן: אם היה אומר לא רואה ולא יודע ולא מקיץ לא היה מתבונן החפץ ממנו אלא היה מתבונן שהוא אומר על אדם מיוחד כאמרו פלוני זה לא רואה ולא מקיץ (פרפי רד״ק, אין). ואילו אמר אין חכם לא יתבונן ממנו על אדם מיוחד אלא על כלל כמו שיאמרו אין חכם בעיר וכו׳

[1]) כמו בערב׳ אַבָאן a), באר ופרש היטב. — [2]) כך במשנ׳ שבירוש׳. וכך במשנ׳ דפוס נאפולי, ובגרא״ש דפוס ויניציה (ד״ס). וכן בפרוש ר״ח שנדפס בש״ס וילנה החדשים. וכן במשנ׳ כ״י עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם בביה״ס ברלין, וכן במדמ״ב, וכן דפוס קראק׳, וכן בספרי (דבר׳ ס) ובנוסח׳ שלנו במשניות וכמו״כ בגמ׳ בבלית, הגרסה היא אני אובין ואדון לפניך. והנה כל העדיות העתיקות מקימות כי הגרסה הקדומה והנכונה היא אהיה אובין. ואינני זוכר אם יש דמיון לסגנון כזה בעברית הקדומה או של המשנה לאמר: אני אהיה אפעול, ר״ל העתיד של היה עם עתיד של פעל אחר אחריו. גם דמיון לצורת העתיד אובין במקום אבין כמו לו היה זה נפ״י מן יבן יש הוביר במקום הביר.

a) ابان

ולהזהירו שיפדה משכונו אלא לאחר שיזהירנו בינו לבינו שיפדה משכונו ואם לאו שימכרנו (טור חו"מ, מלוה עג). — ודברים שבינו לבינה, בין הבעל ואשתו שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים שבינו לבינה (נדר' פא:). — ומ"ר נק': בינות [1], בינותינו, בינותם: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך (בראש' כו כח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח, יי' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט' יא י). האומר אל תעבור בינותינו שלא תפסיק אהבתנו (תוספתא שבת ז יב). והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם (בראש' מב כג). ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן (ש"ב כא ז). ושתו והתגעשו והתהללו מפני חחרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ' כה יו). עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם (ב"ס גני' יס). — ביני וביני [2], כמו עד כה ועד כה, בינתים: ביני וביני אירע הדברים שהמלך קאיום כבד לאגריפס ברומי מאד וכו' (ספר' ישראל ג). וביני ביני בתוך ל' יום בא ראובן לביתו (לחם רב קלב). ביני וביני אחר קצת ימים הוכרח ראובן לבא לקושטאנדינה והניח החפץ הנז' ביד שמעון וכו' (שו"ת מטה אהרן עו). והשיב הרב שלהיות שהזמן ההוא היה בימים נוראים שלא היה מן הראוי להשביעם ביני וביני נכנס גביר אחד פשרן בין ראובן וחביריו (שם סד). ויוכל להיות שבלדת בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה (כלי יקר, ויצא). ועשו שידוכים ולסיבת מה אחרו הקדושין וביני ביני קצת אנשים אנסים עולנים וחומסים שאחר הקטרוג המחפשים היו שואלים ודורשים דרשות של דופי לאבי הנערה (כ"י עוכדיה, אגר' דופי הזמן). — בינים, בינתים, עי' במקומו. — *בין הזמנים, הימים שבין זמן לזמן בבתי הספר וכדומה, Ferien, vacance holidays: ביומי ניסן וביומי תשרי שקורין בארצות אשכנז בין הזמנים (סקד' מ"ס). — *בין המצרים, הזמן שבין י"ז בתמוז ותשעה באב: טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצדים (שו"ע או"ח תקנא יז). שאם

[1]) בערב' מרוקנית בינאת a) וכן תונסית ומצרית (A. Fischer, Marok. Sprw. MSOS, I, 222). — [2]) עפ"י דרך לשון ארמ' (כילה ז., יד:).

a) بينات

בין המצרים לקח פרי חדש וכו' אז יברך ברכת שהחיינו (סערי תשו' כס). — *בין הערבין, עי' ערב. *בין השמשות, כמו בין הערבים, עי' שמש.

## בין[1]), ממנו א. בין, ב. *בין, נבון, תבונה.

**א. בין**, פ"ע, עכ' בנתי, בנת, -תה, כינוי בן, בנים, מקו' בין, לווי בין, בינה, בינו, עת' אבין, ויבן, — נתברר לשכלו מהות הדבר שראה או ששמע וכונתו, verstehen, comprendre; understand: שבתי וקומי בנתה [2]) לרעי מרחוק (תהל' קלט ב). אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמ' מט ז). — ומקור ועתיד: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כג א). — ולווי: זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר (דבר' לב ז). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל' נ כב). בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו (שם צד ח). — וליחיד בין, בינה: אמרי האזינה יי' בינה הגיגי (שם ה ב). ובין את הדבר ובינה לו במראה (דני' י א). — ואמר המשורר: מה בין אנשים את נתיב ארץ. בנו ושר יבין נתיב גלגל (רמב"ע, תרשיש א). אשר למד ותורה לו לקנין, ולא למד יסוד דקדוק ולא בן כמו חורש אשר ינהג שורים וידו בלי מלמד ודרבן (ראב"ע). — ובמשמעת הבחין והבדיל בין ובין: ולא בן איש אמת מאיש חמסים (ר"ש הנגיד, בן משלי). — והלווי במשמעת דרוש, שאל וחקור: אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין ואם לאו תבין את אשר לפניך (חולין ו.).

— נפעל, נבון, נבונותי, נבנותי, נבונותם, נבונונו [3]), בון, הבון תבון [3]), — דומה להקל: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונתי (ישעי' י יג). — וכינויי נבון, נבונה, נבונים, עי' נבון.

— הפע', הבין [4]), הבנת, הבינות [5]), הבינו, הבנו, הבינותם, הבנתם [6]), הבין, הבן, — א) כמו הקל: כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט

[1]) דעת רוב החכמים הקדמונ' והחדש' כי עקר שרש זה הוא מנע"י בין, במשמ' הבדיל בין ובין. אך נראה הדבר כי שני שרשים בע"ו ונע"י שמשו פה בערבוביה. — [2]) י"ס כי אולי היתה הקריאה בנת, ומפקפקים במציאות העבר בן בעברית העתיקה. עכ"פ כבר נתקבל בעברית החדשה. — [3]) ר"י חיו"ג. — [4]) סוברים רוב החכמים כי הפעיל זה נולד משבוש הלשון מהעתיד קל אבין מן בין, שהוא דומה בצורתו להפעיל מן בון וחדשה הלשון הפעיל אמתי בעבר ובינוני. — [5]) עפ"י ההקש של הבינותם. — [6]) עפ"י ההקש.

אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה וכו׳ בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין (חלה א ח). אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה בין כך ובין כך ניטל בשבת (שבת יז ג). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד אם לשם בן חורין לא ישתעבד רשב״ג אומר בין כך ובין כך ישתעבד (גיט׳ ד ד). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שבית דין נפרעין מהם אין בהן אחריות נכסים יחזיר וכו׳ וחכמים אומרים בין כך ובין כך לא יחזיר (ב״מ א ו). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות אבל לא את המטלטלין בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין בין כך ובין כך לא מכר לו את המרחץ (ב״ב ד ד). רבי אליעזר אומר פיו לפנים הבית טהור פיו לחוץ הבית טמא וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירא אומר בין כך ובין כך הבית טמא (אהל׳ יא ז). רבן גמליאל אומר אם מבפנים היא כלה סימן פשיון וכו׳ ואם מבחוץ החיצונה טהורה וכו׳ ר״ע אומר בין כך ובין כך טהורה (נגע׳ ו ה). כתף אע״פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מכון בין כך ובין כך לא יתפלל עד שעה שיפרק (תוספת׳ ברכ׳ ב ז). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור ר׳ יהודה אומר בין כך ובין כך מלקט ומניח על גבי הגדר (פאה ה ב). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ אם יש כזית במקום אחד בין כך ובין כך צריך לבער (פס פסח׳ ג א). שרה חיטים ושעורים במים והחמיצו הרי אילו אסורות ובחומץ בין כך ובין כך מותר (פס ד).—ובמשמ׳ יחד: נמצאת השורה בין כתב בין דוות מאה ועשרים וארבע אצבעות (JQR,XVII,279), ר״ל יחד הכתב והרוח. בין גדיל ובין ענף (סכל״ק, לילית), ר״ל בשניהם יחד. — ועם בל״מ: וצמחו בְּבֵין [1]) חציר (ישע׳ מד ד).

לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו (ברא׳ מט י). וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים (במד׳ ז פט). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הוש׳ ב ד). עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (תהל׳ קד יב). ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יי׳ (מ״ב יו יד).—ובכלל מתוך, מקרב: וירם את המחתת מבין השרפה (במד׳ יז ב). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחון (ירמ׳ מח מה).— וככנ׳: ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך (ברא׳ לא נא). ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם (ש״א יז ג). רחוק יהיה ביניכם ובינו (יהוש׳ ג ד). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם (יחזק׳ מג ח).—ובענינים מפשטים: זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם (ברא׳ ט יב). אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך (פס יג ח). שפטו נא ביני ובין כרמי (ישע׳ ה ג). אמרו ישראל משה מבינך לבין פרעה אנו מתים (מד״ר שמו׳ ה). — *ביני לבין עצמי, בינו לבין עצמו, ר״ל שאין איש זולתו באותו מעמד: גר שנתגייר בב״ד ה״ז גר בינו לבין עצמו אינו גר מעשה בא׳ שבא לפני ר״י וא״ל נתגיירתו ביני לבין עצמי (יבמ׳ מז.). התחיל אומר פנחס בינו לבין עצמו ומה אעשה איני יכול וכו׳ עד שהוא נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף (מד״ר שמות לג). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה וכו׳ אלא לרבות בינה לבין עצמה כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ ולא לרבות בינו לבין אחרים ולא בינו לבין עצמו עאכ״ו (ספרי בהעל׳ לט). איך אני אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבור דבר המלך כי ביני לבין עצמי יאסר הענין ולא אוכל לעשות דבר רע (ר״י אברבנאל ש״ב יח). ואם אינו יכול לכוון את לבו בלחש מותר לו להשמיע קולו כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשמתפלל בצבור אסור שלא יטריד את הצבור (שבלי הלקט, תפלה יז).— ישב בינו לבין עצמו, ר״ל לבדו: רחל שהיתה עקרה כך היתה יושבת בינה לבין עצמה (פסי׳ רבתי, כי פקד ה׳).—בינו לבינו, בינה לבינה, ר״ל רק במעמד שנים: עכו״ם מילדת את בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינה לבינה (ע״ז כו.). מי שיש בידו משכון אין צריך להביא בעל המשכון לפני הדיינין

---

[1]) כך בספרי הדפוס. ואמר מ״ש: י״ת ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עשב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיא וכדומה לי שהוא היה קורא כבין בכף וכן נראין דברי הראב״ע שכתב וצמחו רותי ברכתי כמו חציר ורבים אמר על הצאצאים וכן יצמחו כאלו הם יושבין בין החציר והטעם שיפרו וירבו עכ״ל אבל בספרים שלנו בבית וכן כתב רד״ק וכן פרש רש״י ז״ל. ע״כ. ובאמת בהרבה כ״י כבין והרבה כבן וקצתם כבן וישנם שבן (K).

תרומ' ג ה). — ורגיל במשמ' זו עם לְ אחריו: והבדלתם בֵּין הבהמה הטהרה לטמאה (ויקר' כ כה). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בֵּין טוב לרע (ש"ב יט לו). להבין בֵּין טוב לרע (מ"א ג ט). משפט אמת יעשה בֵּין איש לאיש (יחזק' יח ח). בֵּין קדש לחל לא הבדילו (שם כב כו). ושבתם וראיתם בֵּין צדיק לרשע בֵּין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא' ג יח). אין בין יו"ט לשבת אלא אכל נפש בלבד (מגלה א ב). מה בין דיני ממונות לדיני נפשות דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלשה (סנה' ד א). אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ' לד:). מה בין גזלן לחמסן (ב"ק סב.). — וכמו"כ במשמ' זו בין וְ[1]: מה בין לי ולך (שבת קמ.). — ג) בֵּין בֵּין, בֵּין וּבֵין, ר"ל הכל אחד, אין הפרש, **ob so oder so ; soit... soit ; whether...or**: והעמיד את הבהמה לפני הכהן והעריך הכהן אתה בֵּין טוב וּבֵין רע כערכך הכהן כן יהיה (ויקר' כז יא-יב). אין עמך לעזר בֵּין רב לאין כח (דהי"ב יד י). — ומצוי שמוש זה בלשון המשנה והתלמודים: השביעית משמטת את המלוה בין בשטר בין שלא בשטר (שביע' י א). בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך בנותן טעם (תרומ' י א). לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו (שבת ג ב). המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (קידו' ב ח). בין מן המוכן בין שאינו מן המוכן טהור (כל' כח ב). העושה אספלנית בין בבגד בין בעור טהורה וכו' מטפחות ספרים בין מצויירות ובין שאינן מצויירות טמאות (שם ג-ד). דיני ממונות מטין עפ"י אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין עפ"י אחד לזכות ועל פי שנים לחובה (סנה' ד א). נשברה בין לצורכו בין לצרכה פטור (ב"מ ג ט). מסרן גמל לפתח והוזק בהן בין באבן ובין בסיתית הסתת חייב (תוספתא שם יא ה). אילן העולה בין מן הגזע ובין מן השרשין הרי אילו שלו (שם ב"ב א יח). דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדת פורענות (ברכ' מח:). בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב פה:). מערב אדם ע"י בנו ובתו הקטנים וכו' בין לדעתן ובין שלא לדעתן (עירו' כב:). שעיר נשיא בין למצוה בין לעכב (זבח' מח:). חמרין ופועלין וכו' נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות בין ערות (נידה יב). — בין... בין... בין: אין אחר חליצה כלום בין יבם אחד לשתי יבמות בין שני יבמין ליבמה אחת וכו' בין בתחלה בין באמצע בין בסוף (יבמ' ה ה-ו). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (שם ו א). לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין חי בין מזוג (תוספתא פסח' י א). — בֵּין שֶׁ וּבֵין שֶׁ: בין שחור והוציאן ובין שהוציאן אחר פטור (שבת י ג). כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורין בהם (שם טז א). בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה). בין שהיו בם עד שלא נישאו ובין משנישאו נולדו (כתוב' ז י). נפל למים בין שיש להן סוף בין שאין להן סוף אשתו אסורה (יבמ' יו ד). אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה (ב"מ ט יג). בין שעשו ועשה עמהן בין שעשו ועשה אחריהן בין שלא עשו ועשה פטור (הור' א א). יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו (תוספת' ב"מ א ט). ישראל שלווה מעות מן הגוי וכו' ונתגייר בין שזקפן עליו במלוה עד שלא נתגייר ובין שזקפן עליו במלוה משנתגייר גובה את הקרן (שם ה כא). בין שיש ממש בדבריו בין שאין ממש בדבריו שומעין לו (שם סנה' ט ד). הכל כשירים לעלות במעלות האולם בין תמימים בין בעלי מומין בין שהמשמר שלו ובין שאין המשמר שלו (שם סוט' ז ח). בין שקרעה ביד בין שקרעה בסכין ובין שנקרעה מאיליה ובין שהשליך לתוך גופה ובין שהשליך לתוך שרפתה ובין שהשליך שלשתן כאחד (שם פרה ג יג). באמת אמרו: בין בשכר שעשיתי עמך ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ב"ק לט:). בין שנתכוון הוא ולא נתכוונה היא בין שנתכוונה היא ולא נתכוון הוא חליצתה פסולה (יבמ' קב:). — בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, ר"ל בכל אופן, בלי הפרש אם כך ואם כך: עמת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו' אם

---

[1]) וכבר קרא תגר ר"י בן בלעם על שמוש זה ואמר: וטעה אחד מגדולי השרים שבדורינו שלא הכפיל בין ואמר בקדושה שתבר ורקיע הרקיע לבין חרם ואדמתו (אותות העניינים לר"י בן בלעם). אך מהמאמר המובא נראה כי שמוש זה היה נהוג בזמן התלמוד.

*בִּלְדַּ[1]), בילד בן הנאד, — שם אחד משרי השדים: הן מכת של אשמדאי הזקן הן מכת אשמדאי הקטן הן מכת קפקפוני הן מכת שמהוריש הן מכת בילד בן הנאד (תולד' אדם, סגול', סי' קלד).

*בִּלַּק[2]), — בצירוף עם חילק, חילק ובילק, — שני שמות ישתמשו בהם המדבר כשרוצה להזכיר אנשים לא ידועים, למשל: מי אכל את הבשר? האם חילק ובילק אכל אותו?: אינני יודע לא חילק ולא בילק (והזהיר, ויקרא יג). אך אין הפי' של רוח הבריות נוחה הימנו לחילק ובילק שנות עליהם העריבות הקול (נתן העזתי, תה"י א יא). צורת חילק ובילק השותים יין חלק בחלק (הגדה מצוירת, Monats. 1899). אוהב הוא את חילק ואוהב הוא את בילק (מא"ג, ק"ס מה).

*בִּימָה[3]), ש"נ, מ"ר בימות, — דוכן של עץ וכדומה לעמד עליו לדבר להקהל, לשופטים לשפוט, להנאשמים להשפט וכדומה, Bühne; estrade; stage: עושין לו (למלך) בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט' ז ח). למלך שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו אחר שנפטר מן הבימה הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו (מכילתא בשלח פתי'). ובימה של עץ באמצעיתה (של בית הכנסת) וחזן הכנסת עומד עליה (סוכ' נא:). וקיצצו ארזים ועשו לו (לאברהם) בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה (מד"ר בראש' מג). בימה של עץ היתה נתונה (פסיקתא ר"כ, שקלים). אמר לו (יעקב לעשו) הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ודן ואני נידון לפניך (שם עו). בכל יום ויום יוצא (יוסף) לדון בבימה (תנחומא כוכר, מקץ יג). ומי זה יערב את לבו לדרוך על סף הבימה לדבר תוך קהל ועדה (תעודה בישראל כ ג).

בֵּין, ככנ' ביני, בינך, בינך, ־נָךְ, בינך, בינו, בינה בינינו, בנינו, ביניכם, ־ן, בינות, בינותינו, בינותם, — א) באמצע, בתוך, שמצדו האחד דבר ומצדו השני דבר, zwischen; entre; between: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראש' יה יז). והיו לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (שמות יג יו). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ' לד יח). מה אמך לביא בין אריות רבצה (יחזק' יט ב). בין שיחים ינהקו (איוב ל ז). מה המכות האלה בין ידיך (זכר' יג ו). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (משלי כו יג). — וביחס להזמן: בין הערבים (שמות יב ו). — ובמשמ' זה עם זה: כי יהיה ריב בין אנשים (דבר' כה א). ושפט בין הגוים (ישע' ב ד). ושפט בין עמים רבים (מיכ' ד ג). — ובמשמ' בתוך רבים, לכל אחד ואחד מהרבים: יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). — ובין ל: ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב (יחזק' מא יח). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים (יואל ב יז). — בין ובין: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראשית א ד). ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (שם ז). להבדיל בין היום ובין הלילה (שם יד). עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי (שם יג ג). ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (שם לב יז). וירא את מלאך יי' עמד בין הארץ ובין השמים (דהי"א כא יו). — ובמשמ' יחד, זה עם זה: ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם (מ"א ה כו). ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד (ש"ב ג ו). — ב) במשמ' הבדלה: למען תדעון אשר יפלה יי' בין מצרים ובין ישראל (שמות יא ז). להבדיל בין הטמא ובין הטהר (ויקר' יא מז). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם (במד' לה כד). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו (תוספתא

---

[1]) אינני יודע מקור שם זה.

[2]) בגמ' (סנה' נח:) אמרו עתידין ישראל דאכלי שני משיח ופרכו פשיטא ואלא מאן אכיל להו חילק ובילק (כך בנוסח' ובקצת כ"י חלק ובלק, ד"ס) אכלי להו. ע"כ. ובמקום אחר (חול' יט.) אמר ליה רב חנן בר רב קטינא לרב נחמן כמאן לא כרבנן ולא כרבי יוסי ברבי יהודה אמר ליה אנא לא חילק ידענא ולא בילק ידענא אנא שמעתא ידענא. וכמו"כ הובא בערוך בשם רב האי: אנשים של פחת. ובשם ר"ח: כמו משל אמר לו זה שאתה שואלני כמי עשית לא כפלוני ולא כפלוני הללו שאתה מזכירם אינני יודע טעמם. ובשם רבנו גרשון הביא: דייני סדום ושמותם כך. ובתול' פרש רבנו גרשון לא בילק במשמ' של פעל, מבלק הגרגרת. וכך הביא גם רש"י את הפרושים האלה. וקצת דומה למליצה זו שאמר רב נחמן בר יצחק על דברי ר' זילאי ור' זיואי (ברכ' נג:) אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא. וכתוב בתשו' גאו' קדמ' קסל סי' קיד לאמר: וחילק ובילק הפלגת דברים בעולם הוא וכו'. ויש לומר אנשים ריקים הם שבני אדם משטים בשמותיהם. אבל דבר ברור לא שמענו בהן. ע"כ.

[3]) ביונית βῆμα.

בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים (מד"ר דבר׳ ב). — *ביאת השמש, שקיעתו: ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה (ברכ׳ ב.). — ג) בפרט *ביאה על אשה, נרדף עם בעילה: (האשה) נקנית בכסף ובשטר ובביאה (קידוש׳ א א). אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ׳ ו א). על כל ביאה וביאה שבא עליה בעלה הרי הוא חייב עליה (תוספתא סוט׳ ב ד). הראשונה ביאת ערוה והשנייה צריכה גט (ירוש׳ יבמ׳ ב ג ג). ובעלה מלמד שנקנית בביאה (קידוש׳ ד:). — ומ"ר: הבא על השפחה ביאות הרבה (כרית׳ ב ג). שתי ביאות לאשה כדרכה ושלא כדרכה (מד"ר שה"ש, גן נעול).

א. *בִּיב, ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — חפירה באדמה שיורדים אל תוכה השופכים והמים המלוכלכים וכיוצא בזה, Kloake ; cloaque: ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב אבל שופך הוא מגג לגג והמים יורדין לביב (עירו׳ ח י). וזו (אפרודיטי) עומדת על פי הביב וכל העם משתינין לפניה (ע"ז ג ד). פוקקין את הביב בסודרין ובכל דבר המטלטל כדי שלא יציפו המים את הכלים ואת האוכלין אין פוקקין את הביב כדי שירדו המים לבאר (תוספתא עירוב׳ יא י). את מה הם בודקים את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים (אהל׳ יח ח). ביבין היוצאין מארץ העמים לארץ ישראל (תוספתא אהל׳ יח ט). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים (שם ב"ק ב ו). לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה (ד"א ג). מלך בו"ד בונה פלטין ואם נתן ביבה על פתחה אינה נאה (מד"ר כהא׳ יב). מצא אבן ונכשל בה מצא ביב נופל בו (שם שמות לו). — וגורף ביבים, לנקותם, מלאכה בזויה: נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה (מד"ר שמות ו).

ב. *בִּיב[2], ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — כעין תנור קטן של חרס וכדומה שאופין עליו מיני מאכל: כל שמניחין על פי הביב[3]) של קלאים (ר"ח פסח׳ מ.). כל שאילו מניחן על פי הביב והם מתבקעות מאליהן (ר"י אלפסי, שם תנ"ה). ביב[1]) של חרס שאופין עליו חלות חמץ כל השנה כולה אין אופין עליו מצה בפסח ואם מלאו גחלים והסיק מקום שהיה מבשל בו החמץ מותר לבשל עליו מצה (רמב"ם, חמץ ומצה ה כב). ואם בלל (השעורים במים) אם רפו כדי שאם הניחן על פי הביב שאופין עליו החלות יתבקעו (שם ו).

ביה"כ, ר"ת: בית הכסא.

ביהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

ביהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

ביה"ק, ר"ת: בית הקברות.

ביה"ש, ר"ת: בין השמשות.

*בִּיוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן בִּיֵּשׁ: בעבור שיש בזה מן הביוש והתוכחת לבעלי הדעת הזאת (חו"ה, הכטחון ו). באונאות וביושים בלי הכאה (תשו׳ ר"י קולון לד). הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין ביוש לחתן ולכלה אם לא יכנס (רמ"א, הגה׳ שו"ע או"ח שלט).

*בִּיט[2]), לווי בִּיטָה, — כמו הַבִּיטָה: אנא אדון הרחמים השקיפה ממרומים ביטה במתהלך תמים (סלית׳ שחר׳ יוה"כ). אנא אדון הסליחות והרחמים ביטה משמי מרומים (שם). שמעה דכא ביטה עטף רוחו יהיו לרצון אמריו ושפך שיחו (הקרא כממך, כליתו׳ יום ג). תקיף תומך שפלים נקרא שמך מעולם ביטה בשפלותנו ובמצר אל תתעלם (סלית׳ מוס׳ יוה"כ, הכל הנתנו). זעקתנו שעה ממעוניך ביטה באנקת בניך ואל תשיבני ריקם מלפניך (סלית׳ לו"ג, אלהים אין לך).

*בִּיךְ, בֵּיךְ, — כמו בָּךְ לנק׳, על דרך לשון ארמית: אמר לה (רבי עקיבא) שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן (ניד׳ ח ג). ואל יכשלו ביך בני אדם (תעני׳ כד.).

---

[1]) בארמ׳ בוביא. ודעת רוב החכמים כי הוא מלשון בבב, חלול. אך זה דחוק, ואין לו אח בלשון הערבית.

[2]) בסור׳ בוביא, דבר שאופים עליו, ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת ר"ח במקום חבית שבנוסח׳. וכן גרסת הרי"ף, וכן הרמב"ם, ועי׳ הערה שלקמן. — [1]) מקור הלכה זו בגמ׳ (פסח׳ ל:) האי בוביא הסיקו מבחוץ היא ואסור ואי מלאה גומרא שפיר דמי. ע"כ. והנה הגרסה בנוסח׳ בוכיא בכף אחרי הוו. וכן בר"ח וכן ברי"ף. וכן בגמ׳ (שבת כט.) שדי קשייתא לבוכיא. ובזבח׳ צה: כוביא. אך בערוך הובא מאמר זה בערך בביא, וכן בקצת גמרות כ"י (ד"ס), וכן הגרסה בה"ג, וכן בלי ספק היתה גרסת הרמב"ם, אלא שנתן למלה זו צורה עברית. ופרש ר"ח: טגן של חרס שאופין עליו עוגות. ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך. וכן פרש"י (שבת כט.) ושדי קשייתא לבוכיא כירה של רעפים שקוראין טולש והיא חלולה.

[2]) יצירת הפיטנים מן הפעל הביט.

של ת"ת וזעיר לעשות נוקביה היא בהארת שם אהיה (שם, קרית ארבע). וכמו שבוטשים אלו האותיות של שמות אלו כך למעלה בוטשין הז' תקונים הנזכרים זה בזה כדי להוציא תוספת הארה (נתן העזתי, חמס"י א ז). ובהגות אדם בהם יתנועעו אלו האותיות ויפעלו התעוררות למעלה ויבטשו אורות תחתונים (מעבר יבק א ט). וזה נמשך מן הכח העליון שבוטש בו (פתחי חכמה לרמח"ל כ ג). והנה בבוא אור הג' שהוא דין ופוגע באור הרשימו הנשאר שהוא רחמים ואז מכים ומבטשים זה בזה משום שהם שני הפכים (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ה ה). והנה האורות פנימים עם האורות מקיפים מחוברים תוך הפה לכן בצאתם יחד חוץ לפה קשורים יחד הם מכים זה בזה ומבטשין זה בזה ומהכאה שלהם אתייליד הויות בחינת כלים (שם ה א).

**בְּטָשָׁה,** — כמו בְּטִישָׁה: כל בחי' הכאות ובטשות אורות זה בזה הוא כאשר אינן שוין (מהרח"ו פ"ח, היכל א"ק ה ה). איך נעשו בחי' הכלים והוא מהכאת ובטשת האורות (שם).

א. **בְּי,** — מלת הגוף למדבר בעדו במשמעת תוך, עם, ומשמש בכל שמושי האות בְּ.

ב. **בִּי**[1], — מלת הקריאה לבקשה, תחנה, להתחלת הדבור: ויגשו (אחי יוסף) אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית ויאמרו בִּי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (בראש' מג יט-כ). ויגש אליו יהודה ויאמר בִּי אדני ידבר נא עבדך דבר (שם מד יח). ויאמר משה אל יי' בִּי אדני לא איש דברים אנכי (שמות ד י). ויאמר בִּי אדני שלח נא ביד תשלח (שם יג). ויאמר אהרן אל משה בִּי אדני אל נא תשת עלינו חטאת (במדב' יב יא). ויאמר יהושע אהה אדני יי' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן בִּי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהושע ז ז-ח). וירא אליו (אל גדעון) מלאך יי' ויאמר אליו יי' עמך גבור החיל ויאמר אליו גדעון בִּי אדני ויש יי' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת (שופט' ו יב-יג). ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל וכו' ויאמר אליו בִּי אדני במה אושיע את ישראל (שם יד-טו). ויעתר מנוח אל יי' ויאמר בִּי אדוני האיש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד (שם יג ח). ותאמר (חנה אל עלי הנביא) בִּי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו ותאמר האשה האחת בִּי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג טז-יז). ותאמר בִּי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (שם כו).

[1] תרגום: בְּבָעוּ. רסע"ג: יא. ואמר ראב"ע: כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדוני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדוני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר. ע"כ. ומהחדשים, קצתם סמכו על התרגום בבעו, וסברו כי בי נתקצרה מן בְּעִי, במשמ' בקשה, וי"א שנתקצרה מן אָבִי, מלשון אבי יבחן איוב. ולמבר (Lambert, REJ, XXII, 129) סובר כי בִּי הוא מקור השמוש של בְּ במשמ' תוך, והוא כמו בֵּי במקום בית, ולכן בִּי אדוני הוא כמו בַּאֲדֹנִי. — וכל זה לא מחוור.

א. * **בֵּי,** — קצור מן השם בַּיִת, בֵּית, רגיל בלשון ארמ' ומשתמשים בו גם בסגנון עברי בפרט בחבור עם שמות שבתחלתם אחת מאותיות דטלנת, כמו בֵּי-דאר, במקום בית דאר: ולקחו מן הגוי ע"י בי דאר של גוים (תשו' גאו' מו"מ כד). ויש באותו מקום בי דואר של גוים שאינו מקבל שחד (תשו' גאו' שע"ל פד). — בי דואר קבוע (שו"ת כסמ' ראש טו).

ב. * **בֵּי**[1], — במקום בן: ודע כי כל מקום שנמצא ר' פלוני ברבי פלוני בספרים הישנים כתוב בי רבי פלוני כלומר בן רבי פלוני וכן תמצא בפיוטי הקליר בראשי הבתים אלעזר בי רבי קליר וכן רבן גמליאל ברבי כן היא קריאתם ב'י רבי כלומר בן רבי הוא רבינו הקדוש (רשב"ל דורא, מ"א, ג ח).

**בִּיאָה,** בִּאָה, ש"נ, מ"ר בִּיאוֹת, שה"פ מן בוא, — א) המקום שדרך שם יבוא, Eingang; entrée; entrance: והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בַּבִּאָה[2] (יחז' ח ה). — ב) *עצם הפעולה: חייבין עליה על ביאת מקדש (נז' ו ד). הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע (ירוש' קדו' א סא ג). ביאה במקצת שמה ביאה (יומ' לא.). ולואי שתהא ביאה כיציאה (שם פו:). כל ביאות שנאמרו בתורה וכו' (ירוש' חלה נח:). הואיל ונאמרו ביאות בתורה (קידו' לז:).

[1] ושמעתי ילדים מדברים עברית אמרים בֵּציון במקום בן ציון.

[2] קצת החדשים מוחקים מלה זו,

רְדָם, וכו׳.

*שִׁפּוּלֵי הבטן, החלק התחתון.

**בָּטַן**[1], הקל אינו נהוג.

— הִפעִ׳, *הִבְטִין, — עשה לה בֶּטֶן, עשה מְעֻבֶּרֶת, trächtig machen; rendre enceinte; make pregnant: ומושחות בטניהן ואומרות כך אי ר׳ פלוני הבטינני הבטינני תן לי הריון (ר״י הדסי, האשכול א׳ כ). ואיך אחריש ודרכי עובדי עבודה זרה בין מקצת ישראל יושבים בקברים ולנים בנצורים ודורשים אל המתים ואומרים יא ר׳ יוסי הגלילי רפאני הבטינני [מענהו תן לי הריון] (ספר בן מגלית, לקו״ק 32).

**בָּטְנָן**[2], ש״ז, מ״ר בָּטְנִים, — פרי אילן הבְּטְנָה, מארך הצורה והלוז שלו ירק, Pistaize; pistache; pistachio (-nut): קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בָּטְנִים[3] ושקדים (בראשׁ׳ מג יא).

***בִּטְנָה**[4], בּוּטְנָה, ש״נ, — אילן דומה להאֵלָה, נותן פרי הבָּטְנִים, echter Pistazienbaum; pistachier; pistachio-tree: לולבי האלה והבטנה והאטדין (שביע׳ ז ה). לולבי האלה והבוטנה (תוספת׳ שם יא).

**בְּטְנָה**[5], — כמו בֶּטֶן.

---

[1]) בארמ׳ הקל בְּטַן, בְּטֵין, היתה הרה: תוריה מבטין ולא יפלט (ת״י איוב כא י).

[2]) משק׳ אֹהֶל אֳהָלִים, אעפ״י שקמץ אָהלים הוא ת״ג, כי זה רק מפני ת״ק שלאחריו. זו דעת קצת החכמים שהיחיד ממנו הוא ע״מ פֹּעֶל (Pürsh, Dietrich וכן בעל תה״ש), דומה לבֻטם a) הערבי. וי״א שהיחיד בִּטְנָה, כמו שקמים מן שִׁקְמָה. וי״א שהיחיד בִּטְנָה, ועי׳ לקמן. — [3]) ת״א ובוטמין, וכן רסע״ג ובוטמא, וכן המפרשים הקדמו׳. אעפי״כ אין ספק בדבר כי הכונה בבטנים לא לפרי האֵלָה, ששמה בוטמא בארמ׳ ובֻטם בערב׳, כי פרי זה אינו נאכל אלא בדחק, ומשתמשים בו דלת העם, ואינו מזמרת הארץ להביאו מנחה למשנה למלך. ופרי האילן Pistacia vera הוא אהוב על ילדי ארץ המזרח, והאילן בעצמו מצוי בסביבות דמשק (Löw, Pfln. 420). והערוך לועז נוציל׳, אבילאנא, ובערב׳ גלוז, והם האגוזים הקטנים. והנה י״ם שבטנים נקראים ע״ש צורת בֶּטֶן, אך זה דחוק.

[4]) כמו אֱגוֹזָה מן אֱגוֹז.

[5]) משק׳ תִּפְתָּה, וּפ״פ חרוקה לבנה, וכן י״א פִּשְׁתָּה וממנו פִּשְׁתִּים. כך Fürst וכמו״כ רש״י פי״.

a) بُطم

***בַּטְנוּן**[1], ש״ז, — א) כלי מכלי הנגון, כנור גדול, Bassgeige; violoncelle; violoncello. — ב) כעין אזור רחב של עור לפני הבטן, לבשים האומנים שלא יתלכלכו בגדיהם, Schürzfell; tablier en cuir; leather apron. — ג) כעין בקבוק ימלאוהו מים חמים וישימוהו על הבטן לחמם: הבטנון[2] והניקטמון והאירום (כלי׳ יט ו).

***בָּטַשׁ**, פ״י, בָּטַשְׁתָּ, אֶבְטֹשׁ, — א) בטש את הבגד, בעט ברגליו, stampfen; fouler; to stamp: כשבא (הבגד) מבית הגרדי בוטשין אותו ברגלים בתוך כלי עץ (רש״י ב״מ קיב.). — ב) פגע והכה בגוף אחר, anstossen; heurter; to strike: כשהאציל הא״ס את הכתר בתחלת אצילותו היה הכתר נעלם ואינו מתגלה באויר שאינו נתפס אח״כ בטש בו הא״ס והאצילו בחינה מתגלית (עסיס רמונים ה ה). הנצח והוד דעתיקא הם בוטשין וטוחנין בו הגבורות (עמה״מ, ריש״א דנ״א ו). מפני ששערות של אריך בוטשים על ראש זעיר (שם לא). כי האותיות בוטשים ומכים ומתרבים זו על זו ומתנוצצים מעדרי חביריהם (שם עולם התוהו). אחר שהצמצום הניח הנקודה חזר כח הצמצום של א״ס ובטש באמצע הנקודה ויצאו ממנה הג׳ נצוצות לכל רוח (שם מעשועי המלך מא). ועתה דע שהבטישה שבוטשת משליש ראשון

---

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וסוברים שנגזר מן בֶּטֶן. — [2]) כך ברוב הנוסח׳ ובמשנ׳ עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם. ובפרוש רה״ג הגרסה הביטנון, ובהערוך הובאה גרסה הבטנים. ופרש רה״ג וז״ל: כמין כנור גדול שהוא נותן לפני הבטן וכך מזמרין בו שיש בכנור שנתפס בידו ואינו נותן לפני הבטן וזה נותן לפני הבטן כמין איזור של עור שנותנין בעלי אומנות ובעלי מלאכה לפני בטניהן כדי שלא יתלכלכו בגדיהן. ע״כ. ואין ספק כי הם שני פרושים וחסר לפני כמין אזור המלים פ״א, ר״ל פרוש אחר. והובאו שני הפרושים האלה בהערוך. והגיה קוה׳ והוסיף פ״א. והרמב״ם תפס בפרוש ראשון ואמר: ובטנון אלאלה מן אלאת אלגנא אלתי תסמי אלקיתארה וסמית בד׳לך לאן אלצ׳ארב בהא יסנדהא לבטנה ענד אלצ׳רב בהא. ע״כ. ובעבר׳: ובטנון הוא כלי מכלי הנגון הנקרא אלקיתארה ונקרא בטנון לפי שהמכה בו יסמכנו על בטנו בעת שיכה בו. והר״ש העתיק שני הפרושים יחד, והרא״ש עשה מזה פרוש אחד: כלי זמר עשוי כמין נאד של עור ונופחים בו. ובסוף פרוש רה״ג להשם עתר באו דברים שנראה כי גם הם שייכים להשם בטנון, וז״ל: כלי עגול והוא נקוב מבפנים בו מכניסין חמין משימין אותו על בטניהן בשביל הקור ושמו בלשון יון פקוס.

(שופט׳ ג כב). — והצד החיצון הנראה: שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שה״ש ז ג). כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהל׳ מד כו). — ובטן האשה, במקום העבור: וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה (בראש׳ כה כד). כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שופט׳ יג ה), ר״ל מיום הלדה. נזיר אלהים אני מבטן אמי (שם יו יז). אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן [1]) ומהריון (הוש׳ ט יא). בבטן עקב את אחיו (שם יב ד). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). כה אמר יי׳ גאלך ויצרך מבטן (ישע׳ מד כד). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). — פרי בטן, הילדים: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש׳ ל ב). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר׳ כח ג). האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכ׳ ו ז). הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וכו׳ ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע׳ יג יז-יח). — וכמו״כ מחמדי בטן: גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט יו). — ובכלל לקרב האדם: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח). נר יי׳ נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כ כז). הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (איוב יה לה). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח). — ונרדף עם רחם: היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לא:). — ובהשאלה לקרב ופנימיות כל דבר: מבטן מי יצא הקרח (איוב לח כט). מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונה ב ג). — ומ״ר: על בקעם בטני הנשים וכו׳ בקיעת בטני ההרות (תשו׳ דונש 19). ויועילם בטני עופות המים ובטני אווז ובטני תרנגלת (קאנון א כ יד). — ב) *הריון, עבור: אפרוחים של בטן ראשונה שנייה ושלישית הן נקראין בריכות (תשו׳ גאו׳ הרכ׳ רמג). עגלה משלשת בת שלש שנים או הבטן השלישי (שרשים לריב״ג, שלש). — *עבד בטנו, ר״ל אדם להוט אחרי אכילה ושתיה: ואשר הוא מהם ירא אלהים וחומל על הצאן וחפץ בטובתם ודבריו נאמנים בראיה ואות ועדות נקבל ממנו ונזהר בדבריו אשר הם נכונים וישרים ואשר הוא עבד בטנו ונער כרסו גוזז הצאן ובוזז נרחק ממנו (סהל בן מצליח, לקו״ק 33). אוילים עבדי בטנם ואחרי עיניהם הולכים (קטע מגני׳ JQR,XVI,439). — ומתי בטן: הירהב הזמן ברב ורבא, ואם ביניו ובין התלמוד מריבה, ולכן סדרו על פי פתאים מתי בטן ואדרת ושיבה (ר״ש הנגיד, הירהב הזמן). — ואמר המוכיח: עושים בטניהם אלהיהם ותורתם מלבושיהם ומוסרם חזוק משכניהם ותועים במצולות הסכלות (חו״ה, הפרישות ב). — תאות הבטן, אכילה ושתייה: שטוף בתאות הבטן והנשים (מאזני צדק, אלגזלי 88). — *בטן המוח, Gehirnkammer; ventricule du cervau; ventrikel of the brain: שאם יהיה האויר מופלג הקור ואחר ישאר לא יהיה הכנסתו לבטני המוח (פרקי משה א). שיעמוד מקום הדם עד שיתבשל וידקדק ויצא לבטני המוח (שם). הראות והוא השגת הכח וכו׳ אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח הבא בלחות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המות (אמונה רמה א ו). ומה שמצאנו כתוב לר׳ דוד קמחי ז״ל בסוד הנסתר בפרשה הזאת שד׳ הנהרות הם שלשת בטני המוח אשר בהם הדמיון והמחשבה והזכרון (חיים בן ישר׳, ג״ע, תפא׳ שיכה לאונן). — *בטן הלב, Herzkammer; ventricule du coeur; ventrikel of the heart: והנה נחלקו בו אריסטו הפלוסוף וגאלינוס הרופא כי הפלוסוף יראה שהבע״ת גדולי הגוף יש בלבם שלשה בטנים (רשב״ג דוראן, מ״א, ח״י, ד). — ג) בהשאלה לכל בליטה עגלה בצורת בטן בכלים, בבנין: וכתרות על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר שבכה (מ״א ז כ). והוא הבטן הרחב שבכותרת (רש״י ירמ׳ נב כב).

אב, המדבר מהבטן.

גחון, בטן של זוחלים.

*דופן, דופני הבטן.

הרה, אשה שיש לה ולד בבטן.

היק. — חלצים, יוצאי חלציו, הילדים.

*טבור *קרקבן, שרר.

*כרס, בטן. — *כרסתן, בעל בטן.

מעים, שבתוך הבטן.

פרי, פרי בטן, ילדים. — *פרכת, הוא

*צפק, קרום על פני דפני הבטן מבפנים.

קיבה, וכו׳. — קרב, כל מה שבפנים הבטן. —

*קרקור בבטן, כעין שאון כשהבטן ריקה.

---

גם באגרות תל אל עמרנה כמלה שאולה מכנענית. —

[1]) י״ם כי צריך לקרא מבטן, והוא מקור מפעל בטן במשמעת הריון.

מבירה וכו' (תוספתא כ"מ ד יד). כיצד מבטלה (את הע"ז) וכו' אפילו דחאה וסטרה ונפלה הרי זו בטילה וכו' עבודה זרה של ישראל אין לה בטילה עולמית (פס ע"ז ה ז). מניין לתקרובת עכו"ם שאין לה בטילה עולמית וכו' (גמ' פס ג.) ישראל אין להם בטילה עולמית לא בעוה"ז ולא בעוה"ב (מנח' נג:).

***בַּטָּלָה**[1], ש"נ, — שם מפשט מן בטל, — א) אין ואפס, שוא, בלי תועלת, Nichtigkeit ; nullité ; vanité ; vanity: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים (עדי' א ד). שלא להזכיר שם שמים לבטלה (ירוש' ברכ' ו י.). דברים של בטלה (פס כתו' ז לא:). לא יצא הדבר לבטלה (ברכ' סג :). אין אדם מוציא דבריו לבטלה (ערכ' ה.). כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה (ניד' יג .). אמרה (אות יוד) לפניו רבש"ע הכתבתה בתורתך אות אחת לבטלה (תנחו' כוכ' ואלה כ).—ב) בלי עבודה, Müssigang; desoeuvrement; idleness: ר' אליעזר אומר אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה וכו' שהבטלה מביאה לידי שיעמום (כתו' ה ו). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה[2]) הרי זה מתחייב בנפשו (אב' ג ד). (אין אדם מת) אלא מתוך הבטלה (אדר"נ יא). ואין לרבה אלא שכר בטלה בלבד (קידוש' יו :). הַבַּטָּלָה ראשית כל חטאת (כ"ז, תרגום כ"ס לג כו). הרפיון והבטלה ראשית כל עון ונבלה (הוא, מג"ע).

*אִמּוּר, קשר בין פועלים לחדל ממלאכתם,— *אִמֵּר, עשו אמור.

בָּטֵל. — *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

זְמַן, אבד זמנו, מבטל זמנו.

חִבֵּק ידים. — חַג. — חֹפֶשׁ, עתות החפש ממלאכה.

*טַיָּל *טַיְלָן *טַיְלָנִים, מי שמבטל זמנו בטיול.

יָשֵׁן, שֵׁנָה, נמנם וכו'.

מְנוּחָה, נח ממלאכתו, עבודתו.

נִפֵּשׁ, הנפיש מעבודה, עת הנפש בבתי הספר בין שעה ושעה.

---

1) כך נקוד במשנ' מנקד' נדפ', וכך הקריאה הרגילה של האשכנזים, וכן שי"פ ויסטר'. ב"ז נקד בַּטָּלָה, וכן לוי.—2) גרסת קצת ספרים להבטלה.

*עָסֵק, אין לו עסק, איננו עסוק. — עָצֵל, מי שאוהב ללכת בטל. — עַצְלוּת.

*פִּגֵּר, מהעבודה, לא עבד.— *פַּגְרָה, ימי הפגרה, למשל בבתי הספר כשהם סגורים.—*פְּנַאי, עת הפנאי, שאדם פנוי מעבודתו. — פִּנָּה, מְפַנֶּה לבו לבטלה.

שְׁבִיעִית, שנה השביעית, שנת השמיטה שצריך על פי התורה לשבות מעבודה בשדה, — שַׁבָּת, שַׁבָּתוֹן.— *שהי פהי, מוציא את כל ימיו בשהי פהי, לאמר בבטלה.

***בַּטְלָן**, ש"ז, מ"ר בַּטְלָנִים, לנק' בַּטְלָנִית, מ"ר -נִיּוֹת, — א) מי שדרכו להיות בטל ממלאכה, Müssiggänger ; oisif ; idler: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין (מגי' א ג). בטלנים היו (הסוסים) (ירוש' כגה' ע כג). ועשרה בטלנין של בהכ"נ (גמ' פס יז:). סוסים הבטלנין (פס כא:). — ב) ישגור בפי העם במשמ' אדם המבטל עניני העולם, שאינו מכיר עניני העולם, אינו נותן דעתו ולבו לעניני העולם, ללבושיו ומנהגיו.

***בַּטְלָנוּת**, ש"נ, — א) כמו בַּטָּלָה, מעמד אדם בטל ממלאכה: אדם בטל דלית ליה שדות לעסוק בהן ואין מתעסק בשום דבר אלא בבטלנות (רגמ"ה, כ"כ נה.). — ב) בפי העם, טבע הבטלן ומדותיו ומנהגיו, העדר ידיעה בעניני העולם וכיוצא בזה.

***בֹּטֶם**[1]), —כמו בָּטְנָה: בוטמים שקורין בלשון יון פוסתקיא (אסף נכ :).

**בטן**[2]), ממנו בֶּטֶן, ולפי דעת קצת בָּטְנִים, *בַּטְנוֹן.

**בֶּטֶן**[3]), ש"נ, מ"ר *בְּטָנִים, — א) חלל גוף בע"ח שבו המעים, וכמו"כ הצד החיצון ממנו, הנראה, Bauch ; ventre ; belly: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בֶּטֶן ולנפל ירך (במד' ה כב). צדיק אכל לשבע נפשו ובֶטֶן רשעים תחסר (משלי יג כה). בתת יי' את ירכך נפלת ואת בִּטְנֵךְ צבה (במד' ה כא). ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בִטְנָהּ ונפלה ירכה (פס כז). ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בְּבִטְנוֹ

---

1) בארמ' בוטמא, בערב' בֻטם a), ועי' הערה לבֹּטֶן.

2) משתפות בשרש זה ערב' עבר' וארם', ועי' הערה לבֶּטֶן.

3) בארמ' בטנא, בערב' בַטן b), ובא שם זה

a) بُطم b) بَطن

מפני וצונך (תנ' ב ד). אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה (מכת סג.). אמרו מי ילך ויבטל הגזרות (תעני' יח.). ומבטלות ג' דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות (כתו' י:). לא חרבה ירושלם אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (שבת קיט:). — ובמשמ' עשה אותו כאלו אינו: עכו"ם מבטל עבודת אלילים שלו ושל ישראל וישראל אין מבטל עבודת אלילים של עכו"ם המבטל עבודת אלילים בי,טל משמשיה וכו' כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה אעפ"י שלא חיסרה ביטלה (ע"ז ד ד-ה). כיצד מבטל רשות אומר רשותי נתונה לך רשותי קנויה לך (תוספתא עירו' ז יח). אין דם מבטל דם אין רוק מבטל רוק ואין מי רגלים מבטלין מי רגלים (זבח' עט.). ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו (חול' קח.), עושהו כאלו אינו. — ובטל את פלוני מן דבר פלוני, לא הניחו לעשות הדבר: כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם (מד"ר כרא"ש' לב). — בטל התורה וכדומה, לא למד: וכל המבטל את התורה מעושר סופה לבטלה מעוני (אבו' ד ט). — בטל דבר פלוני, החליט בלבו שדבר פלוני איננו בעולם, או כאלו איננו, שאינו חשוב כלום: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח' ג ו). הבודק (את החמץ) צריך שיבטל (גמ' שם ו:). — ובמשמעת החליט שאין בעולם: כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים (רלב"ג משלי כ יז).

— פע', *בֻטַּל, — שבטלו אותו: ביטל משמשיה מבוטלין[1] (ע"ז ד ד). רשותי מבוטלת לך (תוספת' עירוב' ז יח). מתנה זו מבוטלת (גיט' לב.). עכשיו שאנו בגלות כבר בוטלה צורת התורה וקבלה השנוי (נוה שלום א ג). — *מְבֻטָּל, מְבֻטָּלָה, מְבֻטֶּלֶת, מבוטלת, — מי שבטלה דעתו, שנשתטה: וכן בת פנויה מבוטלת אחותם של ראובן ושמעון (תשו' גא' כי"ת ה 278, ונהערה שם).

— הפע', *הִבְטִיל, — גרם שיבטל ממלאכה וכיוצא בזה: להבטיל העם ממלאכה (סוכ' ה ה).

— התפ', *נִתְבַּטֵּל: כשיגיע ימות בן דוד ויתבטל מלאך המות בעוה"ז מן ישראל יהיו כל העכו"ם אומרים אשרי העם שככה לו (תד"א א ה). ואלמלא הברית שכרת הקב"ה עם דוד אזי נהרג יואב גם כן ונתבטלה מלכות בית דוד לגמרי (שם כ ג). לפי

[1]) כך במשנה תלמוד ירוש' ויניציה, וכן בב"י עם גוף פרוש הרמב"ם.

שאתה מתבטל מדברי תורה (רש"י אב' א ה). כחל מתבטל בתשעה וחמשים (שו"ע יו"ד לח ח). כל האיסורים הנוהגין בזמן הזה כולם מתבטלים בששים (הגה' שם).

אָבַד, אִבֵּד וכו'. — אַיִן, אַל, אֶפֶס, שם לְאַיִן לְאַל, לְאֶפֶס.

הֶבֶל, הֲבֵל הֲבָלִים.

חָדַל, וכו'. — חָזַר, בו מדבריו. — *חָרַט, *הִתְחָרֵט, חֲרָטָה.

יפר, הֵפֵר מחשבתו, נדרו.

כָּבָה. — כָּלָה.

מָחָה. — מָחַק. — מָנַע את הדבר. — *מְנִיעָה.

נתר, *התיר את האסור, בטל אותו, התיר את הכשר.

*פָּסַק, הפסיק את הדבר.

שְׁמִיטָה, מבטלת את החובות. — שָׁמַד, הִשְׁמִיד, *שְׁמַד, וכו'.

ב. *בָּטֵל, ת"ז, לנק' בְּטֵלָה, — א) כאין ואפס, שאינו שוה כלום, nichtig, wertlos; vain, sans valeur; null, void: ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל (גיט' ד א). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב' יא ה). — דברים בְּטֵלִים: זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים (ע"ז יו:). — ב) שאינו עושה שום מלאכה, müssig, désoeuvré; idle, unemployed: המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (תוספתא ב"מ ד יא). אדם בטל (כתוב' ה.). סוס אחד והוא בטל (כנה' כא:); ר"ל אינו עושה מלאכה, אינו עובד במלחמה. עשרה בטלים ממלאכתן לבית הכנסת (ירוש' מגי' א ע:). — ובהרחבה לדברים שאין בהם רוח חיים, מעות בְּטֵלוֹת, שאין עושים בהן עסק: לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו (מתנה) ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (ב"מ ה י). — ג) ש"ז, דבר מְבַטֵּל: ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים[1] הרבה כנגדך (אב' ד י).

*בַּטָּלָה, בטילה, — הפך מן פעולה, לא עשיית מלאכה, Müssiggang; désoeuvrement; idleness: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר הרי זה מחשב עמו שכר בטילה ואיזה הוא שכר בטלה בשעה שלוקח וכו' מחשב עמו שכר

[1]) ואמר הרמב"ם שם: וענין בטלים הרבה הוא שיש דברים הרבה המבטלים.

שמכים ובוטשים האותיות זה עם זה ומרוב התענוג של שפע אריך והשמחה והיחוד של הזווג יוצאים בבטישתם ובהתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות (עמה"מ, תו"מ מד). הה' גבורות וה' חסדים קודם שנתהוו מבטישות מזל עליון ותחתון (שם, קרית ארבע סו). סוף שני המזלות האלה הכוללים שערות הזקן שיוצאים מבטישתם החסדים והגבורות הם על כתר זעיר (שם קכ). ואח"כ יצא קו מכל ניצוץ ונדבקו יחד ונעשית מרובעת מד' קוים ואח"כ נתרבה אור הבטישה בתוך חללה וכו' ויצאתה כדמותה על קו הימיני מבחוץ בעבור הבטישה הגדולה שעשתה (שם). וכל זה בכח המים העליונים שיורדים באלה הרעשות ובטישות של הגלגל (רמח"ל, פתחי חכמה).

**בטל**[1], ממנו א.*בָּטֵל, ב.*בָּטֵל, *בְּטֵלָה, *בִּטְלוֹן, *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

א. **בָּטֵל**, פ"ע, עבר בָּטֵל, בָּטַל, כינו' בָּטֵל, בְּטֵלָה, בְּטֵלִים, בְּטֵלוֹת, וגם בּטֵל בּטְלָה, בּטְלִים בּטְלוֹת, עת' אֶבְטַל, — א) חדל, נפסק ולא היה יותר בעולם, aufhören ; cesser ; cease to exist: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובָטְלוּ הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג). משבטלה סנהדרין בטל[2]) השיר מבית המשתאות (סוט' ט יא). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (שם יב). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (אבו' ה יו). בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם (שם כא). משרבו בעלי הנאה בטלה כבוד התורה (תוספתא סוט' יד ג). אותו היום שמת רבי בטלה קדושה (כתוב' קג:).—ובמשמ' חדל כח הדבר: הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמנה בטלה הימנו גזרת שלשים (מו"ק ג ה). —ב)שבת ולא עשה מלאכה, müssig sein, feiern ; être désoeuvré ; to idle: מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין וכו' ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים (פסח' ד ה). היה בטל מסלע (כ"מ ט ג). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה (אב' א ה). ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך (שם ד י). שבטלין ממלאכתן וקורין (ברכ' יו.).—ג) היה כמו אין, לא היה שוה כלום, nichtig, wertlos sein; être nul, sans valeur; be null, valueless: אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה עדותן בטלה (סנה' ה ג). היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל (כתוב' יא ד). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר"מ מטמא וחכמים מטהרים מפני שבטל העקר בטלה הטפלה (כלי' יט י). עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה (גיט' לג.).—ובטלה דעתו, מחשבתו, אין לה חשיבות נגד דעת אחרים: כל ירקות שורען לזרע בטלה דעתו (תוספתא סבי' ב ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:). מר סבר בטלה מחשבתו ומר סבר לא בטלה מחשבתו (שבת יו:). — ובמשמ' נעשה כאלו איננו: מי חטאת שנפסלו וכו' בטלו במעיה (פרה ט ה). אם נפל המשקה האסור לתוך המשקה המותר ראשון בטל (רמב"ם מאכ' אסו' יו ל).

— נפע', *נִבְטַל, — כמו קל, במשמ' המנע מעשות דבר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל[1]) הימנה (אב' ב יו). נשא אשה ושהה עמה עשרה שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (יבמ' ו ו). ליבטל[2]) והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (גיט' ד ה). — ואמר הפיטן: שבת משוש לבנו אוי כי נבטלו עולי רגלינו (קינה, זכור ה').

— פע', *בִּטֵּל, פ"י, — עשה שֶׁיִּבָּטֵל: איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכ' ב ה). אף הוא ביטל את המעוררים ואת הנוקפים (מע"ש ה יה). ביטל[3]) אם עד שלא תרם ביטל אין תרומתו תרומה ואם משתרם ביטל תרומתו תרומה (תרומ' ג ד). שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בעבודת אלילים למה אינו מבטלה (ע"ז ד ז). שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עד' א ה). הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת הרי אלו חייבין (הור' א ג). בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים

[1]) באשו' בַּטָל, בארמ' בְּטֵיל. בערב' בַּטַלa).
[2]) בקצת משנ' מנק' בְּטֵל.

a) بَطَلَ

— [1]) כך גרסת הרבה ספרים, ובקצת ספרים ליבטל, וס"א לבטל. וכבר קרא תגר רשב"ץ דוראן והחליט שצריך לקרא לבטל ואמר: לִבְטֵל הוא על מִשְׁקַל לשכב והוא מקור מפעל קל כי לא מצינו ממנו כ"א פעל קל (מג"א, ב עז).—[2]) בקצת ספרים יבטל.—[3]) כך במשניות שבירושלמי.

**בִּטְחָה**[1], ש"נ, מ"ר בִּטְחוֹת, — א) בית דל מאדמה וכיוצא בזה, Hütte; cabane; cabin: ישליו אהלים לשדדים וּבַטֻּחוֹת[2] למרגיזי אל (איוב יב ו). — ב) ״משכל ראשון, אמתה ידועה ומפרסמה, עקר מעקרי החכמה, Grundsatz, Axiome; axiome; axiom: וקרא בטוחות חכמה למושכלות הראשונות שהם יסודות החכמה וכו׳ כי אפילו המושכלות הראשונות שהם בטוחות חכמה שעל ידם תגיע הידיעה לא נדע היאך תהיה הגעתם לאדם (הטקר׳ א יו).

**בִּטְחָה**, ש"ז, — כמו בֶּטַח: כי כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט וּבְבִטְחָה תהיה גבורתכם (ישע׳ ל יה).

**בִּטָּחוֹן**, ש"ז, מ"ר בִּטְחוֹנוֹת, — א) רגש של אדם בּוֹטֵחַ בדבר, Vertrauen; confiance; confidence: אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הַבִּטָּחוֹן הזה אשר בטחת (מ״ב יח יט). רשעים הן אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם (סנה קלט). כל התולה בטחונו בהקב״ה הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא (מנח׳ כט:). שבטחונן של מלכים שהיו סבורין שלהם ניתנה התורה (מד״ר

---

שם מלאכתה והיא ממלאכת התנור כשהוא צריך טפלה מוציאין ממנה זיו לקבל עליו את הטיט שטופלין בו ומפני אסיפת הטיט ששם פעמים שמותיר והוא בולט ממנו טפח ונשאר שם עם הזיז שלא לצורך ושלא בכונה וכו׳ פירוש בטח בית טיחה מקום קבוץ הטיט. ע״כ. והנה לא הרמב״ם הפליג את המשנה לדברים אחרים, אלא פרושו ממקור הרה״ג מוצאו, ואפשר שפרוש זה בא לו להרה״ג בקבלה מהגאונים הקודמים, רק מה שגזר הרה״ג המלה מן אמבטי שבמרחץ וכמו״כ מה שגזר הרמב״ם מן בוטח ביי׳ סברת עצמם היא, ובודאי אינה נכונה, אך בעצם פרוש משמעת המלה הרה״ג והרמב״ם מבריעים את הכף ועליהם אנו צריכים לסמוך. ורוב שאר המפרשים האחרונים החזיקו באותם דברי הרה״ג שלא נאמרו אלא על דרך אגב לפרש המלה אבטי שבתוספתא, והעתיקו הדברים כהויתם זה אחרי זה. והנה הערוך הביא שם עוד פרוש אחר והוא: חלון של מאור מבפנים רחב ומבחוץ צר. וסבר קוה׳ שהוא עפ״י גרסה הבטחה בסוף, במקום הבטח, ת בסוף. אבל גם זה דחוק.

[1]) מן בטח, משק׳ בִּרְכָה, ועי׳ לקמן. — [2]) דעת ריב״ג כי זה תאר, אמר: והתאר ובטחות למרגיזי אל ושעורו משכנות מבטחות. וכן אמר הראב״ע: בטחות ענינו משכנות בטוחות. אך מהחקבלה לאהלים נראה כי זה שם, ולפי הכונה שרצה לאמר כי אפילו במשכנות דלים ישליו הרשעים, נראה כי בִּטְחָה היא בית דל.

ויקר׳ לא). (אמרה שרה להקב״ה) עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוננו בדבריך (תנחו׳ כוכר, לך לך ח). — ב) תקוה, סכוי, Hoffnung; espoir; hope: כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בִּטָּחוֹן (קהל׳ ט ד). — ג) ״בפרט רגש האמונה השלמה בהאלהים שימלא מבקשו של אדם: השער הרביעי בבטחון על האלהים יתברך (חו״ה, שער הבטחון). אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו (שם ג). אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). — ובמשמ׳ ידיעה ברורה, Sicherheit; sûreté; surety: לא התניתי אלא מפני שהיה בטחוני להביא המעות (תשו׳ הגא׳ שערי צדק ד ג יב). — ד) ״מה שעושה, שהאדם בטוח שלא יפסיד כלום בסחורתו וכיוצא בזה, Versicherung; assurance: וראובן יתן לו כ״כ סחורה לבטחון אותו סך מהמעות (שו״ת תורת חסד ג). ראובן מכר לשמעון בסך מה בהמתנה לזמנים מחולפים ונשבע שלא להתחרט ממכירתו ולבטחון המכר מסרו גם שניהם כ״א מהם ארבעים משקלי זהב (שו״ת מטה אהרן א נג). וע״ז עשו בטחונות גדולות ועצומות להיות מובאו וצאתו בשלום בלי פגע רע (מעשה בימי הרי״ל הליכ׳ קדם). ועתה נפל הפרש בין ראובן ושמעון על הבטחון הנז׳ ראובן אומר לי משפט הבטחון וכו׳ (שו״ת מהרב״ך, ח״ב קנט).

***בְּטֻחוֹת**, ש"ז, — שגור בפי העם, דבר לסמך עליו לבטח בו, אחריות: מה בְּטֻחוֹת תוכל לתת לי?

***בְּטִיאָה**, שה״פ מן בטא (רבימת לונץ).

***בְּטִיחָה**, שה״פ מן בטח (רבימת לונץ).

***בְּטִילָה**, עי׳ בְּטֵלָה.

***בְּטִישָׁה**, שה״פ מן בָּטַשׁ, — א) בעיטה ברגלים על בגד וכיוצא בזה: כשבא מבית הגרדי בוטשין אותו (את הטלית) ברגלים בתוך כלי עץ במים וכו׳ לפי מנין בטישותיה כך וכך בטישות בכך וכך מעות (רש״י ב״מ קיב.). — ב) בכלל הגפת שני גופים זה בזה, Zusammenstoss; choc; shock: והנה מצד המתרחק הוא בעין הבטישה שהוא הפעולה הדוחקת ומצד היותה ממש מכחו המשיל בבטישה שהוא פעולה מעצמו המבטש (אילימה לרמ״ק, עין כל, ג יד). וכל זה נעשה מבטישת אבא ואמא בפרצופיהם התחתונים

הרי אנו מובטחים לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו (ספרי כהעל' פד). ואם קרא ק"ש והתפלל מיד יהא מובטח שתפלתו נשמעת (מד"ר דבר' ג). שכבר הובטחנו כי יבוא הזמן שישובו כל התועים אל האמת (מלמד התלמיד', ותתנן). — מובטח בפלוני ש: מובטח אני בכם שאין רימה ותולעה שולטת בכם (ב"מ פג:). — ובחבור עם אני, מובטחני, מובטח אני: מובטחני בו שמורה הוראה בישראל (גיט' נח.).
— *נפע', נִבְטַח על פלוני, בטח עליו או בו: אמר לה הקב"ה (לשרה) ועלי את נבטחת חייך אני פוקד אותך (תנח' כוכ', וירא לח). למי שנלקחה חמורו לעבודת המלך הלך ונבטח על עבדו של מלך וכו' ועכשיו שנבטחת בעבד וכו' כיון שנבטחת על שר המשקים (מה"ג, כ"י תימן).

**בֶּטַח**, — א) ש"ז, ההפך מן יראה ופחד ודאגה, sicher-heit; sûreté; security: והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט ובֶטַח (ישע' לב יז). — ב) תה"פ, ברגש של שלוה, בלי פחד ודאגה, sicher, tranquillement securely, safely: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בֶּטַח ויהרגו כל זכר (ברא' לד כה). וישבתם בארץ אשר יי' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בֶּטַח (דבר' יב י). ויך (גדעון) את המחנה והמחנה היה בֶטַח (שופט' ח יא). מעברים בֶּטַח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ושמע לי ישכן בֶּטַח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג). — ולָבֶטַח, כמו בֶּטַח: וישבתם על הארץ לָבֶטַח (ויקרא כה יח). וישב יהודה וישראל לָבֶטַח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מ"א ה ה). ורעו בכורי דלים ואביונים לָבֶטַח ירבצו (ישע' יד ל). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לָבֶטַח (הוש' ב כ). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לָבֶטַח (תהל' יו ט). — והשתמשו גם במשמעת יבלי ספק: תדעו בטח כי אין דבר חדש הנוגע לענין ההוא (הקד' פתחי תבונה יו"ד). בטח היתה ידם בערף אויביהם (ק"ב, מו"א איטליה).

**בַּטָּח**[1], ש"ז, — בליטה יוצאת מן הכותל תחת החלון, Brüstung; appui de fenêtre; breast-moulding: הבטח[2] אינו מביא את הטומאה היה בו זיז רבי אליעזר אומר אינו מביא את הטומאה רבי יהושע אומר רואים את הבטח כאילו אינו (אהל' יב ג).

---

[1]) כך נִקּוּד צ"ד. בוקשר' וקוה' בַּטַח. במשנ' מנק' נדפ' (אמשטר' תו ומנטובא ?) בֶּטַח. לוי בִּטַח. ולא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כן בנוסח', וכך במשנ' של גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן הביא הערוך גרסה זו. ובפרו' רה"ג הבטא, והביא עוד גרסה אחרת אבטח, ועוד גרסת התוספתא אבטי, וכתוב שם בלשון זו: כמין טיחת בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו פי' אבטי כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית רד בטיית וא' ד' ויז. ע"כ. והובאו הדברים הללו כלשונם ממש בהערוך, רק בין מלת טיחת ובין בבנין כתוב שם טיט. והנה כבר אמרתי בהערה לערך אַבְטִי, כי רד בטיית היא המלה הערבי' רִדּ a) והוא סֶמֶך, דבר שסומכים ונשענים עליו. והמלה השנית שהביא רה"ג ויז אינני יודע מה היא. ומה שאמר רה"ג בנין כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית, עכ"ל, רצה בזה לפרש את המלה אבטי שבתוספתא במקום המלה בטח שבמשנה, ופרשה עפ"י סברה כמו השם אבטי שבא פעמים אחדות במקום השם אמבטי. אבל, כל מי שיש לו קצת רגש בלשון יחוש כמה דחוק ולא טבעי הוא לגזור השם בטח ואבטי, שרה"ג עצמו מפרשו כמין טיחת טיט בבנין, מהשם היוני אמבטי, במשמעת בנין כמין אמבטי של מרחץ. ועוד יש קצת ראיה לדבר שלא היתה כונת התוספתא להשם אמבטי, כי הוא בכ"מ לשון נקבה, עי' ערך אמבטי, ובהשם אבטי השתמשה התוספתא בלשון זכר ואמרה: ומודה ר"א באבטי (צוק"מ באבטו) שעשאו מתחלה שהוא מביא את הטומאה. ע"כ. וכפרושו של רה"ג פרש גם הרמב"ם את השם בטח, רק לא מטעמו, וז"ל: בטח בניאן נאתי מן אלחאיט אמאם אל חלון מן חות' אד'א תטלע אלמתטלע מן אלרוזנה אסתנד עלי ד'לך אלבנא פלד'לך תשמי בטח מן בוטח בה' ע"כ. ובעבר': הוא בנין בולט מהכותל לפני החלון באופן שאם ישקיף המשקיף בעד החלון ישען על זה הבנין ולזה יקרא בטח מן בוטח בה'. ע"כ. ובתרגום הקודם פרוש המשנ' להרמב"ם שבדפוסים הלשון משבשת, ובמקום שאם ישקיף המשקיף, שהוא תרגום תטלע אלמתטלע, נאמר שם כאשר יעלה העולה מן הארובה, אך להרא"ש היה תרגום מדויק והביא בפרושו דברי הרמב"ם בלשון זה: והמשקיף פי' המביט ורואה מן החלון שוכב לבטח עליו. ע"כ. וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (טומ' מת יוג) וז"ל: בנין היוצא לפני החלון שהמשקיף נסמך עליו בשעה שמשקיף. ע"כ. והשיג הראב"ד שם עליו ואמר: זו הפיסקא לא נמצאת לא במשנה ולא בתוספתא אולי כתבה תחת הבטח שהוא שנוי פרק יב ואין מפרשים כן, וכו, וזה המחבר הפליגו לדברים אחרים שלא מן הענין וכו' הם דברים זרים ואין הדעת מיושבת עליהן אמרתי אחר שאין להם קבלה אענה אף אני חלקי גם לי לבב כמוהם, הבטח מלה מורכבת היא ונקראת על

---

a) רִדّ

בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי (שם קמג ח). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו (תהל' לג כא). כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו (דהי"א ה כ). ואני אבטח בך (תהל' נה כד). כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (שם מד ז). התבטח בו כי רב כחו (איוב לט יא). ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני (ישע' מז י). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר (ירמ' יג כה). ותבטחי ביפיך ותזני על שמך (יחזק' יו יה). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ' יז ה). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכ' ז ה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו (ירמ' ט ג). בטח ביי' ועשה טוב (תהל' לז ג). ובטח עליו והוא יעשה (שם ה). בטחו ביי' עדי עד (ישע' כו ד). טוב לחסות ביי' מבטח באדם (תהל' קיח ח). כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (ירמ' מח ז). — ועם אֶל במקום על: אֶל יי' אלהינו בטחנו (ישע' לו ז). אני אליך אבטח (תהל' נו ד). — ועם לְךָ אחרי הפעל: ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע' לו ט). עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ (מ"ב יח כא). — ובטח סתם, ובלי ב ועל אחריו, היה בלי יראה ופחד, דאגה, sicher sein; être tranquille; be secure: מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישע' לו ד). נסו זאין רדף רשע וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח א). יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג). שקט ובטח ואין מכלים דבר (שופט' יח ז). עם בטח (שם י). חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי יד יו).

— הפ', הבטיח, הבטחת, יבטח, מבטיחי, — א) הבטיח את פלוני על דבר, עשה שיבטח: ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי' לאמר הצל יצילנו יי' לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור (ישע' לו יה). ואתה הבטחת את העם הזה על שקר (ירמ' כח יה). ויבטח אתכם על שקר (שם כט לא). כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל' כב י). — ב) *הבטיחו דבר, הבטיח לפלוני דבר, הבטיחו ש, — יעד לו דבר ואמר לו בפרוש שכך היה או שכך יהיה, versichern, versprechen; assurer, promettre; assure, promise: וכן מי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורים וכו' שוחטין עליהן (פסח' ח ו). ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (אבו' ד כב). כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי אברהם אביכם (מכי' בשלח ג). לא יצא הכהן לחוצה לארץ אפילו לישא אשה אלא אם כן הבטיחוהו תגרין שהקדימו זמנו של יריד (תוספ' ע"ז א ט). מכיון שהבטיחן המקום שהוא מכניסן לארץ כמו שהוא לשעה (ירוש' שבת יט יה.). גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ' יז.). הרי הן עשויין כמה שהבטיח הקב"ה לזקן (תנחו' נוב' לך לך). שהבטיחני הקב"ה שיעשרני (שם יז). — ונתפשט שמוש זה בספרות: אמור לרב שיבוא אלי והנני מבטיחו על ראשי שלא יקבל הזק (כיהכ"נ של רש"י בוירמייזא). ולא אבטיח להנבער מכל מושג וידיעה בלשון שיוכל ללמוד בספרי לבדו (בן זאב, הקד' תל"ע). אבטיחך ידידי כי המעשה לא טובה הזאת לא תקדיר את המעשים הטובים אשר עשה (מא"ג, ק"ס פח). ימים רבים השיאני ויבטיח לי כי יחוש לעזרתי (אגר' יל"ג א כ). ויבטיחני הרים וגבעות (שם קע). — ואמר בבתיו: כוכביך לי ממשלה יבטיחו ובני אבי אותי בשבי הדיחו (אסנת ג). — ג) *הבטיח את סחורתו בים וכדומה, שלם בעדה לחברה סכום קצוב שאם תאבד או תפסד תפרע לו החברה כל שויה, assekurieren; assurer; insure: מה שנהגו לתת למי שמבטיח סכנת הים באחריותו (תשב"ץ ג עד). והלא מעשים בכל יום בין הסוחרים שמבטיחים סחורה תוך הספינות ממקום למקום בכך וכך למאה (שו"ת דברי ריבות עא). שצוהו הבעל הבית שיבטיח את סחורותיו והבטיחם ואח"כ בהגעת הזמן שהיה לו לגבות מה שהבטיח הרויח לו הזמן ונשבר המבטיח (שו"ת תורת אמת ששון, ויניציה, קח). וכתב לראובן הנזכר שיבטיח נכסי שמעון בחמשה פרחים באניה הנז' והבטיח והאניה נשברה והגיע זמן הפרעון שיפרע המבטיח (שו"ת מהרש"ך, ח"ב מו). פקיד אחד שהיו שולחים לו סחורות ראובן ושמעון באנקונה דרך אניה בלב ים וכתבו לו סדר להבטיח סחורות ראובן והפקיד טעה והבטיח סחורות שמעון וכו' (שם קנט).

— הפ' *הבטח, הוב׳, — הוא הבטח, הבטח לו, שהבטיחו אותו, שיוכל לבטח: כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלשה פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ברכ' ד:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב' מג:). אמר להם (נחום איש גם זו לבניו) בניי פנו את הכלים ואח"כ פנו את מיטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל (תעני' כא.).

והנה החטא היה בבטוא ו לא במכה (רלב"ג במד' כת).

**בטוח**, בטח, לנק' בטוחה, מ"ר בטוחים, בטוחות, עם ב ועם על אחריו,— א) מי שאינו ירא ומאמין אמונה שלמה בחברו, vertrauensvoll;confiant;trusting: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח (ישע' כו ג). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי' (תהל' קיב ז). וכך היתה (האשה החכמה) בטוחה בעצמה שהיא נותנה ראשו ליואב (תנחו' כוכל, וילח יכ). — ואמר המשורר: אשר נתן לשבוי בין ודע, ושת חכמה והשכל בטוחות, ילמד הנפשות הנכאות, ביום צרה היותם בו בטוחות (רמב"ע, תרשיש ט). — בטוח אני ש, ר"ל אין לי ספק בדבר שכן יהיה, sicher sein; être sûr; be sure: בטוח אני שאי את יוצא מן הזיקנה עד שתורה הוראות בישראל (ירוש' נזי' ד נג ג). שכל מי שיגע בה (בהתורה) בטוח שגוזר ואחרים מקיימין (מד"ר ויקר' לח). הדברים שאינו בטוח שלא יכשל בהם (חו"ה ג ד). — ובטוח על דבר: ר"ש בן חלפתא שהיה בטוח על כוחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד"ר דכר' ט). הצדיקים בטוחים על בוראם (תנח' כוכל, מקץ ג). שהעכו"ם בטוח עליו ונתן לו מעות על מכר גופו (תוספות קידו' יו.). — ב) אדם בטוח, שבני אדם בוטחים בו, דבר בטוח, שאין מקום לחשש שמא יאבד וכדומה: ומכרם ראובן כפי כתבו לאדם בטוח וכו' (בו"ת לחס כב לד). בתנאי שיתן לו ערב בטוח ולא נזכר משכון (שם). כי פעמים יש חוב גדול שאינו שוה דמי כלו ואף לא דמי חציו הכל לפי מה שהוא בטוח (מרדכי כ"ק נה). אין מחיר בטוח לשטרותיהם (קרית ספר, מח"ג ח).

***בטוחות**, — עי' בטחות.

***בטוי**, ש"ז, — שה"פ מן בטה במשק' הכבד: אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי שפתים (הור' ב ה). שבועה שאוכל ככר זו שבועה שלא אוכלנה הראשונה שבועת בטוי והשנייה שבועת שוא אכלה עבר על שבועת שוא לא אכלה עבר על שבועת בטוי (שבוע' ג ט). ועל חטא שחטאנו לפניך בבטוי שפתים (תפי' יוה"כ). — וביטוי האותיות: הכתב והביטוי בענינו ובמשפטו (דקס"ע ג). ניב הגרון ובטוי שפתים נחלק על שמנה (תבו' לוגה עח). שחלפו ביטוייו ונשוו טעמיו (שם קקכ). שביטוייהם מתחלפין וטעמיהן שוין (שם).

***בטול**, ש"ז, מ"ר בטולים, — א) שה"פ מן בטל: ביטול בית המדרש (שבת יו ח), ר"ל בלבול והפרעת הלמוד. מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום (תוספתא פאה ח ו). ר"י הנשיא אומר (בנים מתים) בעון ביטול תורה (שבת לכ:), ר"ל שאינם לומדים תורה. בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שם). פעמים שביטולה של תורה זה יסודה (מנח' לט:). אין ביטול רשות מחצר לחצר (עירו' סו:), ר"ל החלטת אדם שאין לו רשות. המשתחוה לבית יש לו ביטול (ירוש' ע"ז ג מג:), ר"ל החלטה שהוא אפס ואין. אמנם אופני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו הם חלוקים (מו"נ ח עח).

א.**בטח**[1]) ממנו בטח, א.בטח, בטחה, בטח, בטחון, מבטח, *בטוחות.

**בטח**, פ"ע, כהפס' בטח, בטחת, בטחת, לנק' בטחה, בטחה, בטחנו, בטחנו, עת' יבטח, לווי' בטח, בינ' בטח, בוטח, בטחה, — בטח בפלוני ועל פלוני ובדבר פלוני ועל דבר פלוני, סמך עליו, ולא היה לו חשש ודאגה בדבר, וחשב כי בשביל האיש ההוא או הדבר ההוא לא תשיגהו שום רעה ושום צרה, vertrauen; se confier; to confide: ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופ' ט כו-כז). הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל ואת יי' לא דרשו (ישע' לא א). הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון (עמו' ו א). הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים וכו' כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו (ישע' לו ו). אל ישיאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לא מרלא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (שם לז י). חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן (דבר' כח נב). בוטח בעשרו הוא יפול (משלי יא כח). בוטח בלבו הוא כסיל (שם כח כו). הבת השובבה הבטחה באצרתיה (ירמ' מט ד). כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק' ב יח). והוא בטח על צדקתו ועשה עול (יחזק' לג יג). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). ביי' אלהי ישראל בטח (מ"ב יח ה). ביי' לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (צפנ' ג ב). ואג.

---

[1]) אין לשרש זה במשמעה שיש לו בעברית דמיון בערבי'

כ ה). ואמנם הגבוליי והוא הבחרנ יי אין ראו שיונע כי הוא יסור בסור הקדחת (שם ג ד ד ה). והמקרים הבחרניים מהם מה שיהיה בסבת השתלת החומר וכו' (קנוני גלינוס, כבתרגן, כ"י פריז ג).

*בָּחַשׁ[1], פ"י, עת' יִבְחַשׁ, — הניע והגים בהכף בתוך הקדרה, umrühren; remuer; to stire: ושוין שבוחשין[2] את השתות בשבת (ברכ' לח.).

—פע', *בִּחֵשׁ: ותבשל הכל על אש נחה עד שיתעבה וכו' ויבוחש הכל עד שישוב גוף אחד (מ' אלדכי, ס"א ד).

# בטא[3], ממנו בִּטֵּא, *בִּטּוּא, מִבְטָא.

**בִּטֵּא**, פ"י, בִּטֵּאתִי, אֲבַטֵּא, עפי"ר עם שפה, בִּטֵּא בשפתיו, — הוציא מפיו דבר ולא שקל בדעתו, unbesonnen reden; parler sans réflechir; talk inconsideratly: נפש כי תשבע לְבַטֵּא[4] בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יְבַטֵּא האדם בשבעה ונעלם ממנו (ויקר' ה ד). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו וַיְבַטֵּא בשפתיו (תהל' קו לב-לג). — ופשט השמוש בו במשמ' הוצאת מלים בכלי הדבור, aussprechen; prononcer; pronounce: דע כי בגד כפת יבטאו בהם העבריים על שני דרכים האחד דגוש והשני רפה (ראב"ע, דקד' כ"י תיוג). כי האות הנע שיבטא האדם בו מאחד מהשבע תנועות וכו' והנח השוכן הוא שלא יבטא המדבר באחת מאלה השבע תנועות (שם). אם היה אחד מהשברים שיוכל לבטא בהם והאחרים שלא יוכל לבטא בהם (הנ"ל, ספר המספר, שער השברים). שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה (רמב"ן שמו' ד יב). כי האדם יבטא וידבר באותיות אשר ירצה בקולות מזולת שיתבונן בבטאו אות ואות איך יניע כלי הדבור (רלב"ג, מלח' ה' ג ד).

— קל *בָּטָא, כינו' בֹּטֵא, — כמו בִּטֵּא: כבוד וקלון ביד בוטא ולשון אדם מפלתו (כ"ס גני' ה יג). — ואמר הפיט: נשמת אסירי התקוה בוטאים תהלות פני אל תאמצך צור הנדרש לכל שואל (נשמ' שבטי ישורון, קונט' הפיוט' סו).

— פע', *בֻּטָּא: והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו (ראב"ע שמות כ א). איך יגיע כלי הדבור בדרך שיבוטאו אות אות מהם כראוי (רלב"ג מלחמ' ה' ג ד).

*בִּטְבֵּט[1], אינו נהוג אלא בנתפ'.

— נתפ', *נִתְבַּטְבֵּט, — נפח וצבה, anschwellen, enfler; to swell: למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבטת עליו כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שמתבטבטת[2] עליו (מד"ר שמות לא).

*בִּטְבּוּט[3], ש"ז, — כמו בִּצְבּוּץ: והעקל של נצרים ושל בטבוט[4] ושל עץ ושל שיפה (ירוש' ע"ז מה:).

# בטה, ממנו בָּטָה, *בִּטּוּי.

**בָּטָה**[5], פ"י, עבר, בָּטִיתִי[6], אֶבְטֶה, יִבְטֶה, בְּטֵה, בְּטִי, — כמו בִּטֵּא: יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא (משלי יב יח). כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (עירו' סד:). — ואמר הפיטן: ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המולה בוטים רן בחיך וגרון לך יי' הגדולה (אופן שבת א' אחר פסח). יועצי מרמה וכזב מלחשים כמדקרות חרב בוטים מנקשים (א' שבוע', אמרי כזב). — ומצוי השמוש בו בהספרות: כל אחד מהם בוטה כחפצו ומדבר כרצונו (הקד' הרקמה). שלא הוציאה השבועה מפיה ולא בטתה בשפתיה (שו"ת שמש לדקה, יו"ד ט). מנשה אינו טוען שבטתה סרת השבועה בפיה (שם). נאמנת לומר אין זה כתיבת ידי מגו דיכולה לומר כתבתי אבל לא בטיתי (שם).

*בִּטּוּא, ש"ז, — שה"פ מן בִּטֵּא: והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו

---

[1]) בארמ' בְּחַשׁ, ר"ל בקש וחפש והגים: בחשן קדרא (גיט' מה.). אדלא אבדנא בחשנא (שב' קנג.). ובערב' בחת' a) כמו בקש. — [2]) ופרש רש"י מגיסין בכף לערבו יפה במימיו.

[3]) לא מצאו חכמים חבר לו בערב'.

[4]) ת"א: לפרשא בספון לכל דיפרש אינשא. ורסע"ג תרגם בלפץ' שפתיה, מא ילפץ' אלאנסאן, והוא בערב' לפט' b).

a) بحث b) لفظ

---

[1]) לא נתברר מקורו, ואין דמיון לו בשאר הלשונות האחיות במשמעה זו. — [2]) בנוסח' מתבעט, אבל בתנחו' הובא מאמר זה בעצמו ושם הגרסה מתבטבטת.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' בצבוץ.—[4]) כך הגרסה פה ובתוספתא (טהר' יא) בצבץ, ובגמ' (ניד' עת.) בצבוץ.

[5]) כבר הזכיר ריב"ג במשתלחק כי יש סוברים שהעקר הוא בטא באלף וכתוב ה בסוף במקום האלף. — [6]) ריב"ג שם.

דיו על כתב סופר אשר כל לב בחרו, והדבר כמפי אל למען בבור[1]) הבין והשכל בְּחָרוֹ[2]) (רמכ"ע, תרפים י).

**בַּחֲרָאן**[3]), ־רָן, מ"ר בַּחֲרָנִים, — שנוי עקרי במעמד המחלה, שאחריו עפי"ר תהפך המחלה לטובה או לרעה, Krisis ; crise ; crisis : וכשיובן פעולתו (של הטבע) בחלאים ובימים אשר הם מנין נפרד הנקרא בלשון קדר בחראן ור"ל שבימים ההם יתהפך ענין החולה לטוב או לרע (רתב"ע, ספר העצמים). מאמר כללי באותות הבחראן, הבחראן יקדימהו בהיות נפילתו בלילה ביום ואם יהיה נפילתו ביום בלילה ענינים ודברים הם אותות לו כמו הצער והמצוק וגעש ושיעול וערבוב שכל וכאב ראש (קאנון ד ב ג ג). מות החולים תהיה על אחד מד' פנים אם שיבוא לחולה בחראן רע שלם ברגע וימות ביום ההוא וכו' ולפעמים ימות החולה פתאם בלי בחראן כלל (פרקי משה ג). ידוע הוא שהמות הזה פתאום בלתי בחראן אי אפשר שיהיה בעת ירידת החולה וכו' אותם שימותו מבלי בחראן הנה ביום העונה תהיה המות (שם). והנה מה שיהיה ענינה כן מן הקדחת הנה הבחרן שלהם יהיה בהרקה ומה שיהיה מן הקדחת דקה רקיקה דומה לאש הנה דרכם שתארך והבחרן שלה יהיה ברוב המורסות (שם י). וכל בחראן יבוא בעמידת החולי (שם יח). שאנחנו נמצא יציאתו (של הדם) כשיהיה ביום בחראן הוא מורה על כח פעולת הטבע (ר"א תסלחי, תרג' ספר יסודות לר"י יצחק). מיני הבחראן ששה האחד השנוי שיהיה פתאום אל הבריאות ויקרא בחראן טוב והב' השנוי שיהיה פתאום אל המות ויקרא בחראן קשה וכו' (קבוצי גלינוס, כבחראן, כ"י פריז). והבחראן הוא שנוי המהיר החד אשר יחודש בחולי אם לחיים אם למות וכו' ושם הבחראן נגזר מלשון היונים והסוריאנים משם המשפט אשר ישפטו בו השופטים כפי מה שקדם להם (שם, בימי הבחראן). כל מוקדת קדחת חדה תכלה קדחתו בבחראן (מלאכת הגיון ב ד). — ומ"ר: בגבולים הנקראים בחראנים אם תבוא הרקיקה ביום הראשון דבר רקיק בלתי מבושל הנה יפול שנתבשל ברביעי ויהיה הגבול בשביעי (קאנון ג י ד ט). כמו שיקרה בקדחת עד שיתדבק בעונותיהם ובחראניהם (שם ג יא א ב). והסגולה היותר מיוחדה בקדחות השורפות שיצאו בחראנים שלה ברעיפת הדם מהנחירים (פרקי משה י). והבחראנים יבואו בזמן הגעת החליים ותכליתם (קבוצי גלינוס, כבחראן, כ"י פריז).

**בַּחֲרוּת**, ש"נ, — כמו בְּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, הזמן שהאדם בחור, Jugend; jeunesse ; youth : ימי זקנותו יפים מימי בהרותו (תד"א יח). המשילוך ברב חזיונות הנך אחד בכל דמיונות, ויחזו בך זקנה ובחרות ושער ראשך בשיבה ושחרות (שה"כ, אנעים). לא יחולו זקנה ובחרות עליך גם שיבה ושחרות (שה"י ג). —ואמר המשורר: הכרתי אותה ואבותיה וארץ מגוריה ושמעתי אותה בבחרותיה סופדת על אבדן ימי נעוריה (עמנואל מחב' יו). עובר עמד נא מעט מזער וקרא כתבי זה בציוני, דע כי במחשבתי בַּבַּחֲרוּתִי כמעט עלי עבים אשו קני (עמנ' פרנס', מתק שפת'). נטו ימי בַּחֲרוּת ופנו ערף (שם).

**בַּחֲרִי**, ־רִיי, ת"ז, לנק' בַּחֲרִיִּית, — כמו בְּחִירִי: החכם עיניו בראשו ולו ראוי החריצות וההשתדלות אחר שהוא בחריי ואין ראוי להתעצל בדברים הקדושים (לכוז הכוזר, ויסלת). כי לא ישובח האדם או יגונה על הדבר המוכרח אבל הדבר שהוא בחריי אליו מכל וכל (רפא' מגורלי, מרפא לנפש). שאהבת השם ית' אל ישראל אינו כאהבת ההדמות ולא באהבת הטבעית אבל אהבה בחריית נמשכה אל רצון האוהב בלבד בלי שום טעם (שם). כי הפעולות הבחריות בבחירה גמורה הן הנה שיפול בהן החריצות ושעליהן ישובח האדם או יגונה (שם).

א. **בַּחֲרָן**, — מי שטבעו לבחר, — נהוג בדבור העברי בא"י.

**בַּחְרָן**, עי' בחראן.

**בַּחֲרָנוּת**, — סגולת מי שטבעו לבחר, נהוג בין מדברי עברית בא"י.

**בַּחֲרָנִי**, ת"ז, — של הבחראן, מטבע הבחראן: וכאב הראש הבחרני כלומר הגבוליי (קאנון ג א

[1]) כך בנדפס, וצ"ל בבוז. — [2]) ונרשם בצדו: בחרתיך בכור עוני.

[3]) בערב' בֻּחְרַאן a), יום בֻּחְרַאן. והנה הבלשנים הערבים גוזרים מלה זו מן המלה באחור b) והוא חוק החום בחדש תמוז, וי"א שהוא מן המשמעה השניה על באתור, והוא הלבנה, מפני הפעולה שיחסו להלבנה של מהלך המחלה. ועי' בפנים לקמן במשל המובא מקבוצי גלינוס, עוד דעת מי שגזרו מלשון יונית.

a) بحران b) باحور

יי' הוא הקדוש (שם ז). במקום אשר יבחר יי' (שם יב יד). הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם (ישע' מא כד).—ובחית פתוחה גם בהפסק קטן: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (דברי' כג יז).—ובחית קמוצה בסו"פ ובאתנח: אל המקום אשר יבחר(יהוש' ט כז). בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת (דבר' לא יא). המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו (ישע' מ כ). מי זה האיש ירא יי' יורנו בדרך יבחר (תהל' כה יב).—ועם ו"ק: שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות וכו' (דבר' יו יז).— ועם ו ההפוך: ויבחר משה אנשי חיל (שמות יח כה). ויבחר את שבט יהודה (תהל' עח סח). ויבחר בזרעו אחריו (דבר' ד לז). ויבחר בשלמה בני (דהי"א כח ה). ותבחר מחנק נפשי (איוב ז יה).— ומקור: חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישעי' ז יה).—וככנ': כה אמר יי' אלהים ביום בחרי [1]) בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב (יחזק' כ ה). ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע' מא ט). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (שם נח ה). למען יי' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך (שם מט ז).— ובחר מן דבר, ר"ל מחלק הדבר ההוא: ויבחר מכל בחרי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט). ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש"א ב כח).— ובחר בפלוני מאלמוני, ר"ל שפלוני יותר רצוי לו מאלמוני: לפני יי' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' (ש"ב ו כא). כי על זה בחרת מעני (איוב לו כא).—ובחר בדבר יותר מדבר: ולא אתה הוא שבחרת ביסורים יותר מן העניות (תנח' מקפ').— ובחר לו עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' לעבד אותו (יהוש' כד כב). וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם (ש"א ח יח). בחר לנו אנשים וצא הלחם (שמות יז ט). שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם (ש"ב כד יב). בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש' כד יה). ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וכו' בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה (מ"א יח כג-כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יז מ). ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראש' יג יא). משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב (איוב לד ד).—ויאמר גם בחר לפלוני במקום את פלוני או כפלוני: הלוא ידעתי כי בחר[1]) אתה לבן ישי לבשתך (ש"א כ ל), ר"ל כבן ישי. — בחר דבר על פלוני, בחר ורצה להטיל את הדבר על פלוני: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך (ש"ב יט לט).

— נפע', נבחר, — שבחרו בו, נבחר דבר פלוני לפלוני מדבר פלוני, ר"ל הוא רוצה בו יותר: ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת(ירמ' ח ג).—וכינ': נבחר כמו תה"פ, שראוי לבחר בו שהכל בחרים בו, טוב מאד, besser, lieber; mieux plus agréable; better, more agreable: קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (משלי יו יו) נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א).— נבחר לו דבר פלוני, הדבר יותר נעים לו: עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח (משלי כא ג). — וכמ תאר, עי' נבחר.

— פע', בחר, — כמו נבחר: כי מי אשר יבחר[2]) אל כל החיים יש בטחון (קהל' ט ד).

— פע', *בחר, — כמו קל: בזמן שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה והמעשה שהיה קהה הייתי שואלו ומבחרו[3]) (פסיק' רבתי, לג).

— הפע', *הבחיר: זה הקב"ה שהבחיר לשונו למשה (פסיק' דר"כ, סקלים).

— הפע', *מבחר, מוב-, — כמו נבחר, היותר טוב: לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזית שמן שאינן מן המובחר (ביכו' א ג). מובחר דוחה אין מובחר מן המובחר דוחה (ירוש' פסח ו לג:). מובחר שבבהמות שור מובחר שבעופות תרנגולת (ב"מ פו:). מצוה מן המובחר (ב"ק פח:). וקן חכם מובחר מן הבחור (רש"י אב' ד כ).

— התפ' *התבחר: ויאמר להם בחרו עוד מן האלף מאה ויתבחרו ויוסף עוד לאמר התבחרו מן המאה שבעה ויתבחרו מן המאה ז' חכמים (משלי סנדאבר).

ב. בחר[4]), — כמו בחן: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[5]) בכור עני (ישע' מח י). ואמר — המשורר בהשתמשו בלשון נופל על לשון: כמור על הכפור הבט

— [1]) עי' בהערה לאני בדבר טיבו של קמץ בית בחרי וקייאתו. — [1]) השבעים קראו חבר במקום בחר. — [2]) כך הכתיב, והקר יחבר. — [3]) כך הגרסה **בהספרים**, ובילקוט ומבארו, ואי"ש **הגיה** ומבהרו, מלשון בהירות. [4]) כמו בארמ'. — [5]) בהרבה כ"י בחנתיך (K.).—

**בַּחַן**[1], ש"ז, — א) מבצר, kl. Festung; fort; castle : הנני יסד בציון אבן אבן בֹּחַן[2] פנת יקרת (ישע' כח יו). — ב) כמו בחינה, מבחן : לכן ספק אל ירך כי בֹחַן[3] ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה (יחזק' כא יז-יח). ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבוא עליו עם שאר ה ב ח ן (רש"י שם). כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכו' ומה יהיה זה ה ב ו ח ן אם גם שבט בני תמאס לכרתו וכו' מה יהיה ה ב ו ח ן הזה (רד"ק שם). כשר ציר תחן לוט באושי צחן להמתיק מר למחן לבל לקוט בְּבֹחַן (ר"א קליר, קרוב' לפור', אזרח כט). אנשים הם בעת בֹּחַן כנשים בלב הותל ומועצות חסרות (ר"י הלוי, התמיר כזקוניס). וחלתי ואירא בעד מחן זעק לחוות לחוקר ב ב ו ח ן חסר חסד ויתור צחן חן איך אמצא בתחן (סליח' יום א, אין מי). — והשתמשו באֶבֶן בֹּחַן לשם האבן שבוחנים בו המתכיות : כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן ב ו ח ן ומראים הרושם הנשאר באבן להודיע מה טובו ומה יפיו (ר"מ אלשיך, איוב כג י). — ג) *כלי מכלי הרופאים לבדק בו את הפצע, Sonde : לפעמים יהיה השבר הפנימי (בהגלגלת) רב או עצום ולא יהיה על העור שסוע או שיהיה השסוע מועט ואז יצטרך בהכרת שיודע הענין ב ב ו ח ן אשר תתפש בו השבר (קאנון ד ה ג א). ויש מן האומנים שיוציא המקדח ויכנים בו זנב ה ב ו ח ן הנקרא אלמה והוא אלקאליל עד פגישת הנקב להכין אל הקצה החד מן ה ב ו ח ן וכו' ואחר תתמיד ה ב ו ח ן זמן ארוך וכו' ואם המים ישובו בימים אשר יתעסק ברפואתם תחזיר ה ב ו ח ן בנקב ההוא בעצמו (שם ג ד ט).

**בַּחַן**[4], ש"ז, — מגדל על המבצר, Wartturm; donjon, watch-tower : כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל וָבַחַן[5] היה בעד מערות עד עולם (ישע' לב יד).

***בַּחֲנוּת**, ש"נ, — כמו בחינה : ואחר כן חשוב ב ח נ ו ה הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם (חו"ה הבחינה ה).

**בחר**[1], ממנו בָּחַר, בָּחוּר, *בַּחוּרָה, בַּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, בָּחִיר, *בְּחִירָה, *בַּחֲרוּת, מִבְחוֹר, מִבְחָר.

**בָּחַר**, פ"י, עתי' אֶבְחַר, יִבְחַר, כהפס' -חָר, צווי בְּחַר, מקור בָּחוֹר, ככנ' בָּחֳרִי, — הוציא ולקח אחד מתוך רבים, לקח אחד שמצא יותר חן בעיניו, שהוא היותר טוב, choose ; choisir ; wählen, auswählen : וישמש עם פעול ועפי"ר עם בְּ : ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בָּחַר יי' והעם הזה וכל איש ישראל לא[2] אהיה ואתו אשב (ש"ב יו יח). העיר אשר בָּחַר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל (מ"א יד כא). הראיתם אשר בָּחַר בו יי' כי אין כמהו בכל העם (ש"א י כד). כי ירחם יי' את יעקב ובָחַר עוד בישראל והניחם על אדמתם (ישעי' יד א). שתי המשפחות אשר בָּחַר יי' בהם וימאסם (ירמי' לג כד). למען דוד עבדי אשר בָּחַרְתִּי אתו (מ"א יא לד). אתם עדי נאם יי' ועבדי אשר בָּחָרְתִּי למען תדעו ותאמינו לי (ישעי' מג י). ועבדך בתוך עמך אשר בָּחָרְתָּ עם רב (מ"א ג ח). והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בָּחַרְתָּ בה (שם ח מד). אשר בָּחַרְתָּ באברם והוצאתו מאור כשדים (נחמ' ט ז). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובָחַרְתָּ בחיים (דבר' ל יט). ויקחו להם נשים מכל אשר בָּחָרוּ (ברא' ו ב). כי שנאו דעת ויראת יי' לא בָחָרוּ (משלי א כט). גם המה בָּחֲרוּ בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישע' סו ג). לסריסים אשר ישמרו את שבתתי ובָחֲרוּ באשר חפצתי (שם נו ד). הנה המלך אשר בְּחַרְתֶּם אשר שאלתם (ש"א יב יג). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בְּחַרְתֶּם (ישע' א כט). לכו וזעקו אל האלהים אשר בְּחַרְתֶּם בם (שופט' י יד). ובאשר לא חפצתי בְּחַרְתֶּם (ישע' סה יב). והיה האיש אשר אֶבְחַר בו מטהו יפרח (במד' יז כ). אֶבְחַר דרכם ואשב ראש (איוב כט כה). — ובהוס' ה בסוף : אֶבְחֲרָה נא שנים עשר אלף איש (ש"ב יז א). אֶבְחֲרָה דברי עמו (איוב ט יד). אל תקנא באיש חמס ואל תִּבְחַר בכל דרכיו (משלי ג לא). כי יאלף עונך פיך ותִבְחַר לשון ערומים (איוב טו ה). יִבְחַר אלהים חדשים אז לחם שערים (שופט' ה ח). ואת אשר יִבְחַר בו יקריב אליו (במד' טז ה). והיה האיש אשר יִבְחַר

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו. —[2]) תרגם רסע"ג חג'ר צנאם. ריב"ג פרש ארמון ומגדל. ובמשמעה זו פרש גם רש"י ורד"ק, כמו ב ח ן שלקמן, עי"ש. —[3]) נתקשו כל המפרש' בפרוש מלה זו, ואמרו קצתם שהוא פֻּעַל, אעפ"י שהוא מלעיל. ואחרים פרשוהו בענין שֵׁם, כמו בחינה. אבל כל זה קשה, ובאמת כל הפסוק לקוי.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י ומטמורגא, שר"ל אוצר. אך רסע"ג תרגם צנאם בערב' וכן כל המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וכן נזכר בנחמי' פעמים אחרות מגדל היוצא אצל עפל.

[1]) בארמ' וסור' ב ח ר. בערב' נחב a).

[2]) הקריא לו.

a) شعب

(ירמ' יא כ). אני יי' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (שם יז י). ויי' צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב (שם כ יב). ותדע ובחנת את דרכם (שם ו כז). יי' צדיק יבחן (תהל' יא ה). עפעפיו יבחנו בני אדם (שם שם ד).—וככנ': הנני צורפם ובחנתים (ירמ' ט ו). כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל' סו י). בחנני כזהב אצא (איוב כג י). ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (שם ז יח). חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי (תהל' קלט כג).—ובחן את הדבר: בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד' חלקים (פי' המשניות להרמב"ם, אבות א יז). בכל עת שאשמע דבריו אני בוחן אותם ואם אמצא מזה החלק הרביעי אדבר בם (שם). כן האדם השלם צריך לו שיזכור מדותיו תמיד וישקול פעולותיו ויבחן תכונות נפשו יום יום (ח' פרק' להרמב"ם ד). — ובחן בדבר, עשה בחינה ע"י הדבר לראות מה יהיה: ועדיין לא ברור הדבר לו שהוא (יוסף) חי ועוד הלך ובחן באלומות וכו' וכשהזכיר להן את יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף (מס' סופר' כא ט).—ובמשמ' *ברר על ידי בחינה: ודע שחכמי התכונה בחנו לירח שלש תנועות (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ב). מלקות הלבנה בחנו תנועת הלבנה מקבוץ לקבוץ (שם ג).— ו*בחן אותו בלמודים, בדק אם יודע מה שלמד, מה צריך לדעת. — ובמשמעת נסה אם יוכל לעשות דבר מהדברים, versuchen, éprouver, tenter; tempt: גם בחנו אלהים וימלטו (מלא' ג טו). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (שם שם י). למי הוא בוחן ה' צדיק יבחן ולמה אינו בוחן את הרשעים וכו' במה הוא בוחן הצדיקים (תנח' בוב' שמות י). — ובמשמעת הבדיל בין טוב לרע וכדו', unterscheiden; distinguer; distinguish: הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (איוב יב יא).

— נפע', נבחן, עתי' יבחן, יבחנו, יבחנו—שבחנו אותו: בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה וכו' ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (ברא' מב טו-טז). אבי יבחן איוב עד נצח (איוב לד לו). דוד נבחן במרעה וכו' עמוס נבחן במרעה וכו' אף משה נבחן במרעה (תנחו' בוב' שמות י). ע"י שהבריות מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב ואם רע (רש"י משלי כז כא). — ו*נבחן בלמודים, נבדק אם יודע הוא מה שלמד: המלמד דתלמוד תורה לא יתחיל עם איזה תלמיד גמרה זולת שיבחן שלשה שבועות ע"י שלשה המפקחים (פנק' קראקא שנת שלח, הוצה"ס ז, דף 582).

— פע' *בחן, — כמו קל: מינוהו ב"ד (את האפוטרופוס) לא ישבע שבית דין מבחנין אותו (ירוש' ב"ק ד ד:). הם שלא בחנו אם לנצח אם להנצח ובאחרונה שבחנו הסכימו (יומ' עג:).

— הפע', *הבחין, — הפריש והבדיל, unterscheiden, distinguer; distinguish: משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי', מסכ' דפסחא יא). שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם (ברכ' ט:). ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה (שם ס:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור וכו' זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (שם סג:). להבחין בין בגדו לבגדי אשתו (שבת יב.). להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (יבמ' מב.). א"ר טרפון אקפח את בניי אם לא שמעתי להבחין הפרש בין קבלה לזריקה (זבח' יג.). ואיזו היא קטנה יודעת לשמור את גיטה וכו' כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר (גיט' סד:).—ועם כנו' *הבחינני: מזולתי הבינני ובין טוב לרע הבחינני (מוס' נלה, מיות' לרמב"ם), ר"ל נתן לי הדעת להבחין. — ו*הבחין בדבר, התבונן ובדק וחקר: משל לאחד פרגמטוט שהיה לו אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במניינם שלא היה מוציאם במנין (תנחומא במדבר כג). אבינה באנוש אבחינה יצירתו ולא מצאתי בה חסרון רק את המות הזה (כתי"ע ג).

— הָפע' — *הָבחן, הוּב-,— כמו נבחן: ואמונת החדוש ודבור השם עם הנביאים הם באים כנגד המושכל והמתקת מי מרה כנגד המורגש ומי סוטה כנגד המובחן (יסוד' המשכיל, לדוד בן בילא). כלומר שהובחן ונוסה במרדו (אמרי בינה על משלי לר' זרחי' יח).

— נתפ', *נתבחן, נחלק לבחינות מתחלפות: שעם היות שהספירות משתלשלות זו מזו ונכללות זו מזו עכ"ז אין האלוה מתבחן לספי' ונאמר עצמות ונשמה שבכתר עלולה מא"ס (ר"מ קורדובירו, אילימה רבתי, עין כל, א יח). שהאגוז מתבחן לבמה בחינות בעצמה מתוכה אל תוכה (שם, עין כותי, תמר ו, כו). שלא יקשה עלינו למה ההנהגה תתבחן בג' אלו ולא תהיה בד' עם הבינה (שם, עין כל, תמר ב יט).

בטן לארץ נשחלת (כלית' יוס ה, הס עוניגו). — ואמר המליץ: ויהיה בוחל בקניני העולם הזה ומואס את כל עושרו והונו (הגיון הנפש לבר חייה לז:). ויתנחם אבנר וביגונות בחל (ספ' המוס' לר"ז הלג'אהרי). ויהי כראותי כי הזמן בוחל ואין בי כח לעמוד לפני חומות וחיל נואשתי לקחת לי תשורה ועיני כלו מיחל (עוזה הככלי, תוכח' מוס' קז:). — והשתמשו גם בפָעול, ־בָּחוּל, הדבר בָּחוּל עליו: כי צער החולי נדבק בו מיום אשר הנפש בְחוּל עליו (מעכר יבק, לט).

*בֹּחַל[1]), ס"ז, — תאנה קרוב לבשולה, אחר היותה פגה, Feige bevor der Reife; la figue avant la maturité; fig for the ripening, — ובהשאלה כנוי לאשה בימי נעוריה: משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל (נדה ה ז). פגה מלמעלה לא הביאה סימנין מלמטה בוחל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה (תוספתא שס ו ד). פגה עודה תינוקת וכו' בוחל אלו ימי הנעורים (גמ' שס מז.).

*־בָּחַל, פ"ע, — מן בֹחַל, היתה התאנה בֹחַל: התאנים משיבחלו[2]) (נדה מז.).

— פע' בִּחֵל, כמו קל: הפגים משיזריחו אוכל בדם פתו בשדה ביחלו[3]) כונס לתוך ביתו (סבי' ד ז).

— הִפע' הִבְחִיל, — א) כמו בָּחַל, בִּחֵל: מאימת' הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו[4]) הענבים והאבשים משהבאישו (מעשר' א ב). — ב) פ"י, הבחיל את הפרי, עשה שיבחל, שיגע לידי בשולו, zum Reifen helfen; avancer la maturité; advance growth: כל דבר שהיה מבחיל[1]) א הפירי חייב משום זורע (ירוש' שבת ז י.). והעושה בתים וכל דבר שהוא להבחיל[1]) את הפירי (שס).

ב־בחל[2]), ממנו ב־בָּחַל, מְבֹחָל, *בִּחֵל.

ג־בָּחַל, קל אינו נהוג.

—פִּע',—בִּחֵל הדבר, בא במהרה, פתאם, קודם זמנו, eilig; hâtif; hurried נחלה מבחלת[3]) בראשונה ואחריתה לא תבֹרך (משלי כ כא).

— פִּע', *בִּחֵל, — מהר לבוא, בא לפני הזמן הרגיל, או אפילו ביחל[4]) אביב ובא (מכי' מסכ' דפסחא ג).

־בַּחַל, ס"ז, — רגש של געל ומאוס, Ekel; dégoût; disgust: מועד ומוכן לקיטור גחל, מתוקן ונסכן לתורת שחל, מאים ימאס היין בבחל מתקו לו רגבי נחל (רסב"ג, ה' מה אדס). הצילה שאונם מבחל הצגים להרגות מחל (לפה בכת, מוס' יוה"כ).

בחן[5]), ממנו בָּחַן, בֹּחַן, בַּחוּן, ואולי בַּחַן, *בְּחִינָה, ־מִבְחָן.

בָּחַן[6]), פ"י, עתי' יִבְחַן, הפס' יִבְחַן, צווי בְּחָן[7]), —בחן את הכסף, הזהב, ראה ונכה אם הוא טהור, אם אין בו סיגים, prüfen; essayer; prove: והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כִּבְחֹן את הזהב (זכר' יג ט). ואמר בן סירא: ככור בוחן[8]) מעשה לוטש כן שכר למצות לצים (לד כו). — ובהשאלה בָּחַן את האדם, את הלב, את הדבר, התבונן ובדק אותו לדעת מהותו או אם הוא כמו שהוא נראה למראית עין: ויי' צבאות שפט צדק בֹּחֵן כליות ולב

---

ממנו (לפחן הלערב) וזו משמעה מכונה היטב לפי הענין. ואין צרך ברמיון שהביא מילר (Mü. Liebespoesie der alt. Aeg.), ממצרית בִ-חנ-ר, הנלענ.

[1]) בערב' בַּלַח a) היא פרי התמר במדרגה השלישית לבשולו, כי בתחלה הוא טלע ואח"כ ח'לאל ואח"כ בלח ואח"כ בסר ואח"כ רטב ואח"כ תמר (לפחן הלערב). ובא"י הוא השם היותר רגיל להתמרים, כי כל אכילתם אותם הוא בהיותם בלח. ולא דבר תמוה הוא שבערב' משמש שם זה לתמרים ובעבר' לתאנים, כי כן גם בסר משמש בעבר' לענבים ובערב' לתמרים.

[2]) ואמרו שם בשם רבה בר בר חנה בשם רב: משילבין ראשיהן. — [3]) במשנה שבירוש' ביחילו, ואמרו גמ' שם (לה: וכמו"כ מעשר' מח.) מהו ביחילו רבי חייא ברב בא אמר חייתה. ועי' חות, חית. — [4]) במשנה שבירוש' משביהלו. — [1]) כך בדפו' ויניציה, ובדפו' קרואט' מבחיל, להבחיל.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונו' האחיות במשמ' זו, ועי' הערה להפעל. — [3]) כך הכתיב, והקרי מבהלת, ה במקום חת. ונמסר: חד מד' מלין כתי' ח' וקרי' ה', ופרשו רוב המפרשים במשמ' מה שבא לאדם במהירות ופתאמיות. — [4]) כך בערוך כ"י וכך במכי' בדפו' ליבורנו, ובנוסח' כי חל, וכן גם בהוצאת אי"ש וכן ויס.

[5]) בסורי' בחן, בחר, בערב' מחן a).

[6]) בערב' מַחַן b), בכל המשמעו' שמשמש בהן פעל בחן בעבר', לבחינת כסף וזהב, ובחינת הלך וכיוצא בזה. — [7]) קומ"ק קבע הצווי בחֹן, אך כבר הֶעיר נסטלה (Z A W XXVII,121) כי לפי העתיד אבחַן יבחַן צ"ל הצווי בְּחַן. — [8]) על הגליון רשום בֹיתן.

a) محن b) مَحَن

a) بَلَح

השגתי לנבול בקשת המות בדרך הטבע לא ב ב ח י ר ה בלתי רצון ולא ברצון בלתי ב ח י ר ה (יוסיפון פה). ואלו היה האדם מוכרח על פעולותיו היו בטול מצות התורה ואזהרותיה והיה הכל שקר גמור אחר שאין ב ח י ר ה לאדם במה שיעשה (ח' פרק' להרמב"ם ח). אלא שהרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות ל ב ח י ר ת ו שהוא מוכרח עליהם כזוג פלוני (שם). שיתחייב זה במציאות האדם ר"ל שיעשה ב ב ח י ר ת ו פעולות הטוב והרע כאשר ירצה (שם). לך לבדך נתנה הארץ ואין להם בתוכה ממשלה והכרת בכל מה שיש לו התלות גמור ב ב ח י ר ה (כתינת עולם טז). כי הוא לבדו נוצר ונברא במעלת הרצון ו ה ב ח י ר ה (ר"א הקרא', הקד' גן עדן). וזה בכח ה ב ח י ר ה הנתון בו ברצון אלהים (ספורנו, אור עמי' נפש).

·**בְּחִירִי**, בְּחִירִיִּים, שת"ז, לנקב' בְּחִירִית, בְּחִירִיּוֹת, — דבר שהוא בבחירה: ומצאנו עם זה פסוקים מעידים על היות האדם ב ח י ר י (ראב"ד, אמונה רמה מכוא), ר"ל שאינו מכרח במעשיו, אלא יוכל לעשות או לא לעשות הכל עפ"י רצונו הטוב, בלי כפיה מהחוץ. טבע האפשר בפעולות האדם ה ב ח י ר י ו ת שאין להם מכריח בשום פנים (כאור' ידעיה הפניני לא). פועל ב ח י ר י והוא הפועל כפי הרצון (מפעל' ה' ז א). יעקב ובניו ב ח י ר י ם היו בדבר ולא אנוסים (ר"י אברבנאל, זבח פסח, על הגדה). מעשה הבהמות טבעיים ומעשה האדם ב ח י ר י ם (המבקש לרש"ט פלקיירא). התנועה ה ב ח י ר י ת (שם). מצד תמונתו ועצמותו מטביע החפץ האלוקי ורצון ה ב ח י ר י במצולות ים (מכתב מיוחס להרמב"ם, חמדה גנוזה מב:). בעל בחירה ורצון בעשיית פועל מה מהפעלים ה ב ח י ר י י ם או להמנע ממנו (זכות אבות, מחב' יין לבנון 13). שהיה נמנע אצלם שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם אפשריים (אור עמים, ספורנו, ידיעה). ותכלית האדם והנכבד בו הוא עצם הנפש השכלית ה ב ח י ר י ת (שם, נפש). הפעל הנמשך ממנו הדומה אל הפועל ה ב ח י ר י (עקרי' ג כד). שתחבוש ותעצור מגמת פניהם ורצונם ה ב ח י ר י (אוהב משפט, כאור' לאיוב, מ יג). וכל הסיבות בין אלהיות והשגחיות בין מערכיות ב ח י ר י ו ת יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, ב' התחיות). שכל פעולה ב ח י ר י ת ראוי שתהיה או קיום מצוה או הכנה לקיום מצוה (רמח"ל, דרך תכמה יא.). שהאדם ב ח י ר י על תנועת גופו ומעשיו (ר"י מודינו, קול סכל ג). האשר פעל ב ח י ר י (פרוש ר"י סטנוב, ספר המדות לאריסטו, א ו).

·**בְּחִירִיּוּת**, ש"נ, — טבע מה שהוא ב ח י ר י: וכבר ידעת שהתנועה הגלגלית נפשית והיא באה בנפש בוחרת מחדשת ה ב ח י ר י ו ת על הדבקות (מורה המורה 7).

א·**בחל**[1], ממנו א. בָּחַל, *בַּחַל, *בָּחֵל, *בְּחִילוּת.

א·**בָּחַל**[2], פ"ע, בָּחֲלָה, יִבְחַל, — בחלה נפשו בדבר, נלאתה, כבד עליה הדבר, **be weary; être las de; müde sein:** ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה[3] בי (זכר' יא ז–ח). — ואמר הפיטן: מרוב פקדות ובהלה מחלחלת נקטה שחה נפשי לעפר ב ו ח ל ת סמכה

[1]) בערב' בלה a), עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' בַּלַח b), בַּלַּח ותַבַּלַּח, נלאה מִדָּבָר. — [3]) ת"י דנפשתהון קצת בפולחני. ונראה שבמשמעה זו היתה מלה זו מקבלת גם אצל חכמי התלמוד, שהביא: ראיה מפסוק זה להפעל ביחלו שפרשוהו ח י י ת ה, עי' חות, חַיַּת. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו בי. ע"כ. אך ריב"ג פרש כמו ת"י: כלומר קצה בי. ובגוף העברי הוסיף כלו' בעלה בי. ואמר בשרש בעל: ודע כי החת במלה וגם נפשם בחלה בי היא תמורת עין בעלתי בם והענין בהם אחד. ע"כ. ועי' לקמן בהערה לערך בעל פרוש ריב"ג לבעלתי בם. רש"י הלך בדרך התלמוד ודמה בחלה להשם בּחל, אלא שטעה בעצם משמעת שם זה, ואמר: ובחלה פי' רבותינו לשון גודל במס' נידה וכו' בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה. ע"כ. ופרש נפשם בחלה בי זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני. ע"כ. אבל בגמ' (נידה מז.) הוסיף אדם הקין בדבר נראה לו כגדול. ראב"ע: ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם. — וכבר כפר א' ג י ג ר במציאות שרש בחל במשמ' זו בעבר' וגזר כי היה כתוב פה ב ע ל ה כמו ואנכי בעלתי בם (ירמ' לא לב). ובחלה הוא תקון סופרים מפני הכבוד AWXVII,188 והסכים לזה בעקרו גם נלד' Urschr.270 אך מה הועילו הסופרים בתקונם אם שמעו הקוראים בבחלו המשמ' של בעלה? ומלבד זה, לשרש בחל יש לו על מה להשען, והוא, כמו שזכרתי כבר בהערה שלפני זו, השרש בלח בערב' שהוא משמש גם לענין מדרגה אחת ממדרגות בשול התמר, עי' לקמן הערה לבּחַל, וגם במשמ' נלאה מאיזה דבר, ומאן בדבר, כמו לו נלאה

a) بلح b) بَلَح

לאטם קלט). הבחורה מרת פלונית שנחקרה על הלכות שחיטה וכו' (שם). אך דפק הבחורים חזק משל הבחורות (מאיר אלדבי, ש"א ד). וזה יקרה לבחורות בהגיעם לבגר ואינן נבעלות (שם). שראה (מקובל אחד) בעיר פיזארו בחורה אחת שהיה בה רוח (ארי נוהם יז).

**בְּחוּרוֹת**, שמ"נ, — מעמד האדם בהיותו בָּחוּר: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בְּחוּרוֹתֶךָ (קהל' יא ט). — ואמר המשורר: התמיר בזקונים הבחורות ותחליף השחורות בצחורות (ר"י הלוי לר"ש הנגיד). יען בְּחוּרוֹתַי אשר עברו ימי נוער כמו מים כרגע נמאסו (רמב"ע, תרשיש ו). כי כל בחורותי אשר עברו כלם בקברות תאוה חניתי (ר"ע פר', מתק שפתים 82).

**בְּחוּרִים**, בְּחֻרָיו, — שמ"ז, כמו בְּחוּרוֹת: יהושע בן נון משרת משה מִבְּחֻרָיו (במד' יא כח).

***בְּחִילָה**, — שה"פ מן בחל.

***בְּחִילוּת**, ש"נ, — נטיה להקיא.

**בַּחִין**, — כמו בָּחוֹן עי"ש.

***בְּחִינָה**, ש"נ, מ"ר בְּחִינוֹת, — א) שה"פ מן בָּחַן: וישחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב אדם ספק (כוזרי א ח). והוא כי פנת הכל שאין בחינה במה שעליו המציאות (מו"נ א עא). דע כי ההקש בין הספקות וכו' אין הבחינה בו רב מספר הספקות (שם ב כג). בבחינת המשלשים אם הם אמתיים (אילים לר"י מקנדיא). — ב) לענין בדיקה וחפוש במוסריות: מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים (חו"ה, הבחינה א). נאמר כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם (שם ג). ובאלה הבחינות יתבאר גודל העון או קטנו (נופ' צופים, מסיר ליאון ב יא). בחינת עולם (שם הספר של ידעיה בדרשי). תקבץ בחינת ואמתת הנקראים למיניהם (בחינת עולם ב). תשלח עיני בחינתה (שם יד נא). ובזאת הבחינה בחון רוב המצוות תמצאן כלן שהן מלמדות ומרגילות (ח' פרקים להרמב"ם ד). — ג) יחס וסבה מדבר אל דבר, Hinsicht; rapport, considération; respect: ומזאת הבחינה קראם (הרמבם) עקרים ויסודות (ר"י אברבנאל, ראש אמנה כג). בעל ספר הכוזרי עשה הטענה הזאת גם כן בבחינת ישראל ולכבודו (מפעלות אלהים א ד). היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר מה (אמו"ר א א). אלא שלמה שלכל שנוי בחינות אם מצד הנושא והוא העתק המשתנה מתאר אל תאר ובבחינה הזאת הוא בשאר המאמרות (חסדאי קרשקש, אור ה' א ד). ולפי שהמחויב המציאות ממנו שהוא מחויב בבחינת עצמו וממנו שהוא מחויב בבחינת סבתו ואפשר בבחינת עצמו (שם א ג). כי אין למערכה שום טבע ומבוא בדברים אפילו על הבחינה השנית כל שכן על הבחינה הראשונה (דרך אמונה, אבר' ביבאגו ג). כי חיוב עבוד את קונו הוא משתי בחינות וכו' ועל כן על הבחינה האחת אמר האנוש מאלוה וכו' יצדק ועל הבחינה השנית אמר אם מעושהו יטהר גבר (ר"מ אלשיך, איוב ד יז). מצד היותו חלק מן הכלל לא בבחינת הפרט מצד עצמו (העקרים א טו). כי אלו אינם אלא בחינות שכליות לא ענינים נבדלים (שם ב יג). והסוד הוא כי הקטן הוא לעולם בבחינת דין (מהרח"ו, עץ חיים, שער מוחין דקטנות, א). נשוב ונאמר כי הנער ההוא נקרא בג' שמות הללו כנגד ג' בחינות לג' מלכים (חזוק אמונה לר"י ב"ר אברהם א כא).

**בָּחִיר**, ש"ז, סמי' בְּחִיר, כנ' בְּחִירִי, מ"ר בְּחִירִים, בְּחִירָיו בְּחִרָיו, — א) מי שבחר בו אדם, הרצוי ביותר, auserwählt; choisi; selected: הן עבדי אתמך בו בְּחִירִי רצתה נפשי (ישע' מב א). כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן להשקות עמי בְּחִירִי (שם מג כ). למען עבדי יעקב וישראל בְּחִירִי (שם מה ד). ויאמר להשמידם לולי משה בְּחִירוֹ עמד בפרץ לפניו (תהל' קו כג). וירשוה בְּחִירַי ועבדי ישכנו שמה (ישע' סה ט). ומעשה ידיהם יבלו בְּחִירָי (שם שם כב). לראות בטובת בְּחִירֶיךָ (תהל' קו ה). בני יעקב בְּחִירָיו (דהי"א יו יג). ויוצא עמו בששון ברנה את בְּחִירָיו (תהל' קה מג). — ב) מי שנבחר למשרה מן המשרות, Gewählter; élu, elected: בחירי קהל אחד נועדו ועמדו והסכימו שלא לצרף במעמדם לפלוני עד זמן פלוני (תשו' רמב"ת כתשו' מהרא"מ ז). — ג) ונהוג בלשון ההמון לאמר: בְּחִיר, במשמ' מובחר, טוב מאד.

***בְּחִירָה**, — א) שה"פ מן בחר, ובצרוף עם בית: בית הבחירה (מע"ש ה יב). אלא בחירה ובחירה מה בחירה שנאמר להלן בנימן בכלל אף בחירה שנאמר כאן בנימן בכלל (ירוש' מגי' א ע"ב ד). — ב) הכח והיכלת שיש לאדם לעשות או לא לעשות דבר מהדברים על פי רצונו הטוב, Willensfreiheit; libre arbitre; free will: ועדיין לא

בפ"ע (תוספ' ערוב' עב.). הנכבד ר' עזריאל אוהב לומדי תורה כל ימיו ועד היום והחזיק ידי רבותיו כל ימיו ועדיין מחזיק ידיהם בממונו ובגופו והעמיד ישיבות בביתו כל ימיו והכין טרף לבחורים הלומדים (שו' לרשב"א שפו). גם היו באים ב' בחורים ויותר ללמוד פה (כיסכ"נ של רש"י בוירמייזה, א' אפשטין). כי חק הוא לבחורים ביום זה בכל שנה לחלק כל המצות ביניהן (מנהג וירמייזה, א' אפשטין). ומנהיג כמר דוד בר יהושע יוסף ז"ל אופנה"ם בעבור שהיה מאכיל על שולחנו ששה בחורים יותר משלשים שנה (שם). הרב בשחרית אחר יציאתו מב"ה הולך ובא עם הרבנים והבחורים לישיבה שאחורי ב"ה (שם). דבחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם (מרדכי שבת רלד). אפוטרופום ראובן תבע עלבון הרב שנתפס הוא ובחוריו מכת שמעון (שם קדו' תקסד). ומהר"י סג"ל היה אוסר לבחוריו לאכול בין תפלת מנחה למעריב (מהרי"ל שבת). הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן (שם, ת"ב). בחורי עניים או שאר עניים כמותם כשמתקנים להם חלוקות חדשות צריכים לברך ברכת שהחיינו או לאו (שו"ת תרומת הדשן לו). בחורים בני בי רב היו רגילים לדבר בשעת ברכת המזון (שם לט). וצריך אני להספיק ולהמציא ספוק הבחורים והם המטרידים אותי שלא אוכל להשיב בדברים שאינם צריכים לע"ע (שו"ת רמ"א קט). קצת עשירים מופלגים באשכנז שאינם נותנים עיניהם ליתן בנותיהם כזויות מחוטבות עם בית והון לבחורים חשובים בעלי תורה וכו' מי שהוא בחור חריף ובקי ולמדן מופלג לא יחשבוהו למאומה והכל בדילין ממנו (שו"ת חות יאיר קכד). והמי"ן עם סיעתו אמרו הבחור הטוב הזה מרוב למודו נשתגע ומוחו נפגע אך הבחור הכשר והישר הלז לא פנה אל רהבים (ר"י עמדין, שחוק הכסיל). המקדיש גילה דעתו ופירש מגמתו שרוצה לגדל בחורים שילמדו גמפ"ת ופוסקים וכו' ובכן בחרנו בבחור ההוא לטובה (חתם סופר, חו"מ ח). —*ותזו"נ: בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה (מד"ר ברא"ש' עא). בבלן נאמר הריון חוץ מולפה לפי שהיתה בחורה מבלן (רש"י, ברא"ש' ל ו). עושה אשה תכשיטיה וכו' ילדה בחורה שדרכה בכך (שם, מו"ק ט:). בברה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע (שם, ירמיה ב כג). וה"ר יהודה פירש דסתם פרה בחורה היא ומסתמא אין אדם רוצה להטריחה (תוספות פסח' כו:). וגם בחור זקן ואשתו איננה בחורה (רמב"ן ברא"ש' כב כ). אבל אם מת האב והיא בחורה והבנים גדולים לא יתכן שתהא עמהם בבית (ס' חסידים, מק"נ, תתרפ"ה). שהיתה (צפורה) בחורה והריון אין ניכר בה (חזקוני, שמות ב כא). — וגם לדברים לא לא בע"ח: גפן בחור[ה] בגפן זקן[ה] (רבנו גרשום, כ"ב פג.). נטיעות המפוזרין בתוך בית סאה לפי שהנטיעות הן בחורות (שם כו:). אילנות בחורים (שם כב:). בדקל בחור שלא נכרך עדיין אלא בסיב אחד (רש"י שבת ל:). ומה שיפול משש שעות ולמטה ועושים בו קביעה קראוהו מולד בחור אבל לפי תקונם יש שני בחורים נדחים בזקנים וכו' (ר"א הקרא', ג"ע, קדוה"ת ח). שספר הזוהר בלי ספק איננו חיבור רשב"י ולא מתלמידיו אלא חבור בחור שלא נתמלאה זקנו (אריה מודינא, ארי נוהם כג).

*בַּחוּרָה, ש"נ, מ"ר בַּחוּרוֹת, — אשה צעירה לימים, בפרט לא נשואה, Mädchen; jeune fille; girl: בנותינו כזויות אלו בחורות ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). — ופשט השמוש במלה זו בספרות: חנה הבחורה (נפש' לדיק', כיס"ק וירמייזא ד' תתמ"ג). הבחורה החשובה הנבחרה (שם מלכה משנת 1275). מעשה בבחורה אחת שהיתה סמוכה על אחיה ועל אלמנת אביה (רשב"א תשו' תקמט). בחורה אחת נשאת לבחור אחר ועמד עמה כמו שמנה חדשים (שו"ת ריב"ש קכז). הגיעתני שאלתך אתה הכהן הפלמוני המדבר באותה הבחורה אשר ארשת לך כפי נמוס הנוצרים (שם ה). שמע בקולי איעצך ויהי אלדים עמך לא תשא על הבחורה ההיא שמע שוא לעגנה (שם). אחר שנדרו לך בשכרך לתת לך הבחורה ועתה חוזרין בהם (שם). ושדכו הבחורה לבן שמעון גם עשו שבן שמעון קדש הבחורה ההיא (שם יד). ושאלו לו אם שמע שאנשלמה הנזכר קדש את הבחורה בילה בת רבי משה (שו"ת ר"נ גרונדי ל). בחור ובחורה בבית רגזן או אשה אל תגור (ס' חסידים, מק"נ, תתפ"ב). זאת הבחורה כמה בחורים בקשו אותה ולא רצתה (שם תתפ"ג). ומעשה שהיו רוצים לתת לזקן בתולה וכו' והלך הזקן לפני הבחורה והסיר כובעו ואמר לה ראי שאני זקן וראשי מלא שיבה (שם תתפ"ה). מעשה היה פה באלג'יר בחור אחד מאי סרדאנייא שמו יהודה בר יצחק שדך בחורה אחת מאלג'יר וכו' (שו"ת תשב"ץ, ח"ג ט). שאיש א' היה משודך עם בחורה אחת (שו"ת מהרשד"ם אה"ע א). רשות נתתי לבחורה אחת לשחוט (שו"ת, ר"י

בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר[1]) עמים קרבות יתפצו (תהל׳ סח לא). — ואמר הפיטן: ב ז ר שמטי ותובטי ולובטי (רסב״ג, סזופי פליטי).

— פע׳, *בזר, מבזר: אבל אתה בוצר מן המבוזר (ספרא כהנ א).

ב״ח, ר״ת: בן חורים, בעל חוב, ב׳ חלקים.

**בחון**[2]), ש״ז, מ״ר בחונים, — מגדל גבוה של צופים, Wartturm; tour d'observation; watch-tower: הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחיניו[3]) עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי׳ כג יג).

**בחון**[4]), שת״ז, — מי שבוחן כסף וזהב אם הם נקיים, Metallprobierer; éssayeur des métaux; trier (of metals): בחון[5]) נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את דרכם כלם סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל (ירמ׳ ו כז-כח).

*__בחון__, ת״ז, מ״ר בחונים, בחוני, בחוניך, — שבחנו אותו: ישראל שהן בני בני ב ח ו נ י בני אברהם יצחק ויעקב (פסח׳ פז:). רבש״ע בניך הם בני ב ח ו נ י ך הם (אליהו זוטא ח). ודבר זה ב ח ו ן ומנוסה (תוקוני, תזריע יב).

א. **בחור**, ת״ז, מ״ר בחורים, סמי׳ בחורי, — שבחרו אותו, היותר טוב, auserlesen; choisi; selected: ויקח שש מאות רכב בחור (שמו׳ יד ז). לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שופט׳ כ יח). ויבחר מכל בחור בישראל ויערך לקראת ארם (דהי״א יט י). שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם (תהל׳ פט כ). מראהו כלבנון בחור כארזים (שה״ש ה יה). ואתו שלשת אלפים איש בחורי ישראל (ש״א כו ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש״ב י ט).

ב. **בחור**[6]), ש״ז, מ״ר בחורים, לנק׳ בחורה, בחורות, — אדם צעיר לימים, בפרט שלא נשא עדין, Jüngling, adolescent, jeune homme; youngman: גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה (דבר׳ לב כה). ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה (ירמ׳ נא כב). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (ישעי׳ סב ה). שמח בחור בילדותך (קהל׳ יא ט). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים (שופט׳ יד י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו׳ ח יג). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישעי׳ כג ד). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (ירמ׳ לא יג). לבלתי לכת אחרי הבחורים (רות ג י). ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח (ש״א ח יו). זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים (עמו׳ ב יא). על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישעי׳ ט יו). בתולתי ובחורי הלכו בשבי (איכ׳ א יח). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע (תהל׳ עח לא). ומה היו (בנות ישראל החולות בכרמים) אומרות ב ח ו ר שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תענ׳ ד ח). ב ב ח ו ר שנשא אלמנה (כתו׳ ז.). אלמנה שנשאת ל ב ח ו ר (שם:). ומדברת עם כל אדם וכו׳ במשחקת עם ב ח ו ר י ם (שם עב:). אלו ב ח ו ר י ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח׳ פז.). כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק זקנה אומרת לו ב ח ו ר אי אתה רוצה כלי פשתן (מד״ר במדב׳ כ). ככח של כל אחד ואחד הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן (שם שמות כט). אוהבת אשה ב ח ו ר עני מזקן עשיר (תנחומא כוכר, כוא יו). — ועל אנשי המלחמה: מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג (מ״כ ח יב). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמ׳ מח טו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו (שם מט כו). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (שם נא ג). סלה כל אבירי וכו׳ קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכ׳ א יה). ויהי כהגישם האיל אל החומה לנגח ושם היה ב ח ו ר אחד מאנשי טיטוס (יוסיפון פ׳ פו). — ואמר הפיטן: המו קמו גבורי לצאת השערה שלפו חשפו ב ח ו ר י חרב מתערה (קינ׳ למש׳ אדכן). — ונתיחד בזמן מאוחר לבחורים לומדים בישיבות: אותן הבחורים הבאין ללמוד תורה ושרויין כל אחד בחדר או בעלייה

[1]) אולי בזר.

[2]) מן בחן עי׳ זה. — [3]) כתיב, בחוניו קרי. והסכימו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים שהכונה בו מגדל של צופים.

[4]) משק׳ חמוץ, עשוק. — [5]) ת״י בחיר. ורוב הקדמונ׳ פרשוהו במשמ׳ מגדל, כמו בחון. ברט פרשו במשמ׳ צופה.

[6]) לפי דעת קצת המדקדקים הוא משקל דגוש, אך בשביל בחורותי יש סברים כי בחורים היא פעולת הנטיה הטבעית של החית לכפילה.

היורד מן השמים ביום סגריר נראה יורד כחוט המטוה של אש מתכת או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט ומתעֵות פה ופה כאש חיה בקש (שבתי דונולו, תחכמוני). כי הבזק דומה לברק אבל אינו מראה ברק כי הברק מבריק ומתויך עד הארץ ומבין העבים יברקו כי הם מן העבים יצאו בימי הגשמים שיתפלשו העבים וממהרים לרוץ פונשים ופוגעים אשה אל אחותה ויברקו ברקים אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים והוא נראה לאחר הערב בשמים מטוהרים ודומה כחרב לטושה כשתשלוף מתערה יצאו ממנה כניצוצי האש בשעה שתהיה כנגד השמש (ר"י ברזלי, יצירה 163). — ובהרחבה גם לרעם, ואמר הפיטן: באימתך ויראתך רגליהם יכוננו בקול חזק כמו בזק קדושתך ישננו (רשב"ג, יוה"כ, שנאנים). — ב) ויש שהשתמשו בו במשמ' לשון השלהבת העליונה הדקה של האש: תוטים שלהביות צבועות בכל מיני צבעים עולים ויורדים בנתיבות הקנים וכו' והבזק יתחלף לפי מראה האש אם האש לבנה בזק שלה לבן ואם שחורה בזק שלה שחור ואם תכלת בזק שלה תכלת (ראב"ד פרוש יצירה א ו). — ומ"ר: כמו שמראה הבזקים משתחוין (פרוש יצי' מיוח' לרסע"ג) — ג) שם לאחד הרקיעים שסברו הפלסופים הקודמים שישנם במרום: ועל ראש סנוניה ורחמיאל יש רקיע הנקרא בזק והוא הרקיע שעל ראש הכרובים שבספר יחזקאל (עמק המלך, הכריאה יא). והבאר הזה לפעמים מתקשה ואינו מאיר ולפעמים מתפשט ומאיר הרבה ומתפשט עד עולם העשייה ובזק זה יש לו ב' שמות א' מימין והוא טעצ"ש ואחד משמאל והוא טגע"ץ (שם). והבזק הזה יסוד שלו שנעשה כעין רקיע כאמור הוא בסוד חיה (שם). וניצוץ היינו שהקו הוא רקיע והנקודה שתחתיו היא הניצוץ והרקיע הזה הוא רקיע שתחת הבזק הנ"ל (שם יב).

א.*בָּזַק,—פִּזֵּר, בִּזֵּר, streuen; répandre; tostrew: בוזקים מלח על גבי הכבש (ערוב' י יד).

ב.*בָּזַק, קל אינו נהוג.

— נפע', *נִבְזַק, — נכנס בכח לתוך דבר, בקע אל תוכו, eindringen; pénétrer; penetrate: לפי שבעוה"ז הרוח היא נבזקת באחד מאבריו אבל לעתיד לבוא היא נבזקת בכל הגוף (מד"ר ברא' כו).

—הפ',*הִבְזִיק—פזר: כבירים הבזיק כנסם כִּבְזִיק (מאיר בן יצחק, אילת השחר, יוצר שבת ור"ח).

ג.*בָּזַק, פ"ע, — הופיע אור הבזק פתאם: ירוצצו כברקים, חיל זועות זוקים, לפידים דולקים וכבזק בוזקים (בנימין בר זרח, אופ' שה"ג).

— הפע',*הִבְזִיק, — כמו קל: אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים (ר"י ברזלי, יצירה 163).

*בֶּזֶק[1], ש"ז, מ"ר בְּזָקִים, — בקיע של גוף קשה, כאבן, חרס, Bruchstück; éclat; fragment, ובפרט אבנים קטנות משמשות למנין: אמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה דכתיב ויפקדם בבזק (יומא כב:). אמר רב נהולאי בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף כתיב ויפקדם בטלאים (שם). אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין (מהרש"א שם). — ומ"ר: והיא נאוה ומרתקת נזקים מרצצת ידיעות כבזקים (ר"י לטיף, אגר' התשוב').

בזר[2], ממנו בָּזַר.

בָּזַר, עתיד יִבְזֹר, — פ"י, כמו פזר: בזה ושלל ורכוש להם יִבְזוֹר (דני' יא כד). (קטרת) היו מחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה בימות החמה בזורה שלא תתעפש (כרית' ו:). — ואמר המליץ: ויצאה רוח אלהים רעה לבזור רכושיך (כתי"ע ט). נשוו מתי תבל כרשע אין נחמד ואין נכבד והון בזור (ר"י אלחריזי תחכמ' ז מאלתריכי). יאמר אגזור ים לגזרים ורכוש אֶבְזוֹר אגהה מזור (עמנואל מחבר' כה). עזוזך אזור ידידך עזור ליעקב בְּזוֹר שלל כנעני (שד"ל, הליכות קדם, 6).

— פִּע', בִּזֵּר; — כמו קל: גער חית קנה עדת אבירים

---

[1]) את השם בֶּזֶק בפסוק ויפקדם בַּבֶּזֶק (ש"א יא ח) פרש רבי יצחק (יומא כב:) לא כשם עִיר כי אם כשם דבר, ופרש רש"י שם בזק לשון שברי חרס. ובפסיקתא ותנחומא פרשת כי תשא אמרו בּיחס להשם בזק: כד אינון מסכנין (מנה אותם) באילין בזקיא, ואמרו שם מהו בזק אבן. וכן בסורית בזקא שבר, קטע מאיזה דבר. ואף כי בזק הנזכר בכתוב בודאי שם מקום הוא, מ"מ רבי יצחק ור' נהולאי בשם שמואל השתמשו בשם זה במשמעה של אבנים קטנות משמשות למנין, וכן פרשוה גם קצת מפרשים וכמו"כ השתמשו בשם זה קצת סופרים.

[2]) בארמ' בדר. בערב' בַּדַּר [a]), במשמ' פזר, זרע.

---

a) بَدَّرَ

התורות בזיון הוא עליכם (שם כמד׳ ג).

***בָּזִיךְ**[2]), ש״ז, מ״ר בְּזִיכִים, סמי׳ בְּזִיכֵי, Schale, coupe; vessel: הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב וכו׳ ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ויקרש הדם (פסח׳ ה ה). שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (מנח׳ יא ה). ד׳ כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין וכו׳ הקטירו הבזיכין (שם ז). שני בזיכי לבונה שהקריב את אחד מהן בחוץ וכו׳ (זבח׳ יג ו). כיצד מסדרין את הבזיכין (תוספתא מנח׳ יא יס). שני בזיכי לבונה שנטמא אחד מהם (שם יג ג). כל הבזיכין שבמקדש לא היו להם שוליים (פסח׳ סד :). — ו״בית קבול השמן שבראש קני המנורה: בהיטיבו לשון נקוי הבזיכין של המנורה (רש״י שמות ל ז). ואינו כן כי הנרות היו כמין בזיכין נתונים בראשי הקנים וקבועין בהן וכו׳ והבזיכין האלה היו להם פיות שראש הפתילות שוכבות עליהן (תקוני ריב״ם תי).

***בְּזִיעָה**, ש״נ, — קרע: אם יש בו (בהטחול) בזיעה אחת ויצא ממנו רטבו פסול (הלכ׳ טרפ׳ לחלדד הדני א כ). —ובהפ״ע מן בזע: לשון בזיעה (רשב״ם כ״ב לז.)

***בָּזִיק**, מ״ר בְּזִיקִים, בְּזִיקֵי, — כמו בָּזָק: ולפני חשמלי זוהר מוקפים בזיקי הדר ולפני בזיקי הדר מוקפים בזיקי גאוה ולפני בזיקי גאוה מוקפים מפזרי נורא (היכלות ו).

***בָּזָךְ**[2]), — כמו בָּזִיךְ: והבזך היה בתוכו (בתוך הכף שהיה דומה לתרקב גדול של זהב שהיה מחזיק שלשת קבין) מלא וגדוש קטורת (תמיד ה ד). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו (שם ו ג). והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז כ). בקרביים הנתונים בבזך (גמ׳ שם לא:) אוחז(הכהן) את הבזך בראשי אצבעותיו וי״א בשיניו (יומא מט:). וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש״י שם). וכל דבר שהאדם רוצה לערב יפה יפה מחפכו באצבע או בבזך (רש״י שמות ל לה). —וכלי קבול השמן במנורה: נר האמצעי (של המנורה) עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו (שם כה לא).

---

[1]) בארמ׳ בָּזִיכָא (ת״א ז יד) הוא תרגום של כף, ומ״ר בָּזִיכַיָּא, ולא נתברר מקור שם זה, ואין לו דמיון בכל השמות הרבים בלשון ערב׳ לכלי קבול ושתיה.

[2]) במשנ׳ מנק׳ נדפ׳ אמש״ד בָּזָךְ.

**בזע**[1]), ממנו *בְּזִיעָה *בָּזַע.

***בָּזַע**, פ״י, עת׳ יִבְזַע, — קרע: וכאשר תרד העוקץ השני בסימנים הוא קורע ובוזע (הקנה, סוד הפתי׳). — הִפע׳ *הִבְזִיעַ, — עשה בזיעה: אכלה עץ והבזיע בושט (הלכ׳ טרפות לחלדד הדני, ג יא).

**א*בזק**[2]), ממנו בָּזָק.

**בָּזָק**[3]), ש״ז, — בהיקות אור פתאם במרומי שחקים שתופיע ותעלם ותופיע ותעלם בפרט לעת ערב או בלילה ובלי רעם אחריה, Wetterleuchten, sheet-lightning; fulguration: והחיות רצוא ושוב כמראה הַבָּזָק[4]) (יחזק׳ א יד). צפייתן כמראה הבזק (ילירה, א ו). וזה הבזק מין אחד הוא משל מיני הברק הכתובים ומכונים בספר החכמה הוא

---

[1]) בארמ׳ בְּזַע כמו קרע בעבר׳.

[2]) קצת החדשים אינם מודים במציאות שרש בזק בעבר׳ הישנה, ומפקפקים באמתת השם בָּזָק שלקמן. אך אין יסוד מספיק לפקפוק זה. ואולי יש קצת שיכות בין בזק שלנו ובַזַק a) בערב׳ כמו בַזַע׳ b) ר״ל זרח השמש.

[3]) עי׳ הערה שלפני זו. — [4]) ת״י: כחיזו ברקא. ושאלו בגמ׳ (חגי׳ יג:) מאי כמראה הבזק אמר ר׳ יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים. ופרש ר״ת שם: כשסותמין פי הכבשן בחרסין ויש ביניהם נקבים לשון האש יוצאת משם. ע״כ. אבל רש״י פרש דברי ר׳ יוסי בענין אחר וז״ל: דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים וכופין אותו על גבי גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים ותמיד יוצא ונכנס. ע״כ. וכן בפרושו ליחזק׳: כגוון אש שיוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצא משם צבועה בגוונים. ע״כ. ובמד״ר (כרא״ס׳ ג) פרש ר׳ יהודה בשם ר׳ סימון כזה שבוזק גפת בכירה. ע״כ. עכ״פ, נראה מזה שכבר בזמן ההוא לא היה להם פרוש מקֻבל במסורה ופרשוה על פי הסברה, ר׳ יוסי כמשמ׳ בזקא בארמ׳, תתיכת חרס, ור׳ יהודה כמשמ׳ פעל בזק. ריב״ג פרש כמו ת״י ברק, וכן רד״ק, אך שבתי דונולו ור״י ברצלוני פרשו שהוא הברק בלי לוית רעם שמתהוה באויר, והוא יופיע ויעלם וחוזר ויופיע, ומכון היטב לרצוא ושוב שבכתוב.

---

a) بَزَق b) بَزَغ

פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר (ש"א יד לו). ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם (יהוש' ח ב). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (שם יא יד). ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהלים קט יא). הנח לפניהם והם י ב ו ז ו (ספרא, פסוק תעזוב). — ועם ו ההפוך: בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר (ברא' לד כז). ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). — וככנ': לכן חי אני נאם יי' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח שארית עמי יבזום[1]) ויתר גוי ינחלום (צפני' ב ט).—ומקור בז, לבז, לבוז: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישע' י ו). הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך (יחזק' לח יג). ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם (דהי"ב כ כה). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים וכו' ושללם לבוז (אסתר ג יג). — ובמשמ' חטף כאו"א מה שמצא: אפילו תשעים ותשעה אומרים ל ב ו ז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ה ב).

— פעול, בזוז, — שבזזו אותו: והוא עם בזוז ושסוי (ישעי' מב כב).— ובמשמ' גזילה: ואתם הלא ב ז ו ז ה היא (הארץ) בידכם (מד"ר ברא' א), לאמר לקחתם אותה בכח הזרוע. — ואמר המשורר: גביר גבר ובזז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו, וקנה כל יקר ביקר אהביו וכל רע בדודיו לא בזוזיו (ר"י הלוי, נאס אסף), ר"ל כי הוא בזז אותם ולקחם. מחוצים לחוצים סובלי מעמס בזוזים גזוזים נותנים למרמס (שבת א' אחר פסח, שביה עניה).

— נבז, נבזז, מקור הבוז, עתיד תבוז, —שבזזו אותו: והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא). הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז (ישעי' כד ג). — וכמו שלמים נבזז, נבזזו: הפריש בכוריו נ ב ז ז ו נמוקו (בכור' א ח). — ואמר הפיטן: בחרון אף ותמה נ ב ז ז י ם נגזזים כמו רחל נאלמה (סמא"ל, סליח' לו"ג, חי בכל ממשלתו).

— פעל, בזז, — כמו נבז, ביתר חוק, היה כלו לבז: חרב אל אוצרתיה ובזזו (ירמי' נ לז). — ועי' לקח.

[1]) במקום יבזום.

— התפ' יהתבוזז, — התבוזז מן, ברח, entfliehen s'enfuire; pass away: אם למד אדם דברי תורה ויושב ומתעסק בהן כדי צרכן הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הם מ ת ב ו ז ז י ם ממנו ונקרא אויל (ילקוט משלי א).

**בזז**, ש"ז, מ"ר בזזים, — מי שבזז, מי שדרכו לבזז ולשדד, Räuber; brigand; robber: זה חלק שוסינו וגורל לבזזינו[1]) (ישע' יז יד). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל בזזיך אתן לבז (ירמ' ל יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי' זו חטאנו לו (ישע' מב כד). ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם[2]) (יחזק' לט י).

**בזזי**, ת"ז, לנק' בזזית, — מי שבוזז, שבוזזת: מפני אומות העולם שלא יהיו מבזין את ישראל וא"ל הלא אומה ב ז ז י ת אתם (ילקוט מכיר, תהל' קיא).

**בזיון**, ש"ז, סמי' בזיון, — רגש של זלזול והקלה בערך אדם או דבר, Verachtung; mépris; contempt: וכדי בזיון וקצף (אסתר א יח). שלא לנהוג בקדשים ב י ז י ו ן (ירוש' שבת יא יג.). שנהג עצמו ב ב י ז י ו ן (שם חגיגה ב עת.). הכה באחר ידו וכו' נותן ארבע מאות זוז ולא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שמכה של ב י ז י ו ן היא שנאמר קומה יי' הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי (תוספת' ב"ק ט לא). רבי יהודה אומר רצה (הכהן הגדול) לנהג ב י ז י ו ן בעצמו אין שומעין לו (שם כנה' ד א). המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא וכו' מפני שנוהג בהם מנהג ב ז י ו ן (ברכ' יח.). שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו ב ז י ו ן (סנה' נב.). משום ב י ז י ו ן קדשים (תמיד לא:). היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו ב ב ז י ו ן (מד"ר ברא' פו). אפילו אתם מוכרים את ממונכם לקנות את

[1]) י"ם כי צ"ל בוזזנו והלמד הוא כפל מהלמד של גורל.—[2]) הורית הקורא: אם געיה לאות ראשון, תקדים בנעימות לחשון, י פ ת ח פיו בשוא שתחת אות הראשון, כמו ושללו את שולליהם, השוא שתחת הלמד נע ובן ובזזו את בוזזיהם (דף 67). ע"כ. אבל בכל הדפוס' וכ"י זין בשוא לבד, אעפ"י שבאמת נשמעת בהברה ז חטופה.

מבזה על כבודך (מד"ר כרא"ש' עה). — ומקור סמי': כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם אין מביאו לזה אלא בזות את בעל הטובה (חו"ה הכניעה ט). — וככנ': הנחת התענוגים הגופיים ובזותם שזאת תחלת מדרגות אנשי החכמה (מו"נ ג מ).

— פע', כינו' *מבזה: שעל המכובדין אסורין שעל המבוזין מותרין (ע"ז ג ג).

— הפע', הבזה, מקו' הבזות, — כמו בזה: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן (אסת' א יז).

— התפ', *נתבזה, — שבזו אותו, שבזה את עצמו: לא דומה המתבזה מעצמו למתבזה מאחר (ירוש' תענ' ב סה.). שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד (כתוב' לו:). שע"י הדרך אדם מתבזה וזו (שרה) עמדה ביפיה (מד"ר כרא"ש' מ). אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם (מד"ר רות, ויהי בימי). לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מבזה ואינו מתבזה (שם). כיון שראתה אותו (מיכל את דוד) משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה (שם במדבר ד). שויתי נפשי לנגדך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך (שם). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה בפני כל הבריות (תנחומא בובר, וארא יח). אעפ"י כן היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הבאות (שם תזריע יג).

**בִּזָּה**, ת"ז, סמי' בִּזֹּה, — כמו בזוי: לבזה[1]) נפש למתעב גוי (ישע' מט ז).

**בִּזָּה**, ש"נ, מ"ר בזות, — כמו בז: בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דניאל יא כד). ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). ויעזב החלוץ את השביה ואת הבזה (שם כח יד). עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט י). ותנם לבזה בארץ שביה (נחמ' ג לו). — בזת מצרים, בזת הים. מ"ר: כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ביזת שלשים ואחד מלכים (מד"ר איכה, מה אעידך).

***בַּזָּז**[2]), מ"ר בזזים, — Räuber; brigand; robber: מפני אומות העולם שלא יהו מונין את ישראל ואומרין להם הלא אומה של בוזזים[3]) אתם (מד"ר כרא"ש' א).

[1]) סברים רוב המדקדקים החדשים כי זה שבוש וצ"ל בזוי.

[2]) משק' לקוח, לקוחות. — [3]) ברפו' ויניציה בזוזות.

**בָּזוּי**, ת"ז, לנק' בזויה, מ"ר בזויים בזויות, — אדם או דבר שהכל מבזים אותו, שהוא ראוי שיבזוהו, verachted; méprisable; despised: כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם (ירמ' מט יה). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד' א ב). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהל' כב ז). וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים (קהל' ט יו). אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגע' יב ה). בזוי בן בזוי (מד"ר אסת', ויכו). מה עז זו בזויה כך ישראל בזויין בשיטים (שם שה"ש, הסכי). לבזויה זו אני אתן ד' מאות זוז (אדר"נ ג).

**בזז**, ממנו בז, בזה, *בזוז.

**בָּזַז**[1]), פ"י, עבר בזז, בזזו, בזו, בזזנו, בזנו, עתיד תבוז, יבוז, *תבזוז, יבזוז, — לקח בכח הזרוע מה שנמצא בעיר, בבית, בהמה, סחורה, כסף וזהב, וכיוצא בזה, plündern; piller; to spoil: ונלכד את כל עריו בעת ההוא וכו' רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (דבר' ב לד-לה), וכל הבהמה ושלל הערים בזונו[2]) לנו (שם ג ז). רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל (יהוש' ח כז). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד' לא לב). וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם (דהי"ב כח ח). וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזזו (במד' לא ט). ושללו חילך ובזזו רכלתך (יחזק' כו יב). — וככנ': ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה (ירמ' כ ה). — ובינ': ויהיו ימים שלושה בוזזים את השלל (דהי"ב כ כה). וכל העם בוזזין ונותנין לפניו (סנה' ב ד). — ובמשמ' חוטף מה שמוצא: וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם (רמב"ם, מתנות עניים, ב טו). — וככנ': ישראל כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא (מד"ר במדבר ג). — ועתיד: וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך (דבר' כ יד). נרדה אחרי

[1]) בערב' בז a). — [2]) בקצת כ"י בזזנו, ובקצתם בזנו (K.).

a) بزّ

באו לידם ממון אחרים בזאוהו (שם כח).

*בז, עי׳ בזבזיה.

*בִּזְבֵּז[1], פ״י, — א) פזר כספו, הונו, או כל דבר ברבוי גדול מאד, verschwenden; dissiper; squander: מעשה במונבז המלך שעמד ובִיזְבֵּז כל אוצרותיו לעניים וכו׳ וא״ל אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדת ובזבזתה שלך ושל אבותיך (תוספתא פאה ד יח). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כוחן של יתומים שלא לבזבזן את נכסיהם (שם כתובות יא א). המבזבז אל יבזבז יתר מחומש (גמ׳ שם נ.). מעשה באחד שביקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחו לו חבריו (ערכין כח.). שהיה מבזבז את ממונו כדי לחום על ממונם של ישראל (פסיק׳ דר״כ, החודש לח). במה עבדים כמה שפחות יש לו והם מבזבזין במאכל ובמשתה (שם, העמר נח). ואני מבזבז כל נכסי (מד״ר שמות ל). חשב (יעקב) ואמר נכסי חו״ל אין בהן ברכה לכך היה מבזבזן (תנחו׳ בוב׳ וישלח). מבזבזין לפני חתנים ולפני הכלות מחרוזות של דגים (שמחות ח). ועי׳ הוציא הרבה. — ב) לקח לעצמו דבר בחוקת היד, כמו בזז, plunder; piller; plündern: גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו (קדושין כג.). — ובהשאלה: ראש הכנסת אל יקרא עד שיאמרו לו אחרים שאין אדם מבזבז לעצמו (תוספתא מגילה ד כא), ר״ל, אין אדם לוקח לעצמו דבר בלי רשות. — ג) כמו פעל בזה: נערים היו ובזבזו עצמן כקטנים (סוטה מו:).

— בִּזְבּוּז, — שה״פ מן הקדם.

*בִּזְבְּזִיָּה, — תחלת לחש לסמטה: בזבזיה[2] מסמסיה כסכסיה שרלאי ואמרלאי (שבת ס.).

בזה[3], ממנו בָּזָה, בָּזוּי, בִּזָּיוֹן.

---

[1]) סברים, כי הוא פלפל מן בזז. ובערב׳ בַּזְבַּזַ a), הלך מהרה, ברח.

[2]) בגמ׳ שם נאמר: לסמטא לימא הכי בזבזיה וכו׳, אילין מלאכי דאישתלחו מארעא דסדום. ופרש״י שהם שמות מלאכים, וי״א שמות שדים, וכבר נשאו ונתנו בזה החוקרים ולא העלו דבר מחור במקור המלים ומשמעתם האמתית.

[3]) קרוב לבוז, ובערב׳ בדא b).

a) بزبز  b) بذا

בָּזָה, פ״י, בָּזִיתָ, בָּזִית, בְּזִינוּ, בְּזִיתֶם, תִּבְזֶה, יִבְזֶה, וַיִּבֶז, בְּזֵה, בּוֹזֶה, בָּזוּי, בְּזוּי, בְּזוּיָה, בְּזִתַנִי, יִבְזֻהוּ, בֹּזַי, בּוֹזַי, בּוֹזֵהוּ, מקור בָּזֹה, בְּזֹה, — בָּזָה את הדבר, האדם, חשב שאין לו שום ערך וחשיבות, שאינו ראוי לשום כבוד, despise; mépriser; verachten: כי דבר ה׳ בָּזָה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא (במד׳ טו לא). כי לא בָזָה ולא שקץ ענות עני (תהל׳ כב כה). מדוע בָּזִיתָ את דבר יי׳ לעשות הרע בעינו (ש״ב יב ט). קדשי בָּזִית ואת שבתתי חללת (יחזק׳ כב.ח). במה בָזִינוּ את שמך (מלא׳ א ו). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בּוֹזֶה אמו (משלי יה כ). שמר מצוה שמר נפשו בּוֹזֵה דרכיו יומת (שם יט יו). ויהיו מלעבים במלאכי האלהים וּבוֹזִים דבריו (דהי״ב לו יו). הכהנים בּוֹזֵי שמי (מלא׳ א ו). הבוזה את חבירו (אדר״נ כט). מפני שהן בוזין בעצמן (שם). לב נשבר ונדכה אלהים לא תִבְזֶה (תהל׳ נא יט). וַיִּבֶז עשו את הבכרה (בראש׳ כה לד). — ועם כנו׳: ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עקב כי בְזִתַנִי ותקח את אשת אוריה (ש״ב יב י). ויבט הפלשתי ויראה את דוד וַיִּבְזֵהוּ כי היה נער ואדמני עם יפה מראה (ש״א יז מב). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה וַיִּבְזֻהוּ ולא הביאו לו מנחה (שם י כז). כי מכבדי אכבד וּבֹזַי יקלו (שם ב ל). הולך בישרו ירא יי׳ ונלוז דרכיו בּוֹזֵהוּ (משלי יד ב). — ועם ל אחריו: ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי׳ וַתִּבֶז לו בלבה (ש״ב ו יו). — וּבָזָה עַל: וישמע סנבלט החרני וכו׳ וילעגו לנו וַיִּבְזוּ עָלֵינוּ ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ׳ ב יט). — בָּזָה בעיניו לעשות דבר: וַיִּבֶז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (אסת׳ ג ו).

— פָּעוּ׳, בָּזוּי, — שבוזים אותו, — עי׳ בָּזוּי.

— נִפְע׳, נִבְזֶה, — עי׳ נִבְזֶה, נִמְבְּזֶה, עי׳ נִמְבְּזֶה.

— פִּע׳, בִּזָּה, — כמו קל, ביותר עז ותקף: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות (אבות ג יא). אני חלקתי כבוד לדיינים וקראתי אותם אלהים והן מבזים אותם (מד״ר רות, ויהי). שביזה כל כתי ע״ז (ירוש׳ סוט׳ ה כ ד). ביזיתו ביישתו וקיללתו (סנה׳ סה:). לך והבא אותן האנשים שביזית אותי לפניהם ואני מתרצה לך (פסיקתא דר״כ, שובה, קלב). אומרין לו אלו היה לך לבזה הייתה נודר (תוספתא נדרי ה א). אל יביישך שיניך ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך (ד״א זוטא ב). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה (תנחומא ותרא יח). — וּבִזָּה עַל: מפני מה אתה

על עיר אבותינו (זכתים קיג.).

אָדַם, אדמו פניו מבשת. —*אוֹנָאָה, צער ע"י דבור מכלים. — אֹזֶן, *יצא פלוני באזנים מקֻטפות, לאמר בבושה. — אֶצְבַּע, שלח אצבע, בכונה לבישו.

בּוּז, בזה, *התבזה, בזיון וכו', עי' בּוּז. — בּוּשָׁה, *בִּיֵּשׁ את פלוני, עשה לו בושה. — *בּוֹיְשָׁן, *בַּיְשָׁן, *בַּיְשָׁנִית, *בַּיְשָׁנוּת. — *בֹּשֶׁת פָּנִים.

*גִּנָּה את פלוני, אמר שזה גְּנַאי, גְּנוּת.

דִּבָּה, הוציא דבה על פלוני. — דֹּפִי, נתן דֹּפִי בפלוני; והפעל *דִּפָּה.

*הִסֵּס, *מְהַסֵּס, בוש לאמר או לעשות דבר מפני יראת הכבוד וכדומה.

זוֹנָה, מצח אשה זונה, שאין לו בושה. — *זִלְזוּל, *זִילוּת.

חָוַר, חורו פניו מבושה. — חָפַר, חפרו פניו, אדמו מבשת, התפיר. —*חָצוּף, מי שיש לו *חֻצְפָּה, ההפך מן בשת פנים. — חֶרְפָּה, חֶרְפָּה ובוּשָׁה.

יָרַק בפני פלוני, לְבַיְשׁוֹ.

כָּבוֹד, נתן כבוד לפלוני, ההפך מן בִּיֵּשׁ, ולהפך *פגע בכבודו, בישו; ועי' במקומו כל המתיחסים. — כִּבְשָׁן, משל: *נוח לו לאדם להפיל א"ע לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. — *כָּזַז, כמו הִסֵּס, התביש לעשות או לדבר דבר מיראת הכבוד וכדומה. — כָּלַם, כְּלִמָּה, הִכְלִים. — *כָּסוּף, הכסיף אותו, עשה שיחורו פניו מבושה. — כִּסָּה, הכלמה תכסהו.

לָבַן, הלבין פני חברו, בישו. — לָעַג, *לגלג. — *לעז, הוציא לעז על פלוני. — לָשׁוֹן, האריך לשון עליו לאות זלזול וביוש.

מַיִם, *שפך מֵי פניו, התבזה. — מָמוֹן, משל: *הממון מכסה הבשת.

נַעַל, השליך נעלו עליו.

*עָלַב, *עָלוּב, *עָלְבּוֹן.

קָלוֹן. — קָלַס, התקלס בו.

רַאֲוָה, שם אותו לְרַאֲוָה, לדבר שיביטו בו בבזיון. — רֹאשׁ, הניע ראשו לבישו. — רוֹק, השליך עליו רוק.

שֵׁן, חרק שן. — שָׁפֵל, השפילו. — שִׁקּוּצִים, השליך עליו שקוצים. — שָׁרַק עליו.

**בּוֹשֶׁת**, עי' בֹּשֶׁת.

**בות**[1], ממני בַּיִת.

**בַּז**[2], בַּז וגם בָּז, בִּזָּה, ס"ז, — מה שבָּזַז, Beute; butin; spoil: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בַּז (ישע' י ו). פסחים בזזו בַּז (שם לג כג). יתר הַבָּז אשר בזזו (במד' לא לב). — הָיָה לְבַז, נָתַן לְבַז: ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לָבַז (במד' יד ג). ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לְבַז ולמשסה לכל איביהם (מ"ב כא יד). והיתה לְבַז לגוים (יחזק' כו ה). חילך ואצרתיך לָבַז אתן (ירמ' טו יג). והיו שאסיך למשסה וכל בוזיך אתן לָבַז (שם ל יו). ונתתיו ביד הזרים לָבַז (יחזק' ז כא). — וככנו' בִּזָּה: הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המונה ושלל שללה ובזז בִּזָּהּ (שם כט יט).

ב"ז, ר"ת: בן זכר.

**בזא**[3], ממנו אולי בָּזָא.

**בָּזָא**[4], פ"י, — בָּזָא הנהר את הארץ, מימיו שטפו וכסו אותה, überschwemmen; inonder; inundate: גוי קו קו ומבוסה אשר בָּזְאוּ[5]) נהרים ארצו (ישע' יח ב, ז). — ואמר המשורר: בזאו נהרים בתוך קריה עליזה לאין קץ לתכונה וסוף פרצו גדריך (רשב"ג, ליון גברת). בחון בתחלואי עוני, בזאו לחיי נהרי מי עיני (רמב"ע, הקוס להודות). אלהים בעזך נחה אל מחוזך עניה שביה נהר צר בָּזְאָה אכלה הממה (עמנואל מחב' יז). — ובמשמ' בזז: וממון אחרים לא בזאו וכו' וכאשר

[1]) משתף לארמי' וערב' בַּאת a). וסובר שמנד כי בא פעל זה גם בעבר' בב"ם גני' (מב יא): מקום תגור אל יהי אשנב ובית מביט מבוא סביב, וסובר שמנד כי צריך להגיה תבות במקום מביט.

[2]) מן בזז, עי"ש. וגם באתנח וסלוק בית פתוחה, רק במד' לא לב בית קמוצה.

[3]) הקדמונ' לא הניחו מציאות שרש זה בעבר', וקצת החדשים אומרים שהוא כמו בזע. ועי' הערה לפעל בָּזָא.

[4]) אולידומה לזה בערב' פַאצ' a), פַאצ' אלואדי, שר"ל רבו מי הנחל ושטפו, ואעפ"י שהוא בערב' פעל עומד. — [5]) פרשו כל הקדמונים במשמעת בזזו, ואלף במקום אות הכפל. החדשים ראו בו פעל מיוחד להנהר, ופרשו קצתם במשמ' שטף וקצתם במשמ' קרע, כמו בזע.

a) فاض

ב ו ש נ י, בוש אני: ב ו ש נ י מדבריכם (חגי' כב:).— ובהשאלה לדברים לא בע"ח: וחפרה הלבנה ובוֹשָׁה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון (ישע' כד כג). — ב) נכזבו תקותו ובטחונו באיזה דבר, getäuscht werden; être déçu; be disappointed: עם מ... הדבר שבו בטח: ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם (ירמ' מח יג). גם ממצרים תֵבֹשִׁי כאשר בֹּשְׁתְּ מֵאשור (שם ב לו). וחתו וְבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מבטם (ישע' כ ה). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו (תהל' כב ה-ו). — ועם ב: אל יֵבֹשׁוּ בי קויך אדני (שם סט ז).—ג) נבהל והשתומם משואת פתאם: וישביהן קצרי יד חתו וָבֹשׁוּ (ישע' לז כז). חתו וַיֵּבֹשׁוּ (מ"ב יט כו). יפחדו יֵבֹשׁוּ יחד (ישע' מד יא). יֵבֹשׁוּ ויבהלו מאד (תהל' ו יא).

— הפ', הֹבִישׁ, הֵבִישׁ, לנכח הֱבִישׁוֹתָ, וְהוֹבַשְׁתָּ, הֹבִישָׁה, וְהוֹבִישָׁה,— א) גרם בושה לאחר, עשה שפלוני יבוש במעשיו, beschämen; rendre honteux; to put to shame: כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הֱבִישׁוֹתָ (תהל' מד ח). הוֹבַשְׁתָּ [1]) היום את פני כל עבדיך (ש"ב יט ו). ונער משלח מֵבִישׁ אמו (משלי כט טו). יי' אל תְּבִישֵׁנִי (תהל' קיט לא). עצת עני תָבִישׁוּ[2]) (שם יד ו). ו ה ו ב י ש ת ך בעדת שער (כ"ס גני' מב יא).— ב) עשה דבר בושה, התנהג באופן שבושה הוא לו, schändl. handeln; se conduire honteusement; to act shamfully: כי זנתה אמם הוֹבִישָׁה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי (הוש' ב ז). אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מֵבִישׁ (משלי י ה). עבד משכיל ימשול בבן מֵבִישׁ (שם יז ב). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מְבִישָׁה (שם יב ד). — ג) עומד כמו בבושה מפני דבר שבא עליו: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הֹבִישׁ בל חת מרדך הֹבִישׁוּ עצביה חתו גלוליה (ירמ' נ ב). הֹבִישָׁה בת מצרים נתנה ביד עם צפון (שם מו כד). הוי אל נבו כי שדדה הֹבִישָׁה נלכדה קריתים הֹבִישָׁה המשגב וחתה (שם מח א). כבשת גנב כי ימצא כן הֹבִישׁוּ בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם (שם ב כו). הֹבִישׁוּ חכמים חתו וילכדו (שם ח ט). הֹבִישׁוּ אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא).— וְהֹבִישׁ עַל: כל הֹבְאִישׁ [1]) עַל עם לא יועילו (ישע' ל ה).— ובהשאלה לצמח ואילן שלא נתנו פרים: הגפן הוֹבִישָׁה[2]) והתאנה אמללה (יואל א יב). נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הֹבִישׁ דגן (שם יז). שדד דגן תֹבִישׁ תירוש (שם י). — ועם מ הדבר שבשבילו באה הבושה: נבער כל אדם מדעת הֹבִישׁ כל צורף מִפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד).

— התפ', הִתְבּוֹשֵׁשׁ, — חש והרגיש רגש של בושה: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יִתְבֹּשָׁשׁוּ (ברא' ב כה).

ב.*בּוֹשׁ, ת"ז, — כמו בּוֹיְשָׁן: משנות דבר תשמע ומתסוף כל סוד עצה והיית ב ו ש באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ס גני' מב א). — ובוש פנים: ב ו ש פ נ י ם הוא המצוע והבישן הוא בקצה התוספת (רמב"ם ת' פרקים 7).

*בּוֹשׁ, ש"ז — כמו בּוֹשָׁה: לפני ברד ינצח ברק ולפני ב ו ש ינצח חן (כ"ס גני' לב י).

בּוֹשֵׁשׁ, עי' בֹּשֵׁשׁ.

בּוֹשָׁה, ש"נ,— ההפך מן כבוד, Scham; honte; shame מחמס אחיך יעקב תכסך בוּשָׁה (עובד' א י). ותרא איבתי ותכסה בוּשָׁה האמרה אלי איו יי' אלהיך (מיכה ז י). וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בוּשָׁה ובכל ראשיהם קרחה (יחזק' ז יח). העטית עליו בוּשָׁה (תהל' פט מו). ש ה ב ו ש ה מביאה לידי יראת חטא (נדר' כ.). אוי לה לאותה ב ו ש ה אוי לה לאותה כלימה (כ"ב עה.), לאמר אוי לנו בגלל הבושה הזאת. לא ב ו ש ה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה

---

[1]) אמר ר"י חיוג וז"ל: ואין מזה השרש הובשת היום (ש"ב יט ו) הובישו חכמים (ירמ' ח ט) כל הביש (ישעי' ל ה) אולם הם הפעלים שפא שלהם יוד, וי"א שהם הפוכים, כי עין הפועל נהפך פא. וכן אמרו כי גם בוש לא יבושו (ירמ' ו טו) כי הנח הנעלם שהוא עין במלת בוש נהפך לפניו במלת יֵבֹשׁוּ כי בין היוד העתיד והבית נח נעלם הוא פא הפועל, ולולי זה היה יָבוּשׁוּ בקמץ גדול כמו חביריו וזה דבר מתוקן ונכון בכל לשון ויתכן היותם שני שרשים בוש ויבש ודברו בהם שניהם בעבור היותם קרובים במבטא. ע"כ.—[2]) יש מגיהים תביש, במשמ' פ"ע.

— [1]) כך כתיב וקרי. ונראה כי הכתיב רצה הפעיל מן באש: הִבְאִישׁ. ובכלל כל הפסוק לקוי. — [2]) י"ס כי זה הִפעיל מן יבש, במשמעת נתיבש, ומקביל לאמללה, וכן הביש דגן.

***בּוּרוּת**, ש"נ, — מעמד אדם בור, Unwissenheit; ignorance: שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר"י בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ (נדה סט:). ובורות ושטות הוא לשנות גירסאות (תשו' ר"ת 86). ועי' דעת.

***בּוֹרֵחַ**, ש"ז, — מי שברח מפני מדת דין שמתוחה עליו וכיוצא בזה: בורח הרי הוא כשבוי (כ"מ לט.). בורח מחמת מרדין (שם). הלכה אין מחזיקין בנכסי בורח ומחאה שלא בפניו הרי זה מחאה (הלכ' פסוק' דף 70). ובורח מחמת מרדין הרי הוא כשבוי ומורידין קרוב לנכסיו (רי"ף כ"מ כה:). ולכשיבוא השבוי והבורח שמין אלו הקרובים שהורדו מה שעשו ומה שאכלו (רמב"ם, נחל' ז ה). בורח מחמת חובות לא מיקרי אונס (תשו מהרשד"ם חו"מ רכז). ויעשו משפט על הבורח ע"פ דת תורתנו הקדושה (האסיף תרנד, חדשים גם ישנים ג). ושאל את אנשי המקום לאמר איה שמעון והשיבו לו שהלך לקוסטאנטינה כמו בורח מחמת אנשים אשר היו נושים בו (שו"ת תורת חסד לר"ח הכהן פרתיה קלב). ידוע לכל באי שער עירנו ההפסד שקרה לו כי יעקב רויט וועלש נעשה בורח והוא היה ערב בעדו (שאל' יעבץ, ח"ב קלה). י' מכתבים על דבר סוחר בינים ובורח (רמת"ג ק"ס קז).—ומ"ר: (ישב) בתפיסה שלשים יום כדין כל הבורחים (פנק' קראקא בנת ת).

**בּוֹרִית**, עי' בֹּרִית.

***בּוֹרֵר**, ש"ז, מ"ר בּוֹרְרִים, — א) מי שבורר איש לפקודה מהפקודות, Wähler; électeur; voter: וראובן ושמעון ולוי הבוררים שהיה להם הכח מן השלשים לעשות הברירות (שו"ת ריב"ש ריד). — ב) כמו בֹּרֵר, עי' זה, ר"ל שנברר לדין או לעשות פשרה: בדבר שראובן ולוי נתעצמו בדין זבל"א וזבל"א ולקח לוי לבורר את הרב ר' שמעון (שו"ת חות יאיר ב). — ג) איש שנבחר לפקודה מהפקודות בהנהגת העדה וכדומה, Gewählter; élu; elected: — למנוי בוררים מדי פסח בפסח כפי הנהוג בא יבאו הראשים וטובים ודיינים וגבאים ועיקרי הקהלה הכשרים זל"ז ובין כלם יעשו בוררים עפ"י רוב (האסיף ז, תרנ"ד). ואין לשום בורר ליקח לו שום התמנות שלא היו לו (שם). מינוי הבוררים יהיה באופן זה כ"א מהנאספים יבחר לו חמשה בוררים

וכו' (שם). — ד) כעין כים של ארג מְרֻוָּח מְחֻבָּר להריחים ועובר בו הקמח הטחון ושומר הסֻבִּים, (Mehl) Beutel; bluteau; bolter: נשאל למהר"ש על שכבסו בורר שקורין בוייטי"ל של חמץ וניפו בו קמח של מצות (מהרי"ל, הלכ' תיקון המלות).

**בּוֹשׁ**[1], ממנו א.בּוֹשׁ, ב.בֹּשֶׁת, בּוּשׁ, בּוּשָׁה, מְבוּשׁ.

א.**בּוֹשׁ**, פ"ע, עבר בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, בֹּשְׁתִּי, בֹּשְׁנוּ, בָּשְׁתֶּם, בינוני בּוֹשִׁים, בּוֹשׁוֹת, עתיד יֵבוֹשׁ, — א) היתה לו בּוּשָׁה מפני איזה דבר, sich schämen; avoir honte; be ashamed: גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ' ו טו). בֹּשְׁתִּי וגם נכלמתי (שם לא יט). איך הפנה עורף מואב בוש (ירמ' מח לט). למען תזכרי וָבֹשְׁתְּ ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק' טז סג). בושו וגם נכלמו כלם (ישע' מה טז). בֹּשְׁנוּ כי שמענו חרפה (ירמ' נא נא). ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אֵבוֹשׁ (תהל' קיט מו). יֵבֹשׁוּ ויחפרו מבקשי נפשי (שם ע ג). בּוֹשִׁי ושאי כלמתך (יחזק' טז נב). — ועם פעל אחר: כי בֹשְׁתִּי לשאול מן המלך חיל ופרשים (עזרא ח כב). רבי יפה דנתי וכו' יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ' ד.). — ועם מ... בצרוף להדבר הגורם הבושה: כי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אשר חמדתם (ישע' א כט). בושו והכלמו מדרכיכם (יחזק' לו לב). וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם (הושע ד יט). לא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עלילותיך (צפני' ג יא). בוש מאב ואם על זנות (כ"ס גני' מא יז). אל תבוש מן השינים שמא תאכל יותר מדאי (דרך ארץ זוטא א).— וכינו': אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בּוֹשִׁים (יחזק' לב ל). כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה (מעש' ג ה). בוש אתה לומר שכלבו של כה"ג חביב הימך (תוספ' כלי' ב"ק א ו). מרתף שהוא בוש לוכל בתוכו (ירוש' פסח' א כז:). שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו ונותן לאשתו ומוכרת (ב"ק קיט.). שאינה בושה לעמוד לפניו ערומה (קידו' פא:). אמר רבי יהודה רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (חולין ו.). אשה בושה לבא לבית דין והורגת את בנה (יכמ' מכ:). על החדשים אנו בושים אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתו' עח:).—

[1] בארמ' בְּהֵת, בערב' בהת' [a], ר"ל זנה.

a) بهت

או חצוב בידי אדם, Graben; fossée; pit : וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בֹּר (שמו' כא לג). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל[1] (תהל' ז טז).— ב) מיוחד למקוה מי גשמים, Zisterne; citerne; cistern : אך מעין ובור מקוה מים (ויקר' יא לו). ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישע' לו טז). ובֹּרֹת חצובים אשר לא חצבת (דבר' ו יא). אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארֹת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמ' ב יג). החופר ב ו ר שיח ומערה (ב"ק ה ה). ש ה ב ו ר בתפירה (ב"ב סד.). לא ישפוך אדם מי ב ו ר ו ואחרים צריכים להם (יבמ' יב.).— ומשל : אין ה ב ו ר מתמלא מחולייתו (סנהד' עז.). ב ו ר ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן (מד"ר במדבר כב) . נפל זכותו ב ב ו ר (בו"ת לחם רב קלב). — ועי' באר. — ג) מקום לשים בו אסירים, כלואים, Gefängnis prison : כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בַּבּור (ברא' מ טו). ואספו אספה אסיר על בור (ישע' כד כב). שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכר' ט יא). — ובֵית הַבּור : בכור השבי אשר בְּבֵית הַבּור (שמו' יב כט). כי בא ירמיהו אל בֵּית הַבּור (ירמ' לז טז), ר"ל בית האסורים. עי' מאסר. — ד) קבר, Grab; tombe; sepulchre : אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישע' יד יט). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך (שם לח יח). נחשבתי עם יורדי בור (תהל' פח ה), חי עם המתים. העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (שם ל ד). ועי' מות.—ה) *בור הספינה, כלי, מקוה למי שתיה על הספינות : כוורת הקנים ו ב ו ר ס פ י נ ה אלכסנדרית (אהלות ח ג). כל תקלה ב ו ר הוא (ב"ק לא:). — ובגת, ששם יורד היין : יין משירד ל ב ו ר ויקפה (ב"מ לב:). לוקחין גת בעוטה מן העכו"ם וכו' ואינו נעשה יין נסך עד שירד ל ב ו ר ירד ל ב ו ר מה ש ב ב ו ר אסור (ע"ז ד ה). עכו"ם שנמצא עומד בצד ה ב ו ר של יין וכו' נפל ל ב ו ר ועלה ומדדו בקנה וכו, נטל את החבית וזרקה בחמתו ל ב ו ר (שם י). — ובהשאלה *בור המתגלגל, במשפטי נזקים, כנוי לאבן שהניח אדם בדרך והזיקה, שחיב עליה משום בור : בור המתג ל ג ל ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב"ק ו.).— ו) *שם לאחד ממחלקות הגהנום : התחתון ב ו ר כנגד

---

[1]) וכן בערבית : מן יחפר חפרי יטיח פיהא (A. Fischer, Marok. Sprw. Mittheil. Orient. Sem. 1, 225).

רע שבו נחשים ועקרבים העוקצים הנשמה הנדחית מהיכל הקדושה (מגנת חסידים, היכ' הקליפות ג). בהיכל א' והוא נקרא ב ו ר וכו' ובת קול יוצאת שנית ואומרת אוי להם כי נדדו ממני וההיכל הזה נקרא שטן ב ו ר (ראשית חכמה, היראה יג).

בַּת, *בַּת בור.
*דות.
*חוּלְיָה, אבן נקובה שעל פי הבור.— הָפַּר וכו'.
*כַּדּוּם, *מַשְׁלִית.
*שִׁיחַ.

**בּוֹר**, עי' בֹּר.

**בּוֹרֵא**[1]), ש"ז, כנוי בּוֹרְאִי, בּוֹרַאֲךָ, בּוֹרְאֵךְ, — כנוי לאלהים בורא העולם, Schöpfer; créateur; creator : כי הנה יוצר הרים ובֹרא רוח וכו' ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). אלהי עולם יי' בּוֹרֵא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כח). כה אמר האל יי' בּוֹרֵא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (שם מב ה). אני יי' קדושכם בּוֹרֵא ישראל מלככם (שם מג טו). יוצר אור ובוֹרֵא חשך עשה שלום ובוֹרֵא רע (שם מה ז). — ובכנ' : ועתה כה אמר יי' בֹּרַאֲךָ יעקב ויצרך ישראל (ישע' מג א). וזכר את בּוֹרְאֶיךָ בימי בחרותיך (קהל' יב א). שהוא אל הוא היוצר הוא ה ב ו ר א הוא המבין הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון ברוך הוא (אבות ד כב). דייך שאני ו ב ו ר א ך מכירין כוחך (ירוש' סנהד' א יט.). — ומצוי מאד בספרות.

***בּוֹרְדָם**[2]), ש"ז,—מחלה, שלשול דם, dysenterie : אמר רבי יוחנן ב ו ר ד ם אין מבקרין ואין מזכירין שמו (נדר' מא:). — ועי' מחלה.

---

[1]) עי' ברא.
[2]) כך הגרסא בנוסח'. ואמרו שם בגמ' מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעיין הנובע וא"ר אלעזר למה נקרא שמו ב ו ר ד ם שהוא כמעיין הנובע. ע"כ. וכבר העיר רש"י כי יש שתי גרסאות, וכתב : בורדם בסמ"ך שילשול גדול שיוצא כל שעה כמעיין הנובע שאין לו שוליים ויצאו ממנו כל המים ואית דאמרי בורדם במ"ם כמו בור שנובע דם ואית דאמרי מכה שקורין בין מלנ"ט שיוצא נמי הימנו דם. ובתוספ' שם בור נובע דם מתחתונים. וכבר רצו החוקרים למצא מקום לשם זה ביונית, אך לא עלה בידם דבר מספיק, והניח לו (בהערות לקרוים) את הדבר בתיקו.

מזבחות כטוב לארצו היטיבו מצבות (הוש' י א). — ב) שאינו עושה פרי[1]), unfruchtbar;stéril;sterile: כי ישאר נעור וריק כגפן ב ו ק ק (ר"י אלחריזי, תחכמוני ד). גפן פוריה שהיתה מתחלה ועכשיו ב ו ק ק ה (רד"ק ישעי' לב יב). אולם הכי רק עצי מאכל למלוכה יצלחו הן גם הארז עץ ב ו ק ק הננו (יל"ג, אגרות, גרן האטד). — ג) ש"ז, מ"ר בֹּקְקִים, מי שתולש את הזמורה מהאדמה[2]) : כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בֹּקְקִים[3]) וזמריהם שחתו (נחום ב ג). פקוד גפן זאת הפקוקה, פרע בוֹקְקֶיהָ בחקה החקוקה (אנתנו החמר, סליח' ב' עי"ת). — ובהשאלה, מי שמנשל עם מעל אדמתו: ותהיה אתה אל המשית למחוקק וכל שר זולתך כגנן ב ו ק ק (עמנואל מחב' ט). טפלו עלי ובקקוני בּוֹקְקִים, טהרה בטומאה להמיר לחצוני דוחקים (אנה עורכה, סליחות ער"ה). ומרוקנת על ידי ב ו ק ק י ם (רש"י נחום ב יא).

**בּוֹקֵר**, ש"ז, — מן בָּקָר, עוסק בגדול בָּקָר: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוֹקֵר אנכי (עמוס ז יד).

**בור**, ממנו א.בּוּר.

א.**בּוּר**[4]), פ"י, — בחן ונסה דבר למען דעת היטב, untersuchen; éxaminer;inquire into: כי את כל זה נתתי אל לבי וְלָבוּר את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (קהל' ט א). — ועי' חקר.

**בור**, ממנו ב.*בּוּר, ג.*בּוּר, *בּוּרוּת.

ב.***בּוּר**[5]), פ"ע, עבר בָּר, עת' יָבוּר, — היה השדה בּוּר, לא נעבד, לא חרשוהו ולא זרעוהו, brach liegen. rester inculte; be uncultivated: תיקנו במקבל שלא תבור ארץ ישראל (ירוש' דמאי ו כה :). רבי סימון היו לו נוטעי כרמים בהר המלך שאל לר' יוחנן אמר ליה' י ב ו ר ו ואל תשכירם לגוי (פס ע"ז א מ :). — הפ', *הֵבִיר, הוֹבִיר, — הניח את השדה בור, לא נעבד, בלי חרישה ובלי זריעה: המקבל שדה מחבירו והוביר ה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). המוכר את שדהו בשעת היובל וכו' היתה שנת שדפון וירקון וכו' נרה או הוביר ה (ערכ' ט א). המקבל שדה מחבירו משוכה בה הבירה שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות ונותן לו (תוספתא ב"מ ט יב). חוכר שדות הרבה ומביר ן (מד"ר ברא' פב) — *פֻּע', *מְבוּרָה, — שהונח בּוּר: עשר שורות מבוריות לסאה עשר נטיעות מבוריות (א' בן מיגש).

ג.***בּוּר**, — א) ש"ז, שדה שלא נעבד, לא חרוש ולא זרוע, Brachfeld; friche, jachère; fallow land: ואלו מפסיקין לפאה הנחל וכו' והבור והניר וזרע אחר (פאה ב א). — ומ"ר *בּוּרָאוֹת, בּוּרִיּוֹת, — קרקע בּוּר ואילן בּוּר: המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר בוריות[1]) למאה (ב"ב לה.). — ועי' עבודת אדמה. — ב) ת"ז, לנק' בּוּרָה, — אדמה בורה וכיוצא בזה: כדי שתהא (האדמה) בורה[2]) בידו (ב"מ קא.). בשדה שהיתה בורה בידו מזמן גדול (רגמ"ה ב"ב קסח.). וכן המקבל שדה אבותיו מן העכו"ם וכו' עד שתשאר לפניו בורה (רמב"ם מעשר ו יב). — אילנות בורות שאין עושין פרי (רשב"ם ב"ב לה.). — ג) בהשאלה, אדם בער, שלא למד ולא יודע מאומה, ungebild. Mensch; homme inculte; uncultured person: אין בור ירא חטא (אבות ב ה). שלש ברכות צריך לברך בכליום וכו' ברוך שלא עשאני בור שאין בור ירא חטא (תוספת' ברכו' ז ח). המהלך לימין רבו ה"ז בור (יומא לז.). וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלם הרי זה בור (ברכ' מט.). ישראל יש בהם בני תורה וכו' ויש בהם בורים (מד"ר במד' ג). אמנם בור הוא איש אשר אין לו לא מעלות שכליות ולא מעלות המדות ר"ל לא חכמה ולא מוסר וכו' והוא הנקרא בור לדמותו כארץ לא יזרע בה דבר מן הדברים (פרוש הרמב"ם אבות ה ז). — ועי' דעת.

**בּוֹר**[3]), בּוֹר, ש"ז, מ"ר בּוֹרוֹת, — א) חפירה בקרקע, כרוי

---

שנאמר מיד אח"כ: פרי ישוה לו, כרב לפריו. והחדשים פרשו ממשמעת ריקות בהשאלה במשמעת השתפכות והתפשטות, ור"ל גפן אדרת, מתפשטת. אבל השאלה זו דחוקה מאד. ולכן נראה יותר לדמות תאר זה להשם בקה הערבי' שהזכרתי ומהשרש בקק במשמעתו בערבית. — [1]) עפ"י פרוש רוב המפרשים במשמעת ריקות. — [2]) עי' בקק. — [3]) ת"י בזוזין. אך ממה שנאמר אח"כ וזמריהם שחתו נראה כי גם בקקום בוקקים מוסב על גפן, ונראה כי הכונה היא במשמ' תלישה.

[4]) אולי פעל משנה לבֹרר, עי' זה.

[5]) בארמ' ביר. בערבי' אין דמיונה במשמעה זו.

---

[1]) כך בנוסח', ובב"י בוראות, וכן ברגמ"ה, וכן ברמב"ם (שכי' ח יא). — [2]) כך גרס' ר"ת הובא שם בתוספ', וכך היתה לפני הרמב"ם הגרסה בורה, כמוכח מדבריו המובאים בפנים. ובנוסח' ב ר ה, ופרש"י במשמ' ברורה. [3]) דעת החכמים כי זה שם משנה לבאר. בערב' בירa)

---

a) بِيْر

שביניהן (שבת קח :).

**בּוֹצֵר**[1], לנק׳ בּוֹצְרָה, בּוֹצֶרֶת, מ״ר בּוֹצְרִים, בּוֹצְרוֹת, — מי שקוטף את אשכלות הענבים מהגפנים, Weinleser ; vendangeur; vintager : יעוללו כגפן שארית ישראל השב ידך כְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמ׳ ו ט). אם בֹּצְרִים באו לך לא ישארו עוללות (שם מט ט). — ואמר המשורר : החי גפן והמות בּוֹצֵר ובאשר ילך צעדיו הוא נוצר (רשב״ג שכחי יגוני׳). — ומ״ר נקבה : הבוצרים והבוצרות פצחו רנה וישירו שירי יין ושירי דודים יחד (מפו, אה״ל ה).

**בּוּק**[2], ממנו בּוּקָה, מְבוּקָה.

**בּוּק**, קל לא נהוג.

— פעול, מְבוּק, לנק׳ מְבוּקָה, — נהיתה לבוקה : בוקה וּמְבוּקָה [3]) ומבלקה (נחו׳ ב יא).

***בּוּק**[4], ש״ז, מ״ר בּוּקִים, — נוד של יין. ומליצה : תלה בו בוקים סריקים, יחס לו דברים שאין בהם ממש ואתה רבי יום טוב אחר אשר חזרת בך להתיר נהפכת לאיש אחר לתלות בוקים סריקים על שגיונות פרושים חדשים מקרוב באו אשר אין להם על מה שיסמכו (תשו׳ ר״ת, 45). ואלו הם הנחנקים, התולים בוקים סריקים, באנשים גדולים והבלי הבלים לא האמנתי להם כי תלו דבריהם ברבינו רבי משולם, ואי אפשר לומר כן (שם 84). — ואמר המליץ. לאיש שיצא לו שם בנדבה וידיו מכל נדבות חרבה : אתמה לעבי טובך איך נכלאו, דודי ונוזלי ידך איך נקפאו, אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ובוק עור ריק ורוח מצאו (ר״י אלחריזי, בכ״י תתכמוני, דברי חפן בהקד׳).

**בּוּקָה**[1], ש״נ, — חרבן ושממה גדולה, Verwüstung ; dévastation ; devastation : בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה בּוּקָה [2]) ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב י-יא). — ועי׳ בקק. — ורוב מה שהשתמשו בו המליצים הוא במשמע׳ *ריקות. ואמר המשורר : ואזני עת פתחתיה מקנאה בבת עיני וידי עת שתיקה ביען חלקו כבוד שתיהן והיא טרם קראת בוקה מבוקה ותתחנן לפי לאמר קרא נא עדי אשמע ולך תהיה צדקה (ר״י הלוי, ויש בת שיר). הנה עצתי תהי בוקה ומבלקה (ערוגת הבשם לב). וכלי שבעה מחזיק ימלא שנייה ויריקהו בבוקה (ירחמאל בן שלמה, JQR XI 369). חורי גרונך מלאים עלוקות וכל דבריך בוקות ומבולקות (תוכח׳ מוס׳, עולת הככלי פו :). — ומליצה, *עשה את בגדיו עליו בוקה ומבולקה, ר״ל בסלסול וקשוט ויפוי הקמטים וכיוצא בזה : עוד יגדל הכאב מאד בשבתות ה׳ אשר הן רבים ע״ה שוהין מלעמוד ממטתם בשחרית של שבת ולא עוד אלא כי אחרי עומדם היו שוהין שעה אחת או שתים לתקן את בגדיהם ולצנוף את צניפם וכל המרבה לעשותם בוקה ומבולקה [3]) ה״ז משובח עד צאתם לרחוב העיר מקושטים ומבוסמים בנשים (נתן העזתי, חה״י א, עונש המיפים עצמם).

**בּוֹקֵק**[4], ת״ז, לנק׳ *בּוֹקֶקֶת, — א) שעולה יפה, שנותן הרבה פרי, גפן וכיוצא בזה, üppig ; luxuriant : גפן בּוֹקֵק [5]) ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה

---

[1]) עי׳ בצר.

[2]) לפי דעת רוב הקדמונ׳ וגם החדשים זה שרש כפול לבקק. אך ריב״ק רואה בו שרש לבד כמו בַּאק a) בערב׳. — [3]) ת״י ורש״י ראו במלה זו פעול ולא שם מפשט. ת״י : ומתבזזה. רש״י : ומרוקנת.

[4]) בארמית בוקא, בוקי : לא תיתלו ביה בוקי סריקי בר׳ נחמן (ע״ז לו :, ב״ב קנח :, חולי׳ נ :). ופרש הערוך כלים ריקים כמו בקבוק. ורגמ״ה לחולין פרש נודות ריקים. וכבר העיר קוה׳ כי זה היה משל בפי רבא ביחס לר׳ נחמן שהיה אוהב יין הרבה, והיה רבא אומר אל תתלו בו נודות ריקים, לא תיחסו לו דברים שאינם לפי טבעו.

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) ראה ת״י גם במלה זו פעול ותרגם בזיזא. אך שאר המפרשים והמדקדקים החליטוה לשם ופרשוה במשמ׳ ריקות, וכן גם החדשים. וזולתי ריב״ק (רסאלה) אמר : בוקה באיקה ובואיק והיא מא ינתפק מן אלמצאיב ואלנוארה ואלנואזל ואלג׳מום, — ור״ל צרה ואסון ופגע רע. — [3]) אינני יודע על מה סמך להשתמש בשתי המלים האלה למשמע׳ זו, אם לא קול ההברה בלבד, והצרך להגות את מחשבתו והעדר מלים מדויקות לכונתו.

[4]) משרש בקק, עי״ש, ובערבית בַּקָּה a) אשה רבת ילדים. — [5]) ת״י בזיזא. מנחם פרשו מלשון ריקות, ובמשמעה זו פרשוה רוב המפרשים הקדמו׳. רש״י : גפן המשיר כל פריו הטוב. ראב״ע : גפן ריק אין בו כח לפרות. פרחון : גפן מושחת. רד״ק : בודד. אבל, הכתוב בעצמו הלא מפרש כונת תתאר בוקק במה

---

a) بَاق

a) بَقَّة

א.*בּוּעַ[1], פ"ע, עם ב אחריו, בַּע בדבר, עתיד תָּבַע[2] בדבר, — שמח ועלז על דבר, frohlocken; se réjouire; to rejoice: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה, וגם אם פרו אל תבע בם, אם אין אתם יראת יי' (ב"ס גני' יו א=ב).

ב.*בּוּעַ, ש"ז, מ"ר בּוּעִים, סמי' בּוּעֵי, — מקום, בית של משתה יין וכדומה: שהיה מניחם (איוב לבניו) להיות מקיפים בבועי[3] המשתאות תמיד ובסוף כל שבעת ימי המשתה היה מעלה עולות (חלקת מחוקק, אלשיך, איוב א ה).

*בּוּעָה[4], ש"נ, מ"ר בּוּעוֹת, — נפח, מכה מלֵאה לחה על הריאה, כמו אבעבוע, Geschwür; abcés; abscess: בועה שניקבה בריאה וכו' אין מביאין בועה אחרת להקיף ולקרב אצלה וכו' כיון שנעשית בה בועה אין מראה ניכר בה (רש"י חולין מו:). והעלה הנקב את הבועות הללו סביביו (הוא שם מז.). ואין לאסור מפני שנראה כשתי בועות (תוספות שם). וששאלת בבועה בשיפולי האומה וכו' נראה בעיני טעם הדבר שכל בועה שהיא מליחה בהיותה בשיפולי הבשר כל המשקה והמוגלא יתמצא וירד אליה וכו' ואני ראיתי בעיני בועה אחת בשיפולי האומה מליאה משקה וכו' (שו"ת מוהר"י מטרא"ני, ח"ב יא). בועה גדולה כמו אגוז שנמצאת באונה (שו"ת שער השמים נה). בועה היוצאת אחר סימני בישול וכו' הגדולה יותר טוב מקטנה וכן בועה שאינה מזקת לאברים פנימיים (אולה"ת, ר"י להלון ו ה). הרבה הן מיני בועות ראשיות כפי חילוק הדם (שם י ב). בועה הנולדה מדם נקראת פלימוני וכו' וזו היא בועה הנולדה מדם טוב (שם). המורסא יובן ענינה בכאן על בועה מתחדשת מן הירוקה (קול יהודה, פי' על הכוזרי, ב מ). — ובפרט שלחופית השתן, (Harn) Blase; vessie; bladder: מפני שהדברים הטבעיים בגדולים

[1]) בארמ' בוּע, אבוע, אשמח ואגיל: ואיבוע בירושלם (ת"י ישע' סה יז). בּוּעוּ (ת"י יואל ב כא). — [2]) ע"פ פתוחה, לפני ע הגרונית, כמו תָּצַר, וכן תָּשָׁב נא.

[3]) דבר ברור הוא, כי הדבור אין מקיפין כבועי שבגמ' חולין בנוגע לבועות הריאה הביא את הר"מ אלשיך למליצה זו, אף שאין כל יסוד להשתמש בהשם בוע במשמע' בית משתה. ואעפי"כ אפשר שמצא מלה דומה לזו במשמעה זו, ולכן הבאתיה פה.

[4]) בארמ' בוע, בועתא: אין מקיפין בבועי (חול' מו:). לא שביק ליה לבריה למפתח בועתא (סנה' פד:).



חזקים ויתיכו החלטים העבים בכח חומם וירדו אל הבועה בשבילים אשר בכליות ומפני שהבועה בטבעה קרה ומועטת הדם יקפא בה אותם החלטים (רמ"ט פלקיירא, המבקש לח:). תולד האבן בכליות בקטנים ובגדולים בבועתם (שם). ויאמר התדע למה כשתמלא הבועה מים לא יעצור לשתן בתוכה ויבא בעליה לסכנה אמרתי לו בעבור כי פי הבועה כולו גידים וכאשר תמלא הנפח וימשכו הגידים מכל צד ויסתום פי הבועה ולא יצא ממנה מים (ס' שעשועים לר' זכרה לב). תועלת הבועה למשוך המותר שבכליות (גידה לדכך, מנח' כר זרח, א יג). — ועי' אֵם אֵמִים.

*בּוֹעֵל, ש"ז, — מי שבעל אשה, בפרט לא נשואה לו כחק: כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל (סוט' כח.). — ועי' בעל.

בּוּץ, עי' בּ"ץ.

בּוּץ[1], בֻּץ, ש"ז, — פשתן דק מאד, לבן, והארג ממנו, Byssus: ודויד מכרבל במעיל בוץ (דהי"א טו כז). ותכריך בוץ וארגמן (אסתר ח טו). בחבלי בוץ וארגמן (שם א ו). ארם סחרתך וכו' ורקמה ובוץ (יחזק' כז יו). בית עבדת הַבֻּץ (דהי"א ד כא). אם רצה לקרות בבגדי בוץ קורא (יומא סח :).

*בּוּצִית[2], בִּיצ-, ש"נ, — שם המוני בבבל לאניה קטנה, לערֵבה, דוגית, Kahn; canot; small boat: המוכר את הספינה מכר את האיסכלא וכו' אבל לא מכר את היצועין וכו' ולא את הבוצית (תוספתא ב"ב ד א). רבי נתן אומר המוכר את הספינה מכר את הבוצית[3] (גמ' שם עג.). להתיר בוצית[4]

[1]) גם בכנע' בוץ. בארמ' וסור' בוצא. ובערבי' בַּז a), ביונ' βύσσος, שהיא מלה זרה בלשון זו וכנו בה גם ארג צמר גפן וגם של פשתן. בספרים היותר עתיקים בהתנ"ך משמשים שני השמות שש בד במקום בוץ.

[2]) הערוך: ספינות קטנות שמהלכות לפני הגדולות במקום מים מועטין שאין הגדולות יכולות ללכת שם ונכנסין בקטנה ויוצאין ליבשה והיא קלה ומהלכת אפי' בביצה ולכן נקראת בוצית. ע"כ. אך אין גזרה זו עולה יפה, מפני שבצה ובוץ אינן מקום הליכת אניה כלל. בערב' בוצי b), וכבר אמרו חכמיהם שהיא מלה פרסית. — [3]) כך בכ"י וכן בערוך, ובהלכ' פסוק' ריה"ג, ובנוסח' ביצית. — ואמרו בגמר' שם: אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן. — [4]) כן בערוך, ובנסחא' ביצית.

a) بَزّ b) بوصى

ת"ל במלח (ספרא ויקרא יד יג).

**בּוֹנֶה**[1], ס"ז, מ"ר בּוֹנִים, לנק' בּוֹנָה, בּוֹנוֹת, — מי שאומנתו לבנות בנינים, Baumeister; architecte; architect : לחרשים ולבֹּנים ולגדרים (מ"ב כב ו).

---

היתה מלה קדומה שיצאה מהשמוש היומי כבר בזמן האמוראים, ולכן נעלמה מהם משמעתה האמתית, ושאלו (מנח' כח.) מאי תבונהו ונחלקו שם בבאורו: אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו (כך בנוסחא' והגיהה שיטה מקבצת שם יתבּנְנוּ, והביא בשם ס"א י ת ב נ ה ו) כתבן בטיט. אמר ליה אביי אי הכי יתבוננו (שיטה מקבצת: יתבוננו ס"א יתבלנו) מבעי אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין אמר ליה רבא אי הכי יבננו (שיטה מקובצת: יבְנֶנּוּ) מיבעי ליה אלא אמר רבא יכול ת ב ו נ ה ו (שיטה מקובצת: ס"א יבוננו) מאי תבונהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה ת"ל תמלח כיצד הוא עושה מביא האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח. ע"כ. שמע מזה שרבה בר עולא ואביי לא ידעו בברור פרוש מלה זו משמוש היומי, ופרשוה עפ"י ס ב ר ת ם, וגזרו רבה בר עולא מן תבן ואביי מן בנין, אך אלה שני הבאורים ה מ ד ר ש י י ם נדחו מפני הפרכות של אביי ושל רבא, ורבא בעצמו, שהצטין בבקיאותו בשמוש המלים בלשון, באר תבונהו לא במלה אחרת, אלא באותה תבונהו בעצמה, לפי גרסת הספרים. ואפשר שההבדל בין שתי המלים היתה בהברה, שרבא קרא את המלה לא תבונהו אלא תבוּנהו, ופרש רב אשי דבריו מלשון תבונה ר"ל יתן בו טעם כ ב י נ ה, ופרש הערוך: כלומר כ ל ד ה ו מלח עד כדי להבין שיש בו טעם מלח. ע"כ. וכן פרש הראב"ד על הספרא: דבר מועט. וכן הרא"ש חולין ח' סי' לג: פירוש מעט להסיר טעם התפל כבינה המישרת את האדם. ע"כ. עכ"פ, ממה שרבא פרש את המלה בקריאת תבוּנהו בוו שרוקה למדים אנו שהקריאה המקבלה של המלה היתה תבוֹנהו, בוו חלומה, והמקור בון, כמו אור, בוא, בוש. ומקור פעל זה לא ידוע, ובלשונ' האחיות לא מצאתי לו חבר זולתי בהפעל שנ a) בערב' ההמונ' של סוריה, במשמעת פזר אבק, ומצאתי עוד משלים להלוף ב—ש בין שתי הלשונות האלה. ואלה דברי בעל משפט לשון המשנה (עמוד ו): אבל לפי דברינו יאמר שרש בון על כל דבר ה נ ח ב ר וממנו על כל דבר הסבוב או העטוי בדבר מה, וע"כ כוונת הברייתא יכול תבונהו כלומר מפני שנאמר במלח הייתי אומר, שיהיה סבוב ועטוי כלו במלח תלמוד לאמר תמלח תמלח מכל מקום. ועתה על פי הדברים האלה נכון גם מאמר הכתוב יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו, שענין יבוננהו בזה ג"כ מהוראת סבוב. ע"כ. וכל המפרשי' קרבן אהרן, עזרת כהנים, עשירית האיפה, מלכים, לא מצאו ידיהם ורגליהם בזה. וכריל מסכים להחלוץ שהוא מיונ'.

[1]) עי' בנה.

---

a) شَنّ

אבן מאסו הַבּוֹנִים (שם קיח כב). ויפסלו בֹּנֵי שלמה ובֹנֵי חירום (מ"א ה לב). בֹּנַיִךְ כללו יפיך (יחזק' כז ד). אל תקרא בניך אלא ב ו נ י ך (ברכ' סד.).

**בּוּס**, ממנו בּוּס, מְבוּסָה, תְּבוּסָה.

**בּוּס**[1], פ"י, — א) רמס ברגליו בקצף ובוז, zertreten, niedertreten; écraser, fouler au pied; tread with the feet : לשבר אשור בארצי ועל הרי אֲבוּסֶנּוּ (ישע' יד כה). וְאָבוּס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (שם סג ו). באלהים נעשה חיל והוא יָבוּס צרינו (תהל' ס יד). בך צרינו ננגח בשמך נָבוּס קמינו (שם מד ו).—ב) בהשאלה, מאס, כחל בדבר: נפש שבעה תָּבוּס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כז ז).

—בּוֹסֵס, — לחזוק הפעולה, רמס והחריב: רעים רבים שחתו כרמי בֹּסְסוּ את חלקתי (ירמ' יב י). צרינו בּוֹסְסוּ מקדשך (ישע' סג יח). — ופיט הפיטן: יריבי בּוֹסְסִים בפרך ורוחי נבקה מפורך (ר"י בר שמואל, אריות). — ואמר המליץ: לבבי קח לך מוסר ושור כי תהלתך נבלים בוססוּה חשף שירתך לפני חכמים ולא לפני סכלים יתמסוה (ר"י אלחריזי, תחכמוני, נוספים, הול' אחיאסף). — ובמשמעת נוגעות: שבע מחיצות של אש היו ב ו ס ס ו ת[2]) זו בזו והיו ישראל רואים ולא היו מתיראים (פסיקתא רבתי, התדש).

— פֻּעַל, הוּבַס, מוּבָס, — שבָּסוּ אותו ברגלים: יורדי אל אבני בור כפגר מוּבָס (ישע' יד יט).

— התפ', הִתְבּוֹסֵס, — התגלגל ו ה ת ר פ ש ופרכס, zappeln; se débâttre; to flounder : ואראך מִתְבּוֹסֶסֶת בדמיך (יחזק' טז ו). — ואמר בעל המשלים: חזירת יער בטיט חוצות מ ת ב ו ס ס ת (ברכיה הנקדן, משלי שועלים מט). ו ה ת ב ו ס ס ברם נוער (רשב"ג, שירי שלמה כג). מתת דינך הפר לעם מִתְבּוֹסְסִים נצח ישראל תושיע לנגשים (סליח' שחרי' יוה"כ, ס' אלהי). בחלאת קיאו י ת ב ו ס ס ומרוב שכרותו יתגוסס (עזרת הכבלי, תוכח' מוס' ו כו). המר והנכאב בדמעתו מ ת ב ו ס ס (ר"ע פרנסיס, מתק שפתים 80).— ובמשמע' מתערב: והקש של המדבר היה נוקב עקביהם והיה הדם יוצא ו מ ת ב ו ס ס בחמר (פרקי ר"א מח).—ובמשמ' תענוג: בא גבריאל אצל גן עדן ומכריז ואומר ה ת ב ו ס ס ו צדיקים בפועל ידיכם (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד ילינק ג).

---

[1]) אין בלשונ' האחיות חבר לו, ועי' בסס. —
[2]) במד"ר במד' י"א בוססות, ועין בסס.

לעלי, פטמה של אתרוג וכיוצא בזה: ניטלה בוכנתו (סוכ׳ לה:). ולפיכך יש להחמיר ולפסול כל שנטלו אחת משתי הבוכנות (ר״נ על הרי״ף, סוכה יז:).— וקצה העגול של העצמות: ויש אנשים שהם מעותדים להקעה בפרקיהם כי נקרת פרקי עצמם בלתי עמוקה והבוכנה הנכנסת באסיתה שבעצמות בלתי נכנסת (קאנון ד ד ה א).

**בול**[1], ממנו אולי בּוּל, וּמַבּוּל.

א. **בּוּל**[2], ש״ז, מ״ר בּוּלִים, — א) כמו יְבוּל: כי בול[3] הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם (איוב מ כ). — ב) קטע, חתיכה, Stück; pièce; piece: ולא ישיב אל לבו (מי שעושה לו צלם מעץ) ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לְבוּל עץ אסגוד (ישע׳ מד יט).

ב. **בּוּל**[4], ש״ז, — שם הקדום לחדש השמיני, הוא חשון: ובשנה האחת עשרה בירח בּוּל הוא החדש השמיני כלה הבית (מ״א ו לח). — ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בּוּל כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב״ע תרשיש, ב יד).

ג. ***בּוּל**[1], ש״ז, מ״ר בּוּלִים, — חתיכה פחות או יותר גדולה, גוּשׁ, Klumpen; boule; lump: נותנין בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק (שבת סז:). מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחים (שם קכט:). ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול[2] של מלח וסתמוה (סוכה מח.). שהארץ (בחדש חשון) עשויה בולין בולין של אדמה (מד״ר בראש׳ יג). דרכו של חול אדם מכניסו לאור ומוציאו בולים ועושין הימנו כלי זכוכית (שם במד׳ ב). — ובמשמעת מלא החפן: פרות המרכסות בתבואה והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום אבל מפני מראית העין מביא בול מאותו המין ותולה לה בטרסקלין שבפיה (ב״מ ל.).

ד. ***בּוּל**, פ״י, — כמו בָּלַל: בירח שבלים לבהמה מתוך הבית (תנחומא בובר נח יז).

**בּוֹלֵס**[3], ש״ז, — עוסק בעבודת התאנים, השקמים: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וּבוֹלֵס שקמים (עמוס ז יד).

***בּוֹלְעָם**[4], ש״ז, מ״ר בּוֹלְעָמִים, — א) כמו אַכְלָן: והנשים שלנו קוראים לאנשים האכלנים בולעמים מפני שכל מאוים הוא להשתמש מבית הבליעה (שלטי הגבורים נג). — ב) שם מין חיה אכלנית מאד: על כן במין גולולי (מין חיה שיש בסויציה ואכלנית מאד) יקרא אצלם בולעם (שם).

***בּוֹלֶשֶׁת**, עי׳ בַּלֶּשֶׁת.

**בּוֹן**, בּוֹנֵן, הִתְבּוֹנֵן, עי׳ בִּין.

***בּוֹן**[5], פ״י, עתי׳ בכנ׳ תְּבוֹנֵהוּ, — פזר ובזק מעט מאד, למשל מלח על בשר, וכיוצא בזה, bestreuen; saupoudrer; to strew: במלח יכול תבונהו[6] ת״ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח

---

והנה הגמרא דרשה מלה זו במדרש מלים המוני בוא ואכנו (שבת עז:). וכבר דחה לו (בהערות לש׳ קרוים) דעת זקש שאמר שזו היא המלה היוני׳ βυκάνη כי פרוש מלה זו היא — שופר, והחליט כי אין בובנא מלה יונית.

[1]) לפי דעת רוב החכמים אין שרש בול מיוחד בעברית, והשם בּוּל נגזר מן יבול. וי״ם שהשרש בול עקר משמעתו נזילת מים, ומזה בערבי׳ באל a) בול b) לשתן, ובעברית השם בּוּל.

[2]) ת״י עלל טוריא. וכן כל המפרשים מלשון יבול. אך יש מפקפקים נוסחת כל הכתוב הזה ומגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) ת״י: יבלי אעא. ורסע״ג תרגם כשבה באליה, ר״ל עץ נשחת, מן שרש בלה, וכמו״כ רש״י: לרקבון של עץ. ריב״ג: בּוּל הוא שם נופל על כל האילנות ואמרו עץ עם אמרו לבול עץ ביאור לענין בול. ע״כ. ורד״ק: ענף של עץ, מן יבול, וכן רוב החדשים בעצם הדבר שהוא מן יבול.

[4]) בכנעני׳ בל: בירח בל בשנת עסר וארבע למלכי מלך אשמנעזר מלך צדנם (כתבת אשמנעזר). ולא נתברר מקורו. וכבר חלקו בעלי התלמוד במשמ׳ שם זה ואמרו (ירוש׳ ר״ה א נו ד): שבו העלה נובל והארץ עשויה בולות בולות, שבו בוללין לבהמה מתוך הבית. ותנחו׳: בירח מבול. וכן קצת המדקדקים הקדמונים ראו יחס בינו ובין השם מבול: וזה בעבור רוב הגשמים בזמן ההוא (ריב״ג, שרשים), וכן קצת החדשים. ומקצת החדשים רואים בו עצם משמעת השרש בול, ירידת מים, גשם.

[1]) מוספיא וגם החדשים מסכימים כי זו מלה זרה ומקורה ביונית βῶλος.

[2]) כך בהערוך. ובירוש׳ דפו׳ ויניציה גוש.

[3]) עי׳ בלס.

[4]) עי׳ בלע.

[5]) עי׳ הערה שלקמן. — [6]) אין ספק בדבר, שזו

---

a) بَال b) بُول

לב (משלי יא יב). בָז לדבר יחבל לו (שם יג יג). חכמה ומוסר אוילים בָזוּ (שם א ז). באזני כסיל אל תדבר כי יָבוּז לשכל מליך (שם כג ט). מי בָז [1] ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר׳ ד י). ואל תָבוּז כי זקנה אמך (משלי כג כב). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה עֹרבי נחל (שם ל יז). אמצאך בחוץ אשקך גם לא יָבֻזוּ לי (שה״ש ח א). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יָבוּזוּ לו (שם ז). אל תהי בז לכל אדם (אבות ד ג).

**בּוֹזֶה**, ש״ג, — כמו בּוֹז: שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם (נחמ׳ ג לו).—ואמר הפיטן: אכן הייתי בוזה בכל מעבר, ואל מי אישה ואוכל להתחבר (שמואל הכהן, אימתי).

°**בּוּט**[2], עכ׳ בָּט, בָּטָה, בָּטְתִּי, אָבוּט, תָּבוּטִי וכו׳, — ראה פתאם, הרגיש בדבר, sehen, bemerken; apercevoir; perceive: האדמון כבט [3] שלא חלה צבה לקחתה לו ונתבהלה (ר״א קליר, אכן חוג, א ר״ס). יה כבט בכל פעל כי אין חיות בלי מים ישר תת מתנת חנם לעולם מים (אקבעה כסל, גשם לשמע״צ לאשכנ׳). אזרח בָט חוץ בבסל גהוץ (ר״א קליר, קרוב׳ לפורים). חיל צבא פרעה בפאסאה פרעו ובָט בנם וקרעו מול אב וזרעו (שם). וירא ובט בפועל אשר עשה באומר והנה טוב ונחמד ואין עובד ושומר, וייצר האדם מעפר וחומר (אהרן הקטן, אל מתוללס).

°**בּוּטָה**[4], ש״נ,—פטפוטי דברים בלי טעם, Geschwätz; bavardage; idle talk (כ״ז, מלון גרמני עברי).— ומ״ר: בוטות כאלה כמדקרות חרב אל בעל נפש כי על מלונו נאצות ישמע (הוה תרגום בן סירא כט).

***בּוּיָשְׁן**[5], ש״ז, מ״ר בּוּיָשְׁנִים,—כמו*בִּישָׁן: ג׳ סימנים יש בה באומה זו רחמנים בוישנים[6] וגומלי חסדים (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). מפני שלא ראית בוישן [1] חסר דעת ולא דעתן מבלי בושת (רשב״ג, תקון מד׳ הנפ׳ ג).

**בוך**[2], ממנו בּוּךְ, נָבוֹךְ, מְבוּכָה, מָבוּךְ.

°**בּוּךְ**, ש״ז, — חקוי קול תקיעת השופר: נותן אימות, מחפיז אמות, ניסו נואמות, מקול בוך שופר (ר״א קליר, אלה דעי). — ובהשאלה, לקול העט: כי באמת טוט אחד היוצא מבוך עטו של סופר ומבין כמוך ינעם לאזני מאלפי קולות ותרועות (יל״ג, אגרות ב רז).

— נפעל, נָבוֹךְ, נָבֹכָה, נָבֹכוּ, נְבֻכִים, — נתבלבל מאד, פלוני, היה בבלבול ואינו יודע לצאת, verwirrt sein; être troublé, confus; be perplexed: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים ואמר פרעה לבני ישראל נְבֻכִים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמו׳ יד ב-ג).—ומפני צרה גדולה: מה נאנחה בהמה נָבֹכוּ עדרי בקר כי אין מרעה להם (יואל א יח). והדת (להרג את היהודים) נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נָבוֹכָה (אסתר ג יה). — ומצוי השמוש בו בספרותינו: אמנם אין עניין השגחתו בעניין השגחתינו וכו׳ כמו שיחשב כל נבוך (מו״נ ג כג). כי לא נבוך אדם כלל ולא שאל למה נצטוינו להאמין שהשם אחד (שם ג כח). כי איוב להיותו נבוך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית וכו׳ (רלב״ג איוב כ). והנה סבת היותי נבוך זה השיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרוני בהשגות העיוניות וכו׳ שכבר ארז״ל שבמחשבתו היה נבוך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף העניין (שם).

***בּוֹכְנָה**[3], ש״נ, כנ׳ בּוֹכְנָתוֹ, — עלי שבותשים בו, ובהשאלה כל גוף שיש לו ראש עגול דומה

---

[1]) הסכימו רוב המדקדקים שהוא כמו בָז, אלא שקצתם סוברים שהוא מעות וקצתם מניחים האפשרות שגם בחיי הלשון אמרו לפעמים נע״ו כמו כפולים.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בנה הפיט פעל זה מן הביט, שהוא באמת מן שרש נבט, עפ״י שטת הקדמונים ששמו שתי אותיות ליסוד השרש.

[4]) מן בטה, עי׳ שם.

[5]) וכן סולחן מוחלן. וכבר העיד האפודי (מעשה אפוד דף מו) על השמות גוזלן חומסן כועסן ואמר: וכן מצאתים כתובים ומנוקדים במשניות קדומות ועתיקות שהיו אצלי. — [6]) וכן הובא מאמר זה בסמ״ג וגם שם בוישן ולא ביישן. — [4]) והעיר ע״ז המו״ל ת׳ פולק לאמר: בכ״י בטעות בוישן כתיב וצ״ל ביישן. אבל באמת נשתבש המו״ל הזה ולא הכ״י.

[2]) בערב׳ בַּאךְ a) אלקום ראיהם, ר״ל נתבלבל ולא מצא מוצא. וכמו״כ אנבאך b) עליה ראיה.

[3]) בארמית בוכנא, בהרבה מקומות בתלמוד, בסור׳ בּוּכְנָא, וכן באמת גרסת הערוך בוכנא. אך בנוסח׳ בכל מקום בוכנא. אך היהודים קוראים בּוּכְ׳.

a) بَاكَ b) أَنْبَاكَ

א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה גדולה הבא לי מראות קטנות הביא לו א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה קטנה (מד"ר ברא' 7).

ב.***בוביא**, עי' כוביא.

**בּוֹגֵד**[1], נקי' בּוֹגֶדֶת, — בינוני פעל ושם למי שמרמה את המאמין בו, Verräter; traître; traitor: חזות קשה הגד לי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד והשודד שודד (ישעי' כא ב). הוי שודד ואתה לא שדוד ובוֹגֵד ולא בגדו בך (שם לג א). כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בּוֹגֵד (משלי כא יח). אוי לי בֹּגְדִים בגדו ובגד בּוֹגְדִים בגדו (ישעי' כד יו). כלם מנאפים עצרת בֹּגְדִים (ירמ' ט א). למה תביט בּוֹגְדִים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א יג). ורשעים מארץ יכרתו בּוֹגְדִים יסחו ממנה (משלי ב כב). ולא יראה בֹּגֵדָה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא (ירמ' ג ח). צדקה נפשה משבה ישראל מִבֹּגֵדָה יהודה (שם שם יא).

***בּוֹגֵר**[2], שת"ז, מ"ר בּוֹגְרִים, — מי שהגיע לבגרות: ואפשר להיות קודם שיהא בוגר לא חולצת ולא מתייבמת (שערי צדק, תשו' הגא' א יח). פרק א בהנהגה המשתפת לבוגרים (קאנון א ג ב א). פסח דורות נתחייב לזכרים הבוגרים אבל הנשים והקטנים היו אוכלים מן שלמי החג (ר"א הקראי, גא"ע, ענין פסח א).

***בּוֹגֶרֶת**[2], מ"ר בּוֹגְרוֹת, ש"ת, — נקבה שהגיעה לבגרות: ולא ישא (הכה"ג) את הבוגרת (יבמ' ו ד). הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (כתוב' ג ח). המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קידוש' ג ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (תוספתא כתוב' ג ה). נערה ארוסה והיא בבית בעלה בוגרת ארוסה בבית אביה (שם סנה' י ח). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תענית יג:). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה (סנה' סו:). רשע ערום והמשהא בתו בוגרת (שם עו.). באדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש לכנוס אותה אצל מי שמוצא (מד"ר דבר' ז).

**בו"ד**, ר"ת: בשר ודם.

***בּוֹדֵד**, — בדקדוק, פעל בּוֹדֵד ר"ל עומד: יאריכו גם הוא פעל עובר, ואיננו בודד כאשר חשבו רבים וכו'. כי אם היה בודד היה קשור עם למד (רד"ק, שרשים, הלך). — ועי' בדד.

***בּוּדְיָא**[1], (־יָה), מחצלת של קנים, Matte; natte; mat: מסככין בבודיא[2] ואם יש לה קיר אין מסככין בה (סוכ' כ:). — ועי' מחצלת.

***בּוּדִידָה**[3], בִּיד־, — בד קטן: ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבודידה רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה (שביעית ח ו). מקום שנהגו להניח כדי בד מניח כדי בד בידידה מניח כדי בידידה (תוספתא טהר' י יב).

***בּוֹדֵק**[4], ש"ז, — מי שאומנותו לבדק דבר, בפרט בבדיקת הבהמות אחרי השחיטה אם הן כשרות: קרה בינינו שאחד משני בודקי הקהל בדק כבש אחד ואחר שבדקו הוציא הריאה ומכרה אחר כן בא חברו הבודק השני (הריב"ש קיג). כששמע ענין זה הבודק שבדקו הלך לבית הקונה וכו' נכנס לשם הבודק ועיין בכבש וכו' ושאלתי את פי הבודק ואמר שאמת היתה סירכא (שם).

**בוז**[5], ממנו בּוּז, בּוֹז, בּוּזָה.

**בּוּז**, ש"ז, — הקלה גדולה בכבוד אדם, Verachtung; mépris; contempt: ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לָבוּז (ברא' לח כג). שופך בוז על נדיבים (איוב יב כא). חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז (תהל' קכג ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה וָבוּז (שם לא יט). — וכמו ש"ת, אדם נבזה: כי אערוץ המון רבה ובוז-משפחות יחתני (איוב לא לד).

**בּוּז**, בָּז, פ"י, עם ל... וביחס הפעול, — חשב אדם או דבר לאַל, שאינו ראוי לכבוד, לשים לו לב, verachten; mépriser; despise: בָּז לרעהו חסר

---

[1]) עי' בגד.

[2]) עי' בגר.

---

[1]) בארמ': לפי גרס' הערוך והנוסחא' בהרבה מקום' בודיא. בסוד' בוריא, בערב' בוריה a). — [2]) כך הובאה הגרסה בערוך, וכן בנוסח'. ובכ"י בוריא (ד"ס). ופרש הערוך: מחצלת של קנים דאית לה גדנפא שכופפין ארבע קצותיה ואוגדין ותופרים והכפיפה והתפירה האלה נקראים קיר. ע"כ.

[3]) מן בד, משק' הַקְּטַנָּה, כמו בערב' פֻעַיְלָה.

[4]) עי' בדק.

[5]) בערבית בד'א b), ועי' בזה.

a) بُورِيَة b) بَذَأَ

כח). — ולווי: ויאמר לאשר על ביתו הָבֵא [1]) את האנשים הביתה (ברא' מג יו). ויאמר לו לך הָבֵיא העיר (ש"א כ מ). הָבִיאָה לי ציד (ברא' כז ז). לכו הָבִיאוּ שבר רעבון בתיכם (שם מב יט). ויאמר אמנון אל תמר הָבִיאִי הבריה (ש"ב יג י). — וְהֵבִיא רעה וצרה: על כן הֵבִיא יי' עליהם את כל הרעה הזאת (מ"א ט ט). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הֵבֵאתִי על ירושלם (ירמ' מד ב). וְהֵבֵאוֹתִי [2]) על הארץ ההיא את כל דברי (שם כה יג). הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הֲבֵאתִיהָ [3]) (ישע' לז כט). הנני מֵבִיא רעה אל המקום הזה (מ"ב כב יו). — וטובה: כה אמר ה' כאשר הֵבֵאתִי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מֵבִיא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (ירמ' לב מב). — ובנגוד להוציא: ואשר יוציאם ואשר יְבִיאֵם (במדב' כז יז). כלי העבדה כי במספר יְבִיאוּם ובמספר יוציאום (דהי"א ט כח). — ובנגוד למוליך, *מוליך ומביא, תנועה שממנו ותנועה שאליו: ומניח שתי ידיו מלמטן מוליך ומביא מעלה ומוריד (מנח' ה ו). אמר ר"י מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו (גמ' שם סב.). בזמן שהוליך (השוחט את הסכין) ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חולין ל ג). — ובמשמעת היות סבה לאיזה דבר: שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתוב' ה ה). זריזות מביאה לידי נקיות (ירוש' שבת א ג). ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון (תפלה). — והתבואה, עשתה: אין תורמין תבואה עד שלא הביאה שליש (תוספ' תרומ' ב יד). התחיל עד שלא הביאה שליש (ירוש' פאה ב יו). הבוסר משהביא מים (שביעית ד ח). — ובמשמעת כלל והוסיף דבר חדש: ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח (ברכ' א ה). ושמח את אשתו זו אשתו אשר לקח להביא את יבמתו (סוט' ח ד). ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא (מכי' יתרו ו). — ובמשמעת הכריח אותו שיעשה כך וכך: מי יביאהו לומר שעשה זה בששת ימים ולא בעשרה (ר"י אלברגל', מפע' ה' א ב). ואולם הביאם לזה מה שמצאו לרבותינו ז"ל וכו' (עקרים א ד).

— הֻפעל, הוּבָא, הוּבָאָה, הוּבָאת, הֻבַ־, הוּבָאתָ, הוּבָאתָה, הֻבָאתָה, הוּבָאתֶם, ־תֶן, אוּבָא, תּוּבָא, יוּבָא, נוּבָא, יוּבָאוּ, תּוּבָאוּ, תּוּבָאִי, תּוּבָאנָה [1]), — שהביאו אותו, בכל משמעות הקל בּוֹא: הן לא הוּבָא את דמה (ויק' י יח). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' וְהוּבָא אל אהרן הכהן (שם יג ב). קח נא את ברכתי אשר הֻבָאת לך (ברא' לג יא). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הֻבָאתָה [2]) הנה (יחזק' מ ד). וייראו האנשים כי הוּבְאוּ בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מוּבָאִים להתגלל עלינו (ברא' מג יח). כסף מרקע מתרשיש יוּבָא וזהב מאופז (ירמ' י ט). הכלים הנותרים בית יי' וכו' בבלה יוּבָאוּ ושמה יהיו (שם כז כא–כב). כל הכסף הַמּוּבָא בית יי' (מ"ב יב י). הוא ועמו אתו עריצי גוים מוּבָאִים לשחת הארץ (יחזק' ל יא). בתולות אחריה רעותיה מוּבָאוֹת לך (תהל' מה יה). — הוּבָא דבר בתוך דבר, הֻכנס: וְהוּבָא את בדיו בטבעת (שמות כז ז).

*בּוֹאַת [3]), ש"ז, — א) שם עוף מהעופות, ו*הוא קִפּוּף, עי' זה, ועי' תנשמת: בואת [4]) שבעופות (חול' סג.). — ב) שם מין ממיני השרצים, נרדף עם תנשמת: בואת שבשרצים (שם). — ועי' תנשמת.

**בּוּב**, י"א שמזה נְבוּב.

א.*בּוּבְיָא (־יָה), ש"נ, כמו *בַּבּוּאָה: ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא [5]) (מכילתא יתרו ו). הבא לי מראות גדולות והביא לו

---

נהוגה גם בכנענית (MF, S. 190). — [1]) נמסר: ג' ב' חס' וא' מל'. — [2]) כך הכתיב והקרי. — [3]) כך כאן, ובמ"ב יט כה הביאתיה כתיב. והעיר כאן מ"ש: בספרים מועטים כתיב הביאתיה ביוד ואלף אחר הבית וכו' מהספרים המדויקים שזה דישע' חסר ודמלכי' מלא וקצת תימא שלא נמנה הילוף זה עם חילופי' אחרים שנמנו במסורת שלנו בין מלכים לישע'. ע"כ. ובמ"ב, שם העיר מ"ש וז"ל: ובמיעוט ספרים דין דמלכים הבית בחירק והאלף בחולם וליבא למיסמך עליהן. ע"כ. — [1]) הכל רד"ק (מכלול שה"פ). — [2]) במקצת ספרים חסרה בתראה.

[3]) משקל קָאַת. בערבית בוה [a]) י"א זכר של הבום, הוא האֹחַ, וי"א מין יותר קטן ממיני הבום. בסור' באוא. — [4]) כך הערוך. ובנוסח' באות.

[5]) כך הגרסה כאן, והביא גרסה זו גם הערוך, ובילקוט הבבואה.

---

[a]) بُوهٌ

(שמות כג כג). ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויק׳ יז ד). מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו (תהל׳ עח עא). אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו[1] (במד׳ טז יד). מי אנכי אדני יי׳ ומי ביתי כי הביאתני[2] עד הלם (ש״ב ז יח). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו (תהל׳ סו יא). ויאמר המלך (אל האשה התקועית) המדבר אליך והבאתו[3] אלי (ש״ב יד י). והבאתה אל תוך ביתך (דבר׳ כא יב). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והביאותם[4] בית יי׳ אל אחת הלשכות (ירמ׳ לה ב). מעמלקי הביאום (ש״א יה יה). ולקחום עמים (את ישראל) והביאום אל מקומם (ישע׳ יד ב). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד׳ לב יז). בעת ההיא אביא אתכם (צפנ׳ ג כ). ואביא אתכם אל הארץ (שופט׳ ב א). ואבא[5] אתכם אלי (שמות יט ד). ואבא[5] אתם בית ה׳ (ירמ׳ לה ד). ואבאה[6] אתכם אל ארץ האמרי (יהוש׳ כד ח). אנהגך אביאך אל בית אמי (שה״ש ח ב). את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך (בראש׳ מב לז). ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם (זכר׳ י י). ואביאם אל הארץ (יחזק׳ כ כח). ואוציאם מארץ מצרים ואביאם אל המדבר (שם י). כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ (דבר׳ לא כג). ועד אביך למה זה תביאני (ש״א כ ח). שמע יי׳ קול יהודה ואל עמו תביאנו (דבר׳ לג ז). ובמים לא תבאהו (ירמ׳ יג א). בשמן תעשה (המנחה) מרבכת תביאנה (ויקר׳ ו יד). ותביאם אל הארץ (נחמ׳ ט כג). תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו יז). יביא[7] אתו אל פתח אהל מועד (במד׳ ו יג). וביום השמיני יבא שתי תרים (שם י). ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (בראש׳ ב יט). ויביא[8] אותי שמה (יחזק׳ מ ג). ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל (נחמי׳ ח ב). ויביאני אל החצר (יחזק׳ מ יז). והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני (שמות יג ה). והיה כי יבאך יי׳ אל ארץ הכנעני (שם יא). אם טרף יטרף יבאהו עד (שם כב יב). ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו (בראש׳ כט יג). ויביאהו בבלה (דהי״ב לו י). ואל פתח אהל מועד לא יביאנו (ויקר׳ יז ט). כל נדיב לבו יביאה את תרומת יי׳ (שמות לה ה). ויבאה (את הצלע) אל האדם (בראש׳ ב כב). תמימה יביאנה (ויקרא ד לב). ויבאנו אל המקום הזה (דבר׳ כו ט). ויביאם לשכתה (ש״א ט כב). ויבאם[1] בבל (ירמ׳ כד א). היתה (אשת החיל) כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). ותבא לאמנון אחיה (ש״ב יג י). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה (יחזק׳ יא כד). ותבאהו[2] (יוכבד) לבת פרעה (שמות ב י). ומה נביא לאיש (ש״א ט ז). ונביאם לך רפסדות (דהי״ב ב יה). ואת אחיכם הקטן תביאו אלי (בראש׳ מב כ). והכינו את אשר יביאו (שמו׳ טז ה). והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום (מ״א ה ח). את הדבר הקשה יביאון[3] אל משה (שמות יח כו). ויביאו את לוט אליהם (בראש׳ יט י). ויבאו אתו אל אהל מועד (במד׳ לא נד). המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך (תהל׳ מג ג). יבאהו במצדות (יחזק׳ יט ט). ויביאהו ירושלם (שופטים א ז). ויבאום אל יהושע (יהוש׳ ז כג). ויביאום יבישה (דהי״א י יב). ידיו תביאינה את אשי יי׳ (ויק׳ ז ל). — ובינו׳: ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה (ויקר׳ יח ג). והמה מביאים איש מנחתו (מ״א י כה). — וככל׳: כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דבר׳ ח ז). ותנתן היא ומביאיה והילדה (דני׳ יא ו). — וסמי׳: ומבאי תודה בית ה׳ (ירמ׳ יז כו). — ומקור: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ (דבר׳ ו כג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישע׳ א יג). זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א ו). לצוד ציד להביא (בראש׳ כז ה). לביא[4] אתו בבלה (ירמ׳ לט ז). מהחל התרומה לביא[4] בית ה׳ (דהי״ב לא י). — וככל׳: בהביאי אתכם אל אדמת ישראל (יחזק׳ כ מב). לפני הביאך את מיכל (ש״ב ג יג). ולהביאך אל המקום (שמות כג כ). עד הביאכם את קרבן אלהיכם (ויק׳ כג יד). בהביאכם בני נכר (יחזק׳ מד ז). להביאם אל הארץ (דבר׳ ט

1) — מ״ש: בס״א כ״י וגם בכמה ספרי הדפוס ההא בחטף סגול, ובספרים כ״י מדויקים ובדפוסי׳ קדמונים בחטף פתח. ע״כ. וכן .Mich בשם הרבה ספרים מדויקים. — 2) נמסר: ב חד חסר וחד מלא דין חסר. ע״כ. וכן מ״ש בשם ספרים מדויקים. — 3) י״ם שראוי לקרא והבאתו (Stade. § 628b). — 4) קצת כ״י והביאתים (Keu.). — 5) נמסר: ב׳ חסר. — 6) מן כ מלין דכתיבין ה בסוף תיבותא ולא קרייה. מס״ג. והוא אחד מחילופי מערב׳ ומדנ׳, שלמע׳ ואביאה כתיב ואביא קרי, ולמד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי. — 7) נמס׳ ה׳ חס׳ וח׳ מל׳. — 8) נמסר: ל׳ מלאים. — 1) נמס׳: ל׳ חסר. — 2) נמס׳: ב׳ חס׳ וא׳ מל׳. — 3) כמו יגילון, יזידון, יתילון, וכיוצא בהם. — 4) נפילת ה הפעל במקור פעל בוא היתה

ה ג). — ובמשמע' נלקחו המעות הנצרכים לזה מן: וכל קרבנות ציבור ב א י ן מתרומת הלשכה (כתוב' קו:). — *בא מדבר פלוני, ר"ל נלקח משם: המפלת יד חתוכה ורגל חתוכה אמו טמאה לידה ואין חוששין שמא מגוף אטום ב א ת ה (ניד' כד.). — *בא לעשות דבר, התחיל, היה בדעתו, ברצונו לעשות: ב א לו לכתוב את המגילה (סוט' כ ג). אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם ב א נו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג:). אם ב א להזכיר כל השנה כולה מזכיר (תענית ג:). — *בא ועשה דבר פלוני, עשה זה ע ת ה, גם לא בע"ח: כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ו ב א ת ה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכה יג.). — ובסגנון הפלסופים, *בא זה אחרי סור זה, ר"ל בהתמדה זה אחר זה: ואם על צד ב א ז ה אחר סור זה כמו שיראה אבן דקלים (ר"י אלברגלי, מפעלות ה' ח ד). — ובמשמעת *הגיע לבגרות [1]: שהאשה ממהרת ל ב א לפני האיש (ניד' ה ט), ר"ל ל ב ג ר. — *בּוֹאֲךָ לשלום, בּוֹאֲכֶם לשלום, ברכת קבלת פנים לאיש הבא מן הדרך וכיוצא בזה: כל בעלי אומניות עומדים מפניהם (של מביאי בכורים) ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני ב ו א כ ם לשלום (קידו' לג.). אם עשית דברי בשמחה פמליא שלי תצא לשחרך ואף אני בעצמי אצא לקראתך ואומר לך ב ו א ך בשלום (ד"א זוטא ד). — *בָּאֵי עולם, כל בני האדם: עדות היא ל ב א י עולם שהשכינה שורה בישראל (שבת כב:). שלא יתן פתחון פה ל ב א י העולם (ספרי קרח קיט). שלא יהא פתחון פה ל ב א י עולם (מד"ר ויקרא כ). מי יש ב ב א י עולם שיכול לעשות כן (שם דבר' יא). אפילו אם מתכנשין כל ב א י עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל ב א י עולם לעקור יו"ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שיה"ש, ראשו כתם). נתנו התומי מטה מעידים לכל ב א י ע ו ל ם שרבי אפרים וכו' (QGJD 1, 116). — ועי' עוד עולם.

— בָּא כֹחוֹ, עי' כֹּחַ.

— הִפעיל, הֵבִיא, הֵבֵאתָ, וְהֵבִיאתָ, הֵבֵאתִי וְהֵבֵיאתִי וגם הבאותי בכתיב, הֵבִיאוּ, הֵבֵאנוּ, הֲבֵאתֶם וַהֲבִיאֹתֶם, הֱבִיאַנִי, הֱבִיאוּךָ, הֲבִיאֹתַנִי, הֲבֵאתָנוּ, הֲבִיאֹתִיו, הֲבֵאתִיהָ,

[1]) כמו בערבית בלע' a), הגיע.

a) بَلَغَ

הֲבֵאתִיהָ וַהֲבֵיתִיהָ, הֱבִיאָנֻם, יָבִיא, יָבֵא, וַיָּבֵא וַיָּבִיא אָבִיא, אָבִי, וָאָבִא, וַיְבִיאֵהוּ, וַיְבִאֵהוּ, וַתְּבִיאֵנִי, הָבֵא, הָבִיא, הָבִיא, הֲבִיאָה, מקו' הָבֵא, הָבִיא, לְהָבִיא, לָבִיא, — עשה שיבוא, kommen lassen; faire venir; cause to come: ראו הֵבִיא לנו איש עברי לצחק בנו (ברא' לט יד). אף לא הֵבִיאָה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת' ה יב). הֵבֵאתִי להם על אם בחור שדד בצהרים (ירמ' טו ח). וְהֵבֵאתִי אתכם אל הארץ (שמות ו ח). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה וְהֵבֵיאתִי [1]) אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה (במד' יד לא). והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וְהֵבִיאוּ אתו לפני אהל מועד (ויקר' ד יד). ולמה הֲבֵאתֶם את קהל יי' אל המדבר (במד' כ ד). חסר משגעים אני כי הֲבֵאתֶם את זה להשתגע עלי (ש"א כא טו). ראו נא לי איש מיטיב לנגן וַהֲבִיאוֹתֶם [2]) אלי (שם טז יז). — וככנ': אם לא הביאתיו אליך (ברא' מג ט). וַהֲבִיאֹתִיו אל הארץ אשר בא שמה (במד' יד כד). ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בבלה (יחזק' יז כ). אחזתיו ולא ארפנו עד שֶׁהֲבֵיאתִיו [3]) אל בית אמי (שה"ש ג ד). וַהֲבִיאוֹתִים [4]) אל הר קדשי (ישע' נו ז). וַהֲבִיאֹתִים אל אדמתם (יחזק' לד יג). וַהֲבִאֹתִים על הארץ הזאת (ירמ' כה ט). אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם וַהֲבוֹאֹתִים [5]) אל המקום אשר בחרתי (נחמ' א ט). וַהֲבֵאתִים עליך מסביב (יחזק' כג כב). הֱבִיאַנִי המלך חדריו (שה"ש א ד). מי הֱבִיאֲךָ הלם (שופט' יח ג). כי ילך מלאכי לפניך וֶהֱבִיאֲךָ אל האמרי והחתי

[1]) נמסר בישע' מג כג ושה"ש ג ד: ד' מלא יוד בלישן הבאה בקריאה וסי' והביאתי אתם וכו'. ומ"ש פה: יוד בין בית לאלף וכל שארא באורייתא חסר יוד וכולהון עם אלף קדים לתיו. ע"כ. וסבורים קצת המדקדקי' החדשים כי זו שארית של צורה אחרת וְהֵבִיאתִי. — [2]) מ"ש: בספרים כ"י וקצת דפוסים ישנים בואו אחר האלף. ע"כ. וכן .Mich — [3]) נמסר כאן ובישע' מג כג: ד' מל' יוד בלישן הבאה בקריאה וסי' עד שהביאתיו. ע"כ. ומ"ש כאן: בא מלא בעין הפעל והבית בצירי והאלף נחה ברוב נוסח' הדפוס וכ"י וכן נקד המכלול בהפעיל מנחי העין והלמד וכן ראוי עפ"י המסורת וכו' ובמ"ג משנת שכח מצאתי הבית בחירק והאלף בחולם וטעות הוא. ע"כ. ועי' הערה לוהביאתי אתם. — [4]) נמסר בירמ' כה שהוא מלא דמלא. ויש בזה חלוף בין מע' ומד'; כי המע' קוראים והביאתים ח"ו. — [5]) כך הכתיב והקרי.

בְּבֹא דבר הנביא (ירמ' כח ט). ועץ חיים תאוה בָאָה (משלי יג יב). — ובטעם קרה, הזדמן: לא באת לידו עד שמוכר את שדהו (קדוש' כ.). כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשנה ושניה וניצל ממנה (יומ' פו:). לכשיבוא לידך הביאהו לידי (ב"ק מ.). הואיל ובאת לידינו שאלה זו (רגמ"ה ב"ב ט:).— ובא הדבר לרשותו: ישראל שמצא עבודה זרה עד שלא באת לרשותו אומר לגוי ומבטלה (תוספתא ע"ז ה ג). אשה שאין לו חלק בה עד שלא באת לרשותו ומשבאת לרשותו נגמרה לו וכו' (שם נדר' ו ה). גר ונכרי שירשו את אביהם נכרי וכו' משבאו לרשות גר אסור (קידו' יז:). — ובא לידו, כמו לרשותו: מקבל מתנה שאמר לאחר שבאתה מתנה לידו מתנה זו מבוטלת (גיטין לב.). ישראל שמצא ע"א בשוק עד שלא באתה לידו אומר לעכו"ם ומבטלה משבאתה לידו אינו אומר לעכו"ם (ע"ז סד:). — ובכלל קרה: ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באת במערכת הככבים (מנורת המאור קלג).— ו) שב, חזר, zurückkommen; revenir; come back: למן היום לכת המלך עד היום אשר בָּא בשלום (ש"ב יט כה). וצאתך ובֹאֶךָ (מ"ב יט כז). אשר יֵצא לפניהם ואשר יָבֹא לפניהם (במד' כז יז). היה הולך ובא הולך ובא (גיט' ז ז). יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו הרוחות קנה עומד במקומו (ד"א ד). — בָּא השמש, שקע, to set; se coucher; untergehen: וילן שם כי בָא השמש (בראש' כח יא). וזרח השמש ובָא השמש (קהלת א ה).— ובמשמעת בא אלינו, ההפך מן הלך מאתנו: כל-עמת שֶׁבָּא כן ילך (קהל' ה טו). ישוב ללכת כְּשֶׁבָּא (שם שם יד). — ז) להורות הזמן העתיד לבוא, המעשים העתידים לבוא: הַבָּאוֹת השמיענו (ישע' מא כב). חיי העולם הבא (אבות ב ז). — ובלי עולם, בזה ובבא, מכאן ולהבא, ולזמן הבא, לעתיד: מיכן ולהבא (כלי' ב א). או מכאן ולבא (ירוש' תרומ' א מ:). לשנה הבאה בני חרים (סדר הגדה של פסח).—לעתיד לבוא, עי' עתיד.— בפרק הַבָּא, בסמן הַבָּא, בשורה הַבָּאָה, לאמר הבא מיד אחרי כן. יתבאר במה שֶׁיָּבוֹא, ההפך ממה שקדם. — כמו שיבוא, ר"ל כמו שיבואר בדברים שיבואו אחרי כן: שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא (העקרים, פתיחה).— ח) לזרז: בֹּאוּ נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי' (תהל' צה ו). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.).



בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קדוש' לג.). —ט) *להתמדה: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (עירו' מב:). ראה עדים שממשמשים ובאים ואמר גנבתי (ב"ק עה.). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב"מ לא.). מעוברת ומניקה שהיו שופעות דם ובאות (נדה' יא.). והיה משה משמרו ובא (מד"ר שמות טו). — וישתמשו בהפעל הזה להורות המקום שאצלו נמצא מקום אחר: ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לְבֹא חמת (במד' יג כא). מהר ההר תתאו לְבֹא חמת (שם לד ח). — ועם מן בטעם מן גבול: מִלְּבוֹא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח סה).—וככנוי: עד בֹּאֲךָ עזה (שפט' ו ד). ויכם מערער ועד בֹּאֲךָ מנית (שם יא לג). מצידן בֹּאֲכָה גררה עד עזה (בראש' י יט), לאמר, ההולך דרך גרר. ויהי מושבם ממשא בֹּאֲכָה ספרה הר הקדם (שם ל). כארץ מצרים בֹּאֲכָה צער (שם יג י). וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים בֹּאֲכָה אשורה (שם כה יח). וירץ לפני אחאב עד בֹּאֲכָה יזרעאלה (מ"א יח מו). — י) במשמעת הלך: אנה אני בָא (בראש' לז ל). האחיכם יָבֹאוּ למלחמה ואתם תשבו פה (במד' לב ו). אניה בָּאָה תרשיש (יונה א ג). מעשה בשני ת"ח שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה (יבמו' קטו.). היה בא בדרך וביכורי אשתו בידו (גיטין מז:). באר שבאתה עמהם עד שנגנזה לתוך ימה של טבריה (תנחומא חקת ג). — וישמש פעל בא עוד במליצה ובהשאלה במשמעות מתחלפות. בָּא אל אבותיו, מת: ואתה תָּבוֹא אל אבתיך (בראש' טו טו). — *בא משום דבר, ר"ל יש לו זכות בשביל דבר פלוני: והבא משום ירושה אינו צריך טענה (ב"ב ג ג). —*בא עליו בדבר פלוני, טען עליו, חיב אותו בכח דבר פלוני: אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי (סנהד' מג:). —*הקרבן בא על דבר פלוני, ר"ל עושים את הקרבן בשביל דבר פלוני: משנערפה העגלה תקבר במקומה שעל ספק באתה מתחילתה (סוט' ט ז).— *בא, בא מן, עושים אותו מן: מנחת העומר אף על פי שבאה מן השעורין היא היתה באה גרש וזו באה קמח (שם ב א). חגיגה הבאה עמו באה מן הצאן ומן הבקר באת מן הכבשים באת מן העזים (תוספתא פסחים

בְּאֲנָשִׁים[1]) (מ"א יז יב). ג) לשון נקיה לבעילת אשה, einem Weibe beiwohnen; cohabiter; cohabit with: בוא נא אל שפחתי (בראש' טז ב). הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה (דבר' כב יג). ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך (ש"ב יז כא). ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל (שם כב). — ועם על: ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (בראש' יט לא). הבא על יבמתו וכו' וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ' ו א=ב). בא יבם על הראשונה וחזר ובא על השנייה או שבא אחיו על השנייה (שם יג ט). אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו' (סנהד' ז ד). שמא יבא עליה בדרך (סוט' א ג). רבי יהודה אומר הבא על האם אינו חייב אלא משום אם בלבד (תוספתא סנה' י א). הבא על נערה המאורשה אינו חייב עד שתהא נערה בתולה וכו' (שם ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (שם כתוב' ג ה). בא על אחת מכל העריות (ירוש' סוטה ג יט.). עם הארץ מכה (את אשתו) ובא עליה ואין לו בושת פנים (פסח' מט:). מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה (מו"ק כג.). — ד) השיגו מקרה. רע או טוב, treffen; atteindre qqn.; happen to, ביחס הפעול: שיט שוטף כי־עבר לא יְבוֹאֵנוּ (ישע' כח טו). וְתָבֹאנָה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (שם מז ט). חרב מלך בבל תְּבוֹאֶךָ (יחזק' לב יא). כל זאת בָּאַתְנוּ ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך (תהל' מד יח). תְּבוֹאֵהוּ שואה לא ידע (שם לה ח). מגורת רשע היא תְבוֹאֶנּוּ (משלי י כד). ולא ידע כי חסר יְבֹאֶנּוּ (שם כח כב). במלאות שפקו יצר לו כל יד עמל תְּבֹאֶנּוּ (איוב כ כב). ויאהב קללה וַתְּבוֹאֵהוּ (תהל' קט יז). שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תְּבוֹאֶנּוּ (משלי יא כז). אל תְּבוֹאֵנִי רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהלים לו יב). הסכן נא עמו ושלם בהם תְּבוּאָתְךָ[2]) טובה (איוב כב כא). — ועם עַל: וּבָא עָלַיִךְ רעה (ישע' מז יא). שכול ואלמן כתמם בָּאוּ עָלַיִךְ (שם ט). יום אידם בָּא עֲלֵיהֶם (ירמ' מו כא). המתאוננים באת עליהם צרעת (מד"ר במד' ז). והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה (אגרת הרמב"ם לר' יפת הדיין). — ולטובה: וּבָאוּ עָלֶיךָ כל הברכות האלה (דבר' כח ב). —*ובלי הזכרת הדבר הבא, לשבועה: ואומר לה (הכהן) משביע אני עליך ויבא עליך משביע אני עליך זו שבועה ויבא עליך זו אלה (תוספ' סוט' ב א). מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים לו דוד אימתי יבנה ביהמ"ק אימתי בית ה' נלך והוא אומר אעפ"י שמתכונין להכעיסני יבא עלי שאני שמח בלבי (ירוש' ברכ' ב ד:), ר"ל באלה של יבוא עלי כל דבר רע נשבע אני שאני שמח. שמע שמעון בר ווה אמר וכו' יבוא עלי אם שמעתיה (שם פאה א טו ג). שמע ר' אבהו (שהיו חושדים אותו שמה שאמר משם ר' יוחנן שמותר ללמד את בתו יונית הוא מפני שהוא חפץ בזה) ומר יבא עלי אם לא שמעתיה מן ר' יוחנן (שם שבת ו ז ד). יבא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם יומא א לח ד). יבא עלי אם אמרתי להן דבר (שם ב"ב ט יו ד). יבא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט' ג יט.). יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי (מד"ר בראש' עט). יבא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי (שם תהלים כב). יבא עלי אם מרות גסה לא עמדתי וקראתי בתורה (ילקוט שמעוני ב ז). שיהיו הכל מהללים ביך יבואך כדרך שבא לפלונית (רש"י במד' ה כא). תבואני זאת בשכרי שעברתי על דברי רבי (רש"י בילה לו:). יבא לו כך וכך לטוב או לרע (רד"ק יחזק' יג יז). — ה) התקים ויצא לפעל הדבר המיועד, הנבואה, התקוה, eintreffen; s'accomplir; be fulfilled: וּבָא האות והמופת (דבר' יג ג). כל אשר ידבר בוא יָבוֹא (ש"א ט ו). כי תְבֹאֶינָה[1]) האתות האלה (שם י ז). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב וְתָבוֹאָה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה יט).

---

1) ת"י והתלמוד ורש"י פרשו פשוטו כמשמעו עם אנשים. ויש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — 2) מ"ש: התיו בגעיא ובקצת מדוייקי' האלף בקמץ וס"א בפתח. ע"כ. ותרגם ת"י: בהון עללתך טובא, ר"ל הַתְּבוּאָה שלך, כמו לו היה וו תבואתך שרוקה. וכן באמת הרבה כ"י (Doed.). אבל כל הקדמוני' פרשו תבואתך כמו תְּבוֹאֲךָ (רש"י, ראב"ע), וכבר אמר רד"ק: תְּבוֹאָתְךָ טובה הורכבה מן תָּבוֹא וּבָאָה או תהיה תיו תמורת ה נוספת במלה (מכלול דה"פ). ודעת רוב החדשים כמו ת"י, ועי' למעלה עמוד 477 הערה 6 המו"מ בזה.

— 1) נמסר: יתיר יוד.

אשר בא לשלמה (מ"א י יד). והמן בא לחצר בית המלך (אסת' ו ד). ובא לציון גואל (ישע' נט כ). ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים (דהי"א יד יד). ובאת [1]) אל המלך (ש"ב יד ג). ומאז באתי אל פרעה (שמות ה כג). באנו אל אחיך אל עשו (בראש' לב ז). אם בצרים באו לך (ירמ' מט ט). יפגעו נא ביי' צבאות לבלתי-באו [2]) הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (שם כז יח). — ו*באת, באתה: אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא לפי ש ב א ת לאדם תקלה על ידה (סנה' ז ד). למלך ש ב א ת ה לו שמחה (פסיקי כיוס השמיני,סה). לבוא אל המלך (ש"ב יה כ). ולא אבא לבוא אליו (שם יד כט). — ועם עד, עדי: באו עד תוך הבית (ש"ב ד ו). ובא המלך דוד עד בחורים (שם טז ה). בא המלאך עד-הם (מ"ב ט יח). בא עד-אליהם (שם שם כ). עדיו יבוא (ישעיה מה כד). בא עד-עיר דויד (דהי"א טו כט). הבאת עד נבכי ים (איוב לח טז). — ובחבור עם לידי, הגיע: כשאדם ב א ל י ד י חולי או ל י ד י זקנה (קדוש' ד יד). ואין אתה ב א ל י ד י עבירה (אבות ג א). עד שלא הגדילה (הבת) ו ב א ת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה (פסיקתא, ויהי ביום, כד). — וביחס שממנו, להורות המקום שמשם יצא: יי' מסיני בא (דבר' לג ב). איש האלהים אשר באת מיהודה (מ"א יג יד). ובני יעקב באו מן השדה (בראש' לד ז). אי מזה באת (שם טז ח). — ובהשאלה מ מ ק ו ם ש ב א ת, ר"ל מהדבר שהוזכרת, מהטעם שאמרת: ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"ע אשה נאמנת להביא גיטה מקל וחומר ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שנאמנת להביא גיטה ו מ מ ק ו ם ש ב א ת [3]) מה להלן צריכות שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם אף היא צריכה שתאמר בפ"נ ובפני נחתם (גיטין כז.). — ולהורות המעשה שעשה קדם: ועשו אחיו בא מצידו (בראש' כז ל). והנה איש זקן בא מן מעשהו (שופט' יט טז). — ובסמיכות עם פעל אחר עם ל... להורות התכלית למה הוא בא: האחד בא לגור (בראש' יט ט). בא אלי לשכב עמי (שם לט יד). ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב י). לזבח ליי' באתי (ש"א טז ב). ובאתי להגיד לאחאב (מ"א יח יב). ובאתי להבינך את אשר יקרה (דני' י יד). לפתתך בא (ש"ב ג כה). באים להלחם את הכשדים (ירמ' לג ה). ערות הארץ באתם לראות (בראש' מב יב). אם לשלום באתם אלי (דהי"א יב יח). — ב) נכנס לתוך דבר, hineingehen, eindringen; entrer, pénétrer; come in, enter: בעצם היום הזה בא נח וכו' אל התבה (בראש' ז יג). ולא נודע כי באו אל קרבנה (שם מא כא). — ועם ב..: ובאו בביתך ובחדר משכבך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כח). כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים (שם טו יט). ובאו המים המאררים האלה במעיך (במד' ה כב). לבוא בנקרות הצרים (ישע' ב כא). הקנה הרצוץ וכו' אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (שם לו ו). באי בטיט ורמסי בחמר (נחום ג יד). חרבם תבוא בלבם (תהל' לז טו). באנו באש ובמים (שם סו יב). — ויבוא גם ביחס הפעול במשמעה זו: בכל באי שער עירו (בראש' כג יח). באו שעריו בתודה (תהל' ק ד). כל באיה לא ישובון (משלי ב יט). — וביחס לדבר מפשט: יבוא רקב בעצמי (חבקוק ג טז). כי תבוא חכמה בלבך (משלי ב י). ותבא בי רוח (יחזק' ב ב). — ובמשמעת היה נכלל באיזה דבר: במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). — ולענין התחברות עם אנשים: בסדם אל תבא נפשי (בראש' מט ו). לבלתי בוא בגוים האלה (יהושע כג ז). לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מ"א יא ב). לא יבאו בקהל לך (איכה א י). — ועם עם: ועם נעלמים לא אבוא (תהל' כו ד). — ועם את: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובהשאלה: יי' במשפט יבוא (ישעי' ג יד). ואבוא בברית אתך (יחזק' טז ח). ובאים באלה ובשבועה (נחמ' י ל). ואל יבאו בצדקתך (תהל' סט כח). מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). ותבואי בעדי עדיים (יחזק' טז ז). — בא בימים, הזקין: ואברהם זקן בא בימים (בראש' כד א). ואברהם ושרה זקנים באים בימים (שם יח יא). — ובא באנשים: והאיש בימי שאול זקן בא

---

[1]) כך בנוסחא' הדפוס, והעיר מ"ש: תו בלא שוא. — [2]) יש לחשב, כי זה שבוש וצ"ל יבואו, ומפני היוד הסופית של לבלתי נשמטה היוד הראשית של יבואו. אך לפי הנוסחא המקבלה, החליטו המדקדקים שהוא עבר מן גזרת פעול, כמו אורו, טובו (רד"ק מכלול דה"פ כוא). — [3]) רש"י: כלומר הואיל ומינייהו גמרינן נגמור נמי להא דמה הן צריכות וכו'.

ותבא הבכירה ותשכב את אביה (בראש' יט לג). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"ב ז ט). ותבאו ותטמאו את ארצי (ירמ' ב ז). יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שמות לו י). ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו (בראש' כו לב). ויבאו ויירשו את הארץ (דבר' י יא). ותבאנה ותדלנה (שמו' ב טז). ואל החכמות שלחו ותבואנה

(ירמ' ט טז). וקראו למקוננות ותבואינה (שם). ותבואינה[1] נערות אסתר וסריסיה (אסת' ד ד). — ובהשאלה לדברים שאין בהם רוח חיים: כי בא מועד (תהל' קב יד). בא זדון ויבא קלון (משלי יא ב). הנה יום יי' בא (ישע' יג ט). קץ בא (יחזק' ז ו). הנה ישעך בא (ישעי' סב יא). והשמעה באה (ש"ב יג ל). רעה הנה באה (יחזק' ז ה). פקודתך באה (מיכה ז ד). פתאם יבוא אידו (משלי ו טו). קומי אורי כי בא אורך (ישע' ס א). באו ימי הפקדה באו ימי השלם (הושע ט ז). באת אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם (סנהדרין קד:). וכשנהרגו ר"ש ור"י באתה השמועה אצל רבי עקיבא וריב"ב עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם (מס' שמחות ח). ובטבת שלאחריו באתה השמועה (רש"י כ"ה יח:). היה העולם חסר מנוחה באתה שבת באתה מנוחה (תוס' מגיל' ט.). — ועם אל, ל, להורות הגבול והתכלית: כאשר בא יוסף אל אחיו (בראש' לז כג). כספכם בא אלי (שם מג כג). ואהוד בא אליו (שופט' ג כ). לא בא אל שלחן המלך (ש"א כ כט).

---

שכתוב למעלה, וי"ם שצריך לקרא תבואתה, וי"ם שצ"ל תבאנה, דומה לתהיינה בפרשת ויחי (בראש' מט כו), ותבואתך טובה י"ם שצריך לקרא תבואתך. רק גזניום (Ges. Lgb. § 114,3) וכמו"כ אולד (Ew. § 191) הניחו אפשרות הצורות האלה גם בחיי הלשון. גזניוס אומר כי שלש הצורות הללו, שהן כ"כ דומות זו לזו, הן מעידות על אמתותן זו על זו, ושאינן שבושים פשוטים. וגם קניג מודה, שזה קצת תמוה וזר, שנזדמנו שלשה השבושים בפעל הזה האחר: Allerdings frappirt dieser Umstand, dass drei abweich. Formen gerade bei demselben Zeitw. vorkommen. והנה, המלה תבאותה היא על כל פנים חשודה, מפני שכל הפסקה שם משבשה, כמו שנראה ברור כשמעריכים אותה עם ברכת יוסף בפרשת ויחי. ואעפ"י שכל הספרים וגם הכ"י מסכימים בעקר הנוסחה כמו שהיא בהספרים שלנו, מ"מ אפשר שבאמת הנוסחה האמתית היא תבואנה. ואם נקרא תבואתך שבאיוב תבואתך, כמו שקרא ת"י, לא נשארה צורה זרה אלא זו שבדברי דוד לאביגיל ותבאתי, ונחלש איפוא כח העדות שהביא גזניוס משלש הצורות הדומות זו אל זו, ורפתה גם תמיהת קניג על מה שנזדמנו שלשה שבושים דומים בזה הפעל. ואעפי"כ רואה אני בותבאתי צורה אמתית של עתיד לנכחית, שהיתה נהוגה בחיי הלשון, אולי בפרט בדבור ההמוני, ואותה הסבה שגרמה שאמרו בפרט בדבור ההמוני באת במקום באה, ואח"כ באתה, היא גרמה שאמרו בדבור ההמוני, בפרט אולי בדבור של התרגשות, ותבאתי במקום ותבאי. וכבר הרגיש בזה אולד בחוש הלשון הדק שלו ואמר: Das äusserst kurz klingende häufige Verbum בוא kommen, verstärkt seine Gebilde ausserdem noch: es hängt sich für das Fem. der 2ten Ps. sg. die ganze Endung תבאתי, des Perf. an. ואף בטכר הרגיש במקצת את הסגולה הזאת, ויאמר: Dem stumpfen und kurzen Stamme בוא liesse sich zutrauen, dass er im Fi. auch noch andre Afformm. des Perf. zu Hülfe nahm, woraus ותבאתי für ותבואי, et venisti, 1Sm. 25 34 Kt. erklärbar wäre. ואם בכ"ז נטה גם בטכר לראות בותבואתי שבוש, הוא מפני שהמלה היתה בעיניו צורה beispiellose Form בלי שום

דמיון בלשון. וכמו"כ קניג: Aber diesem Umstand steht gegenüber, dass doch dieses Zeitwort an Hunderten von Stellen ganz normal gebildet ist und keinen Anlass zur Zerbrechung der sprachlichen Formen bietet. Also ist das Vorkommen der drei auffallenden Formen nicht durch dises Zeitwort, sondern durch die angegebenen Umstände angeregt. אך כל זה הוא מפני שנעלם מהם, כי עכ"פ עוד בזמן חיי הלשון, לפחות בזמן מאוחר, נהפך במקצת פעל נע"ו זה לפעל מהשלמים, ואמרו באת, באתה, ואפשר שזה באמת היה נהוג גם קודם בפי העם בדבור ההמוני, כמו שהיתה נהוגה הצורה ושבת (יחזק' מו יז) במקום ושבה. והרגש של שלשות של באת ובאתה גרם אולי טעות הלשון ההמונית שדנה את ת באתה כמו ת שרשית, ואמרה תבאתי כמו למשל תבעטי מן בעט. והמסרת שנקדה ותבאת אולי מסרה לנו באמת אופן הקריאה הנהוגה בזמן ההוא, שנתקצרה אולי המלה ונפלה התנועה האחרנה, אולי כמו ותכרת־לך (ישעי' ז ח) במקום ותכרתי, אם לא נקבל השערת קצת החכמים שצ"ל ותכרי, וכמו ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה) במקום ותוכלי, וכמו ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזק' כב ד) במקום ותבואי, והמסורה הניחה את לה"פ נחה, ובודאי כך היתה באמת הקריאה, ואין זה נפילת היוד מהכתב בלבד ולא מהמבטא, כדעת רוב המדקדקים, אפי' החדשים.

[1]) כתיב, ותבואנה קרי.

בארץ באנו (בראשית מו ד). כי על יום טוב בנו[1]) (ש"א כה ח). ובאתם וירשתם את הארץ (דבר' ד א). באו אחי יוסף (בראשית מה יז). ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות (ישעי' ז יט). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף (בראשית מג כה). כי אם בבוא אחיכם הקטן (שם מב טו). בבא בני ישראל (במד' לג מ). עד באי ולקחתי אתכם (מ"ב יח לב). השלום באך (ש"א כ יג). כי לא יאכל העם עד באו (ש"א ט יג). ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג ב). ובבאו יצא עם יהורם אל יהוא (דה"ב כב ז). ויהי בבואה ותסיתהו (יהוש' טו יח). והחרש יעקב עד באם (בראשית לד ה). ותחמנה בבאן לשתות (שם ל לח). ותר וסוס ועגור שמרו את עת באנה (ירמי' ח ז). בא[2]) אתה וכל ביתך אל התבה (בראשית ז א). עתה בוא כתבה על לוח (ישעי' ל ח). ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות (יחזק' ח ט). באה אתי הביתה (מ"א יג ז). קומו ובאה (ש"א כ כא). באו ורשו את הארץ (דבר' א ח). כלם תשובו ובאו נא (איוב יז י). הקבצו ובאו התנגשו יחדו (ישעי' מה כ). באי[3]) שכבי עמי אחותי (ש"ב יג א). באי אשת ירבעם (מ"א יד ו). עד אשר אבא[4]) אל אדני (בראשית לג יד). פן אביא והכיתי את הארץ (מלאכי ג כד). ואבא[5]) היום אל העין (בראשית כד מב). ואבוא ואראה והנה מחקה על הקיר (יחזק' ח י). ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (בראשית כז לג). אל תבואי ריקם (רות ג יז). אתי מלבנון תבואי (שה"ש ד ח). ותבאי בעדי עדיים (יחז' טז ז). — וגם ותבאתי: ויאמר דוד לאביגל וגו' לולי מהרת ותבאתי[6]) לקראתי כי אם נותר לנבל (ש"א כה לד). אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו (בראשית לב ט). פן יבוא והכני (שם יב). ויבא משה ויקרא לזקני העם (שמו' יט ז). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם (ש"ב יג ה). תבואתה[6]) לראש יוסף (דבר' לג יז).

[1]) נמסר: ל' חסר. — [2]) נמסר: יד מל' וכל שמואל וכתובי' מל' במ"ה חס'. — [3]) נמסר: ד' מל'. — [4]) נמסר: ה' חס'. — [5]) נמסר: יו חס' וכל משלי דבר' חס' במ"ד מל'. — [6]) כך הכתיב, והקרי ותבאת. שתי המלים תבאתי ותבאתה שלפנינו, נתחבטו בהן כל המדקדקים והמפרשים הקדמונים והחדשים. אמר ר' יהודה חיוג וז"ל: באשר ראיתי התו האחרון שהוא במלת ותבואת נח (ר"ל לפי הקריא, כי לפי הכתוב צריך להניע התו בחירק: ותבאתי), על מנהג כל תו נקבה, חשבתי כי התו הראשון של תבואתה לנכח הזכר והתו הראשון של ותבואת לנכח הנקבה, ויהיה פירוש תבואתה לראש יוסף צווי על דרך התפלה כאלו אמר בוא לראש יוסף. והנה אלה שתי המלות זרות על משקל הפעלים לזכר והפעלים לנקבה, ע"כ. והזכיר ע"ז ריב"ג בכתאב אלמסתלחק (נ"א) וז"ל: הכא תגדי ג'מיעא אשתקבלאן פוגדאן ותאנית' תבואתה ותבאתה הי אראשיא אלמתקדם דכרהא ותלחיין ד'לך אן אלהא פי תבואתה דאכלה עלי תבאת כמא מן עארתהם אן ידכלוא תאנית'א עלי תאנית' פי ישועתה לה' ופי נפלאתה אהבתך כי החבאתה ופי ע'ירהא בת'יר ג'דא וחרכה אלתא אלאכרא פי תבאתה מן אג'ל אגתמאע אלשאכנין וקד ימכן אן תכון אלהא פי תבאתה דאכלה עלי תבאת כמא קיל ותקרב ותבואת פלמא אג'תמע פי אלחרף האאן שאכנאן קלב אלאול מנהמא תא וחרכות באלקמץ עלי שרט כל חרף בעדה הא לינא ת'ם אשכנוא אלאלף ליכף אלנטק בה. ע"כ. ובתרגום עברי: הן שתיהן (ר"ל התו הראשון של תבואתה והתו הראשון של ותבאת) אצלי עתיד לנקבה, וזה סי' הנקבה בתבואתה לקבוץ הם הדברים שנזכרו קודם. ובאור זה הוא כי ההא שבתבואתה נוסף על תבואת כמו שהיה מנהגם להוסיף סי' נקבה על סי' נקבה כמו בישועתה לה' ובנפלאתה אהבתך כי החבאתה וכיוצא בהם הרבה, והניעו התו האחרונה בתבואתה שלא יתחברו שני נחים. וכבר אפשר עוד שיהיה ההא בתבאתה נוסף על תבואה כמו שאמרו ותקרב ותבואה וכשנתחברו שתי האין נחות נהפכה הא הראשנה לתו והניעוה בקמץ כדין כל אות שאחריה הא רפה, ואחרי כן הניחו האלף להקל על המבטא, ע"כ. ובדרך זה הזכיר ריב"ג את שתי המלים האלה בהרקמה, וכעין זה הראב"ע בפרושו לתבואתה (דבר' לג יז): והתחברו שנים סימנים התו וההא כמו עזרתה ישועתה בצרתה. וכן רד"ק (מכלול בשר דק"פ נע"ו): תבואתה תוכן המלה תבוא ותתיו סימן הנקבה הנסתרת ר"ל כל ברכה וברכה תבוא לראש יוסף וההא נוספת בסוף המלה כהא ותקרב ותבואה, אשרה דרכי, והתיו נוספת כתיו נפלאתה אהבתך לי, כי החבאתה, ובמלות ישועתה, עזרתה, ולפי דעתי כי כל תוספת לכפול הענין וכשאמר ישועתה עזרתה ר"ל רוב ישועה רוב עזרה וכו' וכן תבאתה ר"ל תבוא ותבוא לרוב ותבאתי לקראתי הורכבה המלה בשני סימני הנק' עבר ועתיד כי אם היתה כלה לעתיד היה תבאי כי כן כתוב ותבאתי ביוד, ואם לעבר באת, ולרוב וריזותה לבוא אמר כן, וכן תבואתך טובה (איוב כב) הורכבה מן תבוא ובאה, או תהיה תיו תבורות הא נוספת במלה, ע"כ. אבל כל זה אינו נראה להמדקדקים החדשים, והחליטו רבם (Olsh. § 226c, Bö. § 929, GesK. §§ 48d, 76d, Sta. §§ 510h, 556d, Kö. § 43, 10e) כי ותבאתי הוא שבוש פשוט במקום ותבאי, ונתהוה בכתוב מפני שכנות עם המלה לקראתי שסופה יאתי, ובמו"כ תבואתה הוא שבוש, אלא שיש סוברים, כי במקומה צ"ל תבואה ונתהוה השבוש תבואתה מפני השם תבואת שמש.

מתכוין (שבת קלג.). ואם העיז פניו בפני מי שגדול ממנו סוף בא לידי בהרת (ד"א זוטא ט).

**בוֹ**, —מלת הגוף לנסתר ליחס התנ"ך, בכל המשמעות של ב. —*בו ביום, באותו היום בעצמו: בו ביום נמנו וגמרו (ידים ד א). בו ביום אמרו (שם ג). בו ביום אמרו כל המטלטלין מביאין את הטומאה (תוספתא שבת א יח). שגירשה והחזירה בו ביום או שגירשה בו ביום ונתארסה לאחר (שם נדר' ו ד). בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש (שם ידים ב יז). בו בפרק נולדה רבקה (סעו"ר א). בו ביום גדשו סאה (שבת קנג:). — *בו בלשון, באותם הדברים ממש: אתה אמרת להם נא חייך בו בלשון אני מוכיח את בניך (תנחומא בובר, ויקרא ה). — בו בדבר, באותו הדבר בעצמו: בו בדבר שאני מכה אני מרפא (פסיקתא רבתי, הנכי אנכי).

**בוא**[1]), ממנו בוא, *ביאה, *מבוא, מובא, תבואה.

**בוֹא**, פ"ע, עבר בא, באה, באתי, וגם *באת, *באתה, באת, באתה, באת, באנו, באתם, -תן, באו, וגם בואו, עתיד יבוא, וחסר יבא, לנכות תבאנה, תבואינה, צווי בוא, וחסר בא, באי, באנה, באינה, מקור בוא, וכנוי בואי, באי, באך, באם, באן, באנה וכו', — א) הקריב והגיע במהלכו למקום, to come; arriver; kommen: בא כדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויכו (בראש' יד ה). וגדעון בא ויעש (שופט' ו יט). ובא נער הכהן כבשל הבשר (ש"א ב יג). ורחל באה עם הצאן (בראש' כט ט). כי באה האשה הגרן (רות ג יד). —וגם *באת[2]) *באתה: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק ובאת[3]) לפני ר"ע (ב"ק ח ו). ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ארבע מאות דינרים ובאת לפני ר"ע וחייבו ליתן לה כתובתה (נדר' ט ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה ובאת לפני ר' ישמעאל לבודקה (תוספתא כלים ב"ב א ג). א"ר נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאת אשה לפני שמלה בנה וכו' (שבת קלד.). מעשה בארבע אחיות וכו' רביעית באת לפני רשב"ג (יבמ' סד:). נשכו נחש לאחד מהן ומת ובאת אשתו והודיעה לבית דין (שם קיז:). באחרונה בדקה ומצאה טמאה ובאת ושאלה את רבן גמליאל (ניד' ו:). מעשה ביוסטני בתו של אסוירוס בן אנטנינוס שבאת לפני רבי וכו' (שם מה.). כגון שבאת לפנינו בין השמשות (שם ל.). שבאת זכורית או צרעה (והזהיר, ויקרא יג). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום בינו לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי תנשא (יבמ' טו א). באתה ואמרה מת בעלי תינשא וכו' ר"י אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן באתה בוכה ובגדיה קרועין (תוספתא עדיות א ו). נטלה עמה ובאתה ועמדה בבית מדרשו של רבי חייא (ספרי שלח קטו). כל זמן שהיא (הכלה) בבית אביה צנועה מבעלה כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (יומא כז.). א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון ובאתה יבמה לחלוץ (יבמ' קו:). מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של ר"מ (סנהד' יא.). באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון (סוטה לו:). וכיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת באתה שכינה ועמדה למעלה הימנו (מס' ד"א ד). נפלה דליקה בגוש חלב באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו (מד"ר שמות ה). הלכה ובאתה אצלה (אדר"נ ג). כשבאתה אותה רשעה (אשת פוטיפר) היתה מענה אותו בדבריה (שם יו). באתה חוה וטמאתו (תנחומא בובר נח א). ראובן ושמעון שהניח להם אביהם קרקע ונשא ראובן אשה וילדה לו בת ומת הוא וכשבאתה אשתו של ראובן לגבות כתובתה וכו' (רסע"ג, תשובות גאוני מו"מ, לד). ואחר אשר קנה הבתים הנזכרים באתה אצלו אחת מנשי ראובן וכו' (שו"ת ריב"ש קטע). — ועבר מ"ב: אני שר צבא יי' עתה באתי (יהוש' ה יד). מדוע באתי ואין איש (ישע' נ ב). ובאת ומשחת את חזאל (מ"א יט יח). והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו (מ"א יז יב). ובאת וירשת את הארץ (דבר' ו יח). ובאת וסגרת הדלת (מ"ב ד ד). ובאת וגלית מרגלתיו (רות ג ד). לגור

[1]) בערבית بوء, בא a), במשמעת חזרה.

[2]) מפני הנטיה הטבעית של הלשון העברית לשלשות הפעלים, התחילו לאמר באת במקום באה, ואח"כ מפני פעולת ההקש עם נל"ה הוסיפו ה הנקבה. ועי' לקמן עמוד 477 הערה [6]). — [3]) כך הקריאה של הספרדים האשכנזים והתימנים ובאת אלף נעה. ובמשנ' מנקד' נדפסות של דפוס מנטובה (שנת תקלת) ושל מנשה בן ישראל (שנת ת"ו) ושל ברלין (שנת תקלב) ובאת, אך זה הקוי לבאת העבר לנוכחת ובאת כמו שבת (יחזק' מו יז).

a) باء.

והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא פרח בעור טהור הוא (ויקרא יג לט). השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק (נגע' א ה).—ומ"ר: בעל בוהקות רוח קצרות באה עליו (תוספתא בכור' ה ג). ההפרש בין שני הבהקים ונגע צרעת הלבן האמתי כי שני הבהקים הם בעור ואם יעמיקו הנה יהיה מעט ונגע הצרעת בעור ובבשר עד העצם (קאנון ד ז כ ט). בהק השחור, בהק הלבן (שם). הבהרת והבוהק אחד ורפואת שניהם גם כן אחד וכו' ומיני הבוהק שלשה וכו' (מ' אלדכי, ס"א ד ג). — ובהשאלה, *אדם שגון פניו לבן ביותר, כגון הבוהק, Albinos[1]): לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור' מה:). — ב) *אור מבהיק: עד שמרגיש בוהק האור של נר הבדלה (מרדכי יומא, תשכג).

*בהקן, ש"ז, מ"ר בהקנים, לנק' בהקנית, מ"ר בהקניות. בעל בהק, שהלבין עורו, Albinos[1]): הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות (ברכות נח:). ידיו בהקניות לא ישא את כפיו (מגי' כד:).

*בהקת, ש"נ, — נגע בעור האדם יתהוו בו כתמים לבנים מבהיקים, Vitiligo[2]): את הנגע הזה נקרא בשם בהקת, Leuce, Vitiligo, בפי הקדמונים וכו' על עור הבשר יולדו כתמים לבנים ועגולים שהולכים ומתרחבים מסביב וכאשר יפגשו הכתמים זה בזה יתאחדו יחד (דר' קלניל', שמות הנג', היקב).

בהר[3]), ממנו *בהר, בהר, *הבהיר, בהרת.

בהר, קל לא נהוג.

— הפע', *הבהיר, — עלה על כלם, היה יתר מכלם באיזה דבר[4]), surpass; surpasser; übertreffen: בהרת זו יען שהיתה מבהרת[5]) בגזירותיה על ישראל (מד"ר ויקרא יס).

— נפע', *נבהר, הבהר, — העשה בהרות: ביום חשכה בהבהר שחקים ויתחמו כוכביהם אין הקוסמים יכולים לדקדק ולקסם (מנחם מחברת, א כ ח).

— פע', *בהר, עשה בהרות: בהיות השחק בר וצח יטריח עב ויבהרנו גם מעביר רוח ויטהרנו (מנחם ע ר ח).

— הפע', *הבהיר, — כמו בהר, יבהירנו, יעשהו בהרות: כי אמר בהיות השחק צח יטריח עב ויבהירנו (ספר הגלוי לר"י קמחי קס).

*בהר[1]), ש"ז — מראה הרקיע בעת שהוא בהורים בהורים, בעננים לבנים: ורסיסי מרום מחלקים לעתות עת טהר ועת בהר עת בקר ועת עבות (מנחם בן סרוק, מכתב לר' חסדאי).

*בהר[2]), ש"ז, — קושי הנשימה: אמנם אותו מלוי חלל החזה מהמוגלא הוא כבד ושעול יבש עם סתימות הנשימה הנקרא בהר (קאנון ג י ד טו).

בהרת[3]), ש"נ, מ"ר בהרות, — כתם בעור, Hautfleck: tache de la peau; spot on the skin (macula[4]): אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר' יג ב). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור (שם ד). ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת (שם יט). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת השחין הוא (שם כג). או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת (שם כד). ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרת בהרת לבנת וראה הכהן והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא (שם לח=לט). בהרת עזה כשלג (נגע' א א). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה וכו' שתי בהרות וחוט יוצא מזו לזו (שם ד ה). היתה בהרת סמוכה לראש לעין ולאוזן וכו' (תוספתא שם ב יב). נתמעטה בהרתו מכגרים (שם ג ב). שהיתה בו בהרת ונקצצה (ספרא תזריע, פ' נגע' ה יב). באומר לקוץ בהרתו הוא

---

יהפך את הגוף הפך מגונו, אבל אינו מן הצרעת. ואחרים פרשו: ביאצ' רקיק פי ט'אהר אלבשרה, והוא: לבנונית דקה בגב העור.

[1]) תרגום דר' מזיא.—[2]) ויותר ראוי לקבע שם זה לחמתלה הכללית של העור leucodermie (דר' מזיא).

[3]) בערב' בהר a).

[4]) כך בערב' בהר עלה על חברו בדבר.—[5]) לוי וקוה' החליטו שזה הפעיל, אעפ"י שאין הכרע ואפשר לומר שהוא פעל: מבהרת. ופרשו המפרשים: היתה מפורסמ'. ויותר נכון במשמע' הרשומה בפנים, כמו בערב'.

---

[1]) עי' הערה לשרש בהר.

[2]) בערב' בהר a).

[3]) עי' הערה לשרש בהר. ותרגם רסע"ג בקעה b) שהוא כתם. ומ"ר בהרות מן בהרה.—[4]) תרגום דר' מזיא.

---

a) بهق

a) بهر b) بقعة

בהונות כסדרן (תוספתא נגע' ט ד). — ובוהנות[1]: הקדים מתן בוהנות זו לזו יחזור זיתן על גבי בוהנות כסדרן (שם ג). — ועי' אצבע, יד.

**בְּהֹן**, עי' בֹּהֶן.

**בה"נ**, ר"ת: בעל הנס.

# בהק[2], ממנו *בָּהַק, בֹּהַק, *בֹּהֲקָן.

***בָּהַק** פ"ע, — כמו הבהיק: שהוא הוד בוהק ואין בריה יכולה להסתכל בו (ערוך, ערך ספקלר).

— פעול, *בָּהוּק, — היה מלא זהר ונגה: בהוקים באש ליוצרם מאש אומרים קדוש (ר"י הכיתור, יוה"כ אפודי שש).

— הִפעִ', *הִבְהִיק, —פע"ו, leuchten; luire; to shine: נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (ירוש' פסח' א כו:). ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד"ר בראש' לא). כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה (שם מ). נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק העולם מזיוה (שם שמות נ). כל זמן שאורו של גדול מבהיק אין אורו של קטן מבהיק (פסיקתא פרשת החודש). אם ישתו יין ישחקו לחרב על רעהו יבהיק שכור ולאנשי בושת יעיז פנים (יוסיפון פרק ג). ותרד ירושלם בנויה ומשוכללת מן השמים שיש בה שבעים ושתים מרגליות שמבהיקות מסוף העולם ועד סופו (נסתרות רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג). ובשמן זך הנר מאיר ומבהיק וכשהנר מבהיק הרבה גם השמן מזהיר (מצנת חסידים, עולם קטן יג). — וכפעל יוצא: כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקבּ"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (סנהדרין ק.). והוא (הברק) יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (מד"ר במד' טו). וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק, ג). בהשפך עלי מַבְהִיקֵי רקיעים זיעים משקיעים לא יערבם כל תרוץ (ר"י בדרשי, בחי"ע יב ט). ומאיר (האור היוצא מן הכוכבים) גם כן את האויר ומבהיקו (אבן סינא, השמים והעולם יד). — ולווי: בסיימי פ' ראשון, תרצוני כאישון, והבהק אורי באישון (תוספות יוה', יומא סוף פ"א).

—הָפעִ' *הוּבְהַק,—שהוצק עליו אור: שאת מובהקת (ספרא, פר' נגעים). הנחושת יוצהב ויובהק בנפול עליו השמש (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג י ו). והיא (כנסת ישראל) הובהקה ונאצלה מכל המאורות העליונות (ס' התמונות לרס"ע פלקיירא ד יג). ואחר זה האצילות הובהקו שני מאורים (שם ד יד). מן הנקודה רוחניית פורחות הרוחות המובהקות (שם). — ובהשאלה, מפרסם, ברור, בלי ספק: רבו מובהק, רבו שאינו מובהק (קדו' לג.). בד"א בשמות מובהקין אבל בשמות שאין מובהקין (גיטין יא.), שאין ספק בהם למי הם. סימן מובהק (יבמ' קכ:). מומין מובהקין, מומין שאין מובהקין (בכורות לו:). פסילותם מובהקת וא"צ להכריז עליהם (שערי צדק, תשו' הגאו' ס ז). לא יוכל לעבוד עלת העלות יתברך אלא נביא הדור בטבעו או החכם המובהק במה שקנהו מן החכמה (מאיר אלדבי, ש"א א א).

— פִּעֵל, *בִּהֵק, — עשה שיַבְהִיק, שיאיר: ביהק נוגה ליום לצאת אדם לפעל ושתחשך לאישון לרמוס חיתו יער (סדר עבודה ליוסי בן יוסי). בִּהַקְתָּ אור שחריך זרוע לאם משחריך (יוצר ב פסח, אפיק רנן).

— נִפעִ' *נִבְהַק, — א) התחיל להאיר: כעין נחושת מוצהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחושת יוצהב (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג י ו).— ב) נעשה מובהק, נתמחה: והחכמים שנבהקו במלאכת הרפואות (אגר' התשו', יצחק לטיף).

— הִתפ' *הִתְבַּהֵק, — כמו נבהק א): (אמרה הלבנה) אין הדעת סובלת שנהיה אני והחמה מתבהקין בשוה במדת עוגל שלנו (חזקוני, בראש' א).

# בֹּהַק[1], ש"ז, מ"ר *בֹּהקות *בֹּהקים,— א) אחד מנגעי העור, כעין כתם לבן, לבן כהה, Vitiligo:

---

הצורות העבר': בַּאהַם-בֹּהֶן, בְּהַאם-בְּהוֹן. — [1]) כמו מן בֹּהֲנָה, כמו אֹמנות.

[2]) בערב' אין חבר לשרש זה במשמעה של ברק, זולתי בהי a), ובערבי' ההמונית בַּהַק b), יצא השמש מבין העבים. ואולי הוא השרש ברק.

a) بهى b) بهق

[1]) בערב' בַּהַק a) נגע העור, ופרש לשאן אלערב מהותו בזה הלשון: אלבהק ביאצ' דון אלברץ, אלבהק ביאצ' יעתרי אלג'שד בח'לאף לונה ליש מן אלברץ. ע"כ. ובעבר': הוא לבנונית שלא מן צרעת. הבהק הוא לבנונית

a) بهق

הנה נא בְהֵמוֹת אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל (איוב מ טו). בהמות נוהץ ללויתן בקרנו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד"ר ויקרא יג). ברא כנגדו בהמות בהררי אלף וכל תקופת תמוז נותן הקב"ה כח בבהמות והוא מתגבר ומגביה ראשו וגועה געיה אחת וקולו הולך בכל הישוב וכו' (מדרש ס' בחכמה, ביהמ"ק ילינק ה). — וסמי': משא בַהֲמוֹת[1]) נגב (ישעי' ל ו).

*בַּהֲמוּת, ש"נ, — טבע של בהמה, Bestialität, bestialité; —ty: ד"א כנגד ג' רוחות המושלות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות רוח השכלי (ר"מ הדרשן, פי' מדרש י' הדברות).

בהמ"ז, ר"ת: ברכת המזון.

*בְּהָמִי, — כמו בָּהֶם: לבהמי שהיה לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין (מד"ר בראש' פו).

*בַּהֲמִי[2]), תאר יחסי זכר, נקב' בַּהֲמִית, — שיש בו טבע הבהמה ותכונתו, tierisch; bestial: ואלה והדומים להם ממדת ור' הבהמית (רסב"ג, תקון מדות הנפש). וכל כחותיו הגופיים צמים מהעניניים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאילו אין בו טבע בהמי (הכוזרי ג ה). יתאוה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים (שם). כשלבו שכור ביין אהבת העולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות (חובת הלבבות, הקדמה). אבל עשה עצמו (אדה"ר) כאחד הב"ח הבהמיים שקראם הכתוב נפש חיה (אברבנאל בראש' וכל שיח). רוח החיים אשר הוא נפש הבהמית גוברת על הנשמה שהיא החכמה (הגיון הנפש לר"א ב"ר חייא ב). ושתתגבר נפשו הבהמית על נפשו המשכלת (המעלות לרש"ט פלקיירא, א). אם תגביר נפשך השכלית על הבהמית נשמתך תחיה ואותה לא תמית (מאיר אלדבי ש"א, סקד'). וצריך להלחם עם נפש הבהמית הזאת כגבור הנלחם עם אויבו (שם ו). הדליקו (המון העם) אש תאות הנפש הבהמית וכבו אור

בהמה גדולה אין בישוב גדולה ממנה. ע"כ. וכן רלב"ג: הוא בעל חיים שמו כן. ע"כ. וסברים רוב החדשים שזו מלה זרה לקוחה מלשון מצרית, מרכבה: פ-ה-מאו, ור"ל שור המים. — [1]) והוא כנוי למצרים. והקדמונים פרשו בהמות זו סמי' רבים מן בהמה.

[2]) בערב' בַּהִימִי a).

a) بَهِيمِي

הנפש המשכלת (המעלות לרש"ט פלקיירא ג). הזהר משמוע שירות החשק ונגינות התאוה הבהמית (שלמה אלעמי, פסקה אזן שומעת). תאוותיו הבהמיות (פתיחה למו"נ, תרגום חריזי). הבסגולות בהמיות לנפש איש תהי' מעלה (עמנואל, מחברת ח). יש אוהב אשה בעד ההנאה בלבד וזו היא תאוה בהמית תלויה כלה בחושים הגופניים (למח לדיק, אריה מודינה ו).

*בַּהֲמִיּוּת[1]), ש"נ,—תכונת דבר בַּהֲמִי, Bestialität, bestialité: ובהמיותה תעזור טבע האדם להתנהג במדה הזאת (רסב"ג, תקון מדות הנפש כג). הענוי הוא טוב בדרך רפואה לעתים רחוקים כדי להמית הבהמיות העודף באדם (מלמד התלמידים שמיני). שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד (מו"נ פתיחה). הוא יודע איכות שתופה בחומר בהמיותו ומנהגה בהנאותיה כפי הכמות הראוי לה מהם (מ' אלדבי, ש"א ו). החליש נפש בהמיותו (שם). לא יעשה פרי רק בבהמיות (מו"נ ג ח).

*בַּהֲמִירוֹן, — שם אחד השרים של סמאל: סמאל הרשע שזכרנו יש לו י"ב כתות ומו' השר הי"א בהמירון כל גוונים שלו כדמות בהמות איומות ונוראות והוא שר מושל על אלף שרים חזקים בהרים (עמק המלך, קרית ארבע, טו). ועתה היה עם פיות אלו המפחדים מתחתולים ומהדגים הגדולים ומהשר בהמירון הממונה על אלף חיות (אגר' אחוז, ר"י מקנדיה).

בהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

**בהן**, ממנו בֹּהֶן, בְּהוֹן.

**בֹּהֶן**[2]), ש"נ, מ"ר בְּהֹנוֹת, סמי' בְּהֹנוֹת, *בְּהֻנוֹת. — שם לאצבע העבה בהידים והרגלים, אגודל, גודל, Daumen; pouce; thumb: ועל בֹּהֶן ידו הימנית ועל בֹּהֶן רגלו הימנית (ויקר' ח כג). — ומ"ר סמי': בְּהֹנוֹת ידיו ורגליו (שופט' א ו). — ובמוכרת: הקדים מתן בהונות זו לזו יחזור ויתן על גבי

[1]) בערב' בַּהִימִיָּה a).

[2]) בערב' אִבְהָאם b), ובערב' ההמונ' בַּאהִם c) וגם בְּהָאם d). והנה החלוף של מם ונון בסוף התבה בלשונ' השמיו' מצוי הרבה (Vollers, Volkspr. 187), ושתי הצורות ההמונ' באהם ובהאם מְכֻוָּנוֹת לשתי

a) بَهِيمَّة b) إِبْهَام c) بَاهِم d) بَهَام

תן לי רשות לומר לך ד"א א"ל אמור א"ל אותו הבהם (מד"ר דברים ג). שמא הבהמים מכניסין לתוכו חמץ (ירוש' פסחים א כז:).

**בהמ"ד**, ר"ת: בית המדרש.

**בְּהֵמָה**[1], ש"נ, מ"ר בְּהֵמוֹת, סמי' בֶּהֱמַת[2], בַּהֲמוֹת, כנו' בְּהֶמְתִּי[3], בְּהֶמְתּוֹ[4], בְּהֶמְתְּךָ (כמו מן בְּהֵמֶת),— שם כללי לבע"ח הולכי על ארבע, ביחוד הביתיים, שישתמשו בהם לעבודה וכדומה, Vieh; bête; beast מאדם עד בְּהֵמָה (בראש' ו ז). בְּהֵמָה ורמש וחיתו ארץ (שם א כד). בעוף וּבַבְּהֵמָה ובחיה (שם ז כא). אם בְּהֵמָה אם איש (שמות יט יג). — וגם על חית השדה: זאת הַבְּהֵמָה אשר תאכלו שור שה וכו' איל וצבי ויחמור (דבר' יד ד-ה). בֶּהֱמַת הלוים (במדב' ג מה). ושורך וחמרך וכל בְּהֶמְתְּךָ (דבר' ה יד). בהמתן ובהמת אחרים בהמתן קודמת (תוספתא ב"מ יא כד). — ומ"ר: כי לי כל חיתו יער בְּהֵמוֹת בהררי אלף (תהל' נ י). ספתה בְּהֵמוֹת ועוף (ירמ' יב ד). ליש גבור בַּבְּהֵמָה (משלי ל ל). כאריה בְּבַהֲמוֹת יער (מיכה ה ז). — ועל אחת מהמין, על החמור, הגמל: הַבְּהֵמָה אשר אני רכב עליה (נחמי' ב יב).— בהמה דקה, כמו צאן וכדומה. בהמה גסה, כמו פרה, שור: בהמה גסה נקנית במסירה וכו' בהמה דקה נקנית במשיכה (קדוש' א ד). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל (ב"ק ז ז). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעובד אלילים מוכרין וכו' ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה (ע"ז א ו). ואעפ"י שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל מגדלין בהמה גסה וכו' בהמה דקה איפשר להביא מחו"ל בהמה גסה אי אפשר להביא מחו"ל (ב"ק עט:). —ומליצה, בהמה בצורת אדם: וצריך למי שיבחר להיות אדם באמת לא בהמה בתאר אדם ותמונתו (מו"נ ג ח). אם לא ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים וכו' הוא בהמה בצורת אדם (לוח תן ג).

[1]) בערבי' בַּהִימַה a). — [2]) במקום בֶּהֱמַת כמו נִבְלַת, חֶשְׁבַּת.—[3])במקום הראוי בְּהֶמְתִּי כמו גְּזֵלָתִי וכיוצא בו.—[4])כמו מן חָבֵר, חֲבֶרְתּוֹ, מן שָׁכֵן שְׁכֶנְתּוֹ, והוא במקום בְּהֶמְתּוֹ שאמרו עוד זמן רב אחרי שכבר אמרו בְּהֵמָה, ולא בְּהֵמָה. וכן בנקיד האשורי בהמתך (מכות לנה"א 49).

a) بَهِيمَة

*אָבַס, האכיל בהמות לפטמם. — אֵבוּס, מַאֲבוּס. — אַיִל, הזכר מהכבשים. — אֻרְוָה, לעמידת הסוסים. — אָתוֹן, הנקבה מהחמור.

*בֶּהָם, מנהיג, שומר הבהמות. — *בַּהֲמִי, *בַּהֲמִיּוּת. — *בַּיְתִית. בהמה ביתית. — בֵּכֶר, בִּכְרָה, גמל צעיר לימים. — בָּלַל, עשה בְּלִיל, מאכל להבהמה. — *בָּעַט, הכה ברגליו האחורניות. — בְּעִיר, בהמות משא, גמל, חמור, וכדומה. — בָּקָר, שם כללי להבהמה הגסה.—*בַּקָּר, *בַּקָּרוּת.

גְּדִי, הקטן של הצאן. — *גִּדֵּל, בהמות, מְגַדֵּל בהמות, — גְּדֵרָה, מקום מוקף למרבץ הצאן. — גָּלָל, צואת הבהמה.— גָּמָל. — *גַּסָּה, בהמה גַּסָּה, בהמה דַקָּה.

*הַרְבָּעָה.

חֲזִיר. — חַיָּה, חית השדה וכו', עי' במקומו. — חֲמוֹר.

*יחף, חולי הרגל בבהמה.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה. — *כּוֹי.

*מַזְקֶפֶת, מסרק לבהמה. — מִכְלָאָה. — מִסְפּוֹא, מאכל לבהמות, לגמלים, וכדומה.—מִקְנֶה, כלל הבהמות שיש להאדם. —מַרְבֵּק, מקום לעמידת פרות. —מַרְעֶה.

*נָאקָה, נקבת של הגמלים.

סוּס, סוּסָה. — *סַיִח, קטן של חמור, סוס.

עֵגֶל, עֶגְלָה, הקטן של הפרה. — עֵדֶר, קבוץ בהמות רועות יחד. — עֵז. — עַיִר, בן אתונות. — עָלָה, עָלוֹת, פרה מניקה, נותנת חלב.—עַשְׁתְּרוֹת צאן.

פַּר, פָּרָה. — פֶּרֶד, פִּרְדָּה. — פַּרְסָה, הצפרנים שברגלי הבהמות, השור, האיל.

צֹאן.

*קַרְצֵף, סרק במסרק גס.

*רבע, הרביע בהמה. — רָחֵל, כבש. — רַמָּךְ, רַמָּכִים, עי' סוס במקומו. — רֶפֶת, מקום עמידת הבהמות.

שׁוֹר. — שִׁרְבֵּט, השערות, הזקיף אותם.

*תוֹהַר.— תַּיִשׁ, הזכר בעזים.

**בְּהֵמוֹת**[1], ש"ז, — חיה גסה הולכת על ארבע, גדולת הראש, עבת העור, חיה בנהרות אפריקה, לפנים גם ביאור מצרים, hippopotamus amphibius:

[1]) מלשון הכתוב נראה ברור כי זה אינו מ"ר מן בהמה, אלא ש"ז יחיד, והסוף -ות הוא כמו -וּב בעכשוב, וכיוצא בו. וכבר אמר ראב"ע: בהמות שם

בענין (ד"א זוטא ב). — ועי' מהר.

— פִּעֵל, בִּהֵל, — א) עשה לאחד פחד, מורא פתאם, erschrecken; effrayer; terrify: אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יְבַהֲלֵמוֹ (תהל' ב ה). וִיבַהֲלֻךָ פחד פתאם (איוב כב י). ליראם ולבהלם (דהי"ב לב יח). ושמעות יְבַהֲלֻהוּ (דני' יא מד). ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה וּמְבַהֲלִים[1]) אותם (עזרא ד ד). היכל למה אתה מבהלינו יודעים אנו שסופך ליחרב (ירוש' יומא ו מג ג). — ב) דחק ונחץ לעשות איזה דבר מהרה, beeilen; hâter; hasten: וַיְבַהֵל את תמרוקיה (אסתר ב ט). אל תְּבַהֵל ברוחך לכעוס (קהלת ז ט). ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז לה.). שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר או הלכה אל תבהל ברוחך להשיב (אדר"נ י).

—פֻּעַל, בֹּהַל, בינוני מְבֹהָל,—ממהר מאד, נחוץ, hastig, précipité; hasty: הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מְבֹהָלִים ודחופים בדבר המלך (אסתר ח יד). נבקע ההיכל אילך ואילך י"ב מיל על י"ב מיל והיו הכהנים מבוהלים לצאת (אדר"נ ט).— והדבר שהושג בבהילות ומהירות יתר מדי: נחלה מְבֹהֶלֶת[2]) בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ כא). — מבֹהל, אדם מְבֹהָל, אץ יתר מדי במעשיו, מבולבל, שעושה בלי ישוב הדעת. — ובמשמעת מעורר בהלה, פחד: אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה ומדברין מחצייהן ושמותיהן מבוהלין ארדא וארטא וכו' (גטין יד:). גזרות קשות ומשונות ומבוהלות שגוזרים שלשה מלכים הללו (אבקת רוכל, ויניציה, ד:).

— הפעיל, הִבְהִיל, — א) עשה לו. פחד ומורא, כמו בפעל, erschrecken; effrayer; terrify: ואל הרך לבי ושדי הִבְהִילָנִי (איוב כג טז). — ומצוי השמוש בו בספרות: הרוחק הגדול המבהיל (מו"נ ג יד). ראיתי דבר הבהיל אותי (רמ"ע פלקיירא, הקד' מורה המורה). שלש מאות צעדים מזרחה מהמצבה השניה תעמוד התמונה. המבהלת הנחצבה כלה מסלע א' (מ"ע, ח"א מלכים).— ב) מהר והאיץ, beeilen; hâter; presser: וַיַּבְהִלוּ להביא את המן (אסתר ו יד). ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו וַיַּבְהִלוּהוּ משם וגם הוא נדחף לצאת (דהי"ב כו כ). זה קין שהבהיל עצמו ליטול העולם (מד"ר שמו' לא).

— נתפעל, *נִתְבַּהֵל,—כמו נִבְהַל: ומרוב שנכנסה בו חרדה

[1]) כך הקריא. והכתיב מבלהים.—[2]) מבחלת כתי'.

נתבהל ונשר שערו (מד"ר שמות כד). ולא עוד אלא שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם כדי שלא יתבהלו ישראל מהן (שם). לא נתבהל (יוסף מן מעשיה והלך לו לחוץ (מד"ר במד' יד). אם יכעום המלך עליך כדי להעבירך על חקי התורה אל תתבהל מכעסו (שם). וכל אוה"ע מתרעשים ומתבהלים (פסיקת' רב', קומי אורי). האדמון כבט שלא חלה צבה לקחתה ונתבהלה (ר"א קליר, אכן חוג).

*בַּהַל, ש"ז, — כמו בֶּהָלָה שלקמן: וזכור בהל וחימת קרב ומלחמה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, זכר). נוצץ ברק בבהל להבריק כמהת מים נוהם ברעש וקול רעם מרעים על המים (תפלת גשם אקשטה כסל). אנא אני בא בבהל רעיונים (סליחות מוסף יוה"כ, אין פה). — ומ"ר: עמים אחזום בהלים סער צירים וחבלים נהי כיולדה חלים (ר"א קליר, שבועות זהב זהב).

בֶּהָלָה[1]), ש"נ, מ"ר בֶּהָלוֹת, — פחד פתאם שנופל על אדם, Schrecken; frayeur; terror: והפקדתי עליכם בֶּהָלָה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים (ויקרא כו טז). הפלתי עליה פתאם עיר וּבֶהָלוֹת (ירמ' טו ח). לא יגעו לריק ולא ילדו לַבֶּהָלָה (ישעי' סה כג). ויכל בהבל ימיהם ושנותם בַּבֶּהָלָה (תהלים עח לג). — ובמשמעת מהירות פתאומית: (מת) לשנים (אחרי מחלה של שני ימים) מיתה של בהלה (ירוש' בכור' ב סד ג). שהיו (המצרים) טורדין אותם לצאת בבהלה (מכילתא בוא, פרשה יג). — ובמשמע' של מעשה בצער בלי ישוב הדעת: כל קרע שאינו של בהלה אינו קרע (ירוש' ב"מ ב ח ד). ואומרים לו (למי שנדר להשרף באש) אשריך וכשהגיע יום בהלתו שנדר עושים לו משתה (מסעות ר' בנימין).

בהם[2]), ממנו *בֶּהָם, בְּהֵמָה, *בַּהֲמִי, *בַּהֲמִיּוּת.

*בֶּהָם[3]), ש"ז, מ"ר בֶּהָמִים, — מנהיג הבהמה, שומר הבהמה, Viehtreiber; driver; ânier: והיה (ר"י)רוכב על החמור והבהם עמו וכו' א"ל הבהם

[1]) משקל יַבָּשָׁה, משק' דגוש ומ"מ איננו מבנין פִעל, כי משמעתו עומדת ולא יוצאת (Barth, § 93).

[2]) בערב' בהם, וממנו אבהם a) במשמעת חרש, ומזה לפי דעת רוב החכמים השם בהמה. ולא נהיר לי.

[3]) כך נקוד לוי וקוה', סגול לפני ה קמוצה.

a) أبهم

הבהיר אשר מעל השמים (הגיון הנפש לבר חייא ד.). הדברים הבהירים וצלולים (עבודת הקודש לר"מ בן גבאי ל). בהיר לבנתו (של השלג) ישיש לב ירטיב צחית הארץ (כ"ז, תרג' בן סירא, מד יח). — ג) ס"ז, כמו בְּהוֹר: בשעה שהעננים עומדים בהירים[1] בהירים להוריד טל ומטר (תעני' ז:). דומה לבהירים בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם (רש"י איוב לז כח). דומה הוא הדבר לבהירים שרואים בשמים להוריד גשם (מעין גנים לאיוב לז).

***בְּהִירוּת**, ש"נ, — טבע מה שהוא בהיר ־ וזך: וסר אורם ובהירותם לרחקם (מו"נ א עג). שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרני' הוא מפני עבור הרות (שם ג כה). במעט נדעך עליהם קצת מבהירות ההשגחה (בחינת עולם יז). ורואין בו (בלהב החץ) בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הצפורן וכו' וכן רואים בכבד שיש לו בהירות (רד"ק יחזק' כא כו). והיה האור נותן לו הבהירות (רלב"ג, מלחמות א ו). הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות (אמונה רמה א ו). שהסבה שלא ראו אור השכל הוא שהוא בהיר הרבה מאד ולבהירותו ואורו לא יוכלו להשיגו (ר"א ביבאגי, דרך אמונה ד) האור הגדול של בהירות השמים (צרור המור, משפטים). ונראה שזה יקרה מצד תנועת ניצוציו (של כלי הזכוכית) ובהירותו (אילם לרימ"ק, גבורות ה' ח). נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בה ראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מאיר אלדבי, ש"א ד א). ותפארת נקרא עשיר שהוא כולל יותר שפע מחביריו מחוזק בהירותו או כליליות הרבה (פעמון ורמון, פלח הרמון, א ז). לא נשתנה זיו תארם והוא הבהירות והזוהר המתנוצץ על פניהם מן האור השכלי (קול יהודה להכוזרי א לז). כביכול הבורא ב"ה מצמצם הבהירות שלו (קדושת לוי, ויחי).

***בְּהִירִי**, ת"ז, — כמו בָּהִיר, זך: האור וכו' עומד בלי שיתנועע בספיריי והבהיריי ומצייר בלי שיתפעל אל העב והקדור (ר"א הירירי, שער השמים ז י). וכן יקרה בכל פעם שנראה דבר דרך שני אמצעיים בהיריים מתחלפים בעובי (אילם לר"י מקנדיא 77). ואולם הבהיריים שבבינוניים הם האדום כגחלים בוערות (הוא, מעין חתום מו). שאם היתה הנחת אפלטון אמתית שלנפש השכלית יהיה גוף אחר דק בהירי ונצחי הנה יצטרך בהכרח שלזה הגוף יהיה לו חוש (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 70).

***בְּהִירִיּוּת**, — כמו *בְּהִירוּת: והנה הנראים במקרה הם רבים וכו' כמו הבהיריות והמקשיות הצל והחשכה (אילם לרימ"ק, מעין חתום מו).

**בה"כ**, ר"ת בית הכסא.

**בהכ"נ**, ר"ת: בית הכנסת.

# בהל[1]

ממנו *בָּהוּל, בָּהַל, נִבְהַל, בֶּהָלָה.

## בָּהַל, קל עבר אינו נהוג.

— פָּעוּל, *בָּהוּל, בְּהוּלָה. — מלא דאגה ופחד אדות איזה דבר, ängstlich; anxieux; anxious: אדם בהול על מתו (שבת מג:). אדם בהול על ממונו (פסח' יא:). — ובמשמע' דחוק, אָץ, gedrängt; pressé; pressed: וזמנו בהול (פסח' פב:). וכאשר תתפלל לפניו לא תהיה בהול בתפלתך להוציא ריבוי דברים (רשב"ם, קהל', הוצ' ילינק ה א). — והדבר: ואם הדבר בהול אין מדקדקין בכך (טו"ע או"ח, שבת טז). — ומ"ר בהולים, מלאים פחד ומורא: רפויי ידים ומעודי אברים, בְּהוּלִים וסעורים מכל עברים (סליח' ב עי"ת, שחרון).

— נפעל, נִבְהַל, הִבָּהֵל, — א) אשר היה לו פתאם מורא ופחד מפני איזה דבר, erschrecken; s'épouvanter; be terrified: ותרא כי נִבְהַל מאד (ש"א כח כא). אז נִבְהֲלוּ אלופי אדום (שמות טו טו). ונפשי נִבְהֲלָה מאד (תהל' ו ד). נעויתי משמע נִבְהַלְתִּי מראות (ישע' כא ג). ואם זכרתי וְנִבְהָלְתִּי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו). על כן מפניו אֶבָּהֵל (שם כג טו). — ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים: כי נִבְהֲלוּ עצמי (תהל' ו ד). וידי עם הארץ תִּבָּהַלְנָה (יחזק' ז כז). — ב) בינוני עם ל, מהר יתר מדי, übereilt handeln; hasten; agir précipitamment: נִבְהָל להון איש רע עין (משלי כח כב). חכם אינו מדבר וכו' ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב (אבו' ה ז). אל תהי נבהל להשיב ותהא מתשב דברים

---

ואחרים וכן רוב החדשים. — [1]) כך הנוסח' בכ"י.

[1]) בארמ' בְּהֵל, בערב' וַהֵל a).

a) وَهِلَ

והיתה מניקתו תוהה ו ב ו ה ה למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (שם). — ובהשאלה גם על דבר שאין בו רוח חיים: ישבה לה הארץ תוהה ו ב ו ה ה (שם). — ועי' מורא, תמהון.

**בה"ב**, ר"ת: בעל הבית, ב' ה' ב', ר"ל, יום השני ויום החמשי ויום השני (שלאחרי החגים).

**בהה**[1]), ממנו בֹּהוּ.

**בֹּהוּ**[2]), — בלבול וערבוביה גדולה ביסודי תבל, ותרבן, תמיד בחבור עם תהו, Chaos: והארץ היתה תֹהוּ וָבֹהוּ (בראש' א ב). ראיתי את הארץ והנה תֹהוּ וָבֹהוּ (ירמ' ד כג). ונטה עליה קו תהו ואבני בֹהוּ (ישע' לד יא).

**בָּהוּל**, עי' בָּהַל.

*‏**בְּהוֹן**[3]), ש"ז, מ"ר בְּהוֹנִים, — כמו בֹּהֶן: תבל תרושש עצומי כח וגאים בהונים[4]) עד תתנם שואלי פת לחם קצוצי בְּהוֹנִים (רמב"ע, תרשיש ח). — ומ"ר בהונות, עי' בֹּהֹנוֹת.

**בהוק**, עי' בהק.

*‏**בְּהוֹר**[5]), ש"ז, מ"ר בְּהוֹרִים, — כמו בהרת, כתם, Fleck; tache; spot: בשעה שרקיע נעשה ב ה ו ר י ן[6]) ב ה ו ר י ן להוריד טל ומטר (תענ' ז:).

**בַּהַט**[7]), ש"ז, — מין אבן, לבנה, רכה, כעין השיש, Alabaster; albâtre: רצפת בַּהַט ושש ודר

---

[1]) סוברים החכמים שעקר משמעתו של שרש זה היה: היה ריק. בערב' בהי a) ר"ל היה יפה, מבהיק, ואין לו שום שיכות לבהו בעבר'.

[2]) משקל פֹּעַל, קֹדֶשׁ, עם ו נחה (Barth, § 256), ות"א ר י ק נ י א. ורסע"ג תרגם מסתבחרה, שהוא בערב' מ ת פ ש ט ת, והביא פרוש זה גם ריב"ג, אך אין כונתו מבוארה. ושאר הקדמונים וגם החדשים פרשו כמו התרגו' ועי' תהו.

[3]) לפי דעת רוב המדקדק' זו היא הצורה הקדומה והעקרית. — [4]) ר"ל שיש להם הון.

[5]) מן בהר עי' שם. — [6]) כך בנוסח' הדפוסי' ובכ"י גרסה אחרת, עי' בָּהִיר.

[7]) בתלמוד (מגי' יב.) אמרו: אבנים שמתחוטטות על בעליהם. ע"כ. ועי ערך חטט כונת הדברים. עכ"פ זה אינו אלא דרש, כי פרשו ב בהט כמו ב השמוש. ואמר ריב"ג: הוא בלשון ערבי ב ל נ ט b) והוא דומה

---

a) بهي   b) بلنط

וסחרת (אסתר א ו). — ומ"ר: שלמו שליטי, ונושאי שלטי, שופכו ב ה ט י, ושודדו חריטי (רשב"ג, מנחה ליוה"כ, שופי פליטי). מי יערך לברזל סוחרת וחרס ל ב ה ט י ם (ר"מ מלונזאנו, תו"ח, כס' שתי ידות).

*‏**בְּהִילוּת**, ש"נ, — מהירות גדולה והתרגשות ויראה, Übereilung; précipitation; hastiness: עבר ר' יהושע ושאל בשלומו (של ר"ש בן זומא) פעם ושתים ולא השיבו בשלישית השיבו ב ב ה י ל ו ת (מד"ר בראש' ב). שלא עשהו אלא באונס מחמת ב ה י ל ו ת ו להתעסק במצוה (שו"ת בשמים ראש קטז).

*‏**בְּהִיקוּת**, ש"נ, — סגולת מה שמבהיק: באורה (של התורה) ו ב ה י ק ו ת ה מאיר יותר (ר"א ביכאגי, דרך אמונה ו). ומעוט ב ה י ק ו ת מה שיבהיק מן הכוכבים (אקנון א ב, ב ו). בהירות האור המתפשק ו ב ה י ק ו ת ו (שם ג ג ד א). וקיום אבריו של אדם קדמון זה הוא מהארות ו ב ה י ק ו ת שמבהיק ומאיר (עמק המלך, א"ק, ח).

**בָּהִיר**[1]), ת"ז, נק' בְּהִירָה, מ"ר בְּהִירִים ־רוֹת, — א) מלא בהרות, מְנֻמָּר, fleckig; tacheté; spotted: ועתה לא ראו אור בָּהִיר[2]) הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא). — ב) זך ומזהיר שאפשר לראות דרך בו[3]), durchsichtig; transparent: שנקפה (הים) כזכוכית או כשהם ר"ל ב ה י ר עד שיראו קצתם אל קצתם בעברם בו (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות ה ד). הגוף הנכבד המאיר ה ב ה י ר המתנועע (מו"נ א עב). חוש הראות אי אפשר שישיג מוחשו בזולת אמצעי וכו' ולפי שהאמצעי לא יקבל רושם המראים אלא כשיהיה ב ה י ר (רלב"ג מלחמות א ו). שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה ב ה י ר מאד ורואים בו בעלי הקסם (רד"ק יחזק' כא כו). והתנאי השלישי באמצעי והוא שיהיה ב ה י ר ג"כ כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א ג). וצורת האור

---

לשיש. ע"כ. ופרשו המלונים הערבים בלנט דבר דומה לרח'אם (שיש) אלא שהוא פחות ממנו בגון ורכות. והחדשים מדמים לבהט את השם בהת a) בערב' שפרשו הקאמוס מין אבן, ולשאן אלערב אמר: אבן ידועה.

[1]) מן בהר עי"ש. — [2]) פרש ר' ישמעאל (תענ' ז:) מלשון בהרות וכך ריב"ג בהשרשים ועי' הערה שלקמן וכן רש"י וראב"ע. — [3]) עפ"י ת"י שתרגם בוטט, וכן רלב"ג

---

a) بهت

לתוכה עלה בה אבק פסולה (מנח' ח ג). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה ובעציץ (תוספת' שביעי' א יב). היה בודק את החבית להיות מפריש עליה והולך ואח"כ נמצאת של חומץ (שם תרומ' ד ז). הלך רבי ישמעאל לבודקו (שם שבת יג יד). דבר לבדוק גוטלו ובודק (שם א). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ' מב.). הזב והזבה שבדקו את עצמן יום ראשון ומצאו טהור (ניד' ז:). שמש בודק כוסות וקערות לאור הנר (שבת יב:). צא ובדוק בדייני ישראל (שם קלט.). אין אדם שותה בכום אלא אם כן בודקו (כתוב' עה:), אם הוא נקי. ובאו ושאלו את ר"ע מהו לבודקו (את המת אם היה קטן בשעת מיתה) (ב"ב קנד.). ונכנם אחריה לחורבה לבודקה (אם תותרנית היא או אין) (שם קמו.). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפי' הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו (מד"ר בראש' נה). להודיע שבדק המלך בדברים (בהלעז שהוציאו על אשתו) ולא מצא בהם ממש (שם ויקר' כז). אמר לו איני מכיר חשבונך אמר לו בדוק אותו (שם דבר' ד). חוקר ודורש ובודק כל לבבות (שיר היחוד ד). — ובמשמעת חקר ודרש על ידי שאלות וכדומה: כיצד בודקין את העדים וכו' ומכניסין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר"ה ב ו). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם וכו' אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה' ג ו). היו בודקים אותם (את העדים) בשבע חקירות (שם ה א). בודקין אותו (את החולה) ג' פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט' ז א). והיה ר"ג בודקו אם הגיע לעונת נדרים או לאו אמר לו רבי אל תצטער לבודקני (נזיר כט:). — ב) פעל פעולה שהיא סי' וראיה לדבר: כשם שהמים בודקין אותה כן המים בודקין אותו (סוט' ה א). — ג) נסה, העמיד אותו בנסיון, prüfen; éprouver; to try: אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה בדק לדוד בצאן וכו' (מד"ר שמות ב). — והעמיד אותו במעמד של סכנה: ורבן שמעון בן גמליאל אומר אף מנוה הרעה לנוה היפה מפני שהנוה היפה בודק[1]) (כתוב' יג י).

— פָּעוּל, בָּדוּק, — עמד בנסיון ונמצא שכך הוא: א"ר עקיבא בדוק זה ומתוקן (תוספת' ניד' ה יו). אותו מקום בדוק הוא אצל מאכולת (והזהיר, ויקרא סב).
— ושגור בלשון: בָּדוּק וּמְנֻסֶּה, סגולה בְּדוּקָה וּמְנֻסָּה.

— נִפעל, *נִבדק, — שעמד בנסיון, erprobt; éprouvé; tried: מי הנבדק בו וישלם והיה לו לתפארת (ב"ם גני' לד י). שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן להקב"ה מאמינו לעולם שכן את מוצא ביהושע נבדק בעמלק ועשה בו כתורה (תנחומא במדבר לג). — ובמשמעת שבדקו אותו: בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נִבְדָקין (נדה ה ו), בודקים אם יש להם ממש. נבדק השם (ירוש' גטין יג מג:). כל הנבדקות אינן נבדקות אלא בנשים (תוספת' נידה ו ח). סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאיליהן (גמ' שם יז:). מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע (יומא יא.). דרכו של איש ליבדק ואין דרכה של אשה ליבדק (קידו' ב:).

— הָפעַ', הָבְדַק: אדון דין אם יְדקדק בחקר פועל אם יוּבְדַּק גבר לפניך לא יצדק (כליה' ער"ה, אדון דין).

# בדר[2]), ממנו *בִּדֵּר.

# *בִּדֵּר, פ"י, — כמו פִּזֵּר: וכן היה הלל אומר אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה בדר (ירוש' ברכות, בסוף).

— נִתפעל, *נִתְבַּדֵּר, — נפוצו ונמצאו בכל מקום: כי טרם שיגיעו לידי הספרים שלי הנרפסים כבר נתבדרו בעולם (ריב"ל, באר יצחק, ל).

# בָּהּ, — בית השמוש לנקבה נסתרת, בכל השמושים של בְּ. — *בָּהּ בשעה, בָּהּ במדה, וכיוצא בזה.

# ב"ה, ר"ת: ברוך השם.

# *בָּהָא, בָּהָה, — השתומם מאד, היה או נעשה כמו בלי תנועה מפני תמהון, בהלה, entsetzt sein; être stupéfait; be amazed: ישב לו אותו (עבד) תוהא ובוהא (מד"ר בראש' ב). לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסה

---

[1]) ואמרו שם בגמרא: מאי בודק כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחילת חולי מעים.
[2]) בארמית במקום פזר בעבר'.

בחוטם נגד העינים לראות בהם הגוונים (תולדות יצחק לר"י קארו, כהעלותך). ולפיכך אין לדמותם לבגדים כלי ראיה כי כלי זהב ובדולח אדם מקנה אותם (תשו' מהר"י קולון י). אבל כלי זהב ובדולח לא הזכיר אותם ההלכה (שם). העין הנא דק ובהיר מורכב מליחות וצורתו בעין הבדולח (מאיר אלדבי, ש"א, נתיב ט). ישב רוח מצפון וישם מים כעין הבדלח (בן זאב, תרג' בן סירא מד). זה ירד בבטן האדמה וכו' וימודד קרני הבדולח אשר מהם נתהווה כל דומם (ציון תר"א, תשרי). הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרת (גוטלבר, ממלרים לד).

**°בְּדֹלְחִי**, ת"ז, — של בדלח: ואמנם התחלפות באיכות הנה פעם בעצם וכו' וגם במראה כי קצתו יהיה אוירי וכו' וקצתו לבן בדולחיי המראה וכו' והלבן בדולחי (קאנון ג ג ד ט).

**°בַּדְלִי**, ת"ז, מ"ר בַּדְלִיִּים, — מטבע הַבְּדָל: וידבק בתחתית החזה עצם בדליי רחב (קאנון אבן סינא, א א). הַעֲצָה מְחֻבָּר מחוליות שלשה בדליים אין תוספת בהם (שם). ותבורו קצוי העצמות בין כלם לחות דבקה וכולל על פרקיהם קשרים תוקים ופוגשים קרומים בדליים (שם א א, כג).

**בד"צ**, ר"ת בית דין צדק.

## בדק, ממנו *בְּדִיקָה, בֶּדֶק, בָּדַק.

א. **בֶּדֶק**[1], ש"ז, — קֶרַע, סדק, Riss; fissure, ובכלל קלקול בבנין, ובהרחבה תקון הבנין: וְהם יחזקו את בֶּדֶק הבית לכל אשר ימצא שם בָּדֶק (מ"ב יב ו). ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לְבֶדֶק הבית תתנהו (שם ח). ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בֶּדֶק בית יי' (שם יג). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי' לחזק בֶּדֶק הבית (שם כב ה). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בִּדְקֵךְ (יחזק' כז ט). מלחיך וחבליך מחזיקי בִדְקֵךְ וערבי מערבך (שם כז). קרבנות בדק הבית אינן עושין תמורה (תמור' א ו). יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית ויש בקדשי בדק הבית מה שאין בקדשי מזבח וכו' שסתם הקדשות לבדק הבית (שם ו א=ב). ואין מקבלין מהם נדבה להקדש בדק הבית (תוספתא שקלים א ז). קדשי בדק הבית (ר"ה ו.). ואני אומר (שהן נוטלות שכרן) מקדשי בדק הבית (כתוב' קו.).

[1]) אמרים חל"א כי בַּתְק באשור' הוא סדק, קשמעתו ששני יב. שר החכמים כי נגזר שם זה מעקר מן וסבר עברם כרב דק שהוא בקע ופרץ.

—נפעל, *נִבְדַּק, — נתקן: אשר בדורו נבדק הבית ובימיו חזק ההיכל (כ"ס גני' נ א).

— פֻעַל *מְבֻדָּק — שיש בו איזה בֶּדֶק: אם נשתבר הקרום ונעשה כשחין וכו' מבודק משונה ממקום אחר טרפה היא (הלכ' טרפות לאלדד הדני, ג ג).

ב. *__בֶּדֶק__, ש"ז, מ"ר בְּדָקִים, סמי' בִּדְקֵי, — דבר שעל ידו תהיה בדיקה, Probe; épreuve; proof: אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלשה בדקי[1]) מיתה בראת באשה וכו' ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (ברכ' לא:).

א. **בָּדַק**, פ"י, תקן את בדק הבית, reparieren; réparer, to repair: ויתנו אתו (את הכסף) עושי המלאכה אשר עשים בבית יי' לִבְדוֹק ולחזק הבית (דהי"ב לד י).

ב. *__בָּדַק__[2]), פ"י, — א) חפש והתבונן בעיון יפה יפה, אם יש או אין, suchen; chercher; search: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ (פסח' א א). לא בדק אור ארבעה עשר יִבְדוֹק בארבעה עשר (שם ג). לא ילבש בהן עד שיבדוק (אם יש בהם שעטנז או אין) (כלאי' ט ז). בדקתי את החלוק ולא היה בו כתם (נִדָּה נו:). בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהם (אם יש בהם דבר טמא) ואם לא בדקו הפסידוהו (שם). — ובמשמעת חפש בכלל: צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה (מנח' לט:).— ובקש ושאל וחקר אדות אדם או אדות דבר: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה וכו' וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדושין ד ה). ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו (כתוב' ז ח).—והתבונן ובחן טיבו של דבר, untersuchen; éxaminer; examine: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (גיט' ג ח). כיצד הוא בודק (את הסלת) הגזבר מכנים את ידו

[1]) הערוך: שבודקים אותה אם קיימתם. ע"כ. ורש"י: שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה שאם ימצא בה אחד מהם תמות.

[2]) לפי דעת קצת החכמים משרש בדק שלמעלה במשמעת בקע ופרץ ואינו מְחֻוָּר.

ונכפף, Knorpel; cartilage: כאשר יַצִּיל הרֹעה מפי הארי שתי כרעים או בְדַל[1]) אזן כן ינצלו בני ישראל (עמוס ג יב). — ואמר הגאון: ומקחת שחד תחדל, בל תעשו עול ותטו משפט, כי בוחן אני עד שערה ועד ב ד ל (אזהרות לרסע"ג). ותכלית רחב הכתף אצל ה ב ד ל הדבק בו (קאנון אבן סינא, א א יז). והם (העצמות) לבושים ב ב ד ל י ם (שם שם כד).

**בֹּדֶל**, ש"ז, — דבר המבדיל בין שני דברים: קצב בין קדש לקדש תת בֹּדֶל ממסך (ר"א קליר, יוצר ב סכות, אלים כהסעין), לאמר הבדל בין קדש לקדש.

**בְּדֹלַח**[2]), ש"ז, כנ' בְּדָלְחִי[3]) וכו', מ"ר בְּדָלְחִים[3]), כנ' בְּדָלְחַי[3]). — א) שרף שתוף טוב הריח הנוטף מאילן יגדל בהודו, Bdellium: וזהב הארץ ההוא טוב שם הַבְּדֹלַח[4]) ואבן השהם (בראש' ב יב). והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הַבְּדֹלַח (במד' יא ז). כ ב ד ו ל ח הזה של פטמים (ר' איבו, מד"ר בראש' יו). — ב) מרגלית, Perle; perle; pearl. — ובמשמעה זו השתמשו בו כל המשוררים: במרבדים כספירים ארוגה ושיתים ם ב ד ו ל ח י ם תפורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בְּדָלְחָיו ודריו (רשב"ג, גבורה לוח). קחה לך תשורה ב ד ו ל ח אמרים ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות (רמב"ע, תרשיש הקדמה). ב ד ו ל ח י אמריו לו ילקט אנוש היו עלי חושן כמו טור ואלו כל בני שכל הררים אמת סיני יהי זה מלבד טור (שם, א קכז). ופיפיות יפה-פיות אדמות עלי טורי בְדוֹלָחִים רצופות (ר"י הלוי, יפי קול). לאמר עלי טורי השנים במרגליות. כי יקרה חכמתו וזכו פניני לקחה ואמרותיה מטורי בדולחה ומרגליותיה (ר"י ב"ר תנחום ירושלמי, במכתב לר' דוד נכד הרמב"ם). תדמה (החמם) לים שקעו בְּדָלְחֵינוּ, וכן לא נחזה צדיק בדורותיך (ר"י הפניני, שירי ברכה, הול' מק"נ). ואחביר את ב ד ו ל ח י ו ודריו וספיריו בניב שפה ברורה (ר"י חריזי, איתיאל ט). צוארה מגדל השן עיניה יונים שניה כַּבְּדוֹלָח מתאימים ולבנים (עמנואל מחברת א). — וכן שאר הסופרים: שהם (המצות) כ ב ד ו ל ח המחובר בחוט אם תתיר ממנו גרגיר אחת יתפזרו כלם ויפסד חבורם (תו"ה, הפריבות ה). שהוא דומה לערבי שקוראין ל ב ד ו ל ח נטף (השרשים לריב"ג, נטף). המתעסק בנקיבת ה ב ד ו ל ח יאות אליו לחשב ולהתעסק במלאכתו (מוסר הפילוסו', הול' דר' כרליבר). ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני ה ב ד ו ל ח הקטנים וכן נקרא ה ב ד ו ל ח הזך בערבי אלנטף (רד"ק ישע' ג יט). ב ד ל ח והם המרגליות שהם עגולות ובעלות זוהר (ר"י אברבנל, ענין המן). שיתקשטו ויתפארו בעדי ה ב ד ו ל ח י ם (ר"י קלונימוס, אגר' בע"ח ח). — ויש שהשתמשו במלה זו במשמעת גביש[1]): עטרה עושין מאבן של מלח שהוא צלול כאבן ה ב ד ו ל ח (רש"י סוטה מט:). אבדו כל המשכונות הראשונים ואבן ה ב ד ו ל ח כשתפשו המלך ובזז כל אשר לו (תשו' הגאו', שערי צדק, ד ה). ש ה ב ד ו ל ח הוא ממין זכוכית שמשימים הזקנים

---

ועי' הערה שלקמן. — [1]) ת"י ח ס ח ו ס דאודן. מנחם חברו עם ל ה ב ד י ל. ריב"ג אמר: א ח ת מן האזנים, והביא פרוש זה גם ראב"ע בשם חכמי ספרד. אך זה פרוש דחוק, כי לא נמצא מלה זו בשום מקום במשמעה זו. והביא גם ריב"ג את ת"י, ורגלים לדבר כי זה היה פרוש מקֻבל, כי בהיות שאין למשמעה זו שום מקור בשרש בדל בעבר' אי אפשר לבדא פרוש כזה. וכמשמעה זו פרשו גם רש"י ורד"ק בפרושו וצ"ד. ובשרשים הביא רד"ק שני הפרושים והוסיף עוד פרוש שבית בדל הוא ב השמוש. ואעפ"י שכל החדשים פרשו כמו"כ כמשמ' הבדיל, חלק, ואעפ"י שלא עלה בידי למצא מקור למשמ' סחוס לבדל, אעפי"כ הוא יותר ניחא לי הואיל ונראה הדבר שפרוש זה בא בקבלה, והואיל והפרוש האחר הוא דחוק, והואיל וכבר השתמשו בו במשמעה זו בספרות.

[2]) צורה דומה להשם סְמָדַר, בחולם תחת הקמץ. וסובר רד"ק שעקרו הוא בלמד סגולה (אולי במקום חירק קדום) ו נ פ ת ח מפני האות הגרונית. ואמרו קצת חל"א כי נמצאה בכתבות האשוריות מלת בדלח, והמתרגמים היונים תרגמו מלה זו βδέλλιον, וכמו"כ יוסף הכהן bdellium, שהוא מין שרף יוצא מהאילן. ומדברי ר' איבו שהובא בפנים נראה שבאמת ב ד ב ו ר ה ח י ה ע ב ר י בימיו היה נהוג שם זה לאחד מ ה ס מ מ נ י ם של ה פ ט מ י ם. ולכן, אעפ"י שזה רבי איבו בעצמו אומר שם בפרוש כי כונת בדֹלח שבכתוב אינה לבדלח של פטמים, אלא לאבן יקרה, ואעפ"י שכל הקדמונים שלנו הסכימו לזה ופרשו כמעט כלם שהכונה בזה היא המרגלית, אעפי"כ העדות של ר' איבו מדבור החי מכריעה את הכף לצד המתרגמים היונים, שהכונה ב ב ד ל ח שבכתוב היתה לזה השרף שהיו משתמשי' בו גם הפטמים. — [3]) כך רד"ק במכלול. — [4]) כבר נזכר למעלה כי ר' א י ב ו פרש הבדלח שבמקרא א ב ן ט ו ב ה. וכן תרגם רסע"ג אללולו, ר"ל מרגלית. וכן ר"ש הנגיד, וכן ריב"ג: הוא לולו בלשון ערבי. ע"כ. — [1]) כבר הובאו למעלה דברי ר' איבו שפרש בדולח אבן טובה, ועפי"ז פשר רש"י (במד' יא ז) שם אבן טובה ק ר י ס ט ל.

וכל אשר לא יבוא וכו׳ יחרם כל רכושו והוא יִבָּדֵל מקהל הגולה (עזרא י ח). — ג) כמו נבחר ונועד לאיזה דבר, auserwählt; choisi; selected: וַיִּבָּדֵל אהרן להקדישו (דה״א כג יג). — ד) נבדל אליו, לאמר הפריש א״ע מאחד והתחבר להשני: ומן הגדי נִבְדְּלוּ אל דויד (דה״א יב ט). — ובמשמעת נאצל מאיזה דבר: ואינך נאצל מכל ונבדל (שיר היחוד ג). שכל נבדל, צורות נבדלות, עי׳ שכל, ועי׳ נִבְדָּל.

— הִפ׳, הִבְדִּיל, — א) חלק דבר לשנים, lostrennen, diviser, séparer; disjoin: ושסע אתו בכנפיו לא יַבְדִּיל (ויקר׳ א יז). היה מולק את ראשה ממול ערפה ואינו מבדיל (זבח׳ ו ד). — ב) הרחיק והפריש דבר מדבר, trennen; séparer; separate: אשר הִבְדַּלְתִּי אתכם מן העמים (ויקרא כ כד). וְהִבְדַּלְתָּ את הלוים מתוך בני ישראל (במדבר ח יד). וַיַּבְדִּילוּ כל ערב מישראל (נחמי׳ יג ג). הבדל יַבְדִּילַנִי ה׳ מעל עמו (ישעי׳ נו ג). — ב) בחר והפריש לתכלית מה: בעת ההוא הִבְדִּיל יי׳ את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי׳ (דבר׳ י ח). שלוש ערים תַּבְדִּיל לך וכו׳ והיה לנוס שמה כל רצח (שם יט ב־ג). וַיַּבְדִּילֵם אמציהו להגדוד (דה״ב כה י). וְהִבְדִּילוֹ יי׳ לרעה (דבר׳ כט כ). — ג) היה מחצה בין דבר אחד להשני: יהי רקיע בתוך המים ויהי מַבְדִּיל בין מים למים (ברא׳ א ו). וְהִבְדִּילָה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמו׳ כו לג). עונתיכם היו מַבְדִּלִים ביניכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט ב). — ד) עשה הפרש בין דבר לדבר, ידע במה הם משנים, unterscheiden, distinguer; distinguish: לְהַבְדִּיל בין היום ובין הלילה (ברא׳ א יד). וּלְהַבְדִּיל בין האור ובין החשך (שם יח). וּלְהַבְדִּיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור (ויקר׳ י י). בין קדש לחל לא הִבְדִּילוּ (יחזק׳ כב כו). — ״להבדיל, רגיל בפי העם, כשמזכירים אדם או דבר חשוב ואח״כ אדם או דבר שפל, בזוי: רצונו יתברך הוא נשמת הכל דרך משל להבדיל כמה הבדלות וכו׳ (עמק המלך, עולם התוהו ד). ויקח יצחק את תורתו אשר הביא מולזון ופנינה, להבדיל, את ספריה החיצונים (יל״ג ו, נהרה נהרה ופשטיה). — ה) *קרא ברכת המבדיל: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס (ברכו׳ לג.).

— הָפ׳, הֻבְדַּל, בינוני מֻבְדָּל, — שהבדילו: והערים הַמֻּבְדָּלוֹת[1] (יהוש׳ טז ט). ב׳ בריכות המובדלות זו מזו שני עמרים המובדלות זו מזו שני גפנים המובדלות זו מזו (תוספתא פאה ג ה). שערות הואיל ומובדלות זו מזו (נזיר ז.). שחמר אחד היה משותף וקראו מים ואח״כ הובדל בשלש צורות (מו״נ ב ל). כמו שהובדל המדבר מבלתי מדבר כן הובדל הנביא מאנשי המחקר (רשב״ג דוכן מ״א הקד׳). — ובמשמעת משונים, מצוינים: כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אמות העולם (מד״ר במד׳ ט). קו מובדל אשר הובדל למים (ר״א קליר, תפלת גשם).

אַחֵד, ההפך מן הבדיל, מְאֻחָד, ״אַחְדוּת.

בָּדָד, ״הִתְבּוֹדֵד, ״הִתְבּוֹדְדוּת.

גְּבוּל. — ״גֵּט, המבדיל ומפריד בין איש לאשתו. — גָּמַל את הילד, הפרישו מן השדים והוא נגמל. — גֵּרֵשׁ, גֵּרֵשׁ אשה. — גֵּרוּשִׁים.

דָּבַק, דָּבַק בו, מְדֻבָּק וכו׳.

הַבְדָּלָה. — הַפְרָשָׁה.

חִלֵּק את הדבר לשנים. — חִיֵּץ, עשה מְחִצָּה בין ובין. ועי׳ מְחִצָּה במקומו. — חֵרֶם, נדוי, וכו׳, שעושים כהני הדת להבדיל ולהפריש איש מתוך הקהל. — חָתַךְ, וכו׳.

יִחֵד. — יָצָא, הוציא: הוציא אותו מתוך.

לְבַד, לְבַדּוֹ, בִּלְבַדּוֹ.

נָזִיר, שהבדיל והפריש עצמו מיין וכדומה. — נָזוֹר, הִנָּזֵר מאחרי פלוני.

עָזַב, וכו׳.

פָּסַק, הפסיק: הפסיק בין זה לזה. פֵּרֵד, הִפְרִיד. — פֵּרֵק. — פֶּרֶק, מקום שהדרך מתחלק לשנים. — פָּרַשׁ, הִפְרִישׁ, מוּפְרָשׁ, ועי׳ עוד במקומו.

רָחַק, הִרְחִיק.

שָׁבַר, וכו׳. חתך, כרת, וכו׳ עי׳ במקומם.

*תְּחוּם, כמו גבול.

**בְּדִיל**[1], ש״ז, מ״ר בְּדִילִים, — סחוס, והוא הארג הקשה שבגוף בע״ח, יותר קשה מבשר ופחות קשה מעצם

---

[1]) אמר הריב״ג: יתכן במלה הזאת שתי פנים האחד שתהיה תאר ע״מ המלצר ילד מסכן והשני שתהיה פועל שלא הוזכר פועלו ויהיה החרק בה במקום השרק כאשר זכרתי כמהו בספר ההשגה ובספר ההשואה. ע״כ. וכן החדשים, קצתם סברים כדעה ראשנה וקצתם כדעה שניה.

[1]) הראשון שנקד מלה זו במוכרת הוא גזנ׳ Ges., ונקדו בְּדִיל, ואחריו שאר החדשים. רק (Bö. § 744) נקד בְּדִיל וסובר שהסמיכות בְּדַל נולדה מפני שנוי הנגינה. ומקור מלה זו במשמעתה המקבלה לא נתברר

ממצרים וכו' והעמידם שם (במדבר) ב ב ד י ד ו ת מכל העמים ארבעים שנה (מלמד התלמ', יעקב אנטולי, במדבר). כי אתה צריך בעת ב ד י ד ו ת ך הגופנית אל ב ד י ד ו ת רוחנית (ר"י עמדין, מגדל עז קיט:).

*בְּדִיחוּת[1], Heiterkeit ; gaité ; cheer : למרנו על פי דרך ב ד י ח ו ת ו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (רש"י, סוכה כ:). כשהייתי מדבר עמהם ב ב ד י ח ו ת בלא הטלת אימה (אוהב משפט, באורים לאיוב כט כד).

*בְּדִיָּה, — שה"פ מן בדה, כמו בְּדִיאָה: אבל כל זה ב ד י י ה ודבר שאין בו אמת (ר"י אברבנאל, ב"א כא, בענין בעלת האוב). שכל זה הם ב ד י ו ת הכופרים כי המן היה יורד ברצון אלדי על דרך נס (שם, בשלח, ענין המן). כפי ההנחה ו ה ב ד י י ה אשר בדו מלבם (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד, פו).

בְּדִיל[2], ש"ז, מ"ר בְּדִילִים, בכנ' בְּדִילָיִךְ, ־לַיִךְ, — מתכת לבנה שחופה, יותר קשה אך פחות כבדה מהעופרת, Zinn; étain; tin : אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הַבְּדִיל[3]) ואת העפרת (במדב' לא כב). היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו (יחזק' כב יח). — ואבן הַבְּדִיל, הוא האנך שביד הבנאים: וראו את האבן הַבְּדִיל ביד זרבבל (זכר' ד י). — ומ"ר: בְּדִילִים, כל מיני מתכיות שמערבים אותם בתוך כסף וזהב, Légierung;alliage;alloy : ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בְּדִילָיִךְ (ישע' א כה). — ואמר המשורר: והוא גם הוא כבר צרף לבבי והבדיל את זהבו מִבְּדִילוֹ (ר"י הלוי, בכה על מהרת).

*בְּדִיל, בְּדִילִין, עי' *בָּדַל.

*בְּדִיקָה, מ"ר בְּדִיקוֹת, — שה"פ מן בדק, העיון יפה יפה בדבר, Untersuchung;examen;examination: הבאים (הבגדים) מחוף הים וממדינת הים אינן צריכין ב ד י ק ה (כלאים ט ז). לאמר חפוש ועיון אם יש בהן צמר. כל המרבה ב ב ד י ק ו ת הרי זה משובח וכו' ומה בין חקירות ל ב ד י ק ו ת חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה ב ד י ק ו ת אחד אומר איני יודע וכו' עדותן קיימת (סנהדרין ה ב). ב ד י ק ת חמץ (פסחים ד:). שאור הנר יפה ל ב ד י ק ה (שם ח.). ומתוך ב ד י ק ו ת שהיה רבי ישמעאל בודקה אמרה לו וכו' (חגיגה כ.). אמרה לו רבי והלא ב ד י ק ה היתה לי בין כל אחת ואחת (נדה ו:). וסת שאמרו לקנות ולא ל ב ד י ק ה (שם יב.). — ובמשמעת עיון וחקירה וחפוש בטיבו של אדם מהו: ואם עשה כן צריך ב ד י ק ה אחריו (חול' מח:).

בדל[1]), ממנו אולי בְּדִיל, בָּדַל, בָּדָל, *בִּדֵּל, *הִבְדֵּל.

*בָּדַל, פע"ו, — הרחיק את פלוני או את עצמו מן, sich trennen ; se séparer ; separate o. s. : אף הוא ב ד ל מן התרומה (ירוש' חגיגה ב עח:). התרחק. איני ב ו ד ל מהם כל בין השמשות (כילה ל:). כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין ב ד י ל י ן הימנו כל העוסק בתורה יסורין ב ד י ל י ן הימנו (ברכות ה.). כמדומה לי שחברים בדילים ממך (ב"מ נט:). כיון שהקוצר והמתעסק ב ו ד ל ממנו זכור הוא ואינו בא לידי אכילה אבל הבודק אחר המועד אינו ב ו ד ל מן החמץ (רה"ג, JQR XVI, 659).—ובמשמע' פ"י, הרחיק את פלוני, trennen; séparer; separate : ה ב ו ד ל בתמרים ובגרוגרות (תוספתא ב"מ ח ז), מפריש ומרחיק הדבוקים יחד. ב ד ו ל עצמך ממנה (פסחים פז:).
— פָּעוּ', יִבָּדוּל: אמרה סנונה וצרופה בְּדוּלָה כדתה (קרוב' פ' פרה, אמרה סנונה). ב ד ו ל ה היתה הלשכה מן הלשכות האחרות ולא היתה נראית עד שיבא אדם לתוכה (ערוך, ערך גזת). ב ד ו ל י מחלב (רש"י ישעי' כח ט).
— נִפ', הִבָּדֵל, —א) כמו קל, בדל את עצמו: הִבָּדְלוּ מתוך העדה (במדב' טז כא). וכל הַנִּבְדָּל מטמאת גויי הארץ (עזרא ו כא). וְהִבָּדְלוּ מעמי הארץ (שם י יא). וכל הַנִּבְדָּל מעמי הארצות (נחמי' י כט).—ב) שאחרים בדלו, הרחיקו, abgesondert werden;être séparé;be separated:

[1]) בארמ' בדיחותא: אמר מילתא ד ב ד י ח ו ת א ובדחי רבנן (שבת ל:).

[2]) הסכימו החדשים כי עקר משמעתו הוא הסיגים שבתוך הכסף והזהב, ונגזר מן בדל מפני שבודלים אותם מתוכם. אך יש לפקפק בגזרה זו. — [3]) ת"א: ית א ב צ א. השבעים תרגמוהו κασσίτερος, שממנו בארמ' קסטרא, וממנו בערב' ק צ ד י ר a), שהוא השם הרגיל בערבי' למתכת זו. רסע"ג תרגם פה ואלקלעי, ובישע' סתוקך, שפרושו המעות המזויפות.

a) قصدير

[1]) בערב' דומה לו בתל a).

a) بتل

באיזה לשון שירצה ולומר אלה דברי נבואה, וזה הבידוי (רב האי, תשו' הגא' הרכבי, רמח).

·**בָּדוּי**, פעול במשמעת פ"ז, — דבר בדוי: וכי רוצה אתה לסמות את עינינו שאין אנו מבינין טעותך ובדויי לבך (פענח רזא, קרח).

·**בְּדוּיָה**, — פעול, כמו פ"נ, במשמעת דבר בדוי: ומהם הטועים אחרי ההזיות והבדויות כנמשכים אחר נביאי השקר (תוות קנאה, ר"י ערמאה, שער ז).

**בְּדוֹלַח**, עי' בְּדֹלַח.

***בְּדוּקִי**, פת"ז, — נרדף עם שתוקי, ילד שאינו ידוע מי אביו: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי (קידו' ד ב).

**בדח**[1], ממנו ·בַּדְחָן, ·בַּדְחָנוּת ·בְּדִיחוּת.

·**בַּדְחָן**, פ"ז, מ"ר בַּדְחָנִים, — מי שאומנותו לבדח דעת הבריות, ליצן, Possenreisser; bouffon merry-maker: וזה טיבו של ראובן לשחק עם זאת (האשה) וזאת כי איש בדחן הוא (פו"ת דברי יוסף איגנאס, טו). כהבדחנים שעושים דבר פלא לפני העם שמעמידין כוס מלא על הראש והולך וחוגג ואינו נשפך (ס' פרפראות לחכמה). אחד שהיה בדחן והיה מרבה בשחוק (פלא יועץ, נבלות הפה). והבדחן מכה בחליל לפניהם (ר"י מדוכנא, משלי יעקב). ויהי הוא נכון לדרך, והנה איש קל הערך, בדחן נקרא ומשתולל, פעם יתחכם ופעם יתהולל, פרש ידו אליו דרך תחנונים, לספח אותו אל חברת המחתנים, והוא הצהיל רוחם במצהלותיו, וירנין את לבבם בהוללותיו (תקון לבן הארמי, מ"א גינצבורג).

·**בַּדְחָנוּת**, — מעשה הבדחן, — רגיל בפי העם.

·**בְּדִיאָה**, — שה"פ מן בדה: ואפילו רצה שיבדא זה מלבו בדיאה (רלב"ג, מלחמות, א ה). אלא שכל זה בדיאה ובנין בלי יסוד (חסדאי קרשקש אור ה', ב ד ב). אבל הפלסוף למה שלא נפקחו עיניו במאור התורה וכו' בדא בדיאות וחשב מחשבות לקים הבדיאות ההן ואם הם בתכלית המרחק מהשכל (שם ב ה ה). שהדברים דברי שקר ואין שם אלא בדיאה ודבה ושקר (הפב' אגדה, קנן ע"י, כלך ז). שהבודה בדיאה צריך שיתקנה באופן לא יוכר בה שהיא בדיאה (נופ' צופים, מסיר ליאון ב ג). כי זה היה דבורה (של האשה התקועית) תמיד כי תקנה הבדיאה הזאת באופן מופלג (שם). והמין השני מן המשלים שהמליץ ימציא המעשה ויבדאהו בדיאה (שם ג יח). א"כ ראוי שיהיה לך מן האותות והצחות לפי הענין כבדות קלות תקוה יראה וכו' חשק בדיאה רחמנות וכו' (שם ח).

·**בְּדִיאוּת**, פ"נ, — כמו בדיאה: וזה בדיאות לב מהם כי זה הדת לא נשמע בין הקראים (גן עדן, אהרן הקראי, הבדל פנה, ה). אמנם מאמר בעה"ק לקבוע ולא לקדש זה בדיאות לב (שם קדוה"ח י).

***בְּדִיד**[1], פ"ז, מ"ר בְּדִידִים, — א) כלי לחפר בו: שירי הדרבן מלמעלן ארבעה יד הבדיד[2] ארבעה (כלים כט ז).—ב) חפירה סביב להאילן: אלו הן עוגיות אלו בדידין שבעקרי אילנות (תוספ' שביע' א ז).

·**בְּדִידָה**, — שה"פ מן בדד: שמה ארבוץ בצהרים חלדי ועל מפרציו בטח ושבע רצון בחיק הבדידה רעיתי אשכונה (ב"ע, ת"ג, הקדמה).

***בְּדִידָה**, עי' בודידה.

·**בְּדִידוּת**, — שה"פ מן בָּדָד: ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות (הכוזרי ג א). הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור (חו"ה, היחוד ז). עזוב אהבת הברואים ואהוב הבדידות (שם הפרישות ב). ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם (שם חשבון הנפש ג). וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו"נ ג נא). והוציאם

---

[1]) בארמ' ובסו' בְּדַח: מצוי בת"י, ובתלמוד: חזייה דהוה קא בדח טובא (ברכ' ל.—ראהו שהיה בודח הרבה). בדיחא דעתאי (מו"ק יז. — דעתי בדיחה). ופעל: ומבדחינן עציבי (תענ' כב.—אנו מבדחים הדעת של העצבים). ולא נתברר מקור שרש זה. קצת החכמים רואים בו דמיון עם השרש חדה והשם חדוה.—ולא מצאתי בהפתקאות שלי משלים לשרש זה בסגנון עברי בספרותנו.

[1]) לא נתברר מקורו. ודעת הגוזרים שם זה מן בדד במשמ' הבדיל אינו נכונה, כי אין שום דמיון בין שני מושגים אלה. — [2]) כך בכל הנוסח', ומפרוש רה"ג שהובא בערך בדוד אפשר אולי ללמוד שהיתה לפניו גרסה בדוד, ו אחרי ד ולא יוד. ואמר רה"ג שם שהוא כמו קרדום ובטיית ביל, ולא נתברר מהו. והערוך: ואותו הגרזן שבו חופרין סביבות האילן שמו בדיד. והרמב"ם: ובדידין הוא אלחפר אלתי יחפר חול אצול אלאשג'ר ליג'תמע פיה אלמא ענד אלשקי ואשם אלפאס אלמעמולה לחפרהא בדיד. ע"כ. ובעבר': ובדידין הן החפירות שחופרין סביב לשרשי האילנות כדי שיתקבצו בהן המים בעת השקאה ושם הגרזן הנעשה לאלה החפירות בדיד (תרג' דרנב').

— נפע' ׳נִבְדַּד: קדש הקדשים מכתי קדש כנִבְדַּד סחת והילֶלת אהלי שדד (קינה על תרכן כיהמ"ק).

— פעל, ׳בִּדֵּד, יְבַדֵּד: בסוכת צפונו יאחדו בסכת נאות דשא יְבַדְּדוּ (ר"א קליר, ב סכות, כי אקח).

— התפעל, *הִתְבּוֹדֵד: בצפור בודד על גג מתבודד מגג לגג (מד"ר איכ' פתיח'). וכאשר יתפרדו הדברים ההם ויתבודדו יאמר על כל אחד מצד אחד (חו"ה, היחוד ח). ושאר תועלותיו הכוללות זה מתבודדות (שם, הכניעה ז). והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבת בעבור כבודה (ראב"ע שמות כ ח). ולא יתעסק בהבלי העולם רק להתבודד ללמוד ולהנות וכו' והנית הצאן והתבודד לעבד השם (יסוד מורא לראב"ע, ח). בלילה בהתבודדם בנפשם (ראב"ע מיכה ב א). ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים (רמב"ם יסוה"ת ז). הנה הוא מבואר שהמוכן אל השלמות הזאת הוא הדבק בו והמתבודד תמיד בעבודתו (חסדאי קרשקש, אור ה'. בדד). ואמרה בתו ארד מהמצפה ואלכה לי על ההרים ואפרד מבני אדם ואתבודד שם (פרשי רד"ק, ירד). התבודדי באחת המקומות (שם, אחד). וילכו כל האנשים הביתה ואני נתבודדתי עמו (ספ' המוס', זכר' בן סעדי', מחב' ח). יתבודד האדם וישב בדד בד"א של הלכה שלו סגור ומסוגר (הנהגות אדם, ד).

**בדד,** ממנו ג.*בַּד *בַּדָּד.

***בַּדָּד,** ס"ז, מ"ר בַּדָּדִים, — מי שעושה מלאכה בבית הבד בעצירת השמן: ישאלו הבדדים לומר לא נגענו (טהרו' ט ח). הנועל בית הבד בפני הבדדין (שם י א). הבדדים והבוצרים (שם ב). אין לוקחין מן הבדדין לא שמן מועט ולא זיתים ממועטין (תוספת' ב"ק יא ז). שמן של בדדין ומתצלות של בדדין (שבת יט :). והבדדים לוקחים מהן זיתים במדה ושמן במדה (ב"ק קיט.).

***בדה,** ממנו *בָּדָה, *בִּדּוּי, *בָּדוּי, *בְּדָיָה.

א.***בָּדָה,** פ"י, — כמו בדא: לשון שבדו להן חכמים להיות נודר בו (נדרים ג.). (אמר לו רבי עקיבא לר' טרפון) שמא בר"ה וביום הכפורים וביובל (ראית מה שראית) אמר לו (ר"ט לר"ע) העבודה שלא בדיתה[1]) (ספרי, בהעל' עה). ומכללם עניין בדהו והוא שהרע במציאות יותר מן הטוב (מו"נ ג יב). אינו רוצה בדבר שיבדו אותו מלבם (גן עדן, ר"א הקראי, קדוה"ת ז). בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים וחשבום לנבואה (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). ובשם חדש תכנהו כאשר מלבך אתה בודהו (עמנואל הקד').

— *פעו', בָּדוּי: לשון בדוי (מד"ר ויקר' ט). השבטים דברו דברים בדוים (שם ברא' ק). חכמת הטבע היא חכמה בדויה והגיה ושיחה בטלה (שו"ת בדבר למוד התכמות, בס' ד"ת).

— פִעֵ', *בִּדָּה, — א) דבר דברים בדויים: שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מבדה (מכילתא משפטים כ). מבדין היינו (ירוש' כתוב' ב כו :). יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה (שבוע' לא.). — ב) נתן אותו למדבר דברים בדויים: ואלו מבדין אותן בתשובה (תנחומא בלק).

— פֻעַל *בֻּדָּה, מְבֻדֶּה, מְבֻדִּים, — נכשל בדברים בדויים: עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנין (תוספתא סנהדר' ו ה). אפילו אמר מבודה הייתי וכו' לא מקרי חוזר ומגיד (שו"ת ר"נ גירונדי, מז). שבאו העדים עצמם והודו איך מבודים היו בעדותם (שו"ת תמת ישרים א).

— התפע', *הִתְבַּדָּה, — נמצא, היה כאיש מדבר דברים בדויים: למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ' ד.).

ב.***בָּדָה**[2]), פ"י, — לקח דבר מתוך דבר, absondern, détacher; take out: ר"מ אומר שאור בודה[3]) להן מתוכן ומחמצן ר"י אומר אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותן לתוך המדה (מנח' ה א).

***בִּדּוּד,** ס"ז, — כמו בָּדִיד: ואותו הבדיל (צ"ל הברזל) שעושין הבדידין שמו בדוד כמות קרדום (רה"ג פרוש כלי' כט ז).

***בִּדּוּי,** — שה"פ מן בִּדָּה: ויש בזה בידוי ויש בה חרוף וגידוף וכו' כי מי יוכל לתרגם ספר אחד

---

בְּדוּדֵי נגזרת משרש בד בבד יהיה (שמו' ל לד). וכאשר העתיק הפייטן מלת בלולי מלי' בלול בשמן גזר אמר בדודי ממעשה הקטרת, ור"ל אשר הם ממלחים ומערבים מקדת או מאש ר"ל תצובי להבות כאשר נמצא בכתר מלכות לר"ש בן גבירול.

[1]) כך בילק', ובנוסח' הספרי בידתה.

[2]) הקודמים כללו שני הערכים כאחד, אך יותר נכון לקבע זה בערך מיוחד, מפני שאינו נראה ששניהם מגזרה אחת. — [3]) הערוך: פי' בודה לשון הוצאה. וכן רש"י ואחרים.

ג.*בַּד[1], ש"ז, מ"ר בַּדִּים, — כלי או מקום לכתישת ועצירת הזיתים להוציא מהם השמן, Kelter, Butte; pressoir, cuve; olive press: ואין עושין זיתים כ ב ד ובקוטב (שביעי' ח ו). — ובית הַבַּד: הנועל בית ה ב ד בפני הבדדין (טהרות י ח). בית ה ב ד י ם (כ"ב סח.). גתו על גב ב ד ו [2]) ו ב ד ו ועל גב גתו (כיל' יט). — ובהרחבה שעור שמן שעוצרים בבד אחד: רצה לטול מהן ב ד אחד או שני ב ד י ם (טהרות ט ז). וע' גת, שמן.

## בדא[3]), ממנו בָּדָא, בְּדָאוּת, בַּדַּאי.

**בָּדָא**, בָּדָה, פ"י, — הוגה והוציא מרעיונו דבר חדש או שאינו כן במציאות, ersinnen; inventer; invent: בחדש אשר בָּדָא מלבד [4]) (מ"א יב לג). כי מלבך אתה בוֹדָאם (נחמי' ו ח). — ובינוני: אין צריך להשיב על ה ב ו ד א י ם מלבם (ראב"ע ויקרא יח יא). ספר אשר הראה באורו נפלאות תורה ובו ה ב ו ד א י ם נכאשו (ר' סעדיה אבן דאנאן, כס' ד"ח).

— פע', *בִּדָּא, כמו קל: בורגני אחד ב י ד א להם ארמית מתוך יוונית (ירוש' מגיל' א עא ג).

***בַּדָּאוּת**, ש"נ, — דברים בדויים: גדול שלום שדברו הכתובים דברי ב ד א ו ת (מד"ר ויקרא ט). שדברו השבטים דברי ב ד א ו ת (פרק השלום, סוף ד"א). שבועת שקר שאין ב ד א ו ת ו ניכר ומאמין שקר לבריות (רש"י שבת לג.).

***בַּדַּאי**, שת"ז, מ"ר בַּדָּאִים, — מי שבודא, שמבדה, מדבר דברים בדוים, Lügner; menteur; liar: שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה ב ד א י הוא (ברכו' ד.). אמר לו הקב"ה למשה ב ד א י אתה (שבת פט.). אמר לו כך עונשו של ב ד א י שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (סנהד' פט:). משה ותורתו אמת והן ב ד א י ם (שם קי.). אמרו ב ד א י ם אנו (תוספת' כתוב' ב א). — ועל הדברים: נמצאו הדברים ב ד א י ם (ירוש' גטין ד מו.). לשון ב ד א י (פרק השלום, סוף ד"א).

## בדד[1]),

**בָּדָד**, תה"פ, — א) נבדל ונפרד מזולתו, יחיד, einsam, isoliert; isolé; alone: בָּדָד ישב מִחוץ למחנה (ויקר' יג מו). ישב בָּדָד וידם (איכה ג כח). גוי שליו יושב לבטח לא דלתים ולא בריח לו בָּדָד ישכנו (ירמ' מט לא). וישכן ישראל בטח בָּדָד (דבר' לג כח). — ובמשמעת לבדו: ה' בָּדָד ינחנו ואין עמו אל נכר (דבר' לב יב). — ועם ל: לְבָדָד: הן עם לְבָדָד ישכן (במד' כג ט), בטח, או לבדו. אתה ה' לְבָדָד לבטח תושיבני (תהל' ד ט), כמו לבטח. רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לְבָדָד (מיכה ז יד). — ולעיר וכיוצא בזה: איכה ישבה בָדָד העיר (איכה א א), עזובה, שוממה. כי עיר בצורה בָּדָד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי' כז י).

**בָּדַד**, — א) פ"ע, היה לבדו: פרא בּוֹדֵד (הוש' ח ט). שקדתי ואהיה כצפור בּוֹדֵד על גג (תהל' קב ח). — ואמר בן סירא: בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע ב ו ד ד (בן סירא גניזה יב ט). — ואמר הפיטן: שורדנו כתורן הר ב ד ד נ ו, סחי ומאוס הושם כבודנו (סליח' יום א, אין מי יקרא). — ב) פ"י, פזר: ב ו ד ד ה ברגליו (ירוש' יומא ה מב ג).

—פעו' *בֻּדּוּד, — א) קרוע בלוי: מלך שהיה לו בן כל זמן שהוא עושה רצונו היה מלבישו בגדים נאים וכל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו בגדים ב ד ו ד י ן [2]) (מד"ר איכה, פסוק איכה). — ב) עזוב: זכור סכת שלם היושבת ב ד ו ד ה (יוצר ב ר"ה, זכור מקוין). ובבשת ובלמה נחפרים ונכלמים אבלים ובדודים נזופים ושוממים (סליח' ד עי"ת, מלך מלכים). המלא רחמים על עניה סוערה בְּדוּדָה ושדודה כאבה וצעורה (שם ה, מקוה ישראל). — ג) במשמ' מוכן כד בבד: בבלולי קרת בִּבְדוּדֵי [3]) קדת (מוסף יוה"כ, אבר אימתיך).

---

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן בדד במשמעת חפר וכיוצא בזה, ואינו מחוור. — [2]) כך ערוך, בספרים כדו.

[3]) שרש עברי וארמי. בערב' אולי דומה לו בַּדַע a), התחיל, ועשה דבר חדש, ובַדַּע b) עשה דברים תמוהים, ואַבְדַע c) יצר, ברא.

[4]) נמסר: מלבו קרי.

a) بَدَعَ b) بَدَّعَ c) أَبْدَعَ

---

[1]) בערב' בַּדַּ a), פרק והפריש והבדיל.

[2]) כך בערוך, ובעסח' בגדי בדד. — [3]) והעיר ע"ז מי' זקש בפרושו באר מיכל: בבדודי, י"ג בברורי וי"ג בברואי וכן מסתב' (רוו"ה). ולא יפה הגי' כי לא כהנם נתפשטה הנוסחא בכל הספרים וגם רוו"ה הניחה במקומה ולא גזר עלי' לדחותה. כי אין ספק שמלת

a) بَدَّ

נפתח בבגר כדרך שהדמין צומקין בבגר (ערוך ערך פתח.). תבעה אחר שבגרה נותנין לה י"ב חדש מיום הבגר (רמב"ם, אישות ע). וכן אם קדשה ביום הבגר נותנין לה י"ב חדש מיום הקידושין שהוא יום הבגר (שם). וכשיטרוף (הבע"ת את חובו) אם יש מותר יזונו בנות עד בגר ואם לאו יפסיד (רשב"ס ב"ב קמ.). וזה יקרה לבתולות בהגיען לבגר ואינן נבעלות (מאיר אלדבי, ש"א, ד כ).

*בַּגְרוּת, ש"נ, כמו בֹּגֶר: אין בין יְמוֹת הַנַּעֲרוּת לימות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (ירוש' יבמ' א ג.). בגרות מוציאה מרשות האב (כתובו' לט.). בוגרת שעברו עליה י"ב חדש בבגרות (שם נז:). הביאה סימני בגרות (קידוש' ד.). בנות בגרות (פסיקתא כשלח). קידשה אחר שבגרה אם עברו עליה י"ב חדש בבגרותה ואח"כ נתקדשה אין נותנין לה אלא ל' יום מיום ההביעה (רמב"ם, אישות ע).

א. בַּד[1]), ש"ז, מ"ר בַּדִּים, סמי' בַּדֵּי, — א) חלק מכל דבר, part ; portion ; Teil : קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בַּד[2]) בְּבַד יהיה (שמות ל לד), ורצה לומר חלק כחלק. — לְבַד, עי' ערך לְבַד. — והשתמשו במשמעה זו גם בלי ל בראש: חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה (תענית ז.). — ב) מטה עץ ארוך לא עב, bar ;barre ;Stange: ועשית בַּדֵּי עצי שטים וכו' והבאת את הַבַּדִּים בטבעת וכו' לשאת את הארן בהם (שמות כה יג-יד). בדי מחטין וצינוריות (כ"מ כד.). — ג) ענף דק, באילן, twig ; branche ; Zweig: ותהי לגפן ותעש בַּדִּים ותשלח פארת (יחזק' יז ו). ותצא אש ממטה בַּדֶּיהָ (שם יט יד). בד של הדס (כתוב' יז.). עלה אחד ובד אחד (סוכה מד.). שהניח לו אביו שלשה בדי חרדל ונפשת אחד מהן (כתוב' קיא:). דבר העולה מן הקרקע בד בד (יומא פא.). — ד) בהשאלה גידי בעלי חיים, אברים[3]), membre ;Glied; member: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו יאכל בַּדֵּי[1]) עורו יאכל בַּדָּיו בכור מות (איוב יח יב-יג). — ואמר המליץ הערבי: לבדי שאול ירדו בדי (ריב"ג בשם הערב). — ה) גבור חיל, איש מלחמה[2]), Kämpfer, warior ; combattant: וחלה חרב בעריו וכלתה בַּדָּיו (הוש' יא ו). — ו) מגיד עתידות באותות ומופתים, קוסם[3]), soothsayer ;devin ;Wahrsager: מפר אתות בַּדִּים וקסמים יהולל (ישעי' מד כה). חרב על כשדים וכו' ואל שריה ואל חכמיה חרב אל הַבַּדִּים ונאלו (ירמ' נ לה-לו). — ז) דברים בדויים: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בַּדֶּיךָ מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב-ג). — ח) גבורה, כח[4]), Macht, Kraft, power ; puissance: לא אחריש בַּדָּיו ודבר גבורות (איוב מא ד). — ט) הפליט, שריד מחרב, הבורח לאיזה מקום לבקש מחסה, réfugié ; Flüchtling: fugituve: שמענו גאון מואב וכו' לא כן בַּדָּיו (ישעי' טז ו), לאמר כי הפליטים, הנדחים, אינם בעלי גאוה וכו'. בַּדָּיו לא כן עשו (ירמי' מח ל).

ב. בַּד[5]), ש"ז, כהפס' בָּד, מ"ר בַּדִּים, — ארג דק של פשתן, linen ; lin ; toile de lin ; Leinen: כתנת בַּד קדש ילבש ומכנסי בַד יהיו על בשרו ובאבנט בַּד יחגר ובמצנפת בַּד יצנף (ויקר' טז ד). ועשה להם מכנסי בַד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). נער חגור אפוד בָּד (ש"א ב יח). לבוש בַּדִּים (יחזק' ט ב), בגדי לבן עשוים בַד. — ואמר המליץ: ורעיון לבך יהיה לבוש בדיו כי הזמן כתב עלי לוח בעט ברזל מרורות משני צדיו (ר"י הלוי, מלח' החכמ' והעושר).

---

[1]) מן שרש בדד. בערב' בֻדַּה a) — [2]) ת"א מתקל במתקל. רסע"ג: אגזא מתמאויה, ר"ל חלקים שוים. ריב"ג: והענין פו שיהיה כל נפרד מן הסמנים האלה במשקל נפרד אחר מהם לא יוסיף עליו ולא יגרע ממנו ר"ל כלם שוים בחלקיהם. ע"כ. ראב"ע: כל אחד לבד יהי'. ורד"ק שרשים הביא את שתי הדעות הללו. — [3]) אמר ריב"ג וז"ל: והשאילו הלשון הזה (של בד במשמ' ענף וסעיף) לעצבים ומיתרים אשר בגוף לדמותן בענפים. כל שכן העצבים כי הוא יוצא ונמשך מן המות כמו הענפים הנמשך מן האילן והמיתרים מורכבים מן העצבים ומחלקי הבשר והקשרים. ע"כ. — [1]) כך ריב"ג. וכן ראב"ע: סעיפי עורו עד"מ. ע"כ. ובעין זה רוב שאר הקדמונ'. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — [2]) משמעה זו וכמו"כ המשמעות שלאחריה אינן מסתעפות יפה מעקר משמעתו של בד, ואפשר שמקורן בשרש אחר. בערבית אַבַּד a) איש בעל גוף, גדול ועבה, וּבַדָּאד b), קָרָב, נפתולים. — [3]) עי' הערה הקודמת. — [4]) אמר ריב"ג: ופעמים ישאילו השם הזה לכח ולאמץ וכו' באמרו לא אחריש בדיו וכו' פירושו לא אסתיר ולא אעלים כחותיו.
[5]) לא ידוע מקורו.

---

a) بُدَّة

a) أَبَدّ b) بَدَاد

את זולתו במה שהוא האמין בו, שקר באמונתו, verraten ; trahir ; betray: ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שופט' ט כג). בגדתם בי (ירמ' ג כ). כי בגוד בגדו בי בית ישראל (שם ה יא). כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים (איכ' א ב). ביי' בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש' ה ז). אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה (מלא' ב יד). ובאשת נעוריך אל יבגד[1]) (שם שם יה). מדוע נבגד איש באחיו (שם שם י). — ובא גם עם מ אחריו: בגדה אשה מרעה (ירמ' ג כ). — ומקור: לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו[2]) בה (שמות כא ח). — וכמו פ"י, בגד אם: אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי (תהל' עג יה).

**בֶּגֶד**, — שם מפעל הקודם, כמשמ' מרמה ומעל, Verrat; trahison ; treason: ובגד בונדים בגדו (ישעי' כד טז). שלו כל בגדי בגד (ירמי' יב א). — ואמר המשורר: זנת דודים עלי אוכל אהבוך ועל ב ג ד (לבוש) ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (רמב"ע, תרשיש ו).

**בּגד** עי' בוגד.

***בִּגְדָה**, בִּגְדוֹת, — כמו ב.בגד, בגידה: הלא תשבע ידידי מ ב ג ד ו ת ותלאה מעשותך שערורית (רשב"ג, שירי שלמה ג).

**בֹּגְדוֹת**, — מ"ר במשמעת שם מפשט, כמו בגד: נביאיה פחזים אנשי בֹּגדות[3]) (צפנ' ג ד).

**בָּגוֹד**[4]), בְּגוֹדָה, — ש"ת, מי שדרכו לבגד: ותראה בגודה אחותה יהודה וכו' בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה (ירמי' ג ז–י).

***בְּגִידָה**, ש"נ, — שם"פ מן בגד: כל ב ג י ד ו ת שבגדת בי (ירוש' פאה א טז:). הרי ב ג י ד ה אחת שנתכסה מן העין (רש"י איוב ו טו). כמו הנחל הבוגד ב ג י ד ו ת (שם טז). כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ו ב ג י ד ו ת י ו (ר"מ אלשיך, משלי יא ד).

***בְּגִידוּת**, ש"נ, — כמו ב.בגד, בגידה: כמו הנחל הבוגד בגידות וכו' ומה היא ב ג י ד ו ת ו של נחל וכו' אם בא עליהם קרת נקמטים וכו' (רש"י איוב ו–טו).

***בָּגַן**[1]), ממנו *הִבְגִּין.

***בָּגַן**, — הקל אינו נהוג.

— הפע', הִבְגִּין, פ"ע, — צעק, schreien; crier; to cry: באו ו ה ב ג י נ ו[2]) בלילה (תענית יח.). כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו ועמד והבגין[2]) בלילה (כ"ק קיד:).

**בגר**[3]), ממנו *בָּגַר, *בֶּגֶר, *בַּגְרוּת, *בּוֹגֵר, *בּוֹגֶרֶת.

***בָּגַר**, פ"ע, — גמל, גדל, הגיע לשנות המעבר בין הנערות והאישות, mündig werden ; devenir mageur; become of age: עמדה בדין עד שלא ב ג ר ה הרי הן של אב (כתוב' ד א). כיון ש ב ג ר ה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה ז). זינתה כשהיא נערה מ ש ב ג ר ה יצאה עליה שם רע (תוספ' כתו' א ה). — ומשל: כתך ב ג ר ה שחרר עבדך ותן לה (פסחי' קיג.). אלו ואלו (הבנים והבנות) עד ש י ב ג ר ו (כ"כ קלט:). — ובינוני: בתך ב ו ג ר ת בא והשיאה (מד"ר ויקרא כא). — וגם לזכרים: בית דין חייבין לחפש זכות ליתומים בכל מה שימצאו אפשר וביתר בזמן שהיתומים קטנים והזמן רחוק עד ש י ב ג ר ו (תשו' הגא' הרכ' קעח). — ובהשאלה אמר המליץ: אהה כי התבונות היקרות כבר ב ג ר ו והביאו שערות (ר"י הלוי, מלח' החוה"ע א). — נפ', *נִבְגַּר, — כמו הקל: ומשתביא שתי שערות ועד ש ת י ב ג ר יש לה קנס (כתוב' כט.).

***בֶּגֶר**[4]), ש"ז, — פרק הזמן בשנות האדם אחרי הנערות, Mündigkeit ; majorité ; (coming of) age: ויצאה חנם ב ב ג ר (מכילתא משפטים ג). ימות ה ב ג ר (ירוש' קדושין נט:). אבל לענין פתח פתוח אע"פ שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו

---

מ כ ס ה ומסתיר את רגשותיו. וכן מעל ומעיל. — [1]) הרבה כ"י תבגד. — [2]) כמו מכרו וכיוצא בזה, מהעתיד החרוק הקדום יִבְגֹּד.

[3]) כמו חכמות. בט' (Bö. § 700) רואה בזה משקל לשון המוני.

[4]) משרש בגד, וכמו גדול. ולא נתבררה הסבה מדוע שמרו תנועת הבית גם בנטיות ואמרו בגודה ולא בגודה כמו גדולה.

[1]) בסור' בגן, בשאר הלשונות איננו ולא נתברר מקורו.

[2]) כך בכית בערוך, והביא שם ס"א והפגינו בפא, וכן בהנוסח' שלנו.

[3]) יש סוברים שהוא כמו בכר, ואין זה מחור. וגזרת יסטר' מן ב א ג א בהוספ' ר אינה ראויה לשים לה לב. והיותר נראה הוא כי הוא השרש הערב' בלע' a) שעקר משמעתו הוא ה ג י ע, ומשמש גם במשמע' גמל הפרי ונתבשל, והילד הגיע לשנות הבגרות.

[4]) כך נקד לוי וקוה'. בוקשד' בגר, יסטר' בגר. בערב' בלוע' b).

---

a) بَلَغَ b) بُلُوغ

והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך (יחזק׳ כה ז). שנהיתה לבג לכלבים (מדר׳ לק״ט על אסתר, ויאמר להמן). ענה טעימת בג לא יטעמו חוצה (רסע״ג, הושע׳ יום א, ענה אומני). והוא הפת והבג (ראב״ע דני׳ א י).

**בגא**, ממנו אולי בגאון.

**בגאון**[1], ש״ז, — השתפכות הגלים בזעם וקול שאון על שפת הים, כאלו רצונם לעבור ולשטף כל החוף: ואשבר עליו (על הים) חקי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך (איוב לח-יא).

**א. בגד**[2], ממנו בגד, *בגד.

**א. בגד**[3], ש״ז, ספס׳ ב־, ככנוי בגדו[4]), מ״ר בגדים, ובגדות, — א) דבר ארוג, Gewebe; tissu; web: או בגד או עור או שק (ויקר׳ יא לב). העושה אספלנית בין בבגד בין בעור וכו׳ בבגד טהורה ובעור טמאה (כלי׳ כח ג); היא (הכסות) של בגד וכנפיה של עור חייבת היא של עור וכנפיה של בגד פטורה (מנח׳ מ:). — ב) מכסה מדבר ארוג בצמר או בפשתים לכסות בו דבר, Decke; couverture; covering: ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד׳ ד ו). ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת (שם יא). ותכם בבגד (ש״א יט יג). ויכסהו בבגדים (מ״א א א).—ג) ביחוד מה שמשמש לכסות גוף האדם, Kleid; vêtement; garment: ועשית בגדי קדש לאהרן (שמו׳ כח ב). את בגדי עשו בנה הגדל החמדת (ברא׳ כו טו). וערך בגדים ומחיתך (שופטים יז י). חליפות בגדים (שם יד יג). בגדי שרד (שמות לט א), שמשתמשים בהם בעת השרות, הכהונה וכו׳. ותסר בגדי אלמנותה מעליה (בראש׳ לח יד). ולבשי נא בגדי אבל (ש״ב יד ב). ושנא את בגדי כלאו (מ״ב כה כט). וילבש בגדי נקם תלבשת (ישעי׳ נט יז). כי הלבישני בגדי ישע (שם סא י). הפשט הזמן בגדי חרדות ולביש את בגדיו החמדות (ר״י הלוי, הפסט). — והרבוי ע״מ נקבה: מר ואהלות קציעות כל בגדתיך (תהל׳ מה ט). אהלות ומור הפיחו לו הנה בשמם בבגדות לנצח (רסע״ג, אזהר׳). והקומות ירקרקות אדמות ולרקמות מלבשות בגדות (ר״י הלוי, הפסט). — ומשל: כפי בגדיך יזמינו לך כסא (מסכת פוריס, א). —ועי׳ לבוש.

**א. *בגד**,— פעל נגזר מן השם בגד, משך הבגד, הלבוש: לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים והיו זה בוגד מכאן וזה בוגד[1]) מכאן (מ״ר איכה, פתיחה).

**ב. בגד**, ממנו בגד[2]), בגד, בגוד, בגדות, *בגידה, *בגידות, בוגד.

**בגד**, פ״ע, עתיד יבגד, יבגד, והיה לפנים גם יבגד, בע״פ חרוקה,— היה לא נאמן, treulos sein; être infidèle; be faithless: ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליי׳ לאכל על הדם ויאמר בגדתם (ש״א יד לג). אוי לי בגדים בגדו (ישעי׳ כד יו). כי ידעתי בגוד תבגוד (שם מח ח). ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו (מלאכי ב יו). — ורוב שמושו עם ב במשמעת רמה

---

[1]) כל המפרשים הקדמונים והאחרונים ראו במלה זו את המלה הידועה גאון בהוספת ב שמושית. אבל המליצה קשה מאד, כי מי ישית ומה ישית? ונשתמטו כל המפרשים מלפרש הכתוב, רק הרלב״ג התר לפרשו ואמר וז״ל ואל זה השעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח וכו׳ ואפשר שיהיה בית בגאון נוספת וירצה שהרוח ישית גאון הגלים, וכו׳. אבל כל זה דחוק. וכבר העירותי בהשקפה (בגה ד כח) כי כל קושי הפסוק בא מפני הטעות שטעו במהותה של בית בגאון שסברו שהיא ב השמוש, ובאמת היא שרשית, ומשקל בגאון פעלון, משרש בגא, ופרושו לפי ענינו כמו שכתבתי בפנים, שהוא זעם הגלים ושאונם בהשתפכם ובעלותם על שפת זוטו של הים, ואעפ״י שאין לנו פעל בגא במשמעה זו בשאר לשונות האחיות, וישית הוא פ״ע במשמעת יפסק, עי׳ ערך שית במקומו. וכן העירו על זה בקבץ החדשי Monatschr. 96, 439.

[2]) עברי. בערבית משמש שרש בגד במשמעה אחרת, שהה במקום, רק השם בגאד a) דומה קצת להשם בגד העברי, ועי׳ לקמן.

[3]) אין חבר לשם זה בשאר הלשונות במשמעה זו, רק בערבי׳ השם בגאד a) משמעתו כסות משורטטה, ואין לו מקור בשרש בגד הערבי,—[4]) ד רפה, לפי דעת קצת מפני פעולת אות הגרונית. וסוברים רוב החדשים כי צריך לקרא ב־גדי, ג מונעה בשוא נע. אבל כבר אמרתי (הערה לערך אבדן) כי עדות המדקדקים הקדמונים שלנו מכרעת נגד זה.

a) بِجَاد

---

[1]) יש מגיהים נוגד במקום בוגד.

[2]) גם לשרש זה אין חבר בשאר הלשונות. ויש סוברים שהוא הוא השרש בגד הראשון, במשמעת כסוי, ומזה נסתעף המושג של בגידה, מפני שהבוגד הוא

אם הבבות מסודרות כראוי (שמואל סריליו, כללי שמואל, הקדמ'). ולא זכר בהם תתימה כי סמך על הבבות הראשונות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תוקר דין כ י). ואחר הזכירו השלש בבות התחיל בבא אחרת (יוסף דון יחייא הקדמ', איכה). וכמו שיעידו עליו הבבות שבכל משנה ומשנה (יין לבנון, פי' על אבות, הקדמה). הפסיק הכוזרי חוטארוגת ספורו וכו' עד עת בא דברו בבבא הנמשכת (קול יהודה, פי' על הכוזרי א יד). ועתה כי העברתי את אשר לי בביאור כל הבבא הזאת בכלל אחזור על פכים קטנים וכו' (שם א מט). — ובנגינה: וי"א דדוקא בשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא (שו"ע או"ח תקפח ג).

**בָּבָה**[1], ש"נ, — פתיחה באמצע העין, השחור שבעין, pupil ; pupille ; Augapfel : הנגע בכם נגע בְּבָבַת עינו (זכרי' ב יב). — ואמר המשורר: ונלקח מחמד עיני ונשארתי בלי בבה (רא"כ"ע, תוחלתי נכזבה). לנודו חרדו לבבות וכל עפעף וכל בָּבוֹת זורמו מים עבות (סמא"ל קינות על המתים, על כחורם). ועי' עין.

**בָּבָּה**[2], ש"נ,—דמות ילדה או אשה וכדומה, למשחק לבנות קטנות, doll ; poupée ; Puppe : ופשט השמוש במלה זו בקרב המדברים עברית בא"י וגם בספרות החדשה. ועי' ערך הקדם.

***בָּבוּאָה**[3], ש"נ, — רשם דק שנשאר למשל מאות שנמחק, דמות צורת דבר הנראה במראה, במים, image , reflêt ; Widerschein , Abbild shadow ,dans le miroir, l'eau ; reflect. image : נמחק (האות) או נטשטש ובבואה שלו קיימת אם יכול לקרות כשר (תוספ' גיט' ט יב). הלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי (נדרי' ט:). הביא לי מראות גדולות, והביא לו א"ל ראה בבואה שלך בהן (מד"ר כרא"ש' פד). הנה נא ידעתי, כשראה בבואה במים (רגמ"ה כ"כ טז.). ויש שיתפאר ביופי תמונתו וכו' ויסתכל בבבואה שלו ומסלסל בשערו (אבן בחן, ויגיליס עא.). וזה הוא כאומר שהבבואה במראה שא"כ אפילו שהמראה תקועה בכותל עכ"ז תתנועע הבבואה (ר"י מקנדיא, מעין חתום, כס' אילם).

[1] יש סוברים שהוא מן בבא הקודם, במשמעת שער, פתיחה. אך דיטר' פליש' ואחרים החליטו כי בבה כמו بؤبؤ a) בערב', ר"ל ילד קטן. וכמו אישון, וכמו בת עין ובסור' בבתא ובבונא.

[2] בשנוי התנועה הראשנה, מן השם בָּבָה.

[3] כך הנקוד של בוקשר' ולוי. צ"ד ביבואה. וסוברים שהוא כמו בָּבָה.

a) بو بو

***בָּבַת**[1], — כמו בָּבָה: אם נצורה כְּבָבַת בוננת בדת נפש משיבת (הושענ' לשבת, אם נלורה). דרור יקרא לבן עם בת וינצרכם כמו בָּבַת (זמי' לשבת, דרור). ואם תשמרנו, יה ינצרך כְּבָבַת אתה ובנך וגם הבת (שם, שבת היום).

**בַּג**[2], ש"ז, — דבר מאכל, בפרט דבר מאכל עָרֵב הנאכל בתאבון, delicary ; friandise ; Leckerbissen: לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לְבַג[3]) לגוים

[1] כמו קָאַת.

[2] קבעו הערך הזה כל האוגרים הקדמונים רסע"ג, מנחם, ריב"ג, רד"ק, וכו' ועי' הערה שלקמן. —

[3] כך הכתיב ונמסר לבז קרי. והחליטו כל החדשים כי זה שבוש פשוט, אעפ"י שבכל מקום הם נתנים היתרון להכתיב על הקרי. וככר העיר ע"ז ריב"ג ואמר וז"ל: וממה שמאמץ הפירוש הזה (של בג במשמעת מאכל) עם מה שהוא נגלה לכל המודה באמת כתבם ונתתיך לבז ונתתיך לבג כאלו אמר ונתתיך למאכל כאשר אמר והיה לאכל כי הכתיב ולא קרי איננו ריק אצלם מטעם אלא שהמעתיקים אותו לא היו ברוב המעתיקים הקרי ע"כ כתבוהו ולא קראוהו (ערך כג). וכן הפרחון: ואילולי שיש הנאה בכל קרי ולא כתיב או כתיב ולא קרי לא היה כתבין אותו. ע"כ. ובמשמעה זו מפרשים כל הקדמונים את חלק השני מהמלה פתבג שבדניאל (עי' ערך פתבג), שאעפ"י שהיא כתובה ברוב הספרים תבה אחת הם כתבים אותה בכ"מ שתי תיבות, כמו שהיא כתובה ברוב כ"י מדויקים (מ"ש, וכן Mich.) וכמו שנמסר בס"ם ע"ז: דין וכל לשנא תרתין מלין כתיב וקרי (מ"ס שם), ופרש רסע"ג בג לפתן שמלפתים בו הפת (ספר הגלוי, הרכבי קפט, בערבי' אדאם, והוא דבר שמלפתים בו הפת, ולא פרפת כמו שתרגם שם דר' הרכבי, וכן פלט עטו שם טעות אחרת, שתרגם שם הדק מן הלחם מה שתרגם רסע"ג את אשפר בהברה מן לחם, שהוא בשר). וכן הביא ריב"ג שיש מפרשים לפתן. וריב"ק אמר: בג הוא פרסי באג ותפסירת טביך (רסאלה 64), ור"ל בג הוא מלשון פרסית באג ופרושו דבר מבושל. והנה אעפ"י שאפשר באמת שהמלה לבג היא שבוש פשוט, וצ"ל לבז, מ"מ כבר קבלוה וקבעוה הקדמונים בלשוננו והשתמשו בה כבאחת המלות הקבועות, והרי היא מלה עברית, אלא שלפי מליצת הכתוב יאות יותר לתת לה משמעה של מאכל ערב. ודעתו של פרלס (JQR, XVIII, 384) שזו הגהת סופר במקום לבז, אינה מְחורה, מפני שהמליצה ונתתיך לבז היא מובנה היטב ולא יעלה על דעת שום סופר להגיה במקום לבז לבג.

הוא הבאיש את המים במצרים (מד"ר שמות כו). — ובהשאלה: פלוני הבאיש את ריח פלוני בעיני אלמוני, עשה את פלוני שנוא, כי אלמוני ישטם את פלוני משטמה גדולה וגמורה, verhasst machen; rendre qqn. haï; make hateful: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ (בראש' לד ל). ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). מבאישין דברים כנגד דוד (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ואמר הפיטן: ראש להרים נכלמנו בשנו ריח נרדנו כי הבאשנו (סליח' לתעני' ה, תכוה לפניך). שאור המעפש ומבאיש העיסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (סליח' ער"ה, הויל). — ב) עומד כמו הקל, נתן ריח רע: ויניחו אתו עד הבקר וכו' ולא הבאיש (שמות טז כד). הבאישו נמקו חבורתי (תהל' לח ו). הבור של מים אעפ"י שהבאישו מימיו (תרומ' י ב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש אפי' הם אובדים לא יגע בהן (תוספ' ב"מ ג ח). לא' שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג מבאיש (מכילתא בשלח ב א). שמן והבאיש (ב"מ לח.). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש וכו' (כתוב' קא.). שלש דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). מה המים מבאישים ומחמיצים בקנקן אף דברי תורה כן (מד"ר שה"ש א ב). כשם שהים מבאיש ומסריח כך הפה מבאיש ומסריח (א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילניק). — ובהשאלה: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם (ש"א כז יב), לאמר, עשה א"ע שנוא לישראל לחלוטים, שא"א עוד כי ישלימו. ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה), לאמר, עושה מעשים מגונים, המשניאים אותו לגמרה. אתמול מבאישים כנגד משה (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ג) ביתם לענבים, התחיל להתבשל, נעשה רך, וכבר נראו חרצניו דרך הזג אך עודנו בסר: מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משהבאישו (מעשרות א ב). הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה הבאיש כונס לתוך ביתו (שביעית ד ח). — וירקות: אם אין מנכשין את הירק ומשליכין את פסולתן לחוץ הוא מבאיש (ילק' שמע', בלק, תשעא), מתקלקל.

— הפעל, הבאש, הובאש: הובאש בשרו (פיוט', ז פסח), נרקב והסריח.

— התפעל, התבאש, — עם פלוני, כמו נבאש בפלוני, פלוני נעשה לו שונא ואויב גמור שלא יסלח לו: ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד (דהי"א יט ו). שאלתיהו התחבאש ותגע בחכמי דור ותרע אל משיחיו (ר"י הלוי, היתנכר). התנבלה איך אמירה התבאשה איך לא אמירה (הוא, יונה תקנן). — ובמשמעת נהפכו לבאושים: פרחי גפני אכלה האש פתוחי סמדרי מהרו להתבאש (תילת השחר יום ז, אני הכרם).

**בְּאֹשׁ**[1], ש"ז, כנוי באשו, באשם, — ריח רע, סרחון מפגר וכדו', Gestank; odeur fétide; stench: ואעלה באש מחניכם (עמוס ד י). ופגריהם יעלה באשם (ישעי' לד ג). ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ). ועי' ריח.

**בְּאֻשִׁים**[1], ש"ז, מ"ר באשים, — ענבים מדבריים, wilde Trauben; lambrusques; bad grapes: ויקו לעשות ענבים ויעש באשים [2] (ישעי' ה ב). העגבים והבאושים [3] משהבאישו (משנה ירוש' מעשר' א ב)

**בָּאְשָׁה**[1], ש"נ, — עשב רע, שלא יצלח לשום דבר, Unkraut; mauvaise herbe; bad plant: תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה [4] (איוב לא מ).

*****בָּאְשָׁה**[1], ש"נ, סמי' באשת, — כמו באש: בבאשת הפה אמנם יהיה התחלה מן החניכים לעפוש שבהם (קאנון ג ו יט).

ב"ב, ר"ת: בבא בתרא, בני ברית.

*****בָּבָא**[5], (־בה) ש"נ, — שער, ובהשאלה חלק, פרשה, Abteilung; section: ועוד יש לומר שיש בבבא הזאת פסח מצה ומרור וכו' (שבלי הלקט, פסח ריח).

---

[1]) משרש באש.

[2]) תרגם הירוני' labruscae, וכן רש"י: דומים לענבים וקורין אותם לנברויישא בלעז, והוא ענב מדברי.

[3]) במשנה של תלמוד בבלי והאובשים, עי' זה הערך.

[4]) בנקוד הבבלי בכ"י ברלין נקוד באשה, שהוא באשה (Ka. M. T. 71).

[5]) בערבי' באב a), בארמי' בבא: חליף אבבא דבי דינא (ב"ק קיג.), ובהשאלה: בבא דרישא (של המשנה) בבא דסיפא. ובתקיעות: תנא דידן קחשיב תקיעות דכולהו בבי (ר"ה לג. — התנא שלנו חושב התקיעות של כל הבבות, ר"ל של תרועות ושברים וכו').

---

a) باب

כּוּר, לכנוס מי גשמים. — *בַּיָּר, חופר בארות. —*בַּת כּוּר, הבור הקטן שלפני הבור, ישקע שם הטיט של מי הגשמים.

גֶּב, גֶּבָא, באר, או כור לא בנוי בתוכו.—*גַּלְגַּל, להעלות המים.

*דּוּת, כור בנוי. — דָּלָה, העלה מים מהבור בדְלִי מיוחד לזה. — *דַּלָּאִי, שעסקו לדלות.

*חוּלְיָה, אבן חלולה על פי הבאר, הבור, דרך בו ישלשלו הדלי.

*כַּדּוּם, כלי בשלשלאות שבראשיהם ווים להוציא הדלי שנפל הבורה.

*מַשְׁאֵבָה, מכונה לשאב מים מהבור ע"י לחץ האויר. — *מַשְׁלִית, כלי להעלות הדלי מהבור.

שָׁאַב, העלה מים מהבור, מהבאר.

תְּהוֹם, באר תהומית, בארות עמקות מאד הנקובות עד התהום, עד שטח מים בבטן האדמה.

**בּאֵר**, עי' בור.

**ג. בּאר**[1], ממנו בֵּאֵר.

**בֵּאֵר**[2], פ"י,— א) חקק וגלף באבן וכדו', eingraben; graver; engrave: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת בַּאֵר[3] היטב (דברים כז ח). כתב חזון וּבָאֵר על הלֻחות (חבקוק ב ב). — ב) פֵּרש את הדבר לפלוני בדברים ופרושים למען יבינו היטב, erklären; expliquer; explain: הואיל משה בֵּאֵר את התורה (דברים א ה). לבאר משנתו (ירוש' מו"ק ג פג:), לפרשה היטב להעם שיבינוה. אין זה טענה אם לא באר לנו חיוב היותו מהחלק ההוא (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). והנה אפשר שנבאר בפנים מה (שם). והמודעה הזאת מבארת דעתי שאם אבטל המודעות אני הוא כמו אנוס (הריב"ש קכז).

— פֻּעַל, *בֹּאַר, מְבֹאָר, — שֶׁבֹּאֲרוּ אותו, erklärt; expliqué; explained: מבואר הדבר (ידים ג ה). המקרה ההוא לבדו צריך שיחקר עליו ויבואר

[1]) לפי דעת קצת החכמים הוא הוא שרש באר הראשון במשמעת חפירה וחקיקה. ויש מדמים אותו להשרש עַבַּר a) בערב'.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) מ"ש: בס"ם הבית בפתח והאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות. ע"כ. וכן חלוף בכ"י (Mich.). וסובר בטב' (Bö. § 10) כי הפתח נשמר בדבור הנמרץ יותר.

a) عبر

חדושו (מו"נ ח עד). ומזל יקראו ג"כ הכוכב תמצא זה מבואר בראש בראשית רבה (שם כ י). והוא מבואר שהחוקר בזאת החקירה חוקר בדבר אינו מועט (רלב"ג, מלחמ' הקדמ').וכל הפסוקים עד מה לידידי מבוארים הם (רד"ק ירמי' יא י). וזה מבואר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה).

—נתפע', *נִתְבָּאֵר: ומשני הגמרות ומן התוספות ומספרא וספרי מכלם יתבאר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור (רמב"ם, הקד' יד החזקה). כבר התבאר לך מדעת אריסטו ומדעת כל מאמין בקדמות העולם כי זה המציאות היה נאצל מהבורא על צד החיוב (ר"י תבריזי, מו"נ ב כ). כמו שהתבאר מדברינו בזה הספר (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). אבל זה המבוקש התבאר לנביא בדרך הנבואה (שם). אם לא נתבאר בטול מה שנתחיב ממנו (שם).

**בּאשׁ**[1], ממנו בְּאשׁ, בְּאֻשׁ, בָּאַשׁ, בָּאְשָׁה, *בְּאֻשָׁה.

**בָּאַשׁ**, עתיד יִבְאַשׁ, — התקלקל ריחו, נעשה ריחו רע, stinken; puer; stink: והדגה אשר ביאר תמות וּבָאַשׁ היאר (שמות ז יח). וירם תולעים וַיִּבְאַשׁ (שם טז כ). — ואמר בן סירא: לב כבד תבאש אחריתו ואוהב טובות ינהג בהם (ב"ס גני' ג כו). ועי' ריח.

—פָּעוּ', בָּאוּשׁ: כשר ציר תחן, לוט בְּאוּשֵׁי צחן, להמתיק מר למחן, לבל לקוט בבחן (קרוב' לפורי', תורת ב ט).

—נפעל, נִבְאַשׁ,—א) במוסריות, ובא בקשור עם ב, את, אחריו: נִבְאַשׁ ישראל בפלשתים (ש"א יג ד), ר"ל בהרגם את נציב הפלשתים עשו דבר שאין לקוות עוד מחילה וסליחה עליו. ויראו בני עמון כי נִבְאֲשׁוּ בדוד (ש"ב י ו), כי בהכלימם את מלאכי דוד עשו דבר שדוד לא יסלח להם בשום אופן. בוא אל פלגשי אביך וכו' ושמע כל ישראל כי נִבְאַשְׁתָּ את אביך (שם טז כא), כי עשית דבר שא"א עוד כי אביך יסלח, כי מרדת בו לגמרה. — ובמשמעתו העקרית: ארבעת מיני הטעם האלה המתוק והחומץ והערב והנבאש באין זולת אלה בכל טעם (אסף הרופא,כז:).

— הפעיל, הִבְאִישׁ, המקור הַבְאֵשׁ, — א) פ"י, גרם שיתקלקל ריחו: זבובי מות יַבְאִישׁ יביע שמן רוקח (קהל' י א). נפל לבורו והבאיש מימיו (ב"ק ה ג).

[1]) שרש שמי, משתף לאשור' עבר' ארם' וערב'. בארמ' בְּאֵשׁ, בערב' בִּישׁ a), באשו' באשׁ עשה רע.

a) بيش

אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה (שם נט). אם מסכסך (הקיסם) בידוע שזכר הוא ואם לאו בידוע שנקבה היא (ניד' כח:). משל למלך שיצא וחיילותיו לפניו בידוע שחיילותיו של מלך הן (שם לז:). יביא עריבה מלאה מים ונותן קדרה לתוכה אם כנסה בידוע שכונס משקה ואם לאו בידוע שמוציא משקה (שם מט.). — ועם אולי, ׳באולי, אם, ׳באם, עי' במקומו. — ותשמש במשמעת ׳אדות מה ידבר בענין [1]: שער ב' בזכרון מוצאי האותיות (ריב"ג רקמה, ג). מאמר א' בהשארת הנפש, השני בהודעת העתידות, השלישי בידיעת השם יתברך, הרביעי בהשגת השם, החמשי בגרמים השמימיים, הששי בחדוש העולם (הרלב"ג מלחמות, הקדמה). המאמר הראשון בחקירה מעקרי הדתות, השני בבאור עקר הראשון (ר"י אלבו, עקרים, הקדמ'). בסוגי הדברים בהלצה וכו' (נופת צופים, מסיר לשון, ראשי הפרקים).

בקצת שמות פרטיים נוספה האות ב לפני שרש השם, בְּגְוַי, בדקר [2]), בלשן, ברשע.

ב יבוא במקום פ, הבקר — הפקר וביוצא בזה, וכן תבוא במקום פ שבשאר הלשונות האחיות, וגם במקום שאר האותיות שהן ממוצא אחד עמה.

במספרים תשמש תחת המספר שתים [3]): ב תרין כ עשרין (פסיקתא ר"כ, שוש אשיש).

**בָּא**, עבר מן בוא, עי"ש.

***בָּא**, ש"ז, — הבא, העתיד, Zukunft; l'avenir; future: דבר שהוא לבא (ירוש' תעני' ב סה ג). מיכאן ולבא (שם תרו' א מ:).

**בָּאָה**, עי' ביאה.

***בָּאָה**, עבר נסתרת *באתה, במקום באה, — עי' בוא.

**׳בֵּאוּר**, (ביאור), ש"ז, מ"ר בֵּאוּרִים, — א) שה"פ מן בֵּאֵר: כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כחו מביאור התורה ומהלכותיה וכו' וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו (רמב"ם, הקדמה). המאמר השלישי בביאור העקר השני שהוא תורה מן השמים (העקרים ג א). — ב) ׳ספר, חבור של באורים: רבי הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית (רמב"ם הקדמ' שם).

**׳בֵּאוּרִי**, ת"ז, לנק' בֵּאוּרִית, — של באור, מטבע של באור: והבאת הראיות ההן וסידור הסברות הוא הלימוד השני ויקרא לימוד ביאורי וזה לפי שעל ידו התבארו לתלמיד אותן האותות וכו' (יסוד עולם לר"י הישראלי א א). בכל עמלם אשר עמלו לקרב דעתם בתתם גם טעם מוסרי באורי (ציון ב, 23).

**בָּאוּשׁ**, עי' בָּאַשׁ.

***בְּאוּשָׁה**, — א) הענבים קודם גמר בשולם: ר' זעירא בשם רבי יסא (אומר כי פרוש מה שנאמר במשנה משיבאיש היא) משיקראו באושה [1])(ירוש' מעש' א מח ד). — ב) שה"פ מן באש: ואם יכון בצוף אדם היות מור, כמו דמן אשר יבאיש בְּאוּשָׁה (רשב"ג, שירי שלמה, ל).

**באות** עי' בוּאת.

**בא"י**, ר"ת: בארץ ישראל, ברוך אתה יי'.

***בְּאִישָׁה**, — א) כמו באושה, עי"ש בהערה. — ב) ׳שה"פ מן באש: הגרעון והשטף ימניע ג"כ את עפושת המים ובאישתם בנותם בעת שקיטת הרוחות במקום אחד (למודי הטבע, מ"מ יאוועלס, הים ותכונותיו).

**באר** [2]), ממנו בְּאֵר.

**בְּאֵר** [3]), ש"נ, מ"ר בְּאֵרוֹת, (בְּאֵרֹת), — א) חפירה עמקה בקרקע, Grube; fosse; pit: תורדם לִבְאֵר שחת (תהל' נה כד). ואל תאטר עלי בְּאֵר פיה (שם סט טז). — ובהשא': וּבְאֵר צרה (משלי כג כז). — ומ"ר: בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חמר (בראש' יד י). — ב) חפירה למים חים נובעים בעמק האדמה, Brunnen; puit; well: ותרא בְּאֵר מים (בראש' כא יט). כי חפרתי את הַבְּאֵר הזאת (שם ל). ויחפרו בְּאֵר אחרת (שם כו כא). לבאר עמוקה מלאה צונן (מד"ר בראש' לג). — ובכנוי: שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בְּאֵרֶךָ (משלי ה טו). — ומ"ר: וכל הַבְּאֵרֹת אשר חפרו עבדי אביו (בראש' כו יח). — וסמי': ויחפר את בְּאֵרֹת המים (בראש' כו יח). — ומשל: באר ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן (תנחומא בובר, מטות ה).

---

1) כך גם בערב'. — 2) סוברים קצת החכמים כי ב' זו היא קצור מן השם בן, והוא שם כמו בנימין. אך יוסף הלוי (REJ 1885 Janvier) חולק על זה ואומר כי הוא קצור מן אבי. — 3) גם בכנענית (Clermont Ganeau sc. N 39).

---

1) כך בערוך, ובנוסח' באישה.

2) אולי הוא השרש חפר.

3) בערב' ביר [a]).

---

a) بير

לא). אות באות, דבור בדבור, מלה במלה.—וכן במשמ׳ כל: שנה בשנה (דבר׳ טו כ). וכן יעשה שנה בשנה (ש״א א ז). מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישע׳ סו כג). — ובכל היחסים האלה תשמש להרבה פעלים ושמות: וידבר אל עפרון באזני עם הארץ (בראשית כג יג). ונח מצא חן בעיני ה׳ (שם ו ח). ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח).— ולפעלים נתינה ומסירה: וכל יש לו נתן בידו (בראש׳ לט ד). ולא המציתך ביד דוד (ש״ב ג ח). הסגיר ביד אויב (איכה ב ז).— ופעלי נגיעה ופגיעה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו (ישעי׳ ה ח). ויפגע במקום וילן (בראש׳ כח יא). — ופעלי אחיזה ותפיסה: ואחז בערפי (איוב טז יב). ותתפשהו בבגדו (בראש׳ לט יב). — ומריבה ומלחמה: וירב בלבן (בראש׳ לא לו). אקוט בדור (תהל׳ צה י). אל תתחר במרעים (שם לז א). — ולתמורה וחלוף: בכסף מלא יתננה לי (בראש׳ כג ט). אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני (שם ל יז). ויקן את חלקת השדה וכו׳ במאה קשיטה (שם לג יט). איש יבא בפריו אלף כסף (שה״ש ח יא). המחליף פרה בחמור (ב״מ ח ד). תן לפועלי בסלע מעות (שבוע׳ ז ה). ומדד לו באיסר שמן (ב״ב ה ט). מאה בכמה א״ל בשני דינרין (אדר״נ יב). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה (ע״ז יח.).—ובמשמעת תחת: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דבר׳ יט כא). — והליכה וביאה: אם בחקתי תלכו (ויקר׳ כו ג). תלכו בשבי (ירמ׳ כ ו). — וזכירה: ובשם אלהיהם לא תזכירו (יהוש׳ כג ז). ובאלהי ישראל יזכירו (ישע׳ מח א). — ועוד פעלים אחרים, בגד, פשע, מרד, מרה, מעל: וימעלו בנ״י מעל בחרם (יהוש׳ ז א). וכחש בעמיתו (ויקרא ה כא). כי דברנו ביי׳ ובך (במדב׳ כא ז). ואני ביי׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבקוק ג יח). שמחו באבימלך וישמח גם הוא (שופ׳ ט יט). איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). כי רוצה ה׳ בעמו (תהל׳ קמט ד). בציון געלה נפשך (ירמ׳ יד יט). ראה ה׳ בעניי (בראש׳ כט לב). כן בקדש חזיתך (תהל׳ סג ג). אבינה בבנים (משלי ז ז). צפה ברוח הקדש (מד״ר בראש׳ עט). המסתכל בקשת (קדוש׳ מ.). נסתכל ביום המיתה (ברכ׳ ה.). כי לא ידע עבדך בכל זאת (ש״א כב טו). ולא אריות ברית ניחתכם (ויקר׳ כו לא). ואשעה בחקיך (תהל׳ קיט קיז). עוסק בדברי תורה (ברכ׳ ג:). נושא ונותן בהלכה.— ובמשמ׳ אחרת: נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). הנושא ונותן בדברים לא קנה (ב״מ מח.) הנבאים בשמי (ירמ׳ יד טו). הנבאו בבעל (שם כג יג). ויקרא בשם ה׳ (בראש׳ יב ח). — ופעלי שאל ודרש בעצה: לשאל באוב (דהי״א י יג). וישאלו באלהים (שופט׳ כ יח). לדרש בבעל זבוב (מ״ב א ג). שאל בתרפים (יחזק׳ כא כו). שואל בשלומו (ברכ׳ ה א). עת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל׳ ח ט). הנגשים בעם (שמות ה ו). ויאיצו המלאכים בלוט (בראש׳ יט טו). זה יעצר בעמי (ש״א ט יז).— הוא בחנק, בסקילה: הרי זו בחנק וכו׳ הרי זו בסקילה (כתוב׳ ד ג), ר״ל היא חיבת חנק. דם הכליות דם אברים הרי אלו בלא תעשה (כריתו׳ כב.).—ולהורות השיעור והמדה, בכדבר: הנוגע בכשני חציי זיתים מן הנבילה או נושאן ובמת הנוגע בכחצי זית (אהל׳ ג א). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס (מקוו׳ י ז). שילות היה מקלח מים בכאיסר צוה המלך והרחיבוהו (ערכ׳ י:). — ובחבור מלות: באין, בלא, בבלי דעת, באשר, בעבור, בגלל בלאט, בעוד, במאד מאד: הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת׳ ב״ק י). ומימי רגליו (של הזב) מטמאין טומאה חמורה בכל שהו (כריתו׳ יג:). בעל כרחן הקישן הכתוב (יומא טו.). מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב (ב״ק ס:). עון הכתיב והחתים בעל פה ובשטר (סליח׳ יוס ז, אין תליס).—ועם ידוע, *בידוע ש: מצאו (הכהן את ביה״ב) נעול יודע שיש שם אדם פתוח בידוע שאין שם אדם (תמיד כו.). שור שהיה רודף אחר חבירו וכו׳ אם בידוע שהם המיתום הרי אילו משלמין וכו׳ אם בידוע שהשחורים המיתו את הלבנים וכו׳ (תוספתא ב״ק ג ז). אם לא באתי מכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום הגיע זמן ולא בא בידוע שאיבד את זכותו (שם ב״מ א יז). קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלין (סנה׳ סט.). כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה וכל שאין התיבה קולטתו בידוע שנעבדה בהן עבירה (שם קח:). בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו (נדר׳ כב:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה (חולין כא.).

חנים בעין (ש"א כט א). החית אשר ראיתי בנהר כבר (יחזקאל י טו).— ח) ולהורות פעולה בעצם עת פעולה אחרת או תכף ומיד אחריה, indem, als ; en, quand when : ויהי בהיותם בשדה ויקם קין (בראשי' ד ח). ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר (שם לה יז). ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו (שמות לד כט). ותרץ את שבתתיה בהשמה[1]) מהם (ויקרא כו מג). גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד' לה יט). וברדת הטל וכו' ירד המן (שם יא ט). אם נבלת בהתנשא (משלי ל לב). נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה ו). ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות (אסת' ב ח). ויבא יעקב שלם וכו' בבאו מפדן ארם (בראש' לג יח). בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים (שמות ג יב). בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון (ישעי' כ א). איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד). וה' שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו (שם מב י). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל' מו ג). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם (ישעי' א טו). — ז) הכלי והאמצע, לעשות ולהשיג דבר, במשמעת על ידי, Werkzeug und Mittel; instrument, moyen; instrument, mean : רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). פן יפגענו בדבר או בחרב (שמות ה ג). ואם בכלי ברזל הכהו (במד' לה טז). בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). קרא בגרון (ישעי' נח א). ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). ודוד מנגן ביד (ש"א יט ט). ויט בכח (שופט' טז ל). בפיו ובשפתיו כבדוני (ישעי' כט יג). ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א). במה אדע (בראש' טו ח). בזאת תדע (שמות ז יז), ע"י זאת. ואם באלה לא תוסרו (ויקר' כו כג), ע"י אלה. כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר (ישעי' סו טז). באש תשרפו (ויקר' ח לב). העטופים ברעב (איכה ב יט). בגורל יחלק את הארץ (במד' כו נה). האיש מקדש בו ובשלוחו (קידו' ב א). והקפה נגבית בשנים ומתחלקת בג' (פאה ח ז). נצולין בצמיד פתיל (פרה יא א). היכה באחר ידו בנייר בפינקס וכו' (תוספתא ב"ק ט לא). — ז) הסבה והתכלית, Ursache,Zweck;cause, but; cause,aim : התשחית בחמשה את כל העיר (בראשית יח כח). איש בחטאו יומתו (דבר' כד טז). בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ (שם ט ד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (בראש' כט כ). ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע יב יג). בעונתיכם נמכרתם (ישעי' נ א). אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). — ח) לאופן ודרך ותכונת הפעולה : ויברא אלהים את האדם בצלמו (בראש' א כז). ושפט בצדק דלים (ישעי' יא ד). מכה נפש בשגגה בבלי דעת (יהושע כ ג). וישאהו במוט בשנים (במד' יג כג).— ועפי"ר תשמש לתאר הפעל : אדני יי' בחזק יבוא (ישעי' מ י). לא במהרה ינתק (קהל' ד יב). כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ). ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והלכתם עמי בקרי (ויקר' כו כז). ובטוב העולם נדון (אב' ג טו). מותר תרומה מה היו עושין בה לוקחין פירות בזול ומוכרין אותם ביוקר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב' קו :). ואין מזכירין זכרונות וכו' אלא בשני ימים טובים של ר"ה וכו' ואף באלו בקושי התירו (מס' סופרים יט ח). — ט) ליחס שעם, לחבור וקשור ונגיעה וכדומה, mit;avec;with : ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד' כ כ). ותבא ירושלמה בחיל כבד (מ"א י ב). וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים (ירמ' מא טו). כי במקלי עברתי את הירדן הזה (בראש' לב יא). ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם טו יד). נטה את ידך במטך (שמות ח א). בשבעים נפש ירדו אבתיך (דבר' י כב). ונשארתם במתי מעט (שם כח סב). בחצים ובקשת יבא שמה (ישעי' ז כד). — ובהשאלה : נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו (תהל' צה ב). עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה (שם ק ב). כי בנפשו דבר אדניהו (מ"א ב כג). — ובמלת השלילה : ובאפס לאם (משלי יד כח). באין אלפים אבוס בר (שם ד). אשר ירצח את רעהו בבלי דעת (דבר' ד מב). — י) להורות המעמד : ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראש' טו טו). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמות ה יט). והוא אשה בבתוליה יקח (ויקר' כא יג).— יא) ולהורות הדמיון הגמור : בד בבד יהיה (שמו' ל לד). שאיני נהנה מישראל מוכר בפחות אבל שוה בשוה לא (נדר'

[1]) כבר התחבטו הקדמו' והאחרו' בצורת מלה זו ובנקוד ב השמוש, ואמרו הקדמוני' (ריב"ג רקמה ו ורד"ק מכלול) כי קמץ ה השמה הוטלה על בית השמוש. ויש נוסח' מתחלפות. ועי' ערך שמם.

כנוי הגוף בי, בך, בך, בו, בה, בנו, בכם ־כן, בהם, ־הן, — ועי' כ"א במקומו. ותתחבר עם שמות ופעלים, מונעה בשוא ב[1]) ולפני שוא בחירק קצר, ולפני יוד שואית בחירק ארוך והיוד תנוח (בידי, ביעף, ביקר, בישישים), ולפני אהחע בתנועת אות אהחע שלאחריה[2]), ולפני קמץ חטף בקמץ רחב, באני, בחרי[3]), ולפני אלהים בצירי והאלף תנוח, באלהים, ולפני ה הידיעת בפתח או בקמץ ותשמט ה הידיעה, ולפני ה מקור נפעל בצירי ונשמטה ה הבנין, בעטף[1]) במקום בהעטף, או בסגול בהרג, או בחירק ובכשלו. ותשמש—א) אל יחס שבו, להמקום והזמן, תחת בתוך, בקרב, in,innerhalb,am; dans, à; in,at: בעיר, בבית, בבור, בידי, בפי, בראשית, בשנה ההיא, ביום, בלילה, בעוד, בטרם: ובהמתך וגרך אשר בשעריך (שמות כ י). ה' אלהינו דבר אלינו בחרב (דבר' ה ו). ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם (ישע' נו ה). ולמשל ביום ובלילה (ברא' א יח). וביום הראשון מקרא קדש (שמות יב יו). ביום הכפרים (ויקר' כה ט). ובראשי חדשיכם (במד' י י). — ב) להחמר המשמש למלאכת איזה דבר, aus; en; of: ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים (ויקרא יג נב). לעשות כל מלאכה בנחשת (מ"א ז יד). וכבש בזהב לכסא (דהי"ב ט יח). — ג) לצין אחד פרט מתוך הכל, מתוך רבים, unter; parmi; among: רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (שם שם ג). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). אחיתפל בקשרים (ש"ב טו לא). ליש גבור בבהמה (משלי ל ל). מנשים באהל תברך (שופטי' ה כד). וישר באדם אין (מיכה ז ב). היפה בנשים (שה"ש א ח). האדם הגדול בענקים (יהוש' יד טו). אם יראה איש באנשים האלה (דבר' א לה). אדני בסמכי[2]) נפשי (תהל' נד ו). ה' לי בעזרי (שם קיח ז). —וכן להורות חלק מהכל: ויך בפלשתים (ש"ב כג י). ויהרג במשמניהם (תהל' עח לא). לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה). והנותר בבשר ובלחם[3])(ויק' ח לב). כשם שחולקין ב ח ו ל י ן כך חולקין ב ת ר ו מ ה (דמאי ו ג). האשה שהיתה אוכלת ב ת ר ו מ ה (תרומ' ח א).— וכן לפרט פרטים אחדים מכלל אחר: בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ (ברא' ז כא). בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (שם ט ב). ואמלל כל ישב בה בחית השדה ובעוף השמים (הושע ד ג). — ד) להורות קרוב וסמיכות, אצל, על יד, am,bei;près de;at,near:

עשתרה. אבל כבר דחה בט' (Bö § 530 Anm. 3) סברה זו, ואמר שאינה טבעית, שבודאי כבר היה שמוש ב נהוג בלשון קודם שידעו המדברים לבנות בית. וכן יוסף הלוי (REJ 1885 ?), ואעפ"י שאח"כ נתקצרה אמנם בית לבי, אי אפשר שיהיה זה מקור השמוש של הבית שאינה נקודה בצירה. ולא יותר מחורה מזה השערתו של בטכר בעצמו שם, שבית השמוש נתקצרה ונצטמצמה מן המלה פי a) בערב' במשמ' בתוך. ולכן עדיף לחשב שזו הברה טבעית מקורית קדומה שנקבעה בלשונות השמיות אולי בתחלה למושג של בפנים, וכיוצא בזה.

[1]) כדה"ט בשער השוא נאמר: ואם תצטרף (השוא) עם געיה בראש התיבה בפתחה גדולה תצא (ר"ל תקרא) כמו בבוא אליו נתן (תהל' נא ב) לבו־חזו (מו ט), בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד יב) בשכבך תשמר עליך (ו כב). ברעתו ידחה רשע (יד לב). ע"כ. והנה מזה נראה ברור כי כל השואים האלה של בית השמוש היו קוראים בתנועת פתח, כמו לוא היה כתוב בבוא, לבו, בלכתך בשכבך, ברעתו. וקריאה זו מקימת עפ"י העתקת הירונימוס קצת מלים שיש בהם ב השמוש בשוא: באפו—baaphpho, בסוד—bassod, בסופה—basupha, בציון—bassaion, בקרב—bacereb, ברוח—baruah, בשורי—basori.— ולפני י ו ד, כמו לו היתה נקודה חירק: כל מלה דסמיך ליוד ואתא קדמיה בראש תיבותא תתנקיד בשוא ומתקרי בחד נקודא (ר"ל חירק) כמו ביום טובה היה בטוב (קהל' ז יד). ביום עשתי (במד' ז עב). וגם זה מקוים על פי העתקת הירונימוס, שהעתיק ביום biom, קריאה זו של שוא בית השמוש הוא לפי מה שהיו נהוגים אז לקרא את השוא בכלל, כמו שמעידים על זה כל המדקדקים הקדמונים. והמלה בראשית העתיק הירונימוס bresith ולא השמיע את השוא כלל. והסכימו החדשים שזה הנקוד של בית השמוש בפתח הוא הנקוד העקרי ואעפ"י שבערב' היא חרוקה, ב b). בערב' ההמונית של מצרים היא חרוקה עפי"ר לפני שמות, אבל לפני כנויים מתחלפת תנועתה ומשתנה להתנועה שלאחריה (Spi.83).—[2]) בנקוד הבבלי בצירי באמר (מבוא לנק"ב,62). —[3]) כך הקדמונים בפרוש שקמץ הבית הוא קמץ רחב, ועי' המשא ומתן בענין זה בהערה לערך אני.

a) فِي b) بِ

[1]) בכ"י בעטף. — [2]) לפי דעת קצת, הכונה פה לא ב ת ו ך סומכי, ב ת ו ך עוזרי, אלא הוא מי שבידו לסמך, מי שבידו לעזר, וקוראים לבית זו בית העצמות, ב essentiae. — [3]) ואמר ריב"ג (הרקמה 33) כי בית זו וכיוצא בה היא במקום מן.

ובקצת שתוף נ ש י מ ה מבפנים, גברה הברה קלה ורכה זו של קול האות בית יותר ויותר, ובזמן מאוחר, בימי הגמרה, היתה כבר נהוגה הברה כפולה לאות זו: האחת בתחלת הברה, ההברה הקדומה, הכבדה, ובאמצע ההברה (אחרי תנועה פתוחה ואחרי שוא נע) ובסופה, ההברה הקלה שנתרככה ו נ ת נ ש מ ה ורפתה לגמרה. וכדי להבדיל בין הבית המצינת הברה הקשה ואותה המצינת הברה הרפה עשו סימן ו ד ג ש ו את הבית בכל מקום שהברתה קשה ב ד ג ש בתוכה כזה בּ, והיא בית דגושה, ויש ששמו גם קו משכב על הבית בכל מקום שהברתה רפה והיא ב י ת ר פ ו י ה, ואחרי כן החלו מעט מעט להשמיט את סימן ה ר פ ה וכתבוה בית רפויה בסתם, בלי סימן. הברה כפולה זו של הבית נהוגה גם עתה בקרב רוב היהודים, ספרדים ואשכנזים ותימנים וקראים. רק קצת יהודי אפריקה (מערבים מאלג׳יר) והספרדים בצפת וטבריה אינם מבדילים והוברים בכל מקום כהברה קשה. השמרונים הברים את הבית רפה בסוף הברה: לְבַבְכֶם—לָבַב־.

בצרופי ש ר ש י המלים העבריות לא תבוא האות ב לפני פ, בפ, ואחרי ו, וב, ואחרי מ, מב (מנחם, מחברת דף י).

יש חכמים מיחסים לבית, בפרט רפויה, פעולה מ א ר כ ת על התנועה שלפניה, כמו עָב במקום עַב, תּוֹשָׁבֵי במקום תּוֹשְׁבֵי, וביוצא בזה (Kö, II, 495), וכמו כן אות ב אוהבת תנועת י ושמרת על תנועה זו גם במקום שלפי מנהג הלשון היתה תנועה זו צריכה להשתנות, כמו סִבְּלוֹ וכן תעבגרו (שם דף 512).

ב היא אחת מאותיות השמוש [1]), ותתחבר עם אותיות

---

והכלל כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפי, הוא בודאי כלל קדום עוד קודם בן אשר (עי׳ הערה לערך אתי מרחוק). והנה עצם הדבר מונח בטבע אות זו להתרכך בשתוף הברה בנשימה, Aspiration, וכן נשתנתה הברת אות β בלשון יונית החדשה, ממש כמו ב רפה. וכן בלשונות האחיות למשל בגרמנית geben ובאנגלית give, ובגרמ׳ בעצמה Schrift ולא Schribt. וכן בלשון צרפתית livre ספר, מן השם ברומית liber, ובלשון צרפתית בעצמה libraire מוכר ספרים. וכן השם ברומ׳ febris וכמו״כ באיט׳ febbre, בגרם Fieber, ובצרפת׳ fièvre, וכן באנגל׳ fever. ובאנגלית בעצמה web אֶרג, והפעל weawe. ועוד הרבה כאלה. וכן נתרככה הבית הכנענית עד שדמתה להברת אות ו (w, v), ופעמים נשמטה לגמרה (Schr. Phön. Spr. 144), אפס יש סברים, כי בחיי הלשון, אפילו בזמן מאוחר, אי אפשר שתנועה פתוחה בסוף מלה פעלה על אות הראשנה ש ל מ ל ה ש ל א ח ר י ה לרכך הברתה בשתוף נשימה, אלא שדרך הברה זו נולדה מהקריאה המלאכותית המתונה והחגיגית של הפרשה בבתי הכנסיות (Kö, 1, 36: Ich habe darauf hingewiesen, dass beim Leben der Sprache nicht der schliessende Vocal eines vorhergehenden Wortes einen aspirirenden Einfluss auf den aspirirbaren Anlaut des folgenden Wortes ausgeübt haben kann, sondern dass dieser Einfluss erst beim langsamen und ausserdem nach künstlichen Regeln eingerichteten Vortrag der Schriftabschnitte im Gottesdienste hervorgebracht oder vielmehr hinzugebracht wurde). ואם אמנם באמת נדמה שזה לא טבעי בדבור החי, אעפי״כ יש עדות גמורה מרסע״ג (גוף הערב׳ של פרוש ספר יצירה שהוציא לאור למבר והביא המאמר הזה גם ר״י ברצלוני בפרוש יצירה בלשון משֻׁבשה) שדבר זה היה נהוג ב ד ב ו ר ה ח י בארמית בזמנו, אמר ז״ל: וזה (ההברה הכפולה של בגד כפת שדבר עליו ספר יצירה) לא במקרא בלבד כי אם בכל דבר שמספרים אפילו הנשים, כאשר יאמר כי אשה הלכה למלמד תינוקות ואמרה לו: יא ספרא אפני ב׳רי (ר״ל בבקשה ממך המלמד, הניחה ב׳ני, ולא אמרה בְּרִי בבית דגושה). ואשה אחרת קראה לבנה יא גַד גּד, ולא ענה, וכאשר קראה לו יא ג׳ד, בגימל רפויה, ענה לה. ע״כ (עי׳ Bacher, Anfänge 46, ובפרוש יצירה של ר״י ברצלוני דף 231 הלשון משבשה קצת). וכבר העיד החכם סיוֶר (במקום הנזכר למעלה) כי כעין זה היה נהוג גם אצל הקֶלתים בלשונם החיה, שתנועה פתוחה פעלה על אותיות בגד כפת שלאחריהן פעולה של רכוך בשתוף נשימה.

כללו של דבר, שאין לדעת בוַדאות איך היתה בדיוק הברתה של אות ב לפנים. כי, כמו שכבר העירותי למעלה, כתיבת השם בבל ביונית באות β במקום הבית השני וברומית באות b, וכמו״כ בשאר השמות העבריות בתרגום השבעים והירונימוס, אינה ראיה ברורה. כי כבר הוכיח Corsen בספרו Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonnung der lateinischen Sprache, 2 Aufl. 1, 134 כי האות b ברומית נתרככה מתחלת המאה הרביעית לפני ספירת הנוצרים ונהייתה דומה להברת v. וכן אמר Blass בספרו Ueber die Ausspr. des Altgriechischen, s. 25, שהברת אות β היתה רכה גם לפנים. רק מדברי רבא נלמד שבימיו עוד היתה כמעט הברה אחת לבית סופית ולבית תחלתית, ורגלים לדבר כי זו היתה הברה קשה כמו ב דגושה עתה אצלינו.

[1]) שמוש זה של אות ב משֻׁתף כמעט בכל הלשונות השמיות, וסברו קצת המדקדקים כי זה קצור של המלה ב י ת, ורואים קצת ראיה לזה בשם העיר בְּעֶשְׁתְּרָה: ואת בְּעֶשְׁתְּרָה (יהוש׳ כא כז), שהוא לפי דעתם מקצר מן בֵּית

# שער הבית

## ב ב

**ב** אות השניה באלף בית העברי ושמה בֵּית, עי' ערך בֵּית.

מוצא אות זו עקרו מן השפתים, והיו המדברים עברית מפיקים אותה כמעט באופן אחד בכל מקום שהיא באה [1], בתחלת הברה או באמצע או בסופה, בקבוץ השפתים זו על זו בכח בקצת השתתפות בקצה הדוק הלשון, ולכן נחשבת אות זו גם מאותיות הדליקה, עי' זה. אך מפני שבטבע הברתה הוא שכשהיא באמצע ההברה יפיק אותה המדבר באופן קצת יותר קל ורך, לא בכל כח הקשת חיצוניות השפתים,

---

[1]) אעפ"י שגם קצת החדשים וכתובם גם סיוַר סובר כי ההברה הכפולה של בגד כפת היא קדומה מאד בעברית, (Siver's Metrik,1,15 : dass die Spaltung der ursprünglichen בגד כפת zwar allerdings secundär, d. h. nicht ursemitisch, ist, wohl aber, nach Massgabe der einschlägigen lautgeschichtlichen Kriterien, für eine der ältesten Speciallautwandelungen des Hebräischen (bez. des Hebr. u. der nächst verwandten Idiome) gehalten werden muss) מ"מ יש בתלמוד עדות שהברת ב סופית והברת ב תחלתית היתה בזמן רבא באופן אחד, והוא מה שאמר רב עובדיה (ברכ' טו:) שצריך ליתן ריוח בין הדבקים (רש"י: תיבות המדובקות זו בזו אם אינך מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת) ואמר רבא על זה כגון על לבבך על לבבכם. בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ. זו ראיה ברורה, שעוד בזמנו של רבא קראו ב הסופית של עשֶׂב ובית התחלתית של בשדך באופן אחד, בהברה אחת, כמו הלמד של על והלמד של לבבך וכמו מ הסופית של אתכם ומם התחלתית של מארץ. וככר הרגיש בזה רשב"צ דוראן ואמר וז"ל: והבית הרפה הוגים אותם הערביים (היהודים הערבים) בדבוק שפתים כמו הדגושה בדגש רפה במעט שנוי ברפיון יותר והישראלים השוכנים בארץ הנצרים הוגים אותה כמו שהוגים הם עצמם הויו וזה שבוש גדול שא"א שתהיה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו ויורה זה מ"ש בק"ש שיניח ריוח בין הדבקים ומנו שם כמו עשב בשדך יראה כי הגיית בית עשב כהגיית בית בשדך שהיא דגושה, וכן האומות שהועתקו אליהם שמות האבות אברהם יצחק ויעקב הם הוגים הבית שלא כהגיית הויו בשום פנים וכן בהרבה שמות כמו צבאות. ע"כ יראה כי הספרדים הם הקפידו על לשונם בזה יותר מכל שאר היהודים אשר בתפוצת הגולה כי הם הוגים הבית הרפה בדבקות השפתים ברפיון מעט ולא כהגיית הויו (מג"ת כז.). והברה זו היתה בכל מקום כמו b ולא כמו v. ומעידה על זה הברת אות ب בערב', וגם בערב' המדברת, יצאו הערבים במרוקו, שהדרומיים הוגים ב רפה כמו w (A. Fischer, Marok. Sprichw. MSOS, 1, 190). וכן שם העיר בָּבֶל למשל, שכתבוהו היונים Βαβυλών והרומאים Babylon, ואין ספק בדבר שכתבו על פי מה ששמעה אזנם שם זה הנגוי בדבור החי, מעיד כי גם להבית השנית של בבל היתה הברת b ולא הברת v. וכן העתיק הירונימוס כל שאר השמות הפרטים שבאה בהם אות ב באות b גם אחרי שונ"ע וגם בסוף הברה. אלא שאפשר לפקפק גם איך היתה בזמן ההוא הברת אות β היונית ואפילו הברת b הרומית. אבל עכ"פ בזה אין ספק שאח"כ נתרככה הברת הבית ונטתה להברת האות v, עד שהעתיקו קצת מלים רומיות שיש בהן האות v באות ב, כך למשל ביבי במקום vive, (SKr. Lehnw.). ובספר יצירה כבר נאמר בפרוש כי יש לאות בית הברה כפולה, וז"ל: שבע כפולות בגד כפרת ומתנהגות בשתי לשונות יסודן חיים ושלום חכמה ועושר וזרע וחן וממשלות מתנהגות בשתי לשונות בב, גג, דד, כב, פפ, רר, תת, רך וקשה (פרק ג משנה ה).

מַתָּן בהדבור משא ומתן: שידע תבואות המדינה ומסחרה ו א ת נ ג ה מ ה הם (גופ׳ לופ׳, מסיל ליתון כ יה).

**⁞אַתְקָפָה**[1]), ש״נ, מ״ר אַתְקָפוֹת, — קושיה על דברי פלוני, Einwanderheben ; objection: שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות שאין עליהן פירכא והתקיפו עליו ב א ת ק פ ו ת מחוורות ששוברין דבריו (המפתח לרבנו נסים, ברכות).

**אֶתֶר**, ש״ז, מ״ר, אֲתָרִים,—א) שם מקום בדרום א״י: כי בא ישראל דרך הָאֲתָרִים[2]) (במדב׳ כא א). — ב) ־תַּיָּר, מְרַגֵּל[3]): וביתי על הרי בתרים ודרך ה א ת ר י ם ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים (אג׳ לשון הזהב לר״י חריזי). עוד הם נדברים ועדת כלבי ה א ת ר י ם שמה הגיעה שיתחם הפריעה (מש׳לי יל״ג ג יז).

***אֲתַר**[4]), — מקום, Ort ; place. על אתר, על המקום, ר״ל תכף ומיד: אם על א ת ר יצא אינו גט ואם לאחר זמן יצא הרי זה גט (ירש׳ גיט׳ ח מט ג). בנחיל שגזלו מן ההליכה ובפורת ובלבד על א ת ר אבל אם יצא וחזר אני אומר מפני יראה ופיתוי אמרו (שם ב״ק ט ז ג).—ומשל: מבית לבית חלוק ו מ א ת ר ל א ת ר נפש (מד״ר ברא׳ לט), ר״ל מי שמעתיק דירתו מבית לבית יאבד לו חלוק, וממקום למקום תאבד לו נפש.

**אתר**[5]), קל אינו נהוג.

---

[1]) בארמ׳: אתקפתא: אתקפתא דר׳ שישא (חגי׳ ט:).
[2]) אונק׳ תרגם ארח מאלליא, ר״ל דרך המרגלים. וכן מדרש: דרך התייר הגדול. וכן המפרשים הקדמונ׳. רש״י: דרך הנגב שהלכו בה המרגלים. ראב״ע: י״א כי האלף נוסף והטעם התרים את הארץ. וכן רשב״ם. אך יותר נראה לפי דעת תרגום השבעים שהוא שם מקום, וכן רוב החדשים. — [3]) עי׳ הערה למעלה.
[4]) בארמי׳ אֲתַר מקום, בערבי׳ את׳ר a) רשם.
[5]) מן אתר אתרים, עי״ש.

a) أثر

— הִפע׳ ־הֶאֱתִיר,— כמו תִּיֵּר: קדוש סבבתם דרך ל ה א ת י ר (במעון כ״ר ילחק, אותותיך, ז פסח).

***אֶתְרוֹג**[1]), ש״ז, מ״ר אֶתְרוֹגִים,—פרי ממין הלִּמוֹן, גון קלפתו כעין השעוה,ומיצתו פחות חמצה משל הלמון, citrus medica: שיעור א ת ר ו ג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת ר״י אומר אפי׳ אחד בשתי ידיו (סוכ׳ ג ז). א ת ר ו ג הכושי וכו׳ והירוק ככרתי וכו׳ (שם ו). נתן לו שתי פרוטות אמר לו הבא לי א ת ר ו ג והלך והביא לו בפרוטה א ת ר ו ג ובפרוטה רמון וכו׳ שהוא אומר לו א ת ר ו ג גדול הייתי מבקש (מעיל׳ ו ד). מעשה ברבי עקיבה ש ל י ק ט א ת ר ו ג באחד בשבט (ר״ה יד.). וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב״ה ולולביהן ו א ת ר ו ג י ה ן לשמו של הקב״ה (מד״ר ויקר׳ ל).

**⁞אֶתְרוֹגִי**, ת״ז, — מצבע קלפת האתרוג: ויצא שתנו א ת ר ו ג י זך (ר״י יפרחי הקדחת, Monats. XXXVII 3, 34).

**⁞אֶתְרוֹגִיּוּת**, ש״נ, — גון קלפת האתרוג: ראוי שיהי (השתן) שוה הממשות דק הצבע נוטה אל ה א ת ר ו ג י ו ת (קאנון א ב ג ב, ח).

**⁞אַתַּת**[2]), פ״י,—נתן אות: אות א ת ת י[3]) בקושטא להעמידך (אליהו הזקן, אז הרית).

— פע׳ ־אִתַּת, נִצְטַיֵּן באות: אף ברי אִתַּת שם שר מטר (ר״א קליר, גשם). בם (באות ברית) מעטרים בחורי בחוני, המסמנים וּמְאֻתָּתִים להנצל מרשפי כויוני (רא״בן, אות ברית, יוצ׳ למילה).

---

[1]) מפרסית ת׳רנג a). ובערב׳ כמו״ב אתר׳ג b).
[2]) פעל בנו הפיטנים מן א ו ת.— [3]) כבר הביא דונש בשם רסע״ג אותת מן אות. אך זה אולי פולל כמו שובב מן שוב.

a) تُرُنْج b) أُتْرُجّ

(ש"ב ס ב), לאמר תמיד בזמן העבר. ויהי לפניו כְּאֶתְמוֹל שלשום (ש"א יט ז), לאמר כמו תמיד. כי ערוך מֵאֶתְמוּל תפתה (ישע' ל לג). ויהי כל יודעו מֵאִתְּמוֹל[1] (ש"א י יא), לאמר מקדם. מדבר בעדת קרח אתמול מבאישין כנגד משה וכו' והיום מביעים דברים לפני משה (קהלת רבה, זכוכי מות). אי זו היא שלא כדרכה מאתמול וכו' שלמי נדבה שסמך עליהן מאתמול יצא (ירוש' ביצ' ב סא:).—וככנוי: והמם (של שלשום) כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו (רלב"ע שמות ד י). כי המקבל איננו אומר בכל יום אלא מה שאמר כאתמולו (או"ד ג). וישכים ביומו כאתמולו (מו"נ ג מז).

**אַתֵּן**[2], אַתֵּן,—מלת הגוף לנכח' רבות, Pron.pers.fem. 2 pers. ihr; vous; you: וְאַתֵּן[3] צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזק' לד לא).

**אַתֵּנָה**[4], — כמו אַתֵּן, אַתֶּן: ויאמר להן (יעקב לרחל וללאה) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם וכו' וְאַתֵּנָה[5] ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (ברא' לא ה-ו). כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי וכו' הנני אל כסתותיכנה אשר אַתֵּנָה[6] מצדדות שם את הנפשות (יחזק' יג יח-כ).

**אֶתְנָה**[7], ש"נ, — שכר שנותנים לזונה: אשר אמרה אֶתְנָה המה לי אשר נתנו לי מאהבי (הוש' ב יד).

---

שהרכבה זו של את מול במשמעה של יום שלפי היום היא מלאכותית יותר מדי ואינה טבעי' להאדם הקדו' הפשוט, ואין שום דמיון בין זו ללפנים. — באשורית אתמל, אנ תמלי, בארמ' איתמלי, אתמלי, ואח"כ בעברית אִתְּמוֹל, וזוהי הצורה הקדומה בתו דגושה להשלמת הנון, וזה הדגש שמר קצת זמן על החירק שלא יתרחב לסגול, ואח"כ אֶתמול. — [1]) מ"ש: במקרא אחת דפוס ישן וגם במקרא כ"י מצאתי האלף בסגול והתיו רפה אכן בשאר ספרים האלף בחירק והתיו דגושה.

[2]) בערב' אַנְתֻּנַּ a), בארמ' אתין. ועי' הערה לאתם.—[3]) כך בצירי ברוב הספרים, וכן רד"ק. והעיד מ"ש כי במקצת ספרים קדמונים תיו בסגול וכן בכ"י (Mich.).

[4]) י"ס שזה רבים וזוגי.—[5]) וכתוב במ"ש: ובספר א' קדמון כתיבת יד התיו בסגול. ע"כ.— [6]) מ"ש: במקצת ספרים התיו בצירי וקצתם בסגול ובכולן אין דגש בנון.

[7]) מן תנה, עי' במקומו.

---

a) أَنْتُنَّ

°**אֶתְנַח**[1], את־, ש"ז, — שם טעם מפסיק הגדול, ֑ : אתנח לא ישרתה כ"א שופר עילוי (ר"י בן בלעם). כל מה שיהיה תחתיו אתנח או סוף פסוק לא יתחבר רק יפסק (ר"י חיוג, דקדוק קפד). אתנח או סוף פסוק (ראב"ע, יסוד מספר). המלכים הם אלה וכו' טרחא אתנח (ערוג' הבש' כז). הטעמים המפסיקים הנקראים מלכים כגון אתנח או זקף או רביע (טוב טעם ב). תמונת האתנח הוא כדמות ט הפוכה כזה ֑ (שם ד). לא נמצא פסוק בלי אתנח (קב"ק בשער הטעמ'). וביחוד האתנח הוא מעמיד ומפסיק (שם). באתנח וטעמים (תניא, גזרת שלשים).—ואמר המליץ: אדם עצל אל תאנח אחר טרחא יבא אתנח (JQR 1902 July 744).

°**אֶתְנָחָה**, — כמו אֶתְנַח: וסמוך לה אתנחת, והיא מכל טעם נחה, ריחה נודף כשמן המשחה, ממצעת הפסוק ומרויחה (דה"ט, סי' יז). ומקום הפסקה באתנחה ובסוף פסוק וכו' וזה צורת האתנחה (הורית הקורא, 53). זקף, אתנחה, וכו' הששי הוא אתנחה רווחת ומרויחה (שם 74). והאתנחה אפשר שתהיה בלי משרת (שם 84).

°**אֶתְנַחְתָּא**, הצורה הארמי' הרגילה של השם אתנח.

**אֶתְנָן**[2], אֶתְנַן, בכנ' אֶתְנַנִּי, אֶתְנַנָּהּ,—א) כמו אֶתְנָה: כי זנית מעל אלהיך אהבת אֶתְנָן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). לא תביא אֶתְנַן זונה ומחיר כלב בית יי' אלהיך (דבר' כג יט). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אֶתְנָן וְאֶתְנָן לא נתן לך (יחזק' יו לד). והשבתיך מזונה וגם אֶתְנַן לא תתני עוד (שם מא). כי מֵאֶתְנַן זונה קבצה ועד אֶתְנַן זונה ישובו (מיכ' א ז). ושבה לְאֶתְנַנָּהּ וזנתה את כל ממלכות הארץ (ישע' כג יז). וכל פסיליה יכתו וכל אֶתְנַנֶּיהָ ישרפו באש (מיכה א ז). איזהו אתנן האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך (תמורה ו ב).—ב) °כמו

---

[1]) מלשון מנוחה, ויש אומרים מלשון אנחה. ואמר קב"ק בשער הטעמים בפרוש השם אתנחתא וז"ל: נקרא כן כי הוא מנוחה עם אנחה כדמות האדם שטרח ואחר ישב ויאנח וכו' והוא כדמות עשיית אנחה מהאיש שטרח ויושב ונגינתו דומה לזה כי הוא הפסק גדול מן הפסק הזקף הקטן.

[2]) לפי דעת הקדמונים במו"ב מן תנה (ריב"ג ואחרים ובמו"ב אולסה'), ולפי דעת קצת החדשים מן תנן, עי' במקומו.

רחוק ממנו כ׳ מלכים או חטף ומלך וגו׳ והטעם לפי שנתרחק הטעם כל כך מן המשרת נשפכים ההברות עליו בסוללה להדגיש האות המנוגנת (ר״מ הנקדן, לקוח מטעמי המקרא לר״י בן בלעם והכיא״ס גם יעק׳ בן חיים בגליון מסרה המערכית). וכן אחר קמץ רפה אעפ״י שהיא אתי מרחוק (רד״ק שער אהוי). ואתי מרחיק הוא כשטעם התיבה הקודמת בגד כפת אינו במלך האחרון ובסופה הא שרשית בפעל או בכח (א׳ בלמ״י א).

**אַתִּיק**[1], ש״ז, מ״ר אַתִּיקִים, — כפות נשענות על עמודים לפני הבנין או סביב לו: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה אַתִּיק אל פני אַתִּיק[2] בשלשים (יחזק׳ מב ג). הספים והחלונים האטמות וְהָאַתִּיקִים סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב (שם מא טז). — ואתוק: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתוקיהא[3] מפו ומפו מאה אמה (שם טו). — ואמר המשורר: בנו לו בית מדה עשו שם אתיקים (רא״כ״ע, נלוד הסיר אוני).

**את״ל**, ר״ת אם תמצא לאמר.

**אַתֶּם**[4], — א) מלת הגוף לנכח׳ רבים, Pron.pers.masc., pl. 2 pers. ihr; vous; you: ויאמר להם יעקב אחי מאין אַתֶּם (בראש׳ כט ד). ויאמר אליהם יהושע (ליושבי גבעון) מי אַתֶּם ומאין תבאו (יהוש׳ ט ח). וְאַתֶּם חשבתם עלי רעה (בראש׳ נ כ). אַתֶּם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אַתֶּם[1] המתם את עם יי׳ (במד׳ יז ו). אַתֶּם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ״ב ט יא). וְאַתֶּם תלקטו לאחד אחד (ישע׳ כז יב). — ב) גם לנכחות, fem.: את הנפשות אשר אַתֶּם[2] מצדדות (יחזק׳ יג כ).

**אֶתְמוֹל**[3], אֶתְמוֹל, אֶתְמוּל, — תה״פ, יום שקדם ליום הנכחי, gestern; hier; yesterday: כיום אתמול כי יעבר (תהל׳ צ ד). — ובחבור עם שלשום להורא׳ זמן העבר בכלל: לא היתה כזאת אתמול שלשם (ש״א ד ז), לאמר מעולם. גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמבי את ישראל

---

[1] לא נתברר מקורו ומשקלו. לפי דעת ריב״ג מן נתק וא״כ משקלו אפעיל. ואולי משקלו כמו סַכִּין, ועי׳ הערה שלקמן. — [2] ת״י: זוי לקבל זוי, והוא תרגום הרגיל של פנה, והוא זוית, וכן תרגם בפסוק מ״א יו ואתיקיה וזויתהא. אבל והאתיקים תרגם עתיקיא, ולא ידוע מהו. השבעים תרגמו στοά (הוא סטיו בתלמוד) וגם ρερίστυλον ואמר ריב״ג: כבר גזרו מן הענין הזה (מן נתק) אתיק על פני אתיק ופרושו עופל על פני עופל או חֵל לעומת חֵל כי הדבר הנפרד מהדבר הוא מוכרת ומוצא ממנו ועקרו אנתיק. ע״כ (שרש נתק). וכן הפרחון: תחיל שלפני החומה. רש״י: ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמו עמודים מרובעים בולטים בחומה לחזוק וקורין להם פילירש בלעז, ע״כ. והוא pilliers בצרפת׳. ורד״ק פרש לשכה וכן קצת החדשים. — [3] כך הכתיב, ונקוד וְאַתּוּקֶיהָא.

[4] בערב׳ אַנְתֻּם a), בארמי׳ אנתון, אשורי׳ אַתֻּנֻ, וסוברים כי עקרו היה לזכ׳ אַנְתֻּם ולנק׳ אַנְתֵּנַ, אחרי כן השוו בקצת הלשונ׳ התנוע׳ האחרנה בשני המינים ואמרו בערב׳ לשניהם תֻ, ובעבר׳ בשתיהן תֶ, ואח״כ נשתנה קול החירק לקול הסגול כנהוג בעבר׳. וכך באתיא׳ אַנְתֶּם אנתֶן, ובקצת הלשונ׳ (באומנ׳) נשמר עוד ההבדל, ובקצתן נפלה האלף ונשאר רק תֶם תֶן. וסובר אולסהו׳ (Olsh. §§ 95, 6, 98, 4) כי תֶם היא תנועה ארוכה וכן לפי דעתו כֶּם בכנ׳. וברוקלמן (Bro. Grundr. § 104) אומר כי לפנים היתה מלה זו מלעיל, ולכן היא קצרה. — [1] יש סברים כי בתחלה היה פה אַתֵּמָה, והוא רבוי זוגי, אך מפני ההא שבראש המלה המתם נשמטה ההא (Bö. § 859). — [2] יש סוברים כי זה שבוש פשוט. ויש מפקפקים ואומרים כי אולי גרם לזה המם של המלה שלאחריה.

[3] השם תְּמוֹל, עי״ש, בהוספת א בראשו. כך דונש (תשו׳ סי׳ קמא), וכמו״כ ריב״ג שהביא השם תמול בשרש תמל ואמר: ויש שיוסיפו האלף ויאמרו אתמול, ע״כ. וכן שאר הקדמונים. רק אֶתְמוּל עמי (מיכ׳ ב ח), סבר בו ריב״ג שהוא מרכב מן אֶת ומן מוּל, ופרשו מִמּוּל, וקבל גזנ׳ סברה זו גם בנוגע להשם אֶתמול והחליט שהוא מרכב מן את ומן מול, ואמר שהוא כמו לפנים. והחזיקו בדעה זו גם אולסהו׳ (Olsh. § 223, 7) „אעפ״י שבכלל אין זה מנהג הלשון למזג המלה את עם מלה אחרת במלה אחת״ (דברי אולסהו׳), וכן בֶּט׳ (Bö. § 264) „מפני שאין זה מנהג הלשון להוסיף אֶ לפני תם, ומפני שאתמול היא צורה יותר קדומה, ומפני שיותר קל למצא לו מקור בהרכבה מן את ומן מול״. עכ״ל. וכבר הזכרתי בהערה לערך אַתְּ, ששמעתי הילדים המדברים עברית אומרים בשגירת הלשון תְּרוּאָה במקום אַתְּ־רוּאָה, ולכן אפשר שמן אֶת מול אמרו תְּמוֹל. ואעפי״כ יותר נראה דעת הקדמונים והיותר חדשים שהעקר הוא תְּמוֹל, מפני

---

a) أنتم

ואחרי כנוי פעול, במקום אותך, לחזק ולנחץ: הודעתיך היום אף אתה (משלי כב יט).

**אַתָּהוּ**, — כמו אתה הוא: ואמת ה׳ אלהינו א ת ה ו אשר בחרת את זרע ישרון וכו׳ א ת ה ו אשר יסרתנו בעת שהכעסנוך וכו׳ ו א ת ה ו המתנשא לכל לראש (כקשה לרסע״ג, קבץ מעשי גאונים).

**אָתוֹן**[1], ש״נ, כנ׳ אֲתֹנְךָ, מ״ר אֲתֹנוֹת, אֲתֹנֹת, — נקבת החמור, Eseline; ânesse; she-ass: ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ״ב ד כד). ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך (במדבר כב כג). ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וכו׳ והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו (שם כב=כב). אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא׳ מט יא). על מה הכית את אתנך זה שלש רגלים (במדבר כב לב). פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה (ברא׳ לב יו). עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון (שם מה כג). עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות (זכר׳ ט ט). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול (ש״א ט ג). ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים (מ״ב ד כב). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). ולאתנות האבדות וכו׳ אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש״א ט כ). — פי האתון, מליצה לפה מרבה להתוכח, על שם המספר בכתוב: ויפתח יי׳ את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך וכו׳ (במד׳ כב כח). — ונהוג לאמר: פלוני פתח את פ י ה א ת ו ן שלו.

**אָתָה**[2], עבר, נסתרת בכפ׳ אתיה, נסתר׳ אתיו, עתי׳ יאתיו, צווי אתיו, אתיו: כי שנות מספר יאתיו[3] (איוב טז כב). קרבו ויאתיון (ישע׳ מא ה). — והבינוני: הגידו האתיות לאחור (שם כג), לאמר מה שיבוא, מה שיקרה. —

והצווי לרבים אתיו[1], (תחת אתיו): אם תבעיון בעיו שבו אתיו (ישע׳ כא יב). — ועם כנוי הפעול: כי פחד פחדתי ויאתיני (איוב ג כה).

**אַתִּי**, — צורה קדומה של מלת הגוף לנקבה נכחת, שנשמרה עוד בשבעה מקומות בתנ״ך: ואתי[2] אלית (שופט׳ יז ב). ולא ידעו כי אתי[2] אשת ירבעם (מ״א יד ב). למועד הזה כעת חיה אתי[2] חבקת בן (מ״ב ד טז). מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (שם שם כג). קומי ולכי אתי[2] וביתך (שם ח א). ואתי[2] שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (ירמ׳ ד ל). יען אומרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית (יחזק׳ לו יג).

**אֲתִיָּה**, סמי׳ אֲתִיַּת, — שה״פ מן אתה: אתית עת דודים נגעה באחת ועשר פוט נגעה (יוצר פ׳ חדש).

**אָתֵי מֵרָחוֹק**[3], — כנוי לדגש שיבא באות הראשנה של מלה מנגנת או מתוגה בהברה הראשנה ולפניה מלה מ ל ע י ל שסופה ָה, ֶה, בפעל או בכח ואין שתי המלות מוקפות במקף, כמו עשה פרי (ברא׳ א יא), ומשנה כסף (שם מג טו), Dages conjunctivum: ו ד א ת י מ ר ח ו ק כמו וזבחת פסח, ועשית פסח, ואעידה בם, וכו׳ וכל מה דסמיך לבגד כפת במקף נידון כ א ת י מ ר ח י ק לעולם (דה״ט סי׳ כט). (אחרי אהוי) בגד כפת רפין לעולם חוץ מן אוגירה ופסיק ודחיק ו א ת י מ ר ח י ק וכו׳ (הורית הקורא 78). א ת י מ ר ח י ק הוא הפך הדחיק שהדחיק קירוב טעם לטעם ו א ת י מ ר ח י ק לפי שנתרחק בין טעם לטעם מלכים הרבה בא הטעם הראשון ודחק כל המלכים והשליכם על אות הטעם השני באבני בליסטא כמו הוא יבנה בית הלמתים תעשה פלא סורה שבה פה ואדרשה בה (שם 80). ד א ת י מ ר ח ו ק זה פתרונו שהטעם באות הראשנה שאחרי יהוא והמשרת שלפניו

---

[1]) באשו׳ אתנ, ובערב׳ אַתַאן a), בארמ׳ אַתָן. — ולא נתברר מקור שם זה. קצת החכמים גזרוהו משרש אתה. ויש סברים ששרשו אתון, ומשקלו פָעוֹל, ודומה להשרש הערב׳ אתל b) ומשמעתו הלך בפסיעות מהירות.

[2]) בכל המלונים הובאו העבר והעתיד והצווי במפיק יוד בשרש א ת ה מנל״ה, אך עדיף לקבוע פעל א ת י מהשלמים לבד. — [3]) בכ״י ג ל (עם נקוד בבלי)

a) أتان b) أتل

כתיב יאתיו (Kah. MT, 55). — [1]) כמו אפו וכיוצא בזה.

[2]) נמסר ואת קרי.

[3]) הכלל הידוע בארמ׳: כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפה בר ממפיק מפסיק ודאתי מרחיק, ופרושו ה ב א מ ר ח ו ק, הובא בדה״ט, רק דחיק לא נזכר שם: בר מן מפיק ומפסיק ודאתי מרחיק. אבל כבר העיר בכר (Bacher, Anf. 31) כי כלל זה נקבע בוראי קודם ב ן א ש ר. ובספר הנקוד לר״י חיוג תרגום ראב״ע: ודייתי מרחיק (דקדוק). ואין דברי פריטוריוס (Praet. ZAW III, 22) בענין זה מחורים, ועי׳ במבוא חלק הדקדוק.

הפיטנים והמשוררים: אתיתי לחננך בלב קרוע ומרתח (רשות שחר׳ ג ר״ה). כבא חיות ליד נח אתיתם (ר״י הלוי, אמר ללכת בחקים). לגחלי האש שחה ואתה צבר הקטרת פנימה (סליח׳ ער״ה, תפלה תקה). ברכות יאתו אלה לברך ואלה יעטו כמעיל חרמים (רמב״ע, תרשים א קמא).

—ופעול, ״אתוי, ״אתויים: בקר וערב לשמי אתויים (רסע״ג אזהרות, קבץ מעשי גאונ׳). באבל וטמאה ולמתים אתויים (שם). ענה אתוים בשמך רצים (הושע׳ לרסע״ג יד). וטמא האתוי לשמש בחדרינו (רשב״ג, אזהרות ליום ב). ברביעית ענין לבאר בצהרים נסי נפלאותיו להגיד אתוי נהרים (משה בן חביב, את פני, יוצר הפס׳ ב).—ומקור: ירכיבו על גבם דלתות, כאיש על דגלו באותות, על דרך שלוח לאתות (קרו פ׳ פרה, אלילי עם).

אַתָּה[1], כהפ׳ קטן (זקף, פשט, טפחא) אתה[2], וכהפס׳ גדול (אתנח וסלוק) אתה, Pron. pers. 2 pers.: masc. du; tu; thou: כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי (שם כא כו). ויאמר פרעה אל יוסף וכו׳ אתה תהיה על ביתי (שם מא מ). יהודה אתה יודוך אחיך (שם מט ח). ועתה הטוב טוב אתה[2] מבלק בן צפור (שופט׳ יא כה). הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך (מ״א א יג). אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם צפון וימין אתה בראתם (תהל׳ פט י-יג). אתה ידך גוים הורשת (שם מד ג).—ולפני זה: גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו (בראש׳ כז כא). ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל (מ״א יח יז).—ועם ש בראשו: ועשית לי אות שאתה[1]) מדבר עמי (שופט׳ ו יז).—ומלעיל אתה: כי עפר אתה[2]) ואל עפר תשוב (בראש׳ ג יט). ראובן בכרי אתה[2]) כחי וראשית אוני (שם מט ג). הכי אחי אתה[2]) ועבדתני חנם (שם כט טו). עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה[2]) ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). למי אתה[3]) ואנה תלך (שם לב יח). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה[2]) פן אכלך בדרך (שמות לג ג) ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה[4]) ויאמר לא (שופט׳ יב ה). ואם יש בי עון המיתני אתה[2]) ועד אביך למה זה תביאני (ש״א כ ח). בא כי איש חיל אתה[4]) וטוב תבשר (מ״א א מב). ואמר לך עבדי אתה[2]) בחרתיך ולא מאסתיך (ישע׳ מא ט). אמרים לעץ אבי אתה[5]) ולאבן את ילדתני (ירמ׳ ב כז). מחסי אתה[4]) ביום רעה (שם יז יז). ואמרתי ללא עמי עמי אתה[2]) והוא יאמר אלהי (הוש׳ ב כה). שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה[6]) והערל (חבק׳ ב טז). אתה נורא אתה[5]) ומי יעמד לפניך (תהל׳ עו ח). יי׳ אלהינו אתה[2]) אל יעצר עמך אנוש (דהי״ב יד י). — ונמצא אתה גם באתנח רק בד׳ מקומות: יי׳ אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב ז). כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי׳ (שם כה ז). עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל תאחר (שם מ יח, שם ע ו). — ואתה: מי הגיד לך כי עירם אתה[7]) המן העץ אשר צויתיך וכו׳ (בראש׳ ג יא). ועתה ארור אתה[7]) מן האדמה אשר פצתה את פיה (שם ד יא). ויאמר לו יצחק אביו מי אתה[7]) ויאמר אני בנך בכרך (שם כז לב). כי איש מות אתה[7]) וביום הזה לא אמיתך (מ״א ב כו). מה ארצך ואי מזה עם אתה[8]) (יונה א ח). ותקם את דבריך כי צדיק אתה[8]) (נחמ׳ ט ח). —ועם אף, גם, לחזק הפעל הקדם: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד׳ כז יג). —

---

בפתח ברוב ספרי הדפוס, ונמסר ל׳ ומלא. וכן רד״ק שרשים בפתח, אך במכלול (דה״פ אתה) נקד ויאת, וכן בשבעה כ״י (Mich.), ובכ״י אחד ויתא (Ken.). וו״ש מנורצי לא העיר כלום.

[1]) באשו׳ את בערב׳ אנת a) בארמ׳ אנתה.— [2]) מ״ש: בספרים מדויקים כ״י וגם ברוב ספרי הדפוס מלרע. ורד״ק בפירוש כתב מלרע הזקף בתיו. ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באלף. ע״כ. וכבר הביא רד״ק במכלול חליפות נוסח׳ זו. ובמסרה גדולה מערכת אתה לא נמנה זה במספר אתה מלעיל.— [1]) כן בשין קמוצה בנוסח׳. וריב״ג (רקמה שער ח) חשב מלה זו בין המקומות ששמו בהם פתח במקום סגול. וכתוב במ״ש: בדפוס ישן השין בסגול ובס״א כ״י בפתח ונכתב עליו בגליון יפה בפתח בשין. עוד כתוב שם נ״א בקמץ. ורד״ק כתב שהיא קמוצה וכן מצאתי בשאר ספרים. ועי׳ בשמוש אות ש. — [2]) בזקף. — [3]) בפשטא. — [4]) בטפחא.— [5]) ברביע.— [6]) בטפחא ותלישא. מ״ש: בכמה ספרי הדפוס מלעיל הטרחא באלף וכן מצאתי במקצת ספרים כ״י ספרדים ואמנם בספרים אחרים כ״י וגם בדפוס׳ קדמונים מלרע גם לא נמנה במסורה גדולה שלנו עם אותם שהם מלעיל. ע״כ. [7]) באתנח.— [8]) בסלוק.

---

a) أَنْتَ

יעשה יי' אותנו [1]) ככל נפלאתיו (שם כא ב). ועשיתי אותך [2]) כאשר עשית (יחזק' יו נט). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (שם כב יד). ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה (שם כג כה). — ועם מי, את־מי: לא נפל אנכי מכם ואת־מי אין כמו אלה (איוב יב ג), ר"ל מי אינו יודע זאת ?.

ג. **את** [3]), ש"ז, כנ' אתו, מ"ר אתים, אתים, — כלי מכלי האכר, ארוך ומחדד בראש ברזל לחפר בו את האדמה, Haue; pic; pickaxe: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו [4]) ואת קרדמו וכו' למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים (ש"א יג כ–כא). וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' ב ד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים (יואל ד י). — ואמר המשורר: והעמיק עד תהום לו ואני אתן שכרך והך באת לכל עין אשר עליו תהי בוכה (ר"ש הנגיד, לך עופר).

א"ת, ר"ת אם תאמר, אל תאמר.

* **את**, — כמו אות: את הוא בתוך רבבות קדש (מכי' מסכ' דשירתא א).

* **את בש** [5]), — אחד מצרופי אותיות אלף בית שהיו משתמשים בהם מקריאי דרדקים לשנן את התינוקות לקבע האותיות בזכרונם: א"ת ב"ש אם אתה בוש ג"ר ד"ק אם אתה עושה כן גור בד"ק (שבת קד.). שכן ק' מתחלפת בד' א"ת ב"ש ג"ר ד"ק (מד"ר במד' יג). ששך ב א"ת ב"ש בבל (שם יח).

---

נוסחאות לו. — [1]) נוסחא' וכ"י אתנו. — [2]) הרבה כ"י אתך, כמו למעלה פסוק ה.

[3]) לא נתברר מקורו, ואין לו חבר בלשונות האחיות.—[4]) ת"י וית סיכת פדניה, והוא חרב המחרשת. וכן תרגם בישעי' וביואל אתים בספים, וא"כ הוא הוא מחרשתו שבכתוב, אלא שיונ' תרגם מחרשתו ב פ ר ש י ה, והוא הדרבן. וכן רסע"ג תרגם אתים סככא. והביא ריב"ג בשם רה"ג אמר וז"ל: ומצאתי בפירושים לרבנו האי ז"ל במשנת בית שמאי אומרים יחפור בדקר ויכסה (כי הדקר ברזל חופר דומה ליתד) והוא הנקרא את. ע"כ. והערוך בערך קנקן אמר: אותו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה שלאחריה בידו ומכבידו בקרקע כדי שיעמיק חרישתו וקנקן הוא המנא והוא את, ואת אתו ואת קרדומו וכו' פי' קנקן אותו יתד שבמחרישה. ע"כ. רש"י לעז קולטרא, והוא coutre בצרפתית, והוא חרב המחרשת. היוצא מכל זה הוא כי את הוא בכלל כלי לחפר באדמה בברזל מחדד, צר, כמו דקר, וגם חרב המחרשה.

[5]) עי' הערה לאח"ס בט"ע.

**אתא** [1]), פ"ע, עכ' נכ' אתאנו, אתאתם, עת' יאתא, ויתא, — כמו בא: אמר שמר אתא [2]) בקר וגם לילה (ישע' כא יב). שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו [3]) לך כי אתה יי' אלהינו (ירמ' ג כב). ויתא [4]) ראשי עם (דבר' לג כא). — ואמר הפיטן: א ת א נ ו נושאי אומיך (ר"ד בן גדליה). א ת א נ ו לבקש את מחילתך (ר"י בן יוסף).

**אתה** [5]), פ"ע, עתיד אאתה, תאתה, יאתה, וגם תאתה, ובחסרון ל"פ אאת [6]), תאת, יאת, נאת, עבר אתיתי, אתתה [7]), צוו' אתה, אתו, אתי [7]), — כמו אתא גל"א, ור"ל בא, kommen; venir; to come: יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש (דבר' לג ב). מצפון זהב יאתה [8]) (איוב לז כב). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה [9]) (משלי א כז).— — ובנות האלף: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה (מיכה ד ח). — ועם ו ההפוך: העירותי מצפון ויאת [10]) (ישע' מא כה). — והשתמשו בן הרבה

---

[1]) בערב' אתי a), בארמית אתא. ועי' לקמן ערך אתה.— [2]) נמסר לית כתיב אלף. ע"כ. אך בקצת כ"י אתה בהא. וכן רד"ק בשרש' בשרש אתה.—[3]) הרד"ק: נקרא בקמץ כבעלי האלף והוא מבעלי ההא כמו ואתא מרבבות קדש. ע"כ. ובקצת כ"י כתוב בפרוש אתאנו (Ken.).— [4]) מ"ש: חילופי' רבים ראיתי במלה זו בנקוד' ובטעמים וד' המה. הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לב"א ויתא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ ויתא כולו צירי ופשט אחד לבד. הב' ברוב ספרי דפוס כולו בצירי ובשני פשטין. הג' במקצת ספרים כ"י היוד בצירי והתיו בסגול ובשני פשטין וכן מסר בספר דקדוק כ"י וכתב ר' אליה בספר הרכבה שצירי היוד מורה על אלף פא הפעל. הד' בס"ס כולו צירי ובפשט האחרון לבד וכתב עליו בעל א"ת שזהו דעת ב"א, ורד"ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קטו ולא הכריע. זה לשונו. ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב"נ מלרע בפשט אחד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מתחלפין. ע"כ. וקצת החדש' מגיהים את או ויאת את.

[5]) כך בערבית אתי a), בכל המשמעות.— [6]) כך רד"ק: והעתי' בחסרון בנות פא הפעל אאת וכו' כי כבד על הלשון להגיע האלף בפלס יפן יקן. — [7]) כך ר"י חיוג. — [8]) בקצת כ"י יאתא (Ken.).— [9]) כך א ח"ס ברד"ק שרשים, וכן מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב הספר' לא בשוא לבד כמו שנמצא בקצתם. ע"כ. — [10]) כך

---

a) أَتَى

(שם כו ח). היה (יוסף) רעה את-אחיו בצאן והוא נער את-בני בלהה ואת-בני זלפה נשי אביו (שם לז ב). — וכנ׳ : מחלק האנשים אשר הלכו אתי (בראשית יד כד). התלך אתי למלחמה (מ״א כב ד). וכל אשר יהיה אתך בבית (יהושע ב יט). אתה ועמים רבים אתך (יחזק׳ לח יה). כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך (ישע׳ מג ב). כי אתך אני להצילך (ירמ׳ א ח). ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (בראש׳ לד י). ואתכם יהיו איש איש למטה (במד׳ א ד). ושלשים ושנים מלך אתו (מ״א כ א). גר הגר אתו (יחזק׳ מז כג). הוא ועמו אתו (שם ל יא). גם הם אתו ירדו שאלה (שם לא יז). וידעו כי אני יי׳ אלהיהם אתם (שם לד ל). פרס כוש ופוט אתם (שם לח ה). והקימתי אני את בריתי אתך (שם יו סב). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר וכו׳ כן אשפט אתכם (שם כ לו). ונשפטתי אתו בדבר (שם לח כב). נלחם אתם במישור (מ״א כ כג). וידעתם כי אני ה׳ בעשותי אתכם למען שמי (יחזק׳ כ מד). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). — ג) בידו, ברשותו, בביתו, bei; chez; about, with : לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר׳ יט יג). אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי (בראש׳ ל כט). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (שם לט ו). כי פשעינו אתנו ועונתינו ידענום (ישע׳ נט יב). הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת (ירמ׳ כג כח). — ועם מ לפניו, מאת, מאתי, מאתך, — מן קרבת, מן רשות, וכדומה, von-weg.; de chez qqu. : from : וירד יהודה מאת אחיו (בראשית לח א). וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה (שמות יא ב). ויקחו לי תרומה מאת כל איש (שם כה ב). ומקנת כסף מאת בן נכר (בראש׳ יז כז). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת (שם כג כ). הנך הולך מאתי (מ״א כ לו). אם תראה אתי לקח מאתך (מ״ב ב י). וישלח את היונה מאתו (בראש׳ ח ח). וילכו מאתו בשלום (שם כו לא). ותלך מאתו (שם ד ה). ותשלחוני מאתכם (שם כו כז). וחסדי מאתך לא ימוש (ישע׳ נד י). מאתך תהלתי בקהל רב (תהל׳ כב כו).— ואותי, אותך, אתה, וכו׳ במקום אתי וכו׳ : וידבר מלאך ה׳ אל אליהו רד אותו [1] (עם השליח שבא לקרותו) אל תירא מפניו ויקם וירד אותו [1]) אל המלך (מ״ב א יה). ויאמר יהושפט יש אותו דבר יי׳ (שם ג יב). ויקח (מלך מואב) אותו [1]) שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום (שם שם כו). רבים אשר אתנו מאשר אותם [2]) (שם ו יו). ואני זאת בריתי אותם [2]) אמר יי׳ (ישע׳ נט כא). אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם [2]) (ירמ׳ י ה). ובית משתה לא תבוא לשבת אתם [2]) (שם יו ח). האנשים ההלכים אותך (שם יט י). ואבוא בברית אתך נאם אדני ה׳ (יחזק׳ יו ח). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (שם שם ס). הנני מעיר את מאהביך עליך וכו׳ פקוד ושוע וקוע כל בני אשור אותם[2]) בחורי חמד פחות וסגנים כלם (שם כג כג). אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך [3]) (שם לח ט). וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם [2]) (שם לז כו).— ואחרי הפעל הלחם, נלחם אותו במקום אתו הנהוג : איביכם אשר אתם נלחמים אותם [4]) (יהוש׳ י כה). ונלחמה אותם [5]) במישור (מ״א כ כה).— ואחרי פעל דרש, נפל, קנה : האין פה נביא לה׳ עוד ונדרשה מאותו [6]) (מ״א כב ז). עוד איש אחד לדרש את יי׳ מאתו [6]) (שם ח). האין פה נביא ליי׳ ונדרשה את יי׳ מאותו [6]) (מ״ב ג יא). ודרשת את יי׳ מאותו[6]) (שם ח ח). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך [7]) (מ״א כ כה). קנה אקנה מאותך [8]) במחיר (ש״ב כד כד). — ומצוי אחר פעל דבר [9]), דבר משפט, השפט : לדבר אותך [3]) (מ״א כב כד). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם[10]) (ירמ׳ לה ב). עמד על רגליך ואדבר אתך [11]) (יחזק׳ ב א). ושם אדבר אותך (שם ג כב). ובדברי אותך אפתח את פיך (שם כז). לכן דבר אותם (שם יד ד). שמע את כל אשר אני מדבר אתך (שם מד ה). ודברתי משפטי אותם [2]) (ירמ׳ א יו). אדבר משפטים אותם (שם ד יב). משפטים אדבר אותך (שם יב א). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (שם ב לה). — ואחרי הטיב : הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו[12]) (ירמ׳ יח י). — ועשה טובה : הטובה אשר אנכי עשה אותם (שם לג ט). — ואחרי עשה במשמעת התנהג : אולי

---

[1]) הרבה כ״י אתו.

---

[1]) הרבה כ״י אתו. — [2]) יש מגיהים אתם. — [3]) הרבה כ״י אתך, כמו למעלה פסוק ה. — [4]) בהרבה כ״י בם. — [5]) למעלה פסוק כג נלחם אתם במישור. — [6]) בהרבה כ״י מאתו. — [7]) הרבה כ״י מאתך. — [8]) למעלה פסוק כא לקנות מ ע מ ך. — [9]) נמסר : כל דבור אתו אתם אתך בר מן ט אותו אותם אותך (מסו׳ מערכ׳ את). — [10]) יש משמיטים שתי המלים. [11]) השבעים אליך. [12]) קצת

הקב"ה זו אחר זו (מ"ר שמו' א). או ברכה שירת בידה של אותו צדיק או ברכה שירה במעיה של אותה צדקת (שם ויקר' לו). וכיון שהתפללה עליו אותה צדקת (נעמי על בועז) מיד נפקד (שם רות ה). — אותו מקום, כנוי להערוה של הזכר והנקבה, עי' מקום.— ואותו רשע: שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק (גיט' נו:).— ואותו פלוני: שאותו יום היה אותו פלוני עם אותה פלונית עמהם (נ"י על הרי"ף, סנה' ב:). — ובלי שם, ובפעל אחרי אותו, והשם נמשך בכח: באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנהד' יא ב). לאותו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן ר' יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא ניד' ט יט). אותה שנשתמש יש לה שלפנים ממנה ושלמטה ממנה אותה שלא נשתמש בה יש לה שלפנים ממנה ושלמטה ממנה (ירוש' פסח' א כז ג). והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך (מד"ר שמות א). שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מאותו שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל (שם). אני הוא אותו שכתוב בו דן אנכי (שם יט). וכיון שבאו ישראל לים היו אותם התינוקות (שהזכיר למעלה) שם וכו' התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים (שם כג). וכי אפשר לבשר ודם להלך אחר הקב"ה אותו הכתיב בו בים דרכך ושבילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו ובו תדבקון (שם ויקרא כה). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה (שם יט). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואדם אחר ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו וזה שביהודה הולך וכו' (תנחו' קדוש' ו). אותו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה בידו (ערוך ערך קנקן). מלמעלה פתחה כאותן שלנו (רש"י שבת פד.), ר"ל כמו התבות שלנו. מצות עשה להאמין כי אותו שנתן לנו התורה וכו' הוא ה' אלהים שהוציא ממצרים (סמ"ג מ"ע א). ומכאן יש טעם לאותם שאוכלין בשבת אחר תפלת המנחה (שם כט). ואעפי"כ מעשה זה הכיור ואותו כלי אחד הוא אבל אותו של משכן היו לו פיות (פרשי רד"ק, כיור). אך דפק אותם שהם בתחלת



הבחרות יתר גדול ודפק אותם שהם באמצע הבחרות יתר חזק (קאנון א ב, ג ז). אותם שיתיו אחרי מות (ע"ח לר"א הקרא' קיא). אין לוקחים את אותו שהיה בלי ידים (סיפורי מעשיו' מוהר"ן קס.). — ובלי פעל: ולמה כשם שהאדם הולך כך הוא בא שלא יאמרו וכו' דומה שאינן אותן אלא אלו אחרים הם (מד"ר ברא' לה). — ובמשמעת חברו, האחר: אחד מהם עומד עם חבירו בבוקר ואומר לו וכו' ואותו אומר לו אף אני כך (פסי' רב', וה' פקד), ר"ל וחברו אומר לו. שלא היה רוצה לעשות לא זה ולא אותו (מנחם מלונזנו, דרך חיים), ר"ל לא הדבר הזה ולא הדבר ההוא הנזכר קודם.—ומ"ר אתים: זו אחת משלשה אתים שהיה ר"י דורש בתורה (ספרי נשא לב).ר"ע שהיה דורש כל אתים שבתורה(פסח' כב:).

ב. **אֵת**[1]), במקף אֶת-, כנ' אִתִּי, אִתְּךָ, אִתֵּךְ, אִתּוֹ, אִתָּהּ, אִתָּנוּ, אִתְּכֶם, -כֶן, אִתָּם, אִתָּן, ועפ"י חלוף עם אֵת הקודמת של יחס הפעול אמרו במשמעה זו אותי [2]), אותך אותו, אתו, אותם, מאותי, וכו',—מלת היחס, Praepos.,—א) מורה קרבת מקום, כמו אֵצל, קרוב ל, bei, nach ; prés de ; at, near: והוא שב מן הפסילים אשר אֶת-הגלגל (שופט' ג יט). ויט אהלו עד אלון בצענים אשר אֶת-קדש (שם ד יא). בעציון גבר אשר אֶת-אילות (מ"א ט כו). במעלה גור אשר אֶת-יבלעם (מ"ב ט כז). — ב) משמשת כמו עִם, יחד עם, mit; avec; with: ותבא הבכירה ותשכב אֶת-אביה (ברא' יט לג). וירא והנה יצחק מצחק אֵת רבקה אשתו

---

[1]) נצטמצם מן אִנְתְּ, שנתרכך מן עֶנְדְּ a) שנשמר בערב' במשמעת צד, ומזה בערבית עֶנְדִי וכו' אצלי. ואחרים סברים כי נסתעפה אנת משרש אנה במשמעת פגש. באשו' אִת, צד, וסובר' קצת החכמים שעקרו יד.— [2]) בין המשלים הנמצ' בתנ"ך ושהובאו לקמן רבם מלאים וו אחרי אלף, ולכן אין לפקפק ולחשד כי הקריא אֹת- במקום אֶת- הוא מעשה המנקדים, והמלאים מעידים על החסרים שגם בהם לא המנקדי' נקדו כך אלא שהם כדרכם מסרו לנו את הקריא המקבל. וכמו"כ אין שום יסוד לחשד שכל זה הוא פשוט שבוש המעתיקים, כי מציאות צורה זו ביחוד בקצת ספרים מאוחרים, ביותר בספרי מלכים, ירמי' ויחזק', וביחוד בקצת דרכי דבור, כל זה עדות ברורה שאין זה מקרה, ושטעות זו של הלשון צמחה עוד בזמן חיי הלשון בפי העם, אולי בקצת מקומו' כמו בענתות, שהצטינה עוד בזריות הלשון.

a) عِنْد

אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול׳ כד.). ליגלג עליו (על נקדימון בן גוריון) אותו אדון (תענ׳ יט:). אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם (מד״ר שמו׳ א).א״ל (דוד למיכל) אותן בנות ישראל שצוותת אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות (שם במד׳ ד). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה נעשה אותו אבא יודן עני (שם דברי׳ ד). היא אותה מרים שפסקת לה כך וכך (פסק׳ רב׳ נחמו). אמר לו אותו אוהבו זכור הייתי אותו הר מתחילה (שם הרנינו). הלך ואמר לאותו ישראל וכו׳ אותו ישראל הבין (שם פרה). אותו האוהב היה פקח הרבה (שם). אמרו להן אותן האומנין (מד״ר שמו׳ יה). ובאותה גינה היה בית הפרס (שם). אם יתן אדם סלע של כסף בתוך מאה סלעים של נחשת אותה של כסף נראית נאה (תנחו׳ בובר, נח ו). אמר לו עשו אבא אמור לי מה הוא אותו התבשיל (תנח׳ בובר, תולדות כג). שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה (פסי׳ רב׳, י׳ הדבר׳, תליתאה). אמרתי לו בני לא זכה אותו אדם לדבר תורה וכו׳ (סד׳ אליהו רבא, מסד׳ אים שלום כב). — ועם בכלם: ע״מ שיש לי במקום פלוני אם יש לו באותו מקום מקודשת (קידו׳ ג ג). היו לו אחים מן הראשון ואחים מן השני שלא מאותה האם (יבמו׳ יא ו). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר׳ ו ה). לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה ו). האריסין והחכורות וכו׳ והגזלן אין מביאין מאותו הטעם (בכור׳ א ב). אם היו עסוקין באותו ענין גט הוא (ירוש׳ מע״ש ד נה:). ובאו אחיהם שלא מאותה האם ונשאום (יבמ׳ לט.). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך (מד״ר ברא׳ עה). ארבעה דברים היו באותו האיש עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא וכו׳ (שם אסתר, בבנת בלש). — אותה שעה, באותה שעה, אותו יום, אותם הימים: עני היה באותה שעה (פאה ה ד). וכל הקרוב לו באותה שעה (סנה׳ ג ד). באותה שעה בכה ר׳ ישמעאל (נדר׳ ט י). באותה שעה (ששלחו לו לר׳ גמליאל ספר איוב תרגום) שלח ר׳ גמליאל וגנזו (תוספתא שבת יג ג). באותה שעה (שאמר לו המלך מה לך וכו׳) ידע בן אולם שהוסע מן הכהונה (שם יוה״כ א ד). שמנה עשר דבר גזרו בו ביום אותו

היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל (שם שבת א יו־יז). לא ירד משם כל אותו היום (שם סנה׳ ע ג). ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים (שם סוכה ד ה). אותה שעה נתברר משה על עסקיו (מד״ר שמות ג). כאלו אותו יום נכנסו למצרים (שם א). באותה שעה כנס פרעה כל המצרים (שם). מה היא באותן הימים ר׳ יהודא אומר כאשת איש (גיט׳ ז ד). אותה שעה עלה חיל של מצרים לעזור את ישראל (פס׳ רב׳, ויהי בעת). אותה שעה חשב ירמיה בלבו (שם) אותה שעה דבר משה שלא כהוגן (מד״ר שמות ג). אותו היום ששה בניסן היה (שם א). שבאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים (שם יו). כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה בלבו (פסיקתא ר״כ, החדש). כל אותן הימים שהיה משה בסנה אמר לו הקב״ה לך בשליחותי (תנחומ׳ שמיני). — אותו האיש: זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו (סנהד׳ יג:). — ויאמר המדבר אותו האיש על עצמו או לנוכח ברבור כעס או צער וביוצא בזה: אמר להם (האיש לקרוביו שבאו לראותו) מה באתם לשמות על אותו האיש שנדוה (פסיקתא ר״כ לו), ר״ל עלי שנעשיתי עני. ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לי תקוה (מחזו׳ ויטרי), ר״ל שאין לי תקנה. — ולנוכח, במקום אתה וכדומה, מפני כעס וכדומה: אבל היודע ובעל מחשבות יפרע מאותו האיש (מכי׳ משפטים כ), ר״ל ממך. אתה מנעתה אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד (מד״ר ברא׳ לו), ר״ל לפיכך תהיה עבד. שהופיעה (המילדת פועה) פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש (ר״ל אוי לך) כשיבוא האלהים ליפרע ממנו (שם שמות א). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (שם ברא׳ לג). פילוסופום שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון אמר ליה (רבי להפלסוף) אם כן מפני מה אותו האיש (ר״ל אתה) מגלח וכו׳ אם כן יסמא אותו האיש (ר״ל תסמא אתה) את עיניו ויקטע ידיו וישבר את רגלו שגדלו עמו בשטות (פסיק׳ רבתי, י׳ דברות, תליתאה). לא לברך על בנו של אותו האיש (שם ר״כ אחרי מות). אמר לו מפני מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה בזאת (מחזור ויטרי), ר״ל מה לך. — ואותו צדיק, אותה צדקת: רבי שמעון בן אלעזר אומר׳ מוצל אותו צדיק מאותו עון (שבת נה:). שני יציאות יצא אותו צדיק וכתבן

אל ירע בעיניך אֶת־הדבר הזה (ש"ב יא כה). ויהי האחד מפיל הקורה וְאֶת-הברזל[1]) נפל אל המים (מ"ב ו ה). ובני המלך שבעים איש אֶת-גדלי העיר מגדלים אותם (שם י ו). והמלך יֹשב בית החרף בחדש התשיעי וְאֶת-האח[2]) לפניו מבערת (ירמ' לו כב). וְאֵת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו (יחזק' יז כא). יען אמרך אֶת-שני הגוים וְאֶת־שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). אֵת כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יי' (דני' ט יג). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר אֶת־עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך וְאֶת־עמוד האש בלילה (נחמ' ט יט). ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו וְאֶת-מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך (נחמ' ט לד).—ולפני אֲשֶׁר: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל וְאֵת אֲשֶׁר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (ירמ' כז ח). חי יי' א ת[3]) אֲשֶׁר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (שם לח יו): וטוב משניהם אֵת אֲשֶׁר עדן לא היה (קהל' ד ג).— ולפני כֹּל: וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה אֵת כָּל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויפלו מבנימן שמנה עשר אלף איש אֶת־כָּל אלה אנשי חיל (שופט' כ מד). — ולפני מספר: אֶת־ארבעת אלה יֻלדו להרפה בגת (ש"ב כא כב). — ועם פעלים בענינים פעולים: ויושב אֶת־משה וְאֶת־אהרן אל פרעה (שמות י ח). ולא יֵאָכֵל אֵת בשרו (שם כא כח). והובא אֶת־בדיו בטבעת (שם כז ז). הן לא הובא אֶת־דמה (ויקרא י יח). ויולד לאהרן אֶת־נדב (במדבר כו ס). אם מצאנו חן בעיניך יֻתן אֶת־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שם לב ה). אך כאשר יֵאָכֵל אֶת־הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דבר' יב כב). ותאמר יֻתַּן אֶת־אבישג השנמית לאדניהו (מ"א ב כא). הצל יצילנו יי' ולא תנתן אֶת־העיר הזאת ביד מלך אשור (מ"ב יח ל). הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יי' הוקם אֶת־דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין (ירמי' לה יג-יד). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא אֶת־האיש הזה (שם לח ד). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יְבֻקַּשׁ אֶת־עון ישראל ואיננו וְאֶת־חטאת יהודה ולא תמצאינה (שם נ כ). בחיק יוטל אֶת־הגורל ומיי' כל משפטו (משלי יז לג).— ופשט השמוש הזה בהלשון בפרט בזמן מאוחר: נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן א ת שלפני המטה ו א ת שלאחר המטה א ת שלפני המטה צורך בהן פטורין ו א ת שלאחר המטה צורך בהן חייבין (ברכ' ג א). שנים שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם א ת שלפניהם שכחה ו א ת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). ובית הלל אומרים א ת שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק (שבי' ח ג). ואין פודין מע"ש אכסרה א ת שדמיו ידועין יפדה על פי עד אחד ו א ת שאין דמיו ידועין יפדה על פי ג' (מע"ש ד ב). לזו (יש) עדים ולזו אין עדים א ת שיש לה עדים אסורה ו א ת שאין לה עדים מותרת לזו בנים ולזו אין בנים א ת שיש לה בנים מותרת ו א ת שאין לה בנים אסורה (יבמ' יו ב). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי א ת שדרכו להטביל יטביל (ע"ז ה יב). רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר א ת שיבלת בעינו ושנפגם עצם ידו ועצם רגלו וכו' (הרי זה מום) (בכו' ו י). איזהו הרופק א ת שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). א ת שדרכו למוד בגסה מודדו וכו' א ת שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה (תוספתא דמאי ג י). גפנים שהשרישו הרי אלו אסורין ומקדשין אבל לא מתקדשין עד שיעשו כפול לבן מקצתן עשו (כפול הלבן) ומקצתן לא עשו א ת שעשו כפול הלבן אסורות א ת שלא עשו כפול הלבן מותרות (שם כלא' ד יב). א ת שטבלו לפניה בנות תורין (מכי' כא טו). א ת שיש לו באדם יש לו בבהמה (שם). א ת שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו ה"ז נדר (ספרי מטו' קנג). ו א ת שאינו לא שומע ולא מדבר ושוטה וקטן פטור אף מן השמחה (חגי' ב:).—וככנ' אֶתְכֶם כמו אתם: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשי ידיכם ואין אֶתְכֶם אלי (חגי ב יז). — ובפרט אותו, אותה, אותם וכו' במקום ה ה ו א, ה ה י א וכו': בא להם יין אחר המזון ואין שם אלא א ו ת ו הכום (ברכו' ח ח). וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו' א ו ת ה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות (תענ' ג ג). ושלשה דברים היתה א ו ת ה הקרן משמשת מלמטה ושלשה מלמעלה (זבח' ו ב). רבי יוסי אומר א ו ת ה החלה ו א ו ת ו הסדר שחשב עליו פגול וחייבין עליו כרת והשני פסול (מנח' ב ב). סרח בת אשר נשתירה מ א ו ת ו הדור (מכי' בשלח ב). כל

---

[1]) יש סוברים כי הכונה כאן אֵת הברזל ר"ל קרדום הברזל.— [2]) יש מגיהים ו א ש במקום ואת האח האת. — [3]) נמסר את כתיב ולא קרי.

את חלקי ללבי את נצחו (עמנו' מחב' יב). ומראך שמשו וביתך מקדשו ואת כתר ראשו וציץ הוד על מצחו (שם).

א. **את**[1], במקף־אֶת, וכמו"כ במרכה, כנ' אותי[2], אתי, אותך[3], אתך, כהפ' אתך, אתכה, אותך[4]) אתך, אותו[5]) אתו, אותה[6]), אתה, אותנו[7]), אתנו, אותכם, אתכם, ־כן, אותם[8]), אתם[9]), אותהם, אתהם, אתן, אתנה, אותהן אתהן. — א) מלת יחס הפעול, .Praep. Accus, בפרט כשהדבר הפעול ידוע: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (ברא' א א). ויהי כראות את-הנזם ואת־הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את־דברי רבקה (שם כד ל). בקחתו את־רבקה (שם כה כ). ויפשיטו את־יוסף את־כתנתו את-כתנת הפסים (שם לז כג). ויבא האיש את-האנשים וכו' ויכינו את־המנחה (שם מג כד-כה). אחרי תתי את־ספר המקנה (ירמ' לב טז). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את־מחרשתו ואת־אתו ואת־קרדמו ואת־מחרשתו (ש"א יג כ). וישמח עליהם חזקיהו ויראם את־בית נכתה את־הכסף ואת־הזהב ואת־הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישעי' לט ב). הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (ברא' ד יד). ויבא אתי אל פתח שער בית ה' (יחזק' ח יד).—ואחרי פעל בכנוי: זבדני אלהים אתי זבד טוב (ברא' ל כ). כי אתך ראיתי צדיק לפני (שם ז א). עד השמידו אתך (דבר' כח מח). את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם (ירמ' כה טו). בן אדם שלח אני אותך אל בני ישראל (יחזק' ב ג). ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה[1])(שמו' כט לה). ביום הולדת אותך (יחזק' טז ד). בנות פלשתים השאטות אותך מסביב (שם שם נז). לבלתי הכות אתו כל מצאו (ברא' ד טו). ויוצא אתו החוצה (שם יה ה). בשלח אתו סרגון (ישעי' כ א). — ולפני את: אשר לא יעבד אתו את נבוכדנאצר (ירמ' כז ח). ויהללו אתה אל פרעה (ברא' יב יה). וברכתי אתה (שם יז טז). ויתן אתנו במרגלים (שם מב ל). ואותנו הוציא משם (דבר' ו כג). עד השמידו אותכם מעל האדמה (יהושע כג טו). ועבדום וענו אתם (ברא' טו יג). ואין פותר אותם (את החלומות) לפרעה (שם מא ח). ויגידו לו את כל הקרת אתם (שם מב כט). ואתה תנחילנה אותם (דבר' לא ט). בנחמך אתן (יחזק' טז נד). וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (ברא' לב א). והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת (שמות יח כ). אוציאה נא אתהן אליכם (ברא' יט ח). ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז נ). ואנשים צדיקם המה ישפטו אותהם (שם כג מה). וברא אותהן בחרבותם (שם שם מז).—ובמשמ' את עצמם וכו': ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמו' ה יט). וירעו הרעים אותם (יחזק' לד ח). והשיאו אותם עון אשמה (ויקר' כב טז).—ובחבור עם זה, מי, אשר. את-זה, את-מי, את-אשר. ועם כל: ויברא אלהים וכו' ואת כל נפש החיה (בראש' א כא). —ועם מספרים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון (במד' ז ז). — וללא ידוע, את מה' את ש: א ת מה הם בודקים וכו' (אהל' יח ח). מעשר א ת שהוא אוכל (תוספתא דמאי ב ב). המפלת א ת שגלגלתו אטומה (נדה כד.). מעשה בחסיד אחד ברומא שהיה מכבד א ת ימים טובים ו א ת שבתות (פסק' רב' י' הדבר', תליתאה).—ב) מלת הרמז, להטעים ולציין יותר את נושא המאמר: המעט לנו את-עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז). ובא הארי ואת[2]) הדוב ונשא שה מהעדר (ש"א יז לד).

---

[1]) בכנענ' אית וגם את. והנה עפ"י מנהג השתנות התנועות בעבר' ידענו כי הברת את-את היא במקום את הקדומה, והברת אתכם—אתכם, ואותי וכו' שבנטיות היא במקום הברת פתח ארוך, כעין אאתי. ונשמרו שתי ההברות הקדומות הללו בארמ', ית ובנט' יתי, יתיך, ולעומת אתכם יתכם. וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40,73), כי הכתיב א י ת מ ל א בכנענ' מוכיח שמלה זו היתה בתחלה בת שתי הברות, אית ואית (תנועה ארוכה), ונצטמצמה אח"כ לבת תנועה אחת, שלפי עדות הסופר הרומי Plautus היתה yth. אבל Praetorius (ZDMG,55,369) סובר כי בתחלה דברו העברי' ati לפעול מדבר בעדו, ולנסתר ato, וכן atkum וכו' וכשבאו לא"י ומצאו פה ילידי הארץ שלא היה להם קול a נקי אלא a נוטה קצת להברת o, התחילה גם אצלם הברת פתח ארוכה להתעכר והתחילו לאמר oti וכו' אבל בכנוי עוד הוסיפו לאמר atkum, ואחרי כן אתכם ומזה נתהוותה אחרי כן את. בערבית איא a).—[2]) נמסר: כ מלאים.— [3]) נמסר: יז מלאים.— [4]) נמסר: יו מל' בלשון נק'.— [5]) נמסר: כד מל'.— [6]) נמסר: יב מל' אותה, ה' מל' ואותה.—[7]) נמסר: ג מל'.— [8]) נמסר: טו מל' בתורה, וכל יהושע דכו' מל' במ"ו חס' ה מל' בשמו' ט' מל' במלכים, ב' מל' בתריסר, ד' מל' בכתובים, ואותם ג' ב' מל' וא' חס'.—[9]) נמסר: י"ז חס' בירמיה כח חס' ביחזק'.

---

a) إيّا

---

[1]) נמסר: ח"ו ומ"ה.

[2]) נוסחת השומר' ואתה הדוב.

א ש ת ק ד נסתפק להם ספק וכו׳ (שו״ת מהרשד״ס יו״ד פכ). וחפשנו אחר החטים של א ש ת ק ד (שו״ת ר״נ גירונדי סי׳ נט). — ואמר המליץ: לשוני א ש ת ק ד היתה אמוצה אבל היום מצאתיה רצוצה (ספ׳ המוס׳ זכל׳ בן ספע׳, מחב׳ כט).

**אַתְּ**[1], כהפס׳ אָתְּ, מלת הגוף לגוף נוכח, Pron. pers. pers. fem. du; tu; thou: — א) לנק׳ בת מי אַתְּ הגידִי נא לי (ברא׳ כד כג). ויאמרו העצים לתאנה לכי אַתְּ מלכי עלינו (שופט׳ ט י). — ובהפסק: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה אָתְּ וכו׳ אמרי נא אחתי אָתְּ (ברא׳ יב יא-יג). וברוך טעמך וברוכה אָתְּ (ש״א כה לג). — ב) גם לזכר נוכח[2] masc. ויאמר משה אל ה׳ למה הרעת לעבדך וכו׳ ואם ככה אַתְּ[3] עשה לי הרגני נא הרג (במדב׳ יא יא-יב). קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי׳ אלהינו וְאַתְּ תדבר אלינו (דבר׳ ה כד). אַתְּ (מלך צור) כרוב ממשח הסוכך (יחזק׳ כח יד). ויען השטן את יי׳ ויאמר החנם ירא איוב אלהים הלא א ת[4] שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם א ת[5] קללת אחרים (קהל׳ ז כב). כיון שבא (בן המלך) ליכנס לקיטון אומר לו (המלך) מכאן ואילך א ת אסור (ספרי ואתח׳ כט). אמרה לו (דבורה לברק) מה א ת סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך (מד״ר ברא׳ מ). א״ר לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם משפט א ת מבקש אין עולם ואם עולם א ת מבקש אין משפט (פסיק׳ דר״כ. קכה:).

אמר הקב״ה ליעקב הרבה א ת יקר בעיני (מד״ר במד׳ ד). א ת סבור שמא על חנם אמר יעקב לעשו שהוא ימכור לו את הבכורה (שם). א״ל ר״י בן זכאי (להגמון) יודע א ת לקרות אבל אין א ת יודע לדרוש (שם). אמר לו הסומא (להפקח) בטובתך כשהייתי בדרך א ת היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית א ת היית מלוה אותי (שם טו). התחיל (משה) תמיה ואמר (לבצלאל) אני כמה פעמים הראה לי הקב״ה ונתקשיתי לעשותה ו א ת שלא ראית עשית מדעתך (שם). רבונו של עולם הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ו א ת שואלני בשביל אחי (שם כ). היה צריך (יחזקיה) לומר (לישעיה) א ת נביא של מקום ולי א ת שואל (שם). אמר לו הקב״ה (לבלעם) רשע איני חפץ באיבודן של רשעים הואיל ו א ת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (שם). שכתב לו (בלק לבלעם) לא תהא סבור שלי לבדי א ת עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות א ת מכובד (שם). אמר (להאיש שבקש ממנו) מי גרם לך ליטול כל מה ש א ת מבקש (שם דברי׳ ד). א ת מוצא, א ת למד (תנח׳ בובר תולד׳ כג). ערבי בא להשית עם חבירו יאמר לו ה א ת גוזלינו ה א ת קובעינו (שם תרומה ז). — ונהוג הדבר אצל המשוררים הקדמונים בשביל המשקל וכדומה: וְאַתְּ מושל עלי מלים טהורים כספירים וענינים יגעים, וְאַתְּ מולך עלי לבית חכמים מחכמים ומדעת שבעים (ר״ש הנגיד, דבריך כתוך לבי). זכר דבר לעבדך ואל אבוש בסברתי, התגע לרע לי יד וְאַתְּ ידי וסתרתי (הוא, רהט היום). ולא ישוב לבבו מפני כל אבל רוח לבבך הניסו ו א ת סברו ו א ת שעשועיו ואתה חלקו וכוסו (רשב״ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ח). הוא יום ביום משתחוה לך גם אַתְּ (אלהים) מעטה עליו מעיל הדר (הוא, שיה״ש זקס, ב). ה א ת רופא ומכתי אנושה וכאב נצח ו א ת לחש כאבי (ר״י הלוי, לאט לי). שובה שלמה נשיאי רום במרכבתך וצלת, הלא כל בני עיש פרדיה, לבש זמנך כתנת ו א ת בלבד רבידיה (הוא, תהלה לר״ש). בהבצר תבונה מבנים כבן נון א ת והיא נגדך יריחו (הוא, לר׳ לוי בן אלתבאן). ותענה (העפרה) פתי ואיך תשב וְאַתְּ הולך שבי (למב״ע תרש׳ ז פה). זכרה אחי אמון כי אַתְּ לתבל בר כפרי פעליך תתן לפיך בר (שם ח כא). אבי הנה האש ועצי המערכה, איה אדוני השה אשר כהלבה, הַאַתְּ ביום זה דתך שוכח (רי״ש עבאס, עת בערי רצון). יהודה אַתְּ חשקי ויערת צוף מתקי בתבל

---

[1] נתקצר מן אַתִּי, ובכח בת קול של התנועה האחרונה שנשמרה עוד בדבור נתקימה דגשות התו בדבור. באשור׳ אַתִּי. בער׳ אַנְתְּ a), בסור׳ כתיב אנתי, קרי אַתְּ. בארמ׳ אַנְתְּ. ועי׳ אַתִּי לקמן. והנה בארמ׳ פעמים מתקצרת אַתְּ ותשמט האלף ויאמרו דת במקום דאת: דת מר, דאת אומר. ושמעתי קצת התינוקות המדברים עברי׳ בדרך טבעי אומרים בשגירת הלשון: תְּרוֹאָה במקום אַתְּ רוֹאָה. — [2]) דעת בטכר (Bö. § 859) כי נתקצר כך בלשון הדבור ההמוני מפני מהירות הדבור, ובאה גם בלשון הספרותית בקצת מקומות אולי לא במקרה אלא מפני סבה שאין אנו יכולים למצא עכשיו. — [3]) נמסר ג׳ בלשון זכר. — [4]) כך הכתיב, ונמסר אתה קרי. — [5]) נמסר אתה קרי. ומ״ש: את כתיב אתה קרי ובנוסחא׳ כ״י מטוליטולא ובמקראות ישנות מהדפוס הטפח״א באלף וכן במ״ג נמנה עם אחרים שהם בטעם מלעיל.

---

a) أَنْتِ

ב) *נתחזק, sich befestigen; se fortifier: become strong: לפי שהיו (הברכות) מפוקפקות בידו היכן נתאוששו כאן (מד"ר ברא'ית עט). — ג) והרבו להשתמש בו הפייטנים והמשוררים: יהירים התקוששו, וזכרו והתאוששו, נשא לב אל כפים אל אל בשמים (רסב"ג, סוכני).מתאוששים לעבדך ומתקוששים (ר"י הלוי סחר' יוה"כ לספרד'). עניה התקוששי זכרי וְהִתְאוֹשְׁשִׁי עפר התפלשי (רמב"ע, דוקס 78). אחי התקוששו, והתבוננו איך ולמה, במה תתאוששו, עבדו ביראה ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיי ערמה (סמה"ל סלי' ר"ה). כי בהיות ההרגשה הדעת מתאוששה (מנחס הגולה, לקו"ק נח). שונאי התאוששו לא התבוששו (ר"י נגרה, פזמו' פרידל' מח). — וביחס ליד וכדומה: איך ידי מתאוששת לגעת המסכה הנסוכה עליהם (הלבון, ליון ב). עד שקם דור אחרון על עפר ארץ ויתאשש להאיר עיני עששו (יל"ג, הוי חת).

***אֶשֶׁשׁ**, ש"ז, — כמו אשישה, עששית: נראה (הירח) באשש ובמים אין מעידין עליו (ירוש' ר"ה ב ה נח.).

**א.אֵשֶׁת**, — א) סמי' מן אִשָּׁה,עי"ש.—ב) כמו אִשָּׁה[1]: וראית בשביה אֵשֶׁת יפת תאר (דבר' כא יא). נפל אֵשֶׁת[2]) בל חזו שמש (תהל' נח ע).

**אשת**[3]), ממנו אולי ב.אֵשֶׁת.

**ב.אֵשֶׁת**[4]), ש"נ,— כמו אָשׁוּת: כמו שבלול תמס יהלך נפל אֵשֶׁת[5]) בל חזו שמש (תהל' נח ע).

***אֶשְׁתָּם**, ש"ז, — אש של קדחת, וביוצא בזה: למען יעקב איש תם מלטנו מפח ומאשתם[1]) (רסע"ג, הוש' יוס ז, Monats. 1893, 563).

***אֶשְׁתָּקַד**[2]), אֶשְׁתָּקַד, — תה"פ, שנה הקודמת, שנה שעברה, voriges Jahr; année passée; last year: א"ר יוסי אפילו מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה הרי אלו חולין שאני אומר אשתקד היתה מלאה פירות תרומה ופנה (מע"ש ד יא). מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שקל' ו ה). ואם אמר לו יין מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד עצרת וישן משל אשתקד ומיושן משל שלש שנים (ב"ב ו ג). א"ל מכור לי יין ישן אמר לו של אישתקד הוא נאמן הוא (תוספ' דמאי ד יט). לא היה מערבן בשל אשתקד שמא יצטרך אחד לתרום נמצא תורם מן הישנה (שם שקל' ב ד). אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ' יח:). אשתקד נעשו חיטין יפות (פסח' ג:). מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו ביצה ביו"ט שני (ביצה ה:). אשתקד מי לא קבלנו עדות החדש כל היום (שם). ושתי שנים היו והלא נלמד משל אשתקד (מד"ר רות ה). הפירות יהיו משתמרים וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד (רש"י ויקרא כו י). שאלה, אשתקד באו למטים בעיר והזנו נפשות (מרדכי קידו' תקסח). וששאלת אדות המלצר שהיה מושל עלינו אשתקד ולוה מהיהודים כא ליטרין (הוא ב"מ שלד). גיתות שלא דרך בהן גוי מאשתקד (סמ"ג ). שהממונים אשר שמשו

---

איננו יודע מקור למשמעה זו לשרש אשש. והמפרשים הישנים והחדשים פרשו בענין אחר. ת"י: וְאִתַּקְפוּ, ר"ל והתחזקו, וכן מנחם, ריב"ג, רש"י, ראב"ע. רסע"ג תרגם ואיסו מנהא, ר"ל התיאשו, והביא ראב"ע בשם רה"ג פרוש מלשון אש, וכן רי"ק. רד"ק גזר מלשון איש, ר"ל היו לאנשים. ורוב החדשים פרשו כמו ת"י ומנחם וכו'.

[1]) לפי דעת קצת המפרשים. — [2]) משקל פֶּלֶת, במקום פִּלַּת, במוכרת, כמו עטרת וכו'.

[3]) אין לו חבר בשאר הלשונות.

[4]) עי' הערה [2]).

[5]) פרשו רבא בר ישמעאל ורב יימר בר שלמיא מלה זו כמו אשות: אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קראה (שאשות היא בריה בלי עינים) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. (מו"ק ו:). ולא נתברר מקור המלה במשמעה זו, ועי' הערה לערך אָשׁוּת. וכן פרש רש"י פה ולעז טלפא. אבל ריב"ג ואחרים פרשו אשת אשה.

[1]) השתמש רסע"ג במליצת הכתוב נחר מַפֻּח מאשתם עפרת (ירמ' ו כט), שהקריא שם הוא מאש תם בשתי מלים, והסב אותה למשמע' אחרת ועשה ממַפֻּח מַפַּח, ומאש תם אשתם במו הכתיב, והחריזו עם איש תם. ונראה כי הביאו לזה הדמיון עם המלה אֶשָּׁתָּא בארמית לקדחת, ואולי פרש פח כמו"כ במשמעה זו. מלשון צנים פחים לפי פרוש התלמוד. ועי' ערך פח.

[2]) כך צ"ד ובוקשר', וכן במשנ' מנק' כ"י פרמה, ובמש' מנק' נדפ'. ובמשנ' מנק' בנק' כבלי אֶשְׁתָּקַד (הקדס, א א, לות א). בארמית אֶשְׁתַּקַד, מצמצם אולי מן שעתא קדמא, ור"ל זמן שלפני היום: די מזמן מן אשתקד (ת"י ויקרא יו). ובמשמעת שנה העברה מצמצם מן שתא קדמא. וכן בסורית אשתקד.

(קהל' י יז). אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (שׂם ו ד). א"ר יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה (סוף כלים). אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי וכו' אשריך זקנותי שתכפר על ילדותי (תוספתא סוכ' ד). אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי בהעלתך עה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו אשריך שזכית לשם ועדיין לא הגעת לרועי בקר (יבמו' טז.). אמר לו הקב"ה אשריו ואשריך כשאעשה לך הדבר הזה (תנח' כוכ' ויטלח ג). אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישע' לב כ). אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים (יומא ח ט). אשריכם ישראל שזכיתם לעבודת המשכן (סעו"ר פ"ו). אשריכם ואשרי יולדתכם אשרי עיני שכך ראו (חגי' יד:). אמור להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם (ספרי בהעלתך לב). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתוב' סו:). אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר (מנחו' יח). אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדולים ועד קטנים (מס' ד"א ו). ומחונן עניים אַשְׁרָיו (משלי יד כא). ובוטח בה' אַשְׁרָיו (שם יו כ). ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ[1] (שם כט יח). אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו (מד"ר ברא' כב). אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים (ע"ז ה:). אשריהם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז.). אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעוה"ז (הורי' ו:). אשריהם הצדיקים שמתברכים בארץ ומתברכים בשמים (מד"ר ברא' עה).—ומשתמשים במלה זו לכנוי לדבר רגיל, לא חשוב: מורגל בפי הבריות על דבר שפל בדעתו הוא אשרי[2] (יאיר נתיב לבעל תוות יאיר, ביהמ"ד יא"ו א פט).—ובקי ברבר כמו באשרי: ראה לחזור תמיד בש"ע שתהא רגיל בו כאשרי (פתחי עולם, שו"ע או"ח קנה ב).

**אַשְׁרָיוּת**[3], ש"נ, — הקפה לפרע אחרי כן, כמו השם אשראי: באותם היהודים שמוכרין באשריות סחורותיהם לבני העיירות אשר סביבותיהם וכשמגיע זמן הפרעון שולחים אנשים עם הרשאות כתובות (תמת ישרי', שא' שפב). ברזילי סוחר נושא ונותן בסחורות מצרים עטר בלעז והיה יושב בחנות באדריאנופילו מוכר באשריות ליהודים ותוגרמים (ר"מ אלשיך מ"ב). מכר ראובן לשמעון סך סחורה באשריות וכו' (שו"ת תורת אמת, סמון נט).

# אשש[1],

**אִשֵּׁשׁ**[2], —שם יסודות לדבר, gründen; jeter les fondements; to found: זבת מקדם אשש באד טל (ר"א קליר, טל). סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה ואששי בהצהיר עששי (הוא, אספרה, פורים). ברוך אשר אִשֵּׁשׁ דוק ותוג (ר"י אכיתור). נוף זה ינופף משוש תבל, ובו הוא יסוד אבן שתיה אשר תבל מאששת (רשב"ג דורא מג"א, אכסוף לספר.).—ובהשאל: אני מכל בחורה הייתי וכו' ולצבי אפריונו רפדני אששני ופאר עטרני וכבוד הלבישני (כנס' ישר' יז תמוז).—ב) צבר צבור במקום אחד: קטף הכהן חלביו ויפרישם והמכסה על קרבו, בקן המזבח יאששם[3] וישרפה חוצה בהתקם (רסע"ג, עבודה).

—פע', *אֻשַּׁשׁ,—שאֻשְּׁשׁוּ אותו, שיסדוהו, — ובהשאלה מְאֻשָּׁשׁ, מְחֻזָּק: הלכות המאוששות (מס' סופ' יז ד). — ואמר הפיטן: ציה אם אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מְאֻששת כבעגינת קשת (ר"א קליר, טל). מראה הקשת מאש צבועה מאוששת (אבכי בחקים, קונט' הפיוט' לא). מקדם נארות ונחלשת, בראותה ימינך מְאֻששת, אז ערבה לגשת (שמעון, ז פסח).

— הִפ', *הֶאֱשִׁישׁ, — כמו אִשֵּׁשׁ: רעצם במחבט אשו, ופקדם נפשו בנפשו, כל אחד להאשישו, ויכו איש אישו (מנחם בר' מכיר, אין מושי', שבת חנכה).

—התפ', הִתְאַשֵּׁשׁ,— א) חָשַׁב היטב בדבר, שקל בפלס, nachdenken; méditer; meditate: זכרו זאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ[4]) השיבו פושעים על לב (ישע' מו ח).—

---

[1]) עי' הערה ראשנה לערך זה.

[2]) ע"ש הפרשה אשרי יושבי ביתיך שקוראים אותה בתפלה בימי החול ג"פ ביום.

[3]) שם מפשט מן השם הארמי אשראי, אמונה, הקפה: אית ליה אשראי במתא (ב"מ סג:). כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי (פסח' קי"ג).

---

[1]) באשור' אֻשְׁשֻׁ, ובערב' אַשַּׁשׁa), חזק, שם יסוד.

[2]) עי' הערה שלמעלה לשרש אשש.

[3]) ופרש שם המפרש צבר. ולא נתברר היטב מאין לקח רסע"ג משמעה זו לפעל אשש.

[4]) מענין הכתיב נראה ברור משמעת מלה זו כי הנביא מזהירם ומעוררם על מה שהוא אומר להם. אך

---

a) أَسَّسَ

הָאֲשֵׁרָה (מ"א יו לג). ויעשו אֲשֵׁירָה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז יו). וישם (מנשה) את פסל הָאֲשֵׁרָה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד וכו' (שם כא ז). להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשוים לבעל וְלָאֲשֵׁרָה ולכל צבא השמים (שם כג ד). ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים ארגות שם בתים לָאֲשֵׁרָה (שם ז). אשר עשתה מפלצת לָאֲשֵׁרָה (מ"א יה יג). קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי הָאֲשֵׁרָה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל (שם יח יט). — ומ"ר: ויעבדו את הבעלים ואת הָאֲשֵׁרוֹת (שופ' ג ז). — ב) האילן: לא תטע לך אֲשֵׁרָה כל עץ אצל מזבח יי' אלהיך (דבר' יו כא).

***אֲשָׁרָה**[1], ש"נ, — קיום ואִשּׁוּר, Bestätigung, confirmation: אשרת הדיינין אפילו רחוקה כמה כשרה (ירוש' גיט' ט ו ג).

**אַשְׁרֵי**[2], אַשְׁרֵי, אַשְׁרֵי, כנ' אַשְׁרַי, אַשְׁרֶיךָ, אַשְׁרֵיכֶם, אַשְׁרֵיהֶם, אַשְׁרָיו, אַשְׁרֵהוּ (ריהו), — מלת הקריאה, אשרי פלוני, טוב לו, תהלה ושבח לו. Heil; heureux; happy: אַשְׁרֵי אנשיך אַשְׁרֵי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (מ"א י ח). אַשְׁרֵי [3] האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (תהל' א א). אַשְׁרֵי [1] אדם לא יחשב ה' לו עון (שם לב ב). אַשְׁרֵי הגוי אשר ה' אלהיו (שם לג יב). אַשְׁרֵי הגבר יחסה בו (שם לד ט). אשרי העם שככה לו (שם קמד טו). אַשְׁרֵי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (משלי ג יג). אַשְׁרֵי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום (שם ח לד). אַשְׁרֵי אדם מפחד תמיד (שם כח יד). אַשְׁרֵי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (ישע' נו ב). אַשְׁרֵי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מתהלך בתמו צדיק אַשְׁרֵי בניו אחריו (משלי כ ז). ר' יהושע בן הנניא אשרי יולדתו (אבו' ב ח). אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו (תוספתא כ"ק ז). אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח (ספרי כהעל' סח). עתידים אוה"ע לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו (ברכ' לב.). אשרי אדם השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא ויושב והוגה בדברי תורה (ע"ז ה:). אשרי עירוני שכך ראה (תנח' בובר תיי פרה ג). — ועם תאר או פעל אחריה: אַשְׁרֵי תמימי דרך ההלכים בתורת ה' (תהל' קיט א). אַשְׁרֵי משכיל אל דל (שם מא ב). אַשְׁרֵי נצרי עדותיו (שם קיט ב). אַשְׁרֵי המחכה ויגיע (דני' יב יב). אַשְׁרֵי נשוי פשע כסוי חטאה (תהל' לב א). — ועם שֶׁ אחריה: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (שם קמו ה), ר"ל האיש, מי שאל יעקב בעזרו. — ועם מי: באותה שעה (כשראה משה את מיתת אהרן) אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו (ספרי, האזינו שלט). אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה (ברכ' יז.). אשרי מי שלא חטא (סוכ' נג.). אשרי מי שבניו זכרים (ב"ב טז:). אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו (פסח' נ.). — ועם עתיד: בת בבל השדדה אַשְׁרֵי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אַשְׁרֵי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (שם קלז ח-ט). — ובלי שֶׁ: אַשְׁרֵי תבחר ותקרב ישכן חצריך (שם סה ה). — ועם שם ביניהן: ועתה בנים שמעו לי וְאַשְׁרֵי דרכי ישמרו (משלי ח יב). — ועם מלה אחריה: אַשְׁרֵי כל חוכי לו (ישעי' ל יח). אַשְׁרֵי כל חוסי בו (שם ב יב). אַשְׁרֵי כל ירא ה' (שם קכח א). — ועם כנ': אַשְׁרֶיךָ ישראל מי כמוך עם נושע בה' (דבר' לג כט). יגיע כפיך כי תאכל אַשְׁרֶיךָ וטוב לך (תהל' קכח ב). אַשְׁרֵיךְ[2] ארץ שמלכך בן חורים

יש ספק בדבר מהותה של אלהות זו, וכמו"כ במקור השם.

[1]) משרש ד. אשר, עי"ש.

[2]) באופנים הרבה כתובה מלה זו, במונח וגיעא אצל השין, במרכא, במונח, במרכא וגעיא כפולה, במרכא לבדה ועוד. הקדמונים ורוב האחרונים החליטו כי זה סמי' רבים, אולי מן אֶשֶׁר או אֹשֶׁר, כך רד"ק (מכלול, סוף שער השמות) והמדקדקים החדשים. ואמר הרדק: וְאַשְׁרֵיךְ אעפ"י שהקריא בלשון יחיד (שברבים צריך לאמר אַשְׁרַיִךְ) לשון רבים הוא שיוד הרבוי כתובה בו. ובדבר אַשְׁרֵהוּ אמר קניג (Kö. 3, § 114g), כי הלשון בטעות נהגה בה מנהג שָׂדֵהוּ. אבל ברט (ZDMg 356 42) טען על כ"ז, כי כנ' רבים צריך להיות אַשְׁרֶיךָ, כמו עֲבָדֶיךָ, ולא אַשְׁרֶיךָ, אעפ"י שיש רַחֲמֶיךָ, ולכן החליט שהוא יחיד וקבל צורה זו אַשְׁרֵי על פי פעולת ההקש של המלה אחרי שקבלה צורה זו בכח פעולת המלה לִפְנֵי, שהוא יחיד מהשם פָּנֶי ביחיד. בסורית טובי, בערבית טובאך, טובי לך [a], וסובר ברט כי שתיהן חקו בזה את העברית. —

[3]) מ"ש: במלת אשרי יש בה שני מאריכין א' באלף וא' בשין וכ"כ החכם לונזאנו בסוף ספר עבודת הקדש שלו, כן מצאתי מסורת כ"י בלשון הזה אשרי ד' ריש פ' (ראש הפרשה) בטעם מאריכין וסי' אשרי האיש אשר לא הלך, אשרי אדם לא יחשב, אשרי הגבר אשר שם, אשרי אדם שמע לי, וכולן כתיבין כן בס"ס בשני מאריכין. ע"כ. — וכן מיכא' בשם קצת כ"י. — [1]) בקצת כ"י בגעיא ובקצתם בשתי געיות (מיכא'). — [2]) עי' הערה שלפני זו.

a) طُوبَكَ طُوبَى لكَ

אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים (נחמ׳ ד ו). ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם (שם ט). ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות (שם ז א). ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (שם יג יט). ויהי כאשר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים (דהי״א יז א). — וקצת במשמעת אם: כאשר תדר נדר וכו׳ אל תאחר לשלמו (קהל׳ ה ג). שמר רגליך כאשר תלך אל בית האלהים (שם ד יז). — ג) לסבה, כמו בגלל: עלה אל הר העברים וכו׳ ונאספת אל עמיך וכו׳ כאשר מריתם פי במדבר צן (במדב׳ כז יב־יד).

— לאשר, להאיש אשר: ויאמר לאשר על ביתו (בראש׳ מג טז). ולאכלכם ולאשר בבתיכם (שם מז כד). ישוב השדה לאשר קנהו מאתו (ויקרא כז כד). ונתן לאשר אשם לו (במדב׳ ה ז). ויאמר לאשר על המלתחה (מ״ב י כב). ולזבח ולאשר איננו זבח (קהל׳ ט ב). — ומ״ר: לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע׳ מט ט), ר״ל למי שהם בחשך. כי אסלח לאשר אשאיר (ירמ׳ נ כ), להאנשים אשר אשאיר. — ובמשמעת למה ש: שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך (בראש׳ כז ח), להדבר שאני מצוה. למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע׳ ב ח). שמע נא בקול ה׳ לאשר אני דבר אליך (ירמ׳ לח כ). — ויש שהשתמשו בלאשר להורות הסבה כמו מפני: ״ול א ש ר ידעתי היטב מהות המלוה היותו צורבא מרבנן וכו׳ (חתם סופר חו״מ).

— מאשר, א) מהמקום אשר, וכדומה: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו (שמות ה יא). — ב) מהדבר אשר: ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מאשר תשיג ידו (ויקר׳ יד ל). וכפר עליו מאשר חטא על הנפש (במדב׳ ו יא). מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג). ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). — מאשר ל, — ממה שהוא של פלוני: מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו (שמות כט כז). ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראש׳ לא א). — ובמשמעת ממי אשר: ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ׳ מ ו). לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב (אסתר ד יא). — ג) לסבה: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך, מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע׳ מג ד). — ד) לערך היתרון: רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש׳ י יא). ויהיו המתים אשר המית (שמשון) במותו רבים מאשר המית בחייו (שופט׳ יו ל). וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב (ש״ב יח ח). רבים אשר אתנו מאשר אותם (מ״ב ו יו). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו (קהל׳ ג כב). — ובסגנון המחקרי, במשמעת ״מעצם הדבר שהוא: וישים תכליתו תכלית האדם מ א ש ר הוא אדם (מו״נ ג ח). ואין לו לאדם מ א ש ר הוא אדם אבל מ א ש ר הוא ב״ח (שם ג נד).

**אשר**[1], ש״ז, מ״ר אשרים, — אילן שהיו נוטעים הכנענים לאלהות האשרה: בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אשרים וחמנים (ישע׳ כז ט). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה (מ״א יד כג). כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשריו[2]) תכרתון (שמו׳ לד יג). ושבר את המצבות ויכרת את האשרים (מ״ב כג יד). מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם[3]) תגדעון ופסיליהם תשרפון באש (דבר׳ ז ה).

***אשראי**[4]), ־רי, ש״ז, — אמונה, מכירה בהקפה לפרע אח״כ, Kredit; crédit: מי שמנהגו לקנות בשר שומן ב א ש ר א י ואוכל מתתבא בעליות שלא יבא הקצב ויאמר לו איני מניחך עד שתתן לי דמי הבשר (ר״ת פסח׳ קיד.). זוזא חריפא ממהר לבא לפי שהכל צריכין לכך ומביאין מעות ואין מקיפין להן ב א ש ר א י (רש״י כתוב׳ ק:). הסוחר שהוא מוכר ב א ש ר א י למי שאינו מאמינו וימשכנהו בעת המכר מפני יראתו (חו״ה הכעתון).

**אשרה**[5]), ש״נ (אשירה), מ״ר אשרים, אשרות, — א) אלהות האשר ופריה ורביה של הכנענים, והיו נוטעים לה אילן והיו עבדים לה תחתיו, ושם היו הבתולות מקריבות בתוליהן, Assera (phön. Gottheit, déesse phönic.; phenic. deity.): ויעש אחאב את

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן לאשרה. — [2]) בקצת כ״י ולפי התרגום היוני והסורי אשריהם. — [3]) הרבה כ״י ואשריהם.

[4]) בארמית: דאית ליה א ש ר א י במתא וכו׳ כיון דמחסרי גוביינא כמאן דלתינהו דמי (כ״מ סג:— שיש לו אשראי (הקפה) בעיר וכו׳ כיון שחסרה גבייה דומה כמו שאינן).

[5]) במכתבי תל אלעמרנה נמצאו שמות אנשים פרטים עבד אשרת, עבד אשרת, ר״ל עבד האלהות אשרה. ובכתיבות הכנעניות נמצא באשרת אל חמן קדש. ועוד

כאשר ליחס הזמן: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דה״ב לה כ). — ותתחבר עם המלים אחרי, תחת, למען, בעבור: אחרי אשר הטמאה (דבר׳ כד ד). תחת אשר לא עבדת (דבר׳ כח מז). למען אשר ייטב לנו (ירמ׳ מב ו). בעבור אשר יברכך (בראש׳ כז י). — על אשר: כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי (במדב׳ כ כד), על דבר אשר. יען אשר: יען אשר עשית את הדבר הזה (בראש׳ כב טז). — ועי׳ עוד במקומם ועם אותיות ב כ ל ם:

— באשר, א) להורות המקום, כמו במקום אשר, wo; où; vhere: באשר תמותי אמות (רות א יז), במקום אשר תמותי. באשר כרע שם נפל (שופט׳ ה כז), במקום אשר כרע. ואנכי הלך לגור באשר אמצא (שם יז ט). ויתהלכו באשר יתהלכו (ש״א כג יג). וגורי באשר תגורי (מ״ב ח א). ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל). כן איש אשר אין לו קן המרגיע ב א ש ר יערב (ב״ס גני׳ לו לא). — ב) לסבה, כמו יען, weil; parce que; because: ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (בראש׳ לט ט). אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה׳ אתו (שם שם כג). באשר הוא סוף כל האדם (קהל׳ ז ב). — עם למי אחריה: הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת (יונה א ח), לאמר בגלל מי. — ג) ובמשמעת במה שֶׁ: ובחרו באשר חפצתי (ישע׳ נו ד). ובאשר לא חפצתי בחרתם (שם שם יב). מה יתרון העושה באשר הוא עמל (קהל׳ ג ט). מוצק לפניך אש ומים ב א ש ר תחפץ שלח ידיך (ב״ס גני׳ יה יו). — ובסגנון החוקרים: האדם ב א ש ר הוא אדם. המזג ב א ש ר הוא מזג (אור עמים י ב). שבאותו התאר נשיג עוזו ב א ש ר הוא (ע״ת לר״א הקרא׳ עב).

— כאשר, א) לדמיון באיכות או בכמות, כמו, wie; comme; as: שנים שנים באו אל נח וכו׳ כאשר צוה אלהים (בראש׳ ז ט). ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מג יד). ואתנה כאשר תאמרו אלי (שם לד יב). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים (דבר׳ א מד). כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה (יהוש׳ ח ו). יהי ה׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו (מ״א ח נז). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע׳ ט ב). ואני כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טז). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כ א ש ר שבתו (ב״ס גני׳ מד ט). — ועם כן: וכאשר יענו אתו כן ירבה (שמות א יב). כאשר עשה כן יעשה לו (ויקרא כד יט). כאשר יחנו כן יסעו (במד׳ ב יז). כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים (שופ׳ א ז). כאשר יהגה האריה והכפיר וכו׳ כן ירד ה׳ צבאות (ישע׳ לא ד). כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה (שם י יא). — ומלת כן קודם: כן תעשה כאשר דברת (בראש׳ יח ה). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהושע ד ח). — ובמשמעת לוּ: ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (איוב י יט). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כאשר שבתו כ א ש ר לא היו היו (ב״ס גני׳ מד ט). — ב) להורות קרבת שני מעשים בזמן, בעת אשר, sobald, wenn; dès, quand; when: ויהי כאשר הקריב לבוא (בראש׳ יב יא). וילך יי׳ כאשר כלה לדבר (שם יח לג). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי (שם כ יג). ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב וכו׳ ויאמר בת מי את (שם כד כב-כג). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו׳ ויגש יעקב (שם כט י). והיה כאשר תריד ופרקת עלו (שם כז מ). ויאמר יעקב כאשר ראם (שם לב ג). ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל (שם שם לב). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה וירא את העגל (שמות לב יט). והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם יז יא). ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים (שופט׳ ח לג). ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח (שם יא ה). ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם שם ז). ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש״א ח א). וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך (שם שם ו). ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי (שם כד ב). ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך (ש״ב טז טז). כאשר ראה כל הבא עליו ועמד (שם כ יב). כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (שם שם יג). ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך (מ״ב יד ה). ויהי כאשר ראם צדקיהו וכו׳ ויברחו (ירמ׳ לט ד). בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע (תהל׳ נא ב). ויהי כאשר באו היהודים הישבים

שלמה המלך וישב ירבעם במצרים (מ"א יב ב), ר"ל כי ברח. אני משביעך אשר לא תדבר אלי (מ"א כב יו). וזה לך האות מאת יי' אשר יעשה ה' את הדבר הזה אשר דבר (ישע' לח ז). אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה (נחמ' ב ה). אגרות יתנו ע"ל פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני (שם ז). ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר (קהל' ז כט). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (שם ה ד). וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך (דניא' א ח). כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסת' ב י). כי הגיד להם אשר הוא יהודי (שם ג ד). ועם כל אלה העתר אל אל אשר יכין באמת צעדיך (כ"ס גני' לז יה).—ועם את לפניו: אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (דבר' ט ז). כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים (שם כט יה). שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם (יהוש' ב י). ועלי זקן מאד ושמע וכו' ואת אשר ישכבן (בניו) את הנשים (ש"א ב כב). היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יי' היום בידי (שם כד יא). ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יי' בידך ולא הרגתני (שם כד יט). הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (ש"ב יא כ). ויגד אחאב לאיזבל וכו' ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב (מ"א יט א). ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת (מ"ב ח ה). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה (שם ח יב). זכר נא את אשר התהלכתי לפניך (ישע' לח ג). ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו (יחזק' לו כז). — ובמשמעת אם: עתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם (ש"ב יד יה). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו' אשר לא יקרא (אסתר ד יא), ור"ל אם לא יקרא. — ובמשמעת מה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה (ויקר' ה ה). כי הגד הגד לעבדיך את אשר צוה ה' אלהיך (יהוש' ט כד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת' ו ב). — ב) כמו למען, בעבור, להורות תכלית וכונה, damit; afin que; in order that: ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר' ד מ). ושמעת ישרא"ל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד (שם ו ג). ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (בראשי' כב יד). — ובמשמעת באופן ש: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם יא ז). ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (שם יג יו). ומלאו (הארבה) בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה (שמו' י ו). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (מ"א ג יב=יג). ולעבדיו יקרא שם אחר אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן (ישע' סה יה=יו). כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד (ירמ' יט יא). — וכיון ש, הואיל ו: יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ט). — ג) להורות הסבה, בגלל, יען, מפני, weil; parce que; because: ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי (בראש' ל יח). והמצפה (קראו להמקום ההוא) אשר אמר יצף ה' ביני ובינך (שם לא מט). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם (שם לד יג). בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם (שם לד כז). היום ידענו כי בתוכנו ה' אשר לא מעלתם בה' המעל הזה (יהוש' כב לא). וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו (מ"א ג יט). כי למען דוד נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם להקים וכו' אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' (שם טו ד=ה). — ותבוא בראשית תשובה ומענה, להודיע הסבה ששאל השואל: ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל וכו' ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני (ש"א טו יט=כ). — ובמקום אשר בגללו, בשבילו: וירבעם בן נבט וכו' וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (מ"א יא כו=כז), ר"ל אשר בשבילו. — ד) לתנאי, כמו אם, wenn; si; if: את הברכה (אני נותן לכם) אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם (דבר' יא כז), לאמר אם תשמעו. ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר וכו' (יהושע ד כא), לאמר אם ישאלו (או בעת אשר ישאלו). — וכמו

— ויש שיחסר הנושא או הנשוא, ונרמז בהמלה אשר: את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר (במד׳ כב ו), שהכונה את ה א י ש אשר תברך ואת ה א י ש אשר תאר. והוריתיך אשר תדבר (שמות ד יב), לאמר ה ד ב ר אשר תדבר. ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם (ירמ׳ כב כה). אשר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכה ב כב). עשה יי׳ אשר זמם (שם יז), הדבר אשר זמם. אשר ימצא אתו מעבדיך ומת (בראש׳ מד ט), האיש מעבדיך אשר ימצא אצלו. — ומלת עם קודם אשר: עם אשר תמצא אלהיך לא יחיה (שם לא לב). — וכמו״כ בתחלת מאמר: אשר היה, במקום המעשה אשר היה: אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו (ירמ׳ יד א, מו א, מז א, מט לד). — ובמקום אפילו מה ש: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גזלתי אז אשיב (תהל׳ סט ה). — וכמו״כ אף על פי סתם: לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (שם קלט יה). — ובמקום מי, מה שהוא: א ש ר חוטא לפני עושהו יסתוגר על ידי רופא (ב״ס גני׳ לח יה). כי את א ש ר שנא לא עשה (שם שם יה יא). לפני אדם חיים ומות א ש ר יחפץ ינתן לו (שם יז), ר״ל איזה מהם א ש ר יחפץ. כל מארץ לארץ ישוב ו א ש ר ממרום אל מרום (שם מ יא). — ולפני שם ה מ ק ו ם, ויחסר הפעל יושב שוכן וכיוצא בהם: במערה אשר בשדה המכפלה (בראש׳ מט ל) כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן וכל מלכי הכנעני אשר על הים (יהוש׳ ה א). — ואחרי המקום יבואו אחרי אשר מלות המקום שם, שמה, משם: עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (בראש׳ יג ג) שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם (שם יד). במקום אשר יהיה שם אדני המלך (ש״ב יה כא). ואשים שם את הארון אשר שם ברית יי׳ (דהי״ב ו יא). ומצרים וכו׳ ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים (בראש׳ י יד). ושמתי לך מקום אשר ינום שמה (שמות כא יג). — ויש שתחסר מלת יחס המקום: בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן (בראש׳ ל לח), במקום אשר תבאנה שמה או לשתות ש ם. ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו (שם לה יד), ר״ל אשר דבר אתו ש ם. באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא (במדבר יג כז), — אשר שלחתנו שמה. מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי ויקדש (שם כ יג), — אשר רבו שם בנ״י. כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ׳ א ז) — אשר אשלחך שמה. בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש (ישע סד יא) — אשר הללוך שם. גם צפור מצא בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה (תהל׳ פד ד), אשר שתה אפרחיה שם — ועם מלות היחס: לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות לב לד), אל המקום אשר דברתי. ישאך על אשר לא אדע (מ״א יח יב). — וביחס להזמן: ועוד חמש שנים אשר אין חריש בארץ (בראש׳ מה ו), במקום אשר אין ב ה ן. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (דבר׳ ט ז), — אשר ב ו יצאת. וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח), אשר בו נלכדה. כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה (ש״א כ לא). והימים אשר מלך שלמה בירושלם (מ״א יא מב). — ולפעמים תחסר מלת אז: הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (בראש׳ ו ד), אשר אז יבאו. בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג), אשר א ז היית משקהו. — ועם יחסים: אשר בו, אשר בהם, אשר ביניהם, אשר כמוהו, אשר לו, אשר ממנו, מהם וכו׳, אשר עליו אשר שם, אשר גם, אשר תחתיו, עי׳ כל אחד ואחד במקומו. — ויש שיחסר מלת בו, בהם וכו׳: זכר תזכר את אשר עשה יי׳ אלהיך לפרעה וכו׳ והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטוית אשר הוצאך יי׳ אלהיך כן יעשה יי׳ אלהיך לכל העמים (דבר׳ ז יח־יט), ור״ל אשר ב ה ם, או ע ל י ד י ה ם הוציאך. — וכן: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר (מ״א יד יט), ור״ל פרטי המעשים שקרו במלחמתו ומלכותו. — אשר ל..., להורות יחס השיכות והקנין, כמו של: הצאן אשר לאביה (בראש׳ כ ט). הנערים אשר לי (רות יה כ). אביר הרעים אשר לשאול (ש״א כא ח), השיך לשאול, שהוא קנין שאול. וישב אתם בכלי הרעים אשר לו (שם יז מ). וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ״א יה כ). שיר השירים אשר לשלמה (שיה״ש א א).

ב. לחבור וקשור שני חלקי המשפט, — א) כמו כי, אם, מה: למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמו׳ יא ז). ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (ש״א יה יה). ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני

— פִּעֵ', *אִשֵּׁר, — היה יָשָׁר, *מְאֻשָּׁר, יָשָׁר, gerade; droit; straigth: למה נקרא שמו אשורי על שום שהוא מ א ו ש ר בכתבו (תוספתא סנהד' ד ח). אשורי שהוא מ א ו ש ר בכתבו (ירוש' מגי' א עא כ). אשורית ש מ א ו ש ר ת בכתב (סנהד' כב.). תאשור שהוא מ א ו ש ר מכולן (מד"ר בראשי' יח). ויכתוב בכתב מיושר ו מ א ו ש ר ושיהא כתב נאה (לבוש, או"ח לב ב).

—פִּעֵ' *אִשֵּׁר,—כמו יִשֵּׁר: מ א ש ר י המקלות המעוותות (ר"י אברבנל, לך לך, ושרי אשת).

ד. **אָשַׁר**[1], קל לא נהוג.

—פִּעֵ', אִשֵּׁר,—א) נתן כח, stärken; fortifier; strengthen: לִמְדוּ היטב דרשו משפט אַשְּׁרוּ[2]) חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז).—ב) *קִיֵּם, אמר והעיד שאמת הוא, bestätigen; confirmer; confirm: צריכין הדיינין לכתוב (על השטר) א י ש ר נ ו ה ו במעמד פלוני ופלוני (ירוש' סוף גיטין). הרלב"ג בספרו מְאַשֵּׁר ומקיים מציאות התלומות (פניני שד"ל, פח).

— התפעֵ', — ינרדף עם התחזק: ה ת א ש ר ו והתחזקו מהר באומנותיכם (רש"י שבת קיט.).

**אֲשֶׁר**[3]), —מלת כנוי הרמז, ליחיד ורבים לזכר ונקבה בלי שנוי, Pron. relat. ומשמש:

**א.** לצרף ב' מאמרים שיש ביניהם יחס צרופי זל"ז, בענין שהמאמר השני גודר וגובל ומבאר את הראשון שקודם לו, ומודיע איזהו, welcher u. s. w.; qui; who, which: ביחס ל ה פ ו ע ל: וכפר הכהן אֲשֶׁר ימשח אתו וַאֲשֶׁר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויקרא יו לב). ה' אֲשֶׁר עשה את משה ואת אהרן וַאֲשֶׁר העלה את אבתיכם מארץ מצרים (ש"א יב ו). ואלה המלכים אֲשֶׁר מלכו (בראש' לו לא). איה האנשים אֲשֶׁר באו אליך הלילה (שם יט ה). מן בניהם אֲשֶׁר נותרו אחריהם (דהי"ב ח ח). אברהם אב המון גוים וכו' א ש ר שמר מצות עליון (ב"ס גני' מד כ). גבור בן חיל יהושע בן נון וכו' א ש ר נוצר להיות בימיו תשועה גדולה לבחיריו (שם מו א). ישוע בן אלעזר בן סירא .. ש ר ניבא בפתור לבו ו א ש ר הביע בתבונתו (שם נג כ). — וכמו"כ ביחס להפעול: וירא אלהים את כל אֲשֶׁר עשה (בראש' א לא). ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אֲשֶׁר עשה (שם ב ב). האשה אֲשֶׁר נתתה עמדי (שם ג יב). קח נא את בנך את יחידך אֲשֶׁר אהבת (שם כב ב). הדבר אֲשֶׁר דברתי (שם מא כח). ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אֲשֶׁר עשה (שם כד סו). ויחד יתרו על כל הטובה אֲשֶׁר עשה יי' לישראל אֲשֶׁר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). אלה הדברים אֲשֶׁר תדבר (שם יט ו). לסיחן ולעוג אֲשֶׁר החרמתם אותם (יהוש' ב י). הדברים אֲשֶׁר שמעת (מ"ב יט ו). ברית ה' אֲשֶׁר כרת עם בני ישראל (דהי"ב ו יא).— ועם כנוי הפעל: הדברים האלה אֲשֶׁר צוהו ה' (שמות יט ז). רבשקה אֲשֶׁר שלחו מלך אשור (ישע' לז ד). אֲשֶׁר כלאו צדקיהו (ירמ' לב ג). בניהם וכו' אֲשֶׁר לא כלום בני ישראל (דהי"ב ח ח). — ועם מלת הגוף: ומן הבהמה אֲשֶׁר לא טהרה הוא שנים (בראש' ז ב). כל רמש אֲשֶׁר הוא חי (שם ט ג). לכל הבהמה אֲשֶׁר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כו). מן הבהמה אֲשֶׁר היא לכם לאכלה (שם לט), ארץ אֲשֶׁר הוא זבת חלב ודבש (במד' יד ח). והאיש אֲשֶׁר הוא טהור (שם ט יג). הערים הרחקת ממך מאד אֲשֶׁר לא מערי הגוים האלה הנה (דבר' כ טו). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אֲשֶׁר הוא מושיע לכם (ש"א י יט). כלתך וכו' אֲשֶׁר היא טובה לך משבעה בנים (רות ד יה). יען ביתי אֲשֶׁר הוא חרב (חגי א ט). אל תשמעו אל נביאיכם וכו' אֲשֶׁר הם אמרים אליכם (ירמ' כז ט). הלוים אֲשֶׁר הם מזרע צדוק (יחזק' מג יט). לקדושים אֲשֶׁר בארץ המה (תהל' טז ג).—ובחסרון מלת הגוף: המים אֲשֶׁר מתחת לרקיע (בראש' א ז), אשר ה ם מתחת

---

[1]) י"ם שמקור פעל זה הוא באחד השרשים הקודמים.—[2]) ת"י: זכו דאנים. ורסע"ג תרגם ו א ר ש ד ו, ר"ל ישרו. וריב"ג פרש מלשון אָשֶׁר, ר"ל ה ד ר י כ ו. אך רש"י פרש: ה ח ז י ק ו והוא לשון משנה אשרנוהו אי אישר חילי.

[3]) בנקוד האשורי אֲשַׁר. בכנע' אש, ונמצאה בכתבת אחת גם ע ש. בשאר הלשונות האחיות אין דמיונה, וכבר נתפלפלו חכמי הלשון הרבה בדבר ועוד לא עלה בידם לברר מקורה האמתי. קצת החכמים גזורוה מן את'ר a) בערב' שמשמע' רשם, ומן א ת ר בארמ' מקום, ומביאים דמיון לזה שגם בגרמ' משמשת מלת המקום wo גם שמוש מלת הצרוף welcher. אבל כבר דחה נלד' (Nö, ZDMG, 40, 738) השערה זו, מפני שבארמ' בעצמה אין אתר משמשת שמוש זה, והמושג ר·שם רחוק מאד ממושג הצרוף. אחרים אמרו כי עקרו של אשר הוא אֲשַׁל, והוא מרכב מאות הרמז א ומן של. ויותר קרובה דעת בוימן (Bauman, Hebr. Relativsätze), כי יסודה היא שַׁ באשור' שֶׁ בכנענית ועברית, וממנו בכנענית אש ובעברית אֲשֶׁר.

---

a) إِثْر

טוב באלה החיים המאושרים אשר מן המדות יצטרף אל הטובות החיצוניות (יוסף ב"ט, כבוד אלהים ת.). וכן אמנם בפעולות האנושייות אשר היא דומה לזו היא היותר מאושרת (שם:). אוהבת (הנפש) הטוב ואנשיו שונאה הרע ואנשיו מאושרת בנימוסות האלהיים (הכוזמד אלגזלי, או"נ ב, קלז). אם יאושר האדם בחייו אז לא יאושר רק עד מותו (ראשית דעת, אלכילא קנט). הייתי עם השר המאושר בחדרי משכיתו (עמנואל מחב׳ טו). הנה יש מאושרים בעוה"ז ויש בעוה"ב ומי לך גדול מהמאושר בשניהם (רב פנינים, אלשיך, משלי א יח). אבות מאושרים מוצאי אלה נטעי אמת בהם שישו וגילו (ליטרים תהל׳, המשל מדבר). מי מני עלמה מאושרה תהיה בארץ (שם, תהלה עם הכד). — ובמשמעת מהלל ומשבח: היה בעיר הזאת בימי החסידים הראשונים הזקנים הקדמונים איש תם וישר ובכל פה מאושר (ס׳ מעשיות לר"י זכרא יח). ובו יתברכו כל גוים שבע, ואשר מנהם בגיא בגבע (כהונת אברהם, אבר׳ הכהן, ב עב).

**אֶשֶׁר**, אֲשֵׁרֵי, עי׳ אַשְׁרֵי.

ב. **אֹשֶׁר**[1]), ממנו אָשָׁר, ב.אִשֵּׁר.

**אֲשֻׁר**[2]), אָשֻׁר, ס"נ, כנוי אֲשֻׁרִי וכו׳, מ"ר אֲשֻׁרִים, אֲשֻׁרִים, — עצם שבין העקב והשוק, ובכלל חלק התחתון של השוק, ובמליצה כנוי להרגל בכלל, Fussknöchel; cheville du pied; ankel (bone): אם תטה אֲשֻׁרִי מני הדרך (איוב לא ז). אַשֻּׁרֵנוּ[3]) עתה סבבוני (תהל׳ יז יא). לא נסוג אחור לבנו ותט אֲשֻׁרֵנוּ[1]) מני ארחך (שם מד יט). ויקם על סלע רגלי כונן אֲשֻׁרָי (שם מ ג). ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה[2]) אֲשֻׁרָי (שם עג ב). תורת אלהיו בלבו לא תמעד אֲשֻׁרָיו (שם לז לא). — ואמר הפיטן: קרא נא טוב לדל נועד אשורו, מצהרים צא מחטאים רועד ומרוע כפים (סמא"ל ר"י הלוי, סלי׳ נעי׳ ידידיך מאמש). — ומ"ר אֲשֻׁרוֹת: כונן אֲשׁוּרוֹתָם אלהים ושמע (שם סלי׳ יוה"כ, פקדו עלי דלת).

— ב) פסיעה, Schritt; pas; step: בַּאֲשֻׁרוֹ אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומליצה: וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ[3]) (משלי יד יה), ר"ל, יבין דרכו, יבין מה שראוי. — והשתמשו הסופרים במליצה זו כמו לו היה זה מלשון ישר, הבין דבר לאשורו, לאמר, כמו שהוא: אינו מבין דבר לאשורו (מו"ת הרמ"ם לא ט).

ב. **אָשַׁר**, פ"ע, עתיד יֶאְשַׁר, — שם אֲשֻׁרוֹ בדרך, הלך: schreiten, gehn; marcher; to go: עזבו פתאים וחיו וְאִשְׁרוּ בדרך בינה (משלי ט ו).

— פִּע׳, אִשֵּׁר, — א) כמו הקל בנחץ הפעולה: בארח רשעים אל תבוא ואל תְּאַשֵּׁר בדרך רעים (משלי ד יד).

— ב) הסב שפלוני יְאַשֵּׁר, ילך בדרך, führen; diriger; to guide: שמע אתה בני וחכם וְאַשֵּׁר בדרך לבך (משלי כג יט). — ובמשמעת מנהיג במוסריות: ויהיו מְאַשְּׁרֵי העם הזה מתעים (ישע׳ ט יה). עמי מְאַשְּׁרֶיךָ מתעים ודרך ארחתיך בלעו (שם ג יב).

— פֻּע׳, אֻשַּׁר, — שנהגו אותו: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים וּמְאֻשָּׁרָיו מבלעים (ישע׳ ט יה).

— התפ׳, *הִתְאַשֵּׁר: שהם מתאשרים מאחרים (ספרא׳ רמב קדוש׳).

ג. ***אָשַׁר**[4]), קל לא נהוג.

---

[1]) כמו ישר.

[2]) הביאו המדקדקים החדשים שם זה בין משקלי qattûl, בתנועה ארוכה בסוף. אבל, היא חסרה בכל מקום שבאה בכתיב. — והנה ת"י מלה זו בכל מקום, זולתי משלי יד יה, בהשם אסתורא, שהוא הקרסול. ובאמת המליצה, תמעד אשריו, מעידה כי הכונה היא על עצם הרגל, ממש כמו המליצת מעדו קרסלי, ואי אפשר כלל מליצה זו על הפסיעות, וכן כונן אשרי מקביל לויקם על סלע רגלי, ור"ל שהעמידו בחוזקה, כמו כונן כסאו. וכן גם מליצת שפכה אשרי יותר נכונה להקרסל מלהפסיעה, ולכן אין ספק בדבר, כי אֲשֻׁר הוא האסתורא, כמו שכבר הרגיש בזה לוי, ובלי יסוד דחה דעתו דר׳ קצנילנסון (רמת אבריס סג), ורק בהרחבה פסיעה, וכן פרשו הקדמונים ריב"ג וגם רש"י ורד"ק, ברוב המקומות רגל, ולא כהחדשים שהחליטו עקר פרושו פסיעה, מן את׳ר בערב׳ שמשמעתו רשם שעושה כף הרגל באדמה. אך מקור השם לא נתברר. — [3]) כמעט כל המבארים החליטוה משער אֲשֻׁר זה, אך מנחם דחה זאת, והמליצ׳ אינה מתישבת באמת כראוי, וכנראה יש פה איזה שבוש. — [1]) מ"ש: בספר׳ מדוייקים כ"י יתיר יוד ויש מהם גם מלא וא"ו וכ"כ החכם לונזאנו בכל ס"ם מלא יוד וקשה כי ותט לשון יחיד. — [2]) נמסר: שפכו קרי. — [3]) ת"י: מתבין לטבתיה, כנראה במשמעת אֹשֶׁר. רסע"ג: רשדה, ר"ל דרכו וכעין זה המפרשים.

[4]) דעת רוב החכמים שהוא השרש שממנו באשו׳ אֲשַׁר, מקום. בארמ׳ אֲתַר מקום. בערב׳ אַת׳ר [a]) רשם. ועי׳ הערה לאֹשֶׁר.

---

a) أَثَر

ג). את מה הם בודקין את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים בש"א אף האשפתות (תהל' יח ז). באותה שעה (בשעה שנולד האדם) מתחלפים עליו שבעה עולמות וכו' עולם שני דומה לחזיר שהוא שוגש באשפתות כך הוולד שוגש בצואה כשהוא מבן שנתים (תנחומא פקודי).

**אֶשֶׁק**[1], ש"ז, — הוא נשדור, Ammoniak; ammoiac ammonia: עשן השמנים כמו שמן זית וזפת וקלפוניה והאשק (תשו' הרמב"ם נב). אשק הוא ארמוניאק מהותו הוא שרף צמח (קאנון ב, לות הסמים).

א. **אשר**[2], ממנו אשֶׁר, אָשַׁר.

**אֹשֶׁר**[3], ש"ז, כמו' אָשְׁרִי, — תכלית הטובה וההצלחה בגשמיות ורוחניות, Glückseligkeit, Glück bonheur, félicité; luck, happiness: בְּאָשְׁרִי כי אשרוני בנות (בראש' ל יג).—ומצוי השם הזה בספרות המאוחרת: זה הבן הוא נכלל באושר שלי (ספורנו בראש' יג). האושר האמיתי הוא ההצלחה והתשועה הנפשיית (ר"י ב"ר אברהם, חזוק אמונה, א יח). ורחוקים הם לקבל אמונת האושר השמור לבעליו והצלחתו שהוא מופשט החומריות (כסאו' לבית דוד, שער מט). ובאחרית הימים יזכו להאושר וההצלחה הגדולה (מקוה ישר', מנשה בן ישראל מח.). אל הצלחתנו קוץ, ודרדר לאושר נפשותנו (ארי' מודינא, אלדד ומידד, סור מרע א). היינו כחולמים מעופפים על גפי מרומי האושר (שבילי עולם ב, הקדמה). כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים באושר הנצחי כ"א גם מארץ החיים (שם ג הקד'). אֹשֶׁר ועשר בוראים תענוגים חדשים לבקרים (א' מפו, עיט צבוע ב ד). הוי אשר נחמד חלום ילדי חלד (יל"ג, דוד ומיכל, ט).

א. **אָשַׁר**, קל לא נהוג.

—פִּע', אִשֵּׁר,—אמר לאדם אשריך, beglückwünschen, féliciter; congratulate: ותאמר לאה באשרי כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראש' ל יג). כל גוים יְאַשְּׁרוּהוּ (תהל' עב יז) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות וַיְאַשְּׁרוּהָ מלכות ופילגשים ויהללוה (שה"ש ו ט). קמו בניה וַיְאַשְּׁרוּהָ בעלה ויהללה (משלי לא כח). כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי ועין ראתה ותעידני (איוב כט יא). — ואמר בן סירא: לפני מות אל תאשר גבר (ב"ס גני' יא כח). מי הוא זה ונאשרנו כי הפליא לעשות בעמו (שם לא ט). חכם לנפשו ישבע תענוג ויאשרוהו כל רואיהו (שם לז כד). כיון שראה דוד היאך הקב"ה סולח לעונותיהם של ישראל ומרחם עליהם התחיל מאשרם ומשבחם (פסי' רבתי מה). לאחר שהיה מקבל חכמים ותלמידיהם והיו הכל מאשרים אותו (מדה"ג, דבר' א א). לפי שיעקב אבינו אישר את עצמו בשמירה (ת' דונש על רסע"ג ה). שחורה אני ונאוה וכו' שאישרה עצמה ביופי שבה (שם יב). ויטבו דבריהם בעיני הפרוש ויברך אותם ויאשרם בענינם (חו"ה, הבטחון ד). ויאשר נפשו על מה שהגיע אליו מידיעת אמתות העולם (שם סוף חשבון הנפש). ואפי' החכמים בגוים לא הרגישו בהם עד אשר העירותים עליהם ובשמעם אשרום מאוד והעתיקום מחיבורי זה (תגמו' הנפש ו:). נמצא שאין לאשר האדם בעודו חי כי מי יודע אם יפול ברעות גדולות עד שיהפך בם (ראשית דעת, אלבילא קנט.).

—פֻּע', אֻשַּׁר, היה לו אֹשֶׁר, glücklich sein; être heureux, be happy: ה' ישמרהו ויחיהו יְאֻשַּׁר בארץ (תהל' מא ג). עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מְאֻשָּׁר (משלי ג יח). סגולה מאֻשרת אשר לך סוברת (הושע' יוס ג). מאושר שבחכמים (רש"י גיט' כו:). ולהיותה (שבא) מקום הזהב והאבנים הטובות והבשמים הרתניים קראה בטלמיום ערבי מאושרת בלשונם אראביא פיליציא (ר"י אברבנל, מ"א י). מאושר הוא מי שיוכיחהו ה' (רלב"ג איוב ה, בסופו). כמה מאושר האדם שימצא חכמות השם יתברך (הוא משלי ג). ואם זה הוא היות אדם מאושר ומשלו על בני תבל ועשרו (הקד' המבקש לרש"ט פלקיירא). מהמדות המאושרות אשר מפז יקרות הן מדות גבורי החכמה ואבירי המזימה (הוא, צרי היגון א). וכל אשר יהיה האדם יותר גדול ויותר

---

[1]) בערב' אשק, אשג, ושגa), ולקוח מפרסית. ואלה דברי התד'כרה: אשק מערב ען אל פארסיה באלגים וכו, ויערף באלשאם קנאושק ובמצר אלכלת ובאליונאניה אמוניאקון וכו' — ובעברי': לקוח בערבית מן פרסית, ושם בגימל, וידוע בדמשק בשם קנאושק ובמצרים אלכלת וביונית אמוניאקון וכו'.

[2]) נחלקו החכמים במהות שרש זה. קצתם דמוהו לשרש ישר b) בערבית, שר"ל היה נוח, קל, ושמשמש בבנוים אחדים גם במושג הצלחה ועשר. וי"ם (Nö, ZDMG 40,723) כי עקר הוא את'ר שבערבי', ואַתַ'ר c) ר"ל בחר, נתן היתרון. וי"א שנמזגו בשרש אשר העברי שני השרשים השמיים הקדמונים את'ר וישר.

[3]) עי' שרש א.אשר.

---

a) أشّق أشّج وشّج b) يسر c) أثر

חנית וכידון (איוב לט כג). ועילם נשא אַשְׁפָּה ברכב אדם פרשים (ישע' כב ו). אַשְׁפָּתוֹ (של חגוי שיעלה למלחמה על ישראל) כקבר פתוח (ירמ' ה יז). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בכליותי בני אַשְׁפָּתוֹ (איכ' ג יב-יג). —וכנוי רכים: אשר לקט ומלא אשפותיו והיורה חצי זיקי דברותיו (אגר' חכמי לוניל לרמ"ה, כתב אלרסאול מא).

**ב.*אַשְׁפָּה**[1], ש"נ, מ"ר אַשְׁפּוֹת, — צבור של זבל, Düngerhaufen; fumier; dunghill:

אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת (עירוב' י ז). המדיר את אשתו וכו' שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ה). אין פוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו זבל באשפה (ב"מ ה ז). מצא כלי באשפה (שם ב ג). מכר אשפה מכר זבלה (ב"ב ה ג). הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלא זבל (מעיל' ג ו). קנובת ירק שבגינה וכו' שעל גבי אשפה בכל מקום הרי זו מותרת (תוספתא דמאי ד ד). אין מגדלין תרנגולים בירושלם מפני הקדשים אם יש לפניהם גינה או אישפה הרי זה מותר (שם ב"ק ח י). בשמצאה (את התרנגולת) באשפה (שם חול' ב ה). אשפה מועלין בה ובזבלה (שם מעילה א יט). בית הפרס שעשה בו אשפה גבוהה עשרה טפחים (שם אהיל' יז ח). חוטרו סלו ומגריפו מוכיחין עליו שהוא עושה אשפה (ירוש' מו"ק א פ ב). בין שהכינה לתוך הבית בין שהשליכה לאישפה (שם שבת ב ד ד). מעשה בתינוקת שראו אותה מושלכת לאישפה (שם כתוב' א כה ד). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (שם ג כז ג). צואת אשפה שריחה רע (ברכות כה.). תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה (שבת מב:). עשאוני כאשפה (יומא פז.). לא היו ימים מועטין עד

[1]) עי' לקמן אַשְׁפֹּת. והנה גזרו קצת החכמים כי מלה זו יצרוה בעלי המשנה בטעות בשֵם יחיד מהמלה אַשְׁפֹּת שחשבוה רבים. אך תזותה והשמוש בה מעידים עליה שאינה בריה מלאכותית, כי אם מלה טבעית, אולי ישנה ושני המשקלים אַשְׁפָּה אַשְׁפּוֹת היו נהוגים בלשון, או נוצרה בזמן מאוחר, אך עכ"פ כפי המדברים בדרך טבעי. — והרבים אַשְׁפּוֹת (ולא אֲשָׁפוֹת) מן אַשְׁפָּה (כך הקריאה המסורה) אינו צריך ליחס דוקא להטעות הנזכרה, כי אם השרש הוא שפה, הרבוי אַשְׁפּוֹת הוא כדין הרבוי של משקל אַפְעָה.

שמת (הכהן הצדוקי) והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו (יומא יט:). בסותר את כותלו ביום לאשפה (ב"ק לב:). תרנגולתך מנקרה באשפה ואין תולדה מזיקתה (פסח' ח:). אדם עשוי להטיל נבילתו באשפה שבבית (חול' יב.).—ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו בקשת ומליך כמו חצים באשפה, ובם נלחם בעתות צר בצרים עדי שבו כמו דמן באשפה (רמב"ע תרשיש, א לח).—ומ"ר: אין מוסיפין לא על המשפלות ולא על האשפות (תוספת' שביע' ב יד). היה עושה ארבע אשפות (מד"ר שמות י). שהיה חורש בגנות ומערה לאשפות (שם ברא"ר פה). כמו מיני התולעים המתילדים מן האשפות (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). התולעים המתילדים מן האשפות והמתילדים בפירות שנתעפשו (שער השמים, מיוחס לאבי הרלב"ג ד א).

**אַשְׁפּוֹת**, עי' אַשְׁפֹּת.

**אֶשְׁפָּר**[1], ש"ז, — מנה, בפרט של בשר, Portion:

ויחלק (דוד) לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואֶשְׁפָּר[2] אחד ואשישה אחת (ש"ב ו יט). בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואֶשְׁפָּר לבי אפתה בפתות לחם ואיטב ואשפר (תרשיש ט).

**אַשְׁפֹּת**[3], -פוֹת, ש"נ, מ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, — כמו ב.אַשְׁפָּה:

מקים מעפר דל מֵאַשְׁפֹּת ירים אביון (ש"א ב ח). ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האַשְׁפֹּת (נחמ' ב יג). ואלף אמה בחומה עד שער הַשְׁפוֹת[4] (שם ג יג). האמנים עלי תולע חבקו אַשְׁפַּתּוֹת (איכ' ד ה). מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות (שבי' ג א). עושה אדם את שדהו ג' ג' אשפתות (שם

[1]) לפי הצורה החיצונה אֶפְעָל מן שפר, אך יש ספק במקורה, ועי' שפר, וכמו"כ בדיוק משמעתה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"י ופלוג חד. ורב חנן בר אבא דרש אשפר אחד משׁשה בפר (פסח' לו:). ואמר מנחם: פתרונו כפי ענינו נתח טוב ירך וכתף. ע"כ. ריב"ג לא פרש, רש"י הביא דברי רב חנן בר אבא. רד"ק: חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים. ע"כ. וכן גם החדשים.

[3]) הסכימו רוב החדשים כי הוא אַפְעֹל מן שפת, עי' במקומו, אעפ"י שאין ספק בדבר שבימי המשנה היה נהוג מ"ר אשפות מן אשפה, עי' הערה לערך ב.אַשְׁפָּה. ומ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, סברים החכמים שהוא מן אַשְׁפֶּתֶת (Kö. II, 183). — [4]) בקצת כ"י האשפות.

ורימה ותולעה ישתו חלבן ודמן (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ז). חוה הראשונה היא תעיד למבינים בה (ר"ל בשבילה) גורש האדם מגן העדונים בה צמחו השדות קוצים גם סלונים בה ירדו הדורות נצח באשמנים (עמנואל מחב' א). היושבים בבתיהם ספונים גורשו מהיכלי עדן וענג לשכן בנצורים ו א ש מ נ י ם (שלמה אלעמי, אגר' המוסר). המתים ב א ש מ נ י ם יעמדו על רגליהם (תעודה בישראל ד א). ההיכל נמוג אלמיו נאלמו קורי עכביש במקרה נטיו ונות חשמנים כ א ש מ ן נשמו (יל"ג, דוד ומיכל יב).

***אַשְׁמַנָּה**, ש"נ, — כמו ב.אשמן: במות ירבעם והורד ל א ש מ נ ה, כבר עזריה במלכות עשרים ושבע שנים נמנה (תלמיד חוי, קטע כ"י JQR 1901 April, 361).

**אַשְׁמֹרֶת**[1], ש"נ, — כמו אַשְׁמוּרָה: ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שופ' ז יט). — וסמי', אַשְׁמֹרֶת הבקר, השליש האחרון של הלילה: ויהי באשמרת הבקר וישקף ה' על מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שמות יד כד). ויבאו בתוך המחנה באשמרת הבקר ויכו את עמון עד חם היום (ש"א יא יא). שחרים יישנו אישים והיא (הנמלה) תיעור באשמורת בכל עבר וכל דרך משוטטת כסוחרת (ר"י חריזי, תחכמוני ד). וכן ב א ש מ ו ר ת אחת ישבו בביתו (של האר"י) ואמר לתלמידיו עתה רואה אני שתי שידות מלובשות בלבושי משי (עמק המלך, הקד').

**אשן**[2], ממנו *אָשׁוּן, ולפי דעת קצת אֶשׁוּן.

**אֶשְׁנָב**[3], ש"ז, כנ' אֶשְׁנַבִּי[4], מ"ר אֶשְׁנַבִּים, אֶשְׁנַבֵּי, — חלון בשבכה: Fennstergitter; jalousie; window: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב[5] (שופ' ה כח). כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). מקום תגור אל יהי א ש נ ב ובית מביט מבוא מסביב (כ"ס גני' מב יא). — ואמר ר"י חריזי: ועל המשאבים גלות ו ה א ש נ ב י ם וסביב התעלות אהלים מעצי אהלות (תחכמוני, מט). ואם תסור אלי להתעדן ב א ש נ ב י צללי ובמשאבי מקלי תרוה

[1]) מן שמר. ועי' אשמורה.
[2]) בארמית וערב' במשמעת קשה, לא חלק.
[3]) מן שנב, עי"ש. — [4]) בדגשות הבית כמו משגבי. — [5]) פרשו הקדמונים כמו חלון סתם.

בנוזלי טללי (שם). — ואמר המקונן: ולא יאיר שביב חרסי בעוני ולא יזרח ב א ש נ ב י ונבי (ר"י אלחרבגל, תלונה על הזמן, או"נ כ עב). — ובהשאלה: א ש נ ב י שחקים נראים כנרתקים ובראי מוצקים טעמי שיר ממתקים (קונט' הפיוט' לא).

***אַשְׁנָה**[1], ש"נ, — מין צמח דק כעין קלפה לבנה יגדל על האילן, Moos; mousse; moss: מהותו הוא קליפה רקיקה דקה כרוכה על אילן האלון ותרזה ואגוז ויש לו ריח טוב (קאנון ב, לוח הסמים). — ועי' שִׁיבָה.

**אשף**[2], ממנו אַשָּׁף, *אֶשֶׁף.

**אַשָּׁף**[3], ש"ז, מ"ר אַשָּׁפִים, — לוחש קוסם בלחשים וכשופים, Beschwörer; enchanteur, magician: וימצאם (המלך את דניאל וחנניה וכו') עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (שם ב ב).

***אֶשֶׁף**, ש"ז, — כשוף: מלט סגולה מרשף, מי זאת הנשקפה כשחר בנשף, משכתיה אחריך מיד מתי אשף (מגן לרשב"ג, יוס"ב, תהלוס אבודרהם).

א***אַשְׁפָּה**[4], אש-, ש"נ, תיק החצים, Köcher; carquois, quiver: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם (תהל' קכז ד-ה). וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישעי' מט ב). עליו (על הסוס במלחמה) תרנה אשפה להב

[1]) בערבי' אֻשְׁנָה a), אך כבר אמרו שזו מלה זרה, ובערב' יכנוהו שיבה אלעג'וז b), שיבת האשה הזקנה.
[2]) לפי דעת קצת החכמים באשור' ושף.
[3]) באשור' אַשִׁפּ, ר"ל קוסם, לוחש, בסור' אשופא, וסוברים קצת החכמים כי זו מלה שאולה בסור' מהאשור'. ואמרו במדרש: מהו ו ל א ש פ י ם אלו שדוחקים את המזל ואין הלשון הזה אלא לשון דוחק (תנח' כוכר מקץ ד). ופריטוריוס סבר כי מקורו בהשרש ושף בסביית שר"ל עזר ברפואה, ואשף הוא אולי רופא. — ויש עוד באשור' שם המפשט מזה אַשִׁפּוּתוּ, אֲשִׁפּוּת, קסם, ואשפות, מים שקוסמים בהם.
[4]) באשור' אִשְׁפַּת. אודות מרודך כתוב: קשת אשפת ידיש אלל (P. Dhorme, Choix de textes, p. 44) ר"ל קשתו ואשפתו היו תלוים על צדו. אך לא ידוע לנכון שרשו. לפי דעת קצת מן שפה עי' זה. במצרית מצאו אשפת אשפת, והסכימו החכמים כי באה מלה זו מעברית למצרית.

a) أُشْنَة b) شَيْبَة العَجُوز

מפני אשמיי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם (ספרא קדוש' יט ז). יכול אפילו מפני זקן אשמאי (קדוש' לב:). אשר כתב אחיטוב הנקלה לנחמיה אביו הזקן האשמאי (ח' מפו, ח"ל כ ג).

**אַשְׁמַן**[1], ס"ז, מ"ר אַשְׁמַנִּים, — א) בריאות ומרפא וכח, : Lebenskraft ; force vitale ; vital force
נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף בָּאַשְׁמַנִּים[2] כמתים (ישע' נט י). — ב) מקום אפלה, הקבר, Finsterniss; tenèbre; darkness: ויך במצרים כל אליל וחמן ויכחד כל גבור שר ומשמן והגיה אור והאיר אַשְׁמַן (ר' שמעון, ח' שבוע', קרב מועד). למה אהי מבני חיים ואתה בעפתה מסגר באשמני קבריה (ר"י הלוי, זאת התלאה). באשון חשך כפושה בָּאַשְׁמַנִּים רפושה (בחרית יוה"כ, מי יתנה). שבוים ימלט מאשמני עלט (סלי' לו"ג, שמעון כ"ר יצחק, תורה הקדושה). קלע ובלע פני הלוט ריבי עם באשמנים לעלוט (סלי' תעני' אסתר, אתה האל). שמענו קול שוכני אשמן ובבית שחת מאז לנו עורו הולכים על גבינו מחר תהיו רעים לנו (רמב"ע, תרשיש ת). קרא נא את נעים שירי עלי איש אשר חולה באולתו ויחי ושים אותו עלי נקבר באשמן כסילותו וחיש יקיץ ויחי (שם י). ואמר (סוקראט) כל עושה רע הוא מת ואם הוא בנוה החיים והמטיב חי ואם הוא באשמני המתים (ר"י חריזי, מאמ' הפלסו' כ א). ואם אינך שומע לי ולא תקשיב לקולי (שהבת חולת אהבה) מהרה תהיה זו האילה שלוחה לאשמנים כמתים ויורדת לשוחה (רמ"ע פלקיירא, המבקש). יאכלם עש בקבר ואשמן

השמות שַׁדַּי, גַּבַּי, כִּילַי, וכדומה, כלם בפתח ולא בקמץ גדול בסוף. והצורה אשמאיא רק לסימן הפתח ולא למדתו. — ומקור מלה זו ומשמעתה בדיוק לא נתבררו. הערוך פרש בור, והביא מקור לזה: תרגום והאדמה לא תשם וארעא לא תיבור. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית. רש"י פרש רשע ועם הארץ, ולא באר מקור המלה. לוי גזר אותה מן אָשָׁם, וקוה' מפרסית asmâi, טמא ורע. וכ"ז סָפֵק.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) מההקבלה זה לעומת זה: כשלנו בצהרים — כנשף, באשמנים — כמתים, נראה ברור כי אשמנים הוא הלעומת של מתים, כמו צהרים הוא הלעומת של נשף. ולכן אי אפשר לפרשו אלא במשמעת של חיים ובריאות. והנה הכנענים קראו אשמן (אֶשְׁמֻן, -מֹן) לאחד מהאלהים הגדולי' שלהם, ועל שמו נקראו אנשים הרבה: אשמנעזר, עבדאשמן, וכדומה. ובשנת 1901 גלו החופרים בצידון שארית היכל מפאר של אשמן. ונמצא השם אשמן לאלהים גם באשור' אל יַ—שׁ—מֻ—נ, האל אשמן (באשורית יַ = אַ), ואומר וינקלר כי פרושו הוא האֵל מעבר הנהר. אבל אין ספק עתה בדבר, שהכנענים חשבו את אשמן לאלהי כח החיים והמרפא, ולכן העתיקוהו ביונית ורומית בשם Ἀσκληπῖος, Aescuplapius, כמו שמוכח בפרט מהכתבת בג' לשונות, בכנענית ויונית ורומית, שנמצאה בסרדיניה, כתוב בה לאמר: לאדן לאשמן מארח מזבח נחשת משקל לטרם מאת ... אש נדר אכלין שחסגם אשר בממלחת שמ[ע] [ק]לא רפיא בשת שפטם חמלכת ועבדאשמן בן חמלך (CJS i, 143). ויש קצת ספק במשמעת הכנוי מארח שמכנה בו אשמן פה. יש מפרשים מלשון וָרֶוַח לשאול, וי"א מארח כמו מארך, מלשון ארכה ורפואה. וברומית כתוב במקום לאשמן מארח Aescolapio Merre וביונ' Ἀσκληπῖῳ Μηρρή, והנודר אכלין (ברו' Cleon) אומר בעצמו שנדר מזבח נחשת זה לאדון לאשמן ששמע קולו וירפאהו. כתבת זו היא מזמן שלאחרי המלחמה הגדולה של הרומאים עם הפונים, והמקדיש אכלין היה כנראה אחד מחיל הפונים, אולי מקרת חדת. אבל ברור הוא שכבר קודם הזמן הזה היה אשמן אצל הכנענים אלהי כח החיים והרפואה, והעיד הסופר היוני סטרבו (Strabo, XVI), כי היה אצל צידון יער שהיה שמו Ἀσκληπιοῦ ἄλσος ר"ל יער אשמון, ורגלים לדבר שהיה זה בעין מקום מרפא, כעין sanatorium, ואולי היה באמת שמו אשמנם. עכ"פ, אין ספק בדבר, כי בהמלים באשמנים כמתים היתה הכונה עצם כח החיים והבריאות. וכבר הרגיש דונש בעקר הדבר, רק גזרו משרש שמן, ואמר וז"ל: אין פתרונו אלא מגזרת שמן חלקו וכו' והיינו בין החיים השמנים כמתים היבשים. ע"כ. וכן רש"י: אבל דונש פתר בו לשון שומן וכו' אף כאן באשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים. ע"כ. אך שאר הקדמונים שחשבו מלת באשמנים לא לעומת כמתים אלא ההשלמה של כמתים, ור"ל כמו המתים באשמנים, פרשו אשמן מקום חשך וקבר. ת"י: כמא דאתידין קבריא באפי מתיא. וכן הירונימוס. וכן רסע"ג: וצרנא באלמותי פי אללחוד, ר"ל והיינו כמתים בקברים. ומנחם: פתרונו כפי ענינו במחשכים. וכבר התלוצצו תלמידי מנחם בפרושו של דונש, והביאו דמיון במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג ג). וכן ריב"ג: פרושו לפי ענינו באפלות רצוני לומר באפלות הצרות כאלו הם באפלות המתים כלומר בקברים. ע"כ. וכן ר"ת (כתשוב' על דונש): גם שרי הדור פתרו אשמן חשך והוא רבי שמעון הגדול אמר בסדרו והגיה אור והאיר אשמן. ע"כ. והנה מזה אין ראיה, כי אולי אשמן מקביל לאור וכמו והגיה אור כן והאיר אשמן, ר"ל והאיר אור. וכן ראב"ע (שפת יתר סב). וכן ר"י קמחי: מלת באשמנים פירשם אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ושרשו אשם, מן תאשם שמרון שהוא ענין שממה והקברים הם מקום שממה. ובמשמעה זו השתמשו במלה זו בספרות דור אחר דור, כמובא בפנים, אף על פי שבודאי לא זאת היתה משמעת מלה זו לפנים.

אשמדיי הוא וכו'. מיד הלך עמהם בניהו ונטל החרב והכהו את אשמדיי מכה גדולה ונטל החותם מידו וביקש להורגו יצתה בת קול ואמר אל תגעו בו כי ממני יצא הדבר (מדרש תל יתהלל, שם). יום א' נכנס אשמדאי מלבא דשידי ואמר לו אתה הוא שכתוב עליך ויחכם מכל האדם אמר לו שלמה כך הבטיחני הקב"ה אמר לו אשמדאי אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימיך מעולם אמר לו הן מיד הושיט ידו בארץ תבל והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבעה עינים מיד נזדעזע ונבהל שלמה ואמר הכניסוהו לחדרי (משלים של שלמה, שם ד, והובא בתוס' מנח' לז.). ונביא אותו לפני אשמדאי המלך והוא ידין אותו (מעשה ירושלמי, העת' ר"ח מימון). מרדה מדינה אחת באשמדאי המלך וקבץ חילותיו ללכת על אותה מדינה (שם). ומשם לבעל בי"ק חצי יום והיא בעלת בבקעת הלבנון אשר בנה שלמה לבת פרעה ובנין הארמון מאבנים גדולות אורך האבן עשרים זרתות ורחבה שתים עשרה זרתות ואין בין אבן ואבן כלום ואומרים בני אדם שלא נעשה בנין זה אלא על ידי אשמדאי (בנימין מטודילו, מסע'). חי נפשי וחי זקני אשמדאי אם לא תאמר לסכלותך די וכו' ואומר אליו בלשון רכה ונפשי עלי מבכה אדני אשאלך ואל יחר בעיניך איזה אשמדאי היה זקנך ויאמר אשמדאי השר הגדול וכו' בן רם בן שרם בן אשמדאי בן ארמאי וכו' בן אבראי בן אשמדאי מלך השדים (ר"י זכרה, ס' תעכמוני, מח' יין לכנון 37). ותחת מרכבה זאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה בת הקליפה ואשמדאי יוצא ממנה (עמק המלך שער תיקוני התשובה ו). ראה שלא יתפוס אותך המקטרג אשמדאי שיש לו רשות לקטרג ביום שני (שם קרית ארבע, קכו).

**אַשְׁמָה**[1], ש"נ, סמי' אַשְׁמַת, כנ' אַשְׁמָתִי, -תֵנוּ, מ"ר אֲשָׁמוֹת, סמ' אַשְׁמוֹת, כנ' אַשְׁמוֹתַי, — א) מקור להפע' אשם: מכל אשר יעשה לְאַשְׁמָה בה (ויקר' ה כו). — ב) כמו אָשָׁם: למה יבקש זאת אדני (לפקד את העם) לָמָּה יהיה לְאַשְׁמָה לישראל (דהי"א כא ג). מימי אבתינו אנחנו בְּאַשְׁמָה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות (עזרא ט ז). — וסמי': אם הכהן המשיח יחטא לְאַשְׁמַת העם (ויקר' ד ג). הנשבעים בְּאַשְׁמַת שמרון (ר"ל בדבר שאשמו בו, העגל) ואמרו חי אלהיך דן (עמוס ח יד). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אַשְׁמַת ישראל (עזרא י י). — וכנ': לאשר הוא לו יתננו ביום אַשְׁמָתוֹ (ויקר' ה כד). כי עונתינו רבו למעלה ראש וְאַשְׁמָתֵנוּ גדלה עד לשמים (עזרא ט ו) ויהי קצף על יהודה וירושלם בְּאַשְׁמָתָם זאת (דהי"ב כד יח). — ומ"ר: עמכם אֲשָׁמוֹת לה' אלהיכם (דהי"ב כח י). אלהים אתה ידעת לאולתי וְאַשְׁמוֹתַי ממך לא נכחדו (תהל' סט ו).

[1]) עי' אשם.

***אַשְׁמוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אַשְׁמוֹנִים, — כמו אַשְׁמָן: והחליפה להם תבל דביריה בקברים וחדריה בארץ לא סדרים וארמונים באשמונים (ר"י חריזי, תחכמוני כ).

***אַשְׁמוֹר**, ש"ז, — כמו אַשְׁמוּרָה: בחפלת אַשְׁמוֹר אקדם שחר אעורר גשתי פני תיבה מלך לברר (סלית' יום ג, הקרה בסמך).

**אַשְׁמוּרָה**[2], ש"נ, מ"ר אַשְׁמוּרוֹת, -מֻרוֹת, — חלק שליש הלילה, זמן עמידת אנשי משמר על משמרתם עד יחליפום אנשי משמר אחרי, Nachtwache, veille de la nuit; watch: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר וְאַשְׁמוּרָה בלילה (תהל' צ ד). קומי רני בלילה לראש אַשְׁמֻרוֹת (איכה ב יט). קדמו עיני אַשְׁמֻרוֹת לשיח באמרתך (תהל' קיט קמח). אם זכרתיך על יצועי בְּאַשְׁמֻרוֹת אהגה בך (שם סג ז). בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו באשמרותם (כ"ס גני' מג' י). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ' א א). רבי אומר ד' אשמורות ביום וארבע אשמורות בלילה (גמ' ירוש' שם). מלאכות אלהים נורא קמתי לעשות במורא ועד לא תופע נהרה הקיצותי באשמורה (רמב"ע, תחנון עי"ת).

***אשמורת**, עי' אַשְׁמֹרֶת.

***אַשְׁמַי**[3], -מַאי, ת"ז, — אדם גס, בור, ופושע, unwissender, roher; ignorant, grossier; uncultured, rough: מפני שיבה תקום יכול אפילו

[1]) עי' אַשְׁמָן, וע"מ פעלון, להחריזו עם ארמון.

[2]) מן שרש שמר, משקל אַפְעוּלָה. אך לפי דעת ברט (NB § 135) א נוספה זו אינה שמושית לסימן המשק', הואיל ומשק' זה יחידי, אלא נוספה לתפארת הקריאה. אבל, יש *ארכובה בזמן המשנה.

[3]) משקל אַלְלַי, ושם הפרטי חלדי, מהרי, וכמו"כ סוס.

אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם (הוא׳ שמות לב כא). ויתחיל (איוב) להאשים בתוך צערו ההנהגה העליונית (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא׳ לד). כל הקהל יחדיו האשימו הדורש להרחבת האמונה (שם יד). וכבר הראני אלילי בחלומי את כל אשר עשית ואשר אירע לך וע״כ אין אדם יכול להאשימך (תולד׳ אלכסנ׳, ישר׳ לוי ד). וכן ישעיה הנביא האשים ישראל במדת האמונה (רכנו בחיי, כד הקמח, אלף). עוד פעם אחרת נתעלף חתנו ליל שבת וטלטל הנר ואתה האשמת אותו וירע בעיניך זה המעשה (תשב״ץ נד). יכול להיות שאיש אחד מהנוצרים עשה כזאת להאשים את היהודים (שארית ישראל יח). שכל אחד היה מפליג להאשים את חברו ומרבה בטענות (ריב״ש תקו). האשמתני וחשדתני על היותי מחפה על הרב רבינו משה (שם תלח). אשר האשמתם שמגלים מה שכסה עתיקו של עולם (מכתב רשב״א, כספר מנח׳ קנא׳). שנמצא הש״י מוכיח את איוב כשהיה קורא תגר על דרכי השם ומאשים את השם (העקרים א טז). אם המשורר לא יטה מדרך הצניעות וישבח אשתו או כלתו או אשה פנויה ודעתו לקחתה לו לאשה אין להאשימו על זה (מתק שפתים, ר״ע פרנסים מח). האשים את אחינו על רע לבם על משלות ידם (יל״ג משלים, א כה).

***אשמאי**, עי׳ אשמַי.

***אשמדאי**, עי׳ אשמדי.

***אַשְׁמְדוֹן**[1], — אביו של אשמדאי: ויש אומרים שהיא(נעמה)היתה אשת אשמדון אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה (ר׳ בחיי [2], בראשית).

***אַשְׁמְדַי**[3], דָאי,—ראש השֵדים ומלכם, Asmodeus: וכיון שחטא (שלמה) טרדו אשמדאי (מד״ר במד׳ יא). וכשבקש השמיר היה מביא אשמדאי מלכא דשידי בשלשלאות של ברזל וטבעת שחקוק עליו שם המפורש והיה תפוס אצלו ימים רבים וכו׳ והתירו ושאל ממנו (אשמדאי) שיתן לו טבעתו שהיה חקוק בו שם המפורש וכו, וכשלקח הטבעת השליכו לים ובא דג א׳ ובלע אותו אז השליכו ארבע מאות פרסאות בארץ העמים וגרשו מעל מלכותו וכו׳ ותכף הכיר (שלמה) את הטבעת הזה (שנמצא בתוך הדג) ושם אותו באצבעו ותכף שב רוחו אליו ודעתו נתישבה עליו ועלה לירושלם וגרש את אשמדאי וישב על כסא מלכותו (מעשה בשלמה, ביהמ״ד ילינק ב). מיד אמר הקב״ה לאשמדיי מלכא דשידי לך אצל שלמה וטול חותמו מידו ונדמה כדמותו וישב על כסאו והיו סבורים ישראל שהוא היה שלמה וכו׳ מה עשה אשמדיי אותם ג׳ שנים עבר על נשיו של שלמה עד שבא אצל אחת מהן והיא פירסה נדה כיון שראתה אותו אמרה לו למה שנית מנהגך אשר היית נוהג בו מיד שתקה אמרה לו אין אתה שלמה ועוד הלך לבת שבע אם שלמה ואמר לה כך וכך אני רוצה ממך מיד הלכה אצל בניהו אמרה לו כך וכך תבע ממני שלמה בני מיד נזדעזע בניהו וקרע את בגדיו ואמר אם כן ח״ו אין שלמה בנך זה אלא

---

[1]) בארמי׳: אשמדון רבהא דרוחתא (מד״ר בראשי׳ לז).—[2]) כבר הובא זה ברמב״ן, אך שמדון במקום אשמדון.

[3]) עוד לא החליטו החכמים מה מקור שם זה. Benfey ושי״ר וקוה׳ ואחרים אמרו כי הוא השם הפרסי Aeshma-daewa, ר״ל אֶשמא הרמאי, והוא ראש השטנים. וי״ס כי זה שם עברי נקרא כך ע״ש שהוא משמיד ומכלה הכל, משרש שמד. וכמו״כ לא נתברר באיזה זמן בדיוק נתפשט שם זה בקרב היהודי׳. בפעם הראשנה אנו נפגשים בשם זה בספר טוביה במעשה שרה בת רעואל: היו נותנים אותה לאיש ובלילה הראשון קודם שישכב עמה היה נפטר לבית עולמו כי אשמדאי (בסורי׳ אסמדאוס) היה עמה והיה חונק את האנשים הבאים אליה (שם ג ח). ויאמר טוביה אל המלאך שמעתי אחי שכבר נתנה אל שבעה אנשים ומתו טרם שיבואו אליה ושמעתי שאשמדאי מלך השדים הוא הורג אותם ועתה ירא אני מאד פן יהרגני אשמדאי (שם ו יד) ואחרי כן בצואת שלמה, שסברים החכמים שנתחבר במאה הראשנה לספה״נ, ושם אומר אשמדאי על עצמו: ועסקי לחבל תחבולות על הבתולות ביום חתונתן שלא יזדווגו, ואני שולל יפי הבתולות, וכו׳. בגמ׳ גיט׳ סח. מספר בארוכה מעשה שלמה ואשמדאי, אך כבר הוכיח שי״ר כי יש מקום לפקפק אם באמת היה השם הזה בתחלה בספור הזה. הערוך אינו מביא השם אשמדאי בצורתו זו, וכן איננו שם בכ״י בגמ׳ (ד״ס). וכמו״כ בפסחים קי: מה שאמר לו יוסף שידא לרב יוסף שאשמדאי מלכא דשידא ממונה אכולהו זוגי, יש מפקפקים אם היה שם השם אשמדאי כתוב בתחלה או נוסף אח״כ, כי ברש״י ורשב״ם לא נזכר. ומתרג׳ קוה ומד״ר במדב׳ אין ראיה, כי הם מאוחרים. בזהר נזכר השם אשמדאי פעמים אחדות, והוא מורה ומלמד לשלמה, ונזכר שם ספרא דחרשין דאשמדאי: דאנח אשמדי לשלמה מלכא אמר תלתין יומין ואמר דלבתר דפיים עובדא לישדי מיין צלילן סוחרניה לערסיה ונטורא דכלא (ויקרא׳ יט.) ובספרא דחרשין דאשמדאי אשכחנא דאינון דידעי לחרשא חרשין מסטר שמאלא ולהתדבקא בהו יקום לנהורא דשרגא או באתר דיתחזון אינון צולמין דיליה ויימא אינון מילין דמתתקני לאינון חרשין וכו׳ (שם מג.).

**חטאת האדם למעל מעל בה' ואשמה הנפש ההוא וכו' והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו** (במד' ה ו-ז). **בדמך אשר שפכת אשמת** (יחזק' כב ד). **ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו** (ויקרא ד יג). — **וגם עם ל' של דבר האשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב וכו' והוא ידע ואשם לאחת מאלה** (שם ה ד). —**ופתיל: והיה כי יאשם לאחת מאלה** (האשמות) **והתודה אשר חטא עליה** (שם ה). **כי לא** (צ"ל לגא) **אתם נתתם להם כעת תאשמו**[1] (שופט' כא כב). **והזהרתם אתם ולא יאשמו**[2] **לה' והיה קצף עליכם ועל אחיכם כה תעשון ולא תאשמו**[3] (דהי"ב יט י). **רחק מאיש שליט להרוג ואל תפחד פחדי מות ואם קרבת אל ת א ש ם פן יקח את נשמתך** (ב"ס גני' ט יג). — ב) נענש בשביל האשם, die Schuld büssen; cxpier; expiate: **אם זנה אתה ישראל אל יאשם**[4] **יהודה** (הוש' ד יה). **תאשם שמרון כי מרתה באלהיה** (שם יד א). **בדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת** (שם יג א) **כל מצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם**[5] (ירמ' נ ז). **אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו**[6] **ובקשו פני** (הוש' ה יה). **חלק לבם עתה יאשמו**[7] (שם י ב). **כל אכליו יאשמו**[8] **רעה תבא אליהם** (ירמ' ב ג). **תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו**[9] (תהל' לד כב). **ולא יאשמו**[10] **כל החוסים בו** (שם כג). **אשר קניהן** (של הצאן) **יהרגן ולא יאשמו** (זכריה יא ה). — ג) אבדו, נשמדו, נחרבו, zu Grunde gehn; périr; perish: **על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו**[11] **ישבי בה** (ישעיה כד ו). **למען יחרבו ויאשמו**[12] **מזבחותיכם ונשברו ונשבתו**

[1]) מ"ש: האלף בשוא לבדו ובלא מאריך בתיו בספרים כ"י. —[2]) בקצת כ"י יאשמו (מיכה'). —[3]) מ"ש: האלף בשוא לבדו בדפוס' ישנים ובמדוייקים בכ"י. ע"כ. ובהרבה כ"י תאשמו (מיכה'). — [4]) מ"ש: בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס האלף בשוא לבדו. וכ"כ במכלול. ע"כ. — [5]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. שרשים. — [6]) מ"ש: האלף והשין בשוא לבדו. — [7]) מ"ש: בס"א קדמון מהדפוס האלף בשוא וסגול ובספרים מדוייקי' בשוא לבדו ובלא מאריך ביוד. ע"כ. וכן בחט"ס בקצת כ"י (מיכה'). — [8]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. רד"ק. ע"כ ובקצת כ"י יאשמו בחט"ס (מיכה'). —[9]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו (מיכה'). — [10]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו (מיכה'). — [11]) מ"ש: בשוא האלף והשין. רד"ק. ע"כ. — [12]) מ"ש:

גלוליכם (יחזק' ו ו). והגבלן י א ש ם[1]) (סוט' ט טו).

— נפע', נאשם, — א) אבד, נחרב, כמו קל משמ' ג: נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו[2]) (יואל א יח). —ב) בזמן האחרון נהגו הסופרים לאמר פלוני נאשם, במשמ' אמרו עליו שאשם באיזה דבר רע, שעבר איזו עברה, beschuldigt werden, être accusé; be accused. פלוני נאשם בדבר פלוני, וכמו"כ ישתמשו בו שמוש שם: הנאשם, עי' נאשם.

— הפע', האשים, מקור האשם, לווי האשים — א) עשה שיאשם, שיענש בגלל אשמו, büssen lassen; punir; punish: האשימם[3]) אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך (תהלים ה יא). — ב) חשב שפלוני אשם[4]), אמר עליו שהוא אשם בדבר מהדברים, יתם לו עון, jem. beschuldigen; accuser qqn.; accuse anyone: שלא י א ש י מ נ י המאשים כי לא אמרתי הנה עיקרה (ר"נ, הקדמ' מפתח, גולדנתל). כראות יהודה בן קריש מפתח פתרון אונקלום וכו' ה א ש י מ ו חנם ויחשב בלבו כי הוא פתרון ותשב באיתן (מנחם, איתן). ואל י א ש י מ נ י אדוני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ר' תפלתי למלך הכוזרי). ואין צריך ל ה א ש י ם מה שהוא קצת מן הדברים ולא הגיעו עד תכליתם (רסב"ג, תקון מדות הנפש). א א ש י ם נפשי ואוכיחנה (הקד' חו"ה). אל י א ש י מ ם ואל יתלה בהם קצור (שם השתחון ד). ובאלו ה א ש י מ ם (יעקב את בניו) במאמר הזה ויחסם אל החמס (הפרכיס לריב"ג, פרש מכר). תחלת דברי המלאך ה א ש י מ ן בשני דברים וכו' (רש"י מגי' ג.). והנה ה א ש י מ ם בגניבות זו מג' בחינות (ר"י אברבנל, מקץ, השקר אור). וכאשר גם הוא (בעשא) הרשיע לעשות ה א ש י מ ו הנביא (הוא, מ"א יו). ראיתי בפרושי הרב הגדול רבינו שלמה הצרפתי ש ה א ש י מ ו (את מנחם בן סרוק) על אשר לא חבר ואשר לא צדה עם הצד ציד (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמג). מתחלה היה מ א ש י ם (עבד יוסף) את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הריעותם אשר עשיתם (רמב"ן כרא' מד י). והנה היה ראוי משה ל ה א ש י ם אותו (את אהרן) תחלה על חטאתו

בשוא האלף. — והנה יש סוברים כי יאשמו זה הוא מן שמם, ויש מותקים אותו. — [1]) במשניות שבגמ' ישום. —[2]) בקצת כ"י נאשמו. ויש מגיהים נשמו. — [3]) מ"ש: האלף בגעיא בס"ס. — [4]) בערבית אתם a).

a) أَثَمَ

בגד קטן (שבת ע ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ו א ש ל ג (נדה ט ו). נתר זו נתר אלכסנדרית בורית זו קימיליא ו א ש ל ג[1]) מכל מקום (תוספתא שם ח י)׳

**אשם**[2]), ממנו אָשָׁם, אָשֵׁם, אָשַׁם, אַשְׁמָה.

**אָשָׁם**[3]), אֲשָׁמִי, ש״ז, מ״ר אֲשָׁמִים, אֲשָׁמָיו, — א) מעשה רע שאדם עושה, חטא, Schuld ; faute ; guilt : ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אָשָׁם (ברא׳ כו י). כי ארצם מלאה אָשָׁם (ירמ׳ נא ה).— ומ״ר : אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך בַּאֲשָׁמָיו (תהל׳ סח כב). — ואמר המליץ : בהשגיחך לדעה מה תחילה לחכמת לב ומה ראשית לאשמה אזי תמצא מרי ראש האשמים ויראת האלהים ראש להכמה (ר״ש הנגיד, בן משלי, אות ב). אם ימצא בחשבונו אשמים וחטאות וכל מדה חסרה יבילוהו לפח מוקש כמו אש תאכלהו באף זעם ועברה (ר״ז בן סעדי׳ אלגאהרי).— ב) עצם הדבר שבגללו עשה האדם האשם, הכלי שלקח באשם וכיוצא בזה : איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה׳ וכו׳ והשיב את אֲשָׁמוֹ בראשו וחמישתו יסף עליו וכו׳ ואם אין לאיש גאל להשיב הָאָשָׁם אליו (במדבר ה ו-ח). — ג) הקרבן לכפר על הָאָשָׁם, Schuldopfer ; sacrifice : איל תמים

---

ימא ואמרו לי שינאנא שמיה. ע״כ. וכך הגרסה בנוסח׳ פה. אבל בגמ׳ נדה סב : הגרסה אשלגא. וכן בערוך. והנה שנאנא הוא ממש אשנאן הערבי, והוא האלקלי, וכן באמת מפרשי׳ בעלי המלונים הערבים את ע׳אשול. ומה שמוסיף שם שמואל וז״ל : ומשתכח בנוקבא דמרגניתא ומפקי ליה ברמצא דפרזלא. ע״כ. אינו מובן היטב כי מה ענין האשנן והקלי למרגלית ? אלא אם נאמר כי מרגניתא זו היא צמח ממין זה. ובאמת את הקלי המחצבי יוציאו מאפר צמחי הים. רה״ג והערוך מסתפקים בזה שמביאים את דברי שמואל. אולם הרמב״ם פרש אשלג צאבון, וז״ל בפרוש משנת נדה : ובורית נבאת והוא אלמשהור באלגאסיל וכו׳ קימוניא מלח אלקלי ואשלג אלצאבון. אך דעתו של שמואל מכרעת בנגד הרמב״ם, מפני שהוא חקר ודרש בזה בעוד שהיתה הלשון חיה ומפי עדים חיים בקיאים בדבר שמע כי כך נקרא בדבור הרגיל. — [1]) במהד׳ וילנה החדשה הגרסה היא : בורית וקמוליא ואשלג מכל מקום.

[2]) בערב׳ את׳ם a).

[3]) בערב׳ אִת׳ם b), עון, חטא.

---

a) اثم b) إثم

מן הצאן בערכך לְאָשָׁם אל הכהן (ויקר׳ ה יח). וזאת תורת הָאָשָׁם קדש קדשים הוא במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את הָאָשָׁם ואת דמו יזרק על המזבח (שם ז א-ב). כחטאת כָּאָשָׁם תורה אחת להם (שם שם ז). והביא את אֲשָׁמוֹ לה׳ על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן (שם ה ו). כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אֲשָׁמָם (במד׳ יח ט). ואין מביאין א ש ם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור׳ ב ד). הביא א ש מ ו ולא הביא גזילו וכו׳ הביא א ש מ ו ולא הביא מעילתו (תוספת׳ פסח׳ ג א).—ומ״ר אֲשָׁמוֹת : הריני נזיר ע״מ לגלח על ק׳ חטאות ועל מאה א ש מ ו ת קורא אני עליו כפי נדרו וכו׳ (ספרי נשא לח). — ׳כנוי לישו הנוצרי : באו כתבים מרומי אל הכומרים שבירושלם כתבים ותחנונים שיתפללו בעדם אל א ש ם ששי (עמק המלך הקדמה). ארסו ווזהמתו של נחש הבאה על חוה אשר עשו עצמם ע״ז ובפרט א ש ם ששי שאין בו ניצוץ קדושה (שם תיקו׳ התשו׳, א)

**אָשֵׁם**[1]), ת״ז, לנק׳ אֲשֵׁמָה, מ״ר אֲשֵׁמִים ־מות, — מי שעשה אָשָׁם, שחטא, schuldig; coupable; guilty: ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כְּאָשֵׁם (ש״ב יד יג). אבל אֲשֵׁמִים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת (בראש׳ מב כא). — ונהוג הדבור הוא אָשֵׁם, הוא איננו אָשֵׁם : איננו א ש ם בזה (צרור המור וירא כב :). ומשל הדיוט א ש ם החמור (שם תולד׳ כט :).

**אָשַׁם**[2]), פ״ע, כהפס׳ אָשַׁם, אָשֵׁם, עתי׳ תֶּאְשַׁם, יֶאְשַׁם, עם לְ של האיש שלו עשה הרע, ועם לְ, ועם בְּ של דבר האשם — א) עשה מעשה רע, עבר על החקים, sich verschulden ; comettre un crime ; become guilty : נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה וְאָשֵׁם (ויקר׳ ד כ). והיה כי יחטא וְאָשֵׁם והשיב את הגזלה אשר גזל (שם ה כג). ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות ה׳ אשר לא תעשינה ולא ידע וְאָשֵׁם וכו׳ אָשֹׁם אָשַׁם לה׳ (שם יז-יט). איש או אשה כי יעשו מכל

---

[1]) בערב׳ אַת׳ים a).

[2]) בערב׳ אַת׳ם b).

---

a) أَثِم b) أثِم

*אֶשְׁכָּרָע[1],-כְּרוּעַ, ש"ז, —אילן שעצו מגון צהוב כהה, :Buchsbaum ; buis ; boxwood, (Buxus) רבי ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כ א ש כ ר ו ע [2]) לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגע' ב ה, ספרא תזריע). וכל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל א ש כ ר ו ע[3]) (כל' יב ח). שני גורלות של א ש כ ר ו ע היו ועשאן בן גמלא של זהב(יומא ג ט). אבל עושהו (את המחק) של זית ושל אגוז של שקמה ושל א ש כ ר ו ע (כ"ב פט:).

**אשל,** ממנו אֵשֶׁל, יהאשיל.

א. **אֵשֶׁל**[4]), ש"ז, מ"ר אֲשָׁלִים, — אילן קצר הקומה, קטן העלים, : Tamariske ; tamaris ; tamarisk ויטע (אברהם) אֵשֶׁל בבאר שבע (בראש' כא לג). ושאול יושב בגבעה תחת הָאֵשֶׁל ברמה (ש"א כב ו). — ומ"ר : בפרדס רמונים ותמר וגפנים ונטעי נעמנים ומיני ה א ש ל י ם (ר"ש בן גבירול).—ו־בהשאלה, אשל[5]) אדם גדול : ה א ש ל הגדול אשר היה ברמה (הנביא שמואל) שהיה מתפלל עליו (רס"י ש"א כ ב). — ו־בנוי לישראל : קצץ אֲשָׁלִים בחיק נחשלים וקלם מושלים בחטא נשולים (קרוב' לפורים, אורת בט). אנא שגב אֶשְׁלֵי נטעך עריצים בהניעך (הושע' להוסע"ר, אנא אזון). — ו־בכלל נטעים : תענה שואלים ברבוע אֶשְׁלֵי מים (הושע' להושע"ר, תענה אמונים).— א ש ל י מטע גן אוכלי מן ודגן (אלף בית ש"ת).

ב. **אֵשֶׁל**[1]), מ"ר אֲשָׁלִים, — בית אורחים, בית הכנסת אורחים, Hospice : ויעש אברהם אשל גדול בבאר שבע ויש לו שם ד' שערים לד' רוחות העולם ויטע בו כרם למען כאשר יבוא לו (אורח) יהיה נגד דרכו וישב שמה ואכל ושתה ושב והלך לו (ספר הישר, וירא).

א. **אשל,** פעל מן השם אֵשֶׁל, ומזה :

— הִפע', יהֶאֱשִׁיל, — נטע, זרע, pflanzen ; planter to plant : כבר דשא ה א ש י ל ועשב וזרע אכר, בעת תת כחה ותרשיל ועץ פרי ופסת בר (רסע"ג, עבודה, קבץ מעשי גאונים).

ב. **אשל,** פעל מן השם הארמי אשלא, אֶשֶׁל שפרושו חבל. ומזה :

— נִפ', ינֶאֱשַׁל, — נאסר באשלים, בחבלים : מה בצע כי נ א ש ל ו ובזיקים שולשלו (ר"א קליר, ת"ב).

*אֲשְׁלָג[2]), אֶשְׁלָג[3]), -לַג[4]), — קלי מחצבי, יוציאו מאפר צמחי הים, ישתמשו בו לכבוס וכדומה, : Mineral-Alkali; alcali minéral; miner. alkali נתר ובורית קמוליא ו א ש ל ג[5]) כדי לכבס בהן

---

[1]) כך נקוד כ"י פרמה, צ"ר אֶשְׁכְּרַע, בוקש' אֶשְׁכְּרַע, וכן במשנ' מנקד' נדפסו'. לוי הביא שני הנקודים, קוה' אַשְׁכְּרַע. בארמ' וסורית אשכרעא. ולפי דעת קצת חל"א השם ארכרנ שנמצא בקצת כתבות אשור' (של סרגון ועוד) והוא שם אילן, הוא אולי זה אשכרוע. ויש דוחים דמיון זה, ומקור המלה לא ידוע.— [2]) כך בנוסח'. בערוך א ש כ ר ע . והנה בירוש' יומא ג ט פרש אשכרוע פ ס ק נ ו ן, וצ"ל פקסינון, והוא ביונ' πύξινον שם זה האילן. רה"ג : והוא פיוקסי מין עץ שהוא לא לבן ולא שחור. ע"כ. וריב"ג בשרש אשר בפרוש השם תאשור אמר וז"ל : ואמר בו התרגום אשכרועין והעץ הזה הוא שקורין לו בלשון ערב ב ק ס. הערוך : פי' בל"ע בקס בלשון לעז ב ו ש ו . ע"כ. והרמב"ם בפרושו אמר : ואשכרע נוע מן אנואע אלארז מתוסט אללון בין אלאביץ ואלאסוד קיל אנה אלבקס,— ור"ל בעבר' : ואשכרוע מין ממיני הארז אמצעי הגון בין לבן ושחור ואומרים שהוא אלבקס. ובפרושו לכלים יב ח אמר וז"ל : חוץ משל אשכרוע יעני אואני אלבקס וקיל אלשמשאר ואלצחית אנה נוע מן אנואע אלארז. ע"כ, ור"ל בעבר' : כלים מעץ הנקרא בערבי אלבקס וי"א שהוא אלשמשאר והאמת שהוא מין ממיני הארז. — [3]) כך במשני' עם גפה"ע של הרמב"ם. [4]) בערב' אַתְ'ל a), בארמ' אתלא. — [5]) כן גם בערב' את'יל a), אדם גדול, מיוחס.

[1]) מן השם אֵשֶׁל שבערך הקודם, שר' נחמיה פרש הכתוב ויטע אשל כונן פונדק (סוט' י.). והנה רש"י שם באר דעת ר' נחמיה שדרש המלה אשל בראשי תבות: ולשון אש"ל נוטריקון א כ י ל ה ש ת י י ה ל ו י י ה, שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותן. ע"כ. וכן הביא דרשה זו ילקוט תהל' רמז תתמט בשם ר' אלעזר. וי"א כי רחף לפני ר' נחמיה בהמלה אשל השם היוני ἄσυλον, או אולי פשוט השערה לפי טבעו ומדתו של אברהם. עכ"פ כבר השתמש בו בעל ספר הישר במשמעה זו של בית הכנסת אורחים כמובא בפנים.

[2]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכך לוי. —[3]) כך בכ"י עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן במשנ' מנק' נדפסות.—[4]) יסטרוב, וכ"י קויפמן. בערבי' ע' א ש ו ל b) והוא צמח ה ת ט מ י בערבי', וגם כל דבר שינקו בו הידים כמו א ל א ש נ א ן (כך בהמלונים הערבים). — [5]) ואמר שמואל (כנמ' שם ל.) שאלתינהו לכל נחותי

---

a) أَثْل

a) أَثِيل b) غاسول

עד שעמד רבי עקיבא (ירוש' סוט' ט כד.).

**אשכן,** — פפ', *אִשְׁכֵּן, *מְאֻשְׁכָּן, — בעל אֲשָׁכִים גדולים: המאושכן [1]) ובעל גבר (בכורות ז ה).

**אַשְׁכְּנַז**[2]), —א) שם עם נזכר בתורה בין בני גמר: ובני גמר אַשְׁכְּנַז וריפת ותגרמה (בראש' י ג). — ב) קראו היהודים כן לארץ גרמניה [3]), Deutschland: Allemagne; Germany ובכל אספמיא ובכל קהלות ישראל שבארץ אשכנז [4]) כלם זכורים לאלף טובות (סדר רב עמרם, שחרית ה). בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י דברים ג ט). אבל בארץ אשכנז נוהגין בו היתר (הוס', חולי' לג.). ובלשון אשכנז (הוס', ב"מ מג:). בכל ארץ אשכנז (מחזור ויטרי פגג). וב אשכנז ראיתי מורין לאיסור (רא"ש שבת פרק ה). וכן נוהגין ב אשכנז וצרפת (שם ב ה). א"י ובכל מצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושארי ארצות (יסוד עולם לר"י סיגרהלי יה). בכל הארצות בקטלוניה וב אשכנז (ריב"ש ר"ע). שזה יותר מעשר שנים שנשאלתי על זה מארץ אשכנז (מהר"י קולון לה).

***אַשְׁכְּנַזִּי,** ת"ז, לנק' ־נַזִּית, מ"ר אַשְׁכְּנַזִּים, ־זִּיּוֹת, — איש מבני ארץ אשכנז, Deutscher: allemand; germain: ומהם היו ג"כ האשכנזים והם הטודיסקי בני אלמאנייא ובני הטוטי (ר"י אברבנאל, נח, בני יפת). כן יהיו (יעקב ועשו) מתחלפים בטבעיהם ודתיהם ואמונותיהם כשני גוים מאומות שונות וכאלו האחד מהם היה הודיי בקצה המזרח והאחר אשכנזי בקצה המערב (הוא, תולדו'). קמו עזי פנים עם לועז גוי תמר והנמתר צרפתים ו אשכנזים (QGJD II, 36) — ובפרט היהודים שנתישבו משנים קדמוניות בארץ גרמניה: שכל אדם רגיל להתנות כן בין האשכנזים שבאלו הארצות (תשו' מהר"י קולון פג). ותירץ לי אשכנזי אחר כי בכאן נראה ענותנותו של הקב"ה (צרור המור, כה פה.). אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי בין האשכנזים (פלא יועץ, גר).

***אֲשְׁכָּף**[1]), אש־, ש"ז, — אחד ממיני הָאַרְבֶּה בכנפים, בלי זנב, ועל מצחו גבחת, Heuschreckenart: espèce de sauterelles; genus of locusts (ואת הסלעם למינהו) להביא את האשכף (תול' כה:).

***אֻשְׁכָּף**[2]), מ"ר אֻשְׁכָּפִים, —רצען, מתקן נעלים: המסר הגדול ויתר ש־ מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים וחצין החרשים (רמב"ם שבת כה ט). כקשר שהאושכף עושה בשתוהב הרצועה במנעל (ר"נ על הרי"ף, שבת מח:). — ובפרט רצען פשוט, מולא טלאים: החייטין והרצענין והאושכפין שהם עניים (אבן ירחי, המנהיג).

**אֶשְׁכָּר**[3]), ש"ז, מ"ר אֶשְׁכָּרִים, — מנחה, מס, מתן לאות הכרת טובה או הכנעה, -te; Abgabe; tribut: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אֶשְׁכָּר יקריבו (תהל' עב י). בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים השיבו אֶשְׁכָּרֵךְ [4]) (יחזק' כז טו). — ואמר המשורר: עופר הנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אֶשְׁכָּר (ר"מ בן עזרא, תרשיש ב). —ומ"כ: עלי שלח לו מלי ושירי ומשלי מקום האשכרים (דונש בן לברט יד). וכבוא אלכסנדר מוקדון בבל מלאכי כל הממלכות מוחילין אותו במסים ואשכרים (תולד' אלכסנדר, ישר' לוי 50).

[1]) כך גרסת הערוך. ובקצת נוסח' מאושבן.

[2]) חל"א אומרים כי זהו שם הארץ שנזכר בכתב אשוריות אַשְׁגוּז או אַשְׁכּוּז, וקצת החכמים סברים כי תכונת בשם זה לארמניה (לוי REJ, 13, 13).—[3]) בירוש' מגי' א עא: גמר גרממיא. וכן בבלי יומא י וכן במד"ר בראש' על פסוק זה: גמר גרמניקייא. והנה נחלקו החוקרים החדשים בדבר לאיזו ארץ היתה הכונה בשם גרממיא זה. י"א לארם נהרים (Neub. Geogr.) וי"א לארמניה, אך אין ספק בדבר כי בדורות שאחרי התלמוד, וכבר בימי הגאונים, היתה הסכמה כללית כי אשכנז, שהוא מבני גמר, הוא כנוי לארץ גרמניה שבארפה, וכבר השתמשו בזמן ההוא באשכנז לכנות בה את גרמניה. — [4]) יש מפקפקי' אם אלה דברי רע"ג בעצמו או זו הוספ' מאוחרת. ונזכר השם מלך אשכנז או מלך אשכנזי באגרת חסדאי למלך כוזר, אבל גם בה יש פקפוקים.

[1]) לא נתברר לא פרושו האמתי של מלה זו ולא לאיזה מין ממיני החגב קראו כך.

[2]) ארמ' אושכפא, ובערב' אשכף, ואשכאף, ואשכוף, ושכאף a). ולא נתברר מקור מלה זו. ובארמ': דהוה קאמר לאושכפא עביד לי מסאני (גיט' סח:). רב חנניה ורב הושעיא דאושכפי נינהו (פסח' קיג:).

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי מערב' שכר b), הודה, הכיר טובה. וי"א כי באשור' אִשְׁכָּר כבל, ע'ל, וממנו נגזר בארמ' וסור' אשכרא צמד כרם וכדומה, ובעבר' מנחה לפי ע'ל, הכנעה. — [4]) יש מפקפק' בנוסח' זו וסברים כי זה שבוש, אולי במקום סחריך (Cheyne, PSBA, XXI, 246).

a) أُسْكَف إِسْكَاف أُسْكُوف سَكَّاف b) شَكَرَ

א. **אֶשְׁכֹּל**[1]), ־כּוֹל, ש"ז, מ"ר אֶשְׁכּוֹלוֹת, — א) גרגרי ענבים, תמרים וכדומה מְחֻבּרים על שבט דרך גדולם, cluster ; grappe ; Traube : ויכרתו (המרגלים העברים) משם זמורה וְאֶשְׁכּוֹל ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במדב' יג כג). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אֶשְׁכּוֹל לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). כאשר ימצא התירוש בָּאֶשְׁכּוֹל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישע' סה ח). אֶשְׁכֹּל הכֹּפר דודי לי בכרמי עין גדי (שה"ש א יד). באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל (מעשר' ב ו). סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שבת קמד:). — ומ"ר : זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לְאַשְׁכֹּלוֹת (שה"ש ז ח). מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אַשְׁכְּלֹת מררת למו (דבר' לב לב). כְּאֶשְׁכְּלוֹת הגפן (שה"ש ז ט). בשני אשכולות אלו (מעשרות ב ו). הסיג של אשכולות (תוספתא עוקצין א ב). — וכנוי : ובגפן שלשה שריגם וכו' הבשילו אַשְׁכְּלֹתֶיהָ ענבים (בראש' מ י). ועי' גפן. — ואמר המ"יץ : נתלה עולם בידו כאשכול (רשב"ג, מלכותך). הנה מי ראש מימי וגם מרור אֶשְׁכּוֹלִי (הוא, סליח', סמא"ל). ככה יקוד לבי במי אֶשְׁכּוֹל ומלא לי כפור (רמב"ע, תרשים ב).—ומשל : יבקשו רחמים האשכולות[1]) על העלים שאלמלא העלים לא יכלו האשכולות להתקים (חול' צב.).—ב) *אֶשְׁכּוֹל של ביצים,—קבוץ הביצים המאורעות ודבוקות יחד בגוף בע"ח, Eierstock;ovaire;ovary : (האוכל) מן האשכול של ביצים מן הקורקובן וכו' (ביצה ז.). ביצה מעורה היא באשכול (תוספות תמו' לא.).

ב. *****אֶשְׁכֹּל**[2]), מ"ר אֶשְׁכֹּלוֹת, — כנוי לאיש בקי בכל החכמות והמדעים : משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם בטלו האשכולות (סוט' ט ט). כל האשכולות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם אי אפשי ליתן בהם דופי (תוספתא ב"ק ח יג).—ויחיד : ולא עמד אשכול

---

הראשון טעה וכתב בלא יכולת וכל הבאים אחריו הדפי, בכה בלי יכולת. והנה פרוש זה של הערוך מעיד על עצמו שהוא קדום ובא לו לר"נ בקבלה, ודבר ברור הוא שזה היה נחש שהיו אנשים נוהגים לאמר כשהיו מתחילים עבודה ומלאכת וכדומה, לסגולה שלא ייעפו וילאו. ואת שתי המלים אושכי ובושכי פרש ר"נ שיכול בשיכול, כלך בכח, בכל יכולת, אבל לא גלה מקור משמעה זו, כמנהגו, וכמו במאמר זה בעצמו במלת סינוק, וזו ראיה שפרוש זה אינו סברת עצמו אלא קבלה. וגם רש"י הביא את דברי הערוך לחלק ראשון של הלחש, אך בשתי המלים אושכי ובושכי נטה רש"י מפרושו של הערוך, מפני שלא מצא לזה סמך בלשון, ויפרש אושכי ובושכי יום ולילה, אולי לפי מה שנראה בעיניו לפי הענין, או אולי באמת כדעת בעל עה"ש שסמך רש"י על מה שמצא בתוספתא: האומר ימיא ומציא. אבל הפרוש שקבל ר"נ הוא אמתי בכללו, גם בשתי המלים אושכי ובושכי, שהכונה בהן היא יכולת וכח, ומשמעתה בדיוק של המלה אושך היא מה שפרשתי בפנים, מהירות וזריזות, וזו המלה בעצמה משמשת במשמעה זו ממש בערב', כמובא בהערה שלפני זו. והמלה בושכי, בת זוגה של אושכי, גם היא מעידה על אמתות פרוש זה של אושכי, כי גם המלה בַּשַׁךְ a) משמשת בערב' במשמעת מהירות, ואמרים לאשה בַּשַׁכִּי אלידין, ר"ל קלת הידים, מהירה, וכן בַּשַׁכִּי אל עמ', קלה ומהירה בפעולה, ונאקה בַּשַׁכִּי, ר"ל נאקה מהירת הליכה. ועי' עוד ערך בשך. ושתי המלות הן מלות מזדוגות יחד, אֹשֶׁךְ בֹּשֶׁךְ, מפני החרוז ומפני משמעתן השוה, ונהוג זווג מלים כזה הרבה בלשון הערבית. ואפשר שהאלף שבמלת לא שלפני אושכי היא כפל מהאלף של אושכי ובמקום לא אושכי צריך להיות לאושכי ובושכי, ואולי יש לסנוק משמעה אחרת, עי' ערך סנק. עכ"פ הזדמנות שתי המלים הללו יחד, ששתיהן משמשות בלשון ערב' במשמעה אחת, מכֻונת ממש לפרושו המקבל של הערוך ונאותה מאד לפי הענין, היא עדות גמורה לאמתות הפרוש המדיק שקבעתי להן, ובזה הצלתי מאבדון שתי מלים עבריות קדומות, שלא שערו כל המפרשים וחוקרי המלים.

[1]) בארמ' אתכלא, ערבי' אִת'כאל, ועת'כאל b). והנה הקדמונ' שמו אשכל אפעל מן שכל, אעפ"י שלא מצאו טעם לדבר, ואולם החדשים מפקפקים וסברים כי אולי זה שם רבעי, והאלף אינה מהמשקל אלא מהשרש, וסמך לדבר מה שבערבית יש גם בעין ע'תכ'אל מ"ר ע'תאכאל (NB § 143). — [1]) בארמית : ליבעי רחמים איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין איתכליאי

[2]) רב שמואל סבר שזו מלה מרכבת, איש כל : מאי אשכולות אמר רב יהודה אמר שמואל איש שהכל בו. ואף שרוב חכמי זמננו דחו גזרה זו וקצתם הסכימו עם ר"ב מוספיא שסובר כי הוא השם אסקולא, וקצתם סברים שהיא המלה אשכול של גפן, ורק בדרך מליצה כנו כן את החכמים החשובים, אעפי"כ אין זה ברור.

---

a) بَشَكَ إِشْكَال وعِشْكَال

(ר"י הלוי, חידות ?). — ומצוי הרבה השמוש בשם זה בספרות: אסור לרחוק מטלית או מוך וכיוצא בהן בפי האשישה וכיוצא בה כדי לסתמה שמא יבא לידי סחיטה (רמב"ם שבת כב טו). וכלי שתייה כגון אשישות וכוסות (הוא, סוכה ו ה). ראוי שיהיה לו בכל עת שיישן אשישה משמן שקדים מתוקים (ר"י תריזי, תרג' אסור הקבורה, לגלינוס). וראוי שיוקח השמן בשלמותו באשישה רחבה וכו' אלא אחר שינות באשישה במקום שלא ימצאהו השמש (קאנון א ג, ב בשתן א). ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח לו אשישה יין טוב (רלב"ג משלי כ ז). בשלש אשישות זכוכיות (מקור חיים לרשב"ג ד). יקח אשישת זכוכית ויבנים בו (בה) הדר כלו ויבנים האשישה במים חמין (מאיר אלדבי, ש"א ד). התהפכות ניצוץ האשישה וכו' מפני שהאשישה גשם מלוטש ספירי (ספר המראים לאקלידוס, כ"י פריז, Monats 9335). ואור היוצא מן המים הוא שממלאים אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין אותה לנוכח השמש (אבודרהם תפי' מול"ב). כלי עץ שמשימין בו צלוחיות ואשישות ואוכלין ומשקין (תפא' יבר' כלי' כב א).— ומשל: אין רכיל מהאשישה ממה שבתוכה (מאיר אלדבי, ב"את).

**אֶשֶׁךְ**[1], כִּנּוּי אַשְׁכִּי, מ"ר אֲשָׁכִים, — ביצי הזכר, גוף בשרי בצורת זית, המפריש הזרע בגוף הזכר, Hode; testicule; testicle: או גרב או ילפת או מרוח אָשֶׁךְ (ויקרא כא כ). רבי ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו (בכור' ז ה). מי שנמרחו אשכיו (ריב"ק בשם ספר רפואות). ולמה בלתי אשכים לא יצמח שער זקן (שא' הרא"ש). נתיחד לאשכים ולשדיים זולתי שאר האברים (פרקי משה א). ולפעמים יתארכו האשכים (קאנון ג יד ד ב). ויש עופות שאשכיהם בפנים והם בחבור מועט ויש שאשכיהם בחוץ (בע' חמי' לאבי הרלב"ג ה א). כאשר יהפך וגבו כמו ארז ישורגו אשכיו להוליד מחומו (ר"מ אלביך, איוב מ יז). — ב) *אַשְׁכֵי הַשּׁוּעָל[2], —

[1]) באשור' נמצאה מלה אִשְׁכּ או אִשְׁבִּ, שחל"א סברים כי הוא הוא אשך שלנו, וכן באתאפ' אסכת, בערב' אִשְׁךְ a), צדי הרחם, וי"א צדי השת. — [2]) על

a) إِشك

שם עשב, Satyrium album: וכן העשב הנקרא אשכי השועל אם ישתה בחלב וכו' (רמב"ם, ספר הנסיונות ו י). — ג) *אַשְׁכֵי הַכֶּלֶב[1], — עשב, (Orchis Morio L): וגם שרש העשב הנקרא אשכי הכלב (קאנון ג כ א כו).

*אשכן, מאֻשכן.
*ביצה, ביצים.
*זבן.
*כים.
מרח, מרוח אשך.
*קיין.
ועי' הולדה.

***אֶשֶׁךְ**[2], ש"ז, — מהירות, זריזות, Behendigkeit; Schnelligkeit; agilité, rapidité; -lity, dity: ותזדוג עם בֹּשֶׁךְ, אֶשֶׁךְ בֹּשֶׁךְ, אֶשְׁכִּי בְּשְׁכִּי, המהירות והזריזות שלי: האומר גד גדי וסנוק לא אושכי[3] בושכי יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:).

שם השרשים שדומים קצת בצורתן לאשכי שועל, בארמ' אשכי תעלה: (אסף). והביא זה ריב"ק בשם כתב אלטיב (ר"ל ספר רפואות) באלסוריאני. וכמו"כ ריב"ג: וקורין בארמית צמח שדומה לביצי השועל אשכי דתעלי (השרשים אשכ). וכמו"כ בערבי' ח'צי אלת'עלב a). — [1]) על שם צורת השרשים שהם דומים לאשכים, בסור' אשכי כלבא, וכמו"כ בערב' ח'צי אלכלב b).

[2]) בערב' וַשְׁכּ, וְשְׁכּ, וִשַׁאכּ c) מהירות וזריזות. — [3]) כך בערוך. בנוסח' שלנו אשכי ובושכי, ובקצת כ"י וצינוק לא אושקי ובושקי, ובקצתם אשבי ובשבי. והנה כל דברי הנחש שהובאו כאן בגמרה וכמו"כ בתוספתא שבת ח, שיש בהם או שאין בהם משום דרכי אמורי, כלם הם בעברית צחה, ולא עוד אלא שהם טבועים בחותם של עתיקות, ואין ספק בדבר, כי כלם הם דבורים שהיו רגילים בפי העם מאז ומקדם לנחש ולסימן טוב, ולכן נשמרו בעבריותם ובעתיקותם, והם אוצר יקר מלשון העברים ואמונותיהם ההמוניות בזמן הקדום. ולכן אין ספק בדבר, כי גם דברי הנחש הזה הם כמו כן בעברית טהורה, ואושכי ובושכי הן יחס הקנין כמו גד גדי שלפניהם, ור"ל האושך והבושך שלי. ופרש רבנו נתן נחש זה בערך גד ור"ל: התחזק מזלי כלומר התגבר מזלי וסינוק לא אל תייגע כמו גדי מסנקן (פסח' ג:), אושכי ובושכי שיכול בשיכול כלומ' בכח בבל יכולת. ע"כ. והעיר רשד"ל בהפלאה שבערכין וז"ל כ"ה בכ"י והמדפים

a) خصى الثعلب b) خصى الكلب c) وُشك وَشك وِشاك

וכו' ואנשי כות עשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אֲשִׁימָא (מ"ב יז ל):

**א. אָשִׁישׁ**[1], ש"ז, מ"ר אֲשִׁישִׁים, סמי' אֲשִׁישֵׁי, — א) כעין עֻגָה עשויה מִפֵּרוֹת דבוקים יחדיו, מענבים וכדו', Kuchen v. zusammengepressten Früchten, gateau des fruits; cakes of grapes, etc.: והם (בני ישראל) פנים אל אלהים אחרים ואהבי אֲשִׁישֵׁי[2]) ענבים (הושע ג א). לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לַאֲשִׁישֵׁי[3]) קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישע' יו ז). — ועשויה מעדשים וכדומה בדבש: (הנודר) מן העדשים אסור ב א ש י ש י ם[4]) ור' יוסי מתיר מן ה א ש י ש י ם מותר בעדשים (נדר' ו י).

**ב. אָשִׁישׁ**[5]), ש"ז, מ"ר אֲשִׁישִׁים, — יסוד, כמו אֻשְׁיָה: המות דופק יום יום על פתחי שעריו גם כי יאטים אזנו משמוע, גם א ש י ש י בתי נפשי יהגו אך נכאים (שבילי עולם, הקדמה).

ברחא קרחא, ר"ל תיש קרח. וכן בירוש' (ע"ז ג מב ד) א ש י מ א אמרא.

[1]) מקור השם לא נתברר.

[2]) רסע"ג (ישעי' יו ז) תרגם: קנאני אלכ'מר, ר"ל קנקני יין, והוא מלשון א ש י ש א בארמית, עי' הערה לאשישה ב'. וכן בן בלעם. מנחם: ענין גביעי יין המה. ריב"ג: והיא מזרק ובאמר ואשישי הסתר והשיעור ואשישי יין ענבים. רש"י הביא דברי מנחם. וכן גם רד"ק: אשישי ענבים פירוש אשישות מלאות יין ענבים. — ואולם החדשים פרשו לפי מה שנשמע ברור מצרוף שתי המלים האלה אשישי ענבים, שזה כעין עגה עשויה מענבים בעצמם. וכן ברור הדבר משמוש מלה זו בהמשנ'. — [3]) ת"י: על אנש כרב תוקפיה. ריב"ג: הא ש י ש י ם הם היסודות והאשיות ורמזו בה הנה אל האנשים הגבורים החזקים אנשי החיל והעוז והמלכות שהם יסוד המלכות ועמודיה. ע"כ. רש"י: אשישי קיר חרשת אל חומו' קיר חרשת ואשישי כמו נפלו אשיותיה. ע"כ. וסמכו כלם על שמוש שרש אשש בערבי' ועברי'. וכן פרש הרד"ק בתחלה, אבל בסוף כבר העיר כי יש לפרש אשישי זה כמו אשישי ענבים וכו' כענין שנאמר כי שדמות חשבון אומלל גפן שקמה, ע"כ, ולזה הסכימו כל המפרשים החדשים, כי היתה קיר חרשת מפרסמת ב א ש י ש י ה והיתה אולי עושה בהם מסחר גדול. — [4]) ובנדרים הלכו אחר לשון ב"א ומזה ראיה שכך קראו בארץ ישראל בזמן ההוא לעדשים מטגנים. ואמרו על זה בירושלמי: רבי יסא אזל לגבי רבי יוסי ואפיק קומוי טלופחין מקליין וטחינון ומגבלן בדבש ומטוגן אמר ליה אילין אינון א ש י ש י ן שאמרו חכמים (נדר' ז מ א).

[5]) משרש אשש, עפ"י פרוש הקדמונ' לאשישי קיר חרשת, עי' הערה למעלה.

**ג. אָשִׁישׁ**[1]), מ"ר אֲשִׁישִׁים — גביעים של זכוכית: מראה בזק תוך א ש י ש י ם (חד"ס, שש"ק, על חנות כנו').

**א. אֲשִׁישָׁה**[2]), ש"נ, מ"ר אֲשִׁישׁוֹת, — א) כמו א. אָשִׁישׁ, עֻגָה עשויה מִפֵּרוֹת: ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחד ואשפר אחד וַאֲשִׁישָׁה[3]) אחת (ש"ב ו יט). סמכוני בָּאֲשִׁישׁוֹת[4]) רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). אני היום סמכוני ב א ש י ש ו ת (כילה כא.). — ואמר המשורר: ואם אין סמוך על לבבי בתפוח ורפד ב א ש י ש ה (רשב"ג, שירי שלמה ל). — וגם מקמח מטגן בשמן וכדומה: וחלות משרת ו א ש י ש ה (מכילתא בוא י). לחם עוני פרט לחלוט ו א ש י ש ה (ספרי ראה קל, פסח' לו:). א ש י ש ו ת ועשו אותן עוגות (מד"ר תהל' כג). וטוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדי דהוי כ א ש י ש ה (רמ"א שו"ע או"ח תנד א).

**ב. אֲשִׁישָׁה**[5]), בקבוק, בפרט מזכוכית, gläs. Flasche, bouteille en verre; glass bottle: לא ידחוק אדם מוכין שרויין בפי א ש י ש א שמא יבוא לידי סחיטה ר"ת שבת קמא.). היתה (בהמתו) טעונה כלי זכוכית ו א ש י ש ו ת (שם קנד:). כובא כלי היא כגון א ש י ש ה וכיוצא בה (רוא, ע"ז ל.). — ואמר המשורר: א ש י ש ו ת מבלי יין כבדות והן חרש ככל חרסי האדמה ויקלו בעת יהיו מלאים כמו תקל גויה בנשמה

[1]) בארמ' אשישא, ועפ"י פרוש הקדמונים לאשישי ענבים.

[2]) עי' הערה לערך אשיש. — [3]) רב חנן בר אבא פרש בדרך דרש אחד משׁשה באיפה, אך שמואל תרגם: גרבא דחמרא (פסח' לו:). — [4]) הקדמונ' פרשו אשישות זו כמו אשישה ב. וכבר הבאתי בהערה לערך אשיש דברי מנחם בן סרוק וריב"ג. וכן ראב"ע: באשישות כלי זכוכית מלאות יין וכן רד"ק: סמכוני ב א ש י ש ו ת אשישות מלאות יין. רק רש"י פרש סמכוני עתה כמדת החולים באשישי ענבים או ב א ש י ש ו ת סלת נקיה. וכן פרשו כל החדשים שהכונה פה היא לאשישי ענבים וכדומה. ועי' הערה ל א ש י ש ה שלקמן.

[5]) כמו עששית. בארמ' אשישא: לא ליהדוק איניש אודרא בפומא ד א ש י ש א (כך גרס' הערוך, וכן אלפסי, ובנוסח' שישא) דילמא אתי לידי סחיטה (שבת קמא.). והנה כאן אין ס פ ק שהכונה היא לכלי שפיה צר, כי זו עדות של מסית לפי תמו, הואיל ורבא אמר זה ל ה ל כ ה עפ"י דרך שמוש הדבור אז. וכן: רב אשי נסביה לבריה ותליא ליה א ש י ש א דמישחא (כ"ב קמל.). ועפי"ז פרש שמואל גם אשישה שבמקרא כך, וכן רוב המפרשים הקדמונים. עי' הערה לערך אשיש ב.

האילן (מו"ק ח ד). מצודת האישות [1]) טהורה (כליס כח ג). באישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר (מד"ר ברחש' נח). הם שני הבריות הניפול והאישות (חכן כחן, עטר' לכי גרן, קיח), והאישות יראה בחשך (תגמ' הנפש יג).

***אֲשׁוּת**, ש"נ, — טבע האֵשׁ: החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות (רות חן ז).

***אִשׁוּת**, ש"נ, — מה שנוגע להאשה, מה שנוגע לעניני נשואים: הלכות אישות (הרמב"ס וטור ושו"ע ח"ע). ישראל שבא על הכותית דרך אישות או ישראלית שנבעלה לעכו"ם דרך אישות (רמב"ס חסו"ב יב ח). — והשתמשו הסופרים החדשים במלה זו במשמעת טבע האשה וטיבה ותכונתה: האשות שבאשה. אין לאשה זו שום אשות.

***אִשִּׁי**, ת"ז, לנק' אִשִּׁית, מ"ר אִשִּׁיִּים, אִשִּׁיּוֹת, — מטבע האֵשׁ: ומתי ראינו גשם אשי ואוירי נכנסים בחומר הצמח והחי (ר"י ח"ת, כוזרי ה יד). כשיתילד בארץ או במים דברים אויריים או אשיים יעלו מיד אל מקום האויר והאש (ר"ש ח"ת, יקוו המים ב). ואם תענש ביסורין היהיו אותם היסורין שְׂרֵפַת אש ממש באש חמרי מיסוד האש היסודי או להבה אשית (תגמ' הנפ' ב ח). אם תעגיל עגולה אשית ותבנים העקרב בתוכה (חגר' התצו', ר"י לטיף). האש שיתמם העץ מעט מעט עד שיתן בו האיכייות המיוחדות אל הצורה האשית (רחב' דעת, חלכילח קמה:). וקצתו (של האויר) חם ויבש לובש צורה אשיית מצד קורבתו אל הגלגל ותנועתו (חור עמיס, ספורנו ח). החם האשי המופלג (קחנון חכן סינח, ח ח ד ב). צורת האש בגשם הנשרף נמשך לחדוש החום האשיי בו (רלב"ג מלחמ' ה ג ב). והיסוד האשי המלאכותי (מקור חייס לרשב"ג, ב). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי (תרגוס לר"י ישרחלי, פרוש ילי', קונט' המסורה דוקס). שהמתלהב באחד מחלקיו יקרא אשיי ולא אש (בעל הסמיס לר"ח חירילו ד יב). כל בעל חיים יחיה בחמימות האשיי שהיא מרכבת הנפש והאשיי במה שהיא אש היא יוקדת תמיד ולא תכבה (לידה לדרך ח ג ח). ואמנם השדים וכו' גופם מיסוד האש וכו' ולהיותם מחלק האשיי והאוירי ישוטו באויר העולם (מנח' קנח' לר"י מפיסח, מח=מט). כי חלקי האש אין להם תכלית מקיף מחוץ אלא חלקים אחרים אשיים או אויריים (העקרים ב יז). אלא יקראום אשיים ואויריים (חילס ליפ"ר מקנדיה, כתב זרת ג). — ולנק': וזהו דין אש שיוצא הדם לחוץ ופניו אשית (תולדות ילחק לר"י קחרו, ברחשית).

**אָשְׁיָה**[1]), אָשְׁיָה, ש"נ, מ"ר אָשְׁיוֹת, אשיותיו, יסוד, עמוד, חלק התחתון של קיר החומה, Basis; base: הריעו עליה (על בבל) סביב נתנה ידה נפלו אָשְׁוִיּתֶיהָ[2]) נהרסו חומותיה (ירמ' נ יה). — ואמר המליץ: וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו תקנתי אשיותיו והצעתי מכונותיו (הקד' חו"ה).

***אִשִּׁיּוּת**, ש"נ, — טבע האש: מלא הגלגל כלו אש אך כל מה שירד היה יותר עב אשיות ויותר קר (ר"י ח"ת, כוזרי ה ד). והאשיות שוה בנערים ובבחורים והאויריות והמימיות בנערים יותר (קחנון ח ח, במזג הסניס). העצר החום הטבעי והשתנותו אל האשיות (שס חכ ב יז). ואכזריות והתריצות ואשיות המדות (שס ח ב ב ג).

**אֲשִׁימָא**[3]), -מָה, — שם אלהות אנשי חמת, Gottheit der Hamathäer; divinité hamatéene; divinity of Hamath: ויהיו עושים גוי גוי אלהיו

---

עינים והוא החלד והוא מין ממיני העכבר. והנה מאמרם עכברים בלשון רבים נראה כי גם אישות היא רבים, וכ"נ מרש"י פה שאמר: שמפסידין בו, בל"ר. ומזה יהיה ראיה לדעת קצת המדקדקים שאמרו כי מ"ר מן פְּעוּת וּפְעוּת הוא גם פְּעוֹת פֵּעוֹת. אך מלשון הירוש' אישות זו תולדה נראה שחשבו שהוא יחיד. —

[1]) כך גם במש' עם גוף פרו' הערבי להרמב"ם, מהד' דרנבורג. ואמר הרמב"ם שם: אישות נוע מן אלגרדאן, ובעבר': אישות מין עכבר.

[1]) משק' חָכְמָה, אלף בחטף קמץ, ועי' הערה שלקמן. באשור' אשית, בארמית אשיתא, וסוברים החכמים כי שרשו אשה, דומה לשרש אשש. ובערבית אשיה a). משמש במשמעת חלק התחתון של הכותל וכמו"כ עמוד. אבל כבר העיר ס' פרנקל (Aram, Lehnw.) כי מלה זו שאולה מארמית. וכמו"כ מפקפק פרנקל בהשם אשׁ b) והפעל אשש c) בערב' וחושד אותם שהם שאולים. — [2]) כך הכתיב, והקריא אָשְׁיוֹתֶיהָ. ואמר ר"ש מנורצי: ויש ספרים שהאלף בפתח ורד"ק כתב בפרוש ובשרשים שהאלף בקמץ חטף בפלס ארחותיה.

[3]) לא נתברר היטב מקור השם ומהות האלהות וצורתו. חכמי התלמוד (סנהד' סג:) אמרו: ומאי ניהו

a) آشِيَة b) إُس c) اشش

ר"י הלוי: ופשט עדיים ולבש כל לבבות אֱשׁוּן חשך ושום מבלואי שק חגוריה (זאת התלאה). — ואמר ר"י אלחריזי: יליד ליל אֱשׁוּן חשך ישופו ובור המאפל שבע צרפו (תחכמוני ז). בְּאֱשׁוּן הוא הליל, אל נגה הירח, לבש בגדי מלחמתו זה גבור החיל (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב). — וכנ': ומהאש עשנו ומהעב חשכתו ואשונו (בן המלך והנזיר ה). — ובמשמעת חשך חשך תזק, והשתמשו בו הסופרים הרבה: דרך יער בְּאֱשׁוּן חשך (א' מפו עיט לבוע ב יד). באשון ליל נצח (יל"ג, אס מבכה).

*אָשׁוֹן[1], ת"ז, לנק' אֲשׁוֹנָה, מ"ר אֲשׁוֹנִים, ־שׁוֹנוֹת, — קשה, לא חלק, לא נגמש, stif ; rigide ; steif: משמוש העור ביד אם הוא רך או אשון (ערוך, ערך גבתא). שרוחצין הבגד ומתיבש בשמש או ברוח עומד אשון פירוש קשה ורוצה לרככו נותן הבגד לתוך ידו ומוליך ומביא ידיו עד שיעשה הבגד כמו קפולים קטנים כמין קמטים (שם ערך כסכס).

## אַשּׁוּר, עי' אַשֻּׁר.

*אִשּׁוּר, ש"ז, מ"ר אִשּׁוּרִים, — א) שה"פ מן אִשֵּׁר, במשמעת קיום, confirmation ; Bestätigung

אם היה אישור הדיינין הרי זה יחזיר (ירוש' ב"מ ב ח.). — ב) שה"פ, אמירת אשריך, אשרי פלוני: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים באישור בניצוח בניגון, וכו' (ירוש, סכה ג כד.). האשור הזה הוא על היודעים לכוין המבוקש במצות תרועה (מלמד התלמ' נלכים). ענוי נפש שור, עון בלי תשור, עורכי שוע בישור, ענם באמת ואִשּׁוּר (מוסף יוה"כ, לפה ככת). — ג) תהלה ושבח ופאר, glory ; louange ; Ruhm: אישורך הוא הודך הוא (מד"ר שה"ש, כרס סיס). — ד) כתב חתום מהמלכות וכדומה לאשר ולקים איזו זכות והנחה: אעפ"י שלשנים קדמוניות עברו חלפו למו אישורים וקיומים ליושבים בה וכו' ונתנו לו החזקה באישורים וקיומים הנצרכים, (פסקי ריקאנטי האחרו' לג). — ה) בסגנון חוקרי הקראים כמו מִקְרֶה, accident ; Accidens: זהו אשור ראשון מאשורי ה' אלהיך ואשור שני כי הוא ראשון ואין מבלעדו ואשור שלישי כי הוא אחד כי הוא חכם לבב (ספר האשכול כז). חכמי המחקר לא השיגו מן הגוף רק הגוף ומקריו וכו' יש מהם שקראום אשורים ויש מהם שקראום מקרים ויש מהם שקראו מקצתם מקרים וקצתם אשורים וההבדל שבין האשור ובין המקרה שהאשור אינו ענין שיבדל מעצם המאושר אלא קיומו עם אותו האשור אבל המקרה יסוד והגוף ישאר ומזה הצד הבדילו בין המקרה והאשור (ע"ח לר"א הקרא', ד). ואין תוספת על נפש הדק כי אם אשור העסק (שם). ואין לנו דרך להודיע לאחרים נפשו ואשורו אלא בדבור לשוננו (שם ע). לפי זאת הדעת צריך להיות, לכלם אשור אחד (הוא ג"ע, טמאת התיים ט).

*אַשּׁוּרִי, ת"ז, לנק' אַשּׁוּרִית, — א) מארץ אשור מעם אשור: — ב) בפרט, כתב אשורי, כתב המרבע של הלשון העברית: בחרו להם (היהודים) כתב אשורי ולשון עברי ולמה נקרא שמו אשורי שהוא מאושר בכתבו אמר ר' לוי על שש שעלה בידם מאשור (ירוש' מגי' א עא ב). — ואשורית: והלועז ששמע אשורית יצא (מגי' ב א). שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו (שם ב). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי בוררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש (סנהד' כא:).

*אֲשׁוּת[1], אֱישׁוּת, ש"נ, — בריה קטנה הולכת על ארבע, חיה במחלות האדמה, ועיניה קטנות מאד ואינה רואה כמעט אור היום, taupe ; Maulwurf mole: צדין את האישות[2] ואת העכברים משדה

---

[1]) בארמ' אשון אשין: דלועין דאשוני (שבת קכה:). אשוני הוו צומת הגין רכיבי לא הוו צומת הגידין (חול' עו.). הא ברכיכי הא באשוני (נדר' מט י) וי"ג אשיני. — וכן בערב' חַשֻׁן a), בחלוף ח' — א.

a) خَشِن

---

[1]) בארמ' אֲשׁוּתָא: וילא וכתא וחלטיתא וחמטא וְאֲשׁוּתָא (ת"א ויקרא יא ל). — [2]) כך גרסת הנוסח' וגרסת הערוך אשות. ואמרו שם בגמ' ירוש' אישות זו חולדה. וצריך לומר כי מזמן המשנה ועד זמן גמר' ירוש' נתחלפה משמעת השם חולדה, כי מצודת האישות טהורה ושל חולדה טמאה (כלי' יה ו). ובבלי שם: מאי אישות א"ר יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. ואמר רבי תנחום ירושלמי: קיל פיה אנה חיואן יפסד אלזראעאת והו עדים אלעינין והד'י הוא אלכ'לד והוא צנף מן אצנאף אלפאר, ע"כ, ור"ל אומרים שהוא בע"ח מפסיד הזרעים ואין בו

***אַשּׁוּחַ**[1], ש"ז, מ"ר אַשּׁוּחִים, — אילן גדול ירוק תמיד ומוציא שרף, Tanne; sapin; fir(tree): השתמשו בו בהעתונים, ומשתמשים בו המדברים עברית בארץ ישראל.

**אֲשׁוּיָה**, עי' אֲשִׁיָּה.

***אַשְׁוִיָּה**[2], ־וָה, ש"נ, מ"ר ־יּוֹת, — כעין גלגל של עץ, יכרכו עליו חוטים, במכונת אריגה, הטויה, הרקום וכדומה, Spule; bobine; spool: הנוגע בצמר שעל האימה באשויה[1] (כלי' כה ה). הנוגע בצמר שעל גבי האשווה ובטווי שעל גבי הפלך (תוספתא כלים ב"ב ה ו).

**אֱשׁוּן**[2], אי' — אֱשׁוּן, החשך, חזקו ועצמתו ושחרותו, Tiefe der Finsterniss; profondeur de l'obscurité; deep darkness: מקלל אביו ואמו ידעך נרו בֶּאֱשׁוּן[3] חשך (משלי כ כ). — ואמר

---

בהמונו, והם דברים בלי טעם. וכבר העיר שֶׁכטר (Sch. JQR X,206), וכמו"כ ב"ם שו"ט, (WBS, SchT כי מנוסחה היונית נראה כי בפסוק זה נזכר הים, ובמקום אשיח כתוב בקצת נוסח' יונ' המלה λάκκος ר"ל אגם, ולכן הגיה שכטר כים במקום בם, ופרש אשיח מלשון שוחה שיחה בעבר' וארמ', במשמ' אגם, מקוה מים. והעיר Prof. Beavan, כי יש דמיון למלה זו במצבת מישע מלך מואב. שורה ט: ואבן. את. בעלמען. ואעש. בה. את. ה אשוח. ואב[ן] את קריתן. ובשורה כג: ואנך. בנתי בת. מלך. ואנך. עשתי. כלאי. האשו[ח למ]ין בקר[ב] הקר, — וכבר פרשו החכמים אשוח זה במשמ' ברכת מים, והסכימו עתה כל מפרשי בן סירא, פטרס, סמנד ואחרים, שזו היא גם משמ' המלה אשיח של ב"ס: ובאמת, אין ספק שאשיח בם היא הגהת המעתיק הקדו' של הכ"י, שנעלם ממנו משמע' המלי' אשוח כים, ולכן תקן אשיח בם, עפ"י הכתוב אשיחה בנפלאותיך. וזו המלה שיצאה לאור עולם עתה בהקלפים שהיו טמונים בהגניזה עכ"פ מאות בשנים, מעידה על אבן מישע שנמצאה לפני כשלשים שנה ושמלה זו כתובה שם, שאיננה מזיפת, ואבן מישע מצדה מעידה על הכ"י של בן סירא של הגניזה שאינה מעשה ידי מתרגם מאוחר, שעכ"פ לא ראה את אבן מישע, ואיך עלה בדעתו להשתמש במלה אשוח שלא היתה נהוגה בלשון בזמנו.

[1]) משק' פַּעּוּל תַּפּוּחַ. ואולי אָשּׁוּחַ, משק' אָפּוּל, משרש שוח. בארמ' אשוחא: בארזי ואשוחי (שבת קנז.). ופרש ר"ח שם ארזים וברושים. והביא פרוש זה גם הערוך, והוסיף וז"ל: פ"א עץ הוא והוא נקרא בל"ע שוח ומהם עושים תרני הספינות הטובות והוא כמין ארז אלא שיאריך עצו יותר מן הארז והוא יותר סובל מהארז. ע"כ, בנוסחה המדיקה של כ"י ל"ד ו"ו וה"ב שהביא הערוך השלם. ולא נתברר לי מאין שאב הערוך פרוש זה, עכ"פ הוא העקר, כי באמת השם שוח[a]), שהביאו כבר Dozy, נהוג בלשון ערבי' ההמונית בסוריה וארץ ישראל להאילן הרשום בפנים.

[2]) כך הכתיב והנקוד של מלה זו בגוף פרוש הערבי של הרמב"ם, מהד' דרנבורג. וכן צ"ד אשְׁוִיָּא. ומקור המלה לא נתברר. — [1]) בנוסח' בכ"י ברלין אשויה, במשנ' עם גוף פרוש הרמבם בערב' אשוייה, רה"ג בפרושו אושיא, ועוד הזכיר גרסה שוה, ערוך אשויא, ובקצת נוסח' אישוה, ופרש רה"ג מלה זו: אורנסאי בלשון רבנן בגמרא, ואמר כי יש מוציאים מלה זו מן תרגום והשפיל גאותו עם ארובת ידו (שתרגם יונתן אשוית ידיה), ומן תרגום ועל בגדים חבולים, ומן תרגום יצועי עלה. ע"כ. וכן הערוך הביא הדברים האלה ולועז קונוקלא. והרמב"ם פרש וז"ל: ואשְׁוִיָּה אלכ'לאל אלד'י עליה אלגזל אלד'י ירקם בה והו איצ' מתצל באלתו'ב. ותרגומו בעברית: הכוש אשר עליו המטוה אשר ירקמו בו והוא מחובר בבגד. — ויש בסור' שתי מלים דומות לזו, שוותא, הוא הקורה שעליו יכרכו הארג, ושוְיתא, הוא כלי לכרוך החוטים על הפקעת.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו אישון. ולפי דעת קצת החכמים מן שרש אשן במשמ' קשה. ולפי דעת אחרי' דומה ל עשן, או אתון, בארמ': אתון חשובא. — [3]) כך הכתיב והקריא, ונמסר במסורה יתיר יוד. ריב"ג (ערך אים): באישון לילה ואפלה חשכת לילה וכו' וכבר חסרו י' אישון מן באשון חשך להקל והמירו בו החולם בשורק. רש"י פרש: בהנשף ובהשחיר החשך. ראב"ע: באישון חשך כפול. ע"כ, ור"ל שאישון נרדף עם חשך. רד"ק שרש איש: באישון לילה ואפלה שפרושו בשחרות הלילה, וכן במשקל אחר בנפול עין הפעל בֶּאֱשׁוּן חשֶׁך. וא"ר שלמה מנורצי במ"ש וז"ל: באשון קרי ומה שכתב רד"ק בשרשים שרש איש שנפל במלה זו עין הפעל ר"ל בקריא כי הכתיב ביוד כמו באישון לילה ואפלה סימן ז ובדפוס נאפולי כתוב באשון חסר יוד ובחולם השין והוא טעות. ע"כ. והנה, יש מפקפקים אם כך באמת היה הקריא הנהוג אז, ונולד שנוי זה בפי העם, או זה היה קריא מלאכותי של הסופרים ששנו בכונה במקום הזה מפני שהיה קשה עליהם המליצה אישון חשך, שפרושו היה אצלם, לפי פרושם אולי אישון לילה, חשך החשך, ולכן קראו אשון במקום אישון וחשבו באמת שהכונה פה היתה אחרת באמת אולי קושי וחוזק כמו אשן בארמ'. ואפשר שבאמת לא שמשה היוד שאחרי האלף אלא לסימן הנקוד של ֵ כמו שהיה נהוג הרבה בהכתיב בזמן המשנה, וקצת החדשים מפרשים כמו הקדמונים מלשון חוזק וקושי, וקצתם אומרים כי זה פשוט התקצרות מהשם אישון, וב' יקב (B.Jacob, ZAW, XVII, 92) מפרש עפ"י לשון ארמית וסורית של ארץ ישראל, אשון עת וזמן, ור"ל בשעה של חשך.

a) شوح

התכונות של הוה שלהן. — חָמוֹת. — חֻפָּה. — חֵשֶׁק חֲשׁוּקָה, עי' אהבה. — חוֹתֶנֶת, עי' אֵם.

יְבָם, עי' נשואים. — יַלְדָּה. — ינק, הֵינִיקָה משדיה את הילד. — יַעֲלָה.

כַּלָּה, נערה בימי כלולותיה, בין הארוסים והחתונה, ואשת הבן ביחס לאביו. — כָּנַס אשה, נשאה מֹהַר, עי' נשואים. — מָרַת, מָרִית, תאר כבוד ודרך ארץ: מרת פלונית, מרית פלונית. — מְשֻׁגָּל.

נְאֻפֶת, נאפופים וכו'. — נֵדֶה. — נִדָּה, אשה בימי וסתה — נְדוּנְיָה, בגדים וכלים שהאבות נותנים לבתם לנשואיה. — נַעֲרָה, אשה בחורה. — נְקֵבָה, האשה היא נקבה, והאיש זכר. — נָשָׂא אִשָּׁה, לקחת שתהיה אשתו. — נִשּׂוּאִים.

עָגַב, על אשה, חפץ בה בתאות בשר. — עֹגֶב, עֲגָבִים. — עִגֵּן אִשָּׁה, בעל שעזב את אשתו ולא נתן לה גט שתוכל להנשא לאחר. — עֲגוּנָה, עֲזוּבָה. — עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, כנוי לאשה ביחס לבעלה. — עַלְמָה. — עֲקָרָה, אשה שאינה ילדת. — עֲקֶרֶת הבית, בעלת הבית, יודעת היטב להנהיג הבית.

פַּגָּה, שעדין לא בגרה. — פגומה. — פִּילֶגֶשׁ, לא נשואה בקדושים עפ"י החק. — פֶּלֶךְ, מלאכת האשה.

צְבִיָּה, תאר חבה לאשה. — צמל, הזמן אחרי הבגרות.

קִדּוּשִׁים, עי' נשואים. — קְדֵשָׁה. — קונעת. — קִנְאָה. — קנאי.

רֶחֶם, כלי הלידה באשה.

שָׁגַל. — שָׁדַיִם. — שִׁדָּה אשה. — שדוכים, שדכן עי' נשואים. — שׁוֹמֵמָה, אשה שישבת בלי בעל, ההפך מן בְּעוּלָה.

**אִשֶּׁה**[1], ש"ז, סמי' אשה, מ"ר אִשִּׁים, אִשֵּׁי, אִשַּׁי, — כנוי לקרבן, לקטרת שמקטיר, להאלהות, Opfer; sacrifice: והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא לה' ריח ניחוח אִשֶּׁה לה' הוא (שמות כט יח). בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אִשֶּׁה לה' (שם ל כ). כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אִשֶּׁה לה' (ויקרא ב יא). והקטירו הכהן המזבחה לחם אִשֶּׁה לה' (שם ג יא). ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אִשֶּׁה לה' (שם כב כז). לא תקריבו אלה (בעלי המומים) לה' וְאִשֶּׁה לא תתנו מהם על המזבח לה' (שם שם כב). זה הָאִשֶּׁה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה (במד' כח ג). — וסמי': אִשֵּׁה ריח ניחוח לה' (ויקרא א ט). — וסמי' רבי': והקטיר הכהן אתם המזבחה על אִשֵּׁי[1] ה' (שם ד לה) שוק התרומה וחזה התנופה על אִשֵּׁי החלבים יביאו (שם י יח). כי את אִשֵּׁי ה' לחם אלהיהם הם (הכהנים) מקריבם (שם כא ו). — וכנ' רב': חלקם (של הכהנים) נתתי אתה מֵאִשָּׁי (ויקרא ו י). את קרבני לחמי לְאִשַּׁי ריח ניחחי (במדב' כח ב). אִשֵּׁי ה' אלהי ישראל הוא נחלתו (של שבט לוי) (יהוש' יג יד). ואתנה לבית אביך את כל אִשֵּׁי בני ישראל (ש"א ב כח). וכליל לאישים (זכח' ה 7).

**אֶשָּׁה**, כנ' אֶשְׁתָּם[2] כמו אש: נחר מפוח מאשתם[3] עופרת (ירמ' ו כט).

***אָשׁוּחַ**[4], אָשִׁיחַ, ש"ז, ברכה גדולה, Wasserbehälter; réservoir; tank: שמעון בן יוחנן הכהן, אשר בדורו נבדק הבית ובימיו היכל, אשר בדורו נכרה מקוה אשיח[5] (כם) [כים] בהמונו (כ"ס גני' נא ג).

---

[1]) אין לו חבר במשקלי השמות, זולתי בשלמים לִבְנֶה. ואולי צִחֶה (כן ריב"ג ורד"ק). — ובמקור מלה זו ופרושו המדיק הנה אונק' תרגם אותו בכל מקום קרבן. וחכמי הלשון הקדמוני' פרשוהו משרש אֵשׁ, ור"ל דבר הנאכל באש. מנחם: אש מתחלק לששה מחלקות וכו' אשה ריח ניחוח. וכן ריב"ג הביאו בערך אֵשׁ. רש"י: אשה לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש (שמות כט יח). ראב"ע: אשה תואר מגזרת אש. ע"כ. רד"ק: אשה בפלס צחה צמא מן צחה והוא תואר לקרבן על שם שהוא כלה באש (ספר השרשים). ואולם החדשים מפקפקים בדבר. וטשטין ולגרד סברים כי מקור מלה זו הוא שרש אנש, במשמעת ידידות, ור"ל דבר המרצה את האלהות. שטדה סובר כמו הקדמונים שנגזר מן אש. ברט (NB § 237) מפקפק אם ה הסופית היא סי' המשק' או אולי מהשרש. קניג אינו מכריע. עכ"פ הכל מסכי' כי אִשֶּׁה בא מן אֵשׁ הקדום, והוא אחד מהשמות היותר קדומים בלשון. — [1]) סובר ברט כי אִשֵּׁי אינו סמי' רבים כי אם סמי' יחיד, וכמו שְׂדֵה מן שדה, שְׂדֵי כמו"כ יחיד מן שָׂדַי, כן אִשֵּׁה מן אִשֶּׁה, ואִשֵּׁי לפי דעתו מן אִשַּׁי, מפני שמ"ר אִשִּׁים אין (NB § 230). אבל במשנה: וכליל לָאִשִּׁים.

[2]) כמו אִשְׁתִּי מן אִשָּׁה. — [3]) כך הכתיב במלה אחת, ומנויה מלה זו במסורה בין המלין „דכתיבין חד מלה וקריין תרי מילין" (ס"ג דהי"א כז). אך י"ס, כי זה משקל אחר להשם אֵשׁ. וכן תרגום הסורי, ועי' אֶשְׁתָּם.

[4]) משק' אולי מן שׁוּחַ, משקל אָפוּל, דומה לשוחה שיחה בעבר', עי' במקומם, וכן באר' שוות ובסור' שחא, במשמ' בור. — [5]) כך הנוסח' בגוף הכ"י א ש י ח כ ם

הן (מגי' יד:). ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנם (ב"מ נט.). אשה[1]) עם שותה פלכה (מגי' יד:). בת[2]) ששים כבת שש לקול התוף רצה (מו"ק ט:). יותר משהאיש רוצא לישא אשה רוצה להנשא (יבמ' קיג.). כנמלה[3]) בעל כסא בין בני תורים העמידו לה (שבי' שם קיח:). נפיץ[4]) בעל תקראהו בספי השער ותשב עמו (רב פפא, שם). שומר[5]) קשואים בעל אינה מבקשת עדשים להקדרה (רב אשי שם). כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות (סוט' כא:). אשתך[6]) קצרה גחון ולחוש לה (ב"מ נט.). אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה (נדר' לא.). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:). שנתן הקב"ה בינה יתרה באשה (נדה מה:). אשתו של לסטם כלסטם אשתו של חבר כחבר (פסקתא ר"כ, ויהי בשלח). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (מסכ' סופר' טו). אין תשוקתה של אשה אלא לאישה (מד"ר ברא' כ). אוהבת האשה בחור מסכן מזקן עשיר (שם רות, ויאמר ברוכה). רוצה אשה שתהא בבתים מצויירים מלאכול עגלים מפוטמין (שם, אסתר; גס ובתי). שאל עצת הנשים ועשה הפכן (רבב"ל דורן, מ"א ב ז). האשה יפה שבחיות (משל' חכמים, דרך טובים). לעולם הנשים דמעותיהן קרובה (מדרש לקח טוב, על אסתר, ותוסף אסתר). אמר רבי אבין רוצה אשה שתהא מבטת בצורות נאות מלאכול עגלות פטומות (שם, גס ובתי). אם תראה עורב כלו לבן כן תמצא כשרה בנשים (מעשה תורה שער ד, וספר הקנה לב.). ארבעה דברים קשים זה מזה מכת כלב קשה בגוף, חולי מעים קשה ממכת כלב, אשה רעה קשה משתיהן חסרון כיס קשה מכולן (מעשה תורה שם). אין שמירה לאשה ככיעור הפנים (כסאות לבית דוד ל.). שלשה דברים מגרשים האדם מביתו העשן והבית מגולה ואשה רעה (צמח צדיק הש"ס) המסתכל בנשים ולא שב בתשובה מתגלגל בעוף הנקרא ראה (כבר לאדן קה:). אין ראש ערום מראש נחש ואין צר מאשה זרה (ב"ז תרג' ב"ס כה כ). אין פתו ממים ולא משתנה מלב אשה (שם כה). אשה, העצם שנפלה בחלקך, טובה או רעה, גרר[7]) (פלא יועץ ערך משפט). האשה מחויבת להיות צנועה יותר מן האיש (הנהגות אדם, פרק ח). — *אִשָּׁה בלי בעל, כנוי לאחד המזלות: ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם, ואלו הן הדוב הקטן, הדוב הגדול וכו' הסוס בעל כנפים, האשה בלי בעל, המשולש וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז כה).

אֲדוֹנָה, תאר דרך ארץ לאשה. — אָהֵב, אהבה וכו' עי' במקומו. — אָחוֹת, בת אב או אם אחת. — *אַיְלוֹנִית, דומה לזכר בדמותה, קולה, מנהגיה. — אַלְמָנָה, שמת בעלה. — אֵם, אשה שיש לה ילדים. — אֲרוּסָה, יעודה לאיש אחד לאשה, והאיש הוא הארוס. — אֲרוּרָה, כנוי לאשה רעת הטבע, המציקה לבעלה. — אֹרַח נָשִׁים, *וסת. — *ארמל, נתארמלה, נעשית אלמנה. — אִשָּׁה, *אִשּׁוּת, תכונת האשה. — אֶתְנָן, שכר לזונה.

בָּא על אשה. —*בּוֹגֶרֶת, שהגיעה לשנות ה*בַּגְרוּת, שראויה להנשא וכדומה. — בַּחוּרָה, אשה צעירה לימים. — *בחל, ימי הנעורים של האשה. — בַּיִת, בהשאלה כנוי לאשתו של אדם: ביתו זו אשתו. — בָּעַל אשה. — *בְּעִילָה. — בַּעַל, מי שנשא אשה הוא בעלה. —*בַּעֲלַת בַּיִת, המנהגת את עניני הבית, היודעת להנהיג בית. — בַּת. — בְּתוּלָה — בְּתוּלִים.

גְּבֶרֶת, גְּבִרְתִּי, תאר כבוד ודרך ארץ לאשה. — גּוּף, *פלג הגוף, כנוי לאשה. — *גֵּט, שהאיש נותן לאשתו בעת שמגרש אותה ומפסיק ברית הנשואים שביניהם. — *גנדר, *גַּנְדְּרָנִית, מְתַיַּפָּה, מבקשת למצא חן בעיני אנשים. — *גֵּרוּשִׁים, פעולת הגרוש, והיא *גְּרוּשָׁה.

דָּוָה, אשה בעת וסתה. — דְּלִילָה, השתמשה באהבת שמשון אליה ותמסרהו לפלשתים, כנוי לכל אשה בוגדת באהבה. — דְּרוּשָׁה, שרבים מחזרים אחריה.

הוֹמִיָּה. — הָרָה, הֵרָיוֹן.

*וֶסֶת, זמן יציאת הדם בכל חדש.

*זוּגָה, כנוי לאשה נשואה, ביחס להבעל, *זוּגָתִי, *זוּגָתוֹ. — זוֹנָה, המפקרת א"ע לרבים. — זְנוּת זְנוּנִים, תַּזְנוּת.

חַוָּה, האשה הראשונה, אשת אדם הראשון. — בַּת חַוָּה, בְּנוֹת חַוָּה, כנוי לכל הנשים בבחינת

---

— [1]) בארמ': איתתא בהדי שועא פילכא. — [2]) בארמ': בת שתין כבת שית לקל טבלא רהיטא. — [3]) בארמ': דשומשמנא גברא כורסיה בי חרתא רמו לה. — [4]) דנפצא גברא תיקרי בסיפי בבא ותיתיב. — [5]) בארמ': דקולסא גברא לא בעיא טלפחי לקידרא. — [6]) בארמ': איתתך גוצא גחין ותלחוש לה. — [7]) בארמ' אישה גרמא דנפל בחולקיך טוב או ביש גרריה.

היתה אשה יפת מראה (שם יד כז). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים (בראש' ג ו). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה (מ"ב ד ח). — ודבור נהוג איש ואשה, מאיש ועד אשה: וכי יגח שור את איש או את אשה (שמות כא כח). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם (במד' ה ו). והמתה מאיש עד אשה (ש"א יה ג). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שמות לו ו). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק (ירמ' מד ז). — ב) נשואה לאיש, שהתקשרה אתו בקשר הנשואים, Gattin ; épouse ; vife: ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה (בראש' כד סז). את בתי נתתי לאיש הזה לאשה (דבר' כב יו). — וסמי' אשת[1]): שם אשת אברם שרי (בראש' יא כט). לא התחמד אשת רעך (שמות כ יז). ובאשת נעוריך אל יבגד (מלא' ב יה). — וכנ': אהבתי את אדני את אשתי ואת בני (שמו' כא ה). תנה את אשתי את מיכל (ש"ב ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (בראש' ג יז). למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). אשתך[2]) כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). ויקרא האדם שם אשתו חוה (בראש' ג כ). ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (שם יג א). על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (שם ב כד). בין איש לאשתו בין אב לבתו (במד' ל יז). — ג) אשת דבר פלוני, ר"ל שיש לה הדבר ההוא, שהיא מטבע הדבר ההוא: אשת חן, שהיא מוצאת חן: אשת חן תתמך כבוד (משלי יא יו). — אשת חיל: אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה). — ומ"ר אשות: כבוא אל אשה זונה בן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת[3]) הזמה (יחזק' כג מד). — ואמר הפיטן: בקצוי מדברות מתקוטטות אשות זמה (כנף רננ', יפהו שער', פזמונ' ליוה"כ). — ושר המשורר: ותקמנה כלבאות אשות החיל וכרגל ישרה על קיר הספינה דרכו (יל"ג במלוכותים ד). — ד) כל אחת, jede; chacune; anyone: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה (שמו' ג כב). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמוס ד ג). ה) אשה אחותה, אשה רעותה, ר"ל זו את זו, זו עם זו, ואפי' בדברים לא בע"ח: אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יה). ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). כנפיהם ישרות אשה אל אחתה (יחזק' א כג). — ה) בהשאלה, הנק' בבע"ח: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו (בראש' ז ב). — ומ"ר נשים, עי' במקומו. — ומשלים אדות האשה: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהלת ז כו). אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי (שם כח). אשה טובה מתנה טובה (סנה ק: בשם בן סירא). אשה יפה[1]) אשרי בעלה מספר ימיו כפליים (שם). אשה רעה צרעת לבעלה (שם). בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרגיה (שם). כל מכה ולא [מכת] לב כל רעה ולא ר[עת אשה] (כ"ס גני' כה יג). מאשה תחלת עון ובגללה גוענו יחד (שם). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (סוטה ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה[2]) כו' הרי אלו מבלי עולם (שם). שהנשים גרגרניות הן אשה מגלה את הקדרה לידע מה חברתה מבשלת (תוספתא טהרות ח יו), שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (ספרי שלח קי). אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים אין אשה אלא לתכשיטי אשה (רבי חייא, כתוב' נט:), אין אשה מתקנאת אלא בירך חבירתה (מגי' יג.). אין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא סו:). אמר ר"א כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמ' סג.). אשה כלי זינה עליה (ע"ז כה:). שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ' י:). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם (שבת קנב.). ג' חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו וכו' (ביצה לב:). שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש (ב"מ פז.). נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). אשה כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת (תמור' טו.). שהנשים דבירניות הן (ברכ' מח:). שהנשים רחמניות

[1]) השתנות קדומה של קול i מנגן לקול é. — [2]) השתנות מאוחרת שהתחילה לפשט גם חירק לא מנגן. [3]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים לעשות.

1) בכ"ם גני' טובה במקום יפה. — 2) י"ג פרוצה.

במקום האשבורן (גמ׳ בבל׳ שם מב.). מים של נחתום שפוך במדרון ולא באֲשְׁבּוֹרֶן (ר׳ קלונימוס, סדר בה״ג, קרובץ תרג״יל).— ב) ״כלי כעין אגן: האשבורן[1] שעושין מן עפר לקבל עליו הילד (ר״ש פרחון, ערך שכר). אשבורן קטן עשו המזקקים את הזהב והכסף עשויה מאדמה חשובה בולע את הכיגים ומוציא את הזהב נקי (שם ערך עלל).

*__אַשְׁגָּרָה__[2], ש״נ, סמי׳ אַשְׁגָּרַת, — טבע דבר שהוא שגור: רק דרך אשגרת לשון השתמשו קצתם לפעמים במליצות נמצאות במחבר שקדם להם (פניני שדל כז).

## אשד[3],

__אֶשֶׁד__[4],שֶׁפֶךְ, תוצאות הנחל, Mündung; embouchure; mouth (of river): על כן יאמר בספר מלחמת יי׳ את והב בסופה ואת הנחלים ארנון וְאֶשֶׁד[5] הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב

---

וכן נראה מלשון הירושלמי אשבורן גבוה. ובזה תתורץ קושית תפארת ישראל כאן למה צריך אשבורן בסיפא הרי אפילו בקרקע שוה נמי משמע ברישא דמטמא, עי״ש שנדחק לישב, והתרוץ האמתי הוא שאשבורן הוא קרקע שוה ואין בו גומה.— [1]) עפ״י הפרוש מקום עמוק באדמה. ואמר ר״ש פרחון בשרש אבן: והוא (המשבר) אשבורן בלשון רבותינו.

[2]) מן שרש שגר עי״ש. בארמי׳: באשגרת לשון היא מתניתא (ירוש׳ מגיל׳ ב עג ה).

[3]) בארמ׳ וסור׳ משמש במשמ׳ שפך. בערבית אשד הוא השם הרגיל לאריה, וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40, 160) כי נגזר ממושג הזנוק והקלוה. באשור׳ אשד יסוד, ואולי הוא באמת שרש יסד ולא אשד.

[4]) עי׳ הערה למעלה משמ׳ שרש אשד בארמ׳ וסור׳. — [5]) מ״ש: האלף בסגול בספרים רבים מדוייקים וכ״כ הרד״ק בשרשים ובעל רב פעלים כתב העיד רד״ק שהוא בג׳ נקודות ומצאתיו ברוב ספרים בב׳ נקודות. ע״כ. וכן מיכאל׳ בשם כ״י האלף בצירי. — ות״א שפוך נחליא. ובעלי המדרש דרשו אשד מלשון שַׁד, ואמרו: והנחל׳ מלמעלה עשוי מערות וכנגד הר שכנגדו עשוי סלעים כגון שדיים שנאמר ואשד הנחלים וכו׳ רמז (הקב״ה) להרים ונכנסו שדיים של הר זה לתוך מערה ומתו כלם. ע״כ. ריב״ק: תרג׳ שפך הרשן מישד קיטמא וכו׳ ותפסירהא צב ומצב. ע״כ. מנחם: פתרונו כפי ענינו נובע הנחלים. ע״כ. ריב״ג: משפך הנחל. רש״י: שפך הנחלים, שנשפך שם דם אמוריים. ראב״ע: כל אלה שמות מקומות. ע״כ. רמב״ן מפרש מדרון. רד״ק משפך. ורוב החדשים כמו הרמב״ן במשמ׳ מדרון. ויש מפקפקים בהנוסחת וסברים כי זה כפל מלים מן ואת הנחלים שבפסוק הקודם.

(במד׳ כא יד־טו). — והשתמשו בה הסופרים במשמעת זו: במקום אשד הנהר קאמישענקא בנהר וואלגא (ש״ע, ג ב :). במקום אשד נחל (תכר׳ מפו, תס״ל כג).

__אֲשֵׁדָה__[1], ש״נ, מ״ר אֲשֵׁדוֹת, סמי׳ אַשְׁדוֹת,— א) מקום של אֶשֶׁד נחלים: ההר והנגב והשפלה וְהָאֲשֵׁדוֹת (יהוש׳ י מ). ובערבה וּבָאֲשֵׁדוֹת (שם יב ח). וְאַשְׁדּוֹת הפסגה (שם יג כ).— ו״בכלל נחלים: מעטי אשדות המים אשר שמה יעלו בתוהו ויאבדו בימים החמים (שבילי עולם יט ג.). — ובמשמע׳ ״תוצאות: אצל אשדות ברית הים (שם ט.). — ובמשמעת ״אמת המים: התעלות והצינורות ואשדות הנגרות לפתחם (שם ה יב :). — ב) ״שפך מי נהר וכדומה, בפרט מן מקום גבוה למקום נמוך, Wasserfall; cataracte, chute d'eau; waterfall, cataract: גם באשדות המים אשר יתפזרו מאד בטפות דקות מרוב דחיקת האויר וכו׳ נראו ג״כ מיני קשת בהצבעים הנזכרים (למודי הטבע ליהוועל, לבעי הקבת). ואשדות מים (קלמן בולמן, מוסדי ארץ, אוסטרליה). פתע נעור הארי ובשצף קצף כידודי אש מעיניו יתמלטו ינהם כים כאשדה יזה קצף (יל״ג כפ׳ ה, משל כג).

__אשדת__,עי׳ דת, שדת.

## אשה, ממנו אִשְּׁיָּה.

__אִשָּׁה__[2],ש״נ,סמי׳ אֵשֶׁת,מ״ר אִשּׁוֹת (אינו נהוג, ובמקומו נשים), בכ׳ אִשְׁתִּי, ־תְּךָ, וגם אֶשְׁ־ אִשְׁתּוֹ, — א) הנקבה מהאדם, Weib; femme; woman: הנה נא ידעתי כי אִשָּׁה יפת מראה את (בראש׳ יב יא). לא יהיה כלי גבר על אִשָּׁה ולא ילבש גבר שמלת אִשָּׁה (דבר׳ כב ה). וירא (דוד המלך) אִשָּׁה רחצת מעל הגג וְהָאִשָּׁה טובת מראה מאד (ש״ב יא ב). היא (תמר)

---

[1]) יש מכחישים במציאות יחיד זה, וחשבים אֲשֵׁדוֹת מ״ר מן אשד (Kö. II, 92). ואפילו המודים במציאות אשדה אמרו כי אשד ואשדה אחד הוא. וקצתם אמרו אשדות הפסגה הן מדרון הר הפסגה או רגליו. — והסופרים החדשים השתמשו בו במשמעת מי נהר וכדומה הנופלים ממקום גבוה למקום נמוך.

[2]) מן אנש, במקום אִנְשָׁה, אשור׳ אַשַּׁת. כנענ׳ אשת. ארמ׳ וסור׳ אתתא, ואנתא. בערב׳ אֻנְתַ׳י a) נקבה, והפעל אַנֻת׳ b) היה רך, היה חלש ורך כמו נקבה. — ומדרש מלים המוני: לזאת יקרא אִשָּׁה כי מאיש לקחה זאת.

---

a) أُنْثَى b) أَنُثَ

גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסוד כל הנבראים למטה מהרקיע (כס ד ה). הסכימו החכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל א' וא' מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא האש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר וכו' (כוח חן ז). והח"מר אשר הוא רחוק ממנו הוא המים והאויר והאש והארץ אשר מחבורם יהיו הצמחים ואלו הד' הם אשר נקראם יסודות (מלות הגיון ע).— ומצוי הרבה מאד בספרות הפלסופית.

אוֹר, וכו' עי' במקומו. — אוּר. — אוּד, גזיר עץ שנשרף קצתו באש. — אָזֵר, מְאַזֵּר זיקות.—אָח, כלי לגחלים לחמם הבית. — אָכַל, אש אֹכֵלָה. — *אֲלִיתָה, עץ דק להדליק האש. — אָפָה, לחם וכדומה. — אִשֶּׁה.

*בָּלַח, מַבְלִיחַ. — בָּעַר, אֵשׁ בֹּעֶרֶת. — הִבְעִיר אש. — בְּעֵרָה. — בִּשֵּׁל, התקין מאכל באש ומים.

גַּחֶלֶת. —*גֵּץ.

דָּלַק, הדליק. — דְּלֵקָה.

זִיק, זיקות.

חוֹל, עוף שטובל באש ומחדש נעוריו.— חֹם, חַם, חִמֵּם, במקומו. — חָרַךְ.

יָקַד, יְקוֹד.

כִּבָּה. — כִּבְשָׁן, לשרף לבנים. — כּוּר. — כָּוָה. — כִּיּוֹר. — *כִּירָה. — *כַּנּוֹנָה.

לֶבָה. — לֶהָבָה. — לָהַט, האש להטה. — לַפִּיד. — לָשׁוֹן, לְשׁוֹן אֵשׁ.

*מַדְלֵק, קיסם ראשו טבול בגפרית וכדומה, להדליק אש. — מוֹקֵד. — מִכְוָה.

*נהר אש, קבוץ הרבה כוכבים קטנים ברקיע. — נוּר. — נטף. — ניצוץ. — נשא.

*סִכְסֵךְ באש. —*סִפְסֵף.

*עֲלִיתָה, בריה הגדית שמכבה האש.

*פְּתִילָה, שבה נאחזת האש בתוך שמן וכדומה.

צֹר, אבן שמוציאים ממנו אש בהקשה. — צָרַב. — צָרֶבֶת. — צָלִי, צלי אש.

קָדַח. — קָטַף. — קָלָה, קָלוּי. — קָלַח, האש קלחה.—*קושיאל, מלאך מכה בשבט של אש.

*רִגְיוֹן, נהר של אש שטובלים בו המלאכים. — רָתַח, הרתיח באש.

שְׁבִיב. —שלהבת. — שָׂרַף, עי' במקומו. — שְׂרֵפָה. תַּבְעֵרָה, כמו שרפה.

**אִשׁ**, — בקצת מקומות בא"י (בתקוע וכדומה) אמרו אִשׁ במקום יֵשׁ: ותען האשה (התקועית) ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ב"ב יד יט). עוד הַאִשׁ בית רשע אצרות רשע (מיכה ו י).

***אַשְׁבּוֹרֶן**[1], — א) שטח ישר, אפקי, לא נטוי, לא מדרון, Fläche; plan; plane: נשפך באויר אם היה מקומו קטפרס וכו' היה אשבורן[2] או שקרש (אהל' ג ג). מעין שמימיו מועטין ורבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן (מקו' ה ז). שופכן במקום אשבורן בשהיה אשבורן גבוה (ירוש' פסח' ג כט ג). שופכין במקום מדרון ואין שופכין

---

[1]) כן הכתיב במשניות גם בכ"י וברי"ף, וכן בפרוש רה"ג וכן גם בגמ' פסח' בכ"י. ובדפוס' שלנו בגמ' שם איש-, וכך מנקד' במשנ' מנק' כ"י פרמה ובצ"ד ובסד' שה"ג קרוב' ארג'יל ובוקשד'. ובמשנ' מנק' נדפס אֶשְׁבּוֹרֶן. ואין במשקלי השמות שבתנ"ך דמיון לזה. ונגזר אולי משרש שׁ ב ר a) שמשמש במשמע' מדידה גם בערב' ושממנו השם תִּשְׁבֹּרֶת בעבר' לחכמת השעורי' והמדידה, עי' ערך תִּשְׁבֹּרֶת, ועי' הערה שלקמן. — [2]) רה"ג: פי' במקום הישר יש כמין מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו מקום עמוק הוא אשבורן. ע"כ. והובאו דברים הללו בלשונם בהערוך. וכן פרש"י בגמ' פסח' במשמעה זו, אמר וז"ל: האישבורן לשון שבירה שמשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים ושוהים בתוכם. וכן רמב"ם כאן: ואשבורן אלמוצ'ע יכון פיה תקעיר ואד'א אנהרק פיה שי מאיע אסתקר ולם יסל. ע"כ. ובעברית: אשבורן הוא המקום אשר יש בו קערורית ואם ישפכו בו דבר לח יעמוד ולא יזל. וכן פרש בשאר המקומות, וכן פרשו שאר המפרשים. וכבר הביא בעה"ש את המלה הערב' מַשַׁאבִר b), שפרושו הוא נהר נמוך יקוו אליו המים מהקרקע סביב. ואעפי"כ, מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה ברור שהעקר באשבורן הוא ההפך מקטפרס, שהוא ממדרון, ובשום מקום אין שום צרך להענין שיהיה על פניו שקיעה, אלא שהשטח אינו נטוי ולכן המים שעליו עומדים תחתם. וכן מוכח בפרט בגמ' פסחים שתרצו שם שמי שאמר שופכין מי הלישה באישבורן הוא: דלא נפישי דלא קוו (שאין המים מרבים ואינם נקוים במקום אחד), ובמקום שיש שם נקע גם מים מעטים נקוים ועומדים ולמה יהיה מותר שם לשפך?

---

a) شبر b) مشابر

Feuer; feu; fire: תנור עשן ולפיד אש (בראש' טו יז). לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת (שמות לה ג). ולילה בעמוד אש להאיר להם (שם יג כא). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במד' כא כח). תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט טו). ארצכם שממה עריכם שרפות אש (ישע' א ז). חציו (של העץ) שרף במו אש (שם מד טז). הנה היו כקש אש שרפתם (שם מז יד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו' א יד). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ועם הבכלם: ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש (ויקר' א ז). ונמסו ההרים תחתיו וכו' כדונג מפני האש (מיכה א ד). וירא והנה הסנה בער באש (שמו' ג ב). והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו (שם יב י). קוצים כסוחים באש יצתו (ישע' לג יב). בקר הוא בער כאש להבה (הוש' ז ו). פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא) אוד מצל מאש (זכר' ג ב). — וככנו': ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (דבר' ד לו). גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). ואשם לא תכבה (ישע' סו כד). הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). — ומ"ר אשות: בדבר אל ע[צ]ר (אליהו) שמים גם [ירדו] שלש א ש ו ת (כ"ס גני' מח ג). שש א ש ו ת הן יש אוכלת ואינה שותה וכו' ויש אוכלת לחין כיבשין (יומ' כא:). בשתי א ש ו ת באש של מעלה ובאש של מטה (מד"ר שה"ש, סמכוני). ובכמה אלף אלפים ורבי רבבות מלאכים שאין א ש ו ת י ה ם דומין זה לזה (ר"י ברצלוני, יצי' קלד). אראה הפלא הזה אם נשתנה הסנה משאר העצים או נשתנה האש משאר ה א ש ו ת (רבנו בחיי, שמות). וברוב ממשלתו שבו מקרר ה א ש ו ת החזקות ו ה א ש ו ת שאין שורפין (כרית מנוחה, ניקוד הט'). שהוא אש (הגיהנם) יסודי דק פנימי וחזק יותר משאר א ש ו ת (אבק' רוכל ב). — וגם אשים בנטלו בימין מחתה בגחלי א ש י ם (ר"י בן אביתור, עבודה). גופם (של המלאכים) א ש י ם לא כגוף אישים (ר"י הלוי, שלפי קדוש, אופן א פסח). ואיננו כשאר העננים ו ה א ש י ם הנקרים באויר מסבות אחרות (ר"י אבן תבון, כוזרי ב ג). אם הוא אש מורכב רצוני אויר מתלהב ושורף כ א ש י ם הנמצאים אצלינו (ר"י אברבנאל, מ"א ע). יש מן ה א ש י ם העליונים שיש לה זוהר גדול ואינה אוכלת כאש המלאך הנראה בסנה (ר"י קמחי, ס' הגלוי, לב). — ובמליצה, חם חזק מאד: אש אכלה נאות מדבר (יואל א יט). — ג) כעס וחרון גדול, Zorn; colère; anger: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר' לב כב). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). כי אש קדחה באפי עליכם תוקד (ירמ' טו יד). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (שם יז ד). ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך (יחזק' כא לו). — ובכלל כל רגש חזק, עז: ובאש קנאתו תאכל כל הארץ (צפנ' א יח). ועל שפתיו כאש צרבת (משלי טז כז). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ד). — וכל דבר מחריב ומכלה, דבר, מגפה: כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב). לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב (תהל' עח כא). בחוריו אכלה אש (שם שם סג). — אש נחה: ויבושל ב א ש נ ח ה (מאיר אלדבי, ש"א ד, אלטומכא). ותבשל הכל על א ש נ ח ה עד שיתעצה (שם). — ומשל: א ש מעט שורפת גדישין הרבה (א"ב של בן סירא). עצים קטנים מדליקים את הגדולים (רשב"ל דוראן, מ"א א ו). בעלות העשן נודע ה א ש (בן זאב, תרגום בן סירא, כז). — ד) *כנוי לקדחת[1], Fieber; fièvre; fever. אש עצמות: (מה היא) אחילו אמר רבי אליעזר א ש של עצמות (גיט' ע.), ר"ל קדחת פנימית, עי' אחילו. — ה) *אש פרסית, — אחד ממיני המורסות, עי' יציאות. — ו) *אחד מארבעה היסודות שהניחו הפלסופים הקדמונים להרכבת הגופים: שלש אמות אמש בעולם אויר מים א ש (יצירה ג ג). ומה נפלאה חכמה בארבעה יסודותיו והם א ש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותולדותיו (ראב"ע בשם אל). והיסודות הארבע שהם ה א ש והרוח והמים והעפר (חו"ה היחו' ה). א ש היסודית וכו' האש העליונה אין גון לה (כוזרי ה יד). ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' צורה ראשנה צורת ה א ש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהם גוף ה א ש וכו' הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף ה א ש למטה ממנו גוף הרוח למטה ממנו גוף המים למטה ממנו גוף הארץ (רמב"ם יסוה"ת ג י). ארבעה

---

[1]) בארמ' אישתא: אישתא דסתיוא קשיא מדקייטא (יומ' כט. — קדחת של סתו קשה משל קיץ). אישתא בת יומא, אשתא תלתא.

ערוך בה (בהתורה) אלות ואררים פורעת מעור ומבשרים (את שם אדיר, יוצר ב שבוע').

°ארר, — כמו ארירן: הכהו לאחר ידו בלות באררבנייר בפנקס וכו' (הלכ' קצוב' דר' יהודה גאון, גיט', תורתם של ראשנ', חיים מ' הורווין).

ארש[1]), ממנו *ארש, °ארש, ארשת.

*ארש[2]), עתי' יארש, — דבר, הגה והוציא דבר ע"י דבור פה, ausdrücken; exprimer ; to express: עד שלא יארש[3]) לשוני דבור כבר הן ה' ידעת כלה (מד"ר ברא' ט, מד' שמ"א ה). לראש מנה שלישי לשרת בכהונת קדושי מהללו תמיד לארוש (ר"י בן אביתור, עבודה). אמרי כזב ומען כחשים בניב שפתיך בל יהיו ארושים (יוצ' א שבוע', אמרי כזב). קדושתו בכל יום ארושה (סלי', רב עמר' גאון). הגיגי לארוש המזקק לפרוש הנפלא לדרוש (יוצר א שבוע', אדון אמגני). גשנו להלל ושפתינו תארוש ויהי בימי אחשורוש (סמא"ל, סלי' צו"ג, אתאנו עדיך). ארשה ארוש רחשון (ר"א קליר, טל א פסח).

— הפ' האריש, — כמו קל: ספור מעשיך ברנה יפצחו מארישים (שחרית יוה"כ, מלכותם תכון).

°ארש, ש"ז, דבור, כמו ארשת: ארשה ארוש רחשון בארש ניב ולשון (ר"א קליר, טל א פסח). אדר יקר אלי אתוה בארש מלולי (שחר' יוה"כ, אדר יקר). דברי הימים באו לפניו להפרש, היו לפניו נקראים להדרש, ומזכירין איש יהודי בארש, וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (סמא"ל, סלי' צום אסתר, ה' מה רבו). ובדברים עתיקים אך בלשון לועז ונכרי בי לא נסה לדבר בארש העברי (ר"י אבוהב, הקד' לתרגום שער השמים). וכל טוב תארש ידיו מגישים יחדיו ירונו בשבתות וראשי חדשים (הקד' תוכח' מוסר, עזרא הבבלי).

ארשת[4]), ש"נ, כנ' ארשתי וכו', מ"ר ארשות, — מה שארש והגה בפיו, Ausdruck ; expression: תאות לבו נתתה לו וארשת[5]) שפתיו בל מנעת (תהל' כא ב). — ואמר הפייטן: גשים פני ארון להעצים ארשת רון (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אשא דעי). קראתיו מכובד המאמר ספר המוסר להיות כל הקורא בו בארשת שפתיו וניבו (ר"ש אלאשכרי, הק' לס' המוסר). להוקים בגשת מקדישים בארשת אומרים קדוש וברוך (ר"י אביתור, אפודי שש). ומכאן ואילך אדבר בארשת ואומר כי כבר נודע חטא קרח וכו' (לבוש המור, ויקח קרח). ומתי אהיה לחשבת בשפתי ובארשת (ר"י בחללוני אזהר'). ארשת שפתים יערב לפניך (פיוט). אחד היה אברהם ויירש את הארץ לו נתנה ארשת שפת כנען למורשה (בנימין מוספיא, הקד' מוס' הערוך). עדה מקודשת דובבו בארשת (אור עט אדרת, קונט' הפיוט' ד). ומארשת שפתי הקרבתי מנחה לפני עדת סגולה (הקד' תוכח' מוסר, עזרא הבבלי). בן המברר שפתותיו בלמוד ארשת כונן ניבה לדרכה כמטרה לקשת (בן זאב, הקד' תלע"ז שיר למעלות).

ארש[1]), ממנו ארש, ארוסה וכו'.

ארש, פ"י, — כמו ארס: אשה תארש (דבר' כח ל). תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי (ש"ב ג יד). וארשתיך לי לעולם (הוש' ב כא).

— פע', ארשה, ארשה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה (שמות כב יה). מארשה לאיש (דבר' כב כג).

איש[2]), ש"נ, כנ' אשי, אשו, אשכם, מ"ר אשים, אשות, א) אותה הפעולה הטבעית הנותנת חם ואור יחד

---

[1]) חל"א אמרים כי משמעת ארש באשור' בקש, רצה, והוא לפי דעתם שרש השם ארשת בעבר' שלקמן. בערב', משמש ארת' וארש במשמעות אחרות. בעבר' משמש במשמעה מיוחדה ללשון זו.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) אולי הוא פעל.

[4]) משק' עטרת. ומצאו חל"א מלה דומה לה באש' ארשת, במשמ' חפץ, אך בעבר' לפי הסכמת כל הקדמו' משמעתה דבור מפרש. עי' הערה שאחרי זו. — [5]) ת"י: ופרוש ספותיה. יהודה בן קריש: תפסירה אר'ן מן אלתרגום רשז. מנחם: ענינו יורה עלין כמו מבטא שפתים. ע"כ. ריב"ג: מבטא ודבור. רש"י: לשון דבור ואין לו דמיון, ע"כ. ראב"ע: וארשת מה שידבר בפיו. ע"כ. רד"ק: מבטא שפתיו. — והנה, מנחם וראב"ע אמרו ששרשה רשה, אך כבר דחה זה ריב"ג, אמר וז"ל: ויש שמשימין וארשת שפתיו מזה והוא אצלנו כמו ששמנוה באות האלף. ע"כ.

[1]) היותר מתקבלת היא סברת לגרד (Lag. Sem. 1,50) שמקורו בהשרש ארש שבערב' a) שמשמעתו נתן מחיר, מתנה, וכבר הובא למעלה כי באשורית ארש הוא חתן.

[2]) באשור' אשת, ארמ' אישא, אישתא, בסור' אשתא, באתיאפ' אשת, — בכלן סימ' נקבה, ולפי דעת (ZDMG 41, 604) נתקצרה בעברית ונפל הסוף.

---

a) أَرَش

**אָרַר**[1], אררתי, וכו׳ וגם קל עבר אר, אָרֹתִי, אָרֹת, עתי׳ אאר, תאר, יאר, תאֹרִי, תאֹרוּ, צווי אר, אֹרָה, אֹרִי, אֹרוּ, אֹרְנָה, — א) הוציא מפיו דבור של בקשה ורצון כי יקרה את הזולת צרה ופגע רע, fluchen ; maudire : to curse : ואברכה מברכיך ומקללך אאר (ברא׳ יב ג). אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר (שמו׳ כב כז). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (עם מלאכי בלק) לא תאר את העם כי ברוך הוא (במד׳ כב יב). — ובצווי : ועתה לכה נא אָרָה־לִּי[2]) את העם הזה (שם ו). לכה ארה־לי יעקב ולכה זעמה ישראל (שם כג ז). אורו[3]) מרוז אמר מלאך ה׳ ארו ארור ישביה כי לא באו לעזרת ה׳ (שופט׳ ה כג). — וליחיד : ומוני אר והבה לי ברכה (צור לבבי, שבת וחוהמ״פ, קרובץ הרגיל). כי אל צוהו אור וקוב אותו כי ענה בחירי (סמא״ל, פזמוני׳ לפסח, סיחו). — ועב׳ : ושלחתי בכם את המארה וְאָרוֹתִי את ברכותיכם וגם אָרוֹתִיהָ כי אינכם שמים על לב (מלאכי ב ב). — ועבר כמו שלמים ובבנוי : וקצץ רגליו של נחש וארוו מכל החיה ומכל הבהמה (פרקי ר״א יד). — ומקור : אל הזידון לאר נשיא (תרי״ג מצו׳ רסע״ג). — ובינו׳ בדרך השלמים : יקבהו אֹרְרֵי יום (איוב ג ח). אֹרֲרֶיךָ ארור ומברכיך ברוך (ברא׳ כז כט). ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת אָרוּר אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). — וביחס לדבר לא בע״ח : אֲרוּרָה האדמה בעבורך (ברא׳ ג יז). אָרוּר אפם כי עז (שם מט ז). אָרוּר טנאך ומשארתך אָרוּר פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר׳ כח יז־יח). אָרוּר היום אשר ילדתי בו (ירמ׳ כ יד). ועתה אֲרוּרִים אתם ולא יכרת מכם עבד (יהוש׳ ט כג). ארץ ארורה אשר לא תפרח פרי (דונש על מנח׳, סוחף).

— נפע׳, נֵאַר, נֵאָרִים : במארה אתם נֵאָרִים[1]) ואתי אתם קבעים (מלאכי ג ט). — ואמר המשורר : ולקט הקציר ופרט הבציר עזב לבלי תצור לדלים נֵאָרִים (רסב״ג, אזהרות ליום א). —ו*בשלמים : שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם ע׳ פסוקים (מ״ר במד׳ יד). ולמה שהבריה נארת בעד דברתו (כיהמ״ד ילניק, מדרש תדשא ז). נארו אבי שדה נלקחו מטעמי אוכל (מוס׳ יוה״כ, תכפו עלינו). נזכרת הבל ונרעשת מקדם נארת ונחלשת (קרוב׳ ז פסח, תהום).

— פע׳, אֵרַר, — א) כמו אָרַר : האדמה אשר אֵרֲרָהּ ה׳ (ברא׳ ה כט). אתה מנעתה אותי מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך (מד״ר ברא׳ לו). שאיררו וקיללו את יומו (פסיקתא רבתי כו). אין הנביא היה מארר על דבר שאי אפשר בלתו גם לא בא לארר מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (יעקב אנטולי, מלמד התלמ׳ בהר). שעם שדרכם להיות מאררים לא בלבד יאררו אלא גם יקבוהו כי קבה גדול מארה כנודע (ר״מ אלשיך, איוב ג ח). — ב) גרם מארה: ובאו המים הַמְאָרְרִים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במדב׳ ה כב).

— הפע׳, יְהֹאֲרִיר : רעל מר המרירו זחרבון הֹאֲרִירוּ והדם העירירו ולשתת גררו (קרוב׳ לפורים, אותו מכהלת).

— הפ׳, הוּאַר, יוּאַר, : ואשר תאר יוּאָר[2]) (במדב׳ כב ו).

— נתפ׳ : תדע שנתאררו טללים (תוספתא סוט׳ טו ב). ויאמר ארור כנען חם ראה כנען נתארר (תנח׳ בובר נח, כא). ארץ מה חטאה שנתאררה אלא שלא הגידה המעשה לפיכך נתאררה (פרקי ר״א יד). לא נתארר (דוד) אלא נתברך מאת הש״י (חזוק אמונ׳ א עז).

**אֵרֶר**, ש״ז, מ״ר אֲרָרִים, — שה״פ : הושענה אדמה מֵאֶרֶר (ר״א קליר הוש׳, אדמה). סור משבועת שקרים

---

[1]) עי׳ למעלה הערה לשרש ארה. — [2]) אמר ר״י חיוג וז״ל : שרשו בשני רישים קלים מבנין ארר והעמידו הריש האחד במקום שנים. ע״כ. ואמר ע״ז רד״ק במכלול וז״ל : כתב ר׳ יהודה כי ארה לי מהדגוש ומשפטו אָרְרָה לי ויתכן היותו מן הקל והיה מבלי תוספת ההא אור בפלס ס״ב וכשתוסף הא על ס״ב תאמר סָבָּה בחטף ומפני שלא היתה הריש ראוי להדגש הרחיבו תנועת האלף והוסבה לקמץ רחב תחת קמץ חטף. ע״כ. אבל רוב החדשים (Ew. § 228,b חולקים על (Olsh. 235,f, Sta. §591,e, Kö. I,109, 364 הקריאה המסורה שלנו וקראים óra-lli : רק קויץ (GeK §60,o) מפקפק ומניח האפשרות שלהקריאה המסורה. — [3]) מ״ש : פליגי ביה ספרי ומסאראתה אם חסר או מלא ובמקרא גדולה נמסר כאן על ארו ארור ב׳ חסר ובשמואל א יד על פסוק כי ארו עיני נמסר ג׳ דין חסר מרוז ב׳ בו׳ מלא וכו׳ קצרו של דבר ליכא מאן דפליג דקדמאה (אורו מרוז) מלא, ותליתא (ארו עיני) חסר, כי פליגי במציעאה דהוא ארו ארור ובספר׳ מדויקים ב׳ חסר. ע״כ.

[1]) כך רוב המדקדקים הקדמו׳ והחדשים, כי זה נפעל מן ארר. רק ר״י חיוג החליטו מן נאר. — [2]) רוב המדקדקים סברים שהוא הֻפעל. וכן אמר ריב״ג בפרוש במשתלחק שהוא עתיד מבנין הכבד הואר. אבל בט׳ (Barth, Festschr. Hild. 145 ff.) וברט (Bö, § 906) החליטו כי זה פעול מן הקל.

(ר"א ויטאל, ע"ח, היכ' א"ק א ג). עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור ה א ר צ י י (מנח' קנ' לר"י מפיסא סד). אורך הישוב ה א ר צ י י ביבשה מן המזרח למערב הוא זה מתחלת המזרח (ארח' עול' ה). שהחושים דומים לאור השמשי שיאיר הכדור ה א ר צ י י ויחשיך הכדור השמימי (יס"ר אילס לב). כי החלק ה א ר צ י י ישוב למקומו העפר על הארץ (אורח חיים, רפאל מנורלי כא:). דברים הלחיים הם יסובבו במהירות יחזיקו הדברים ה א ר צ י י ם באמצע (רפ"ט ספרוט, פרל' למוג' לד), יש מהם (מבע"ח) ימיי מימיי ויש מהם א ר צ י י והאמצע בין ה א ר צ י י ומימיי הוא אל תמסאח (רסב"ל דורלן, מ"א, חלק יעקב ד). בע"ח א ר צ י י ם (ר"י אבוהב, נסר פיסון כח). — ב) של ארץ מהארצות: החוליים הנקראים א ר צ י י ם הם החוליים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה (פרקי משה ג).

**אַרְצִיּוּת**,— טבע מה שהוא אַרְצִיִּי: וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה ב א רְ צ י ו ת (כוזרי ד ט). והאדומה (הלחה) לדקותה ולמיעוט א ר צ י ו ת בה ולהתמדת תנועתה (קאנון א א ב). חסרים מהם ל א ר צ י ו ת ם ועפריותם (כתב משה מינן). ארץ הוא א ר צ י ו ת וחומריות (דברי אלימלך סלח).

**אַרְצִית**[1], ש"נ, שם רמש קטן, בנה שבעץ, Termite: וכמו כן הרמש הנקרא א ר צ י ת יבנה על עצמו בית מטיט כמו כילה וכיפה מבלתי שתקבץ עפר או תשאב מים (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ה). הרמש ה א ר צ י ת ואם היה לה גוף קטן ובנין חלוש הנה לה נפש חזקה וכו' כבה בנין זה הרמש ה א ר צ י ת (שם ח).

**אֶרֶק**, ש"ז, מ"ר אֲרָקִים, — כמו אֶרֶץ, נהוג רק במליצה: אֶרֶק הכניסה זמר לכלו כבוד אומר (ר"א קליר, תפא' שיבה לגונן). בשוקים ותוצות יתנו חוק בכל א ר ק י ם (רסע"ג הוש' ב). כאישון ינצרהו האלהים אשר ירה לאבן ה א ר ק י ם (מכת' כ"ז אלאחרי לרסע"ג, מטמו' מסתרי'). שבעה אלה עיני ה' משוטטים בכל ה א ר ק י ם ללמד בישראל משפטים (קטע תלמ' חוי JQR, XIII,365). אחד אלהים מיוחד בפי כל בורא א ר ק י ם וגבוהים (עבודה לר"י בן אביתור). בטרם שחקים ו א ר ק י ם נמתחו (סד' רב עמרם, ערב' יוה"כ). שחקים רקע א ר ק י ם תקע (פיס"ם לשב' סי' ז). הוא התולה אגודת א ר ק י ם הוא האומר יהי כן ויקים (רסב"ג, אזהר נחמד ב). אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם א ר ק י ם (ר"י הלוי, מי כמוך). רבות אורך ימים ומעון מנוקים שום לכבודו ולמוראו גוזר ומקים תחת כן הודוהו מלכי אֲרָקִים (קרוב' א שבוע', אומן). אֲרָקִים וגבוהים יסד בפצח קבל מוראו ואל תעיז מצח (שם). שוה אַרְקוֹ שפר מתקו שב בהנתקו בשומו לים חקו (שם אדון אמני). ענה בשוקים והומיות יהגו חק בכל אֲרָקִים (סמא"ג, הוש' ג, ענה תאיבי). יזלו שחקים להחיות נשיה ועבות מריקים משמי עליה ואורו אֲרָקִים ענגים נוגהים (שם פזמ' לסוכ', ירעפו שחקים). ביום הגשם בהראות הברקים נמרקים מתרבי א ר ק י ם נזרקים (כתי' עול' יב מו). הנה זה בא לפרקים זמון לגאול רצוצי אֲרָקִים חדש אשר רביבים בו מריקים (מוסף פ' החדש). בר ובהיר שחקים ומכסה בעבים מכין ל א ר ק י ם בורות וגבים (פזמו' לאלעזר ערלקי). בר ובהיר הוא בשחקים הוא מכסה בעבים מכין מטר ל א ר ק י ם גשמי בורות וגבים (יסר' נגהרא, פזמו' מ"ל פרידלנדר ל). ראו ספר יספר סוד שחקים ואותותם ברוצם על א ר ק י ם (הקד' יסוד עול' לר"י הישראלי). שמו נודע ממרחקים באחד ממלכי א ר ק י ם (שו"ת מהרש"ל יד).

—הפע', הֶאֱרִיק, — עשה אֶרֶק, יצר הארץ: חלד הֶאֱרִיק חור הזריק חץ המריק חלף מעריק (רסב"ג אל נשא, שבת ברא"ש').

**אֲרָק**[1], ש"ז, — נדידת השנה, Schlaflosigkeit, insomnie; insomnia: זה החולה התמיד השמש בזמני הקיץ עד שמותו חם המזג ויפגש בו ימצאהו א ר ק ומעט שינה ואין משותק אחד בו א ר ק ושינה מעט (מלאכ' הגיון, הקש תמוג' ב, מין ד).

**אַרְקָה**[2], ש"נ,— כמו אֶרֶק: קול חלושה ב א ר ק ה חליצה (ר"א קליר, אשא דעי, מוס' א ר"ה). בעבור פשעך אורידך לתחתיות א ר ק ה מי שלח בי ידו ונקה (תוכח' מוס', עזרא בבלי פז:).

**ארר**[3], ממנו אָרָה, *אָרֵר, מְאֵרָה.

---

[1]) מן ארץ, בערב' אַרָצ'ה a).

a) أَرَضَة

[1]) בער' אַרַק a), נדידת שנה מפני מחלה או מקרה רע.

[2]) מארמ' ארקא.

[3]) הל"א אומרים כי באשור' שמש פעל אַרַר כמו בעברית.

a) أَرَق

(מ"א יא כא). ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו (יהוש' ט יא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך (שמות לד כד). שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך (דבר' יט ב). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (ישע' ס יח). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם (שם כו ה). ויכהו ישראל (את סיחון) לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד' כא כד). איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו (ישעי' יג יד). וירשת אתם (את הגוים) וישבת בארצם (דבר' יב כט). — ומ"ר: לך ולזרעך אתן את כל הארצ'ת האל (ברא' כו ג). הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם (ישע' לז יא). וינבאו אל ארצות רבות (ירמיה כח ח). והנשארים בכם ימקו בעונם בארצ'ת איביכם (ויקרא כו לט). ויתן להם ארצות גוים (תהל' קה מד). מאלה נפרדו איי הגוים בארצ'תם איש ללשנו (ברא' י ה). — ובפרט ישמש השם ארץ לסמן ארץ כל אמה בשמה. ארץ ישראל: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזק' מ ב). ויאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה (עמוס ז יב). ארץ כנען (ברא' יז ח). ארץ פלשתים (שם כא לב). ארץ מצרים (שם מא יט).—ועם ה המקום: ללכת ארצה כנען (ברא' יא לא). ויבאו ארצה גשן (שם מו כח). —*ארץ מולדת, הארץ שבה נולד אדם, ורבים: Vaterland; patrie; native country מאהבת א ר ץ מ ו ל ד ת ם שבו לצרפת (בחרית יפראל פרק כ). שראוי לאהוב האלוה יתברך והאבות ו א ר ץ מ ו ל ד ת נ ו (גופ' לופ', מסיר ליאון, ב יד). כל איש מר נפש כל רגל מועדת שם ימצא מקלט לו־ א ר ץ מ ו ל ד ת (יל"ג, ארץ חדשה). — *דרך ארץ, עי' דרך. — *חוץ לארץ, חוצה לארץ, — מה שהוא מחוץ לגבול איזו ארץ, Ausland; l'étranger; foreign country: אין תורמין מפירות ארץ על פירות ח ו צ ה ל א ר ץ (תוספ' תרומ' ב ט). איזו היא הארץ ואיזו היא ח ו צ ה ל א ר ץ כל השופע ויורד מטורוס אמנום ואילך ארץ ישראל מטורוס אמנום ולהלן ח ו צ ה ל א ר ץ (שם יב). ספינה שבאה מ ח ו צ ה ל א ר ץ וכו' והיוצא ל ח ו צ ה ל א ר ץ (שם יד). עפר ח ו ץ ל א ר ץ הבא בספינה לארץ (גיט' ז:). ישרה אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים ולא ב ח ו צ ה ל א ר ץ ואפילו בעיר שכולה ישראל (תוספתא ע"ז ד ג).—*עם הארץ, עי' עם.

אדמה, וכו', עי' במקומו. — *אזור, אזורי הארץ. — *אקלים. — *ארך, המרחק מקו חצי היום. — *ארצי, *ארצות. — *ארק, *ארקים, *האריק.

בלימה, *מרכז הכבד של הארץ.

יבשה.

*כדור הארץ. — כתב את הארץ, *כתיבת הארץ.

*מעלה, מעלות כדור הארץ. — *מפה, צורה שטוחה של הארץ על ניר.

*ציר, הקו המדמה העובר דרך המרכז ושני הצירים שעליו היא סובבת.

עולם.

*ציר, צירי הארץ, כמו *קוטב.

קו, *קו חצי היום, קו המשוה. —*קטב, שני קטבי הארץ, הנקודות בצפון ובדרום. — קרקע.

רחב, המרחק מקו המשוה. — *רעד. — רעש.

תבל.

**ארצה**[1], — כמו ארץ, שטח ארץ שהוא קנין של יחיד או של רבים, Territorium; territoire; -tory: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג). — ובכלל הארץ, ואמר הפיטן: לכל נמצא בשמים ו א ר צ ה מנהג הוא (פזמונ' תימנ', איומת).

***ארצי**, ת"ז, לנק' ארצית, מ"ר ארציים, ארציות,— א) של הארץ, מטבע הארץ, Erd-, zur Erde gehörig; terrestre; earthy: כבר נגדרו לו החיים ה א ר צ י י ם כלם בזכר הנהרות ואחר כן בזכר המאורות (ר"י א"ת, כוזרי ה י). ושנתן לו (להשטן) שלטון על אלו הדברים ה א ר צ י י ם כולם (ר"ש א"ת, מו"נ ג כב). הנה מוסדות השמים ה א ר צ י י ם ירגזו (ר"י אברבנל, ש"ב כב). וההפך בב"ת הימיים ו ה א ר צ י י ם שעשאם הרב מדרגה אחת (הוא ברא' א). שבחמלת ה' ישאר לכם שארית מהקנינים ה א ר צ י י ם ההם (שם ויגש). לא יתנהו טבע היסוד ה א ר צ י י והמימיי (רלב"ג, מלח' ו יג). כי האדם מפני שהיה בלתי אפשר בו לדקות חמרו שיהיה בו מהחומר ה א ר צ י י מה שיהיה ממנו מגן לו (שם א ז). לצורה האישיית וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו ה א ר צ י ת (נרבוני מו"נ כב). כי העוה"ז ה א ר צ י י החומרי הוא נקודה האמצעי תכונת כל העגולים

---

[1]) מלעיל, כמו חרסה, לילה, מותה, עזרתה, לפי דעת החכמ' שארית סוף של יחס הפעול שהיה נהוג לפנים גם בעבר' ונהיה ליחס הישר.

בחגיגות, בדברים, במעשה מצין, proklamieren; proclamer; proclaim: וביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם א י ר ע ו[1]) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (כפרי פנחס קמז).

*אַרְעוֹן[2]), ש"ז, — מקרה, מאורע: תאלת יום ענוי וארעון צער ומבוכה שמור נשמרה ועד היום נמשכה (סמא"ל סליח' לו"ג).

*אַרְעִי, עי' עֲרָאִי.

*אַרְעִית[3]), ש"נ, — התחתון, השולים של דבר, d. Unterste; le fond, le bas; bottom: שהן (השרשים) עושין עפר תחות והן מלקין א ר ע י ת ו של כותל (ירוש' כלא' ז ל ד). והן מלקין א ר ע י ת ו של בור (שם שבי' א לג ב). תל ברה"ר וחקק בו עד א ר ע י ת [כנגד] רה"ר מקצתו עשאו ביד ומקצתו עשאו חוליא על הכור וא ר ע י ת הבור עם רה"ר שוה לו (ר"ח שבת ק.). שאם ניקב העציץ ב א ר ע י ת ו או קרוב ל א ר ע י ת ו (שם לז:). קח דלעת ענולה ארוכת הגרון וב א ר ע י ת ה יוצא גרון אחר (מאיר אלדבי, ד, האלטומכא).

אֶרֶץ[4]), ש"נ, הפס' אָרֶץ, כנ' אַרְצִי, מ"ר אֲרָצוֹת, אַרְצוֹת, — א) הכדור שאנו חיים עליו, die Erde; la terre; the earth: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (בראש' ב ד). בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו (שופט' ה ד). שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר (ישע' א ב). הנותן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (שם לח ד). ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). — ועם ה הידיעה: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב (שם יא). ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (שם ב ו). ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ב) קרקע, אדמה, Erdboden; sol; soil: על הארץ תשפכנו (את הדם) כמים (דבר' יב יו). ואשחקם כעפר ארץ (ש"ב כב מג). גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דבר' כט כב). וישבו אתו לארץ (איוב ב יג). וכסאו לארץ מגרתה (תהל' פט מה). ותניתו (של שאול) מעוכה בארץ (ש"א כו ז). ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ (שם כה כג). — ובפרט עם ה בסוף: וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה (בראש' יח ב). וישתחו אפים ארצה (שם יט א). וישתחו ארצה לה' (שם כד נב). ויורדו איש את אמתחתו ארצה (שם מד יא). ויאמר השליכהו (את המטה) ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש (שמות ד ג). ובא ולן ושכב ארצה (ש"ב יב יו). — ומליצה, *נתון בארץ, שפל: כל פרקמטיה שאתה רואה שהיא נתונה ב א ר ץ לך עסוק בה שסופה להתעלות וכו' ולא ראיתי אומה נתונה ב א ר ץ אלא ישראל (ילק' תהל', קמז). — *ארץ עיפתה, אחד ממדורות גיהנם: שבעה מדורות יש בו ושמנה הם כי התחתון הנקרא א ר ץ ע י פ ת ה שבו דנין לחוטא באמן האמור הוא כפול (מסכת חסידי', שאלית ערכית ו). — ג) שדה, אדמה עבודה זרועה, Feld; champs; field: באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' (ויק' כג לט). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שמות כג י). כמו פלח ובקע בארץ (תהל' קמא ז). א ר ץ א ר ץ הכניסי פירותייך (כתוב' קיב.). — ד) מקום, חלק מחלקי הארץ מוגבל בגבולים, שיושב בו עם מהעמים, וכדומה, Gegend; pays; country: הוא (נהר פישון) הסבב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב וזהב הארץ ההוא טוב (בראש' ב יא=יב). ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען (שם יז ח). ולך לך אל ארץ המריה (שם כב ב). ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמו' ג ח). כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהמת יצאים בבקעה ובהר ארץ חטה ושערה וכו' ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר' ח ז=ט). אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע' מא יח). — ועם כנ': הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (בראש' כ יה). ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי

---

[1]) וכן תרגמו כל קריאה האמורה במועדים (מ"ע על הספרי). — [2]) במכי' בוא ט כבדהו.

[3]) משק' זִכָּרוֹן.

[4]) מן א ר ע א, ארץ. בארמ' ארעיתא: ארעיתא דמנא (מנח' יא.).

[5]) באשור' ארצת, בערב' אַרְץ'[a]). בארמ' וסור' אַרַע, אַרַק.

---

[a]) أرض

א. *אָרַע[1]), פ"ע, עתי' יֶאֱרַע, יְאָרְעֵנוּ, — קָרָה, נהיה דבר, treffen; advenir, se passer; happen: אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע[2]) דבר תקלה על ידי (ברכ' ד ב). ומתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול (יומא א א). שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו (תוספתא יוה"כ א ד). שמא יארע בו דבר קלקלה (שם ד יג). לא יתן אדם פרוסה לשמש בין שהכוס בידו בין שהכוס בידו של בעה"ב שמא יארע דבר קלקלה בסעודה (חולין קז:). שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל (מד"ר אסת' ויהי אומן). — ועם כנו': אם ארעו[3]) אונס (כלא' ז ז). הרי הוא חולה ומתירא שמא יארענו מות פתאם (ס' השטר, ר"י ברצלוני עח). ויארעוהו תקלות (אוהב משפט לאיוב ד). אישי מין האדם הם משולחים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת (שם ב). — ועם ל: ולא תתערב בהם תוגה ולא יארע לך פגע (ר"י אבן תבון, תו"ה, עבוד האלה' י). כי מפני זה יארע לקצת בני אדם מומים גדולים (הוא, מו"נ ג יב). המשים לעצמו סימן אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני (סמ"ג ל"ת, נא). שמא יארע אונס לאדם ולא בא בבית הכנסת (תניא, קריא' סה"ת, כא). — וקצת במשמ' נאמר: אז יבדיל משה וכו' אמר רבי לוי לפי שארעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט (מד"ר דברי' ב).

— נִפ'[4]): שכבר פשט האיסור על ידי המאורעות הנארעות (תשו' ר"ת מב.).

— פִע', *אֵרַע, אירע[5]), — כמו אָרַע, עם את ועם ל אחריו: חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז (תענ' ד ו). ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אב' ה ה). אירע בה פסול בשחיטתה (פרה ד ד). ולא אירע מעשה מעולם (ירוש' קידו' א נח ד). אוי לי שאירע לי פסולת בבני (ספרי ואתחנן לא). שג' דברים אילו אירעו בו ביום (שם נשא א). על מה שאירע נקרא (המקום קברות התאוה) (שם בהעלתך לח). תבואה שאירע בה קרי או אונס קודם הפסח נידונית לשעבר (ר"ה טז.). מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים (חולין עח.). אומר לפניה דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). מעשה ביוסף בן עלם בציפורי שאירע בו פסול בכהן גדול ומינוהו תחתיו (יומא יב:). אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יום הכפורים נדון לשעבר (ר"ה טו.). כל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) (מד"ר בראש' פד). ועל ששתה (נח) ונשתכר אירע בו פסול שנסתרם (שם במדב' י). מעשה שאירע בר' יאשיא ובר' מתיא בן חרש (אבות דר"נ א). כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום (רא"ע במדב' כ כט). שהשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן כמו שאירע לשלמה בשתי מצות אשר התבארה עלתם (ר"ש א"ת, מו"נ ג כו). אירעו דברים בין הקהל ובין ראובן (שו"ת הרא"ש סט ע). — וככנו': מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (מו"ק ב א). יארעיך כשם שאירעה לפלונית (ספרי נשא יח). — וביחס להזמן: ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי' בשלח ד). שאותו היום אירעה שבת להיות (שם). השלים ניסן ואירע אייר להיות בשבת חסר אייר ואירע סיון להיות באחד בשבת (שבת פז:). יחיד שקבל עליו שני וחמישי ושני של כל השנה כולה ואירעו בם ימים טובים (תענית יב.). — ומקור, לְאָרֵעַ: שמא עתיד לאירע[1]) לישראל דבר והם עתידים להנצל על ידיה (מכי' בשלח ב). אמר (דוד המלך) שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל ע"י מרדכי (מד"ר אסתר, ויהי אומן).

— פֻע', *אֹרַע: והיתה לבני ישראל לחקת משפט אורעה[2]) כל הפרשה כולה להיות דין (כ"כ (קיג:).

ב. אֶרַע[3]), — לווי אֵרַע, בכנ' אִרְעוֹ, — פרסם וצין דבר

---

[1]) כמו קרה, א במקום ק, ע במקום ה. ובארמ' ארעו, כמו פגעו, ובערב' עַרָא a) ממש במשמ' ארע שלנו. — [2]) כך גרס' המשנה שבגמ' בספרי הדפוס, אך במשניות וכן במשנה שבגמ' ירוש' וכן ברי"ף הגרסה שלא תארע תקלה, והקריאה המסורה גם ספרדים ותימ' תֶּאֱרַע בקל, וכן במשנה יומא א א, יֶאֱרַע, וכן הביאו זה לוי וקוה' בקל, אך במשנ' מנק' נדפ' תְּאָרַע, יְאָרַע, בנִפ' וכן ימטרוב. — [3]) עי' בהערה שלמעלה תְּאָרַע שבמשנה. — [4]) כך בלי י אחרי האלף ברוב הספרים, ולכן נראה שהוא קל, וצריך לקרוא אֲרָעוֹ, אך הקריאה הרגילה היא אִרְעוֹ, כמו פִע', ובמשנ' מנק' נדפ' אֵרְעוֹ. — [5]) יש סברים שגם זה קל, ולא באה יוד אחרי האלף אלא להורות שאמרו כמו בסור' האלף בחטף סגול. —

a) عرا

[1]) יוד אחרי אלף לסי' חטף סגול. — [2]) פרש"י מלשון מאורע. ואולי במשמ' ב. ארע שלקמן.

[3]) בארמ', מקרא קדש ת"א ות"י מארע קדיש'

משאירסתני[1])נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא אירסתיך (כתוב' א ו). אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה (סוט' ח ב). קודם הזמן הזה ממעטין בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין (יבמ' מג.).—ב) עשה ארוסים לבתו עם איש אחד: המארס את בתו וגירשה אירסה ונתארמלה כתובתה שלה (כתוב' ד ב).

— פִּעֵ',*אֹרַס (האשה), מְאֹרֶסֶת, מאורסת: בת ישראל מאורסת לכהן (יבמ' ע ד). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (גיט' ו ב). אורסה אין לה קנס (כתוב' לח.).

— נִתְפ', *נִתְאָרְסָה: נערה שנתארסה ונתגרשה (כתוב' ג ג). כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול (יבמ' ד י). נמצא זה מחזיר גרושתו משנתארסה (גמ' שם פח:).

***אֶרֶס[2])**, אֶרֶס, כנ' אַרְסִי, אִרְ־, מ"ר אַרְסִים, אִרְ־, —

א) חמת, חמר נוזלי שמפרישים קצת בע"ח בעקיצתם, Gift, venin; poison: עיסה שלשה במים מגולים וכו' אפאה ה"ז מותרת מפני שארס של נחש כלה באור (תוספתא תרומ' ז יג). יודע הוא אם הטיל בו אירס (ירוש' תרומ' ג מב א). והיה אותו הרית מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (שם חגי' ב עז ב). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ב"ק קטו:). ג' מיני ארס הן של בחור שוקט של בינוני מפעפע ושל זקן צף (ע"ז ל:). כל השרצים יש להם ארס (שם לא:). אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האברים (מד"ר דבר' ה). היתה נכנסת (הצרעה) לתוך עינו של ימין ושופכת אירסה והיה מתבקע ונופל ומת (שם במדב' יח). ארס נחש בשניו הוא עומד וכו' ארס נחש מעצמו הוא מקיא (סנהד' עח.). והכין (הטבע) להם (להעופות הדורסים) בצפרנים ארס יטילו אותו בעת הדריסה כדי לבשל המזון ולדקדקו שכח הארס וחומו עומד להם במקום האש לבשל הבשר (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כה:). — ומ"ר: שלשה אירסין הן אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה (ירוש' שבת א ג ד). כל הארסין מעלין חטטין ואירס נחש ממית (שם תרומ' ח מה ד). — ב) *חריפות של צמח וכדומה: איזהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו ר"ג אומר כל שאין לו אירס (ירוש' סוף מעשרות נב.). — ועי' חֵמָה.

— נִתְפ', *נִתְאָרֵס, — נדבק בו הארס, במוסריות: שגם בקצת החכמים חולי הקנאה תדבק מחלת הספק ויתארסו ממנו מעט מעט (הקד' אגרות רמ"ד).

***אַרְסִי**, ־סִיִּי, ת"ז, נקב' אַרְסִית, מ"ר אַרְסִיִּים, ־סִיּוֹת, —שיש בו אֶרֶס, מטבע האֶרֶס, giftig; vénéneux poisonous: כי טבע הארסיי שבו לא יעשה רשם (קאנון א ב ב יח). בהתפשטות איד ארסיי אל האברים הראשיים (שם ג כא ד ט). כח הרפואות הארסיות (שם א ב ב טו). הליחה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו (רלב"ג מלח' ב ד). הנחש הוא ארסיי בטבע מוזר לטבע האדם (זכות אדם ו מתב' יין לכנון). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב (תולה"ת ר"י לחלון, ב יט).— ומ"ר:והקשקשים בבעלי הקשקשים והארס בארסיים (רלב"ג מלח' א ז). קדחות ארסיות (מעמ' טוב' מממר, הכית, הקד' פר' ג). — ובהשאלה: סברות ארסיות ממיתות באמת (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ה ד). — הבטה ארסיית: שהעין הוא האבר שיוזק יותר מפני זאת ההבטה הארסיית ויבא באמצעותו ההיזק אל המות (תולד' יצחק לר"י קארו, כי תשא).

***אַרְסִיּוּת**, ש"נ, — טבע דבר ארסי: ויש מהם שיגרש וינגד ארסיות הרמשים העוקצים (כתב"ע הנסיו' כי"פ א). וכן תנים ובנות יענה עם כל ארסיותם ורשעתם יכבדוני ויהללוני (ר"י אברבנאל, זבח פסח, יהללוך).— ובצמח': להסיר רוע ארסיות העשבים הממיתים (הוא, מ"ב ד). ודחה התבשיל ההוא הלאה הארסיות אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחד מגופו (מלחמות ה' לרלב"ג ב ד). הלא חכמי הטבע אמרו שמרירותה (של הלענה) כוללת ארסיות (ר"מ אלשיך, משלי ה ד). — ושל החץ וכדומה: חצי שדי שעמדי אין כח בחומר לסבול אלא שרוחי שותה ארסיותם (הוא לאיוב, ז ז). — ובהשאלה במוס': ארסיותו מטיל וזוהמתו באותו מקום באותו פרק (כסא' לבית דוד ג יה).

***ארע[1])**, ממנו *אָרַע, *מְאוֹרָע.

---

קוה', ואומר בפרוש וגם נשתמש בקל. אך בדפ' ויניציה לארם, בלי וו אחרי הריש. ועי' הערה לפִעל.— [1]) כך ביוד אחרי א במשנה שביורש' דפוס ויניציה וכן נקוד משאֵר- בקצ' משנ' סנק' נדפ', אך בקצת דפוס' משאר- בלי יוד, ואפשר שהוא מהקל.

[2]) מלשון רומי' virus. וכן בסור' אירסא.

[1]) עי' הערה לערך אָרַע.

מד יד). ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים (פרה ג ח). ויוקחו לחכוכי השינים מהאילנות המרים המתכבים כמו ארן[1]) וזיתים (קאנון ג ו י ט). — ואמר המשורר: לא מכל נוזל מים, ולא מכל אהל שמים, ולא מכל הרון יולד אהרן, ולא מכל אורן יעשה תורן (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני).

***אַרְנָב**[2]), ש"ז, מ"ר אַרְנָבִים, — זכר של הָאַרְנֶבֶת, Hase; lièvre; hare: וצמר ארנבים (ספרא תזריע, יג). בדגים טמאים וארנבים לכבד השרים (מהר"מ מרוט', בערי תשו' נב).

**אַרְנֶבֶת**[3]), ש"נ, — א) חיה קטנה מהלכת על ארבע רגליה קצרות מידיה, מהירת המרוצה ופחדנית, וצמרה רך, Hase; lièvre; hare: ואת הָאַרְנֶבֶת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה (ויקרא יא ס). — ב) *ארנבת ימיית: ארנבת ימיית בעל חיים בעל מגן ביציו נוטה לאודם מה (שם ב, לוח הסמים). מיני סמי המות שני מינים וכו' כמו הארנבת הימיית וכו' והארנבת הימיית (תפעל) על הריאה (שם ד ו א ב). ארנבת הימיית יקרה למי ששתה ממנה צרות נפש ואודם עינים (שם ב ד). ארנבת הים גופו ארוך כאמה וחצי רחב ועב הרבה מראה גבו שחור (תולדות החיים, כך). — ג) *ארנבת מדברית (שם). — ד) *שם לאחד המזלות: והרביעית הארנבת וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראשית חכמה א). הארנבת נמצא הוא תחת רגל הכוכב שלפניו נכר הוא ע"י שני כוכבים בעלי גודל השלישי (למודי הטבע, ליאויל ט). — ה) *קצה האף[1]): ואמנם קצוי הארנבת ידבקו בה ב' עצלי' קטני' וכו' לתנועת קצה הארנבת (קאנון א א ב ת). ואמנם הארנבת הנה הוכן שתרפה במלאכת יד (שם ג ה ב ו).

***אַרְנַבְתִּי**, ת"ז, לנק' -תִּית, — מטבע וצורת הארנבת, — בפרט בעלות עפעפי העינים, lagophtalmus[2]): אחד מהם (ממיני התהפכות העפעף) שיקווץ ולא יכסה הלובן ויקרא בכיוצא בזה העין הארנבתי (קאנון ג ג ג ח).

*ארני, עי' הרני.

***ארם**[3]), ממנו *אָרוּס, *אֲרוּסָה, *אֵרוּסִים, *אָרַס.

***אָרַס**[4]), פ"ע, עתי' יְאָרֵס, יְאָרְסֶה. — עשה ארוסים עם אשה, sich verloben; fiancer; betroth: אסור לארס אשה בערב שבת וכו' הא לארוס[5]) יארס (ירוש' ביצה ה סג א). ומחזרת הארוסה השאר לאורסה (רמב"ם ב"כ קמד:). ואינו נהוג הרבה בקל. — נפ', *נֶאֶרְסָה (האשה), הֵאָרֵס, לֵיאָרֵס: רבי יוסי מתיר ליארס ולינשא מיד (כתוב' ס:). משדכין על התינוקת ליארס בשבת (שם ה.). מקום שמותר לישא וליתן אינו דין שמותר ליארס (יכמ' מג.).

— פִּעֵ', *אֵרֵס, אירס, — א) כמו אָרַס, והוא היותר נהוג: אירס את האלמנה (יכמ' ו ד). היא אומרת

---

שלקמן לא תרגם מהו רק אמר שהוא קבוץ מן אורן, והם דברי רה"ג בפרושו. וכן הערוך, והוסיף והביא עוד פרוש הגמרא (ר"ה כג.) ארונים ערי. והנה יש שנויי נוסחאות במאמר זה כאן וב"ב פא. (ד"ס שם), עכ"פ קשה להניח שבאֹרן שבכתוב היתה הכונה להעֶר. ואולי יש לדמות לאֹרן השם הערבי ערן a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שהוא אלטִ'מח b) שהוא אילן דומה להדולב, שהוא ערמון. ר"ש גמע העיד בשם רב דוסא גאון כי שמע מן הזקנים הראשנים כי האֹרן הוא אלכאן בלשון ערב' (אגור כסף' עטרת לבי גרן), והגיה שם המו"ל במקום אלכאן אלבאן c), ופרשוהו המלונים הערבים שהוא האילן הנותן אגוז מושקד. רד"ק בשרשים אמר ויש מי שפרשו אלצנובר בערבית. אבל בפרושו לישעי' אומר כי תרוה מפרשים צנובר, ואֹרן לא פרש מהו. ובמעשי טוביה (פרדס רמונים): פינוס, עפ"י תרגום ולגתה, וכן רוב החדשים. — [1]) לא נתברר לי לאיזה אילן נתכון מתרגם הקנון.

[2]) עי' הער' לְאַרְנֶבֶת.

[3]) באשור' אַרְנַבֻ, בער' אַרְנַב אַרְנַבָה d), בארמ' וסור' ארנבא. והנה הערבים נהגו בו מנהג אפעל ואמרו מֻרְנִב e), ארצ' מֻרְנִבה, ארץ שיש בה הרבה ארנבות. אבל חכמי הלשון החדשים מפקפקים בדבר. ברט (BarthNB§151) אמר שאין אנו ידעים אם א ארנבת היא א המשקל (אפעל) או שרשית בהוספ' ר, או היא מלה רבעית. דלי' (Prolog.) מחליט כי שרשה אנב ומשמ' היה בלשון אשור' קפץ, דלג, ונוספה ר, ופרוש ארנבת המקפצת. אך כבר דחה זה גלד' (Nö. ZDMG 40, 734) מפני שמציאות שרש אנב מוטלת בספק ומפני שהריש שבארנבת משתפת לכל הלשונ', ויתר יש לחשב כי ר זו נחלפה באשורי' בנון. — [1]) לפי לשון ערב': אלארנבה ט'רף אלאנף a), הארנבה קצה האף. — [2]) תרג' דר' מזיא.

[3]) עי' שרש ארש.

[4]) כמו אָרַשׂ, עי' זה. — [5]) כך הביא לוי, וכן

---

a) عرن b) الظمخ c) البان d) أرنب أرنبة e) مرنب

a) الارنبة ظرف الانف

הרשע [1]) (מדרש ויושע). ואמרו שסבת זה עמידת איש מבני יוסף בהר הגליל ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אדום ויעמוד שם עמם זמן ואחר כן יעלה עליהם מלך ששמו א ר מ י ל ו ס וילחם בה וילכוד העיר ויהרג וישבה ויענה ויהיה האיש אשר משבט יוסף בכלל ההרוגים (האמונות והדעות לרסע"ג, מ"ב ח). והיה כי ישב משיח בן יוסף וכל העם אשר עמו בירושלם ושמע א ר מ י ל ו ס את שמעם והוא בא ועושה כשפים ומדוחים להטעות בה רבים ויעלה וילחם בירושלם וינצח את משיח בן יוסף ועמו ויהרוג מהם וישבה מהם ויחלק שללם (תפו' מיות' לרב ה"ג, טעם זקנים נט.). ויראני אבן בדמות אשה ויאמר אלי אבן זאת ישכב שטן עמה ויצא ממנה א ר מ י ל ו ס והוא ימלוך על כל העולם כלו וכו' וכל א"ה יטעו אחר אותו רשע שטן א ר מ י ל ו ס חוץ מישראל (ספר זרובבל, ביהמ"ד ילינק ב). אמרו שיש ברומי אבן של שיש דמות נערה יפה תואר והיא אינה עשויה ביד אדם אלא הקב"ה בראה כן בגבורתו ובאין רשעי א"ה בני בליעל ומחממין אותה ושוכבים אצלה והקב"ה משמר טפתן בתוך האבן ובורא בה בריה ויוצר בה ולד והיא מתבקעת ויוצא ממנה דמות אדם ושמו א ר מ י ל ו ס השטן זה שהאומות קורין אותו אנטיקריסטו ארכו שתים עשרה אמה ורחבו שתים עשרה ובין שתי עיניו זרת והן עמוקות אדומות ושער ראשו כצבע זהב פעמי רגליו ירוקין ושתי קדקדין יש לו ויבוא אצל אדום הרשעה ויאמר להן משיח אני וכו' באותה שעה משגר לנחמיה בן חושיאל ולכל ישראל ואומר להם הביאו לי תורתכם והעידו לי שאני אלוה וכו' מיד יקום נחמיה בן חושיאל ושלשים אלף שעמו ויעשו עמו מלחמה ויהרגו ממנו מאתים אלף, מיד יחרה אפו של א ר מ י ל ו ס הרשע ויקבוץ כל חילי אומות העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל וכו' ויבוא משיח בן דוד וכו' מיד א ר מ י ל ו ס הרשע ימות הוא וכל חילו (מס אותות המשיח, אות ז). ויצמח להם משיח בן יוסף ויעלה אותם לירושלם וכו' ויעמוד מלך רשע ושמו א ר מ י ל ו ס הוא קרח ועיניו קטנות וצרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה והשמאלית פתוחה ואם ידבר לו אדם טובה יטה לו אזנו סתומה

—[1]) ת"י ישע' יא ד: ובממליל ספותיה יהא ממית ארמילוס רשיעא. אבל יש חושדי' שזו תוספה מאוחרת על פי' ההגד' שפשטת בקרב היהודים בזמן הגאונים.(Zunz. Gdv.295).

אם ידבר לו אדם רעה מטה לו אזנו פתוחה (והוא בריה דסטנא ודאבנא) ועולה לירושלם ויעורר מלחמה עם משיח בן אפרים ומלך המשיח יצמח שם וכו' ויפיח באותו א ר מ י ל ו ס הרשע וימיתהו (נסתרות של רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג). א ר מ י ל ו ס ארכו שתים עשרה אמה (אבקת רוכל ו. וגו' כמו באותות המשיח). וברומי יש צלם מאבן שיש ואז יצא ממנו א ר מ י ל ו ס בן השטן ויביא עמו עשרה מלכים ויגלה את ישראל פעם שנית למדברות (מ' אלדבי, ש"א י). ויתפלל עליו (על משיח בן יוסף) שלא יהרג על ידי א ר מ י ל ו ס הרשע (משנת חסידים אלילות דערבית ז). שמך יעמוד לנו בעת ההיא והרם דגל משיחנו על א ר מ י ל ו ס הרשע ועל כל אגפיו (חמדת הימים שבת א, זיו שדי).

## ארמל[1]),

— נתפ',*נִתְאַרְמְלָה,— כמו נתאלמנה, נעשתה אלמנה: מיאנה בו ונשאת לאחר ו נ ת א ר מ ל ה או נתגרשה (יבמ' יג ז). האשה ש נ ת א ר מ ל ה או שנתגרשה (כתוב' ב א). נ ת א ר מ ל ו או נתגרשו מן הנשואין (יבמ' ו ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחד מן השוק והיו לה בנים ו נ ת א ר מ ל ה או נתגרשה (גיטין פג.). ומודי רב ששת שאם נ ת א ר מ ל ה שאינה אוכלת (נדרים ל:).

## *אַרְמְלוּת[2]),

ש"נ, — כמו אלמנות: האומר ליורשיו תנו בית חתנות לבני או בית א ר מ ל ו ת לבתו (ירוש' נדר' ו לט:). אבל אין רגיל לעשות בית א ר מ ל ו ת לבנו (רש"י ב"ב לח ג).

## אֹרֶן[3]),

ש"ז, מ"ר ארנים,—שם אילן, אלון שעליו הירוקים מתקימים כל ימות השנה, immer grüne Eiche jeuse ; holly (ilex): נטע אֹרֶן [4]) וגשם יגדל (ישע'

[1]) פעל מן השם הארמי ארמלא ארמלתא, ועי' הערה לארמלות.

[2]) בארמ' ארמלו, ארמלותא, מן השם ארמלא ארמלתא, כמו אלמן אלמנה בעבר' בחלוף ל נ ר ז ו בזו. וכן בערב' ארמל ארמלה a) והפעל אַרמַל תַּרמַּל b), ועי' הער' לאלמן.

[3]) חל"א אומרים כי בלשון אשור' אֶרֶנ הוא שם אילן גבוה, ארז. ת"י: אורנא. — [4]) רסע"ג תרגם סנדיאן, והוא אחד ממיני האלון, והוא האילן הרשום בפנים. מנחם לא פרש מאומה. ריב"ג: שם אילן ולא פרש איזה. רש"י פרש ארן ייתור, נטע, ולעז פלאנצון, שהוא כנראה plançon בצרפתית. רמב"ם במשנה פרה

a) أَرْمَل أَرْمَلَة b) أَرْمَل تَرَمَّل

א"ל תלמידיו רבינו כמה א ר כ ן הוא זה (ברכ' לד.). ואל תשת עלי חטאת לאמר כמה א ר כ ן הוא בשנותו את טעמן של דברים פעמים רבות (שו"ת רמבם רלח, סוף סי' רנח). — ובמשמעת המאריך אף: ו א ר כ ן מקים מורכן (שלמה בן יהודה, פזמון תננו).

**ארמון**[1], ש"ז, מ"ר ארמנות, סמי' ארמנות, כנ' ארמנותינו, — בנין מפאר, מגדל, מצודה, Palast, Hochburg; bourg, palais; palace, castel: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון[2] בית המלך (מ"א יז יח). ויכהו (פקח) בשמרון בארמון בית-מלך (מ"ב טו כה). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמוס א ד). השמיעו על ארמנות באשדוד ועל ארמנות בארץ מצרים (שם ג ט). כי ארמון נטש המון עיר עזב (ישע' לב יד). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ' ל יח). אח נפשע מקרית עז ומדונים כבריח ארמון (משלי יח יט). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה (ישע' כה ב). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). — ובכנ': כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו (ירמ' ט כ). והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא). יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך (תהל' קכב ז). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי (עמוס ו ח). ועלתה ארמנותיה סירים קמוש וחוח במבצריה (ישע' לד יג). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמוס א יד). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). האצרים חמס ושד בארמנותיהם (עמוס ג י).

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה, יש גוזרים אותו מן א ר ם במשמ' גבוה. ויש מדמים אותו להשם חרם a) בערב', ר"ל חדר הנשים. אך כל זה דחוק. ועי' הרמון. וכמו"כ לא נתבררה סבת מ"ר ארמנות ולא ארמנות.

[2]) — כאן ת"י לאידרון. אך ברוב שאר המקומות, יצאו אותם שפרש בדרך מליצה לבית המקדש, תרגם ברניתא. וכן רסע"ג קצור, ר"ל מגדלים. מנחם: אלמון וארמון וקריה ומדינה ועיר קרובים זה מזה. ע"כ. וכבר השיג עליו דונש, ופרש ארמון מגדל, ונתוכחו תלמידי מנחם ודונש הרבה בזה.

a) حَرَم

**ארמי**, ת"ז, לנק' -רמיה, -רמית, — א) מארץ ארם, Aramäer; araméen; aramaean: רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי (בראש' כה כ). פילגשו הארמיה (דהי"א ז יד). ויכו ארמים את יורם (מ"ב ח כח). — ב) *רומי, לא יהודי, עכו"ם, גוי, Heide; gentil; heathen: עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא א ר מ י ורופא כותי ימול א ר מ י ואל ימול כותי (מנח' מב.). זה שהוא נושא א ר מ י ת (ירוש' מגי' ד עה ג). הבועל א ר מ י ת קנאים פוגעים בו (סנה' פא:).

**ארמית**, תה"פ, — בלשון הארמים, aramäisch; araméen; Aramaean: ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו (ישעי' לו יא). — ובל"ז *ארמי: אף הוא (שמואל הקטן) אמר ג' דברים בשעת מיתתו וכו' ו ב א ר מ י אמרן (מד"ר בה"ע, אס תומה).

**ארמילוס**[1], — שם איש אגדי צר ואויב ומתנגד להמשיח ובכלל אויבם ושונאם של עם ישראל, Armilus,(Antichrist): וכשיגיעו ימות המשיח יעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל וכו' ואחריו יקום מלך אחר רשע ועז פנים ויעשה מלחמה עם ישראל שלשה חדשים ושמו א ר מ י ל ו ס ואלו הן אותותיו יהיה קרח ועינו אחת קטנה ואחת גדולה וזרועו של ימין טפח ושל שמאל שתי אמות וחצי ויהיה לו צרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה ואחת פתוחה וכשיבא אדם לדבר לו טובות מטה לו אזנו הסתומה ואם ירצה אדם לדבר לו רעה מטה לו אזנו הפתוחה ויעלה לירושלם ויהרוג משיח בן יוסף שנא' והביטו אליו אשר דקרו וכו' ואח"כ יבא משיח בן דוד כענין שנאמר וארו עם ענני שמיא וכו' וימית א ר מ י ל ו ס

---

[1]) יש סברים שזה שם מרכב מן שני השמות רומוס ורומילוס שיחסה להם ההגדה הרומית בנין עיר רומא, ובא זכרם באגדה היהודית: יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומוס ורומילוס ובנו שני צריפים ברומי (ירוש' ע"ז א לט ג). ויש אומרים (N. Brüll, כיבורון של קוקק ז, וכן W. Bacher ZDMG 28, 31) כי זה שם משבש מן אהרימן שר החשך של הפרסים. ויש מי שראו בארמילוס את קליגולא קסר שהציק ליהודים מאוד, וגזר את השם ארמילוס מן armillae ברומית, שפרושו אצעדה, על שם האצעדה של נשים שהיה הקסר המשגע הזה מתקשט בה, כמו שספר עליו הסופר הרומי סואטון. ויש ששערו כי ארמילוס הוא ש"ת ביונית מרכב משתי מלים ἐρεμήγαος שפרושו הוא מחריב העם. וש' קרויס (S. Kr. Lehw. 1,242) החליט כי ארמילוס הוא רומולוס.

דרכה ועול האריכה (ר"ת קליר, יוצ' א' ר"ס, אדר' ממלכה). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארכה למו הארכת הוא, כעשר מכות פסח). ועל ארכה שניתן להם (לדור המבול) מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו (רש"י איוב, כד כ).

**אֲרֻכָה[1]**, אֲרוּכָה, — א) הבשר הבריא, האדם שעולה במקו' הפצע כשמתחיל להבריא במקו' הבשר הרקוב, d. gesunde Fleisch das sich in ein heil. Wunde bildet; la chaire saine qui se forme dans une plaie guerie; the new flesh on a healing wound. ובהשאלה במוסריות: כי אעלה אֲרֻכָה לך וממכותיך ארפאך (ירמ' ל יז). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה אֲרֻכַת בת עמי (שם ח כב). אז יבקע כשחר אורך וַאֲרֻכָתְךָ מהרה תצמח (ישע' נח ח).—ואמר המשורר: לחוצה בארץ גלות משכלת, וכו' אשיבך לממשלת ואגדור פרצך ואשים למחצך ארוכה, וארצך ואהבך נדבה (ר' לוי בן יעקב, טל אורות, סי' עז).—ב) בהשאלה לסתימת פרץ בחומה וכדומה: הנני מעלה לה אֲרֻכָה (להעיר והבתים הנתוצים) ומרפא ורפאתים (ירמ' לג ו). ויהי כאשר שמע סנבלט וכו' כי עלתה אֲרוּכָה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם (נחמ' ד א). ויעשו עשי המלאכה ותעל אֲרוּכָה למלאכה בידם (דהי"ב כד יג). אלו כלים שנפגמו בבית הראשון ולא עלתה להן ארוכה (תוספתא ערכ' ב ה).—ובמשמעתו העקרית: פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי וכו' שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה רבי יהודה אומר אם יש (בשר) במקום אחד כדי להקיפו בחוט ערב יש בו להעלות ארוכה (כלי' א ה). אבר המדולדל בבהמה ואין בו להעלות ארוכה אסור לבני נח ואין צריך לומר לישראל ואם יש בו להעלות ארוכה מותר וכו' (תוספתא ע"ז ח ו). וכמה היא כדי להעלות ארוכה רואין אותו כאלו ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה קטנה (שם כליס ב"ק א יג). דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים ואמרו מסרטו בעצם ומעלה ארוכה (חולין עו.). זאת אומרת מות בפנים אינו מעלה ארוכת מבחוץ (שם קכח.). זה (עור הגוף שנסרט) מעלה ארוכה וזה (בגד שנקרע) אינו מעלה ארוכה (ב"ק לא:).—ובמשמעת רפואה: ואם למות תהי נוטה בהתיו אנוש ראשה תחי מאין אֲרוּכָה (הרמב"ע דוקס, חידה על הנר). ויהיה להם הספר הזה כבחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (חו"ה, היחוד, בסופו).—ובהשאלה: ויהיו רופאים לאמונה ולנפשות יעלו ארוכה להם בעת נטות מהמדות הטובות אל המדות שאחריתם מגונה וכו' ימהרו להעלות לו ארוכה באמתת חכמתם (שם, הפרישות ב).

[1]) מן ב. ארך, ובערב' אַרִיכָה a): ט'הרת אריכה אלג'רת, הלך מהפצע מה שהיה עליו מהלחה ונראה הבשר הבריא האדם.

a) أَرِيكَة

***אַרְכֻּבָה**, ש"נ, מ"ר אַרְכֻּבוֹת, — א) בֶּרֶךְ בבע"ח, והוא פרק החבור בין השוק ועצם הירך, Knie; genou; knee: מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה (יבמ' יב א). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה (חול' ד ו). ב' (אברים) בשוק ה' בארכובה א' בירך (אהל' א ט). איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (תוספתא שבת ז ב). מעשה בעסיה באחד ששלשלוהו לים ולא עלתה בידם אלא רגלו ואמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא מן הארכובה ולמטה לא תנשא (יבמ' קכ:). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכניס ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ' יט:). באיזו ארכובה אמרו בארכובה הנמכרת עם הראש (חול' עו.).—וככנו': היו משקעין אותו (את הנדון לשרפה) בזבל עד ארכובותיו (סנה' ז ב). המקיש בקרסוליו ובארכבותיו (בכור' ז ו). איזהו העיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות זו לזו (בכור' מה.). שתי אציליו על שתי ארכובותיו (ניד' ל:). שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם (זבח' לה.).—ועי' בֶּרֶךְ.—ב) בהשאלה, כל דבר כפוף כצורת ארכובה: הארכובה שבגפן (כלא' ז א). מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו (כל' יד ח). ארכובתו של למד (ירוש' מגי' א עא ג).

***אַרְכָּן**, ש"ז, מ"ר אַרְכָּנִים, — מי שמאריך יותר מדאי בדבריו, במעשיו: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי

**ארך**, פ"ע, יארך, יארכו, תארכנה, — א) היה, נהיה ארוך, lang sein, werden ; être, devenir long : be, become long : ותרבינה סרעפתיו (של הארז) ותארכנה פארתו (יחזק' לא ה). — ב) בהשאלה, ביחס לימים, רבו : ויהי כי ארכו לו שם הימים (ברא' כו ח). מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון (יחזק' יב כב). — ג) *התאחר לבוא : אם יתמהמה קצי וארך לא אכלמה כי צץ ודרך כוכב יענה מתרכים בא אורך (קונט' הפיוט' לח).

— הפע' האריך, הארכתי הארכתם, האריכו, מאריך, אאריך, תאריכו, יאריכו, האריכי, הארכנה, — א) פ"י, עשה שיהיה ארוך, lang machen ; allonger : lengthen : הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם (תהל' קכט ג). מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר (ברכ' א ד). אמר הקב"ה להר הרחב והארך וקבל בני אמוניך (תנחו' נו). — ובהשאל' האריך ימים, חי ימים רבים, lange leben; vivre longtemps ; to live long : למען ייטב לך והארכת ימים (דבר' כב ז). הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (יהוש' כד לא). ולמען תאריך ימים על האדמה (דבר' ד מ). למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (שם ה ל). למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (שם יז כ). ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה (שם. לב מז). — ועם ן בסוף : לא תאריכן ימים עליה (דבר' ד כו). — והאריך ימי פלוני, עשה שפלוני יאריך ימים : ואם תלך בדרכי וכו' והארכתי את ימיך (מ"א ג יד). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קיד' א י). — ועם אף, נפש : למען שמי אאריך אפי (ישע' מח ט), אתאפק מכעס. שכל אדם האריך [1]) אפו (משלי יט יא). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא), אתחזק ואקוה. — ב) פ"ע, היה ארוך, lang sein : être long ; be long : ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר (מ"א ח ח). ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון (דהי"ב ה ט). שתיהן קצרות והאריכו אחת קצרה ואחת ארוכה והאריכו שתיהן (נגע' א ו). — ובהשאלה עם ימים, היו רבים : אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וכו' למען יאריכו ימיך על האדמה (דבר' כה יה). כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (שמו' כ יב). — ג) שהה זמן רב, lange verweilen ; demeurer longtemps ; to last, tarry : ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים (במד' ט יט). או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו (שם כב). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל' ז יה). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו (שם ח יב). שופר מאריך ותצוצרות מקצרות (ר"ה ג ג), ר"ל קולו של השופר ארוך. — *האריך בדבר : מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך וכו' אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ' נג :). — והאריך על : אמרו לו תלמידיו (לר"י) רבי כמה הארכת עלינו אמר להם מוטב שאאריך עליכם בעולם הזה כדי שיאריכו ימיכם לעולם הבא (נדה טז :).

— נפע' *נארך, — נעשה ארוך : שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים (ספרי במד' קלא).

— נתפ', *נתארך, — א) נהיה ארוך : היום הולך ומתקצר והלילה הולכת ומתארכת (יסוד עולם לר"י היברהלי, א יב). — ב) נמשך ונתקים זמן רב : פעמים כשמתארך הנדוי ימים רבים (ר"י ברצלוני, השטרות דף קלו). — ג) התארך על, השתטח : ופירוש ויתמודד על הילד ויתארך עליו כלומר השתטח עליו (השרשים לריב"ג, מדד).

**ב. ארך** [1]), ממנו ב. ארך, ארכה.

**ב. ארך**, ש"ז, כמו ארכה : להמציא לשולחי ארך ותעלה (יוצר יוה"כ אמיך). שת תעל למזורו וארך לחליונו (סליח' ב עי"ת, אבס כעלי).

***ארכה** [2]), ש"נ, — הארכת הזמן לאיזה דבר, Frist : délais ; delay : ונתן להם (לבני דור המבול) ארכה ולבסוף פרע מהם (מד"ר במדב' יד). זבולי חרכה מתמימי פרכה ונתן לה ארכה רחבה וארכה וקשת

---

[1]) ריב"ג (שער ל א) : אשר היתה ההקש בו להיות האריך בפתחות ההא כי הוא מקור כמו בה אריך הענן.

[1]) בערב' ארכ a), הבריא הפצע.

[2]) מן א.ארך. ויש מנקדים ארכה.

a) أَرِكَ

הישוב לארכם ולרחבם (הוּ׳, סקל׳ סוד היסוד). והנה הסכימו לספור מדת הארכים במשוה ולא בעגולים (הוּ׳, תקות שמים). שכל מקומות העולם המשתתפים בארכם ר״ל ששוים במרחקם וכו׳ (נחמ׳ ונע׳ כ לו). עד מאתים ושבע מעלות וחמשים וחמש חלקים לארך כדור הארץ (יל״ג, פרקים ממגי׳ אלכסנדר). — ואורך הכוכבים ברקיע: מידיעת אורך ורוחב הככב נדע זריחתו ושקיעתו (יס״ר, תקות שמים). הקו אשר בו רשומים מספרי הש״ס מעלות וכו׳ ודרך סיבוב של זה הקו נקרא אורך הרקיע (נחמ׳ ונע׳ ת ל). יש קדימה למרכז ההקפה על הירת באורך רקיע בכדי חצי קוטר של גלגל הקפה (שם ת כו). — ד) תכונת מי שהוא ארוך, ר״ל שוטה[1]: ופעם נדבר בענין הכילי ופעם בענין האורך ופעם בענין הצרך (עמנו׳ מחב׳ ה). אורך פלוני אורך עוג מלך הבשן אורך פלוני אורך ויו ויזתא (שם).

אַמָּה, מדת האֹרך. זרת, טפח, סיט, וכו׳ עי׳ מִדָּה. — אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכוּת, אָרוֹךְ, אָרֵךְ, אַרְכָּה, אַרְכָּן.

גָּלוּת, *ארוך כאֹרך הגלות.
*הַאֲרָכָה.
וָיְזָתָא, *ארוך כמו ון ויזתא.
חֶבֶל, מדת האֹרך.
כִּבְרַת אֶרֶץ.
מְתוּשֶׁלַח, האריך ימים.
סוֹף, אין סוף, בלי סוף.
*פַּרְסָה.
*קו ארוך. — קָצָר, ההפך מן ארוך, ועי׳ במקומו.

**אָרֵךְ**[2]), ת״ז, סמי׳ אֶרֶךְ, — כמו אָרוֹךְ, lang; long: הנשר הגדול גדול הכנפים אֶרֶךְ האבר מלא הנוצה (יחזק׳ יז ג). — ובהשאלה, בפרט רוח, אף, אֶרֶךְ אַפַּיִם, אֶרֶךְ רוּחַ, — מי שמדתו להתאפק על רגשותיו, לא לכעס במהרה, langmütig; patient: אל רחום וחנון אֶרֶךְ אַפַּיִם ורב חסד ואמת (שמות לד ו). אֶרֶךְ אַפַּיִם רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). איש חמה יגרה מדון וְאֶרֶךְ אַפַּיִם ישקיט ריב (שם יה יח). טוב אֶרֶךְ אַפַּיִם מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם יו לב). — וְאֶרֶךְ רוּחַ: טוב אֶרֶךְ רוח מגבה רוח (קהל׳ ז ח).

**אֹרֶךְ**[1]), ש״ז, סמי׳ אֹרֶךְ, אֹרֶךְ אַף, — המדה של מי שמתאפק וכובש יצרו ואינו ממהר להפרע ולנקם, Langmütigkeit; patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה יה). עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבו׳ ה ב). הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (ברכ׳ נז:). — ומ״ר: קשה לכעוס תת לאפים ארכים (סלי׳ ה, תענית לבור, קכעו).

***אָרָךְ**[2]), ת״ז, — כמו אָרוֹךְ: כתבתיו (זה הכתב) והמות מצחק לנגדנו בפה רחב וְאָרָךְ[3]) ולא אדע בקום הצר למחר הלנו אם לצרנו יעורך (ר״ש הנגיד בלוּחה לבנו, ממערכת המלחמה).

---

[1]) עי׳ סוף ערך ארוך.

[2]) כך גזנ׳ ואחרים, כָּבֵד עון מן כָּבֵד, וְעָרֵל לב מן עָרֵל, וגדר מן גָּדֵר, ויָרֵךְ מן יָרֵךְ. וטעם הדבר לפי דעתו של קניג (כסי׳ נת) מצד אחד אולי להבדיל בין סמי׳ פָּעֵל וּפָעָל, ומצד השני מפני דמיון הקול של ע״פ בין פָּעֵל וּפָעָל. ואולם המדקדקים הקדמונים שלנו אמרו כי גם הנפרד הוא אֶרֶךְ ואעפי״כ הוא תאר. אמר ריב״ג בשער יא וז״ל: ומה שבא על פעל בשש נקודות ארץ, אבן, וכו׳, ארך אפים, ארך האבר, לא נשתנו כי שער ארץ לא נשתנה בסמוך כי אם מעט. ע״כ. ובשער הסמיכה (שער יט) אמר מפרש: ואמרם בסמוך וְעָרֵל זכר בקצת המקומות עֲרֵל לב וערל בשר, ואמרם בסמוך כְּבַד מאד עם כֶּבֶד עון וכו׳ ולא הנהגנו ערל לב וערל בשר וכבד עון מנהג ארך אפים וארך האבר מפני שמצאנום בהפרד וְעָרֵל זכר, כָּבֵד מאד, על משקל ירך וכתף ואח״כ ראינו אותם בהתחבר עֲרֵל לב וערל בשר כבד עון וכו׳ כי כבר אמרו יָתֵר מרעהו צדיק ע״מ ירך וכתף ואמרו עוד גדול יָתֵר (בקצת ספרים יֶתֶר בצרי, וכן הביאו מכלול בין בעלי חמש נקודות, וכן מעיד מ״ש שיש ספרים שבהם יֶתֶר בחמש נקודות) מאד ע״מ ארץ, ושניהם שני תארים בלתי סמוכים. ע״כ. וכן נראה דעת הרד״ק אמר: והתאר אֶרֶךְ אפים וְאֶרֶךְ האבר בשש נקודות. ע״כ. ולא אמר כי זה סמי׳ מן אָרֵךְ.

[1]) כן בפרוש רד״ק: והשם אֹרֶךְ וכו׳ ומשקל אחד (של השם) אל לְאֶרֶךְ אפך תקחני הוא בשש נקודות. ע״כ.

[2]) משקל לָבָן. — [3]) נקוד זה מכרח עפ״י החרוז של כל השיר הזה ־ָרָךְ. וכבר שער בֶּטכ׳ (Bö. § 763) כי היתה לפנים בעבר׳ הקדומה התאר אָרָךְ, כמו קָטָן, קָטֹן.

לאוה"ע (פסיקתא ר"כ, וזאת הברכה). שמשם ארירה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ת ג). הופכין דבר ארירה לברכה (מד"ר שמות מא). נח התחיל בנטיעה ובשכרות ובארירה ובעפדות (תנח' בובר נח כ). מי גרם לו הארירה הזאת (שם כא). היאך העולם יכול לעמד והוא נברא בלשון ארירה (ילקוט שמעוני, בראש' ג). כי זאת הארירה (של הנחש) שיהיה יתר חסר חום הטבעי (רשב"ל דורן, מ"א חלק יעקב, ד סב). ותהיה הארירה שיחשכו כוכבי נשפו (ר"מ אלשיך, איוב, ג ט).

*אֲרִירָן[1]) ש"ז, — כעין סכין עקֻמה ישמש שני תשמישי', כלי אומנות של הרצען ישתמש בו לקטע בו העור, Schustermesser ; tranchet ; shoe-knife, וגם כלי זין, Hieber ; coutelas; broadshword : אחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר בארירן[2]) הרגו (סנה' לז:).

*אֲרִישָׁה, — שה"פ מן אָרַשׁ : עת ישבו (החכמים אצל בן הורכינס) בנועם ארישה בשם חגי על דין צרת הבת (משה ריאטי, מקדש מעט, ז).

א. ארך[3]), ממנו אָרוּךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכָה, *אֲרִיכוּת, אָרֵךְ, *אֲרָךְ, אֶרֶךְ, אֹרֶךְ, אֹרֶךְ, אַרְכָּה, *אַרְכָּה, *אַרְכָּן.

אֹרֶךְ, ש"ז, מ"ר אֲרָכִים, — א) תכונת מה שהוא ארוך, Länge; longueur ; length : שלש מאות אמה אֹרֶךְ התבה חמשים אמה רחבה (בראש' ו יה). אֹרֶךְ היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה (שמו' כו ב). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות אֹרֶךְ וחמש אמות רחב (שם כז א). והאולם אשר על פני האֹרֶךְ (דהי"ב ג ד). וכן לפאת צפון בָּאֹרֶךְ (שמות כז יא). בְּאֹרֶךְ יריעת האהל (שם כו יג). — ועם הכנ': ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי אָרְכּוֹ (שמות כה י). ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי אָרְכָּהּ (שם לז ו). קום התהלך בארץ לְאָרְכָּהּ ולרחבה (בראש' יג יז). כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כְּאָרְכָּן כן רחבן (יחזק' מב יא). — ומ"ר: וגדול כח המשלש בכל מלאכת מחשבת ובשמושי בני האדם הוא המודד הארכים הרוחבים העומקים השטחים הגשמים (יש"ר אילם, ג, י"ב עינות). — אֹרֶךְ יָמִים, רבוי ימים: כי הוא חייך וְאֹרֶךְ ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיך (דבר' ל כ). אֹרֶךְ ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יו). אֹרֶךְ ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהלים צא יו). בישישים חכמה וְאֹרֶךְ ימים תבונה (איוב יב יב). — אֹרֶךְ אַף, כמו אֶרֶךְ אַף: בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יה). — ומצוי בדברי הסופרים: שלא ישיאהו אורך סתר הבורא יתעלה עליו ואורך אפיו לו כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו (חו"ה, עבוד' האלהים ז). הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום (רלב"ג משלי טז לב). — ב) בהשאלה, רבוי דברים: כל האורך הזה (רבוי דברים של הבנות לשאול) למה מכיטות בנויו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו (ילקוט שמעוני, ש"א ב). — ומ"ר ארכים, אַרְכִּיּוֹת: מי שם הרתקותיה וארכיה וקצותיה (הסרס' לריב"ג, שרש מדד). — ג) 'בחכמת כתיבת הארץ, המרחק של מקום מהמקומות בכדור הארץ מאחד מקוי חצי היום ממזרח למערב, שהסכימו לחשבו הראשון, geogr. Länge ; longitude : כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות וגם מפני אורך ורוחב המדינות (כאכ"ע, הקד' פרושו לבראש'). ארכה (של ירושלם) בסוף המערב ס"ג מעלות וכו' והנה אם היתה ארצנו מזרחית לירושלם נסתכל במה אורך ארצנו ונחסר אורך ירושלם ואם היתה ארצנו מערבית נחסר ארכה מאורך ירושלם (ספ' העבור להראב"ע). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך (יסוד עולם לר"י הישראלי ב ב). והקוים האלה (המקבילים זל"ז ועוברים דרך הקטבים) ואחיהם יקראו קו האורך לפי שמהם תלקח קשת אורך המדינה (שם). שאורך ירושלם הוא כעין קשת ש"ג מהצורה והחוקרים בדקו ומצאו מדתה ס"ו מעלות (שם). וקראו למרחק אשר ממזרח למערב אורך הארץ (ספ' העבור, אברהם ב"ר חייא א ה). אורך המדינה הוא שעור המשוה שבין עגול חצי היום וכו' (יש"ר אילם, חקות שמים). הסכימו להתחיל האורך מהאיים הנזכרים שבקצה המערב (שם). לדעת כל פרטי מקומות

---

[1]) משק' שפיפון. ולא נתברר מקור מלה זו. —
[2]) כך גרסת הספרים. וכן בתשו' הגא' הרכ' סי' שסג. וגרסת הערוך אררן, וקצת כ"י ארידן, ד' במקום ר השניה. ופרש גאון שם וז"ל: וששי' ארירן מהו וכו' אמרו כגון אוזמל ונקרא אלשפרה ע"כ. ואלשפרה a) פרשו המלונים הערבים שכין עט'ים עריצ' ואזמיל. וכן הערוך: פי' כעין אזמל וי"א כמין גרזן. ורש"י לעוז ביושארמה והוא jusarme בצרפ', שהוא גרזן פיפיות.
[3]) באשור' אַרָכֻ, וכן בכנע' ובארמ'. בערב' ארכ במשמ' אחרת.

a) الشَّفْرَة

ימים (ספרי כי תלא רכח). הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים וכחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה (קידו׳ לט :). אריכות פנים שהאריך ר׳ יהושע עם עקילס (מד״ר כרלא׳ ע). בקצרה ולא באריכות (רטב״ג, כ״מ). ואריכות לשון בעלמא הוא (רט״י תעג׳ ג :). אבל בקדושין בריש האומר אין שם כל זה האריכות (תוס׳ גיטין לב :). וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון (רמב״ס, דעות, ב ה). ולא תבקש ממנו לספרם בלשונותם ולא באריכותם (מו״נ א ד). ואריכות הגלות הוא על שאין אנו עובדים את השם בכל לבבינו (מלמד התלמידים, ואתחנן). שעם היות שהיתה המלחמה ביניהם בהשגחת השי״ת ורצונו הנה מפני אריכות אפו חדלו ממנה (ר״י אברבנאל מ״א יט, ויאמר ה׳ אליו). כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים וכו׳ (רמב״ן שמות ל לד). אריכות הישיבה במקום אחד הוא ביד האדם אבל אריכות החיים הוא ביד הימים בגזרת הבורא (רד״ק, אלך). ועל זה יש ראיות רבות והזקות וכו׳ גנית זכרונם מפני יראת האריכות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 25). — בדקדוק, אריכות התנועה: שיורה עליו העמדת האריכות (לאב״ע, אותיות הנוח לר״י חיוג).

***אָרִיס**[1], ש״ז, מ״ר אֲרִיסִים, — מי שעובד שדהו של אחר בכך וכך מתבואת האדמה, למחצה, לשליש, ולרביע, Pächter; tenancier; tenant: האריסין והחכירות (בכור׳ א ב). ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא (חלה ד ז). מלוה אדם את אריסיו חטין בחטין לזרע (ב״מ ה ח). והשותפין והאריסין והאפיטרופין אין להן חזקה (ב״ב ג ג). לוקח הימנו ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס פטור (תוספ׳ כתוב׳ ט ג). האריסין והחכורות והמוכר קמתו לחבירו (שם פאה ג א). למלך שהיה לו שדה ונתנה לאריסים התחילו האריסים נוטלים וגונבים אותה (ספרי, האזינו שיא). אריס אין לו חזקה בן אריס יש לו חזקה (ירוש׳ ב״ב ג יד.). רב הונא אמר באריס לעולם אבל באריס לשעה יש לו חזקה (שם). לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסיפות (מד״ר ברלא׳ כב). למלך שהיה לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם הלך האריס ופרנס אותה שדה ונטעה כרם הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ כיון שראה המלך שהחמיץ היין אמר לאריס לך וקוץ אותה מה אני מבקש מן כרם עושה חומץ אמר האריס אדוני המלך כמה יציאות הוצאת על הכרם עד שלא עמד ועכשיו אתה מבקש לקצצו (שם שמות מג). שני אריסים אחד היה נוטע אילנות ומקצצן (שם דבר׳ ז). אומרים אנשים האריס לבעל הקרקע משתעבד [1])—וככנוי: אריסיו ותכיריו (ירוש׳ מו״ק ג פ ב). משל למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא (מד״ר ויקרא ט).

***אֲרִיסוּת**, ש״נ, — מעמד האריס, עבודת האריס, Pachtverhältniss; état de tenancier; tenancy: שנים שקבלו השדה באריסות זה נותן לזה חלקו וכו׳ (פאה ה ס). אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם (ב״ב י ד). כל זמן שאריס יוצא מאריסותו הרי הוא ככל אדם (תוספתא כתוב׳ ט ג). שטרי מקח וממכר שטרי אריסות וקבלות בהמה הרי זו לא יחזיר (שם ב״מ א ח). אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע (מד״ר שמות מא).— ומ״ר: שטרי אריסיות (ירוש׳ מו״ק ג פב.) מה תקנה יש ליהודי שקנה שוורים ועשה אריסות עם הנכרי לשנה ולשנתים והנכרי חורש בהם בשבת (שבלי הלקט, שבת, קיג).—וגם ביחס לענינים אחרים: אפי׳ מרחץ או תנור וכו׳ אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות (שו״ע הו״ת רמג ב).

***אֲרִירָה**, ש״נ, — שה״פ מן ארר: פרעה הרשע שהיה מונע בר בעת צרה יקבוהו לאום יעשה ארירה

---

[1]) בארמ׳ אריסא, וכבר דחה Fleischer בהערותיו ללוי את השערתו של לוי בי גג היא המלה העתיקה היונית οὖρος, והביא את השם הערבי אַרִיש, אִרִּישׁ בדגשו׳ הריש, והפעל אַרַשׁ, היה ארים. אבל, דבר ברור הוא שזה הפעל נגזר מן השם ארים ואין למצא מקור להשם אריס גם בהשרשים הערבים (Frä. Frw. 127). וכבר גזר עליה יאקוט שהיא מלשון עברית[a]), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שאמר: אחשב אַרִישׁ ואִרִּישׁ במשמ׳ אִכָּר הוא מלשון אנשי סוריה.

a) لغة عبرانية.

[1]) בארמ׳: אמרי אינשי אריסא למארי ארעא משתעבד (רי״ף פ״ה דב״מ קח :).

. אריות (פלא יועץ, הלואה). — עי' אֲרִי.

*אַרְיָה, אַרְיָיה, — סס"פ מן ארה: זרעו (את פול המצרי) לירק וחישב עליו לזרע אין מחשבת זרע חלה עליו אא"כ מנע ממנו ג' אריות[1]) וכו' אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אע"פ שלא נמנע מלארות ממנו ג' אריות (רמב"ס מע"ש ה י).

*אַרְיוּת[2]), — רגז והתרגשות שמגיע לשגעון, furor[3]): ואותות ההוה משחורה שרופה הוא ששטותו ואריותו יהיה עם מחשבה ושחוק ומנוחה (קאנון ג ה ד ח). ואמנם המזג היבש הנה יורה עליו קושי הדפק ואחור הפעולות ואחור המנוחה ואריות המדות ויובש הגוף (שם ג יא ה ג).

*אָרִיחַ[4]), ש"ז, — כפיס, ובפרט לְבֵנָה ארוכה וצרה כדי חצי רחב הלבנות הרגילות, כטפח וחצי רחבו, schmaler Ziegel; brique étroite; narrow brick: הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח ואריח חצי לבנה של ג' טפחים דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירוב' א ג). רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לקבל אריח (שם שם ד). קורות המתאימות לא בזו כדי לקבל אריח ולא בזו כדי לקבל אריח (גמ' שם יד .). הקורה ואריחיה (ירוש' שם א יח ד). התיר לה להחזיר האריח (שנפל מן התנור) למקומה (ערוך, ערך ארת). נפל אריח שממקום אחר בתנור (שם). ואם המבוי רחבה י' אמות צריך לקבל י"ח אריחים (מג"א ש"ע או"ח שסג יו). כנחש תתעקש באורחיך ועלי תבנה אריחיך (תוכח' מוס', עזרת הכבלי, פה). — ובהשא', בצורת כתיבת השירים, שורה קצרה, kurze Zeile; petite ligne; short line: שירת הים ושירת דבורה נכתבים אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה ע"ג לבינה (ירוש' מגי' ג עד :). כל השירות כולן נכתבות אריח[1]) ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה (מגי' יו :). והנמשך בקצור קראוהו אריח שהוא חצי לבנה בשיעור גופה וזה המשקל הערוך אשר יענה הראשון עם השלישי והב' עם הד' קראוהו אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה (ר"י אברבנאל, אז ישיר).

*אֲרִיחָה[2]), ש"נ, מ"ר אֲרִיחוֹת, — סעודה של אורחים: ולא ירבה (התלמיד חכם) באריחות עמי הארץ וישיבתן (הרמב"ם יסוה"ת ה יא). לבן בקש זבחו לאריחות, ויין רקח להשיב הנשמה (ספ' המוס' כ"י תימ' לה).

*אֲרִיחִי, ת"ז, — שיש לו צורת אריח, והוא גוף מְרֻבָּע ארוך בעל ששה פנים, Parallelopipedon: מרובע ומשוטח שם נשלמים מעוקש אריחי וגם מוגשם ומחודד ולבני בה חתומים (מעה ריאטי, מקד' מעט ג).

*אַרְיִי, ת"ז, לנק' אַרְיִית, — של הארי, מטבע הארי, דומה לארי: פי' מאניא הוא השטות האריי ודע כי הליחה הפועלת לשטות האריי היא מעצם הליחה הפועלת מלאנכוניה כי שניהם שחוריות. אך שהסבה הפועלת לשטות ארייח וכו' ואמנם מאניא כל התגעשות וקפיצה וחוגגות ונהמת האריי ועיון שלא ידמה לעיון האנשים אבל דומה לעיון הארי (קאנון ג א ד ח).

*אֲרִיכָה, ש"נ, — סס"פ מן ארך: האריכה שהאריך שמואל (מד"ר קהל', טוב אחרית). — אריכת לשון: כהן שיש בו תורה ולא יצא עליו שם רע בילדותו אבל יש בו מדות שאינן מיושרות כגון אריכת לשון ביותר ומתוך שהוא הכם בעיניו אומר לכל סכל הוא (תשו' גא' מו"מ קלב).

*אֲרִיכוּת[3]), ש"נ, — טבע ואיכות מה שהוא ארוך, Länge; longueur; length: כתוב בה אריכות.

---

[1]) והעיר ע"ז הראב"ד: לא ידענו מהו אריות והוא שהוציאו מן אורה וסלו, והוא ענין לקיטה.

[2]) מן ארי, ועי' זה הערך. — [3]) תרגום דר' מזיא.

[4]) בארמ' בד, מוט. בדי עצי שטים (שמות יג יד), ת"א אריחי דאעי שיטין. וישאוהו במוט (במד' יג כג) ת"א ונטלוהו באריחא. אך לא נתברר מקור מלה זו. — ונתיחדה ללבנה ארוכה וצרה. בגמ' (ב"ב ג.) מפרש כפיסא אריח. וכן בגמ' שבת (קכט.) שמואל הוה רגיל ועבד מילתא בביתא דשב לביניא ואריחא יומא חדא עבד וארגיש בנפשיה בדק וחסר חד אריחא (ר"ל שמואל היה רגיל להקיז לו דם בבית שעובי כתלו היה שבע לבנים ואריח יום אחד הקיז והרגיש בנפשו ויבדק וימצא כי חסר אריח אחר). ועוד: דביתהו דרבי חייא נפל לה אריחא בתנורא (כיל' לב :— אשת ר"ח נפל לה אריח בתנור). — [1]) ופרש רש"י: אריח הוא הכתב, לבינה הוא חלק. ע"כ. ור"נ בשם ר"ת פרש לבינה שורה ארוכה ואריח שורה קצרה. והרמב"ם (ס"ת ח) פרש ריוח בנגד הכתב והכתב כנגד הריוח.

[2]) מן אוֹרֵחַ, ואולי כמו ארוחה.

[3]) מן ארך.

*צִפּוּף.

*קִטְקוּט, *קִטְקֵט.

*שֶׁבֶט.—שִׁבֵּץ.—*שֶׁתִי, החוטים לארך הארג.

הִשְׁבֵּץ.

**אַרְיֵה**[1], ש"ז, מ"ר אֲרָיוֹת,—א) כמו אֲרִי, Löwe; lion: כרע רבץ כְּאַרְיֵה וכלביא מי יקימנו (ברא' מט ט). וילך וימצאהו אַרְיֵה בדרך וימיתהו (מ"א יג כד). הישאג אַרְיֵה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אַרְיֵה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). כאשר יהגה הָאַרְיֵה והכפיר על טרפו (ישע' לא ד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כְּאַרְיֵה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). היתה לי נחלתי כְּאַרְיֵה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה יב ח). הנה כְּאַרְיֵה יעלה מגאון הירדן (שם מט יט). דמינו כְּאַרְיֵה יכסוף לטרף (תהל' יז יב). וישראל מתגברים כאריה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו (מד"ר אסתר, נקהלו היהודי').—ומ"ר: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מֵאֲרָיוֹת גברו (ש"ב א כג). וישלח ה' בהם את הָאֲרָיוֹת ויהיו הרגים בהם (מ"ב יז כה). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אֲרָיוֹת (ירמ' נא לח). מה אמך לביא בין אֲרָיוֹת רבצה (יחזק' יט ב). ויתהלך בתוך אֲרָיוֹת כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ו). שריה בקרבה אֲרָיוֹת שאגים שפטיה זאבי ערב (צפנ' ג ג). תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אֲרָיוֹת מהררי נמרים (שה"ש ד ח). — ובמלאכה, דמות אֲרָיוֹת ממתכת וכדומה: ועל המסגרות אשר בין השלבים אֲרָיוֹת בקר וכרובים (מ"א ז כט). ושנים אֲרָיוֹת עמדים אצל הידות (שם י יט) — ומשל: הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד יה). הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות (ירוש' סנהד' ד כב:).— ב) *מזל אַרְיֵה[2], מזל חדש אב, החמשי בהמזלות, Sternbild Löwe; Constel. Lion: כיון שבא (הקב"ה) להחריבו (את המקדש) בחמישי לא היה יכול לפיים שנקרא חמישי אריה (פסיקתא רבתי כז). סרטן אריה בתולה משמשין עם החמה בדרום (ילק' פקודי תית). טלה אריה קשת פונים צפונה (שם מ"א קפה). ביום השלישי במזל אריה (שם אסת' תתרנט).—ואמר המשורר: זרע נשאר מעט מזער, ומכל טוב כארבה ננער, במזל אריה פה יפער כאריה בבהמות יער (רא"כ"ע, תקון הגבס, אל תי). — *לב האריה: כי לב האריה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו' (אמונה רמה 60). כאשר היה שבתאי עם לב האריה בהיותו במרחק הרחוק יחלש הפעל המגיע ממנו מפני הרוחק ויתחזק הפעל המגיע ממנו אם היה עם לב האריה במרחק הקרוב לפי שהוא אז יותר קרוב אליו ובאופן אחר יתחלף פעלו בהיותו במרחק הרחוק עם לב האריה לפעל המגיע ממנו בהיותו במרחק הקרוב עם לב האריה (מלחמ' ה' ה ט). הכוכב הנקרא לב האריה הוא תקוע בט' ש' ות' רגעים ממזל אריה (יסוד עולם לר"י היצהלי ו).—*כתב האריה: והכתב השביעי כתב האריה והוא כגון ששולחין אחריו זקני העדה או הבית דין חזוק לאחד מחבריהם או אפילו לבעלי דין במה שנסכמים דעתם היא הקרויה כתב האריה[1] (ספר השטרות לר"י ברצלוני 134).— ג) *מטבע: ואם בשטר הפרעון כתוב בפרוש לפרוע סך אריות בין יעלו בין ירדו (שו"ת דרכי נועם כד). ראובן שהלוה לשמעון מאה אריות וכו' (שו"ת שמש לדקה, יו"ד כא). ונתן סימנים במטבעות שבתוך הכים אריות כך וכך (שו"ת תורת חסד, קמח). ונגמר המקח ביניהם בעד מאה אריות (גינת ורדים, יו"ד ג יא). והתנה לתת לחתנו שלש מאות גרו' אריות (שו"ת פרי הארץ אה"ע ה). שיתן לו בהלואה דרך משל עשרה

---

[1]) משקל לְבֵנָה, אַרְבֶּה. והצרי אולי מפני פעולת היוד. ובדבר מקור המלה עי' הערה לארי. — [2]) בחכמת המזלות: אריה ממזלות האש, זכר, ממזלות היום, מוליד תחלואים, וחלקו מן החיות האריות והנמרים וכו' וכלי המתכות הזהב והכסף והאבנים היקרות והאבן הנוקבת האבנים היקרות הנקר' דיאמנטי והאבן המלקטת התבן הנקר' אמברו וכל מלאכ' האש, ובחלקו מן הגבולים הרביעי בגדד ופרס ותורק עד סוף השוק, וארמוני המלכים והמבצרים החזקים וכל הר גבוה וכל מקום שאוירו פתוח. הנולד בו יהיה נאה הגוף ועיניו כעיני החתול, ומתגבר וכעסן ושוקיו דקות ואיש מוסר ומרמה אוהב משגל נדיב עקר עומד על דבורו רב עצבון מביא עצמו בסכנות רב אוכל, וחלקו המלכים והשרים והנדיבים ועושי מלאכת הזהב והכסף ואבן יקרה וכל אומנות מעולה הוא סומכו ועל מלך ונסיכיו במאמר קונו ונסיכו עלה אריה מסובכו (לדה לדרך א א כח). —

[1]) בהערות בסוף הספר: אולי הוא מן אדא בערב' והוראתו חזוק, וצריך להיות אדיה במקום אריה, ואולי משרש ארי בערב' ג"כ חזוק. אך כ"ז דחוק ורחוק.

חגים ינקפו והציקותי לַאֲרִיאֵל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כַּאֲרִיאֵל (ישע' כט א ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אֲרִיאֵל וכל צביה ומצדתה והמציקים לה (שם ז).—ואמר הפיטן: אוהבי ה' המחכים לבנין אֲרִיאֵל ביום השבת שישו כמקבלי מתן נחליאל (זמירות ליל שבת). — ב) אחד מחלקי הבנין בבית המקדש של יחזק': וההראל ארבע אמות וּמֵהָאֲרִאֵיל [1]) ולמעלה הקרנות ארבע וְהָאֲרִאֵיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב (יחזק' מג יה=יו). — ג) *גבור מלחמה [2]): זהו אֲרִיאֵל זה גבור חיל (יל"ג, יהודה המכבי). — ובהשאלה כח עז ועצום: ובקרב זה העש ואת התולעת (האדם), שני אריאל יאבקו יתרוצצו, האמונה תעז עת תושי יאמצו, ובהרים שכלי ידו וגברה הדעת (הוא, האמונה והדעת).

*אָרִיג [3]), ש"ז,—הדבר הארוג, web ; tissu ; Gewebe: השק שהוא מטמא משום אריג (כל' כז א). נראה בשתי העומד האריג טהור נראה באריג השתי העומד טהור (נגעי' יא י). מכיון שהיה מגיע לאריג הוה שרי לה (ירוש' שבת יג יג א). אי זהו איתוי כאריג (שם מו"ק ג פג ד). הלבדים אסורים משום כלאים אע"פ שאין בהם משום אריג יש בהם משום שוע (ספרי, כי תצא רלב). מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריג (רמב"ם, כלי המקדש, ח טו). ויש לו כמו שתי ידות יוצאות ממנו באריג לכאן ולכאן (שם ט ע).

*אֲרִיגָה, ש"נ, — שה"פ מן ארג: האורג שלשה חוטין בתחלה ואחת על האריגה (שבת יג א). צריך שתהא אריגתן בקדש (ירוש' יומא ג מ ג). שהוא אריגת שתי קירות שאין צורות שני עבריהם דומות זו לזו (רש"י שמו כח ו). והאריגה והכציעה והקשירה וכו' (רמב"ם הלכ' שבת ז א).—ולנפה: הנפה צריך לדקדק בה מאד לנקותה מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי אריגת הנפה (ש"ע או"ח תנא יח).—ומשל: וכי באריגה אחת ארגתם לכלם (רש"י חול' נח:), ר"ל חברתם וכללתם אותם באופן אחד, בלי הבדל.— ובהשאלה: (מפני שתקון הדבור קוראים אנשים) אריגה שמסדר את דבריו (שם). — ו*הרכבת הבשר והעצלים בגוף בע"ח: רפיון אריגת אותו אבר בעצביו (קאנון אב כב כט).

אוֹרֵג, אֶרֶג, אָרַג, *אָרִיג. — *אַשְׁוָה, *אַשְׁוָיָה.

בֶּגֶד. — בַּיִת, *בָּתִּים, *בָּתֵּי נירים.— *בְּצִיעָה, בְּצֵעַ.

גְּדִיל, גָּדִל.

דַּלָּה. — *דוּלָל. — *דִּקְדֵּק.

חוּט, וכו' עי' במקומו.

טָוָה, *טְוִיָּה, וכו' עי' במקומו.

*יֹשֵׁב.

*כֹּבֶד העליון, *כֹּבֶד התחתון, הם חלקי הנול.—

*כַּרְכֵּד.—*כּוֹכְיָה, כעין ספינה קטנה שזורק האורג בנפש המסכת.

מָנוֹר. — *מסך, מַסֶּכֶת, *מַסְרֵק. — *מִסְתּוֹרִית. — *מַעֲדָן, מַעֲדַנִּים.— *מַצּוּבִית. — מִשְׁבֶּצֶת.

*נוֹל, הוא מכונת האריגה, ועי' חלקיו במקומו.—

*נִים, *נִימָה. — *נִיר. — נָסַךְ, *הנסכת המסכת. — *נֶפֶשׁ המסכת.

*סְלִיל. — *סָרַג, *סְרִיגָה.

*עִימָה.— *עִירָה. — עֵרֶב, החוטים לרחב הארג.

*פִּיף. – *פִּיקָה.— *פֶּצַע הנימים. — פֶּלֶךְ. — *פַּקַּעַת. —*פֶּרַע הפקעת.

---

נולה דאוד אלתי באצ'אפה סנה אלי סנה יתדק בהא אלחאג',לאצ'יקן עלי ד'את אלמואסם וכו' פ'תציר כאלמוסם אלד'י תקדמהא. ע"כ. וכן בפסוק ז: אלמתגישין עלי ד'את אלמוסם. ע"כ. והנה מוֹסֵם a) בערבי' פרושו זמן החגיגה, ר"ל התקבצות כל החוגגים אל עיר הקדש מכה, שיש שם בעת ההיא שוקים גדולים. ובכן, הגאון פרש אריאל ממשמעת החגיגה והעליה לרגל, ור"ל עיר שמתכנסים שם העם בימי החגים, ושער י' דרנב, כי רסע"ג פרש אריאל כמו ראיאל, והוא מקום הראיון, במקום ששלש פעמים בשנה יראה כל זכורך. אבל זה דחוק. ואולי תרגם רסע"ג כך רק עפ"י חצי השני של הפסוק, שנה על שנה חגים ינקפו, ופרש חגים מלשון חוגגים, וכבר פרש גם ת"י החצי הזה של הפסוק על שם העם המתכנס לירשלם בכל שנה ואמר: מן קדם כנישת מַשְׁרִין דמתכנשין עלה שנא בשנא בדחגין יבטלון. עכ"פ, לפי הענין המדבר עליו בפסוק זה, תרגומו של רסע"ג לאריאל הוא יותר נאות מהפרושים האחרים, שגם להם אין שום יסוד נכון. — [1]) כתיב וקרי, וכאן אין ספק שזה שם לחלק מחלקי המקדש, והיה מקבל בזמן המשנה שהוא המזבח, כמו שאמרו: וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו (על המזבח) ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל יב וכו' (מדות ג א). וכן כל המפרשים. — [2]) על שם אֲרִאֵל מואב, שפרשו קצת המפרשים גבור מואב.

[3]) מִן ארג.

---

a) مَوْسِم

ואת הדוב ונשא שה מהעדר וכו' גם את הָאֲרִי גם הדוב הכה עבדך (ש"א יז לד-לו). כאשר יציל הרעה מפי הָאֲרִי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל (עמוס ג יב). אֲרִי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כח יה). אמר עצל שחל בדרך אֲרִי בין הרחבות (שם כו יג). — ומ"ר: ושנים עשר אֲרָיִים עמדים שם (מ"א י כ). — ולמשל לגבורה ועז, וצמא לדם, ולבטחון בגבורתו: הן עם כלביא יקום וְכַאֲרִי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד' כג כד). כרע שכב כַּאֲרִי וכלביא מי יקימנו (שם כד ט). מה מתוק מדבש ומה עז מֵאֲרִי (שופט' יד יח). קשר נביאיה בתוכה (בתוך ירושלם) כַּאֲרִי שואג טרף טרף נפש אכלו (יחזק' כב כה). מאכל א ר י פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (בן סירא גני', יג יט). מלך שבחיות א ר י (חגי' יג:). — א ר י תרבות (ב"ק יו:), שהסכין עם בני אדם. —ובהשאלה, להיתר גדול וחשוב בחבריו: אני וא ר י שבחבורה (קידו' מח:). א ר י (ריש לקיש) עלה מבבל (ב"ק קיז.). אין משיבין את הא ר י לאחר מיתה (גיט' פג:). —ומשל: א ר י שאמרת נעשה שועל (ב"ק קיז), ר"ל אינו כל כך גדול בחכמה כמו שאמרת. בני אל ירע לך שהוא א ר י בן א ר י ואתה א ר י בן שועל (ב"מ פד:). אין א ר י נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר (ברכ' לב.), משל שאדם אינו בועט מתוך דוחק אלא מתוך טובה. — ו*הבריח הארי מעל פלוני, ר"ל הרחיק ממנו אויב עז, מסכן [1]): — א ר י רובץ על דבר פלוני [2]), ר"ל כח עז, שמונע את האדם לנגע בדבר, לעשות הדבר, כגון אסור או גזרה וכיוצא בזה. הרבצת לי א ר י סמוך לי בגבולי (פחד יצחק אריה הרבעת), ר"ל שמת לי אדם אָיֹם על גבולי. — ומשלים: ואל תרפה א ר י אסור בחבלים ואם אותו תשלח ואכלך (מוסר השכל, רב האי). הרעותם אשר עשיתם להקיץ הא ר י הנרדם (אגר' יהושע בן נון, סוף ספ' יוחסין). והא ר י גם אם לו קדחת רביעית נקרא א ר י ושואג כא ר י (שארית ישראל יח). — וחמור בעור הארי, רצה לומר שפל מראה פנים של גדלות: הורד נא עדיו וראה

[1]) בארמי': ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אברגא מ"ט לאברוחי אריא מיניה קאמר (נדר' סב: — רשאי צרב מרבנן לאמר עבד האור אני ולא אתן מס מה טעמו להבריח ארי (גבאי המכס) הוא אומר). — [2]) בארמ': פיתחא הוא ואריא דרביע עליה (עירוב' עח: — פתח

כלו כחש ובעור הא ר י חמור חמרתים (משלי יהודה, יל"ג, א כב). —ב) שם מטבע [1]), Piastre: והנה הא ר י היה שוה בשעת ההלואה ערך זול ובשעת הפרעון עלה ערכו יותר (שו"ת דרכי נעם כד). ועי' אריה. — ג) ארי הים, כנוי למזל מן המזלות: א ר י הים ויש שקורין אותו דוב וכוכביו שנים ועשרים (ראב"ע ראש' חכמ' א). — ג) יֵשם עשב, ישתמשו בו ברפואה להזיע, Kamille; camomille; -mile: עשב הנקרא בלשון ארם א ר י ו א [2]) ובלשון יון כמומילון והוא כמין קוץ ושפל הוא מכל הקוצים (אסף דף 78). — ד) חולי הא ר י, מין ממיני הצרעת [3]) leontiasis: והנה יגיע מעובי דם הגדמיים שיצא בהקותם כחול וזאת העלה נקרא חו ל י הא ר י ליאונינא בלשון יון ונאמר כי נקראת כן כי הרבה תקרה לא ר י (קאנון ד ג ג א).

אַרְיֵה. — גּוּר, הילד של הארי. — כְּפִיר, ארי בחור. — לָבִיא, לְבִיָּאה. — לַיִשׁ. — נָהַם, שָׁאַג, קול צעקת הארי. — שחץ, כנוי לארי.

**אֲרִיאֵל** [4]), —א) עיר יתקבצו אליה עם רב לחגיגת קדש וכדומה, Pilgerstadt; ville de pèlerinage, town of pilgrimage, ובפרט ירושלם: הוי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל [5]) קרית חנה דוד ספו שנה על שנה

הוא (ואעפי"כ אי אפשר להשתמש בפתח זה מפני) שארי רובץ עליו, ר"ל אסור חמור עליו). — [1]) על שם צורת אריה שהיתה חקוקה על מטבע זו שיצאה בצרפת בימי המלך פרנסוא הראשון ונקראה lion. — [2]) בסור' אריא דעפרא, ארי העפר. וכבר העיר לוֹ (Pfln. § 35) כי זה בא בטעות שנתחלף השם היוני χαμαίμηλον, שפרושו הוא תפוח אדמה, שכנו בו העשב הזה ע"ש ריחו, עם χαμαιλέον, שר"ל ארי האדמה, שהוא הזקית. — [3]) כך בסור' וכן בערב' דָּא אלאשד וגם דָא אלשבע a).

[4]) לא נתברר מקורה וטיבה של מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י וי מדבחא מדבחא. ע"כ. ודומה לזה במשנה: ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל וכו' (מדות ד ז). וכן ר"ת (מגדל חננאל), וכן שאר המפרשים הישנים והחדשים. רש"י פרש טעם שם זה: על אש של מעלה שהיתה רובצת כא ר י על גבי המזבח. ע"כ. והחדשים גוזרים השם אריאל מן אִריה b) בערב', שמשמעתו אש, מוקד, ומפרשים אריאל מוקד האל, שהוא המזבח, והכל מסכימים שבהרחבה הוא כנוי לירושלם. וכן אמנם גם רסע"ג, אלא שהוא תרגם את עצם השם א ר י א ל במשמעה אחרת, וז"ל: יא איהא אלמוסם מוסם אלקריה אלתי

a) داء الاسد داء السبع b) إِرَةٌ

ובשיריט (מחז׳ ויטרי, דף 601). אשל נטע (אברהם) והעוברים הארח ובקצוי ארץ ריחו הירח (קרוב׳ ל׳ שבוע׳, לדק). את אורחים יאריח שמין ומי פולין יגמע אף ברי יטרית (פיר לעג לבני ריגוס, ח׳ גייגר, מלח תפנים). תגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם שלא יהו רשאין לדבר עמו לישא וליתן עמו להאריחו ולהאכילו ולהשקותו (תשוב׳ ר״ת מב).

— נתפ׳, *נתארח: ואינו מתארח (ת״ח) אצל עם הארץ (דמאי ב ג). המתארח אצלו אינו צריך להפריש חלת דמאי (ירוש׳ חלה ד ס.). פעם אחת נתארחתי אצלה (אצל אלמנת ת״ח שמת בחצי ימיו) והיתה מסיחה כל אותו המאורע (שבת יג:). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת (עירו׳ נג:). קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי (נדר׳ כד.). —ונתארח ל: פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד (שבת לח.). ב׳ אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד (חולין קז:). — ונתארח ב: המתארח בחצר אפי׳ נתארח בבית בפני עצמו אם לא נתארח דרך קבע (ש״ע או״ח שע ח). לפי שבמקום שיש בני בית רבים נוהגים להתארח עוברי דרך (רמ״י כתוב׳ סח.).

**ארחה**[1], ארוּחה, ש״נ, מ״ר ארחות, — א) מזון, פרנסת האדם, Beköstigung; entretien, nourriture; food, maintenance: ויתן לו רב טבחים (לירמיהו) ארחה ומשאת וישלחהו (ירמ׳ מ ה). וארחתו[2] (של המלך יהויכין) ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר יום ביומו (שם נב לד). טוב ארחת[3] ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי יה יז). לאדם שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים והיה חייב בארוחתו (חו״ה, היחוד י). — ובמשמעת מטעם, מנה, Gericht; met, plat; dish: ויכרה כרה לקוצרים והוא נשא את ארוחתם בידו להגיש לפניהם לאכל (יוסיפון ח ג). — ובמשמעת סעודה: אל תשת ידך עם מערכי ארוחות פן תדל ומאום בכיסך אין (כ״ז תרג׳ בן סירא, יט ד). עשה אבי ארוחת ערב לקרובי ביתו

[1]) אולי משרש אָרָחְ באשור׳ שמשמעתו הוא אכל, כלה. ואחרים גוזרים שם זה מן השם ארח, במשמעת המזון הנצרך להדרך, וזה אמנם מתיישב בהמשל הראשון בירמיה, אך בהמשל השני שם, ובמשל השלישי במשלי זה אינו נכון. — [2]) ריב״ג הוצאתו. וכן רש״י: נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו. — [3]) פרשו רוב המפרשים סעודה, מנה.

(דכיר למח״ג, תכי עור ג). — ובמשמעת כמות קצובה, Portion: וגם ארוחת גפרית ושרפה נתן בו עד נעלמו קרני הברזל והחרוצים (יוסיפון ג).

**ארחה**[1], ארחת, ש״נ, מ״ר ארחות, אֹרחות, — חבורה של הלכי ארח, שיירה, Karawane; caravane; caravan: וישאו (בני יעקב) עיניהם ויראו והנה ארחת[2] ישמעאלים באה מגלעד (בראש׳ לז כה). ביער בערב תלינו ארחות דדנים (ישע׳ כא יג). הביטו ארחות תמא הליכות שבא קוו למו (איוב ו יט).

**ארחי**, -חיִי, ת״ז, — של ארח, בפרט של דרך היבשה בנגוד להים: שהיתה (ארץ ישראל) באמת מסוגלת מאד אל מסחר החיצוני כימיי וכארחיי ולא היתה דוגמתה בכל העולם וכו׳ היתה מסוגלת מאד למסחר הארחיי ובפרט ירושלם וכו׳ והמסחר הארחיי הזה היה נהוג בארץ מזרח מאז ומקדם (תעודה בישראל ג ס).

**ארחית**[3], ש״נ, — של ארח, של הדרך, ובפרט אגרת ארחית, שטר ארחית: קודם הפסח בא הנה יהודי אחד מירושלם בשטר ארחית ולפי דבריו זה כשתי שנים וד׳ חדשים יצא משם (שו״ת כנ ששת, תקת). אגרת ארחית למוהר״ר קלונימוס בן קלונימוס עשוה ליהודי א׳ על מקרה קרה לו שהעלילו הגוים עליו בעדות שקר וייסרוהו בשוטים פצעים נאמנים עד אשר קצצו את רגלו ויעשו לו רגל עץ להשען עליו (REJ 1884 Juillet, 117). חתימה לאגרת ארחית עשאה משה בוטריל (שם 59).

**ארי**[4], ש״ז, וגם בהפסק ארי, מ״ר אריים, אריות, — חיה טרפת, מצטינת בהוד המראה ובגבורה ואמיץ לב מאד, Löwe; lion: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי

[1]) מן ארח, משקל, סללה. — [2]) רד״ק בהשרשים: ומשקל אחר ארחת ישמעאלים וכו׳ וכן ארחות דדנים. ע״כ. אך בכל הספרים ארחת ארחות.

[3]) משק׳ גפרית, תבנית.

[4]) משקל גדי, פלי, ונשאר השוא גם בהפסק. באשורי׳ ארו וגם למזל אריה, ובכנוי להאלהים נרגל (Muss Arnold), בארמי׳ וסורי׳ אריא. בערב׳ יש הרבה שמות לחיה זו, אך שם דומה לארי אין, ובשם ארויה a) יכנו הערבים את עפר האילים.

a) أرويّة

יו כב). ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים (שם יט ח). ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת (תהל' קלט ג). לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל' מד יט). — ומ"ר: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). צפר שמים ודגי הים עבר ארחות ימים (תהל' ח ט). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב). כגבורים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם (יואל' ב ז). ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי[1]) (איוב יג כז). ויציתו קרית קדש וישמו ארחתיה (כ"ס גני' מט ו). — ובהשאלה במושג המוסרי, אופן מעשיו ומנהגיו של אדם בחייו ועם הבריות: ארח לצדיק מישרים וכו' אף ארח משפטיך ה' קוינוך (ישע' כו ז=ח). תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך (תהל' יו' יא). מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (שם קיט קא). מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). בארח צדקה חיים (משלי יב כח). כי פעל אדם ישלם (אלהים) לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד יא). במה יזכה נער את ארחו לשמר כדברך (תהל' קיט ט). כן ארחות כל שכחי אל (איוב ח יג). כל ארחות ה' חסד ואמת (תהל' כה י). כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). לנצר ארחות משפט (שם ב ח). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (שם יג). עמי מאשריך מתעים ודרך ארחתיך בלעו (ישע' ג יב). דרכיך ה' הודיעני ארחותיך למדני (תהל' כה ד). בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (שם קיט יה). בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך (משלי ג ו). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תאלף ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (שם כב כד=כה). והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו (מיכה ד ב). אשר ארחתיהם עקשים[2]) ונלוזים במעגלותם (משלי ב יה). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים (ברכות כח:). — ואמר המשורר: ולמה זה אבקש לי אורחות עקלקלות ואעזב אם ארחים (ר"י הלוי, דכריך כמור עובר). — ב) דבר קבוע, וסתה של האשה, : Menstruation ; règles ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים (בראש' יח יא). שאורח בזמנו בא (נדה יו.). בת תשעים אחר שנפסק האורח ממנה תלד (ר' בחיי, לך לך, הלכן מאה). — ג) *הנקרה שתחת האף: הפסק השערות תחת החוטם וכו' והם חלוקים בהשואה חציה לצד זה וחציה לצד זה וכו' בענין שהאורח[1]) הזה מפולש וכו' והנה האורח הזה נגד החוטם ממש ולכך נתינת האצבע באורח מורה על השתיקה (ר"מ קורדיבירו אילימה, עין כוחי, ד ב). (תחת החוטם) יש אורח אחד שהוא מעט נמוך משני צדדיו המגיע עד הפה ושערות קטנים חוקים ומתגברים בזה האורח וכו' ולכן מי שרוצה לגזם לחבירו שיהא לו מורא ופחד מלפניו שני פעמים מכה באצבעו על זה האורח (עמק המלך, רישא דז"א, נח). והשפה העליונה הוא שני ואורח הפנוי משער שבאמצעיתה הוא שלשי וכנגדה בתחתונה השפה הוא רביעי והארח הוא חמשי (משנת חסידים, מס' ארך ז).

**ארח**, עתיד יארח, — א) פ"ע, הלך בארח, בדרך, : gehn ; marcher ; to walk וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). — ב) *פ"י, כמו ארח: המסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקראותו (תוספתא ב"ק ז ח).

— ארח, עי' אורח. — ארחים פרחים, עי' פרח.

— פע', *ארח, — הכנים אורח אצלו, bewirthen : donner l'hospitalité ; receive a guest ולא מארחו (ת"ת את ע"ה) אצלו (דמאי ב ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכו' סג:). לא יסרב אדם בחבירו לארחו בשעה שאינו רוצה (ירוש' ע"ז א לט ג). ויש מצוה שמתן שכרה בנים כגון שרה שאירחה את האורחים (תנח' כוכר תלא ב). ארחה (אסתר) שונא כרת אל עונה בלי מצוא מענה (קרובות לפורים, תמימים כרשו ארן). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, בשו"ת בנימין זאב, סד).

— הפ', *האריח, — כמו ארח: אלים כהשעין אב תחת עץ סכה ונצב להאריחם בנפש חשובה (ר"א קליר, אליס כהשעין, ב סכות, אבכב'). זמירות קידוש יום עלי כום מזכירים חפצים להאריחו בשמחה

של הדבר כראוי. — [1]) לפי קריאת בן נפתלי ארחתי, בחולם. — [2]) יש מגיהים מעקשים.—

[1]) כבר הביא רמ"ק בשם האידרה מלה זו בארמ': מאמצעיתא דתחות חוטמא מתחות ב' נוקבין נפיק חד אורחא ושערין זעירין תקיפין מליין להוא אורחא (אילימה). וכן רח"ו ארחא שכנגד אמצעות החוטם (ע"ח היכל כתר).

**אֶרֶז**, ש"ז, מ"ר אֲרָזִים, — אילן גדול וחזק, במקום עלים כעין מחטים לו, יגדל בפרט על הרי הלבנון, Zeder ; cedre ; cedar : ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ אֶרֶז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). וידבר (שלמה) על העצים מן הָאֶרֶז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). אתן במדבר אֶרֶז שטה והדס ועץ שמן (ישע' מא יט). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לְאֶרֶז אדיר (יחזק' יז כג). צדיק כתמר יפרח כְּאֶרֶז בלבנון ישגה (תהל' צב יג). — ומ"ר : כאהלים נטע ה' כַּאֲרָזִים עלי מים (במד' כד ו). צוה ויכרתו לי אֲרָזִים מן הלבנון (מ"א ה כ). אשר כגבה אֲרָזִים גבהו וחסון הוא כאלונים (עמו' ב ט). תצא אש מן האטד ותאכל את אַרְזֵי הלבנון (שופט' ט טו). כל אַרְזֵי הלבנון הרמים והנשאים (ישע' ב יג). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת אֲרָזָיו מבחר ברושיו (שם לז כד). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר אֲרָזֶיךָ (ירמ' כב ז). — והעץ של האילן למלאכה : ארבעה טורי עמודי אֲרָזִים וכרתות אֲרָזִים על העמודים וספן בָּאֶרֶז ממעל (מ"א ז ב-ג). ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית אֲרָזִים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש"ב ז ב). קרות בתינו אֲרָזִים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). המשכיר בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית היה מקרה באר זים לא יקרנו בשקמים לא יקרנו באר זים (תוספ' ב"מ ח לב). — ומשל לקושי : לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כאר ז (תענ' כ.).

**אָרַז**, פ"י, עתיד יֶאֱרֹז, בינ' אָרוּז, — קשר וחבש היטב תפצים, סחורה, וכדומה, ועשה מהם חבילות וצרורות וכדומה, zusammenbinden, einpacken : empaqueter; to pack, embale : במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וַאֲרֻזִים[1] במרכלתך (יחזק' כז כד). — והשתמשו בו הסופרים האחרונים במשמעה זו : את צרור הספרים תבושים וארוזים היטב (אגרות יל"ג א מט).

**אַרְזָה**[2], ש"נ, — דבר עשוי בעץ הארז, Zederwerk : travail en cedre ; cedar-work : ורבצו בתוכה

[1] ריב"ג ואחרים החליטו שזה שם, עי' ערך ארוז. רש"י פרש : נתון בתוך עץ ארז. קצת החדשים פרשו חזקים ומתקימים, ממשמע' שרש ארז, עי' למעלה.
[2] עי' הערה שלקמן.

עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף כי אַרְזָה[1] ערה (צפנ' ב יד).

**ארח**[2], ממנו אֹרַח, אָרַח, אֹרְחָה.

**אֹרַח**, ש"ז, כנ' אָרְחִי, אָרְחֲךָ, אָרְחוֹ, מ"ר אֳרָחוֹת־אֳרָחִים, סמי' אָרְחוֹת, כנו' אֹרְחוֹתַי, אֹרְחוֹתֶיךָ[3], אֹרְחוֹתָיו, אָרְחוֹתֵיכֶם, אָרְחוֹתֵיהֶם. — א) דֶּרֶךְ, Weg ; voie ; way : יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי אֹרַח (ברא' מט יז). סורו מני דרך הטו מני אֹרַח (ישע' ל יא). נשמו מסלות שבת עבר אֹרַח (שם לג ח). ירדפם יעבור שלום אֹרַח ברגליו לא יבוא (שם מא ג). ישיש כגבור לרוץ אֹרַח (תהל' יט ו). בְּאֹרַח רשעים אל תבוא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). וְאֹרַח לא אשוב אהלך (איוב

[1] ת"י וטללה סתרו. רש"י : גג הבית הספון בארז. הראב"ע : הם הסיפון. ורד"ק אמר : ההא נחה ודינה במפיק, וארזה ר"ל על קרוי הבתים הספונים בארז. — וכן רוב החדשים פרשו ארזה ספון וצפוי של ארז. אבל, כל הפסוק מליצתו קשה, נרגלים לדבר שהוא משבש, וגם סופו : אר ז ה ערה משבש בודאי, ועי' ערך ערה. ומ"מ, לפי הנוסחה המקבלה ולפי פרוש רוב המפרשים יש לה להמלה אר ז ה זכות קיום בלשון. ונראה מתוספתא ב"מ ח לב שהובא בפנים למעלה סוף ערך אֶרֶז שהיה באמת מנהגם לְקָרוֹת תקרת הבית בארזים, ולכן אינו מהנמנעות שהיה שם מיוחד לזה אר ז ה.
[2] שרש עבר', אשור', ארמ', וסור'.
[3] במקום אֹרַח הקדום, ונשמר בארמ' אורחא. ובעבר' עפ"י נטייתה של לשון זו, להעביר את קול u לקול o בהברה מנגנת, אם אין דגש שומר על קול u, נתעברה כבר בזמן קדום קול u של אֹרַח לקול o בכל מקום שנשארה האלף מוטעמה בנגינה או לפחות בחצי נגינה, במתג, ולכן אֹרַח, וכמו כן אֹרְחוֹתֶיךָ, אֹרְחוֹתָיו, אֹרְחוֹתָם, שבהיות תנועת האלף השלישית לפני הנגינה, תמתג. וכמו כן אֹרְחוֹתַי, לפי קריאתו של בן נפתלי, עי' לקמן. אבל בכל הנטיות שנשארה התנועה הראשנה שבמלה ערמה מכל טעם, ואפילו מחצי טעם, והוא בכל הנטיות שתנועת האלף היא השניה או הרביעית מהנגינה, כמו ארחות בסמי' וכמו ארחותיהם, שיתול המתג בה על תנועת אות החית, נשמרה התנועה u בהויתה עוד זמן רב, ואמרו אֻרְחוֹת אֻרְחוֹתֵיהֶם, רק בזמן מאוחר פשטה סוף סוף ההעברות גם על u זה ונהיה o, ונקדו אותו בקמץ, שהוא סי' o שנתהוה בזמן מאוחר, ואמרו אָרְחוֹת אָרְחוֹתֵיהֶם. וכבר הרגיש שטדה בעקר הדבר, שהיה להמתג מבוא בהבדל הנקוד (Stade § 109), אך לא ראה את טיבו

ויקח יהוידע הכהן אָרוֹן אחד ויקב חר בדלתו וכו' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' ויהי כראותם כי רב הכסף בָּאָרוֹן וכו' (מ"ב יב י–יא). מסמר השלחני וארון של גרוסות (עדי' ג ח). — ומ"ר: והמביא ארונות ותנורין ספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ (תוספתא חול' א כב). — אֲרוֹן אלהים, אֲרוֹן ה', אֲרוֹן הברית, אֲרוֹן העדות, אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, — הארון שהיו בו הלוחות, die heil. Lade; l'arche sainte; the holy ark: הכהנים נשאי אֲרוֹן ה' (יהוש' ג יג). ושמואל שכב בהיכל ה' אשר שם אֲרוֹן אלהים (ש"א ג ג). וַאֲרוֹן ברית ה' נסע לפניהם (במד' י לג). שאו את אֲרוֹן הברית ועברו לפני העם (יהוש' ג ו). ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על אֲרוֹן העדת (שמות כה כב). תנו את אֲרוֹן הקדש בבית אשר בנה שלמה (דהי"ב לה ג). — אֲרוֹן העֹז: קומה ה' למנוחתך אתה וַאֲרוֹן עזך (תהל' קלב ח). — הארון סתם: מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל' ו א). — ומ"ר: שלש ארונות עשה בצלאל (יומא עב:). — ב) ישאו בו את המת ויקברוהו בו, Sarg; cercueil; coffin: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בָּאָרוֹן במצרים (בראש' נ כו). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה (אהל' ט ט). ארון העובר ממקום למקום עומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים (מו"ק כה.). מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו (שם טו.). ואין לך כל ארון וארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן (סנה' לח:). ראו ארונות שהיו באין מחו"ל לארץ א"ר בר קיריא לר' לעזר מה הועילו אילו אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם (ירוש' סוף כלא'). נזדעזע ארונו של יוסף וכו' וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה (סוטה יג.). — ומ"ר °ארונים: עץ קבר וארונים (מיכל, מטה על הר העברים). —

אָרֹן, בכנע' ארן, בערב' אִרַאן a), מטת המת, בסור' ארינא. והנה לפי דעת חל"א בלשון האשורית הכונה העקר' הִיא בית קבול. וקצת חל"א סברים כי המקור הוא ארה באשור' (מוס ארכולד). ואו"ב יהיה משקלו פָּעוֹן.

a) إران

ו°ארון שבבתי הכנסיות שבו ספרי התורה: אין עושין הפתח במזרח ששם הארון וכו' ובונין בה היכל והוא שאנו קורין לו ארון הקדש להנית בו ספרי התורה (הלכות או"ח קנ ה).

*אָרוּס[1]), שת"ז, לנק' אֲרוּסָה, מ"ר אֲרוּסִים, -סוֹת, — מי שנקשר עם אשה להתאחד אתה בברית הנשואים הוא אָרוּס, Verlobter; fiancé; betrothed, והיא אֲרוּסָה: ארוסה ושומרת יבם (סוט' ד א). ארוסה שזינתה סוקלין אותה על פתח בית אביה (תוספ' סנהד' י י). עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש' חגי' ב עז ד). ארוס וארוסתו (כתוב' יג:). הרי את אשתי הרי את ארוסתי הרי את קנויה לי מקודשת (קידו' ו.). ביהודה קורין לארוסה חרופה (שם). ארוסה שעיברה וכו' הולד ממזר (קידו' עה.). ארוס מיפר (נדרים של ארוסתו) בקודמין (נדרים סז:). — ומ"ר: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). שהיו מייבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות (קידו' עה:). שהתורה ארוסה היא לישראל (מד"ר שמו' לג). — ואמר המשורר: ונפתה בארוס תבל לבבי (רשב"ג, שירי שלמה סג). ארוס יבורך עם ארוסתו יתברכו בו כל קהלתו (סמגא"ל, פיוטים לחתן). ויודע שהארוסה רבת החשק והיא משגחת מן חחלונות מציצה מן החרכים לראות את ארוסה (מלמד התלמי' במדבר).

*אֵרוּסִים, אֵיר-, ש"ז במ"ר, — מעשה הבטחת הנשואים, בדרך הנהוג, בקשר כתוב בין איש ואשה וכדומה, Verlobung; fiançailles; betrothal: כ"ג לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין (יבמ' ו ד). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). קודם הזמן הזה (לפני ת"ב) העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין ואין עושין סעודת אירוסין (יבמו' מג.).

ארז[2]), ממנו אֶרֶז, ואולי אָרַז.

[1]) מן ארס עי"ש.

[2]) בערב' אַרַז a) קבץ, וגם עמד בחזקה. וסוברים כי מזה בא השם אֶרֶז ואולי גם פעל אָרַז.

a) أرز

ונעשיתי עליו כ א ר ו ד (מדה"ג ויגש, וכני בנימין).

**אֻרְוָה**[1], אֻרְוָה[2], ש"נ, מ"ר אֻרָוֹת, סמי' אֻרְוֹת, — מקום להחזיק בו בהמות, ובפרט סוסים ופרדות, Stall; étable; stall: ומסכנות (היו ליחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וְאֻרָוֹת לכל בהמה (דהי"ב לב כח). — וסמי': ויהי לשלמה ארבעים אלף אֻרְוֹת סוסים למרכבו (מ"א ה ו). ועי' אֻרְיָה.

**אָרוּז**, אֲרוּזִים, -רֻזִים, — א) פעול מן ארז. — ב) כמו שם, הְרוּז חֲרוּזִים: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וַאֲרֻזִים[3] במרכלתך (יחזק' כז כד).

**אֻרְוָתָה**, עי' אֻרְוָה.

***אָרוֹךְ**[4], ת"ז, לנק' אֲרוּכָּה[5], מ"ר -כִּים -כּוֹת, כמו אָרֹךְ אֲרֻכָּה, — מה שמתפשט כמו קו, כמו חוט, ההפך מן קצר, langer; long: (מברך ברכה) אחת א ר ו כ ה ואחת קצרה (ברכ' ח ד). אבא שאול א ר ו ך בדורו הוה (ניד' כד:). א ר ו כ ה שלבשה חלוקה של קצרה וקצרה שלבשה חלוקה של א ר ו כ ה (שם נח.). עולם שכולו א ר ו ך (קידו' לט:). חיים א ר ו כ י ם ומתוקנים (יומא עא.). — ומשל: כל א ר ו ך שוטה (מעשה טוביה[1], עולם הקטן ב). — ואמר המליץ: יש לי שכן א ר ו ך שוטה וכמדקרת חרב בוטה (עמנואל ה).

***אֲרוּכָה**, מ"ר אֲרוּכּוֹת, — א) עי' אֲרֻכָה. — ב) תה"פ, בארוכה, באופן ארוך: בא לו ב א ר ו כ ה (ירוש' הורי' ב מו ד). היה מטייל עמו א ר ו כ ו ת וקצרות (שם ברכות ב ה ג). כיון שראהו המלך (להפועל) כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו א ר ו כ ו ת וקצרות (מ"ר שה"ש, דודי ירד). — ג) ש"נ, הלוח שבין שני כרעי המטה לארכה, lang. Seitenbrett; long pan; long bedside: המקרה סוכתו בשפודין או ב א ר ו כ ו ת המטה (סוכה ח ח). ניטלה קצרה ושתי קרעים טמאה א ר ו כ ה ושתי קרעים טהורה (כלי' יח ה). מטה שניטלו שתי א ר ו כ ו ת שלה ועשה לה חדשות (שם יט ו). — ד) עי' אֲרוּכָה. — ה) הארכת הזמן, Frist; délai; respite: ואבדתם מהרה מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם א ר ו כ ה וא"ת אנשי דור המבול היה להם א ר ו כ ה ק"כ שנה אנשי דור המבול לא היה להם ממי שילמדו (ספרי עקב מג). תנה לנו א ר ו כ ה ימים שמנה כי לא תטרידנו במלחמה (מעש' ביהמ"ד ילינק ג כח).

***אֲרוּכִּי**, ת"ז, — מן ארוך: תארו עגול א ר ו כ י ממראה ירוק (י"ם תוהל"מ ט). פריו עגול א ר ו כ י כרבע אמה (שם). כוכבי לכת אינם מתנועעים בעגול כדורי אך בעגול א ר ו כ י כתמונת ביצה (לה"ט, ג). עגול הא ר ו כ י שלו (שם ה).

**אָרוֹן**[2], אֲרוֹן, ש"ז, סמי' אֲרוֹן, מ"ר אֲרֹנוֹת, -נִים, — א) כעין תבה מעץ, מחרס, וכדו', לשים בה חפצים, כסף וכדומה, Kasten; caisse; chest: ועשו אֲרוֹן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו (שמו' כה י).

---

[1]) כך נראה דעת ריב"ג שכתב במשקל פוּעַל וז"ל: ומן הדמיון הזה וארות לכל בהמה (הרקמה דף סא), ר"ל שזה משקל נקבה מן משקל הזכר פוּעָל. וכן כפרוש דעתו של הרד"ק (שער דקדוק השמות מכלול) אמר וז"ל: פוּעָלָה אֻרְוָה אחד מן וְאֻרָוֹת לכל בהמה ובסמוך ארות סוסים. ובמשקל הזה שם בדברי רז"ל תֻּלָּה. ע"כ. וכן שמואל ארקוולטי ערוג' הבושם דף עח. ואף כי אין דמיון למשקל זה בשמות הנמצאים במקרא, אינו חוץ מהקש הלשון: כיון שיש פְּעָלָה מדוע לא יהיה פֻּעְלָה? —

[2]) כך אבר' בלמשי, מקנה אברהם: פֻּעְלָה הפא בקבוץ שפתים והעין בשוא והלמד בקמץ ולא נמצא בזה המשקל נפרד יחיד אבל נמצא אחד בסמיכות ורבוי, במלכים ספ' ג' סי' ד אֻרְוֹת סוסים. ע"כ. ונראה כי נשמט מדעתו הנפרד לרבים בדהי"ב לב כח. וכן גזנ' והרבוי אֻרוֹת לפי דעתו כמו חֲרָבוֹת אֳרָחוֹת שהם לפי דעת הרבה מהמדקדקים מן חֲרָבָה אֳרָחָה, והיה ראוי להיות אֳרָוֹת, אך עפ"י דרך לשון סורית במקום אמרו; וכן בן זאב (אוה"ש), וכן קניג (ב קפו), וכן גזנ' בוהל. וכן נהוג בדבור בא"י. — באשורי' אֻרְוָ, גדר מקיף, ומקום עמידת הסוסים, ונוף הסוסים, ורב אֻרְוָ רב הארוָה.

[3]) ריב"ג: הוא כמו צוארך בחרוזים והם הענקים המחוברים באבנים יקרות והאלף תמורת החת בו. ע"כ. והראב"ע (בפרוש שה"ש א י) דחה זה אמר וז"ל. וי"א כי וארוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האלף בחת, וזה אינו נכון כי לא יתחלפו בלה"ק חוץ מאותיות יהוא לבדם. ע"כ. אבל, חלוף ח באלף בעבר' נהוג, ומלבד זה דעת ריב"ג מכרעת נגד הראב"ע.

[4]) עי' אָרֹךְ. — [5]) כך הקריאה המסורה, בכף רפויה, אעפ"י שאפשר שבתחלה לא שמשה הוו אלא לסי' תנועת השורק. — [1]) ובאר שם הטעם כי "אצל קצרי הקומה יש מעט ריוח בין הלב שהוא משכן הרוח החיוני לבין המוח שבו מורשי המחשבה ובנקל יתנשאו האדים למעלה אל המוח אשר בו נולדה המחשבה ועל ידי זה ימהר להבין וכו' משא"כ בגדולי קומה שמתפזרים (האדים) ומשתבשים".

[2]) משקל פָּעוֹל, כָּבוֹד, שָׁלוֹם, סְגוֹר, שְׂאוֹר. באשו'

**אָרָד**[1], ש"ז, — מתכת, תערובת נחשת בעפרת, Bronze, bronze. והשתמשו במלה זו בהעתונים, ונהוגה אצל המדברים עברית בא"י.

**ארה**[2], ממנו אָרָה.

**אָרָה**, פ"י. אָרִיתִי, אֶאֱרֶה[3], תְּאֶרֶה, אָרֵה, אָרִי, אָרוּ, אָרִינָה, — תלש ולקט עשבים, צמחים, pflücken, cueillir ; to pluck : באתי לגני אחתי כלה אָרִיתִי מורי עם בשמי (שה"ש ה א). למה פרצת גדריה (של הגפן) וְאָרוּהָ כל עברי דרך (תהל' פ יג). — ובפרט בתאנה: פועלים שהיו אורין בתאנים (כ"מ פט:). התאינה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת ואחר כך שתים ואחר כך שלשה עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות (מד"ר כרא"ש מו). כאדם שהוא אורה את התאנים (שם במדב' כ). — ואמר המליץ: גשו אחים לגן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים טעונים וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים יין עדנים (ר"ש הנגיד, בן משלי). ולכל צורר אמרו סורר מסרעפיו יאֹרֶה לו איד (רמב"ע תרשיש, שער א). קול העבירו לכל איש חוסר בידו וקוצר חלקת חסדים שמטה חנם לְאוֹרָה וקוצר (שם). ושם (בעולם הנשמות) יְאֶרֶה אנוש נסעו ויאכל פת לחם ביד חבלו אפויה (הוא, Monats. 1876 (XL) 170). מי יתנני אחיה עד אארה בשם ומר מבין הליכותיך (ר"י הלוי, מה לך לכיה, דיואן מק"ג, כ ד). בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך רעה בגניהם ואארה מפריהם בשמיהם ומוריהם (ר"י אבן תבון, צואה, דרך טובים). כמו זה יחיה בגלות חיים ערבים ויארה פרי תורתו בעולם הזה ובעולם הבא (כוזרי ג יג). ותמיד אֶאֱרֶה פרי ענפיו (ר"י חריזי, איתיאל ט). ואארה מורה ובשמיה (עמנו' מחב' יז). ויארו ציצים בגן חברה (פנילי מליצות, גנזי פע"ב, ד כד). ולא ארה מראשי בשמיו ולא שתה מהיין המשומר בענביו (ר"י היצהרי, יסוד עולם, הקדמה). — ומקור: ואיך גבר יקו לארות ביד פרי בנות (נ"א בינות) בצמאון שתולות (רמב"ע, העונות, או"נ ב). תמטיר ימינו למלקוש עולם בעתו ומורו גן אל והשמט מגדיו לֶאֱרוֹת בשמיו ומורו (סוף תרשיש א). והמתהלל בחילו והוא רשת למעגליו ומה הוה בכל עמלו וילדי יום מבהיליו לֶאֱרוֹת תנובות פעלו ולקצור פרי מעלליו (הוא דוקס, מתי ישני). אל גן נתן גררי ריחו רבעו ישים בו ומסבו וֶאֱרוֹת מגדי דודים בשלו ואכול חנם את טוב חלבו (שם תשו' לר"י הלוי, ילדי ימים). אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אעפ"י שלא נמנע מלארות ממנו (רמב"ם, הלכ' מע"ש א). אז קמנו והלכנו אל בית הצביה היפה פוריה וענפה לארות יערת דבשה וצופה (עמנואל מחב' יז). — ופעול: אשר פריו במחשבי ארויים (ר"י הלוי, התירה הנחשים).

— נפ', נֶאֱרָה, ומקור הֵאָרֵה: בְּהֵאָרוֹת דת מפאר בחתן יכהן פאר (ר"א קליר, ארק הכניסה, תפארת שיכה לונן). שהמוסף איננו צמח שיארה (הפרשים לריב"ג).

***אֲרוּבָה**, ש"נ, — א) עי' אֲרֻבָּה. — ב) לוח שמסדר עליו הנחתום ככרות הלחם בעודן עיסה: הן העידו על ארובות[1] של נחתומים שהן טמאות (עד' ז ז). ארובות של נחתומין טמאות (כלים יח ב). ארובות של נחתומין שסודרין עליהן החלות כשהן בצק (רמב"ם הלכ' כלים ה א).

***אֲרוּגָה**, ש"נ, מ"ר ־גות, — א) דבר ארוג, Gewebe, tissu ; web : ארוגה טמאה מהו לסכך בה (ירוש' סוכה סוף פרק א). — ב) אחת מקרומי העין, והמחיצה: Bindehaut; conjonctif; conjunctiva הרביעית היא החוברת וגם נקראת ארוגה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת (מאיר אלדבי, ש"א, ד א).

***אֲרוֹד**, ש"ז, מ"ר אֲרוֹדִים, — כמו ערוד: שמיום שגלה (יוסף) לא חפפתי את ראשי ולא סרקתי

---

[1]) באשורית אָרְדוּ (מוס ארנולד).

[2]) רק בלשון אתאופ' במשמעת אסף.

[3]) רד"ק (מכלול שה"פ).

[1]) כך במשנ' שבגמ'. וכך ברוב הספרים במשנה כלים המובא לקמן. ומפרוש הערוך מלשון עריבה מוכח שהקריאה המקבלה היתה ארובה ולא ארֻבה, וכן במשנ' המנק' הנדפ' אֲרוּבָה, וכן הגרסה בהרמב"ם הלכ' כלים. ופרש הרמב"ם בפרושו להמשנה בכלים וז"ל: לוחות הנחתומים אשר יניחו עליהן הבצק סדרים סדרים. וכן בעדיות: לוחות של נחתומים שעורכין עליהן הככרות שהם עיסה. וכן לשון הרמב"ם בהלכות שלו המובאים פה בפנים. והנה העיד הערוך כי בס"א הגרסה ארוכות בכף. וכן העיד על זה הראב"ד בפרוש משנ' עדיות. ובאמת כך הגרסה במשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. וכן הגרסה במשנ' מנקד' כ"י פרמה ומנק' אֲרוּכּוֹת בכ' דגושה, ואעפי"כ, גם הגרסה ארוכות בכ' מקימה על פי נוסחאות רבות, וכן כתב הרמב"ם בהלכות שלו, ולכן יש לקבלה בצורה זו ארוכה, בכ' רפה, לשם מיוחד לזה. — ועי' ארוכות.

ובארגון וכרמיל ותכלת (דהי"ב ב ו). — ומ"ר ארגונות -ונים, — בגדי ארגמן: כך וכך א ר ג ו ו נ ו ת טובות אני נותן לך (מד"ר איכה, זכר עניי). ר' שמעון אומר א ר ג ו ו נ י ם היו מלבישים אותם (פסיק' רב' לג).

**ארגוני**, ת"ז, לנק' -ונית, — מצבע הארגון: בן רשד אומר שמראה הקשת שלשה האחד אדום א ר ג ו ו נ י (ר"ש בן תבון, אותות השמים, כ"י פריז). הבהיריים שבבינוניים הם האדום בגחלים בוערות והכרפסי ו ה א ר ג ו ו נ י (יס"ר מקנדיה, מעין חתום מו).

**ארגז**[1], ש"ז, מ"ר ארגזים, — תבה תלויה על גב גמלים או בצדי העגלה, וכדומה, Kiste caisse; chest: ולקחתם את ארון ה' ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז[2]) מצדו (ש"א ו ח). וישימו את ארון ה' אל העגלת ואת הארגז (שם יא). והלוים הורידו את ארון ה' ואת הארגז אשר אתו (שם יט). — ובכלל תבה, — ואמר המליץ: בני שים ספרים חבריך ו א ר ג ז י ך ותבותיך פרדסיך וגנותיך (צוואת ר"י אבן תבון, דרך טובים).

**ארגיעה**[3]), -גיע, ש"ז, — כמו רגע, Augenblick moment: שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה[4]) לשון שקר (משלי יב יט).

**ארגמן**[5]), ש"ז, — שם לחמר נותן צבע אדם נוטה לסגל, ושם לחוטים צבועים, ואריג צבוע צבע ארגמן, Purpur; pourpre; purple: ותכלת וארגמן ותלעת שני (שמות כו א). לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש (שם לט ג). ופרשו עליו בגד ארגמן (במדב' ד יג). לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין (שופט' ח כו). תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כלם (ירמ' י ט). תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (יחזק' כז ו). ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ (שם שם יו). עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן (שה"ש ג י). ודלת ראשך כארגמן (שם ז ו). מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה (משלי לא כב). משיתות של א ר ג מ ן (כלא' ט ט). חוט מאונים של זהבים ושל שוקלי א ר ג מ ן טוב (כלים כט ד).

**ארגמני**, ת"ז, — מצבע הארגמן: ומזה (השתן) ה א ר ג מ נ י והוא רע ממית (קאנון א ב ג ב, י"כ בשתן). ואספו הנשים החשובות בקיאות לעשות הבריה, וללבב הלביבות עגלות גדולות כהקף המרחשת ומראיהן טוב ייני ו א ר ג מ נ י כמראה הקשת (אבן כחן, לקלונימוס). וגרמת ה א ר ג מ נ י שהוא הפנימי (בקיבת) הוא שחרורית העבים (מאיר אלדבי, ש"א, בסוף נתיב ב). אם זר סביב לו (להירח) כגוון העופרת והברזליי ו ה א ר ג מ נ י סופו גשם (מעשה טוביה, העולם פרק יז).

**ארד**[1]), ש"ז, מ"ר ארדים, — מין ממיני הכמהים, Art Trüffeln; esp. de truffe; truffle. השתמשו בו ב„האכר היהודי". ועי' כמהים.

---

[1]) הסכימו החכמים שנגזר משרש רגז עי' זה, וכמו רִגאזַה[a]) בער' כעין אפריון קטן על גב הגמל וכדומ'. וכן בסור' רגזתא. ואולם רד"ק סבר כי הוא מרבע אמתי. — [2]) תרגום: ת י ב ו ת א. מנחם: ענינו כמו ארון, וכעין זה שאר המפרשים.

[3]) במשקלי השמות שבמקרא לא נמצא אלא שם עצם פרטי אכזיב כעין זה, בלי -ה ועי' הערה שלקמן.— [4]) מנחם, ריב"ג, רש"י, רד"ק, ומהחדשי' ברט (Barth, §86), הסכימו כי זה שם. ובהיות שהוא מלעיל, קרוב הדבר שההא היא שארית סימן היחס, והשם הוא א ר ג י ע, כמו אכזיב (Barth id.), והעיר ברט כי יש משקל זה גם בערבית. ויש סוברים כי גם ארגיעה שבירמיה מט יט כמו"ב שם. ואחרים, ובהם גם החדשים אולה, אלפה', בטכר, ועוד, סברים כי לא היה כלל בלשון שם ארגיעה, וכלו עתיד מן רגע. ועי' זה.

[5]) כבר התפלפל ריב"ג בהרקמה על דבר משקל זה השם ולא מצא דומה לו אלא שמות עצם פרטים, אשכנז, ואמרפל. — באשו' ארגמנו: שפת תכלת שפת ארגמנו, ר"ל עורות תכלת ועורות ארגמן. בשאר לשונות השמיות ארגון, אך מקור המלה לא נתברר, וסברים כי עקרו בלשון סנסקרית ר ג מ ן, שר"ל אדם.

[1]) בארמי' ארדא: א"ר ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל ואייתו ליה תבשילא ד א ר ד י ואי לאו דיהב לי איסתכני (כתוב' סא. — א"ר ענן בן תחליפא עמדתי לפני מר שמואל והביאו לו תבשיל של ארדים ולולא נתן לי ממנו הייתי מסכן). דגים קטנים ו א ר ד י ודייסא (ע"ז לח.). נהמא דאפוי ב א ר ד י (הלכ' גדולות הילד"ה סד.). — בסורית ערדא, וכן בערב' עַרַד[a]) צ'רב מן אלכמאת, מין ממיני הכמהים, וכן פי' הערוך ארדיא כמהים.

---

[a]) رِجَازَة

[a]) غَرَد

יב יד). ארבעים בת יכיל (מ"א ז לח). משא ארבעים גמל (מ"ב ח ט). ארבעים ושני ילדים (שם ב כד).

**ארבעתים**,—ארבע פעמים, vierfach; quadruple; four-fold: ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב יב ו).

**ארג**[1]), ממנו ארג, ארג.

**ארג**, הפס' ארג, — א) חלק מכלי האריגה, שהאורג מקפל עליו הדבר הארוג: ויסע את היתד הארג[2]) ואת המסכת (שופט' טז יד). — ב) כעין אניה קטנה שבו חוטי הערב והוא עובר ושב בין חוטי השתי Weberschiffchen; navette; shuttle: ימי קלו מני ארג[3]) ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). הארג שיניעהו הארוג בקלות מקצה אל קצה (רלב"ג שם). —ג) יהשתמשו במלה זו בכתב ובדבור לעצם הדבר הארוג, Gewebe; tissu; web.

**ארג**[4]), פ"י, עת' יארג, תארגי,—קלע החוטים זה בזה שתי וערב, weave; tisser; weben; אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופט' יו יג). הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו (ישע' נט ה). הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה ואֹרגו בבגד וכו' תאורג מלא הסיט מצמר הבכור (ערלה ג ב=ג). ארג בו את הבגד הבגד אסור בהנאה (ע"ז ג ט). כמה יהא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים כדי לארוג ממנה שלש על שלש (נגע' יא ח). אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג (כלא' ט ח). הקלע שבית קבול שלה ארוג (עדי' ג ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה וכו' (תוספתא כלים ב"ב א ג). על מקום הארוג ולא על מקום הפתיל (ספרי, שלח קטו). שומע אני יארגנה עמה (שם). מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי ישמעאל ואמרה לו רבי בגד זה ארגתיו בטהרה (חגיגה כ.). — ובהשאלה לכל דבר שהולך שתי וערב זה ע"ג זה: קנים שנועצים בארץ לארוג בו קוצים או נסרים סביבות השדה וכו' הקוצים שאורגין בו סביב (רש"י ב"מ קג:).—ולחבור דברים יחד: והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם (מד"ר במדב' יב). שהיו אורגים עמו בדברי תורה (שם רות). אנעים זמירות ושירים אארג כי לך נפשי תערג (שיר הכבוד י). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המלה בוטים רן בחיך וגרון לך ה' הגדלה (אופן שבת א אחר פסח). — ואומרים: "וכי באריגה אחת ארגם[1]) כולם (פחד יצחק, ערך אטו), ר"ל חברם וכללם יחד בלי שום הבדל ביניהם.

— נפ', *נארג: פרוכת עביה טפח ועל שבעים ושנים נימין נארגת (שקלי' ח ה). כליו של כהן שהיו נארגין אצל כליו של ישראל (תוספתא תרומ' י ט). כל הכלים הנארגים במחט כגון הכים וכו' כל הכלים הנארגין ע"ג מחט (שם כלים ב"מ ו ה). שהיה נארג אצל ישראל (ירוש' תרומ' יא מח ב). — ובהשאלה: בנין הנארג נדוש במורג (אלכעות אפלו, קינה ת"ב). נארגו בתוכן חרוזים (גועלכר ממלדים כח).

— פע', *ארג, — עושה איזה דבר מימין לשמאל וחוזר משמאל לימין, כמו האורג בחוט הערב שלו: המארג חייב בתחילתו וחייב בסופו (תוספת' פאה א ט).

— פע' 'ארג: אז באין לבוש הוד והדר לובש עד לא ארג גאות לבש (שהי"ת יום ו).

— התפ', יהתארג, נתארג: כל הדברים מתמזגים ומתארגים (כסאות לבית דוד א ז).

**ארגוזה**[2]), ש"נ, — שיר ב"פ יתד ושתי תנוע' ויתד ותנועה: ארגוזה לרבינו האי גאון בדינין ושבועות (פתי' לשער דיני ממונו' לרב האי גאון). ואמר (ר' שמואל הנגיד) על זה (את השירה) והיא ארגוזה (כרהם שיר השלל אשר, לר"ש הנגיד). ונהוג שם זה אצל משוררי הספרדים.

**ארגון**[3]), ש"ז, — כמו ארגמן: ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל

---

[1]) רק בעברית וכנענית משמש למושג המלאכה בחוטים. בערב' משמש שרש זה למושג אחר רחוק משלנו לגמרה, לפי דעת לוי (H. Levy. Sem. Frw.) שרש זה בא גם ליונית מעברית.

[2]) ריב"ג: הוא כלי האריגה בעצמו. ורד"ק: כלי האורג שמקפל בו הבגד לפניו בארגו. — [3]) רד"ק: הוא אותו הכלי שבו חוט הערב וכו' שמעבירו האורג במרוצה מן הקצה אל הקצה.

[4]) עי' הערה לשרש ארג.

---

[1]) תרגום מארמית: אטו כלהו בחדא מחתא מחתינהו (פסח' מב .).

[2]) בערב' ארגוזה a), שירה במשקל ר ג ז.

[3]) בארמ' ארגונא, וכן בערב' ארגואן b), וככר רשם אבן מנצור אלגואליקי, מלה זו בין העה'רב. ועי' ארגמן.

a) ارجوزه b) ارجوان

בתקרה שבין בית ועליה, יבוא דרך בו האור, יצא העשן וכדומה, Dachluke;lucarne; opening in the roof: כמץ יסער מגרן וכעשן מֵאֲרֻבָּה (הושע יג ג). משילין פירות דרך א ר ו ב ה ביום טוב (בילה ה א). א ר ו ב ה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח טומאה בבית כנגד א ר ו ב ה טהור (אהל׳ י א). א ר ו ב ת שבין הבית לעליה (תוספתא שם ס ט). פעם אחת לא מצא (הלל) להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה (על הגג) ונתלה וישב על פי א ר ו ב ה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון וכו׳ הציצו עיניהן וראו דמות אדם ב א ר ו ב ה (יומא לה:). — ומ״ר: א ר ו ב ו ת זו על גב זו (אהל׳ י ד). בית ו א ר ו ב ה באמצע תקרת הבית ועלייה על גביו ו א ר ו ב ה אחרת יש באמצע תקרת העלייה ו ה א ר ו ב ו ת מכוונות זו למעלה מזו בין שיש ב א ר ו ב ו ת פותח טפח וכו׳ (רמב״ם טומאת מת א ג). — ובמליצה: ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וַאֲרֻבֹּת השמים נפתחו (בראש׳ ז יא). ויען השליש את איש האלהים (אשר אמר כי יהיה סאתים סלת בשקל) ויאמר והנה ה׳ עשה אֲרֻבּוֹת בשמים היהיה כדבר הזה (מ״ב ז יט). כי אֲרֻבּוֹת ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישע׳ כד יח). אם לא אפתח לכם את אֲרֻבּוֹת השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). — ובהשאלה, חלל מושב העינים: וחשכו הראות בָּאֲרֻבּוֹת (קהל׳ יב ג). — ומשל: כסומא ב א ר ו ב ה (ב״ב יב:), ר״ל מצא את הפתיחה במקרה ולא בכונה. מצאתי מעט כ ב א ר ו ב ה סומא (הקד׳ ממן המאור, כסוף תות יאיר). — ב) בעין פתיחה בכותל, מקום מושב יונים, Taubenloch; boulin dove-hole: מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל אֲרֻבֹּתֵיהֶם (ישע׳ ס ח). היה תור זכר ונקבה ויאספו להם חטים בימי הקיץ ומלאו א ר ו ב ה אחת (משלי סנדבר). לבי לעלמה אהובה יעוף ברב חבה ידמה ליונת א ר ו ב ה תצא וגם שבה (ר׳ סעדיה בן יוסף, מטמ׳ מסת׳ ג). — ג) בכלל פתיחה באמצע איזה דבר, כ ל ו ח, בדלת, Öffnung; ouverture; aperture: כמה א ר ו ב ו ת יש בדלת (יומא עו.). קודרה (את המוראה) בסכין כמין א ר ו ב ה (זכח׳ סה.).

*אַרְבָּה[1], ש״נ, מ״ר אֲרָבוֹת, סמי׳ אַרְ-, — אניה קטנה של גומא וכדומה, Nachen; nacelle; skiff:

---

[1]) בא״מ׳ א ר ב א, שדמו קצת החוקרים להשם

ומי שיהיה מהם ביניהם באיי הים ישאו אותם בספינות עם כסף וזהב וכו׳ ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם ב א ר ב ו ת של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור בו שלא ישברו אך א ר ב ו ת הגומא העשוים בשעוה אם יגעו בהר תכפף לא תשבר (ר״י בן תכון, או״ד ת).

*אֲרֵבָה, עי׳ ארובה, עֲרֵבָה.

*אַרְבָּן[1], ש״ז, כוש של א ו ר ב ן[2]) (פרה יב ח), עי׳ רובן.

אַרְבַּע[3]), -בַּע, ש״מ לנק׳, לזכ׳ -בָּעָה, סמי׳ -בַּעַת, כנ׳ -בַּעְתָּם, -תָּן, — שלשה ואחד, שתים כפול שתים, vier; quatre, four: אַרְבַּע טבעת זהב (שמו׳ כה יב). שרץ העוף ההלך על אַרְבַּע (ויקר׳ יא כא). אַרְבָּעָה מלכים את החמשה (בראש׳ יד ט). — ובצרוף למספר עשרה, לנק׳: ערים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וחצריהן (יהוש׳ טו לו). — ולז׳: עד אַרְבָּעָה עָשָׂר יום (שמות יב ו), כדין המספרים מעשרה ומעלה. — ויבוא גם בנסמך, אם המספר הוא ידוע: ואת אַרְבַּעַת הבקר (במדב׳ ז ז). אַרְבַּעַת גברי השערים (דהי״א ט כו). על אַרְבַּעַת רבעיהם (יחזק׳ א ח). — ויבוא גם בלי הידיעה בנפרד: אַרְבַּעַת ימים בשנה (שופט׳ יא מ). אַרְבַּעַת אלפים ושש מאות (דהי״א יב כו). כְּאַרְבַּעַת אלפים איש (ש״א ד ב). — ובכנויים: והילדים האלה אַרְבַּעְתָּם (דני׳ א יז), לאמר כל ארבעה האלה. דמות אחד לְאַרְבַּעְתָּם (יחזק׳ י י).

אַרְבָּעָה, עי׳ אַרְבַּע.

אַרְבָּעִים, — ארבע פעמים עשרה, vierzig; quarante; forty: ויהי המבול אַרְבָּעִים יום על הארץ (בראש׳ ז יז). ויהי יצחק בן אַרְבָּעִים שנה (שם כה כ). פרות אַרְבָּעִים (שם לב טו). וְאַרְבָּעִים אדני כסף (שמות כו יט). ויהי לו אַרְבָּעִים בנים (שופט׳

---

קארב a) בערב׳, שמקורה, לפי דעת Dozy, ביונית κάραβος, היא באמת עֲרָבָה בעבר׳ (Nö. Mand. Gram., וכן Frä. Aram. Frw.).

[1]) משקל שֻׁלְחָן. — [2]) כך בהרבה ספרים, ובנוסח׳ אחרות וברב האי והרמב״ם רובן.

[3]) מן רבע, עי״ש, משתפ׳ בו כל לשונ׳ השמיות.

---

a) قارب

בסכה יארב לחטוף עני (תהל' י ט). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (האשה הזרה) והחזיקה בו ונשקה לו (משלי ז יב-יג). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם (שם א יא). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ' ז ב). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם (שופט' ט לד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש' ח ד).— ומקור: דברי רשעים ארב דם (משלי יב ו). — וצווי: קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שופט' ט לב).

— פע' ארב[1], ארבתי, יארב — כמו ארב בחוק' הפע', ומזה מארב, עי' במקומו.

— הפ', האריב, — כמו בקל [2]:

**ארבה**[3], ש"ז,—שרץ העוף מנתר ומעופף ופושט במספר רב מאד על השדות ואוכל ומחריב את תבואת האדמה, והוא שם הקבוץ להרבה יחד ולכל אחד ואחד בפ"ע, Heuschrecke; sauterelle; grasshopper: הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ וכו' ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמו' י ד-ה). ורוח הקדים נשא את הארבה ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים (שם יג-יד). וישא (רוח הים) את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים (שם יט). את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (לו קרי) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ וכו' את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו (ויקרא יא כא-כב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר' כח לח). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד).— ומשל למה שבא ברוב עצום: ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב (שופט' ז יב); כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ' מו כג).— ובענין סדר הליכתם: מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).

**ארבה**[1], -בה, ש"נ, מ"ר ארבות, -בות, — א) ערמה, תחבולה, וארבת יד, מה שעשוי בחריצות, בתחבולה, Kunstgriff; tour de main; artifice, knack: ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות [2] ידיו (ישע' כה יא).— ב) כמו ב.ארב: ויזיעו אצילי ידיו ואורבות רגליו זיעה קרה (קלנון ג ט ה). ודחית המעי לצדי אורבות הרגלים (שם ג יז ג ז).

**ארבה**[3], ש"נ, מ"ר ארבות, — א) פתיחה בגג הבית,

---

הערבי הוא ראב או ארב העברי. — [1]) ריב"ג במשתלחק: ובעקרו היה בנין כבד ארב ארבתי כמו קרב קרבתי, יארב מארב. ע"כ. וכן רד"ק: או יהיה (המלה וירב) מהדגש ומשפטו ויארב (מכלול פעל ארב).

— [2]) ואפשר שיהיה מבנין כבד אחר והוא האריב וכו' ויארב יוד בפתח ואלף בשבא ופתח כמו ויאמן העם (ריב"ג משתלחק). משפטו (של וירב) ויארב בנחל (מכלול).

[3]) באשור' ארבו: כמ תבות ארבו מאד שפנ שת, (לוח סנח', מלון דל'), ר"ל כמו בוא ארבה של ימי האביב. לפי דעת חלא"ש, מהפעל ארב בלשון ההיא שמשמעתו החריב והשם את האדמה, וא"כ א שרשית, והמשקל הוא איפוא פעלה, כמו פעלה, לבנה.

[1]) משקל חכמה, ערמה, שפכה, חרבה, ומ"ר חרבות ב רפויה, וחרבות (מכלול) יטבה, וכמו"כ עקבה עקבה, עי' זה. — [2]) כן כתיב ברוב ספרים מדוייקים בקמץ חטף והבית דגושה (מ"ש). וכן Mich. וכן Ken. בשם הרבה כ"י. ולפי רד"ק אינו רבים מן ארבה, כ"א מן ארב, כמו גרנות מן גרן. והנה רבו פרושי מלה זו. ת"י: עם אשות ידוהי, ע"כ. אבל יש ספק בכונת המלה אשות. רסע"ג תרגם מכ'אתלה אידיהם, ערמות ותחבולות ידיהם. מנחם: מכמנים. ע"כ. ריב"ג פרש בדרך תמוה מאד, אמר וז"ל: האלף בו (בהשם ארבות) נוספת וכו' ופרושו והשפיל גדולתו ורומו ברוב מקומותיו וכו' פרשתי ידיו מקומותיו כמו ויד תהיה לך ופרשתי עם במקום ב. ע"כ. רש"י הביא דברי ת"י ופרש ארבות מגדלים. ורד"ק פרש ארבות, אצילי הידים. גם החדשים פקפקו, קצתם פרשו כמו רד"ק, וקצתם פרשו כמו ארב במשמ' רמאות וערמה. וכבר נזכר למעלה בהערה לארב השם הערבי ארב, וגם ארבה, חריצות וערמה, ובמשמ' זו תרגם Ges. ארבות Kunstgriffe.—ב"ז: ואולי ארבות ידיו ע"ד ארבא בתלמוד שהוא שם לספינה. ע"כ. וכן ריב"ל: ולי נראה ארבות פירושו ספינות, כי הספינה נקראת בתלמוד בשם ארבא וכו' ובניקוד כזה ארבה, ואולי הכונה של ידיו הקטנות, ארבת יד, או המתנהגת ביד. ע"כ. וכן שד"ל.

[3]) משקל אגדה, אלמה. ומקורו לא ידוע לנכון, קצת החכמים (גזנ' ואחר'), אמרים כי מקורו הוא בפעל ארב a) בערב' במשמ' עשה קשר, מפני שלפי דעתם הארבה היא סריגה כמו שבכה. אבל זה אינו, כי הארבה היא פתיחה בלי כל סריגה, כנרא' מהשמוש במשנה.

a) ארب

**אֲרְאֵל**[1], ש"ז, — בלשון מואב, כֹּהֵן הגדול, Priester; prêtre; priest: הוא (בניהו בן יהוידע) הכה את שני אֲרִאֵל[2]) מואב (ש"ב כג כ).

**ארב**[3]), ממנו אוֹרֵב, אֶרֶב, אֹרֶב, אָרַב, מַאְרָב.

**אֶרֶב**[4]), ש"ז, הפס' אָ"ֶ, — א) שה"פ מן ארב, פעולת מי שאֹרֵב לחברו: כי ישחו (חיות הטרף) במעונות ישבו בסכה למו אָרֶב (איוב לח מ). — ב) מקום הארב, מעון החיות וכדו': ותבוא חיה במו אֶרֶב ובמעונתיה תשכן (שם לז ח).

א. **אֹרֶב**, ש"ז, כנ' אָרְבּוֹ, — כמו אֶרֶב: בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים אָרְבּוֹ (ירמ' ט ז).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך כאן הכתיב והנקוד המסורים, ובדהי"א יא כב אריאל, וכן גם כאן בקצת כ"י. אך המסורה, אומרת בפרוש ל' חסר. והשבעים תרגמו כאלו היה כתוב ב נ י א ר י א ל, ולכן פרשו קצת החדשים אראל שע"פ. אך מלה זו נמצאת בכתבת מישע מלך מואב בספור מעשי גבורותיו, כתוב שם לאמר: ואלתחם בק ואחזה ואהרג את כל העם [מ] הקר רית לכמש ולמואב ואשב משם את א ר א ל דודה ואסחבה לפני כמש בקרית.ע"כ.ובהיות שאין איש מפקפק עתה באמתותה של כתבת מישע, אין מקום לפקפק גם באמתותה של המלה אראל שלנו וכמו"כ שאינה שע"פ והפעל ו א ש ב שלפני א ר א ל, שהכל מסכימים שהוא מלשון שְׁבִי, מוכיח על אראל שאינו שם ד ב ר, מוכח וכיוצא בזה, מפני שאין שבי אלא בנפשות. וכודאי יותר נכון פרושם של הלוי ולמבר (R. S. VIII) גרימה, וינקלר (Lidzb. Eph. II 152,RB,X) שפרשו אראל ש"ת ל א ד ם, כהן הגדול. וכעין זה ת"י ר ב ר ב י. ומפני שאראל בא בכאן ביחיד יתכן שהנוסח' האמתית היא של השבעים בני אראל ור"ל בני כֹּהֵן מואב. ואי אפשר להחליט אם יש איזה יחס בין אראל זה ואראל של הן אראלם, עי' למעלה. ואפשר אמנם כי הנקוד אֲרִאֵל נולד מהדמיון עם המלה אריאל, וההברה האמתית של אראל מואב היתה כמו כן אֲרְאֵל או אֶרְאֵל, אך באין לנו יסוד נכון להשערה זו עלינו לקבל ההברה המסורה.

[3]) בערב' משמש שרש זה אַרִב a) במשמ' היה ערֹם, השתדל בערמה לרמות את פלוני, לנצח את פלוני. וכן קרוב לזה שרש ורב, וַארַב b), השתמש בערמות ותחבולות לרמות את פלוני.

[4]) בערב' אִרְב c), במשמעת ערמה ותחבולה.

---

a) أَرِبَ b) وَرَبَ وَارَبَ c) إِرْب

ב. **אֹרֶב**[1]), ש"ז, — שרש הפחד, במקום חבורו להירך, Leistengegend; aine; groin: במורסת האורבים הם איננש וכו' זרע הלפת על מי שיש בו מורסות האורבים יועילו אליו (רמב"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ת ח). היתר טוב שישב העלול על קצה עצחו וכו' ותגביה ארכובותיו מעט למעלה אל ה א ו ר ב י ם (קאנון ג יט ב ז). ראוי שיקשרו הידים משרש הזרועות והרגלים משרש פחד הירכים אצל ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ג ב). וכשיתרפה תחת מתניה (של ההרה) ויתנפחו א ו ר ב י ה ויתחזק פתיחת ה א ו ר ב י ם הנה אין בינה ובין המליטה כי אם מעט (שם ג כא א יז). ומה שיוחש הכאב והעקיצה ישתתף בו גב הערוה והחולבים וכפות הירך ו ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ד ח). והכאבה במתנים ו ה א ו ר ב י ם עם הערוה (שם ג כא ד ו). שהיה באדם חבורה והיתה שקיעתה קרובה מן ה א ו ר ב הוא א ו נ ג י ופיה קרובה מן הארכובה (שם ד ד א ח). ואי אפשר שיכפף רגלו אצל ה א ו ר ב ותראה ה א ו ר ב נפוח במורסא כי ראש הירך נתקע בו (שם ד ה א כה).

**אָרַב**[2]), פעו"י, עת' אֶאֱרֹב תֶּאֱרֹב, תֶּאֶרְבִי, נֶאֱרֹב, נֶאֶרְבָה, יֶאֶרְבוּ, עם אֶל, לְ, על אחריו, — שמר והמתין לאחד ממקום נסתר למען התנפל עליו פתאם, lauern; guetter; lie in wait: וכי יהיה איש שנא לרעהו וְאָרַב לו וקם עליו והכהו (דבר' יט יא). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי אָרָבְתִּי (איוב לא ט). לכו וַאֲרַבְתֶּם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר אָרְבוּ לנו (איכה ד יט). ויסבו (אנשי עזה) וַיֶּאֶרְבוּ לו כל הלילה בשער העיר (שופט' יו ב). כי הנה אָרְבוּ לנפשי יגורו עלי עזים (תהל' נט ד). אל תֶּאֱרֹב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו (משלי כד טו). יֶאֱרֹב (הרשע) במסתר כאריה

---

[1]) בערב', א ר ב י ה a), במשמעה זו.

[2]) כבר נזכר למעלה כי בערב' קרוב לזה אַרַב, וַרב. ולמושג הארב השתמשה לשון ערב' בשרש רצד b), שישנו גם בעבר', וגם בשרש ר ק ב c). והנה חלוף ק במקום א בשתי אלה הלשונ' מצוי מאד, ולכן ר ק ב

---

a) أُرْبِيَّة b) رَصَدَ c) رَقَبَ

רוכבי גמלים, Reisender, Bote, Karawane; voyageur, messager, caravane; traveller, messenger caravan: הן אֶרְאֶלָּם [1]) צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון נשמו מסלות שבת עבר ארח (ישע' לג ז-ח). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' שליח: ציר נאמן שפתי נבון ואֶרְאֵל לא שָׁלַח מדבר בל יבין מוצא שפתיו (אסף כ לא יג). — ב) מלאך, Engel; ange; angel: אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש (בר קפרא בקינתו על רבי, כתוב' קד.). בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת הה"ד הן אראלם צעקו חוצה (מד"ר בראש' נו). ולאחר שחצה את המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים (מדרש כונן). שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים ואראלים וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים (רמב"ם, יסוה"ת ב ז). — והשתמשו בו הרבה הפיטנים במשמעה זו: סכות באי בתחן למר בכו אראלי מלך (ר"א קליר כבודו אהלו). המון אראלים לנאדר באלים אומרים קדוש (ר"י אכיתור, אפודי שש). אראלים צאו וצעקו מרה ספוד תמרור האגדו בחבורה (קינה החרישו ממני). אראלים בשם תם ממליכים למלך מלכי המלכים (מנחה יוה"כ לאשכנ'). אראלי הוד פוצחים הלולו ברתת וזיעה מפארים סלסולו (שם). ומלאכי השרת ואראלים (ס' דונולו, נעשה אדם). ובלהקת אראלים תתפאר (רשב"ג, כתר מלכות). ומתעטפים (ישראל ביוה"כ) כשרפים ואראלים ונמשלים לתרשישים וחשמלים (ר"י הלוי, הממשלה השלישית, שחרית יוה"כ ספרדים). מאורי אור וכוכבים ואראלים וחשמלים ורוכבים על כנף עבים (הוא, קונט' הפיוטים כו). אני הייתי אצורהּ במרומי דירות בין אֶרְאֶלֵּי טוהר אמרותי טהורות (קרוב' א שבוע', כנו שנים). לשוח בשדה לקראתך יצא ולמענו אֶרְאֶלִּים ממחיצה מר צעקו חוצה (שם ב שבוע', קרבן שלם). יום יצאה כלת עדנים לששים רבואות חתנים בצבאות אֶרְאֶלֵּי מעונים ורכב אלפי שנאנים (זרחיה הלוי, יום ילאה). להקת חשמלים וצבאות אֶרְאֶלִּים צעקו לאל אלים (סמא"ג, סליח' לו"ג, אנא אל). כתות המלאכים הם עשר אשר אלו הם אראלים אישים בני האלהים מלאכים חשמלים תרשישים שנאנים כרובים אופנים שרפים וי' מלאכים שנבראו תחילת ממונים על עשר מחנות הללו אשר אלה שמותם מיכאל על האראלים וכו' (ברית מנוחה ג, לכה המרום). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם מיכאל על האראלים צפניה על האישים וכו' (עמק המלך, עולם היצירה יח). מר יבכיון ויהמיון וצעקו חוץ אראלינו (פירוש מהרשב"ל, לפנ' פענח' קב' על יד, ז). לפי שאראלים הם מלאכי דין ונקמה (צרור המור ויצא מג:). אראלי שחקים וע"י נצבים על ה' (ס' אוליוויצו, אגר' איל' אהב').

הסכימו לפרוש ת"י ודונש וכו' (Ew. § 73) ויש מדמים אראל לאריאל ומפרשים הארי של אל, ר"ל גבור, ויש שרואים בו השם המצרי אראָרי' גבור, ואמרו שהכונה היא על גבורי ירושלם, וי"א גבורי יהודה המכבי, שבימיו, לפי דעתם, נתחברה נבואה זו. — והנה ריב"ג ופרחון ועוד הביאו מלה זו בשרש ראל, וכבר היו שרצו לדמותה לשרש ראל בערבית, ואמנם יש בקצת מִלונים השם מִרְאִיל a) שמהיר בהליכתו, אך בהמלונים הלאומיים הערביים הובא רק הדבור מר מראילא b), עבר במהרה. ואין לעמד על מקור דבור זה מאין נסתעף, על כל פנים דחוק הוא לחפש בזה מקור השם אראל שלנו. אבל יש שרש אחר בערב' והוא רַחַל c) שר"ל נעתק, עבר ממקום למקום, והשם רַאחִל d), נוסע, עובר ארח, ומשמעה זו היא נאותה מאד לאראל שלנו והיא היתר מתישבת בהכתוב לפי הענין, שהכונה היא לתאר השממה של הדרכים בשעת חרום זה מפני הגייסות וכדומה, ולכן אראלם ר"ל עוברי ארח צעקו, מלאכי שלום מר יבכיון כי נשמו מסלות שבת עובר ארח. ולהפרוש שליח אפשר לדמות השרש הערבי רשל e) שממנו השם רשוּל, שליח, ומ"ר ארשאל f) גדוד, עדר. ולפרושו השני של רסע"ג שהביא דונש בשמו, גמלים, אפשר לדמות אַרְעָאל g) בערב' מ"ר מן רעלה, והיא אורחה של גמלים או של סוסים, וגם של אנשים. — [1]) בהרבה כ"י ־לים. אבל הקדמונים מעידים פה אחד על הכתיב לם, וע"ז סמכו ת"י ורדב"א ודונש שפרשו לם כמו להם. וכבר אמר ריב"ג: אראלם אחד במקום קבוץ. ע"כ. ואפשר שהוא שארית ממ"ר שבור שהוא נהוג בערבית והיה נהוג בלשון שמית הקדו', ונשארו ממנו שרידים בעבר' כמו שכבר העירו המדקדקים החדשים ע"ז. וכבר נזכר למעלה מ"ר ארעאל בערב' לאורחה של גמלים, של אנשים וכדומה. וכמו"כ ארשאל, במשמעת גדוד, עדר. ועי' עוד אֲרִאֵל.

a) مُرَائِل b) مرمرائلا c) رَحَل d) رَاحِل
e) رسل f) ارسال g) أَرْعَال

שהאקלים הפלוני אלהיו (מו"נ ג כט). השבעה אקלמים שהם שבעת חלקי הישוב (מלמד התלמיד' יעקב ב"ר אנטולי, מתן תורה). המזג הנאות לאומה מן האומות כפי ההקש אל אקלים מן האקלימים ופלך מן הפלכים ואויר מן האוירים (קאנון א א ג א). וחלקו המושב בצפון לז' חלקים קראו כל חלק וחלק אקלימה האקלים הראשון מתחיל מן הקו השוה ומתרחב עד י"ו מעלות ותצי בפאת צפון וכו' (אכר"ת לוה"א א ז). ויקרא אקלימים לשיעור אחד מכמות הארץ אשר יראה בו לחוש השתנות במספר השעות (הוא, אפס' ג). שחכמי המחקר שסדרו האקלימים כתבו בקצת חבוריהם שארץ ישראל באקלים הרביעי (רכנו בחיי, שמות). כיון שהארץ היא הנקודה ויש ג' אקלימים מכאן וג' אקלימים מכאן (שם). ונזדמן שהמלך המולך על האקלים שמע מעלת זה האיש (ידע' הבדרשי, פרדס א). והם ראו לחלק רצועות הישוב לארכה בז' רצועות נמשכות מקצת מזרח עד מערב וקראו אותם אקלימים (י' סיסראלי, יסו"ע, כ ג). דנוהו (לאדה"ר) בשלוחין חוץ לגן עדן ובגרושין מאקלם לאקלם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור' ג טו). שבן ורגז תחתיו בשפל האקלים (מנח' קנא' לר"י מפיסא ד). יש לך לבחון הרעות והטובות בבל איש ואיש כפי מה שהוא וזה על צדדים רבים מהם לפי האקלים אשר הוא שם כי יש אקלים מאריך ימי יושביו בבריאות במקומות הצפוניים ויש אקלים מקצר הימים וכו' ולפי כל אחד מאלו האקלימים יש ליחס מקרי האדם לטוב או לרע (אוהב משפט, באורים לאיוב כב).

*אַקְפָּדָה[1], ש"נ, — כמו הקפדה: בני אדם מתוך אקפדה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך אקפדה סופן לתהות (מד"ר במדב' י).

אראיל, עי' אריאל.

אֲרְאֵל[2], ש"ז, כנ' אֶרְאֶלִּי, -אֶלָּם, מ"ר אֶרְאֶלִּים, -אֵלִים, — א) בעקרו עובר ארח, או שליח, או אורחה של

[1]) משרש קפד, עי' שם.

[2]) במשקלי השמות שבמקרא אין דמיון לצורה זו. לפי סופה -ל דומה לברזל, כרמל, ויהי' אראל משרש ארא, ולפי תחלתו אֶר- דומה למשקל אֶפעל. והדומה לו בנקוד הוא רק משקל הֶפְעֶל המאוחר, על פי הקריאה המקבלה בשני סגולים כמו הֶרְגֵּל, וכדומה. ונמצא שם דומה לזה בין שמות הפרטים אַרְאֵלִי (בראׁ' מו טז) משפחת האַרְאֵלִי (במד' כו יז), ובן השם אראל מואב, וקצת דוכת לו בצורתו השם אֲרִיאֵל (יחזק' יג יס-יו). והנה ארבע דעות נאמרו בדבר טבע מלה זו ומהותה. יש מכחישים מציאות שם אראל בלשון העברית לפנים וסוברים שהמלה אֶרְאֶלָּם שבאה בכתוב אינה שם כלל, אלא פעל עתיד מחבר עם מלת היחס, אֶרְאֶ־לָם במקום אֶרְאֶה לָהֶם, או אֵרָאֶה להם. זו דעת ת"י, ותרגם: הא כד אִתְגְּלֵי להון. וכעין זה תרגום ולגתה. בזמן חכמי התלמוד היתה כנראה הסכמה כללית כי השם אראל נרדף עם מלאך, אך אין לדעת אם זו היתה באמת קבלה ישנה או השערה בעולם על סמך חצי השני של הכתוב. רסע"ג בתרגומו תרגם נג'בהם a), ופרושו שריהם וחשוביהם. והביא פרושו זה גם ראב"ע בשפת יתר. אך דונש בתשובותיו הביא בשם הגאון עוד פרוש אחר. בסי' נז: ואמר בפתרון אראלם כמו גמליהם. ע"כ. וחזר והביא זאת בסי' קפא: ואמר אראלם רכבי גמלים הממהרין בדרך. ע"כ. ונעלם ממנו באיזה מקום פרש רסע"ג פרוש זה. ורדב"א הקראי כמו ת"י: הנה אראה להם בנבואה. ע"כ. והרבה מנחם לטעון על פרוש זה ואמר וז"ל: אנשי פתרון אמרו כי מלה זו נחלקת לשנים אֵרָאֶה לָם. אמנם ידעתי כי יש מלים בלשון עברית אשר יחצו לשנים אך לא אראלם, כי אראלם אינו ממנינם כי בחזקתו עומד, וכו'. וסים: ועל כן לדבריהם ומחלקותם ורפואתם לא יקום פתרון ולא ענין המחוה היטב. ע"כ. ופרש בעצמו אראל כמו אריאל שֵׁם להמזבח. ואמר: ופתרון הן אראלם צעקו חוצה עת אשר נהרס המזבח הנקרא אראל צעקו ובכו אותו קוננו מקדשם ובכו אראלם וספדו מזבחם, ואם אמר יאמר הטוען לא יתכן בלשון עברית צעקו אראלם ובכו אראלם כי אם צעקו על אראלם ובכו על אראלם, יש להשיב ולומר יתכן כה וכה. וכו'. ואחרי כל טענותיו של מנחם התליט גם דונש כמו ת"י ורדב"א, ואמר בהשגתו על רסע"ג: וזו המלה אינה מצויה בספרי הנבואה שהיא לשון גמלים כלל ותחלת טעותו כי כל קבוץ צריך לתוספת יוד והית ראוי לומר אראלים. ולפיכך אני אומר בפרושו כי אמר הנביא אראה להם בעין הנבואה כי הם צעקו חוצה על מה שהגיעם. ופירשתיו על טעם אראה לְמוֹ, ולָם ולמו טעם אחד הם כמו בם במו שטעמן אחד וכמו זו המלה חילקה בפרוש נאמר ובכלי הבקר בשלם הבשר ופתרונו בשל לַם הבשר. שמע בני ואל תהי פורע מוסר. ורוב חכמי הלשון הסכימו בכלל בגוף הדבר כי אֶראל הוא שֵׁם ונחלקו בפרושו. יש מסכימי' עם מנחם שהכונה בו המזבח, או ציון. כן ריב"ג, רש"י, ראב"ע (בשפת יתר נד). רד"ק ואחרים פרשו כהתלמוד אראל מלאך, ואמר רד"ק: כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל, והפסוק כפול בענין במלות שונות אמר המלאך שלהם שהיו שולחים מעיר לעיר. ע"כ. ומהחדשים קצתם

a) نجبهم

**אֶקְדָּח**[1], ש"ז, מ"ר ־דָּחִים, — א) אבן מהאבנים היקרות, אדמה ומזהרת כגחלת, Karfunkel escarboucle ; carbuncle : ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אֶקְדָּח[2] (ישע' נד יב). —ואמר המשורר: אבל נפשם בטוחה במבינים להותירם כרמים על עפרים, ו א ק ד ח י ם על חרשי אדמות וסם על מק ומור על גוש פגרים (מעס דרעי, לריח שיר, ל"ק ל). —ב) ∞כלי זין מורה בכת האש[3], והתיחד בזמן האחרון להקנה הקטן, שבית קבול הכדור שלו סובב ומורים בו פעמים אחדות זו אחרי זו, Revolver. — ופשט השמוש בו הרבה בדבור ובהעתונים.

**אֶקְדַּחַת**, — כמו אֶקְדָּח: מקום ספיר ו א ק ד ח ת (רשב"ג לחכח מרי, מנח' קנח' ב). סוד תיסד נויהם בבדכוד וְאֶקְדַּחַת (תלהים תזון, הושע' לשבת).

**אַקּוֹ**[4], ש"ז, כנ' אַקּוֹי, או אקואי, מ"ר אַקּוִים, או אַקּוֹאִים[5] — תיש הבר, ibex ; bouquchin ; Steinbock: איל וצבי ויחמור וְאַקּוֹ[6] ודישן (דבר' יד ה). —והשתמשו במשמעה זו רוב הסופרים: א ק ו (שטיין באק Capra ibex) משכנו בשוויץ על הרי השלג והקרח הגבוהים (רחס' למוד' להת' ליגדה). ה א ק ו[7] העצום אשר נתפש עוד בקטנותו על הר סיני (ח' גוטלבר ממלרים).

**אָקוֹן**[1], עקון, ש"ז, מ"ר אֲקוֹנִים, — מין סל של צידים כעין תבה של עץ שיש בה למטה אגמון של ברזל, Steerhamen: (אונקלי) של שידה טמאה ושל א ק ו ן[2] טהורה (כלים יב ב). הרשתות והמכמרות והמדף והפלצור ומצודות הסכרין טמאים ו ה א ק ו ן והרטוב והכלוב טהורין (שם כג ה).

**אַקְלִים**[3], איק־, מ"ר אקלימים, היקל־, —שטח ארץ שזמנה ומזג אוירה שוים פחות או יותר, Zone; climat: ושם היה סגולת נח מפני שהוא יורש ה א י ק ל י מ י ם השוים (הכוזרי א לה). אמרו על אדם כי כאשר יצא מ א ק ל י ם תשאם הקרוב להורו ונכנס ב א ק ל י ם בבל הביא עמו פליאות וכו' וחלקו המוצאים ו ה א ק ל מ י ם לככבים ואמרו

---

הפעיל במקום א ו צ י ר ה (מכלול נחי פ"א). וכן החדשים. רבם החליטוה הפעיל. אך יש מגיהים וְאִצְוֶה, כמו שם ז ב.

[1]) מן קדח, עי' שם. — [2]) ת"י לאבני גְמַר זר"ל אבני גחלת. רסע"ג תרגם חג'ארה ג'והר, ר"ל אבן יקרה. וכמו"כ ריב"ג סתם: ומן זה נאמר לאבני אקדח מפני זכותם שמאירים כמו אש. ע"כ. ורש"י: והם מין אבנים טובות בוערים כלפידים והוא ק ר ב ו נ ק ל א. ע"כ. וכן רד"ק: אבן מזהירה כאש וכו' וכן תרגם יונתן לאבני גמר. ואעפ"י שהשבעים תרגמו κρύσταλλος, ואעפ"י שבערב' משמש השם ק ד א ח a) לאבן החלמיש, מ"מ כבר תרגמו רוב המתרגמים בהאבן האדמה ההיא. — [3]) הצעתי השם הזה בהצבי לכלי הנשק הדוחה בכח האש, וגזרתיו מן השרש קדח.

[4]) דומה לו אָחוּ, דְיוֹ, תְאוֹ, שְׁבוֹ. — ומקורו לא נתברר, והביאו דמינן לו המלה הערב' ענאק b), ובאשו' אַנִיק. — [5]) לפי תרבוי של שבו תאו לדעת הרד"ק (מכלול מס"ם פעו). — [6]) כך תרגום אונק' יעלא. רסע"ג: אלועל. ריב"ג: הוא תיש הבר. רש"י: הוא אשטינבאק. וכן רד"ק. השבעים תרגמו τραγέλαφος. — [7]) ובעצמו תרגם שטיינבאק.

---

a) قدّاح b) عناق

[1]) כך בקצת משנ' מנקד' נרפ'. וכך לוי ויסטרוב. צמח דוד ומער' המע' אָקוֹן, קוהוט נקוד מוזר כדרכו אַקָן. וסבר ש' קרוים כי זו היא המלה היוני' ὄγκινος, אבל פרוש מלה זו הוא ע ג ן, וגם האנך של הספינות שמדדים בו את עמק המים, ואינני רואה שום יחס בין מלה זו ובין אקון שלנו. ס' פרנק' (S. Fränk. 229) רואה באקון מלה דומה לעגן, ואומר כי מקור שתיהן אחד. קוהוט בקש מקור לו בהשם היונ' σαγήνη, רשת, או בלשון פרס' אכנגו שמשמעתו הוא א ו נ ק ל, אך כל זה רחוק ודחוק. —[2]) רה"ג והרמב"ם מעידים כי ס"א גורסים עיקון עקון ופרש רה"ג וז"ל: דומה לשידה והוא מכלי הצידים. ע"כ. ולהלן כג ה אומר: מכלי הצידים שצודים בו הדגים ודוגים בו ודומה לכלב ושמו בטיית לחלות ויסמעוה איצא אלסלהה. והנה לא עמדתי על מהות המלי' הערב' אשר פה. והגהות קוהוט אינם נכונים. אך מהות הכלי נראה ברור מפרוש הגאון, וכן פרש גם הרמב"ם: הי סלה אלציד ושכלהא משהור ענד אלציאדין והי תאבות מן עוד פיה מכ'אטיף יעלקנוה פי אלבחר ידכלה אלסמך ולא יקדר יכרג' מנהו. ע"כ. ובעבר' (תלגוס דרנב'): היא תיבת ציד והיא שידה מעץ אשר בה אינקליות ותולין אותה בים ויכנסו בה הדגים ולא יוכלו לצאת ממנה.

[3]) מיונית κλίμα, קלימא, שבעקרו ר"ל נטיה, והוא נטיית הארץ. בתוספת א בראש כנהוג בשמות זרים בשוא נע בראש, כמו אכסניה, וכדומה. ומשקל עברי דומה לו אכזיב, (אעפ"י שלא ידוע אם באמת שרשו הוא כזב) ארגיע. וקרוב לו אֲבַטִּיחַ. — ונתקבלה מלה זו בצורה זו גם בערב' אִקְלִים a), וממנה הועתקה ללשוננו.

---

a) إقليم

מתאצל בלי אמצעות וכו׳ בהתאצלו הראשנ׳ (שם ד יד). כלהב אש המתאחד בגוונותיו ומתאצלים כחותיו מאחדותו וכו׳ שזה מתאצל מזה וכח המאציל בנאצל (רשב״ג דורן, מ״ח, חלק שסינו ח). שנפש האדם נתאצלה מאתו יתברך (דוד בן בילה, י״ג יסודות).

**אצ״ל**, ר״ת אין צריך לאמר.

**אצין**[1], ממנו ״אצן, ״אצין.

**״אצין**[2], ״צא, ס״ז, — לחץ ורחק: אמר לו אביי והלא שנינו כבשים שהוא יכול לאכול מהם במועד כובשם אמר לו אף אילו נאכלין על גב אצצא[3] (רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקות, מועד).

**״אצין**[4], פ״י, — אצין אותו, לחץ ורחק וכבש אותו, כשכובשין : drücken ; presser ; to press הדגים ומאצצין ודוחקין ומצירין אותו לחלות היוצא מהן נקרא ציר (ערוך ערך לר).

**אצר**[5], ממנו אולי אוצר, אצר.

---

[1]) בארמ׳ עי׳ לקמן, ודומה לו אוץ.

[2]) משק׳ אסר, שם לפעולה מתעברת יוצאת מפשטת. בארמית: שאני התם דאגב איצצא מזקי (ברכ׳ לג. — שונה שם (בענין מי שנפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים שאמר הדעת הוא כי בודאי מת) מפני שאגב האצין (הלחץ שבנפילתו לחץ אותם) הם מזיקים). א״ב (איכא בינייהו) דאתי בתר אצצא (שבת קמד: — יש ביניהם (ההפרש בדעות) שבא (המוחל מן הזיתים) אחרי אצין (לחץ בהכומר). הני נמי מיתאכלי אגב איצצא (מו״ק יא. — אף אילו (הדגים הנצודים ביו״ט) נאכלין על גב אצין, ור״ל ע״י כבישה חזקה פעם אחר פעם אפשר לאכלם מיד). — [3]) צורה ארמי׳ אמנם, אך כל המאמר הוא בסגנון עברי, כדרך רב יהודאי גאון לתרגם עברית את מאמרי התלמוד שהם בארמית, ואעפ״י שפעמים הוא מניח את השם בצורתו הארמ׳ מ״מ הוא נוהג בו מנהג שם עברי. ושמות רבים בסי׳ א הארמית בסופם קנו להם זכות מלים עבריות בתוך לשוננו בזמן ההוא, כמו שכבר העירותי על זה.

[4]) פעל נגזר מהשם אצין שלמעלה.

[5]) עברי׳ וארמית. אך יש מפקפקים אם היה השרש הזה המקור להפעל אצר, וסוברים כי אצר נגזר מן אוצר (Nö. Mand. Gram.). בערב׳ דומה לו במשמעתו ד׳ח׳ר[a] נמצא שאות ד׳ בערבי׳ באה במקום צ בעבר׳ ואות ח׳ בערבית במקום א בעברית.

---

[a]) ذخر

**אצר**[1], פ״י, אצרתי, אצרו, עת׳ תאצר, תאצרו, אצרים, אצרנה, — קבץ דברי חפץ ושם במקום למשמרת, : Schätze sammeln ; thésauriser ; to store האצרים חמס ושד בארמנותיהם (עמו׳ ג י). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל (ישע׳ לט ו). — ובפרט *שמר תבואה וכיוצא בזה באוצר לאחרי זמן כדי להעלות השער: אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנין וסלתות (תוספתא ע״ז ג ד). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב אומר וכו׳ נשבע ה׳ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב״ב צ:). ומותר לאדם לאצור פירות בארץ ישראל ג׳ שנים וכו׳ (שם). וכל המפקיע שערים או שאצר פירות בא״י וכו׳ הרי זה כמלוי ברבית (רמב״ם מכיר׳ יד ו). — ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם (חו״ה תשכון הנפ׳ ג).

— נפ׳, נאצר, האצר: והיה סחרה ואתננה קדש לה׳ לא יאצר ולא יחסן (ישע׳ כג יח). — ובמשמ׳ ״נאסף במקום אחד, sich ansammeln ; s'accumuler ; accmulate: קול אד עשני נאצר בבטן העב (ר״ש אבן תבון, יקוו המים ד). וזה אמנם יהיה בסבת האצר האד הקיטורי בבטן האדמה (רלב״ג איוב י).

—פע׳ *אצר: בכונס מתוך שלו אפילו עשר שנים מותר לאצר[2]) (תוספתא ע״ז ד א). ובשני בצורת אפילו קב חרובין לא יאצר (ב״ב צ:). ועל התבואה שתירקב שאל״כ היו בעלי בתים מאצרין אותה ומביאין רעבון לעולם (רש״י פסח׳ נד:).

— פוע׳, אוצר, עם ו ההפוך ואוצרה, — הפקיד אוצרים, פקידים על האוצרות: ואוצרה[3]) על אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר (נחמ׳ יג יג).

—התפ׳, ״התאצר, נשתמר כמו באוצר: בצרור החיים להתאצרה (קונט׳ גזר׳ תתנו, דף ד).

**א״ק**, ר״ת אדם קדמון.

---

[1]) עי׳ אוצר, ועי׳ הערה לשרש אצר. — [2]) נראה הדבר כי הכונה במלה זו בנין פעל, כי בקל צריך להיות, עפ״י דרך הכתיב הרגיל של התלמוד, לאצור, יאצור. וכן בכתב יד יאצר ולא יאצור. — [3]) ראב״ע פועל נגזר מן אוצרות והטעם: פקדתי גזבר עליהם. ע״כ. ולפי זה צ״ל אוצרתי וכו׳. ובעתיד אאוצר, ולהקל אוצר, אוצרה. רד״ק מפקפק אם זה במשקל ואומרה או

בספרות: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן האין (רשב"ג, כתר מלכות). ועל טלה ושור אצלת כחך (שם). לך אצלתי נסוכת הדומים, בעבורה עשיתי ארץ ושמים (הוא, שלמית בתרתרת, ליון ב, קמה). שם שואף השמש זורח והוא אוצל מאורו לירח (רמב"ע, יעירוני סעפי, מוס' יוה"כ, ספרדים). סמכה ימינה כאלו תאצל מענה פיהו לפית (ר"י הלוי, בעלת כשפים). — וגם לא בדברים מפשטים: ואוצל מהם (מהתפילין) רצועה מגעת אל ידו (הכוזרי ג יא). — ופעול: ברכי אצולה מרוח הקדש את שם אדיר נאדר בקדש (ר"י הלוי, נעי' יוה"כ ספרדים). אֲצוּלִים מפרך סוֹנים בחוזק יד ונסיונים (מסה כ"ר קלונימוס, יוצ' אחרון של פסח). הנשמה אצולה מאורו (ראב"ע משלי כ כז). והם אצולות מהאל יתברך והם אמצעיות בין האל ואלה הגופים (ר"י חריזי, מו"נ ב ה). ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה (רמב"ן במד' יא יז). וידיעתנו אצולה וקנויה מהידועים באמצעות החושים והדמיון (תסלאי קרשקש, אור ה', ב א ד). שהמלאכים הם אצולים מהוד הש"י (תגמ' הנפש א:). הנפש הזאת אשר עשה לנו נורא עלילה מזיו זהר כבודו אצולה (ר"מ בן גבאי, הקד' עבוד' הקדש). — ב) עם ל... אחריו, אצל דבר לפלוני, הניח ושמר מעט לפלוני, vorbehalten; réserver à; reserve for: ויאמר (עשו ליצחק) הלא אָצַלְתָּ לי ברכה (בראש' כז לו). — ג) אָצַל דבר מן פלוני, מנעו, verweigern; refuser; refuse: וכל אשר שאלו עיני לא אָצַלְתִּי מהם (קהל' ב י).

— נפע', נֶאֱצַל, — שאָצְלוּ אותו, שהפרישוהו והבדילוהו: על כן נֶאֱצַל מתחתונות ומהתיכונות (יחזק' מב ו). — ואמר בן סירא: לכן גם הם (יהושע וכלב) בשנים נאצלו משש מאות אלף רגלי (ב"ס גנ' מו ח). והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם (רמב"ן במד' יא יז). — ובפרט באצילות רוחנית: ומכח המזלות ההם נאצל כח כל ברואי מעלה (רשב"ג, כתר מלכות). האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים על דרך העברה נאצלת מענין האחד האמת והאחדות האמתית (חו"ה, היחוד ט). החמר הראשון הנאצל מאצל הבורא (ר"י חריזי, מו"נ א כז). והדברים הנאצלים מאין סוף הם י' ספירות (ר' עזריאל, פרוש י ספירות). ועל מה ששאלת אם הספירות נאצלות ולא נבראות וכו' ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל וכו' (שם). שכל נאצל מסבת הסבות האלהיות (רש"ט פלקיירא, המעלות, א). נפש האופן הנאצלת מן החיה (רד"ק, מעשה מרכבה). ועדיין היה הכל גנוז וסתום דרך העליון עם שהיה שם יותר מזומן להגלות ולהאצל (ר"מ בן גבאי, עבוד' הקד' יג). גזרה מוסכמה מכל המקובלים כי האורות וכו' המה נאצלים מהא"ם (ר"י אבוהב, שער השמים ה ג). שפע ניצוצי האור והפעולה והממשלה הנאצלים על היצורים מכוחות המון הכוכבים (יסוד עולם ב ח). המינים והאחדים האלהיים כלליים או ממוצעים כמו שהם הספירות הנאצלות (שער השמים, אבר' כהן אירירו ד י). אם הם נאצלים ממנו הם חוץ ממנו (רמח"ל תומ"ק). השכל הנאצל אשר הוא למעלה מהשכל המקנה (מנח' קנא' לר"י מפיסא נח). — *עם ל אחריו, נאצל ל, נתחבר אל: מה יתובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (ב"ס גני' יג יז).

— הפע', הֶאֱצִיל, — גרם אצילות דבר מדבר: בהאצילך על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו (רשב"ג כתר מלכות). והוא (האלהים) מאציל אותו (את האור) עליהם (הכוזרי ב ב). מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי קבלה, מערכ' האלה'). ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל יש בו כח להאציל כל שכן המאציל (ר' עזריאל, י ספירו'). ועלה במחשבה הטהורה להמציא ולהאציל מאור הנעלם האצילות (רמב"ג עבוד' הקד', יחוד יז). וידוע שהמאציל לא יאציל ראשנה אלא בדומה לו (תגמ' הנפ' א:). ובהגבילו כבודו וכחו הבלי תכלית האציל מהות ועלול מוגבל (שעה"ש לאברהם כהן אירירו). ומשפיע ומאציל עליהם מהכח והעצמה שנתן לו יוצרו (ר"י ישראלי, יסו"ע ב ט). כדי שתשפיע (החכמה) מזהרה ותאציל על העליונים ועל התחתונים (שם). והאציל עליו (על האדם) אור השכל אשר בו ידע אמתת הנמצאים כלן (דוד בן בילא, י"ג יסוד'). ע"ם הם הכחות שהאציל הא"ם ב"ה להוציא מהם כל התולדות הצריכים (רמח"ל פ"ח).

— הפע', הָאֳצַל, מָאֳצָל: וצריכים המה שיתדמו לך בכל התוארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחר בניהם (כלי יקר, שמות יח כא).

— נתפ', נִתְאַצֵּל, — כמו נאצל, אצל את עצמו: שכל קבוע שממנו מתאצלים כל הכחות הרוחניות בדקות האצילות שמתאצלות אלה מאלה (ראב"ד הקד' יצירה). כי שכל הנפש באחרון יתאצל ויתקיים מהשכל האלהיי (שעה"ש לר"א אירירו, ד י). כי להיותו

על בנו והלך לו הבן ההוא א צ ל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלתך פו). למלך שבא א צ ל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר א צ ל י הוא שורה (שם, וזאת הברכ׳ שנג). הרי שבא בעה״ב ומצאו ואמר לו כלך א צ ל יפות (תוספ׳ תרו׳ א ה). מדת בו״ד הולך א צ ל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי׳ שירת׳ ח). אמרו הסדומיים אין אנו צריכים שיבוא אדם א צ ל י נ ו (שם שם ב). דרכה של אש שאם קרב אדם א צ ל ה נכוה (שם בחדש, ד). באותה שעה נכנסו מלכי אומות העולם א צ ל בלעם (שם ה). הלכה (אחר שנתקדשה) א צ ל חכם והתירה מקודשת (כתו׳ עד:). כשהוא (הבעל) בועס עליה אומר לה לכי א צ ל כתובתיך (שם פב:). שלח יוחנן בן בג בג א צ ל ר״י בן בתירה לנציבין (קידו׳ י:). — ואמר ב״ס: אל תעמידהו (את השונא) א צ ל ך למה יהדפך ויעמוד תחתיך (ב״ס גני׳ יב יב). — ב) ברשותו, בידו, בביתו. bei ; chez ; with : ויעזב בגדו אֶצְלִי (בראש׳ לט יח). ואהיה אֶצְלוֹ אמון (משלי ח ל). — ובמשמעה זו רב השמוש בו בלשון: מתארת א צ ל עם הארץ (דמאי ב ב). המפקיד פירותיו א צ ל הכותי (שם ג ד). המדיר את חבירו שיאכל א צ ל ו (שם ד ב). גזל פרה ונתעברה א צ ל ו וילדה רחל ונטענה א צ ל ו וגזזה משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט א). הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך א צ ל י בהן יין (ב״מ ה א). פועלין שהיו עושין א צ ל בעל הבית (תוספ׳ ברכ׳ ה כד). יתומין שסמכו א צ ל בעה״ב (שם תרומ׳ א יב). וזה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות א צ ל י זו היא רבית מאוחרת (ספרי, כי תצא רסג). מנה לו א צ ל פלוני (מכי׳ כספא, ב). היו כל חכמי ישראל מסובין א צ ל ו (שם עמלק א). עשרה כדי שמן מלאים יש לי א צ ל ך (כתובו׳ קח:). — ג) *ביחס לו, בין, בקרב, ׳בדעתו, בטבעו, במנהגו: כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה א צ ל צדיקים (נזיר כג:). הרי מזון יוצא מ א צ ל נ ו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מ א צ ל נ ו (מכי׳ שירתא, ב). אמור להם שאני הוא הידוע א צ ל ם מצד הקבלה שקבלו מאבותם (חו״ה, היחוד י). צורת הנפש בלעדי הגוף איננה ידועה א צ ל י נ ו (שם הבטחון ד). שאינה מקבלת א צ ל הבורא (שם יחוד המעשה). ושבו. השכליות והשמעיות א צ ל ם [1]) שויב בהערה עליהב

[1]) כמו השמוש שמשמש בערב׳ רמלה עידם a).

a) عند م

(שם עבוד׳ אלה׳ ג). הכחות ההם המפורסמים א צ ל ההמון הראות והשמע וכו׳ (ח׳ פר׳ להרמב״ם א). ואינו מופת גוזר אלא א צ ל מי שלא ידע ההבדל וכו׳ אמנם א צ ל מי שיודע וכו׳ (מו״נ א עא). והנה טוב א צ ל י שאשלים דעת הפילוסופים וכו׳ (שם ב ב). ואיננו נכון א צ ל י כי האצילות יהיה המשכה או הנחה וכו׳ (רמב״ן במדב׳ יא יז), ר״ל בעיני. כי הוא (השם אצילות) א צ ל ם לשון המשכה (שם). וכן הוא (אלהים) נעלה א צ ל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים (ר״י אבן תבון, כוזרי א א). מה שהתקבל א צ ל כל אדם שהנפש ניתנה מלמעלה (תגמ׳ הנפ׳ א:). ואחד הוא א צ ל ם שיארע דבר זה לכל המין (ר״י אלפאכר, אגרות המורה, 13). וממנו א צ ל ו ואל אצילו (הפרש׳ לריב״ג, אלל), ר״ל לפי דעתו. עמדתי על זה והתבוננתי בו ונתאמת א צ ל י אמת שאין אחריו שום ספק (ר״מ בן גבאי, עבוד׳ הקדש הקד׳). בהיות נמנע א צ ל ם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו).

ב. **אצל**[1]), ממנו אָצַל, ׳אצילה, ׳אֲצִילוּת, ואולי אַצִּיל.

**אָצַל**[2]), פ״י, עתיד יָאֱצֹל[3]), יָאצֹלו, — א) הפריש מעט מן, abteilen, absondern ; séparer un peu ; separate : וְאָצַלְתִּי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדב׳ יא יז). וַיָּאצֶל[4]) מן הרוח אשר עליו (שם שם כה). — ופשט השמוש בפעל זה מאד

[1]) עי׳ הערה לשרש א. אצל, השרש הערבי וצל והאשור׳ אִצְל.

[2]) אמר ראב״ע: אצלת לי עזבת לי א צ ל ך, ואצלתי אקח מאשר א צ ל ך. וכן הרמב״ן, וכן הרד״ק. וכן גזרו רוב החדשים פעל זה מן אֵצֶל. — [3]) כן נראה דעת רד״ק שאמר: אצל כשלמים. אך סברים כי הוא נוהג מנהג נפ״א, ולכן וַיָּאצֶל, עי׳ הערה לקמן, וכן שצ״ל יוצלו במקום יובלו (יחזק׳ מב ה), במקום יֹאצִלוּ. — [4]) אמר ר״י חיוג: כי נעלם אלף וַיַּאֲצֵל כן הרוח, ושרשו וַיַּאֲצֵל והוא פועל כבד מבטא הפעול. ע״כ. אך נראה כי נפל פה קצת טעות, כי העיד ריב״ג במשתלחק כי דעת חיוג היא שצורתו העקרית היתה וַיַּאֲצֵל כמו וַיַּאֲמֵן. ראב״ע: על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. ע״כ. הפרחון: משפטו וַיַּאֲצֵל. רד״ק (מכלול): ובבנין הפעיל ממנו וַיָּאצֶל מן הרוח נחה האלף. ע״כ. וכן רוב החדשים. אך ברט (Barth, ZDMG 43, 179) הכריע כדעת בָטכר, ואמר כי וַיָּאצֶל הוא שארית עתיד קל יִפְעֶל, שהיה נהוג לפנים הרבה בלשון, ונדחה לאחוריו מפני העתידים יפעַל, יפעֹל, שרבו יהבריעו הכף לצדם.

פרוש י' ספירות). שמעתי שיש אצילות ויש בי"ע והחילוק ביניהם שבי"ע אינם אלא הארה מהאצילות (רמח"ל חוקר ומקבל). ענין האצילות הוא הכח הכמוס והחתום לצאת מן הכח אל הפעל (עכוה"ק, רמכ"ג, יחוד כ). כי האצילות אינו אלא כמדליק נר מנר (שם).— ב) בקבלה, העולם הראשון מארבע העולמות שנאצלו מהאלהות: והנה המלבושים האלה הם בתוך בחינ' הבתים שהם ז' היכלות דאצילות שהם בחינ' עולם בעצמו שהם השמים והארץ והאויר שביניהם כי כל זה בחי' הבתים והוא נקרא עולם אצילות אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו' ואח"כ נברא עולם הבריאה (רח"ו היכ' אבי"ע). מתחילת בריאותו של עולם רמז לנו אלה העולמות אבי"ע ארבעתן באופן זה כי בעולם המלבוש הוא אור לבושו שנא' עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו עולם האצילות אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (עה"מ, בעל עול' הבריא' ג). והשלישית היא לבוש האצילות והוא עשר לבושים לעשר כליו והלבושים האלה הם החלוק של הבורא הנקרא זהריאל והרביעית היא בית האצילות והיא שבעה היכלי האצילות והם סוד שמים וארץ הרוחניים שלו ואויר שביניהם ואלה הם נקראים עולם האצילות (מבנת חסיד' כלל האצילות). — עולם האצילות: עולמו של הקב"ה הוא עולם האצילות (עכוס"ק, רמכ"ג, יחוד כ). ע"כ נקרא הכל עולם הא"ס שהוא בבחי' מה שנתפשט הא"ס ב"ה בנמצאים ומשם ולמטה הן העולמות התתתונות והן אבי"ע (אצילות בריאה יצירה עשיה) שהם מבחי' הנמצאים עצמם כי הנה האצילות תצא בראשנה אח"כ ממלכותו נעשה בריאה וממלכותו עשיה וכו' (רמח"ל פ"ת).— ובמליצה, עולם העליון: המשורר חלה מכתב ושבת כי סוס הרוח תמיד הרכיבהו אל עולם האצילות לנוה מחשבת (יל"ג, נקמת הרופא).

**אֲצִילִי**, ת"ז, לנק' -לית, — מה שהוא מהאצילה: והרביעי (הוריד) יתר גדול ויחלק לשלשה חלקים היותר גדול מהם הולך על קנה הזרוע אל היד והוא הנקרא אצילי בער' אבאטי (קאנון א א ה ג).

**א. אצל**[1], ממנו אולי אֵצֶל.

---

[1]) בערב' אצל a) שרש; וצל b) חבר ואחד יחד. חל"א אמרים כי אצל בלשון זו פרושו קשר.

---

a) اصل b) وصل



**אֵצֶל**[1], כנ' אֶצְלִי אֶצְלוֹ, אֶצְלָהּ, אֶצְלְךָ, אֶצְלֵנוּ, אֶצְלָם, — א) מלת יחס המקום, קרוב אל, על צד, neben auprès, à côté de; near: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר (בראש' מא ג). והשליך אתה אצל המזבח (ויק' א יו). הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה (דבר' יא ל). ויציגו אתו (את הארון) אצל דגון (ש"א ה ב). וישבת אצל האבן האזל (שם כ יט). אבן הזחלת אשר אצל עין רגל (מ"א א ט). לשכת בני חנן וכו' אשר אצל לשכת השרים (ירמ' לה ד). והנה אופן אחד בארץ אצל החיות (יחזק' א יה). ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח (עמו' ב ח). — ובקרבת מקום: ותבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן (שופט' יט יד). וכל בית שאן אשר אצל צרתנה (מ"א ד יב). ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה (ישע' יט יט). וישבו בגרות כמוהם אשר אצל בית לחם (ירמ' מא יז). ואצל כל פנה תארב (משלי ז יב). — ומאצל: ודוד קם מאצל הנגב (ש"א כ מא). וסף השער מאצל אולם השער (יחזק' מ ז).— וככנ': ותקח את בני מאצלי (מ"א ג כ). ואיש היה עמד אצלי (יחזק' מג ו). ובנה אצלו ציון (שם לט טו). לשכב אצלה (בראש' לט י). והחמור עמד אצלה (מ"א יג כד). ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם (יחזק' א יט). —ואחרי פעל מורה תנועה אל המקום, במקום אל: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות (מע"ש ה ח). אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו וכו' (פסח' ט י). גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך (ר"ה ב ט). בא לו אצל ר' דוסא (שם). לא רצו (האחים ליבם) חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). קדם הוא אצל אשתו או ששלח אצלה שליח (גיט' ד א). וכשבא אצל אביו אמר לו וכו' (ב"מ ז א). המחהו אצל חנוני או אצל שולחני (שם ט יב). בזמן שהנכסים מרובין הזכרים דוחין אותו אצל נקבות נכסים מועטין הנקבות דוחות אותו אצל זכרים (ב"ב ט ב). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (סנהדרין ז ב). וכשבא הדבר אצל חכמים וכו' (נז' ה ד). לכלך בו"ד שבעם

---

[1]) בכנענית יצלת (כלון), ובצורית אדלן, אצלינו; וסברים רוב החכמים כי אֵצֶל זה נגזר מן אצל במשמעת חבור וקשור. אך זו גזרה רחוקה.

**אַצִּילָה**[1]), אַצִּלָּה, ש"נ, מ"ר אַצִּילוֹת, אַצִּלּוֹת — א) חבור זרוע העליון בהכתף, בית השחי, Achselhöhle aisselle; armpit: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אַצִּלוֹת[2]) ידיך וכו' (ירמ' לח יב). — ב) במלאכת הבנין, קורה הנושאת עליה את חגג[3]), Sparren chevron; spar: וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אַצִּילָה[4]) (יחזקאל מא ח). — ג) "אמה ארוכה: אמות המשכן לא ידענו אם הם באמות יחזקאל שהם א צ י ל ה (רא"ב"ע שמות כו טז). אולי היתה (האמה) כמדת בית ראשון שהיתה א צ י ל ה (שם לו ט).

**אֲצִילָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן אצל: ואח"כ יתחבר אותו השכל האנושי אל הפועל ויאצל ממנו א צ י ל ה נכבדת (ר"י אברבנל, ראש אמנה א). — ב) כמו אצילות: מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות נגד שמו יתברך שנאמר בו ארבע אותיות ואלה שמותן א צ י ל ה מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול וכו' מאיזה אור נברא זה העולם מאור בריאת בראשית וכו' (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי הקבלה, מערכ' האלהות). לפי צורת ה א צ י ל ו ת וכו' אשר ה א צ י ל ו ת נאצלות משם (ר' אבר' אבולעפיא, אגרת, גנזי הקבלה, ילינק). מקרא נגד עשייה משנה יצירה תלמוד בריאה קבלה א צ י ל ה (נר למאור, מערכה ס).

**אֲצִילוּת**[1]), ש"נ, — א) בפלסופיה, מה שנאצל: והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה ממנה אבל היא א צ י ל ו ת נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית (הכוזרי א א). ככח אין מציאות רום מעלה שממנו א צ י ל ו ת החכמה (רמב"ן, פרוש יצירה בתחלתו). וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום א צ י ל ו ת ו (הוא ברא"ש מט כד). וכבר התבאר בחכמת משפטי הכוכבים אפשרות א צ י ל ו ת השפעת כוכב באמצעות פעולת פועל (חסדאי קרשקש, אור ס' ב ב ב). נפש משכלת או שום א צ י ל ו ת נכבדת (תגמ' הנפש ז). נקודה זו (שהאציל הקב"ה כשעלה ברצונו לברא את העולם) היתה כלולה מתחלת א צ י ל ו ת ה (ר"ת ויטאל, ע"ח שער א). נתן לנו (אלהים) תורת אמת וכו' וממקבת באר ה א צ י ל ו ת העליון[ה] חוצבה (מנח' קנא', ר"י מפיס' י). הארה הוא דבר א' שהוא א צ י ל ו ת אור מעצמו כעין קירון (רמח"ל פתחי חכמ'). דע שיש בכח ה א צ י ל ו ת כח ההויה וכח הבריאה וכח העשייה וה א צ י ל ו ת שרש ועקר (ר' עזריאל, רכו של הרמב"ן,

---

אציל ואַצִּילָה למִרפק, כמו אַצִּילָה להקורה ששמה בערב' המ͏ְדַבּ ר ת וצלה. ואולי הרבוי אַצִּלוֹת (ירמיה לח יב) אינו חסר פשוט מן אַצִּילוֹת, אלא מ"ר כדין מן המשק' אצלה שהיה לפנים בלשון. עי' הערה למלה זו בערך אַצִּלָה. והשם בעלה צריך לקרוא לא בַּעֲלָהּ, אלא בְּעֻלָּה, על פי עדות התרגום היוני והרומי והסורי. ובבן הנוסח' האמתית של הפסוק הזה בבן סירא היא: עם בְּעֻלָּה אל תֵּט אַצִּיל ואל [תָּ]סֵב עמה [למסך] שכר. וכמו"כ בגמ': אל תֵּט אַצְלָה עם בְּעֻלָּה למסוך עמה שכר. אלא מפני שהיה נהוג פעל מיוחד הֵסֵב למושג זה ולא השתמשו אולי הרבה בהדבור הטה אציל, נשתבש הפסוק, שבכלל כנראה היה שגור בפי הכל, ובמקום אל תט אציל או אצלה עם בעלה, החלו קצתם לאמר אל תט אצל בעלה. וכן נסח שמֻגד באמת במהדורה ב"ם שלו אל ת ט א צ י ל, אלא שטעה גם פה וחשב כי בן סירא גנה הטיית האציל, או פשיטת האציל בפני אשה, שחשב זאת לא מדרך המוסר, ובאמת אינו כן, אלא שבן סירא גנה עצם המעשה להיות בסעודה ומשתה עם אשת איש, שהיה כנראה דבר נהוג אז.

[1]) עי' הערה לערך הקודם. בֹּט' (Bö. § 720β) כופר במציאות משק' הנק', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך (חס' ובסי' מ"ר נק') ברוב ספרי הדפוס. ומיכ' וד"ם אצי- מלא, וקניקו' בשם כ"י אצילי. והנה דעת בֹּט' (Bö. § 720β) כי מ"ר נק' זה הוא דרך הדבור ה מ ו נ י, של עבד כושי, במקום אַצִּילֵי. ואולי זה מ"ר מן אצלה. — [3]) בערב' ההמונית ו צ ל ה a), קורה נושאת עליה חגג. — [4]) כך ומלעיל בכל ספרי הדפוס. ומזה נראה כי אין ־ָה שבסופה סי' נק' אלא נוספת, וכ"ד רוב הקדמונ' וקצת האחרונ', Bö. ואחרים. בקצ' כ"י אצילית. ופקפקו המפרשי' בפרוש מלה זו. רוב הקדמונים פרשוה במשמ' אַצִּילָה א' ואמרו שהכונה היא אמה שמדתה היא מן או עד האציל: כך רבנו חננאל: פרוש מאצילי ידיו עד אחרית אצבעו האמצעית נקראת אמה (מגדל חננאל). מנחם לא פרש. ריב"ג: כל אמה מהם... עד בית השחי, וכן ראב"ע. וכן פרחון: באמת שחי. וכן רד"ק: מדות גדולות עד בית השחי. ת"י: שית אמין רוח. אך כל זה אינו מתישב היטב על לשון הכתוב, ולכן סבורים המפרשים החדשים כי זה שם מלאכותי לאיזה דבר במלאכת הבנין שאין אנו יודעים עתה מהותו. והנה כבר ראינו כי לאַצִּיל העברי מקביל בערב' השרש ו צ ל, ובלשון ההמונ' משמש השם וַצְלָה במשמעה הרשומה בפנים. — ושער המנתח הירטלה כי אצילה זו מקור השם axila ברומ' (דר' קלנילנסון, רמח אברים 83).

a) وَصْلَة

[1]) מן אצל, עי"ש.

**אָצִיל**[1], ש"ז, מ"ר אֲצִילִים, סמי' אֲצִילֵי, — א) חשוב ומיוחס, בן טובים[2], Vornehmer, Edler; noble: ואל אֲצִילֵי[3] בני ישראל לא שלח ידו (שמות כד יא). — וכן פשט השמוש בו בלשוננו: הגדולים והאצילים אשר רוב ישיבתם בבית המלכים (לידס לדרך, מנח' כ"ר זרח, א א). הגבירים אצילי אשכנז (שו"ת רמ"א לא). להקות שועים ואצילים (א מסו, הה"ל ו). — ב) קצה[4] של הארץ וכדומה, Ende; extrémité; extremity: אשר החזקתיך מקצות הארץ וּמֵאֲצִילֶיהָ[5] קראתיך (ישע' מא ט).

**אַצִּיל**[6], ש"ז, מ"ר אַצִּילִים,—מקום חבור חלקי האברים זה לזה, פרק, קשר, Gelenk; jointure; joint: הוי למתפרות כסתות על כל אַצִּילֵי[7] ידי (יחזק' יג יח). — והתיחד לפרק המרפק, Ellbogen; coude; ellbow: תנית ידיו בין ברכיו או בין אציליו (תוספת' ידים א יד). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכנים ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ' יט:). אין חוגרין (הכהנים) לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן (זבח' יח:). ממזבח הזהב ולמנורה היה (הכהן) נכנס מהלך ביניהן עד שהוא מגיע לצפון דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרכות (ירוש' יומא ה מב ב). שכן הוא עושה חלל באצילי ידיו (בס סוכה א נג ב). —*הִטָּה אַצִּיל עם פלוני, הסב עמו, סעד אצלו, sich zum Mahle legen; se coucher à table; lie down to a meal: .....לה וברית ממטה אציל[1] על לחם (כ"ס גני' מא יט).

---

[1]) מן שרש אצל עיו"ש. — [2]) בערב' אַצִיל a), משורש בארץ, ומיוחס, ממשפחה מיוחסת. — [3]) ת"א: וּלְרַבְרְבֵי. רסע"ג: נקבא b), והם השרים ראשי השבטים. מנחם: ענין נשיאות המה. ריב"ג: ואל אצילי בני ישראל והם הפרושים והנכבדים שבהם. רש"י: אצילי לשון גדולים. — וכן שאר המפרשים. — [4]) אולי ממקור השם אַצִּיל שלקמן. — [5]) ת"י: וממלכותא, (כמו אצילי בני ישראל), וכן חברו מנחם במחברת אחת. וכן רש"י: מן הגדולים שבהם, וכן ראב"ע (שמות כד יא). וכן רד"ק: מגדולי הארץ וממלכיה. אך ריב"ג: מקצותיה ומרחקיה. וכן פרחון. וכן החדשים.

[6]) מן ב. אצל. באשור' אצל, קשר, ובערב' וַצַל c), שמשמעתו היא חבר ואחד שני דברים, ומזה וצל d), אֻוצאל, חבורי וקשורי האברי' זה לזה. ובסור' יצילא, פרק האברי', וביחוד המרפק. והנה אמרו בעלי השרשים (מנחם רד"ק ואחרים) כי אַצִּיל הוא בית השתי. אבל אעפ"י שביחזק' אין הכרע ואפשר כן, הנה מהמקומות בתלמוד המובאי' כפנים נראה ברור כי הכונה היא על מקום חבור המרפק, וכן פרש"י שם בכל המקומות. — [7]) תרגום: מרפקי ידיו.

---

a) أَصِيل b) نقباء c) وَصَل d) وُصْل

— [1]) תחלת הפסוק נמחק בגוף הגני', ושפצוהו והחזירוהו חוקרי ב"ס החדשים בהגהות מתחלפות. הכל מסכימים כי לפני לה היה כתוב א, והמלה היתה אלה, וטעה המתרגם הרומי וסבר שהוא השם אלוה, ותרגם dei, ואולם באמת המלה היא אָלָה, ולכן רגלים לדבר כי במקום המלה הראשנה היה כתוב פעל שמשמעתו חלל, הפר, וכיוצא בזה. הסורי כתב דמבטל. שמנד: משנות, ואין ספק בעצם משמ' מלת אציל שבכאן, שהוא מרפק, הואיל וכן תרגמו גם היוני ἀγκῶνος, שהוא מרפק. אלא שהוא תרגם מלה במלה: שלח זרוע בסעודה, ואין לה למליצה זו ביונית משמעה משאלה. אולם הכונה האמתית נתן המתרגם הרומי שתרגם מטה אציל discubitu, שפרושו הוא: שכב (על מרפקו) אל השלחן בסעודה, ור"ל הסב, כדרך שהיו הרומאים נוהגים במשתאותיהם, וכמו ההסבה בסדר ליל הפסח שלנו. והנה קצת קשה אמנם כונת המלים על לחם שבסוף הפסוק, ועוד מהו הדבר שבן סירא מיעץ להתביש ממטה אציל על לחם? ואולי פשט אז המנהג להטות אציל, ר"ל להסב בדרך בני חורים, גם בכל סעודה קלה, אפילו על לחם יבש, ולגלג על זה בן סירא, שהוא, כנראה מכל דבריו, הצטין בחוש טוב טעם ומדה בכל דבר. עכ"פ, בכונת הדבור הטה אציל אין ספק, כמו שמעיד עליו תרגום הרומי שהזכרנו, וקרוב הדבר שדרך הדבור הזה בא ליהודים יחד עם עצם המנהג מהרומאים, ונהוג הדבור הזה ממש ברומית כמו שאמר Petr. ponere cubitum: apud aliquem, ובעבר' שם אציל אצל פלוני, ורצה לומר סעד אצלו. ובאמת אין דרך הדבור הזה בודד בבן סירא שלנו, וכבר בא עוד במקום אחד ושם בודאי אין ספק במשמעתו. בפרשה ט פסוק ט נאמר בנוסח' הגניזה: עם בעלה אל תטעם ואל ... סב עמה שכור, וכבר הרגישו חוקרי ב"ס כי המלה תטעם היא שבוש שנפל כטעות, או תקון בכונה קצת מפני שלא הבין המעתיק כונת המליצה האמתית, שהיה כתוב: אל תט אציל, כמו שהוא בפרוש בהתרגום הסורי יצילך, ויציל בסור' כמו אציל בעבר' מרפק. וסמך לזה היא נוסחת הפסוק הזה בעצמו שהובא בגמ' סנה' ק: אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר. מזה אנו רואים שגם בעלי התלמוד קראו אל תט ולא אל תטעם. והובא בד"ס שם נוסחת כ"י במקום אצל בעלה, — אצלה עם בעלה. וכן בכל הדפוס' הישנים ברש"י אצלה. וכשנדמ' נוסחה זו עם נוסחת התרגום הסורי יתברר לנו בודאות שאין בה שום מקום לפקפוק, כי אין אצלה זו אֶצְלָהּ אלא אַצִּלָה, והוא שם במשקל אחר, נרדף עם

איזו היא הערייה רב יהודה בשם ר' שמואל עד כדי שתהא א צ ב ע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז:). ובשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שמכפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי ה א צ ב ע ו ת (רמב"ם, הלכ' איסורי ביאה, ה ז).— ו) ˙אצבעות שבכסלים: הבליטות הנראות בכסלים על עצלי המשור[1]) mus.seratus: האומרי' שה' א צ ב ע ו ת שבכסלים היינו שיש בכסל דמות ה' א צ ב ע ו ת בשר אדום ובין כל א צ ב ע וא צ ב ע יש שומן לבן שהוא חלב גמור וכו' חשבתי בראשנה מה שקורין הליואנסיני חמשה א צ ב ע ו ת הם התמשה חוטים שבכסלים שהם דומים ליד וכו' וכל ארץ אשכנז בואימיה מוראביא פולוניה ורוסיה אינו רגיל בפיהם שם זה א צ ב ע ו ת (פסק מי יכול, בסוף ס' תשו' הרא"ש א.). — ז) ˙א צ ב ע ו ת כרכומיים, מין צמח דומה קצת בצורתו לאצבעות כף היד, לו פרת אדמדם כרכומי, digitalis purpurea [2]): אצבעות כרכומיים, ובלשונם דגידי סיטריני דמות תבניתו כתבנית כף טולא מכרכומית ולובן (קאנון ב, לות הסמ'). הוא אחד ממיני כלידוניא וכו' והוא ציץ אדמודקטיל כלומר אצבעו' מכורכמים המהות תבניתו כתבנית כף יד והוא מנומר מעורב מכרכמות ולובן והוא קשה ובו מעט מתיקות ויש ממנו מכורכם כוהה מאין לובן (שם). — ח) ˙אֶצְבַּע הָעַיִן, במחלת השחנת עור הקרן, יתהוה לפעמים בעין צרור של גידים ופתילים מכסה חלק אחד מעור הקרן, Ceratitis [1]): תולי נקרא א צ ב ע ה ע י ן שהוא בשר או עור כבגד העולה ופורת מזוית גדולה של עין ומתפשטת עד לבן העין (תולה"ת, ר"י לחלון ז כ סכ:). — בית אצבע, עי' בית.

*אֲגוּדָל, *אֶלְיוֹן, בֹּהֶן *גוּדָל, — שמות להאצבע העבה. — *אַמָּה, האצבע האמצעית הארוכה. — *אֶצְבַּע, הראשנה אחרי הבהן. — *אֶצְבָּעִי, קטן כמדת האצבע.

בֹּהֶן, עי' אגודל. — *בית אצבע.

*גוּדָל, עי' אגודל.

זֶרֶת, *האצבע הקטנה האחרנה, ומדה מקצה

---

[1]) פרוש ותרגום דר' מזיא. — [2]) בערבית אצאבע צפר a).

a) أصابع صغر

הבהן עד קצה הזרת.

טַבַּעַת, ילבשו על האצבע.

יָד, וכו'.

כַּף.

מָלַל, מולל באצבעותיו.

˙נִקְפָּה.

*סִיט, מדה כמלא הארך בין הבהן והאצבע.

*פָּרַז, מ פ ר י ז י ן באצבעותיהם. — פָּרַט, על פי נבל. — *פֶּרֶק, פרקי האצבע.

צָבַע, *הִצְבִּיעַ, הרים האצבע. — *צִיצִים, אצל הצפרן. — צִפֹּרֶן. — *צְרָדָה, או צַרדה, אצבע צרדה.

˙קֶרֶץ, העור והבשר בין האצבעות. — *קֶשֶׁר, קשרי האצבעות, הפרקים.

***אֶצְבָּעִי**, ת"ז, לנק' ˙בָּעִית, — כנוי לאדם קצר קומה ביותר: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם א צ ב ע י [1]) (בכור' מה:).

**˙אֶצְטוֹמְכָא**[2]), — קיבה, ומצוי מאד השמוש בו בהספרות במקום השם העברי קיבה: כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל ה א צ ט ו מ כ א (חו"ה, הכחינה, פרק ה). גידי ה א צ ט ו מ כ א (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב, 119). ולא למלאות א צ ט ו מ כ ת ם להוציא רעי כבהמה (פרדס רמונים, רש"ע שפרוט לט:).

**˙אֶצְטְוָנָה**[3]), ש"נ, — גוף עגול, Cylinder;cylindre: מי שחשב מחודד ה א צ ט ו ו נ ה חצייה (מו"נ א לו). והנה כאשר תהיה הירח בנגוד בראש או בזנב התלי או בנקודה הנכחיות למרכז השמש או הארץ תהיה בין השמש והירח וא צ ט ו ו נ ת צל הארץ תפיל על גוף הירח (אספ' להכגיא ר"א ב"ר חייא, שער ד). שהצללים ההוים מכדורי הארץ והירח מתודדים א צ ט ו ו נ י ם (יש"ר מקנדיה, אל' כתב ורת ג).

---

[1]) גרסת הערוך אוצבתא.

[2]) מיוני' στόμαχος. בארמי' אסטומכא, אסתו־: מקיבתא לאסתומכא (מד"ר קהל' לפסוק ז יט). מזה נראה כי השתמשו בהשם אסתו' לחלק האחרון מהקיבה. גם בסורית השתמשו בשם יוני זה.

[3]) מן פרסית אשתון עמוד. וכן בער' אסטֻואנה a).

a) أسطوانة

— א) כ"א מחמשה החלקים הנבדלים זה מזה כעין יתדות ומתנועעים, שבקצות פסות הידים והרגלים בבע"ח, Finger ; doigt ; finger : לחות אבן כתבים באצבע אלהים (שמו' לא יח). ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעך (שם כט יב). וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו (ויקר' יד יז). למעשי ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (שם נט ג) וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר (שה"ש ה ה). המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל' קמד א). כי אראה שמיך מעשי אצבעתיך (שם ח ד). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). — ובלי כנוי: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות (ספרי, תקת קכג).— וברגלים: ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו (ש"ב כא כ).— וכן בלשון נק' בזמן שאחרי כן: כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כל' ב"ב ה יז). טובל אצבעו המיומנת (שם זבח' ו י). נותן (הכהן) שתי גפיה (של העוף) בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו (שם ז ד). — ובעופות: כל עוף הדורס טמא כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף טהור (חול' ג ו). — ומליצה, אצבע של פלוני הוא, פלוני עשה זה: ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו וכו' ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים הוא (שמו' ח יד=יה). — ואצבע פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר: הואיל ואצבע הגוי באמצע נפטרה מן הבכורה (ירוש' פסח' ד לא א). ונכנסו גדולי המלכות אצל הקסר ומצאו בו דברים הפוכים אמרו אצבע יהודי היה לכאן (מעש' כיס"מ ילינק ו ה, הלכות גדולות פרק מעילה, בקלת סנוי). — ו*נתן אצבעו בין שני פלוני, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר שפלוני נשכהו: האשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה ולא הפיר לה ר"מ ור' יהודא אומר היא נותנה אצבעו בין שיניה (ירוש' סוף נדר'). שנדרה היא (האשה) וקיים לה הוא (הבעל) ר"א סבר הוא נותן אצבע בין שיניה ור' יהושע סבר היא נתנה אצבע בין שיניה (כתוב' נג.). האמנתיו שנטל רשות משרית ולא חשדתיו כי חשבתיהו לאיש תמים כי לא הכרתיהו כי חדש הוא מקרוב בא ועד עתה לא שמתי אצבעותי לאדם בין שיניו (תש' ר"ת סג). אצבע נתון בין השנים (תשב"ץ חל' ד כז).— *יגעתי, עבדתי בעשר אצבעותי, לאמר עבדתי עבודה הרבה: בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפי' באצבע קטנה (כתוב' קד.). — נגע באצבע קטן, ר"ל נגיעה קלה מאד: שצוה (המלך) על האשה אחד מנעריו להביא המדבר אליה או מי שיגע בה אפי' באצבע קטן (נופ' צופ', מסיר ליצון יג). — ב) רחב כמדת אצבע, Fingerbreite ; largeur d'un doigt ; f.'s breadth : ועביו ארבע אצבעות (ירמ' נב כא). היתה יתרה (האמה שעל קרן מזרחית צפונית) על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע (כלים יז ט). שאין על גבה עפר אלא שתי אצבעות וכו' ר' יוסי אומר שלש אצבעות (תוספ' כלא' ד יא). אין בין זל"ז אלא ג' אצבעות (חגיג' יב.).—ו*אצבעים: זיז שעל גבי שירי המאור שיעורו ברוב אצבעיים (תוספתא אהל' יד ז). אצבעים על אצבעים על רוב אצבע (ירוש' שקל' ג מז ג). והוא שיהיה (הזיז) גבוה מעל החלון רום אצבעיים או פחות היה למעלה מאצבעיים אינו מביא את הטומאה (רמב"ם, טומא' מת יז ג). — ג) ביחוד, *האצבע הראשון שאחרי הבהן, Zeigefinger ; index : זו זרת זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב' ה:). רבי אליעזר אומר באצבעו היה [מראה] מטטרון למשה והראהו את כל א"י (ספרי האזינו, שלח). — ד) אצבע הכבד, חלק חצר הכבד שיורד על פני השדרה עד מקום הכליות[1], (pars lumb. diaphragmae) נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד וכו' תחתו (העוקץ) ונתנו למי שזכה בו והאליה ואצבע הכבד ושתי כליות עמו (תמיד ד ג). הפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד (גמ' שם לא.). — ה) אבר הזכרות, membra virilia

אצבע, אצבעא, וגם באתיופ'. בסור' צבעא, וגם במצר' קרוב לזה דבע, ובאשור' י"א צמב. ואמר דליטש כי מקורו בפעל אשורי צבע, שמשמע' היא אחז, חבק, וכדו'. ודעת ברט (Barth,NB, § 151). כי אין לנו לדון שם זה עפ"י תורת צורות השמות, כיון שהיה משתף גם להמצרית. ועי' עוד ערך צבע.

[1]) פרוש ותרגום דר' מזיא.

המציאות: כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר המציאות בבחינת עצמו (מו"נ ב הקד' יט). וכן אם היה מחויב שתהיה כל עלה מהוה או מפסדת במקרה ויהיה כל מה שאפשר שיתהוה בהבא ויסולק טבע האפשר וזה חלוף המוחש (המא' בבחירה, נרבוני, כד"ת). אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (שם). אם שתהיה מציאותו (של הנמצא) נאצלת לו מזולתו ויקרא זה אפשר המציאות (רשב"ץ דוראן מגן אבות, חלק א' ממעל א).—ומ"ר: להפך אחרי הזכות אפילו באפשרים רחוקים (אבא מארי, מנח' קנא' יט). אני בקי בְּאֶפְשָׁרִים ובעצם ובמקרה (עמנואל, ט).

**אֶפְשָׁרוּת**[1], ש"נ, מ"ר ־שָׁרֻיּוֹת, — טבע האפשר וסגולתו Möglichkeit; possibilité; possibility

זה האפשרות הוא מפעל הדמיון לא בבחינת השכל (מו"נ ג טו). אמנם כשיערכו לשם יתברך אי אפשרות בהן כלל (שם ג יז). בהכרעה סגולה נפלאה משארת טבע אפשרותם (כתי"ע יג). כל כח היא אפשרות (תגמ' הנפ' ו.). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהוה דבר מלא דבר (אור עמים, ספורנו, פרק ו). עמד אדוננו משה בהר ימים ארבעים והשיג כל מה שבאפשרות השכל האנושי להשיג (מנח' קנא' לר"י מפיסא, יב). אמונת מציאות ה' ואמונת אפשרות הנבואה (שם יו). — ומ"ר: וזה דבר שלא יסופק בו ולא יסכל אותו אלא מי שיתערבו לו האפשריות בנמנעות (מו"נ ב מו). האפשרות אשר על דרך הטבע ייוחד מבין שאר האפשריות שאין יתסו אל כל העתים יחס אחד (מלח' ה' רלב"ג, א כד).

**אֶפְשָׁרִי**, ־רִיִּי, ש"ז, לנק' ־שָׁרִית, מ"ר ־רִיִּים ־רִיּוֹת, — א) ההפך מנמנע, שאפשר לעשותו: לפי שישובו אצל ההמון והנערים העינינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים (ס' החנוך מצוה רנ).

[1] במשקלי השמות שבתנ"ך, אם לא נניח אלמנות מן למן אין משקל אפעלות, אלא אפעליות, אכזריות, ונקוד פול"פ בשוא: אַכְזְרִיּוּת. אך כיון שאנו אומרים אֶצְעָדָה, וּמִסְכֵּנוּת, וְהִשְׁתָּמְעוּת אפילו בסמיכות, ומשק' פעלָנות, רחמָנות, לפי הסכמת המדקדקים והקריא' המקֻבלה, אין סבה שלא נאמר אֶפְשָׁרוּת. וכן היא הקריאה הנהוגה. — ובסמיכות, יש לפקפק אם אפשָרות כמו השמָעות, או אֶפְשְׁרוּת כמו אַלְמְנוּת, וכמו מַלְאֲכוּת, ומהקריאה הנהוגה אין להכריע, כי אין מנהג קבוע בזה. והראוי לומר בסמיכות אֶפְשָׁרוּת הדבר.

אמר שזאת ההשכלה לנפרד אינה אפשרית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה מד:). אעפ"י שהם נמנעים אצלינו הם אפשריים אל הנביא (רשב"ץ דוראן, מ"א, על אבות, ודע מה שתשיב). שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם איפשריים ועם זה הם על מספר בלתי תכלית (ספורנו, אור עמים, לג.). שהוא יתברך אינו יודע אלא הדברים האפשריים (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ו). — אפשרי רחוק: האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (כתי"ע יב). באפשרי רחוק יכול להיות בעיר גדולה שבאים אנשים רבים (בשמים ראש, סי' סה). — ב) ההפך מן מחויב, מה שאפשר שיהיה או שלא יהיה: וקצת מי שיסכל חכמת הלימודית ולא ידע מאלו העניינים רק המלות לבד לא ציור ענין יחשבם אפשריים (מו"נ ג טו). ואמרו שאלו אשר נקראם אפשריים כעמידת ראובן ובא שמעון הם אפשריים בערך אלינו (שם ג יז).—ג) מי שאפשרות בידו לעשות או לא לעשות דבר: והדברים אצלו (אצל האדם) אפשריים לנטות אל אשר יהיה שמה רוחו וכו' ונאמר באדם שהוא אפשרי במעשיו על השווי (ר"י אברבנאל, נחל' אב' ג, והרבות נתונה).

**אֶפְשְׁרִיּוּת**[1], — כמו אֶפְשָׁרוּת: ולא ישערו ישנו באפשריותו בשום צד (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ג). מצד אפשריותם ומצד היותם על מספר בלתי בעל תכלית (ספורנו, אור עמים לו.). אם רק יהיה באפשריותו יעשה (יל"ג, אגר' א יב).

**אָץ**[2], ת"ז, לנק' אָצָה, מ"ר אָצִים, אָצוֹת, — צַר, לא די מקום, eng; étroit; narrow: ויאמר אליהם יהושע (לבני אפרים) אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אָץ[3] לך הר אפרים (יהוש' יז יה).

**אֶצְבַּע**[4], ש"נ, כנ' אֶצְבָּעִי, ־בָּעוֹ, ־בָּעֵךְ, מ"ר אֶצְבָּעוֹת, סמי' ־בְּעוֹת, כנ' ־בְּעוֹתַי ־בְּעוֹתֶיךָ, ־בְּעוֹתָיו ־בְּעוֹתֵיכֶם

[1] מִשקל אַכְזְרִיּוּת.

[2] עי' ערך אוץ, וקצת דומה לו בערב' עוץ, היה הדבר קשה עליו. — [3] לשון הכתוב דחוק והכתובים שלאחריו מעידים כי אינו בצורתו האמתית, ויש מגיהים: כי אז (יהיה) לך הר אפרים. וגם זה דחוק. עכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו אָץ הוא תאר.

[4] שם שֵׁמִי כללי. בערב' אֶצְבַּע a), בארמית

a) إِصْبَع

אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון (נדה' ו א). כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא (ברכ' יב :). ג' הקב"ה בוכה עליהן בכל יום על מי [1]) שאפשר לו [1]) לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו' (חגי' ה :). — ועם פעל עבר, היה, ועם ש לפני הפעל השני בעתיד: שהיושב בביתו אפשר היה לו שישמע וזה לא היה אפשר לו שישמע (הור' א ב). — ועם עבר אחריו עם שֶׁ לפני הפעל: שאל רשב"י את ר"א ברבי יוסי אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (מד"ל שה"ש, לאינה). — ועם עתיד: אפשר יעמד אדם במקום גבוה (כיל' יג .). — ועם אי לפניו לשלילה: מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת ושאי אפשר לעשותה מע"ש דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מכי' פסח' יד). חזר ונפסק לעשותן קשרים אי אפשר אלא חוזר ומתיר (ירוש' שבת יה טו.). אי אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת (קידו' לח.). אמר הקב"ה בני סרבנין הן לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן בייסורים (מד"ל רות, ויהי בימי שפוט). — ועם פעל עבר: שהיה (אברהם) מהרהר בלבו על דור המבול ואמר אי אפשר שלא היה בהם צדיקים (תנח' בובר וירא ז). — ועם שם ומקור אחריו: מה שאי אפשר לבו"ד לומר כן (מכי' פסח' ז). — ובשם אחר שם עם מלת השלילה ביניהם: שאי אפשר לבו"ד בלי לחם (מכי' בשלח ד ג). אי אפשר לישראל בלי תורה (שם ויבוא עמלק, א). וכשם שארבע מינין הללו (שבלולב ואתרוג) אי אפשר בהם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים (תענית ב:). אי אפשר לעולם בלי זכרים ובלי נקבות (פסח' סה.). אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי (קידו' פב.). — ולשאלה, עם וכי לפניו: רבי ישמעאל אומר וכי אפשר להנוות קונו (מכילתא, מסכ' דשירתא ג). וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה (שם מסכ' דפסחא יג). וכי אי פשר לגומא להתגדל בלא ביצה (שם עמלק א). וכי מה אפשר לעשות לו וכו' (קידו' טז.). — ובלי מלת שאלה מיוחדה: יי' איש מלחמה אי פשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (מכי' מס' דשירתא ד). אמר מרדכי אי פשר חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה (שם עמלק ב). משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורים חטה בשנה היו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורים אלו אלא משכנו המלך וכו' (ספרי ואתחנן כו). אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבוא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון אמו תבע (שבת נה :). אמרו (מלאכי ישראל לאלכסנדרוס מוקדון) אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עכו"ם להחריבו (יומא סט.). (מהו וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אם נאמר נבנתה ממש) אי פשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה לבנו גדול וכו' אלא שמבונה על אחת משבעה בצוען (כתוב' קיב .). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ור"ע משחק אמרו לו (התלמ' לר"ע) למה אתה משחק אמר להן וכי מפני מה אתם בוכים אמרו לו אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה (סנה' קא.). אפשר בא אסא ולא ביערו (את נחש הנחשת) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע"א שבעולם אסא ויהושפט ביערום (חולין ו :). מעשה בתלמי' של ר"ע שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר אי פשר אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיחה בו (מנחות לה .). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביוה"כ אמר להן אי פשר מלך יושב על כסא הדין וכו' וישראל אומרים שירה לפני (ערכין י :). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה (מ"ל במדב' טז). אמר להם הקב"ה (לנח ובניו) אפשר שאהא כועס ומחריב את העולם ואתה בונה (תנח' בובר נח יז). — ב) משמש שמוש שֵׁם, מה שאפשר להיות, d. Mögliche; le possible ; the possible: אין דנין אפשר משאי אפשר (יבמ' סא :). אם מכת הנמנע או מכת האפשר (מו"נ ג טו). והצדק משני קצות הָאֶפְשָׁר (בחינת עולם יג). וזה ההבדל בין האפשר והכח (אפודי מו"נ ב הקדמ' ז). כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפי' באפשר רחוק (ר"כ גירונדי שא' פח). ואמרו הפילוסופים על זה כל אפשר הוה (רמב"ל דורקן, מ"א ד 7). — יאפשר המציאות ומחויב

---

ההמון הערבי אֶבשַׁר. — [1]) כך בכ"י (ד"ס).

אפרתים מבית לחם יהודה (רות א ב).—ב) משבט אפרים: והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שופט' יב ה). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו' בן צוף אפרתי (ש"א א א). וירבעם בן נבט אפרתי (מ"א יא כו).—ג) *מיוחס, אציל, Edler; noble, aristocrate: אפרתים מגדולי הדור (פרקי ר"א מה). — ואמר הפיטן: הזמנתו לשלישים לאפרתים מגלשים למנות בו עד שלשים (ר"ה קליר, יוצר פ' החדש, דרשתו מכל חדשים). — ובמשמעה זו השתמשו בו סופרי זמננו: וברצון אביה היתה על אפה וחמתה אשה לאפרתי עשיר ובעל נכסים (דכיר, ליל שמורים). והאפרתי הזקן בא וימצאני יושב על יד אשתו (שם). יסדו להם הרומאים ממשלה חפשית בארצם אשר האפרתים יחוקקו חקיה (קלמן שולמאן, מוסדי ארץ, איטליה). גם ריבות ומדנים התעוררו בין האפרתים ובין מגני העם (שם). ויער את רוח פריצי המון העם להרג ולהשמיד את האפרתים ועשירי הארץ (הוא, דו"ע, ח"ד 619).

*אֶפֶשׁ[1], ס"ז, כנו' אֶפְשִׁי,—כמו חֵפֶץ, רצון, עפ"ר רק בדבור אִי אֶפְשִׁי, ר"ל אין רצוני, ich will nicht; je ne veux pas; I will not: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב' ו כ). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי וכו' אי אפשי לזוז מבית אבא (שם יב ג). שאמר האב אי אפשי שתשמשני (גיט' ז ו). לא יחזיר (הגט) עד שיאמר אי איפשי שתקבליני לה (תוספ' שם ו א). אי איפשי אלא שתקבלני במקום פלוני (שם שם ד). אם אמר אי איפשי באשה נזירה (שם נזיר' ג יב). שיכול לומר לו אי איפשי באשה מנוולת וכו' אי איפשי באשה מגולחת (שם שם יד). הניח אבנו ומשאו ברשות הרבים אמרו לו פנה אותן אמר אי איפשי בהן כל הקודם בהם זכה (שם ב"ק ב ד). ואם אמר אי איפשי שלא ליטול ושלא ליתן הרשות בידו (שם ב"ב ז ו). הכותב נכסיו לאחד והיה בהם עבדים אף על פי שאמר הלה אי איפשי בהם וכו'

ור' ב"ר נחמיה אומר אבגניסטי (מד"ר רות, ושם הא'יש).

[1]) גם בסור' אֶפֶשׁ. ואמר פְלַישֶׁר (הערי' ללוי) כי בשתי הלשונות באה מלה זו מיונית ἔφεσις, רצון. ויש סוברים כי אפש כמו נפש, ואי אפשי כמו אין נפשי (Geig. Zeitsch. VIII, 182), וכן יסטרוב.

כיון שאמר הלה אי איפשי בהן זכו בהם יורשין (שם ח א). שאי איפשי בנבואתך (מכילתא, מסכ' דפסחא פתי'). היה הבן ההוא (שצוה עליו אביו שלא יאכל מאכלים רעים) מתרעם על אביו לומר שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשי לו שאוכל (ספרי, בהעלתך פז). אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתברכנו (שם דברים יא). באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש' דמאי ו כה ב). אי איפשי שתכפר (העולה) לי אינה מכפרת לו (שם יומא ח מה ב). באומרת אי אפשי לא בנשואיך ולא בנישואי אחיך (שם יבמ' יג יג ב). רשות ביד האשה לומר אי איפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי (שם כתוב' ז לא ב). יכיל מימר (הבעל) אי איפשי אשה נדרית שהיא קוברת את בניה (שם). הוליכו לה ונתנו לה אם רצה להחזיר לא יחזיר עד שיאמר לו אי איפשי שתקבלו לה אלא שתוליכו לה (שם גיט' ו מז ד). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובה (כתוב' מח.). בטל הוא (הגט) אי אפשי בו דבריו קיימין (גיט' לב.). האומר לאשתו כל נדרים שתדורי אי אפשי שתדורי אין זה נדר לא אמר כלום (נדר' עז:). אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). —ולרבים: אי אפשנו לא בו ולא באלהותו (מד"ר בראש' לח). קטנים שנתגיירו ואפילו עם אביהן יכולין למחות ולומר אי אפשנו להיות גרים (רש"י כתו' יא.).—וגם בחיוב: שלא יאמר אדם אי אפשי לאכל בשר חזיר אי אפשי לבוא על הערוה אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך (ספר' קדושי' קכז). באומרת אפשי בנישואיך אבל לא בנישואי אחיך (ירוש' יבמ' יג יג ב).

*אֶפְשָׁר[1],— א) תה"פ, עם ל ופעל מקור אחריו,—יש יכלת, möglich; il est possible; it is possible: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (שבת יט א). השבר והשבי אפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם (מכי' נזיק' טז). — ועם שם או מלה בינו ובין המקור:

[1]) כמו אֶתְמוֹל, תה"פ. והנה לוי וקוהוט ויסטרוב ואחרים החליטו כלם כי נגזרה מלה זו משרש פשר העברי, במשמעת נפשר ונמס, ומזה בהירות (!), או במשמעת פרש הפריש, או פתרון. וכמו"כ ברט מן פשר (Barth, NB §151d). אך Nö. סובר שמקורו בלשון פרסי' (M. Au. Wb. Mech. 105). וכל זה לא מחֻוָּר. ובלשון

לאחר שגדלתים כאפרוחים של תרנגולים (מד"ר איכה, פתיחתא). — וסיתיד: ואפרוח שיצא מן הביצה (עד' ד ג). אין שם (בקן) אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח (חולין יב ג). אפרוח שנולד ביום טוב (תוספתא ביצה א א). ביצה תאכל היא ואמה, ואפרוח וקליפתו (ביצה ד.). — ומשל: אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר בראש' לו). ולמה נעלים ריב ומצה אשר היו כחומה פרוצה לא יבוש מזאת העצה יאמר תמול אפרוח והיום ביצה (רמב"ן מכתב לפרובינציה, קבוצת מכתב' צוחה 4). — ובהשאלה: ולא נמצאת בגסי הרוח החכמים בעיניהם ולא באפרוחים קטנים שלא נפתחו עיניהם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז נה.).

****אֶפְרֹחִי**, ת"ז, לנק' אֶפְרֹחִית, — של אפרח: וא"כ היה ההיולי בזמן מה בזולת צורה כלל לא ביציות ולא אפרוחיות (ר"י קארו, תולד' יצח' בראש' ז).

****אֶפְרִי**, -רִיִי, ת"ז, לנק' אֶפְרִיִית, מ"ר אֶפְרִיִים, -רִיּוֹת, — ממראה האפר: האפריי והירוק (כל מלאכ' ההגיון, מליצה).

**אַפִּרְיוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אַפִּרְיוֹנִים, — כעין מטה או כסא ארוך לשאת בו אדם בחוץ, בפרט כלה ביום חפתה, Sänfte ; litière ; litter: אַפִּרְיוֹן עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף (שה"ש ג ט-י). בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (סוט' ט יד). אפי' היא (נערה שנתקדשה) יושבת באפריון והלכה אצל מי שנתקדשה לו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי (תוספתא יבמ' יג א). שעשה לה (עמרם ליוכבד) מעשה ליקותין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה (סוטה יב.). למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה באפריון ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה (מד"ר שמות כ). שאחר שנתרפאת (מרים) עשה (כלב) בה מעשה ליקותין הושיבה באפריון ברוב שמחתו בה (שם א). לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון (שם במדב' כ). נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת באפריון (פסיקת' רבתי, מתן תור'). שהיתה (רחל) עשוקה שהושיבה אביה באפריון והכניס את לאה (תנחומא ילמדנו ויצא). — ואמר המשורר: אבכה ואתגולל עלי ערש, רבוד כעל סירים ועל סכות, אהמה לְאַפִּרְיוֹן עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים עזבו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ז). וחתן באפריונו בכלת חתנים מעוטרה (רשות לחתנים, Monats. 1895, 34). — ובהשאלה, "חתונה": יום המוגבל לאפריונך (תשו' ר"ע איגר ח"א סי' כט). — "וכנוי לבית המקדש[1]: ותזכו לחיות בנעם אפריון (רמב"ן, מכתב לקהלות ארגון). ותחיש תרם הנם לקבוץ גליותינו בשכלול אַפִּרְיוֹן ותחדש ימי שלותינו (סדור מנהג ארם צובא, סליח' ר"ה, שירו לאלהים). ישובון אל ציון ברצון ובצביון ויבנו אַפִּרְיוֹן עזרות ודבירים (שם סליח' לו"ג, בערב כפורים). ונוחילה לרב עלילה כי נשיר לו שירים בעיר ציון בְּאַפִּרְיוֹן הוא יבנה כמו רמים (שם, פזמו' של סכות, איתנים ונאמנים). ברוך אל עליון, אשר נתן מנוחה לנפשו פדיון, משאת והנחה, יבנה אפריון, ועיר הנדחה (הפזמונים לאליעזר ערלאקי הכהן יז:).

****אֶפְרִיּוּת**, ש"נ, — מראה האפר וטבעו: ואותות זה (של מי שנפל ממקום גבוה) כי הוא ידמה למת בהעלות על פניו אפריות וירוקות (כ"י תרגום ספר אסור הקבוצה לגלינוס, כ"י ברלין). שתשרף (הלחה) האדומה בעצמה ותתחדש בה האפריות ולא יתברר הדק שבה מאפריות אבל יעצר האפריות בה (קאנון א א, במהות הלחה). ואם תהיה הלבנה דקה מאד מימיית הנה אפריותה תהיה מלות (שם). הטחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי אדם ודרדיותו ואפריותו מן הכבד (שם ג א ד ט). וישאר אפריותו ועפריותו אשר אינם הצעת הקדחת והחום (שם ד א ב א).

***אַפְרָשָׁה**, ש"נ, מ"ר -שׁוֹת, — שה"פ מן פרש, הִפְרִישׁ, כמו הַפְרָשָׁה: זה אפרשתו בטהרה (ירוש' יומ' א לח א). מיכן לשלש אפרשות (שם שקל' ג מו ד).

**אֶפְרָתִי**[2], ת"ז, מ"ר -תִים, — א) מן אֶפְרָת: ודוד בן איש אֶפְרָתִי הזה מבית לחם (ש"א יז יב). — ומ"ר:

---

[1]) משקל יחיד, ואין לו חבר בין משקלי השמות הנמצאות בתנ"ך. ובהרקמה נראה שבספרי ריב"ג היתה מלה זו מנקדה אֲפִרְיוֹן ולא אַפִּי- ולכן הביא משק' אֲפִעְלוֹן. והנה המדקדקים וחכמי הלשון הקדמונים החליטו כי שרשו הוא פרה, והאלף היא אלף המשקל. אך החדשים סברים כי זו מלה זרה, אולי יונית φορεῖον, והאלף היא תוספת בראש המלה. ונמצאה גם בכתבת כנענית, ובסורית פוריון.

[1]) עפ"י הדרש בפסיקתא ומד"ר אפריון זה אוה"מ, זה משכן.

[2]) בארמ': אפרתים ר' יהושע בן לוי אומר פלטייאני

וילך הנביא ויעמד למלך אל הדרך ויתחפש בָּאֲפֵר על עיניו וכו' וימהר ויסר את הָאֲפֵר מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א כ לח=מא). — ואמר המשורר: וירח בקשת שלח אור בצדיה ומתוכה אֲפֵרָיו [1] (ר"ש הנגיד, שיר עלי כל איש). ואסיר מעל עיני לבכי בהתלות אֲפֵר ליל אֲפֵרָיו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס יב).

ג. **אפר[2])**, ממנו *אָפָר.

***אָפָר[3])**, ש"ז, — שדה של עשב למרעה, Wiese; pré meadow: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר (שבי' ט א). אלו הן (בהמות) בייתיות הלנות בעיר מדבריות הלנות באפר (ביצה מ ז). וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ג יד, וירוש' שם ה ל א). היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה באפר (שם ב"כ ז ד, וגמ' ככלי קכג:). ואלו הן (בהמות) מדבריות כל שרועות באפר ואין נכנסות לישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (שבת מה:). שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה (פסח' ח:). מגרש הוא ריוח מקום חלק חוץ לעיר וכו' ולא לזרוע בו זריעה אלא יהיה כמו אפר לרעות שם בהמתם (סמ"ג מ"ע, קנה).

ד. **אפר[4])**, ממנו *אֲפַר.

***אָפַר[5])**, פ"ע, עת' יְאֱפַר, — והגיע לשנת כך וכך מימי חייו: אפר[1]) חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת וכו' אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה וכו' (ירוש' ביכו' ב סד ד).

**אֶפְרֹחַ[2])**, ש"ז, מ"ר אֶפְרֹחִים, — הילד של מיני העופות, Kichlein, Vöglein; osillon; young of bird: כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אֶפְרֹחִים או ביצים והאם רבצת על הָאֶפְרֹחִים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו). משם חפר (הנשר) אכל למרחוק עיניו יביטו וְאֶפְרֹחָו יעלעו דם (איוב' לט כט=ל). גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אֶפְרֹחֶיהָ את מזבחותיך (תהל' פד ד). כופין את הסל לפני האפרוחין כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). משכרת אשה לחברתה תרנגולת לישב על הביצים בשני אפרוחים לשנה (תוספתא ב"מ ד כד). אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוחין (גמ' שם סח:). אפרוחים שפרחו ואין צריכין לאימן (תוספתא חולין י יא). השמה תרנגולת מחברתה מיטפלת באפרוחיה כל זמן שצריכין לאימן (שם ב"מ ה ה).

---

באלמגפר, וכן ריב"ג והוא בערבית אלמִעְפַר a). אפס, אלמע'פר היא כעין קובע על הראש ולא על הפנים, ולכן יותר יש לדמות לזה השם ע'פארה b) שהיא חתיכת מטפחת תעטף בה האשה את פניה. מנחם: מיני מסוות וכסות המה המכסים את הראש ואת הפנים זולת העינים לבדהן ובלשון ערבי אל. ע"כ. והנה המו"ל השלים אל ברקע, שהוא מסוה הפנים. אך ש' פינסקר (ל"ק שם) העיר כי צריך להשלים אלמע'פר. — [2]) ופרש דר' הרכבי: בתוך הירח בעצמו ימצא האפר המכסה אותו ומאפיל זהרו.

[2]) באשור' אַפָר, בצה, מקום קנים ודשא. ובערב' אולי ופרא c) אדמה מכסה דשא. בארמי' אפרא, ותשם בסוף ת"י ושויתיה באפרא.

[3]) כך נקדו בוקשר', כשת', לשח"ב, דלמן. קצת משנ' מנק' אֵפֶר, וקצתן אֲפַר, וכן יסטר'. תימנים אֶפֶר, לוי אֲפַר.

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) אולי כמו בערבית עַמַר a), שר"ל חי חיים ארוכים. — [1]) זה לשון כל המאמר בכל נוסחאות הדפוס: אפר חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת אכל רב חדי אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה אכל חדי. והנה בהערוך לא הובאה מלה זו כלל, וזה נותן אמנם מקום לפקפק באמתותה, ולחשדה שהיא משבשת. וקצת סעד לזה מהמלים אכל רב חדי ואכל חדי, שקשה למצא להן פרוש נאה, ונראה שהן משבשות. ולכן כפר יסטרוב במציאות מלה אפר, והגיה במקומה אפי' והוסיף מלת בן, ובמקום מלים אכל רב חדי הגיה אבל רבתי, ואמר כי זו הגה' תלמיד על הגליון שרמז למס' שמחות פרק ג שנזכר שם מעין זה, ונכנסה אח"כ בגוף המאמר. והנה אעפ"י שעצם הגהתו של יסטר' בהמלים אכל רב חדי היא יפה וחריפה באמת, מ"מ אין דבריו בכלל מניחים את הדעת, כי אין הגרסה אפי' בן חמשים וכו' מתישבת לפי הענין, ועוד קשה איך נכפלו המלים אכל חדי, והעקר שבכ"י הירוש' של סירליו בבריט' מוז' הגרסה היא כמו"כ אפר, אלא שבמקום אכל רב חדי כתוב יאכל וחדי. ואעפ"י שלא מצאתי פרוש מספיק גם לזה, עכ"פ רגלים לדבר כי הגרסה אפר היא נכונה, ואולי יאכל וחדי היה משל נהוג. ובעל פ"מ פרש אפר כמו עבר, וכן לוי ודלמן. קוה' ממלה פרסית ויונית.

[2]) כמו אֶגְרֹף, ועי' פרח. בערב' פַרח' b) מ"ר אפר'ח'.

---

a) المغفر  b) غِفارة  c) وَفْراء

a) عَمَر  b) فَرْخ أَفْرُخ

שמ־חה הוא האופק עצמו (ר"י ישראלי, יסוד עולם כ ד). וכאשר תחפוץ לדעת כמה גובה קוטב הצפוני ממעל לאופקך בכל מקום קח לך בתחלת הלילה א' מן הכוכבים אשר לא ישקע מתחת לאופקך וכו' (נחמ' ונע', דוד גנז, כ נג). — אופק חצי היום: ויכול להיות אופק חצי היום א' משותף לכמה מקומו' עובר על קטבי אופקיהם (ר"י ישראלי, יסו"ע כ ד). אופק ישר ואופק נוטה, האופק המעוות (דוד גנז, נחמ' ונע' כ לה). — ובהשאלה: מדרגת זאת הנפש הכללית אצל הפלוסופים תחת אופק השכל והשכל מקיף בה (העתק' ממאזני העיונים, או"נ כ).

**אֹפְקִי**, ת"ז, לנק' ־קית, מ"ר ־קיים, ־קיות, — א) של האופק: העגול האופקי (הכר' ב"ר חייא, הספ' ג). עגול השני הנקרא אופן המפריש או אופקי או עגול הראיה (נחמד ונעים, דוד גנז, כ לה). גובה הצירים מהעמודים והצללים שבשטחים הראשיים או האופקיים (יש"ר אילס, י"כ פינות, א). מידיעת היום היותר ארוך נדע שעור הקשת האופקית שבין המשוה ללקותיי הנקרא רוחב הזריחה (שם תקות שמים, כ ה). —ב) משכב, ההפך מן נצב, הנטוי כנטיית האופק, horizontal: השוכב על שטח האפקי (פרוש ס' המדו' לאריסטו א ו). תנועה אפקיית (הוא, קור' הפלסופ' בהקד' פרו' גבע' המורה). ומקום מונח בין הדף האפקי לרצפת הבית (יל"ג, מעלות ומורדות).

**א. אפר**[1]), ממנו אֵפֶר, ∞ אָפֹר.

**אֵפֶר**[2]), ש"ז, כנ' אפרו, אפרם, — הדק הנשאר מדבר הנשרף באש, Asche, cendre; ashes: ושרף (הכהן) את הפרה וכו' ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה (במדב' יט ה־ט). ואוצא אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לאפר על הארץ (יחזק' כח יח). ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו והוא ישב בתוך האפר (איוב ב ח). — ועם כנוי: ועל הפרה (התקינו) שלא יהו מועלין באפרה (שקלים ז ז). חבילי אזוב שאפרן יפה ומרובה (תוספת נגע' ד י). תובל בצריך לכלבו מבעיר בצריך לאפרו

---

[1]) לפי דעת Barth, השרש הדומה לו בערבי הוא ע'בר a) אבל לשרש זה מקביל בעברית עפר. הצרוף אפר משמש בערבית למושגים אחרים.

[2]) מלה עברית.

a) غبر

(ב"ק לד:). מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה (כרכ' כח.). — ובמליצה, כנוי לדבר נבזה ושפל הערך: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (ברא' יח כז). הרני לחמר ואת משל כעפר ואפר (איוב ל יט). ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — ולסימן אבל ויגון: ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש"ב יג יט). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמ' ו כו). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע (ישעי' נח ה). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל (שם סא ג). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר [1]) ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה (אסת' ד א). — ומ"ר אֲפָרִים: תורה תורה חגרי שק התפלשי באפרים (Monats. XXXVII, 326).

— פע' אִפֵּר, עשה אותו לאפר, ומתיך ומאפר (קאנון ד א ב א). האפר של אתמול שאפרת בה (מכתב מא"י כספ' תעל' חכמ', לר"י מקנדיה).

— הפע' הֶאֱפִיר, — כסה באפר: והיה מאפיר את עצמו באפר (מכת' מא"י כספ' תעל' חכמ' לר"י מקנדיה).

— נתפ', נִתְאַפֵּר, — נהיה לאפר: עד שיתאפר הכל (קאנון ד א ב א). ויתיבש ממנה מה שישוב כסיד ותשוב ללבן באש הנשאר ממנהש עד ית אפר ואחר ישתק היטב (שם ג יח ב ז).

**∞ אָפֹר**, ת"ז, לנק' אֲפֹרָה, — מגון האפר, aschfarbig, cendré; ash-gray, נהוג בדבור בא"י ובהעתונים.

**ב. אפר**[2]), ממנו אֲפֵר.

**אֲפֵר**[3]), ש"ז, מ"ר אֲפֵרִים, — מסוה מכסת רק העינים בלבד [4]), Augenbinde; bandeau; bandage:

---

[1]) השערת יעקב ריפמן (ליון שנ' תרא) כי בעל הפיוט אשר הוא קרא ואפר במקום ואפר.

[2]) באשור' אפר, לבוש בפרט על הראש, תג וכדו' (Del. בספ'. Prolog דף 45, ואחריו שאר חל"א). בערבית דומה לו השרש ע'פר a) ובעברית כפר.

[3]) משקל באר, זאב, פאר. — [4]) ת"י תרגם מעפרא, ורדב"א הקראי (ל"ק קעג) וריב"ק (בספלה ת.) תרגמו

a) غفر

**א·אָפַק**, — אינו נהוג בלשון.

— התפ׳, הִתְאַפֵּק, אֶתְאַפֵּק [1]), תִּתְאַפֵּק, וכהס׳ ־פַּק, — א) עצר בעד חֶפצו ורגשותיו, שלט ברוחו וכבש בכח את תשוקתו, sich bezwingen, Gewalt antun : se retenir, se contenir ; restrain oneself ולא יכל יוסף לְהִתְאַפֵּק לכל הנצבים עליו וכו׳ ויתן את קלו בבכי (ברא׳ מה א-ב). וירחץ (יוסף) פניו ויצא וַיִּתְאַפַּק ויאמר שימו לחם (שם מג לא). החשיתי מעולם אחריש אֶתְאַפָּק (ישע׳ מב יד). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה העל אלה תִתְאַפֵּק ה׳ (שם סד י-יא). וימלא המן על מרדכי חמה וַיִּתְאַפֵּק המן ויבוא אל ביתו (אסתר ה ט-י). — ב) בהשאלה, גם בדברים לא בע״ח, במשמעת חדל, נעצר, aufhören : s'arrêter ; cease איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי הִתְאַפָּקוּ (ישע׳ סג יה). — ואמר ר״י אברבנל: שלא י ת א פ ק ו רחמיך לעשות בהמשך הזמן אלא ברגע פתע פתאם (ענין העקדה, ויפכס אכרהם). — וכן אמר המליץ בדברו על האש: פעמים ה ת א פ ק ו להבות לבל תאכלנה כל בהמת משלחת (רנה״ו, חכמ׳ שלמ׳ יה יח). — ג) התגבר על לא רצונו ועשה: ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים ופלשתים נאספים מכמש ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני ה׳ לא חליתי וָאֶתְאַפַּק ואעלה העלה (ש״א יג יא-יב). ה ת א פ ק י על צער הרפואה (חו״ה, עבוד׳ אלהים ה). היה ירא (רבינו הקדוש) מאד שמא תשתכח התורה מישראל וכו׳ לפיכך ה ת א פ ק לחבר חבור המשנה (הקד׳ שער השמים לאבן לטיף, השתר ב). ולעשות רצונו מ ת א פ ק י ם משתוקקים (הקד׳ בית מדות). — ד) היה מְרֻצה בדבר, zufrieden sein : être content ; be content כל אחד עם חסרונו מ ת א פ ק ובמה שגזר עליו (אלהים) מסתפק ולא תמצא איש בזמן ולו היה הדל באלפו יחליף ברצונו כל מעמדו לאיש מכל אשר נשמת רוח חיים באפו (עמנ׳ מחב׳ יה).

**ב·אפק**[1]), ממנו אָפִיק, ״האפיק.

**ב·אפק**, — קל לא נהוג.

— הפע׳, ״הֶאֱפִיק, — עשה אפיקים: כמהים שבע רצון להספק בלחלות נגב לְהַאֲפֵק (ר״א קליר, טל א פסח).

**״אֹפֶק**[2]), (אופק), מ״ר אֳפָקִים, — עגול גבול ראות עינינו ששם השמים והארץ כמו מתאחים ונשקים זה את זה, Horizont ; horizon : או אם יהיו (הלוחות) כמספר ה א ו פ ק י ם יעשו אותם שלש וכו׳ (ראב״ע, כלי נחשת א). יחסים מתחלפים אל ה א ו פ ק י ם (ראב״ד, אמונה רמה 66). לא ימלט מהיות הקוטר נכחי ל א ו פ ק או בלתי נכחי (מו״נ א עג). ידוע כי עת זריחת השמש בכל המקומות כפי השתנות ה א ו פ ק י ם (רש״ע ספרונו, פרד׳ רמנ׳ נח:). אמנם ה א ו פ ק הוא העגולה אשר תבדיל בין מה שיראה מן הכדור על הארץ ובין מה שיסתור (אספ׳ לר׳ אכר׳ ב״ר חייא, שער ב). א ו פ ק ישר (שם ג). ויעמדו בין מראינו ובין ה א ו פ ק י ם ויראו אותם אלינו יותר גדולים כאדם הרואה דרך הזכוכית (שם שער א). — ובכנוי: א ו פ ק ך וכו׳ הוא שטח העגולה המוצעת והמתוחה בחלל העולם שמרכזו הוא קבוע תחת כפות רגליך כשאתה עומד ומשם היא עגולת ה א ו פ ק הזאת הולכת ונמתחת עד לעקמומית הרקיע וחוקקת לשם עגולה קוית גדולה עוברת ממזרחך לצפונך למערבך לדרומך ועד למזרחך והעגולה הקוית הזאת תקרא קו ה א ו פ ק כמו

אין זה אלא דמיון תיצוני, והשרש המכון לאפק שלנו בערבית הוא עָוַק a), שמשמעתו היא: עצר ומנע את פלוני, ותַעַוַּק b), עצר, מנע את עצמו וכו׳, גם שרש וַקַף c) בערבי׳, תַוַקַּף d), משמש בקצת משמעות התאפק שלנו.

[1]) פ פתוחה אולי מפני שבנות הקוף.

a) عوق b) تعوق c) وقف d) توقف

[1]) עי׳ הערה לערך אפיק.

[2]) מן ערבית אֻפְק a), שעקר משמעתו הוא ארצות רחוקות, קצוי ארץ, ומזה הקצה המְדמה של הארץ במקום שיכלה שם הראות. והכניסו המתרגמים מלה זו בעברית, ואמר ר״ש אבן תבון: והוא שאלנוהו מלשון הערבי והוא בכלל שם לעגולה שטחית מדומה בערך לשוכנים במקום אחד עוברת על מרכז העולם וחולקת העולם לשנים לחצי הנראה לשוכנים במקום ההוא, ולחצי הנסתר מהם, ואולי אופק השוכנים תחת קו המשוה המהלך באמצע העולם הוא מיוחד בעברו על שני קטבי הגלגל הקוטב הדרומי והקוטב הצפוני והוא אופק העולם (כאור מלים זרות).

a) أُفْق

****אפפניאל**, שם מלאך,— למעלה מהם יש אחד שר גדול ונורא, גבור ונכבד, אלוף ונערץ, ישיש ועז, ואפפניאל ה' שמו, שיש לו ששה עשר פנים ארבעה לכל צד, ויש לו שמונת אלפים ושבע מאות וששים ותשע עינים וכו' ורם קומתו מהלך שני אלפים וחמש מאות שנה וכו' ולמה נקרא אפפניאל[1]) שהוא ממונה על האופנים (היכלות ביה"מ ילינק ה).

## אפץ[2]),

***אָפַץ[3])**, פ"י, (אָפַצְתִּי, אֶאֱפֹץ, תֶּאֱפֹץ, אֶפֹצְנָה), — א) הקריב ודחק גוף אחד לגוף אחר קרוב גדול, engannähern; rapprocher, serrer; put closely בד"א (שכורת תביא טומאה לבית) בזמן שהיא מחולחלת היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה[4]) איזו היא אפוצה כל שאין לה טפח ממקום אחד (אהל' ט ג). בד"א (שהכלי מציל עם אוהלים) בזמן שהוא אפוץ מבחוץ מצד אחד ומכפנים משני צדדים אבל אם היה אפוץ כחצי טפח מכאן וכחצי טפח מכאן ה"ז אינו מציל (תוספתא שם ו א). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה אם אין בין פיה (של הקדרה) לקורה פותי טפח הרי זו מצלת אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת היתה אפוצה בארץ ובקורה אם אין בין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ה). (זה שצריך לבדק חמץ בין החביות במרתף) במחוללות אבל באפוצות מעביר עליהן את הנר ודיו (ירוש' פסח' א כז ג). —

## אפק[1]),

---

הואיל וצורתה עברית, ולדונה דין מלה עברית.

1) אולי הוא הוא אופניאל, עי' זה.

[2]) שרש עברי, בשאר הלשונות איננו, וזולתי בארמ' וסורי' במקום עפץ. אבל קרובים לו השרשי' אוץ וצפף בעברית, ובערבית צפ a).

[3]) עי' הערה [2] ולקמן. — [4]) ז"ל רה"ג: או אפיצה פ"י תמור כפה אפוצה ופי' דחוקה ותניא בתוספת' איזה היא אפוצה כל שאין לה טפח מרות אחת. ע"כ. והנה אין ספק בדבר שהמלים הראשונות משבשים, והגיהן י"ר שם כמו מכסה, וקוה' בעה"ש הגיה סתומה. אבל אין שתי הגהות הללו נכונות, מפני שאין זה מסכים להפרוש דחוקה שרה"ג נותן להמלה אפוצה ומביא ראיה לפרושו זה מהתוספתא שמהלשון כל שאין לה טפח מרוח אחת במקום ממקום אחד שבמשנתנו נראה יותר ברור שהכונה באפוצה היא שהכורת עומדת דחוקה בתוך הפתח ואינה מחולחלת, שפרשה התוספתא כל שיש לה טפח מארבע רוחותיה. ומוכרח פרוש רה"ג משמוש הלשון בפרט בתוספ' אהל' ו ח שהובא בפנים בענין קדרה שהיא אפוצה בארץ ובקורה שאין ספק שר"ל שהקדרה עומדת דחוקה בין הארץ ובין הקורה. וכבר העיר הר"ש (אהל' ט ו) שבתוספתא וא לא יתכן לפרש אפוץ אלא במשמ' דבוק. וכן מוכרח פרוש זה לאפוץ בירוש' פסח' המובא בפנים חביות אפוצות במרתף, וכן בירוש' שבת יז יו ב בצורה ארמ' אפיצה אך בסגנון עברי: האבן שבקירויה אם ממלין בה ואינה נופלת ממלין בה כיון שהיא (האבן) אפיצה לה (להקירויה) כגופה היא. וכן בירוש' שבת גוג פתילה אפוצה, וכן שם ז: ברצועות הסנדל ברפים מותר להשמיט באפוצים אסור. והערוך הרכיב שני פרושים יחד הביא בתחלה דברי רה"ג: פי' אפוצה דחוקה. והוסיף: כסוי בל' ישמ' עפאץ כלו' כסוי של כורת דחוק בו. והנה עפאץ a) בערב' הוא חתיכת עור או סמרטוט לבוש על פי הבקבוק, ומתחלף מן צמאם שר"ל פקק, שהצמאם נכנס בתוך פי הבקבוק והעפאץ לבוש עליו (לשאן אלערב), ואם נניח במשנתנו שהמלים או אפוצה הן הנגוד לפקוקה בקש יבוא פרוש זה שפיר, והכונה היא שהכורת פקוקה בקש בתוך הפתח או אפוצה בסמרטוט על הפתח. עכ"פ לא כהערוך שהרכיב שני המושגים המתנגדים יחד: כסוי של כורת דחוק בו. וכן באמת פרש הר"ש במקום הזה: או אפוצה, שיש כסוי דבוק במקום אחר. אבל כבר העיר הר"ש בעצמו פה וז"ל: משמע דאפוצה אחלחול קאי, ע"כ, ור"ל שאפוצה הוא הנגוד של מחולחלת ולא של פקוקה. והרמב"ם פרש אפוצה ממלאה, אטומה, אמר וז"ל: והו אן תכון סאלמה לכן מלאת באלקש ונחוה חתי לא יבקי פיה חלל טפח. ע"כ. ובעברי': שהיא שלמה אבל מלאה קש והדומה לה עד שלא ישאר בה חלל טפח. ע"כ. וכן כתב ביד החזקה: שהיתה (הכורת) אפוצה עד שלא יהיה בה חלל טפח אלא אטומה (טומא' מת יט א). וכן רוב המפרשים האחרונים, ואחריהם נמשכו גם לוי קוה' ויסטר'. רק בעל משנה אחרונה (במשנ' וילנא החדשים) הרגיש כי גם במשנתנו יותר נאות לפרש אפוצה במשמ' קרובה, דחוקה.

[1]) רוב חוקרי הלשון אמרו כי שרש אַפַק b) שבערבית, שמשמעתו היא עלה על פלוני במעלות וכדומה, הוא הוא השרש שלנו. אבל עמלם למצא משמעה עקרית שנסתעפו ממנה המשמעות שהוא משמש בהן בעברית וערבית, לא עלה יפה. ובאמת

---

a) صَفّ

a) عِفاص b) أُفُق

מספר השיגוני עונתי (תהל׳ מ יג). — ואמר המקונן: אשפך כים מי דמעות, ואלבש פחד וזועות, כי אָפְפוּ עלי רעות (סד׳ רב עמרם, סלית׳ ליל ג, כי בוטע). אָפְפוּ עלי רעות ואנחות (סלית׳ ספרד׳ י״ז בתמוז, ולרן).

**ב)** פ״י, — א) נכנס ופלש אל תוך דבר, eindringen ; pénétrer ; penetrate : אֲפָפוּנִי[1]) מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ׳ ב ו). — ב) הקיף סביב סביב[2]), umgeben ; entourer ; surround: כי אֲפָפֻנִי משברי מות נחלי בליעל יבעתני (ש״ב כב ה). אֲפָפוּנִי חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני (תהל׳ יח ה). אֲפָפוּנִי חבלי מות ומצרי שאול מצאוני (שם קטז ג).—ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו[3]) : בליל זה סבוני אפפוני צרות (קינ׳ ליל ת״ב). והענן

אפפו עת אספו (רסב״ג, הפרש הלילה). אפפוני הדפוני מצוקים וחצי הזמן נגדי נכונים (הות, שירי שלמה לדוקס, שיר ט). טורפי בדי גורות אָפְפוּ את צאנך יאחזו ויפליטו ואין מציל צאנך (סדור מנה״ל, שחר׳ יוה״כ, רועה ישראל). עד מתי בן בכור יהי תועה כשכור, בחררי נמרים ובעמק עכור, אפפוהו לוהטים זה יקנה וזה ימכור, אב רחמן זכור (סד׳ רב עמרם, סלית׳ ליל ב, יושב הכרובים). והשדים תכפוני והשעירים אפפוני ובדור צנפוני (ר״י הלוי, מכתב לר׳ אהרן אלעמאני). זכור לי ברחמיך המעצבות והמקרים שאפפוני ומצאוני בעולם ותשים עדיך רוב תכיפות אלו המצרים שתכפוני בחיו (תגמ׳ הנפ׳ ל:). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לשעטתו ירופף, כנהר גברו מימי פלגיו והוא (השיר) חוצה עד צואר ואופף (ר״י חריזי, תחכמוני יו). הרעות אשר אפפוני מימים קדמונים (אגרת המוסר, לשלמה אלעמאני). ותבער אש החשק בקרבה וכו׳ עד אשר ניצוצי החשק אפפוה וכמעט חשמליו שרפוה (עמנ׳ מחב׳ ג). הן צרות אופפות איש איך ישיג גבר (אדם הכהן, התמלה). האילי תפתה ושאול אפפוני הממראה עיני משגע הנני (גוטלבר ממלרים קלב). קרא — והמון יורים אותו· אָפְפוּ ובקול ענות קראו חי חי תפשהו (יל״ג דו״מ ט). צרות חדשות אותנו אָפְפוּ ואין גודר גדר עומד בפרץ (הות, תשליך).—אֹפֵף,-פִים: מבצרי העוז אופפים (זכרי׳ בן סעדיה, ספ׳ המוס׳ מחב׳ מה). — נִפע׳, יִנָּאפֵף, נֶאֱפְפוּ,—הוקפו : סלית צרים ונשטפו עברה וזעם נאפפו (קרובו׳ ז פסח, מי ים סוף).
— פִע׳, יְאַפֵּף,— עשה שיְאַפֵּף: מלך צוה מכל רוח עריצי גסי רוח לְאַפְּפֵם בשטף רוח (ר״א קליר, א ר״ה מלך אזור).

***אָפָף**[1]), ש״ז, מ״ר אֲפָפִים, — במלאכת האריגה, כ״א משני חוטים כפולים של הערב: כשאשה אורגת בשני חוטים כפולין הן נקראין אפפין (מד״ר תהל׳ יח).

---

סבבו, וכך תרגמוה התרגומים הקדמונים, השבעים, וכן ולג׳ circumdedunt. וכן ת״י: אקיפן (תהל׳ יח ה, קטז ג, יונה ב ו). וכן מנחם: כמו סבוני גם סבבוני. ריב״ג לא פרש כלום. רש״י (תהל׳ יח ה): אפפוני כמו סבבוני, וכן אפפו עלי רעות. ע״כ. ראב״ע נשתמט ולא פרש כלום אף באחד משלשה המקומות. רד״ק בתהלים: אפפוני הענין הקיפוני. וכן נראה משמושו של רשב״ג, ואולי כך היתה דעת שאר הפיטנים והמשוררים בשמושם בשרש זה. — ואעפי״כ אני מפקפק אם פרוש זה בא במסורה אמתית מזמן חיי הלשון, ונוטה אני יתר להאמין כי במלה זו כמו במלים רבות אחרות נפסק חוט המסורה, ופרשוה אח״כ באמד הדעת על סמך מה שבשני מקומות נאמר אפפוני חבלי מות, ובפסוק אחר נאמר שם חבלי שאול סבוני וגם סבבוני, לכן פרשו גם אפפוני במשמ׳ סבב והקיף. אך בשני כתובים (בכתוב שאנו עמדים בו פה יובן יונה) אין פרוש זה מתישב היטב עם השמוש שלאחריו עָלַי ועַד נפש, ולכן נראה כי עם על אחריו שמש פעל אפף במשמ׳ התנפל על, וכמפורש בפנים. וכן היתה דעתו של יונתן פה שתרגם כי אפפו עלי ארום תַקִיפִין עלי, וזה טעות וצ״ל תַכְפִין, וכן היא הגרסה בנוסח׳ ת״י דפוס ג׳ינובה משנת רעו (שד״ל, אוהב גר 125). וכעין זה בילקוט תהלים מלשון עוף: הצרות טסות עלי כעוף. ע״כ. וכבר הרגיש שד״ל במקצת בפרוש האמתי של אפף, אמר וז״ל: ואולם שרש אפף יורה על ביאת דברים הרבה בזמן אחד סביבות דבר אחד במרוצה ובמהומה (בית האוצר קפח). רק סוף דבריו שם שאמר: ונגזר השרש הזה מן אף אף כלומר לא זו אף זו, לא נאה למי שאמרו. ור״ש פרחון פרש אפף לשון משיכה ורדיפה ולא ידעתי אם פרושו הוא, או מצאו. — [1]) משמעה זו מכרחת כאן מלשון עד הנפש. — [2]) עי׳ הערה למעלה. — [3]) לא בכל המשלים המובאים פה פרוש זה מכרח, בקצתם אפשר לפרש במשמעת השיג, מצא את, וכדומה.

[1]) לא ידוע מקור מלה זו. בנימין מוס׳ אומר: פי׳ בל״י מוסיף חוט׳ באריגה. ולוי וקוהוט הביאו המלה היונית ἐφυφή, שפרושה היא חוט הערב, וכן קרוים. אבל, המדרש הלא אומר בפרוש דוקא כשהאשה אורגת בשני חוטים כפולים, ובהמלה היונ׳ אין רמז לכפילות החוטים. ולכן שער ריפמן (בית תלמ׳ ד דף קמד). כי אפפין הוא כמו עפפין, עיף בארמית, שפרושו כפול. וגם זה דחוק. עכ״פ המדרש הזה מעיד שאם אורגים בשני חוטים כפולים החוטים הכפולים הללו נקראים אפפים, ורשאים אנו לקבל מלה זו

**אֲפְסִי, ת"ז, נְקֵ' ־סִית, מ"ר ־סִיִּים, ־סִיּוֹת: שכל הנמצאים היו אפסיים ונעדרים בלעדי השם כי הוא לבדו הקדמון והנצחי (מפעלֹ אלה' ז ג). הסרת הצורות אפסיות (כסא' לבית דוד, שער מ).

## אפע[1],

**אֶפַע**[2], כהפ' אֶפֶס, — א) כמו אֶפֶס, ונרדף עם אין, Nichts ; rien ; nothing: הן אתם מֵאַיִן ופעלכם מֵאָפַע[3] תועבה יבחר בכם (ישע' מא כד).—ואמר הפיטן: דין אם תמתח מול אנוש חציר יפול כמו דשא, דשא כן נמשל ימולל ויבש ואפע דמיונו (מוסף יוה"כ, אתה מכין).— ואמר המליץ: כרעם קול על מיכל מים אפס ואפע כל דבריה (בן אירא, בהקד' פי' יצירה, לרסע"ג). הוציא לאור תעלומי עולם מאין ויצר פעלו מאפע (שלמה אוליויירו, אגרת אילת אהבים). אל תקנה עבדים אם אפע עבודה (אסף ל ח). — ב) *בלשון פלסופי הקראים, כמו מקרה בנגוד לעצם, Accidens ; accidence ; accident: כל דבר שהוא חל ונקרה ותונה בגוף ולא יעמד בנפשו הוא אפע כגון העינות והטעמים הדבקים בגופים (האשכול ליהודה הדסי סי' סג). והקול הוא אפע ומנפש האפע להיותו צריך להתחלה (שם ענין הלשון והנקוד). האחד שהוא מתחלק לשני חלקים גוף ואפע וכו' והאפעים מתחלקים למינים רבים כמו הלבנות והשחרות (שם אות ע).

**אֶפְעֶה**[4], ש"ז, מ"ר אֶפְעִים, ־עוֹת[5], — נחש רע, ארסי, רחב הראש, קצר הגוף והזנב, לבוש קשקשים קטנים, Otter; vipère; adder: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אֶפְעֶה ושרף מעופף (ישע' ל ו). ביצי צפעוני בקעו וכו' והזורה תבקע אֶפְעֶה (שם נט ה). ראש פתנים יינק תתרגהו לשון אֶפְעֶה (איוב כ יו). והאפעה הוא הנחש מופלג הראש הרחב וכש"כ אצל קרבת הצואר הדק וצוארו חד וניביו דקים ורפים (קאנון, מזכר' הרפואה' א א כ). — ואמר המשורר: אֶפְעֶה וראש אֶפְעֶה לשוני תער (אבר' הכהן, כהני אבר' לט ד).—ומ"ר: תחת האבנים שמקוננים בהם האפעים (ספ' רפוא' להרמב"ם יט, הנג' גרוסברג). והכת השני מהאפעים וכיוצא בהם מתחלפים ג"כ יש מהם האפעה השרשי ומהם האפעה האלוני ומהם האפעה הצמאוני (קאנון ד ו ג כא). אמר לו (המלך להצרצ"ר) ומי חייליו (של הנחש) ועוזריו אמר לו אפעים עקרבים עכבישים והדומה להם יחד (ר' קלונימוס, בעלי חיים פרק יא).—ועי' נָחָשׁ.— *ראש אֶפְעֶה, צמח, עי' ראש.

**אֶפְעוֹן[1], ש"ז, — צמח דק העלה, בראשו פרח ארגמני, פריו נוטה לשחור, Natterkraut ; vipérine ; viper's bugloss.

## אפף[2],

**אָפַף**[3], פע"ו, עב' אָפַפְתָּ, אֲפָפוּ, עת' אֶאֱפֹף, תֶּאֱפֹף, וכו', א) עומ', — א) עם עַל אחריו, התנפל פתאם בע"ז, באף וחמה, sich auf etw. stürzen ; fondre sur ; to rush upon: כי אֲפָפוּ[4] עלי רעות עד אין

---

[1]) שרש מספק. בשאר הלשונות האחיות איננו. אך קצת הקדמונים ובתוכם ריב"ג הניחו צרוף זה להמלה אֶפַע שלקמן.

[2]) יש ספק בדבר אם באמת היתה מלה זו בעבר' הקדומה. עי' הערה שלפני זו והערה שלקמן. — [3]) כמעט כל המפרשים אמרו כי פרוש מלה זו הוא כמו אפס. תרגום: לָא מִדְּעַם, רד"א הקראי: מן לא שי, והביא דעה זו גם מנחם. ריב"ג: מלא כלום. רי"ק ורד"ק: מאפע כמו מאפס. אך כבר הביא רד"א הקראי בשם יש אומרים כי מאפע ר"ל יתר רע מארס אפעה. וכן דעת מנחם: נִמשלה פעולת זרים ופועלי און לפעולת אפע עכשוב וכפירים וצפעונים. וכעין זה ר"מ קמחי. ורש"י: אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב. ורוב החדשים סברים כי לא היתה כלל מלה כזאת בעברית, וזה פשוט שבוש במקום אפס. ובספרותנו השתמשו במשמעת שם נרדף לאפס ואין.

[4]) בערבי' אַפְעַי a) כנראה מן שרש פעי, פעה, עי' זה הערך. — [5]) במקרא לא נמצא, ושום אחד מהמדקדקים לא אמרו מ"ר שלו איך הוא, ולפי ההקש יוכל להיות עם ־ים, משנֶה ־נִים, ועם ־ות כמו מַחֲנֶה מַחֲנוֹת, ונמצא בספרותנו עם סי' הרבים ־ים, כמו שמובא בפנים לקמן.

a) أَفْعَى

[1]) מן אפעה, על שם העלה הדומה קצת לראש האפעה, וביונית אחיון ἔχιον, כמו"כ על שם האפעה, וכן בכל הלשונות.

[2]) חלא"ש אומרים כי מצאו שרש זה באשור' אַפָּפֻ ומשמעתו היתה הקיף. והשם אַפַּפֻו הקף, טבעת. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות, ואחת מהן היה מהיר, קל. ועי' ערך אָפַף.

[3]) בער' משמש שרש אפף גם במשמעת מהירות: אלאפוף אלשריע a), ומזה אולי משמעה א א. למשמע' ב ב כבר הביא ברט דמיון מערב' חפף b) ר"ל הקיף. — [4]) כמעט כל המפרשים פה וגם בשאר המקומות שבאה שם מלה זו פרשו אפפו

a) الأفوف b) حفف

הקדמה). — ועם כנוי: ואז תראת כי חסד אלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפסו (חו"ת סכתיגה ה).— ד) יבחכמ' החשבון, אות מספרי שבעצמו אין לו שום מספר אך בעמדו מימין אותיות מספריות אחרות מגדיל את ערכם פי עשרה[1], (בכתב הארפי בצורת טבעת 0): הסר מהם (מהמספרים 100 300 וכו') אותיות העגולות אשר יקראו אותם בלשונם אפס ואין (כסא' לבי"ד, ד כב). באופן שבהסרת אותיות האפס (שם). והוא הוראת ציון האפס בעבר השמאלי (כליל החשבון ת ע). הראשון מהם (מציוני המספרים) הנצב מימין נקרא בשם אפס (יסו' תכ' השעו' ת ת). אם רצוננו להציג המספר אלף לבד אז נרשם אותו כזה 1000 אשר הג' ציונים הראשונים הם אפסים בלי שום הוראה עצמית רק ממלאים ג' מעלות החסרות (שם ג). ולכן המציאו את האות 0 הנקרא אפס וכו' כי האפס לא נחשב וכו' (מכת' החשבון).

ב) מלת תה"פ, — א) לשלילה, לא יש, אין יתר, : nicht mehr da; il n'y a plus; no farther אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישע' מה יד). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד (שם שם ו). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר' לב לו). כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל (מ"ב יד כו). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (ישע' מו ט). — ועם ה השאלה: ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט ג).—ועם כנוי: ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע' מז ח), ר"ל ואין יתר כמוני. זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה (צפניה ב יה). — ועם ב, כמו בלי: באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (שם יד כח). ימי כלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). ובאפס יד ישבר (דניאל ח כה). — ובמשמעת בלי כל סבה: מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע' נב ד). — ב) להגביל ולמעט את הקודם,

---

[1]) הראב"ע קראהו גלגל, עי' זה. בספר מלאכת המספר של אלי' מזרחי ואפילו במלאכת מחשבת של משה איזנשטט עוד אין שם זה להציון הזה, וקראים ובלשם הלועז נול. בעובר לסוחר: עגול.

כמו אך, רק, only; seulement; allein, nur: לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במדבר כג יג). לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר (שם כב לה). — ועם כי אחריו, אפס כי, כענין אלא: ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' (דבר' יה ג-ד). ותאמר (דבורה לברק) הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך (שופט' ד ט). ה' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי ה' בדבר הזה (ש"ב יב יג-יד). והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמוס ט ח).

**אָפֵס**, פ"ע, עתי' יאפס,— כלה, תם, sich endigen, aufhören; disparaître, finir; cease, fail: הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף וכו' הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף (ברא' מז יה-יו). כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' יו ד). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (תהל' פז ט). — ועתיד: ויקרה לנשים חכוך ברתם ומצוקת האם ובו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מאיר אלדבי, ש"ת ד ב).

**אֹפֶס**, מ"ז אפסים[1], — כף הרגל, הקרסולים, Knöchel, cheville du pied; ankle: והנה מים מפכים וכו' וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים וימד אלף ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים (יחזק' מז ג-ד).

---

[1]) משקל אזן אזנים. ולא אפסים. אמר בעל מנחת שי וז"ל: בכל הספרים כ"י מדוייקים שראיתי וגם בדפוסים קדמונים בקמץ חטף האלף. ע"כ. ומנחם בן סרוק אמר וז"ל: אפסים נראית מלה זו שהיא מהמלים גרועי האלף כמו רבע מארבע, וסוף מאסוף, ופס ידא מאפסים, וכה ענינו לא היו מגיעים כ"א עדי כף רגל. ע"כ. וכן ריב"ג: מי אפסים איננו מהשרש הזה אבל האלף נוספת כאשר נוספת וכו' שהכף בעברית נקראת בארמית פס ידא די כתבא ובלשון רבותינו התר לו פסת היד וענין מי אפסים מי כפים ורצונו בזה כי המים לא יהיו מכסים כי אם על כפות רגליו בלבד. ע"כ. וכן פרחון ערך פס. אך הרד"ק פרש אפסים מן אפס, מי בליון שאין בהם אלא מעט. — ומהחדשים, רבם מסכימים כי מקורה היא פס, קצתם כמו מנחם וריב"ג כף הרגל, וקצתם, כמו התלמוד ות"י: קרסולים.

ר׳ אפרים ב״ר אליעזר הלוי (הזכר׳ נירנב׳, QGJD,II,4). ונאפנו נקיי הדעת על קדוש השם (שם דף 59). יזכר נשמות הרוגי ושרופי של הקהילות והישובים עם נשמות איוש״רול שנהרגו ונטבעו ונאפנו ונתלו ונעקרו ונקברו חיים ונתייסרו בכל מיני מיתות על קידוש השם (שם דף 85). נטבחו נגררו נאפנו (זולת גזרת פורלהים, סלית׳ וירמס).

— פע׳, ״אִפֵּן, — ענה אותו במתיחה על האופן, rädern ; rouer ; break on the wheel : ותפשו את אם המשוגע (היהודי שהרג נערה נוצריה) ואת אחיה וכו׳ וקברו את האשה חיים ואת אחיה איפנו וקלעו באופן(זכרי׳ אפר׳ בר יעקב, QGJD,II,73).

— הפע׳, הָאֳפַן, — הסיר וסלק על ידי אפינה וגלגול: מוקש עם זה להאפין ולגלגל (ר״א קליר, אז מלפני).

ב.״אָפַן[1], פ״י, — עשה על אפניו, סדר, — אָפוּן, ערוך בסדר על אפניו: ויחנו אלה נוכח אלה אפונים מחנה אש מול מחנה קש פנים בפנים (אמן גבורי, אחר פסח).

**אָפְנָה**, עי׳ אֹפֶן.

∞**אָפְנָה**[2], ש״נ, — צורה, האופן שמתקבלים בעת מן העתים בפרט בעניני הלבושים והתכשיטים והמנהגים וכיוצא בזה, Mode. נתחדשה מלה זו בהשקפה שנת א׳ תתלו, ופשט השמוש בו מאד בדבור בעברית בא״י ובהעתונים.

∞**אָפְנַיִם**, — מכונה על שני אופנים ירכב האדם עליה ויניענה ברגליו ותרוץ במהירות גדולה, Fahrrad; bicycle: נתחדשה בהשקפה ופשט השמוש בה בדבור בא״י ובהעתונים העברים.

**אפס**[3]) ממנו אֶפֶס, אָפֵס, אֹפֶס, ״אַפְסִי.

**אֶפֶס**,

**א)** ש״ז, כנ׳ אַפְסִי, מ״ר אֲפָסִים, סמי׳ אַפְסֵי, — א) קָצֶה, קֵץ, end, extremity ; Ende ; extrémité: אליך גוים יבאו מאפסי ארץ (ירמ׳ יו יט) ומשלו (של מלך המשיח) מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (זכרי׳ ט י). כי עתה יגדל עד אפסי ארץ (מיכה ה ג).
וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ (תהל׳ נט יד). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (שם עב ח). מי עלה שמים וירד וכו׳ מי הקים כל אפסי ארץ (משלי ל ד). — ובהשאלה: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ (דבר׳ לג יז). ה׳ ידין אפסי ארץ (ש״א ב י). פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (ישע׳ מה כב). חשף ה׳ את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ (שם נב י). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ (תהל׳ ב ח). יזכרו וישבו אל ה׳ כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים (שם כב כח). — ואמר המשורר: האל אנה ואנה אברח מפניך והן חדלי כמר מדלי וכאין בעיניך באפסים בלי משים תאחזני ימינך (הרמב״ע דוקס, כז ל). — ובכנו׳: וארץ על בלימה היא תלויה והעמיד כל אפסיה (זכר׳ בן סעדיה אלג׳אהרי מעמ׳ מסתר׳ יג).

— ב) אין, העדר המציאות, Nichts ; rien ; nothing: הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (ישע׳ מא כט). וכל שריה יהיו אפס (שם לד יב). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב). כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (שם מ יז). — ואמר בן סירא: כל מאפס אל אפס ישוב כן חנף מתהו אל תהו (כ״ס גני׳ מא י). — ואמר רמב״ע בלשון נופל על לשון בשתי המשמעות: היחיה מחצית לבי בארץ ומחציתו יהי שוכן באפסו (בקצהו) ואיך יחיה בלי פניו ובלתו בעולם אין להחיותו באפסו (בלעדו) (התרשיש ז). — ומצוי בסגנון הפלסופי: ואם נאמר שעשה א״ע קודם הויתו בעת ההיא היה אפס ואופס והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה כי האפס לא יעשה דבר (חו״ה שער היחוד ה). ההתחלה אשר המציאתך מן האפס (ע״ת לר״א הקראי נט). עד ששמוהו משער הנמנע להמציא גוף מן האפס (שם ו יה). ולא מצא הטבע לברוא דבר מן האפס המוחלט (רש״ע שפרוט, פרדס רמוני׳ כב). כאשר נסע מאת ה׳ יתברך רוח נדיבה ורצון גמור להוציא את העולם מהאפס המוחלט (תוות קסה, ר״י ערמאה, שער ה). הרי שיש לנו להודות ביסוד ראשון פשוט נברא מאין ומאפס מוחלט (הקד׳ יסו״ע, לר״י היסרלאי). ומי שהוא נדמה לא יוכל להוציא יש מאין ונמצא מאפס כבריאת העולם וכל אשר בו (הקנה

[1]) פעל נגזר מהשם אֹפֶן.
[2]) שם נגזר מאופן, אֹפֶן.
[3]) שרש עברי. בשאר הלשונות השמיות איננו.

כנ': וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים (ישע' נח י).— ומ"ל: נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (ישעי' נט ט). — ואמר המשורר: ואת אפלם יכסה באורותיו, ונגה וחוג כוכב וטהר אשר יזהיר ברחקו, ואם יקרב ילבש באפלותיו (ראב"ע, כתס. אל אסר אמר).—ובהשאלה: חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפלת תאותו עליו (חו"ה הכטחון, שער ו).— ״בן אפלה, כנוי של גערה: אמר לו (החנוני להלוקח) בן אפלה כלום אין בידך ואתה מבקש ליטול שמן ויין (הובא במג"א לרשב"ל דורן, אב' ג י, בשם אדר"נ [1]).

**״אֲפְלָטוֹנִי**, ת"ז, לנק' ־טונית, מ"ר ־טוניים, ־ניות.— של הפלסוף אפלטון, כמו אפלטון, ברוח אפלטון, הנמשכים אחרי אפלטון: ולפי האמת דעתם זה דומה אל מציאות הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (רא"י דעת, אלבילא ג ב). ואשר ראה דברי קדומי הפלסופים וגם כן קצת דברי האפלטוניים (אלי' דלמידיגו, בחינ' הדת).

**אפן**[2], ממנו אולי אוֹפָן, ואולי אֹפֶן או *אָפְנָה[3] ∞אפנה, ∞אפנים.

**אֹפֶן**[4], בכנ' אָפְנָיו,—בהדבור: דבר על אפניו, ובמשמ' כראוי לו, כהגן, בכל תקונו, schicklich; convenablement; becoming: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבֻר על אָפְנָיו[5] (משלי כה יא). — ומצוי שמוש זה בספרות: ורמזתי כאן לישב המקרא על אפניו (רש"י ויקר' יג נה). והם סדורות דבר דבור על אופניו זו אחרי זו (הקד' סמ"ג). והיד כותבת דבר מה לעתים בלתי דבור על אופניו (כסא' לבי"ד א ב). ואפני בחינתו הוא בחינת שלמות האיש ההוא (מו"נ ב מ). שאנחנו נסכל עלת קצתם ולא נדע אפני החכמה בהן (שם ג ו).—וכסמי': אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם (שם א עא).— ובנסתרים רבים: ויהי כראות השר השירים ההדורים, על אופניהם דבורים, והמליצות הנמרצות בזהב החן משובצות, נפל ארצה על פניו (עמנ' מחב' יב).— וכיתי': כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו ולישבו על אפנו (עבודת הקדש, ר"מ בן גבאי, יח).

א.״**אָפַן**[1], פ"י, עת' יְאַפֵּן לְאַפֵּן, — הסב האופן, ובהשאלה הפך, החריב, umwälzen; renverser; overtrow: ישך (מלך מקדון) כשך שפיפון, חבלו טמן לספון, נופף ידו לְאַפֵּן, הר ציון ירכתי צפון (מנח' ב"ר מכיר, שבת חנכה אין מושיע, ב). טעמי חין יחפון, כתר מהם לספון, ומשביע לאפון, על ראש מלך מלכי המלכים (ארחל' ומלא', שמיע"ל)

— נפ', ״נֶאֱפַן, — א) הוסב: והאופן לצד נֶאֱפַן (סמך לעד, יוצר להפסקה ב). — ב) נמתח על האופן, והוא אחד ממיני הענוי, gerädert werden; être roué; be suppl. on the wheel: בקרוצנכא נאפן

---

[1]) לא מצאתי זה באדר"נ שלנו.

[2]) שרש שיש ספק אם היה בעברית הקדומה. לפי דעת קצת מזה בעברית אופן ואפניו. בשאר הלשונ' האחיות כמו"כ איננו שרש מצוי. בערבי' משמש בלשון חליבת הנאקה וכדומה. בסורי' יש השם אופנא, חלזון עגול, ואפנא, פרכת אהל, חדר האורחים. — [3]) Barth, עי' לקמן.

[4]) מנחם ורד"ק, ורוב החדשים, ועי' הערה שלקמן.— [5]) אחת המלים שבאו רק פעם אחת בתנ"ך ונתלבטו בה המפרשים והמדקדקים הרבה. יונ' תרגם פסיאות. אך משמעתה של מלה זו פסיאות אינה ידועה בברור. ורדב"א הקראי פרש אפניו מלשון פניו, אמר וז"ל: וקד תג'י זאידה נחו דבר דבור על אפניו על פניו יעני קולא מקולא על גהתה. ורצה לומר בעברית: וכבר בא (האלף) נוסף כמו דבר דבור על אפניו על פניו (לקו' קדמ' קלח). מנחם אמר: ואין מגזרתם (של המלים אופן, אופנים) דבר דבור על אפניו, כי פתרונו מתוקן על פי הדבר. ע"כ. — עכ"פ הוא סובר כי האלף בה יסוד ושרשו אפן, כי הוא מדמה אותה לשאר השמות ממשקל פֹעֶל, ארח, קדש, שרש, וכו'. וחלק עליו ריב"ג ונטה לדעת רדב"א: אבל דבר דבור על אופניו אינו מזה אך האלף בו נוספת ועקרו על פניו. ע"כ. וכן הרמב"ם (הקד' מו"נ בגוף הערבי) תרגם בערב': הוא אלכלאם אלדי קיל עלי וג'היה. ע"כ. רש"י: על כנו ודוגמתו נשאתי אימיך אפונה, מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאלו כן היה נקוד פתח תחת הפא כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ. ע"כ. הרד"ק בשרשים: על אפניו על גלגליו והוא משקל אחר והוא עד"מ מיושב על מקומו ומשקלו חפניו. שהוא מן השניים (ר"ל זוגי) והיחיד ממנו חופן כן האחד מזה אופן (ר"ל אֹפֶן). ע"כ. וכן נפלגו בזה החדשים. רבם סוברים כמו רד"ק, וקצתם מפרשים כמו המלה ערב' אפאן a) במשמ' עת, ור"ל דבר בעתו. אבל ברט (Barth, ZDMG 42,345) שב לדעת רדב"א הקראי וריב"ג שפרשו אפניו מלשון פנים, ואמר כי המוכרת הוא אָפְנָה, ואָפְנָיו הוא היחיד מן אָפְנָה, והסתיע גם הוא ממליצת הלשון הערבית שאומרים עלי וג'הה b).

[1]) פעל נגזר מהשם אופן.

---

a) إِفَّان b) على وَجْهِهِ

כו). — ובהשאלה, אדם אפל, שאין לו ברק וזהר, נרדף עם שפל: כי האש ואורו יסתפקו בו השפלים האפלים (יוסיפון פכ). וכשמחשב (האדם) בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפילה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (רמב"ם יסודי התור' ב ב). — ב) גוף אפל, שאין האור עבר דרך בו, שאי אפשר לראות דרך בו, undurchsichtig; opaque: כי הגוף אפל (ספ' היצר לר"ת ה).

**אפל**[1], פ"ע, עת' יאפל, — נעדר האור, היה אפל, sich verdunkeln; s'obscurcir; darken: עשרת השבטים שאפל[2]) להן כך עתיד להאיר להן (סנהדרין י ג). ואפל סהר עמם ובאה שמש בעוד יומם (ר"י הלוי, היום לא יום רננה). הכוכבים אפלו והגבעות התקלקלו (על מלכת האלפסי, בסוף ספ' הגה' הרי"ף). ויהי כי אפל הלילה והנה הארי בא לגנב (משלי סנדאבר).

— נפ', נאפל, — נעשה אפל מפני גוף אחר, verdunkelt werden; devenir obscur; darken: ומפני זה אתה מוצא צורות הלקות בגוף הלבנה וערך הנאפל ממנו עומד על קצבה אחת בכל המקומות אשר הוא נראה שם (ר"א ב"ר חייא, צור' הא' כ). — ובהשאלה: נאפלים נשפלים בתגרת רודה ולוחץ (סדור מנהא"ל, סלי' אוס גדליה, חי בכל ממשלתו).

— פע', אפל: בזויים הם ונשפלים שעריו גם מאופלים (ר' מכור' בן ניסן, בימי רסע"ג, ליקוט' קדמ' סו). לעת העיר אורח ממאפל עולם היה תוהו ומאפל (א' ר"ה, אמן אדירי). מאורה האר ותאיר מאפלת (סליח' יום ד, איה כל נפלאות). טרם יהיה לך העולם חשוך ומאופל שלא יאירו לך המאורות (רמב"ם, קבל' הוצאת ילניק יב ב). — וביחס להעינים: העין המאופלת והמנושפת (אסף הרופא, כ"י מינכן, 48). — ובהשאלה: ודר' יהודא בן בבא ודר' יהודא בן בתירא כלם (ר"ל כל דבריהם) מסובבות זו בזו ומאופלות ביותר (רב נמת גאון, תש' גא' ירוש' קיא).

— הפע', אאפיל, יאפיל, מאפיל, — א) פ"ע, היה אפל, dunkel sein; être obscur; be dark: מת היום מאפיל ומאיר (סנהד' י ג). — ב) פ"י, עשה אפל, verdunkeln; obscurcir; darken: מרחיקין את האילן מן העיר וכו' משום שעומד ומאפיל (ירוש' ב"ב ב. יג ג). ומכנגדן (של החלונות צריך להרחיק כותלן) שלא יאפיל (ב"ב כב:). היתה החלון למעלה בכותל ובנה חבירו כותל כנגד החלון למטה אם היה מראש הכותל שבנה עד החלון גובה ארבע אמות או יותר אינו יכול למנעו אע"פ שלא הרחיק מכותל החלון כלום שהרי לא האפיל עליו (רמב"ם, שכנ' ז ג). אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני האכסדרה ואע"פ שמאפיל עליו (שם י). ולדבריכם לא הנחתם בית לזרעו של אברהם אבינו בית שיהיה בו חלונות לאורו כי כל אחד יבנה ויאפיל וכו' (תשו' ר"ת, הוצ' מק"נ 197). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אא"כ היו למעלה מגמל ורוכבו והוא שלא יאפיל הדרך על בני רשות הרבים (הוא, נזקי ממון יג כד). — והאפיל בדבר: ות"ח מאפיל בכסותו (נדה יז.). — ובהשאלה האפיל את: ואל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהוא מאפיל אותך כאישון לילה ואפילה (ד"א זוטא ד). כשיבא גוג הקב"ה מאפילו ומכסה עליו (תנח' בובר נח כא). כי כשופי רשעה יאפילו נגה צדקה (רנה"ו, חכמת שלמה ד יב).

— הפע' האפל, האפלו: שני מקדשים אשר במעלה ובמטה זה על גבי זה האפלו בעלטה (קינה, על חרבן בית המקדש).

**אפלה**, ש"נ, מ"ר אפלות, — כמו אפל: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות י כב). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה (דבר' כח כט). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואל ב ב). ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדח (ישע' ח כב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (ירמ' כג יב). בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו (שם ד יט). ראוה שנתיחדה עמו באפילה (תוספתא גיט' ז ד). למלך שעשה סעודה וכו' ועלו למטותיהן באפילה וכו' (שמחות פ"ת). אמר (נח לחם בנו) אתה מנעתה אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה אותן האיש כעור ומפוחם (מד"ר ככה' לו). — ועם

---

[1]) בערב' אפל a) שקע השמש, הירח, הכוכבים. — [2]) כך בקצת דפוסים ישנ', ובדפוס' אחרים אפילה.

a) أَفَلَ

האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב האדם והמכחיש נבואתו של משה רבנו והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם (הל' תשו' ג ח). האפיקורוסין שאין עובדין עכו"ם ואין מחללין שבת כגון צדוקין וביתוסין וכל הכופרים בתורה שבע"פ (הל', הלכ' עירו' ב). והאפיקורסין הן שכופרין בתורה ובנביאים מורידין לבור ולא מעלין (סמ"ג סי' קסג). כתות האפיקורוסים אשר נאמר עליהם כחשו בה' ויאמרו לא הוא (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). האפיקורסים הגמורים אשר כחשו כל שום אלדות והיא תכלית הרשע וההתפקרות (שם). בהמצא לפניך אפיקורס חרוץ שהוא מחליק לשון לוכד חכמים בערמתם וכו' לזה אין די שישנא אותו בלב וכו' באותם האפיקורוסים שונאי ה' אתקוטט (מעם זקנים). תקנו להזכיר (בתפלה) מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרי' שמי שברא אור לא ברא חושך (תלמידי ר' יונה, ברכ' יב.).

***אַפִּיקוֹרְסוּת**[1], ש"נ, — דעתו של אפיקורוס, כפירה בעניני אמונה ופריקת ע"ל ברת: אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו (בינאי המלך) אפיקורסות (קידו' סו.). הרחק מעליה דרכך זו אפיקורסות (אבות דר"נ ב). וכשנכנס ר' חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה (שמחו' ח). שמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא אפיקרסות ולא תגרות ולא מחלוקת (ד"א זוטא, השלום). אחר שניתנה התורה האלדית וכו' אין ספק שנתמעטה כת האפיקורוסות (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). ואפילו הרשעים מהם הנוטים למינות ואפיקורסות אין ההבל של הגוים חשוב בעיניהם לכלום (תמדה גנוזה, סעדיה אבן דיאן, ע"ד האנוסים). לא מצאתי שיספק ויפקפק באמונות הללו (של האחדות וכו') זולתי קול באוב מארץ מאיזה צבוע תאפיקורוסות או זב המינות (כסא' לבי"ד א א).

***אָפַךְ**[2], פ"י, עת' אֶאפֹךְ, תֹּאפַךְ, ונסתר יופך במקום יאפך, — כמו הפך, בפרט את האדמה בהמחרשת, umwenden; tourner; turn over: היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויוּפך[3] ואח"כ יזרע אם צמחה לא

[1] עי' הערה לאפיקורוס.

[2] עי' הערה שלקמן. — [3] כבר העיר ע"ז הרמב"ם ואמר וז"ל: ויופך ויהפך אחד והם הבקיאים בל' הקודש

יאמר אזרע ואח"כ אופך אלא הופך ואח"כ זורע (כלא' ב ג). יאפוך (רשי' לונן בשם מאיר בר"י, תמו פסו).

***אִפְּכָה**[1], ש"נ: אמר לו כיצד אתה שונה אמר לו אפכה אמר לו בשביל כך לא אמר לך כלום (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון, עמ' 72).

**א. אפל**[2], ממנו אֹפֶל, אָפֵל, *אָפֵל, אֲפֵלָה, מַאְפֵל, מַאְפֵלְיָה.

**אֹפֶל**, ש"ז, — העדר האור, חשך, Dunkelheit; obscurité; darkness: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר וּמֵאֹפֶל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח). הלילה ההוא יקחהו אֹפֶל אל יחד בימי שנה (איוב ג ו). כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אֹפֶל (שם ל כו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אֹפֶל לישרי לב (תהל' יא ב). כי הוא (אלהים) יצילך מפח יקוש וכו' מדבר בָּאֹפֶל יהלך (שם צא ג-ו). — ועי' חֹשֶׁךְ.

**אָפֵל**, ת"ז, לנק' אֲפֵלָה, מ"ר אֲפֵלִים, -לוֹת, — א) שאין בו אור השמש, dunkel; obscur; dark: הלא חשך יום ה' ולא אור וְאָפֵל ולא נגה לו (עמוס ה כ). בית האפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו (נגע' ב ג). בית האפל וחלונותיו מוגפות (תוספ' שם א ח). אם היה בית אפל מותר (שבת פו.). בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומ' לה:). — ומ"ר: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים (פסח' ד ד). מבואות אפילות היו מביתו (של שאול) לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים (מד"ר ויקר' ט). שהיה השעה אפלה להם כלילה (שם

אפשר שיהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופך וענינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב' עיקרים משתנים והענין אחד, וכשיהיה הפעל העבר הפך יהיה הפעל העתיד ממנו יופך ואופך. עכ"ל. — אלא שנראה מדבריו שסבר, כי היה פעל יָפַךְ, ובינוני יוֹפֵךְ, וא"כ הנה העתיד צריך להיות אֵפַךְ כמו אֵלֵד וכמו אֵלֵךְ. וממה שאמרו אופך, יופך, בעתיד נראה שהפעל היה מנפ"א, כמו אוֹכַל, יוֹכְלוּ, תֹּמְרוּ.

[1] כמו מעלה, חֲלִילָה, וכמו נִגְדָּה, ד רפויה ומלעיל. — בארמ' איפכא, איפכא מסתברא, מצוי הרבה במו"ם של הלכה בתלמודים, ונקד בוקשד' אִפְּכָא, ולוי עפ"י ההברה המקבלה של האשכנזים איפכא, ותימני' אִיפְּכָא.

[2] שרש משתפות בו עברי' וערב' וארמ'.

המצה) כורך אותה בקצת המפה ומניחה עד לאחר סעודה וכו׳ והיא הנקראת **אפיקומן** (שבלי הלקט פסח, סי׳ קיח). ונוטלין חצי המצה הנקראת **אפיקומן** (שם). ולפני קריאת ההגדה יפרס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלמות לחובת אכילת מצות והחצי תחת המפה למצות מצה **אפיקימון** הנאכלת באחרונה ואם שכח ולא אכל מצת **אפיקומן** וכו׳ (אבן ירחי, המנהיג). מניח חציה (של המצה) בין שתי השלמות וחציה תחת המפה **לאפיקומן** (סמ״ג מ״ע, סי׳ מא). ובוצע האחת (מן המצות) לשתים ושומר חציה **לאפיקומין** (טו״ת הרא״ש, יד ה). צריכין לשבר אחת מן המצות **לאפיקומן** וכו׳ ויניח **האפיקומן** לפניו ע״ג השלחן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם ויבצע **האפיקומן** בשנייה **אפיקומן** אוכלין בגמר סעודה (מהרי״ל סגל, מנהגים). ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים נותן חציה לאחד מן המסובין לשומרה **לאפיקומן** (ר״י קארו, טו״ע או״ח תעג). אם שכח ולא אכל **אפיקומן** וכו׳ (שם תעז). ואחר שאכל די צרכו אוכל **מהאפיקומן** הצפונה כזית זכר לפסח (משנת חסידים ליל פסח פי״ג). לכך נהגו העולם לתת **האפיקומן** תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (חזקוני כא יב לד). ואחר כך לוקח המצה האמצעית ופורסה לשנים הפרוסה יותר גדולה יקח **לאפיקומן** ויניח אותה במפה על השולחן (הגדה, הול׳ יעקב מרקריאה, משנת שכא). ויוציא **האפיקומן** כמו שהוא כרוך במפה וישלשל לאחוריו וילך בבית ד״א ויאמר כך היו אבותינו הלכים משארותם צרורות (מהרש״ל פו). יצניע **האפיקומן** בין כר לכסת תחת מראשותיו (ר״י עמדין, נתיב יחן). טעם למנהג שהתינוקות לוקחים **האפיקומן** וכו׳ (ח״י, הוכא ככא״ס תעג). אחר שאכלו ושתו נוטל אותה חציה שהיא בצד השולחן ואוכל כזית בהיסב השמאל ונותן לכלם וזהו **אפיקומן** (צלי אש על ההגדה, ר״א ממודינו). הריני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת **אפיקומן** לשם יחוד וכו׳ (הגדה בית תורין, שנת תקסו). סגולה בחונה ליוצא לדרך יוליך עמו כזית **מאפיקומן** כי ע״י זה מברית המזיקין (דרך ישרה, ש׳ הסגולות).

*__אַפִּיקוֹרוֹס__[1], ־קורס, ש״ז, מ״ר ־קורוסים, ־קורסים. — כופר באלהים, מכחיש בתורה ודת ופורק כל ע״ל מעליו, Freidenker, Ungläubiger; mécréan, épicurien; freethinker, atheist : ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים **ואפיקורוס** (סנה׳ י א). ר׳ אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב **לאפיקורוס** (אבות ב יד). **אפיקורוס** נכרי **אפיקורוס** ישראל (סנה׳ לח:). והנחש היה ערום וכו׳ רבי ירמיה בן אלעזר אמר **אפיקורס** היה (מד״ר בראש׳ יט). ורבינו סעדיה הגאון ז״ל שכת׳ בספר המבחן ובתשובותיו על בן סקליה **האפיקורוס** ועל זולתו החולקים ומאריכים לשון על התורה ועל הקבלה מה שיספיק לכל שומעיו (רמב״ע, ערוגת הבשם, ליון ב קלז). **אפיקורוס** הכופר בפינות התורה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אב׳ ב). וכל הכופר באלו הדברים (מעשי נסים שבתלמוד) ומלעיג עליהם הרי הוא **אפיקורוס** (תגמולי הנפש כו). **אפיקורס** שם אחד מהיונים שהיה כופר באל יתברך ואומר אין אלהים ורז״ל שמשו בו בזה השם לכל מי שכופר באמונתו (רשב״ל דוראן, מג״א א ב). —ומ״ר: שהיו (ישראל) **אפיקורוסים** (ספרי דברים יב). המינין והמשומדים והמסורות **והאפיקורסין** שכפרו בתורה (תוספת׳ סנה׳ יג ה). המינין והמסורות **והאפיקורסים** שכפרו בתורה (ר״ה יז.). שאומרים ליה לאדם אל תלך בין **האפיקורסים** ואל תכנס לשם שמא תכשל בם (אבו׳ דר׳ נתן ב). ימח שמם של **אפיקורסים** שהרי אומרים אין תחיית המתים (ילק׳ חקת, רמז תשסד). אעפ״י שתלמד דעות **האפיקורסים** לדעת איך תשיב עליהם השמר שלא יעלה בלבך דבר מן הדעות ההם (פי׳ המשנה להרמב״ם אבו׳ ב יד). בימי ר״ג רבו **האפיקורוסין** בישראל וכו׳ עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחרת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד **האפיקורוסין** (סוף הל׳ תפלה ב). שלשה הן הנקראין **אפיקורסין**

---

[1]) על שם הפלסוף היוני אפיקור Επίκουρος. א״ב נקד אֲפִּי־, צ״ד אֵפִּי־, מער׳ המער׳ אֵפְּ־, בוקשר׳ וכשת׳ אפי־, במשנ׳ מנק׳ נדפ׳ אֲפִי־, וכך היה ראוי לפי ההקש ולפי הברת השם אֲפִיקוֹמָן. ואעפי״כ, ההברה המקבלה של ספרדים ואשכנזים היא אַפִּי־, ר״ל פ דגושה דגש קל, וכן נקדו לוי ויסטר׳ וכן העתיק קרוים ‎api-‎. רק מה שהעתיק ההברה השניה ‎ku-‎ אינו נכון, כי ביחיד בין ספרדים ובין אשכנזים קוראים ק חלומה ולא שרוקה, רק ברבים קוראים האשכנזים בקריאה בספרים ק שרוקה, וכן נקד א״ב ברבים אפיקוּרוסים, ואולם בדבור בלשון יהודית הוברים גם האשכנזים ‎ko-‎.

גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח). גאוה [1]) אֲפִיקֵי מגנים (שם מא ז). — והשתמש בו המליץ במשמעת הבצר של מתכת: הללוהו צאצאי אדמה אבני יקר אפיקי נחושה כסף וזהב (אסף ג, מט ח). — ה) ת"ז, לנקב' אֲפִיקָה, מ"ר אֲפִיקִים, אֲפִיקוֹת, — חרוץ [2]), מהיר, חכם, clever; habile; geschickt: שופך בוז על נדיבים ומזיח אֲפִיקִים [3]) רפה (איוב יב כא).

*אֲפִיקוֹמָן[4]), ־קימין, ־קומין, — א) תשלום משתה של שמחה, שיר וזמרה שבסוף הסעודה, הליכה בסך מבית לבית, מחבורה לחבורה, שיר תהלה או דרשה לגבור וכדומה, Nachtisch=Unterhaltung, divertissements aprés le repas; aftermeal entertainement: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן [5]) (פסח' י ח). — ב) *מה שאכלים בקנות סעודה Dessert: אין מפטירין אחר הפסח אפיקימון כגון אגוזים ותמרים וקליות (תוספתא פסחים י יא). — והשתמשו במשמעה זו הסופרים: ואחר הצמיאהו צמאון ארוך ויועילהו ההעתקה לאפיקומן גרגרי הצוקר הגדולים (קאנון ג ב ב). וגם נאות לאצטומכא העתקת האפיקומן הצמוקים המחזקים (שם ג יג א לג). והנה חשבו קצתם כי היותר מועיל לדחיית תאות הטין שיאכל בריקות נפש אפרוחים צלויים ויאכל כאפיקומן ממנו אחר המאכל (שם שם ב ז). ומן האפיקומן (ראוי שיאכל בעל השבר) הערמונים והלבבות אשר אין בהם חדות (שם ד ה ב יח). — ג) ־פרוסה של מצה שיאכלו היהודים בת"ם סעודת הסדר של ליל א של פסח: פעם אחת שבת רבי ולא אכל מצת אפיקומן (רמ"י כהל' פסח קלו). וחציה (של

---

א של אפיק, ולכן החזיקו בפרוש זה כל האחרונים. אעפי"כ אינו נראה לי מפני המליצה אפיקי מגנים, כי אם אמנם אפשר לכנות את העצמות בשם שפופרות, הנה זה אי אפשר בנוגע למגנים, כי מה עניו שפופרות למגן שצורתו הוא כעין לוח שמחזיק הלוחם בידו? . לכן יותר אני רואה דעתו של הרלב"ג והרד"ק, שפרשו אפיקי נחושה חתיכות גדולות, אעפ"י שאינני יודע מקור לזה. — [1]) לפי נוסח' תרגום השבעים והולג': גֵוֹה, עי' זה. — [2]) אולי דומה לו בתלמוד פקיע, עי' זה. ואולי עוד כמו חרוץ וחריץ, כן משמש גם המלה אפיק בשתי המשמעות, אפיק חריץ ונחל באדמה, ואפיק חרוץ. — [3]) כמעט כל הקדמונים והאחרנים פרשו אפיקים זה במשמ' חזק וגבור. תרגום: נקיף. מנחם: אבירים. ריב"ג: חזקים, וכן רש"י, אבן עזרא, רד"ק, וכל הבאים אחריהם. ואעפ"כ נראה לי יותר לתת למלה זו משמ' של מהיר וחרוץ, ראשית מפני שזה נאה לפי הענין, ושנית מפני המלה התלמודית הדומה לה פקיע, וגם מפני היחס שיש כנראה בעברית בין המושג של החריצים באדמה ומושג החריצות.

[4]) כך במשנה, וכך נקוד ברוב ספרי ההגדה המנקדים, ובהתשבי אֲפִיקוֹמֵן, ־מֶן. ומקורו בלשון יונית ἐπικώμιος, ועי' לקמן. — [5]) כבר בימי בעלי התלמוד החלו לפקפק מה היתה הכונה בימי המשנה במלה זו. רק זה ידעו בברור כי רצו לאמר במלה זו איזה דבר שעושים בסוף הסעודה, ושאלו בגמ' שם קיט: מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגוזלייא לאבא ורב חיננא בר שילא ור' יוחנן [אמר] כגון תמרים קליות ואגוזים. ובירושלמי: ר' סימון בשם רבי אינייני בר רבי סיסיי מיני זמר. והנה לא יוכל להיות כל ספק בדבר כי זו המלה אפיקומן היא היא המלה היונית ἐπικώμιος, ושמושה במשמעת מה שנוגע להמשתה, והוא משתה של שמחה בימי החג, בפרט משתה לכבוד אלוה היין בכוס, וגם לכבוד נצחון וגבור, וכדומה, ובסוף המשתאות האלה היו מנגנים ומזמרים ויוצאים במחול, והיו עברים בחבורה גדולה בחוצות על פני בתי ידידים ובפרט על פני בית האהובה גם היו שרים שיר תפלה ודרשים דרשה לכבוד גבור מנצח וכדומה, ולכל זה יחד היו אמרים ביוני' ἐπικώμιος. ואין ספק בדבר כי במשמעה זו השתמש גם מסדר המשנה, ורב שהצטין בחוש הלשון ובצחות הלשון פרש היטב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, וכן נכון ומדיק פירו שו שלר' אינייני בהירושלמי מיני זמר ולזה בודאי נכון הפעל מפטיר, בפרט להזמרה והדרשות. אך בזמן קצת מאוחר כששבתו שיר וזמרה מקרב היהודים נשאר עוד השמוש במלת אפיקומן לתשלום הסעודה, אך הצטמצם לרבוי מיני קנות סעודה, וכדומה, ובמשמעה זו פרשוה שמואל ורבי יוחנן אעפ"י שאי אפשר שנתכונו באמת בתחלה באפיקומן למשמעה זו, שיש לה שם קבוע קנות סעודה, מיני תרגימא, אפיה, וכדומה. וכן אין, נכון לזה הפעל מפטירין. ובמשמעה זו פרשוה כל המפרשים הקדמונים, מפני שפרושו של רב לא היה מובן להם, מפני שנשכח מהם מנהג היונים. בהערוך: אין עושין סילוק לאכילה ממיני מגדים כמנהג כל הסעודו'. רש"י פרש המלה במדרש מלים המוני: ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה. ע"כ. וכן רשב"ם, וכן רוב האחרונים. ורמב"ם בפרוש המשנה: ואפיקומן הוא אכילת הפרפראות שאדם אוכל אחר סעודתו כגון מיני קטניות והזרעים הקלויים והגרוגרות והצמוקים והשקדים. ע"כ. ר' אליהו בחור: אפיקומוס נקרא (ביונית) סעודה גדולה, ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומן. מהחדשים, ל' לֶו (כספרו פרקי החיי') פרש כמו פרושו של רבי אינייני בירושלמי. לוי בדה צרוף יוני שלא היה מעולם בלשון יונית. קוהוט: ממילה מובן, מלשון פרסית אבכאמא, ור"ל שום וצנון. יסטרוב וקרוים תפסים החבל בשני ראשי'. ע' לֶו כמו ל' לֶו. דלמן ἐπικώμιος Tischlied.

ועשאוהו(את שמעון)גלח וסוף עלה לגדולי עד שנעשה אפיפיור (מעשה שמעון הגדול, גנזי נסתרות קוכק דף ג). ולפני האפיפיור מלך הגוים (כ"י כודלי מסכ' 1332 רשימ' שטש"נ ח"א ג' 448). אדונינו המלך ישמח בה' שולח אל מעלת האפיפיור מלאכים לפניו (מכת' כ"י אכרכ' לר"י מפיסא, א"נ כ). הודיעני בחסדך אדוני האפיפיור הזה אם הוא דובר שלום לכל זרעינו (שם). ונתנו לו הקהל ב"ה פרחים כדעת האפיפיור(קוכן ויכוח' כג.).עד שנעשה אפיפיור שלהם (מעשה האפיפיור ,Steins. Letterb. 171). כי שאל מאת האפיפיור שיביאו חכמי ישראל לפניו והוא יוכיח להם שהמשיח בא (שבט יהודה שמד מ.) וישם ליאון האפיפיאור כתר הקסרות לראש קרלו (דה"י ליוסף הכהן, שנת 752=820). וכן כל הקסרים הבאים אחריו היו רודפין הנוצרים והיו הורגין את האפיפיורין וכל הנמשכים אחרי דת ישו (חזו' האמונה לר' יצחק ב"ר אברה' ח"א פ"ב). וצוה האפיפיור להוציא משם כסף וזהב וכלים (הגדה של זמן זמנים יונה רופא, BEJ, XLVIII, 93). וזה אנו רואים היום בגבולנו אשר בסבת ישיבת האפיפיור בארצנו נטעו בכל הארץ כרמים (אכן כספי, כ"י, רשי' כ"י קמברידש 206, בהערה). נודע לנו שהאניות ממלכות פורטוגאל הולכים בים לשלול שלל ולבוז בז לכל יהודי וישמעאל שימצאו בים במאמר האפיפיור (שו"ת רלא"ש ח יג). ואחר שנתגלגלו החובות בכתבי האפפיור ובכתבי המלך שלא יוכלו לגבות בשטרי חובותיהם (שם קז ו). עד שקם האפיפיור שגזר על היהודים האנוסים באנקונה להומם ולאבדם (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ נד). — ואפיור: על ענין הבולה שהוציא מעלת אדוננו האפיור פאוולא יר"ה (ברלינר, דה"י של היהוד' ברומא, ח"ב דף ה, הערה).

***אֲפִיפְיוֹרוּת** — כהונת האפיפיור, Papstum; papauté; papacy: בימים ההם העביר קלימנטו החמישי האפיפיאור את האפיפיורות מרומא לאביניון (דה"י ליוסף הכהן, שנת 1305). קיסר קוסטנטינו אשר מסר ממשלת הכרך הגדול לרוממות כסא האפיפיורות (כסא' לבית דוד, שער כח).

***אָפִיץ**, לנק' אֲפִיצָה, — כמו אֲפוּצָה, עי' אָפַץ.

***אֲפִיצָה**, ש"נ,—שה"פ מן הפעל אָפַץ: אין דרך לעשות אפיצה אלא בנקבים (ר"מ מרוט' אהל' ט ג).

**אָפִיק**[1], ־פִק, סמי' אֲפִיק, ש"ז, מ"ר אֲפִיקִים, אֲפִיקֵי ־פְקֵי, — א) חריץ באדמה, שדרך שם יעברו מי הנחלים והנהרות[2], Flussbett; lit de fleuve; bed of stream: ויראו אֲפִקֵי ים יגלו מוסדות תבל (ש"ב כב יו). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב וכל אֲפִיקֵי יהודה ילכו מים (יואל ד יח). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו' ועלה על כל אֲפִיקָיו והלך על כל גדותיו (ישע' ח ז). והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים וַאֲפִקִים ימלאון ממך (יחזק' לב ו). — ב) גוף מי הנחל שוטף בחזקה, Bach; ruisseau courant; Brook: יבשו אֲפִיקֵי מים ואש אכלה נאות המדבר (יואל א כ). עיניו כיונים על אֲפִיקֵי מים (שה"ש ה יב). כאיל תערג על אֲפִיקֵי מים (תהל' מב יב).חיל מעול כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיז קולות (כ"ס גני' מ יג).—ג) גי שנחל עֹבר בו: כה אמר אדני אלהים להרים ולגבעות לָאֲפִיקִים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב (יחזק' ו ג). ורעיתים (את הצאן) אל הרי ישראל בָּאֲפִיקִים ובכל מושבי הארץ (שם לד יג).— ד) בד עב ארוך[3], Stange; barre; bar: עצמיו (של הבהמות) אפיקי[4] נחשה

---

הכונה במלה זו היא שר חמש מאות (REJ, XXXIV,239). ובנוגע לשמוש המלה אפיפיור לכנות בו את ראש הכנסת הקתולי' דעתו של דר' פורגס(בהקבץ REJ XXXVI שנזכר למעלה) היא אמנם כמו כן שהיא היא המלה התלמודית אפיפיורא, אלא שלפי דעתו בכונה השתמשו בה היהודים במלה זו, שיש לה קצת דמיון להשם papa, כדי שלא לשאת את השם הנוצרי הזה על שפתם, כמו ששנו הרבה שמות, קצת במקום פסח של הנוצרים וכדומה. וזהו היתר נכון. על כל פנים, בזה בודאי צדק קרוים נגד דר' ברלינר שהחליט כי היהודים התחילו לכנות את ראש הכנסת הקתולית בשם אפיפיור לא קדם המאה השש עשרה לספה"נ, וצדק קרוים באמרו כי נזכר השם הזה במשמעה זו בכתבים מהמאה השלשה עשר, אפילו אם נסכים לדעת דר' ברלינר כי מה שבא בהתוספות בכ"י אחד של הלברשטט בזה"ל אפיפיור הוא אמרכל ממונה על כל הנוצרים, ע"כ, אינו באמת מבעלי התוספות והוספה מאוחרת היא.

---

[1]) משרש אפק, עי"ש. — [2]) בסורית אפקא. בשאר לשונות השמיות אין לו רע במשמעה זו.— [3]) כך רד"ק ורלב"ג, ועי' לקמן. — [4]) ת"י: פציד י. מנחם לא הזכירו ולא בארו. ריב"ג פרש תעלות ומגרים אך הביא שיש מפרשי מחוקים. ובפרוש זה החזיקו רש"י וראב"ע, אך באמת זה לא יתכן לפי הענין, כי אין לאמר: חוקי נחושה, או חוקי מגנים. ואעפ"י שפרושו של ריב"ג נכון לפי הדקדוק, ויש לו בעין מקור במשמ'

שעה אחת (ברכ׳ כ ג). אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (שם ה א). אפילו הוא שוגג והיא מזידה הוא מזיד והיא שוגגת (יבמ׳ ו א). אפילו עני שבישראל (שמת לו אשתו) לא יפחות משני חלילים ומקוננת (כתוב׳ ד ז). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אפילו אתה מושלם בכל המעלות אם אין בך ענוה אתה חסר (מסכ׳ כלה רבתי ג). אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש׳ פ:). אפילו דבר עבירה יפה בעתו (מד״ר קהלת ג). אפילו חושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (שבת סג.). אפילו משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו (מד״ר בראש׳ לח). ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (יומא לח:).

**אֲפִיסָה**, ש״נ, — א) שה״פ מן אפס: כי הרגיש יעקב בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה (רמב״ן בראש׳ מז כט). עולם האמת אשר לא ישיגהו אפיסה (דוד בר י״ט בן בילא, י״ג יסודות, בד״ח). ומפני שהחשך אינו דבר כי אם אפיסת האור ואבדתו (ר׳ אברה׳ ב״ר חייא הנשיא, העבור א ט). והסיבה השלישית (של חולי הקולון) מאפיסת הרגש המעי ההוא (מאיר אלדבי, ש״א ד ב). כי המות בשאר הבע״ח אם ימותו מיתת עצמם יהיה הענין מצד חולי וכו׳ או אפיסת הכחות מצד הזקנה (ראשית חכמה, שער האהבה פ״ו). — ב) כמו העדר: הקב״ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת (שם א א). כי הם לא יראו כי העמידה היא אפיסת התנועה (חריזי מו״נ א עב). אעפ״י שהחשך והעורון אפיסות ואינן מפעולת פועל (שם ג י). והצורות הרוחניות והגשמיות אחר אפיסה גמורה (שער השמ׳ לאבן לטיף כג; השחר ב). אבד הגושם (של העולם) ובטל הגולם וחזר להעדרתו ואפיסתו כמו שהית מקודם היותו (ריקנטי, אמור). כמו שהאין היא מניעת המציאות ואפיסתה לגמרה (יסו׳ עול׳, הקד׳). באפיסת נפש חיונית לשאר בע״ח (רמ״ע מפנו, פרד׳ רמונ׳ כב). אם למציאותו או לאפיסתו (ר״א סקלאי, ע״ח ד). עם אפיסת הפנאי (תות יאיר שו״ת ל). צהיבות השער וכו׳ מאפיסת חום התולדי ולבחורים ילבינו מרוב אפיסת חום הטבעי (מאיר אלדבי, ש״א ד א).

**אֲפִיסוּת**, ש״נ, — כמו אפיסה: השמים הם בלתי קדמונים אבל היה להם מציאות אחר אפיסות והעדר מחלט (אור עמים ספורנו יט:). בהיות שבין המציאות והאפיסות מוחלט אין שום אמצעי (שם אחדות). וי״מ שהוא האפיסות וההעדר כי הבא עד חקר תהום יגיע אל האפס (אוצר משפט לאיוב, הנגלו לך).

**אֲפִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן אָפַף: זכור אפיפתי בשרב ונם כי ינטו צללי ערב (ר״א קליר, ת״ב, איכה אשפתו).

**אֲפִיפְיוֹר**[1], (אפיור), ש״ז, מ״ר אֲפִיפְיוֹרִים, — א) שר[2]: גדיב יועץ דכם וְאַפִּיפְיוֹר נצרו חקם ויציתוך כביור (יוצר שבת חנוכה, כאו אכן). — ב) שם לראש הכנסת הקתולית שברומא[3], Papst; pape; pope:

---

[1]) אין משקל עברי דומה לזה ועי׳ הער׳[3]. —[2]) בארמ׳ אפיפיורא (ע״ז יא.) ועי׳ הערה שלקמן. —[3]) צ״ד כתב ונקד אפיפייר, אַפִּיפְיוֹרִי, ופרש גדול שבכומרים. בוקשד׳ אַפִּיפְיוֹר ותרגם Papa Pontifex Romanus. ובדבר מקורו התפלפלו בזה הרבה וינר בתרגום הגרמני של עמק הבכה הערה קעו, ודר׳ ברלינר בספרו דה״י ליהודים ברומא, קרוים בהקבץ הצרפתי REJ XXXIV דף 218 ושם XXXV, III ודר׳ פורגם שם XXXVI, 105. וינר הביא בשם איזנמינגר בשם הרב זלמן צבי, כי אפיפיור היא מלה מרכבת: פיו יורה. אך מלבד שאיזנמינגר הוחזק שקרן, שטות המדרש הזה בולטת. בוקשד׳ שער שהיא המלה התלמודית איפופוידין שפרושו הדום הרגלים, והיא כנוי של גנאי. יש מי שראו בהשם אפיפיור שתי המלים παπας ἱερεὺς. וינר בעצמו משער כי אפיפיור מרכבת מן אֶפִּי פיור, epi Pior, ור״ל ממלא מקומו של פטרוס (באיטלקית פיור). גם דר׳ ברלינר (בדה״י שלו) מסכים כי פיור היא צורה האיטלקית של פטרוס, רק אפי היא במקום אבי, ור״ל אבי פטרוס, וכן מצא דר׳ ברלינר באמת באחד הכתבים ברומא אביפיור במקום אפיפיור. אך קשה, איך נאבדו לגמרה עקבות הצורה האמתית של השם הזה ולא נשאר ממנו זולתי בהכ״י ההוא? ומלבד זה ראש הכנסת הקתולית אינו פטרוס כ״א במקום פטרוס, והעקר א״כ חסר מהשם. וקרוים סבר כי זו היא המלה התלמודית אפיפיורא, ושהיא בעצמה אינה לפי דעתו אלא שבוש מהשם παπίας, תאר לנושאי האבוקות לפני השרים, ונחלף ליהודים בין מלה זו ובין המלה הקרובה לה παπας שבתחלה היתה שם כללי לכל הכהנים הנוצרים, ורק עפ״י גזרת האפיפיור גריגוריוס תשביעי נתיחדה להכהן הגדול ראש הכנסת. והנה בדבר השם אפיפיורא נכונה דעת רינך, שהוא בן סמך בדבר, כי

ובאבטיחין ובמלפפניות ואסור בכל פירות האילן (ירוש' נדר' ח מ ג).

**אָפִיל**[1]), ת״ז, לנק' אֲפִילָה, מ״ר אֲפִילִים, אֲפִילוֹת, — א) שצומח מתבשל, או נולד בעונה מאוחרת מעונות השנה, למשל צמחים, ולדות, spätzeitig ; tardif ; late: והחטה והכסמת לא נכו כי אֲפִילֹת הנה (שמות ט לב). אם יש אפילות מהן (מהדליות שבאבל) אוכלין עליהן (תוספתא שביע' ז יח, מהד' צוקרנ). אוכלין על הירק מן האפל על הבכיר (שם ד יד). שהן (החטים) אפילות לכך נתאחרו לבשל עד אחר הפסח (רש״י סנהדרין יב.). — וביחס לולדות: לבשו כרים הצאן אילו הבכירות ועמקים יעטפו בר אילו האפילות (ירוש' שקל' ג מז ב). — ולהמטר: איזו היא רביעה ראשונה הבכירה בשלשה במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בשבעה עשר בו (תענ' ו.). איזהו זמנה של רביעה וכו' ר' יוסה אומר הבכירה בשבעה עשר והבינונית בעשרים ושלשה והאפילה בשלשים יום (ירוש' תענ' א סד א). — והשנה: שהיתה השנה אפילה ואין הצמחים ניכרין (שם מו״ק א פ ב). מראש חדש כסליו שהוא זמן רביעה שנייה בשנה אפילה (רמב״ם הלכ' מתנות עניים, א). — ב) הפרי האפיל, Spätfrucht, fruit tardif; late fruit: כאן (שיוצאין להכריז על הכלאים בחדש אדר) בבכיר כאן (שיוצאין בחוהמ״פ) באפיל (מו״ק ו.). וחוזרין שלוחי בי״ד בחולו של מועד הפסח לראות האפיל שיצא (רמב״ם הלכ' כלא' ב). — ג) עונת השנה שבו יצמח האפיל: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מ״ר כרא' סא).

***אֲפִילוּ**[2]), מלת החבור, לחבר דבר שלכאורה אינו צריך להיו' כך, sogar, selbst; même; even if, although: איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים אפילו

שחופרים סביבם, ומנהג הלשון בזמן ההוא היה לקרא „פירות שחופרים סביב" רק למיני האבטיחים וכדו', ולכן, הנודר מפירות תפורים מותר בפירות האילן. אולם, קשה להבין איך הגיע הלשון לזה לקרא פירות תפורים למיני אבטיחים, המונחים על האדמה ולא בתוך האדמה, וכל „תפירה" מיוחדת אין להם יותר מלפרות האילן? גם מפרשי הירוש' התלבטו בפרוש מלת אפייה. בעל פני משה אומר: אפייה שם הכולל מפירות הארץ. ובעל חסדי דוד סובר כי השם אפייה בא מהשם עפי, עפאים, ור״ל דברים הגדלים עם העלים, ולכן הנודר מהאפיה אסור בפירות האילן (כגרסת הירושלמי) מפני שגם הם גדלים בעלים. וכן גם לוֹ בשמות הצמחים נוטה לזה. והגר״א מוילנה הגיה תאנים. — כלל הדבר: אין ספק, שאפייה ותפירה היא היא מלה אחת, ושבימים ההם היה מנהג הלשון לכנות בשם זה בפרט מיני האבטיחים והקשואים, ומ״מ היה אפשר לכנות בו גם פרי האילן, אך אין טעם למנהג זה במשמעת שרש חפר בכונת חפר את האדמה, ולכן אין לגרסת חפירה שום יתרון על גרס' אפייה, ובהיות כי הגרסה חפירה בתוספתא אינה אלא בהוצ' צוק' ובכל שאר הנוסחא' יש גרסאות אחרות, והגרסה אפייה בירושלמי בכל הנוסחאות, אין להכריע הכף לתפירה נגד אפייה ואין אנו רשאים לגרש מלה זו כצורתה מהסתפח בנחלת לשוננו, ועלינו לקבלה ולגדר משמעתה לפי עניינה פה, כי לעולם זהו העקר ולא צרופי האותיות. ולפי הענין, הדבר ברור כמו שאמרתי כי מנהג הלשון היה לכנות בשם זה קצת פרות ממיני האבטיחים והקשואים, וגם לפרות האילן נכון שם זה.

ושֵם מעין זה יש בערב' והוא פַאכִהה a). שרש פכה משמש בלשון זו במשמעת נחת רוח ושמחת הנפש, ופאכהה הוא שם לקצת מיני פרות שאוכל אדם לא לשבר רעבונו אלא לשום נחת רוח, ופרשו שם זה המלונים הערבים וז״ל: אלפאכהה מא יתפַּכֶּה בה אי יתנעם באכלה רטבא כאן אם יבשא כאלתין ואלבטיח. היש איזה יחס בין השם אפייה ובין פאכהה? אינני מוצא את לבי לענות על זה בודאות, אף כי דבר מצוי הוא שתבא באחת הלשונות השמיות א במקום כ ובמקום ק שבחברתה, ואולי בתוספתא הגרסה העקרית היא תפייה ובאה פה ת במקום כ. — ואף חכמי הערבים נחלקו ביחס למלה זו כעין המחלקת של התוספתא והירושלמי. בדבר תשורת של הקוראן: פיהמא פאכהה ונח'ל ורמאן, נחלקו המפרשים אם גם ענבים תמרים ורמונים בכלל פאכהה או לאו. ואמר לשאן אלערב: וככר נחלקו בו ואמרו קצת החכמים הואיל ויצאו שאר הפירות מכלל פאכהה ונפרטו בשמם ענב ורמון שמע מזה שאינם בכלל פאכהה, ואם נדר אדם שלא יאכל פאכהה ואכל ענבים ורמונים לא חלל נדרו ואינו מחלל נדר. ואחרים אומרים כל הפירות הם פאכהה ולמה פרט אותם הקראן באמרו יתעלה בהם פאכהה ותמר ורמון מפנ, מעלתם של התמרים והרמונים על שאר הפירות וכו', וכן מי שאומר שפירות התמר והרמון אינם בכלל פאכהה מפני שפרטם אלוה יתעלה אחרי אשר זכר פאכהה הרי הוא בור והוא נגד הדעת ונגד הלשון הערב'. ע״כ.

[1]) מלה עברית, וארמ', ואין בשאר הלשונות השמיות אחות לה, ולא ידוע מקורה.

[2]) מרכב מן אף אִלּוּ.

a) فَاكِهَة

***אפִי**[1], אוֹפִי, ש"ז, — תכונת האדם או הדבר ומהותו טיבו וטבעו, nature; caractère; Charakter: אין את יכול לעמוד על אופי של אומה הזאת נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין (ירוש' שקל' א מס ד). אין אנו יכולין לעמוד על אופי של דוד פעמים שקורא עצמו עני ופעמים שקורא עצמו מלך (מד"ר ויקרא ג). א"ר הושעיא מי כאומה זו שהיא יודעת אופי של אלהיה (ערוך, בשם ילמדנו, ואתחנן). נשמה זו האופי[1] (מד"ר בראש' יד).

***אפִידָה**, ש"נ, — שם"פ מן אפד: ובעבור האפידה הזאת נקרא האפוד אפוד (ריב"ג השרש', ער' אפד).

א. ***אפִיָּה**, אֲפִיָּה, ש"נ, מ"ר אֲפִיּוֹת, — שם"פ מן אפה: הכופת עשאו לאפייה שיעורו כתנור עשאו לבישול שיעורו ככירה (כלים ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (מנח' יא ב). לא תאפה חמץ אפייה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה מה אפייה מיוחדת מעשה יחידי וכו' אף אני מרבה את לישתה (ספרא לו ב ג). שלשה שבתות של אפייה (ירוש' ע"ז ה מס.). והלישה והאפיה (רמב"ם הלכ' שבת ו א). — ומ"ר: שלשה הסיקין ושתי אפיות (ירוש' פסח' ג לב).

ב. ***אפִיָּה**[2], — שם כללי לקצת מיני פירות יאכלום לתענוג לקנות סעודה, כגון אבטיחים וכיוצא בהם: הנודר מן האפייה[3] אסור בקישואין ובדילועין

---

מתחלפים למלה זו, וקצתם לא יתכנו פה. ולכן, בהערוך לא הובאה כלל, ופרושה מספק, כי פרוש מסור בקבלה אין בידינו, והקדמ' לא פרשוה, ופרושו שלבעל מנחת בכורים נופל כיון שנפל היסוד שלו היא הגהת הגר"א. לוי פרש אפטט כמו פטפוט של כירה, ואחריו נמשכו קוה' ויסטר'. אך קשה למה אחזה התוספתא רק כאן בהשם אפטט במקום פטפוט המצוי כ"כ גם בתוספתא וחוץ מזה, פטפוט של כירה אינו שייך היטב בכאן בין מה שקודם אפטט ומה שאחריו.

וכדי שנמצא איזה יסוד לסמך עליו בפרוש מלה אפטט צריך להתבונן לכל בריתה זו ולראות מה יש במקומה במקורות אחרים. וזה לשון התוספתא:

כל הפרצופות טמאין ופרצוף הדקה טהור מנעל שלו של מתכת ה"ז טמא טמא מת. כל החותמות טהורין ואינו טמא אלא חותם של מתכת שחותמין בו בלבד. קמיע של מתכת הרי זה טמא טמא מת. נתפרק התחתון טמא והעליון טהור. עור שכורך בו את הקמיע טמא פשטו טהור מטמא ומטהר אפילו י' פעמים ביום. פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור ספת הימנו ועשה חוליא לתכשיט טמאה. אפטט שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת. כל תכשיטי בהמה כגון השירים הנזמים והקטלאות והטבעות טהורין ואין טמא אלא זוג המשמיע קול לאדם. העושה זוגין למכתשת ולעריסה וכו'.

והנה הרמב"ם הלכ' כלים פר' ח הלכה ט הביא תחלת בריתה זו מן כל הפרצופות ועד שבו חותמין. וסופה מן כל תכשיטי בהמה וכו'. וכן הזכיר קמיע של מתכת, רק המאמר אפטט שיש בו מתכת איננו שם, ולעומת זה יש מאמר אחר: וכן מקל של בהמה של מתכת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה. והנה את המאמר הזה שאב הרמב"ם מגמרא שבת נב: ושם נאמר: מי לא תניא מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, ע"כ. ולא פורש היכן נשנתה בריתה זו. ולכן נראה כי זהו המאמר של התוספתא אפטט שיש בו מתכת, ו„מקל של בהמה" הוא פרושו של אפטט שלנו.

ועל פי זה בארתי את השם אפטט בפנים. ואע"פ שאינני רוצה להחליט כי באמת כך היתה צורת מלה זו מתחלתה בתוספת א, אך כיון שאין יסוד להגיה על פיהו עלינו לקבל המלה כמו שהיא בכל הנוסחאות.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. רוב מפרשי המלים חפשו מקורה בלשון יונית, מוספיא אמר בל"י פרושו קול ודיבור. לוי גזרה מן המלה היונית ἦθος, ר"ל טבע, אך בין אופי ומלה היונית הזאת אין כל דמיון בצרוף האותיות. קוהוט, מן εὐφυΐα קרוים, מפני שמצא במקום אחד אוסי, שבש את כל המקומות והחליט כי זו היא המלה οὐσία ביונית. וכבר השיג על זה לֵו ואמר כי אין לשבש הספרים. על כל פנים, אין ספק בדבר, כי בימים ההם היתה מלה זו נהוגה בפי היהודים לפחות בצורה ארמית אופיתא, בעדות המדרש בעצמו מלשון ההמון: נשמה זו האופי דברייתא אמרין האופיתא טבא (שם), ובמשמעת הדברים אין לפקפק, כנראה מענין המאמר, וכן פרש הערוך העיקר, דעתו, וידוע כי דעתו משמשת במשמעת מדה, תכונה. — [1]) כך ברוב הנוסח' וכך הביא הערוך. ובמדרש עם פרוש אור השכל אוּפה.

[2]) משקל לְבִיבָה. ועי' לקמן. — [3]) כך בכל הדפוסי', הערוך לא הביא מלה זו, לוי וקוהוט בקשו מקור לה בלשון יוני' וימצאו צרוף אותיות קצת דומה לזה, ושפרושו עשב. וקרוים מצא מלה יותר דומה apium, שהוא מין חסא. אבל כבר הוכיח לֵו (הגהות לקרוים, ערך אפיה וערך אפומלייא) עד כמה השואות חיצוניות כאלה רק לפי צרוף האותיות אינן נכונות לפי הענין. והנה בתוספתא (נדר' ד ג) באה הלכה זו בגרסה אחרת: הנודר מן התפירה אסור בקישואין ובדילועין ומותר בפירות אילן. ע"כ. וכבר העיר בעל חשק שלמה על התוספתא כי כך צריך להגיה גם בירושלמי, וקבל דעתו יסטרוב ואמר שתפירה ותפורה אחד. ולֵו בהגהות' לקרוים, שהסכים בעצם הדבר להגיה תפירה במקום אפייה, השיג לנכון על יסטרוב שפרש תפירה במשמ' תפורה, ואמר כי בירוש' תפירה הוא פירות

מעשה באחד שזרע סאה של **אפונים** ועשת שלש מאות סאין (ירוש׳ פאה ז כ:)׃ **האפונין** השחורים (שם דמאי ב כב ג). **אפונים** חיים מערבין בהן וכו׳ שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה (שם עירו׳ ג כ ד). **האפונים** הם חמצים חמים וטובים לגוף (אסף הרופא, כ״י מינכן לב :). גם במיני קטניות **אפונים** ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים **והאפונים** הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצא והם על ג׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המינים פה להם (רא״ב״ע דני׳ א טו). **אפונין** יש בהן שני מינים לבן ושחור וכו׳ ומזונו טוב וחזק ממזון הפולים וכו׳ (מ׳ אלדכי, ש״א ס ב). קח קמח פולין וקמח **אפונים** ציצי בלעז (סוד ישרים, סגול׳ לאליה מודינו סגול׳ ע). וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד **מאפונים** ציצי ceci בלעז (הקד׳ ס׳ תכרה דק״ק רומה מסג׳ תקלג, קכן על יד, שריד מעיר, דף 14).

*אִפּוּף, שם״פ מן אפף, עי׳ שם : הענש בְּאִפּוּף [1]) ושב היות חפוף הועילו לב כפוף בקול כפיפת שופר (ר״א קליר, מוסף א ר״ה, אחת דעי).

# אפז [2]), ממנו *אַפֵּז.

*אַפֵּז [3]), פ״ע, אַפֵּז בּוֹ, אִפַּזְתָּ, אִפַּזְתִּי, וכו׳,—לעג עליו וקנטר אותו בדברים, versifler ; verspotten ; baater : מעלים ומורידים בו (המלאכים ביעקב) **אפזים** [4]) בו קפזים בו סונטים בו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר את הוא שאיקונים שלך חקוקה למעלה עולים למעלה ורואים איקונים שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן (מ״ר ברא׳ סח). והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל ועזריה עולים ויורדים בו מעלים בו (בנבוכדנצר) ומורידים בו **אפזין** בו קפזים בו שוטטים בו ידוע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד (שם).

*אֲפַטְּט [1]), ש״ז, — מקל שהוא רודה בו את הבהמה, rod ; houssine ; Gerte : **אפטט** [2]) שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת (תוספתא כל׳ ב״מ א יב).

---

[1]) וכבר קרא תגר על מלה זו בעל ערוגת הבשם פר׳ לב, וז״ל: מה מאד קשה לשמוע במחזו׳ לועזים חדלה יופיפה, מן יופיפית כי שם יופיפה לא נמצא בכתובים ובמחזור ק״ק אשכנזים בפיוט לסדר שופרות הוענש **באפוף** מן אפפוני.

[2]) עי׳ הערה להפעל אַפֵּז.

[3]) עי׳ הערה שלקמן. — [4]) כך, בלי ו בין אלף ובין פ, בכל נוסחאות הדפוסים גם הישנים, וכך בערוך ערך אפז. ונראה לכאורה שהוא בארמ׳, ואין פרכה לזה מסי׳ הרבים ־ים, כי למטה שם כתוב באמת אפזין קפזין. אבל המלת בו במקום ביה מעידה שזה בעברית, ובערוך ערך קפז כתוב אופזים קופזים, וכן בילקוט. ונוסח המאמר הוא כך : רבי חייא ור׳ ינאי (חולקים בפרו׳ הכתוב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו) חד אמר עולים ויורדים בסולם וחד אמר עולים ויורדים ביעקב מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא, ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב מעלים ומורידים וכו׳. והנה רבנו נתן הביא מלת אפזים ולא פרשה, ולא ידענו כלל מה פרשו בה הקדמ׳. צ״ד כתב אִפְּזִים ופרש נגוהות ותרג׳splendor, והוא תמוה. הפרוש היתר קדמון שהגיע לנו הוא זה המיוחס לרש״י, שפרש וז״ל: אופזים בו כמו אופצים דוחקים בו אפוצה במשנת כלים. ע״כ. (ברוב נוסח׳ אופנים אפונה, בנון, אך זה שבוש ודאי, יען כונתו להמלה אפוצה במשנ׳ אהלות, וכן כתובה המלה בגוף הפרוש שנדפס בראשנה בספר אור השכל, וכן הביאו בעל אות אמת). אבל, לשרש **אפץ** אין כלל משמעת דחיקה בכונת נגישה ולחיצה, כי אם של מלוא החלל, וגם קשה למה השתמש רבי ינאי למשמעה זו דוקא בפעל מוזר זה ולא בהפעלים הרגילים לחץ, ודחק, ונגש, והציק, וכדומה, — מלבד כל זה אין פרוש זה מתישב לפי כונת המאמר **מעלים ומורידים בו**. רבי אב״א בעל הפרוש אור השכל בעצמו, רצה לפרש אפזים כמו אובזים, במשמעת בזיון, או מלשון אפזייני שהוא תכשיט של אשה, ובעל מ״כ פרש אפזים כמו קופצים, וכן בוקשד׳ ולוי וקוה׳, וקצת אפשר להביא סמך לדבר מלשון ערב׳ **אבז** a) ר״ל קפץ. והמשביר מיונית מלשון צחוק. ויסטרו׳ מלשון פזז, במשמעת השתעשע. אבל, כל זה אינו נאות להמאמר השני בנוגע לחנניה וחבריו, וכאן על כרחנו נפרש **אפזין** וכו׳ מלשון לעג וקנתור, כמו שכתוב בפנים, אעפ״י שאיני יודע מקור מלה זו.

[1]) צורת אַרְגָּז. כך לוי. קוה׳ אֲפַטֵּט, יסטר׳ אַפְטֵט. וכל זה השערה בעולם, כי קריאה מסורה אין למלה זו. עכ״פ לנקודו של לוי יתר צורה עברית, ועי׳ בדבר משמעת המלה בהערה שלקמן.— [2]) גרסת כל הדפוסים וכמו״כ צוק״מ. והגר״א הגיה **אספתי**, ועפי״ז פרש בעל מנחת בכורים שהוא כלי האורג, כמו אספתי במשנה אהל׳ יג ד. אך להגהת הגר״א אין שום יסוד, ויש להביא ראי׳ כי להר״ש לא היתה גרסה אספתי בתוספת כאן, כי לא הביא בפרושו לאהלות שם שהוא מביא פרושי׳

---

a) أبز

דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה הָאֵפוד ויאמר דוד ה' אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא אל קעילה וכו' היסגרני בעלי קעילה בידו וכו' ויאמר ה' יסגירו (ש"א כג ו-יב).— ומ"ר: והנה אפודים רבים היו עם הכהני' (רא"ע שמו' כח ה).—ג) צלם שעבדו לו ושאלוהו עתידות: ויעש אותו (את הזהב) גדעון לְאֵפוד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם (שופט' ח כז). ויעש (מיכה) אֵפוד ותרפים (שם יז ה).

***אֲפֻדָּה**, ש"נ, מ"ר אֲפֻדּוֹת, — א) עי' אֲפֻדָּה. — ב) אזור המזלות ברקיע, Zodiaque: קבע קו ירוק אבני בוהו הוא המגלגל אפודת שחקים (רשב"ג מלכותך, או"כ ב). האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים (רא"ע שה"ש ס יד,פעס ג). בתנועה המיוחדת לשמש שיסוב כל אפודת י"ב מזלות בשס"ה ימים (ר"י אכרכ' ברא' א,ויהי מאור'). והנה דרך השמש לסבוב כל אפודת המזלות שנה בשנה (סוא, כתלת אכות). אמנם שאר כוכבי לבת יתרחבו מזה הקו ולפעמים ילכו לצד דרום ולפעמים בקצה אחד מן האפודה שהוא צפון (ר' אכר' כר חיית, אפס' ג), הנה אפודת המזלות לבד תחשב לשטח אשר יש לו י"ב מעלות רוחב (שם). אראה י"ב צורות אשר באפודות גלגל המזלות (עמנ' מחב' כז). הגלגל השמיני אשר בו אפודת המזלות (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' כט). הכוכבים הקיימים הרשומים באפודת הגלגל השמיני (שם לד). מקומם האמתי (של הכוכבים) באפודה (אליס ליס"ר מקנדיה, כתב זכתי, ג). וכאשר נחתכה האפודה עם עגול האופק (שם).

***אַפּוֹטְרוֹפּוֹס**[1], אפט־, אפי־, מ"ר ־רופין, ־רופסין, —פקיד יתומים, אדם שנמנה אם מהאב בחייו או מבי"ד להיות כמו אב להיתומים, או לקטנים לא בעלי דעת וכדומה, להנהיג את עניני נכסיהם ולדאג להם וכדומה, Vormund; tuteur; guardian: כותבין (פרוזבול) לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין (שבי' יו). בי"ד מעמידין להן (לחרש שוטה וקטן) אפוטרופוס ומעידין להם בפני אפוטרופוס (כ"ק ד ד). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין [2] (שבוע' ז ח).

[1]) מלה יונית ἐπίτροπος, והוא פקיד, ממונה.

[2]) במשנה שבגמ' אפוטרופוסין. ובמשנ' מנק' נדפ' אֶפוטרופוס פּ רפויה גם הראשנה גם השניה.

אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בי"ד לא ישבע (תוספתא כ"כ ח יג). אפיטרופין עד שלא החזיקו בנכסי יתומין יכולין לחזור בהם (שם שם יב). ממנה אפוטרופין על היתומים (פסיקתא קכג.). מי שמת והנית יורשין גדולים וקטנים צריך למנות אפוטרופוס שיהיה מתעסק בחלק הקטן עד שיגדיל (רמב"ם נחלו', טור וש"ע חו"מ רל).— ובהשאלה משגיח ומפקח וערב: אין אפיטרופוס לעריות (תוספתא כתוב' ה ו).—ב) מנהיג ומפקח על נכסי אדם: אפוטרופוס של אגריפס המלך (סוכה כז.). אפוטרופוס על קופה של צדקה (פסח' מט:). אפוטרופסין רעים (מד"ר אסתר, בימים ההם).

***אַפּוֹטְרוֹפּוּת**, ש"נ, — כמו ־רופסות: אפוטרופוס אפוטרופותו תלויה בדבר וביד בית דין הוא מסור (רב האי, תשו' גא' הרכ' קעח).

***אַפּוֹטְרוֹפְּסוּת**, פקידות ומשרה של אפוטרופוס: כל זמן שאפיטרופוס יוצא מאפיטרופסותו הרי הוא כאחד מכל אדם (תוספתא כתוב' ט ג). נראה שיכולין בי"ד לקיימה באפוטרופסות כדי שיקבלו אותה (ריב"ש תשו' תלה). ולא יעשה בשבילם להשתדל באפוטרופסות (לבוש חו"מ רל כד). באומרים דמאחר שקבל האפוטרופסות עם חבירו כל אחד ערב בעד הכל (שו"ת רמ"א סי' כו). כי אין הדברים הללו מחקי האפוטרופסות (תשו' גא' מילר, בית תלמ' ד 26).

***אָפּוּן**[1], מ"ר אֲפּוּנִים, — מין ממיני הקטניות, גרגרים עגלים, Erbse; pois; pea: וכן באפונין (פאה ג ג). ואפונים השופין מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (כלא' ג ב). רבי אלעזר אומר אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה (שבי' כ ח). אפונים שחורים אפונים לבנים (ע"י א ה).

[1]) השרש אולי פון, כמו פום a) בערב', ונוספה א, והמשקל הוא אָפּוּל. ופרש בעה"ע בלעז ציצירי ובל"ע אלחמץ b), וכן תרגם הרמב"ם בטבול יום אפונים אלחמץ, והוא הנקרא בצרפתית pois chiche, ובגרמנית Kichererbsen. וכן המנהג הקבוע בשמושו בספרות, — ולוי ויסטרוב אחריו שתרגמו אפונים פולים טעו טעות גסה. וקוהוט תרגם בדיוק Kichererbsen, וכן לוֹ שמות הצמח'. — ועי' קטניות.

a) فوم b) الحمّص

הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). את אשר תאפו אפו [1]) (שם טז כג). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות (ויקר׳ כד ה). ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו). אף ישיק ואפה לחם (ישעי׳ מד יה). ואף אפיתי על גחליו לחם (שם שם יט). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות (ש"א כח כד). מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (כילה כ ו).— וכינו׳ פעו׳: אין לחם אלא האפוי בתנור (פסח׳ לז:). הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם (מכילתא בשלח ד ד).— ומקור: כדי לאפות בו סופגנין (כליס ה א). אבל לאפות אינו אופה אלא מה שצריך לו (כיל׳ יז.). —וגם *לופות: כדי לופות בו (משנ׳ כלי׳ כ"י פרמה ה א, ושם ט). — ועכר עם כנוי: רבי נחמיא אומר אפאה (את העיסה שנלושה במים מגולים) הרי זה מותרת (תוספתא תרו׳ ז יג). כגון שחזר ואפאו בתנור (פסח׳ לז:). שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני (גיט׳ לה.). — *לחם אפוי: מנהג בני אדם לומר כשימצא אדם דבר מזומן ומתוקן מצא פלוני לחם אפוי (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ט, בשם הרמב"ם, בענין המשית).

— נפ׳ נאפה, האפה, תאפה, — שאפו אותו: לא תאפה (המנחה) חמץ (ויקר׳ ו י). וכל מנחה אשר תאפה בתנור (שם ז ט). סלת תהיינה חמץ תאפינה (שם כג יז). ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא (כילה יז.). נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכל כתיקנה (תעני׳ יט:). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (מנח׳ יא א). כשנאפית (התרומה) על הבירה (שו"ע או"ח תנא עו). והפת נאפית מיד (טור שם תסא).— ומקור: מי איפוא מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני או בני יעקב (מ"ר כרא׳ סז).

— נתפ׳, *נתאפה: מי שהיה רוצה אפוי מתאפה לו (מכילתא, בשלח, ד ו).

**אֵפוֹ** [2]), אֵפוֹא, וגם אֵיפוֹא (ולא נכון), — מלת הטעם להטעים ולהדגיש ולנחץ הדבור ולהפנות אליו הכונה במשמ׳ כיון שכך, ועתה, denn, nun; eh bien, donc, then now, ותבוא — א) אחרי מצוה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר ה׳ ארצה (מ"ב י י). עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו ג). דעו אפו כי אלוה עותני (איוב יט ו).— ב) בשאלה: ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא (הואיל ואתה עשו) הוא הצד ציד ויבא לי (בראשית כז לג). אם כן אפוא זאת עשו (שם מג יא). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך (שמות לג יז). ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט׳ ט לח). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישע׳ יט יב). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (שם כב א). אהי מלכך אפוא ויושיעך (הוש׳ יג י). ואיה אפו תקותי (איוב יז יה). — ותבוא המלת אפוא גם לפני עצם דבור השאלה: ולכה אפוא מה אעשה בני (ברא׳ כז לז). אם לא אפו [1]) מי הוא (איוב ט כד). — ג) ובמאוה ותשוקה: מי יתן אפו ויכתבון מלי (שם יט כג).

**אֵפוֹד** [2]), אֵפֹד, ש"ז, — א) אחד מבגדי הכהנים לפנים, עשוי שתי חתיכות אחד להחזה ואחד להשכם, ומרכסים זל"ז על הכתפים בכתפות: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל (שמו׳ כח ד). ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן וכו׳ שתי כתפות חברת יהיה לו (שם שם ו-ז). ושמואל משרת את פני ה׳ נער חגור אפוד בד (ש"א ב יח).— ואמרו נשא אפוד לפני ה׳, במשמע׳ כהן: ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכו׳ לשאת אפוד לפני (שם שם כח). ואחיה בן אחיטוב וכו׳ כהן ה׳ בשלו נשא אפוד (שם יד ג). וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד (שם כב יח). — ב) ביחוד האפוד עם הארים ותמים שהיו שאלים באלהים על ידו, Ephod: ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד, קעילה אפוד ירד בידו וכו׳ וידע

---

[1]) עפ"י ההקש של צאו, שבו.

[2]) נמסר במסורת: (ברא׳ לז יז) ד׳ כתי׳ אפו וסי׳ ואיה אפו, דעו אפו כי אלוה, מי יתן אפו ויכתבון מלי, אם לא אפו מי יכזיבני, ועי׳ לקמן. — מנחם בן סרוק: מלה זו איננה נגזרה מיתר המלים והיא מיוחדת במתכונת במשפטה, ולולא הענין לא נודע לה בנין, ע"כ. ר"י בן גנאח אמר: רק ענינו אם כן, ענינם עתה. ורד"ק מספפק ומביאה ביחס עם מלת השאלה איפה. ומן החדשים, הנה היתר תמוהה היא השערתו של גזני׳ שיש לה איזה יחס עם אף, אפה, ומצא לזה סמך שגם בגרמנית יש דומה לזה בהמלה gar. אולד חשב כי זו היא המלה פה ונוסף עליה א הרמז. ויש עוד שבקשו לה מקור בשרש פוא. אולסה׳ כמו רד"ק. רק קניג הודה ולא בוש כי אין למצא לו מקור.— [1]) מ"ש: בספרים מדויקים כתוב אלף פא ואו אלף.

[2]) משקל אזור. ולא עמדו חכמים על מקורו של השם הזה ולא על טיב האפוד במשמעה השלישית הרשום פה.

את האפד ויחגר אתו בחשב האפד וַיֶּאְפֹּד[1]) לו בו (ויקר' ח ז).—ובהשאלה, במליצה, אפד מלוכה, וכדומה: ועד שחק רומה וְתֶאְפֹּד מלוכה (ר"א קליר, אדרת מלוכה א ר"ה). — ופאר: אדוקי אש באימה יאפדוך (יוצ' יוה"כ, כי אדוקי אש). — ותכן: אפדתה אהלי רום למכון (מצולס כר"ס). ויאפדו את ההיכל במעילים (פריד ופליט, מן ספר התשמוג' דף יא, קכן על יד ככך ז). — ובפעול: אפודי שש לאל שונא שש אומרים קדוש (ר"י אכיתור [2]). תמימים בעודם בסין רפודים שבוץ ערי עדיים אֲפוּדִים (קרובות לפרשת זכור). ולבשה האדמה שש ורקמה ועשתה משבצות זהב רפידות וכל מזרע יאור תשבץ באלו נאות גשן בחשן הם אפודות (ר"י הלוי, הפסע הזמן). ערבות קול ומנעימות זמר בחשב חן וכל יופי אפודים (מסה אדרעי, לקו' קדמ' נג). צר לי עליך שמעון אחי אפוד מועצה (אודך ה' כי אנפת, מתו' רומני, יוה"כ). אלוף מסבל בהוד אֲפוּדִים בידיו גלילי זהב עמודים (קרוב' א סכועו').

—נפע', ״נֶאְפַּד, בהשאלה: נאפד נקמה (תהלה אתה הוא אלהינו, ב ר"ה).

— פע', ״אִפֵּד,—פֵּאר: אהללה אלהי אשירה עזו אספרה כבודו אאפדנו מלוכה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה). תקף ענניו אִפְּדָהּ (את אֻמת ישראל) בכבוד (הוא, אלופים, תפא' סיכ' ללונץ). אִפֵּד אפריון אהליו אבני יקרה מסכתו (סכת ה אחר פסח). וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו (רש"י שמות כח ח). — ושה"פ אִפּוּד: הדר ביהון אִפּוּדַיִךְ (רסכ"י, סכת חוה"מ פסח).

— פֻּע',״אֻפַּד: אֻפַּד מאז לשפט היום בחון מעשה כל יום (ר"א קליר, מוס' א ר"ה). המאופדת בין שני הכרובים (סד' אליהו רבא, מהד' איש סלוס, פר' יב). יכובדו יאופדו אפודת טכס חתנים (מחזור ויטרי, דף 595).

— הִפע', ״הֶאְפִּיד: אַאְפִּיד נזר איום בשלוש קדושה ביום (ר"א קליר, א ר"ה).

## אֵפֹד, עי' אֵפוֹד.

## אֲפֻדָּה[3]), ש"נ, כנו' ־דָּתוֹ, — א) שה"פ מן אָפַד: וחשב אֲפֻדָּתוֹ[4]) (של האפוד) אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה (שמות כח ח). — ב) כמו אֵפוֹד שלהלן: וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אֲפֻדַּת[1]) מסכת זהבך (ישע' ל כב).—ואפודה: אפודת נזר לשבט מושלים (מכתב ר' חסדאי להכוזר). אלה תולדות האותיות אפודת שמוש הכל (דקדו' הטע'). — ג) עי' אפודה.

## אַפַּדֶן[2]), אַפַּדֶן[3]), אַפֶּדֶן[4]), ש"ז, כנוי' אַפַּדְנִי וכו' — היכל, ארמון, palace ; palais ; Palast :

ויטע אהלי אַפַּדְנוֹ[5]) בין ימים (דני' יא מה).— ואמר הפיטן: ואשתה כום ישועות מנחל עדני ונשא מגבעות אהל אַפַּדְנִי (סדור מנהג"ל סלית' ר"ה אל הסרים).

## ״אֹפֶד[6]), אָפְדּוֹ, וכו', — התמדת הדבר בכח ועז, Beharrlichkeit; persistance; perseverance :

שקדו וְאָפְדּוֹ[7]) (של האֵבֶל) הוא דבר אצור וכמוס ומונח בנפש (האשכול, לר' יהודה הדסי רסג). — וכבר השתמשו במלה זו הרבה בדבור בא"י ובהעתונים.

## אפה[8]), ממנו אוֹפֶה, אָפֶה, מַאֲפֶה.

## אָפָה[9]), פ"י, עכ' אָפִית וכו', עתי' אוֹפֶה[10]), תֹּאפֶה, תּוֹפֶה יֹאפֶה, יוֹפֶה, צווי אֱפֵה, אֱפִי, אֱפוּ, אֱפֶנָה, —תקן בצק באש בלי מים, שיהי' נאות וטוב לאכילה, backen; cuire le pain ; bake : ויעש להם משתה ומצות אָפָה ויאכלו (ברא' יט ג). וַיֹּאפוּ את הבצק אשר

[1]) מ"ש: ויאפד האלף בשוא לבדו והפא ברגש, ע"כ. וכן בהתאג התימני: הפא דגושה בכל התיגאן. — [2]) כך במחזור כ"י ובמחזור ויניציה רפ"ב. ובטעות מיוחס לר"י הלוי במחז' הספרדים הנדפסים.

[3]) משק' סְגֻלָּה, חֻתֻּלָּה, רַבֻּלָּה, וכיוצא בהן. — [4]) ת"א: והמין תקוניה. ורסע"ג: ושפשג אלצדרה, ובאלצדרה מתרגם רסע"ג את האפוד. — [1]) ת"י: וית תקון מסכת דהבכון. ורסע"ג תרגם אפדת מסכת זהבך ומסכות דהבכם וושיהם, ע"כ, ור"ל בושיהם הקשוט שלהם.

[2]) רד"ק, מכלול: משקל אַפְעַל, אַפֶּדֶן, הדלת בפתח או בצירי. ע"כ. וכן ערוגת הבושם. — [3]) אברהם בלמשי: אָפַעַל, האלף בקמץ והפא והעין בפתח והפא בדגש כמו אָפַּדֶן, ע"כ.— [4]) גזנ' ושאר החדשים וכן קֶניג, והוא מביא כעין סמך לזה שאר השמות הזרים פַּתְשֶׁגֶן, וזו סגולת נטית הלשון העברית להסגוליים. — והנה השם אַפַּדֶן נמצא גם בכתבת של אהשורש מנימון (כוולד, כתבות בני אחימן). ובערבי' פַדַן a), מגדל גבוה' מארמ' אפדנא, היכל.—[5]) גרץ (REJ 1883, 305) משער שזה שם העיר Appadno. — וכתב הרשב"ץ: ואומרים כי קבלה היא בי קריאת ד של ויטע אהלי אפדנו היא בקריאת הט' הרפה שבלשון ישמעאל (מגן אבות, נג.).

[6]) עי' הערה לקמן. — [7]) מענינו נראה כי כונת השם הזה הוא התמדת האבל בכח ועז. ולא ידוע מוצאו.

[8]) באשורית אֶפוּ, ארמ' אפה, אפי. ובערבית לא נהוג אמנם הפעל אך יש השם מיפי b) לתנור.

[9]) עי' הערה שלפני זו.— [10]) כך רד"ק בפרוש (מכל' פדה"פ).

a) فَدَن b) ميفى

כג׳בה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו (תהל׳ י ד). — איש אף, בעל אף, כעסן: איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (משלי כט כב). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך כי קל בעיניו דמים ובאין מציל ישחיתך (כ״ז תנ״ס ח יו). —ובהשאלה, *כנוי למלאך הממונה על הכעס: בשעה שנתרשל משה רבינו מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו (נדרי׳ לב.). — ואפים, במשמעת פנים[1], Angesicht ; face: בזעת אפיך[2]) תאכל לחם (בראשית ג יט). — ובפרט בענין השתחויה וקידה: וישתחו אפים ארצה (שם יט א). ויקד דוד אפים ארצה וישתחו (ש״א כד ט). ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (דהי״ב ז ג). — ועם על, וכנוי המשתחוה: ותפל על אפיה ארצה ותשתחו (ש״ב יד ד). ויבא (אבשלום) אל המלך וישתחו לו על אפיו ארצה לפני המלך (שם שם לג). — וגם לאפי מי שמשתחוים לפניו: ותפל לאפי דוד (ש״א כה כג), ר״ל לפניו. — ובמ״י אף במשמ׳ פנים, במליצה ״הלך על כף ועל אף, ר״ל על הידים והפנים: ונפשי שבעה ראשי בשמים, וריח נעצוץ שמתי רקחי, ותדלתי הלוך על כף ועל אף ונתתי בלב ים ארחי (ר״י הלוי, הליקתני תשוקתי). ועי׳ כף. — ואפים במשמע׳ כפלים, doppelt ; double: ״ונתן (אלקנה) לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים[3]) כי את חנה אהב (ש״א א ד-ה).

״אפי, מה שמתיחס לחאף. — אותיות ״אפיות, יוצאות מן האף. — ״ארנבת, קצה האף.

*בל׳ם, אף בל׳ם, גס, עב מאד.

״גנון, דבור דרך האף. — *גרף מתוטמו, עי׳ זה.

---

[1]) באר׳ אנפין, וכן בסורי׳ אפא במשמ׳ זו. אבל ברט(Barth,ZDMG,41,630)סובר כי זה מ״ר מן פאה,בסור׳ פאתא. —[2]) י״מ גם אפך זה במשמ׳ חוטם. כך ריב״ג, והוסיף הפרחון: כי יותר יזיע החוטם מכל הפנים. ע״כ. וכמו״כ אפים של השתחויה שלקמן י״מ במשמ׳ חוטם, וכן אמר ראב״ע בפרוש על וישתחו אפים ארצה ר״ל עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים. —[3]) ת״י: חולק חד בחיר. ריב״ג: מנה חשובה גדולה. רש״י: הראוי להתקבל בסבר פנים יפות. רי״ק: בכעס. אברב׳ בשם הנוצרים: בצער ויגון. רלב״ג ור׳ ישעי׳: מנת שמנה, שהיו לה שני פנים. וקצת החדשים מגיהים במקום אפים אפס, ויש מגי׳ כפי שנים.

חוטם, אף. — חטם, האריך אפו, התאפק מכעס —חרון, עי׳ זה. —*חרטום, חלק הפה של קצת בע״ח.

״מחט את אפו, קנח אותו ממי האף. — ״ממחטה, מטפחת קטנה שמוחטים בה את האף. — ״מסננת, אחת מעצמות האף.

״נזילה, ״״נזלת, מדוה האף, שנוזלים ממנו מי האף תמיד. — נחירים, שתי הפתיחות של האף, שנושם בהם. — נחר, נשם בקול שאון. —נחר, נחרה. — *נטף, אף נטף, ארוך. — *נפץ, דחה בכח את מי האף. — ״״נקפה, הכאה באף בראש שתי אצבעותיו. — נשימה, נשם, ״מתנשם, נשמה.

סלד, אף סלד, קצר, וקצה ארנבתו פונה קצת למעלה.

עטשה, תנועה של עוית באף שדוחה את הרוח דרך הנחירים בקול שאון מיוחד. — *התעטש, עשה עטישה. — *עקם חוטמו, מפני ריח רע וכדומה.

*פיקה. — עי׳ זה.

״קמט האף, מפני כעס וכדומה.

ריח הריח, חוש הריח.

ועי׳ עוד חוטם.

**״אף ברי[1])**,—שם המלאך הממונה על הגשמים: אף ברי אתת שם שר מטר להעביב ולהענין להריק להמטר (ר״א קליר, שמע״צ, לתשכנזים).

**אפד[2])**, ממנו אפוד, אפד, אפדה.

**אפד[3])**, פ״י, אפדתם, עתיד אאפד, יאפד, —עם לו אחריו ועם ב של הדבר הנאפד, —התקין ותכן, richtig adapt ; ajuster ; anpassen: והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד (שמו׳ כט ה). ויתן עליו

---

[1]) שתי מלים הללו נמצאות במקרא (איוב לז יא): אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו. ונתלבטו המפרשים בכונתן, ולא עלה בידם פרוש נכון. ובעלי האגדה ראו בהן שם מלאך הממונה על המטר. ואין אגדה זו בידינו, אך עליה יסד הפיטן את דבריו. וכן רש״י: אף ברי שם מלאך הממונה על העננים. ע״כ. ועי׳ ברי.

[2]) אין לשרש זה את בשאר לשונות השמיות.

[3]) לפי דעת רוב החכמים פעל נגזר מהשם אפד. ותרגם אונק׳ בארמ׳ בפעל תקן. רסע״ג תרגם ואפדת ואשדדה, שר״ל חזק אותו, ותרגם ויאפד לו בו וצדרה בהא, שר״ל שם הצדרה, הוא האפוד. מנחם פרשו תכן, אך ר״י בן גנח פרש חגר. ורש״י פרש כהתרגום ומנחם. והרד״ק כריב״ג, וכן רוב החדשים. והפיטנים והמשוררים השתמשו בו במשמעת של תקון וקשוט.

ישתמש העברי בלשון בערה וחם ועשן באף לכעס וזעם, Zorn ; colère ; anger : כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה (דבר' לב כב). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (ירמ' יז ד). הנה שם ה' בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע' ל כז). לא יאבה יי' סלח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה (דבר' כט יט). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א).— ובפרט נהוג השמוש עם הפעל חרה, והשם חרי, חרון, חרה אפו, חרי אף, חרון אפו: ואף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מאד (במדבר יא לג). על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד (זכר' י ג). למה יי' יחרה אפך בעמך (שמות לב יא). ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ויסף אף יי' לחרות בישראל (ש"ב כד א). ואמרו כל הגוים על מה עשה יי' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה (דבר' כט כג). ויצא מעם פרעה בחרי אף (שמות יא ח). שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שם לב יב). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו).— והשם אף לבדו במשמ' כעס: כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (שם כט כז). על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו' א יא). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים (ישע' יד ו). אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הוש' יג יא). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). כי גדול האף והחמה אשר דבר ה' אל העם הזה (שם לו ז). סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (ישע' סג ג). ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי (שם שם ו). עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (יחזק' ז ג). אשפך חמתי עליך וכליתי אפי בך (שם שם ח). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד). הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח). כי ימיטו (האויבים) עלי און ובאף ישטמוני (שם נה ד).— ומ"ר אפים: ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים[1]) יוציא ריב (משלי ל לג). ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה (דני' יא כ). — ועם הפעל עלה, עלה אפו: שמע יי' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (תהל' עח כא). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי טו א). יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו (עזרא ח כב). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו ונושא וסולח ושופך חמה (כ"ם גני' יו יא). — על אף: כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה (מ"ב כד כ). כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה (ירמ' לב לא). על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהלים קלח ז). — יום אף, עת אף: ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם (ירמ' יח כג). ולא היה ביום אף יי' פליט ושריד (איכ' ב כב). הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת (שם שם כא). בטרם לא יבוא עליכם יום אף יי' (צפנ' ב ב). מחץ ביום אפו מלכים (תהל' קי ה). יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו (איוב כ כח). — שב אפו, חדל, נפסק כעסו: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (בראש' כז מד–מה). בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו (הוש' יד ה). ותאמרו כי נקיתי אך שב אפו ממני (ירמ' ב לה). — האריך אפו, לא כעס מהרה: שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע (משלי יט יא). — החזיק אפו, התמיד בכעסו: לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (מיכ' ז יח). — ארך אף, כמו ארך רוח, סבלנות, langmut; patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' טו טו). — ויותר רגיל במ"ר, ארך אפים, וארך אפים: בארך אפים יפתה קצין (משלי כה טו). — וש"ת: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמו' לד ו). ארך אפים רב תבונה (משלי יד כט). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם טז לב). — וההפך קצר אפים, מהיר לכעס: קצר אפים יעשה אולת (משלי יד יז).— ו־קצרות אפים, עי' קצרות. — גבה אף, גאוה: רשע

---

[1]) יש מפקפקים בנוסח זה, וסוברים שזה נוסף או שזו נוסחה אחרת במקום ומיץ אף.

כרכ׳ סוף ד). הירק אף על פי שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום (שם פאה א ו). אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי הקודש אבל שונין ודורשין (שם שבת יג א). אף על פי שנדבר עמהם (עם הנביאים) בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות (מכי׳ מס׳ דפסחא, פתי׳). ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (שם א). אין השומר צריך להיות יושב ומשמר אלא אע״פ שיוצא ונכנס מותר (חולין ג.). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש (מד״ר דבר׳ ב). א״ל ר׳ מתיא בן חרש (לר׳ יאשיה) ר׳ מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע״פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בד״א (אדר״נ פ״א). — ובלי ש: ואבוב של קלאין וסילונות אעפ״י כפופין ואף על פי מקבלין (כלי׳ ב ג). אף על פי מדביקן זו לזו והן נראות (תוספתא שבת יא ז). סילונות שבברכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת (שם עירובי׳ ט יח). האיש חולק אף על פי בעל מום אין הקטן חולק אף על פי תמים (שם זבח׳ יא ו). אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו אף על פי מזה והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (שם פרה יב ג). — וקצתם כתבו שלש המלים במלה אחת, אפעלפי: ואלו האותיות שהן רפין אפעלפי שהן נודעות (תשו׳ דונש, תשו׳ על רסע״ג דף 34). — ובהוספת כן, אף על פי כן (ר״ת אעפי״כ), השלמת החלטת ההגברה, :doch, trotzdem; tout de même; nevertheless המחזיר חוב בשביעית יאמר לו (המלוה) משמט אני אמר לו (הלוה) אף על פי כן יקבל ממנו (שבו׳ י ח). אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת (קידוש׳ ב ג). מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין ובאו אנשי קצטרא שבציפורי לכבותה ולא הניחן וירד ענן מן השמים וכיבה ואמרו חכמים לא היה צריך אף על פי כן שילח להן למוצ״ש סלע לכל אחד (תוספתא שבת יג ט). מפני הדחק מעברין אותה (את השנה) אחרי ראש השנה מיד אף על פי כן אין מעברין אלא אדר (שם סנה׳ ב ז). והלא אין לך מקום שנתבכר בארץ ישראל קודם לבעל שלישה ואף על פי כן לא ביכר אלא מאותו המין שהביא לאיש האלהים (שם שם ט). שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן ומשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ואף על פי כן לא היו אילו ואילו קולטות עד שכיבשו וחילקו (שם מכות ג א). אמרו על מדבר [כוב] שהיה תשע מאות פרסה על תשע מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים וכו׳ ואף על פי כן לא אמרו (ישראל) איה ה׳ המעלה אותנו מארץ מצרים וכו׳ (מכי׳ ויסי בשלח ד א). אמרו לו (תלמידיו של ר׳ יוסי בן קיסמא) רבינו תן לנו אות אמר להם (ר׳ יוסי) ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשים אות אמרו לו ואף על פי כן (סנה׳ צח.). באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם אמר לו ירמיה אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים א״ל אף על פי כן (איכה רבתי, פתי׳ משא גיא חזיון). כשהיו ישראל במצרים ראה הקב״ה מה שעתידין לעשות וכו׳ אף על פי כן איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות (מד״ר שמות ג). אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אתה מוצא אע״פ כן ארבעים יום בכל שנה היו עושין אותן המים רושם בעולם (תנח׳ כוכר נח יז). ויקח אדוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסהר אעפ״י כן ויהי ה׳ את יוסף (שם וישב טז). — אַף שֶׁ, כמו אעפ״י: היו חמריו ופועליו טעונין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יתר ממיל הרי אלו טהורין (תוספתא טהר׳ ו יז).

ב. אַף, ש״ז, כנ׳ אַפִּי, אַפְּךָ, מ״ז אַפַּיִם, אַפֶּיךָ אַפָּיו, — א) אבר הנשימה והריח בבע״ת, חוטם, Nase; nez; nose: אַף להם ולא יריחון (תהל׳ קטו ו). ומיץ אַף יוציא דם (משלי ל לג). במוקשים ינקב (הבהמות) אָף (איוב מ כד). הטבעות ונזמי הָאָף (ישע׳ ג כא). נזם זהב בְּאַף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ואשם הנזם על אַפָּהּ והצמידים על ידיה (בראש׳ כד מז). התשים אגמן בְּאַפּוֹ (איוב מ כו). ושמתי חחי בְּאַפֶּךָ ומתגי בשפתיך (מ״ב יט כח). וריח אַפֵּךְ כתפוחים (שה״ש ז ט). ואתן נזם על אַפֵּךְ ועגילים על אזניך (יחזק׳ טז יב). ועשו אותך בחמה אַפֵּךְ ואזניך יסירו (שם כג כה). ויפח בְּאַפָּיו נשמת חיים (בראש׳ ב ז). כל אשר נשמת רוח חיים בְּאַפָּיו (שם ז כב). מגערתך ה׳ מנשמת רוח אַפֶּךָ (תהל׳ יח יו). כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה בְּאַפִּי (איו׳ כז ג). רוקו כיחו וניעו ומי האף שלו וכו׳ מי האף אמר רב בנגררין דרך הפה לפי שא״א למי האף בלא צחצוחי הרוק (נדה נה:). — ומפני שבעת כעס וזעם יחרה האף כמו באש,

לעולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן (חכמי ישראל לזקני רומי) א ף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי הן לא בטלו (ע"ז ד ז). ר' טרפון ור' עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם רבן שמעון בן גמליאל אומר א ף הן מרבין שופכי דמים בישראל (מכו' א ח).—ועם שלילה: ויאמר המן אַף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת' ה יב). — ושנויה ומשלשה: אַף בל נטעו אַף בל זרעו אַף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד). אַף אין מגיד אַף אין משמיע אַף אין שמע אמריכם (שם מא כו).— ועם ה השאלה הַאַף, במשמ' האם באמת: למה זה צחקה שרה לאמר הַאַף אמנם אלד ואני זקנתי (בראש' יח יג). ויגש אברהם ויאמר הַאַף תספה צדיק עם רשע (שם שם כג). הַאַף אין זאת בני ישראל (עמו' ב יא). אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני הַאַף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ז=ח).—ועם כִּי- אחריה, אַף כִּי-, להוסיף ולהגביר על האמור קודם בכח קל וחומר, במשמעת על אחת כמה וכמה, עפי"ר עם המלים הן, הנה בתחלת המאמר, wie vielmehr; d'autant plus; how much rather: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי וְאַף כִּי-עתה בן הימיני (ש"ב יו יא). הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' וְאַף כי-אחרי מותי (דבר' לא כז). — ובלי ההתחלה הן הנה: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אַף כִּי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא (ש"א יד כט=ל).— ובמשמ' עאכו"כ שלא: ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים וְאַף כי נלך-קעלה (שם כג ג). — ועם שלילה: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אַף כִּי-הבית הזה (מ"א ח כז). לא נאוה לנבל שפת יתר אַף כִּי-לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). לא נאוה לכסיל תענוג אַף כִּי-לעבד משל בשרים (שם יט י). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אַף כִּי-נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב יה יה=יו). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אַף כִּי-אנוש רמה ובן אדם תולעה (שם כה ה=ו). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אַף כִּי-אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' יה ה). — ובמשמ' עאכו"כ בשקרה כך: ויאמר להם (דוד לרכב ובענה שהרגו את איש בשת והביאו ראשו לדוד) חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתו לי בשרה אַף כִּי-אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש"ב ד ט=יד). ויגשו עבדיו (של נעמן) וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה וְאַף כִּי-אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה יג). זבח רשעים תועבה אַף כִּי-בזמה יביאנו (משלי כא כז). לו חיה רעה אעביר בארץ וכו' או חרב אביא על הארץ ההיא וכו' או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה ונח דנאל ואיוב בתוכה חי אני נאם אדני יי' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם כי כה אמר אדני יי' אַף כִּי-ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה (יחזק' יד יה=כא).—ויש שישמיטו את כִּי ויטעימו את אַף בכונה זו: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אַף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יח=יט). — ואַף כִּי- במשמע' כל כך ש: עוד זאת עשו לי (אהלה ואהליבה) טמאו את מקדשי וכו' כה עשו בתוך ביתי וְאַף כִּי תשלחנה לאנשים באים ממרחק וכו' (יחזק' כג לח=מ).—וְאַף כִּי- במשמע' אחרת, לחיוב דבר נגד מה שנראה לכאורה, וכמו אף על פי שלקמן, obgleich; quoique; though: ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם אַף כִּי-עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמ' ט יז=יח). — ועם א ל ו אחריה, ובשתי מלים, כמו אפילו: ויטול את שאר נמצא בכליו ו א ף אלו ספרו גם תפליו (שערי שבוע' לרה"ג, גנזי נסת' לק׳כק), ר"ל אפילו ספרו.— *ועם עַל פִּי, אַף עַל פִּי (ר"ת אע"פ, אעפ"י), לחיוב דבר נגד הנראה לכאורה, נגד הראוי לפי שקול הדעת הראשון, obgleich; quoique; though: ו א ף ע ל פ י שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). א ף ע ל פ י שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). א ף ע ל פ י שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (כתוב' ה א). פועלין שהיו עודרין בתנאים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים א ף ע ל פ י שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע (תוס'

הצונן כדי שתפוג צינתן (יומא ג ה). מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו (תוספ׳ עירו׳ ע ז).—ב) בהשאלה, אנין הדעת, מפונק, שנפשו סולדת מדבר מאוס: ומעשה באחד ששתה מים ולא שפך מהן ונתן לתלמידו ואותו תלמיד איסטניס היה ולא רצה לשתות ומת בצמא (תמיד כז:). כל ימי עני רעים זה אסתניס וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה (סנה׳ ק:).—ומ״ר: מטלטלין את האיסתניסין (ירוש׳ כילא א ס ג). מפני אסתנסים (מד״ר כרא׳ יא).

*אִסְתְּנִיסוּת: ווליד(היין לבן) נפח ו אסתניסות ורוח באצטומכא (מאיר אלדבי, ש״א נתיב ה). הדברים המטונפים שיש לאדם אסטניסות להביט אליהם (כוזרי ב לד).

*אָע, ש״ז, מ״ר אָעִים, — כמו עֵץ: מעשה שהלך ר״י בן קרחה אצל ר״י בן נורי לנגינר והראהו שדה אחת וביתרתה היתה נקראת והיו שם פרצות יותר מעשר והיה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם עד שמיעטן פחות מעשר (ירוש׳ סוכה א נג.).

א״ע, ר״ת את עצמו.

אע״ג, ר״ת אף על גב.

אע״פ. אעפ״י, ר״ת אף על פי.

אעפי״כ, ר״ת אף על פי כן.

א.אַף[1],— מלת הקשור והצרוף והתוספת בין שני גופים או שני משפטים, conj. auch, noch, sogar; aussi, encore, même; also, more, even: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף-אני בחלומי (בראש׳ מ יז). ואם לא תשמעו לי וכו׳ אף-אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (ויקרא כו יד=יו). ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אַף-אני עמכם בקרי (שם כג=כד). ויסרתי אתכם אַף-אני שבע על חטאתיכם (שם שם כח). וזכרתי את בריתי יעקוב ואַף את בריתי יצחק ואַף את בריתי אברהם (שם מב). ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם וְאַף לאמתך תעשה כן (דבר׳ יט יז). הכמות שרותיה תעננה אַף-היא תשיב אמריה לה (שופט׳ ה כט). ויקלהו ויבאו אַף-אחריו (ש״ב כ יד). הנך יפה דודי אַף נעים (שה״ש א יו). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אַף-יצריח על איביו יתגבר (ישע׳ מב יג). ויקח מהם ויחם אַף-ישיק ואפה לחם (שם מד יה). ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי וְאַף-דברי המלך אשר אמר לי (נחמ׳ ב יח). ומביאים הערמות ועמסים על החמרים וְאַף-יין ענבים ותאנים (שם יג יה). וְאַף-המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם (דהי״א ח לב). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אבו׳ ב ו).— והקבלה לאם: שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (כרכ׳ י.).—וכפול ומשלש לחזק: אמצתיך אַף-עזרתיך אַף-תמכתיך בימין צדקי (ישע׳ מא י). אַף-דברתי אַף-אביאנה יצרתי אַף-אעשנה (שם מו יא). — ולהטעים ולהבליט יותר את הגוף: רפאים יחשבו אַף-הם כענקים (דבר׳ ב יא). הודעתיך היום אַף-אתה (משלי כב יט), לאמר אף אותך.— ובצרוף עם מלה אחרת: והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי וְאַף אשר הלכו עמי בקרי (ויקר׳ כו מ). וְאַף-אמנם שגיתי (איוב יט ד). — ועם גם אחריה, קצת במשמעת מכל מקום: והבאתי אתם בארץ איביהם וגו׳ וְאַף-גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם (ויקר׳ כו מא=מד). — ובמשמעת אפילו: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אַף-על זה פקחת עינך (איוב יד א=ג). — ובמשמעת לכן: כה אמר ה׳ אתם עזבתם אתי וְאַף-אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי״ב יב ה). אמר להם הקב״ה (לכנען) אתם כבדתם את ידידי (אברהם שקראו לו ארוני) אף אני אקרא הארץ על שמכם (מכי׳ מס׳ דפסחא, יח). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (שם). אמר להם (המלך לשני בניו) בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (שם ויהי בשלח ה). — ובמשמעת באמת, מפני טעם זה: מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב וכו׳ אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר (תענ׳ ב:). — ובמשמעת אם כן אז: אמרו להן (זקני רומי לחכמי ישראל) אם בן (שאין אלהים מבטל את האלילים מפני שבקצתם יש צרך לעולם בהם) יאבד דבר שאין צורך

[1]) בארמ׳ וסור׳ אַף, אוף. ונראה מקצת מקומות בפרט בתלמו׳ ירוש׳ כי בזמן ההוא אמרו היהודים אף גם בתוך דבור עברי: אמר להן רבי עקיבא משם ראייה אם את אומר כן אוף היא עצמה מביאה לידי בעירות (ירוש׳ סוף גיט׳). — ובערב׳ משמשת במשמעה זו רק פ פתוחה לבדה.

— ועם ל הגוף: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה (קידו' מא.). אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה (שם).—ובלי גוף, אסור לאכל, אסור לדבר, וכו': אסור לרכוב ע"ג פירדה (תוספתא כלא' ה ו). אסור לקיימן (המים שנתגלו) מפני סכנת נפשות (שם שבת יד ט). — ז) גרם אסור: המוכר פירות בסוריא ואמר משל א"י הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). זה וזה (עציץ נקוב ושאינו נקוב) אוסרין (כלא' ז ח). הכבד (שבשלה עם בשר אחר) אוסרת (תרומ' י יא). עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם וכו' עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם (סוט' ו ג). האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה איני אשת איש נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (תוספתא כתוב' ב ב). — ועם על: אין אדם אוסר על חבירו דרך אויר (עירוב' פה.). — ח) *מנע אותו בכשוף וכדומה מלעשות דבר: האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא תאסר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתא שבת ו ט). — ובפרט *עשה בכשוף שלא יוכל לבעול אשה: פנוי הנושא אשה ואינו יכול לבעול אותה והיא בבתוליה והוא אומר אסרו אותי הריני בודק את עצמי באשה אחרת (רב האי גאון, תורתם של ראשונ' הורוויץ, מחב' ב יט). לאסור, קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלה שורה שורה שבור קשרתי אני פלוני על משכב פלוני וכו' ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני פב"פ אתיר אלו תקשרים וכו' (ראב"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ז יא).

— נפ', נֶאֱסַר, — א) שאסרוהו בחבלים, בבית האסורים וכדומה: אחיכם אחד יֵאָסֵר בבית משמרכם (בראש' מב יט). ואתם הֵאָסְרוּ (שם שם יו). ובמה תֵּאָסֵר לענותך ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים (שופט' יו ו-ז). לשונך שים בפיך נאסרה ובאלם היה בין החבורה (מוס' הלכ' לרב האי, פסוק קא). — ב) *שאסרו התשמיש בו, verboten; défendu; become forbidden: הכבד (שבשלוה עם בשר אחר) אוסרת ואינה נאסרת (תרומ' י יא). קטנה שזינת אין לה רצון להיאסר על בעלה (ירוש' סוט' ב יז ד). על ידי שדרכה ליאסר בין לו בין לאחר היא נבדקת (שם ה כ.). — ג) *שאסרוהו בכשוף: לאדם הנאסר ולא יוכל לשכב עם אשתו (אסף, כ"י מינכן 84).

— פע', אֻסַּר, — אסרוהו בכבלי ברזל וכדומה, לֻקח בשבי, gefesselt werden; être lié; chained: כל נמצאיך אֻסְּרוּ יחדו (ישע' כב ג).

*אֲסֵרָה, ש"נ,—שה"פ מן אסר: תבוא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל (מד"ר בראש' נה).

*אִסְרוּ חַג [1], יום המחרת לאחר החגים, פסח, שבועות, סכות: ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתייה ביום אחר החג והוא אסרו חג (הגה' רמ"א, שו"ע או"ח תכט). אסרו חג השבועות אסור להתענות ואסרו חג פסח וסוכות המנהג שלא להתענות (מגן אבות שם). והר"מ נ"ע כתב בחנוכה ובאסרו חג פי' מחרת החג מותר בעשיית מלאכה (ארחות חיים, חנוכה). בימי עזרא לא רצו לעשות תענית בימי אסרו חג (ברכי יוסף לאזולאי, או"ח תלד). אסרו חג שחל בששי אין לדחותו (מוהרח"ש, כספר תורת חיים ח"ג ח). ושמא על כן נהגו שלא ליפול על פניהם ביום אסרו חג (תניא, סוף ענין מוקצה פא:).

*אסתומכא, עי' אצטומכא.

*אֶסְתָּן [2], ש"ז,—צד צפון, Norden; nord; north: עדים בצד אסתן (כתוב' כג.).

*אִסְתְּנִיס [3], אִסְתְּנֵס, אסטנים,—א) חלש, קצת חולה, schwach, kränklich; faible, maladif; feeble health: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם אסטניס אני (ברכ' ב ו). אם היה כהן גדול זקן או איסטניס מחמין לו חמין ומטילין לתוך

---

[1]) על הכתוב אסרו חג בעבתים (תהל' קיח כז) אמר ר' ירמיה משום ר"ש בן יוחי ורבי יוחנן משום ר"ש המחוזי משום ר' יוחנן המכותי כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבתים (סוכה מה:). ופרש רש"י: איסור לחג, אגודה לחג וכו' ויש אומרים יום שלאחר החג.

[2]) באשור' אִשְׁתָּנ, צפון. באר' אסתנא רוח צפון: מצפונא אסתניא ייתא (תרג' איוב לז כב). הרואה רקיע בטהרתה וכו' אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגלי להו לשמיא (ברכ' נט. — כשיורד מטר כל הלילה ובבקר יבוא אסתן ומגלה השמים). דשמעתא בעא צילותא כיומא דאסתנא (מגי' כח:). וכן בסור'.

[3]) מיונית ἀσθενής, קצת חולה.

בשבועה וכדומ' שלא לעשות כך או כך Enthaltungs-gelübde; voeu d'abstinance; vow of abstin.: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה בנעריה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום (במד' ל ד=ס). ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום וגו' כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש (שם יא=יד). כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר[1]) נפשה (שם יג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה וגו' כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום (שם ה=ו). וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה (שם ח). והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה (שם יה).

**אָסַר**[2]), פ"י, עתיד אאסר, יאסר, יאסר, יאסרהו, לווי אסר, לאסר, לא־, לאסרך, — א) קשר דבר אל דבר אחר לבלתי יזוז ממקומו, binden, anbinden; attacher; to tie: אסרי[3]) לגפן עירה (ברא' מט יא). ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). — ב) קשר איש בחבלים, בחבלי ברזל, fesseln; lier qqn.; to bind: ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם (ברא' מב כד). לאסרך ירדנו וכו' אסר נאסרך ונתנוך בידם וכו' ויאסרהו בשנים עבתים חדשים (שופט' יה יב=יג). ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסירים (שם יו כא). ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). והוא אסור באזקים (ירמ' מ א). — ג) רתם בהמה בעגלה, בע"ל, במרכבת המלחמה, anspannen; atteler; bind animals to a vehicle: ואסרתם את הפרות בעגלה (ש"א ו ז). ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום[4]) בעגלה (שם י). אסרו הסוסים ועלו הפרשים (ירמ' מו ד). — וגם אסר את המרכבה: ויאסר יוסף מרכבתו (ברא' מו כט). ויאסר (פרעה) את רכבו (שמות יד ו). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם (מכי' בשלח א). — ד) אסר המלחמה, התחיל את המערכה, die Schlacht eröffnen; engager la bataille; begin the figth: ויאמר (אחאב) מי יאסר המלחמה (מ"א כ יד). ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה (דהי"ב יג ג). — ה) בהשאלה אסר אסר על נפשו, אסר איזה דבר על נפשו, קבל עליו שלא לעשו' איזה דבר, Enthaltungs-gelübde machen; faire voeu d'abstinance de qqch; to bind o. s. with a vow: איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו (במד' ל ג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה (שם ה). או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה (שם ז). כל אשר אסרה על נפשה יקום (שם י). — ובלי על נפשה: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה (שם ד). — *אסר א"ע, התחיב: אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם (מד"ר ויקרא כג). — ו) *אסר דבר פלוני, צוה להמנע מהדבר, שלא לעשות הדבר, verbieten; défendre; interdict: ב"ש (בית שמאי) מתירין הצרות לאחין וב"ה (ובית הלל) אוסרין וכו' אע"פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה (יבמ' א ד). מה בא לאסור (ירוש' מגיל' א ע ג). לא אסרה תורה אלא שעל הכף בלבד (חול' לו.). מה ש אסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה אסרתי לך גיד הנשה בחיה והתרתיו לך בעוף אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים (מד"ר ויקר' כב). — ועם כנו': אוסרכם אני (תוספתא סכו' ג ז). — וכינו', *אָסוּר, *אֲסוּרָה: שאבל אסור לרחוץ (ברכות ב ו). שם המפורש אסור לומר בגבולים (ספרי, נשא פיס' לט). אסור להתענות (ירוש' מגיל' א ע ג). — אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור (ספרי, פנחס פיס' קלד). — ועם שם אחריו עם ב לפני השם: אסור אדם בצרת קרובת חלוצתו (יבמ' כז.). יודע אני שהנזיר אסור ביין (נזיר יא.). ואסור (האבל) ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל (שמח' ו א). שאסור בהספד (ירוש' מגי' א ע ג). — וביחס להדבר: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים (כלא' ט א). הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור אסורים זה עם זה (שם ח ד). הפרוטיות אסורות (שם שם ה). כלאי הכרם אסורין מלזרוע (שם ח א). טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג (שם שם ב). ביצה בס' והיא אסורה בס' ואחת והיא מותרת (חול' נח.). ביצים טהורות ששלקן עם ביצים טמאות אם יש בהן בנותן טעם כולן אסורות (שם).

---

[1]) בהרבה כ"י סמך בקמץ.

[2]) עי' שרש אסר. — [3]) בהוספת י, עי' בראש שער היוד. — [4]) ואסרם (הושע ו י) עי' עינה.

מדרגה שפלה ובזויה וכיוצא בזה, Gesindel ramassis; mob: וְהָאסַפְסֻף [1]) אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל (במד' יא ד). ומצוי השמוש במלה זו הרבה בספרות.

**אַסְפֶּסֶת[2]), ש"נ, — עשב ממין הירקות ישמש לחציר לבהמה, Luzerne; lucern. השתמשו בו הרבה פעמים ב„האכר היהודי". — פתילת האספסת, כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה. ועי' פתילה.

*אַסְקוּפָּה[3]), אִס- ש"נ, סמי' -פַּת, מ"ר -פּוֹת, — מפתן, המוציא: Schwelle; seuil; threshold אוכלין ונתנן על האסקופה וכו' קופה שהיא מליאה פירות ונתנה על איסקופה החיצונה (שבת י ב). היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו (עירו' י ג). נוטל מפתח מן האיסקופה ונותנו במנעול (תוספתא עירו' י א). מאיסקופת עזרה ולחוץ (שם פסח' ח ג). הוא (הבעל) מבנפים והיא (האשה) מבחוץ וזרקו (את הגט) לה כיון שיצא מן האיסקופה ולחוץ הרי זו מגורשת (שם גיט' ח א). אדם עומד על האסקופה נוטל מבעה"ב ונותן לו נוטל מהעני ונותן לו (שבת ח:). אסקופת רה"ר אסקופת רה"י (שם). אסקופה משמשת שתי רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (שם ט.). איסקופה הנדרסת (עירו' לח.). שהיה מוטל על האסקופה מקצתו בפנים ופיו לחוץ (ירוש' שבת א כ ג). איסקופה הגבוהה י' ואין רחבה ד' מותר לכאן ומותר לכאן (שם עירו' א יח ד). מאסקופת עזרה ולחוץ (שם פסח' ו לג ב). תהי כאסקופה שהכל דשין אותה (ד"א רבה א, כהלכ' גדול'). וכשראו (הנוצרים) אחד ממנו רצו אחריו ודקרוהו ברומח עד שהיינו יראים לפסוע אפילו על איסקופתנו (מעשה הגזרות, מגנצא ומקור' לדה"י ליהודי' בגרמני' ב, 48). — ומ"ר: אסקופותינו שאינן גבוהות מן הקרקע עשרה טפחים (שבלי הלקט שבת סי' קג, בשם ר' אביגדור כהן צדק). — עשה את פלוני באסקופה, ר"ל דרס עליו ולא השגיח בו: אבא אם ביקשתה לבוא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה [1]) (ירוש' סנהד' יג כג ב).

**אסר**[2]) ממנו אָסַר, אִסֵּר, אֵסֶר, אָסוּר, אָסִיר, אַסִּיר, *אִסּוּר, *אֲסָרָה, מַאֲסָר.

**אִסָּר**[3]), (גם בסמי', וי"א בסמי' אִסַּר), אֱסָר, כנ' אִסָּרִי, -סָּרָהּ, מ"ר אִסָּרִים, -רֶיהָ, — מה שאדם מקבל עליו

פַעְלַעַל מן אסף, ודומה לו חֲבַרְבֻּר. והנה חשבוהו שטדה (Stade § 236) וברט (Barth § 147) בין השמות ממשק' קטלטול, בתנועה ארוכה סופית, אעפ"י שהיא כתובה חסרה, והביאה קניג (Kö. 2, 501) בין המלים שנתקצרה התנועה הסופית בהן מפני פעולת הסמך. — [1]) באכלה ואכלה נחשבה מלה זו בין מ"ח מלין נסבין א במצעא תבותא ולא קרין. וכן הרמ"ה: מלא אלף ולא קריא וחסר ואו. ואפשר שבאמת אמרו העברים לפנים והַסְפְסֻף, ואעפי"כ הכל סברים שמקור מלה זו בשרש אסף. ת"א: וערברבין. ונחלקו ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן מנסיא אחד מהם אומר וְהָאספסוף אלו הגרים שעלו עמהם ממצרים ונאספו עמהם ואחד מהם אמר והאספסוף אלו סנהדרין שנ' אספה לי שבעים איש (מד"ר במד' טו). וכן שאר המפרשים, וכן החדשים. ואולי באמת אין אלף אספסף שרשית ועקרה היא ספסף ובערבית שפשאף a), ור"ל הפסלת והרע מכל דבר.

[2]) בארמ': קטיל אספסתא ושדי לחיונא (יבמ קכא:). פתילה דאספסתא (ב"ק כ.), ר"ל כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה, שהיא דומה לפתילה. קביל ארעא לאספסתא (שם). בפרס' אִשְׁפִּשְׁת ונכנס גם בערבית אִשְׁפִּשְׁת b) ויקראוהו בערבי' גם פִצְפִצָה c) ונמצאה מלה זו בכתבת אשור' אחת בצורת אַסְפַּסְת.

[3]) משקל אפעולה, אשמורה, מן סקף, דומה להשם משקוף. ובערבית אֻסְכֻּפָּה d) במשמעה זו. —

a) سَفْسَاف b) إِسْفِسْت c) فِصْفِصَة d) أُسْكُفَّة

[1]) יש שפרשו מלה זו מטרה, ממלה יונית σκοπός, אך אין זה מוכרח.

[2]) שרש משתפים בו כל הלשונות השמיות, באשורית אֶסֵר, בערבית אַסַר a), בארמי' אֲסַר, ובכולן כמעט במשמעה שהוא משמש בעבר'.

[3]) בערבי' אִסַאר b), דבר שאוסרים בו. והנה דעת Olsh. וכן Barth היא כי גם בעבר' היא בעצם משקל רפה אִסָר ואמרו אִסָּר בסמך דגושה רק כדי לשמר על החירק הקצר, ולכן בנטיות נחטפה תנועת פה"פ. אך ריב"ג החליט כי אֱסָרֶהָ אֱסָרֶיהָ הוא מן מוכרת אֵסָר או אֱסָר, אמר וז"ל: ואסרה אשר אסרה על נפשה הוא ע"מ ושערה לא הפך לבן וצריך לפי זה שיהיה ואסרה קודם שיצטרף אל הכנוי אסר (אֵסָר) ע"מ שֵׂעָר וזהו ענין שאני בוחר בו יותר משיהיה משער שלל ודבר וזולתם ממה שהוא על משקלם. ויתכן שיהיה קודם שיצטרף אסר ע"מ דבש וכתב וזמן.

a) أَسَرَ b) إِسَار

בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ' ז א).

**אסף**[1], ש"ז, מ"ר אספים, — כמו סף: שוערים משמר באספי[2]) השערים (נחמ' יב כה). ולאספים שנים (דהי"א כו יז). בית האספים (שם שם יה), כמו בית שער.

**אספה**, אסיפה, ש"נ, מ"ר אספות — א) שהפ"ע מן אסף: ואספו אספה אסיר אל בור (ישע' כד כב). — ב) קבוץ בני אדם להתיעץ אדות איזה דבר, Versammlung; assemblée; gathering, meeting. מצויה הרבה בספרות החדשה.

**אספה**[3], ש"נ, מ"ר אספות, — א) ראש המסמר, Kopf eines Nagels; tête de clou; head of a nail: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועי' בעלי אספות[4]) (קהל' יב יא). ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות שאין להם א ס ו פ ו ת (דונש בן לברט, תשוב' על מנח'). כמסמרות נטועים כמו הבעלי א ס ו פ ו ת מהם שיש בהם בראשם א ס ו פ ו ת ברזל אשר בו יוכל החפץ להוציאם לאור בצבת או בזולתו (ספורנו, על פסוק זה). — ב) עי' אסופה.

*__אספוגית__[1], -גת, ש"נ, — כמו ספגן: רבב כדי לסוך תחת א ס פ ו ג י ת[2]) קטנה (שבת עח:).

**אספסף**[3], ־סוף, ש"ז, — קבוץ אנשים, בפרט קצת

---

שפרש אספי אסיפה הוסיף: והן סופי תאנים שהן רעות. ע"כ. ואספי קיץ מקביל לעוללות בציר, וכמו"כ אין בכורת לעומת אספי.

[1]) כך החדשים המוכרת מן אספים. והוא משקל כבוד, חשך (שם דבר). — [2]) ופרש רש"י כמו בסיפי השערים, וזה הוא היתר נכון, וכן בארמית א ס י פ א במקום סף, וכן ר"ת מפרש אספי כמו סף (הכלעות ר"ת), והרד"ק אמר כי כך היה נקרא המקום, והחדשים פרשו אסף כמו אסף, במשמעת דבר הנאסף.

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) מנחם בן סרוק בחוש הלשון שלו שם את בעלי אספות תאר למסמרות, אמר וז"ל: אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגזרת סף השער (יחזק' מ ז) ואמות הספים (ישע' ו 7), נראין דבריהם לפי הענין, ולפי דקדוק המלה אינו כן. כי אמנם יתכן להיות פשר כמשפט מכתבה. אספות מגזרת אסופה הם המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הדבק היטב למען לא ימוט, להם נדמו רועי ישראל ושטריו ולהם נמשלו דבריהם, ודגשנות הפה יורה על ענינה כמו אפדה, אגדה, עבדה, והדלתין האלה ובלעדיהן אם ירפיון במלים נעשו פעולים ואם ידגשון נעשו מפעלים. ע"כ. ועל זה השיב דונש בן לברט ויאמר: ולא יתכן פתרונך מפני מה אמרו ב ע ל י אספות ולו היה כאשר דמית היה על המחוקק לתקות וכמסמרות נטועים אסופות ובאמרו בעלי אסופות ידענו כי ה א ס ו פ ו ת הם שמות ראשי ה מ ס מ ר ו ת, ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות אשר אין להם אסופות. וכמוצא ענין בעלי אסופות למורג חרוץ חדש בעל פיפיות וכאשר הפיפיות מעשה המלאכה במורג כן האספות מעשה מלאכה במסמרו'. ע"כ. א"כ בגוף הדבר הסכים גם דונש כי בעלי אספות שיך למסמרות, אלא שהשיג על מנחם שעשה את אספות תאר, והקשה למה המלה בעלי, וכזה צדק דונש ממנחם, ותלמידי מנחם עמלו לשוא להצדיק את רבם, וכמו"כ היה לשוא עמלו של רבנו תם בהכרעותיו בענין זה, ואין ספק בדבר כי פרושו של דונש הוא היתר מתישב על מליצת הכתוב, ורש"י בשכלו הזך הסכים על פרושו של דונש וכתב לאמר: בעלי אסופות מסמרות שיש להם גלגלת, כן פירשו דונש בן לברט. ע"כ. ונראה כי גם ריב"ג האמיר בעלי אספות להמסמרים ואמר: ויתכן שיהיו ממנו בעלי אספות ויהיו פירושם בעלי ת פ י ש ה והכנסה, ממש כדברי מנחם, אע"פ שבדחק אפשר לאמר כי כונתו לחכמים בעלי תפיסה. וכן פרש גם רבי בחיי הדיין בעל חו"ה, אמר (פתי' לשער הכניעה) וז"ל: ודמה אותם (את דברי החכמים) למסמרות נטועים בעלי אסופות בעבור קיום עניניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם. ע"כ. רק אח"כ הוסיף עוד פרוש אחר, עי' פה לקמן. ואעפ"י שהבאים אחריהם, וכל החדשים שבו לדעת הקדמונים שבעלי אספות הוא תאר לחכמים, מ"מ פרושם של מנחם ודונש הוא פרוש נאה מאד, והסכמת רש"י מוסיפה לו כח, וכן פרש גם הרב ספורנו, כמו שהובא בפנים, וכבר ה ש ת מ ש ו דונש וספורנו בהמלה אספות לראשי המסמרים וכתב דונש: לא כשאר המסמרות שאין להם א ס פ ו ת, וספורנו: ויש בהם (בהמסמרו') א ס פ ו ת ברזל להוציאם בצבת. כ"ז קובע את המלה אספה כשם לראש המסמר, להגלגלת שעליו, כמו שאומר רש"י, ור"ת קורא לו ש ו ש נ ה. — ושאר המפרשים פרשו אספות במשמע' אספות. ראב"ע: הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות. והביא גם ר' בחיי הדיין בעל חו"ה פרוש זה, ואחרי שהביא את דברי המקרא באופן שהמלים בעלי אספות הן תאר למסמרים הוסיף ואמר: וכבר פירשו בבעלי אסופות בעלי החבורים. ר"י קמחי פרש: אסופות לשכות הישיבות שחכמים נאספים שם, וכמוהו באספי השערים לשכות קטנות עשויות לשוערים (ספר הגלוי). והרד"ק אמר: פירושו. דברי בעלי אסופות וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמים בחבוריהם. ע"כ. ובמשמעה זו פרשו כל החדשים. והסופרים השתמשו בצרוף הזה בעלי אסופות במשמ' מחברי ספרים.

[1]) מן ספוג עי"ש. — [2]) כך בערוך, ובדי"ף אספוגת, בספרי הדפוס אספגין.

[3]) הסכימו הקדמוני' והאחרונים כי הוא משקל

גברתה אחלי ארני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ"ב ה ג). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (שם שם ז). והניף ידו אל המקום ואסף המצרע (שם שם יא).
— נפע', נאסף, נאספו, האסף, האסף, יאספו, — א) באו או היבאו כלם במקום אחד, sich versammeln; s'assembler; be gathered: ונאספו שמה כל העדרים (בראש' כט ג). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו (שופט' ו לג). וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם (שם יו כג). ופלשתים נאספים מכמש (ש"א יג יא). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במד' יא כב). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים (שופט' כ יא). ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כו). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (ישע' מג ט). הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש' כט ז). האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע (ש"ב יז יא). ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם (שם מט א). האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ' ד ה). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק' לט יז). האספו על הרי שמרון וראו (עמוס ג ט). — ונאספו על, בכונה של איבה: ונאספו עלי והכוני (בראש' לד ל). ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו (מיכ' ד יא). ונאספו עליה כל גויי הארץ (זכר' יב ג). ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל' לה טו). — נאסף מן המקום, נלקח משם: כל זמן שבשוק אביו ואמו נאמנים עליו נאסף מן השוק אין נאמנים עליו (קידו' עג:). — ב) בא, נכנס אל תוך דבר: ונאספתם אל עריכם (ויק' כו כה). ויאסף משה אל המחנה (במד' יא ל). הוי חרב לה' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך (ירמ' מז ו). לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע' ס כ). — נאסף אל אבותיו, מת, to die; mourir; sterben: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד' כז יג). ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך (דבר' לב נ). וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו (שופט' ב י). בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף ממסתולל (כ"ס גמי' מ כח). אל תתהלל על גוע זכר כלנו נאספים (שם ח ז). כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט וכו' ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו (סוטה ה.). — ג) חדל, נפסק: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן (שם יו י). — ד) נרפא מצרעת: תסגר (מרים) שבעת ימים ואחר תאסף וכו' והעם לא נסע עד האסף מרים (במד' יב יד-יה).
— פע', אסף, — א) כמו קל א: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף (ירמ' ט כא). כי מאספיו [1]) יאכלהו והללו את ה' ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישעיה סב ט). — ב) מכנים, מביא לתוך: ואין איש מאסף אותם הביתה (שופט' יט יה). — ג) שם מאסף, עי' מאסף.
— פע', אסף, — א) שאספו אותו: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע' לג ד). ואספו אספה אסיר על בור (שם כד כב). ואספו עליהם עמים (הוש' י י). עם מאסף מגוים (יחזקאל לח יב). — ב) נקוד בקבץ: והיה היוד ראוי להיות מאוסף בשורק (ראב"ע ויקר' טז ח).
— התפ' התאסף, — באו אל מקום אחד: בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). — ונהוג התפעל זה הרבה בספרות המאוחרת.

**אסף**[2]), ש"ז, מ"ר אספים, סמי' אספי, אספי, — א) שהפ"ע מן אסף, d. Einsammeln; act. de ramasser; de cueillir; collection, gathering: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע' לג ד). — ב) התבואה שאספים מן השדה, harwest; récolte; Ernte: כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). — ג) התאנים המאוחרות שנשארות באילן אחרי הקיצה, figue tardive; Spätfeige; late fig: אללי לי כי הייתי כאספי [3]) קיץ כעללת

---

[1]) ואמר ע"ז רד"ק (מכלול נח.) וז"ל: במקצת ספרים האלף בקמץ ובמקצתם בפתח, ובמסרה פליגין עליה יש שקורין בגעיא מאספיו, ויש שקורין בחטף מאספיו, ע"כ. וכן מיכא' בשם הרבה כ"י.

[2]) עי' שרש אסף. — [3]) יש ספרים אספי, פ דגושה. ורפיון פ לפי דעת ברט הוא עוד עקבות הסתעפות משקל זה מן המקור (Barth § 74 c). ות"י כסיופי קיטא, והם התאני' האחרנים שנשארי' באילן, ובלשון המשנה סיפות, והוא ההפך מן בכורה: הבכורות והסייפות (תרו' ד ו). לארים רע שהיה אוכל את הבכורות והיה מכבד למלך את הסייפות (מד"ר בראש' כב). וכן רש"י, אעפ"י

(מן השלו) עשרה חמרים (במד׳ יא לב). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם (שמות ג טז). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שם כג י). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה (זכר׳ יד ב). הכסף המובא בית ה׳ אשר אספו שמרי הסף מאת העם (מ״ב כב ד). אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד (מיכה ב יב). כאסף קציר קמה (ישע׳ יז ה). וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי (שם י יד). לאסף גוים לקבצי ממלכות (צפנ׳ ג ח). ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס (קהל׳ ב כו). וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כג טז). בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כג לט). אסף אאסף יעקב כלך (מיכה ב יב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר׳ כח לח). התאמין בו (בהרים) כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יב). ויאסף לבן את כל אנשי המקום (ברא׳ כט כב). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במד׳ כא כג). ויאסף שלמה רכב ופרשים (מ״א י כו). הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כה כ). — ועם הוס׳ אות בסוף, איתן בפתח: ויאספו את כל זקני בני ישראל (שמות ד כט). ויאספו את השלו (במד׳ יא לב). ויאספם לרחוב המזרח (דהי״ב כט ד). — ולווי: אסף את העם (במד׳ כא טז). אסף את יתר העם (ש״ב יב כח). — ועם ה בסוף: אספה [1]) לי שבעים איש (במד׳ יא טז). לכו אספו כל חית השדה (ירמ׳ יב ט). קראו עצרה אספו זקנים (יואל א יד). אספי [1]) מארץ כנעתך (ירמ׳ י יז). — ב) הכניס, הביא לתוך מקום, hineinbringen; faire entrer; take in: ויאסף רגליו אל המטה (ברא׳ מט לג). ואספתו (את שור אחיך או את שיו) אל תוך ביתך (דבר׳ כב ב). ועמד (הרוצח) פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם (יהוש׳ כ ד). וישלח דוד ויאספה (את בת שבע) אל ביתו (ש״ב יא כז). ויאמר שאול אל הכהן אסף ידך (ש״א יד יט). רוחו ונשמתו אליו יאסף (איוב לד יד). כי אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני (תהל׳ כז י). הנני אספך [2]) על אבתיך (מ״ב כב כ). בני על המת הזיל דמעה התמרר ונהה קינה, כמשפטו אסוף שארו (ב״ס גני׳ לח טז). — ג) סלק, עשה כי יחדל: אסף אלהים את חרפתי (ברא׳ ל כג). רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישע׳ ד א). פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שופט׳ יח כה). לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך [3]) עמו (ש״א טו ו). אספתי את שלומי מאת העם הזה (ירמ׳ טז ה). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). — ובלי א: תסף [4]) רוחם יגועון (תהל׳ קד כט). — ד) אסף איש מצרעת וכדומה, רפא אותו, heilen; guerir; heal: ותאמר (הנערה) אל

---

[1]) במקום אס־ כמו מכרה מן מכור, וכן עוד ערכה. וכבר אמר ר״י חיוג: והוא זר כי הדרך הידוע בכל צווי שהוא על פעול כשיוסיפו עליו ההא שמנהג העבריים להוסיפו יהיה על משקל פעלה כמו מן שמור שמרה, זכור זכרה, אכול אכלה, ואם היה לשון הצווי פעל יהיה בתוספ׳ ההא פעלה כמשמע שמעה, שלח שלחה, רק אחד הוא זר מחבירו כאשר הוא אספה זה, והוא קרב אתה ושמע קרבה אל נפשי גאלה. ע״כ. והעיר ריב״ג על זה במשתלחק שיש עוד זר נצור נצרה, והמדקדקים החדשים הוסיפו עוד הזרים מכור מכרה, ערוך ערכה, ועוד. ואולם ברט (Barth, ZDMG, 1889) סובר כי כל הזרים הללו הם שארית מהעתיד החרוק יפעל שהיה נהוג הרבה בלשון בזמן קדום, וגבר עליו העתיד החלום יפעול וירש מקומו, ולא נשאר ממנו אלא שרידים מעטים, כמו יאטם (במקום יאטם), והיה גם יאסף, ומדב״ע מקצר אסף, והצווי אסף, והצווי הנוסף בפ״פ מונעת בתנועת הע״פ אספה כמו מן שמר שמרה, ונשתנה החירק לסגול אח״כ, אולי מפני שכנות הקמץ שאחריו. — [1]) פ דגושה, וכן חשפי, ואולי מפני פעולת נקודת החירק שתחתיה. — [2]) י״ם כי חירק הסמך הוא דקיקה (Verdünnung) או חדוד (Zuspitzung) במקום סגול אספך כמו יוצרך, או במקום קמץ של העתיד, אך נכונה דעת Barth שנזכרה למעלה כי זה כנוי מעתיד החרוק אסף, ונשמר החירק בהויתו. — [3]) נמסר ג׳ וחסר. ומנחת שי: במקצת ספרים יש מאריך בסמך, ובס״ס המדוייקים הוא באלף ובמסורת כ״י אספך ג׳ חסר וסימן ויאמר שאול אל הקיני, לכן הנני אספך על אבותיך דיאשיהו במלכים, וחברו דדברי הימים. ע״כ. והשנים אחרים הם בלא מאריך בסמך בכל הספרים שמע מינה דכי הדדי נינהו וחדא קריאה אית לכולהו. ע״כ. ומפני המתג שבסמך והמסורה חסר יוד החליטו ריב״ג ורד״ק שאספך זה הוא מבנין הכבד, כמו אוביד. וכן גם Bö. 1042 בהערה. אך יותר נראה שגם זה הוא קל מעתיד החרוק כמו חבריו שלמעלה. — [4]) במקום תאסף, עתיד חרוק.

****אֹסֶם**, ש"ז, — רוב יבול, Erntesegen ; récolte abondante ; rich harwest: שנת אֹסֶם (פיוט מוסף יוה"כ).

****אָסֹם**, אֲסֻמָּה, — של אֹסֶם, עי' אסום.

**אָסַם**, לא נהוג.

— הפע', *הֶאֱסִים, גנזו לעת הצרך באֹסֶם: גנזו והאסימו לעוסקים בתורה אור (יוצר שבת ור"ח, אלהינו אלהים). אמן מפלא משבח בסוד בנאים באמנותו פליאה דבר הסתר והאסם בכבוד מלכים חקר כבודם לפרסם (מאיר ברי"צ, שבת אחר שבוע', אדיר ונאה).

***אַסְמַכְתָּא**[1], (־תָה), ש"נ, מ"ר *אַסְמַכְתּוֹת, — בכלל סמך, סמיכת דעתו של אדם על איזה דבר, ובפרט — א) בהלכו' מו"מ, הבטחה מצד הלוה או המוכר שדעתו של המלוה או של הקונה סמכת עליה, Zusage, Versicherung; assurance, promesse; promise, surety: כל דאי אינו קונה שהיתה אסמכתא ואסמכתא אינו קונה ואם כתב לו מעכשיו קונה (הלכ' פסוק', הל' ממונות). במה דברים אמורים בשקנה (הקונה) בדרך מן הדרכים שקונין בהן והרי יש עליו לקיים את התנאי אבל אם לא קנה עתה והתנה עמו שאם נתקיים התנאי זה יקנה ואם לא נתקיים לא יקנה אע"פ שנתקיים התנאי לא קנה שזו אסמכתא היא (רמב"ם הלכ' מכירה יא ב). אם התנה ואמר לו אם תלך עמי לירושלם ביום פלוני או אם תביא לי דבר פלוני אתן לך בית זה או אמכרנו לך בכך וכך והלך עמו באותו היום או שהביא לו אע"פ שהחזיק בבית אחר שקיים התנאי לא קנה שזו היא אסמכתא (שם שם ג). אבל כבר ידענו מדיני האסמכתות דכל התולה בדעת אחרים לאו אסמכתא היא (התרומות, מ"ג א ו, בשם הרמב"ן). שנתחבטו חכמי הדורות הראשנים והאחרונים בענין האסמכתא מהו הדבר שנקרא אסמכתא (רשב"א ח"א תתקלג). שכל שיתנה אדם עם חבירו דרך (כלומר אם לא יהיה כן יענש בממון כך וכך) זה

[1]) בארמית: אסמכתא קניא ומניומי אמר אסמכתא לא קניא (ב"מ סו.). ואמר ר"פ אע"ג דאמור רבנן אסמכתא לא קניא אפותיקי הוא למיגבא מיניה (שם סו:). ר' יוסי סבר אסמכתא קניא (ב"ב קסח. ופרש רש"י שם: אסמכתא, המבטיח לחבירו דבר ע"מ שיעשה דבר לעתיד וסומך בלבו בשעת התנאי שיכול לקיים הדבר בשיגיע זמן וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים. ע"כ.

יקרא אסמכתא (ס' החנוך מצוה שכג). ראויה (אסמכתא זו) לקנות משאר אסמכתות (מרדכי, איזהו נשך סי' תית). ומועיל בכל דבר ובכל ענין יותר מכל הקנינים המבטלים האסמכתות (ר"י אברבנאל יהושע, ענין עמידת השמש). — ב) דבר שסומך עליו, Stütze ; appui ; support: וביחוד בדרכי דרשות התלמוד, מקרא שהובא כעין קצת ראיה וסמך להלכה מן ההלכות[1]: ויש דרך דרש ויש דרך אסמכתא בעלמא (ראב"ע, יסוד מורא, שער ו). אומר רבינו יעקב דכל המקראות שמביאין התנאין בפרק אין דורשין אינו אלא אסמכתא בעלמא (סמ"ג לאוין עה). יש חילוק בין אותה אסמכתא שהיא כעין מכר ולכך סובר שם רב הונא שקונה ואילו בשאר אסמכתות אמר רב הונא דלא קניא וכו' אין מועיל קנין בשאר אסמכתות אלא בבית דין חשוב (הוא מ"ע פב). כל אסמכתא שבגמרא זה שנודר אדם לחבירו לעשות לו דבר זה ואם לא יעשה שמקבל עליו להפסיד כו"כ (שו"ת הרא"ש עב ב). ואיזה (פרוש) נאמר על דרך העברה לבד בדרשת אסמכתא או בדרשה המונית (תגמ' הנפ' כט:). שהפסוקים האלה הנדרשים על דרושים כאלה אינם אלא אסמכתות לבד (שם ל.). גם הפסוק שדרשו על הכינויים אינו אלא אסמכתא דמיונית במליצה צחה ולא כיון הנביא אל מה שדרשו באותו פסוק (שם). ויותר מהמה בני הזהר במדות חכמי הגמרא בדרשותיהם ואסמכתותיהם (רא"ם השער הרביעי לספר הליכות עולם). ואין ספק כי אלו הקניות כלן מתקנת חכמים הן הביאו הכתובים לסמך בהן דבריהן וכו' שאותן אסמכתות נלמדות מתוכן (ס' החנוך מצוה שלו).

**אסף**[2], ממנו אָסַף, אֹסֶף, אָסִיף, אסופה, אספה, אֲסֵפָה.

**אָסַף**, פ"י, עתי' אֶאֱסֹף, וגם אֹסִף, אֹספה, תֶּאֱסֹף, וגם תֹּסֵף יֶאֱסֹף, תַּאַסְפוּ, יַאַסְפוּ, תַּאַסְפִי, תַּאַסְפֵנִי, יַאַסְפֵהוּ, צווי אֱסֹף, אִסְפָה, אִסְפוּ, אִסְפִי, אָסֹף, אֱסֹף, אָסְפְךָ, אָסְפְּכֶם, אפילו לא בהפסק, — א) קבץ ואגר דברים רבים יחד, למקום אחד, sammeln, einsammeln, rassembler ; assemble, gather: המפעיט אָסַף

[1]) בארמ': הוא סבר מדקא נסיב לה הש"ם קרא דאורייתא היא ולא היא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (יבמ' עב.).

[2]) שרש כנעני ועברי. ואולי גם אשורי (מלון אשורי נוס ארנולד).

אסכרה (כס מ.). אסכרה באה לעולם על המעשר וכו' כשנכנסו רבותנו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ורבי אלעזר ב"ר יוסי ור"ש נשאלה שאלה זו בפניהם מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם (ירוש' תענ' ד סח:). אסכרה עלתה בגרונם ונחנקו ומתו (מד"ר קהלת, פסו' כי גס). לפיכך מתענות בתחנה על אסכרת תינוקות וגמולי שנה (יוצ' שבת ד אחר פסח, אביתם כדכרי). ואסכרה שתלית ביום זה תשמור ממנה תינוקות של עמך ישראל שלא תכנ' בפיהם (תפלת השחר, סד' שומרי משמר', יהי רצון ליום ד). זה צווי להרופא לחתך בסכין האסכרה (עמנו' מחברת כב). פעטים יקרה חולי בגרון מהליחות היורדות לו מן הראש ובסבתו תתעכב הנשימה והיא האסכרה וכו' וחכמי הרפואות קראוהו בלעז שיונגא? והוא מסוכן הרבה (מ' תלדכי ד ג).— ב) חלי מעים גורם עצירת היציאה וכאב במעי: יש כאב אוחז במעי הנקרא קולום וכו' ויש מין אחר ממיני כאב הקולום שהוא אסכרא[1]) אשר עוצר בתחתית הבטן לבלתי צאת הרוח וכו' וכאב האסכרא של קולום המעי הוא אותו ממעל למקום הכליות ונכאב בכליות השתן ובעל האסכרא שבקולום כל היוצא ממנו ממים עד גלל ועד רוח במכאוב קשה (אסף, כ"י מינכן, לד).

***אֶסֶל**[2]), **אֵסֶל**[3]), **אָסָל**[4]), **אָסֵל**[5]), **אַסִּיל**[6]), — מוט של עץ ישימוהו הסבלים על כתפם ומקצה מזה ומקצה מזה מפנים ומאחור יתלו בו משאות, Trageholz, palanche; yoke: הקדר שהוא עובר והאסל[7]) על כתפו והאהיל צדו אחת על הקבר הכלים שבצד השני טהורים (אהל' יו ג). הממלא (מים) לו ולחטאת ממלא את שלו תחלה וקושרו באסל ואח"כ ממלא את של חטאת (פרה ז ה). וכן האסל שהוא נתון ע"ג התנור ובו שני קללות א' מכאן וא' מכאן (שם י ד).

***אַסְלָה**[1]), -לָא, — ספסל של ברזל מחפה עור לשבת עליו בבית הכסא: האסלה[2]) טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור טמא מדרס והברזל טמא טמא מת (כלים כב י). עור האסלא (תוספת' כלי' ב"ב א יד).

**אסם**[3]), ממנו אָסָם, אָסוּם, אֹסֶם.

**אָסָם**[4]), ש"ז, מ"ר אֲסָמִים, כנוי אֲסָמֶיךָ, — בית אוצר לדגן, לתבואת, Vorratskammer; grenier; storehouse: יצו ה' אתך את הברכה בַּאֲסָמֶיךָ ובכל משלח ידך (דבר' כח ח). כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אֲסָמֶיךָ שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג ט-י).

---

[1]) לפי דעתו של דר' מויא זהו מה שקוראים הרופאים עתה tenesmus, והשם הכללי להמחלות שיבואו בהן הסימנים הללו הוא Kolitis.

[2]) כך נקוד בכ"י קויפמן וכך בכ"י אוקספורד, שנתפרס' בהקבץ (REJ,1887,274) וגם אֶסֶל, שעכ"פ אינו נכון. — [3]) משניו' מנקדו' נדפסו'. — [4]) כך צ"ד. — [5]) כך לוי ויסטרוב. — [6]) כך קוהוט. — ומקור המלה יונית ἄσιλλα, ועי' נשא. — [7]) ופרש הערוך אסל מוט, והרמב"ם במקום הזה פרש דיוק וז"ל: אָסל אסם אלעוד אלד'י ינקל בה אלעתאנין אלאחמל ונחוהא. ע"כ. ור"ל בעבר': שם העץ אשר ישאו בו הסבלים המשאות והדומה להם. ובמשנה פרה י ה: אסל הו אלקצב יעמל עלי אלכתף ויעלק מנהו אלשי אלדי ינקל. ע"כ, ור"ל האסל הוא המקל אשר ישימו על הכתף ויתלו בו הדבר אשר ינשא (דרנבורג).

[1]) מרומית sella, ופרש ר"ח (שבת קלח.) אסלה הוא ספסל של ברזל ועליו עור נטוי לשבת עליו. ע"כ. וכן הערוך וז"ל: אסלה הוא ספסל של ברזל וכו' נטוי עליו עור נקוב באמצע בשיעור סיט הן חסר הן יתר ויושב עליו אדם ותחתיו גרף כדי לקבל בו הרעי. ע"כ. ובשם ר' נסים גאון הביא וז"ל: וכך שמענו כי בארץ יון יש להם כסא של ברזל ועושין לו שתי רצועות רחבות אחד מצד זה ואחד מצד זה כדי לתפוש הרגלים של ברזל שלא יפלו ויהיו מוכנים ליושב לעשות צרכיו לישב עליהם לפיכך עושין כאצבעים או פחות מכן ונשאר בין שתי הרצועות שהוא אמצע הכסא מגולה ועושין עור גדול שהוא מכסה את כלו ותופסין אותו ברגל אחד של כסא ופורשין אותו על הכסא ונראה ככסא שהוא מלא ומכוסה בעור וכשרוצה לישב עליו לעשות צרכיו מגלה העור באמצע ומחזירו לרגל שתפור בו ונשארו שתי רצועות בלבד ואמצע הכסא פתוח ופונה לשם וכשהוא נפנה מחזיר העור ומכסהו ובלשון יון קוראין אותו סילא. ע"כ. רש"י (שבת קלח.): עשוי בעין כסא ועור פרוש עליו נקוב. — [2]) כך בנוסח' ובמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם וז"ל: אסלה כרסי מן חדיד ופיה מוצ'ע יג'לם עליה ללגאיט יג'על פי אלמסתרחאת ועליה גטא מן ג'לד יסתר בו. ע"כ, ור"ל כסא מברזל ובו מקום לישב עליו לעת הצורך ויניחו אותו בבית הכסא ועליו מכסה מעור לכסות אותו. הערוך גורס סלא, ובכ"י קויפמ' הַסָּלָה.

[3]) רק בארמ' וסור' דומה לזה אסן.

[4]) כך נקד Fürst, Cast. כן זאב, וכן Ges. ורוב החדשים. — מיוחד לעברית בלבדה. בסור' אסנא במשמעה דומה לזה.

ג) הפעולה לאסוף התבואה מן השדה: אסיפת תאנים משמר את שדהו מפני ענבים אסיפת ענבים משמר את שדהו מפני ירק (תוספתא מע"ר ג יב). חג הבא בזמן אסיפה (חגי' יח.). — ד) מיתה: גויעה ואסיפה (ב"ב יו:). אלו מעונין שחיטה ואלו (הדגים) מעונין אסיפה (מד"ר במדבר יט). לפי שאין אתה יודע איזה יום אסיפתך ואין מזכירין שמך כתוב בספר בן סירא זכור את יום אסיפתך ואסוף חרפה וקבץ זכיות כי ביום אסיפת האדם אין מלוהו הון ורב כח (כלה רבתי ג). בשעת אסיפתו של יצחק (פרקי ר"א לט). לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה אך אין לנודי קץ וקצה עד אסיפה (ר"ש הנגיד, שיר יז). אסיפתו ביום ד' בעשרים לחדש אב שנת תתמ (נפס על קבר, Chwols. Corp. Inscr. Hebr., 343).

**אָסִיר**[1]), ש"ז, סמי' אסיר, לנק' אסירה, מ"ר אסירים, -רות, — מי שהוא אסור בבית האסורים, Gefangener; prisonnier; prisoner: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם[2]) אשר בבית הסהר (ברא' לט כב). ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי[3]) המלך אסורים (שם שם כ). שם תבל כמדבר ועריו הרס אסיריו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). תבוא לפניך אנקת אסיר (תהל' עט יא). שם (בקבר) רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יחד אסירים שאננו לא שמעו קול נגש (איוב ג יז-יח). לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכה ג לד). שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכר' ט יא). קורת החצים טמאה ושל אסירין טהורה (כלי' יג א).—ובהשאלה: שובו לבצרון אסירי התקוה (זכר' ט יב). — ואמר המשורר: בעודי אסיר יצרי (ר"י הלוי).—ועי' בית אסורים.

**אַסִּיר**, כמו אסיר: ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר (ישע' כד כב). להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (שם מב ז). ואם חשף לך סודו עמיתך תנה לו בחדר לבך קבורה אסירך[1]) הוא ואם יסמ אסורו תהי נפשך בידו מסורה (קערת כסף לר"י אזובי).

**אֹסִיר**[2]), — שם אלהי המצרים, Osiris: בלתי כרע תחת אסיר[3]) (ישע' י ד).

***אֲסִירָה**, ש"נ, — שם"פ מן אָסַר, פעולת אסירת אדם בבית אסורים, Verhaftung; emprisonnement; inprisonment: עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה כולן באסירה (מד"ר בראש' לב).

***אַסְכָּרָה**[4]), ש"נ, — חלי בגרון, מצוי בפרט בתינוקות ומחנק אותם, Angina; diphtheritis: תשע מאות וג' מיני מיתה נבראו בעולם וכו' קשה שבכולן אסכרה[5]) ניחא שבכולן נשיקה (ברכ' ח.). אבל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני

---

[1]) מן אסר, עי"ש. — [2]) ברוב הספרים שלנו כתוב בפנים האסורם ועל הגליון רשום: האסירים קרי. וכבר קרא תגר ע"ז באו"ת לאמ': טעה המדפים במלה זו ב' טעיות גדולות, א' שהדפים האסור' בויו ושם בחוץ האסירים קרי ביוד, וזה שקר כי בכל הספרים כתוב האסירם ביוד ואין כאן קרי וכתיב כלל. גם במסורה רבתי דף תתקכא לא נמנה עם מלין דכתיבין ויו באמצע תיבה וקריין יוד. והטעות הב' ששם יוד אחר הריש וגם זה שקר אך חסר יוד תניינא ומסור עליו לית חסר. ע"כ. וכן הרמ"ה: את כל האסירם מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה. [3]) נמסר: אסירי קרי.

[1]) ואולי צריך לקרוא אסירך.

[2]) מלה מצרית.—[3]) הגיה Lagarde הכתוב הזה כך: בלתי כרעת חת אסיר, ובלתי היא האלהות בת זוגו של בל, ואסיר הוא אלהי השמש במצרים בעלה של אזים.

[4]) בשמות המחלות הקדמונים אין משקל זה למחלה. והנה חכמי התלמוד ראו כנראה במלה זו שם מן הפעל סכר במשמעת סגירה וסתימה, מפני סתימת הגרון ע"י הצמחים הקרומיים שעולים בגרון וסתמים את דרך הנשימה. אך כבר פקפק בעל הערוך וחשב שאולי מקור השם הזה במלה יונית. וכבר העיר Sachs, (Beitr.), כי יש בלשון היונית השם אסכרה ἐσχάρα למחלם המורסה בגרון. אך יש סברים להפך, כי השם eschara וביונית ἐσχάρα, בא מהשם אסכרה העברי' והזכירו הרופא היוני Artaeus במאה ב' לספיה"נ, שקבל השם כנראה מהיהודי' ולכן קראו עוד מגפה סורית של הגרון, Halspest. syr. (I. Preus בספ' ברכ' חבר' לכבוד דר' ברלינר).—[5]) מהמאמרי' בתלמוד שנזכר בהם אסכרה, שכלם מובאים פה בפנים, נראה ברור שבשם זה קראו למחלה בגרון ומצויה ביתר אצל הילדים, ותכונתה היא שהיא מחנקת את החולה על ידי העדר יכולת לנשם, ושהיא מסכנת מאד, ושהיא לפעמים מכה מתהלכת, ואמרו שצער מיתה זו דומה כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושט. על כל פנים כל הסימנים מעידים, כי אסכרה היה שם כללי לדלקת הגרון כמו angina, שגם הוא נגזר ממושג חניקה, angere בלעז, והיו כוללי' בזה כל מיני angina, הקלה והרעה, גם מה שקראים croup ומה שקראים diphteritis, ואולם בפרט נתיחדה לאסכרה של ילדים המסכנה, שהיא croup. ובהצבי (שנת יב) נתפלפלו בזה הרבה דר' שטין ודר' מויא.

**אֲסוּפִי**, ת"ז, נק' ‑פִית,—ילד שנמצא בשוק ואינו ידוע מי אבותיו, Findelkind; enfant trouvé; foundling: אסופי כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קידו' ד ב). אלא מעתה אסופי אסופית לא ישא (גמ' שם עג.). א"ר לוי אותו היום ש׳ל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם (ב"מ פז.).

**אֱסוּר**, ש"ז, מ"ר אֱסוּרִים.—א) פעולה לאסר ידי אדם בחבלים וכדומה,—בית־הָאֵסוּר: בית ששמרים שם אנשים אסורים בחבלים, Gefängniss; prison: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית הָאֵסוּר (ירמ' לז יה).—ב) דבר שאסרים בו הידים של האסירים, חבל וכיוצא בזה, Fessel, Band; lien; bond: ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו (של שמשון) כפשתים אשר בערו באש וימסו אֱסוּרָיו מעל ידיו (שופט' יה יד). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אֲסוּרִים ידיה (קהל' ז כו).

**אָסוּר**, מ"ר אֲסוּרִים,— א) בינוני מן אָסַר.— ב) מי שהוא אָסוּר באזקים, חבוש במאסר, Gefangener, prisonnier; prisoner: לאמר לַאֲסוּרִים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע' מט ט). שלחני לחבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור וְלַאֲסוּרִים פקח קוח (שם סא א). ה' מתיר אֲסוּרִים ה' פקח עורים (תהל' קמו ז־ח). — ג) דבר אָסוּר, שאין להשתמש בו, גנב אסורי הנאה פטור מלשלם (מכי' נזי' יג). ה' מתיר אסורים מה שאסרתי לך התרתי לך (חול' מ.).

***אִסּוּר**, אִיס־, ש"ז, מ"ר אִסּוּרִים, — א) מצוה שלא לעשות דבר מהדברים, Verbot; prohibition; defense: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול (מכי' משפ' כ). הפסח שאיסורו בכל דבר (שם). אין איסור חל על איסור (יבמ' יג:). דבי ר' ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (חול' קיה:).— ב) הדבר האסור: אין מבטלין איסור לכתחילה (כילא ד.). ומ"ר איסורים: כל איסורים שבתורה (בטלין) בששים (חול' לח.). ונתיחד השם למה שאסור מפני מצות הדת, מפני יחס האדם למקום, ולעומת זה דיני ממונות וכדומה. — ג) *אִסּוּר לחג, הוספה וחבור להחג: כל העושה איסור לחג באכילה (סוכה מה:).

***אֶסְטָן**[1], ש"ז, — כעין כוך קטן היו נותנים שם את עצמות המתים, Beinhaus; ossuaire; ossuary: המוצא (עצמות) בכוך הן באסטן[1]) לא יזיזום ממקומם (שמח' יג).

***אסטוונא**, עי' אצטונא.

***אסטנים**, עי' אסתנים.

***אסטניסות**, כמו אסתניסות (כוזרי ב לד).

**אָסִיף**, אָסִף, ש"ז, מ"ר אֲסִיפִים,— העת שיאסף האכר את תבואת אדמתו מהשדה, בחדש תשרי, Ernte; saison de recolte; harwest: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג הָאָסִף תקופת השנה (שמו' לד כב). וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג הָאָסִף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שם כג יו). — ומ"ר אֲסִיפִים: ששה זרעים וששה אסיפים לא ששה זרעים ושבעה אסיפים (ספרא בהר א ה, ירוש' שביע' ב לד.).

***אֲסִיפָה**, ש"נ, — א) שם הפעולה מן פעל אָסַף, משעת אסיפת עם (ירוש' תעני' א סד ג). מאסיפת האפר (תוספתא פרה ד יא).— ב) קבוץ, חבורה: שנאמרין באסיפה (ירוש' סנה' י כח.). —

---

[1]) לא נתברר מה מקור מלה זו. הגר"א הגיה נקע. אך אין יסוד להגהה זו. לוי פרש חלל צר, ממלה יונ' στενόν. קוהוט: מלה פרסית אשתאנה, ר"ל בית הקברות, אך למה דוקא פה נקרא ביה"ק בשם הזר הזה? יסטרוב שבש והגיה או בארזין, ומפרש בארון, קרוים ראה במלה זו המלה היונית,ὀσσοῦν, עצם, ומשבש המאמר במקום המוצא בכוך או באסטן המוצא אסטן בכוך, אך מלבד כי זו הגהה חדה יתר מדי כבר העיר בצדק ע' לו כי לא יתכן שבעל מס' שמחות, שלשונו עבר' צחה עפי"ר, ישתמש במקום השם עצם הרגיל פתאם בשם זר כזה. לכן דחה לו השערת קרוים. ואחרי שקול הדעת בא לו להשערה, כי השם הרומי ossuarium אולי נתיון ונהיה ostuarion, ונשמטה ר ונעשתה אסטן, והכונה החלל הפנימי של הקבר. והנה יהי מקור המלה מה שיהיה, אך במשמעתה אין ספק שהוא שם להכוך הקטן שיש למשל „בקברי המלכים" (כלבא שבוע) בירושלם, ששמה היו מפנין את העצמות מהארונות שעמדו בהכוכים הגדולים.

יג). ורל וכו' הוא האנקה והוא הגדול מתבנית התנשמת (קאנון, בסמים, אות ו).

***אֲנַקַת אַיָּל**[1], שם צמח קוצי, Astragalus tragacantha: עץ קוצי נקרא בלשון ארם אנקת איילא ובלשון יון דרקקנתי והוא מוציא זיעה לבנה כלבונה (אסף, כ"י מינכן פב:).

**אנשׁ**[2],

**אָנַשׁ**, קל אינו נהוג.

— נפע', נֶאֱנַשׁ,—נחלה מחלה קשה, schwer krank werden; tomber gravement malade; become very ill: ויגף ה' את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד וַיֵּאָנַשׁ[3] (ש"ב יב יה). — ואמר הפיטן: המון אשר צמאה לך נפשו, כמה בשרו לך בְּהֵאָנְשׁוֹ, הולך חצות לילה למקדשו (סדור מנהג אר"ץ, סליח' ערב סוכה).

— הפע': *ה א נ ש ת י מכותיך הזקות וחולות אנושות (רש"י מיכה ו יג). אין ראוי שיוקחו (הרפואות) אלא במקום שהכאבים הם חזקים וקשים ה מ א נ י ש י ם (פרקי משה ח).

**אָסוּךְ**[4], ש"ז, מ"ר אֲסוּכִים, — כלי יחזיקו בו השמן, Oelflasche; fiole à l'huile; oil-flask: ותאמר (האשה לאלישע) אין לשפחתך כל בבית כי אם אָסוּךְ שמן (מ"ב ד ב).

***אָסוּם**, ת"ז, נק' אֲסוּמָה, מ"ר אֲסוּמִים, -מות, — של אֹסֶם, מבורך באֹסֶם: אֲסוּמָה טלולה גשומה אם שתונה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה).

**אָסוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אֲסוֹנִים, — פגע רע, מקרה של צרה גדולה, Unglück; malheur; harm, mischief: ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אָסוֹן[2] (בראש' מב ד). ויאמר (יעקב) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אָסוֹן בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (שם שם לח). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אָסוֹן ענוש יענש וכו' ואם אָסוֹן יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמו' כא כב-כג). — ואמר בן סירא: בכל מעשיך היה צנוע וכל א ס ו ן לא יגע בך (כ"ס גני' לד כב). — ואמר המשורר: כי יום ששון א ס ו נ י וביום א ס ו נ י ששוני (ר"ש גבירול, דברי חפץ 20). — ומ"ר אֲסוֹנִים: ומראש מאסה נעם אדמה ותייה בעיניה א ס ו נ י ם (רשב"ג, שירי שלמה דוקס ט). וא ס ו נ י ם מענים איש לרעהו (כתי' עולם יד).

**אֲסוּפָה**, ש"נ, מ"ר אֲסוּפוֹת, — א) עי' אֲסֻפָּה, — ב) *חבורה: תלמידי חכמים שיושבין א ס ו פ ו ת א ס ו פ ו ת ועוסקין בתורה (חגי' ג:). — *בעלי אסופות, כנוי לתלמידי חכמים: בעלי א ס ו פ ו ת נאספו וקבעו לו נציב אחד (סנה' יב.). — ג) *ספר אסף מאמרים, חבור: בעלי א ס ו פ ו ת הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות (ראב"ע קהל' יב יא). וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי א ס ו פ ו ת לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם (רד"ק אוה"ש אסף). עד עתה הוצאתי רוב דברי בספרי א ס ו פ ו ת אשר יתקבצון שמה מאמרים מאנשים שונים כאשר המה בכורי העתים כרם חמד וצנון (שד"ל בית האוצ' א, הקד'). — ד) *אֲסֵפָה, שכל העמים הקימו להם חברות וא ס ו פ ו ת אנשי חכמי לב (שם).

---

[1]) צורה עברית מהשם הארמי אנקת איילא. כך גם בסורית אנקת אילא, והביאוהו בר עלי ובר בהלול ותרגמו כת'ירא a) בערבית, והוא השרף מהצמח הנזכר.

[2]) כבר נזכר בערך א נ ו ש כי אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות השמיות, וזולתי אֱנֵשׁ באשור' במשמ' חלש ורפה. ואולי יש יחס בינו ובין שרש נש בסור', ועי' ערך נ ו ש.

[3]) ונמסר: פתח בס"פ. ואמר ריב"ג (רקמה 41) כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקות מהצירי בתוך הדברים וכו' אל הקמצה לא באתנח ולא בס"פ. ע"כ.

[4]) הסכימו רוב חכמי הלשון הקדמונים כי נגזר מן ס ו ך, והוא משקל אָפוּל, אעפ"י שבמשקלי השמות שבתנך לא הזכירו המדקדקים משק' אפול. ואולי אדון, ובכלל אין גזרה זו מחורה. רש"י מפרש אסוך כמו סיכה.

a) كثيراء

[1]) מלה עברית. וכבר פקפק ריב"ג בדבר שרשו מהו, ואמר וז"ל: יתכן בתקשה שנשים המלה הזאת נחת העין על דמיון ששון, או שנשים אותה נחת הלמד על דמיון במשמניו רזון, אך בעבור שלא היתה לנו ראיה על זה מן הגזרה ראינו שנשאיר בו הנון שרש ושלא נוציאנה לתוספת בלי ראיה. ע"כ. אך רוב החדשים החליטו ששרשו אסה, בערב' אַשִׁי a) ומשמעתו בלשון זה היה עצב ונוגה, והשם אַשֵׁי עצב ויגון. אך זו השערה דחוקה שנגזר אסון במשמ' מקרה של צרה או מות פתאומית ממשמעת עצב ויגון. — [2]) תרג' אונק' מותא, ורסע"ג תרגם אלמנייה, ר"ל צרה, מות.

a) أَسِيَ

**אִנְצָה**[1], ש"נ, — אחת מפעולות חלי הכבד וחמו: כשיהיה (כאב הכבד) מן החום עושה אנצת גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות הלשון והחך והחוטם (מ' הלדבי, ש"ה ד הככד). ועי' בָּבֵד.

**אנק**[2],
**אָנַק**, פ"ע, — הוציא הנשימה בקול אנחה חזקה, בפרט החלל, הנפצע, stöhnen; gémir; groan: לכן הנה ימים באים נאם ה' ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יֶאֱנֹק חלל (ירמ' נא נב). הלא מקול מפלתך בֶּאֱנֹק[3]) ח"ל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יה).

— נִפע', נֶאֱנַק, יֵ־נָק, ־נְקִים, מקור הֵאָנֵק, עת' אֵאָנֵק, — החזיר הנשימה עמוק, עם עַל של הדבר, נֶאֱנַק על דבר: והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים וְהַנֶּאֱנָקִים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזק' ט ד). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך הֵאָנֵק[4]) ד'ם מתים אבל[5]) לא תעשה (שם כד יו־יז). — והשתמשו הסופרים בשתי המלים האלה במשמ' נשתק על כרחו מפני צער: ולא יכול אמנון לכלות דבריו כי נֶאֱנַק ד'ם (מפו, אה"צ).

**אֶנֶק**, ש"ז, — שם מהפעל הקודם: קבל אֶנֶק וגדור פרצה (שמעון כ"ר יצחק, תמיס פעלך, כ ר"ה). אֶנֶק שמע ולחש הבין (יוצר יוה"כ, תאות נפש). טוב באֶנֶק שעו (הושענות).

**אֲנָקָה**[1], ש"נ, סמי' אֶנְקַת, — א) קול האדם הנאנק, das Stöhnen; gemissement; groaning: כסות דמעה את מזבח ה' בכי וַאֲנָקָה (מלאכ' ב יג). תבוא לפניך אֶנְקַת אסיר (תהל' עט יא). משד עניים מֵאַנְקַת אביונים עתה אקום יאמר ה' (שם יב ו). — ואמר הפיטן: פתחיך דפקנו בבכי ואנקה וראה כי כל גבולנו הקיפה הצעקה וכי מלאו מתנינו חלחלה ומועקה (יוצ' ליוה"כ, מחזו' רומני). אנקת מסלדיך תעל לפניך אל רם ונשא (ר' משם). — ובפרט היבבו' הקצרות בסוף הבכי: אמרו לו (לכלינום) ומה האנקה אשר תארע לבוכה אמר כשיהית תחלת הבכי באנחה ואחריתה באנקה הוא כפי מכאוב הלב (ר"י חריזי מוסר הפלסופ' כ יז). — ב) שם בע"ח, ממיני הלטאה, גדולה, ארוכת הזנב, ומצויה בחול ובין הסלעים, תאכל עקרבים ובפרט נחשים והיא מאוסה על הערבים והשבים אותה רעה מאד: והעכבר והצב למינהו וְהָאֲנָקָה[2]) והכח והלטאה והחמט והתנשמת (ויקרא יא כט־ל). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנחש בדרך ראה אנקה אחת התחיל מבקש מטה להורגה אמרו לו זה אין אתה יכול ליטול האיך באתה לרפאות נשוך הנחש בלשונך (תנחו' כוכר, כלק

---

[1]) מלה עברית, בסורית אולי אמקתא. ולא נתברר מה עקר משמעתה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א ילא, אפס גם משמעת מלה זו מספקה. השבע' תרגמו אנקה במוגלי μυγαλῆ, והוא מין עכבר מחדד החרטום, ובמשמעה זו תרגמו רוב החדשים, וגם טריסטרם. הפשיטא תרגמה אמקתא, ונחלקו חל"ם בעצמם בפרושם, יש תרגמו אבן ערם בערב', ויש תרגמו שאם אברץ, שהוא מין לטאה. ורסע"ג תרגם אנקה באלורל, והוא הלטאה הגדולה ארוכת הזנב וַרַל a) בערבית. וכן עב"ם: אנקה שם אחד השרצים המטמאים קורין אותו אלורל (לקו' קדמ'). ובמשמעה זו השתמש בשם זה מתרגם הקנון.

בלעז צרפתי, והוא מצוי בא"י ויש ממנו מינים הרבה, ורגיל לעמד על רגל אחת כמו סר וזעף וקוראים אותו הערבים מאלך אלחזין a) על שם היגון והעצבות, ובזעפו יכה במקודו הארוך מכה מסכנה. צ"ד תרגם פיקה, הוא pica. ויוס' שינה' (תוה"ת) סמך על השערתו כי אבו שבת"א הוא העוף איבים, והשתמש בהשם אנפה במשמעה זו.

[1]) אולי רעידת המעים מרעב וכיוצא בזה, בערב' אניצ'b), ופרשוה המלונים הערבים בחפקאן אלאמעא, והוא רעידת המעים מרעב.

[2]) שרש שמי, אבל רק בארמ' משמעתו דומה למשמעתו בעבר'. בשאר הלשונות משמש במשמ' אחרות, ואולם כבר העיר ריב"ג כי הפעל הערבי הדומה לו הוא שהקc), והבדיל ריב"ג בתשרש אנק שני גונים דקים, אמר וז"ל: והוא על שני פנים אחד מהם השבת הנשימה וכו נאמר האנק דם וכו' והפנים השנים מן האנקה היא הוצ' הנשימה לחוץ וכו נאמר ובכל ארצה יאנק חלל כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא והוא הפוך ונאק נאקת חלל שהיא צעקה וצוחה, וככר נזדמנו בלשון העברי באנקה שני הענינים שהם במלת שהיק הערבי' האחד מהם השבת הנשימה והשני הוצאתה. ע"כ. ועי' נאק, נהק, חנק, שנק.

[3]) יש ספרים בְּאֱנֹק, האלף בשוא לבדו (מנחת שי במקומו). — [4]) ריב"ג שרשים: האנק ושתוק. רש"י: התמקמק בתוגה. ורד"ק: מֵהֵאנק דום, כאלו אמר מצעוק דום. — [5]) יש מסרסים אבל מתים.

---

a) وَرَل

a) مالك الحزين b) أنِيض c) شهق

מעשה ביום הרג רב בכהן ווגתו ש נ א נ ס ו והמירו דתם (שו"ת הרא"ש כט א).

— פע', *אִנֵּס, — כמו קל, בחוק הפעולה: שאמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) שאם לא ישכב עמה היא אומרת לבעלה שהוא חפץ ל א נ ס ה ובעלה הורגו (מד"ר במד' יד). ראובן ש א י נ ס את שמעון למכור שדהו (ר"י ברצלוני, שטר מודעה). ש ה מ א נ ס את האשה שותה בעציצו (סמ"ג מ"ע פד). או ש א י נ ס השוחט את הסימנין ומשכן למעלה (רמב"ם שחי' א ח). והיו גוזלין ו מ א נ ס י ן מהם (התרו' הלכ' א"י).

**אֲנָסִי, ת"ז, לנק' אֲנָסִית, מ"ר -סִיִּים,-סִיּוֹת, — מטבע האֹנֶס: אין לך אדם שאין לו איזה צער ויגון אם באיבריו או בבניו וכו' וכל זה בסבות טבעיות או א נ ס י ו ת (ר"י אברבנל,נחל' אב' ג,הכל נתון). כשיהיה באופן שלא ירגיש בו הפועל אונס והכרח וכו' וזה שאין לפעולות ה א נ ס י ו ת מבוא בשתהיינה האזהרו' והמצוו' מגיעו' לעשותם (חסדאי קרשקש ב ה ג).

# אנף[1]

**אָנַף**[2]), פ"ע, עת' תֶּאֱנַף, יֶאֱנַף, בעצם שאף והוציא אויר דרך האף—ועם ב אחריו אָנַף בפלוני, כעס וקצף עליו,חרה אפו בו, zürnen;être fâché;be angry: כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא וְאָנַפְתָּ בם ונתתם לפני אויב (מ"א ח מו). אודך ה' כי אָנַפְתָּ בי ישב אפך ותנחמני (ישעי' יב א).— ובלי ב: נשקו בר פן יֶאֱנַף (תהל' ב יב). אלהים זנחתנו פרצתנו אָנַפְתָּ תשובב לנו (שם ס ג). עד מה ה' תֶּאֱנַף לנצח תבער כמו אש קנאתך (שם עט ה). הלעולם תֶּאֱנַף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו).

—התפ' הִתְאַנֵּף, יִתְאַנַּף, כמו הקל,עם ב,—נתכעס מאד: גם בי הִתְאַנַּף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר' א לז). וה' הִתְאַנַּף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן (שם ד כא). ובאהרן הִתְאַנַּף ה' מאד להשמידו (שם ט כ). ובחרב הקצפתם את ה' וַיִּתְאַנַּף ה' בכם להשמיד אתכם (שם שם ח). וַיִּתְאַנַּף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' (מ"א יא ט). וַיִּתְאַנַּף ה' מאד בישראל ויסרם מעל פניו (מ"ב יז יח).

—הפ', *הֶאֱנִיף: חמת אל וקצפו מַאֲנִיפִים (יוצ' א שבוע', תכלית כל פעל).

—פע', *אִנֵּף: הם נקהלו עבורו אל כהן וְאִנֵּף בהשמיד איש מכהן (סלוק פ' פרה, וככן).

**אֶנֶף, ש"ז, — אף וחרון, כעס, Zorn; colère;anger: ואם לנגף וְאֶנֶף באף מפקדים כסף תת כפר הם מפקדים (ר"א קליר, יוצר שקל', מי יוכל). רחצתי בנקיון כפות עמום כמו כפות אף וְאֶנֶף לכפות (הוא, יוצ' א סכות, אקחה פרי). בנשק לראשם סכות וּמֵאֶנֶף להקם חשבת (הוא, יוצ' א סכות, קשט שעינת עץ). חשבם מֵאֶנֶף בלי להאשימם (יוצ' יוה"כ, אחדת). חשבנו מֵאֶנֶף ונחנו בישר מעגל (סלית' יז תמוז, אל נא). דגלי עם פדויי בורוע חשוף הצל מֵאֶנֶף ואל יהיו לשסוף (סלי' אל נא).

**אֲנָפָה**[1]), ש"נ, — עוף מימי, ממשפחת ארוכי השוקים והמקור, דומה קצת להחסידה, Reiher; héron; heron: והחסידה וְהָאֲנָפָה למינה (דבר' יד יח).

---

[1]) שרש משתפות בו הלשונ' עבר' וארמ' בעקר משמעתו שהוא חקוי קול הנשימה והשאיפה היוצא מהאף. גם בערב' אֲנִפַ a) קצת דומה לזה.

[2]) חקוי קול הנשימה והשאיפה מהאף, בפרט בשעת כעס והתרגשות, ועי' אף. בכלל אפ, נפ, מחקות תנועת האויר היוצא מהגוף: ש-אף, נפ-ח, נפ-ש.

a) أَنِفَ

---

[1]) באשור' אֲנָפַת, מין עוף, ולא נתברר איזה עוף. בסור' אנפא, ותרגמה בר עלי באלעקאבa), ובעקאב יכנו הערבי' את העוף שאנו רגילים לקרא נשר. מקורו האמתי של שם זה וכונתו לא ידועים. עפ"י צרופו החיצון נראה כי נסתעף מן שרש א נ ף, וכבר בעלי התלמוד תרגמוה בדיה ר ג ז נ י ת, כנראה ראו בהשם אנפה משמעת של כעס וקצף. והוסיפו שם: למה נקרא שמה אנפה שמנאפת ע ם חברותיה, ופרש רגמ"ה שם שמנאפת לשון אף וחרון, ורש"י פרש כמו ה ת א נ ף בי. והגיה הב"ח שם מאנפת במקום מנאפת. והנה ת"א תרגם אבו, ולא ידוע לנכון איזה עוף נקרא בשם זה בארמ', ואולי אִבוּ=אִנבו, היא אנפה, בחלוף ב תחת פ. השבע' תרגמו אנפה ברדריאום χαραδριός שהוא עוף דר במערות ושפת הים. ורסע"ג תרגם בגבגת, שהוא ב ב ע' א b), ר"ל העוף היודע לחקות לשון בני אדם, וכן אמר ריב"ג: אנפה עוף קורין אותו בלשון ערבי בבגא. וכן פרחון: . עוף כמו יונה ומלומד בדיבור וישחקו בו המלכים. ע"כ. והנה אעפ"י שפרושי הגאונ' רבם דברי קבלה הם, מ"מ יש לפקפק בתרגום זה של אנפה, כי ה ב ב ג א לא היה מעולם מצוי בארץ ישראל, ועוד שפרוש התלמוד ד י ה ר ג ז נ י ת מתנגדת לפרושם של רסע"ג והנגררים אחריו. ורש"י הביא פרוש הגמרה שהאנפה היא דיה רגזנית, והוסיף: ונ"ל שהיא שקורין אותה היורו"ן, והוא héron

a) عُقَاب b) بَبْغَاء

העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו' הרי אלו נאמנין (כתוב' כ ג). לא שנו אלא שאמרו אנוסין היינו מחמת ממון אבל אנוסין היינו מחמת נפשות הרי אלו נאמנין (גמ' שם). מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר (רמב"ם מכירה י א). אחד האונס את חבירו בשהכהו או תלאהו עד שמכר או שהפחידו בדברים שאפשר לו לעשות (שם ד). אנסוהו ישראל לגרש שלא כדין וכו אנסוהו עכו"ם וכו' (שו"ע אה"ע קלד ו=ח). ודבור ידוע: אנוס[1]) הרחמן פטרו.—ובהשאלה: קחו לכם דמיון מחלקי העולם כלו וראו איך חלק ימשול בחלק וחלק יכנע אל חלק ולא תקשו ערפכם לאנוס את מקרה טבע העולם (יוסיפון פד).—אנוס ביצרו, ליצרו: שהרי לא ברצונו כתב לה ואנוס ביצרו היה (סמ"ג מ"ע פג). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם (מנוה"מ א א כ). — ב) אָנַס את הדבר, לקחו ממנו בחזקה, על כרחו, gewaltsam nehmen; prendre par force; take by force: הרי שאנסו בית המלך גרנו (תול' קלא.). ואנס הנכרי קרקעו בתובו (רש"י גיט' נח:). ואם לא ירצה חבירו למוכרו (את החפץ) יאנוס אותו ממנו (ס' ת"ל' מלוה לח). — ג) אנס את עצמו, עשה דבר במאמצי כח, sich anstrengen; s'efforcer; strain o. s.: אנסה (הבהמה) עצמה (לפשט צוארה בשעת שחיטה) (תול' מה.). אנסה הבהמה עצמה ומשכה צוארה הרבה (רמב"ם שחי' א ח). — אָנַס בדבר, אחז בדבר בכח: אנס (השוחט) בסימנים ושחט פסולה (שם).—אנס עצמו מן דבר, התאפק במאמצי כח מן הדבר, sich enthalten; se retenir; abstain from: שהיו אונסים את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה (כתו' לג:).—אנס את פלוני מדבר, מנע אותו בכח: ולא תאנסהו מכל אשר ידבר (ספ' היש"ר, ספורים, ערה והכרהם).— ד) אָנַס אשה, בעלה על כרחה, ענה אותה, notzüchtigen; violer; rape: האונס והמפתה והמוציא שם רע וכו' (סנהד' א א). אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי (שבו' ה ז). אונס[2]) שגירש אם ישראל הוא מחזיר ואינו לוקה (תמור' ה.). האונס את הבוגרת ואת הממאנת (רמב"ם נער' בתול' ב יא).

[1]) בארמ': אנוס רחמנא פטריה (נדר' כז.). —
[2]) כמו שֵׁם, ומקומו בערך לבדו למעלה, ונשמט.

ואם היא אנוסה יש לה צער (שם י). ואפילו אם אחר שהתחיל האונס לאונסה אמרה הניחו לו פטורה מפני שיצרה מתגבר עליה (סמ"ג מ"ע נד). — נִפְ', *נֶאֱנַס, — א) נאנסה האשה, נבעלה על כרחה ושלא ברצונה: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך (כתו' א ו). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (שם שם י). המגורשת מן הארוסין אם נאנסה יש לה קנס (רמב"ם נער' בתו' א ט). — ב) קרהו אֹנֶס, קרהו דבר על כרחו ושלא בטובתו: שגג או נאנס ולא עשה את הראשון (פסח' צג א). שגגה נאנסה הוידה ולא בדקה (נדה ד ז). שליח שנאנס (ירוש' ב"מ ה י:). נאנסה וטבלה (ברכות מב). — ד) נִצַּח על ידי כח טבעי, übermannt werden; vaincu par une force naturelle; be overcome: וגם אם נאנסת במטעמים קום קוה וינוח לך (ב"ס גני' לא כא) אמר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד ונאנס בשינה (ברכ' יג:), ר"ל פתאם חטפתו שֵׁנה ולא יכול לגבר עליה.— ובכלל היה אנוס לעשות דבר: כל שפושטת (הבהמה) צוארה ורועה ובלבד שלא תאנס (תול' מה.). שלא תיאנס למשוך הסימנים חוץ לחזה (רש"י שם).—ד) נאנס הדבר אצל פלוני, נאבד ממנו באנס: אמר שמואל הנוטל כלי מן האומן לבקרו ונאנס[1]) בידו חייב (ב"ב פח.). אם אבדו (מעות שהפקיד אדם אצל שולחני) חייב (השלחני) באחריותן אמר רב הונא ואפילו נאנסו (המעות) וכו' שטבע ספינתו (של השולחני) בים ורב נחמן אמר נאנסו (המעות) לא (ב"מ מג.). מתוך שיכול (השומר) לומר לו (להמפקיד) לא היו דברים מעולם יכול לומר לו נאנסו (שבו' מה:). הלוקח כלי מן התגר לשגרן לבית חמיו וכו' נאנסו בהליכה חייב (נדר' לא:). מלוה שעשה שליח להביא מעות מלוה ונאנסו המעות ביד שליח (רב יהודאי גאון, הלכ' ממונ' סה). ואם נאנסו (המעות אצל השולחני) כגון שאבדו בלסטים מזוין ה"ז פטור (רמב"ם שאל' ופקדון ז ו). שנאנס ממונם מידם (רמב"ם פיר' קוה' ד א). כגון זה שלא הגיעו המעות לידו והשליח אומר נאנסו ממנו והלה טוען איני מאמינך שנאנסו (התרומ' כ ג י).—ה) נעשו אנוסים, הכרחו להמיר דתם: והאנוסים שנאנסו בכל הקהלות חזרו למוטב באותה שנה תתקנז (אפר' בר יעק' QGJD II,64).

[1]) ופירש"י שנשבר בידו.

שבעתים השב לחיק מאניני, שכר תציף מדם מעני (ס לי ס עי"ת אזון תתן). בלי רדות תמתו בעבודתו להאנין נבחו אם יזין לשוטט ולהצנין (מחזו' ויטרי תפב).—ויקונן המקונן: נעדר הדר הדור ודרדר דר בכל לבב ודמעת רם בכל עינים, לבי למת אונן ומתאונן עלי זה הזמן הרע כבד אונים (עמנ' פרכ', הוס' למתק שפת')· — התפע', הִתְאוֹנֵן, הראה עצמו כאונן, התלונן, התרעם, sich beklagen; se plaindre; complain: ויהי העם כְּמִתְאֹנְנִים [1]) רע באזני ה' (במדבר יא א). מה יִתְאוֹנֵן אדם חי גבר על חטאו (איכה ג לט). — ואמר המשורר: ושלום אנוש נאנח בוכה בלב נשבר תמיד מקונן עלי צירו הבליך, ויתאונן כתגים ובנות יענה ויקרא מספד מר בגלליך (ר"מ כוע', שאלי שרופה).

*אֹנֶס, אוֹנֶס, ש"ז, מ"ר אֹנָסִים, — הכרח וכפיה, או כח טבעי או איזו סבה חיצוני' שמכרית את האדם לעשו' או להמנע מלעשות דבר, zwingende Gewalt; force, mageur; compulsion: מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (ר"ל איזו סבה שבשבילה לא יכול לתתם לבית הבד) וכו' טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מו"ק כ א). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (יכמ' ו א). ואם ראתה (אשה) הראשונה (ראיית דם בפעם ראשנה) מאונס אף בשנייה דייה שעתה (ניד' א ו). לעשות האונס כרצון (מכי' מס' נזי' יד). דיני אונסין (שם כשלת ד). זאב אחד אינו אונס (שבשביל זה יהיה פטור מלשלם הנזק לבעליה) שני זאבים אונס רבי יהודה אומר בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד אונס וכו' והנמר והברדלס והנחש הרי זה אונס אימתי בזמן שבאו מאליהן אבל אם הוליכן למקום גרודי חיה ולסטים אינו אונס (כ"מ ז ט). מתה (הבהמה) כדרכה הרי זה אונס סגפה ומתה אינו אונס (שם י). ובשני לא יכנים ואם מחמת האונס מותר וכו' הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת. אביו של חתן או אמו של כלה (כתוב' ג:). זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו נוהגין בו בקדושת ארון (ירוש' מו"ק ג פא ד). נגנבה באונס ואח"כ ניכר הגנב וכו' (כ"מ לג:). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על ברחך איני מעלה לך שתקריב לפני אלא אשה לה' (מ"ר ויקר' כו). אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר שמפני אונסו גמר ומקנה (רמב"ם מכירה י א). וצריכים העדים לידע שהוא מוכר מפני האונס (שם שם ב). או שהפחידו בדבר שאפשר לו לעשות בין בידי עכו"ם בין בידי ישראל הרי זה אונס (שם ד). המוכר קרקע לחבירו והתנה עמו שכל אונס שיולד בקרקע זה יהיה חייב לשלם אבל אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה וכו' או שבאה זועה והשחית אותה הרי זה פטור שאלו וכיוצא בהן אונס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא וכל אונס שאינו מצוי אינו בכלל התנאי (שם יט ה). — וההפך פשיעה: תחילתו בפשיעה וסופו באונס (כ"מ לג:). — ומ"ר אונסים: נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר' ג א). נדרי אונסים הדירו חבירו שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעכבו נהר הרי אלו נדרי אונסין (שם שם ג). ונתתי נגע צרעת פרט לנגעי אונסים (ספרא, פרשה ה). אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה (מכילתא משפט', מס' דנזיקין טו). אלו הן אונסין שש"ש פטור עליהן (כ"מ ל"ג:). — ובמשמעת התאמצות: שבשזוקף גופו מאיליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה נמצא כל אונס וקיפתו על מתניו (רש"י סוכ' נג.).

*אַנָּס, ש"ז, מ"ר אַנָּסִים, — מי שאונס את חבירו, מי שלוקח בכח הזרוע, בעל כרחו ושלא בטובתו של חבירו, violent man; violanteur; Gewaltthäter: האנס שזרע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו (בעל הכרם) אפילו במועד וכו' מאימתי הוא נקרא אנס משישקע (כלא' ז ו). אין הבקר אנסים הבקר (ירוש' סוכה ד נד ב). אמר לו אנס הושיט לי פקיע עמיר זה או אשכול ענבים זה (ב"ק קיז.). סתם עכו"ם אנס הוא (סנהדרין מה.). ילמדנו רבנו מה לעשות באיש שנתפרסם עליו שהוא מלשין ביחידים מישראל ובקהל לאנסים והוא מגזים תמיד שילך ויאמר על אנשים יחידים וקהילות ישראל דברים שיוכל לתגיע להן נזק בגופם ובממונם (שו"ת הרא"ש).

אָנַס, פ"י, עת' אֶאֱנֹס, יֶאֱנֹס, תֶּאֶנְסִי, — א) הכריח וכפה בכח, to force; contraindre; zwingen: והשתיה כדת אין אֹנֵס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). הוא אנוס והיא לא אנוסה. היא אנוסה והוא לא אנוס (יכמ' ו א).

[1]) ראב"ע מן אָוֶן, מדברים דברי אָוֶן.

את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי ואחבא (בראש' ג י). השמר אחי אנכי (שם ד ט). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ (שם ז ד). אל תירא אברם אנכי מגן לך (שם יה א). וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם שם יד). אנכי אלהי אביך (שמות ג ו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה (שם שם יא). וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שם יב). בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם ד י) לך ואנכי אהיה עם פיך (שם שם יב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד' יא יד). הנה אנכי יצאתי לשטן (שם כב לב). ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (דבר' יא כו). הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל (יהושע א ב). ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה (שם יד י). ויאמר אנכי אשב עד שובך (שופטים ו יח). ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי (שם ז יח). הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א ח). אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי (שם שם יה). נער מצרי אנכי (שם ל יג). עמלקי אנכי (ש"ב א ח). אנכי שלמי אמוני ישראל (שם כ יט). שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך (מ"א ב כ). כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישע' ו ה). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך (שם מג כה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נא יב). אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ' א ז). ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך (שם שם יז). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש (הוש' ב י). הנה אנכי מעיק תחתיכם (עמוס ב יג). ויאמר אליהם עברי אנכי (יונה א ט). ואולם אנכי מלאתי כח (מיכה ג ח). לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי (זכר' יג ה).—ועם ה השאלה: האנכי הריתי את כל העם הזה (במדב' יא יב). האנכי לאדם שיחי (איוב כא ד). — ועם חי: כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (דבר' לב מ).

## אנן[1], ממנו אונן, *אנינה, *אנינות, אנן.

## אָנַן, קל אינו נהוג.

—פוע'[2]) אונן, אוננת, אוננה, אוננת, אאונן, יאונן, לווי אונן,אונני—א) היה באנינות ואבלות, נהג מנהג אונן: היו שניהם כהנים הוא א ו נ ן עליהם והם א ו נ נ י ם עליו הוא אינו מיטמא להם והם אינן מיטמאין לו (יבמ' יא ז). ולא היו (קרובי מומתי בי"ד) מתאבלין אלא א ו נ נ י ן (סנהד' ו ו). אשתו ארוסה לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לו (כתוב' נג.). — ב) נפגע מפני דבר מאוס: וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בה מדברים אלו המגואלים הרי זה מום מפני שנפשו של אדם א ו נ נ ת מהם (רמב"ם הלכ' מכירה טו יג). הלא תראה שאם תנית חתיכה של בשר תחת בית השחי שלך התוכל עוד לאכול אותה מתוך שנפשו של אדם א ו נ נ ת עליו (מדס"ג שכטר, זאת הפעם).

— הפע', *האנין, — א) פ"ע, כמו אונן, היה אונן, עשה אנינות: התאבלי הימיני הא נ י נ י השמילי (מנח' בן סרוק, אגרת להנשיא חסדאי אבן שפרוט). לפנים זאת בישראל מקריבי הקרבן, אם חטאו כשנים כלו הפך לבן, ואדדה כל שנותי ו א א נ י ן על החרבן (שלמה הקטן, שחר קמתי, סליח' ג).—ב) *יוצא, צער אותו, גרם לו אנינות ויגון, kränken; affliger; grieve; hurt: ואם בעלה לא יכול לעשות חפצה הציקה עליו ותגער ו ת א נ י ן אותו (ר"י ברזילי ברצלוני, ילירה).

---

שמוא' ג=ג. מלכ' ט=מד. עמוס ז=א. יואל א=ד. הוש' יא=י. ישעי א ה=ח. ירמי' כו=נג. מיכ' א=ב. רות ז=ב. שה"ש=יב. איכה=ד. חבק'=א. צפנ'=ב. יחזק' ה=קלח. ישע' ב יה=סב. חגי=ד. זכר' א=ח. זכר' ב (מן פרשה ט) ד=ב. מלאכי א=ח. תהל' יב=ע. משלי ב=ז. איוב יד=כח. קוהלת=כט. עזרא=ב. נחמי' א=יה. דה"י א=ל. אסתר=ו. ואעפ"י שעל סמך המספרים האלה אין לדון בדיוק על קדמות ספר מהספרים, מפני שהרבה תלוי מטעמו הפרטי של מחברו, ובקצתם נראה ברור כי המלה אנכי שאולה מספר קדום. מכל מקום, ב כ ל ל ם רואים אנו כי אנכי הולכת ומתמעטת עד שלבסוף בספרי המקרא האחרונים ובלשון המשנה אינה נהוגה יותר כלל.

[1]) בערב' אַנּ a) נאנח. וכבר הביא יהודה בן קריש זה הדמיון. וריב"ג לא הביא שרש זה בהשרשים והביא את התאוננ שלקמן בכתאב אלמשתלחיק ובהשרשים בשרש און. וכן רדק. — [2]) בעבור שלא נמצא העבר והעתיד קל, מהסס אני אם ראוי לאמר בעתיד אאנן, ויותר מתקבל עלי לאמר אאונן, ולחשב הבינוני אונן מן פועל.

a) أَنّ

עמוס ואמר אֲנָךְ ויאמר ארני הנני שם אֲנָךְ[1]) בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז ז-ח). — ואמר המליץ: כי שמת לגויה משקל תישר כַּאֲנָךְ עמדתה (משלי אסף, ג לה יז). — ובפרט העופרת כמו שהיא נמצאת באדמה, Bleiglasur; galène; galena שעושים: ממנו צפוי הזכוכית לבלי חרם העושה כלים מן ה א נ ך [2]) הטמא (תוספתא כלים ב"מ א ג). כלים הטהורים שאנכן ב א נ ך הטמא (שם).—ועצם הצפוי, Glasur ; vernis ; glaze: היורה הזו אין מעמידה אלא א נ כ ה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורין בעוה"ז (מד"ר ויקרא לג). — וכנו': תורה חנכי תושיה א נ כ י (קרוכו' ב שבועות, קדוש הופיע), ר"ל התושיה היא ה א נ ך שלי המעמיד אותי. — ב) יאחד מכלי המדידה והוא הנקרא כלי הרובע: אך אנחנו נבחר לנו כלי מחזה אחד אשר צורתו חלק רביעי משטח עגול אחד שלם אשר מפני זה נקרא כלי הרובע ובלשון לטין (קוואדראנט) ר"ל חלק רביעית מהעגול ואני המחבר אחשוב לקרוא לכלי זה שם מיוחד וראיתי לקרוא שמו ע"ד השאלה א נ ך [3]) וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז, רמב). ארכו כאורך קו אלכסון של א נ ך וכו' ויהיה כ"א מהן רחוק משני קצוותיו כמו ד' אצבעות מ א נ ך של חצי אמה על חצי אמה (שם רעג). ואחר אשר הראיתי לדעת תקונו של הכלי א נ ך אבאר לך איכות השתמשו וכו' תעמיד הכלי א נ ך על הארץ וכו' וצריך כלי ה א נ ך שיעמוד ישר ושוה (שם רעד).

*אֲנָךְ[1]), ס"ז,—אונאה: א"ר חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה שנאמר הנה ה' נצב על חומת א נ ך [2]) (ב"מ נט.). א"ר אלעזר הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה שנאמר ובידו א נ ך (שם). — ואמר הפיטן: קדם ידעתיך חונן דל עזרתה שערי דמע ו א נ ך לא נעלתה (ר"י בר משה, אלהים אלי). פתח שער א נ ך, מוני כלה בחרונך (ר' אפרים, אלהים לא אדע).

אָנֹכִי[3]), בהפסק אָנֹכִי,— מלת הגוף היותר קדומה למדבר בעדו ולמדברת בעדה, כמו אֲנִי, ותשמש בכל אותם הדרכים כמו אני, ich ; moi, je ; I:

---

נפץ והרם הם, על חומת אנך על חומת נפץ והרם וערץ. ע"כ. וכבר השיב ע"ז דונש ואמר כמו ריב"ק: אנך הוא בדיל כמשמעו בלשון ערבי וכו' ונודע כי מאנך תעשה משקולת הבונים התלויה בקו המדה. ע"כ. ולגלגו תלמידי מנחם על פרוש זה ואמרו: אנך פתר כבדיל, ותהפוכות הגדיל. ע"כ. אך ריב"ג כמו"כ הסכים לריב"ק ואמר: אנך הוא הבדיל, וכן אומר הערב אלאנך בהמשך הא' וקמוץ הנון, והענין בהנני שם אנך כמו ענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת הרצון בו וגם באמרו ובידו אנך איננו כי אם הבדיל אשר מישר בו הבונה את הבנין ואותו רוצה לאמר באמרו למשקלת וכאלו אמר הנני שם משקלת. ע"כ. וכן ראב"ע והפרחון: משקל מאזנים של בנאים וכו'. וכן רד"ק.—ות"י: שור דדין וקדמוהי דין, אך אין זה אלא באור כונת המליצה.—[1]) יש מפרשים אנך זה מלשון ערב' אֲנַךְ a) ר"ל הצטער.—[2]) אין ספק בדבר כי אנך שנזכר כאן הוא מין עופרת, שעושין ממנו בעין צפוי של זכוכית לכלי חרם, ואיננו א י נ ך שנזכר בע"ז ח: שפרשו הערוך אבן טובה, והוא השהם, onyx בלעז, כי בשהם אין עושין צפוי לכלים.— [3]) ובאר שם מפני ש א נ ך שבמקרא הוא כלי מדידת למד בו הכותל אם הוא נצב ישר.

a) آنَكَ

[1]) עין הערה לקמן. — [2]) קצת קשה לחשב שהספיק להם הדמיון המועט שבין השם אנך ובין השם א ו נ א ה להביא ראיה ממנה לדרושם. ואולי בזמן ההוא דבר ההמון א נ ך במקום אונאה? עכ"פ על סמך זה יסד הפיטן מה שיסד.

[3]) באשור' אֲנָכֻ, בכנעני' אנך, וגם אנכי. ועי' הערה לאני, דעת האחרנים כי המלה השמית הקדומה למד"ב היא אנא, ובאשור' נ ו ס פ ה עליה החלק כֻ, בכח פעלת ההקש של הסוף כֻ למד"ב בפועלים בלשון זו, ומשם באה הוספה זו גם לכנעני' ועבר' ונשתנתה ל-כי, וקול הפתח הקדום של הנון נשתנה לקול חולם, כנהוג בעבר'. ודחה אונגנד (Ungnad BA, V, 3, 334). דעה זו ושב לדעת החכמים קודם, שהמלה השמית הקדומה היתה אנכ, והיתה באמת נהוגה גם בלשונות הדרומיות, ונתקצרה אח"כ ונפלה הסוף כֻ, ובלשונות הדרומיות לא נשאר יותר שום זכר להצורה תקדומה, ובכנענית נשארה כהויתה, ובעבר' שמשו זמן רב שתי הצורות בערבוביה, ומעט מעט הצרה הצורה הקצרה את צעדיה של הצורה הארוכה עד שלבסוף נצחה אני על אנכי ודחתה אותה כמעט לגמרה מתוך הלשון, במצרית הקדומה וי ואח"כ אינוך ובקפט' אנוך. וידוע דרושו היפה של רבי נחמיה: משל למלך בו"ד שנשבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבאים לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להשית אתו בלשונו של שבאים, כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותם השנים ולמדו שיחתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה אמר הקב"ה הריני משיח עמהם בלשון מצרי אנכי אנוך. ע"כ. וכבר בדקו ומנו חכמים (Bö. § 858. Gisberecht, ZAW, I) כמה פעמי' נמצאת המלה אנכי וכמה המלה אני בכל אחד מספרי התנ"ך ומצאו: בראש' אנכי נג=אני מ. שמות כב=לט. ויקרא עג. במדב' ז=כא. דבר' נז=ת. יהוש' ט=ד. שופט' יה=יב.

נוי תפארתי השמימה). מתי חכמה ומזמה כיום ישירו בניהם קול קינה ואנינה ונהי נשמע בפיהם (קינה כלפנת פענת, קוכן פל יד, ז). אמרה (האשה אם הבן הנמול) טוב מותי מחייתי באנינה (ר"י נאגארה, זמי' לשב' חנכה).

א.* **אֲנִינוּת**, ש"נ, — כמו אנינה, אבל פנימי, :innere Trauer; deuil intérieur; mourning והקרובין (של מומתי בי"ד) באים ושואלין בשלום הדייני' ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם ולא היו מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב (סנה' ו ו). מה תלמוד לומר אז נבהלו אלופי אדום מפני אנינות (מכילתא, מס' דשירתא ט). באנינות יאכלוה (יומא ה:). זרות אמרתי לך ולא אנינות וכו' (יבמ' ע:). אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש' פ:). און (קראו לו) שכל ימיו באנינות (מד"ר במדב' יח). — ובכלל לאבל פנימי: אניה לשון אנינות (דונש, תשו' על רסע"ג, סי' כ). הנביא אומר הקינה והאנינות כאלו זו בבל מתאוננת (רס"י ישע' כא ג). שהוא (מי שמביא בכורים) חייב לאכלן בשמחה לא באנינות (רמב"ם הלכ' בכור' כג). אהה והיא מלת אבל ואנינות (ר"י אבן תנון, השרשים לריב"ג, שרש הה). כבר אמרו מהחכמים שאומרנו באן כל דכפין וכו' הם דברי אנינות על גלותנו (ר"י אברבנל, זבח פסח, הא לחמא). אבל אעורר אנינות אגרר אויה לי (מנחם העלוב, ת"ב). כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינות (ר' משה הדרשן מנרבונה, פיר' לתנ"ך). — ואמר הפיטן: מפני אֲנִינוּת לוטי ולטוי נמעד, יאחזמו רעד ונמסו עמנו כנתועד (יוצר שבת א אחר פסח, ויושע).

ב.** **אֲנִינוּת**, ש"נ, — אנינות הדעת, מדת מי שהוא אנין הדעת, שאינו יכול לסבול דבר מאום, Empfindlichkeit; susciptibilité; touchiness: וכן כוס של מילה אם אין מקבלים עליהם (לשתות אחרי שטעם ממנו המברך) מפני אנינות הדעת שותה אם הילד (תשו' רב נמת גאון, חמדה גנוזה קיח). כוס של חתן וכלה ואמו של תינוק משום אנינות (הלכות גדולות, הילדסה' מו). שלא נטל ידיו אלא במפה כרך ידיו משום אנינות הדעת (רש"י יומא עט). למשנאים דעתו באנינות (נוה, עירוב' לט.). זה (צעקת העורבים) לא היה מספיק אלא אנינות הדעת דהיינו טינוף הפירות (לחם משנה על הרמב"ם, בכורים יא ה). וכן אם נמצא בו צרעת וביוצא בו מן הדברים המנולים ה"ז מום מפני שנפשו של אדם קצה מהם מפני אנינות הדעת (לבוש חו"מ, הלכ' אונאה, רלב י).

**אָנִיץ**[1], ש"ז, מ"ר אֲנִיצִים, — אניצי פשתן, גבעולי הפשתן מדוקים ונפוצים ולא סרוקים: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן (נדר' ז ג). גיזי צמר הבאות ממדינתן ואניצי[2] פשתן ולשונית של ארגמן (כ"מ כ א). תנור שהסיקו וכו' להיות טומן בו אניצין של פשתן (תוספתא כלים ב"ק ד ד). יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן (ספרי, כי תצא רלב). סככה (את הסוכה) באניצי פשתן פסולה בהוצני פשתן כשרה (סוכה יב:). שמא שערה (של האשה) נאה דומה לאניצי פשתן (נדר' סו:).

** **אֲנִישׁוּת**, ש"נ, — תקף הכאב והמחלה: כאב הראש שהוא אנישות כאב באברי הראש (קאנון ג א א).

**אֲנָךְ**[3], ש"ז, — א) עופרת, lead; plomb; Blei: ונתיחד למשקל העופרת של הבנאים להישיר הבנין, Bleigewicht, Bleischnur; fil à plomb; plummet: כה הראני והנה אדני נצב על חומת אֲנָךְ[4]) ובידו אֲנָךְ ויאמר ה' אלי מה אתה ראה

---

[1]) לא עמדו חכמים על מקור מלה זו. — [2]) כך בספרים וכן בגמ' ירוש', ובתוספתא עניצי. — ופרש הערוך: פשתן דדייק ונפץ העומד לטוויה, ולפי דעת רש"י שם גם אחר שסרקו במסרק. ונראה שפרש אניצי חבילות פשתן סרוק. אך מהסוגיה שם מוכח כי העיקר כמו הערוך, וכן נראה מהתוספתא שם.

[3]) באשו' אֲנַךְ (בדיל), אֲנָךְ עופרת, בסור' אנכא, וכן גם במנד', ואתאפ'. ואעפי"כ קצת החכמים סברים כי זו לא מלה שמית כ"א מלה זרה שאולה מלשון אחרת. בערבי' אָנֻךְ a) בדיל, שאולה אולי מארמית (ס' פרנקל' Aram. Fremdw.). — [4]) פרש ר"י בן קריש אנך עפ"י לשון ערב' במשמעת בדיל עפרת ואמר: הכונה בובידו אנך והנני שם אנך רוצה בו משקלת הבנאי במה שהוא שוקל ומישר הבנין, ור"ל משפט צדק, כמו ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת, וכמו ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקלת בית אחאב, וכמוהו ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, ורצה בזה משקלת בהו. ומנחם אמר וז"ל: מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל ראויה היא להיות גרועת אלף וכו' אנך מנכים נאספו עלי נכים, תהגו אך נכאים, ענין

---

a) آنُك

**אֳנִיָּה**[1], ש״נ, מ״ר אֳנִיּוֹת, אוֹנִ-, — כלי שיט בנהר או בים, Schiff; vaisseau, navire; ship: וירד (יונה) יפו וימצא אֳנִיָּה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה וכו׳ ויהי סער גדול בים והאֳנִיָּה חשבה להשבר וכו׳ ויטלו את הכלים אשר באֳנִיָּה אל הים להקל מעליהם (יונה א ג-ה). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אֳנִיָּה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל יח-יט). ומ״ר: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אֳנִיּוֹת (ברא׳ מט יג). גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אֳנִיּוֹת (שופט׳ ה יז). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אֳנִיּוֹת ידעי הים (מ״א ט כז). הילילו אֳנִיּוֹת תרשיש כי שדד מעזכן (ישע׳ כג יד). כי לי איים יקוו ואֳנִיּוֹת[2]) תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק (שם ס ט). כל אֳנִיּוֹת הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך (יחזק׳ כז ט). זה הים גדול ורחב ידים וכו׳ שם אֳנִיּוֹת יהלכון (תהל׳ קד כה-כו). יורדי הים באֳנִיּוֹת[2]) עשי מלאכה במים רבים (שם קז כג). היתה (אשת החיל) כאֳנִיּוֹת[2]) סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). וירדו מאֳנִיּוֹתֵיהֶם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו (יחזק׳ כז כט). וישלח לו חורם ביד עבדיו אוניות[3]) ועבדים יודעי ים (דה״ב ח יח). — אֳנִיַּת קיטור (הכר׳ גוטלכר ממלכים 14).

**אֲנִיָּה**[4]), ש״נ, — שה״פ מן אנה, במשמעה אבל וקינה, Klage; plainte; mourning: והציקותי לאריאל והיתה תאניה וַאֲנִיָּה (ישע׳ כט ב). היה אדני כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת יהודה תאניה וַאֲנִיָּה (איכ׳ ב ה).

°**אֲנִיּוּת**, ש״נ, — שם מפשט מן אָנָה: והאניות מגיד על המקום (דוד הככלי, בהקד׳ ילירה ר״י ברללוני, ורש״ע על המורה ב הקד׳ כד).

***אָנִין**[5]), ת״ז, לנק׳ אֲנִינָה, מ״ר אֲנִינִים -נוֹת, — אנין הדעת, מי שנפשו לא תוכל לסבל שום דבר מגונה ומאוס, empfindlich; susceptible, délicat; delicate: שלשה חייהן אינם חיים הרחמנין והרתתנין ואניני הדעת (פסח׳ קיג:).

ב°°**אָנִין**[1]), — א) ש״ז, מעמד האיש האונן, כמו אנינות, Trauer; tristesse, deuil; mourning: אם אכלו באנינו אינו מתודה (רמב״ם הלכ׳ מעשר שני, פרק יא). — ב) ת״ז, מ״ר אנינים, נק׳ אנינה, אנינות, — כמו אונן: בכו בכה ברוב יגונים, האבלים הָאֲנִינִים, שאו על שפיים קינים, ללוקחה ממעונים (קינות על המתים, סידו׳ ארם לובה, לקול לועק).

***אֲנִינָה**, ש״נ, — מעמד נפשו של האונן, אֵבֶל ויגון, innere Trauer, Betrübniss; deuil, tristesse; mourning: אם אכלו באנינה[2]) (מע״ש ה יב). אין לי אסור באנינה אלא בנים מנין כל האמור בפרשה וכו׳ יכול יהיו הלוים אסורים באנינה בשיר ת״ל אותי אני אסור באנינה ואין הלוים אסורים באנינה לשיר (ספרא שמיני, פרשה א פרק ב). איזו היא אנינה משעת מיתה עד שעת קבורה (ירוש׳ הורי׳ ג מח:). אין אנינה אלא למת בלבד (שם). אונן שהביא אנינה לעצמו (מ״ר ברא׳ פה). אנינה מבפנים ואבילות מבחוץ (שם איכ׳ פתיח׳). למי אוי למי אבוי ענין עגם ואנינה (מנח׳ בן סרוק, מח׳ אכוי). אל תתן להם אל חנינה, ביגון יהיו ובמגינה, תהיה שמחתם להם אנינה, כי נתנו עלי עול ומס (רני ושמחי כז. אהוב ונחמד). באשה שמר (יעקב) עשרים שנה בגדול בנים נטרח בַּאֲנִינָה (קרוב׳ א שבועות, זך היה ונכל). אוחילה באנינה (שחרית ת״כ ספרדים, איך גוי שודד). ובתוגה ואנינה וברעימה (שם, איך

1) משקל נק׳ מן אֳנִי, ועי׳ הערה שם.

2) עי׳ למעלה עמוד 315 א. הערה 1).

3) כך הכתיב, ונקוד אֳנִיּוֹת, ונמסר יתיר ו. ע״כ. זה סימן שכבר התחילו לכתוב ו במקום תנועת קמץ חטף, כמו שנהוג אחרי כן במשנה וגמ׳.

4) משק׳ צְדִיָּה, שְׁבִיָּה.

5) משרש אנן, עי״ש. ובסגנון ארמי: רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי נזדמן לו רוק פתקיה לאחוריה א״ל לא סבר לה מר להא דרב יהודה מבליעו באפרקסותו א״ל אנא אנינא דעתאי (ברכ׳ כד: — רבינא היה עומד מאחורי רב אשי נזדמן לו (לרב אשי) רוק ויפתקהו לאחוריו. ויאמר לו רבינא: האין אדוני סבר מה שאמר רב יהודא מבליעו (את הרוק) באפרקסתו? ויען לו רב אשי: אני דעתי אנינה (ולא אוכל לסבל הרוק בכנף בגדי). הני לדידי דאנינא דעתאי כי קיטרא ובית הכסא דמו לי (ב״ב כג. — אלה (העורבים המגאלים את התמרים בדם) לי שדעתי אנינה כמו קיטור ובית הכסא דומים לי). שאני רב הונא דאנינא דעתיה (חול׳ קיב. — משונה הונא שדעתו אנינה).

1) משקל הָלִיךְ, יָגִיעַ, חָרִישׁ, קָצִיר, מן פעל אנן.

2) בקצת דפוסים באנינות.

אניות הלכות יחד בים, Schiffsgeschwader;escadre squadron: כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב). ואני[1]) עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום וישלח חירם באני[1]) את עבדיו (שם ט כו-כז). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני-שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא). — ולשון זכר: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאפיר הביא מאפיר עצי אלמגים (מ"א י-יא). — ועי' ספינה.

**אֳנִי**[2]), ת"ז, לנק' אניית, — של האנה, מטבע האנה: המקום האניי וכו' התנועה האניית והמקומית. (דרך אמונה, אכר' כיכאגו, א א).

---

אחרות, כמו vascello באיטלקית, ובצרפתית vaisseau, שעקר פרושם הוא כלי, מהשם הרומי vas. וכבר העירו החכמים בזמן האחרון כי בהמכתבים של תל אלעמרנה נמצאה המלה אני כתרגום בלשון כנענית להשם אלף, שהיא אלפה, ר"ל ספינה. — והנה המפרשים הקדמונים לא הבדילו בין אני ובין אניה, אך החדשים הטיבו לראות כי אני הוא שם הקבוץ נגד אניה שם היחיד, כנהוג בפרט בלשון ערבית.—[1])קמץ של וָ- זה וכמו"כ קמץ של ואניות ושל באניות ושל כאניות שלקמן הם מן הקמצי' שחלקו בהם רוב המדקדקים החדשי' הנכרים על המדקדקים הקדמונים שלנו והחליטום לקמץ חטוף שצריך לקרא בקול החולם (o), וכן העתיק קניג (Kö. 1 ,103) ואני בפרוש בכתב לעז vo-oni. אבל זה הוא נגד כונתם של בעלי המסורה שמתגו את הקמצים הללו, ונגד עדותם של כל המדקדקים הקדמונים שלנו, שהעידו עפ"י הקריאה המקבלה אצלם שכונת בעלי המסורה היתה במתג זה לציין את טיבו של הקמץ. אמר ר"י חיוג וז"ל: כמו תארו נפל הוו שהיה בין התיו והאלף במלת תואר קדם שיסמך וקובץ (ר"ל נקוד בקמץ חטף) השני והוא האלף כדי שיורה הקבוץ על הוו ולא נח השני כמנהג חודש ואורח וחביריהם והראשון (ר"ל האות הראשנה התיו) יהיה בקמץ גדול. וכמוהו זהרו פעלו טהרו אהלו. ע"כ. (שער הנקוד 19). וז"ל ריב"ג: ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמץ חטף, החטפות בה במכתב ובלשון יחד או תהיה בלשון בלבד, מבלי המכתב, ותהיה האות הסמוכה לה גרונית יעתיקו הקמצות (ר"ל הקמץ חטף) ממנה אל האות הגרונית ותונע היא בקמץ גדול וכו' יורה אותך זה נקדם למד לחדשיו יבקר (יחזק' מז יב) בקמץ גדול וזה בעבור החטף אשר אחריה, וכו' ונקדם עוד ואו וחלים רעים (דכר' גת נט) בקמץ גדול בעבור החטף אשר אחריה וכו' וכמו זה ביום בחרי (יחזק' כ ה) וכו' (רקמה שער טו). ונשנו הדברים עוד במקומות. וכן רדק: ואם עין הפעל אות גרוני תהיה בקמץ חטף ופא הפעל בקמץ רחב כמו יען מאסכם, ביום בחרי (מכל' שער דה"פ לכ:). ועוד (שם לט.): ואם האות הראשון בקמץ חטף הנקוד עם השוא יהיו אותיות כלב קמוצות (ר"ל בקמץ גדול) אעפ"י שאין הדבר ידוע כמו בעני אמתך (ש"א א) כאניות סוחר (משלי לא) בחרי אף (שמות יא) לחדשיו יבכר (יחזק' מז). ועוד (שם לח:) בפרוש: ואם האות גרונית בשוא וקמץ תהיה הוו קמוצה (ר"ל בקמץ רחב) ואני עשה המלך שלמה, ואניות תרשיש, וחלים רעים ע"כ. והנה כל הדברים הללו לא נאמרו בדרך סברה בלבד ורק כעין באור דעת המסורה, כמו שטוען קניג: weil sie (die Auffassung der jüdischen Grammatiker) nur eine Ausdeutung der von der Masora gebotenen Metheg-Setzung ist (Kö. 1,107), שנהיה רשאים להקביל נגד סברתם ובאורם את סברתנו ובאורנו אנו, כמו שאומר שם קניג: wie wir eben auch eine solche Ausdeutung geben. מי שבקי בסגנון דברי הקדמונים ודרך לשונם שומע כי הדברים שהבאנו נאמרו בדרך החלט, עפ"י הקריאה שהיתה בקבלה אצלם מדור לדור, וזו עדות מספקת כי כך היתה באמת כונת בעלי המסורה. והלא הכל מודים עתה כי בעלי המסורה עשו את מלאכתם באמונה והקפידו ודקדקו למסור לנו את הברת כל מלה ומלה בכל גוניה כמו שהיתה הברה בימיהם. ולכן אין שום מקום לפקפק בענין זה, וברי הוא שבימי קביעת המסורה היתה הברת הקמצים שלפני קמץ חטף כהברת קמץ רחב בימיהם, אעפ"י שעפ"י תולדתם הדין נותן שיהיו קמץ חטף, כי קצתם הם במקום שורק קדום, וכדומה. ובודאי היתה כבדה עליהם הברת שני קמצים חטופים זה אחרי זה. וחטאים כמו זה של חוש הלשון נגד מה שהדין הדקדוקי נותן הם מצויים בכל הלשונ' ואין להרהר אחריהם. וכל פלפולו של קניג שם אינו יכול לעמד בפני המעשה שאין ספק בו, כי בימי קביעת המסורה היתה הברת כל הקמצים הללו כהברת קמץ רחב, וצדקה בזה הערתו של דר' מרגליות בהבקרת על המהדורה החדשה של ספר הדקדוק של גזנ' קויץ (Dr. Marg. AJSL, 1903, 165), שצריך לדעת דקדוק של איזו לשון מלמדים המדקדקים אותנו, אם לשונו של ישעי' שמסמנה אינם יודעים כמעט כלום, או לשונם של בעלי המסורה. ואם לשונם של אלו, הלא דעתם היא מכרעת. וכן היא הקריאה המקבלה של הספרדים ba-onioth, va-oni. ולכן צדק בזה דליטש בהקדמתו לאיוב שערער על קריאת המלה פעלו poolo, וכיוצא בזה. ועוד תתברר שאלה זו בכבל שאר המלים שיש להן קמץ מתוג לפני קמץ חטף.—[1]) פה גם קניג וגזני' וכו' מסכימים כי הבית נקודה בקמץ רחב במקום הידיעה.

[2]) משק' נקי.

להטעים אני ולא אתה,ולא אחר, אני בעצמי, באמת אני: אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש"ב יב כח). ונלחמתי אני אתכם (ירמ' כא ה). קמתי אני לפתח לדודי (שה"ש ה ה) ואותר אני לבדי (מ"א יט י). עשה לי שירים נזמים טבעות ואקדש א נ י לך (קידו' מח.). — ועם גם: ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם (ש"ב יח ב). — ולפני שם כללי או פרטי להטעים: אני הגבר ראה עני (איכ' ג א). אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קהל' א יב). אני דניאל בינתי בספרים (דני' ט ב). — ועם הוא אחריו,אני הוא: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע' מג י). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (שם שם יג). עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (שם מו ד). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב). לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ו). עמד שמואל הקטן ואמר א נ י הוא שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.). —וכפול:ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דבר' לב לט). אני אני דברתי אף קראתיו (ישע' מח יה). — ומלה מפסקת בינו ובין הפעל: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (בראש' כד מה). הילד איננו ואני אנה אני בא (שם לז ל). ואני הנני מביא את המבול (שם ו יז).— ועם ה הידיעה: האני אשביר ולא אוליד (ישעי' סו ט). — ועם כש־: אמר הקב"ה לא כ ש א נ י נכתב אני נקרא(קיד' עא.).— ובהפסק [1]: ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני (בראש' כז כד). והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יו). וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז יה). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (ירמ' יז יח).—ובפרט בהשבועה, חי־אני: חי־אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישעי' מט יח). חי־אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים (ירמי' כב כד). — וכשבא אני עם עוד גוף אחר יבא הפעל המשתף לשניהם בלשון

---

[1]) ולא בלבד במפסיקים גדולים סלוק (בראש' טו כד), אתנח (ויקרא יא מד), ז"ק (שם כו כד), ז"ג (יחזק' יח ג), רבי' (בראש' לא כב), סגו' (יחזק' יז יט),—אלא גם במפסיק קטן: פשטא (מ"ב ה ז), טפחא (בראש' כו לד), זרקא (ירמ' כב כד). ואפילו גרש (יחזק' לד ח), וגם מונח ותליק"ט (מלא' א ו). (Kö, 2, 546. Anm. 1).

יחיד או רבים: ונאספו (יושבי הארץ) עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (בראש' לד ל). כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג יו). והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא). אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי (נחמ' ה יד). גם אני ונערתי אצום כן (אסתר ד יו). מה עשיתי אני ואבותי (דהי"ב לב יג). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש' כב ה). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (שם לז י). ונפלינו אני ועמך (שמות לג יו). ואם מימיך נשתה אני ומקני (במד' כ יט). אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ כג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג יז). כי נמכרנו אני ועמי (אסתר ז ד). — וגם במשמ' אותי: ויאמר אל אביו וכו' ברכני גם אני אבי (בראש' כז לה). — ואחרי פעל עם כנוי מד"ב: וכה אמר (דוד) בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (ש"ב יט א). — —ועם פלוני אחריו: בראשנה היה כותב א נ י פלוני תחמתי (גיט' לו.). — ויתקצר ותפל ממנו האות א ותספח לפע' בבינ', חוששני, ר"ל חושש אני: מעשה בא לפני רבי יוחנן בן זכאי בערב ואמר ח ו ש ש נ י לו מחטאת (שבת כב ג). — מקבלני — מקבל אני, מחזיקני — מחזיק אני: משרבו מ ק ב ל נ י טובתיך ו מ ח ז י ק נ י טובתך רבו איש הישר בעניו יעשה (תוספת' סוט' יד ז).—שומעני—שומע אני: ש ו מ ע נ י מיעוט חדשים שנים (מכי' מס' דפסחא ב). ויוי' הכה כל בכור ש ו מ ע נ י על ידי מלאך או על ידי שליח (שם יג). ש ו מ ע נ י כדרך יום הכפורים שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול (יומא כג:). אמורני, אמר אני: אלו דברי רבי חנניה בן גמליאל אבל א מ ו ר נ י בשתיהן החיצונה טהורה (תוספתא נגעים ב ד יא). גוזרני, גוזר אני: שלח לו רבי גמליאל (לר' יהושע) ג ו ז ר נ י עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך (ר"ה כה.) — יכולני יכול אני, עי' יכול. — מעידני, מעיד אני, מוחזקני, מוחזק אני, עי' בב"א מהערכים הללו.

**אֳנִי**[1]), שו"נ, כנ' אֳניָה, מ"ר אֳנָאִים, — קבוץ של

---

[1]) מלה עברית, משקל צְרִי, עֳפִי, מן אנה.—בערב' אִנַא a), כלי, אגן. ויש אח להסתעפות זו גם בקצת לשונות

---

a) إِنَاء

**אֲנַחְנוּ**[1], כהפס׳ אֲנָח־, — מלת הגוף למדברים בעדם ולמדברות בעדן, wir ; nous ; we : והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה (ברא׳ לז ז). ויאמרו (אחי יוסף) על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). אנחנו נעלה ונלחמנו (דבר׳ א מא). מה אנחנו ישבים פה (מ״ב ז ג). — ואחרי הפעל: משחתים אנחנו את המקום (ברא׳ יט יג). אבל אשמים אנחנו על אחינו (שם מב כא). נסעים אנחנו אל המקום (במדב׳ י כט). אם יספים אנחנו לשמע את קול ה׳ אלהינו (דברים ה כב). — וגם בזמן מאוחר: אם לאו נקיים א נ ח נ ו משבועתך (מכי׳ ויסי כשלח, ב׳ פתי׳). מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ו א נ ח נ ו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה(שם כ). — ועם שם בלי פעל: אנחנו בני איש אחד (ברא׳ מב יג). שנים עשר אנחנו אחים (שם לב). ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ועתה כרתו לנו ברית (יהוש׳ ט יא). — וכהפסק: אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו (ברא׳ יג ח). ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו(שם כט ד). הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית (מ״ב יח כו). איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה (ירמ׳ מח יד). — ואחרי ממנו לחזק ולהטעים: הכשר ממנו יתב׳ קריאת חשמות לעצמו הוא כאשר ממנו א נ ח נ ו (אהרן הקרא׳, עץ חיים, ע). — ועם וַ: וַאֲנַחְנוּ לא נדע מה נעבד (שמו׳ י כו). גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל (במדב׳ לב יו־יז). — ועם פעלים שיש להם סי׳ מד״ב להטעים: כאשר עשינו אנחנו ואבתינו (ירמ׳ מד יז). אנחנו נשבענו להם ביי׳ אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש׳ ט יט). ומדוע נעבדנו אנחנו (שופ׳ ט יח).

**אֲנִי**[1], כטעם מפריד אָנִי, — מלת הגוף למדבר בעדו ומדברת בעדה, ich ; je, moi ; I : אני בנך בכורך עשו (ברא׳ כז לב). אני יוסף אחיכם אשר מכרתם (שם מה ד). כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך (תהל׳ קיו יו). אני חבצלת השרון שושנת העמקים (שה״ש ב א). ואחרי השם: כי קדוש אני ה׳ אלהיכם (ויקרא יט ב). עני אני וגוע מנער (תהל׳ פח יו). צעיר אני לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — ועם פעל בינוני לפני הפעל או אחריו: המכסה אני מאברהם אשר אני עשה (ברא׳ יח יז). שמע בקולי לאשר אני מצוה אתך(שם כז ח). את חטאי אני מזכיר היום (שם מא ט). את כל אשר אני דבר אליך (שמות ו כט). בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שם ט יד). יודע א נ י היאך היתה כונתך (מד״ר שמות לו). — ועם עבר ועתיד עם סי׳ הגוף להטעים ולחזק את הגוף: ולא תאמר אני העשרתי את אברהם (בראשית יד כג). והלכתי אף אני עמכם בקרי (ויקר׳ כו כד). אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דבר׳ לב לט). הם קנאוני בלא אל וכו׳ ואני אקניאם בלא עם (שם כא). ויאמר אלהם (יהושע לזקני ישראל) אני זקנתי באתי בימים (יהוש׳ כג ב). ויאמר הפלשתי אני הרפתי את מערכות ישראל היום הזה (ש״א יז י). ויאמר (דוד) אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר מי ירד אתי אל שאול אל המחנה ויאמר אבישי אני ארד עמך (שם כו ו). כה אמר ה׳ צבאות אני לקחתיך מן הנוה (ש״ב ז ח). אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שם יד). אני נותרתי נביא ליי׳ (מ״א יח כב). קום אכל לחם ויטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי (שם כא ז). ויאמר ה׳ מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו׳ ויצא הרוח ויעמד לפני ה׳ ויאמר אני אפתנו (שם כב כ־כא). יתמיך אני אחיה (ירמ׳ מט יא). — ובפרט אחרי הפעל

---

[1]) אמר ריב״ג: ומן השרש הזה (שרש אנח) אצלי אנחנו ותוספת הנון עם הואו בו לכנוי וכו׳ ואפשר ש י פ י ל ו האלף ויאמרו נחנו כמו שהפילו אלף אחד מן ודבר חד את אחד. ע״כ. אבל רוב החדשים סברים כי עקר מלת הגוף למדברים רבים היא נחנו, ובערב׳ נַחְנ a) ונוספה א בראשה בכח פעולת התקש עם מלת הגוף למדבר אחד. בכנע׳ אנחן, בארמ׳ שבתנך אנחנא, באש׳ אנינ.

[1]) בערב׳ אַנַא b), ובערב׳ ההמוני׳ של מצרים ועוד גם אני a). וסברו חוקרי הלשון קודם כי אנא אני מקצר מן אָנֹכִ הקדומה. וכבר טען על זה פיליפי (Philippi, ZDMG, 1876, 366) מפני שאין אנכ נהוג אלא בהצפוניות שבלשונות השמיות ולא בהדרומיות. והחליטו רוב האחרנים כי א נ א היא המלה היסודית למד״ב יחיד, והוא מרכב מן קולות הרמז הטבעיים של אנ־א. (Philippi, BA, 2 367) וכן שאר האחרונים. ונתחדדה בעבר׳ וכמו״כ בערב׳ ההמונ׳ תנועת הפתח לתנועת החירק, בכח פעולת ההקש של הנוסף הסופי למדבר בעדו בפעלים עבר ־תִי ושל י הקנין בשמות (Nö. ZDMG 1884, 418).

a) نَحْنُ b) أَنَا

a) أَنِى

לכנו). ומחכמת הנפש האנושית בפרט ומה שיושפע עליה (אמונה רמה ד). שלא היה הקול אנושי או מלאכותי (ר"י אברבנאל, שמואל ג). ללמד לבני אדם המדות האנושיות המשובחות (הוא, הקד' נחל' אב'). במין האנושי ובאישיו (רלב"ג מלח' ה הקד'). הנהגה כללית במדת אנושית (ידע' בדרשי, הפרדס, הקד' אוה"ם ג). שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית (תגמ' הנפ' א.). ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (מאזני צדק אלגזאלי דף לא). כי אין השכל האנושי מספיק לדעת זה באמיתות (עקר' א ח). אבל הוא התחלה לכל הפעולות האנושיות הנפעלות ברצון (שם ט). מדות טובות כלליות שלמיות אנושיות (משה וקאר, אגרי נועם ונר ישראל).

***אֱנוֹשִׁית**, פ"נ, כמו אנושות: יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו כלומר שאין לו מן האנושית רק השם (מלמד התלמי' ואתחנן). האם תתחלל מדרגת האנושית בזה ההשארות (רלב"ג מלחמ' הקד'). שהיה מורכב מאלקות ואנושית (חזוק אמונה א לו). בצד המלכות הוא אחד ובצד האנושית אינו אחד (מסר"ל מפראג, באה"ג, באר ב).

**אנח**[1], ממנו נֶאֱנַח, אֲנָחָה.

**אָנַח**, קל אינו נהוג[2].

— נפ', נֶאֱנַח, על, אל, נֶאֶנְחָה, נֶאֱנָחָה, נֶאֶנְחוּ, נֶאֶנְחוּ, אֵאָנַח, תֵּאָנַח, בינ' נֶאֱנָח, נֶאֱנָחָה, — נאנח מן עבודה, מן לחץ וכדומה, נאנח על שמועה, על התועבות וכדומה, הוציא קול הברה מעמק הקרב מפני כאב, צער ויגון, seufzen;soupirer, gémir; groan,sigh: וַיֵּאָנְחוּ בני ישראל מן העבדה ויזעקו (שמות ב כג). מה נֶּאֶנְחָה[3]) בהמה נבכו עדרי בקר (יואל א יח). אבל תירוש אמללה גפן נֶאֶנְחוּ כל שמחי לב (ישע' כד ז) כל שעריה (של ירושלם) שוממין כהניה נֶאֱנָחִים בתולתיה נוגות (איכה א ד). גם היא נֶאֶנְחָה ותשב אחור (שם ח). שמעו כי נֶאֱנָחָה[1]) אני אין מנחם לי (שם כא). ואתה בן אדם הֵאָנַח בשברון מתנים ובמרירות תֵּאָנַח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נֶאֱנָח[2]) ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים (יחז' כא יא-יב). והתוית תו על מצחות האנשים הַנֶּאֱנָחִים והנאנקים על כל התועבות (שם ט ד). ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יֵאָנַח[3]) עם (משלי כט ב).

— *נתפ': כאשר סרים יחבק נערה ומתאנח כן עשה באונס משפט (בן סירא גניז' יח ב). למה נתאנחו (בני ישראל) לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחוט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום כיון ששמעו ישראל גזרה קשה התחילו מתאנחים וקוננים (מד"ר שמות א).

**אֲנָחָה**[4]), פ"נ, מ"ר אֲנָחוֹת, אַנְחוֹתַי,—קול נשימה מפני צער וכאב, Seufzer; soupire; a sigh: ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון וַאֲנָחָה (ישע' לה י). כי כלו ביגון חיי ושנותי בַּאֲנָחָה (תהל' לא יא). מקול אַנְחָתִי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו). יגעתי בְּאַנְחָתִי ומנוחה לא מצאתי (ירמ' מה ג). כי לפני לחמי אַנְחָתִי תבא ויתכו כמים שאגותי (איוב ג כד). הלא דמעה על לחי תרד ואנחה על מרוד לב (בן סירא גניז' יח יט). אמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם (כתוב' סב.). — ומ"ל: כי רבות אַנְחֹתַי ולבי דוי (איכה א כב). כגון בכיות ואנחות (תשו' גא' ליק לח).

***אַנְחוּתָא**, כמו *נַחוּתָה: הקולב מנורה ואנחותא (תוספתא כלים ב"מ ו ז). אשה שהיא טבולת יום לשה את העיסה וקוצה הימנה חלתה ומניחתה בכפישה או באנחותא (ניד' ז.).

---

[1]) שרש שמי, באש' אנח, בערב' אַנַּ a) ובארמ' אֲנַח במשמ' כמו בעברי' לקול שמוציא אדם מפני צער כאב ויגון וכדומה.

[2]) רק בקצת כ"י יֶאֱנַח עם (משלי כט ב) במקום יֵאָנַח. — [3]) מ"ש: בספ' בעל הלשון האלף בסגול והנון בשוא נח וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובמקצת ספרי הדפוס, וכן מצאתי מסורת כ"י נאנחת ב וסימניהן חטא ירושלם מה נאנחה בהמה. ע"כ. אבל שמעו כי נאנחה אני נון שניה בקמץ. ע"כ. אבל ברוב ספרי הדפוס אלף בחטף סגול ונון בקמץ, וכן העיד מיכאלים בשם הרבה כ"י. — [1]) מ"ש: במקצת ספרים א כשוא לבדו. — [2]) מ"ש: כן הוא בס"ם האלף בשוא לבדו ויש ספרים בחטף סגול. ע"כ. וכן מיכאלים בשם ח' כ"י נא. — [3]) בקצת ספרי דפוס מלרע. ובקצת כ"י יֶאֱנַח בקל (מיכאלי').

[4]) עי' למעלה שרש אנח.

---

a) أنّ

נר קציר ביום נחלה וכאב אָנוּשׁ (ישע' יז יא). כה אמר ה' אָנוּשׁ לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך (ירמי' ל יב-יג). מה תזעק על שברך אָנוּשׁ מכאבך (שם שם טו). למה היה כאבי נצח ומכתי אֲנוּשָׁה מאנה הרפא (שם טו יח). כי אֲנוּשָׁה מכותיה (מיכ' א ט). — ב) בהשאלה, להאבר, החולה: עקב הלב מכל וְאָנֻשׁ הוא (ירמי' יז ט). — ונפש אנושה: וירפאו הנפשות ה א נ ו ש ו ת ויחלימו הגופות הנגופות (מכת' ר"י בן תנחום ירש' לר' דוד בן אבר' בן הרמב"ם). — ולהדבר הגורם הפצע: אָנוּשׁ חצי בלי פשע (איוב לד ו). — וליום של צרה גדולה: ויום אָנוּשׁ לא התאויתי (ירמ' יז טז).

**אֱנוֹשׁ**[1], ש"ז, — א) נרדף עם אָדָם, Mensch; homme; man: על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אֱנוֹשׁ ימס (ישע' יג ז). אוקיר אֱנוֹשׁ מפז ואדם מכתם אופיר (שם יב). אשרי אֱנוֹשׁ יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (שם נו ב). ואתה אֱנוֹשׁ כערכי אלופי ומידעי (תהל' נה יד). ויין ישמח לבב אֱנוֹשׁ וכו' ולחם לבב אֱנוֹשׁ יסעד (שם קד טו). הנה אשרי אֱנוֹשׁ יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מה אֱנוֹשׁ כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך (שם ז יז). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אֱנוֹשׁ ערכה ולא תמצא בארץ החיים (שם כח יב-יג). — ובפרט בכונה לטבע החלשה והרעה של האדם: מי את ותיראי מֵאֱנוֹשׁ ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישע' נא יב). קומה ה' אל יעז אֱנוֹשׁ ישפטו גוים על פניך שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אֱנוֹשׁ המה (תהל' ט כ-כא). חנני אלהים כי שאפני אֱנוֹשׁ (שם נו ב). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו הרכבת אֱנוֹשׁ לראשנו באנו באש ובמים (שם סו יא-יב) — ומ"ל: הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אֱנוֹשׁ רמה ובן אדם תולעה (איו' כה ה-ו). הוי שפל רוח בפני כל אדם שתקות א נ ו ש רמה (אב' ד ד). — ובמשמ' כל האדם, Menscheit; humanité; human race: אמרתי אפאיהם אשביתה מֵאֱנוֹשׁ זכרם (דבר' לב כו). בעמל אֱנוֹשׁ אינימו ועם אדם לא ינגעו (תהל' עג ה). — ב) במשמעת ההמון, der Pöbel; le vulgaire; common people: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אֱנוֹשׁ (ישע' ח א), ר"ל הנהוג בהמון העם. — ומשל: אֱנוֹשׁ קובל על אבוד דמיו ואינו קובל על אבוד ימיו (מרא' המוסר ח.). אֱנוֹשׁ בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו (שם י.).

**אֱנוֹשׁוּת**[1], ש"נ, — טבע האדם, Menschlichkeit; humanité; human nature: כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים אבל ב א נ ו ש ו ת ם ועצמם הם נמשלים וקרובים זה לזה (ר"י אבן תבון, תו"ה עבוד' אלה'). אוהב התחקות על שרשי מחצב א נ ו ש ו ת ו[2] (כתי' עול' א כ). — ובמשמ' דרך ארץ ונמוס של בני אדם, Höflichkeit; politesse; politeness: שמנות אמר נעצרה נא אותך ובזה היה מורה א נ ו ש ו ת ו כמי שמזמין רעהו לסעודה (ר"י אברבנל, שופט' ענין מנוח).

**אֱנוֹשִׁי**, ת"ז, לנק' -שִׁית, מ"ר -שִׁיִּים, -שִׁיּוֹת, — שיש בו מטבע האנושי, menschlich; humain; human: כי השמאל הכי נכבד כי הוא משכן ללב שהוא שרש לחיים ה א נ ו ש י י ם (יוסיפון, יא). וזה כלו כשיתעסק השכל ה א נ ו ש י עם תאות הגוף ולא תפרש בו יותר ממה שהעירותיך עליו (הרמב"ם אגרת

---

במשמ' ידיד, ובכונה: רע מאוד (וטסטין). ואחרים (דליטש לגרד) במש' ח ל ש כאשה. אכן היתר נכון בכ"ז היא דעת ברוין דריור כי נוצר בעברית שרש א נ ש למושג זה. עי' ערך א נ ש ועי' עוד גוש.

[1]) משקל דְּרוֹר, הֲדוֹם, חֲמוֹר. בערב' אִנְס a) ומ"ר אנאש, אדם, וכל האדם יחד, וברור הדבר שנגזר מהשרש א נ ש b) המשמש בערב' במשמע' היה נעים וטוב לחברו, מנמס, ח'מל, וכן התרגל אליו, היה בחבורה אתו וכדומה. וכן בארמ' אֱנָשׁ, וכן בסור'. ודעת ברט כי הרבים א נ א ש נהיה בעבר' יחיד, ותנוע' הפתח הארוך נתעבר ונהיה בעבר' לתנו' החולם, כמנהג (כרט מה"ש סי' 88). ובודאי טעות היא לגזור שם זה מן השרש אנש במשמ' שממנו נגזר התאר אָנוּשׁ שלמעלה, רק זה אפשר באמת, שמושג זה של א נ ו ש גרם קצת שהשם אֱנוֹשׁ קבל קצת מושג של אדם חלש ורפה כח.

---

a) إِنْس b) أَنِسَ

---

[1]) כך קריאת הספרדים, וכך מנקד' המלה בקצת מקו' ועי' הערה לקמן. והאשכנז' עפי"ר קראים אנוּשוּת בערב' אנשאניה a).—[2]) כך הכתיב, ונקוד במהד' חביב ופרנסיש (פירארו שיב), ור"ש מורפורגו (ויניציה תסד) ועוד: אנוּשוּתו. ובמהד' אחרות וכן של סלוצקי אֲנָשוּתוֹ, ואינו נכון.

---

a) إِنْسَانِيَّة

חוששנו חוששים אנו: שתים חוששנו למותר (תוספתא נגעי' ב ג). קובלנו[1]: אומרים ביתותים וכו' קובלנו עליכם פרושים (שם סוף ידים).

***אָנוּחַ**, ת"ז, לנק' אֲנוּחָה, מ"ר ־חִים, ־חות, — מי שנאנח תמיד: ראה רוע נפשי זנוחה משלום ומשלוה ומהנחה רטושה בהרי נשף אנוחה (ר"א קליר, ת"ב, איכה את אשר). חובש להעלות ללהקת אנוחים (מחז' ויטרי, דף 450). הדוף דאגת אֲנוּחִים היות לַחַי שמחים וישירו פתחים אשר אבלו נצחים (זה שכינתך, אחרון של פסח, קרובץ ארג'יל). והעבר רעה מנפשות הָאֲנוּחוֹת אל אלהי הרוחות (סליח' ג עי"ת, אזעק אל אלהים).

***אָנוּן**, ת"ז, לנק' ־נוּנָה, מ"ר ־נוּנִים, ־נות, — אבל ונוגה, : traurig, bekümmert; affligé; afflicted נשקד על עון ונכאב, כהושבת אֲנוּנָה מבלי אב (ר"א קליר, ת"ב, איכה ישבה תכלת). למה גזר ה' וכו' לשבת השוגגים באסור עצוב ואנון (יהודה הא כל הקראי, האשכול, רעה). אזון את אנקתי בקראי בלב אנון רפא את מגנתי (ליל יוה"כ, תשלום אכודרהם). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (סליחות מוסף יוה"כ, ברית כרותה). ראה בענוי אֲנוּנִים ועגומים שור נא בשפלות מעטי עמים (סליח' ד עי"ת מלך מלכ'). יגילון האנונים גדולים וקטנים ואבות עם בנים (הפליט, שלמה בר' יצחק, שנת רצון). והנה באתי עד הנה להשיב את נפשי האנונה וכו' (זכר' בן סעד' אלצאהרי, הקד' ספר המוסר, מטמוני מסת' ת"א ע). אנכי הניצבת עמכם בזה האנונה (עמנ' מחב' יה). ואנכי האנונה והקטנה היום בת שמנה עשרה שנה (שם יו). בעבור מה שסבלו בחייהם אלה האנונים (שם כח).

***אָנוּס**, ש"ז, מ"ר אֲנוּסִים, — שם ליהודים שקבלו דת הנוצרית באנס, בהכרח ובכפיה: אותם שבארץ הגלות מתקף הצרות והשמדות יצאו מכלל הדת וכו' והם הנקראים אצלינו היום אנוסים לפי שבאנס יצאו מכלל הדת (ר"י אברבנאל, משמיע ישועה, ב). היבמה שנשארה זקוקה לשני אחין והגדול הוא מאנוסי הזמן והשני הוא יהודי (תשובות הריב"ש א). שהמלך

[1]) בתוס' הוצ' צוק"מ קובלני, ביוד בסוף. אך פה מדברים רבים וצ"ל קובלנו. וכן הגיה הגר"א שם קובלנו עליכם פרושים וכו' קובלנו עליכם טובלי שחרית. וכן הביא שם בעל זר זהב מהמשנה ידים ד ז קובלנו עליכם, אעפ"י שבגוף המשנה כתוב קובלים אנו.

מעליל שלא כדין כדי להעניש ממון כמו שעושה עתה בממון האנוסים (שם ב). אלה האנוסים אשר נשארו בארצות השמד כל זה הזמן (שם) אם יוכל אדם מאנוסי הזמן לדרוך ענבים בגת של ישראל ויהיה היין כשר כאילו דרכו ישראל (שם ד). מעשה היה בפני רש"י באנוס שקדש עלמה בפני אנוסים חביריו (מהר"י קולון, תשו' פה). מן היום ההוא רבו האנוסים בכל ארץ ספרד (ר"י הכהן, דה"י שנת 1430). שאביו היה מבני האנוסים אשר בפורטוגל אבל אמו לא מבנות האנוסים (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קיב). אנוס אחד וכו' צוהו אביו לפני מותו להשתדל לחזור לדת ישראל כי אנוסים היו (מטה גביזון, עמר השכחה בסוף). נזדמן שם אב ובנו שהיו אנוסים והיו משמשים בבית האסורים (צרור המור בחוקותי). הגם שאביו היה מהאנוסים אמו לא היתה מבנות האנוסים כ"א מבנות הגוים (שו"ת לחם רב ה). התחילו השופטים וכו' לחקור כנגד כל האנוסים על ענין הדת (קצור זכר צדיק לר' יוסף בן צדיק, סדר החכ' וקורות העתים ניבויאר, א). ובזאת השנה התחילו לחקור בעד האנוסים על ענין הדת ונשרפו ונידונו בשריפה (יוחס' השלם פילופובסקי, ה דף 226). — ולנק' *אֲנוּסָה: אשה אחת באה וכו' מאותן האנוסות וכו' (תשו' ריב"ש ו). גט האנוסה שחתמו בו אנוסים (שם). מאשה אנוסה שנתגרשה מבעלה שהוא אנוס (שם יא). גט אחד שבא לכאן לאנוסה אחת (שם מג).

***אֲנוּסָה**, ש"נ, מ"ר אֲנוּסוֹת, — אשה שאנס איש אותה: נושאין על האנוסה ועל המפותה וכו' נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו (יבמ' יא א). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא (הבה"ג) ואם נשא נשוי אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא ישא (גמ' שם יט). כל הנבעלת בשדה הרי הוא בחזקת אנוסה (רמב"ם נערה בתולה א ג).

***אָנוּק**, אֲנוּקִים, — הנאנקים: בקבצך אֲנוּקִים ממרחקים וסבתך תקים (אנא ישר, הושע"ר, קרובץ ארג'יל).

**אָנוּשׁ**[1]), ת"ז, לנק' אֲנוּשָׁה, מ"ר ־שִׁים, ־שׁות, — א) שאי אפשר לרפא אותו, כאב פצע, וכדומה,

[1]) מלה עברית, ואין לה אחות בלשונות האחיות. ונתלבטו החכמים במקור מלה זו ולא עלה בידיהם כלום. יש מי שרצו לבאר אותו בדרך סגי נהור מן אנש

חוזרת עליו (ערוך ערך הסת).—התאנה כי: אחר אשר תעיר משנתך אבד מנוס ממך ולא תוכל ל ה ת א נ ו ת כי השינה תקפתך (ר"מ אלשיך, רב פניניס משלי ו ט).

ג.*אָנָה[1], פ"י, — צער והכאיב לבו של פלוני בדבר, רעך אם אונאה אֲנָאֲךָ : placken; vexer; tease ובאונאת דברים אם רדפך (אזהרות ר"י ברצלוני). ה א ו נ ה את הגר אף בדברים עובר בשני לאוין וכו' והאונה אותו בממון עובר משום אל תונו (סמ"ג קעג).

—פּוֹעַל, אוֹנָה, אוֹנֵיתָ, אוֹנֵיתַנִי, — בעניני מקח וממכר, רמה אותו, לקח המוכר מהלוקח בעד הסחורה יותר משויה, או נתן הלוקח להמוכר פחות, übervorteilen: tromper, duper; overreach רצה (הלוקח) אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה ש א ו נ י ת נ ו[2] (כ"מ ד ד). מכר לו שוה ת' בו' וכו' רצה (הלוקח) אומר תן לי מעותי או תן לי מה ש א ו נ י ת נ י[3]) מכר לו שוה שש בחמש וכו' רצה (מוכר) אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה ש א ו נ י ת נ י (גמ' שס מט:).

— פִּעֵל, ב.*אִנָּה, כמו אוֹנָה: והאונאה פחות משתות נקנה מקח לגמרי ולא יחזיר לו ה מ א נ ה כלום דמחילה היא (רש"י כ"ב לס.). וחייב ה מ א נ ה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה (רמב"ס הלכ' מכירה, יב ב). אסור להונות את חבירו בין במקחו בין בממונו ואיזה מהם ש א י נ ה בין לוקח בין מוכר עובר בלאו (טור חו"מ רכו).—ב) צער והקניט אותו בדבור, ה מ א נ ה : kränken; vexer, blesser; vex, tease את הגר (כ"מ נט:). כל ה מ א נ ה את הגר בין בממון בין בדברים (רמב"ס הל' מכירה יד יה). עבד שברח לא"י הרי זה גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי ש א י נ ה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר (שס קפ).

—נִתְפּוֹעַל, *נִתְאוֹנָה שאונו אותו: בשעה שהמוכר מ ת א ו נ ה מ ת א ו נ ה עד חומש בשעה שהלוקח מ ת א ו נ ה מ ת א ו נ ה עד שתות (ירוש' כ"מ ד ט ד).
— נתפּ', *נִתְאַנָּה, — שאִנּוּ אותו: מכר לו שוה ה' בו' מי נ ת א נ ה לוקח וכו' מכר לו שוה שש בה' מי נ ת א נ ה מוכר (כ"מ מט:). אין לי אלא ש נ ת א נ ה לוקח נ ת א נ ה מוכר מניין (שס נא.). וחייב המאנה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה ל מ ת א נ ה (רמב"ס מכירה יב ב). בין ש נ ת א נ ה שוכר בין ש נ ת א נ ת משכיר הרי זה מחזיר הונאה (שס יג יז).

אָנָּה[1], — בקשה לתחלת דבור, כמו אָנָּא: אָנָּה[2] ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם (מ"ב כ ג, ישע' לח ז). ויקראו (המלחים) אל ה' ויאמרו אָנָּה ה' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). ויתפלל (יונה) אל ה' ויאמר אָנָּה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי וכו' ועתה ה' קח נא את נפשי (שס ד ב-ג). אָנָּה[3]) ה' מלטה נפשי (תהל' קיו ד). אָנָּה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך (שס יו).

אֲנוּ[4]),אָנוּ, — מלת הגוף למרברים בעדם ומדברות בעדן, כמו אנחנו, wir; nous; we : בקול ה' אלהינו אשר א נ ו[5]) שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). שבכל הלילות א נ ו אוכלין חמץ ומצה וכו' שבכל הלילות א נ ו אוכלין שאר ירקות וכו' שבכל הלילות א נ ו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל (פסח' י ד). ואומרים לו (זקני כהונה לכה"ג) א נ ו שלוחי בי"ד וכו' משביעין א נ ו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומא א ה). מוזהרין א נ ו שלא לצאת (מכי' מס' דפסחא יג). והרי דברים ק"ו מה אם שמואל רבן של נביאים וכו' נתיירא מיום הדין א נ ו על אחת כמה וכמה (ירושלמי חגי' ב עז.) — ובהצטרפות עם פעל:

---

[1]) פעל בנוי מן השם אונאה.
[2]) במשנה שבגמ' ירוש' שהוניתני.—[3])י"ג שאינתני.

---

[1]) עי' למעלה הערה לאָנָּא.—[2]) ונמסר: ו כתיבין בה' לשון בעיתה. וכתוב במ"ש בישעי' לח ג וז"ל: במקצת ספרים כ"י בשני טעמים אָנָּה ובשאר ספרים בטעם אחד לבד.—[3]) עי' למעלה הערה לאנא.

[4]) לפי דעת נלדקה (ZDMG 1884, 420, Untersuchung z. sem. Gram.) זו צורה חדשה שנוצרה אח"כ על פי ההקש של אני, והעקר אנחנו, עי' זה. — [5]) כך הכתיב, ונקוד אֲנוּ, שהוא נקוד הקרי אנחנו למערבאי, אך למדנחאי גם הקריא אנו (חלופים מנ"א). וככר העיר רד"ק כי הכתיב הוא העקר, אמר וז"ל: אנחנו או נחנו או אנו כי נמצא במקרא אשר אנו שולחים אותך, ובמשנה הרגילו בו מאד. ע"כ (מכלול ספר דה"מ). וכן .Ges ושאר החדשים. ולפי ההקש עם אֲני אָני צריך לקרא גם אנו שלא בהפסק אֲנוּ ובהפסק אָנוּ. וכן באמת רד"ק (שס שס) נקדו אֲנוּ כמו שהוא במקרא, אעפ"י ששם הוא נקוד של הקרי, וכן גונ', אוּלַה, אולסה' שטדה. אך הקריאה המקבלה של האשכנז', למשל בהגדה של פסח, היא אָנוּ (ónu) אוכלים, וכן הוא הנקוד במשנ' המנק' הנדפסות, גם בדפוס ר' מנשה בן ישראל, וכן GesK אָנוּ.

Richtung;direction: ואין לגלגל מנוחה אלא שבהיותו באנה אחד יש לו כח להתנועע באנה אחר כמו שבהיותו במזרח יש לו כח להתנועע במערב (מפעלות אלה' ט ט).—ב) לשאלת הזמן, כמו עד מתי, bis wann, jusqu'à quand ; until when: עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי (במד' יד יא). עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב). הוי חרב ליי' עד אנה לא תשקטי (ירמ' מז ו). עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ב-ג). — ועם פעל עבר: ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמר מצותי (שמות יו כח). עד אנה ה' שועתי ולא תשמע (חבקוק א ב). — ועם בינוני: עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ (יהוש' יח ג).—וכפול אנה[1]) ואנה, לרמז על תנועה למקומות מתחלפים, ולכן גם באיזה מקום שיהי', ועם שלילה לשום מקום: בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה (מ"א ב לו). ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (שם מב). ויאמר אליו אלישע מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה).

א׳**אנה**[2]) —ממנו אנה, אניה, תאניה.

ב׳**אנה**[3]), פ"ע, עב' אניתי[4]), עת' אאנה[5]), יאנה, תאנינה, בנ' אנה, אנינה, — היה עצב ונוגה מצער, trauern, s'attrister ; to sorrow: ואנו[6]) הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישעי' יט ח).—ואמר המליץ: כמה בערב לן בכי ולבקר רנה יצחק פה אמש מאד אנה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ט). — ומקור עתיד: והתחיל (המלך) לאנות על התמוז ולהגיד מה שקרהו וכו' והיה זה מנהג מתמיד בתחלת יום מתודש תמוז יקוננו ויבכו על תמוז ויספדו עליו ויאנו בני אדם (מו"נ ג כט). — ומדכר כעדו עבר: אבלנו ואנינו וחלינו ונהינו (עמ' מתב' כד). — ובינוני: זה העני אנה גם הוא גם טפהו (חד"ס, התמלה).— ובהשאלה: ואנו ואבלו פתחיה (ישע' ג כו).

ב׳**אנה**[1]), ממנו אנה אנה תאנה.

א׳**אנה**, פ"י, — הסב וגרם שיבוא הדבר בעתו, במקום פלוני, לידי פלוני, הקרה והזמין, treffen lassen, herbeiführen; faire advenir à temps ; cause anyt. to happen to: מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמו' כא יב-יג).—וככי': רעה ותעבה שנא יי' ולא יאננה ליריאיו (כ"ס גני' יס יג).

פע' אנה, —קרה את, הגיעו, herbeigeführt werden, atteint, arrivé à ; to befall: לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע (משלי יב כא). לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך (תהל' צא י).— וכיו': ותוא התאונה לכל מאונה וסבה לכל מסובב (דוד הבבלי אלמקמץ, הובא בהקד' פיר' יצירה לר"י ברזילי ברצלוני). — וככי': היה בצור לבלבל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רס"ע פלקירא לרי היגון).

— התפ', התאנה לפלוני, — בקש תאנה, הזדמנות, Vorwand, Gelegenheit suchen ; chercher occasion;seek occasion: ויאמר (מלך ישראל) האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז). — ואמר המשורר: ומה בצע להתאנות לימים ומה הועיל בהרבות תאניה, והגלגל עלי קוו מסובב עשה חפצו וכן יהיה והיה (רמב"ע דיואן Monatschr. 1897,170).— יהתאנה ב: כשם שמוכיחין את הנשבעין כך מוכיחין את המשביע שאם הוא מתאנה בטענתו כדי לפגום את בעל דינו האלה

---

[1]) להמלט מרבוי תנועות ד זו אחרי זו (ע' פינסק' מכ"א, וקניג ב 188).

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) דומה לפעל אנן.—[4])כך בפרוש ר"י חיוג.—[5]) אמר רדק: אחרי שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה: אאנה, אנה.—[6])כך פרשוהו כל רבי הלשון הקדמוני' שלנו. רסע"ג תרגם: ויגתם אלסמאכון, והוא פעל ע'ם, אע'תם בערב' a). מנחם בן סרוק: ואנו הדיגים וכו' ענין עצבות ואבלות המה. רש"י: לשון אוני ואבל. רד"ק: ענין אבל. וכן שאר המפרשים. וכן נראה מההקבלה של החצי השני בפסוקים המובאים בפנים.—אך החדשים כלם פרשוהו כמו אנח, והביאו גם מערב' אנה b) כמו אנח. ואעפי"כ, דעת רבי הלשון שלנו מכרעת לנו, בפרט במקום שגם מהמקרא בעצמו יש קצת ראי' לדעתם.

a) غَمَّ اغتمَّ b) انه

[1]) בערב' אני a) בא בזמן שנועד.

a) أَنَى

אָנָּא ה' הושיעה נא אָנָּא ה' הצליחה נא (תהל' קיח כה). ואמר אָנָּא ה' אלהי השמים וכו' תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ' א ה-ו). ואתפללה לה' אלהי ואתודה ואמרה אָנָּא אדני האל הגדול וכו' חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וכו' וכו' ועתה אדני אלהינו וכו' ישב נא אפך (דני' ט ד-יו). — וכך היה (הכה"ג) אומר א נ א השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך וכו' א נ א השם כפר נא לעונות ולפשעים (יומא ד ב). — ועי' אָנָּה.

א. **אָנָה**[1], — א) מלת שאלת המקום למגמת התנועה ותכליתה, wohin; où; whither: אי מזה באת וְאָנָה תלכי (בראׁ' יו ח). כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה וְאָנָה תלך (שם לב יח). ויאמר הילד איננו ואני אָנָה אני בא (שם לז ל). אָנָה אנחנו עלים (דבר' א כח). לא ידעתי אָנָה הלכו האנשים (יהוש' ב ה). ויאמר האיש הזקן (לתאורח) אָנָה תלך ומאין תבוא (שופ' יט יז). ואני אָנָה אוליך את חרפתי (ש"ב יג יג). והיה כי יאמרו אליך אָנָה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב (ירמ' יס ב). אָנָה[2] אלך מרוחך וְאָנָה מפניך אברח אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל' קלט ז-ח). אָנָה הלך דודך היפה בנשים אָנָה פנה דודך ונבקשנו עמך (שה"ש ו א). — וגם במשמ' אַיֵּה: ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת היום וְאָנָה עשית (רות ב יט). על מי תנוסו לעזרה וְאָנָה תעזבו כבודכם (ישע' י ג). — ואמר המשורר: וְאָנָה תדרשו לחם ואין בורה ואין בריה (ר"ש הנגיד, הכמות פלוליס). — ויאמר ה א נ ה, בחכמ' ההגיון: מאמר ה א נ ה הוא בתארך הגוף ביחוסו למקומו (רות חן, פר' י). והנה מיני ה א נ ה מוקבלים וזה ש ה א נ ה הטבעי לקוח אם מהתנועה הישרה אם מהסבובית (חסדאי קרשקש, אור ה' א א). — ומ"ר: א נ ו ת רבות (אכר' כדרשי, חותס תכנ' אנה). — וכמו שֵׁם במשמעת הפנייה לצד מהצדדים,

---

שכבר היה בזמן ההוא שתי קריאות מתחלפות וקצתם קראוה מלרע וקצתם מלעיל ולכן נגנוהו גם מלעיל וגם מלרע. וז"ל (מנ"א 185): הנה המסורה מוסרת בג' מקומות אנא ו' כתיב' ה' בלישן בקשה, וסי' זכר נא (ישע' לח) וחברו (מ"כ כ) מלטה נפשי (תהל' קיו) כי אני עבדך (שם) אל נא נאבדה (יונה א) הלא זה דברי (שם ד) ואני הודעתי בפנים שבכ"י הבבלי כל אנא מלעיל ורפי, ועתה אוסיף כי בישע' לח וביונה א מצאתי אנא באלף ומלרע, אבל ביונה ד אנה בהא ומלעיל, וזהו חדוש נפלא, וטעם הדבר הוא זה, כי הטברניים הבינו כל הששה אנה הנזכרים לשון בקשה, והחא א"כ בהם במקום אלף, ולכן השוו דין ניקודם וטיעומם לניקוד מלת אנא וטיעומה, והספרים שהיו לפני הרד"ק ז"ל נקדו שניהן מלעיל ודגש, ואותן שהיו לפני בעל ס' דקדוק ישן נקדו שניהן מלרע ודגש, אבל קריא' הבבליים היא יותר נכונה, כי רק ד' מן הששה הנזכרים שאחריהן נמצאת בקשה בפועל, כגון אנא י"י זכר נא (ומסתמא גם חברו דמלכים כך, אלא שלא נתקיים הכ"י מנביאים ראשונים לעיין עליו) אנא י"י אל נא נאבדה (ומסתמא גם אנא י"י מלטה נפשי) כתבו באלף ומלרע כמו כל שאר נא שהן מלשון זו, אבל אנא י"י הלא זה דברי (וה"ה גם אנא י"י כי אני עבדך) שהן רק לקריאה, לפי שאין אחריהן בקשה, כתבו בהא ומלעיל, והטעם הוא (כמו שהיטב לדקדק בזה בעל דקדוק ישן) כי כל אנא באלף מלת נא בה עיקרית, והאלף בראש נוסף, וא"כ הטעם במקומו בנון כמו שהוא במלת נא, אבל כל אנה בהא, מלת אן בה עיקרית, והאות הסופי הוא הנוסף, א"כ זה האות הוא הא כמו כל הא הנוסף, ודין הטעם מלעיל, וא"כ להבבליים אין שום יוצא מן הכלל, כי כל לשון בקשה היא באמת באלף ומלרע, וכל לשון איה או לשון קריאה בהא ומלעיל, אבל הנון רפה בכולם, וכן מצאתי בהכ"י הבבלי ואנא תעזבו (ישע' יוד) אשר בדרך אגב אעיר שהטעם שבאלף הוא טפחא, אנה נצא (ירמ' טו) אנה פניך (יחזק' כא) אנה אתה הולך (זכר' ב) אנה המה מוליכות (שם ה). ולהטברניים כל אנא שהיא באלף, או הששה הנמסרים שהן בהא ת' אלף, צריכין לטיעום מלרע אעפ"י שהן בדגש (כדעת בעל דקדוק ישן, ונגד הרד"ק ז"ל, והכתיב של הכ"י הבבלי ונקודו מעיד ע"ז כנ"ל) וכל הנשארים שהן בהא שאינן מלשון בקשה הן מלעיל ורפה, בר מן ב' שהזכרנו, והמסורה דלעיל היא א"כ טברנית. ע"כ. — ומהחדשים החליטוה מלעיל גזני' ופירסט. בטכר סובר כי התחלפות מקום הנגינה תלוי בהתחלפות רוח המדבר. אולסה' הזכיר את פקפוק הספרים בדבר מקום הנגינה. ואחרים החליטוה מלרע. וכן קניג (ת"א 679 ות"כ 335). בוהל כתב אותה בטעמים. והקריאה המסורה של הספרדים היא מלעיל.

---

[1]) אָן בהוספ' ה המגמה והמקום, ולכן כלם מלעיל, לבד משנים אָנָה אנחנו עלים, אָנָה אלך מפניך (רד"ק מכלול, דקדוק המלים). ובשניהם אחריהם א, וראיה לדבר כי הגורם לזה הוא האות א, כי באותו הפסוק בעצמו וְאָנָה מפניך, מלעיל. ומלבד הטעם הזה להמלעיל, הנה בכלל תנועת חרמז ארוך לרמז התכלית היא בטבעה לא מנגנה כמו הָלְאָה, שָׁמָּה, הֵנָּה (קניג ת"כ רנח), ובערב' אַנֵּי a) במשמ' איה, ובמשמעת מאין, ובמשמע' מתי. — [2]) בקצת ספרים גם זה מלעיל.

---

a) أَنَّى

*אמתלאי[1]: להצליח לפני שר ושלטון קודם שיעמוד לפניו יאמר אמתלאי בר כרנבו ט"ב פעמים ויצליח (פתחי עולם, סו"ע או"ח קיד, בשם ספ' סרבי השמות כ"י).

*אמתן, ש"ז, מ"ר, אמתנין, (דה"ז כ). — עי' אימתן.

אן[2], מלת השאלה, — א) שאלת המקום, wo, wohin; où; where: ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הלכתם ויאמר לבקש את האתנות (ש"א י יד). ויאמר לו (אלהים להאדם) איכה אן נטה לבך (סנה' לח:). — ועם מ, מאן, לשאלת המקום שמשם בא, woher; d'où; whence: ויאמר אליו אלישע מאן[3] גחזי (מ"ב ה כה). — ועם ל לפניה *לאן, כמו אן לבדה, המקום ששמה: דע מאין באת ולאן אתה הולך (אב' ג א). — *והשתמשו במלת אן במשמעת איה: חברי אן יהי נמצא דבר חכמה ותושיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). — *אן ואן, כמו פה ושם: הודות הוגים לך אן ואן (קונט' הפיוטים, כול' מק"נ דף ח). — ב) לשאלת הזמן, עם עד, עד אן, עד כמה זמן עוד: ויען בלדד השוחי ויאמר עד אן תמלל אלה (איוב ח א-ב).

אנא[4], — מלת הקריאה לבקשה ותחנה, וכעין פיום לבקשת חסד ותנינה בתחלת הדבור, ach, ich bitte; ah, de grâce; ah, I pray: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם (בראש' נ יז). וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה וכו' ואם אין מחני נא מספרך (שמו' לב לא-לב).

---

[1]) בגמ' (ב"ב צא.) נזכר שם אמתלאי, ואמרו שם שאמו של אברהם היה שמה אמתלאי בת כרנבו ואמו של המן היה שמה אמתלאי בת עורבתי. וכן בפדר"א: ושם מתו תרח אביו ואמתלאי אמו.

[2]) לפי דעת חכמי הדקדוק האחרונים מקצר מן אין, ויש דומה לקצור כזה גם בערבית. ודעת הראשונים (ריב"ג ואחרים) כי היסוד היא אן והוסיפו ה במלת אנה.

— [3]) כך הכתיב, ונקוד מאן, ונמסר מאין קרי.

[4]) מלה עברית, ואין אחות לה בשאר הלשונות. והביא הראב"ע בשם הנגיד כי אנא מבולע הלמד כמו אל נא. וריב"ג אמר וז"ל: והאלף (האחרונה) באנא נוספת להשען עליה ויתכן לומר בה שהיא שרש ושהאלף הראשנה נוספת על נא. ע"כ. והרד"ק בשרשים החליט כי האלף הראשנה היא השרשית והשניה נוספה, אמר וז"ל: נא לשון תחנון ובקשה ואלף השרש נפקדה. ונוטה לזה גם אולד, כי תחלת המלה היתה אן, ואחרי כן אנא, ואחרי כן נא. ודגשות הנון אינה סתירה לזה מפני שיכלה להולד מהנטיה הטבעית של האות נ לכפילה. כן קניג (ח"ב, קלה). ואעפי"כ יותר מסתבר שעקר המלה היא נא והאלף הראשנה נוספה. גזנ' אמר כי זו מלה מרכבת מן אה ומן נא, והדגש להשלמת ההא, והסכימו לזה רוב האחרנים. אך בהמה (Böhme, ZAW VII, 162) דחה סברה זו, מפני שאין אה נמצאת בתנך, וכמו"כ הרכבה מן אהה נא אינה נראה לו, ולכן סובר כי אנא מרכבת מן אל נא. ונעלם ממנו כי כבר קדמהו בסברה זו ר"ש הנגיד, כמו שנזכר למעלה. והנה יש מחלקת בין המדקדקי' אם היא מלעיל או מלרע. הרד"ק בשרשים אמר: והיא לעולם מלעיל כי האלף קמוצה והנון דגושה. ע"כ. וכמו"כ במכלול. וכן לוית חן א ט. והעיר ע"ז בעל מנחת שי (תהל' קיו), כי אמנם האלף קמוצה והנון דגושה בכל הספרים, אך בטעמים יש חילופים, שבקצתם היא מלרע. והוא שם העיד שמצא ספר דקדוק ישן כ"י כתוב בו לאמר: אנא אשר פתרונו לשון נא קמץ ואין הדגש מבטלו ולא נודע לי טעם בדבר, אך הטעם לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האלף שלפניו שאין ביסוד התיבה רק נא וכו' וכן אלף של אנא מיותרת ואין בשרש יסודו כי אם נא ותדע כי נגינת אנא למטה לפי שהנון עיקר התיבה ואין האלף עיקר כמו אנא שפתרונה איה שהנגינה קבועה כמו עד אן לכך טעמו באלף ודינם בקמץ כי נרפים הם אבל אנא שהוא במו נא טעמו למטה באות עיקר ויש לפתור על דגשות (כצ"ל במקום בקשות) הנון כדי להפריש בין אנא אשר פתרונו לשון נא לאנא שפתרונו איה ולכך אין דגש הנון מבטל הקמץ כן נראה לי. ע"כ. ואברהם בלמשי מפקפק בין שתי הדעות, ואמר וז"ל: יש מעמידים הקריאה בחמש תבות בראשם שסימנם ל"ב אי"ש בהיותם בקמץ קודמות לדגש כמו למה בתים אנא ימה שמה. ואנחנו לא ראינו מן המדקדקים בלשונם שיעמידו בגעיא כי אם ליש בלבד ובא הן מלרע בהיותן בנות שתי אותיות כמו בתים אנא. ע"כ. וכמו"כ מפקפק בעל ערוגת הבשם, ואלה דבריו: אכן מלת אנא שהנון דגושה רבים מהמדקדקים קיימו שקריאתה מלעיל וכו' מצאתי בספר אחד בכתב יד וכו' כתב וז"ל: ולא תטעה לקרות אנא מלעיל כמו ימה שמה כי אות ראשנה יסוד בהם אבל אנא אות ראשנה נוספת שהיא כמו נא לכן תקראנה מלרע וכו' אמנם בהיות שנמסר על מלת אנא בפרשת ויחי ובפרשת כי תשא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וחפשתי במקרא גדולה שהדפיסו הבומבירגי בויניציה בשנת רעה ומצאתי שכל מלות אנא וכו' הן בתרי טעמי, לכן נראה לפשר שתהיה קריאת אנא נקראת בהעמדה קצת לא מלעיל ולא מלרע בהחלט כי כן יחייבו תרי טעמי. ע"כ. ודע, כי הנקוד הבבלי מסכים בנגינת מלת אנא עם המנגנים אותה מלרע, והנון בסימן רפה שם. ובדבר שני הטעמים שבמלת אנא דעת ר"ש פינסקר היא שמניחי הטעמים הטעימוה כך מפני הספק שהיה להם בנגינת המלה אם היא מלרע אם מלעיל, מפני

וכל זה על דין העברה לא על דין אמתי (רמב"ע ערוג' הכשם, לונן ב קלו). אלה ההעברות הן אמתיות (שם קלו). לא טוב לנו להתפאר בידיעת אמתיות הנבראים ואנחנו לא נדע נפשנו (שם). יקראו גם כן לשמים האמתיים רקיע (מו"נ ב ל). כי יש מהם נבואות אמתיות ר"ל אלהיות (שם ב מ). ולא נתחייב שתהיינה הקדמותיהם אמיתיות (ראב"ד, אמונה רמה דף ב וג). והפלסופים היחידים האמתיים אשר נקבו בשמות ונודעו בחכמות האמתיות (הקד' שער השמים לאבן לטיף). בלמוד ידיעות ההשגות האמתיות (ר"י אברבנל, הקד' פרוש נביאים ראשנים). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (הוא מפעלו' אלה' ט א). והמופתים אשר בנה עליה אמתיים אצלו (שם). חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים (נופת צופים, מסיר ליאון ד). ובאר תעלומותם בדרכים שלא יסופק על אחד מהמשכילים אמתיותם (ידע' הבדרשי, מכת' לרשב"א, תית). כש"כ בעלי הדת האמתית בעמנו (רשב"א תשו' י). כמו שבאה בזה בקבלה האמתית (חסדאי קרשקש, אור ה', הקד'). הדעות האמתיות והמעשים המשובחים (עקרים פתיח'). ולפי שהיו המאמרים אם מוחלטים אמתיים או מסופקים (מעש' אפוד קסד).

***אֲמַתְלָא[1])**, -לָה, ש"נ, מ"ר -לָאוֹת, -לוֹת, — טעם שאדם נותן להתנצל בו באיזה דבר, תאנה לא לעשות דבר, passende Ausrede;raison plausible plausible reason: יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורשת הרי זו מגורשת ובלבד שלא יהא שם אמתלא איזו היא אמתלא גירש איש פלוני את אשתו על תנאי זרק לה קידושיה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זו היא אמתלא (גיט' פ ט). אמרה אשת איש אני ותזרה ואמרה פנויה אני אינה נאמנת ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני ליָמים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). — ובצורה עבר' עם זה בסוף ובמו"כ בבנ' ובנטיה עברי': ואם נתנה אמתלה לדבריה נאמנת (והזהיר, ויקרא). הנביא באשר רצה להודיע האמתלה והעלה במעוט התאפקו מהבכי וכו' יודעים אמתלתו במעוט התאפקו (ר"י אבן תבון, הפרשים לריב"ג ערך בלג). ומדנסתפק באמתלתו (שו"ת רמ"א, ב). — ומ"ר אמתלאות ואמתלות: ואל ירחיב ע"ע האמתלאות בו (ר"י אבן תבון תו"ה תכב' הנפש). שהראיות הבאות עליהן בדרך עיון הם הסברות וטענות ואמתלאות לא מופתים (מלמד התלמי' יז). וכשראה משה שלא הועילו דבריו ואמתלאותיו הכתובות למעלה גלה הדבר שאין רצונו לעשות השליחות (חזקוני, שמות ד יג). ואמתלאות זאת היבמה אינן מכלל האמתלאות שאמר רש"י ז"ל (ריב"ש כט). כי יש עדים רבים ואמתלאות חזקות (שבט יהוד' שמד כט). ומבקש ומתחנן לפניו ית' בכמה וכמה מיני טענות ואמתלאות שראוי לו יתברך שיקרבו לעבודתו (מגיד שיחות). וכשהיה האורח אומר אמתלאות שצריך ליסע לביתו היה פוטרו לשלום (ספו' מעש' להלדיק מנסכתיז). אמתלות רבות (שו"ת בנימין זאב שעה). ונתן כמה אמתלות מוכיחות דבריו (שו"ת מהרשד"ם יו"ד ל).

***אֲמַתְלָאָה[1])**, — כמו אמתלא -לָה: במה דברים אמורים שלא היה שם אמתלאה אבל אם היה שם אמתלאה ושמעו האמתלאה כששמעו שנתקדשה לא הוחזקה מקודשת (שו"ע אה"ע מו ג). ואם נותנת אמתלאה לדבריה שאמרה כן תחלה כדי שלא יקפצו עליה אנשים שאינם מהוגנים וכו' הרי זו נאמנת (שם מז ד). ומה שאמר אח"כ אמתלאה אחרת שבתחילה לא הכיר שהיה ממנו אף שנראה סתירה לאמתלאה הראשונה וכו' שנתן אמתלאה לדבריו הראשונים (תו"ת למהר"ם ג נב). איך עלה על לבו להתיר מחמת דברי הבאי הללו כיון שאין שם מכה ולא אמתלאה של מכה (שו"ת מים רבים י בא' ט). אמר המלך לאמתלאה כזו ראוי להכותו ביסורים (ק"ב, מוא"ר איטליה). ואמתלאתו (של היצה"ר) רחבה (ר"י אבן תבון תו"ה התשובה, ב).

---

[3]) מן מתלא בארמ', כמו משל בעבר'. ונקדו לוי וקוה' כמו בפנים וכך קריאת האשכנז'. והוא משק' אפעלה, אך במש' מנק' נדפסות אֲמַתְלָא, שאין דוגמתו במשקלי השמות שבתנך,זולתי אֲבַטִּחַ דומה קצת. ובצור' עבר' אֲמַתְּלָה והיא כמו אַזְכָּרָה. וצ"ד ובוקשר' אֲמַתְלָא.

[1]) עי' למעלה הערה לאמתלא.

ידבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו (ר"י אבן תכון תו"ה, יחוה"מ ה). איזו משתיה אמתות גדולה וראויה (מד"ל, מכת' ס').—ג) סגולת דבר לא מזיף: שיעור האמינכם באמתת תורתו (מו"נ ג כד). ולא היה (הפודה דבר מקדשיו) מדקדק בדמי ההקדש ולא היה מראה אותו בכל הצריך עד שיעמד על אמתת דמיו (שם מה).

***אֲמִתּוּת**[1], ש"נ, תכונת דבר אמת, Wabrhaftikgeit: véracité; veracity דכולה משתעי בנאמנות ובאמיתות המקום (תוספ' פסח' קד: ד"ה תון). השם המושג המורה על אמיתות פועל מהפעולות (כאכ"ע ס' העלמי'). ומן החזק שבשלוחיו (של יצה"ר) וכו' שישתדל לספק עליך את אמתותך (ר"י אבן תכון תו"ה יחוהמ"ע ה). וכף כמעט כף האמתות שבאה על המלים לאמת הדבר (רד"ק ישעי' א ט). מזווה שיש בה אמיתות מלכות שמים (סמ"ג מ"ע דרכנן י ד). הרי לך שיש להעניש כפי אומד דעתו בראותו אמיתות הדברים כאשר הוא (מהר"י קולון, תשו' א). אמיתות הלשון וצחותו (ספר יוחסין מאמ' ו דף רמג). אמת שהוא הפועל באמתות (רלב"ג מלחמ' ד ג). ואשביעהו לאמר אם היה יודע אמתות ספר הזהר אם היה אמת או לא (מכת' אדות הזהר, סוף יוחס'). וסבת האמתות היא כי ר' משה הנז' היה כותב סודות ונפלאות לעשירים (שם). וסבות אמתות דברי הוא כי היה נותן לי קונטרסים וכו' (שם). אבל לא ידענו אמתות זה הענין לאורך הזמן (תלג' שאל' ר"י מיגש). וביארתי הנה אמיתות אלה שני המינים מן התגמול (תגמ' הנפ' כ.). יראה ממנו הלקוי כפי מה שהוא באמתות (מאיר אלדבי ש"א כ ד). הוצק חן האמת בשפתותיך וימינך נאדרי בכח להשפיע ממקור אמתותך (ר"י מפיסא, מנח' קנא', דף ג). ויאמת הדברים ויוציאם לאמתות (שם דף לו). כי אין השכל האנושי מספיק לדעת זה באמיתות (עקרים א ח). ואינו יודע באמיתות שפרעם אלא שטוען שמא פרע (שו"ת מהרשד"ס חו"מ מ).

**אֲמְתַּחָה**[2], ש"נ, — כמו אַמְתַּחַת.

---

[1]) אמת בהוספ' -ות ההפשטה.

[2]) כן ר"י בן גנאח: באמתחת בנימין על דמיון אזכרה. ע"כ. וכן הדעת הראשנ' של הרד"ק בשרשים: כי מבלי הסמי' אַמְתָּחָה בפלס אַזְכָּרָה. ע"כ.

**אַמְתַּחַת**[1], ש"נ, כנ' -תַּחְתִּי וכו', מ"ר אַמְתְּחוֹת, סמי' -תְּחוֹת, — שק להובלת תבואה, צדה לדרך וכדומה, Getreidesack udg.; sac à blé etc; sac: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו[2]) ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (ברא' מב כז-כח). ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן (שם מד ב). מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם שם א). וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם (שם מג יב). ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם יח).— והסופרים משתמשים במלה זו להע"ב, והוא כעין שק לשים הבגדים להדרך: ועי' מרעל. — ויהי ליל מוצאי שבת שמעון רצה להוציא מלבושיו כדי שיהיו מוכנים אצלו למחרתו ובפתחו האמתחות לא מצא הפקדון (שו"ת מהרשד"ס חו"מ מח).

***אַמְתַּי**[3]), כמו אֵימָתַי.

***אֲמִתִּי**, ת"ז, לנק' -תִּית, מ"ל -תִּיִּים -תִּיּוֹת, —א) מי שמדבר אמת, שאהב האמת, wahrhaftig; véridique; veracious: מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו (יומא סט:). יודעים הם הנביאים שאלוהן אמיתי ואינם מחניפים לו (ירוש' ברכ' ז יא ג). אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו (מד"ל ברא' סח). —ב) מה שהוא מסכים עם האמת, wahr; vrai; true:

---

[1]) מלת עברית, משקל אַרְנֶבֶת. כך הדעת השנית של הרדק: והנכון כי אמתחת אחד בסמוך ובנפרד וחיבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התיו רפה. ע"כ. וכן החדשים ברט וקניג. וגזרוהו הקדמונים מן שרש מתח במשמעת משיכה, הרחבה. אך מרגוליות (בערך Language, במלון Hasting, Dict. of the Bible) גזר אמתחת משרש מתע בער' a) במשמע' חפצים וכלי בית וגם צרכי אכל נפש, וכדומה. — [2]) אונק' תרגם טוּעֲנֵיהּ. וכל המפרשים פרשו שק. ואמר ר"י אברבנל: הם השקים הקטנים שמכניסים בהם החמרים החבלים. ע"כ. וזה לפי דעתו ההבדל בין השק ובין האמתחת. אך מפסוק מד א נראה כי אמתחת היא השק להתבואה.

[3]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ועי' למעלה ערך אימתי

---

a) متع

עצמי ומאומת (מפעלות אלה' ט ט). כי מה שלא יובן איך יוכחש ואיך יאומת (יהוד' בן שלמ' נתן, הקד' כוונת הפלסו' לאלגזלי). ולפי זה יאומת כי זה הקשת הוא כפליים בקרוב אל שעור נטיית השמש הגדולה (הנשיא ר' אברהם בר' חייא, ס' אספירה, שער ב). התשובה להיות הקללות הראשונות אמורות על חרבן בית ראשון לבד זה הדבר בלתי מאומת מן הכתובים (ר"י בר אבר', חזוק האמונה, א ה). בתשובה מספקת ומאומתת מדברי הנביאים ע"ה (שם כא). מאומתת ההקדמה בשלמות השנית וגם השלישית האומרת שיש שני מיני מלאכים (ר"י אבוהב, נהר פישון כט:). מאומתת היא אצלי וברורה (רמח"ל, דרך חכמה).

— הפע', *האמית, כמו אמת: על תם ומועד ודמי עבדים להאמית (רסע"ג, אזהר' קובץ מעשי גאונ'). ויגזלו ויחמסו זה לזה ולא יאמיתו בפיהם אחד לחבירו ואין שלום ביניהם העולם אבד (מחז' ויטרי, פרוש אבות). — הופע' *הואמת: וכה פעל נגדם האל יתעלה טובות רבות הואמת כי ידו עשתה זאת (בשמים ראש, רנא). —נתפ', *נתאמת, נתברר כי הדבר אמת: יסורו כל הספקות האלה מלבך ויתאמת אצלך ענין הנבואה (ר"י אבן תבון, חו"ה יחוהמ"ע ה). שכבר התאמת שזאת ההוויה בלתי מתמדת (מו"נ ב כז). וממה שצריך שיתאמת אצלך הוא שקצת אנשי זאת הכת הנ' יתחדשו להם דמיונות (שם ב לז). והנה התאמתה אצלי זאת האמונה ג"כ מדברי התורה (שם ג נ). ונתאמת אצלם שהיה רוח צפוני רפואה למכת דם (ר"י אברבנאל יהושע ה, וזה הדבר). בעבור שבדרך ההוא יתאמת המופת (הוא, מפעלות אלהים ט א). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (שם). שנתאמת מצד הנסיון (רשב"א, תיג). התתאמת בחירתי היאמן דברי (ידע' בדרשי, בחי' עול' ז). ומומחה הוא שנבחן ונתנסה שלש פעמים ונתאמת בו הנסיון (פירוש המשנה להרמב"ם, שבת ס.). וכשיבחנו החלקים כלם הנה נתאמת אצלנו כי בשיהיה למקום הנוכחי למשוה היום וכו' (קאנון א א ג א). מאחר שנתברר ונתאמת אצלי על פי כתבים מקויימים מאנשים גדולים בתורה (מהר"י קולון, תשוב' עט). ונפלו בבלבול גדול לאמת חדוש העולם כדי שיתאמת להם מציאות האל (רשב"ץ דורן, מגן אבות א). אנו העדים חתומי מטה הטפסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלינו שהכתב כתב יד החכם וכו (רב ששת תשו' קעט). ובזה יתאמת לנו כאלו ראינו בעינינו הכל (מערכת האלהות א). אם לא יתאמת היותו שלית (ר"י אלבו, עקר' א יח). עליך יתאמת כי התורה מחזרת על אכסניה שלה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' דף ב). ונתאמת ונתחזק הדעת הזאת בלב קהל ישראל (שם דף יט). גם כתב בו דברים אשר לא נתאמתו לו מפי עדים נאמנים (מעשיות ביס"מ ילינק ו). — ובמשמ' ברר האמת לעצמו: אמנם מתוך תורה שבכתב לא נוכל להתאמת על זה (ר"מ אלדבי ש"א, נתיב ו).

**אֲמִתָּה**[1], ש"נ, אֲמִתַּת, אֲמִתָּתוֹ, מ"ר אֲמִתּוֹת, כמו אֱמֶת,

א) מהות הדבר לפי המציאות: והיה מאמתת משקלת הלשון להיות כמשפטם רחום ושחוט (מנחם בן סרוק, מעלת בית). ואפן כה וכה למצא ציר נאמן לשלח לארצם לדעת אמתת הדבר (הוא, מכתב חסדאי למלך כוזר). ועל איזה צד נדע אמתתו (ראב"ע, ס' העצמים). הוא (אלהים) לבדו האמתי ואין לאחר אמת כאמתתו (רמב"ם הל' יסוד' התורה, א ז). ואמתת הדבר (של מהות האלוה) אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו (שם ט). ביקש (משה) לידע אמיתת המצאו של הקב"ה (שם י). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית' (מו"נ ב לו). וטבע החמר ואמתתו שהוא לעולם לא ימלט מחברת ההעדר (שם ג ח). שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החלי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו (שם ג לב). וכבר הציץ אפלטון על קצת אמתת זה הענין (ר"י אברבנאל, מפע' אלה' ח ה). אפי' מי שהם חושבים שהם חכמים אינם משיגים אמתת ענייני המעלות (רש"ט פלקירא, המעלו', מע' א). — ומ"ר: אמרי אמתות לאנשי זמן רע והמה יפיתון לנגדם כזבים (ראב"ע תרשיש ו). שלא השיג אמתותיה רק מדרך קבלה (מלמ' התלמי' ויגש). לפי שלא היה לו (לאלהים) דבקות עם זולתיו ע"כ לא ידעו אמתותיו (רשב"ץ דורן, מגן אבות, יא). לך השיר ושריו ואמת יהגה כך בלבדו אשר שמת אמתות כל שקריו (בן הראב"ע, הממך הזמן, בסוף שירי הראב"ע ת"ב). — ב) דעת וסברה אמתית, תורה אמתית: אם לא יוכל (היצר הרע) לספק אותו בהם

---

[1]) אֱמֶת בהוס' ה הנקבה.

חבירו ולא רפת בקר באמת ביין התירו (כ"כ כ ג). — וכנ׳: ברוך ה׳ אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו וַאֲמִתּוֹ מעם אדני (ברא׳ כד כז). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אֲמִתֶּךָ (ישע׳ לח יח). שלח אורך וַאֲמִתְּךָ המה ינחוני (תהל׳ מג ג). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת י.). לא ביקש רבי אלא לעמד על אמיתן של דברינו (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). אמתה של תורה זמן היא לבעליה (מד"ר במד׳ יב). — אמיתו של דבר, עצם הדבר, הדבר ההיא ממש: הרי היא (מגלת אסתר) כאמיתה של תורה (ירוש׳ מגי׳ א ע.). — ובמשמע׳ כמו שצריך על פי האמת והישר: לבעל הבית ששכר פועלים ועיין בהם למי שעושה לאמיתו (אליהו רבא, פרק א, ימים יוצרו, מהד׳ איש שלום). — וקצת משלים: אמת מרחקן מליה ושקר מקרבן מליה (ר"י ברצל׳, יצירה 146). המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך (חו"ה יתוה"מ). האמת כבדה, האמת מרה (הקד׳ או"ד רסע"ג בסוף). אין ראוי לאמת שתהא בישנית ופחדנית (מלמד התלמיד׳ ואתתנן). האמת ואפלטון שניהם אהובינו והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי, הקד׳ הגלוי). כמ"ש ראש הפילוספים אם סוקרא"ט ואפלטון אהובינו האמת יותר אהובה אצלנו (הקד׳ חזוק אמונה). האמת אין צריך עזר (רשב"א, הקד׳ משמ׳ הבית). האמת לא תחלק על האמת (כנו׳ אלה׳ יוסף פ"ט כו:). האמת עד לעצמה (נרבוני, המורה בב, ויוסף כספי, לוא״ה, טעם זקנים, ואלי׳ דלמידיגו, בחי׳ הדת בסופו). וזאת סגולת האמת שהיא מעדת לעצמה (דין דוד נבית, הקד׳ הודא׳ בעל דין). שמע האמת ממי שאמרו (רמב"ם הקדמת פרוש אבות). האמת גבור בדעות ולא ישוב מפני כל (אד"ס, הקד׳ יתרון לאדס על תל"ע). — ושבועה, ״חֵי הָאֱמֶת: וחי האמת לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים (מלח׳ רלב"ג הקד׳).

**״אִמֵּת**[1], פ"י, — א) ברר והוכיח וקים שהדבר אמת, die Wahrheit beweisen; établir la véracité; establish the truth: ולא רצה הנכוחה ואמת האמת לא חש להשיב עד הבינו הענין (תשוב׳ תלמי׳ מנחם לב). במה שאאמת לך אמתות השבל (ראב"ע ספר העצמים). וכדי לאמת דבריו השיבם כן (רש"י ברא׳ כ יב). וכבר הישרתיך את המקומות אשר תאמת מהם כל מה שזכרתי לך (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב כד). דע כי כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה אם לאמת דעת שהוא פנה מפנות התורה או לתקון מעשה מן המעשים (שם ג נ). ומה שאמתוהו החושים וכו׳ (הוא, יקוו המים ג). הענינים הכללים וכו׳ שכבר אמתום הענינים החולפים (שער השמים לאבן לטיף). מתועלותיה (של החכמה) הראשנים והכרחים שהיא תאמת לנו מציאות השם (ידע׳ בדרשי, תשו׳ לרשב"א, תשו׳ תיח). כי מי יאמת להם שצוהו המ׳אך שלא ישחטהו (ר"י אברבנאל, וירא, ענין העקדה). וזה דבר אמיתי יאמתנו המציאות (מלמד התלמידים, נוא). אחד מהדרכים המאמתים מציאות הדבר (תגמולי הנפש, הלל מווירונה, ב.). כל מה שאמרתי עליו אני מוכן לאמת ולהוכיח לפני אוהבים ושונאים שלא היה דרך גוזמא אבל אמת גמור (הריב"ש תשו׳ ס). וחשבו קצתם כי עשון מה שתחת האמה בקוצי קפוד הנה יוריד החצץ וזהו מה שלא אמתתיו אני (קאנון ג יח ב ז). אין צריך לאמת מדרגת נבואתו (עקרים א יט). אעפ"י שלא יאמתהו החוש והשכל (שם). — וקצת במשמעה אחרת, הגיע להבין מהות הדבר: ואולי אח"כ ימצא דרך לעמד על אמתת זה לא בקבלת ההמון אבל בהיותו מאמת אמתת החולי וערך הסמים המקררים להסיר המחלה (מאזני צדק לאגזלי). — ובינוני: ״מְאַמֵּת, מְאַמְּתִים, בשמוש שֵׁם, עי׳ ערך מְאַמֵּת. — ב) אמר שכן הוא האמת, behaupten; affirmer; assert: ולמה נאמת כי היה העולם מלא דבר (ראב"ע, אשאל מכס). אותה דבה כמו ששמעה היה הוא מביאה אל אביו ולא היה מאמת שכן הוא (ר"י אברבנאל, וישב א). ולפי הנשמע שחמיה אבי הבעל מאמת הענין גם חקר אותה בפני עדים בחקירות ובבדיקות להוציא מפיה שכן הוא (מהר"י קולון תשו׳ פא).

— פֻּע׳, ״אֻמַּת, נתבררה אמתתו: אבל זה מאמר הלציי בלתי מאומת (ר"י אברבנאל אבות ב, ר"י אומר עין רעה). ולכן חל עלינו חובת ביעור תשובתו זו באופן יותר

---

[1]) אמר ר"ש אבן תבון וז"ל: בנו המעתיקים ממלת אמת בנינים נמשכים אחר לשון הערבי שיש להם בנינים מן המלה שהיא במקום אמת. ע"כ. וכונתו להשם חקיקה a) בערב׳.

a) حَقِيقَة

— *נאמש, *יאמש, נעשה חשך, שקע: והשמש כי יאמש על פיו יסע ויחנה (יתו לשון, שבת יוה"כ וסוכות). יאמש שמש ויכשל כסיל עמו (הדס, שמ"ק, קול נאקת).

*אמשי[1], ת"ז, לנק' אמשית, מ"ר אמשיים, אמשיות, —של אמש: ויהיה המאכל ה א מ ש י (שאכל א מ ש) כבר נתעכל באצטומכא ובכבד ובעורקים (קאנון א ג ב ג). בכל בוקר אחר ניקוי הגוף מהמותרות יהיו המאכלים ה א מ ש י ם כבר נתעכלו תרחץ בניקיון כפיך (כאר לחי, לר' יצחק בן טודרוס הרופא).

אמת[2], ש"נ, כנ' אמתי, אמתך, אמתו,—איכות הדבר כמו שהוא במציאות, ההפך מן שקר, Wahrheit; vérité; truth: שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (ברא"ש מב יו). עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' (מ"א כב יו). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו (זכר' ח יו). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). — וכמו תאר לשם אחר: ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער (שם כב כ). אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת (ש"ב ז כח). ותאמר (מלכת שבא) אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך (מ"א י ו). ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא (דני' ח כו). ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס (שם יא ב).—איש אמת וכו' שמדבר אמת, שראוי להאמין בדבריו, wahrhaftig; véridique; veracious: אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). יהי ה' בנו לעד אמת ונאמן (ירמ' מב ה). מציל נפשות עד אמת (משלי יד כה). שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר (שם יב יט). — והמלה אמת, לדבר, להחלטה במקום הדבר הוא אמת: יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). — ב) מה שראוי והגון ומסכים להצרך, להתועלת, das richtige, passende; convenable; ce qui est juste: ואברך את ה' אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (ברא"ש כד מח-מט). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישע' יו ה). מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו וכו' עשוים באמת וישר (תהל' קיא ז-ח). — ג) מה שעומד ומתקים, Beständigkeit; stabilité; stability: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע לט ח). וגליתי להם עתרת שלום ואמת (ירמ' לג ו). הנה הנביאים אמרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה (שם יד יג). — באמת, מה שמסכים עם המחשבה הפנימית שבלב, עם הנראה למראית עין: ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם (שופט' ט יה). אך יראו את ה' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם (ש"א יב כד). קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (תהל' קמה יח). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני ה' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה (ירמ' כו יה). — *ובעין שלילה להנאמר קודם, להמעיט קצת ממנו: אין תורמין מטהור על הטמא וכו' ב א מ ת אמרו העגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו (תרומ' ב א). ולא יקרא לאור הנר ב א מ ת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים (שבת א ג).— ובלי אמרו: אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים ואין צריך לומר חדשים בישנים ב א מ ת ביין התירו לערב קשה ברך (ב"מ ד יא). לא יפתח אדם חנות של נתתומין ושל צבעין תחת אוצרו של

---

[1]) בער' אמשי a) אלף חרוקה לא לפי הקש הלשון (לשאן אלערב).

[2]) צורת שבם, והסכימו המדקדקים כי מקורו אמן, ונתקצרה מן אמנת, במקום אמנת, אמת, ובא הדגש בהכנ' להשלמת הנון ובנפרד מפני שנרפתה התו נתמעך התירק. אך בנקוד האשורי במקום זה אמת, מם פתוחה וא"כ תחלתו לא אמנת אמנת, כ"א אמנת (מבוא לנ"ת, 54). אבל חריקת המם בנטיות אמתי, וכו', מעידה מכל מקום, כי הנקוד העקרי היה אמנם אמת, מ חרוקה, ולא אמת.

---

a) إمسي

: gestern Abend ; hier la nuit ; yesternight ויהי ממחרת ותאמר הבכירה (מבנות לוט) אל הצעירה הן שכבתי אֶמֶש את אבי (בראש' יט לד). יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אֶמֶש אמר אלי לאמר תשמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כט). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש (שם מב). אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אֶמֶש (מ"ב ט כו). שאני אומר חטים של אמש היו משל אחד ושל היום היו משל אחר (דמאי ה ג). אומר החליצנו וכו' אם היום אם למחר ולמחר הואאומר אם היום אם אמש (עירוב' ג ט). בית שמאי אומרים אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביו"ט בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום (ביצ' א ו). שלמים של אמש ושלמים של היום של אמש קודמין (זבח' י ו). אמש הכריע אחי אבא הלכה כר"נ (עירובין מג.). אמר לו (המלאך ליהושע) אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה (שם סג:). שהורמו מהיום ושנשחטו מהיום ושהורמו מאמש ושנשחטו מאמש (ביצה יב:). א"ל ר"ט (לר"י) היום פניך צהובין אמר ליה אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח (נדר' מט:). אין מערבין שמרים של אמש בשל יום ולא של יום בשל אמש (ב"מ ס.). א"ר זירא אמש נראה לי רבי יוסי ברבי חנינא וכו' (שם פה:). אמש הרגו שבית ברוב עדיות עכשיו הרגו לא שבית ברוב עדיות (סנהד' מ:). אמר לו ריקה אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך (מס' ד"א ה). אמר ר' יותנן אמש הייתי יושב ושונה מעשה שגזרו תענית בחנכה בלוד (ירוש' מגי' א ע ד). אמר לו (הקב"ה למשה) אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי אמש היית אומר המבלי אין קברים ועכשיו אתה מרבה בתפלה (מד"ר שמות כא.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה וכו' (תנחומא בובר לך לך יא). — ובמשמעת בלילה שלפני מחר: מעשה בשמעון התימני שלא בא אמש לבית המדרש בשחרית מצאו יהודה בן בבא אמר לו מפני מה לא באת אמש לבית המדרש (ביצה כא.). — ובמשמעת יום תמול: יום ואמש ושלפניו (מכילתא, מסכ' דנזיקין פרשה יוד). — ובכלל תמול: לא תונו אותו שלא תאמר לו אמש היית עובד עכו"ם והיום נכנסת תחת כנפי השכינה (ספר' קדוש' ח). — ובמש' לילה, Nacht ; nuit; night: ונפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש (תנחומא בובר משפטי' ט). — וככנו': דרשתיך בשמשי ואמשי (רשב"ג רשות מוסף יוה"כ לספרדים, ארוממך). מהר חמישי בפורו להמשי והגיה אַמְשִׁי [1]) בהעריב שמשי (קרובו' לפורים, אספר' אל חוק). צם (אליהו) ארבעים עם אמשיהם (Monats. 1894, 87). — ג) חשך ואפלה עמקה, : Finsterniss ; obscurité ; darkness הערקים ציה אֶמֶש[2]) שואה ומשאה (איוב ל ג). הם (המצריים) האפילו ברכה כשמש לכן בשברם יום נהפך לאמש (ר"א קליר, בעשר מכות, ב פסח). הפחדת ארמי באמש לילה (אז רוב נסים, הגדה ליל א פסח). בעטלף מתהלך בשואה וְאֶמֶש מכה העורון בל חזה שמש (בן זאב, שיר למעלות, סקד' תל"ט). יום כביר מליל אמש (אדם שס"ק, עת לאת אביב). פה במחלת צור פה חשך וְאֶמֶש (שם, קול נאקת). ובקרב לבו (של המלך שלמה) שואה ואמש (מיכ"ל קהלת). אך לבי דובר ברעדה לו גילה אל אל בי יתפלל ברמי האֶמֶש (מיכ"ל, התפלה). עת יצא שחר זרח השמש נסה האולת ברח האֶמֶש אור נגה על כל נגע גם בנו (יל"ג דרך בת עמי). חשרת עבי אֶמֶש נטשה שמים ותקום השמש ותור קרנים (הוא, חג לה').

**אִמֵּשׁ**, פ"ע, — נהיה אמש, חשך, שקע האור: זכור רד אל חנף להחניף ממלכת שמשי אשר שמשו מאַמֶּשֶׁת והולכת (ר"א קליר, יולר זכור, זכור אים). בטרם שמש בחדרו וחפתו יְאַמֵּשׁ לעמך סליחה כפרו תנה אל וחטאתו המש (נעילה, מחזור רומני).

— הִפ', האמיש, אחר הרבה באמש, בלילה: יען אשכים ואאמיש מושלך כמו חלמיש ממקומו לא ימיש (רב עמרם גאון, ערב ליל יוה"כ, שער עלי). מצחו חזק כחלמיש ומגאותו לא ימיש בחטאתיו ישכים וְיַאֲמִישׁ (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ה).

---

תמול אחרי הצהרים, בלילה שלפני היום. לפי דעת החכמים מן משה, קרובת חשכת הלילה, ועקר משקל אַמְשָׁה, אַמְשׁ, אֶמֶשׁ. והבדילו הערבי' קצת בין אמש כשרוצי' לאמר לילה או יום שלפני היום, ובין אמש כשרוצים לאמר יום מהיומים שעברו.

[1]) בסדור עבודת ישרא' נקוד אֶמְשִׁי, אלף חרוקה. אך זו טעות, כי הנקוד העקרי של אמש הוא אַמש באלף פתוחה, ובנטיות אַמשי. — [2]) רוב המפרשים פרשו מלה זו במשמ' חשך ואפלה, ועל סמך זה השתמשו בו כבה הסופרים, ואולם יש מגיהים ארץ, אם, וכדומה.

ג). — ג) ׳בלשון הפלסופים היהודים האלכסנדרוניים ותלמידיהם, הכח והרצון האלהי היוצר ובורא והחכמה האלהית, Logos : ידיעת האמרה הפועלת כלומר הרצון (מקור חיים לסרסב״ג ה). הפרק בין התנועה והאמרה כי האמרה כח משולח בעצמים הרוחניים (שם). האדם אשר דבר באמרת תתרשם צורתה (שם). תדמה הבריאה לאמרה (שם). ובכן תהיינה אלה שתי האמרות המקבילות מבדילות האמת מן השקר (תגמ׳ הנפ׳ ה : ).

ב. *אִמְרָה[1]), (אימרא), ש״נ, סמי׳ אִמְרַת, מ״ר אִמְרָיוֹת[2]) -רִיּוֹת[3]), חפוי על תפר הבגד או על פיו, Saum; ourlet ; seam, hem : חלוק שנראה בו נגע מציל את האמְרִיות[4]) שבו אפילו הן ארגמן (נגע׳ יא י). לא יעשה הימנו (מבגד שאבד בו כלאים) אימרא המפורסמת (תוספתא כלא׳ ה יט). האורג שני חוטין על גבי הגם[5]) ועל גבי האימרא (שם שבת יב א). האמריות של שוראין ושל זהב (ספרא תזרי׳ נגע׳ טו). פשתן שצבעה בחרם לא יעשה ממנה אימרה (ירוש׳ כלא׳ ט לב.). פירסמו עצמן כאימרא בחלוק (שם קידוש׳ סה ב). יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת חלוקי (שם יומא א

[1]) ת״י (שמו׳ כו ד) : אִימרא דיריעתא. אימרא דלבושיו (ת״י תהל׳ קלג ב). לפי דעת רב שרירא גאון וריב״ג (השרש׳ ערך אמר) עיקר פרושו הוא סימן, וכן בערב׳ אמַארַא a) סימן ואות. ויש קצת ראיה לזה, כי גם בערבית ישתמשו למושג שפת הבגד בהשם עלאמה, שפרושו סימן ואות, עי׳ הערה לקמן. וקוה׳ סובר שנגזר מרומית orula (הקטנ׳ להשם ora). ולא הביאה ש׳ קרוים בין המלים השאולות מרומית.—[2]) נקוד המשנ׳ עם גפה״ע של הרמבם.—[3]) נקוד המשנ׳ המנק׳ הנדפסות.—[4]) כך הכתיב והנקוד במשנ׳ עם גפה״ע של הרמבם הוצ׳ דרנב׳. ופרש רה״ג (והביאו הערוך בלשונו ממש): אלו בני אדם חשובים כשתופרין את הבגד מתפין את התפר בבגד נאה בארגמן. ע״כ. והרמב״ם כתב : ואמריות אלצנאיף ואלעלאמת. ע״כ. ותרגם המתרגם המצנפות. אך זה אינו תרגום אלא העתקה במלה ערבית דומה לה, ובאמת צנאיף בערב׳ הוא מ״ר מן צִנף b) שפרושו הוא שפת הבגד, וכמו אלעלאמאת c), אעפ״י שהמלונים הערבים לא הזכירו משמעה זו (מלון ערב׳ גרמ׳ לסרמב״ם של דר׳ פרידלנ׳). ויפה תרגם פה דרנב׳ את דברי הרמב״ם הכנפות והשפתות. — [5]) כך גרס׳ תוספתא צוקמ׳, ושאר הנוסח׳ וכן בגמ׳ בבלי, וגרס׳ רש״י. ורה״ג גרס גם וכן הערוך ערך גם.

a) أَمَارَةٌ b) صِنف c) عَلاَمَات

לח ד). איזהו הדיוט ואיזהו אומן אמר ר׳ יוסי בן חנינא כל שהוא מזויג את האומריות זהו אומן וכל שאינו מזויג את האומריות זהו הדיוט (שם מו״ק א עד ד). (מהו חַיָּט הֶדְיוֹט שאמרה המשנה שהוא תופר כדרכו אמרו בית ר׳ ינאי) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת ר׳ יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו״ק י.). במה שימש משה כל ז׳ ימי המלואים וכו׳ בחלוק לבן שאין לו אימרא (תענ׳ יא :). זה נתן מדת ארכה ורחבה (של הבגד שמצא אחד) וזה נתן מדת האמריות שבה יתן למי שנתן מדת ארכה ורחבה (רמב״ם גזלה ואבדה יג ז). חלוק שנראה בו נגע מציל את האמריות שבו אפילו היתה האימרה צמר או פשתים מצילה ואינה נשרפת (הוא, טומאת צרעת יג י). בחלוק בלי שפה ואמרה (ר״י אזובי, שיר קער׳ כסף).

*אַמְרִיאֵל, מלאך השולט בחדש סיון (כתרס גדול בספר ברכ׳ אברהם לכבוד דר׳ ברלינר).

אֲמַרְכָּל[1]), ש״ז, מ״ר אֲמַרְכָּלִים, — פקיד, ממונה, אחד משבעה הפקידים שהיו ממונים על המקדש, Beamter im Tempel; fonctionnaire du temple; officer of the temple : אין פוחתין משלשה גזברין ומז׳ אמרכלין (שקל׳ ה ב). משוח מלחמה קודם לסגן סגן קודם לאמרכל (הור׳ יג י). הגיזבר תותם ונותן לאמרכל (ירוש׳ שקל׳ מט.). והוא (אלעזר) היה אמרכל הלוים (מד״ר במדב׳ ג). ראש בית אב קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר (שם ו).

אֶמֶשׁ[2]), — מלת הזמן, הלילה שלפני יום הנכחי,

[1]) ארמית, אמרכל, ־כלא : אֲמַרְכְּלָא דממני על רברבי ליואי (ת״א במד׳ ג לב). אֲמַרְכַּל מהימן (ישע׳ כד כג). משקל צְפַרְדֵעַ. בעלי התלמוד דרשו מלה זו במדרש מלים המוני ואמרו שהיא מרכבה מן מר ומן כל או מן אמר ומן כל : אמר ר׳ יהודא למה נקרא שמו אמרכל שהוא מר על הכל (תוספתא שקל׳ ב יח). וכן במד״ר ויקרא ה. ובגמ׳ בבלי (הור׳ יג.) מאי אמרכל אמר רב חסדא אמר כולא. ואעפ״י שיש סברים כי מוצאה מלשון יונית ולפי דעת קוה׳ מפרסית, מ״מ אין ספק בדבר כי היהודים בהוציאם מלה זו מפיהם שמעו בו באמת הרכבת שתי המלים עִבריות אמר כל.

[2]) באשור׳ אמשת, בלילה הקודם. בער׳ אַמְשׁ a)

a) أَمسِ

תתן פריה והיין ביוקר (סוט' מט :).— ופ׳שט בספרותנו השמוש והיקר י א מ י ר במשמעת עליית חשער של צרכי א״נ.

— *אִמֵּר, אִמְּרוּ [1]), עשו (למשל פועלים) קנוניה וקשר ביניהם לחדל ממלאכה מפני טענה מן הטענות שיש להם על בעה״ב, streiken ; se metre en grève, to strike. ופשט השמוש הזה בדבור ובעתונים.

— הִתפ׳, הִתְאַמֵּר הִתְאַמְּרוּ, — א) קשרו קשר יחד, sich verschwören; conspirer, conspire: עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עתק יִתְאַמְּרוּ כל פעלי און (תהל׳ צד ג=ד). ואמר המשורר: מי יעמד לפני עדת מתקוממים יתיעצו עלי ו י ת א מ ר ו (רסכ״ג, סס״ד, ית).— ב) נתוכח, נתקוטט, disputieren, se disputer ; dispute: מלמד ש נ ת א מ ר ו (הבל וקין) זה בזה דין אמר חלוש ודין אמר פרוח (מה״ג, הול׳ סכטר, ויאמר קין).— ג) יהתפאר בדבר: זה אלי ואנוהו זעקו ושוררו חבל נחלתנו הוא ובו נִתְאַמָּרוּ (סלית׳ מוסף יוה״כ, אלהים אל דמי). ואלו העושים עתה דבריהם בצנעה יתנשאו לעשות דבריהם בגלוי פנים בפרהסיא ו י ת א מ ר ו לאמר ידנו רמה (מנח׳ קנא׳, אכא מארי, נא). — ואמר המליץ: סגלת חכמים וכבוד עשרם תבונה וכסילים בסכלות י ת א מ ר ו (אסף כא א). — ויחס לעצמו מעלה מן המעלו׳: ועניה בני נביאים י ת א מ ר ו (מפו אה״ל ט). באהבתם וחסדם כל היום יִתְאַמְּרוּ ודמי עמי מידם כמים נגרו (לטרים, נשיא ישראל). באמת י ת א מ ר ו יעלו עדי צדק וכנף שקוצים תחת האדרת (יל״ג דו״מ ה). כל ההמצאות אשר בני דורנו החכמים בעיניהם מ ת א מ ר י ם כי הם המציאום (הוא, ספור קפילת הדלך). וקדוש אני י ת א מ ר בגאוה (יוסף הלוי). — וכמו נאמר: לך בגרון חסידים רון יִתְאַמָּר כי שוע לא נכר בך נאמר (שחרית יוה״כ, לך אדר).

*אִמָּר [1]), ש״ז, מ״ר אִמְּרִים, — כֶּבֶשׂ: סם המות אמריך וקוץ ודרדר אמירך רוש פתנים בשר אִמְּרֶיךָ ועפרות תבל גובה אמיריך (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר קכ.).

א. אִמְרָה, אֶמְרָה ש״נ, כנ׳ אִמְרָתִי, אֶמְרָתוֹ, מ״ר אֲמָרוֹת, סמי׳ אִמְרוֹת אִמְ-, — א) דבור, חבור מלים יחד, Rede; discours; speech: עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אִמְרָתִי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי (בראש׳ ד כג). יערף כמטר לקחי תזל כטל אִמְרָתִי (דבר׳ לב ב). האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אִמְרָתִי הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע׳ כח כג=כד). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אִמְרָתִי (תהל׳ יז ו). כי שמרו אִמְרָתֶךָ ובריתך ינצרו (דבר׳ לג ט). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אִמְרָתֵךְ (ישע׳ כט ד). השלח אִמְרָתוֹ ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל׳ קמז טו). עשה ה׳ אשר זמם בצע אֶמְרָתוֹ [2]) אשר צוה מימי קדם (איכה ב יז). אִמְרוֹת [3]) ה׳ אֲמָרוֹת טהרות (תהל׳ יב ז).— ב) ידבר פאר: עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר עשאני א י מ ר ה ועשיתיו א י מ ר ה (מכי׳ מס׳ דשירתא

---

תרבה והיוקר י ע ו ת. ופרש רש״י: שלא יכבדו זה את זה, ל״א היוקר יעוות מכובד שבהן יהיה עוותן ורמאי. ע״כ. אך תויו״ט פה סוטה פרש: יאמיר מלשון גבהות ויהיה עניינו היוקר יגדל עד למעלה כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו.

[1]) בארמ׳: דאייקר עבידתא ו א י מ ר ו פועלים ואזל בעה״ב ופייסינהו מהו דתימא מצי אמרי ליה כי מפייסינן אדעתא דטפת לכו א א ג ר א קמ״ל דאמר להו אדעתא דטרחנא לך באכילה ושתיה וכו׳ דזל עבידתא ואימר בעה״ב ואזול פועלים ופייסוה מהו דתימא מצי אמר להו אדעתא דבצריתו לי מאגריי קמ״ל דאמרי ליה אדעתא דעבידנא לך עבידתא שפירתא (כ״מ עז.— שנתיקרה העבודה וְאִמְּרוּ פועלים (חדלו מלעבוד) והלך בעה״ב ויפים אותם. מהו שתאמר יכולים הם לאמר אם נתפיסנו על הדעת שתוסיף על שכרנו, הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שהוא (בעה״ב) אומר להם פִּיסתיכם על הדעת (במחשבה) לטרח לכם באכילה ושתיה וכו׳ שהוזלה העבודה וְאִמֵּר בעה״ב והלכו הפועלים ויפיסוהו, מהו שתאמר הוא יכול לאמר להם (נתפַּיסתי) על הדעת שתפחיתו לי משכרכם הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שיכולים הם לאמר לו (פִּיַּסְנוּךָ) במחשבה לעשות לך עבודה יתר יפה).

[1]) אשור׳ אִמֵּר, ולפי דע׳ חל״א מן אַמֵּר היה לבן, נקי. וכמו״כ בכנע׳. בארמ׳ ומור׳ אִמַּר, אימר, אימרא. בערב׳ אִמַּר a), הקטן מהכבשים. וככר העיר גידי (Guidi, della sede) כי מלה זו שאולה בער׳ מארמ׳. וכן ס׳ פרנקל.

[2]) כך בכל הנוסח׳. וכן העיד רד״ק בפרושו, וכמו אִשְׁכֶּם, אִשְׁתּוֹ.— [3]) מ״ש: במקצת ספרי הדפוס המם בשוא לבד אך בכמה ספרים כ״י ודפוסים ישנים בחטף פתח. ע״כ. וכן מיבאלים בשם שמנה כ״י. והזכירו אולסה׳ ושטדה חטף פתח זה, אך לא מצאו טעם מספיק. ואולי כדי לזווגו קצת עם אֲמָרוֹת שלאחריו.

---

a) إِمَّر

יאמר אדם: ואם א מ ר א ו מ ר איך יאמר וכו' (תשו' דונ' סי' קיט). ואם י א מ ר א ו מ ר שזה הבטול לא יתויב (רלב"ג מלח' ה כ).

— נפע', נֶאֱמַר, עתיד יֵאָמֵר וכו', אמרו אותו: אשר יֵאָמֵר היום בהר ה' יראה (ברא' כב יד). עיר ההרס יֵאָמֵר לאחת (ישעי' יט יח). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יֵאָמֵר עוד שממה (שם סב ד). ביום ההוא יֵאָמֵר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפני' ג טז). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יֵאָמֶר לו (ישעי' ד ג). — ובהפסק: על כן יֵאָמַר כנמרד גבור ציד לפני ה' (ברא' י ט). ועם ו ההפוך: וַיֵּאָמֵר למלך יריחו לאמר (יהוש' ב ב). ועבר: ומראה הערב והבקר אשר נֶאֱמַר אמת הוא (דני' ח כו). — ודבור קבוע בתלמ' שנ' כך וכך, ר"ל שכך וכך נאמר בתורה: על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום ש נ א מ ר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (אבו' א יח). עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל ש נ א מ ר הלא לכם לדעת כי יי' אלהי ישראל נתן הממלכה לדוד (מכי' מס' דספח' פתי'). — ומקור: תישר לבבנו ביראתך להחטיב וּלְהֵאָמֵר (מוס' יוה"כ, אנוש איך ילדק). — נאמרות: אינך צריך מהידיעה ב נ א מ ר ו ת ליתר מהידיעה בסוגים (הס"ע פלקי' ה, מקור חיים לרשב"ג).

— הפע', הֶאֱמִיר, הֶאֱמַרְתָּ, — הֶאֱמִיר את פלוני, הכריז ופרסם אותו בגלוי באיזו משרה, Jem. proklamieren, proclamer qqn; proclame: את ה' הֶאֱמַרְתָּ[1]) היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו וה' הֶאֱמִירְךָ היום להיות לו לעם סגלה וכו' ולתתך עליון על כל הגוים (דבר' כו יז-יט). — ואמר הפיטן: א א מ י ר אותך סלה בהוד והדר ותהלה (ר"א קליר, האמיר, א סכות). א א מ י ר מסתתר במעון חביון (ר"י טוב עלם, שבה"ג). והירים הֶאֱמִירוּ את שם הגדול (ר"י ברזלוני אזהרות). כבודי ה' נא אמירנו הֶאֱמַרְנוּהוּ וְהֶאֱמִירָנוּ (שיר היחו' ד). — ובדברי חול: ויהי בחור אוכל ימים מתמיד הולך תמים וראש הישיבה עשה לו חטיבה וְהֶאֱמִירוֹ לבחיר התלמידים (יל"ג, ג ו, נהרא ופשטיה). — ובמשמ' פאר, שבח: התנבלה (תבל) איך אַאֲמִירֶהָ, התבאשה איך לא אֲמִירֶהָ (ר"י הלוי, יונה תקנן). זכרך מאד מפארים חסנך בפימו מַאֲמִירִים (אילי השחר שבור"ת, אתה שמאזין). לילה אברכהו יומם אשחרהו באמת ארוממנהו כן א א מ י ר אותו (יקנ"י הנקדן, הקד' עין הקורא). או כי א א מ י ר אמרתי אם מרה תהיה באחרונה (בחי"ע ז). — ב) יהרים: הן במשפט ישפיל ו י א מ י ר (משה ריאטי, מקדש מעט, מאמ' ב). חזק לבה כמו שמיר ועל אויבה אותה ת א מ י ר (ישראל נאגארה, מ"ל פרידלודר, יה לי קרא). — ג) ינתן בת ושלטון: הוגעת יוצרך בחוזק מצח ה א מ ר ת יצרך להרע נצח (רב עמרם גאון, סליח' ב). — ד) ייחס לפלוני דבר מהדברים, אזהרה שלא ל ה א מ י ר האלהות לזולתו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה, ד). — ה) יתאר אותו בתארים, איך באיכות מה, ומי הביא את הפלסופים להעיד השקר הזה בבורא הכל יען כי ה א מ י ר ו הש"י מצד מחשבתם לבד ודמו הבורא לנביאיו (ר"י יעבץ, מאמ' האחדות ב). ובבכת מעלות ה א מ י ר ו (יש"ר מקנדיא, מצרף לחכמה בתחלתו). — יה א מ י ר דבר לפלוני בכך, נתנהו לו בתנאי זה: ועוד אתה פשעת בו ש ה א מ ר ת ו (את הדבש) לעכו"ם ב ב ד ו ק וכו' שאלו לא ה א מ ר ת ו בבדוק אין עליו בדיניהם כלום (פסק החסיד מנחם דול טיקטין, נדפ' בראש ברך ב' אלפסי הול' וינה, תמיד). — ו) יהקדיש, יעד לקרבן, לדבר קדוש, weihen; consacrer; consecrate: בך בחר ה' ה א מ י ר ך להעלותך לעולה (של' אולוירו, אגר' איל' אהב'). — ז) היוקר יאמיר: בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר י א מ י ר[1]) הגפן

[1]) ת"א ית יי' חטבת וכו' ויי' חטבך. וכן התלמוד: עשתוני ח ט י ב ה (תוספתא סוט' ז ו, גמ' ברכ' ו.). ועי' ערך חטב. רסע"ג פתרו מלשון אמיר a) בערב' במש' נסיך ושליט, והשיג עליו דונש (תשו' דונש סי' ג) ואמר: ואין לפתח באלו הפסוקים כלום וכו' ונפרש את ה' האמרת וה' האמירך מלשון אמירה ע"כ. אבל, אעפ"י שהזהיר דונש מאד מפרוש זה ואמר: השמר בני מן הים העמוק וגליו פן תטבע בשאון גליו, אעפי"כ נכון פתרונו של רסע"ג עפ"י שמוש הלשון הערב' אַמַר b), קצת במשמעה זו. מנחם לא פרש כלום. ריב"ג: וענינו אצלי הרוממות ו ה ע ל א ה ולכן קראו לסעיף העליון אמיר ולפי זה ענין האמירך רוממך והעלך ויתכן עוד שיאמר פ ר ס ם אותך ושמך לאות מאשר אמרו הקדמונים על האות אמרא וכן פירש בו רב שרירא ז"ל בפרושו למלות. ע"כ. רשי פרש הפריש והבדיל. ראב"ע פרש כמו ריב"ג, ובשם ר"י הלוי כמו דונש. ולפי הפרושים המתחלפים האלה השתמשו בהפעיל זה בספרות.

[1]) כך הגרסה פה, אך בסנה' צז. הגרסה העוות

a) أمِير b) أمَر

יד). פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לֵאמֹר: קרבה שנת השבע (שם טו ט). והנה הוא שם עלילת דברים לֵאמֹר: לא מצאתי לבתך בתולים (שם כב יז). והתברך בלבבו לֵאמֹר: שלום יהיה לי (שם כט יח). וישלח יהושע וכו' מרגלים חרש לֵאמֹר: לכו ראו (יהוש' ב א). והודעתם את בניכם לֵאמֹר: ביבשה עבר ישראל (שם ד כב). למה רמיתם אתנו לֵאמֹר: רחוקים אנחנו (שם ט כב). אגלה אזנך לֵאמֹר: קנה נגד הישבים (רות ד ד). דאג לכם לֵאמֹר: מה אעשה לבני (ש"א י ב). ויאל שאול את העם לֵאמֹר: ארור האיש (שם יד כד). ויאמן אכיש בדוד לֵאמֹר: הבאש הבאיש בעמו (שם כז יב) ואדניה בן חגית מתנשא לֵאמֹר: אני אמלך (מ"א א ה). ונתן ביום ההוא מופת לֵאמֹר: זה המופת (שם יג ג). ותכתב בספרים לֵאמֹר: קראו צום (שם כא ט). כאשר כרתי לדויד אביך לֵאמֹר: לא יכרת לך איש (דהי"ב ז יח). ישא ביום ההוא לֵאמֹר: לא אהיה חבש ובביתי אין לחם (ישע' גו). המבקשים את נפשך לֵאמֹר: לא תנבא (ירמ' יא כא).— ובמש' בכונה זאת, מפני כך: ויקרא את נח לֵאמֹר: אלהים ינחמנו (בראשית ה כט). נגשו אלי השרים לֵאמֹר: לא נבדלו העם (עזרא ט א). כלם מיראים אותנו לֵאמֹר: ירפו ידיהם (נחמ' ו ט).— ומפני רוב השמוש במ"ה זו נהייתה כמו מלה זעירת ולכן במקומות שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, לפי הטעם והענין, ידברו בדגשת הלמד שבראשיתה, ולכן כל לאמר אחרי משה שבתורה למד דגושה [1]: וידבר יי' אל משה לֵּאמֹר בא דבר אל פרעה (שמות ו י, וכמו"כ יג א, יד א ועוד). — לומר: ל ו מ ר שאין שוטה נפגע (ירוש' תענ' ג סו ד). — ובמו"מ של הלכה: ל ו מ ר לך הרי שלקחו רבו ע"ש עם חשכה וכו' (מכילת' מסכת' דפסחא טו). ל ו מ ר אם הרגו ביום חייב (שם נזיקין יג). — תלמוד ל ו מ ר עי' תלמוד. — ועם כ כ ל ו מ ר עי' כלומר. — יאם אמר אומר [1]), יאם יאמר אומר, במשמע' אם

[1]) אמר רד"ק (מכלול שער אוי) וז"ל: לפיכך (מפני הסמיכות של המלה הזעירה אל שלאחריה) למד אל משה לֵּאמֹר דגושה ולמד אל משה ואל אהרן ל א מ ר איננה דגושה. ע"כ. והעיר ר"מ לונזאנו בס' אור תורה (שמות ו י) וז"ל: אמר מנחם למד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן א' בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן (במדב' לב כה), מפני כי מלת משה שם בטרחא וכפי הנראה היה ראוי להיות רפה כיון שהיא סמוכה לאהו"י ואין כאן לא דחיק ולא אתי מרחיק. ובספרי המדקדקים לא מצאתי שידובר בה זולתי במכלול דף כז. חשב רד"ק לתת לזה טעם ולא אמר כלום כי רצה לדמותו למלה זעירא סמוכה והיה צריך להראות לנו דוגמתו במלה בלתי זעירא ובלתי סמוכה כי משה אינה מלה זעירא ולא סמוכה ועוד אפי' נודה שהודגש למד לֵּאמר לסבת הנח נסתר שקדמת בסוף משה עדין יקשה עליו קושיה חזקה שאם כן בפסוק ויאמר משה משה (שמות ג ד) היה ראוי להדגיש מם משה השני וכן בפס' לץ היין הומה שכר (משלי כ א), היה ראוי להדגיש השין. וכן היה ראוי להדגיש הלמד כן אעשה לכם (במדב' יד כה). ואולם מה שנ"ל בזה הוא: ידענו כי היה ראוי להניע אלף לאמר בשוא סגול כמו והיה לאכול (דברי' לא יז), באמור אלי כל היום (תהלי' מב ד), אלא שלרוב ההשתמשות שנשתמשו במלה זו הניחו האלף להקלו אך צריך לפחות להורות עליו בנשימה ולכן הלמד בצרי המורה נחות. והנה אם נקרא הלמד רפה אחר שקדם לו נחות בסוף משה טבע הלשון יביא להקרותה כמו בשוא למד ולא יהיה זכר לאלף הנחה בנשימה כמו על צוארי בנימין (בראש' מה יד). לכן הדגישו הלמד כי ע"י שהאדם מכה בה בכח קריאתה הדגושה נמצא קורא הלמד בצרי ונמצאת האלף נדגשת בנשימה: והסכים לזה ו"ה בתום' עין הקורא שם. אך טענותיו של רמ"ל אינן מכרחות, ודבר טבעי הוא שנהג הלשון מנהג זה במלת לאמר מפני שמרוב השמוש בה נהיתה כמו מלה זעירה, מה שאין כן במלים אחרות. ובנקוד הבבלי למד לאמר דגושה בכל מקום אחרי מלה בטעם משרת, כמו אלַי לֵּאמר (ירמ' א ד), יצאו ששה מקומות, ובטעם מפסיק למד רפה כמו ירושלם לאמר (שם ב ב). ולכן דחה ש"פ (מבוא לנק' הבו') את דעתו של רד"ק שהדבר תלוי בנח נסתר שלפני לאמר, וכמו"כ את דעתו של רמ"ל באו"ת שדגש הלמד משמש להגן על האלף שלאחריה שתהיה נשמעת קצת, אמר וז"ל: בכל מקום שהתיבה שלפניה במשרת והקריאה רהוטה בחבור המלות היו מבטאין מלת לאמר בנחות האלף לרהיטת המבטא, אשר על כן שמו המנקדים (לפני המצאת הנקוד עוד) נקודת בהלמד, בכדי להעיר על קריאה זו של האלף, אבל כשהתיבה שלפניה נפסקה בטעם היו באמת מניעין האלף בצירה חטוף למתינות המבטא. ולפיכך לא הדגישו הלמד לסימן, אלא שברבות הימים נשתקע הדבר ונחות האלף גברה להאחז בכל מקום בקריאה אף אחר טעם מפסיק לרוב השתמשותה כך, עד שבסוף הימים דגשו הנקדנים את הלמד גם אחרי מפסיק כמו שהודענו לעיל מנקוד המלה ביחזקאל. ע"כ. עכ"פ נראה, כי בזמן הנקוד הטברני לא נשאר המנהג להדגיש את למד לאמר אלא במקום שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, כמו בהדבור הרהוט מאד משה לֵּאמר.

[1]) לפי לשון הערב' אִן קַאל קַאִיל a).

a) ان قَال قَائِل

(תענית יג:). א"ר אדא בר יצחק זאת אומרת ימי נדתה שאין רואה בהן עולין לספירת זיבתה (נדה נד.).—*אָמוּר מעתה וכו' ר"ל דון מזה: אמור מעתה היו ידיו טמאות ואחורי הכוס טהורין ומשקה טופח באחורי הכוס אוחזו בבית צביעתו (תוספתא כלי' כ"כ ג ט). אמור מעתה ארבעה בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (שם אהילו' יג ט). אמור מעתה בא דייתיכום שלו (של משה) והרשות נתנה ביד אחר (ספרי, האזינו שלד). אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו נ' מכות (הגדה לפסח). — פעול, אָמוּר, אֲמוּרִים,־רָה,־רוֹת: — הֶאָמוּר [1] בית יעקב (מיכ' ב ז), ר"ל הַקָרוּא בית יעקב, כשהוא אומר ווזגותם וכו' הרי חג אמור (מכי' מס' דפסחא ז). הרי לחם כפול אמור (שם ויסי בשלח ד ב). והיכן אמור (שם משפ' נזי' ד). חוקה האמורה בפסח (שם בוא, מסכ' דפסחא יד). שני אילם הם אחד האמור כאן ואחד האמור בחומש הפקודים (יומא ג.). מה שאמור ברגלים (סוכה נה:). אמר רבי אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע (יבמו' נב:). — ודבור קבוע בפרט במו"מ של הלכה בתלמוד, *במה דברים אמורים: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו' ונותן לה מטה ומפץ וכו' נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו' במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ה ח=ט). במה דברים אמורים (שמי שלקח אשה אינו צריך ללכת למלחמה) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). א"ר ישמעאל במה דברים אמורים בשדה בעל אבל בשדה אילן כנס את תבואתו וכו' הרי אלו ג' שנים (כ"ב ג ב). במה דברים אמורים בכהן נמלך אבל בכהן שאינו נמלך אחת לזו ואחת לזו (קנים ג א). במה דברים אמורים בגדול אבל בקטן תחילת כל שהוא (כלים ה א). במה דברים אמורים כזמן שפיה לחוץ (אהל' ע ה). במה דברים אמורים בזמן שהיא כלי מחולחלת (שם שם ז). במה דברים אמורים שנתן לו דמי כולן אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה (קידוש' כז:). — ואָמוּר במשמעת קצוב ונדור ל: אמורה הייתי להנשא לאחי אמה (הכית

סטינשנדר במאמרו על מלין רב האי בשם רב האי, במשמע' חטיבה בערב').—לֵאמֹר, מלה יוסיפו על הפעלים אמר, דבר, הגיד, וכו' במשמעת כדברים האלה, כמו שבא לקמן, nämlich; à savoir; namely: ויברך אתם אלהים לֵאמֹר: פרו ורבו (בראש' א כב). ויצו ה' אלהים על האדם לֵאמֹר: מכל עץ הגן אכל תאכל (שם ב טז). וידבר אלהים אל נח לֵאמֹר: צא מן התבה (שם ח טו=טז). ותצחק שרה בקרבה לֵאמֹר: אחרי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). ותכחש שרה לֵאמֹר: לא צחקתי (שם שם טו). ואשר נשבע לי לֵאמֹר: לזרעך אתן את הארץ (שם כד ז). וידר יעקב נדר לֵאמֹר: אם יהיה אלהים עמדי (שם כח כ). וישאלהו האיש לֵאמֹר: מה תבקש (שם לז טו). ותתפשהו בבגדו לֵאמֹר: שכבה עמי (שם לט יב). ואני שמעתי עליך לֵאמֹר: תשמע חלום לפתר אתו (שם מא טו). ויגידו לו את כל הקרת אתם לֵאמֹר: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מב כט-ל). העד העד בנו האיש לֵאמֹר: לא תראו פני (שם מג ג). והקל נשמע בית פרעה לֵאמֹר: באו אחי יוסף (שם מה טז). ויבאו כל מצרים אל יוסף לֵאמֹר: הבה לנו לחם (שם מז טו). על כן הם צעקים לֵאמֹר: נלכה נזבחה (שמות ה ח). והנגשים אצים לֵאמֹר: כלו מעשיכם (שם שם יג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לֵאמֹר: מדוע לא כליתם חקכם (שם שם יד). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לֵאמֹר: לא תגרעו מלבניכם (שם שם יט). אלהי העברים שלחני אליך לֵאמֹר: שלח את עמי (שם ז טז). וישם ה' מועד לֵאמֹר: מחר יעשה ה' (שם ט ה). והשתחוו לי לֵאמֹר: צא אתה (שם יא ח). וילנו העם על משה לֵאמֹר: מה נשתה (שם טו כד). ועל נסתם את ה' לֵאמֹר: היש ה' בקרבנו (שם יז ז). והגבלת את העם סביב לֵאמֹר: השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שם יט יב). ויעבירו קול במחנה לֵאמֹר: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שם לו ו). כי יבכו עלי לֵאמֹר: תנה לנו בשר (במדבר יא יג). ויעלו אל ראש ההר לֵאמֹר: הננו ועלינו (שם יד מ). וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לֵאמֹר: אעברה בארצך (שם כא כא=כב). אחינו המסו את לבבנו לֵאמֹר: עם גדול ורם (דברים א כח). ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לֵאמֹר: עלו ורשו (שם ט כג). כי יסיתך אחיך וכו' לֵאמֹר: נלכה ונעבדה (שם יג ז). כי תשמע באחת עריך וכו' לֵאמֹר: יצאו אנשים (שם שם יג=

[1]) בקצת ספרים ב"י האמר.

יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו (שם ו י). באמרי לרשע מות תמות (יחז' ג יח). יען אמרך[1] את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמ' ב לה). יען אמרכם[1] את הדבר הזה (שם כג לח). הוגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם[1] כל עשה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ (מלאכי ב יז). ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (תהל' מב יא). ויהי באמרם אליו (עבדי המלך למרדכי) יום ויום ולא שמע אליהם (אסתר ג ד). ועם ל בראש לאמר (במקום לאמר): כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני (ברא' כו ז). לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (ישע' נא יו). — ואחרי הפעלים דבר וכו' עי' לקמן. — ובחלוף שתי התנועות ילומר: נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לומר של זיתי ניקוף הוא (פאה ח ג). יכול הוא לומר לו טול אתה חטים (דמאי ו ט). בוש אתה לומר (תוספתא כל' ב"ק א ו). וחש לומר שמא ניסך הוא (ירוש' ע"ז ב מא:). רבי תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני (חגי' יד:). — ודרך הלשון לאמר: אמרת, במשמעת הנה כבר אמרת זה, אין אני צריך לאמר, אמר לו (ר' אליעזר לשמעון הצנוע) בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך א"ל (שמעון הצנוע לר"א) רבי אמרת (תוספת' כלים ב"ק א ו). — יאמר בפתח וקמץ, ר"ל בדברים ברורים, שאין מקום לטעות בהם: יואומרה אל הנער בפתח וקמץ לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כרית ניחוח (עמנוא' מחבר' יג). — ב) חשב, זמם, think; penser; denken: ואמר אך טרף טרף (יוסף) (ברא' מד כח). הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי (שמות ב יד). אמר אמרתי כי שנא שנאתה (שופט' טו ב). אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני (ש"א ב ל). מה תאמר נפשך (שם כ ד). אמר בלבו (תהל' י ו). אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל' ז כג). — ג) העלה קרבן: ויעשו להם מסכה מכספם בתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים[1]) זבחי אדם עגלים ישקון (הוש' יג ב). — ובהשאלה: אמר אני מעשי למלך (תהל' מה ב). — ד). — יאמר באיזה דבר[2]) האמין בדבר זה, החליט דבר זה: שאין דרך לבקש תכלית לכלל המציאות לא לפי דעתינו האומרים בחדוש העולם ולא לפי דעת אריסט"ו בקדמות (מו"נ ג יג). אבל הכתובים אומרים בנצחותו (שם ב כז). לאומרים בקדמות העולם (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ג). — *תאמר, במשמ' אתה תוכל לחשב: לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (מד"ר ברא' לט). אמר (יעקב) כל השנים הללו הוא (עשו) יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם שהרי כך אמר יקרבו ימי אבל אבי תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני (שם עו). — *זאת אמרת, ר"ל מזה אנו לומדים: אמר רבי יוסי זאת אומרת היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה וכו' שעבודתו כשרה (ירוש' תרומ' ח מה ג). אמר רבי יוסי זאת אומרת היו לפניו מאה פאה וכו' (שם שם ט מו ד). אמר רב הושעיה זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה (שם ב"מ-רא' פרק ז). אמר ר"ש בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (ברכו' יא:). אמר רבינא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה (שבת כא:). אמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת כל שבעה

---

[1]) חשב ריב"ג אמרך אמרכם באמרכם בין הזרים, כמו זכלך, והיה ראוי אמרך, אמרכם, מפני שהוא סובר שכך צריך להטות מקור פועל, והנטיה פעלך פעלכם היא למקור פעול, אמר וז"ל: וההפרש אשר בין שער בשכבך ובין לשמרך כי הכנויים בשער ובשכבך סמוך אליהם והמה לפועלים והם בשער לשמרך בדרך פעול בהם. ועי' בהערות להמקורים ע"מ פעלך פעלכם, מאסכם, קצרכם, וכיוצא בהם. — [1]) המפרשים פרשו אמרים במשמעת דבור, ומבארים הכונה שהם אמרים כי זובחים האדם ינשקו את העגלים. אך אין כונה זו מתישבת בדרך טבעי בסגנון הכתוב, והפרוש האחד הטבעי הוא, כי אמרים הוא הפעל של זבחי, והכונה היא שהם אומרים להעצבים זבחי אדם, ר"ל מעלים להם אמורים של זבחי אדם. ונראה שהיה לפעל אמר לפנים משמעה זו של הבאת קרבן, אולי באמת מן משמעת גובה והעלאה שיחסו גם הקדמונים לשרש אמר. ועי' הערה לערך אֵמוּר, אמורים. וזבחי במקום זבחי, או היה לפנים גם שם זבח, והושע אהב להשתמש במלים בצורות עתיקות ולא רגילות.

[2]) עפ"י דרך לשון ערב' קאל ב a).

---

a) قَال ب

שערי ירושלם עד חם השמש (שם כ ז-ג). ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה (ש"א א יא). ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי (אסתר ה ז). ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל (בראש' ג ב). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' (שם יו ב). העזה פניה ותאמר לו (משלי ז יג). במקום ותאמר[1]) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק (שם מד יו). ואיך נאמר אליו מת הילד (ש"ב יב יח). ונאמר[2]) תהי נא אלה בינותינו (בראש' כו כח). ונאמר אליו כנים אנחנו (שם מב לא). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע' מא כו). ואשר תאמרו אלי אתן וכו' ואתנה כאשר תאמרו אלי (בראש' לד יא-יב). ואם משא ה' תאמרו לכן כה אמר ה' (ירמ' כג לח). כה תאמרון לאדני לעשו (בראש' לב ה). כה תאמרון לאיש (ש"א יא ט). כה תאמרון אל אדניכם (מ"ב יט ו). כה תאמרן אל צדקיהו (ירמ' לא ג). ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת (דבר' א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים (שם כב). ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים (שם כז). כי יאמרו לא נראה אליך ה' (שמות ד א). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם (שם יב כו). למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שם לב יב). ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלותיך אספרנה (תהל' קמה ו). כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו (שם יא). ויאמרו איש אל רעהו (בראש' יא ג). ויאמרו הבה נבנה לנו עיר (שם ד). ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (שם יח ה). ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה (שם לד יד). ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו (שם לז לב). ותען רחל ולאה ותאמרנה (בראשית לא יד). ותאמרן המילדת אל פרעה (שמות א יט). ותאמרן (בנות רעואל) איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שם ב יט). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש"א יח ז). — והשמיטו את האלף הנחה גם מהכתב: ולעמשא ת'מרו[1]) הלוא עצמי ובשרי אתה (ש"ב יט יד). אשר י'מרוך[2]) למזמה (תהל' קלט כ). — ובארץ ישראל בזמן מאוחר הוקלה מאד ההמזה גם כשאין לפניה אות שמושית, והיו שאמרו מ ר במקום אומר ובמקום אמר: אמר (ר"ע) מזו לימדתי עליהם מה אם בשעה שאינן זפהות את מ ר[3]) מותרין בשעה שהן זפותות אלא זיפתן לא כש"כ (ירוש' ע"ז ב מא ב). אם אבק שאין דרכו להלך את מ ר והיה לאבק וכו' (שם פסח' ה לב ג). שמע רבי יוחנן ו מ ר יפה לימדנו רבי (שם ע"ז ד מג ד). שמע רבי לעזר ו מ ר אין רשות גדולה מזו (שם שביעי' ו לו ג למטה). הזר ר' יונה ו מ ר האשה הזאת אינה מתמצת כל צורכה (שם ערלה ב סב ב, למעלה).

— ולווי: אמ'ר אל אחיך (בראש' מה יז). לכן אמ'ר לבני ישראל (שמו' ו ו). אמר־נא שבלת ויאמר סבלת (שופט' יב ו). עתה רוץ נא לקראתה ואמר־לה השלום לך (מ"ב ד כו). ורקע ברגלך ואמר־אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזקאל ו יא). אמרי־נא אחתי את (בראשית יב יג). לכי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). אמרו־נא אל יואב קרב עד הנה (ש"ב כ יו). אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישעי' סב יא). — ומקור: ואם אמ'ר יאמר העבד אהבתי את אדני (שמות כא ה). כה תברכו את בני ישראל אמור[4]) להם יברכך ה' וישמרך (במדב' ו כג-כד). אם אמ'ר אמר לנער הנה החצים ממך והנה (ש"א כ כא). אמרים אמור למנאצי דבר ה' שלום יהיה לכם (ירמ' כג יז). האמ'ר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק' כח ט). האמ'ר למלך בליעל (איוב לד יח). — וסמי': יען אמ'ר מואב ושעיר הנה ככל הגוים (יחזק' כה ח). כי טוב אמר־לך עלה הנה (משלי כה ז). באמ'ר ה' אלי הקהל לי את העם (דבר' ד י). ויחללו את שם קדשי באמ'ר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יחזק' לו כ). ויהי כאמ'ר יהושע אל העם (יהוש' ו ח). — וכנ': ולא

---

ובמסה"ג נחמ' ה ט ואו"א נמסר ד' כתיב ויאמר וקרי ואמר והזכיר את ג' הפסוקים שהובאו פה בפנים, ועוד ש"ב א ז-ח: ויקרא אלי ואמר הנני ויאמר לו מי אתה ו י א מ ר אליו עמלקי אני. אבל רוב החדשים מחליטים כי טעות פשוטה, הואיל ובאותו הדבור של הנער כתיב קודם ואמר.

[1]) נמסר (אסת' ה): ה בפתח וזה לבדו מלעיל. והעיר רא"ב (מכל' דה"פ) אמר וז"ל: נחשב להפסק בעבור מלת לו. ע"כ. — [2]) מם סגולה ומלעיל אעפ"י שהוא בהפסק. — [1]) נמסר ג' חסרים אלף בלישנא דאמירה, והם שנים שהובאו בפנים ואחד מ מ ר בארמ'— [2]) הסכימו שם רוב החדשים כי הכונה היתה פה ימרוך, מן מרה. — [3]) מאמר זה הוא כ ל ו עברי, ורגלים לדבר כי המלים א ת מ ר במקום אתה אומר נאמרו בתוך ה ד ב ו ר ה ע ב ר י. בהמאמרים האחרים המובאים בפנים אעפ"י שגם הם בעברית יש מקום לפקפק שמא המלה ומר במקום ואמר היא חלק מהמאמר הארמי שקודם לכן — [4]) נמסר: ו ג' מל' וג' חס'.

הארץ אמרי פי (דבר' לב א). הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע' לב ז). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). מה נמרצו אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם (איוב ו כה). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי יז כד). — מרדף אמרים (שם יט ז). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (שם ב א). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזניך (שם ד כ). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה (שם יז כז). קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). חכמות שרותיה תענינה אף היא תשיב אמריה לה (שופט' ה כט). אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם (ישע' מא כו). ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו (איוב לב יד). — ובמשמ' חלק וגורל: זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו [1]) מאל (איוב כ כט).

**אָמַר** [2]), פ"י, אמרתי וכו' גם לפני אתנח וסו"פ [3]), אמרתם וכו', עת' אמר, תאמר, תאמרו, תמרו, יאמר, ויאמר ויאמר וכהפס' ‑מר, צווי אמר, ‑מר‑נא, אמרנה, — אמר, אמור, אמר, אמר, האמר, באמר, כאמר, לאמר (במקום לאמר, מפני רוב השמוש בלשון) וגם *לומר, — א) גלה דעתו, חפצו, בדבור פה, sagen; dire; say: אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראש' ג א). אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך (שם יו). ויוסף אמר לאשר על ביתו (שם מד ד). וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר (שמות יח כד). ועם ו המהפ': והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם (בראש' מו לג). ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו (דבר' כט כא). — ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (שמות כג יג). למה אמרת אחתי הוא (בראש' יב יט). וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי (שופ' יז ב). והיא גם הוא אמרה אחי הוא (בראש' כ ה.) ואמרה (עתיד) שתה וגם גמליך אשקה (שם כד יד). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (שם מג כז). ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו (שם לב כא). לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (שם לז כ). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שמות לג יב). זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי (מ"א ג כג). שמעתי אמרים נלכה דתינה (בראש' לז יז). ולבנים אמרים לנו עשו (שמו' ה יו). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה (עמוס ד א). והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך (ירמ' לח כב). על אחד ההרים אשר אמר אליך (בראש' כב ב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה (שם כד יד). ואמר לה זה חסדך (שם כ יג). ואמר אל אדני אלי לא תלך (שם כד לט). ואומר למלך (נחמ' ב ז). אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי וכו' (בראשית מו לא). אומרה לאל סלעי למה שכחתני (תהל' מב י). ולא תאמר אני העשרתי את אברם (בראש' יד כג). כה תאמר לבני ישראל (שמות ג יד). ושבר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר (מ"א ה כ). ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי (בראש' מד כא). כל אשר תאמרי אלי אעשה (רות ג ה). ותאמרי לעולם אהיה גברת (ישע' מז ז). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (בראש' לא ח). ויברכהו ויאמר ברוך אברם (שם יד יט). ויאמר אדני יי' במה אדע כי אירשנה (שם טו ח). ויאמר אלהים יהי אור (שם א ג). ויאמר אלהים יהי רקיע (שם שם ו). — ובספ' איוב ויאמר בהפסק מלעיל: ויען איוב ויאמר [1]) (איוב ג ב). — ויש סברים שבזמן מאוחר אמרו בדבור התמוני ויאמר גם מדבר בעדו במקום ואמר [2]): ויאמר (המלאך) אלי מה אתה ראה ויאמר [3]) ראיתי והנה מנורת זהב (זכר' ד ב). ואריבה את החרים ואת הסגנים וכו' ויאמר [3]) לא טוב הדבר אשר אתם עשים (נחמ' ה ז‑ט). ואצוה את חנני אחי וכו' ויאמר [3]) להם לא יפתחו

---

פינסקר (מבוא לנקוד אשורי, 154) מחליט כי מן אמר צריך לאמר אמרי כמו מן חלק חלקי, ואמרו הוא במקום אמרו ונתחדד לחירק. — [1]) יש מגיהים עריץ במקום אמרו.

[2]) בערב' אמר a). — [3]) דק' הט' סי' נט: כל אמרתי פתח בכל הקריה בין באמצע בין באתנח בין בסוף פסוק בר מן חד אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל' מ יא). וכן במסו' שם נמסר ל'. ואין לעמד על טעם הענין.

---

a) مر

[1]) נמסר במס"ג: וכל ויען ויוסף דאיוב וכו' אבל הם כולם מלעיל. ע"כ. ואין לעמד על הדבר אם היה זה אופן הדבור מיוחד למקום אחד, או זו פעולת הדבור המליצי. — [2]) כך בטב' סי' 430. — [3]) כך הוא הכתיב ונקוד ויאמר, ונמסר ע"ז ואמר קרי,

מהם ומין בערך מה שלמעלה מהם (רוח חן י). — ב) ״כמו שֵׁם, דבר שעומד בין זה לזה, שעל ידו עושה אדם דבר מהדברים, Vermittler ; intermediaire intermediary : והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא ע״י אמצעי (רא״ב״ע שמות, כ יט). ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף (הוא שם כג כה). האל יתברך שמו לא יפעל הדברים בלי אמצעי וכאשר תשרף האש באמצעי (ר״י תריזי מו״נ ג ס). שהוא שמם אמצעיים להנהגת הברואים (ר״ש אבן תבון שם). אין השם עושה דבר רק על ידי אמצעיים והאמצעיים רבים שונים זה מזה (הוא, יקוו המים). כחות עליונים יורדים ונופלים מאת השם על ידי אמצעיים (יעק׳ אנטולי מלמ׳ התלמי׳ כראשי׳). המופת האמיתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים (תגמ׳ הנפש כ.). והנה חשבו א״כ שתהיה ההודעה מהאל יתברך אבל תהיה על ידי האמצעי הזה (ר״י אכרכגל, שופט׳ ענין פסל מיכה). והיה טועה (אחאב) בעבוד אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך (העקרים א יד). האלמוג שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח (שם ג א). רבוי הדברים שנמצאו בעולם הם מצד האמצעיים לא מצד שימצא ריבוי בהתחלה ראשונה כלל (שם כ יג). מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה ודוקא להדליק זה מזה בלא אמצעי אבל זה מזה ע״י נר של חול אסור (שו״ע או״ח תרעד א).—ובמש׳ ״מְתַוְּכִים : ובין כך באו אמצעיים ודברו עם ראובן ונתנו לו עצה ההוגנת לו שיפרע הנדוניא ושיתפשר עם אשתו וכו׳ וכראות האמצעיים כן א״ל וכו׳ (פס׳ ריקאנטי האחר׳, שאל׳ כז). — בחשבון, ״האמצעיים : הדבור על האמצעיים העשרה, וזה אשר יקרא אותו בעל זה הספר בערבי אלעואר (צ״ל אלגיאר) ומשמעותו הקבלת שני יחסים או יותר מזה בין גבולים מונחים אם מעצמם וכו׳ ונאמר שהאמצעיים אשר יודו בם הקדמונים ר״ל פיתאגורוש ואפלטון וזולתם הם שלשה (תרגום החשבון של ניקומכוס, כ״י, 74, Monats .1894). —״ובתכונה, ובמשמעות לא האמתי : לקיבוץ הירח והשמש בהלוכם האמצעי לא במקומם האמתי (רמב״ם קדוש החדש ו ז). — ימים אמצעיים, ההפך מן אמתיים : ויהפוך הימים האמיתיים ההם ויחזירם אמצעיים הן יהיו עודפים עליהם או חוסרים מהם (יסו״ע, י׳ ישראלי מד.).

*אֶמְצָעִית, ש״נ,—כמו אמצעות, אמצע : כרם שחרב אמצעיתו ונשתיירו בו ד׳ וה׳ גפנים בין מד׳ רוחות בין משלש בין משתי רוחות (תוספת׳ כלא׳ ג א). כשהיתה חבית נמכרת בירושלם כשלשה שערים פיה שוליה ואמצעיתה (שם ב״מ ו יד). העושה חגור מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין (תוס׳ כל׳ ב״ב ה ח). חגור שבלו צדדיו ואמצעיתו קיימת (שם ט). לקנות דרומה (של שדה) ולא אמצעיתה (ירוש׳ ב״ב ג ג כ). כל הספרים נגללין מתחילתן לסופן וס״ת נגלל לאמצעיתו (גמ׳ שם יד.). מה להלן מאמצעיתו היה מודד אף כאן מאמצעיתו היה מודד (זבח׳ נט:). אחד בראש הדף ואחד באמצעיתו ואחד בסופו (שבלי הלקט תפלה סי׳ לא). מלשון תוכו משמע אמצעיתו (התרומה הלכ׳ תפלין רד).— ובהשאלה : ״אימתי הוצרך אל אמצעיות המלאכים בבריאת השפלים אשר יודע מציאותם מצד פעולתם (ר״ש אבן תבון יקוו המים ד). באמצעית קצתם (העקרים א ו).

**אמר**[1], ממנו *אֲמוֹרָא, אָמִיר, *אֲמִירָה, אֹמֶר, אֵמֶר, אֲמַר, אִמְרָה, מַאֲמָר.

**אֹמֶר**[2], ש״ג, — א) מלה, דבר שיצא מפי המדבר, Wort, Spruch ; mot, parole ; word : יום ליום יביע אֹמֶר ולילה ללילה יחוה דעת אין אֹמֶר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל׳ יט ג-ד). — ב) הבטחה, Verheissung, Versprechen ; promesse promise : הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אֹמֶר לדר ודר (תהל׳ עז ח-ט). — ג) מצוה ופקודה, Befehl ; ordre ; order : תעתיר אליו (אל האלהים) וישמעך ונדריך תשלם ותגזר אֹמֶר ויקם לך (איוב כב כז-כח).

**אֵמֶר**[3], ש״ז, כנ׳ אִמְרִי, מ״ר אֲמָרִים, סמי׳ אִמְרֵי—א) כמו אֹמֶר, מלה, דבור, Wort, Spruch; mot, parole word, speech : האזינו השמים ואדברה ותשמע

---

[1]) שרש משתף בלשונ׳ השמיות במשמ׳ דבור וצווי. רק באשור׳ שמשה במשמעות אחרות, כמו מלא (ר במקום ל) והקיף.

[2]) בערבית أمر a).

[3]) כך רוב המדקדקים, וכן ברט (מה״ש), ובערב׳ אִמְר b), אלא שהוא משמש במשמעה מיוחדה. אך ש׳

---

a) أمر b) إمر

עיירא שנפל עליה גיים ועמד אחד מהם והציל מידן הציל לאמצע וכו' השותפים שמחלו להן מוכסין מחלו לאמצע (ירוש' כ"מ ו יא כ). — מאמצע, מהשתפות, מכים הכללי: החופר וכו' שומרי העיר וכו' נוטלין שכרן מן האמצע (שם ט יב.). ינתן לו מן האמצע, חלה (אחד מן השותפין) ונתרפא נתרפא מן האמצע (שם יז.). — ג) °בהשאלה, דבר שעל ידו עושה אדם איזה דבר, משיג דבר מהדברים, מגיע להתכלית הרצויה, Mittel; moyen means: א"א בתכלית שיהי' אמצע ולא באמצע שיהיה תכלית (רלב"ג, ו א י). אם שיפעלהו בלי אמצע על שיהיה הוא הסבה הקרובה (מעשה אפוד יא). — ד) °משתמשים הסופרים החדשים במלה זו במשמעת המעות הנצרכות להוצאות לדבר מהדברים Geldmittel; moyens pecuniaires; pecuniary resources: אין לו האמצעים למחיתו.

*אֶמְצָעוּת, ש"נ, — א) כמו אֶמְצַע, המקום בין שני הקצוות בתוך, Mitte; milieu; middle, midst: מם באמצעותה (של אלף בית) תיו בסופה (ירוש' סנה' רהא פרק א). — ב) °באֶמְצָעוּת דבר פלוני, ר"ל על ידי הדבר ההוא עשה, השיג מה שרצה, mittelst; moyenant, par l'intermédiaire; by means of: באמצעותם (של הכחות המשכילים) יתנועעו הגלגלים (ר"י חריזי, תרגום מו"נ כ ו). שתורתנו לא תכחיש היותו יתעלה מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים (ר"מ אבן תבון, שם). ובאמצעות חוה נזוק אדם והמיתו הנחש (שם כ לד). ובאמצעות הכח המדמה שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו (שם ג לד). יביאו לענינים שבין אדם לחברו אך אחר אמצעות דברים רבים (שם לה). סוד ה' אל העדה שהגיעה אצלם באמצעות הנביא (רות, תן, ו). שהוא מקבל השלמיות קצתם באמצעות קצתם (רלב"ג מלח' א ו). ובזה האופן יעשה השם יתברך הרבה מהפעולות באמצעות מניעי הגרמים השמימיים (שם). התידות המופלגות בנבואה באמצעות הדמיון (ר' אהרן סקראי, ע"ת א כד). באמצעות הרכבה והתמזגות תתהוה ותתחדש צורה (חסדאי קרשקש, אור ה' כ א ג). בהתבטל הכחות הגופניות אין ראייתו ושמיעתו באמצעות הכלים המיוחדים להן כמו העין והאזן אלא בעין הנפש בלבד (ליקוטי וירא כד). באמצעותו יתוקנו הענינים (העקר' א ו). שהשכר המושג באמצעות המצות הוא עקב רב יותר מועיל מזהב ומפז רב (שם א ח). סמאל הוא יצר הרע המטריד את האדם באמצעות האשה מחשיג שלמותו (שם שם יא). היה עושה (אחאב) צורות ועובד ע"א לקבל שפע המערכת באמצעותם (שם א יד). שה' יתברך אינו שומע באמצעות חוש השמע ואינו רואה באמצעות חוש הראות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות). אי אפשר שתבוא שום ברכה והצלחה לאומות העולם אלא באמצעות אומת ישראל (ר"י כ"ר אבר', חזוק האמונה א כב). היתפתה ה' לכם באמצעותם (עליל' דבר', אול"כ דף 187). אחרי שאתה עלול ממני ומושפע באמצעותו אי אפשר שתעלה למדרגה יותר ממדרגתי (נכר פיסון לח:). באמצעות השתדלותך (טו"ת תמת ישרים כא). האם אכה בעדך עיר ומלואה ואשלח את הפליט להודיעך כאשר נפתח פי בן בוזי באמצעותה (מא"ג דכיר, מכתבי מסת' יד).

*אֶמְצָעִי, ת"ז, לנק' -עִית, מ"ר -עִיִּים -עִיּוֹת, — א) מי שהוא באמצע, middle; moyen; mittler: עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית (שבי' ג ז). שלש נשים שהיו ישנות במטה אחת ונמצא דם תחת האמצעית (נדה ט ה). ג' אבנים שעשאן שתי בירים וכו' האמצעית המשמשת את הטמאה (כלי ו ג). חור לאמצע האמצעיים ימותו (קיני כ ה). ורואין את האמצעיות כאילו אינן (כלא' ה כ). היו שלשה מגדלין והאמצעי מובלע בינתים (תוספתא עירו' ו ט). קונם שאני לזה ולזה ולזה הותר האמצעי (שם נדר' ה א). ובזמן שהן שלש מטות גדול מיסב בראש של אמצעית שני למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו (שם ברכ' ה ה). שלשה דיוטאות זו למעלה מזו התחתונה של אחד והאמצעית של אחר לא ישלשל מן העליונה לתחתונה דרך האמצעית (שם עירו' יא ד). נמצאו כולם (כל נרות המנורה) מקבילים את האמצעי מכאן היה רבי נתן אומר האמצעי מכובד (ספרי נשא כסוף). מפריש מן הראשון על האמצעיים ומן האמצעיים על הראשון (ירוש' פיאה י מג ג). שלשה ימים הראשונים ודאי יין האחרונים חומץ אמצעיים ספק (שם ב"מ יח:). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות שבהן של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (שם ברכ' ב ד ד). אין בין ג' ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין (תעני' יג:). ויש כללים אמצעיים שהם סוג בערך מה שלמטה

אדם, מאן לשמע לו, widerstehen; resister; resist שנאת החושק למתאמצת (עמנואל, מחב׳ ה).— ו) °התאמץ בפלוני, דבק בו בכל כחו: אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יִתְאַמֶּץ בך (תפל׳ מוסף ר״ה, אתה זוכר). והיודע ועד יורע כי הנפש בכם מתאמצת ולרוץ עדיכם מתרוצצת (ר״י הלוי מכת׳ לחכ׳ נרבונה, האסיף תרנד). ותתאמץ בי ותאמר החביאני נא בצלך (א מפו, אשמת שמרון ה). ואנכי התאמצתי באישי ידך הגדתי לו כי לא אתנהו לרדת אל המלחמה (שם ח). — ז) °בהחלט, משתדל בחזקה באיזה דבר: ונמצאת מתאמץ ובוטח על עולם שאינו שלך (כתי׳ עול׳ טו לג). — ח) °נתאמצו המעים, verstopft werden se constiper; become costive: ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט אם היה בחור יאכל בבקר מלוחים וכו׳ (רמב״ם הלכ׳ דעות ד יג). ועי׳ חזק, כח.

ב.°*אָמַץ, אִמֵּץ, כמו עִמֵּץ: הרוצה לאמץ עיניו של המת נופח לו יין בחוטמו וכו׳ (תוספ׳ שבת יח יט). אין מאמצין את המת בשבת (גמ׳ שם קנא:). — נתפ׳: נופח לו יין בחוטמו (של מת) ונותן לו שמן בין ריסי עיניו והן מתאמצות מאליהן (תוספתא שבת יח יט).

**אַמְצָה**[1], אמצה[2], —ש״נ, כח ועז, כמו אמץ, Macht, force; migth: ואמרו אלפי יהודה בלבם אַמְצָה[3] לי ישבי ירושלם בה׳ צבאות אלהיהם (זכר׳ יב ה). —והשתמשו הסופרים במשמעה זו: הכל בכתב על ידי דוד לאמצה (ר׳ יפת, לק׳ קדמ׳ נספח׳ כג). ואם יתעלם ממה שביכלתו ויקל במה שיש בכחו תרחק עזרת אלהים ואמצתו ממנו (ר״י אבן תבון, חו״ה חשב׳ הנפ׳).

°**אַמְצוּת**, ש״נ, — כמו אמיץ, אמיצות: כי היה להם אמצות כח ולב לעלות לבית החיים ועלו כמה פעמים (יוסף סמב׳, סד׳ חכ׳ וקורות העתי׳, ניבויאר קנז). גבורה ואמצות הלב (כיאו׳ תהל׳ סח כח).—ובהשאל׳: והחריף (ממין הגבינה) הוא רע המזון אמנם אם יאכלוהו אחר המזון יחזק פי האצטומכא לפי אמצותו (ש״ת ה, גבינה).

°**אֲמַצִּי**[1], ת״ז, לנק׳ -צית, מ״ר -ציים, -ציות, — מגון האָמֹץ, האפר, נוטה לגון האמץ, graülich grisâtre; grayish: מראהו בתחילה ירוק אדמוני ואח״כ יהפך לשחרחר אמוצי (י׳ שינה׳ תוה״א, הלמ׳ תקלב). מראהו ספיר אמוצי (שם היונק׳ ה).

*°**אֶמְצַע**[2], ש״ז, מ״ר אֶמְצָעִים, — א) המקום שהוא במרחק שוה משני הקצוות, Mitte; milieu; middle: פרח מן האמצע לצדדין אחד הילך ואחד הילך (קיני׳ ג ה). ואינו מודד מן האמצע מפני שהוא מפסיד (תוספתא עירו׳ ו י). — ועם ב, בְּאֶמְצַע, במרחק שוה מן שני הקצוות, בְּתוֹךְ: ארבע (זרעונים) בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלא׳ ג א). אחד מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע (שם שם ב). בין בתחילה בין באמצע בין בסוף (יבמו׳ ה ו). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב״ב א א). נותן אדם פאה מתחילת השדה ובאמצע ובסוף (תוספת׳ פאה א ה). התורה הזו דומה לשני שבילין אחד של אור ואחד של שלג היטה בזה מת באור היטה בזו מת בשלג מה יעשה יהלך באמצע (ירוש׳ חגי׳ ב עז א). כרם שחרב מאמצעו (כלא׳ ד א). קרחת הכרם מקריחים אותו מאמצעו (ירוש׳ שם ה כט ד). — ובמשמעת בין זה לזה: מרה״י לרה״י ורה״ר באמצע (שבת יא א). חטאת מכאן ועולה מכאן וסתומה באמצע (קינין ב ה). כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספת׳ תרומ׳ ג ח). כל שבאת רשות עני לאמצע (שם פאה ג ה). כוללה בתחילה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (ספרי, קרח פיס׳ קיח). — מן האמצע, מתוך: אבדנו את ר׳ אליעזר מן האמצע (אדר״נ ו). — יד פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר הוא גרם בדבר: יד נכרי באמצע (ב״מ ע:). אצבע הגוי באמצע (ירוש׳ ע״ז א מ.). —ב) חֲצִי, Hälfte; moitié; half: שני אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן לשכר השכר לאמצע (ב״ב י ז). שנים שהטילו לכיס זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספ׳ כתו׳ י ד).—ובמשמ׳ שְׁתָפוּת, שוה בשוה:

---

[1]) משק׳ עֲוָלָה.—[2]) משק׳ חָכְמָה.—[3]) כן הנקוד ברוב הספ׳, וכן רד״ק בספ׳ השרשים. והעיד מ״ש: י״ם שהאלף בקמץ, — והנה ריב״ג ושאר הקדמונים, רש״י, ראב״ע, ורד״ק, וגם קצת החדשים הסכימו שזה שם. אך אין המליצה מתישבת היטב. ויש מגיהים הגהות מתחלפות. היציג: אם צהלו ישבי ירושלם. ואחרים: נמצא חיל ירושלם. ואחרים: אמצה כמו אֻמצה, והוא עתיד משרש מ.צ.ה. ומהתרגום נראה כי במקום לי ישבי היתה לפניו נוסחה לישבי ירושלים, וכבר העיר על זה מיכאלים.

[1]) עי׳ אָמֹץ.

[2]) מן מצע, עי׳ זה.

מלמעלה (סנהד' מד:). — אמץ את לבו, נתן רוח גבורה לפלוני לעשות או לא לעשות דבר, ermutigen : encourager ; encourage : ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר' ב ל). — אמץ לבו מן דבר, ר"ל הקשיחו שלא לעשות הדבר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (שם יה ז-ח). ויקש (צדקיהו) את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל ה' (דהי"ב לו יג). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוטה מז:). — *אמץ את עצמו בדבר, עסק בדבר בכח והתמיד בו, sich anstrengen ; s'efforcer ; exert o. s. : ריש לקיש אמר המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה (סנה' מד:). — *אמץ את ידו וכיוצא בזה על, לחץ אותה בכח על: ונתן (אברהם) רגליו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה כדי שלא תבעט ואמץ את זרועו ואת שתי ארכובותיו עליו (פרקי ר"א לא). — ובדבר לא בע"ח, עשהו חזק, נכון, שלא ימוט: באמצו שחקים ממעל (משלי ח כח). ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו (דהי"ב כד יג). ומה שמאמצו זה (את הפרוש הנזכר שם) אצלו אמרו אח"כ, וכו' (ר"י אבן תבון, הפרש' לריב"ג, נשא). — אמץ אילן נטע, שתל, pflanzen; planter (arbre); to plant : ויקח תרזה ואלון ויאמץ לו בעצי יער נטע ארן וגשם יגדל (ישעיה מד יד). הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה[1] לך (תהלי' פ יה-יו). — ובמש' בחרת, יעדת: ראשון אמצת לפרח שושנים (מוס' פ' החדש). — ונהגו קצת הסופרים לאמר: פלוני *אמץ את פלוני לבן או לבת לו, ר"ל לקח ילד זר וקבלהו לבן או לבת לו, adoptieren ; adopter ; affiliate. —

[1]) את השם בן כבר פרשו הקדמונים, בחוש הלשון הדק שלהם, במשמ' ענף וסעיף האילן, עי' ערך בן. ולכן אין ספק כי הפעל אמץ הוא הכפל לפעל נטע, ואעפ"י שאין בשאר הלשונות האחיות חבר למשמעה זו. ואולי קצת קרוב לזה פעל נצב a) בערב' שמשמש גם במשמ' נטע, שתל.

a) نَصَبَ

*אמץ את המעים, הפך מן שלשל, הקשה וקמט המים שבהם ועשה היציאה קשה, hartleibig machen ; constiper ; constipate : ודברים שמאמצין את בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים (רמב"ם, הלכות דעות, ד ו).

— הפ', האמיץ, עת' יאמיץ, יאמץ, כמו קל: חזק ויאמץ[1]) לבך (תהלי' כז יד). חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' (שם לא כה). — והשתמשו קצת הסופרים בהפעיל זה במקום פעל: שהרי בשביל כן שתקבל את מנחתי אאמיץ עצמי לראות פניך (תזקוני ויצלח לג ח).

— פע' אמץ, אל נא למען אב אמץ ממוצאי עלילה על מים (הושענות להוש"ר).

— התפ' התאמץ, ואחריו פעל עם ל בראשו או שם עם ב בראשו, — א) עשה בכל כחו בדבר, sich anstrengen ; s'efforcer ; exert o. s. : והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם (מ"א יב יח). — *התאמץ בדבר, נשען עליו בחזקה: ומתוך שאינו יכול להשען על גודליו ואין ידיו מסייעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע (רש"י מגי' כב:). — ב) עמד על דעתו בחזקה באיזה דבר, beharren ; insister ; insist : ותרא (נעמי) כי מתאמצת הוא (רות) ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח). — וגם בהחלט בלי פעל שני: בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו (רש"י שבת קנג.). האמת שאין להתאמץ ולהתעצם בקושיות אלו (כללים בסוף ספ' תהלת חכמה יב:). טענות חזקות נתאמץ בהם גאלינוס (רשב"ל דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ג). — ג) עם על, התאמץ על פלוני, התקומם עליו, sich empören ; se soulever; to revolt : ויקבצו עליו (על ירבעם) אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי"ב יג ז). — ועם נגד: וכן גם כן בעלי הפשט וכת המתפלספים מאנשי אומתם יתאמצו נגד אלה (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה יג.). — ד) *התחזק וקבל אמץ רוח, Mut fassen; s'encourager ; take courage : ויסיתנו בדבריו להאמין במאמריו ולהצדיק שקריו והתאמצנו בעצתו וישכנו בעבנת אמרתו (ר"י אלחריזי, תחכמוני יב). — ה) *התנגד לבקשת

[1]) יש סברים שצ"ל ויאמץ, אך אפשר גם הפעיל, כמו האדים (ברט, ZDMG, 43).

**אֹמֶץ**, ש"ז, — כח וֹעָז, Kraft ; bravoure, force ; migth : ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אֹמֶץ (איוב יז ט). — ואמר הפייטן : א מ ץ דר הוקים אבאר (ספת נ' לתר פסח). — וכנוי אמצו : אָמְצוֹ בתוקף בשתים יקופף (תוס' כ שבת תנכ'). ומצוי הרבה בספרות החדשה אמץ לב, אמץ רוח וכו'.

**אָמֹץ**[1], — ת"ז, נק' אֲמֻצָּה, מ"ר אֲמֻצִּים אֲמֻצּוֹת, — שצבעו וגונו אדֹם נוטה לשחור, braunrot; brun; brown-red : במרכבה הראשונה סוסים אדמי' ובמרכבה השנית סוסים שחרים ובמרכבה השלשית סוסים לבנים ובמרכבה הרבעית סוסים ברדים אֲמֻצִּים[2] (זכר' ו ב–ג). והאֲמֻצִּים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ (שם ז). — ב) השתמשו הסופרים במלה זו לגון האפר, grau; gris; gray : מראה דשן א מ ו ץ (בן זאב תו"ת, הלך נרפשי פנבי פנך נגוי). מראה גונו (של הערמון) א מ ו ץ (ני סוכ' תוכ"ח כלפ' כג). מראהו (של העוף כום) ממעל בלול משחרחר עמוק ועל חזהו א מ ו ץ

חור (שם הפוף, פכום). התונק הא מ ו ץ וכר' הוא הגדול בין מיני התונקים אשר בִּמדינתינו (שם, התונק). עליו (של אילן הערבה) ארוכים וצרים ממראה א מ ו ץ (שם הצמח'). ויזוב ממנו מיץ חלבי לבן הנקפא ברוח למראה א מ ו ץ ירוק (שם סי' כלב).

**אָמֵץ**, — פ"ע, פכ' אָמַצְתִּי אֲמַצְתֶּם, פת' אֶאֱמַץ, תֶּאֱמַץ, יֶאֱמַץ, יֶאֶמְצוּ, צו' אֱמַץ, — היה אמיץ, היה חזק בגופו ובכחו, stark sein ; être fort ; be strong : ולאם מלאם יֶאֱמָץ ורב יעבד צעיר (בראש' כה כג). חזק וֶאֱמַץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ (דבר' לא ז). חזקו וְאִמְצוּ אל תיראו ואל תערצו (שם שם ו). רק חזק וֶאֱמַץ מאד לשמר לעשות ככל התורה (יהוש' א ז). יצילני מאיבי עז משנאי כי אָמְצוּ ממני (ש"ב כב יח). ויכנעו בני ישראל בעת ההיא וַיֶּאֶמְצוּ בני יהודה (דה"ב יג יח). — *אָמֵץ הלב, — כמו אִמֵּץ: מסרבו צרי העין ומורפי מרף הן הן שופכי דמים רבו א ו מ צ י[1]) הלב וכל אחד ואחד קופץ יד מחבירו (תוספ' סוט' יד ז).

— פִּע', יְאֻמַּץ, — נבחר, נועד : אֻמַּץ (בחדש ניסן) לעורר מרדם ישנים (סוס' פ' החדש, הלכון).

— פִּע', אִמֵּץ את פלוני, — עשהו אמיץ, חזק אותו, נתן לו כח גשמי או רוחני שיעמד נכון ולא ימוט, jem. stärken ; rendre qqn. fort ; strengthen : וצו את יהושע וחזקהו וְאַמְּצֵהוּ (דברים ג כח). אל תשתע כי אני אלהיך אִמַּצְתִּיךָ אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישע' מא י). אֲאַמִּצְכֶם[2]) במו פי (איוב יז ה). ויחזקו את מלכות יהודה וַיְאַמְּצוּ את רחבעם בן שלמה (דה"ב יא יז). אשר ידי תכון עמו אף זרועי תְאַמְּצֶנּוּ (תהל' פט כב). — וברכים, זרוע, וביוצא בזה : חזקו ידים רפות וברכים כשלות אַמֵּצוּ (ישע' לה ג). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תְּאַמֵּץ (איוב ד ד). חגרה בעוז מתניה וַתְּאַמֵּץ זרועתיה (משלי לא יז). — אִמֵּץ את כ ח ו : ואבד מנוס מקל וחזק לא יְאַמֵּץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). גבר חכם בעוז ואיש דעת מְאַמֶּץ כח (משלי כד ה). רבי יוחנן אמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מ א מ צ י ן את כחו ואל יהיו לו צרים

---

כי דומה לו בערבית אבצ a) שמשמע' הוא : הוה (הסוס) חרוץ וזריז. ואולי אֲמֻצִּ' b) ר"ל החלים ולא ישים לבו למה שיאמרו הבריות (לבוך הלפרנ).

[1]) לא נתברר היטב מקורו. — [2]) אמר ריב"ג : אמוצים אדומים כמו חמוץ בגדים. ויש מי שפירש בו מראה הדשן ואל הענין הזה נטה בו המתרגם באמרו קטמין. והרד"ק : העתיק דברי ריב"ג, ובפרוש לזכר' נטה אחרי התרג' וכתב וז"ל : אמוצים אמר בו התרגום קטמנין ר"ל שמראיהן כמראה הדשן. ע"כ. ודומה לו, לפי דעת קצת, רמץ בארמ', ובא א במקום ר, כמו אמש רמש (בן זאב). ובן בערב' לגון האפר רמאדי c). ובן תרגום השבעים קטמנין שהוא גון האפר. והולג' תרגמה אמצים fortes, ר"ל חזקים, ובמשמעה זו פרש גם ראב"ע קצת מלת אמצים אלא שהוסיף וז"ל : והוא גון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגונים. ע"כ. וכונתו לגון האדֹם כמו שכתב בפרוש בפסוק ד : והאמצים הם האדמים. נגו' פרש אמץ כמו א ב ו ץ d) בער' ופרושו כוס חרוץ וזריז, והתכם לנרד (Uebers. 29). פרש אֹמֶץ כמו מָאֹץ, והוא מאצ e) בער' גמל לבן. ויש סבר' כי המלה אמצים נוספה אח"כ בפסוק כדי לבאר את השם ברודים, ובפס' ז צריך להיות במקום והאמצים והארמים. ומנחם אמר רק כי אין אמצים מענין חזק, אך לא פרש יותר. — עכ"פ רוב המפרשים הקדמונים נטו אחרי התרגום ובן רשי, והקר"ן התחמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים.

a) أَبَصَ b) أَبِضَ c) رَمَادِيّ d) أَبُوص e) مَاص

---

[1]) בגמ' בבלי במקום זה מ א מ צ י הלב.

[2]) נשמרה תנועת חורק הקדומה של מ ע"פ בתיותה אולי מפני אות צ השנית שלאחריה. בקצת כ"י בתג תחת הטב. ובקצתם אָאַ- (מ"ג"ז).

ולהשיב האמנות (תו"ה הכטחון). — ו) יקבלת פקדונות: קניני האדם וסיבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה וכו' ועבודת המלכים וגזברות ואמנה וספרות (שם).

**אמנות**, — כמו אומנות: נחם על הרעה לאומתך, מטה כלפי חסד אמנותך[1]) (סליח' תע' ב אלהי' כיסר').

**אמנות**, ש"נ, — מלאכת אמן, מצטינת ביפי וכו', Kunst; art. נתחדש בזמן האחרון ופשט השמוש בו בהעתונים ובדבור.

**אמנם**[2]), תה"פ, — א) באמת, אמת כי כך הדבר, gewiss, wirklich; assurément, certes; truly, certainly: אמנם ה' החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (מ"ב יט יז-יח). ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יב). ויען איוב ויאמר אמנם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל (איוב ט א-ב). ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי אם אמנם עלי תגדילו ותוכיחו עלי חרפתי דעו אפו כי אלה עותני (שם יט ד-ו). אף אמנם אל לא ירשיע (שם לד יב). כי אמנם לא שקר מלי (שם לו ד). — ונהוג הרבה בספרות: ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת (מו"נ א עב). ואמנם היתה ידיעת השכל תבנית בו (מקור חיים, רשב"ג ב). וכן הרבה. — ב) יובמשמעת אבל, aber; mais; but: מצוי הרבה בספרות מכל הדורות ומכל המקצועות: אמנם הקבלה ביארה שבאה לפטור העוסק במצוה (מלמד התלמיד' ואתחנן). אין זה שאני מאמין בקדמות אמנם אני רוצה שאקיים מציאותו יתב' באמונתו בדרך מופת (מו"נ א עא). מעכב התקיעה לאחר שסתמו, אמנם בירוש' מפרש אם מעכב את התקיעה קודם שסתמו (סמ"ג עשין מב). והוצרך לעשות קשר אחר אמנם לא הסיח דעתו וכו' (טו"ע או"ח כט יב). — ג) יהשתמשו במלה זו הסופרים במשמעת בנוגע ל, was betrifft; quant à; as to...: בהתחלת מאמר או פרק: אמנם היות הגלגל בעל נפש הוא מבואר עם ההשתלשלות (מו"נ ב ראש פרק ד). אמנם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים זה אמת נכון (שם ראש ה). ואמנם פתרוני יוסף וכו' (ר"י אברבנאל מקץ). ואמנם ספר איוב וכו' (הנ"ל, הקד' פרו' נביאים ראשנ'). —ובפרט, אחרי שנזכרו שנים שלשה ויתר ענינים יחד ואח"כ מתחיל לבארם אחד אחד: ושני המועדים האלה רוצה לומר סוכות ופסח מלמדים דעות ומדות אמנם הדעת בפסח הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות אמנם הדעת בסכות להתמיד זכר אותות המדבר לדורות (מו"נ ג מג). והם החמשה דברים אשר זכרנו במה שקדם וכו' אמנם הראשון מהם והוא שהמדע האחד יאות וישוה לדברים הרבה (רלב"ג מלח' ג ה). הנה (הרוח) הדרומית ברוב הארצות חמה ולחה אמנם החום כי היא תבוא מצד המחמם לקרבת השמש ואמנם הלחות כי המים רובם דרומיים אליו (קאנון א ב ב ח). והביא (רסע"ג) ראיות הא' שכלית והא' מקובלת אמנם השכלית ממה שנתפרסם מהענין וכו' אמנם הראי' המקובלת ממ"ש הכתוב וכו' (רשב"ל דורא, מגן אבות חלק יפקב ד). וזה נתבאר מהשכל ומדברי החכמים וכו' אמנם מהשכל כי כל וכו' (תוס"ת יוסף יעבץ ב). אם קודם החרבן ואם אחרי החרבן אמנם קודם החרבן וכו' (הקד' בן טוביב לפירושו על איכה).

**אמנם**[1]), כמו אמנם, בפרט לשאלה עם אף: האף אמנם, ועם ה האמנם, ר"ל האם באמת, ist es wirklich? ; est-ce que vraiment? ; is it true?: האף אמנם אלד ואני זקנתי (ברא' יח יג). הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך (במד' כב לז). כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה (מ"א ח כז).

**אמץ**[2]), ממנו אמיץ, יאמיצות, אמץ, וי"א גם אמץ, אמצים, אמץ וכו', *אמץ, וי"א גם אמצה, מאמץ.

---

[1]) כלומר כך היא האומנות שלך להטות כלפי חסד.

[2]) במקום אמנם הקדומה, מן אמן בהוספ' ם לסמן תה"פ, כמו ריקם, חנם, יומם, ובער' אמא a).

---

a) إمّا

[1]) מן אמן, הצורה הקדומה שנשתנתה אח"כ לאמן, ונשארה עוד תנועת הקבץ במלת הטעם, ונשתנתה אחרי כן בזמן מאוחר לתנועת ◌ קמץ חטוף.

[2]) שרש עברי ואין אח לו במשמעה זו בשום אחת מהלשונות השמ', זולת אשור' שהיה בה אולי שרש זה ושמש אולי במשמ' לחץ ודחק ורעב. וי"א

אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש' ז כ). — והשתמש בו המשורר שמוש שם: ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה [1]) (רמכ"ע, תרסים ו), כמו אמונה, אמת.

**אֹמְנָה**[2]), ש"נ, מ"ר אֹמְנוֹת, — עמוד הנושא עליו את הבנין, Pfeiler ; colonne ; column : בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' ואת האֹמְנוֹת[3]) אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור (מ"ב יח יו). — ועי' ע מ ו ד.

**אֲמָנָה**, ש"נ, — א) ברית וקשר בין שני צדדים לקים דבר, Bündniss, Vertrag; convention, pacte ; treaty: ובכל זאת אנחנו כרתים אֲמָנָה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמי' י א). — ב) דבר חובה קבועה, קצובה, Verpflichtung; obligation : כי מצות המלך עליהם (על בני אסף) ואֲמָנָה על המשררים דבר יום ביומו (שם יא כג). — ג) *כמו אמן, אמונה, אמונים. איש או בעל אמנה, שראוי להאמין לו, vertrauenswürdig ; digne de confiance; trustworthy : אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי א מ נ ה וכו' בא וראה כמה גדולים בעלי א מ נ ה וכו' (תענית ח.). משחרב ביה"מ בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי א מ נ ה וכו' (סוט' ט ה). — קטני אמנה, שאמונתם קטנה: ר"א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מ ק ט נ י א מ נ ה (גמ' שם מח:). — אין אמנה: יען לא האמנתם בי וכי לא אמר (משה) דבר קשה מזה שאמר הצאן ובקר ישחט להם וכו' אף שם אין א מ נ ה והיא גדולה מזו מפני מה לא גזר עליו שם (מד"ר במדבר יט). — מחוסר א מ נ ה, שאינו מאמין: נח מחוסר א מ נ ה היה (מד"ר בראש' לב). — ובמשמעה אחרת, אדם שאינו עומד בדבורו: וכן מי שאמר לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן ה"ז מ ח ו ס ר א מ נ ה (שו"ע חו"מ רכ). — שמר אֲמָנָה עם פלוני, האמין בו ועמד באמונתו לפלוני: אם הורג אני אתכם (המצריים) אומרים אין לשמור א מ נ ה עם זה עם אחיו לא שמר א מ נ ה עם מי הוא משמר אמנה (פסיקתא ר"כ נתמו). — ובעניני מו"מ: היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ואינה אלא מנה נפרעת שלא בשבועה וכו' באומרת א מ נ ה היתה לי ביני לבינו (כתו' פז:). אמר רב נחמן עדים שאמרו א מ נ ה היו דברינו אין נאמנין (שם יט:), ר"ל ראובן לא הלוה כלום לשמעון אלא כתבנו השטר ב א מ נ ה, שכשיצטרך יתן לו. האומר שטר א מ נ ה הוא זה אינו נאמן (שם יט.). אסור לו לאדם שישהה שטר א מ נ ה בתוך ביתו (שם) שהמעיד על שטר א מ נ ה כמעיד בשקר (רמבם עדו' ג ז). — ד) נתינת מעות על פירות שיבואו אחרי כן, או סחורה שנפרע אחרי זמן בתנאים קצובים, Kredit ; créance; credit : עושין א מ נ ה בפירות ואין עושין א מ נ ה בדמים (ב"מ סג.). מכרנו ב א מ נ ה וצריכים אנו לשהות כאן עד שנגבה חובות שלנו (רש"י ב"ב כב.). כגון מלוה ו א מ נ ה גביא בעיא כלומר עדיין הוא צריך לגבות (רשב"ם פסח' קיג.). ושלא יהא כרבית שמוכרים ב א מ נ ה והוזרים וקונים מהלוקח ביותר על דמי המכירה (ב"מ תלמיך, תשו' יט). ואם אומרים (העדים) שבשעה שחתמו לא ידעו שהיה א מ נ ה ואח"כ נתברר להם שהוא א מ נ ה נאמנים (טור מלוה ולוה מח). במה דברים אמורים כששותקין במעות מוכנים אבל אם שותקים ב א מ נ ה אין מוציאין הימנו מה שהפסיד (שם, הל' מכירה רז). מה שחייב אחד לחבירו מחמת ממכר סחורה ב א מ נ ה (פנק' קרהקא שעג, תולה"ס ז). זקיפה על א מ נ ה (זכר' יוסלמן, REJ. 1888, Janv .87). — ומ"ר: מי שאין לו אלא א מ נ ו ת הרבה ואינו יכול להוציא מהם (כתב' תיסרלן סי' קמד). — ה) יפקדון[1]) מה שהפקד אצל אדם, Depositum ; dépôt ; trust-money : והזהיר מהרע

---

[1]) רשום מהצד אמנה אנכי חטאתי.

[2]) כך היחיד גנז' ורוב שאר החדשים, והוא כמו סֹלְלָה, והזכירו משקל זה ר"י בן גנאח, רד"ק ואחרים, ולא נתברר טעם שם זה ומקורו. — [3]) מלה זו לא באה בשום מקום אחר בתנך ואין לה אחות בשום לשון אחרת מהלשונות השמיות. והנה מן הענין אי אפשר ללמד מה היתה מהותן בדיוק של האמנות הללו. יונתן תרגם סקופיא וכן תרג' סור'. השבעי' תרגמו אסתריגמינא ἐστηριγμένα. מנחם הביא את המלה ולא פרשה. ריב"ג אמר וז"ל: ומן הענין הזה נאמר לעמודים הנשאים את הבנין ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה וזה ע"ד השאלה והדמיון. ע"כ. רש"י נמשך אחר ת"י. ר"י אברבנל: שהם מפתני הבית. רד"ק: עמודים שהיו קיום הבנין. ע"כ. וכן רוב החדשים.

---

[1]) כמו בערב' אמאנה a).

---

a) أَمَانَة

ילינק ג). — *והאמין דבר לפלוני, עשה שפלוני י א מ י ן בדבר זה, glauben lassen; faire croire; cause to believe: שבועת שקר שאין בדאותו נכרת ו מ א מ י ן שקר לבריות[1])— *והאמינוהו גשם בעל תארים (מו"נ ח נה), ר"ל ה א מ י נ ו כ י הוא גשם בעל תארים. — וכסמי' מ א מ י נ י ההגשמה (שם נג). — האמין דבר לפלוני, anvertrauen; confier; confide: ואני ה א מ נ ת י לו גופי ונפשי (מעשיות, ביהמ"ד ילינק).

פִּע', *אִמֵּן, פ"י, — לִמד והרגיל וכִון את ידיו במלאכה מן המלאכות וכדומה, die Hand einüben; exercer; diriger la main; to train: המכה בקורנס על הסדן (חייב) וכו' מפני ש מ א מ ן את ידו (שבת קג.), ר"ל שמלמד את ידו ומרגילה להכות בקורנס. שיכול ל א מ ן ידו לעצמו לתקנו בלי כלי אבל לחבירו אין יכול ל א מ ן את ידו ליטול יפה בלא כלי (שם רש"י לד:). דמתוך כך צריך ל א מ ן את ידיו מגבוה לנמוך ומנמוך לגבוה (תוס' שם לז.). צריך להיות יודע ל א מ ן את ידיו בשחיטה (שבלי הלקט, שחיטה ח). ללמד לשון וכתב וספר לנערים וּלְאַמֵּן ידיהם באמנות ומלאכה (יל"ג שני יוסף בן שמעון, ו). א מ נ ת מאז ארשת שפתם בתפלה ובתחנון דפק שערי דלתים (סליח' לו"ג). — ועם על: אביו (של הקטן שתרם) שהוא א י מ ן על ידו (ירוש' תרו' א מ כ). — ב) *קִיֵּם ואשר: עצתו מרחוק אִמֵּן לאמני חקות שמים וארץ שם למעני (שמעון ב"ר יצחק, א שכו'). כיון שהעידו וחתמו על שובר וחקרו בית דין עידותם א מ י נ ו ה (צ"ל אימ-) וקיימוה בית דין (שר שלום, תש' ג"ק סי' נח). אלהי האמת ש א י מ ן ושמר הבטחתו זאת (רשי ישע' סה טז). — ג) *מן אמן הילד: אדון אִמְּנַנִי אצלו שכנני אדם הקנני ה' קנני (יוצר א שבוע').

— הָפע', הוּפ', *הָאֳמַן, *יוּאֳמַן, — א) הדבר הָאֳמַן לו, הָפקד אצלו, anvertraut sein; être confié; be entrusted: האמן[2]) .... לבניו כזה וכן בניו לדורותם (כ"ס גני' מה יג). — ב) היה מוכרח להאמין, überzeugt sein; être convaincu; be convinced: ואותם (את האותות) יעשה לעיני העם י ו א מ ן העם (מפעלות אלה' י יב).

— נתפ' *נ ת א מ ן, נתרגל ונהיה אמן באיזה דבר, sich einüben; s'exercer; train oneself: ואם לא יענש הגנב עונש גדול יהיה מ ת א מ ן כל היום

[1]) לא נרשם בהפתקה המראה מקום.
[2]) כך במהדו' שמנד ונשא ונתן בהערה שם.

לגנוב (ר"י אברבנל, משפטים, וכי יפתח איש בור). וחזר (רבי אלעזר חסמא) לעירו ולמד הרבה והיו קורין לו חסמא על שם שחזר ו נ ת א מ ן ונעשה חסום באומנותו (מחזור ויטרי דף תקיח). ל ה ת א מ ן (יוצר יוה"כ יאתה תהלה).

— *אֻמָּן, מְאֻמָּן, — שמאמינים בו: כי לא מפני שלא תדע טעם נכחיש הענין ה מ א ו מ ן בקבלתנו מסיני (ר"מ קורדיבירו, אילימה רבתי, יו).

ב. *אָמַן[1]), *אִמֵּן[2]), חבר האגוזים בעקציהם בחוט וכיוצא בזה ועשה כעין חבל לתלותם ליבשם וכדומה: האגוזים ש א מ נ ן[3]) הבצלים שחמרן הרי אלו חבור (עוקצ' ב ה).

א. אָמְנָה[4]), ש"נ, גִּדּוּל וחנוך, Erziehung; éducation; education: ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה בְאָמְנָה אתו (אסת' ב כ). — ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור במקום חבר אָמְנָה[5]) (רמב"ע תרשיש ו).

ב. אָמְנָה[6]), מלת תה"פ לקיום ולאמת דבר, wahrlich; in Wahrheit; en effet, certes; truly: ויאמר אברהם (אמרתי כי שרה אחותי) כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וגם אָמְנָה[7]) אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראשית כ יא-יב). ויען עכן את יהושע ויאמר

[1]) כך נראה הקריא לפי הכתיב במשנה המובא בפנים א מ נ ן ולא א י מ נ ן, וכן הכתיב בהערוך וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ונקוד במשנ' המנק' הנדפס' שֶׁאָמְנָן. — [2]) כך נקד בוקשד' ולוי. —
[3]) כך בכל נוסח' הדפוס והיתה זו גם נוסחת הערוך, וכן בנוסחא' המשניות עם גפה"ע של הרמבם. ורה"ג גרס האגוזים שחמרן. ופרש הערוך אמנן קבצם, והרמבם אמר וז"ל: אמנן גדלם וחבר קצתם בקצתם, ויהי אומן את הדסה, ועניינו שלקח האגוזים בעודם ירוקים ותחך אותם עם העץ שלהם וחברם במשיחה כמו בחוטים או בגמי עד שיהיו לחבילה אחת כגוף אחד כדי שיקל עליו לתלותם. ע"כ. אך הגזרה מן ויהי אומן אינו מחור ונהיר. ולא ידוע מקורה האמתי של מלה זו, שהיתה כנראה נהוגה ומיוחדה למעשה הזה בין האכרים.
[4]) משקל חכמה. — [5]) רשום מהצד היתה באמנה אתו.
[6]) סברים כי נסתעף מן אמן בהוספת -ה, אך לא נכון, מפני שהוא מלרע. ויש סברים שנתקצר מן אמנם כמו א ב ד ה מן אבדון, והיה אופן דבור מיוחד לקצת אנשים (אֶולד). ואחרים סברים כי זה ש"נ כמו חכמה, במשמ' תה"פ. — [7]) בקצת כ"י אמנם.

רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני (תהל׳ קא ו). ואם אמר לו הפרשתי לתוכה רביעית קדש נאמן (חגיגה ג ד). האשה שהלכה היא ובעלה ובנה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי ואחר כך מת בני נאמנת (יבמ׳ טו ח). אמר (יהויכין) לפניו רבונו של עולם לכשעבר היינו נאמנין לך והיו מפתיחותיך מסורין לנו עכשיו שאין אנו נאמנין הרי מפתחותיך מסורין לך (ירוש׳ שקל׳ ו ב א). —*פלוני נאמן על דבר פלוני, ר״ל ראוי להאמין לו בענין זה: נאמנים על הלקט ועל השכחה ועל הפאה וכו׳ נאמנים על החטין ואין נאמנים על הקמח וכו׳ (פאה ח ב). על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על אחרים (דמאי ב ב). — נאמנין עליהן בשעת הגיתות (שם ג ד). נאמן פלוני עלי, ר״ל אני מאמין לו: א״ל נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנין עלי שלשה רועי בקר (סנה׳ ג ב). — ד) נמצא ונגלה שאמת נכון הדבר, נתאשר ונתקים, wahr befunden werden; être trouvé vrai; be found true: אם כנים אתם וכו׳ ויאמנו דבריכם ולא תמותו (ברא׳ מב יט-כ). ועתה אלהי ישראל יאמן[1] נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי (מ״א ח כו). ועתה ה׳ הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דה״א יז כג). —ועי׳ ערך נאמן ושמושו כמו שם.

— הפע׳, האמין[2] האמנת, האמין, -נה, האמנה, יאמין, תאמנה, — בהחלט, חשב בדעתו כי כך הוא, glauben; croire; to believe: למען יאמינו כי נראה אליך ה׳ אלהי אבתם (שמו׳ ד ה). וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה׳ אל משה ויעש האתת לעיני העם ויאמן העם (שם ל-לא). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכה ד יב). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איו׳ ט טז). —ועם ל אחריו, האמין לפלוני, חשב שדבריו אמתים וסמך על זה, jem. Glauben schenken; croire à; to believe in: ויגדו לו (ליעקב) לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (ברא׳ מה כו). ותמרו את פי ה׳ אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו (דבר׳ ט כג). והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי (שמות ד א). —והאמין לדבר: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שם שם ח). פתי יאמין לכל דבר (משלי יד טו). — ועם ב, האמין בפלוני, חשב בודאות שהוא ישנו במציאות, שהוא כמו שהוא נראה, שהוא אמתי, an jemanden glauben; croire en qqn.; to trust in: והאמן (אברהם) בה׳ ויחשבה לו צדקה (ברא׳ טו ו). הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט ט). יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במדב׳ כ יב). ובדבר הזה אינכם מאמינם בה׳ אלהיכם (דבר׳ א לב). ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו בה׳ אלהיהם (מ״ב יז יד). כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וכו׳ אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ׳ יב ו). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). התאמין בו כי ישוב זרעך (איוב לט יב). —ובדבר: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר׳ כח סו). יקום ולא יאמין בחיין (איוב כד כב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל׳ קיט סו). — ועם יחס הפעולה ופעל שני אחריו, במשמע׳ החזיקו לנאמן, האמין בו ונתן לו לעשות הפעולה השניה, jem. Zutrauen erweisen; croire qqn.; to trust one: ולא האמין סיחון את ישראל עבר בגבלו (שופט׳ יא כ). והוא אינו מאמינו על המעשרות (דמאי ו ב). —ובהחלט, ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו (שבת כג א). אילולי שראיתי בעיני לא האמנתי (פסקתא רבתי לב). —ו*האמין את פלוני על: אמר לו אותו הגמון (לר׳ אליעזר) זקן כמותך יעסק בדברים הללו אמר לו (ר׳ אליעזר להגמון) נאמן דיין עלי כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו וכו׳ אמר לו הואיל והאמנתני עליך אף אני כך אמרתי וכו׳ (תוספתא חולין ב כד). מה אעשה שהתורה האמינתו (גיט׳ כד:). אמרנו לו לפלוני זה (שמנה איש אחד לאפוטרופוס ואמר שהאפוטרופוס הזה איש נאמן הוא) דע שכבר האמנתו על עצמך (ר״י ברגלוני, בשטרות, דף סד). — ובשמע׳ *הפקיד אדם לנאמן על: למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו (מדר׳ ברכת יעקב, ביהמ״ד

[1] בקצת כ״י מ (מיכא׳).

[2] בערב׳ אמנ a), אמנ b).

a) أمن b) آمن

טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה א מ ן בעל כרחו (שבת קיט:).—ובפרט בסוף תהלות ותשבחות לאלהים וכדומה: ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אָמֵן וְאָמֵן (תהל' מא יד). וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אָמֵן וְאָמֵן (שם עב יט). ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אָמֵן (דהי"א יו לו). ועונין א מ ן על כל ברכה וברכה (תוספתא תענית א י).—ומ"ר: אל תקרי אמונים אלא א מ נ י ם שעונים א מ ן (דרש לר"ה, ביה"מ ילינק א). בפרט בעניית ה א מ נ י ם (תמד' ימים, כ"ה ו). — וכמו ש"נ: א מ ן חטופה (במהירות גדולה), א מ ן קטופה (שאינו הובר את השם), א מ ן יתומה (שלא שמע הברכה): אין עונין לא א מ ן חטופה ולא א מ ן קטופה ולא א מ ן יתומה (ברכ' מז.).

**אָמָן**, עי' אומן, אָמָן, ובהערה לאָמָן.

**אָמַן**[1]), פ"י, עב' אָמַנְתָּ, עתיד אֶאֱמֹן, בינו' אֹמֵן,—עסק בילד והרגילו וחנכו וגדלו, erziehen; élever un enfant; educate: ויהי (מרדכי) אֹמֵן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם (אסת' ב ז). — ויהחזיק את הילד כמו א ו מ נ ת: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות כ א מ נ ן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ב).

— אָמוּן, ־מֻן, נ' אֲמוּנָה, מ"ר אֲמוּנִים ־נוֹת,—שאמנו אותו, erzogen; élevé; educated: האכלים למעדנים נשמו בחוצות האֱמֻנִים[2]) עלי תולע חבקו אשפתות (איכה ד ה). — ואמר המשורר: אבל שמרו אמונות בהם היו א מ ו נ ו ת (ר"י הלוי, עד מתי). — ילד אָמוּן: אחר כך הייתי כילד א מ ו ן המתפרד ואיננו דבק באמו (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פועַל, אוֹמֵן, אוֹמַנְתִּי, — כמו אָמַנְתִּי: אבל כאב חומל גדלתני ו כ א ו מ ן את היונק אוֹמַנְתַּנִי[3]) (רשב"ג, כתר מלכות).

— נפעל, נֶאֱמַן, בינו' ־מָן, נֶאֱמָנָה, נֶאֱמָנוּ, עתיד יֵאָמֵן, יֵאָמֵן, תֵּאָמַנָה, — א) נשא על הזרוע וכדומה כילד ביד ה א ו מ נ ת, getragen werden (ein Kind); être porté (enfant); be borne (as a child): שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תֵּאָמַנָה[1]) (ישע' ס ד). — ב) היה מתמיד וקים ולא נפסק, dauerhaft sein; être durable; be lasting: וְנֶאְמַן[2]) ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (ש"ב ז יו). ובניתי לו בית נֶאֱמָן והתהלך לפני משיחי כל הימים (ש"א ב לה). — ומים נ א מ נ י ם, שנוזלים תמיד, שאינם פוסקים: היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נֶאֱמָנוּ (ירמ' יה יח). — מימיו נאמנים, נתונים לו תמיד: לחמו נִתָּן מימיו נֶאֱמָנִים (ישע' לג יו).—ואדות מחלות: והפלא ה' את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת וְנֶאֱמָנוֹת וחלים רעים וְנֶאֱמָנִים (דבר' כח נט). —ג) היה נֶאֱמָן[3]) ל, ראוי לסמך עליו ולבטח בו ולהאמין לו, vertrauenswürdig sein; être digne de confiance; be trustworthy: לא כן עבדי משה בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במד' יב ז). ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נֶאֱמָן (ש"א כב יד). יהי ה' בנו לעד אמת וְנֶאֱמָן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך ה' אלהיך אלינו כן נעשה (ירמ' מב ה). ואעידה לי עדים נֶאֱמָנִים (ישע' ח ב). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נֶאֶמְנָה את אל רוחו (תהל' עח ח). ולבם לא נכון עמו ולא נֶאֶמְנוּ בבריתו (שם לז). כצנת שלג ביום קציר ציר נֶאֱמָן לשלחיו (משלי כה יג).—וסמי': הולך

---

[1]) לפי דעת רוב החכמים מן שרש א מ ן שלמעלה. —[2]) כך, א בחטף סגול, בכל הנוסח', ורדק בהשרש' אֱמ־, א בחטף פתח. — [3]) אולי במשמעה שמתיחסים קצת המדקדקים למשקל המרבע פועל, אמנתני בעבר ועודך מוסיף לאמן אותי. אך יש נוסח' אמנתני בקל. — [1]) אמר רד"ק (מכל' דקה"פ) וז"ל: ובא על צד תאמנה רפה הנון ועיקרה להדגש לחסרון נון השרש. ע"כ. וכן בס' השרשים, והוסיף: או יהיה לשון יחידה בתוספת הא. ע"כ. ונקד הרד"ק שם תֵּאָמַנָה מם בקמץ. וכן מיכאלים בשם ז' כ"י.

[2]) א בשוא פשוט בהרבה כ"י (מיכאלים), ואמר י"ש מונרצי וז"ל: במקצת ספרים האלף בחטף סגול, אך במדוייקים בשוא לבדו וכ"כ רד"ק במכלול דף עב ובשרשים, וכ"כ בעל רב פעלים, ובמשלי יא ע"פ ונאמן רוח נמסר עליו במ"ג ב' א וא ופי' הדבר ר"ל פי' ונאמן חד בחטף סגול היינו של משלי וחד בשוא פשוט זה דשמואל וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י שנמסר כאן דשמואל ל וא' וְנֶאֱמַן רוח ותרווייהו פתחין. ע"כ.

[3]) בערבית אמ ן a).

---

a) أَمُنَ

ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע׳ כד ז).—ולשדה וכדומה: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל (נחו׳ א ד). — ולארץ וערים: אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל (ישע׳ כד ד). ויאבל (אלהים) חיל וחומה יחד אמללו (איכה ב ח).

**אמן**[1], ממנו אומן, *אומן, *אומנות, אמון, אמון, אמונה, *אמוני, אמן, אמן, אמן, אמן, אמן, אמנה, אמנה, אמנה, *אמנות, אמנם, *האמנה, *נאמן, *נאמנות.

**אמן**[2], ש״ז, — המדה של מי שהוא שמר ידידותו והבטחתו ודבורו לרעהו, Treue ; fidélité; faithfulness : ה׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (ישע׳ כה א).

**אמן**, עי׳ אמון.

**אמן**[3], אמן[4], אמן[5], אמן[6], — בקי במלאכה, Künstler, Werkmeister ; artisan, artiste ; workman : חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה״ש ז ב).—ומ״ר אמנים: מעשי אמנים (מיכ״ה הריסת טרויא). — ונתיחד בספרות החדשה לבקי במלאכה דקה יפה, Künstler ; artiste; artist : וישור מכתב רקמוהו בחכמה ידי א מ ן (ר״י הלוי, התירא, הוצ׳ מק״נ).

**אמן**[1], — א) ש״ז, כמו אמן, אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן (ישע׳ סה יו).—ב) תה״פ הבא לקים ולאשר דבר ולחזק אותו, להסכמה, לשבועה, במשמעת אני מסכים, כן יהי[2], Amen, so sei es ; ainsi soit-il ; so be it : וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו׳ וענו כל העם ואמרו אמן ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן וכו׳ ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן (דבר׳ כז יד-כו). ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אמן אמן (במדב׳ ה כב). והוא (שלמה) ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה׳ אלהי אדני המלך (מ״א א לה-לו). כה אמר ה׳ אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת וכו׳ ואען ואמר אמן ה׳ (ירמ׳ יא ג-ה). ויאמר ירמיה הנביא (אל חנניה הנביא אשר נבא כי ישבר עול מלך בבל) אמן כן יעשה ה׳ יקם ה׳ את דבריך אשר נבאת (שם כח ו). על מה היא (הסוטה) אומרת א מ ן א מ ן, אמן על האלה א מ ן על השבועה א מ ן מאיש זה א מ ן מאיש אחר א מ ן שלא שטיתי וכו׳ א מ ן שלא נטמאתי וכו׳ א מ ן שלא אטמא (סוט׳ ב ה). א מ ן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים בו (שבועו׳ לו.). כל העונה א מ ן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו דמי (שם כט.). מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ד׳ מאות זהובים לקופה של בשמים לבו ביום אמרה להם כך תפסקו לבנותיכם וענו אחריה א מ ן (כתוב׳ סו:). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך

---

[1]) שרש משתף לכל לשונות השמיות, ומשמש כמעט בכלן במשמעות דומות, ועקרו חזק והתמדה וקיום וכו׳. ומזה לפי דעת רוב החכמים גם אמן הילד, ואומן במלאכה. ויש מיחדים למלים הללו שרש בפ״ע שנסתעף מן י מ ין.

[2]) בערבית אמנה a) ואמאנה.

[3]) כך א קמוצה בקמצה גרידה ומם רפה, במ״ג בומבי׳, וכן בהרבה כ״י (מיכא׳), ואפשר שיהיה משק׳ זכר, חכם. — [4]) כך דגושה, רד״ק במכלול, וכן בהרבה כ״י (מיכא׳), והסכימו לזה המדקדקים החדשים. וכבר העיר ריב״ג ואמר: והלשון הזה (של אמן לאדם מהיר במלאכתו) נוהג במשנה הרבה כמו שאומרין האומנין קורין בראש האילן. ע״כ. ותנה הקריא׳ המסורה של מלה זו שבמשנה היא אומן ולא אומן, וכן בארמי׳ אומ־ (ת״א במו׳ כו א), אעפ״י שבקצת משנ׳ מנקד׳ נדפ׳ נקדו אומן, אולי עפ״י נקודה של המלה אמן שבמקרא. והנה אפשר אמנם שזה משקל שועל, ואעפי״כ רגלים לדבר כי ו זו נכתבה רק לסימן תנועת קבץ, כמו ג ו מ ץ, ואמן היא הצורה הקדומה, ונשארה עוד בפי העם, ואולי בפרט ביהודה, ובצפון נשתנ׳ כבר קול הקבץ לקול חולם. — [5]) רד״ק סה״ש, וכן קצת כ״י, והחטף להורות כי הוא קמץ חטף, אך איננו חטף קמץ ממשק׳ פעל. — [6]) בנקוד הבבלי כ״י ברלין נקוד אמן שהוא א, ונמסר חס׳ (KMT ,105), וכן בקצת כ״י (מיכא׳).

[1]) משק׳ גדר, זקן. ועי׳ שרש אמן. — [2]) בעלי התלמוד דרשו בר״ת: מאי א מ ן א״ר חנינא אל מלך נאמן (סנהד׳ קיא.).

---

a) أَمَنَة أَمَانَة

**אַמְלַג**[1], ש"ז, — אילן יגדל בהודו, פריו אכ֗ם שחוף, השתמשו בו לרפואה, myrobalan emblic: בלול ו א מ ל ג מכ"א ה' דרכמונים (אסף הרופא, כ"י מינכן דף כח:). א מ ל ג טוב הוא מכל מיני עיקרים (שם לח.). א מ ל ג הוא מירא בולאנש א י מ ל י ש ס י ש מהותו ידוע (קאנון ב, לות הסמים). וממיני הרפואות וכו' א מ ל ג וכל אילן שבו סם המות וכל דבר מר (לידה לדרך, א כ ט).

**אֻמְלָה**, ש"נ, — רפיון, העדר הכ֗ח, Mutlosigkeit: abattement; despondency: אֻמְלַת לב (בן זאב, אוצה"ש חל' גרמני עברי).

**אֻמְלָל**[2], שת"ז, מ"ר אֻמְלָלִים,—נדכה, חלש, מסכן, שפל, armselig; misérable; wretched: וילעג (סנבלט) על היהודים ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האֻמְלָלִים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ' ג לד).— ואמר המשורר: דוד הרועה בשאון יום מלחמת, על כובעו רחף נשר ארך הכנפים, ובצפרניו שסע אֻמְלָלָה תנשמת (יל"ג כל שירי ג ו).

**אֻמְלָל**[3], אוּמְלַל[4], ת"ז, לנק' אֻמְלָלָה, מ"ר -לָלִים -לות, — א) כאב ואפס הכח, schmachtend; affaibli; abbattu; feeble, languid: חנני ה' כי אֻמְלַל[5] אני רפאני ה' כי נבהלו עצמי (תהל' ו ג). — ב) *אדם במעמד רע, אשר יד הזמן כבדה עליו, unglückli-cher; malheureux; unhappy: כ א ו מ ל ל י ם שבעסך הכתוב מדבר (סנה' סו.). אלא חייב לשמח העניים ו ה א ו מ ל ל י ם (רמב"ם חגיגה ב). הישמח היהודי ה א ו מ ל ל וחלקו בין בני אדם מקולל (רמ"ע פלקיירא, המבקש). וגם אני בתוך בני הגולה ה א ו מ ל ל י ם (הקד' תש' חות יאיר). ה א ו מ ל ל י ם האלה יאהבו את בניהם (דכיר רמח"ג, מכתב לו, ב). ואנכי א מ ל ל מאד (מפו אה"ל ז). ובהיכל נמוג ישב מלך עברי גלמוד כְּאֻמְלָל. אף דומם כתהו (יל"ג, אדו"מ ח). ה א מ ל ל הזה תקע את עצמו במקום לא נכון לו (הוא אגרות א כו). האהבת אֻמְלָלָה הטרם תדעי כי אהבה בלבב בת ישראל אין (הוא, קוצו של יוד א). כי שער בנפשו נפש ה א מ ל ל ה ויאמר לראותה לדעת חייה (שם ה). עור ועירורי אסיר ברזל ועני היש עוד בארץ איש אֻמְלָל כמני (הוא, לדקיהו). — — וגם לבע"ח: ושה אֻמְלָל זה אמתי יודיע שרעה באחו בין הערבים (הוא, משלים א יט).

**אֻמְלַל**[1], כהפס' -לַל, -לְלוּ, הפס' -לָלוּ, עב' אֻמְלַלְתִּי, עתיד אֶאֻמְלַל, — נהיה אֻמְלַל. בבע"ח, נהיה כאב ונכא רוח ואבל, betrübt, bekümmert sein; être affligé, triste; be sad: על כן תאבל הארץ וְאֻמְלַל כל ישב בה (הוש' ד ג). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אֻמְלָלוּ (ישעי' יט ח). אֻמְלָלוּ מרום עם הארץ (שם כד ד). — ואמר הפייטן: א מ ל ל נ ו בנפש אנושה נאנחנו בעבודה קשה (סדר ר' עמרם, יוה"כ ב). אֻמְלַלְתִּי ונאלמתי, בזכרי אשר אשמתי (סליחה ער"ה, שוממתי). — ובהשאלה לצמח, נפסקה רטיבותו ורעננותו, נכמש, verwelken; languir; languish: הגפן הובישה והתאנה אֻמְלָלָה. רמון גם תמר

---

[1]) בער' אמלג a). אמר לשאן אלערב כי נקרא כך בערב' על שם גונו שהוא אכ֗ם וירקרק, אַמְלַג b) בערב'. אך כבר ראו אחרים שזו מלה „מעֻרבה" שאולה, בפרסית אמלה. והעיד דאוד אלצ'ריר בהתזכרה כי במצרים שמו שנאניר c).

[2]) אמר אולד (סי' b 157): התנועה של הפעולה העמדת נעתקה לפנים. ע„כ. אולסה' וכן שטדה רואים בזה צורה קדומה אֻמְלַל. ברט (מה"ש 143) מדמהו למשקל הערבי פֻעְלָל, והצירה נעתק לע' הפ'. למד קמוצ', לפי דעת קניג, כדי להפריש בין שתי אותיות דומות.

[3]) כך קמוץ נקדו ריב"ג (הרקמה: ויבוא על פועָלל כפול כמו א ו מ ל ל (ישע' יו ח) והוא תואר) ע"כ. וכן בן זאב אוה"ש, וכן ברט (מה"ש סי' קמג). וכן קניג (ת"א רמ"ז). וכן המשוררים החדשים, יל"ג וכו'. —[4]) כן פתוח רבי יעקב בן אלעזר (רד"ק סה"ש). וכן אפ"ד (מעשה אפד): לפֻעְלַל כי אֻמְלַל, והוא תאר. ע"כ. וכן אולד (דקד' סי' קמז) ואולסה' ושטדה.— [5]) כך פתוח בהספרי' שלנו וכן נמסר בישע' יו: אמלל ליתא. והעיד הרד"ק (סה"ש) לאמר: אבל מצאנוהו פתוח ב ר ו ב הספרים, ע"כ. אלא שמזה משמע שבקצת הספרים היה קמוץ. וכן העיד מ"ש כי בס"א כ"י הלמד בקמץ. ע"כ. והעיר ראב"ע בפרושו לאמר: בעבור שמצא ר' משה הכהן אמלל פתוח אמר כי איננו שה"ת רק הוא חסר כמו ונאשאר אני שהנכון ונשארתי. ע"כ. והרד"ק בספ' השרש' כתב וז"ל: והחכ' ר' יעקב בן אליעזר כתב כי אומלל אני תאר ואם הוא פתוח והביא כמוהו תאר ופתוח הנני יסד בציון, לב הותל. ע"כ.

a) أُمْلَج b) أَمْلَج

[1]) עי' למעלה שרש א מ ל. משקל פעלל

ולציווים (מד"ר במד' יד). אנא זכור בן הכמיר רחמי אב בְּאֲמִירוֹת שנים (סמא"ל, הוטפ' יוס ב, אות אל).
—*אָמַר הָאֲמִירָה, הסכים, הצדיק את הדבר: ביקש (מי שבנה חורבתו של חברו) ליטול אבניו ועציו אין שומעין לו. רבי יעקב בר אחא בשם ריב"ל (אמר כי טעם הדבר הוא) משום יישוב א"י. רב נחמן בר יצחק שאל אילו מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה וביקש ליטלו שמא אין שומעין לו. כיון דשמע דמר ר' יעקב בר אחא משום יישוב א"י אמר האמירה (ירוש' ב"ק טו ד). — ב) *משא ומתן בדברים בין מלכים או שרי מדינה לכריתת ברית השלום בין הנלחמים וכיוצא בזה, Konferenz ; conférence: מלך בשר ודם יוצא לאמירה[1]) יוצא יחידי נלחם יוצאין עמו רבי רבבות (מד"ר שמות כט).

**אַמִּיתָה**[2]), שע"נ, ירק טוב הריח ישתמשו בה לרפואה, ammi ; Ammei: ומושך את האמיתה ונוחן לתוכה (תוספת' שבת יד יג). ובן באמיתא ובן בפיגם (שם יב, וגמ' בבלי קכח.).

**אמל**[3]), ממנו *אמול, אמל, *אמל, אמלל, אמלל, אמלל.

**אָמֵל**[4]), ת"ז, לנק' אמלה, — א) נפסד ונשחת ומקלקל ושפל במוסריות, verdorben ; corrompu ; spoi-led: מה אמלה[5]) לבתך נאם אדני אלהים בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק' יו ל). — ב) *במשמ' של כאב וסבל יסורים גשמיים ורוחניים, unhappy ; malheureux ; unglücklicher: הסכית שועה מאמולת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועה (ר"א קליר, תמימים כרשו ארן, קרובות לפורים). וברוב נדודי לבתי אמלה ובביתי אין לחם ואין שמלה (ר"י ב"ר שלמה, הקד' פי' שה"ש). מה אמלה לבחך אשה עבריה, תתאו לדעת לחיים ואין (יל"ג, קוצה של יוד א). מה אמלל אביך, הורתך מה אמלה (שם).

***אָמֵל**, ת"ז, לנק' אמלה, — חלש ורפה כח, מדכא מצער, schwach, niedergeschlagen ; abattu, faible ; depressed, weak: המפליא לעשות עם בריא ואמל (יוצר לשבת ברא"שית, אתשכה לדעת). מיגע ועמל ולחוץ ואמל (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). הדר השרון והכרמל לרפא כל שבורי לב ואמל (ברכ' הנקדן, משלי שועלים נז). איך שב אמל ראש ככרמל (עמנ' מחב' כו). עוד אביא על פרעה נגע אחד מהר יהיה אמל ונכחד (ר"י נאגא', זמיר' של' הגד' י).

***אָמַל**, עתי' אאמל יאמל, אמל, אמלנה, — א) היה אמל: אב (אברהם) לא חמל בן (יצחק) לא אמל (ר"א קליר, ר"ה, מתו' כומני). אמל ורבך חמישי כהנכך די בי סובך (הוא, קרוב' לפורים). זוקפן כתבור וכרמל ירום ולא יאמל (מתו' כו', יוס גאלתני, לפסח). — ב) יוצא: תשור מענו לאמול (הוא, קינה איכה אשפתו).
—*נפע': בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל, לזרעו של יצחק ביום הגמל (אור יוס הנף, מער' פסח, מתו' ויטרי). ביום שבת יום נועם ומנוחת כל עמל, במאכל אל חך ינעם ופרי שרון וכרמל, אך עתה הפעם להתענות יאמל (שבת ראש מקורא', שבת ויוה"כ, אילת השחר).
—*הפע': זעכתי קמיך להאמל, רצצתים כקנה קמל (אודך, זול' לפסח). נקנו מכתם ושמץ ולא נאמל (סלי' תענ' ב', אל נא רפא).
—*הופע': רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל ומעצומו יואמל (אמלו כתופף, שבת חנכה).

---

[1]) י' שינה' בהמשב' גזרו מיונית ἡμερος, בייתי, ר"ל שהוא יוצא לענין ביתי, לא למלחמה. לוי במו"ב מיונית ὁμερία, ופרשה במשמעת לקיחת ערבה. קוה' כתב אימירה, ונקד אמירה, וגזר מן ἡμερότσε, ר"ל דבר פיוס ורצון. רק יסטרוב פרש אמירה מעבר' מלשון הכרזה. אך יותר נראה שהכונה בה המו"מ של דברים בענין השלום, וכן בער' מואמרה a), וכן במד"ר במדב' במקום זה: כשהוא הולך לשלום.

[2]) כך נקוד ע' לו (שמה"ל), והוכיח שם כי זה שם שמי, אולי מצרי, וממנו השם ביונית ורומית.

[3]) באשור' היה כנראה שרש זה, אך לא נתברר פירושו. בערב' אמל b), קוה. אך אולי אמל שבעב' הוא הוא השרש אלם c) בערב' שמש' כאב ומצטער וכו'.

[4]) משק' אחז אחזי (ולא אחזי). וגם בערב' יש משקל דומה לזה (כרע מה"ש סי' ו). — [5]) השבעים והולג' חשבו כנראה אמלה עתיד מן פעל מלל או מלה. אך שאר המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו אמלה במשמ' רפה וחלשה. מנחם: מה אמלה לבתך וכו' ענין חלש ורפיון המה. ע"כ. ריב"ג: מה אמולה לבתך וכו' הכל ענין חלושה. רד"ק: מה אמולה לבתך וכו' ענין חולשה. וכן האחרונים גזנ', פירסט, וכו' מענין חלושה וליאות ועיפות, וכדומה. אך כל זה אינו מתישב היטב לפי כונת כל הענין, ורק מושג של קלקול המדות. מבארים את הכתוב באור מספיק ונאה, וכך רש"י: אמולה מקולקלה. וכן ת"י: מה תקיף הוה רשע לבך.

---

a) مؤامرة b) أمل c) ألم

**אָמִיד**[1], שת"ז, לנק' אֲמִידָה, — א) כמו אָמוּד: צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף (תשובת הרא"ש, ד). — ב) איש אמיד, אשה אמידה, מי שהוא לא עני, שיש לו קצת הון, wohlhabend aisé; wealthy: עד כדי שהדעת מגעת לשם שהוא רגיל ואמיד משתעבד (טור, ערב וקבלן קלא). ובעת שנשאה (את האשה) לא היתה אמידה (בערי תשו' מהר"מ מרוטנבורג ג יז).

**אֲמִידָה**,—שה"פ מן אָמַד: הקילו חכמים לסמוך על אמידה בעלמא ואומדו בלבו והולך לו (תוספ' עירוב' נח. ד"ה אין אומרים). הרי זה חולה שיש בו סכנה ואין צריך אומד שחליו רב הוא לפיכך מחללין עליו את השבת מיד בלי אמידה (רמב"ם שבת ב ה). רק לא דברו בו אלא באמידת המשבת הענין שאילו היו הגלגלים מסבבים והיה הזמן נמצא היה הביטול הזה כאלף שנים וכו' ולפי שאין אמידה ידועה אצלינו אלא בהצטרף אל הזמן וכו' כי הוא אדון הזמנים ולמעלה מהם יתברך עלוי רב מכל אלו הדמיונות אלא שדבר הכתוב דרך אמידה (רסב"א ח"א, תשו' י). כשבא גובה המס לגבות חוק הקצוב והוא מטילו על בני העיר לפי אמידת דעתו (טור הל' שכנים קסג). צריך אמידה אם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת (שם נזיקין תכא).

**אַמִּיץ**[2], אַמִּץ, ת"ז, — חזק ותקיף, gewaltig, stark vigoureux, fort; mighty: וְאַמִּיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמוס ב יו). המוציא במספר צבאם (של השמים) לכלם בשם יקרא מרב אונים וְאַמִּיץ כח איש לא נעדר (ישעי' מ כו). חכם לבב וְאַמִּיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). אם לכח אַמִּיץ הנה (שם שם יט).— וחסר אַמִּץ: ויהי הקשר אַמִּץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש"ב יה יב). הנה חזק וְאַמִּץ לאדני כזרם ברד שער קטב (ישע' כח ב).

**אֲמִיצָה**, שה"פ מן ה.אמץ, כמו עמץ: אמיצת עיניו (מאירי).

**אֲמִיצוּת**, ש"נ, — סגולת הָאַמִּיץ: ומעלות הגוף כמו הבריאות ויופי והאמיצות והעריצות (נופ' צופים, ר"י מסיר ליאון). ותן אמיצות כח וכר לבב וכח להפליא על עבודתי עבודת הקדש (דרך ישרה, ש' התחינות).

**אָמִיר**[1], ש"ז, מ"ר אֲמִירִים,—א) ראש האילן, Wipfel ein. Baumes; cime d'arbre; top of tree: ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אָמִיר (ישע' יז ו). ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש וְהָאָמִיר[2] אשר עזבו מפני בני ישראל (שם שם ט). — ובהרחבה, ענף בכלל[3]: (הצמר וכו') הנסבכין בין האמירים שאפשר לאדם ללקטן (ר"ת פסח' נב:). מקום שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים (הוא, שם עד.). — ואמר המשורר: אמיר בשם יניפוהי נשמות ויזל מור ונופת על מניפיו (ר"י הלוי, קחה מן ההדס, דיו' מק"נ ב מז). — ומ"ר: אשר המה מפוזרים בפאות כמו גרגרים בראשי האמירים (כתי הנפש והלחשים, כ"י). — ובהשאלה: אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים שנים שלשה גרגרים בראשית אמירים מספרי אותם המחברים (מאיר אלדבי, הקדמ' ש"א). — והסופרים החדשים משתמשים בשם זה גם לראש ההר.

**אֲמִירָה**, ש"נ. מ"ר אֲמִירוֹת, — א) שה"פ מן אָמַר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (קידוש' א ו). אמר ליתן (לצדקה) ונתן נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה (תוספתא פאה ד יז). כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון קדש (מכי' יתרו ט). ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי, בהע' פיס' לט). באמירה הראשנה אמר לו וכו' ובאמירה השנייה אמר לו (ירוש' סוף סנה'). מה אם אלו (חמים) שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי וכו' (מד"ר בראשית ה). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם (שם ויקרא כו). ופתי יאמין לכל אמירה (ר"ש הנגיד). — ומ"ר: שתי אמירות (ירוש' קדוש' א נט:). לאמירות

---

[1]) מן אמד. בארמית: חזינא אי אינש אמיד הוא דאית ליה כסא דכספא (ב"ק כב. — אנו רואים אם איש אמוד הוא). דידענא ביה בר' מיאשיה בר בריה דר' יהושע בן לוי דלא אמיד (כתו' פה:).

[2]) עי' שרש אמץ.

---

[1]) מן אמר עי"ש.— [2]) הקדמ' פרשו גם מלה זו כמו הקודמת. וקצתם אמרו שהכונה פה יער, וגזנ', פירסט, ואחרים אמרו כי אמיר זה פרושו ראש ההר, ועפ"ז נהגו קצת הסופרים האחרנים להשתמש במלה זו במשמעה זו. ואולם יתר מסתבר כי במקום אמיר צריך לקרא פה אמירי, וכן מגיהים רוב אחרונים.— [3]) וכן דעת דונש, וז"ל: ואני אומר כי אמיר לשאר שריגי האילן וכו' כי הוא (אמיר) שריגים וענפים. ע"כ. (תשו' דונש על רס"ג סי' ג).

ז כג). — ג) דרכי האמורים, שהיו מאמינים באמונות של הכל, בנחש וכדומה, Aberglaube superstition: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה דברי ר"מ וחכ"א אף בחול אסור משום דרכי האמורי (שבת ו י). ניטלה פת הימנו ואמר החזירוה לי שלא האבד ברכתי הנית נר על הארץ כדי שיצטערו המתים וכו' נפלו הימנו ניצוצות ואמר אורחין לנו היום הרי זה מדרכי האמורי (תוספתא שם ו ב). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו הרי זה מדרכי האמורי בחבית או בעיסה אמר יבוא פלוני שידיו מבורכות ויתחיל הרי זה מדרכי האמורי וכו' האומר סקלו תרנגולת זה שקרא בערב תרנגולת זו שקראה כזכר האכילוה ברבלתה שקוראה כזכר הרי זה מדרכי האמורי קרא עורב ואמר לו צרח קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך הרי זה מדרכי האמורי (שם).

*אֵמוּרִים[1], אימורים, — אותם החלקים בהקרבנות הנשרפים ע"ג המזבח, בא לו (הכה"ג) אצל פר ושעיר הנשרפין קרען והוציא את אימוריהן נתנן במגס והקטירן ע"ג המזבח (יומא ו ז). קרע (את קרבן הפסח) והוציא אימוריו נתנן במגס והקטירן ע"ג המזבח (פסח' ה י). באמורי הרגלים (סוכה ה ז). שוחט את הזבח וכו' להקטיר את אמוריו בחוץ או מקצת אמוריו בחוץ (זבח' ב ג). השוחט את הזבח וכו' להקטיר מאימוריו למחר (תוספתא שם ב ט). ואלו הן אמורין שתי כליות ויותרת הכבד ואליה (שם חולי' ט יד). האיברים ששורפין אותן ע"ג המזבח מן החטאות הנאכלות ומן האשמות ומן השלמים הן נקראין אימורין (רמב"ם מעשה הקרב' א). ובקרבן עולה הועלה (יצחק) בברורים ונרצה ככליל ושלמי אמורים קרובות א שבועות, שעשוע יוס).

א. **אֵמוּת, ש"ז, — שה"פ מן אֵמֵת, טבע דבר אמת: אמות לשתי הנפשות שהוא בן בלי ספק (אמ"ו ד ו). הנה המחברים כלם הסכימו שהאמות בדברי הנביא הוא משיג ממשיגי הנבואה (ר"י אברבנאל, ש"א ד, ויגל שמואל). ראוי שנאמין מה שנתבאר אמותו מצד העיון (רלב"ג מלח' הקד'). לא היינו נמנעים מלפני התורה להגיד בהם האמות (שם). תכלית השלימות בציור והאמות יצא מבין גנזיה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, הקד'). שהחכמות אם יסתעפו חלקיהן הנה הן נכללות בשני חלקים הציור והאמות וכו' ואם האמות בידיעתם שהעול מחודש ושיש להמאמינים שכר טוב וכו' וכל אמות הנה בהכרה יקדמו לו שני ציורים וכו' וכל מה שאפשר אמותו מבלעדי דרישה לא יגיע כ"א בטענה (תרג' כוג' הפילוסופ' לאלגזלי). והאמות וכו' ואחר נלך לאמות ההקש שני סוגים סוג באמתת הבקשה וכו' והסוג השני באמתת המאמר המורכב הפועל להאמות (כל מלא' הסג' סוף מאמרות). בשתי כנפי הציור והאמות (העקידה ויגליה מג:). האמות הוא המוכיח אמתת מבוקשנו (נופ' צופ' ר"י מסיר ליאון ב י). כי תכף כשישלם הספור יצפה לב השומע אמות המבוקש (שם). ואין ספק שהדברים אשר אמונתם מצד התורה או מצד הפרסום אשר לבעלי הדת לבד כאשר תפול המחלוקת בם בין אנשי התורה המפורסמים לא יתכן האמות בם (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת ב.). ואנחנו המחפשים אמות הענין (תשו' בנימין זאב ב, בסופו).

ב. **אֵמוּת, ש"נ, — השאלה אִם הוא. אִם הדבר נמצא: אבל הוא (האל) שאין לו עילה אבל הוא עלת כל דבר אין שואלין אורתו אם הוא, וזאת היא החקירה על אימותו ועל אמתתו (יוס' בן צדיק עולם קטן, מאמ' ג בחיבו' ידיע' הבורא).

**אֵמוּתִי, ת"ז, מן א. אֵמוּת: ומה שיביא אל הידוע האמותי יקרא טענה (כונ' הפלס' לאלגזלי). אמותי וציורי (כל מלאכ' הגיון, מבוא).

---

[1]) מן אמר, במשמ' הקריב קרבן, עי' שם. והנה כל חוקרי הלשון התלבטו בחפוש מקור להשם הזה ולא מצאו את ידיהם ורגליהם. הערוך (ערך מר) אמר ולמה נקראו החלבים אימורים שהם מורים ואדונים על כל יתר האיברים. אך כל מי שיש לו חך בטבע הלשון יחוש עד כמה אי אפשר שהעם יבנה לו שם לענין כזה עפ"י דרשה כזאת. וגם לגזרת הרמב"ם ואחריו אחרים מפני שאלה הם הדברים האמורים בתורה להקריבם. אין כל טעם. ועוד יתר מכל זה תמוה מה שרפפורט ושינהק ולוי וקוהוט גזרים מלה זו מן מלה יונית. היתכן כי שם כל כך עקרי בעבודת הקרבנות ישאלו להם היהודים מלשון נכריה ועוד לא שם כמו שהוא בלשון ההיא אלא בנו בעצמם שם חדש מאיזה שרש יוני במשמעה רחוקה כל כך? וכבר עזבו האחרונים השערה זו ומסכימים שזה שם עברי, ונברא בפי העם בזמן קדום בעוד שהיה לשרש אמר משמ' נרדפת עם משמעת הקריב קרבן לאלהים. עי' זה. ור' תנחום הירוש' פרש מן אמיר, האמיר, במשמ' העלה למעלה (לקוטי בכר).

*אָדוּק, מאמין ודבוק בהדת בחוקה.—*אָמַד, חשב שדבר פלוני הוא כך עפ"י *אֹמֶד הדעת.—אמן, הֶאֱמִין בדבר, האמין לפלוני. — *אָמְנָה, קטן אֲמָנָה, חסר אֲמָנָה, קל אֲמָנָה.—*אֱמֶת דבר, הראה שהוא אמת.—*אַפִּיקוֹרוֹס, כנוי לאדם שאינו מאמין.

בטח, בָּטַח בו;—בִּטָּחוֹן.— *בָּרוּר לי הדבר, אין ספק בו, *בָּרִי.

דעה, דַּעְתִּי היא כך.—*דקדק, מדקדק במצות.

*דָּת, חובת האמונה באלהים, והחקים והמשפטים שבין אדם לאלהים. — אדם בעל דת, דָּתִי וכו'.

*הַקָּפָה, הוא נותן לו בהקפה, מקיף לו על אמונתו, נותן לו בלי כסף בעין.— *הַשְׁעָרָה.

חָסִיד, *שומר ומקים כל מצות הדת—*חֲסִידוּת, —*חָרֵד, כנוי לחסיד.

יְרֵא ה', יראת ה'.

כַּחַשׁ.—*כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין בהמקבל.— כָּפַר, ההפך מן האמין,—*כְּפִירָה—*כַּת—*כִּתָּה, בני אדם נבדלים מהכלל באיזו אמונה: כַּת שבתי צבי.

*מִין,—*מִינוּת, נרדף עם כּוֹפֵר, כְּפִירָה.— מָסוֹרֶת, מה שנמסר מאבות לבנים.

נֶאֱמָן, *נֶאֱמָנוּת.

*סָפֵק, ההפך מן ברור; בעלי הספק, *בעלי אגו, בעניני אמונה ודת.

*עִקְּרֵי הָאֱמוּנָה, שלשה עשר העִקָּרִים.

*פִּקְפֵּק, מְפַקְפֵּק, *פִּקְפּוּק.

*קַבָּלָה, מה שנתקבל מאבות לבנים בעניני אמונה.

—*קַנָּאִי. *קַנָּאוּת.

תּוֹרָה, תּוֹרַת משה.

***אֱמוּנִיִי**, ת"ז, לנק' אֱמוּנִיִּת, מ"ר־נִיִּים,־נִיּוֹת,—מטבע האמונה, שנוגע להאמונה, למוד הדברים האמוניים (ר"י אלברגלוני, יהוש' א). לפי שהעקרים כלם הם מהמצוות האמוניות לא המעשיות (הוא, ראש אמנה יב). ההבדל האחרון האמוניי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג). התוצאה האמונייה (שם ד). רדיפה האמוניית (ר"א הקראי, ע"ח נו). וביחוד (יענש) על העברות המעשיות יותר מהאמוניות (ר"י עמדין, מגדל עז קח:). שש אומות אמוניות יוצאות משרש אחד (הוא, שם סג.).

**אָמוֹץ**, עי' אָמֹץ

***אָמוּץ**[1], ת"ז, לנק' אֲמוּצָה, מ"ר אֲמוּצִים, אֲמוּצוֹת,

[1]) נעלם ממני מקור משמע' זו למלה זו ומי

— שטעמו בין מתוק ובין חמץ: והשקהו (את הילד החולה) עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ה). הענבים הם חמים ולחים במיצוע והמתוקים טובים מהאמוצים והלבנים טובים מהשחורים (שם).

***אִמּוּץ**,—שה"פ: אימוץ הלב מוזהר אדם כשלבו נוטה לרחם שלא יסוב את לבו ולא יאמצו להסב הרחמנות מלבו (סמ"ג לאוין רפח).

***אִמּוּר**[1], ש"ז, — קנוניה והסכמה בין הפועלים וכדומה שלא לעבד וביוצאבזה, Streik; grève strike: אִמּוּר הפועלים (נתחדש בהשקפה שנה ד ופ"ט השמוש בו בדבור ובהעתונים).

***אֲמוֹרָא**[2], ש"ז, מ"ר אֲמוֹרָאִים, — לפנים שם להעומד על יד התנא ומברר את דבריו להעם להתלמידים, ואחרי כן שם לחכמי התלמוד אחרי התנאים: כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא עומד לפניו (מד"ר שמו' ת). וחכמי האמוראים שהיו אחרי ר' נצטרכו יותר לאלו הברייתות וכו' ובכל מקום שחולקים אמוראים וכו' אנו עושים כאמורא ההוא אשר גם המשנה תלמוד במוהו (אגר' רב שרירא גאון). ועמדו אמוראים רב בבבל ור' יוחנן בארץ ישראל ותלמידיהם אחריהם וביארו טעמי המצות (הקד' סמ"ג דף ב.). שלא מצינו אמוראים שבא"י חולקין על תלמודנו (שבלי הלקט תפלה סי' כח). רבי יוחנן וחבריהם שהיו תחלת האמוראים עד רב אשי ורבינא שהיו סוף האמוראים וסוף התלמוד (ס' כרית' הקד', ימות עולם). אין דרך אמוראים לחלק על התנאים (כנה"ג א"ח כללי גמ' אות עח). פעמים שהאמורא ישמיענו מה שמפורש בברייתא (שלה' כלל אמוראים). כמו שהתנאים עסוקים בפרוש המקרא כן האמוראים עסוקים בפרוש המשנה (ר"מ אלדבי ש"א ח).

**אֱמוֹרִי**, ש"ז, מ"ר אֱמוֹרִים,—א) שם עם קדום לפנים בארץ ישראל:—ב) *אדם קשה הלב, אכזרי: שכל זמן שאדם קשה קורין אותו אמורי (תוספתא שבת

השתמ"ש בה עוד במשמ' זו.

[1]) מן אָמַר, עי' שם.

[2]) מן אמר. בארמ': רבי מפקיד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא (ירוש' ברכ' ד ז ג). אוקים רב נחמן אמורא עליה ודריש (תענית יז:). רבא ורב יוסף אמוראי דנהרדעא (סנה' יז:).

הקטנות וימי ההנקה וכו' וכבר היתה (אסתר) גדולה ויצאתה מתורת אימון (רש"ל דורמן, מגי' ספ' ויהי אומן).

**אֱמוּנָה**[1], ש"נ, כנ' אֱמוּנָתִי, מ"ר אֱמוּנוֹת, — א) המדה להיות נאמן ומתמיד ולא מתחלף ומשתנה, Beharrlichkeit, Festigkeit; fermeté, constance; firmness: ואהרן וחור תמכו בידיו (של משה) וכו' ויהי ידיו אֱמוּנָה[2]) עד בא השמש (שמו' יז יב). — ב) בטחון, שלוה, Sicherheit; securité; security: והיה אֱמוּנַת עתיך חסן ישועת (ישע' לג ו). — ג) הסגולה והמדה להיות נאמן לדברו, להבטחתו, Treue, Zuverlässigkeit; véridicité, fidélité; faithfulness: אל אֱמוּנָה (דבר' לב ד). וארשתיך לי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב כב). והיה צדק אזור מתניו וְהָאֱמוּנָה אזור חלציו (ישע' יא ה). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא וכו' אם יש עשה משפט מבקש אֱמוּנָה ואסלח לו (ירמ' ה א). וחסדי לא אסיר מעמו (מעם דוד) ולא אשקר בֶּאֱמוּנָתִי לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל' פט לד-לה). נשבעת לדוד בֶּאֱמוּנָתֶךָ (שם שם נ). יפיח אֱמוּנָה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). איש אֱמוּנוֹת רב ברכות (שם כח כ). —ואמר בן סירא: אוהב אמונה אוהב תקיף ומוצאו מצא הון, אוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו, צרור חיים אוהב אמונה (בן סירא גניז' ו). —ד) במשמע' חובת הישר והצדק ומבלי למעל מעל: Gewissenhaftigkeit; conscience; conscientiousness: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי בֶּאֱמֻנָה[3]) הם עשים (מ"ב יב טו). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (מד"ר ויקרא ט). — ה) מה שאדם חשב ומאמין שזה אמת, Glaube; croyance; faith: ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה' אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה הָאֱמוּנָה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח). — *ובפרט בדברי הדת, האמונה באלהים, בתורת משה, במשיח, religiös. Glaube; croyance religieuse; rel. belief: בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה וכו' היא האמונה שישראל נוחלין בה (מד"ר שמות כג). אך שמרו אמונות בם היו אמונות (ר"י הלוי, שיר עד מתי). כמו שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות לא יציירו להם ענין בשום פנים (מו"נ א נ). האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים (עקרים א יט). וע"ז הדרך תפול האמונה בכל זמן בדברים שלא הושגו אז בחוש (שם). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית (שם א כא). האמונות שראוי להאמינם כל בעל תורת משה (שם כג). אם הבעל דת מצד היותו בעל דת רשאי או מחויב לחקור על עיקרי דתו ואמונתו (שם כד). —ו) *דבור כהן צדק וכדומה, שבגללו אדם מאמין בחברו, Ehrenwort; parole d'honneur; word of honour: החונק את אחד בשוק ומצאו חבירו ואמר לו הנח לו ואני נותן לך פטור שלא על אמונתו הלוהו וכו' הלוהו (הַלְוֵהוּ) ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (כ"ב י ח). הנושא ונותן באמונה[4]) וכו' לא ימכור לא את היפה בשוייה ולא את הרע באמונה (תוספתא ב"מ ג כב). הנושא ונותן באמונה אין לו עליו אונייה וכו' לא יחשב את הרע באמונה ואת היפה בשוה (רמב"ם מכירה יג ה-ו). —*נתן אמונתו לפלוני, אמר לו בהן צדק שיעשה כך וכך: מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה וכו' לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת (רש"י תענית ח.). אשת שמעון שנתנה אמונתה לתת לו עורה של וורד לצורך נשואי בנו וכו' והשיב שלא נתנה אמונתה (שע' תש' ר"מ מרוט' שא). ראובן שתקע לו אמונתו וכו' אחרי שעבר האיש על אמונתו (מרדכי ב"מ סי' רנב). —*על אמונתי, שבועה: על אמונתי נעלם ממני אם ספרתי הדבר (שו"ת רמ"א נג). על אמונתי ויהדותי (שו"ת תמת ישר' סא לג). —ז) *הרגש להאמין באחד שהוא יעשה כך וכך, Zutrauen; confiance; confidence: אין אמונת בעכו"ם (חול' קלג:). זה ארבעה שבועות אשר החלה אמונתו (של הסוחר) למוט (מח"ג, קרי' ספ' יב).

---

[1]) מן אמן, בערב' אַמַנָה, אַמַאנָה, אִימַאן a). —[2]) שם מפשט יחיד במקום תאר רבות, דרך מליצה רגיל בעברית. —[3]) נמסר: כל ליש' מל' במ"ז חס' ו בליש' וכו' כי באמנה הם עשים.

a) أَمَنَة أَمَانَة إِيمَان

[4]) בגמ' ב"מ נד: באמנה במקום באמונה.

(עמר הבכרה, לגתנפל). אמוּל לב אם תאהב (קרונן הרגיל ה סגו׳). — וכנ׳: אנא גונן נא א מ ו ל י ך (תפלוס הכודרהס, ליל יוה״כ). — וביחס לדבור, תשובה וכדומה: והנה שמו תשובתם ה א מ ו ל ה חלק קטן מהשאלה הגדולה (רהכ״ע, הקד׳ פרוש התורה). מה א מ ו ל ה זאת התשובה (ס״ע, מלרים).

**אֲמוּם** [1], אֻמּוּם, ש״ז, מ״ר אֲמוּמִים, — דמות, צורה גשמית, תבנית שעליה יעשו בגד וכדומה לפי צורתה, Form, Modell; modèle, forme: ו ה א מ ו ם [2] של גודלי מצנפות וכו׳ וטפוס של תפלה ו א מ ו ם של עושי סותות [3] (כל׳ יו ז). מנעל שעל ה א מ ו ם (שם כו ז). המקדש ביין נסך וכו׳ ב א י מ ו ם ובמה שעליו (תוספ׳ קידוש׳ ד ח). והמנעל משיגוב על ה א י מ ו ם (שם כלים כ״מ ו ה). אין מפרקין את המנעל מעל ה א י מ ו ם ביום טוב אבל מפרקין את המנעל מעל ה א י מ ו ם בחולו של מועד (ירוש׳ כילה ה ס ה). שומטין מנעל מע״ג א י מ ו ם (ככלי שבת קמה:). ויהיה לו (למי שעושה תפלין) עץ של א מ ו ם מתוקן (סימוש תפלין של רש״י, כספ׳ שבלי הלקט השלם).

א. **אָמוֹן** [4], ש״ז, מ״ר אֲמוֹנִים,—חניך, ילד שאמנים אותו, Zögling; pupile; pupil: ואהיה אצלו אָמוֹן [5] ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח ל). — ואמר המשורר: איך בם (באנשי הזמן) אהי א מ ו ן והם בנים לאם כשמה פעליה (רמב״ע תרשיש ו). — ולנק׳: שעד עת לוקחה ממנו (אסתר ממרדכי) היתה א מ ו נ ת ו ובת חנוכתו (רש״ל דורהן, מגי׳ ס׳ ויהי הומן).

ב. **אָמוֹן**, ש״ז, — שם אלהי השמש במצרים, Amon, ägypt. Gott; divinité égypt.; egypt. deity: הנני פוקד אל אָמוֹן מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה (ירמ׳ מו כה).

ג. **אָמוֹן**, — כמו הָמוֹן: ואת יתר הָאָמוֹן [1]) הגלה נבוזראדן רב טבחים (ירמ׳ נב יה).

**אָמוּן** [2], ש״ז, מ״ר אֱמוּנִים, — אדם נאמן, ישר, מתנהג באֵמוּן, zuverlässiger, treuer; fidèle, loyal, faithful: אנכי שלמי אֱמוּנֵי ישראל (ש״ב כ יט). הושיעה ה׳ כי גמר חסיד כי פסו אֱמוּנִים [3]) מבני אדם (תהל׳ יב ב). אהבו את ה׳ כל חסידיו אֱמוּנִים נצר ה׳ (שם לא כד). א מ ו נ י ם גשו לנצחך איום (נעילה).

**אֵמוּן** [4], אֵמֻן, מ״ר אֱמוּנִים.—א) מדת מי שהוא נאמן וישר, Treue; loyalité, fidélité; faithfulness: כי דור תהפכת המה בנים לא אֵמֻן [5]) בם (דבר׳ לב כ). מלאך רשע יפל ברע וציר אֱמוּנִים מרפא (משלי יג יז). עד אֱמוּנִים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר (שם יד ה). ואיש אֱמוּנִים מי ימצא (שם כ ו). — ב) כמו אמונה: ועוד ש ה א מ ו ן ההוא בנבואה (אהרן הקראי, עה״ת לו).

**אִמּוּן**, שה״פ.—א) מן אִמֵּן ידיו: גם זה אינה חתימה מעליא וכו׳ משא״כ כשהם עצמם חותמים ש א י מ ו ן עקימות ידיהם מקולמוס ניכר שיש הבדל בינו לשאר עקימות (לבוש חו״מ מה ז). — ב) מן אמן את הילד: לפי ש ה א י מ ו ן אינו נופל אלא על זמן

---

[1]) משק׳ אֵבוּס, אֵטוּן. ובמשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכמו״כ בנדפ׳ דפ׳ אמש״ד ופיסא אֻמּוּם. צ״ד אָמוּם, וכן קוה׳. ובמש׳ מנקד׳ אִמּוּם, והוא עפ״י הכתיב אימום, וכן העתי׳ הרמבם אִמּוּם, וכן נקדו בוקשר׳ ולוי. בערב׳ אִ מ א ם a), דמות, צורה, מן אַם b) היה לפניו, נגד עיניו, ונתעכר׳ תנוע׳ הפתח הארוכה לתנו׳ שור׳ ארוך, כנהוג. ובסור׳ אַמּוּמָא וגם אֻמוּמָא, צורה, תבנית. — [2]) ופרש הערוך: וגודלי מצנפות עושין להם צורת ראש אדם וגודלין עליה המצנפת ע״כ. והוא עפ״י תרגום רה״ג שתרגם קאלב, וכן רמב״ם, והוא צורה לעושי כובעים וכדומה. — [3]) יש נוסח׳ אחרות, עי׳ סותות.

[4]) משרש אמן, במשמ׳ אמן את הילד, עי׳ זה. — [5]) רסע״ג תרגם ג׳ מ ה ו ר א, ר״ל קבוץ, כמו אמון ג, ואינו מחור. מנחם, ריב״ג, רש״י, ואב״ג, רד״ק, כלם פרשו מלה זו מלשון ויהי אמן את הדסה. אלא שקצתם (ראב״ע ואחר׳) אמ־ו שזה שם מפשט וקצתם (רש״י ואחרים) שהוא שם פעול. וכן תרגם עקילא. וחכמי המדרש פרשו אָמוֹן כמו אוּמן, ואחרים כמו אוּמן, וכן גם גזנ׳, קניג, אך אינו מתישב.

[1]) במלכ׳ (כה יא) במקום המקביל לזה כתיב ההמון.

[2]) משרש אמן, משק׳ זָכוּר, יָקוּד, לָמוּד, לְמֻדֵי, לְקוּחֵי, וכדו׳. כן בשכר, ברט, וכן קניג. בערב׳ אַמִין a). — [3]) אפשר שהוא שם מפשט כמו אמונים שלקמן ע״ם נעורים. רס״ג. ואמר ריב״ג: ויתכן להיות אמון תואר עכ״ל. והביא ראב״ע שתי אלה האפשריות, וז״ל: אמון אמר הגאון אמונה ויאמר ר״א שהוא תא׳ והטעם ללשון יחיד כמו פסו אמונים, ואני אומר ששניהם נכונים (שפת יתר).

[4]) משרש אמן, משקל אֵבוּס, אֵטוּן, אֵסוּר, ועי׳ אמן. בערב׳ אַמָנָה b). — [5]) ודונש פרשו כמו אָמוֹן, נאמן (תשוב׳ דונש על רסע״ג סי׳ קמד).

---

a) إمام b) أمّ

a) أمين b) أمنة

אמהות עבדיו (שם שם כ). גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (איוב יט יה). ויִרפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (ברא' כ יז). ואמהתיה מנהגות כקול יונים (נחו' ב ח). ושמחתם לפני ה' אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם (דבר' יב יב). מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה (עזרא ב סה). — ובהשאלה, בדרך הכנעה מאשה מדברת אדות עצמה לאדם חשוב, או בדבר איש אחר אדות אשה לאדם שהוא רוצה לכבדהו: (ויאמר האיש מהר אפרים עם פלגשו להזקן בגבעה) וגם לחם ויין יש לי ולאמתך (שופט' יט יט). ותדר (חנה) נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתת לאמתך זרע אנשים (ש"א א יא). ותאמר (אביגיל לדוד) בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך (שם כה כד). ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני (שם שם כה). ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ את רגלי עבדי אדני (שם מא). ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (ש"ב יד יה-יו). ותאמר לו (האשה החכמה ליואב) שמע דברי אמתך (שם כ יז). ותקם (האשה האחרת) בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה (מ"א ג כ).

**אֻמָּה**[1], (אומה), ש"נ, מ"ר אֻמּוֹת, —קבוץ אנשים בעלי מוצא אחד, בעלי לשון אחת ודה"י משתפים להם וישבים עפי"ר בארץ אחת, Nation: ראש אֻמּות בית אב במדין הוא (במדבר כה יה). שנים עשר נשיאים לאֻמּותם (ברא' כה יז). אמרו לו (החכמים להמן) א ו מ ה זו (הישראלית) משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים (מגי' יו.). ג' סמנים יש ב א ו מ ה ז ו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ' עט.). אוי ל א ו מ ה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו (סנה' קו.). כשחלה ר' יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי אי אתה יודע ש א ו מ ה זו (של רומא) מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת (ע"ז יח.). אמרו להם יכולין אנו להזדווג ל א ו מ ה זו (מד"ר איכה, פתיח'). —אֻמָּה ולשון: שכל א ו מ ה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם עד סופו (מכי' בשל' א). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל א ו מ ה ולשון שולטת בהם (כתו' סו:). —עכשיו יהיו א ו מ ו ת העולם מקישים עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם (מכי' בשל' א). לעתיד לבוא באים א ו מ ו ת העולם ומתגיירין (ע"ז ג:). בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו א ו מ ו ת העולם לכבוד עצמו הוא דורש (קידו' לא.). לא עמדו פלסופין ל א ו מ ו ת העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי (מד"ר איכה, פתי'). א ו מ ו ת ה ע ו ל ם אף על פי שגולין אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים מיינם גלותם גלות (שם א). — ובהרחבה לכתה גדולה: ותלמידי ענן וכו' ועדיין הם בטעותם ונעשו א ו מ ה לעצמן (סדר רב עמרם גאון, סדר הגדה).

**אמ"ה**, ר"ת אלהינו מלך העולם.

***אֲמָהוּת**, ש"נ, מעמד אשה אמה, Zust. einer Sklavin; état d' une esclave; servile condition: נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר א מ ה ו ת אבל לא א מ ה ו ת אחר קידוש ואין צריך לאמר א מ ה ו ת אחר א מ ה ו ת (מכילתא משפט' ג). א מ ה ו ת עת נכבשה הבת הנאה (מחזור ויטרי ברכ' חתנים).

**אמה"ע**, — ר"ת אמות העולם.

***אָמוּל**[1], ת"ז, לנק' אֲמוּלָה, מ"ר אֲמוּלִים אֲמוּלוֹת, — נתון בצרה, במעמד שפל ורע, unglücklicher, malheureux, misérable; unfortunate: הם שגבו חיל ואוייך אָמוּל (ר"א קליר, איכה אשפתו). זכרתי מה בלבב עדתם לעמי הנמוכים ה א מ ו ל י ם (ר"ש הנגיד, הלי תעג). ויעמד (העוף שבלע חכה) במבוכה גדולה ולא ידע עצה לנפשו ה א מ ו ל ה (אבר' ב"ר חסדאי, בן המלך והנז' שער ט). נחה אותם וגם בזכות אבותם, וצדקתם לעדה ה א מ ו ל ה

---

[1]) באשור' אמן. בער' אמה a) באר' אומתא. ולא נתברר מה היתה המשמעה הקדומה היסודית של שרש א מ ם זה. גזנ' יחס לו משמ' התחבר והתקבץ, אך לא נשארה לו משמעה זו בשום אחת מלשונ' השמ'. יוסף הלוי גזר אֻמָּה מן אם. דל' מן אמם-רחב.

a) أُمَّة

[1]) עי' אמל.

מים מן מעין וכדומה, canal ; Kanal: אמת המים שאינה יכולה להקצר באחת (פאה ב ב). התלם ואמת המים שהם עמוקים טפח (כלא' ג ב). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין (שבת ג ד). נתפזר ממנה (מן המחתה) כקב גחלים והיה מכבדן לאמה (תמיד ה ה). אמת המים שלפני החלון משלשל וממלא הימנו בשבת (תוספתא עירוב' ט כה). מעשה באמת המים שהיתה באה מאבל לצפורי והיו ממלאין ממנה על פי זקנים בשבת אמרו לו מפני שלא היתה עמוקה עשרה טפחים ורחבה ארבעה (שם שם כו). וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה ממשיכין לו אמת המים ומשלימים לו ארבעים סאה (שם שקל' א ב). באר קרוב לאמה מתמלא ראשון וכו' קדם והעביר אמת המים על גבי בורו של חבירו הרי זה זריז ונשכר (שם יבמ' ד ד). חמש גינות משתמשות באמה אחת ונתקלקלה כולן מתקנות עם העליונה (שם ב"מ כא). אלו ואלו מתערבין (הדמים) באמה ויוצאין לנחל קדרון (שם זבח' ו ט). פתק אמת המים עליו ובאו המים עליו ושטפוהו (ירוש' סנה' יו כז.). אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה וכו' אמה בית הקלון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וכו' אמת המים שכלו אגפיה מתקנה מאותה שדה (כ"ב לט:). השותה מן אמת המים העוברת בביה"ק (הורי' יג:). אמת המים באה מעיטם פעם אחת עמדו הסיקריקין והחריבוה (מד"ר איכה, ו). — ומ"כ: וחופרין את הבורות ואת השיחין ואת המערות ואת המקואות ואת אמות המים (תוספת' שקל' א ב). מעין שהיו אמות קטנות נמשכות ממנו ורבו עליו מים שאובין עד שגברו המים שבאמות ושטפו הרי הן כמעין לכל דבר (רמב"ם מקוא' ט יא). — ובהשאלה, כעין שביל לעבור בו מים וכיוצא בזה בתוך צבור של פרות וכדומה: העושה אמה בפירות[1] (תוספתא מכשי' ב ד). —ט) *אמת הריחים, עגול של עץ סביב להרחיים של יד, עמוד ו אמת[2]) הריחים הואיל ואדם קובע להם מקום (עירו' פט.). אמת הריחים הו מקום שנופל בו הקמח (רה"ג, זב' ד). כל תפיסת הריחים של יד קרוי אמת הריחים (ערוך אס ד)' ויש מי שאמר (כי אסטרוביל הוא) אמת הריחים והוא מקום בית קיבול (שם ערך אסטרובל). כל בנין מושב הריחיים קרוי אמת הרחיים (רש"י ברכ' יח:). — ועי' טחנה. — אמת בית השחי, עי' שחי.

**אָמָה**[1]), סמי' אַמַת, כנ' אֲמָתִי, אֲמָתְךָ, אֲמָתוֹ־תָהּ, מ"ר אֲמָהוֹת [2]), סמי' אַמְהוֹת, כנ' אַמְהֹתַי, אַמְהֹתֵיכֶם אַמְהֹתֶיהָ,—אשה קנויה לשם שֵׁרוּת, שפחה, Sklavin, slave(fem.); esclave: מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד וְאָמָה (ויקרא כה מד). וכי ימכר איש את בתו לְאָמָה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ותאמר (שרה) לאברהם גרש את הָאָמָה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן הָאָמָה הזאת עם בני עם יצחק (בראש' כא י). ותאמר (רחל) הנה אֲמָתִי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). אם אמאס משפט עבדי וַאֲמָתִי ברבם עמדי (איוב לא יג). אל ירע בעיניך על הנער ועל אֲמָתֶךָ (בראש' כא יב). למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אֲמָתְךָ והגר (שמות כג יב). וכי יכה איש את עבדו או את אֲמָתוֹ בשבט (שם כא כ). ותרא (בת פרעה) את התבה בתוך הסוף ותשלח את אֲמָתָהּ[3]) ותקחה (שם ב ה). ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי הָאֲמָהֹת (בראש' לא לג). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם הָאֲמָהוֹת אשר אמרת עמם אכבדה (ש"ב ו כב). מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני

---

[1]) הגר"א הגיה במים במקום בפירות. אבל אין הלשון עשה אמה במים מתישב היטב. ומלבד זה, הגרסה בפירות נמצאת גם בכ"י ארפורט, וכן הביא גרסה זו הר"ש במשנת מכשי' ה ב.

[2]) רש"י: כל בנין העמדת הריחיים מקום מושבן קרי ליה אמת הריחיים. ע"כ. ומקור פירושו בדברי רה"ג והערוך המובאים בפנים. וטעה יוסף הלוי (REJ) שם שפרש אמת הריחיים יד הריחיים. כי אין בכל המקומות שנזכרה מלה זו שום דבר שיכריע נגד פירוש הגאונים, ואמתא דריחייא בארמי': ז"ל שקלינהו (את הזוזים) באמתא דריחיא (ברכ' יח:) ראיה כי זה מקום שאפשר להצניע בו דבר.

[1]) אשור' אַמְתּ, ערב' אַמַה a) ארמ' וסור' אַמְתָא, כנענ' אמת. — [2]) לפי דעת ברט (מה"ש סי' ב) הרחבת השרש השני לשלשי ע"י ה באמצע מפני בריחת אות י משכנות תכף אחרי מ. וכן קניג. — [3]) רבי יהודה (סוטה יב:) פרש ידה, וכמו"כ ת"א שתרגם ואושטת ית אמתה (נתינה לגר). וכן רסע"ג ומדת דראעה. אך ר' נחמיה (סוט' שם), רש"י, ראב"ע, רשב"ם, וכו' פרשו שפחה. וז"ל הרד"ק: ואומרים כי המלה הזאת מחלוקת בקריאתה כי יש שקורא' אותה בדג"ש אַמָּתָהּ מן אמת ארכו. ע"כ. וכן פ"ש.

---

a) أَمَةٌ

ת״ר אומדנות והוכחות המוכיחות שלא כיוונה לשם קידושין (סרמ״ת, שו״ע אה״ע מב ב). אין סומכין על האומדנות להתיר אשת איש (כנה״ג, א״ח קסג). אעפ״י שאין כאן ראיות רק אומדנות המוכיחות היטב (לבוש תו״מ לט ח). שאילו האומדנות אינם אלא סעיפים לאמת (פסקי ריקאנטי סאחר׳ לו.).

****אֻמְדָּנִי** ת״ז, לנק׳ אֻמְדָּנִית—שידוע רק באֹמדן ולא בודאות: והלחות היא הוראה אומדנית (קאנון א כ ב ג, כאות׳ המזגים). ומאחר שזאת המלאכה (מלאכת הרפואה) אומדנית אי אפשר שלא יחטא ויטעה (רמ״מ פלקיירא, המבקש).

**אמה**, לפי דעת קצת החוקרים מזה אָמָה.

**א. אַמָּה**[1], ש״נ, סמי׳ אַמַּת, מ״ר אַמּוֹת, מ״ז אַמָּתַיִם. — א) חלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד: Unterarm; avant-bras; fore-arm וארבע אמות רחבה באמת איש (דבר׳ ג יא). —ב) שם למדת הארך כארך אמת איש, ומדתו לפנים בחצי מתר, Elle; aune; ell: ויעש את מזבח הקטרת עצי שטים אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קמתו (שמות לו כה). עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד (שם כו טז). אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה (כל׳ יז י). איזו היא אמה בינונית זה אמה של חמש טפחים (תוספתא כלים ב״מ ו יב). —ויאמרו כך וכך באמה: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה (שמות כו ב). —ויאמרו כך וכך אמה במדת: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה (יהוש׳ ג ד). —*אמה שׂוֹחֶקֶת, מלאה, שיש בה קצת יתר מהמדה המדיקת, ו*אמה עֲצֵבָה, אמה *גְרוּמָה, *גרומה, ר״ל אמה מצמצמת: ר״י בן לוי אומר עובין אמה באמה שוחקת וארכ׳ באמה גרומה (ירוש׳ שקל׳ ו ז יא.). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (עירוב׳ ג:). ואמה *גמודה (ירוש׳ יומא ד מא ג), כמו גרומה. — ג) בבנין, היא המזוזה הנשאת עליה את הסף, Pfosten, poteau; jamb: וינעו אַמּוֹת[1] הספים מקול הקורא (ישע׳ ו ד). — ד) *האצבע האמצעית הארוכה ביד, Mittelfinger; médius; middle finger: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב׳ ס:).—ה) *עץ ארוך המחבר שתי ידות המגרה באמצע בין המגרה והחוט, הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין (כל׳ כא ג). — ו) *כנוי לאבר הזכרות באדם ובהמה, männliches Glied, membrum virile: המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקו׳ ח ג). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה ה ב). יד לאמה תיקצץ (שבת קח:). רבי אליעזר אומר כל המחזיק באמתו ומשתין כאילו מביא מבול לעולם (נדה יג.). חתימת פי האמה (שם כב.). נבט ראה אש שיוצאה מאמתו וכו׳ אחיתופל ראה צרעת שזורחת לו על אמתו (סנהד׳ קא:). שחקק (יהויקים) שם עכו״ם על אמתו וכו׳ שחקק שם שמים על אמתו (שם קג:). קוסם באמתו היה (בלעם) (שם קה.). — ובבהמה: כשכשה (הבהמה) באמתה (ב״ק יט:). — ז) *תעלה לא רחבה מוליכה

---

[1]) באשו׳ אַמַּתְ, בארמ׳ אַמָּא, וכמו״כ בער׳ הדרו׳ אמת. והנה יש סברים כי מקורה במצר׳ מתי, ודעת דל׳ כי נגזרה משרש אמם במשמ׳ רחב, וי״א כי הונחה בתחלה לחלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד ואח״כ למדת הארך, ובלש׳ את׳ כן שם הזרוע, ובדרך זה קוראים בערב׳ למדת הארך ד׳ראע a). וכן היתה דעת ר׳ נחמיה שפרש ותשלח את אמתה—ידה (סוט׳ יב:). וכן ת״א פסוק זה (נת נה לגת). וכן תרגם רסע״ג: ומדת דראעהא.—[1]) ת״י אילות (או אלוות או אילי) ספי היכלא. אבל פי׳ ושמלת אילות לא ידוע בברור. השבעים והולג׳ תרגמו כמו מזוזות ומשקוף. רסע״ג: מלאבן אלסכפאת, ור״ל המלבנות של המשקופים. ר״י בן גנאח פרש מזוזות. בן בלעם תרגמו: מלאבן אלעתאב, והוסיף: אי אלעצ׳אדתאן אלתאן תכון אלעתאבה עליהמא, —ור״ל שתי המזוזות שעליהם יהיו המשקופים. רש״י פרש מזוזות, אבל טעמו: מפני שהן נמדדות באמה, בודאי אינו נכון. רדק: מזוזות, או הפנות של המזוזות שהמשקוף נשען עליהם. — ובכן, דעת הכל הוא כי הכונה באמות היא להמזוזות. וכן לפי ענינו. ופרושו של יוסף הלוי, (REJ XI 63) ציר, וכמו״כ זה של דל׳ (פרול׳ 110 הער׳ 5) בית קבול המפתן, אינם מחורים כלל. וראוי להתבונן, כי המלה עצ׳אדתאן a) בער׳ שהשתמש בו בן בלעם לפרש בה השם אמות נגזר משרש עצ׳ד b) שממנו נגזר גם השם עַצֻ׳ד c) לחלק הזרוע מן הכתף ועד המרפק, מב״ש כמו אמה— זרוע ומזוזה.

a) ذِرَاع

a) عضادتان b) عضد c) عَضُد

(שם שם ס). רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר בא זאב וטרף ובא ארי ודרס וכו' אומדין אותו אם יכול להציל חייב (ב"מ לג:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת [1]) וכו' שאמדוהו לב' גרוגרות (מנחו' סד.). אמדוהו אומד של נזקין (ערכין יט:). ומדדת ושקלת וכלת וְאָמַדְתָּ וצברת (ר"ה קליר, סלוק לפ' שקלים, אז ראית). כשם שאומדין למיתה כך אומדין לנזקין (רמב"ם חובל ומזיק א יח). המכה את חבירו בזדון באבן או בעץ והמיתו אומדין דבר שהכהו בו ומקום שהכה עליו אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי וכו' וכשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום המכה כך אומדין כח ההכאה שנאמר באבן יד מכאן שמשערין את היד (הוא, הלכ' רוצח ג א=ב). והוא הדין לכל תנאי ממון שאומדין דעת המתנה ואין כוללין באותו התנאי אלא דברים הידועין שבכללן היה התנאי (הוא, הלכ' מכירה יט ו). ומתוך שהוא בא ממטבע עבה ורחבה טועין בו לאומדו בשקל (רש"י ב"מ נב.). וסתם עשיר אומדים אותו בני אדם זה ככה וזה ככה (הוא, גיט' נב:). אנו אומדין את דעת האב שאילו היה כן בחייו (של אבי היתומים) לא היה ממנהו אפוטרופוס על נכסיו (בר ששת תשו' שכד). — ועתיד: יאמד את היד כמה היא שוקלת ואת הרגל כמה היא שוקלת (תוספתא ערכ' ג ב). שיאמדו הדיינים דעתו של נותן למי רצונו ליתן יותר (תוספות כתוב' פה:). והדין הוא שיאמדוהו לחיים (רמב"ן שמו' כא יט). ולפי הממון אשר הניח אחריו ולאמוד בערך הממוצע כמו אם השיא בת אחת וכו' (תשו' מהר"י קולון עח). —*אָמַד נַפְשׁוֹ, למשל אם יוכל לקפץ ממקום גבוה: הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים וכו' (מפני שהיא) אמדה נפשה (חול' נא.). אם עומדת בהמה על הגג וראתה שעורים או אספסתא ונפלה מן הגג לארץ אמדה עצמה שיכולה לטול (הלכ' פסו' רב יהוד' גאון, שחיטה). שהבהמה אמדה נפשה לקפוץ (והזהיר, ויק' מה). וכל שקופצת אומדת עצמה היא (מגיד משנה שחי' ט ט). מסתמא קודם שתרד אמדה נפשה שלא תתרסק מאותו גובה (כ"מ שם). — וכן, אמד עצמו או בעצמו אם יוכל להתאפק באיזו דבר: מי שבדק א"ע קודם שיתפלל ואח"כ הלך להתפלל ובתוך תפלתו התאוה תאוה לקטנים מחמת חולי ואומד בעצמו שיכול לעמוד על עצמו עד שיסיים התפלה (רשב"א קלב).

—*אָמוּד, אֲמוּדָה: שמי שהוחזק רמאי ודרכיו מקולקלין במשאו ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון וטען שאין לו כלום (רמב"ם מלוה ולוה ב ד). בי"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר ממה שהוא אמוד בו יש שם לחוש שמא מנכסי יתומים הוא אוכל (הוא, נחלות י ז). אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וכו' מוציאין מן היורשין ונותנין לזה שהוא אמוד בו (הוא, סנה' כד א). במה דברים אמור' בשטען דברים שהוא אמוד בהן או שהוא אמוד שמפקידין אצלו אותן דברים שטען (שם גזלה ואבדה ד ג). והיה אמוד ששוה שלו ת"ק כפולות ומעלה (הריב"ש קח). העת האמוד בו שמה שעבר מן האצטומכא אל הכבד והגיע בו כבר נתעכל (קאנון ג יד א יז). — ולנקב': שמתחלה לא היתה אמודה ביותר (תשו' מהר"מ מרוטנ' ג יז). לפי שהיתה אמודה ועשירה (שם לג).

— נפ', *נֶאֱמַד, נֶאֱמָדִים: שיקדם בפלס בשוה נאמדים (מחז' ויטרי, ברכ' נשוא' תקלד).

— הִפ', הֶאֱמִיד, כמו הקל: שהאמידו אותה (את השדה) ועשת מאה כמה שהאמידוה (מד"ר ברא' סד). באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו וכו' (אלי' זוטא כט).

*אֻמְדָּן[1]) (אומדן), ש"ז, ומ"ר אֻמְדָּנוֹת — כמו אֹמֶד: הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו' לא עשהו אלא אפוטרופוס והרי הוא בכל הנכסים כאחד מאחיו אומדן דעת הוא שלא נתכוון אלא להיות אחיו נשמעין לו (רמב"ם, הלכ' זכיה ומתנה ו ב). המשלח כלים לביתו סתם והיו בהן כלים הראויין לבנות ישלו אותן בנותיו אומדן דעת הוא שלהן שלח (הוא, שם יד). שהיו שם (בדברי המשלח) רמיזות ודברים שאומדן הדעת בהן שכל אחד שימצא ישחט על חבירו (הוא, הלכ' קרבן פסח ג). דע כי רוב דברי' (של מלאכת הרפואה) בנויים על אומדן הדעת (רמ"ט פלקייר"א, המבקש). — ומ"ר אומדנות: הולכין בענין קידושין

---

[1]) רש"י: שאם יאכל אחת ירפא.

[1]) משקל אֶבְדָּן, שֻׁלְחָן. בארמ' אומדנא: אומדנא לאו כלום הוא (ב"ק מא.) דבנזקים בתר אומדנא דהשתא אזלינן (ב"ב כז:) תרי אומדני למה לי (סנה' עח:).

המיוחד לכך שאין אדם מוכרו באומד וכו׳ הרי ביצה הרבה נמכרת באומד בלא מנין (תוס, כיל׳ ג:). ואח״כ חולק כל חלה וחלה לשנים באומד (רמבם הלכ׳ מעשה הקרב׳ י ג). לפרנס (את האלמנה) מהם כפי אומד דעתה וכו׳ שנתן לה הכל לילך אחר אומד דעתינו וכו׳ ומיהו הכותב נכסיו לאחר שאין בו אומד הדעת שאינו חש כ״כ לכבודו (רשב״ם ב״ב קלח:). בגט שכיב מרע הניתק צריך האומד על פי שני רופאים (רי״ל בן חביב נב). אומד שבנות שלא נולדה הבת במקומה (רשד״ם אה״ע פ״ז). ואם באלה הדברים המושגים לאדם נפלה ביניהם (בין הפלסופים) זו המחלוקת וכל דבריהם בו דברי אומד כ״ש בדברים הרוחניים (ש״ט פלקיירא, מורה המורה קיב). ואותם בני עמנו המאמינים היום בדברי הפלסופים וכו׳ חושבים באומד דעתם מענה לדבר (תוכחת רוכל ויניליס, שנו דף יה:). וגם אי אפשר לי לדון על פי האומד לרוב ריחוק המדינות (מוסר״י קולון ח). ועם כל חכמתו (של אריסטו) לא נתן טעם מספיק ונכון כי אם דרך אומד וסברא (מנח׳ קנא׳ ר״י מפיסא, קד). ראובן שמכר לשמעון מרתף של יין שהיה לו בכפר כל מדה בכך וכך ועשה לו שטר עליו במעות לפי אומד סכום המדות (תשו׳ הרא״ש קב ג). אין מודדין קמח ביו״ט כדי ללוש אלא יקח באומד הדעת (או״ח תקו א). השפתים נבראו להרבה ענינים וכו׳ וגם לצורך השתייה שהם משערות באומד ובצמצום צורך המשקה (מאיר אלדבי, שבילי עולם נח.). אין בשר ודם יכול לראות (מדת חלב) רק לפי אומד הדעת (חזקוני, יתרו יח כס). שגובה המכס לפי אומד דעתו ואין בדבר קצבה (הגה׳ אשרי ורמ״א, הלכ׳ עד לד יא). ובמקום שאין יכולין הדברים להתברר בראיות ובעדיות יפול הדיין לפסוק לפי אומד הדעת ולפי ראות עיניו (לבוש, הלכ׳ דיינ׳ יב ט). שמאי העיר שמעריכין חמס של בני העיר לפי אומד דעתם וכל ראשי הקהל שמשימים מס לפעמים לפי אומד הדעת על כל א׳ וא׳ יהיו נזהרין שלא יחניפו (שם הלכ׳ עדות לד יד). המטיל מס על העיר לפי אומד הדעת (חמדת ימים, עי״ת ג קלח:).—ומ״כ כתה״פ[1]: ואל תרבה לעשר אומדות[2] (אב׳ א טז). שלא יהא אדם דן אומדות (ירוש׳ תענ׳ ד סח ג).

*אָמַד[1], פ״י, פתיל יֶאֱמֹד, יֶאֶמְדוּ, אָמֹד אָמְדָנָה, — שער במחשבתו, העריך דבר בכמותו או איכותו על פי שקול הדעת, על פי מה שנראה שכך או כך הוא, estimate; supposer, estimer; abschätzen: הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות (פאה ה א). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו אם מחמת חולי הראשון מת הרי זה גט ואם לאו אינו גט (גיט׳ ז ג). אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב״ק ח א). המכה את חבירו בין באבן בין באגרוף ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב (סנה׳ ט א). אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נתאלמנה או נתגרשה וכו׳ אומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו בידו אלף זוז בין נותנן מכאן ועד ל׳ יום בין נותנן מכאן ועדעשר שנים (מכו׳ א א). אין אומדין אותו (את הלוקה) אלא במכות הראויות להשתלש אמדוהו לקבל ארבעים ולקה מקצת ואמדו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור אמדוהו לקבל שמנה עשרה משלקה אמדו שיכול הוא לקבל ארבעים פטור וכו׳ אמדוהו אומד אחד לוקה ופטור (שם ג יא). כיצד משלמת (הבהמה) מה שנהנית אומדין כמה אדם רוצה להאכיל את בהמתו מה שאכלה היא (תוספתא ב״ק א ז). וכולן שמין ונותנין לו (להנזק) מיד לפיכך אם מתנונח והולך אפילו חמש שנים אין לו אלא מה שאמדוהו (שם שם ט ג). המכה את חבירו אמדוהו למיתה אומדין אותו לחיים אין אומדין אותו למיתה אמדוהו למיתה חייב מיתה ופטור מן הממון אמדוהו לממון חייב ממון ופטור מן המיתה אמדוהו למיתה והיקל אומדין אותו לממון שניה וכו׳ אמדוהו לחיים ומת משלם נזק וכו׳ אמדוהו למיתה והיקל ממה שהיה והכביד ואח״כ מת אומדין אותו אם מחמת מכה ראשונה מת

[1]) כמו מישרים, פלאים, וכדו׳.—[2]) כך בנוס׳ ובערו׳ וכן במדב״מ; ורשב״ץ (מגן אבות א יז) מביא נוסחה במשנה עומדות, וריב״ג מביא שתי הנוסח׳ אומדות ועומדות (ערך עמד), וכן תנח׳ ירוש׳ (לקוט׳, ככר). במשנ׳ מנק׳ נדפ׳ אוֹמְדוֹת. וכן בוקשד׳. ס׳ בַר (סדור עבוד׳ ישר׳) נקד אֻמְדּוֹת.

[1]) עי׳ שרש אמד. ובער׳ أَمَد (a

a) أَمَت

גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טב ו א י מ א טביתא (שם). איזו היא זקנה כל שקורין אותה א י מ א פלונית ואינה מקפדת (מד"ר כרת"ס' כז). איזו היא זקנה כל שקורין לה א מ א בפניה מחמת זקנתה ואינה חוששת (טור יו"ד קפט).— ובלשון הקבלה, ״כנוי לספירת בינה, בת זוגו של א ב א שהוא כנוי לספירת חכמה: דע שמציאת כתר א"א (ארך אנפין) להיותו למעלה מן הכל ונתפשט לי' מדריגות וכו' ולצורך התחתונים נתעלם בתו"ב (בחכמה ובינה) כדי להלביש חכמה באבא ובינה ב א מ א (רח"ו הקד' ע"ח). הויה הוא אבא המקבל שם ע"ב וכו' אלהינ"ו היא א י מ א המקבלת שם קס"א (מגנת חסידי' יב ו). או"א (אבא ואמא) הם התפשטות החסד המביא מותי ז"א עד המקום שצריך (רמח"ל פ"ת, קיב).

*אַמְבָּט, ש"ז, — כמו אמבטי: ולא יניח רגלו על שפת ה א מ ב ט ויהא קופץ לתוכו (כלה רבתי ז).

*אַמְבַּטִי[1]), אמבט, אבטי, ש"נ, מ"ר אמבטיות, אמבטיאות, — א) כלי ירחץ בו האדם גופו, ורוחץ עמו : Badewanne ; bain ; bath (המודר הנאה מחברו) ב א מ ב ט י גדולה אבל לא בקטנה (נדר' ד ד). אם מקבלת ה א מ ב ט י רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקואות ו י). ב א מ ב ט י קטנה אם יש בה רשות רוחץ בה מיד (מכש' ב ה). אמר רב יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן ב א מ ב ט י (שבת מ:).— ומ"ר: שתי א מ ב ט י ו ת (ירושלמי שם ג ו.). — *אמבטיאות , בית מרחץ: א מ ב ט י א ו ת של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ:). — ועי' אבט, מרחץ, מטהרת. — ב) ״כלי גדול: וששאלתם מה שמולחין ב א מ ב ט י על גבי עצים והציר נוטף אם יש שום איסור באותה

---

[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה—אַמְבְּטִי. צ"ד, בוקשר' כשת' אַמְבַּטִי. משנ' מנקד' נדפ' אַמְבַּטִי. קוה' אַמְבַּטֵי, ש' קרוים העתיק ambati , והביא מכ"י קויפמן אַנְבַּטִי. והסכימו חוקרי הלשון שזו היא המלה היונית אֶמְבַּטֵי ἐμβατή. ואעפי"כ רצה פלישר לגזרו מן שרש א ב ט a) בערב' שמשמש במשמעות דבר מקוער. ומזה אֶבֶט b) בית השחי.

a) ابط b) إِبْط

א מ ב ט י להשתמש בה רותח או לכבוש בה שום דבר כבוש (תשב"ץ מנהגי מהר"מ מרוטנברג שלז).

*אַמְגּוּשִׁי, — מָג, מכשף: פרעה שהיה בימי משה א מ ג ו ש י היה (מו"ק יח.). אמגושים (תש' גאו' ליק לט). — ובכלל עכו"ם, Magier ; mage ; magician : ופגע (הפרוש) באדם אחד מעובדי כוכבים ומזלות וכו' אמר לו ה א מ ג ו ש י ומה אתה עובד וכו' אמר לו ה א מ ג ו ש י פעלך סותר את דבריך (חו"ה הבטחון).

*אמד[1]), ממנו *אמד, *אֹמֶד, *אֻמְדָן, ״אֻמְדָנִי.

*אֹמֶד[2]), ש"ז, ומ"ר אֻמדות [3]) — הערכה, השערה עפ"י מה שהדעת נותנת שכך וכך הוא הדבר, Mutmassung, Abschätzung ; supposition, estimation ; guess, conjecture : ומאיימין עליהם (על העדים) שמא תאמרו מ א ו מ ד ומשמועה (סנה' ד ה). אמדוהו (את החייב מלקות) א ו מ ד אחד לוקה ופטור (מכות ג יא). כיצד מ א ו מ ד שלא יאמרו ראינוהו שרץ אחר חבירו וסייף בידו נכנס מפניו לחנות ונכנס אחריו לחנות ונכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג והסייף ביד הרוצח ומנטף דם (תוספתא סנה' ח ג). על כל א ו מ ד ו א ו מ ד שאמדוהו ב"ד (ספרי כי תצא רפו). כשם שתרומה גדולה ניטלת ב א ו מ ד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת ב א ו מ ד ובמחשבת (מנח' נד:). ואם לאחר כן הכביד (החלי) ומת הלך אחר א ו מ ד האמצעי וכו' וחכ"א אין א ו מ ד אחר א ו מ ד (סנה' עח:). אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב כל מכה שצריכה א ו מ ד מחללין עליה את השבת (ע"ז כח.). דבר שאין לו קצבה כגון טלית וחלוק וירק הנמכרין ב א ו מ ד פעמים מותר למכור בזול ופעמים בצמצום (רש"י כתו' לח:).

---

[1]) בער' משמש שרש זה a) במשמ' גבול, ובסו' במשמ' ברח, נמלט. והנה יש סברים כי אמד העברי הוא אמד הערבי, וי"א כי עקרו הוא מדד בהוס' א בראשו. אך יותר מסתבר שהוא השרש אמת b) בערבי' שהוא משמש ממש במשמעת שמשמש אמד בעבר'.—[2]) עי' הערה שלפני זו לשרש אמד. כך נקדו בוקשר' כשת', וכן במשנ' מנקד' נדפס' אמש"ד שנת ת"ו. וכן דיסוי בלשון דרבנן, וכן ש"י פין. לוי, קוה', ויסטרוב אוֹמֶד.—[3]) כמו שֶׁבֶךְ שְׁבָכוֹת, גורל גורלות.

a) أمد b) امت

הגשם ותשלג מן השמים ושמה לא ישוב כִּי אִם־הרוה את הארץ (ישע' נה י). שלא היתה כונתו כי א ם להשמיעו (ספרי כהעל' פה).—אִם כֵּן: ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אִם־כֵּן למה זה אנכי (כרא' כה כב). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר רבי יוסי א ם כ ן מה הפסיד הרמאי (כ"מ ג ד). אלא א ם כ ן, עי' אלא.—ומה אם, עי' מה.

***אָם**, ס"ז, מ"ר אָמִים [1]) -ן, — אחד ממיני המורסה על בשר הגוף, Art Blatter ; espèce de pustule : kind of pustule (את שבפסוק וטבל הכהן את אצבעו בדם באה) להכשיר א מ י ן [2]) שבאצבע (זכח' מ.).

**אֹם**, ס"ז, מ"ר אֻמִּים,— כמו אֻמָּה: הללו את יי' כל גויים שבחוהו כל הָאֻמִּים (תהל' קיז א). הן עד לאומים

[1]) כך מנֻקד בשיטה מקבצת. מקור מלה זו לא ידוע, ולא מצאתי לה דמיון לא בערב' ולא בסור'. ועי' הערה שאחרי זו. — [2]) כך בנוסח', ובקצת כ"י אמון (ד"ס). והנה בהערוך לא הובאה מלה זו ולא הזכירוה לא מוספיא והבאים אחריו, ולא החדשים, שינהק, לוי, כוהוט, יסטרוב. רק רש"י פין הביאה. ולא מצאתי לה פרוש בדברי הגאונים, והרמב"ם השמיט הלכה זו, אף שאין חולק עליה בגמ', ומפרשי הרמב"ם שדרכם להעיר על כל השמטה קלה, לא העירו כאן כלום. וכבר שאלתי דבר זה את פי קצת היתר חריפי' בהויות התלמוד בעירנו, והיתה תכן תשובותיהם כי סמך הרמב"ם על מה שלא מנה מום זה לא בין המומים ולא בין הדברים החוצצים בטבילה. ולא נתקררה דעתי בתשובה זו (עי' למטה כ"מ כית' המקד' ה ע). והנה רש"י פרש בשם רבו וז"ל: שאם עלתה לו א ם באצבע שקורין ווישאה כמו ניטלה האם דאילו טריפות לא הוי חציצה. ע"כ. לפי גזרה זו צריך לקרא אֵמִין, וכן נקד ש"י פין. אך זו גזרה רחוקה, כי מה דמיון יש בין ה א ם של הולד ובין אבעבוע? גם הרבים של אֵם בתלמוד אינו אֵמִין. ו א ו ם שבנגעים, אפילו אם לא נחוש להבדל הנקוד, אינו אלא ביחס להפשיון. ועוד שבשיטה מקבצת המלה נקודה בפרוש אָמִין, כנראה להפיק מפרוש רש"י, ואינני יודע על מה סמך ר"א אשכנזי בנקודו. גם יש לפקפק אולי זה אינו רבים אלא יחיד ע"מ חציר, ובפרט לפי הגרסה א מ ו ן שהוב' בד"ס. אעפי"כ, לפי דרך הלשון יותר נראה שזה מ"ר. וכן נראה דעת רש"י, אך הנקוד המפֹורש של השיטה מקבצת מחיבנו לקרא אָמִין ולא אֵמִין, ועכ"פ לפי הענין נראה שהכונה באמין לא' ממיני המורסות, ובעל תורה תמימה פרש אמין דלדול בשר, אך מה שרצה לגזר אמין מן אומנייא שבת"י על פאת ראשכם בודאי אינו נכון.

נתתיו נגיד ומצוה לְאֻמִּים (ישע' נה ד) — ועי' אֻמָּה.

***אַמָּא[1])** א-, *אִמָּה, קריאה של חבה בפי הילדים לאמם, Mama ; maman ; mamma: שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא [2]) (מכי' מסכתא דפסחא יח). שאין התינוק יודע לקרוא אבא ו א י מ א עד שיטעום טעם דגן (כרכ' מ.). ר' שמעון אומר (קטן שאינו צריך לאמו הוא) כל שנעור משנתו ואינו קורא א מ א [3]) א מ א (סוכ' כח:). אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעה קבין במלא חפניו ואומר כל הנשים זרדו וזרד א י מ א [4]) עלה לגג (יומא מז). ואמרה שלי הן (השטרות) שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי א מ א (כ"ב נג:). —וַאִמָּה: הלל הזקן אומר אילו מאבי א מ ה הן (ירוש' עירו' י כו א). אמרה (התינוקת) תלך א מ ה ותינשא לו (בס יבמ' יג יג ג). — ואִמָּה: שמעון אחי א י מ ה (ירוש' הוריות ג יז ד).— אַמָּא, אמה זקנה, [5]) אֵם האב או האֵם, Grossmutter ; grand'mère : grandmother: אימה [6]) וקינה היתה לי פעם אחת מכרה כיפה שבראשה (מגילה כז:). — וכנוי לאשה באה בימים, אַמָּא, אִמָּא פלונית, אמא= (בצרוף שהפ"ר), Mütterchen; mère une telle; mother. . : ור"ש אומר (סמוך לזקנתה של אשה הוא) כל שקורין לה אמא [7]) ואינה בושה (ניד' ע:). איזו היא זקינה רשב"ל אומר כל שקורין אותה א מ ה ואינה מקפדת וכו' אמר ר' אבין שהיא ראויה להיקרות א י מ א (ירוש' בס א מט ג). העבדים והשפחות אין קורין אותם אבא פלוני ו א י מ א פלונית, של בית רבן

[1]) כמו אבא, משקל הארמי נתיחד בפי העברים לקריאה של חבה, וכבר העיר ע"ז החכם נֵלד' במחברתו „הלשונות השמיות". והנה באר' א הראש' תרוקה, ובסור' סגולה. וזה מכֻון לאֵם העבר'. אך אולי הכתיב א מ א חסר, המצוי בהספרים (עי' לקמן הערה [3]) יעיד כי קראו גם א פתוחה, מפני ההקש של אַבָּא, וכמו שכבר הראה נלדקה השפעת הקש השם אב על השם אֵם. ובאמת אמא היא הברה יותר קלה ונוחה לילדי' מאַמא.— [2]) וכן בספר והזהיר (שמו' ח).— [3]) כך חסר בלי י אחר א בהרבה דפוס' בכאן, גם בשם וילנא החדש. וכן בכרא"ש, וכן ברש"י דפ' ויניציה ופיזארא (ד"ס). אך בעירו' פב. אימא, וכן בדפ' אמש"ד כאן, וכן העתיקו ר"ח ואו"ז. — [4]) כן בכ"י (ד"ס). — [5]) וכן בתוך מאמר בארמית השם בעברית שהיה שגור בפיהם: רב אסי הוה ליה ההיא א מ א זקינה א"ל בעינא תכשיטין עבד לה (קידו' לא:).—[6]) דפו' אמש"ד אמא, וכן הביא לוי בערך זקן. — [7]) כך בכל הדפוס' וכן העתיק הטור

ונבאר אותם (את תארי האלהות) במופת אם אחדותו כבר בארנוהו וכו' (אמונה רמה א). והשתדלו (החכמים) לבארה בחפוש ובהקש. אם בחפוש כאשר עיינו בחלקי הנמצאות ההוות הנפסדות מצאו שכלם יתהוו מדבר מה ונושא. וההקש הוא כי לא יתהוה איזה דבר הזדמן מאיזה דבר הזדמן (דרך אמונה, ר"א ביכאגו ג). כי רבה היא (פחיתותנו) מכל הג' בחי' הנז'. אם הא' אין צריך באור כי שרשנו וחמרנו עפר מן האדמה וכו'. ואם הב' והוא מצד השכונה מי יתן ולא היו כ"כ שכנים רעים (ראש' דעת ר"מ אלכילא ב א).

**ב.** מלת שאלה. — א) שאלה פשוטה, כמו הֲ, ob; si, est-ce que; if, whether: אִם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה (מ"א א כז). אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אִם לא נחזק מהם (שם כ כג). ההפכם אִם כחמר היצר יחשב (ישע' כט טז). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אִם יושיעוך בעת רעתך (ירמ' ב כח). שאלו נא וראו אִם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (שם ל ו). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כ-כא). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אִם לא על פניך יברכך (איוב א יא). אִם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אִם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (שם לא כד-כה). הביטו וראו אִם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכה א יב). ראה ה' והביטה למי עוללת כה אִם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אִם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (שם ב כ). ועם ה השאלה: הַאִם תמנו לגוע (במד' יז כח). הַאִם אין עזרתי בי (איוב ו יג). — ועל פי רוב בשתי שאלות זו אחרי זו ישימו לפני הראשנה הֲ הַ ולפני השנית אִם: הַכְּתֹנֶת בנך הוא אִם לא (בראש' לז לב). הֲיֵלֵךְ בתורתי אִם לא (שמות טז ד). הֶאָנֹכִי הריתי את כל העם הזה אִם אנכי ילדתיהו (במדב' יא יב). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה הַמְעַט הוא אִם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הֲטוֹבָה היא אִם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הַבְּמַחֲנִים אִם במבצרים ומה הארץ הַשְּׁמֵנָה הוא אִם רזה היש בה עץ אִם אין (שם יג יח-כ). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אִם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (שם יא כב). הֲיִקְרְךָ דברי אִם לא (שם שם כג). הַנַעֲשֶׂה את דברו אִם אין (ש"ב יז ו). הֲנֵלֵךְ אל רמת גלעד למלחמה אִם נחדל (מ"א כב טו). הֲיִתְפָּאֵר הגרזן על החצב בו אִם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י טו). המדבר הייתי לישראל אִם ארץ מאפליה (ירמ' ב לא). הינטור לעולם אִם ישמר לנצח (שם ג ה). הַאוֹתִי לא תיראו נאם ה' אִם מפני לא תחילו (שם ה כב). הצרי אין בגלעד אִם רפא אין שם (שם ח כב). הֲמֶלֶךְ אין בך אִם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ' ד ט). הֲיַחְתֶּה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אִם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תִכָּוֶינָה (משלי ו כז-כח). הֲלַמֵּתִים תעשה פלא אִם רפאים יקומו יודוך (תהל' פח יא). הֲיִנְהַק פרא עלי דשא אִם יגעה שור על בלילו הֲיֵאָכֵל תפל מבלי מלח אִם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ה-ו). — ובשאלה הראשנה אִם ואחרי כן אוֹ אוֹ: איני יודע של מה הוא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל (מכי' בשלח ד ה). — ובחבור עם מלים אחרות. בִּלְתִּי אִם — כמו אֶלָּא: לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו ואדמתנו (בראש' מז יח). הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו (עמוס ג ג). — ויותר תדיר כִּי אִם: ולא ידע (פוטיפר) אתו מאומה כִּי אִם־הלחם אשר הוא אוכל (בראש' לט ו). חי פרעה אם תצאו מזה כִּי אִם־בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לנפש לא יטמא (הכהן) בעמיו כִּי אִם־לשארו הקרב אליו (ויקרא כא א-ב). ולא יאכל (הטמא) מן הקדשים כִּי אִם־רחץ בשרו במים (שם כב ו). וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כִּי אִם־בנות (במד' כו לג). ולארץ לא יכפר לדם אשר שֻׁפַּךְ בה כִּי אִם־בדם שפכו (שם לה לג). ולא יקח (הכהן) ממך בשר מבשל כִּי אִם־חי (ש"א ב טו). ויאמרו (היהודים) לא כִּי אִם־מלך יהיה עלינו (שם ח יט). אין לחם חל אל תחת ידי כִּי אִם־לחם קדש (שם כא ה). לא תראה את פני כִּי אִם־לפני הביאך את מיכל בת שאול (ש"ב ג יג). ולרש אין כל כִּי אִם־כבשה אחת קטנה (שם יב ג). אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כִּי אִם אמנון לבדו מת (שם יג לג). כי לא היה כל בית אבי כִּי אִם־אנשי מות לאדני המלך (שם יט כט). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כִּי אִם־לפי דברי (מ"א יז א). ולא מצאו בה (בפגר איזבל) כִּי אִם־הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לה). כי כאשר ירד

חי ה׳ אם יקרך עון בדבר הזה (שם כח י), ר״ל שלא יקרך. השבעה לי באלהים אִם תמיתני ואִם תסגרני ביד אדני ואורדך אל הגדוד הזה (שם ל יט), ר״ל שלא תמיתני ולא תסגרני. חיך וחי נפשך אִם אעשה את הדבר הזה (ש״ב יא יא), ר״ל שלא אעשה. ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אִם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני (שם יד יט). ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אִם אבלע ואִם אשחית (שם כ כ). ישבע לי כיום המלך שלמה אִם ימית את עבדו בחרב (מ״א א נא). ואשבע לו בה׳ לאמר אִם אמיתך בחרב (שם ב ח). חי ה׳ אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אִם יהיה השנים האלה טל ומטר (שם יז א). ותאמר חי ה׳ אלהיך אִם יש לי מעוג (שם שם יב), ר״ל שאין לי. חי ה׳ אלהיך אִם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (שם יח י). כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אִם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר (אלישע) חי ה׳ וחי נפשך אִם אעזבך (מ״ב ב ד). ויאמר אלישע חי ה׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אִם אביט אליך ואִם אראך (שם ג יד). ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי ה׳ אשר עמדתי לפניו אִם אקח (שם ה טו-טז), ר״ל שלא אקח. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אִם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (שם ו לא), ר״ל שלא יעמד. נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עזו אִם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואִם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע׳ סב ח), ר״ל שלא אתן. הלדרש אתי אתם באים חי אני אִם אדרש לכם (יחזק׳ כ ג), ר״ל לא אדרש. נשבע ה׳ בגאון יעקב אִם אשכח לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז). וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה׳ את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אִם אמיתך ואִם אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך (ירמ׳ לח יו). אשר נשבע (דוד) לה׳ נדר לאביר יעקב אִם אבא באהל ביתי אִם אעלה על ערש יצועי אִם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב (תהל׳ קלב ב-ה). השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו׳ אִם תעירו ואִם תעוררו את האהבה (שה״ש ב ז). נשבע הקב״ה בכסא הכבוד שלו אם אנית נין ונכד של עמלק תחת כל השמים (מכי׳ מסכ׳ דעמלק ב), ר״ל שלא אנית. חי ה׳ צבאות אם נהניתי מכתובתי כלום (גיט׳ לה.), ר״ל שלא נהניתי. — ועם לא לחיוב: חי אני נאם ה׳ אִם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במד׳ יד כח), ר״ל שאעשה. אני ה׳ דברתי אִם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו (שם שם לה). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ה׳ יהיה שמע בינותינו אִם לא כדברך כן נעשה (שופ׳ יא י). כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אִם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש״ב יט יד). באזני ה׳ צבאות אִם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב (ישע׳ ה ט). נשבע ה׳ צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (שם יד כד). חי אני נאם אדני ה׳ אִם לא במקום המלך הממליך אתו וכו׳ בתוך בבל ימות (יחזק׳ יז יו). חי אני אִם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (שם שם יט). חי אני נאם אדני ה׳ אִם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). חי אני אִם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני ה׳ אִם לא יען היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר ה׳ (שם לד ח-ט). אני נשאתי את ידי אִם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). נשבע על דבר שאי אפשר אם לא ראיתי גמל פורח באויר אם לא ראיתי נחש בקורת בית הבד (שבוע׳ ג ח), ר״ל נשבעתי שראיתי. — ד) אִם אִם, במשמעת הכל אחד, אין שום הברל בין זה לזה, sei es—sei es ;soit—soit ; whether—or: אִם בהמה אִם איש לא יחיה (שמו׳ יט יג). ואִם זבח שלמים קרבנו אִם מן הבקר הוא מקריב אִם זכר אִם נקבה תמים יקריבנו (ויק׳ ג א). אִם שור אִם שה לה׳ הוא (שם כז כו). אִם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מ״א כ יח). אִם טוב ואִם רע בקול ה׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ׳ מב ו). ודברת את דברי אליהם אִם ישמעו ואִם יחדלו (יחזק׳ ב ז). חי אני נאם אדני יי אִם בנים ואִם בנות יצילו (שם יד יו). מתוקה שנת העבד אִם מעט ואִם הרבה יאכל (קהלת ה יא). כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אִם טוב ואִם רע (שם יב יד). —ה) והשתמשו בו הסופרים להתחלת כל פרט ופרט מהפרטים אחרי הכלל, וקצת במשמע׳ בנוגע ל [1]:

[1]) כמו בער׳ אמא a), וכבר העיר ע״ז ד׳ קויפמן בספר Attributenlehre.

a) إمّا

את זרעך כעפר הארץ אשר אִם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג טז). כה אמר ה' אִם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמ' לא לז). כה אמר ה' אִם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה וכו' גם בריתי תפר את דוד עבדי (שם לג כ כא). — ועם לוּ, להגות הרצון והבקשה: אִם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה קח ממני (בראשית כג יג). — ולפעמים גם בלי לוּ בהטעמה על אִם, קצת במשמ' לוּ, הלואי שֶׁ: ועתה אִם תשא חטאתם ואם אין מחני נא (שמות לב לב). אִם תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני (תהל' קלט יט). — אִם אמרת .... שֶׁכֵּן, עי' כן. — ונקבע מנהג להוסיף ב בראש אִם התנאי, בְּאִם [1]: ולמי אדמה את שברי ומחלתי וּבְאִם אספר אין מי יאמין דבר (שבח תודה, נשאל לאלוה, קרובץ לרג'יל). והם ח"ו נכוים תחלה ב א ם יחשו (שו"ת רמ"א סי' לא). מובטחים אנחנו במעלות גאוני אשכנז יצ"ו ב א ם ישמעו דברי המסדר הגט כהווייתו יחושו לגזרת הקדמונים וכו' (שם). ומגלים לו דברים שאדם עושה בחדר משכבו ו ב א ם ח"ו יש איזה עון בקהל (עמק המלך, הקדמה). אבן ב א ם יברר מהיום תוך זמן הנ"ל וכו' שהשלשים זהובים וכו' אזי וכו' ב א ם שיעשה עמהם שותפות וכו' אך ב א ם שלא יתנם לו וכו' (פנקס הקהלה של קרקו, שנת תל"ב). ב א ם שלא יחזיק משרתת וכו' אכן ב א ם יקנה (שם שנת תל"ו). ש ב א ם ח"ו יעברו הזוג הנ"ל על זמן ומועד וכו' אז תיכף נתבטל הריצוי (שם). ע"כ אני בדיעה מיושבה מצוה ב א ם שיגזור ה' עלי לילך בדרך כל הארץ איך יתנהגו עם נכסי (צוואה שם). פן יחרה אף המלך ב א ם ירצה (השתדלן) לתת רק סך של הכל (שו"ת חות יאיר סו). והתחייבתי עצמי ש ב א ם יבוא על ראובן שום מערער וכו' (שם סי' לח). ב א ם אשר תבקש לדעת בו גובה הציר קח המעלה בקשת המזלות וכו' (נחמד ונעים דוד גנז רנג). אלא שחילקו חכמים בין הוקף לדירה לשאינו היקף לדירה ב א ם הוא גדול יותר מבית סאתיים (הלבוש, או"ח שבת א). כי חק המדינה כאן בעו"ה ב א ם יצאה (דלקה) מבית ישראל ח"ו אחת דתו לזורקו לתוך האש (חתם סופר חו"מ, תשו' לט). שמא אתה מכשיל לעתיד ב א ם שיראו עכשיו שאין עושין רק ע"י וכו' (כתה"ט או"ח שבת יד). ב א ם ח"ו לא אשתדל ואתאמץ וכו' (מגיד מיתות, שבתי הר"ג). רק ב א ם שאביא לה אבן טוב (כתן לדיק, מכתב טז). — ב) ועם פעל עבר מסמן זמן עתיד, במש' עד אשר יהיה: גם לגמליך אשאב עד אִם כלו לשתת (בראש' כד יט). לא אכל עד אִם דברתי דברי (שם שם לג). אִם גלחתי וסר ממני כחי (שופ' טז יז), ר"ל אם יגלחוני. אלף אחד (ינים) מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אִם נותרתם כתרן על ראש ההר (ישע' ל יז). עם הנערים וכו' עד אִם כלו את כל הקציר (רות ב כא). וכן עם עד אשר: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אֲשֶׁר אִם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז). ואמר עד מתי אדני ויאמר עַד אֲשֶׁר אִם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישע' ו יא). — והעבר הנשלם במשמעת כאשר: והיה אִם כִּלָּה לאכול את עשב הארץ ואמר (עמו' ז ב). כעללת אִם כלה בציר (ישע' כד יג). — ג) במשמעת בכל פעם, jedesmal; chaque fois que; every time: והיה אִם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה (בראש' לח ט), בכל פעם שבא. והיה אִם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת (במד' כא ט). — ובמש' אך, מיד כאשר, sobald als; dès que; so soon: כל מבצריך תאנים עם בכורים אִם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). אִם שכבתי ואמרתי מתי אקום (איוב ז ד). — ד) ביעוד ושבועה וברית, כשהמאמר הוא חיובי לשלילה, ועם מלת השלילה לחיוב: הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ אִם מחוט ועד שרוך נעל ואִם אקח מכל אשר לך (בראש' יד כב-כג), ר"ל שלא אקח. תהי נא אלה בינותינו וכו' ונכרתה ברית עמך אִם תעשה עמנו רעה (שם כו כח-כט), ר"ל שלא תעשה. חי פרעה אִם תצאו מזה (שם מב טו). חי אני וכו' אִם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד' יד כא-כג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אִם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר' א לד-לה). ולכן נשבעתי לבית עלי אִם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש"א ג יד), ר"ל שלא יתכפר. כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אִם תכחד ממני דבר (שם שם יז). חלילה לי מה' אִם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח ה' לשלח ידי בו (שם כד ז), ר"ל לא אעשה. כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכן יסיף אִם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר (שם כה כב), ר"ל שלא אשאיר. וישבע לה שאול (לאשת האוב) בה' לאמר

[1]) אינני יודע איך בא מנהג זה ואימתי התחיל, ועי' אולי.

מלא מ א ם המרגליות (ארחות עולם כט).

ב. **אֹם**, אֹמים, — א) ע' אֵים. — ב) כדור הירייה מנשק של אש וכדומה, Kugel; balle; ball: שבגלל הדבר הזה (האימה הנופלת על הבריות) יקראו הכדורים (הנוטלים מתוך נשק האש) א מ י ם (שלטי הגבורים פר' מב).

**אִם**[1], מלה הקשור והחבור, וישמש:

**א.** להגות ה ת נ א י, wenn, falls; si; if. עם פעל עתיד: ויאמר ה' אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראש' יח כו). וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך וכו' (שם כח כ). אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (שם ל לא). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (שם לא ח). אם פשה תפשה (הצרעת) בעור וטמא הכהן אתו (ויקרא יג כז). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישע' א יט-כ). אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני (תהל' קלז ה). — ועם פעל עבר: אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם שם ז). אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם (במד' כב כ). אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך (שם לב ה). ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך וכו' ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך (שופ' ט יו-יט). — ועם נא: אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש' יח ג). ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך (שמות לג יג). — ועם בינוני: אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש' כז מו). כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט ב-ג). — ועם יֵש, אַיִן, הוא: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראש' כג ח). אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). אם יֶשְׁךָ משלח את אחינו אתנו נרדה (שם מג ד). אם יֶשְׁכֶם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (שם כד מט). אם יֶשְׁךָ מושיע בידי וכו' (שופט' ו לו). כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג). — ועם אין: אם אין לו ונמכר בגנבתו (שמות כב ב). ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שם לג יה). ואם אינך משלח (את אחינו) לא נרד (בראש' מג ה). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). — ועם שם או מלה: אם בעליו עמו לא ישלם (שמות כב יד). אם עלה קרבנו וכו' (ויקרא א ג). ואם לא הגידו לי (בראש' כד מט). ואם לא וידענו (ש"א ו ט). ואם לא חדלו (זכר' יא יב). ועם הוא וכו': אם בן הוא והמתן אתו (שמות א יו). אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שם כא ג). אם שכיר הוא בא בשכרו (שם כב יד). אם כנים אתם וכו' (בראש' מב יט). — ובמשמ' אפילו, sogar wenn; même si; even if: ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' (במד' כב יח). ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך (מ"א יג ח). לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו (שם י כב). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). ויאמר ה' אלי אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה (שם יה א). חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (שם כב כד). כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת (שם לז י). אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' (עובד' ד). — ורגיל בספרות זה השמוש: ובנשוא אותם על כנפיהם ו א ם היו נכבדי ארץ (מלמד התלמי' תכוא). ו א ם נגזר (א פ י ל ו אם נגזר) צריך שישתדל בדבר הנכסף וכו' הנה ההפסד ו א ם הוא נמצא וכו' אפשרו בלתי מוכרח (מ' גרכוני, בבחירה). כי הטבע ו א ם הוא חכם במה שמביא אל התכלית (הוא, מו"נ א עב). ואל אנשים האלה ו א ם הם מעטים אספנו דברים מתוקים (דוד בן בילא, יסודי המשכיל). — ובדבר נמנעת אפשרותו, במשמעת אם רק אפשר, עם פעל יוכל אחריה או גם בלי הפעל הזה: ושמתי

---

[1]) גם בבנע' אם. בער' אן a).

---

a) إِن

תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריאה עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכור' ד ז). אם של אשה מלא דם (מד"ר ויקרא יד). אם של בהמה כלה עשויה אבעבועות (רש"י זבחים מ:). ובזמן שהן (הנשים) שופעות לא תוכלנה להתעבר כי האם תתנקה מן המותר ההוא וכו' ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני פגיעה שתקרה באם וכו' ואם שפתות האם חלקות ושמנות לא תוכל לעצור הזרע ותפלט אותו וכו' ויש נשים שמפילות ומתעברות יחד בזמן אחד כשהאחד יוצא מן האם מקבלת אחר וכו' ובאשר יפול הזרע בצואר הרחם אז האם תמשוך אותו בכח המושכת אשר בה (שער השמים לרב"ל שער ח).—ומ"ל: ורוב הנשים כשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן פגיעה באמותיהן עד שיצא הדם (שם). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם (מאיר אלדבי ש"א). — ו) *יסוד ושרש שראוי לסמך עליו, Basis; base: רבנן סברי יש אם למסורת [1] (כמו שהמלה כתובה) ורבי שמעון סבר יש אם למקרא (סוכ' ו:). — ז) *כל דבר שהיא סבה ועלה לדבר אחר, Ursprung, Ursache; origine, cause; origin: והיא (רוח החיים) האם הגדולה וממנה יצאו כל התולדות (ר"י ברזלוני, יצירה 179). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותי' והם אש ורוח ומים והעפר וכו' והם נקראו אמות הכי ילדו בנות (ראב"ע, שיר כשם אל). — נבואת משה אשר היא היתה אם כל הנבואות (דרך אמונה, כיכאנו לו:). הזקנה היא אם השכחה (רשב"ל דורשן מגן אבות ד כ). ועל ספירת החכמה אמרו שהיא אם כל המאורות (עמק המלך ג.). — וכנוי למקצת אותיות האלף בית: עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות (יצירה א ב). דע ישכילך האלקים כי אותיות אלו (אוי) הן אמות לכל האותיות וכו' ונקראו אמות בעבור כי לא תוכל להוציא לא תיבה ולא אות בעולם מבלי אות זה (הרד"ק מכלול, שער אותיות אוי) — *עקר וכלל ראשי, Principe: ושמע העם דבור צח בעשרת דברים הם אמות התורה ושרשיה (כוזרי א פ ז). אלה הם אמהות דרכי המדברים (מו"נ א עד). אלה אמהות הדרכים אשר ילך בהם אריסטו (שם ב יד). ואמנם הפתילות

[1]) פי' רש"י שם וז"ל: כמה שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל היא האם והעיקר.

להפשט הנה אמות רפואותיו (קאנון ג יו ב ו). בצורות אשר ידמום אמהות והתחלות לצורות אשר במורכבות (ר"מז נרבוני, פי' למאמ' אבן רשד בכח שבורעים כ"י ברלין).—ט) *אחד מחלקי כלי ההבטה: ואחר זה האם והוא השטח העגול שהוא בחוץ אשר בתוכו כל הלוחות (כלי נחשת לראב"ע שער א). והיה נותן כלי ההבטה שבחשן וכו' הם הלוחות שבתוך האם הנקראים בנות (אגר' תמן משפט' דון וידל סלמה, כספ' תפאר' שיבה לכבוד צונץ). — י) *עקר הריאה, כמו אומה: אם האזן הקטנה דבוקה על הגדולה אם הריאה סרך רך וסרך קשה (הלכ' טריפה לאלדד הדני, ב ח). — יא) *אֵם השנים עשר, חֵ ק ראשון של המעי הדק הארוך, Zwölffingerdarm, duodenum: המעיים הם ששה האחד יקרא אם השנים עשר הוא שם המיעי כי יחלק ממנו שנים עשר בני מעיים קטנים וממנו תוצאות המעיים איש לדרכו ולמעשהו (אסף הרופא, כ"ימינכן, דף 35). — יב) *אֵם הנערים, אם הילדים, אחד ממיני הכפיה ועוית, Gichter; éclampsie; eclampsia infantum [1]): והכפיה החזקה השחוריית היא יותר רעה מהלבניית וכו' והמיוחד אצל קצתם בשם אם הנערים הוא ממית מיד (קאנ' ג א ה ד). מחלה ילדים בשנה ראשנה וסמנו בכייה רבה והקיצה (ספר הגדרים). — יג) אֵם הדם [2]), — דם שנצרר מסביב לשבר בשריינים ecchymose, Haematome [1]): ואם יהיה (השבר) בהשריינים ולא יתדבק והדם יזול אל החלל אשר יקיפם עד שימלא החלל ההוא ואם יעורה ביד ישוב אל העורק ונקרא אם הדם ורבים יקראו לכל קריעת שריין אם הדם (קאנון א ב למוד א פ' ד). ורבים מהרופאים יחשבו שכל שסוע יקרה לשריין יוביל לאם הדם (שם ד ד ב יו).— יד) *אֵם טובה [3]), הפנימי, הקרום השני הרך של המות weiche Hirnhaut; pie-mère; pia mater [1]): והקרום השני של המות הוא דק ודבוק למות ונקראת אם טובה לפי שהיא מחבקת המות ומחזקת אותו כמו האם הטובה (מאיר אלדבי, ש"א ד א).—טו) *אם המרגליות, הוא הצדף, Perlmutter; nacre; mother-of-pearl: וסמוך לשפת הים כלו

[1]) תרגום דר' מזיא. — [2]) בער' אם אלדם a).— [3]) בערב' אם אלדמאע', אם אלראש b).

a) أمّ الدام b) أمّ الدماغ أمّ الرأس

ליולדתה (שה"ש ו ט).— ומשל: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כְּאִמָּהּ בִּתָּהּ (יחזק' יו מד).— אי זה ספר כריתות אִמְּכֶם אשר שלחתיה (ישע' נ א). בושה אִמְּכֶם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). אִמְּכֶן חתית ואביכן אמרי (יחזק' יו מה). יתומים היינו אין אב אִמֹּתֵינוּ כאלמנות (איכה ה ג). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אִמֹּתָם הילדות אותם (ירמ' יו ג). לְאִמֹּתָם יאמרו (הילדים בירושלם) איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אִמֹּתָם (איכה ב יב). בת כהן שזנתה יוצא כ"ג לפניה וא"ל אלו עשית בדרך שעשו אמותיך זכית שיוצא ממך כ"ג (ספרי, בלק קלא).—ומ"ר אחר *אמהות[1]: הנושא אשה כהנת צריך לבדוק אחריה ארבע אמהות שהן שמנה אמה ואם אמה ואם אבי אמה (קידוש' ד ד). להיות נמנע שיהיה כל אבהותיו ואמהותיו של זה הגוי מעשרת השבטים (סע' אבן דאבן, תמדם גנוזס יג). — ובפרט *הָאִמָּהוֹת, נשי האבות אברהם יצחק ויעקב: אמהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות (מד"ר בראש' סז).—וקללה: תקברם אמן (כ"כ קנו:). — וגערה, שחוק באמך: אמרו לו (להאיש שהביא לחכמי ישראל פרה אדומה שכבר עלה עליה עול ורצה לרמותם) טול את פרתך אין אנו צריכים לה שחוק באמך (פסקתא רבתי, פסק' פרה).—וכן גלוג לאמך, עי' גלג. — ומשל: לא כמו שאומרת אמך אלא כמו שאומרת שבנתך (מדרש תהלים מח), ר"ל בעיני האם הכל יפה וטוב אצל ילדיה[2]. — ובבע"ח: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה (הבכור) עם אִמּוֹ ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). כי יקרא קן צפור לפניך וכו'. אפרחים או ביצים וְהָאֵם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את הָאֵם ואת הבנים תקח לך (דברי' כב ו-ז). שמין עגל עם אמו וסית עם אמו (ב"מ ה ה). אמר רב יהודה כל שאזניו קטנות אמו סוס ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סוס (ירושלמי ברכות יא:). הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן (מד"ר ויקרא כ'). אם היה בו (בהשדה) אמהות ובנות בעת מכירת הפירות מנית בריכה ראשנה שיולידו האמהות כדי שיצטוותו האמהות עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם (רמב"ם הל' מכירה כג יב).—ובהשאלה, אשה חשובה, שהיא מגן ומחסה לעמה, וכדומה: עד שקמתי דבורה שקמתי אֵם בישראל (שופ' ה ז). — *אֵם זְקֵנָה[1], אֵם האב, אֵם האֵם, וכנ' אמי זקנתי: שאפי' היה טוען שממין פירות של אמי זקנתי טענתו טענה (ר' חנוך, תשוב' גא' מו"מ רט). — *אֵם חוֹרֶגֶת, אִמִּי חוֹרַגְתִּי, אשת האב ביחס לילדיו, Stiefmutter; marâtre; stepmother: אף לא ידי אמי חורגתי היו במעל הזה (רמח"ג, דכיר, גלעד ב). ועיני אמי הורגתי הציפו עלי מהתלות (בס א).— ב) עיר גדולה, חשובה, wichtige, grosse Stadt; importante, grande ville; great city: אתה מבקש להמית עיר וְאֵם בישראל (ש"ב כ יט). — וכן נהגו הסופרים לכתב עיר הָאֵם של מדינה פלונית, ר"ל עיר מושב המלך, הממשלה העליונה, Hauptstadt; capitale; capital: כל איש בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל לקושטנדינה אם מלכותי (יוס' סמברי, סד' החכ' וקור' העת' ניבויאר 138). ג) אֵם הדרך[2] המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים, Scheideweg; bifurcation; cross-road: כי עמד מלך בבל אל אֵם הדרך בראש שני הדרכים (יחז' כא כו).—וכמש"באמצע הדרך, בגלוי: והלך לו (בעל החמור) מן הצד להסיך רגליו והניח את החמור על אם הדרך (תמ' רא"ש כד כ). — ד) *בצמחים, בפרי האדמה, חלק היושב בתוך האדמה בנגוד להעלים, וכדומה: האמהות של בצלים (פאה ג ד). כאן (מה שאמרו כי צנון הוא סם המות) בעלין כאן (מה שאמרו שהוא סם חיים) באמהות (עירו' נו.). א"ר אחי רביעה ראשונה יורדת מיד האמהות עולות (ערוך בשם ילמדנו). — וכמו בן הפרי ביחס להגרעינים[3] וכיוצא בזה: כגון תומץ זה שיצא ממנו קרוי נמי על שם אמו חומ'ן סיתוניות (רש"י נדרים נג.). — ה) *מקום הולד ברחם, Gebärmutter; matrice; womb: מעשה בפרה (של בית מנחם) שניטלה האם שלה והאכילה ר"ט לכלבים (סנהדרין לג.). ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (חול' ג ב). ואמר

---

אִמִּי וכו' ואח"כ אֵם. — [1]) עיין הערה שלפני זה. — [2]) ומשל יפה בענין זה אצל הערבים: כל חנפש ענד אלאם ע'זאל (A. Fischer, Marok. Sprichw. MOS1,220)

ור"ל כל חפושית לאמה צביה. — [1]) אימא זקינה, עי' ערך אמא. — [2]) בערבית אֻם אלטריק a). הדרך הגדול שממנה יוצא דרך קטן. — [3]) בארמית: גרעיני דתמרי ארמייתא שרו לטלטלינהו הואיל וחזיין אגב

a) أُمُّ الطريق

(מכש׳ ו ג). וכל החתיכות טמאות וחתיכת א ל ת י ת טהורה (תוספתא, כלים ב״מ ה ז).

*אַלְתַּר[1], אַלְתָּר[2], — מלת תה״פ של הזמן, עם לְ במשמ׳ מיד, חכף ומיד, sofort; tout de suite; at once: המביא גט ואבד הימנו מצאו לְ א ל ת ר כשר (גיט׳ ג ג). ר׳ אליעזר אומר אם לאלתר יצא (הגט מיד האשה) אין זה גט אם לאחר זמן יצא הרי זה גט (שם ח ח). כל עבירות שבתורה תולין לו שנים ושלשה דורות וזו (של שבועת שוא) לְ א ל ת ר (תוספתא סוטה ז ג). איזהו שלא לְ א ל ת ר ר״נ אומר ששהא כדי שתעבור שיירא ותשרה (גיט׳ כז:). צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לְ א ל ת ר לחיים (ר״ה טז:). (אונאה) פחות משתות לרבנן לְ א ל ת ר הויא מחילה או בכדי שיראה לתגר (ב״מ נ.). פעם אחת חזר (מרדכי) ולא מצא לאפתר לְ א ל ת ר מניקה והיה מניקה הוא (מד״ר אסתר ל). כדי שיתמצא הדם של בהמה לְ א ל ת ר (והזהיר ויקרא ה). והיה אורה (של הלבנה) לְ א ל ת ר מתגדל וצומח (ר״ח בר חייא הנשיא, העבור, שער ד). היה נותן דמי מקח לְאַלְתַּר[3]) ותן שכר בעתו לשכירים (מנח׳ מלונזנו דרך חיים). — וגם בלי לְ: וְ א ל ת ר שיוצא ר״ה לאחר יו״ט (תש׳ גא׳ ליק, א). בדבר שעלה במחשבה לפי הבורא יתרומם לעד א ל ת ר הוא ברוי (ר״י ברצלוני, יצירה, 190).

במקום אלתית. וי״מ דג קטן ששמו כן. ע״כ. ואולם ממה שנזכר ח ת י כ ת אלתית נראה שהיה נמכר חתיכות חתיכות. וכן אמר הרמב״ם בפרוש: נוע מן אלסמך יקטע קטע. ע״כ. ובעבר׳: מין דגים שחותכין חתיכות. ומזה נראה שהכונה היא לא לדג קטן, אלא גדול. עכ״פ אין להחליט איזה מין דג קראו היהודים כך. וגם עמ׳ לו במאמרו „שמות הדגים" בהספר שנתפרסם לכבוד נֶלד׳ לא מצא באור נכון לשם זה. ובירושלם בקצת בתים שמדברים שם עברית מכנים בשם זה את הדג הגדול והיבש שקראים פה בַּקָלֶה, והוא ממין merue בלעז צרפתי, והוא הדג הנותן שמן דגים ששותים לרפואה, ומולחים ומיבשים אותו ומוכרים חתיכות חתיכות.

[1]) כך נקדו בוקשר׳, מער׳ המער׳, לשון דרבנן, לוי, קוה׳, יסטר׳, ומרכב מן אל=על ומן אתר, מקום, על המקום במשמע׳ תכף ומיד. ובירוש׳ (ברכ׳ א ח ג) בא על אתר בפרוש. ובער׳ עלי א ל א ת׳ ר a), אך מן משמעה אחרת, ר״ל על הרשם, בעוד שלא נמח הרשם. — [2]) נקוד צ״ד ומשנ׳ המנקד׳ הנדפ׳. — [3]) כך נקוד שם.

a) على الأثر

אֵם[1]), ש״נ, סמי׳ אֵם, כנ׳ אִמִּי, אִמְּךָ, אִמֵּךְ, אִמּוֹ, אִמָּהּ, אִמֵּנוּ, אִמְּכֶם־כֶן, אִמָּם־ן, מ״ר אִמּוֹת, וגם *אִמָּהוֹת, אמותי, אִמּוֹתֵינוּ, — א) אשה שיש לה ילדים שילדה, Mutter; mère; mother: אֵם על בנים (ברא׳ לב יב). ביום מלחמה אֵם על בנים רטשה (הוש׳ י יד). שתים נשים בנות אֵם אחת היו (יחזק׳ כג ב). אב וָאֵם הקלו בך (שם כב ז). כי אין לה אב וָאֵם (אסת׳ ב ז). משדד אב יבריח אֵם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). — וסמי׳: כי היא (חוה) היתה אֵם כל חי (ברא׳ ג כ). לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אֵם יעקב ועשו (שם כח ה).—וכנ׳: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אִמִּי (ברא׳ כ יב). והחיתם את אבי ואת אִמִּי ואת אחי ואת אחותי (יהוש׳ ב יג). אוי לי אִמִּי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ יה י). מי יתנך כאח לי יונק שדי אִמִּי (שה״ש ח א). כבד את אביך ואת אִמֶּךָ (שמות כ יב). הבוא נבוא אני וְאִמְּךָ ואחיך להשתחות לך ארצה (ברא׳ לז י). והטלתי אתך ואת אִמְּךָ אשר ילדתך על הארץ אחרת (ירמ׳ כב כו). ואת אביך ואת אִמֵּךְ ואת אחיך ואת כל בית אביך (יהוש׳ ב יח). איש אִמּוֹ ואביו תיראו (ויקרא יט ג). כאיש אשר אִמּוֹ תנחמנו כן אנכי אנחמכם (ישע׳ סו יג). ותרץ הנער ותגד לבית אִמָּהּ (ברא׳ כד כח). אחת היא לְאִמָּהּ ברה היא

[1]) באשור׳ אֻמּ (ולפי דעת נלדקה באמת גם שם אֻמם, והתנועה האחרונה רק מפני השפתיות של מ). בערבית אמ a), בארמ׳ אימא, בכנע׳ אם. ובכל אלה הלשונות כמעט ברוב המשמעות כמו בעברית. ומ״ר בערב׳ אֻמַּאת וגם אֻמַּהַאת b), והכריע נֶלדקה כי קבלת אֵם מ״ר זה עפ״י פעולת הקש מ״ר של אב א ב ה א ת (Nö. Beitr. 69-72). והנה לפי דעת דליטש ואחריו קניג נגזרה מלה זו מן שרש אַ מ ם, שמשמ׳ באשו׳ היה רחב ומזה חלל רחב, ומזה האם. אבל אפילו אם היתה באמת באשור׳ משמ׳ רחב לשרש אמם, הנה זה יתר מדי מחֻדד למלת למושג קדום ופשוט כזה. ויתר נראה דעת גזנ׳ וחבריו שזה אחד מן השמות העקרים הקדומים, והוא חקוי להברה אֻמם היוצאת מפי הילד כשהוא מתחיל להוציא הברות מפיו והֻחלטה לשם להאֵם, ואעפ״י שחרבה לגלג דליטש ברעה זו, היא היותר מתקבלת. ואין ספק בדבר כי התנועה הקדומה היתה אֻם ונהיתה בפי היהודים והארמיים אֵם ולכן

a) أُمّ b) أُمّات أُمّهات

שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל וזרזיר מתנים או תיש ומלך אַלְקוּם [1]) עמו (משלי ל כט-לא).—ב) כח, Kraft; force; strength: איך יעמד סכל, פני צורו ויקום, והוא לעפר מאכל, ואין עמו אלקום (רמב"ע מלך מכל, תשלום תכודרסס).

*אַל תִּגַּע בִּי, —שם פרח, Springkraut; impatiente; touch-me-not: וכן יש ג' מיני צמחים ועים אשר יש בהם תנועה והרגש במקצת כב"ח אחד הוא עשב הנקרא בלשונם (סינסייניס) והוא קרא בכל לשון אל תגע בי על שם ענינו מפני שכל הנוגע בו אפילו באצבע קטנה מיד ירגיש ויכפל את עליו והיה כאשר יעקר האדם את רגליו וילך ממנו אז יפתח את עליו כאשר בתחלה (ספר הברית, יא ד).

*אַלְתִּית [1]), אל-, פ"נ, מין ממיני הדגים, נמכר חתיכות חתיכות, Art gross. Fisch; espèce de gros poisson; kind of large fish: כל הדגים בחזקת טומאה ר"י אומר חתיכת אלתית [2]) ודג המצרי הבא בקופה וקולים האספנין הרי אלו בחזקת טהרה

---

ועי' לקמן.—[1]) רוב המפרש' הקדמו' ראו במלה זו הרכבה מן אַל-לא ומן קום, ופרשו אלקום לא קימה. רסע"ג: אל מלך לא קואם מעה. ראב"ע: כלומר שאין אדם קום להלחם נגדו. רש"י: אין עומד נגדו. רלב"ג: שאין תקומה עמו. רד"ק: כשלא יקום מלך אחר עמו כמוהו או יתר חזק ממנו. אך דחק פרוש זה בולט, כי מלבד הרכבת אלקום שהיא מספקת, גם מליצת הלשון קשה מאד. וקצת החדשים ראו באַלקום המלה הערבית קום שפרושו עַם, עם אל הידיעה ופרושו: מלך אשר העם או הכרוז אתו. אבל כבר נדחתה השערה זו, כי אין מקום למלה ערבית גמורה בתוך מליצה עבר'. אולה' הגיה אלהים, ואחרים אַלָפִים, ויש שאמרו כי הוא שם מלך מהמלכים. אך כל ההשערות האלה אינן נתנות למליצת הכתוב כונה טבעית. השבעים תרגמו: בזיליאוס דימיגורון אן אתני, βασιλεὺς δημηγορῶν ἐν ἔθνει ר"ל: מלך מליץ ודורש בתוך עמו. וכן ת"י: ומלכא דקאֵם וממלל בית עממיה. וכבר העירו החכמים כי זה תרגום זר מאד, והחליטוהו להשערה בעלמא כסומא בארובה. ומכל מקום אין לדחות זה כל כך על נקלה, ובכל מה שהתרגום יותר זר יותר רגלים לדבר כי אינו בדוי כלו והיה להם יסוד לסמך עליו. והנה מה שאנו למדים ראשית כל משני התרגומים האלה הוא כי קראו אחרי אלקום לא עִמּוֹ אלא עַמּוֹ, ובזה מליצת הכתוב היא טבעית זיפה: המלך שהוא האלקום של עַמּוֹ. ועוד לא ידענו מה פרושו האמתי של אלקום, אך לפי הענין ומהדמיון עם ליש ותיש נראה כי אלקום הוא תאר של גבורה והליכה בראש בגאוה והדר. ויש אולי למצוא סמך לזה במשמעת שרש אלק a) בערבית, ופעל אַלַק, היה משגע, נטרפה דעתו, והנפעל תַאַלַּקַת b) וז"ל הקאמוס: תַאַלַּקַת אל מראה תזינת וקיל תשמרת ללח'צומה ואשתעדת ללשר ורפעת ראשהא. ע"כ. ובעב': תאלקת אלמראה ר"ל חתיפתה (האשה), ויש אומרים הכינה עצמה לקטטה והתעתדה לרשע ונשאת ראשה. אבל איך נסתעף מושג זה? וקשה לחשב, שהונח פעל זה לכתחלה לאשה שמכינה א"ע לקטטה ונשאה ראשה, ולכן יש אולי לשער, כי שרש אלק הונח בתחלה להיוצא בראש החיל בהוד והדר והתלהבות ומלהיב את העם בדבריו, וחדלו אח"כ מעט מעט להשתמש בפעל זה למושג זה הכללי ולא נשאר ממנו בער' אלא שרידי משמעתו ביחוד לאשה שמתיפה או מכינה עצמה לקטטה ונושאת ראשה, ובעבר' נשאר רק השם העתיק אַלקום. ואולי משמעה זו של אלק הסתעפה ממשמעה יותר קדומה, של דבור בהתלהבות לזרז השומע. ומזה אולי נסתעף גם מושג השגעון, ודומה קצת לחשרש נבא, שיש בו משמעת דִבֵּר, והשתגע, ונביא. שתוף שני המושגים של דבור והנהגה אצל השמיים נראה ברור מן דָבַר, דִּבֵּר, וַדַּבָּר הדור. ומן בערב' הפעל שיע a) יש במשמ' קרא את הגמלים והצאן שפגרו מלכת ובכלל זרז ואמץ הלב, ובקצת מקומות משמעתו: היה מנהיג (קאיד, Dozy, Suppl.). והיתה אולי לאלקום משמעת נביא, דברן, וַדַּבָּר, והוא מקור תרגום השבעים אלקום במשמעת דברן.

ואזכיר עוד כי יוסף הלוי סבר כי אלקום זה הוא שם אלהות ערבית, ואולי הוא האלוה אלקום, שמצאו התירים דיסו בכתבת נבטית וליטמן בכתבת אחת בתדמור שנאמר בה: לשיע אלקום אלהא טבא ושכרא די לא שתא חמר. וכבר פלפלו ליטמן (J As. IX, XVIII, 374) וכלירמן גנו (RecEpS VI 382 — 384) במהותו של האלוה הנזיר הזה, ולפי דעת החכם כל' גנו הוא אויבו של אלוה השכור בכוס, ואולי היה תפקידו לצאת בראש החיל למלחמה.

[1]) צורה חֲרִסִית. כך נקוד במשנ' מנק' אמש"ד, וכן נראה מהכתיב החסר אֶל- ולא איל-, וכן צ"ד ומער' המער' אַל-. בוקשר', כשת', לוי, קוה', יסטר' אֶל-, ועי' הערה לקמן. — [2]) בנוסח': אלתות. וכן עה"ק וכן צ"ד. ערוך פ"י וקצת דפו' ומער' המער' אלתת. אך בפרוש רה"ג, ובמשנ' ענפה"ע של הרמב"ם: אלתית. ופרש רה"ג: דג קטן ושמו כן. ע"כ. והערוך: דג נצוד

---

a) ألق أَلِقَ b) تَأَلَّقَت

a) سيح

רבי ור"י ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה מן המנחה ולמעלה שיירו בה **א ל ף  ב י ת** אחת (מד"ר ויקרא טו). וכל יוצר ויוצר הוא **א ל פ ב י ת** מאלף ועד תיו ועוד אחרי **א ל ף  ב י ת** שמי ושם אבותי (מסה הכהן, סנת א בלה לסטרות). — ומ"ר: והנה מספרי האלפבת הן רלא **א ל פ ב י ת ו ת** הקבועות וכו' (פירוש יליר' רלכה, כ ג). שתי **א ל פ ב י ת ו ת** משונות (כתב מסה מינן). — ומ"ר זכ': שבעה **א ל פ ב י ת י ן** הם (פי' איכה לר"י קרא, זכור ה').

··**אֶלְפָּה**[1], ס"נ, — פרה: קפאון חוק אַלְפַּת היקר לוטה באור יקר (יולר פרס).

***אִלְפָּס**[2], אִיל־ אֵל־, זו"נ, מ"ר אלפסים, אֵל־ — כלי מכלי התבשיל, מחבת עמקה בכסוי לטגן ולבשל בו ; Pfanne ; poêle ; pan: **ה א ל פ ס**[3] והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (סבת ג ה). כדי לבשל בו (בהקנה) ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה **ב א י ל פ ס** (סס ת ס). המערה ממיחם למיחם **ו מ א י ל פ ס  ל א י ל פ ס** ומקדירה לסדירה (תוספתא מעס"ר א ט). הנודר מן הנעשין בקדירה מותר בנעשין **ב א י ל פ ס** (סס נדר' ג ג). מפני שהוא שופת עליהן (על הפטפוטים) את **ה א י ל פ ס** ואת הקדירה (סס כל' כ"ק ס ט). **א ל פ ס** רותח (חול' קד:). הנודר מן היורד לקדרה אסור ביורד **ל א י ל פ ס** שכבר ירד לקדרה קודם שיורד **ל א י ל פ ס** (נדר' נא.). מניחין פיאה ממעשה **א ל פ ס** ואי מניחין פיאה ממעשה קדרה (ד"א ו). **כ א ל פ ס** וכיסויה (מד"ר כרלשית א). — ומ"ר: **א ל פ ס י ן** סתומות (תוספתא יוס טוב ג יג). מקבלין על דופנותיהן **כ א ל פ ס י ן** (סס כלים כ"מ ה י). — ונהגו עכשיו בא"י לקרא **א ל פ ס** כלי נחשת עמק לבשל, Kasserolle casserole ; saucepan. — ומאכל העשוי **ב א ל פ ס**: לשה עיסה אחרת ובשלה **א ל פ ס** אחר (ד"א ו).

**אלץ**[4], ממנו אִלֵּץ וכו'.

[1]) מן אלף במשמ' בקר, ולפי משקל עֶגְלָה.

[2]) כך בוקשר'. כשת', לפי הכתיב מלא איל־, וצ"ד ומער' המער' אל־, לפי הכתיב אל־, וכן במשנ' מנק' אמשט"ד. לשון חכמ' אִלְפֵּס, פ' רפה. לוי לא נקד, קוה' אֲלְפֵּס, יסטר' אִלְפֵּס. — ביונ' לֹפַס λοπάς. — [3]) כך ברוב הנוסח', וכן כ"י (משנת סבת סול' סטרק), והרבה ספרי דפוס אלפס.

[4]) באשור' ספק אם היה. באר' וסור' דחק, לחץ,

**אָלַץ**, אינו נהוג.

פעול ·אָלוּץ: גם עתה חלץ אָלוּץ ממאלץ ומדוי לב תאלץ (סוס' ליוס ד, כהוסעת מקיר).

— פע', אִלֵּץ, עת' ככנ' יְאַלְּצֵנִי, — דחק, לחץ, הכריח, אנס, in jem. dringen, drängen; presser, contraindre; urge, importune: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים וַתְּאַלְצֵהוּ[1]) ותקצר נפשו למות (שופט' יו יו). ויאלצני להפיק משאלו וכו' ויהי כאשר **א ל צ נ י** חפצך (ידע' כדרסי, הפרדס). הנשיא ר' יצחק **א ל צ נ י** לחוות דעי בשאלותיך (ר"נ גירונדי, תס' ז). **ו א ל צ נ י** ההכרח לצאת ממחיצת וכו' (הקד' גידולי תרומה). ובשאלותיו אם אדם **א ל צ ה ו** ענה פה אחד אהה אל תשאלו (יל"ג סוד אלה).

— הפע', ·הֶאֱלִיץ — כמו אִלֵּץ: ויהי כאשר **ה א ל י צ ו נ י** ומתרדמת שנתי הקיצוני (ר' ילח' אבי סהולה, הקד' פרוסו לסה"ם, מטמוני מסתר').

— נתפ' ·נִתְאַלֵּץ: כי השנים מהן (מחוטים עבים וקשים) אין נכבשין ואין **מ ת א ל צ י ן** וע"ז (ר"ת סבת קה.). — ונהגו הסופרים להשתמש בנפ"ל: ·**נ א ל צ ת י** להגיד, וכיוצא בזה, במשמעת הֻכְרַחְתִּי.

··**אֶלֶץ**, ס"ז, (רסימת לונץ, ריטוס).

***אלצר**, אלצרים עי' אלסר.

··**אלק**, **א ל ק ו**, **א ל ק י**, במקום אל"ה, מפני הכבוד כמו אלד.

**אַלְקוּם**[2]), ס"ז, — א) מנהיג, דָּבָר היוצא בראש עם למלחמה, ומלהיב אותם לגבורה בדבריו: Anführer ; chef, commandant ; leader:

צער. — [1]) חטף פתח במקום דגש, כך ברוב הספרים שלנו, כמו מְהַלְלֵיךְ יְהַלְלוּ, וכיוצא בזה, והוא מפני טבע הלמד שהיא מאותיות הרעידה. אך לא כל הספרים שוים בנקוד מלה זו, והעיד מ"ש וז"ל: במקצת ספרים הלמד בדגש וברוב המדוייקים רפה וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה וגם רדק כתב רפה הלמד ודינה להדגש שהוא מבנין פִּעל הדגוש ונקודת הלמד בשוא לבדו בספרים כ"י מדוייקים וכן נקודה בשרשים ובבעל הלשון. ע"כ. וכן מיכאל', בשם חמשה כ"י.

[2]) משק' פִּלְעוֹם ־וֹם. ואעפ"י שבעבר' לא נשאר ממשקל זה אלא תה"פ, כמו פִּתְאֹם, ואולי שִׁלְשׁוֹם, אך כבר ברר ברט (NB, § 213) כי שמות בהוספ' ם בסופן היו נהוגים בלשון השמית הקדומה, ועוד נשארו הרבה מהם בערב' בסוף ־ַם, ־ָם, ־ֻם, וכמו צלדאם בערב' כנוי לארית, מן צלד, כן אולי אלקום מן אלק

באמצע תיו בסופן לומר אני ראשון ואני אחרון (שם שה״ש, לסופתי). א״ל הקב״ה לאברהם יבואו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל מיד באו כ״ב אותיות באה אלף להעיד בישראל שעברו על התורה א״ל אברהם אלף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם וכו׳ מיד עמדה אלף לצד אחד ולא העידה בהן (שם פתיח׳ דאיכ׳, משא גיא חזיון). מם דוממת שין שורקת אלף חוק מכריע בינתים (ספר יצירה). לְאָלֶף הקדמת בית ביצירת בראשית (ר״א קליר, אלך מטה ב׳ שבועות). והקלה שבאלה השלש היא האלף הקל הנקרא בלשון הקדש פתח גדול רפה (רבנו נסים, פירו׳ יציר׳, קונטר׳ המסורת). —ומ״ר: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים (ספרי, ואתחנן פיס׳ לו). שלא יכתוב אלפין עיינין (שבת קג:). דע כי רוב האלפים ראשוני המלה ותיכוניה (דקדוק ר״י חיוג, דוק׳ קלא).

**אָלַף**[1], עתיד אֶאֱלַף[2], תֶּאֱלַף, יֶאֱלַף, תֶּאֱלַפְנָה, צווי אֱלַף, אִלְפִי אִלְפוּ אֱלַפְנָה, — א) פ״י, למד והתרגל בדבר, lernen; apprendre; learn: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תֶּאֱלַף[3] ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (משלי כב כד-כה). —ואמר המשורר: אצעק בעוד אישן אהה אוי ואבוי כל כך שפתי בנהי אלפו (ר״ע פרנסים, קינה על אשתו, ממזרח וממערב, א). — לווי: קשט מעבדיך והצדק אותם, צפה לחכמים וְאַלֵּף ארחותם (שמעון בר יצחק, אלוף מסכל, א׳ שבועות).

— פע׳, אִלֵּף, עת׳ אֲאַלֵּף, יְאַלֵּף, וכו׳ אֲאַלֶּפְךָ, אֲאַלֶּפְךָ, —בינוני מְאַלֵּף, ועם כנ׳ מְאַלְּפֵנִי[4]), ובהשמט׳ א׳ מַלְּפֵנִי, —עשה שיאלף, lehren; enseigner; teach: כי יְאַלֵּף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב טו ה). אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש וַאֲאַלֶּפְךָ חכמה (שם לג לב-לג). מַלְּפֵנוּ (במקום מְאַלְּפֵנוּ) מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (שם לה יא). — ובסגנון המאוחר: ר׳ שמלאי אתא לגבי ר׳ יוחנן אמר ליה אלפני הגדה אמר ליה מסורת בידינו מאבותינו שלא ללמד הגדה לא לבבליים ולא לבני דרום (ר״ח פסחים סג.). נחני (אלהים) עסיסו להשקות אִלְּפֵנִי בנשיקות (פיוט אפיק רנן, לפסח). זכור נא בני את אהבתי אשר אהבתיך ואת חיבתי אשר חבבתיך ופקוד את אשר הראתיך ולמדתיך ואלפתיך (סקד׳ תזוק האמונה). ובלא ספק התורה היא המאלפת שבילי האמת והצדק (ילק׳ לטיף, אגר׳ התשובה).

— הפעי׳: *האליף, — כמו אִלֵּף תורת אמת בפיה מאליפה (כתאב אלרסאול לרמ״ה כז).

**ב. אלף**, קל ופעל אינם נהוגים

— הפע׳ הֶאֱלִיף, בינ׳ מַאֲלִיף, —עושה, נותן אלף, נתרבה לאלפים, tausend hervorbringen; produire des milliers; bring forth thousands: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מַאֲלִיפוֹת מרבבות בחוצתינו (תהל׳ קמד יג). — ועומד: וישב עליהם תשובות מאליפות מרובבות (ס׳ המוס׳ לר׳ זכר׳ בן סעד׳ אלג׳אהרי). כי הוא בחכמותיו המאליפות והמרובבות (עמנ׳ מחב׳ כב). תהלותיך מאליפות מרבבות חסידים בכבוד ירננו (ערוגת הבושם, סוף פרק כט). — ועם נשוא אחריו: הֶאֱלִיפוּ מלים (הדס, שש״ק מהלל יה).

—לווי *הַאֲלֵף: הַאֲלֵף מן מאליפות (בלקוטים מספר דקדוק ישן, זכרון לראשונים, הרכבי).

— פע׳ *אִלֵּף, מְאֻלָּף, —יש בו אלפים, אלפים: שוא עמלו בונים אשר הוסיפו מצוות מאולפות (מסה ומריבה, פתיחה).

**ג. אלף**,

נתפ׳, *נִתְאַלֵּף, נהיה אות אַלֶף, קבלה אות אלף: ובאמרך אתא בקר נתאלפה המלה משתי קצותיה (מנחם בן סרוק, ערך הג ד״ה מלאתי ראיתי).

***אַלֶף בֵּית**, אַלְפְבֵּית, נק׳ — כללות האותיות מן אלף ועד ת מסודרות לפי סדרן וא״ז, Alphabet: כל האותיות הכפולות באלף בית כותב הראשונות בתחילת התיבה (ירוש׳ מגילה א עא ד). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה אמר ר״ל משום ר׳ ינאי באלף בית (ומ׳ לז:). מפני מה לקו באלף בית מפני שעברו על התורה שניתנה באלף בית (סנהדרין קד.). — ושיר או פיוט שראשי בתיו מתחילים באחד מאותיות האלפבית על הסדר:

---

[1]) בער׳ אָלִף a) הסכין, התרגל. —[2]) ר״י חיוג ורד״ק. [3]) מ״ש: האלף בחטף סגול ברוב ספרים. ע״כ. וכן מיכא׳ בשם ט׳ כ״י, וברוב נוסחאותינו תֶּאֱלַף. —[4]) ואולי צ״ל מְאַלְּפֵנִי, למד בחטף פתח כמו ותאלצהו.

a) أَلِف

אלפים רכב (שם יט יח).—ויאמרו אלף אלפים: ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב (דהי"א כא ה). משל לאדם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב (מגילה כה.). על אחת מאלף אלף אלפים ורבי רבבות (תפלת נשמת). — לאלפיב הרבה אלפים: עברים למאות ולאלפים (ש"א כט ב). וככנוי: הכה שאול באלפו (שם יח ז). — וכסמי׳: את היי לאלפי רבבה (ברא׳ כד ס). כשלשת אלפי איש (שמות לב כח). עשרת אלפי איש (שופטים ד י). ושלשת אלפי גמלים (איוב א ג). — ב) לפנים, אחת מחלוקות השבט, בת אלף משפחה: הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו טו). ראשי אלפי ישראל (במדבר י ד). לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). יום עמדי באלפי וטפי כבוש יה. קשי ערפי ואכפי (אלוממך, ר"ש בן גבירול).—ג) בקר[1], ox, cow: Rind; boeuf, vache; והאלפים והעירים עבדי האדמה (ישעי׳ ל כד). שגר אלפיך ועשתרת צאנך (דברים ז יג).

*אָלֶף[2], אלף, ש"ג, מ"ר אלפים. — שם האות א בעברית, Name des Buchstabes א, בנ׳: nom de la lettre א; name of the letter א

קופות של שלש סאין תורמין את הלשכה וכתוב בהן אלף בית גימל (שקל׳ ג ב). אלף רישיה דאלפא ביתא מם באמצעיתה תיו בסופה (ירוש׳ סנה׳ רפ"ב ה"ו). אלף בית אלף בינה גימל דלת גמול דלים (שבת קד.). א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר׳ אחא עשרים וששה דורות היתה האלף קוראת תגר לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו רבונו של עולם אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי (מ"ר ברא׳ א). ולמה הוא אמת אלף בראש האותיות מם

---

[1] באש׳ אלפ, בכנע׳ אלף השם הרגיל לבקר.

[2] הקריאה המסורה של מלה זו בקרב הספרדים והאשכנזים והתימנים היא אָלֶף, וכן העתיקוה השבעים (איכה א ז) Αλφ Αλεφ וכן איזיביוס Αλφ. אך נקודה בעבר׳ בספרי דקדוק של היהודים ושל לא יהודים בזמננו הוא אָלֶף (א קמוצה), כן גוניום, פירסט, אולד, וכן בן זאב בתל"ע, וכן רבינוביץ וכן בטכר, אולסה׳. נלד׳, שטדה, קניג, גזנ׳ קויץ. והנה הראשון אשר נקד נקוד זה הוא, לפי ידיעתי, ר׳ אליהו בחור בהתשבי (שנת ש"א) ערך אָלֶף בית גימל וכו׳, ושם ערך אלו: אחר האלף, ושם ערך אלמלא: הכתוב באלף היא מלה מורכבת, וכן במחז׳ ויניציה עם הדר׳ הקוד׳ משנת שיד בפיוט ארץ מטה. וכן בס׳ בשם קדמון (ויניציה שנת שנז) אָלֶף בלתי מוצאת. אך הספר נתחבר בשנת רצה, ואיני יודע אם המחבר בעצמו נקדו, ואז הוא אולי הראשון שנקד כך. ואחרי כן בוקשר׳, ואח"כ מעריך המערכות שנת 1629. ובפיוט אהלל של ר׳ בנימין בן זרח לשבת לפני שבועות בסדור שער השמים מבעל השל"ה משנת תע"ב נקוד כמו"כ: אָלֶף אות ראשונה. במקנה אברהם להר"א בלמשי שנדפס בשנת רפג, נקוד פעם אֶלֶף ופעם האָלֶף, ובכלל נקוד הספר הזה מצטין בזרותו ואין לסמך עליו הרבה. ואיני יודע על מה סמך ר"א בחור שקמץ את האות א, הואיל וגם האשכנזים קראים alef ולא olef.

ואולי למד זאת מלשון סורית, שנוהגים לנקד את שם האות הראשונה אָלַף, וחלוק׳ בקריאתו הסוריים המזרחיים מהמערבים, שהללו קראים alaf והללו קראים olaf. וכבר העיר פרופ׳ ת׳ נלדקה במחברתו „Beiträge zur Semitischen Sprachwissenschaft אדות זה לאמר: Amir hat אֲלַף, und so vokalisieren auch einige Drucke (1 PSm. 215), aber in Übereinstimmung mit der ostsyrischen Form und mit den Namen für ס ל ד ג hat der um 1200 geschriebene Codex Crawford Ap. 1, 8 אָלַף (John Gwyrne, in Transact. of the R. Irish Acad. 30, 14, 398) und so die Ausgaben Apoc. 1, 8. 21, 6. 22, 3. sowie andere Drucke. אַלֶף wird durch das arab (a אַלִף veranlasst sein“.

היוצא מזה, כי גם בסור׳ נקדו קצתם אַלִף והנקוד אָלַף נמצא בכ"י משנת 1200. אלא שלפי דעת נלדקת הנקוד אַלֶף נולד תחת השפעת הנקוד הערבי של שם זה. ושאלתי את המרוניים פה ויגידו לי כי הם קראים olaf, אך לא יכלתי לברר אם קריאה זו היא מסורה עתיקה בידם או נתחדשה אצלם מפני קמצות האות א, שהם קראים o. עכ"פ קריאת האשכנזים והתימנים alef ולא olef היא עדות כי מעולם לא היה להם הרגש שהאות א בהשם אלף היא קמוצה, וא"כ הנקוד אָלֶף הוא חדש ואין לו יסוד. וכבר העיר ע"ז C. J. Ball (PSBA, XV 398) ואמר שהוא כמו נקוד הסגוליים לפני הפסקה, ע"כ. ואולי מפני רבוי השמוש בשם האות הראשונה נשארה קריאתה בהויתה כמו שהיו קראים את הסגוליים קודם שנשתנה קול הפתח לקול סגול. והנה רוב התוקרים סברים כי נקראה האות א כך על שם צורת ראש בקר שהיתה לה בכתב העברי הקדום, כזה 𐤀. והחכם פילשר (E, J. Pilcher,PSBA,XXVI,168) אומר כי צורתה כצורת שאר האותיות, היא הרכבת מצורות הנדסיות משלש וקו ישר, ונקראה אלף ע"ש המספר אָלֶף.

---

a) أَلِف

דוד את נשיו) בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אַלְמְנוּת[1] חיות (ש"ב כ ג). אלמנה שאמרה הרי אני מיגדת אלמנותי בבית בעלי שומעין לה (ירוש' כתוב' ס כט ד). ויושבת (האשה) בביתו אחרי מותו כל זמן אלמנותה (סמ"ג מ"ע סי' מח). — ומ"ר בכנ': אַלְמְנוּתַיִךְ: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אַלְמְנוּתַיִךְ[2] לא תזכרי עוד (ישע' נד ד), בהשאלה לימי החרבן והשממון. — ועי' אישות, מות.

**אַלְמֹנִי**[3], ת"ז, — אדם או דבר לא ידוע בשמו, או שלא יחפצו לנקב בשמו, Unbenannter, un tel, quidam; certain one, בחבור עם פלוני: ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אַלְמֹנִי (ש"א כא ג). ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אַלְמֹנִי תחנתי (מ"ב ו ח). ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אַלְמֹנִי (רות ד א). —ונהגו הסופרים להשתמש במלה זו גם בלבדה אם ידבר בשני אנשים: פלוני אמר כך ואלמוני אמר כך. ולנק' אלמונית.

***אִלְסָר**[4], א"ז, מ"ר אִלְסָרִים, אִלְסְרֵי, —האגוז הקטן, Haselnuss; aveline, noisette; hazelnut: הפרסקין והאיסטרובולין משיעשו קליפה האילסרין[1] (תוספ' מעש"ר א א). אבל האילאסרין הפרסקין והאיסטרובילין לא צרכו חכמים ליתן בהם סימן לפי שיש כיוצא בהם בארץ ישראל (שם ג יד). מודין חכמים לרבי יודה באלצרין ובאפיסטקין ובאיצטרובילין משיעשו קליפה (ירוש' מעש' א מח ד).

**אלף**[2], ממנו אֶלֶף, אִלֵּף, *אַלֶּף.

**אֶלֶף**[3], ש"ז, כנ' אַלְפִּי, אַלְפְּךָ, מ"ז אֲלָפִים, מ"ר אֲלָפִים, כנ' אַלְפֶיךָ, סמי' אַלְפֵי, — א) שם המספר, עשר מאות, tausend; mille; thousand: נתתי אֶלֶף כסף לאחיך (ברא' כ טז). אֶלֶף אמה סביב (במדבר לה ד). ולשמרי מצותו לְאֶלֶף דור (דברים ז ט). שלשים אֶלֶף איש גבורי החיל (יהושע ח ג). שלשים אֶלֶף רכב (ש"א יג ה). עשרים אֶלֶף כר חטים (מ"א ה כה). אֶלֶף גפן בְּאֶלֶף כסף (ישע' ז כג). —בכל אלה וכדומה בא המנוי במ"י כדין בשמות המספר למעלה מעשרה. ובא גם שלא כדין במ"ר: וארבעים אֶלֶף פרשים (ש"ב י יח). וְאֶלֶף עזים (ש"א כה ב). אֶלֶף עלות (מ"א ג ד). כי אֶלֶף שנים בעיניך (תהל' צ ד). ארבעה עשר אֶלֶף צאן וכו' וְאֶלֶף אתונות (איוב מב יב). — ובפרט בבוא המנוי לפני המספר יבוא ברבים: והמרים אחד וששים אֶלֶף (במדבר לא לד). פרים אֶלֶף אלים אֶלֶף כבשים אֶלֶף (דהי"א כט כא). כרים עשרים אֶלֶף וכו' ויין בתים עשרים אֶלֶף (דהי"ב ב ט). —ומ"ז אַלְפַּיִם: ויכו ממנו אַלְפַּיִם איש (שופ' כ מה). אַלְפַּיִם בת יכיל (מ"א ז כו). ואתנה לך אַלְפַּיִם סוסים (מ"ב יח כג). כְּאַלְפַּיִם אמה במדה (יהושע ג ד). — ומ"ר אֲלָפִים: ושלשת אֲלָפִים (שמות לב כו). שלשת אֲלָפִים איש בחור (ש"א כד ג). שבעת אֲלָפִים פרשים (דהי"א יח ד). שבעת

---

וקצתם דוחי' מ"ר זה. ועי' לקמן הערה [2]). — [1]) יש מגיהים אַלְמְנוּת חיות. — [2]) אולסה' ושטדה סברים כי אלמנותיך במקום אלמנותך כדי לזוג עם עלומיך הקודם.

[3]) ראב"ע (רות ד א) גזר מלה זו מן אִלֵּם: שאין לו שם ידוע. עכ"ל. וגם החדשים לא מצאו השערה יתר טובה מזו. אך זה דחוק ורחוק מאד, ואינו מתקבל על הדעת. ויותר מסתבר כי אין למלה זו אולי שום משמעה מיוחדה ולא נוצרה אלא להיות לבת זוגה של פלוני, כמו שצף קצף וכדומה, וכמו שיש הרבה כאלה בלשון ערב'.

[4]) כמו סִרְפָּד. אך מפני הכתיב אילאסרין סבר לו כי ראוי לנקד אִלְּסָרִים כמו פִּלַּגְשִׁים. בסור' אילסרא, אילרסא־סיא, (כ"ע וכ"ב), ופרש ב"ע וז"ל: אילרסא וגוז מלכא אלבנדק ואלגוז. וכר בהלול: אילרסיא איך חו' אלבנדק, והו אלגלוז ב"צ דהנין פנדקא יוחנן גוז מלכא. PSm הביא ג"ס' אילסרא, וג' פרושים: ערמון, אגוז הקטן, ובטנים. והנה הערוך, שהביא מלה זו בערך אלצרין, לא פרש מאומה, וכן לוי הסתפק בפרוש פרי עץ. קוהוט פרש מין בטנים, וכן יסטרוב. אך כבר הכריע עמ' לו כפרושו של חונין שהביא ב"ב, וספ' כתב האברות ותר' גלי' כי הוא אלבנדק בערב', ר"ל האגוז הקטן. — [1]) כך בתוס' הוצ' צוק"מ וכן באגור של ר"ש גמע. ויש גרסאות אחרות אלצרין, ואלרסין.

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות. משמעתו הראשנה לפי דעת קצת החוקרים היתה: קשר, אגד, חבר, ובמשמעה זו נשאר באשור' לפי דעתם אַלָפּ אגוד. ומזה לפי דעתם בער' אלף a), הסכין עם, היה רגיל עם, וגם שאר המשמעות נסתעפו ממשמעה יסודית זו.

[3]) בער' אַלְף b). באר' וסור' אֲלַף, אַלְפָּא.

---

a) أَلِفَ  b) أَلْف

**אַלְמֹן**, ש"ז, — מעמד האלמן והאלמנה, Witwenschaft; veuvage; widowhood: ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול וְאַלְמֹן כתמם באו עליך (ישע' מז ח-ט).

***אִלְמֵן**, פ"י, — עשה אותה אלמנה, zur Witwe machen; rendre veuve; to widow: תנו רבנן כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ו מ א ל מ ן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים (פסחים מט.).

— נתפ', *נִתְאַלְמֵן, נִתְאַלְמְנָה, — נהיה אלמן, אלמנה: אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נ ת א ל מ נ ה או נתגרשה (מכות א א). נ ת א ל מ נ ו או נתגרשו מן האירוסים (ירוש' כתוב' ה כט ג).

א. **אַלְמָנָה**[1], ש"נ, מ"ר אַלְמָנוֹת, כנ' אַלְמְנוֹתָיו, וכו', — אשה שמת בעלה ואינה נשואה לאחר, Witwe; veuve; widow: ויאמר יהודה לתמר כלתו (אחרי מות בעלה) שבי אַלְמָנָה בית אביך (בראש' לח יא). כל אַלְמָנָה ויתום לא תענון (שמות כב כא). עשה (אלהים) משפט יתום וְאַלְמָנָה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). ותאמר (האשה התקועית) אבל אשה אַלְמָנָה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אַלְמָנָה (ישע' א יז). יתום לא ישפטו וריב אַלְמָנָה לא יבוא אליהם (שם שם כג). ברכת אבד עלי תבא ולב אַלְמָנָה ארנן (איוב כט יג). — ומ"ר: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אַלְמָנוֹת ובניכם יתמים (שמות כב כג). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אַלְמָנוֹת שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). יתומים היינו ואין אב אמתינו כְּאַלְמָנוֹת (איכה ה ג). — ועם כנ': על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אַלְמְנֹתָיו לא ירחם (ישע' ט יו). עזבה יתמיך אני אחיה וְאַלְמְנֹתֶיךָ עלי תבטחו (ירמי' מט יא). שרידיו במות יקברו וְאַלְמְנֹתָיו לא תבכינה (איוב כז יה). קשר נביאיה (של ירושלם) בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו אַלְמְנוֹתֶיהָ[1] הרבו בתוכה (יחזק' כב כה). — ובמליצה, למשל הצער והיגון והחרבן: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כְּאַלְמָנָה (איכה א א). — *אלמנת עיסה, עי' עיסה. — ובהשאלה, דלת אַלְמָנָה, שחסר לה אחד ממכשירי הדלת: ד ל ת א ל מ נ ה[2] הנגררת אין נועלין בה (עירוב' קא.). ד ל ת שהיא א ל מ נ ה מתקוניה (רשי שם).

ב. **אַלְמָנָה**[3], מ"ר אַלְמָנוֹת, — כמו ארמון 'ארמונים, Palast; palais; palace: וענה איים בְּאַלְמְנוֹתָיו[4] ותנים בהיכלי ענג (ישעיה יג כב). וידע אַלְמְנוֹתָיו ועריהם החריב (יחזק' יט ז). — ואמר המשורר: מאד יסכל אשר נשים ירבה, ולא יזכור מחונן אַלְמְנוֹתָיו, ויבנה ארמנות משכית ואיים, למחר יענו תוך אַלְמְנוֹתָיו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ח).

**אַלְמָנוּת**, ש"נ, סמי' אַלְמְנוּת, כנ' אַלְמְנוּתָהּ, מ"ר אַלְמְנוּתִים[5]), כנ' אַלְמְנוּתַיִךְ — מעמד האלמנה, הזמן שהאשה אלמנה, Witwenschaft; veuvage; widowhood: ותסר בגדי אַלְמְנוּתָהּ מעליה (בראש' לח יד). ותלבש בגדי אַלְמְנוּתָהּ (שם יט). ויתנם (המלך

---

ומן הענין הזה נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאין לה יכולת לדבר ולריב עם אנשי ריבה, והנון באלמנה נוספת. ע"כ. וכן דעת כל רבי הדקדוק שלנו. אך טעמו של ר"י בן גנאח להשם אלמנה אינו נהיר, כי מה טעם השם אלמן? ויש קצת ראיה שהא' היא שרשית ממה שיש בער' למושג זה בעצמו עוד שרש נרדף א י ם, אַיִם a), אלמן, ואם היה אלמן. מזה יש ללמד כי שתי האותיות היסודיות בשרש זה הן א ם, והשאר נשתנו ונוספו לפי טבע לשון לשון מהלשונות האחיות האלה.

[1]) באש' אַלְמַתְ, בכנע' אלמת, בער' ארמלה b), בארמ' וסו' ארמלתא. ועי' למעלה הערה לאלמן. — [1]) יש מפרשים זה במשמ' ב. אלמנה (גרן). — [2]) ושאלו שם בגמ': היכי דמי דלת אלמנה, והשיבו: איכא דאמרי דחד שיפא ואיכא דאמרי דלית ליה גשמה. ועי' ערך גשמה, וערך שיף.

[3]) ל במקום נ שבהשם ארמון. — [4]) בקצת נסח' כ"י ארמנותיו. ותרגם יונתן בברניתהון, וכן כל המפרשים אלמנותיו כמו ארמנותיו. ויש סברים כי זה בכונה של לצון (כטכר).

[5]) משקל פ ע ו ל י ם, כמו נעורים, עלומים, ונהגו בת' הנוספ' לסמן המשקל כמו לו היה מהשרש, כמו זנות זנותים, תזנותים, כריתותים. כך דעת הקדמונים וכן גם קצת המדקדקים החדשים וכן גם גזני' קויג

a) أَيِّم (b أَرْمَلَة

נשרף ומ"ת עמי מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני (ע"ז יח.).—ועם לא [1]) אחריה לשלילה: אלמלא לא ניתנה תורה היינו לומדין צניעות מחתול (ערוב' ק:). אלמלא לא עלינו אלא לרחץ בחמי טבריה דיינו (פסח' ח:). א"ל (רשב"י לר' פנחס) אשריך שראיתני בכך (שהיו פילים בגופו) שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (הרבה תורה) (שבת לג:).

**אַלְמָן**[2]), ש"ז, מ"ר אַלְמָנִים, — איש שמתה אשתו, Witwer; veuf; widower. ובמליצה: כי לא אַלְמָן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה).

---

והנה אין לבקש טעם מפני מה משמשת אלמלא לפני שם בשלילה ולפני פעל בחיוב כי אין לעמד על סתרי נטיות חוש הלשוני, ולפעמים מקרה פשוט מכריע את הכף, כשיש צרך לעשות הבדל למנוע הטעות. הדברים האלה נכתבו פוה כתשע שנים. אחרי כן קראתי את מאמרו של החכם מ' למבר (M. Lambert) (REJ IX ,290) וראיתי כי ככר עמד גם הוא על עצם הבדל זה, אלא שנסח את הכלל קצת בנוסח אחר, והוא: בכל מקום שאלמלא הוא מלת יחס (préposition) היא משמשת שלילה ומשמעתה היא כמו בלי, sans, ובכל מקום שהיא חבור (conjonction) בין שתי מַחוות היא משמשת בחיוב, כמו אלוהיה. למשל: אלמלא דוד, פרושו הוא: בלי דוד, אלמלא מילה — בלי המילה, וכיוצא בזה. והוקשה לו שמוש אלמלא במאמר אלמלא תודוס אתה, אלמלא חוני אתה, שאי אפשר לפרש בלי תודוס, בלי חוני, אלא: אלו לא היית תודוס, אלו לא היית חוני, וכן במאמר אלמלא בן נץ מעמידה, אלמלא מים מכסים אותו. ותרץ החכם למבר בשם איז' לב כי טעות נפלה בהמאמרים האלה, ובמקום אלמלא תודוס, אלמלא חוני צ"ל אלמלא לא תודוס, אלמלא לא חוני, ובמקום אלמלא בן נץ מעמידה ואלמלא מים מכסים צ"ל שמעמידה, שמכסין. מ' יסטרוב (REJ XI,158) תרץ עוד יותר פשוט, כי זה מזמן שעוד לא הבדילו בשמוש אלמלא בין חיוב ושלילה. והנה, באמת, גם בשלילה אלמלא היא חבור (conjonction), והתרגום המדיק הוא, כמו שכבר העיר החכם דיובל במאמרו שהזכרתי למעלה, si ce n'était. ומה שחשוב ביותר הוא כי יש הבדל גדול להלכה למעשה בשמוש אלמלא בשלילה לפי נוסחת הכלל של החכם למבר ולפי הנוסחה שלי. כי לפי הכלל שלי המאמר אלמלא תודוס אתה אלמלא חוני עתה הוא לפי הדין, וכך בכל פעם שאדם רוצה לאמר לחברו: אלו לא היית פלוני הייתי עושה כך וכך, צריך לאמר אלמלא פלוני אתה. ולפי הכלל של החכם למבר צריך לאמר אלמלא לא פלוני אתה, וזה אינו מתקבל על חוש הלשון שלי.— גם בקצת מדרשים מאוחרים ובכל הספרות שלאחרי התלמוד השתמשו עפי"ר, בלי כונה אך בהרגשה טבעית עפ"י השגור בפיהם, כהסכמה להכלל שקבעתי: אמר הקב"ה וכו' שאלמלא שירה וזמרה שהם אומרים לפני בכל יום ויום לא בראתי את עולמי (א"כ דר"ע כיה"מ ילינק, 12). שאלמלא גמילות חסדים שלי אין העולם מתקיים (שם 20). אילמלא נשתיירה הקרקע אצלו לא היה לו רשות להושיט ידו בשאר קרקעות (שר שלוס, תשו' גא' קדמ' דוד קסל סי' נא). אלמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו (רשי יחזק' א יא). אלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא (זוה' תזריע). אלמלא לא חב אדם לא יטעם טעמא דמותא בהאי עלמא (שם שלח). שאלמלא לקח אברהם בידו כחותיו של יצחק שהם האש והמאכלת אין כל בריה יכולה לעמוד לפני פחד יצחק (שערי אורה גיקאטיליה, מגטוכה מא.). נתן הקב"ה ידו בשטן ומעטו ואלמלא כן לא יכלו ישראל לעמד לפניו (הריקנטי, בשלח י). ואלמלי שעמד א"א בעשר נסיונות שנסהו המורא לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (הקלה ה: הקדמה). וכאלו אמר אלמלא לקתתם גביע הכסף לבדו (פענח רזא, ויגש כב). כשברא הקב"ה את עולמו נמתחו השמים עד ת"ק ואמר הש"י די ואלמלא כן עדין היו נמתחין והולכין (שם בראשית ב). שאלמלא הייתם כולכם משיבים בפה אחד שאתם רוצים לילך בשמחה גדולה תכף היו נגאלים כל ישראל (עמק המלך, קמא). שהוא (רזיאל המלאך) עומד בפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות הקדש שאלמלא כן נשרפים כל מלאכי השרת (כשם מעין חכמה, כספ' חמדת ימים דף שם.). — [1]) ר"י פיק מחק „לא" זה בכל מקום בגמ'. אך אי אפשר לשבש כל הספרים, ואין זה נכון.

[2]) באשור' אלמַת, אלמנת, ובכנע' אלמת אלמנת. מזה יש קצת סמך כי השרש הוא אלם, ומשקלו פעלן. אך בערב' ארמל a), וכן בארמ' וסור' וא"כ השרש הוא רמל והמשקל אפעל, וא אלמן וארמל הוא א המשקל. ויש בער' פעל רמל b) במשמ' היה אלמן, היתה אלמנה. ויש מרמל c) היה בצער, בלי עוזרה. וכמו בעברית בעצמה אלמן כמו ארמון, כן בעבר' ואשו' אלמן מכון לארמל שבשאר הלשונו' האחיות. וזו גם דעת ברט (מה"ש קנא א). ואולם, רוב בעלי השרשים החליטו כי השמות אלמן, אלמון ואלמנה נגזרו מן שרש אלם במשמ' צער שיש לו בערב' d). וכן דעת ריב"ג שהשמות האלה הן מן אלם, רק במשמעת אלם, נאלמתי וכו', אמר וז"ל:

---

a) أَرْمَل b) رَمَل c) مُرْمَل d) أَلِم

רבש"ע אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול

חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים (שם לב.). אלמלא אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני

---

לשלילה

איתכליא (חולין לב.). אילמלא צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמד לפני משפטיך תהום רבה (ערכין ח.). וכיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות (נדה ל:). הניחוהו (לפנחס) ונכנס (אל המדינית) שאלמלא כן לא הניחוהו ליכנס (מ"ר במדבר כ). ואע"פ שעשו תשובה לא יצאו (ישראל) משם (ממצרים) אלמלא זכות אבות (שם שמות א). למלך שנשא מטרונא וכו' א"ל אדני המלך אלמלא כתובה מרובה שכתבת ונתת לי כבר אבדוני שבנותי (מד"ר איכה, זכר עניי). למה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה כדי שיראו אותו שהוא עוסק בה ויעשו תשובה ואלמלי כך לא היה הקב"ה יכול להציל (תנחומא בוכר כרא' לז).

לחיוב

אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנהדרין קד.). שאילמלא כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר מרשעיהם של ישראל שריד ופליט (שם קה:). חיטי ברזיים וכפר אחים אלמלא סמוכות לירושלים וכו' (מנח' פה.). אילמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכין יז.). ואילמלא דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא רדפו בתר דוד (סוטה כא.). אילמלי דבר חדש אמרת לנו וכו' (נדה כה.). אילמלי ידיה בעיניה כל בין השמשות יפה אתם אומרים (שם נג.). אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו וכו' (מ"ר במדבר יח).

מכל אלה המשלים נראה כי לשלילה השתמשו באלמלא ואלמלי בצרוף שם תכוף אחריה, ואם בא גם פעל עכ"פ השם קודם והוא העקר, ועליו טעם המאמר. ולחיוב במשמ' לו באה אלמלא, -לי, כמעט בכל המשלים בצרוף לפעל כתוב מפורש, ובאותם המאמרים שנעדר הפעל הרי הוא נשמע ונמשך בכח, כמו במאמר אלמלא אתה שאול וכו' שהכונה היא אלמלא היית אתה שאול, והטעם הוא עכ"פ על אתה ולא על שאול. ואם נאמר אלמלא שאול אתה, ונטעים את שאול, הכונה תהית לו לא היית שאול, כמו אלמלא חוני אתה. ובמאמר יכול אני לפטור את כל העולם וכו' ואלמלא אליעזר בני עמי וכו' ואלמלא יותם בן עזיהו עמנו, נשמע היטב את הפועל היה או נתחבר עמי, הנמשך בכח. וכמו"כ במאמר אלמלא יהודה קיים העקר הוא הפעל קיים. ומופת חותך כי עם פעל משמעת אלמלא הוא לחיוב, הוא צרוף מלת השלילה לא באותם המקומות שבאה אלמלא בצרוף לפעל והכונה היתה לשלילה, ואלה הם: שאילמלא לא הזיקו היה יפה ח' מאות זוז (תוספ' ב"ק ג ה). אלמלא לא באתי אלא לשמוע דבר זה (ברכו' כד.). שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפוטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר (שם סג.). אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (שבת לג:). אילמלי לא היית עמנו וכו' יפה אתה אומר (שם לד.). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות (עירובין נד.). דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו (יומא סז:). אילמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם עז.). אילמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי (ב"מ סא:). ריקא אלמלא לא ראית לא האמנת (ב"ב עה.). אלמלא לא זכו ישראל (סנהדרין מב. — וכן הנוסחה בתפלת קדוש הלבנה אלמלא לא). שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים (שם נט:). שאילמלא לא הקדים אברהם תפלה לצרה (שם מד:). שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם לב:). אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך (שם לה:). אילמלא לא בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לרשעי ישראל (שם לו.). אילמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד (נדר' כב:). אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה (סוט' ט:). כל שתחילתה באונס וסופה ברצון אפילו היא אומרת הניחו לו שאילמלא לא נזקק לה היא שוכרתו מותרת (כתוב' נא:). כמה נאה ומשובח פלטין זו אלמלא ביב של בורסקי לא היתה עוברת בתוכה (אדר"נ יט).—וכן משמשת אלמלא בשלילה אם בא הפעל בצרוף ש בראשיתו, כמו במאמר אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ. וכן: אלמלא דת שניתנה [1]) עמה אין אדם יכול לעמול בה (ספרי, וזאת הברכ' שמג). אלמלא שאסורים ידיה שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו (מ"ר במד' ט).—רק שני מאמרים יוצאים מכלל שקבעתי, והם: בשעה שלויתן רעב ואלמלא מכנים ראשו בג"ע, שהכונה היא לו לא הכנים ראשו; ומאמר בתוספתא סנה' ד ז: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה. — והנה זה המאמר האחרון בא בבבלי סנה' כא: וכתוב שם אילמלא לא קדמו משה. וכן בדפוסים הקדמ', רק ישע' פיק מחק מלת לא. ובירוש' הנוסח: אלא שקדמו דור משה. ובמאמר אלמלא מכנים ראשו צריך להוסיף שְׁ על הפעל מכנים: אלמלא שֶׁמכנים.

---

[1]) כך בכ"י בן ז"א ג' (הערת מ' א"ש).

תובעתו (מל"ר במדב' ט). אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היו חרב וחיה משכלות את הארץ (פרקי ד"א, השלום).

ב. לחיוב, כמו לוּ, wenn wirklich; si c'était; if it were: אם בא אחריה פעל בפרוש או הפעל נמשך בכח, או אם שם הגוף משמש שמוש פעל לפני השם, וכמו"כ אם בא שם ופעל אחריה אך השם איננו העקר במאמר ולא עליו הטעם: אלמלא ניתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקים (ברכ' ו.). אמר משה לפני הקב"ה

---

לשלילה

אילמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעיים (שם קח:). שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ (שם קלז:). ירושלם אלמלא דלחותיה ננעלות בלילה חייבין עליה (ערו' ו:). אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך (פסחים נג.). אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר ואלמלא קול המונה של העיר נשמע קול גלגל חמה (יומא כ:). שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים וכו' (שם סט:). אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם עב:). הני בודיתא דבני מחוזא אילמלא קיר שלהן מסכבין בהו (סכה כ:). יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו' ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אינו יכול לו (שם נב:). אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר (מגי' ג.). אלמלא איגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם יב:). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם כא.). זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל (חגיגה יג.). אלמלי חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה לך וכו' (תענית יט.). אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ (שם כז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם עד:). עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם עה.). בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה וכו' ואלמלא מכנים ראשו לג"ע אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם). אילמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו (ע"ז ד.). אילמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנהדרין סג.). כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפי' שעה אחת (יבמ' עא:). ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו (גיטין לא:). גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (נדרי' לב.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב וכו' אילמלא תפילתו של חבקוק היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחת (סוטה מט.). ליבעי רחמים איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין

לחיוב

שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון וכו' (שבת קיח:). אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהילכתן מיד נגאלין (שם). ואלמלא[1] חזיתיה מקמיה הוה מחדרנא טפי (עירוב' יג:). אלמלא אנו צריכים להם (לעמי הארץ) וכו' היו הורגין אותנו (פסח' מט:). א"ל הקב"ה לדור וכו' אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו (מו"ק טז:). אמר ר"י משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד עתה ואילמלי אליעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד סופו (סכה מה:). שאלמלי הן יוצאין מחריבין כל העולם (מגילה ו:). אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן (שם כד:). אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד וכו' (שם יט:). אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי (תענ' כט.). שאלמלי שתים (נימות) יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם (ב"ב י"ו.). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ (שם). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון וכו' ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה (שם). יעלה זו אכזרית על בניה וכו' ואני מזמן לה נשר שמקבלו בכנפיה ומניחו לפניה ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מת (שם). לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זל"ז מחריבין כל העולם (שם עד:). שאלמלי היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (שם קמו:). אילמלא היה ר' יוחנן הא זימנא באתרא דקא שקלי מיכסא אפי' מבע"ה הוה אסר (ע"ז יג:). אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי וכו' (שם יח.). אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא (כתו' לג:). שאילמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו (שם סב:). לא ראית את ר' יוסי אילמלי ראיתו נמוקו עמו (גיטין סז.). יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני (קדושין לא.). אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא (שם לט:). כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים שאילמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). (בריות) שבים אילמלי עולות ביבשה מיד מתות שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות (חולין קכז.).

---

[1]) כך בכ"י ובע"י ובילקוט וכו' (ד"ס).

**אַל-מָוֶת**, וכסמי' אל-מות, ש"נ, — הסגולה לא למות לעולם, סגולת הנצחיות, Unsterblichkeit; immortalité; immortality: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אַל-מָוֶת [1] (משלי יב כח). — ופשט הרבה השמוש במלה מרכבה זו בהספרו' החד': מכל מורע אור בשדה מות שטות מכתב אַל-מָוֶת פה חרות על לוח (מ' לטריס, גפיא כיפרחל, אחרית דבר). גדול כבוד אל-מות החופף על מיתתו (ת' גוטלבר, ממצרים 184). המצרים האמינו כי נפש האדם בת אַל-מָוֶת היא ולא תגוע בגוע הגויה (ק"ש, די"ע מצרים). ובבה"ז האמינו חכמי היונים בְּאַל-מות הנפש ובשכר וענש אחרי המות (סוף, היונים). שמך מיכה יוסף לעדי עד יחיה שם בדביר אַל-מָוֶת על לוח שיש וכו' שם אצבעי אני שמך חרתה (יל"ג, הוי אח, בסופו). חוי חיי אַל-מָוֶת מרים ממות (שם, קודש).

[1]) החדשים מגיהים אֶל, אך כבר נתקבלה ההרכבה אַל-מָוֶת בלשון.

**אִלְמָלֵא,-לֵי**[1]), — מלת החבור של תנאי שלילי ותיובי, verneinend. u. bejah. Bedingungs-Partikel; particule de condit. négat. et posit.; negat. and posit. condit. particle. א) לשלילה כמו, לולא, wäre es nicht; n'était-ce pas; if it were not: אם בא שֵׁם או מלת הגוף אחריה, או שֵׁם ופעל אך השם הוא העקר בהמאמר ועליו הנגינה, או שבא הפעל עם ש בראשו: גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו (נדר' ג יא). שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו (אבו' ג ב). צריך היה הדבר לאומרו (להכפיל התנאי ואם לא יעברו חלוצים) שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו (קדו' ג ז). אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה (סנהד' מט.). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ר"ה יז:). שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום (כתוב' סח.). אלמלא שאסורים ידיה (של אשה) שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תתא

[1]) כך הנקוד בתרג' תהלי' קו כג ותרג' שה"ש ד יב, וכן הקריאה המקבלה. וכך הוא הנקוד במחזורים וסדורי תפלה קדמונים. וש' בֶּר בסדור עמודי שמים (אב' ג ב), נקד אִלְמְלָא, והתפלפל בזה ורצה לדחות הנקוד המקבל, והחליט „שנקוד הספרים אִלְמָלֵא או אִלְמְלָא מוטעה הוא", ואין החלטתו מכרעת. וסברים רוב החכמים כי זו הרכבה מן אילו מא לא ומן אילו מא לו. ואמר ר' דיובל (R Duval, REJ IV 269) כי יש לדמות למלה זו את המלה מָלֵא שבסור' ההמונ' המשמשת במשמ' אם לא, ונוספה ל התנאי בשאלה ומלת התנאי אי, והמלה מרכבה מן אי לְמָא לי. ואולי פשוט כמו אילולי, ובמקום ו מ, קצת דומה להה שנוספה באִמָּהות וכדומה אחרי אותיות השפתיות (כרס, ZDMG 41 621, והביא גם ברוקלמן GVG). והנה תוספות מגי' כא. הקשו וז"ל: שיש אילמלא שרוצה לומר אילו לא ויש אילמלא שרוצה לומר אילו היה. ותרץ ר"ת ועשה חלוק שאלמלא באלף בסוף היא אילו לא ואלמלי ביוד בסוף היא אילו היה. והחזיקו בחלוק זה בעל כללי התלמ', בעל ה"ע ואחרים. אבל, כבר דחו כלל זה בוקשד'. ושד"ל והבאים אחריהם, יען בכל המקומ' בתלמ' ומדר' שבאה מלה זו נראה ברור כי אלמלא ואלמלי משמשות כאחד לחיוב ולשלילה. ואולם קשה לחשב כי בלשון חיה שמשה מלה אחת כזו בשתי משמעות הפכיות כל כך בלי שום הבדל, אעפ"י שזה נותן מקום לטעות הרבה. אך אם נתבונן היטב לכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה עכ"פ שיש מנהג קבוע בשמושה לחיוב ולשלילה. והנה אציג אלו מול אלו המקומות שבאה שם אלמלא, -לי בעברית וארמית בשתי המשמעות:

לשלילה

גדולה מילה שאילמלא היא לא נתקיימו שמים וארץ (תוספתא נדרי' ב ז). אלמלא אני לא הייתי יושב בשמים וכו' (ספרי, וזאת הברכ' שמו). אלמלא שבטים לא נתרצה המקום לראובן (שם שמז). אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ברכ' לב.). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם). אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך (שם). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שם נח:). שאילמלא שבת אין נביא בר"ת (שבת כד.). אתרוג צנון וביצה

לחיוב

אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (ברכות ו.). אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול וכו' (שם לב.). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי וכו' (שם כז:). כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי וכו' שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם ז.). אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים בו (שם לד:). אלמלי שמרו ישראל

ונאגדו יחד אגדה גדולה, sheaf ; Garbe; gerbe : והנה אנחנו מאלמים אֲלֻמִּים בתוך השדה והנה קמה אֲלֻמָּתִי וגם נצבה והנה תסבינה אֲלֻמֹּתֵיכֶם ותשתחוין לַאֲלֻמָּתִי (בראש׳ לז ז). מצא כריכות ברשות היחיד אסורה משום גזל וכו׳ האלומות בין ברה״י ובין ברה״ר אסורות משום גזל (תוספתא מע״ר כ יז). והאלומות בין ברה״ר ובין ברה״י נוטל ומכריז (ב״מ כב :). מכרו לו אלומה אחת (מד״ר שמות לא).

*אַלְמָה[1]),—מלת שאלת הסבה,הטעם, כמו למה,מדוע, wherefore ; pourquoi ; warum , weshalb : אלא מעתה (שכלי זכוכית עושים החכמים ככלי חרס) לא תהא להן טהרת במקוה אלמה תנן ואלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית (שבת יה :). אלמה אמר רב אילעא אמר רב רחבה ד׳ אעפ״י שאינה בריאה (עירוב׳ ג .).

א.אַלְמוֹן, עי׳ אַלְמָן.

ב.*אַלְמוֹן[2]),—ש״ז, כמו אַלְמָן : באלמון שנשא אלמנה (כתובו׳ ז .). מאי לאו אפילו אלמנה שנשאת לבחור לא לאלמון (שם :). הוא אלמון והיא בתולה (ירוש׳ שם ה כט ד). אלמון שנשא ריבה (שם סוט׳ ח כב ד).

ג.*אַלְמוֹן[3]), ש״ז, מ״ר אַלְמוֹנִים,—אילן, והוא האַלּוֹן, oak ; chêne ; Eiche : הוסיפו עליהן (על מיני האילן) אלונים אלמונים[4]) אלמוגים , אלונים בוטמי אלמונים בלוטי (ב״ב פ :).

ד.**אַלְמוֹן, ש״ז,— כמו אַלְמוּת, תקיפות, (כרשימת Synag. Poesie כפיוט המלים של לונץ בספ׳

[1]) כך בוקשד׳ כשת׳ לוי קוה׳ יסטרוב. וכן הקריא׳ המסור׳ האשכנ׳ אַלְמָה. ומרכב מן על מה, כמו שנמצא כך בקצת מקומות בירו׳ (ר״י קארו, כללי הגמ׳ ה״ע ש״כ). או שהאל׳ נוספח להערה ולחזק.

[2]) אחת המלים בגוף הלשון העברית שאנו רואים כמעט בעינינו את מעשה השתנות תנועת הפתח הארוך ָ לתנועת o, בהזמן שמימי המקרא ועד ימי התלמוד.

[3]) משקל ארמון וכדומה לו.—[4]) כך בנוסחאות שלנו. ויש נוסח׳ אחרות מתחלה, ובקצתם במקום אלמונים אלמוגים (ד״ס, וס״ג הד״ה 272). ולכן החליט שינהק וקוה׳ כי אין מקום למלה זו במלון תלמודי. אך אין לדחות הנוסח׳ שלנו, וכבר הובאה מלה זו בכל המלונים, ואפילו אם בטעות, ככר יש לה זכות אזרח.

זולתך של ר׳ אליעזר מוירמיזא לכ״א סיון).

א.אַלְמוֹנִי, עי׳ אַלְמֹנִי.

ב.**אַלְמוֹנִי, ת״ז, — כמו האַלְמוֹן, האַלְמָן, במעמד של אלמן, comme ; wie ein Witwer un veuf ; like a widower : רעי מתי סודי עזבוני אחי קרובי רחקו מני בני יצאוני ואמותם ואלכה שכול ואלמוני (ר״ע פרנסים, מבוא למתק שפתים). מיום עלה המות בחלוני ויקח ממני גרציה אשתי מחמד עיני ואת דוד יחידי ראשית אוני ואת אסתר בתי פרי בטני ואותר לבדי שכול ואלמוני (הוא, מתק שפתים עח).

**אַלְמוּת, ש״נ,— מדת האַלָּם, Gewalt ; violence : שמעון שירד לגן ראובן באלמות בלא רשות בית דין וכו׳ שאם יש ליורשי ראובן ראיה ששמעון ירד באלמות ולא הורידוהו בי״ד של אותו מקום (תשו׳ גאוני מו״מ קנג). כל שיש אצלו תביעות ממון מעויין והוא דוחה אותו מחמת אלמות שיש בו (ס׳ החינוך, מלוה רכח). ישומו בי״ד כל השטרות וכו׳ ולפי נכסי הלוה ואלמותו (תשו׳ הרא״ש לח ז). פלוני בעל דיני אלם ויש לי עדים עליו ואינם רשאין להעיד מפני אלמותו (טור הל׳ עדות כח). ואין לשום אחד מהקהל יד להוכיחו ע״ז משום אלמותו (שו״ת בנימין זאב קי) גזלן נקרא כל מעכב ממון חבירו באלמות (רשד״ם ח״ד קפג). שאין זה אלא כדי להראות אלמותו ולהפחיד את הדיינים להטות הדין (לבוש הל׳ דיינים כו ב). שמא שדה זו שאני קונה ממנו גזולה היא בידו שמתוך אלמותו גזלה מאחרים (שם לז יג). ולא אבה (הבעל דין) לשמוע לקולם כנחש ילך מפני אלמותו (שו״ת חוט השני כח).

**אִלְּמוּת[1]), ש״נ, — מום האִלֵּם, Stummheit ; mutisme ; dumbness : אני הוא, שמחצתי אותם בעוה״ז בעורות עינים וכו׳ בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (א״כ דר״ע). או חרשות או עורון או אלמות (רמב״ע, ספר העצמים). רז״ל קוראים ג״כ לאלם חרש לפי שסבת האלמות היא חרשות (פרוש הרמבם, תרומ׳ א ב). ולא הזכיר בקללתו (להנחש) כי קללת האלמות היה קשה מן הכל (רבנו בחיי בראש׳, על גחונך).

[1]) משקל עִקְּשׁוּת, מן עִקֵּשׁ.

כשאדם נותן אל לבו לעשות הטוב מיד מתקבל לרצון (ארחות לדק׳ התשוב׳). א ל מ א שהם עניני׳ נפלאי׳ (רנס״ו, לכנון, אכ׳, א א). — ויאלמה: א ל מ ה מקדם לכן לא היתה אמונתם בכך (עץ החיים, אהרן הקרלי לו).

**אַלְמֹג**[1], — מוֹג, אַלְגֹּם, ש״ז, מ״ר אַלְמֻגִּים אַלְגֻּמִּים — חמר מתהוה בים מטבע הגיר והאבן עפ״ר אדֹם הצבע ודמות אילן לו, coral ; corail ; Koralle. עֵץ אַלְמֹג, מ״ר עֲצֵי אַלְמֻגִּים, — עץ אדֹם הגון, טוב הרית, מוצאו מהודו, Sandelholz ; sandal ; -wood : וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים ויעש המלך את עצי האלמגים[2]) מסעד לבית ה׳ ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא כן עצי אַלְמֻגִּים ולא נראה עד היום הזה (מ״א י יא יב). ושלח לי עצי ארזים ברושים וְאַלְגּוּמִּים (דהי״ב ב ז). — והשם אַלְמֹג לבדו: טבעת של מתכת וחותם שלה של א ל מ ו ג טמאה (כל׳ יג ח). — ובמש׳ זו פשט השמוש בו בספרותנו: והגיע הענין אל מה שהוא ממוצע בין הצמח והדומם והוא ה א ל מ ו ג (רלבג מלח׳ א יב). ובין כל מין ומין יש מין ממוצע כ א ל מ ו ג י ם גדלים בנצרים (כתי הנפש והלחשים, כ״י פריז, מחמ׳ ד).

**אֲלֻמָּה**, ש״נ, מ״ר אֲלֻמִּים, אֲלֻמּוֹת, — שבלים שנקצרו

---

מן אלא ומן מה (או מא, מאי), וזה היותר נכון. השערת ר״י שינה׳: כמו הא לימא דחוקה מאד. — לוי וקוהוט ואחר׳ משערים כי זו הרכבה מן על ומן מא, אך אינו נראה איך נסתעפה מן ע ל מ ה שהיא שאלה בשלוח משמ׳ הכרת והוכחה? ולכן יתר אולי צדק יסטרוב הגוזר אותו מן אלם במשמ׳ חזק וכח. ויש קצת דומה לזה בצרפת׳: force est de conclure, etc.. ואולי אפשר לדמות מלה זו להמלה הערבית אַלַם a), אלמא (מן אלם=לא) במשמ׳ שאלה האם לא עוד, וכמו הלא בעבר׳, שיש בה בשאלה זו גם מושג חיובי בכח, ונמחקה ממנה המשמ׳ של שאלה ונשאר רק מושג ה ח י ו ב י , וכמו הלא, הרי.

[1]) משקל כַּפְתֹּר. והנה גזנ׳ ועוד, המפרש׳ עצם מלה זו בעץ הצנדל, אמרים כי מקורו היא המלה הסנסקר׳ mocho, ואל היא מלת הידיעה הערבית, כי הערבים הביאו את העץ הזה מהודו. וקשה מדוע לא נשאר השם הזה להעץ הזה בערב׳? וי״א כי מקורו בהמלה הסנסקר׳ volgu. והנה בער׳ אחד משמות החמר האדֹם הגדל בים הוא מ ר ג א ן b), שקצתם משתמשים בו אמנם כמו שם נרדף ל ל ו ל ו , שהוא שם הפנינים, אך רוב שמושו הוא לחחמר האדֹם, ואעפ״י שאלאזהרי גזרו מן מ ר ג במשמ׳ ערבוב, מפני „שהוא בין אלחג׳ר ובין אלשג׳ר״ (ר״ל בין האבן ובין העץ), אך כבר הכיר גואליקי האמת שהיא „מערב״ ר״ל שאולה, והיא היא המלה הארמי׳ מרגליתא, מרגניתא (ס׳ פרנקל, 59), יוני׳ μαργέλλιον, רומית margarita. ויש לשער כי גם א ל ג ם ואלמג ממקור זה יצאו גם הם, ואלה גלגוליהם: אלגם, ארגם, ארגן, מרגן, וכלם ממקור אחד באו אולי ע״י הכנענים שהביאו את האלגמים בתחלה. — [2]) כל המפרשים היהודים הקדמונים, למן התלמוד ועד הזמן האחרון, פרשו כלם פה אחד כי הוא החמר האדום הגדל בים כעין אילן. התלמוד (ר״ה כג.) פרש אלמגים כ ס ית א, ולפי המספר שם איך מושים אותו מקרקעית הים אין ספק

בדבר שכונתם היתה להחמר האדֹם הזה. ואולי זוהי המלה בשד או בשד׳ a) בערבית לחמר זה, שכבר העיד אלאזהרי עליה שהיא מלה זרה. רב האי גאון (כלים ג ח) תרגם בטיית מרגאנאן, וכבר העיר בצדק קוהוט שצריך לומר מרגאנאן והיא מ ר ג א ן . מנחם בן סרוק: אלמגים ואלגומים מין אחד הם, והם עצים אדומים הגדלים בים כמשמעו. ע״כ. וכן ריב״ג בשם אחרים אמר וז״ל: ופרשו במלה הזאת בערבי׳ מרגאן (ובלעז קוראל), והוא צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני מפני שהוא מתאבן אחר הוצאתו מן המים. ע״כ. רש״י (מ״א י) לועז קוראל. וכן הרמבם (כפרוש המשנ׳ כלים יג כו): ואלמוג אלמרג׳אן והיא נבאת פי קער אלבחר לא ישך פי ד׳לך אלא מן לם ירי אלמרג׳אן ענד כרוג׳ה מן אלבחר והו לין קבל אן יתמכן מנה אלהוא וירדח שבה אלחג׳ר והוא מפרד מן קולה עצי אלמוגים (ותרגומו בעברי׳ עפ״י דרנבורג: ואלמוג הקורלין והוא צמח הגדל בקרקע הים אין ספק בזה אלא למי שלא ראה את האלמוג בעת יציאתו מן הים. והוא רך קודם שיגבר עליו האויר וישיבהו דומה לאבן והוא לשון יחיד מאמרו עצי אלמוגים). וכן פרחון: צמחים צומחים כיד אדומים וייבשום ויתלום בצוארי תינוקות. וכן כל הבאים אחריהם. רק ר״י בן גנאח הביא עוד בשם אחרים: ויש מי שפירש בו בקם בערבי (והוא בלעז ברזיל). ע״כ. והוא בעצמו סבר שהוא אחד ממיני הארזים, ומביא ראיה על זה ממה שנאמר בכתוב (דהי״ב) ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון, והלבנון אינו מצמיח לא מרגאן ולא בקם. ואולי גדל בהלבנון בימי מחבר דה״י מין עץ אדם הגון ואולי קראו גם לעץ ההוא בימים ההם עץ אלגומים, על שם מראהו, ולכן יכול מחבר דה״י ליחס לשלמה בקשת עץ אלגום מחירם. — היוצא מכל זה הוא כי אלמֹג הוא בודאי החמר האדם הגדל בים, ועץ אלמג הוא מין עץ אדם המראה, ואולי באמת הצנדל, ונכון ליחד לזה אולי השם א ל ג ו ם . ועי׳ למעלה.

a) أَلَم b) مَرْجَان

a) بَسَد بُسَّذ

**אֲלֻמָּה**[1], ש"ז, מ"ר אֲלֻמִּים. —אגדת שבלים שנקצרו, כמו אֲלֻמָּה: והנה אנחנו מאלמים אֲלֻמִּים בתוך השדה (ברא' לז ז).

ג.***אלם**[2], ממנו *אֵלִים, *אֵלָם, ב.*אִלֵּם. *האלים, *אלם, *אֲלָמוּת. ואולי *אַלְמָא.

***אַלָּם**[3], ש"ז, מ"ר אַלָּמִים. —תקיף בדעתו ושאינו ירא מפני איש, שאי אפשר להכריחו לעשות דבר שאינו רוצה, mächtig; puissant; powerful: אם הגוי אלם שיאמר זו הבהמה מכרת לי וישראל אינו יכול לדחותו לבהמה אחרת (ערוך, ער' רש). לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק או לקנוס אלם (רמב"ם סנהד' כד ו). היתה יד העכום הקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להוציא ממנו בדייני ישראל (שם כו ז). סתם גוי אינו אלם ויכול לכופו לדין רמב"ן תש' עט). הוציא (האפטרופוס) הוצאות ושוחדות כדי שלא יבוא הממון ליד קרוב אלם שהיה משתדל בעש"ג (ר"י בן לב, ח"ב כז). רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין ונדויין המסרב על תקנתו ואם הוא אלם ופריץ חובטין אותו ע"י גוי (הרא"ש תש', כלל ז סי' לב). ואם הבעל דין אלם ובא מי שיש לו תביעה עליו לב"ד ואמר פלוני בעל דיני אלם וכו' כופין את האלם (טור הל' עדות כח). — ומ"ר אַלָּמִים: לוקח ראשון שהניח נכסים ונמכרו לאלמים ואין בע"ח יכול לגבות מהם (רמב"ן תש' עט). בדורות שרבו המתפרצים והגזלנים והאלמים (תש' שבות יעקב, תש' קסז). בזמן הזה שיד הגויים תקיפה ואין יכולת בידינו לכוף כל המעיזים והסרבנים והאלמים (לבוש, הלכ' דיני' כו ג). וכעבד תמסרני ביד אַלָּמִים (תוכח' מוסר, עזרא. הבבלי סח).

**אָלַם**, הקל אינו נהוג.

[1]) משק' נְאֻם, זְבֻל, גְּבֻל. פירסט: אֹלֶם. שאר המלונים מ"ר מן אֲלֻמָּה.

[2]) ואולי מן אלם במושג הקשירה שהשתמשו בו הלשונות השמיות למושג הכח, עי' אגד. בארמית אֲלֵם, היה תקיף וחזק: תקיף ואלים (תר' דהי"א כב יג). ואלימו ית רחבעם (שם יא יז), חזקו אותו, ומצוי הרבה בתלמוד גם בהשאלה: אלומי קא מאלימנא למילתיה (קידוש' מג.).

[3]) משק' גַּנָּב גַּנָּבִים, משרש אלם שלמעלה. בארם. אַלָּמָא: אינשי אלמא (חול' לט:).

— פִּעֵ' אִלֵּם, — חִזֵּק, נתן לדבר כח ועז, stärken; fortifier; strengthen: כשהיו רוצים לאלם הענין רצו ליחד דבר מה כדי שיחול עליו הקנין (לבוש, חו"מ כז יז).

— הִפְעִ', הֶאֱלִים, —כמו אִלֵּם: גבורי כח רצונך חזק והאלם (ומי יעמוד, נעילה).

***אָלָם**[1], ת"ז, לנק' אֲלֻמָּה, — עב: לא ארוך ולא גוץ לא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיחור (בכור' מה:).

**אֻלָם**, עי' ב.אולם.

**אֵלָם**, עי' אֵילָם.

***אַלְמָא**[2], —גם בסגנון עברי במשמ' אם כן, מזה מוכח: folglich; par consequent; consequently: אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר (ב"מ צא:). וכל נעשה במרחשת ועל מחבת אלמא על שום הכלים נקראו ולא על שום מעשיהם (מנחות סג.). אמרת לישתן ועריכתן (של שתי הלחם) בחוץ אלמא מדת יבש לא נתקדשה ואפייתן בפנים אלמא מדת יבש נתקדשה (שם צה:). אלמא וסת במקומו עומד (רא"ש הל' כתובות, פרק ... הוספות). אבל נתגרשה מן האירוסים נפרעת על ידי עצמה שאין לבו גס בה אלמא שהיא נפרעת ממנו הלואתה או ע"י שליח או ע"י עצמה (כתובו' פה א). אלמא רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין (רא"ש תש' ז לב). ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים אלמא ביום אחד נבראו (חזקוני, בראשי' ב). אלמא המחשבות הפגומות ישנן וכו' (רמע מפאנו, אמר' טהור' ב). אלמא

[1]) כך כתובה מלה זו, ואין לחשב שקריאתה הוא אֲלָם, מפני שזה משקל מיוחד לתאר לאדם בעל מדה מיוחדה או עסק מיוחד, ופה הכונה לתאר של איכות כללית, כמו קטן, ולכן צריך לקרא אָלָם כמו קָטָן, או אֹלָם כמו קֹטֶן. בארמ' אַלִּים: באלימי (חול' עו.). ההפך מן קטיני.

[2]) בארמ': מיתיבי לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב אלמא אור יממא הוא (פסח' ב:). מדקאמר יהא נאכל אור לשלישי אלמא אור אורתא הוא שמע מינה (שם ג.). ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות אלמא קטורת ברישא והדר נרות וכו' (יומא יד:). ומצוי מאד במו"מ של הלכה בתלמוד. —והנה ב' מוספ' (הערך עכ"פ משבש גם בדפוס ראשון כי המשל אלמא מספקא וכו' שייך למשמעה ב, והמשל למשמ' א' נשמט בטעות, ולא העיר ע"ז קוה') משער כי אלמא מרכבה

כשרה (יבמות קד:). באלמת וגידמת (חול' עט.). נעשית כוונה אילמת (סוט' י:). ואמרת האשה ולא אלמת (מד"ר במדב' ט). — ובהשאלה: אות אלמת: שאר האותיות שאמר שהן אלמות וחרשות שוכנות (ר' נסים פיר' ילירה, קונטר' המספ' דוקס). והם (יהו) אותיות המבטא שבהם נהגים שאר האותיות האלמות (ר"י ישראלי, פיר' ילירה, שם). —ˑקו אלם: וכן קוים אין חכלית לסופו מדבר ואלם וגלוי (מסה ריאטי, מקד' מעט ג). — וˑשם להנים העב בהכנור, עי' קו.—ˑרקוד אלם, עי' רקוד.

**אֵלֶם**[1], ש"ז, — המום של האלם, ובמליצה ההתאפקות מ·דבר, Stummheit; mutisme; dumbness: למנצח על יונת אלם[2] רחקים (תהל' נו א). האמנם אלם[3] צדק תדברון (שם נח ב). — ואמר הפיטן: אלם פיהו יה צדק (ר"י בן יוסי, בשופרות). יה רם וגאה הקריבה אלם רחוק אליו אמרת ובכן קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (הכב' לפ' ויר').—ואמר המשורר: יונת אלם צבי לחשך (ר"י הלוי), והוא כנוי לאמת ישראל. — וכנ': הרבו גבוהות לענות יום אלמו (ר"ל האלם שלו) אך נאלמו עמו (רמב"ע, דברי חכמים פג).

**אָלַם**, הקל אינו נהוג.

— נפעל נאלם, האלם, תאלם, —נעשה אלם, או כמו אלם, חדל מדבר, לא יכול לדבר, stumm werden; devenir muet; become dumb: ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח (יחז' ג כו). ויפתח פי ולא נאלמתי עוד (שם לג כב). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ג). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד

---

[1]) משקל אבל, חפש וכיוצא בהם. ואעפ"י שיש ספק באמתת מציאות המלה בצורה זו לפנים, עי' הערה לקמן, אעפי"כ הואיל וכבר השתמשו בה הפיטנים והמשוררים, כנראה מהמשלים המובאים לקמן, יש לה זכות מלה בלשוננו. — [2]) היתר מסתבר כדעת החדשים שזה שם כלי מכלי הנגינה, ואולי יש פה שבוש. אך הקדמונים, בעלי התלמ' והתרגום, רש"י ורדק ועוד, מפרשים אלם במשמ' שם מפשט, כמו אלמות. רק רסע"ג פרש אלם קהל, מלשון מאלמים אלומים, ותרגם ג'מעא. וריב"ג פקפק ויפרש אלם זה מלשון אלמון והוא ארמון. — [3]) גם פה נראים דברי הסוברים (הרמבן והחדשים) כי צריך לקרא אלים. אך תלמו' ותרגום ורשי מפרשים במשמ' אלמות, ורסע"ג פרש גם אלם זה קהל, וכן ריב"ג.

(יחזק' כד כז). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (תהל' לא יט). — וכינ' נאלם נאלמה: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה[1]) (ישע' נג ז). — ואמרים יאלם כדג: כן דרך כל דודים יסדרו בפיהם צפצוף דרור ולבסוף יאלמו כדגים (ר"ע פרנסים, בשבת חתן וכלה מתק שפתים קה).

—פע' ˑאלם, פ"י, — עשהו אלם, ובהשאלה השתיק, schweigen machen; faire taire; make silent: ודמות הלשון הנלעג כדמות כנור אשר רעו יתריו טוב לו לאלם מנגן שיריו (מנחם, פתיחה). לאלם מלשינים (יול' יוה"כ, מי יתנה).

— הפעיל, ˑהאלים, — כמו אלם: וכי תחסם פי ברוח קדים ותאלים את לשוני בהבלי מהתלות (מנחם בן סרוק, מכתב לר' חסדאי). תובעי חפצם שפתם תפתח אל תאלימם, אל יהיו מוכשלים לפניך כבוערים להגלימם (כלית' שחר' יוה"כ, אנא חטא). — ולווי האלם: האלם מלשני והגבר סניגור (סליחה ב' עי"ת אנתנו התמר).

— התפ', נתפ' ˑנתאלם, — כמו נאלם: אשרי מי ששמע חרפתו ומתאלם (תב' גאו' קדמ' דוד קסל מכ.). ונתאלם כפגר מת (ר"ש מולכו, בדה"י למלו"ע לר"י הכהן). או יתחרש או יתאלם מן הרוח ההוא (ס' רזיאל אמש"ד, דף י.).

**ב. אלם**[2]), ממנו ב. אלם, אלם, אלמה.

**ב.אָלַם**, אינו נהוג.

ב.אלם, פ"י, — עשה אלמים Garben binden; faire des gerbes; bind into sheaves: והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה (ברא' לז ז).

---

[1]) כך א חטף סגול בתנך מיכאל' ודומי. וכבר העיד מ"ש בפרוש: בדפוסים ישנים וספרים כ"י האלף בחטף סגול וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון. ע"כ. וברוב ספרי הדפוס וגם תנך קיט' נאֱ. בקצת נוסחאות מלרע, וכך נכון, רק רדק כתב שהוא מלעיל והוא פעל עבר. [2]) לפי דעת רוב חוקרי הלשון משמעתו העקרית של שרש זה היתה קשר, וחבר לו בערבית למ a) (למם), שמשמעתו הוא קבץ ואגר יחד דברים מפוזרים. ונתיחד בעברית לקשירת השבלים יחד.

---

a) لمّ

והטלפיים וצמר שבראש כבשים ושער שבזקן תיישים ביצי תורין ומוראות העוף והעור והאבר ו ה א ל ל והשליל והשליא (תוספתא זבח׳ ג ט). בנבלתו ולא ה א ל ל המפוזר (ספרא שמי׳ י). פיגל ב א ל ל נתפגלה מוראה במוראה לא נתפגל א ל ל (זבח׳ לה.). — ב) שיורי הבשר שחותך הסכין מן הבהמה בשעת הפשט העור ונשאר דבק בעור: והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא א ל ל (רמבם הלכ׳ פסולי המוקדשים יד ז).

***אִלֵּל**[1]), פ״י, עם אחרי, — דרש וחקר ובקש לדעת, nachsuchen, forschen; épier, s'enquérir; look for, inquire: אמר לו הקב״ה (למשה) אחר דברי תורה א י ל ל ת חייך שאין אני מקפח שכרך הריני משרה עליך רוח הקדש (מד״ר שה״ש א, ופס קהלת א).- משם מ א ל ל את השנה אם טובה ואם רעה (פסיקת׳ רבה מז). משם היה מ א ל ל ומרגל אוכל של כל השנה כולה (תנחו׳ אחרי ז). — עי׳ חִפֵּשׂ, רָאָה, רִגֵּל.

**אַלְלַי**[2]), -לַי, — מלת קריאה לצער ויגון, עפי״ר עם לי אהריה, woe; malheur; wehe: אַלְלַי[3]) לי כי

אעפ״י שהשם אלל הוא מפרש בשר מת. ומה שאמרו שם כי מרטקא לאו בר רפואה היא, יש להביא סמך לדבר לפי פרוש רש״י, כי ידוע שהרופאים הקדמונים חשבו שהפצע של הגיד הנשה אשר קראו גידו של א כ י ל ו ס, teudon d' Acheile, אינו נרפא. וגם פרושו של ר״ש בן חבון שהכונה באלל היא להסחוסים ג״כ נאות לפי הענין, ואולי הסחום הוא רק של האזן והאף והאלל ומודרקא של העצמות, ואולי חשבו אז גם על אחת ממחלות הסחוסים שאינה נרפאת.

[1]) בארמ׳ רַגֵּל: לְאַלָּלָא ית ארעא (ת״א, במדב׳ יד לח).

[2]) סוף של קצת מלות הטעם, כמו אימתַי אולַי; באשורית אַללַוּ. וסבר קניג כי זו מלה קדום׳ נולדה להלשון למושג של קריאת צער, ולא נסתעפה מפעל, ואדרבה ממנה אולי נסתעף פעל אַלָּ a) בערב׳ לאנחה וכדומה, ויִלל בעבר׳. — [3]) נמסר: ל׳ בטעם מלעיל. וכן באיוב י יה: חד מלעיל. וכן רד״ק פה: מלעיל הטעם באלף אם רשעתי אללי לי מלרע חטעם בלמד. וכן מ״ש פה: ב׳ דין בטעם לעיל וחד בטעם לרע אם רשעתי אללי לי. והזכירו אולסה׳ וקניג חלוף זה, ולא מצאו לו יסוד, כי בשני המקומות בא אללי לפני מלה קטנה לי, ובשניהם בנגינה משרתת. ואולי טעם החלוף הוא מ ק ו ם

a) أَلَّ

הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). אם רשעתי אַלְלַי לִי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י יט). — ועם עָלֶיךָ: א״ל (הקסר להילד) וכי יש אלוה לעולם א״ל (הילד להקסר) א ל ל י עליך קיסר וכי עולם של הפקר ראית (מד״ר איכה, על אלה אני בוכיה). א״ל התינוק א ל ל י עליך קיסר על הדברים שאתה אומר לי (תד״א כט). להרג בחורים ושחיטת כשרים א ל ל י לי אויה לי (שחר׳ ת״כ ספרדים, לשכינה עלתה). שר המליצה א ל ל י נעדר מי יקונן עוד ומי ישיר כי אם בלי תואר ובלי הדר (הוספ׳ למתק שפת׳ עו).

**א. אלם**[1]), ממנו א. אִלֵּם.

**א. אִלֵּם**[2]), ש״ז, מ״ר אִלְּמִים, נק׳ אִלֶּמֶת (ואלמית עי׳ זה) מ״ר אִלְּמוֹת, — א) בעל מום שאין לו סגולת הדבור, dumb; muet; stumm: מי שם פה לאדם או מי ישום אִלֵּם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אִלֵּם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (ישע׳ לה ו). ואני כחרש לא אשמע וּכְאִלֵּם לא יפתח פיו (תהלים לח יד). פתח פיך לְאִלֵּם (משלי לא ח). — ומ״ר: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אִלְּמִים לא יוכלו לנבח (ישע׳ נו י). למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים א י ל מ י ם והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצב׳ ובמנוולי׳ (מ״ר ברא׳ כח). — ולנקבה *אִלֶּמֶת: אלם ו א ל מ ת שחלצו חליצתן

אִלְלַי בהמאמר, פה בתחלתו ובאיו׳ באמצעו, ואולי בתחלת הדבור היו העברים מטעימים את ההברה הראשנה ובאמצע ובסוף דבור היו מטעימים הברה האחרנה. ויש חלופים במלעיל ומלרע דומים קצת לזה בלשון ערבית המדברת, והזכירם שפיטה דל״ע ההמונית של מצרים בפרק על הנגינה.

[1]) שרש שמי. באשור׳ ישנן מלים אחדות מזה השרש אך לא נתבררה היטב משמעתן, ועכ״פ אין קרבה בינהן ובין מלי השרש הזה בשאר הלשונות. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ צער וכאב. בארמית במשמ׳ חזק, וגם כמו בעבר׳. בסור׳ במשמ׳ כעס וקצף.

[2]) מלה עברית וארמית ולא נתברר מקורו. יש גוזרים זה מן מ א ל מ י ם אלמים, ואִלֵּם ר״ל מי שלשונו קשורה, וזה דחק. ולשון ערבית השתמשה למושג זה בהמלים אבכם ואחרש a).

a) أَبْكَم أَخْرَس

שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון או שגרד בה טפח על טפח אלכסון (תוספתא כלי' ב"מ ח ה). ועי' קרנזיל.

**אֱלֶל**, א) עי' אֱלִיל. — ב) עי' אֶלֶל.

***אֲלָל**[1], ס"ז, — א) גיד הצואר והשדרה וכו' רחב, לבן, קשה, Sehne ; tendon : העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידין והקרנים והטלפים מצטרפין לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות וכו' ר' יהודה אומר האלל המכונס אם יש בו כזית במקום אחד חייב עליו (חול' ט א'). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור מן הרוטב מן הקפה מן האלל מן העצמות מן הגידין מן הטלפים מן הקרנים (זבח' ג ד). ובבהמה העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידים והקרנים והטלפים (טהר' א ד). אילו לא מפגלין ולא מתפגלין העצמות והגידין והקרניים

---

[1]) דוד מהתפותים בצ"ד, ובמשנ' מנקדו' של אמש"ד (ת"ו) ושל מנטובה (תקלח) ושל פיסה (תקסח) ושל ברלין (תקצג), מנקד אֲלָל, משקל בָּשָׂר, וכן בסליחה של ר' שמואל איה אלהיך : רופאי אלל חרוז עם מהולל ואתפלל (צונץ לי"ס, ג"ס 407). וכן שי"ר בערך מלים סבר שהמלה היתה נקראת אָלָל או אֱלָל ע"מ חָלָל. בוקשד' וכשת' אֲלַל, לוי נקד אֱלָל או אֲלַל. קוה' אֲלַל. יסטרוב רש"י פין ודלמן אֱלָל. והנה כבר בימי בעלי המשנה בעצמה לא היה ידוע לנכון פרוש מלה זו ונחלקו בו ר' יוחנן וריש לקיש (בגמ' חולין קכא :) : מאי אלל ר' יוחנן אמר מרטקא (כך בנוסח', ובפרוש רה"ג לכלים מורטקא, ובערו' מדרקא ומרדקא), ר"ל אמר בשר שפלטתו סכין. והקשו שם : מיתיבי ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כלכם בשלמא למ"ד מרטקא היינו דלאו בר רפואה הוא אלא למ"ד בשר שפלטתו סכין בר רפואה הוא ? ותרץ : באלל דקרא דכ"ע לא פליגי כי פליגי באלל דמתני'. וחזר והקשה : ת"ש ר' יהודה אומר האלל המכונס אם יש בזית במקום אחד חייבין עליו ואמר רב הונא והוא שכנסו בשלמא למ"ד בשר שפלטתו סכין היינו דכי איכא כזית מיחייב אלא למ"ד מרטקא כי איכא כזית מאי הוי עץ בעלמא הוא ? ותרץ: אליבא דר' יהודא לא פליגי (ופירש"י : באלל דר' יהוד' לא פליגי דודאי ר' יהודה אבשר שפלטתו סכין קאי ור' יוחנן נמי מודי דבשר שפלטתו סכין אקרי אלל) כי פליגי אליבא דרבנן (ר"ל : ר' יוחנן סבר שרבנן דברו על אלל מרטקא כמו במקרא, ור"ל סבר שרבנן דברו על אלל בשר שפלטתו סכין). היוצא מזה הוא, כי בימי ר"י ור"ל היתה קבלה כללית ומסכמת כי אֱלִל שבמקרא הוא מרטקא, ושר' יהודה השתמש במלה זו במשמעת בשר שפלטתו סכין. ולא נחלקו אלא באיזו משמעה השתמש במלה זו תנא קמא של משנה חולין הנ"ל. ודבר מצוי הוא בכל הלשונות שתשמש מלה אחת בשתי משמעות אפילו במקום שיש חשש טעות, ואולי נתחלפה משמעת מלה זו במשך הזמן שבין ימי המקרא ובין ימי ר' יהודה. כלל הדבר, יש לנו עדות נאמנה כי היתה להשם אֱלִל משמעת מרטקא או מודרקא, ושעכ"פ ר' יהודה השתמש בהשם אלל (הקריאה האמתית מספקת) במשמעה של בשר שפלטתו סכין. והנה לו ידענו לנכון פרוש מרטקא או מודרקא ופרוש בשר שפלטתו סכין כי אז לא היה עוד ספק במשמעת מלת אלל ואלל. אך יש ספק בדבר, יען רק בבשר שפלטתו סכין הסכימו המפרשי' כי הוא: כשמפשיטין את הבהמות פעמים שהסכין פולט מן הבשר אצל העור (לשון רש"י חול' שם), והוא : שיורי הבשר המתדבקים בעור בשעת הפשט (לשון פרוש הרמבם למשנה זבח' ג ד). וכן ביד החזקה הלכ' פסולי המוקדש' : והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא אלל. ואעפ"י שדעתי מהססת גם בזה, עכ"פ כל המפרשים מפרשים כך. אבל במרטקא או מודרקא יש חלוקי דעות, הערוך הביא בשם רבנו חננאל פרוש מורדקא בשר מת, והסכים לזה ר"ת בתוס' חולין שם ד"ה מרטקא. ורש"י פרש : מרטקא גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד. ור"ש אבן תבון בתרגום המורה פרש מורטקא סחוס. והנה, אעפ"י שבכלל בפירוש משמעת המלים של התלמוד רבנו חננאל הוא אחד מהיתר בני סמך, מפני שהוא קבל מרבותיו הגאונים שבקרבם עוד נשמרה המסורה החיה של הלשון, ודעתו מכרעת נגד דעת רש"י אפילו במקום שגם הוא קבל מרבותיו, מפני שבצרפת ואשכנז לא היתה קבלה נמשכת חיה כמו בבבל, — אעפי"כ במקום הזה כמו בקצת מקומות אחרים נראה כי ר"ת פרש עפ"י הסברה ולא בקבלה. ובאמת רה"ג בפרושו לטהרות (א ד) פרש אלל מוטרקא בלשון רבנן, אך לא פרש מה זה מוטרקא. והסברה מכרעת יתר לפרושו של רש"י, שקבל אולי מרבותיו והיא אולי אחת מהקבלות האמתיות שנשמרו בקרב רבני צרפת ואשכנז, או שראה בשכלו החד והצלול, כי הכונה בזה לאחד מהדברים הנמצאים תמיד בגוף החי כמו העצמות והגידים הקרנים והטלפים וכו' המנויים שם. וראיה לזה מה שאמרו בגמ' חולין שם שמרטקא עץ בעלמא הוא, שזה נאות לגיד הקשה ולא לבשר מת. וכן מה שאמרו (מעילה ז:) האי אלל כיון דלית ביה ממשא לא קיבל טומאה, לא יאות לבשר מת. ומה שהקשו תוספ' חולין שם על פרוש רשי מגמ' זבח' שהזכיר שם אלל בעוף, ובעוף אין גידים קשים ? כבר פרש רש"י שם כי אלל של עוף הוא רך. ובדבר מקור המלה מרטקא ומורדקא ודעת לוי ופלישר וכו' עי' כל זה בערכים הללו. וגם שי"ר בערך מלים מכריע יתר לפרש מרטקא כפרוש רש"י.

***אֲלָיַת**[1]), אֶלְיַת, ש״נ, מ״ר אֶלְיוֹת, — אשה שאומנתה היא לאלות, לקונן על מת וכדומה, מקוננת, Klagefrau; pleureuse; wailing-woman: ר״י אומר האירוס טמא מושב מפני שהאליית[2]) יושבת עליו (כלי יס ו). והמרכוף של זמר ורביעית של אליית[2]) (שם יו ז).

***אֲלִיתָה**[3]), ש״נ, מ״ר אליתות, — חתיכת עץ דקה, מתקנת להאחיז בה האש ולהבעיר בה גם גזרי העץ הגסים בבירה וכדומה, Brennspan; bûchette; kindling: וריוות היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא[4]) משם (תמי׳ כ ז). לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר (יומא כד:). ירד (הכהן) והצית את האש באליתות (פרה ג ט).

**אל״כ**, ר״ת אם לא כן.

**אֲלַכְסוֹן**[5]) — א) ש״נ, קו נטוי, לא נצב ולא משכב, schräge Linie; ligne oblique; obl. line: ועל כלם הוא נותן ממטה למעלה חוץ מזה שהיתה לפניו כנגדו אלכסון (תוספתא יוה״כ ד א). המעביר ד״א בר״ה אינו חייב עד שמעביר הן ואלכסונן (עירו׳ נא.). — ועם ב, תה״פ: מבוי שצידו אחד ארוך וצידו אחד קצר פחות מארבע אמות מניח את הקורה באלכסון (שם ח:). — ועם כנ׳: לא אמרן אלא שאין באלכסונו יתר מעשר אבל יש באלכסונו יתר מעשר דברי הכל אינו מניח (שם). בתפרן (של התפלים) ובאלכסונן (מגי׳ כד:). — ב) בפרט קטר, והוא קו עובר דרך מרכז העיגול וחותכו לשני חצאים שוים, והקו המחבר שתי זויות המרבע ומחלקו לשני משלשים, Diagonale; Hypotenuse: ובלבד שלא ירבה יותר ממדת העיר באלכסונה[1]) (עירובי׳ נט.). ואם הציב השפופרת משופעת בשיפוע אלכסון של מרבע אין צופה ממי׳ אלא כמדת אותו אלכסון וכו׳ כשיעור שיפוע אלכסון שבין שני הצלעות (תשו׳ גא׳ הרכבי, שיד). כשאתה מודד אלכסון שלהם (של הריבועים) אתה מוצא לכל אמה שבריבוע תוספת שני חומשים וכו׳ ודבר עגול כל רחבו שוה באלכסונו (רע״י סוכ׳ ח.). שמא הראשון מקרן אלכסון העיר מדד (רמבם שבת כח יח). אלכסון הוא קו נוטה מן היושר ועובר על רוחב העיגול או הריבוע או זולתו (אלחריזי, מו״נ פרוש המלי׳ הזרות). — וכן יאמרו הפלסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו וכו׳ כל אלו מכת הנמנע (ר״ש אבן תבון, מו״נ ג יה). שיתר זוית הנצבת הוא אלכסון העגול (גלא ישראלי, יס״ע א). ואם הזוית היא נצבת אז נתיחד ליתרה שם לעצמו וקראוהו אלכסון (כליל החשבון, ה ג). הקו העובר על פני כל העגול דרך המרכז וכו׳ נקרא אלכסון העגול (חז״ס, יסו׳ חכמ׳ השע׳ מדידה א ו). והצלע בד ממנו (מן המשולש נצב הזוית) המקביל ממול זוית הנצבת נקרא אז בשם אלכסון (שם כ טז). — ומ״ר: והחלוק אותם לאלכסונים (תוספות סכה ח. כד״ה כל אמתא). — חצי אלכסון, — קו מחבר המרכז עם נקודה מנקודות העגול, Radius; rayon: דע שיתר שתות העגולה הוא שוה לחצי אלכסונו (ילא׳ ישראלי, יס״ע א). ותרשם על מרכזו עגול שאלכסונו חצי אלכסון הגדול (יס״ר מקנדיה, מעין חתום). — ג) תה״פ: מטה שגרד בה

---

[1]) נקוד לוי, קוה, יסטרוב, שי״פ, ובמשנ׳ מנק׳ נדפ׳ אָלִית, אֲלִיית ואָלִית, משק׳ קצת שמות פרט׳ בִּשְׂמַת וכו׳ וקצת שמות מפשט׳ שִׁפְעַת, נחלת, עזרת, אעפ״י שבקצתם יש מפקפקים באמתת צורה זו, והשם קָאַת שג״כ ״ת בסופו. אעפי״כ נראה שהשם אֲלִית נולדה מלשון ארמית אֲלִיתָא (ת״י ירמ׳ ט יו), וקבל קצת צורה עברית ע״י נפילת א האחרונה, ואולם נשארה בצורתה הארמ׳ העקרית. — [2]) כך בשתי יי ברוב הדפוס׳ וכן בערוך רוב כ״י (עי׳ עפ״ש). ובמשנה עם גוף פרוש הרמב״ם בפעם הראשנה אלית והשנ׳ אליית. וכן במשנ׳ מנק׳ אמשד׳ דפום מנשה בן ישראל. ובמד״מ הראשונה אליית והשניה אלית.

[3]) מקור השם לא נתברר. הערוך ששאב מדברי רה״ג; אמר וז״ל: פי׳ עצים קטנים להלהיב בהם עצי המערכה כדכתיב משני זנבות האודים העשנים האלה ואליה הוא זנב ובאותם הזנבים הקטנים שהן אליתות מציתין את האור בעצים גדולים. ע״כ. וכן לוי, וקוהוט, ויסטרוב, ואעפי״כ אין זה מתקבל על הדעת, מפני שאליה היא זנב גדול, שמן, ולדבר דק השתמשו רק בשם זנב, וסמך לדבר כזנב הלטאה. — [4]) כך ה בסוף במשנה שבגמ׳, ובמדב״ם ובמשנ׳ שבמשנ׳ אליתא.

[5]) מלשון יונית לוכסון λοξον וכמו אַדְרְכּוֹן. ולפי דעת ריב״ג נהוג משקל אַפְעְלוֹן גם בעבר׳ הקדומ׳ ועי׳ ארמון. ונשתנתה בפי היהודים קול החולם לפני כם לקול פתח (ע׳ קרויס, מליס שאול׳).

[1]) כך בנוסח׳ ובכ״י וס׳ העתים ועוד: ואלכסונה (ד״ס). — וכלל חשבוני, בארמית: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונא (סוכ׳ ח.), — כל אמה ברבוע אמה ושני חומשים באלכסון.

שהייתם מקישים בבית המקדש שלכם לה' אלהיכם מסתכלים אילו באילו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הגנס הזה מיד עמדו כולהם ונטלו עצה ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם ושלטו בנפשותם ונתנו א ל י ו נ י ידיהם לתוך פיהם ומרציצים ומקצצים אותם (פסק' רב' ותאמר ציון, מדר' תהל' קלז, ילקוט). שבאשר נכוה מנגיעת גחלת אש נוגע ב א ל י ו ן אזנו (פלא יועץ, כויה).

**אֱלִיחָה**, ש"נ, מ"ר אֱלִיחוֹת, שה"פ מן אלח: יכלו לי בשבעה עשר בו ב א ל י ח ו ת (מנח' ב' מכיר, סליח' י"ז תמוז, אמרר בבכי).

**אֱלִיל**[1], ש"ז, מ"ר אֱלִילִים, סמי' אֱלִילֵי, — א) דבר של שוא, בטל, אפס, שאין בו ממש, Nichtigkeit: néant; nothingness חזון שקר וקסם ואלול[2]) ותרמות לבם המה (הנביאים) מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא וכו' הוי רֹעִי הָאֱלִיל[3]) עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא יו–יז). ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלִל[4]) כלכם (איוב יג ד). ואמר בן סירא: א ל י ל[5]) בעוף דברה וראש תנובות פריה (בן סירא גני' יא ג). — ופשט השמוש בדבור רופאי אליל בספרות: הרופאים אשר בפרם ר ו פ א י א ל י ל כלם כי די להיות שם רופא מהולל אם יקרא רק ספרים מעטים (ס' כלוך, סבי"ע, פרס). — ב) צורת אלהות עשויה מכסף זהב וכדומה, Götzenbild; idole; idol: לא תעשו לכם אֱלִילִם ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כו א). . אל תפנו אל הָאֱלִילִם ואלהי מסכה לא תעשו לכם (שם יט ד). ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו (ישע' ב ח). ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלף (שם יז–יח). — עֲבוֹדַת הָאֱלִילִים, נתינת כבוד אלהות לאלילים, Götzendienst; idolâtrie; idolatry: אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"א (ר"ת עבודת א ל י ל י ם) וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד (כתוב' יט .). ועי' עבודה. — ג) יכנוי להאלהויות של המאמיני' באלהיות רבות: את ה א ל י ל פאראבראמא לא יעבדו בהיכל וכו' ואולם לשני אחיו ה א ל י ל י ם הנזכרים (וישנא ושיוא) בנו היכלות (ס' כלוך, סבי"ע סודו). עלמות מיוחדות לעבודת א ל י ל י ה ם ולדברי הכהנים ישאו א ל י ל י ה ם אותם לנשים (שם). ככל דתי עמי הקדם התהללה גם דת היונים ב א ל י ל י ם רבים ושונים וכו' זולת ראשי א ל י ל י ם התם היו להיונים עוד א ל י ל י ם רבים במדרגה תחתונה אשר משלו בהרים ויערים שדות ואחים נהרות ויאורים (ק"ש, די"ע, היונים). — עבודת א ל י ל י ם: אמונתם (של הסינים) מבטן ע ב ו ד ת א ל י ל י ם יצאה (שם, חינה).

**אֱלִילָה**, כמו אֱלָה, אלהות נקבה של המאמינים באלהים רבים, Göttin; déesse; goddess: ה א ל י ל ה המושלת על החכמות והמדעים והדבור והמליצה והשיר (ס' כלוך סבי"ע, הודו). גם בה (בבבל) קדשו כל בנות הארץ את בתולי נעוריהם ל ה א ל י ל ה מיריטה (שם). מהתחפשות והתלבשות האלילים ו ה א ל י ל ו ת בגויות היצורים (שם). מ ל י ט ה א ל י ל ת האהבה גברת התענוגים ומברכת את עובדיה בפרי בטן וכו' כי הכשדים היו רודפי זמה ויעשו כל תועבה לכבוד ה א ל י ל ת ההיא ובהיכלה (ק"ש, די"ע, בבל).

**אֲלִים**[1]), ת"ז, לנק' אֲלִימָה אֲלֶמֶת, מ"ר אֲלִימִים אֲלִימוֹת, אֲלֵמוֹת, — כמו אִלֵּם שלקמן: שהיה כח ביד הבי"ד למחות ביד ה א ל י ם שלא יגבר על חבירו בכח אלמותו (לבוש, שותפ' בקרקע קע ב).

---

[1]) משקל אֱוִיל, כְּסִיל, שְׁחִין. והנה למשמעה א' דומה בערב' אַלַאל a) שר"ל דבר בטל. ובדבור משמע' ב' המיוחדה לעברית ואין בלשונות האחיות חבר לה נחלקו חוקרי הלשון. י"א כי נסתעפה ממשמעתו של אפס ואין. וי"א כי זהו השם אֵל בהוספ' יל להקט' וזלזול כמו שיש כיוצא בזה גם בקצת לשונות אחרות (בגרמ' Gott — Götze). — [2]) כך הקריא, והכתיב א ל ו ל, וזה ממש כמו בערב' אלאל, ותנו' הפתח נתחלפה בעבר' בתנ' חולם כנהוג. — [3]) אולי האֱוִיל, כמו בפסוק הקדם. — [4]) נמסר: חסר. והוא כפל מן טפלי שקר, וטפלי במשמעת טפילת דבר על הגוף וכדומה עי' ערך טפל. רסע"ג תרגם אלמתאל, ר"ל רופאי שוא והבל, ובמשמ' זו שאר המפרשים הקדמונים והחדשים, ואעפי"כ יותר מסתבר שפרושו האמתי הוא כפרוש התלמוד מלשון א ל ל שלקמן. — [5]) בתרגום היוני מיקרא, ר"ל קטן, בסור' שיטא, ר"ל בזוי.

a) أَلَّ

---

[1]) מן אלם, עי' שם. בארמ' אֲלִימָא.

(מנח' כ"ר מכיר, זולת, אדע כי, שבת תשובה). פונה לענות עני תפלתו בל לשקץ ולאלות (סלית' ג פי"ת, אנוש כמה ילדק).

— נפע' נאלח, נאלחו, נאלחו, — נתקלקל ונפסד, בטעמו, בריחו, ובמליצה בבחינה מוסרית, verdorben ; gâté ; corrupted : הכל סר יחדו נאלחו [1]) אין עשה טוב אין גם אחד (תהלים יד ג). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב יה יה=יו). — וכן אמר המליץ: דור נאלח עיניו מאד רמו, אבל להביט האמת נשעו (רמח"ע נטפי דמעות, כס' דכרי חכמים). כל ימי צבאי מרמס אדעה מה חדל ומה נאלח כלחי ואמאן הנחם (ידע' בדרשי, בחינ' עולם יב). נתעבתי ונאלחתי כי מלאתי דופי ושמצה (אלי' בר שמע' סלית' לערב ר"ה, איככה אפלה). שומם אשב נאלח נדלח לכל עם מרמס (יפר' נהגהרה, פומ', מ"ל פרידלנדר, יחידה חמדה). שנוצר מטפה סרוחה נתעבת ונאלחת ומזוהמת (מעין גניס איוב).

— יהפע', האליח את פלוני, עשהו נאלח: עד הנם (ישראל) בתם אץ (עמלק) להאליחם ובסוף האתם ופה בחשף נלתם (קרובו' לפורים, אזלת כט).

**אַלְיָה**[2]), ש"נ, מ"ר אליות, סמי' אליות. — א) הזנב העבה השמן של הכבשים, Fettschwanz ; queue grasse; fat tail : ולקחת מן האיל החלב והאליה (שמות כט כב). והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג ט). — *אליה וקוץ בה, משל לדבר טוב מאד שדבר צדדי קטן ממעיט טובו: (הכתוב אומר) נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו אמר רבי אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו (ר"ה יז.). אליה שמנה יש כאן וקוץ בה כלומר דבר תנחומים יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה (רש"י שם). — ומשל: *האוכל אליה מתחבא בעליה, ר"ל האוכל מן המובחר סופו להסתתר בחדרו מפני בעלי חובותיו (בארמ' [1]) פסח' קיד.). — *כלפי אליה[2]), ר"ל לעומת האחור, לתמה על דבר שצריך להיות להפך: תנא תנא קמיה דרב נחמן שנים שהוציאו קנה של גרדי פטורין ורבי שמעון מחייב כלפי אליה אלא אימא חייבין ורבי שמעון פוטר (שבת לג:). אמר מר אין לי אלא בנכרי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכבשתו ושרוי עמך בחצר מניין ת"ל לא ימצא כלפי אליה אמר אביי איפוך (פסח' ה:). — ב) *הקצה התחתון הרך שבאזן, Ohrläppchen ; lobe de l'oreille ; ear-lap : מפני מה אזן כלה קשה ואליה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה (כתוב' ה.).

***אֲלִיָּה**[3]), (איליה), קינה, שירת אבל, Trauerlied ; élégie ; elegy, dirge : אמר רבי יונתן דבית גוברין ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר, רומי לקרב, סורסי לאילייה עברי לדיבור (ירוש' מגילה א עא ב).

***אַלְיוֹן**[4]), ש"ז, מ"ר אליונים, — בהן, אגודל, האצבע העב בידים וברגלים, Daumen; pouce; thumb : ואמר להם (נבוכדנצר ללוים על נהרות בבל) הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך

---

העגין, והחלב נתחמץ. — [1]) פרשו כל המפרשים במשמ' קלקול הטעם והרית והוא הכפל מן סר שפרושו נבאש: מלחא כי סרי. מנחם: פתרונו כפי ענינו נאלחו כמו נבאשו. ר"י בן גנאח: ענינו ההפסד והשנוי והוא הפוך סיר אשר חלאתה בה. רש"י (תהל'): נאלחו נהפכו לקלקול. ראב"ע: נאלחו כמו נשחתו. רק יונתן בתהלים תרגם נאלחו אתרשלו. ואולם באיוב תרגם נאלת מסאב. ורש"י שם פרש מעורבב.

[2]) בערב' אליה a), הבשר הרך בשרש הבהן והבשר הרך השמן של הבהן ושל הפחד. וזנב חשמן של הכבשים. וכן בארמית אליתא. — [1]) מתלין במערבא דאכל אליתא טשי בעליתא. — [2]) כך גרסת הערוך ערך כלפי. ובר"ח פסח' ה: כלפליא, ופרש: כלומר דברים מהופכין הם כמו שהאליה הפוך מן הראש. ע"כ. ונראה שצריך להיות פה כלפי אליה. ובנוסח' כלפי לייא.

[3]) מן הפעל אלי, עי' שם.

[4]) כן נקד לוי, קוהוט ויסטרוב, וזה נראה מהכתיב במקומות המובאים בפנים בלי י' אחרי א, וכן נראה מהשם אלמון ולא אלמון. ואמרו חוקרי הלשון כי נגזר שם זה מהשם אליה, וכמו בער' אליאן a), מי שיש לו אליה, אף כאן אליון דבר שיש לו אליה, ר"ל הבשר הרך, ועי' אליה. — בארמ' אליון, ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא (ת"א שמות כט כ).

---

a) أَلْيَة

a) أَلْيَان

תחפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף (משלי יו כח). ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי (תהל' נה יד).—ג) אהוב, בעל, Ehemann, Gemahl; époux; husband: הלוא מעתה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה (ירמ' ג ד). להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה העזבת אלוף נעוריה (משלי ב יו-יז). — ד) שר, ראש השבט, אדון ומושל, Fürst, Haupt; chef, prince; chief: אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר וכו' (ברא' לו יט). והיה כאלף[1]) ביהודה (זכר' ט ז). ואמרו אלפי[1]) יהודה בלבם (שם יב ה). — ואמר המשורר: סכלו אנשים קרואים חנם בשם שר ואלוף לו נשגבו יום לטבחה הובאו ככבש ואלוף (רמב"ע, תרשי' ח).—למד את פלוני אלוף לראש, בעצמו נתן לפלוני היכולת להיות לו לאדון ומושל: ואת למדתי אתם עליך אלפים[2]) לראש (ירמ' יג כא). — יועם הפעל הרכיב: להרכיבהו אלוף לראשנו (מפו, אה"ל ח). — ה) היותר טוב, היותר חשוב, der Beste; le meilleur; the best: לאלוף שבדור למעולה[3]) שבדור (מדר' תהל' קה). —ו) יתאר כבוד לאחד מראשי הישיבה בימי הגאונים[4]): מר רב אדא אלוף נות עדן (תשו' הגא' הרכבי, רכט). מר ר' אלעזר אלוף שבא מן אליסאנו (שם שפו). ושמא קצת הראשים או אלופים בתראי אסרו דברים הללו (שם רס). השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבין לפנינו אב"ד ואלופים וחכמים (תש' הגא' ליק, סי' נו). ויהי כאשר שמע נשיאנו וראשי הישיבו' והאלופים וכל הברורים וכל מבין עם תלמיד היושבים בבבל (REJ XVI, 235). והסכמתי [עם ראשי הישיבות ואב] בית דין ואלופים וחכמים [והחרימוהו (את רסע"ג)] (כתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע"ג, זכרון לראשונים הרכבי ה). כך מנהג הישיבה שיורדין תנאים לפני גאון ואב בית דין ואלופיהן וכל הישיבה (שבלי הלקט, בשם רב עמרם גאון). ומרשות ראשי ישיבות ואלופי תורה (מרשות הח"ל).—ז) תאר לאחד ממדרגת היחס אצל קצת גויי ארפה, Graf; comte; count: מעלה ידועה כמו אלוף בזמננו זה כי הוא בלשון לעז קונדי (ר"י אברבנאל, ש"ב ם ז). אלוף טולושא (י' הכהן, דה"י למלכי צרפ' יג:). אח"כ שלחם המלך (את היהודים האנוסים) לארזילייא ליד האלוף הצר הצורר שיענה אותם (צרור המור, בחקותי). — ח) ראש הקהל, אפוטרופוס על היתומים, Vormund; tuteur; guardian: וגם יבררו האלופים על היתומים (פנק' קרק' שנ"ה, תולה"ם ד). פסקנו בין האלופים הקצינים מנהיגי ד"א יצ"ו ובין האלופים הקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ"ו ע"ד החילוקים וכו' (פנקס ליטא שלג). הן היות עת האסף האלופים הקצינים פרנסים ומנהיגי היהודים היושבים תחת הקיהורים יר"ה והציעו האלופים וכו' (פנקס כומברג 15). — בכלל ימיוחס, אדון ושר: וכן כתב האלוף וכו' (תשו' מהר"י קולון קפב). האלוף כמוהר"ר יוסף וכו' עם האלוף וכו מרפים (פנק' קרק' שם). בבית האלוף גיסי (מנח' קנא', ר"י מפיסא דף ו). יורם בן אחיעזר אלוף ביהודה ושר אלף (מפו, אה"ל יא). וכל בני האלופים חמדו את יפיה (שם). אך שאוני, אלופי, אם אכביר מלים (שם ז). — י) כמו אלף, בקר, גם לנק': אלופינו[1]) מסבלים (תהל' קמד יד).

**אלוץ**, שה"פ מן אלץ: אם אחרי האלוץ וההפצר הוזקקו במעשיהם (דון וידל שלמה, אגר' חשן משפט). אחרי האלוץ הרב וההפצר העצום נדרשתי לאשר שאלני (שו"ת ר"י לאטים דף לד).

**אלוקי**, אלקי־קים וכו', במקום אלהי, מפני יראת הכבוד.

**אלח**[2]), — במקרא לא נשאר ממנו אלא נפעל נאלח, ובספרות המאוחרת גם הקל:

**אלח**, תאלח, —תעב, verabscheuen; abhorrer; abhor: מרוד וטרוד בפתלי גדש און לאלח

---

העיר ר"י בן קריש על הדמיון הזה.—[1]) החדשים קראים כאלף במשמ' שבט וכן אלפי במקום אלפי. ושי"ר (ע"מ ארם) פרש כאלף כמו העיר אלף (יהושע יח כח). — [3]) כך מפרשים ריב"ג רש"י ורד"ק. אך כל הכתוב הזה קשה להלמו. עכ"פ בהספרות החדשה נקבע הדבור במשמעה זו. — [3]) והעירו שם: כדתנן תקוע אלפא לשמן. — [4]) לפי דעת דר' הרכבי (בהער' לתשו' הגא') אלוף דומה לתאר ריש כלא. אך ש' פוזננסקי (REJ XLVIII 152) סובר כי זה היה תאר לחכמים מארצות נכריות.

[1]) יש קוראים אלפינו.— והוא עפ"י מנהג הקדום של הלשונות השמיות לא לציין את מין הנקבה הטבעי בסי' הנקבה (Brock. GVG. 1, 417).

[2]) אולי כמו בערב' אלח a), איתלח, נתבלבל

a) الخ

ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד"ר שמות ג). אלולי לא חטאו במעשי העגל (שם במדב' ו). שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות (שם). אלולי לא היה זוכר יפה לא היה פוסק דבריו (הלכ' פסוק' מד).

**אלום, אלומים**, עי' אֲלֻם, אֲלֻמִּים.

**אלומה**, עי' אֲלֻמָּה.

***אָלוּם**[1], אָלוּם, אֵלוּם. אִלּוּם, ש"ז, שרש החלתית, חלתית: התיאה החלתית והאלום[2] (טבול יום א ה).

**אַלּוֹן**[3], ש"ז, מ"ר אַלּוֹנִים, אַלּוֹנֵי, — א) אילן סרק גבוה, חזק, יפה; קשה העץ, Eiche ; chêne ; oak: ותקבר (דבורה מינקת רבקה) מתחת לבית אל תחת הָאַלּוֹן ויקרא שמו אַלּוֹן בכות (בראש' לה ח). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אַלּוֹן ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כגבה ארזים גבהו (של האמורי) וחסן הוא כָּאַלּוֹנִים (עמו' ב ט). אַלּוֹנִים מבשן עשו משוטיך (יחזק' כז ו). ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אַלּוֹנֵי הבשן (ישע' ב יג). הילילו אַלּוֹנֵי בשן כי ירד יער הבצור (זכר' יא ב). של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מייש ושל אלון (תוספ' מנחות ט יד). — ובן קבוע השמוש בו בספרות: פירות האלון (אייכעלן) הוא מספוא טוב לחזירים וכו' וקליפות האלון יקחו לעבד בהן העורות (רמב' לימ' ליכדה, ז). האלון (quercus, אייכע) הם שבעים מינים, הידוע הוא עץ ידוע הנפלא ביפיו גם בקשיו (תוה"א מינה', הלמה' רסח). — ב)*פרי האלון כמין אגוז, Eichel;gland;acorn: הרימון והאלון והאגוז שחקקום התינוקות למוד בהם את העפר (כלי' יז טו). התקדשי לי באלון ברימון ובאגוז (קדוש' מז .). יעשה מזה פתילות כאלונים (קאנון ג יז ד ג). — ג) דבר עשוי בצורת אלון: ראוי שיגמל (הילוד) בהדרגה לא בבת אחת ויתעסק למזון באילונים עשויים מלחם וסוקרו (שם א ג ב, בהנהג' היונק).

*בָּלוּט, ש"נ לאלון.— *יָתוּשׁ, ובוב מנקר פרי האלון. — *סַרְן, מין אלון, אלון הירק. — *עֶפֶץ, כעין אגוז בולט מעלי אחד ממיני האלון, ויעשו בו דיו. — *שַׁעַם, ישתמשו בקלפתו הספוגית לפקקים.

**אֵלוֹן**[1], ש"ז, כמו אֵלָה, בשמות פרטים של מקומות: אֵלון מורה (בראש' יב ו), וכדומה, אֵלֹנֵי ממרא (שם יג יח). שתו ושכרו מיין אשישי כי על הָאֵלון תלו את אריפי (אמרי נועם לי' גלייטו, פורים פורים).

**·אַלּוֹנִי**, ת"ז, —מה שהוא בצורת אַלּוֹן, ר"ל הפרי של האלון, רחב למטה והולך ומצר למעלה, konisch ; conique ; conical: גולם אלוני[2].

**אַלּוּף**[3], א. ת"ז, לנק' אַלּוּפָה וכו',—ביתי, למוד ורגיל עם האדם ונכנע, zahm ; apprivoisé ; tame: ואני ככבש אַלּוּף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות (ירמ' יא יט).

ב. ש"ז, מ"ר אַלּוּפִים אֲלֻפִים, אַלּוּפֵי.—א) אדם למוד עם אחד, ידיד ומקורב לאיש, Vertrauter ; Freund ; ami intime ; intimate friend: אל תאמינו ברע אל תבטחו בְּאַלּוּף (מיכ' ז ה). איש

---

[1]) כך נקוד במשנ' המנקד' הנדפסות, וכן לוי, יסטרוב אָל־, ואולי יתר נכון אִלּ־ כמו תַּפּוּח, ולפי גר' רה"ג והמשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם ומדב"מ אילום צריך לקרא אולי אִילּוּם כמו צִמּוּק, קִשּׁוּא. — [2]) כך בנוסח', ובפרוש רה"ג באו שתי גרס' אילום, אלים, ובמשנ' עם גוף פרוש הרמבם ומדב"מ התייה והחלתית והאילום. ותרגם רה"ג שם מחרות (כך צ"ל במקום מוחרת) בטיית. ומחרות בערב' הוא: אצל אלאנגדאן, ר"ל שרש האגדן, שהוא מין חלתית. וכן בפרוש המשנה להרמב"ם: והוא אצל מן אלחלתית.

[3]) מלה עבר'. בשאר הלשונ' האחיות אינה נהוגה לשם פרטי לאילן מהאילנות. והנה תרגם יונתן בכל מקום בלוטא בליטין, והוא בלוט בערב' וכן במשמעה זו גם תרגום השבעים. וכן מד"ר בראש' יה: אלונים בלוטים. ואעפ"י שבר"ה כ"ג. וב"ב פ. אמרו אלונים בוטמי שהיא terebinthus ואלמונים בלוטי, הנה כבר העיר שיינהק (המזכיר הערה כז), כי יש בכאן אולי ט"ס וצ"ל אֵלונים בוטמי אַלונים בלוטי. וגם ממה שקראו אלון להפרי, שהכל מודים שהוא פרי הבלוט מוכח כי באַלון כונו אז לבלוט. וכן ר"י בן גנאח: והוא הנקרא בלשון הערבי בלוט. ע"כ. וכן לעז רש"י בכ"מ קישנש שהוא chêne בצרפתית. וכן כל האחרונים. ובמשמעה זו השתמשו בה בספרות. — והסכימו רוב המדקדקים כי שרשו אלה והוא משקל פעון. אך ריב"ג סבר ששרשו אלן ומשקלו פעול.

[1]) עי' הערה לאַלּוֹן.

[2]) נשמט בהפתקה מראה המקום, וכמדומני נזכר בהמזכיר של ש"ש.

[3]) שרש אלף, עי' זה. וכן גם בערב' a), ובבר

---

a) أَلُوف

letzter Monat d. jüd. Jahres; dernier mois de l'année juive; last mouth of Jew. year: ותשלם החומה בעשרים וחמשה לְאֱלוּל (נחמ׳ ו יה). באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה (ר״ה א א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדוש החדש) על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ר״ה (בס בס ג). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (גמ׳ בס ט:). — ואמר המשורר: מת אב ומת אלול ומת חםם גם נאסף תשרי ומת עמם (ר״ם הנגיד, מת אכ). אלול הנה הוא אחרון לירחים בו יפלו גם יבלו הצמחים (ראב״ע, שמעו נא). בינך ובין חיגון תנה הכום גבול, אך בערוגה בים שתה בימי אלול (ר״י חריזי, תחכמ׳ ס׳). והגולות ירוצו ברהטים באֱלוּל יתנו שמי רביבים (עמנו׳ מחב׳ ט׳).

***אֱלוּלִי**, ת״ז, לנקב׳ — לִית, מ״ר ליים, ־ליות. — שנולד בחדש אלול: אמר שמעון בן עזאי הואיל ואילו אומרין באחד באלול ואילו אומרין באחד בתשרי האילוליים מתעשרין לעצמן (תוספתא ר״ס ו א).

***אִלּוּלֵי**[1], — א) מלת תנאי השלילה, כמו לולא, wenn nicht; si non; if not. עם שמות הגוף: חייכם אילולי אני שהמשכתיו (את החמור) ברסן של פיו היה מזיקו (מד״ר שמות כ). שאילולי היא (אֻמת ישראל) הייתי מחריב את עולמי (בס כראש׳ סו). קרא הקב״ה למלאכי השרת וא״ל רדו נשקו שפתותיהן של אלו שאילולי אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני (בס בה״ש וחכך). — ועם שם אחריו: אילולא ר׳ בא היה לנו להתיר עבודה זרה שלהן (ירוש׳ ע״ז א לט ג). אילולי רחמיו של הקב״ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי הדרייגנום (מד״ר כרא׳ פח). שאלולי הצרעת היאך הי׳ הקב״ה פורע מן האמוריים (בס שמו׳ י). שלא יאמר אלולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים (בס כא). שלא היו רוצים לירד (אל תוך הים) אילולי שבט יהודה שקפץ תחלה (בס כד). אילולי המלאך כבר היית שחוט (בס ויקרא כ). אילולי כָלב ששלף את הזיין וירץ לפניהם (לפני המרגלים) ואמר להם אם אין אתם נוטלין (אשכול) או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם לא היו נוטלין (בס במדבר טז). אילולי יוסף היו מצרים אובדים ברעב (בס ג). והם אומרים לפניו רבונו של עולם אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדונו האומות (בס א כה, זכר עניי). ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (בס קהל׳, את הכל עשה). אילולי זכיות הרבה וכו׳ לא היה יכול לעמוד (פסיקתה רבתי, אחרי מות). א״ר אילולי שהחול הזה מקיף את אוקיינוס ועשוי לו סייג היה עולה אוקיינוס ומציף את כל העולם ומחריבו (בס בס פרה). — ועם מלה: שבא גבריאל וגו׳ ולימדו (את יוסף) שבעים לשון וכו׳ שאילולי כן לא היו המצריים מקבלים את יוסף לשליט עליהם (מד״ר במדבר יד). אמר לו דוד רבון העולמים לעולם אין אתה בא עלינו אלא במדת הרחמים אילולי כך לא היינו יכולים לעמד אפילו שעה אחת (פסיק׳ רב׳, בחד׳ השבי׳). — ועם פעל עם ש בראשו: אלולי שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים לא היה מצטער (מכילתא בשלח, ויבא עמלק). שכך אמרת לו (לאדם הראשון) כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואילולי שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (מד״ר כראש׳ כב). שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות (בס סו). ראויים היו ישראל כליה בימי המן אילולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן (בס עו). כיון שעמד שלמה וראה שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום אילולי שהזכיר זכות שלשת האבות שהיו מתים התחיל אומר ושבח אני את המתים (בס דבר׳ ג). שאלולי שהיו מהולין לא היו יכולין להביט בשכינה (בס במדב׳ יב). אלולא שאסר הקב״ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם (בס בס״ם, כשושנה). כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני (בס רות, ויהי בימי). אילולי שנמלאת עליו רחמים כבר נהרג (בס קהלת, אי לך ארץ). אמר דוד רבון העולמים אילולי שדנת את האדם הראשון ברחמים שאכל מן האילן לא חיה אפילו שעה אחת (פסק׳ רב׳, בחד׳ השבי׳). אמר אברהם לפני הקב״ה רבש״ע אילולי ששיתפתה כבודך עמי ועזרתני מה אדם א׳ יכול לעשות כנגד ט׳ מלכים וחיילותיהן (תנח׳ בובר, לך לך יא). — ב) כמו אִלּוּ, wenn; si; if: שאילולי לא הסתיר (משה) את פניו גלה לו הקב״ה למשה מה למעלה

---

[1]) מרכב מן אִלּוּ-לֹא, וכמו לוּלֵא, לוּלֵי, עי׳ שם, ואח״כ בפעולת ההקש למושג ההפך אמרו לחיוב אלוּ-לוּ, ונשתנה כמו״כ מפני קושי כפילת התנועה, ומפני בת ההקש של אלו-לא. ועי׳ אלמלא.

התורת והחקים, האמונה באלהים. — *דָּתִי, אדם דתי, שומר הדת, וכו'.

ה', כן נוהגים לכתב שם אלהים מפני יראת הכבוד שלא לכתב כל השם בפרוש.

חָסִיד, מי ששומר מצות האלהים.

יָהּ, קצור שם ה' שלקמן. — יְהוָֹה, (החדשים אמרים יַהֲוֶה), שם הקדש המיוחד לאלהי ישראל. — יוֹצֵר, הַיּוֹצֵר, מי שיצר הכל. — *יִחֵד, מְיַחֵד, מְיַחֲדִים, לאמר המאמינים ב*יִחוּד ה', ר"ל שהוא יחיד ואין שני לו. — יי', כך נוהגים לכתב שם אלהים. — *יִרְאָה, *יְרֵא שָׁמַיִם, מי שירא מאלהים. — *יִרְאָה, כנוי לאלהות העכו"ם.

כֹּהֵן, מי שמכהן (עובד) במקדש האלהים. — כְּהוּנָּה. — *כִּבְיָכוֹל, מלה ישתמשו בה כשמיחסים דבר אנושי לאלהים. — כְּמוֹשׁ, אלהי מואב. — כֹּמֶר, כֹּהֵן. — *כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין באלהים.

מִזְבֵּחַ, מקום להקריב עליו קרבנות לאלהים. מַלְאַךְ אֱלֹהִים. — *מֶלֶךְ הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מֹלֶךְ, אחד מאלהי כנען, העבירו לו את הילדים באש. — מִלְכֹּם, אלהי מואב. — (מָמוֹן, אלהי העשר לכנענים). — *מְמַלֵּא כָל הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מִפְלֶצֶת, אלהות בצורת אבר הזכרות. — מָצָא, *ממציא כל הנמצאים. — מִקְדָּשׁ, בית אלהים.

נְבוֹ, אחד אלהי בבל. — נְבוּאָה. — נָבִיא, המדבר בשם ה'. — נָזִיר, המקדיש א"ע לאלהים.

*סִבָּה רִאשׁוֹנָה, *סִבַּת כָּל הַסִּבּוֹת, תאר לאלהים. — סִינַי, ההר אשר עליו נגלה אלהים לישראל ונתן התורה.

עֶבֶד אֱלֹהִים. — *עֲבוֹדָה זָרָה. — *עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. — עֵגֶל, הזהב שעשו בני ישראל במדבר. — *עכו"ם, ר"ת עבודת כוכבים ומזלות. — *עִלָּה רִאשׁוֹנָה, *עִלַּת כָּל הָעִלּוֹת, תאר לאלהים. — עֶלְיוֹן, תאר לאלהים. — עֲנַמֶּלֶךְ, אלהי ספרוים. — עָצָב, עֲצַבִּים, כנוי לפסלי האלילים. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה ופריה ורביה לכנענים. — *עַתִּיק יוֹמִין, תאר לאלהים.

פָּסִיל, פסל, צורת אליל בעץ באבן וכדומה.

*הקב"ה, ר"ת הקדוש ברוך הוא, תאר לה'. — קָרְבָּן, מה שמקריבים לאלהים: מנחה, עולה, שלמים, וכו'.

*רִבּוּי אֱלֹהִים, המאמינים כי יש אלהים רבים. *רַבָּנִי, — מי שעוסק בחכמ' האלהות. — רִמּוֹן, אלהי ארם.

שַׁדַּי, כנוי לאלהים. — *שְׁכִינָה, כנוי להאלהות. — *שָׁלֵם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, תאר לה' — *שֵׁם, הַשֵּׁם, בָּרוּךְ הַשֵּׁם, הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שמות הקדש. — *שֵׁם בֶּן אַרְבַּע, וכו'. — *שְׁנִיּוּת, אמונה בשתי רשויות. — *שִׁלּוּשׁ, מאמיני השלוש, הנוצרים. — *שָׁמַיִם, כנוי לאלהים. — *שִׁתּוּף, מאמיני השתוף, כמו השניות. — תּוֹרָה. — תְּפִלָּה לאלהים. — תְּרָפִים, אלהות הבית.

***אֱלוּחַ**[1], ת"ז, מ"ר אֱלוּחִים, — טמא, נתעב, ובהרחבה למגן שנטמא ונגעל ע"י ידים טמאות של אויב: שמנה מאות מגנים בערב אלוחים (כ"א קליר, אס תאכלנה). — ולמלאך וכדומה: מה יענה מלאך צחון נתעב וְאָלוּחַ (אלי' כר שמע', אנא תעה, שחר' יוה"כ).

***אַלְוַי**[2], ש"ז, — צמח טוב הריח נותן שרף ישתמשו בו לרפואה, לשלשול, וכדומה, Aloe; aloès: ומקיימין את הָאַלְוַי[3]) בראש הגג אבל אין משקין אותו (ירוש' שביע' ד לה:).

**אֱלוּל**[4], ש"ז, — שם החדש האחרון בשנה היהודית הוא החדש הששי במספר החדשים מחדש האביב'

---

[1]) מן אלח, עי"ש. ויש לפקפק אם נכון השמוש הזה בפעול במקום נאלח.

[2]) מקור השם כנראה מלשון הודית, ומשם בא לכל הלשונות. — [3]) כך גרס' ירוש' דפוס ויניציה, והוא היחיד בצורה עברית וצריך להגיה שם בירוש' ומשקין אותו ולא אותן וכמו"כ אולי אלויי, וכן הוא בהרמבם (שמיט' ויובל' א ו) בפרוש: ומקיימין האלויי בראש הגג אבל אין משקין אותו, וכן העיר רדב"ז שם שזו גרס' הירוש'.

[4]) באשור' אֻלוּל, שם החדש הששי של הבבלים, ובחלוף ֻ במקום ֱ כמו אֱדוֹם בעבר' אֻדם באשור'. הערת מוס ארנולד במאמרו היפה על שמות החדשים של האשורים בקבץ האמריק' JBL XI, 88. ואמר החכם הזה שם, כי פרוש שם זה אפשר ללמד מהשם מרזח שקראו הכנענים לחדש מחדשי השנה. השם הזה נמצא בהכתבת הכנענית של פיראום (כימס ד למרזח), וכונתו משתה של אבל, בעין סעודת הבראה, שהיו עושים בסוף סדר האבלות והבכי, ורגלים לדבר כי זה השם מרזח אצל הכנענים מכון להשם אלול של הבבלי משרש אלל, כמו בעבר' ילל, והוא הבכי והמספד על תמוז, הוא ארוני, שמת בימי התרף. — בערב' a) וסור' כמו כן.

---

a) أيلول

ואמר אי אֱלֹהֵימוֹ (דבר' לב לז).

ג) בהשאלה, א) עצם נורא מחוץ לגדר הטבע, majestätisch. übernatürl. Wesen ; être majes=tueux,surnaturel; majestic,supernatural being ותאמר האשה אל שאול אֱלֹהִים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג).—ב) שופטים, דינים, השופטים בשם ה׳: והגישו אדניו אל הָאֱלֹהִים (שמות כא ו). אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל הָאֱלֹהִים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כב ז). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו׳ עד הָאֱלֹהִים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אֱלֹהִים ישלם שנים לרעהו (שם שם ח). אם יחטא איש לאיש ופללו אֱלֹהִים ואם לה׳ יחטא איש מי יתפלל לו (ש"א ב כה).

להשם אלהים יִתְחַבְּרוּ שמות אחרים: א) איש אלהים, ר"ל איש עשה נפלאות, נביא, חסיד: וזאת הברכה אשר ברך משה אִישׁ הָאֱלֹהִים את בני ישראל (דבר' לג א). אִישׁ הָאֱלֹהִים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד (שופט׳ יג ו). ויבא אִישׁ אֱלֹהִים אל עלי ויאמר אליו (ש"א ב כז). ויאמר לו (הנער אל שאול) הנה נא אִישׁ אֱלֹהִים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא (שם ט ו). ויהי דבר האלהים אל שמעיה אִישׁ הָאֱלֹהִים (מ"א יב כב). והנה אִישׁ אֱלֹהִים בא מיהודה בדבר ה׳ אל בית אל (שם יג א). — ב) בֶּן אֱלֹהִים, בְּנֵי אֱלֹהִים, מלאך: ויראו בְנֵי הָאֱלֹהִים[1] את בנות האדם כי טֹבֹת הנה (בראשית ו ב). ויהי היום ויבאו בְּנֵי הָאֱלֹהִים להתיצב על ה׳ ויבוא גם השטן בתוכם (איוב א ו). ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בְּנֵי אֱלֹהִים (שם לח ז). — ג) בצרוף עם שמות אחרים מורה דבר שהוא מעשה אלהים ודבר מצֻין בגדלו, או ביפיו, או בתכונתו: הר אֱלֹהִים: הר אֱלֹהִים הר בשן הר גבננים (תהל׳ סח יו). —אֵשׁ אֱלֹהִים, ברק וכדומה: אֵשׁ אֱלֹהִים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם (איוב א יו).— פֶּלֶג אֱלֹהִים: פֶּלֶג אֱלֹהִים מלא מים (תהלים סה י).— חִתַּת אֱלֹהִים: ויהי חִתַּת אֱלֹהִים על הערים אשר סביבותיהם (בראש׳ לה ה).—חֶרְדַּת אֱלֹהִים: ותרגז הארץ ותהי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים (ש"א יד טו). — נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים: ותאמר רחל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נפתלתי עם אחתי (בראש׳ ל ח). — והדבור: עיר גדולה לֵאלֹהִים (יונ׳ ג ג). — *הָאֱלֹהִים! שבועה, bei Gott ; par Dieu ; by God: א"ל האלהים עיני ראו ולא זר (שבת קמה.). אמר רבא האלהים אמרה (ערוב׳ יד:). והאלהים כל אותן שנים ששמש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול׳ כד.). (אשת רב חסדא היתה מתקשטת (במועד) לפני כלתה. ישב רב הונא בר חיננא לפני רב חסדא ואמר) לא שנו (שאשה עושה תכשיטיה במועד) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל (רב חסדא לרב הונא) האלהים! אפילו אמך ואפילו אימא דאימך עומדת על קברה (מו"ק ט:). (מסתברא שדברי רב היו בששיבר) אבל נטל לא והאלהים אמר רב אפילו נטל (סנהד׳ עב.). (אמר רבא מסתבר שדברי רב היו בשדה סתם אבל בשדה זו לא) והאלקים אמר רב אפילו בשדה זו (ב"מ טז:). א"ל רב אחא בריה דרב יוסף לר"ח פת קטנית תנן או פת וקיטנית תנן א"ל האלהים צריכה ויו (ב"מ פז.). האלהים האמת לא תתנגד להאמת (יש"ר מקנדיה, אליס 113).

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, כנוי לאֵל. — אַבִּיר, הוא בעבר׳ כנוי להשור אשר נתנו לו המצרים כבוד אלהים. — אֲדוֹנָי, הוא אחד התארים של אלהים. — אַדְרַמֶּלֶךְ שם אלהי ספרוים. — אֶהְיֶה אשר אהיה, השם אשר נגלה בו אלהים למשה. — *אַחְדוּת ה׳, מאמיני האחדות. — *אֵין סוֹף, תאר לה׳. — *אַכְתְּרִיאֵל, כנוי להאלהות. — אֵל, אֱלוֹהַּ, אֱלֹהִים, — *אֱלָהוּת, *אֱלֹהִי, *אֱלֹקִים. — *אֵלָה, אלהות נקבה. — אֱלִיל, כנוי לאלהי השקר, פסל האלהים האלה. — *אֱלִילָה. — אָמוֹן, אלהי השמים במצרים. — אֱמוּנָה, מאמין בה׳. — *אֱפוּפֵי יִשְׂרָאֵל, שבועה במקום אלהי ישראל. — (אַשְׁמָן, אלהי השמש להכנענים).—אֲשֵׁרָה, עֵץ מקדש לאלהות אצל הכנענים.

*בּוֹרֵא, הַבּוֹרֵא, מי שברא יש מאין.—*בֵּית הַכְּנֶסֶת, שמתפללים שם לאלהים. — בֵּל, אלהי בבל. — בֶּן אֱלֹהִים. — בַּעַל, אלהי הכנענים. — בַּעַל פְּעוֹר, בַּעַל צְפוֹן.

גָּד, מְנִי, אלהי המזל להבבלים. — *גְּזֵרָה, גזרת האל. — גִּלּוּלִים, כנוי בזיון לאלהי השקר. *גֶּשֶׁם,—*מַגְשִׁימִים מי שחושבים כי אלהים הוא בעל גשם וגוף, והשם *הַגְשָׁמָה.

דָּגוֹן, אלהי הפלשתים. — *דָּת, עבודת אלהים

[1]) מ"ש: חול, וכן אשר יבאו בני אלהים בסמוך.

ומ"ר אלהים,

א) לאלהיות רבות: כי שם נגלו אליו האלהים (בראש' לה ז). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה (שם כ ג). ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג יג). ויאמרו (ישראל) לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו (שם לב כג). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו (דבר' ד ז). לא תלכון אחרי אלהים אחרים (שם ו יד). וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם (שם יא יו). ויעבדו אלהים וגו' אשר לא ידעום (שם כט כה). הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם (ישע' מא כג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם (ש"ב ז כג). יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים (שופט' ה ח). היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים (ירמ' יו כ). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופטים י יד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים (ש"א ד ח). — וסמי': ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם (בראש' לה ד). וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם (שופט' ב יב). התצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור (ישע' לו יח). — וככנ': למה גנבת את אלהי (בראש' לא ל). גוים ואלהיו (ש"ב ז כג). וכל פסילי אלהיה שבר לארץ (ישע' כא ט). ואלהיהם (של הגוים) יהיו לכם למוקש (שופט' ב ג). ובאלהיהם עשה ה' שפטים (במדב' לג ד). לא תשתחוה לאלהיהם (שמות כג כד). לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). וזנו בנותיו אחרי אלהיהן (שם לד יו). ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן (במדב' כה ב). — ושבועה: כה יעשון לי אלהים וכה יסיפו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (מ"א כ י). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). — ומשל: *הך האלהים ויבהלו הכומרים (בארמ': מחי אלהיא ויבעתו כומריא. מד"ר שמות ו).

ב) להאל היחיד: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). ויאמר אלהים יהי אור וכו' וירא אלהים וכו' ויבדל אלהים, וכו' ויעש אלהים וכו' (שם ג-ח). והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו (שם כב ב). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש (דברים ה כג). אם אלהים הוא (הבעל) ירב לו (שופט' ו לא). — וכסמי': ברוך ה' אלהי שם (בראש' ט כו). ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי (שם כד ז). אנכי האל אלהי אביך (שם מו ג). — ועם ו העטוף ובכלם: ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ (בראש' כד ג). מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב יו). הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו (ישע' מח א). וספרים כתב (סנחריב) לחרף לה' אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי (דהי"ב לב יז). ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק (בראש' מו א). — ועם מ: ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו (תהל' כד ה). — ועם ה השאלה: האלהי מקרב אני וגו' ולא אלהי מרחק (ירמ' כג כג). — ועם כנ': ה' אלהי אתה ארוממך (ישע' כה א). לא אוכל לעבר את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה (במדב' כב יח). — ועם ובכלם: ואלהי היה עזי (ישע' מט ה). ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי (תהל' צד כב). הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי (שם ה ג). באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל). אזמרה לאלהי בעודי (תהל' קד לג). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבר (ישע' מ כז). — ונזבחה לה' אלהינו (שמות ג יח). ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה (תהל' קטו ג). אנחנו מעלנו באלהינו (עזרא י ב). ואין צור כאלהינו (ש"א ב ב). נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). ונבקשה מאלהינו על זאת (עזר' ח כג). כי הקרה ה' אלהיך לפני (בראש' כז כ). כי בה' אלהיך פשעת (ירמ' ג יג). המלאים חמת ה' גערת אלהיך (ישע' נא כ). כה אמר אדניך ה' ואלהיך יריב עמו (שם שם כב). ואתה באלהיך תשוב (הושע יב ז). ויראת מאלהיך (ויקרא יט יד). אלהיכם ואלהי אביכם (בראש' מג כג). פן תכחשון באלהיכם (יהוש' כד כז). לכו זבחו לאלהיכם (שמות ח כא). ויחל משה את פני ה' אלהיו (שם לב יא). ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו (ש"א יז מג). כי קדש הוא לאלהיו (ויקרא כא ז). כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה). כי מרתה באלהיה (הושע יד א). ויעבדו את ה' אלהיהם (שמות י ז).

— וְאִלּוּ. במשמ' תחת אשר, während dass; tandis que, while : ספק טומאה ברה"ר ספיקו טהור ו א י ל ו ספק מים מגולין אסורין (חול' ט:). — ועם כ, כְּאִלּוּ : העושה סוכתו תחת האילן כ א י ל ו עשאה בתוך הבית (סוכ' א, ב). רואין אותה כ א ל ו היא שפחה נמכרת (כתו' ג ז). האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כ א ל ו לא טבלה (מקו' ח ד). הדבק בחכמים ובתלמידים ומעלה אני עליך כ א ל ו עלית למרום ונטלת ולא שעלית ונטלת בשלום אלא אפי' כ א ל ו עשית מלחמה ונטלת (ספרי, עקב פיס' מט). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה כ א י ל ו שופך דמים (יבמ' סג:). כביכול ישראל נגאלים כ א ל ו הוא נגאל (מד"ר במדבר ב). — כְּילוּ : ורואין את האמצעיות כ י ל ו אינן (ירוש' כלא' ה, כט ד, הרבה פעמים). — ועם הפעל אמר אחריו, כְּאִלּוּ תאמר, במשמעת למשל, וכדומה : מורות מענינים קדומים לעולם כ א ל ו תאמר הסבה הראשונה (רלב"ג, מלח' הקד'). משאר ההשגות הנמצאות לנו כ א י ל ו תאמר החוש והדמיון והמחשבה (שם א ט). השלישי אחרי הגיעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדור מופתי ויוציא מהם תולדות אמתיות אשר יכחישם הדמיון כ א ל ו תאמר עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארצי וראשם כנגד השמים ורגליהם על יושר הקוטר ולא יפלו (ר"י מפים מנח' קנאות סד). דבר אמצעי בין האל לאדם כ א ל ו תאמר איזה מלאך (שם סז). — שֶׁאִלּוּ : לא נתבקעו ממש אלא כל ש א י ל ו מניחן עפ"י חבית והן נתבקעות מאליהן (פסחים מ.). רואין כל ש א י ל ו תינטל החוט וניטלין עמו חייב (שם מה·). כל ש א י ל ו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כל ש א י ל ו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (כ"ב נג.).

*אֲלְוַאי[1], מלת תה"פ של הרצון והאחול והתשוקה כמו לוּ : א ל ו א י אנו נעשין דגלים כמותן (מד"ר במדב' ב). אמר לה שושבינה א ל ו א י את שומעת שהיה בעליך משבחיך וכו' אמר להם ירמיה א ל ו א י אתם שומעין מה הוא אומר עליכם (שם).

אֱלוֹהַּ[2], אֱלֹהַּ, ס"ז, מ"ר, אֱלֹהִים, סמי' אֱלֹהֵי, עם ו העטוף ועם בכל באלף נחה, ועם מ בא

[1]) כמו לְוַאי, הַלְוַאי, עי' זה.

[2]) משקל אֱנוֹשׁ, הֲדוֹם, וכדומה. והעידו הקדמונים כי קראו אותו לפנים אלואה ; אמר ראב"ע וז"ל :

אחריה : כמ' אֱלֹהַי, ־הֶיךָ, ־הֵיכֶם. — העצם למעלה מן הטבע, סבת כל הסבות, יוצר הכל, מחית ומהוה הכל, Gott ; Dieu ; God : ויטש (ישרון) אֱלוֹהַּ עשהו וינבל צור ישעתו (דבר' לב טו). יזבחו לשדים לא אֱלֹהַּ (שם שם יז). אֱלוֹהַּ מתימן יבוא וקדוש מהר פארן (חבק' ג ג). היש אֱלוֹהַּ מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע' מד ח). כי מי אֱלוֹהַּ מבלעדי ה' (תהל' יח לב). מלפני אדון חולי ארץ מלפני אֱלוֹהַּ יעקב (שם קיד ז). כל אמרת אֱלוֹהַּ צרופה מגן הוא להוסים בו (משלי ל ה). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אֱלוֹהַּ ממעל (איוב ג ד). ועל כל אֱלוֹהַּ לא יבין כי על כל יתגדל (דניאל יא לז-לח). ואתה אֱלוֹהַּ סליחות חנון ורחום (נחמ' ט יז). כי לא יוכל כל אֱלוֹהַּ כל גוי וממלכה להציל עמו מידי (דהי"ב לב יה). ועם וְ, לְ, לַ, מֵ בראש : וֶאֱלוֹהַּ לא ישים תפלה (איוב כד יב). קרא לֶאֱלוֹהַּ[1]) ויענהו (שם יב ד). כי עוד לֶאֱלוֹהַּ מלים (שם לו ב). האנוש מֵאֱלוֹהַּ יצדק אם מעשהו יטהר גבר (שם ד יז). וְלֶאֱלֹהַּ[2]) מעוזים על כנו יכבד וְלֶאֱלוֹהַּ אשר לא ידעהו אבתיו (דני' יא לח). — וכנויים : זו כחו לֵאלֹהוֹ (חבקוק א יא). לפי שהגוים לא א ל ו ה ו של זה א ל ו ה ו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה (ספרי דבר' שנד). א"ל (אוה"ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו א ל ו ה את עלינו א"ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם א ל ו ה ו (מד"ר ברא' מב). א ל ו ה ו של חזקיה גדול מאלהיך (מד"ר אסתר פתיח' ג).

ויוסיפו ב ק ר י א ה א ל ף פתוחה וע"כ יכתבו פתח בין האות שהוא קודם ההא ובין ההא כמו אֱלוֹהַּ גָּבוֹהַּ (לחות, קלח.). — בערבית אִלָהּ a), ועם אל הידיעה אַלְלָה, בארמית וסורית אֱלָהּ. ונחלקו חכמי הלשון במקור מלה זו. יש אומרים כי היה בלשון שמית הקדומה שרש א ל ה במשמעת מורא, פחד, עי' למעלה הערה לשרש אלה, ואלוה הוא דבר שיראים ממנו. וי"א כי א ל ו ה נשתרבב מן אֵל, ואחרים סברים כי היחיד אלוה יצרו המליצי' מן הרבים אלהים שהוא לפי דעתם רק הרחבה מן אֵלִים בהוספ' ה כמו אמהות לאֵם (Welh. ZDMG LV 669). — [1]) מ"ש : הלמד בסגול. אך תנך מיכאל' עפ"י חמשת כ"י לֵא. — [2]) מ"ש : האלף בחטף סגול ברוב הספרים וכן חברו בפסוק ויש ספרים ולֶאלת האלף בלי נקוד בשניהם או בשוא לבדו.

a) إِلَه اللّٰه

**אֱלֹהִית**, ת"נ, כמו ש"נ, מ"ר אֱלֹהִיּוֹת. — תחכמה האלהית כמו חכמת האלהות: העיון בלמודיות וטבעיות ואלהיות (רלב"ג מלח', הקד'). רמז אל האלהיות השמימיות והטבעיות (עמנו' ט). אחר לטבעיות במסלולים ישוב יבין והאלהיות אחרית העסק ובם ישלים (מסה ריאטי, מקדש מעט).

***אֵלּוּ**[1], מלת הרמז לרבים ורבות, כמו אֵלֶּה: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשנית (ברכ' ב ב). אלו ואלו (את שלפני המטה ואת שלאחרי המטה הנזכר שם) פטורים מן התפלה (שם ג א). אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (שם ח א). אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח (פסח' ב ה). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (ב"מ ב א). ואלו הן שמצילין אותן בנפשם הרודף אחר חבירו וכו' (סנה' ח ז). ואלו הן הנשרפין וכו' ואלו הן הנהרגין הרוצח ואנשי עיר הנדחת (שם ט א). ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן (כתוב' ב י). אלו נערות שיש להן קנס (שם ג א). אלו הן החרצניים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החיצונים והזגים אלו הפנימים (נזיר ו ב). על אלו טומאות הנזיר מגלח (שם ז ב). אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם (מד"ר קהלת בכל עת). וקבעו שמונת ימי חנכה אֵלּוּ להודות ולהלל לשמך הגדול (תפל' שמ"ע, בימי מתתיהו). — ועם ה הידיעה אחרי השם: הרי הפירות האלו נתונים לך במתנה (מע"ש ד ה). ארבעת מראות האלו מצטרפין זע"ז (נגע' ל ג). — ובענין זה גם בלי ה ולפני השם: מכל אלו הדברים נתבאר לך (רמב"ם, זרע' כלא' ד). התכלית אשר התהוו אלו הדברים בעבורה (רלב"ג, מלח' א ו). שלא השיג איוב עצת ה' על מה הביא לו אלו היסורין (ע"ת לר' אהרן הקראי). למה באו לו אלו הצרות וכו' כל אלו המהומות (דה"י ליוסף הכהן, א ת). — אֵלּוּ בְּאֵלּוּ: אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם ע"י שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם (מ"ר ברא' מב). — אֵלּוּ עִם אֵלּוּ: הן חולקין אלו עם אלו (שם שה"ש, את היא). — מֵאֵלּוּ: שתי חבורות שנתערבו פסחיהן וכו' אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו (פסחים ט י). — אֵלּוּ שֶׁ: עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין (מד"ר שה"ש, ברח דודי). להטביל את אלו שעליה (רשי בילה יח.). — ועם אֵי, אֵי אֵלּוּ, עי' אֵי.

[1]) כך הקריאה המקבלת של הספרדים, וגם האשכנזים, והתימנים, וכן במשנ' המנקדות, וכן בסדרי תפלה המנקדים.

**אִלּוּ**[1]), מלת התנאי, כמו לוּ, באופן שֶׁ, נניח שֶׁ, wenn ; si ; if: וְאִלּוּ חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך (קהל' ו ו). וְאִלּוּ לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי (אסת' ז ד). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (כתוב' יג ה). המוציא שטר חוב על חבירו והלה מוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (שם שם ח). אלו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (שם שם ט). אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבית המקדש עתיד ליחרב הייתם נוזרים אמרו לו לא (נזיר ה ד). אלו היה לי ג' עינים אלו היה לי ג' ידים אלו היה לי ג' רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו שו). אילו היה יוחאי אבא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה (מעילה יז:). אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו (ברכ' טז.). יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך (מ"ר ברא' פט). שלא יאמרו (ישראל) אלו הזהירנו עליה (על הע"ז) פירשנו ממנה (שם דבר' ב). אילו ישראל עלו חומה מן הגולה לא חרב ביהמ"ק פעם שנייה (שם שה"ש, את חומה). ואלו פינו מלא שירה כים (תפלה, נשמ'). ואלו יללת מלא פינו אלו לדיו יהיה ימים ונמתחו גוילים כשמי מרומים וקני סופר כל עצי רתמים אין די לכתוב קצת צרותינו (רמב"ע, שבת איכה, ספרדים). — ועם מה, מה אִלּוּ: ומה אילו עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה על בעלה הלא אוכלין בתרומה וזה אינו אוכל (גיט' יב:).

[1]) מרכב מן אִם ומן לוּ.

**אלה**[1]) לפי דעת קצת שרש מיוחד שממנו נגזר השם אֱלוֹהַ

***אלה**[2]), פעל נגזר מהשם אלוה והשתמשו בו רק בהפעיל:

—*הֶאֱלִיהַ: עשה אלוה, נתן כבוד אלוה, vergöttern, anbeten; déifier, adorer; to worship, to adore: אשר לעץ ואבן מַאֲלִיהִים (סליח' פר"ה אמת אתה).

**אֱלָהַּ**, — אֱלָהִים, עי' אֱלוֹהַּ.

***אֱלָהוּת**[3]), ש"נ, מ"ר אלהות־הויות, — הכח המפשט, הסגולה של האלוה, ובהעברה עצם האלה, divinity; divinité; Gottheit: אם פונה אתה אחריהם (של האלילים) אתה עושה אותם א ל ה ו ת (ספרא קדושים ח). שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן (את החמה והלבנה) א ל ו ה ו ת אמר הקב"ה מה אִם מי שהן שנים מכחישין זה את זה אומות העולם עושין אותן א ל ה ו ת אלו היו אחת על אחת כמה וכמה (מד"ר כראש' ו). פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד א ל ה ו ת ו (שם ד). הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו (בני דור הפלגה) אי אפשינו לא בו ולא ב א ל ה ו ת ו (שם לח). אם מקבלין בניך א ל ה ו ת י אני אהיה להם לאלוה (שם מו). שהצלם לא תיה תופס ב א ל ה ו ת (תוספות כתוב' לג:). טהר מחשבותי לדעת א ל ה ו ת ך (ר"י הלוי, יוצרי ורועי). ועד העולם לא תשתנה מֵאֱלָהוּתְךָ לא תתגנה (שיר היחוד ג). אין אֱלָהוּת כֵּאֱלָהוּתְךָ (שם ה). שאין האלהות לשם יתברך מצד היותו קדמון (רלב"ג מלח' ו יח). וכשנפטר מהעולם לא השאיר אחריו שום נברא שיורה על א ל ה ו ת של הקב"ה (כחיי יתרו). משה רבינו שאין אנו מיחסין לו א ל ה ו ת חלילה אבל שלמות אנושי (מלמד התלמי', קפע ב). גם בעיר גינואה כבר נשרף בשנה ההיא החכם המופלג סירביטוס בעבור שכפר ב א ל ו ה ו ת משיחם (דוד אוו, ל"ד סיה לאלף ו'). — ומ"ר: ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדין ל א ל ו ה ו ת הרבה אינו דין שנירש את הארץ (תוספתא סוטה ו ט). אשר העלוך מלמד שאיוו ל א ל ו ה ו ת הרבה (ע"ז נג:). כמה א ל ו ה ו ת בראו את העולם (ירוש' ברכ' ט יב ד). אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא א ל ו ה ו ת הרבה בשמים דעו שאני הוא ה' אחד (מ"ר שמות כט). עשו שהוא עובד ל א ל ה ו ת הרבה (שם ויקרא ד). מה אלוה הוא מ א ל ו ה ו ת (שם שה"ש מה דודך). — וככ': א ל ה ו ת י ה ם (אלהויותיהם) של בבל כרעו (רשי ישע' מו א).—*חכמת ה א ל ה ו ת, Theologie: והחלק הג' (של החכמה) קורין לה בלשון ערב אלעלם אלהי והיא חכמת ה א ל ה ו ת (חובות הלבבות, הקדמה). קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת ה א ל ה ו ת (רלב"ג, מלח' הקד'). ונשא עין אל אם החכמות רבת האוצרות ותקרא חכמת ה א ל ה ו ת בין האומות (ר' משה ריאטי, מקדש מעט ג). שמעשי בראשית הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת ה א ל ה ו ת (נרבוני מו"נ פתיחה). חכמי ה א ל ה ו ת (יסר' מקנדי' אליס, כתב זרת, ג).

***אֱלֹהִי**, ־היי, סת"נ, לנק', ־הית, ־היות, מ"ר ־היים, ־חיות, — א) שיש בו מטבע האלהות, שנוגע לאלהות, divine, godlike; divin; göttlich: וסוקראט ה א ל ה י אמר השמרו ממי שישנאהו לבבכם (רשב"ג, תקון מדות הנפש ג ב). וסוקראט ה א ל ו ה י אמר בתשבחותיו ישתבח שמך האל אשר כל מפעלך כפי הראוי להיות (רמב"ע ערוגת הבשם, ציון ב 120). אמנם השמות ה א ל ה י ו ת שהם הכחיות (ראב"ע ט' העלו'). אמר הכוזרי אבל המעלה הזאת א ל ה י ת מלאכותית אם היא נמצאת, וזה מדין הענין ה א ל ה י לא מן השׂכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי (כוזרי א מב). איך לגויה במתוגה א ל ה י ת מתוארת (כתינת עולם, ג), ר"ל של אלהים. ושלהיותו א ל ה י ועיוני לא הזדווג לאשה (ר"י אברבנל נח, בני יפת). ספרו (של הרמב"ם) ה א ל ה י (עלילות דבר', או"נ דף 185). ואמנם יאמרו למשלשל רפואה א ל ה י ת כי מעשה המשלשל הוא ענין א ל ה י י נמסר לכח הטבע (קאנון, מזכרת הרפואה, ב א). — ב) מי שעוסק בחכמת האלהות, theologian; théologien; Theologe: חכם גדול א ל ה י רבני (מו"נ פתיחה). כמו שאמר אחד מן ה א ל ה י י ם (נרבוני שם).

---

[1]) כן ריב"ג בשרשים: האלף והלמד וההא ה נ ר א ה אלוה מתימן וכו'. וכן רדק. וכן פלישר (Fleischer, Klein. Schriften 1, 154), לפי הפעל אֲלַהַ (a בערב', יחס לשרש אלה משמע' בקש מחסה.

[2]) בערב' אַלַהַ (b עבד אותו.

[3]) מן אֱלָהַּ, באשור' אִלוּת, בערבית אִלָאהַה (c אלוּהַה, אלוּהִיַּה, בארמ' אלהותא.

a) أَلِهَ b) أَلَهَ c) إِلاهَة أُلوهَة أُلوهِيَّة

ז א ל ה הפסוקים אינם כתובים (שם יט כה). — ב) כמו שם נושא המשפט, בלי השם שהוא רמז עליו: אם הרמוז קודם לו או אחריו: אֵלֶּה (האמורים שם למעלה) היו בני בשמת (בראש׳ לו יג). כל אֵלֶּה (המלכים הנזכרים שם) חברו אל עמק השדים (שם יד ג). אֵלֶּה (נביות וקדר וכו׳ האמורים קדם) הם בני ישמעאל (שם כה יו). אֵלֶּה הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש וכו׳ (ויקרא כג ג). — ובלי הם: אֵלֶּה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראש׳ ב ד). אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני חם למשפחתם ללשנתם (שם י כ). כל אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני יקטן (שם שם כט). ויאמרו אֵלֶּה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ד). אֵלֶּה כל (האמור למעלה) פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שם לח כא). וְאֵלֶּה (האמורים אח״ב) שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (במד׳ ג ב). — ונשוא המשפט: ותלד (זלפה) את אֵלֶּה (האמורים למעלה) ליעקב שש עשרה נפש (בראש׳ מו יח). ואת אֵלֶּה תשקצו מן העוף וכו׳ את הנשר ואת הפרס וכו׳ (ויקרא יא יג). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אֵלֶּה לא יקח (שם כא יד). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אֵלֶּה לה׳ (שם כב כב). — ובלי שם קרוב לפניו או לאחריו, אֵלֶּה במקום האנשים האלה, הדברים האלה המעשים האלה האמורים שם בענין: לו חפץ ה׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אֵלֶּה (שופט׳ יג כג), ר״ל כל הנפלאות המספרות בפרשה שם. אֵלֶּה (המעשים המספרים שם) עשו שלשת הגברים (ש״ב כג יז). הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אֵלֶּה (ישע׳ מח יד). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אֵלֶּה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה וְאֵלֶּה מי גדל (שם מט כא). גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אֵלֶּה אנחם (שם נז ו). ערי קדשך היו מדבר וכו׳ וכל מחמדינו היה לחרבה העל אֵלֶּה תתאפק ה׳ (שם סד-יא). האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך אֵלֶּה עשן באפי אש יקדת כל היום (שם סה ה). הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם ואמר אחרי עשתה כל אֵלֶּה אלי תשוב (ירמ׳ ג ו-ז). דרכך ומעלליך עשו אֵלֶּה (הצרות הנזכרות שם) לך (שם ד יח). העל אֵלֶּה (כל המעשים שהוא מונה שם קודם) לוא אפקד (שם ה ט). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אֵלֶּה (שם יג כב). מי חכם ויבן אֵלֶּה נבון וידעם (הושע יד י). הקצר רוח ה׳ אם אֵלֶּה מעלליו (מיכה ב ז). אֵלֶּה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל׳ מב ה). הן כל אֵלֶּה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט). על אֵלֶּה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכה א יו). על זה היה דוה לבנו על אֵלֶּה חשכו עינינו (שם ה יז). — ונשנה פעמים, אֵלֶּה — אֵלֶּה, אֵלֶּה — וְאֵלֶּה: ויחנו (ארם וישראל) אֵלֶּה נכח אֵלֶּה שבעת ימים (מ״א כ כט). ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אֵלֶּה מזה וְאֵלֶּה מזה (יהוש׳ ח כב). וישבו (עבדי יואב ועבדי דוד) אֵלֶּה על הברכה מזה וְאֵלֶּה על הברכה מזה (ש״ב ב יג). — ובמשמ׳ קצתם: הנה אֵלֶּה מרחוק יבאו והנה אֵלֶּה מצפון ומים וְאֵלֶּה מארץ סינים (ישע׳ מט יב). אֵלֶּה ברכב וְאֵלֶּה בסוסים ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר (תהל׳ כ ח). — ועם בכל״ם: ואם לא יגאל בְּאֵלֶּה ויצא בשנת היבל (ויקר כה נד). ואם בְּאֵלֶּה לא תוסרו לי (שם כו כג). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה׳ בְּאֵלֶּה תנגח את ארם (מ״א כב יא). בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה׳ עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי בְאֵלֶּה חפצתי נאם ה׳ (ירמ׳ ט כג). הבל המה (האלילים) מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו לא כְאֵלֶּה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (שם יה-יו). ויען איוב ויאמר שמעתי כְאֵלֶּה רבות מנחמי עמל כלכם (איוב יו א-ב). וּלְאֵלֶּה תטמאו וכו׳ לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כד-כו). וּלְאֵלֶּה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו (יחזק׳ ט ה). מֵאֵלֶּה נפרדו איי הגוים בארצתם (בראש׳ י ה). והיה כי יאשם לאחת מֵאֵלֶּה והתודה (ויקרא ה ה). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מֵאֵלֶּה (במד׳ כב יה). וארא ואין איש ומֵאֵלֶּה ואין יועץ (ישע׳ מא כח). — עם מספר תבוא המלה אלה אחרי המספר: שלשה אֵלֶּה בני נח (בראש׳ ט יט). ואם שלש אֵלֶּה לא יעשה לה (שמות כא יא). ותבאנה לך שתי אֵלֶּה רגע ביום אחד (ישע׳ מז ט). שבעה אֵלֶּה עיני ה׳ המה (זכרי׳ ד י).

יעקב תחת האלה אשר עם שכם (בראש' לה ד). וישב (המלאך) תחת האלה אשר בעפרה (שופט' ו יא). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש"ב יח ט). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה (ישע' א ל). אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה (יחזק' ו יג). ולולבי האלה[1]) והבטנה והאטדין (שבי' ז ה). ה א ל ה [2]) P. terebinthus הוא עץ גדל על אי ציפערן אשר ממנו ישיגו אם יבקעו בו שמן טערפענטין (תולד' הא"ר מ' שינסק ב סי' רא).

**ב. אֵלָה**[3]) , ש"נ, סמי' אֵלַת, אֵלָתִי, — אלהות נקבה, Göttin ; déesse ; goddes : אתנה בתו היא מינרוה אלת החכמה, אפרודיתה אלת היפי האהבה והתענוגים ועוד אלים ואלות וכו' מקום משכן האלים והאלות האלה היה לפי דמיונם על אחד מהרי תסליה הוא הר הקדש אלמפוס (דה"י כ"י. היונים).

**אֵלֶּה**[4]), — מלת הרמז לרבים ורבות קרובים, כמו אל, there ; ces ; diese : בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו (שמות י א). וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו (שם יא ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם (דבר' יא יח). ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרבים אל ה' אלהינו יומם ולילה (מ"א ח נט). אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (שם י ח). הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה (שם כב כג). שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה (ירמ' לא כא). זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט במעשיו אלה (נחמ' ו יד). — ועם ה הידיעה: אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראש' יה א). והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (שם שם יז). האנשים האלה שלמים הם אתנו (שם לד כא). הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה (שם לח כה). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד' יו כו). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם (יהוש' כג ד). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה (ש"א יז יא). ואת עשרת חרצי החלב האלה (שם שם יח). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע' ז ד). — ולנק': ולא תעשו מכל התועבת האלה ויקרא יח כו). ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה (שם כו יד). וכתב את האלת האלה הכהן בספר (במד' ה כג). מה הערים האלה אשר נתת לי (מ"א ט יג). כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה (ירמ' כד ה). העצמות האלה כל בית ישראל המה (יחזק' לז יא). — וקדם השם: אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים (ישע' מב יו). הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יב). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך (יהוש' ט יג). הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו (ש"ב כד יז). — ונהוג זה הרבה בסגנון הסופרים: והנה נגית כל א ל ה הדברים (רא"ב"ע שמות טז כה).

---

[1]) — כך „חסר" בכל הנוסח'. זולתי במדב"מ ה א י ל ה מלא. ונראה מפרוש הר"ש כי קרא אֵלֶה, כיון שהביא הפסוק בישעי' ו כאלה וכאלון. וכן נקוד במשנ' המנקד' (דפ' אמש"ד ופיסא), ורמב"ם בפרוש המשנה תרגם אלה בלוט. והעיר ע"ז עמנ' לֶו (שמות הצמחים סי' מד). כי לפי פי' זה של הרמבם צריך לקרא פה אַלה, וראיה לזה הכתיב ה ח ס ר. ע"כ. אך המלים של המקרא כתובים במשנה ובתלמוד עפי"ר „חסרים" גם אחרי צירה או חירק, ובמדב"מ הכתיב הוא אילה ולא אלה. — [2]) ובהערה שם מראה מקום לבראש' לה ד (האלה אשר עם שכם) והביא התרגום בוטמא.

[3]) באשורית אלת, מ"ר אלת. בער' אלהה a).

[4]) בנקוד הבבלי הלמד בפתח חטוף נחי ולפעמים בלא דגש מלרע ואז הלמד בפתח רחב (מבוא נק' הא' 56). וכשתבוא אלה סמוכה למלה זעירה ינוקד הלמד בפתח חטוף דגושי בסבת הדחיק כגון אלה לך (שם 109). בערבית אולי אולא הולא b). בארמי' אלין, הלין. גם באשו' אלות. ולא עמדו חוקרי הלשון על טיבה של מלה זו, ועכ"פ לא נתברר טעם צורה זו למספר רבים בערב' ובעבר' וטעם דגש הלמד בעבר'. ולפי דעת דלמן זה ואלה הן שתי מלות קדום' מיוחדות ליחיד ורבים כ"א ונתיחדה אח"כ זה ליחיד ואלה לרבים. ואין להכריע איזו משתי הברות באלף היא היותר קדומה אם זו של הערב' באלף חלומה או זו של העבר, והארמ' באלף חרוקה וסגולה.

a) إِلَاهَةٌ b) أُولَاءِ هٰؤُلَاءِ

בחרב וברעב ימתו והיו לְאָלָה לשמה ולקללה ולחרפה (ירמ׳ מד יב).

**אָלָה**[1], פ״ע, אלה, אָלוֹת[2], אָלִית, אָלוֹ, אאלה[3] יאלה אלה, אָלוֹ, אָלִי, אָלִינָה, אלה, אלים אלות — נשא אלה, נשבע שבועות האלה, שלא יעשה כך וכך, verwünschen ; jurer ; to curse : ויאמר (מיכיהו) לאמו אלף ומאה הכסף אשר לֻקח לך ואתי אָלִית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי אני לקחתיו (שופט׳ יז ב). אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אָלֹה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו (הוש׳ ד א-ב). דברו דברים אָלוֹת שוא כרת ברית (שם י ד). — ועתיד : אמרו לשמח בלילו גם מבוא תבוסה לו יהי אולה (תרשיש שער ח). מדי ימותי אאלה על כי ברח ותחתיו קננה דאה (שם שער ה). אמת ודין בני חלוף אהב ושוא אָלֵה (עמנ׳ מחב׳ כו).

הפע׳ האלה, האליתי[4] האֱלוֹ, אאלה, יאלה, ויאל, האלה, האלי, ומקור האלה, האלות, — עשה שפלוני יאלה : את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו (מ״א ח לא). — ועתיד עם ו׳ המהפ׳ צריך לאמר וַיַּאַל, אך אמרו וַיֹּאֶל : וַיֹּאֶל[5] שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב (ש״א יד כד).

ב. **אָלָה**[1], ממנו ג. אָלָה.

ג. **אָלָה**[2], פ״ע, עבר אָלִית, צווי אֱלֵה, אֱלִי, — קונן, נשא קולו בבכי, wehklagen ; se lamenter ; lament : אֱלִי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא׳ א ח). אֱלִי ציון ועריה כאשה בציריה (קינה לת״ב). אלו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית צוה (ר״ש הנגיד, שיר הכמות פליליה). וכינ׳ : שחר יעירהו שאון ים עד פיהו אשר צחק יהי אולה (רמב״ע תרשיש שער ח). ומתענג אשר לולא כבודו יהי גלמוד ומתאונן זאולה (יהודה אלחריזי, תחכמוני כ).

א. **אֵלָה**[3], ש״נ, שם היחיד, מ״ר אֵלִים, אֵלוֹת — שם אילן גדול מצוי, ממין הבטנה terebinthus : ויטמן אתם

---

[1]) בער׳ אָלַי a).—[2]) כמו שְׁתוֹת : אכל בשר וְשָׁתוֹת יין (ישעי׳ כ ב). רָאוֹת (שם מב כ לפי הקריא), וזו פעולי הנטייה העבר׳ לשלש הפעלים ה„חסרים״. ואמר בטבר שהוא כדי לחרז עם כרת שאחריו, וכן גזנ׳ קויץ. — [3]) ר״י חיוג אאלה וכו׳, והרד״ק נקד בפרוש ואמר : אחר שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעת אאלה יאלה וכו׳. — [4]) ר״י חיוג בלי נקוד האליתי, אאלה. — [5]) כך כמעט בכל נוסח׳ הדפוס, אך בקצת דפוסים ויואל, ואולי כן היה גם נוסח׳ ריב״ג. ותחשבו הקדמונים שהוא משרש יאל. כך ריב״ג בהשרשים בשם ספר ההשגה. ותרד״ק שרשים שרש יאל : וענין אחר ויואל שאול את העם פירוש השביע אותם ויחית יאל ואלה בענין אחד. עכ״ל. אך בהיות שלא מצאנו יאל במשמעה זו במקום אחר, לכן הסכימו רוב החדשים כי הוא מן אלה. אמר אולד: בגזרת פ״א כמו אלה יופל בהפעיל להתהוות חולם במקום שני פתח׳ באופן שיהיה במקום וַיַּאַל וַיֹּאֶל תחת וַיַּאַל כמו לוא היה זה משרש יאל (סי׳ לג ד). אלסה׳ משער כי השנוי הזה נתהוה בדבור מפני כח ההקש עם המלה הרגילה יותר בדבור ויואל במשמ׳ התרצת, וכן קניג (א תקפט). בטב׳: וַיֹּאֶל במקום ויאל במקום וַיֹּאֶל מן יאלה. שטדה כמו וקה׳ מגיה וַיַּאַל תחת וַיֹּאֶל.

[1]) הניחו רוב החדש׳ שרש שני אלה להפעל אָלָה שלאחרי כן, ומשתף לעבר׳ וארמ׳ וערב׳.

[2]) בערב׳ אַלֵּא a), נאנח, בארמ׳ אֲלָא. ור״י חיוג סבר כי השרש הוא יאל, כמו דְּעִי מן ידע. אך ריב״ג בשרשים החליטו משרש אלה. וככר אמרו רמב״ע ור״י חריזי אלה בבינ׳.

[3]) אולי דומה לזה בערב׳ אַלַא, אַלַי b), אילן מר תמיד ירוק. והסכימו קצת הראשוני׳ וכל האחרוני׳ כי זה שם היחידה לאֵיל אֵילים. אך ריב״ג ורד״ק מפקפקים בזה, וסברים כי הם אולי שני שמות שונים ; אֵיל אֵילים שם כללי כמו אילן, וכן ת״י אֵילים (ישעיה א כט) אילניא, ואֵלה שם למין אחד מהאילנות, ויקבץ א״כ אֵלוֹת כמו שֵׁרה שֵׁרוֹת. וכן דונש בן לברט (תשוב׳ על רסע״ג סי׳ מט), אעפ״י שהוא סבר כי אֵלים הוא הקבוץ מן אֵלה, מ״מ הוא מחליט כי אפשר גם קבוץ אֵלוֹת ומסים ואומר : ודע כי השמות האלה הנקבות שנתקבצו במם (כמו אשרה אשרים וכדו׳) אם קבצתם בתו (ר״ל ־וֹת) אתה על האמת. ע״כ. — ועי׳ למעלה ערך אֵיל. ובאשור׳ אַלַּנ לאחד ממיני האילן. בארמ׳ אילנא אילן בכלל. אונקלס תרגם תחת האלה (ברא׳ לה ד) תחות בוטמא ; וכן ת״י במקומות הרשומים בפנים. וכן תרגם רס״ג בערבי׳ בוטמא. וכן ריב״ג : והוא הנקרא בלשון ערבי בטם. וכן רד״ק: ובטם הוא בלעז terebinthus. והשבעים תרגמו אַלָּה באילן זה ואֵלָה תרגמו פעמים כזה ופעמים באילן שקראים לו בערבי בלוט. רש״י פרש אילים ואלה אולמא בלעז, אך זה כנראה רק השערה מפני דמיון שתי המלים.

---

a) آلَى

a) أَلَّ b) أَلَاءٌ، أَلَّى

בקצהו האחד ראש מסמר עבה [1]), Keule, massue; club: לא יצא האיש (בשבת) לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא ב א ל ה [2]) ולא ברומח (שבת ו ד). חפוי ה א ל ה הקשת והרומח (כלי' יו ח). היה אבא שאול בן בטנית ואבא יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר אוי לי מבית ביתוס אוי לי מ א ל ת ן (תוספתא מנח' יג כא). וחמושים עלו ב"י מארץ מצרים מלמד שהיו מזוינים בחמשה עשר מיני זיין ואיזו היא ה א ל ה [3]) (ירוש' שבת ו ח ג) — ב) קלשון בעל שני שנים, Zweizink. Gabel, fourche à deux dents; pitchfork: מאימתי תורמין את הגורן משתיעקר ה א ל ה [4]) (תוספתא תרומ' ג יא. ירוש' מעשר' א מט א. ושם שבת ו ח:).

# א. אלה [5]), ממנו א. אלה, ב. אלה, ולפי דעת קצת גם אל.

ולוי נקד אלה כמו שם האילן. בארמ' אלותא, בערב, אלה a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרבה אלעריצ'ה ואלשלאח ועוד פי ראשה שעבתאן. ע"כ. ובעבר': חרב רחבה, וכלי זין בכלל, ועץ בראשו שני סניפים. ועי' הערה שלאחרי זו. — [1]) ערוך, וז"ל: והוא של ברזל והוא כאמה ו ח צ י וראשו עגול כמו כדור ויוצאין בו יתדות שדומות לשקדים ושמו בלשון ישמע' דבוס ובלעז מצא. ע"כ. והוא בלעז איטלקי mazza. — [2]) ופרשו בגמרא שם מאי אלה קופל. כך גרסת הערוך, וכן בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס' ק ו ל פ א. ותאר רה"ג (כלי' יא ד) צורת הקופל שהוא כמעשה קסת הסופר, והוא קסת הסופרים המצוי בארצות המזרח שבקצהו האחד בית קבול הדיו כמו ראש וממנה יוצא כעין צואר ארוך והוא בית קבול הקולמסים. ואמר ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 17) שזו מלה פרסית כובאל. והרמבם בפרוש המשנה פרש אלה מגן ואמר וז"ל: ואין בין המגן והאלה אלא שהמגן תבניתו כמו משולש ואלה תבניתו עגולה. ע"כ. אבל, ממאמר הירוש' המובא בפנים נראה ברור כי א ל ה היא כלי זין ש מ כ י ם בו ולא מ ג ן מפני המכות, וכן גם א ל ת ן של בית ביתוס מעידה על זה. — [3]) ופרשו שם ד י ק ר ן, והוא ביונית קנה מפוצל בראשו. אבל, זו רק השערה עפ"י דמיון להשם אלה שבגרן, כמו שנא' שם בפרוש: מן מה דתני ר' יעקב וכו' שתיעקר האלה הדא אמרה כמין ד י י ק ר ן שבשדות. ע"כ. אך אין זה מוכרח. — [4]) ופרשו בירוש' (שבת ו ח:) אלה זו כמין דייקרן, והוא δίκρανον ביונית, והוא מין קלשון בשני שנים (עמג' לו, הערות לקרויס ערך דוקרן), וכמו משמעה השלישית שמיחסים המלונים הערבים להשם אלה, כמובא למעלה בהערה [5].

[5]) שרש משתף לעבר' וערב' במשמעה של

a) إِلٌّ

# א. אלה [1]), ש"נ, מ"ר אלות, — א) קללה, מה שאדם מבקש לו לעצמו או לאחרים אם יעשה או לא יעשה כך וכך, בפרט בשעת הבטחה, כריתת ברית, וכדומה, Verwünschung; imprécation; curse: ונאמר תהי נא אלה בינותינו וגו' אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בראש' כו כח-כט). אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים (דבר' כט יט). והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה וכו' ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במד' ה כא-כב). אלה פיהו מלא ומרמות ותך (תהל' י ז). יככה ה' אלהים וכן יככה אלהים זו היא א ל ה הכתובה בתורה (שבוע' ד יג). — ומ"ר: וכתב את האלת האלה הכהן בספר (במד' כג ס). ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך (דבר' ל ז). — ב) נרדף עם שבועה, ברית, Vertrag, Schwur; pacte, serment; oath, covenant: ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת (דבר' כט יג). לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום (שם שם יא). אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי (בראש' כד מא). — — ויאמרו בא באלה: ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים (נחמ' י ל). — ונשא אלה בפלוני: אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה (מ"א ח לא). — הביא את פלוני באלה: ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה (יחזק' יז יג). — ג) הרע שבא בעקב האלה: על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה (ישע' כד ו). כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (ירמ' כג י). — ד) הדבר, האיש שנתקימה בו האלה, שאמרים בני אדם יבוא עליך מה שבא על פלוני: יתן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד' ה' כא). וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לאלה בקרב עמה (שם שם כז). מקטן ועד גדול

שבועה וקללה. בערב' אלו a).

[1]) בער' אלוה b), אליה, שבועה.

a) الوه b) أَلْوَه أَلِيَّة

שכתוב כו. וכל די דיירן בני אינשא וחיות ברא ועופא דשמיא יהב בידך והשלט בכולא לזה נאת לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין (שם). — יא) תורה מן הקדם, תקון להקודם: מה לי חסר ומה לי מלא א ל א לא שנא (ברכ׳ ל:). אמר לו ר׳ יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו׳ א ל א כל שאפשר לנ לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין (שם ס:). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו (הקב״ה את חוה לאדה״ר) א ל א משקשטה בכ״ד מיני תכשיטין אח״כ הביאה לו (מד״ר בר׳ יט). — יב) להתחלת שאלה וכדומה, במשמ׳ אם כן הדבר: א ל א מעתה לא תפסול בטבול יום אלמה תניא נתנה במכתשת נפסלה בטבול יום (שבוע׳ יח.). — יג) כמו אף על פי כן, מכל מקום, dennoch; cependant, toutefois; yet, however: א״ל הקב״ה יודע אני (ובאמת אין צריך לשלח מרגלים) א ל א אם בקשת שלח לך לעצמך (מד״ר במד׳ יו). — יד) במשמ׳ ולכן, ובכן, also; donc; therefore: א״ל המלך (לאוהבו) תדע שאצלך אני סועד א ל א לך ותקן לי (מד״ר במד׳ טו). אמר לו השומר איני יכול לשומרו כולו לבדי א ל א הביא עוד אחרים שישמרו עמי (שם). לבן מלך שעמד מחליו א״ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א״ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו א ל א יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח״כ ילך לאיסכולי (שם שה״ש רבה, סמכוני).

***אלבם**, אחד ממיני צרופי אותיות א״ב שהיו נהגים ללמד את התינוקות למען יהיה שגור על פיהם: אל בם גן דס הע וף זץ חק טר יש כת (שבת קד.). טבאל באלב״ם רמליא (מד״ר במד׳ יח). שכן בא״ט ב״ח קורין לסהדה מנון פי׳ כגון א״ת ב״ש ג״ר ד״ק וא״ל ב״ם ג״ן ד״ק וכיוצא בהן (ר״ה סוכ׳ נב:). פתר את בן טבאל כי הוא בן רמליה בגימטריא מן א ל ב ם (ת׳ דונש על רס״ג יח).

**אֶלְגָּבִישׁ**[1], ש״ז, מ״ר אֶלְגָּבִישִׁים, — א) אבן הברד, Hagelkorn; grêle; hailstone: היה גשם שוטף ואתנה אבני אֶלְגָּבִישׁ תפלנה ורוח סערות תבקע (יחזק׳ יג יא). ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שוטף באפי יהיה ואבני אֶלְגָּבִישׁ בחמה לכלה (שם שם יג) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אֶלְגָּבִישׁ אש וגפרית אמטיר עליו (שם לח כב). — ב) *אבן נפלת מן האויר[1]) אבן שמים, Meteorstein, aérolithe; meteorite: ולפעמים שרפה כמו שיקרה מאבני א ל ג ב י ש השורפים (רלב״ע, ספר העלמים).

**אַלְגֹּם**[2]), אַלְגּוּמִים, אַלְגֻּמִּים, כמו אַלְמֹג: ושלח לי עצי ארזים ברושים וְאַלְגּוּמִּים מהלבנון (דהי״ב ב ז). וגם עבדי חירם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אַלְגּוּמִּים ואבן יקרה (שם ט י). ויעש המלך את עצי הָאַלְגּוּמִּים מסלות לבית ה׳ ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים (שם שם יא).

*אֱלֹדִי אֱלֹדִיּוֹת, אֱלֹדִים, — במקום אֱלֹהִים, אֱלֹהֵי, אֱלֹהִיּוֹת וכו׳ שלא להגות השם הקדוש בשפתים ולא לכתבו בכתב, ומצוי הרבה בספרים.

א. **אַלָּה**[3]), ש״נ, — כמו אֵלָה[4]): ויקח (יהושע) אבן ויקימה שם תחת הָאַלָּה אשר במקדש ה׳ (יהושע כד כו).

ב. ***אַלָּה**[5]), ש״נ, כנ׳ אַלָּתִי, אַלַּתְכֶם, — א) מטה קצר,

---

[1]) אין חבר למשקל זה בלשון. וקצת דמה לו אַרְגְּמָן. וחשבו רוב האחרנים כי זו מלה ערבית משרש ג ב ש [a]). שפרושו הוא נקפא, נגמד, ואל הא הידיעה, והוא ג ב י ש שנזכר באיוב. וזה קצת דחוק שדוקא יחזק׳ שהיה בבבל, שדברו שם אשורית, השתמש במלה כלה ערבית כמו שהיא. וקצת החדשים דמו למלה זו את השם הבבלי אַלְגָמֵשׁ, מין אבן. — [1]) בקצת נוסח׳ אֶל־גָּבִישׁ, בשתי מלים. ופרש מנחם: אבני ברד הוא כמשמעו. וכן ר״י בן גנאח: הם אבני הברד הגדולות. וכן רש״י, וכן הרד״ק. וכן רוב החדשים. אך הראב״ע פרש כי אלגביש אבן הנופל מן האויר. ועי׳ הערה הקודמת.

[2]) משקל חַרְטֹם, קַרְסֹל. ומ״ר אַלְגֻּמִּים, והכתיב אַלְגוּמִּים כדרך הכתיב המאוחר; גם במקום תנועה קצרה ודגש אחריה.

[3]) משקל אַיָּה, חַלָּה, חַיָּה, ועי׳ ערך אֵלָה. — [4]) כך דעת במעט כל הקדמו׳ ריב״ג, רד״ק, וכו׳, וכן החדשי׳, ופרשו במשמע׳ זו אלה המובא בפנים. אך יונתן תרגם אלה זו בא ל ת א, ואמר ריב״ג ע״ז: איני יודע דעתו בו. ע״כ. ורש״י ורד״ק פרשו אלתא מזוזת הפתחי ועי׳ הערה לאֵלָה, דעת עמ׳ לוֹ כי רמב״ם תרגם אַלָּה בבלוט.

[5]) כך נקוד במשניות המנקדות, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים. וכך קוהוט יסטרוב ודלמן. ואשכנז קרא׳ כמו בקמץ קטן, וכך נקדו בוקשר׳ וכשת׳ אָלָּה

---

[a]) جبس

דלת לפני השכים (מד"ר דברים ב). — ו) להמעיט ולהגביל את הקודם, only ; seulement ; allein : כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים א ל א שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבח' א א). כל אמות באמה בת ששה א ל א חללו שוחקות והללו עצובות (עירוב' ג:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו (המוכר) לא כלום אמר לו (המלך) אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום אמר לו (המיכר) מרי אמת ארגמן הוא א ל א אצלך אינו כלום (מד"ר דבר' א).—ז) ולפני פעל במשמ' רק בתנאי זה, בגרם עם אם כן אחריו, mit dieser Bedingung : à cette condition; with this condition והבגר והניר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו מפסיק א ל א אם כן חרש (פאה ב א). ואין נאמנין על המבושל א ל א אם כן היה לו דבר מועט (שם ח ד). גוי שהביא חלילין בשבת לא יספר בהן ישראל א ל א אם כן באו ממקום קרוב (שבת כג ד). כהן הדיוט לא ישא איילונית א ל א אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ' ו ה). לא יבטל אדם מפריה ורביה א ל א אם כן יש לו בנים (שם שם ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו' א ל א א"כ הרחיק מכותל חבירו ג' טפחים (ב"ב ב א). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש וכו' א ל א אם כן קורא שם לתרומת מעשר שבה (תוספתא דמאי ח י). האומר תנו בית אלמנות לבתי אין נותנין לה א ל א אם כן קיבלה עליה שתשב בתוכו (שם כתוב' יא ז). לא יספות (הפועל) במלח ואוכל א ל א אם כן נתן להם בעל הבית רשות (שם מעשר' ב יד). אין ממלאין הימנה (מן אמת המים) בשבת א ל א אם כן עשו מחיצה (שם עיר' כו ט). לא יחפר אדם באר סמוך לבורו של חבירו א ל א אם כן הרחיק מכותלו של חבירו שלשה טפחים (שם ב"ב א א). אין מעברין את השנה א ל א אם כן היתה תקופה חסרה עד רובו של חדש (שם סנה' ב ז). — ח) ואחרי לא עוד, במשמ' עוד יותר ; noch mehr : plus que cela ; still more : אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד א ל א אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוטה ו ב). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד א ל א שכל העולם כלו כדי הוא לו (אבו' ו א). ולא עוד א ל א אפילו בשביעית (תוספתא שביעית ג א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד א ל א אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו (של תרח) ליציאתך (מ"ר ברא' לט). ולא עוד א ל א שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם (שם במד' כ בתחלתה). ולא עוד א ל א אף אותן שהטמינו עצמן במערות להרגן רמז הקב"ה להר ורצץ אותן (שם במד' יט בסוף). — ואחרי לא די : אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן א ל א בירכן (שם שמות ז). — ט) אחרי ומה בין, במשמעת אין דבר כי אם, nichts als dies;rien que cela;nothing but this : ומה בין מחבת ומרחשת א ל א שהמרחשת יש לה כסוי (זבח' ה ז). מה בין תם למועד א ל א שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד). מה בין שדה אחוזה ובין שדה מקנה א ל א שבשדה אחוזה נותן חומש ובשדה מקנה אינו נותן חומש (ערכין ג ב). מה בין האולם ולמזבח ולהיכל א ל א שבין האולם ולמזבח נכנסים לעבודה ושלא עבודה ולהיכל אין נכנסים א ל א לעבודה בלבד (מד"ר במד' ז). — י) אחרי אילו, במשמעת אבל עכשיו שאין הדבר כך, אבל בהיות ש : ואמר להן אילו זה לפני זריקת דמים וזה לפני זריקת דמים יפה אתם אומרים א ל א מצורע לפני זריקת דמים ונזיר לאחר זריקת דמים ולא תעלה לו לימי צרעתו ונזירותו ותעלה לימי צרעתו וטומאתו אמר להן אילו זה לפני ביאת מים וזה לפני ביאת מים יפה אתם אומרים א ל א טמא לאחר ביאת מים מצורע לפני ביאת מים (נזיר ס:). אילו לאומה אחרת בקש שאקלל כגון בני אברהם ויצחק הייתי יכול א ל א יעקב (מד"ר במדב' כ). אילו אחר היה אומר עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' היו אומרים זה אומר עתה ידעתי א ל א יתרו שהיה יודע שחזר על כל בתי ע"ז שבעולם ולא מצא בהם ממש ואח"כ בא ונתגייר לזה נאה לאמר עתה ידעתי ד"א אילו אחר היה אומר הבל הבלים היו אומרים זה אין לו פרוטה לאכול והוא אומר הבל הבלים א ל א שלמה שכתוב בו ויתן המלך את הכסף בירושלים באבנים לזה נאה לאמר הבל הבלים (מד"ר דבר' א). אילו אחר היה אומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין א ל א נבוכדנצר

ב). מימיהן לא נחלקו אלא[1]) על הסמיכה (תוספתא חגיגה ב ח). ואין רשף אלא מזיקין (ברכ׳ ס.). רבי שמעון בן יוחאי אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין (שם). לא שנו אלא במקום אחר אבל בשנים שלשה מקומות כשר (סוכה לג.). ל״ש אלא ענביו שחורות אבל ענביו ירוקות (שם לג:). אף על פי שלא נתן אלא שלשה (סנה׳ ד:). מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין מה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזים בלבד (ירוש׳ שבת ב ד ד). אמרו לו זקני מדין אין כחו של ישראל אלא בפיו (מד״ר במד׳ כ). לא צויתי אלא מהבהמה שהיא ברשותך (שם). ובכי השלילה קודם: א״ר אושעיא משל לארם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו א״ל מי גרם לך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (שם).— ב) חוץ מן, ausser;excepté;save: כל המתבשלין זה עם זה מותרין אלא עם הבשר (תרומ׳ י יא). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני (גיט׳ ט א) הרי את מותרת לכל אלא לאבא ולאביך וכו׳ הרי את מותרת לכל אדם אלא אלמנה לכהן גדול (שם שם ג). טומאה תחתיה (של הכוורת) או בבית או על גבה הכל טמא אלא תוכה (אהל׳ ט ב). כל הבתים מטמאין בנגעים אלא[2]) של נכרים (גיט׳ פב:). — ג) במשמעת לכן צריך להפך, rather; plutôt; vielmehr: שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו א״ר יוסי א״כ מה הפסיד הרמאי אלא הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). בשעה שבקש הקב״ה להחריב את ביהמ״ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכבש את עיני ממנו וכו׳ (מד״ר איכה, פתיחה). — ד) ההפך מן הקדם, but; mais; sondern: ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים, (ברכ׳ א א). ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה (אבו׳ א יז). קושרין את הדלתי לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שבת כג ה). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם אלא שתהא מצרים מוסיף על מלכיות (תוספתא ברכו׳ א ב). לא שהן גבורים וחיילותיהן מרובין אלא שמנצחין בפיהן (שם). אין כבודו לילך עם אלו אלא עם גדולים מהן (שם). ולא לעבור על ד״ת אלא לעשות סייג לתורה (יבמ׳ ל:). בני לא תהיו סבורין שאני עושה אתכם כעבד שאדונו מבקש למכור אותו וכו׳ אלא כך אני מביא עליכן יסורין (מד״ר דבר׳ ג).— ובלי מלות השלילה לא, אין: טועים כל האומרים כן אלא אם יש שם ד״א מעקר גפנים ולגדר (כלא׳ ו א). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו וכו׳, והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן אלא כצילו של עוף בשעה שהוא עף (מ״ר ברא׳ לו). — ובפרט עם לא כי: היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך (כתוב׳ ב א). זה אומר שורך הזיק (את שורי) וזה אומר לא כי אלא לקה (ב״ק ג יא).— ה) רק מפני טעם זה, nur weil; seule=ment parce que; only because: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ׳ ב א). ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות וכל אדם (כך ולמה אמרו ערביות וכו׳) אלא שדברו חכמים בהווה (שבת ו ו). כל כהן שאינו שוקל חוטא אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן וכו׳ (שקלים א ד). אם כן למה נאמר שור או חמור אלא שדבר הכתוב בהווה (ב״ק ה ח). למה נאמר נופל אלא אפילו הרוג ותלוי באילן לא היו עורפין (תוספת׳ סוט׳ ט א). ורודף שהיה רודף אחר רודף להציל ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין אלא שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף (ב״ק קיז:). מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יוד אלא כלב נטל שכרו מן הארץ וכו׳ ויהושע נטל שכר עשרה אנשים (מד״ר במד׳ טז). מה ראה זה להתגרות לא כך אמר להם הקב״ה וכו׳ אלא שהיו בעלי קסמים (שם כ). וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויצא רוחו וכו׳ אלא כך אמר לו (שם). בקש (קין) להטעות את הקב״ה היה צריך לאמר וכו׳ אלא אמר לו (שם). אלא התחיל מתגאה וכו׳ אלא אמר לו בלק בן צפור (שם). והלא מתחילה נסיך היה וכו׳ אלא משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם). בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו (באלוהים) ומרדו ואמרו אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכלותם אלא אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן (שם). בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי אלא שלא לנעול

היתה נהוגה אולי גם בעברית העתיקה, אולי בלשון חחמונית; —[1]) במהד׳ צוק״מ נשמטה מלת אלא. — [2]) ובמשנ׳ נגעים יב ב חוץ במקום אלא.

ה' אלהיך אל קנא (שמות כ ה). ה' ה' אל רחום וחנון (שם לד ו). ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה (במד' יב יג). ויפלו (ישראל) על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (שם טז כב). מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' (שם כג ח). לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (שם שם יט). אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו (שם שם כב). כי אל אנכי ולא איש (הוש' יא ט). מי אל כמוך נשא עון (מיכ' ז יח). אל קנוא ונקם ה' (נחו' א ב). הלא אל אחד בראנו (מלאכי ב י). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע' יד יג). ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח (שם לא ג). למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (שם מג י). השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). ואמרו (הרשעים) איכה ידע אל ויש דעה בעליון (שם עג יא). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אל אחפץ (איוב יג ג). ירעם אל בקולו נפלאות (שם לז ה). האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם שם יד). — ועם ה הידיעה: אנכי האל אלהי אביך (בראש' מו ג). כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים (דבר' י יז). כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (ישע' מב ה). האל תמים דרכו (תהל' יח לא). האל המאזרני חיל (שם שם לג). — ובכנ' אלי: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו (שמות טו ב). הצילני כי אלי אתה (ישע' מד יז). אלי צורי (תהל' יח ג). אלי אלי למה עזבתני (שם כב ב). — ומ"ר אלים (אלם): מי כמכה באלם ה' (שמות טו יא). כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהל' פט ז). ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות (דני' יא לו). — ובחבור עם הרים וכדומה, במשמעה של גדולים, עצומים, קדומים: צדקתך כהררי אל (תהל' לו ז). כסו הרים צלה (של הגפן) וענפיה ארזי אל (שם פ יא). — ודרך הדבור: יש לאל יד פלוני לעשות, ר"ל יש לו היכלת, etw. zu tun die Macht haben; avoir le pouvoir de faire qqch.; have the power to do s.t.: יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש' לא כט). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם (מיכ' ב א). אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידיך לעשות (משלי ג כז). — ועם פעל נתן: אלהים נתן לאל יד עבדך (אהבת ציון למפו ו). — ובשלילה: אין לאל ידו, אינו יכול מאומה, ohnmächtig machtlos sein; être impuissant; be powerless: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכו' ואין לאל ידך (דבר' כח לב). ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידנו (נחמ' ה ה). — ובקללה: האומר יכך האל (תוספת' שבועו' ג יז). — ובברכה: וייטיב לך אל (שם).

**אֵל**[1], **הָאֵל**, — מלת הרמז כמו אֵלֶּה: רק לאנשים האל אל תעשו דבר (בראש' יט ח). כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (שם כו ג). כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקר' יח כז). ונס (הרוצח) אל אחת מן הערים האל וחי (דבר' ד מב). ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט (שם ז כב). — ובלי ה הידיעה: אל[2] נולדו להרפא בגת (דהי"א כ ח).

***אֶלָּא**[3], תה"פ, — א) רק, כי אם זה ולא דבר אחר, ולא יותר, nur; seulement; only: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). אם אין שם כהן אלא הוא (שם ה ד). אין שואלים את הגשמים אלא סמוך לגשמים (תעני' א ב). רבו שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה (אבו' א יז). אין להם זה על זה אלא תרעומות (ב"מ ו א). לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא אלא מאהבה (סוטה ה ה). ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות אלא כהנים לוים וישראלים המשיאין לכהונה (סנהדרין ד

---

[1]) בכנענית אל האל, ועי' אֵלֶּה. ונמסר במסור' (בראש' כו ג). ה' סבירין בלשון אלה. — [2]) וי"א כי היא היא המלה אלה, אלא שזו שארית מהזמן הקדום כשעוד לא כתבו אות ה לסימן תנועה בסוף הברה פתוחה בסוף המלה, כמו אמרת וכיוצא בזה, וכן בכנע' קראו אל.

[3]) מרכב מן אם לא. וכן בערב' אִלָּא a). בארמ' אֶלָּא, אִלָּא, אֵלָּא. בסור' אֵלָּא. וכבר שער גם קניג (ג' ס' 341t) כי זו לא מלה שאולה מארמית כי אם

---

a) إِلَّا

(שם שם יז).—וגם בלי הפעל: פה אֶל־פה אדבר בו (במדב' יב ח). כי ראיתי אלהים פנים אֶל־פנים (בראש' לב לא). — ועם שֵׁם: וְאֶל־אישך תשוקתך (שם ג טז). וְאֵלֶיךָ תשוקתו (שם שם ו).—ובהשמטת מושג הנטיה: אין נפשי אֶל העם הזה. — והנני אֶל פלוני, לטובה או לרעה: הנני אֵלֶיךָ זדון נאם אדני ה' צבאות (ירמ' נ לא). הנני אֵלֶיךָ הר המשחית (שם נא כה). הנני אֵלַיִךְ נאם ה' צבאות והבערתי בעשן רכבה (נחום ב יד). כי הנני אֲלֵיכֶם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזק' לו ט). ועם זדה: אֶל־ה' זדה אל קדוש ישראל (ירמ' נ כט). — ג) קרוב למשמ' עד, להגביל המטרה: צהר תעשה לתבה וְאֶל־אמה תכלנה מלמעלה (בראש' ו טז). כי נגע אֶל־השמים משפטה ונשא עד שחקים (ירמ' נא ט). — ד) להורות הוספה: ואשה אֶל־אחותה לא תקח (ויקר' יח יח). נשא לבבנו אֶל־כפים אֶל־אל בשמים (איכה ג מא). — ה) תורה הסבה, הכונה של מעשה מהמעשים: ויאמר ה' (הרעב בא) אֶל־שאול וְאֶל־בית הדמים (ש"ב כא א). אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אֶל־בנה כי חולה הוא (מ"א יד ה). בנות ישראל אֶל־שאול בכינה (ש"ב א כד). אֶל־הנער הזה התפללתי (ש"א א כז). — וילך אֶל־נפשו (מ"א יט ג). וינוסו אֶל־נַפְשָׁם (מ"ב ז ז).

ב) ישמש קצת כמשמעת אצל, ותורה מקום הפעולה בלי תנועה שמה, an, bei ; près de, à ; near, at: ויברך (אליעזר) הגמלים מחוץ לעיר אֶל־באר המים (בראש' כד יא). ויהי הם ישבים אֶל־השלחן (מ"א יג כ). ופלשתים עמדים אֶל־ההר מזה וישראל עמדים אֶל־ההר מזה (ש"א יז ג). וימל (יהושע) את בני ישראל אֶל־גבעת הערלות (יהוש' ה ג). כי אם אֶל־המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב (דבר' טז ו). אֶל־כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). אין לחם חול אֶל־תחת ידי (ש"א כא ה).

ג)*עם מ, מֵאֵלַי, מֵאֵלָיו, מֵאֵלֶיהָ, ר"ל בלי עזרת אחרים, von selbst ; de soi ; by istelf: והעולה מ א ל י ו חייב בערלה (ערלה א ב). כאשר צוה ה' ולא מ א ל י אני אומר (יומא ה:). אין לי אלא שנתחמץ מ א י ל י ו מחמת דבר אחר מנין (פסח' כח:). רב הונא אמר (כי תרנגול שדליל קשור ברגלו ושבר כלי משלם חצי נזק) בשנקשר (הדליל) מ א י ל י ו. אבל אם קשרו הוא (בעליו) משלם נזק שלם (ירוש' ב"ק א ב ד). כמה יגיע יגעתי עד שתבא (הברכה) לידי אבל אתה מ א י ל י ת היא באה אצלך (מד"ר בראש' עח). הפיל גורלות על חשבטים והם מוסרין מ א י ל י ה ן (מד"ר במדבר כא). — ונכח: חכם אתה מֵאֵלֶיךָ (ס' היחוד ליום ג).

**אֵל**[1], ש"ז, מ"ר אֵלִים, כנ' אֵלִי. — א) אֱלוֹהַּ, Gott, Dieu; God: ויברכהו (מלכי צדק מלך שלם את אברהם) ויאמר ברוך אברם לאֵל עליון קנה שמים וארץ וברוך אֵל עליון אשר מגן צריך בידך (בראש' יד יט כ). ותקרא (הגר) שם ה' הדבר אליה אתה אֵל ראי (שם טז יג). וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אֵל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז א). ויקרא (אברהם) שם בשם ה' אֵל עולם (שם כא לג). אנכי

[1]) באשור' אִל,—שם העקרי לאלהים. ובעברית עברה תנועת החירק לתנועת הצירה, כנהוג. וכן יוסף הלוי (REJ X 176), כי הנקוד הקדום היה אִל. וכן בכנענית. בסורית אִיל. אך לא בארמית ולא בערבית. משקל גֵר, זֵד, לֵץ, מֵץ, עֵד, שֵׁד.—והנה הראשונים גזרו מלה זו מן אַיִל. אמר ר"י חיוג: ומזה השרש (איל) יש לאל ידי אין לאל ידך, בין האלף והלמד נח נעלם והיא היוד שהוא במלת אַיִל אֱיָלוּתִי. ע"כ. וכן ר"י בן גנאח: ומהשרש הזה והענין הזה (אֱיָל) האל י"י. וכמו"כ הרד"ק. ואמרו רוב הראשונים כי מזה גם אַיִל, אולי הארץ, וכי מקור הכל הוא השרש א ו ל שהוא משמעתו כח ועז. אך לגרד וקצת האחרונים מפקפקים במשמ' הכח של שרש א ו ל, ורואים בו משמ' אוּל, ראשון, כמו ק ד מ ו ן. אולד סבר כי זה השם נגזר מן שרש א ל ה, פול דלגרד (במחברת אוריינט' ב', ובמחברת Uebers.), מן אֶל, אלי, במשמ' התשוקה ל... והכונה, העצם שאליו פונה האדם בצרתו. אבל זה, כמו שכבר העירו תוקרים רבים מהאחרונים, מושג יתר מדי דק ומפשט לא בלבד ל ה ש מ י ם הקדמונים, אלא להאדם הקדמון בכלל. וקניג אחרי פלפול גדול החליט כמו כן כי נגזר אֵל מהשרש אלה, במשמעת כח. אחרים גזרו מן ו ל י a), במשמ' מחסה ומגן. יוסף הלוי גזרו מן י א ל, כמו דע מן ידע, ופרושו אולי, כמו בעבר' הואיל או בערב' ו א ל, בקש מחסה, ועל כל פנים, הוא שם כ ל ל י ל א ל ה י ם. אבל, הכנוי אֵל גבור לילד, ומ"ר מזה אֵלי גבורים, וכמו"כ אֵל גוים, צוחים כי תחלת משמ' השם אינו אלהים, אלא עצם נעלה ונשגב בגבורה בכלל.

a) وَلِيٌّ

אליך, אליה, וכהפס' אליך, אליו, אלי, אליה, אלינו, אליכם [1]), אליכן, אליהם [2]), וכמליצה אלימו, אליהן [3]).

**א)** מלת היחס,—א) התנועה והעתקה ממקום למקום, Präpos. zu, gegen; prépos. à, vers; to, towards: בפרט אחרי הפעלים בוא, ברח, הלך, ירד, עלה, רץ, שוב: — ויבאו (הבהמות והחיות) אל־נח אל־התבה שנים שנים (בראש' ז יט). ויבאו (אברהם ויצחק) אל־המקום אשר אמר לו האלהים (שם כב ט). ותבאנה (בנות כהן מדין) אל־רעואל אביהן (שמות ב יח). וישבע (אלהים) לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל־הארץ הטובה (דבר' ד כא). לך לך מארצך וכו' אל־הארץ אשר אראך (בראש' יב א). לך נא אל־הצאן (שם כז ט). וילכו אל־המארב (יהושע ח ט). אל־גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). ומשה עלה אל־האלהים (שמות יט ג). ואליהו עלה אל־ראש הכרמל (מ"א יח מב). ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל־משפחתו ואל־אחזת אבתיו ישוב (ויקרא כה מא). שבתי אל־ציון (זכר' ח ג). שובי בתולת ישראל שבי אל־עריך אלה (ירמ' לא כא). ברח לך אל־לבן אחי (בראש' כז מג). ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל־דוד קעילה (ש"א כג ו). וירץ לבן אל־האיש החוצה (בראש' כד כט). — אל מחוץ, אל מבית, אל מתחת, אל אשר, אל אחרי, אל בין: והוציא את כל הפר אל־מחוץ למחנה (ויקר' ד יב). הוציאו אתה אל־מבית לשדרת (מ"ב יא יה). ולקחו אבנים אחרות והביאו אל־תחת האבנים (ויקר' יד מב). ויבאו הכהנים את ארון ברית ה' אל־מקומו וכו' אל תחת כנפי הכרובים (מ"א ח ו). נחה את העם אל־אשר דברתי לך (שמות לב לד). סב אל־אחרי (מ"ב ט יח). ויתן צמרתו אל־בין עבותים (יחזק' לא י).

— ובכנ': בא אלי העבד העברי (בראש' לט יז). רדה אלי אל תעמד (שם מה ט). ויעף אלי אחד מן השרפים (ישעיה ו ו). — וכהפס': ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי (בראש' כו כז). — שנים מכל יבאו אליך להחיות (שם ו כ). האל אדניך ואליך שלחני אדני (ישע' לו יב). והלכו אליך שחוח בני מעניך (שם ס יד). וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך (זכר' ב יה). ותבא אליו היונה (בראש' ח יא). ונגשה יבמתו אליו (דבר' כה ט). ואבימלך לא קרב אליה (בראש' כ ד). ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג יז). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (יהוש' י ו). כי על כן שלח (ירמיהו) אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ' כט כח). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש' כב ה). וזר לא יקרב אליכם (במד' יח ד). לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם שם יח). מי בעל דברים יגש אליהם (שמות כד יד). בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). — אלימו: אז ידבר אלימו באפו (תהלי' ב ה). — ב) תנועה של פניה גופנית או רוחנית, ולכן עם הפעלים נטה, פנה, שעה, הביט, ראה, נגלה, השתוקק, דבר, וכיוצא בזה פעלים של פניה ונטיה: וישע ה' אל־הבל ואל־מנחתו ואל־קין ואל־מנחתו לא שעה (בראש' ד ד־ה). כי נטה אל־אל ידו (איוב טו כה). ויט אליה אל הדרך (בראש' לח טז). הטה אלי אזנך (תהל' לא ג). ופניתי אליכם והפריתי אתכם (ויקר' כו ט). כי פנה אל־אלהים אחרים (דבר' לא יח). אל תפן אל־מנחתם (במדב' יו טו). אל־כל אשר יפנה ישכיל (משלי יז ח). כי ירא (משה) מהביט אל־האלהים (שמות ג ו). ואל־זה אביט אל־עני ונכה רוח (ישע' סו ב). הנגלה נגליתי אל־בית אביך (ש"א ב כז). קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (בראש' ד י). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב). חסד ומשפט שמור וקוה אל־אלהיך תמיד (הושע יב ז). יחל ישראל אל־ה' (תהל' קל ז). נכמרו רחמיו אל־אחיו (בראש' מג ל). כי הכרבים פרשים כנפים אל־מקום הארון (מ"א ח ז). להיות עיניך פתחת אל־הבית הזה (שם שם כט). —ועם הפעל הכה: הנבא והכה כף אל־כף (יחזק' כא יט). וגם אני הכיתי כפי אל־כפי (שם שם כב). —ועם ספק: לכן ספק אל־ירך

---

הרדק ראה ביוד זו סי' הרבים, וז"ל: ויבוא ביוד הרבים אלי מים (מכלול, שע' המלים). ואחז בדעה זו מהחדשים בפרט לגרד (Sym. II, 101). אבל אלי הערב' מעידה כי אלי היא הצורה הקדומה של מלה זו גם בעבר' ונתקצרה אח"כ לאל—אל. ונטה לדעה זו גם הרד"ק בעצמו בהשרשים ואמר: היוד למד הפועל ומורת ה בפלם עלי עשור. ע"כ. וזו דעת רוב המדקדקים החדשים, וסוברים הם כי גם הכנויים מתחברים לא להרבים, כפי דעת רדק ולגרד, אלא להיחיד של הצורה הקדומה. ועי' עוד ערך אלי. — [1]) נמסר במסורה: ו' חסרים בתורה. — [2]) רבם חסרים. ונמסר: י"ז מלאים. — [3]) נמסר: ה' ד' מל' וא' חסר.

אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראש' יה א). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו (שם לז כב). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) שלום לכם אל תיראו (שם מג כג). אל יפל לב אדם עליו (ש"א יז לב). אל תירא כי עמך אני (ישע' מא י). ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני ה' (ש"א כו כ). מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע (מכי' יתרו א). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים אל תהי רגיל אצל כהן עם הארץ שסופך להאכילך תרומה ואל תרבה שיחה עם האשת שסופך לבוא לידי ניאוף (נדרים [1]) כ.). אמר להן (רבי לחכמי ישראל כשבאו לבקרו קודם מיתתו) אל תספדוני בעיירות (כתוב' קג.). אל יקנא בשלוותו ואל יבחר בכל דרכיו (מד"ר במד' יא). — ולמדבר בעדו: ותלך (הגר) ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (בראש' כא יו). התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות (ש"א יב יט), במשמעת כדי שלא נמות. אלמוד דבר שהיא שוה בד' דרכים מדבר ששוה בד' דרכים ואל אלמוד דבר שהיא שוה בארבעה דרכים מדבר שאינו שוה אלא בדרך אחד (מכי' מס' דפסח' ח). — ועם ה הרצון בסוף: לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו (ירמ' יח יח). — ובקשה: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי (תהל' כה ב). אל לארך אפך תקחני (ירמי' יה יה). אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (תהל' ו ב). — בפרט עם נא אחריה: אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה (איוב לב כא). ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובניך (בראש' יג ח). ויאמר (אברהם אל המלאך) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (שם יח ג). אל נא יחר לאדני (שם שם ל). ויאמר (לוט לאנשי העיר) אל נא אחי תרעו (שם יט ז). — וגם בלי הפעל: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם (ש"ב א כא). — והדבור: אל נא, במקום אל נא תעשה כך: ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וכו' (בראש' יט יח-יט). — ובמשמעת כך לא טוב: ויאמר להם (עלי אל בניו) למה תעשון כדברים האלה אשר

[1]) במס' ד"א א, הובא מאמר זה, בקצת שנויים, שם אבא חלפי בשם אבא חגרא אביו.

אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה אל בני כי לוא טובה השמעה (ש"א ב כג-כד). הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי כי מר לי מאד (רות א יג).

ג) צווי שלילי, אזהרה ואסור לא לעשות דבר, כמו"כ עם העתיד: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (בראש' כב יב). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות (שמות י כח). אל תאכלו ממנו נא (שם יב ט). שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שם יו כט). — אמרו לו (להנזיר) אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב וכו' אמרו לו אל תגלח אל תגלח והוא מגלח חייב וכו' אמרו לו אל תיטמא אל תיטמא והוא מיטמא חייב על כל אחת ואחת (נזי' ו ד). אשה זו (המגורשת בספק) בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (יבמות ל:). — ובלי שום פעל או שם אחריו, צווי גמור: ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אל כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה (מ"ב ג יג).

ד) כמו לא, not; non; nicht: דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמוס ה יד). — ועם פעל עתיד: אמרו לו (אוה"ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו אלוה את עלינו א"ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו (מד"ר בראש' מב).

ה) בחבור עם שם אחר תעשה כעין שם מרכב חדש, במשמעת שלילת השם: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות (משלי יב כח). — והשתמשו האחרונים בזה: ושמו מעין אלמות (דכיר, היהודים כהכן סינים). אך גרי בית אל נצורי אלמות הם לא יראו שחת (יל"ג, חס מככה).

**אֶל**[1]), כמעט בכ"מ עם מקף [2]) אחריו, אבל גם בלי מקף כן. במליצה אֱלֵי [3]), עם כנ' אֵלַי, וכהפס' אֵלָי,

[1]) בנקוד האשורי אֶל. בכנע' אל, בער' אלי a).
— [2]) לפי דעת קניג (ב תקב) דברו אותה על פי רוב במקף מפני נטיית הלמד לכפילה. — [3]) וסבר ריב"ג כי היוד נוספת, אמר וז"ל: ויש פעמים שיוסיפו עליו (על המלה אֶל) היוד שרשי פתוח אלי מים. ע"כ. אך

a) إِلَى

**אִכָּר**[1], ש"ז, מ"ר אִכָּרִים, אִכָּרֵי, אִכָּרֵיהֶם, — איש עובד אדמה, Bauer ; paysan ; peasant : בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו וקראו אִכָּר אל אבל (עמוס ה יז). ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אִכָּר וצמדו (ירמיה נא כג). א י כ ר נותנין לו את צמדו (ערכ' ו ג). ש ה א י כ ר עובר והמרדע על כתפו (אהל' יה א). אִכָּר אוּמָן : כדי שיהא א י כ ר א ו מ ן חורש ושונה (תוספ' ב"מ יא י).—ומ"ר: הבישו אִכָּרִים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא). בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אִכָּרִים חפו ראשם (ירמי' יד ד). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אִכָּרִים ונסעו בעדר (שם לא כד) . כי מקנה רב היה לו ובשפלה ובמישור אִכָּרִים וכרמים בהרים ובכרמל (דהי"ב כו י). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אִכָּרֵיכֶם וכרמיכם (ישע' סא ה). — אִכָּרָה, ש"נ, אשה עבדת אדמה, אשת אכר, Bäuerin; paysanne; peasant-woman ׳ נהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אַכְרוּב**[2], ש"ז, ומ"ר אַכְרוּבִים, — ירק נאכל, כרוב, Kohl ; chou; cabage : חוץ מספיתי א כ ר ו ב[3]) (שבי' ט א). קולסי א כ ר ו ב[3]) וחלפות תרדים (עוקצ' א ד). איזהו תבשיל שהוא מצטמק ויפה לו כגון א כ ר ו ב ואפונים ובשר טרוף (ירוש' שב' ד לה ד). ר' יוסי אומר (נותנין פיאה) אף ל א כ ר ו ב (שם פסח' ד לא : ) . למלך שהיה לו גינה אחת מלאה א כ ר ו ב נאה ומשובח (מד"ר במדב' ז). ירק עשב נקרא בלשון עברית א כ ר ו ב ובלשון יון קרמבין (אסף הרופא, כ"י מינכ'). ירותחו במימי א כ ר ו ב, ה א כ ר ו ב י ם חמים וטובים (שם).

***אַכְרוּעַ**[4], ש"ז, — כרוע, והוא אילן קיק, Ricinus : המקיים מליאה של א כ ר ו ע לזרוע (ירוש' מעש' מח ד).

***אִכָּרוּת**[1], ש"נ, מלאכת האכר, מעמד האכר, Agri-cultura (יוסף הלוי), ונהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אַכְרָזָה**, ש"נ, — כמו הכרזה : ר' יודן בן פזי אמר (אגרת ביקורת היא) א כ ר ז ה (ירוש' סנה' א יט :).

***אַכְרְזִיאֵל**, — שם מלאך, Name ein. Engels ; nom d'ange ; an angel : אותו מלאך הממונה על ההכרזה א כ ר ז י א ל שמו (ילק' וילך כו תתק"מ).

***אַכְתְּרִיאֵל**,—כנוי לאלהים: א"ר ישמעאל בן אלישע פ"א נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וראיתי א כ ת ר י א ל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא (ברכ' ז .).— ואמר הפיטן : קדושים בתרשישים קרואים מלאכי האל, רן רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אַכְתְּרִיאֵל (הרוגי עז, שב' א אחר פסח). הוד ליה אַכְתְּרִיאֵל ואני כנסת ישראל מעידה כי אין כאל (ר' בני' בן זרח, בלולי אש, הוש' לשבת הג'). ר' ישמעאל ראה צורה אחת מצורות האור הבהיר הברוי תחלה ושם זו הצורה א כ ת ר י א ל וקרא אותה הוא אלהי ישראל (ר"י ברצלוני יצירה כא). נראה שבנה זה השם המופלא א כ ת ר י א ל עפ"י הקבלה שאומרים אל הספירה הראשנה ראש כל הספירות כתר עליון (עקידה פד). עין חומיני מביט ברחמים וצופה ברחמים וכו' ונקרא שמו הקדוש א כ ת ר י א ל יה ה' אלהי ישראל (ברית מנוחה, דרך א' ה). ולהיות שרקיע זה הוא מקום שמתקבצים ונשמעים שם אורות כל ההיכלות העליוני' לכן נקרא הרקיע הזה א כ ת ר י א ל בשם הכולל כל עולם הבריאה (עמק המלך קעג).

**אַל**, מלת השלילה, Verneinungswort; partic. négat. negat. partic. . וישמש בשמושים האלה :

א) כמו שם, במשמ' אין ואפס, Nichts ; rien nothing : ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לְאַל מלתי (איוב כד כה).

ב) מלה מודיעה ר צ ו ן המדבר שלא יֵעָשה ולא יארע דבר : היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר

---

[1]) יחיד בצורה זו בין שמות העסק והאומנות, שכלם פ"א בפתח פעל: גַּנָּב, דַּיָּג, סַבָּל, טַבָּח ולא מצאו המדקד' החדשי' טעם מספיק לדבר. באשורי' אִכָּר. בארמ' אִיכָּר אִיכָּרָא, בסור' אַכָּרָא. בערב' אַכַּארa),ובלשון ההמונ' גם אַכַּאר באלף חרוקה, וכבר פסל גַואליקי צורה זו. והחליט פרנקל כי המלה אכאר שאולה בערב' מארמ'.

[2]) משק' אורוע מן כרוב עי' זה . — [3]) כך בקצת נוסח', וכן במש:' עוקצ' עם גוף פרוש הרמבם בערבית.
[4]) משקל אורוע, מן כרוע, עי' זה.

a) أَكَّار

[1]) בסורית אַכָּרוּתָא.

*אִכְפַּת[1], איכ׳. — אִכְפַּת לִי, לְךָ, לָכֶם, לָהֶם,—נוגע בנפשי, בנפשך וכו׳, מענין אותי, מדאיג אותי, אני חושש ל, .sich um etw. bekümmern, Jem an einer Sache gelegen sein; intéresser qqn., se soucier de; concern, to trouble oneself about : מה איכפת להן לעכברין והלא אוכלין בין מהרבה ובין מקימעא (כ״מ ג ז). המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו (לבעל השדה) מה איכפת לך הואיל ואני נותן לך את חכורך (שם ט ד). אמר להן רבי יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה איכפת לכם (ירוש׳ מו״ק ג פא ד). (ר׳ חנינא שאל את בתו למה היא עצובה אמרה לו) כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת אמר לה בתי מאי איכפת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק (תעני׳ כה.). הוציאה (בת מואב) יראתה מתוך חיקה אמרה לו (ליהודי) עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני אמרה לו ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור (סנה׳ קו.). רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה איכפת ליה להקב״ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות (מד״ר ברא׳ מד). ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם (שם נג). הנה עם יצא ממצרים אמר לו (בלעם לבלק) אתה מה איכפת לך א״ל הנה כסה את עין הארץ (שם במדב׳ כ). למלך שמשיא בתו חוץ למדינה אמרו לו בני המדינה אדונינו המלך שבתך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה אמר להם וכי מה איכפת לכם אמרו לו שמא למחר אתה הולך אליה (מד״ר שה״ש, פסוק כרס היה). כל הימים שאדם חבר לא אכפת לו בצבור ואינו נענש עליו נתמנה אדם בראש ונטל טלית לא יאמר לטובתי אני נזקק לא אכפת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו (שם, שמות כז). משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו א״ל חביריו מה את יושב ועושה א״ל מה אכפת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה (שם, ויקרא ד). כל השבטים לא איכפת להם בכלי בית המשכן אבל שבטו של לוי טוענין בכל המשכן (שם, במד׳ ה). א״ל הקב״ה (לאבימלך) מה איכפת לך מפיום יודע הוא (אברהם) למה שנביא הוא (תנח׳ בוב׳ וירא כה). אמר יהודה זו היא זונה מה איכפת לי בה (שם, וישב יז). מאי איכפת לי שאמות ותלקח רוחי (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). ועוד דלאחר ד׳ שעות אף הצל חם ולא איכפת לה לחיה בצל ור״ל אין לה צורך עוד בו אינה רוצה בו (רש״י עירו׳ מג:). — ובנקוד אִיכַּפַּת: מה אִיכַּפַּת[1] לו שבא לעדותו (אגרת חבן משפט, דון וידאל שלמה, כספ׳ תפאר׳ שיב׳ לונץ). — ובלי ל: לא אִכְפַּת, (שגור בפי העם בא״י), ר״ל אין דבר, אינו כדי לשים לב לזה.

## אכר[2], ממנו אִכָּר, *אִכָּרָה, *אִכָּרוּת.

---

כתוב; וגם הלל ביו מסביב. ועפ״י שני שברי פסוקים הללו שבו ובנו החכמים את הפסוקים באופן זה: פסוק ה: כי קרא אל אל עליון כאכפה לו אויביו מסביב; פסוק יז: וגם הוא קרא אל אל כאכפה לו אויביו מסביב, ונקדו אַכְפָּה, אַכ׳, ופרשו מלשון צרה ומצוקה, ור״ל כשהציקו לו האויבי׳ מסביב. כן קוילי ניב׳, שכט׳ טיל׳, וכן במהדורה האחרונה של נ׳ פטרס. וכן דר׳ בכר (REJ XXXVII 315), אך הלשון כאכפה לו אויביו במקום כשאכפו דחוק. דר׳ בכר מדמה המליצה בצר לו, ויותר יש אולי לדמות: אל ה׳ בצרתה לי קראתי (תהל׳ קכ א). ואעפי״כ יש לפקפק בתקון נוסחה זו.

[1]) כך הקריאה המקבלת של ספרדי׳ אשכנזי׳ ותימני׳. וכן מערכ׳ המערכ׳ בוקשד וכשת׳ וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳, לוי, וכו׳. ויש פקפוק בשרש מלה זו וצורתה הדקדוקית. הערוך פרשה במשמ׳ כפייה וקשירה, וא״כ משרש כפה, כפת. וכבר העיר דוד לארא בכתר כהונה לאמר: לא מצאתי לפי׳ המלה הזאת מוצא. לוי מפקפק בין שרש אכף ובין כפת. פרלס (Frankel Mon .YVII 263). גזרה מן אכף בסור׳ במשמ׳ דאג לדבר, ויאמרו בסור׳ אכפת לי על... והוא עבר לנק׳ נסתרת במשמ׳ פעל סתמי (נלד׳, דקד׳ לשון סורית a 264). וכ״נ מהצורה אכפה בירוש׳: מה איכפה ליה (סוט׳ כ:). וכן החליט דלמן. אך מהדבור מיכפת לא איכפת ליה (גיט׳ סב.) ברור הוא כי הם הרגישו בו שרש כפת. ועפ״י הדקדוק העברי הצורה אִכְפַּת קשה, אם לא נחליט כי המדברים עברית ירגישו בו, לו יהי בטעות, תה״פ כמו אֶפְשָׁר.

[1]) אולי עפ״י הנקוד של התרגום שנזכר למעלה, אך אין לו לנקוד זה מקום בעבר׳.

[2]) משתף באשורי׳, ערבי׳ ארמי׳ וסורי׳ במשמש פעל אַכַּר במשמ׳ חפר באדמה, חרש. וכן בערב׳ אַכַּרַ a).

---

a) أَكَرَ

סלי תאנים וסלי ענבים וקופות של ירק כל זמן שהוא מוכרן אכסרה[1]) פטור (דמאי ב ה). ואין פודין מעשר שני אכסרה (מע"ש ד ב). אין פודין ההקדש אכסרה (ספרא בחוקותי ד ו י). אין פודין מע"ש אכסרה אלא מדקדק במדתו או במשקלו ונותן דמיו (רמב"ם, מע"ש ד).

**אכף**[2]), ממנו אָכַף, אֶכֶף ואולי *אָכְפוּ *אִכְפַּת.

**אָכַף**[3]), עתיד אֹכַף[4]) יאכַף, יאכפנו, — הכריח את פלוני, האיץ, העירו, גרהו לדבר, עם על אחריו : drängen ; presser, exciter ; urge : נפש עמל עמלה לו כי אָכַף[5]) עליו פיהו (משלי יז כו). — ובינ': כי פיהו אוכף עליו (רד"ק שר', ערך אכף). — והשתמשו הסופרים גם בלי על: והאויב אכף

אַכְסְרָה, וכן קרא קרוים, וקוהוט -סַרה. והנה הכל הסכימו שזו המלה היוני' אֶנסכרוּ ἐνσχερῶ,רק יסטרוב רצה למצא לה מקור עברי ואמר שהרכבה מן אך סרה במשמע' פחות או יתר! דלמן מסרס אסכרה.—[1])כך ברוב הנוסח' ובמשנ' שבתלמ' ירוש' וויניצי' -רא, אך בגמ' שם -רָה. ופרש הערוך : דבר שאינו לא מדוד ולא שקול נקרא אכסרה. והרמבם פרוש המשנה שם: מוכרין אכסרה פי' בלא שיעור ומדה אלא כפי שיזדמן.

[2]) שרש לא מצוי אלא בעברית, ארמית, וסורית. באשור' כנראה משמעתו קרב, התקרב (פר' דליטש), וגם האיץ דחק (הרכ' מוס). בערב' לא נמצא אלא השם אכאף אולי שאול מארמ' ופעל נגזר ממנו. בסור' הפעל אכף משמעתו דאג ל, הוכיח, העיר, האיץ.

[3]) משרש אכף שלמעלה. — [4]) רד"ק. — [5]) ת"י דמן פומא אתי לה כיפא, ובנוסח' אחרות כי יפא, ופרשו במש' כפיפה והכנעה. רסע"ג תרגם: תנכס ענה מקדארה, בנראה פרש אכף כמו הפך. מנחם: מלשון כפופים. ר"י בן גנאח פרש פרוש תמוה מאד, ויחס לאכף משמעת חטא, אמר וז"ל: ופירוש המלה כמו חטא, ופירוש הפסוק נפש עמל גרמה לו העמל במה שחטא עליו פיהו. ע"כ. השבעים (שכנראה היתה לפניהם נוסחה אחרת) והולג' תרגמוה במשמעת הכריח, האיץ. וכך רש"י פרש וז"ל: כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל. הורק בהשרשים מסכים בפרוש המלה למנחם, אמר: ענינו לפי דעתי כמו כפף. ע"כ. ובמשמע' הענין הסכים לפרוש רש"י: כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה. גז' סובר כי משמע' ההכרת והכפיה נסתעפה מן משמעת טעינת משא ומשמעה זו באה מן מושג הכפיפה של הגמל וכדומה כשטוענים עליו המשא, אך יחס לאכף גון מיוחד של כפית, והוא האיץ בו. גרה אותו לזה, וכן החדשים פרשו במשמעת זו של הכריח והאיץ העיר וגרה את פלוני. והסופרים החדשים השתמשו במשמעת הכרית.

לקברני בלא עת וכו' ואכפו את הטבע בחוקה (מה"ג, הכיעור ה). בעת אשר תצלח בידם לאכוף אותה אל השלום (הות, דביר ב ז).

**אֶכֶף**[1]), ש"ז, — לחץ ודחק, נגישה, Druck ; pression ; pressure : הנה אימתי לא תבעתך וְאַכְפִּי[2]) עליך לא יכבד (איוב לג ז). — ב) חטא ועון, Sünde ; pêché ; sin : יום אַכְפִּי[3]) הכבדתי ויכפלו עוני בשלחי ידי בדם נביא (ר"י הלוי, לת"ב).

***אֻכָּף**[4]), ש"ז, מ"ר אֻכָּפוֹת אֻכָּפִים, — סרג של חמור או גמל, Packsattel; bât ; packsadle : האוכף שנקרע (כלי' כג ה). אוכף של נאקה (שם שם ג). יוצא חמור באוכף בזמן שקשור בו (תוספתא שבת ד ג). חמור וכליו אני מוכר לך מכר את המרדעת ואת האוכף ואת השלוף (שם ב"ב ד ג). חמור (מחזירין אותו) בסימני האוכף (ב"מ כז.). — ומ"ר : שיירא שחנתה בבקעה והקיפוה בגמלין באוכפות בעביטין (עירו' יח :). סתם קרדום עשוי במין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות (רשי כילה לה .). — ומשל : חברך קראך חמור חבוש אֻכָּף על גבך (בארמי' ב"ק צ"ב :). — המשל אומר : מי שאינו יכול להכות החמור מכה האוכף (יהושע אבן שעיב).

***אֲכָפָּה**, אכ' - כמו אֶכֶף : כי קרא (יהושע) אל אל עליון באכפה[5]) ל... ויענהו אל עליון באבני... (בן סירא גני' מו ה).

[1]) מן שרש אכף שלמעלה. כשת' אַכַף, גוג' מהד' א' אָכַף גם אֲכַף, פירסט אֶכֶף, וכן ב"ז וכן החדשי'.—[2]) כך בנוס' של המסורה, ותרגם יונתן טונא. רסע"ג תרגם ונגברי לא יתקל עליך, ר"ל הכרח וכפיה. ראב"ע: י"א שהוא דבר קשה, וכמוהו כי אכף עליו פיהו וי"א שהם שתי מלות כמו אכזר וחלכאים. ורש"י פי' אכפי כפייתי, וכן רד"ק בפרושו. וכן פרשו גם רוב החדשים במשמעת לחץ. אך מתרגום השבעים משמע שהיתה לפניהם נוסחה כַּפִּי במקום אכפי, וזו תשובה על דברי איוב שטען: כַּפְּךָ מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני (שם יג כא). והסכים לזה רדק בשרשים. אפס הפעל יכבד בלשון זכר סותר לזה. — [3]) עפ"י פרוש ר"י בן גנאח לפעל אָכַף.

[4]) משקל סֻלָּם. בערבית אִכָאף וְכַאף a). בסורית אוּכָּפָא, ותרגם בר עלי בערב' אלאכאף אי וכאף. וכבר אמר ס' פרנקל כי מלה זו באה לערב' דרך לשון הארמ', כי אין בשרש אכף וכף בערב' משמעה שיסתעף ממנה השם אכאף להמרדעת של החמור.

[5]) כן כתוב בפסוק זה. ובפסוק יז פרשה זו

a) إِكَاف وِكَاف

יעשה באכסנאי ויהא מותר (שם עירוב׳ ג ג :). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלים אותו (ב״ק לב.). אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לגס (לאי הים) הזה וקח לנו משם מאומה, אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך אמרו ויש אכסנאי יהודי בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך (מד״ר דבר׳ ב).—ומ״ר: אין מאכילין אכסניין פירות שביעית (תוספתא שבי׳ ה). מאכילין את העניים ואת האכסנאים דמאי (סוכה לה :). — ואכסנין: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחלה (מד״ר ויקרא כז). — ב) אורח המתארח אצל אחר, Gast; hôte; guest: אכסנאי לעולם אינו אוסר (תוספ׳ עירוב׳ ח ד). אכסנאי פוגם ונפגם (ערכ׳ יז:). -סְנַיי: ואכסניי שבא לעיר וכו׳ אותו אכסניי וגו׳ (מחזור ב״ר קלונ׳ תש׳ גא׳ קד׳, דוד קטן סד).

*אַכְסַנְיָא[1], מ״ר אַכְסַנְיוֹת, — א) כמו אכסנאי, שם הקבוץ, נכרים, אורחים וגם שכירי צבא: מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי (דמאי ג א). אכסניא של גר (גמ׳ ירוש׳ שם). אכסניא לפי בני אדם היא מתחלקת (ב״ב יא :). — אכסניא עוברת: ודוקא באכסניא עוברת אבל אם לנו שם בלילה וכו׳ (רשי דמאי ג א). — ב) הכנסת אורחים, Gastfreundschaft; hospitalité; hospitality: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ור׳ יוסי ור׳ נחמיה ור׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי פתחו כולם בכבוד אכסניא וכו׳ פתח ר׳ נחמיה בכבוד אכסניא וכו׳ ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת״ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה (ברכ׳ סג:). עתידה מצרים שתובא דורון למשיח כסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב״ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים (פסח׳ קיח:). — ג) בית שאורחים מתאכסנים בו Herberge, Gasthaus; auberge; inn: אמר רב יהודה א״ר מניין שלא ישנה אדם באכסניא שלו מן התורה שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (ערכ׳ יו:). אמר רבי ירמיה (מי שהוא ת״ח ובנו ת״ח ובן בנו ת״ח) מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב״מ פה.) ובעל אכסניא: לוי שמשו של הקב״ה ובנימין בעל אכסניא שלו (פסק׳ רב׳ יא, דף מד.). כדי להקל על בעלי האכסניא (פרוש המשנ׳ של הרמבם דמאי ג א). תכיר מה שהטיב (אלהים) לך וכאלו אתה בא באכסניותו קרוא אל שלחנו (כוזרי ג ו). — ד) בעלת אכסניא, Wirtin; maîtresse d'hôtel; landlady: פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום (עירו׳ נג:). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל ע״י בעלה שאני (ב״מ פז.). אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו וכו׳ היה לו לילך אצל אביו ואמו לחחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפתית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו (מד״ר שמות ד). — ה) הנכר, מקום נכרי, die Fremde; pays étranger; foreign country: מלך בשר ודם אם יש לו אוהב הוא מתכבו ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקרו ואם מתכבו ביותר הוא הולך ומבקרו שמא אם יצא לאכסניא יכול שיצא המלך עמו אבל מלך מלכי המלכים הקב״ה אוהב ליעקב שנאמר ואהב את יעקב ומתה דבורה ובא לבקרו וכשיצא לאכסניא היה עמו שנאמר והנה אנכי עמך (תנח׳ כוכ׳ וילא כב).

*אַכְסַנְיָה, כמו אכסניא.

*אַכְסַנְיוּת, ש״ג, מעמד האדם הגר אצל אחרים, גרא (בן בנימין) שגר (יוסף) באכסניות[1] (סוט׳ לו :). ואכסניות ולבישת שחורים (תורת׳ לדיקים שער התשובה).

*אַכְסַנִית, — אשה בעלת בית אכסניה: חנותן לפונדקית כלומר אכסנית (רגמ״ס תול׳ ו:).

*אַכְסָר[2], כמו אכסרה: יין בלי מדה אבל בְּאַכְסָר ישתו אנשים (פזמון לשבת, תימני׳).

*אַכְסָרָה[3], תה״פ, — כמה שהוא, לא במדה או במשקל, in Bausch u. Bogen; en bloc; in a body

---

[1]) ביונית ξένια שמשמשת גם במשמע׳ שכירי צבא.

[1]) וברש״י שם באכסנאה.

[2]) וכן הביא בעל צ״ד אכסר.

[3]) כך נקוד בכ״י קויפמן, וכך יסטרוב. וכך בוקשד׳ וכשת׳ ובקצת משנ׳ מנק׳ אַכְסָרַת. לוי נקד

ששכחו בנכסים אחר מיתת האב בין במלוה בין בפקדון בין באכאם[1]) בין בכל השטרות (אגור ר"ס גמע).

*אַכְסַדְרָא[2]), אַכְסַדְרָה, ש"נ, מ"ר אַכְסַדְרָאוֹת, — בנין מקורה מוקף דפנות משלשה עבריו ופתוח מצד אחד, לפני הבית, אצל השער, או בפנים הבית אולם ארוך, פתוח או יותר פתוח מצד אחד, Halle; gr. salle; hall: בית שער אכסדרה ומרפסת הרי אלו כחצר (מעשר' ג ו). הנותן את עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת אינו עירוב (ערו' ח ד). הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת (סוט' ח ג). וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה (סוכה ה י). ונחלקו (הכהנים) לשתי כתות אלו הולכין באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכין באכסדרה דרך המערב (תמיד ה ג). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהם את הדלת (אהל' ו ב). אנשי חצר ששכח אחד מהם ולא עירב והיתה אכסדרא על פתחו (תוספת' עירו' ח ה). אכסדרה לפנים מביתו (שם ב"מ יא יג). בתים הפתוחין לאכסדרה (שם אהל' ח ה). יכול הבונה בית שער ואכסדרה ומפרסת יהא חוזר ת"ל בית (ירושלמי סוטה ח כב ד). אכסדרה שהיא לפנים מן הבית (מס' מזוזה ירוש' הוצאת קירכהים, ב). אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים (ברכ' י:). אכסדרה בבקעה רב אמר

בובר בהערה שם: הביא המלה באות בית בטעות, וצ"ל אכאם בכף, וכן העירני הרב החוקר מוהר"ר ב"ג ז"ל במכתבו אלי כי אכאם הוראתה שטר (אנווייזונג) וכו' ואמר גליום בעל השרשים הערבי כי זה בא מלשון יוני' והוא באמת מלשון עברי. והנה הגאונים בזמנם היו שולחים חכמיהם אשר המה ראשי כלה לקבץ ממון לצרכי הישיבה ומפני סכנת הדרכים מצאו כי טוב להחליף הכסף בניירות אכאם כאלה וכו' והמחבר דילן מצא המלה הזאת בכתבי הרשואתא שהמה הגאונים, והביא שלשה עדים לזה לכן החלקתי המאמר לשלשה מאמרים וציינתי באותיות א ב ג והגהתי כיד ה' הטובה עלי וגם בכ"י קמברידש המאמר משובש. ע"כ. — [1]) כך הגיה שם בובר במקום באבנים, וכך נראה מהכתוב אח"כ בין בכל השטרות.

[2]) כך הקריאה המקבלת וכן נקוד כ"י קויפמן, מלה יונית ἐξέδρα ורומית exedra. וכן השתמשו בה בסורית. וכן נמצאה מלה זו בכת' תדמו' (Lidzbarsky). ולהפך היונים לקחו מעברית שם נרדף לאכסדרה שלהם, היא המלה לִשְׁכָּה, שהיא, לפי דברי שמיט λέσχη, (Lect. Rel. sem.) המלה העברי' לשכה.

מותר לטלטל בכולה (עירו' כה.). חצר ואכסדרה מצטרפין לארבע אמות (שם פח.). אכסדראות בעזרה וכו' באכסדראות של בנין (תמיד כח:).

*אַכְסַן[1]), ש"ז, — אחד מחלקי נול האורגים: כלי אומנות האורג כגון האכסן והכבד[2]) שהיריעה תלויה בו מלמעלה והכבד שפשוטה עליו מלמטה (ר"ח שבת קיג: וערוך ערך קונתי).

*אִכְסֵן[3]), פ"י, עתי' יְאַכְסֵן, — הכנים והחזיק אורח אצלו, beherbergen; donner hospitalité; give hospitality: ולולי היא (מדת הבושה) לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר (חו"ס, סבחינה, קו). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, בשו"ת בנימין זאב סד). ויתרד האיש מאד והסבי' לבלתי לכת אל ביתו והלך ואכסן הבחור בבית אחד ממיודעיו ורעיו (שו"ת נחלה ליהושע לונליגו, סי' ס).

— נתפ', נתאכסן, — דר כאורח אצל, Gastfreundschaft empfangen; recevoir hospitalité; receive hospitality: נתאכסן אצל בעל הבית (מדר' תהל' קיו). אין שום פונדק מיוחד להתאכסן בו אדם ברגילות (הזקוני חיי שרה כד).

*אַכְסַנָאוּת[4]), — כמו אכסניות: הבא לדור במבוי לשם אכסנאות (תוס' עירו' סט: ורא"ש שם). גוי הנכנס בחצר לשם אכסנאות (טור ושו"ע או"ח שפד).

*אַכְסַנָאי[5]), -סניי, מ"ר אַכְסְנָאִים, אַכְסְנָיִים — א) אדם נכרי, זר, Fremdling; étranger; stranger: שני אכסנאין (שאינם מכירים זא"ז) אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול' ח ב). ולא היו (היהודים בביהכ"נ באלכסנדריא) יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכו' וטרסיים בפני עצמן כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו (תוספתא סוכה ד ו). אם היה אכסנאי אסור בן עיר מותר (ירוש' ע"ז א לט ד)

[1]) בארמי' אכסן דנרדאי (ת"י שופט' יו יד). עם אכסנא (שם יג). וסברו שהוא מהשם ἄξων ביוני', שר"ל סרן, ופרשו שהוא הקורה בנול האורגים. ועי' נול.— [2]) בר"ת הנדפס (שם וילנא) וכבר, אך בערוך הגרסה כבד.
[3]) פעל מן השם *אכסנאי, עי' זה.
[4]) שם מפשט מן השם אכסנאי, עי' זה.
[5]) מיונית ξένος, שר"ל נכרי, זר, אורח, וגם שכיר צבא.

שיש לו צואר ארוך ששואבין בו יין מן החבית (פרו' המ"כ' להרמב"ם בכורו' ז ח). — ב) מכסה של חבית וכדומה בצורת צריף, kegelf. Deckel; couvercle de forme conique; coniform lid: הכילון שראשו חד מלמעלה ורחב למטה ודומה לכיסוי של חבית שקרוי א כ ל ה (רע"ב בכו' ז ח).

**אַכְלָן**[1], ש"ז, מ"ר אַכְלָנִים, — א) מי שאוכל הרבה einer der viel isst; grand mangeur; one who eats much: ותאותו (של הנולד במזל שור) רבה והוא א כ ל ן (רח"כ"פ רח"בית חכמה, כ"י פריז). — ומ"ר: והנשים שלנו קוראין לאנשים ה א כ ל נ י ם בולעמים מפני שכל מאוים להשתמש בבית הבליעה (בלטי הגבורים, פ' נג נח). — ב) בלשון העם בא"י, מי שלוקח ש ח ד.

**אַכֶּלֶת**, כמו *אכל, והוא משקל שמות המחלות, בַּהֶרֶת, דַּלֶּקֶת, שַׁחֶפֶת. מצוי בהעתונים.

**אכם**[2], ממנו, אָכֹם, *אכם, *נתאכם.

**אָכֹם**[3], ת"ז, נק' אֲכֻמָּה, מ"ר אֲכֻמִּים,-מּוֹת, — מי שגונו כאשכרוע, נוטה לשחור, braun; brun; brown: נהוג בדבור העברי בא"י ובהעתונים.

**אכם**, קל אינו נהוג.

— נתפ' נִתְאַכֵּם, נעשה אָכֹם: ל"ש (שכלי חרס ישן כשר) אלא שלא נ ת א כ מ ו[4]) פניו אבל נ ת א כ מ ו פניו פסולין וכו' נ ת א כ מ ו והחזירן לתוך כבשן האש ונתלבנו מהו (סוטה יט:).

**אָכֵן**[1], תה"פ, א) קרוב לודאי, ודאי, כמעט אין ספק בדבר gewiss, wahrlich; certainement, probablement; certainly: וייקץ יעקב משנתו ויאמר אָכֵן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי (בראשׁ' כח יו). ויאמר (המצרי למשה) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אָכֵן נודע הדבר (שמות ב יד). מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אָכֵן יטו את לבבכם (מ"א יא ב). וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אָכֵן סר מר המות (ש"א יה לב). — ב) ובמשמע' באמת, wahrlich; en vérité; in truth: איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי' אתנו אָכֵן הנה לשקר עשה עט (ירמי' ח ח). יבש חציר נבל ציץ כי רוח ה' נשבה בם אָכֵן חציר העם (ישע' מ ז). אָכֵן אתה אל מסתתר (שם מה יה). — ג) הלא בכל זאת, dennoch, nichtsdestoweniger; cependant; nevertheless: ואמר אהה אדני ה' אָכֵן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם (ירמ' ד י). — ד) אבל, להורות ההפך מן הקדם, aber; mais; but: ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אָכֵן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג). און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני אָכֵן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יח-יט). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר וגו' אָכֵן השכימו השחיתו כל עלילותם (צפנ' ג ז). אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אָכֵן כאדם תמותון (תהל' פב ו-ז). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה אָכֵן רוח היא באנוש (איוב לב ז-ח).

**אַכְּם**[2]) אכאס, — שטר המחאה, Anweisung; traite; bill of exchange: הבכור נוטל פי שנים בין בשבח

---

וכן רש"י: לאכלא לכסוי של חבית שחד מלמעלה ורחב מלמטה. ע"כ. רק הרמב"ם (פרוש' המ"כ') פרש שהוא כלי ארוך הצואר, כמו שהובא בפנים. ולא נתברר מהו מקור מלה זו. קוה' אומר, כי ב א ל א בפרס' הוא כסוי. ויש קצת דמיון להדבור כאכלא לדנא במשל שהיה נהוג בלשון רומית והביאו הירונ', לאמר: הקדרה מצאה לה כסוי, במשמעת: שניהם דומים זה לזה. ור"ש בר"ש בעל ספ' המליצה (הול' ככר) פרש א כ ל א פטיש: כאכלא לדנא, כלומר מה קריבות יש בין אבי החתן ואבי הכלה אלא שנאה, כמו שיש בין החבית ובין הפטיש.

[1]) בארמ': ר' אליעזר בי ר' שמעון על ידי דהוה א כ ל ן הוה משער גרמיה כן (ירוש' מעשר' ג נ ד).

[2]) שרש מיוחד ללשון ארמית וסורית. בערבית משמש במשמעה אחרת. וי"א שדומה לחם בעבר'.

[3]) משקל עברי מן אוכם.

[4]) יש נוסח' נתפחמו.

[1]) ר"י בן גנח אמר: כמו אך, והרשב"ם אמר כי מרכב מן אך כן. לפי דעת גזנ' שרשו כון, כמו הכין בארמי'. אולי, שטרה וקניג וכו', סברים כי עקרו בֵּן ונוספה עליו אָ הרמז.

[2]) הביא מלה זו ר"ש נמע בהאגור הצ' בגבר וז"ל בארמי': הדא מילתא בכתבי רשואתא א) מרב נטרונאי כתב בשדר (צ"ל בכתבא דשדר) ליה למר נתן בר חנינא לקירואן וכו', ואייתי מה דאייתי מקצת אבא[?] דילנא וכו'. ב) בשאילת שלמר שביב (צ"ל של מר שרירה וכו' בכור שמכר בכורתו לאחיו בחיי אביו וכו' ו א כ א ם צ"ל (ואכאם) דהוה מיאש מיניה, פי' הלואה, ג) ורב האי (צ"ל השיאל) וכו'. — ואלה דברי ר"ש

— נתפ׳, *נִתְאַכֵּל, — כמו נתע׳: האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סולקין אותם לצדדי המזבח (תמיד ב ה). שהיו מתאכלין על גבי המזבח (ירוש׳ ברכ׳ ד ז: מד״ר ברא׳ סח). נתאכל הבשר (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). שהוא (הנותן אונין של פשתן בתנור) מתירא שמא מתאכל ציבעו (שם, שבת ה ד.). נתאכלה אחת מהן (מד״ר בה״ב כמגדל). — ב) *כלה ואבד, הוצא: ואף על פי שנתאכלו המעות (קיד׳ נט.).

**אֹכֶל**, ש״ז, כנ׳ אָכְלִי, אָכְלוֹ, — א) שה״פ של האכילה, d. Essen; act. de manger; eating: איש לפי אָכְלוֹ תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אָכְלוֹ (שם טז יו). ויאמר לה בעז (לרות) לעת הָאֹכֶל גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). — ב) הדבר מה שאוכלים, מזון, ומ״ר אֳכָלִים[1]) אֳכָלִים, אֳכָלִים, Speise; nourriture; food: ויקבצו את כל אֹכֶל השנים הטבות (ברא׳ מא לה). הלא נגד עינינו אֹכֶל נכרת (יואל א יו). כנשר יטוש עלי אֹכֶל (איוב ט כו). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אֹכֶל (חבקוק ג יז). — ובכנ׳: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אָכְלֶךָ (ויקרא כה לז). ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אָכְלָם וילכו (בראשית יד יא). לא זרו מתאותם עוד אָכְלָם בפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל׳ עח ל-לא). והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאָכְלְכֶם (ברא׳ מז כד). — ומ״ר *אֳכָלִים, ולא מנקד מלא *אוכלים, גם *אֳכָלִים, *אֳכָלִים: המוציא אוכלים[2]) כגרוגרת חייב (שבת ז ד). המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה (שם י ב). אינו מציל (כלי חרס) אלא על האוכלין ועל המשקין וכו׳ והלא טהרתם אוכלין ומשקין שבתוכו (עדיות א יד). השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין (כלים ח ה). השרץ בחבית אוכלין שבתוכה טמאין (שם י ג). היו לפניו מיני אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח (שבת עד.). אין נוהגין בזיון באוכלים ואין זורקין אוכלים ממקום למקום (מס׳ סופ׳ ג). — אֹכֶל נֶפֶשׁ[3]): במשמעות מזון: אין בין יו״ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וכו׳ וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש (מגילה א ה). אבל משאיל לו (המודר להמודר) חלוק וטבעת וטלית ונזמים וכל דבר שאין עושין בו אוכל נפש (נדרים ד א). כל אוכל נפש דוחה יו״ט (מכי׳ מכב׳ דפסח׳ ט ו).

***אֶכֶל**[1]), איכל, ש״ז, — שחין אכל הבשר סביב, Krebs; chancre; cancer: ויתחדשו חלאים כגרב וכו׳ והצרעת והאיכל עד שתפסד צורת האבר (מו״נ א עב).

**אָכְלָה**, — א) מקור, לכו אספו כל חית השדה התיו לְאָכְלָה (ירמ׳ יב ט). — ב) שם מפשט של האכילה, ובהרחבה מזון, das Essen, Speise; act. de manger, nourriture; act of eating, food: ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לְאָכְלָה (ברא׳ א כט). הבהמה אשר היא לכם לְאָכְלָה (ויקרא יא לט). ותהיינה צאני לְאָכְלָה לכל חית השדה (יחזקאל לד ח). לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לְאָכְלָה (שם לט ד). — ובהשאלה להאש: הנה לאש נתן (עץ הגפן) לְאָכְלָה (שם יה ד). לאש תהיה לְאָכְלָה (שם כא לז). — ג) כמו אכילה משמעה ב: אכלת[2]) הגפן והקבר והסלע (כלא׳ ב י).

***אַכְלָה**[3]), ש״נ, — כלי ארוך הצואר ישאבו בו יין מן החבית וכיוצא בזה: ואכלה הוא כלי

---

הואיל ובעצם דין משקל המרבע מודים כל ראשי המדקדקים שלנו, שהוא נוהג בלשוננו, דעת ריב״ג ורד״ק בזה מכרעת אצלנו.

[1]) כמו תְּאֹמִים, הֳבָנִים, בְּטְנִים. — [2]) מלשון הכתוב אך אשר יאכל לכל נפש (שמו׳ יב יו). — [3]) כך הכתיב בכ״מ בספרי הדפוסים, וכן במשנה תלמ׳ ירוש׳ וניציה, וכן במשנה שבת מהד׳ דר׳ שטרק עפ״י כ״י, וכן באלפסי וכן בכ״מ ביד החזקה. ומנקד במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳ אוכָלים. אך בכ״י פרמה, הכתיב בכ״מ אכלים ומנקד אֳכָלִים, ובכ״י מס׳ פרה REJ 273 XVI אֳכָלִים, ובכ״י פרמה בקצת מקו׳ אֳכָלִין וְשם ג א: לַאֲכָלִין. וכן הכתיב אכלים חסר בלי ו בהרבה מקומות במשנ׳ עם גוף הפרוש הערבי של הרמבם, למשל כלים ג א, וכן הכתיב אכלים בירוש׳ למשל ע״ז ד מג ד, והגיה לוי אוכלים, אך אין זה שבוש אלא קריאה אחרת. ובקצת משנ׳ מנקד׳ נדפסות מנקד אוֹכָלִים (דפו׳ אמש״ד שנת״ו כדפו׳ מנ׳ בן ישראל), כאלו היה היחיד אוֹכָל, משקל חוֹתָם.

[1]) משקל כֶּבֶר, נֶצֶב. בארמ׳ אוכלא. בסורית אכלתא, בערב׳ אָכְלָה a).

[2]) גרס׳ הערוך ומדב״מ, ובמשנ׳ שבמשני׳ אכילת.

[3]) בארמ׳ אכלא: באכלא לדנא (סנה׳ כח: דדמי רישיה לאכלא (בכור׳ מג:). כך הגרס׳ בנוסח׳ וגרס׳ הערוך (ערך אוכלא וערך כלן) אובלא. והרמבם בפרוש המשנה אכלה. ופרש רגמ״ה: אכלא דדנא שהוא משופע וחד למעלה. ע״כ. והביא פרוש זה גם הערוך

a) آكلة

הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר וכו' הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות (זבח' ה ח). הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע (מכי' מס' דפסחא כא ו). יצא זה שאינו נאכל בכל מקום וכו' יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבותיהם (שם י). — ג) נשרף, verzehrt werden; être consumé; be consumed: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש (שמות כב ה). — ובהשאלה, נשחת (הגוף) על ידי מחלה, וכדומה: ויאכל חצי בשרו (במדב' יב יב).

פע' *אִכֵּל, — גרם כאב דומה כמו שרץ אוכל; והמכאובים המאכלים אשר ידמה שיש בראש מקצת אנשים שרץ אוכל (קאנון ג א א יב). ליחה עוקצת מאכלת (פרקי משה ג).

פֻּעַל, אֻכַּל, — נשמד ע"י האש, ע"י החרב, vom Feuer u. dgl verzehrt werden; être dévoré par le feu l'épée; consumed by fire etc.: וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אֻכָּל[1]) (שמות ג ב). — ומ"ר אֻכָּלִים: שתאמר מהם לרבים אֻכָּלִים (מכלול סב). — ועבר: אֻכְּלוּ כקש יבש (נחום א י). — וביני': נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן המאוכלות[2]) הפנימיות (תמיד א ד). — ועל החרב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תְּאֻכְּלוּ כי פי ה' דבר (ישע' א יט-כ).

— הפעיל, האכיל, האכלתי, ועם ו המה' והאכלתי, אאכיל, תאכל, יאכיל, יאכילנו, וחסר יאכלנו. — עשה וגרם שאחר יאכל, zu essen geben, nähren; faire manger, nourrir; nourish: למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שמות יו לב). — ועם ו המהפך: והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מט כו). — ועם כנ': סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם (יחזק' יו יט). — ועם ו המהפ': והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך

[1]) וכתוב בהשרשים של רד"ק: ובא מלא. אבל כבר העיר ע"ז מנחת שי כי בכל הספרים הוא חסר, המלים „בא מלא" נכתבו בטעות מן הפסוק „קש יבש מלא" שלפניו. ונעלם זה מן König 1,389, וטעה ואמר וכי דעת רד"ק היא שצריך לכתב אֻכָּל מלא. — [2]) כך במשנ' שבמשניות ובמדב"מ, וערוך וספרא צו ב', ובמשנה שבגמ' מעובלות.

נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו (ירמ' יט ט). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ו). ויאמרו מי יאכלנו[1]) בשר (במדי' יא ד). ויענך וירעבך ויאכלך את המן (דברים ח ג). ואפתח את פי ויאכלני את המגלה הזאת (יחזק' ג ב). בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת (שם שם ג). ויאכילהו מחלב חטה (תהל' פא יז). וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום (דהי"ב כח יה). — ולווי: אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). שימו זה בית הכלא והאכילהו לחם לחץ (דהי"ב יח כו). משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש וכו' (מ"ר שמות ל). — ובינוני: הנני מַאֲכִיל אותם (את הנביאים) לענה והשקתים מי ראש (ירמיה כג יה). המאכלך מן במדבר (דבר' ח יו). הנני מאכילם את העם הזה לענה (ירמ' ט יד). מאכילתו שאינו מעושר (כתוב' ז ו). אביך מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר דגים וכו' (ספרי, עקב לז). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אעפ"י שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (מד"ר ויקרא ד). מאכילתו ומשקתו (שם במד' יא). והאכיל באיזה דבר; אמר ר"ל מאכילה (הכהן לאשתו) בתרומה ואין מאכילה בחזה ושוק (יכמו' פא).

— פועל, עבר, אוכל, אוכלתי, אוכלת, אוכלתם, עת' אאוכל, תאוכל תאכל, ועם כנ' תאכלני, תאכלהו, בינ' מאוכל, מאוכלים, מאוכלה, מאוכלות, — לחזוק הפעולה ונחצה ועזה: חשך טמון לצפוניו תאכלהו[2]) אש לא נפח (איוב כ כו).

[1]) נמסר: כל לישנא חסר.

[2]) ר"י אבן גנאח: כמו מלשני מן לושן לושנתי, שופט שופטתי (הרקמה עט). וכך רד"ק, וז"ל: והמרבע מזה תאכלהו אש לא נפח, כי הנפרד תאכל בחולם ובהתחברו אל הכנוי שב לקמץ חטף במשפט כמו מלשני (מכלול, דקדוק הפעלים, אכל). ומסכים לזה גם מיהלוי ולק במקומו. ואעפ"י ששאר המדקדקים מבארים צורה זו באופן אחר, (אולד, שטדה ואחרים תאכלהו במקום תאכלהו. גזניוס וכמו"כ קניג תאכל' במקום תאכל' כמו מאספיו (ישע' סב ט, בקצת ספרים במקום מאספיו ברוב הספרי'). הירצל, אולסה' ואחרי' תאכ' במקום תאכ', במשמעות היה אכל על ידי האש, ובטכר, שדוחה כל זה רואה בצורה זו חזוק הגזימה והאיום) — אעפי"כ

רעב ודבר יאכלנו (יחזק' ז יה). — והח"ם: הייתי ביום אכלני חרב (ברא' לא מ). — והחרון: תשלח חרנך יאכלמו כקש (שמות טו ז). — והחרב: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב (ש"ב ב כו). אכלה חרב סביביך (ירמיה מו יד). — וקנאה: קנאת ביתך אכלתני (תהל' סט י). — והארץ: ארץ אכלת יושביה (במדבר יג לב). — ג) אכל איזה דבר של מי, לקחהו ממנו, השתמש בו, אכל הכסף, וכדומה, הוציא אותו, verbrauchen, sich zueignen; dépenser, s'approprier; expend, appropriate: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (ברא' לא יה). אוכלי נכסים של זרים (לבוש חו"מ קח). — ד) במליצה, השמיד, עשה כליה בדבר, aufreiben; anéantir; reduce to nothing: ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם (דברי' ז יז). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (ירמ' י כה). כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם (הושע ז ז). הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו (קהל' ד ה). ר"ל הולך וכחש. — אכל את ימיו, בלה אותם, verleben seine Tage; passer les jours; pass the time: גם כל ימיו בחשך יאכל (קהל' ה יו). — ה) נאות, נהנה מאיזה דבר, geniessen; jouir; to enjoy: אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (משלי ל כ). וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כה). מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של א"א אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא (אבו' ה יט). — ומליצה, יאכל מכות: רק פרעה הרשע אכל עשר מכות (והזהיר, שמות). — *אכל פניו של פלוני, דבר לו קשות, הקניטו בדברים, קנטרו: התחילה (מיכל בת שאול) עושה מריבה כנגדו (של דוד) מבקשת לאכל פניו אמרה לו אם ראית כבודיך מה נכבד היום מלך ישראל עכשיו הודעת שאת מלך אשר נגלה היום הלוויי בצניעות אלא לעיני אמהות עבדיו (מד"ר במדב' ד). — ו) *תפס מקום, Raum einnehmen; occuper un espace; occupy space: והיסוד היה מהלך על פני הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת (מדות ג א). — ויז שהוא סובב את כל הבית ואוכל בפתח שלש אצבעות (אהל' יד ד) שאם תעלה (הקדרה) ושפתיה אוכלות בשקוף (תוספ' אהל' יא ב). אין לך עשרים וחמשה שאין הארץ אוכלת בהן טפח (שם יג ט). ד' אמות אוכלות מתחום טבריה ומתחום מגדלה (ירו' עירו' ד כא ד). כמה לוחות אוכלות בארון (ב"ב יד.). — ז) *לקח לצרכיו, גם לא בע"ח, verbrauchen; user; use: ונמצאת עיסה אוכלת מן הכור כמו אוכלת מן הקב (תענית יט:). — ח) *משחית ומכלה מעט מעט, abnutzen; user; wear out: שעשה לו (להנעל) טס או יתר כדי שיהלך בו ולא תהא הארץ אוכלת ה"ז מותר (תוספת' שבת ד ח). מקל שעשת בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור ואם בשביל שלא תהא הארץ אוכלתו טמא (שם כליס ב"מ ד ג). שנמצא אוכל מקום הציר שהדלת סובבת עליו (מגדל חננאל, פי' המשנה מר"ת, מו). והנה יוטחו (הטחורים) במיבא פעמים רבות כי היא אוכלת הטחורים (קאנון ג י ז ו). — ט) יעשה פצע בבשר (דבר חריף), וכעין חפירה, למשל במתכת, ätzen; corroder; corrode: הסייד כשהוא סך קרקעית הבית בסיד נועל סנדלו של עץ ברגלו כדי שלא יהא הסיד אוכל ברגלו (ר"ח שבת ס"ו). כי החומץ ההוא אוכל בנקלה קני הסוללה (שלטי הגבורים, פר' מב). — י) בלשון העם בא"י, לקח שחד: פלוני אוכל הרבה.

נפע' נאכל, — אאכל, יאכלו, בהפס' יאכלו, האכל — א) אכלו, יאכלו אותו, gegessen werden; être mangé; be eaten: בבית אחד יאכל (שמות יב מו). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (ירמ' ל יו). — ועתיד בדרך צווי: בבית אחד יאכל (הפסח) לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא (שם כט לד). שלש שנים יהיה (העץ החדש) לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). טמא הוא לכם לא יאכלו (דבר' יד יט). — ועם את, מ אחריו: סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו (שמו' כא כח). ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו (ויקרא ז יח). — ובמשמע' כל איש יאכל: מצות יאכל את שבעת הימים (שמות יג ז). — ב) שהכל אכלים, שדרך העולם לאכל מה, קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך (ברא' ו כא). אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל (ויקר' יז יג). להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל (ויקרא יא מז). והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כד ג). —

שם לחם (עמוס ז יב). — ועם ה בסוף: קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש׳ כז יט).— ולרבים: ואכלו את חלב הארץ (בראש׳ מה יח). אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה״ש ה א). — ובהפס׳: לכו שברו ואכלו (ישעיה נה א). — ועם הכנ׳: ויאמר משה אכלהו היום (שמות יו כה). ואכלוה מצות (ויקרא י יב). — ומקור: אכל, אכול [1]): מכל עץ הגן אכל תאכל (בראש׳ ב יו). אכל תאכלו אתה בקדש (ויקרא י יח). וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו (שם ז כד). לוא אכל אכל היום העם משלל איביו (ש״א יד ל). וילך (שמשון) הלוך ואכל (שופט׳ יד ט). האכול אכלנו מן המלך (ש״ב יט מג). כה אמר ה׳ אכול והותר (מ״ב ד מג). וזה לך האות אכול השנה ספיח (שם יט כט). ואכלתם אכול ושבוע (יואל ב כו). ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה (ישעיה כא ה). הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות (שם כב יג). אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). — ומקור סמי׳ אכל, אכל־: רק חזק לבלתי אכל הדם (דבר׳ יב כג). המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל־ממנו אכלת (בראש׳ ג יא). — ועם בכלם: באכל, באכל לאכל: ויישם לפניו לאכל [2]) (בראש׳ כד לג). ויקרא לאחיו לאכל־לחם (שם לא נד). ויהי כאשר כלו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים (שם מג ב). כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם (שם שם לב). ישב אשב עם המלך לאכול (ש״א כ ה). וימאן לאכול (ש״ב יג ט). ויצקו לאנשים לאכול וגו׳ ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל (מ״ב ד מ).—ובהשמטת האלף *לוכל: משעה שהכהנים נכנסים לוכל בתרומתן (ירושלמי ברכות א א). לוכל דבר שדרכו לוכל (שם שבי׳ לח.). — וכסמי׳ אכל: כי שכחתי

מאכל לחמי (תהל׳ קב ה). — ועם חכנוי: כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש׳ ב יז). כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם (שם ג ה). באכלכם מלחם הארץ (במדב׳ טו יט). ויהי אחרי אכלו לחם (מ״א יג כג). אחרי אכלה [1]) בשלה (ש״א א ט). לחיה נתתיו לאכלו (יחזק׳ לג כז). והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקרא כב יו). וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה יב). ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו (מ״ב ד מ).— ואכל באיזה דבר: היה אוכל באשכול (בילה לה.). — ומליצה: אכל קרץ [2]) על פלוני, הלשין עליו, למחר אכלו עליו קורצין לפני נמרוד הרשע (מה״ג, שכטר בענין אכרהם לתרח).—ומשל: *משל הדיוט אומר מי שאכל התבשיל יודע מה טעמו (תנחו׳ נוכ׳ ואתחנן). — *אכל באצבעות ידיו ורגליו, אכל בזוללות: כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו (רא״כ״ע במד׳ יא יט).—ב)בהרחבה, האש אכלה, החריבה, עשתה שלא יהיה, verzehren; consumer; consume: ואש יצאה מאת ה׳ ותאכל את החמשים ומאתים איש (במד׳ יו לה). כאש אכלת בראש ההר (שמות כד יז). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במדב׳ כא כח). אש אכלה נאות מדבר (יואל א יט). ואש אכלה אהלי שחד (איוב טו לד). אכלה אש בריחיך (נחום ג יג). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמוס א ד). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן (יומא כא:). — וכמו כן המחלה, דבר: אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר

---

יאסרלך.—[1]) נמסר במסור׳ (יוש׳ סוף ב), י׳ מלאים בקריאה בליש׳ ויאכל גם אכול את כספנו, הן לא הובא את דמה וכו׳, אכול תאכלו אתה, האכול אכלנו, אכול השנה, אכול ושתו, אכול ושבוע, אכול ואין לשבעה, אכול ושבוע והותר, ע״כ. ושבעה חסרים. — [2]) נמסר במסור׳ (יחז׳ י ו) יג מלאים, הנה חדש מחר וכו׳ עם המלך לאכול, וישב המלך על הלחם לאכול, ותצק לפניו וימאן לאכול, לאכול הנערים, ודבש וכו׳ לעם אשר אתו לאכול, ויצקו לאנשים לאכול, ותזבחים להם לאכול, את הנשיא וכו׳ לאכול לחם, אם כלא לאכול, כנשר חש לאכול, הוא עצור וכו׳ לאכול הארץ, לאכול ולשתות,

אין אשכול לאכול.—[1]) ה בלי מפיק. ובמ״ש וז״ל: מקור בתוספת ה ואלף בק״ת והלמד קמוצה וההא רפה, כן היא בספרים כ״י מדויקים ובדפוסים קדמונים וכן משמע בהדיא מפירוש רשי ורד״ק וכו׳ ובספרים שהלמד בחולם טעות הוא. ע״כ. וכבר העירו התוספ׳ (כתוב׳ סב.) אחרי אכלה כמו אחרי אכלה מפיק ה.

[2]) בארמ׳: קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא (דני׳ ג ח). לא אכל קורצין בלישניה (תר׳ תהל׳ פג). איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא (גיטין נו.— אלך ואכל בהם קרץ בבית המלך). וגם באשורית נהוגה מליצה זו, ומצויה במכתבי תל אלעמרנה: ש אכלונם כרצי (כ במקום ק. Winckler KB,V. N 48) —אשר אכלו קרצי, הלשינו עלי. ומשמעתה האמתית של מליצה זו לא נתבררה היטב וכבר נשא ונתן בזה שלוטמן, ZDMG 33 254. ועי׳ ערך קרץ.

נשים פרים עללי תפחים (איכה ב כ). והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר׳ יא ט). — ועם ו המהפ׳: מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל (בראש׳ כז לג). הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (שם שם יז). ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל (שם שם ו). ויאכל וישת ויקם (שם כה לד). ויעש להם משתה ויאכלו וישתו (שם כו ל). וכהפס׳: והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו (שם יח ח). ויתן להם ויאכלו (שופט׳ יד ט). ותאכלנה הפרות רעות המראה (בראש׳ מא ד). — ועם הכנויים: לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים יד כא). חיה רעה אכלתהו (בראש׳ לז כ). והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש (ויקר׳ כד ט). כל מצאיהם אכלום (ירמי׳ נ ז). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור (שם שם יז). נמצאו דבריך ואכלם (שם יה יו). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הושע יג ח). בקדש הקדשים תאכלנו[1]) (את הקרבן) (במדב׳ יח י). לפני ה׳ אלהיך

[1]) כך בת״פ לפי עדות יהב״י הנקדן בעין הקורא ע״פ הספרים המדיקים, וכן כלם בחום׳ מאור עינים של זא״ה. ובתנ״ך מיכאלים, גינזבורג וקיטל בשוא פשוט, וכבר הביאו המדקדקים הקדמונים והאחרונים את הכלל אשר כלל בן אשר בדקד׳ הטע׳ וז״ל: כל לשון אכילה, אם בשלש פעלה, בפתחא היא לעולם מלולה, בקריאה כולה, כגון ועגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד יב), בעצבון תאכלנה (בראש׳ ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, במקרא מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל׳ ה י). ע״כ. ופרש ר״א בחור את דברי ב״א ואמר שכונתו היא שאם הטעם בלמד הפעל הכף בת״פ, ואם אין הטעם בל״פ הכף בשוא פשוט. וכן בעל מ״ש בראש פ׳ לך לך, וכן שאר המדקדקים, וכן גם מהחדשים שטדה סי׳ 105, ולכן הוא פוסק בפרוש בסי׳ 6376, כי למ״ב צריך לנקד תאכלנו. אבל כבר טען זא״ה בהגהותיו לעין הקורא (דברים יב יח מ) על פרושו זה של ר״א בחור בדברי בן אשר והקשה מן תאכלנו האש יאכלמו כקש, ואוכלים ואוכלין וכו׳ שכלם בשוא פשוט לפי עדות כל הספרים. לכן החליט כי כונת ב״א היא שאם ל״פ הוא בשלש נקוד, ה״ל ב ס ג ו ל, אז נקראת הכף בת״פ, ור״ל אם אחרי הסגול באה נון דגושה, כי הדגש שלאחריו הוא פועל שנוי הקריאה. והנה גם נגד כלל זה יש לו סתירה מן תאכלנו התולעת (דבר׳ כח לט), שגם בספרו של זא״ה בעצמו הוא בשוא פשוט, וכמו כן וחרב לא אדם תאכלנו (ישע׳ לא ח), כמו״כ בשוא פשוט. ואין לעמד על טעמו של דבר.

תאכלנו (דברים יב יח). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (שם שם כב). בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש׳ ג יז). ועגת שעורים תאכלנה (יחזק׳ ד יב). כל זכר בכהנים יאכלנו (ויקרא ז ו). כלם כבגד יבלו עש יאכלם (ישעי׳ נ ט). ישלח בהם ערב ויאכלם (תהל׳ עח מה). כל זכר בבני אהרן יאכלנה (ויקרא ו יא). הכהן המחטא אתה יאכלנה (שם שם יט). תאכלך כילק (נחום ג טו). תאכלנו (תאכל אותו את היין ואת הכרם) התלעת (דברים כח לט). חרב לא אדם תאכלנו (ישע׳ לא ח). כי תאכלם (היא תאכל אותם) בחסר כל (שם שם נז). לא תאכלום כי שקץ הם (ויקרא יא מב). ואכל לא תאכלהו (שם ז כד). על מצות ומררים יאכלהו (במדב׳ ט יא). כי מאספיו (של הדגן) יאכלהו (ישעיה סב ט). בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקרא ו ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום (יחזק׳ מד כט). — וכינוי: ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל[1]) (בראש׳ לט ו). והעוף אכל אתם מן הסל (שם מ יז). כל אכל חמץ (שמות יב טו). ומפיבשת אכל על שלחני (ש״ב ט יא). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל (ישע׳ כט ח). וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים (יהוש׳ כד יג). אכלים ושתים וחגגים (ש״א ל יו). והנפש האכלת ממנו עונה תשא (ויקרא ז יח). אכלת אדם אתי (יחזק׳ לו יג). — כל אכליו יאשמו (ירמיה ב ג). —וצווי: עלה אכל[2]) ושתה (מ״א יח מא). ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך (שם יט ז). לך אתי הביתה ואכל לחם (מ״א יג טו). דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יו). פצה פיך ואכל את אשר אני נתן אליך (יחזק׳ ב ח). והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ״א יט ה). ואשימה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח (ש״א כח כב). אכול ושתה יאמר לך (רע העין) ולבו בל עמך (משלי כג ז). את אשר תמצא אכול אכול את המגלה הזאת (יחזק׳ ג א).—ועם מקף אחריו אכל־: קום אכל־לחם (מ״א כא ז). אכל־בני דבש כי טוב (משלי כד יג). לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל־

[1]) נמסר במסורה: ד׳ מלא׳ וסי׳ כי אם הלחם, כאשר יחלם הרעב, אם ינועו ויפלו, אשר בטחתי בו. ע״כ. והנה שנים האחרונים הם יותר שם. — [2]) נמסר במסור׳ (יחז׳ ב): ה׳ מלאים, ואשימה לפניך פת לחם ואכול, ויאמר לו קום אכול, אשר תמצא אכול ב׳ בו, אכול ושתה

יאכלו, יאכלון. עם ו המהפך ויאכל, ותאכל, ומלרע ואכל, וכהפסק ואכל, אכל (אוכל). אכלה, אכלת אכלים אכלות, אכל (אכול) אכלה. אכלנה, אכל, אכול, באכל, באכל, מאכל, לאכל, כאכל, אכלו אכלך. — א) הכניס מזון עב לתוך פיו ולעסו ובלעהו, eat ; manger ; essen : ויהי (משה) שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד כח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם (ש״א כ לד). אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה (ירמ׳ כב יה). — וביחס לבע״ח: לא אכל האריה את הנבלה (מ״א יג כח), יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד). — פתך אכלת תקיאנה (משלי כג ח). — וכהפסק: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש׳ ג יא). לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (דבר׳ ט יח). אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה״ש ה א). — וכהפס׳: ואילי צאנך לא אכלתי (בראש׳ לא לח). סלת ודבש ושמן אכלתי[1] ותיפי במאד מאד (יחזק׳ יו יג). מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י יז). חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוש׳ י יג). רק אשר אכלו הנערים (בראש׳ יד כד). אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמ׳ לא כט). — וכהפסק: כארי שואג טרף טרף נפש אכלו (יחזק׳ כב כה). — ועם ו המהפך עבר לעתיד: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש׳ ג כב). ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך (שם מ יט). — וכהפס׳: ועשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב והבאת לאביך ואכל (שם כז ט-י). וקוץ ודרדר תצמיח (האדמה) לך ואכלת את עשב השדה (שם ג יח). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקרא כו ה). — ועתיד: ויאמר (אליעזר) לא אכל עד אם דברתי דברי (בראש׳ כד לג). אם תעצרני לא אכל בלחמך (שופ׳ יג יו). וימאן (שאול) ויאמר לא אכל (ש״א כח כג). ואכל פתי לבדי (איוב לא יז). שבועה שאוכל ושלא אוכל חייב (שבוע׳ ג א). שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור (נדרי׳ א א). — וכהפס׳: אצלה בשר ואכל (ישע׳ מד יט). — ועם ו המהפך: ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא (בראש׳ כז לג). — וכהפס׳: האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). — ועם ה בסוף להרצון והכונה: כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך (דבר׳ יב כ). הגשה לי ואכלה מציד בני (בראש׳ כז כה). — וכהפס׳: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (שם שם ד). — ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). בזעת אפיך תאכל לחם (שם שם יט). — וכהפס׳: ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך והבשר תאכל (דבר׳ יב כז). רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים (שם יה כג). — למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך (ש״א א ח). לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק׳ לו יד). בבקר יאכל עד (בראש׳ מט כז). נצר תאנה יאכל פריה (משלי כז יח). — וכהפ׳: ומן הקדשים יאכל (ויקרא כב כב). אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ח). ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג יא). והנפש אשר תאכל בשר (ויקרא ז כ). מפתו תאכל ומכסו תשתה (ש״ב יב ג). ולחם עצלות לא תאכל (משלי לא כז). — מה נאכל בשנה השביעת (ויקרא כה כ). לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש (ישע׳ ד א). — וכהפס׳: מפרי עץ הגן נאכל (בראש׳ ג ב). ועם ה בסוף: ונקחה דגן ונאכלה ונחיה (נחמ׳ ה ב). וכהפסק: כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה (במדב׳ יא יג). וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים (זכר׳ ז ו). וכהפס׳: ובשר בנתיכם תאכלו (ויקרא כו כט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישעיה א יט). — ועם ן בסוף: לא יום אחד תאכלון ולא יומים (במדב׳ יא יט). אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים (מ״א יד יא). אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה (יחזק׳ יח ב). וכהפס׳: חלק כחלק יאכלו (דבר׳ יח ח). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישע׳ ג י). ועם ן בסוף: לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן (דבר׳ ד כח). אם תאכלנה

[1] במס׳ אכלת קרי.

בלי מדה. — הִלְעִיט את פלוני, נתן לו איזה דבר ללעט. — *לָעַס טחן ורסק את האכל בשנים. — *לִפֵּת, את הפת, את הלחם: אכל הלחם באיזה דבר להטעימו. — לָקַט, *הלקיט, זרק האכל לפני העופות.

מַאֲכָל, כל דבר אשר יאכל, כל דבר מוכן ומתקן לאכילה. — מיני המאכלים עי' במקומו. — מָזוֹן, אוצר המזון. — *מְזָוְדָה, כוס לקחת בו צידה לדרך. — מַטְעַמִּים, מאכלים טובי טעם. — *מַטְעֶמֶת, מה שטועמים. — *מְלַוֵּה מַלְכָּה, סעודת המקבלים במוצאי שבת. — מָן, שירד לישראל במדבר. — *מִסְעָדָה, בית שסועדים בו. — מִסְפּוֹא, מאכל בהמה. — מַעֲדָן, מאכל טוב הטעם מאד. — *מַפָּה, חתיכת בד יפרשו על השלחן בעת האכילה. — מֻרְאָה, כיס להעופות תחת הגרון יתקבץ שם האכל קדם רדתו להקיבה. — *מרה *הִמְרָה, הרביץ (את העגל וכדו') ונתן לתוך פיו אכילה ושתיה. — הַמְרָאָה, שה"פ. — מַרְזֵחַ, אכילה ושתיה מרבה במנגינות ושירים והוללות. — מִשְׁתֶּה, סעודה גדולה, לכבוד חג וכדומה.

*נִגֵּס, חתך בשניו חתיכה מן האכל, ובהשאלה להאכילה בכלל: יושב ונוגס. — *נַקְרָן, מבין בעניני מאכלים ומוקיר אותם. — *נַקְרָנֵי הנֵצל היו מפורסמים בנַקְרָנוּתָם. — *נָקִיד, שם המלאך הממונה על המזון. — *נָקַר, העוף ב*מַקּוֹר (חרטום) שלו, וכן העכבר וכדומה. — נֶקֶר, מה שנקר העוף, העכבר.

*סַבֹּלֶת, סעודה שכל אחד מהסועדים משתתף בהוצאות הנצרכות להסעודה. — *סִלֵּק, את המאכלים, השלחן וכדומה. — *סֹלֶת, סלת שבמזון, (תמצית), עי' סלת. — *סָמוּךְ: ראובן סמוך על שלחן שמעון, אוכל תמיד על שלחנו, וראובן סמך אותו. — סָעַד, את לבו באכילה, בשתיה, חזק את לבו. — מאכל *סֹעַד, המחזק הכח: היין סֹעַד. — *סָפָא, האכיל הרבה: ספא אותו (את הילד) כשור. — *ספק: הספיק לאיש מזונו. — *הִסְתַּפֵּק מדבר, לקח מדבר צרכי מזונו. — *הִסְתַּפֵּק, בסעודה פשוטה, קלה. — *הסתפקות המדה הזאת. — *עִכּוּל, בשול המזון בהקיבה. — *עִכֵּל, הִתְעַכֵּל. — עָלַס, נהנה מדבר מאכל וכדו'. — עִנָּה, את נפשו, הִתְעַנָּה, ישב ב*תַעֲנִית, לאמר בלי אכילה. — עָצַם, גרם ושבר את העצמות בהשנים. *עקר, קם מהשלחן. — ערב, ברכה לאוכלים: *יערב לכם ויבסם לכם. — עָרַךְ, השלחן, סדר עליו הכלים הנצרכים לאכילה.

פֶּה, כלי האכילה בבעלי חיים. — פִּטֵּם, עגלים תרנגולות וכדומה, האכילם הרבה למען ישמנו. — פַּטָּם, מי שאומנתו בכך. — *פטר, מפטירין. — *פֻּנְדָּק, בית אורחים, בפרט על הדרך ינוחו שם ויאכלו. — *פַּלָּג, מי שמחלק ונותן המנות להמסבים. — *פַּרְנֵס, המציא לאיש *פרנסתו, הנצרך למזונו. — *פְּרוּסָה, חתיכה אחת. — פָּרַס, את הלחם, הפריש על ידי שבירה, חתוך. — *פְּרָס, אכילת פרס. — פרש, הפריש (הצפעון, הנחש), טרף, קרע ואכל. — פת: פַּת־בַּג, פַּת־לֶחֶם. פַּת־שַׁחֲרִית, סעודה קלה שאדם אוכל בבקר.

ר' צָדוֹק, הסתפק בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. — צוֹם, מניעת אכילה ושתיה, והפעל צָם, ישב בצום.

קָאָ, הקיא את המאכל, המזון שב מהקיבה. — קִיא, המזון המושב מהקיבה. — קֵיבָה כלי העכול בבע"ח. — *קָנַח, *קִנּוּחַ סעודה, המאכלים שאוכלים בסוף הסעודה. — *קִנּוּחַ פֶּה, ממתקים וכדומה לקנח הפה אחרי שתיית איזה משקה. — *קָפָּה, *הִקְפָּה את האכל (כמים, ביין), שתה בעת האכילה.

רָעֵב, מי שיש לו רעבון, צרך ותשוקה לאכילה. — *רְעַבְתָּן, מי שיש לו רעבון חזק, מי שאוכל הרבה. — *רְעַבְתָּנוּת, המדה הזאת. — רָעָה, (בהמה) נהג אותה בשדה לאכול עשב. — והבהמה רֹעָה, אוכלת עשב השדה. — *רְפוּאָה וְחַיִּים, ברכה מאיש הבא לבית חבירו ומצאו אוכל, וברכה מהמסבים איש לרעהו אחרי גמר האכילה.

שָׂבַע, הפך מן רָעֵב, שָׂבֵעַ, שֹׂבַע וכו'. — *שֵׁרוּת, סעודה, ומשל: עלית לגגך שרותך בכנפך (באר, סלקת לאגרך שירותך בכנפך).

*תַּאֲבוֹן, תאוה לאכול.

**אכל**[1]) ממנו: אוכל, אֹכֶל, אֲכִילָה, אָכְלָה, *אַכְלָן, מַאֲכָל, מַאֲכֶלֶת, מַאֲכֹלֶת, מַכֹּלֶת.

**אָכַל**, פ"י, עת' אכַל, אכלה, תאכל, בהפסק ־כַל, יאכַל, הפס' ־כֵל, תאכְלִי ־כָלִי, נאכַל ־כֶל, תאכְלוּ ־כֵלוּ־לוּן

---

[1]) שרש שמי קדום כללי ומשתף לכל הלשונות השמיות. באשורית אַכָלֻ, בערבית אַכַלַ a), בארמית ובסורית אכַל.

---

a) أَكَلَ

מזון לזמן קצוב. — *אֲרִיחָה, אכילה ושתיה עם אחד.

בָּטֵן, מלא בטנו, מלא כרסו. — *אֹהֵב בִּטְנוֹ, אהב לאכל היטב. — *בֵּית אֹרְחִים, *אַכְסַנְיָה, מָלוֹן, *פֻּנְדָּק. — בֵּית הָאֹכֶל, החדר המיוחד לאכילה. — בֵּית־מָזוֹן, שידה או מגדל לשמר בו המזון. — *בֵּית־מֶלַח. *פִּלְפְּלִים. *תַּבְלִים. *סַכִּינִים. וכו׳, כלים ישמרו בהם את הדברים האלה. — בְּלִיל, מאכל לבהמה. — בָּל, הכין בְּלִיל. — *בֻּלְמוֹס, רעבון חזק מאד. — בְּלִיעָה, שה״פ של בלע. — בָּלַע, הוריד המאכל דרך בית־הבליעה שבגרונו להקיבה. — *נִבְלַע: הבשר נבלע באבריו, נעשה בשר מבשרו. — בֶּלַע, מה שבלעים. — *בַּלְעָן, אוכל במהירות גדולה, ברעבתנות. — *בִּלְעֵם, בלע באופן רע, מסכן עד להחנק בו. — בֵּלְשַׁצַּר, סעודת בלשצר, סעודה גדולה בשתיה ושכרות — *בּוֹלְעָם, בולעמים, עין במקומו. — *בְּסִים, מאכל נעים וערב. ומשל: רוח לבסים מצוי (בארמית: רווחא לבסימא שכיחא, ר״ל אפילו כשאכל אדם לשבע יוכל עוד לאכל דבר, של טעם טוב). — *בָּצַע, את הככר וחלק פרוסות להמסבים. — בָּצָל. משל: אכול בָּצָל ושב בַּצֵּל, לאמר, הסתפק באכילתך בדברים פשוטים, ותוכל לשבת במנוחה. — בָּרָה, אכל אכילה קלה וסעד לבו, למשל חולה וכדומה. — הִבְרָה את, האכילהו בִּרְיָה, לאמר אכילה קלה. — בָּרוּת, אכילה. — *סְעוּדַת *הַבְרָאָה, להאכל אחרי הקבורה. — בְּרָכָה, ברכת המוציא קדם, וברכת המזון אחרי האכילה. — בִּשֵּׁל, הכין המאכל והכשיר לאכילה ע״י האש, הקיבה *בשלה המזון, עכלה אותו.

גָּד, אלהות המזל שהיו עבדים לו באכילה ושתיה. — *גִּיֵּץ, העכברים יגיצו את הבגד וכדומה. — *גָּסָה, אכל אכילה גסה בבלענות, כמו חיה. — *גְּדִיל, המפה המכסה השלחן. — *גָּרַד וְגָרַר, העיר תאבון לאכילה. — *גּוֹרֵד וְגוֹרֵר, דבר המעיר תאבון לאכילה. — *גַּרְגְּרָן, שאוהב לאכל מטעמים מתקים, מערנים.

*דַּק, טחן המאכל היטב בשנים. — *דָּרַס, תחב המאכל לתוך פי הבהמה.

*הִלְקִיט, נתן אכל בידו לתוך פי תרנגלת, אוז, וכדומה. — *הנה, נֶהֱנָה ממאכל. *הֲנָאָה *בעל הֲנָאָה, האהב לאכל היטב וליהנות מחייו. — הֵנָה, *יְהַנֵּךְ! ברכה לאוכל. — *הֵסֵב *הֲסִבָּה, ישיבה אל שלחן האכילה בקצת נטיה על חצד (לפי המנהג לפנים) והפעל: *הֵסֵב.

זמן, *הִזְמִין איש לסעודה, בקש שיבוא לאכול אתו. — *זִמֵּן, ברך ברכת המזון בזמון, שלשה או יותר יחד. — *זָן, את פלוני, המציא לו מזון, כל דבר אכילה, מאכל. — *מְזִין המשביע היטב. — זָרָא, המאכל נעשה לו לזרא, נמאס לו.

חַיִל, משל: *לפי חילך אכול ופחות ממה שאתה ל׳בש (בארמית: לפום חילך אכול ופרא מן מה דאת לכיש). — חָסַל הארבה את הצמחים, החריב על ידי אכילה. — ח׳ק לחם חֻקּוֹ, הקצוב לו.

טַבָּח, מי שמכין המאכלים. — טָעַם, לקח מעט מהמאכל בפיו לדעת מה טעמו. — טַעַם, טוב, מר, מתוק, וכו׳ במקומו. — *טֶקֶס השלחן, כל הכלים הנצרכים להשלחן לאכילה. — טָרַף, ארי, זאב, טורף ואוכל. — טֶרֶף, מה שהחיה טרפת לה לאכילה. ובהשאלה למזון בני אדם, והפעל: הַטְרִיפֵנִי, הזמין לי טרפי, לאמר מזוני. — יָד: *יָדָיו יפות, מהיר באכילה. — יָמַר, הִתְיַמֵּר ב... זן את עצמו באיזה דבר. — יָנַק, הילד מציץ החלב בשפתיו, הֵינִיקָה את הילד, מֵינֶקֶת.

כֵּרוּ, תערובת מאכלים רבים, ללפת הלחם. — כִּלְכֵּל, את פלוני, הספיק לו כַּלְכָּלָתוֹ, כל הנצרך לקיומו: אכילה, שתיה וכדומה. — *כִּימוּס, מאכלים טובי הכימוס, הנוחים להתעכל ולהבלע באברים. — *כָּסַס, ו*קָסַס, קרץ בקצה שניו, למשל חטה. — כָּפָן, רעב. — כָּרָה, עשה כֵּרָה, סעודה לכבוד ארח. — *כָּרַךְ *רִיפְתָּא, בהשאלה: אכל. — *כֶּרֶס ומשל: יקר לגבך ושוה לכרסך (בארמית: עשיק לגבך ושוי לכריסך, לאמר: בגדים תקנה אפילו דברים יקרים ולאכילה מה ששוה). — הכרס נושא את הרגלים (בארמית כרסיה טעין רגליה). — כִּרְסֵם ו*קִרְסֵם, חתך בשניו לאכול (חזיר, נמלה וכדומה).

לֵב, *על לֵב ריק, בעוד לא טעם מאומה. — *לֹגֶם, מלא ל׳גמו, מה שאדם לוקח בפיו בפעם אחת. ל׳גמו של בן בטיח, לֹגֶם גדול מאד. — *לְגִימָה, שה״פ, ובהשאלה אכילה או שתיה, ודבור רגיל: גדולה לגימה, ר״ל הלגימה שאדם נותן לחברו פועלת הרבה. — לָחַךְ, קנח בלשונו, ובהשאלה על אכילת הפרה, השור: כִּלְחֹךְ השור, שלא ישאיר אחריו מאומה. *מְלַחֵךְ קערות, אדם המלחך בלשונו מה שנשאר בקערות, וכנוי לאדם המרבה לאכל אצל זרים. — *לָעַט, אכל בתאוה גדולה, במהירות

זו שאכזרת על בניה (ר״י קרא, פרשת איכה).

**אִכְזֵר**, — פ״י, עשה שיהיה אַכְזָר, grausam machen; rendre cruel; make cruel
לנביאים נאצו לקרץ עפעפים ואִכְזְרוּ עלינו ארך אפים (ר״א קליר, ת״ב, איכה אצפתו).

**אַכְזָרִי**, ת״ז, לנק׳, ־זָרִית, מ״ר ־זָרִים־רִיּוֹת—כמו אַכְזָר, grausam; féroce; cruel: כה אמר ה׳ הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ קשת וכידון יחזיקו אַכְזָרִי הוא ולא ירחמו (ירמ׳ ו כב-כג). פן תתן לאחרים הודך ושנתך לְאַכְזָרִי (משלי ה ט). גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אַכְזָרִי (שם יא יז). עם אכזרי אל תלך פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (בן סירא, גני׳ ח יח). ומנין שאם לא מחל לו (הניזק להמזיק שבקש ממנו מחילה) שהוא אכזרי. שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וכו׳ (ב״ק צב.). מנהגו של עולם מלך ב״ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כלם אם רחמן הוא הורג את חצים (תנח׳ נח.). רבי יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה רחמן וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי (ב״ב קמה:). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב (עירוב׳ כב.). יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ירוש׳ פיאה, א טו ד).— כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד״ר קהל׳, אל תהי צדיק). וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה חנם (מד״ר במדבר כ). מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהיה אכזרי מלמחול (שם יט). — ולנק׳ אַכְזָרִית: יעלה זו אכזרית על בניה (ב״ב טז.). אי אכזרית הלא תרחמי הרגת נפשות נקיים ולא תנחמי (עמני מחב׳ ג). — ומ״ר אכזריים: אומרים על הושע ואליהו אכזריים היו (פסיקתא רב׳ מד). ולדברים לא בע״ח: כלא אכזרי (ידע׳ בדרשי, פרדס א, הולה״ם ג).

**אַכְזְרִיּוּת**, ש״נ, ובן סמי׳, מדת האכזרי, Grausamkeit; cruauté, férocité; cruelty: אַכְזְרִיּוּת חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב״ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (סוכה יד.). — אכזריות על הרעים חמלה על הטובים (ספר לוית חן, גנזי נסתרות של קקק. והעיר שטינשניידר שם שהוא משל המוני, וגם מסורס: החמלה על הרעים אכזריות על הטובים).

**אַכְחָל**[1], ש״ז,— אחד מערקי הזרוע, Armvene (הוריד) והשני: veine du bras; vein of arm
משתלת לשטח המרפק וכו׳ והאכחל יתחיל מהשמאל ועולה אל העמוד העליון (קאנון א א ה ד). ואם תחת האצילים (יחיו המורסות) להקיז מן האכחל (כתר לחי, לר״י כר׳ טול׳).

**אֲכִילָה**, ש״נ, מ״ר אֲכִילוֹת, —שה״פ מן אָכַל, das Essen; act. de manger; eating: ויקם (אליהו) ויאכל וישתה וילך בכח האֲכִילָה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ״א יט ח). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומא ח א). הלוקח פירות לאכילה ונמלך למוכרן (תוספתא דמאי א כ). אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין (שם תרו׳ ז ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ברכ׳ מ.). האוכל אכילה גסה ביוה״כ פטור (יומא כ:).— אכילת בן דרוסאי (ירוש׳ שבת א ד), — בשר שלא נתבשל אלא שליש הבשול. — ומשל: *אמר המשל יש אכילה מונעת כמה אכילות (יהוש׳ אבן שועיב, דרש׳ נ״ד). אכילה בלא שתיה כמכה בלא רטיה. — ובהשאלה, *לשרפה: אכילת מזבח (ירוש׳ סוט׳ ג יט:).—ב) *תפיסת מקום: אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת רובע (כלא׳ ב י).

אֵבוּס, כלי שנותנים בו מאכל לבהמה, וקערה גדולה. — *אָבַס, האכיל אותו הרבה. — *אבוס, *אביסה. — אוֹנִים, לחם אונים, בסעודת הבראה לאבל. — *אִכּוּל, כעין דגדוג וקריצה תחת העור, בפצע, ובדומה. — אֹכֶל, אָכַל וכו׳. — *אַכְלָן, מי שאהב ויודע לאכל הרבה. *מי שלוקת שֹׁחד. — *אַכְסַנְיָה, הכנסת אורחים בסבר פנים יפות באכילה ושתיה. — אַלְיָה, משל: *האוכל אַלְיָה, מתחבא בַּעֲלִיָּה, לאמר: האוכל תמיד בשר שמן, ובכלל דברים יקרים, צריך להסתתר בביתו מפני נושיו. — אֱלִיעֶזֶר, רבי אליעזר ב״ר שמעון היה אַכְלָן גדול. — *אסטומכא, קיבה.—*ארח, *הֶאֱרִיחַ אדם בביתו, הכניסהו והאכילהו. — אֲרֻחָה, כמות קצובה של

---

[1] בערבית אַכְחַל a) ערק פי אלדראע יפצד (המלוניס הער׳—וריד בהזרוע יקיזו ממנו).

---

a) أكحل

נתתי כסף השדה (שם כג יג). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם אך אם יום או יומים יעמד לא יקם (שמו׳ כא כ-כא). — ולהגביל הקדם: ועתה שמע פ קולם אך כי הער תעיד בהם (ש״א ח ט). צדיק אתה ה׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך (ירמ׳ יב א). בני אך שמע בקלי (ברא׳ית כז יג). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה (ירמ׳ ל יא).

ד) מורה שתכף אחרי פעולה אחת קרה מעשה שני, scarcely ; à peine ; kaum: ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו (ברא׳ כז ל). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שופט׳ ז יט).

ה) רק בתנאי ש... unter d. Bedingung ; à condition ; under the condition: ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה׳ (ש״א יח יז). — מ״ר: א כ י ם ורקים (ר״ה ז :).

ב. *אַךְ[1]) — ש״ז, Unheil, Unglück ; malheur ; calamity: אך[2]) גדול היה באותו היום (שנדו את ר״א) שבכ״ם שנתן בו עיניו ר״א נשרף (ב״מ נט :).

*אָכוּז[3]), אָכוּז[4]), — כמו עכוז: עי׳ זה.

*אִכּוּל, ש״ז, א) אכילת האש, שרפה, das Verzehren ; combustion: א י כ ו ל אברים (ירוש׳ ברכ׳ ד ז :). א י כ ו ל בראש המזבח (שם סוטה ג יט:). — ב) כמו עִכּוּל, Verdauung ; digestion: וכמה הוא אכול כל זמן שאינו רעב מחמת אותה א כ י ל ה (הלכ׳ גדול הילד׳ כה סח). — ג) *עקיצה תחת עור הגוף המוליד תשוקה לגרר ולחכך, Jucken ;

---

[1]) לא נתברר מקורו. יש חשבים שמקורה בלשון יונית אָכוּס ἄχος שפרושו אבל. קוהוט מבקש לו מקור בפרסית. יסטרוב סבר כי נתקצר מן אנך, כמו אנח. ולא מחור. ובערב׳ אַפָּה a) שדה אלדהר, ר״ל צוק הזמן. —[2]) גרסת קצת ספרים אַף, ר״ל קצף וחרון, וזה מתישב היטב לפי הענין.

[3]) נקוד לוי. —[4]) נקוד יסטרוב. ונקודו של קוהוט הוא שעטנז אָכּוּז! — ועי׳ ע כ ו ז.

---

a) أُكَّة

démangeaison ; itching: אותות באב הראש שבסבת תולעת שיהיה א כ ו ל חזק ובאשת ריח (קאנון ג א כ ז). ויקרה עמהם א כ ו ל רב מתערובת דם רב (מאיר אלדבי, ש״א ד א). — ד) *שחין, שאכל הבשר סביב: יתרחב (השחין) ויתפשט במה שהוא מסביבותיו מן הכאב עד שיאכל האבר הבריא הנלוה אל האבר העלול והעלה הזאת יאמר לה א י כ ו ל. ה א י כ ו ל הוא שחין אוכל מעמקו (פרקי משה, כג).

*אִכּוּף[1]), ש״ז, מ״ר אִכּוּפִים, — כמו אוכף אֻכָּף: על א י כ ו ף[2]) של בעל הבית חוצץ ועל של זקקין אינו חוצץ (מקוא׳ ט ה). בין א י כ ו ף לא י כ ו ף כמלוא א י כ ו ף (ירוש׳ ערוב׳ א יט :). מ״ר א י כ ו פ י ם (שם).

אַכְזָב[3]), ש״ז, מ״ר ־זָבִים, — נחל, שמימיו פוסקים בימי הקיץ, הפך מן אֵיתָן, Bach versiegend im Sommer ; torrent tarissant en été ; brook dry in summer: היו תהיה לי כמו אַכְזָב מים לא נאמנו (ירמ׳ יה יח). בתי אכזיב לְאַכְזָב למלכי ישראל (מיכה א יד).

*אַכְזָבָה, ש״נ, מ״ר ־בוֹת, — איכות של האכזב: ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות, מכמות שלואות לארץ תשואות, ומרבץ דאות וקאות, והתקדרו ברום הבבות, ומתהום הלבבות עבות זבות, בלי א כ ז ב ו ת, יפעת אורי מעיבות, ושפעת גיל מדיבות (תחכמוני יו).

אַכְזָר[4]), ש״ז, מ״ר אַכְזָרִים, מי שלבו קשה, שלא ירחם, der Grausame; homme cruel; cruel person: גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן בת עמי לְאַכְזָר כיענים במדבר (איכה ד ג). תהפך לְאַכְזָר לי בעצם ידך תשטמני (איוב ל כא). — ובדברים לא בע״ח, במשמעת מזיק מאד, verderblich ; pernicieux ; pernicious: חמת תנינם יינם וראש פתנים אַכְזָר (דבר׳ לב לג). חשבתיו חשוק עצום ו א כ ז ר (עמנ׳ מחב׳ כג). — ולנק׳ אכזרת: כיענה

---

[1]) משקל בִּכּוּר, גִּלּוּל, חִשּׁוּק חִשּׁוּר תִּגּוּל, ספון, צבור, צמוק. —[2]) כן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמבם, וכן במרב״מ. ונקוד האלף אינו מכרע מכאן כ״א עפ״י הכתיב א י כ ו ף א י כ ו פ י ם בירושלמי במקומות הנזכרים להלן בפנים.

[3]) משק׳ אַכְזָר, אַרְגָּז, אַזְרָח, אַשְׁנָב, מן כ ז ר.

[4]) עי׳ למעלה אַכְזָב. ועי׳ ערך כזב.

ויהי לכל אחד תבנית חדש[ה] (רנה"ו, חכמ' פל' יט). כי לא בידי איש איתנים אלה יוקחו (תד"מ, תו"ת מחזס י). כי האיתנים לא ישאו פנים אל כל קנינים ויגיע כפים (יל"ג, הכעלה). — ד) עם ב, בְּאֵיתָן, יָשְׁבָה הַקֶּשֶׁת בְּאֵיתָן, ר"ל נכונה היטב, fest sein (d. Bogen), être solide (l'arc); be firm: וישטמהו בעלי חצים ותשב בְּאֵיתָן [1]) קשתו ויפזו זרעי ידיו (ברא' מט כג-כד). — ה) התכונה העקרית של איזה דבר, Eigentümlichkeit; caractère; nature: — ובהשאלה לתכונת הלשון וטבעו: ויש מחכמי הדור החוקרים על איתן לשון הקדש אומרים השנה נאמר על שנת החמה (חכר' הנביא, העבור ג א). ויהיה משקל לתקופה תפולה כמו ענין תשועה אשר ענין שרשם ואיתנם אחד היא (שם ב). ואמרו חכמי איתן בלשונם נקרא החדש הזה בשם הזה בלשון גלוי מפני שהלבנה נראית בו (שם כ' א). —ו) ירח הָאֵתָנִים[2]), שם לחדש תשרי, Monat Tishri; mois de Tichri; mouth Tishri: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח הָאֵתָנִים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח ב).

א. אַךְ[3]), מלת תה"פ, וישמש בפנים אלה:

א) בתחלת מאמר בטעם אין ספק בדבר, באמת, בודאי, אין זה אלא, fürwahr, gewiss; sûrement, certainement; surely, certainly: ויספר ללבן את כל הדברים האלה ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה (ברא' כט יג-יד). אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו (שם לד יה). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה (שם מד כח). ויראו (עבדי עגלון) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שופ' ג כד). כי אמרו (איש בנימין) אך נגוף נגף הוא לפנינו (שם כ לט). ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אך מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם (מ"א כב לב). ויהי בבואם (בני ישי) וירא (שמואל) את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו (ש"א יו ו). ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ (תהל' נח יב). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר (צפ' ג ז). ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו (ירמ' י יט). ואני אמרתי אך דלים הם (שם ה ד).

ב) רק זה בלבדו ולא עוד, ולא אחר, nur; seulement; only: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וכו' וישאר אך נח ואשר אתו בתבה (ברא' ז כג). אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (שם יח לב). ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' אלהיכם (שמות י יז). אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקרא יא כא). ויאמרו (מרים ואהרן) הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במד' יב ב). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (משלי כא ה). מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (שם כא ה). — ובמשמעת אין חפצי אלא זה: הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג טו). — וכן לא היה או לא יהיה אלא זה: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו אך בשרו עליו יכאב (איוב יד כא-כב). אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח וכו אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יד-טו). — ובמשמעת אין דבר אחר אלא: אך הבל כל אדם סלה (תהל' לט יב). אך בחלקות תשית למו (שם עג יח). — וכן במשמעת לגמרה, gänzlich; entièrement; completely: כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח (דברים יו טו). והיית אך עשוק וגזול כל הימים (שם כח כט). לאשישי קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישע' יו ז). אך אולים שרי צען (שם יט יא). ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר (ש"א כה כא). אך ריק זכיתי לבבי (תהל' עג יג). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (איוב יט יג).

ג) הפך מן הקדם, כמו אֲבָל, aber, jedoch; mais; but: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (ברא' כ יב). אך אם אתה לו שמעני

---

ותמים והאש והרות. ע"כ. — [1]) כל המתרגמים והמפרשים הקדמונים והאחרונים תרגמו ופרשו גם פה במשמעת חזק. ת"א בתוקפא. השבע' קרטוס κράτους רסע"ג: פת'בתת קוסה פי צלאבה (ר"ל בקושי). וכן מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע, וכמו"כ רוב החדשים. ולכן בודאי רשאים אנו להשתמש במליצה זו. ישבה הקשת באיתן. ובכ"ז יש מקום לפקפק בנוסחה זו. בהעת' האנגלי Rev. C. J. Ball PSBA, XVII 196 תגיה קצת עפ"י השבעים, ותשבר מיתר קשתו. — [2]) בלשון בנענית ירח אתנם (CJS N 86 בכתבת קפרוס). יש סברים כי איתן הוא שם אלהי ההרים, ובשביל זה נקרא החדש כך. יוסף הלוי (REJ III, 171) ויש אמרים חדש של הנחלים האיתנים.

[3]) רוב החוקרים החדשים סברים כי זה קצור מן אכן, והוא צרוף של אות הרמז כ עם אות של הערת ההתבוננות א. בארמ' וערב' אין מלה זו.

fort; strong: בנים איתנים ראויים לעמד ממנו (מד"ר כראב' לח). דפקי הימין אֵיתָנִים (עמנואל מח"כ יא). עצו (של הארז) לא ירקב איתן וטוב לבנין (ילג, גרן אטד, אגר' כ רפה).

ב) ש"ז, מ"ר אֵיתָנִים. אֵת",—א) מעמד הקבוע, הרגיל של איזה דבר, état ; normaler Zustand normal; normal state: ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לְאֵיתָנוֹ (שמות יד כז). מעשה בעינבל אחד [1]) שנטלו זאב את (כל הזובן) וחזר לאיתנו (בכור' לט:). רבי חנינא בן אחי רבי יהושע אומר מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין חוץ מאחת שהיתה בשכונתו שקדם צד שמאל לצד ימין וחזר לאיתנו (ניד' מח:). אמר ר"י משום ר' מאיר ששבה קשתו (של יוסף) לאיתנה (סוט' לו:). — ופשט השמוש הזה הרבה בלשוננו: המלך הקדוש כמו קדשה (לישראל הדומה לבתולה) בחתנה הרבה סבלונות שגר לה במתנה ונשבע לה להכניסה כשתעמד באיתנה (וול' לסכ' הג', אז כארבת). שאחר שנפרד מחברת לבן ונסתלקו ממנו טרדת התנאים וערעורי לבן שב (יעקב) לאיתנו הראשון ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים (ר"י אברבנל, פרוש ויצא). שגם אחרי הרעב תשאר הארץ חסרה כל כך שלא תשוב בנקלה לאיתנה הראשון (שם, מקץ, ויאמר פרעה אל יוסף). שהרי לשבעים שנה חזרה (צור) לאיתנה (רדק, ישע' כג יב). שלא שבו לאיתנם הראשון (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חק' דין, כח). ואם יהי' שם רופא וחכם שיכיר החולי ויבין היסוד הנחלש ויחזיקנו והחזק ויחלישנו ישוב הגוף לאיתנו הראשון (אברהם ב"ר חסדאי, ספר התפוח). אם נאמר שקרה זה (שהיסוד נפסד) לא נדע סבה איך אותו היסוד שב לאיתנו (אור עמים ספורנו, דף יג.). והיותו (איוב) מוכן להתמיד אם ישוב לאיתנו (כוזר, הקדמ' פרוש איוב). לקחו (האדם את הנחש הקפוא מקר) וכרך עליו בגד לחממו וכששב הנחש לאיתנו התחיל להשליך הסם בבית (חידות איזוביוס, בקבץ דס"י של משה). כי בהתרבות החתימות תשוב הגזרה לאיתנה (ר"י לאטס, שו"ת קמא). במה ישמרו (בני אדם) את בריאותם ובמה ישובו לאיתנם אם נתרחקו ממנו (אבר' של', נוה שלום, יב כ"ב). כי שב לאיתנו החשק נפל ברשת הדמיון בזמן קדום (משה ריאטי, מקדש מעט, חל' האולם). נתרפאתי וחזרתי לאיתני ולבריאותי (ליקוט' יוס, סמב', סד' סתכ' וקור' העתים, ניבויאר קא). הפנקס הראשון קיים באיתנו הראשון (פנקס קרקא, משנת ת', אוצ"ס ז, 622). יעמדו (התקנות) על תקפן ואיתנן הראשון (פחד יצחק, ערך הסכמות, שאלה קס"י, נתנו כח). כחץ יירה למטרה הרוח יחלק וברגע ישוב לְאֵיתָנוֹ ולא יראה בו און עבר (רנה"ו חכמ' של' ה יב). הוקל לי הרבה וכמעט שבתי לאיתני הראשון כאשר הייתי בימי חרפי (אגרות ילג, א קיט).—ג) דבר חזק, מתקים, וכנוי להרים גבוהים, hoher Berg; haute montagne; high mountain: שמעו הרים את ריב ה׳ והאֵתָנִים [1]) מסדי ארץ (מיכ' ו ב). פאר מלכים תהלה לברורים מפחדו יחילו איתנים וצורים (קרובות, אופ' יום א שבועות, ועתה בנים). — ובהשאלה, לאנשים גדולים, חשובים: ירח שנולדו בו איתני עולם (ר"ה יא.). מי גרם לך להדחות מן האיתנים קשיות שנתקשתה עם אדונתך (מד"ר כראשית לח). שאלמלא כן לא היה נאמר בפני איתני עולם כאלה (רב האי גאון, תשו' גא' הרכבי סו). איתני עולם (ר"י ברצלוני, יצירה קד). וחכמי איתני ישראל נזהרין בזה (הות, העתים, ע"ש א). וזאת לדעת שכבר אמרו מיסדי העולם האיתנים רבותינו הקדושים והגאונים (חזוק אמונה, לר"י ב"ר אברהם, הקד' תלמ' המחבר). וביחוד כנוי לאברהם ושאר האבות: עוד יזכור לנו אהבת איתן אדונינו (שחר' יוה"כ, כי מקדישך). וצדקותיך מתנים לזכור למו שלשת איתנים (שחרית יוה"כ, מי יתנה). כתר נותנים בני האיתנים (מוס' יוה"כ, ליושב תהלות). זרע קדש גזע האיתנים (האמ' לרס"ט ד יד). אז החלו האיתנים מוסדי ארץ להתנגד זה לזה (דכיר למא"ג, ב' חכמי תרשיס). — וכנוי לכחות הטבע החזקים: כי התהפכו הָאֵיתָנִים [2])

זו נתחבטו כל המפרשים ולא מצאו דבר מתקבל על הלב. רבים פרשו חזק, קשה, ואין מליצת הכתוב עולה יפה בזה. יוסף הלוי (REJ ,3 171) מפרש איתן זה כמו לא מלולה, אך בלי יסוד. ויתר מסתבר, לפי תרגום השבעים, להגיה אידם במקום איתן.
—[1]) הגיה ש"מ וב"ח באחד.

—[1]) כל הקדמונים מפרשים שהוא כנוי להרים הגבוהים, ואולם זה קצת קשה, ואינו מתישב היטב על מליצת הכתוב. ולכן הגיה ולה' והאזינו במקום והאֵתנים.
—[2]) ופרש שם רנה"ו בעצמו וז"ל: כלומר יסודות הארץ שהם נקראים בלשון עברי' איתנים כמו שבאים בפירוש ספר בראשית מכל המקראות שבתנ"ך כמו העפר

הוא הנגוד בין המציאות הפרטי והאישי ובין המציאות המשותף לאחר או לרבים זולתו (ר"י אבוהב, שער השמים ר"א אירירו, א א). והכדורים היסודיים והשמימיים הסוגיים והמינים אישיים ויתר הגשמים (שם). והדברים אמנם הם מה שהם בצורותיהם האישיות (אמונה רמה א ב). אחרי מות הגוף האישי (אור עמים יב). הצורות האנושיות האישיות (שם). פעולתו אינה דבר אחר אלא הפשטת הצורות האישיות הרוחניות (דלך אמונס ביבאגו כא, לט:). בעל הכחות כלם הסכים בשניהם לעשות את האדם שיתחברו בו שני הענינים הקיום הכללי והקיום האישיי הכללי מצד החמר והאישי מצד הנפש (ר"י אלבו, העקר' א יא).

***אִישִׁיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא אישי: individualität; -té; -ty: אישיות איזה דבר לא ימצא בזולתו (ר"י אבוהב שער השמים, ר"א אירירו, א א). ואם לא יופשט ממקריו ומהאישיות (אבר' בלוס, נוה בלוס, בא, כא). לפי שכל מהות שיש בו אישים נמנים לא ימלטו מחלוקה אם שיהי' אישיות אותו המהות בעצמו או בזולתו (רשב"ל דוראן, מגן אבות, חל' אלוה ממעל ב).

**אִיתוֹן**[1], מ"ר אִיתוֹנִים, — כניסה, ביאה, בפרט כניסה של כבוד, של צבור, וכדו'. Ehreneingang; entrée d'honneur; intrance of honour: ועל פני השער הָאִיתוֹן[2]) על לפני אלם השער הפנימי חמשים אמה (יחזק' מ יה). שבעה שמות נקרא לו (לשער המזרחי) שער סור וכו' שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה (ירוש' עירו' ה כג ג).— ואמר הפיטן: נחשב כצג באיתון (ר"ל הכהן הגדול) דתות בפלולי עקלתון (מוסף יוה"כ).

**אֵיתָן**[1]) (אֵתָן),

א) ת"ז, לנק' אֵיתָנָה, מ"ר ־תָנִים ־תָנוֹת, — א) מתמיד, אשר אינו נפסק, dauernd, unaufhörl.; incessant: perpétuel; — בפרט לנהר נזל תמיד, בנגוד לְאַכְזָב, perennierend; qui coule continuellement; perennial: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל אֵיתָן[2]) (דברים כא ד). ויגל כמים משפט וצדקה כנחל אֵיתָן (עמו' ה כד). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות אֵיתָן (תהל' עד יה).— וביחס לעם, העמד ומתקים זמן רב: הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם ה' גוי אֵיתָן הוא גוי מעולם הוא (ירמ' ה יה).— ולדירה, מושב, נוה: וירא (בלעם) את הקני וישא משלו ויאמר אֵיתָן מושבך ושים בסלע קנך (במדבר כד כא). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה אֵיתָן (ירמי' מט יט).— לריב, וכדומה: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אֵתָן (איוב לג יט).— ולדרך: ודרך בגדים אֵיתָן[3]) (משלי יג יה). — ב) חזק, stark

[1]) משקל חיצון, תיכון, תאר במשמ' שם עצם. ועי' לקמן. — [2]) כך הקריא, והכתיב היאתון. ותרגם יונתן תרעא מציעאה, וכן ר"י בן גנאח, לפי הענין. אך אין הענין דורש פה המלה מציעאה, וכבר אמר רדק בפרושו פה כי אינו יודע כונת התרגום. בתרגום היוני כתוב במקום היאתון או האיתון אכסודן ἔξωθεν ר"ל חיצון, כנראה בנגוד להשער הפנימי שבסוף הפסוק. ובתלמוד ירושלמי, בהמאמר המובא בפנים, אמרו שהשער נקרא איתון על שם שהוא משמש כניסה ויציאה. וכן פרש רש"י: שער האיתון שער הביאה, שדרך שם יבאו כל העם להמקדש, ואמר כי תרגום ביאה איתון. והנה אעפ"י שהשם איתון לביאה אינו במציאות בתרגום, ובכלל תמוה הוא למה השתמש יחזק' פה למושג של כניסה דוקא במלה זו, שאפילו אם היתה במציאות בלשון לא היתה עכ"פ רגילה, ולא השתמש בהשם ביאה כמו למעלה ח ה, אעפ"כ נטה לפרוש זה גם הרד"ק, מלשון אתא בקר, וכמו כן הגר"א מוילנה, ומפרש השער האיתון כמו איתון השער, ר"ל כניסת השער. וכן קצת החדשי' ואמרו כי איתון הוא במקו' אתיון, וכן דליטש (Prol. 139) שהוא דרך לשון בבלית, כורניל, קרצשמר, וכן קניג: כמו מרנים במקום מדינים וכדומה. אבל כ"ז אינו מתקבל על הלב, ויתר נראה כי הכתיב היאתון היא שארית משבשת מן מלה אחרת, שהיתה כתובה פה בתחלה: היוד שבין הא היא שארית ר שנמחקה קצת, והתו היא במקום שין, והיה כתוב פה בתחלה הראשון, ממש כמו בפסוק כא. ובהיות כי מלה היאתון אינה כלל מלה עשו ממנו בעלי הקריא האיתון, שאולי היתה מלה זו במציאות בלשון אז, אף שלא ידענו באיזו משמעה היתה משמשת. ובאמת, יש שם עצם פרטי איתון בכתבות הארמיות (Cook, Glossary of Aram. inscr.). ובנוגע לשמוש הלשון, הנה המלה נמצאת בתנך, ואין לנו רשות לגרש מלשוננו, ועלינו להשתמש במשמעה שפרשוה התלמוד ורוב המפרשים.

[1]) משרש יתן, משקל אפעל, אַכְזָב, אקדח. כך רוב המדקדקים החדשים, ולא כדעה רד"ק שהנון נוספת או שהוא משקל היכל.— ובערבי' ותן a), היה מתמיד. בפרט לנהר נוזל תמיד. — [2]) אמרו בספרי: איתן במשמעו קשה (שופטים רז). [3])— בפרוש מלה

a) وَتَنَ

יחסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (בן סירא גני' ג כב). נלאה עבור נחל מליצות כי נחל קדומים הוא והוא קישון חיה לעין חשיר כעפעף יום כל שר יקר הבת וה א י ש ו ן (מסה דרעי, לקו' קדמני' נה). שמך ינים דאבוני ויאר אפלת א י ש ו נ י ויערב זכרך על לשוני כמו נופת צוף טעמתי (סדר רב עמרם גאון סדר סליחות חלק ב). — ובהרחבה, ־העין בכלל, eye ; l'oeil ; das Auge : צמאה להראות פני אשר לא תשיג א י ש ו ן (ר"י בן גיאת, יחידה לתענית מנחה, מחזור והרחן, על אורות לפד"ל). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי וא י ש ו נ י עקורים (רמב"ג, שירי ש' דוקס, כו). גור באשר תגור במקום נאמן תשכון בלבנו וא י ש ו נ נ ו (רמב"ע, או"נ א). בנפשי אוהבי עפרה ולה א י ש ו ן כפח לו חן ואין בה מום לבד דדה אשר לב חושקים לוחץ (סוף, התרשים ד). יסיתוה זרים לאלהים אחרים והיא במסתרים תבכה לבעל נעורים ותשא א י ש ו ן לבעלה הראשון (ר"י הלוי, יונה נאלמת, הבת שלפני בכועות). היש דבר שלא ראנו בעיני ולא אשורנו ב א י ש ו נ י (רחב"ע, אגר' חי בן מקיץ). מאל ראשון מאיר אִישׁוֹן (ר"י קמחי, ספר הזכר' דף א). תתעורר משנתה תלמוש אִישׁוֹנֶיהָ מארבות הורי עפר וכפים (ר"י כפניני, כתי' עולם יד).—ב) שְׁחוֹר עֲמֹק tiefe :Finsternis;obscurité profonde;great darkness בנשף בערב יום בְּאִישׁוֹן [1]) לילה ואפלה (משלי ז ט). מקלל אביו ואמו ידעך נרו בְּאִישׁוֹן [2]) חשך (שם כ כ). עיניך שלא נחת בממון שאינו שלך הם יאירו ב א י ש ו ן חושך (מס' ד"א זוטא פ"ד). — ובהרחבה ־חשך בכלל, Finsternis ; obscurité ; darkness : דרש להשוות בו גיה ואישון (אדון מקדם, קרו' פ' כחדש). ללומדיה ושוניה ב א י ש ו ן כמו באורה (קטנימוס כ"ל יסודה, קינה מי יתן ראשי מים). שלחתיו עם מניקתו ב א י ש ו ן חצות לילה (יסודה אכרי' או"נ כ 171). שם בפי מענה לשון ומאיר בעיני א י ש ו ן לכן אקום בעוד א י ש ו ן (ר"ל בעוד חשך)

בהרד"ק. — [1]) כך ר"י בן גנאח, וז"ל: חשכת לילה והוא חוזק ע"פ שרמה שחרות הלילה לשחרות האישון על הרוב. ע"כ. וכן רד"ק: שחרות הלילה, ומזה לפי דעתו אישון העין. והנה ר"י בן גנאח אמר עוד: ואפשר שרצו בו עוד על מה שזכרנו ח צ י הלילה שהוא אמציעתה, בעבור שהאישון באמצע העין ע"כ. ולזה הסכימו החדשים. — [2]) כך הכתיב, והקריא בֶּאֱשׁוּן, עי' במקומו.

בזמר נערב שיר מהלליו (ר"י גאגאלה, פזמונים, פרידל' פה). סוערת באהב תומכיה למלטם מ א י ש ו נ י ם (רשות לח"ת, מחזור ויטרי). ובאש לילה בלי להכשל ב א י ש ו נ י ם (אמץ גבורתיך, יוצר אחרון פסח). — ג) ־איש קטן, Männchen ; petit homme manikin : כי אין לי גואל זולתי אף כי א י ש ו ן כמוני בלי אח וקרוב (יסר' מקנדיה, מעין גנים, הקדמה). במקום קדוש ובאישון הליל נצב הָאִישׁוֹן כאיש וכבן חיל (יל"ג, סוד אלוה).

***אִישׁוֹנִי**, ת"ז, לנק' ־נִית,—דומה לאישון, עשוי ע"י האישון: ה א י ש ו נ י הוא דבר דומה ל א י ש ו ן (קאנון ב, לות הסמים אופיום). ופעם תגבר האדומה ותפעל בו תעתועי דברים ושגעון דבק וצוקה והבטה א י ש ו נ י ת [1]) (שם ג, א ג ה), ר"ל הבטה עזה קבועה.

***אִישׁוּת** [2]), ש"נ,— א) מעמד של איש ואשה נשואים זל"ז, Ehestand ; matrimonalité ; matrimony : אשתו בראויה ל א י ש ו ת הכתוב מדבר (ספרי נשא, ז). מוכר הוא אדם את בתו ל א י ש ו ת ושונה לשפחות ושונה ל א י ש ו ת אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר א י ש ו ת (ירוש' קידוש' א נט ג). פנוי הבא על הפנויה שלא לשם א י ש ו ת עשאה זונה (יבמ' סו.). א י ש ו ת דרך תתנות (פ"ז לו:). — ב) ־כמו אישיות: כדור הגלגל חקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק כראובן ושמעון ב א י ש ו ת והשתנות עצמיו (מו"נ א פב).

אִישׁוּת, עי' אשות.

***אִישִׁי**, ת"ז, לנק' אִישִׁית, מ"ר אִישִׁיִּים, ־יוֹת,— של ה א י ש היחיד, הנוגע להאיש היחיד, individuell ; individuel ; individual : אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו הענינים ה א י ש י י ם ר"ל הפרטיים ובלתי משיג אותם (מו"נ ג טז). כי מבואר

[1]) עפ"י לשון ערבית הַדַּקַ a), קבע כדבר את החדקה, ר"ל האישון, והביט בו בחזקה.

[2]) כך בשין ל א דגושה, לוי וקוה' ויסטרוב, ודעתם כי נגזר מן א י ש. ואעפ"כ לבי נקפני, שמא צריך לקרא אִשּׁוּת, בשין דגוש' מן אִשָּׁה, והיוד לסימן הניקוד, ומקום ערך זה אחרי ערך אשה. וכן בוקשר'.

a) حدّق

בפיך (יומא א ג). ונפטרו והלכו להם ואומרים לו א י ש י כהן [1]) גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו (שם שם ה). הסגן אומר לו א י ש י כהן גדול הגבה ימינך (שם ד א). הממונה אומר א י ש י כ"ג הקטר (תמיד ו ג). סמכו ידיהם עליו וא"ל א י ש י כהן גדול טבול אחת (פרה ג ח).—ולאב"ד: אז בקול אחד הכהנים והלויים ואנשי מעמד ענו ואמרו א י ש נ ו אב"ד הגדול נחמתנו (אגר' סרופא, שלטי הגבו' כב). — יח) [-]עצם פרטי, יחידי, כל אחד מפרטי המין, Individuum, individual ; individu ; Einzelwesen : ואין לסוג מציאות ולא למין אלא לא י ש י ם (אמונה רמה א ב). איש מ א י ש י השרץ (ר"י אבן תבון, כוזרי). וחבר אליו (להאדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות הא י ש י ם העליונים (תו"ה, הבחינה). ואלה דברים החלוקין הם כשני א י ש י ם שהן תחת מין אחד (מלמד התלמי' הקד'). הגלגלים ומה שבהם א י ש י ה ם מתמידים (ר"ש אבן תבון, מו"נ ג יז). א י ש י כל מין מן הצמחים (שם). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו א י ש י ם ר"ל פרטים כמו האדם שהוא כולל ראובן שמעון ולוי (רות . תן י). ושני הכחות האלה הם צריכים להעמיד א י ש י המין בשלמות (שם פרק ב). וכשם שאנו מוצאים במין האנושי א י ש י ם בתכלית החסרון וכו' כן נמצא בלי ספק ע"ז חיוב א י ש י ם שהם קרובים למע' המלאכים (הקד' שער השמים לאבן לטיף, השחר שנה ב לא). ולפי שאילני ג"ע קיימים ב א י ש שאין בהם זרע לשיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים ב א י ש אין צריך שיהיו קיימים במין (תולדות יצחק, להרי"ן קארו ה:). — יז) [-]בנוי למלאכים: ומעלה עשירית היא מעלת הצורה הנקראת א י ש י ם והם המלאכים המדברים עם הנביאים (רמבם יסודי התורה, ב ז). שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם תרשישים ושלומיאל ממונה עליהם, א י ש י ם צפניה ממונה עליהם (מסכ' אצילות ה). וכבר ידעת ש ה א י ש י ם הם כמו תולדות השרפים והם מאש חלש מאוד (ברית מנוחה דרך ג). והמין התתתון של מלאכים אלו נקראים א י ש י ם שיכולים ליראות לבני אדם בלבוש חומר שלהם (משנת חסידים,

[1]) וכבר העיר בעל צרור המור (פרשת ויצא) ואמר וז"ל: ואיני יודע מה טעם אמרו א י ש י כ"ג וכו' ולמה לא אמרו אדון כ"ג או שם אחר. ע"כ ותרין קושיה זו בדרך דרש שהוא מלשון אש.

המלאכים פא). — יז) [-]בפלסופיה, כנוי לשכל הפועל: והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמין בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקדש וכו' ומדריגתו הנקרא א י ש י ם (התחל' לאלפרבי ב). השפע המגיע לנביא הוא מאת השכל הפועל ונקרא לדעתם בני א י ש י ם (האמונות לרס"ע ח ד). — יח) אִישׁ הַבֵּינַיִם, — במסחר סרסר, עמיל: א י ש ה ב י נ י ם בינינו ובין סוחרי צרפת (ק"ם לרמא"ג א).

*אִישָׁה[1]) , ש"נ, סמי' אִישַׁת, מ"ר אִישׁוֹת, חרשה קטנה של קנים, broussaille ; Gesträuch ; brushwood : אין מציתין את האור ב א י ש ת [2]) קנים (ירוש' שבי' ד לה:). הכותל והאילן ו א י ש ו ת קנים (שם ערוב' ב כ.). ונפלה דליקה ב א י ש ת קנים (שם ע"ז ב מא ד). אין מציתין את האור ב א י ש ת הקנים מפני שהוא עבודת קרקע (רמבם, זרעים, הל' שמיטה ויובל פ"א).

אִישׁוֹן[3]) , ש"ז, מ"ר אִישׁוֹנִים,— א) בבת העין, השחור שבאמצע, Augapfel, Augenstern; pupile, prunelle apple of the eye : ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כְּאִישׁוֹן עינו (דבר' לב י). שמר מצותי וחיה ותורתי כְּאִישׁוֹן עיניך (משלי ז ב). שמרני כְּאִישׁוֹן בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח). — ואמר המליץ: באין א י ש ו ן

[1]) בערבית החדשה הִישָׁה a) ועי' לקמן.—[2]) במאמר המכון לזה בבבלי כתיב חישת, ובהמאמר בבבלי המכון להמאמר בירושל' ע"ז שלקמן כתוב בחישת, אך בהיות שהגרסה באלף באה כמה פעמים, וכן גרסת הרמבם, אין להחליטה לטעות פשוטה, ויש לחשב יותר כי אמרו גם אישה וגם חישה.

[3]) מן איש; ואמר ר"י בן גנאח שהוא תאר מפני שנראית בו צורת איש. ע"כ. וכן בערבית אִנְשָׂאן b) אלעין. אך הרד"ק הביא בשם אביו כי א י ש ו ן הוא הקטנה, מפני שהצורה נראית בעין קטנה, והוסיף וז"ל: וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין, כמו שבת שבתון. ע"כ. אפס זה אינו מוכרת, עי' ערך שבתון, והקטנה בעברית ע"י ון בסיף מוטלת בספק, אעפ"י שבארמ' וסורית נהוגה, וכבר פקפק בזה דליטש (Prol. 161). ומהשם הערבי א נ שׂ א ן א־עין, שאינו הקטנה, נראה יותר כדעת ר"י בן גנאח. רק בסורית נ א ש י נ א הוא להקטנה, איש קטן. גם בין חכמי הלשון החדשים יש סברים כר"י בן גנאח, ויש

a) هِيشَة b) إِنْسان العَيْن

ויאמרו (בני יעקב) איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא (שם לז יט). דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב). כי יהיה להם (להעם) דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו (שם יח טז). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שם כא יד). וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו (שם שם יח). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (ויקרא יט יא). ולא תונו איש את עמיתו (שם כה יז). וכשלו איש באחיו (שם כו לז). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (דבר' כה יא). — ויאמר גם איש באיש: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו (ישעי' ג ה).— וגם איש אישו: ויכו איש אישו וינסו ארם (מ"א כ כ). והרגו א י ש את א י ש ו חמשים הגבורים (מדרש ויכעו, ביהמ"ד ילינק). — ותבוא המיה האמצעית גם לפני איש: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם (בראש' ט ה). במקום איש מיד אחיו. — וגם ביחס לא לבע"ח: ויקח לו את כל אלה (העגלה והעז והאיל) ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (שם טו י). ופניהם (של הכרובים) איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ח-ט). — ט) אחד מי שיהיה, jemand; qqn.; somebody: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שמות כא כ). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר (שם שם לג). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז).— י) איש איש ל... לכל אחד איש אחד, je einer; un à chacun; one to every: ואתכם יהיו איש איש למטה (במד' א ד), ר"ל איש אחד לכל מטה.— יא) כל אחד, jeder; chacun; each: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר (בראש' לד כה), כל אחד חרבו. ויחלמו (המשקה והאופה של פרעה) חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). איש אל שקו (שם מב כה). ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (שם שם לה). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא) ויקרעו (בני (יעקב) שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה (שם מד יג). ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם (שם מט כח). ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). בעשר לחדש הזה ויקחו להם (בני ישראל) איש שה לבית אבת שה לבית (שם יב ג). איש לפי אכלו תכסו על השה (שם שם ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו (שם טז טז). שבו איש תחתיו (שם שם כט). כל אחד במקומו, איש על שמו תהיין (האבנים) לשני עשר שבט (שם כח כא). והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו (שם לג ח). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו (במד' א נב). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם ב יז). איש את שמו תכתב על מטהו (שם יז יז). ויקחו איש מטהו (שם שם כד). עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישעי' לו טז). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). — וכפול, איש איש: ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים (שמ' לו ד). איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא (ויקרא טו ב). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור (שם יז ג). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו (שם יח ו). כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת (שם כ ט). ושמו אותם (את בני אהרן) איש איש על עבדתו ואל משאו (במד' ד יט). — ו איש ואיש: ולציון יאמר איש ואיש ילד בה (תהל' פז ה). לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). — יב) עם שלילה, במשמעת שום איש, Niemand; aucune personne; nobody: איש ממנו את קברו לא יכלה (בראשית כג ו). לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מא מד). איש אל יותר ממנו עד בקר (שמות טז יט). אל יצא איש ממקמו (שם שם כט). לא יומת איש ביום הזה (ש"א יא יג). לא נמלך איש (מ"ב י ה). — יג) האנשים בסתם, העולם, man; on; one, men: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג טז). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט), ר"ל כך היו כלם אמרים. — יד) *אישי, תאר כבוד, כמו אדוני, mein Herr; monsieur; sir: מסרו לו (לכהן הגדול) זקנים מזקני ב"ד וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו א י ש י כהן גדול קרא אתה

(בראש' ו כ). — ד) בעל אשה, Ehemann, Gatte: mari; husband: אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (במדב' ל יז). וימת אלימלך איש נעמי (רות א ג). כי אמרה (לאה) כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי (בראש' כט לב). ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך (בראש' ג יז). ויאמרו (הפלשתים) לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה (שופט' יד טו). ותתן (שרה) אתה לאברם אישה (בראש' טז ג). ואשה גרושה מאישה לא יקחו (ויקר' כא ז). ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה (רות א ה). —ומ"ר: וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים (ירמי' מד יט). ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' טז מה). — ה) אמיץ הרוח, גבור, Tapferer; brave; hero: ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך (ש"א כו טו). אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש (מ"א ב ב). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש"א ד ט). — ו) בחבור עם שם אחר אחריו, מי שיש לו איכות השם האחר: ובת איש כהן כי תחל לזנות (ויק' כא ט). מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד). וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל (שופט' ו ח). וישמע עבד מלך הכושי איש סרים והוא בבית המלך (ירמ' לח ז). אנשים אחים אנחנו (בראש' יג ח). — ובפרט עם שמות היחס לעם, ארץ, עיר: איש עברי (שמות ב יא). איש יששכר (שופט' י א). גדעון בן יואש איש ישראל (שם ז יד). אנשים עברים (שמות ב יג). אנשים מדינים (בראש' לז כח). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה (ש"א ז יא). — וגם היחיד במשמעת רבים: ויאמרו אליו (הגבעונים אל יהושע) ואל איש ישראל (יהושע ט ו), ר"ל לכל ישראל. ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר (שופט' ז כג). ויאמר איש ישראל (ש"א יז כה). — והפעל ברבים: וכל איש ישראל בראותם את האיש (שם שם כד). ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו (שופט' ח כב). המלו לה' והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמי' ד ד). — ז) בעל איזה דבר, רגיל באיזה דבר, einer dem etwas eigen, habituell ist; possesseur de, habitué à; possessor of, habituated to: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה (בראש' כה כז). ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (שם ט כ). ה' איש מלחמה (שמות טו ג). והוא איש מלחמה מנעריו (ש"א יז לג). לא איש דברים אנכי (שמות ד י), ר"ל אינני איש ידע לדבר. הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר (ש"א טז יח). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים (שם יז ד). איש הבליעל הזה: (שם כה כה). איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז). איש בשרה (שם יח כ). איש מות (מ"א ב כו), ר"ל חיב מיתה. יען שלחת את איש חרמי מיד (שם כ מב). איש דמים ומרמה יתעב ה' (תהל' ה ז). מאיש חמס תצילני (שם יח מט). איש לשון בל יכון בארץ (שם קמ יב). הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). איש אמונות רב ברכות (משלי כח כ). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח (שם כד ה). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם טו כא). איש תהפכות ישלח מדון (שם טז כח). איש מחסור אהב שמחה (שם כא יז). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). איש מכאבות וידוע חלי (ישעי' נג ג), ר"ל איש כאב, סבל מכאובים. — ומ"ר: כי אנשי מקנה היו עבדיך (בראש' מו לב). אנשי חיל (שם מז ו). כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך (ש"ב יט כט). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם (דהי"א יב לא), ר"ל מפרסמים, חשובים. אנשי מלאכה (שם כב טו). וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם (ישעי' כח יד). אנשי לצון יפיחו קריה (משלי כט ח). נביאיה פחזים אנשי בגדות (צפנ' ג ד). אנשי דמים ישנאו תם (משלי כט י). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (תהל' נט ג). — ח) בצרוף עם אחיו, רעהו, עמיתו, כטעם זה לזה, עם זה, את זה, der eine d. andere; l'un l'autre; one another: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים (בראש' יא ג). אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם שם ז). ויפרדו (אברהם ולוט) איש מעל אחיו (שם יג יא) וישכימו (יצחק ואבימלך) בבקר וישבעו איש לאחיו (שם כו לא).

**איש,** ממנו איש, יאישי, אישיות.

**איש**[1]), ש"ז, כנו' אישו אישה, אישך אישך, מ"ר אנשים אישים, כמי' אנשי, אישי, אנשי, אנשיך, אנשיהם. — א) אדם, man ; homme ; Mensch : אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שם יא ז). וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שם כא יו). לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במד' כג יט). ויעשהו (את הפסל) כתבנית איש כתפארת אדם (ישע' מד יג). ואנכי תולעת ולא איש (תהל' כב ז). — ומוקף עם לא, לא־איש : ונפל אשור בחרב לא־איש וחרב לא אדם תאכלנו (ישעי' לא ח). — ומ"ר: שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (ברא' לב כט). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופטי' ט יג). עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים (ישע' ב יא). — ומ"ר אישים : אישים פעלי און (תהל' קמא ד). אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם (משלי ח ד). נבזה וחדל אישים (ישעי' נג ד).— והשתמשו הסופרים במליצה זו הרבה : לבן בן נחור בתואל אביו היה חדל א י ש י ם (חזקוני ויצא). — ואמר המשורר : וראיתי בכור מות בעיני ואישים בקרב ספים וכלים (ר"ש הנגיד, שיר הלי תעג). כ א י ש י ם אשר המה בבור יגון שקועים (שם, דכליך כתוך לבי). עלמות לא ידעום איש ואיכה ל א י ש י ם בוערים יהיו בעולות (רמב"ע, סעונות, או"נ ב 184). אך לא כאלה חלק א י ש י ם תמימי דרך (כהני' אכר' ב ב סא). ולך דומיה תהלה לך א י ש י ם לב מוריקים (שם). — ועם פלוני אחריו : איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום (סנה' ג ז). איש פלוני חייב לי מאתים דינרין (מכי' כ). עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה (שם ח). ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם א י ש פלוני אוסר א י ש פלוני מתיר א י ש פלוני מטמא א י ש פלוני מטהר (ספרי, עקב, פיסקא מח). שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה א י ש פלוני ממזר מאשת איש (יבמות מט :).—ועם אותו קודם : מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי וכו' אמר להם (הבן לקרוביו) מה באתם לשמות על אותו ה א י ש שנדווה (פסיק' דר' כהנ', בחב' לו.). א"ל (ר' אבא לחביריו) אם סותם פיו של אותו ה א י ש (תנחו' בוב' ברא' יג). — ב) הזכר של האדם, a male ; mâle ; Mann : על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (בראש' ב כד). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם כג). וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (שמות ב א). והמית איש או אשה (שם כא כט). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שם לו ו). — ומ"ר ; ונתת לאמתך זרע אנשים (ש"א א יא). הקהל את העם האנשים והנשים והטף (דבר' לא יב). — ג) בהרחבה גם הזכר בבעלי חיים, d. Männchen; le mâle; male of animals : מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו

דאירה שבה אלגרבל ורק עליהא מן אלג'הה אלואחויה ויצ'רב באליד ואשמהא אל משהור ענדנא אלטאר,— ובעברית (תר' דרנבורג) : עגול דומה לכברה ועליו קלף מצדו האחד ויכהו ביד ושמו המפורסם אצלינו אלטאר.

[1]) בכנענ' אש, בערב' אישאן a) מ"ר איאשין, וכמו"כ נמצא השם הזה בצורתו גם בכתבת א ר מ י ת אחת (CIS 2, N 141 ,145). אפס, לפי דעת נלדקה (Nö ZDMG 40, 741) זו מלה זרה בארמית ולקוחה מלשון הכנענית. והנה נחלקו החכמים בדבר. קצתם מסתיעים בהרבים אנשים והנק' אשה, שהם מחליטים שהוא במקום א נ ש ה, וסברים כי א י ש נסתעף מן שרש א נ ש, שהיתה משמעתה בעקרה, כמו עוד עתה בערב' b) : היה מקורב וידיד וכו', ונרפה הדגש שהיה צריך להיות באש ונתארכה תנועת האות א. אך דליטש (Prolog 161) טען על כל זה כי מן אנש היה צריך להתהוות אש כמו עז מן ענז, אב מן אנב, וכיוצא בזה. ולכן החליט דליטש בדעת גזנ' ואחרים כי יש בעבר' שרש א ו ש, שמשמעתו היא : היה ח ז ק, ומזה התאוששו, ומזה עוד לפי דעתו החלק השני של השם י ה ו א ש, ומזה נסתעף איש על שם הכח, וכמו גבר. אך נלד' בהמאמר הנז' למעלה (ZDMG 40 ,741) דחה טענותיו של דל' ואומר כי התאוששו אינו מן אוש כ"א מן אשש, או הוא פעל שנסתעף מן השם איש. והחלק איש בהשם יהואש הוא מהשרש אוש c) שנהוג בערב' ומשמ' נתן, וכמלה מצויה כל כך אינו תמוה אם אש נתרככה ונהיתה א י ש. — ואעפי"כ, מציאות השם א י ש א ן בערב' יחד עם השם א נ ש א ן, ובעבר' מ"ר א י ש י ם אעפ"י שלא השתמשו בו העברים לפנים אלא מעט, הם רגלים להשערה כי שני השמות א י ש ו א נ ו ש שניהם קדומים ומקוריים ונצחו בעבר' היחיד של איש והרבים של אנש, ואלו הרבים אישים והיחיד אנוש לא נשתמשו בהם אלא מעט ובקצת כונה מיוחדה. ובערב' להפך א י ש א ן אינו מצוי, כמו שהעיד אלשרתוני על מלה זו : לע'ה טאייה, ר"ל בלשון ט י י ת יאמרו אישאן במקום אנשאן.

a) إِيسان أَياسِين b) أَنِسَ c) آس

***אִירוֹנִית**[1], ת"נ, מ"ר אִירוֹנִיוֹת, — תאר קְעָרָה של חרס של הכפריים, כשעדין לא נצרפה באש, : ird. Schüssel ; écuelle en terre ; clay-dish ועל לפסים אירוניות[2] וכו' שלא נגמרה מלאכתן (עדיות ב ה). ועי' הרנית.

***אֵירוּס**[3], אֵרוּס, ש"ז, — א) שם פרח טוב הריח, תכלת הגון, ועליו דומים קצת לחרב, Iris. האירוס[4] והקיסום וירקות חמור (תהל' ת ח). האירוס והקיסום ושושנת המלך מין זרעים (תוספתא כלא' ג יג). — וְחסר: הארום והקיסום (כלאים ה ח). — ב) מין אבן יקרה, רב הגונים, iris: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין (מד"ר דבר' ג ז, וילקוט ברא' כג).

[1]) הרמב"ם בפרושו אמר כמו עירונית בע' ונגזר מן עיר. וכן לוי. קוהוט—נקד אִירוֹנִית, וגזר מן המלה היונית אֲאֶר ἀέρινος אויר, ר"ל כלי מלא אויר. וכל זה דחוק. גם השערת קרוים שזו היא המלה הרומית hirnea, שהיא שם לגביע סגור לשתות יין, רחוקה, מפני שמהענין שמדבר עליו במקומות שהובאה מלה זו נראה שזה שם לכלי חרם פשוט, וכן פרש התלמוד, משא"כ הכלי שקראו לו הרומאים הירניאה. גם נראה שהמלה אירוניות היא תאר להשם לפסים ולא שם בפני עצמו. ולכן ראה אני יתר דעת עמנ' לֶו שהשם אירוניות, שבקצת מקומות אחרים כתוב במקומו חרגיות, פרושו מעיר חרנים במואב, כמו לחמיות מבית לחם. — [2]) כך הגרסה בנוסח' במקום הזה. והראב"ד גרס פה עירוית. ובמתנ' דבני מערבא, מהד' לֶו, עירניות. ובגמ' בבלי (ב"מ לב ב.) חרגיות, ובירוש' (שם סב ג ושבת יג.) ארוניות. ופרש אביי (ב"מ שם) צעי תקלייתא, ופרש ר"ח קדירות בעלי כפרים, והוסיף רש"י: קערות של בני עיירות שאינן בני כרכים גדולים ואין מקפידין על כלים נאים ומשנפשטה הקערה של חרש אוכלין בה בשר ואין ממתינים עד שתתחקק ותצרף בכבשן. ע"כ. ערוך ורמב"ם וראב"ד פרשו: מחבתות שעושין אותן מזדוגות הכלי והכסוי יחד וחולקים אותו אח"כ.

[3]) כן נקוד במשנ' כ"י קויפמן. בוקשד' אֵירוּס, וכן יסטרוב, לוי אִירוּס, והיא ביונית אירים ἶρις ברומית iris, על שם זהרו וגונו הקשתי. וכן בלשונות סורית וערבי' אירסא a).— [4]) רמב"ם תרגם סיסנבר ונקרא כמו"כ נמאם b) בערבית, והוא מין נענע, או צעתר, thymus serpillum. וכן ערוך סיסימברו ואמר: והם מיני מרקחת שמשימים בתבשיל, וי"א הוא עשב וכשמזריע מקיש הזרע כמין זוג. ע"כ. ואסף הרופא קורא לאירום שושן ברא (עמ' לֶו סמ' הלמ').

a) ايرسا b) نمّام

**ב׳ אֵירוֹס**[1], אִרוּס, אֵרוּס, ש"ז, — כלי נגינה. תף בפה אחד, Handtrommel; tambourin; tambourine: בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס[2] (סוט' ט יד). רבי יהודה אומר האירום טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו (כלי' יה ו).

[1]) לא ידוע מקורו. קוהוט ויסטרוב סברים כי נגזר מהשם אֵרוּסים מפני שהשתמשו בכלי זה בשמחת ארוסים. וכן דעת דר' בכר (ZDMG ,47, 150) כי זו מלה עברית. אבל, האם רק לארוסים בלבדם השתמשו בו? פרופ' דר' דלמן הגיד לי בע"פ השערתו שנגזרה מן אוילום ביוני' αὐλὸς, שפרושו חליל. ועי' הערה שלקמן.— [2]) כן בספרים הנדפסים בבבלי וירוש', וכן במשנ' שבמשנ' עם גוף פרוש הערבי של רמב"ם ובמדרב"ם. בערוך: הארום, וכן במשנה כ"י. ובמשמעת שם זה, שהיה כנראה רגיל בזמן המשנה, כבר היה ספק בה בזמן התלמוד. ר' אלעזר פרש טבלא דחד פומא (סוטה מט:); והערוך ערך אלית גרס אחרי פרושו של ר"א: אביי אמר כובא; וכן רב האי גאון בפרוש טהרות, אלא שבמקום כובא כתוב שם דכובא. ואין להכריע אם אביי פליג על ר"א בהדבר, ר"ל שכונתו היתה לכלי אחר, או רק בהשם ר"ל שהוא תרגם אירום בהשם כובא, ואולם שניהם לכלי אחד נתכונו. כי אם בדברי אביי העקר הוא הגרסה דכובא כמו ברה"ג וקצ' נוסח' ערוך, והכונה היא כדעת לֶו בהערותיו לקרוים להשם ארדבקא בסורית, שפרושו הוא תף, בודאי אין שום הפרש בין פרושו של ר' אליעזר ובין זה של אביי. אך אם הגרסה שברוב נוסח' הערוך גם העתיקות כובא היא העקרית. והוא אלכובה a) בערב' יש מקום לספק, יען המלונים הערבים מיחסים לו, מלבד משמעת נרד בלשון בני תימן, עוד שלש משמעות מתחלפות לכלי זמר: אלטבל אלצע'יר אלמכ̇צר (תף קטן צר בתוך), וקיל אלברבט (וי"א כנור), ועַן אבי סעיד הי אי אלכובה קצבאת תג'מע פי קטעת אדים יכ'רז עליהן ת'ם ינפכ' את'נאן יזמראן פיהמא (תלכרתוגי— בשם אבי סעיד, היא קנים מחברים בחתיכת עור תפורה עליהם ויפיחו שנים ויזמרו בהם). ולא הזכיר Laue משמעה זו. ולפי"ז אפשר שאביי סבר שהאירום הוא מין חליל מורכב, ותצדק השערת דר' דלמן שלמעלה שהשם אירום משבש קצת, ונגזר באמת אולי מהשם היוני אוילוס. על כל פנים הסכמת הגמרא היא כפרוש ר' אלעזר, כנראה מהמעשה המספר שם מיד אחרי זה שרב הונא עשה לבנו טנבורא ואביו שברו שמא יתחלף בעיני העם בטבלא דחד פומא, שאסור לעשות. וכן פרש הרמב"ם:

a) الكوبة

**אִיץ**[1], פ"ע. עב' אַצְתִּי, עת' תָּאִיץ תָּאִיצִי, צווי אִיצִי, — כמו אוּץ, מהר והתאמץ, על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל ת א י צ ו[2]) לנחמני על שד בת עמי (ישעי' כב ד). — עורה והקיצה רוצה ו א י צ ה (תוכח' כסוף לקוטי הפרדס, בומבירגי).

***איק**, — צרוף אותיות האלפבית איק בכר גלש: כי העשרה והמאה והאלף הם כמו אחד והוא חשבון א י ק בכר שילמדו הנערים בספרים (הראב"ע ספר העבור').

***אִיָּר**[3]), אייר, ש"ז, — שם החדש השני בשנה, בהחל השנה מחדש האביב, Name des zweiten jüd. Monats (Mai); nom du 2e mois juif; the 2e Jew. month: בשבעה ב א י י ר[4]) חנוכת שור ירושלם (מגי' תענית ב). על ששה חדשים השלוחין (בדבר קדוש החדש) יוצאין על ניסן מפני הפסח וכו' וכשהיה ביהמ"ק קים יוצאין (שלוחים אף על א י י ר[5]) מפני פסח קטן (ר"ה א ג). בחדש השני וכו' זה א י י ר שהוא שני לניסן (סע"ר ד). השלים ניסן אירע א י י ר להיות בשבת (מכי' כשלח ד א). טל גר (ר"ל של מן) לצידם תִּיַר, מחמשה עשר בְּאִיָּר (ר"א קליר, טל). א י י ר בו מתחילים הקצירים תוך ארץ הצבי מן השעורים (הראב"ע, שמעו נא). חדש א י י ר מחמד החדשים כי בו רפואות אנשים וגבורות החלשים המשמח אלהים ואנשים (תחכמ' חריזי ה). ראה הגן בטורי ציץ מצויר, ורוץ לשתות לאור יפיו ב א י י ר, ושור כי הזמן כתב רקמות עלי הציץ בלי קלף ונייר (שם). ב א י י ר אשבעה שובע שמחות ובשמאלי ובימיני נעימות כשורי חושקים מכל עברים כציץ ציצים לשחר העלמות (עמנ' ט).

**אִיר**, משקל עברי מן אירא שלקמן.

***אִירָא**[1]), ש"ז, מ"ר אִירִין, — חתיכה קטנה של צמר, צמר גפן, וכדומה, Wollflocke; flocon de laine, etc.; flock of wool: לא יצא החייט במחטו התחובה לו בבגדו ולא נגר בקיסם שבאזנו ולא סורק במשיחה שבאזנו ולא גרדי ב א י ר א שבאזנו ולא צבע בדוגמא שבצוארו ולא שולחני בדינר שבאזנו (שבת יא:). המוציא סמנין שרויין כדי לצבוע בהן דוגמא ל א י ר א (שם עט.). לפי שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא ל א י ר א[2]) (שם ל.). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא א י ר י ן (תוספתא ב"ק יא יא). אין לוקחין מגרדי לא א י ר י ן ולא נירין (ב"ק קיט:).

***אִירָה**, ש"נ, כמו עירה: חולדה שגררה את הָ א י ר ה[3]) שהוא עתיד להחזירה (תוספתא כל' ב"כ א ז).

---

שזה שם אלהות מצרית א פ ו פ י ס. והנה אעפ"י שטענת קרוים אינה בלי יסוד, מ"מ השערת יסטרוב היא היתר מתקבלת על הדעת, והסכים לזה גם דר' בכר בהקבץ REJ 35, 116, וגם פירסט שם 66, 38, והעיר שהוא כמו גזית במקום נזיר, ואמר דר' ב כ ר שם כי יש דוגמאות לזה בהקריאות ההמוניות בלשונות האחרות, בצרפתית morbleu במקום mordieu, sapristi במקום sacristi וכיוצא בזה, ובגרמ' — Potz במקום Gotz, וכדומה. והנה, יהי המקור מה שיהיה, עכ"פ נראה שזו היתה מלת קריאה נהוגה אצל היהודים בזמן ההוא לשבועה, לקיום דבר, להתרגשות וכדומה.

[1]) כמו שיר שרתי שירו. — ועי' אוץ. — [2]) יש סברים כי זה הפעיל מן אוץ.

[3]) באשורית אַר אַאַר. ואמר דליטש שנגזר מן אַר במשמעת אור. אך מוס ארנולד (בהעתון JBL XI 172) פקפק בזה אם אפשר שיסתעף מן אר איר, וגזרו מן איר באשורית במשמ' שלח מן, הוציא, ור"ל חדש המוציא ציץ, וכמו זיו בעברית ובכנענית. וכן בסור' אִיָּר, ובערבית אַיָּאר a).— [4]) בסגנון עברי, ואעפ"י שאין ספק כי מ"ת נכתבה בעקרה בארמ', מ"מ ראשי קצת פרקים, אולי מפני שהדבור הזה בעבר' היה רגיל הרבה בפיהם, נכתב כך בעברית, כמו פרק ג, ד, ה. — [5]) כך בשתי יודים בכל הנוסחאות של הבבלי, וכן בירושלמי וכן במתניתא דבני מערבא מהד' לו.

a) أيّار

[1]) לוי וקוהוט, פרשו שהם צמר סתם, גזרוה מלה זו מן השם היוני א י ר ו ן εἶρον, וכן קרוים. יסטרוב — מן אור, חור, ומפרש דבר לבן. אך הפרוש אשר מסרו הגאונים הוא לא סתם צמר כ"א ח ת י כ ה של צמר. ולכן יתר מסתבר כדעת לֵוִ, בהער' לקרוים, כי מקורה בהשם עור בארמית ובסורית עורא, ובערבית ע ו א ר a), שפרושו מוץ, ומזה השאל לחתיכה קטנה של מוכין, צמר וכדומה. — [2]) גרסת ר"ח ע י ר א, בע', ואמר כי בלשון ארמי היא אודרא (או אודרא) ופרש וז"ל: והוא כמין מוך חתיכה קטנה מן הצמר או מן הפשתן או מן צמר של גפנים שאורגין אותן בתוך מטפחות של מילת נקראת בלשון ישמעאל כמל. ע"כ. והובאו הדברים האלה בלשונם ממש בערוך.

[3]) כך תוספתא צו"ט; ובמהד' וילנה עירה.

a) عوّار

דגן וכדומה, תכיל שלש סאות, או עשרה עמרים, Getreidemass; mesure des grains; a measure of grain: — א) הכלי שמדדים בה: והעמר עשרית האיפה הוא (שמו' יו לו). לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה וכו' איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר' כה יד-יה). אשה אחת יושבת בתוך האיפה (זכריה ה ז). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהם הכתוב אומר לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל וכו' אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב"ב צ:). — ב) עצם הדבר הנמדד, חטה שעורה וכדומה בכמות זו: כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה (ישע' ה י). ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין (במד' כח ה).—אפה: והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת (ויקר' ה יא).—איפת: איפת צדק והין צדק יהיה לכם (שם יט לו). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות (שופט' ו יט). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה (ש"א יז יז).—ובמליצה: אצרות רשע ואיפת רזון זעומה (מיכ' ו י).—וכנ' ומ"ל: ואם היו להם אילים מרובין ולא היה להן איפתן יביאו איל אחד ואיפתו ולא יקריבו כלם בלא איפות (מנח' מה:).—ובהשאלה, *חלק, גורל: אמר לו הקב"ה (לאיוב) איוב אמור לי האיפה[1]) שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו (של אדה"ר) או במצחו או באיזה אבר שלו אי יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכה עמי (מד"ר שמות מ).

## ב. *איפה, ש"נ, כמו *חיפה, עי"ז: יכול אף עור מצה ועור האיפה במשמע ת"ל מלאכת עור יצאו עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בה מלאכה (ספרא שמיני ו, — ועוד שם תזריע יג).

---

העיר ר"י בן גנאח כי היא המלה ויבה a) בלשון ערב', אמר וז"ל: מדה נקראת בלשון ערבית ויבה והיא מכילה מן היבש ארבעת אלפים ושמנה מאות זוז עכ"ל. ולפי המלונים הערבים הויבה היא ארבעה ועשרים מדא, והיא לפי דעתם מלה „מולד" לא מעקר הלשון הערבית. — [1]) מתנ' כה' פרש כמו אופי, העיקר שלך. ולפי זה יסטרוב: התכונה והטבע, וכו'. אבל, אולי פשוט המדה שלך, החלק שלך.

---

a) وَيْبَة

## איפה[1]), מלת השאלה, — א) שאלת המקום, באיזה מקום נמצא או נעשה דבר מהדברים, wo; où; where: ויאמר (יוסף) את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (בראש' לז יו). וישאל (שאול) ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בניות ברמה (ש"א יט כב). ויאמר לו (דוד) המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר (ש"ב ט ד). ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום (רות ב יט). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איו' ד ז). איפה היית ביסדי ארץ (שם לח ד). — ובדרך ספור: ואיש אל ידע איפה אתם (ירמ' לו יט). — ב) שאלת האיכות, איך הוא הדבר, wie; comment; how: ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע איפה[2]) האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופט' ח יח).

## איפוא, איפא, עי' אפוא.

## *איפופי[3]), איפופי ישראל! — מלת קריאה של שבועה, נדר וקנם בשביל קפדה וכעס וכדומה, שהיה נהוג בדבור ההמוני בקרב היהודים לפנים.

---

[1]) מלה מרכבה מן אי ומן פה. — [2]) גם מעצם השאלה ובפרט מהתשובה: כמוך כמוהם וכו', נראה ברור כי המלה איפה זו משמשת שמוש איכה. וכן בלשון כושית אפ.

[3]) בארמ': חד בר נש אתא מישרי נדרא קומי ר' יוסי מתעטף ויתיב לי' א"ל מה אשתבעת אמ"ל איפופי ישר' לא עללה לביתי, א"ל איפופי ישר' ולא עללה לבייתך (ירוש' נדר' יב מב ג. — איש אחד בא לפני רבי יוסי כשהיה מתעטף ויושב לבקש להתיר לו נדרו אמר לו (ר' יוסי) מה נשבעת? אמר לו (האיש) אפופי ישראל לא אכנם אל ביתי. אמר לו (ר' יוסי) אפופי ישראל ולא תכנס לביתך). והנה לא הקריאה הנכונה והנקוד ולא מקור המלה ולא פרושה המדיק אינם ידועים. לוי נקר איפופי וגם אופופי. קוהוט איפופי אופופי. יסטרוב איפופי. קרוים מעתיק ipophi. ובדבר מקורה, הנה בנימין מוספיה ערך פופי אמר כי כך כותבים היונים את שם יהוה מפני שהאותיות האלה דומות להאותיות I II I II, ומזה נתפשט אח"כ מלה זו גם בקרב היהודים. לוי מביא דעת מוספיא ואינו מוסיף עליה כלום. קוהוט מפקפק בין השערתו הוא כי זו מלה יונית אפופוי Ωποποι שפרושה אהה אלהים, ובין השערת מוספיא. לפי דעת יסטרוב אפופי כמו אלוהי, והיא קריאה של חול במקום הקריאה האמיתית של השם הקדוש. אך קרוים דחה השערה זו, מפני הכתיב איפי ביוד אחרי האלף, והציע השערה אחרת,

ועם בבל"ם.

בְּאֵין, א) בלי: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים בְּאֵין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעי' נז א). כלם ישבים בְּאֵין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). באפס עצים תכבה אש ובְאֵין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ב) כאשר אין, כאשר לא היה: מעולם נסכתי (החכמה) מראש מקדמי ארץ בְּאֵין תהמות חוללתי בְּאֵין מעינות נכבדי מים (משלי ח כג-כד).

כְּאֵין כמו שאין: נגששה כעורים קיר וּכְאֵין עינים נגששה (ישעיה נט י).

לְאֵין, — א) למי שאין: ויאמר להם (נחמיה להעם) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לְאֵין נכון לו (נחמ' ח י). — ב) בלי, עד בלי, ועצי ארזים (הכין דוד) לְאֵין מספר (דהי"א כב ד). ואחרי כל זאת נגפו ה' (את המלך) במעיו לחלי לְאֵין מרפא (דהי"ב כא יח).

מֵאֵין, א) בלי, באופן שאין: אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מֵאֵין יושב (ישע' ה ט). במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מֵאֵין אדם וּמֵאֵין בהמה (ירמ' לג י). עיני נגרה ולא תדמה מֵאֵין הפגות (איכה ג מט). דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מֵאֵין יושב (צפני' ב ה). — ב) מפני שאין: וקברו בתפת מֵאֵין מקום (ירמ' ז לב). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מֵאֵין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). ושממו הרי ישראל מֵאֵין עובר (יחז' לג כח). ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה מֵאֵין רעה (שם לד ח).

***אֵין־סוֹף**, — בלשון המקבלים כנוי להאלהים, **Kab. Unendlicher, Gott; cab. l'infini, Dieu; the Infinite, God**: ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף דלית ליה דמות וצורה (רעיא מהימנא — ובשביל זה קרא לעצמו אין סוף שאין לו דמות וצורה). האין סוף הוא הסבה הראשנה בלתי מסובב מזולתו (שער השמים, ר"א הירירו ג ט). ומשם אדיר יתאצלו כל מיני שפע האצילות מן המקור הנקרא אין סוף (שערי אורה, ר"י גיקטיליה ד:). דע כי כל הנראה והנתפש בהרהור הלב מוגבל, וכל מוגבל וכו' א"כ מה שאינו מוגבל קרוי אין סוף (עוריה מפאנו, עשר ספירות). והנה נודע כי האור העליון למעלה עד אין קץ הנק' א"ס (אין סוף) ושמו מוכיח עליו שאין בו שום תפיסה לא במחשבה ולא בהרהור כלל ועיקר וכו' ואין בו ראש וסוף (ר"ח ויטאל, ע"ח היכל אדם קדמון ענף ב). מה שאנו קוראים אין סוף (א"ס) אינו אלא שמו שקדם לעולם (עמק המלך, אדם קדמאה ט). אור אין סוף הידוע מציאותו ולא מהותו המציא שרש הדין (משנת חסידים, מסכת עמלוס פ"ח).

אין בו יוד אחר הנון (מ"ס).

**אִין**[1], מלת תה"פ, — הֲלֹא, ודאי, קרוב לודאי, **wahrscheinlich, vielleicht; peut être, probablement; perhaps**: ובהשאלה של ספק כמו אולי, ויאמר דוד לאחימלך וְאִין [2]) יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ (ש"א כא ט).

אִין, עי' אִן.

***אֵיפָה**[3]), אֵפָה ש"נ, סמי' אֵיפַת, כנו' איפתם ־תן, מ"ר אֵיפוֹת, — שם מדה של דברים יבשים, של

---

[1]) בסור' אִין: באמת, ודאי, אמנם, ונצטמצם אולי בעברית למושג של קרוב לודאי, ומזה למושג האפשרות, וקצת דומה לזה המלה הן לאמות וגם לאפשרות. — [2]) מלה באה רק פעם אחת במקרא, וכבר פקפקו ונחלקו הקדמונים בפרוש משמעתה. ת"י: וְאִלוּ אית כה. השבעים תרגמו כמו לו קראו רְאֵה הֵיש וכו'. פשיטא ותר' ערב' תרגמו כמו וְאֵין. ר"י אבן גנאח: ואין וכו' במקום אם וכבר נאמר כי היא כמו אין בצירי וענינו והלא יש תחת ידך. ע"כ. רש"י פרש וְאִם, וכן ר"ש פרחון והעיר שכן בלשון גמר' ירושלמי. רד"ק החליט אִן כמו אֵין. וגם החדשים נחלקו ככה. קצתם (Welh. ואחרים) נוטים לנוסח' השבעים. קצתם מחליטים כי זה פשוט טעות, אִין במקום אֵין, ויש שהגיהו וְאֵי יש, במשמ' ואיה. וקצתם פרשו כמו אִין בסור' במשמ' ודאי. והנה אעפ"י שמליצת אֵין יש אפשרית, כמו תהל' קלה יז: אֵין יש רוח בפיהם, מ"מ אם לא נחליט הנקוד אִין לשבוש פשוט מאוחר, מוכרחים אנו לאמר כי לפחות בזמן התחדשות הנקוד כבר היתה זו קריאה מקבלה, ובהיות שאין כל טעם לקריאת אִין במקום אֵין דוקא במקום הזה, הואיל ויש במקום הזה בעצמו כמה פעמים אֵין ולא אִין, לכן רגלים לדבר כי לפחות בזמן ההוא ראו במלה וְאִין כונה אחרת לא כמו אֵין, והכונה האחת האפשרית לפי הענין היא שאלת אולי, וכונה זו יכלה להסתעף מן משמעת אִין בסור', בדרך הרשום בפנים. וכבר פלפל במלה זו קניג בהעתון ZAW XVII 238.

[3]) משקל בֵּיצָה, צֵידָה צֵדָה, תֵּבָה. והנה אמרו חוקרי לשונות המזרח' כי זו מלה מצרית, אֵפת. וככר

יא). — ובלי פעל; כל יודעיך בעמים שממו עליך בלהות חיית ואינך עד עולם (יחזק' כח יט). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (שם כו כא). — ועם ה השאלה: האינך ראה מה המה עשים (ירמ' ז יז). — איננו *אינו: וישב (ראובן) אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש' לז ל). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבזזינו (ישעי' יז יד). יבש נדף ואיננו (שם יט ז). — ובמאמר של עבר במשמעת עבר: ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (בראש' ה כד). ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא (האיש) איננו (מ"א כ מ). — ועם מלה אחריה: כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (בראש' מד כו). כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר' כט יד). — ועם תאר ופעל: איננו (פוטיפר) גדול בבית הזה ממני (בראש' לט ט). ומראהו (של הנגע) איננו עמק מן העור (ויקרא יג לד). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא (קהל' א ז). וירא (משה) והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב). את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים טמא הוא לכם (ויקרא יא ד). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא). —*אינו: וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). וכל מי שאינו צריך ליטול (צדקה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (שם). אינו דין שנחמיר (ב"ק ב ה). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתו' קיא.). טבל באחד מהן ואינו ידוע באיזו מהן טבל (מקו' ב ב). — ועם בן אחריו, ר"ל אין הדבר כן: אפי' תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה, בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א-ב). — ועם שֶׁ בראש: מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה (חלה ב ג). ברבו שאינו מובהק (קידוש' לג.). ושאינו מחוסר צידה (שבת יג ה). — ועם כְּשֶׁ בראש: שלא עשה בו את המזומן כשאינו מזומן (ספרא אמור, פר' ח). — ואם מש: משאינו נקוב על הנקוב (דמאי ה י). — ו"במשמעת מה שאין בעולם: יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו (ספר יצירה ב ה). — ו"עם שֵׁם אחריו כמו שם מרכב אחד, —*אינו יהודי, *אינו ישראל: לא יאמר לאינו יהודי לעשותו (שו"ע או"ח של"א ו). אסור ליתן לא"י (לאינו ישראל) מעות מעשר שני (שו"ע או"ח ש"ז ג). ואסור לומר לאינו יהודי שיאמר לאינו יהודי אחר לעשות לו מלאכה (שו"ת חות יאיר מט). אינו ישראל שעשה מלאכה בשביל ישראל וכו', אלא אם עשאה האינו ישראל בשביל עצמו (גן עדן, ענין שבת). — איננה: לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם (ויקר' יא כו). ושפלה איננה (הבהרת) מן העור (שם יג כא). — ו*אינה: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה (פאה ו ז). וכל מיתה שנאמר סתם אינה אלא חנק (ספרא קדוש' פר' ט). — ועם שֶׁ: ושאינה גבוהה עשרה טפחים (סוכה א א). לא היתה חצר בירושלם שאינה מאירה מאור בית השואבה (שם ה ג). אינה יהודית (שו"ע או"ח תקנא ג). —איננו [1]). ר"ל אין אנו: הדבר אשר דברת אלינו בשם ה' איננו שמעים אליך (ירמ' מד טז). — אינכם: קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר' ד יב). ויאמר אליהם (המלך יהואש לכהנים) מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית (מ"ב יב ח). — אינם: אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקום יריעותי (ירמ' י כ). אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכה ה ז). הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). ולמד אתם (את ישראל) השכם ולמד ואינם שמעים (ירמ' לב לג). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחזק' ג ז). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים (מקו' י ג). שני עומרים שכחה שלשה אינם שכחה (ספרי תצא, רפג). — אינן: בית הסתרים ובית הקמטים אינן צריכין שיבואו בהן מים (מקו' ח ה). — *אינם יהודים (שו"ע או"ח שפא ה). —איניםו [2]). אינמו, במליצ' כמו אינם: כלה בחמה (את הרשעים) כלה ואינמו (תהל' נט יד). בעמל אנוש אינימו [3]) (שם עג ה).

---

[1]) ולפי הענין תכיר בין המרברים בערם ליחיד נסתר (רד"ק מכלול, דקדוק המלים). ובנקוד אשורי אֵינֵנּוּ. — [2]) אולי לפי הקש אלימו עלימו (קניג ב 446), מו מן הֵמּה, שהיה בתחלה אולי הִמּה, ותנועת קמץ חשנית נעברה לחולם כנהוג בעברי' (שם). — [3]) בספרים מדויקים

תרעה מהרה (קהל׳ ח יא). — ועם יֵשׁ: אזנים להם ולא יאזינו אף אֵין יֶשׁ רוח בפיהם (תהל׳ קלה יז). — ועם פעול: מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר כדי יין ואמר שורה החיצונה אחת מעשר ו א י ן י ד ו ע איזו היא (דמאי ז ח). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ו א י ן ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה (ב״ק ה א). המפלת ו א י ן ידוע מה הוא וכו׳ אין ידוע אם ולד היה אם לאו (נדה ג ו). שני שבילים אחד טמא ואחד טהור הלך באחד מהם ו א י ן ידוע באיזה מהן הלך האהיל על אחד מהם ו א י ן ידוע על איזה מהם האהיל (טהר׳ ה א). ויש שטעון ברכה לפניו ו א י ן טעון ברכה לאחריו (נדה ו י). כלים המיוחדין וכו׳ ו ש א י ן מיוחדין (כילא ה ג). בדבר ש א י ן א ב ו ד (ב״מ פו:). — ג) כמו בלא, בלי, ohne; sans; without: ואם שלש אלה (שארה כסותה ועונתה) לא יעשה לה (להאמה העבריה) ויצאה חנם אֵין כסף (שמות כא יא). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אֵין כסא בת כשדים (ישעי׳ מז א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אֵין איל (תהל׳ פח ה). — ועם פעל מקור ובראשו ל במשמעת אי אפשר, לא ראוי, לא נכון, אסור, unmöglich, unpassend: inconvenable, impossible; not allowed: ויבוא (מרדכי) עד לפני שער המלך כי אֵין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסתר ד ב). כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אֵין להשיב (שם ח ח). וגם ללוים אֵין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו (דהי״א כג כו). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אֵין להוסיף וממנו אֵין לגרע (קהל׳ ג יד). א י ן לבזות דל משכיל ו א י ן לכבד כל איש חמס (בן סירא גני׳ י כג). א י ן לאמר (ז)ה למה זה כי הכל לצרכו (נב)חר (שם לט כא). א י ן להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם (מכי׳ בשלח ב ו). אמרו רוצים או לא רוצים א י ן לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (שם א). ו א י ן לאדם לזלזל בספר של גויל מלעשותו כך (הלכ׳ ס״ת כ״י ברצלוני, דף כ). — ו*עם פעל בינוני במשמעת אסור: א י ן נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה א י ן מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן א י ן נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב (כלאים א ח). א י ן חמור יוצא במרדעת כו׳ ו א י ן התרנגולים יוצאין בחוטין ולא ברצועות שברגליהן (שב׳ ה ד). — ה) *עם לי אחריו בן, במשמעת אינני יודע, לא אוכל להוכיח: א י ן לי (שאסור להקריב) אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המומים (ספרא אמור פר׳ ג). א י ן לי (שצריך לאכל מצות בליל הפסח) אלא בזמן שבית המקדש היה קים בזמן שאין ביהמ״ק קים מנין (שם פ״ק י). א י ן לי (שצריך לשבות בשביעית) אלא לזרע ולזמיר, לחריש לעידור ולניכוש ולכיסות ולביקוע מנין (שם בהר בתחלתו). א י ן לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין ת״ל אל משה ואל אהרן (מכי׳ פתי׳). א י ן לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין ת״ל וסוכה תהיה לצל יומם (שם בשלח ב ויסעו). — ובלשון התנאים והאמוראים במדרשי מלים והכתובים, אין מלה פלונית אלא, ר״ל אין לה פרוש אחר אלא זה: יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ו א י ן מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (מכי׳ בוא, פתי׳). לעברך בברית ה׳ אלהיך ו א י ן ברית אלא תורה (שם מסכתא ד פסחא ה). והדרת פני זקן א י ן זקן אלא חכם (ספרא). א י ן עני אלא בדעת (נדר׳ מא.). — וְאֵין לְךָ, ר״ל אין בעולם: א י ן לך אדם ש א י ן לו שעה ו א י ן לך דבר ש א י ן לו מקום (אבות ד ג). א י ן לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום (סוף עוקצין). ר׳ יעקב אומר א י ן לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה ש א י ן תחיית המתים תלויה בה (קידושין לט:). — *אין־תכלית, עי׳ תכלית.

ובכנויים — אֵינֶנִּי *אֵינִי, ר״ל אין אני: לא תעלו ולא תלחמו כי אֵינֶנִּי בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם (דבר׳ א מב). לא תשורני עין ראי עיניך בי וְאֵינֶנִּי (איוב ז ח). — ועם פעל: כה אמר פרעה אֵינֶנִּי נתן לכם תבן (שמות ה י). כי אנכי מת בארץ הזאת אֵינֶנִּי עבר את הירדן (דבר׳ ד כב). גם כי תרבו תפלה אֵינֶנִּי שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א טו). ויאמר ירמיה שקר אֵינֶנִּי נפל על הכשדים (ירמ׳ לז יד). — *אֵינִי: אמר להם (ר׳ גמליאל) א י נ י שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכות ב ג). הא לך א י נ י כמותך (ספרא קדוש׳ פר׳ ג). אמר רבי שמעון בן עזאי א י נ י כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו (מכי׳ בוא פתי׳). — שֶׁאֵינִי: שורי ותמורי ש א י נ י חייב בהם מצות (ידים ד ז). — אֵינְךָ אֵינֶךָּ: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אֵינְךָ משיב דע כי מות תמות (בראש׳ כ ז). אם אֵינְךָ ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש״א יט

לבקש את האתנות ונראה כי אין ונבוא אל שמואל (ש"א י יד). ועתה אם תשא חטאתם (של ישראל שחטאו בעגל) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב לב). ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט יה).—ועם ו העטוף: ויעברו (שאול ונערו) בארץ שעלים (לבקש האתנות) ואין ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו (ש"א ט ד). העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (ישע' מא יז). יחשכו כוכבי נשפו (של הלילה שנולד איוב בו) יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר (איוב ג ט). — ובהפס' מחלט אין: ויקרא (משה) שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז ז). וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם (ויק' כו לז).

ובסמי' אין, — א) כוללת בה כל הנשוא השלילי של המשפט, ותבא בצרוף עם יחיד ועם רבים אם קדם המשלל או אחריו, בלי מפסיק או במפסיק ביניהם.— קדם המשלל בלי מפסיק: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור (כראש' לז כט). אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך (שם מא לט). ויאמרו (בני יעקב) אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך (שם מז ד). ויפן כה וכה וירא כי אין איש (שמות ב יב). ויאמרו (בני ישראל) אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שם יד יא). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדב' כא ה). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכר' ט יא).— ועם מ"ל: ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו (שם כז יא). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ' ח יג). אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ד).—ואחרי המשלל: ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (כראש' מז יג). וישסעהו (שמשון את הכפיר) כשסע הגדי ומאומה אין בידו (שופט' יד ו). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).— ובמאמר של עבר במשמעת עבר: צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר' כב כז). ר"ל ולא היה מושיע לה. בימים ההם אין מלך בישראל (שופט' יז ו). ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים (ש"א א ב).—ויבוא אין במקום ואין, בלי: ומת או נשבר או נשבה אין ראה (שמות כב ט). וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל (מ"א כב א). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים (הושע ג ד). ר"ל בלי מלך. — ועם מלה אחרת בין המלה והמשלל: ותהי שרי עקרה אין לה ולד (כראש' יא ל). ויקחהו (אחי יוסף) וישלכו אותו הברה והבור רק אין בו מים (שם לז כד). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע' א ו). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו). — ועם ה השאלה: האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה (שופטים יד ג). — ועם ש: על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטניות בלבד (ב"מ ז א). — ב) תהיה חלק מן הנשוא השלילי או תשלל הנשוא מן הנושא: ויאמר אליו (משה אל ה') אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שמות לג יה). וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמק מן העור (ויקרא יג לא). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור (שם שם ד). תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שמות ה יו). אין המלך נושע ברב חיל (תהל' לג יו). וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו (אסתר ג ה). נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין (סנה' א ג). בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין איש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו (קידו' כז:). אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם (שם לג.).—ובלי הנושא: ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם ל:). — ועם הפעל קדם השם: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה יא). כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). — וגם עם פעל עתיד: ויאמר המלך צדקיהו הנה הוא (ירמיהו) בידכם כי אין המלך יוכל[1]) אתכם דבר (שם לח ה). — ועם פעל עבר: אשר אין נעשה פתגם מעשה

[1]) ויש מנסחים יָכוֹל.

***אֵימְתָן**[1], ש"ז, — מי שמטיל אימה על הזולת: האימתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה (דרך ארץ, פר' ג). מי ידמה לך ובמה נקדם את פני אֵימְתָן (סלוס, אופן הפסקה כ' שמן).

**א. אַיִן**[2], — מלת שאלת המקום, כמו אֵי, אַיֵּה, ואינו נהוג בלשון[3] כ"א בחבור מִ, מֵאַיִן, woher; d'où; whence: ויאמר להם יעקב אחי מֵאַיִן אתם ויאמרו (הרועים) מחרן אנחנו (בראש' כט ד). מֵאַיִן לי בשר לתת לכל העם הזה (במד' יא יג). ויאמר אליהם (יוסף לאחיו) מֵאַיִן באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל (בראש' מב ז). ותאמר (רחב) כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מֵאַיִן המה (יהוש' ב ד). ויאמר אליהם יהושע מי אתם וּמֵאַיִן תבאו (שם ט ח). מֵאַיִן אושיעך, המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). והחכמה מֵאַיִן תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח יב). — ועם מקור אחריו: כדי שיהא לו מֵאַיִן לגבות (תוספתא כ"מ ט ז). היה לו מ א י ן ללמד (ירוש' סנהד' י כח ב). — ועי' מִנַּיִן. — ועם ל, לְאַיִן, לְאָנָה: שוב מעשה בר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו (ר' יהושע) מ א י ן ו ל א י ן בן זומא (ירוש' חגיגה ב עז.). — והשתמש בו המשורר בשביל החרוז גם בלי מ: אתה נמצא וכו' ולא ישלט בך איך ולמה ו א י ן [4] (רשב"ג, כתר מלכות).

**ב. אַיִן**[5]) כספ' אֵין, בכנוי *אֵינִי אֵינֶנִּי, אֵינְךָ אֵינֵךְ, אֵינוֹ אֵינֶנּוּ, *אֵינָהּ אֵינֶנָּה, אֵינְכֶם אֵינְכֶן, אֵינָם אֵינָם אֵינֵמוֹ, אֵינָן, — מלה תורה ההפך מן יש, ותשמש א) כמו שם, דבר שלא יש בעולם, לא־דבר, מאומה, נרדף עם אפס, Nichts ; rien ; nothing: כל הגוים כְּאַיִן נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישע' מ יז). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כְאַיִן וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב). — ובהפסק: הנותן רוזנים לְאָיִן שפטי ארץ כתהו עשה (שם מ כג). — ובלשון המחקר: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן ה א י ן כהמשך האור היוצא מן העין (ר"ש בן גבירול, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מ א י ן ליש (שם). שהבריאה להוציא יש מ א י ן (רמב"ע, בראשית א א). וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות תהי' התולדות מהן למי שירע להשתמש בהן ולחברן כי יש לעולם בורא בראו מן ה א י ן (ר"י אבן תבון, תו"ה שער היחוד). ואולם מי שהנית העולם הווה יש מ א י ן יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלח' ו א ג). מראש מקדמי עולמים נמצאתי במכמניו החתומים מ א י ן המציאני ולקץ הימים נשאלתי מן המלך (מלא' הפנים, אכרכס גילגל דף לט). אז ברכה ושפע נתיסף ממקור ה א י ן אל היש (הריקנטי, יתרו ז.). וכשהגיע עת הרצון והחפץ הפשוט להמציא הנבראים האציל מן ה א י ן יש (ר"מ גבאי, דרך אמונ'). שהכל היה כמוס וגנוז בעמקי ה א י ן (שם). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשנוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירה י ש מ א י ן אלא יש מיש (ר"י אלבו, עקרים א יב.). — ב) נרדף עם כמעט, fast ; presque ; almost: ואני כמעט נטיו רגלי כְּאַיִן שפכו אשרי (תהל' עג ב). — ג) לא יש, es gibt nicht ; il n'y a pas ; there is not: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו' כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אַיִן לעבד את האדמה (בראש' ב ה). כי באו בנים עד משבר וכח אַיִן ללדה (מ"ב יט ג). — ובלי פעל אחריו: ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אַיִן בלתי (הושע יג ד). — ובשלות: ויאמר (שאול לדודו)

---

[1]) מן אֵימָה. בארמית: אֵימְתָנֵי די בשוה קריתים (ת"א בראש' יד ה). מלך תקיף גיבר ואימתן (ת"י ישעי' כח יו).

[2]) בלשון הערבית אַין a) ר"ל אַיֵּה, וכן מן אַין b) כמו בעברית מאַין. וכבר העיר ר"י בן קריש (רסאלה 16). על הדמיון הזה, וכן החדשים, אלא שקצתם סברים כי זו היא המלה אַיה עם ן נוספה. — [3]) יש סברים כי בא בכתוב שמוש אַין במשמע' איה בפסוק היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישעי' מד ח). וצריך לקרא ואַין, הכונה אַיה צור, ומקביל יפה להשאלה היש אלוה. — [4]) ככר העיר ר"ש זקש (התחיה ב). על הכונה האמתית של המשורר ועל הטעות שטעה דר' י"מ זקש במה שתרגם Nichts.

[5]) לפי דעת קצת החכמים משרש א ו ן, ואחרים מדמים לו השרש הערבי אין a) במשמ' עיף. באשורית דומה לזה יַנ, לא היה (מוס ארנולד).

---

a) أين b) من أين

a) أينْ

פלאי יציאת מצרים) נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען תפל עליהם אֵימָתָה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות טו טו-טז).

**אֵימָתַי**[1], מלת שאלת הזמן, wann; quand; when: — ובקצת במשמעת באיזה תנאי: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בש"א כל זמן שהוא יפה לפרי (שביע' א א). עד אימתי נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד שיחולו (שם שם ח). — הוא (אבטליון) היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אב' א יד). אימתי הקדש עושה תמורה (ספר' ויקר' פרק יז). אימתי אלו ואלו נוטלים לכתר כשתבוא גאולה (ספרי, האזינו שכד). אימתי הראהו סמוך למיתה (שם, סוף וזאת הבר'). ועם מ לשאלת תחלת הזמן: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן (ברכ' א א). מאימתי מזכירים גבורת גשמים ר"א אומר מיום טוב הראשון של חג (תענית א א). מאימתי נעשה בן סורר ומורה (סנה' ח א). מאימתי חייב משיאכל טרטימר בשר (שם שם ב). מאימתי היא טהרתה בש"א משיחבל וכה"א משיחבר (כלים יז ב). מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה שלשה בתים (כלי' יט א). זתים מאימתי מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן (טהר' ט א). מאימתי טהרתן בש"א משירבו וישטופו (מקו' א ה). מאימתי הוא מונה לו (לאילן שנטע לענין ערלה) משעת נטיעה (ספרא קדשים פרשה ג). — ולהורות הזמן בלי שאלה: כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו' ותנוי היה הדבר אימתי שירצו יתזור הדבר לכמות שהיה ר"י אומר משחרב ביהמ"ק היה תנוי זה תנוי אימתי שיבנה מקדש יתזור דבר לכמות שהיה (חלה א). מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר אימתי שתרצה הבא מעות וטול את שלך (ב"מ ה ג). אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוט' ט ו). התקין הלל הזקן שיהא (המוכר בית חומה והגיע יב חדש) תולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכין ט ד). — ומשמש קצת במשמעת באיזה אופן, באיזה תנאי, וכדו': החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו אמר רבי יהודה אימתי בזמן שנותן לו מאותו השדה ומאותו המין (דמאי א ו). עפר חוץ לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית א"ר יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). אשה מדדה את בנה א"ר יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל א' ומניח א' (שבת יח ב). אמרו לו (לר' עקיבא) אימתי בזמן שאין בה דיורין (עירוב' ה ט). חלוקת מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידו ליקח אבל יש בידו ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין וכו' (שם ח ט). זה הכלל (בחלוקת החצר) כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין אימתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (ב"ב א ה). אמר ר"י אימתי (המשחק בקוביה וכו' פסו' לעדות) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להם אומנו' שלא הוא כשרין (סנה' ג ג). אמר ר"ש אימתי (התמי' והמוס' אינם מעכבין זל"ז) בזמן שהיו אנוסין או שוגגין (מנח' ד ד). אמר ר' יוסי אימתי בזמן שהוא מפחח אחד (כלים יב א). אמר רבי יהודה אימתי (צריך המוכר בהמה להודיע שמכר אמו או בתה) בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אינו צריך להודיע (ספרא אמור פרק ח).

---

יונה ב י). והמדקדקים החדשים אמרו בכל המלים האלה כי התנועה ־ָה הנוספה בהן היא שארית סי' יחס הפעול הקדום שנשאר עדין בער' בשמות אַן, ונתקצר בעבר' ונהי' ־ָה, וכאשר פסק מנהג יחס הפעול בלשון נשמרו קצת מלים בהוספ' סי' ההוא וע"י סגולת שכחת הלשון הוראתם הקדומה השתמשה בהם ביחס הישר. וכן בלשון הערבית בהספרות המאוחרת מצוי הוא שיבואו שמות בסוף של יחס הפעול ־אן במקום שצריך לבוא יחס הישר (שפיטה סי' עו). וגם בלשונות החדשות שנולדו מִהלשון היונית והרומית הרבה שמות שלהן נסתעפו לא מיחס הישר של השם ההוא בלשון הקדומה אלא מיחס הפעול.

[1]) בערבית המדברת במצרים אִמְתָי, (שפיטה) בסוריה, אֵמתַי, בארמ' אֵימַת, אֵימָתַי אֵימָתַי, בסורית אֶמַת, מקֻצר מן אֶמַתַי, ובמש' מנקד' כ"י פרמה (כלים יב א. יג ב) מֻנקד אֵמָתַי, מֵאֵמָתַי, ועל הגליון רשום: נ' אֵימָתַי, וכן במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמבם הוצ' דרנבורג כתיב אמתי בכל מקום. וקריאה המקבלה של הספרדים ג"כ אימתי מלעיל. וסבר אֱוַלד ואחרים כי זו כפילות כח השאלה (סי' 104 a). והוא דבר מצוי בלשון שקצת מלים שנחלש קצת כחן מפני רוב השמוש תשה הלשון צרך לחדש כחן ע"י הוספה חדשה. ואעפי"כ יש סברים כי יש פה רק א נוספה כמו תמול אתמול וביוצא בזה, והיוד רק לסימן הנקוד. ועי' מָתַי בדבר מקור מלה זו.

עליו עדות שקר) ודם זרעותיו תלויים בו (בעד השקר) עד סוף העולם (כנכד׳ ד ה). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים (סוט׳ א ד).—והסופרים האחרונים השתמשו בפעל זה גם במשמעת גזם, menacer ; drohen ; menace : ותאיימני באצבעה (רמ״ג דכיר, גלעד).

—*אֻיַּם א) היתה אימתו על,—והבינוני מְאֻיָּם, שאימתו מוטל על: ע״י שראיתם אותו (את אלהים) יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (רש״י שמות כ יז). שפניהם צהובים ומאויימין (רש״י ישע׳ יג ז). מאויימין הם לרואה אותם (רש״י יחזק׳ א יח). מניקה שפסקה לחניק את בניהם (של בני בית הריש גלותא) יראה לחזור בה מפני שבני אדם מאוימים הם (רש״י כתובות ס:). וכובען אמה אף מלבושיהן מאויימים משאר בני אדם (רש״י גיט׳ יד:).—ב) הוטל עליו אימה ופחד: הענין נכון כמו שבארתי להיות פתרונו (של ויחגרו ממסגרותיהם) ויאוימו ויפחדו (ר״ת על דונש). וישקיט לו מהגוים המסייעים אותו שלא יהא נזוק ומאוים ומאבד תביעתו (REJ 1888 Juil. 70).

—*הִתְאַיֵּם,— א) נהיה אָיֹם: הראה שנית צפיר גדול ועצם לְהִתְאַיְּמָה הקרן הגדולה נשברה וארבע תחתיה להתקימה (מנחם בר׳ מכיר, שבת ב תנכה).— ב) נבהלו: אנכי שמעתי ונתאימו קבלו מלכותי ולא תאשמו שמעו מוסר וחכמו (קרובות, אופן א׳ שבועות).

**אֵימָה**[1], ש״נ, מ״ר אֵימוֹת, — מורא ופחד גדול, terror ; frayeur ; Schrecken : ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אֵימָה חשכה גדלה נפלת עליו (בראש׳ טו יב). מחוץ תשכל חרב ומחדרים אֵימָה (דבר׳ לב כה). הוד נחרו (של הסוס) אֵימָה (איוב לט כ). דלתי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אֵימָה (שם מא ו). התורה נקנית וכו׳ באימה ביראה (אבות ו ה). כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמע באימה (מכי׳ בוא, פתיחתא ג). משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות

[1]) כמו אֵיבָה, ועי׳ הערה לאָים.

ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום חייך שאיני מניחך עד שתיכנס לפלטורין שלך ותישן על מטתך (ספרי האזינו שיג). לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו (גיטין ו:). אימה יתירה היתה לו ממנו (סנהדרין לו:). — ואֵימָתָה, עי׳ זה הערך. — וסמי׳: נהם כּכפיר אֵימַת מֶלֶךְ מתעברו חוטא נפשו (משלי כ ב). אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם (סנהדרין ח.). אמר רבי ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (חולין ז:). — וכנוי: הנה אֵמָתִי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק וְאֵמָתְךָ אל תבעתני (איוב יג כ-כא). ותאמר (רחב) אל האנשים (מבנ״י שבאו לתור את ירחו) ידעתי כי נתן ה׳ לכם את הארץ וכי נפלה אֵימַתְכֶם עלינו (יהושע ב ט). — שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך (סנה׳ כ ס). — ומ״ר: לבי יחיל בקרבי וְאֵימוֹת מות נפלו עלי (תהל׳ נה ה). חמש(ה) אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת כילבית על לויתן (שבת עז:).

*__אֵימָה__[1], ש״נ, מ״ר אֵימוֹת,—כעין מקל ארוך או לוח צר יתחברו עליו הצמר או הפשתן לטוות ממנו, distaff ; quenouille ; Spinnrocken : הכוש והאימה[2]) והמקל וכו׳ (כלים יא ו). הנוגע בצמר שעל האימה באשויה טהור (שם כא א).

*__אֵימָת__[3]), — מלת שאלת הזמן, quand ; wann ; when : — ועם מ לשאלת התחלת הזמן: גולן מאימת מותר לקנות ממנו (ב״ק קיט.).

**אֵימָתָה**[4]), ש״נ,— כמו אימה גדולה: אז (כששמעו

[1]) משקל טירה. ולא נתברר מקורו.— [2]) כן גרסת הספרים ויש גורסין עימה, עי׳ זה הערך. ופרש רב האי גאון: פילכא בטיית. והרמב״ם בפרוש המשנה: אימה הכלי אשר יתחבר עליו הפשתן או הקוטו״ן אצל הטויה.

[3]) נתקצר מן אימתי. בארמ׳ אֵימַת: כל אימת דעיילין (ת״י ויקר׳ כו יב).

[4]) כמו ישועתה, מזמתה סוכתה, צרתה, ומלעיל. והנה בכל אלה אמרו המדקדקים הקדמונים כי נכפל בו סי׳ הנקבה, וברבם יתכן שזה לנחץ והגדלה, אך אין מקום לכונה זו בהמלה ישועתה (תהל׳ ג ג.

*עוֹזֵרד. — עֲרָבָה. — עַרְמוֹן. — עַרְעָר.
*פִּטָּל. — פִּלְפֵּל. — *פִּנְדָּק. — *פֶּרֶם, עין במקומו. — *פְּרְשָׁע.
צְאֶל. — *צְלוֹלִיב, ממיני הקיקיון. — *צְלָף. — צַפְצָפָה, ממיני הערבה (קנה אדם ועלה עגל ופיה כמגל). — *צַתְרִי.
*קֶטֶף, נותן הצרי. — קִידָה. — קִיקָיוֹן. — קִנָּמוֹן. — קְצִיעָה
*רִימִין. — רִמּוֹן. — רֹתֶם.
*שָׂג, שָׂגָא, אילן קשה ישתמשו בו לבנין אניות. — *שָׁנִיף. — שִׁטָּה. — שַׁעַם. — שָׁקֵד. — שִׁקְמָה. — *שְׁרְבִּין מין ברוש. —
תְּאֵנָה. — *תְּאֵנַת אָדָם הָרִאשׁוֹן. — תְּאַשּׁוּר, מין ארז. — תִּדְהָר. — *תּוּת, שעליו מזון לתולעת המשי. — תָּמָר. —

***אִילָנִי**, ת״ז, מ״ר אִילָנִיִּים, לנק׳ אִילָנִית, מ״ר אִילָנִיּוֹת, — של האילן, שיש לו צורת אילן: והוא (האלגום) צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני (ר״י בן גנאח, ס׳ השר׳ ערך לגם). צפרדע האילני והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קאטון גז י ב).

**אַיֶּלֶת**[1], ש״נ. — א) כמו אַיָּלָה, Hindin; biche; hind: כי גם אַיֶּלֶת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא (ירמ׳ יד ה). — ובהשאה״ה לאשה: ושמח מאשת נעוריך אַיֶּלֶת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח יט). — ב) כלי נגינה: למנצח על אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר[2] מזמור לדוד (תהל׳ כב א). — ג) אור השחר[3] Morgenröte; aurore; dawn: מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ד׳ מילין (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). ראו אילת השחר שבקעה אורה (מד״ר שה״ש פסוק מי זאת). — ד) כמו *אֱיָלוּת: אַיֶּלֶת אווי תשוקות לתלות עיוף שוקקות (יוצר א׳ דפסח אור יסע).

**אים**, ממנו אָיֹם, אֵים, *אִיֵּם וכו׳.

**אָיֹם**, אָיוֹם, ת״ז, נק׳ אֲיֻמָּה, מ״ר אֲיֻמִּים אֲיֻמּוֹת, — מי שמפיל אימה ופחד על זולתו, schrecklich; effroyable; fearful: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו אָיֹם ונורא הוא (חבקוק א ו-ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אֲיֻמָּה כנדגלות (שה״ש ו י). — וללא בע״ח: על קו דק נטוי תחל אז לנסע מעל לתהום אָיוֹם גליו פרצו (א״ד״מ, החמלה).

**אֵים**[1], אֵם ש״ז, מ״ר אֵימִים אֵמִים, — א) פחד ומורא גדול, Schrecken; frayeur; terror: שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אֵמִים (איוב כ כה). עני אני וגוע מנער נשאתי אֵימֶיךָ אפונה (תהלים פח יו). — ואמר הפיטן: זכור צדקו (של יעקב) ואת נאקו לשארית נשארה אשר נשאה וגם נלאה זה כמה אֵימֶיךָ (סל׳ לתענית ב, יח איום). — וכן השתמשו בו הסופרים: העיר בי פחד ואימים (בן המלך והנזיר ה). באו באיש ההוא פחד ואימים (שם). אחוז בחבלי פחד ואימים (אהרן ב״ר משלם, בכת׳ אלרשאיל לרמ״ה ו כו). לגרש האימים שנתו יחטפו (יוסף הלוי, שיר הגיון). משאת אימי סער בעותי נפש (מיכ״ל, אחרית שאול). — ב) אלילים, Götze; idole; idol: כי ארץ פסלים היא (בבל) וּבָאֵמִים יתהללו (ירמ׳ נ לח). תבנית זכר או נקבה אימים ידועים (הראב״ע, דבר׳ ד ט). — ג) כך קראו המואבים את הרפאים: רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אֵמִים (דבר׳ ב יא). — *ובהשאלה לבריות המטילים אימה: ובארץ הסופרים אֵמִים יהלכו על אם הדרך כשדים יראו (יל״ג, הכאת בכורים).

***אִיֵּם**, אִיֵּם את, אִיֵּם על, הטיל עליו מורא ופחד Furcht einflössen; faire peur; frighten: כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם שמא תאמרו מאומד ומשמועה וכו׳ הוו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו׳ דיני נפשות דמו (של מי שהעידו

---

[1]) עי׳ הערה לערך אַיָּל. — [2]) יש מפרשים גם אילת השחר זו במשמעה ג אשר לקמן. ויש סוברים שזה היה שם שירה שהיה לחן שלה ידוע ובלחן ההוא היו מזמרים גם המזמור הזה. וכתב הראב״ע וז״ל: אילת השחר, אמר הגאון כטעם כגבר אין איל ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל, כשיר השירים (ספת יתר כב). — [3]) כמו שמבואר בגמ׳ יומא כט. מה איילה זו קרניה מפציצות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציל לכאן ולכאן. — וכן בערב׳: אלע׳זאלה a), אלשמש ענד טלועהא, ור״ל: הצביה, השמש בזריחתה.

a) إلغزالة

[1]) משקל איד; מלה עברית.

באילן.— *סָרָק, אילני סְרָק, שאינם נושאים פרי.

*עֲבֹף, כמו עבֹת. — עָבֹת, אילן שענפיו ועליו מרבים. — *עוֹגִית, כמו בדיד. — עֲטָרָה, *שמקיפין את הנטיעות בילדותן. — *עַיִן, כעין כפתור שמשם יוצאים הענפים. — עָלֶה, כעין דף קטן, דק, הנולד על האילנות ושאר תצמחים. — עָלָה, *נתאחה אחר שנפשת. — *עִירָנִית, *עַמְרָנִית, כמין צמר באילנות בין הקלפה והעץ. — עָנָף, מה שיוצא ומסתעף מכרת האילן. — עֳפִי, עֳפָיִים, ענפים. — *עִקָּר, השרש. — *עִשֵּׁן את האילן, מפני התולעים וכדומה.

פֻּאָרָה, פֹּארוֹת, הענפים, ובפרט הענפים התחתונים. — *פְּסוּג, כסות קצת ענפים מבין הענפים. — *פִּסֵּג, עשה פסוג. — *פְּסוֹל, כריתת היבש מן הענף. — *פִּסֵּל, עשה פסול. — *פֶּקֶק, כעין קשר מסביב הגזע או הענף. — פַּרְדֵּס, גן אילנות, ובפרט גן אילני פרי. — פְּרִי, פְּרִי הָאֱגוֹזָה הוא אגוז, פרי עץ התפוח הוא התפוח, וכדומה, ועין במקומו כל השיכים לזה. — *פֶּשַׁח, נתק ענף ממקום חבורו להכֹּרֶת. — גִּפְשַׁח, וכו׳.

*צָוָא האילן, נעשה יבש לגמרה. — *צִיב, כמו המס. — צִיץ, מה שיציץ האילן, ועי׳ במקומו. — צַמֶּרֶת, ראש האילן רחב ורב הענפים, כמו בארז.

*קָטַם, כרת ראש הענף. — *קֵנֶס, קיסם של ענף. — קָצִיר, קלח חדש יוצא מהשרש. — קְצָפָה, אילן שקרסמוהו הארבה. — *קְצָצָה, יער שקוצצים ממנו האילנות לעץ, לבנין. — *קִרְסֵם, כרת את הענפים היבשים. — *קִשְׁקוּשׁ, קִשְׁקֵשׁ.

*רֹבֶד מקלעת ענפים. — *רוֹכֵב, מה שמרכיבים. — רָטֹב, שיש בו לח. — *רֶכֶב, על מה שמרכיבים. *הִרְכִּיב, *הַרְכָּבָה. — רַעֲנָן, רטב, רך ומלא אב.

*שַׁבְשֶׁבֶת, *שִׂשֶּׁבֶת, ענף דק, שבט. — שָׂגָא, גדל, התפתח. — שָׂדֶה, שדה אילן — שְׂדֵרָה *שְׂדֵרַת אילנות, שורת אילנות מצדי הדרך. — *שׁוֹטִית, כמו שבשבת. — שׂוֹךְ, שׂוֹכָה, ענף גדול. *שִׁהַת, הקלפה. —

— שִׂיחַ, אילן קטן. — שְׁלֻחָה, ענף ארוך מתפשט למרחוק. — שַׁלֶּכֶת, זמן נשירת העלים. — *שִׁלְשֵׁל, האילן, נתארכו הענפים. — שַׁרְבִיט, ענף דק — שֹׁרֶשׁ, חלק האילן המחבר להאדמה שדרך בו ימץ את לשדה. — שֵׁרֵשׁ, עקר השרש. — שָׁתִיל, נטע רך, שנשתל, שנטע מזמן קרוב. — שָׁתַל, נטע. — *שַׁתָּל, מי שאומנתו לשתל אילנות.



*תַּמְרָה, שם כללי לכל מיני פרי הדקלים. — תֹּרֶף, *תִּתְרִיף, לקה בתולעת.

ב) מיני האילנות*).

*אָגָה, מין קוץ — *אֱגוֹזָה, עץ האגוז. — *אֲגָס אילן הנותן אגסים. — *אֹדֶן, מן ערבה. — *אֶדֶר, מין אלון. — אֲהָל, עץ טוב הריח. — *אוֹג, נותן צבע אדום. — *אָחוּן, — *אָטָד. — אֵלָה, הוא בֹּטֶם. — אַלְגֹּם. — אַלּוֹן. — *אַמְלוּג, שיח מדברי. — *אָס, הוא ההדס. — *אֲפַרְסֵק, הוא תפוח פרס. — *אִצָּה מין ערבה הודית. — *אַרְגְּבָן. — אֶרֶז, אילן נהדר, לו עלים כעין מחטים. — אֹרֶן. — *אַשּׁוּחַ. — *אֶשְׁכְּרוֹעַ. — אֵשֶׁל. — *אֶתְרוֹג.

*בֹּטֶם. — בָּטְנָה, הוא פסתק. — בָּכָא, מין אילן דומה להצרי. — *בַּלְדּוּר *בַּלְזוּר, אמרו כי פריו יפה לשכחה. — *בֶּקֶם, עץ נותן צבע אדם כדם. — בְּרוֹשׁ, בְּרוֹת. — *בַּת־שׁוּחַ, בְּנוֹת שׁוּחַ, מין תאנה.

*גַּלְמשׁ, אילן גדול יפה. — *גֹּמֶז, הוא שקמה. — גֶּפֶן, נותנת היין. — *גֶּפֶן צֶמֶר, נותנת צמר גפן *גֶּפֶן זְאֵב, נותן ענבי הזאב. — גֹּפֶר, עין במקומו.

*דּוּלָב, *דַּפְנָה, הוא *ערא.

הָבְנָן עץ שחור. — הֲדַס. — *הִיג, *הִיג רומי. —

*וַקְוָק, עץ הגדי ברצות אדם ללקט ממנו צועק וקוק. — *וֶרֶד, *וְרָד, וְרֶד הַבָּר.

*זַיִן, עץ גדול. — זַיִת, נותן השמן. — *זֶרֶד.

*חָבוּשׁ, פָּרִישׁ. — *חִזָּר, קני הודו. — *חַזְרָד. — *חֲלַף, ערבה מצרית. — *חֲלַף הַיָּם. — *חָמָם. — *חָרוּבָה, אילן החרוב.

*יוֹגֵס, יַחְנוּן, עי׳ במקומם. — *יַסְמִין.

*כִּינָר, עי׳ במקומו. — *כְּלִיל הָהָר. — כֹּלְמִישׁ, עין במקומו. — כֹּפֶר. — *כְּרוֹמְשׁ. — *כִּשְׁתְּ.

לְבוֹנָה. — לִבְנֶה. — לוּז, הוא השקד. *לוּז הודי. — לוֹט, נותן שרף הַלוֹט. — *לִמּוֹן

*מוּז. — *מִיל, נותן העפץ. — *מַיִשׁ. — מֹר. —

*נִיל, — נַעֲצוּץ, סִרְפָּד, וכו׳. — *נִצְפָּה, הוא צלף. — *נַרְגִּיל,

*סִמְלָק, *סִמְבָּק, יסמין ערבי. — סְנֶה. — *סִיחָם.

*) ברשימה זו נקבצו רוב השמות מתנ״ך, תלמוד ומדרשים ומתנמצא בספרות כמו שהם, אעפ״י שממקצתם אין דעתי נוחה, וקצת שמות חדשים עפ״י השמות שבלשון ערבית. ומלואים לרשימה זו יבואו בההוספות.

— אילן הַחֲמְאָה (ִםס הודו). — הַטִּיט: אילן הטיט ממנו יוצא משקה זב ונגר כמראה החלב והאומנים ישתמשו בו להצהיב הכלים (ִםס תינא). — — ילחם הקופים (ִםס ארץ כוש).

א) שמות ופעלים כללים.

אֵב, לַח האילן ורטיבותו. — *אִבֵּק, פִּזֵּר עליו אבק. — אֲגַם, חרש של קנים וקוצים. — אֶזְרָח, אילן יליד המקום שהוא נטוע שם. — *אוֹב, *אִיב, *חוֹב, אמצע מקום הענפים. — *אִידָן, כמו עמרנית, — אָמִיר, ראש האילן. — *אִצְוָה, סיב הנכרך סביב הדקל. — *אַרְזָל, כעין עריסה בין ענפי האילן לנטר השדה. — *אַרְנָס, כעין חוט ארוך יגדל ויכרך סביב לקצת אילנות, למשל הגפן. — אֲשֵׁרָה, אילן מְקֻדָּשׁ לעשתרת.

בַּד, חטר דק, שבט שיוצא מהאילן: בַּד של הדס. — *בְּדִיד, תפירה שעושים סביב עקרי האילנות. — בַּיִת, *כעין סרג וכדומה סביב האילן. — *בִּסְתָּן גן יפה אצל הבית. — בֵּרֵךְ, *הִבְרִיךְ, כפף הנטיעה ושם הקצה באדמה למען תצמח משם. — *בְּרֵכָה, אילן העשה בְּרֵכָה אחת או שתי ברכות, לאמר נותן פרי פעם בשנה או שתים. — בְּתוּלָה, בְּתוּלַת שִׁקְמָה, וכדומה, אילן שלא נקצצו ענפיו.

*גֵּדֶר, *גְּדוּד, *גְּרוּד, אילן בלי ענפים ועלים. —*גְּדֵרִית, קנים הרבה מחברים בעקר אחד ומפרדים למעלה. — *גּוּזוֹת, נצרים הפרים משרשי האילנות. — *גִּזֵּם, את הענפים. — גֶּזַע, חלק האילן מרגליו ועד ענפיו הראשונים. — *גֶּדֶם, שארית אילן שנגדם. — *גִּמֵּז, עי' במקומו—*גַּמְזִית כמו נצן. — גַּן, מקום נטוע אילני פרי או אילני סרק. — *גִּנָּה, גן קטן. — ∞גִּפֵּר, פזר גפרית על האילן.—*גַּרְגַּר גַּרְגְּרִים, פרי דק, עגל, של מקצת אילנות: הענב הוא גרגר.— *גְּרוּפִית ענף לנטוע להרכבה, בפרט של זית. — *גֶּרֶר, כמו גדרית.

דָּלִית, זמורה ארוכה.

הֶמֶס הֲמָסִים, ענפים יבשים לבער אש.

*זֶהֶם, משח האילן כזוהמה להמית את התולעים, להגן על המכה.—זַלְזַל, זְמֹרָה, וכו' עי' גפן במקומו. —זָמִיר, זָמַר את הגפן וכו'. — זָנָב, אילנות יוצאים חוץ משורה הנטועה. — *זִנֵּב, כרת קצה הענפים. —*זֶרֶד, זְרָדִים, ענפים רכים, מקצצים למאכל בהמה. — *זֵרֵד, קצץ את הורדים.

חוּשׁ, חושים של קנים, — *חֲזָזִית על האילן. —חֹטֶר, ענף היוצא מגזע האילן.—*חִישָׁה, חישת קנים. — *חֲלַחַל, מְחֻלְחָל, שיש לו לב, מת להעץ. — *חֲלִיפָה, מה שיצמח שנית מהגזע אחרי אשר נגמם האילן. — ∞חֲמָמָה, מקום חם לגדול אילנות מאקלים יותר חם.—*חֲרָיוֹת, ענפים יבשים של תמרים להסקה וכדומה. — חֹרֶשׁ, חֹרְשָׁה, יער לא גדול. — *חֲשִׁיפָה, *שִׁיפָה, עין תמר.

*טָעוּן, אילן טעון, מלא פרי. — *טָעַן, את האילן באבנים שיכתש, וכדומה. — טָרָף, עלה ירוק כלו.

*יְחוּר, ענף יוצא מגזע האילן, ובפרט בתאנה ובזית. — יוֹנֵק, ענף רך, אשר צמח עתה.—*יַלְדָה, וּזְקֵנָה. — יֶלֶד, ילכו יונקותיו. — יַעַר, מקום הרבה אילנות. — יִעֵר, נטע יער.

*כִּוֵּן, הנטיעה, תלה עליה אבן וכדו' שתגדל בישר. — *כָּסַח, כרת את הענפים היבשים, הרעים.—כִּפָּה, סַנְסִן, וכו' עין תמר במקומו. — כָּפִּים, קשר, מסמר בעץ. — *כֹּרֶת, גוף האילן שממנו מסתעפים הענפים. — *כֹּתֶשׁ, שער כתש, ענפים ארוכים.

לֵב, *הרך, המוח, שבעץ האילן. — *לִבְלֵב, התחיל (האילן) להוציא עלים ופרח (אחרי הגשמים), אילנות מְלַבְלְבִים, יער מְלַבְלֵב. — *לוּלָב, ענף ירוק ורך מאד, שראוי לאכילה: לולבי אלה, לולבי גפנים, לולבי תמרים. — לַח, כמו אֵב.

מוֹחַ, *הלב, הרך שבאילן. — מַצֶּבֶת, גוף האילן אחרי שנשרו עליו וענפיו.—*מַרְבִּית, *מַרְבִּית, מַרְבִּיּוֹת (מַרְבִּיּוֹת) ענף כרות. — ∞מִשְׁתָּלָה, מקום ישתלו שם נטעים רכים הרבה, לשתלם אחרי כן במקומם.

*נֶבֶג, ענף שיצא מהאילן במשך שנה או מעט יתר. — *נוֹף, כל ענפי האילן היוצאים מהכֹּרֶת' — נְטִישָׁה, ענף שרוע. — נָטַע, שם באדמה למען יגדל. — נֶטַע, נטיעות — *נִיא, נשימת האילן, האדים הנודפים ממנו ומתפשטים באויר.—*נֵץ, נִצָּה, הפרח שהאילן מפרית, — הֵנֵץ, עשה נצה. — נֵצֶר, ענף ירק יוצא מהגזע, מהשרש. — *נָצִיר נְצִירִים. — נִקֵּף, גדע את האילן בגרזן.

סֹבֶךְ, סְבָךְ, סֵבֶךְ, עצים הרבה צפופים ומסככים במקום אחד. — *סַדָּן, הגזע. — *סִיב, כעין חוטים על קלפת העצים, יעשו ממנו חבלים וכדומה, — סֵעֵף, כרת את הַסְּעַפּוֹת, הן הענפים העליונים

שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה (ברכ' א ב). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון (גיט' ה ו). ר"י אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכות יון ק"פ מלכות בית חשמונאי ק"ג מלכות הורדוס ק"ג מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית (סעו"ר ל). מן הדבור ואילך (ספרי מצורע, זבים א). לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך אפעה (מכי' בשלח, מס' דשירתא ח). דברי בפיו (של הנביא) אני נותן אבל איני מדבר עמו פנים בפנים מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש נותנת בפי הנביאים (ספרי שופט' קעו). ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך (כ"ב כא.). המפקיר את שדהו כל ג' ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר' מג:). אמר לו (אברהם לבנו יצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדרש ויושע ג). צריך אתה להזהר מיכן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה (גנזי מצרים, הל' ס"ת יד). או שאמר לו האומן (לבעה"ב) גמרתיו ולא באו הבעלים ולקחו הכלי משם ואילך הרי האומן שומר חנם (לבוש הל' אומנים שו א). מאז ואילך (הרבה פעמים בספר יסוד עולם). — ב) להמקום, רומז התנועה שאליו, כמו הֵנה, שמה, dort; là; there: כל הנוגע בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך (ספרי וזאת הברכה). נפש שנפרצה משתי רוחותיה אילך ואילך (עירובין נה:). ושני קנים יוצאים ממנו (מחלק החלק של המנורה) אחד אילך ואחד אילך (מנח' כח:). שלשים יום בדת איום כסות שאולה מעכבת לעת הלך כן ואילך הלא ציצת חיבת (הסכה לפ' שלח). אם בורחין המים אילך ואילך (והזהיר ויקר' מג).

אילָם עי' אֵלָם

*אִילָן[1], ש"ז, מ"ר אִילָנִים אִילָנוֹת, — צמח יצמח מן האדמה, בעל גזע חזק, עצי, מתקים שנים רבות וענפים רבים מסתעפים ממנו, Baum; arbre; tree: ר"ש אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (אבו' ג ז). הוא (רבי אלעזר בן עזריה) היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו' אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות אין מזיזין אותו ממקומו (שם שם יז). משל למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך (תעני' ה:). — — אילן מאכל, שעושה פרי, ואילן סרק, שאינו עושה פרי: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל (שביע' א ג). ובכנוי: הרי אומר לו הלוקח (להמוכר) עקור אילנך (רמב"ם מכירה ה ח). — ומ"ר: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה (שביע' א ב). יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידים אילנות שמוציאין פרות בכל יום (שבת ל:). אילנות וקצצות (ירוש' כתוב' לב:). — ובסמי': הנוטע חמשה אילני מאכל (סוטה ח ב). אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אמרו להם אין אנו צריכים פירותינו מעידין עלינו אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמיע קולנו ונראה (מד"ר בראש' טז). — ומשל: אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסח' קיב.). — והשתמשו בדבור זה במשמעת סמך על אדם גדול: וגם יש לי להתלות בהרבה אילנות גדולות אנשים שהיו לפני אשר קטנם עבה ממתני (ר' אליהו בחור, הקד' מסורת המסורת). — ובצרוף עם שמות אחרים: °אִילָן אֲבַטִּיחַ: הוא העץ יפה ענף וגבה קומה הנקרא באאבאב או אילן אבטיחים (ס' בלאך, ש"ע אפריקה). — בּוֹרִית: אילן בורית בתוך הפירות הגדולים עליו ימצא מות שמן ישתמשו בו לכביסת משי (שם הודו). — דּוֹנַג: אילן דונג הזלזלים במזמרו' יכרעו ויצקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ (שם). — °הַחֵלֶב: אילן החלב מראה עליו כמראה הלפידים ופריו שמן כגודל הלוזים מסוגר בתוך קלפה מוחו ימהל בתוך שמן פשוט ומהם יעשו נרות (שם תיגה).

[1]) בארמ', וכמו אֵיל בעברית עי' הערה לזה הערך. ולא נתברר היטב מקורה. רוב החוקרים סברים כי נגזר מהשם איל במשמעת חזק וכח, ויש סוברים שנקרא כך על שם שהוא גבוה ונראה למרחוק, אך כל זה לא מְתוּר.

sterile and manlike woman: כהן הדיוט לא ישא א י ל ו נ י ת אלא אם כן יש לו אשה ובנים ר' יהודה אומר אע"פ שיש לו אשה ובנים לא ישא א י ל ו נ י ת (יבמות ו ה). וכן א י ל ו נ י ת לא חולצת ולא מתיבמת (שם ח ה). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות תביא ראיה שהיא בת עשרים שנה והיא א י ל ו נ י ת (נדה ה ט). בוגרת ו א י י ל ו נ י ת כתובתן מאתים (תוספת' כתו' א ג). פרט ל א י י ל ו נ י ת שאינה ראויה לזרע (שם סוטה ה ד). ואיזו היא א י ל ו נ י ת כל שהיא בת עשרים ולא הביאה ב' שערות ואפילו הביאה לאחר מכאן הרי היא כ א י ל ו נ י ת לכל דבריה ואלו הן סימניה כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש רשב"ג אומר כל שאין לה שיפולי מעים כנשים רשב"א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (גמ' יבמ' פ:). לאחר שנשאת נמצאת יבמתו א י ל ו נ י ת (הל"ג רמד). עקרה מחמת מזל שכבר נישאת לשלשה בני אדם ולא ילדה להן והוחזקה עקרה א י י ל ו נ י ת ממעי אמה ויש לה סימנין שאין לה שערות ולא דדין (רסי עירו' מז.).—ומ"ר: וכולן (הנשים שנזכרו שם) אם מתו או מיאנו או נתגרשו או נמצאו א י ל ו נ י ו ת צרותיהן מותרות (יבמ' א א). — ועי' עקרה.

***אִילוֹנִית**[1]), ש"נ,—מין נחש: ה א י ל ו נ י ת והוא נחש נקרא דורישוש זה מעוט ב א י ל נ ו ת (קאנון ד ו ג מב).

**אֱיָלוּת**[2]), ש"נ, — כח ועצמה ומחסה, Macht, Stärke force, puissance; might: ואתה ה' אל תרחק אֱיָלוּתִי[3]) לעזרתי חושה (תהל' כב כ). — והשתמשו הסופרים במלה זו הרבה: אֱיָלוּתִי, קחה נפשי למען נשא יגון אשר כזה לא יכולה (ר"ש הנגיד, ומי יתן ויעלני). רפא נא את שברם ונחם אבלותם כי אתה סברם ואתה אֱיָלוּתָם (ר"ש בן גבירול, במרון קול תתן). וסר לבי וכשל מאד כחי וכלתה א י ל ו ת י (הוא, שירי שלמה דוקס לד). ראה נא שועתם שעה נא תפלתם בפעם ראשנה היה נא אֱיָלוּתָם (סוסענו' יום א). טובך על א י ל ו ת י יחלתי בגלותי (סדו' רב עמרם סלי' ב). שקרא אברהם והודיע לבריו' סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו א י ל ו ת בכלם (רמב"ן, בראש' כא לג). משלו בנו עבדים ואנחנו בגלות הושיע ה' כי בך אֱיָלוּת (שלמה, גאולה שבת ב אחר פסח). אשר שמך א י ל ו ת ה בעניה ובדלותה ואל תפן לסכלותה והקם את שפלותה נדהמה בגלותה וסוערת כאניה (סלית' מנה' אויגניון אשמור' ליל ב, נלר רוב). שהם (השמים) מספרים הכח ו ה א י ל ו ת שלו (ר"א הקראי, פ"ח לב). — וכח האדם: על כן תברך כראוי לך כפי קדשך כבודך וגדלך ומפי הכל בכל אֱיָלוּתָם כפי מדע אשר אתה חננתם (שיר היחוד יום א). ואף אם ראה כי יש אתו און ויכולת א י ל ו ת וממשלת לגזור על כל תפוצות הגולה (ר"י בר ששת, תש' רעא). מה לי יקרת בני אז שרת על אולים וֶאֱיָלוּתוֹ (אד"מ, שיר אב לבן). —וכח של לא בע"ח: הקל מחבירו (מארבעה היסודות) קשה מחבירו וכל הדק מחבירו א י י ל ו ת ו קשה מ א י י ל ו ת חבירו (ר"י אבן תבון, האוה"ד לרסע"ג ב).

***אֵילַךְ**[1]), אֵילַךְ, — מלת תה"פ תרמז להמקום והזמן. — א) הזמן הבא אחר רגע המדבר: רבי יהושע אומר (גומר את קריאת שמע) עד

---

א י י ל ו נ י ת דוכרנית דלא ילדה. ובעל ערוך השלם דחה פרוש זה ויאמר כי יש בו ריח דרוש, וגזר איילונית מן אילן, לאמר דומה לִמכת עץ! אך לפי זה היו צריכים לקרא את האילונית עֲצָנִית, כי אי אפשר כלל לאמר מַכת א י ל ן. — והנה אַיִל היה בעצם וראשונה שם לכל זכר, ואח"כ התיחד בעברית לזכר מן הצאן, ובערבית לזכר מן היעלים, ולכן היה דבר טבעי לגזור ממנו א י י ל ו נ י ת. וכן בערבית פַּחְל a) סתם זכר, וּפַחְלַה b) אשה גסה.

[1]) מן אילן, ע"ש שהוא נתלה תמיד באילן.

[2]) מן אֱיָל, עי"ש. — ואין את למשקל זה בתנ"ך, זולתי פְּעֻיּוֹת, פְּתַיּוֹת, ועי' לקמן, — [3]) גרץ (בפרו' לתהל') גזר על מלה זו כי אינה כלל מלה (Unwort) וינסח אֱיָלִי. אך סופרי כל הדורות השתמשו בה בחבה רבה.

[1]) בארמ' (ת"י במד' כא ד). והעיר גֶלדי' (במלון לספרות המכילתא, מ' אוירבך), כי מלה זו בודאי מקורה מארמית כי הסוף הרומז להעומד מרחוק זר להלשון העברית. והביא דלמן בדל"א שלו דמיון למלה זו בארמית הַלְכָּא: לא תקרב הַלְכָּא (ת"א שמות ג ה). הלכא והלכא (ת"י במד' כא לו), שאין ספק בדבר שיש בה המלה כָּא שרומזת המקום ונשתנה הלכא בהילכא, ונתקצר להילך, ומזה אילך, והוא מצוי בין שתי הלשונות הללו.

---

a) فَحْل b) فَحْلَة

כ א י ל והיו ממלאין אותו דינרי זהב (ר"נ נדרים ג.).
— ״איל בעל קרנים, כנוי למי שאשתו זונה תחתיו : Hahnrei ; cornard ; cuckold פלונית ישאלו עליה איה הקדשה היא בעינים ובעלה הוא האיל[1]) אשר ראית בעל הקרנים (עמנואל, מחב' ה).

איל[2]), ש"ז מ"ר אילים,—אילן, עץ, Baum ; arbre ; tree : עד איל[3]) פארן אשר על המדבר (בראש' יד ו). כי יבשו[4]) מאילים[5]) אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). וקרא להם (לאבלי ציון) אילי הצדק מטע ה' להתפאר (שם סא ג).

איל[6]), ש"ז, מ"ר ״אילים,—כח ועז, Kraft;force;might: כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל[7]) (תהל' פח ד-ה).— ופשט השמוש הזה בספרותנו: לך הצור לך נאוה תהלה ואתה אל ומידך אילים (ר"ש הנגיד, הלי תעש). כגבור אין איל וכאורת נס וגבורת ומר צורת (שיר היחוד יום ז). אבל אחרי אשר למצא חפץ להשיג

קרא איל, וגם הגרסה שהיתה אולי לפני הערוך נבדין להמין אילא, כמו"כ דחנקה, כי עכ"פ קשה, שהעיקר שהיו ממלאים את האיל דינרי זהב חסר מן הספר, ל ו י פרש חוטם הספינא. וקוהוט גזר מלשון פרסית ויונית, אך כלם אינם נמלטים מהדחק. — [1]) לפי לשון איטלקית beco cornoudo, ר"ל תיש בעל קרנים.

[2]) משקל איד, חיק, ריח, ואין לעמד על מקור מלה זו, ועי' הערה לערך אילן. — [3]) תרגום מישר. מנחם בן סרוק: מפתח עגול בבנין. ריב"ג ג ש ר ויתכן להיות כמו שאמר התרגום מ י ש ר.—[4]) תרגום ובשלשה כתבי יד: תבושו. — [5]) תרגום, מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, ורד"ק: אילנות. ורש"י פרש שהוא מין אילן מיוחד ולעז אול"מא.

[6]) ממשקל זה ממש לא נמצא בתנ"ך אלא עוד שם אחד והוא אסר. ויש בחטף פתח אנך. ורבים ע"מ פעל: יקר, כפר, שרד. ואין למלה זו אחות בשאר לשונות השמיות, זולתי אולי בסורית אילא במשמעת עזר, אך לא באשורית. ובערבית בין המלים הרבים שיש בה למושג הכח אין אף אחת שתדמה קצת לאיל, וזה קצת תמוה במושג יסודי קדמון כזה. ולכן יש חשדים מלה זו שהיא אחת מאותן המלות בלשוננו שנוצרו בטעות. אך אין בודקין ביחס המלים שבתנ"ך, ואיל נולדה במערכה טובה וחבה מיוחדה גורעה לה מהפיטנים והסופרים יתר מלמלים אחרות שאין שום פקפוק ביחוסן השמי. — [7]) תרגום חילא. מנחם בן סרוק: כגבר אין איל וכו' ענין כח ומעוז הוא. וכן ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע ורד"ק וכו', וכן החרשים.

איל ולהוסיף עילוי ותלוי ראש לא חמלת (ר' ידעיה בדרשי, בחי"ע עז). ראשית גבורה איל ותוכה גבורה ואחריתה תלאה (אסף כ סו יד). — ועי' אילות. — וגזרו מזה הפעל ״איל, ״איל שלקמן.

״איל, פ"ע, עתיד תאיל, — היה חזק, stark sein, être fort ; be strong : מה א י ל ו[1]) פלאי נסיך (ר"א קליר, ב פסח). בכל מעשיך היה מהיר וחלי לא יקרב אליך יגע בחפצך אז תאיל (בן זאב, בן סירא לא כ).

״איל, פ"י,—איל אותו, נתן לו כח ועצמה kräftigen; rendre fort ; make strong : הסכית שועה מאמולת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועה (הקליר, פורים, תמימים). רגיל מחר עוד לאילי (הוא, פ' פרה). אילני ואמצני מרפיון וחיל (פיוט, ירחתי בפלותי). צור יאזרהו ובעוז י א י י ל ה ו וחן וחסד ימצאהו (ר' שלמה ראש ישיבה, שנת א'שלה, JQR .1092). בצר לי קראתיו ולא נטשי אילי וחילי ולא בזה לחשי (מעה ברבי קלונימוס, לו תכתה נפשי, אחרון פסח). והואיל שהקב"ה א י י ל את האדם (ר' ברכיה הנקדן, פסקה כב).

— פע׳״איל : הוספתי על אמונתי חזוק ותקנתי מחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל כי עורי הנפש וגנאיה וכו' (ר' ברכיה הנקדן, פסקה לא).

*איל[2]), ש"ז, מ"ר אילים, — תולעת הענבים, Wurm der Weintraube ; ver qui pique le raisin ; grape-worm : נהוג אצל המדברים עברית בא"י.

אילה, עי' איל.

אילו, עי' אלו.

אילולי, עי' אהולא.

*אילונית[3]), ש"נ, מ"ר אילוניות, אשה עקרה מטבעה ודמות גבר לה במקצת, קולה עבה, אבריה גסים[4]) וכדומה, unfruchtbare und männliche Frau ; femme stérile et hommasse ;

[1]) במחזורים נקוד אילו, אך זה בודאי שבוש, כי אין ע ב ר כזה בקל. והפעל מהפעל הזה משמש אצל הקליר יוצא.

[2]) בארמ': א"ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ו א י ל א דעינבי ופה דתאיני והה דרימוני כולהו סכנתא (שבת ל. — מקק של ספרים ותכך של משי ו א י ל של ענבים ופה של תאנים והה של רמונים כלם סכנה).

[3]) נגזר מן איל, בתנ"ך לא נמצא משקל פ ע ל ו נ י ת — [4]) בגמרא כתובות יא. פרש רב נחמן :

באילות השדה (שה״ש ב ז).— וכנוי לאשה יפה: אורבי מחולות אוהבי כלולות חושקי יעלות נושקי אילות (כתיב׳ עולם יד יא יז).

*אַרְזִיל, עֹפר.

יַחְמוּר, ממיני הצבי.

*כּוּי, מין צבי.

עָרַג, יאמר על קול צעקת האיל. — עֹפֶר הקטן של האילה. — *עַרְזִיל, כמו ארזיל.

*פצל, קרני האיל מפצילות, מסתעפות כמו ענפי האילן. — *פְּצוּל, כל אחד מסעיפי הקרנים.

*צָהַל, צָהֳלָה, קול צעקת האיל.

**אַיִל**[1], ס״ז, סמי׳ אֵיל, מ״ר אֵילִים אֵלִים, סמי׳ אֵילֵי, — א) הזכר בכבשים, כשהוא יותר מבן שנה, Widder, bélier; ram : אַיִל תמים מן הצאן (ויקרא ה יח). אַיִל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה (במדבר ז טו). ואשא עיני ואראה והנה אַיִל אחד עמד לפני האֻבל ולו קרנים והקרנים גבהות וכו׳ ראיתי את הָאַיִל מנגח ימה וצפונה ונגבה (דניאל ח ג-ד). ואת איל המלאים תקח (ויקרא כט לא).—ומ״ר : וערות אֵילִים מאדמים (שמות כה ה). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ההרים רקדו כְאֵילִים גבעות כבני צאן (תהל קיד ג-ד).—וסמי׳: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו וְאֵילֵי צאנך לא אכלתי (בראש׳ לא לח). — ואֵילֵי נְבָיוֹת, מפורסמים בטובם: כל צאן קדר יקבצו לך אֵילֵי נְבָיוֹת ישרתונך יעלו על רצון מזבחי (ישע׳ ס ז). — ומשל לקרבן מובחר, לכפרה: ת״ר כל אלו (הסכומים לבושת) שאמרו דמי בושתו אבל צערו אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו (ב״ק צב.). — ב) ראש, מנהיג, חשוב[2], Adeliger, Führer, Haupt; noble, chef; head, leader : אז נבהלו אלופי אדום אֵילֵי מואב יאחזמו רעד (שמות טו טו). ויקח (מלך בבל) מזרע המלוכה (של יהודה) ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אֵילֵי הארץ לקח (יחזק׳ יז יג). — ג) במלאכת הבנין, כעין עמוד בולט מהכתל, וכן מלבן בולט סביב להפתח[3], להחלונות, Wandpfeiler, vorspringendes Gesims; colonne en saillie, chambranle; jamb : ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן הָאַיִל מזוזות חמשית (מ״א ו לא). וחלונות סביב סביב לפנימה ואל אַיִל תמרים (יחזק׳ מ יז). וימד אֵיל הפתח שתים אמות (שם מא ג). ועמדים אל הָאֵילִים אחד מפה ואחד מפה (שם מ מט). — ד) *כלי מלחמה, קורה ארוכ׳ לנגח החומה, Sturmbock; bélier; battering ram : ויהי אורך האיל ההוא ל׳ אמה (יוסיפון פו). ויערך (טיטוס) ארבעה אילי ברזל לנגח בהם את החומה (שם). כלם היו אילי עגלות ולכלם ראש עגול ואטום וצואר עב (שם). כמו שעושין אילי הברזל לנגח החומה (רד״ק פרטים ערך כר). וזה מעשה איל הברזל וכו׳ יקחו ראשונה קורה גדולה ועבה וישימו בראשה כובע גדול וחזק בתבנית איל (מעשיות, כיה״מ ילינק א). הן אשה בנחת קולה והומיה כמחי קבל וכאילי ברזל במלחמה (בן זאב, תרגום בן סירא כו). — ועי׳ כבש. — וְאֵילֵי נחשת, במשמ׳ מַקְלָעִים (יוסף הכהן, דברי הימים למלכי צרפת ועותמן). — ה) *כלי בצורת איל בהספינות: היה מנהג הספנים לעשות כמין איל[1] של עץ וממלאין אותו ממון (ערוך ערך איל א). בכל ספינה היו עושין דמות איל מעץ לנחש ולסימן שתהא הספינה קלה בהליכתה

---

[1]) באשורית אַיְלוּ, בער׳ אִיַּל a) זכר היעלים וכדומה. — [2]) עי׳ אוּל, והערה שם. — [3]) לא גזרת המלה ולא מקומו בכתוב ולא פרוש מסור אינם נותנים בית אחיזה לגדר בברור מהותו של הקשוט הבניני הזה. המפרשים הקדמונים פליגים; אונקלוס תרגם אַלָהי ואיליא. וכן אמות הספים וזעו אילות ספיא, ויש לחשב כי בזמנו היתה מלה זו עוד ידועה; מנחם בן סרוק פרש: מפתח עגול בבנין. ר״י בן גנאח סובר כמו תרגום שאילים הם כמו אמות הספים. רש״י מפרש: אילי הפתח הם המזוזות. רד״ק, רלב״ג ואברבנאל פרשו להפך אַיִל הספף העליון שעל המזוזות. ורוב האחרונים הסכימו שהוא הבליטה כעין עטרה סביב הפתחים והחלונות.

a) أَيِّل

---

[1]) בארמית: מן שית מילי איעתר רבי עקיבא מן כלבא שבוע מן אילא דספינתא דכל ספינתא עבדין ליה מן עינא זמנא חדא אנשויה על כיף ימא אתא הוא אשכחיה (נדר׳ נ.). — מן ששה דברים נתעשר רבי עקיבה מן כלבא שבוע, מן איל הספינה, שכל ספינה עושים אותו (את האיל) מן עינן פעם אחת שכחוהו על שפת הים ויבא הוא וימצאהו), ופרשו הערוך רשי ור״נ וכו׳ כי היו עושים צורת איל וממלאים אותו דינרי זהב, וזהו מה שמצא ר״ע. אך לפי״ן קשה למה ספר ממה היו עושין את האיל? והגרסה שהביא רש״י מין ענא, שר״ל מין צאן, היא דחוקה מאד מפני שענא צאן הוא שם הקבוץ ואי אפשר לאמר עשה מין צאן, ומדוע לא נאמר מין כבש, כיון שהכלי

ת איכות בכלל היא שם לתכונה אשר בהם יאמר לאישים כלומר הפרטים איך הם נשאים והם אשר בהם יענה שאלת השואל על איש איך היא (ר"ש אבן תבון, באור מלות זרות במו"נ). והמשל השלישי בתארך האדם באיכות המתפעלת והפעליות כאמרך פלוני הכעסן או הקוצף או הפחדן או הרחמן (הנ"ל, מו"נ א נב). אבל היה זה האור איכות מתפשט[ת] באויר בלתי מושפע[ת] מניצוצות גשם מאיר (ר"י אברבנאל, ברא' ויהי אור). ואחרי שסדרנו איכות השגותינו לדברים נבאר עכשיו אנה ימצאו הדברים (יוסף לדיק, עולם קטן מאמר א). הפרק הב' באיכות הולד הליחות (קאנון א א ד). וכן במהות הנכסים אם הם קרקעות או מטלטלים וכן באיכותם ר"ל אם נפלו לו בירושה (ר"י בר ששת, תש' תסח). לא נודע לך אופן השטר ואיכותו אלא נאמר לך בסתם שיש לו שטר מתנה (מהר"י קולון תש' קסא). עוד הבדל אחר בין ספר משלי לספר הזה בענין איכות המליצות (בן זאב, הקד' בן סירא). — ומ"ר: בכל צורה מהן נמשכו אחריה שתי איכיות (ר"ש אבן תבון מו"נ ב יט). בהיותינו משיגים מציאותם (של היסודות הפשוטים) ומספרם ואיכיותיהם המיוחד' הנה לא ידענו צורותיהם העצמיות אשר מהם ימשכו אותם האיכיות (ר"י אברבנאל, פרוש מ"א ג). וזה שהגשמים אמנם יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם באיכויותיהם לא בצורותיהם העצמיות (רלב"ג, מלחמות, מאמר ה, ג ג). אין ראוי לדמות לו (לאל) דמויים שהם איכיות שבב"א (ר"מ קורדוירו, אלימה ב ב). והאויר והדם מתדמים בשתי איכיותיהם (רד"ק יחזק' יד יח). ואלה הכחות הטבעיים הארבעה יעבדום איכיותיהם הד' הראשונים ר"ל החום והקור והלחות והיובש (קאנון א א ג). — ומצוי הדבור קטן הכמות ורב האיכות (הקד' חזות קשה, ר"י ערמאה). — ובחכמת החשבון כמו אֵיכָה, המספר התחתון בשברים (ספר' עוכר לסוחר, ה). ומ"ר, איכותים (שם ו).

**אֵיכוּתִי**, ת"ז, נק' ־תִית, מ"ר ־תִים ־תִיּוֹת, של איכות, ואחרי המשך התנועות האיכותיות (דרך אמונה אבר' ביבאגו ב, יס ע"ק ג).

**אֵיכָכָה**[1], — מלת שאלה כמו אֵי, אֵיכָה, ביתר נחץ, how ; comment ; wie : פשטתי את כתנתי אֵיכָכָה[2] אלבשנה רחצתי את רגלי אֵיכָכָה אטנפם (שה"ש ה ג). כי אֵיכָכָה[1] אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואֵיכָכָה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו).

***אֵיכַן**, כמו *היכן: בבגד אין לי אלא בגד שיש לו לאיכן שיפשה בגד שאין לו לאיכן שיפשה מניין ת"ל והבגד (ספרא תוריע פ' נגעים פ' יג). — ובפרט מצוי בתלמוד ירוש': עד איכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה ובה"א עד חלמיש למעיינו מים (במשנה ירוש' פסחים י ה). איכן יצאת בת קול (ירוש' ברכ' א ג ב). איכן הוא מצוי (שם ה ת ד). מאיכן למדו תפלות (שם ד ז.). לאיכן מצילים אותן (שם שבת יו טו ג). איכן היא טובתו של זה איכן היא אריכות ימיו של זה (שם תגיגה ב עז:). מצורע אין לו איכן להגן זב יש לו איכן להגן בכל ירושלם (שם פסח ז לה:). עד איכן היו קיימות (מד"ר, שה"ש יפה את). אמר (יוסף לבנו מנשה) ראה לאיכן הם (השבטים) הולכים (תנח' בוכר מקץ יז). ומאיכן נלמוד שהרי הלכה כרבי (הלכ' פסוק' 47).

איכפת, עי' אִכפת.

**אַיָּל**[2], ש"ז, מ"ר אַיָּלִים, לנק' אַיָּלָה וְאַיֶּלֶת, מ"ר אַיָּלוֹת, — סמי' אַיְלוֹת, שם חיה ארוכת הרגלים קלת המרוץ, בעלת קרנים מסתעפות, stag ; cerf ; Hirsch: אַיָּל וצבי ויחמור (דבר' יד ה). אז (בצאת ישראל מבבל) ידלג כָּאַיָּל פסח (ישעי' לה ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר הָאַיָּלִים על הרי בתר (שה"ש ב יז). היו שריה (של ירושלים) כְּאַיָּלִים לא מצאו מרעה (איכ' א ו). — ולנק': נפתלי אַיָּלָה שלחה (ברא' מט כא). — ואַיֶּלֶת עי' במקומו. — ומ"ר: משוה רגלי כָּאַיָּלוֹת (תהל' יח לד). — וסמי': השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או

---

[1]) מרכב מן אי ומן ככה — [2]) הנגינה כראוי על כָּכָה. — [1]) הנגינה מלרע, עפ"י המסרה, ולא מצאו החכמים פתרון לזה, ואין לאמר שהסבה לזה היא האות א של אוכל הבאה אחריה, כי גם באיככה אלבשנה באה א אחריה. רק גם בערבית בפרט ההמונית יטעימו במלות קריאה מלרע: יא פטמה! וכן יחברו הערבים בדבור ההמוני בנגינה אחת מלות אחדות בקריאה, כמו: יא-מחמד-אפנדי! (ספיטא, דל"ע של מצריס, דף סא).

[2]) בער' אַיִּל וְאִיַּל[a], שם להזכר של חיה זו. ואין לעמד על מקור המלה.

[a]) أَيِّل إِيَّل

זכרון עדות שהיה בפנינו ביום פלוני בירת פלוני בשנת פלוני למניינא דרגילנא למימני ביה במתא פלוני דעל מקום פלוני מותבה א י ך פלוני ב"ר פלוני אמר לפנינו הוו עלי עדים (נוסח עתיק של שטר אירוסין ספר השטרות של הר"י ברצלוני). ביום פלוני בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני וכו' במתא פלונית א י ך פלוני בר פלוני חתן דנא אמ' לה לפלוני' וכו' (שם, שטר כתוב').

*אִיֵּךְ [1]), פ"י, — במחקר, יחס איכות לדבר, quali= fizieren; qualifier; qualify: שדעתם ע"ה לא היתה לְאַיֵּךְ (ר' אהרן הקראי, ע"ח ע ז).

*אֻיַּךְ, — נִתנה לו איכות מה: כי הנמנע מציאות איכות אלא ב מ א ו י ך מפני שהאיכות מקרה ו ה מ א ו י ך עצם (א' תפלאי תרג' ס' יסודו' לר"י ישראלי).

— *נִתְאַיֵּךְ, —א) יחסו לו איכות, qualifiziert werden; être qualifié; be qualified: ואין ענין אמרם לא י ת א י ך אלא שאינו בעל איכות (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). — ב) קבל איכות מהאיכות, eine Eigenschaft bekommen; prendre une qualité; acquire a quality: אם יהיה כלו (הרוח החיוני) מתילד בלב ו י ת א י י ך בשאר המקומות (ר"י אברבנאל, ברא' א ורוח). וכל אחד מאלה המזגים השמנה לא ימלט אם שיהיה בלי חמר והוא שיתחדש בגוף אותו המזג איכות לבדה מבלי ש י ת א י י ך הגוף בה וכו' שיהי' הגוף אמנם נ ת א י י ך באיכות מאיכות אותו המזג (קאנון א א ב א). כי יש לאנשי הודו מזג וכללם יהיו בריאים בו ולאשכנזים מזג אחר יהיו בריאים בו וכו' כי הגוף ההודי כאשר י ת א י י ך במזג האשכנזי יחלה או ימות וכן ענין הגוף האשכנזי כ ש י ת א י י ך במזג ההודי (שם א א ג א). כי האיכות ההיא (של חולה הנכפה) אם נִ ת א י י ך בו המות ראוי שתהיה הכפייה דבקה בו (שם ג ה ד). ולו י ת א י י ך הכושי במזג האשכנזי והאשכנזי במזג הכושי יחלה (פרד' רמונ' רפ"ע ו ע יט). ימצא בטבע בעלי חיים מהממית בניצוצי עינם למה ש י ת א י י ך באויר מזג ארסיותו (גוס שלוס, אכר' שלוס ס ד). שהגרמים אינם מ ת א י י כ י ם בדבר מאלה האיכיות (שם ת ו קכו:).

אֵיכָה [2]),—א) מלת שאלת באיזה אופן, כמו אֵיךְ, wie; comment; how: אֵיכָה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני אֵיכָה אוכל להורישם (שם ז יז). ויאמרו בני ישראל (לבני בנימין) דברו אֵיכָה נהיתה הרעה הזאת (של הפלגש בגבעה — שופט' כ ג). — ולתמה, ולהשתוממות: אֵיכָה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעי' א כא). נדו לו (למואב) כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו אֵיכָה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). אֵיכָה ישבה בדד העיר (איכה א א). — ב) כמו אֵי, אַיֵּה, הגידה לי שאהבה נפשי אֵיכָה תרעה אֵיכָה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). — ג) *בחשבון, בשברים, המספר התחתון שהוא מורה לכמה חלקי' נחלק הדבר: ולהיות שמנין הנאחז באחדות הוא מוליד הציור בלב מגודל השבר לכן יקרא ציון ההוא א י כ ה (כליל החשבון ג). המספר התחתון מורה על מנין כל החלקים שנתחלק בו האחד השלם ונקרא בשם א י כ ה (יסודי תכמ' השעור ח"ם חשבון הכללי ג).

אֵיכֹה,—כמו אֵיפֹה, אַיֵּה, ויאמר (מלך ארם לעבדיו) לכו וראו אֵיכֹה הוא (אלישע הנביא) ואשלח ואקחהו (מ"ב ו יג).

אֵיכוֹ [1]), כמו אֵיכָה, במשמעת אֵיפֹה, (מ"ב ו יג).

*אֵיכוּת [2]), אֵיכ- ש"נ, מ"ר אֵיכֻיוֹת,— מה שעושה דבר כך או כך, Eigenschaft; qualité; quality: כשם שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מהבריאה ומן היצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן א י כ י ו תֹ ואותות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (נסי ב"ר נח הקראי, לקוטי קדמ' נספח' ג). ותראה פעולתו בו ו ב א י כ ו ת פעולתו והתפעלותו (ראב"ע, ספר השמ'). אחר כך יאמרו (הסוברים שהעולם נעשה במקרה) איך היו (החלקים) מקדם זה הקבוץ העל מה שהם או על זולתו ואם היה ענינם בהפך מה שהם עליו איך חושבים ה א י כ ו ת ההיא (ר"י אבן תבון, חו"ד א).

---

[1]) מן אֵיךְ, ועי' הערה לערך איכות.

[2]) מרכב מן אי ומן כה.

---

[1]) כך הקרי במקום הכתיב איכה.

[2]) בנוהו המתרגמים מלשון ערבי' עפ"י השם כֵּיפִיַּה a) בלשון זו מן כֵּיף—איך. ובמחזור קרובץ ארג'יל מנקד אֵיכוּת: מהות וכמות ואֵיכוּת ראשון (שבת וחוה"מ פסח, ערוך השבת'), וכן קריאת הספרדים.

a) كَيفِيَّة

לא נבונות (פ"י רפפורט, הקד' תש' ג"א דוד קסל). ו א י ז ה מכתבי מסחר (מ"א גנזבורג, הקד' קרית ספר). מוצא לנחוץ לעשות בו (בהמאמר) א י ז ה השמטות קטנות (יל"ג, אגרות, ב כה). — ובמשמעת יהי מה שיהיה: שמא יתשב ויאמר א י ז ה דבר היה במקומה (ר"י אבן תבון, או"ד לרס"ג א ד). ושהמלך יתן א י ז ה כסף (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ועותמן מד). ותלמי המקדוני היה איש חכם ונבון ואוהב לקרא בספרים מ א י ז ה חכמה יהיו ו מ א י ז ה דת ו מ א י ז ה עם יהיו (מעשיות, כיה"מ ילינק יז). והם רעות הבאות לפעמ' על האדם לטוב לו למרק א י ז ו זוהמא או טומאה שבנפשו וכו' וכשהקב"ה מביא יסורין וכו' למרק א י ז ה חטא שצריך כפרה (מרפא לנפש רפאל מנירלי יז:).

***אֵיזֶהוּ**, לו', מרכבת מן אי זה הוא, מלת שאלה:
א י ז ה ו פרט הנושר בשעת בצירה (פאה ז ג). א י ז ה ו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר (כלא' ו א). א י ז ה ו שחול שנשמטה ירכו (בכור' ו ז). א י ז ה ו טוב ברע בעלי מומין שקדם הקדשן את מומן (תמיד א ב). א י ז ה ו תם ו א י ז ה ו מועד (ב"ק ב ד). א י ז ה ו דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). א י ז ה ו חכם הלומד מכל אדם וכו' א י ז ה ו גבור הכובש את יצרו וכו' א י ז ה ו עשיר השמח בחלקו (שם ד א). ו א י ז ה ו דבר של עולי בבל (נדר' ה ה). א י ז ה ו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה (עדיו' ד ז). א י ז ה ו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח (ברכ' מג:). — ולנקב' אֵיזוּהִי: א י ז ו ה י[1]) חצר שהיא חייבת במעשרו' ר' ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעש' ג ה).

***איזו**, עי' איזה, איזוהי, עי' איזהו.

***אִיטָן**[2]), ש"ג, — עשב, אחד ממיני הגמי הגדולים באפר[3]), Lieschgras; laîche; cat's, tail: החשיפה ו ה א י ט ן[4]) והגמי וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ה ח).

**אֵיךְ**[1]), — מלת שאלה ותמה, באיזה אופן, wie? how? comment?: כי אֵיךְ אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (ברא' מד לד). ותאמר אליו (דלילה אל שמשון) אֵיךְ תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופט' יו יה). ויאמר שמואל (לה') אֵיךְ אלך (למשח את דוד למלך) ושמע שאול והרגני (ש"א יו ב). ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אֵיךְ ידעת כי מת שאול (ש"ב א ה). ויאמר אליו דוד אֵיךְ לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה' (שם שם יד). ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר אֵיךְ אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ"א יב ו). — ועם ו העטוף: אך הנה אשתך הוא וְאֵיךְ אמרת אחתי הוא (ברא' כו ט). הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען וְאֵיךְ נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ח). וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וְאֵיךְ ישמעני פרעה (שמות ו יב). — ובלי שאלה: ותאמר (נעמי לרות) שבי בתי עד אשר תדעין אֵיךְ יפל דבר (רות ג יח). ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם (את השמרונים) אֵיךְ ייראו את ה' (מ"ב יז כח). — ולתמה והשתוממות: אֵיךְ נפלו גברים בתוך המלחמה (ש"ב א כה). ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת אֵיךְ שבת נגש (ישעי' יד ד). אֵיךְ נפלת משמים הילל בן שחר (שם שם יב). כי קול נהי נשמע מציון אֵיךְ שדדנו (ירמ' ט יח). אֵיךְ נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ אֵיךְ היתה לשמה בבל בגוים (ירמ' נא מא). ונשאו עליך (על צור) קינה ואמרו לך אֵיךְ אבדת נושבת מימים (יחזק' כו יז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת אֵיךְ שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יא-יב). — ולהתרגשות הנפש: אֵיךְ אתנך אפרים אמגנך ישראל אֵיךְ אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הושע יא ח). — *ובחכמת ההגיון, הָאֵיךְ: ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו יוד מינים, הסוג הראשון העצם, הסוג השני הכמה, הסוג השלישי ה א י ך (כמה"ג להרמבם שער י). כי אלו הם משער ה א י ך ו ה א י ך מצד שהוא א י ך וכו' (רש"ט, מו"נ ב הקד' יא). — *ובנוסחאות השטרות יש שתבוא מלת א י ך להתחלת עצם המעשה שעליו נכתב השטר:

---

[1]) כך ברוב הנוסח' וכן בגמ' ניד' מז:

[2]) מקור השם לא ידוע. — [3]) ר' שמואל גמע בהאגור ויתר המבארים. והר"ש בובר פרשו כמהים ופטריות מלשון יונית ἴτον ונמשך אחריו ש' קרוים, אך כבר דחה זה החכם ע' לו בהערותיו לספרו של קרוים. — [4]) בספרי הדפוס, ובתוספתא צוקרמן אוטן.

[1]) לפי דעת חוקרי הלשון מקצר מן אֵיכָה, עי' זה הערך

**איוּךְ**[1], ש"ז, מ"ר אִיוּכִים, — בפלוסופיה, תאור דבר מה באיכות מן האיכויות, Qualification: והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). ולא היתה כונתם לאיוך רק לא מצאו מלה מכוונת לצייר הדבר (ר"א הקראי, ע"ח עב).

**איוּלָה**, ש"נ, סמי' אֱיוּלַת, — כח ועֹז: המלאכים וְאֱיוּלַת יכלתם (ר' ברכיה הנקדן, פסק' ט).

**אִיוּם**[2], ש"ז, מ"ר אִיוּמִים, — שה"פ מן אִיֵּם, הפלת אימה על איש: ומאיימין עליהם (על העדים) איום גדול (רמב"ם קדוה"ח). וענין האיום הזה כלו בלשון שהן (העדים) מכירין (שם, הל' שבועות יא יז). דברי הדיינים והאיום שמאיימין עליו (ש"ע ח"מ לה יא). אמר לו (היהודי למרע"ה) דרך גדוף ואיום מי שמך לאיש שר ושופט וכו' (מלמד התלמי' יעקב אנטולי והרא מע ד). וכבר ידעת איום הנביאים בזה באמרו ודמו מידך אדרוש (ר"א הקראי ע"ח קיב).—ומ"ר במש' מורא ופחד: משגיח מתוך הללו בְּאִיוּמִים (פיוט אאמיץ, ב סוכות).

אָיוֹם, עי' אָיֹם.

*__אֵיזֶה__, לז'. ולנק' אֵיזוֹ, —מלה להודיע אחד מרבים ולשאלה welcher; lequel; who: היו לפניו מינים הרבה וכו' מברך על איזה מהם שירצה (ברכ' ו ד). שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו (שבת יב ג). רשב"י אומר אין קורין מעות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעות ואיזה זה ת"ח הפורש מן התורה (חגיגה א ז). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין יודע איזה מהם מת ראשון (יבמ' ז ד). איזה המרכב המיוחד (ספרא מצורע, פ' זבים ג). כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו ואיזה זה כלי חרס (ספרי חקת קכו). — וגם בפעול: גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם (ב"מ ג ד). גזל אחד מחמשה ואינו יודע איזה זה אומר אותי גזל וזה אומר אותי גזל (גמ' שם לז).—ועם בכל"ם: באיזה שלחן אמרו (שאסור להעלות בשר בחלב) בשלחן שאוכל עליו (חול' ח א). א"ר יוסי וכי באיזה מדרס נגע זה (כלי' כז ט). באיזה לשון הם מדברים (ספרי דבר' כ). באיזה דרך נלך לעיר (עירובין נג:). — גזל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גזל (יבמ' טו ז). פ"א

[1]) מן המלה אֵיךְ, עי"ש.
[2]) מן אים, עי"ש.

הייתי מהלך בדרך וכו' אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים (אבו' ו ט). בא לו לכתוב את המגילה מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וכו' (סוט' ב ג). אמר ר"ש מצאני ר"י בר' ציידין ואמר לי וכו' מאיזה טעם אמרתי לו לפי שא"א לעבודת בלא שחיטה (תוספתא זבחים א ה). — ובאיזה צד, באיזה צד, במקום כיצד: באיזה צד סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין ע"ג ספסלים (תוספתא ברכות ד ח). איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה (ספרי ואתחנן לג). רבי יונתן אומר מצינו נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים אלא בו הרי הוא מפר כאיזה צד אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי מטו' קנה). באיזה צד היו עושין (מד"ר במדב' פ"ד). — ולנקבה איזו: ואיזו היא קולנית כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה (כתובות ז ו). רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). א"ר יוסי וכי מי מודיעני איזו היא גדולה ואיזו היא קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). איזו היא מחלוקת שהוא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי (אבו' ה יז). אמר להם (ריב"ז לה' תלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם (שם ב ט).—ופעול: קדש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קדש (יבמות טו ז). הרי עלי מנחה יביא איזו שירצה (מנח' יג א). — היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות וכו' באיזו שנה וכו' באיזו שעה (סנהד' ה א). — ועם ל בראשה: רבי שמעון אומר מיבם לאיזו מהן שירצה או חולץ לאיזו מהן שירצה (יבמ' ב ב). יתר מכן אמר לְלבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו (גיט' ג א).— ויש שהשתמשו בו במשמעת קצת גם לרבים, אעפ"י שְׁאיננו נכון: שאלו תלמידיו את ריב"ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב (ספרי חקת קכג:). איזו מים כשרים ואיזו פסולים לנטילה (או"ח קס א). — וכמו"כ במלת איזה[1]: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין איזה מהן חביבים (ירוש' מגילה ב פד ד). על איזה הוצאות חייב מנהתורה (או"ח שמז א). ור' אליה טוען שאם דודו ר' משה הנז' לקח איזה מעות (שו"ת מהרשדס חו"מ טו). כי איזה רשימות הן בהכרח

[1]) בארמ' ולימא לן מר איזה מהן (שבת קמה).

פחדכם (שם ה כו). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אֵידָם (דבר' לב לה). אל תבוא בשער עמי ביום אֵידָם (עובד' א יג).—ואמר המליץ: בשומו את ענן א י ד ו ופידו לבושי וערפל לי חתולה (עמנ' יז). — ומ"ל: ואתם תלמידיו ורעיו וידידיו אשר תבכו א י ד י ו במספד תמרורים (תש' חכן שבת לתלמ' מנחס). — ב) *לפי הכרת קצת, כמו עֵיד, ובכונת כנוי של זלזול לעידי העכו"ם: לפני א י ד י ה ם [1] של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום א י ד ו (תוספתא שם א א).

*אִידָן[2], עִידָן, ש"ז, — א) ע' אִדָּן. — ב) כעֵין צמר בין הקלפה והעץ בקצת אילנות, Bast ; liber ; bast: ולא בפתילת ה א י ד ן[3] (שבת ב א).

---

[1]) ואמרו בגמ' שם: רב ושמואל חד תני אידיהם וחד תני עידיהם מאן דתני אידיהם לא משתבש דכתיב כי קרוב יום א י ד ם.

[2]) משקל מִיכָל. — [3]) כך בכל נוסחאותינו, וכן בכ"י וכן בר"ת הנדפס בש"ם וילנה. ובכ"י גוף פרוש המשניות של הרמבם בערב' אַדָּן. ובערוך (ערך עמרנית) הובאה הגרסה ע י ד ן, בעין, והביא גרסה זו גם תנחום ירושלמי. והנה כבר קבעתי למלה זו ערך אִדָּן, ופרשתיה על פי פרושה של גמרה בבלי (שבת כ:) שתרגמה א י ד ן באחוינה, ועפ"י המספר בגמרה שם שרבין ואביי היו מהלכים בדרך וראה רבין ערבות ואמר לו לאביי: זהו אידן שבמשנה. ועין הערה לערך אִדָּן. אבל הירושלמי (שבת ב ד ג) מפרש אידן עירניתא, והסכימו המפרשים שצ"ל ע מ ר נ י ת א, והוא הליפים כעין צמר שבין הקלפה והעץ. וכן נראה מפרוש הרמב"ם (שבת ב א) וז"ל פתילת האידן כמין צמר המתהוה במין ממיני העץ, ע"כ. וכן תנחום ירושלמי בפרוש: פתילת העידן ויקרא איצ'א באלף אידן והוא צופה תטלע עלי בעץ, אלאעשאב ליינה באלקטן תעלק פיה אלנאר וקד יפתל מן הד'י אלנבאת וג'ירה ממא ישבהה מן אלחלאפי ואלקצ'באן וערוק אלאשגאר ואללייף ונחוהא חבאל ויעמל מנהא חצר וינסג מנהא קפף ואואני לאלאת'מאר ונחוהא פת'סמא תלך אלחבאל אל מפתולה מן הד'א אלנבאתאת עדנים (כ"י ערך עדן). ובעברית: פתילת העידן ויקרא כמו"כ באלף אידן והוא (ר"ל האידן) צמר יעלה על קצת העשבים כעין צמר גפן, ותאחז בו האור וכבר יפתלו מן אלה הצמחים וכיוצא בהם מן החלף והקנים וגידי האילנות וכדומה חבלים יעשו מהם מחצלאות ויארגו מהם קפות וטנא לפֵרות וכיוצא בזה, ושם אלה החבלים הפתלים מן אלה הצמחים עדנים. וכן תרגם לו ארן Weidebast. ויש אולי ליחד לגוף האילן המשקל הרגוש אִדָּן או אַדָּן, ולהעמרנית שתחת הקלפה המשקל א י ד ן.

אַיָּה[1], ש"נ מ"ל אַיּוֹת. — שם עוף דורס חד הראות, Habicht ; autour ; hawk: ואת הָאַיָּה[2] למינה (ויקר' יא יד). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין אַיָּה (איוב כח ז). — ובמשמעה זו השתמשו בשם איה בספרות החדשה: ה א י ה (דער האביכ'ט) Falco milvus, גדול כשכוי וטורף ודורס ארנבות ושפנים ועופות הקטנים מערכו (רחש' למו' לינדה ו א). — ומ"ל: המחלקה הזאת תכלכל בתוכה את ה א י ו ת (תוה"ט, העופות).

אַיֵּה[3], מלת שאלת המקום, כמו אֵי אֶי, wo ; où ; where: וישמש לרוב בנפרד: ויאמרו אליו (המלאכים אל אברהם) אַיֵּה שרה אשתך (ברא' יח ט). אַיֵּה האנשים אשר באו אליך (שם יט ה). הנה האש והעצים וְאַיֵּה השה לעלה (שם כב ז). ויאמר אליו זבל אַיֵּה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). אַיֵּה נא אלהיהם (תהל' קטו ב). — ועם פעל אחריו: אַיֵּה המעלם מים את רעה צאנו אַיֵּה השם בקרבו את רוח קדשו (ישע' סג יא). — ואחרי השם: נדד הוא (הרשע) ללחם אַיֵּה (איוב טו כג).

אי"ה, ר"ת אם ירצה השם.

*איהא מיהא, השבעה שמשביע החזן את הממונים על הקול: א י ה א מ י ה א קיסתא פינסא איסור איסתוור סריאל משביע אני עליכם שתסייעו לי בקולי ואצעק ואתפלל בקול רם ובקול ערב כל היום הזה (ס' תפ' לר' נפתלי טריוש, ג' רגלים, כשם ר' משה הדרשן).

---

[1]) יש סוברים על שם קולו. — [2]) רסע"ג ור"י אבן גנאח תרגמו אלצרא, והוא הלילית. הרד"ק הביא: אומרים שהוא נקרא גאזא בלעז, ע"כ, והוא מה שקורין בצרפ' pic ובגרמ' Specht. תרגום השבעים מתרגם בויקרא באופן אחד ובאיוב באופן אחר. לפי השערת החוקרים החדשים הוא העוף הנקרא בערב' יויו a), על שם קולו יא יא והוא אחד ממיני העוף הרשום בפנים, ועל סמך זה השתמשו בו בעל ראש' למוד' ובעל תוה"ט. ולפי שאין הדבר מוכרע, שמוש המחברים האלה קובעי' משמעת השם הזה בלשוננו.

[3]) מֻארך מן אֵי ונוספה תנועת יֵה לחזק השאלה, או מפני שהברה זו משמשת בלשונות השמיות במשמעת הרמז כמו פֹּה. בערב' אַיְנַ b).

---

a) يُؤيُؤ b) أَيْنَ

כשהיית בידי חיית שומר[ת] את השבת (מד"ר עמ' הדכרות, כיסמ"ד ילינק א). — ולדבר מפשט: א י לך מולי עלי אמץ אנפת (ע' פרנקים הקד' מתק שפתים). — וללא בעלי חיים: אֵי מות מה מר אתה לאיש עשיר, שוקט על נכסיו (בן זאב, תרגום בן סירא מב).

א"י, ר"ת אינו יהודי ארץ ישראל.

**איב**, ממנו אָיַב, אוֹיֵב, אֵיבָה.

**אָיַב**[1], פ"י, עתיד אֶאֱיַב, לווי אָיֹב, — אָיַב את פלוני, היה לו לאויב, התנהג עמו כעם אויב, jem. befeinden; être ennemi de qqn.; be enemy to: כי אם שמע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר וְאָיַבְתִּי את איביך וצרתי את צרריך (שמות כג כב). ויהי שאול אֹיֵב את דוד כל הימים (ש"א יח כט). — וקרא המשורר: יונה איך תדמי כי איבתיך (ר"י ב' סכות, קרוב' תרגיל). — ואמר המשורר: אֹיֵב דודים אשר טובם בחדק וישר שבבלם ממסוכה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ו). — ועת' לא יֶאֱיַב (מוס' הסכ', ורשא תרלט). ויאייבך (משא גי חזיון מרכב בנימין, מא).

— נפע' נֶאֱיַב, יֵאָיֵב: הלבעבור זאת יֵאָיֵב האוהב וחוק המוסר להשיב לשואלו דבר יופר (ע' כלוך, תולה"ס ד).

— פעי' אִיֵּב: חיבוני וְאִיְּבֵנִי[2] אוי בירח תמוז (סליחות י"ז תמוז, תמרר בככי).

*אִיב[3], ש"ז, — איב האילן, מקום רוב הענפים של האילן: בקנים ובגפנים (מותר לקטום) מן הפקק ולמעלה ושאר כל האילנות מן איבו[4] של אילן ולא מן חודו של אילן מן חדש שאינו עושה פירות ולא מן ישן שהוא עושה פירות ממקום שאינו רואה

[1] באשורית איבו ר"ל אויב.

[2] כך נקוד בסדור עבוד' ישראל ואעפ"י שאפשר לאמר גם אִיְבֵנִי בקל, מ"מ אולי באמת רצה הפיטן אִיְּבֵנִי כדי לזווגו עם חִיְּבֵנִי.

[3] לא נתברר מקור מלה זו. — [4] כך ברשי, וכן בכ"י, וכן ברשי דפוס שונצינו פיזרו ויניציה ובסליוואה וקראקא ובנבשתי, וכן בראש' (ד"ם). ובנוסח' באובו, והערוך חובו, וכן בקצת כ"י. והביא נוסחה זו גם רשי בשם הגאונים. ופרש ר"נ מענפין שבצדדין. ורשי פרש מאיבו של אילן מפריו, כלומר מ ע נ פ י ן ה ר כ י ן ודקין, ע"כ, וסבר שהוא מלשון עודנו באבו, באבי הנחל. אבל זה בודאי דחוק, כי הלא עקר כונת כל המאמר הוא לאסור קטימת הנטיעה במקום הפרי. עכ"פ בעצם פרוש מלה זו מסכימים הגאונים והערוך ור"ש.

את החמה ולא ממקום שהוא רואה את החמה (כ"ק פא.). — ועי' חוב.

**אֵיבָה**[1], ש"נ, רגש האויב לאויבו, Feindschaft; inimitié; enmity: וְאֵיבָה אשית בינך (בין הנחש) ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראש' ג טו). או בְאֵיבָה הכהו (הרוצח) בידו וימת (במד' לה כא). ואם בפתע בלא אֵיבָה הדפו (שם שם כב). שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה (סנה' ג ה). א"ר ישמעאל ומה אם לעשות שלום בין איש לאשתו אמר המקום שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינין שמטילין איבה ותחרות וקנאה בין ישראל לאביהם שבשמים עאכ"ו (תוספתא שבת יג ה). — וסמי' יען היות לך אֵיבַת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב (יחזק' לה ה). — ומ"כ ולא תטור אֵיבוֹת ולא תשאל אובות (ר"ש בן גבירול, אזהרות). — ועי' שנאה השיכים. — ב) *כנוי למלאך הממונה על אחד מפתחי היכלי הגיהנם ולהיכל זה בעצמו: בהיכל זה (היכל הנקרא שאול) יש פתח אחד ועליו ממונה אחד ושמו איבה והוא מעורר מדנים ואיבות בעולם על שמו נקרא ההיכל הזה איבה (ראשי' חכמה יג כח).

ב. *אִיד[2], פ"ע, עבר אָד, עתיד יָאִיד, — עלה אֵד מן, ausdünsten; s'exhaler; exhale: והליחה המקבלת לעפוש היא אם אדומה ויהיה חק מה שיאיד ממנה להיות עשני דק ואם דם ויהיה חק מה שיאיד ממנו אד דק ואם לבנה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עב ואם שחורה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עשני עב אבקיי (קאנון ד, א כ).

**אֵיד**[3], ש"ז, כנויים אֵידִי, אֵידְךָ, אֵידוֹ, אֵידְכֶם, — צרה פתאומית, Unglück; adversité; misfortune: קרוב אֵיד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח טז). לעג לרש חרף עשהו שמח לְאֵיד לא ינקה (משלי יז ה). יקדמני (האויבים) ביום אֵידִי ויהי ה' משען לי (ש"ב כב יט). ובית אחיך אל תבוא ביום אֵידֶךָ (משלי כז י). על כן פתאם יבא אֵידוֹ פתע ישבר ואין מרפא (שם ו טו). גם אני בְּאֵידְכֶם אשחק אלעג בבא

[1] מן פעל אָיַב.

[2] מהשם אֵד עי"ש.

[3] בערבית אִד a), צרה הבאה על הארם. —

a) إِدّ

מי הוא שממנו בא דבר, von welchem ; de quel ; of whom : הגידה נא לנו ... מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך ואי־מזה עם אתה (יונה א ח). ועם ל בראשו : לאי זה בן אנוש יקד צבא רום למי ישתחוו כל רבבותיו (ר״י הלוי הלכי יס). — ולרבים בצרוף אלו : הרי הוא אומר עד מלאת הימים אי אלו ימים שצריכין למלאות הוי אומר שלשים (נזיר ו :). וחקר מעקרי הדתות כמה הם ואי אלו הם וכו׳ ואי אלו הם עקרי הדת האלהית ואי אלו הם עקרי הדת הנמוסית (ר״י אלבו, עקרים, פתיחה). והנה תדע בנקלה אי אלו הן שרשיות ואי אלו הם שמושיות (אברהם בלמשי, מקנה אברהם, מולד האותיות). כאשר ג״כ נדבר ונקום ונשב בלתי שנדע באי אלו העצבים והכלים הטבעיים תשלמנה פעולותינו (ר״ע מן האדומי, מ״ע ם). אלא שצריך לבחון סבות רוע המזג אי אלו הם (ר״י עמדין, בירת מגדל עז). וכן ראוי שנזכיר למתחילים אי אלו הם הטעמים שאינם מפסיקים (שד״ל, כללים בדקדוק, פניני שד״ל עמוד סקג). — ועם מאלה : יתגרו אלה באלה בתרבותיהם ונראה אי מאלה יותר מלומדי מלחמה (ר״י אברבנאל, ש״ב ב ויאמר אבנר). — וכאי זה צד, במקום כיצד : כאי זה צד אדם עושה מריבה עם חברו (אלי׳ רבה, ג). וכאי זה צד מודעה דגש ומתנה (תפ׳ גא׳ הרבבי, כ). כאי זה צד מברכין (שם שלז). כאי זה צד ראוי לומר (סדור רע״ג, סד׳ שבתות). — ב) כמו אין : אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או [1] (אי קרי) שכר (משלי לא ד). — ולא פשט שמוש זה בספרותנו.

ב. אִי [2], — מלת קריאה לתמהון, להתרגשות, ei ! : אי [3] לזאת אסלות לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (ירמיה ה ז). אי חכמה מפוארת בכלי מכוער (תענ׳ ז.). הלכו (היהודים) והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו ולא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות (ר״ה יט.). — ולדבור עם הזולת : ואומרים לו (למי שרוצה לחזור בתשובה אחרי המות) אי שוטה שבעולם אי אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת וכו׳ (מד״ר קהל׳, מעוות). אמר הקב״ה (לטיטוס) אי רשע בן רשע חייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שם, ויתרון ארץ). א״ר אבין הלוי ברבי עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר אי עלוב בנה של עלובה (תנח׳ בובר וירא מו). א״ל אי בן עלובה היאך יקהו שניך ואי אתה יודע כי לזבות מוליכך אביך בזו הדרך (מדר׳ ויושע). שלחה לו אי טפש יצא לבך מיינך (מדרש אגדה גוריון, ותמאן). מה עשה (סמאל) הלך ואמר לשרה אי שרה לא שמעת מה שנעשה בעולם (פרקי ר״א לג). אמר לו (הקב״ה להעכבר) אי שרץ טמא! (א״ב של בן סירא, כה). אמר להם (השועל להדגים) אי שוטים אני למלאך המות שחקתי כל שכן אתכם (שם). וכראות פיליפוס את גבורתו (של אלכסנדר) ועצם חכמתו נשא חן בעיניו ויאמר לו אי אלכסנדר טוב אתה בעיני אבל איני מכיר בך אם יצאת מחלצי (תולד׳ אלכס׳ עמוד ד, ה ל׳ ישר׳ לוי). ויצא (נובינר) אל שער מדינת תיניאה נאנח ובוכה עד בוא אלכסנדר ויהי כבואו וישאל לו אלכסנדר אי רבי מה לך (שם עמוד יז). ויוכיחו אותם ויאמרו להם אי עניים למה אתם נושאים הזכרת השם על פיכם (אלדד הדני, א אפשטין ספור ד). אי ים ואי ירדן (תפ׳ דונש על רסע״ג לז). אי אדוננו, אי מושיענו אי מלך וכו׳ אי חרשים ואי עורים וכו׳ אי בת אי שובבה (שם מ). אי הדור (שם מו). וכשראתה (האשה) מהרה בזריזות ותקרע בגדיה ותצעק לאמר לבעלה אי אדם רע לזנות באת (משלי סנדבאר). אמר לו מטטרון שר הפנים (לר׳ ישמעאל) אשריך ישראל שגילה לכם הקב״ה סוד השם שלא גילה אותו למלאכי השרת שאתם יכולים לבטל את הגזרות בשם המפורש אך אי ישמעאל בני כך שמעתי מאחורי הפרגוד בת קול צווחת ואומרת עשרה מחכמי ישראל מסורין למלכות נטל ר׳ ישמעל את ראשו של רשב״ג ונתנו על ארכובותיו וכו׳ ואמר אי פה המתגבר בגבורה של תורה וכו׳ איך נקנסה עליך מיתה משונה (מעשה י׳ הרוגי מלכו׳ ביה״מ ילינק ו). שלחו והביאו את האשה ההיא והיא היתה מפונקת מאד וכו׳ ונשאה עיניה למרום ואמרה אי דיין אמת שופט צדק וכו׳ הושיעני (מעשיות ביה״מ ילינק ו). — ולבהמה : כיון שהגיע אצלה החסיד (להפרה שמכר לגוי) אמר לה באזניה אי פרה

---

[1]) פרשו רוב המפרשים לפי הקרי כמו אד הקדמים. אך הנוסחה מספקה ויש מקימים הכתיב ומנקדי׳ אַו, ומפרשי׳ מלשון תאוה.

[2]) מלת קריאה טבעית השתמשו בה הרבה לשונות — [3]) מנחם פרש כמו לא. אך יתר לפי הענין פרש רשי : בתמיה שמא לזאת אסלח לך. ע״כ. ורד״ק : מלת אי לשון קריאה, והוא הפך בערבי יא.

הוא לא יקום (כ״ם תרג׳ כ״ז, כ יד).

ה.*אִי[1]), כמוֹ אִם, ושמש במו״מ של הלכה וכדומה, במקום המאמר, אם נאמר: א י זכר יכול אפילו יצאת נקבה לפניו (ספרא פתיחה). — (הכתוב אומר ושחטו אותו וכו׳) בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת״ל בערב א י בערב יכול משתחשך ת״ל כבא השמש (מכי׳ מסכ׳ דפסחא ו ה). והגדת לבנך שומע אני מראש חדש ת״ל ביום ההוא א י ביום ההוא יכול מבעוד יום ת״ל בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שלחנך (שם יז). א י עד יום האחד ועשרים אוציא סמוך לעשרים ת״ל שבעת ימים (שם ח). ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות ת״ל לילה א י לילה שימע אני ע״י שרים ושרות ת״ל הוא (שם יג). — ובמשמעת או אולי תאמר: א י מה ישראל בני מקבלי ברית (ספרא פתיחה פר׳ ג). מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה א י מה חדש אחד מל׳ בו אף שנה אחת מל׳ בה ת״ל שמור את חדש חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל׳ בה (מכי׳ מכי׳ דפסחא ב). מה שביעי רשות אף כולן רשות א י מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת״ל בארבעה עשר הכתוב קבעו חובה (שם יז). נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר אף כאן מטר ו א י מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש ת״ל מאת ה׳ (שם בשלח מסכ׳ דשירתא, ה). לא תחמוד את בית רעך וכו׳ מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כלל מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה א י מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להם אחריות וכו׳ (שם יתרו מסכתא דבחדש ח). — א י - א י, — כמו אם אם, או או: כמה הוא גדול פרע אין פחות משלשים יום אבל מחודש ולמעלה א י חודש ויום אחד א י חודש ושני ימים (ספרי נשא, דף ט.).

אִי[2]), מלת שאלה, — א) שאלת המקום, wo; où; where: ויאמר ה׳ אל קין אֵי הבל אחיך (בראש׳ ד ט). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואמר אֵי אלהימו צור חסיו בו (דברי׳ לב לז). ועתה ראה אֵי חנית המלך (ש״א כו יז). — ואמר המשורר: הן יאמרו כי יחזו גפן יקר אֵי נמצאה כזאת ואֵי נטעת (ר״י הלוי, לא האמין). — ובחבור עם זה: והחכמה מאין תבוא ואֵי־זֶה מקום בינה (איוב כח כ). — ועם מִזֶּה, במשמעת מאין, woher, von wo; d'où; whence: הגר שפחת שרי אֵי־מִזֶּה באת ואנה תלכי (בראש׳ יו ח). ולא שאלתיהו אֵי־מִזֶּה הוא ואת שמו לא הגיד לי (שופט׳ יג ו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אֵי־מִזֶּה המה (ש״א כה יא). ויאמר לו דוד אֵי־מִזֶּה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש״ב א ג). ובחבור עם זה, שאלה מי הוא המבקש מבין האחרים welcher; quel; who: וידבר אלהם אביהם אֵי־זֶה הדרך הלך (מ״א יג יב). ויאמר (יהושפט) אֵי־זֶה הדרך נעלה ויאמר (יהורם) דרך מדבר אדום (מ״ב ג ח). כה אמר ה׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אֵי־זֶה דרך הטוב ולכו בה (ירמ׳ ו יז). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה אֵי־זֶה טוב לבני האדם (קהל׳ ב ג). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אֵי־זֶה יכשר הזה או זה (שם יא ו). אמר להם א י ז ה דבר חדש יתר על זה (מכי׳ בא מסכ׳ דפסחא, טז). למה נאמר יום לידע ב א י זה יום נתנה תורה לישראל (שם בשלח ד א). ואי זה וזה: חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ו א י ז ה ו ז ה הוי אומר זה אדר (שם בוא מסכתא דפסחא ב). שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות אמרו א י ז ה ו ז ה אמר להם אברהם אבינו (שם יתרו, א). — ו א י ז ה ו ז ה: ו א י ז ה ו ז ה חמשת המינין (שם בוא, מסכתא דפסחא יז). — ועם ב בראש וזו אחריה: ב׳א י זו זכות נתנה להם קבורה (שם, מסכתא דשירתא ט). ב א י זו זכות זכה יהודה לגדולה (שם בשלח ב ה). ואי זו זו: בעזה שברוחות ו א י זו זו רוח קדים (שם בשלח ב ד). ואי זו זו זו: ארץ יפה כארצך ו א י ז ו ז ו ז ו אפריקא (מסכתא דפסחא יח). הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ו א י זו זו נשיכה (שם משפ׳ מסכ׳ דנז׳ יב). — ועם זה הוא: ו א י זה הוא דבר שהוא בבל יראה ובל ימצא (שם בא, מסכתא דפסחא, ח). ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב (שם משפט׳ נזיק׳ טז). — ועם מִזֶּה, לשאלה

---

[1]) בארמית אי כמו אִם בעברית.

[2]) בערבית אֵי a), באשורית אַי, איה, מי, בערבית אַי שי, איזה דבר. ונצטמצם אולי מן אין ע׳ זה. —

a) أَيٌّ

ערום (ע"ז ג ד). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה והסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי עבירה (אבות ב א). ואי אתה יכול לומר בחמותו ובאם חמותו וכו' (יבמות א א). אמר להם רבי עקיבא אי אתם מודים לי בנותן עירובו במערה (עירובין ה ט). או שמא אי אתם יודעים שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סנה' ד ה). הן באין בנצחונו של בשר ודם וכו' אבל אתם אי אתם כן (סוט' ח א). אמרו ב"ה לב"ש אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי (נזיר ה ג). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש (ספרא פתי'). כבר היה (רכוש מצרים) בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, ה). היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים איתו מחר (שם בשלח, ד ד). בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי וגומר אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סע"ר כח). דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי וגו' מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד אבל אי אתה יודע מי קדם את מי (שם כ). אמר להן (ר' יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר (ב"ב ס:). במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחין (שם קט.). אמר להם (ר"ע לבני משפחה אחת בבני ברק) אי אתם ראשים לגוולו (שם קנד.). אי אתה מודה שאם הוציאוהו בספל לבית החיצון שהוא טהור אמר להן אבל (נדה כז.). האומר לבנו קונם שאי אתה נהנה לי ומת (נדרים מז.). נכנס לדיר להתעשר אי אתה יכול לומר בבא ליד כהן (בכורות יא.). — ועם אפשי: אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לאמר לה לכי לבית אביך וכו' אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש לך מזונות (כתובות יב ג). יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתובות ו ב). אם אמר לו הבעל אי אפשי שתתקבל לה וכו' (גיט' ו א). שהוא (הבעל) יכול לאמר אי אפשי באשה מנוולת וכו' אי אפשי באשה מגולחת (נזיר ד ס). אי אפשי ללבש שעטנז אי אפשי לאכל בשר חזיר (ת"כ סוף קדוש'). אלא שאי אפשי בנבואתך (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, פתו'). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה (כתו' מח.). אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו (ב"ק ח:). כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (ב"ב מט:). כיון שאמר הלה אי איפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שם קלח.). והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). — ועם אפשר: שחיטה שאי אפשר לה לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (פסח' ב ו). ואל תאמר דבר שאי אפשר (אב' ב ד). נשבע על דבר שאי אפשר לו (שבועות ג ח). שהיה ר"ש אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה וכו' (זבח' א ד). אי אפשר לצמצם (בכורות ב ו). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה (סוט' ה ג). לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם ושאלתם בשר (מכי' בשלח ד ג). אי אפשר לבר בלי תבן וכו' אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים (ברכות נה.). אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ב"ב טז.). משל למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך א"ל המלך לך עם אותו שטיילת שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במדבר פ' ב). שאם יפתח אחד מהם (מהנקבים שבגוף) או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת (ברכות ס:). — וכן נהגו הסופרים לחבר הרבה שמות: אִי=דַעַת, אִי=יֹשֶׁר, אִי=צֶדֶק.

ד. **אִי**[1], מלת קריאה של צער ויגון, כמו אוי, wehe; malheur; woe: אִי לך ארץ שמלכך נער (קהל' י יז). רבי יהושע אומר אי לו על אשתו ואי לו על אשת אחיו מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה (יבמ' ג ז). אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כלאים ט לב:). כל ימיו של רבי טרפון היה מתענה על הדבר הזה ואומר אי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה (ירוש' שביע' ד לה:). אי לי שאני רואה אותך כן (שם שקל' ה מט:). אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים (מד"ר שמות מו). אי קרייה נאמנה! אי מעון שכינה! אי תפארת פלשטינה! אי משוש מלאכי עליון (שבט יהודה עמד לב.) אי לו איש לא נכון לבו בה' ואף

[1]) מלת קריאה טבעית, ועי' אִי.

ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבצק שנקראין בלשון המשנה [1]) אטריה (ר"י על הריף, ברכות סי' קמח).

**אַי** [2]), מלת שאלת המקום, wo; où ; where: וישמש רק בכנויים אַיֵּכָּה, אַיּוֹ, אַיָּם: ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו אַיֶּכָּה (ברא' ג ט). ותאמרן (בנות כהן מדין) איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן ויאמר (כהן מדין) אל בנתיו וְאַיּוֹ (שמות ב יט-כ). כגללו לנצח יאבד (הרשע) ראיו יאמרו אַיּוֹ (איוב כ ז). אַיָּם אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישעי' יט יב).

א. **אִי** [3]), ש"ז, מ"ר אִיִּים,—שטח יבשה מוקף מים, Insel; île; island: דמו ישבי אִי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג ב). ונבהלו הָאִיִּים אשר בים מצאתך (יחזק' כו יח). והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרום ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת וּמֵאִיֵּי הים (ישע' יא יא).— ובסמי': מאלה נפרדו אִיֵּי הגוים (ברא' י ה). — וכשרוצים לדבר על הארצות רחוקות: שמעו דבר ה' גוים והגידו בָּאִיִּים ממרחק (ירמי' לא י). ישימו לה' כבוד ותהלתו בָּאִיִּים יגידו (ישע' מב יב). הָאִיִּים הרחוקים אשר לא שמעו את שמי ולא ראו את כבודי (שם סו יט). — ונק': משל האנשים בעולם הזה כספינה הולכת בים סוער אל קְצוֹת נעלמות וראו מרחוק אִי קטנה מוקפת ים (ידע' בדרשי פרדס א', תולה"ס ג). — ועי' שרטון. — *חֲצִי־אִי, שמוקף מים רק משלשה עברים, Halbinsel; péninsule; peninsula: שטח כ' ח צ י האי (של

---

בערב' כמו בעבר'. אך ס' פרנקל (Aram.Fremdw.37) החליט כי זו מלה שאולה בערב' מסורית וארמ'.—[1]) כבר הגיה בעל עין משפט הירושלמי במקום המשנה.

[2]) מלה משתפת ללשונות השמיות, ומשמשת לשאלות המקום והאיש ולקריאה. ועי' לקמן בהערכים אי. בערב' אַי a).

[3]) מלה כנענית עברית, שיצרו אולי הכנענים, הראשונים בעמי בני שם שהחלו לנוע למדינות הים. וסברו קצת החכמים כי נגזרה מהשרש אוי ששמש בלשון השמית הקדומה גם במשמעה של דירה, ונשמר במשמעה זו בלשון ערבית: אַוִי b) התאכסן לילה או יום, וְאַוַי אלי, אכסן אותו. ונצטמצם אוי לְאִי כמו מן רוי רִי מן כוי כִּי.—ולשון הערבית השתמשה למושג זה בשרש גזר, אלג'זירה.

a) أيّ b) أوى

הודו) עד הנהר גנגוס 70000 פרסאות מרבעות (ס' כלוך, ע"ע, הודו המזרחית). להוציא לאור את המזמה הזאת חתר (נפוליון) להביא את חֲצִי־אִי הפירנאי תחת שבט מלכותו (ק' שולמן, די"ע, סי' שלה). — ומ"ר: כאשר נפן מפרס קדמה נפגע בארץ הודו מזרחית הנחלקת לשני חצ י י איים (ס' כלוך, ע"ע הודו המזרחית). איטליה היא התיכונה בין שלשה חצ י י איים הדרומים אשר בארפה (ק' שולמן, מוסדי ארץ, איטליה).

ב. **אִי** [1]) ש"ז, מ"ר אִיִּים, אחד ממיני חיה דורסת, קטנה הולכת על ארבע, דומה לשועל, משוטטת בלילות לבקש טרף, שוכנת בחורבות, Schakal; chacal; jackal: ורבצו שם (בבבל) ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם וענה אִיִּים [2]) באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישע' יג כא-כב). והיתה (אדום) נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את אִיִּים [3]) ושעיר על רעהו יקרא (שם לד יג-יד). — *בת איים, מ"ר בנות איים: והזאב יתר רע מן הכלב וכן מה שהוא בגדלו מן הצבועים ובנות איים (קאנון ד ו 7). —

ג. **אִי** [4]), מלת שלילה, כמו לא, אין, nicht; non; not: ותקרא (כלת עלי הכהן) לנער אִי־כָבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש"א ד כא). ימלט (אלהים) אִי־נָקִי [5]) ונמלט בבר כפיך (איוב כב ל). — ומשמש עפי"ר בפרט עם מלת הגוף: הלוהו על שדהו ואמר לו אם אי אתה נותן לי מכאן ועד שלש שנים (ב"מ ה ג). היום הזה אתה עבור ואי אתה עבור לעולם הבא (סנה' ו ב), אם נותנים לך מעות הרבה אי אתה נכנס לעכו"ם שלך

---

[1]) בערבי' אִבְן אָוַי a), ובלשון ההמוני' וַאוִי b), על שם קול צעקתה ואוא בערבית. ונצטמצם אוי ויהי אִי. ומ"ר בערבי' בנאת אוי.—[2]) ת"י וינצפון תתולין. ורסע"ג: ויעוי בנו אוא. וריב"ג סובר שאיים הוא הרבוי מן אַיָּה, עי' זה הערך. — [3]) עי' הערה הקודמת.

[4]) באשורית אִי, לא אל. וכן בלשון כנענית אִי. — [5]) ריב"ג: אפשר שיהיה מן איש. רד"ק: והנכון שהוא כמו יושב האי הזה שהקדמנו ופרושו כי הנקי ימלט כל האי בזכותו: ע"כ. אך מנחם ורש"י פרשו אי זה כמו לא וכן המפרשים האחרונים.

a) إبن آوى b) واوى

***אֶטֶף**[1]), ש"ז, מ"ר אֲטָפִים, — גומה קטנה כמו עין בגבינה וכדומה: שכל שאינו רואה חלב טמא מתברר מתוך חלב שלקח מן העובד כוכבים כשהוא מגבנו אין בו לחוש לביני אטפי שהיאך אפשר שכל חלב טמא שבו ילך לו לביני אטפי ולא נשאר ממנו כלל לחוץ (ר"נ, ע"ז, סי' אלף רמב).

**אטר**[2]), ממנו אִטֵּר, אָטַר.

**אִטֵּר**[3]), ש"ז, מ"ר אִטְּרִים, לנק' אִטֶּרֶת[4]), — מי שאינו שולט באחד מאבריו, בפרט באחת ידו ורגלו. וביחוד אִטֵּר יַד יְמִינוֹ, שאינו שולט ביד ימינו, Linker; gaucher; lefthanded one: ויקם ה' להם (לישראל) מושיע את אהוד בן גרא בן הימיני איש אִטֵּר יַד יְמִינוֹ וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב וכו' וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון) (שופט' ג יה-כא). שבע מאות איש בחור אִטֵּר יד ימינו (שם כ יו). — ועם השם יד לבדה: א"ר ירמיה (מה שהמשנה מחיבת את הכותב בשמאל בשבת אעפ"י שאין דרך כתיבה בכך) באיטר יד שנו (שבת קג.). — וגם אִטֵּר לבדו: תנו רבנן איטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו (מנח' לז.). — ואיטר ברגלו, שאינו שולט ברגלו הימנית כבשמאלית:

— בטני. ופרש"י איטני גובתא משא בלע"ז. והגיה לנרא קש"א ולועז hâsse, וצ"ל châsse. וקוהוט הגיה manche, במש' נוד, והגיה עוד קופסא במקום גופתא.

[1]) בארמ' אטפא: אפילו תימא דקבעי לה לגבינה איכא דקאי ביני אטפי (ע"ז לה:). כך גרסת הספרים שלנו, ופרש"י וז"ל: ביני אטפי בתוך הגומות שבגבינה. ע"כ. ורה"ג גרס איטאפי, ותרגם אלעבקאת בטיית (תש' גא' הרכבי מז), והיא פסלת החמאה שנשארה בדפני כלי עשיית החמאה. והערוך גרס אטיפי, ופרש כפילות בתוך הגבינה. ולא ידוע מקורה של מלה זו. ועי' הערה לְאַטַב בדבר מ"ר ארמי.

[2]) שרש מספק ועין הערה לְאִטֵּר ולְאָטַר.

[3]) משקל בעלי מום, כמו אִלֵּם, עִוֵּר. — [4]) כמו אִלֶּמֶת. — והיא מלה עברית שאין לה אחות בשאר לשונות האחיות. ואמר מנחם בן סרוק: נמצאת ידו הימנית (של אהוד שלא שלט בה) כבדה וסגורה, וכמוהו ואל תאטר עלי באר פיה. ע"כ. וכן ר"י בן גנאח: שימינו סתומה ונמנעת מהפשר ומהפתח. וכן רד"ק. וכן יתר המפרשים הקדמוני' והאחרונים. אבל הפעל אָטַר בעצמו קצת בספק, עי' להלן.



איטר בין בידיו בין ברגליו פסול (תוספתא בכור' ה ח). מי שהוא אטר ברגל ימינו (רמב"ם, ביאת המקדש יח). ואיטר (יכתב) בשמאל של עולם שהיא אליו ימין (ס' התרומה, הלכות תפילין סי' כד). — ולנקבה אִטֶּרֶת: ואם היתה (האשה החולצת) איטרת יד ימינה הוי שמאל דידה כימין דעלמא (מרדכי יבמות, מצות חליצה). ואם היתה אטרת יד תעשה בימין דידה (טור אה"ע, הל' חליצה).

**אָטַר**[1]), פ"י, עתיד יֶאֱטַר, — אָטַר (הבור וכדומה) עליו הפה, סגר אותו, verschliessen, fermer; shut: אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תֶּאְטַר[2]) עלי באר פיה (תהל' סט יו). — וביחס להאדם, אטר פיו: פצו פערו פה מבאר שחת ואטרו עלי בתוכחת (ר"א הקליר, איכה אספתו, ת"ב).

— נפע' *נֶאְטַר, נאטר פיה (א' גואלי ממצרים).

**אטר**, איטרא, עי' עטר, עיטרא.

***אַטְרִיָּה**[3]), ש"נ, — כעין חוטים עשויים מבצק ומבשלים אותם, vermicelle; Fadennudeln:

[1]) פעל שֵׁמִי, אך ישמש בערבית במשמעת כפף, הקיף, וכדומה, הרחוקים ממשמעתו אצלנו. וע"כ י"א כי אטר כמו אטם, ובהיות שלא נמצא בתנ"ך אלא פעם אחת יש אומרים כי לא היה כלל בעברית שרש אטר במשמעה זו. — [2]) א המוה, עי' הערה לאות אלף. גרץ מנסח תְּאְטַם. אך אעפ"י שהפילו העברים אטם על השפתים, מ"מ יש לפקפק אם אמרו אטם פיו עלי.

[3]) בארמית אטרי אטריתא: הדא איתתא שאלת לרבי מנא בגין דאנא בעייא למיעבד אצוותי אטרי מהו דינסבנה ותהא פטורה מן החלה (ירוש' חלה א נז ד). —אשה אחת שאלת את ר' מנא הואיל ואני רוצה לעשות עיסת אִטְרִי האעשנה ותהי פטורה מן החלה הדא אטריתא ליבש אסור לקדירה מותר (שם ביצה א ס ד—זו האטריה ליבש אסור לקדירה מותר). ופרש מוספיא וז"ל: בל"י ורומי מין מאכל עשוי מן עיסת כמו חוטים ארוכים ודקים, ע"כ. ונראה שהיתה כונתו להמלה ἴτριον אך משמעתה של מלה זו היא עגה בכלל. וגם מה שהביא שינהק ἀθήρα הוא נזיד של קמח בכלל. ויש גם בערב' השם אִטְרִיָה a) ופרשוהו המלונים הערבים וז"ל: טעאם כאלח'יוט מן אלדקיק, —ור"ל מאכל כמו חוטים מן קמח. והביאוה המלונים בשרש טרי, ונראה שהם חשבים אותה ערב', אבל לא בארו איך נסתעפה משמעת חוטי בצק מן שרש טרי שמשמעתו

a) إِطْرِيَة

חוכרו שלא יראה לשון א ט י מ ה (ר"מ אלדבי, ש"ת ז). וענין החרשות הוא זולת א ט י מ ת השמע וכו' ואמנם א ט י מ ת השמע והכבד הוא אשר לא יגיע הפגע להאביד החוש (קאנון ג ג).

**ˑאֲטִימוּת**[1] ש"נ, — א) העדר השכל והבינה, טפשות, Stumpfheit; stupidité; stupidity : עוד יוליד אכילת בשר קצת הבע"ח עובי ועכירות ו א ט י מ ו ת בנפש (ר"י אלבו עקרים ג טו). — ב) ˑתותרנות, העדר חוש הריח, Fehlen des Geruchsinnes ; manque d'odorat ; lack of sense of smell : תמורת שמיעה חרשות תמורת ריח א ט י מ ו ת (פרוש ילירה מיוחס להראב"ד, א ב).

**ˑאַטְלוּלָה**[2], ש"נ — צחוק והתול · זכד זבדני מלכי, יזהיר כזוהר רקיע, בתי גאולתי חכי, על יד מבשר משמיע, אפרוש לך שלומות סובי, ספון יתשוב רקיע, שלום מבשר מאל חי גואל. שירו לדודי א ט ל ו ל ה וחוכה (רני ושמחי מל. זכד זבדני).

**אטם,** ממנו ˑאטימה, ˑאטימות, *אֹטֶם, אָטֵם.

**אָטֵם**[3], פ"י, עתיד יֶאְטֹם, סתם, סגר, verstopfen ; boucher ; stop : ובהשאלה אָטֵם אזנו, לא אבה לשמע: אֹטֵם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יס). אֹטֵם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יַאְטֵם[4] אזנו (תהל' נח ה). — ואמר רמ"ת לוצאטו: כְּאֹטֵם אזנו חרש באדם אין (מגדל עז כ ב). — וְאֹטֵם שְׂפָתוֹ, לא דבר: גם אויל מחריש חכם יחשב אֹטֵם שפתיו נבון (משלי יז כח).

— אָטוּם, אָטֻם, עי' ערך אָטוּם.

— ˑנֶאְטַם, שאטמו אותו, verstopft ; bouché ; stopped. — ביחס להקול, נאטם הקול: ואל יחר גרוני ולא ˑא ט ם קולי כל זמן שאני עומד בתפלתי (ס' תפלה לר' נפתלי טריוש, תפלת ג' רגלים). — בהשאלה: חכמתך כים התבל מקפת אך אזני סוג לב משמוע נֶאֱטָמוּ ובת עין עקש אינה משקפת (יל"ג אדו"מ ב).

---

[1]) מן אטם.
[2]) בארמ' אטלולא, משר' טלל, עי' במקומו.
[3]) בערבי' אָטַם a) אלבאב, סגר הדלת. ואַטַּם אלרג'ל, לקח ב א ט א ם, והוא עצירת השתן. — [4]) אלף המזה, עי' הערה לאות האלף.

a) آطم الباب b) أطم

---

***אֹטֶם**[1], ש"ז, כנוי אָטְמוֹ, מ"ר אֳטָמִים, — א) בנין אטום, לא חלול בפנים, תושבת לכתלי הבנין, Unterbau ; soubassement ; substructure : ההיכל מאה על רום מאה ה א ו ט ם שש אמות וגובהו ם' אמה (מדו' ד ו). — ב) רגלי הכפה: וככש היו עושים מהר הבית להר המשחה כיפין ע"ג כיפין וכיפה כנגד ה א ו ט ם (פרה ג ו). — ג) דבר האוטם: טומאה בין הקורות וכו' רואין את הטומאה כאילו היא א ו ט ם (אהלות ו ס). — ובהשאלה אֹטֶם הלב: ערלת לבבכם אוטם לבבכם (רש"י דבר' יז ט). — ד) אֹטֶם בריאה, כמו אָטוּם בריאה, עי' ערך אטום. — ה) ˑפקק שאוטמים בו הבקבוק, Pfropf, Stöpsel ; bouchon ; cork : אך כל משקה עתיק ישן א ו ט מ ו יכה יעלה עשן (אד"מ, ספ"ק א, על בית מסתרו).

***אַטְמוֹן**, כנוי למלאך גבריאל, Name ein. Eengels ; nom d'ange ; name of angel : ג' שמות יש לו פיסקון א י ט מ ו ן סיגרון (סנהד' מד:). מביעים סלד וכן בישר ובכשרון ואתם מטטרון פסקון אַטְמוֹן וסגרון (כנימין, פיוט לבעל התפארת, שבת ג אחר פסח).

***אַטְנִי**[2]), איטני, ש"ז, מ"ר אַטְנִים, — תיבה קטנה, בית, נרתק, וכדומה, Besteck ; étui ; etwee: כיצד עושין לו (להשמיר שהיה מבקע כל דבר) כורכין אותו במוכין של צמר ונותנין אותו בתוך א י ט נ י של עופרת מלא סובין של שעורים (תוספתא סוט' יה ב). במה משמרין אותו (את השמיר) כורכין אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו ב א י ט נ י[3]) של אבר מלאה סובי שעורין (סוט' מח:).

---

[1]) בערב' אֹטם a) מבצר. אטאם עצירת השתן b).
[2]) משקל מִשְׁעִי. ועל כרחנו אנו צריכים לקבל משקל פְּעְלִי לשמות דברים בלשוננו מפני שמצאנו מִשְׁעִי, שְׁבִוִי, ואעפ"י שיש מפקפקים במשעי אם זוהי הנוסחה האמתית וגם שבוי לא נתברר היטב ענינו, אך להלשון העקר הוא הנוסחה שיש לנו, כי לשוננו עתה בנויה על התנ"ך כמו שהוא ומה שיש בו בעברית הוא ע ב ר י ת. וכבר כל גאוני לשוננו החליטו משעי לשם דבר, עי' ערך משעי, וכן השתמשו בספרותנו החדשה. — ומקור השם לא נתברר. לוי גוזרו מן ט נ י עי' ערך זה, וקוהוט מן א ו ד נ א בסורית או ת ו ן בפרסית. אך לכ"ז אין רגלים. ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 76) סובר כי זו מלה שאולה מיונ', וצורתה מעידה אמנם קצת על זרותה, אך לא מצא גם פרנקל מאיזו מלה יונ' לקוחה זו. — [3]) כך גרסת ספרי חגמ' והתוספתא. וגרסת הערוך

a) أُطُم b) أُطَام

בדם בוצים גזירה אטו דם עוף שהביצה באה ממנו (תוספ׳ תול׳ סד: ד״ה והוא) — אסרו וכו׳ קודם המשכה אטו אחר המשכה (סמ״ג סי׳ קמח). אסרו חכמים קדירת שאינה בת יומא אטו בת יומא (שם דף סג.). — ב) לשאלה ותמהון: אטו החשוד על הקל חשוד על החמור (אם דת, נגד׳ חיון כ:).

**אָטוּם**[1]) ת״ז, לנק׳ אֲטוּמָה, מ״ר אֲטוּמִים אֲטוּמוֹת, — א) סגור, סתום, verschlossen; fermé; closed ויעש לבית חלוני שקפים אֲטֻמִים (מ״א ו ג). וחלונות אֲטֻמוֹת אל התאים (יחזק׳ מ טז). מזבח אדמה שהוא אטום באדמה (זבחים סא:). — ב) *שאין לו חתוך אברים: גוף אטום (נדה כז.). המפלת את שגולגלתו אטומה (שם). ר׳ יוחנן אמר בשם ר׳ ינאי וירכתו אטומה אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי יוסי כי רבי יהושע טיבורו אטום אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי זכאי נקובתו אטומה אינו וולד (ירוש׳ נדה פר׳ ג כ ע״ק ד). וטומטום אטום אינו ניכר בו לא זכרות ולא נקבות (רשב״ם ב״ב קמ:). — ובגוף מלאכותי: יכול לא יעשה לו (תמונה) גלופה אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו ו). — ג) *מלא, הפך מן חלול, massif: נפש (ציון על הקבר) אטומה הנוגע בה מן הצדדים טהור (אהל׳ ז א). בית גובה שש אמות אטום סתום כמו יסוד לו (רמב״ם בית הבחירה, ד ג). כלם (אילי הבזל) היו אילי עגלות ולכלם ראש עגול אטום וצואר עב (יוסיפון סז). הארץ הוא כדור אטום (ר׳ יצחק הישראלי כ א). העצמות של הירכות הם חלולים והעצמות של פרקי היד הם אטומים (הקד׳ פר׳ יצירה מיוחס לראב״ד). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מאיר אלדבי ש״א כ כ). להיות הארץ חמר אטום ועומדת נכח השמש (מעשה טובי׳ העולם, ח). — ד) *בהשאלה: כל הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה מפקחו (ב״ב יב:). אבל חמור אטום ואינו מבין בעליו (רשי ישעי׳ א ג). אטומי הלבבות ואפילו העינים והכבות (הקד׳ מתרגם פרוש המשנ׳ להרמב״ם על מועד). ומי שתגבר עליו הנפש הזאת ר״ל הנפש הבהמית הוא כסיל אטום מעט ההבנה (מאיר אלדבי, ש״א). לשום שפלים למרום והאטומים פקחים (תנעים, כ פסח, קבץ אלות הסחר קן:). — ה) *תותרן, שאין לו חוש הריח, des Geruchsinnes beraubt; privé de l'odorat; deprived of sense of smell: וכמו ערבה בלי טעם וריח בן בינימו (בין ישראל) עקשים אטומים מלהרית (ר״א קליר, אקתה כיוס הראשון, א׳ סכות). — *כאב אטום, לא חד, לא ברור: כאב דופק יגיד חמימות באברים כאב אטום יורה קרירות בחלקו (ר״י לסלון, אולה״ת ה ג דף לג ע״ק א).

**אֵטוּן**[1]), ש״ז, מ״ר אֲטוּנִים — פתיל, חבל דק מפותל מצמר או משי וכדומה Schnürchen; cordonnet; string: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אֵטוּן[2]) מצרים (משלי ז טז). — ומ״ר: וכמה תוצאות משפט יגלה בחכמתו ויתיר האטונים (ר״ש בן גבירול, שירי שלמה לדוק׳ ט).

**אָטוּר**[3]), ת״ז, לנק׳ אֲטוּרָה, מ״ל אֲטוּרִים אֲטוּרוֹת, — סגור, verschlossen; closed; fermé: יחוסה (פרה האדומה) אטורה ודחוקה (ר״א קליר יוצר פרה). השחורות צחורות החשופות אֲטוּרוֹת (שם).

**אֲטִימָה**[4]), ש״נ, שה״פ מן אטם: וערלתם ערלתו ואטמתם אטימתו (רש״י ויקרא יט כג). מראה ירוק בעינים או בגוף יורה שיש אטימה בכים מרה (ר״י לסלון, אולה״ת ה ג). אטימת דרכים שבהם (מי רגלים) עוברים (שם ג כ). ויתיז בזין של

---

ויש סוברים שנתקצר מן אטטו. — ומשמש בארמית: א) בגלל: מר סבר קנסו שוגג אטו מזיד ומר סבר לא קנסו שוגג אטו מזיד (שבת ג:). גזירה יום טוב אטו שבת (שם קכז.) — ב) לשאלה ולתמהון, במשמעת הַאִם, וְכִי: אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו אלא היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר (ברכו׳ כ. — וכי כלם באריגה אחת ארגם? אלא היכן שנאמר נאמר והיכן שלא נאמר לא נאמר). אטו בשופטני עסקינן (ב״ק פה. — וכי בשוטה אנו עוסקים). אטו במנהגא תליא מילתא (חולין סג. — האם במנהג הדבר תלוי?). אטו תנא כרוכלא ליחשב וליזיל (גיטין לג. — האם התנא כרוכל יחשב וילך?).

[1]) מן פעל אטם. עי׳ במקומו.

---

[1]) משקל אֵבוּס. בארמית אטונא חבל, בערבית ההמונית קיטאן a), חבל דק של משי וכדומה. — [2]) מנחם בן סרוק, ר״י בן גנאח, רש״י, רד״ק וכו׳ מפרשים כלם עפ״י לשון ארמיה חבל, פתיל. אך לשון ערבית ההמונית בהשם קיטאן לנו לעזר ליחד איזה מין חבל הוא, שהוא חבל דק מן משי וכדומה לקשוטי הבגדים וכדומה.

[3]) מן אטר.

[4]) מן אטם.

---

a) قِيطَان

דרך האטבי להניחם אלא על גבי העגלה לסמוך את הקרשים בשעה שהן עליה (תפ׳ הגה׳ דר׳ סרכבי סגד). אחרי שמטעינין העגלה (בלוחין) מביאין ד׳ קרשים רחבים כשיעור טפחיים ונקראין אטבי שנים מהם ארוכין כארך העגלה ושנים ארוכין כשיעור רוחב העגלה נקובים כל אחד נקב בראשו ב׳ נקבין בכ״א ואחד ומכנים אלו הקרשים נקביהן בראשי העצים העומדין כעין כנופי המטה, הארוכין לאורך העגלה והקצרין לרוחב העגלה ונמצאו אלה העצים הנקראים אטבי כמין מסגרות ונמצא העצים העומדים בארבעה מקצועי העגלה כעין קירום מחזיקים הקרשים שלא ישמטו לא לאורך ולא לרוחב והן כמין מסגרות שסוגרין בער הקרשין מכל צד ואלמלא האטבי היו הקרשין דוחין העצים ונופלין ויש מי שעושין אטבי הללו מן ברזל (ר״ח שבת לח:).

*אטבח [1]) אחד מצרופי אותיות האלפבית כמו אתם בטע, את בש וכו׳ שהשתמשו בהם מקריאי דרדקים ללמוד הקריאה: שכן באטבח של ר״ח קורין לסהדה מנון (סכה נב:). כל האותיות מזדווגין חוץ מב׳ אותיות הללו כיצד א״ט הרי י׳ ב״ח הרי י׳ ג״ז הרי י׳ ד״ו הרי י׳ נמצא ה׳ לעצמה וכו׳ (מד״ר שמות פט״ו). ויתר הצרופים, גז, דו, הנ״ך, יצ, כפ, לע, מס, קץ, רף, שנ, תם.

**אָטָד**[2]), ש״ז, מ״ר אֲטָדִים, — אילן קוצי יגדל בארץ ישראל על חוף הים, בערבת הירדן: Lycium Europaeum L., Bocksdorn; lyciet; Box-thorn.

ויאמרו כל העצים (שלא מצאו אילן אחד שירצה למלך עליהם) אל הָאָטָד לך אתה מלך עלינו ויאמר הָאָטָד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן הָאָטָד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט׳ ט יד-יס). ועמוד ענן וכו׳ משפיל הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף סירים ואטד (תוספת׳ סוט׳ ד ב). כגורן זה שמקיפין לו אטד (גמ׳ שם יג.). — ומ״ר: לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להן שביעית (שביעי׳ ז ס). הקנין והחגין והוורד ואטדין מין אילן הן (תוס׳ כלא׳ ג יס). — ואמר המשורר: אם איש בחרך לחברה היה לו סומך ותהיה בחשבו לניצוץ והיה תמורת אטדין לארז וברוש תמורה לסרפד ונעצוץ (ר״ש הנגיד, בן משלי ה לד). ואיך אפגיע אמיר בשמיר ואלונים בסלונים וברושים בבאשים וערמונים בקמשוני ושקדים באטדים (ר״י הלוי, מכתב לר׳ דוד נרבוני). ואם הגפן עצרה תשועה אטדי יער איך יתנו פרים (שערי תשובה מהר״מ מרוטנבו׳ ג׳ קכג).—יעלת חן בת איומה, ועוז תני לאל בעודך בין בני שעיר ושמה, שוררי צורך מעודדך, כי לכלם תך בעצמה, תחלפם קשתך וְאִטְדְךָ יום אקבץ שה פזורי (נפלאים לי, ס׳ שבת תודה, קרובץ לרגיל, קמ.). ועי׳ קוץ.

*אָטוּ[1]), — א) בגלל, בשביל, umwillen, wegen; à cause de; because of: התמירו

---

[1]) הירונימוס (סוף מאה ה׳ למנינם) מסיח לפי תמו (בפרושו לירם׳), ואומר כי להקל על זכרון התינוקות היו המקריאי דרדקים מסדרים את האלף בית גם בסדר את בש. ורסע״ג בפרוש ספר יצירה מעיד כי בא״י ובמצרים היו לתינוקות של בית רבם כ״ב צרופי אותיות באלה בפנקסיהם. ור״א רוקח אומר: ומביאים הלוח שכתוב עליו אבגד וכו׳ וקורא הרב כל אות ואות מן אב והתינוק אחריו וכל תיבה של תשרק והתינוק אחריו (Loew, Graph. Requis.; Dr. Berliner Beitr. zur hebr. Gram.; Jüd. Erzieh. 1,5 ביהמ״ד ילינק, ח׳ אפשטין מאמר על ספר יצירה).

[2]) באשורי׳ אטֻד, בארמ׳ אטדא, בערב׳ אַטַד a), ופרש בו הקאמוס עידן אלעושג b), וכן תרגם רסע״ג גרן אטד אנדר אלעוסג. וכן ר״י בן גנאח: האטד בלשון ערבי עוסג׳. ואמר הרמב״ם: ואטדין מין ממיני הקוצים שצומחין בו גרגרים שחורים קשים כמו אפונים ונאכלים (פרוש המשנה, שביע׳ ז ה). ואסף הרופא (כ״י מינכן ד׳ נה.) תרגם אטד ספינא אלבא. אך לֵו (Jew. Encycl. Plants, Thorns, וכן במאמרו בהקדם ב, Zwei bibl. Pflanzennamen) ברר עפ״י עדותו של בוסת (Post, Flora), כי עוסג הוא הוא Lycium Europ. L., ולא Rhamnus Palest., שגם לֵו בעצמו תרגם כך את האטד בספרו על הצמחים. כי זה שמו בערב׳ עַגְרָם a) (בוסת, נכחת סוריה ופלסטין, 196). והביא עוד ראיה לדבר כי הכונה באטד הוא Lyc. Europ., שהמשנה מעידה שהלולבים של האטד נאכלים, וכן העיד אוקן (Oken, Bot. 985), שלולבי Lyc. Eur. נאכלים, ולא כן שאר מיני Rhamnus.

[1]) מלה ארמית, ונקדו לוי אָטוּ, עפ״י הקריאה המסורה של האשכנזים שקוראים אותו כמו שהם קוראים אָחוּ ולא כמו דַלוּ. בוקשד׳ אֲטוּ, וקוה׳ אַטוּ. — ובעברית יש משקל דומה לאָטוּ: אָחוּ, שָׁחוּ, עי׳ הערה לאָחוּ. ומקורו לא נתברר. לפי דעת שד״ל (דקדוק ארמי) מרכב מן על טעונא, על טונא. אך אינו מחוור,

---

a) أَطَد b) عَوْسَج

a) عَجْرَم

***אֶטֶב** [1], **אֶטָב**, ש"ז, מ"ל אֲטָבִים, — מין צבת קטנה מחתיכה אחת עץ או מתכת סדוקה מקצה אחד ומכניסים בהסדק הדברים שרוצים להחזיק יחד, כמו דפי ספר, גליונות, וכדומה, Klemmer, Zange; clamp; mordache, gland. אטב [2] הסופרים: ששתי צלעות האטבא סמוכות זו לזו (רשי שבת לח:).

---

אך אונקלוס תרגם חרשין, ר"ל מכשפים, וכן מנחם בן סרוק וכן ר"י בן גנאח, ־ם וז"ל: מין מן המלאכות הנעלמות אשר ידרשו בהם בעליהם ידיעת העתידות לפי דעתם וכו' ואין רחוק בעיני שיהיה (השם אטים) דומה למה שאומרים הערב לקול אטיט כענין והיה כאוב מארץ קולך וכו', ע"כ. וכן גזניוס והאחרונים. אך כיון שלשון ערבית בעצמה לא גזרה משרש זה שם למין ממיני הקסם נראה כי אין זה ברוח הלשונות השמיות. ואולי יש לדמות אטאטים, להשם הערבי ח֞'אט a) ח'טאט, והוא קוסם הרושם קוים על הארץ ולפיהם מגיד עתידות, géomancien. ומה שהביא רד"ק בשם אביו וז"ל: וכן יקראו (למכשפים) בלשון ערבית אלאטוט, טעות הוא, כי לא הזכירו המלונים הערבים שם אטוט למכשפים, ולכן לא הסתיע בו ר"י בן גנאח. ואולי היתה כונת הרי"ק להשם ח'טאט שהזכרתי.

[1]) בארמ' אַטְבָּא. כך נקודה צמ"ד, „מער' המערב', בוקשד' וכשתלי. לוי אֲטְבָא. ולא נתברר מקור מלה זו. לוי סמך על הנוסחה של הספרים שלנו שגורסים אטבעי במקום אטבי של הערך שלאחרי זה, והחליט כי מלה אטבא זו כמו אטבי שלקמן נגזרת מן טבע. אך זו גרסה משבשת, עי' הערה לערך שאחרי זה, ועוד שאין כל דמיון בין טבעת ובין הכלי שקראו בשם אטבא שלנו. וקוה' נקד אַטְבָּא והביא לה דמיון מלשון פרסית תאבה, שמשמעתו, לפי עדותו, מחַלֵק. ואינני רואה איזה יחס יש בין צבת קטנה ובין משמעת מחַלֵק. והנה לא נמצא משקל עברי ממלה זו בכל ספרותנו, ונוכל לשקלה בשני המשקלים העברים פֶּעֶל ופָּעָל שהמשקל הארמי פעלא מכונת נגדם, כמו אֶבֶן אבנא, אָבָק אבקא, וכדומה. — [2]) בארמי': (צריך להניח ריוח למעלה ולמטה במזוזה) כמלא אטבא דספרא (מנחו' לה. — כמלא אטב הסופרים). ופרש הערוך: עץ שאוחזין בו הקלף שלא יתהפך וקורין אותו בלעז מורד קלא. ע"כ. והעיר קוה' שהיא באיט' morsacolo. ובעה"ק דפוס קראקא לעז באשכנזית טענטהאלץ וי"א צווענגלכין. והביא גם בוקשד' לעז זה. רש"י פה: עץ סדוק הנושך דפי קונטרוס שלא יכפלו. וכן רשי שבת צח: אטבא דספרי האמור במנחות והיא גלואון בלעז שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרוס. ע"כ. ואין ספק בדבר כי היה אצלם פרוש זה בקבלה, ואין לפקפק בו.

---

a) خاط

***אֲטַב** [1], ש"ז, מ"ל אֲטַבִּים, מח"ר אטבי, — מין מסגרת להחזיק הדברים הטעונים בעגלה שלא יפלו: אבל לקרשים היו עושים אטבי [2]) של ברזל שבהם מחזיקים הקרשים שלא יפלו מעל העגלות (מד"ר במד' ו). העגלות אין החתיהם רשית הרבים אלא בזמן שהאטבי מונחין עליהן בלבד וכו' כי אין

---

[1]) משק' דַבַּשׁ. בארמית במ"ר אטבי. ולא נתברר מקור מלה זו. וכבר הזכרתי בהערה שלמעלה, כי לוי סמך על הגרסה אטבעי וגזרה מן טבע, וקוה' גזר אותה מהפעל תאב בלשון פרסית שר"ל פתל וממנו השם תאבו, חבל. אבל, כל זה רחוק מאד ממשמעת השם אטב לפי מה שפרשוהו הגאונים, עפ"י מה שהיה לחם בקבלה ולפי מה שהיה נהוג בימים ההם אצלם בטעינת העגלות, ולכן יכלו לתאר לנו את הדבר בכל הפרטים. — ואין לברר איך קראו לפנים מלה זו, ובאין נקוד מקֻבל ראוי לקבע לו נקוד מיוחד להבדילו מהשם אטב הקודם. — [2]) בארמ' בתלמוד בבלי: באטבי (כך גרסת תש' גאונ' הרכבי שנ"ד, וכן גרסת הערוך, וכן רשי בדפוסים ישנים, וכן רשי בדפוסים החדשים בעמוד ב, וכן בעה"ק וכן בס' המאור ובחי' הרשבא והרן. ד"ס. ובספרינו אטבעי) אטבי היכא מנח להו אגבא דעגלא (שבת לח. — האטבים היכן מניח אותם? על גב העגלה). ופרש גאון: אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהם מונחים כמו סור של קורות על העגלות למען לא יפלו. ע"כ. ור"ח המובא בפנים תאר הדבר בכל הפרטים, בודאי עפ"י מה שראו עיני' שהיה נהוג בימיו. והערוך בקצור: אטבי הם המסגרות שמשימים (בעגלה) למעלה סביב כשהיא טעונה ובלעז איסטריטורא. ע"כ. והעיר קוה' שהוא strettora באיטלקית, שהוא דבר שמחזקים בו. — והנה אעפ"י שגם במקומות שנזכרה מלה זו בתוך מאמר עברי לא באה אלא במ"ר ארמי אטבי, ולא אטבים, מ"מ יש לחשבה כמלה שנתאזרחה כבר בהלשון העברי'. כי אפי' אם נסכים לדעת אחרוני המדקדקים אולסה', בָּטְכר, שטדה, גנ' קויץ וקניג, שהם מפקפקים במציאות מ"ר פעלי בעברית הקדומה, כמו שסברו קצת המדקדקים על יסוד המלים: מִנִּי (ירמ' נא כז), הַכָּרִי (מ"ב יא ד), עַמִּי (ישע' נא ד), וכיוצא בהן, ואפי' אם לא נסמך על ההלכה שקבעתי שלשוננו מיֻסדת עתה על התנך בצורתו כעת— אעפי"כ אין אנו יכולים לשלל זכות העבריות ממלים רבות ארמיות שנכנסו כבר בשמוש הלשון העברית, מפני שגם במקורות העברים באו בצורה ארמית. כי אין ספק בדבר, שבזמן האחרון לתחית הלשון השתמשו גם המדברים עברית בהרבה מלים בצור' הארמית, מפני שכל כך חזקה אז השפעת הלשון הארמית על העברית, שלא חשו המדברים עברית זָרוּת בצורת הארמית של המלים.

תשרפם ומנחמי פן בבכי יטבעו (ר"י הלוי, לה הענגים). אז (בטצרים) העלני (אלהים) מנף ובעננו ואשו אט נהלני ואפגעה במקום קדשו (ר"א בן עזרא, מי יתנני כימי עולם, מתז' סיליליאן, על אורות לשד"ל). ואיכה לא אומר לו (להזמן) והנה בנותיו כל חפצי אט מביאות (ר"מ בן עזרא, או"ם דר' כרלינר תרמא). וזכר איך טפחוך (אבותיך) ברחמים ואיך יגעו בתרבותך לילות וימים וישאוך אט עד אשר גדלת (משלי ערב כס' דרך טובים). אחזנו בדרך ונרכב אט (רמא"ג, דביר, מכת' מא"י, ב). ואני אט אתנהלה אדדה ביתי (אד"מ, דל מכין). השומרים איש איש וחניתו עמדו הולכים אט כי הלכו כל הלילה (יל"ג, שני יוסף בן שמעון).— ועם פעל רחף: כשרפים ממעל לך אט ירחפו (אד"מ, ברכת המלוכה).—וביחס להקול, במשמעת בלחש: כן נפש רמנגן אט התעטפה רק אזן הרוח שיחו שמעה (יל"ג, אדו"מ ג). אך לא חלום שקר כלו הנהו כי שם גם האמת אט קולה תשמיע (שם ה).— ועם ל בראשו: לאט[1]), לאטי, לאטך לאטו: יען כי מאס העםהזה את מי השלח ההלכים לאט (ישע' ח ו). — ובכנוי: יעבר נא אדני לפני עבדו ואנכי אתנהלה לאטי[2]) לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). הקדרים מני נחלים יעברו עד כי לאטם יחמרו יהמיו (רמב"ע, דיואן, Monatsschr. : 96, 26). ותחזור לאטה על המסלה (ר"י חריזי, איתיאל יג).— ולנסתרי' לאטם: הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות לאטם (רד"ק ישעי' מ יא). והלכו לאטם עד שהגיעו למחוז חפצם (תוס"ת ר"י יעבץ ב). והמרחם עליהם ומנהלם לאטם זוכה ומנהיגם בעת ילכו גאולים (ריבש, עט). אולי נמצא דרך למצא מנוח לכף רגלנו ורגלי הילדים המתנהלים לאטנו (שו"ת למח סי' יא). וילכו סדומה לאטם עד בוא עתם בערב (צרור המור, וירא, כ:). שאותו חצי היום היה להם בתנועת השמש מתנהל לאטו וכהפסקתו כאלו היה יום שלם (נוה שלום לאבר' שלום, א יו, כז:). רוח נכון שבליו פנימיי זך מתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו (כרם חמד מחב' ט מכת' כו). אך בהגיעו אצל ביתה שם יצעד ויטייל לאטו כי ישתעשע בצעדו (רב פנינים, מהר"מ אלשיך משלי ז ח).

ב) ש"ז, — א) כמו *אט: אלו כמו ברק ירוצצו שרים ויתנהל וילך אט לא יהיו רואים אבקו עד ידמו מבקשי אל לדורשי אט (רמב"ע, תרשיש, א). — ב) *נחת, מתינות: קבע ברכת מזון באט ובחפזון (ר"ש בן גבירול, אזהרות). — ג) *הכנה ותרגיל לאט לאט לתכלית מהתכליות, Vorbereitung, Übung; préparation, exercice; exercise, preparation: עניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (יהודה הדסי הקראי, האשכול ענין יוה"כ). אמנם המצות התוריות הם אטים ונהולים (ר"א הקראי, גן עדן סקד'). על כן אמרו החכמים כי אלו המעשים אטים ונהולים לענין התשובה וכו' כפי שראה בחכמתו יתב' על פי האט והתקנה (הוא, ענין יוה"כ ם:). על כן יש לנו לומר שעניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (הוא, שם דף סא.). והנה מצות השכליות הם בעצמם תועלות על כן יפים תובע לחיובם ולא כן מצות התוריות כי אין הם עצמם תועלות אלא מצד היותם מתחייבים לרפואת הנפש המשכלת מחליה ע"כ יתיפו וזהו טעם שהם אטים ונהולים וא"כ מצד שיתחייבו לרפאת הנפש הם יפים (הוא, ענין מלה קסד.). מצות התוריות הם אטים ונהולים למצות השכליות (הוא, דף ל"ת, ענין טומאה וטהרה). והחכם אומר שיש יחם בין האט ובין העשוי שאל"כ לא יהיה האט אט עליו (הוא, עץ חיים קכ).

**אט**[1]), **אט**[2]) ש"ז, מ"ר אטים, — קוסם, מגיד עתידות Wahrsager, Zauberer; magicien, devin; soothsayer: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל האטים[3]) ואל האבות ואל הידענים (ישע' יט ג).

---

עלי הונך, לך לאטך. — [1]) דעת ר"י חיוג היא כי ל לאט וכן ל לאטי היא שרשית. אך מנחם, ר"י בן גנאח רש"י, ראב"ע, רד"ק החליטוה שמושית, וכן רוב החדשים אולד, בטכר, אולסה', שטדה, קניג. — [2]) ריב"ג: והיוד נוספת בלאטי ואיננה כנוי המדבר. ע"כ. וא"כ לא תשתנה בכל המדברים וגם לנכח ורבים צ"ל לאטי. וכן דעת רש"י. וראב"ע ורד"ק מספקים. אך מסרת בעלי הטעמים שהטעימוה מלרע היא עדות כי המדברים עברית חשו היוד לא נוספת. ומנהג הערבי במלת הונך מכרעת כך, ולכן צ"ל לנכח לאטך וכו' ולנסתר' לאטם, וכן פשט המנהג בספרות.

[1]) כך נקודו בהמלונים של האחרונים, פירסט, בן זאב, שי"פ, בוהל, שטדה, ברוין, והוא משקל עז עזים, אעפ"י שזה האחרון הוא מן ע"נ והשם אט הוא כנראה מהכפולים.— [2]) נקוד ר"מ בן עזרא, עי' ערך אט, וכן כנראה דעת כל הקדמונים, מנחם, ריב"ג, רד"ק, שלא חלקו בין ויהלך אט ובין האטים. וכן גזנ' דיטריך. ומ"ר האטים יוכל להיות גם ממשקל פל, כמו פת, צד. — [3]) רסע"ג תרגם אלמנג'מין, והם החוזים בכוכבים; וכן הביא ר"י בן גנאח: ויש מי שאומר שהם האסטגניים

אשה גמורה וכו' ורבי יהודה אומר אחת זו ואחת זו אשה ואינה אשה (כתובות קא:). —ואחת לי: אחת לי עוקה ואחת לי ניסטרא (עירו' פח:). אחת לי ארוסה ונשואה ואפילו נדה ואפילו חולה ואפילו שומרת יבם (כתוב' סג.). — *על אחת כמה וכמה, ר"ל במדה עוד יתר גדולה זה נכון: um so mehr ; à plus forte raison ; the more אמר ראב"ע מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ערכ' ח ד). והלא דברים ק"ו ומה אם מלך ישראל שלא עסק וכו' שאר אדם על אחת כמה וכמה (תוספתא סנה' ד ח). וכן הוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שאר בני אדם על אחת כמה וכמה (שם שם ט). ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין חומסין אילו נברא שנים על אחת כמה וכמה (שם ח ד). ומה משה שהוא רבו של אליהו לא רצה לגלות הממזרים עד שנתגלו מעצמן אליהו תלמידו של משה על אחת כמה וכמה (שם עדיות ג ד). א"ל (הדגים להשועל שיעץ להם לעזוב המים וללכת לדור אתו ביבשה) אתה הוא שאומרין עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותינו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכו"כ (ר"ת על אחת כמה וכמה — ברכו' סא:). אם לעוברי רצונו כך. לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (נדר' כ:) ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה (כתוב' קה:). מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברו במלבושיהן על אחת כמה וכמה (שם קיא:). הדרך לא יכילון מלאכי רום ועל אחת אני כמה וכמה, (ר"ש בן גבירול, שפל רוח שפל כרך, קונט' הפיוטים מק"ג). — *עד לאחת, מאד מאד: אמר רבי כשהלכתי למצות מדות אצל ר"א בן שמוע וכו' מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד לאחת [1] (מנחו' יח י).—ותשמש אחת אחרי שמות נקבה שלא נזכרו עדין, שאינן ידועות, לא בכונה לקבע מספר: ואשה אחת מנשי בני הנביאים (מ"ב ד א). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אבות ב ו).

---

[1]) והביאו שם התוספות: במגילת סתרים דרבינו נסים גרים עד לאחת פי' עד מאד כדמתרגמינן מאד לחדא. ע"כ.

## *אחת[1],

— נפ' *נֶאֱחַת, התחבר, התאחד: קועו ונשחתו, ועם יולדיו נֶאֱחָתוּ (ר"א קליר, קרוב' פורים, אותו מכהלת)

## אַחַת[2]),

ש"ז, כנוי אַחְתִּי, מ"ל אֲחָתִים; כנוי' אַחְתַי, אַחְתָךְ, — כמו שחת, : Grube ; fosse ; pit הולך תמים יושע, ונעקש דרכים יפול בְּאַחַת [3]) (משלי כח יח).

## אַט[4]),

תה"פ וש"ז,

א) תה"פ, — א) בלי כח, בצער, ברוח נכאה, ויהי כשמע אחאב: niedergeschlagen ; abattu את הדברים האלה (שנבא לו אליהו רעה) ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט [5]) (מ"א כא' כז). — ובמשמעת: במתינות [6]) לא מהרה gemach, langsam ; lentement, douce=ment leise, : לא העננים הם אשר נבקעו כי אם שתי עיני אשר דמעו אַט שוחרי פן אש אנחה

---

[1]) אולי מן אחות, ואולי הרחבה מן אחה.

[2]) משקל גַחַל, פַּחַם. ועי' הערה לקמן. — [3]) המפרשים הקדמונים פרשו פשוט יפול בדבר אחד. אך האחרונים ראו כי לפי הענין הכונה פה יפל בפחת וכדומה, ולכן הם מנסחים בשחת במקום באחת, אבל, אפילו אם נניח שכך היתה הנוסחה לפנים להלשון העקר הוא הנוסחה כמו שהיא בידינו, יען לשוננו כעת בנויה על התנך כמו שהוא ומה שיש בו נתקבל כצורתו באוצרה. ומלבד זה אין צרך כלל לשבש הספרים, ויתכן שגם לפנים אמרו העברים שחת וגם אחת, כמו שכבר העירותי על חלוף א במקום ש אצל העברים, ועי' הערה לערך אַחַל.

[4]) מלה עברית; וביתר לשונות השמיות אין לה אחות, ומה שהביאו החדשים דמיון לזה השרש אַט a) בערבי', אינו נכון, כי הערב מפילים שרש אט על השמעת קול צרוד ואין בו כלום ממושג של הפך המהירות. — [5]) נמסר במסורה ליתא. ותרגם יונ': והליך יחף. ובגמ' ירוש' (כתו' יו כח:): מהו אט אמר ריב"ל שהיה מהלך יחף. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו יחף וכן רש"י. אך אין לזה שום יסוד. ריב"ג: כלומר בנחת. ורד"ק בפרושו: הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג. וכן רלב"ג: כאבל וכמנודה. — [6]) ממש אופן הדבור הזה ושתוף שני המושגים של חולשה ונחת ומתינות אנו מצאים בלשון ערבית בשרש הון b), המשמש גם בעברית במושג של הפך המהירות. הֵאנַ c) מפרשים המלונים הערבים צ'עף ושכן, שר"ל חלש ונח, ויאמרו הערב אכש

---

a) أطّ b) هون c) هان

**אחת**[1], כהפס' אָחֶת, — המספר הראשון לנקבה כמו אֶחָד אַחַד לזכר, eine ; une; one : ותשמש כמו מלת המספר אחד : ויאמר עשו אל אביו הברכה אַחַת הוא לך אבי (ברא' כז לח). חיב על הראש שתים אחת מכן ואחת מכן ועל הזקן ב' מכן וב' מכן ואחת מלמטה (שבועות ג :). — ואֶחָת : נקי יהיה (מי שלקח אשה חדשה) לביתו שנה אֶחָת (דבר' כד ה). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אֶחָת ויעמדו על ראש גבעה אֶחָת (ש"ב ב כה). — ולפני הספור : *רשב"ג אומר אם ניטלין באחת יד מטלטלין אותן (תוספתא שבת יד יא). מלא לעצמו באחת ידו ועשה מלאכה באחת ידו וקדש לעצמו באחת ידו (שם פרה ו ד). — ועם ה הידיעה : שם הָאַחַת (מהמילדות העבריות במצרים) שפרה ושם השנית פועה (שמות א טו). — והאֶחָת : ארך היריעה האַחַת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האֶחָת (שם כו ב). — אַחַת אל אַחַת, אַחַת אל אֶחָת : ויחבר את היריעות אַחַת אל אַחַת בקרסים (שם לו יג). ויחבר את חמש היריעת אַחַת אל אֶחָת (שם שם י). והמלה אַחַת לבדה במשמעת פעם אחת, ein= mal ; une fois ; once : וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אַחַת בשנה (שמות ל י). אַחַת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף (איוב מ ה). אַחַת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהל' פט לו). וילך (אלישע) בבית אַחַת הנה וְאַחַת הנה (מ"ב ד לה). לא אַחַת ולא שתים (שם ו י). — אחת לשנה וכדומה : אַחַת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב). הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום ובע"ה אחת לי"ב חדש (ב"ב ה י). — ובמשמעת דבר אחד, שאלה אחת, וכדומה : אַחַת שאלתי מאת ה' אותה אבקש (תהל' כז ד). אַחַת דבר אלהים שתים זו שמעתי (שם סב יב). וּבְאַחַת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמ' י ח). — אַחַת לְאַחַת : ראה זה מצאתי אמרה קהלת אַחַת לְאַחַת למצא חשבון (קהל' ז כז). — ובצרוף עם עֶשְׂרֵה, אַחַת עֶשְׂרֵה, לאמר עשר ואחת elf ; onze ; eleven : ובשנת אַחַת עֶשְׂרֵה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה (מ"ב ט כט). — ולהוציא מהכלל שני דברים מתחלפים : תורה אַחַת יהיה לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). ויהי כל הארץ שפה אֶחָת ודברים אחדים (ברא' יא א). הן עם אחד ושפה אַחַת לכלם (שם ו). — כל אחת : קידש אחת מה' נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש (יבמ' עז ז). — ואחת אחת, במשמעת כל אחת בפני עצמה : כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור וכולן אחת אחת בפני עצמן טהורות (כלים יב ב) ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם (רלב"ג הקד' איוב). — *בת אחת, בפעם אחת : כדי שלא יזדקר הגדי בבת אחת (עירוב' טז.). — *כְּאַחַת, ר"ל יחד, בפעם אחת, ein= mal, zusammen ; à la fois, en= semble; at the same time : שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכות ז א). כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). אפי' אלף נותנים לו כאחת הרי זה יטול (שם ח ח). ר"ג אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור א' זא"ז (פסח' ג ד). אם באו להנשא כולן כאחת נוטלות עישור וכו' (כתוב' ע ח). הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחת דבריו קיימין (תמור' ה ג). נטמאו שניהן כאחת פסולין וכו' עשו שניהן כאחת פסולין (פרה ח א). הירק אעפ"י שלקיטתו כאחת (תוספתא פאה א ז). אין מחייבין אותו למכור כלן באחת אלא מוכר והולך על יד על יד (שם ב"ק ח טו). השולט בשתי ידיו כאחת (שם בכורו' ה ח). קדש ומלא לעצמו בשתי ידיו כאחת וכו' מלא וקדש קדש ומלא לאחד בשתי ידיו כאחת אם לו כשר (שם פרה ו ד). אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחבירתה (סוט' ח .). אין משקין שתי סוטות כאחת ואין מטהרין שני מצורעין כאחת ואין רוצעין שני עבדים כאחת ואין עורפין שתי עגלות כאחת לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות (שם). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת (מ"ר שמות יט). — *אחת זה ואחת זה, הכל אחד, אין הפרש : ר"י אומר לעולם אינה נאמנת אלא א"כ באתה בוכה ובגדיה קרועין אמרו לו אחת זו ואחת זו תנשא (יבמ' קו א). אחת אלמנת ישראל ואחת אלמנת כהן כתובתה מנה (כתוב' א ה). אחת מנחת חוטא ואחת כל המנחות שקמצן זר אונן וכו' (מנח' א ב). ר"מ אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה ר"י אומר אחת זו ואחת זו יש לה כתובה (ירוש' כתוב' פר' ה הל' ב). א"ר הונא איילונית אשה ואינה אשה אלמנת

[1] נצטמצם מן אחדת. ורד"ק סובר שהוא נק' מן את, אחה.

אברו חייב באחריותן ר"ע אומר לא ישתמש בתן לפיכך אם אברו אין חייב באחריותן (כ"מ כ ו). ר"ש אומר קדשים שהוא חייב באחריותן יש להן אונאה (שם ד ט). המוכר יין לחברו והחמיץ אינו חייב באחריותו (כ"כ ו ג). אומר היה רבי מאיר שטר חוב שאין בו אחריות נכסין אין גובה לא ממשעבדי ולא מבני חרי (כ"מ יג:). הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריותה (מנחות קט.). שטר שכתוב בו ואחריות שקבל עליו פלוני הוא כשביר' הספינה (ר"מ מלוין, תשו' ט). המקבל עליו אחריות נכסים דרך ים (רשד"ס ח"מ ר"כ).—ובמשמ' סכנה: (פי' המלה זיונא) יציאהו ואחריות (רש"י כתו' סו:). וא"ל ראובן איך אמרת שאתה יכול להבריחה וא"ל שמעון ירחם ה' וא"ל ראובן אם עשית כן פעם אחרת איני רוצה שתהיה סחורתי בכל כך אחריות כמו שאתה אומר (רשב"ל, ד ס). — ובהשאלה: אמרו לו (לר"ע) אין כאן זבין מעתה אמר להם אין אחריות זבים עליכם (זבים ב ב). אמר משה להקב"ה למה אתה כועס לא בשביל תורתך באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה (מד"ר שמות פ' מג).

**אַחֲרִית**, ש"נ, סמי' אַחֲרִית, כנוי אַחֲרִיתִי, אַחֲרִיתְךָ, — א) הקצה האחרון מן הדבר, Ende; fin; end: עיני ה' אלהיך בה (בארץ ישראל) מרשית (מראשית קרי) השנה ועד אַחֲרִית שנה (דברים יא יב). טוב אַחֲרִית דבר מראשיתו (קהל' ז ח). — ובפרט אַחֲרִית חיי האדם, גורלו האחרון: וה' ברך את אַחֲרִית איוב מראשתו (איוב מב יב). תמת נפשי מות ישרים ותהי אַחֲרִיתִי כמהו (במדב' כג י). והיה ראשיתך מצער וְאַחֲרִיתְךָ ישגה מאד (איוב ח ז). ראשית גוים עמלק וְאַחֲרִיתוֹ עדי אבד (במד' כד כ). אסתירה פני מהם אראה מה אַחֲרִיתָם (דבר' לב כ). — ב) הזמן שעתיד לבא, die nachfolgende; zukünftige Zeit; le temps futur; future time: המוליכך במדבר הגדל והנורא וכו' למען ענתך ולמען נסתך להיטבך בְּאַחֲרִיתֶךָ (דבר' ח יה-יו). ונהמת בְּאַחֲרִיתֶךָ בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם בְּאַחֲרִיתֶךָ (שם יט כ).— ויאמרו במשמעה זו בְּאַחֲרִית הימים, לאמר בזמן רחוק: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם בְּאַחֲרִית הימים (בראשית מט א). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך בְּאַחֲרִית הימים (במד' כד יד). בְּאַחֲרִית הימים ושבת עד ה' אלהיך (דבר' ד ל). והיה בְּאַחֲרִית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישע' ב ב). והיה בְּאַחֲרִית הימים אשוב את שבית עילם (ירמ' מט לט). —ג) שארית, מה שנשאר אחרי חרבן וכדומה, der Rest; le reste; the remainder: הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם וְאַחֲרִיתָם בחרב אהרג (עמוס ט א). כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות וְאַחֲרִיתְכֶן בסירות דוגה (שם ד ב). בניך ובנותיך יקחו (האויבים) וְאַחֲרִיתֵךְ תאכל באש (יחזק' כג כה). אל יהי לו (להרשע) משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יהי אַחֲרִיתוֹ להכרית בדור אחר ימח שמם (תהלים קט יב-יג).—ובמשמעה תולדה, תוצאה: אם תחשב לחתך דבר מן הגוף כוון ג' כוונות וכו' ג' בשתבטח באחרית ואמנם האחרית יהי' בג' כוונות א שיתברר לך שבונתם תשלם בהכרח (פרקי משה טו לה:).

בלן הלשון העברית (21).

**אַחֲרֹנִי**, אֲחוֹרַנִּי, ת"ז, לנק' אֲחוֹרַנִּית, מ"ר אֲחוֹרַנִּים אַחֲרַנִּיּוֹת.—הנמצא, העומד מאחור, והנסוג אחור: האדם האחורני (הרקמה משקל פעלי).

**אֲחֹרַנִּית**[1], — א) תה"פ, מֵעֵבֶר האחור, לאחור, rückwärts; en arrière; backward: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אֲחֹרַנִּית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אֲחֹרַנִּית וערות אביהם לא ראו (בראש' ט כג). ויהי כהזכירו את ארון האלהים (כי לקחוהו הפלשתים) ויפל (עלי הכהן) מעל הכסא אֲחֹרַנִּית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת (ש"א ד יח). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אֲחֹרַנִּית עשר מעלות (ישע' לח ח). — וביחס להלב: ואתה הסבת את לבם אֲחֹרַנִּית (מ"א יח לז). — ב) שֵׁם: עצב הצומח ממנו (מהמות) מהזוג הה' שהוא קרוב לאחורנית המוח (רשב"ל דוקן, מגן אבות חלק יעקב נג.).

**אֲחַשְׁדַּרְפְּנִים**[2], בארץ פרס לפנים שם שרי המדינות, ויכתב ככל אשר צוה המן אל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה (אסתר ג יב).

**אֲחַשְׁתְּרָנִים**[2], בארץ פרס לפנים תאר למין ממיני הסוסים: האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י).

---

[1]) משקל תה"פ כמו קַדְרַנִּית.

[2]) מלות פרסיות עתיקות, שלא נתבררה משמעתן בדיוק.

לְפני מחנה ישראל וילך מֵאַחֲרֵיהֶם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מֵאַחֲרֵיהֶם (שמות יד יט). לאחר שהית מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא הזאב מאחריו נטלו מאחריו ונתנו מלפניו (מכי׳ בשלח ב ד). ועם של: שלפניו אינו שבחה ושלאחריו שבחה (פאה ו ד).

ג) עם מלת אשר, אַחֲרֵי אֲשֶׁר, תורת סבת הדבר, במשמעת יען, הואיל, כיון, ;einmal da; puisque since: ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אַחֲרֵי אֲשֶׁר בא אדני המלך בשלום (ש״ב יט לא).

אַחֲרֵי מוֹת, קְדוֹשִׁים אֱמֹר, משל המוני מיוסד על סדר פרשיות התורה אחרי מות בני אהרן, קדושים תהיו, אמר אל הכהנים, ור״ל אחרי מותו של אדם הכל מספרים בשבחו: וחשבנו להיות אחרי מות קדושים (עמנ׳ מחברת כא). — ובמשמעה אחרת השתמש בזה ר׳ שמואל ארקולטי: וגם אחרי מות קדושים אומר למזמותי (דגל אהבה, ויניציה שיא).

אַחֲרַי[1], אַחֲרָי, אַחֲרָאִי, ת״ז, מ״ר אַחֲרָיִם אַחֲרָאִים, — א) מי שנסוג אחור, ההפך מן מתקדם: מוכיח אדם אַחֲרַי[2]) חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג). ואמר המשורר: כי איך אהי משכיל ואיש שכל אריב ואוכית אנוש אַחֲרָי (ר״מ בן עזרא, תרשיש ו). — ב) *מי שאחריות איזה דבר מוטלת עליו[3], :verantwortlich; responsable; responsible לא אמר (אחד מבני החבורה שנמנתה על קרבן פסח) להן (להחבורה שישחטו או לא ישחטו הפסח) ולא אמרו לו אינן אחראין זה לזה (משנה פסחים ט ט, — ר״ל אינם יכולים לתבע זמ״ז כלום). הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף א״ר יוסי אין אנו אחראין לרמאים (דמאי ג ה). — ועם שתי יודים: ואין אנו אחריים לרמאים (ירוש׳ מעשר׳ ה נא ד). — ובמקח וממכר: נפל על גבי חבירו והזיק התחתון בעליון העליון חייב והעליון בתחתון התחתון פטור אם אמר לו קבליני שניהם אחראין זה לזה (תוספתא ב״ק ב). — ומי שחייב לשלם בעד חברו: שנים שלוו מאחד אע״ג דלא כתבין אחראין וערבאין זה לזה אחראין וערבאין זל״ז (ירוש׳ שבועות, ריש פ״ה). היה עליהן (על השותפין) חוב לאחר אם אינן אחראין זל״ז חולקין (רמב״ם הלכ׳ שלוחין ושותפין ד ד). — ובדברים לא בע״ח, דבר שממנו גובים: מי שמת והניח שומרת יבם והניח נכסים במאה מנה אעפ״י שכתובתה אינה אלא מנה לא ימכור שכל נכסיו אחראין לכתובתה (כתוב׳ פא:).

*אַחֲרָיוּת[1]), ש״נ, עמידה אחרי אדם או דבר לבוא במקומו, לשלם בעדו, ;Sicherheit, Bürgschaft; garantie; securety. נכסים שיש להם אחריות, קרקעות, ונכסים שאין להם אחריות, הם מטלטלים וכדומה: נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ושאין להם אחריות אין נקנין אלא במשיכה (קידושין א ה). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שב״ד נפרעין מהם אין בהן אחריות נכסים יחזיר שאין ב״ד נפרעין מהם (ב״מ א ו). עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגיג׳ א ו). הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או גנב חייב באחריותו (ב״ק י ח). אלא שהנדרים מתו או נגנבו חייבים באחריותם ונדבות מתו או נגנבו אין חייבים באחריותם (קנים א א). ר״ט אומר ישתמש בהן (בהדמים) לפיכך אם

---

[1]) משקל מַהֲרַי הנטפתי (ש״ב כג כח) נַחֲרַי הבארתי (שם שם לז) וכן בִּלְגַּי, חֶלְדַּי, שַׁבְּתַי, כִּילַי. — [2]) זה אחד מהפסוקים שלא מצאו בו המפרשים ידיהם ורגליהם, ולכן יש מפקפקים בנוסחה זו. אך כבר החליט ר״י בן גנאח אַחֲרַי לשם תאר, וכתב בהרקמה וז״ל: מוכיח אדם אחרי פרושו מוכיח האדם החורט. ובסהש״ר אמר: פירושו מוכיח האדם החולק כלומר הנוטה מן הישרה. וכן הרי״ק. והרד״ק: ואדוני אבי ע״ה פירש אחרי שם תאר ופירושו מוכיח אדם שהוא נסוג אחור (רד״ק, שרשים ערך אחר). וגם אולסה׳ אינו מנכר אפשרות ש״ת אַחֲרַי מן אַחֲרֵי כמו לִפְנַי (הוא ההיכל לִפְנָי (מ״א ו יז), אעפ״י שיש מגיהים, לפי קצת נוסח׳ של תרג׳ היוני, לפני הדביר) ובתלמ׳ לִפְנַי ולפנים. וכן שטדה (301 §), קניג (ב׳ קיט). — [3]) מן אחר, כי האחראי כמו עומד מאחרי האיש או הדבר שאחריותו עליו. ובער׳ כַּפִיל a) כנראה מן כַּפַל b) שר״ל אחור, ואִכְתַּפַל c) שם אותו מאחוריו.

a) كَفِيل b) كَفَل c) إِكْتَفَل

והסכימו שתי הלשונות בענין זה לא בהשרש כי אם בהמושג, וזו אחת מהלכות הגדולות בחכמת הלשונות כי לפעמים צריך לחפש הדמיון בין שתי לשונות לא בגוף המלה כ״א בהרעיון, בהדרך שבחרו ליצר להן מלה למושג מן המושגים.

[1]) עין הערה לערך הקדם.

דוד אַחֲרֵי־כֵן ויצא מן המערת (שם כד ט). ויהי אַחֲרֵי־כֵן וישאל דוד בה' (ש"ב ב א). ויהי אַחֲרֵי־כֵן ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (שם יג א). — ועבדום (את ישראל) וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וְאַחֲרֵי־כֵן יצאו ברכש גדול (בראש' יה יג-יד). כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשׂו) במנחה ההלכת לפני וְאַחֲרֵי־כֵן אראה פניו (שם לב כא). — ועם הכנויים: ועתה השבעה לי בה' אם תכרית את זרעי אַחֲרָי (ש"א כד כב). ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אַחֲרָי (מ"א א כד). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אַחֲרֶיךָ לדרתם (בראש' יז ז). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך וְאַחֲרֶיךָ לא יקום כמוך (מ"א ג יב). נכסי לך ו א ח ר י ך ירש פלוני ואחרי א ח ר י ך ירש פלוני (ב"ב קכט:). כי עד הוא (המזבח) בינינו וביניכם ובין דורותינו אַחֲרֵינוּ (יהוש' כב כז). לפניו (לפני הארבה) לא היה כן ארבה כמהו וְאַחֲרָיו לא יהיה כן (שמו' ייד). ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם (בראש' ט ט). ומולדתך אשר הולדת אַחֲרֵיהֶם לך יהיו (שם מח ו). התשועות שעברו היה א ח ר י ה ם שעבוד אבל התשועה העתידה אין א ח ר י ה שעבוד (מכי' בשלח, שירתא, א). — ועם מ בראש: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מֵאַחֲרֵיכֶם (דבר' כט כא). ועם ל בראש: מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת ל א ח ר י ה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין ל א ח ר י ה משועבדות (מכי' בוא, פסחא, טו). — *אַחֲרֶיךָ במשמעת כלום, בתשובה על שאלה מה דבר חדש שמעתם: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה אמרו לו א ח ר י ך[1]) רבי אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר (מכי' בוא, פסחא, טז)

ב) להמקום: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אַחֲרֵי האיש (בראש' כד סא). ויצו (יעקב) גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אַחֲרֵי העדרים (שם לב כ). שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו א ח ר י משה (מכי' בשל' ב ג). ויאמר אליו (לאברהם) העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אַחֲרַי אל הארץ הזאת (שם כד ה). אשר קרך (עמלק) בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אַחֲרֶיךָ (דבר' כה יח). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אַחֲרֶיךָ (איו' לט י). הנה עודך מדברת וכו' ואני אבוא אַחֲרַיִךְ ומלאתי את דבריך (מ"א א יד). ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר אַחֲרָיו (בראש' יט ו) ויפן בנימן אַחֲרָיו והנה עלה כליל העיר השמימה (שופט' כ מ). לא ישכור אדם את הפועלים ע"מ שילקוט בנו א ח ר י ו (פאה ה ו). ותצאן כל הנשים אַחֲרֶיהָ בתפים ובמחלות (שמות טו כ). ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אַחֲרֶיהָ (יחזק' מא יה). מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אַחֲרֵינוּ (בראש' לב יט). ואתכם אזרה בגוים והריקתי אַחֲרֵיכֶם חרב (ויקרא כו לג). עברו לפני הנני אַחֲרֵיכֶם באה (ש"א כה יט). והנה שבע שבלים דקות ושדפות קדים צמחות אַחֲרֵיהֶן (בראש' מא ו). וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אַחֲרֵיהֶם בים (שמות יד כח). — ועם הפעלים רדף, הביט, זנה, נטה: ולא רדפו אַחֲרֵי בני יעקב (בראש' לה ה). חרב יד שעשה פרעה לרדוף א ח ר י ישראל (מכי' בשלח ב א). אל תביט אַחֲרֶיךָ (בראשי' יט יז). והביטו אַחֲרֵי משה (שמות לג ח). ולקחת מבנותיו (של עם הארץ) לבניך וְזָנוּ בנתיו אַחֲרֵי אלהיהן וְהִזְנוּ את בניך אַחֲרֵי אלהיהן (שם לד יו). ויט לבם (של בעלי שכם) אַחֲרֵי אבימלך (שופט' ט ג). — ועם פעל מלא, מִלֵּא אַחֲרֵי פלוני, עשה רצונו: בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (הם יראו את הארץ) כי מלאו אַחֲרֵי ה' (במד' לב יב). — ועם מ בראש מֵאַחֲרֵי מֵאַחֲרֶיךָ, מֵאַחֲרָיו מֵאַחֲרֶיהָ: כי יסיר את בנך מֵאַחֲרַי ועבדו אלהים אחרים (דברים ז ד). ולא יראה (אלהים) בך ערות דבר ושב מֵאַחֲרֶיךָ (שם כג יה). ואזניך תשמענה דבר מֵאַחֲרֶיךָ[1]) לאמר זה הדרך לכו בו (ישעי' ל כא). ותבט אשתו (של לוט) מֵאַחֲרָיו ותהי נציב מלח (בראש' יט כו). שים לך ארב לעיר מֵאַחֲרֶיהָ (יהוש' ח ב). ויסע מלאך האלהים ההלך

[1]) הכונה ברורה על פי ענין השיחה בין הרב ותלמידיו אך אין לעמד על עקרו של דבר באיזה דרך בא אופן דבור זה. ומה שפרש שם בעל זה ינחמנו: כל מה ששמענו היה אחריך כלומר כבר שמענו זה סמך הדבר, ע"כ, אינו מסכים לכונת הדברים.

[1]) דר' ו' בכר מנסח מאשריך (REJ. XLII).

גמר, כלה, תמם, *סים, במקומם.

זנב, האחרון לכל דבר. —

זקונים, ילד זקונים, האחרון.

*חתימה, חתימת הספר, הפרק האחרון, הדברים האחרונים.

מאסף, לכל המחנות, הגדוד האחרון בצבא.

סוף, סוף הדבר.

עלינו, האחרונה בתפלות הקבועות המתחלת „עלינו לשבח" וכו'. — עקב, *התעקב, הלכו איש אחרי רעהו.

*פטר, הפטיר, קרא הפטרה, הפרשה מהנביאים שהיא הפסקה האחרונה בקריאת התורה בצבור, בבהכ"נ.

צעיר, הצעיר, האחרון בילדים.

קץ, קיצון, קצה, וכו' עין במקומם.

שאר, שארית, נותר, יתר, מה שנשאר באחרנה.

ת, אות האחרנה באלף בית.

***אחרוני**, ת"ז, לנק' ־רוניה ־נית, מ"ר אחרוניים, אחרוניות, — כמו אחרון: עלץ בנערה אהרונית אחרונית (עירוב' נג:). אם תשמע לי עשה את האחרוניה ראשונית (פסקתא רבתי דפוס פרהג, סוכה ישראל). ותמרי הגשמים המרכבים הרכבה אחרונית (ר"ש אבן תבון מו"כ א עג).

***אחרונית**, ש"נ, — חלק האחור, החכמה היא הצורות האצורות באחרונית הראש (ראב"ע, שמות לא ג).

**אחרי**[1], בכנויים אחרי אחריך, אחריך, אחריו, אחריה, אחרינו, אחריכם־כן, אחריהם־הן, — מלת היחס ותה"פ כמו אחר.

א) להזמן: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת (בראש' ה ד). וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו (שם יג יד). ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). — ועם שמות: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה (שם כד לו). ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף (שם מח א). — ועם פעל עבר: אחרי נמכר גאלה תהיה לו (ויקרא כה מח). ויהי אחרי הסבו אתו (את הארון) ותהי יד ה' בעיר (ש"א ה ט). — ועם ה הידיעה עם הפעל: חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה (דני' ח א). — ועם ו בראש: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח (ויקרא יד מג). ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו (במד' לה כח). — ועם אשר: ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית (יהושע ט יו). ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח ה' לישראל (שם כג א). וכלה (אלהים) אתכם אחרי אשר היטיב לכם (שם כד כ). — ועם כאשר: והשער (של יריחו) סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים (שם ב ז). — ועם מלת כן: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי־כן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויכם יהושע אחרי־כן וימיתם (יהוש' י כו). ויהי אחרי־כן ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק (שופט' יו ד). כי הוא (שמואל) יברך הזבח אחרי־כן יאכלו הקראים (ש"א ט יג). ויקם

---

[1]) רד"ק: והקבוץ מן אחר אחרי מות משה. ע"כ. וכן גזנ' ואולר ואחר', וסובר אולד כי זו היא הצורה הראשונה של מלה זו, ואחרי כן נתקצרה ואמרו גם אחר, והביא קניג ראיה לדעה זו כי במשנה נהוג בלי כנויים רק אחר ולא אחרי (ואף שבמכילי' נהוגה אחרי, אולי הוא תקוי ללשון המקר'). אך ברט הרבה לטען על זה (כהעתון ZDMG כרך מכ), והשיג על דעת המדקדקי' שסוברי' כי צורת אחרי, כמו צורת אלי, עדי, תחתיו, וכיוצא בהן היא צורת מ"ר. כי מלבד שאין טעם למ"ר זה, עוד קשה שמ"ר של תחת צ"ל, לפי דעתו, לא תחתיו אלא תחתיו. ואעפ"י שכבר העיר מילר על זה והביא מ"ר עשרים ולא עשרים, ויש עוד בבדומה לזה, אעפי"כ לא נתקררה דעת ברט בזאת והחליט כי צורה זו של אחרי ושאר המלות הדומות לה נולדה מטעות הלשון עפ"י הקש עם מלות אחרות, כמו עלי, שזו היא צורת סמי' יחיד שלה עפ"י הדקדוק, כי תחלתה היתה עלי כמו מתי, וכמו שדי סמי' יחיד לא מן שדה, אלא מן שדי, ואחרי כן כאשר חדלה מהלשון צורה עתיקה זו של שמות בסוף ־י, ולא נשאר מהן אלא מלים אחדות, נדמה לה להלשון כי הסוף ־י הוא סוף מיוחד למלות הטעם, ותחברהו גם למלות טעם אחרות כדומה להן, ותבנה אחרי עפ"י הקש עם לפני. וכבר דחה קניג (ח"ב סח) טענותיו של ברט, וגבב ראיות לחזק דעת המדקדקים שהחזיק בה גם לגרד (Symitica II, 101), כי למושג של חלל האויר והזמן השתמשה הלשון במ"ר. והסכים לזה גם גזנ' קויץ (GK § 103 n). ולמכר (REJ. XLIII,212) סובר כי ־י היא סי' הנקבה הקדום שהיה בלשון עברית כמו שהוא נהוג עוד בערבית. — וידוע כי בעלי המדרש ראו הבדל גם במשמעות בין אחר ואחרי, שר' יודן אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך ואחר מופלג ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (מד"ר בראש' מד). אבל אין השמוש בתנך בשתי המלים האלה מצדיק הבדל זה.

**אחרון**[1], ת"ז, לנק' אחרונה, אחרנה, מ"ר אחרונים, אחרנים, אחרונות, אחרנות, — א) מי שהוא א ח ר האחרים, א ח ר הקדמים לו, Letzter; dernier; the-latter: והיה אם לא יאמינו (העם) לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שמות ד ח). ויצאה (האשה הגרושה) מביתו (של בעלה) והלכה והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דברים כד ב-ד). היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' נ יז). דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (ש"ב יט יב). ואלה דברי דוד האחרנים (שם כג א). — ולנק' אחרונה -רנה: בן ננס אומר וכי מפני שהיא (האשה רביעית) א ח ר ו נ ה נשכרה (כתו' י ה). אם תשמע לי עשה את ה א ח ר ו נ ה ראשונה (ילקוט הוש', פסוק שובה ישראל). ואשר יראה לי מדברי אריסטו שהתכלית ה א ח ר ו נ ה אצלו לאלה המינים הוא התמדת ההויה וההפסד (מו"נ ג יג). אלו כלן תכליות א ח ר ו נ ו ת (שם שם). נמצא טלת גולה בשתי שעות א ח ר ו נ ו ת בלילה (ר"ה רשי יא:).— וסתם א ח ר ו נ י ם, האנשים מהדורות האחרונים: אני ה' ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישע' מא ד). על יומו (של הרשע) נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ). לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל א ח ר ו נ י ם כפתחו של היכל (עירובין נג.). — ועם ה הידיעה סתם, במשמעת החכמים של הדורות האחרונים: וחשבו קצת משכילי ה א ח ר ו נ י ם מהמדברים שהוא (אריסטו) התיר זה הספק (ר"מ אבן תבון, מו"נ ב יד). והגשם נאמר על אלה הגשמים אשר אתנו ועליהם בהשתתף השם כמו שבארו ה א ח ר ו נ י ם (שם יט). רוב הראשונים ו ה א ח ר ו נ י ם ז"ל הסכימו בזה (ריב"ש שו"ת קו). מה אעשה שלא מצאתי כן לאחד מן הראשונים ו ה א ח ר ו נ י ם ז"ל שיאמר כן (שם שם). תקנה וגזרה שתקנו ה א ח ר ו נ י ם ז"ל להרחקה יתירה (שם קס"ג). והסכימו כל ה א ח ר ו נ י ם ז"ל דקימא לן כרבא וכו' (שם ק"ע). וזאת הרפואה לקצת הקדמונים הלכו אחריה קצת ה א ח ר ו נ י ם (קאנון ד א). שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים והולכים אחרי ה א ח ר ו נ י ם (רמ"א שו"ע חו"מ כה ב). וכבר הסכימו ה א ח ר ו נ י ם הגדולים שבדורינו (מרד' יפה, לבוש חו"מ, דיינים א ו). — ב) מי שעומד מאחור, Hinterer; qui est derrière; the one behind: וישם (יעקב) את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (בראש' לג ב). — ומשל: א ח ר ו ן א ח ר ו ן חביב (מד"ר בראש' עח). — ים האחרון, שממערב לארץ ישראל, שמאחורי האיש העומד ופניו מזרחה: מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם (דבר' יא כד). והדחתיו (את הארבה) אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). — ג) מי שעתיד לבא אחרינו, künftig; futur; future: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים[1] שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהלת א יא). — ובמשמעת זה א ח ו ר נ י: והחליקו רגליה ה א ח ר ו נ ו ת (הרוקח סי' שפח).

— באחרנה, תה"פ, — במשמעת אחרי כלם, בסוף, nachher, zuletzt; après, à la fin; at last: ידך תהיה בו (בהמסית) בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרנה (דבר' יג י). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש (ש"א כט ב). ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ"א יז יג). ב א ח ר ו נ ה ירד פרעה וטבע (מכי' בשלח ב ו). שלא נתן להם (הקב"ה לישראל בשר) אלא ב א ח ר ו נ ה (שם ד א). — לאחרנה: כל הפקדים למחנה דן וכו' לאחרנה יסעו לדגליהם (במד' ב לא). — ובמשמעת בעתיד, künftig; dans l'avenir; in the future: וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה (קהל' א יא).

אחר, אחרית, וכו', במקומם.—

*אפיקומן, המאכל האחרון בליל הסדר, ובכלל *כל מאכל הבא לקנוח סעודה.

---

[1]) בערבית אח'ר a), משרש א ח ר המשתף לכל הלשונות השמיות.

a) آخِر

[1]) בקצת ספרים כ"י לאחרנים (ס' פינסקר, נקוד' האשורי, חל' הגרמני, דף כ).

א׳ בק׳ שנה ע״ב הארץ חסרת התנועה (רשב״ל דורן מגן אבות, חלק שוסינו פרק ג). דפק מהיר ומאותר (אולה״ת ר״י להלון ג א). ואריסטו אמר היה בושש ומאותר בלקיחת העצה ומהיר בדברים המועצים (למת לדיק, אריס מודינו יה). שהוא (הכסף) מאותר ההתכה (רד״ק יחזק׳ כב כב, — ר״ל שיותך לאט לאט) — ועי׳ עוד ערך מְאֻחָר, בע״ת מְאֻחָר, שטר מְאֻחָר. — ובהגיון, מוקדם ומאותר: אמרו אם אין תורה אין דרך ארץ הוא מופת סבה מהקודם למאותר ואמרו אם אין ד״א אין תורה הוא מופת ראיה מהמאותר אל הקודם (ר״מ אברבנאל נחלת אבות ג). — ג) תה״פ, ״אחרי השעה הקבועה, הרגילה, רחוק מהבקר, קרוב לסוף היום: כבר מְאֻחָר. נהוג בדבור העברי בא״י.

— נפ׳ ״נֶאֱחַר, נשאר לאחור: וכל המשכילים ורוכבים הקלים, עזבם כרגלים לאחור נאחרים (תגוב׳ תלמי׳ דוגש לתלמי׳ מנחם).

— ״הֶאֱחִיר, — דחה לאחרי כן, verschieben ; diéffrer : defer והקדים הדכא וכו׳ אמנם השפל האחירו בעבור וכו׳ (ר׳ אהרן הקראי, ע״ח קיד).

— ״הָאֳחַר, עתיד יוּאֳחַר, —נדחה לאחרי כן, verschoben werden; être différé; be deferred : יואחר דבר שנאמר בו בין הערבים וכו׳ לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים וכו׳ (ירוש׳ יומא פר׳ ג מ ג ). — מואחר: אין מוקדם ומואחר בתורה (שם סוטה ח כב ג).

— ״הִתְאַחֵר, — א) כמו אֵחַר: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם ברצון (ב״ס גני׳ יא יו). ואלמלא מקדים (הדרקון המזמן להכיש את האילה) רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מתה (ב״ב יו:). עדים שקנו מיד הלוה או המוכר וכיוצא בהן ונתאחרה כתיבת השטר זמן מרובה וכו׳ ואין צריכין לומר ונתאחרה כתיבת ידינו עד יום פלוני (רמבם מלוה ולוה כג ו). קדחת יום המתחדשת מהסתימה מתאחרת ירידתה (פרקי משה להרמבם ו). ראינו שנתאחרה הבטחה זו להם אלפים של״ג שנה (רבנו בחיי, לך לך). אבל הזמן שאינו שוהה ומתאחר יותר הוא שנים עשר חדש (שם ס׳ ויקא). — ב) ״עשה דבר לאט לאט, lang-sam sein ; être lent; be slow : יש עמל ויגע וכדי כן הוא מתאחר (ב״ס גני׳ יא יא). מהם שהממהר התנועה למעלה מן המתאחר התנועה ומהם מה שהמתאחר התנועה למעלה מן הממהר (ס׳ אכן תכון, מו״כ כ יע). — ג) בא אחריו, nach jem. kommen, venir après ; follow after : ולמוליד ראשית וקדימה ואם יֵראה מתאחר הנה הוא ימשול ראשנה על החומר (ר״י אבן תכון, כוזרי יב). שניהם ידעו שמציאותם (של השכלים הנפרדים) לא תתאחר בזמן למצאת כסא הכבוד (ר״ש אבן תכון, יקוו המים). אבל הראשון הוא אמור על הקדמון בזמן בלבד מבלי שיהיה הקדמון ההוא סבה למתאחר אחריו (ר״י חריזי מו״נ ב לא). ומזה הצד היה לחכמת הדקדוק הזה יתרון מעלה ושלמות על חכמת הרפואות עם ששתיהן יודע בהן הקודם מהמתאחר (ר״י דורלן, מעשי אפוד ח). ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש (השגה באישי המין) לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים (רלב״ג, איוב סקדמה). כי אין המתאחר מתחייב בהכרח מהקודם (ר״מ נרבוני, ד״ח לט). — ד) בא אחריו, במקום: folgen;suivre ; follow : כי כל תיו התפעל מנהגו להיות קודם פא הפועל כמו והתגדלתי והתקדשתי רק אם יהיה הפא אחד מאותיות השריקה יתאחר התיו (צחות, קמו : ).

*אָחַר[1]) פ״ע, עתיד, יֶאֱחַר, תֶּאֱחַר, — היה ברתיחת הדם, פרזל, היה בחרי אף מתקף תאוה או כעס ורץ ונשך והכה כמו בשגעון, wüten ; être en fureur, en frénésie ; be frantic : גמל שהיה אוחר[2]) בין הגמלים ונמצא אחד גמל מת חייב בידוע שזה המיתו (תוספת׳ ב״ק ג, גמ׳ ב״ב לג.).

*אַחְרָאִי, עי׳ אַחְרָי.

∞אֲחָרָה[3]), ש״נ, רתיחת הדם, התרגשות עצומה עד שגעון מתקף תאוה או כעס, Wut, Wahnsinn; frénésie, fureur ; frenzy.

---

[1]) מלה עברית: ובשאר לשונות השמיות אין לה אחות.— [2]) ר״נ בעל הערוך: נותר בנשיכה והורג. — וזקנו של רש״י אעפ״י שטעה בגזרו פעל זה מן אחור, מ״מ בגוף הכונה הרגיש היטב ויפרש: וסתם בהמות בשעת תשמיש משתגעין ומכין הזכרים וא״ז. והוא הוא מעמד סערת הרוח הנזכר בפנים. וקוהוט הביא לדמיון את הפעל הערבי עהר a), אך שרש זה משמש בערבית רק למושג הפריצות, ולא להתרגשות —ורשאים אנו לגזור מפעל זה השם אֲחָרָה, כמו אַהֲבָה מן אהב.

[3]) משקל אַהֲבָה, אֲחָרָה, מן הפעל אָחַר, עי׳ מד״מ שם.

---

a) عهر

אבל מיר עצמו לאו (כתוב׳ כ.).— ובמשמ׳ זר, נכרי: אלהים אחרים שהם א ח ר י ם לעובדיהם (מכי׳ יתרו ו)׳ — דְּבַר אחר, עי׳ דבר.

**אִחֵר**[1], מ״ל אִחַרְנוּ אִחֲרוּ אֵחַרְתֶּם, עתיד אֵחַר[2] (אֵאַחֵר) תְּאַחֵר, תְּאַחֲרִי, תְּאַחֲרוּ, — א) לא מהר לעשות דבר, zögern, säumen; hésiter, tarder; hesitate, tarry: ולא אֵחַר הנער (שכם בן חמור) לעשות הדבר (להמול למען ישא את דינה בת יעקב) כי חפץ בבת יעקב (בראש׳ לד יט). כי תדר נדר לה׳ אלהיך לא תְאַחֵר לשלמו (דבר׳ כג כב). — ובלי פעל אחריו: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אֶחֱרוּ[3]) פעמי מרכבותיו (שופט׳ ה כח). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תְאַחֵר (ישע׳ מו יג) אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יְאַחֵר (חבק׳ ב ג). אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה ה׳ אל תְּאַחַר (תהל׳ ע ו). — ועם ל אחריו: לא יְאַחֵר (אלהים) לשנאו אל פניו ישלם לו (דברים ז י). — ב) שהה זמן רב, התעכב הרבה במקום, spät bleiben, verweilen; s'attarder, rester; tarry, retard: עם לבן גרתי וָאֵחַר עד עתה (בראש׳ לב ה). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מְאַחֲרֵי בנשף יין ידליקם (ישע׳ ה יא). שוא לכם משכימי קום מְאַחֲרֵי שבת (תהל׳ קכז ב). אמר להן (אחד מבני החבורה המנויים על הפסח) אם א ח ר ת י צאו ושחטו עלי (פסחים ט ט). א י ח ר בעמידה כדי לומר אין כאן נדר (ירוש׳ נדר׳ פר׳ י הל׳ י). — אִחֵר עַל דבר: למי פצעים חנם למי חכללות עינים לַמְאַחֲרִים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל). — ג) פעל יוצא, zurückhalten, verspäten; retenir, retarder; to retard, delay: ויאמר (אליעזר) אלהם (לאחיה ואמה של רבקה) אל תְּאַחֲרוּ אתי וה׳ הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני (בראש׳ כד נו). מלאתך ודמעך לא תְאַחֵר (שמות כב כח). אלהים אחרים שהם מ א ח ר י ן הטובה מלבא לעולם (מכי׳ יתרו ו). תמיד של בין הערבים בכלל מוקדם היה מה ת״ל תעשה א י ח ר בו מעשה (ירוש׳ יומא פר׳ ג הל׳ ג). — ד) יעשה לאט לאט: ימהרו בתנועת׳ או יאחרו (אמונה רמה 66). — ופ״י: מרצונך לא יעבירוך לא ימהרוך ולא י א ח ר ו ך (שיר היחוד ה).

—אֻחַר, פ ע ו ל, — מה שאחרו לעשותו: כשתחייב ההקוה ותחדש הקבסא אז ראוי שיאוחר ענין ההקוה עד שיתעכל המאכל ההוא (פרקי משה להרמב״ם יב). נשלח לו לא י א ו ח ר מבעת שבוע הבע״ל (קרית ספר למה״ג עט).

—מְאֻחָר, מְאֻחָרִים, *מְאֻחֶרֶת, מְאֻחָרוֹת, — א) עשוי אחרי השעה שנעשה בה דבר זולתו, später gemacht; fait plus tard; made later: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשרין (שביע׳ י ה). רבן גמליאל אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מ א ו ח ר ת כיצד נתן עיניו ללוות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני זו היא רבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מ א ו ח ר ת (ב״מ ה י). תמיד של שחר בכלל מ א ו ח ר היה (ירוש׳ יומא פר׳ ג הל׳ ה). שטרי חוב המ א ו ח ר י ן כשרין שהרי הורע כחו של בעל השטר שאינו טורף אלא מזמן השטר ואף על פי שלא כתבו בו שהוא מ א ו ח ר (רמבם מלוה ולוה, כג ב). ויהיו (רטובי המזג) יתר חזקי הגוף עד אחרית ימיהם מ א ו ח ר י ם מתשות כחם מזולתם (פרקי משה להרמב״ם ג). — אבל המשל אומר יותר טוב המ א ו ח ר מאשר עדן לא היה (צרור המור, אבר׳ סב״ע פ׳ מקץ). — ב) שעושה דבר לאט, langsam, träge; lent; slow: ועברת המלך הוא בעבד מ א ו ח ר התנועה ובושש ללכת כאשר ישולח (רלב״ג משלי יד לה). ואמנם מי שהוא מ א ו ח ר הכעס ישקיט הריב והמדון (שם טו יח). ואמנם הסוג הלקוח מן זמן כל תנועה, הנה מיניו שלשה, המהיר והוא אשר תשלם התנועה בו בזמן קצר, והמאוחר הפכו (קאטון א ב ג, מאמר כדפק). ויתנועעו (המים) אל הנביעה תנועה מ א ו ח ר ת (שם א ב ב). ולפי שהוא מ א ו ח ר התנועה שאינו מתנועע כי אם חלק

---

[1]) באשורית אֻחְר, בערבי׳ אַחַ׳ר a). — [2]) מפני קושי ההברה. ורוב המדקדקים סברים כי זה עתיד מבנין הקל (רד״ק ואחרים), וי״ם כי זה קל משרש יחר כמו אחר. — [3]) כמו יֶחֱמוּ, יֶחֱמַתְנִי, במקום אִחֲרוּ בחירק, שעוד אמרו במ״ר אעפ״י שביחיד כבר נתמעך החירק לקול צירי, ובזמן מאוחר, אולי בפרט בלשון ההמון, פשטה זו הנטיה גם על מ״ר, ולכן נקדוה בעלי המסורה בסגול, שהוא הוא צירי מאוחר.

---

a) أَخَّرَ

נערך ולא מעריך (ערכין ה :). וכי מ א ח ר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מ א ח ר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין (סנהדרין לז :). מ א ח ר ששנינו רובו של אחד כמוהו למה שנינו רוב אחד בעוף (חול' כט .). שאלה אשה חכמה את ר"א מ א ח ר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה (יומא כ"ו :). שחטו עליהן מ א ח ר שאילו בתוך הבית ואין הבית מצטרף פטור או מ א ח ר שאילו בתוך הכלי והכלי מצטרף חייב (ירוש' פסחים פר' ה הל' ד). או מ א ח ר שאין חייבין אלא בבית דין (שם שבוע' פ"ד הל' ד). וכי מ א ח ר שבקול גבוה היה מדבר ולמה לא היו שומעים (תנחומא ויקרא). וצורת כל גלגל מתחלפת לצורת הגלגל האחר א ח ר שזה יתנועע מן המזרח למערב וזה האחר מן המערב למזרח (ס' אבן תבון, מו"נ ב יט). א ח ר שזה החמר משותף לכל הגלגלים וכו' מי הוא מיחד אלה הנושאים (שם). מ א ח ר שהיה כל שנוי מדבר אל דבר וכו' א"כ מהחיוב הוא שהשנוי ימצא בפועל (ר' אשר קרשקש, פרוש למו"נ ב' הקדמ' ז). א ח ר שיש יחס בין המניע והמתנועע והכח הוא מתפשט בכל חלקיו וכו' אם כן איזו סבה הוא המונע שלא תתמיד זאת התנועה (שם הקד' יב). הם (התארים) עצמותו יתב' לא דבר זולתו א ח ר שאין לו תוארים נוספים על המהות (ר"י פיסא, מנח' קנאו' כב).—ובירוש' במקום מגו בבבלי: שבועה שנתן פלוני לפלוני ונמצא שלא נתן מ א ח ר שאין בידו לבא אין בידו לשעבר (ירוש' שבוע' ד' לה ד). — ה) כמו אָחוֹר, אַחַר היד, גַבּה: המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפו וכו' ל א ח ר [1]) ידו ברגלו בפיו ובמרפקו (שבת י ג). התוקע לחברו נותן לו סלע וכו' סטרו נותן לו מאתים זוז ל א ח ר ידו נותן לו ד' מאות זוז (ב"ק ח ו). הכהו ב א ח ר ידו (תוספתא ב"ק ט לא). ל א ח ר ידו ורגלו ד"ה פטור (גמ' שבת לב:). ו כ ל א ח ר: ואי אתה מודה כ ל א ח ר ידו ורגלו שהוא פטור (שם).—ובכלל, ע"י שנוי: מפרק כ ל א ח ר יד הוא (יבמ' קיג). יונק מפרק כ ל א ח ר י ד וכו' מ"ט מתקן כ ל א ח ר י ד הוא (כתוב' ס.). — והשתמשו בזה במשמעת מן הצד, בדרך טפל: וכשאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך אמר ראו כי רעה נגד פניכם לומר אתם רוצים לברוח כמי שטוען כ ל א ח ר י ד מדוע אתם רוצים טף וגם שלשת ימים (תולדות יצחק הרי"ן קארו נז :).

**אַחֵר [1])**, ת"ז, לנק' אַחֶרֶת, מ"ר אֲחֵרִים אֲחֵרוֹת, — א) איש או דבר זולת המדבר אדותיו או הידוע, anderer; autre; another: ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אַחֵר (בראש' כט יט). ויחלם (יוסף) עוד חלום אַחֵר ויספר אתו לאחיו (שם לז ט). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו וכסף אַחֵר הורדנו בידנו לשבר אכל (שם מג כא-כב). ויחל (נח) עוד שבעת ימים אֲחֵרִים ויסף שלח את היונה (שם ח י). ויתחפש שאול וילבש בגדים אֲחֵרִים (ש"א כח ח). ויתפרו (עבדי יצחק) באר אַחֶרֶת ויריבו (רועי גרר) גם עליה (בראש' כו כא). ויאמרו לו (אחי יפתח) לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אַחֶרֶת אתה (שופט' יא ב). והנה שבע פרות אֲחֵרוֹת עלות אחריהן מן היאר (בראש' מא ג). — ועם ה הידיעה: ואמר אליה ביום הָאַחֵר תני את בנך (מ"ב ו כט). ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה הָאַחֶרֶת (בראש' יז כא). ותאמר האשה הָאַחֶרֶת לא כי בני החי ובנך המת (מ"א ג כב).—ועם ל, מ: ושתי דלתות לָאַחֶרֶת (יחזק' מא כד). הרעה הגדולה הזאת מֵאַחֶרֶת אשר עשית עמי לשלחני (ש"ב יג טז).—ובמש' לא אתת, הזולת: אשה תארש ואיש אַחֵר ישגלנה (דבר' כח ל). — ובמשמעת משנה ממה שהיה קדם: וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אַחֵר (ש"א י ו). ויהפך לו אלהים לב אַחֵר (שם שם ט).—ובמשמ' לא שלך, נכרי: בניך ובנתיך נתנים לעם אַחֵר ועיניך ראות וכלות (דבר' כח לב). — ב) שֵׁם, במקום איש אַחֵר, ein Anderer; un autre; another: כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בִּשְׂדֵה אַחֵר (שמו' כב ד). לאמר בשדה של איש אחר. ויסב (דוד) מאצלו אל מול אַחֵר (ש"א יז ל). לא יבנו וְאַחֵר ישב לא יטעו וְאַחֵר יאכל (ישע' סה כב). אני ה' הוא שמי וכבודי לְאַחֵר לא אתן (שם מב ח). ונסבו בתיהם לַאֲחֵרִים שדות ונשים יחדו (ירמי' ו יב). ביוצא מתחת יד א ח ר

---

[1]) כך בהרבה דפוסים ובכ"י ובירוש' ובהרי"ף. ובקצת דפוס' כלאחר. — ואמר הרמב"ם: לאחר ידו פירוש ע"ג ידו.

[1]) בערבית אַחַ'ר [a]), בארמית אָחֳרָן.

a) آخَر

והייתם נקים מה׳ ומישראל (שם לב כב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים וְאַחַר תלכו (יהוש׳ ב טז). ושמעת מה ידברו (במחנה מדין) וְאַחַר תחזקנה ידיך (שופט׳ ז יא). ערב לאיש לחם שקר וְאַחַר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). — ובתחלת ענין אחרי הפסקה גדולה: וְאַחַר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה (שמות ה א).—ועם מלת כֵּן: ושאלו (האנשים) לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם אַחַר כֵּן תבוא גבעת האלהים (ש״א י ד-ה). וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית וְאַחַר כֵּן יבא הכהן לראות את הבית (ויקר׳ יד לו). וישבה (האשה הלקוחה בשביה) בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים וְאַחַר כֵּן תבוא אליה (דבר׳ כא יג).—ועם *כך, אחר כך: בש״א מברך על היום ו א ח ר כ ך מברך על היין ובה״א מברך על היין ו א ח ר כ ך מברך על היום (ברכ׳ ח א). נכרי שקצר את שדהו ו א ח ר כ ך נתגייר (פאה ד ו). ו א ח ר כ ך מכניסין את השני ובודקין (סנהד׳ ה ד). ומתה אשתו של שני ו א ח ר כ ך מת נשוי נכרית (יבמות ג ז). בן תשע שנים ויום א׳ שבא על יבמתו ו א ח ר כ ך בא עליה אחיו (שם י ז).

ב) מלת הצטרפות, .prepos — א) להזמן, nach; after ; après: ויולדו להם (לבני נח) בנים אַחַר המבול (בראש׳ י א). ויולד (שֵׁם בן נח) את ארפכשד שנתים אַחַר המבול (שם יא י). במספר שנים אַחַר היובל תקנה מאת עמיתך (ויקר׳ כה טו). עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אַחַר הגשם (קהל׳ יב ב). אַחַר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם (בראש׳ טו א). ויהי אַחַר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (שם כב א). אַחַר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ״א יג לג). — ועם ל: וולדן וחלבן מותר ל א ח ר פדיונן וכו׳ ו ל א ח ר מכאן נולד להם מום קבוע (חולין י ב). ר׳ יוחנן אמר במותר ל א ח ר מיתה פליגין (ירוש׳ נדר׳ יא הל׳ ד). אמרה הריני נזירה ל א ח ר שלשים יום (שם שם הל׳ ח).—ועם של: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין ש ל א ח ר המזון (ברכ׳ ו ה). — ולפני פעל: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אַחַר חלץ את האבנים (ויקר׳ יד מג). ונתן (הכהן) על כפי הנזיר אַחַר התגלחו את נזרו (במד׳ ו יט). הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה׳ אַחַר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה (ירמ׳ מ א).—ועם זֶה: אַחַר זֶה שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה (דהי״ב לב ט). —ועם אשר, שֶׁ: בארבע עשרה שנה אַחַר אֲשֶׁר הכתה העיר (יחזק׳ מ א). הזורק ונזכר ל א ח ר שיצתה מידו (שבת יא ו). — ב) להמקום, במשמע׳ מאחורי פלוני, hinter ; derrière; behind: בכור השפחה אשר אַחַר הרחים (שמות יא ה). ויבא (פנחס) אַחַר איש ישראל אל הקֻבה (במד׳ כה ח). ויקח (אהוד) את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון מלך מואב) ויבא גם הנצב אַחַר הלהב (שופט׳ ג כא-כב). והשלישית (משרי הצבא) בשער אַחַר הרצים (מ״ב יא ו). וירדפו חיל כשדים אַחַר המלך (צדקיהו) וישגו אתו בערבות ירחו (שם כה ה). וְאַחַר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע׳ נז ח). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהל׳ סח כו). אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אַחַר אשר אמצא חן בעיניו (רות ב ב).— ובמשמ׳ אל: וינהג (משה) את הצאן אַחַר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה (שמו׳ ג א).— ג) הלך אַחַר פלוני, הלך בדרך שהוא הלך, folgen; suivre; follow: וילך יוסף אַחַר אחיו וימצאם בדתן (בראש׳ לז יז). — ובהשאלה, שמע בקולו, הסכים עמו, עשה כמעשהו: ויכרת (יאשיהו) את הברית לפני ה׳ ללכת אַחַר ה׳ ולשמר מצותיו (מ״ב כג ג). וילך (יהואחז) אַחַר חטאת ירבעם בן נבט (שם יג ב). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אַחַר מחשבתיהם (ישע׳ סה ב). אם תטה אשרי מני הדרך וְאַחַר עיני הלך לבי (איוב לא ז). — ועם כבוד, אַחַר כָּבוֹד, למען כבוד: אַחַר כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם (זכרי׳ ב יב). בעצתך תנחני וְאַחַר [1]) כבוד תקחני (תהל׳ עג כד). ועם פעל בקר, דרש: יתור (הפרא) הרים מרעהו וְאַחַר כל ירוק ידרוש (איו׳ לט ח). מוקש אדם ילע קדש וְאַחַר נדרים לבקר (משלי כ כה). — ועם מֵ בראש, מֵאַחַר: אני לקחתיך מן הנוה מֵאַחַר הצאן (ש״ב ז ח). פשע וכחש בה׳ ונסוג מֵאַחַר אלהינו (ישע׳ נט יג). מֵאַחַר עלות הביאו (את דוד) לרעות ביעקב עמו (תהל׳ עח עא).

ג) אחר שֶׁ, מֵאַחַר שֶׁ כמו הואיל, כיון, da; puisque; since: אמר ר׳ מאיר וכי מ א ח ר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט מפני מה אני אומר

---

[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומנסחים אַחְרֶיךָ ביד, וכדומה. אך ר״י בן גנאח אמר: זה דומה למה שאומרים הערב אנחנו מאחרי עזרתך כלומר אנחנו עוזרים לך. עכ״ל.

****אַחְלוֹם**, אחלומיו, — כמו א ח ל מ ה: כי הים יכיל פטרותיו ויהלומיו תרשישיו ו א ח ל ו מ י ו [1] ורפש וטיט (הגר' ר"י מווינלה, יסרון ס' תרכת דף כ).

**אַחְלָמָה**[2], ש"נ מ"ר אַחְלָמוֹת, אבן טובה יקרה כשתחמם באש יהיה עינה אתרוגי, Amethyst: ומלאת בו (בחשן המשפט) מלאת אבן ארבעה טורים וכו' והטור השלישי לשם שבו וְאַחְלָמָה (שמו' כח יז=יט).—ולאבן זו השתמשו בהשם אחלמה סופרי זמננו.

***אַחְמְתָא**[3], ש"ז, מ"ר אַחְמְתִים, — מקום גניזה לכתבים קדומים וכדומה, Archiv; archives: ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל וכו' ונמצא מכתב של מגילה אחת שם ב א ח מ ת א [4] (פרוש מיוחס לרשי עזרא ו ב).

***אח"ס בט"ע**, אחד מצרופי אותיות האלפבית, שנהגו בהם לפנים מקריאי דרדקים, ובעלי האגדה השתמשו בהם לפעמים לדרשותיהם: אח"ס בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגי"ף (שבת קד.). א ח"ס בט"ע אל תקרי אחס אלא איתוס ואין איתוס אלא לשון רחמים לשון תחנונים וכו' מלמד שאמר הקב"ה למה"ש אני בעצמי אחום על ישראל (א"ב דר"ע נוס' ב ביה"מ ילינק ג). — ושם בגמ' שבת שאר הצרופים: דכ"צ הל"ק, ומ"ר, ז"נ ש"ת.

**אחר**[1], ממנו אָחוֹר, וכו' אַחֲרֵי אַחֲרֵי

**אַחַר**[2], מלה תורה הזמן בשני מעשים או שני דברים מי מהם היה השני בזמן או במקום, וישמש בדרכים האלה: — א) תה"פ, adv, dann, nachher; après, ensuite; then: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אַחַר תעברו כי על בן עברתם על עבדכם (בראש' יח ה). ויאמר אחיה (של רבקה) ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אַחַר תלך (שם כד נה). נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אַחַר תאסף אל עמיך (במדבר לא ב). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים אַחַר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם (הושע ג ד=ה). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אַחַר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ועם ו בראש: ותלד (לאה) בן ששי ליעקב וכו' ותקרא את שמו זבלון וְאַחַר ילדה בת ותקרא את שמה דינה (בראש' ל יט=כא). ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו וְאַחַר נגש יוסף ורחל וישתחוו (שם לג ז). תסגר (מרים) שבעת ימים מחוץ למחנה וְאַחַר תאסף (במדב' יב יד). וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים וְאַחַר יבא אל המחנה (שם יט ז). ונכבשה הארץ לפני ה' וְאַחַר תשבו

---

[1]) אולי רק בשביל החרוז עם יהלומיו.

[2]) ה' נוספת ולכן מלעיל כמו לילה, חלילה (יהכ"י הנקדן). והיא מלה עברית, ומתרגמה בתרגום השבעים ככתוב בפנים. ואונקלוס תרגם עין עיגלא, רסע"ג פירוזג, עלי בן סלימאן אלגַ'זע (onix). ור"י בן גנאח אמר: פרשו בו בלשון ערבי בהרמן (כצ"ל, ובטעות נדפס ברהמן) והוא מין ממיני ה מ ו ר י ק א נקרא כן מפני שצבע האבן כצבע ההוא. עכ"ל. ואולי מקור השם אחלמה בהשם ח ל מ ו ן ביצה, עין זה הערך. והראב"ע העיד בשם חכם ספרדי וז"ל: בערבית אלחלמה והיא אבן כל מי שהיא באצבעו לעולם יראה חלומות. ע"כ. ולא מצאתי שם אלחלמה לאבן בערבי'. ולפי דעת בעל שלטי הגבורים היא האבן שקוראין בלעז אוניקס, וכתב וז"ל: ואמרו החכמים שלהם כי מי שישא האבן הזאת עליו הוא מביאו לידי דאגה ופחד ורעדה וירבה החלומות המבהילים והמריבות והמלחמות. ורבנו בחיי פרש שאחלמה היא קרישטאל בלעז ואמר וז"ל: וסגולת האבן הזאת שמחזקת הלב שלא ירך בלכתו למלחמה ולכך נקראת אחלמה מלשון חוזק. והיונים יחסו לאבן הרשומה בפנים סגולה נגד השכרות ועל שם זה קראו לו אמיטוסטום ἀμήθυστος. והערבים יקראו לאבן זו ג'משת.

[3]) משקל אַפְעָל, אכזב, או פעלל, כמו חשמל. ועי' הערה לקמן, — [4]) בארמי': והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן כתוב בגוה דכורנה (עזרא ו ב). ואמר מנחם וז"ל: פתרו בו אנשי פתרון הכלי העשוי לספרים ולאגרות וגליונים והעמידוהו מגזרת חמת מים, ואלף אשר במלה איננה עקר. ע"כ. וכן הקראי עלי בן סולימאן באגרונו: אלקמטרה וי"א באמתחת (לק'קד'). וכן הראב"ע: יש אומרים שהיא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות. וכן הערוך: פי' חמת בלשון עברית. וכן העתיק הפרוש המיוחס לרש"י בעזרא שם את דברי מנחם אות באות. וכן בתרג' אסתר א ח מ י ת העין ארון: שנית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מלין דהב טוב. ואעפ"י שאין ספק בדבר כי הכונה האמתית של הכותב היתה במלה א ח מ ת א לעיר הבירה של מדי שקוראין Ecbatana, מ"מ להלשון דעת מרי לשוננו אלה מספקת לקבע בה המלה בהכונה שיחסו לה.

[1]) שרש שמי. באשור' אַחַר, בערבי' אַחַ'ר a), בארמ' וסור' אתרא.

[2]) מהשרש השמי א ח ר. ובערב' אַח'ירא b)

a) أَخَّر  b) أَخِيرًا

(שהיה מצורע) ותאמר אל גברתה אחלי [1] אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ"ב ה ג). — ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו: כל שמעיך יאמרו לי אחלי עפעף באבקת רגלך קרוע (ר"י הלוי, זמן גבר). אחלי ותחנוני יהי עמנואל ורוחו באריגתו (עמנו' מח' ד). אחלינו למאסף נפשות החסידים הנקיים לצרור נפשה בצרור החיים (שם מחב' כד). אחלי לאל הרוחות לכל בשר יצרור נפשו הטהורה בצרור החיים (יוסף הכהן, דה"י ב שנת 1548). ואחלינו יכונו לפני הדרת תורתך ופרשת כנפי שחר שלומותינו למול הדרת הבן יקיר (יצחק עוכד', אגרת דופי הזמן, כתבים). ומעודי תשוקתי ואחלי להכיר מעלת איש ותארו (ר' שם טוב פלקיירה, הקד' המבקש). כי אל אלהים אחלי יכונו אולי יקל עניי וכו' (רמ"ח לוצאטו מגדל עז ג ג). אל אל גואל תמיד אוחיל, הוא יוציא מרשת רגלי, ויסיר ממני ציר וחיל, וממרום יקשיב אחלי (ישר' נגרה, זמי' ישר' קלה). — ולנוכח בדרך כבוד: ואחלי פניכם שלא לגזור על בני עירו כל זמן שהם מזומנים לדון (תש' ר"ת). אחלי לפניכם, תכירו יתרון האור מן החשך (רמבם לוחם לכנו, דרך טובים). אחלי אחר בקשת האהבה משפטים אדבר אותך (רשב"א, מנח' קנא' לאבא מארי). ואומרה אחלי רעי וגואלי, הראוני השירים אשר יתסתם אלי (עמנואל, הקדמ'). אחלי מי יתן תחרישון ותהי לכם לחכמה (דון ש"ט, דברי חכמ' נב) אחלי אדוני, אל נא יהי לטורח עליך להודיעני כל ארחות השיר (עמ' פרנסים, מתק שפתים, לט). אחלי שאול, אשאלך אם תענה, אם לארג רקמה בבין חשבת (א' גביזון, עמר השכחה). — אחלי, אל ימעט תעסק הזה (מא"ג, קרית ספר כה). — ובאחלי ואולי: ועתה כל יודעיו ספדוהו... באחלי ואולי יערה עלינו רוח ממרום לנחמנו (ר' זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי קבן על יד, מטמוני מסתרים ת"א, הוצ' מק"נ ל' 23). הלאני דוחק הזמן, לסבב בארץ התימן, לראות באחלי ואולי אמצא קורת רוח (ספ' המוס' כ"י תימן, מחברת א). באחלי ואולי יחנן ה' צבאות ויקרב קץ הפלאות (שם מחב' כג). — ב) ˙טוב ואשר[1] Seligkeit ; bonheur ; blessedness: וכל פוחד, אמת אחליו ואשריו (המסורר הקראי משה דרעי, לקו' קדמ').

ב. ˙אחל [2]), ש"ז, — אהל, Zelt ; tente ; tent: הזכר ישיבת אחל המאביק לשר גחל (מוסף יו"כ, לפה ככת תמותה).

˙˙אחל [3]), פעו"י — א) בקש, התחנן, bitten, beten ; prier; pray: חכמי תום, המאחלים לבון, שחר מעוררים לקראתם הכון (חכמי תום, יוצר יוה"כ). — ב) ∞אחל דבר לפלוני, השתוקק שיבוא לפלוני דבר זה, ברך אותו, jem. etwas wünschen ; souhaiter qqch. à qqn.; wish somebody something: אני מאחל לך כל טוב, אני מאחל לך כי תלך ותצליח בכל דרכיך. — וכבר נהוג פעל זה בין המדברים עברית בא"י והשתמשו בו גם בספרות.

— ˙האחיל [4]): צדקה אקוה ממך ואוחיל, ישר הורי זכרה להאחיל (יקותיאל ב"ר משה, רשות ירא̇תי כפלותי).

˙˙אחלית [5]), ש"נ, מ"ר אחליות, — תשוקה ובקשה שאדם משתוקק ומבקש שיהיה כך וכך, Wunsch; souhait; wish: ולשון אחליות שוהיי"ט בלעז כאדם האומר הלוואי והייתי נביא וחכם (רש"י תהל' קיט).

ותשוקה. — [1]) ת"י: טובי רבוני. וכן רה"ג: אשרי (רדק הפרשים). מנחם: חפצי אדוני ורצוני. ריב"ג: תכלית מה שאפשר שיועיל לו ומה שיוכל לעשותו לעמד לפני הנביא. רשי לעז אחלי שוהייט"ש (בצרפתית souhaits) ופרש: בקשות כל המתפללים עליו יהי שיבוא הנס לפני הנביא. הפרחון: יכולת אדוני שיעמד לפני הנביא. הרדק: תחנות אדוני ובקשותיו יהיה לפני הנביא. ע"כ. אבל כל מי שיש לו חיך הלשון יחוש כמה זר ולא טבעי הוא הדבור הזה, לפי כל הפרושים האלה, ובפרט בפי ילדה קטנה. והנה הנסיון בהילדים המדברים עברית מתחלת להגם מלמד אותנו כי הם מסרסים מלים רבות: כבל במקום כלב, שחבתי במקום חשבתי, חלשן במקום שלחן, מסכים במקום מכנסים, תכיחה במקום תחיכה. ולכן אפשר שהיו הילדים בזמן ההוא מסרסים שלח לאחל, ובפרט שבפי העברים היה כנראה קצת קרוב בין הברת האלף והשין, ולכן באה אצלם האלף במלים רבות במקום שין בערבית, כמו שאעיר ע"ז במקומו. וכן אומרים הילדים המדברים עברית אלום במקום שלום. ויש דמיון לזה בקצת מקומות בתנך שהובאה לשון ההמונית ולשון הילדים כמו שהיא, כמו דברי האשה התקועית לדוד, לשון הילדים בישעיה (כח י): צו לצו. — [1]) עפ"י התרגום לאחלי אדוני: טובי רבוני. וכן פרש רב האי גאון אחלי כמו אשרי (רדק השרשים).

[2]) השתמש הפיטן במלה זו בלי שום יסוד רק לצרך החרוז שלו.

[3]) מן השם אחל משמעה א. — [4]) עפ"י דקדוק הלשון לא יתכן הפעיל זה.

[5]) משקל אחרית. ועי' הערה לאחל א.

אחריכם לרשת אחזה (ויקר' כה מה-מו). — ב) חבורה Gruppe von Personen; groupe de personnes; group of persons : ואבימלך הלך אליו (ליצחק) מגרר ואחזת [1]) מרעהו ופיכל שר צבאו (בראש' כו כו). — ואמר המשורר : כי מכל רעי אמת את מי נועצה אם אך דלת עם לוז אחזת מרעהו (אד"מ, אמת והמונה מחזה ח).

**אחז"ל**, ר"ת אמרו חכמינו זכרם לברכה.

**אחיו"ט**, ר"ת אחר יו"ט

***אחיזה**, ש"נ, — א) שה"פ מן אחז : לשטיח כדי אחיזה (חול' ט ג). בית־אחיזה, יד של כלי, מקום בכלי לאחז בו, Griff; anse; handle : כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלין בשבת (שבת קכו :). —עור בית אחיזה (תנחו' בכר, וילה טו). — ב) *אחיזת עינים, מעשים נעשים במהירות גדולה ומטעים את העין ונדמים כמעשי פלאים, Blendwerk, Gaukelei; prestidigitation; conjury : אמר לו רב לר' חייא אני ראיתי ההוא טיע שלקח ספסר וינתח את הגמל ויך בתוף ויקם הגמל. אמר לו (ר' חייא) אחרי כן ההיה שם דם ופרש אלא זו היתה אחיזת עינים (כתרמ'[2]) סנה' סז:).אמר ר' חיננא בי רבי חנניה מטיל הייתי באלה גופתא של צפורי וראיתי מין אחד לקח גלגלת וזרק למרום ותרד הגלגלת ותהי עגל. ואבא ואספר לאבא ויאמר לי אם אכלת ממנה מעשה הוא ואם אין אחיזת עינים הוא (כתרמ'[3]) ירוש' סנה' סוף פ' יד). אחיזת עינים שאינו ע"י כישוף רק ע"י מראה ותחבולות וע"י קלות התנועה ביד (כ"ת, טור יו"ד קעט). הבדחנים שעושים אחיזת עינים על החתונות (חכמ' אדם, עה).

***אחילו** [1]), ש"נ,—קדחת של העצמות, קדחת מתמדת, remittirendes Fieber; fièvre rémittente; intermittent fever: אמר רבי יהושע ב"ל אכל בשר שור בלפת ולן בלבנה בלילי י"ד או ט"ו בתקופת תמוז אחזתו אחילו תנא והממלא כריסו מכל דבר אחזתו אחילו (גיטין ע.). מאי אחילו א"ר אלעזר אש [2]) של עצמות (שם). שעמד משה לפני הקב"ה עד שאחזו אחילו (ברכו' לב.).

**אח"כ**, ר"ת אחר כך.

**אחל** [3]), ש"ז, מ"ר אחלים, כנו' אחלי אחלינו, וכו', סמי' אחלי.—א) מלה תהגה מאויה ובקשה, Wunsch; mot expr. désir; wish : אחלי [4]) יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל' קיט ה). וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן

---

אדם לעצמו — [1]) ר' נחמיה אמר סיעת מרחמותי (מד"ר על הפסוק). וכן תרגום אונקלוס, וכן רשי, וכן בן ואב : תאר לחבריו שהם נאחזים זה בזה באהבה. אך ר' יהודה (שם מד"ר) ומפרשים אחרים סוברים כי אחזת שע"פ של מרעהו, וכן תרגם רסע"ג : ואחוזת נדימה ופיכל רייש גישה.

[2]) אמר ליה רב לרבי חייא לדידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא וגיידיה לגמלא וטרף ליה בטבלא וקם א"ל לבתר הכי דם ופרתא מי הואי אלא ההיא אחיזת עינים הוה. — [3]) א"ר חיננא בי ר' חנניה מטייל הוינא באילון גופתא דציפורין וחמית חד מיניי נסב חדא גולגלא וזרקה לרומא והיא נחתא ומתעבדא עגל אתית ואמרת לאבא אמר לי אין אכלת מינה מעשה הוא ואי לא אחיזת עינים הוא. ההוא ארמאה דחזייה להההוא גברא דנפל מאיגרא לארעא פקעיה כרעיה ונפוק מעייניה אתייה לבריה ושחטיה קמיה באחוזת (באחיזת) עינים אינגיד ואיתנח עול למעייניה וחייטיה לכרסיה (חול' נז :— ההוא ארמי (לא יהודי) ראה אדם שנפל מהאגר ארצה ונבקע כרסו ויצאו מעיו. הביא (הארמי) את בנו (של האיש שנפל מהגג וישחטו לפניו באחיזת עינים, וינגד האיש ויאנח ויכנסו המעיים, ויאחה הארמי את הכרס).

[1]) לא נתבאר מקור שם זה. — [2]) ושאלו שם : מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי ר"ל קדחת העצמות, עי' ערך אש.

[3]) ריב"ג ורד"ק קבעו שם אחל. ואמר רד"ק בפרוש : ויאמר ליחיד אחל ולרבים אחלים ובסמוך אחלי אדוני. ע"כ. ואעפ"י שאין המדקדקים הלועזים החדשים מודים בזה והחליטו כי אחלי היא מלה כמו אולי מתי ואינה נוטה, מ"מ כבר נהגו בה גדולי הסופרים בנטיות, כמובא בפנים.—וכבר אמר מנחם בן סרוק כי לא נודע יסוד מלה זו. ואמר : ופותרים אומרים מלה זו נזורה מן ויחל משה, ומשני צדי המלה לא יתכן בה, הצד האחד על הבאת האלף במלה והצד השני על כי לא יתכן בלשון עברית להיות מלה זאת לבדה כי אם עם פני. ע"כ. אעפי"כ רשי ורדק מדמים אותה לויחל משה. והמדקדקים החדשים (אולסה' ואחרים) אמרו כי אחלי מרכבת מן מלת הקריאה אח (עי' א׳ אח) ומלת החפץ ואווי לו, שנשתנה ללי, לי. וכל זה דחוק. — [4]) ת"י טב לי. מנחם : מאויי ורצוני וחפצי שיכונו דרכי. ריב"ג: תכלית תאותי שיתכן לי לשמר חקיך. רשי: תפלותי אלו הן שיכונו דרכי. ראב"ע כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי. רד"ק: תחנותי ובקשותי שיכונו דרכי.— וכעין זה החדשים, במשמעת מלת קריאה של מאוה

בלשון חלועזים (רשב"ל דורן מגן אבות, עו:)

— אָחוּז, אָחֻז, — א) עי' ערך אָחוּז. — ב) כמו אחֻז: הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגבורי ישראל כלם אֲחֻזֵי חרב מלמדי מלחמה (שה"ש ג ז-ח). אהרן ושבעים זקנים א ח ו ז י ן בידיו של משה (שלא להניח לו לשבר הלוחות) ולא יכלו לו (מד"ר במות מו). — ג) מי שדבר אחז בו, ergriffen; saisi; seized: וכצפרים האחֻזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). — ד) מחֻבר ומהֻדק, befestigt; attaché; fastened: חור כרפס ותכלת אָחוּז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש (אסתר א ו). — ה) *אֲחוּז דם, מי שאחזו דם: א ח ו ז ת הדם והמעושנת וכו' (חולין נח:). — ו) *אֲחוּז השדים, מי ששלטו בו השדים, Besessener; possédé; one possessed: וכן העיד כי ראה איש א ח ו ז שד וקורא פרשיות מספרים (רשב"א, הביאו רשבן דורן, מגן אבות, עו.). אם שם משמות אלהים ישים בם על מצח אֲחוּזֵי השדים מידם יצילמו (אד"ס, אמת ואמונה מחזה ח).

— נֶאֱחַז, נֹאחַז, נֵאָחֵז, הֵאָחֵז, — א) נתפש, שאחזו אותו, gefangen, ergriffen werden; saisi, pris, be caught: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחד נֶאֱחַז בסבך בקרניו (בראש' כב יג). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שֶׁנֶּאֱחָזִים במצודה רעה (קהלת ט יב). כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נ א ח ז באילן זה וניתור ויוצא נ א ח ז בחורש זה וניתור ויוצא נ א ח ז בסבך זה וניתור ויוצא אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נ א ח ז י ם בעונות ומסתבכים במלכיות (ירוש' תענית פר' ב' הל' ד). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ו ת א ח ז (ברכ' ד. — ופרש"י תהא נ א ח ז ונכשל בדבריך) — ב) התישב במקום, קבע שם מושבו, sich ansässig machen; s'établir; establish oneself: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה וְהֵאָחֲזוּ בה (בראש' לד י). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן וַיֵּאָחֲזוּ בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). ואם לא יעברו (בני גד ובני ראובן) חלוצים אתכם וְנֹאחֲזוּ בתככם בארץ כנען (במד' לב ל). — ובמלת בתוך בלבדה בלי השם ארץ: עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה' וְהֵאָחֲזוּ בתוכנו ובה' אל תמרדו (יהוש' כב יט).

— אִחֵז, — כִּסָּה, bedecken; couvrir; cover: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מְאַחֵז פני כסה פרשז עליו עננו (איוב כו ח-ט).

— *הֶאֱחִיז, האחיז את האור, עשה שיאחז: ו מ א ח י ז י את האור במדורת בית המוקד (שבת א יא).

— הָאֳחַז, מָאֳחָז, פעול מן האחיז: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מָאֳחָזִים (דהי"ב ט יח).

אח"ז, ר"ת אחר זה.

# אֲחֻזָּה [1]

אֲחֻזָּה[1], (*אחוזה), ש"נ, מ"ר אֲחֻזּוֹת, — א) קרקע שנאחז אדם בה, שהיא שלו לעולם, ובכלל קנין של איזה אדם, Eigentum, Besitz; possession; propriété: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אֲחֻזָּה בארץ מצרים במיטב הארץ (בראש' מז יא). למה יגרע שם אבינו (צלפחד) מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אֲחֻזָּה בתוך אחי אבינו (במד' כז ד). — וסמי': ויאמר (אלהים) אלי הנני מפרך והרבתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אֲחֻזַּת עולם (בראש' מח ד). ושדה מגרש עריהם (של הלוים) לא ימכר כי אֲחֻזַּת עולם הוא להם (ויקרא כה לד). — ובכנויים: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אֲחֻזָּתוֹ ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כה י). — עִיר אחֻזתו, שדה אחֻזתו, נחלת אחֻזתו: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית ועיר אֲחֻזָּתוֹ ביבל (שם שם לג). ואם משדה אֲחֻזָּתוֹ יקדיש איש לה' והיה ערכך לפי זרעו (שם כז טז). צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אֲחֻזָּתָם ערים לשבת (במד' לה ב). בשעה שהיה אדם מוכר שדה א ח ו ז ת ו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פלוני מ א ח ו ז ת ו (ירוש' קדוש' פ' א' הל' ה). — אֲחֻזַּת העיר, הקרקע שהוא קנין העיר: וַאֲחֻזַּת העיר תתנו חמשת אלפים (אמה) רחב וארך חמשה ועשרים אלף (יחזק' מה ו). — ועבדים וכדומה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (עבדים) וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לַאֲחֻזָּה והתנחלתם אתם לבניכם

---

[1]) אשורית אַחֻזַּת. ערבי' אִחָ'אדַ'ה a), קרקע שאחז

a) إِخَاذَة

ותאחז, ותחז, ואחז, ואחזה, יאחזמו, יאחזוך[1]). לווי אחז, אחזי אחזי[2]), אחוז, מקור אחז אחז. — תפש במהירות, fassen, ergreifen; saisir; hold, seize: באחז אותו פלשתים בגת (תהל׳ נו א). ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים (ש״ב ב כא). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים (שה״ש ב טו). שאגה לו כלביא ושאג ככפרים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישע׳ ה כט). אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל׳ קלז ט). כמעט שעברתי מהם (מהשומרים) עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו (שה״ש ג ד). ויאחזוהו (את שמשון) פלשתים וינקרו את עיניו (שופט׳ טז כא).—ועם ב אחריו: הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח (מ״א א נא). שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפו ויפצפצני (איוב טז יב). ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני (תהל׳ עג כג). שלח ידך ואחז בזנבו (שמות ד ד). הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה (רות ג טו). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות (שופט׳ טז ג). אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי (דבר׳ לב מא). ואחז בפילגשי ואנתחה (שופט׳ כ ו) וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר (ש״ב ו ו)—ועם ה בסוף ואחזה בו והרגתיו (שם ד י). אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו (שה״ש ז ט).—ב) החזיק ושמר בידו, halten; tenir; hold: ואחרי כן יצא אחיו (של עשו) וידו אחזת בעקב עשו (ברא׳ כה כו). שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה (דהי״ב כה ה). ואחת (שלשלת) שהוא אוחז בה מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמו׳ ה ה). היה רכוב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו יורד ומתפלל למטן (ירוש׳ ברכות פר׳ ד, עפ״מ היה רכוב). — ג) דבק ב, sich an etwas anhängen; être attaché à qqch; attach oneself to. ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז[3]) בסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם (קהל׳ ב ג), ואף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם (סנה׳ כז:). הנח דברי ואחוז דברי ר׳ חייא (ע״ז לו:).—ד) ביחס לדבר לא בע״ח, כשאינו מניח לדבר לפרש ממנו׳ כי שלח (הרשע) ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך יאחז בעקב פח (איוב יח ח-ט).—ה) צפה בעץ, belegen; revêtir; dress: ויאחז את הבית בעצי ארזים (מ״א ו י).—ובמש׳ נבנם ב: כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית (שם שם ו).—ו) בהשאלה, לפחד, צרה, מחלה, במשמעת פגע ב, יפל על, שלט ב, befallen, sich jem. bemächtigen; s'emparer de, atteindre; seize; שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת (שמות טו יד). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים (ישע׳ לג יד). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו). ויאמר אלי (שאול) עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ (ש״ב א ט). על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה (ישעי׳ כא ג). מה תאמרי כי יפקד (בעל העדר) עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה (ירמ׳ יג כא). זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך (תהל׳ קיט נג). ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני (איוב ל טז).—ח) *אחזה בו האש, התחיל לשרף, zu verbrennen anfangen; commencer à consumer (le feu); begin to burn: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז (האש) בקורה (שבת טז ז).—ט) סגר, verschliessen; fermer; close: אחזת שמרות עני נפעמתי ולא אדבר (תהל׳ עז ה). — י) *אחז את העינים, עשה מעשה אחיזת עינים, Gaukelspiel treiben; faire de la prestidigitation; conjure. ת״ר מעונן ר״ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין ותכ״א זה האוחז את העינים (סנה׳ סה:). וכן האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן (רמבם הל׳ ע״ז יא ט).—*אחזו דם, *אחזתו חמה, שנחלה מחמת הדם, מחמת חם הקדחת, וכיוצא בזה׳ בכור שאחזו דם מזיקין לו את הדם (בכור׳ לג): שמואל אמר אחזתו (את הילד) חמה ממתינין לו (בהמילה) שלשים יום (ירוש׳ שבת סוף פר׳ יט). מעשה בי רבי עקיבה שאחזתו העין (ר״ל באב עינים) והעבירו עליו כלים בשבת (שם פר׳ יד הל׳ ג).—*אחזו שד: וכבר העידו לי כי ערבי אחד אחזו שד והיה מדבר

---

ולקח אחד מתוך רבים. בארמית וסורית אחד. — [1]) ובכנוי יאחזוך (רדק כפרוש).—[2]) עקבות החולם של אחז.—[3]) במקצת ספרים ולאחז (מכות לנקו׳ אסורי, חל׳ הגרמני, XX).

היא אחות להם, sister; sœur; Schwester: ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (ש"ב יג א). אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה (שה"ש ח ח).—וסמי': ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה (בראש' כה כ).—וכנוי: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (בראש' יב יג). בת אמך את געלת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' יו מה). ויהי כראות (לבן) את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכו' (בראש' כד ל).—ועם אלף פתוחה: לאביו (של הכהן) ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא (במד' ו ז).—וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה (בראש' כד נט).—ומ"ר אחיות: ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות[1]) ומתו הנשואים את האחיות הרי אלו חולצות (יבמ' ג א). אחיות[2]) גדולות לי ולבו גונה (עמנואל מחב' יו). לזרוק דמי אחיות ואחים ולקטר אמורי נחותים (זול' שבת א אחר פסח, אין כמוך, וכך נקוד בסדור עבודה כלכ).—ואחיות: תקונן היונה בפיה ותבכה בלבה לעזבה אחיות[3]) בגני כפרים (ר"מ בן עזרא, תרשי' ג). ונתערבו דמי אחים ואחיות ודמי חתנים וכלות (סלי' ער"ה, אנא הכט). מאם מרעיה מאחים ואחיות (אד"מ, מראה הערב והבקר). תאומים מבטן אחיות הנה (החכמה והאמונה) בנות אלהים להטיב לבחירו (יל"ג מזמו' יהוד').—ובע"ח: או שנכרכה (על הבכור) אחותו (במכס בכור' ד).—וכנוי: והחייתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (אחיותי קרי) ואת כל אשר להם (יהוש' ב יג). וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך (יחזק' יו נב). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הקטנות ממך (שם שם סא). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה (הוש' ב ג). ויבאו אליו (לאיוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו (איוב מב יא). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם (שם א ד).—ב) קריאה של חבה: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד (באחת קרי) מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ג) בת זוג למי, ולכן יאמר גם לא בבע"ח אשה אחותה במשמ' זו את זו, l'une; eine die andere: l'autre; one another: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). מקבילת הללאת אשה אל אחתה (שם ה). חברת אשה אל אחותה כנפיהם (יחזק' א ט).—ד) בלשון המפרשים, מלה דומה בצורה, במשקל, במשמעה: אין אחות למלה זאת (ר"א אבן עזרא, ויקרא יד לז).—ה) אחת מאגודות הכומרות, sœur (relig.); Schwester (Nonne): sister (relig.): שתאסר (האשה) מפני היתוד שנתיחדה בבית האחיות הכומרות (הכ"י קולון תשובות קס). בכל סדרי האחים והאחיות הנמצאים אצל הנוצרים (ר"ע מן האד' מא' ע').

**אחות השמש**,—שם פרח: הצמח הנקרא אחות השמש שמבטו לפאת מזרח בבקר ועולה עם השמש עד חצי היום ואח"כ יורד מעט לצד מערב (רשב"ל דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד). ויש צמח אחד שנכר בו פועל השמש יותר מכל הצמחים ונקרא אחות השמש ובלע"ז שולשיג"א, כי מבטו לפנות השמש ונכחה לנגדו, בבקר מביט וזקוף לצד מזרח, וכל עוד שיגבה השמש על הארץ הולך ומגביה עד חצי היום שהוא זקוף ונצב כעמוד זקוף וכל עוד שירד השמש עד הערב ונוטה לצד מערב נוטה גם הוא אחריו (רגב"ש, שער השמים ג).

**אחז**[1]) ממנו אחז, אחזה *אחיזה.

**אחז**[2]), פ"י, עתיד אחז, אחזה, תאחז, יאחז, יאחז, יאחזון, יאחזו, אאחז, יאחז, יאחז, תאחז, ויאחז,

---

והאשכנזים יחד, שאינה מתנגדת להקש הלשון, כי כבר נשארו לנו גם מהעברית הקדומה מ"ר פעלות גם בנפרד, כמו מאשפות ירים אביון, וכמו שכבר העירותי על זה, וכן החליט בפשטות ר"א בלמשי וז"ל: והרבוי בא בתוספת יוד, ויאמר אחיות, וכן נקד פירסט אחיות.—[1]) קריאה המסורה של הספרדים והאשכנזים אחיות, וכן מנקד במשניות דפוס ברלין (שנת תקצג) ובמשניות דפוס קאראץ, על פי הקריאה המסורה. ובמשניות דפוס מנטובה (שנת תקלז) מנקד אחיות, אך הנקוד הזה חשודי מפני שר"ד אלטאראס, שהיה מדקדק, הגיהו עפ"י הדקדוק.—[2]) לפי המשקל, ב"ת ויתד ב"ת ויתד.—[3]) לפי המשקל יתד ותנועה ויתד ותנועה ויתד ותנועה.

[1]) שרש משתף לכל לשונו' השמיו'.—[2]) באשורי' אחז במשמעת לקח, תפש, נשא אשה, צפה בזהב וכסף וכו', בערב' אח'ד' a) לקח, אח'ד' ב תפש, אתח'ד b) ברר

a) أَخَذَ b) إِتَّخَذَ

*הרורים, *הרורים,—האחוריים.

זנב, אבר ארוך כמו שבט יוצא מאחוריהם של בע"ח הרבה.

מאסף המחנה, הגדוד ההולך מאחורי כל הצבא.

— מפרקת, כמו ערף.

נסוג לאחור, שב לאחוריו.

סב, סב לאחור, הסב פניו לאחור.— *סלד, סלד לאחוריו.— *סרטן, בע"ח ההולך כמו לאחוריו.

*ענבות, הלחיים התחתונות. — *עכוז, אחור. — עקב, אחורי הרגל. שב על עקביו, שב לאחור. — *עקב, הלך אחורי איש בעקבותיו. — *התעקב, היום והלילה מ ת ע ק ב י ם, באים זה אח"ז. — ערף, אחורי הצואר. —*ערף, שמש מאחור.

*רתע, נרתע לאחוריו, נסוג לאחור בקפיצה, בפחד.

שבל, מה שנסחב מאחור בשמלה.

שת, חלק התחתון באחורי הגוף.

***אחור**[1]. ת"ז, לנק' אחורה, מ"ר אחורים אחורות — מי שמתעכב, שאינו ממהר לבוא, : spät eintretend ; attardé, tardif ; belated ויצא אב ברעה הקדומה, ובא אלול בטובה לא אחורה (ר"ש הנגיד, תלוה עוז).

***אחור**[2], ש"ז, — א) עשיית דבר לא מיד, : Verspätung, Säumnis ; retard ; delay ואם איפשר (לקרא המגלה קודם ואינם קוראים) א י ח ו ר הוא לעיירות, (ירוש' מגילה, פר' ג הל' ה). וכל ה א י ח ו ר (בענין יפת תואר) אולי לא יקחנה (ראב"ע, יסוד מורא שער ב). שיצאו מעבודתם בעת ההיא מבלי א י ח ו ר על התכונה ההיא (הכוזרי א ק). ובי לעגו אשר יראו את א י ח ו ר גאולתי (אבר לו היס, שפת רננות). ויועדו כלם יחדיו זקן ובחור לשלח תיכף בלי א י ח ו ר (נגידת הזמן, דף ז :). שלא יאחר (אלהים) עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת א י ח ו ר (רלב"ג איוב לז). — ב) *עשיית דבר א ח ר י דבר. קרימה ואחור: ואין ביניהם אלא ההקדמה ו ה א י ח ו ר (הכוזרי ד כה). כי הידיעה תאמר בש"י ובנו בשתוף השם ר"ל בקודם ו א י ח ו ר (רלב"ג איוב ל"ז). והשכלים הנבדלים התבאר שימצא בהם הקדימה ו ה א י ח ו ר אף שלא יהיו עלות ועלולים קצתם מקצתם (שם טוב, פרוש מו"נ ב א). סדר הקדימה ו ה א י ח ו ר (שלטי הגבור' דף נז). ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התבות ו א ח ו ר ם (ר"י מיסיר ליאון, נופ' צופ' ח).— ג) *סגולת דבר שהוא מ א ו ח ר : לפיכך פרוזבול המאוחר כגון שעומד בניסן וכתוב בו זמן באייר פסול מפני ש ב א י ח ו ר ו יפה כח המלוה שלא ישמט (לבוש חו"מ הלכ' שער' סז לג). — ד) *הפך מן מהירות, עשית דבר לאט לאט, : Langsamkeit ; lenteur ; slowness אם תערוך אחת מהנה (מהתנועות) אל האחת תדע כי יש להם א י ח ו ר ומהירות (ר"י אבן תבון או"ד א). וכאשר התבאר לאריסטו זה כולו שב והשתכל ומצא הגלגלים רבים במופת, תנועת זה מתחלפת לתנועת זה במהירות ו ב א י ח ו ר (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב ד). ואולי בעבור זה התאחרה תנועתה (של הארץ) לקבלת ההתפעלות והמזגות ל א י ח ו ר הכוכבים בתנועה (שם ו). בעניני המלחמות נגיד הדבר במהירות וכו' ואם בענינים אחרים נדבר ב א ח ו ר יותר (נופ' צופים מסיר ליאון, 40) והמזג הקר הוא נאות לזה ל א י ח ו ר תנועתו (רשב"ל דורן עב :). כוכבי שבת מרוב כבדות ו א י ח ו ר סבובם (נחמד ונעים, דוד גנז, ריז).

**אחות**[1], ש"נ, סמי' אחות, כנוי אחותי, אחותך, אחותו וגם אחותו, אחותכם, אחותם, מ"ר אחיות[2] אחיות[3], סמי' אחיות, כנויים אחיותי, אחיותך וגם אחותיך, אחיותיו אחותיו, אחיותיכם אחותיכם, אחיותיהם,— א) נקבה שיש לה א ח י ם

---

[1]) מן אחר.

[2]) בערב' אחרה a).

a) [illegible]

---

[1]) מן אח, בתוספת ת לנקבה, אחאת, וכבר בזמן קדום נשתנ' קול הפתח לחולם: אחות. באשו' אחת, בער' אחת a) מ"ר אחואת, ארמ' אחת, וסור' אחתא.— [2]) לפי הקריאה המסורה של הספרדי' והאשכנ'.— [3]) ראב"ע צחות (שער בנין נפעל) ורד"ק ; וכן היתה אולי גם דעת ר"י בן גנאת מפני שאמר וז"ל : ועקרו (של השם אחות) אחיה, ע"מ כוסי רויה, אשה חכמה. ע"כ. וכן נהג רמב"ע שהניע בהבית המובא בפנים את חית אחיות בנפרד. וכן גם בן זאב, ועל פיהו נקדו אד"ם ויל"ג בהבתים המובאים בפנים וכן החדשים, אך כל הלכה זו אינה מוכרחה להכריע הכף נגד קריאה המסורה של הספרדים

a) أخت ج أخوات

פירסקין עורדין שופין א ח ו נ י ן[1]) גדגדניה׳ (אלף בית של בן סירא, ס״ש כב.).

**אָחוֹר**[2]), א), ש״ז, מ״ר אֲחוֹרִים, אֲחֹרַיִם — הצד שכנגד הפנים בגוף בעל חי ובכל דבר, Hinterteil; derrière; hinder part: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסירתי את כפי וראית את אֲחֹרָי ופני לא יראו (שמות לג כב כג). אָחוֹר וקדם צרתני (תהל׳ קלט ה). והנה פתח היכל ה׳ בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אֲחֹרֵיהֶם אל היכל ה׳ ופניהם קדמה (יחזק׳ ח יו)׳ יצא (הכהן) ובא לו כדרך כניסתו וכו׳ שלא ליתן א ח ו ר י ו לקודש (ירוש׳ יומא פ״ה הל׳ ג). צררן (את המעות) והפשילן ל׳ א ח ו ר י ו (כ״מ ג י). — ובבע״ח: (עמד הים של שלמה בבית המקדש) על שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אֲחֹרֵיהֶם ביתה (מ״א ז כה). — ולא בע״ח: חצי היריעה העדפת תסרח על אֲחֹרֵי המשכן (שמות כו יב). כבר שמעתי מ א ח ו ר י הפרגוד שובו בנים שובבים (חגיג׳ טו.). היו מכניסים את הכלכלה ל א ח ו ר י הגנות (ירוש׳ מעשרות פ״ג הל׳ א) — ב) תה״פ, adv.: ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואָחוֹר (יחזק׳ ב ט-י). ועם הפעלים הכה, הלך, כשל, נסוג, נָזר, נפל, רתע, שוב, back-ward ;rückwärts, zurück ; en arrière: ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין ויך צריו אָחוֹר (תהל׳ עח סה-סו). את נטשת אתי נאם ה׳ אָחוֹר תלכי (ירמ׳ יה ו). למען ילכו וכשלו אָחוֹר ונשברו (ישעי׳ כח יג). עזבו את ה׳ נאצו את קדוש ישראל נזרו אָחוֹר (ישעי׳ א ד). מדם חללים מחלב גברים קשת יהונתן לא נשוג אָחוֹר וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש״ב א כב). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אָחוֹר ויחפרו חשבי רעתי (תהל׳ לה ד). יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אָחוֹר (בראש׳ מט יז). בשוב אויבי אָחוֹר יכשלו ויאבדו מפניך (תהל׳ ט ד). מפר אתות בדים וקסמים יהולל מֵשִׁיב חכמים אָחוֹר ודעתם יסכל (ישעי׳ מד כה). גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אָחוֹר ימינו מפני אויב (איכה ב ג). — לְאָחוֹר: וילכו (ישראל) במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לְאָחוֹר ולא לפנים (ירמ׳ ז כד). מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לְאָחוֹר (תהל׳ קיד ה). — וכמ״ר עם פעל רתע: וראיתי (את הירח) ונבהלתי ונרתעתי ל א ח ו ר י י (ירוש׳ ר״ה פר׳ ב׳ הל׳ א). — מֵאָחוֹר, von hinten; de derrière; from behind: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומֵאָחוֹר (ש״ב י ט). — ג) במשמעת מקדם, למפרע: הגידו האתיות לְאָחוֹר ונדעה כי אלהים אתם (ישעי׳ מא כג). מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לְאָחוֹר (שם מב כג). — ד) מערב, Westen; ouest; west: ארם מקדם ופלשתים מֵאָחוֹר ויאכלו את ישראל בכל פה (ישעיה ט יא). — ה) *כנוי להֵשת, Hinterer; derrière; buttock: גמל א ח ו ר כנגד א ח ו ר (בכורות ח). דאין הנשים נאמנות בניקור ה א ח ו ר י ם דאית בזה טרחת גדולה (רש״ל יש״ש א). מנקרי חלק האחוריים (פסק מהר׳ סורלאזינו בסוף ספר טו״ת הרא״ש). והלא כמה חתיכות מבשר א ח ו ר י י ם שהן ג״ב חלוקים ושעועות (מהרי״ל, או״ה). המנקר הזה מנקר בשר ה א ח ו ר י י ם עפ״י הקבלה (טו״ת גבעת שאול יב). — ו) מ״ר *אֲחוֹרַיִם,: הצד החצון בכלי, Aussenseite eines Gefässes; extérieur d'un vase; outside of a vessel: ושאר כל הכלים שאינם יכולים לקבל רמונים שאין להם א ח ו ר י ם ותוך (כלי׳ כה ו). כלים (כלי) שנטמא א ח ו ר י ו במשקין א ח ו ר י ו טמאים תוכו ואוגנו ואזניו וידיו טהורים (שם). כר שהפכו ונעשה א ח ו ר י ו תוכו ותוכו א ח ו ר י ו (תוספת׳ כל׳ ב״ב יג א).

אַחַר, אַחֲרֵי, אַחֲרוֹן, אַחֲרִית, אַחֹרַנִּית, — בָּעַט, הכה, למשל סוס, ברגליו האחרונות לאחור. גַּב, אחורי הגוף בבע״ח, וכן בכסא.

---

כל הדחק שנדחק בזה בעל חרדים שם. ולהנם רצה לוִי מפני קושית רש״י ותוספות לשבש הספרים בהבבלי ולגרס בפה״ע במקום בפה״א. — וקוהוט שאחז בדעת רש״י ששני מיני ירקות היו פה תרגם אחונייא Gartenmelde, ומפני שלא מצא מקור לזה שבש הספרים וגרס במקום אחונייא אחושא, לפי לשון הערבית. אך כבר הוכחתי כי אתונייא הם דורמסקים, ואם לשבש הספרים אנו באים יתר יש לתקן תקון קל א ח ו ת י י א במקום א ת ו נ י י א, והוא הוא ח׳ות, בערבית שהוא שם הדורמסקים, ובאמת באלף בית של בן סירא כתוב ברוב הנוסח׳ א ח ו כ י ן. — [1])כך בנוסח׳ כ״י הולנד (ס״ש שם דף כב.); ובגוף הנוסחה א ת ו כ י ן.
[2]) מן אחר. בערב׳ אח׳ר a).

---

a) أُخُر

א.**אַחֲוָה**[1]) ש"נ, — א) קרבת אחים, Bruderschaft; fraternité; brotherhood: ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר את הָאַחֲוָה בין יהודה וישראל(זכר' יא יד).—ב)*אהבת אחים, Brüderlichkeit, Bruderliebe; amour fraternel; brotherly love: השוכן בבית הזה (בביהמ"ק) יטע ביניכם אחוה ואהבה שלום וריעות (ירוש' ב. ת, ה' ג ג). בשעה שהשנים גיפות הבריות נעשים אחים אלו לאלו, ותרעינה באחו, אהבה ואחוה בעולם (מד"ר ברא' פט).

ב.**אַחֲוָה**[2]) ש"נ, מ"ר אַחֲוֹת [2]), — דבור, גלוי דעת, Erklärung; déclaration; declaration: שמעו מלתי וְאַחֲוָתִי [3]) באזניכם (איוב יג יז).

**אָחוּז** [4]) אָחֻז, — א) ש"ז, מ"ר אֲחוּזִים, — דבר לקוח מתוך הרבה: והרמת מכס לה' מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא וכו' וממחצית בני ישראל תקח אחד אָחֻז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן מכל הבהמה ונתת אתם ללוים (במד' לא כח-ל). ויקח משה ממחצית בני ישראל את הָאָחֻז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים (שם מז). ויכתבם (את בני אלעזר ובני איתמר) שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וכו' אחד, אָחֻז לאלעזר (דה"י א כד ו). — והשתמשו בה הסופרים בזמננו במשמ' כך וכך למאה: חמשה אֲחוּזִים למאה. — ב) עי' אחז.

אֲחֻזָּה, עי' אֲחֻזָּה.

*__אִחוּי__ [5]) ש"ז, מ"ר אִחוּיִים, שה"פ מן אחה, חבור על ידי תפירה, Naht; couture; seam: וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשות במין סולמות אבל לא לאחותו אמר רב חסדא ובאיחוי אלכסנדרי (מו"ק כו.). איזהו איחוי אמר רבי אתא כל שאין מקומו ניכר. עשרה קרעים אסורים באיחוי (ירוש' מו"ק ג' ג ו).

[3]) משקל אַהֲבָה מן השם אחו, את.

[1]) מן חוה ע"מ אַפְעָה, אֶפְעָה, וכן אַתְנָה. — [2]) אדם הכהן (יתרון לאדם) מ' ריברסון (תה"ג). — [3]) אמרו ר"י חיוג וראב"ע: כמו החות. וריב"ג כמו אזכרה. ויש מפקפקים בנוסחה זו וגורסים, לפי תרגום השבעים, וְאַחֲוָתִי.

[4]) מן שרש אחז, ע"ש.

*__אַחְוָן__[1]) אַחֲוָן, ש"ז מ"ר, אַחֲוָנִים, — אחד ממיני הערבה, Weideart; espèce d'osier; kind of willow. ועי' עֲרָבָה.

*__אַחוֹן__[2]), ש"ז, מ"ר אַחוֹנִים, — פרי עץ בגרעין בפנים בקלפה דקה חלקה דומה קצת במראהו לעין הבקר, Pflaume; prune; plum: עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ ואלו הן תמרים זיתים חרובים

[1]) משקל גַרְזֶן, גַרְעִין. בארמית: אידן אחוינא (שבת כ:). ההוא דאמר להו מאן בעי אחוונא אשתכח ערבתא (שם עמוד א. — ההוא שאמר מי רוצה אחוונא ונמצא ערבה). — והנה בפרוש המלה אין ספק, הואיל והלשון החיה העידה על זה. אך מקור המלה לא ידועה לנכון. והנה גרסת הספרי' שלנו, אחוינה ובכ"י אחוונא (דקדוקי סופרים). וגרסת האלפסי אחואנא. אך להבדיל בין אַחְוָן שהוא מספא לבהמות ובין אחון שהוא ערבה יש אולי לסמך על גרסת הספרים שלנו.

[2]) כמו אֱגוֹז. בארמ': בר קפרא ותרין תלמידוי נתארחו אצל בעל הבית בהדין פונדיק' דברכתא אפיק קומיהון פרגן ואתונייא וקפלוטין (ירוש' ברכו' פרק ו דף י:). ונקד לוי אֲחוֹנְיָא, ואחריו דלמן אֲחוֹנִית, אך זה אינו נכון, מפני שלא כתיב אחווניא בשתי ווים. ובפרוש מלה זו כבר העיר הרשב"א כי אחוניא שבכאן הם כנגד דרמסקין שנזכרו במעשה זה בעצמו בבבלי (ברכו' לט.) שהביאו לפני בר קפרא כרוב ודורמסקין ופרגיות. אלא שהרשב"א בחשבו שאחוניא ואחוונא אחד הוא, ראה מהירוש' סיוע לדעת רשי כי דורמסקין הם ירקות, והדבר הוא ממש להפך, כי דורמסקין מלמדים על אחוניא מה הם, כי אין ספק שהעקר כמו ששמע רשי שדורמסקין הם פרונ"ש בלעז, והוא על שם העיר דמשק שמשם בא המין המובחר מפרי זה, וקראו לו גם הרומאים דמסקינא. וכן פרש הערוך וז"ל: דרמסקין פי' פרונא ובל' ישמעאל אגאץ עין בקר ע"כ. וכן קוראים לפרי זה בערבית עד היום עין אלבקר. ומה שהקשו תוספות שם ממה שסבר התלמיד המלגלג שהיה צריך לברך בורא פרי הארמה אינה קושיה כלל, כי כונת המלגלג היתה להכרוב ולא להדרמסקין, וכמו שנאמר שם אחדי כן בפרוש ומר סבר (ר"ל התלמיד המלגלג) כרוב עדיף דזיין. ועל קושית רש"י כבר העיר בעל גליון הש"ס. וראיה נצחת כי במעשה זה היו ירקות ופרי העץ ולא שני מיני ירקות, כדעת רש"י ותוספות ורשב"א, ממה שנאמר בירושלמי כאן: אמרי נברך על קפלוטה דו פטר אחוניתא (כי בפה"א פוטר פרי העץ) ולא פטר פרגיתא נברך על אתונייתא לא פטר לא דין ולא דין (כי בפה"ע אינו פוטר פרי אדמה). ואם היה שהיו שם שני מיני ירקות מה נפקה מינה על איזו מהם יברך? ויפה כוון בפרוש סוגיה זו בעל פני משה, ובזה הוסר

תנו רבנן רשאי (האבל) להפכו (את הקרע) למטה ולאחותו רשב"א אוסר לאחותו (מו"ק כו:). על כל המתים הוא (האבל) שולל (את הקרע) לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים (ירוש' שם פר' ג הל' ס). כל שיאחהו (את הקרע) כל צרכו (שמחות ט'). — ובהשאלה, אברהם שאיחה את כל באי העולם, בר קפרא אמר כזה שהוא מאחה את הקרע (מד"ר בראש' לט). עונות מוחה, עבדות מְאַחֶה (תפלה דעי, מוס' ל' ר"ה).

— פָּעוּ׳ אָחוּי, אֲחוּיִים, מאוחדים: לפיכך עתיד לקראם אחותי שיהיו אחוים אצלו (מד"ר במד' י"ג). אֲחוּיִים: צמד שעירים שם (כביהמ"ק) מהון עדה, צמודים אֲחוּיִים שוים בתאר וקומה (עבודה למוץ כח).

— נֶאֱחָה, — שאחו אותו. ובהשאלה שאחדו אותם, שאחדו את עצמם: חשבה כהיום זכרה לְהֵאָחוֹת (לכן חוג ל' ר"ס). וכיתם בתורה באהב לְהֵאָחוֹת, (קרובות יום ל' שבועות, תורת חיים).

— נִתְאַחָה, — נתחבר על ידי תפירה zusammengenäht sein; être cousu ensemble; be sewn together: ואלו קרעים שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו תורה וכו' (מו"ק כו.) מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה (שם כו:). הלוקח חלוק קרוע מחברו אינו רשאי לאחותו אא"כ הוא יודע שהוא מן הקרעים המתאחין (שמחות ט). — ואני אם מתאחות ב' אבנים זו לזו יודע שאינו יוצא הימני פסולת (מד"ר בראשית סח). — ב) נתחבר ונדבק על ידי צמיחה וגידול וכדומה, zusammenwachsen; se joindre; grow together: נוטל הוא מעה אחת מפיטמה של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש' כלא' פר' א הל' ז). כיצד הוא בודק (את הדלועים אם הוקשו או אין) רבי יוסי בן חנינה אומר עוקצו אם נתאחה אסור (לקיימם בשביעית (כי זה סימן שעוד לא הוקשו) ואם לא מותר (שם שביעית פר' ב הל' יב). ילדה (נטיעה) שספקה לזקנה וכו' שמא השרישה הילדה עד שלא תתאחה מן (עם) הזקנה וכו' ר' יהודה אומר מתאחה היא עד שלא תשריש (שם ערלה פ' א הל' ד). — ובהשאלה במשמעת נעשו אחים: שנתאחו (ישראל) לי במצרים בשתי מצוות (מד"ר בה"ב לגי ישנה). תומכים עליך ובך מתאחים (סליחה אין נפתח פה).

א. **אחו**, ממנו אָחוּ

**אָחוּ**[1], ש"ז, (איננו נוטה ולא מתרבה), — עשב יגדל במקום מים, — ואמרו הקדמונים שהוא מין ממיני אספסת, Art Klee; espèce de trèfle; kind of clover. והחדשים אמרו שהוא עשב ממין קנה וסוף, Art Riedgras; espèce de laiche; kind of reed: והנה מן היאור עלת שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר ותרעינה באָחוּ[2] (בראש' מא ב). היגאה גמא בלי בצה ישגה אָחוּ בלי מים (איוב ח יא).

ב. **אחו**, ממנו

— נתפ' נִתְאַחְוָה: נתאחוּ, נעשו אחים, sich verbrüdern; fraterniser; fraternise: שנתאחוו בני יהודה ובנימין ונדבקו בתועבות מלכי ישראל (רש"י זכר' יא יד). שנתאחוו (שמעון ולוי) כאחד בכלי חמס (לא נכנס בפתקה המרלה מקום). בני אל תתאחוו עם הכסיל (מעלות המדות, יחיא' רופא, מדת הסכלות, נט:).

אח"ו ר"ת אם חס ושלום.

**אחוּד**, ש"ז, כמו אחדות: אין מראה וגב לאִחוּדְךָ ואין גוף לעצם יחודך (שיר היחוד יום ג').

---

[1]) משקל שָׁחוּ, וכן בֹּהוּ, תֹּהוּ, ושע"פ שֵׁבוּ. ואמר ריב"ג (רקמה משק' פָּעוּל) באחו עקרו שיהיה ע"מ פעוּל והוקל, ויתכן שיהיה בלתי מוקל מפעול אבל ע"מ ארד ונעמן והרפו הואו והניעו מה שלפניה בקבוץ להורות על הואו הרפה כי הקבוץ מהואו ויתכן עוד שיהיה בנין בפני עצמו ואיננו על בנין ארד ונעמן ולא מוקל ג"כ מן פעול. ע"כ. וכן דעת אולסה' ושאר החדשים כי אָחוּ הוא במקום אחוּ, והתנועה של החית קצרה, ולכן המלה מלעיל. והחליטו החדשים כי זו מלה מצרית, ומשמעתה העקרית דבר ירוק. — [2]) תרגם רסע"ג: ורעאת פי אלקרט. והנה יש בערב' שני שמות: קרט, אחת בקוף תרוקה, קרט a) והוא מן ממיני הכרישים, והשני בקוף הלוכה, קרט b). והוא מין ממיני האספסת, וריב"ג בספר השרשים כתב קורט, ונראה שגם רסע"ג כון לזה המין, אמר ריב"ג וז"ל: והוא (האחו) שם צמח רועים בו הבהמות ופרשו בו המפרשים שהוא הקורט והקורט צמח, דומה לאספסתא, והוא גדול כמנו ועליו יותר גדולי'. ע"כ. וכך פרשו המלונים הערבים את השם אלקרט: נבאת' כאלרטבה אלא אנה אגל מנהא ואעט'ם ורקהא.

a) قِرْط b) قُرْط

התאחדי [1]) הימיני השימי השמיל : isolate oneself אנה פניך מעדות (יחזק' כא כא). — ב) *היה אחד, נמשך בלי הפסקה : כי לולי היות תבניתו זאת התבנית לא יתכן בשום פנים שיתנועע תנועה מסובבת מתאחדת (י' חריזי, תרגום מו"נ ב יא). — ג) *התחבר יחד, s'unir ; sich vereinigen ; unite : והיודע יתאחד בידוע (ראב"ע עה"פ ואדעך ב שם). והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו (מו"נ ג נא). מתאחדים גב לגב (שם ג ל). יתאחדו הניצוצות עם עצם השמש (ר"י אברבנאל מפע' אלה' ח ה). ונהרו אל טוב יי' ויתאחדו בו ויתענגו מטובו (שם ה ה). כי המתאחדים אינם בעצמם אחד (שם ו). אי אפשר שיתאחד עם האמונה האמיתית (אבר' כיכג', דרך אמונה א א). בהתאחד העיוני והמעשי (שם ל ז). כי המלך אמנם הוא מלך בהתאחד אנשי מלכותו בהסכמת הדעות (נוה שלום ה ו סט :). הוא אחד מתאחד בכחותיו כלהב האש בגווניו (ספר העי' לר' חמאי). כי אלו התאחד השכל והמושכל ממנו. מכל הצדדים (רשע פלקיירא, מורה המורה א סב). הוא עומד בפני עצמו אינו מתאחד עם זולתו וכו' הוא המתאחד עם זולתו ומינו דומה לו (כתיי, ברא' בן האדם). ואז (בעת השנה) תנוח הנפש המרגשת מפעלותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל וכו' שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות (רלב"ג איוב לג). והיו (אנשי דור הפלגה) כפויי טובה ונתאחדו בעצה אחת למרות עיני כבודו (צרור המור, לך לך, טו). ברא העולם בכוכבים מתחלפים מתרבים מצד אחד אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחד (רשב"ל דורן, מגן אבות, הקד' חל' אל' ממעל). כלהב אש המתאחד בגווננותיו (שם חלק שוסינו, דף טו). וכל הצורות מתאחדות בצורתו (אלת' בן אבר' יסוד עולם כא ו, ספ' השנה כיסמ"ד לר' בודפסט 98-99). ואם לא היה המקבל מתאחד במקביל והמקביל במקבל ומתאחד בכח אחר, היה נכר ששניהם כח א' אך בהתאחדם (דרך אמונה, ר"מ גבאי, י' ספי' תשו' יב). והמספר עשר המתאחדים בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם שאל' יב).

— *מִתְאַחֲדִים, כנוי לפלסופים המאמינים באחדות הכחות, עי' ערך מתאחדים.

---

[1]) ר"י בן גנאח : התבודדי באחת המקומות.

*אַחְדוּת, ש"נ, — א) סגולת הדבר שהוא אחד, Einheit ; unité ; unite : נעלם (אלהים) וגם אין סוף לאחדותו (יגדל אלהים ח). אתה אחד ובסוד אחדותך חכמי לב יתמהו (רשב"ג כתר מלכות). עד שיקדם, תחלה מופת מציאותו ומופת אחדותו ושהיא לא תדמה לאחדות דבר אחד (אמונה רמה ג). אמנם האחדות העצמית וכו' ואלה כולם אחדויות כוזבות (שם ד' מח). דע כי האחדות הוא קודם האחד כאשר התמימות הוא קודם התום (רמב"ע ערוג' הבשם, ליון ב.). קצרו הלשונות לספר אותה מפני אחדותה (שם). והפלסופים האמינו באמונת האחדות וכו' ואודיע מה היא מורה ענין האחדות הפשוטה וענינה שהיא האחדות שאין עמה חבור (רשב"ל דורן, מגן אבו'). והיא ההשואה גמורה באחדות השלימה (דר' אמונה, ר"ג גבאי י' ספירות תשו' ב). אין אצילות נאצל כ"א להעיד באחדות בא"ס (שם שם תש' יא). — ובהלצה : והאחדות היא כשתעשה ההרחבה בתבות מתחלפות אחדות בטעם (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים ב יא, 87). — ב) *חבור והסכמה בדעות ורגשות, Einigkeit ; union ; unity : כי מצד האחדות אשר להם (לשבטי ישראל) אמרו לבער הרע (ר"י אברבנאל, שופט' ב ח). ולהתגאות בחכמתם ולהורות אחדותם (של בני המגדל) אמר ויאמרו איש אל רעהו וכו' (צרור המור סוף לך לך).

*אַחְדוּתִי, ת"ז, לנק', אַחְדוּתִית מ"ר, אַחְדוּתִיִּים אַחְדוּתִיּוֹת — שיש לו סגולת האחדות : הצורה האחדותית (מקור חיים לרשב"ג יב יו). פשוטים אחדותיים (שם ד ל).

*אַחְדִי, ת"ז, לנק' אַחְדִית, מ"ר אַחְדִיִּים, אַחְדִיּוֹת, — שיש בו רק אחד : הקול האחדי (אשכל הכפר, יהודה הדסי, הנקודות). ואם איש אחד מן הפותרים יאמר כי יתכן להיות הוזים מן השניים כמוים מן האחדיים (דונ' ב לברט, ערך הוזים), ר"ל מן השרשים של אות אחת. ואלה קצות האחדיים (ר"י קמחי, ספר הגלוי עז).

*אָחָה [1]), פ"י, חבר בפרט בתפירה, zusammen- nähen ; coudre ; sew together : והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין (סנה' ז ה).

---

וכן רד"ק. והחדשים במשמ' התקבץ יחד. או התחדד.

[1]) באשורית משמש שרש את אחה במשמעת יחד, אך לא עמדו חכמים על עקרו של דבר אם נגזר השם את מן הפעל אחה או להפך.

חולץ לשנייה אחד שהוא בן תשע שנים ויום א׳ ואחד שהוא בן עשרים שנה (יבמ׳ י ט). אחד שבישל בו ואחד שעירה לחוכו רותח (זבח׳ יא ז).—ויתר משני אחד: אחד הבאה מן הקציר ואחד הבאה מן הזיתים ואחד הבאה ממדינת הים (עדי׳ א יב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכו׳ ב ו). אחד העובד ואחד הזובח אחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה (סנה׳ ז ו). אחד דברים של עצמו ואחד דברים של אחרים ואחד דברים שיש בהם ממש ואחד שאין בהם ממש (שבוע׳ ג ה). אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שנתן לו במתנה וכו׳ אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל וכו׳ (סוטה ח ב). ובגמ׳: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכו׳ ה :). אחד הצועק ואחד הנצעק (ב״ק לג.). אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהן חוקת מצוה (יומ׳ יא .).—ויאמרו כמו כן אחד כ: אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום (אבו׳ ב ט). —יח) כשם עצם: החונק את אחד בשוק (ב״ב יח). — ואֶחָד שֶׁ: למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים (מכילתא, בא טז). לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב (שם). לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג (שם ויהי בשלח א).

ומ״ר אֲחָדִים,— א) לא רבים, מעטים, einige; quelques; some: ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אֲחָדִים עד אשר תשוב חמת אחיך (בראש׳ כז מג-מד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אֲחָדִים באהבתו אותה (שם כט כ). — ב) אותם בעצמם, דומים, dieselben; les mêmes; the same: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אֲחָדִים (שם יא א).—ג) דברים רבים שיהיו אחד, zu Einem geeinigt; plusieurs choses unies; united together: וקרב אתם (את שני העצים) אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לַאֲחָדִים בידך (יחזק׳ לז יז). — ד) ״המדרגה הראשנה בהמספרים, אֲחָדִים, עשרות, מאות. בסך שלש מאות חמש וששים יש חמשה אחדים שש עשרות ושלש מאות: ראשון לאחדים (סהל בן תמים, פי׳ יצירה, שירי שלמה לדוקס). והנה מפאת אחת האחדים תשעה כי עשרה תחלת כלל והאחד אינו מספר (ר״א בן עזרא, יסוד מורא יא). וכאשר תחבר האחדים יעלה מאה וששים וחמש (שם). והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות (הוא, במדב׳ יד כב). ונתן האחדים והעשרות והמאות (שמו׳ ט). שיכוונו ציוניהם לעמד לפי סדר מעלותיהם אחדים תחת אחדים, עשרות תחת עשרות (תז״ז, יסודי חכמת השעור). — וסמי׳: כשאר אחידי העולם (רשע פלקירא אגר׳ הויכות ט). — ובחשבון: תכה אחדי המכה על אחדי המוכה (עוכר לסוחר א ג). ולנק׳ אֲחָדוּת: והנה על דרך סברה נאמר בעד נקבות אחדות ולא אחתות (אבות קסג :). כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הן אחדות במין (רלבג פרוש איוב י). —ה) ״בלשון המסחר, מוכר לאחדים, ר״ל בכמיות קטנות, im Einzelnen; en détail; in detail:

״אָחוּד, ז׳, לנק׳ אֲחוּדָה. מ״ר, אֲחוּדִים אֲחוּדוֹת. — א) שוה ממש לחברו: והם (ששה הפנים של השם אחד) אחודי דמיון שינויי פתרון (מנחם ן׳ סרוק מחב׳ אב). — ב) מחברים יחד, בהסכמה, geeinigt; uni; united: אגודים אֲחוּדִים תוך וסוף וראש (שיר היחוד). אזי בעת נסעו (ישראל) מרפידים אל סיני באו כאחד אֲחוּדִים (קרובה א׳ שבועות, תמכו כבוד). פרצוף אָחוּד לעזר עשאה (מחז׳ ויטרי תקסד). אנחנו אחודיך לבוריך (הרוקח, קדוש׳ היחוד). כי להיות כל הווה אחד או אחוד או מסודד אל אחד (ר״י אבוהב, שער השמים לאירירו, א ד). אך בלי התנועעות אחודה ואחת וכו׳ והבלתי תכליות הזה הנה הוא אחוד בעצמו (שם א ו). ועמה אחודות וכו׳ אחודה בעצם הרגע (שם ב ב). ויהיה כל מציאותה ומהותה באופן אחוד וקיים (שם ג ד). בלתי מוגבל ובלתי תכליי כלו אחוד ואדוק (שם). הנצחיות וההתמדה האחודה ובלתי תכלית (שם בסוף).

״נֶאֱחַד, — נהיה אחד, vereinigt werden; devenir uni; be united: ובאחד נֶאֱחָדִים (פיוט שחרית יוה״כ). משותפות ונאחדות (ר״נ קרוכמל, כ״ח).

״אִחֵד, פ״י, — א) עשה אֶחָד, מצין במנו: אִחֲדַתְּ יום זה בשנה (פיוט שחרית יו״כ). — ב) חבר יחד, vereinigen; unir; unite. הרבה בספרות החדשה.

—הִתְאַחֵד,— א) התבודד, sich absondern; s'isoler;

על שני הנשאים ושור לאחד (במדב' ז ג).—י) אחרי שלילה, שום איש, nobody; personne; niemand: אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני' י כא). — ומדרך הלשון לאמר האחד והאחד, תחת האחד והאחר או והשני: ואת שני בניה (של צפורה אשת משה) אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר (שמות יח ג-ד). ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה (במד' ח יב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכורות והדוד אחד תאנים רעות מאד (ירמי' כד ב). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול (ש"א יג יז-יח). — ובמו"ב: אין יתרון בו לאחד על האחד (רלב"ג איו' מענה א ג).—ואחד עם ל בראשו, לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים (זכריה יא ז). — יא) ויאמרו דבר אחד דבר אחד ל, ר"ל לכל אחד דבר אחד: איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו (במד' יג ב) — יב) ויאמרו אחד אחד, ר"ל כל אחד לבדו, זה אחרי זה: והיה ביום ההוא יחבט ה' משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעי' כז יב). ומעמידן אחד אחד ממקומו (מכילת' בוא יג).כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתיחד בו אחד אחד מהם (רלב"ג הקד' איוב). — יג) *כל אחד, כל אחד ואחד, ר"ל כל אחד בפני עצמו, jedermann; chacun; every one: היו יושבין לאכל כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכלן (ברכות ו ו). ישבו לאכל אעפ"י שכל אחד ואחד אוכל מככרו (גמ' שם מב:).—ואחר אין: שאין כל אחד ואחד מישראל שלא העלה עמו (ממצרים) תשעה חמורים טעונין כסף וזהב (מכילתא ויהי בשלח א).— יד) כאחד, ר"ל יחד, together; ensemble; zusammen: זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע' סה כה). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ג סד). כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד (שם ו כ). — המקדש לשנים כאחד [1] (פרה ז ג). רואה את החדר ואת העליה כאחד (בכור' ז ג). שתי אכילות כאחד (ספרא פרשה יא, נפש לרבות).— יה) באחד, הוא באחד, ר"ל עומד על דעתו, קורא קול

[1]) כך במשניות עם גוף פירוש הרמב"ם. —

אחד: מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו והוא באחד[1]) ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איו' כג יב-יג). — ובמש' זה רוב שמושו בהספרות החדשה — יו) *אחד... ואחד... ר"ל אין הפרש, ohne Unterschied; sans différence; without difference: בביהכ"נ אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו (ברכות ז ג). נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבושל וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו (שבת ב א). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב"מ ד ד). ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש (שם ח ו). לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אלא א"כ הרחיק ממנו ארבע אמות אחד גפנים ואחד כל אילן (ב"ב ב יב). המחלק נכסיו על פיו ראב"א אחד בריא ואחד מסוכן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף ובשטר (שם ט ז). אחד בתולות ואחד בעולות, אחד גרושות ואחד אלמנות, ואחד נשואות ואחד ארוסות (יבמ' ד י). מצרי ואדומי אינם אסור' אלא עד ג' דורות אחד זכרים ואחד נקבות (שם ח ג). אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים (מקו' ד א). אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה (סנהד' ד א). אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זא"ז עדותן בטלה (שם ה ב). אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה (שבו' ב ב). אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו (ערכ' ו ה). ר' יהודה אומר אחד כותב לנשיא ואחד כותב להדיוט (נדר' ה ה). וחכ"א אחד זה ואחד זה אין צריך לזכות (שם). — אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין (מכו' ב ו). — וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבי' וכל מצות ל"ת בין שהז"ג בין שלהז"ג אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדושין א ז). ר"ש אומר מייבם לאיזו שירצה

[1]) רשי מפרש: לפי שהוא יחיד בעולם, ולדעתו הסכימו קצת מפרשים חדשים. ראב"ע אמר כי לא יכול לגלות הסוד שבפסוק זה. אך הרלב"ג מפרש: הוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו. וכן מצודת דוד: ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים. ועפ"י פרוש זה פשט השמוש בו בספרותנו במשמעה זו.

(שמות כד ג). הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך (מ"א כב יג). כי אז אהפך אל עמי שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג ט). לתת להם (להעם) לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דהי"ב ל יב). — ה) דבר שלא ספר עדין ארותיו, a ;...un ;...ein: ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנות (שופט' יג ב). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים (ש"א א א). וירא איש אחד ויגד ליואב (ש"ב יח י). ונביא אחד זקן ישב בבית אל ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה (מ"א יג יא). ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד (יחזק' ח ז-ח). ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז (דני' י ה). פ"א הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום (אבו' ו ט). — ותבוא במשמעה זו המלה אחד גם לפני השם הנגדר בה ויאמרו אחד דבר: ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר (דני' ח יג). — ו) יחיד מבין רבים, כשאין המספר מתכון ביחוד לאיזה מהם, some one ;quelque ;irgend einer: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול (ש"א כז א). וישכב (אליהו) ויישן תחת רתם אחד (מ"א יט ה). ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה (שם כב ט). — אחד מאחיו יגאלנו (ויקר' כה מח). אחד מן החמשים מן האדם (במד' לא מז). הן האדם כאחד ממנו (בראש' ג כב). ויש שיאמרו במשמעה זו בפרוש אחד מן: ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי (ש"א טז יח). ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר (שם כה יד). — ועם ה' הידיעה בלבד: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו (נביאי הבעל) להם הפר האחד וינתחהו (מ"א יח כג). — ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו נלכה נא עד הירדן וכו', ויאמר לכו, ויאמר האחד הואל נא ולך את עבדיך (מ"ב ו א-ג). ויגזרו העצים ויהי האחד מפיל הקורה (שם שם ד-ה). — ובמשמעה זו בפרט ישמש אחד: ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). והובא (המצורע) אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו (ויקרא יג ב). כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר (דבר' כה ה). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוסיפון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ"א יט ב). — ולרוב בסמיכות: ותשלך (הגר) את הילד תחת אחד השיחם (בראש' כא טו). והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך (שם כב ב). כמעט שכב אחד העם את אשתך (שם כו י). כי בא אחד העם להשחית את המלך (ש"א כו טו). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (שם מט טז). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר' טו ז). ויאמר (האיש העובר ארח) לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה (שופט' יט יג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שם טז ז). ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים (ש"ב ב יח). ותאמר (מיכל) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (שם ו כ). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל וכו' לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (שם ז ז). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (מ"ב יח כד). — ז) *אחד מ..., במשמ' חלק אחד: וכמה היא פרוטה אחד משמנה באיסר האיטלקי (קידו' א א). — ואחד ל: נותן לו גירומיו אחד לעשרה בלח ואחד לעשרים ביבש (ב"ב ה יא). — ח) כמו ראשון, בפרט בספירת ימי החדש, the first ;le premier ;der Erste: בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש' ח ה). ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שמות מ יז). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א). — ועם מספר החדש אחריו: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם (עזר' ז ט). — ט) — *אחד בשבת, יום הראשון בשבוע, Sonntag ;dimanche ;sunday: כיצד חל להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת (תענית כט:). — לאחד, ל- כל אחד ואחד, every one ;chacun ;jeder: ויהי ביום הששי לקטו (בנ"י את המן) לחם משנה שני העמר לאחד (שמות יו כב). ויביאו (הנשיאים) את קרבנם לפני ה' שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה

מאחד[1]) מאלה (יחזק׳ יח י).

**אַח**[2]), ס״ז, מ״ר אַחִים, שדה של אחו, ובכלל דשא, עשב, מדשאה, Wiese ; prairie ; meadow: כי הוא (אפרים) בין אַחִים[3]) יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש׳ יג טו).

**אח״ב, באח״ב**, ר״ת, ברד, ארבה, חשך, בכורות: דצך עדש באחב (בהגדה ללֵיל פסח).

**אחב״י**, ר״ת אחינו בני ישראל.

# אחד, ממנו אֶחָד, ״אִחֵד, וכו׳—״אַחְדוּת.

**אֶחָד**[4]), ולפעמים אֲחָד[5]), ס״ז ות״ז, סמי׳ אַחַד[6]), מ״ר אֲחָדִים, שם המספר הראשון מכל המספרים, ein, einer ; un ; one: אֶחָד, שנים, שלֹשָׁה, ארבעה,— ויגדר מספר דברים, ממין זכר ויבוא לרוב אחרי השם הנגדר בו: איש אֶחָד, דָּבָר אֶחָד.—וישמש במשמעות האלה.—א) אחד ולא שנים, ולא שלשה, וכו׳, nur ein ; seulement un ; only one: ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) שני שעירי עזים לחטאת ואיל אֶחָד לעלה (ויקרא טז ה). ויבאו (המרגלים) עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אֶחָד וישאהו במוט בשנים (במדבר יג כג). על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אֶחָד (דבר׳ יז ו). ולקחתי המלוכה מיד בנו (של דוד) ונתתיה לך את עשרת השבטים ולבנו אתן שבט אֶחָד (מ״א יא לה—לו)׳ וגם אַחַד: ואני נתתי לך שכם אַחַד על אחיך (בראש׳ מח כב). ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אַחַד לא נעדר אשר לא עבר (ש״ב יז כב). ודבר חד את אַחַד (יחזק׳ לג ל). לאַחַד קראתי נעם ולאַחַד קראתי חבלים (זכרי׳ יא ז). לאַחַד מבני הנביאים (ב״ב ט א). ובצרוף עם המספר עשרה, אַחַד עָשָׂר: הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואַחַד עָשָׂר כוכבים משתחוים לי (בראש׳ לז ט).— ועם מספרי העשרות, אֶחָד ועשרים, אֶחָד ושלשים, ועם ה הידיעה לפניו: עד יום האֶחָד ועשרים (שמות יב יח). — וגם אחרי העשרות: יום שלשים ו א ח ד, יום ששים ו א ח ד (נו׳ ג ב).—ב) לא מחֻלק, nicht geteilt; non divisé; not divided: ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אֶחָד (בראש׳ לד טז). וחברת את האהל והיה אֶחָד (שמות כו יא). ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים, ויהי המשכן אֶחָד (שם לו יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אֶחָד (יהוש׳ ג טז). הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אֶחָד (יחזק׳ לז יט). ועשיתי אתם (את כל ישראל) לגוי אֶחָד בארץ בהרי ישראל ומלך אֶחָד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות (שם שם כב).— ג) אותו בעצמו, derselbe; le même; the same: למה אשכל גם שניכם יום אֶחָד (בראש׳ כז מה), ר״ל באותו היום בעצמו. ויחלמו חלום שניהם (המשקה והאופה של פרעה) איש חלמו בלילה אֶחָד (שם מ ה). וארא בחלמי והנה שבע שבלים עֹלֹת בקנה אֶחָד (שם מא כב). משפט אֶחָד יהי׳ לכם כגר כאזרח יהיה (ויקרא כד כב). וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אֶחָד ימותו שניהם (ש״א ב לד). בי אדני אני והאשה הזאת ישבֹת בבית אֶחָד (מ״א ג יז). כזאת עשה (שלמה) את עשר המכֹנות וכו׳ קצב אֶחָד לכלהנה (שם ז לז). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אֶחָד יקרה את כלם (קהל׳ ב יד)׳ — ד) עם לֵב, פֶּה, קול, שְׁכֶם, בענין הסכמת רבים כאלו היה להם לכלם לב וכו׳ אֶחָד, einträchtig; unanime ; unanimous: ויען כל העם קול אֶחָד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה׳ נעשה

---

בהערה שלפני זו.— [1]) בקצת ספרים מאחת (מנחת ש״י).

[2]) לפי דעת רוב החכמים נתקצר מן אָחוּ. ועי׳ לקמן.—[3]) כך מפרש מלה זו מנחם בן סרוק: הם מקומות הנעשבים והנדשאים מזיבי מים על ידי יאורים ואגמים. ור״י בן גנאח: והקבוץ (מן אחו) כי הוא בין אחים יפריא וכו׳. ויתכן שיהי׳ מ ק ו ם הצמח נקרא ג״כ אחו וכו׳. ורש״י: מפרית וצומת באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים. וכן הראב״ע: אחים מגזרת באחו. —אך יש מפרשים מלשון אחוה (רד״ק ואחרים). ויש מפקפקים בנוסחה זו.

[4]) בערבית אַחד, ואחד a), בארמית וסורית חד, באשורית אדו, ולנק׳ אחדת.—[5]) ולא מצאו החכמים טעם מספיק לשנוי הנקוד הזה במוכרת, וראב״ע (יסוד מספר) אמר במקום שהוא מוכרת בטעם הענין או במוכרת על דרך מקרה שהוא האתנח וסוף פסוק, אמר אחָד. אבל גם זה אינו מספיק, כי יש אַחַד במוכרת גם בטעם הענין ובטעם הנגינה.— [6]) במקום אֶחָד שהי׳ ראוי; לפי דעת קניג התרשלות הלשון מפני רוב השמוש ומפני הדמיון עם המוכרת.

---

a) احد واحد

כי לא יתכן לאמר בפתרון וכו׳ (דונש על מנחם, הכרעית). ראה אתה אחי סופר ובינה (ר״ש בן גבירול, שירי שלמה, דוקס ט). אחי תבל שאל תבל מה אחרית עמה? (הוא, שם סא). אחי סופר ליד שר (ר״י הלוי, הפסק הזמן). נטוש תאוה אחי שכל (ר״מ בן עזרא, תרשיש, ט). בעט סופר יהי עושה אחי בין, אשר לא יעשה גבור בחרב (הוא, שער י). ויצאתי מן הספינה ערום, אחי יגון ותוגה (ר״י חריזי, תחכמוני טו). — יא) בלשון המפרשים, *מלה דומה לאחרת במשמעה או בצורה ובמשקל: ויתרוצצו מלשון מרוצה והצד״י כפול ו אחיו כברקים ירוצצו (ראב״ע, בראש׳ כה כב). העצה ידוע ממקומו ואין לו אח (הוא, ויקרא ג ט). — יב) *כהן, כומר מאגודת הכהנים והכומרים, Bruder (Geistl.); frère (prêtre); brother (priest): ובימים ההם נתגייר כומר אחד מאחי סאן פרנציסקו קורניליא שמו (יוסף הכהן, דה״י, בסוף).— שאל אח גרין ימח שמו להר׳ נתן (יוסף המקנה, לדוק, הכהן, ברכ׳ הכרהס לכבוד דר׳ ברלינר פה). אח לודויקור מואלינצא מכת הדרשנים (מגן הכרהס, הכרה׳ פריליל, גרץ ט 49). ומ״ר: — וראינו אותו (את המומר) כשהאחים היו מוליכים אותו אל הגעל (שו״ת תמת ישרים שלס ע). בכל סדרי האחים והאחיות הנמצאים כיום בין הנוצרים (ר״ע מן האדומים, מע׳ ם). האחים והגלחים (הסתר ב יח).— יג) *אחי שני, בן הדוד, Cousin: ומרי ר׳ יהודה אחי שני (שב׳ הלקט תנכ׳ קפה, שמח׳ כט, ודר׳ בכר בקר׳ כ״י, בספ׳ ברכת הכרהס). — ומשל: *תגרה בין אחים שמחה לנכרים (בארמית: כד איתא תגרא בין אחיון מתישבין נוכרי׳) דכתיב ויהי ריב והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (יהושע, הכן שויב דרשות יג ז).

אחוה אחות.

בכור, בכורה, האח והאחות שנולדו ראשונים. — בכורה, מעמד וחק הבכור, הבכורה. - *בכיר, בכירה, אח ואחות יתר בשנים.

*גיס, אחי האשה, אחי הבעל. — *גיסה, אשת האח.

דוד, אחי האב, אחי האם.

*חורג, *אח חורג, בן אשת האב, בן בעל האם.

יבם, אחי הבעל. — יבמה, יבמת, אשת האח. — יבם, נשא לאשה את אשת אחיו המת.—*יבום.

מסרף, אחי האם.

*עיטדא (בענין חלוקת אחים).



קין, הורג אחיו.

תאומים, תאמים, אחים שנולדו יחד.

**אח** משמש בלשון העברית להרכבת שמות עצם פרטים: אחיאם, אחיה אחיו, אחיהוד, אחיהר, אחיטוב, אחילוד אחימות, אחימלך, אחימן, אחימעץ, אחין אחינדב, אחינעם, אחיעזר, אחיקם, אחירם, אחירע, אחישחר, אחישר, אחיתפל.

ג. **אח**[1], ש״ז, מ״ר אחים, — כלי ישימו בו גחלים לחשות, לחמם את הבית, Feuertopf; réchaud; brasier; stove: והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת האח[2] לפניו מבערת ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר אל האח (ירמ׳ לו כב-כג). — ואמר המשורר: נפשי מכורה לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (ר״ש הנגיד, יריבוני).

ד. **אח**[3], מלה, — מה שיהיה, איזה שיהיה, was es auch sei; quoi que ce soit; what ever it be: והוליד (האיש הצדיק) בן פריץ שפך דם ועשה אח[4]

---

[1]) באשורית אַחוּ והוא תנור המטלטל (מלון אשורי הרכולד מוס). בערבית אין לו חבר, ותשתמש למושג זה בהשם כ נ ו נ ה a), שישנו גם בעברי׳, ובהשם מ ו ק ד, ובלשון ההמונית בהשם מ נ ק ל b). וסברו קצת החכמים כי מקור משמעת מלה אח הוא במשמעת חם שיש להשרש אחת c) (אתאח, אחית, אחיחה) בערב׳. — [2]) בגמ׳ (שבת כ.) נראה כי היתה להם נוסחה אחרת: והאת לפניהם מבערת. ויש מנסחים (עפ״י תרגום השבעים) ואת האש. — ופרוש מלה זו נראה ברור מהענין, וכן אמר מנחם: ענינו יורה עליו כלי גחלים העשוי לאש. ור״י בן גנאח: הוא המחתה ובלשון ערבי כאנון.

[3]) אולי כמו אח באשורית המשמשת גם במשמעת חלק. — [4]) נוסחה זו קשה מאד להלמה, ולכן רוב המפרשים האחרונים משבשים הכתוב, קצתם עפ״י השבעים ועשה חטאות, וקצתם מנסחים במקום ועשה אח ועשק אח. וגם לפי הנוסחה המקבלה פרשו התרגום ורש״י אח זה מלשון אחיו בן אביו. והחדשים חשבים שהיא מלת קריאה כמו האח. אך ר״י בן גנאח כתב: אמרו בו שהוא בענין אחד. וכן הרד״ק. וכן בן זאב. ויתר מתישב על לשון הכתוב המשמעה הרשומה בפנים. וכן פרש ראב״ע כונת המלה, אמר וז״ל: ויתכן היותו (זו המלה אח) כמשמעו והטעם איזה שיהיה (שפת יתר, קלד). וקצת דמיון לזה נמצא באשורית, עי׳

---

a) كانونة b) منقل c) إخّ

את אָחִי (ש״א כ כט). אספרה שמך לְאֶחָי בתוך קהל אה״לך (תהל׳ כב כג). מוזר הייתי לְאֶחָי ונכרי לבני אמי (שם סט ט). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אַחֶיךָ רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (ברא׳ לז יג). את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אַחַיִךְ ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה (יהוש׳ ב יח). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אֶחָיו בצאן (ברא׳ לז ב). ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אַחֶיהָ אמצא חן בעיניכם, ואשר תאמרו אלי אתן (שם לד יא). ותקרבנה (בנות צלפחד) לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשאים לאמר ה׳ צוה את משה לתת לנו נחלה בתוך אַחֵינוּ (יהושע יז ד). ומולדתך אשר הולדת אחריהם (אחרי אפרים ומנשה) לך יהיו על שם אֲחֵיהֶם יקראו בנחלתם (ברא׳ מח ו). ובבע״ח: שחט את האם ואח״כ חמשה אחים (ספרא אמור, פרק ח).—ב) קרוב, בן אח, בן דוד, וכדומה, Verwandter, Neffe; parent, neveu; relation: וישב (אברהם) את כל הרכוש וגם את לוט אָחִיו (ברא׳ יד טז). ויגד יעקב לרחל כי אֲחִי אביה הוא (שם כט יב). ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אליהם קרבו שאו את אֲחֵיכֶם (את בני אהרן) מאת פני הקדש (ויקרא י ד).— ג) בני שבט אחד, בני עם אחד, בני ארץ אחת, Stammesgenosse; Landsmann; compatriote; countryman: ויגדל משה ויצא אל אֶחָיו (שמות ב יא). כי יהיה בך אביון מאחד אַחֶיךָ באחד שעריך וכו׳ לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מֵאָחִיךָ האביון (דבר׳ טו ז). נביא מקרבך מֵאַחֶיךָ כמני יקים לך ה׳ (שם יח טו). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה וכו׳ אַחַי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (ש״ב יט יב-יג). ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר שמע בין אֲחֵיכֶם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו (דבר׳ א טז). ואתם תעברו חמשים לפני אֲחֵיכֶם כל גבורי החיל (יהושע א יד). והביאו (הגוים) את כל אֲחֵיכֶם מכל הגוים מנחה לה׳ בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם (ישע׳ סו כ). אמרו לַאֲחֵיכֶם עמי ולאחותיכם רוחמה (הושע ב ג). — ועם אלף פתוחה: וּבְאַחֵיכֶם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה מו). הַאַחֵיכֶם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה (במדבר לב ו). — ד) עמים העומדים בברית, Bundesgenosse; peuple allié; ally: על שלשה פשעי צר וכו׳ על הסגירם גלות שלמה (של העברים) לאדום ולא זכרו ברית אַחִים (עמוס א ט). — ה) ידיד, רֵעַ, Freund; ami; friend: צר לי עליך אָחִי יהונתן נעמת לי מאד (ש״ב א כו). אמר לו ר׳ ישמעאל אחי היאך אתה קורא (ע״ז ב ה). בזמן שהשנים יפות הבריות נעשין אחים אלו לאלו (מד״ר ברא׳ פט) — ו) אנשים ממדרגה אחת, מאומנות אחת, וכדומה, Mit-bruder; confrère; collegue: ויאמר (חירם מלך צור לשלמה) מה הערים האלה אשר נתתה לי אָחִי (מ״א ט יג). וישחטו (הכהנים) הפסח לכל בני הגולה וְלַאֲחֵיהֶם הכהנים (עזרא ו כ). — ז) קריאה של חבה: ויאמר (לוט לאנשי סדום) אל נא אַחַי תרעו (ברא׳ יט ז) ויאמר להם (להרועים) יעקב: אַחַי מאין אתם (שם כט ד). — ח) בהצטרפות עם איש, איש אחיו, איש לאחיו, איש מאחיו וכו׳, זה לזה, זה מזה, einer den andern; l'un l'autre; one another: וישכימו (אבימלך ושר צבאו) בבקר וישבעו איש לְאָחִיו וישלחם יצחק (ברא׳ כו לא). לא ראו (המצריים) איש את אָחִיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אָחִיו (ויקרא כה יד). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש״ב ב כז). ויהי העם כמאכלת אש איש אל אָחִיו לא יחמלו (ישע׳ ט יח). ונפצתים איש אל אחיו (ירמ׳ יג יד). וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). ורעת איש אָחִיו אל תחשבו בלבבכם (זכר׳ ז י). — וגם בבעלי חיים: כגבורים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם, ואיש אָחִיו לא ידחקון (יואל ב ז-ח). — ובדבר שאין בו רוח חיים: והיו הכרבים פורשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אָחִיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (אפיקי המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם, איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ט-י). — ט) מי שדומה לאחד בדבר מה: אָח הייתי לתנים ורע לבנות יענה (שם ל כט). גם מתרפה במלאכתו אָח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). אם לרמאות הוא (לבן) בא גם אני אחיו ברמאות (רשי ברא׳ כט יב, ובתרג׳ מגילה יג:). — י) יהשתמשו בו המשוררים במשמעת בעל: אֲחִי קנאה אֲחִי משרה (ר״ש הנגיד, בן משלי ו ז). רע אחי המוסר

יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ (במד׳ ט יד). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו כאזרח מכם יהי לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר׳ יט לד). והיו (הגרים) לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל (יחזק׳ מז כב). — ובהרחבה אדם שיש לו זכיות המדינה, Bürger ; citoyen ; citizen: וישימו חק בארץ כי היהודים היושבים בצרפת א ז ר ח י הארץ הם ככל הצרפתים (ק״ס, די״ע, המלך בלרפת ס״נ). — ובהשאלה אילן נשרש היטב, stark ; eingewurzelter Baum ; arbre enracinée ; rooted tree : ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח [1]) רענן (תהל׳ לז לה).

*אֶזְרָחִית, מ״ר אזרחיות, ש״נ, מהשם אזרח : לרבות את הנשים ה א ז ר ח י ו ת שחייבות בעינוי (סוכה כח.).

אֹחַ[2]), אוח, ש״ז, מ״ר אֹחים, — בעל חי טורף שוכן יערים וחרבות, ממין הנמיה [3]) Marder ; martre ; marten : ורבצו שם (בבבל החרבה) ציים ומלאו בתיהם אֹחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם (ישע׳ יג כא). — ועי׳ נמיה.

א. אָח[4]), מלת קריאה של צער ויגון, ach ! ; hélas ! alas!: כה אמר אדני ה׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אָח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב

[1]) — (השרשים מהד׳ דר׳ באכר) יש מפקפקים בנוסחה זו. השבעים קראו ארז. ולזה מסכימים קצת מהאחרונים. אך מרי הלשון שלנו פרשוהו במשמעת צמח. מנחם בן סרוק : כאזרח רענן, מתלחלת ומצמיח כאשל הנשרש. ומזה גזר גם המשמעה הראשנה ואמר וז״ל : ואזרח מאזרחי בני אדם : נשים שרשיים המה. וכן הביא רש״י את לשונו. ר״י בן גנאח : כשרש לח ורטוב. רד״ק : הוא העץ הלח והרטוב. וכן אחרים.

[2]) בערבית אין אח לשם זה. בהכתבות האשוריות מצאו החוקרים שם אחו ואותו למין חיה, אך לא עלה בידי החכמים לגדר מהותה.—[3]) תרגם רסע״ג נמוס, וכן ר״י בן גנאח : פרשו בו נמיות. רד״ק : היא חיה הנקראת בלשון רבותינו ז״ל נמיה שמה בלשון לעז מרטורו, וי״א שהיא חיה שלועזין לה פירון.—גזניוס, פירסט ואחרים פרשו שהוא עוף הדורס הנקרא בגרמ׳ Eule וגם Uhu על שם קולו. ופרופ׳ Cheyne תרגם jackal.

[4]) כן גם בערבית אחa).

a) أَخ

ברעב ובדבר יפלו (יחזק׳ ו יא). כל שזכרו (את אחשורש) אומר א ח לראשו (מגילה י :). הצדיקים אומרים על אותו היום א ח מה קשה (מד״ר תהל׳ מו).

ב. אָח[1]), ש״ז, סמי׳ אֲחִי, כנוי אָחִי, אָחִיךָ, אָחִיךְ אָחִיו, אָחִיהוּ, אָחִיהָ, אָחִינוּ, אֲחִיכֶם כֶן, אֲחִיהֶם־הֶן, מ״ר אַחִים[2]), סמי׳ אֲחֵי, כנוי אַחַי וכהפסק אָחָי, אַחֶיךָ, אַחַיִךְ, אֶחָיו, אַחֶיהָ, אַחֵינוּ, אֲחֵיכֶם־כֶן, אֲחֵיכֶם, אֲחֵיהֶם־הֶן, — א) בני אב אחד או אם אחת הם זה לזה אָח, Bruder ; frère; brother: ולרבקה אָח ושמו לבן (ברא׳ כד כט). מי יתנך כְּאָח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך (שה״ש ח א). בכל עת אהב הרע וְאָח לצרה יולד (משלי יז יז). ורגילים להשתמש במאמר זה במשמעת שבבוא צרה על אדם תבאנה אחריה עוד צרות. — וסמי׳ : ויקחו את לוט ואת רכושו בן אֲחִי אברם וילכו (ברא׳ יד יב). — וכנוי׳ : ויהי בהיותם (קין והבל) בשדה ויקם קין אל הבל אָחִיו ויהרגהו, ויאמר ה׳ אל קין אי הבל אָחִיךָ ויאמר לא ידעתי השמר אָחִי אנכי (שם ד ח-ט). ויאמר אליה אבשלום אָחִיהָ האמינון אָחִיךְ היה עמך (ש״ב יג כ). מה בצע כי נהרג את אָחִינוּ וכסינו את דמו (ברא׳ לז כו). חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אֲחִיכֶם הקטן הנה (שם מב טו). לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אֲחִיהֶם אשר הרג אותם (שופט׳ ט כד). ומ״ר : ויאמרו (בני יעקב ליוסף. שנים עשר עבדיך אַחִים אנחנו בני איש אחד (ברא׳ מב יג). — וסמי׳ : ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אֲחֵי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (שם לד כה). וכנוי : ויאמר (יוסף) את אַחַי אני מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז טז). ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה

[1]) מלה שמית. באשורית אחו, ואמרו חכמי לשון אשורית כי עקר משמעתו היא : היה שיך להמשפחה, ונגזר משרש א ח ה שפרושו באשורית היה שיך אל ואולם יש סברים (כרע סי׳ ג) כי זה כמו א ב ואחרים אחד מהשמות הקדומים העקריים שנוצרו בלי ספק על שום פעולה או תאר, ואחרי כן על פי התשוקה הטבעית של הלשונות השמיות ל ש ל ש ו ת נוספה עליהם תנועה ארוכה. בער׳ אַח׳ a) אַחוּ. ארמית וסורית אַח אַחָא.—[2]) לפי דעת רד״ק משקל שני דגושי כמו גַּל גַּלִּים גַּלֵּיכֶם ולפי קֶניג מפני נטית החית להכפל בעצמו.

a) أَخ أَخُو

Kandcuffs; menottes : והוא (ירמיהו אסור באזקים¹) בתוך כל גלות ירושלם ויהודה (ירמ' מ א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידיך (שם ד).

**א. אזר** ²), ממנו אָזַר אֵזוֹר.

**אָזַר**, פ"י עתיד אאזֹר, תאזֹר, בבנוי יאזרני, — א) אָזַר הלבוש אותו, הקיפו סביב סביב, umgeben; entourer; surround : ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יח). — ובכלל הקיף : עד שכתב הפלסוף שהגלגל היתר גדול מחלקיו עם המניע אותו הוא בעגול הגדול האוזר אותו (ר"י אלברגלי ברא"ש יהי' רקיע). — ב) אזר את מתניו, שם עליהם האזור, umgürten; ceindre; gird : ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם (ירמ' א יז). אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג). — ואת האזור, אזר אותו בהמתנים : איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ"ב א ח). — ובהשאלה, אָזַר חיל, התחזק, sich stärken; se fortifier; strengthen oneself : קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד).

—פעו' אָזוּר, אזורים, אזורי, האיש אזור : גזורי אש אזורי אש (ארוגי עז, אופ' שבת א אחרי פסח).

—נֶאְזַר, ב., אזרו אותו, אזר את עצמו, umgürtet sein; être ceint; be girded—ובהשא' נאזר בגבורה, נתחזק : מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל' סה ז). — ואמר המשורר : ובאזור שוא נאזר (תחכמוני א).

—אִזֵּר, — הלבישו האזור. — ובהשאלה, אִזֵּר אותו, חזק אותו, נתן לו כח, kräftigen; fortifier; strengthen : אני ה' ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני (ישע' מה ה). — וכמו כן אִזֵּר אותו חיל : ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי (תהל' יח מ). ובהשמטת האלף : ותזרני (ש"ב כב מ). — אִזֵּר אותו שמחה, שמח אותו : הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (שם ל יב).

—הִתְאַזֵּר לבש את האזור, ובהשאלה התחזק : לבש ה' עז התאזר (תהל' צג א). התאזרו וחתו, התאזרו וחתו (ישע' ח ט). — ובמשמעת מכין את עצמו למלחמה : דעת נקתניבור המלך נאמנה כי ארתחששתה המלך מתאזר לעלות עליך (יוסיפון ו).

—אָזַר כמו נֶאֱזַר : ואיש שכל ובחכמה מאוזר (רב האי גאון, דיני ממונות).

**ב. אזר** ¹), ממנו אִזֵּר.

**אִזֵּר** זיק, הוציא אש מעץ, אבן, anzünden; allümer; to light : הן כלכם קדחי אש מאזרי ²) זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישעי' נ יא).

—*אֶזְרָד, אוּזְרָד, עי' *עוּזְרָד.

**אֶזְרָה** ³) אִזְרָה ⁴) ש"נ, כמו אֵזוֹר : וכמו חוקת אזרתי, אספת מנוף פזרתי, לציון תמהר חזרתי (ר"י טוב עלם, זולת אור ישראל).

**אֶזְרוֹעַ** ⁵) אֶזְרֹעַ ש"נ, כמו זְרוֹעַ : ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה (ירמ' לב כא). אם הניפותי על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב).

**אֶזְרָח** ⁶), ש"ז, מ"ר אזרחים, סמי' אזרחי — יליד הארץ שהוא ישב בה, ההפך מן גר, Eingeborener; indigène a native : תורה אחת יהיה לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). חקה אחת

ופרש מנחם בן סרוק — רתוקות; ר"י בן גנאח — מוסרות וכבלים; רד"ק — שלשלאות של ברזל. — ¹) כן הכתיב. והקריא בזקים, ובקצת כ"י לפסוק הראשון חסרה האלף. אמר בן גנאח וז"ל : העקר באלף הזאת להראות והרפוה, ויש שיפילוהו מן המלה ויבינו המלה בלעדיה כאשר אמרו בזקים יעבר, וכו'.

²) עי' אזור.

¹) אין לשרש זה אח בלשונות האחיות. —

²) ריב"ג : מאזרי זיקות הוא כמו קודחי אש והראיה על זה אמרו ובזיקות בערתם, וכאלו מאזרי בענין מבערי. ע"כ. וכן אבו זכריה בן בלעם : מאזרי זיקות פי מעני קודחי, אי יקדחון אלשרר, ע"כ. ור"ל, מאזרי במשמעה קודחי, ר"ל יקדחו הניצוצות. וכן ר"ש פרחון : מאזרי זיקות פי' מבערי לפידים. ע"כ. וכן רדק : ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות ע"כ. ואעפ"י שרסע"ג מתרגם קצת במשמעה אחרת : מד'רי אלשרר, ומובר מאזרי כמו מזרי, ורוב החדשים סוברים כי במקום מאזרי צ"ל מאירי כמן בתרגום הסורי, אעפי"כ לנו דעתן של רבי לשוננו הנזכרים למעלה היא המכרעת, ששרש זה משמש בעבר' במשמעת הוצאת זיקים.

³) משקל קְעָרָה. — כך מנקדה מלה זו ברשימת המלים של צונץ. — ⁴) משקל שִׂמְלָה.

⁵) משקל אֶגְרוֹף אֶפְרוֹח, ועי' זרוע.

⁶) בערבית צריחa), מן צרח שר"ל היה צח, טהור, גלוי, מפרסם, וכמו"כ בעברית זרח, עי' זה. וכבר תרגם כך ר"י בן גנאח אלצרית, הנגלה ביחס העיקרי,

a) صَرِيح صَرُح

אֲזֵנִי,—כלי זין[1]) Waffe ; arme; weapon : ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ויתד תהיה לך על אֲזֵנֶךָ [2]) והיה בשבתך חוץ וחפרת בה (דבר׳ כג ז). — ואמר המשורר : אשכיר אֲזֵנִי מדם וזמן ישכירני, ולגרשני נכר, ולא יכירני (ר״י הלוי, מי יתנני כפר). הראיתם איש כזה אשר שפתות חניתו ולשונו קלשונו ושניו אזיניו (ר״י חריזי, תחכמוני ג). בחרב דעתך החרב דאגות וללחום בם יהא שכלך אזינך (גרי יגון, פלקירא ד :). יום נלחמו בי יחד שכני חסדי ה׳ היו אֲזֵנִי (גבי׳ איכה ספרד׳, ליכורנו). אך היהודים לא שמעו בקול האזרחים אשר צוו אותם להתפשט את אֲזֵנֵיהֶם וכלי מלחמתם (ק״ש, די״ע משפט ימי הבינים, סי׳ שמא). בית הָאֲזֵנִים וחדר הנשק (ילג דומ״ר א).

# אֲזֻנָּה [3]), ש״נ, מ״ר אֲזֻנּוֹת וְאָזְנוֹת, כמו׳ אָזְנוֹת, בליטה מהחר, Bergvorsprung ; saillie d'une montagne; projection of hill : אַזְנוֹת תבור[4]) (יהוש׳ יט לד).

# אזנח[5]),

— הפ׳ הֶאֱזְנִיחַ [6]) פ״ע, נשחת והעלה ריח רע, ; stinkend, faulig werden ; se gâter, stink : ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש, וְהֶאֱזְנִיחוּ נהרות דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף קמלו (ישעי׳ יט ה-ו).

# *אֲזֻנִית[1]), ש״נ מ״ר אֲזֻנִיּוֹת, — אחד ממיני הרגילה, Art Portulak ; espèce de pourpier; portulaca : אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי וכו׳ וגליל התחתון עד שיכלו אזניות[2]) של מעון אנא (תוספתא שביעית ז). — ועי׳ רגילה.

# אזק[3]) ממנו אולי אֲזִקִּים

# אֲזִקִּים[4]), והקלו את ההמזה אחרי כ ה ואמרו בְּאִז, הָאִז- מסגר של ברזל על ידי האסורים Handfesseln,

---

וכן אד״ס הכהן כיתרון לאדם וכן קניג). — משקל בְּאֵר (פירסט, מ׳ ריכרסון). — [1]) כך, מלשון זין, מפרשים מלה זו תרגום, מנחם בן סרוק (וז״ל : ענינו יורה עליו כי כלים מכלי מלחמה הם), ר״י בן גנאח, רש״י, ועוד. ואעפ״י שלשון על אזנך מתישב יותר יפה לפי פרוש השבעים, שפרשו אֹזֶן כמו אזור, מ״מ כבר החליטוהו רבי לשוננו במשמ׳ כלי, וכבר השתמשו בו במשמעה זו ראש משוררנו ר״י הלוי ואחרים. — [2]) יש נוסחאות אזניך ביוד.

[3]) משקל מַלְכָּה, שִׂלְמָה. — [4]) ש״ע פרטי לאחת הערים. אך דעת חוקרי הלשון כי העיר נקראה כך ע״ש בליטת ההר בצורת אזן, וכן החליט החכם ג׳ א׳ שמיט בספרו Hist. Geogr. of the Holy Land, כי אזנה היה אחד מהשמות שהשתמשה בהם לשון עברית לסמן צורת בליטה מההר.

[5]) את ש״ת זה רק בנקוד אֶזְ — המציא גזנ׳ ליסוד להפעל האזניחו שלקמן, וכן אֱוִלֶּד, ומנקד אֶזְ- (סי׳ קכו) והביא אותו לדוגמה לש״ת אחרים (סי׳ סב). וכן הביאוהו מיהלוי — פולק ברשימ׳ המלים בתור שם תאר על משקל אַכְזָב, אַכְזָר. — [6]) ומקור משמעת המלה בשרש זנח׳ a) בערבית, לאמר נשחת ונבאש טעמו וריחו של השמן. וכמו״כ שנח. וביחס למים־אשן. ויש את גם בעברית לזנת בשמעה זו, והוא צחן. — [2]) מנחם, ר״י בן גנאח ושאר המבארים הקדמונים אמרו כי האלף יתרה ובארו והאזניחו כמו והזניחו מלשון עזיבה. ודעת הרדק (מכלול סד :) היא כי היה כתוב וְאֶזְנִיחוּ כמו אנאלתי והוסיפו אחרי כן ה לתקון. וכן דעתי קצת החדשים ואחרים (אולסה׳, שטדה, קניג) מחליטים כי זה ט״ס פשוט במקום והזניחו. אך לנו הנוסחה שבידנו כמו שהיא היא יסוד הלשון וראוי שנקבל השער׳ גזנ׳ ואולד בדבר שה״ת אזנח, כמו מן אכזר עשו העברים הת אכזר. ובפרוש המלה יתרה נראה דעת גזניוס שגזרו מן השרש זנח בערבית במש׳ נשחת טעמו וריחו.

[1]) אולי מן אֹזֶן, ע״ש צורתו. — ובערבי׳ אחד משמות הרגילה הוא כַּף, כמו״כ ע״ש הצורה. — [2]) כך אוזניות של מעון אנא, והגיה הגר״א דבילה במקום רגילה, סגריות במקום אגורטי ואהינות של טובייתא במקום אזניות של מען אנא. אבל המשנה ט׳ ה, ששם נזכרו סגריות, גורסת רגילה ולא דבילה, וכן היא גרסת הרמבם והר״ש וכו׳, ורגילה היא ירק, ומוכרח שגם הדבר שעד שיכלה הוא מותר לאכל הרגילה הוא ירק ולא פרי עץ. ולוי וקוה׳ פרשו אוניות אוצרות. וכבר דחה זה דר׳ שורץ בהגיון אהרן על התוספתא, ופרש : אזניות מין תרנגלות, ועלים שלהם אינם סגורים אלא נטויין דומין לאזנים.

[3]) בארמ׳ אֲזַק, אולי כמו הדק, במשמעת לחץ הציק : ולא שתוי חמר אנא דאפילו ארבע כוסות דאנא שתי בלילא פסחא אזיק (בירושלמי שבת פרק ח הל׳ א׳, שקלים פרק ג הל׳ ג, פסחים פ״י הל׳ א, חזיק, במקום אזיק, ובילקוט קוהל׳ במקום הזה דחיק, ובבבלי נדרים מט : חוגרני צדעין) לרישי מן פסחא לעצרתא (מד״ר קהל׳, מי כהחכם—ר״ל : ולא שתוי יין אני שאפילו ארבע כוסות שאני שותה בליל הפסח אזק ראשי מן פסח ועד עצרת).

[4]) כבר העיר על זה ר״י בן גנאח וז״ל ; והוא דומה למה שאמר הערב למצוק במלחמה אזק ואומרים למקום המלחמה בעבור צוקו מאזק (ספר השרשים).—

---

a) زنخ

א. פע' אִזֵּן, עתיד אֲאַזֵּן, — עשה, התקין אזנים לדבר mit Ohren versehen; munir d'oreille; provide with ears: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וְאִזֵּן וחקר וכו' עשה אזנים לתורה (מד"ר בה"ש ה). — ב) כמו אִזֵּן בחזק הפעולה: ממרה חקה (של הפרה אדמה) נגזר, מגבנון אמרה נגזר, נאמן (ר"ל משה) לְאָזְנָהּ נתאזר (יוצר לפר' פרה). — ג) אִזֵּן את החולה, בדק בשמיעת האזן מעמד תוכו, לבו וכדומה.

ב. אִזֵּן [1]), פ"י, עתיד אֲאַזֵּן, — שקל שני דברים במאזנים שיהיו בד בבד, ins Gleichgewicht bringen; équilibrer; to poise — ובהשאלה בחן ובדק בדעתו, prüfen, abwägen; péser, éxaminer; weigh: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וְאִזֵּן [2]) וחקר תקן משלים הרבה (קהל' יב ט). אלופים מסבלים בעב נגהים, אֻזְּנַת דביר עברית כמהים אנכי ה' אלהים (ר"א קליר, אלופים, תפל' טיבה לונן). — ולווי: דבריך חקור וְאַזֵּן (ר"י הלוי, מי כמוך לפסח, ליון תרב קיט). ואמר להם שיאזנוהו וישמעוהו (רדק ישעי' כח כג). — ובמלאכת השיר יערך לפי המשקל: אזן שירים (ראב"ע קהל יב ט).

ג. אִזֵּן [3]), זִיֵּן בכלי זין, bewaffnen; armer; to arm: ועדתו (של עמלק) כיד אֻזַּן חלושה (ר"א קליר, אורת בע).

— אֻזַּן, — אֻזְּנוּ אותו, שקלו את הדבר שיהיה בד בבד: יש מי שחושב הנפש היא המזג והוא הערך המאוזן מעירות האיכיות הראשנים אחר פעלם והפעלם קצתם על קצת (ידעיה בדרשי, תשו' רסב"א תי"ח). וזה כלו ראוי שישוער ויאוזן לפי הצדק והיושר האמת (נוה שלום אבר' שלום יא ה). — ובמלאכת השיר, ערוך לפי המשקל: אלא שאתה תמצא דברים יותר רחבים ולשונות נאים ויפים, ואולי אוזנו בשירים ונשקלו במליצות (ר"ש אבן תבון, מו"נ א עד). כי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר חרוז, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים מזן אל זן (עמנואל מחברת כג).

התנועות. — [1]) בערב' וַזַן a), שקל. — [2]) ריב"ג: שקל הענינים וחקר עליהם וכונם. — [3]) מן אֹזֶן אָזְנְךָ.

a) وَزَنَ

— הֶאֱזִין, הֶאֱזִין, הֶאֱזַנְתָּ, עתיד אַאֲזִין יַאֲזִין, צווי הַאֲזִין, הַאֲזִינָה, הַאֲזֵנָּה, — הטה אזנו לשמע, הקשיב היטב das Ohr zuneigen, scharf zuhören; prêter les oreilles; to listen: ולא שמע ה' בקולכם ולא הֶאֱזִין אליכם (דברי' א מה). ומעולם לא שמעו לא הֶאֱזִינוּ (ישע' סד ג). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים וְהַאֲזִין [1]) אלי (תהל' עז ב). אם שמע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וְהַאֲזַנְתָּ למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות יה כו). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יַאֲזִין קולי (איוב ט יו) קום בלק ושמע הַאֲזִינָה עדי בנו צפור (במד' כג יח). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי הַאֲזִינָה (איוב לג א). הַאֲזִינָה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם לז יד). אמרי הַאֲזִינָה בינה הגיגי (תהל ה ב). הקשיבה רנתי הַאֲזִינָה תפלתי (שם יז א). שמעה תפלתי ה' ושועתי הַאֲזִינָה (שם לט יג). הַאֲזִינָה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי (שם עח א). הַאֲזִינָה קולי בקראי לך (שם קמא א). — ולנקבות: נשי למך הַאֲזֵנָּה אמרתי (ברא' ד כג). — ובלי שם הדבר המאזן: הַאֲזִינוּ השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר' לב א). שמעו זאת הזקנים וְהַאֲזִינוּ כל יושבי הארץ ההיתה כזאת בימיכם ואם בימי אבותיכם (יואל א ב). — ובהשמטת האלף, אָזִין במקום אַאֲזִין: הן הוחלתי לדבריכם אָזִין [2]) עד תבונותיכם (איוב לב יא). מרע מקשיב על שפת און שקר מֵזִין [3]) על לשון הות (משלי יז ד).

— הִתְאַזֵּן השתוה במשקל בד בבד, sich in Gleichgewicht bringen; s'équilibrer; to balance oneself: ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (ר"י אבן תבון, כוזרי ג).

אֹזֶן [4]) אֹזֶן, ש"נ, סמי' אֹזֶן כנוי אָזְנְךָ, מ"ר אָזְנַיִם, סמי'

[1]) אמר הראב"ע: י"א וְהַאֲזִין היה ראוי להיות וְהַאֲזֵן כמו לא האמין, פועל עבר, ורבי משה אומר שהיא לשון צווי ולפי דעתי שהיא שם הפועל. ע"כ. ורוב החדשים הסכימו שהיא עבר, ונשמר הפתח הקדום במקום הזה לסבה לא ידועה (הולסה' 825, וכן בטכ' שטדה, קויץ, קניג. — [2]) בחמשה כ"י אַאֲזִין. — [3]) בשלשה כ"י מַאֲזִין. אלסה' מחליט כי זה טעות פשוטה.

[4]) משקל יָרֵךְ, כָּתֵף, עָקֵב, (ר"י בן גנאח, גזניוס,

הדומים קצת לאזן.—*כ׳ אחד מ א ז נ י הלב, Her· ohr ; auricule ; auricle: אמר ר׳ יהושע בן לוי מעלין אזנים [1]) בשבת (ע״ז כט). וחותך עוקץ הלב ו׳א ז נ י הלב (הרוקח סי׳ תי). — ג) ״כ״א מאוננות הריאה: ה׳ א ז נ י ם יש לריאה בשעה שנופח אותה פניה כלפי האיש שנפחה שלש מימין ושתים משמאל (רב יהודאי גאון הלכות פסוקות, הלכות שחיטה). אמר רבא חמש א ז נ י ם יש לה לריאה (יהודה הדסי הקראי, האשכול רלד). ואם ה א ז נ י ם הקטנות (של הריאה) דבוקות מעיקרן א ז ן ל א ז ן וכו׳ (אלדד הדני הלכות טרפות כ ג, מהד׳ אפשטין).—ב) ״שם לקצת צמחים. — ״אֹזֶן הָעַכְבָּר[2]), מ״ר אָזְנֵי הָעַכְבָּר, הוא צמת שקוראים ״אל תשכחני, myosotis : אזני ה ע כ ב ר וכו׳ עשב (קאנון כ׳ לות הסמים). והיתר נכון שיעוטש בו עם עשב א ז נ י ה ע כ ב ר (קאנון ג כ ז). ואלו ג׳ עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ו א ז ן ה ע כ ב ר וחי לעלם (יעקב פרובינציאלי, דברי חכמים.סד). — ״אזן הארנבת [3]), bupleurum (ס׳ מעשה טוביה).—ד) ״אֹזֶן הָעַכְבָּר, מ״ר אָזְנֵי הָעַכְבָּר, צפרנים סדוקות: ומה שיהיה מסדוק הצפרנים אל חלקים חדים ויתלו בבשר ויעקצו ויזיעו אז יאמר להם א ז נ י ה ע כ ב ר (קאנון ד ז ד ו).—ה) ״אֹזֶן הָמָן, מין עוגה מתוקה בצורת אזן ליום הפורים: הרקיקים העוגות מן הבצק כדמות א ז נ י ם מבושלות ויטבלו אותם בדבש ויקראו להם א ז נ י ם (ר״י אברבנאל, ענין המן, בשלח, זה הדבר, — ונזכר גם במחזה לפורים מר׳ אריה די מודיני, כ״י). יום שבו שלחן ערוך ומזומן, בני ישראל הכו את המן, יום שבו עשרת בניו תלו, ואת תנוך א ז נ י ו אכלו (י״ש ריגיו, אגרות). ובהערה שם: רומז למיני מתיקה שעושים בארצותינו ליום הפורים וקוראים אותם א ז נ י ה מ ן).

״אוּלָם הָאֹזֶן, היא התצר החיצונה. — *אַלְיָה,

---

בארמ׳ בגוף המדרש אינוניתא. אבל בספ׳ אחרים גרסאות אחרות. — [1]) גרסת הערוך, ובנוסח׳ אונקלי, ופרש ר׳ אבא שם אסתומכא דלבא, ופרש רשי תנוך שכנגד הלב. וכן לוי. אבל הערוך פרש גידים, וכן בתש׳ גא׳ קדמ׳, קסל מא, מפרש גידים המתוברין באזן. — [2]) כן בערב׳ אד׳אן אלפאר a), והוא עפ״י השם היוני. [3]) בערב׳ אד׳אן אל ארנב b).

---

a) آذان الفار b) آذان الارنب

החלק הרך, התלוי, במקום שישימו העגילים.

בְּדַל, סחוס. — *בַּת הָאֹזֶן, לוז מפריש ריר שאחורי האזן.

*גָּדֵר, האמצעי של האזן.

״הֲמָיָה, צִלְצוּל, שְׁרִיקָה באזן.

*חֲזָן, שאזניו ארוכות, סרוחות. — ״חַלְזוֹן, — אחד החללים. — *הַסְחוּם,*סחוס. — ״חָצֵר, הפנימית. —חֵרֵשׁ, מי שאינו שומע. — *חֵרְשׁוּת,

כְּבַד אֹזֶן, שומע בקושי. — *כִּשְׁכֵּשׁ, באזנו, הניע האזנים.

∞מָבוֹךְ, חלל הפנימי. — *מִילָה, אליה. — ∞מִשְׁוָרָה, אחת העצמות הקטנות. — ״מַשְׁפֵּךְ, אחד מחללי האזן.

נְזָמִים, נְטִיפוֹת, עֲגִילִים, ״קְדִישִׁים וכו׳, מיני תכשיטי האזן.

״סַדָּן, אחת מעצמות הקטנות של האזן. — *סְחוּס, העצם הרך. — ״סֶלַע, חלק עצם הגלגלת שבה האזן.

״עַרְשָׁה, אחת עצמות האזן.

״פַּטִּישׁ, אחת העצמות הקטנות.

״צֶדֶף, אחד החללים כצורת צדף.—*צוֹאַת הָאֹזֶן, כעין שעוה הנפרש מתוכה. — ״צִמֵּחַ, מי שאין לו אזנים. — *צִמֵּם, מי שאזניו דומות לספוג.— *צִמֵּעַ, שאזניו קטנות מאד.

״קוֹף, השפה העליונה של האזן. — *קָטוּף, אזנים קטופות.—״קֶרֶן השמיעה.

״שֵׁמַע, חוש השמע. — *שחלא,∞שַׁחֶלֶת, מחלת נזילת האזנים.

״תּוּף, הקרום הפנימי. — *תֶּלַע, באזן הילד ליסרו. — תְּנוּךְ הָאזן.

**אָזֵן[1])**, כמו אֹזֶן.

# אזן,

—קל ״אָזַן פ״י, אִאֱזֹן — קבל באזניו, שמע, horchen ; écouter ; to listen : אנא אָזֵן חין תאבי ישעך (הוש׳ להוש״ר). אנקתם א ז ו ן דופקי דלתך (יוצר יוה״כ חכמי תוס). תתנוני א ז ו ן (סליח׳ יוס ד׳ ארי׳ ביער).

---

[1]) צורה הקדומה במקום אֹזֶן, ונשתמר השורש ולא נתחלף לחולם, בכח הדגש שאחריו, רק בשע״פ של עיר אֻזֵּן שֶׁאֱרָה (דהי״א ז כד), כמו בהרבה שמות אחרים של ערים וכדומה נשתמרו השמות בצורתם הקדומה ולא נתפעלו מהנטיה שפשטה בלשון לחלופי

בית שני). *אָזְנוֹ רְצוּעָה ל... נאמן הוא לו לעולם (רמז להכתוב ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם): ועז נפשי אֲשׁוּ נגדם שחות ואת אָזְנִי לאהבתי רצועה (רמב"ע שיר ידידים יזמו, אוצר טוב). —כמו *פֶּה לָאֹזֶן, משל לְקֵרוּב גדול: וכי יש לך אלוה קרוב שהוא קרוב לבריותיו כפה לאזן (ירוש' ברכות יג). — *מִפֶּה לְאֹזֶן, לאמר בסוד: ואין לנו אלא מן הַפֶּה לאוזן לנאמנין (עיטור מאמר ז). — ראה, הראה באזנו לאים עליו: אל יראה אדם לתינוק באזנו (מס' אבל ב ו).—רכן, הרכין אזנו: כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמע (מכילתא בוא פתי' א דף ג). — *שִׁכֵּךְ הָאֹזֶן, דבר לפי מה שהאדם יוכל לקבל: ויעל עשנו (של ההר) כעשן הכבשן וכו', ומה תלמוד לומר כבשן (הואיל והאש והעשן של ההר סיני היו הרבה יתר חזקים) לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמועַ כ יוצא בו, אריה שאג מי לא יירא (ה' אלהים דבר מי לא ינבא) מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך האוזן, כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים (וקולו כקול מים רבים) מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (מכילתא יתרו פרשה ד). וכאשר מצא (יוסף בן מתתיה) דבר גדול וזר וקשה בעיניהם (של הרומאים) האמנתו התאמץ לכתב לשכך את אזנם כפי מה שעלה על לבו ולא חשש לנטות מדרך הכתובים (ר"י אברבנאל מ"א טו). — וכמו כן *שִׁבֵּר הָאֹזֶן: אנו מכנין ומדמין אותו (את אלהים) לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמע (רש"י, שמות יט יח). — *תִּפָּקַע הָאֹזֶן, לאמר לא תוכל לקבל את הדבר: אמר ר"י בן קרחא שמא תפקע האזן של שומע יכול כמו שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי ת"ל כי לי כל הארץ (פסיקתא רבתי, יהודה וישראל).— *תָּלַשׁ בְּאָזְנוֹ, לעונש, למשל באזנו של ילד וכדומה: למלך ששלח בנו אצל החנוני ומסר לו איסר ונתן לו צלוחית, שיבר את הצלוחית ואיבד את האיסר, תלש (האב) באזנו ותלש בשערו (שם י דברות ג). — *אוציא את פלוני מאזניך, לאמר על

בהם ואלו הם עבו"ם קטן ונחש קטן ותלמיד קטן מ"ט דמלכותייהו אתורי אודנייהו קאי (פסח' קיג).

ברחך, אפילו אם הוא טמון באזניך: אושפזיכנא של טבלא כהן היה ועני היה, אמר (ר' טבלא) לו לך והשתתף עם טבח ישראל, מתוך שתתירהו מן המתנות משתתף עמך, הלך ותייבו רב נחמן, א"ל והלא ר' טבלא פטרני, א"ל (רב נחמן) אם תפריש (תרומות ומעשרות) מוטב ואם לאו אני מוציא את ר' טבלא מאזניך (רב יהודאי גאון הלכות פסוקות, הל' בכורות, וגמרא חולין קלב. בנוסח ארמי). מעשה בכהן שהיה נשוא גיורית פחותה מבת שלש שנים ויום אחד א"ל רב נחמן מה טעם עשית כך א"ל שאמר רב יעקב בר אידי אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי א"ל (רב נחמן) לך וגרשה ואם לאו אני מוציא את ר' יעקב מאזניך (הלכו' פסוקו' שם).—ומשל: *כל מה שיזמר הַזַּמָּר לא יכנס באזן הנוגה[1]). אם אמר לך אחד אזנך של חמור אל תאמינו שנים עתר לך פרוכי (רסן) (ערוך ערך עתר). — פי שנים תשמע במענך ויתד תהיה לך על אָזְנֶיךָ (ס' אלעמי, אגרת המוסר). — *אָזְנַיִם לַכּוֹתֶל, לאמר אפילו כשאין איש אתך הזהר בדבריך: גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר וכו' ר' לוי אמר אזנים לדרך אזנים לכותל (מד"ר ויקרא לט). — אזנים גדולות סמן לאוילות: כתב אפלטון מי שאזניו גדולות יהיה כסיל (מאיר אלדיחב ס"א ד א). ובמשמ' מעט: *אזן [2]) זכות, מעט זכות (רשי מד"ר ברא' כט). — ב) *כנוי לדברים שיש להם קצת דמיון לאזן בעל חיים, — א) *אזן כלי, בליטה בכלים בצורת אזן יאחזו בה: המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה (משנה שבת ח ב). ואזני החמת ואזני התרמיל (מקואות י ג). החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו (כלים ד א).—ומ"ר: ומאוזני כלים (כלים יא ג). כל שניטלו אזניה (שם ד ג). הוצין כדי לעשות אזן לסל (גמ' שם עח:). איזהו מקום קרוב מאוזן חבית ולפיה (ירוש' תרו' פרק ח' סוף הל' ה). א"ר יוסי לקופה גדולה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה לחטלטל על ידי אזניה (מד"ר שה"ש א). קופה של ארבע אזנים (מד"ר איכה ב ה). — *אזני הנעל, שאוחזו בהן כשנועלו: סנדל שנפסקו שתי אזניו או ב' תרסיותיו (תוספ' כלים ב"ב ד, גמ' שבת קיב). — ב) *בקצת אברים החלקים

[1]) בארמ': כל דזמיר זמרא לא עייל באודניה דרקדא (מדר' איכה, פתיחה יב). — [2]) עפ"י הגרסה

איתך, להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה וכו' (משלי ב א-ב). תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזנך (תהל' י יז). — גלה אזן פלוני, הגיד לו דבר שלא ידע פלוני: ווי' גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר כעת מחר אשלח אליך איש (ש"א ט טו-טז). הנה לא יעשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (שם כ ב). כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד וכו' אז אשלח אליך וגליתי את אזנך (שם יב). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג טו-טז). — ועם ל של הדבר, גלה האזן לדבר: ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). — ונפעל: ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (ישעיה כב יד). — והשם יגלוי אזן: ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה וגלוי אזן ע"י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (רמח"ל דרך ה' ג א). — אזניו אל, ר"ל רוצה לשמע: עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם (תהל' לד יז). — באזני דבר, באזני צוה, לאמר, אני בעצמי שמעתי בדברו, בצוותו: ויאמר האיש אל יואב ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש"ב יח יב). ויאמרו הכהנים והנביאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם (ירמי' כו יא). — אזן כבדה, שאינה שמעת היטב: הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (ישעי' נט א). — הכביד האזנים, עשה שלא יוכל לשמע: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ובלבבו יבין (ישעי' ו י). — אטם אזנו, לא רצה לשמע: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהל' נח ה-ו). — ומשל: כאטם אזן חרש באדם אין (רמח"ל, מגדל עז ענין ב). — הסיר אזנו: מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (משלי כח ט). — וכן העלים אזנו: קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה ג נו). — כרה אזנים ל..., העיר אותו לשמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית [1]) לי (תהל' מ ז). — פקוח אזנים, מי שאזניו עלולות לשמע: ראות רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע' מב כ). — נמלאה האזן, שמעה יתר מדי: כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל' א ח). — ימלא את האזן של פלוני, דבר לו הרבה: וכבר מלאו אזניך כי הגזברים הם נקראים אותם האנשים וכו' (פרוש הרמב"ם שקלים ה ב). צללו אזניו, מפני השתוממות על צרה: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלנה שתי אזניו (ש"א ג יא). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו (ירמיה יט ג). — העיר אזנו, סבב שישמע: יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע (ישעי' נ ד). ועי' עוד העיר. — ופתח אזן: אדני ה' פתח לי אזן ואנכי לא מריתי (שם שם ה). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). — *פגום באזנו, שאינו שמע היטב: חושים בן דן היה פגום באזנו ובלשונו (פרקי ר"א לט). — *יצא פלוני ואזניו מקטפות, לאמר בבשת פנים ברוח נכאה מפני דברים קשים ששמע: יצא ראובן (מלפני יעקב אביו שהוכיחו) ואזניו מקטפות (מד"ר ברא' ד ט). ועי' קטף. — יגזוו את אזניו, לאמר לא די שלא קבל מה שבקש, אלא גם מה שהיה לו לקחו ממנו. (רמז להמשל בהגמל שאזניו קצרות מפני שבקש קרנים) [2]). — הדבר עומד אחורי אזניו, לאמר מוכן ומזמן, קל להשיגו: מפני שמלכותם (של הגוים) עומדת אחרי אזניהם [3]). האמת קשה לעשותו והשקר עומד אחר האזן (אותיות דר' עקיבא). — ירחב אזן, מקבל על נקלה לשון הרע: אבל היה (הורדוס המלך) מכביד עול המס על ישראל והיה רחב אזן מקבל לשון הרע, הפכפך שופך דמי נפשות אביונים נקיים (ראב"ד ספר הקבלה, דברי מלכי

---

[1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — [2]) בארמית: ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, בלעם מאי בעי התם א"ר יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב היינו דאמרי אינשי גמלא אזלא למיבעי קרני אודניה דהוה ליה גזיזין מיניה (סנהדרין קו. — וזהו מה שאומרים אנשים: הגמל הלך לבקש קרנים, האזנים שהיו לו גזזו ממנו). — [3]) בארמית: תנו רבנן ג' אין מתקנאין

ב א י ז מ ל (יבומ׳ תענית סו :).— ואמר המליץ טריה לרטיה יגלגל בו ב א ז מ ל (הסכ״ג אחבכה לדעת, וולת ננת ברא״ית). — ב). סכין של רצען, Schus-ter messer ; tranchet ; shoesnaker's knife : עור שהוא טמא מדרס וחשב עליו לרצועות ולסנדלין כיון שנתן בו את ה א ז מ ל טהור (כלים כו ט). — ד) כלי מלאכה של הגלפים והמפתחים בעץ ואבן, וכדומה, chisel ; ciseau ; Meissel : המעצד ו ה א ז מ ל והמפסלת ומקדח שנפגמו (כלים יג 7). א ז מ י ל של רהיטני (שבת נח :). — ומ״ר אִזְמֵלִים: רגילין היו לעשות כמין קרנים ל א י ז מ י ל י ן (רשי חולין לח .).

**אזן**[1], ממנו אֹזֶן, אִזֵּן, מֹאזְנַיִם.

**אֹזֶן**[2], ש״נ, סמי׳ אֹזֶן, כנוי אָזְנִי, אָזְנְכֶם, מ״ז ורבים אָזְנַיִם, סמי׳ אָזְנֵי, כנוי אָזְנֵי אָזְנֵיכֶם, — א) אבר השמיעה, Ohr ; oreillé ; ear : אֹזֶן שֹׁמַעַת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי יה לא). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אֹזֶן שֹׁמַעַת (שם כה יב). — וסמי׳ : ונתתה (מדם האיל) על תנוך אֹזֶן אהרן ועל תנוך אֹזֶן בניו הימנית (שמות כט כ). לב נבון יקנה דעת וְאֹזֶן חכמים תבקש דעת (משלי יח יה). — וכנויים : הן כל ראתה עיני שמעה אָזְנִי ותבן לה (איוב, יג א). גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אָזְנֶךָ (ישע׳ מח ח). ורצע אדוניו (של העבד העברי שאינו רוצה לצאת לחפשי בשנה השביעית) את אָזְנוֹ במרצע ועבדו לעולם (שמות כא ו). — ומ״ר : ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת ועינים לראות וְאָזְנַיִם לשמע עד היום הזה (דבר׳ כט ג). עינים להם ולא יראו אָזְנַיִם להם ולא ישמעו (תהל׳ קטו ה-ו).— סמי׳ : ויאמר (אהרן) אליהם פרקו נזמי הזהב אשר בְּאָזְנֵי נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי (שמות לב ב). — והכנויים : ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אָזְנָי (תהל׳ צב יב). אבדון ומות אמרו בְּאָזְנֵינוּ שמענו שמעה (איוב כח כב). פן יראה בעיניו וּבְאָזְנָיו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישעי׳ ו י). ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר בְּאָזְנֵיהֶם (בראש׳ לה ד). — ותשתמש הלשון העברית ביחס להאזן בפעלים האלה. — דִּבֵּר בְּאָזְנֵי פלוני : ו י ד ב ר (אברהם) אל עפרון באזני עם הארץ לאמר (בראש׳ כג יג). בי אדוני י ד ב ר נא עבדך דבר בְּאָזְנֵי אדוני (שם מד יח). בְּאָזְנֵי כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (משלי כג ט). — אָמֹר בְּאָזְנֵי פלוני : ואת אלית וגם אמרת בְּאָזְנַי הנה הכסף אתי (שופט׳ יז ב). עוד י א מ ר ו בְּאָזְנַיִךְ בני שכוליך צר לי המקום (ישעי׳ מט כ). — הִגִּיד בְּאָזְנֵי : ויגידו בְּאָזְנֵי המלך את כל הדברים (ירמ׳ לו כ). — קָרָא בְּאָזְנֵי : ויקח (משה) ספר ה ב ר י ת ו י ק ר א בְּאָזְנֵי העם (שמות כד ז).— ועתה ק ר א נא בְּאָזְנֵי העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט׳ ז ג). הלך ו ק ר א ת בְּאָזְנֵי ירושלם לאמר כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך (ירמ׳ ב ב). — סִפֵּר בְּאָזְנֵי : ולמען ת ס פ ר בְּאָזְנֵי בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שמות י ב). — הִתְאוֹנֵן, בָּכָה בְּאָזְנֵי : ויהי העם כ מ ת א נ נ י ם רע בְּאָזְנֵי ה׳ (במד׳ יא א). כי ב כ י ת ם באזני ה׳ לאמר מי יאכילנו בשר (שם יח). — שִׂים בְּאָזְנֵי : כתב זאת זכרון בספר ושים בְּאָזְנֵי יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד).—הָאֹזֶן לקחה, לאמר שמעה : ואלי דבר יגנב ו ת ק ח אָזְנִי שמץ מנהו (איוב ד יב). — הדבר עָלָה בְּאָזְנָיו, שמע את הדבר : יען התרגזך אלי ושאננך עָלָה בְאָזְנָי (ישע׳ לז כט). — יָבֹא לְאָזְנָיו, נודע לו : שאם ישמעו ישראל ו י ב א לאזניהם דבר הליבת המרגלים וכו׳ (ר״י אברבי׳ יהוש׳ ב). — הִטָּה אֹזֶן : הטה ה׳ אָזְנְךָ ושמע פקח עיניך וראה (ישעי׳ לז יז). אני קראתיך כי תענני אֵל הַט אָזְנְךָ לי שמע אמרתי (תהל׳ יז ו). בני לדברי הקשיבה לאמרי הַט אָזְנֶךָ (משלי ד כ). תבא לפניך תפלתי הטה אָזְנְךָ לרנתי (תהל׳ פח ג). אַטֶּה למשל אָזְנִי אפתח בכנור חידתי (שם מט ה). שמעי בת וראי וְהַטִּי אָזְנֵךְ (שם מה יא). ושלח ה׳ אליכם את כל עבדיו הנביאים השכם ושלח ולא הִטִּיתֶם את אָזְנְכֶם לשמע (ירמ׳ כה 7). — ועם פעל ק ש ב : ולא תשעינה עיני ראים וְאָזְנֵי שמעים תִּקְשַׁבְנָה (ישע׳ לב ג). תהיינה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לקול תחנוני (תהל׳ קל ב). — וביחיד : תהי נא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ׳ א ו). — הִקְשִׁיב הָאֹזֶן, עשה שתהיה קשבת : בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן

---

[1] שרש עברי יחיד במקום שני שרשים שמיים אד'ן a) וזן b).

[2] באשורית אֻזְנֻ, בארמית אודנא, בערבית אד'ן, בכל המשמעות שבעברית.

---

a) أذن  b) وزن  c) أُذن

— פְּעִ', יְמְאֹזָל, [4]) במשמע' בקי ומְנֻסֶּה: מה שובבו אחינו אשר בזה משובה נצחת אמר כלֵב מאוזל לרעיו (מח"ג, דכיר הכלבים).

*אַזְלָה, אַזְלָא, — בדקד' שם אחת הנגינות המשרתות, Name eines conjonctiven Accents; nom d'un accent servile; name of a conjunct. accent ושבעה משרתים, לטעמים חרותים, ראשון אזלה לעולם עמלה (קונט' המסרת המיוחס לבן אשר). דרך אזלה העולה היא למעלה אם יש לפניה שופר געיא (שם). סבו אל טרחה ואזלה ואל דרגה ומארכה (קטע מכ"י לאחד מתלמידי חוי הבלכי, קכן JQR XIII). ולאלה הי"ב טעמים שמנה משרתים ואלה שמותם בלשון אנשי טבריא שופר וכו' ואזלא ומארכא (ר"י חיוג, ספר הנקוד). אלה המשרתים מונח מכרבל וכו' אזלא דרגא מעיילא (ר"מ הנקדן ס' הנקוד'). — והיהודים באיטליה ואשכנז קוראים אזלא לאחת מהנגינות המפסיקות: אזלא נקרא כן כי הוא הולך ומתקיים במקום גבוה, וצורתו תעיד עליו כי הוא קו יוצא למעלה מן התבה מצד שמאל לצד ימין כאלו הולך ושב לאחור לעמד בו, ונגינתו תורה זה כי היא נמשכת לנגינת הקדמא (קלונימוס בכ"ד, בס' מקנה אברהם). תמונת הקדמא הוא מקל אחד למעלה באמצע התיבה נוטה מימין לשמאל, ויש קורין לו אזלא והוא הנכון כי היא לשון הליכה כי הטעם הזה הולך לשרת ואנחנו האשכנזים קורין אזלא המלך שקורין ו האחרים גרש או טרס (ר"א בחור, טוב טעם).

*אזם, איזמא, עי' היוזמא.

*אֻזְמִיָּה [2]), אֻזְמִית. ש"נ, מ"ר אֻזְמִיּוֹת — רצועה של בגד לכרוך בו ילד וכדומה, Wickelband; bande de maillot; swaddling band: שירי פסיקיא כדי לחגור על מותנה של קטנה שירי הקרבן ואוזמיאות [2]) כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כלים ב"ב ס).

*אזמיל, עי' אזמל.

*אִזְמֵל [2]), אִז- ש"ז, מ"ר אִזְמֵלִים, — א) הסכין שבקצת כלי אומנות של נגר, Klinge; lame; blade: האיזמל של רוקני טמא בפני עצמו (תוספתא כלים ב"מ ג ו). מספורת של פרקים ואיזמל של רהיטני חיבור לטומאה (שבת מח:). — ב) תער של רופא, של אומן, להקיז דם להפים מורסה, למול בו, Lanzette; lancette; lanat: אבל אם הוליך והביא (את הסכין) אפילו כל שהוא אפילו באזמל כשרה (חולין משנה ל:). אין מדתו כמדת בשר ודם שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטיה (מד"ר שמות כס). בתינוק ובאיזמל (להמילה) ששבתו במבוי (ירוש' שבת דף יו עמוד ד). — ומשל: אין שוטה נפגע ואין בשר המת מרגיש

ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר כמאן כר' יהודה (סנה' עא.). ובמשמ' נאבד, נפסד, חדל, נפסק: מקום הכתב (שנמחק) לא קמיבעי ליה (שאינו קדוש) דכי קדוש אגב כתב הוא דקדוש אזל כתב אזלא קדושתיה (שבת קיו.). [2]) צורה הקדומה של סי' נסתרת, וכן וְשָׁבַת (יחזק

[3]) ר"י בן גנאח מפרש ודן ויון מאוזל (יחזק' כז יט). במשמעה זו: הולך מקום למקום.

[3]) משקל עֻזְנִיָּה, או גָּפְרִית, מַטְלִית. בערב' חזאמה a),

כריכה של התולי הילד. — [2]) כך גרסת הספרים. ובתוס' כ"י ארפורט הוצאת צוקרמן שירי הקרבן ואוזמיות. ופרש לוי שירים של כלי. אך איך אפשר בשירים של כלי לכרך על אצבע? והגר"א מוילנה הגיה הקילקן ופוזמיות, וקוהוט הגיה קרפזואוזוניות, והחליט כי במקום אוזוניות צ"ל אותוניות וגזר אותוניות מן מלה יונית odonion! — והנה מרישא של הלכה זו שירי פסיקיא נראה ברור כי היא עוסקת במיני אגד וחגורה, ואוזמיות דומה להשמת זאמה בערבית, ואין כל צרך לשבש הספרים.

[3]) משקל חֶרְמֵשׁ. בארמ' שבמקרא אִזְמֵל (ירמ' לו כג, בתער הסופר ת"י בְּאִזְמֵל ספריא) ואזמלא כתער מְלֻטָּשׁ ת"י בְּאִזְמְלָא חריפא), (תהל' נב ד:) ובמשנ' מנק' כ"י פרמה וכן כ"י קויפמן אִז-. בסורית זמיליא; וכן בערבית אִזְמִיל a), סכין של רצען ומפסלת כגון של סתת. ומקורו בלשון יונית smile תער הסופר ומפסלת של גלפים וכדומה. ויש משערים כי השם היוני הזה ממקור שמי מוצאו (בעברית זמר מלשון זמר הגפן, ובערבית במשמעה זו זכר) ומשם בא ללשון יונית בחלוף ל במקום ר, ושב למקורו הראשון ללשונות השמיות, בצורתו החדשה. — ונהגו הערבים בשם אזמיל דין משקל אפעיל, והביאוהו בקאמוסיהם בשרש זמל, ולא עוד אלא שגזרו ממנו בלשון ההמונית פעל זמלא b), למושג סתת אבנים.

a) حِزَامَة،

a) إِزْمِيل b) أَزْمَلَ

מנחה וכדומה שנועד לְהָקְטר להעלות ריח טוב, zum Verbrennen bestimmter Teil eines Mehl-opfers u. d. g.; partie du sacrifice destinée : á être brûlée; burnt part of meat-offering ונתת על המערכת לבונה זכה והיתה ללחם לְאַזְכָּרָה אשה לה׳ (ויקרא כד ז). וקמץ (הכהן) משם מלא קמצו מסלתה (של המנחה) ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אַזְכָּרָתָהּ המזבחה (ויקרא ב ב). והרים הכהן מן המנחה את אַזְכָּרָתָהּ והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח לה׳ (שם ט). והקטיר הכהן את אַזְכָּרָתָהּ מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה לה׳ (שם יו). (הגש ניחח) א ז כ ר ה ודשן בכנפי אונים (כ״ס גניז׳ לח יא). ויבחר בו (באהרן) מכל חי להגיש עלה וחלבים ולהקטיר ריח ניחח ו א ז כ ר ה ולכפר על בני ישראל (שם מה יה-יו). — ב) שה״פ, *פעולת הזכירה כמו הַזְכָּרָה, mention; Erwähnung : מה אם שאלה (של גשמים) שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה א ז כ ר ה (של גבורות גשמים) שהיא מריוח לא כל שכן (ירוש׳ ברכות ט:). אמר רב והימים האלה נזכרים ונעשים שתהא א ז כ ר ת ן קודם לעשייתן (שם מגילה פרק ג עד:). — ג) *שם הקדוש של אלהים, Name Gottes; le nom de Dieu; name of God : הגיליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפין הן במקומן הן ו א ז כ ר ו ת י ה ם ר׳ יוסי הגלילי אומר בחול קורא ת ה א ז כ ר ו ת וגונז ושורף את השאר אמר ר׳ טרפון אקפח את בניי שאם יבואו לידי שאני שורפן הן ו א ז כ ר ו ת י ה ן (תוספתא שבת יג ה). השומע א ז כ ר ה מפי העכו״ם אינו חייב לקרוע (סנהד׳ ס.). מיד גדר (המלך) כל א ז כ ר ו ת שבה (שבמגלת איכה) ושרפן באש (מו״ק כו.). ס״ת שנטשטש ורושם א ז כ ר ו ת י ו ניכר (פתד ילחק, שמות שאינם נמחק׳). ספר תורה שנמצאו בו א ז כ ר ו ת מטשטשות (שם).

---

אַפְעָלָה אלא שם זה והשם אלמנה אם הוא מן שרש למן. אך בעברית שבתלמוד ישנם עוד, אַזְהָרָה וכדומה. —[4]) תרגם רסעג פיחא, פיחהא, ור״ל ריח טוב. וכן ריבג, וכן הביא ראב״ע: ורבים פרשוהו כריח קטורת כמו ז כ ר ו כיין לבנון. וכן רד״ק ואחרים, גם קצת החדשים כמו דילמן, מלשון מזכיר לבונה, וכן יזכר מנחותיך, מקביל לעולתך ידשנה. — ועי׳ זכר. — [1]) בארמית א ד כ ר ת א במשמעה זו (מגי׳ תענ׳: כתלתא כתשרי בטילת אזכרתא מן שטרייא). והפעל ה ז כ י ר רגיל בענין שמות הקדש של אלהים. וכבר פלפלו הרבה בזה פירסט ונגר

# אזל, ממנו אֵזֶל.

**אָזַל**[1]), פ״ע, עתיד יֵאזֵל, — כלה, תם, אין יתר, ausgehn aufhören; cesser, finir; cease : ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אָזַל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים (ש״א ט ז). אָזְלוּ מים מני ים ונהר יחרב ויבש (איוב יד יא). — ב) אָזְלַת יד, — אבדה הרוח רפו הידים: כי יראה כי אָזְלַת[1]) יד ואפס עצור ועזוב (דברי׳ לב לו). — ג) הלך, הלך מן, weggehen; s'en aller; go away : רע רע יאמר הקונה ואֹזֵל לו אז יתהלל (משלי כ יד). משרבו מקבלני טובתיך ומהזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ו א ז ל ה ונולה (תוספתא סוטה יד ז). והתורה א ז ל ה וכלה (נידה לדרך ר׳ מנח כר זרת הקד׳). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה א ז ל ה ונזלה ורבתה חכנימה (סליח׳ מוס׳ ליוכ״פ ברית כרותה). א ז ל ה לה הקושייא (הקד תמונ׳ תכמ׳ אבי עד שר שלוס). אם כן א ז ל ה לה החכמה הזאת כלה (שם א). ושניהם לשתי הרחלים נמשלו שיחד בדרך נדדו א ז ל ו (משלי ילג ג יג). — ועם פעל אחר במשמעת מתמיד: משם עברנו והנה איש מסכן חרש ברזל, כל היום וכל הלילה עמל ו א ו ז ל (עמנואל, מחב׳ יה).

---

במשמעת מלה זו (ZDMG XXXIII—XXXVI).

[2]) בארמית שבמקרא במשמעת הלך. בסורית בכל המשמעות המבוארות פה בפנים. לפי ברט בערבית עזל a). ואולי ז א ל b) פרושו עבר, חדל תם, זַאל עַן, c) הלך ממקום למקום אחר.

[2]) ובסגנון ארמי: כל המלבין פני הברו ברבים כאילו שופך דמים, א״ל (רב נחמן) שפיר קא אמרת דחזינא ליה ד א ז י ל סומקא ואתי חיורא (ב״מ נח: — יפה אמרת שרואים אנו כי אזל האדם ובא הלבן). המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה (מד״ר שמות מז. — הלכת לעיר התנהג בנמוסיה). ווי ליה לאילפא ד א ז ל א בלא מיכסא (ע״ז י: — אוי לה לספינה ש א ו ל ה בלי מכס). ווי לה להדא ד א ז ל א ולא אתיא מאי היא אר״ה ינקותא (שבת קנב. — אוי לה לאחת ש א ז ל ה ולא תבוא: מה היא? הילדות. ובמשמ׳ היה בהסכמה עם דעת פלוני ר׳ יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה וכו׳ כמאן א ז ל א הא דתניא בן סורר ומורה לא היה

a) عَزَل b) زال

אצלת לך ברכות בחשבון מחשבותיך וטוב אזוּנים (ידע׳ בדרשי, בחי׳ עול׳ טז). בלתי מצורף אל איזון ומשקולת (הקד׳ דלך המונה הכר׳ כיכאגי). האזון והחקירה היא בערך החכמים (ר״י הכרכגל נחל׳ הכ׳ ג ו, הכל נתון). והיא כעין המאזנים שהיותר שוים באיזון כשישימו דבר מועט בכף האחת יטו ויצאו מהשיווי (סוף, תיי׳ פרס ה). — ג) יביחס לדפק, הזמן שבין ההתפשטות והמנוחה, acinèsie : והסוג הלקוח מן האזון הוא הקש שעורי הזמנים יהד׳ אשר לשתי התנועות ולשתי העמידות וכו׳ ונאמר שהדפק אם שיהיה טוב האזון ואם שיהי׳ רע האזון, ורע האזון וכו׳ משתנה האזון ועובר האזון והוא אותו שיהי׳ אזונו. אזון שנים נמשכים לזולת שני בעליו כמו לבחורים אזון דפק נערים (קאנון הכ, ג, כדפק ה).

**אֵזוֹר** [1], ש״ז, מ״ר אֵזוֹרִים[2], סמי׳ אֵזוֹרֵי, — א) חגורה באמצע הגוף על המתנים; Gürtel; ceinture; girdle: כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (ירמ׳ יג יא). וירא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר חגורי אֵזוֹר במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלישים כלם (יחזק׳ כג יד-יה). — וביחוד חגורה פשוטה: מוסר מלכים פתח ויאסר אֵזוֹר במתניהם (איוב יב יח). — וסמי׳: איש בעל שער ואֵזוֹר עור אזור במתניו (מ״ב א ח). הלוך וקנית לך אֵזוֹר פשתים ושמתו על מתניך (ירמ׳ יג א). — ובהשאלה: והיה צדק אֵזוֹר מתניו והאמונה אֵזוֹר חלציו (ישע׳ יא ה). ובלשון נק׳: אזרזו קטנה (תוספתא שבוע׳ ג יב יד). — ובכנוי: אמר מר בר רב אשי איזורו מוכיח עליו (מו״ק יד.). — ומ״ר: אזורי מתניהם התירו (מ״ר ברא׳ ק). ומה מרי פתח אֵזוֹרָיו (רשב״ג גבורה רוח תפאר׳ שיכה לגונן). — ועי׳ חגורה. — ב) עגול המזלות בשמים, Zodiacus: והנה הכככים אשר אינם באזור ימצא להם ג״כ מבוא בזה (רלב״ג, מלחמות, ה ב). ונקרא אזור גלגל המזלות בעבור השנים עשרה מזלות הנרשם בו (ר׳ אברהם ב״ר חייא הבבלי, אספירא ב). אמנם בהיות שאזור המזלות יונע בסבוב בכל יום סבוב טבעי מתנועת המתנועע

[1]) בערבית אזר a) גב, תָּוֶך, אמצע, אזאר b) דבר חוגרים בו. — [2]) עי׳ מד״מ אזום הערה.

a) أَزْر  b) إِزَار

הראשון יקרה מפני זה שבכל עת מהזמן ההוא צורת השמים תשתנה בכל אקלים (שם ג). — ועי׳ כוכב. — ג) אזור הארץ, כל אחת מחמש חלוקות כדור הארץ, שאנו מדמים לנו בדמיוננו מובדלות זו מזו בקוים מקבילים לקו המשוה, אקלים, Zone; zone terrestre : על פי שני אופני ההיפוך ושני אופני הצירים הנזכרים יחלק שטח הארץ לחמשה אזורים גדולים והמה נקראו אזורי הארץ, והאזור בין שני אופני ההיפוך אשר באמצעם הוא קו המשוה יקרא אזור החם וכו׳ אזורים הממוצעים, אזורים הקרים, וכו׳ (כרוך לונדא, ראשית לימודים). רובו (של חלק אפריקה) בין אופני ההיפוך תחת אזור החם (ר״ש בלאך, שבילי עולם אפריקה).

*__אֲזוֹרָה__ [1]), ש״נ, מ״ר אֲזוֹרוֹת, — כמו אֵזוֹר: אזורה גדולה יש לי בידך (והלה אומר) אין לך בידי אלא אזורה קטנה יפטור (שבועות מג.). ואֲיזוֹרָה ש״נ, כמו אֲזוֹרָה: איזורה בת עשר אמות יש לי בידך וכו׳ באיזורה בת חתיכות הרבה (רש״י שבועות מג.).

**אֲזַי** [2]), מלת החבור, כמו אָז, ובבואה אחרי מלת התנאי לולא תשמש במשמעת בתנאי ההוא, in jenem Falle; dans ce cas lá; in that case; לולי ה׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אֲזַי חיים בלעונו בחרות אפם בנו אֲזַי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו אֲזַי עבר על נפשנו המים הזדונים (תהל׳ קכד ב-ה).

**אזיקים**, עי׳ אֲזִקִּים.

*אֲזִירוּת, שה״פ מן אזר: וּבַאזירות חיל (תמדת הימים ג יח:).

**אַזְכָּר**, ש״ז, מ״ר אַזְכָּרִים כמו אזכרה א׳: ולמלקט ולקבל ולקמץ אַזְכָּרִים (רשב״ג, אזהרות יום א׳ שבועות). — והיחיד אַזְכָּר (תולד פי׳ קסח).

**אַזְכָּרָה** [3]), ש״נ, מ״ר אַזְכָּרוֹת, — [4]) חלק מקרבן

[1]) משקל הֲגוֹרָה.
[2]) צורה הקדומה של המלה אָז, ובסופו י׳ כמו מתי, ובערבי׳ אִדַ׳א a) במשמעה זו ועי׳ בהערה לאז.
[3]) בעברית שבמקרא לא נשאר לנו ממשקל

a) إِذَا

שבת יד ג). לא יאכל דברים שאינן מאכל בריאים כגון אזוביון ופואה (רמבם שבת כא כח). (נשפיל הלב) כאזוביון, על כל עווי נעשה ענוי נסדרי ודוי נכשיר כליון (אדון עליון, אילת השחר).

*אַזְהָרָה[1], ש"נ, מ"ר אַזְהָרוֹת, — א) הודעה ומצוה שלא לעשות דבר Warnung; avertissement; warning: זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח הרי אלו באזהרה ואין בהן משום כרת (פסח' ג א). אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (כתובות מו.). אזהרה ללשון הרע מנין ונשמרת מכל דבר רע (ירוש' פאה פרק א הל' א). אזהרה לגפי רוח מנין אמר רבא אמר זעירא שמעו האזינו ואל תגבהו (סוטה ו.). אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות, וכו' תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת (ירוש' שבת ז ט א). אזהרת עשה לא שמה אזהרה (סנה' נו.). — ב) פיוט על האזהרות, על כל המצות של התורה; אזהרות של רסע"ג. אזהרות של ר"ש בן גבירול: והגאון רב סעדיה חבר אזהרות על כל המצות באלה עשרת הדברים (ראב"ע שמות כא). ויש בעלי אזהרות וכו' (הוא, יסוד מורא, שער ב). ושם: והנה בעלי האזהרות דומים לאדם שסופר כמה היא מספר העשבים וכו' (שם). וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חכי (תוספו' סוכ' מט.).

אֵזוֹב[2], אֵזֹב, ש"ז, מ"ר אֵזוֹבִים, — צמח טוב הריח ישתמשו בו לרפואה, hyssop; hysope; Ysop: ולקחתם אגדת אֵזוֹב[1]) וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת מן הדם אשר בסף (שמות יב כב). וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואֵזֹב (ויקר' יד ד). ולקח אֵזוֹב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר (במד' יט יח). — ומפני שהשתמשו בו לטהר את הטמא נעשה למשל לדבר מטהר: תחטאני בְאֵזוֹב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל' נא ט). — ומפני קטנו היה למשל לקטנות, לדבר קל הערך: וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד הָאֵזוֹב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). — ומשל: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר (מו"ק כה:). איכה אֱזוֹבֵי קיר כים נגערו (רשבג, קינה על ר' יקותיאל). מה יעשו אֱזוֹבֵי קיר אל בית (סלית' מוס' יוה"כ ברית כהונה). — וממנו מינים: אזוב יָוָן, אזוב כוחלי, מדברי, רומי (פרה יא ז). איזוב שבצורים, צרר (אסף לג). ואזוב פרסי (קאנון ג יג ב ב). — ועי' צמח.

*אִזּוּן[2], ש"ז, מ"ר אִזּוּנִים, — א) הטיית אזן לשמע ולהקשיב; audition; das Horchen; the listenning: זכר אמונה ושקר, אִזּוּן שיח וסקר, אות פקודת בקר (ר"א הקליר, זכר תחלת כל מעש). — שקול דבר במאזנים, action de péser; das Abwägen; the wighing: כי תבחר ותקוב דרכים נערכים ומסלולים שקולים במספר במשקל לכל, הלא

---

אברת וערך אזביון, וכך כתובה מלה זו בהלכות שבת להרמב"ם, וכן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם בכ"י ברלין, ונקוד אֵזוֹבְיוֹן. וכן במשנה שבמשניות דפוס פיזרא גורם אזביון (ד"ם) במלה אחת, ובריף איזובין, ובמשניות ברוב הדפוסים כתיב אזוב יון בשתי מלים, וכן נזכר אזוב יון בפרוש בשתי מלים במשנה (פרה יא ונגעים יד), ושם רגלים לדבר כי הכונה היא לאזוב הבא מיון, כמו אזוב כוחלי וכו' הנזכרים שם אחריו. מ"מ אין לדחות גרסת אֵזוֹבְיוֹן המוחזקת על פי ספרים רבים. והנה הערוך והנמשכים אחריו לוי וקוהוט פרשו אזביון שומשיק, עפ"י דעתו של רב פפי בגמרא שם. אבל באמת רב פפי פרש כך את השם אזוב שבתורה ולא אזביון (כפי שם: שומשוק הוא אזוב דאורייי'). והרמב"ם בפרוש המשנה תרגם אזביון אסטוחודוס (כפי ההגהה הנכונה של כתר כהונה), והוא הרשום בפנים.

[1]) משקל אַזְהָרָה מן פעל זהר, עי' שם.

[2]) משקל אֵזוֹר, אֵפוֹד. באשו' זופ, ארמ' איזובא, סור' זוּפָא, ערב' זוּפא a),והיא מלה זרה בערב'. — והנה פקפקו חכמי הדקדוק אם ברבים צ"ל אֱזוֹבִים או אֵזוֹבִים, והכתיב איזובי קיר ביוד אחר הא' במאמר המובא בפנים אינו מכריע כי יוד משמש בכתיב התלמודי גם במקו' ֵ. ורד"ק החליט הרבי' אֱזוֹבִים והסתיע בשיר רשב"ג. — [1]) מנחם בן סרוק אמר: לא עמדו אנשי סברא על פתרונו. וברור הדבר, כי העברים כנו בשם זה צמחים אחדים מזה המין, וכבר תרגם אותו רב פפי (שבת קט:) שמשוק, רסע"ג ור"י בן גנאח, ורמבם, — צעתר, שהוא מין אזוב, ועברה המלה גם להלשון היונית וכבר השתמשו בו רוב האחרונים בספרותנו, להמין אזוב הרפואי.

[2]) מן אזן.

a) زُوفَاء

אדום (שמות יה יד-יה). ולא יסף עוד מלאך ה' להראה אל מנוח ואל אשתו אָז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא (שופט' יג כא). ויעזר לו (לדוד) אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו אָז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש"ב כא יז). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' אָז אמר שלמה ה' אמר לשכן בערפל (מ"א ח יא-יב). ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דוד וכו' אָז העלה שלמה עלות לה' על מזבח ה' (דה"ב ח יא-יב). ותכן כל מלאכת שלמה וכו' אָז הלך שלמה לעציון גבר (שם שם יו-יז). אָז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהלי' מ ח). אָז דברת בחזון לחסידך (שם פט כ). — ועם פעל עתיד ביחס לזמן העבר כשרוצה לספר זמן התחלת המעשה ותמידתו: אָז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר (שמות יה א). אָז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה (דברים ד מא) אָז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל וכו' ויכתב שם על האבנים (יהושע ח ל-לב). אָז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל (שם י יב). — ולעתיד: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה אָז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אָז תשבת הארץ (ויקרא כו לג-לד). ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יעלז שדי וכל אשר בו אָז ירננו כל עצי יער לפני ה' כי בא כי בא לשפט הארץ (תהלי' צו יא-יג). לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד וכו' כי אָז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפניה ג ח-ט). אָז יזעקו אל ה' ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא (מיכה ג ד). — ב) לתנאי, במשמעת באופן זה, in diesem Falle, dann; dans cette condition ; in this case: וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אָז יאכל בו (שמות יב מד). וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואָז יקרב לעשותו (שם שם מח). אם תבקשנה (את החכמה, הבינה) ככסף וכמטמנים תחפשנה אָז תבין יראת ה' (משלי ב ד-ה). — ובתחלת המאמר לתנאי הבא אחריו: אָז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי (בראש' כד מא). — ואחר אִם: אם התרחצתי במי שלג והזכותי בבור כפי אָז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — ובצרוף עם המלה כי: אִם אָון בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אָז תשא פניך ממום (שם יא יד-יה). — ואחרי לוּ, לוּא, לוּלֵא, לוּלֵי: כי ידעתי היום כי לא (לוּא קרי) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אָז ישר בעיניך (ש"ב יט ז). ויאמר יואב חי האלהים כי לוּלֵא דברת כי אָז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). — ג) על כן, לכן, darum; pour cela; therefore: אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אָז טוב לו, דן דין עני ואביון אָז טוב (ירמ' כב טו-טז). — ד) אם כן איפוא, da es so ist; puisque c'est; since it is: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אָז יתר (קהלת ב יה). — ה) כשבא אחריו מקור בצרוף במשמעת כמו בעת ש..., als; quand; when: אָז בהלוך ירמיהו על קברי האבות (קינה לת"ב). אָז בהלוך החמור עם הארי אדונהו וכו' פגש בו חמור אחר ויברכהו (יל"ג משלי יהודה, ד ו). — ועם מ, מֵאָז: לא איש דברים אנכי גם מאתמול גם משלשם גם מֵאָז דברך אל עבדך (שמות ד י). זה ארבעים וחמש שנה מֵאָז דבר ה' את הדבר הזה (יהוש' יד י). — ועם עבר: ויהי מֵאָז הפקיד אותו בביתו (בראש' לט ה). מֵאָז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישעי' יד ח). ומֵאָז באתי אל אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה כג). לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מֵאָז היתה לגוי (שמות ט כד). ובהחלט: ואני מֵאָז ועתה ואני עבדך (ש"ב יה לד). זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מֵאָז (ישע' יו יג). הלוא מֵאָז השמעתיך (שם מד ח). מי השמיע זאת מקדם מֵאָז הגידה (שם מה כא). הראשנות מֵאָז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם (שם מח ג). ואגיד לך מֵאָז בטרם תבוא השמעתיך (שם שם ה). עתה נבראו ולא מֵאָז (שם שם ז). נכון כסאך מֵאָז מעולם אתה (תהל' צג ב). ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מֵאָז (משלי ח כב). — ועם שם: ותבוא ותעמוד מֵאָז [1] הבקר (רות ב ז).

*אֵזוֹבְיוֹן[2], ש"ז, — צמח עז הריח ממשפחת השפיים, ממין האזוב, griech Lavendel; lavande grecque (Lava. stoechos): אין אוכלין איזביון[3] בשבת מפני שאינו מאכל בריאים

---

[1]) יש מגיהים מאור הבקר. —

[2]) דומה למשקל אֶפִריון, אבל רוב החכמים סברים כי אפריון מלה זרה. — [3]) כך במלה אחת, גרסת הספרים במקום המובא בפנים וכן בירוש' דפוס וינציה, ובערו' ערך

אחריו: וַיֵּאֹתוּ הכהנים לבלתי קחת כסף מאת העם (מ"ב יב ט). — ובהחלט בלי פֹּעַל אחריו: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נֵאוֹתָה להם וישבו אתנו (בראש' לד כג). — ומדב"ע: אם אני לכם אֵאוֹתָה (אדס או"ת א ב). — ועם שֵׁם עם ב אחריו במשמעת היה מְרצה ב.. אם לא יאות הלוקח בטליתו של הלה יכול להחזיר לו הטלית (ר"מ יפה, לבוש חו"מ קלו א). —ועם שם עם ל: הסכים לדבר עד יאותו לצחנתם (קונט' גזר' תתנו דף ט). — ובדברים לא בע"ח: הם משתדלים שיאותו המוחשים לדעותיהם ולא שיאותו דעותיהם למוחשים (נוה שלום, אבר' שלום, י ט. קפח.). — ב) יהיה נאה וראוי, gebühren : geziemen ; être convenable à ; be suitable לך מלכות לך גאות לך תֵאות תהלתי (ראב"ע, לך אלי). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשות רוצה (רמב"ע, התרשיש ד). והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות (מו"נ ת"ג יח כא:). נפוצים בכל פאות לאלפים ומאות להם לבד יֵאות לקרא עונג שבת (כהושעת טרודי מגור הושע' שבת וחוה"מ סכות, קרובץ ארג'יל). והלא לזאת יֵאות להיות סגולה, לעלות ולֵראות פניו תחלה (נודע בכל, ש"ת קרובץ ארג'יל, יהודה הלוי). והארץ הקדושה הן היא שוה בהחלט אשר לשוויה יאותו פעולות שוות (אבר' ביכאגו, דרך אמונה ג). אשר יאות להן להקרא חצוניות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין א סה). ואלה שני דרכים פשוטים יאותו לנו בפירוש מאמר משרע"ה (שם ג ב). שהמזון המועיל לזה לא יאות לחברו (שם ג יג). יאות שמושם לעסק (ר' ידעי' בדרשי, הפרדס בהול' הספ'). לכסיל יאות להנשא לקלונו (מנח' יהודה, שונא הנשים). מהדרושים שלא יאותו אליו (מאמר סעודת מלה, רשב"ץ דוראן קפט:). גם בשאר מנהגות מיוחסים אשר יאות לכל חכמי לב להתנהג בהם (מעלות המדות, יחיאל רופא, נח).

— נִפ',*נֵאוֹת, (ניאות) נֵאוֹתָה, נֵאוֹת נֵאת, נֵאתְ, נְאתֵנוּ, נֵאתֶם נֵאתֶן, נֵאוֹתוּ, עת' אֵאוֹת, תֵאוֹת כמו קָל, בינ' נֵאוֹת נֵאוֹתָה, נֵאוֹתִים נֵאוֹתוֹת, — היה לו תועלת, הנאה מדבר, geniessen ; jouir ; enjoy: ויבא עם בלמ אחריו. עם ל: ואין מברכין על הנר עד שיאותו [1]) לאורו (ברכ' ח ו). — ועם מ אחר': אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן ואם נתנו מבע"י מותר ואין ניאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן (שבת ג ו). מצות הדלקתו משקיעת החמה וכו' ואם הדליקו ביום אין ניאותין ממנו (מס' סופרים פ' כ ה ד). — ועם ב אחריו: (תנאי בית דין הוא) על המלח ועל העצים (של המקדש) שיהיו הכהנים נאותים בהם (שקלים ז ז). אמר רבי עקיבא מדבריו למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדיו' ב ב). שכיון שהביט (המבדיל על הכוס) בשרטוטי כפיו כבר נאות וכו' וגם צבור הנאות לאור מוציא י"ח (תש' הגא' ליק ס ו). —במשמ' השתמש בו: זה הכלל כל שנאותין בו ביו"ט משלחין אותו (ביצה א י). בית התבן ובית הבקר ובית העצים פטורים מן המזוזה מפני שהנשים ניאותות בהן ומאי ניאותות מתקשטות וכו' באמת אמרו ביה"כ ובית הבורסקי ובית המרחץ ובית הטבילה ושהנשים ניאותות ומאי ניאותות רוחצות פטורין מן המזוזה (יומא יא.) ובמשמ' נהנה, התענג: אין קרי אלא מתשמיש המטה רב הונא אמר ואפילו ראה את עצמו ניאות בחלום (ירוש' ברכ' ג ו ג). — ובמשמעת הסכמה: ולא ניאותי לדבריהם (מהרש"ל טו).

**אוֹתוֹתִי**[1]), -תיני, ת"ז, של האותות: מכללות הרפואה נבוא אל חלקיה שהם הסבותיי ההתפעליי האותותיי ההנהגתיי המבריא (חילס, תשוב' יש"ר).

**אָז**[3]), מלה, — תורה: א) הזמן הנזכר קודם בדבור אם לעבר או לעתיד, damals ; alors ; then. לעבר: ולשת גם הוא יֻלד בן ויקרא את שמו אנוש אָז הוחל לקרא בשם ה' (בראש' ד כו). שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אָז נבהלו אלופי

---

בפרוש במבלולו (דף פה). — [1]) ובגמ' (שם נג:): אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו ממש אלא כל שאילו עומד ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום. ובירוש' (שם דף יא ע"ק ג): רב יהודה בשם רבי שמואל כדי שיהיו נשים טוות לאורו, אמר רבי יוחנן כדי שתהא עינו רואה מה בכוס ומה בקערה.

[1]) בהוס' י על מ"ר מפני שהצורה אותי תתן מקום לטעות.

[2]) בערב' אִד' a) בכל המשמעו תשל אָז בעברי. ולפי דעת רוב חוקרי הלשון עקר המלה הקדומה היא אֲזַי, ונתקצרה לאז, וכן בערב' נתקצרה אִד' מן אִד'א b).

a) إِذْ b) إِذَا

*בַּטֵּה, הגה. — *בֵּית, אות השניה בא"ב. — *בֶּטֶן הָאוֹת. — *בָּלַע, הבליע איזו אות, שלא הפיק אותה.

*גַּב הָאוֹת. — *גַּג הָאוֹת, הקו העליון. — *גִּמֶּל, אות השלשית בא"ב. — *גִּנּוּן, הברת האותיות דרך האף. *גִּנֵּן. — *גּוּפָן צורת הכתב. *גשמיות, אותיות הנשיות והגשמיות.

*דְּגוּשָׁה, אות שיש בה *דָּגֵשׁ, נקודה בפנים, *הִדְגִּישׁ, קרא בדגש, הכפיל, — *דָּלֶת, אות הרביעית בא"ב.

*הֵא, *הֵה, אות החמשית בא"ב. — *הָבֵּר, הָגָה, *הֵפֵק, הוציא האות דרך כלי הדבור. *הֲבָרָה, צרוף אותיות נקראות בתנועה אחת. *הֲבָרָה פְּשׁוּטָה, *הֲבָרָה מֻרְכֶּבֶת, — *הַמְזָה, שם לאלף נעה, נראה ומרגשת בדבור.

*וָו, אות הששית בא"ב.

*זַיִן, אות השביעית בא"ב. — *זִיּוּן, קוים אשר יעשו הסופרים על האותיות לנוי. — *זְעִירָא וְרַבְּתִי, קטנה וגדולה. — *זָקוּף זְקוּפָה, נון זקופה וכדומה.

*חֲטֹטֶרֶת הָאוֹת, בליטה בגג האות ח', כעין חטטרת. — *חֵית, האות השמינית בא"ב.

*טֵת, טֵית, האות התשיעית בא"ב.

*יוֹד, האות העשירית בא"ב. — *יָרֵךְ, ירכות האות.

*כִּים הָאוֹת, הלבן של האות. — *כַּף, אות האחת עשרה בא"ב. — כְּתַב, כְּתִיבָה.

*לָמֶד, אות השתים עשרה בא"ב. — *לָפוּף, אותיות לפופות כרוכות ומחברות יחד.

*מוֹצָא הָאוֹתִיּוֹת: הגרון, החיך, הלשון, השנים, השפתים, הם חמשת מוצאי האותיות. — מִלָּה, צרוף אותיות אחדות בדבור לפעל או לשם. — *מֵם, אות השלש עשרה בא"ב. אותיות מספר, הסמנים שמשתמשים בהם לצַיֵּן איזה מספר. — *מפיק, מפיק אלף. — מַפִּיק־הא, הא שצריך להפיקה.

*נוּן אות הארבע עשרה בא"ב. — *נוּן כְּפוּפָה, *נוּן זְקוּפָה, פְּשׁוּטָה, ארוכה. — *נָזוּר, נְזוּרוֹת, אותיות נזורות. — *נָחָה, אות נחה, שאינה נקראת — *נְקוּדָה, המורה אופן קריאת האות: *קָמֵץ, *פַּתַח, *חִירִיק, *צִירֵה, *סֶגּוֹל, *חוֹלָם, *שׁוּרוּק, *שְׁוָא. — *נָתַז, התיז הזין, קרא באופן שנשמעה היטב הברת הזין.

*סִדֵּר, סדר אותיות בדפוס, וּמְסַדֵּר אותיות.

*סָמֶךְ, אות החמש עשרה בא"ב.

*עַיִן, אות השש עשרה בא"ב.

*פֵּה, *פֵּיף, אות השבע עשרה בא"ב. — פֵּה כְּפוּפָה, וּפֵה פְּשׁוּטָה. — *פְּרִיצָה, הריש והשין הן אותיות פריצה.

*צָדִי, *צַדִּיק, אות השמנה עשרה בא"ב. צ' כפופה ופשוטה. — *צרוף האותיות, לצרפן ולקראן יחד.

*קוֹף, *קוּף, אות התשע עשרה בא"ב. — *קוֹץ, קו דק בולט מראשי האותיות. *קוצה של יוד, דבר קטן קל הערך.

*רֶגֶל הָאוֹת. — *רֵישׁ, אות העשרים בא"ב. — *רְפוּיָה, אות לא דגושה.

*שִׁין יָמִין, וְשִׂין שמאל, אות האחת ועשרים בא"ב. — *שִׁמּוּשׁ, אותיות השמוש, אותיות שמושיות או שרשיות. — *שָׁרַק, אותיות השריקה, והן זסש"ץ

*תֵּבָה, צרוף אותיות במלה אחת, מלה כתובה. — *תָּג, קוים דקים לנוי על ראש איזה אות. — *תָּו, אות האחרונה שבא"ב. — *תְּלוּיָה, אות כתובה ממעל להאותיות האחרות בהמלה.

אוֹת, אוֹתִי אוֹתְךָ וכו' עין אֵת, אֹת.

## ב. אות[1],

**אוֹת**[2], פ"ע, — עב' אות[3] אוֹתָה, אֹתִי, אֹתָ, אֹתְ, אֹתְנוּ, אֹתֶם אֹתָנוּ עתיד יֵאוֹת. תֵּאוֹת, אֵאוֹת, תֵּאוֹת, תֵּאוֹתִי, יֵאוֹתוּ, (יֵאֹתוּ), תֵּאוֹתְנָה (תֵּאֹתְנָה), נֵאוֹת, תֵּאוֹתוּ תֵּאֹתְנָה, צווי אוֹת, אוֹתִי, אוֹתוּ, אוֹתְנָה (אֹתְנָה), — א) הסכים, התרצה, einwilligen : zugeben; consentir; to consent ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו אך בזאת נֵאוֹת[4]) לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (בראש' לד יד-טו). אך בזאת יֵאֹתוּ לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד (שם כב). — ועם שלילה

---

[1]) שרש עברי, בשאר הלשונות אין דומה לו.

[2]) פ' ע ב ר י, דומה לפעל י א ת. — [3]) אות וכו' כמו בוש בשתי וכו'. — [4]) המדקדקים הקדמונים, ר"י חיוג, ר"י בן גנאח, רדק וכו' חשבוה משרש יאת. אך לפי הנטיות מסתבר כי זה מנע"ו, וכן החליטו כל החדשים, אך קצתם מפקפקים אם זה קל או נפעל, ואולם כל הקדמונים הנזכרים ומהחדשים היציג ושטדה פסקו שהוא קל. ונ"מ בדבר בהעבר והצווי של הפעל כי אם הוא נפעל צריך לאמר בעבר במשמ' הסכמתי נֵאוֹתִי, ובהצווי הֵאוֹת, הֵאוֹתִי. ואם הוא קל — אות אֹתִי, ובצווי אות אותי אתנה. והצורה של הצווי נתן רד"ק

בבגדיהם כדי שלא יתערבו). — ג) סימן מוחשי לדבר שאי אפשר לראותו בעין, Zeichen; signe; sign: את קשתי נתתי בענן והיתה לְאות ברית בני ובין הארץ (בראש׳ ט יג). אך את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה׳ מקדשכם (שמות לא יג). — *אות כָּבוֹד עי׳ כבוד. ד) זכרון למעשה שעבר, Erinner. zeichen, signe comm. sign of remem. והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך וכו׳ כי ביד חזקה הוצאך ה׳ ממצרים (שמות יג ט). הרימו לכם איש אבן אחת וכו׳ למען תהיה זאת אות בקרבכם וכו׳ אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית ה׳ (יהושע ד ה ו). — ה) ראיה והוכחה לאמת דבר, Beweis; preuve; proof וזה לך הָאות כי אנכי שלחתיך (שמות ג יב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת, ובא הָאות והמופת אשר דבר (דברים יג ב-ג). ועתה השבעו נא לי בה׳ כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יהושע ב יב). וזה לך הָאות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם (ש״א ב לד). ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא ה׳ לי וכו׳ ויאמר ישעיהו זה לך הָאות מאת ה׳ כי יעשה ה׳ את הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (מ״ב כ ח-ט). — ו) סימן למקרה טוב או רע, Vorzeichen; présage; presage כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע׳ כ ג-ד). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה והיתה במצור וצרת עליה אות היא לבית ישראל (יחזק׳ ד ג). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה׳ לאתות ולמופתים בישראל (ישע׳ ח יח). — ז) מעשה פלא יוצא מגדר הטבע והרגיל, נס, מופת, miracle; prodige; Wunder: כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב וכו׳ למחר יהיה הָאֹת הזה (שמות ח יז-יט). ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את הָאֹתֹת (שם ד יז). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה׳ לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו, המסות הגדלת אשר ראו עיניך האֹתֹת והמפתים הגדלים ההם (דברים כט ב-ג). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים, וייראו ישבי קצות מֵאותֹתֶיךָ (תהל׳ סה ז-ט). לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר, אשר שם במצרים אותֹתָיו ומופתיו בשדה צען, ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון (שם עח מב-מד). — ח) מחזות מוזרים בטבע יוצאים מגדר הרגיל, ausserord. Erscheinung; phénomène extraordon; phenomen: אל דרך הגוים אל תלמדו ומאֹתות השמים אל תחתו (ירמיה י ב). — ועי׳ סִמָּן.

ב. **אוֹת**[1], ש״נ, מ״ר אוֹתִיּוֹת[2]) אותיות כל אחד מהרשמים שמשתמשים בהם לכתיבה, כל אחד מהציונים של האלף בית, Buchstabe; lettre letter: הכותב שתי א ו ת י ו ת והמוחק על מנת לכתוב שתי א ו ת י ו ת (שם פרק ז ב). כתב אות אחת גדולה אעפ״י שיש במקומה כדי לכותב ש ת י א ו ת ו ת וכו׳ המוחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתי א ו ת י ו ת (תוספתא שבת יא ט) הכתוב אות אחת ועשעה שתי א ו ת י ו ת וכו׳ (שם). כתב אות אחת סמוך לכתב (שבת יב ה). לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל ה א ו ת י ו ת שבתורה (קדושין ל.). חקק וחצב בה עשרים ושתים א ו ת י ו ת וכו׳ ושבעה כפולות ושנים עשר פשוטות (ס׳ יצירה מ י. עשרים ושתים א ו ת י ו ת חקקן חצבן שקלן והמירן וכו׳ הקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמש מקומות אחהע בומף גיכק דטלנת זסשרץ (שם ב ט). — ובכנוי: קרא (קריאת שמע) ולא דקדק ב א ו ת י ו ת י ה (ברכות ב ג) — *אות בְּאות מדיק לפי הכתוב, buchstäblich; littèralement; literaly: — אותיות מחכימות, ר״ל כשרואה אדם דבר ב כ ת ב יבינהו יותר: וככר היתה שומה בפי קודמין א ו ת י ו ת מ ח כ י מ ו ת (ר״י עמדין מגדל עוז, עליות הכתיבה).

*אִלֵּם, אותיות אלמות, שאין להם קול תנועה בפני עצמן. — *אָלֶף, שם האות הראשונה. — *אַלְפְבֵית. אָלֶף־בֵּית, כל שתים ועשרים האות שבלשון העברית. *לוח, ספר קטן, אשר בו מסדרות האותיות הא־ת. — עפ״י סדר א״ב, לפי הסדר שהאותיות מסדרות באלפבית. — *אִמּוֹת הַקְּרִיאָה, אותיות או״י הן אמות הקריאה.

---

[1]) מן השם א ו ת הקודם. — [2]) יש אומרים כדי להבדיל בינה ובין אותות ומופתים (ר׳ הל כו נחור

משפט הענין אשר שאלו בו עליו, eine Art Orakel ; espèce d'oracle; kiud of oracle: ולפני אלעז רהכהן יעמד (יהושע בן נון) ושאל לו במשפט האורים לפני ה' (במד' כז כא). וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באוּרִים גם בנביאם (ש"א כח ו). — ובצרוף עם חמלה תֻמִּים, אוּרִים ותֻמִּים: ונתת אל חשן המשפט את הָאוּרִים ואת הַתֻּמִּים והיו על לב אהרן בבאו לפני ה' ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד (שמות כח ל).

∞**אוֹרִית**, שם מתכת חדשה שנגלה מקרוב המאצלת מקרבה אור וחם, Radium: אורית זו לא בלבד שמשפיעה אור תמידי, עצמי, אלא גם חם תמודי, וכמו"כ עצמי (השקפ' שנה ז כז). כדור של אורית יהיה תקוע בהכירה שלנו ויספיק לנו את הרום הנצרך לבשל ולצלות (שם, חם הגגון).

⁘**אוֹרָנִי**, ת"ז, לנק' — רָנִית, מ"ר אוֹרָנִיִּים, -נִיּוֹת, — כמו אורים, leuchtend; lumiuex; luminous ראוי שיהי' אלהינו אורני בעצמו (מסכי' האורות, כוף מחב' לשירי שלמה לדוקס, יא) העצמים האורנים (שם).

# אוש[1],

⁘**אוּשָׁה**[2], ש"נ, מ"ר אֻוָשׁוֹת שאון וקול המיה של המון עם, של הרוח וכדומה, noise; bruit; Geräusch: (יום) שני וחמישי שמתקבצין בני אדם לדון עם חבריהן כתקנת עזרא שיש הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רשי תענ' ח:). — והשתמשו בפרט הסופרים החדשים לקול שאון הרוח: אוּשַׁת הרוח, וכן השתמשו כבר גם בהפעל אָוַשׁ הרוח.

א.**אוֹת**[1], אֹת, ש"ז, מ"ר אוֹתוֹת אֹתוֹת, — א) רשם עשוי בבשר האדם או דבר אחר לסמן מה, Zeichen, marque; sign: וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (ברא' ד טו). והיה הדם לכם לְאֹת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם (שמות יב יג). איש על דגלו באֹתֹת לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד (במד' ב ב). — ב) מטלית מבגד שהצובע מנסה בו אם יקלט הצבע: אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמות ולא תלושים של צמר (ב"ק קיט:). אותות הגרדין ואותות הכובסין אסורות משום כלאים (כלא' ט י). ופרש הר"מ שם: הם סמני האורגים וכובסי הבגדים שהם עושים סמנים

---

[1]) שרש ארמי. בערב' משמע במשמעות אחרות.

[2]) בארמ' אוושא: הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וכו' חלף גונדא קמייתא שמעו קול אוושא: (ברכ' נח.). הלכו כל העולם לקבל פני המלך עבר החיל הראשון שמעו קול שאון. ואולי אפשר לדמות לו בערב' ההמונ' טַוְשָׁה, עַוְשָׁה, קול שאון ומהומה. והפעל: אדהכי נשב זיקא ואוושׁ ביני קני (ב"מ פו., בינתים נשב רוח וְאָוַשׁ בין הקנים). האי ריאה דאוושא אי ידעינן היכא אוושא וכו' והאי דאוושא זיקא דביני ביני הוא (חולין מו:). זו הריאה שאוּשָׁה אם ידענו מהיכן אֻוְשָׁה וכו' ומה שאָוַשׁ הרוח שבין שני הקרומים הוא). — ולקול הברת אנשים רבים: איידי דאוושו כ"ע לא שמעי (ברכ' כ., על ידי שאֻוְשׁוּ כל העולם לא שמעו את הברכה). — אָוְשׁוּ על פלוני, התלוננו בקול מפני לא רצון ותמיהה: ויתיב רב המנונא וקאמר כשם שאין הבנים יורשין אלא מן הקרקע כך אין הבנות ניזונות אלא מן הקרקע אוושׁ עליה כולי עלמא דשביק ארעא הוא דירתי ליה בניה דלא שבק ארעא לא ירתי ליה בניה (כתובו' נ:, וישב רב המנונא ואמר וכו' אָוַשׁ עליו כל העולם מי שמניח קרקע בניו יורשים אותו ומי שאינו מניח קרקע אין בניו יורשים אותו ?). — אָוַשׁ הדבר, עשה שאון, התפרסם, דאי אמרת נותנן לחברו וחברו לחברו אוושא מלתא (עירוב' לז:). כיון דבלילה בעי גברא יתירא ובעי מדוכרי דנורא אוושא מלתא (מו"ק יב: כיון שבלילה צריך יתר אנשים וצריך אבוקות של אור יֶאֱוַשׁ הדבר). — ב) בהשאלה, היה רב הבמות, הלין משום דאוושו ליה מפרש ההוא דפתח ברישא (נדרים כ: הללו ויש נוחלים ומנחילים, נוחלים ולא מנחילים וכו', משום שאָוְשׁוּ מפרש ההוא שפתח בראשנה). והא במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה דלא אוושא וקתני יוצא גמל (שם). אלא (לכן בברכות של ר"ה ויה"כ שליח צבור מוציא את הרבים) משום דאוושי ברכות (ר"ה לה).

[1]) בערבית אָיָה a) סמן ומופת. ובארמית וסורית אָתָא. באשורית אִתּוּ, מן אתה במשמ' ראה, והכונה בו לפי השערת חכמי לשון האשורית דבר הנראה (מלון אשורי דלין ומוס ארנולד) אך השערה זו עודנה מוטלת בספק. לפי דעע קניג מן אוה, במשמ' עשת גבול, ועברה המלה דרך מדרגות אלה: אוה אָוֶת, אות, וע"י שכחת הלשון נהגה בתו המשקל כמו לו היתה שרשית.

a) آيَة

*אוֹרֶה[1]), לנק' אוֹרָה, מ"ר אוֹרִים אוֹרוֹת, מי שאֹרֶה פירות מהאילן, מלוא האורה וסלו חוצה לו (שביעית ח ב).

**אֻוָרָה[2]), ש"נ, מ"ר. אֻוָרוֹת, — רפת, כמו אֻרְוָה: ומסכנות (עשה יחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לַאֲוֵרוֹת[3] (דהי"ב לב כח).

אוֹרֵחַ[4]) אֹרֵחַ, ש"ז, לנק' אוֹרַחַת, מ"ר אוֹרְחִים אֹרְחִים אוֹרְחוֹת, — א) מי שבא מהדרך, Wanderer; voyageu; rfraveller: וישא עיניו וירא את האיש האֹרֵחַ ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא, ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה (שופט' יט יז-יח). למה תהיה כגר בארץ וּכְאֹרֵחַ נטה ללון (ירמ' יד ח). מי יתנני במדבר מלון אֹרְחִים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א). — ב) מי שמתאכסן אצל חברו Gast; hôte; guest ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לָאֹרֵחַ הבא לו (ש"ב יב ד). אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי וכו' כל מה שטרח (בעל הבית) לא טרח אלא בשבילי, אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכו' לא טרח בעל הבית אלא בשביל אשתו ובניו (ברכות נח). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין, וקל מסובין חתן הדר בית חמיו, וקל מתתן אורח מכנים אורח (בן סירא, בגמ' ב"ב לח:). מגונה ממנו (ממי שאוכל לפני אורח) אורח מכנים אורח וכו' אורח מטריח מגונה משלשתן (ד"א זוטא, פרק ח). א"ר יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה (שבת קכז). אמר ר' יצחק מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים (ב"מ פז). — משל: דג ואורח אחר שלשה ימים מסריחים. (בן זאב, פרוש בן סירא ה כט). — *כנוי לוסת האשה: הגיע יום עשרים ולא ראתה והגיע יום שלשים ולא ראתה והגיע יום עשרים וראתה הותר יום שלשים ונאסר יום עשרים מפני שאוֹרַח[5]) בזמנו בא (נד' סד.). משל לאורח שהיה רגיל לבוא עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה (מד"ר ויקר' ד). ומאיזה זמן היא מונה העשרום שהיא חוששת לו מראיית החמשה ועשרים ולא מראיית העשרים שהיא למודה לפי שהאורח לא היה רגיל לבוא לפחות מעשרים (רשבא, תוה"ב, וסתות ג). אעפ"י שלא ראתה ליום עשרים חוששת ליום שלשים לראייתה לפי שהיא עונה בינונית לרוב הנשים ולפיכך חוששין שמא יבא אורח בזמן הרגיל לבוא לרובן של נשים (שם).

**אוֹרִי, ת"ז לנק' אוֹרִית, מ"ר אוֹרִיִּים אוֹרִיּוֹת, — מהאור, מטבע האור, הנוגע להאור, leuchtend: lumineux; shining: האור. אמר החכם הואיגֶנהנז, היא תנועה רועדת של עצם תמרי דק הממ"א את כל חלל העולם שנקרא אותו בשם עטהער (אֶתֶר) אורי (ל"ה רבינוביץ, אבן הבוחנת, ט פד), אם תהי' תבנית של הגל האורי משונה מעט (שם). והנה אם הספיגיות אשר להגוף המאיר לא תפגש בכל התנגדות אז יתפשטו הגלים האוריים מסביב להנקודה המאירה (שם). ולכן בכל הגופים האלה נראה חזיונות אוריים אשר יעידו על אמתת ההשערה (שם).

*אוּרִיאֵל, שם מלאך, והוא אחד מארבעה שרי החכמה, ועומד משמאלו של כסא הכבוד, name: Name eines Engel; nom d'ange of angel חיבב (הקב"ה) לכסאו ארבעה מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו' אוריאל משמאלו וכו' (מד"ר במדבר ב). שכינה וכל אחד מהם מקבל שפע מאחת מן המדות וכו' אוריאל לפניו מקבל מן הרחמים שמשם אורה יוצאה ר"ל ממזרח זהו שנא' ופני לא יראו ר"ל אוריאל. (ריקאנטי ברא' ז.) נוהם מיכאל וגועה גבריאל זועק אוריאל וגועש רפאל ומהדר הדרניאל (כלולים מאס).

אוּרִים[3]), דבר נשאו הכהן הגדול במקדש לפנים על לבו, ועל פיהו הגיד להשואלים מה יהיה

---

[1]) לאורה מן ארה.

[2]) עין אֻרְוָה. — [3]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

[4]) שרש א ר ח, ע"ש.— [5]) אין לעמד על עקרו של דבר, אם אמרו באמת אוֹרֵחַ בהשאלה מליצית, או אמרו אֹרַח, והיא היא המלה ארח כנשים. הערוך עכ"פ סובר שהוא מלשון אוֹרֵחַ, והביאו אחרי אורח טוב, ופרש: לענין דם נדה הוא אומר שבא לעת הקבוע כאורח. ע"כ. ורמבן (בראש' לא לה). מלשון אורח כנשים.

[1]) עד כה לא עמדו החכמים על מהות האורים ומקור השם ומשמעתו האמתי. יש מדמים ללוחות הגזרות (דְּפִשִׁימָתִ) שהיו להבבלים ונשאם האל על לבו. והכהן דהורם (בפרושו החדש על שמואל) מדמה השם האשורי אֻרִי: נבו בעל אֻרֵי (Craig, A. B. Relig. Text).

ח יב). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר (שם יד). והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות (יהושע) ידו ויבאו העיר וילכדוה (שם יט). ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עזרא ח לא). — ותסר: ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר (יהושע ח כא). וארב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע (שופטים כ לג). והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך את כל העיר לפי חרב (שם לז). — ומ"ר: וישם ישראל ארבים אל הגבעה סביב (שם כט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים (ירמ' נא יב). — ב) המקום שהאורבים ישבים שם, המארב, Hinterhalt; embuscade; ambush: ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר (יהוש' ח ז).

**אורג**[1]), ארג, ש"ז, מ"ר אורגים, ארגים, אומן העושה בד וכל בגד מחוטים, Weber; tisserand; weaver: שפה יהיה לפיו (של מעיל האפוד) סביב מעשה ארג (שמות כח לב) כמנור ארגים (ש"א יז ז). — ומצוי בספרות: ואורג היה (אגרת רב שרירא גאון). ואמר המשורר: ולא אורג ארגני כמו חיט עלי בגדו (רשב"ג שירי שלמה לדוקס). אדם בתוך עולם כמו אורג יארוג, ואך ימים כמו תקוה (רמב"ע, ת קנד). שני חייטים או שני אורגים שהתנו ביניהם (ש"ע חו"מ קעו ג).

**אורה**[2]), ש"ז, מ"ר אורות, — א) כמו אור, Licht; lumière; light: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכיה כאורה (תהל' קל"ט יב). — אותה האורה שנבראת ביום א' היה האדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו (מד"ר ברא' מב). ובשעה שנולד (משה) נתמלא כל הבית כאלו אורה (מגלה יד.). משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור, א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה (סנהד' לח:). כי כמאור השמש אורתו (של הירח) (רשב"ג כ"מ). — ומ"ר: אור עולם באוצר חיים אורות מאפל אמר ויהי (ר' יוסי בן יוסי, פיוט). — ב) מרפא, הבראה, Genesung, Heilung; retablissement, guérison; recovery: יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת[4]) טלך (ישע' כו יט). — ובהשאלה לאשר ושמחה: Glück; bonheur; happiness: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (אסתר ח טז). — ג) בקבלה, כחות הרצון של המאציל העליון... התחלת האצילות בזה האופן הנז' כי תחלה נאצלו י"ס בבחי' עיגולים והם י' כלים וכו' ובתוך הי' כלים אלו נתלבשו י"ס עצמות האורות (רח"ו, ע"ח, היכל א"ק א ג). ע"ד זה נקראים כחות הרצון מדות ואורות (רמח"ל תוקר ומקובל). יצאו עשרה כולם בראשונה ואורותיה' אח"כ ירדו האורות לכתר ולחכמה ולבינה (שם). — ג) מין ירק נאכל, והוא גרגיר הרפואי, Eruca sativa; Rauke; roquette: ויצא אחד (מבני הנביאים) אל השדה ללקט ארת[1]) (מ"ב ד לט). תנא משמיה דרבי מאיר (אורות) זה גרגיר[2]), אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן אורות, שמאירות את העינים (יומא יח:). — ד) שם לצמח ארני l. malva: עשב הנקרא בלשון עברית אורות[3]) ובלשון ארם רענין ובלשון יוון מולושנאה ובלשון רומיים מלווא נהנא מטה לנוכח השמש (אסף כ"י מינכן דף 78). — ה) ירק, צמח בכלל, Kraut; herbe; herb: יודו אורות מאין לשון חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם לאט גדל בהם גשם (רמב"ע, תרשיש ג). ומתוק מהם וחמוץ בעליהם ותפל ומלות בטעם לאורותיו (ראב"ע כשם אל אשר אמר). — לכאורה עי' ערך לכאורה.

---

[1]) מן ארג. —

[2]) משקל חומה קומה. ועי' הערה לאור — [3]) ע"ד שמש צדקה ומרפא בכנפיה. — [4]) כבר הקדמונים הרגישו דחק לשון טל של אור, וע"כ פרשו קצתם אורות במשמעת צת (ר"י בן גנאח ורד"ק). ואהרים (ברט Etymol. St. 61) פרש אורות-טל גשם, וכמו מליצת מטר גשם, ובערב' ארי a) טל. ויותר נראה כתרגום השבעים שתרגמו טל אורות, טל של רפואה, ואין צרך בהשערת קצת החכמים כי היתה לפניהם נוסחה אחרת. והמליצה טל של רפואה מצויה: הקב"ה מוריד טל של רפואה בימי המשיח (אנק' רוכל, ס.). — [1]) יש סוברים אורות כמו אור במשמעת עשב צמח סתם, אך עדותו של ר' מאיר מכרעת כי אין הכונה פה לירק סתם אלא למין מיוחד. — [2]) אחד ממיני הגרגיר הוא גרגיר הרפואי נקרא בערבית קרה b) (כוסת, נכאת סוריה ופלסטין) ונקרא כמו"כ קרית אלעין שפרושו הוא מנוחת העין קצת דומה לפרושו של ר' יוחנן המובא בפנים. — [3]) וכן תרגמה הפשיטא אורות רוענא ותרגם גם ר"ב בערב' ח'באזי.

---

a) أَرْيٌ b) قُرَّةُ قُرَّةُ ٱلْعَيْن

— ב) עשה שיתן אור, שיזהיר, leuchten lasseen : faire luire ; let shine : כי אתה תאיר נרי ה׳ אלהי יגיה חשכי (תהל׳ יח כט). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק׳ לב ז).— ובהשאלה במשמעת של רצון: יאר ה׳ פניו אליך ויחנך (במד׳ ו כה). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל׳ פ ד). האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך (שם לא יז). פניך האר בעבדך ולמדני את חקיך (שם קיט קלה). אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו (שם סז ב). — ובמשמ׳ נתינת חן ויפי: חכמת אדם תאיר פניו (קהל׳ ח א). — ואת העינים, במשמעת חיים ואשר: האירה עיני פן אישן המות (תהל׳ יג ד). להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו (עזרא ט ח). — ובמשמעת בינה וחכמה: רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה׳ (משלי כט יג). שהאיר עינינו במשנתו (ירוש׳ מ״ק פ״א עד). — וש״ת: מצות ה׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט). — ג) עם מ אחריו, קבל אור, beleuchtet werden : être eclairé ; be lighte : והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזק׳ מג ב). — ד) כמו הקל: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (תהל׳ קלט יב). — ה) הבעיר, הדליק אש, anzünden; allumer; to light: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה (ישעי׳ כז יא). מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר ה׳ צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלאכ׳ א י). יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח (מד״ר במד׳ יא).

—*הואר, הוצק עליו אור מגוף מאיר: כמו שהערפל הוא מואר מן האור כן השכל האפשרי הוא נאור מזיו כח השכל הפועל (תגמולי הנפש ח.). שיתחלפו הנצוצות השמשיות ויתרבו בהתרבות המקומות החשוכים המוארים מהם (מפעלות אלהים ח ה). ישקיף אל המשכל אשר מעצמו הוא ממנו נעדר ואשר ממנו יואר יצטייר וישתלם, (שע׳ השמ׳, אירירי, ה א). האור יחזור לאחור מהשטחים המוארים (ל״ה רבינוביץ, אבן בוחנת, ע פד).

א.**אוּר**[1], ש״ז, מ״ר אורים, אֻרים, — א) אש, בפרט עצים או גחלים בוערים להתחמם, וכדומה:

[1]) בערבית אוּאַר, חם השמש, וכבר העיר ע״ז

Feuer ; feu ; fire : נאם ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישעי׳ לא ט). חציו (של הפסל) שרף כמו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (שם מד יז). אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (שם מז יד). כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). שלישית באור תבעיר בתוך העיר (יחזק׳ ה ב). והוי מתחמם כנגד אורן של תלמידי חכמים (אב׳ ב י). — ומ״ר אורים: והנותר באת יהושלך על אורים (רשב״ג, אזהרות). — ג) *נרות ואבוקות שמדליקים לאות ששון ושמחה, Beleuchtung; illumination : על כן באורים כבדו את ה׳, במה מכבדין אותו ר׳ אבא בר כהנא אמר באילן פנסיא (פסיקתא ר״כ, קומי אורי). — *ובהשאלה להמאורות ברקיע: כאלו קנאו אורים ליפיה, וללחום שלפו חרב שנונה, וכוכבי רום כלהבת חניתות, והסהר כסוחרה וצנה (אלחריזי, תחכ׳ כ). היה תמול *דורך עלו ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (שם כג).

ב.**אוּר**, ישוב[1]) במדינות הים, מושבה, עיר, Ansiedelung, Stadt ; établissement, cité. town ; colony : המה (הנשארים בתוך העמים) ישאו קולם ירנו בגאון ה׳ צהלו מים, על כן בארים[2]) כבדו ה׳ באיי הים שם ה׳ אלהי ישראל (ישעיה כד יד). וכן אמר המליץ: אכן נשיב אל לבנו כי זאת (המיתה) העצה יעוצה על כל החיים באורים ובאיים (זכרי׳ בן סעדיה אלג׳אהרי, ס׳ המוסר, בקבן על יד, מטמוני מסתרים, א׳ עמוד כה).

*אָוֶר [3]), עי׳ אויר.

**אוֹרֵב**[4]) אֹרֵב ש״ז, מ״ר אורבים, אֹרבים, א) כל מי שארב לחברו, Lauerunder; qui guètte ; lier in wait : כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש״א כב ח). ב) אחד או רבים היושבים במארב להתנפל משם על האויב במלחמה, Hinterhalt (die Mannschaft) ; embuscade (la troupe) ; liers in wait : ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם אורב בין בית אל ובין העי מים לעיר (יהושע

ר״י בן גנאח. — [1]) כן באשורית אָר (מלון אשורי של מוס ארנולד). ומזה אור כשדים. ולפי דעת קצת חוקרים מזה גם ירושלם אֻרוּ־שַׁלִים. — [2]) המפרשים החדשים מגיהים: בהרים, באיים, באִמים. ומנחם בן סרוק, ור״י בן גנאח, ראבע, רדק וכמו״כ אבן זכריה בן בלעם מפרשים אֻורים עמקים, וכן אור כשדים. —

, [3]) כך מנקד במשנ׳ כ״י פרמה.

[4]) מן ארב. —

יגיה, יתן נגה. — *נְהוֹר, אור. — נָהַר, נהרו פניו, האירו. — נְהָרָה, אור. — נְטִיַּת הָאִיר, *גְּלִיַּת, הָאוֹר, *נִיצוֹץ, נָצַץ, נתן אור כמו ניצוצות.— נֵר, דבר דולק להאיר. — נֶשֶׁף, אור כהה אחרי שקיעת החמה וקדם זריחתה. — *נִתַּז, האור, חוזר משטח מלטש.

*סָבָק, נר של חלב. — *סַפִּירִי־סַפִּירִיּוּת, סגולת גוף סַפִּירִי.

*עֲשָׁשִׁית, כעין תבה של זכוכית, ישימו בה נר להגן מפני הרוח.

פוּץ, *הפיץ אור. — *פַּנָּס, עששית.

צֵל, אפלה בסבת גוף עכור העומד מצד האור. — ∞צִיּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעולת האור, ∞צַיַּר אור, עושה צורות בפעולת האויר.

*קְרִיץ, *קְרִיצָה, לפני עלות השחר. — קֶרֶן אוֹרָה, אור היוצא מגוף מאיר בעין חוט. — קֶשֶׁת, מראה אור מגונים שונים בצורת קשת בשמים.

רָאָה, בעיניו.

*שַׁבְרִיר, אור השמש הנכנס דרך נקב קטן, עי' שבריר. — שַׁחַר, אור בקר קדם צאת השמש. — עָלָה הַשַּׁחַר. — שֶׁמֶשׁ.

∞תְּאוּרָה, אורות שידליקו לאות שמחה, כבוד. — ∞תַּחֲזִית הַשֶּׁמֶשׁ, צורת אור השמש בעברו דרך זכוכית בעלת זויות.— ∞תֹּכֶן הָאוֹר, כ"י למדד בו חזק האור.— *תְּמוּר של החמה, של הלבנה, עי' זה. — *תַּעֲלוּמָה, החלון בשמים שמשם האורה יוצאת.

ב. **אוֹר**[1]), פ"ע, עבר אוֹר[2]), אוֹרְתִּי אוֹרְתָ, וכו' אוֹרוּ, אוֹרוּ, אוֹרְנוּ, עתיד יֵאוֹר, יֵאוֹרוּ תְּאוֹרְנָה, תְּאֹרְנָה, צווי אוֹר, אוֹרוּ, אוֹרִי אוֹרְנָה, — היה אור, נעשה אור, הבהיק כמו האור, leuchten; luire; shine : הבקר אוֹר והאנשים שֻׁלְּחוּ (כרא׳ מד ג). וארח צדיקים כאור נגה הולך וָאוֹר עד נכון היום (משלי ד יח). מאילת השחר עד שיאור המזרח (ירו' ברכות א:). — ועם ל אחריו ובלי נושא : ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר וְאוֹר לכם ולכו (ש"א כט י). — ובהשאלה : קומי אוֹרִי כי בא אורך (ישע' ס א). — אור העינים : מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו (יומא ח ו). מאכילין אותו (את מי שאחזו בולמוס) שביעית עד שיאורו עיניו (תוספ' יוה"כ ה). וישב (יהונתן) ידו אל פיו וַתָּרֹאנָה[1]) עיניו (ש"א יד כז). ראו נא כי אֹרוּ עיני (שם כט).

— נפ' נָאוֹר[2]) עתיד יֵאוֹר, מקול הֵאוֹר, — נעשה אור, קבל אור, וכמו הקל : הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לֵאוֹר[3]) באור החיים (איוב לג כט־ל). — ועם ל אחריו ובלי נושא : וילכו כל הלילה יואב ואנשיו וַיֵּאֹר[4]) להם בחברון (ש"ב ב לב).— ועי' נָאוֹר במקומו.

— הֵאִיר, עתיד יָאִיר. יָאֵר, וַיָּאֶר, צווי הָאֵר, הָאִירָה, מקור הָאֵר הָאִיר, — א) עשה שיהיה אור, נתן אור על אחר, הסיר החשך, Licht verbreiten; lighten; éclairer : והיו למאורת ברקיע השמים לְהָאִיר על הארץ (כרא׳ א יה). — פרש ענן למסך ואש לְהָאִיר לילה (תהל' קה לט). אל מול פני המנורה יָאִירוּ שבעת הנרות (במד' ח ב). אמר ר' יוחנן לא נברא לה א י ר אלא גלגל חמה בלבד (פסקתא ר"כ, הח־דש).— (כשהיו החכמים נפטרים מבית ר' אמי אמרו כך) עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב וכו' עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע (ברכו' יז.). אמר לו שמעי' לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומא לה:). ב) עם יחס הפעול: הֵאִירוּ ברקיו תבל (תהל' לז ד). וַיָּאֶר את הלילה (שמות יד כ). — ועם ל... למקבל האור : וה' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש לְהָאִיר להם (שמות יג כא). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יָאִיר לך (ישע' ס יט). אֵל ה' וַיָּאֶר לנו (תהל' קיח כז). — ובהשאלה : פתח דברך יָאִיר מבין פתיים (שם קיט קל). פתח פיך ו י א י ר ו דבריך (ירוש' ברכות ו עמוד ג). היין הזה כל מי ששותה ממנו פניו מ א י ר ו ת (מד"ר ויקרא לו). שיביט בך בפנים מ א י ר ו ת ולא בפנים זעומות (מד"ר במד' יא). דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחד יביט אליו בפנים צהובות ומ א י ר ו ת (מלמד התלמ' יעקב אנטולי נגבים).

---

[1]) עי' ערך א.אור. — [2]) כמו בוש, בושתי (ר"י חיוג). — [1]) הכתיב, והקרי ותארנה. — [2]) יש מפקפקים בנפעל זה ומהכתובים אין הכרע. עי' לקמן. אך מרי הדקדוק שלנו, ר"י חיוג ור"י בן גנאח ורד"ק וכו' מסכימי' כי יש לפעל זה נפעל. — [3]) במקום לְהֵאוֹר, כמו לֵעָנוֹת (שמות כ י), במקום להענות. אך יש מגיהים לָאִיר במקום לְהָאִיר. ויש מגיהים לִרְאוֹת.[4]) אולי קל כמו יֵבַשׁ.

א ו ר לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר (פסח' א א). המפלת ל א ו ר שמנים ואחד ב"ש פוטרין וב"ה מחיבין אמרו להם ב"ש לב"ה מאי שנא אור שמנים ואחד מ י ו ם שמנים ואחד (עדיות ד י). ואימתי משיאין משואות ל א ו ר [1]) עבורו (ר"ה כב .).—ח) *אור פשוט, ב ק ב ל ה, כנוי להאין סוף: דע שהרצון בכלל קראוהו הארה ואין סוף קראוהו א ו ר פשוט (רמ"א גולאטו, חוקר ומקובל).—*א ו ר אין ס ו ף, מה שמלא את המציאות קודם שהתחילה האצילות: דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים, היה א ו ר עליון פשוט ממלא כל המציאות ולא היה שום מקום פנוי בבחי' אויר ריקני וחלול אלא הכל היה ממולא מן א ו ר א"ם פשוט ההוא ולא היה לא בחי' ראש ולא בחי' סוף אלא הכל היה אור א' פשוט שוה בהשואה א' והוא הנק' א ו ר א"ם (ר"ח ויטאל, היכל אדם קדמון, ענף ג). *א ו ר ק ד מ ו ן: כתר עליון וכו' א ו ר ק ד מ ו ן אור צח אור מצוחצח (עסים רמונים יא ז, בשם תקוני זהר). ו מ א ו ר ה ק ד מ ו ן נמשכת ממנו המחשבה הטהורה כהמשך מחשבות הלב, ומן ה א ו ר המצוחצח והצה השני מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (שם יא ז). הגאונים בספריהם הקדימו אור מצוחצח לאור צח וכו' כי יתואר א ו ר ק ד מ ו ן לפשיטות הדעת המושרש בכתר מנקודת עצמו והמצוחצח לשורש הבינה שבו והצח שורש חכמה שבו (שם יא א). -- ד) ענן מטר [2]) : Wolke, Regen; nuage, pluie; cloud, rain אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו הן פרש עליו אורו [3]) ושרשי הים כסה (איוב לו כט-ל). — אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו [4]) (שם לז יא). כחם צח עלי אור [5]) (ישעי' יח ד). — ואמר המשורר: וביום עצור שחק מטר, בידו אור (משה בן עזרא, תרשיש ה). לאמר, אז ידו נותנת גשם.

*אֲבוּקָה, חבילת עצים, פתילות או סמרטוטים דולקים יחד למען האיר אור גדול. — אוֹר, אוֹר, הֵאִיר וכו'. אוֹרָה. ∞אוֹרִית, מתכת מוציאה אור מעצמה. — *אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, אור השחר. אֹפֶל, חֹשֶׁךְ, וכו' ההפך מאור, עין חשך – אִשׁ, המחמם ומאיר לנו. — אַשְׁמָן.

בָּהִיר, מאיר ומזהיר. —*בָּהַק את האור, עשה שיאיר בזהר גדול. *מַבְהִיק, אור מבהיק, מזהיר. — בָּזָק, קלות פתאם של אור חזק. — ∞בִּצְבֵּץ האור, נתז לאתור משטח מלטש והשם ∞בִּצְבּוּץ, — בָּרָק, אור היוצא מבין העננים.

*גָּהַ, *גִּיהַ, כמו נגה. — *גַּוָּן, גוני האור. — *גַּחֶלֶת הַלַּיְלָה, זבוב קטן, תולעת קטנה מאירה בלילה. — *גָּלָה, איר צח, למשל בלילה.

הֵילֵל, כוכב השחר. —*הֵל, *הִלִּים. החל, יָהֵל, יתן אור. — *הִלָּה, עטרת אור סביב הלבנה.

זֹהַר, אור צח מאד: זהר הרקיע. מַזְהִיר, יש לו זהר. — ∞זָהֳרִית, גוף מאיר בחשך. — זִיו, זהר. —*זִיק וְ*זִיקוּק, ניצוץ.— זַךְ *זָכִיךְ.—זָרַח, יצא ונגלה האור: זריחת השמש. מִזְרָח, צד שמשם י ז ר ח השמש.

*חָזַר, *אור חוזר, מבצבץ. *חֲזֶרֶת, האור משטח מלטש. — *חַשְׁמַל, אור החשמל, במקומו.

יום, עת אור השמש. — יפע, הוֹפִיעַ, עשה שיזהיר, נגלה בזהר גדול. — יִפְעָה, זהר גדול. — יָרֵחַ, לְבָנָה, המאור המאיר לנו את הלילה כמו השמש ביום. —

כֵּהָה, אור כהה, קל, שאינו מזהיר הרבה. — כּוֹכָב, כל אחד מהמאורות הנוצצים בלילה ברקיע השמים. — *כְּסַף, ה כ ס י פ ו פני רקיע, הוארו באור כהה באופק השמים בתחלת עלות השחר.

מָאוֹר, דבר המאיר: השמש, הככבים הם מְאוֹרוֹת. — מְנוֹרָה, כלי ישימו בו נר להאיר. — *מְנוֹרַת הַיָּם, מגדל גבוה על חוף ים ואור בראשו להאיר להאניות בים. — *מַרְאוֹת הָאוֹר, כמו תחוית. — *מֶרְכַּז הָאוֹר, הנקודה שבה תתקבצנה כל קרני האור. — *מַשּׂוּאָה, אבוקה דלוקה בראש בר ארוך, לעשות בו סמן לאיש מרחוק.

*נַבְרֶשֶׁת. *פָּמוֹט, וכו' עין נ ר. — נֹגַהּ, אור צח מבהיק: נגה הככבים, נגה אש להבה. — הגיה

---

בין הערבים, תחלת הלילה. והוא אולי בלשון סגי נהור, וזה מטבע בפרט עמי המזרח לכנות דבר בהפכו, וכן בית החיים לבית הקברות. וכן הערב' במרוקו מכנים את העופרת ח'פיף, ר"ל קל (A.Fischer,MSOS,I,204, והביא בשם Dr. E. Mittwoch שהעיר אותו גם על השם א ז ר ת א להערב).—[1])גמ' פסח': אלמא א ו ר א ו ר ת א. — [2]) אין משמעה דומה לזו לשרש אור בשאר לשונות האחיות, ועי' בהערות שלקמן. — [3]) פרש ריב"ג ענן. — [4]) בתלמוד: ואין אור א"א מטר שנאמר יפיץ ענן אורו (תענ' ג :). ת"י: הא פרס עלוי מטרא. וכן רסע"ג, וחלק עליו דונש. וכן ריב"ג, רשי, רמבע, רמבן, רדק, ר"ש בן מלך, ור"י ערמא. אך החדשים כלם פרשו אור גם פה במשמעה הכללית של אור.— [5]) כך רסע"ג: בעד מטר. וכן ריב"ג ורד"ק. ת"י: שמש, ורשי: עשב.

וקול שמחה קול חתן וקול כלה, קול רחים ואור נר (ירמ׳ כה י).— אור אש: וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש (תהל׳ עח יד).— יום אור: והיה ביום ההוא נאם ה׳ והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמוס ח ט). — ובהשאלה, אור העינים לחוש הראות: לבי סחרחר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי (תהל׳ לח יא).— אור פנים, סבר פנים, רצון: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (משלי יו יה). כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו, כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם (תהל׳ מד ד).— אור החיים: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני אלהים באור החיים (שם נו יד). הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים (איוב לג כט-ל).—ומשל לאשר ושמחה: העם ההלכים בחשך ראו אור גדול (ישעי׳ ט א). ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב כב כח). אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהל׳ לז יא). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח (ישעי׳ נח ח). — וכנוי לדעת וחכמה: הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע (שם נא ד). כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו (כתו׳ קיא:). — מורדי אור, *כנוי מליצי למתנגדים להכמה ודעת: והמה חם ובניו הם היו במורדי אור מסיתים ומדיחים את אנשי דורם לרדוף אחרי המלאכות המותריות (ר״י אברבנאל, דור הפלגה). — ובהשאלה לדבר ברי, ברור: והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים (תהל׳ לז ו). ומשפטיך אור יצא (הושע ו ה). בבקר בבקר משפטו יתן לאור (צפניה ג ה). מפקחין מוציאין לאור (רשי כתוב׳ ה.). שחקר הדבר וכו׳ והוציאו לאור (פרוש ילירה ר״י ברצלוני רסו). — *יצא לאור, נדפס, נתפרסם, *הוציא לאור, erscheinen lassen; publier; publish: אקוה לאל מהרה הוציא החבור ההוא (המתורגמן) לאורה בדפוס (אליהו בחור הקד׳ ג למסורת המסורת). המכתב הזה אשר בידך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר יצא לאור בעוד ימים אחדים וכו׳ ובעת גמרו במועצותיהם להוציאם לאור על ידי הדפוס וכו׳ (נחל הבכור בל תכרת דל״ע ע״ד המאסף י״ג ניסן תקנ״ג). הדש מקרוב הודיע חכם אחד אצלינו כי בדעתו להוציא לאור מכתב המאספים (ש״י רפפורט, המגיד תרכ״ב, גליון כז). בדעתי א״יה להוציא לאור הדפוס מחברת אשר קראתי בשם ספר מוסר השכל (רנ״ה ויזל, תמוז תקמ״ד). לא מאהבת הבצע ולא מאהבת הכבוד הנני מוציא את המחברת הקטנה הזאת לאורה (רמ״א גינזבורג, הקד׳ קרית ספר). ומפי על ספר כל חדש הם יכתבו, ובכספם ולמעני גם לאור יוציאוהו (אד״ס, אמת ואמונה א כ). על תולדות הספר ואופן יציאתו לאור וכו׳ את כל שירי הגיוני לבי מכל המקומות אשר נפוצו שם ולהוציאם יחדו לאור עולם (יל״ג. כל שירי, הקד׳). — ב) גרמי השמים הנותנים אור, Gestirn; astres; stars: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך (איוב לא כו). לעשה אורים גדלים וכו׳ את השמש לממשלת ביום וכו׳ את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל׳ קלו ז-ט).— ואמר החוקר: כי יעמדו בפאת ארץ שני אורים (ראב״ע, פסו׳ שמש כגבעון). — והמשורר אמר: ומי יודע אם אלה ממעל האורים הרבים שאין קץ למו, הה! אם לא מזה גם עליהם יעל המות הרע הזה ויצחק גם במו (אד״ס, הדעת והמות). — ובהשאלה: עיניך אורים נשבעתי אך בהן (מיכ״ל, האוהב הנשבע). — ג) בקר, תחלת היום, Morgen; matin; morning: ויקרא (עזרא) בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום (נחמיה ח ג). מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה רבי אליעזר בן יעקב אומר משעת האור[1] רבי יהודה אומר משעת הנץ החמה (תוספתא פסח׳ ג). — אש[2]) Feuer; feu; fire: חרס כדי לחתות בו את האור (שבת ח ז). אחד הביא את האור ואחד את העצים (ב״ק ו ד). נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (חול׳ ג ג). סופגין שנעשו באור (ירוש׳ חלה א נז). איזהו הבשיל ברור כל שהאור מהלך תחתיו (שם שבת ג ו:). מה פת שנשתנה ע״י האור (שנאפה) אף ירקות נמי שנשתנו (שנתבשלו) על ידי האור (ברכ׳ לח:)הרבה מאורות יש באור (שם נב:). אמר ר׳ לוי זימן לו (לאדם הראשון) שני רעפים והקישן זל״ז ויצתה האור ממנו (מד״ר בר׳ יב). ברזל קשה אור מפעפעו (ב״ב י). מה דרכו של חול אדם מכניסו לאור ומוציאו בולוס ועושה הימנו כלי זכוכית (פסקתא רבתי, יהודה וישראל). — ז) *ערב[3]), תחלה הלילה, Abend; soir; evening:

---

[1]) ואמרו בגמ׳ פסח׳ ב: על זה: מאי אור עמוד השחר. — [2]) בערבי׳ אוּאר a) דם האש, נאר b) אש, ועי׳ אור. — [3]) בארמ׳ אורתא, וכן בסור׳ נגהא אור, וגם

a) أُوَار b) نَار

עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נָשַׁמּוּ אֹצָרוֹת נֶהֶרְסוּ ממגורות כי הוביש דגן (יואל א ז). לאוֹצָרוֹת היין (ממונה) ובדי השפמי וכו׳ ועל אֹצָרוֹת השמן יועש (דה״י א כז כז-כח). לא מכר (עם המרחץ) את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (ב״ב ד ו). וחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהורה (כלי׳ יח ה). ואוצרות יין ושמן אין צריכין בדיקה (פסח׳ ח.). עשו אוצרות שכר בבבל כאוצרות יין בארץ ישראל (שם). תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר כמה משפלות של קוצים אתה מכנים לאוצר (פסיקתא רבתי, כי תשא). — ובכלל חדר לשמירת חפצים וכדומה: איברא שרוב הבתים אין בהם דין חלוקה לפי שאין הבתים שוים שיש בהם בתים וחדרי ועליות ובית מבשלים ואוצר (ר״י בר ששת, תשו׳ רכז). — ובהשאלה: יפתח ה׳ לך את אוֹצָרוֹ הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו (דברים כ יב). הלא הוא כמס עמדי חתום באוֹצְרֹתָי (שם לב לד). — ד) *אוֹצַר הממשלה Staatsschatz ; le Trésor ; state treasure: לא יאמר ישראל לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשר הילך מאתים זוז ושקול תחתי (מן) [ל] האוצר אלא אומר לו פטריני מן האוצר[1] (תוס׳ דמאי ו ד). — ה) *דבר השמור לעת הצרך, Vorrath; provision: עושה אדם את זבלו אוצר (שביעית ג ג). אמר רב עושה אדם את קבו (מעט התבואה שיש לו) אוצר (ב״ב ל :).

אָסָם, אוצר לתבואה. — אָצַר, עשה אוצר, קבץ. — *אֲרִיָה, אוצר גדול בשדה לתבואה.

בֵּית נְכֹות, לדברים יקרים, יקרי המציאות.

*גָּנַז, וכל יתר הפעלים במשמעת הסתיר והחביא באיזה מקום, עין טמן. — גֶּנֶז.

זָהָב, כֶּסֶף וכו׳. —

חָנוּת, אוצר סחורות למכירה (עין במקומו מיני החניות והשיכים. — חֹסֶן הַחֹסֶן.

מָזֶן, מְזָוֶה, מקום ישמרו בו מאכלים, וכדומה.

— מַמְגוּרָה, מקום ישמרו בו תבואות. — מִסְכְּנוֹת, אוצרות יצברו בהם תבואות וכדומה לצרכי המדינה. — *מַרְתֵּף, ליין וכדומה. — מַתְבֵּן, אוצר של תֶּבֶן. — סְגֻלָּה, *סַגֵּל.

---

[1]) כך בתוספתא צוק, ובירוש׳ ויניציה בסוף פרק ו׳: לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר לו פרשיני מן האוצר. והערוך ערך פל גרס בירוש׳ במקום זה: פול תחתי לעוצר: ובבלי ע״ז. עול תחתי לעוצר, ובנמ׳ כ״י הגרסה לאוצר,

---

*אוּקְיָא[1]), (אונקיא אוּקְיָה), ש״נ, מ״ר אוּקִיאוֹת (אוּקִיּוֹת), א) משקל קטן, Unze ; once ; ounce. ובכלל דבר מועט: אין דור ודור שאיננו נוטל אוקיא ממעשה העגל (מד״ר שמות מג). — ב) חלק שלשה עשר בליטרה: תשעה קבין שיעור כ״ז ליטרין במדת בבל וכל ליטרה מי״ג אוקיאות (רב האי, תש׳ גאוניק לה). — ובארץ ישראל אחד משנים עשר ברוטל. ושם למשקל הרפואות, והכסף גם הזהב (ש״א אלדכי ד, ועוד, ובאוצה״ת ר״י אהלון הרבה פעמים, ומ״ע ר״י עמדין) ומ״ר: אוקיות (שו״ת שער אפר׳ פז.). שתי אוקיות בסף צרוף (אדה לדרך אה א).

אוֹקְיָנוֹס[2]), (אוקיאנוס, אקיינוס), המים המלוחים המקיפים את הארץ ים הגדול, Ocean: וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים (מד״ר בראש׳ פ׳ י״ג). אוקיינוס כולו מים במים (פסיקתא רב כהנא, פסקא ט). נטל הקב״ה כל מימי בראשית ונתנם חצים ברקיע וחצים באוקיינוס (מד״ר בראש׳ ד). מהיכן הארץ שותה ר״א אומר ממימי אוקיאנוס (שם יג).

# אור[3])

א. אוֹר, ש״ז מ״ר אוֹרים. א) מה שעושה את המוחשים נראים להעין, ההפך מן החשך, Licht ; lumière ; light: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, וכו׳ ויקרא אלהים לָאוֹר יום ולחשך קרא לילה (בראש׳ א ג-ד). אור שברא הקב״ה ביום א׳ אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו (חגיגה יב.). — אור השמש והירח: והיה אור הלבנה כְּאוֹר החמה וְאוֹר החמה יהיה שבעתים (ישע׳ ו כ). — אור הַבֹּקֶר: ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופ׳ ו כ). — אור נר: והאבדתי מהם קול ששון

---

[1]) ביונית οὐγκία וממנה ברומית uncia. בארמית אונקיא וכן בסורית, ובא גם בתלמוד ומדרשים אונקיא אונקיות ובערב׳ אוקיה, באה לערב׳ דרך לשון ארמית (ס׳ פרנקל).

[2]) ביונית ὠκεανός.

[3]) שרש משתף ללשונות השמיות אשורית אוּר, סורית אוּרא ובערבית אואר חם האש, ובנון במקום האלף נוּר כמו אור בעברית. — ר״י בן גנאח.

— וכן אמר המשורר: אקרא ימי נוער אשר רחקו מני היות שבים ולא אָצוּ (רמכע, תרשי' ס ג). בין נערצים רצים כנחל שלות המונים אלה אדירי שמים רצה גם אָצָה כאבק ברוח, הקטנה הצעירה ארץ המים (אד"ם, הדעת והמות). ימים אָצִים סביב לך רצים (סוף הכל הבל). — ב) פ"י, דחק שיעשה, antreiben; presser; urge: והנוגשים אָצִים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו (שמות ה יג). והתחנן המשורר: שובו בחורי, כי מאד צרו לי צעדי זקן אשר אָצוּ (רמכ"ע, תרשים, ס ד). — ועם ב אחריו: אָץ (המות) בם להוציאם מבית מגוריהם (ראכ"ע, ככן אזכר מעללי תבל). — כי עתה לא אצה בו לנוע עד הנה (אד"ס אמת ואמונה, מחזה י). ג) אָץ ל... היה המקום וכדומה צר, דחוק, eng sein; être étroit; be narrow, עי' אָץ. — וביחס להזמן: אך אץ לי ללכת שרים שרות לשמע (שד"ל כנור תרא לג). הכותב בחפזון גדול כי אָצָה לו השעה (ילג, אגרות ב רל). — ד) עם מן אחריו, ברח, השתמט מן, — sich e. S. entziehen; se soustraire; withdraw from: ואני לא אַצְתִּי [1]) מֵרֹעֶה אחריך ויום אנוש לא התאויתי (ירמ' יז יו). — וכן השתמש המשורר במליצה זו; ומרועה אחריך לא אַצְתִּי ולא סרתי, כי עמך דבר לא חסרתי (עמנואל, מחב' יח).

—הֵאִיץ[2]) עתיד יָאִיץ, —א) עם ב אחריו, הֵאִיץ בפלוני, דחק בו שיעשה, drängen; presser; press: וַיָּאִיצוּ[3]) המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך (בראש' יט טו). — ואמר המשורר: אך נוגשים המה מ א י צ י ם בי עד יתנוני אל שאול סוחר (רמכ"ע, תרשים שער ה). — ובעבר: ובהיותו באישון לילה ואפלה לא ה א י צ ו בו לצאת, אבל בכמו השחר עלה אז ה א י צ ו בו (ר"י אברבנאל, בראש' יח טו). — ועם כנוי הפעול: יצרי ה א י צ נ י לדבר קשות וכו' ורעיון לבי האיצני לאמר (אהרן אלכורקי 1890 REJ). — וביחס הפעול של הדבר, יהאִיץ דבר לפלוני: מה תְּאִיצֵנוּ מוסר, לבן עשר, עוד מעט קט יגדל ויוסר (ראכ"ע, בן אדמה). — ב) פ"ע, כמו אץ: והחמה בזמן הזה היא הולכת ומתרחקת מגלגל המישור

הערה לאיץ.—[1])מליצה זו קשה להלמה, ולכן יש מגיהים בכתוב הגהות מתחלפות, אך כמו שהבאתי בפנים, כבר השתמשו הסופרים במטבע זו.— [2]) הפעיל ע ב ר זה נתן ר"י חיוג, ואחריו אחרים המובאים בפנים.—[3])יש חשבים זה לעתיד קל, כמבואר למעלה.

מ א י צ ה להתקרב לצד צפון (יסוד עולם ילת' ישר' לח:). עורו נא רעיוני, עורו הקיצו, מלאו ידי ולשורר הָאִיצוּ (מיכ"ל, כנור בת ציון).

*אוֹץ[1]), ת"ז, לנק' אוצה, מ"ר אוֹצִים אוצות, — א) בדבר המקיף לדבר, כשהוא קצת צר ודחוק על המוקף, fest gedrängt; serré; firmly pressed: ט ב ע ת · א ו צ ה, לאמר מכֻונת ממש להאצבע ויושבת עליו חזק: והאגד שעל גבי מכה והקשקשים שעל גבי השבר והשירין והנזמים והקטלאות והטבעות א ו צ י ן חוצצין רפין אין חוצצין (תוספ' מקואות ו ח). שירים שבכרעי המטה א ו צ י ן חיבור רפין אינו חיבור ושבידי הזב אפילו א ו צ י ן אינו חיבור (שם כל' ב"מ ט). — ב) קרוב וצפוף זה לזה, dicht; épais; close: סלין של גת ושל בד א ו צ י ן צריך לחטחט ורפין צריך לנער (שם ז ב).

אוֹצָר[2]), ש"ז סמי' אוֹצַר מ"ר אוֹצָרוֹת, אֲצָרוֹת סמי' אוֹצְרוֹת אִצְרוֹת, —א) צבור של דברים יקרים, כסף וזהב ואבנים טובות וכדו' Schatz; trésor; treasure: טוב מעט ביראת ה' מֵאוֹצָר רב ומהומה בו (משלי יה יו). ויקח (שישק מלך מצרים) את אֹצְרוֹת בית ה' ואת אוֹצְרוֹת בית המלך ואת הכל לקח (מ"א יד כ). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאֹצְרֹתָיו (ישע' ב ז). ישאו על כתף עירים חיליהם ועל דבשת גמלים אוֹצְרֹתָם (שם ל ו). פעל אֹצָרוֹת בלשון שקר הבל נדף מבקשי מות (משלי כא ו). לא יועילו אוֹצְרוֹת רשע וצדקה תציל ממות (שם י ב).—ואמר בן סירא: חכמה טמונה ו א ו צ ר מוסתר מה תועלת בשתיהן (נוסחה העברית של קמבריג' פרשה יא).—ובהשאלה: יראת ה' היא אוֹצָרוֹ (ישעי' לג ו). — ב) המקום ששם האוצרות צבורים, Schatzkammer; trésorerie; treasury: וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוֹצַר ה' יבא (יהוש' ו יט). ויבא שלמה את קדשי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן בְּאֹצְרוֹת בית ה' (מ"א ז נא). בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ (יחזק' כח ד). ואֹצָרוֹת עשה (המלך חזקיה) לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה (דה"י ב לב כז).—ג) מקום שמירה לתבואה, יין, וכדומה, Keller, Speicher; cave, grenier; cellar:

[1]) משק' טוב טובים. ועי' הערה לשרש אוץ.
[2]) משקל פוֹעל משרש אצר, עי"ש.

והוא רחוק מכל אחד משני הקוטבים תשעים מעלות (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, ב ב). וחכמי המחקר קראו לאופן הזה אופן המישור (שם). — וכמו"כ אוֹפַן חֲצִי הַיּוֹם: אמנם אופן חצי היום הוא עיגול עובר על קטבי העולם ועל נקודת נכח ראשינו ונקרא אופן חצי היום כי בכל משכנות הישוב ובכל עת ועת מעתות השנה כאשר יהי' השמש על אופן חצי היום שלו בסבוב התנועה הכללית אז יהיה לו חצי היום (א' ב"ר חייא, אספירא, שער ב). העיגול השלישי נקרא אופן חצי היום ויש שקורין לו עיגול הדרומי (נחמ' וגע' ב לו). — ובהשאלה למערכת השמים בכלל: האופן לך התנכר, וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח, כי המגור לא ידחה מה שנגזר (עמנ' מחב' א). — ה) כלי מענים השתמשו בו לפנים לענות בו בני אדם[1], das Rad (Folter); la roue (tort.); the wheel (torture): ויוציאום החוצה וישימו אותם באופנים (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ועותמן). גם קדושי פורציה נשרפו באותו פרק ואחי חמי ז"ל נדון באופן בעיר האגנוא (זכרונות של יוסלמן REJ. XVI, 85). ר' יצחק הבחור בר יוסף נכתת באופן (ספר זכרון של מגנצא, שם VI 13). ואת אחיה איפנו וקלעו באופן וכו' ונתן רשות להוריד את החסידים מן האופן (QGJD,III,19). נתיסרו ונכתתו עצמותיהם באופן ביסורים קשים (שם 12). אנשים שנהרגו בקדוש ה' במיתת האופן (שד"ל, מכתבי' עה). —ג) עיגול של מטלית וכדו' מצבע אדם או ירק שאנסו הגויים את היהודים לפנים לשים על בגדיהם: וכשהייתי אני המחבר בצרפת היינו מוליכים אופנים על הבגדים, כי כן גזרו על היהודים בעת ההיא וכו' ויש שהיו עושים אופן מן הקלף ותופרים אותו במחט להבגדים (הר"מ מרוטנברג, שערי תשובות, תכח).

חלקי האופן:

גַּב, זְרוֹעוֹת, חִשֻּׁק, חִשֻּׁר, טַבּוּר, יְדוֹת, סַרְן, עי' כ"א במקומו. —

והפעל אִפֵּן, והנרדף גִּלְגֵּל, והשיכים סִבֵּב וכו' במקומם.

**אוֹפְּן**[2]), ש"ז, לנק' ־נֶת, מ"ר אוֹפְנִים, ־נוֹת, רוכב אֹפַנַּיִם, Radfahrer; cyclist; cycliste.

[1]) במקרא נמצא: מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן (משלי כ כו), ואולי כונה בזה לאופן העינויים, כי הוא עִנוי קדום והיה ידוע להיוני' והרומאי' הקודמים.

[2]) פֹּעֵל מהשם אופן וְאֹפַנַּיִם שלקמן.

**אוֹפַנִּי** ש"ז, לנק' אוֹפַנִּית, תנועה אוֹפַנִּית; יש לשמים ב' תנועות הא' בסבובו והשנית אופנית (ר' יהודה בעל מדרש חכמה).

**אוֹפַנִּיאֵל** ש"ז, — שם מלאך: אופניאל שהוא ממונה על אופן הלבנה (היכלות).

**אֹפַנַּיִם**[1]), — כלי מרכב משני אופנים עומדים זה לפני זה ירכב עליו אדם ויניע את האופנים ברגליו, Rad; Bicycle. וכבר השתמשו הרבה במלה זו בהעתונים ובספרים.

אופק, עי' אפק.

## אוץ[2])

**אוץ**[3]) עבר. אָץ, אַצְתִּי עתיד יָאוּץ, תָּאוּץ לווי אוּץ, אוּצִי וכו', —א) פ"ע, מִהֵר, עשה במהירות גדולה, עזה. eilen, hastig sein; se hâter; hasten: וְאָץ להעשיר לא ינקה (משלי כח כ). חזית איש אָץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (שם כט כ). — ומ"ר: רצים אָצִים ומתקבצים וללכת מתאמצים (ר"י הלוי, קדושה ליוה"כ, תשלום אכודרהם). — ועבר: ואיך אשקט ואיך אשלה, ונפשי אל בני תכלה, אשר אצתי לבקש נא, ארוכה לו ואין מעלה (רהכ"ע תוחלת נכזבה). — אות זה החדש אַצְתְּ מכל לקדש (יוצ' פ' החדש). אצילי מרעו נכד שעיר, תולדות אלה בני שעיר בְּקִשָּׁם אָצוּ אשו להבעיר (קרו' פ' זכור). אָצוּ פתות חרבות, והמציאו צרות רבות בארבות (זול' שבת תנכ'). ובשלילה לדבר שאין בו רוח חיים: ויעמד השמש בחצי השמים ולא אָץ לבא כיום תמים (יהושע י יג).

[1]) מן, אופן, ע"מ אָזְנַיִם.

[2]) כנראה שרש עברי, כי ספק הוא אם יש לו יחס להפעל' אַצ אַצ' a) בערב' שמשמע' שבר, חזק, הכרית.

[3]) בכל המקומו' שבא שם פעל זה אין הכרע אם הוא מנע"ו או מנע"י, כי הבינוני שוה בשתי הגזרות, ובשני המקומות שבא העתיד ממנו אפשר לאמר כי הוא הפעיל מנע"ו. ולכן יש לפקפק אם בעתיד קל וצווי צריך לאמר תָּאוּץ אוּץ אוּצִי או תָּאִיץ אִיץ אִיצִי כמו שִׁירוּ. אך אבי הדקדוק ר"י חיוג החליט אותו לנע"ו וכתב בפרוש כי עתידו יָאוּץ, ואחריו ריב"ג, והאפודי, והרד"ק החליטו גם הם לנע"ו. ובן זאב אעפ"י שבתל"ע פקפק ונטה יותר לדעת מי שחשבוהו לנע"י, הביאו באוה"ש בכ"ז בין נע"ו, וכמו"כ גזניוס, פירסט, והאחרונים.—ועי'

a) أصّ أضّ

לְהָנִיעַ דבר בלי גרירה וחכוך, בפרט עגלה וביוצא בזה, Rad ; roue ; wheel: ויסר (אלהים) את אֹפַן מרכבותיו (של מצרים) וינהגהו בכבדת (שמות יד כה). כי לא בחרוץ יודש קצח ואוֹפַן עגלה על כמון יוסב (ישעי' כח כז). קול שוט וקול רעש אוֹפָן וסוס דהר ומרכבה מרקדה (נחום ג ב). וארבעת הָאוֹפַנִּים למתחת למסגרות (מ"א ז לב). וארבעה אוֹפַנֵּי נחשת למכונה האחת (שם ל). — ב) במראה הנבואה של יחזקאל: וארא החיות והנה אוֹפַן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו מראה הָאוֹפַנִּים כעין תרשיש (יחזק' א יט-יו). וְהָאוֹפַנִּים מלאים עינים סביב (שם י, יב). — ג) *כנוי למין אחד ממיני המלאכים, Engelname ; nom d'ange ; name of angel: לא תעשון כדמות שמשיי המשמשים לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת (ר"ה כד :). ובכל אחד ואחד (של שלש מאות ותשעים רקיעים) משרתים ושרפים ואופנים וכרובים וגלגלים וכסא הכבוד (מס' ד"א ב). ולאחר שתצה המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים ושרפים ותשמלים ונפח בהם אש (מדרש כונן יוס ב). כנגדם למעלה היא מעלת משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם הנקראים אופנים ואין מי שישיג מעלתם של אלו כי גבוה מעלתם ונועם השם מגיע אליהם מזוהר התשובה העליונה (ספר גן עדן נוס' ב ביהמ"ד ילינק ג, קלד). וְהָאוֹפַנִּים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעומת השרפים (תפל' שחרית). ובמחנה חיות ואופנים וכרובים (ר"ש בן גבירול, כתר מלכות). עשרה כתות (מלאכים) אשר הם מקבלים מן עשר ספירות ושמם אראלים אישים וכו' אופנים שרפים ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו וכו' כרוב על הכרובים ורפאל על האופנים יהואל על השרפים (עמק המלך עולס היליכה קעה). מין ממיני מלאכים הנקראים אופנים נעשו צורות פשוטות לאופני העשרה והם הרקיעים והגלגלים וכו' וכל אלו נעשו מאש ומים שהם חו"ג דבריאה (המלאכים והרקיעים, מסכת חסידים א ג). — ד) *כך קראו הַפַּיְּטִים הקדמונים להפיוטים שיסדו לקראם בתפלה בתוך תפלת והאופנים: ובאופן דר"ה וחיות אשר הנה מרובעות יסד ר"א הקלירי מוספי חדש וכו' (תוספ' ר"ה ח :). לכן יסד באופן מאתמול קידמנוך לחלותך מלך (הרוקח ר"ה סי' נג). ועל דא אנו סומכים לומר פיוטים ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפ' כח). שאומרים האשכנזים שאין לאמר אופן בשביעי של פסח וסמך ממ"ש ויסר את אופן מרכבותיו (שו"ת חוות יאיר סי' רכה). בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובץ (מהרי"ל שבת הגדול). ואין משנין אפילו אופנים אעפ"י שהחזן אומר אותם (שם, בימים שבין פסח לשבועות). — ד) *דרך צד, האֵיך של הדבר[1], Art, Weise ; manière façon ; manner: וראוי שנחקור אם יודע השם יתברך אלו הדברים הפרטיים אשר בכאן אם לא ידעם, ואם ידעם על איזה אופן שידעם (הרלב"ג, מלחמות, ג א). שאין כל השלילות נאמרות בו על אופן אחד (ר"י אלבו, עקרים ב ל). ועל דרך זה תוכל לפרש הכתוב בדרכים רבים ואופנים מתחלפים (ר"י אברבאנל, פרשת יתרו). — בְּאוֹפֶן שׁ...: שהיו שומרים תמיד פתח שער בית המלך באופן שבאשר היה בא המלך מביתו אל בית ה' ישאו הרצים אותם המגנים (הוא מ"א יד). — ד) *בחכמת התכונה, עגולים דמיוניים המחלקים את הארץ ואת הרקיע, Meridian; Zone; méridien: וכשיהיה קוטב אופן המזלות נפרד מן נקודת נכח הראש מיד יהיה אופן המזלות נפרד מאופן המפריש במנהג כל שני אופנים גדולים שהם נפגשים בכדור (אברהם ב"ר חייא, צורת הארץ ח). והעיגול הזה אשר דברנו בו נקרא אופן המפריש מפני שהוא מפריש ומבדיל בין הכוכבים אשר יתראו ממעל לו ובין הכוכבים אשר יסתרו למטה ממנו (נחמ' ונע' ב לה). — אופן ארבעה צירים: ונקרא אופן ארבעה צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם ועל שני צירי המזלות (שם לח). — אוֹפַן הַמִּישׁוֹר, Equator; équateur: והעיגולה הגדולה בעיגולות הנ"ז נקרא אופן המישור, ואופן הזה חולק את הרקיע לשני חלקים שוים, חציו צפונה וחציו לדרומה (הוא, שם א 7). דע כי יש ברקיע אופן מוקף אל אמצעיתו

בעברית, אך יש סוברים כי בעברית היה לשרש אפן משמעת פנה, ומזה נגזר השם לכלי הפונה וסובב. ואינו מחֻוָּר.

[1]) בירוש' דמאי פרק ו באה מלה זו במאמר אופנא לית לן אופנא לית לסתמא, ופרשוה המפרשים בכונה זו, אך המאמר אינו מובן היטב, וע"כ פרשו ר"ז פרנקל עפ"י לשון יונית במשמעת הוספה. ועי' אָפֶן.

nom d'un ange infernal ; name of an angel of hell : הכית הה׳ (של גיהנום) נידונים בו עשרת אלפים ריבוא בכל יום וכו׳ והמלאך הממונה המכה אותם א ו נ י א ל שמו (מדרש כונן).

אוניה, אוניות, עי׳ אניה.

*אוֹנֵן[1], ש״ז, לנק׳ אוֹנֶנֶת, מ״ר אוננים, אוננות, — א) אבל, ובפרט כל זמן שלא נקבר המת : א ו נ ן טובל ואוכל את פסחו בערב (פסח׳ ת ח). א״ר יוסי בר בון דוד מת בעצרת והיו כל ישראל א ו נ נ י ן והקריבו למחר (ירוש׳ חגיגה פרק ב׳ הל׳). — ב) בכלל עצב הרבה : ועל דרכים אלו שאר כל הדעות כגון מהולל ו א ו נ ן וכילי ושוע ואכזרי ורחמן (רמבם, דעות א א). ולא יהא מהולל ושותק ולא עצב ו א ו נ ן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות (שם ד). — ג) נוהג מנהג אנינות : אשתו ארוסה (אם מתה) לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא (אם מת הארוס) לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לה (כתובות נג.). לא היו (קרובי הרוגי בי״ד) מתאבלים אלא א ו נ נ י ן שאין אנינות אלא בלב (סנהד׳ מו).

*אוֹנְנוּת[1], ש״נ, — אבלות ועצב : כל אלה הם מופתים הלציים לקיתים על צר הקינה ו ה א ו נ נ ו ת (כן סועיכ קול כוכים סא :).

*אוֹנָנִי[2], ש״ז, — מי שעושה מעשה א ו נ ן בן יהודה, ובפרט מי שמוציא זרע ע״י פעולה בידים על האבר (כן זאב[3], מלון גרמני עברי ערך זעלבסט בעפלעקונג).

*אונקיא, עי׳ אוקיא.

*אוֹסֵר[4] ש״ז, — ראש ומפקד מערכת המלחמה : וזכר שראש המלחמה שנקרא א ו ס ר מלשון ויאסר את רכבו (הכרכגל מ״א יח כ).

*אוף, עי׳ אף.

אוֹפֶה[5], אֹפֶה, ש״ז, מ״ר אופים, אֹפים, אופה, מ״ר אופות, ש״נ, — מי שאומנותו לאפות לחם וכל מעשה מאפה : Bäcker ; boulanger ; baker : ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה (כרא׳ מ יז). חטאו משקה מלך מצרים והאפה (שם א). כמו תנור בערה מֵאֹפֶה[1] (הוש׳ ז ד). כל הלילה ישן אֹפֵהֶם[1]) בקר הוא בער כאש להבה (שם ו). — ומ״ר : ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שרה אופים (כרא׳ מ ב). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האפים (ירמ׳ לז כא). — ולנק׳ אפות : ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולטבחות ולאפות (ש״א ח יג).

*אוֹפָה[2], ש״נ, — כמו אופי, אפי, טיבו וטבעו ותכונת רוחו של אדם, Charakter; character; caractère : נשמה זו ה א ו פ ה[3]) (מד״ר כרא׳ יד). היא הנשמה והיא ה א ו פ ה (אור השכל שם).

אוֹפִיר[4], אֹפִיר, שם ארץ שמשם היה המלך שלמה מביא זהב, Ophir : וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות יודעי הים עם עבדי שלמה ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ״א ט כח). וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד (שם י יא). — זהב אופיר, כתם אופיר, זהב טוב מאד : אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישעי׳ יג יב). שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר (דה״א כט ד). — ובא השם אופיר לבדו כנוי לזהב : ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר (איוב כב כד).

אוֹפַן[5], אֹפַן, בהפסק אוֹפָן, ש״ז, מ״ר אופנים, — א) גלגל, והוא כלי עגול סובב על קטבו ישמש

---

[1]) מן אנן.

[2]) על שם א ו נ ן בן יהודה, על פי המספר עליו (כרא׳ לח ט) : והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה. — [3]) בן זאב מתרגם במלה זו השם המפשט, עצם הפעולה, אך זה משקל ש״ת ולא משקל של שם מפשט.

[4]) מן אסר.

[5]) מן אפה, עי״ש. וכולם חסרים מלבד שר האופים. — [1]) יש אומרים כי הכתוב משבש ומגיהים הגהות מתחלפות. —

[2]) עי׳ הערה לאפי. — [3]) כך במדרש דפ׳ ויניציה עם רשי ועם פרוש אור השכל. וכן בגוף הפרוש שם ובנוסח׳ ה א ו פ י. ופרש המדרש בעצמו : דברייתא אמרין ה א ו פ י ת א טבא. עי׳ אפי.

[4]) לא עלה בידי החכמים עד כה לברר לאיזו מהארצות קראו הכנענים והעברים בשם זה. יש סוברים שהיא ארץ בני א ב ה י ר ה בהודו על הנהר אינדוס, ויש אומרים כי ארץ זהב זו היתה באפריקה באדמת סופלה אשר על חוף המזרחי, ואחרים מבקשים אותה בחוף נגב אפריקה. ורוב החוקרים החדשים נוטים יותר להדעה כי א ו פ י ר היתה מדינה בתימן.

[5]) משקל פועל, שושן, דונג. ולא נתארכה תנועת הפתח מפני נטית הנון להתכפלות (קניג יכ פח, ג תקח). בלשונות השמיות האחרות לא נמצא שם זה במשמעה זו, ולהשרש א פ ן, שישנו אמנם בערבית וסורית, אין משמעה קרובה לזו שנוכל לאמר כי ממנו נגזר השם אופן. ועי״כ יש אומרים כי זו מלה זרה

להטמין בו א ו נ י ן של פשתן (ירוש׳ שבי׳ ה לו.).

ב.··**און**, כמו אוּנָה: אם האונות הקטנות סמוכין א ו ן אל א ו ן וכו׳ ואם הקטנה דבוקה אל האום הגדולה אֵם הריאה (הלד׳ הדני הול׳ הפסטין הלכ׳ טריפות ג ה ע). — ועי׳ אונה.

***אוֹנָאָה**, ש״נ, מ״ר אוֹנָאוֹת, — א) נזק שגורם המוכר להקונה בלקחו בעד מה שמכר יתר משויה, או הקונה להמוכר בלקחו המקח בפחות משויה, Uebervorteiluug; duperdrie; duping: ה א ו נ א ה ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע שתות למקח עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (כ״מ ג ד). הורה רבי טרפון בלוד ה א ו נ א ה שמנה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד אמר להם כל היום מותר לחזור אמרו לו יניח לנו רבי טרפון במקומינו (שס). א ו נ א ה פחות משתות נקנה מקח יותר על שתות בטל מקח שתות קנה ומחזיר א ו נ א ה (שס נ:). — ב) *אוֹנָאַת דְּבָרִים, צער שיעשה אדם לחברו בדברים קשים, במעשה רע, Neckerei; agacerie; teasing: כשם ש א ו נ א ה במקח וממכר כך א ו נ א ה בדברים לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו חפץ ליקח אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך (שס). מרובה א ו נ א ת דברים מאונאת ממון (תוספתא כ״מ ג כה). ב א ו נ א ת דברים הא כיצד וכו אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה וכו׳ אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם (גמרא שס נח:). גדול א ו נ א ת דברים מ א ו נ א ת ממון וכו׳ זה בגופו וזה בממונו ר׳ שמואל בר נחמני אומר זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון (שס). לעולם יהא אדם זהיר ב א ו נ א ת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה א ו נ א ת ה קרובה (שס נט.). אמרה ליה (אִימא שלום אשת ר״א) כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים ננעלים חוץ משערי א ו נ א ה (שס נט:). — ועי׳ צער.

**אונה**, התאונה וכו׳, עי׳ אנה.

··**אוּנָה**[1], ש״נ, מ״ר אונות, — בהריאה, חלקים עגולים קצת ונבדלים זה מ״ז בעין אזנים או כנפים, Lungenlappen; lobe du p mon; lobe of lung: אם ה א ו נ ו ת ד׳ גות סמוכות און אל און (הלכ׳ טרפ׳ להלדד הדני). ונידון אותו (קרום בריאה) כ א ו נ ה (תשו׳ רב למח גאון, JQR, XVII, 274). וחמש א ו נ ו ת יש לה לריאה כשיתלה אותה האדם בידו ופני ריאה לפניו, שלש מימין ושתים מן השמאל (רמבם, הלכות שחיטה, ח א). נמצאו שתי ה א ו נ ו ת כ א ו נ ה אחת (שס ו). בסירכה הנמצאת בגג ה א ו נ ה (תשו׳ רשבא, תקלא). ואנו קורין ג״כ ג נ ב לאונה סרוכה התלויה בבים (ספר התיים למסרי״ל).

··**אֲוָנָה**[2], ש״נ, מ״ר אֲוָנוֹת, — א) מקום לנוח בו לעובר ארח, Station, ומ״כ: כמה א ו ו נ ו ת יש מכאן ועד מקום פלוני (רשי שס).

··**אוֹנִיאֵל**, שם לאחר ממלאכי החבלה ממונה בגיהנום, Name eines Engels der Hölle.

---

כורינה ושער שזה חַ׳רג׳ a) בערב׳. אבל עקר פרוש ח׳רג הוא קשוט לבגדים. ואין ספק בדבר שבמקום בירינה צ״ל מידינה, והוא מ ד ג׳ ה, שכך תרגם מלה זו גם הרמבם שם וז״ל: ואונין של פשתן היא מ ד ג׳ ה גזל אלכתאן, ותרגם דרנב׳ מדגה חבילי מטוה, והעיר שהוא מ ד א ש ה שהובא בהוספה למלונים הערבים של דוזי (מדאשה b) échevean de fils) ר״ל כריכות של חוטים וכן Dr. J. Friedlaeuder Arab. Lex. z. Maimuni. והערו׳ בפרוש: אונין בל״מ תקוה והוא חוטין. ורשי (שבת א:) פרש: א נ ו ד ו ת ש ל פ ש ת ן מ נ ו פ ץ. ע״כ. אבל כבר דחו תוספ׳ (שס כז:) פרוש זה: פי׳ בקנטרס ש ל א נטוה, וכו׳ ונראה לר״י דאונין היינו מ ט ו ה וכן פי׳ בערוך. וכן ר״ש נגע׳ יא ח דחה פרושם של מי שאמרו כי אונין הוא פשתן לא ט ו ו י. וריגר (Rieger (Technol. I, 11, Anm. שכתב: der ausgekämmte Flachs kam zur Spinnerei in Bündeln (אונין של פשתן, אניצי פשתן) פרש נגד רה״ג והערוך והרמבם והתוספות.

a) خَرْج  b) مداشة

[1]) בארמי׳ א ו נ א כמו אודנא, אזן, על שם צורת החלקים האלה. בארמי׳: ה׳ א ו נ י אית לה לריאה אפה כלפי גברא תלתא מימינא ותרתי משמאלא (חולין מו.). ובשגרת הלשון קבלה המלה צורה עברית א ו נ ה. ובאה גם הצורה העברית בארמי׳: א ו נ ה דריאה דסמיכא לאומה דריאה (רב למח גאון, חמדה גנוזה סא).

[2]) באר׳: דיתיב בארבא אי נמי דקאזיל מ א ו ו נ א לְא ו ו נ א (תענית יא.). דשכיח למיטרח ולמיזבן מ א ו ו נ א ל א ו ו נ א (כ״מ עט:). וליהוי (נזירות אחת) כל פרסה ופרסה וכו׳ וליהוי כל א ו ו נ א ו א ו ו נ א (נזיר ז.). ובסור׳ אַוָנָא, אֶוְנָא, ותרגם בר עלי בערבי׳ אלמנזל אלמאוי, ר״ל מלון דירה.

פעלתי אָוֶן (משלי ל כ). וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם (תהל' לד כג). — ג) כזב, שקר, מרמה, Betrug; tromperie; falsehood: כי התרפים דברו אָוֶן והקוסמים חזו שקר וחלומות השוא ידברו הבל ינחמו (זכרי' י ב). — ומה שהושג באון וחמס: בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו (איוב כ י). — ה) רעה, צרה, Unheil; malheur; misfortune: כי קול מגיד מדן ומשמיע אָוֶן מהר אפרים (ירמיה ד יה). מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי אָוֶן ובאף ישטמוני (תהלים נה ד). ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל וָאָוֶן (שם ל י). — ו) הברים קשים, חרפה וקלסה, Schmähung; injure; reviling: אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע וְדַבֶּר אָוֶן (ישעי' נח ט). — אִישׁ אָוֶן, אַנְשֵׁי אָוֶן, פּוֹעֲלֵי אָוֶן, מְתֵי אָוֶן: יעזב רשע דרכו וְאִישׁ אָוֶן מחשבותיו (ישעיה נה ז). אבי יבחן איוב עד נצח על תשבת באנשי אָוֶן (איוב לד לו). הארח עולם תשמר אשר דרכו מְתֵי אָוֶן (שם כב יה). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת (עדת) פֹּעֲלֵי אָוֶן (ישעיה לא ב). הלא איד לְעַוָּל ונכר לְפֹעֲלֵי אָוֶן (איוב לא ג). — ובאה מלה זו גם במקום אַיִן: הן כלם אָוֶן אפס מעשיהם רוח ותוהו נסכיהם (ישעיה מא כט). — *אָוֶן גִּלְיוֹן [1]), — כנוי של גנאי להספרים שמספר בהם חייו ופעולותיו ותורתו של ישו הנוצרי, Evangelium; évangile; evangel: און גליון [2]) וספרי הצדוקים אין מצילים אותם מפני הדליקה (שבת קיו.). ובאו (הנוצרים) בספיקה הזאת (בענין זמן מותו של ישו הנוצרי) מפני שמצאו שנתלה בן שלשים שנה (העבור לר' אבר' הנשיא שער י).

**און** [3]), ש"ז, לנק' אוֹנָה, מ"ר אוֹנִים, אונות, — אִישׁ אָוֶן. פשוט הדעת, פתי: במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אוֹנִים [4]) אבדה (משלי יא ז).

ב. ***און** [1]) אונה אונו אוני ש"נ, מ"ר אונות אוניות, שטר מכר, מתנה, וכיוצא בזה, Schenk- oder Verkaufbrief; lettre de vente, de don etc.; bill of sale: האוכל שדה מחמת א ו נ ו ונמצאת א ו נ ו שהיא פסולה הרי זו אינה חזקה (תוספתא ב"ב ב). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהוא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא והוציא זה את א ו נ ו לומר ש מ כ ר ת לי או שנתת לי ב מ ת נ ה אם אמר איני מכיר בשטר זה מעולם יתקים השטר בחותמיו (ב"ב קיד:). המוכר עבדו לנכרי יצא לחרות וצריך גט שחרור מרבו ראשון אמר רשב"ג במה דברים אמורים שלא כתב עליו א ו נ ו אבל כתב עליו א ו נ ו זהו שחרורו היכי דמי א ו נ ו אמר רב ששת דכתב ליה בשתברח ממני אין לי עסק בך (קדוש' ו:). מי כותב את ה א ו נ ה וכו' מי מעיד על ה א ו נ ה (מד"ר בראש' עט). שניהם ב א ו נ י [1]) אחת (שם ב). — ומ"ר: אחד מן האחין שהיה נושא ונותן בתוך הבית והיו א ו נ ו ת ושטרות יוצאין על שמו (ב"ב נב:). כמה א ו נ י ו ת נכתבו על שמו (מד"ר בראש' פד). אנחנו הח"מ מעידים ומודיעים לכל רואי כתבינו זה שנתברר לנו ב א ו נ ו ת ו ש ט ר ו ת שיש לו להח"ב קלונימוס ב"ר אשר חלק רביעית וחלק א' מל"ו מכל הקרקע (QGJD I, 334). הנה נתברר ונודע לנו ב א ו נ ו ת ו ש ט ר ו ת שביד ר' משה הלוי (שם). והיחיד און: שטרי א ו ן, כותב עליהם א ו ן (תנח' ירוש', המספיק, ככר 93, בהערה ג).

***און** [3]), ש"ז, מ"ר אוּנִים. — כריכת חוטים, ובפרט של פשתן בצאתם מהמטוה קודם שנתלבנו בתנור, Strähne; écheveau de fils; skein: אין נותנין א ו נ י ן [4]) של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו). השתי משישלק והערב מיד ו ה א ו נ י ן של פשתן משיתלבנו (נגע' יא ח). תנור

---

[1]) מדרש מלים ה מ ו נ י ושנוי לגנאי של השם היוני. — [2]) כך בהערוך דפ' ויניציה, ובעה"ק שנת שי"ז ובעה"ק קראקא. ובדפוסים אחרונים מחקה הרשות, וכן בנוסח' התלמוד ה ג ל י ו נ י ם. ופרש הערוך: פי' נכתב און על הגליון. ע"כ. והוא מדרש מלים המוני.

[3]) משקל טוב, ועי' לקמן. — [4]) רש"י פרש אונים בניו, ואינו נכון, כי הכנוי חסר. וראב"ע, וכן רד"ק במכלול בשם ר"י בן אלעזר אמרו כי א ו נ י ם הוא ש"ת ע"מ טובים מלשון אָוֶן, ויש מפקפקים בדיוק הנוסחה ומגיהים אֱוִילִים, עפ"י תרגום השבעים, וזהו המתישב ביתר לענין הכתוב, שר"ל כי האוילים אשר סמכו על הרשע תוחלתם אבדה במותו.

[1]) מלה נכרית, והעד על זה אונו, אוני, ומ"ר: אוניות, והוא מיונית ὠνή ולעניני מקח וממכר וויי המדינה קבלו היהודים הרבה מלים מהיונים והרומאים בימי שלטונם של אלו בארץ ישראל. — [2]) כך בכ"י ודפוס ראשון, ובדפוסים נשתבש.

[3]) משקל חוט. לוי, קוה' וקר' רצו לגזרו מיונ', אך כבר דחה זה לוֹ, והמלה נושאת עליה חותם מלה שמית, אך לא נתברר מקור' ועי' הערה שלאחרי זו. — [4]) תרגם רה"ג (נגע' יא ח) בירוגה בטיית, והגיה קוה'

ג) ובהשאלה, ערמה, תחבולה, Kunst, Kunstgriff; artifice: כל הצדיקים באו ב א ו מ נ י ו ת על הקב"ה (מד"ר שה"ש מז). — ד) עבודת המלכות, Staatsdienst; service d'état; state service: האחין והשותפין שנפל אחד מהן ל א ו מ נ ו ת [1]) (כ"כ ט ז). — בעל אומנות, בעלי אומניות, ע' בעל. — ועי' מלאכת השיכים.

***אוּמָנִי**, ת"ז, לנק' אוּמָנִית, מה שנעשה במלאכה, באומנות, künstlich; artificiel; artificial: יהי הצלם שם משותף או מסופק אשר הוא נאמר על הצורה ה א ו מ נ י ת (ר"י חריזי, תרגום מו"נ א א). שתי הרכבות מעשי וטבעי ושניהם מראים חבור הנפרדים במקום אחד לבד כי ההרכבה ה א ו מ נ י ת מתגוררת והטבעית נמזגת (יוסף בן לדיק, עולם קטן, א ד).

***אוּמָנִית**, — ש"נ, אשה בעלת א ו מ נ ו ת: א ו מ נ י ת שאמרה ששלחה הכלי ע"י קטן (תש' מהרמ"ט, ב קית).

**און**[2]),

**אוֹן**[3]), ש"ז, מ"ר אוֹנִים, — א) כח עצמה, Kraft; puissance; strength: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יו). — ואמר המשורר: נדוד הסיר אוני והבהיל רעיוני ושת פי ולשוני אסורים בזיקים (ר"א כ"ע). — וישתמשו בו עפי"ר במ"ר: המוציא במספר צבאם (של השמים) מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע' מ כו). נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (שם כט). — וכפרט כח גבר, כח ההולדה, Manneskraft, Zeugungskraft; force virile; virility: ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני (בראשית מט ג). כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו (דבר' כא יז). — ולכן רֵאשִׁית אוֹן, רֵאשִׁית אוֹנִים שם נרדף לבכור: ויך כל בכור בארץ מצרים רֵאשִׁית אונים באהלי חם (תהל' עח נא). ויך כל בכר בארצם רֵאשִׁית לכל אונם (שם קה לו). — בְּכוֹר אוֹן, בכור מן האב להבדילו מבכור פטר רחם, בכור מן האם: כי בכור א ו ן מקודש הוא (המבחר, פרשת בוא). הכתוב העדיף ל ב כ ו ר א ו ן לקחת חלק נוסף מן אחיו וכו' שבכור איש יקרא ב כ ו ר א ו ן ובכור האשה יקרא פטר רחם (ר' אהרן הקראי, גן עדן דיני ירושה ב). — ב) בהעברה, בן, יורש, Erbe, Sohn; héritier, fils; son, heir: אור חשך באהלו (של הרשע) ונרו עליו ידעך, וצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (איוב יח ו-ז). יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו (שם יב). — ואמר הפיט במ"ר: השאננים בטח ובעמל אנוש אינמו, ועם אדם לא יִנְגעו אוֹנֵימוֹ (אחשבה לדעת, יוצ' לשב' כרא'). ג) ימי הכח והעז של האדם, Mannesalter; virilité; manhood: בבטן עקב (יעקב) את אחיו ובאונו שרה את אלהים (הושע יב ד). — ד) עשר, כמו הון, Reichtum; richesse; wealth: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי (הוש' יב ט). — ה) צער צרה, Schmerz; douleur; sorrow: ויהי בצאת נפשה (של רחל) כי מתה ותקרא לו בן אוני (בראשי' לה יח). נחר בקראי גרוני, דבק לחכי לשוני, היה לבי סחרחר מרוב כאבי ואוני (בן גבירול, שירי שלמה, דוקס א). — ובמשמעת איש קשה יום; בעל מזל רע: צר לי עליך המשורר בן אוני גם אתה, יגעתי, חלית כמוני (יל"ג, סלוק סכינה). — לֶחֶם אוֹנִים, שאוכל האבל בהיותו אונן: ולא יערבו לו זבחיהם כְּלֶחֶם אונים להם [1]) כל אוכליו יטמאו (הושע ט ד).

**אָוֶן**[2]) ש"ז, כנוי אוֹנִי, אוֹנָם, סמי' און — א) מה שהוא נגד הצדק והישר, Ungerechtigkeit; iniquité; iniquity: לא הביט אָוֶן ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במדבר כג כא). מעשיהם מעשי אָוֶן ופעל חמס בכפיהם רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות אָוֶן שד ושבר במסלותם (ישעיה נט ו-ז). אם אָוֶן בידך הרחיקהו ואל תשכן באהלך עולה (איוב יא יד). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אוֹנֵךְ (ירמיה ד יד). אָוֶן יחשב (הרשע) על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (תהל' לו ה). — ב) בכלל, דבר או מעשה רע, Uebel; le mal; evil: כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא

---

[1]) באשו' אמנ אמנת עבודת הצבא (כרט).

[2]) שרש שמי, אך נבדלו הלשונות האחיות בשמושו במשמעות מתחלפות.

[3]) מלה עברית, ואין לה חבר בלשונות האחיות

[1]) ויש מגיהים לחמם (BJ, V 30).

[2]) מלה עברית, ולא נשאר לנו במקרא ממשקל זה אלא ארבע מלים וכלן בעלי ע"ו. והן: אָוֶן, עָוֶל, מָוֶת, תָּוֶךְ. והוא משקל פַּעְל הקדום שנשתנה לפֶעֶל, ולפני מפיק ו נשמר קול הפתח ונתארך, אעפ"י שבמלת רֶוַח נשתנה לסגול ובעֶוֶל נשתנה בסמי' עָוֶל, בנקוד הבבלי זו פתוחה אָוֶן.

צריכה אומן מי מלח אין צריכה אומן (ירוש' שבת יד ג). :באומן משל בית אבטינס שנוטל בשכרו קטורת (שם שקל' ג מח:). בנוהג שבעולם מלך בו"ד בונה פלטין אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת אומן (מד"ר בראש' פרשה א). אני גַמָּל אני חַמָּר, אני כהן אני כומר, אני שוער, אני זַמָּר, וְאוּמן לעשות דשת, אני בקי במרחשת ובחצים ובקשת, אני שוע אני בושת, אני יקיר ושעשועים, אני איש חי אביר רועים וְאוּמָּן טוב בכובעים (עמנ' מחברת ט). —ובצרוף עם שמות אחרים איכר אומן, טבח אומן, איכר וטבח שזו אומנותם: כדי שיהיה איכר אומן חורש ושונה (תוספתא ב"מ י"א). אם היה טבח אומן לא ישקל בידו ומניח מפני שידו כמשקל (שם יו"ט ג). הנוגע בפסיקות של שתי עד שלש אצבעות חבור מפני שהכובס[1] אומן מחלידו לתוכו (שם כלים ב"ב א). רופא אומן שריפא ברשות בית דין והזיק שוגג פטור (שם גיט' ד ז). (ספר תורה כתוב) בדיו נאה בקולמוס נאה ובלבלר אומן (שבת קלג:). — ובית האומן: מוליכין ומביאין כלים מבית האומן (פסח' ד ז). גיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב ג). תנור שבא מחותך מבית האומן (כל' ה ט). — ומ"ר: האומנין קורין בראש הנדבך (ברכ' ב ד). נתן לאומנין לתקן וקלקלו (ב"ק ט ג). השוכר את האומנין והטעו זא"ז (ב"מ ו א). הלוקח כלים מאומני עם הארץ (תוספתא חגי' ג). צילצול היה במקדש ושל נְחשת היה והיה קולו ערב ונפגם ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו ולא היה קולו ערב (ערכין י:). — ומשל: שבע שנים היה רעב בארץ ועל פתח האומן לא עבר (בארמית: שבע שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף (סנה' כט.). אין אומן בלי כלים ואין חכם בלי ספרים (שו"ת גבול בנימין והקד' לוה"ת). הרגל עשה אומן (שם).—אוּמַן יָד, מי שידו מהירה ופקיעה לעשות כל מלאכה: ודאי בבדיקה צריך אומן יד והרגל והרגשה (שו"ת תוות יאיר הלכ' שחיטה). — ועי' מלאכה כל השיכים. — ב) *מקיז דם, מוהל וכדומה Aderlasser; saigneur; surg. barber: כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה, בית דִין מכין ועונשין, וקופה של צדקה

[1]) גרסת הגר"א, וכן עמנ' לְו REJ.XVI 159, ובנוסח' הבובים.

נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה ובית הכנסת ובית המרחץ וביהכ"ס רופא ואומן [1]) ולבלר ומלמד תינוקות (סנה' יז:). — ומ"ר: שמשי אומנין (ירוש' שבת ב ה.).

*אוּמָּנוּת, ש"נ, מ"ר אוּמָּנִיּוֹת, — א) ידיעה לעשות מלאכה בתקונה, Kunstfertigkeit Handwerk; metier; trade: ר' מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה (קידוש' ד יד). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות (ערכ' יג). רבן גמליאל אומר כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה לכרם שמוקף גדר ולארים שמוקף סייג (תוספתא קידושין א). ר' יוסי אומר משום רבן גמליאל כל מי שיש בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שיש לה בעל בין מתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה (שם). — וכל שאינו מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו ליסטות (קידוש' כט).— ומ"ר: כל האומנות אדם הראשון למדם (מד"ר בראש' פרשה כד). — ומשל: תפשת אומנותי לבוש לבושי (ילקוט שמעוני, תהל' עב). —ובמשמעת בני האומנות: שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין (פסחים ד ו). — ולא היו יושבים (בבית הכנסת הגדולה באלכסנדריה) מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן וכו' כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו ומשם היתה פרנסתו יוצאת (תוספתא, סוכה ד).— מכאן אתה למד שאם ברת ראש האומנות ברחה כל האומנות (מדרש תהלים קיד ט).—*ועצם המלאכה, הדבר העשוי: לפכך אין בני העיר מעכבין גם על המוכרים להביא אומנותם ולמכור לנקבצים בשוק (רש"י, ב"ב כב.).—ב) עסק שאדם עוסק בו לפרנסתו: יה"ר מלפניך ה' אל' שתהא תורתך אומנותנו (ברכות יז:). לא עשה לרֵעהו רעה שלא ירד לאומנות חברו (מכות כד.). כל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו (ברכות מג.). אין לך אדם אוהב את בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו (מד"ר בראש' פר' מז). —

[1]) בארמ' אומנא: האי מאן דשתי בקרנא דאומנא (מכ' טז:), ר"ל בקרן של מקיז דם. האי אומנא (ר"ל מוהל) דלא מייץ סכנה היא (שבת קלג:). וכן פרשו הגאונים והערוך ורשי ורמבם השם אומנין במקומות האלה במשמעה זו. וכן סמ"ג: רופא והוא המוהל ואומן והוא המקיז דם.

אומד אומדן, עי' אמד, אמדן.

***אוּמָה**[1]) ש"נ, מ"ר אומות חלק הריאה שהאונות מחברות אליו: אונה דריאה דסמיכא לאומה דריאה ששאלתם וכו' (רב למת גאון, חמדה גנוזה, סא). יבדק הריאה בראשונה בשתי האומות בשני צדרין וכו' ואם יבדק אוזן הסמוך לאומה עם האונה (הלכות קלוכות דר' יהודאי גאון בקבץ תורתם של ראשונים של הורוין). ואונא הסרוכה באומא והיא אצלה וכו' ולא מצינו אומא בגמ' (רש"י חולין מו:) ולכך קראוה ראשונים אומא לפי שאינה בכלל אונות (תוס שם מז.). וכי בשביל שהשוטים קראוה אומה נאסור אנו הבהמה (תשובות רש"י). חמש אונים יש לה לריאה שלש מימינה ושנים משמאלה חוץ משתי אומות גדולות שהן גופה של ריאה (ר' יהודה הדסי הקראי, האשכול, לד). הריאה יש לה ב' אומות גדולות וה' אונין (ראב"י חותן הראבד האשכול, סדר יח טריפות). נהגו טבחי מקומנו להתיר סירכה העולה מן האומה לדופן (רשב"א' שעט). ז' כנפי הריאה ה' אונות וב' אומות (רמ"ק, אילימה ה א). נמצאת אונה יתירה בסוף שיפולי האומה כשרה (ר"י קארו, שו"ע יו"ד לה ד). שאנו רואין שהסירכות מצויות במקום תיתוכי דאוננות יותר משהן מצויות למטה באומה (מג' משנה רמב' שחי' ז ג בשם הגאונים).

**אוֹמֵן**[2]) אֹמֵן, ש"ז, לנק' אוֹמֶנֶת. אֹמֶנֶת, מ"ר אוֹמְנִים, אֹמְנִים, אוֹמְנוֹת, אֹמְנוֹת — מי שאֹמֵן את הילד, מגדל ומרבה אותו, Erzieher; éducateur; educator: האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא הָאֹמֵן את הינק (במדבר יא יב). ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה ותהי לו לאֹמֶנֶת (רות ד יז). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים וכו' ותשאהו אֹמַנְתּוֹ ותנס (ש"ב ד ד). וישלח (יהוא) אל יזרעאל הזקנים ואל הָאֹמְנִים (מ"ב י א). והיו מלכים אֹמְנַיִךְ ושרותיהם מיניקותיך (ישעיה מט כג). — ובפזמון: לו אהיה יונק ואתה אומני (ידד שנת עיני, א"מ ערלקי).

***אוּמָן**[3]) אוּמָן, ש"ז, מ"ר אוּמָנִיוֹת, אוּמָנִים, — שורה אחת של קמה שהקוצר הולך וקוצר מקצה השדה ועד קצהו, וכן בכרם Erutestreifen; ligne de moisson harvest-strip: של בית גמר היו מלקטים על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן (משנה ב"מ ז ד). לא יאכל עמו (הנודר הנאה עם המודר) מן האבום שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן שכל רוגלות ורוגלות אומן בפ"ע (ירוש' נדרים ד ה). — ובכלל הליכה מן קצה אחד עד קצה השני: וירגלו (המרגלים) אותה (את הארץ) מלמד שהלכו בה ד' אומנין[1]) שתי וערב (רש"י דבר' א כד).

***אוּמָן**[1]), ש"ז, מ"ר אוּמָנִים, — אדם מלֻמד במלאכה מן המלאכות, Handwerker; artisan: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב (מו"ק א ח). עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן (שם י.). אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה וכו' (שבי' ה ו). בכפיפה מצרית (שנפחתה) שאף האומן אינו יכול להחזירה (כלי' כו א). הנותן כלים לאומן לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא כנושא שכר (תוספתא ב"מ ז יח). — הילמי

---

[1]) משקל עברי מן אומא, ועי' למעלה הערה לאום.

[2]) מן אמן.

[3]) ע"מ אוֹצָר, עולם, כּוּמָז, עוּגָב, ומ"ר דינו להיות אוּמָנִים או אוּמָנוֹת, כמו אוֹצָרוֹת, אך הרבים אומניות קצת ראיה כי מלה זו ממקור זר מוצאה, ובאמת לוי גוזר אותה ממלה יונית ὄγμος שפרושה קו שורה, אך זה רחוק, וכן לא הביא ש' קרוים מלה זו בין המלים השאולות. וכבר העיר דלמן (ZDPV, XXVIII, 35) כי הפלחים הערבים קוראים גם עתה שורה זו אִמַּאן a): כשיש קוצרים אחדים לקצור שדה, מעמידים את הקוצרים בשורה מימין לשמאל, וכל אחד מהם קוצר מה שלפניו עד קצה השדה, וחוזר ומתחיל שורה חדשה. ברום ומזרח א"י קוראים כל שורה כזאת, כשנים או שלשה מתר רחבו, וג'ה, ר"ל פניו, ובצפון, בפרט במרג' עיון (עמק יזרעאל) וכמו"כ בחלב, קוראים לזה אִמַּאן, והוא מקביל ללגנה שהיא שורה של זריעה, וישיר ע"ז הקוצר הערבי: יא אמאנך ריתך בור, ריתך מרעי לזרזור (אהה אומנך הלואי שהיית בור, הלואי שהיית מרעה לזרזור). ע"כ. הרמבם בפרוש המשנה וז"ל: ולא יעשה עמו באומן שלא יקצר בשורה אחת. וכן כתב במשנה תורה (נדרים ו יז). ועי' לחם משנה שם. — [1]) דר' ברלינר (פרש"י על התו') העיר על זה וז"ל: בספרי הנוסחה אוננין, ועי' ב"מ צ"א הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן. ע"כ.

[2]) מן אמן עי' שם. משקל שוּעָל.

---

a) إمّان.

לכתיבה, Federmesser; canif; penknife: ה א ו ל ר[1] והקולמוס (מִשנה כלים יב ח). ו ה א ו ל ר שבורתין בו הסופרים ראש הקולמוס של קנה (רמב"ם הלכות כלים, ט יו).

**אִוֶּלֶת**[2]. כנוי אִוַּלְתִּי מ"ר אִוְּלוֹת—אִוְּלָתוֹת ש"נ העדר שכל, Dummheit; sottise; foolishness: ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אִוֶּלֶת (משלי יב כד). אִוֶּלֶת שמחה לחסר לב (שם יה כא). אם תכתש את האויל במכתשת בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אִוַּלְתּוֹ (שם כז כב). פגוש ד"ב שכול באיש ואל כסיל בְּאִוַּלְתּוֹ (שם יז יב). — ובמשמעה דברי שטות, מעשה בלי דעת: לישון חכמים תיטיב דעת ופי כסיל יביע אִוֶּלֶת (שם יה ב). אִוֶּלֶת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). ככלב שב על קאו כסיל שונה באִוַּלְתּוֹ (שם כו יא). אל תען כסיל כְּאִוַּלְתּוֹ פן תשוה לו גם אתה, ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם ד-ה). — ומ"ר אִוְּלָתוֹת: ואינם חושבים כי כאשר הם מדברים בקצת ה א ו ל ת ו ת האל ימותו ויאבדו (ר"י אבן תבון, הקדמת או"ד לרסע"ג). ב) אשה שאין לה דעת, dumme; sotte; stupid: חכמות נשים בנתה ביתה וְאִוֶּלֶת[3] בידיה תהרסנו (שם יד א).

***אוֹם**[1], ש"נ, מ"ר אומות, — א) פרות כבושים מרסקים או מבשלים וכיוצא בזה שנעשו בעין גוף רך אחד, Marmelade; marmelade; marmalade: התמרים והגרוגרות שהפכן ונעשו אום (תוספתא עוקצים ב). היתה לו א ו ם של זיתים ועתיד להופכו(ה) כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בה גושין הרבה הרי אלו אינן חיבור (שם טהרות י). גרגרין שנשרו במים ונעשו א ו ם (שם). אם היה (השרץ שנמצא בריחים של בית הבד) נוגע ב א ו ם (משנה טהרות ט ח). לפיכך שרץ שנמצא על א ו ם של זיתים, והם הזיתים שנעשו כולן גוף אחד, אפילו נגע בכשעורה הכל טמא (רמבם טומאת אוכלין, ז טו).

***אוֹם**[2]—א) כמו אֵם: מה למטן עשה בת זכר כבת נקבה אף למעלן עשה א ו ם זכר כ א ו ם נקבה (ירוש' יבמ' יא יא ד). — ב) עקר הנגע, המכה, בנגוד להפשיון המתהוה אחרי כן: בהרת כגרים ופשתה כחצי גרים והלך מן ה א ו ם כחצי גרים (נגעים ד ח). היה בו (בהשחין) פסיון או שהלכה לה ה א ו ם או שנתמעטה (שם א ה).

**אוֹם**[3], ש"נ, — חלק עצם הויאה שהאונות מחברות ודבוקות בו, כמו אומה שלקמן. ניקבה ה א ו ם של הריאה אעפ"י שדופק סותמה טרפה (רמבם שחי' ז ג). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן (שם ה).

---

[1]) — גרס' ספרי הדפוס, וכן משנ' עם גוף פרוש הרמבם וכן הערו' וכן כ"י פרמה. והביא הערו' שני פרושי' האחד שהוא עץ שקוצצי' עליו הקולמוס, והוא פרושו של רב האי גאון אך גרסתו היא אולד בדלת. והפרוש השני שהוא כלי שמשפים בו ראש הקולמוס, וכן פרש הרמבם בפרוש המשנה שלו כתב וז"ל: אולר אלמקט' והו אלה תקטע בה אטראף אלאקלאם (תרגום דירינבורג: אולר הוא סכין קטן והוא כלי יחתכו בו קצוות הקולמסים). והשתמש בו הרמב"ם במשמעה זו בספרו משנה תורה. ומ"מ אין לדחות פרושו של רב האי גאון שמפיו אנו חיים בפרושי מלים רבים שמסר לנו כמו שקבל מרבותיו. אפס, בהיות שגרסתו היא א ו ל ד בדלת, וגם בתוספתא הוצ' צוקרמנדל כך הגרסה, וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם כ"י ברלין, יש לקבל מלה זו כשם בפני עצמו להכלי שזכר הגאון והמצוי באמת בארצות המזרח במקום שמשתמשים עוד בקולמוסים של קנה, ועי' למעלה ערך א ו ל ד.

[2]) משקל אִגֶּרֶת. ומ"ר דינו להיות אִוָּלוֹת אִוְּלוֹת. ור"י אבן תבון שהשתמש במ"ר אִוְּלָתוֹת נהג בזה לא כדין המשקל, אך לא נגד הקש הלשון. כי כבר נהגו העברים מנהג זה באשפת אשפתות, אלמנות אלמנותים, תזנות תזנותים, כמו שאברר הטעם במקומו. וכן נתקבל אח"כ בלשון מ"ר לאדרכתא אדרכתות אסמכתא אסמכתות, וכן תוספתא תוספתות. — במשקל אִמֶּמֶת חֲגֹרֶת חֲרֹשֶׁת. ואמר ר"י בן גנאח וז"ל: והיתה ההקשה על הדרך הזה שיאמרו בלשון הנקבה מאויל אחר הפך ההא תו ואחר חסר היוד אולת ע"מ גברת ממלכות, ומפני שהיה קשה להם נטו אל בנין אדיר ואמרי ואולת בידיה תהרסנו והוציאו התאר כמוצא השם (ספר השרשים). וכן ת"י שַׁטְיָתָא. רשי: אשה שוטה. וכן הראב"ע וכן הרד"ק, והביא דמיון עִוֶּרֶת, אמר וז"ל: ויתכן להיות השם והתואר משקל אחד ויהי אולת בידיה תואר בפלם עורת, ואפי' שזה חירק וזה פתח הכל אחד במשקל אִוַּל כמו פִּקֵּחַ, ומזה בא אִוֶּלֶת. ע"כ. ואפשר כי חמשה א ו ל י ם שנמסרו במסורה ח ס ר י ם (ישע' יט א תהל' קז יז (במקום הזה יש מפקפקים באמתת הנוסחה) משלי ט, יו כב) הם מזה המשקל.

[1]) כך נקודה מלה זו במשניות מנקדות, וכן נקד לוי, והוא ע"מ כּוֹס.

[2]) חוזה לקריאה הקדומה, וצריך באמת לקרא אֵם, ועי' שום—שֵׁם.

[3]) סוברים, כי היא היא המלה א ו ם ז. קודמת, במשמעת אֵם. ואולי צמחה המלה מעצמה מהשם א ו נ א, כדי להבדיל. בין שני חלקי הריאה. וכן אומא א ו מ ה, מן א ו נ א א ו נ ה. בארמית בתש' רב שרירא גאון: בתרתי א ו מ י דריאה (תש' הגא' הרכ' שלא).

אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (שם ה ח).—ג) במשמעת רק, אפס, only ; seulement ; allein : כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יה-יו). ויאמר דוד לאביגיל ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים והושע ידי לי ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולא מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש"א כה לב לד). — ד) אחרי הפסק, להתחלת ענין אחר : ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה וכו' (איוב לג א). — ה) יואחרי אם— אם במשמעת במה שנוגע לפר'... ותמצא אדון הנביאים יאמר לכלל ישראל שמע ישראל וכו' ויעורר היחידים אל דרכם המיוחד אם בבאור ואם ברמז, אולם בבאור במאמרו היום והשבות אל לבבך (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת).

ב. **אולם**[1]) אלם, ש"ז מ"ר אולמים, סמי' אולם אלמי (אולם אולמי) כנוי אולמיכם, — חדר גדול על פני כל הבית, Vorhalle ; vestibule : והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו (מ"א ו ג). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה' (יואל ב יז). והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש (יחזק' ח יו). (ובבוא הנשיא) דרך אולם השער יבוא (שם מד ג). — ומ"ל וההיכל הפנימי ואלמי החצר (שם מא יה). — ב) חדר גדול מרוח, Saal;salle;hall : אולם הכסא, אולם המשפט : ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם המשפט (מ"א ז ז). — פתח של אולם, שהיה גבהו ארבעים אמה ורוחבו כ' (מדות ג ז). והיה למשל לפתח גדול, רחב, ולרחב בכלל : לבן של ראשנים כפתחו של אולם (עירובין נג.).—יברִיא כאולם[2]), בריא חזק: אשפך שיחי לפני צורי, בלב נשבר ולא כאולם בריא (סליחות מנחה ויה"כ). יש שישכב בריא כאולם בטרם בקר ואיננו (קלונימוס ב"ר קלונימוס, אבן בחן). — ובהשאלה : ואולם הדבר בכל הצדדים : בריא כאולם שהמשפחה בהכשרה עומדת (רשב"א, שו"ת חלק א שפז).—ג) חזק, fort ; strong ; stark : יפעת עפרים שאגת אריה, לא נהיתה כזאת ולא תהיה, ישאג ויטרף כארי אולם [1]) ישם בפי טרפו עדי יחיה (ר"י הלוי יפעת עפרים, דיואן מק"ג). — ועפי"ר עם בריא : היוכלו כל חכמי הגלילות, ואם יתן להם מלא בית ככף וזהב, לעשות ארבות בשמים להזיל ולהשיג מהם דרך כחות אחרות יבנין חדש כברוש ובריא אולם (ר' ידעיה הבדרשי בחינות עולם, יב). ובמרוצה כאיש גבור בריא אולם עשה (אברהם) כל העבודות ההם (ר"י אברבנאל, פרשת וירא, א). שידו וכל גופו של משה היה שוה המזג ובריא אולם (הוא, שמות, ויעל משה). אם יהיה בריא אולם וחזק הבנין ומראה פניו יפה (לידה לדרך א ג ח). ביאור בעזר וסיוע לזכרון בריא אולם (לב האריה, אריה מודינה). והוא (שאול) היה יועץ וחכם ובריא אולם (הוא, ש"א כח). חלי אין מרפא כסיל חכם בעיניו, כי כבריא אולם לא ידרש ארוכה לחליו (כ"י סטנוב, אסף א יא). אל תיגע להעשיר פן תמות ברשע כסל בעודך בריא אולם (הוא שם ב עט ד). — ולדבר מפשט : בהיות הכח המתפעל באשה המקבלת מוכן ובריא אולם (אברבנאל, שמות). — *ונהג העם בארץ ישראל לברך אדם חולה או שחלה והבריא לקרא לו : בריא אולם !

*__אולר__[2]), אולר, ש"ז, מ"ר אולרים — תער הסופרים, סכין קטן שמתקנים ומשפים בו הקולמוס

---

[1]) משקל בומז, עוגב. וקמץ ע"פ קים גם בסמי' יחיד כמו כתב, יקר (שד"ל, רקמה). ובסמי' רבים אלמי אף שעפ"י ההקש היה דינו להיות אולמי או אולמי. ומקור השם לא נתברר. קצת חכמי הלשון סוברים שהוא נגזר מן אול במשמעת קודם : ואינו מחור. ביתר לשונות השמיות אין לו חבר. — [2]) עי' הערה לערך אול טעות המפרשים (ואפי' ר"י גנאח בעצמו) בפסוק ובריא אולם (תהל' עג ג) וע"פ טעות זו נשתרש אח"כ המנהג בלשון לאמר בריא כאולם בריא אולם במשמעת בריא וחזק — [1]) כמו זהב אופז, אך לא ינקב ולא יתרבה, מפני שאינו ש"ת (ר"א שם משקל פועל.

[2]) כך נקדו לוי, ע"מ כבב עולם. בוקשד' וכשתלי אולר, וכך במשנ' מנק כ"י פרמה.וצ"ד אלר. דיסו'אלר, קוה' אולר. מקור המלה לא ידוע. לוי בסמכו על נוסח' משבשה בהערוך שחותרין בו במקום שחותכין בו, חפץ לגזור אולר מן מלה יונית אורוססו ὀρύσσω אבל כבר העיר דר' פלישר כמה רחוקה השערה זו, ויחליט כי זאת המלה היא אחת מהמלים הרבות שנשתרשו בלשון היהודים בזמן המשנה שאין לעמד על מוצאן. יסטרוב גזרו מן ילד. קרוים חפש לו מקור אחר ביונית, אך כבר דחה לו (הער' לקרוים) את כל ההשערו' הללו והעיר כי כפירושי הדבבים והכלים היותר במוסמך הם הגאוני',

תשיבו בידכם אוּלַי משגה הוא (שם מג יב). ויהי בצהרים ויהתל בהם (בנביאי הבעל) אליהו ויאמר קראו בקול גדול וכו׳ אוּלַי יָשֵׁן הוא (הבעל) ויקץ (מ״א יח כז). — תקוה: כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אוּלַי ישא פני (בראש׳ לב כא). ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אוּלַי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (במד׳ כב ו). עתה נלכה שם (אל שמואל) אוּלַי יגיד לנו את דרכנו (ש״א ט ו). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אוּלַי תרפא (ירמ׳ נא ח). עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אוּלַי תוכלי הועיל אוּלַי תערוצי (ישע׳ מז יב). יתן בעפר פיהו אוּלַי יש תקוה (איכה ג כט). — חשש לשעבר: כי אמר איוב אוּלַי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה). — חשש להוה: ויאמרו איש ישראל אל החוי אוּלַי בקרבי אתה ישב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ז). — חשש לעתיד: אוּלַי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה התשחית בחמשה את כל העיר (בראש׳ יח כח). הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אוּלַי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (שם כז יא-יב). — ואם לא: ויאמר אליו העבד אוּלַי לא תאבה האשה ללכת אחרי (שם כד ה). וכמו אפילו: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח, אוּלַי יעשה זרים יבלעהו (הושע ח ז). — ובמקום לולא: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים, אוּלַי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (במד׳ כב לג). — ועם ב בראש, באוּלַי: ואם באולי היה ראוי לבוא על ישראל (לדור המול ויתי ס ג.). ואם באולי נמצאי בנביא דבר או דברים שנראה שהם סותרים (עקרים ג כ). ק״ק רודם הסכימו שלא יוכל שום ישראל וכו׳ להיות קהיו״א ומינו עליהם ג׳ פרנסים ואם באולי הקצין או השנגשב״י ירצה לשום עליהם קהייא שישתדלו בכל מאמצי כחם שחפץ הקהל יבא לידי גמר (שו״ת הרדב״ז תסז ג). אם באולי יעלה על הדעת שיש בספר הזה דברים שהם נגד האר״י ז״ל אל ידינני לכף חובה אלא יתלה הטעות בחסרון ידיעתי (משנת חסידים הקדמה). שאם באולי הקהל יתעצם עלינו ויבחרו להם שוחטים אחרים במקומך וכו׳ ריוח והצלה אעביד לך ממקום אחר (שמש לדק׳ מורפורגו א כ א). ומצוה ג״כ על כל גדול העיר כשיערב (ערוב תבשילין) לעצמו שיערב על כל בני עירו שאם באולי יהיה אחד מבני עירו טרוד ולא יערב וכו׳ שיצא בעירובו (הלבוש אות תקכז ז). אם באולי לא ימצא העורב (ששלח נח מהתיבה) מנוח ומחיה עדין מ״מ קרוב הדבר שיוכל לשוב לפחות (פענח רזא נח ה). צוה לו שאם באולי ישלח יברור לפחות הכשרים בעיניו באולי לא יטעו (תוקוני צלח).

הנרדפים *אֶפְשָׁר *שֶׁמָּא.

**אאוּלָם**[1], מלת הקשור, תורה א) הסכמה והגבלה למה שנאמר קודם, כמו אבל עם כל זה, אלא nichtsdestoweniger; jedoch; néanmoins; nevertheless: והבוא עם וְ: ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל וְאוּלָם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראש׳ מח יט). ויאמר ה׳ סלחתי כדברך וְאוּלָם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ כי כל האנשים הראים את כבדי וכו׳ אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במדב׳ יד כ-כג). ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן פן יעצב וְאוּלָם חי ה׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש״א כ ג). — ב) כמו אבל. aber; mais; but: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל וְאוּלָם לוז שם העיר לראשנה (בראש׳ כח יט). ויקראו את שם העיר דן וכו׳ וְאוּלָם ליש שם העיר לראשנה (שופט׳ יח כט). ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם (של ישראל) על כן חזקו ממנו וְאוּלָם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ״א כ כג). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים וְאוּלָם אנכי מלאתי כח את רוח ה׳ ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (מיכה ג ז-ח). — ובלי וְ: ויען השטן את ה׳ ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו אוּלָם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך (איוב ב ד-ה). כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף, אוּלָם אני

---

[1]) רוב חוקרי הלשון סוברים כי זאת מלה מרכבת מן או ומן לַם a) הערבי, שפרושו הוא לא. אך קשה לשער באיזה דרך קבלו או לא משמעת אך עם כל זה. ויש מדמים לאוּלָם המלה האשורית אֻלָּם, שר״ל בפני, וגוזרים אוּלָם מן אול (קֶניג, בוהל) במשמ׳ העומד בפני, ובהוספה סופית ־ָם כמו אמנם, יומם, חנם. וגם זה דחוק.

a) لَمْ

זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה ל־ם כמרימי על לחיהם ואט אליו אוכיל (הושע יא ז). — והשתמשו קצת הסופרים במשמ' אכל סתם: ויט אליו א ו כ י ל לבעבור וכ"ו (ויס כלוך מכתב, חולה"ס ז).

**אוֹכֵל** [1]) אֹכֵל ש"ז מ"ר אוכלים, לנק' אוכלת, אוכלות, — כנוי למי שאוכל הרבה, Fresser; glutton; manger, האריה: ויאמר להם (שמשון להפלשתים) מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק (שופט' יד יד). — לתולעת או כנמה המשחתת התבואה, הגפן, וכדומה: וגערתי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלאכי ג יא).

**אוּל** [1]),

---

הוא שארית משקל ההקטנה שהיה נהוג בלשון כמו בער' פועיל. ב־ט (מסה"ס דף יז.) דחה מציאות הקטנה זו, וכבר טען עליו קניג (ב קיד) והוכיח כי החלטתו שבעברית הקדומה לא היתה כלל נהוגה צורת פועיל אינה מוכרחת, ובעברי' בזמן המשנה בודאי היתה נהוגה צורה זו להקטנה, כמו בודידה, שומירה, ולכן לא נמנע הוא כי היה נהוג בלשון, ואולי רק בישראל, המשקל א ו כ י ל לא במשמ' מ ע ט אכל כ"א אולי בדבור של הזערה, כמו בדבור לילדים וכדומה. — [1]) המדקדקים שלנו שנזכרו למעלה אמרו שזה ש ם ע"מ פ ו ע י ל, אך הרדק (במכלול) סבר כי זה הפעי' מן אכל, וכן רוב החדשים: גזנ' אולד אולסה', שטדה וכו'. אבל זה אינו מתישב כלל על לשון הכתוב, ואפ' אם נגיה (כמו קניג) ואט אליו ו א ו כ י ל ג"כ המליצה דחוקה. ויתר נראה דעת המדקדקים שלנו שזה שם, ואולי היה. המשקל הזה נהוג רק במקומו של הושע, ואפשר שהיה השם הזה נהוג רק בדבור לילדים, ולכן הושע שאהב לדבר בלשון ההמוני, הואיל ודמה אותם לילדים (תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי) השתמש גם בשם א ו כ י ל כמו שמשתמשים בדבור עם הילדים וכדומה, ויש מגיהים בפסוק זה הגהות אחרות.

[1]) משקל סופר. באשורית אַכִּלֻ — זאב, ותולעת המשחתת הדגן (מלון אשורי דליץ ומוס ארנולד). בערב' אַכַּאלa) אַכִּיל, אֲכֻּוּל, מי שאוכל הרבה. — [2]) שניהם כ ת י ב י ם חסרים, אך דינם להיות מ ל א י ם, מפני שהוא שם ולא בינוני.

[3]) שרש שמי. בערב' שרש אולb) משמש במשמעו' רבות ובהן: הקדים לפני, והשם אָלc) החשוב והטוב (בבהמה ועץ), ועמודי האהל, ומה שנראה מרחוק בבקר ובערב, ומשפחה, בית המלכות. והשם אָלַהd) כלי מלאכה וכמו כן אברי הגוף. בארמית נשארה לו רק משמעת

a) أَكَّال أَكِيل أَكُول b) اول c) آل d) آلَ

**אוּל** [1]), ש"ז, מ"ר אולים סמי' אולי, — א) גוף מורכב מאברים, Körper; organisme, body: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, כי אין חרצבות למותם[2]) ובריא אולם [3]) (תהל' עג ג-ד). — ב) חשוב ונכבד, ראש ומנהיג, Fürst, Edler; prince, noble: ויגל (נבוכדנצר) את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי [3]) הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה (מ"ב כד יה).

**אוֹלָד** [4]), ש"ז, מ"ר אולדים, — עץ שקוצצים עליו הקולמס ומערבים בו הדיו: ה א ו ל ד [5]) והקולמסי' והמטלטלות והמשקלות (תוספתא כלי' ב"ב סוף). עץ שבתוך העץ לערב בו הדיו ולחתוך עליו ראש הקולמוס המשופה שמו א ו ל ד (רב האי גאון, פרוש כלים).

**אוּלַי** [6]), — מלה תורה האפשרות, תקוה, ספק, חשש, vielleicht; perhaps; peut-être. — אפשרות: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש' יח כד). ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם

---

קדם: אוּלָא.

[1]) משקל אוּר, גוּף. ולא ידוע מקורו. — [2]) אולי למו תם, בשתי מלים, ופרוש תם כמו תמים, בלי כל מום. — [3]) דמיון צורת מלה זו עם צורת השם אולם (אולם הבית) הטעה רוב המפרשים והביאם לחשב כי גם כאן הכונה לאותו שם, ואנסו את הכתוב בפרוש דחוק וזר: חזק כמו אולם, מה שאי אפשר כלל, יען נושא המשפט הוא ר ש ע י ם והיה צ"ל ב ר י א י ם במ"ר. אך כבר הרגיש הראב"ע כי ם אולם היא שמוש, ורצה לאמר א ו ל ש ל ה ם, ויפרש אול כח ועצמה, וכן פרש הרד"ק. אבל גם פרוש זה אינו עולה יפה, כי אין טעם במאמר: הכח שלהם הוא ב ר י א. ולכן נראה יותר דעת המבארים החדשים, המפרשים אול במשמעת גוף. — כך הוא ה כ ת י ב, והקריא הוא אֵולֵי כמו אֵילֵי, כמו אֵילֵי מואב.

[4]) משק' כוכב עולם, ולא נתברר מקורו, ועי' להלן בהערה לאולר. — [5]) כך בתוס' צוק' וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמבם בכ"י ברלין. המו"ל פרוש רה"ג הגיה אולר, עפ"י גרסת הספרים. ועי' העיה ערך א ו ל ר.

[6]) באשורית אֻלָא (מלון אשורי דליץ ומוס ארנולד). מרכב לפי דעת רוב חוקרי הלשון מן או ומן לא, לו. ברט דחה זה ומדמה לה המלה הארמית לואי ובעברי' באה ו לפני ל, ובערבית אפשר דומה לאולי המלה לַי לַיְתַ a) שר"ל אף על פי כן.

a) لَيْ لَيْتَ

אוּירִיִים, אֲוִירִיִים, אֲוִירִיּוֹת אֲוִרִיּוֹת, אֲוִירִיּוֹת אֲוִירִיּוֹת. — דוכה לאויר, שיש בו מטבע האויר וסגולותיו : luftig, Luft... airy; aérien : וחבר (אלהים אליו (לגוף האדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות הגשמים העליונים, וזה העצם הוא נפשו (ר"י אב תכון, תרג' חובות הלבבות, שער הבחי'). ונק' אוירית הצורה האוירית (כאב"ד, אמונ' רמה א ב). החלק השני (של החמר הראשון) קבל צורה אוירית ונהיה בה יסוד האויר (רוח חן, פרק ז). ויש מי שחשב שהמלאכים יתלבשו בגופים אויריים ושיתעבו בקרבתם לבני אדם (ר"י אברבנאל, פרשת וירא). לדם רצון ושמחה עם נדיבות גבורה ואהבה ליסוד האֲוִירִי[1] (כתי הנפש והלחש', כ"י פריז). קצת לצורה האשיית וקצת המימיות וקצתם האויריית וקצתו הארציית (נרבונ' מו"נ ע"ב). גם זך אוירי (רמ"ע מפאנו, אמרות טהור', העתים ט). המקומות האויריים (רשב"ל דוראן, מג' אב' לג:). וכשהוא (העץ) מתעשן יוצאים ממנו חלקים אוירים (שם, חלק שוסים א). (המזל) אשיי או מימיי או אויריי (ר"י מטוליטולא, משפ' הככ' ד). — ובמשמעת של האויר: וכבר כתבו הטבעיים שמלהט השמש כשיתרשם בלחות האוירי שנתחדש מהמטר תראה הקשת (ר"י אברב', ש"ב כב). יש מי שאמר שהגופים בזמן התחיה לא יהיו מרכבים מהפכים אלא יהיו אוירים דקים וקלים (הוא, נחל' אב', תח' המתים). המים הנמצאים מכח העב האוירי והאד מכח הלחות (ר"מ קורדוביירו, אלימה, פרק ז). — ומ"כ: מהסבות האויריות המתהפכות מהקיץ והחרף על האדם (רי אברבנאל, ברא' ויטע ה' אלה'). — ובמשמעת שמדבר בו אדות האויר: ואם למדת הפרשה עברי, הראית ספר האוירי (עמנ' מחב' ח).

**אֲוִירִיּוּת**, אֲוִירִיּוּת, אֲוִירִיּוּת, אֲוִירִיּוּת, — תכונת גוף אוירי: כי הם (השדים) נעלמים מבני אדם לדקותם ואויריותם (ר"י אברב', ואלה, ככד לב פרעה). שיסודם (של השדים) הגובר היא האישיות והאויריות (נוה שלו', כא). והאויריות והמימיו' בנערים יותר והעפריות בישישים וזקנים (קהלון א, השנים).

**אֲוִיר קַדְמוֹן**, בלשון המקבלים, כנוי לספירת כתר: אויר הקדמון שהוא הכתר (החייט, פרוש על מערכת אלהות, פרק ג). ומה שהספבה

[1] כך מנקד שם, אך הנקוד כנראה יותר חדש מן כתב היד.

הראשונה נקראת אויר קדמון לא נקראת כך מפני שהיא קדמונית כי אין קדמון ואין ראשון אלא הקב"ה (שם בשם אחד הקדמונים). הספירה הראשונה נקראת האויר הקדמון בהסתלק היו"ד ישאר אור וזהו אור שכבר היה רוצה לומר כי אור נכלל באויר קדמון (הריקנאטי ברא' ג). כי קודם האצילות היה האויר הקדמון יחיד ולא היה נוטה מצד עלויו כלל והיו כחותיו של הקב"ה נסתרים וכו' וכשעלה הרצון מלפניו וכו' להמציא פעליו המשיך תוצאות התעלומה וכו' ונאצלו הספירות הקשורים בו כשלהבת הקשורה בגחלת ושואבים השפע והרצון ממנו יתעלה (הוא, שם). כי האור הזה היה גנוז באויר הקדמון הנקרא חשך כי הם מכוונים ה' כנגד ה' ועל כן נקרא בכל מקום בשם המיוחד (הוא שם ד). מצמצום הא"ס ב"ה נמשך האויר קדמון חלל ומקום לכל העלולים הנמשכים אחריו (שער השמים, אירירי א ו ז). סוד בוצינא התחלתו באויר קדמון שהוא לדעתי אדם קדמון, אך בלתי מתוקן ושלם (שם שם ו ד). דע שהאויר קדמון הוא כולו אין שלא נעשה כ"א בהעדר ובהסתלקות האור חצי המלבוש שנשאר הרשימו, ונקרא אויר קדמון מפני שהוא שלול גם מהרגשה (עמק המלך יא). אדם קדמון נקרא חכמה, אויר קדמון נקרא כתר, באופן שכתר הוא במקום זעיר (שם יט). שמתוך דבריו (של הזהר) משמע למבינים שאויר קדמון עם כל מה שיש בתוכו הוא בערך מלכות לגבי הגליפו והמלכות לזעיר אנפין (שם קלז:).

**אוֹכִיל**[1], ש"ז, דבר מזון, אכל, Speise; nourriture; food : ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על

[1] כל מרי הדקדוק שלנו, ר"י ב"ג (כספר הרקמה), רד"ק (בשרשים) ר"י דוראן (אפודי) אברהם הבלמ"שי, וכו', החליטו כי היה בעברית הקדומה משקל פועיל, ואמרו כי היה השם אוכיל ונתנו לו חברים את אוביל ואופיר. אך שני אלה הם ש"ע פרטיים ואין ראיה מהם. ר"י דוראן מיחס לו עוד את, את השם בורית, אם שרשו ברת. אך אחוה זו מספקת מאד, יען כמעט ברור הוא כי ת בורית אינה מן השרש ועפי"ר תבא מלה זו חסרה ומשקלה פעית. יתר דמיון עם אוכיל יש לתופין (ויקרא ו יד, בקלת ספרים מלא), וגם לתומיך (תהל' יו ה) שהביא ר"י גנאח, אעפ"י שגם במלה תופין (אפי' אם הנוסחה נכונה) יש ספק אם שרשו הוא תפן, והמלה תומיך היא בינוני ולא שם, ויש גם מפקפקים בהנוסחה. וקצת מהתחדשים (אולסה' ואחרים) אמרו שמשקל זה

וששה חדשים הולכת (החמה) לחמם האויר (רשב"ג, כתר מלכות). חיי נשמות אויר ארצך וממר דרור אבקת עפרך ונפת צוף נהריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). וכל יום אשאפה רוח פאת ים, ואשתומם לנוכח משכבותיו, ואלי יעלה ריח בשמיו ואכיר באויר עב תמדותיו (הנ"ל, הלבי ים). ומ"ר: בריות נחלקה לאוירות (לאויר של כל מקום שיהי' נעים ליושבי המקום) (מד"ר ברא"ש' לד). עונינו גברו עד שמי אוירים (סליחות מנחה יוה"כ, אנא הואל). זעקו וחננו לאל משפיל ומרים, חנונים מקשיב משמי אוירים (רשות לשבת הגדול, כך גזלו, מחזור רומני). — ג) מזג האויר, העת, Wetter; temps; weather: היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת (מד"ר בראש' לד). — ד) שטח חלק, לא כתוב בגליון סביב להכתב, וכמו"כ הרוח החלק שבין השורות, Raum zwischen Zeilen; espace entre lignes; space bet. lines: שני שיטין שאמרו (שאם חתימות העדים מרוחקות מגוף השטר השטר פסול) הן ו אוירן וכו' שיטה אחת ושני אוירין וכו' ושלשה אוירים (כ"ב קסג). ובמזרח יש י"א עמודים צא א' מהם וכו' נשארו שם עשרה אוירים ועשרה עמודים בכ"ה אמה אויר ועמוד לה' אמות תן מהם ג' אוירים לג' עמודים וכו' וישארו לבד אוירים וכו' (חזקוני תרומה כז יח). יריעות עזים שהיו מחזיקות שלשים אמות באורך צא מהם כ"ד אמה ומחצה לי"ט אוירות נשאר לך ה' אמות ומחצה למקום (שם שם). — ד) יאויר רע, חלירע, colera: בענין חשש אויר ר"ל (רחמנא לצלן) תיכף כשיודע לבעה"ב חשש מה בביתו תיכף ומיד יודיע הדבר לפה (פנקס קראקא שנת שנה. אולס"ם ז). — ה) יכל גוף אשר צורת האויר לו, גז, gaz. ומ"ר אוירים: אוירים או גופים מתפזרים הן המה הגופים אשר חלקיהם יכספו להתרחק זה מזה בכל זמן אשר ימצאו מקום מוכשר להתפשט בו (לבי רבינוביץ, תולדות הטבע והמים פר' ג). חכמת הכעמיה (הכמיה) תורנו לדעת כי נמצאו מיני אוירים רבים מאד השונים איש מאחיו במשקלם, בצבעם ורוחם ובכל יתר סגולותיהם (הנ"ל, הרכבה והפרדה סימן קפג). — אוירים [1], — מרומי האויר: אל תעופי בגאונך כעוף הפורח באוירים (תוכח' מוס', עזרת הבבלי תוכח' ט).

[2]) לפי הקש שמים.

אד, גוף אדי, שיש לו מתכונת ומראה האד, האויר הוא גוף אדי. — אדה, התנשא באויר. אוירי, אוירי, שיש בה מתכונת האויר. — אוריות, תכונת האויר. — אתר, אויר טהור, דק, הממלא, לפי דעת חכמי הטבע, את כל חלל העולם ממעל להאויר.

גלי האויר, הנעשים מכל תנועה בו.

דאה, עף מהרה.

זך, זכיך, האויר הוא זך, שאפשר לראות דרך בו.

טס, עף, *טיסה.

יסוד, האויר הוא אחד מארבעה היסודות לפי דעת הקדמונים.

כדור האויר, להתעופף בו באויר, עין כדור. —

מאזן האויר. כלי לשקל את לחץ האויר. —

*מניפה, מרוחה, רפפה, כלי ישתמשו בו אנשים ונשים להניע האויר לעשות קרירות. — משאפה, מכונה לשאף בו האויר מאיזה מקום למען תהיה שם ריקות אמתית.

נשם, שאף האויר דרך נחיריו והכניסו לתוך הריאה וכו'. — *נשימה, עין במקומו. —

סופה, סערה, עין רוח. — ספוגי, ספוגיות. — ספינת האויר, ספן האויר, מי ששט באויר בכדור האויר. — ספירי, זך, ספיריות.

עגלת האויר, האויר המקיף הארץ. — עוף, בעל חי העף באויר. — עף, התעופף, התנועע בתנועת הכנפים ברום האויר. — *עפוש האויר, שנשחת.

רוח, תנועת האויר, ועין במקומו כל המתיחס לזה. — רחף, העוף מרחף על... הרוח מרחף. — *ריאה, כלי הנשימה בבעלי חיים. — רקיע, כפת השמים הנראה ברום האויר שהמאורות כמו תלויים בו.

שאף, הכנים את האויר לתוך גופו דרך הפה. — שט באויר, טס. —

תכן האויר, מכונה לתכון קלישות האויר וכמותו.

**אוירות**, כמו אויריות: ולזה כשהוא מצטנן הוא מתרדקק ומשתחר לפי שיצא ממנו האוירות ולא נשאר ממנו אלא המימיות (רשב"ל דורן לט:).

**אוירי**[1]) אוירי, אוירי אוירי, ת"ז, לנק' אוירית, אוירית, אוירית אוירית, מ"ל אוירים אוירים,

[1]) עין אויר, בדבר הנקוד.

שִׁגָּעוֹן, מְשֻׁגָּע, – *שׁוֹטֶה, *שְׁטוּת. – שֵׂכֶל: חֲסַר שֵׂכֶל, נֶגֶד הַשֵּׂכֶל, עַב הַשֵּׂכֶל, צַר שֵׂכֶל, קְצַר שֵׂכֶל. – *שׁוּפְטָנִי, פתי אדם בלי דעת.

*תָּמִים, מי שאינו ערום, מי שמאמין מה שאומרים לו. — *תְּמִימוּת. — *תָּרָד, *תָּרוּד *תָּרוּר, *תָּרָר, שוטה מבוהל.

**אֱוִילִי**, שת״ז, לנק׳ אֱוִילִית, מ״ר אֱוִילִיִּים, אֱוִילִיּוֹת, — תאר מגבר ומנחץ מן אֱוִיל, ור״ל אויל מאד, sehr närrish; très sot; foolish: ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רעה אֱוִלִי כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכרי׳ יא יה יו). ואמר המשורר: הוי פרחח אוילי בן חסר טעם (ילג מפלים א יח). — וללא בע״ת: אגב אעירך יקירי על דבר אחד אוילי שנהג ר״ש בלוך בכל הספר (ריב״ל, כתר ילחק ק״ז).

***אֲוִיר**[1], אֲוֵיר, אֲוֵירָה, אַוִּירָה, אֲוִירָה, ש״ז, מ״ר אוירות, אֲוֵירִים, אֲוִירִים אַוִּירִים, אֲוִירִים, — כעין אד יבש זך, לא נראה, הממלא את חלל העולם סביב הארץ, Luft; air: ושמש במשמעת א) חלל העולם, Raum; éspace; space: היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו (את הגט) לה כיון שהגיע (הגט) לאויר הגג (ר״ל לחלל העולם שמול פני הגג) הרי זו מגורשת (גיט׳ ח ג). נשפך (הדם) באויר (אהל׳ ג ג). מגדל שהוא עומד באויר (שם ד). כותל שהוא לאויר (שם ו ג). חלון שהוא לאויר (שם יג ב). דירה שתשמישיה לאויר כגון הבורגנין שבשדה (תוספ׳ עירו׳ ג ט). עמוד שהוא מוטל באויר (שם אהל׳ יג ט). ארובה שהיא לאויר ואין בה פותח טפח (שם יא יז). אמר ר׳ שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן (המאורות) באויר ואם שפין ברקיע (מד״ר בראש׳ ו). כיון שיצא (הילד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח (נדה ל:). וילך דוד ואנשיו בדרך וכי באויר היה להם ללכת (מדר׳ תהל׳). נטל הקבה ארונו של אהרן והעבירו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח באויר (פרקי ר״א יז). — ובמליצה: היתר נדרים פורחים באויר (תוספתא חגי׳ א ט). ר״ל אין לזה שום יסוד. ומשל: זרוק מטה באויר לעקרו נופל (מדר׳ במדבר כ). — ומוקף מחצות: ובית שער לאוירה של חצר (אהל׳ י ח). כל אויר שתשמישו לבית דירה כגון הדיר והסהר והמוקצה והחצר (תוספתא עירו׳ ג ט). מעשה שהביאו קופות של עצמות מכפר טבויא והניחום באויר בית הכנסת (שם אהל׳ ד ב). אויר סוכה פסול בשלשה (ב״ב קסב:). —וכמו״כ חלל הכלי: נכנסו ידיו לאויר כלי חרס (ידים ג א). כורת פקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור (כלים מ א). וטבול יום שפשט ידו לאויר הבית (תוספתא טהרם יב). — ב) עצם האד הממלא את חלל העולם, Luft; air: האויר שממנו ניצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר שהאש קלה מכלם (מד״ר במדבר פרשה יד). המחן (את אפר הפרה) באויר (תוספתא פרה ט). אמר רב אויר מגדל (של דור הפלגה) משכח (סנה׳ קט.). ויאמרו לו (להמלך אוגיאם) חכמיו לא אויר ארצנו כאויר ארץ כתיים ולא מימינו כמימה, על כן חלתה המלכה בהשתנות עליה האויר והמים (יוסיפון פר׳ ג).

---

[1]) יונית ἀήρ, רומ׳ aer; בסורית אַאר, אַאֵיר, מ״ר אַאוֹראת, אַארַאת. ובדבר נקוד המלה, הנה בתרגום ירושלמי ע״פ על פני רקיע, שמים (בראש׳ א כ) אַוֵּיר האלף פתוחה והאות וו דגושה וצרויה. וכן נקדוה אברהם הבלמשי בספר מקנה אברהם, אליהו בחור בספר התשבי וללוי, וכן הקריאה המקבלה של הספרדים האות וו מונעת בתנועת צירי (סגול ארוך). אך האלף באה בשירי יהודה הלוי חטופה, כנראה מהבתים המובאים בפנים, שהראשון הוא ע״מ שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד, ובשניהם משמש אויר במקום יתד. והאשכנזים מניעים את האות וו בתנועת חירק, וממה שהם קוראים אויר בטעם מלעיל מוכח כי במבטאם האלף איננה חטופה, כי הם נוהגים להטעים אות החטופה בבוא אחריה אות סגולה (אֱמֶת—אֶמֶת, אֲשֶׁר אֲשֶׁר), או חלומה (אֱגוֹז—אֶגוֹז, אֱדוֹם—אֶדוֹם) אבל אם אחרי האות החטופה באה אות קמוצה (אֲגַם, אֲרָם) וחרוקה (אֱחִי, אֱוִיל, אֲנִי, אֲרִי) נוהגים לחחטוף את החטופה ולהטעים האות שלאחריה. ואעפי״כ חטפו קצתם את האלף, (עי׳ בפנים מ״ר למשמעה ב). והיוצא מזה כי ארבע צורות למלה זו: אַוֵּיר (תרגום ירוש׳, אברהם בלמשי וכו׳), אֲוֵיר (מבטא ספרדים ור״י הלוי). ולשתיהן אין הקש במשקלי השמות שנשארו לנו מעברית הקדומה, וזולתי משקל פֵּעֵל (מֵקֵל), פְּעֵל (זְאֵב), שניהם בלי יוד. והצורה השלישית היא לפי מבטא האשכנזי אַוִיר, ע״מ סַכִּין (כמו״כ מלעיל במבטא האשכנזים), והרביעית אֲוִיר אוירים (אנא הואל, כך גזרו), על משקל בְּרִית. ובמשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה אֲוֵיר, אֲוֵר.

ותכסת בושה (שם י). אין לה (לירושלם) מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים (איכה א ב). איבי איש אנשי ביתו (מיכה ז ו). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך (במד׳ כג יא). רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש״א ב א). בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל׳ ט ד). ואיבי [1]) חיים עצמו ורבו שנאו שקר (תהל׳ לח כ). ועתה הצילנו מיד איבנו ונעבדך (ש״א יב י). ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם (נחמ׳ ו יו). יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך (ברא׳ מט ח). כן יאבדו כל אויביך ה׳ (שופ׳ ה לא). ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם (ויקרא כו ז). ויירש זרעך את שער איביו (ברא׳ כב יז). הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (תהל׳ פט מג). ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי יו ז). עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף איביה (ירמיה יב ז). והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב (ויקרא כו לו). וימכרם (אלהים) ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד בפני אויביהם (שופט׳ ב יד). וינחם (את ישראל) לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים (תהל׳ עח נג). כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (שם פא יה). — ו א ו י ב ושונא: ולא ידון (הדין) למי שהוא ש ו נ א ו אעפ״י שאינו א ו י ב לו ולא מבקש רעתו (רמבם סנה׳ כג).

**אויה** [2]), — כמו אוי: אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל׳ קכ ה). — ואמר המקונן: אצבעותי שפלו ואשיותי נפלו אויה, בני ציון גלו וכל אויבי שלו, אוי מה היה לנו (קינות לתשעה באב).

**אויל** [3]), שת״ז, לנק׳ אוילה, מ״ר אוילים, אוילות, — אדם שאין לו שכל ודעת, foolish ; sot; närrish : באו ימי הפקודה באו ימי השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח (הוש׳ ט ז). כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה (ירמ׳ ד כב). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (משלי י ח). — וכמו שם: דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (שם יב יה). בפי אויל חטר גאוה ושפת חכמים תשמורם (שם יד ג). כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). — ומ״ר: אך אוילים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה (ישע׳ יט יא). חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז). — ומשל: אם תכתש את האויל במכתש של חרשים (פסקתא ר״כ שקלים). אויל מפתח יביט אל בית (פרקא דרבינו הקדוש כשם בן סירא). — ולנק׳ אוילה: ולשון נקבה על החקשה אוילה ע״מ גביר וגבורה (ריב״ג, שרשים ערך זה). — *אויל חשק: אלך כמתהולל בלי לב עד כי אויל חשק קראוני (מ׳ בן עזרא, תרשיש ד).

אולת, תכונת אדם אויל, אשה אוילה. —*אטום, אטום הלב, אטום הנפש, *אטימות הנפש — *ארוך, כנוי לאויל והשם *ארך.

בהמה. — בור. — *בורך, אדם בלי דעה. — בער, נבער כבהמה. — *ברבה, דבר אולת, שאין בו טעם, ספור דברים בטלים שמספרים לאדם.

*גלגל, כנוי לאויל. — *גלם, אדם שאינו מבין מדעתו לעשות מאומה, וצריך לצוות לו כל דבר.

דעת, קל הדעת, חסר דעת.

הבל, הבל הבלים. מהביל, אוחז, מאמין בהבלים.

חמור, כנוי לאויל.

*טמטם, טמטם המוח. — *טעם, דברים שאין להם טעם. — *טפש, אויל גדול, בלי כל דעת. *טפשות.

יאל, נואל, היה אויל.

כסיל, מי ששכלו עצל, אויל.

מוח, *אין לו מוח בקדקדו.

סגריד, *נולד ביום סגריד. — סכל, אדם חסר כל ידיעה. — סכלות. — *סכים, *סכסן, בלי דעת.

עור, *עני בדעת.

פתי, קל הדעת. — *פתי שחור כנוי של תבה

---

ובספרים מדויקים שניהם מלעיל. ולכן יש סברים שהיוד נוספה ואיננה יוד הכנוי, אבל כבר אמר רד״ק: אפשר שהיוד לכנוי אעפ״י שהמלה מלעיל. וכן רוב החדשים, ולא נתבררה סבת שנוי זה. — [1]) יש סברים שזה בינוני פעל, ר״ל האיבים אותי בחיי (קניג ג רלו).

[2]) ה נוספה לשגב המושג, ומלעיל.

[3]) משק׳ אליל. מלה עברית אין לה חבר בלשונות האחיות.

שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישעי ו ה). אוי לנו כי שדדנו (ירמ' ד יג). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (שם יה י). אוי לרשע אוי לשכנו (נגע' יב ו). אוי לי שראיתיך בכך (שבת לג :). אוי לי דברים שבינו לביני שח לאשתו (אבות דר' נתן, פרק ז). אוי לנו טובה זו שאבדנו (שם פרק לב). — ולנוכח ונסתר: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (במד' כא כט). אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד (ירמ' יג כז). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הושע ז יג). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישעי' ג ט). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא). אוי לו לאדם שרואה את הוריו באומנות פגומה (תוספתא קידוש' ה יד). יצא לו (הורקנוס בן ר' אליעזר) והיה צועק אוי לי שנטרפה דעתו של אבא (ירוש' שבת ח ה). אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכות ג.). אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של ת"ח (שם כח.). אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים (ברכות סא:). אוי להם לבריות שלא למדו תורה (יומא פו.). אוי לו למי שעלתה בימיו כך (שם כב.), אוי להן לבריות שרואות ואינן יודעין מה רואות (חגיגה יב :) אוי לי אם אמר ואוי לי אם לא אמר (ב"ב פט :). אוי למי שהבלים את העני אוי לו (רמב"ם, מתנ' עניים י). — ועם ל.... להורות הסבה: אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה (ב"ב עה :). אוי לשלש שנים שאבדתי בבית אבא (נדה מה.). — ועם נא אחריו: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא). אמרת אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאבי (שם מה ג). אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי תמדתה (מו"ק כה :). — ועם על להורות הסבה. אוי לי על שברי נחלה מכתי (ירמ' י יט). אוי לו על אשתו אוי לו על אשת אחיו (יבמות כט.). ראה את בית המקדש אמר אוי לנו על זה שחרב (אבות דר' נתן פרק ד). — ועם מ להורות מקור האוי: אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת ומכרזת אוי להן לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). — אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכות סא.). אוי לי מבית ביתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנן אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמסן אוי לי מבית פיאבי אוי לי מאגרופן (פסחי' נז.). ואוי אוי: ויהי אחרי כל רעתך אוי אוי לך נאם אדני ה' ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק' יו כג-כד). — ועם היחס קודם: למי אוי למי אבוי למי מדינים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כג כט). — ובחבור עם אבוי: אוי ואבוי עליך אלכסנדר איך נמשלה יציאתך אל העולם ליציאתך מן העולם (ר"י חריזי מוסרי הפלסופים ג ה). — בלי אוי ואבוי: ויצאה נשמתו בבת אחת בלי אוי ואבוי (מנהגים של וירמזא ח' תפסטין).

**אויב**[1], **איב**, ש"ז, לנק' **אויבת** **איבת**, כנוי אויבי איבי, אויבך[2] איבך, אויבך איבך, אויבתי איבתי, מ"ר אויבים איבים, אויבות איבות, כנוי אויבי איבי, אויבכם איבכם, — אדם שיש לו איבה לחברו, שונאו ומבקש להרע לו, וכמו כן עם אשר מלחמה לו בעם אחר, Feind; ennemi; enemy: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שמות יה ט). אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מג). כרוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמ' יח יז) אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב (שם יה יא). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (שם ו כה). דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי עין (איכה ב ד). ויאמר שאול אל דוד למה ככה רמיתני ותשלח את איבי וימלט (ש"א יט יז). האירה עיני פן אישן המות פן יאמר איבי יכלתיו (תהל' יג ד-ה). יצילני מאויבי עז משנאי כי אמצו ממני (ש"ב כב יח). כי תפגע שור איבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). בנפל אויביך[3] אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה (ש"א כד כ). אל תשמחי איבתי[4] לי כי נפלתי קמתי (מיכ' ז ח). ותרא איבתי

---

[1]) מן איב. עי' זה. שם ע"מ סופר, ובא ביחס הישר כמעט בכ"מ מלא, ובהרבה מקומות גם בנטיות, בכנ' ורבים, אפילו בספרים קדומים בלי ספק. — [2]) נשמר קול החירק הקדום, כמו אספך, בפרשך, גדלך, מקדשכם. — [3]) כתיב אויביך, קרי אויבך. — [4]) נמסר במסורה: ב וחסר ומלעיל. והזכיר זאת רדק בפרושו ובמכלול. וכתב מ"ש: במקצת ספרים מלרע בפשט אחד לבד וכן ותרא איבתי שבסמוך

איה"ע, ר"ת אומות העולם.

אוה"ש ר"ת אוצר השרשים.

***אוּוִי**, ש"ז, שה"פ מן אוה: והן בשלם סכו ופו' באהל אוויו (ר"ת קליר, אז היתה חנית סכו, ה' סכות). ווטמו באוּיִם וממאוּיִם נסחו וזרו באפסים ולא נחו (סליחו' ה ע"ת). או דרך אווי ותמוד (הורית הקורה, יב).

***אַוָּז**[1]) אוז אוז אוז, ש"ז מ"ר אווזים, אוזים, אווזים אוזים,—עוף מימי ובשרו נאכל, ויש בו ביתי ומדברי, Gans; oie; goose: אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה (ב"ק נה.). אווזין ותרנגולין וכל דבר שטפולו מרובה משכרו (ב"מ כח:). ומ"ר ואלו נחמו בבני אווזיו ימלא פי שחוק אברה בעודי (עמנואל מחברי ט). — אוז מדבר: אווז עם אווז מדבר כלאים זה בזה (ירוש' כלאים פ' ח' בסופו). אווז ביתי ואווז הבר (סמ"ג רפא). אווז ישובי ואווז מדבר, (ס' החנוך, רמד).—אוז הים, אוז גדול ארוך הצואר השוחה בים Schwan; cygne; swon: אוז עם אווז הים וכו' אם בשעה ששניהם ביבשה את אמר (שהם כלאים זה בזה) בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כ"ש (ירוש' כלאים פח). — והיה האוז סימן לחכמה למי שראהו בחלום: הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה (ברכות נז.). — בר־אוז ע' ערך זה.

[1]) בארמי' אווזא, סורי' וזא, בערבי' אוז a) בלשון המוני' וז, ואמר ס' פרנקל, כי הוא שאול בערב' מארמי' ומקורו בלשון רומית avis עוף בכלל. וכן בלשונות שהסתעפו מלשון רומית התיחד השם avis להמין המיוחד, ונהיה בצרפתית oie, בספרדית auca וכו' (ליטרה, מלון לשון הצרפתית).— ובדבר נקוד השם אוז, הנה אין לנו נקוד בקבלה בכתב אלא בארמית למספר רבים: בתשעה ביה (של חדש ניסן) נכסין (היהודים) חיון ואווזין ואכלין ושתין ומתפנקין (תרגום שני אסתר ג ח). צ"ד אוז, וכן מער' המער' ור"א בחור בתשבי. בוקשד' אוז, וכן כשתלי, לוי, קוה' וכן בתוה"ט. הקריאה המקבלה של הספרדים היא אוָז וס"ר אוָזים, משקל שאין לו אח בשמנה ועשרים משקלי שמות העוף שנשארו לנו מהעברית הקדומה. והאשכנזים מפתחים בנפרד האלף והוו, ודומה לזה השם שחף. במ"ר קוראים אוזים ע"מ שלוים. וכן נקד בעל תוה"ט את הרבים אווזים על פי מה ששגור בפי האשכנזים, אעפ"י שנקד הנפרד אוז ודינו ברבים אוזים.

a) أَوَزّ

כנפים, *מקור, נוצה, וכל יתר הדברים המשתפים לכל העופות. עין עוף.

*קקה, קול האוז וכר האוז. — *קק, כנוי להאוז על שם קולו. —*קקים לבנים, כנוי של החול לאנשים זקנים רגזנים.

***אַוָּזָה**[1]), אוָזה, ש"נ, מ"ר אווזות אוזות, אווזות, נקבת האוז: אז בא כומר אחד ועשה בכיושף אווזה (מנהג' של וויזמייאר). וראה תשב"ץ שהתיר הר"מ ז"ל אווזות שנמלחו עם הכבד (תשבץ מנהגי הר"מ מרוטנבורג, שלח). כשטגנו עוד את האווזות (שו"ת הרא"ש' יט א). וששאלת על אווזה דידן שנשברה גולגלתה (שם כה). גם האווזות השמנות אשר דמה רכב"ת בהן ערבות ג"ע (דרך אמונה כ ו ג). מה נאכל בשבת של נחמו אחרי שהכתוב אסר את האווזות (עמנואל מחברת כב). רב נרפשה כסלת נפשה, ברקרק רפשה כאווזה (יעקב עמנואל פרנסים, לבי מודח). המביא אווזות שחוטות וכו' שכל מחיתו היה אפשר שתי זוגות אווזות (ר"י עמדין, התאבקות). — *כנוי להדבקים בהכהן המתקן הטשחי יוח' הוס, (שמשמעתו הוא אוז) שנשרף בגלל מינותו בשנת 1415: ויתנו לב מלכי הערלים להלחם בבעלי אמונה ההיא אשר יקראו אווזות ולכלותם מעל פני האדמה (מעשה, הליכות קדם פאלק).

***אוּזָן**, ש"ז,— מי שמחבר שירים שקולים: וחברו יאו כל שר ואוזן (משה אדרעי, לקוטי קדמ' ג).

**אוֹי**[2]), מלת הקריאה לצער ותוגה, Wehe! Ach! alas!; Hélas! oh!: וישא (בלעם) משלו ויאמר אוי מי יחיה משומו אל (במד' כד כג). לכן כה אמר אדני ה' אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה (יחז' כד ט). — ועם לך להמדבר: ויאמרו (הפלשתים) אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ז-ט). ואמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא

[1]) משקל יענה, וזו היא הקריאה המקבלה של האשכנזים וכן קריאת מ"ר אוזות, ע"מ אשפות עשתות שרשות; ובהתשבי אווזות, מ"ר מן אוזא.

[2]) אשור' אוא, ערב' ואי a), ארמ' וסור' וי.

a) وَا وَيْ

ד' כוס'), — ואיננו נכון.

— הִתְאַוָּה, התעוררה בקרבו תאוה, היתה לו תשוקה לדבר, begehren, sich sehnen; désirer, soupirer après; to wish: „והאספסף אשר בקרבו הִתְאַוּוּ תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר (במד' יא ד). ולא תִתְאַוֶּה בית רעך שדהו ועבדו (דבר' ה יח). וַיִּתְאַוֶּה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם (ש"ב כג טו). — ובינוני: כי שם קברו את העם הַמִּתְאַוִּים (במד' יא לד). מִתְאַוָּה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תדשן (משלי יג ד). — ועם את אחריו: הַמִּתְאַוִּים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור (עמוס ה יח). — ועתיד מקצר יִתְאָו: וְיִתְאָו[1]) המלך יפיך (תהל' מה יב). וַיִּתְאָו[1]) דוד ויאמר מי ישקני מים (דה"י א יא יז). — ועם ל אחריו: אל תלחם את לחם רע עין ואל תִּתְאָו[2]) למטעמתיו (משלי כג ו). אל תקנא באנשי רעה ואל תִּתְאָו[2]) להיות אתם (שם כד א). אם לוט נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו (מד"ר בראש' נא). משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחיי בתו (מכילתא פרשת בא, טז).

ב. התאוה, התאויתם (במדב' לד י) עין תאו.

**אַוָּה**[3]), ש"נ — תשוקה ורצון לדבר מה, Lust, Begehren; plaisir, désir; lust: בכל אַוַּת נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב טו). ועתה לכל אַוַּת נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו (את דוד) ביד המלך (ש"א כג כ). בְּאַוָּתִי ואסרם (הוש' י י). — ולתאוה בין זכר ונקבה: פרא למד מדבר בְּאַוַּת נפשו שאפה רוח תאנתה (ירמ' ב כד).

או"ה, ר"ת אסור והתר.

---

[1]) כך באלף קמוצה לפי עדות הרד"ק (מכלול דף קיח) וכן במקראו' גדולות דפוס ראשון. וטעם קמצות זו לפי דעת הרדק מפני פעולת ההקש של צורת ידיו רגליו וכיוצא בזה, (בקצת כ"י כתוב ויתאיו. קניג). אולסה' ובטכר — מזכירים נקוד זה ואינם נותנים טעם לדבר. שטדה רואה בזה פעולת הוו שסגולתה להאריך קול הפתח שלפניה, וכן קניג. נזניו' קויץ מפקפק. והעיד נורצי במ"ש לדה"י א יז כי במקצת ספרים מדויקים הוו בפתח, והוא מסכים לזה, וכן בר חולק על קריאת אָו ומחזיק בקריאת — אַו — [2]) כך במקג"ד הראשנ'.

[3]) מן אוה. והנה קצת חכמי הלשון סוברים כי נמצא גם משקל זכר, אַו, אָו במשמע' זו: אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר (משלי לא ד), שכך הוא הכתיב (כך במ' וקנ'). אבל יותר מסתבר להגיה אֵי שכר.

**אוֹהֵב**, אֹהֵב, ש"ז, כנוי אוֹהֲבִי (אֹהֲבִי) אוֹהַבְךָ (אֹהַבְךָ) לנק' אוֹהֶבֶת כנוי אוֹהַבְתִּי (אֹהַבְתִּי) אוֹהַבְתֵּךְ וכו', אוֹהֲבִים, אֹהֲבִים, אוֹהֲבוֹת (אֹהֲבוֹת), — א) מי שאֹהֵב את חברו, ידיד, Freund; ami; friend: נאמנים פצעי אוֹהֵב ונעתרות נשיקות שונא (משלי כז ו). איש רעים להתרועע ויש אֹהֵב דבק מאח (שם יח כד). ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי (ישע' מא ח). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אֹהַבְךָ (דה"ב ב, כ ז). אֹהֲבַי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל' לח יב). וישלח (המן) ויבא את אֹהֲבָיו ואת זרש אשתו (אסתר ה י). — ואמר בן סירא: אוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (כ"ס גניזה ו יד). אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (שם ז ח). יין חדש אוהב חדש, וישן אחר תשתינה (שם ט י). האוהב והשונא (פסול לעדות) אוהב זה שושבינו (סנה' ג ה). מי שזכה בקטורת והיה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו (תמיד ו ג). נראין כאוהבין בשעת הנאתן (אבו' ב ג). שלשה אוהבין יש לו לאדם בחייו בניו וממונו ומעשיו הטובים (פרקי דר"א לד.). כשיריבו האוהבים יתישבו (ישמחו) האויבים (Brülls Jahrb. VII, 24). אמרו החכמים האוהב הנאמן מי שהתנדב לך בממונו בעת צרכך, בנפשו בעת צרתך (מבחר הפנינים, בחינת האוהבים). אמר החכם: שני דברים אין בעולם יותר מעטים מהם ובכל יום ויום יוסיף מיעוטם; ממון מהתר שתוציאו אותו לשם שמים, ואוהב נאמן שתבטח בו (שם אגדת אוהב הנאמן). ושמע איש לניטפשון החכם מתפלל לאל לשומרו מאוהביו וכו' (רשב"ן דורן מגן אבו' א ו). וכן אמרו החכמים האוהב אחד הוא או הוא או אתה (הות שם). אמר החכם ד' דברים טובים יותר כשהם ישנים מחדשים: היין והדגן והשמן ועל כולם האוהב (ר"י מודינא למח לדיק). — ב) *איש אוהב אשה, Liebhaber; amant; lover: אוהבתו באת ואינה מוצאת אותו וכו' אוהבה בא ואינה מוצאת אותו (ירוש' ע"ז פרק ב הלכה א). משל לאשה שהיתה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה (מד"ר ויקרא כו). כמה חכם אדני המלך ידע שנתתי עיני באחר, ידע שיש לי אוהב ונתן לי את הגט (מדרש תהל' קלא).

או"ה"ח, ר"ת אור החיים.

ישמש להניע ולהפך את הגזירים והגחלים בתנור=Schür-eisen ; fourgon ; poker : אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהם אוד, ואוד שנשבר אסור להסיקו ביו"ט, לפי שמסיקים בכלים ואין מסיקין בשברי כלים (כילה לג.).

*אוּדִין[1]), (אודייני -נא אודניא)— ש"ז,—לוח רחב או לוחות מחברים יחד, בלי כרעים מתחת ישמ"ש למשכב על הקרקע או לכסוי על איזה דבר וכדומה, Planke; plank; planche: נטלה קצרה (של מִטה) ושתי כרעים טמא' מפני שהיא כשירי מטה מטה וישן עליה אם מתחילה עשאה לכן טהורה מפני שהיא כאודניא[2]) (תוס' כלים ב"מ ח). ישן על גבי כסא על גבי[3]) אודייני[4]), גדולה מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו (מו"ק כח.). הישן על גבי ספסל או על גבי[1]) האודיינא חייב במטה כפויה (שמח' יא).

*אוּדָן[2]), ש"ז מ"ר אוּדָנִים, — כלי ימלאוהו מים יכנס בו אדם וירחץ בו גופו, וישמש לכבוס בכלל. Wanne ; baignoire ; bath : ורחצי את בגדיך באוּדָנַיִךְ (עזרת הבבלי תוכח' מוס' ט)

# אוה[3]), ממנו אִוָּה, אַוָּה, מְאַוֶּה, תַּאֲוָה.

**אִוָּה**, פ"י, — חפץ בחזקה בדבר מה, begehren, wünschen ; désirer, convoiter ; to wish for: כי תְאַוֶּה נפשך לאכל בשר (דבר' יב כ). — ובלי ל אחריו: ונתת הכסף בכל אשר תְּאַוֶּה נפשך בבקר ובצאן וביין (שם יד כו). קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תְּאַוֶּה נפשך (ש"א ב יו). ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תְּאַוֶּה נפשך (ש"ב ג כא). — ובעבר: אין אשכול לאכול בכורה אִוְּתָה נפשי (מיכה ז א). — וביחס לדברים מפשטים: נפש רשע אִוְּתָה רע (משלי כא י). — ובלי נשוא אחריו: והוא (אלהים) באחד ומי ישיבנו ונפשו אִוְּתָה ויעש (איוב כג יג). — ובלי השם נפש: כי בחר יי' בציון אִוָּה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אִוִּתִיהָ (תהל' קלב יג-יד). שאיוו אלוהות הרבה (סנהדרין סג.). — ועתיד מקצר: יאַו היות כתר לראשם (רמב"ע דיוהן). וחברו יְאַו כל שר ואוזן (מ' הדרעי, לקו' קדמ' ג). — וכבר השתמשו מקצת הסופרי' בזמננו בפעל זה קצת בענין אחר במשמ' אחל ואמרו למשל: יְאַוֶּה לפלוני שנה טובה, אני מְאַוֶּה לך כל טוב: ומקירות לבי אברכה ו.מ אוה לו כי לא תהיה יגיעתו לריק (רח"י פהלק, הסכ' לס' נקרוים. —

[1]) משק' חופין, שופין, ועי' הערה לאוכיל. מקור המלה אינו ידוע, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בתוספתא כ"י אירפ' הוצ' צוק', ובנוסח' באדוניא, והגר"א הגיה כארונות. — [3]) גרסת הדי"ף, והיא העקר. וטעה לוי שהביא אודייני גדולה, כי המלה גדולה שיכת להמלה מכולן. — [4]) כך גרסת הספרים שלנו. ויש גרסאות אחרות אורייני, אודיני, אדוניא, וכדומה, וכמו רוב הגרסות כן רבו הפירושים. ר"ח והערוך בשמו ורשי במו"ק פה פרשו מכתשת גדולה, ובעל המחקר על מס' אבל בספרי השנה של ברילל (Brülls Jahrb. 1, 54) הביא ראיה כי המדוכה היתה משמשת לי ש י ב ה מהמאמר על מדוכה זו ישב חגי. וכן לעמידה: כפי ליה אסיתא וקום עלה (מו"ק כב:). (להשערת נורברג שם עפ"י לשון סורית אודנא-אהל אין מקום פה). אבל מה ראו חכמים להזכיר מכתשת ולא כלי אחר? ובב"ב קמד: לא הניח להם אביהם אלא אודייני פרש"י וכן רגמ"ה בור וכסויו, ותוספ' שם הביאו גרסה אחרת אידווני ופרשו ספסל ג ב ו ה. וכן ר"י גיאת: שלחן גדול שעומדים עליו. להרמבם היתה כנראה הגרסה אורייני ופרש ארון. והנה משלשה המשכבים הנזכרים בכאן ובשמח' י"א: כסא או ספסל, ואודייני, וקרקע, נראה כי אודייני הוא משכב נ מ ו ך מכסא ו ג ב ו ה מקרקע. וכן נראה מהתוספתא: שאם נטלה מהמטה קצרה ושתי כרעים, וכו' ובכן קצה אחד נוגע בקרקע, היא כ א ו ד נ י א. ואפשר שבמשכב כזה השתמשו שומרי השדות כדי שלא לשכב ע"ג הקרקע מפני ה ט ח ב, וכשהיו נשכרים לבעלי השדה היו מביאים האודייני שלהם, וזהו מה שאמרו בגמ' ב"ב שם שאני אודייני דלנטירותא הוא דעבידא; ויהי' דומה פרוש זה לפרושו של ר"י גיאות ור"ת שם שפרשו כמו"כ אודייני כלי תשמישו של השומר. ואולי עקר משמ' אודייני אינו מ ש כ ב נמוך אלא כל שטח של לוחות, וישמש למשכב או לכסוי, כגון לכסות בו בור וכדומה. ור"ש בו"ש בספ' המליצה (פול' דר' ככר, 37) פרש כסא קטן, וגרס א ד י נ ה. ובדבר מקור המלה לא נתקררה דעתי בכל מה שאמרו לוי וקהוט ויסטרוב.

[1]) בספרים שלנו: או ע"ג מטלתא דכרמי אודייני. אך הגר"א הגיה והשמיט את שתי המלים מטלתא דכרמי, וכן היתה גרסת הרמבן ויתר הפוסקים, ונראה כי הן פרוש שהוסיף לומד על הגליון ונכנס אחרי כן בתוך גוף המאמר.

[2]) בארמית: ר' זירא הוה יתיב ב א ו ד נ א דמיא בי מסותא (כרכו' כב:). חזייה (עולא) לרבה בר רב הונא דיתיב ב א ו ד נ א (גרסת הערוך, וכן בכ"י, ד"ס), ובנוסח' במקום הראשון אגנא, וכאן אוונא דמיא (שבת קמ:). ולא נתברר מקורו, והמשקל אוּלָם, כוּמָז.

[3]) שרש ש מ י אך בשאר הלשונות לא ממש כמשמעתו בעברית, וכבר העירותי (מדרש מלים לאהב) כי נראה שבלשוננו משמש צרוף אה... לנטית הלב. בערבי' ההמונית יאמרו עַיִי במשמעת א ו ה בעברית.

ואוי"ה בדגש ורפי יכו' רפין לעולם חוץ מן א ו ג י ר ה ופסיק ודחיק נאתי מרחוק נכו'. וזה הוא פירושן אוגירה יש בה שבע מלות ארבעה בשירת הים (א, יא, יו, כא) וחד בישעי' (נד יב) וחד בירמי' (כ א) וחד בדניאל (ה יא) (הורית הקורא 78). ואין על תיבה ראשונה אלא משרת והן בדגש ונקראין א ו ג י ר ה ואין להם טעם אלא קבלה ביד הסופרים (שם 79). ארבע מלין בשירת הים משמש לשון א ו ג י ר ה (מסור' גינזב' אות ג).

**אוֹגֵר**, ש"ז, מ"ר אוֹגְרִים, — אדם האֹגֵר ומקבץ יחד: ויהי בארבע עשרה שנה ומאתים ואלף מיום נחתם חזון ונביא ויכתב האוגר את הספר הזה (רסע"ג, הקד' העבר' לה א ג ר ו ן, הוצ' דר' הרכבי).

**אוּד**[1], ש"ז, מ"ר אוּדִים, — שארית גזיר עץ שחלק ממנו נשרף באש, Brandscheit; tison; firebrand: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כְּאוּד מֻצָּל משרפה (עמוס ד יא). המניח את האוּד בגשמים לכבותו (מגשי' ה ז). — ואמר המשורר: יעשנו עיני כ א ו ד (רשב"ג, שש"ד כו). — ובהשאל' שארית שנשאר מכליון וחרבן: ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך ה' והשטן עמד על ימינו לשטנו, ויאמר... יגער ה' בך השטן.... הלא זה (יהושע הכהן) אוּד מֻצָּל מאש (זכר' ג א ב). — ולזלזול: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האוּדים העשנים האלה (רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל) (ישעי' ז ד). — ובסמיכות: רחפו עצמי עלי בנים יקרים אשר כשיד שרופים ב א ו ר אוּדֵי שרידיך (אליר, קינות, ציון לפירת פאר). — ובהשאלה לכאב הלב מצער: שובי ועמדי יפה, כמו שחר נשקפה, כי כל עין איש בך צופה, לבו א ו ד משרפה (ישראל נאגארה, פזמונים, הוצ' ל' פרידלנדר, נב). — ומשל העם אומר: *שני א ו ד י ם יבשים ואחד רטוב יקדו היבשים את הרטוב (סנהד' לג. כארמ'). — ב) *גזיר עץ

---

במאמרו REJ IV 276 מפני שמצא המלה א ו ג י ר ה בקבץ כללי המקרא בערבי' בראש חומש תימני כ"י כתוב שם וז"ל: פאמא אל אוגירה תפסירה אלגאמעה פהי פי סבע מואצ'ה לא גיר פי ג'מיע אלמקרא. ע"כ. (ובעבר': אמנם האוגירה ופרושה קבוץ, והיא בשבעה מקומות לא זולת במקרא). וכן היא נמצאת בהמסורה הוצ' גינזב' שהובא בפנים. ומוכח שזה סימן אמתי שהיה בקבלה בידי הסופרים לשבעה המקומות שבאו בהם בגד כפת דגושים אחרי אהוי שלא כדין. ומ"מ גם הפרוש שנתן הקבץ שהביא דרנב' במאמרו הנזכר להמלה א ו ג י ר ה, במשמ' קבוץ משרש אגר, איננו מספיק, ולא נתקררה בו גם דעתו של דרנב', ואעפ"י שדר' בכר (REJ XXIII, 242) נטה לפרוש זה, כבר דחה אותו דר' פורגס (במאמרו שם XXV, 148) בטענות נכונות. אך לא פחות רחוק וזר גם פרושו של דר' פ ו ר ג ס שפרש אוגירה — מצודה, סוללה, מפני שמצא כי בעל טעמי המקרא נשתמש במליצה: נשפך עליו כסוללה להדגיש האות. והנה כבר הרגיש י' דרנב' במאמרו הנזכר, כי במלה זו א ו ג י ר ה נמצאות ארבע אותיות א ה ו י, גשער כי הן ד' האותות המבטלות דגשות בגד כפת, רק לא עמד על כונת שאר שתי האותיות ג ר ש ב א ו ג י ר ה, והשערתו כי פרושן היא גה, זר, היא באמת זרה מאד. אבל בעצם הענין נראה לי כי דרנב' מצא את פתרון החידה. כי א ו ג י ר ה איננה צורה ד ק ד ו ק י ת, וזה מעיד כי בכאן צרוף של א ו ת י ו ת שנצטרפו כך כדי שיהי' להן איזו משמעה כדי לחקל על הזכרון, וצרופים לזכרון כמו זה היו מצויים אז, כמו מנצפ"ך וההרכבות מאותיות השרשיות והשמושיות, וכיוצא בהן. והנה א ו ג י ר ה הוא סימן ל ש ב ע מלים שהן נזכרות בכל מקום ב ש ת י קבוצות, קבוצה אחת של א ר ב ע מלים שבשירת הים וקבוצה אחת של שלש מלים שבמקומות אחרים, ואם נניח כי להקבוצה של שלש מלים רומזת האות ג שב א ו ג י ר ה, הדבר ברור כי במקום ר שבמלה זו צ"ל ד לקבוצה האחר', ואפשר שהסימן היה בתחלה אהוי ג ד, ור"ל ב ש ל ש ה וב א ר ב ע ה מקומות בגד כפת דגושות אחרי אהוי לא כדין, וצרפו האותיות הללו למלה אחת א ו ג י ד ה כדי שיהיה לה משמע א ג ו ד ה, ועפ"י שבוש קל ר במקום ד נעשה אוגירה, ובהיות שגם באוגירה מצאו משמעה, והיא של קבוץ, לא הרגישו בהשבוש, ונתקבל ונקבע הסימן בצורה זו. — ודבר סבת דגשות בגד כפת של א ו ג י ר ה, רואה אני את דברי דרנבורג שם, שאמר שאעפ"י שבעל הורית הקורא ובעל קבץ הכללים אומרים שניהם כי אין לה טעם, אפשר שסבת הדבר היא כי בארבעה מקומות הכ"ף הדגושה איננה נבדלה מכף שניה אלא באות אחת, ובשני מקומות יש שלש מלים קטנות מתחילות בכף וגימל, ולכן הרפו רק את הכף האמצעית, ובמקום אחד רק אות אחת מבדלת בין הכף ובין ב. בכלל נכונה דעתו של דרנבורג, כי אין לחשד את בעלי המסורה שקבעו קריאת המלים בתנך ברצונם הפשוט בלי טעם וסבה לדבר, כי הנקוד שקבלנו מבעלי המסורה בכללו מעיד עליהם שהיה להם חוש דק מאד בהברת המלים בלשון העברית, והיו זהירים בזהירות רבה למסר את ההברה, שהיתה חיה בימיהם, בכל דקדוקה.

[1]) בארמ' וסור' אוּדָא, ולא ידוע מקורו. קצת החכמים גוזרים אותו מן הפעל הערבי א ו ד a), במשמ' כ פ ף, וב ר ט מדמה לו השם הערבי ע ו ד b) עץ. וכל זה רחוק.

---

a) أد b) عود

הקטנים כעין כדורי קטנים, כמו התות, האוג, וכדומה, Beere ; baie ; berry : הסיאה והאיזוב והקורנית (חיבים במעשר) משיניצו וכל ה א ו ב י ן [1]) אדומים משיניצו [2]) (תוספתא מעשר׳ א ד).

**ב· אוֹב**, עי׳ איב.

**אוֹבֵד**, אוֹבֶדֶת, אוֹבְדִים, אוֹבְדוֹת,—מי שהוא ברעה גדולה, בעני, בצרה, וקרוב שיאבד, Unglücklicher, malheureux ; malhappy one : ברכת אוֹבֵד עלי תבא ולב אלמנה ארנן (איוב כט יג). אם אראה אוֹבֵד מבלי לבוש ואין כסות לאביון (שם לא יט). תנו שכר לאוֹבֵד ויין למרי נפש (משלי לא ו). — ואוֹבֶדֶת : עתה דעי אחותי אשר הנני היום שבורת רוח, מרה, וכמעט גם א ו ב ד ת (מח״ל מגלג׳ עוז ב ג). ומ״ר : האם מעטים היום האובדים ומרי נפש (שם).

***אוֹג** [1]), ש״ז, מ״ר אוֹגִים, — שם אילן וגרגריו הנותנים צבע אדום, Sumach; sumac; rhus : ובאילן ה א ו ג והחרובין האגוזים והשקדים וכו׳ (פאה א ה). וביהודה ה א ו ג והחומץ שביהודה והכסבר (דמאי א א). ה א ו ג והתותים משיאדימו (מעשרות א ב).

**··אוֹגָה** [2]). ש״נ, הנקודה במסלול הלבנה ששם היא במרחק היותר גדול מן הארץ, Apogäum;apogée: ותנועת הגלגל השני שהוא הגלגל הנוטה הוא ג״כ ממזרח למערב הפך תנועת גלגל המזלות סביב מרכז העול׳ וכו׳ ותחלתה מתחלת טלה וזו התנועה נקראת תנועת ה׳ א ו ג ה והוא גובה הירח וכו׳ (מאיר אלדבי, שבילי אמונה ב, ב).

**··אוֹגִירָה** [3]), סימן לשבע מלים שבאו בהן בגדכפת רפויות אחרי אהוי שלא כדין : (בג״ד כפ״ת

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפוסי׳, וכן בכ״י וינה. ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק׳ ה א י ב י ן. ורד״פ בחסדי דוד הגיה ה א ז ו ב י ם במקום ה א ו ב י ם, אבל הגר״א לא הגיה, וכן הרש״א במנח׳ בכור׳ הניח הגרסה ה א ו ב י ם, אך אינו מפרש מה הם. לוי הביא מלה זו בערך אֵב, ותרגם Pflanzen, וכן דר׳ שׁוּרץ בתוספתא שלו : צמחים ופרחים או ענפים רכים ואוב או איב לשון מקרא היא עודנו באבו. ע״כ. וקשה למה אחזה התוספתא כאן בשם לא רגיל זה ? ועוד שנראה ברור כי הכונה בכאן היא לסוג מיוחד ולא לצמחים בכלל. והנה בבה׳ זו של התוספתא היא הוספה על מה ששנו בהמשנה מעש׳ א ב : האוג והתותים משיאדימו וכל ה א ד ו מ י ם משיאדימו. וע״ז הוסיפה התוספתא וכל ה א ו ב י ן האדומין. ולכן נראה שהכונה היא למין פרות דומין ל א ו ג ו ת ו ת, שהם ג ר ג ר י ם. ולא נתברר לי אם יש איזה יחס בין מלה זו א ו ב ובין השם הערבי לכל מין פרי הגרגרים חַבּ a). כי אין סתירה ממה שהשם חַבּ הוא מהכפולים, כי אפשר שגם א ו ב הוא מהכפולים, כמו חום וכיוצא בו בכתיב התלמודי. ובמקור השם הערבי חַבּ לגרגר יש לפקפק קצת, מפני שתמוה הוא איך נסתעפה משמעה זו מהמשמעה העקרית של שרש ח ב ב בערבית, כמו בעברית : חִבָּה, ואפשר שהוא משרש הבב אחר (ונוטה לזה גם פרופ׳ דלמן), וממנו נגזר אולי גם השם א ו ב שלנו. — [2]) כן בנוסח׳ הדפוסים ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק׳ משיכינו, ובכ״י וינה מ ש י י ב י נ ו. ואפשר שגרסה זו האחרנה היא הנכונה וצ״ל מ ש י ב י נ ו וממנו נשתבש שבוש קל בכ״י ארפ׳ מ ש י כ י נ ו, ונשתבש עוד יותר בנוסח׳ הדפוס משיניצו. והוא אולי פעל מיוחד בעברית להתחלת ה ת א ד מ ו ת האובים, ודומה לשמוש פעל ב י ן בערבי׳ בנוגע לאילן : בַּיַּן b) אלשג׳ר, ה ת ח י ל להוציא עלים, ואולי מזה גם בטרם י ב י נ ו סירותיכם וכו׳ עי׳ ערך בִּין.

a) حَبّ b) بَيَّنَ ٱلشَّجَرُ

[1]) כך נקד צ״ד, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים ואשכנזים. וכן במשנ׳ המנק׳ הנדפסות, ודים׳ בלשון רבנן אָג, וכן קוה׳. לוי אוֹג וכן לֵו, שהצ״מ. בסור׳ א ו ג א, ופרש בר עלי : אילנא דסומקא שג׳רה אלשמאק. וכן הערוך : אילן ושמו בלשון ישמעאל בטיית אלסומק ובעלין שלו מתקנין העורות שקורין קורטבש ואילן העולה מאליו ביער הוא ופריו דומה לשני תולעת ומבשלין אותו וחמוץ הוא ומאדים התבשיל. עכ״ל. והרמבם בפי׳ המשנה פאה המובא בפנים אומר וז״ל : א ו ג הוא הסומאק אשר בארץ הצבי והוא צמח שיעבדו בו העורות. ובפרושו לדמאי א א : והאוג נקרא סומאק של ארץ ישראל והם אילנות עושין אשכלות אדומות ויאכלום. ע״כ.

[2]) בערבית אַוג a), העליון, והיא מלה מעֹרבה ומקורה בלשון פרסית א ו ך, ומשמשת בערבית לנקודת גבה הירח מן הארץ. וכתב ר׳ עובדיה בפרושו להלכות קדוש החדש של הרמבם פ״יב : זאת הנקודה נקראת בלשון ערבי א ו ג והוא המרחק הרחוק מן הארץ. וכן בספ׳ הנקרא שמימי (כ״י פלורנצה) : רום הכוכב הוא נקודה אחת היותר גבוהה מן הארץ שיהיה לכוכב ההוא והוא נקרא אַאוּג בערב׳ וכן בלשון נוצרי.

[3]) י׳ דרנב׳ בהערותיו שער כי בספר שהעתיק ממנו בעל הורית הקורא כלל זה היה כתוב בערבי׳ או ע׳ירה, שר״ל או זולתן, וטעה בעל הורית הקורא וחשב כי זה סימן להמלים האלה. זֶה מְחדד, אך קשה לחשד את בעל הורית הקורא בקלות דעת כזו ובבורות גסה כזו. וככר חזר בו דרנב׳ בעצמו מהשערה זו

a) أَوْج

תגע בו יד כי סקל יסקל או ירה יירה (שמות יט יג). — ו) ובשאלות מחלקות ומפרידות אחרי הַ השאלה הראשנה במקום אִם: ומי יודע החכם יהיה (האדם שיבוא אחרי) אוֹ סכל וישלט בכל עמלי (קהל' ב יט). — ז) במשמעת: האם אחרי זה יכלתי לעשות כך וכך: באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום, אוֹ עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך (ש"ב יח יב-יג). — ח) עם אָז, במשמעת אולי: אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או־אָז יכנע לבבם הערל (ויקרא כו מא). — ט) במשמעת אם לא זה, א"כ זה: על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום אוֹ חשך לא תראה ושפעת מים תכסך (איוב כב י־יא). — ובמשמעת אם לא כך אם כן: (הוגעתם את אלהים) באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי' ובהם הוא חפץ אוֹ איה אלהים המשפט (מלא' ב יז).

—בַּעַל אוֹ, אדם שאין לו דעה חזקה, קבועה, ומפקפק וחושב כך או כך: ולא נשאר אנוש מבעלי בין ונמלא הזמן מבעלי או (ר"ש בן גבירול, שיר אז בסעיף).

**אוב,** ממנו אוֹב, אוּב.

א.**אוֹב**[1]) אֹב, ש"ז, מ"ר אֹבוֹת, — נאד ליין, גדול כגבה קומת אדם, grand ; Weinschlauch. gross. wine-skin ; outre à vin: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יפתח כאבות[2]) חדשים יבקע (איוב לב יח יט).

ב.**אוֹב**[3]) ש"ז מ"ר, אֹבוֹת — אחד ממיני הקסמים שהיו נהוגים לפנים, שהיה הקוסם לפי אמונת ההמון מעלה מתים מקברם והיו מגידים לו עתידות ומגלה להם נסתרות, והיה הקוסם (בעל האוב) או הקוסמת (בעלת האוב) משמיע בתחבולה קול עמום מצפצף כמו עולה מהארץ Nekromantie ; necromancy ; necromancie: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוֹב וידעני ודרש אל המתים (דברים יח י-יא). ויבאו (שאול ואנשיו) אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוֹב והעלי לי את אשר אמר אליך (ש"א כח ח). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוֹב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצפי (ישעי' כט ד).—ומ"ר: אל תפנו אל האבות ואל הידענים (ויקר' יט לא). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים (ישעי' ח יט). — בעל, בעלת אוֹב, הקוסם באוב: בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה (ש"א כח ז). בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנה' ז ז). בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו (גמ' שם סה:).

ג.***אוֹב**[1]), ש"ז, מ"ר אוֹבִים, — בית הצואר של חלוק ובדומה, הפתיחה בהחלוק שסביב הצואר: לא יכנים אדם את ראשו בתוך אוֹבוֹ[2]) ויקרא את שמע אם היתה אפרקיסתו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר (תוספתא ברכ' ב).

א.***אוֹב**[3]), ש"ז, מ"ר אוֹבִים — כל אחד ואחד מהפֵרות

---

[1]) לא נתברר מקורו. — בערב' משמש השם אַוּב a) במשמעת עב, ענן. ואין להכריע אם יש איזה יחס בין אוב העברי ומלה ערבית זו. — [2]) ת"י לגינין חדתין. מנחם במשמ' נאדות: אין למלה זו דמיון בתורה אבל הענין מורה עליה וכו' הם נבלי יין הנבקעים מפני מליאותם וחריפתם. ע"כ. ריב"ג כמו ת"י: חביות. רשי וראב"ע כמו מנחם, וכן החדשים.

[3]) בעקר משמעת מלה זו אין ספק, כי הכתוב בעצמו (ש"א כח ח) מבאר ענינו, אך אין לעמד על מקורה. יש סוברים כי היא היא המלה אוב שבערך הקודם, וכבר אמר ראב"ע: מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות. והחדשים מדמים לזה מה שבלשון הערבית זִכְרָה b) הוא נאד וגם בטן, ונקרא, לפי סברתם, קסם זה אוב על שם הקול העמום שהיה יוצא כמו מהבטן. ויש אומרים כי מקור אוב זה הוא בהפעל הערבי אַוּב a) כמו שוּב בעברית, והואוב הוא השב מקברו, וכמו revenant בצרפתית. ואולי הסתעף השם אוב מן עָ'יב b) בערבית, כי שני השרשים האלה משתתפים בלשון ערבית במקצת משמעותיהם, ואחת ממשמעות עָ'יב הוא: היה נסתר, לא נראה, ועאלם אלעָ'יב יודע נסתרות. וכן אמר ריב"ג באוב: אשר היו בעליהן דורשין בהן ידיעת הנעלם ע"כ. — השבעים תרגמו אוב במלה יונית שמשמעתה היא דבר מן הבטן, ודומה לזה בתלמוד במקום המובא בפנים.

a) أَوْب b) زُكْرَة

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. — [2]) כך גרסת הראב"ע בפרושו לאיוב (לב יט) אמר וז"ל: וי"א שהוא (השם כאובות חדשים) כדברי רז"ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו ע"כ. וכן בפרוש מעין גנים על איוב, ובנוסחאותינו קובו, ובהוצאת צוק' חיקו. ופרש מעין גנים אובו: פי החלוק שהוא בית הצואר.

[3]) משק' אוג תות. ולא נתברר מקורו. —

a) آب b) غاب

**אֲהָלוֹת**[1], שרף טוב הריח, מצמח הָאָהָל, Aloe : נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר וַאֲהָלוֹת עם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יד).

***אֲהָלִיָּה**[2], ש"נ, מ"ר אֲהָלִיּוֹת, — מחנה של אהלים, בפרט של צבא, Zeltlager ; campement de tentes ; camp : אילו היו אומות העולם יודעים מה אהל מועד יפה להם היו מקיפין אותו אהליות[3] וקסטריות (מד"ר ויקרא א).

***אֲהַלִילַג**[4], — ש"ז, צמח יִשתמשו בפריו לרפואות, myrobalonus (קאנון א ד ט, וכרשימת הסממנים הובאו בערך הלילג ונתבארו שם פרטיו).

**אֲהָלִים**[5], כמו אֲהָלוֹת: נפתי משכבי מר אֲהָלִים וקנמון (משלי ז יז).

***אָהַם**[6], פ"ע, עבר אָהַמְתִּי, עתי' אֶאֱהַם, תֶּאֱהַם צו' אֱהַם, אֱהֹם, הוציא קול עמק מרב צער ויגון, ächzen; to moan; geindre: אהה ישרי אָהַמְתִּי כשרי, איכה כמעט גטיו רגלי כאין שפכו אשור, (ר"א קליר, קרובה לת"ב אאכין). איכה אהמו בחופתנו את חרפתנו (ש"ע לת"ב מתו' רומני).

***אֹהַר**[7], ש"ז, מ"ר אֳהָרִים, — מצודה לדגים ועופות, כמין סל של נצרים רחב למטה וצר למעלה וכעין מסגרת בפיה שע"י נדנוד הדגים או העופות תסגר מעצמה, Reuse; espèce de nasse; snare בארמית[1]).

**אוֹ**[2], מלת הקשור, — א) להורות הספק בין שני דברים שני מעשים, שצריך לאחז רק באחד מהם וספק באיזה מהם לאחז ואיזה להניח, oder; or; ou : הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (בראשית כד מט). תשב הנערה אתנו ימים או עשור (שם נה). ונתן (הנביא או חולם החלום) אליך אות או מופת (דבר' יג א). הלא זה דוד מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים (ש"א כט ג). מאין אושעך המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). — ובמשמעת אולי: אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה (ספרא, קדוש' ט). — ב) לא זה ולא זה, לא האחד ולא השני : מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). — ג) כמו"כ להורות שאין הבדל בין שני הדברים : והגישו אדוניו אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שם שם כ). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו (שם שם כו). ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל (שם כז). או בן יגח או בת יגח (שם לא). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה (שם כב ט). והוא עד או ראה או ידע (ויקרא ה א). בליל יג או טו (גיט' ט.). — ד) בענין אחר מהקדם : וכי יגף שור איש את שור רעהו וכו' וחצו את כספו וכו' או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לה-לו). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו' או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו' או כי יגע בטומאת אדם וכו' או נפש כי תשבע לבטא (ויקרא ה א—ד). — ה) במשמעת אחד משנים יהיה: לא

---

[1]) עי' הערה שלפני זה.

[2]) לוי גוזר מלה זו מן ἡ αὐλή ביונית, ומפרש אהליה מבצר, וכן קוהוט וכן ש' קרוים בעצם הגזרה כמו לוי וקוהוט, אך מפרש חצר קרפיף, וכבר דחה זה בהחלט לֶו בהער' לקרוים (השלמות) ושער שם שפירוש מלה זו הוא רכב ופרשים, מיונית εἴλαι וממנו ברומי ala. אבל לֶו בעצמו שם מפקפק אולי זו מלה שמית אהל, ובאמת נראה לגזר אהליות מן אהל, וכמו קסתרא. — [3]) יש גרסאות רבות אחרות וכבר הביאן בוב' בהער' לפסיקתא רב', וקרוים ולֶו.

[4]) בערבית הלילג ואהלילג a) והוא מערב ר"ל מלה זרה שאולה מפרסית, ונחלקו חכמיהם בדבר אם צריך לאמר-לַג, בלמד חרוקה (כך אלפרא) או-לַג, בלמד פתוחה (שמר ואבן אלאערבי).

[5]) עי' הערה לאָהָל.

[6]) יצירת ר"א קליר מן הם, שהיא יסוד שרש המה, בתוס' א בראש.

[7]) לא נתברר מקורו. הערוך אומר : אוהרי פי' כמו אותרי, הן עשויין מן חריות של דקל כדכתיב סלי חורי. ע"כ. אך זה דחוק. אך בעצם משמעת מלה זו אין ספק, כנראה מירוש' המובא לקמן, וכן פרשוהו ר"ת ורשי, והערוך תאר פרטי צורת זה האהר, כרשום בפנים. — [1]) מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר גזל גמור, באוזלי ואוהרי כולי עלמא לא פליגי (שהוא גזל גמור) כי פליגי בלחי וקוקרי (גיטין סז). רב שרי לחייא בר אשי למיגדל אוהרי בחולא דמועדא (מו"ק יא). הוהרא שרי מיעבדינא במועדא לצוד בה דגים במועדא (ירוש' מו"ק פרק ב הל' ג).

[2]) אַו a) בערבית דומה ממש לחברו בעברית.

---

a) هليلج إهليلج

a) أو

*כִּלָּה, על המטה.

מַחֲסֶה, מקום שיחסו בו. — מֵיתָר, מֵיתָרִים, החבלים יקשרו בהם את היריעות להיתדות. — מְלוּנָה אהל קטן בגן לשמירה. — מָסָךְ, יריעת עור וכדומה שיפרשוהו על איזה דבר לסככו. — מָתַח, פרש ומשך היריעות במיתריהן.

נָטָה אֹהֶל, הקים אותו באיזה מקום, וכן יאמרו — נָטַע. — נָסַח, עקר. נִסַּח, נעקר האהל ממקומו.

סֻכָּה. כעין אהל מסכך בענפים, נצרים, וכדומה. חַג הַסֻּכּוֹת.

צָעַן, הלך האהל, ממקומו. — *צָרִיף. מין אהל של נצרים, רחב מלמטה והולך וצר לראשו.

*שׁוֹמֵירָה, אהל קטן נטוי בשדה, בכרם; לשמור על התבואה.

תָּקַע, היתדות, תחב, נעץ אותם בארץ לתקוע אהלו.

*אָהֵל, —ש"ז, כנו' אֲהֵלוֹ (אהִילו), — כמו אֹהֶל: שהוא מטמא בְּאָהֵל[1]) (כלי' א ד). חבית שהיא מלאה משקין וכו' ונתונה בְּאָהֵל[1]) המת (שם ט ב). — אלו מטמאין בְּאָהֵל[1]) המת (אהל' ב א). ומצטרף א ה י ל ן עם אהל המת (תוספתא אהילות יג). ועל חצי הקב עצמות (הנזיר מגלח) ועל חצי לוג דם ועל מגעו ועל משאן ועל אהילן (ב ז ו'). עצם כשעורה על מגעו ומשאו אין ועל א ה י ל ו לא (גמ' שם נג.).

א. אָהַל[2]), פ"ע, עתיד יֶאֱהַל, — שכן, נטה אהליו, נסע עם אהליו, Zelt aufschlagen; dresser des tentes pitch tents: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר וַיֶּאֱהַל עד סדם (בראש' יג יב). ואמר המשורר: על הערוגות הידידים א ה ל ו היום והגנות ליפים ישבו, כי צללי כלם בענפי עץ וכי רוחי בשמים בם בנשף ישבו (רמב"ע, תרשיש ג).

— *נֶאֱהַל, היה תחת אהל: קודם שנאהל באהל (רש"י נזיר מב:). והשמש הנאהל מהכוכבים (נוה שלום, קלו.), שהכוכבים לו כמו אהל. — ובהשאלה: זכור איומה הנקהלת חופפה ובצלך נ א ה ל ת (יוצר א סכות, אגה הושיע נא).

---

[1]) כך מנקד במשנ' כ"י פרמה, ומזה הכנוי א ה י ל ו.

[2]) עי' הערה לשרש אהל.

— אִהֵל, — א) כמו אָהַל: לא תשב (ארץ בבל) לנצח ולא תשכן עד דור ודור ולא יַהֵל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם (ישע' יג כ). — ב) היה, עשה (את עצמו) כעין אהל על דבר: הנוגע בכחצי זית וּמְאַהֵל[1]) על כחצי זית (אהל' ג א). האכר עובר ומרדעו על כתפו ו א י ה ל צדו אחת על הקבר טימאו (שבת י.). א י ה ל[2]) על מקצתי (של הדם שנשפך על הארץ) טהור איהל על כולו טמא (מעילה יז.). ובהשאלה: כבודו אִהֵל כהיום ברחמים מלך (ר"א קליר, אופן א ר"ה).

— *הֶאֱהִיל, עתי' יַאֲהִיל, — א) כמו אִהֵל משמ' ב: הנוגע בכחצי זית ו מ א ה י ל[3]) על כחצי זית או נוגע בכחצי זית וחצי זית מ א ה י ל עליו (משנה אהלות, ג א). הכנים מקצתו (של העצם) מבפנים והבית מ א ה י ל עליו (שם ד). ומעשה באחד שהיה עובר ומרדע על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר וטמאוהו (תוספתא אהילות טו). — ב) יוצא לשלישי, עשה שדבר יאהיל: המאהיל ידיו על האבן המנוגעת בין מלמעלה ובין מלמטה טהור (שם נגע' ז ג). — ובהשאלה: יושב בסכה תמור נוה אהלו, טלול עצי עדן י א ה י ל ו (ר"א קליר, תשורת שי, ב סכות).

ב. אָהַל, הפע' הֶאֱהִיל, יַאֲהִיל, כמו יהל, עי' זה הערך: עד ירח ולא יַאֲהִיל[4]) וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה).

אֲהָל[5]), ש"ז, מ"ר אֲהָלִים, — א) אילן טוב הריח, Aloeholz; bois d'aloés; aloe vood: כַּאֲהָלִים נטע ה' כארזים עלי מים (במדבר כד ו). — ב) *מין צמח טוב הריח, נותן שרף חריף, aloés: במים (מותר האבל לכבס כסותו) ולא בנתר ולא ב א ה ל (מו"ק יז:).

---

[1]) כך בכ"י פרמה.

[2]) ופרש רשי כגון ששחה על מקצתו.

[3]) במשנ' מנק' כ"י פרמה מְאַהֵל.

[4]) רשי אבן עזרא רדק ואחרים, וגם רוב החדשים מפרשים פעל זה כמו יָהֵל, ואלף נוספת, אך קניג מפקפק בזה ונוטה יתר לפרש מן אהל.

[5]) לפי דעת ר"י בן גנאח הוא הנקרא בלשון ערבי צנדל. אך רוב המבארים החדשים בסמך על התרגום להשם אהלות ואהלות (עי' הערכים האלה), ובגלל דמיון חמלות, סוברים כי העברים קראו א ה ל אהלים להאילן הנאדר מארץ הודו ואשר נקרא בלשון הודית א ג ה י ל.

אהליכם, אהליו, אהליהם, סמי׳ אהלי, — ועם ה המקום בסוף אהלה — דירה שאפשר להעתיק ממקום למקום עשויה מיריעות בד או צמר או עורות מתוחים ומחברים במיתרים ע״י יתדות תקועים בקרקע, ישבו בה שוכני המדברות, עוברי ארח וכדומה, tent; tente; Zelt: הוא (יבל) היה אבי ישב אהל ומקנה (ברא׳ ד׳ כ). והוא (אברהם) ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שמות כו ז). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהלים סא ה). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי כי ימין ושמאול תפרצי (ישעי׳ נד ב-ג). וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן־ובקר ואהלים (ברא׳ יג ה). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שופטים ח יא). ואנכי ה׳ אלהיך ממצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש׳ יב י). יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם (ירמ׳ לה ו־ז). שבר על שבר נקרא כי שדדה כל הארץ פתאם שדדו אהלי רגע יריעותי (שם ד כ). מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד׳ כד ה). לך אמר להם (לישראל) שובו לכם לאהליכם (דבר׳ ה כז). ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם (יהושע כב ד). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (במד׳ טז כז), ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם (יהושע כב ו). ואת כל איש ישראל שלח (גדעון) איש לאהליו (שופט׳ ז ח). — וסמי׳: סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד׳ טז כו). — ועם ה המקום: וימהר אברהם האהלה אל שרה (ברא׳ יח ו). וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה (יהושע ז כב). ומלרע: ויבאה יצחק (את רבקה) האהלה שרה אמו (ברא׳ כד סז). — והפעלים המשמשים להקמת האהל במקומו, נטה, נטע, תקע: ויקן יעקב את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו (ברא׳ לג יט). אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם, אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמי׳ י כ). ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש (דניאל יא מה). שנוטעין אוהלין (ירוש׳ שבת פרק כ הל׳ א). ויעקב תקע את אהלו בהר (ברא׳ לא כה). עליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב (ירמי׳ ו ג). — יושב אהל, אדם תם אוהב לשבת תמיד בבית: ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (ברא׳ כה כז). — ודבור: לאהליך ישראל! לאמר שכל איש ישוב למקומו, שלא ישעה עוד בדבר הזה: וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל, (מ״א יב יז). — ובהשאלה למקום משכנו של אדם יהי מה שיהיה: והוכן בחסד כסאו וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישעי׳ טז ה). באהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכה ב ד). כה אמר יי׳ הנני שב שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל יח). — ולהמחסה והבטחון: כי יצפנני (אלהים) בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל׳ כז ה). — אהל מועד, שבו היה הארון והלוחות במסעי ישראל במדבר ואהלו של משה: פתח אהל מועד לפני ה׳ אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כט מב). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה׳ יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (שם לג ז). — ומשל: בהיכלי שן לקנאה קן ובאהל דל כל און יחדל (א׳ מפו אס״ל ט.)

*אהילה, *אהל, כמו אהל. — אהל מועד, משכן הקדש של ישראל במדבר. — *אהלות, אהילות שם לאחד מחלקי המשנה. — *אהליה, מחנה אהלים.

*בדויים, יושבי אהל. — בטוחה, אהל.

חפה, יריעה שטוחה על ארבעה בדים.

טירה, כפר של אהלים.

יריעה, כל אחד מחתיכות הארג שהאהל מחבר מהם. — יתד, כעין מסמר של עץ יתחבוה באדמה ויקשרו בו המיתרים של האהל למען יעמד מחבר להקרקע.

---

ועי׳ הערה לערך אהב אהבים, שאעפ״י שקמץ האלף עפ״י תולדתו הוא קמץ חטף, והוא בא במקום קבץ שקראו קודם אהלי, אעפי״כ אין לדחות את הקריאה המקבלה ואפשר שהיא מסורה אמתית מימי חיי הלשון, ונשתנה הקול בפי הדוברים מפני סמיכת הקמץ חטף שלאחריה תחת האות הגרונית.

**אֱהִי**, מלת השאלה כמו אֵיה: ;where ?; wo ?; ou ? אֱהִי [1]) מלכך אפוא ויושיעך (הושע יג י). אהי בער כבוד האב ופחדו, ואי מוראי שונאי ועוכרי (ר"מ זכות, יסוד עולם הול' כרלינר).

**אֶהְיֶה**[2]), — שֵׁם כִּנָּה אלהים את עצמו בו למשה בסנה, : Name Gottes; nom de Dieu; name of God ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם, ויאמר אלהים אל משה אֶהְיֶה אשר אֶהְיֶה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אֶהְיֶה שלחני אליכם (שמות ג יג-יד).— ואמר הפַּיְטָן: אהיה אשר אהיה אשר כל חפצו פעל, הממית והמחיה מוריד שאול ויעל (ר"י הלוי, אזמורה יום שני, ישן אל

[1]) ת"י אָן מלכך. וכמו"כ השבע' והולג'. וכן מנחם, וכן ריב"ג: אהי מלכך איפוא הוא הפוך איה מלכך איפוא. וכן ראב"ע. רשי ורדק מפרשים שהוא עתיד מן היה. ורוב החדשים הסכימו שהוא כמו איה. ואפשר שכך היו מדברים בני מקומו של הושע. וזו גם דעת אולד. וכן בטכ': בלשון בני אפרים, אלא שהוא סובר שאמרו אֲהִי, אלף חטף פתח, והנקוד אֱהִי הוא של בעלי המסורה מפני שסברו אהי עתיד מן היה. ואין זה מוכרח, ואפילו אם חשו בזמן ההוא במלת אהי משמעה של איה, אפשר שכבר הטו קול הפתח החטוף לקול צירי חטוף, ולכן הנקוד של חטף סגול. וגם קֶניג (ב רמ"ה) סובר כי נתמעכה תנועת הפתח ונוספה ה לחזוק השאלה.

[2]) עתיד מן היה. ודרשו חכמי התלמוד את השם הזה בדרך דרש וז"ל: א"ל הקב"ה למשה לך אמור לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר (משה) לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה א"ל הקב"ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם (ברכ' ט:), אמר ר' אבא בר ממל אמר ליה הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי בצבאות באלהים ביי' כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכו' הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי, רבי יצחק אמר א"ל הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבוא (מד"ר במקומו). — המקבלים דרשו בו דרשות של סודות ורזים. והחוקרים החדשים הסכימו בכללו לדעת רבי יצחק, אלא שאין להכריע אם זו היתה הוראת שעה או באמת היתה בזמן קדום שם האלהות אצל היהודים בצורה זו. ועי' ערך יה'. ויש מפרשים גם אֶהְיֶה שבהוש' א ט: כי אתם לא עמי ואנכי לא אֶהְיֶה לכם במשמעה זו: אני לא אֶהְיֶה שלכם.

תרדס, מתנ' אויכיון). והשם הזה אהיה הוא מקור המקורות ושורש השרשים והכל תלוי בו ואלו המקורות שנכללו בשם אהיה הם כ"ו למנין יהו' (כרית מנוחה, דרך ג).

***אֲהִילָה**[1]), ש"נ, מ"ר אֲהִילוֹת, — א) כללות ההלכות בענין טומאת אהל שבתלמוד: דאמר רבה בר נחמני אני יחיד בנגעים אני יחיד באהילות (ב"מ פו.). — וכן שם המסכת בהתוספתא שנקבצו בה הלכות הללו אהילות. וכן שם מסכת זו גם במשניות המנקד' כ"י פרמה. — ב) ישה"פ מן אהל: טרם מתיחת אהילת סכוכו (קרובה א' סכות). ג) כמו אהל: יורה שיש לשמש אהילה למעלה ולמטה (נוה שלום, אכר' שלום קלו).

**אהל**[2]), ממנו אֹהֶל, אָהַל, אֹהֵל.

**אֹהֶל**[3]), ש"ז, סמי' אֹהֶל כנוי': אָהֳלִי[4]), אָהָלְךָ, אהלֵךְ, וכו' מ"ר אֹהָלִים, אֳהָלִים אָהֳלֵי, אֹהָלֶךָ,

[1]) מן אהל עי"ש.

[2]) שרש עברי וערבי. בערבית אַהַל a)—נשא אשה, אַהִל b) קבל אותו בסבר פנים יפות (לאמר הכניסו להאהל), אֹהִל c) היות נושב (עיר, בית) והשם אַהְל d)— משפחה, בני בית, ובלשון ההמון גם דירה. אך התכם גלדקה שולל כל יחס ודמיון בין אהל העברי ואהל הערבי —[3])עי' הער' קודם'. ובדבר שני הרבויים אֹהָלִים ואֳהָלִים, והרבו בכנויים אָהֳלֵי אֹהָלֶיךָ וכו' ריב"ג ורד"ק סברים כי אֹהָלִים אָהֳלֵי וכו' הוא מן נפרד אֹהֶל שהיה נהוג בלשון. ולפי עדות המדקדקים הקדמונים הקריאה המקבלה היא א בקמץ רחב, אמר ר"י חיוג וז"ל: דע כי סמיכות תואר והבירו וכו' ואם יסמך לשם מבונה יהיה הראשון קמוץ גדול ויהיה הקבוץ (ר"ל קמץ קטן) על השני שהוא עין השם וכו' כמו תָּאֳרוֹ וכו' וקובץ השני והוא האלף וכו' הראשון יהיה בקמץ גדול וכדומה וכו' אהלו. ע"כ. וכן ר"י בן גנאח (שער לח): שכל אות שדינה להיותה חטף ואחריה אות גרונית שהם (העברים) מעתיקים החטפות אל האות הגרונית ומנקדים האות אשר העתקה החטפות ממנה בקמץ גדול כמו מה תָּאֳרוֹ וכו'. ע"כ. ורד"ק (מכלול מטקל פֹּעַל) ובאֹהֶל וכדומה לו שעין הפעל שלו גרונית ישוב הקמץ חטף שהוא בפ"א הפעל תחת עי' הפעל ויקרא פא הפעל בקמץ רחב כמו אהלי וכו' לאהליהם וכו' באהלךָ.ע"כ.וכן הקריאה המקבלה של הספרדים. אבל המדקדקים החדשים ובפרט קֶניג (א', דף 104 וגו') וקויץ דחו קריאה זו והחליטו כי צריך לקרא אָהֳלֵי אלף בקמץ חטף מפני שהוא במקום הולם

a) أَهَلَ b) أَهِلَ c) أَهُلَ d) أَهْل

תָּאַב לדבר, חפץ בו חפץ טבעי. — תַּאֲוָה תשוקה חזקה לדבר, ובפרט ליחס בין איש ואשה. בַּעַל תַּאֲוָה.

∞ **אֲהַבְהֵב** [1], אהב אהבה קלה, דבר בקלות ראש דברי אהבה לאשה.

∞ **אֲהַבְהָב** [1], ש"ז, מ"ר אֲהַבְהָבִים, — אהבה קלה, משחק בקלות ראש בדברי אהבה עם אשה, flirt.

∞ **אֲהָדָה** [2], ש"נ, נטיה טבעית לאדם, לדבר מהדברים Sympathie; sympathy.

**אֲהָהּ**, מלת קריאה לצער ויגון ! ach! wehe!; ah! hélas! alas! woe! : ויאמר יהושע אֲהָהּ אדֹנָי ה׳

---

[1]) גיזיניוס סובר כי במקום אָהֲבוּ הֵבוּ קלון מגניה (הושע ד יח), שאי אפשר להלמו, היה כתוב לפנים אהב הבו כמו חפר פר, פקח קוח, והוא פעל בבנין פעלעל, ובהוראת רבוי הפעולה, או להפך קלותה ודלותה וזלזולה, וכמו אדמדם, אספסוף. ולסברה זו הסכימו גם קצת מחכמי הלשון החדשים, אעפ"י שאחרים הסכימו שזה שבוש וכפל מהפעל אהבו הקדם. עכ"פ, עצם הפעל אֲהַבְהֵב הוא יצירה נאה, ולפי הקש הלשון העברית ורוחה, ויאות להשתמש בו להמושג שרשמתי בפנים, וכבר השתמשו בו בדבור ובכתב, וכן השם אהבהב.

[2]) מן אהד. השרש הזה לא נמצא בתנ"ך בלתי אם בשם עצם פרטי, אֹהַד בן שמעון (בראשי׳ מו י) ואֵהוּד בן גרא (שופט׳ ג טו), ואחד מבני בנימין (דהי"א ז י). והנה דעת רוב בעלי השרשים היא, כי א ה ד הוא כמו א ח ד, ופרוש שם אֹהַד ואֵהוּד הוא מלשון, אחדות. אך דחק פרוש זה בולט ונראה לעין. כי אם א ח ד הוא כמו א ח ד למה איפוא נקרא אהוד ולא אחוד ? ועוד על פי רוב קראו את הילדים בשם שיש בו משמעת של חבה, של סמן טוב, וכדומה, ומה טעם לשם אחוד ? הן אמנם, מצאנו אֵחוּד בדהי"א (ח ו) לאחר מבניו של בנימין, אך בהמקום המקביל בבראשית כתוב אחי, ואין ספק כי נוסחת בראשי׳ היא האמתי׳. והנה בערב׳ יש פעל הַאד (השרש הוא ה ו ד), והַאוַד a) פרושו: לבו נטה לאיזה אדם, היה לו רגש של רצון אליו, בלעז sympathisieren. והשם מֻהַאוַדה b), נטית הלב, רצון, Sympathie; וחלופים כאלה בצרופי אותיות השרש בין שתי הלשונות עברית וערבית הוא דבר מצוי, עין למשל שרש אחז, ובערבית חוז, חאז. ואולי זו היתה משמעת השרש א ה ד בעברית, ובהשם אֹהַד ואֵהוּד היתה הכונה ילד שהלב נוטה אליו. ואם באמת יסוד שרשי נטית הלב לדבר הוא הצרוף אה (עי׳ הערה

---

a) هاوَد b) مُهاوَدَة

למה הַעֲבַרְתָּ העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמורי להאבידנו (יהושע ז ז). וירא גדעון כי מלאך יי׳ הוא ויאמר גדעון אֲהָהּ אדני יי׳ כי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שופט׳ ו כב). ויקרע (יפתח) את בגדיו ויקרא אֲהָהּ בתי הכרע הכרעתני (שופטי׳ יא לה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק אֲהָהּ אדֹני והוא שאול (שם ו ה). וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סֹבב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אֲהָהּ אדני איכה נעשה (שם שם יה). ואֹמר אֲהָהּ אדֹנָי ה׳ הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמ׳ א ו). ואזעק ואֹמר אֲהָהּ אדֹנָי ה׳ המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך את חמתך על ירושלם (יחזק׳ ט ח). ואמר אֲהָהּ אדני יי׳ המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא (שם כא ה). ואהה לי: אֲהָהּ ליום כי קרוב יום ה׳ וכשׁד משדי יבוא (יואל א יה). ועם כי אחריה: ויאמר מלך ישראל אֲהָהּ כי קרא ה׳ לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב (מ"ב ג י).

∴ **אָהַהּ**, אָהֲהוּ, לווי אֲהֵהוּ, — צעק אֲהָהּ מפני רוב צער ויגון, Aha rufen; dire Ahah! to say alas! : ואמר (רסע"ג) הוגד וכו׳ אוהָהּ מן אהה וכו׳ ונפשם לא אֲהֲהָה [1]) (תשו׳ דונ׳ על רסע"ג). אֲהָהוּ חרם וסחר מלהגית למולי (ר"א קליר, קינת אאדם). — ולווי: אֲהָהוּ ישרי אהמו בשרי, איכה כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשורי (הוא, קרובה לת"ב, אאכין).

∴ **אָהוּב**, ש"ז, לנק׳ אֲהוּבָה, מ"ר אֲהוּבִים, אֲהוּבוֹת, — א) איש שאשה אוהבת אותו ואשה שאיש אוהב אותה, Geliebter-te; maitresse, amant; lover: למה שאול דומה לאשה שהיתה נתונה אצל א ה ו ב ה ונשבעת בחיי בעלה (ילקוט שמעוני, ש"א כח). — ב) בכלל מי שאדם אהבו: האמת ואפלטון שניהם אֲהוּבֵינוּ והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי הקדמת ספר הגלוי). ומשל: כמו שאומר משל הדיוט טוב א ה ו ב בשוק מזהוב בארגז (רלב"ג, משלי כא).

∞ **אָהוּד** [2]), לנק׳ אֲהוּדָה, מ"ר אֲהוּדִים -דוֹת, — שהכל חשים אליו רגש של א ה ד ה, של נטית הנפש: sympathisch; sympathique; sympathetic.

---

לאהב) נוספה אולי ד ליסוד זה לגון מיוחד של נטיה זו. וכבר נתקבלה המלה א ה ד ה ו אָ ה ו ד ונתפשט השמוש בהן בין מדברי עברית וגם בספרות בזמן האחרון.

[1]) העיר המו"ל שם כי צ"ל אֲהָהָה.

[2]) עי׳ הערה לאֲהָדָה.

תבל אהבת טוב וערב ואהבת מועיל (ר"י נתגארה, פזמון יג). —ד) "שם לפיוטים שלאחרי תפלת א ה ב ה רבה: וכן ביוצר אור יוצרות ו א ה ב ה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (תכן יכתי, המנהיג תפל' השחר).

אָהַב, אַהַב, אֲהָבִים, אֹהַב: אֲהָבִים אֲהַבְהֵב, אָהוּב, אֲהוּבָה, אוֹהֵב, מְאַהֵב. —∞אָהַד, היתה לו לפלוני∞אַהֲדָה, נטית הלב ורגש דומה לאהבה. —אִוָּה, חפץ באיזה דבר, והתאוה תאוה. — אַוָּה, חפץ. — אמן, נֶאֱמָן, אהבה נאמנה, מתקימת. — אַמְנוֹן, בן דוד ו ת מ ר אחותו: א ה ב ת אמנון ותמר, משל לאהבה התלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה. — "אֲנֹכִיּוּת, אהבת האדם לעצמו. —"אֲנֹכִיִּי, "אֲנֹכִיָּה, מי שאהב רק את עצמו. —- אֵשׁ האהבה. — אֲשֵׁרָה, היא עשתרת, אלהי האהבה של הכנענים. — אֶתְנַן זונה, עין זנות. —

בָּגַד בפלוני, לא היה נאמן באהבתו. — בְּחִירָה, מי שהיא בחרה בו. — בְּחִירָתוֹ, במי שהוא בחר. — בִּנְיָמִין, בן זקונים ליעקב, בנו אהובו ביותר; כנוי לכל בן אהוב ביותר להוריו.

"גַּעְגַּע, היו לו *געגועים על... תשוקה חזקה אליו.

דָּבַק, ב.... והשם "דְּבֵקוּת. — דּוֹד, אהוב לאשה, — דּוֹדִים, אהבים. — דָּוִד, אהבת ד ו ד ו י ה ו נ ת ן, אהבה אמתית, נאמנה, חזקה. — דּוּדָאִים, צמח שהאמינו הקדמונים כי הוא מעורר אהבה. — דְּלִילָה, אהובת שמשון, בגדה ב ד ו ד ה, ותמכרהו לאויביו, שם כנוי לכל אהובה בוגדת. —

הַוָּה, תשוקה עזה. —

זָכָר וּנְקֵבָה. — זָנָה, היה ביחס בשר עם אשה שאינה אשתו; ז נ ת ה האשה עם איש שאינו בעלה. זְנוּת, שם הפעולה, ועין במקומו כל השיך לזה.

חָבַב, היתה לו ח ב ה, אהבה לאיזה דבר. — חִבֵּק, הסגיר בתוך זרועותיו. — חָמַד, חפץ בדבר בחזקה. — נֶחְמָד, ד ב ר שהכל חמדים אותו. — חָמַל, היה לו רגש רחמים לפלוני. חֶמְלָה. - חֵן, מצא חן, נשא חן. — חָפֵץ, חפץ, באשה. — חֵץ האהבה. — חָשַׁק, באשה, נולדה בלבו רגש אהבה חזקה אליה, וכן ח ש ק ה באיש. — חָרֵב, ר׳חב החרב, משל: *באשר היתה אהבתנו עזה שכבנו על ר ח ב ח ר ב. ועתה מטה בת ארבע אמות אינה מספקת לנו. — "חוֹשֵׁק, "חֲשׁוּקָה; חֵשֶׁק, תשוקה בין איש ואשה להיות איש לרעהו.

"טִינָה, רגש האוכל הלב מפני חשק: נתן עינו באשה והעלה לבו טינה. — טַעַם, זה יטעם לחכו. —

"יַבְרוּחִים, דודאים. — יְדִיד, אדם אהב את חברו. — יְדִידָה יְדִידוּת. — יוֹנָה, הגה אהבה כיונה. — יַעֲלָה, צביה וכו' שמות חבה לאשה אהובה. —

כָּלָה, כלתה נפשו לדבר פלוני. —כָּמַהּ לפלוני השתוקק. — לִבֵּב, לִבְּבָה, אמצה את הלב. — לִבִּי, נפשי, רעיתי, תמתי, קריאה של חבה. — "לָהוּט, אחרי איזה דבר, אהב את הדבר מאד: להוט אחרי ממון, אחרי נשים. — לָכַד, נִלְכַּד, נלכד לבו באהבתה.

מָעַל, לא היה נאמן באהבתו. — מָשַׁךְ, את הלב. —

נָטָה הלב לאיזה דבר. — נְטִיָּה, נְטִיַּת הַלֵּב. — נָשַׁק, נְשִׁיקָה. — נָתוּן לאיזה דבר.

סוֹבֵב אשה, הראה לה אותות כבוד ואהבה, שרת אותה למען מצוא חן בעיניה. —

עָגַב, וְעָגְבָה על.. השתוקק ליחס בשר עם... עֲגָבִים תשוקה ליחס בשר. שִׁירֵי עֲגָבִים, בין איש ואשה. — עֹגֶב, מְעַגֵּב, עֲגָבַת. — עָלַס, הִתְעַלֵּס בָּאֳהָבִים, התענג תענוג בשר עם אשה. — עִמָּנוּאֵל הָרוֹמִי, מפרסם בשירי אהבה ועגבים, — עָרַג השתקק. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה של הכנענים.

פִּלֶגֶשׁ אשה בלי חפה וקדושים. —

צָרָה שתי נשים אהובות לאיש אחד הן צרות זו לזו. —

קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה, איש אשה ש הֻ ק ד ש לעשתרת אֵלַת האהבה והתמכרו לזנות במקדש עשתרת. — קִנֵּא, עבר עליו, עליה, רוח ק נ א ה, והיא דאגה וספק ביחס לנאמנות האהוב, האהובה. — קֶסֶם הָאַהֲבָה. קָשַׁר, נפשו נקשרה ב..

רֶגֶשׁ אַהֲבָה, — רִחֵם יש בו גם משמעת אהבה. — רֵעַ, ידיד. — רֹעֶה נָשִׁים, מי ששועה תמיד בנשים.

שָׁבְתָה את לבו, לקחה אותו שבי. *שִׁטּוּף, באיזה דבר, שטוף כ ד ר ך א ר ץ, נתון להדבר. — שִׁיר הַשִּׁירִים, שיר אהבה. — שָׂנֵא, ההפך מאהב, עין במקומו. — שָׁעָה בדבר, עסק בו.

ערוגה מן ידידות מלאה, על נהר אַהַב נטועה (ר' שמואל הנגיד, שיר נשמה מאשר תתאו). ואיך בני תמול שנאת זמנים, בהטותם מתי א ה ב לאיבות (ר"ש בן גבירול, שירי שלמה, דוקס, שיר לא). מי זה מהלך על כנפי לבי ועץ א ה ב בגן אהבה נטוע (שם לב). הכין לצאת מצל בתים, לישב תחת צלי שיחים, ובכוס אַהַב ייני דודים נשתה על טוב מגד שיחים (משה בן עזרא, תרשיש, ב). יעלה אשר לבי כחוט משבתהו ובגחלי חשקה כיום שרפתהו, חמלי עלי חושק נפשו מכרתהו, ובמאסר אַהַב עינו נתנתהו (ר"י חריזי, תחכמוני כ). אחרי אַהַב, ברשפי להב, בי ואוהב, צור כתבת (אהבה לפ' וירא). גל לאילת אַהַב, לבוא אל רהב (תמימים, קרובו' לפורי'). — ומ"ל אֲהָבִים : התנו אֲהָבִים (הוש' ח ט). ואמר המשורר : ונלכדה בחבלי הָאֳהָבִים כמו צפור אשר בפח יקושה (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, ל ). כי כל בחורותי אשר עברו, כלם בקברות תאוה חניתי ובאש אֲהָבִים כיקוד נחרו (ע' פרנס' מתק שפת' פב). — ועם שֵׁם קדם כמו ש"ת במשמעת נאהב : ושמח באשת נעוריך אילת אֲהָבִים ויעלת חן (משלי ה יח-יט).

**אֹהַב** [1], ש"ז, אהבו [2], אהבם וכו', מ"ר אֳהָבִים, — תענוגי בשר בין זו"נ. Liebeshandel, Liebhaberei; amourettes; amours; love passages : כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כְּאָהֳבָם [3] (הוש' ט' י). מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה ד'דים עד הבקר נתעלסה בָּאֳהָבִים[3]) כי אין האיש בביתו (משלי ז יו יט).

---

[1]) רד"ק : והנפרד מן אֳהָבִים אוהב בפלס אהל. ע"כ. ונראה שדעתו לנקד אֹהַב. אך החדשים כלם נקדו אֹהַב, וכן ברט (מה"ש 24 a). — [2]) לפי רדק (מכלול דקדוק הפעלים) קמץ האלף הוא קמץ רחב. וכן מ"ש : האלף בקמץ רחב וההא בחטף. וכן הקריאה המקבלה של הספרדים. ונקוד הבבלי, שיש בו הבדל בין קמץ ארוך וקמץ חטוף, מקים קריאה זו. והחזיקו בדעה זו גם Baer—Delitzsch בפרושם לספר איוב. אבל רוב המדקדקים החדשים ערערו על קריאה זו, קויץ (Ges. 368 i), ובפרט קניג (Kö. 1, 109). ובאמת מדת הדין הדקדוקי בודאי נתנת שיקראו את א פ הפעל בקול של קמץ חטף, כי הוא במקום קול השורק של הפ"פ. ואעפי"כ אי אפשר לבטל את הקריאה המסורה, ואולי זו מסורה אמתית מזמן חיי הלשון, והשפיעה על זה קרבת האות הגרונית המנעת בחטף קמץ והיה כבד עליהם שני קולות אלה ז"אז. ועי' הערה לאהל. — [3]) בכמה ספרים האלף בחטף פתח, אבל בספ' מדוייקים בחטף קמץ (מ"ש).



**אַהֲבָה**, — א) מקור כמו אָהֹב, lieben; aimer; to love : ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו וּלְאַהֲבָה אתו (דבר' י יב). ויאמר (יואב אל דוד) הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום וכו' לְאַהֲבָה את שנאיך ולשנא את אהביך (ש"ב יט ו ז). ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו וּלְאַהֲבָה את שם ה' (ישעי' נו ו). — וכסמי' : לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מֵאַהֲבַת ה' אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם (דבר' ז ז—ח). הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט וְאַהֲבַת חסד והצנע לכת (מיכה ו ח). — ועם כנוי : ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים בְּאַהֲבָתוֹ אתה (בראש' כט כ). שנאתים על רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסף אַהֲבָתָם (הוש' ט טו). — ב) ש"נ, מ"ר אֲהָבוֹת, חִבָּה, רגש נטיה עזה של הלב ל... Liebe; amour; love : כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם תחת אַהֲבָתִי ישטנוני (תהל' קט ב ד). בְּאַהֲבָתוֹ ובחמלתו הוא גאלם (ישעי' ס"ג ט). גם אַהֲבָתָם (של בני הדור העבר) גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה (קהלת ט ו). — ובפרט אהבה בין זכר ונקבה : צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד, נפלאתה אהבתך לי מֵאַהֲבַת נשים (ש"ב א כו). זכרתי לך חסד נעוריך אַהֲבַת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמי' ב ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אַהֲבָה אני (שה"ש ה ח). מה יפית ומה נעמת אַהֲבָה בתענוגים (שם ז ז). עזה כמות אַהֲבָה קשה כשאול קנאה (שם ח ו). — ומ"ל אֲהָבוֹת, במשמעת חבה וידידות : בשני ועדי זהב ובפוך תקשטנה נעימות הנקבות, וקשוטי נעימות הזכרים בארך אף ומתן וַאֲהָבוֹת (ר"ש הנגיד, בן משלי ב). מסכתם לי אֲהָבוֹת עם נדבות ונפשי באשישיהן שכורה (ר"י הלוי, שיר שפתי היתה). — ובמשמעת אֳהָבִים : מתי עת האהבות ? לעת ערב לעת צאת השואבות (עמנואל מחברת ו). — ג) במ"ר אֲהָבוֹת, מה שנפשו של אדם אוהבת בעולם ומשתוקקת אליהן : האהבות שלש עשרה, אכילה ושתיה, החשק והשררה וכו' (או"ד לרסע"ג י פרק ד). ויקח מכל אחת מהאהבות הנזכרות כפי מה שסדרנו (שם פ' יט). ואמר הפיט : שש אהבות בקרב

להם, וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — והשם מְאַהֵב, עי' ערך זה.—ב) *אִהֵב את פלוני על... עשה שיאהבוהו, geliebt machen; faire aimer qqn, make beloved: תהא מאהב שם שמים על הבריות, שתהא יודע ד"ת ותהא קורא ושונה בד"ת ויהא משאך ומתנך עם בני אדם באמונה כדי שיהיו הבריות הרואים אותך יאמרו אשרי פלוני שלמד תורה (תד"א, כח). מאהבין את ולדה (של הפרה) עליה (רש"י שבת קכח:).

— אָהַב, אוּהַב, מְאֹהָב, מְאוּהָב. שאוהבים אותו הרבה, beliebt; aimé; beloved: שתהא מאוהב על הבריות, וירחיק את עצמו מן העבירה ומן הגזל מישראל ומן הגוי (ילקוט א רמז תתלג). מי גדול האוהבים או המאוהבים (שם שופטים רמז נט).

— הֶאֱהִיב את פלוני ל... — א) עשה שפלוני יאהב, Jem. zur Liebe geneigt machen; lui faire aimer; induce to love: שהיה אברהם אבינו מכניסן (את הגרים) לביתו ומאכילן ומשקן ומאהיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה (מד"ר שה"ש, על כן עלמות). למה הוא קורא להנשיאים רֵעים אלא שכיון להאהיבן ולקרבן (שם, כלתי לגני). האהבנו לך עלמות הרבה דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן (ילקוט ב רמז התקפא).—ב) האהיבו על פלוני בעיני פלוני עשה שיאהבהו, beliebt machen; faire aimer; make beloved: ממני דונש בן לברט אחיך אהובך הדורש לאלהיך בעד שלומך להאהיב הצדק עליך (דונש בן לברט, הקדמת תשובותיו על מנחם בן סרוק). ודברי ריצוי וחבה להאהיבו בעיניה (מחזור ויטרי, הוצ' הילדסה' ריג).

— הִתְאַהֵב, — א) נעשה אהוב, beliebt werden; devenir aimé; to become loved: שיהא שם שמים מתאהב על ידיך, שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה (יומא פו.).—ב) עשה א"ע אהוב, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself loved: ירא אמך ודבר טוב לדודך ולשארך, וכבד את חברך והתאהב לכל נברא (ר"ש הנגיד בן־תה"ל ממערכות המלחמה). אהרן שהיה מרגיש באדם שתוכו רעי וכו' היה מתחיל לו לשלום והיה מתאהב אליו (פרוש הרמבם, אבות ד"ה מתלמידיו של אהרן). שדרך הגולים והנדחים בארץ לא להם להתאהב ולהתדבק ולהתערב עם הבריות (רמב"ן דורן, מג"א קיו). בני אל תתאהב עם הכסיל, כי אהבתו שנאה, ואחותו מריבה וריעותו קטטה (בית מדות שער החכמה).

**אַהַב**, ש"ז, מ"ר אֲהָבִים, — רגש של חבה, של נטיה חזקה לאיזה דבר, Liebe; amour; love: וכל רז ורז גליתי לו באהב (חנוך, כיהמ"ד ילינק ב). לנוצריה באהב ומורא (רשות לחתן תור'). יוציאו לו (לכהן הגדול) באהב כף ומגים בנועם (ר' סעדיה גאון, עבודס), ולך תוכה (תוך הנפש)

---

יאשמו, ותכבד פגישת שתי אותיות הגרון עם שני שואין או אפילו היה האלף בסגול כמו יֶחֶרדו כצפור וכל יהתה ההא חטופה, ולהרחיב על ההא נתחלפה תנועת השוא תחת התיו וצירי תחת האלף ופתח תחת ההא. ע"כ. אולד (סי' 410) העיר, כי כמו שְׂאֵת במקום שְׂאֵת כן משכת גם פה האלף אליה את התנועה ולכן תֵאָ במקום תֶאֱ. אולסה': מפני שנעתקה שלא כמנהג הסגול לאות השנית של המלה, לכן נתארכה ונתחלפה בצירי. שטדה: מפני המתג נתארכה תנועת האלף ולכן נתקצרה תנועת התיו שלפניה, ואולי זה שבוש ע"כ. ודומה לזה קניג (א 394): לברח מפגישת השואים הטעימו בחזקה את תנועת האלף וע"י זה נתבטלה תנועה הקצרה שלפניה. ע"כ. וכעין כזה גם קויץ סי' צט: להמלט מתנועות חטופות זו אחרי זו. וכל זה אינו מספיק לבאר סבת הצורה המשנה הזאת, כיון שהיתה בלשון הצורה תֶּאֱהָבוּן גם לא בהפס' ומה טעם היה לא לאמר תֶּאֱהָבוּ כמו"כ לא בהפסק? ובאמת הכנויים יאהבני, יאהבך וכו' מעידים כי קמצות ההא אינה תלויה בהפסק. ומדוע אמרו תֵּאָהֲבוּ אעפ"י שאמר תֶּאֱהָבוּן? וריב"ג סובר שתֵּאָהֲבוּ הוא פִּעֵל במקום תְּאַהֲבוּ, אמר וז"ל בשרשים: והזכרנו בספר התוספת ובספר ההשואה בתאהבו פתי מה שאנשי הדקדוק העברי צריכים לעמד עליו וכו' ודעתנו בו עתה מתמדת על שיהיה פועל כבד בלבד מפני השוא אשר תחת התו. ע"כ. וכבר התפלפל ריב"ג הרבה בספר ההשואה (כתאב אלתסויה, 353). עם משיגיו בענין מלה זו, אם הצירי שבאלף תֵּאָהֲבוּ היא הצירי שבאלף אֵהַב או שהיא תחת פתח מבנין פִּעֵל, והכריע כהשרשים לראי האחרון. ואם לא נסכים לדעת Haupt כי זו טעות וצריך לקרא תְּאַהֲבוּ, אפשר שתֵּאָהֲבוּ היתה נהוגה בלשון ההמונית, שכבר החל אולי להטות קול הפתח במלה זו לקול צירי, כמו שהטו אחרי כן בהרבה מלים את קולות הפתח והחיריק לקול צירי שהוא סגול בזמן מאוחר, כמו אֶחרו במקום אַחרו. והחכמות שהיא מדברת פה בראש המילות, ר"ל להמון העם, הפתיים, חקתה בכונה לשון בני אדם הללו וכמו שיש הרבה כזאת בתנך. ואפשר שגם פתי במשמעה מפשטת במקום פתיות, היא צורה המונית.

מלך כמהו (כמו שלמה) ואָהוּב לאלהיו היה (נחמי יג כו). אוהב את המקום אוהב את הבריות (אב׳ קו). לעלם יהי אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (ברכות יז.). אמרה כנסת ישראל רבש״ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני (פסח׳ קיח :). — ב) שֵׁם אָהוּב.

— אֹהֵב, אוֹהֵב, אוֹהֶבֶת, שֵׁם, עי׳ ערך אוֹהֵב.

— נֶאֱהָב, ־בָה, ־בֶת, — מ״ר נֶאֱהָבִים, ־הָבוֹת, — מה שראוי לאהב, מה שהכל אהבים, liebenswürdig; aimable; amiable: שאול ויהונתן הַנֶּאֱהָבִים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש״ב א כג) — והיחיד: ויעמד לכבודו בלי כח האיש הנאהב (זכריה בן סעדיה אלצ׳הרי, ספר המוסר, א כ). וכניצוץ יכלה מפני השלהבת, כן תכל כל רוח מולך, נֶאֱהֶבֶת (יל״ג כל שירי, תנה). — ובדברים לא בע״ח: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב (ר״י חריזי, תחכמוני שער ג). ובעודנו הולכים על הנתיב במדבר בערבה, מצאנו כר נרחב, ועמק נחמד ונאהב (שם שם לז). מדותיו נאהבות ונעימות (ק׳ שולמן, מו״ע אוסטרליה לו). אגרתך הנאהבה והנעימה וכו׳ קבלתי במועדה (אגר׳ יל״ג א ג). וכל הגיגם נאהבים ונעימים (שם א כ).

— *נֶאֱהַב ובמקור הֵאָהֵב — א) עשה שיאחבהו, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself beloved: האהב לנפשך לעדה ולשלטון עוד הכאף ראש (כ״ס, גניזה ד ז). מדות האלו גרמו לי להאהב לאבי שבשמים (מד״ר ויקרא לב). — ב) נעשה אהוב: שיהי׳ שם שמים נאהב על ידיך (רבנו חננאל, יומ׳ פו).

— אָהֵב, — א) אהב אהבה עזה, lieben; aimer; love: עד מתי פתים תְּאֵהֲבוּ[1]) פתי ולצים לצון חמדו

וכרמים בהרים ובכרמל כי אֹהֵב אדמה היה (דהי״ב כו י). ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אָהֵב (תהלים עח סח). אֹהֵב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). אֹהֵב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה ט). כלו אֹהֵב שחד ורדף שלמנים (ישעי׳ א כג). — ובדברים רוחניים ומפשטים: אָהַבְתָּ צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך (תהל׳ מה ח). אָהַבְתָּ רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). איש אֹהֵב חכמה ישמח אביו (משלי כט ג). איש מחסור אֹהֵב שמחה (שם כא יז). אֹהֵב מוסר אֹהֵב דעת ושונא תוכחת בער (שם יב א). אל תֶּאֱהַב[1]) שנה פן תורש (שם כ יג). תֶּאֱהָבוּן ריק תבקשו כזב (תהלים ד ג). סוס אוהב הזנות והמלחמה (פסחים קיג:). — אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (אב׳ א י) וכו׳ כי עתה יֶאֱהָבַנִי אישי (בראש׳ כט לב). אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם וְיֶאֱהָבֶךָּ (משלי ט ח). ויבוא דוד אל שאול ויעמד לפניו וַיֶּאֱהָבֵהוּ מאוד (ש״א טז כא). ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה וַיֶּאֱהָבֶהָ (בראש׳ כד סז). — והמקור אָהֹב, אֱהֹב, לֶאֱהֹב, (לְאֶ-) עם לֶאֱהֹב ועת לשנא (קהלת ג ח). — ועם פעל אחריו: כלם (הצופים שלהם) כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אֹהֲבֵי לנום (ישעי׳ נו י). כה אמר ה׳ לעם הזה כן אָהֲבוּ לנוע רגליהם לא חשכו (ירמי׳ יד י). כנען בידו מאזני מרמה לעשק אָהֵב (הושע יב ח). ואפרים עגלה מלמדה אֹהַבְתִּי[2]) לדוש (שם י יא). לא יֶאֱהַב[3]) לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (משלי טו יב). — ובמשמעת שמחה ורצון בדבר: אָהַבְתִּי כי ישמע ה׳ את קולי תחנוני (תהל׳ קטז א).

—אָהוּב, אֲהוּבָה, — א) פעול, geliebt; aimé-ée; beloved: כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אֲהוּבָה והאחת שנואה (דבר׳ כא טו). ובגוים הרבים לא היה

---

[1]) ר״י חיוג, רד״ק (במכלול), וכן האחרונים, גזני׳ אולד, אולסה׳, וקניג החליטו צורה זו לעתיד קל. אמר ר׳ יהודה וז״ל: שרשו בסגול תחת התיו ושוא תחת האלף כמו יֶאְשְׁמוּ יֶחֶרְדוּ, לכן היה קשה על המבטא בעבור התחברות האלף עם ההא ושמו תחת התיו שוא והניעו האלף בצירי כדי שיקל על הלשון. ע״כ. וכן רד״ק (מכלול, הפועלים שפתיהם אלף נחה): וז״ל: ומלת תְּאֵהֲבוּ פתי משפטו היה תֶּאֶהֱבוּ בשוא האלף וההא כמו יֶחֶרְדוּ סמוכה למלה שלפני הפסק. והוא דחוק. ואולי מפני קול הסמיכות לְ אָ שלאחריה, להפריד שלא יתמזגו בהברה אחת. — [1]) האלף בחטף סגול ברוב הספרים. (מ״ב) ובקצת ספר׳ תְּאַ-, וכן תנך קיטל.

[2]) הקדמוני׳ החליטו כי זו יוד נוספת לא לצרך. דעת ש׳ פינסקר (הקד׳ לנק׳ אשו׳ קכ) היא כי בינוני לנק׳ הי׳ בזמן קדום פֹּעֲלְתִּי. אך רוב החדשים סברים כי זו שארית סי׳ הסמיכה הקדום בפרט ביחס שממנו, כמו אֹסְרִי לגפן וכיוצא בזה, וברט וקויץ רואים בזה פעולת הקש נטית הסמי׳ של שמות הקרבה אב אח, ועי׳ הערה לנאדרי. — [3]) האלף בחטף סגול ברוב הספרי׳ (מ״ב) ובקצת ספרים יְאַ- וכן תנך קיטל.

ושמותיו של הקב"ה על כל חומה וחומה (מדר' גן עדן, כוה"מ ילינק ג).

**א. אָדַשׁ**, פ"י, מקו' אָדוש, — כמו דוש: כי לא לנצח אָדוש [1] ידושנו (ישעי' כח כח).

**ב. *אָדַשׁ**, פע' ארמי סורי [2]) שתק ומשמעתו היה דומם ולא חשש לכלם, schweigen, gleichgültig sein; se taire, être indifferent; be indifferent: מזה אָדִישׁ, אֲדִישׁוּת, עי' הערכים הללו.

***אֶדֶשׁ** [3]), ש"ז, עצם עצמיות, essence; Wesen: מפני ש א ד ש עקר הנפש הוא עקר שכלי וכו' ומאיר יותר מזוהר א ד ש הכוכבים והפלכים (ר' כרכי' סנקדן, סול' דר' גלנן, פסקה ל). ואין רשות לרגש מראה להשגית בה ובעקרה ו ב א ד ש שלה (שם). והיא עצם הנפש א ד ש נקי וממש מאיר (שם פסק מח).

**אהב** [4]), ממנו אָהַב, אֲהַב אֹהֵב אַהֲבָה.

**אָהַב**, אָהֵב בהפסק ובז"ק, וכמו"כ לפני א, אהבת, -הבתי, עתיד, אֹהַב-הַב אֹהַב, (וגם "אאהב) תאהב -הב, (תא-), תאהבי, תאהבי, תאהבי יאהב-הב, יאהב -הב, נאהב נאהב, תאהבו ואולי בהמונית: תאהבו [2]) תאהבו,-הבון, — וכנויים אהבו אהבך אהבה, אהבתך אהבתך אהבתהו, אהבתך אהבכם [1]) יאהבו, יאהבהו יאהבה; לוי אהב אהב, אהבו, — נפשו נטתה לדבר, רצתה וחפצה בדבר, חשה נטיה לדבר, lieben; to love; aimer: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו (ברא' לז ג). את גאון יעקב אשר אהב (תהל' מז ה) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (דברים י יט). אני אהביה אהב (משלי ח יז) ואהב את יעקב (מלאכי א ב). ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב (ברא' כה כח). תועבת ה' דרך רשע ומרדף צדקה יאהב (משלי טו ט). ודבר ישרים יאהב (שם יו יג). והיה כי יאמר (העבד) אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך (דברים טו יו). ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו [2]) יהונתן כנפשו (ש"א יח א). הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב (מלאכי א ב). כי נער ישראל ואהבהו (הושע יא א). ארפא משובתם אהבם נדבה (שם יד ה). — ועם ל... להנפעל: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (שם שם לד). — ולשנאי יי' תאהב (דהי"ב יט ב). — וחבת זכר ונקבה זל"ז: והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות (מ"א יא א). ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק ושמה דלילה (שופטים יו ד). ומיכל בת שאול אהבתהו (ש"א יח כח). על כן עלמות אהבוך (שה"ש א ג). לך אהב אשה (הושע ג א). ואאהב: כי אאהב גם מאשר אהבתי חיי ונפשי סלה אותך שולמית יענו ויעידו גבעות אלה (רמח"ל מגדל עז ג א). — ונטיה למאכלי' ומשקים: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (ברא' כז ג-ד). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב (שם ט). כאשר אהב [3]) אביו (שם יד). ואהבי אשישי ענבים (הושע ג א). — ולדברים לא בע"ח: כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים

---

[1]) כך לפי דעת קצת מפרשים. ועי' אָדוש.

[2]) בלשון סורית אדש והשם אדש, אדושותא ופירושם שתיקה ולא התפעלות. ובארמי': ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ו א ד י ש חלפוה בישתא מאה (סנהד' ז). לאמר, אשרי השומע (חרפתו, קללתו) ואדיש ואינו שם לבו, ואינו מתפעל. והרש ורש"י אשרי ששומע חרפתו ושותק ו מ ר ג י ל בכך, ואדיש כמו דש דש. — סבא סבא, אכול ו א ד י ש (ירוש' פאה דף יח עמוד ג), זקן זקן, אכל ואדש, ולאיכפת לך שום דבר אחר. נראה כי הכונה בהפעל א ד ש איננה שתיקה פשוטה, שלזה משמשות מלים אחרות כ"א שקט הרוח שאינו מתפעל ואיננו חושש למה שהוא רואה ושומע. ועל סמך זה בניתי שני השמות א ד י ש ו א ד י ש ו ת, עי' במקומם.

[3]) בסורי' א ד ש א, במש' צורה, עצם, א ד ש א ת א סגולה, מיונית εἶδος.

[4]) רק בלשון ה ע ב ר י ת. ונראה כי לשון זו יחדה לה ליסוד לכל מושגי הנטיה והרצון בדבר, את ההברה השניית אה, ותתן לה ע"י הוספת אותיות אחדות גונים מתחלפים: אה־ב, א־ב־ה' א־ו־ה. ועי' הערה לערך א ה ד. ואולי היסוד הוא הב, ובערב' הב, a), ודומא לזה גם חב, חבב. — [1]) בט' וקניג אהב. [2]) בהו קרי. — [3]) בצירי, לפי דעת קניג, מפני שהמלה

a) هَبَّ

אדרכה העיון ההוא הכולל השומר אמת לעולם ישפוט לפעולות האדם (רמ"ע מפאנו אמר׳ טהור׳ חק׳ דין כ יג). שלא יטול (אלהים) אותה לדחותה דחייה עולמית כמו שעשה מן הגוף אדרבה הוא חושב מחשבות שלא יקח ממנו נדרו (ר"י מסילייאון נופת צופים כ ג). נכחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן, אדרבה נפציר עצמנו להוכיח שהיא פחיתות (שם). ומשיב זה בכללן לומר אדרבה הוא חייב לי (לבוש חו"מ הלכו׳ דיינים, ו). אתה לא אבדת כלום אדרבה אני פרעתיך וממני נאבד השטר (שם ה׳ שטרות שם יז).—וכמו שם בהא הידיעה כראש: אפילו עם הארץ ותלמיד נגד רבו מועיל האדרבה (פחד יצחק ערך אדרבה).

**אַדְרְיוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אַדְרְיוֹנִים, — שם צמח, Senecio vulgaris; gem. Kreuzkraut; seneçon groundsel (קאנון, לוח הסמים, וגרס המעלות יוסף וידל). — ועי׳ צמח.

***אַדְרְכָּל**[2] (אדריכל), ש"ז, מ"ר אדרכלים, — חכם במלאכתהבנין, Baumeister; architecte; architect: משל למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל[3] ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר בראשית כז). הבנאי שמסר (את האבן) לאדריכל אדריכל חייב (ב"מ קי"ח:). אמר רב אסי מחיצות אדרכלין לא שמה מחיצה (עירובין כו.).

**אֲדַרְכֹּן**[4] ש"ז, מ"ר אֲדַרְכֹּנִים — שם מטבע פרסית: לאדרכנים אלף (עזרא ח כז).

***אַדְרַכְתָּה**[5] (אדרכתא), — ש"נ, מ"ר אַדְרַכְתּוֹת, — שטר מעשה בית דין הנותן רשות לבע"ח לרדת לנכסי הלוה ולשלט בהם, gericht. Dokument. zur Besitzergreifung; saisie; writ of distress כיצד כותבין האדרכתא אם לנכסים בני חורין הורידוהו (את המלוה) אומרים איש פלוני נתחייב לפלוני וכו׳ וכתבנו לו אדרכתא זו על שדה פלונית שלו (רמבם, הלכות מלוה ולוה, פרק כב, הלכה ו). — ומ"ר אדרכתות: ושטר אדרכתא זו והורדה זו שהדרכנוהו ושהורדנו פלוני הנזכר על הקרקעות הנזכרי׳ שריר וקיים ברור וחזק ככל שטרי אדרכתות והורדות וחזוקין (ר"י ברזילי ברצלוני, ספר השטרות).

**אַדֶּרֶת**[1], ש"נ כנו׳ אַדַּרְתּוֹ מ"ר אֲדָרוֹת, — א) לבוש עליון רחב להתעטף בו, weiter Mantel; large manteau; cloak: וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה (יהושע ז כא). — ולבשוהו הרועים: קול יללת הרועים כי שדדה אַדַּרְתָּם[2] (זכר׳ יא ג). הנביאים: ויהי כשמע אליהו (את הרעש) וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). — והמלכים: ויגע הדבר (של נבואת יונה כי נינוה תהפך) אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אַדַּרְתּוֹ מעליו ויכס שק (יונה ג ו). — אַדֶּרֶת שֵׂעָר, לבוש עשוי מעור כבש: ויצא הראשון אדמוני כלו כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר (בראשית כה כה). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אַדֶּרֶת שֵׂעָר למען כחש (זכרי׳ יג ד). — ומ"ר אדרות (שו"ת מהרשדם יו"ד ק כג). —וסופרי זמננו קוראים אדרת שער לכל בגד עשוי בעורות חיות שעירות Pelzrock; pelisse; fur coat: ועי׳ פַּרְוָה. — ובמשמעת שטיח של צמר, Teppich; tapis; carpet: ונתן לו אדרת גדולה שישב עליה והיא ממשי ירוק ארוגה מזהב טוב (מעשה הנמלה, ביה"מ ילינק ה). — ב) יכלת ועצמה הדר ותפארת; Macht, Herrlichkeit, Pracht; puissance, gloire; power, glory: הָאַדֶּרֶת והאמונה לחי עולמים (היכלות, ר׳ משולם בן קלונימוס). ובו מהזיו והנוגה והאדרת (ש"ט פלקירא, המבקש). עורי מליצתי ברוב תפארת, עורי לשון זהב וְהָאַדֶּרֶת (עמנואל, מחב׳ כ). לך אדרת הקומה ואף צחות עור הגויה (ש׳ לויזון, מליצת ישורון, המליצה מדברת). — *אַדֶּרֶת מֶמְשָׁלָה, שם אחת משלש החומות של גן העדן: שלש חומות לגן עדן של מעלה וכו׳ השלישית היא הנקראת אדרת הממשלה

---

[1]) משק׳ אַפִּרְיוֹן; בערב׳ אד׳ריון a) מלשון פרסית.

[2]) כך בסור׳ ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת הספרים, וגרסת הערוך בכל המקומות האלה היא ארדכל, ארדיכל. וכן תרגום לחרשי העץ ולבנים (מ"א יב יב) לנגרי אעיא וארדיכליא. ובסורית כמו"כ שתי הצורות אדרכלא (פשיטא מ"ב יב יב), וארדיכלא (שם כב ו).

[4]) מפרסית, שאולה מיונית δαρεικός.

[5]) מפעל דרך הדריך, במשמעת אחז השיג, והוסיפו סי׳ נקבה ורבים על ת המשקל הארמי.

---

a) أذريون

---

[1]) עין שרש אדר. — [2]) י"מ תפארתם, ויש מגיהים מרעיתם.

**אֶדֶר¹)**, ש"ז, — עור של בהמה או חיה אחרת שהפשיטוהו שלם ומלאוהו תבן כדי שתשאר דמות הבהמה כמו שהיתה בחייה, ausgestopftes Tier; animal empaillé; stuffed animal: וכבר השתמשו במלה זו כהעתונים.

**אֲדָר²)**, ש"ז, מ"ר אֲדָרִים, — שם חדש שנים עשר ליהודים, הוא החדש שלפני חג הפסח, der XII Monat des jüd. Kal.; XII. mois du cal. juif; XII. month of the jew. cal.: על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). שלחו ליה למר עוקבא אדר הסמוך לניסן לעולם חסר (ר"ה יט:). — ואמר המשורר: בין צלילי שושן ופרח נהדר, מה נאדר יין כוסך בימי אֲדָר, לבן שתה יין אשר ידמה בכוס שהם לטור אדם אשר מולא בְּדֶר (ר"י חריזי, תחכמוני שער ס). — אֲדָר ראשון (אדר א'), אדר שני (אדר ב'), הם שני חדשי אדר בשנה מְעֻבֶּרֶת: קראו המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר שני (מגילה א ז). — ומ"ר: העיד ר' סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני אדרים שאם רצו לעשותן שניהן מלאין עושין (ר"ה יט:). — ועושין אותה שני אדרים אדר ראשון ואדר שני (רמבם קדוש החדש, א). — סמנים שנתנו רועי בקר לפנים לצַיֵּן חדש אדר בארץ ישראל: אם בכיר ולקיש יְנַצּוּ יחד זהו אדר ואם לא אין זה אֲדָר. אם שור בבקר בצנת שלג ימות ובצהרים בצל תאנה ינמנם ועורו יפשט, זהו אדר ואם לא אין זה אדר. אם קדים חזק יפיח ובלועך יצא לקראתו זהו אדר ואם לא אין זה אדר (סנהדרין יח: בארמית).

***אַדְּרַבָּה¹)** אַדְּרַבָּא, — הפך ונגוד גמור להנאמר קודם im Gegenteil; au contraire; on the contrary: כל הכלים ניטלים ואעפ"י שנתפרקו בשבת ולא מיבעי בחול, אדרבה בשבת מוכנין ע"ג אביהן בחול אינן מוכנין ע"ג אביהן (שבת קכב:). סקילה חמורה שכן ניתן למגדף, אדרבא חנק חמור שכן ניתן למכה אביו (סנהד' נ.). — ובלי מלה אחרת אחריה: המבזה את חבירו שלא כדין ואמר לו הלה אדרבה, נידוי של שני נידוי, ת"ח שביזהו רשע עד שנידהו ואמר לו הרשע אדרבה יכריזו על הרשע (שו"ע יו"ד סלד לט מ). —

---

ומשלח פארות וענפים הרבה. אלה סימנים כלליים ואינם מספיקים לסים על פיהם איזה אילן מהאילנות הוא. עכ"פ, כיון שכבר תרג' פ' שמיט וברון בהשם הרומי ilex, שהוא באמת אילן קשה ומתקים לפחות כשש מאות שנה וחשוב, והואיל ואין לנו בעברית שם אחר לאילן זה, נוכל ליחד לו השם אדר.

¹) מארמ' אדרא, אודריתא. בגמ' ירוש' מע"ש סוף פרק ד מספר כי רצה כותי אחד להתל בחכם היהודים הזקן, ר' ישמעאל, ויבוא אליו ויאמר לו ארמית: חמית בחילמאי ארבעה ארזין וארבעה שקמין מקניתא אדרא תורתא וההוא גברא יתיב מדרך. ויען לו ר' ישמעאל כמו"כ ארמית: תיפח רוחיה דההוא גברא וכו' אדרא כרא דתבנא וכו' (בעבר' תפח רוחו של האיש ההוא וכו' אדרא הוא כר של תבן. ובגמ' בב' נדר' כה. ההוא חויא רהוה בשני דשבור מלכא רמו ליה תליסר אודרייתא תבנא ובלע יתהון (גרס' הערוך, וכן רה"ג, תשו' הגא' הרכבי רכט, וכן ר"ח שבוע' כט: אדריתא, וכנוסח' אורייתא, ואינו נכון). והביא הערוך מהילמדנו מעשה בשבור מלכא שהיה עובר במדבר לוב שהיה ת' פרסה על ת' פרסה ועברו כרוכין שלו ראשונה ובלעה (הנחש) וכן שניה וכן שלישית אמרו לו חכמיו הבא עורות של בהמות מלאות תבן ויסבור הנחש שהן בהמות ויבלעם וינפח כריסו ויבקע, וכן עשו עכ"ל הערוך בשם ילמדנו. וכן תנחומא בוב' בשלח יז המעשה הזה, ושם הגרסה במקום הביא עורות ומלאו סרודות, ובתנחו' הנדפס סדירות, ועי' בוב' שם שמגיה בכ"מ אדורות, עפ"י הערוך. והנה פרש הערוך אדרא של החלום ואדריתא של הנחש עורות סתם. אך מהמעשה בהנחש מוכח כי הכונה עור בהמה ממלאה תבן בדמותה של הבהמה, וכמו שסים הערוך ויסבור הנחש שהן בהמות. וכבר גזר מוספיא שאדרא ואדורה ואדריתא באו מלשון יונית δορά, וכן קוה' ובוב', אך ס' קרוים לא הביאן בין המלות השאולות מלשן יונ' ורומ'. עכ"פ, בעצם משמעת המלה אין לפקפק.

²) באשורית אֲדָרֻ שם החדש השנים עשר לחדש הבבלים והאשורים. וחדש העבור: ארח מחר אדר, לאמר ירח דומה לאדר, וכמו"כ אדר ארכ, אדר שני, וכן שם חדש זה ביתר לשונות האחיות, בסורית, וכמו"כ בערבית אד'ר a). — ובדבר מקור השם, יש חושבים שנקרא כך על שם השמים המעוננים בחדש הזה בארץ בבל, ויש גוזרים אותו מהשם אֲדָר גֹּרֶן, ר"ל ירח הגרנות, שמתחילים בארץ ההיא להכין הגרנות להדישה הקרובה.

¹) בארמ' ומרכב מן אד=על, והמלה רבא, רבה, ונכנסה מלה זו בשמוש בלשון העברית.

---

a) أذار آذار

תרעץ אויב (שם ו). — ובדברים לא] בע"ת במשמעת יפי והדר: ותאדר ותהדר תורת אלהים בעולמו (אשכל הכפר להקרת ר"י הדסי כט). בין צללי שושן ופרח נהדר מה נאדר יין כוסך (ר"י חריזי, תחכמוני שער י). מה נאוה זהרו (של השמש בזרחו) על ההרים ומה נאדר בהופיעו על פני חדקל (ה' מפו, אהבת ציון טו).

— פע' אִדֵּר, — פאר את פלוני, ;jem. verherrlichen glorifier; glorify some one. אמר הפיטן: לאַדֵּר להדר לגבר לדבר (ר"א קליר, אקתה, א סכות). יודו פלאך השמים ויאַדְּרוּךָ קולות מים (ש"ר היחוד יום א). תאדרנו בישע וגיל (הושע' תמנון).— ובאררת שער תאדרני (תוכח' מוס' עזרת הבבלי.:).

— פע' אֻדַּר, א) שאדרו אותו ; verherrl. werden : עזוז כקדש נאדר : être glorifié, to be glorified ומכל יציר מאֻדָּר (ר"א קליר, אקתה, א סכות). — ובהשאלה במשמ' מיפה: שלח יונה מבשרת, ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחֻבֶּרֶת, מאֻדֶּרֶת במי כרכם ובלבונה מקטרת (ר"ש הנגיד, זכרון לראשנים, ג יב).

— הפע' הֶאְדִּיר, עתיד יַאְדִּיר, הרבה הכח והכבוד של.. verstärken, verherrlichen; fortifier, rendre magnifique; strengthen, magnify : ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויַאְדִּיר [1]) (ישעי' מב כא). וכן אמר הפיטן: ובכן אאדיר אלהי באבי (ר"י גיאת).— והניע ר"י הלוי את האלף בחטף פתח והרפה את הדלת מפני דחק המשקל ואמר במשקל ב' ת:וע' ויתד: לבי מעירי, לעלות לבית קדשי ועירי, הוא מַ-אֲדִירִי עד אעמד במקום דבירי.—ובמשמעת אִדֵּר: מי לא יאדיר למלך האדיר (היכלות). אדירי איומה יַאְדִּירוּ בקול (יוצר א ר"ה). שנאני שחק באמר מַאְדִּירִים (שמעון בר יצחק, ב' ר"ה). אפארך אאדירך (מגיד מישרים, ר"י קארו מקן).

— הפ': ויואדר ויוערץ ויושגב האל הקדוש (ר"א קליר מלך עתיק).

---

בעקרה, ר"ל שנתהותה בלשון עברי' בעצמה ואיננה שארית מלשון השמית הקדומה, ונתהותה בעברית בכונה כדי לתת יותר כח להקשור בין שתי המלים עפ"י ההקש עם הנטיה של מלות הקרבה אָב-אֲבִי, אָח- אֲחִי. והסכים לדעה זו קויץ (Ges. 27 Aufl. § 90k) בכלל, ובנוגע ביחוד לנאדרי דעתו היא שזו אולי שבוש וצ"ל נאדרה

[1]) האלף בשוא לבדו (מ"ש).

— התפ' הִתְאַדֵּר, עשה עצמו נאדר sich verherrli- chen; se rendre glorieux, to glorify oneself: מלך תהום רבה נִתְאַדֶּרֶת בים ובחרבה (ר"א קליר, מלך אמיץ, ר"ה). מלך בעשרה לבושים יִתְאַדֵּר בקדושים (ר"א קליר, מלך אזור). ונשגבת ונערצת ונתהדרת ונתאדרת (הגה, כעשר מכות ו פסח). — ובמשמעת נהיה אדיר: השמים יתקדרו והמים יתאדרו ויתחזקו וידחקו את האניה (כסא' לבית דוד שער יב).

א. אֶדֶר [1]) ש"ז, מ"ר, אֲדָרִים, — א) שבר, מחיר, Preis; prix; price: וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר ה אלי השליכהו אל היוצר אֶדֶר[2]) היקר אשר יקרתי מעליהם (זכריה יא יב-יג). — ב) מעיל רחב, ממול: weiter Mantel; large manteau; cloak שלמה אֶדֶר תפשיטון (מיכה ב ח). — ג) תפארת גדולה והדר, Herrlichkeit; glory; gloire: אדר מתהומות שבח ממאורות (ר' יוסי בן יוסי, סדר עבודה). צבי מהדום יעל ואֶדֶר משעל (ר"א קליר, אנסיכה מלכי). — ובמשמעת יפי: אומר היין, אין לי בעולמי כהיותי בספל אדר ביד חושקת, וחושקיה סביבה והיא עליהם מתרפקת (עמנואל, מחברת כה).

ב. *אֶדֶר [3]), ש"ז, מ"ר אֲדָרִים, — מין אילן סרק קשה מאד, מין ממיני האלון, quercus robur ilex: הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר (ביצה טו:). שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נתמסת ופירותיהם משתמרין (שם). עלין של עץ ששמו אדר (רשי גיט' סט:). אילן חשוב הוא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדהו ומתוך כך היא (השדה) נקראת על שמו (רשי ביצה טו:)

---

[1]) משרש אדר.— [2]) שער הפרושים דחוקים.

[2]) משק' אֶרֶז. בארמ' אדרא, והובא בגמ' ביצה טו: טעם לשם זה כמו שאומרים אנשים: כדאמרי אנשי מאי אדרא דקיימי לדרא דרא. ע"כ. והוא מדרש מלים המוני. עכ"פ אנו רואים מזה כי השם היה רגיל אצל ההמון. בסורית הביאו Psm ותביא לו עדות מן הקבץ המזר': אילנא רבא דאדרא. ע"כ. אבל כבר העיר על זה עמנ' לֵו (שהל"מ) כי המלונים הלאומיים הסורים אינם מכירים מלה זו. ולא נתברר איזה אילן מן האילנות קראו היהודים לפנים אדר. בגמ' ר"ה כג. מתרגם רב את מין הארז קתרום (או קתרום) באדרא בארמית, אבל, מלבד שיש שם עוד פרוש אחר, גם גוף מ"ה קתרום לא ידוע מה פרושה בדיוק. ממדרש המלים ההמוני להשם אדרא אנו לומדים כי האדר מתקים דורות הרבה. ר"ת (ביצה טו:) אומר שהיא אילן גדול

אדוקים עתה לנסך יין (בו"ת תומת ישריכ). כי אפילו שנחלקו לב' ראשים גם שניהם נמצאו אדוקים בכח מקורם הנעלם (כרית מנוחה יה: ניקוד הה') כדי שיהיו אחדים ואדוקים כולם לעבוד עבודת הקב"ה ולהשתחוות לפני אדוננו (שם הניקוד הח' י"ח:). האפקורסים דהיינו האדוקים בעבודת כוכבים שכתבו להם כתבי הקדש אין מצילין אותן ואף בחול שורפן (שו"ע או"ח כח). והם אדוקים ונאחזים בתורה שבע"פ (ספ' הקנה ירא' המק' יע). וכפר באלקים חיים ועבר על אנכי ולבסוף היה אדוק בע"א ועבר על לא יהיה לך (ראש' חכמה, ענוה ז:). הוי עניי הדעת, יודע אני חסרונכם במושכלות, קול דברים אנכי שומע באין פעולות ואתם עדיין מבחוץ אדוקים בקליפות (יס"ר מקנדיה מלרף לחכמה דף ע). וכשיוציאם (אלהים) אל הפעולה הרוחנית הוא באמצעות המדות האדוקות בו ית' (ר"י מפיסא מנחת קנאות). ואני בכל עז נפשי בך אדוקה (יל"ג דף קלז). — ובמשמעת פתמיד, שאינו פוסק: וחם אדוק וחזק (ר"י להלון אולר החיים ז א). — ובמשמעת אחוז: אדוקי אש באימה ואפדוך (יול' יוה"כ).

— הפע', יה אדיק, עשה שיהיה אדוק, ובהרחבה לחץ, דחק, to press ; presser ; drücken : צר התחיל ליסר אותו להדיק, כהחל בקדוש היום להאדיק (אודך ד' כי אנפת, מחזור רומני יוה"כ). נשקד עול הזמן הן יאדיק (עור' דאיינקינה, REJ XXXI, 121).

— *אָדוּק — כח וחזק: ויזהר שלא יאזור מתנים בחוזק ואדוק (אולה"ח ר"י להלון).

*אֲדָק[1]) ש"ז. מ"ר אֲדָקִים, — כלי נקוב בקרקעיתו ופיו צר, ישימו בו משקה ויתנו תחתיו כלי מתכת יטפטפו המים טיף טיף וישמיעו קול זמזום: מטיפין מן אדק[2]) לחולה (תוספת' שבת ב, גמרא ערוכין קד.).

[1]) משק' כבל פלס, וכדומה. צ"ד בוקש"ד וכש"ת' אדק, לוי אֲדַק, קוה' אֲדַק. — ולא נתברר מקורו. ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך בתוספתא, וכן רה"ג (כלים ט כ) וכן ר"ח והערוך. והביא רה"ג שם עוד גרסה עדק. ובנוסח' מיארק וכן ראש' ובאלפסי מי ארג. וכבר היו שתי הגרסאו' לעיני ר"י ברזילי והביא בס' העתים (145) וז"ל: ומטיפין מאדק ואית דגרסי מי ארק וכו' ופי' אדק כלי כמין כוז ופיו צר מלמעלה ונקוב בקרקעיתו נקבים דקים וכו'. והוא פרושו של ר"ח, והביאו הערוך. ורב האי (שם) פרש שהוא כלי כמו מניקת, רק שהאדק הוא מזכוכית.

אדר[1]), ממנו אדר, אֶדֶר, אַדָּר.

אדר, נפ' נֶאְדַּר[2]), בינוני נֶאְדָּר ועם יוד נוספת נֶאְדָּרִי, — היה חזק ורב היפי, mächtig, herrlich sein; être puissant, magnifique; be mighty, glorious: מי כמכה באלים ה' מי כמכה נֶאְדָּר[3]) בקדש נורא תהלת עושה פלא (שמות טו יא). ימינך ה' נֶאְדָּרִי[4]) בכח ימינך ה'

[1]) באשור' אַדָר היה גדול, רחב, נהדר. אַדְר, תפארת והדר. בכנענ' אדר ש"ת להאלהים ומאדרם פעל כמו"כ לאלהים. בערב' קדר במשמ' כח ואמץ וגדולה.

[2]) עי' הערה לאות א אדות מפיק א בפרט לפני ד. — [3]) בכל הספרים המדיקים א בשוא לבד; (מכלול ומ"ש). — [4]) בדקדוק מלה זו כבר התפלפל ריב"ג, אמר זל: ודע כי בנאדרי בכח ענינים מחדדים השכל. מהם שיתכן לומר בו שהוא תאר לשון נקבה לימין עומד במקום הספור ושהתו אשר היא סמן הנקבה נופלת ממנו כנפלה מאמרם אל בית הנשים שני רצה לומר שנית ועקרו להיות נאדרית. ויתכן עוד לומר בו שהוא תאר לשון זכר לימין עומד במקום ההגדה ושיהיה הימין הנה לשון זכר ושתהיה היוד נוספת כהוספתה בהיושבי בשמים, אלא שהוא לשון סתם בשני הפנים האלה אע"פ שהוא בהם תאר לנודע כי פעמים מתארין הנודע בסתם בלשון העברים כאשר נאמר את הכבש אחד וזולתו, ויתכן שרוצה בו הנאדרי בכח וזה על אחד משלשה פנים אם על שיהיה תאר לימין על שני הפנים הקודמים מלשון הנקבה ולשון הזכר ושתהיה ההגדה (ר"ל הגדת ההתחלה והוא ימינך) במה שאחריו או על שיהיה תאר לבורא (ר"ל לאמרו יי') והיוד נוספת אז על שיהיה קריאה והיוד ניספת בו כאשר נאמר נאדר בקדש אשר הוא קריאה בלבד. ויתכן עוד להיות נאדרי הגדת התחלה נסתרת כאלו אומר היא נאדרי או הוא נאדרי. ע"כ. רש"י: היוד יתירה כמו רבתי עם, שרתי במדינות, גנבתי יום. ע"כ. וכן ראב"ע ורדק. ומדקדקים החדשים רואים ביוד זו וכמו כן ביוד של גנבתי, רבתי, מקימי וכיוצא בהן שארית מן נטיית הסמיכה שהיתה נהוגה לפנים בלשון בפרט ליחס הקנין, ביחס שממנו, והשתמשו בו אח"כ בפרט המליצים לפעמים בכל היתסים, ועפי"ר אין הנגינה נופלת עליה, אבל פעמים בנגינה עליה. כך Stade, Olsh. § 123, Ew. § 211b § 343: ורגש ההוראה הקדומה של נטיה זו ליחס שממנו נשכח וכבה בלשון, והיתה רצויה ביחוד להמליצה מפני שהיא צורה יותר מלאה ולא רגילה. Böt. § 616 סובר שהקריאה האמתית היתה אולי נַאְדְּרִי, בריש פתוחה, וזו אולי שארית סי' נקבה שהיתה אולי נהוגה גם בעבר' כמו שהיא נהוגה בערב'. אבל ברט אומר, כי י זו של מקימי, וכן י אהבתי, רבתי וכו' היא נוספת בעברית

הקפוד ותולדת הסנאים ואדני [1]) השדה וכלב הים (ספרא ויקר' יא כז). כי יש דברים מרבים חבל כגון מגדלי קופות ותתולות ותולדות הסנאים ואדני השדה [2]) וכלב הים (מד"ר קהל' פסו' כי יש דברים).— ב) בריה הגדית, חיה בצורת אדם [3]) fabelhaftes ; Geschöpf mit Menschengesicht ; être fabuleux à figure humaine ; human— headed monster : אמרו עליה שהיא מחברה בטבורה בחבל להאדמה וספרו עליה נפלאות: והבחינה האמצעית שבינו (בין הצומח) לחי היא אדני השדה שהיא חיה הדבוק בחבל היוצא מטיבורו ונשרש בארץ (מסנ' חבי', ההרכבה ד). פרק עשירי ידבר באדני השדה וכו' שחיה על ידי חבל הנקשר בטבורו וקצה האחד בארץ ונמצאת בטרטריאה הגדולה וכו' (מעשי טוביה י).

---

בפרוש המשנ' ידי' ג ה: והקוף אלקרד, והוא אלד'י יסמונה במצר אלנסנאס,ע"כ.ובעבר': והקוף אלקרד (בער') והוא שקורין אותו במצרים אלנסנאס.—ועוד לא נתברר מקור השם אדני השדה במשמעה זו, כמו שלא נתברר מקור מלת נסנאס בערב'. המלונים הלאמיים הערביים מביאים מלה זו בשרש נשש, ונראה שהם מחזיקים אותה בחוקת כשרות שמית. אך ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 286) מפקפק וסבר שהיא מלה זרה, אולי מן ננוס היוני νάννος.ואולי גם אדני מלה זרה שנתקבל' מהשם הנכרי ששמעו היהודים ממביאי את הבריה הזאת מאפריקה. ואולי אמרו בתחלה אדמי; ר"ל דומה לאדם, ונשתבש אח"כ בחלוף מ בנון, שהוא רגיל מאד בלשון. וכדבר צורת המלה, הנה אפשר לקים הקריאה אדנֵי גם ליחיד ע"מ אַרְיֵה, עי' זה. ואעפי"כ נקדתי אַדְנִי, ע"מ עַרְבִי. — [1]) בספרא הוצ' שלוסברג (מכ"י אוקספ') כתיב ואבני. אבל בתורת כהנים עם פרוש מלבים אדני. וכן היתה גרס' רשי בתו"כ, כמו שנזכר למעלה בהערה.—[2]) בילקוט במקום הזה נשמטו המלים האלה.— [3]) במשמעה זו פרשו בגמ' ירוש' את אדני השדה במשנ' כלא'. וכן הרמבם, עי' הערה שלפני זה. וכן הר"ש אמר וזה לשונו: ושמעתי בשם הר' מאיר ברבי קלונימוס מאשפירא שהיא חיה ששמה ידוע והיא ידעוני דקרא ומעצם שלה עושין במין כשפים וכמין חבל גדול יוצא משורש שבארץ שבו גדל אותה החיה ששמה ידוע בעין אותם קשואים ודלועים אלא הידוע צורתו כצורת אדם בכל דבר, בצורת פנים וגוף וידים ורגלים ומטיבורו מתובר לחבל היוצא מן השרש ואין כל בריה רשאה ליקרב במלא החבל ורועה כל סביבותיה ובשבאין לצורה אין אדם רשאי לקרב אצלה אלא מורים אותה אל החבל עד שהוא נפסק והיא מיד מתה. ע"כ. ורע"ב הוסיף שהוא צועק בקול מר.



**אדק** [1]), ממנו *אָדוּק, °האדיק, °אֲדִיקוּת, °אֶדֶק.

***אָדַק**, פעול אָדוּק, אָדוּק בדבר, אחוז ומחֻבר בדבר בכח, כמו דבוק בו, : anheften ; adhérer ; adhere

שנים אדוקים בטלית זה נוטל עד מקום שידו מגעת (ב"מ ז.). שנים אדוקים בשטר מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני ולוה אומר שלך הוא ופרעתיו לך (שם). אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (שם :). מכר את הקרון מכר את הפרדות וכו' באדוקין הפרדות) בו (ב"ב עז :). וכולם אדוקים בתלי גלגל ולב (יצירה, ו). שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ואדוקה לחברתה (רשי איוב מא ז). הנולדים קודם נח היה ידיהם אדוקות שלימות בלי פירוד וחילוק אצבעות (פענח רזא ליצחק יהודה הלוי, ברא' ה כט). — ובהשאלה, בדברים מפשטים: והפקחים בדתם והאדוקים בטעותם ומחנפים בחלקלקותם (ראב"ע תזיונו' מהד' אתיאסף ב קים). באותם ימים שהיו אדוקין לנסך כל יינם לע"ז (רשי תשוב', בספ' תהלה לדוד קויפמן, עמ' יו). ולכך נעשו (ישראל) אדוקין בעבודה הסכלה ההיא (של העגלים) שהי' הולכין דרך רב עד דן (ר"י אברבנל מ"א יב). במותו אחריו מלך כסיל קם והוא אדוק בדתו איש נבובי (ר"י אברבנל, קינה, או"ג ב עב). מתחסד בתורתו אדוק בתורתו ודתו (ר"י אברבנל משמיע ישועה הקד'). הוא משומד לכל התורה ואדוק יותר מן הגוים (הרוקח הרכיל, וכו'). והיו אדוקים בה הרבה (התנוך מלוה ל). דגויים בזמן הזה אין בקיאין בטיב ע"ז כ"כ ואינן אדוקין בע"ז (התרו', יין נסך, קע.). ונהגו למכר מגע הגוי מטעם שאינן אדוקין עתה (שם). וכבר בא משומד אחד שהיה אדוק ביותר לפני הרב ס' יוסף בכור שור (יוסף המקנא, REJ III 5). כל דבר עליוני יש לו דוגמא וענין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ואדוק בו (הריקנטי ויקרא). וכן בכל המדות אל הפעולות הנאצלות מהן אף כי כולן אדוקין זה בזה (שם ויגלת). עשרה לבושין לבש הקב"ה בבריאת העולם והענין כי הכל נבראו באמצעות אעפ"י שנקראו לבושין הם אדוקין בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם בראשית). שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וכו' שמא יהיה אדוק בשפחה כנענית (תזקוני על התורה, משפטים כא ג). לפי שאין ע"א

---

[1]) רק בארמית אֲדַק, ובשאר הלשונות אחז.

ועשה אל תאתר למענך אלהי (שם יט). — ובנסתר עם שם המפרש אחריו: לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג ז). כה אמר אדני יי׳ לאדום (עובד׳ א א).—ובלי שם המפרש אחריו: נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכה א יד). ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו׳ (יחזק׳ יח כה) ויאמר (אלהים) לאדם הן יראת אדני [1]) היא חכמה (איוב כח כח). ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו (עזרא י ג). יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהל׳ ב ד). ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה (שם סח כ). —ועם בוכלם א נחה [2]) ויאמר (אברהם אל אלהים) אל נא יחר לאדני ואדבר (בראשית יח ל). הנה חזק ואמיץ לאדני [2]) כזרם ברד (ישעי׳ כח ב). ותאמר ציון עזבני יי׳ ואדני שכחני (שם מט יד). העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהל׳ לה כג).

*אַדְנֵי [1]) הַשָּׂדֶה, ש״ז, מ״ר אדני השדה, — א) קוף ממיני הקופים הדומים ביתר להאדם, Menschaffe; singe anthropomorphe; anthropom. ape: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ואדני [2]) השדה חיה רבי יוסי אומר מטמאות באהל כאדם (כלא׳ ח ה). כל הולך על כפיו זה הקוף כל הולך להביא את

המפורש. — [1]) בקצת כ״י שם המפרש.— [2]) עפ״י הכלל של המסורה משה מוציא וכלב מכנים.

[1]) משקל שכוי ערבי נכרי, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך גרסת הספרים שלנו. ובמשנה תלמ׳ ירוש׳ דפ׳ ויניציה ארני, וכן סה״ש בריל .Brülls Jahrb, א׳ 202, מגיה ארני במקום אדני, ומפרש עפ״י לשון סורית מין עז הרים, hoedus, caper silvesrtis, ושם ד׳ קיא, מפרסית ongudan, שהוא הקוף מאני. ובג׳ שם אמבני, ונמצאת גרסה זו בקצת ספרים גם במשנה שבמשניות, וכן גרסת הרא״ש. אך גרסת רש״י היתה ודאי אדני, כמו שמוכח מדבריו בפרושו לאיוב ה כג אמר וז״ל: ובלשון משנה ותורת כהנים נקראים אדני השדה. ונראה כי כן היתה גם גרסת הרמבם והר״ש. ואין להכריע מהו הנקוד האמתי של מלה זו ואם היא מ״י או מ״ר. הקריאה הרגילה היא אדני, אך אפשר כי קריאה זו נולדה מן הדמיון עם אבני השדה של איוב ה כג, ונראה כי באמת יש קצת יחס בין שתי אלה. ומהלשון מטמאות באהל שבסוף מאמר זה נראה כי אדני הוא רבים, אך בר״ש וברטנורא כתיב מטמא באהל בלשון יחיד. וכן התליט לויזון (זד״ת), וידחה הקריאה ארני וינקד אדני מלשון אדון, וכן קוהוט. אך צורת סמיכות זו אדני השדה היא קצת זרה, גם יש לתמה שהמלה אינה כתובה מלאה אדוני כמנהג הכתיב בכ״מ בתלמוד. ובדבר משמעת שם זה, הנה פרשוהו בירוש׳: בר נש דטור הוא והוא חיי מן טיבוריה איפסיק טיבוריה לא חיי (אדם של הר וחי מטבורו ואם נפסק טבורו לא יחיה). וזו בריה הגדית שאינה במציאות. וכן מה שפרש הרמבם: חיות הדומות לבני אדם ואומרים המספרי׳ חדושי העולם שהיא מדברת דברים רבים שאינם מובנים ודבורו דומה לדבור אדם ושמו אלנסנאס בערב׳ עכ״ל, גם זו בריה הגדי׳, והיא אלנסנאס a) בערב׳, אמרים עליו הערבים שהוא חיה בצורת אדם שאין לו אלא עין אחת ורגל אחת, וכדומה. ובלשאן אלערב: אמר כראע אלנסנאס היא חיה תוצד ותאכל והיא בצורת אדם בעין אחת ורגל ויד תדבר כמו אדם אמתי. ואלצחאח: אלנסנאס מין בריה שיש לה רגל אחת להליכה. אלנסנאס בריה בצורת בני אדם ידמה להם בדבר ויתחלף מהם בדבר ואינם מבני אדם. וי״א הם מן בני אדם. ואמרו בחרית כי חלק משבט עד עצבו שליחם ויחליפם אלהים בנסנאס, ויש להם יד ורגל מצד אחד, יקפצו וינתרו כמו שמנתרים העופות, וירעו כמו שרועים הבהמות. ובחרית אבי חרירה אמר הלכו האנשים ונשארו הנסנסים, וי״א שהם יאגוג ומאגוג (גוג ומגוג). ע״כ. ואין ספק כי היו הגדות מזה המין גם אצל היהודים אדות חיות בצורות אדם. אבל אין ספק גם בזה כי המשנה המדברת להלכה כונתה לבריה שישנה במציאות, שראו אותה. וכמו כן המאמר במד׳ קהלת „כגון מגדלי קופות וכו׳ ואדני השדה״, מעיד שזו בריה שנוהגים בני אדם לגדל אותה בבתיהם, ומדברי ר׳ יוסי שהיא מטמא באהל כאדם נראה ברור שזו היה דומה הרבה לאדם ובכ״ז אין זה הקוף, כמו שנראה מהמאמר בספרא המובא בפנים. ואמר ר״נ בהערוך אדני השדה פי׳ בני אדם הגרים ביערים וי״א היה דומה לבני אדם, ע״כ. וכבר אמר כשתלי שהוא הקוף, וכן מ׳ לנדוי וכן יוסף שורץ (תבוא״ה). ונכונה דעת לנדוי ויוסף שורץ (תבוא׳ הארץ) כי הכונה באדני השדה למיני הקופים בלי זנב, שמפנזה (לנדוי) או אורנגאוטנג (שורץ), וכן לויזון (זד״ת) ורי״ל בת״י על המשנה ומ״ל מלבים (פרוש תו״כ״ה). ואין ספק כי אלה הקופים הם שהולידו את ההגדות בדבר הבריות האגדיות הנזכרות, והשם אדני השדה היה משתף בדעת ההמון גם למין הקופים ההם, שבודאי הובאו לפעמי׳ בפרט מאפריקה ובפרט הילדים, ובאויר החם של ארץ ישראל נתקימו יותר מבארצות הקרות של ארפה, וכן השם אלנסנאס בלשון ההמונית הערבית משתף להבריה האגדית ולמין ממיני הקופים. וכן אומר הרמבם

a) نَسْنَاس

הרחב, התושבת של איזה דבר: ונבראו האצבעות מעצמות שאדניהם יותר רחבים וראשיהם יותר דקים (קאנון א א, כג). — ובהשאלה: ושירי אדונים לקרשי השכל אדנים (י' חריזי, תחכמוני ג). וכן לכל אחד ואחד סופרי שטנה אלה משיב (יוסף בן מתתיהו) דברים נכוחים וישרים הבנויים על אדני החכמה והאמת (ריב"ל בית האוצר, תרגום מיוסיפון נגד אפיון).

***אֹדֶן** [1]) אידן, אַדָּן — הוא אחד ממיני הערבה, עי' זה, Weideart; espéce de saule; specie of willow: אין מדליקים (בשבת) לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן [2]) (שבת ב א). — ועי' ערבה.

*אדאני עי' אַרְנִי.

***אַדְנוּת**, ש"נ, — א) שלטון וממשלה Herrschaft; autorité; authority: לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו (מד"ר ברא' לג). בהלל (היו דומים הפרושים) ביראת האדנות אשר בלבם וכהלל היותם נכנעים (יוסיפון, פרק פז). כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים אפילו יחיד (רש"י ישעי' יט ד). וכן תאמר באדון ובעבד ששנוי האדנות אין לו בטבע רק מפני שהוא מיוחס לדבר אחר והוא העבד שקנאו בדמים (ר"י אבן תבון, רוח חן פרק יא). הנה א"כ היה הבזיון (שבא אל שאול) דבק במשפחתו ושבטו עם היותו בעצמו נאה לאדנות (ר"י אברב"נ א י) ומ"ר: ואדנות האיש הזה היה אדנות הראשונה ושאר האדניות האנשיות מתאחדות בזאת (ההתחלות לאל פרכי, הוסיף פיליפובסקי 41). ומדריגות אדנותיהם (שם 44). ואעפ"י שמתחלה כשמכר לו הבית התנה שיחכירנו לו אח"כ אין בכך כלום כיון שגוף הבית

[1]) כך לפי הכתיב אידן יוד אחרי האלף, בכל נוסח' הדפוס, וכן בכ"י (ד"ס) וכן במשנ' שבירוש'. ובמשנה כ"י עם גוף פרוש הרמב"ם אַדָּן (עמל' לו, שהל"מ). — [2]) ותרגמו בגמ' שם אידן באחוינה (כך בנוסח' וככ"י אחוונא), ואמרו: רבין ואביי הוו קאזלי בפקתא דטמרוריתא חזינהו להנהו ארבתא (כך בנוסח' וככ"י ערבתא) אמר ליה רבין לאביי היינו אידן דתנן אמר ליה ההיא עץ בעלמא היא, קלף ואחוי ליה עמרניתא דביני ביני. ע"כ. ובעברית: רבין ואביי היו מהלכים בבקעת טמרורית וימצאו שם אלה הערבות ויאמר לו רבין לאביי זהו אידן ששנינו, ויראה לו בין הקלפה והעץ מין עמרנית שממנו אפשר לעשות פתילה. אך מקור השם אידן לא נתברר. ועי' ערך ערבה.

קנוי למחכיר והוא גדול באדנות הבית לעולם יותר מן החוכר (ר"י בר ששת, תשובות שס). והיא המדינה (רגושה) מנוצרים ונותנים מס לתוגר והיא אדנות כמו ויניסייה (יוחסין ו דף 247). והיו קוראים לו בשם ד' אלקי אבותיכם שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים יחי המלך (חזקוני עה"ת, שמות ג יד). אדון לכל נמצא אשר המציא, שופט יצוריו באדנותו (עמנואל, מחברת ד). — ב) מדינה עומדת תחת שלטון אדון, Lehnsherrschaft; seigneurie; seigneury: ולקרלו נתן (הקסר) את אדנות סינומנישו (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ותוגרמה, לז) — ג) תאר כבוד, Seigneurie, Herrlichkeit; Lordship: אדנותיך יודעת (כתב יד JQR VII).

**אֲדֹנָי** [1]), (אֲדוֹנָי), — תאר הכבוד והגדולה לאלהים, Herr; Lord; mon Seigneur: לנוכח עם שם המפורש אחריו: ויאמר אברהם אֲדֹנָי יי' מה תתן לי (בראשית טו ב). אֲדֹנָי יי' אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (דבר' ג כד). אהה אֲדֹנָי יי' למה העברת העבר את העם הזה את הירדן (יהוש' ז ז). — ובלי שם המפרש אחריו: ויען אברהם (אל אלהים) ויאמר הנה נא הואלת לדבר אל אֲדֹנָי [2]) ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כז). ויאמר משה אל יי' בי אֲדֹנָי לא איש דברים אנכי (שמות ד י). בי אֲדֹנָי מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהוש' ז ח). ויאמר אליו (גדעון לאלהים) בי אֲדֹנָי [2]) במה אושיע את ישראל (שופ' ו טו). אֲדֹנָי כמה תראה השיבה נפשי משאיהם (תהל' לה יז). לך אֲדֹנָי הצדקה ולנו בשת הפנים (דני' ט ז). אֲדֹנָי שמעה אֲדֹנָי סלחה אֲדֹנָי הקשיבה

[1]) כך, בקמץ גם שלא בהפסק, להבדיל בין קדש לחול, ונמחק מהרבים אֲדֹנַי מושג הרבים שלו וכמו"כ מושג יחס הקנין, ונהיה כמו שם מפשט, כמו רבי, וכמו גם בלשונות המערביות Madame Monsieur. ואעפי"כ יש מפקפקים אם היה זה נהוג בימי חיי הלשון, כי כמעט בכל המקומות שבא השם אֲדֹנָי, וזולתי המקומות האחדים של דניאל, אפשר לקרא אֲדֹנִי במשמעה פשוטה של האדון שלי. וראיה לדבר, שאין הרבים של כבוד זה נהוג שלא בכנויים, ואמרו הָאָדֹן ה' צבאות ולא הָאֲדֹנִים (G. H. Dalman, der Gottes-name Adonai). ולכן סוברים החוקרים החדשים כי „תקון סופרים" הוא בזמן מאוחר, ודעת נסטלה (ZAW XVI 325) שהיא פעולה חוזרת של נקוד שם המפרש בקמץ בסוף. — [2]) בהרבה כ"י כתוב פה שם

קְלִשׁוֹן, שְׁלֹשׁ קְלִשׁוֹן, מין מזלג בשלשה שנים בעץ או בברזל שהשתמשו בו לפנים לעבודת האדמה. — קַרְדֹּם, כלי ברזל לחטוב עצים וגם לחפירה. —

**אֲדַמְדַּמוּת**, ש״נ, מ״ר אַדְמוּמִיּוֹת — גון האדמדם, ; rötliche Farbe ; couleur rougeâtre
: redness אין מניחין כלי תחת בשר עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו (חולין קיב.). היה במראה הלובן, מארבע המראות האלה מקצת אדמומיות מעורבות בו וכו׳ (רמבם הל׳ טומאת צרעת, א ד).

**אַדְמוֹן**[1], שת״ז, לנק׳ אדמונה, מ״ר אדמונים אדמונות, מי שפניו אדמים, ; mit rotem Gesicht ; rougeau
: red faced האדמון כבט שלא חלה צבה לקחתה ונתבהלה (ר״א קליר, אבן תוג). ובן רימון יפה מראה ואדמון (תחכמוני מט).

**אַדְמוֹנִי**, אַדְמֹנִי, שת״ז לנק׳ אַדְמוֹנִיָּה, -ות, מ״ר אַדְמוֹנִים, אדמוניות, — נוטה לאדֹם וכמו״כ אדם בעל שערות אדמות, ;rot haarig ; roux, rougeâtre
: red haired ויצא הראשון אַדְמוֹנִי (בראשׁ׳ כה כה). והוא (דוד) אַדְמוֹנִי עם יפה עינים וטוב ראי (ש״א יו יב). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער וְאַדְמֹנִי (שם יז מב).

אדמו״ר, ר״ת אדוני מורי ורבי.

**אַדְמוּת**, ש״נ, — גון האדם: תאר הלבנות הרמז במלת צח לתורה שבכתב וכו׳ והאדמות הרמוז במלת אדום לתורה שבע״פ (רקנטי פרש׳ יתרו).

**אֲדָמוּת**[2], ש״נ, — מעמד אדם עובד אדמה: אל תדמה בני כי קדוש המעמד הזה (המסחר) כמעמד האדמות (מ״א גינצבורג, קרית ספר קכב).

**אַדְמִיִּי**, ת״ז, — של האדמה, מטבע האדמה: חומר האדמיי (ר״י אברבנאל, כי תלא).

**אַדְמִי**, אדומיי, שת״ז, לנק׳ אַדְמִית, ארומיית, מ״ר אדמים, אדמיות, — מהמרה האדמה, מטבע המרה האדמה, sanguinisch; sanguin; sanguine : על הרוב המשוררים והמנגנים הם שחוריים ואדומיים

---

[1]) משק׳ אַחרון עֶליון.

[2]) יוצר מלה זו אומר: בשם החדש הזה הנני מסמן את מעמד עבודת האדמה. אך לא עלתה יפה יצירה זו והשם ׳אִכָּרוּת עדיף.

(ר״י אברבנאל ב״א יו, וגם תולדות ויצאו ימיה). לפעמים יתהפך הדם וישוב אדומיי או שחוריי ותהיה הקדחת ממין הג׳ (פרקי משה י כח.). הליחה האדומיית (ר״י אברבנאל מ״א ג). ורוב החכמים הם אדומיים (רמב״ן דורחן מגן אבות ה יג). והאדומיים כעסנים (דרך אמונה במכות גו׳ יב ג). לפי שגופן (של הכליות) אדמיי לפיכך יזון בחלב האדומי מהדם (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, ד, הכליות). הנקבה שתולדתה אדומיית יתר חמה מהזכר שתולדתו לבניית (בוטריל, פרוש יצירה ג ב).

**אַדְמִיּוּת**, ש״נ, — טבע אדם אַדְמִי, sanguin. Temperament : והכחושים יותר ראויים להקיא לאדומיותם (קאנון א ד יא).

**אֲדַמְדְּמוּת**, ש״נ, — כמו אֹדֶם, אַדְמוּמִית: שמה שיהיה הלובן חלש יהיה מעט האדמימות יותר נראה אדום חזק (פירוש הרמבם נגעים א ג). והעינים מתאדמים באדמימות (ר״מ קורדוביר, אילימה עין במב).

**אֲדֶמֶת**[1], ש״נ, מ״ר אֲדָמוֹת, — מחלה תצמין בנקודות אדמות המתהוות בעור על הגוף, ;measles; Masern rougeole.

**אֶדֶן**[2], אֶדֶן, ש״ז, מ״ר אֲדָנִים, סמי׳ אַדְנֵי, — פלח עץ, אבן או מתכת ישמש כתושבת ללוח, לעמוד, וכדומה, : Fussgestell, Basis; pedestal, base ; piédestal ויהי מאת ככר הכסף וכו׳ ככר לָאָדֶן (שמות לח כז). וארבעים אַדְנֵי כסף תעשה תחת עשרים הקרש שני אֲדָנִים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו (שם כו יט). וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה וְאַדְנֵיהֶם שלשה (שם כז יד). שוקיו עמודי שש מיסדים על אַדְנֵי פז (שה״ש ה טו). איפה היית ביסדי ארץ, הגד אם ידעת בינה, מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו, על מה אֲדָנֶיהָ הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ד-ו). — ובכלל יהחלק התחתון

---

[1]) מן אָר״ם, במשקל שמות המחלות כמו בַּהֶרֶת וכדומה. ורגיל השם הזה בפי מדברי עברית בזמננו, והשתמשו בו כבר הרבה בהעתונים. ובספרי הרפואות הקדמונים קראו למחלה זו בשם הערבי ג׳דרי, עי׳ זה.

[2]) מלה עברית ר״ל מיוחדה ללשון עברית בלבדה, וביתר לשונות השמיות איננה, בפרט במשמעה זו. באשורית נמצא שרש אדן במשמעות אחרות. ובגזרת שם זה ומקורו לא מצאו חכמי הלשון דבר מתקבל.

 אדמה

זרוע בצורת מלבן. — מַעֲנָה ומַעֲנִית, תלם לארך כל השדה. — מַעֲשֵׂר, חלק העשירי מהתבואה שיתנו להמלך, להכהנים. — *מִשְׁתָּלָה, מקום ששותלים שם נטעים רבים יחד, לנטוע אותם אחרי כן במקום אחר. — *מֶשֶׁר, ערוגה ארוכה וצרה. —

נָטַע, שם צמח באדמה למען יגדל. — נָטַר, שמר את תבואות השדה מגנבים, מחיות, נוֹטֵר, שומר. — נִיר, שדה שנעבד בפעם הראשנה, והפעל נָר, עשה ניר. — *נִכֵּשׁ, תלש העשבים הרעים מבין הטובים. — *נִקֵּר, האדמה, נקה אותה ע"י עקירת הגבעלים והקלחים.

סָחִישׁ וְשָׁחִיס, מה שיצמח מהאדמה בשנה השלישית מהזריעה מבלי שזרעו אותו שנית. — סְפִיחַ, מה שיצמח בשנה השנית בלי זריעה. — סִקֵּל, לקט והסיר האבנים מן השדה.

עָבוּר, תבואת האדמה, עין תבואה. — עָדַר, חפר את האדמה במעדור. — עָזַק, חפר ותחת את האדמה סביב האילנות, וכדומה. — עָנָה, האדמה ענתה, הצמיחה. ו*עֲנִיָּה, מה שהאדמה עונה, התבואה. — עֲרוּגָה, חלקה מרבעת או בצורה אחרת, בשדה, זרועה או נטועה באיזה דבר. —

פֵּאָה, מה שבעל השדה חיב להניח לעניים. — פַּדָּן, צמד בקר כדונים במחרשת, ושטח אדמה שאפשר לעבד בפדן אחד ביום אחד. — פָּלַח, בקע את האדמה. — *פַּלָּח, אִכָּר ערבי, ובכלל אכר גם, פשוט. — פִּתַּח, חרש את האדמה בפעם הראשונה אחרי הגשם ופִתַּח, אותה. — *פְּתִיחַ, החריש הראשון לפַתֵּחַ: תלמים של פְּתִיחַ, ושל זריעה. — פרי, האדמה, עי' תבואה. —

צֶמֶד, שני שורים אסורים יחד בע"ל. צמד, שדה, צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם שאפשר לעבֹד בצמד אחד ביום אחד. —

קָצִיר הזמן שהאכר קוֹצֵר, במגל את תבואת שדהו ועצם התבואה הקצורה. ועי' במקומו כל מלאכות הקצירה. — *קִשְׁקֵשׁ, להוציא את העשבים: קשקש תחת הזתים.

*רָדִי, (רדיא רודיא) חרישה. *רַדְיָן, רַדְיָנִית, שור או פרה שלמדו ויודעים לחרש.

*שָׁבַח, הִשְׁבִּיחַ, את אדמתו, הגדיל שוי' בעבודה, בבנינים וכדומה. — *שֶׁבַח, תוספת שויה של אדמה — שִׂדֵּד, שוה את פני החריש. — שָׂדֶה; שדה לבן, זרוע דגן. — *שֶׁלַח, שְׁלָחִים, ובית הַשְּׁלָחִים שדה שצריך להשקותה, ההפך מן שדה בעל. — *שֶׁלֶף, שדה שלא חרשוהו בעת החריש לזרע הסתו, וחרשוהו אחרי כן והניחוהו לזרע הקיץ. — שָׁמַט את האדמה, שבת ולא עבד אותה. — שְׁמִיטָה, השביתה מעבודת השדה פעם בשבע שנים. — שקה, הִשְׁקָה את האדמה, הרטיבה ולחלחה במים. — *שַׁתָּל אדם שאומנותו לשתל.

תבואת השדה, עין במקומו. — *תִּחֵחַ, עשה האדמה תחוחה, פתח אותה ושבר הרגבים והפרידם. — תֶּלֶם, חריץ שעושה המחרשת, לשים בו הזרע. ותֶּלֶם מְפֻלָּשׁ, עובר מראש השדה ועד ראשה. — *תַּפְתִּיחַ, אדמה, שפִתְחוּ אותה. —

ג) כלי עבודת האדמה.

אֵת, כלי תפירה ברזל שטות רחב, כפוף, קצה אחד חד ובשני קוף תבוא בו יד של עץ.

*בְּדִיד, כלי של ברזל ביד של עץ לחפר האדמה. —

*דֶּקֶר, כעין יתד של ברזל לחפירה. — דָּרְבָן, הברזל של המַלְמַד. —

*זָבִיל, קלשון להפך הזבל. —

חֶרְמֵשׁ, לקצר בו. —

*מַאֲרוּפָה, מין מגרפה של עץ. — *מַגֵּב, כלי בצורת כף האדם בשנים של עץ או של ברזל ביד ארוכה. — מַגָּל, מין סכין לקצר בה. — *מַגְרֵפָה, כלי של עץ או של ברזל שטות ורחב, ויד ארוכה לו. — מוֹרַג, מורג חרוץ, לוח של עץ בעקצים של אבן או של ברזל לדוש בו. — מִזְרֶה, כלי כעין מזלג לזרות בו. — *מַחְבּוֹט, — *מַכֵּשׁ, מין אֵת לנכש. — מַלְמָד, מוט ארוך וברזל חד, הוא הדרבן, בראשו, והחורש יישר בו את הבקר המושכים המחרשה. — מַחֲרֵשָׁה, כלי לחרש בו, ועי' במקומו כל חלקיו. — *מַעֲבֵר, לוח או שבכה מרבעת קבועים בו שִׁנַּיִם, ויעבירוהו על החריש לשבור את הרגבים, לעקר את השרשים, לחַפּוֹת הזרע. — מַעְדּוֹר, כלי ברזל חד לעדר בו, *מַר ו*מָרָה, אֵת ישר, לא כפוף. —

עֹל, מוט של עץ על ערף הבקר לכרנם להמחרשה, ועי' במקומו כל חלקיו והמתיחס לו. — *עֶתֶר, מין מזלג להפך בו החציר בשדה ליבשו. —

*פֵּס, לחפר בו.

מצר שלו. — *מָשׁוּחַ, מָשׁוּחוֹת· מודד האדמה, עי' במקומו. —

*נְגִנָה, חפירה לא עמקה עשרה טפחים.—נַחֲלָה, חלק אדמה השיך לאיזה אדם, אחזתו, קנינו. — *נָעִיץ, חריץ רחב מלמעלה יתר מלמּטה. — ס נִקְבָּה מחלה תחת האדמה למעבר דרך או מים, Tunnel. — נֶקַע, חפירה עמקה, מעשרה טפחים ומעלה. —

עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, וכו' עין לקמן.—*עִדִית, החלק הטוב באיזו אדמה, ובכלל אדמה טובה מאד, - *עוּגָה וְ*עוּקָה, חפירה למים סביב האילנות.— עֵמֶק, ההפך מהר. — עָפָר, חמר אדמה שחוק כאבק. — עָפָר לָבָן, יעשו בו כלי חרס הטובים של סין. - עָקֹב, ההפך ממישור, מקום תלול.

פַּחַת, גומה גדולה עמקה באדמה. — *פִּיר, מחלה תחת האדמה שמוציאים משם מתכת, מיני מחצבים: פִּיר של גפרית, — פְּנֵי הָאֲדָמָה. פְּרִי הָאֲדָמָה, עין במקומו. — פּוֹרִיָּה, אדמה פריה, שנותנת פרי. —

קָבַר, שם בְּקֶבֶר, והיא חפירה להטמין בו מת — *קְזוֹזָה, גוש.— *קְטִינָה, קטינת אדמה, שטח קרקע. — קְלִפַּת הָאֲדָמָה. – קֶרֶב הָאֲדָמָה.- קַרְקַע, האדמה בבחינת ההפך מן מטלטלים.

רֶגֶב, גוש גדול של אדמה. — רָמָה, מקום רמ·

שְׁאוֹל, מקום המתים תחת האדמה. — שָׂדֶה, אדמה לזריעה.— *שָׂרְרָה, תלולים לא גבוהים לא רחבים. — שׁוּחָה, שַׁחַת, פחת שיש בה טיט. — שִׁיחַ, בור ארוך.

*תָּחוּחַ, אדמה תחוחה, לא דבוקה יחד, שגושיה נפרדים זה מזה, כמו אחרי החרישה.

ב) עבודת האדמה.

אִכָּר, פ"נ *אִכָּרָה, אדם עובד אדמה. —*אִכָּרוּת, עבודת האדמה, מעמד אדם אכר. — אָסִיף, הזמן שהאכר אוסף את תבואתו מהשדה. ו ח ג ה א ס י ף, הוא חג הסוכות. —*אָפַךְ. הפך את גושי האדמה, לכסות הזרע, הנטע. — *אָרִים, מי שמקבל שדה ב א ר י ס ו ת, והוא למחצה תבואה, לשליש או לרביע. —

*בְּרִיד, מקום שחפרו ב*בָרִיד. — *בּוּר, שדה עזוב בלי עבודה. — *הֵבִיר, הניח את שדהו ב ו ר. — *בָּזֶל בְּזָלִים, קצות השדה הנבדלים ממנה ע"י חריץ או תל · — בַּיִת, *בֵּית סְאָה. בֵּית רֹבַע. וכו' שדה שאפשר לזרע בו סאה, רבע וכו'. — *בַּעַל, שְׂדֵה בַּעַל, אשר לא יסתפק במטר לבדו. — בָּקָר, צמד בקר, זוג שורים לעבודת האדמה. —

*גְדוּד, חריץ מבדיל בין תלם לתלם. — גָּדַר, עשה ג ד ר סביב שדהו.—גַּן. גִּנָּה, גַּן יָרָק, וכו'—גֶּפֶן, אילן הענבים, עין במקומו, עבודת הגפן בפרט, וכן, יתר עצי הפרי. — גֹּרֶן, ל ד ו ש בו.

דָּגָן, למשל חטה, שעורה וכו' שזורעים בשדה עין במקומו. — דּוּשׁ, הוציא הגרגרים מהשבלים. — *דִּיֵּר, עשה דיר לצאן בשדהו ל ז ב ל ה. — דִּלֵּל, הֵדֵל, תלש מקצת הנטעים למען תת רֶוַח להנשארים — דֹּמֶן, כל דבר שמשתמשים בו לטַיֵּב את האדמה, זבל וכדומה. — דָּקַק, דש. —

*הַבְרָכָה ו*הַרְכָּבָה, עין אילן, גפן. —

*זֶבֶל, גֵּלֵי בע"ח ל ז ב ל בו ה א ד מ ה. — *זַבָּל מי שאמנותו לזבל. — *זִהֵם, כסה את האילן ב*זוהמה, לשמרה מפני התולעים וכדומה. עין אילן. — זָמִיר, העת ש ז ו מ ר י ם את הכרמים, עין גפן. —

*זְנַב הַסּוּס, ח ר י ש ה גסה שעפר תלם אחד נוגע בעפר תלם השני. — זָרָה, הרים הבר ברוח להוציא את המוץ. — זָרַע, שם את ה ז ר ע, והוא מה שזורעים, דגן או שאר גרגרים, בהתלמים. —

חָבַט, הכה השבלים במקל לדוש אותן. — חָכַר לקח שדה ב*ח כ י ר ה, בכך וכך תבואה לשנה. — חָפָה וְחִפָּה, כסה הזרע בעפר. — חָרִישׁ, הזמן שהאכר חֹ ר ש את שדהו, חֹ ת ך את האדמה והופך את הגושים ב ה מ ח ר ש ת ועושה בה תלמים. ואופן החרישה: *חריש גס, *חריש דק. —

*טִיֵּב, את אדמתו, תקן אותה בדמן, בזבל, שתהיה יתר שמנה, שתתן יתר פרי. —

יְבוּל, מה שהאדמה מביאה פרי. עין תבואה.—

כֵּאֵב, הִכְאִיב השדה באבנים, קלקלה במה שמלא אותו באבנים. — *כָּדַן, אסר את השורים במחרשת. — *כִּמֵּן, טמן פרי באדמה לרככו. — כָּסַח, כרת את הענפים היבשים מהאילן. עין אילן.—*כָּרַב, עשה *כרב, חרש את שדהו והניחו לזרע הקיץ וזרעה אחרי כן זרע הסתו בעתו בלי חרישה חדשה. — *כְּרִי, צבור גבוה של תבואה בשדה.

*מִדְלָעָה, שדה של דלועים, וכן מקשאה של קשואים וכדומה. — מַדְמֵנָה, צבור של דמן. — מִזְרָע, שדה זרוע. — מַטָּע, שדה נטועה. — *מַלְבֵּן, מקום

ויָרָץ איש בנימין מהמערכה וכו' ומדיו קרועים וַאֲדָמָה על ראשו (ש"א ד יב). והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו וַאֲדָמָה על ראשו (ש"ב יה לב). — ח) *אֲדָמָה אדמה ישתמשו בה לצבע והשתמשו בה לפנים לחותמות, rubric ; rubrique ; Rubrik : אדמה [1]) (שעורה להיות חיב בהוצאתה בשבת כחותם המרצופין, דברי רבי עקיבא, וחכמים אומרים כחותם האיגרת (משנה שבת ח ה). — ט) חמר האדמה בבחינת חלקי הרכבתו : אדמת גיר, וכדומה : מִין אדמה לבנה וכו' ויש מין אדמה לבנה אחרת הנקראת בלשון יון סיקרא, ובאלו האדמות היו רושמים וכותבים (כנימין מוספית, ערוך ערך סס).

א) שמות ופעלים כּללים :

אֲבַל, אדמה רטובה מכסה חציר. — אָבָק, אדמה שחוקה דק, שהרוח מרים מהארץ. עין במקומו — אַגָן, כמין בור קטן שמים נקוים שם. — אֲחֻזָּה, אדמה שנאחז בה אדם, שהוא יושב עליה, שהיא קנינו. — אִישׁ אֲדָמָה, מי שעסק בעבודת האדמה. — אִכָּר, עין עבודת האדמה. — *אֲפָר, מקום מרעה. — אֶרֶץ, עין במקומו. —

בְּאֵר, חפירה באדמה להוציא משם מים חיים. — בּוֹר, חפירה באדמה למי גשמים. — בִּקְעָה, מקום עמוק באדמה בין הרים. — *בְּתוּלָה, קרקע בתולה, שלא נעבדה, שלא נגעו בה עדין. —

*גְּבָל, גובל, כעין מלבן יגבה מהאדמה סביב להערוגה. — *גַבְשׁוּשִׁית, תל קטן. — *גּוּשׁ, חתיכה של עפר דבוק יחד. — גִּבְעָה, הר, עין במקומו. — *גּוּמָּה חפירה עגולה קטנה באדמה. — גּוּמָץ, גומה גדולה.

*גֹּחַר, קרע עמק באדמה, מעון לחיות טרף לנחשים וכדומה. — גִּיר, אדמת גיר, לבנה, מטבע אבן הגיר. — *גְּנַז, טמן איזה דבר באדמה. — *גְּנִיזָה. — *גַּרְגֶּשֶׁת, אדמה שממנה שעושים כלים והשתמשו בה גם לחתם בה. — *גָּרִיב, שטח אדמה (ג' אלפים ות"ר אמה). — *גָּרִיד, אדמה קדם שירד עליה גשם. —

*דּוּת עין בור במקומו. — דֶּרֶךְ, שביל וכו' במקומו. —

הַר, מקום בולט, גבוה מהאדמה, עין במקומו ועין גבוה. —

*זִבּוּרִית, החלק הרע באיזו אדמה, אדמה רעה מאד, לא טובה לעבודה. — *זְהָרָה, שם כולל לכל מיני קרקעות, זרועים ולא זרועים. —

חוֹל, עפר חלמוני או לבן, עשוי גרגרים גרגרים כמו שנמצא בפרט על שפת הים. — *חוּלָת ו*חֲלָת, אדמת חול. — חוֹר, באדמה. — ∞חַוָּרָה, אדמה לבנה מטבע האבן. — *חֶלְמָה, מין חמר כעין חלמון ביצה. — חֶלְקָה, חלק אדמה, חלק שדה. — חֹמֶר, אדמה אדמה ישתמשו בה היוצרים למלאכתם. — חָפַר, חתך והפך את האדמה לעשותה תחותה או לעשות גומה. — *חֲפִירָה, מקום שחפרו בו ועשוהו עמוק. — חָרִיץ, חפירה ארוכה, צרה. —

טִיט וְ*טִין, אדמה שנתרככה נמסה במים. — טָמַן הסתיר דבר באדמה. — *טַסְקָה, המס שמשלמים מהקרקעות. — *טָרָשׁ, אדמת טרשים, קשה מלאה סלעים. —

יַבָּשָׁה, האדמה היבשה בנגוד להים. — יוֹצֵר מי שעשה כלי חרס. —

כָּבוּל, *כְּחוּשָׁה, אדמה כחושה. — *כַּרְשִׁין, גוש

*מְאוּרָה, חור באדמה לנחש וכדומה — ∞מוּשׁ, האדמה הרכה שמרוצת מי הנהר משקיע על דרכו. — *מָדָר, טיט יבש. — מְחִלָּה, מקום חלול תחת האדמה. — *מַחְפֹּרֶת, מקום שחפרים משם איזה דבר : — *מחפֹּרֶת, של צריף. — מַחְצָב, שמשם חצבים אבנים וכדומה. — מַחְצַבִּים מה שחוצבים מהאדמה : אבנים, מתכיות וכדומה. —

מַטְמוֹן, דבר טמון באדמה, אוצר נסתר בקרב האדמה. — מִישׁוֹר, אדמה שטוחה, ישרה. — מַעֲלָה, מקום שהולך ועולה. — מְעָרָה, מקום חלול בתוך סלע, בארץ. — *מֵצַר, הגבול בין אדמה לאדמה. — *בַּר־מַצָּר, מי שקרקעו גובל בקרקע חברו הוא בר־

---

[1]) לעז רשי את המלה אדמה: ארזילי, והיא argile בצרפתית, והוא חומר בכלל. אבל רמבם פרש : טיט אדום יעשו ממנו חותמות על השקים שמשימים בהם הסוחרים ממונם הנקראים מרצופים וכמו כן יעשו מהם חותמות על הכתבים. ע"כ. וכן ר"ע מברט' ותפא' ישר'. וביד החזקה (שבת יח יח) הקיף הרמבם ושנה : המוציא אדמה כדי לעשות חותם האיגרת טיט כדי לעשות בו כוס, ולא מחתם במחת אחת, מפני שסובר כי המלה אדמה משמשת במקום זה לא לאדמה בכלל אלא ביחוד להטיט האדום שהיה משמש לפנים לחותמות, ruber ברומית. ואולי היו היהודים קוראים לטיט זה לא אֲדָמָה, אלא אֹדֶמָה, מן אָדֹם.

ב) יפ"ז, יפו אדמדמי מאוריה (ר"י הלוי, יפה תיפה שהרוניה).

***אֲדַמְדְּמָן**[1], חמר מחצבי מרכב מכסף חי וגפרית, אדֹם הגון ונותן צבע אדֹם, Minium.

**אֲדָמָה**[2] ש"נ סמי' אדמת, מ"ר אדמות, — הארץ יעודה להיות עבודה בחרישה וזריעה ולתת פרי, Erde, Land, Acker; sol, terre; soil, land: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה (בראש' ד ב). הא לכם זרע וזרעתם את האדמה (שם מז כג). מקנה רב היה לו (להמלך עזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דה"י ב כו י). ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' (בראש' ד ג). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך (דברים ז יג). — אדמה כחושה שאינה נותנת הרבה פרי. — אדמה שמנה מביאה פרי הרבה: וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה (נחמיה ט כה). — משל: אומרים בני אדם תכחש האדמה ולא יכחש אדונה (בארמית: אמרי אינשי כחשא ארעא ולא ליכחוש מרה. ב"מ קד:). — איש אדמה, העוסק בעבודת האדמה, Landmann; paysan; peasant: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (בראש' ט כ). — ב) חלקה, קנין איש אחד, Grundbesitz; domaine: למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו, קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם וכו' רק אדמת הכהנים לא קנה (בראש' מז יט-כב). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישעי' כח כד). עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון, אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי, תחת חטה יצא חוח ותחת שעורה באשה (איוב לא לח-מ). — ג) עצם החמר שממנו הארץ מרכבה, die Erde als Stoff; la substance méme de la terre; soil: ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (בראש' ב יט). מזבח אדמה תעשה לי (שמות כא כד).—ובנגוד לעפר, חמר הארץ אדוק ודבוק יחד בגוש: היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (מד"ר בראש' יד). — ד) כל גוף הארץ, Körper der Erde; corps de la terre, globe: ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וגו' ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם (במד' יו ל-לא). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מ"א ז מו). — ה) כל הארץ בבחינת היותה מקום הישוב, la terre; die Erde; earth: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (בראש' ו א). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (שם ז ד). ונברכו בך כל משפחות האדמה (שם יב ג). והיה ביום ההוא יפקד יי' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעי' כד כא). — ו) חלק מכדור הארץ, מדינה, Gegend, Land; contrée, pays; country, district: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת (בראש' כח יה). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ"א יד-יה). והיתה אדמת יהודא למצרים לחגא (ישעי' יט יז). כי שקר הם (הנביאים) נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם (ירמי' כז יד-יה). וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל (יחזקאל יא יז). איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר (תהלים קלז ד). — ומ"ר מן אדמה: קראו בשמותם עלי אדמות (תהלי' מט יב). — ז) פרורי חמר האדמה, נרדף עם עפר:

---

[1]) מארמית: כד איתיליד לן ינוקא גבלין ליה אדמדמני וטשין מוחיה דלא ליכלוניה יתושיא (מד"ר בראש' פרשה לד). ובערוך בזה הערך: אדמדמני שהן סממנים. ע"כ. ובערך דמדמניות: ואולי מלת אדמדמני מזה, וכו' ודמדמניות (ענבים) שזבות דם. ע"כ. וכן רשי על המדרש: אדמדמני כמו הדבדבניות וכו' והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם. והסכימו לזה גם לוי וקוה'. אך קצת קשה לחשב כי ענבים יבריחו זבובים. ולכן יותר נראה פרושו הראשון של הערוך, שאדמדמני הם סממנים, ושער בוקשד' שהוא החמר המחצבי הנותן צבע אדם, בלע"ז minium, וכן כשתלי, וכן מס לנדוי, והעיר שהיה מפורסם אצל הקדמונים רטיה מרכבה מחמר זה, emplastrum minium. בספרי הרפואה שלנו השתמשו בהשם הערבי זנגפר. בסור' אדלתא במשמעה זו.

[2]) בערבית אדמה אלארצ' a) פני הארץ, אדים b) מה שנראה מן הארץ, הקלפה העליונה, ואידאמה c) קרקע קשה בלי אבנים, לפי דעת פלישר (הער' ללוי) העקר עור האדם וכדומה, ונסתעף לקלפת האדמה המקיף כעור.

---

a) أَدَمَةُ الأرض b) أَدِيم c) إِيدَامَة

**אֹדֶם**[1], ש"ז, — א) אבן יקרה אדמת הגון, Rubin ; rubis ; ruby : אֹדֶם פטדה וברקת הטור האחד (שמות כח יז). בעדן גן אלהים היית (מלך צור) כל אבן יקרה מסכתך אֹדֶם פטדה ויהלם (יחזק' כח יג). ואמר בן סירא : כומז [2]) אודם על ניב זהב, משפט שיר על משתה היין (כ"ס גניזה לב ה). ור"י הלוי : שתה ומצה שפת אֹדֶם ורוות בצוף פיה מגדי (בעלת כשפים). — ב) *עצם גון האד'ם, Röte ; redness ; rougeur : המאדם אודם כשפה חייב (ירוש' שבת פ"ז הלכה כ). והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט אודם הוא הנקרא פתוך (ר"י אבן תכון, פרוש הרמבם משנה נגעים א ב). שמה שיהיה הלובן חלוש יהיה מעט האדמימות ועוד יותר נראה אודם חזק (שם א ד). שיתאדמו העינים מסוד אודם המתשיך הראות ולא אודם הכעס בלבד (ר"מ קורדוביירו, אילמה, עין שמש תמר ב פרק לא). — ובהשאלה : בסוד הלבנת הכתר המלבין אודם הדינים (שם תמר ג פרק ז). לבן ואודם דהיינו רחמים ודין (עה"מ, ריטא דז"א מג). — ג) *מקום אדום בגוף : האודם שבשפה נדון כבית הסתרים (תוספתא נגעים ב). ואודם השפתים נדון כבית הסתרים ואינו מטמא בנגעים (רמבם הל' טומאת צרעת ו א). — ד) *לֵחָה אֲדֻמָּה שבגוף האדם, rote Flussigkeit im Körper; humeur rouge; red humour : שלשה שותפים יש באדם הקב"ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וכו' אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר וכו' (נדה לא.). — ג) *זיבה אדמה, roter Fluss; red flux; flux rouge : כיצד שוה (האנדריגנום) לנשים מטמא באודם כנשים (בכורים ד ג). למעוטי האיש מאודם (נדה לב :). אין האשה מטמאה בלובן ולא האיש באודם אלא האשה באוד והאיש בלובן (רמבם הלכות משכב ומושב, א ו).

---

[1]) על שם גון האד'ם, אך לאיזה אבן מהאבנים האדמות קראו העברים כך, בזה נחלקו כבר הקדמונים. השבעים והולגטה תרגמו sardius, וכן הפשיטא (יחזק' כח יג) סרדון, וכן מד"ר (שמות לח) שדרגון, והגיה מוספיא שרדנגון (ז' בכר REJ XXIX). ויש אומרים שהוא הנקרא בלע"ז Karneol, cornaline. רסע"ג תרגם יאקות אחמר, והוא rubis בלעז. וכן ר"י בן גנאח, וכן הסכימו רוב המפרשים, ובמשמעה זו משתמשים בו רוב הסופרים.

[2]) המו"ל משערים כי במקום כומז צ"ל כמו. אבל שני הפסוקים שלפניו ושלאחריו שמדבר בהם כמו כן אדות חליים, רביד זהב, ומלואת פז, (כרביד זהב ובו נפך וספיר כך נאים דברים יפים על משתה היין, מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש) הם מעידים כי כומז היא הנוסחה הנכונה. ועי' ניב ונוב.

**אֲדַמְדָּם**[1]), ת"ז, בהפס' -דָּם, לנק' אֲדַמְדֶּמֶת —דֶּמֶת, מ"ר אֲדַמְדַּמִּים אֲדַמְדַּמּוֹת—קצת אָד'ם, röthlich; redish ; rougeâtre : וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אֲדַמְדָּם צרעת פרחת היא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג מב). והיה הנגע ירקרק או אֲדַמְדָּם בבגד או בעור (שם מט). והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אֲדַמְדֶּמֶת (שם יט). בהרת לבנה אֲדַמְדֶּמֶת (שם כד). והנה שאת הנגע לבנה אֲדַמְדֶּמֶת בקרחתו או בגבחתו (שם מג). — ובמשמעה זו משתמשים רוב הסופרים, ואולם השתמשו בה גם במשמ' אד'ם מאד : ואדמדם כדם בא ימה החרם (יל"ג אהבי' דו"מ ח).—

---

[1]) וכן יְרַקְרַק. והנה כבר בימי המשנה נפסקה כנראה המסורה של משמעת משקל זה בזמן הקדום, אם הוא מגדיל או מצעיר את המושג, ואמרו בספרא : ירקרק ירוק שבירוקים, ואדמדם אדום שבאדומים, ורבי עקיבא במשנ' נגע' א ב אמר אדמדם כיין המזוג במים. רסע"ג תרג' מחמר. וכן במלת ירקרק כמו הספרא : אמר הגאון שהוכפל לקושי (שפת יתר להרא"ע). ר' אדונים בן לברט כרבי עקיבא. ר"י בן גנאח לא הכריע באדמדם וירקרק אם הוא להגדל' או להצער'. רש"י כהספר': אדמדם, אדום שבאדומים, וכן הרמבם (הלכ' נגעי') החליט כהספרא, ופרש ירוק שבירוקים כדעת סומכוס בתוספתא שהיא כמו כנף טוס ואדם שבאדומים כמו זהורית היפה. וכן רדק : כפל הלמד לרוב האדמימות. וכן נראה קצת ממלת חלקלקות שהכונה בו למקום חלק הרבה. וכן עקלקל. ומ"מ הכתוב בעצמו מכריע כדעת ר"ע שהכונה באדמדם קצת אד'ם, מפני שמראה לבן אדמדם לא יוכל להיות אד'ם שבאדומים. וכן הראב"ע: ירקרק וכו' וזה כפול לחסרון וכן שחרחורת. ע"כ. וכן בשה"ש א ו: שחרחורת זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם. וכן הרשבם (פרוש שה"ש הוצא' ילינק) : שחרחורת אין בה שחרות כ"כ כמו שחורה כענין של אדמדם שאין בה אדמומית כ"כ. ומזמן המשנה והתלמוד נמסרו לנו עוד שמות על משקל זה, כמו בצלצול (כלא' א ג). פלגלוגה (גמר' ירוש' שם), אבל גם בהם יש לפקפק אם הכונה בהם הקטנה של בצל, או מין אחר של בצל, וכן דעת הרמבם. בערבית ארמית וסורית נהוג זה המשק' אבל גם שם אינו מוכרע. ואחדים מהחדשים במשמעת הקטנה. ברט (מה"ש סי' 146) אינו מכריע. קֶניג (ב' 413) : אעפ"י שעקר שמוש הכפלת אותיות השרש היא לרבוי והגדלה, אינו נמנע שירמז על פקפוק ולא ברור של המושג, ולכן — הקטנה בפרט בהגונים. — כ"ז להלכה, ולמעשה בספרותנו נקבע שמוש המשקל הזה במלים של הגונים עפי"ר למעוט הגון,

על סוס אָדֹם וכו׳ ואחריו סוסים אֲדֻמִּים שרקים ולבנים (זכריה א ח). — ולגון מאכל, עדשים וכדומה: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם הָאָדֹם הזה (בראש׳ כה ל).— ובהשאלה, יכנוי לכעס וקצף, לאכזריות: הגבור הנוצח במלחמה ראוי שיתיחס אליו האדום להיות שדרכו לשפך דם וג״כ האדום הוראות האכזריות חמה ושטף אף (ר״מ קורדובירו, הפרדס ספר הגוונים).

אֲדוּמָּה, המרה האדמה.

אֹדֶם, גון האדֹם ואבן יקרה אדמה.—אֲדַמְדָּם, אַדְמוֹנִי, *אַדְמוּת, *אַדְמִימוּת, עי׳ לקמן. —*אַדְמָה, ש״נ, מין אדמה נותנת צבע אדם, אַדְמִיִּי, אדומיי, בעל מרה אדמה.— אֲדֶמֶת, מחלה. *אוג, ש״נ, גרגרים נותנים צבע אדֹם. אַרְגְּוָן, אַרְגָּמָן, ארג צבוע אדֹם נוטה לסגול, ועצם הגון הזה,—אַלְגֻּם, אַלְמֻג, חמר אבני אדֹם,—אָמֹץ אדֹם חזק.

*בַּקָּם, עץ אדֹם נותן צבע אדֹם,

*דִּיהָה, כֵּהֶה.—דָּם.

וָרֹד, *וָרְדִּי, שיש לו גון ורד.

*זְהוֹרִית, צבע אדֹם בעין הכרמיל, וארג צבוע בצבע זה. —

כַּרְמִיל, צבע אדם פתוח.

*מַאְדִּים, כוכב מאיר באור אדמדם,

*סוּמָק, אדֹם. —*סְמוּקָה, מחלה.—*סִקְרָא, אדמה נותנת צבע אדם ועצם הצבע. — *סַרְטָן: אדֹם כסרטן.

*פּוּאָה, עשב נותן צבע אדֹם.

*קוֹצָה, עשב בעין הפואה. — *קָנִי, אדֹם עז.

שָׁנִי. —*שָׁנִית, מחלה.—שָׂרֹק, אדֹם נוטה לצהוב.

תּוֹלַעַת שָׁנִי וּמְתֻלָּע.

**אָדַם**[1]), פ״ע, עתיד יֶאְדַּם[2]), —היה אָדֹם, be; rot sein; red; être rouge: אָדְמוּ עצם מפנינים (איכה ד ז).

—הֶאְדִּים, עתיד יַאְדִּים,—היה, נעשה אדֹם, rot werden; become red; devenir rouge: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יַאְדִּימוּ[3]) כתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). היו שבריה שוין ותוכה מאדים (תוספ׳ כלים ב״ק ב ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית (שהיו קושרים בבית המקדש

[1]) עי׳ הערה לאָדֹם. — [2]) מפיק אלף ודלת דגושה כמו יַאְדִּים. — [3]) כך, מפיק אלף ודלת דגושה, בהנוסח׳ המדויקות, וכן רד״ק.

ביום הכפורים בשעת שליחת העזאזל) מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש׳ יומא ו הלכ׳ ד).—ובבשר: בדרוסה וכו׳ עד שיאדימו סימנים עצמם (חולין נג:). — ובפני האדם: לשעבר היו פניה (של נעמי מרוב טובה) מאדימות ועכשיו הן ירוקות (מד״ר רות פסוק ותלכנה). —ובלי השם פנים: היתה (הסוטה) מאדמת עושין אותה ירוקה (מד״ר במדבר פ׳ ט). — בשערות: היו בה (בפרה האדומה) שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מאדים עיקרן מאדים וראשן משחיר וכו׳ (מש׳ פרה ב ה). — ובפֵּרות: האוג והתותים (חיבים במעשרות) משיאדימו וכל האדומים משיאדימו (מש׳ מעשרות א ב). — וגון פני הרקיע: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות (ירוש׳ ברכות א, ב:). — ב) *עשה אָדֹם: מנין למאדים בשבת (תוספתא שבת ח). אפילו אדומים והלבינום או לבנים והאדימום (מש מקו׳ ג ו). שהאדים (עובד אדום) את פני דוד (מד״ר במדבר פרשה ד).

—פע׳ *אִדֵּם — עשה אָדֹם; redden; rot machen; rendre rouge: המאדם אודם כשפה חייב (ירוש׳ שבת ז ב). ומאנת לְאַדֵּם ראש נביא שמרון בחבורה (ר״ש הנגיד, ב ב). והכבד מאדם הכילום הלבן (קאנון ג יב א).

—פע׳ מְאָדָּם[1]), צבוע בצבע הדם, rot gefärbt; teint de rouge; dyed red: מגן גבוריהו מְאָדָּם אנשי חיל מתלעים (נחום ב ד). ועשית מכסה לאהל עורות אילים מְאָדָּמִים (שמות כו יד).

—התפ׳ הִתְאַדֵּם, —א) נראה והזהיר בצבע אָדֹם: אל תרא יין כי יִתְאַדָּם (משלי כג לא). — ב) *נעשה אָדֹם: נתאדמו פניו מכעס, וכיוצא בזה. השמש מתאדמת בגבול המערב ופני מערב מאדימין בעת שקיעתה (מדרש תמורה ביה״מ ילינק א). והעינים מתאדמים באדמימות (ר״מ קורדובירו, אילימה, עין משפט, תמר ב פרק כב).

[1]) במקום מְאֻדָּם, דפוק קול לקול ו, בזמן מאוחר, כמו הדפוק מזמן קדום לפני אות גרונית, מְבֹהָל, או לפני ר, מְבֹרָךְ, והוא לפי דעת בטכר מפני אות דלת שלאחריה, כמו שהתחילו לאמר שֻׁדַּד במקום שֻׁדַּד: שֻׁדְּדָה נינוה (נחו׳ ג ז), אף על פי שעוד התמידו לאמר גם שֻׁדְּדָה כל הארץ (ירמ׳ ד כ).

האדם: רחום, אכזרי, טוב, רע וכו' עין מדה.

*נַנָּס, אדם קצר קומה ביותר. נַעַר, נַעֲרָה, האדם בעת נ ע ר ו ת ו, אחרי הילדות — נֶפֶשׁ, הכח הרוחני שבאדם. כחות הנפש, כמו חכמה, דעת, אולת וכו' עין נפש. — נְשָׁמָה, שם נרדף לנפש. —

עוּל יָמִים, בחור. עוֹלָל, ילד. —*עוֹלָם קָטָן, האדם הוא ע ו ל ם ק ט ן — עֶלֶם, עַלְמָה, האדם בימי עלומיו, מיד אחרי הנערות. — עָמִית, חבר, בן ארץ אחת עם רעהו.

*פֶּעטְ פְּעָטוּת, אדם שלא בגר עדין, שאין לו עדין כל זכות אורח במדינה, — *פֶּרֶא אָדָם, אדם בלי דעת שאינו מתישב.

צְבִי צְבִיָּה, שם של חבה בפי המשוררים לעלם ולעלמה בבחינת יפים ונעמם. — צָעִיר, האח הקטן ביחס ל ה ר ב, להגדול ממנו בשנים, ובכלל, אדם רך בשנים. —

קָהָל, אספת אנשים הרבה. עין מקומו. — קוֹף, חיה בעלת ארבע ידים וצורת אדם לה.—*קִפֵּחַ, אדם גבוה ביותר, ועין כל השמות ממין הזה בערך מום.

רוּחַ, רוח האדם, נפשו, נשמתו.—*רָוָק, גבר לא נשוא אשה.—*רִיבָה, נערה, עלמה. —

שָׂב, אדם שכבר הגיע ל שׂ י ב ה, שהלבינו שערותיו. — שֵׁבֶט, בני ישראל נחלקו לשנים עשר ש ב ט, שבט ראובן, שבט שמעון וגו'.—

*תִּינוֹק, יֶלֶד.

***אָדָם הָרִאשׁוֹן,** (ר"ת אדה"ר) — הבריה הראשונה בצורת אדם שמספרת התורה שנבראה ביום הששי של ימי בריאת העולם ונקרא שמה אָדָם, Adam: היה ר' מאיר אומר א ד ם ה ר א ש ו ן מכל העולם כלו הוצבר עפרו (סנה' לח.). א"ר א ד ם ה ר א ש ו ן מסוף העולם ועד סופו היה וכו' כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו (שם:). א"ר אליעזר א ד ם ה ר א ש ו ן (היה) מן הארץ עד לרקיע (חגי' יב.). ת"ר לפי שראה א ד ם ה ר א ש ו ן יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וכו' כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר עולם כמנהגו נוהג (ע"ז ח.).

***אָדָם קַדְמוֹן,** בפלסופית המקבלים — תחלת התגשמות האצילות מהאין-סוף: אישתמודע דאית א ד ם ק ד מ ו ן לכל הקדומים (תקוני זהר, תיקון א). עוד יש א ד ם ק ד מ ו ן וכו' ונקרא קדמון להורות כי הוא ק ד מ ו ן לכל אצילות (ר"מ קורדוביירו פרדס ערכי הכנויים). והנה מן האין סוף נשתלשל אח"כ מציאות האצילות המאור הגדול הנקרא א ד ם ק ד מ ו ן לכל הקדומים (ר"ח ויטל, עץ חיים היכל אדם קדמון, ענף ב). מאותה החזרה (של האור הקדמון) והוא ה י ש מ א י ן דהיינו ה ה י ו ל י נתהוה איזה שרש, ובאותו שרש נקפה אותו האור וכו', דהיינו א ד ם ק ד מ ו ן (קבלת תלמיד האר"י, ר"י סרוג, בתעלומות חכמה ליש"ר מקנדיה). ותחלה נשתלשל ממנו (מן האין סוף) באצילותו באמצעותו א ד ם ק ד מ ו ן ובבחינת היותו שני אל האין סוף נקרא אדם דבריאה (סדר האצילות של הרש"כ"ק, שם). תוך אויר קדמון יש א ד ם ק ד מ ו ן והוא כנגד עולם הבריאה וכו' ולמה נקרא א ד ם ק ד מ ו ן לפי שידוע שסוד המתקלא הוא תיקון הפרצוף של אדם (עה"מ, שער אדם קדמאה סתימאה ת י). הפרק הזה הגדול והנורא בו אבאר קומת א ד ם ק ד מ ו ן (שם ת ט) להיות שלא היה יכול העולם להשתמש באויר הגדול של כתר שבכתר לכן נתעלם בסוד א ד ם ק ד מ ו ן (שם ט ו). ובדרך ירידתו (של האור אין סוף) האיר בחלל ההוא עגול אחד של אור רחוק מעט מאור א"ס, וברדתו עוד האיר עגול שני וכו' וכללות יושר זה עומד ברוחב העגולים בצלם אדם ישר וכו' וזה נקרא א ד ם ק ד מ ו ן (מבו' חסידי', ב). עשר ספירות פנימיות חיצוניות ודמיונם כמראה אדם הראשון שבכולם א ד ם ק ד מ ו ן (רמח"ל, חומ"ק).

**אָדֹם[1],** אָדוֹם, שת"ז, לנק, אֲדֻמָּה, מ"ר אֲדֻמִּים אֲדֻמּוֹת, —שצבעו ועינו כעין הדם, האש, וכדומה, rot, rouge; red: מדוע אָדֹם ללבושיך ובגדיך כדורך בגת, פורה דרכתי לבדי וכו' ויז נצחם על בגדי (ישעי' סג ב—ג). והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אֲדֻמִּים כדם (מ"ב ג כב).—ופני האדם: דודי צח ואָדוֹם (שה"ש ה י).—ולגון שערות הבהמות: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אֲדֻמָּה תמימה אשר אין בה מום (במדב' יט ב). ראיתי הלילה והנה איש רכב

---

[1]) באשורית לגון של דם נוטה לשחור, ביחס לבגד. וכן בערבית אַדַם אַדְמַאנַה a), ויש לחשב כי נגזר מן השם דם.

---

a) آدم أدمانة

והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בְּנֵי אָדָם (ש"ב ז יד). בְּנֵי אָדָם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל' נז ה).—ובמשמעת א נ ש י ם בכלל: משמים הביט ה' ראה את כל בְּנֵי הָאָדָם (שם לג יג). השמים שמים לה' והארץ נתן לִבְנֵי אָדָם (שם קיה יו). עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בְּנֵי הָאָדָם (קהלת ב ח). מי יודע רוח בְּנֵי הָאָדָם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה (שם ג כא). אלו ב נ י א ד ם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחגים (שבת קנא:). דברה תורה כלשון ב נ י א ד ם (ברכות לא:). אמר ר' יוחנן הלכו בנדרים אחר לשון ב נ י א ד ם (ירוש' נדרים לט ג). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מ ב נ י א ד ם וזו משונה ורחוקה מזו ביותר (רמב"ם הלכות דעות א א). כך ב נ י א ד ם שנפשותיהם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה (שם ב א).—ושגור הדבור: פלוני אינו בֶּן אָדָם כלל, לאמר אינו בן דעת, אינו מתנהג כמנהג בני אדם, וכדומה. ויאמרו: גם זה בֶּן אָדָם, וכדומה, עי' ערך בֵּן.—לֹא־אָדָם: ונפל אשור בחרב לא־איש וחרב לֹא־אָדָם תאכלנו (ישעיה לא ח). אָדָם לְאָדָם, כמו איש לרעהו: כמים הפנים לפנים כן לב הָאָדָם לָאָדָם (משלי כז יט).—ובצרוף עם חָבֵר: עבירות שבין א ד ם ל ח ב ר ו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו (יומא פה:).

קצת משלים בנוגע לאדם:

כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו (סנהדר' לב.). — א ד ם שיש בו דעה כאלו נבנה ביהמ"ק בימיו (ברכות לג.). — אדם שאין לו קרקע אינו א ד ם (יבמות פו כג.). — בשלשה דברים א ד ם נכר בכוסו ובכיסו ובכעסו ואמרי לה אף בשחקו (ערובי' סה:).—א ד ם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חברו (ב"מ לח.).—א ד ם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (משנה שקלים ג ב.). — א ד ם קרוב אצל עצמו (משנה יבמות כה:). — אין א ד ם דר עם נחש בכפיפה אחת (כתובות עב.). — אין א ד ם מת וחצי תאותו בידו (קהלת רבה ה ז).— אין א ד ם יודע במה משתכר (פסחים נד:). — אין א ד ם משטה בשעת מיתה (ב"ב קע"ה.). — א ד ם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב"ק קיח: ב"מ כא:). — אין א ד ם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ע"ז יט.). — אין א ד ם עומד על ד"ת אלא א"כ נכשל בה (גטין מג.). — אין א ד ם עובר עברה

אא"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג.).

אָב וָאֵם, וכו' עין למעלה. -- *אַבְרֵךְ, בחור נבון. — אָדָם הָרִאשׁוֹן, אבי כל אדם. — *אָדָם קַדְמוֹן, בלשון המקבלים, ראשית התגשמות. — *אַדְנֵי הַשָּׂדֶה, קוראת ההגדה למין חיה בצורת אדם מחבר להאדמה בחבל של בשר היוצא מטבורה ואם אך נפסק החבל תמות. — אֶזְרָח, בן אֻמה וארץ אחת: הוא אזרח הארץ ההיא, — אָח וְאָחוֹת, בני אב אחד או אם אחת. — אִישׁ וְאִשָּׁה, עין במקומם. —*אֹכְלוּס, אוכלוס, המון רב. — *אַמְבּוּהָה, עדת אנשים. — *אֻמָּה, קבוץ אנשים שיצאו ממקור אחד ויש להם מסורות אבות ודברי הימים משתפים, לשון וספרות משתפות. — אֱנוֹשׁ, אדם, עין במקומו. —*אֱנוֹשׁוּת, תכונת האנוש, וכל מין ה א נ ו ש י.—

*בֹּגֶר, בגרה, הגיעה לזמן הבַּגְרוּת, וראויה להנשא והיא *ב ו ג ר ת. בָּחוּר, אדם בימי ה ב ח ר ו ת, אחרי הנערות. — *בָּשָׂר וָדָם, כנוי לְאדם בבחינת הגשמיות שבו. —

גֶּבֶר, איש זכר. — גּוֹי, לְאֹם, עַם, שמות נרדפים לְאֻמה. — גְּוִיָּה, גוף, גֶּשֶׁם, ואברי הגוף, למשל הידים, הרגלים וכו' עין גוף. גֹּמֶד, ננס — גֵּר, זר, נכרי בנגוד ל א ז ר ח. —

דַּבָּר, מ ד ב ר: האדם הוא ממערכת ה מ ד ב ר בארבע מערכות הטבע: דומם, צומח, חי מדבר. — דּוּדָאִים, צמח שיש לו קצת צורת אדם יחסו לו הקדמונים סגלה להריון. — *דַּחְלִיל, תמונה בצורת אדם שמעמידים בשדה להברית העופות.

הָמוֹן, הרבה אנשים יחדו, עין במקומו. —

זָכָר וּנְקֵבָה האיש והאשה. — זָקֵן, זְקֵנָה, זֶרַע האדם: כל האנשים הם ז ר ע האדם.

חֶבְרָה, אגודה, אנשים שהשתתפו והתחברו יחד לאיזו תכלית. — חַוָּה, אשת אדם הראשון, אם כל האדם. —

*טָלִי, *טַלְיָה, כמו נער, נערה. — *טֻמְטוּם, (טומטום), מי שסמן המין שלו אינו נכר. —

יֶלֶד יַלְדָּה, האדם בקטנותו. — יְלוּד אִשָּׁה, כנוי לאדם. — יוֹנֵק, ילד קטן, בעת שהוא נזון מחלב אמו. — יַעֲלָה, שם חבה כפי המשוררים לעלמה יפה. — יָשִׁישׁ, זקן.

מַטֶּה, הוא שֵׁבֶט. — מִשְׁפָּחָה, האנשים הקרובים זל"ז קרבת דם, עין במקומו. — *מִדּוֹת,

בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים (בראש' א כו). זכר ונקבה בראם וכו' ויקרא את שמם אדם (שם ה ב). — ולהבדילו מיתר בע"ח: מבכר אדם ועד בכור בהמה (שמות יג טו). פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שם שם ב). וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה (ברא' ז כג). — ולהבדילו מהאלהות: אדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולם דומין זה לזה אבל הקב"ה וכו' (סנה' לח.).—וישמש: א) שם לכל מין האנושי, Menschengeschlecht, Menschheit; genre humain, humanité; human race: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (ברא' ו א). וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ (שם שם ו). — ב) האנשים, die Menschen; les hommes, mankind: ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים (ישעיה ב יז). — ועם כל: אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב (תהלים קטז יא). כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם לכל עמך ישראל (מ"א ח לח). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם (קהלת ז ב). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במד' יו לב). — ג) פרט אחד מהאדם, כמו איש, ein Mensch, jemand; some one; quelqu'un, un homme: אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א ב). אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל יטמא (במדב' יט יד). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד י). וירע להם רעה גדולה אשר בא אדם לבקש טובה לישראל (נחמיה ב י). אם יאמר לך אדם אל אני מכוב הוא (ירוש' תעני' סה:). — ואחרי שלילה במשמעת שום אדם: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש"א יז לב). אל תריב עם אדם חנם (משלי ג ל). — ה) יצור חלש לא שלם בתכלית השלמות: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהל' פב ו-ז). והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי (הושע ו ז). אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שופטים יו ז). — ו) להפך יצור חשוב: ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה (דה"י א יז יז). ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית (ישעי' מד יג). כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמות סג.). — ז) יצור משכיל: כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (משלי ל ב). הן האדם הלז בתבל היה כאחד מצבא המרום במרום, לבבו מני ים רחבו גדותיו (ר' ידעיה הבדרשי בחי' עול' ב). — ד) *האנשים, הבריות בכלל, on; one; an: אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת (ברכ' ד:). שפעמים אדם בוש למכרו (ב"ב קע.). אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל (סוכ' מט:) אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה (ב"ב י.). שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וביוצא בהם דרך רעה הן (רמבם הלכות דעות ג א). לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב. לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין. כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (שם פרק ג). — ח) בחבור לשם או תאר: אדם בליעל איש און הולך עקשות פה (משלי ו, יב). זה חלק אדם רשע מאלהים (איוב כ כט). — והשם המתאר קודם: והוא יהיה פרא אדם (בראש' יו יב). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו (משלי יט כ). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (שם כא כ). — ט) ומפני שהאדם הראשון נקרא אדם, על כן יאמר לאיש אחד בן אדם, ולרבים בני אדם, בפרט להורות על תכונת האדם שבו, אם למעלה או לחסרון: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במד' כג יט). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה (איוב כה ה-ו). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהל' ח ה). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישעי' נא יב). — ולנכח: ויאמר אלי בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך (יחז' ב א). ואתה בן אדם שמע את אשר אני אדבר אליך (שם ח). בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל (שם ג יז). בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם (דברים לב ח). אני אהיה לו לאב

---

לשם הזה, ע"ש האדמה שממנו נוצר. ואולם חכמי הלשון החדשים סוברים שהוא מדרש מלים המוני, אך לא מצאו דבר המתקבל בגזרת מלה זו. קצת החכמים (דל' ואחרים) חפשו לו דמיון בלשון אשור, אדמ אפרוח ילד וכדומ', נלד' בערב' אנאם a) ר"ל בריה, אדם. וכבר דחה קניג (Kö 3, 183) סברה זו והתקרב קצת למדרש המלה של התורה וישער כי הכונה באדם עובד האדמה, או „בונה" האדמה. אבל כל זה רחוק ורחוק.

---

a أنام

וכל אדירי ישיבה ואמור לפניהם הרזין (היכלות י"ד כיהמ"ד ילינק חדר ג). א"ר ישמעאל כל התראות הללו וכל התנאים התרגו בו והתרו בסמאל הרשע והוא אומר קבלתי עלי ויכחדו עשרת אדירים הללו. — וכנוי להרועה: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אַדִּירֶיךָ (נחום ג יח). ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מֵאַדִּירֵי הצאן, קול צעקת הרעים ויללת אַדִּירֵי הצאן (ירמ' כה לה-לו).—וכנוי לקרדום גדול ובדומה: ונקף סבכי היער בברזל והלבנון בְּאַדִּיר [1]) (ישעי' י לד). — ומליצה: יבוא אדיר (אלהים) ויפרע לאדירים (ישראל) מאדירים (המצריים) באדירים (במים אדירים) (מנח' נג.). — ובלשון ההמון יאמרו עשיר אדיר, וגם אדיר בלבדו בלי השם עשיר במשמעת עשיר גדול.

*אַדִּירוּת, ש"נ, — הכח והעז של האדיר; Macht; puissance; might: מעשה בתלמיד אחד של ר' עקיבא שאמרו לו בחלום באדר אתה מת וניסן אי אתה רואה מה שזורעת לא תקצר. בא לו לפני ר' עקיבא א"ל באדירות אתה מת ואי אתה בא לידי נסיון ומה שהולדת אי אתה קובר (תנח' כוכ' כרתב' מ). אדירות עזירות עריצות (היכלות פרק כג).

*אֲדִירִירוֹן[2]), — אחד משמות הקדש בקבלה: ובשם אדירירון אלהי רופא נאמן (ספ' רזיאל). כי צורת אדירירון קשור כשלהבת בגחלת עם החסד (ס' הקנה, הקד'). אדירירון הרוכב על הגלגלים ומגיעם בכחו הגדול (שם). ומן מקום תבערה יורד זיו החכמה אל מקום נחל ארנון ונקרא שמו העמוק אדירירון מקום הרנה והמופת והחכמה (כרית מנותה דלך ח'). אדירירון שם הד' מהד' ראשים (של השם) שמרוב זיוו והדרו משיב הנפשות ומחכים לכל רואיו (כרית מנותה דלך ד'). ושם הנצוץ אשר מתחת לרקיע נקרא שמו אדירירון מקום הרנה (כרית מנותה ז). ויכוין (הסת"ם) במספר ראשי תבות הפסוקים שהוא אדירירון שמספרו לילית שהוא מבניעה (משנת חסידים תיקון תפלין פ"ד).

∞אַדִּישׁ[3]), שת"ז, לנק' אַדִּישָׁה. מ"ר, אַדִּישִׁים, אֲדִישׁוּת, — אדם שאינו מתפעל משום דבר, gleichgültig; indifférent.

∞אֲדִישׁוּת[1]), ש"נ, טבע איש אַדִּישׁ Gleichgültigkeit; indifférance:

*אַדְכִּיר[2]), אַדְכַּר, צמח בשרי העלים, אדם הפרת, שמש לפנים ברפואה, Aeschynanthus: אדכיר עשב שיצמח במדבר ובערבה ושמו אדכיר והוא איסקיננטום (אסף הרופא, כ"י מינכן 47). אדכר ופרחו הוא אשוננטו, ויש ממנו ערבי טוב ויש ממנו אגמי (קאנון ב, לוח הסמים). — ועי' חלף הים.

*אֲדֶל[3]), אֲדָל, ש"ז, מין צמח דומה בטעמו להגרגיר, Lepidium latifolium; Pfefferkraut; cresson à larges feuilles: האמדין והאדל (תוספתא שביעית פרק ה). — ועי' עדל, ועי' ירקות.

אַדַּלְקָה, אַדַּלְקוֹת, כמו הדלקה: מיני אדלקת (ירוש' שביע' ז ד' לו:).

אדם[4]) ממנו: אָדֹם אֹדֶם, אֲדָמָה, אדמדם אדמוני.

אָדָם[5]) ש"ז, (אין מ"ר ולא סמי'), — שם המין להאנוש: Artbenennung des Menschen; nom générique de l'homme; gener. term for man: נעשה אָדָם

[1]) יש מגיהים בקרדם יפול. אך אינו מכרת.

[2]) לפי דעת פרלס (Zeitcshr. Graetz, 1872 260) מלשון פרסית אדר, אש.

[3]) מן אדש. עי"ז. וכבר השתמשו הרבה במלים האלה בהעתונים ובספרים. [1]) עי' הערה הקודמת.

[2]) בערב' אדחר ואד'חר a).

[3]) בסור' אדלא, ותרגם עמנ' לֻו (שכל"מ סי' ה) עפ"י המקורות הסורים כרשום בפנים. לוי וקוה' נקדו אֶדֶל, ונקדתי אני אֲדֶל כמו בָּצֶל. — [3]) במשנ' עוקצ' ג ד, וכן בירוש' שבי' ז לז ג עדל בעין. אך רה"ג גרס אדל באלף, והביא גם גרסה בעין, ואמר: מצאתי בספרי רפואות שמפרש כל שם עשבים בלשון יוני' ובל' ארמי עדלא דמי לפוגלא, וכו' עדלא הוא סיטרג. ופרוש שאר הדברים שם קצת קשה, ונתקשה גם עמנ' לֻו והניחם בלי פרוש.

[4]) שרש שֵׁמִי אך נפרדו הלשונות בשמושו. באשורית, לפי דעת חל"א: אַדְמֻ אפרוח וגוזל, ואַדְמָנֻ בנין בית, ואַדְמֻ דור, ועוד אֲדָמֻ—דומה לאדם בעברית, אַדְמֻ קוף (מל"א דל' ומ' ארנ'). בערב' רוב שמישו הוא במשמעת לפות הפת, אך בקצתו דומה לעברית. וארמית וסורית הסכימו רק במקצת בשמוש. צרוף זה עם עברית וכנענית.

[5]) בכנענית אדם, וערבים הדרומיים יאמרו אֻאָדִים b) להמשרתים שבבית, בערבית ההמונית ארמיה c) אנושות, דרך ארץ. — והנה ידוע מקורה שהתורה נותנת

a) إِذْخِر إِذْخِر b) أَوَادِم c) آدَمِيَّة

כ"י פריז, מאמר ג). התחלת תנועת העצם ה א ד י י הדק אל האיברים והתחלת התקבצותו והתפשטותו לנשימה דקה (רפב"ל דורן מגן אבות, חלק יעקב, ג מה:). לפי שהם (הכליות) ארציים מושכים ארצות הדם הלח ה א י ד י י ויתהוה ממנו החלב (שם ד' ס:).

∞**אדיב**[1]) שת"ז, לנק' אדיבה, מ"ר אדיבים, אדיבות, — מי שמתנהג עם כל אדם באדיבות, בדרך ארץ, polite; höflich ; poli.

∞**אדיבות**[1]) ש"נ, מנהגי דרך ארץ המקבלים להתנהג בהם, מפני כבוד הבריות, בין אדם לחברו, Höflichkeit ; politness ; politesse. — ועי' דרך ארץ, כבוד, מ ו ס ר.

***אדיות**, אידיות, ש"נ, — הטבע, הסגולה הטבעית להעלות אדים, evaporation ; Verdunstung : כל דבר שיארך עכובו באצטומכא ויאחר יקרה ממנו ה א י ד י ו ת המוליד לליחות (קאנון יג א יג). כי החום כשיהיה יותר נוטה אל ה א י ד י ו ת ופחות מזיק ומצער המשוש אז הוא מעיפוש שני המררות (פרקי משה י). כמו שיולד מעובי הלחות כפי מזג מה עצם עב הוא האבר או חלק מהאבר כן יולד מ א י ד י ו ת הלחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק והוא הרוח (קאנון א א יד). לפי שבלב הוא החיים היסודי והוא בתכלית החוזק וצריך לנשב עליו כדי שיכנס בו א י ד י ו ת לרתף עליו (רשב"ץ דוראן, מגן אבות חלק יעקב ד, מו:).

***אדין**[2]), אדין — כפי היהודים בארץ ישראל אחר התרבן, גם בדבור העברי, כמו ע ד י ן : ומניין שמעברין את השנה על הגליות שעלו ואדין לא הגיעו (ירוש' ר"ה פרק ז הלכה א). מיד הביאו שמנים אלף פרחי כהונה ושחטו עליו ו א ד י י ן הדם תוסס (שם תענית פרק ד הלכה ח). תני רבי יונתן אומר רואין שתי זרועותיו (אצל העבר בתחלת ברייתו) כמין שני חוטין של זהורית, ושאר כל אבריו כמין

[1]) נהוגה עתה מלה זו בין המדברים עברית בא"י, לפי שמושו של אדב a) בערב' : היה בעל תרבות וד"א. ואולי גם בעברית הקדומה שמש שרש אדב במשמעה זו, וזה אולי מקורו של השם אדבאל.

[2]) עפ"י הנטייה, פעולת הצפון, שהלכה ופשטה יותר ויותר בקרב היהודים להחליש את הברה המיוחדה של העין ולדמותה אל הברת האלף כמו בכנענית.

a) أدُب

גולם מצומתים, ופיתוח ידים ורגלים אין לו אדיין (שם נדה פרק ג הלכה ג).

***אדיקות**, ש"נ,—אחיזה ודבקות חזקה, adhérence; Anhänglichkeit : ה א ד י ק ו ת אשר לכתר באין סוף (ר"מ קורדוכירו, אילימה, עין הכדולת). והמעולים שבהם (בהמלאכים) שאין להם עסק עמם כלל לרוב א ד י ק ו ת ם בכסא הכבוד (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה דף לג).

**אדיר**[1]), שת"ז, לנק' אדרת, מ"ר אדירים, אדירות, — א) גדול עצום, חזק, grand; gewaltig, gross; great; puissant—על אילן: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף (יחזק' יז כג). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (שם ח). — על ספינה גדולה : מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישעי' לג כא). — על מים : נשפת ברוחך כסמו (את המצריים) ים צללו כעופרת במים אדירים (שמות טו י). מקולות מים רבים אדירים[2]) משברי ים (תהל' צג ד). — ושם : ד' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל' ח י). — ועל אנשים : ויהרג מלכים אדירים (תהל' קלו יח). — ולאלהים : אדיר במרום יי' (תהל צג ד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ח). — ועל עמים, גויים : בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו אותה ובנות גויים אדרם[3]) אל ארץ תחתיות (יחזק' לב יח). — "ועל הקול והרעש : בקול רעש גדול אדיר וחזק (תפלת קדושה). — "ועל האש : ויהי כעשותם כן ותבער פתאם אש בלהב נורא ו א ד י ר ותלהט הלהב ואש הגדולה אוכלת (יוסיפון ג). — "וכתבים : וכתבו לנו כתבים א ד י ר י ם (קטע' מהגניזה, ברכת אברהם לכבוד דר' ברלינר ג). — ב) שם לשר, לאיש רם המעלה, prince, noble ; Edler, Fürst : והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ' ל כא). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים (שם יד ג). — בספל אדירים הקריבה חמאה (שופט' ה כה). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם (נחו' ב ו). עמוד והביא לפני כל גבורי חבורה

[1]) מן אדר, עי"ש. בערב' קדיר a). — [2]) יש מגיהים אדיר ממשברי. [3]) י"ם שזה שבוש.

a) قدير

כשהיה מרצונו יתברך א ו ד ו ת החלק הנתן לאדם שיהי' זך ונקי (הקראי ר' אהרן הזקן, עץ חיים). ויהי היום אחר סעודת הפורים, הלכנו בכח האכילה והיין והצפרים, וכו' ונשית בנפשנו עצות, לדבר רק מ א ו ד ו ת השירים והמליצות (עמנואל, הקדמה). ידע כי כל הדור לעבור קדמנו, גם הם כמונו על מות דברו, ושמו אך זכרו לולי התבוננו, וכספר חלום אדותיו ספרו (א"ד לבנזון, הדעת והמות). הדברים האלה א ו ד ו ת פרושי (רש"ד לוצאטו אגרות טו). דבר את דודי שיחיה א ו ד ו ת זה (שלום הכהן כתב ישר ט). ספרתי לו כל אשר שמעתי א ו ד ו ת י ו (פרץ סמולנסקי התועה ב ת). — ב) תורה כי דבר פלוני הוא ס ב ה לדבר מה ונרדף עם בגלל, wegen; because of ; à cause de, : וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו (בראש' כא יא). והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (שם כה). ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל (שמות יח ח). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית (במדבר יב א). למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם (שם יג כד). — ועם כל, בין על ובין אדות : וארא כי על־כל־אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה (ירמי' ג ח). — ג) ישם במ"ר במשמעת ענין, מעשה, מקרה, מסבות הענינים, Begebenheit, Angelegenheit ; : événement, circonstance ; event, incident מה שרשי עיקרה ומה א ו ד ו ת י ה (של גזרת המלך) וכו' ידענו כי יש לה א ו ד ו ת ומקרה (מנחם בן סרוק לא תזרע). וכל דבר סחורתם (של הסוחרים) וכל א ו ד ו ת ם לא יתכן כי אם על ידו (מכתב חסדאי למלך הכוזרים). ויקראו הערים ההם על שמותם או על שמות א ו ד ו ת י ה ם (ספר הישר פרשה נח). ויספר להם אליעזר את כל א ו ד ו ת י ה ם (שם וירא). כי היה כמו מנבא ביניהם ומגיד לכל אחד מהם א ו ד ו ת י ה ם (יוסיפון פר' ו). וגם חכמתי לא משלה על כל זה כי לאלהים לבדו פתרוני א ו ד ו ת העולם (שם שם). אל תיראי כי האלוה אמון יעזרך על בכה ויתקן א ו ד ו ת י ך עם פיליפוס בעלך (שם). וכאשר מסבות הגלגל מתחלפות בשקיעתן וזריחתן כן א ו ד ו ת האיש בחייו נעתקות מענין אל תמורתו (תולדות אלכסנדר דף מא מהדורת ישראל לוי). תודיעני בחסדיך, דקדוקי א ו ד ו ת י ך ומסתרי קוראותיך (ר"י הלוי, מכתב לר' דוד נרבוני). ולכל ה א ד ו ת הרי לנו להודות (ראבע ו, שיר ועל כל). להודיע סודי חבי, ולהגיד כל לבי, ולספר א ו ד ו ת מסתרי (משה בן עזרא, אגרת לגליר דעות, אוצ"ט של דר' ברלינר 1881). שהרי כל א ו ד ו ת י ו של זה שאבד ממונו ולא נתון לקבורה (רשב"ם קוהל' הוצ' ילינק מג). כי אם התנהגתי בגאוה ובזדון והייתי בבית איש מדון הייתי מכיר את אשתי ו א ו ד ו ת י ה (משל הקדמונים שער ב). מלכי ואלהי, אלה דברי אמתך נפש הדוברת אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת א ו ד ו ת י ה (ידעיה הבדרשי בחינת עולם פר' יד). ולו היו א ו ד ו ת י וקורותי בספר נצמדים לא ישאם צמד פרדים (עמנואל א). ויהי כשמוע השר את א ו ד ו ת י ואת אשר התעלל בי הזמן (שם). ואדרוש לשלומו וכו' ויגד לי א ו ד ו ת י ו וקורותיו ונגליו וסודותיו (ר' זכריה בן סעדיה אלצ'הרי, ס' המוסר, קבץ על יד חלק א דף כא). כל א ו ד ו ת דבר זה נסיתי בחכמה (ראשית דעת אלבילא, קכג). כי טרדות א ו ד ו ת זמנו הן הן היו בעוכריו (שם קכט). ואם על כל אלה ה א ו ד ו ת, אבוא לשבח ולהודות, או אקריב כל התודות, כטפה מן הים לא אוכל להללו (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, תתימה). ולכן אסתיר כל א ו ד ו ת י במעמקים (אברהם מפו אהבת ציון פר' יב). אל תגיד לו כי הודעתיך את א ד ו ת י ו פן ירע בעיניו (יל"ג, אגרות, א קנג).

**אֵדוּת** (אידות), ש"נ, שם מפשט מן אֵד : והחלק הדק שבניזון מתהוה ממנו א י ד ו ת דק כמו שמתהוה בדברים שמתבשלים על האש א י ד ו ת עולה והיותר זך ודק מזה ה א י ד ו ת הוא הולך אל חלל הלב (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב, ז).

**אֵדִי** (אידי) ש"ת, לנק' אֵדִית, מ"ר אֵדִיִּים, אֵדִיּוֹת,— מטבע האֵד וצורתו, dunstartig ; vaporeux ; vaporous : לפי שהריאה היא מקור האויר ה א ד י י בבעלי חיים בכלי הבשול (רבנו ניסים פירוש יצירה, קונט' המסור' ודוק', דף 71). ולפעמים יהי' האויר העולה א י ד י י עבה (ראב"ד אמונה רמה, א ב, ט). הכאב המתחדש מרוע א י ד י ירפא ביחוד מבלעדי זאת בקרן המציצה (פרקי משה ת). יעלה עם הרוח אידיי או עשניי (שם). והרות ה א י ד י י (קאנון א א הסנים). ראשנה שתשמר מהאויר ה א י ד י, הלח (בחר לתי, הרופא יצחק טודרוס בנת קלו). ותרושה של המורסה יהיה אם מרות א י ד י י במו שיקרה למשוקה (קיבולי גלינוס

***אדוק**[1]), ש"ז, מ"ר אדוקים—מי שהוא א ד ו ק מאד באמונתו ודתו וזהיר ומדקדק בכל מצוותיה, sehr fromm ; devout ; dévot : ה א ד ו ק י ם ביותר עומדים ומקוים מתי יורח השמש ומשתחוים מיד (ספ' הקנה, כונת ק"ב).— ונהגו הסופרים בימינו לכנות בשם הזה את המתנגדים לכל שנוי. ותקון בדת, Orthodox

*אדור עי' אדר.

***אדורה**[2]), אדורה, עדודה, עדורה, ש"נ,—שארית מגוף בהמה שטרפתה חית השדה, von Thieren zerrissener Körper ; corps déchiré par une bête ; body torn by beasts : אם טרף יטרף (החמור או השור) יביאה עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור אבא שאול אומר יביא א ד ו ר ה[3]) לבית דין (ב"ק יא.).

---

[1]) מן שרש ארק, עי' שם.

[2]) בכל נוסח' הדפוס של הערוך ובכ"י, ובערוך הקצר א ד ו ר ה , ונקדו בוקשד וכשת אדורה, משק' נחושה. וכן לוי. צ"ד אדורא, מער' המער' אדורא. שו"ר אדור, קוה' אדורה. ולא ידוע מקורו.—[3]) זו גרסת הערוך. ובכ"י ארורה, והביא גרסה זו גם הערוך, וכן תוספ', וילק' משפט' רמז שמ"ו, וכן בכ"י ריף. ובנוסח' עדודה, וכן רי"ף ורשי. ובכ"י וקצת דפוסים ישנים ע ד ו ר ה , וכן ר"ח. ופרש ר"ח : יביא ה נ ב ל ה בב"ד לשומה לניזק בתשלומין. ע"כ. והביא הערוך דברי ר"ח כלשונם. וכן רשי : עדודה נבילה. וכן שאר המפרשים והפוסקים מסכימים בעקר משמעת השם א ד ו ר ה. ובדבר מקור מלה זו אומר הערוך : י"מ עיקר הנבלה ע ו ר ה ע"כ נקראת א ד ו ר ה. אבל כבר דחה זה רו"ש בע"מ, ויגזור השם א ד ו ר ה מן השם הרומי cadaver. וגם זו השערה יא פחות דחוקה מהשערת הערוך, ואין לפקפק בשמיותה של מלה זו לפי גרסה זו או לפי גרסאות אחרות, וכן אין לפקפק בעצם משמעתה, אלא שקרוב הדבר ששמשה לא לנבלה סתם אלא ביחוד ל ש א ר י ת הנבלה ה ט ר ו פ ה. ואפשר שע"ש זה כנו היהודים לצלם האל א ד ו נ י ם א ד ו ר י בשם גנאי, כמו שמספר בירוש' ע"ז יג יא : ר' יעקב בר אידי הוה מיסתמיך בר' יהושע בן לוי מטון ל א ד ו ר י צלמא (כך הגרסה פה בפנים, וכן בירוש' מו"ק פ"ג ג, ובירוש' שקלים מז. לאדורה גלמא). וקרובה השערתי של פרופיסור דלמן בערוך החדש שלו כי הוא שבוש בכונה של שם הצלם א ד ו נ י , מפני שכך היה מנהגם לשבש את שמות האלילים לבלתי העלות את שמם האמתי על שפתם. ואמרו בתוספתא ע"ז ז : כל מקומות שנקראו לשבח ע"ז מכנין אותו לגנאי את שקורין פני מלך קורין אותו פני כלב עין כוס קורין אותו עין קוץ וכו'. וכן גם היהודים בזמננו, למשל קסת במקום פסח של הנוצרים, וכיוצא בזה.

**אדוש**[1]), ש"ז מ"ר אדושים, — אדם הדש את התבואה, Drescher ; batteur ; thresher : לחם יודק. כי לא לנצח אדוש[2]) ידושנו (ישע' כח כח).

**אדות**[3]) אודות אודת, בחבור עם מלת על, על אדות, כנויים אדותי אדותיך אדותם, — א) מלה תורה כי דבר פלוני הוא הדבר שעליו אנו מדברים, שבו אנו עסוקים, ונרדף עם על דבר, betreffs ; au sujet de ; concerning : ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על ארות הבאר אשר חפרו (בראש' כו לב). אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע (יהוש' יד ו).—ועם אל במקום על : ותאמר לו (תמר לאמנון) אל ארות[4]) הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי (ש"ב יג יו). — ובמשמעה זו נהגו הסופרים מפני אהבת הקצור להשמיט המלה על : ויגד להם המעשה ויספר להם א ו ד ו ת קורותיו (יוסיפון פרק יא). לגלות סתרי פרושים יכבד מאד א ו ד ו ת הנפש (תגמ' הנפש ז :).

---

[1]) משק' אדון מן דון. — [2]) אחד מהכתובים הקשים שבמקרא ויש לחשב כי הוא משבש. אך לפי הנוסחה שבידינו, התרגומים והמפרשים הקדמונים ראו בו מקור, א ד ו ש במקום הדוש, וכן גם רוב החדשים, אך כבר דחה זה אולסה' (סי' 245) ואמר כי אם זה לא שבוש פשוט הוא מקור מן שרש א ד ש. בטכר (סי' 988) סובר, כי זה שנוי בכונה בדרך המליצה של הנביאים לחזק הרשם ליצר צורה חדשה, לא רגילה בלשון. ברט (מה"ש סי' 79) רואה בו מקור הפע' ארמי מן דוש, ודחה זה קויץ (KHG, § 113w Aum. 1) וכמו"כ פקפק במציאות פעל א ד ש בעבר' הקדומה. עכ"פ, לפי הנוסחת המקבל, היותר מתישב על מליצת הכתוב הוא מה שאמר בו קניג (כ' כרשימת המלים) כי אדוש הוא שם ע"מ אדון.

[3]) רוב חכמי הלשון סוברים כי מלה זו נגזרה משרש א ו ד a) בערב' שהם מיחסים לו משמעת ס ב ב ואמרו כי אדות ד ו מ ה למלת בגלל מן גלל, וכמו כן סבה מן סבב. אבל עקר משמעת אוד בערבית היא כפף, ובהשאלה היה כבד עליו (העסק). ואם באמת אדות נגזרה מן אוד, יש לדמותה להמלה ע נ י ן מן ענה, הענה באיזה דבר. והחכם סוסין סובר כי אדות נגזרה מן שרש א ד י b) בערבית, שיש לו, לפי דברי החכם הנזכר, גם משמעת סבב. וכל זה לא מחור. — [4]) המליצה קשה, ויש מגיהים במקום אל א ד ו ת אל אחי, וכרומה.

---

a) آد b) أدى

אשר יצא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ מירושלם (ש"ב יט כ). יאמר נא אֲדֹנֵנוּ עבדיך לפניך (ש"א יו יו). — ולכל איש מפני דרכי כבוד ודרך ארץ: ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך ותאמר שתה אֲדֹנִי (בראש' כד יז—יח). והלך (עבד מלך הכושי) ועמד לו על הבור (שהיה ירמיהו בו) והיה קורא ואומר אדוני ירמיה אדוני ירמיה (פסיק' רב' ויהי בעת). (משל) לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו אדוני הרופא רפא את בני (ירוש' ברכות ט:). אמר לוקח לדיין אדוני כשלקחתי חורבה זו מן האיש הזה לא לקחתי אלא חורבה בלבד (מד"ר יונה ביה"מ ילינק א). מה דרכו של אדוני לשוט הלום כלו' למה בא אדוני הנה (רש"י קידוש' ע:). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן לחיי העולם הבא (תעני' כט.).—ובדבור העברי בארץ ישראל נוהגין לאמר לנכח ולנסתר כמו"ב האדון: הֲרָאָה האדון דבר פלוני? יעשה נא האדון כך וכך. וכדומה: ראיתי דברי האדון ככסף מזוקקים (עמג' פרנ' מתק שפתים כט). א"ל (האר"י) מה אתה רוצה בכאן אמר לו (תלמידו) ימחול האדון שראיתי לכ"ת מרחיש בשפתיו והטיתי את אזני (מכתב מלפת בשבחי האר"י מסנת משה). אמר לו אחיך הקטן איך שלומו, א"ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה (שם). — משל: מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מדרש איכה פתיחה, משא יי חזיון).

***אֲדוֹנָה** ב"נ כנוי אֲדוֹנָתִי, אֲדוֹנָתְךָ, מ"ר אֲדוֹנוֹת אֲדוֹנוֹתַי, — שם הנקבה מן אָדוֹן הקודם, דבר שנצטער: Herrin; lady, mistress; maitresse יוסף עם אדונתו (מד"ר בראש' ט). בן שהפר לאדונתו בן שהפירה לו אדונתו (שם לח). אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ד' שאדונתו משדלתו בדברים והוא אומר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה (תנחומא בוב' נשא לג). ויבואו שרי הצדוקים ועמהם אריסתובלוס בן המלכה שר צבאם וידברו אל המלכה לאמר אדונתנו המלכה לעולם תחיי (יוסיפון פרק לד). תרבה לה תתרומם השפחה על אדונתה וכו' פעמים רבות שכעסת אדונתה ומקבעת אדונתה הכל בלבה (רבנו חננאל, שבת לג). ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך (רש"י בראש' מט כט). הריני אוסר עלי בהנאה בתקדש בקרבן בעולה

כל איש שבעולם מלבד האיש אשר יבחרו לי אדונתי אמי פלו' והנו' פלוני הדרים בכאן (הר"נ גירונדי, שו"ת, לח). ואמר אנא אדונתי גברתי בושתי וגם נכלמתי (הגדת הזמן יז, שנת תי). אמרו לה להאשה הרופאנית אדונתנו מארץ רחוקה באנו ושמענו שמעך שאת רופאנית מעולה (ספר מעשיו' REJ 1806 239). ויבוא ר' יוחנן אל המלכה ויאמר אליה אדונתי הגידי לי אם אוכל למצא מה שאני מבקש (שם דף 241). ומצד אדונתי אמי שכם משפחת השכמי (ר' קלונימוס אבן כחן). — ושגור השם הזה בדבור העברי של המון העם (בפרט הספרדים) בארץ ישראל כשם תאר כבוד ודרך ארץ לאשה, Madame.

***אֲדוֹנוּת**, מ"ר אֲדוֹנִיּוֹת: ופעמים יהיו אלה שתי האדוניות בסוג מה (ההתחלות לאלפרבי, האסיף של פיליפובסקי, 40) ומעמד אנשי המדינות באדונות והעבדות (שם 44). מצמית לאדונותיך את כל יצוריו (אגרת הלל החסר ליצחק הרופא, טעם זקנים ע:). אדונות אדונותיך (אמרר בבכי Quell. z. Gesch. d. Jud. Deutschl. III 313)

**אֲדוֹנָי**, עי' אֲדֹנָי.

**אֲדוֹנִי** שת"ז, לנק' אדונית,—כמנהג אדון, שליט בלי גבול: לא ימשול על הכחות הנפשיות ממשלה מוחלטת אדונית אלא ממשלה מדינית (יש"ר מקנדיה, אליס).

***אֲדוֹנִיאֵל**, מלאך הממונה על חדש אלול, וכסלו: ואם נולד (המותרם) בחודש כסלו ששם מלאך ראש משמרתו שמולו אדוניאל ארור הוא (חרם גדול ס' הזכרו' של קהל וינה לפני הגרוש, בס' ברכת אברהם לכבוד ד"ר ברלינר).

***אֲדוֹנִית**[1] ש"נ,—כמו אֲדוֹנָה: אמר ר' חנינא בר פפא מה אדוניתו של יוסף תבעה אותו (מדר' תהל' מזמור ז ג). על כל איגרת היא (האגרת הזאת) גבירה ועל כל שירה שרית וכו' ועל כל בתי השיר היא אדונית (ר' יצחק עוכדיה, אגרת דפי הזמן).

---

[1]) התוספה -ית בסוף השם משמשת לפעמים להקטנה, כאשר אעיר על זה במקומו. ולכן יאות אולי לקבע וליחד השם אדונית לשם הכבוד ודרך ארץ לעלמה.

לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים (שם ח). שמו (פרעה את יוסף) אדון לביתו ומשל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם (תהל' קה כא). אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (תהל' יב ה).—ולמלך, לאלהים: לא יספדו לו (לשלם) הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יקבר (ירמ' כב יח). (הים ינוס וההרים ירקדו) מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב (תהל' קיד ז). — למ"ר: ויאמר יי' לא אדנים לאלה ישוב איש לביתו (מ"א כב יז). יי' אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד בך נזכיר שמך (ישע' כו יג). — ועבד אדות בעליו: ויאמר, עבד אברהם אנכי ויי' ברך את אדני מאד וכו' ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה (בראש' כד לד-לו). ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי (שמות כא ה). — והאשה אדות בעלה: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן (בראש' יח יב). — ולמלך: ויאמר (יהוא) אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו (מלכים ב' י ט). ועתה התערב נא את אדני המלך אשור וכו' ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (ישעי' לו ח—ט). — ולאלהים: שלש פעמים בשנה יראה זכורך אל פני האדון ה' (שמות כג יז). הרים כדונג נמסו מלפני ה' מלפני אדון כל הארץ (תהל' לז ה). לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון (ישעי' י יו). — ובמ"ר ליחיד לכבוד והדור, והפעל בלשון יחיד: ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר (בראש' לט כ). דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ (שם מב ל). הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך (שם כד נא). ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך (שמואל א כו יה). ויתאו המלך יפיך כי הוא אדניך והשתחוי לו (תהלים מה יב). הלוא שמעת כי מלך אדניה בן חגית ואדנינו דוד לא ידע (מ"א א יא). ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדניכם שאול (ש"ב ב ז). ויאמר להם ישעי' כה תאמרון אל אדניכם כה אמר ה' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (ישעי' לז ו). וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו (בראש' כד ט). וירא אדניו כי ה' אתו (שם לט ג). אם אדניו יתן לו אשה וכו' והגישו אדניו אל האלהים (שמות כא ד-ו). ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (שופטים יט כז). ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (שם ג כה). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם (ישעי' יט ד). ואם אב אני איה כבודי ואם אדנים אני איה מוראי (מלאכי א ו). — ולאלהים במ"ר: כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים (דברים י יז). ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל' ח ב). — אדני, לנכח, למי שחפצים להראות אותות כבוד והדור: שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכינו (בראש' כג ו). ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת (במדבר יב יא). ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי (שופט' ד יח). — ולרבים: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (בראש' יט ב).—ומ"ר לרבים באמת: ויאמר לוט אליהם אל נא אדני, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך (בראש' יט יח-יט). וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר ד' צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדניכם (ירמי' כז ד).—ואדוני ביחיד למדברים רבים: ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (בראשי' מג כ). וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים (שם מד ט). ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (שם שם כ). ויבואו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו (בראש' מז יח). ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ד' למלחמה כאשר אדני דבר (במדב' לב כה כז). ויאמרו עבדי המלך אל המלך ככל אשר יבחר אדני המלך הנה עבדיך (ש"ב טו טו). ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך וכו' וחם לאדני המלך (מ"א א ב). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה (מ"ב ב יט). — ולתוספת הדור ידבר המדבר להנכח כמו. לנסתר: ויאמר (יעקב) אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וכו' יעבר נא אדני לפני עבדו (בראש' לג יג-יד). אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ונאמר לאדני יש לנו אב זקן (שם מד יט-כ).— ולנכח ונסתר יחד: ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה (במדבר לב כה). — ולמלך: ויאמר אל המלך אל יחשב לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום

סמב).בידו (של הטבח) גדיים אשר חום האש האדיבם, עדי השיבם צחים ורכים (ר״י אלחריזי תחכמוני ג).

— נפע׳ ״נֶאֱדַב :מי שמצאהו קדחת יש בגופו מותר נאדב מאד ואצטומכא כבר נחלשת מהקבסא (פרקי משה להרמב״ם מאמר י׳).

—״אָדַב הצטער, היה חולה ; אודב , — מצטער, חולה: אל תתאחר מבכים ועם אבלים תתאבל, אל תשא לב מאורב [1]) כי ממנו תאהב (בן סירא גניזה, ז לד—לה).

״אָדָה[2]), פ״ע, עבר אדיתי, אדית, אדתה, אדי, אדינו, אדיתם, עתיד אאדה, תאדה, תאדי, תאדו תאדינה — התנשא והתרומם באויר בכח עז ומהירות, sich : in die Höhe schwingen; s'élever dans les airs ; rise inthe air ; אאדה עד חוג שמים, אאלה את שמים (ר״א קליר, קינות לתשעה באב).

אדה״ר, ר״ת אדם הראשון.

אָדוֹם, עי׳ אָדֹם.

״אָדוֹם[3]) ש״ז, מ״ר אֲדוּמִים, — שם למטבע של זהב, Dukat; ducat : י׳ אדומים וב׳ גדולים (פנקס פוזנא שנ״ה, תדש׳ גם ישנ׳ פ״ז 25). ובקנם חמשים אדומים להשר יר״ה וחמשים אדומים לצדקה (פנקס קראקא שנ״ה). ואילולי שקנה אותם בהחבא היו מעלים אותם עד חמשים אדומים (שבת, האר״י מסכת שס״ג). מאה זהובים אדומים על עניי א״י (תקנות המדינות מסכת שפ״ג, כנסת ישראל שפ״ר תקנה נג). עד שהלוה לו אלף אדומים ואז הפך הרמאי עורף ולא פנים (אורי ויסעי שער הלדקה). פי׳ זהובים דבאגודה (כלומר שנזכרו בספר אגודה)

---

[1]) כך הכ״י של הגניזה. ובתרגום הארמי : לא תמאן לך למסער מרעא, ותרגם בן זאב: לא תכלא רגלך מפקד דוה על ערשו.

[2]) יש לחשב, כי הקליר, ברצותו להתחיל קינתו בפריחה השמימה ומ״מ שיהיה פעל עם אלף בראשו סרס את הפעל דאה וייצר ממנו פעל אדה. עכ״פ, זה פעל בפ״ע, ואינו יוצא חוץ מגדר הקש הלשון ורוחה, וזכות אבות מסיעתו כי יפנו לו מקום בין כל הפעלים של הלשון העברית.

[3]) מן אָדֹם ע״ש גונו, ונתחדש כנראה בפולניה לפי השם הפולני czervoniec. שר״ל אָדֹם,ואעפ״י שהתאר אָדֹם הוא מהחלומים וחסר, מ״מ, עפ״י ההברה הרגילה של השם הזה קבעתי לו להשם מדור פה.

הם אדומים (שו״ת חוט השני ל״ז). ולגדוניא הפרזתי מאה אדומים (יעקב עמדין מגלת ספר קנב). לפני י״ח שנים רצו החברה קדושה לקנותו ואני רציתי דוקא אלף אדומים בזהב (שם קנג). אנכי כאשר הצליח ד׳ דרכי והשגתי הון ועושר כעשרת אלפים אדומים הלויתי לפלוני אלמוני חמשת אלפים אדומים (ר״י מדוכנא פרו׳ הגדה אמת ליעקב). כן על חלקי בשטר ההוא כן על חמשים אדומים וכו׳ הכל כאשר לכל ידרשו (רמ״א גינזבורג, קרית ספר פ״ז).

אֲדוּמִי, עי׳ אַדְמִי.

״אֲדוּמִיּוּת, עי׳ אַדְמִיּוּת.

״אֲדֻמָּה, ש״נ, — אחד מארבעה ההלטים שבגוף, המרה האדומה : תולי המלנקוליה המתהווה משריפת הדם והאדומה השרופה (ר״י אלברגלי ש״א יו). והנה האדומה נפרדת מהדם. והולכת אל כיס המרה (רשב״ל דונן, מ״א ח״ו ד). ואם נסינוה (את הרפואה) בחולי הם כמו בקדחת שלישית אינו רחוק שתועיל בהרקת האדומה (קאנון, ג א ג). — והאפי שעל פני הדם, אדומה היא קצף הדם והוא אדום המראה מזהיר וקל וחד חמה ויבשה בטבעה (מכלול יפי, הוא ספר הגדרים ערך זה).

אָדוֹן[1]) ש״ז, סמי׳ אֲדוֹן, כנוי אֲדֹנִי (אדוני), אֲדֹנְךָ (אדונך), וכו׳ מ״ר אֲדֹנִים (אדונים), אֲדֹנֵי (אדוני) אֲדֹנָיו (אדוניו), — א) שליט ומושל, maitre; מהרו ועלו : Befehlshaber, Herr ; lord, master אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים (בראש מה ט). וישימני

---

[1]) זו מלה כנענית ועברית, כי רק אלה שתי הלשונות השתמשו בה למושג השררה, ויתר לשונות השמיות השתמשו במלים אחרים : שר, רב (אשורית וארמית), שיד, ולי (ערבית). ומ״מ יש רגלים להשערה כי בלשון השמית הקדומה שמשה מלה זו במשמעתה הכנענית והעברית, כי בהאגרות שנמצאו בשנים האחרונות בתל אלעמרנה נזכר שם אדונא מלך ארקא. — ונחלקו חכמי הלשון בדבר שרש המלה ומקורה, אם משקלה פעון מן אדה אי פעול מן אדן. ורוב החוקרים החדשים הסכימו כי אדון נגזר מן דון במשמעת דין ומשפט, אך אינו מחור. ויש מי שסברו כי מקורו במושג של כח וחזק שיש, לפי דעתם, להשרש אדן. ברט אומר כי זו מלה שמית ועברה ללשון מצרית, ויש משערים כי היא מלה מצרית.

(אידים) : ועת קרא אותם, רעדה אחותם, ויצאה נשמתם ברתת שברים, והוריד טל א י ד י ו, לעמו ועבדיו, והשיב בחסדיו, נשמות לפגרים (ר"ש בן גבירול, אזהרות). ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה ה א י ד ההוא העשני העולה למעלה לקלותו בטבע (רות תן א). וכן חום האש המגיע אל המים יוצא מהם החום הטבעי שבהם והוא ה א י ד העולה מן המים אלא שהוא לח יותר מקיטור העצים להיות ה א י ד ההוא מעורב מאש ומים וזה מבואר ונגלה מן המים היורדים מן האיד ההיא בהגיען אל כיסוי הקדרה (שם ז).להיותו נקי מן ה א י ד י ם אשר באויר התחתון (שם). א י ד י ם היוצאים ממקומות המעופשים הביציים (קאנון ג, אכ מח). ויקבב ראש: על א י ד י ם מאלו ה מ י מ ו ת קבוב רב (שם). עת ממעי הארץ אֵד יעלה שאף גפרית ונתר, יבער כאש בגבה עופו ויתלקח, יברק כחץ ברק ירעים יצריח (רמ"ח לוצאטו ליטרים תהלה ג). — ובהשאלה : אצפנה אוני, אך לשון דמעי יענה בי, כי אלי עיני, יעלה אֵד מח'ם לבבי (ר"י הלוי, כי לבי נדר). — ב) יחלקים דקים אויריים הפורשים ונדפים מגופים מוצקים כשהם נרקבים או מתעכלים וכדומה, א י ד י ם : Dunst ; exhalation ; exhalaison ועשנים (אמונה רמה). והחלק הניתק אל דמות האויר היה א י ד או קיטור לא היה ראוי להתנשם בו (ר"י אבן תבון, כוזרי ה יד). המזונות הנופחים והמעלים א י ד י ם (קאנון ג' אכ י). ה א י ד י ם החמים אשר יולדו בהאצטומכא (שם ה כ א). ואם יחלש החום שלו (של הכבד) מ'לעשות המעשה הזה אזי מתילדים בו א י ד י ם רבים ואותם האידים מתקבצים בכסלי הבטן (מאיר אלדבי שבילי אמונה, ד, הככד). וזו המחלה (סבוב הראש) תתילד מ א י ד י ם ח ד י ם ממרה ירוקה עולים למות (שם ד א). מפני שאמרו חכמי הטבע שהחלומות האמתיים הם שיחלמו בעלות השחר, אמנם לא כן בשאר הלילה בעת שיעלו א י ד י המאכל (ר"ע פרנסים, מתק שפתים, הול' מקילי נרדמים, דף נה). — ומהאף : כמלך אחד שחלם ששני א י ד י ם יוצאים מנחיריו ומת (רשב"ל דוראן מגן אבות). וגם מהעינים וכדומה : מהאידים היוצאים מעיניו וכו' לפי ש ה א י ד י ם הארסיים יוצאים מעיני המזיק ובאים אל עיני הניזק (מכק' ה' י"ש דיכיל'). —יאֵד גחלים, קיטור ארסי נאצל מגחלים שלא נשרפו היטב ומסבבות כאב ראש: א י ד גחלים עוממו (רש' המתל' אגר' החכמה)

אֶגֶל, טפת טל. — אֵד, ״אֵדִי, ׳אֲדִיּוּת.* — אֲוִיר, גוף אדי הממלא את חלל העולם.—״אֲוִירִי, מטבע האויר ומצורתו.— ״איד, יאיד, יוליד אד.

״גְהוֹר, הבל היוצא מהפה בעת ק'ר.

״הֶבֶל, האד הדק העולה מן המים, היוצא מן הפה, מן האף.

זֵיעָה, לחות היוצאות דרך נקבי העור, וכו' עין במקומו. —

טַל, טפות האד אשר תנוחנה בלילה על הצמחים, על הקרקע. —

״נְדַף, הריח נודף.

עָב, עָנָן, עֲרָפֶל, האד המתקרר ומתעבה באויר, עין מטר. —

״קִבֵּב, עשה ״קִבּוּב, הרכין הראש וכרומה על אידים חמים לרפואה. —

״קִיטוֹר, ההבל העב העולה ממים רותחים. —

״מְכוֹנַת הַקִּיטוֹר, מכונה אשר תניע בכח הקיטור, עין במקומו. —

רֵיחַ, עין במקומו. — רָתַח, הִרְתִּיחַ מים באש שיעלה קיטור.

## אדב[1]), הקל לא נמצא בתנך.

— הֶאֱדִיב פ"י, הביא צער ומצוקה להנפש, -betrüben; affli ger; afflict : הנה ימים באים וגדעתי את זר'עך ואת זר'ע בית אביך וכו' לכלות את עיניך וְלַאֲדִיב את נפשך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ש"א ב לג). — והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמעה זו : אמרו לנטע נעמן יראֿ והרד כל רגעיו, אל י א ד י ב ו הזמן כי קרבה עת שעשועיו (ר' מאיר מס' עבדים מחזור. והכאן, של אורות לשד"ל). מעתה הוסר הדבר המכאיב הלבב ו מ א ד י ב המחשבות (מ' אלדבי שבילי אמונה ח) . מזכרת טוב תתן ענג ורעה תאדיב נפש (אסף כ' י כ). הו קרואים על יום ה' והו כלי זעמו לְהַאֲדִיב כל הארץ (אד"מ, שש"ק מראה ערב וכקר)—ובהשאלה : נטפי בדולח אשר לולי יקוד ה א ד י ב ם חברו גרגריו בענק לגרגרת (ר"י הלוי עין נדיכה). והאש י א ד י ב גופה ותשתק ודמעתה אלי לחית שפוכה (הוא, אחות

בפסוק זה הגהות מתחלפות.

[1]) הסכימו חכמי הלשון (מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, הרד"ק, וכו' וגם החוקרים החדשים), כי זה אינו אלא סרוס פעל דאב, דיב, וְלַאֲדִיב הוא כמו לְהַאֲדִיב, להדיב. אבל כבר נתפשט שמושו בלשונו.

(המסוקים) עומדים לאבוד, אלא בקונטרים וכו' (שאלות ותשובות רשכ"ן ג).—ח) *אִגֶּרֶת יקר, באָרמ', מכתב מספר בשבחו של אדם בְבקשה להסביר לו פנים וכדומה [1]). — ט) *אגרת ארחית, כתב ינתן לעני ההולך מעיר לעיר לבקש עזרה, להעיר רחמי הנדיבים וחמלתם עליו: שיצטרך קרוב ראובן (לחזור) על בתי פתחי המתנדבים בעם להשיא את בנותיו ואפשר שלא יספיק זה ויהיה צריך לכתת את רגליו (מעיר לעיר) לבקש טרפו בזעת אפו באגרת ארחית ואין לך גנאי ופגם משפחה מזה (מהרס"ך שו"ת חלק ב סי' קפא). — י) *אִגֶּרֶת חֲלִפִים, כתב ששולת סוחר או שולחני לבעל עסקיו בעיר אחרת לפרע סכום כך וכך לפלוני אשר מסר הסכום הזה בידי שולת האגרת lettre de change ; Wechselbrief : (כספר פחד יצחק ערך זה). וראובן מתעסק באומנותו בתיקון המשי ושמעון נושא ונותן ורוב עסקיו באגרות חליפין (שו"ת דברי יוסף לר"י איירגס).

*אִגְּרַת [2]) בת מַחְלַת. — שם לאחת גבירות השדות Name einer Fee; name of sprite; nom d'une fée : והאמינו כי היא שולטת ביחוד בלילי יום ד' ויום השבת שאז היא משוטטת בחוצות במרכבתה וי"ח רבוא מלאכי חבלה מלוים אותה, וע"כ סכנה לאדם לצאת יחידי בלילות הללו : לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמנה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו (פסחים קיב:). לא תִירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (מד"ר במדבר יב). ודבר אגרת בת מחלת ומשפטי המזלות (ראב"ע יסוד מורא א). השבעתי עליך אשמדאי מלכא דשדאי ולכל כת דילך ואגרת בת מחלת שלא תזיק ולא תפחיד ולא תבהיל את פלוני בן פלונית (רזיאל מא' ד אמשטרדם). ותחת המרכבה הזאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין תתיכה מרובעת ושולט עליה כח קליפה אחת ואשמדאי יוצא ממנה ותחת הקליפה כלפי סוף יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל הרשע שנותן בהם רוח דוגמת הקדושה ובצורת ימין הוא אסימון רוכב על נעמה ונעמה רוכב על אגרת בת מחלת ואגרת זו רוכב על תנין עִוֵּר (עמק המלך קעז ע"ב). ובימינה אסימון רוכב על נעמה הרוכבת על אגרת בת מחלת ובשמאלה נחש רוכב על נחש עִוֵּר והתנין רוכב על לילית (משנת חסידים עמנואל חי ריקי, היכלות הקליפות פ"ד).

אֵד [1]) איד, ס"ז מ"ר אֵדים — א) טפות דקות מאד העולות באויר מן המים או כל דבר רטוב באשר יפעל עליהם חם השמש או האש, Dnust ; vapeur ; vapour : ואֵד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש' ב ו). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לְאֵדוֹ [2]) אשר יזלו שחקים (איוב לו כז).— ומ"ר : אֵדים

---

[1]) בארמ' ר' חייא בר אבא אתא לגביה ר' אלעזר א"ל פיים לר' יודן נשייא דיכתוב לי חדא איגרא דאיקר דאיפוק לפרנסתי לארע ברייתא ופייסיה וכתב ליה הרי ששלחנו לכם אדם גדול וכו' (ירוש' נדרים פרק א, דף מב :).

[2]) כך נקדו לוי וקוה' וכן קריאת ספרד' ואשכנ'. ודומה לזה משק' בְּשַׂמַּת. ומ"ל העתיק בלעז Jgaroth, וכן דיס' בלשון רבנן, בלי יסוד לזה. ואין לעמד על מקור שם זה ומשמעתו. לפי דעת קוה' מקורו בלשון זנדית, ומשמעתו בלשון ההיא זעם וקצף. ומחלת מלשון מחול, רקוד. ולפי דעת מהרש"א שם ע"ש מחלת בת ישמעאל שילדה שדים. — ואמרו שם בגמרה פסח', שבראשונה היתה אגרת בת מחלת זו מצויה כל יום, ופעם אחת פגעה ברבי חנינא בן דוסא ותאמר לו אלמלא לא מכריזין עליך ברקיע הזהרו בחנינא ותורתו סכנתיך. ויען לה ר"ח אם חשוב אני ברקיע גוזרני עליך שלא תעבורי בישוב לעולם. ותתחנן לפניו ותאמר לו : במטותה ממך הניחה לי הרוחה קצת, והניח לה לילי שבתות ולילי רביעיות. ועוד פעם אחת פגעה באביי אמרה ודברה גם לו כך ויגזר גם הוא עליה שלא תעבור בישוב כלל. ומה שאנו רואין שהיא בכל זאת עוברת, אלה רק גזיות שמשתמטין סוסיהם של מרכבתה ובאים ומחזירים אותם.

[1]) מלה עברית. הקדמונים פרשוה ענן. ת"א : ועננא הוה סליק מן ארעא. ובעלי המדרש : ה' שמות נקראו לו עב, אֵד, ענן, נשיאים, חזיז (מד"ר בראש' פרשה יג). וכן בתרגום השבעים על הכתוב יזקו מטר לאדו (איוב לו כז). ואולם ואד יעלה מן הארץ תרגמו השבעים וכן עקילוס והירונימוס נביעת מים. רסע"ג : ובכ'אר. מנחם בן סרוק : ענן ערפל. רש"י בבראשית אינו מפרש מלה זו, אך באיוב אומר : לאידו לעננו. אבל ר"י אבן גנאח אומר בפרוש : ואד יעלה מן הארץ הבל. אבן עזרא, בראשית : ואד כמו עשן. והר"י קמחי אבי הרד"ק : הוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום ונקרא בערבית בוכ'אר וכו' משל לעשן העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד"ק, שרש איד).—ובמשמעה זו השתמשו בו בספרותנו כל הסופרים הקדמונים והאחרונים. ואין דמיון למלה זו בשאר לשונות האחיות, ולא נתברר מקורה.—[2])יש מגיהים

שאלת שלום במועד (רמבם, הלכות יו"ט, ז יד). בה חקות לי בתשובת אגרתי אשר שלחת אלי לאמר אם העוית וכו' (מנחם בן סרוק לר' חסדאי). שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, בְּאִגֶּרֶת קטנה אל כנפיה מחברת (ר"ש הנגיד, זכרון לראשונים, דר' הרכבי). תובל האגרת בשלום ועתרת למחמד עינינו (ר"י הלוי). ועי' מכתב. — *קורא באגרת, קורא בלי כונת מיוחדת: רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים רבי אבהו בשם רבי אליעזר (אומר) ובלבד שלא יהיה כקורא באגרת (ירוש' ברכות ח.). —*כתב דבר אגרת, כתבו בלי כונה, בלי דקדוקים: אר"י אמר שמואל כתבה (המזוזה) אגרת פסולה (מנחות לב:). — *אִגֶּרֶת שְׁלוֹמִים, אגרת של שאלת שלום וידידות: שאלת עוד אם מותר לכתוב באגרת שלומים פסוקים בלי שרטוט וכו' אבל באגרת שלומים לצחות הלשון מותר (רשב"א תשובה עח). וזאת היתה תשובתי למעלת חכמתו אחר שכתבתי לו אגרת שלומים (מהרש"ך שו"ת, ח"ג סמן ב). — *כתב מעשה בית דין, acte d'un tribunal; gerichtl. Urkunde; legal document. *אגרת בקֹרת, רשימה שעושה בית דין כדי לפרסם ברבים מהדברים שנשומו על ידו ועומדים להמכר בהכרזה: שום הדיינין שפחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל וכו' אבל אם עשו איגרת בִיקורת ביניהם אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים (כתובות לט:). אבל אם לא בדקו (בי"ד) בשומא ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות ופיחתו שתות מכרן בטל (רמב"ם הלכות מלוה ולוה, יב יא). — *אגרת מזון, אגרת שחיבו בית דין את היתומים לתת מזון להאלמנה, וכדומה, ו*אגרת שום, ששמו בית דין נכסי פלוני בכך וכך: ואלו כותבים במועד וכו' איגרות שום ואיגרות מזון (מו"ק יח:). — *אגרת מרד, להאשה על בעלה ולהבעל על אשתו: המורדת על בעלה כותבים לו איגרת מרד על כתובתה (ירוש' קדושין פרק א דף נט). ארוסה וחולה נדה ושומרת יבם כותבים לה איגרת מרד על בעלה (ירוש' כתובות פרק ה ל ב). — *אִגֶּרֶת נִדּוּי, שבית דין נִדָּה את פלוני: ובי"ד כותבים איגרות נידוי ומנדין עליה ל' יום בבית הכנסת שתורה מה שתפסה מבעלה (עיטור אות כ בדיני כתובה). — ועי' בית דין. — ד) *כל כתב עשוי עפ"י תקנות בית דין או הרשות או להיות לעדות: אמר לו הלבלר (לאבי הבן) מה לך הנחת איגרת שכתבת לכפר לבנך ואמרת לי להביא עדים (אגדת ברא' יד בבהמ"ד ילינק חלק ד). ועל אשר נשבע לבתו סך מה בנדן כמבואר באיגרת תנאיהם (מהר"י קולון, תשובות פא). — ה) *אגרת של משא ומתן: כגון שהיו ראובן ושמעון נושאין ונותנין באיגרות שכתבו זה לזה (תשובות הגאונים, דר' הרכבי נט). — ו) *חבור קטן על מחקר מה, וכדומה, Werkchen; opuscule; pamphlet: ואגרתנו הידועה בספר ההערה (ר"י אבן תבון בספר הרקמה לא). ויחבר מכתב אחד בחכמת הכוכבים וכו' ולו עוד ארבע אגרות נקראו שמם רבע החכם בטלמיוס (תולדה סומרונית, REJ Juillet Sept 1902, דף 85). והפלוסופים המשאיים אשר אחריו הרבו לחקור מזה בספריהם הידועים ובאגרותיהם המפרסמ' (יוסף ש"ט, כבוד אלהים יה:). עם כל אשר התפלסף אמר בסוף אגרת אפשרות הדבקות וכו' (שם). החכם בן רשד חבר אגרת, הביא בה הספק הזה והראה כי אריסטו בעצמו ישתמש בדומה בזה המופת (ר' משה נרבוני, פרוש למורה נבוכים א לז). ודרשתי וחקרתי ויגעתי ומצאתי זאת האגרת (בן המלך והנזיר) אשר הוד ותפארת אוגרת (אברהם חסדאי בהקדמה, המתרגם). על כן נתתי את לבי להשליך אחרי גוי מחמד הזמן, אשר לבלה ולחפץ מזומן וכו' ולחבר אגרת מורה דרך הישרה וכו' ואבקש מהמעיין בזאת האגרת וכו' (ר' שם טוב פלקירה, המבקש). אמר המיסד, הנה יסדתי בהכרת העולם ובחינתו אבן בוחן, פנת יקרתו יריתי, ולכן קראתי שם האגרת הזאת אבן בוחן כאילו היא אבן סגולתה וטבעה לבחן בה מומי העולם (ר' קלונימוס, אבן בוחן). —ועי' ספר.— ז) *בכלל כל גליון כתוב עליו דבר שלם: שהארבע איגרות שהפרשיות (של תפלין) כתובות בהן תחובות בדפוסים של עור (רשי שבת סב.). נראה לר"י שאם כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן בני אדם וכו' ואם כל אחת מאיגרות ריפאו ג' פעמים אפילו אדם אחד מומחות שלשתן וכו' אלא דוקא איגרת לבדה שהומחת (תוספות שבת סא.). שכתב לחש א' באגרת א' וריפא בו ג"פ שאותה אגרת מומחה לכל אדם (או"ח ש"ע כה). שכל אדם מותר לישא אותה איגרת (בשבת) אף שלא ריפאתה אלא לאדם א' ג"פ (פתחי עולם לאו"ח שם). אבל אם יכתוב אגרת אחרת אסורה (פ"ע שם). ואסור לכתב אגרת לנערים (בפסוקים מהתנך לחתלמד בה) לפי שהם

כא יח). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע (ישעי' נח ד). — *מלא אגרוף, במדת גדל האגרוף: ומאור שלא נעשה בידי אדם. שעורו כמלא אגרוף גדול (משנה כלים יז יב). מודה ר' יהודה (שנחשב אהל) במלא אגרוף (סכה כא.). — ומ"ר אגרופים: והרי דלת דיש בה כמה אגרופים (סכה כא.). — *אגרופו של בן בטיח (וגם בן אבטיח) אגרוף גדול מאד: אגרוף גדול זהו אגרופו של בן בטיח (משנה כלים יז יב) אגרופו של בן אבטיח (בכורות לז:). — ובהשאלה *כח הזרוע והחמס והעריצות: אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי אוי לי מאגרופן שהם כהנים גדולים ובניהן גזברים וחתניהן אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסחים נז.). א"ר שמעון בן חלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים (סוטה מא:). — בַּעַל אֶגְרוֹף, בַּעֲלֵי אֶגְרוֹף, אֶגְרוֹפִים: אמרו להם אבותינו כשתקדישו לא הקדישו אלא קורות מפני בעלי אגרוף שהיו באין ונוטלין בזרוע (ירוש' פאה ז, כ ג). אמר רב יהודה אמר רב ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכלם בני יפת תאר היו ומגדלי בלוריות היו וכלן יושבין בקרונות של זהב ומהלכי בראשי גייסות היו והם בעלי אגרופין של בית דוד (סנהד' כא.) —*בֶּלַע אֶגְרוֹפִים, הַכָּה: אמר רב חסדא אגרופים טובים בלעתי ממנו של רב בימי עליה של שמועה זו (רב יהוד' גאון הלכות פסוקות, נסים). — ולחרטה וכדומה: ויך בחזהו בשני אגרופים (יוסיפון, ל). — *מלחמת אגרוף, מלחמה והתגוששות בין שנים באגרופיהם: המשחק המלחמיי של היונים והרומיים ששחקו בימי חגיהם להרגיל את הגוף ולעורר אותו לכח ועצמה, וידוע שבין החמשה משחקים המלחמיים, או תנועת התערבות המלחמה, היה משחק ידוע מלחמיי שהיה נקרא מלחמת האגרוף, יען שלחמו באגרוף איש ברעהו (ריב"ל שרשי לבנון גרף).

**אֲגַרְטֵל**[1], אֲגַרְטָל, ש"ז, מ"ר אֲגַרְטָלִים, סמי' אֲגַרְטְלֵי, — כלי מנחשת כסף או זהב, פחות או יתר עמוק, וישמש להגיש מים לרחוץ הידים וכדומה: והמלך כרש הוציא את כלי בית ה' אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם וכו' ויספרם לששבצר הנשיא וכו' אֲגַרְטְלֵי זהב שלשים אֲגַרְטְלֵי כסף אלף (עזרא א ז-ט).

**אִגֶּרֶת**[1], ש"נ, מ"ר אִגְּרוֹת, כנוי' אִגַּרְתּוֹ, אִגְּרוֹתֵיהֶם, — כתב עשוי לשלחו ממקום למקום או לתכלית אחרת, écrit ; Schreiben ; a writing. וישמש במשמעות אלו: א) מכתב רשמי מהממשלה amtliches Schr.; official writing; écrit officiel: ואמר למלך אם על המלך טוב אִגְּרוֹת יתנו לי על פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה וְאִגֶּרֶת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה (נחמי' ב ז-ח). וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אִגְּרוֹת כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית ה' בירושלם (דה"י ב' ל א). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אִגֶּרֶת הפרים הזאת השנית (אסתר ט כט). — ב) מכתב שלוח מאדם לחברו, Brief ; lettre; letter: וישלח אליו סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו וְאִגֶּרֶת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אומר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה (נחמיה ו ה ו). בימים ההם מרבים חרי יהודה אִגְּרֹתֵיהֶם הולכות על טוביה ואשר לטוביה באות אליהם (שם יז). אמר ר' יהודה מעשה שהיו איגרות באות ממדינות הים לבני כהנים גדולים והיו בהם כסאה וכסאתים חותמות (אהלות יז ה). כיון שנכנס לכרך ראה בני אדם שהיו מוטלים בשוקים על השק ועל האפר, לא הגיע לאנטיפטרים עד שבאה לו אגרת שנהרג נסקלום ובטלו גזרותיו (מגלת תענית פר' יא). ומותר לכתוב אגרות של

---

[1]) משק' צְפַרְדֵּעַ. כך נקדה בן זאב באוה"ש. כשתלי-טַל, ט קמוצה, וכן גיזנ'. בְּטכר—טָל,—טָל. אולסה' וקניג כנראה במשקל צפרדע. ולא נתברר הדבר אם מקורה שמית או פרס'. לפי דעת אולסה' מרכבה אולי משתי מלים שמיות כמו צפרדע. ואמר ריב"ג: פרשוהו בלשון ערב' סטול ואביאל והם כמו מזרק שנותנים בהם מים לידים וכמו כלי מדות. ע"כ. וסטול פרשו המלונים הערבים שהוא: אנא מן אלנחאש כאלמרגל להוא עלאקה כנצף דאירה מרכבה פי' ערותין. ע"כ. ור"ל כלי מן הנחשת כמו מרגל לו אחיזה כחצי עגול מרכב בשתי אזניו.

[1]) באשו' אגרת. בארמ' איגרא, אִגַּרְתָּא, בסור' אגרתא. רק בערב' אין מלה זו. ונחלקו חוקרי לשונות השמיות: יש אמרו כי מקורה בלשון פרס' א נ כ א ר ת, ספור כתב, או מן אנגר, וי"א כי היא מלה שמית, ומשקלה כִּנֶּרֶת, ונגזרה מן א ג ר במשמ' שכר, על שם השכר הקצוב שהיו משלמים להרצים שימציאו הכתב למקום הנועד. והסכים לזה ארנ' מום במל"א שלו.

ישחוט ואם שחט שחיטתו פסולה מסוכסכת לא ישחוט בה לכתחלה וכו' (שם).— ד) אחז יחד, למשל השערות : zusammenhalten ; holdtogether ; attacher (במחט שאינה נקובה אין אשה יוצאת בשבת) א"ר יוסף הואיל ואשה א ו ג ר ת[1]) בה שערה (שבת ס.). א ו ג ר ת בה שערה היוצא חוץ לקשוריה כורכתו סביב המחט ותוחבת המחט בשבכה מתחתיה (רשי שם). דאם היתה א ו ג ר ת בה שערה לא היתה מניחתה לעולם כנגד פדחתה וכו' דמחט ש א ו ג ר ת בה שערה טהורה (תוספ' שם). שתכפל המחט לתוך השבכה ו א ו ג ר ת בה השבכה שלא יצא שעריה חוץ לקשריה וכו' כמחט ש א ו ג ר ת בה שערה (רא"ש, שם). מחט ש א ו ג ר ת בה השער היוצא חוץ לקשוריה מותר לצאת בהן שאם תשלפנו קשוריה יתירו ויתגלו שערותיה (רב' ירוחם חלק אדם, יא).

—*נֶאֱגַר, נאסף, ועם ל... נכנס : ולכך נראין (ישראל) מזוינין למואב והם נ א ג ר י ן לעריהן (מד"ר במדבר כ). — ובלי ל, נאסף במקום אחד : ושם (מנחם בן סרוק) כנבל עלה וכנבר תבלה אשר תמיד יבלה בחלק נ א ג ר י ם (דונש בן לברט). אני מוסר לכם ולרבבות ככם בשומי הבליכם בספר נ א ג ר י ם (אבן ששת, תלמיד דונש, לתלמידי מנחם בן סרוק).

—*אִגֵּר, קבץ : אאגרה בני איש המושרר בטל (ר"א קליר, תפלת טל א פסח).

א.*אֹגֶר[2]), ש"ז מ"ר אֳגָרִים, — גג, מכסה שטוח על הבית ישמש לתשמיש אדם : אשר לו חומה ולא שור א י ג ר סביב (מגילה ה : ערכין לב.).

---

[1]) כך הגרסה בנוסחאותינו. ואעפ"י שבערוך הגרסה אונדת ובקצת כ"י חוגרת (ד"ס), אעפי"כ כבר נשתמשו רשי ותוספ' והפוסקים בהמלה אוגרת במשמעה זו.

[2]) בארמית וסורית איגרא, בערבית אִגַּ'אר ואִנְגַּ'אר a) בלשון שאם (סוריה) ותג'אז. ואמר אבן שידה אג'אר ואנג'ארה גג שאין לו מעקה סביבו לעצור מפני הנפילה. — ולא נתברר מקורה. — ומשל : קב מהארץ ולא כור מֵהָאֹגֶר (בארמית : קבא מארעא ולא כורא מ א ג ר א . פסחים קיג.), לאמר טוב דבר מועט קרוב ונקל להשיגו מדבר גדול רחוק שצריך לטרח הרבה עד שתשיגהו. — ויאמר על דברים תמוהים, דברים אלו מרפסים (מרעעים ומשברים) אֳגָרִים (בארמית : אמר רב אסי הנו שמעתתא דידי מ ר פ ס ן א י ג ר י. —

a) إجّار إنجار

ב. *אֹגֶר, כמו אגרת במשמ' גליון ניר : יפי הכתיבה ו ב א ג ר ודיו (נוסח ר"י אבן תבון, דרך טובים).

*אֶגְרוֹן[1]), אַגְרוֹן, ש"ז, מ"ר אֶגְרוֹנִים, אַגְרוֹנִים, אֶגְרוֹנוֹת—קבץ, ובפרט ספר נקבצו בו שרשי הלשון, מלון, Wörterbuch ; vocabulaire, dictionnaire ; dictionary, vocabulary : ספר הָאֶגְרוֹן לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשהו בו יזמרוהו (רסע"ג, הקד' ה א ג ר ו ן הוצ' הרכבי). ושת ספר אֶגְרוֹן (או אַגְרוֹן) בדעת ובכשרון וחבר הפתרון במלים נבחרים (דונש בן לברט). ספרי הדקדוקים ו א ג ר ו נ ו ת (אשכל הכפר ליהודה הדסי). וגם אֶגְרוֹנִים (אחימעץ, הוצ' ניבויאור קיא).

*אִגְּרוֹן, ש"ז, מ"ר אִגְּרוֹנוֹת, — כך קראו קצת סופרים אחרונים לספר אִ ג ר ו ת, recueil des lettres ; collection of letters ; Briefsammlung.

אֶגְרוֹף[2]) אֶגְרֹף, ש"ז מ"ר אֶגְרֹפִים, אֶגְרוֹפִים, — כף היד מקבצה וסגורה, Faust ; poing ; fist : וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או בְאֶגְרֹף[3]) (שמו' קידושין סג : ) . — ולמי שעמד במעלה עליונה והורד למדרגה שפלה, נפל מאֹגֶר רם לבור עמוק : לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת מאיגרא רמא לבירא עמיקתא (רשי איכה ב א).

---

[1]) מן פעל א ג ר ע"מ אֶבְיוֹן, חֶבְיוֹן, אַגְמוֹן אַרְמוֹן. ובספר מ א ז נ י ם לר"א א ב ן ע ז ר א השם הזה נקוד אֶגְרוֹן, אך כבר העיר רשד"ל (במאמריו על מנחם בן סרוק) כי זה שבוש : ודע כי מה שנדפס בספר מאזנים לראב"ע ספר האִגְּרוֹן בחירק ודגש אינו אלא שבוש, וצ"ל האֶגרון, ושיר דונש יוכיח שאמר ושת ספר א ג ר ו ן ואם באנו לנקד אִגְּרוֹן נשחת משקל השיר (בית האוצר דף יא יב). ובתשובת תלמידי מנחם בן סרוק (דף כו) אַגְרוֹן. ובכ"י שממנו הדפיס דר' ה ר כ ב י את הקדמת ספר ה א ג ר ו ן של רסע"ג נקודה מלה זו אֶגְרוֹן בסגול, כמובא בפנים, והעיר המו"ל, כי בכ"י המזרחיים שכיח הסגול לבא במקום הפתח.

[2]) מן גרף עי' שם. ונמס' במסורה : ב במקרא ושניהם חסרים.— [3]) ת"א בכורמיזא והוא קלע. וכן ת"י בישעי'. ותרגום השבעים והולג' תרגמו במשמעה שהיתה בלי ספק למלה זו בימי התלמוד, והוא כף היד מקבצה וסגורה. ובמשמעה זו פרשוה בעלי התלמוד : הקיש אבן לאגרוף מה א ג ר ו ף בידוע אף אבן בידוע (מכילתא). ובתלמוד : מה אגרוף מיוחד שמסור לעדה ולעדים וכו' (ב"ק לו :). רסע"ג תרגם שאדך, ר"ל דבר שובר ופוצע. מנחם במשמעה המקבלה : מכת יד לפי הענין. ע"כ. ריב"ג כמו רסע"ג : כל דבר שפוצעין ועושין בו חבורה,

שבירושלם וכו' כדי שיהו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ודכותה לא קדשו תחת האגוף של הר הבית כדי ש־יהו זבין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש' פסחים לה.). היה יושב וקורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו לפנים ולחוץ גוללו מכן ומכן ומניחו אבית אגיף (תוספתא עירו' יא).

***אָגַף**[1]) פ"י עת' יֶאֱגֹף — א) אגף את הדלת, סגר אותה, zumachen ; fermer ; to close : שאומר אדם לחבירו הדליק לי את הנר ואגף לי את הדלת אחריך (ספרא, לו יא טז). — ב) אגף את פי הכד, סתם בדבר מתדבק, בחרס וכדומה, verkleben ; boucher ; to seal : כדי שיפתח (את החבית) ויאגוף[2]) (ע"ז ה ג, ז, ח). חבית שניקבה וסתמוה שמרים וכו' אגף חציה מהו (ב"ק קה). חבית המוקפת צמיד פתיל שניקבה מצדה, אגף הצי הנקב וסתם חציו ה"ז ספק אם הציל (רמבם טומאת מת כב ח). — ועי' סתם.

***אֶגֶף**, שה"פ, מן אגף: אגף חציה מהו וכו' לפי שהאגף של חצייה נותן בחבית טרם ינתנו בו הזיתים ויתאספו השמרים ויתיבשו (ר"ת ספר הישר דף קלב).

***אֲגֻפָּה**, ש"נ מ"ר אֲגֻפּוֹת, — כמו אֲגַף: הלא כעבד אל אדונו עיני לך צופות, עד יקום העד הנאמן כי נותרתי כיונה קצוצה אֲגַפּוֹת (מנחם בן סרוק, מכתבו לחסדאי).

**אגר**, ממנו אָגַר, ואולי אֲגוֹרָה, *אגרון.

**אָגַר**[1]) פ"י, עתיד יֶאֱגֹר. — א) אסף תבואה, יין וכדומה, ושם למשמרת, recueillir ; einsammeln ; to gather : כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תֶאֱגֹר כי תאכלנו התלעת (דברים כח לט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין

---

[1]) לפי דעת רוב חוה"ל הוא אפעל הארמי מן גוף, עי' זה. אך עכ"פ, מהמקומות המובאים בפנים נראה ברור כי כבר נהיה בעברית לפעל מיוחד, ובפרט הרמב"ם ביד החזקה שמשנתו עברית בכל מקום השתמש בפעל זה ביחוד להבדיל מן סתם. — [2]) כך במשנה שבמשניות עם גוף פרוש הרמבם בכ"י ברלין, ובנוסח' ויגוף.

[3]) פעל עברי. בשאר הלשונות האחיות משמש שרש זה במשמעות אחרות.

שטר ומשל, תכין בקיץ לחמה אָגְרָה בקציר מאכלה (משלי ו ז-ח). אֹגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י ה). — ואמר המליץ: ובקיץ אֱגוֹר ירח ירח, אשר תאכל ימי חרף וקרת (מוסר השכל לרב האי). —ב) *בכלל, אסף יחד, קבץ ושמר: ולמה נקרא שמו (של הזית) אגורי ששמנו אגור בתוכו (ברכות לט.). א"ר חנינה כל הזיתים הגשמים יורדים עליהם והם פולטים את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר שמנו לתוכו (ירוש' בכורים א סג ד). רבי שמואל בר נחמן אמר מקום שאוגרין בו דמו של טלה, רבי שמעון בן לקיש אמר מקום שאוגרין דמה של פר (ירו' יומא ג מא.). רבי יוחנן בשם רבי בן יוחאי (אומר) קורעה (את החתיכה שהפילה אשה) ואם נמצא בה דם אגור טמאה ואם לאו טהורה (ירוש' נדה ג' ג ג). — ובדברים מפשטים: למה נקרא שמו אגור שאגר החכמה והתורה (תנחומא פרשת וארא לד). זה שאוגר עליו דברים אמר לו חרשת בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית (ספרי). ולא יתכן בנין ספר בפתרון הלשון והחקים והמשפטים והתורות כי אם לאיש אשר יאגור אלה היסודות (דונש בן לברט, הקדמ' תשובתו על מנחם בן סרוק). אחת למול אחת יהיה מספר שעריה אשר אוגרת (ר' שלמה בן גבירול ספר הענק). ידעתני במחברת הפנינים אשר מאגדות חכמה אגורות (ר"י הלוי לר"מ בן עזרא). וימצא עם הכתב אגרת לכל חמדה אוגרת (רמב"ס במכתבו לר' יהודה מלוניל). ועתה עשה לנו אגרת כל מליצה טובה אוגרת (אלחריזי תחכמוני שער נא). ורציתי שתהיה זאת האגרת שותקת ומדברת, וכל הענין הזה כוללת ואוגרת (עמנואל, מחברת יא). — ג) *עצר דבריו בקרבו ולא הוציאם מפיו: אם החרש אחריש ואאגור דברי והיה בי חטא ח"ו (מהר"י קולון, תשובות סי' פ'). עם גדולים וטובים מ... שריתי ולא אגרתי דברי מפני איש (יל"ג אגרות ב, רנה). — ג) *סכין אגרת, שיש בו פגימה שיש לה שני עוקצים schartig; ébréché: סכין שיש בה פגימות ושאין בה אלא פגימה אחת אוגרת[1]) פסולה מסוכסכת כשרה וכו' אר"א אוגרת (שהפגימה) משתי רוחות מסוכסכת מרוח אחת וכו' (חולין יז:). אמר רבא ג' מידות בסכין אוגרת לא

---

[1]) כך בכל הנוסח'. רשי פרש מלשון אגר, שאוספת הצפרן, והוא דחוק. ולא נתברר מקורו.

והקרסתומלין והפרישים והעוזרדים אינם כלאים זה בזה (כלאים א ד). עוקצי האגסין והקרוסטמולין והפרישין (עוקלין א ו). בשוקי צפורי היו מרכיבין קרסתומלין על גבי אגס (ירוש' כלאים פ"א דף כז) — ועי' תפוח.

**אֲגַף**[1]), ש"ז מ"ר אֲגַפִּים, — א) חלק העליון מהכנף המְחֻבר להגוף, ובפרט חלק הבשר והעצמות שבו: הכנפים והנוצה מטמאות ומיטמאות ולא מצטרפות וכו' ר"י אומר אף ראשי אגפים וראשי הזנב מצטרפים שכן מניחים בפטומות (טהרות א ג). (עד איזה מקום אם נפסק חוט השדרה טרפה) רבי ינאי אומר למטה מן האגפים ור"ל אמר עד בין האגפים (חולין מו.). —ב) בהרחבה, הכנף בכלל, wing; Flügel ; aile : יונה זו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת באחת מאגפיה ופורחת באחת מאגפיה (מד"ר בראש' לט). מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך (מד"ר שה"ש פסוק יונתי). ונשברו כנפיה ונמרטו אגפיה (מדל' פנים ואחור). ובמליצה: אבי עזרי ישיבוהו שעיפיו אשר נתן ידידו בין אגפיו (ר"ת לרא"ב"ע). — ג) בהרחבה בזרוע האדם, החלק העליון המְחֻבר אל הכתף, oberer Teil d. Oberarmes; partie supérieure du bras; upper part of the upperarm : משעה שחברותיה (של היולדת) נושאות אותה באגפיה (שבת קכט.). לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא (קטנה) הניטלת באגפים (מו"ק כז:). — בין האגפים, חלק הגב שבין הזרועות: יכול יטילנו (יכנו את הרוצח) מבין האגפים וכו' מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש' סנהדרין כד:). —ד) עופות שחוטים: עולת העוף שנמצאת בין אגפים וכסבור חטאת העוף היא ואכלה פטור (סכה מג.). — ה) מחלקה אחת ממחלקות החיל, Flügel eines Heeres; aile d'une armée; wing of army : ועלית כשואה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אֲגַפֶּיךָ ועמים רבים אותך (יחזקאל לח ט). וילכו לוטריק וכל אגפיו לנפולי ויהי מספרם שלשים אלף (יוסף הכהן, דה"י שנת 1528). — ו) הסביבות השיכות למדינה מהמדינות, לעיר מהערים: גמר וכל אֲגַפֶּיהָ בית תוגרמה ירכתי צפון וגו' (יחזק' לח ו). שבורת ולא מיין השליכי תפיך, קרחי וגזי והשחיתי אפיך, שאי על שפים קינה וספי כל אֲגַפָּיִךְ (שלמה גירונדי, קינות לט"ב). במדינת וריזיא הולנד בגלילותיהם ואגפיהם גברו המים ונאבדו משטף המים הזידונים כמה אלפים נפש וכו' (דוד גנז, צמח דוד תתקכב לאלף החמ'). נברדיא ואשכנז ואגפיה (סמ"ג קי"א). רבני ורנפורט ואגפיה (שו"ת רמ"א יז). במרר תבכה בכל אפסי אגפיה (איך ידידותי, תפלת השחר יום ה). — ז) *גדות אמת המים העוברת בשדה, Ufer eines Kanals; bord d'un canal; border of a canal : אמר שמואל, אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה וכו' ואיתן אגפיים מי זורעם רב יהודא אמר שמואל בעל השדה זורעם (ב"ב נ"ט :). אין עושין את האמה (בשביעית) מפני שמכשיר אגפיה לזריעה (מו"ק ד :). אמת המים העוברת בין הבתים וכו' ויש באוגנים שלה אגפיים מותר להוריד הדלי דרך חלון ולהניחו באגפיים ומן האגפיים לאמת המים ודוקא שהאגפיים פחות משלשה אבל אם יש באגפיים שלשה אינו בטל (פתחי עולם שו"ע או"ח סי' א סעיף י"ו). —ח) יכעין זרועות בשני הקצוות של המעגילה, וכדומה לזה: וי"א מחלצים אגפים של מעגילה (ערוך ערך מתל).

***אֲגַף**[1]), אגוף, אגיף, ש"ז, עובי הכותל במקום הפתח ממקום הדלת ולפנים: הנודר מן העיר מותר להכנס לתחומה ואסור להכנס לעיבורה, אבל הנודר מן הבית אסור מן האגף ולפנים (נדרים ז ה). גמל שהיה טעון פשתן ועובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה מן האגף ולפנים בעל גמל חיב מן האגף ולחוץ החנוני חייב (תוספתא ב"ק ו). מצא (מציאה) בין פסים לפסים מן האגף ולפנים כלפנים, מן האגף ולחוץ כלחוץ (ירוש' ב"מ ב, ח ג). לא קידשו תחת האגוף

---

שאין גימל וצדי מתקבצים במלה אחת בלשון הערבים. ומשמעתו בעבר' בקבלה אצל ספרדים ואשכנזים.

[3]) באשור' אֲגַפּ כנף. בארמ' אֶגְפָּא. והסכימו חה"ל כי עקרו הוא גף בתוספת אֶ בראש. מנחם: פתרונו גפין. ריב"ג: ואפשר שתהיה האלף הזאת בלשון העברים נוספת ואינה מהשרש. ע"כ. וכן החדשים.

[1]) כך כנראה מדמים להם האשכנזים את נקודו ולכן קוראים כאלו היה נקוד שני פתחים. וכן קוה', צ"ד אָגָף, ובמשנ' הטנקד' הנדפסות אַגַף, וקצת ראיה לקמצת הגימל הכתיב אגוף, שהוא אולי לפי הכרת הקמץ כמו חולם.

וכדומה: שהיה לנו א ג ן אחד של עץ שהיה מיוחד לקיבת חלב (הרוקח סי׳ רכח). לכן א ג נ ו ת של עץ או של נחשת (שם רכ״ח). ולא יתנהו אל א ג ן הלישה (מהרי״ל תקוני המלות). א ג ן נחשת קנו מגוי להגעיל וללוש בתוכו עיסה (שם הגעלה). ותעשה מכל אתרוג ארבע גזרים ותשרה ב א ג ן חרם (קתנון מזכ׳ הרפוא׳ ז:). —ב) בהשאלה כעין עוקה ובור קטן אשר סביב המבוע ששם נקוים המים הנבעים, cuvette; Quellbecken d'une source; basin of spring: שררך אגן הסהר[1]) אל יחסר המזג (שה״ש ז ג). —וכן אמר המשורר: מבחר עמקים בשמם לה (להעיר גבע) הקטירו ובאגן מעין חי רגליה נרטבו (יל״ג דו״מ ה). —ג) יהשתמשו בו לכל גוף עגול, שטוח, disque; disc; Scheibe. למשל עגול הירח: הירח מתמעט... ויתוסף מעט מעט עד מלאת א ג נ ו (המבחר לר׳ אהרן הקראי פ׳ כח). —ד) א ג ן החלצים, א ג ן הירכים, בנתות, בגוף האדם, pelvis: ה א ג ן הנקרא אצל בעלי התלמוד בשם כפלא וכו׳ הוא מרכב מארבע עצמות (שם). הונח השם ירך לחלק הגוף הנקרא היום אצל המנתחים בשם א ג ן (רמח אברים 10)

*אֹגֶן[2]), ש״ז, מ״ר אֹגְנִים מ״ז אֳגָנִים סמי׳ אָגְנֵי[3]) — שפה לפי הכלי והיא פחות או יתר רחבה, זקופה או כפופה ובולטת מהכלי תוצה או לתוכו, rebord d'un vase; rim of a vase; Rand eines Gefässes: כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאין, תוכו או ג נ ו אזנו וידיו טהורין (כלים כה ז). צלוחית

[1]) סהר, מעין נובע תמיד, וכן בערב׳ סַאהִרָה a) מעין שיזלו מימיו יומם ולילה.

[2]) מלה עברית, מקורה לא ידוע. מ״ק׳ בֹּטֶן בְּטְנִים, תֹּאַר תְּאָרוֹ תֹּאֳרִים. כך נקד בוקשד׳ וכך לוי וקוה׳. צ״ד אֶגֶן ואוֹגֶן, כשתלי אֶגֶן ואוֹגֶן. וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפסות. — [3]) כך נקוד במשנ׳ כ״י פרמה. — [4]) רה״ג (כל׳ יא ג): מהוגני כלים פי׳ כמין אזנים יש לכלי אלא שהאוזן יוצא מגוף הכלי והגן הוא דבר שאינו מן הכלי אלא מסובב עליו מן מחולות ומתרגמינן חינגין ויש הרבה דברים הפוכין והוא גג הכלי שהאזנים קבועים בהם. ע״כ. ור״ח (עירוב׳ ע״ז.) פירוש אוגנים והם שפתים נמשכות לאחורי הספל. ע״כ. והביא הערוך שני הפרושים. וכן רשי כמו ר״ח. והרמבם (כלים יא ג) פרש וז״ל: ואוגן מעקה הבאר, ולזה קרא כאן צואר הכלי אגן בהדמותו למעקה הבאר לפי שיש כלי מתכות אשר להם צוארים מונחים עליהם כמו הקומקמן וכד׳ המים ודומיהם (תרג דרנב׳).

a) سَاهِرَة

שאוגנה מעוך לתוכה וכו׳ לגין שאוגנו מעוך (תוספתא מקו׳ ו). ואלו הן גולמי כלי עץ וכו׳ מחוסר כן או א ו ג ן או אוזן (חולין כה.). אף הוא (מונבז) עשה כני כלים ו א ו ג נ י כלים וידות סכינין של יוה״כ של זהב (יומא לז:). —ו א ג נ י ם של קופה משוכים לתוכה: אין לה (להקופה) שולים ויש לה א ו ג נ י ם (נדה ג:). — ו א ו ג נ י ם של דלי: המדלה עשרה דליים מים כזה אחר זה ונמצא שרץ באחד מהן הוא טמא וכלן טהורין, ואמר ר״ל משום ר׳ ינאי לא שנו אלא שאין לה (להדלי) א ו ג נ י ם (שם). ואם היו א ג נ י ם בכלי (שמצא אצלו פירות) הרי אלו שלו (של המוצא) שאילו נשפכו מן הכלי היה נשאר מהן בתוכו מפני ה א ג נ י ם (רמבם, גזלה ואבדה טו יד). — ובהשאלה א ג ן הבור, כעין מעקה סביב פיו שעליו מונחת אבן החוליה: בור שבין שתי חצרות אין ממלאין ממנו בשבת אלא א״כ עשו לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בין מלמטה בין מתוך א ו ג נ ו (עירוב׳ ו ח.). — ואגן של ים, שפה זקופה סביב סביב: ימה של טבריא הואיל ויש לה א ו ג נ י ם ועיירות וקרפיפות מקיפות אותה (שם פז.). — ובהשאלה: יזלזל בכבוד התורה לעשות להם אגנים (אגר׳ חבן מספט דון וידל שלמה).

*אֲגָנָה[1]) ש״נ, — כעין משפך מעל להריחים להתבואה, trémie; hopper; Mühltrichter: כמין כלי שעל הריחיים שהוא מכנים החטה ומוציא קמח ושמו ד ל ן, וזהו ה א ג נ ה שעל הריחיים, וכו׳ מניחין התבואה ויש בו חור ותחת יש לו כיי עץ שממנו נופלת התבואה (רב האי כלים ל).

*אַגָּס[2]), ש״ז, מ״ר אַגָּסִים, פרי עץ ידוע ממין התפוח, poire; pear; Birne: ובאילן ה א ג ס י ם

[1]) אולי ש״נ מן אַגָּן, וע״מ יַבָּשָׁה.

[2]) כך נקד צ״ד, וכן כשתלי, וכן אולי לפי קריאת הספרדים ולפי הנקוד במשנ׳ המנקד הנדפסות: אַגָּסִים. ולפי קריאת האשכנז׳ אַגָסים ג׳ פתוחה, נראה שבדעתם היא כמו זְמַן זְמַנִים. וכך נקד באמת ראב״ע בהתשבי אֲגַם אֲגַסִים. לוי נקד אַגָּס, וקוה׳ א, והיא לפי נקוד המלה בערב׳ אִגָּאס a) אִגַּאץ, ובהמונ׳ גם אִנְגָּאץ, שם ל ה א ח ו נ י ם, ובהמונ׳ להפרי הנקוב בפנים. ואמר אלג׳והרי וז״ל אגאץ היא מלה זרה בערב׳, מפני

a) إجّاص إنجاص

קטנים גדלים במקום אחד, bushes ; Gestrauch ; broussailles : והמעברות נתפשו ואת האגמים[1] שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו (ירמי' נא-לב). אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ו א ג מ י ם קולמסין ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתב חללו של רשות (שבת יא.).— והיחיד: אמר רב עכו"ם שהצית את האור ב א ג ם כל החגבים ש ב א ג ם אסורין (ע"ז לח.). מעשה שנפלה דליקה באשת (בהישת) קנים ו ב א ג ם תמרים (ירוש' מא ד). כאן בשדה הסמוכה ל א ג ם (אם עמדה החיה ולא רדפה אחרי האיש אף אם לא נחבאה איננה משולחת) כאן בשדה שאינה סמוכה ל א ג ם (תענית כב.).

**אָגֵם**[2]), בת"ז, לנק' אֲגֵמָה, מ"ר אֲגֵמִים, סמי' אַגְמֵי, —עצב, מצטער, traurig ; sorrowful ; attristé: ואנו הדיגים (על היאור שנחרב) ואבלו כל משליכי ביאור חכה וכו' והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש (ישעי' יט ח-י).

*__אַגְמָה__, ש"נ, צער, יגון. Kummer;sorrow;tristesse: מקרעין לקטן (על מת) מפני א ג מ ת[3]) נפש (מו"ק כו:).

**אַגְמוֹן**[4]), (אִגְמֹן)[5]) ש"ז, מ"ר אַגְמוֹנִים. — א) קנה רך, ישר, נכפף ונגמש, גדל באגמים ובצות, Binse; jonc ; rush : ויכרת ה' מישראל ראש וזנב כפה וְאַגְמוֹן (ישעי' ט יג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום (ישעי' נח ה). אחד שקלקל בעיר מסרוהו לבעל ה א ג מ ו ן וחבשו והיה קשה מבעל ה א ג מ ו ן מסרוהו לבעל הזמורה וחבשו (ירוש' סוטה כד:).—ב) כעין וו כפוף מברזל ישתמשו בו לצוד דגים, Fischhacken;fish-hook;hameçon: תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב' מ כה כו).— למשך לבב כסיל כדג אלי א ג מ ו ן (שיר על הרמכם התלון כ').—ומ"כ: והמזלג של השנים ומזלגותיו ענין א ג מ ו נ י ם הם (מנחם בן סרוק, ערך מזלג). ג) מין קומקום להרתיח בו מים וכדומה, Siedekessel; bouilloise ; cauldron : מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח וְאַגְמֹן (איוב מ כו).

*__אֶגְמוֹן__, כמו הֶגְמוֹן, עי' זה.

*__אַגְמִי__, (אגמיי), ת"ז, לנק' אַגְמִית (אגמיית), מ"ר אַגְמִיִּים אַגְמִיּוֹת,—של אגם: יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי, ויש הרריי ויש ימיי ויש א ג מ י י (רשב"ג דונן, מגן אבות חלק יעקב ב).

**אַגָּן**[2]), ש"ז סמי' אַגַּן מ"ר אַגָּנוֹת—א) כלי מכלי הבית, וישמש לתשמישים מתחלפים, לכבוס, ללישה, לשים בו דברים נוזלים, פרות, וכדומה Becken ; bassin ; basin : ויקח משה חצי הדם וישם בָּאַגָּנֹת (שמות כד ו). ותלו עליו (על היהד) כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כלי הנבלים (ישעי' כב כד).—והיה משמש ללישה ולרחיצה, ולפרות, וכדומה. לשתות ממנו: מנתי וכוסי גביעי וכוסי, בלילי משושי וביום לרותו, וחיי ב א ג ן עלי כד בתוך גן (רמב"ע תרשיש א שלג). וללישה : אילו אגנות של בני מדינה כיון שמניחים בהן חמץ כבית השאור שחימוצו קשה ואסור ואעפ"י שהן רחבית ושולט בהן אויר (הלכ' פסוק' הלכ' פסח).

---

[1]) כן פירש ריב"ג ורד"ק, ופרש עוד ריב"ג אנם מצודה. וכן בערבית אַגַ׳מַה a). —

[2]) כמו חָנֵף חֲנֵפִי, חָדֵל, עָרֵל עַרְלִי, בערבית אַגִם c) היה לוהט (האש) ותאַגַּם עלי d) . . . קצף על, וכן באשורית אגמ כעס, התעצב.

[3]) כך גרסת הערוך, ובנוסחאותינו עגמת בעין.

[4]) מן אגם ב' שלמעלה, ומפני שהאגמון הרך ראשו כפוף השאל להוו הכפוף המשמש לצידת דגים. ואולי השם אגמון במשמעה זו הוא ע"מ אפעול, והשרש הוא גמן, דומה לגמש שפירושו כפף : גמש לרישיה (יומא מז:) וכן דעת ר' אליעזר : מאי משמע דהאי גימון לשנא דמיכף הוא דכתיב הלכוף כאגמון ראשו (שבת סוף פ' במה בהמה). תרגום, מנחם בן סרוק, רשי ורבנו תם, רד"ק, ורוב יתר המפרשים הראשונים פרשו שהוא צנור כפוף, רק ר"י בן גנאח מפקפק — ואגמון חברו של דוד נפוח כבר הזכיר ר"י בן גנאח שיש מפרשים אותו קומקום וכן פרשו רש"י : פתרו: לפי ענינו כלי חרס הוא, וכן רבנו תם ורוב המפרשים, ולא נתברר מקורו.— [5]) נמס' במס' שלשה חסרים.

a) أَجَمَة b) أُجُم c) أَجِمَ d) تَأَجَّمَ علي

---

[2]) באשור' אַגַּנָּתֵי במ"ר ברשימת כלי השלל, שלשת אלפי כפי נחשת וספלי נחשת ואגני נחשת. וספק אם יש יחס בין אגן העברי ובין אִגַ׳אַנַה a) בערב' שהיא כלי יכבסו בה הבגדים, וכמו"כ עוגה סביב להאילנות.— בארמ' וסור' אגנא, כמו בעבר'.

a) إِجَّانَة

***אגין**[1], ש"ז, מ"ר אגינים, — י"א גן וי"א כמו הוגן והוא הקטן של הגמל: לאחר ששמר[2]) את אגינו שבלת נהר והקפיץ גם בנו עמו (מד"ר כרת' ג').

***אגיף**, עי' אגף.

***אגירה** ש"נ, שה"פ מן אגר: העוד וכו' כלם לשון א ג י ר ה (מנחם בן סרוק, מחברת.) אגר אינו נופל ב א ג י ר ת דבר חי (חכר' כדר' חות' תכנ').

**אגל**[3]) ש"ז, מ"ר אגלים סמי' אגלי — א) טפת הטל, Tautropfen; drop of dew; goutte de rosée: היש למטר אב או מי הוליד אגלי[4]) טל מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כח-כט). ואמר המליץ: א ג ל י ם מזהירים כתרשיש וספיר מעל דליותיהם (חרכע כוסות, כום ישועות) ב) טפה קטנה בכלל, Tröpfchen; goutteletté; drop: השליכו עליהם משמים כלי זעם ועברה כ א ג ל י ם (ר"ש הנגיד, הלי תעט). צמא למי גשמי א ג ל י ך איומה (חן תחנה, רני ושמחי). בכום הששון נמהלו א ג ל י לענה (דכיר מכתבי מסתר סז). — וכמו"כ טפות של דמעות: נובעות כנחל אגלי, הולל שוקט ושנתו גילי (אליהו כר שמעי סלית' ה' עי"ת אתה תלקי). והנה א ג ל י דמעה בעיניו (מא"ג דביר, היב משפחה ב). עוד א ג ל י אספר על גדיש ידמעו (יל"ג הוי, את) — וטפות מטר וכדומה: מי מנה חול ים ומי ספר אגלי מטר (כ"ז תרג' בן סירה אכ). אגלי מים לתאוה יבקשו חברים (י' סענוב, אסף לז). — ועי' טפה. — ג) *גשמים מזיקים לתבואות השדה: מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית ג ל י ם[1]) וחדרהא של סופה (חגיגה יב:). — ועי' גשם.

**אגם**, ממנו אגם, ואולי אגמון.

**אגם**[2]) ש"ז מ"ר אגמים[3]), כנוי' אגמיהם, סמי' אגמי, — א) מקוה מים בקרקע, Teich; étang; pond: אפתח (לשבי הגולה) על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות, אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישעי' מא יז). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה, והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (שם לה ו-ז). ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קיד ו—ג). נטה את ידך במטך על הנהרות על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח א). אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (ישעי' מב יה). על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם (שמות ז יט). ושמתיה (את ארץ בבל) למורש קפד ואגמי מים (ישעי' יד כג). אמר שמואל נהרות המושכין מים מן ה א ג מ י ם מותר להשקות מהן בחולו של מועד (מו"ק ד.).—ב) קנים ושיחים ואילנות[4])

---

חבר אותו עם אגר ודונש החליט כי אגירה היא כמו גרה ונוספה א.

[1]) משק' גדיש נזיר, או א נוספת.—[3]) זו גרסת הספרים וכבר התקשו המפר' בפרוש הדברים, והגיהו הגהות מתחלפות. א"א הוסיף ששטף אחר אגינו, ויש שהגיהו ששור במקום ששמר, ופרשו אגינו גנו. אך יותר נכון פרושו של המשביר אגין כמו הגין והוא הקטן של הגמל, ועפ"י ההגהה ששור במקום ששמר, וכונת המשל היא: ה ר ג י ל האדם את א ג י נ ו לשור על שבלת הנהר ואגב הקפיץ את בנו אתו.

[3]) לא נתברר מקורה. רוב חוה"ל גזורה מן אגל a) בערב' שמשמעה היא נאסף ונקוה. אך זה רחוק.—[4]) תרג' רסיסי טלא. וכן שאר תרג' הישנים, וכן מנחם: אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה על פתרונה אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים. ע"כ. ריב"ג לא פרש. רשי: אגלי כמו גלי (גלי הים) או כמו אגנות. ראב"ע: י"א כמו המטר הדק. רד"ק כמו התרגומים, ואחריו רוב המפרשים הישנים והחדשים. ובמשמעה זו רוב שמושו בהספרות. — [1]) בקצת כ"י חסרה מלה ר ע י ם אחרי טללים, ובקצתם יש המלה ר ע י ם גם אחרי א ג ל י ם. עכ"פ בכל הנוסח' טללים לבד ואגלים לבד, מוכח מזה שבזמן ההוא היו לשתי המלים האלה משמעות מתחלפות. הערוך לא הביא שום פרוש מזמן הגאונים ועלינו לסמך על רש"י שפרש: מים העומדים להלקות את הפירות.

[3]) באשורית אגמם, מ"ר אגממי, על מקוות המים שמדרום לבבל בקרבת ים הפרסי, וכמו כן הברכות המלאכותיות בהיכלו של סנחריב (מלון אשורי דליץ ומלון אשורי ארנולד מוס). ובערבית במשמעה דומה לזו השם ג'מה a), באר מלא מים, ולכן יש סברים (ד"ה מילר, קניג ב תלט) כי השרש הוא גם והאלף נוספת.—[3])אמר רדק מכלול דקה"ש משק' פעל: אבל אגם הדם הם דגושים בקבוצם ובהסמכם אמגים הדפים אגמי הדפי, וכן עם הכנויים אגמיהם, אבל אגמי נפש ועל אגמיהם אינם מן הדגושים כי אם מן דרך. ע"כ. —[4]) כן ממש בערבי

---

a) أجل

a) جمّة

קשה, Nuss; noix; nut : אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל, לראות הפרחה הגפן הנצו הרמונים (שה"ש ו יא). אמ׳ רב יהודא אמר רב אסי (קטן שנותנים לו) צרור וזורקו א ג ו ז ונוטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים (גיטין סד). ה א ג ו ז הזה את נוטל אחד מהכרי וכלם מדרדרין ומתגלגלים (מד"ר שה"ש, פסוק אל גנת אגוז). — ומ"ר אגוזים : לא יחלק החנוני קליות ו א ג ו ז י ם לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (כ"מ ד יב). אמרו עליו על ר׳ עקיבה שהיה מחלק קליות ו א ג ו ז י ם לתינוקות בערב פסח כדי שלא יישנו (פסחים קט.).—*וקראו הסופרים א ג ו ז גם למיני פרי אחרים דומים לו קצת : *אגוז הודו (קאנון במקומות רבים, רגב"ם, שער הסמים ג ג), Cocosnuss; coco-nut; noix de coco. א ג ו ז מוסקד (קאנון) וכו׳. א ג ו ז מ ל כ י : וממה שאמרו בזה שיוקח א ג ו ז מ ל כ י או זולתו ויושם על החבורה (שם ד, ודת). א ג ו ז הקיא, nux vomica.

*אֱגוֹזָה, אילן האגוז. *אֲגוֹרָה, כמו מגורה. *אִלְסָר, הוא האגוז הקטן :

*בֹּטֶן,*בָּטְנִים, הוא *פסתק.

*גַּרְעִין, הלב.

*חליקי אגוזים, עי׳ זה.— *טפח : מספק מטפח ומונה, במשחק האגוזים.

*לֵב, הוא הגרעין, עצם הפרי, הרך שבתוך הקלפה.

*מְגוֹרָה, כל אחד מארבעה החלקים שהאגוז מחולק על ידי הקרום.—*מַפְצֵעַ, כלי לפצוע בו את האגוזים. — מִשְׂחָק, שחוק האגוזים.

*נַרְגִּיל, הוא אגוז הודו.

*סִירָה, האמצע, המרכז מארבע המגורות שבאגוז.

*עָפָץ, אגוז האלון, המשמש למעשה הדיו.

*פֻּנְדָּק, האגוז הקטן.

— *פִּסְתָּק.-פָּצַע, שבר את הקלפה למען הוציא הלב.—*פָּרֵךְ, אגוזי פרך, שהקלפה רכה ונפרכים מאליהם. — *פָּרַק, מפרק באגוזים.

*קַטְרוֹנִים, שקלפתם קשה מאד, שצריך להכות באבן הרבה עד שנפצע.— *קְלִפָּה, הקשה המכסה את הלב.—*קְרוּם, כעין מחצה קטנה המבדלת בין חלקי הלב

*שׁוֹמֵר, הקלפה הרכה, הדקה, שהוא שומר לפרי ונושר ממני כאשר יגמל.

*אַגּוֹז[1]) ש"ז מ"ר אֲגוֹזִים, אחד מכלי הספינות, מין ענן קטן בעל ארבעה חרטומים, לאחז החבלים, grappling-iron; grappin; Schliffshacken : כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה, רבן שמעון בן גמליאל אומר אף א ג ו ז[2]) שבספינה, ר"י אומר אף צפורן גדולה (תוספתא שבת טו א). — ועי׳ אניה.

*אֱגוֹזָה, ש"נ, מ"ר אֱגוֹזוֹת,—אילן האגוז, Nussbaum; noyer; nut tree : מה ה א ג ו ז ה נגוזת ונחלפת (מד"ר שה"ש ו יא).

*אֱגוֹזִי, ת"ז : ומטעם האגוזי וכל שכן ה א ג ו ז י אחר בשול הבשר (קאנון, ג"כ א כ).

*אגוף, עי׳ אגף.

*אֱגוֹר[3]), ש"ז, צבור קטן של אבנים, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones : סלע שצף על גבי הארץ ו א י ג ו ר[1]) יוצא ממנו (תוספתא שביעית, פרק ג).

אֲגוֹרָה[2]), ש"נ, מטבע קטנה של כסף אצל העברים לפנים, kleine Münze; petite monaie; small coin : והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחות לו לַאֲגוֹרַת כסף וככר לחם (שמואל ב, ב לו). — ואמר המליץ : במלח פת אכול ורעה עשבים ואל תשאל א ג ו ר ה מנדיבים (מוסר השכל מיוח׳ לרב האי). ב) השתמשו הסופרים במשמ׳ *דברים אסופים ואגודים יחד ועושים דבר אחד שלם, Sammlung, Gruppe; collection, groupe.

*אֲגִידָה ש"נ שה"פ מן אגד : שהרי נקרא׳ עליו שם הושענה פסולה משעת א ג י ד ה (רשי סכה לג:) — ובהשאלה : כנוי אלהים בסוד צרופי מעמד א ג י ד ת הטבעים וכו׳ שבו נמזגו הטבעים במעשי בראשית ונתערבו קצתם בקצתם (מאיר אלדבי, שבילי אמונה).

---

[1]) מלה זו מביא הערוך בשם התוספתא המובאה בפנים. וקוהוט נקד אותה ופרש אותה במשמעה הרשומה בפנים, וגוזר אותה ממלה פרסית אַכוג׳. — [2]) ברוב נוסחאות הדפוס הגרסה היא עיגון עוגן, אך גרסת הערוך הוא א ג ו ז, וכן הגרסה בקצת כ"י הביא קוהוט, וכן בתוספתא שהו"ל צוקרמן.

[3]) משק׳ אֵזוֹב אֵפוֹד. בארמ׳ אוֹגַר איגר, גל אבנים.—[1]) כך בתוספתא צוקמ׳, ובנוסח׳ א י ג ד, אבל כבר הגיה בעל חסדי דוד מדעתו איגר במקום איגד.

[2]) יש גוזרים שם זה מן א ג ר במשמעת שכר, ויש אומרים כי האגורה היא הֵגָרָה. עי׳ ערך זה. וכבר נחלקו בזה דונש ותלמידיו עם מנחם ותלמידיו, שמנחם

של מעות, צרור של מרגליות, צרור של משי.

*רִפְרֵף, כמו חלחל. נתרפרף.

תַּכְרִיךְ, אגדה של נירות, שטרות, קשור סביב בחוט, במשיחה.

***אֲגָדָה**[1] אֲגָדָה, ש"נ, כנ' אֲגַדָתוֹ, מ"ר אֲגָדוֹת, אַגָּדוֹת, — א) דרושים מעורבים בשיחות וספורים, ובפרט חלק הדרושים והספורים שבתלמוד, Agada: בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה (חגיגה יד.). דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה (שבת פז.). אמרו עליו על רחב"ג שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל (מו"ק כג.). אמר לו (ר' יונתן לר' שמלאי) מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ירוש' פסח' פה ה"ג). חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה (מד"ר בראש' לד). אגדת תלים (שם פרשה לג). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (מד"ר שמות מ). ומ"ר אגדות: מקרא משנה הלכות תוספות ואגדות (מ"ר ויקרא פד). — ב) ספור יציאת מצרים שיקראו היהודים בליל ראשון של פסח: אינו אומר שעשה נסים מפני שצריך לאמרו באגדה (מחזור ויטרי רלד). — ג) ספור ובפרט מימים קדמונים, יאמין ההמון שהוא מעשה כהויתו ובאמת אין בו אלא מקצת אמת, Sage; mythe; myth: (שטיינברג מלון רוסי עברי, וסולכויס ערך אגדה).

***אַגָּדִי**, שת"ז, לנק' אַגָּדִית, מ"ר אגדיים, — אשר מקורו הוא באגדה, שיש בו מטבע האגדה, agad.; mythique; sagenhaft; mythical: העוף הנפלא זהו שם אחד הספורים האגדיים (המגיד, יא ה' שיח' ילדים). המאמר הזה אעפ"י שנאמר בדרך אגדי יסודתו בהררי התלמוד (החלוץ ב 43).

***אֲגָה**[2], אֲגָא, ש"ז מ"ר אֲגִין, — אילן ממיני הקוצים: ואין מרכיבין כשות על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא' א יב). האומר שביתתי על גבי האילן על גבי חרוב על גבי האגא לא אמר כלום וכו' ונעקר האילן ונעקר החרוב ונעקר האגא (שם עירוב' ד). עיקר הוורד ועיקר האגה ועיקר האוג אין בהם קדושת שביעית (ירוש' שביע' ז לז ז). הקנים והאגין והוורד והאטדין מין אילן ואינם כלאים בכרם (ירוש' כלאים ה ח). — ועי' הג.

***אֱגוֹד**, ש"ז, מ"ר אֱגוֹדִים, א) אגודה טבעית: וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים (פאה ו י). ואגודי השום, הוא השוט המחובר חבור הטבעי בשרשי צמחיו ויהיה מהם שרש אחד כולל ראשים רבים (רמבם שם). — ב) הדבר במה שאוגדים: אגודי השום, שום שליקטן לאגוד בהם שאר השומים (הר"ש שם).

***אִגּוּד**, ש"ז, שה"פ מן אגד: כל האגדות של כפרים הבאים מבית השיקין טמאים ולא ממקום איגוד אמרו אלא כלם מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדה (תוספתא מכשירין פרק ג).

***אֲגוּדָל**[1], ש"ז, מ"ר אֲגוּדָלִים, סמי' אֲגוּדְלֵי, — אצבע העב, הקצר, הוא גודל, הוא בהן, Daumen; pouce; thumb: הממונה אומר להם (להכהנים במקדש) הצביעו ומה הן מוציאין אחת או שתים, ואין מוציאין אגודל במקדש (יומא כ א). בן לוי וכו' היה נועץ אגודלו בתוך פיו ואגודלו אחד בקרקע (מד"ר שה"ש, פסוק מי זאת).

**אֱגוֹז**[2] ש"ז, מ"ר אֱגוֹזִים, מין פרי, ינוח במרור עֵצי

---

[1]) כמו הַגָּדָה. מן הִגִּיד, שרש נגד. וי"א מן נגד בארמ' במשמ' משיכה, עפ"י הדרש שמושכין לבו של אדם. עב"פ הנקוד הנכון הוא אַגָּדָה. וכן מער' המער', וכן כשתלי. אך רא"ב נקד אַגָּדָה, ובסמי' אַגָּדַת, וכן צ"ד אֲגָדָה, וכן לוי וקוה'.

[2]) כן ה בסוף בירוש' המובא בפנים. ונקדתי אֲגָה, כמו קָנֶה, עָלֶה, מ"ר קָנִים עָלִים. וכן כתבוה לוי וקוה' ה בסוף ונקדוה אֵגָה, שאין דמיונה במשקלי שמות הצמחים, ונקבוה, אבל בתוספתא עירוב' המובא בפנים היא זכר: נעקר האגא, וכמו"כ מ"ר אגין בירוש' שביע' המובא בפנים ראי' שהיחיד המוכרת היא לא בסימן נקבה בסוף. ועם א בסוף, כך בתוספתא במקומות המובאים בפנים ונקדו עמנ' לו. אֲגָא (שהל"מ, סי' קד). הערוך הביאו בערך הג, וכן נראה מכבלי עירו' לב: הגרסה הקנין והאטדין וההגין מין אילן, במקום והאגין שבמאמר זה בתוספתא וירוש', וכן חברו עמנ' לו עם הג היגא, ועי' זה.

[1]) כמו גּוּדָל, עי' זה.

[2]) משק' אֱנוֹשׁ, בְּכוֹר. אבל זה אולי רק דמיון חיצון, ובאמת הוא משק' אֶ-פוֹל. בערב' גַוְז a) בסור' גוזא. בתלמ' אמגוזא. יש סברים שמקורו הוא בפרס' כוז.

a) جوز

(פס ג ח). אם אגדו (את הירק) צינוק גדול לשדה אבל אם אגדו צינוק קטן לשוק נטבל (ירוש' מעשרות א ה מט א).—וכמו כן, חבר דפי החבית יחד בחשוק של ברזל: וששאלתם מהו לאגוד ולזפת חביות בחולו של מועד לכתחלה (מחזור ויטרי דף רפט).—וכהשאלה, חבר אנשים יחד למטרה מהמטרות: והיה בהנית יי' אלהיך לך מכל אויבך (ולא קדם) שלא תאגד עליך אגודה (ספרי סוף פרש' תלא). — ובמשמעת עשה שלא יוכלו להפרד זה מעל מזה: שיהא הספר (הגט) מבדילן ולא שיהא בו תנאי האוגדן (רש"י קדוש' ה .).—

—*אָגוּד, — שיש עליו אגד: לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר (סכה לג.).

—*נֶאֱגַד, שאגדו אותו, מי שדרכו להאגד: ירק הנאגד משיאגד (מעשרות א ה).

*אֶגֶד[1]), ש"ז, מ"ר אֲגָדִים,—א)עצם הקשר, lien; Band; band: לולב צריך אגד, לולב אינו צריך אגד (סכה ל :). הותר אגדו ביו"ט (פס לג :). לא יתיר אגדים שלה (של הסכה) לסותרה (רש"י סכה מח.). — ב) חתיכת בד וכדומה שאוגדים על גבי מכה, Binde ; bandage: מכה ניתנה לאגד ולא ניתנה לאגד יתירה (כ"ק פה . ). אבל יוצא הוא באגד שעל גבי מכה ובקשישין שעל גבי השבר (שבת נג.). בניטל באגדו וכו' בשאינו ניטל באגדו (עירו' קא :). — ג) דברים אגודים יחד, ירק וכדומה, bundle ; Bündel ; paquet: אגד של ירקות שנטמא והתירו אגדו (ירוש' תרומות ב, מא).

אֲגֻדָּה[1]) (אגודה), מ"ר אֲגֻדּוֹת (אגודות). — א) כמו אֶגֶד, עצם הקשר, band; lien; Band: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אֲגֻדּוֹת מוטה (ישעי' נח ו).— ב)*הדבר שאוגדים בו: המעלה האגודות לגג בשביל שימתינו להיות אוגד בהם (תוספתא מכשירין ג א). — ג) דברים אגודים יחד, bundle ; Bündel ; paquet: ולקחתם אֲגֻדַּת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף (שמות יב כב ). הנוער אגודה של ירק וירדו (המים) מצד העליון לתחתון וכו' שהקלת אחד והאגודה קלחים הרבה (מכשי' א ד). אגודה של לפת ואגודה של צנונות (ירוש' כלאי' א ה"ט ב). תנו רבנן, הותר אגדו בי"ט אוגדו כאגודה של ירק (סכה לג :). ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן (בד' מינים שבלולב) עד שיהו כלן באגודה אחת (מנחות כז . ). תכריך של שטרות או אגודה של שטרות וכו' וכמה אגודה של שטרות ג' קשורין זה בזה (ב"מ א ט). — ומ"ר: אגודות השום והבצלים אין להם שכחה (פאה ו י). באגודות של ירק של בעלי בתים (כלי' יז א).— ד) חבר אנשים, Vereinigung ; union ; troupe: ויתקבצו בני בנימין אחרי אבנר ויהיו לַאֲגֻדָּה אחת (ש"ב ב כה). וכן ישראל בהרצאה עד שיהיו כלם באגודה אחת (מנחות כז . ). ויעשו כולם אגדה אחת לעשות רצונך (תפלה ר"ה). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם (ברכות ד . ). לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות (יבמות יג : ) . — ה) כפה[1]), voûte ; Gewölbe ; vault: הבונה בשמים מעלותו וַאֲגֻדָּתוֹ על ארץ יסדה (עמוס ט ו). וכן אמר ראב"ע: ושם מגדלים על ראשו (של הארמון) אגדתו רק היא יחידה (אחודה לכס חידה). — ו) *כעין מורסא: כל אדם אשר יצמח בו שחין או אגודה או קיבוץ טריא (אסף כ"י 143). — ז) בחכמת השעור: שעורים רבים העומדים זה אצל זה בסימניהם כמו אב + דג החסר + חד + נקראו בשם אגודה (חז"ס חכ' השעו' נו)

אָגַד, *אֶגֶד, *אָגוּד, *אִגּוּד, וכו'. — אֲלֻמָּה אגדת שבלים. אִלֵּם, עשה אֲלֻמּוֹת, — *אָנִיץ, אגדת גבעלי פשתה.

*בִּזְּנָה, אגדה של דברים מפורמים, תבן וכדומה.—*בְּטוֹנָה, פשתן נפוץ עשוי חבילה.

*הִזְמָה, אגדה גדולה.

*זִרְזָה, של קנים.

*חֲבִילָה, של סחורה, של זמורות, של קוצים.

—*חִלְחֵל האגד, עשהו רפה. — *חֹמֶר, אגדה של מיני בשמים לסגולה.

*טוּן אגדה של קוצים וכדומה.

*כִּישָׁה, אגדת ירק. — כְּרִיכָה, אלמה קטנה.—

*כָּרֶךְ כֶּרֶךְ של מעות.

*מַחֲרוּזָה, חתיכות בשר או דגים חרוזות על חוט.

נתר, הִתִּיר האגד.

עָמִיר ועֹמֶר וצבת, עין דגן.

*צִינוּק, אגדת ירקות למכירה לשוק. — צְרוֹר אגדת פרחים, וכל דבר צרור יחד באיזה דבר: צרור

---

1) מן אָגַד.

1) דומה לזה בערב' אַג'אד a).

a) إِجَاد

***אֲבַשׁ**[1], אֹבֶשׁ ש"ז, מ"ר אֲבָשִׁים,—ענב המר, שבגלל רע האדמה ובדומה לא יבשל לעולם, lambrusque; Heerlinge : מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבהילו הענבים והאבשים משהבאישו (מעשרות א ב).—ועי' ענבים.

***אַגָּא**, עי' אנה, ענה.

***אַגַּב**[2], מלת היחס, א) תשמש להורות שדבר אחד הוא האמצע, הכלי שנותן אפשרות לדבר אחר להעשות, ונרדף עם על ידי, באמצעות, by means of; moyenant; vermittelst : במה דברים אמורים (שכיון שקנה הקרקע נקנו המטלטלים) כשהיו אותם המטלטלים צבורים באותה קרקע, אבל אם היו במקום אחר צריך שיאמר לו קנה מטלטלים אגב קרקע וכו' ואם לא אמר לו קנה אגב קרקע לא קנה (רמבם, מכיר' ג ה). אעפ"י שאמר לו קנה המטלטלים אגב קרקע וכו' (סמ"ג, מ"ע פב).— באגב : הקנאת שעבוד באגב קרקע (התרגומות, מג). בזמן שרוצה להיות מוקדם לטורפים שצריך להיות הקנאתו באגב (שם).—אגבו וכו' : ראובן כתב במתנה לבתו חצי פונדק ואגבו ארבעים זהוב' (תש' גאונ' כתב"ס). ואין צריך לסיים המקום שקנו אגבו המטלטלין וכו' יכתוב הקניתי לו ארבע אמות קרקע בחצרו ואגבן הקניתי לו המטלטלים (שו"ע ח"מ קיג ב). הה"ז מקנה אגבן כל מטלטל שירצה (התרומו' מג יב). ואגבן כל שאר נכסים (נוסח' שטר קנין מן ה קנ"ה, REJ 48, 58).—ב) ומצוי הרבה שמושו הארמי : אגב אורחא[3] ע"ג הדרך, ועם פעל או ש"ת ועם ש אחריו, כמו מפני, יען, da, weil; because; parce que : ואגב שתקנו מלכות שמים תקנו מלכות וכו' (סמ"ג מ"ע כז). ואגב שבארתי לך עבודת וחטא המלכים אודיע שאין הדבר כמו שחשבו הפלסופים (ספ' מלכיה' יח). וזה בארתי לך הנה אגב דברים אחרים (שם).—ג) והשתמשו במלת אגב גם לבדה : עתה באתי נשען על ענותנותיה דמר להשתחנות לפני ולבקר את שלומו ואגב אודה לאדוני כי למן היום הזמן דחפני (ר"י עוכדיה, אגרת דופי הזמן). תדמה לפני הצורה הקיימת איש נקרא משה לבוש רופא מספר על ראשו ואגב טוב שתדע כי מוטב יהיה אם הספר ההוא יהיה ספר המורה בעצמו (יהודה מודעה, לב אריה).

**אגד**[1], מזנו *אֵגֶד, *אֶגֶד, אֲגֻדָּה.

**אָגַד**[2], פ"י — כרך כביב וקשר, zusammenbinden, lier; to bind together : את שדרכו לאגוד אותו בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין וציץ החלב (שבי' ח ג) אם אינו אוגד (את הירק) עד שימלא את הכלי (מעש' א ה). נפרדו עליו (של הלולב) כשר ר' יהודה אומר יאגדנו מלמעלה (סכה, ג א). אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו' מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את הלולב בגימוניות של זהב

---

[1]) לא נתברר לנכון מקור מלה זו, ועי' הערה לקמן. — ב) כך במשנ' שבמשניות וגמר' בבלי. ובמשנה בגמ' ירוש' אוב'שים, וכן בערוך וערוך הקצר ובפרוש ר"י מלכי צדק. ובס' המליצה של ר"ש בר"ש (הוצ' בכר) אבישן. ופרש ר' זעירא בגמ' ירוש' שם : משיקראו באושא, ור' איבא בר נגרא : שתהא חרצנה שלהם נראית מבחוץ. וגם רמבם פרש מלשון באושים, ואמר : וזה מין ממיני הענבים אלא שהוא מין גרוע, ע"כ. והערוך הביא עוד פרוש : תפוחים קטנים.

[2]) מארמית, מרכב מן אַל־גַב, אל במקום עַל.

[3]) היינו דאמרי אינשי אגב אורחך לבעל דבבך אשתמע (סנהדרי לה:) (וזהו שאומרים אנשים, אגב ארח, בלכתך בדרך, לפי תמך, השתמע לאויבך, להפהידו). — ובהשאלה : מכדי, כהנים אימתי קא כלי בתרומה משעת צאת הכוכבים, ליתני משעת צאת הכוכבים מילתא אגב אורחיה קמשמע לן, כהנים אימתי קאכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים (ברכות ג. דבר אגב ארח משמיענו).

[1]) בעברית וערבית דומה לו עקד. אבל גם הפעל אַגַ'ד a) בערבית קרוב להמשמעה שיש לו בעבר', כי בערבית אַגַ'ד פרושו חזק : אַגַ'ד אלה פלאנה, חזק אלהים את פלוני, נתן לו כח (למשל אחר המחלה). והנה נראה, כי בני שם ראו יחס וקרבה בין שני המושגים קשר וכח, יען דבר קשור הוא חזק. וראיה יפה לזה הוא הפעל חזק, שבלשון עברית משמעתו כח ועז ובערבית חַזַק b) פרושו : קשר בכח, אסר אדם, והשם חזק חִזְקָה חבר אנשים, ממש כמו בעברית אגדה במשמעה ב. באופן, כי שתי לשונות האחיות השתמשו שתיהן בהשרשים אגד וחזק, שלשניהם היה כנראה בקדמות הלשון משמעת כח ועז. ותניח לשון עברית את משמעת כח לשרש חזק, ולמושג קשירה וחבר בני אדם השתמשה בשרש אגד, ולשון ערבית הניחה לשרש אגד את משמעת הכח ותשמש למושג קשירה וחבר בני אדם בשרש חזק. זה מצוי בהסתעפית לשונות אחיות. — [2]) עי' הערה שלמעלה.

---

a) اجد  b) حزق

בת אברה ובון שאין בה אברה (רב האי גאון, מסכות ח ב). — ומ"ר: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). — ובהרחבה גרדף עם כנף: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים לב יא). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל׳ צא ג—ד).

**אַבְרָה**, כמו אֵבֶר: נשקעו כלם (בים סוף) יחד כַּאֲבָרָה (פיוט תהום אל תהום, אחרון פסח).

**אֹבְרָה**[1], (אוברה) ש"נ, מ"ר אֹברות, — כנוי ליד: והרותי לגמל חסד ובל תאמץ לב ותקפץ אוברות (רסע"ג אזה׳ קכן מע"ג).

**אֲבָרוֹן**[2], ש"ז מ"ר אֲבָרוֹנִים, — קנה קטן של עץ או מתכת ובתוכו בר דק של אֲבָר, יכתבו בו, crayon; Bleistift: אצל כותל המזרחי עומד ארג ספרים וכו׳ ניר, עטים, אברונים וכו׳ (פתח הסקר, לוח לונץ תרס"כ).

**אֶבְרִי**, ת"ז — מטבע האברים, adj. organ.: כמו טפת הזמר לעצם איברי גדול (רמב"ע ערוג׳ הבושם, ליון כ) הכליות הן איבריים בשריים עצביים (מאיר אלדבי שב"א, הכליות).

**אַבְרֵךְ**[3], — א) שם המשרה לכל אחד מחמשת השרים העליונים בממשלת בבל העתיקה, ובמצרים השר העליון אחר המלך, משנה למלך, הווזיר הגדול, מנהיג המדינה: Gross-Vezier; grand vizir: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וכו׳ וירכב אתו במרכבת המשנה ויקראו לפניו אַבְרֵךְ[4] ונתון אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מא מב—מג). — ובהשאלה, קרא אברך לפני איש, נתן לו כבוד בקהל עם, שמח לקראתו, מחא לו כפים, acclamer: חתן, תנה הודך עלי כלה, כלו לך לבה ועיניה, וראה עתרת תמרותיה הנושאות ריח שמניה, מלאו רחובות באבק רוכל ויקראו אַבְרֵךְ לפניה (ר"י הלוי, דיואן מקיני נרדמים ב, סג). אבשר ומניך, ראים צבא רום רבבותיך, קראים לפניך אברך ולפני מרכבותיך (ר"י הלוי אל ר׳ מאיר קונטים). כי יד גבורות הודעת, מצור עינות בקעת, פי סן ונפת השבעת, אז כל משנאי לי אברך קראו ותכרע כל ברך (ראב"ע אדון על כל, מתוך והרלין, על אורות לנבזל). אברך קראו נגדו (לאלהים) למרכבתו רתום (על כי, פזמוני׳ תימני׳). והמאור באמצע כולם עומד כדמיון מלך ועטרה בראשו ושאר המאורות קורין לפניו אברך (כרית מנוחה, ניק׳ הד׳). — ב) תאר כבוד לאיש נכבד: וכשבאו ר׳ שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו והיה ר׳ ישמעאל בוכה ור׳ שמעון אמר אברך בשתי פסיעות אתה ניתן בחיקן של צדיקים ואתה בוכה אמ"ל וכי אני בוכה על שאנו נהרגין, אלא על שאנו נהרגין כשופכי דמים (מסכת שמחות ח). — ג) ובספרי האחרונים במשמעת אדם בחור חשוב ונבון[1], jeune homme bien élevé; jung. gebild. Mann; educ. young man: פ"נ ה אברך רך בשנים ואב בחכמה ה"ה זכר׳ מוהר"י שאול בן הגאון וכו׳ (נוסח מלכות לקודות הגורות ז). הא ברך השלם (אד"מ, מצ"ק ג). לכבוד ידידי המשכיל היקר רך וטוב, אברך רב תבונות ומלא מעלות (יל"ג, אגרות, א סו). עודנו זוכר את עלבון האברך שגרש מישיבתו (יל"ג, כמוד כף רגל עגל).

**אַבְרָנִי**[2], ש"ז, אחד ממיני העוף מעלי עקב, המתהלכות בבצות, על שפת חים: משל לאברני שקינן על שפת הים עלה חים והציף את קנו, מה עשה התחיל ממלא פיהו (מים) ונותן לתוך החול וחוזר וממלא פיהו, בא חברו ועמד על גבו ואמר לו מה אתה עושה ומתיגע, אמר לו איני זז מכאן עד שאעשה זה הים חול (ילקוט אסתר ג׳, פסוק ויבז בעיניו). — ועי׳ עוף.

---

[1]) משק׳ אֹרחה, אֻמנה, אֹמנות.

[2]) מן אֲבָר עי"ש הערה.

[3]) לפי דעת קצת חל"א באשור׳ אַבְרַךְ מלשון מצרית במשמע׳ משנה למלך, אך עוד לא באו התכמים לכלל הסכמה אדות המקור הראשון למלה זו. —[4]) הקדמוני׳ פרשוהו משרש ברך במשמ׳ כריעת ברך. אונק׳ תרגם דין אבא למלבא, רסע"ג: הדא ארבא אלמלך, ובדרך דרוש פרשוהו בעלי התלמוד: אב בחכמה ורך בשנים. — [1]) עפ"י הדרש שנזכר למעלה.

[2]) מהמשל המובא בפנים נראה ברור כי מכונה לאחד ממיני עופות המים, הבצות, בעלי עקב, אך לא נתברר מקור השם. קוהוט גוזר אותו ממלה פרסית אברנה, קרוים (Kr. Lehnw.) הגיה פרסית ואמר שזו מלה וונית גהנא העוף שקורים לו בגרמני׳ פרטן הים, אך כבר דחה זה עמנ׳ לו, והניח הדבר בספק.

עלות אברים, הלא מן כבש מובח להרים (רה"פ כ"י, ש' סופרי). — ב) אבר הזכרות das mänl. Glied; membre viril: האבר הזה באדם הרעיבתו משביעתו השביעתו הרעיבתו (ירוש' כתוב' ה לב). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' ושוהה בלא דישה עד שימות האבר ופורש באבר מת (טור וש"ע יו"ד קפ"ה). — ג) כל אחד מחלקי הכלי, כרעי המטה, וכדומה: מטה מטמאה חבילה וכו' וחכמים אומרים מטמאה אברים ומטהרת אברים (כל' יח ט). מטה שפרש ממנה אבר אחד (תוספתא כלי' ב"מ ח). בליבה של חייטים וכו' פרש הימנה אבר אחד (שם ט). ואין סוכרין אותה מחרוזות מחרוזות אבל סוכרין אותה איברין איברין (תוספתא סכי' ו). שומע אני יעשה המנורה אברים וידביקם ת"ל ממנה יהי' (ברייתא מלאכ' המשכן). שממשיך את האברים של המנורה מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקנים (רשי שמות כה לא).

*אבר, *אברי, לקמן. —*אטם, גוף אטם, שאין פתוח האברים נכה בו, וכן כל אבר שאין לו חתוך צורה: יה אטומה, רגל אטומה.

*גדם, כרת יד או רגל או חוטם ועשהו *גדם.

*זקף, חבר כל אברי הכלי והקימו.

*גבש, יבשה ידו, רגלו, שאינו יכול להניעו.

*שתק, תרדמת האברים.

*קליה, הזין הוא כל ירהואות.

מום, חסרון טבעי או נעשה בידי אדם באיזה אבר מהאברים: העור, הפסח, הוא בעל מום, ועי' במקומם מיני המומים.

נקב, האבר נ שים ם [ממקומו: *נקח, אבר:

*פרק, מקום חבור האברים להגוף: פרק, הוציא מתפוקו הפגוד האברים אחד מהשני.

*צמת, צמתה ידו.

*קטע, כרת אחד מהאברים, למשל יד, רגל.

*קטע, מי שידו או רגלו קטועה.

# אבר

—האביר, פת"ד יאבר, יאביר, die Schwingen öffnen; spread the wings; ouvrir les ailes: המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן (איוב לט כו). ים ודרום יאברו ומסרום ידברו (ר"י הלוי, לר' נתן). ובכנפי שחר תפרש (הנפש) אברותיה תאביר לשחקים תעל מעלה מעלה (ילי"ג, הוי אח). — ועי' כנף.

—*אברה, כמו האביר: שמאבר ופורח ומביא ממון (תיק' כרתב' סי' מ ח).

א. אבר, פ"י, א) חזק והקשה את לבו, endurcir; to harden; hart machen: אבירם שאיבר את עצמו מעשות תשובה (סנהד' קט:). שאיבר את לבו מעשות תשובה (שם בעין יעקב ורש"י).

—*התאבר, אבר את עצמו, sich verstocken; harden oneself; s'endurcir: ימין ושמאל צמיתי ואין מכיר, צורר מתאבר ומתגבר עמך להעביר (סליח' י טבת, אל דמי לך, מחזור רומני).

ב. אבר, —א) עשה אברים, הוסיף אברים, עשה דבר אברים אברים: כיצד מאברין את העורים אבר אבר (רב' פמחלה, עבודין נב.). — ועי' כנף.

*אבר[1], ש"ז, — עפרת, lead; Blei; plomb: מביא סלון של חרס או של אבר ומניח ידיו תחתיו עד שהוא מתמלא מים (מקוא' ו ח). המחורים שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי ושפופרות המשמיעות את הקול והאבר שבצד צוארי הבהמה (כל' יד ד). כוס של אבן שניקב והטיף לתוכו אבר (תוספתא כלי' ב"ב ז). ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא (אומר) המתיך אבר חיב משום מבשל (ירוש' שבת פרק ז:). אין עושין משקלות לא של בעץ ולא של אבר ולא של גסטרא ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית (ב"ב פט:). כתבו (את הגט) באבר בשחור ובשיחור כשר (גיטין יט.).

אברה, ש"נ, מ"ר אברות, —כמו אבר, הנוצות הארוכות בכנף העוף, wingfeather; Schwingfeder; penne: כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונוצה (איוב לט יג). הכנף עד שיש בו אברה וגף בין שיש

---

[1]) תרגום ואת העפרת (במד' לא כב) וית אברא. וכן באשור' ברשימת המתכיות שהביא תגלת פלאסר מהערים שכבש נזכר גם אבר, וכן בכתבות רבות אחרות. ונחלקו חל"א בזכר אם משמעתו בלשון זו היא עפרת או מתכת אחרת. בערב' אבאר a), שאול מלשון ארמית (פרנקל, מליס ארמ'). — וראוי ליחדו להעפרת השחורה, המשמשת לכתיבה graphite, וצ"ד נקד אבר, וכן משנ' מנק' כ"י פרמה. מער' המער' אבר.

---

a) ابار

לרפואה, powder ; Pulver ; poudre : מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה״ש ג, ו).

**אבקי** (אבקיי), שת״ז לנק׳ אבקית, דק כאבק, שיש בו אבק, staubartig staubig ; poussiereux; poudreux; dustlike, dusty : בין שתהיה הרפואה נזולת או מזור א ב ק י י (קאנון ג, ג כ ז). או תהיה הטבה לזה מקום א ב ק י י (קאנון ה ג, כ טו). עפר ה א ב ק י הוא מין עפר אשר הוא דק מאד באבק (כרוך לינדו, ראשית למודים ח).

**אבר**[1], ממנו אביר ואולי אבר, אברה.

**אבר**[2], ש״ז מ״ר אברים. הנוצה הארוכה בכנף העוף, wingfeather ; Schwingfeder ; penne ; הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (יחזק׳ יז ג). — ובהרחבה כנף בכלל, Schwinge, wing ; aile : וקוי ה׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים (ישעי׳ מ לא). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה, הנה ארחיק נדד אלין במדבר (תהל׳ נה ו-ח). ועי׳ לקמן אברה ועי׳ כנף.

***אבר**[3], אבר, איבר, מ״ר אברים, סמי׳ אברי איברי, — חלק חיצון מגוף האדם ובע״ת, מחבר לשאר הגוף ע״י קשרים ופרקים, membre ; Glied : שמן כדי לסוך א ב ר קטן (שבת ח א). השדרה והגלגלת ואבר מן המת ואבר מן החי שיש עליהן בשר כראוי (אהל׳ ב א). ובלבד שלא יזיזו בו א ב ר (שבת כג ה). עוד שאלן ר״ע א ב ר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו ב א ב ר המדולדל באדם שהוא טהור (כריתו׳ ג ח). כל א ב ר שיש בו ציפורן יש בו עצם (ניד׳ ו כ). מאתים וארבעים ושמונה איברים באדם (אהל׳ א ח). כשם שנפשי צמאה לך כן רמ״ח איברים שיש בי (מד״ר ברא׳ כט). יפתח מת בנשילת אברים (שם ט). ומפני מה אינו חוקר אלא כליות ולב וכו׳ שכל איבריו של אדם נוהגים על ידיהם (א״כ דר׳ עקיבא, יבי״מ ילניק ג); על כן א ב ר י ם שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישבחו (תפל׳ נשמת). שמנה וארבעים ומאתים (מ״ע) נטועים, כמו מסמרות תקועים, כמספר אברים (רסב״ג, אזהרות). — שמש דרך א ב ר י ם, שלא הכניס את האבר באותו מקום ממש ; והמשחקין בתינוקות וכו׳ אלא דרך א ב ר י ם (ניד׳ ג ;), — בעל, בעלת אברים, מי שיש לו אברים גדולים : שהאשה נראית משובחת ו ב ע ל ת א י ב ר י ם מפני העובר (רש״י ב״ק מט.). — ובפרט נתח בשר מבהמה שחוטה שיש בו אבר: א ב ר שיצא מקצתו וכו׳ (פסח׳ ז יב). א י ב ר י התמיד נותנין מחצי כבש ולמטה (שקל׳ ח ח). וכך היו מושיטין לו (להכהן) שאר כל ה א ב ר י ם (תמיד ז ד). קשוב מקראות וחין הסדרים, אברים ועכול פדרים (ר״מ בר״י, תפלה תקח). דביעי להרגיש

כי לפי הנטיה אבקת אפשר המוכרת אבקה כמו צדקה צדקת. וגם אבקה, כמו מלכה. הראשון שנקד אבקה הוא כנראה בשתלי, ואחרין החשים, גזונ׳ וכו׳.

[1]) באשׁ׳ אבר חזק היה חזק. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ אחרות.

[2]) באשור׳ אבר, כנף.

[3]) במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה מנקדה מלה זו היחיד פעם אבר (אהל׳ ב), ופעם אבר (שם עהל׳ א ח) ורבים א ב ר י ם (אהלו׳ אט אי, ז ז, ט ט). וכן דונש בן לברט, אמר וז״ל: ואני אומר כי קיבוץ אבר אברים (תשו׳ סי׳ קיח) וכן תנח׳ הירוש׳ אבר (לקוט׳ בכל 139), וכן צ״ה, מער׳ המער׳, בוקשר׳, וכן קריאה המקבלה של ספרדים ואשכנזים היחיד אבר, ויש נקדו היחיד איבר (לחם סמים על ברכות), משקל איתן, וכן בקצת משניות מנקדות נדפסות. וכן להרבים אברים, כבר הזכיר דונש בן לברט שם קריאה זו בשם אומרים : ואינו כ ש א ו מ ר י ם איברים. ע״כ. וכן העיד ו״א דוב בפרוש התפלות בסדור עבודת ישראל בתפלת נשמת, שבכל הספרים הישנים נקוד אברים. וכן נראה ממשקל הבתים של רשב״ג המובאים בפנים, שהם ע״מ יתד וד׳ תנועות, וכן ר׳ מאיר בר יצחק בפיוטו, וכן ר׳ אפרים בר יצחק. וכן אבר׳ בלמשי במקנה אברהם אברים, והסכים לזה גיגר (הו״כ א) ושד״ל (שם), וכן קריאה המקבלה של ספרדים, ואשכנזים קוראים אברים כמו בעלים וכמו טעמים. — בארמ׳ איברא (איוב כ 7) ואיברא (כב״י). ומ״ר אבריא (אברהא ת״א ויקרא דפוס סביוניטה הול׳ דר׳ ברלינר), ובנוסח׳ איבריא. בערב׳ ארבא, אבר, ואבר הזכרות ביחוד.

a) إِرْبٌ

עִמּוֹ והתאמץ להפילו, to wrestle; ringen ; lutter : ויותר יעקב לבדו וַיֵּאָבֵק[1]) איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו וגו' ותקע כף ירך יעקב בְּהֵאָבְקוֹ עמו (בראש' לב כו).

—נתפ' *נִתְאַבֵּק, כמו נֶאֱבַק: שנים שנתאבקו יחד והאחד הפיל חברו לארץ (תשו' הראש קא, וטור ושו"ע חו"מ תקא). כיון שהתאבקו זה עם זה מדעת שניהם הזיקו זה את זה שלא בכונת וכו' כששניהם מתאבקין יחד עיקר כונתם שיפיל א' את חבירו וכו' כי בכל כחם הם מתאבקים (לבוש, חוכל בחברו תכא ה).

—*אֲבִיָקָה, שה"פ: התאביקה וההשתדלות (דרך אמונה כינהגי נד). וענין אביקה היא השתדלות עמו לנצחו. (מאיר אלדבי, ש"א ח).

*אִבּוּק, ש"ז, שה"פ לאִבֵּק, הִתְאַבֵּק: וכשתתאוה לאכול בעת שהיית נהוג תתנועע תנועה שתיגע בדרך וזה באבוק או בהלוך או שתרכב על סוסיך (שער בהנהגה הטבעיות לר"י חריזי, הלופה להמגיד יא מז).

## ב. אָבַק,

—פִּעֵל*אִבֵּק, את הדבר—א) זרה אבק עליו poudrer : to powder; bestäuben : מאבקין מעשנים (את האילנות) עד ראש השנה (שבי' ב ב). המפרק המאבק המעשן המתלע וכו' (ירוש' שבת ז י א). ולא יאבק את צמרתו באבק (רמבם, שמיט' א).—ואמר המוכיח: בעפרות חוצותיך תאבקיני (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' פ'). — ב) *עשהו דק כאבק, zu Staub machen; reduir en poudre; reduce to powder : ואבק לעפר דק (ארי' מודינה, לב אריה).

[1]) פרש ר' יהושע בן לוי בשני פנים: א) כאדם שחובק את חברו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו, ב) מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד (שני הפרושים חול' צא.). ופרש מנחם כפרוש ב' של ריב"ל אמר וז"ל: פתרונו ויתעפר איש עמו, נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם ונענועם, ע"כ. וכן ריב"ג: העלו עפר. וכן ראב"ע: עד שעלה אבק ביניהם. ע"כ. וכן רדק והחדשים. ורשי פרש כפרוש א של ריב"ל, וז"ל: ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה וכו' שכן דרך שנים שֶׁמִּתְעַצְּמִים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו. ע"כ. וכן הרמבן שם וגזר מזה גם השם אבוקה בעבור היותה מעצים דקים חֲגוּרִים וקשורים יחד.

*אִבּוּק, שה"פ,—עשיה לאבק: העבירות היותר חמורות מהעבירות אשר עונשם האבוק והפיזור תחת כפות רגלי הצדיקים (רשב"ל דורן, מגן אבות ד).

—פע'*אֻבַּק, מְאֻבָּק,—א) מכסה באבק: ענבים מאובקות ומעושנות (ירוש' בכור' א סג ד). וענבים מאובקים ומעושנים לא נתקדשו (רמבם בכור' ב). — ב) *עשוי דק כאבק: אגוז וכו' כרכום וכו' מאובקים (לב אריה).

—*הִתְאַבֵּק, כסה את עצמו באבק, se couvrir de poussière ; sich bestäuben : יוסי בן יועזר איש צרידה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (אבות א ד). לא נתאבקו רגליו אלא כזה שהולך מביתו לבית הכנסת (מד"ר בראשית מג מא).

—קל *אָבַק, כמו התאבק: אבקו בכל שנה שלוחי (ר"א קליר, אאביק).

## ג. *אָבַק[1]), פ"י עת' אֱאֱבֹק,—הקיף הזרוע סביב ולחצו בחוקה, to embrace; umfassen; etreindre: שכן דרך שנים שמתאמצים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו (רשי בראש' לב כה).

—*אֲבִיָקָה, שה"פ מהקודם: ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה (רמבן בראש' לב כו).

— נפ' *נֶאֱבַק, נאבק בדבר, נתחבר ונדבק בו, sich anhängen ; s'attacher à ; cleave to : כל המשתמדין אחר שנאבקו במינות אינם שבים (רשי ע"ז יז.).

## *אָבֶק[2]), ש"ז, מ"ר אֲבָקִים,—עניבה רפה שדרך שם עובר ומחליק פתיל או חבל ואפשר להרפותו וללחצו: נראה לי שלא היה מעביר דרך נקב האבק אלא שבעה חוטים לכל היותר והשמיני מניח וקושר בו דאל"כ היה יבול להעביר הציצית מן הטלית דרך האבק אחר עשייתן (תוספ' מנח' מב ד"ה ותכיק).

## אֲבָקָה[3]), ש"נ סמי' אַבְקַת, מ"ר אֲבָקוֹת,—סממנים משחקים הדק היטב, ישתמשו בהם לתמרוקים,

[1]) בארמ' אֲבַק דומה לו בערב' חַבַק ואולי גם בעבר' דבק.

[2]) מן ארמית אַבְקְתָא,

[3]) אין המוכרת בתנך וע"כ אין משקלה מוכרע

ופעם יכלכלו האויר באבקים ועשונים ואוחזים את העינים (לוית חן, גנזי נסתרות של קבק). ד) *אבק שרפה, תערובות של גפרית ופחם וכו' אשר בהתחממה יאצל ממנה אד מתפשט בכח גדול וידחה ויזיר מלפניו כל גוף, ישתמשו בה לירייה מכלי נשק של אש, Schiesspulver ; poudre à canon ; gunpowder : צריכים אתם לשים בכל סוללה מהם עשרה ליטרין מהאבק וכו' ובסוללה של ששה ליטרין יהיה בה אבק במשקל ארבעה ליטרין וכו' ועוד תדעו כי האבק שיהיה לתשמיש הארטי-לירייה צריך שיהי' יותר גס ממה שהוא בקשתות (חכר' הרופא, שלטי גבורים מכ). האבק עם הסוללות פסלו את כל כלי הראשונים (יש"ר, תילים, 86). וירד אש וברד מהשמים ויצת במגדלות הארמון אשר היה שם בתוכו יותר מאלף ככר אבק שרפה (למ"ד לד"ת, חלק ו). קול רעש כשל אבק השרפה (הגר' מודע לבינה ו). חרשים חכמים לעשות קנים ואבק שרפה (ס' כלוך, שבי"ע ז). — וכמו"כ *אבק מורה: ושלש מאות גמלים טעונים אבק מורה שבו ויבזו (רמח"ג, דכיב, מכתב כ'). מחט הצפוני, אבק המורה ומלאכת דפוס הספרים וכו', על אדות המצאת אבק המורה דעות שונות בין החוקרים, וכו' אך זאת ידענו נאמנה כי רק באמצע מאה הארבע עשרה החלו בני ארפה לירות באבק מורה בהצותם עם אויביהם ביום קרב (קלמן שולמן, די"ע, חלק ג, מכשל עת החדשה). — ובהשאלה, פלוני לא המציא אבק שרפה, איננו חריף ביתר, לא עשה גדולות בעולם: ויש עוד אנשים אשר אף כי לא פעלו גדולות ונצורות בקרב תבל, לא דברו בשבעים לשון ולא המציאו את אבק השרפה, אבל צבאם על ארץ היה מלאו מסבות מתהפכות אלפי מינים (יל"ג, הגדות, מה). — ה) בהשאלה *מעין איזה דבר, דומה לו במקצת: ארבע אבקאות הן, אבק רבית[1], אבק שביעית, אבק עבודה זרה, ואבק לשון הרע. אבק ריבית לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של חברו מפני אבק ריבית. אבק שביעית לא ישא אדם ויתן בפירות שביעית מפני אבק שביעית. אבק עבודה זרה, לא ישא אדם ויתן עם חברו ביום אידו של גוי מפני אבק עבודה זרה. אבק לשון הרע לא יסיח אדם אפילו בטובתו של חברו, מפני אבק לשון הרע (תוספתא ע"ז ח י). כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו (סוכ' מ:). ויש דברים שהם אבק לשון הרע. כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה וכל המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי הוא אבק לשון הרע שזה גורם להם שיספרו בגנותו (רמבם דעות ז ד). שמר לך מגזלים הצעירים אֲבַק גזל מקראים (מנחם מלונזו, דרך חיים). אבק הרציחה היא הלבנת פנים (חורת' לדיק' שער הבושת).

אֲבָקָה, לקמן. אֵפֶר, הנשאר מכל דבר שהשרפו באש.

—גָּרַה, *גָּרַר וגֵרֵר, הוליך והביא דבר חד על פני איזה גוף והסיר ממנו חלקים דקים כאבק.

דוּךְ, כתש, שחק במְדוֹכָה, והוא כלי שישימו בו דברים ויכתשום לשחקם כאבק. — דָּק, הדק עשה איזה דבר לדק.

זָרָה, זֵרָה, פזר אבק על פני איזה דבר.

חול—*חַרְגָה, האבק הנראה באויר באור השמש.

טָחַן, עשה דק כאבק ברחים. טַחֲנָה, יעי' במקומו.

*נֵעֵר, הניע, למשל את הבגד, למען יצא ממנו האבק.—*נְעֹרֶת, החלקים הדקים הנופלים מהפשתן כשמנפצים אותו.—נִפֵּץ, חבט, למשל בגד, במקל, למען יצא האבק.

עָפָר, אדמה שחוקה ודקה כאבק.—עִפֵּר, זרק עפר על — *עַפְרוּרִית, גופים דקים כעפר.

פִּזֵּר, שפך דברים דקים, אבק, בקצת מרחק אחד מהשני.—פִּיחַ, חלקים קטנים מהפחמים שהעשן משאיר אחריו.—*פֵּרֵךְ, שבר בין אצבעותיו לחתיכות קטנות. —פְּתֵה, פתותים.

קֶמַח, דגן טחון.

רֹבַע, כמו עפר.

*שוּף שָׁף, גרד ב*שופין, והוא כלי מלאכה מברזל קשה מלא חריצים. — שָׁחַק, שבר ועשה דק כאבק.—שַׁחַק, דבר שחוק.

## א. אָבַק,

—נפע' נֶאֱבַק, הֵאָבֵק,—נאבק עם פלוני, נתעצם והתגושש

---

[1]) נשאלה מליצה זו גם הערבים ואמר בח'ארה אלרבא או ע'בארה אלרבא a) (גולדליה' 5, REJ XLIII).

---

a) بخار الربي غبار الربى

אבעבעת בכל ארץ מצרים (שמות ט ט). ויהיו הצמחים מימיים כמו האבעבועות ורוחיים כמו הבועות (קאנון א ב, א ה).—ב) והשתמשו האחרונים בשם זה להמחלה המפרחת אבעבועות בעור האדם, שהראשונים קראו בשם הערבי גדרי, variole, petite vérole; Pocken; small-pox: כמו השחין הכולל שהתחיל בזמננו קוראין אותו חולי הבעבועות (ר"י אברבנאל ויקרא ד ה). כשיש אבעבועות פורחים בתינוקות יבריחו הבנים מן העיר ואם לא עשו כן הם חייבים בנפשם (של"ה, ובו"ע או"ח תתקעג מג"א). סגולה בזמן שחולי האבעבועות שקורין וידגואילה או סאראנפיון הולך בעיר וכו' ואני תמה על אדות מכת האבעבועות ההולכת בקטנים ב"מ למה אין נזהרין להבריח התינוקות לצאת מן העיר (דרך ישרה שער הסגולי'). וגרש אסכרה ואבעבועות וכפיה ועין הרע מעל ילדי עמך בית ישראל (חמדת הימים, ב א). אבעבועות הנקראת וירגאלו (מעשה טוביה, העולם יד). ויותר סהמה בני הזהר והזהר בחדר אשר שם תינוק שיש לו אבעבועות היא המחלה הנקראת (בלעז) פאקען (ספר הברית, מאמר ז). מחלת האבעבועות (פאקין) מורשה היא לנו מן הערביים וכו' (ש"כ, שבי"ע רוסיה). ליעקב הקטן הרכיבו אבעבועות והימים האלה ימי יסורים לנפש יקרה זאת (יל"ג, אגרות קו). בשנות המאה שעברה היתה מחלת האבעבועות מחלה משכלת עזה מאד (דר' י' פרנקל, שומר הבריאות). — ג) שה"פ: ובמחלת אבעבועתו (של הדם) ונפיחתו יראו בו אבעבועות ויפרד ממנו הדם (נוה שלום, קיא:).

***אֲבַעְבּוּעִי**, ש"ת: ואם יהיה (הקרע) בלחה הקרנית שבעין נוסף על זה עד שנראה הגרגיר הענבי ומה שהוא יותר גדול יקרא האבעבועי (קאנון ג ב ג).

***אַבְעָיָה**[1], ש"נ, מ"ר אַבְעָיוֹת, — א) ביאת אביונים בחבורה להשדה לבקש הלקט, הפאה וכדומה: שלש אבעיות[2] ביום, בשחר ובחצות ובמנחה (פאה ד ה). — ב) שאלה למודית מפני ספק שנולד בדבר: כל האבעיות והקושיות והתירוצים (אגרת מאירי, ספר בית הבחירה בספר מנח' קנא'). כל האבעיות שבתלמוד וכו' פעמים שהאבעיות נשאלו יחד (קלור כללי התלמוד).

[1]) משרש בעה במשמעה בקש, משקל אזכרה. — [2]) כן במשנה שבמשניות ושבגמרא בבלית, ובמשנה שבגמ' ירוש' ויניציה אובעיות. ופרש רמבם שלש בקשות. וגמ' ירוש' שם נותנת טעם לדבר: בשחר מפני המניקות בחצות מפני התינוקות ובמנחה מפני הנמושות.

**אבץ**, ממנו אָבָץ.

***אָבָץ**[1], ש"ז — מתכת כעין הבדיל, zinc: גפרית של אבץ (השקפה ד כז, אור גנוז). מעט מעט תחל גפרית האבץ להאיר (שם).

**אבק**[2], ממנו אָבָק נאבק, אבק אִבֵּק וכו'

**אָבָק**[3], ש"ז, סמי' אֲבַק, מ"ר אֲבָקִם כנ' אֲבָקוֹת־קִים. — א) הדק בעפר האדמה וכל דבר שחנק ומדק מאד dust; Staub; poussière: קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים (שמות ט ח-ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישעי' כט ה). משפעת סוסיו יכסך אבקם (יחזקאל כו י). לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא בפונדתו ולא באבק שעל רגליו (ברכות ט ה). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים (שבת ג ג). עלה בה (בהסלת) אבק פסולה עד שינפנה (מנחות פה.). וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם (ב"מ פו:). — ב) שחק שמשתמשים בו הסופרים לפזר על הכתב ליבשו: כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים (שבת יב ה). — ג) שחק דק של סממנים ישתמשו בו לרפואה, powder; poudre; Pulver: אבק נשאף מועיל מרית השחורים (קאנון, מזכרת הרפואות, ד א יא). ומ"ר אבקים: הנכון שיורטה קודם שתזרה האבקים החזקים וכו' וזה מכלל האבקים המופלאים בתועלת (קאנון ג יז).

[1]) בארמי' אַבָּצָא: ית אבצא (תרג' במד' לא כב), הוא בדיל, וי"א ע"ש גונו הלבן, בערב' באצ'. ונמצא שרש זה בעברית בשע"פ אֶבֶץ (יהוש' יט כ) ושם לעיר מערי מטה ישבר (יהוש' יט כ) ואִבְצָן (שופט' יב ח). השרש הוא איפוא עברי, ובאין לנו צרך בשם אבץ להמתכת בדיל הרי הוא מופנה ואפשר להשתמש בו להמתכת הדומה להבדיל zinc בלעז. וכבר השתמשו בו במשמעה זו.

[2]) רק בארמית וסורית משמש שרש זה כמו בעבר'. בערב' משמש במשמעות אחרות.

[3]) בארמית וסורית אַבְקָא, כמו בעברית.

ב׳ ראשי ת א ב נ ט. ברצועות בתוך המכנסים בשבת כ״א בעניבה (שם כפ״ו). צריך לאזור בשעת התפלה אפילו יש לו א ב נ ט שאין לבו רואה את הערוה (בו״ע או״ח לא).

*אַבְנִי (אבניי), בת״ז, לנק׳ אַבְנִית, — מטבע האבן, קשה כאבן, או שמראהו כאבן, stony ; stein= : artig ; pierreux : וכל אדם שהדם נוהג ומושל בו מראהו א ב נ י (אסף הרופא, כ״י מינכן, 8 :). שיהיו (מעיני המים) א ב נ י י ם כי אז הם יותר נכונים שלא יתעפשו (קאנון א כ, כטו). נודע כי לפעמים יצא בשעול דבר א ב נ י י זרעון או ברד (שם ג, ג א). כמו שהוא נמנע המצא פעולה אשית במה שאינו אש אלא הפך אש או פעולה א ב נ י ת במה שאינו אבן אלא הפך אבן (מאיר אלדבי, ש״א נתיב ט).

אֲבָנִיָּה[1], ש״נ, — מסלה כבושה עשויה ורצופה בצרורות אבנים קטנות ומדבקות בסיד. כבר באה מלה זו פעמים אחדות בהשקפה.

אָבְנַיִם[2], (כהפסק -נָיִם) ש״ז זוגי, כמו׳ אָבְנֵי, — א) הוא האופן שיוצר חרש יוצר עליו הכלים, Scheibe ; potter's wheel ; tour de potier : וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים[3] (ירמיה יח ג). — ב) הוא מושב לאשה בעת הלדה, chaise à accoucher ; birth-stool ; Gebärstuhl : ויאמר (פרעה למילדות) בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים[4] אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).

---

[1]) משקל עוניה, לפי השם חג׳ריה a) בערב׳.

[2]) לפי דעת רוב חכמי הלשון, שם בשתי משמעותיו נגזר מן אֶבֶן, ולפי דעת קצת הקדמונים, במשמעתו השניה, נגזר מן בנה, בן. — [3]) תרגום על סדנא, והוא סדן היוצר. מנחם אמר: הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעברי פיהו. וריב״ג פתר אותו וז״ל: הם השני כלים אשר יקח בהם היוצר כלי החרס מן החמר והם כריחים מעץ אחד מהם גדול והוא התחתון והשני קטן והוא העליון ונאמר להם אבנים אף על פי שאינם מאבן לדמותם לריחים העשויים מן האבן, ואינם כלי יוצרי ארצנו אבל הם כלי ארץ המזרח אך ראיתי אותם בארצנו אצל קצת אומני ארצנו אשר הם אצלינו. ע״כ. וכן החדשים פרשוהו אופן היוצר, שהיה מרכב משתי אבנים כמו שנראה בהצורות שנמצאו בחרבות מצרים. — [4]) מנחם פרש גם א ב נ י ם זה:

a) جَرِبَة



אבם[1]), ממנו אֵבוּס, אבס.

*אָבַס[2]) פ״י, עתיד יֶאֱבֹס, — האכיל בהמה למען השמינה to fatten ; mästen; engraisser : אין א ו ב ס י ן את הגמל ואין דורסין אלא מלעיטין (שבת כד ג). גמל שראשו ורובו מבפנים אובסין אותו מבפנים (עירו׳ כ:). ברבורים א ב ו ס י ם אמר רב ש א ו ב ס י ן אותם על כרחם ושמואל אמר ש א ב ו ס י ם ועומדין מאליהם (ב״מ פו:).

— פָּעוּל, אָבוּס: טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אָבוּס ושנאה בו (משלי יה יז); ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ עשרה בקר בריאים וגו׳ לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אֲבוּסִים (מ״א ה ג). — ובהשאלה: ואיך לא יהיו אפס ותהו עצמות בתלאות הם א ב ו ס י ם (רסב״ג שירי שלמה, כה). — ואמר המליץ: בן אדם כבהמה א ב ו ס ה מעונות עמוסה (ר״י חריזי תחכמוני מד).

— הִפְעִיל, השתמש בו כבר ש״ב בשבי״ע: וכם י א ב י ס ו אותו נערי המלך (כוז, לח). ישב ב״א מהקרואים בין ב׳ נשים אשר ת א ב י ס ו נ ה חליפות (שם לה:). ואינו נכון.

*אָבַע[3]), פ״י, לווי אָבַע — העלה המים מהתהום: א״ר אליעזר כשמנסכין המים בחג תהום אומר לחבירו א ב ע מימיך קול שני ריעים אני שומע (תענית כה:).

אֲבַעְבֻּעָה[4]) (אבעבועה), ש״נ, מ״ר אֲבַעְבֻּעוֹת — א) נפח בעור הבשר מלאה לחה או מים, pustule ; Blatter, Blase ; cloche, ampoule ; blister : והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח

---

הפחת העשוי ליולדת בעת לדתה. אבל אונקלס תרגם על מ ת ב ר ה, רסע״ג אלמת׳בר, וכן בן קריש, ואמר כי אבנים נגזר מן בָּנִים. וכן ריב״ג. אבל ראב״ע ורשי ורד״ק והבאים אחריהם החדשים החליטו כי זה שם למושב האשה בשעת הלדה שהיה מרכב משני אבנים, והעידו קצת החכמים שעוד הדבר נהוג כך אצל קצת עמים פראים. ומקצת ציורי המצריים נראה כי היתה האשה נשענת בשתי ידיה על שתי אבנים בשעת הלדה.

[1]) לא מצאו החכמים חבר לשרש זה במשמעתו בעברית בשאר לשונות האחיות.

[2]) פעל ע ב ר י, ועי׳ הערה שלמעלה והערה לערך אֵבוּס.

[3]) כנראה בנין א פ ע ל הארמי מן נ ב ע. אבל כל מאמרו זה של ר״א הוא בעברית צ ח ה ויפה והפעל א ב ע שבתוכו כמו״כ איפוא פעל ע ב ר י.

[4]) מן בעבע, עי׳ שם.

ומסמר תחוב באמצע יורה צלו לפי מעמד השמש את שעות היום: מסמר של שולחני ומסמר של א ב ן ה ש ע ו ת (משנה כלים יב ה, עדיות ג ח). — *אֶבֶן תְּקוּמָה[1]) אבן בדמות כליות נמצאת בתוך החמר ולפעמים יש בה כמין גרעין ומקשקש, ומיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות, Adlerstein; aétite: יוצאין ב א ב ן ת ק ו מ ה בשבת (שבת סו).

**אֶבֶן שָׂדֶה**, מ"ר אַבְנֵי הַשָּׂדֶה—מין בריה אגדית, אדם בצורת חיה או חיה בצורת אדם, כמו אד נ י ה ש ד ה, או כעין הבריה האגדית אדם זאב וכדומה: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא כי עם אַבְנֵי הַשָּׂדֶה[2]) בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה כב-כג).

**אִבֵּן**, הפך לאבן, עשה שיקבל מראה אבן וטבעה, versteinern; pétrifier: וסבתו ליחה עבה יאבנת החום (קאנון ג י, ג א). אמנם עצר הליחה הוא הולשת הדוחה שבכליות וכו', חזק החום שמחזיר המותר חול ו י א ב נ ה קודם שידחהו (שם יח כ ו).— ובהשאלה, במליצה: הפחד וכרומה אִבֵּן אותו, שלל ממנו כל תנועה וחיים.

— נתפ' *נִתְאַבֵּן, נעשה, נהפך לאבן, sich versteinern; se pétrifier: עץ מ ת א ב ן אחר הוצאתו מן המים (הפרפי' לר"י בן גנאח ערך לגס). הברד הוא לחות עבה מ ת א ב נ ת בתוך העפעף דומה לברד (קאנון ג, ג ג י). ולפעמים י ת א ב ן בשרש השן התאבנות קשה לעוקרו (שם, שינים פ' ע). — וביחס לגוף בעה"ח וכן

---

[1]) עי' תקומה.

[2]) פרש רשי וז"ל: אבני השדה מ י ן א ד ם הוא וחית השדה שנקרא גרוש"ה בלעז, וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה בתורת כהנים נקראים אדני השדה. ע"כ. והנה אין ספק בהבלעז גרוש"ה שכונתו להמלה הצרפ' garou, כמו שבאר הרמ"ל במרפא לשון, והוא ה א ד ם ז א ב שכבר היונים והרומאים ספרו עליו שהיא צמא לדם, וגוזל ילדים ובפרט ילדות. ונראין דברי רמ"ל שלשון רש"י משבש פה וצ"ל אבני השדה מין אדם גרוש"ה בלעז וחית השדה היא חית השדה ממש. וממה שהשוה אותו עם אדני השדה ותרגמו גרוש"ה שהוא אדם זאב נראה כי שני השמות היו אצלם כנויים לכל מיני הבריות האגדיות המרכבות מאדם וחיה ומזיקות לבני אדם, ועי' אדני השדה למיני בריות מתחלפות. ואע"פ שגם פשוטו של כתוב היא מליצה יפה, מ"מ מפרוש רש"י נראה שהית בקבלת אצלם גם השם אבני השדה גם במשמעה של הבריות האגדיות שיצרו דמיוני כל העמים.

להאברים: ברפואות הפרקים ה מ ת א ב נ י ם והמתנגבים (קאנון ג, כב ב ח).

**אֶבֶן**, ש"ז, מ"ר אֲבָנִים, שארית בעלי חיים קדומים עפ"י רוב מְאֻבָּנִים, שמוציאים מבטן האדמה, Versteinerung; fossille: כל החיות אשר היו על פני האדמה בטרם ברא ה' את האדם בחיר היצורים נקראות חיתו קדם, ויתר פליטות גויותיהם נמצא ברגבי אדמה ואבנים אלה שנהיו מרפש וטיט היון נקראים אֲבָנִים (תוה"ט סוג החי, א, 39).

**אַבְנֵט**[1]), ש"ז, מ"ר אַבְנֵטִים, חגורה עשויה מבגד, girdel; Gürtel; ceinture: ואת הָאַבְנֵט (עשו) שש משזר ותכלת וא־גמן ותולעת שני מעשה רוקם (שמות לט כט). ואת בניו (של הכהן הגדול) תקריב והלבשתם כתנות ו ח ג ר ת אותם אַבְנֵט (שם כט ט). ויתן עליו את הכתנת ו י ח ג ר אתו בָּאַבְנֵט (ויקרא ח ז). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו וּבְאַבְנֵט בד יחגר (שם יו ד). ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אַבְנֵטִים (שמות כח מ). והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך וְאַבְנֵטְךָ אחזקנו וממשלתך אתן בידו (ישעי' כב כ-כא). — ונתיחד בפרט *להחתיכה כעין הגורה תפורה בראש המכנסים במקום המתנים ויש בו לפעמים בית קבול להעביר דרך בו פתילים: שיש לנו א ב נ ט של מכנסים אין אנו צריכין לאזור (מחז' ויטרי). אלו הפתילין שהן תלויין ב א ב נ ט של המכנסיים וקושר בה בתי שוקים (רכנו ישעיה). וטוב לעשות בראש ה א ב נ ט כעין שעושין לחגורה (התרומה סכת רמג). וכן אלו שיש להן שני א ב נ ט י ם במכנסיהם ה א ב נ ט האחר שבו תלויין הרצועות שקושרין בהן האנפילאות ו ה א ב נ ט האחר שמחוברין אותן למעלה במתניהן (שבלי הלקט שבת קז). שצריך לחגור קודם שיתפלל אעפ"י שיש לו א ב נ ט במכנסים (מרדכי שבת רכו) אסור לקשור

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים במצרית ב נ ד במשמעת אֶגֶד. ברט מדמה לו ט'נ'ב[a]), בערב' החבלים של האהל, יתר הקשת. ומשקלו איפו אַפְעֵל, וכן רד"ק במכלול, אך אין חבר למשקל זה בעברית, וולתי אַבְרֵךְ. ואולם זו מלה נכריה, לא עברית, רק בשע"פ יש דמיון אַשְׁבֵּל, אבל גם זה אפשר משקל אחר. ואבנר אולי מרכב.

a) طُنُب

המים ונדע ב א ב ן ה א י ל נ י מפני שהוא עץ
מת א ב ן אחר הוצאתי מן המים (הכרכים לריב"ג, לגס).
אֶבֶן אֵשׁ, הוא הצ׳ר, Feuerstein ; silex : א ב ן
ה א ש, אשר בו יוציאו אש בהכות בחתיכת ברזל
חזק (כרוך לינדו רא׳בית למודים, ט). א ב ן ה א ש
נקראה בשמה לבעבור כי ישתמשו בה הרבה להוציא
על ידה זיקות אש (יוסף שינהק, תוה"א, המולקים).
אֶבֶן בֹּחַן אבן קשה יבחנו בה טיב הכסף והזהב,
: Probierstein; pierre de touche; touch-stone
או יקחו ממנו ל א ב ן ב ו ח ן לבחן בו הכסף
והזהב (כרוך לינדו, רא׳בית למודים בער ח). בישפה
השחור ישתמשו כ א ב ן-ב ו ח ן לבחן עליו זהב כסף
ונחשת (יהושע סירקין, מערכת הדומם, פרק א)·
אֶבֶן דָּם. מין אבן אדמה, האמינו הקדמונים כי
נתהותה מן דם שנקרש וע"כ תועיל לעצר נזילת
הדם, Blutstein; hématite : אם יתחזק החם תעשה
שיאוף מ א ב ן ה ד ם (קאנון ג ג כ ב). במרקחת
המחוב׳ מ א ב ן ה ד ם ונחושת שרוף (אכר׳ חסדאי
תרג׳ ספ׳ היסוד לר׳ י ישראלי).—אֶבֶן זוֹחֶלֶת, אבן שואבת:
א ב ן ה ז ו ח ל ת אשר תניע הברזל מצד סגולתה
(ר׳ אהרן הקראי, עץ חיים, ס). —אֶבֶן זְכוּכִית, אבן
זכה כזכוכית, ישתמשו בה לחלונות בספינות וכדומה:
ומהרריה (של ספרד) חוצבים נחשת וכו׳ ואבני שיש
ו א ב נ י ז כ ו כ י ת (ר׳ חסדאי, מכתבו למלך הכוזרי).
—אֶבֶן חוֹל, אבן שנתהותה מהתלכדות גרגרי חול,
sandstone ; Sandstein, grés : א ב ן ה ח ו ל הוא
משני המינים, מאבני הריחיים ואבני הלטוש, אבני
הלטוש מחוברים מחלקי חול יתר דקים מאבני ריחיים
(כרוך לינדו, רא׳בית למודים, בער ח). א ב ן ה ח ו ל הוא
אבן ידוע בקושי וצבעים שונים, ראשית חלקי הרכבתו
הוא מגרגירי חול אשר חוברו יחדיו (תוה"א, מולקים).
—אֶבֶן הַחֲכָמִים, אבן שהאמינו ה א ל כ י מ י י ם
שאפשר להרכיב בדרך מלאכותי ושיהיו לה סגולות
נפלאות להפך המתכיות הפשוטות ליקרות, וסוד
הרכבתו חפשו כל החכמים ההם: א ב ן ה ח כ מ י ם
שיחסו לה כל הסגולות ההן יחד, להעשיר בהפכה מוצק
זולל ליקר, לרפאות ולהאריך את החיים ולברא בריאה
חדשה בלהטיה ולהוליד בכחו יצור חי לכל משפטיו
(דר׳ רבין, אבן החכמים פרק א). — אֶבֶן טִפִּית,
(טפי) אבן תתהוה מטפטוף המים במערות,
Tropfstein; stalactite : א ב ן ט י פ י תמצא
במערות בתמונות נפלאות, ותתהוה ע"י טיפוף
המים אשר תטיפנה באותן המערות (כרוך לינדו
רא׳בית למודים, אכנים). — אֶבֶן יְהוּדִית, שארית
בעלי חיים מאבנים בצורת זית, ויתנו לה סגולות:
אם תקח האבן הנקרא א ב ן י ה ו ד י ת שיש לה
שירטוטין ויתלה עליו יועיל משבחה (רא׳כ"ע כפ׳
הנסיונ׳ כ"י פריז). יוקח (למחלת הכליות) אפר זכוכית
וכו׳ ו א ב ן י ה ו ד י ת וכו׳ ושחיקת אבן יהודית
הזכר והנקבה יחד (קאנון ג, במחלות הכליות, ז).
—אֶבֶן יַיִן, שמרי היין אשר יתדבקו בשולי החביות
ויתקשו ברבות הימים ויהיו לאבן (כרוך לינדו רא׳בית
למודים ח).—אֶבֶן יֵרָקוֹן: אדם אחד שלקח אבן
ה י ר ק ו ן ורחץ אותה במים והשקה המים לבעלי
הירקון (רא׳כ"ע ספ׳ הנסיונ׳ ג).—אֶבֶן מִצְרִית, השתמשו
בה לפנים לרפואה: ומן הרשיות הטובות לכל המיתמד
בפלות הראש והכאב הנקרא כיבע, שירטה ב א ב ן
ה מ צ ר י ת כי היא רב התיעלת (קאנון א ב, יב).—
אֶבֶן מַרְקָשִׁית, או מַרְקְשִׁית, אבן בתערובת ברזל,
marcassite : ומהטובים בזה אבן מ ר כ ש י ת א
(קאנון ד ג א כח). ואם ישימו עליו (על הזהב) א ב ן
ה מ ר ק ש י ת יבדל מעליו (בער הבמים לרגב"ם).—אֶבֶן
מַתֶּכֶת: אבן מתכא הוא ליתרויירין (אסף הרופא 150).
אֶבֶן נָחָשׁ. אבן מנומרה וטלואה בקוים ותברבורות
בעין עור הנחשים, serpentine : ואמרו רבים כי
האבן אשר ידוע ב א ב ן ה נ ח ש, אם יתלה יהיה
בו בריאות (קאנון ד ג ל"ג). א ב ן ה נ ח ש י ם,
פלחיה בלתי גדולים וכו׳ האמינו העם לפנים כי לא
יוכלו נחשים לבא בצור מחצבת האבן ההיא ותיו וכי
היא תציל גם מרעל וארס הנחשים (יהושע סירקין,
מעה"ד).—אֶבֶן סְפוֹג, מנקבה כספוג וקשה, ישתמשו
בה לשוף בה עץ וכדומה, Bimsstein ; pierre
ponce : אם יתלה אבן הספוג בצואר נער שיש לו
שעול ישקיטהו (רא׳כ"ע ספר הנסיונ׳). יוקח אפר זכוכית
וכו׳ ואפר הארנבת ו א ב ן ה ס פ ו ג ודם התייש וכו׳
(קאנון ג יח כ ז). אֶבֶן רַעַם. היא א ב ן
ה א ו י ר : כגון המדינות הנטבעות ו א ב נ י
ה ר ע מ י ם והרעש היורדים מן השמים (יהודה
חריזי, תרגום מו"נ א נג). — אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת, היא
האבן המשכת אליה מתכת: א ב ן ש ו א ב ת תלה
לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ (סנהדרין
קז:). — אֶבֶן שָׁעוֹת, לוח אבן עומד במקום גלוי,

בקרקע: אבנים תושבות שהמחרישה מזעזעת (תוספתא שביעית ג).—

א) שמות ופעלים כללים

—*אֶבֶן, *הָצָץ, מחלה, כמין אבן בכים השתן ורכליות.— *אַבְנִי (אַבְנִיי) מטבע האבן. *אִבֵּן. מְאֻבָּן, *הִתְאַבֵּן, *הִתְאַבְּנוּת.

בְּנָה, סדר אבן על אבן לעשות בנין, עי' במקומו.

גִּבָּלִים.—פוסלי אבנים.

גָּדַר, עשה גָּדֵר והוא כתל מאבנים בלי טיט, סביב שדה, כרם, וכו'. — *גָּוִיל, אבן כהויתה, לא מסתתה. וההפך גָּזִית, מסתתה, עשויה. — גַּל, אבנים צבורות יחד כמו תל. —*גּוֹלֵל, אבן עגולה לסתם פתח מערת הקברים.

*דּוֹמֵם, האבן ושאר המחצבים הם ממערכת הדומם בארבע מערכות תבל: דומם, צומח, חי, מדבר.

חַלֻּקֵי אֲבָנִים, חלקות, ששפשפום המים בנחל, על שפת הים.—חָצַב, בקע סלעים לאבנים מִחְצָב, המקום שחוצבים משם אבנים.—חָצָץ, אבנים קטנות וקשות.—חָרָשׁ אֶבֶן, אמן לעשות כלים מאבנים.

*כֵּיפָה, אבן. ומשל: נפלה כיפה על הקדרה, אוי לקדרה, נפלה קדרה על הכיפה אוי לקדרה, בין כך ובין כך אוי לקדרה.

מַצֵּבָה, אבן אחת או הרבה שהציבו לזכרון, לאות, לעבודת אלהים. וגם לציון שנותנים על הקבר. —*מִרְבָּג, צבור של אבנים לבנין.—מַרְגֵּמָה, צבור של אבנים קטנות.—*מִרְצֶפֶת, מקום מרצף באבנים. —*מַרְקוּלִיס, מצבת אבנים לאלהי היונים מרקור. ומשל: זורק אבן למרקולים, עי' למעלה.

*נִדְבָּךְ, שורת אבנים בבנין. — *נֶפֶשׁ, בנין אבנים על הקבר.

סֶלַע, גשם האבני בהיותו עוד דבוק ונשרש בקרקע. —*סְקִילָה, הֶרג ע"י זריקת אבנים. — סָקַל, הרג אדם או בהמה באבנים. סִקֵּל, הסיר האבנים מהשדה.—*סִתֵּת, התקין האבן בכלי מלאכה. נתן לה הצורה הדרושה.—*סַתָּת. מי שאומנתו לסתת.

*פְּגָשׁ, אבן גדולה לירות בה.—*פֵּאָה, שטח פני אבן הגזית.—פָּסַל, חתך, עשה בכלי מלאכה כלי מאבן.—פֶּסֶל, צורה עשויה מאבן. *פְּסֵיפָס, אבן קטנה מרבעת למשחק, וציור עשוי בפספסים מגונים שונים.—*פַּרְעוֹה, אבנים בולטות מהכותל.

צוּר, סלע קשה. — צִיּוּן, על הקבר.—*צְרוֹר, חתיכה, בקיע, שנבקע מאבן.

*רֹבֶד, בליטת אבנים מהקיר לשבת עליו.—רָגַם, אבנים באדם.—רָצַף, כסה קרקע הבית או החוץ באבנים ועשה רִצְפָּה,

*אֶבֶן־שָׁעָה, עומדת במקום גלוי ומסמר תחוב בה להורות השעה.

ב) מיני אבנים:

*אֶבֶן האויר, *אֶבֶן רעם, *אֶבֶן שמים.aérolithe. —*אֶבֶן ארמנית,—*אֶבֶן אֵשׁ, היא צֹר.—*אֶבֶן בֹּחַן. —*אֶבֶן בַּרְזֶל. -*אֶבֶן גֵּיהִנּוֹם, *אֶבֶן שְׁאוֹל.—*אַבְנָדָם. *אֶבֶן חוֹל. — *אֶבֶן טִפִּית. — *אֶבֶן יְהוּדִית, חשבו הקדמונים שהיא סגולה למחלות רבות.—*אֶבֶן כֹּחַל, היא אבן פוך.— *אֶבֶן מצרית. *אֶבֶן מִשְׁחָזֶת. —*אֶבֶן סְפוֹג, ישתמשו בה למריטה,—*אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת. -*אֶבֶן תְּקוּמָה, מיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות

אֹדֶם.-אַחְלָמָה.-אֶקְדָּח.

בַּהַט, שיש לבן מאד, רך.—בָּרֶקֶת.

*גֶּבֶס, *גְּבָסִים.—גִּיר, שעושים ממנו שיד.

דַּר, מין בהט שמראהו כעין הצדף.

*חֲנֶבֶת, אבן ממראה תכלת.—חַלָּמִישׁ, אבן קשה כמראה הזכוכית, מטבע הצֹר.

יַהֲלֹם, יָשְׁפֵה.

כַּדְכֹּד. — *כַּרְכֵּדוֹן.

לֶשֶׁם.

נֹפֶךְ.—*נְצִיץ, אבן נוצצת.

סֹחֶרֶת אבן ירקרקת.—סַפִּיר.

עַיִן. שם לאבנים הרבה. *עין עגל *עין חתול, *עין הנחש, *עין תבל, וכדומה. — *עֶפְרָן, מין אבן יקרה.—*עָקִיק,

פּוּךְ, אבני פוך, מין שיש שמראהו כעין הפוך.

פִּטְדָה.—*פֵּרוֹז.

צֹר, אבן קשה, נותנת אש.

רִקְמָה, אבני רקמה, מגונים שונים.

שְׁבוֹ.- שֹׁהַם.— שַׁיִשׁ, קשה, מטבע הגיר. — שַׁיִשׁ אדם.-*שָׁמִיר, אבן קשה מאד ישתמשו בהשחק למרט מתכת ולהתיך זכוכית.

תַּרְשִׁישׁ.

(כאן נסדרו העדיות להשמות המרכבים מהשם אבן גם שם אחר).

*אֶבֶן אִילָנִית הוא ה א ל מ ו ג: ופרשו במלה הזאת (אלגום) שהוא צמח צומח בים, בהרים אשר תחת

ב"א שחותכין מהם תרופאים ביצה אחת לרפואתם מנתיקת הבטן או מן האבן העוצר השתן (מרדכי יבמות פרק הערל בשם ר"ת). חולי האבן (שו"ת רמא לח). החול והאבנים הנולדים שם בהכליות הם רכים והאבן לבחורים תמיד בכליות וכו' ולנערים במקוה אשר צוארה קצר וכו' ובנשים נולדת האבן מעט וכו' ואם האבן גדולה עד שתסתם פי המקיה יבנים באמה מכחול וידחה איתה (מא"ר אלדבי, שבילי אמונה ז, כליות). ואל ירבה (הילד) לאכל הפירות והגבינה והחלב והמאכלים כדי שלא יתילדו להם אבנים בכליותיהם (שם נתיב ה' פרק א'). ושמן השקדים המרים. חם ויבש יועיל לכל מיני חלאים ולכאב הראש ולשעול ולנשימה ולריאה ולכליות ויפוצץ האבן (שם).

ויבא השם אבן בחבור עם שמות רבים אחרים להוראית מתחלפות לפי עניני האבן או לפי התשמיש שנועדה לו :—אֶבֶן אֶלְגָּבִישׁ, כמו אבן ברד. עי' אלגביש.- ־אבן בֹּחַן, לבחן בה את הזהב וכו', pierre de touche; touch-stone ; Probierstein : בישפה השחור ישתמשו באבן בחן לבחן עליו זהב וכסף ונחשת (יהושע סירקין, מערכת הלומס א).—אֶבֶן בָּרָד כל אחד מגרגרי הברד, grêlon ; Hagelkorn; hail stone : והשמיע ה' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואֶבֶן בָּרָד (ישעי' ל ל). רבי יוחנן בן נורי אומר אבן הברד כמים (מקואות ז א).—אֶבֶן גָּזִית, עי' גזית.—*אֶבֶן זְכוּכִית. אבן חלקה לגהץ הלבנים : גיהוץ באבן הזכוכית (רשי כתבות י :). שמחליק את הבגדים באבן זכוכית אחר הכיבום (סמ"ג לא:). *אֶבֶן טוֹבָה, שם למיני אבנים מצינות בטבען, במראיתן, בסגולותיהן, pierre précieuse ; precious stone ; Edelstein : אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא (ב"ב יז:). רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות (אבות ו ט). אמר ר' חנן מחצב של אבנים טובות גילה לו הקב"ה למשה בתוך אהלו (שקלים ט). — *אֶבֶן טוֹעִים : אבן טועים היתה בירושלם כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה נותן סימנין ונוטלה (ב"מ כח:). — אֶבֶן יָד, אבן קטנה שנתפשת באחת יד : ואם באֶבֶן יָד אשר ימות בה הכהו רוצח הוא (במדבר לה יז).— אֶבֶן יְקָרָה, כמו אבן טובה : ואוצרות עשה (יחזקיה) לו לכסף ולזהב ולאֶבֶן יְקָרָה (דה"י ב, לב כז).—ובמשמעת אבן גדולה, מתקנה ומסתתה היטב: ומיוסד אֲבָנִים יְקָרוֹת אבנים גדולות, אבני עשר אמות (מא ז י).—*אֶבֶן כָּתֵף : אבני כתף באות מכל מקום, וכו' ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד, דברי ר"מ, ר' יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (שביעית ג ט).— *אֶבֶן מְסַמָּא [1], אבן גדולה ישימוה על בגדים וכיוצא בהם, לכבשם, גם תשמש למושב לדבר [2] : למעלה מהם (משרץ וש"ז וכו') מרכב שהוא מטמא תחת אבן מסמא (כלים א ג). מנין לעשרה מרכבות זה על גב זה, אפילו על גב אבן מסמא, ת"ל כל המרכב (ספרא מסכת מצורע פ"ג).—אֶבֶן מַעֲמָסָה אבן גדולה, כבדה יעמסנה אדם לנסות את כחו : והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אֶבֶן מַעֲמָסָה לכל העמים כל עמסיה שרט ישרטו (זכריה יב ג).—אֶבֶן מַשְׂכִּית, אבן שיש עליה צורות. עי' משכית. — אֶבֶן נֶגֶף, שיכשל בה אדם בלכתו, ובהשאלה : ולְאֶבֶן נֶגֶף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב הארץ (ישעי' ח יד).—אֶבֶן קֶלַע, שקולעים בקלע : לקש נהפכו לו (להלויתן) אַבְנֵי קָלַע (איוב מא כ). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולְאַבְנֵי קְלָעִים (דה"ב כו יד).—*אֶבֶן שְׁתִיָּה, סלע בקרקע המקדש בירושלם, שעליו עמדו לפנים הארון עם הלוחות והאמינו היהודים שממנה התחילה בריאת העולם : אבן היה שם מימות נביאים ראשונים ושתייה היתה נקראת וכו', ר' יוסי אומר שממנה הושתת העולם (תוספתא יומא ג). והאמינו עוד שבמקום האבן הזאת הוא מרכז הארץ : והוכחנו שכדור הארץ היא בתוך, אם כן מרכזה, שהוא במקום אבן השתיה, הוא מיבזם (ר' מא"ר אבן אלדבי, שבילי אמונה, נתיב ב, ב).—*אֶבֶן תּוֹשֶׁבֶת, מחברת

---

[1]) לוי וקוהוט : מְסַמָּא, ובמשניות מנקדות מְסַמָּא,—במשנ' מנקד כ"י פרמה מְשַׁמָּא. ובמשנה כ"י עם גוף פרוש הרמבם בבית הספרים בברלין מְשַׁמָּא. — [2]) וזהי המשמעה העולה מדברי כל המפרשים. אך לא עמדו החכמים לא על מקור המלה מסמא ולא על כונתו האמתית.

Wasserstoff; hydrogène : הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים אבמים לכל חלק אחד של אבחמץ (הצקפה שנה ג כט הרי הלב).

**אבן**[1], ממנו אֶבֶן, *אִבֵּן *אִבְנִי, *אַבְנִיָּה,

**אֶבֶן**[2], כהפס׳ אֶ-, ס״נ, מ״ר אֲבָנִים, סמי׳ אַבְנֵי,—א) גוף קשה,חזק, יחצבוהו מהסלעים ויבנו בו בתים וכדומה, stone ; Stein ; pierre : ויקחו אֶבֶן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ וָאֶבֶן אשר לא יראון ולא ישמעון (דבר׳ ד כח). ושם אֶבֶן גדולה (שמו׳ ו יד). ולא יקחו אֶבֶן לפנה וְאֶבֶן למוסדות (ירמ׳ נא כו). ירדו במצולת כמו אָבֶן (שמות יה ה). והאבן גדולה על פי הבאר (ברא׳ כט ג). ולבונים העושים בית יי׳ ולחוצבי הָאֶבֶן (מ״ב יב יג). חלקה טובה ישליכו איש אַבְנוֹ ומלאוה (מ״ה ג כה). ויאמר יעקב לאחיו לקטו אֲבָנִים ויקחו אֲבָנִים ויעשו גל (ברא׳ לא מו). אֲבָנִים שלמות תבנה את מזבח ה׳ אלהיך (דבר׳ כז ו). גלו אֲבָנִים גדולות אל פי המערה (יהוש׳ י יח). ויקח מֵאַבְנֵי המקום (ברא׳ כח יא). עצים וְאַבְנֵי מחצב (מ״ב כב ו). ונתץ את הבית את אֲבָנָיו ואת עציו (ויקרא יד מה). ארץ אשר אֲבָנֶיהָ ברזל (דבר׳ ח ט). הנה אנכי מרביץ בפוך אֲבָנַיִךְ (ישע׳ נד יא). וַאֲבָנַיִךְ ועציך ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק׳ כו יב). אם יעלה שועל ופרץ חומת אַבְנֵיהֶם (נחמ׳ ג לה). היורד לתוך חורבתו של חברו ובנאה שלא ברשותו ואמר לו עציי ו א ב נ י י אני נוטל (ב״מ קא.).—ומשל: אֶבֶן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהל׳ קיח כב).—ואבנים יקרות לתכשיט: ומלאת בו מלאת אֶבֶן ארבעה טורים אָבֶן, טור אדם פטדה וברקת (שמות כח יז).—ובהשאלה לב אֶבֶן, לב קשה, בלי רגש: ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם והסרתי לב הָאֶבֶן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזק׳ יא יט). לבו יצוק כמו אָבֶן (איוב מא טז). —ואמר המשורר: מימי דמעות לחכה אשך וגם אבני לבבות שחקו מימיך (ר״י הלוי, מה לך לביה). הו יעלת חן ל ב ב ה א ב ן וכו׳ חן מאנוש ילדת אידי רחמים ממך נדוד הרחיקו (רמח״ל מ״ע ג א). — ולמשל להעדר גמור של חיים ותנועה: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כָּאָבֶן (שמות יה טז). ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לְאָבֶן (ש״א כה לז). הוי אמר לעץ הקיצה עורי לְאֶבֶן דומם (חבק׳ ב יט). —ומליצה, אֶבֶן מקיר תזעק: הוי בצע בצע וכו׳ כי אֶבֶן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חבק׳ ב ט יא).— *דחה א ב ן אחרי הנופל, ר״ל עשה מעשה כדי שהנופל לא יוכל לקום: הואיל והלך זה ונעשה כומר לע״ל אימא לידחי א ב ן אחרי הנופל (קידוש׳ כ:).—ומשל: *בור ששתית ממנו אל תזרק בו א ב ן (מד״ר במדב׳ כב).—*א ב נ י ם שישבנו עליהן בנערותנו עשו עמנו מלחמה בזקנותנו (ירוש׳ כילה א סג).—*זרק א ב ן למרקולים, ר״ל עשה מעשה במחשבה שאין בו כל רע, ובאמת יש בזה חטא, עי׳ מרקולים.—ב) אבן משמשת למשקל, weight ; poids ; Gewicht : אֶבֶן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך (דברים כה טו). תועבת יי׳ אֶבֶן וָאֶבֶן ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ כג). וישלם ראובן בעד כל א ב ן כפי השער (תבו׳ גא׳ בתרא׳ לא). לחייב לן עשרה א ב נ י ם שעוה (שם). — ובהשאלה: בידו, בכיסו א ב ן ו א ב ן, לאמר, אינו שוקל במשקל אחד לכל איש, אינו מודד לכלם במדה אחת, נוהג עמהם באופן מתחלף.—אֶבֶן הַמֶּלֶךְ, שמשקלה קבוע על פי הממשלה: ושקל את שער ראשו מאתים שקלים בְּאֶבֶן המלך (ש״ב יד כו).—ונקראו אלה האבנים אבני כיס, ע״ש שהיו שומרים אותם בכים: פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל אַבְנֵי כיס (משלי טז יא).—ואַבְנֵי מִרְמָה, שאין בהן המשקל הראוי: האזכה במאזני רשע ובכיס אַבְנֵי מִרְמָה (מיכה ו יא).—ג) אֶבֶן הַבְּדִיל, הוא האנך, קו הבנין, Senkblei; fil à plomb; plumet : וששמחו וראו את הָאֶבֶן הַבְּדִיל ביד זרבבל (זכריה ד י).—ד) מחלה בכים השתן, בכליות, ; la pierre (maladie) the Stone; der Stein (Krankh.); ובתעלות מוצא השתן יהיה הכאב עד הקבץ שמר השתן אז יתודע ה א ב ן אם גדולה אם קטנה (אסף הרופא, כ״י מינכן). גרעיני קיקיון יבריא כל חצץ ואבן שבמקוה (רא״כ״ס, ספ׳ הנסיון כ״י פריז ה ח). למה תולד ה א ב ן בכליות בקטנים ובגדולים בבועים (רמ״ט פלקירא, המבקש).

---

[1]) שרש שמי, ובכל הלשונו׳ זולתי הערבית, במשמעת אחת.—ב) באשורית אַבְנ, בכנענית אבן, בכלל וגם במשמ׳ ציון על קבר; מצוי הרבה בהכתבות הכנעניות והפוניות: טנא אבן לאחתי מלכת בת בעמלך (לידז-ברסקי, הכתבות השמיות, הפוניות החדש׳ סו) וכן עוד הרבה. —בארמית וסורית אבנא. באתפאי׳ אֶבֶן. — רק בערבית משמש שרש זה במשמעות אחרות.—[2]) לפי דעת קניג (ג׳ סי׳ רמת ספי׳ ג). ה נ ק ב ו ת של ארץ עברה בדעת היהודים גם על קצת גופים שהם כעין חלק מהארץ.

אל ביתו (ש"ב יא כו כז). אירעו א ב ל (מו"ק כ א). ש א ב ל הוא לה (תוספתא תענ' ב). היה הולך לבית ה א ב ל או לבית המשתה (שם כ"ב ו). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי א ב ל אביה (תענ' יג:). — ועי' מות.

**אֲבָל**[1]) מלת הענין,—א) לקים ולחזק דבר, כמו באמת, ;truly, indeed; in der That, gewiss; en vérité vraiment: ויאמרו (אחי יוסף) איש אל אחיו אֲבָל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראשית מב כא) [2]).— ב) כעין פתיחה להתחלת הדבור להטעימו: ותפל (האשה התקועית) על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך, ויאמר לה המלך מה לך ותאמר אֲבָל אשה אלמנה אני (ש"ב יד דה). והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר ארניהו בוא כי איש חיל אתה וטוב תבשר, ויען יונתן ויאמר לאדניהו אֲבָל ארוננו המלך דוד המליך את שלמה (מ"א א מב מג). ויאמר (אלישע) ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אֲבָל בן אין לה ואישה זקן (מ"ב ד יד). — ג) לתקן ולהוסיף על מה שקדם, nay indeed; gar wohl, vielmehr; de plus: ויאמר אברהם אל אלהים לו ישמעאל יחיה לפניך ויאמר אלהים אֲבָל שרה אשתך יולדת לך בן (בראשית יז יט). — ד) *בזמן מאוחר שמשה מלה זו להגות דבר הפך הנאמר קדם לה, but; aber; mais; ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות, אֲבָל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמד בחוץ (עזרא י יג). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, אֲבָל חרדה גדולה נפלה עליהם (דניאל י ז). וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים וגו' אֲבָל ארון האלהים העלה דוד מקרית יערים (דה"ב א, ג ד). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החוזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור ולשנאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' אֲבָל דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן

[1]) בערב' בַל a), והאלף נוספה, וי"א שבערבית נשמטה.—[2]) ובמשמ' זו היתה מלה זו משמשת עוד בזמן מאוחר, בפרט בדרום, כמו שהעיד על זה ר' אבא בר כהנא: ר' אבא בר כהנא אמר לשון דרומית היא א ב ל ברם (מד"ר על פסוק זה).

a) بَل

הארץ (שם יט ב ג). יתכסה במים ויקרא. א ב ל לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה ובו' (ברכ' ג ה). אימתי בזמן שלא שייר א ב ל אם שייר בעל השדה הוא נותן פאה לכל (פאה ג ה). אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע א ב ל אם אמר לו שליש ממה שאתה קוצר שלך מותר (שם ה ה). זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה, במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו א ב ל אם התחיל בו אפילו בזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה (שם ז ב). אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע א ב ל סומכין לשדה ירקות (כלא' ב ח). הנולדים מן החמור אף על פי שאביהן סוס מותרין זה בזה א ב ל הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור אסורים זה בזה (שם). ולא היו מתאבלין א ב ל אוננים (סנה' ו ו) במה דברים אמורים בזמן שקדם מקחו של זה לשבחו של זה א ב ל אם קדם שבחו של זה למקחו של זה אינו גובה (תוספתא כ"ב). ואין מברכין לפניה א ב ל מברכין לאחריה (ברכ' טו.). באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה, א ב ל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו (שם כ:). במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל בעושין בסעודתן או שהיה בעה"ב מיסב עמהם מברכין כתיקונה (ברכו' טז.).— ואחרי אלא: עד כאן לא אמר ר' יוסי לא יצא א ל א גבי קריאת שמע א ב ל תיומה משום ברכה הוא (שם טו.). אמר ליה ר' יוחנן לא שנו א ל א שלא פתח בלמען ירבו ימיכם, א ב ל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקיט (שם טז.). — וזה רוב שמושו בספרות המאוחרת.—ה)*במשמעת הנאחרי מאמר שולל, doch!; si: אמר ר' אליעז, אי אתם מודים שאם ערב ברגליו ביו"ט ראשון צריך לערוב ביו"ט וכו' אמרו לו א ב ל. אמרו לו אי אתה מודה שאין מערבים מיו"ט לחברו אמר להם א ב ל (תוספתא עירובין ה א). אמרו להם בית הלל לבית שמאי אי אתם מודים שמע בים לגדול ביום הכפורים אמרו להם א ב ל (ערובין ל:). אמ"ל ר"י אי אתם מודים לי בט' באב שחל להיות בא' בשבת שמפסיק מבעוד יום. אמרו לו א ב ל (שם מא.).

**אַבְמִים**[1]), גוף אוירי אחד מחלקי הרכבת המים והוא יותר קל מכל הגופים הידועים

[1]) עי' הערה לאבחמץ.

את הדברים האלה אל כל בני ישראל (כי ימותון במדבר) ויתאבלו העם מאד (במדבר יד לט). וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו (שמות לג ד). ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאול (ש"א יז לה). עד מתי אתה מתאבל אל שאול (שם יו א). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (ישעי' סו י). באה העת הגיע היום. הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל (יחזק' ז יב). ויאמר נחמיה וכו' לכל העם היום קדש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו (נחמי' ח ט). שלא להתאבל (על ירושלם) כל עיקר אי אפשר (תוספתא סוט' טו). כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (תעני' ל:). — ובמשמעת התראה כמו אבל: ויקח משם (יואב) אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי בגדי אבל והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב יד ב).

א. **אָבֵל** ש"ת סמי' אֲבֵל, אֲבֵל, נק' אֲבֵלָה, מ"ר אֲבֵלִים, אֲבֵלוֹת, סמי' אֲבֵלֵי, — מי שמתאבל על מת, qui est en deuil; mourner; Trauernder: וימאן (יעקב) להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה (בראש' לז לה). כאבל אם קדר שחותי (תהלים לה יד). שלחני (אלהים) לחבש לנשברי לב וכו' לנחם כל אבלים לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישעי' סא ג). ואשלם נחמים לו ולאבליו (שם נז יח). אבל אסור בתספורת וכו' בתכבוסת וכו' (מו"ק יד: טו.). ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמודה וכאבל (שם טו.).—ב) מלא צער, sorrowful; traurig; attristé: והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסתר ו יב). —ולא בע"ח: דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין (איכה א ד). — ג) במ"ז [1]) כמו אבל, ומ"כ: אבל שתכפוהו אביליו [2]) הרי זה מיקל בסכין (שמח' ה ט).—ד) כהן נוצרי, כומר[3]), Abt; abbé:

[1]) מבק' גזל נרדף עם גזל.—[2]) כך דכתיב במס' שמחות בכל הדפוסים, וכן בראש' במקומו וטור ושו"ע יו"ד ש"ז מהלכ' אבל. ואין ספק כי זו גרסה קדומה, כי כן העיד ר"י בן גנאח שבמשניות מנקדות נקודה תיבה זו אבליו, ואינו דוחה גם הקמץ שתחת האלף. ובגמ' מו"ק י"ז: הכתיב אבליו, וכן בכ"י שהובא בד"ס שם. וכן באלפס וכן בהרמבם, והקריאה המקבלה גם כאן אבליו. — [3]) בסור' אבילא, בערב' אביל a), כהן, כומר, נזיר.

a) أَبِيل

האבל [1]) מקליני (מגלת יוסף הקנאי, REJ 1881) האביל מביטיטאנאה, האבל מבייש (פנק' חבגוג, שם 1834. — ולנק': האבלת מנוארי (שם).

ב **אָבֵל** [2]), ש"נ כנוי אבלי, מ"ר אבלות סמי' אבלות,—שדה משקה, רטוב, עטוף דשא, meadow, Wiese, pré: מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אבל [3]) הגדולה (ש"א ו יח). ותשמש לקריאת שמות מקומות: אבל בית מעכה, אבל כרמים, אבל מחולה וכדומה.

**אֵבֶל** ש"ז כנוי אבלי אבלם, מ"ר אבלים,—א) צער ויגון גדול בסבת צרה ואסון, בפרט על מת, deuil; Trauer; mourning: ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג). והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד (עמוס ח י). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמי' ו כו). — ולתוגה בכלל: ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בוכים (איוב ל לא). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (אסתר ד ג). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה לא יב).— ב) המנהגים שנוהגים בהם המתאבלים על מת: ויעש (יוסף) לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ י). אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם (יחזקאל כד יז). — ג) הזמן שנוהגים בו להתאבל על מת: ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב (בראשית כז מא). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה

ואעפ"י שרצה לגרד למצא מקור ערבי לזה, אך כבר העיר נלדקה (ZDMG xl, 724) ופרנקל (Aram. Fremdw.) כי מלה זו באה מסורית לערבי'. ועל שאלת נסטלה (ZDMG xlv, 562) אימתי קבלה המלה אבילא בסורית משמעה של כהן, ע"ה דר' ריגר כי מלה זו קבלה בסורית משמעה זו על פי משמע' המלים אבלי ציון בעברית. — [1]) רצה שטינשנ' ברשי' כ"י הסבורג להגיה אבט, אבל כבר העיר הרב צדיק כהן במאמרו בהקבץ REJ שהעיקר הוא הנוסחה אבל, וכמו שמוכח משאר המקומות המובאים בפנים. וכן צריך להגיה בהכ"י שנתפרסם בה„מקור' לדה"י של היהודים בגרמניה" כמו שהעיר ע"ז כ' בהקבץ REJ, Oct. 1899.

[2]) משק' חצר.—[3]) כך פרש ריב"ג, וכן רוב שאר המפרשים. ויש סברים כי צריך לקרא אבן במק' אבל. ולא נתברר מקורו.

דול׳ בן לברט).—ג) התעלה והתרומם ונערם והתגבב [1]), : s'élever en l'air; to roll up; sich aufwirbeln העשן וכדומה: עשן גאות תתאבך ורקב יעל על גבך (את פני מבין, מתו׳ רומני). — ואמר המליץ: על כן יאמר משל הקדמונים נכבדים במורד ירדו וקלים יתאבכו גאות עשן (ר״י סטנוב אסף א מו).

— פע׳ °אִבֵּךְ, — אִבֵּךְ את הגוף וכדומה, עשהו עבה, סמיך, שחלקיו קרובים וצפופים מדבקים זה עם זה מאד, ההפך מספוגי, ; to compact ; verdichten : rendre dense (סמים) מבשלים מרככים מקשים סומכים פותחים מדביקים ממרקים מספגים מאבכים מתיכים הבשר (כלל קלר מן הסמים הנפרדים, רשימ׳ כ״י המבורג).

°אִבּוּךְ שם״פ: ומטה שנוטה (ברפואת הנקרם) סחיטת עלי הקנים הלחים הנה אם ירטה בהם שעה ארוכה ואם יסבול (החולה) המקררים ולא יכאיבוהו באבוך ומתיחה הנה אין כמו ההנדבי ומי ענבי השועל (קאנון, ג כב ב ז).

— פע׳, °אֻבַּךְ, פעול מן אִבֵּךְ: אמנם במשוש תודע (הקדחת המתחדשת מהתאבכות הגוף) לפי שהמשוש עור בעליה יהי׳ מקשי קשה מאובך וכו׳ ואמנם מי שהיתה בו קדחת יום ממורט בבשר הרך הנה השמן והמריחות פחות תועלת לו מתועלת המאובך וכו׳ מי שצריך שיתרחבו נקבי גופו ויותך הרבה כמו בעל הגוף המאובך פעמים רבות (תרגום פרקי גלינוס, כ״י פריז).

—קל °אָבַךְ והפע׳ °הֶאֱבִיךְ, השתמש בהם ר״א קליר: אבקו בקינות בכל שנה שלוחי, אבכו [2]) בה פנים בפנים עד כלות שלחי (קרוב׳ לת״ב). אאביך ביום מבך עגל חצי גרני (שם).

# °אֲבָךְ, ש״ז: מאתמול ערך מורך ואבך [3]) מרחפת בשלשת גדוש במבך (אבית, קונט׳ הפיוט׳).

בוך וכן פרש רשי מלשון נבוך. — [1]) כך פרש ריב״ג ויתאבכו: מלה יחידה וענינה הגבהות והעליה. ע״כ. ורדק פרש ויתגאו בגאות עשן. וכן מעריך והמערכות, מלשון סבך ושרג. וכן צ״ד. וגזנ׳ וכל החדשים אחריו חברו את שני הפרושים יחד: התרומם והסתבך. [2]) אין כונת הפיטן ברורה. קצת המפרשים פרשו מלשון בכיה וקצתם במשמעת עטיפה.

[3]) גם כונת שם זה לא ברורה, וכבר העיד צונץ על פיוט זה כי קשה להבינו. אך על פי המלים מאתמול ערך יש לשער כי כונת הפיטן באבך היתה אולי להגתנום.

# אבל, ממנו אָבַל, אֵבֶל, אָבֵל, אֲבֵלוּת.

אָבַל [1]), עתיד אֶאֱבַל, יֶאֱבַל, צווי אֱבַל, עם על אחריו,— הצטער צער גדול, היה לבו מלא יגון על איזה דבר, être triste ; to mourn; trauern : העל זאת לא תרגז הארץ ואָבַל כל יושב בה (עמוס ח ח). הכרת מנחה ונסך מבית ה׳ אָבְלוּ הכהנים משרתי ה׳ (יואל א ט). לעגלת בית און . . . כי אָבַל עליו עמו (הושע י ה). ואנו הדיגים ואָבְלוּ כל משליכי ביאור חכה (ישעי׳ יט ח). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תֶּאֱבָל (איוב יד כב).—ובהשאלה לדברים לא בע״ח: על זאת תֶּאֱבַל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמיה ד כח).

—ב) ביחס להאדמה והצמחים, נבלו, יבשו, היה להם מראה של אֵבֶל: ה׳ מציון ישאג ומירושלם יתן קולו וְאָבְלוּ נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמוס א ב). אָבְלָה נבלה הארץ אומללה נבלה תבל (ישעי׳ כד ד). אָבַל תירוש אומללה גפן נאנחו כל שמחי לב (שם ז).

—°אֲבִילָה שם״פ: אנחה מבפנים ואבילה מבחוץ (מדרש איכה, פתיחה).

הפ׳—הֶאֱבִיל עתיד יַאֲבִיל, גרם שיֶאֱבַל: כה אמר ה׳ ביום רדתו שאלה הֶאֱבַלְתִּי כסיתי עליו את תהום (יחזק׳ לא יה).—ובמשמעת נתן צורה של אֵבֶל: חשב ה׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע וַיַּאֲבֶל חיל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח).

— הִתְאַבֵּל על, עשה אֵבֶל, בפרט על מת, être en deuil ; to mourn; trauern : ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו וַיִּתְאַבֵּל על בנו ימים רבים (בראשית לז לד). כאשה זה ימים רבים מִתְאַבֶּלֶת על מת (ש״ב יד ב). וימת (יאשיהו) ויקבר בקברות אבותיו וכל יהודה וירושלם מִתְאַבְּלִים על יאשיהו (דהי״ב, לה כד). ולא היו מתאבלין אבל אוננין (סנה׳ ו ו). מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר וכו׳ שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו (מו״ק כה.).—ובכלל לצער גדול עמק: וידבר משה

[1]) בארמ׳ וסור׳ אֲבַל, באשור׳ אֲבָלֻ. בערבית אַבַּנַ a), וגם אַבַּלַ אלמית b), ספד את המת, בכה עליו, ספר בשבחו.

a) أَبَّنَ b) أَبَّلَ الميت

אז הלמו עקבי : the horse; le cheval; das Ross סוס מדהרות דהרות אַבִּירָיו (שופט' ה' כב). מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אַבִּירָיו רעשה כל הארץ (ירמי' ח יו). מקול שעטת פרסות אַבִּירָיו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים (שם מז ג). — ב) כנוי להשור אַ פּ י ס שעבדו לו המצריים, Apis : הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך מדוע נסחף אַבִּירֶיךָ לא עמד כי ה' הדפו (שם מו יד יה). — ובהשאלה לאנשים, לגבורים, לחשובים ואנשי מעלה: סלה כל אַבִּירַי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכה א יה). — וכנוי ליצורים עליונים, למלאכים : ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו לחם אַבִּירִים אכל איש (תהלים עח כג-כה). אשר אימתך באראלי אמן ב א ב י ר י אמץ (ר"ה קליר). — ובכלל, גדול והשוב : אפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כ א ב י ר ש ב א ב י ר י ם (רה"ש כה:). הקיש ג' קלי עולם (ירבעל בדן ויפתח) לג' א ב י ר י עולם (משה אהרן ושמואל) (ירוש' רה"ש הלכה ב). עשרת א ב י ר י ברית החרימו (אלהים אל דמי). גבורי החכמה ו א ב י ר י המזימה אשר לא ירעשו מרוח סערות התלאות (רב"ע פלקירא, לרי היגון). ובך א ב י ר י הזמן סליתי (עמנ' פרנס', הוספ' למתק שפתים). — אַבִּיר לֵב, מי שלבו חזק, קשה, בלי רגש, שאינו מתפעל משום דבר, dur de coeur; verstockt; stubborn : שמעו אלי אַבִּירֵי לב הרחוקים מצדקה, קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר (ישע' מו יב). — ולשבח, אמיץ הלב : ושיהיו הדיינים א ב י ר י לב להציל העשוק מיד גוזל (סמ"ג עשה לז). מי יתנני א ב י ר ל ב לנתק עבותות אהבתי אותך (א' מפו, אהבת ציון ו). — ה) עליון ראש : chef; Oberer; chief : אַבִּיר הרעים אשר לשאול (ש"א כב ח). והיה המלך נקתניבור משכיל וחכם וראש על כל חרטומי מצרים ו א ב י ר המכשפים ומורידי כחות הככבים (יוסיפון פי ו). והרופא המדקדק השלם א ב י ר המדקדקים ר' יונה בן גנאח (ר"י דורא, מעשה אפוד, הקדמה). כן הוא (ישעיהו) א ב י ר הנביאים וכן הוא לשון למודים אשר חננו ה' (א' מפו אהבת ציון ח')

## אַבִּירוּת,

ש"נ, ; מדת ותכונת אַבִּיר הלב : ויענהו יוסף (להבחור היוני נבד אלכסנדר מוקדון) האמת אתך לאמור כי אתה מורעו (של אלכסנדר) ל א ב י ר ו ת הלב אשר נראה כך, אמנם דע לך כי א ב י ר ו ת הלב צריכה לסמך הגבורה (יוסיפון, פרק פו). והמוקדמין שלחו בעד ר' יהושע הנזכר ואמרו לו מדוע אתה עובר הסכמת השלשים וכו' והוא ענה להם עזות ו ב א ב י ר ו ת לב חשיב לחם... (תשובת ריב"ש תלג). — או במתון ואבירות לב (יהוד' מסיר ליאון נפ' צופ' יב) א ב י ר ו ת לב להיות עז כנמר כנגד המלעיבים (ר"י אבוהב, נהר פישון יב ו). — וכלי השם לב : פעולת ה א ב י ר י ו ת גררת חזק ה א ב י ר ו ת (ר"י סטנוב, המדות לאריסטו ב ג).

## אבך[1],

ממנו התאבך, ־אָבַךְ, ־אִבֵּךְ, ־אֻבַּךְ

— התפ', הִתְאַבֵּךְ : התעבה ונהיה סמיך [2], sich ver-dichten; s'épaissir; to thicken : כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצית בסבכי היער וַיִּתְאַבְּכוּ גאות עשן (ישע' ט יז). ומזה נאמר לעבות הכבדות במים ה מ ת א ב כ ו ת יקרות וכו' אבל יהיה אופל העבות ה מ ת א ב כ ו ת הכבדות במים (ר"י אבן תבון בהפרשים של ריב"ג פרש יקל). ואף השם וחמתו עלינו נתכו, וגאות עשן הצרות ה ת א ב כ ו, והרואות בארובות חשכו (הקדמ' תרגום פלו' המבני להרמבם מועד). — ב) נתערבב זה בזה,[3] to mingle; sich vermischen; se mêler : והיו ב' העשנים (של הקרבן לצלמו של מיכה ושל בית המקדש) מתאבכין ועולין לשמים (פסק' רב' איכה ישבה). וצעקת ומהומה י ת א ב כ ו בנו (אד"ס מיכ' דמעה סה). — ובמשמ' הסתבך: ובכל אשר הרצועות (של הצידים) מגיעות יתאבכו הצפרים ויפלו ארצה (תוה"ע, אוז). — ובהשאלה נתבלבל, נבוך בדבריו : אשר בו נ ת א ב ך מנחם (תשו'

---

[1]) קשה להחליט אם יש איזה שתוף בין השרש העברי הזה ובין אַבִּךְ a) בערב' שמשמעתו הוא היה בעל בשר הרבה. — [2]) כך תרגם רסענ הפעל ויתאבכו ויתכאתף אקתדאר אלדכאן, (תרג' רסע"ג, דרנבו'); ר"ל התעבה רבוי העשן (כת'פ b) בערב' היה עבה, סמיך). וכן הביא ריב"ג פרוש זה : וכבר פרשו בו ענין עובי, ע"כ. ובמשמעה זו השתמשו בו הסופרים הקדמונים בפעל ובפִּעֵל וכו'. — [3]) ממאמר הפסקתא שאחרי זה נראה כי פרשו ה ת א ב כ ו התערבבו, וקרוב לזה שרש

a) أَبِكَ b) كَثُفَ

(קהל' יב ה). — ותשתמשו הסופרים הרבה במשמעה מיוחדת זו של תאוה: עד ימי הזקנה שתופר האביונה (כמש' רלה, ק כ). הנה בן נולד לך אחרי הפרת האביונה (אגר' איל' אהב', שלמה אוליוירו). מכת המחלה ומעצבונה, גבר בי כח הצנה והופרה האביונה (כגידת הזמן). רשע עבד לאביונה (ר"י סטנוב, אסף כ יז). וכסיל יצוה את האביונה לנגיד (שם א נא). השט על פני הים כבר הרגיע המית נפשו ותפר האביונה וכו' תמו כל כוסף ותשוקה (א' גוטל', ממלרים). גם האביונה תפר מפחד המות (יל"ג משל' א יד). — ותשתמש ר"א קליר במלה זו במשמעת כח אבות, זכות אבות: אודה כהופרה האביונה[1] (ר"א קליר, אאדה).

***אביונות**, כמו חביונות ועי' זה.

***אביונות** ש"נ, מעמד איש אביון, indigence; Dürftigkeit: אמר דוד לפני הקב"ה חשוב לעניות ואביונות וגאלני חושה (מדרש תהל' ע).

***אביכה**, שה"פ מן אבך משמעה א: להורות התסתבכות והאביכה שהיה לאחד עם האחר הפך טבעם של הברד והאש (נוה שלום, יח).

**אביל**, עי' אבל.

***אבילה**, שה"פ מן אבל: אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ (מד"ר איכה, פתיחה מ"ד).

***אביסה**, שה"פ מן אבס: וההיא אביסה היינו הלעטה (תוספ' שבת נה).

**אביפיור**, עי' אפיפיור.

***אביק**[2] אביק, ש"ז מ"ר, אביקים; ואביק, מ"ר אביקים, וגם אבק, פתיחה וצנור בשולי האמבט או בדפנות, להביא לתוכה המים הקרים והחמים, ויפתחוה להוציא דרך בה המים המאוסים, Rinne; canal: האביק[3] שבמרחץ בזמן שהוא באמצע פוסל, מן הצד איננו פוסל, וכו' אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקואות ו' י'). הנוגע באבק טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא שם ה').

***אביקה**, אביקות שה"פ מן אבק: ומכאן תראה אביקות ראש הפלסופים וקשיו (רמבן פרש' אחרי מות).

**אביר**[1] או אביר ש"ז, סמ' אביר, — כנוי לאלהים, Beiname Gottes: adj. appliqué á Dieu: attr. of God: ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל (בראשית מט כד). לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישעי' א כד). והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון, וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגאלך אביר יעקב (שם מט כו). אשר נשבע (דוד) לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהל' קלב ג). — ויש שהשתמשו באביר במקום אביר שלקמן: התכשר אביר הרועים כי צצו בביתך נטועים גם עמדו ממך זרעים וכשרש תהיה הפארה (ר"י הלוי לר"ש הנגיד). וכמו"כ אבירי לב במקום אבירי: מגערתך פחדו ורהו אישים אבירי לב (עמל' מחב' ט).

**אביר**[2], שת"ז מ"ר אבירים, — גדול, חזק אמיץ, strong, mighty; tapfer, stark; brave, vigoureux. א) בפרט השור הגס, החזק, the bull; le taureau; der Stier: כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים (ישעי' לד ו ז). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהלים כב יג). — וכנוי להסוס החזק, החר,

---

תרגם אל שהוה, ר"ל התאוה. וכן מנחם, ריב"ג, רשי, רד"ק, רלבג, וכמו"כ רוב החדשים, במשמ' חפץ ותאוה ותאות בשרים. ראב"ע מלשון בינה, והכונה לרוח האדם. ויש פרשו הנפש, הנשמה. — [1]) מד"ר על פסוק זה: האביונה זו זכות אבות.

[2]) כך מנקד במשנ' מנקדות כ"י פרמה במשנה מקו': האביק לאביק, וכן קריאה המקבלה של אשכנזים וספרדים, וכן מער' המער'. ובוקשד' כשתלי וצ"ד אביק, וכן במשנ' המנק' הנדפסות, וכן לשון רבנן. לוי נקד אביק, קוה' אביק וכן דלמן. ובדבר מקור המלה הנה שי"ר בערך מלים החליט כי היא עברית והיא היא המלה אפיק, אך רמבם אמר כי היא בערבית אלאנביק, שמקורה מיוני', וכן הסכימו פלישר, קוה' דלמן. וקרויס רואה בה מלה שמית. — [3]) רה"ג: אותה האמה שיבואו המים החמים והקרים בה ויורדים אל האמבטי שמו אביק. ע"כ. וכבר נזכר למעלה כי הרמבם תרגם אותה אלאנביק בערב'.

[1]) לפי דעת רוב החכמים כמו אביר שלקמן משרש אבר במשמ' כח וגבורה. ויש סברים כי הוא הכנוי אביר להשור אפים שהאליהו המצריים, ותקון סופרים היא לקרא אביר במקום אביר להבדיל בין קדש לחול.

[2]) שרש אבר, ע' זה.

קלג יח)—ויבא הרבה כחבור יםעני¹)דל:לא תעשק שכיר עני ואביון (דברים כד יד). העניים והאביונים מבקשים מים ואין (ישעי׳ מא יז). הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם וכו׳ ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל יו מט). יחס על דל ואביון (תהלים עב יג). פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו (שם פב ד). — ועם הנגוד עשיר: גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון (שם מט ג). — ב) קשה יום נתון בצרה, נרדף, malheureux ; elend ; wretched: לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישעי׳ לב ז). שירו לה׳ הללו את ה׳ כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמי׳ כ יג). כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כג).—ולנק׳ אביונה-יונות: ואביונה לנק׳ (אדונ׳ בן תמים, ראב״ע קהל׳ יב ה). נמשלים הארצות (בימי החרף) לשממות נחרצות, נחרצות כזקנה אלמנה אביונה (ראב״ע, ריב בין הקיץ והחרף). חרדי כיונה עניה א ב י ו נ ה זכרי בכל עת מנוחה עליונה (סכתי יגונך, תוכח׳ ליוה״כ).

**אביון**, ש״ז מן אביונה שלקמן (רד״ק מכלול, כ״ז תל״ע, בטכר) ועי׳ הערה לאביונה. — ומ״ר: תמלאו כריסו מתמרות אביוניך (עזרא הבבלי תוכח׳ מוסר יח).

***אביונה**²), ש״נ, מ״ר אביונות, — הפרי הרך של הצלף, משמש לתבל המאכל, caper berry ; câpre ; Kaper: הצלף מתעשר תמרות ו א ב י ו נ ו ת³), וקפריסין ר״ע אומר אינו מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשרות ד ו). אמר רב יהודה אמר רב צ״ף של ערלה בחוצה לארץ זורק את ה א ב י ו נ ו ת ואוכל את הקפריסין (בבלי ברכ׳ לו). על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בפה״א ועל ה א ב י ו נ ו ת והקפריסין אומר בפה״ע (שם). מעשר מקפרס על על התמרות ומן התמרות על הקפרס אבל לא מהן על ה א ב י ו נ ו ת ומן ה א ב י ו נ ו ת עליהן א ב י ו נ ו ת נתנו עליהן תומרי אילן ותומרי זרעין (ירוש׳ מעשר׳ ד׳ נח). פרי ה א ב י ו נ ה הוא קפר חם וטוב לטחול (אסף הרופא, כ״י מינכן דף כז). צלף הוא מין אילן ויש בו קפריסין ועלין ו א ב י ו נ ו ת (ערוך ערך צלף). וכן ה א ב י ו נ ו ת של צלף חייבים בתרומה מפני שהם פרי (רמבם תרומ׳ ב ד). ו ה א ב י ו נ ו ת של צלף הן הפרי שהן בצורות תמרים דקים (שם הלכ׳ ברכו׳ ח ו).

**אביונה**¹), ש״נ,—כמו אביונה שלמעלה, והוא פרי הצלף, ומפני שהאמינו שפרי זה מעורר התאבון והתאוה ²) השתמשו במלה זו במשמעה של תשוקה ותאבון ותאוות בשרים, appetit ; sexual desire ; désir charnel ; Gelüste : ויגאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה ²) כי הלך האדם אל בית עלמו

---

¹) ההבדל בין עני ובין אביון: להקדים (בתשלומי שכר שכיר) עני לאביון וכו׳ א ב י ו ן דלא כסיף למתבעיה (ב״מ קיא:). ורשי שם: אביון מעונה מעני. ²) בסי׳ היחיד לא נזכר בשום מקום כ״א הרבים, וספרדים ואשכנזים קראים אביונות, וכן נקודה בכל משנ׳ המנקד׳ הנדפסות. בוקשר׳ ובשתלי אב-, צ״ד אב-, וכן נקדוה לוי קוה׳ ודלמן, ואעפ״י שחלק על זה דר׳ לו (שהצ״מ), וההליט כי צריך לקרא אביונות, כמו אביונה שלקמן, כמו שנקודה מלה זו בה״ג הוצ׳ הילדסה׳ על אביונות. אין לדחות הקריאה המקבלה.—ובדבר מקור השם הזה לא מצא חוקרי הלשון דבר יתר מתקבל מדעת הקדמו׳ שפרשוה מלשון א ב ה במשמ׳ חפץ מפני שהפרי הזה גורר ומעורר ה ת א ב ו ן לאכילה. —³) וז״ל הרמבם בפרוש המשנה: צלף היא בערבית אלכבר וכו׳ ויש ממנו פרי מבושל כל צרכו ושמו הידוע אצלינו בלשון ערבי פרוע (כצ״ל במקום אלפרס, וקוהוט נסתבס כזה מאד) אל כבר והוא הנקרא א ב י ו נ ו ת. ע״כ. ו פ ר ו ע בערב׳ הוא כעין כפתורים הצומחים על האילן.

¹) אין חבר למשקל זה זולת שע״פ מנדון ועםי נראה שפיפון-וישימון. והיתה דעת ר׳ אדונים בן תמים, כי אביונה הוא הקט׳ מן אביונה, אמר וז״ל: ואביונה לנק׳ ואם ת צ ע י ר נ ה תהי׳ אביונה וכן מלת אמינון (ראב״ע קהל׳ יב ה), ואעפ״י שהראב״ע דחה דקדוק זה, מכל מקום, כיון שרוב המדקדקים הסכימו שאמינון היא הקטנה מן אמנון, שכן היא צורת ההקט׳ בערבי׳ למשקל פעלון, אפשר לקבל דעת ר׳ אדוני בדקדוק מלה זו. קניג (ב רג) סבר כי החפץ להבדיל בין מלה זו ובין התאר אביונה במשמ׳ עני גרם שנוי הצורה. —²) אמר אבן סינא והיא חריף חד וכו׳ ומוסיף במשגל (קאנן לוח הסמים ערך וכבר). ואמר דאוד אלצריר אלאנטאכי: יפתח ה ת א ו ה וישיבה אחרי נפלה (תוכרה ערך ככר). וזו תשובה על פקפוקיו של דר׳ תוד שהזכיר פרופ׳ מור במחקרו בפרוש אביונה ( Prof, Moore JBL X ,55).

²) השבע׳ וכן ולג׳ תרגמו במשמ׳ פרי הצלף. מד״ר: זו התאוה המטילה שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה. רסע״ג פרש מלשון המשנה אביונות. ר״י גיאת

השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה (תוספתא סנהדרין יג). אביב קצור (ירוש' יומא מג:). —ומ"ר: בת תת באביבים רבים (פיוט מוסף פרשת חדש, בימים המבורכים). זורזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות, צאת בעסק עשות כריכות מאביבי תבואות (ר' מאיר נהוראי, פיוט אור יום הנף, א פסח). לפי שעדיין אינם (החרובים) אביבים (אמרי יושר ר"מ דיין סי' ג) —ב) חדש הָאָבִיב, החדש שבו הדגן אביב, הוא חדש ניסן, Monat April; mois d'Avril: שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתיך למועד חדש הָאָבִיב כי בו יצאת ממצרים (שמות כג יה). —ג) יעונת השנה אחרי הסתו מן ניסן ועד תמוז, printemps; Frühling; spring: וברוב שיקרה (חלי הפלג) יקרה בחזק קור הסתו, וגם יקרה באביב, בתנועות הלחות (קאנון ג, ב כ). ואם יוקדם סתו צפוני, וילוה אליו אביב דרומי גשמי, וקיץ בלתי נשיבות רוחות, ירבה בו הרמד (שם שם, א ו). והנה ירבה השעול בסתו ובאביב הסתוי (שם ג יב). וכבר כתבו הטבעיים שארבעת תקופות הזמן הם כנגד הארבעה זמנים ששיערן בחיי האדם, הזמן הראשון שהוא האביב הוא כנגד הילדות והשחרות וימי הנערות, והקיץ הוא כנגד זמן הבחרות (ר"י אברבנאל זבח פסח, בסוף). ימי ניסן ואייר סיון זמן האביב האויר יותר ממוזג (רי להלון אולה"ת, א"ב). ד' זמני השנה שהם האביב והקיץ והחרף והסתו (רהב' דע' ר"מ אלבילא ו א). —ומשל: דרור אחד לא יבשר האביב (אכר' שלוס, נוה שלום א ו). והוא הזמן הממוצע בין הקור והחום והוא זמן האביב (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, ב ד). רק את (השמש), כי שבת צפונה, עת אָביב קראת לנו.... ותחי רוח כלנו (אד"מ שש"ק א' האביב). פרחים... מתגרת יד הסתו נבלו קמלו, מריח הָאָבִיב חיו כלם (יל"ג, שיר תל אביב). אך שוא הוא הָאָבִיב, כל תלמי רקמה, לא תחז בם עיני כ"א קוץ עם שקמה (מיכ"ל כנור בת ציון, האביב). —ובהשאלה לשני הילדות, הבחרות: אהה! ימי הילדות אביב החיים (רמ"א גינזבורג, אביעזר ג). מדוע לא ימשכו אביב נעורי כל ימי צבא על הארץ (ארבע כוסות התרעלה). ושערותם הלבינו לשחור תשובנה אביב נצחי יהי (אכר' גוטלבר, ממלריס דף קלו). באביב תבל, בעלומי הארץ עת היא עוד לא מלאה מטה ופרק (יל"ג, הסוס המתנקס).

**אֲבִיבִי**, שת"ז, נק' אֲבִיבִית, — א) מה שהוא מזמן האביב: ושיהיה זמנו (של האביב) זמן מה שבין השווי האביבי או לפניו או לאחריו, מעט עד הגיע השמש לחצי שור (קאנון אב, ב ג). דע כי אלה הפרקים (של השנה) אצל חכמי הכוכבים הם זמני העתקות השמש ברבע רבע מגלגל המזלות, מתחילים מהנקודה האביבית (שם). —ב) שיש בו מטבע האביב, לא חם ביותר ולא קר, כמו האביב: ואם יהיה הקיץ אביבי תהיינה הקדחות רפות בענינם (שם אב, כו). יש מן הארצות שהן שוות, אביביות, ומהן חמות קיציות, ומהן קרות סתויות ומהן יבשות חרפיות (שם, ג, כד).

**אֶבְיוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אֶבְיוֹנִים אֶבְיֹנִים, כנ' אֶבְיוֹנְךָ, אֶבְיֹנֶךָ, סמי' אֶבְיוֹנֵי אֶבְיֹנֵי ולנק' אֶבְיוֹנָה— א) דל מאד שאין לו צרכיו ומבקש מאחרים, poor, needy; paurve, indigent; Bettler, Dürftiger: כי יהיה בך אֶבְיוֹן מאחד אחיך באחד שעריך וכו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך הָאֶבְיוֹן (דבר' טו ז—ח). לקנות בכסף דלים וְאֶבְיוֹן בעבור נעלים (עמו' ח ה). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לָאֶבְיוֹן אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט—כ). כפה פרשה (האשת חיל) לעני וידיה שלחה לָאֶבְיוֹן (משלי לא כ). לא תטה משפט אֶבְיֹנְךָ בריבו (שמות כג ו). פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך וּלְאֶבְיֹנְךָ בארצך (דברים טו יא). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אֶבְיוֹנִים[2] (עמ' ד א). פזר נתן לָאֶבְיוֹנִים צדקתו עמדת לעד (תהל' קיב ט). —והשביעת תשמטנה (את תבואת האדמה) ונטשתה ואכלו אֶבְיֹנֵי עמך (שמות כג יא). צידה ברך אברך אֶבְיוֹנֶיהָ אשביע לחם (תהל,

---

[1]) משקל עֶלְיוֹן, אלא שזה תאר ואביון שם. ואמרו הקדמונ' ורוב האחרונים שנגזר מן אבה במשמ' חפץ, ואביון ר"ל מי שחפץ. ודחוק הוא. וברט (מה"ש כז) הביא בשם חלמ"צ דמיון לזה מלשון ג'פטית ושער כי היא מלה שאולה מלשון מצרית הקדומה, אך בעצמו העיר על הדוחק שיש בהשערה זו. ואולי היה לשרש אבה בתחלה משמ' בקש, שאל, כמו בעה, ופרוש אביון הוא מי שמבקש, שואל, וכן בערבי' שאיל a), ר"ל אביון משרש שאל.— [2]) נמסר במס': י"ו במקרא ג' חסר'.—

a) سائل

רישות רוחץ מיד (מכשיר׳ ג ה). שמא באבטי [1] עוברה (חגי׳ טו.). האבטי הזו האב והבן אין יכולין לרחוץ בו באחת (ערוך ערך אמבטי בשם ילמדנו). אבטי של מרחץ (רה״ג אהל׳ יב ג).

**אבטח** עי׳ אַבְטִי, **אֲבַטִּח** אחרי אבטי.

***אַבְטָחָה**, ש״נ, מ״ר אַבְטָחוֹת, כמו הבטחה: אנשי אמת, אלו בעלי אבטחה (מכלתא יתרו ב).

***אַבְטִי** [2] ש״ז, בליטה מן הכותל סמוך לחלון וכדומה תשא עליה נסר ;saillie, console; bracket, Vorsprung, Tragstein: ומודה ר׳ אליעזר באבטי [3] שעשאו מתחלה שהוא מביא את הטומאה (תוספתא אהל׳ יג).

**אֲבַטִּחַ** [4] אֲבַטִּיחַ ש״ז, מ״ר, אֲבַטִּחִים אֲבַטִּיחִים,—פרי אדמה מלא משקה, ממין הקשואים והדלועים, ; melon, pastèque ; Wassermelone, Melone ; water-: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במדבר יא ה). איזהו גרנן למעשרות וכו׳ אבטיח משישלק (מעשרות א ה). האומר לחברו הילך איסר זה וכו׳ באבטיח שאבור לי סופת ואוכל (שם ב ו). ובירק הקשואים והדלועים והאבטיחים (שם א ד)— שריק, מי האבטית, עי׳ זה.

***אֲבַטִּיחַ הוֹדִי**, מין צמח יגדל בהודו ופריו דומה קצת בצורתו לאבטיח, ומלא משקה משיב נפש, : melocactus או יעשה האמבטי כלו מסחיטת הדלעת וכו׳ או מאבטיח הנדי (קאנון ג, ב ג). וישתה העלול החלב החלוב שיעור נכון אם לא יהי׳ שם קדחת ומי השעורים ומי הדלעת ומי האבטיח ההנדי (שם).

**אֲבִי** [1] מלת הקריאה להגות רצון ותשוקה: אָבִי יבחן איוב (איוב לד לו).

—אֲבִי, סמי׳ מן אָב.

**אָבִיב** [2], ש״ז מ״ר *אֲבִיבִים,—השבלים כשהן כבר בקנה ועודן ירקות, ;épi vert; grüne Aehre; green ear: והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעל (שמות ט לא). ואם תקריב מנחת בכורים לה׳ אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקרא ב יד). הזורע וכו׳ וסיערתו הרוח (את הזרע לתוך הכרם) לפניו ר״ע אומר אם עשבים (עלו) יופך ואם אביב ינפץ ואם הביאה דגן תדלק (כלאים ה ז). על שלשה דברים מעברין את

---

בנוסחה עם גוף פרוש הרמבם הוצ׳ דרנב׳ אמבטי.—[1]) גרס׳ הערוך ערך אבט וערך אורנא. ובנוסח׳ וכ״י אמבטי.

[2]) משקל שְׁכוִי, ואעפ״י שיש מפקפקים באמתות מלה השם שכוי, מכל מקום כבר נתקבל בלשון.—[3]) כך הגרסה בתוספתא בנוסחאותינו, ובמהד׳ צוקמ׳ מכ״י ארפוט אבטו, וצ״ל אבטי. וכן הביא הערוך ערך בטת; ובתוספתא אבטי כמין טיחת טיט בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו וכו׳ פי׳ אבטי בנין כמין אבטי של מרחץ, ע״כ, והם ממש דברי רה״ג בפירושו למשנה אהל׳ י״ב ג׳ אלא שנשמטה שם מלת אבטי אחרי מלת בתוספתא. והנה אעפ״י שמפני הדמיון עם השם אבטי של מרחץ כהב רה״ג בנין כמין אבטי של מרחץ, עקר הכונה בשם זה היא מה שכתב בתחלת הפרוש: טיחת טיט בבנין וזיז נתון עליו, כמו שמוכח ממה שתרגם שם רה״ג בערבית ולא הביאו הערוך, והוא: רד בטייח, ופרוש רד a) בערב׳ הוא סֶמֶך, כל דבר שדבר אחר סומך עליו. והנה לא נתברר מקור מלה זו, כי הדמיון עם אבטי של מרחץ רחוק מאד. וגם מה שהביא קרוים כי השם אמבטי שמש גם ביונית במלאכת הבנין אינו מצילנו מהדחק יען מלה זו ביונית במלאכת הבנין פרושה מ ד ה, שאינו ענין לכאן. וי״ג אבטח, ועי׳ בטח.

[4]) מארמית וסורית וערבית נראה שהתנועה האחרונה ארוכה. בארמ׳ אֲבַטִּיחָא, מ״ר חַיָּא, בסור׳ בטיחא, בערב׳ בִּטִּיח׳ b) ובפי ההמון גם בַטִּיח׳. ויש סברים כי זה שם שאול מלשון מצרית, ולפי דעת פרנקל (Aram. Fremdw.) השם בִּטִּיח׳ בערב׳ שאול מארמית, וקצת

a) رِدّ  b) بِطّيخ بَطّيخ

סימן לדבר שהוא שאול הוא שנהוג בערב׳ גם השם המסורס טַבִּיח׳, כאלו נגזר מן שרש טבח׳ במשמעת בשל.—ואין חבר למשקל זה זולתי אֲבַעְבֻּעָה. ואם האלף אינה סי׳ המשקל אלא נוספה או מהשרש, יש קצת דמיון למשקל זה בהשמות חֲנָמַל, חֲבַצֶּלֶת.

[1]) מנחם בן סרוק פרש: רצוני ומאויי שיבחן איוב. רש״י ראב״ע ואחרים פרשו שהוא קריאה לאלהים במשמ׳ אב לבנים. וקצת החוקרים החדשים (ועטעין ואחרים) העידו כי הערבים בחורן אמרים אבי תבי וכו׳ במשמ׳ אבקש, תבקש וכו׳. — אולסה׳ סובר כי אבי במשמעת אב לבנים קבל בשמוש הדבור הרגיל משמעה של בקשה והגיית מאוה. ויש מפרשים במשמעה זו גם: אבי דבר גדול דבר הנביא (מ״ב ה יג).

[2]) מן אבב.

**אבח**, פ"י. הרג באבח, בחרב, tuer ; töten ; to slay : אשיתה צרות ונקמת אנטיוכס, אבח חסידי ומשיחי נכס (יוסף בן שלמה, יולר חנכה).

**אבחה**[1]) ש"נ, סמי' אבחת,—ברק וצחצות דבר מלטש וממרט, למשל של להב חרב מרוטה, vif éclat ; gleam ; das Blinken ; : למען למוג לב והרבה המכשולים על כל שעריהם נתתי אבחת[2]) חרב את עשויה לברק מעטה לטבח (יחזק' כא כ). גדע רום קרנם ועלומם הקציר ובאבחת חרב שעריהם הציר (ה' קליר, איכה תפארתו).—ובמשמעה זו השתמשו בו הסופרים האחרונים: לא תראה אבחת חרב ולא תשמע קול רעש כידונים (ה' מפו, אהבת ציון, כז). ויש שהשתמשו בו במשמע' עצם להב החרב: עליו תרנה אבחת כל מגל וחרמש (ש' ספנה', ארבע כוסות, כוס כיד ה').—ומ"ר אבחות במשמ' חרבן: עמודים וגלילים לאבחות, ואותיות קדושות פרחות (יולר אין כמוך).

**אב חורג**[3]), ש"ז כנוי' אבי חורגי, מ"ר אבות חורגים, בעל האם ביחס להילדים שילדה לאיש זולתו, beau-père ; Stiefvater ; step-father : אבות חורגים (רמח"ג, דכיל, ריב משפחה ט).

**אבחמץ**[4]), ש"ז, — גוף אוירי, בלי טעם וריח, אחד מיסודות הרכבת המים ואויר הנשימה, ופועל שרפת הגופים, Sauerstoff ; oxygène : בלי אבחמץ בכמות מספקת לא יחיו בעלי חיים (המקפה שנה ג' גליון ל"ג, קדמ' המדעים). והנה ידוע כי הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים אבמים לכל חלק אחד של אבחמץ (שם גליון כג הרי אם).

---

[1]) לא ידוע מקורה, ויש מפקפקים באמתותה, ועי' ההערה לקמן.— [2]) הביא מנחם בן סרוק בשם יהודה בן קריש הגהה אבעת במקום אבחת והשיב עליו' ופרש אבחת כמו אימת, בלי יסוד, כי אם לפי ענינו. ור"י בן גנאח אמר וז"ל: אין למלה זו גזרה ממה שבידינו מהלשון והראוי בו שיהיה ברק החרב ולהטו. רשי הביא יש פותרין טבחת, והוא בעצמו פרש קול זעקת הרוגי חרב, ואבחת כמו נביחת. ויונ' תרגם קטלי חרבא. ויש סברים כי מלה אבחת מיותרה כלה ומנסחים הכתוב כך: נתתי חרב מרוטה לברק הוחדה לטבח. — וקצת החדשים פרשוה במשמעת המלה האשור' אבח שלמעלה.

[3]) עי' חורג.

[4]) מרכב מן אב ומן חמץ, על שם שהוא מוליד החמצים, לפי השם בלעז oxigène שנתן לו החכם הצרפתי לבואזיה, מפני שהאמינו

**אבחנה**, ש"נ, כמי' אבחנת, מ"ר אבחנות, כמו הבחנה, בחינה, שה"פ מן בחן הבחין, éxamen ; Prüfung ; : אבחנת מומים מלהגיש בעל מום (ר' אליה הזקן, אזהרה א שבועות).

**אבחנק**[1]), ש"ז, בחכמת הכמיה, שם לגוף אדי, אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, azote ; Stickstoff ; nitrogen

# אבט[2])

**אבט**[3]) אבטי ש"נ, מ"ר אבטאות,-טיאות -טיות—כלי ישימו בו מים ויכנס אדם בו וירחץ גופו Badewanne ; baignoire. bain; tub; bath-room; Badezimmer, ובהרחבה מרחץ שיש בו אבטאות: משרבו עוברי עברה (שהיו רחצים בחמים בשבת) חזרו לאסור האבטאות[4]) שבכרכין (תוספתא שבת ג וגמ' ככלי שבת ע). באבטי[5]) קטנה אם יש בה

---

אז החכמים שכל החמצים מרכבים ביחוד מהגוף הזה. ובניתי שם מרכב זה בצורת השמות הפרטים המרכבים מן אב, אבי, עם מלה אחרת, שהובאו למעלה אחרי ערך אב הראשון, והוא בנין נאות לשמות לכל הגופים כיוצא בזה, שהם כמו אבות לסגולה מהסגולות, למשל גוף האוירי השני שבהמים: אבמים, ולגוף האוירי שהוא אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, אבחנק מפני סגולה ידועה, וכדומה. וכבר שבח הרכבה זו החכם דר' י' קצנלנסון מחבר ספ' רמ"ח אברים.

[1]) מרכב מן אב ומן חנק, על שם סגולתו' שבתוך האויר הזה תפסק הנשימה ועי' הערה שלמעלה.

[2]) בעברית וארמ' שיש בידינו אין הצרוף הזה. באשור', לפי דעת חל"א, משמעת אבט היא מצוקה, וכפרט מצוקת רעב. בערב' אבט, בית השחי.

[3]) בערוך ערך אמבטי נאמר: ואמבטי הוא אבט שלמעלה. נראה מזה שסבר שהיו אומרים אבט היחיד מן אבטאות. וכן עה"ק. מעריך המערכות נקד אבטי אבטאות, צ"ד נקד היחיד אבט, וכן דים' בלשון רבנן. לוי כתבה בצורה ארמית אבטא, וגזרה משרש שמי משם אבט בערב', וקוה' נקד אבט ואמר שהיא פרסית. אבל, אין ספק כי זהו בעצמו השם אמבטי, והבליעו קצתם את המם באות השפיית שלאחריה (Kr. Lehnw. 1, 119), וקצתם השמיטו גם התנועה האחרונה מפני שקראוה אולי מלעיל. ויש לחשוב כי הדגישו הבית להשלים המם (דר' הרכבי, הערה לעה"ש, אמבטי).— [4]) כך גרסת הערוך גם בגמ' שבת, ועה"ק אבטיות. וכן דפוס שונציני. ובנוסח' אמבטאות, וכן בכ"י (ד"ס). — [5]) גרס' הערוך דפו' ראשון ערך אמבטי, ובנוסח' וכן

*אֲבוּק, שה"פ מן אבק.

*אֲבוּקָה[1], ש"נ, מ"ר אֲבוּקוֹת, — קסמי עץ או סמרטוטים וכדומה דולקים יחד להאיר אור גדול, : torch ; flambeau ; Fackel חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור שבידיהן (סוכ' ה ד). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקין לפניו (מדות א כ). ונכנסו הכהנים אחריו ושתי אבוקות של אור בידם (תמי' א ג). מבערב מבקרין אותו (את הקרבן) לאור האבוקות (שם פ"ג ד). אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר (פסח' ז:) למה צדיקים דומין בפני שכינה כנר בפני האבוקה (שם ח.). אבוקה כשנים וירח כשלשה (ברכ' מג:). לעולם שוחטין בין ביום ובין בלילה וכו' בשאבוקה כנגדו (חול' יג:). משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הלסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצין ומן הפחתין וכו' (סוטה כא.). ואבוקות של אור דולקות לפניהם כל הלילה כולה (תוס' למג' תענ' ט). שבלילה מבקשין בני אדם הרבה ומבקשין אבוקות של אור (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון, הלכ' מועד). ואבוקה של שעוה (רא"ש, שבת כ א, בשם ספ' העתים).

*אֲבוּת, ש"נ, — כמו אֲבָהוּת: יצא כותי שאין לו אב, דאין אבות לכותי (רש"י נזיר סא.). למאי הלכתא אמרת דאין אבות לכותי (שם). אחים (גרים) מהאב לבד מותרין בנשיהן דאין אחוה לגוי מן האב, וכן נושא בתו ואחותו מאביו ואשת בנו, דאין אבות לגוי (רא"כ"י, האשכול, הלכות גרים). אעפ"י שאין אבות לנכרי מ"מ אסור לגר להכות או לקלל אביו הנכרי (שם). מצד האבות והבניות (אמונה רמה, א א ו, ועוד שם א ז). — *אֲבוּת בית דין, — משרת אב בית דין: ואף מר יוסף אזדעזע וקם ברבים ואמר סליקת נפשאי מן גאונות והדר לאבות בית דין[2] (אגר' ר' שרירא גאון, ).

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי נצטמצמה מן אֲבַהוּקָה, מן בהק, הבהיק.

[2]) אעפ"י שהמאמר הוא בארמית, מ"מ המלים: אבות בית דין הם בעברית, ואין ספק בדבר כי השם הזה היה נהוג אצלם גם בדבור העברי. והנה שער פרופ' בכר כי המלה אבדינות שבס' המליצה של ר"ש בר"ש הפרסי הוא שם מפשט למשרת אב בית דין. אבל אין זה מפרנס פרושו של הר"ש בעצמו „מחמנה של טבחים".

*אָבוֹת, שם מסכת ממסכתות התלמוד, נקבצו בה מאמרי החכמים במדות ומוסר.

*אָב זָקֵן[1], אבי האב, אבי האם: לקרוע שטר זה ולכותבו בשילוש השמות של אביהם וזקנם (לבוש חו"מ הלכ' שטר' ג ז). דודך אבי זקני הישיש (רמ"א גינזבורג, דביר ב לד). אבי זקנם ר' חיים פרחי (שם מכתבי לוי, א).

# אבח [2]) ממנו *אָבַח, *אִבַּח אִבְחָה.

*אֶבַח[3]) ש"ז, מ"ר אֲבָחִים, אִבְחֵי, — ברק להב החרב, וחרב מרוטה, מחדדה, sword ; Schwert; glaive : וישתמשו בהשם הזה במליצה, בדבור הנשגב: בזכת אם נינו שוסה, חרב יד תסיר אבח (סעדיה גאון, עבודה). בתק מריקי אבח מתער, יהירים המלטשים תותח ותער (ר' יוסף בן אביתור נעילה, מחזור תלמסן). גמול נמלט מֵאֶבַח נשחז, בפשטו צוארו דמו לא נפחז וכו' עמד נא אבי וקשור הטבח, פן אנער מפני האֶבַח (שלמה בן גבירול, אזי בהר המור). מאכלת שנונה מרוטה לטבח נדנה נתן, מלהבעיתו בָּאֶבַח (ר' מאיר ב"ר יצחק, אל הר המור, סליחה ב' עי"ת). חנניה וחבריו מסרו נפשם לאבח, רבי עקיבא וחבריו בעלי הטבח, כורתי בריתי עלי זבח (יעקב בן הילל, סליחות כ' סיון, שלומי אמוני). חרבו שלף אויב עלינו לטבח להיות זוקף עיניו ורואה את האבח (פיוט ר"ה של בני פאס, סדור אהבת קדמונים). שאונם (של צבאות אוליפרני) נכנע ותברח רוחם, שחתו וחגרו בפחד אִבְחָם (יוסף ב"ר שלמה, אודך כי אנפת, שבת חנכה). — ונרדף לטבח: חרבו שלף אויב עלינו לאבח, להיות עוללים ויונקים מוכנים לטבח (סליחות לי"ז בתמוז אתאנו לך). לאמותם נואמים הננו נשחטים ונטבחים, כהקדישם לטבח והתיקום לַאֲבָחִים (אמרתי שעו מני).

[1]) כך בארמ': אבא סב (תרג' אסתר ו).

[2]). שרש מספק בלשון העברית. בער' יש אמנם פעל אבח', ומשמ' נתן דפי באיש, ובאשור' יש, לפי דעת חל"א, השם אַבַח, שפירושו לפי דעתם ענוי ויסורים.

[3]) יצירת הפיטנים מן אבחה שלקמן.

והיא בת זוגה של המלה אוי ! malheur a... !; wehe ; alas! : למי אוי למי אֲבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקר ממסך (משלי כג כט-ל). אבוי לחדש החמישי (רסע"ג, סלית' ט' כאב). אבוי לאיש אשר נעור ולא ראה נתיבתו (ר"ש הנגיד, משל קכו). ואבוי עלי ימים קווצותי בטל ילדות ימי השחרות נמלאו (רמב"ע, דיואן). אבוי לדור לפי כספו כבודו (מנח' יהודה, שוגה נסים). אבוי עולם רחב הים ותכיל לרבבות עם ונפשי לא תכילה (עמנ' ז). — ויאמרו אוי ואבוי : עברו שנותי וחלפו ימי אוי ואבוי כאשר ידאה הנשר(מנחם, מחברת). מי יתן ראשי מים ועיני מקור נוזלַי, ואבכה על ימותי ולילַי, את חללי טפי ועוללַי וישישי קהלַי, ואתם ענו אוי וַאֲבוי וְאַלְלַי (רבנו קלונימוס ב"ר יהודה, קינה לט"ב). אשריהם משכילים כרקיע זהרים, במנוחות שלום נחו ישרים, אוי ואבוי ושבר לנותרים, למריבת נפש ותבלים וצירים (קינה החרישו ממני). קול זעקת לבבי וקול זעמי סבו בכל חצר בכל מבוי אבוי אוי (עמ' פרנס' הוס' למתק שפת' סה). אוי ואבוי כי הגביר הסגירני (גרול המול, לך לך יח). ישראל הוי ואבוי קורא מן המצר (פיוט יוה"כ, תפלת השחר). ועם ה הידיעה : למי האוי והאבוי לנואף המשלה מדנים בין איש לאשתו וכו' הם באים הקללות שאמרו האוי והאבוי וכו' (מד"ר במד' י). שהאוי והאבוי הוא להם (רמב' דעת, ר"מ אלבילא ד ו). ומזה המין היה האוי והאבוי הנאמר בימי אחשורש (מגל' ספ' לרש"ל ב"ל דורתן).

*אַבּוּל[1], אֲבוּל, ש"ז, מ"ר אַבּוּלִים, אַבּוּלֵי, אֲבוּלִים אֲבוּלֵי,— מבוי מפולש מקורה ומלמעלה בנינים, משער העיר פנימה, passage vôuté ; gewölbter Gang : אין חולקין את אבולים[2] עד שיהא בה

ר"י חיוג, ראב"ע ועוד). אך רשי פרש צעקה ויללה, ורד"ק ואחריו רוב המפרשים והחדשים ראו בה מלת קריאה כמו אוי, אעפ"י שהאות ב אינה מצויה באותיות קריאה של רגש. ובמשמעה זו נשתמשו בה בספרות.

[1]) באשורית אַבּוּל, שער העיר (מוס' ארכ', מלון אשורי), וכן בארמ' וסורית.—דלמן : אֲבוּל, אך אשכנזים וספרדים קוראים אַבּוּל, וכן לפי הסורית.—[2]) כן בנוסח' הישנות, ובצוק' איבולים. ופרש ר"ח בגמ' עירוב' ו' : אבולי מבוי, וכן נראה בפרט מהמאמר במד"ר רות המופא בפנים.

כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה (תוספתא ב"מ יא י). הלכו כל האבולים עד מגדל צבעים (מד"ר רות א ה).

*אֵבוּל, שה"פ : האלמנה לא תתארס לפני ג' חדשים ממות בעלה מפני האיבול (יבמ' ד' י).

אֵבוּס[1], ש"ז, מ"ר אֲבוּסִים, וכו' אֲבוּסֶךָ, סמי' אֲבוּס, כלי יתנו בו מספוא ומים לבהמה, manger; Krippe ; crèche : ידע שור קנהו וחמור אֵבוּס בעליו (ישעי' א ג). באין אלפים אֵבוּס בר[2] (משלי יד ד). היאבה רים עבדך אם ילין על אֲבוּסֶךָ (איוב לט ט). עריבה גדולה שנפחתה וכו' עשאה איבום לבהמה אף על פי שקבעה בכותל טמאה (כל' כ ג). קירות האבום וקירות המחיצה (נגע' יב ד). השואל את הפרה ובא והעמידה על איבום בעליה (תוספתא ב"מ ח). נוטל הוא (קיסם) מן האבום שלפני בהמה (שם יו"ט ג). ולא ימלא אדם מים ויתן לפני בהמתו וכו' באיבום העומד בר"ה גבוה עשרה ורוחב ארבע (עירוב' כא.). סוסי אש וכו' העומדים על אבוסי אש ומלאים גחלי רתמים ואוכלים גחלים מתוך אבוסיהם וגו' ונהרי אש בצד אבוסיהם (היכל' רב' טז, ביהמ"ד ילינק ג). — וכמו"כ גומה בקרקע בצורת אבוס לתת בה אכל לבהמה: אמר רב חסדא מחלוקת (בין החכמים שבמשנה אם מותר לגרוף מלפני הבהמה היא) באיבום של קרקע אבל באיבום של כלי דברי הכל מותר (שבת קמ :).—וגם המקום בהרפת שהבהמה עומדת שם : היתה (הבהמה) עומדת באבום (ירוש' שבו'ז לו ד). רב יהודה התיר ליטול ציפורני' של חמור (בחו"ה) וכו' ולבנות איבום (הלכ' פסוק' רב יהודא גאון הלכ' מועד). — ועֲרֵבה שהפועלים אוכלים ממנה יחד : לא יאכל עמו מן האבום שלפני הפועלים (נדר' ד ד). במאכילו (את הפועל) מן האבום (ירוש' דמ' ג ב).

— אָבוּס , בינוני פעול מן אבס.

[1]) משק' אטון, אסור, וחסר : אֵמֻן. ועין תלומה : אזור, אפוד. ואמרו המדקדקים החדשים כי עקרו הוא פְעוּל, ונתארך חטף סגול של האלף, אעפ"י שבשמות אחרים, אֱליל, אֱנוש, אֱשון, לא נתארך.— בלשונות האחיות אין חבר למלה זו, וולתי באשור' אַבְס (מוס ארכו' מל"א). וע' אבס. — [2]) תרגום ורוב המפרשים הקדמונים פרשו האבום הוא ריק, ויש משערין שצ"ל אפס במקום אבוס.

יטוש עלי אכל (איוב ט כו).

*אַבְהוּת, ש"נ, — המעמד של אב, המשפט והזכות של אב, paternité ; Vaterschaft, fatherhood : שאין א ב ה ו ת לגוי (רמ"י ברא"ש כ יב, גרס' כ"י סרוול, מובא בהערה לרמ"י מהד' דר' א. ברלינר).

*אֲבָהַל[1], ש"ז, — פרי אילן הערער, גרגרים ישמשו ברפואה להזיע וכדומה, sabine ; savin ; Sevenbaum (Juniperus sabina) : ואלה הם התחבושות יוקת א ב ה ל ואגוז סיפרי ומהעצמות השורפים וכו' (קאנון ג כב כה). אגוז א ב ה ל (פרקי משה ט). א ב ה ל ג י נ י — פ י ר ו ש שוינא המהות פרי הערער דומה לעוזרדין, (יוסף וידאל, רשימת הרפואות גרס המעלות).

*אַבּוּב [2]), אֲבוּב, ש"ז, מ"ר אַבּוּבִים, בכלל כל שפופרת ארכה עגלה ,pipe ; tube ; Röhre, וביחוד — א) כלי זמר מקנה נבוב או משפופרת של נחשת וכדומה, pipe, flute ; Schalmei ; flûte : לא היה מכה ב א ב ו ב של נחשת ולא ב א ב ו ב של ברזל אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב ולא היה מחליק אלא ב א ב ו ב יחידי מפני שהוא מחליק יפה (ערכ' ב ג). א ב ו ב היה במקדש חלק היה ודק היה ושל קנה היה ומימות משה היה וכו' והיה קולו ערב (גמר' שם י :). לקחו תפים ואבובים (קינ' לת"ב אלכעותי שפלו). — ומשל : א ב ו ב שהיה לשרים וזמר אורגים אינם רוצים בו (בארמית : אבוב לחרי זמר לגרדאי ולא קבלוהו. יומא כ.) . — ב) שפופרת רחבה לקלות בה : א ב ו ב של קלאים (כלים ב ג). נתנוהו (את העומר) ל א ב ו ב ו א ב ו ב היה מנוקב כדי שיהי' האור שולט בכולו (פסק' יח) . — ובמשמעה הכללית של ⁘שפופרת דקה בכלל : והחלילין שהיו מנגנין בהן היה א ב ו ב שלהם של קנה (רמבם, כלי המקד' ג). דברים יבשים מוכנים להנפח באף וראוי שינופחו ב א ב ו ב (קאנון ג ה א).

*אַבּוּב רוֹעֶה[1]), ש"ז, מ"ר אַבּוּבֵי רוֹעֶה (או רוֹעִים), צמח קוצי אבוב שלו מלא קשרים, והוא חריף הטעם, polygonum aviculare, L.; centinode ; Vogelknöterich והשתמשו בו לפנים לרפואה נגד עצירת השתן : אבל אוכל הוא את יועזר ושותה א ב ו ב ר ו ע ה [2]) (שבת יד ג) . — ויקראו לו גם מ ט ה ה ר ו ע י ם, עי' זה הערך.

*אֲבוּבְיָה, ש"נ, — כמו בַבוּאָה, בּוּבְיָה, עי' במקומו : ואשר במים מתחת לארץ להביא א ב ו ב י א וכו' הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות כעין נחשת קלל והיא א ב ו ב י א [3]) (פרוש ר"י ברצלוני ליצירה, דף יד).

*אִבּוּד, ש"ז, שה"פ מן אִבֵּד : משקה העומד לא י ב ו ד (שבת קמה.) מהו לכבות את הדליקה ביו"ט וכו' משום א י ב ו ד ממון (ביצה כב.). משום א י ב ו ד נשמה (חולין יא :) . אין א ב ו ד כ א ב ו ד הזמן (של' אוליויירו, סוף יד לשון ).

אֲבוֹי[4]), מלה להגות רגש של צער ומצוקת הנפש,

---

תרגם מגדיא. ר"י בן גנאח אמר שהוא שם נהר אחד, וכן רשי ואב"ע. ורד"ק : האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום שממהרים ללכת. ע"כ. והביא עוד פרוש מלשון אֵיבָה, והכונה אניות שודדי הים. וכן נמצא בקצת כ"י כתיב איבה ביוד.

[1]) בערב' אבהל a).

[2]) קריאת האשכנז' ; ספרד' אֲבוּב וכן במשנ' מנקד' נדפסות. בערב' אנבוב b) לכל דבר עגול ונבוב כקנה, בארמ' וסור' אבובא, ואמרים חל"א כי באשור' אמבב. ומקורו כנראה נ ב ב, עי' זה.

a) أبهل b) أنبوب

---

[1]) בערב' אנבוב אלראעי a), בסור' אבוב רעיא. — [2]) כך היא הגרסה במשנה שבמשניות, וכן בגמ' ירוש' שבת יד ג. ומדבמ"ע. וכן גרס' הערוך. ובמשנה שבג' בבלי וירוש' בניסח' הדפוסים אבוברואה, אבוב ראה, ובריף כ"י אבוב רואה. ושם בגמ' כ"י א"פ אבו ברועה (ד"ס). ופרשו שם בגמ' ח ו ט ר א ד ר ע י א (כך גרס' הערוך וכן כ"י, ד"ס). ובנוסח' חומטריא. ואמר שם ר"ח וז"ל : פירוש בלשון ישמעאל אנבוב אלראעי או ע צ א אלראעי b). עכ"ל. וכן הערוך, והרמב"ם בפרוש המשנה. ויחס לו דיאוסקורידס הרבה סגולות נגד עצירת השתן ו ה א ב ן וכדומה.

[3]) כך שם פעמים, ובגוף המכילתא בוביא.

[4]) צורה קצת זרה והמקור ומשמעת המלה קצת מסופקה. התרגומים הקדמונים תרגמוה במשמ' בלבול. קצת המפרשים פרשוה במשמ' עני, מן א ב י ו ן (מנחם,

a) أنبوب الرّاعي b) عصا الرّاعي

ואמץ את לבבו (דבר' ב ל). ולא אבה האיש ללון (שופט' יט י). ולא אבה נשא כליו (של שאול לדקרו) כי ירא מאד (ש"א לא ד). ולא אביתי לשמע לבלעם (יהוש' כד י). ולא אביתי לשלח ידי במשיח ה' (ש"א כו כג). ולא אביתם לעלת (לארץ ישראל) ותמרו את פי ה' אלהיכם (דבר' א' כו). ולא-אבו האנשים לשמע לו (שופ' יט כה). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו' ולא אבו החרימם (ש"א טו ט). ולא אבו (ישראל) בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו (ישעי' מב כד). — ועם א בסוף: ולא אבוא [1]) שמע (ישעי' כח יב), אולי מפני הארכת התנועה בדבור הנמרץ: לא אבוא כלל וכלל. — ועת': אולי לא-תאבה האשה ללכת אחרי (ברא"ש' כד ה). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי (ויקרא כו כא). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחז' ג ז). — ובהחלט בלי פעל אחריו: וגם אל מלך מואב שלח (ישראל לבקש רשות לעבר בארצו) ולא אבה (שופט יא יז). ויקמו זקני ביתו (של דוד) עליו להקימו מן הארץ ולא אבה (ש"ב יב יז). ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם (למלך ישראל שתבע ממנו מלך ארם תנאים קשים) אל תשמע ולוא תאבה (מ"א כ ח). לא ישא (הגבר בעת קנאתו) פני כל כפר ולא-יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה).— בני אם יפתוך חטאים אל-תבא[2]) (משלי א י) כה אמר אדני

[1]) בהרבה כ"י אבו, אך המס' (ריש פרש' שלח לך ודני' ג כט) מונה א זו בפרוש בין שתים עשרה אלף הכתובות בסוף תבה ואינן נקראות. ואמר ר"י חיוג וז"ל: ע"כ אומר כי הפועל של רבים שעבר נכון הוא בלשון שיכתבו באלף אחר וו הרבים וכן מנהג לשון קדר וכמוהו ולא אבוא שמוע (אות' הנוח תרג' ראב"ע בעל אהוי). וכן ריב"ג (אלמסתלחק). ומהחדשים רק .Ew רואה באבוא צורה אמתית שהיתה באמת נהוגה בלשון, וסובר כי נולדה מהטעמה חזקה של תנועת -בו עד שנשמע לאזן עוד כעין קול נשימה בסוף. ורדק (בעל אוי) מונה א זו בין הנחים היתרים, וכן אולסה' שטדה קויץ החליטו שהוא שבוש. בטכר (סי' 928) מודה אמנם באפשרות אמתות הצורה אך היא חשודה בעיניו. והנה בשאר האלפים הדומות לזו, השבוש מתבאר: ההלכוא אתו (יהוש' י כד) אלף הלכוא היא הכפל מן אתו שאח"כ; נשוא (תהל' קלט כ) במקום נשאו. אך בלא אבוא שמע קשה למצא סבת השבוש, ולכן יש אולי לסמך על דעת אבי הדקדוק שלנו ודעת אולד, כמבואר בפנים. — [2]) רדק: האלף תמור' הא ופה"פ נעלם. ע"כ. ובכ"י גרסות מתחלפות: תבוא, תבא, תאבה, תאבא, וכו'.

ה' קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם (ישעי' ל טו). — ועם ל האיש או הדבר אחריו: כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' לא תאבה לו ולא תשמע אליו (דבר' יג ז-ט). לא אבו (הפתאים) לעצתי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל).— והדבר ביחס הפעול אחריו: ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א כה).—ובחיוב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישעי' א יט). היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב לט ט).—והשתמשו בו הסופרים במשמעת חפץ רצה. סתם: ואבית תהלה וכו' מגלומי גוש (פיוט, אשר אימתך). אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב"ע, תרשיש ב ה). העלם הלא תאבי דברך ממני (רמח"ל, מגדל עז ב ג). אבה אשר כה יהי (שם 7 ב).

— התפ', התאבה: ונפשו שוקקה, מתאבה (רשי ישעי' כט ח).

הנרדפים: חפץ, רצה, הסכים, והנגוד מאן — עי' ערך חפץ

**אֵבֶה**[1]) ש"ז, סמי' אבה, [3]) כנוי אבי [4]) אבך אבך אבהו אבו, אבה' מ"ר אבים, כנ' אבינו אביהם — קנה עבה נבוב, כמו הגמא מצרים ובדומה, ועשו בו בקצת מקומות אניות קלות שטות במהירות גדולה על פני הים[5]) reed; Rohr; roseau,: ימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חלפו עם אניות אבה [6]) כנשר

וכמו"כ רוב החדשים החליטו צורה זו משבשת. אך Kö. 1, 577 העיר כי נמצאת עוד צורה דומה לזו והיא ויתא וקשה לומר ששתיהן שבוש פשוט, ולכן יש לחשב כי היתה צורה בזאת במציאות בלשון החיה.

[1]) משק' נדה, רעה, וכן קצה, גאה, אעפ"י שזה תאר. והוא מלרע גם לא בהפסק, כמו גאה, וכן דעת הרד"ק, (מכלל משק' רעה).— [3]) כמו עלה, קנה, שדה, ודעת רד"ק (שם) כנראה אבה כמו רעה דוד שצירה הריש קים; אך כיון ששם גם סגול העין קים שלא כדין, כמו שהעיר שם רד"ק, אין ללמד ממנו. — [4]) רדק שם, וכן כל יתר הנטיות שם. —[5]) גזנ' והביא דמיון לזה בערב' אבא' a) שפרושו קנה, וכן דעת שאר המפרשים החדשים והביאו ע"ד דמיון מאשורית אב שלפי דעת חל"א פרושו קנה (מלון אש' דל' ומ' ארנ'). — [6]) יונ'

a) أباء

המלך, תיקו׳ התס׳ ה). לילית היא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגין לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לא ב ד ו ן (שם יח). כאש מתלקחת ב א ב ד ו ן תאכל (ש״כ, שבי״ע, כוס).

***אַבְדָּלָה**[1], ש״נ, מ״ר אַבְדָּלוֹת, — א) שה״פ מן הבדיל, הבדלה בין שני דברים ,das Unterscheiden, das Absonderen ; séparation : ויבדל אלהים א ב ד ל ה ודאי (ירוש׳ ברכ׳ ח, יא ג). — ב) ברכה שמברכים היהודים במו״ש על כוס יין וכדומה להבדיל בין הקדש ובין החול : יין ו א ב ד ל ה וכו׳ הואיל ו א ב ד ל ה גרמה ליין שיבוא (ירוש׳ פסח׳ לג ג). וכלבד שלא יפחות משלש א ב ד ל ו ת (שם ברכ׳ ה ט:).

**אַבְדָן**[2], (אַב-דָן) שפ״ז, — פעולה של כליון והשמדה, : extermination ; Vertilgung ; destruction ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג וְאַבְדָן (אסת׳ ט ה).

**אָבְדָן**[2], (אָב־דָן), סמי׳ ־דָן, שפע״ז, — א) כליה, : Untergang ; ruine, perte ; destruction כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת׳ ח ו). כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים כן שמחה לפני המקום ב א ב ד ן של רשעים (תוספתא סנה׳ יד). — ב) *קלקול ופסדה והשחתת דבר : אב ד ן קדשים (ירוש׳ פסח׳ ג לה.). — ועם ו אח׳ א, א ו ב ד ן : ונוטלין ממנו (מן היין) לידים, אמר רבי אבא אין בו משום א ו ב ד ן אוכלין (שם ברכ׳ ו יז). — ומצוי בשתי המשמ׳ בספרות : כבר קרה לה (להלשון) ההפסד ונאבדה ב א ב ד ן שאר החכמות באומתנו (ר״י דורן, מעשה אפד ח). —ומ״ר : רב ריבם יי, על חושבי אבדני (יוצר בכת״ג אין צור). —ובכנויים : ויראה ברעתם ו א ב ד נ ם ושפלותם (מ׳ אלכילה, רא״ש דעת, א א).

***אבדומה**, עי׳ אברומה,

**אבה**[1])

ממנו אָבָה, ולפי דעת רוב החכמ׳ אֶבְיוֹן, ולפי דעת קצת גם אָב, ויש מיחסים לו גם אֵבֶה.

**אָבָה**[2]), פ״ע, עב׳ אבה אבתה, אבתה [3]) אביתי, אבינו אביתם, אָבוּ, עת׳ אֹבֶה [3]) תֹאבֶה (ולפעמים אחרי אַל אמרו תֹבֵא), תֹאבִי, תֹאבֶינָה, לווי אֱבֵה [4]) אֱבוּ אֱבִי אֱבֶינָה, וגם אֱבִי, אֱבוּ וכינ׳ אֹבֶה אֹבִים אֹבָה אֹבוֹת — חפץ, רצה, הסכים לדבר, נטה ל...., ;être enclin, consentir; geneigt sein, willig sein ; to be inclined, — ורוב שמושו עם לֹא במשמ׳ ל א רצה, ל א הסכים : ויחזק ה׳ את לב פרעה ולא אָבָה לשלחם (שמות י כז). ולא אָבָה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו

---

[1]) משק׳ אזכרה.

[2]) המדקד׳ הקדמ׳ החליטו מלה זו וכן אָבדן שלקמן למקור. אמר ריב״ג בס׳ ההשגה (סכב) וז״ל: ותוספת הנון על הסבובים שהם מקור כמו באבדן מולדתי. וכן רקמ׳ שע״ד: ויוסיפוה על המקורים באבדן מולדתי. ורד״ק (מכל׳ דה״פ יח) : ומצאנוהו (את המקור) גם בתוס׳ נון באבדן מולדתי והרג ואבדן. ע״כ. וכן רידו״ר (מעשה אפד י), ואבלמ׳. והבדיל רד״ק בין אַבְדָן לאבדן אמר וז״ל : וְאַבְדָן מהדגש כי משפטו וְאַבְדָן בדגש הבית כי הוא יוצא והוקל כמו שהוקלו רבים מהדגוש, ע״כ. וכן גזנ׳ דיטר׳, ומפני זה לפי דעתו ד רפויה, ואבדן לפי דעתי מן אָבַד. בטב׳, שטדה, קניג, ברוין, גזנ׳ בוהל לא הבדילו, ורפיון הדלת באר ברט (מה״ש סי׳ 200) מפני שנגזר מהמקור ולכן רפה כמו אָבדו, מַלכו. והנה Olsh. § 215, 3, Bö. § 494, וכן Kö. 2, 471 מונים גם אבדן בין המלים שלקו ב פ ר י ד ת ה ד ב ק י ם מפני סבות צרוף האותיות וכדומה, ומשמע מדבריהם שהם סוברים כי צריך לקרא אֶ־בְדָן. וכתב Olsh. שם בפרוש : mit Ablösung des zweiten Radicals von der ersten Sylbe. אך הקריאה המקבלה של הספרדים היא אבְ־דָן, אעפ״י שהדלת רפה, וכמו שמעיד רד״ק (מכל׳ שער השוא) בפרוש כי הקריאה המקבלה של מַלְכֵי היא מַלְ־כֵי ולא מַ־לְכֵי, כמו שמעתיקים כל המדקד׳ הלועזים החדשים Mal'khé, וכן עַבְדֵי, כַּנְפֵי, וכן נראה שכך היתה באמת קריאת הקדמונים, כמוכח ממשקלי שיריחים, כמו הבתים שהביא ראב״ע בצחות למשל למשקל ב׳ תנועות ויתד : כַּנְ—פֵי רְנָ—נִים וכו׳, וכן ר״י הלוי שיר לא מתמול, משקל ב׳ תנועות ויתד: כַּנְ—פֵי נְשָׁ־רים ולא כַּ—נְפֵי.

[1]) שרש שמי באשורית אַבִית, לפי דעת חל״א חֵפֶץ, ובהשאל׳ מִצְוָה, פקודה, ואבות רצון ונטיית חסד (מלון אשורי דל׳ ומ׳ ארנ׳). בערב׳ אַבִי מַאֵן, לא רצה. וכן בכושית. אך בקצת מקומות בארצות ערב, בתונס, בנג׳ד יאמרו הערבים אבה במשמ׳ רצה, ושער Landb. 2 (Arabica III, 10) כי זה מקור ב המשמשת בערב׳ החדשה לסי׳ עתיד. — [2]) עי׳ הערה הקודמת. — [3]) ר״י חיוג. — [4]) רדק במכל׳. — [1]) ר״י חיוג, ורד״ק מכלול.

שִׁכֵּל, שִׁכְּלָה. שָׁמַה, הִשְׁמִיד, החריב, אבד לגמרה. נִשְׁמַד. שְׁמָד, כליון. — שָׂרַף, נִשְׂרַף, אבד הדבר ע"י איש.

תֹּהוּ, עלה בתהו, אבד. — תְּהוֹם, הלך לתהום, אבד. — תָּם, כמו כלה, אפס. — תָּעָה: תעה במדבר, אינו יודע דרכו.

**אֹבֵד**[1]), מקור או ש"ז, כִּלָּיָה, ; Untergang; perte, destruction: ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אֹבֵד[2]) (במד' כד כ). וגם הוא עדי אֹבֵד (שם כד).

**אֹבֵד** אוֹבֵד, עי' במקומו.

***אָבֵד**[3]), אָבֵד, שת"ז, דבר שעלול להֵאבד, להשחת, להתקלקל ולהפסד, ce qui se perd; was verloren geht: דבר האבד עושין אותו במועד ושאינו אבד אין עושין אותו במועד. במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אפילו דבר האבד אין עושין אותו במועד (תוספתא מו"ק א יא). שנוי במועד בדבר האבד[4]) (גמ, מו"ק יב.). דבר האבד מותר לעשותו בחוה"מ (טור ושו"ע או"ח, חוה"מ).

**אב"ד**, ר"ת, אב בית דין.

**אֲבֵדָה**, ש"נ, סמי' אֲבֵדַת, מ"ר אֲבֵדוֹת, — דבר שנאבד, ; perte, qqch. perdue; etwas Verlorenes; something lost: או מצא אֲבֵדָה וכחש בה (ויקרא ה כב). והשיב את הגזלה וכו' או את הָאֲבֵדָה אשר מצא (שם כג). וכן תעשה לכל אֲבֵדַת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דברי' כב ג). איזו היא אבדה מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבדה וחמור וכליו הפוכין פרה ורצה בין הכרמים הרי זו אבדה (ב"מ ב ט). אבדתו ואבדת אביו אבדתו קודמה (שם יא.). אמר ר' יוחנן שלשה הקב"ה מכריז עליהם בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסחים קי"ג.). — ובהשאלה: בכו לאבילים ולא לאבידה (לאמר המת) שהיא למנוחה ואנחנו לאנחה (מו"ק כה:).

**אֲבַדֹּה**, כמו אֲבַדּוֹן, עי' זה: שאול וַאֲבַדֹּה[1]) לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כז כ). ולא הביט (האדם) סוף חלדו וכי סוף כל לאבדה (ר"י הלוי, רודפים אחרי הכל).

**אֲבַדֹּן** עי' הערה לערך הקודם.

**אֲבַדּוֹן**[2]), ש"ז, א) כִּלָּיָה חרבן, ; perdition; Untergang; destruction: והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה, ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה, אֲבַדּוֹן ומות אמרו באזנינו שמענו (איוב כח כב). — ב) כנוי לקבר, ונרדף עם קבר שאול ;lieu de perdition; Ort des Unterg.; pl. of destruction: היספר בקבר חסדך אמונתך בָּאֲבַדּוֹן (תהל' פח יב). שאול וַאֲבַדּוֹן נגד ה' אף כי לבות בני אדם (משלי יה יא). כי אש היא עד אֲבַדּוֹן תאכל (איוב לא יב). — *ואחר משמות הגהנום, Abbadon: א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש לגיהנום ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ תחתית (עירוב' יט.). שלא מצאה הנפש לא כוכב ולא מזל שעוזר להם על זה שיצילם מן האבדון (תגמ' הנפ' לא). ולאחר י"ב חדש מורידין אותו (את הרשע) לאבדון ודנין אותו באבדון י"ב חדש (ס' רזיאל). ואחרי אבדון יש עוד שאול תחתית ועמקו שלש מאות שנה (שם). והגהנום הוא כמו ספוג השואב אליו כל הזוהמא, וכל הזוהמא נופלת אל המדור התחתון הנקרא אבדון ושם הם דרגין הנקראים צואה רותחת וכו' ובו כל הנפשות הטמאות (עמק

---

[1]) אמר רד"ק: והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם במשקל אחר ואחריתו עדי אוֹבֵד בפלס ואת היותר התרמנו, נטעתיך שורק. ע"כ. וכן החדשים, אעפ"י שאין משקל זה רגיל במשמ' מפשטת. והביא אולסה' דמיון לזה חֹזֶה (ישעיה כח יה), במשמ' ברית, וראֶה (שם ז), במשמ' ראי'. ברט (מה"ש סי' 89) הביא עוד השם יוֹבֵל, ג"כ במשמ' מפשטה. — [2]) לפי קצת נוסח' אולי מִשְׁבֵּשׁ.

[3]) נקוד לוי ודלמן אָבֵד, וכך קריאת הספרדים. והרשי"פ, לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, אָבָד.

[4]) כך בנוסח' ובר"ח שם ובריף.

---

[1]) כך הכתי' ובמס' אבדו קרי (כן נראה מדברי ריב"ג שלקמן, וכן בפרוש במ"ש וז"ל: ואבדו קרי, וי"ס שכתוב ואבדון בפסוק ואחרים שכתיב ואבדה קרי ואבדון וכולם משובשים). ואמר ריב"ג: וכבר הפילו הנון ממנו (מן ואבדון) בשאול ואבדו. ע"כ. וכן רד"ק, וכן המדקר' החדשים, והביאו דמיון לזה קצת שע"פ בסוף -וֹן שנתקצרו כנראה לסוף -ו כמו מגדו-מגדון ואולי שלֹמֹה-שלמון. ואמר Böt. כי אפשר שגרמה בנפילת נון אבדון במקום זה הלמד שבמלה שאחריה. אבל Barth (מה"ש סי' 194 וסי' 224) דחה אפשרות התקצרות הסוף -וֹן בשע"פ לסוף -וֹ.

[2]) משק' פִּרְזוֹן ברגשות ל"פ.

(הגי' ג.).—ג)*העדיר : א י ב ד את זכותו (כתוב' יג ו). לא כל הימנו של ראשון ל א ב ד זכותו של שני (גיט' ה ח). בוא ואראך כמה טובות א י ב ד ת (מד"ר כרא"ש יט).—ועם שלילה : בור סוד שאינו מ א ב ד טפה (א"כ ב ה). — ובמשמ' הוציא, למשל כספו, ולא יוכל להחזיר לו : מי שהלך למדינת הים. ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אומר א י ב ד את מעותיו (כתוב' יג ב). — *והשחית, קלקל : משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשה שלו והנער הבחור יצא לתרבות רעה בא אביו ותפסו עם הזונה התחיל האב צועק הורגך אני, היה שם אוהבו אמר לו אתה א י ב ד ת את הנער ואת צועק כנגדו (מד"ר שמות מג). — וככנ' אִ ב ד ת נ י, גרמת לי שיאבד ממני : שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך א י ב ד ת נ י כל אשר יגעתי מימי (מד"ר במד' יז).

— הפ', הֶאֱבִיד, הַאֲ-, הֶאֱבַדְתָּ, הַאֲ-, וְהַאֲ-, אַאֲבִיד, ובמקום זה אֹבִיד, אֹבִידָה, — כמו קל יוצא וכמו פע' : וְהֶאֱבִיד [1]) שריד מעיר (במד' כד יט). וְהַאֲבַדְתִּי את הנפש ההיא (ויקרא כג ל). וְהַאֲבַדְתָּ את שמם (דבר' ז כג). ותקות אנוש הֶאֱבַדְתָּ (איוב יד ט). אעלה אכסה ארץ אֹבִידָה [2]) עיר וישבי בה (ירמי' ו כח). והוא יכניעם (את הגוים) לפניך. והורשתם וְהַאֲבַדְתָּם מהר (דבר' ט ג). והכרתיך מן העמים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מן הארצות (יחזק' כה ז). וְהַאֲבַדְתִּיךְ מאין יושב (צפנ' ב ה). כגוים אשר ה' מַאֲבִיד מפניכם (דבר' ח כ). ויהוא עשה בעקבה למען הַאֲבִיד את עבדי הבעל (מ"ב י יט). לְהַאֲבִיד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר' כח סג). ולנתוץ וּלְהַאֲבִיד ולהרס (ירמי' א י). ואכל (הגוי) פרי בהמתך וכו' עד הַאֲבִידוֹ אתך (דבר' כח נא). ומשלם לשנאיו על פניו לְהַאֲבִידוֹ (שם ז י). לתת אתנו ביד האמורי לְהַאֲבִידֵנוּ (יהוש' ז ז).

— נתפ' *נתאבד, כמו קל משמ' א : וכי תעלה על דעתך שהיה משה מ ת א ב ד (מד"ר שמות ו). שלא י ת א ב ד שברך (אורח' לד' תרטה).

*אָבֵד, אֲבֵדָה, אֲבַדּוֹן, אָבְדָן.*אֶבֶן טוֹעִים, היתה בירושלם שעליה היה מכריז מי שמצא א ב ד ה, — אָזַל : הלחם אזל, נגמר. — אָבַל : אבל את הונו, כספו. — אָפֵס ; אפס הכסף, אין יותר.

*בִּזְבֵּז, בזבז את הונו, פזר, הוציא כספי בלי מדה. —*בָּטֵל ; הדבר בטל. — *בִּטֵּל את הדבר. — בָּלָה : הבגדים וכדומה בלו, נשחתו, נתקלקלו. בִּלָּה בלה אותו, אִבְּדוֹ. — בָּלַע אותו, נִבְלַע, בִּלַּע, השחית, קלקל.

גָּז. גָּזַר, נִגְזַרְתִּי, אבדתי. —*גָּנַז, נִגְנַז. —גָּרַע החסיר.*גֵּרָעוֹן, חסרון.

הָלַךְ : הלך לו. — *הֶפְסֵד.

חִבֵּל : חבל את מעשי ידיו, אבד, השחית. — חָדַל : חדל המטר. — חָלַף : חלף עבר. — חָסֵר, חִסָּרוֹן, וכו'. — חָרֵב הבית, העיר חרבה, נהרסה. נֶחֱרַב, הֶחֱרִיב, חָרְבָּן.

*טָמַע, גוי פלוני נטמע בגוי פלוני, נבלע אבד.

כָּבָה : האש כבתה, חדלה. — כָּלָה : כלה כספו וכדומה ; כלו עיני, אבדו נשחתו. כְּלָיָה, כִּלָּיוֹן. — כָּרֵת : חיב כרת, שיכָּרת, שיאבד מקרב עמו.

מָחָה את הכתב, מחה את שמו מעל פני הארץ. ימח שמו, קללה, שיאבד מן העולם. — מָסַס : הונו נמס כשלג.— מָצָא : מצא את אבדתו.— מֵת, מָוֶת. סָף, סָפוּ, תמו.

עָבַר : עבר מן העולם.—עָדַר : נעדר מן העולם.

פִּזַּר : פִּזֵּר את הונו. *פַּזְרָן, המפזר את הונו. — *פִּחֵת, ההסיר, המעיט — *פְּחַת, מה שנפחת. — *פָּחוֹת וכו'.*פָּסַד *נִפְסַד, נשחת, נתקלקל, אבד. *הִפְסִיד, הפסיד הרבה במסחרו. ולהפך, *הִרְוִיחַ.*פְּסֵדָה, כמו נזק, אבדה.— פָּסַס, כמו אפס, חדל. —*פָּסַק, נִפְסָק, כמו חדל. — פָּקַד, נִפְקַד, נחסר, נעדר.

*צְבִי, הניח מעותיו על קרן הצבי, הניחם בסכנה, אִבְּדָם. — צָמַת, נִצְמַת, הִצְמִית.--צָרָה, וכו' במסומו.

קָטַב. *קִיֵּם, מִתְקַיֵּם, ההפך מן אבד. — קֶרֶץ וכו' עין צרה, מות.

רָקַב. נִרְקַב, נתקלקל מהרטיבות.

שִׁחֵת, החריב, קלקל. נִשְׁחַת, הִשְׁחִית, מַשְׁחִית, וכו', — שָׁכַל : שכל את ילדיו, אבדו לו ילדיו.

---

[1]) קצת נוסח' וְאִבַּד. — [2]) במקום אֲאַבִּידָה, כך כל המדקדק', ואולי הוא עת' מן ב י ד כמו בערב'.

(ירמ׳ ד ט). יֹאבַד יום אולד בו (איוב ג ג).

ב.*פ״יvaט—תבורה שאבדה פסחה ואמרה לאחד צא ובקש ושחוט עלינו (פסח׳ ע ט). שבר (הילד) את הצלוחית ואבד את האיסר (ב״ב ה ט). ר׳ שמעון אומר אבד מחט ומצא מחט טהורה שאני אומר מחט שאבד הוא מחט שמצא (תוספתא טהר׳ ט). אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה (מ״ק כה:). א״ר יוחנן אוי להם לאומות העולם שאבדו ואינם יודעים מה שאבדו (סנה׳ נה:). אבדנו את ר׳ שמעון (מד״ר ברא׳ לא). מי גרם להם (לבכורים) שאבדו את כל הכבוד הזה (שם במד׳ ו). מה אספדה עליך כביד אשר אבית או חיים אשר תאבדי (רמח״ל, מ״ע א).

— פעו׳ *אָבוּד, אֲבוּדָה, ־דִים, ־דוֹת, — בכל משמ׳ הקל: המפקיד פירות אצל חבירו אפילו הן אבודין (ר״ל נרקבים) לא יגע בהן (ב״מ ג ו). תורמין על הָאָבוּד (הנעלם מן העין) ועל הגבוי (ב״מ נח.). למלך שהיה לו מפתח (אמר) אם אניתנה כמו שהיא היא אבודה קבע בה שלשלת (ירוש׳ תעני׳ ב). אם מסתפק לו הדבר שלא ידע אם הדבר (שמלא כתון) הוא מונח או אבוד (לבוש, אבדה ומציא׳ ר״ס יט). את מוצא אילולי יוסף היו מצרים אבודין (ר״ל גוועים) ברעב (מד״ר במד׳ ב). ככלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן אם מתפחמין קימעא אבודין (ר״ל נפחתים) (שם ברא׳ יט). באיזה דרך הלכו האבודין (הנתונים בצרה) (פסק׳ רב׳ ויהי בעת). אבוד פלוני למשפחתו (מדר׳ רות, ואתת לפנים). אני אבוד לעולם הבא (אדר״נ ט ז). יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים אבוד הבחור הזה עם הכפוצה הזו ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרין אבודה הכלה הזו באיש הזה (מדר׳ תהל׳, ילק׳ שמע׳ איוב כט). ואבוא ירכתי מדרש ומקרא, ואמצאם מחפשות שדודות, וארדף אחרי דבר מחדש כרודף אחרי שיות אבודות (ר״י הלוי, הפשט הזמן). ותחיש עתידות לצאן האבודות (מנח׳ יוה״כ מנה׳ אויניון). ציון צפירת פאר, חדות אגודיך, זעקי ברמה בקולך על אבודיך וכו׳ ממך אבודים ילדים תמווים (מחיר כר״א, קינ׳ לט״ב).

— נפ׳, *נֶאֱבַד, הֵאָבֵד, לְהֵאָבֵד, לֵאָבֵד, ליאבד— כמו קל עו׳: שמת או נשבה או נגנב או נאבד (שבוע׳ ח ה). בזמן שהרשע נאבד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב׳ קד.). ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם (מד״ר במד׳ כ). ובבורי מצרים נאבדו בזעם ובעברה (יוסיפ׳ פה). יום נאבדתי על דתך לא עבדתי זולתך (ר״י הלוי יפו בעיני). שהרי ברוב חלומות ורוב דברים הולכים ונאבדים בני אדם מן העולם (רשב״ם קהל׳ הול׳ ילינק). שהנפש הזאת היקרה אינה נאבדת באבדן הגוף (ר׳ בן בילה, יסו׳ המשכיל). וּבהאבד מלכותם (של היהודים) אבדה חכמתם (ר״א דלמידיגו, בחי׳ הדת).

— פִּע׳, אִבֵּד, אִבַּדְתָּ, עת׳ אֲאַבֵּד [1]) ועם ו המהפ׳ וְאִבַּדְךָ, — א) עשה שיאבד, החריב, השמיד, faire : périr ; umbringen ; to cause to perish וְאִבַּדְתֶּם את כל משכיותם ואת כל צלמי מסכתם תְּאַבֵּדוּ (במד׳ לג נב). אַבֵּד תְּאַבְּדוּן את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו׳ וְאִבַּדְתֶּם את שמם מן המקום ההוא (דבר׳ יב ב-ג). הבמות אשר אִבַּד חזקיהו (מ״ב כא ג). אִבַּד ושבר בריתיה (איכ׳ ב ט). שכלתי אִבַּדְתִּי את עמי (ירמ׳ יה ז). ותקם (עתליה) וַתְּאַבֵּד את כל זרע הממלכה (מ״ב יא א). פרימו מארץ תְּאַבֵּד וזרעם מבני אדם (תהל׳ כא יא). וחוטא אחד יְאַבֵּד טובה הרבה (קהל׳ ט יח). ורעה זונות יְאַבֶּד-הון (משלי כט ג). כי העשק יהולל חכם וִיאַבֵּד את לב מתנה (קהל׳ ז ז). וַיְאַבְּדֵם יי עד היום הזה (דבר׳ יא ד). משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תְּאַבְּדֵם (משלי א לב). החריבו מלכי אשור את הגוים וכו׳ וַיְאַבְּדוּם (מ״ב יט יח). ואחללך מהר א־להים וָאַבֶּדְךָ [2]) כרוב הסוכך (יחזק׳ כח יו). לשפך דם לְאַבֵּד נפשות (יחזק׳ כב כז). לי קוו רשעים לְאַבְּדֵנִי (תהל׳ קיט צה). אם על המלך טוב יכתב לְאַבְּדָם (אסת׳ ג ט). ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל כאלו איבד עולם מלא (סנה׳ ד ה). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח׳ ב).— ב) כמו קל משמ׳ עו׳ ; égarer ; to lost; verlieren : עת לבקש ועת לְאַבֵּד (קהל׳ ג ו). המאבד ביום ומצא ביום (טהר׳ ח ג). איזהו שוטה המאבד מה שנותנין לו (ירוש׳ גיט׳ מח:). מרג־לית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני

---

[1]) כמו אֲאַזֶּרְךָ. — [2]) הסכימו רוב המדקדקים הראשנים והאחרנים כי הוא במקום וָאֲאַבֶּדְךָ. אלא שר״י חיוג סבר כי א וָאַבֶּדְךָ היא א השרש ונשמטה א השמוש, והשיגו עליו ריב״ג וראב״ע והכריעו כי נשמטה א השרש, וכן כל המדקדקים.

נמצא בבה"מ ההוא (ע"ח לרח"ו, היכ' נקוד' שבי' הכל' ב).

***אבגיתץ**, אחר מצרופי שמות הקדש של האלהות בקבלה: וזה בן מ"ב אותיות אעפ"י שאותיותיו ידועות אין מסור בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה, י"א אבגיתץ וי"א אבינתץ (תב' רכ הא, טעס זקנ' נז.). השכינה פועלת בכח י"ב הויות ובמ"ב אותיות הנקרא שם בו מ"ב ואלו הן אבג יתץ (ספ' הקנה פח:)׳.

***אבגר**[1], ס"ז, — שם עשב agrimonia, eupatoria, (תסף דף ק) Odermeining; aigremoine, ושמש לפנים ברפואה.

# אבד[2]

ממנו אבד וכו׳, אבדה, אבדה, אבדון, אבדן

**אבד**, פעו"י, עתי' אבד (אובד), תאבד, יאבד, תאבדו מקו' אבד, אבד, אבדך, אבדך, אבדכם. —

— א. פ"ע .א) אבד הדבר ממנו או לו, נ ע ל ם מן העין ולא ידוע איהו, to be lost; verloren gehen; être perdu: וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דבר' כב ג). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך ב ק ש את האתנת (ש"א ט ג). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (שם כ). ואת (הצאן) האבדת לא בקשתם (יחזק' לד ד). כשה אבד בקש עבדך (תהל' קיט קעו). נתנו במגדל ו א ב ד המפתח (עירו' ג ג). היא אומרת א ב ד גיטי והוא אומר א ב ד שברי (כתוב' ט ט). המביא גט ו א ב ד הימנו (גיט' ג ג). המניח פירות וכו׳ אם א ב ד ו הרי זה חושש מעת לעת (שם ח). ואם בעיר אבד וכו׳ ואם בשדה א ב ד (תוספתא שם ב). ש א ב ד ה להם דרך באותו שדה (גמר' שם לד.). — ובמשמעת ת ע ה, נע ונד ממקום למקום, to wander; herumirren; errer: צאן א ב ד ו ת[3] היו עמי רעיהם התעום (ירמי' נ ו). תעיתי כשה אבד (תהל' קיט קעו). — ב) היה ועתה איננו, חדל, נעדר, חלף ועבר מן העולם, disparaître; verschwinden: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (ש"ב א כז). אבד חסיד מן הארץ (מיכה ז ב). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב (זכר' ט ה). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישעי' כט יד) אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמי' ז כח). אבדה עצה מבנים (שם מט ז). כי גוי אבד[1] עצות המה (דברים לב כח). יעלו בתהו ויאבדו (איוב ו יח). נוחלה אבדה תקותה (יחזקאל יט ה). תקות ענוים תאבד לעד (תהלים ט יט). ביום ההוא אבדו עשתנתיו (שם קמו ד). שמא תאמר א ב ד סיברן ובטל סיכויין (יומ' עב.). — ובמשמ' לא יהיה מעתה: ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו (עמוס ב יד). ומנוס אבד מנהם (איוב יא כ). — ג) כלה, נחרב, מת, to perish; umkommen; périr: אבדת עם כמוש (במד' כא יט). אבדנו כלנו אבדנו (במד' יז כז). ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה (דבר' יא יז). הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה (שם ל יח). ויאבדו מתוך הקהל (במדבר יו לג). כן יאבדו כל אויביך ה׳ (שופט' ה לא). אולי יתעשת ה׳ לנו ולא נאבד (יונ' א ו). ויקראו אל ה׳ ויאמרו וכו׳ אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (שם יד). עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר' ז כ). עד השמדך ועד אבדך מהר (שם כח כ). ורדפוך עד אבדך (שם כב). עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת (יהושע כג יג). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עבד' א יב). אלך ו א ו ב ד עמהם (פסק' רב' ויהי בעת). — וארצות, בתים, תבואה: הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). על מה אבדה הארץ (ירמי' ט יא). איך אבדת נושבת מימים (יחזק' כו יז). ואבדו בתי השן וספו בתים רבים (עמוס ג טו). כי אבד קציר שדה (יואל א יא). עיר שכבשוה כרקום וספינה ש א ב ד ה בים (גיט' ג ד). —ובמשמ' נתקלקל ונפסד: ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא ת א ב ד וכו׳ אם כיונו מלאכתן במועד י א ב ד ו (מו"ק ב ג). המפקיד פירות וכו׳ אפילו הן א ו ב ד י ן (תוספתא ב"מ ג). —ובהשאלה היה בצרה גדולה, ברעה: לולא תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (תהל' קיט צב). ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד יו). — ובמליצה והיה ביום ההוא יאבד לב המלך

---

[1] לפי דעת לו (סה"ל) על שם א ב ג ר מלך אדסה.

[2] משתף לעברית ארמ׳ וסו׳ ואת׳. בערב׳ משמ׳ במשמע אחר, אבל ב י ד, באד a) ממש כמו אבד.—

[3] קצת נוסח׳ אבדת.

---

a) باد

---

[1]לפי דעת רוב המדקד׳ ב פתוחה מפני ע גרוני׳ שאחרי כן.

חקרחת, frisson de fièvre ; Schüttelfrost: קור וחום (שבמקרא) חמה ו א ב ב י ת[1]) (מד"ל כרלס' לד). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו חמה עליו א ב ב י ת [1]) באה עליו והיכן הן יסורין מצויין על בני אדם (שם יט). שהכניסה בו (שרה בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ו א ב ב י ת [1]) וכו' שכן דרך החולה להיות שותה הרבה (שם נג).

*אַב בֵּית דִּין, מ"ר: אָבוֹת בֵּית דִּין, אבות בתי דינים, תאר כבוד לראש השני בבית הדין לפנים, second président du tribunal juif; zweiter Vorsitzender des Jüd. Gerichtsh.; second President of the Jew. Tribunal: הראשונים היו נשיאים והשניים א ב ו ת ב י ת ד י ן (חגיגה ב ב). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם שבו כ ש א ב. ב י ת ד י ן נכנס עושין שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן עד שישב במקומו (הוריות יג:). אב ב"ד בפני נשיא מי מורה הלכה (חגיג' ט ז:) באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו (מו"ק יז.). אבטליון ושמאי א ב ו ת ב ת י ד י נ י ם (ר"ת חגיגה טז).

∴אבג — צרוף ר"ת, חלק משם מ"ב אבגיתץ שלקמן: ואותיות אב"ג הם ו' בגימ' והם ו"ק דו"א (ע"ח לרח"ו, שבי' הכל' ב), והוא ר"ת תפלת אנא בכח גדולת וכו'.

∴אַבְגָא, — שם שטן מצוי בביה"מ, nom d'un démon; Name ein. Dämons; N. of a Demon: מלשון הגמרא[1]) ההוא א ב ג א דבי רב פי' השטן שהיה

---

אבבית (ואולי הוא אֲבָ— כמו שמנקד שם אֲבַטִּיחִים). קוה' אֲבַבִית ודלמן אֲבָבִית. ואין בתנ"ך חבר לאלה המשקלים. ואעפי"כ דר' י' קצנ' מסכים לנקודו של דלמן, וסובר שמשק' „פְּעָלִית היא התמונה המאוחרת לשמות המחלות במקום פַּעֶלֶת שבמקרא". עכ"ל בהערה בכ"י. ועי' הערה שאחרי זו בדבר מקור המלה ופרושה.

[1]) כך בערוך, ומביא גרסת ס"א ועועית, וכן במשל השני גרס' הערוך א ב ב י ת, ובמשל השלישי, שהובא בערוך כמו"כ בערך זה, כתוב בערוך בעצמו ו ע ב ע ב י ת. ובנוסחאותינו במשל א' קור, וחום חמה ח כ א כ י ת, ובמש' ב' חמור זה יוצא צינה עליו כמה חככים באה עליו. ובדפ' וניציה עם פרוש רשי ואב"א, במקום כ מ ה ח מ ה: צינה עליו חמה עליו חככים עליו. אבל ברש"י שם אבאבית, ומביא ס"א חכאכית. ב„אות אמת" הביא גרסת רשי אבאבית. ובמשל ג' ונכנסה בה חמה ו א כ א ב י ת, ובילק' במקום זה ועכעבית. ואות אמת הביא גרסת הערוך. ובמדה"ג של התימנ' בכ"י והוצ' דר' שכטר מובא משל ג' בנוסחה זו: חמור ע ו ע י ו ת עלו בו גמל א ב א ב י ת באה עליו. השנויים הרבים מעידים כי הנוסח' משבשות, והגרס' א ב ב י ת שבהערוך היא היותר אמתית. והנה בה"ע הסתפק בהזכרת מלה זו בלי שום פרוש, זאין לנו איפוא שום פרוש מ ס ו ר בקבלה מהקדמונ', והפרוש היותר קדום שיש בידינו הוא של רשי שם פר' יט שפרש: ח מ ה זו חולי קדחת אבאבית ק ו ר. וכן עה"ק הוצ' קרקא (ערך אבה): לשון קרירות. ועפ"י זה פרש גם בוקסט' ותרגם: horropilatia, ר"ל סמור השערות מפני הקור, ואמר כי מהערוך נ ר א ה שפרש מלה זו בכ"מ במשמע' קור. וכן צמ"ד: קרירות עם חמימות, ותרגם כמו בוקסט'. גם מ"כ הביא פרוש רשי קור. וכן ר"מ לנדוי, ותרגם Schauer, וכן דיזס' בלשון דרבנן. רק המשביר פרש אבבית (או חכאכית) ח'ם, כדי שיהיו שתי המלים של המדרש ח מ ה ו א ב ב י ת מכונים להמקרא קר וחם, ולכן נאנס לפרש ח מ ה מלשון יונ' ק'ר, ונמשך אחריו גם לוי, ודלמן, וגם אני קודם בלי בדיקה כראוי. אבל ח מ ה אין ספק בדבר שמשמעתה ח'ם הקדחת, ובמשמעה זו היא משמשת בכ"מ בתלמוד, עי' זה הערך, ואולי היה הדבור חמה ואבבית שגור ורגיל בזמן ההוא ולכן פרשו בו את הפסוק קר וחם, ואין קפדה אם אין ס ד ר המלים אחד. ומקור מלה אבבית, גם במשמ' ק'ר וגם במשמ' ח'ם, לא נתברר. גזרתו של המשביר ממלה יונית רחוקה מאד, וכן לא קבל אותה קר' בעמ"ש שלו. קוה' הביא המלה הערב' חמי אלע'ב a) שפרושו הוא קדחת שלישית. אבל עקר משמעתו של ע'ב הוא ה ע ד ר, וחמי אלעב פרושו קדחת של ס ר ו ג י ם. ודר' יקצ"נ סובר כי מקור אבבית הוא השרש א ב ב במשמ' צמיחה, ואבבית היא צ מ ח על העור, שחין. וכן דעת דר' מ ז י א כי נגזרה אבבית מן א ב ב במשמעת פריחה, וסובר הוא שראוי לתרגם אבבית exanthème, וחמה אבבית שבמשל ג' היא Fieber exanthem. וכל זה אינו מחור. ובאין יסוד נכון להשערות הללו, ובהיות שמצרוף ח מ ה ו א ב ב י ת נראה באמת כי א ב ב י ת היא איזה דבר מלבד חם הקדחת, ההגויה בחמה, לכן דעתי נוטה עתה כי ראוי יותר להחזיק בפרוש היותר קדום שיש לנו למלה זו והוא של ר ש י להמדרש, ושהחזיקו בו עכ"פ בעל עה"ק הנ"ל, בוקסט' והערוך של הפוליגלוטה, וצמ"ד, ומ"ל, ודיסויאר, ואחרים. ואולי יש קצת יחס בין שם אבבית זה ובין השרש הַבּ b)(הבב) בערב' שמשמעתו היא נ ש י ב ת ה ר ו ח וגם ז ע ז ו ע של החרב וכ מ ו"כ של הזכר בבע"ח בשעה שהוא נזקק להנקבה. וכבר העיר פלישר (הגהות ללוי) על הדמיון בין שני השרשים השמיים א ב ב ו ה ב ב.

[1]) לא מצאתי זה בשום מקום בגמרא.

---

a) حمى الغبّ b) هبّ

ביניכם הייתי · אומר כלכם אסורים חוץ מ א ב א (נדר' כה:). אמרתי לו (להעלם היפה שנדר נזירות) בני מה ראית להשחית את שערך אמר לי רועה הייתי ל א ב א בעירי וכו' (נדר' ט:). א"ל רבי אל תצטער לבודקני אם קטן אני אהיה בשביל א ב א אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (נזיר כט:). אמר לה (יעקב לרבקה) וכך הוא הדרך שאצא חוץ מדעתו של א ב א (תנח' כוכ' ויגח ח). ויאמר קין אל ה' וכו' גדול עוני משל א ב א, א ב א על מצוה קלה עבר ונטרד וכו' אתמול גרשת את א ב א ועכשיו אתה מגרשני (מד"ר ברחש' כב). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את א ב א אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי (שם שמות כו). אמר ישמעאל עכשיו יקריב א ב א את יצחק ואני אירש כל הנכסים שישארו מ א ב א (מדר' ויושע). — וגם כ ש ה מ ד ב ר י ם הם רבים: שבועה שלא פ ק ד נ ו א ב א ולא אמר ל נ ו א ב א (שבוע' ז ז). אם אמרו (הבנים הגדולים) ראו מה שהניח ל נ ו א ב א (כ"כ ע ג).—ובפרט מהילד לאביו בנוכח: אמר לו (בנו של עקביה לאביו בשעת מיתתו) א ב א פקוד עלי לחבריך (עד' ה ז). אמר ר"א ב"ר צדוק פעם אחת נכנסתי את א ב א לבית רבן גמליאל וכו' אמרתי א ב א לא כך אמרו חכמים (פסח' לז ו.). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו א ב א הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן (תעני' כג.). אמרה לו בתו (לעמרם) א ב א קשה גזרתך יותר משל פרעה (סוט' יב.). אמר לו יהודה (ליעקב) א ב א אם הולך בנימין עמנו ספק נתפ' ספק לא נתפ' (מד"ר ברחש' צ"ח). מה עשה (הקב"ה) נגלה עליו (על משה) בקולו של אביו אמר משה הנני מה א ב א מבקש (שם שמות ג). משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא אמר לו א ב א מתירא אני בדרך מהלסטים (שם ויקרא כה). אמר לו יצחק (לאברהם) א ב א אוסרני בידיי וברגליי (פסק' רב' בהדש השביעי). כשראה כהן גדול שנשרף (ביהמ"ק) נטל את המפתחות וזרקן לשמים וכו' תפסו אותו שונאים ושחטו אותו אצל המזבח וכו' יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי א ב א חמדת עיני תפשו אותה ושחטו אותה וערבו דמה בדם אביה (שם, ויהי בעת שסרחה). משל לגיבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו היה הגיבור תופס בידו של בנו וכו' אלא שהיתה השיבולת עוברת על ראש הבן התחיל הבן צועק מלמטן א ב א אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד חשיבולת ומת (שם, ותאמר ציון). אמר יצחק לאביו א ב א לאן אנו הולכים לבדנו (מדל"ו יו). ואמר יצחק א ב א זרז עצמך וחשוף זרועך (שם). ולא יקרא לו (הבן לאביו) בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר א ב א מרי (רמב"ם ממרים ד). וקטנים מישראל מתבעתים והולכים ונטמנים כאו"א תחת אביו ותחת אמו ואומרים ווי ווי א ב א (חנכת רוכל ד:). — וגם לאבי האב ולאבי האם: שהתינוקות קורין לאבי אביהן א ב א (ספרי ופסק' זוט' טו). — ב) הוספה מנכרים לא מבנים לשם עצם פרטי של אדם, „א ב א פלוני" לחבה וקצת בהתול של חבה, papa tel ....; Papa: עבדים ושפחות אין קורין אותם א ב א פלוני [1] אמא פלונית (ברכ' ט ז:). של בית רבן גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן א ב א ט ב י (ירוש' ניד' ח מט:). דרש ר' יוסי בצפורי א ב א אליהו (אליהו הנביא) קפדן הוה (שכעס על אחאב ואמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר, סנה' קיג. ורשי שם). א ב א תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיבה (מד"ר קהל' לך אכול).

·**אבאם**, עי' אכאם.

# אבב[2]

ממנו אֵב, אָבִיב.

—·הֶאֱבִיב, פ"י, הצמיח אִבִּים, produire des plantes: להרביב: Sprossen hervorbringen, חזיזים להעביב, שיחים לְהָאֲבִיב [3] עד זמן אביב (ר"ה קליר, תפלת גשם אפיק מען). ממגיד וּמַאֲבִיב (שמואל בן יהודה, יוצר לשמיני עצרת).

א"ב, ר"ת אלף בית.

*__אֲבָבִית__[4], אֲבָ— ש"נ, — רעד וצמרמרת בגוף מפני

---

[1]) אמר רש"י: לא בבניהם קאמר אלא בשאר בני אדם כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית כך היו רגילין לומר אבא פלוני ואמא פלונית.

[2]) שרש שמי במשמעות מתחלפות. באר' וסור' הצמיח, בשל הפירות. בערב' כבר נזכר למעלה בהערה לערך אֵב.

[3]) כך הנקוד במחזור איטלקי ישן.

[4]) כך הנקוד במעה"מ, בוקסד', בהערוך הפוליגל' הלונד'. ובזמן האחרון דיסויאר בלשון דרבנן. וכן במדה"ג (הוצ' שכטר) אֲבָאבִית, והוא משק' שְׁמָמִית אם שרשו אבב, וכן *חֲזִזִית, *חֲפִפִית, לפי הקריאה המקבלה. צמ"ד

**אֵב**[1], ש"ז, מ"ר אִבִּים, כנ' אִבּוֹ, ס' אִבֵּי, —א) צמח בראשית ילדותו, רך, רטב, רענן, jeune plante, pousse, ; junge Sprosse ;green shoot: אל גנת אגוז ירדתי לראות בְּאִבֵּי הנחל (שה"ש ו יא). להעביב ולהענין, להריק ולהמטיר מים, אִבִּים בם גי לעטר (ר"א קליר, תפל' גשם). — ב) כמו"כ זמן ומעמד הצמח כשהוא עוד בילדותו, רך ורענן, ; jeunesse de la plante ; Frische der Pflanze ; freshness: היגאה גמא בלי בצה ישגא אחו בלי מים עודנו בְּאִבּוֹ לא יקטף (איוב ח יב). — ובהשאלה לילדות האדם ורעננותו: יכון לכך לעשות ענף ולתת פרי ב א ב ך (מנח' יהודה, סוגה נסים), ועתה אתה ידיד ימי אִבִּי, יושב בסתר לבי (אגרות ילג א קפח). — ג) מ"ר אִבִּים, אִבֵּי הצמח, *כל זמן שהוא מְחֻבָּר להקרקע: ירקות שיבשו באיביהן[2]) כגון כרוב ודלעת יבשו באיביהן אין מטמאין טומאת אוכלין ליקטן ויבשו מטמאין טומאת אכלים (תוספתא עוקלין ג). קישות שהתליעה באיביה[1]) אסורה (חולין נח.). תאנים שצמקו באיביהן (שם קכז:). — ובהשאלה לחלות הדבש בהיותן בצופן: אמר ר' יהודה לא נחלקו ר' אליעזר וחכמים על חלות דבש שאין מקבלין טומאה באיביהן[2]) (תוספתא עוקלין ג).

**אַב**, ש"ז, — כמו אֵב: שלום לשר הוא להמון גוים ומשפחות לאב, משקה צמאיהם במי ידו כמו נחל לְאַב[3]) (רמב"ע תרשיש, א קפא).

**אֹב**, עי' אוב.

*__אַבָּא__, ש"ז, קריאה של קִרבת משפחה בפי הילדים לאביהם, במשמעת אָבִי, ;my Father ; mein Vater ; mon père: אמר רבן גמליאל נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת (פאה ב ד). יכולה היא (הבת שפסק אביה מעות לחתנו ולא נתן לו שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי, עכשיו שאבא פסק עלי, מה אני יכולה לעשות (כתוב' יג ה). הרי זה גיטיך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתניקי את בני (גיט ז ו). מעשה באחד בבית חורין שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר לחבירו חצר וסעודה נתונים לך במתנה ואינו לפניך[4]) אלא כדי שיבוא אבא ויאכל עמנו בסעודה (נדר' ה ו). קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך וכו' אם אני עושה על פי אבא ועל פי אביך (שם יא יא), אמר ר' אליעזר בר' צדוק תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של אבא (תוספתא סנה' ט). משל למלך בשר ודם שכעס על בנו הלך הכן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא (ספרי כג:). שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעם טעם דגן (ברכ' מ.). כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך (מגיל' טו.). א"ל (ר' שמעון לר' חייא) אתה הוא שציערת לאבא א"ל לא תהא כזאת בישראל (סנה' יא.) אילו הייתי יודע שאבא

---

[1]) משק' לֵב עֵת. ולא ברי לי מי הראשון נקד כך. ריב"ג ורד"ק לא גלו דעתם איך ראוי להיות המוכרת של אִבֵּי. לפי ידיעתי, הכהן אד' קסתלו, מחבר המלון שבפוליגל' הלונדו' (בשנ' 1669), הוא הראשון שנקד אֵב בצירה, ואחריו גזניוס, ואח"כ בן זאב באוצה"ש, יוהלסון בערך מלים, ואחריו ר"מ לנדוי מערכי לשון ערך אביב, ואח"כ דיסויאר ב„לשון רבנן", ריקנטי, פירסט, ואחרי כן החדשים היהודים ולא יהודים; ואין נקוד זה מכרח, כי גם פַּל נחרק בנטיות, כמו פַּת פִּתִּי, צַד צִדִּי. וכבר מצינו לרמב"ע גם המוכרת מן אִבִּי אַב, עי' הערך הבא. ואולי קצת ראיה לדבר שגם רה"ג קרא כך ממה שגזר אִבּוֹ מן אב לבנים (פריכג"ב, א"כ הער' ב). וגם מהחדשים יש מי שתוה דעתו כי לאִבֵּי ראוי להיות המוכרת אַב ולא אֵב, והוא בֶּטכר דל"ע, (Böttcher § 344, ושם 765 § בהחלט). — והנה כבר העיר ריב"ג על הדמיון שבין מלה זו והמלה אַבּ a) בערבית, אמר וז"ל: והערב אומרים למקום מרעה אַבּ כאשר אמרו לדשא אַבּ. ע"כ. ואמר אלפרא אלאבּ הוא מה שיאכלו הבהמות, ואמר מגאהד אלפאכהה (פרי מגדים) הוא מה שיאכלו בני אדם ואלאב מה שיאכלו הבהמות, ואמר ת'עלב אלאב כל מה שתוציא האדמה מן הצמחים, ואמר עטא כל דבר שיצמח על פני האדמה (לסאן אלערב). — ובאר' אִבָּא דארעא (תרג"א כרא' ד ג). בסור' אֶבָּא, ותרגם בר עלי בער' אלת'מרה אלפכאהה, ר"ל פרי מגדים. —[2]) כך ברוב הנוסח', בצוק"מ באביהן. —[1]) כן בכל הדפוס' ושם סז. באביהן, ברוב הדפוס' גם הישנים, וכמו כן ברגמ"ה ורשי, ואלפסי והר"ן בכ"מ באִיבֵיהן, וכן ה"ג סוף הל כ' דגים. — [2]) עי' הערה 2. —

[3]) כך נקוד בהתרשיש הנדפס, והוא מוכרח מפני החרוז עם לאב במשמ' אב לבנים. ועי' הערה לאֵב.

[4]) כך הנוסחה במשנה שבגמרא.

a) أَبٌّ

הפעלים (ר"ת שם). ואמצעיות (תפלות) יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אָבוֹת לכל תפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כלן (רמב"ם הלכות תפלה א). כאשר דבר ה' אל משה וצוה אותם קצת מצוות שהן כמו אָבוֹת למצוותיה של תורה (רמבן במות כה א). — יב) *דבר שלם ביחס לחלק ממנו, כלי ביחס לאבריו: כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן וכו' נשברו בשבת וכו' דברי הכל מותרין הואיל ומובנין על גבי א ב י ה ן (שבת קכד:) — יג) *בלשון המשוררים: אֲבִי חכמה, אֲבִי מוסר, אֲבִי שכל, לאמר, בעל מוסר, חכם, בעל שכל: השר הטפסר א ב י המוסר (ר"י הלוי, לר' אהרן אלעמני) א ב י היושר אחי הכושר ויודע כל פשר (הות, לר"ש הנגיד). אֲבִי אמר יהי תולש בשלת מעניו מטה (רמב"ע תרשים). ועתה אֲבִי המועצה שא משל ומליצה (עמנואל כ).

*ה ו ר ג א ב י ו, (מאמר השמים של הרמבם, פרסם מש"ב כארכיב של וירכוב), שם פרי עץ דק העלים, טוב הריח, אדם המראה, והיה משמש לפנים ברפואה, arbutum ברומית, arbouse; Sandbeere; Arbute;

*אַבָּא, שם חבה בפי ילדים. — *אַבְהוּת, *אָבוּת, מעמד ומשפט אב. — *אָב זָקֵן, אבי האב, אבי האם. — *אָב חוֹרֵג, בעל האם, ביחס לילדיה מאיש זולתו. — אֵם, אשת האב ביחס לילדיו ממנה. — *אֵם חוֹרֶגֶת, אשת האב ביחס לילדיו מאשה זולתה.

בֵּן, בַּת, הילדים שנולדו להאב.

דּוֹד, אחי האב. דּוֹדָה, אחות האב.

הוֹרִים, האב והאם.

*זָקֵן, ובכנוים זְקֵנִי וכו', אבי האב, אבי האם.

*זְקֵנָה, *זְקֵנָתִי, אֵם האב.

חוֹתֵן, אבי אשתו של אדם. — חָם אבי הבעל.

יָלַד, הוליד, האב הוא המוליד. — יֶלֶד, יְלָדִים וכו'. — יְרֻשָּׁה, יְרוּשָּׁה, הון, נכסים, שהאב מניח לילדיו אחרי מותו. הוֹרִישׁ, הניח ירושה לילדיו. — יָתוֹם, יְתוֹמָה, מי שמת אביו.

[1]) בערב' קאתל אביה a).

a) قاتل أبيه

נֶכֶד, בן הבן או הבת.

שַׁכֻּל, אב ששכל את ילדיו, לאמר שמתו בחייו.

**אב**, אֲבִי, משמש להרכבת שמות, בפרט שמות עצמים פרטיים, לזכרים וגם לנקבות: אֶבְיָסָף אֶבְיָתָר, אַבְנֵר, אַבְרָהָם, אַבְשַׁי, אַבְשָׁלוֹם, אֲבִיאֵל, אֲבִיאָסָף, אֲבִיגַיִל (שם אשה), אֲבִידָן, אֲבִידָע, אֲבִיהוּא, אֲבִיהוּד, אֲבִיחַיִל, אֲבִיטוּב, אֲבִיטָל (שם אשה), אֲבִיָּה, אֲבִיָּם, אֲבִימָאֵל, אֲבִימֶלֶךְ, אֲבִינָדָב, אֲבִינֹעַם, אֲבִינֵר, אֲבִי-עַד (שם מליצי) אֲבִיעֶזֶר, אֲבִי עַלְבוֹן, אֲבִירָם, אֲבִישַׁג (שם אשה) אֲבִישׁוּעַ, אֲבִישׁוּר, אֲבִישַׁי, אֲבִישָׁלוֹם.

**אֵב**[1]), ש"ז, — חפץ, מאוה, désir; Wunsch; wish: אָבִי יבחן איוב (איוב לד לו). ותאמר (אסתר) א ב י וחפצי יבוא המלך והמן אל המשתה לו מזומן (ר"י נאגארה, זמיר' למגלה).

***אָב**[2]), ש"ז, חדש החמשי מהחדש שבו חג הפסח, nom du 5e mois; Name des 5ten Monat; n. of the fifth month: משנכנס א ב ממעטין בשמחה (תענ' ד ו). אמר רב שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר ב א ב וכיוה"כ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (שם ח.). ר' אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר ב א ב תשש כחה של חמה (ב"ב קכא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת, ניסן אייר סיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז א ב אלול מהלכת בישוב כדי לבשל את הפירות (פסחים צד:). — ושם המלאך הממונה על חדש א ב *ב ר ק י א ל, עי' זה.

[1]) משקל צָו, מן א ב ה, עפ"י דעת המפרשים הקדמוני' על הפסוק באיוב, ועי' אָבִי.

[2]) נזכר במגלת תענית: בט"ו באב זמן עאי כהניא. — באש' אַבּ. דל' סובר מלשון איבה, מפני להט השמש; והויפט אומר כי נקרא חדש זה אב ע"ש שבו היו כורתים קנים, באשורית אַבּ, לבנין, וזה אחד משלשה החדשים שהיו מקדשים אצל הבבלים לבנין, והם: סיון אב מרחשון. והסכים לזה מוס ארנולד (JBL XI, 72). וכן שם חדש זה גם בסור' וערבית.

בה את ה א ב ו ת : אלו ברכות שאדם שוחה בהם ב א ב ו ת תחלה וסוף (ברכ׳ לד.). — ג) יוצר ומחדש דבר שלא היה קודם בעולם, inventeur ; Erfinder ; originator : ותלד עדה את יבל הוא היה אֲבִי ישב אהל ומקנה, ושם אחיו יובל הוא היה אֲבִי כל תפש כנור ועוגב (בראשית ד כ-כא). ר׳ הושעיה א ב י המשנה (ירוש׳ יבמות ד.).—ד) מי שמתנהג עם אחרים כאב עם בניו ,Versorger ; protecteur : אני אהיה לו לְאָב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו(ש״ב ז יד-יה). אָב אנכי לאביונים (איוב כט יו). אֲבִי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהלים סח ו). וממשלתך אתן בידו (של אליקים) והיה לְאָב ליושב ירושלם (ישעי׳ כב כא). — ה) יועץ, מורה, רב ; conseiller, maître, Lehrer, Rathgeber, ; master, teacher : וישימני לְאָב לפרעה (בראשית מה ח). ויאמר לו מיכה (להנער מבית לחם) שבה עמדי והיה לי לְאָב ולכהן (שופטי׳ יז י). — וקריאה של כבוד וחבה מתלמיד לרבו, מצעיר לגדול, מעבד לאדוניו : ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מצעק אָבִי אָבִי (מלכי׳ ב ב יב). ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אָבִי (שם ו כא). וירד אליו (אל אלישע) יואב מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אָבִי אָבִי (שם יג יד). ויאמר דוד לשאול וכו׳ וְאָבִי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי (שמואל א כד יב). וידברו אליו (עבדי נעמן אל נעמן) ויאמרו אָבִי דבר גדול הנביא דבר אליך (מלכים ב ה יג).—וכנוי מליצי לאלהים : הלי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אָבִיךָ קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). אתה י׳ אָבִינוּ גאלנו מעולם שמך (ישעי׳ סג יו). — *א ב שבשמים : א ב י שבשמים יהי שמך מבורך לעולמי עולמים (תד״א י). — ו) *שם תאר כבוד לזקן, לחכם, לראש וראשון לדבר : אמר ר׳ יוסי ראה הלכה זו היאך נחלקו עליה א ב ו ת הראשנים ודנו עליה (תוספתא טבול יום א). א ב לחכמה ו א ב לדורות (ירוש׳ נדרים לט : ). אברך א ב בחכמה ורך בשנים (מד״ר בראש׳ ב). משה היה א ב י החכמה ו א ב י הנביאים (שם ויקרא א). ואברהם א ב הגרים (תנח׳ בוב׳ לך לך ו). משה רבינו א ב י החכמה ו א ב י התבונה (סדע״ר ל). אדריכל הוא א ב י האומנין שהוא מדקדק בהנחת האבן לצדדה על מושבה בשוה (רשי ב״מ קיח : ). רבנו גרשון א ב י הגולה (רשי שבת

פה : ) . אריסטו ראש לפלסופיה היונית ו א ב לכלם (אבא מארי במכתביו) . —*א ב בית דין, עי׳ זה הערך. ז)*התחלה להתהוות שום דבר, Erzeuger;générateur; generator, producer : ג׳ אמות אמש יסודן ומהם נולדו א ב ו ת שמהם נברא הכל (ספר יצירה ג ב).—וכל מה שהוא סבה לדבר אחר : הנסיון א ב החכמה (ר״א מודינא, לב אריה, א). הצחוק א ב י הבטלה (הוא, אלדד ומידד ב). ח) *מקור לדבר אחר, Ursprung ; source : בין שנטמא ב א ב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה (מעשר שני ג ט). א ב ו ת הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו׳ הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע (כלים א א). א ב הטומאה מטמא את הכל, ולד הטומאה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין בלבד (ירוש׳ שבת). כל א ב טומאה שמטמא במגע ואינו מטמא במשא בין א ב של תורה בין א ב של דבריהם (רמבם אבו׳ הטומא׳ ו יא).—ובהשאלה יאמר א ב הטומאה על איש שהוא מקור הרעה : ואם הבן הוא מקור החלאה והצואה, הלא אבותיו א ב ו ת הטומאה (ר״י תריזי, תחכ׳ מו). הבליעל א ב י הטומאה אחי התנואה (מכתב בני תסלוני לקה׳ קסטיליה ע״ד ספר מו״נ, גנזי נסת׳ לקובק). המחשבות הרעות א ב ו ת הטומאה (התנוך, מצוה שפז). גובה הלב א ב י א ב ו ת הטומאה (של׳ אלעמי, אג׳ המוס׳). דע כי פיך א ב י א ב ו ת הטומאה (חרדים). ו א ב י א ב ו ת הטומאה היא שיחה בטלה (פלא יועץ, דבור). — ט) *דבר שהוא עקר במעלה, בחשיבות. אַב הנזק : ארבעה א ב ו ת נזקים השור והבור וכו׳ (ב״ק א א). אם היה ה א ב (ר״ל השור המזיק) מועד (סמ״ג, מ״ע סז).—אַב מְלָאכָה : היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה חייב על כל א ב מלאכה (שבת ז א). א ב ו ת מלאכות ארבעים חסר אחת, הזורע החורש, הקוצר, המעמר, הדש, הזורה וכו׳ הרי אלו א ב ו ת מלאכות (שם שם ב). התולדות שבעבודת הארץ עם שאר ה א ב ו ת שלא נתפרסמו בענין (רמב״ם, שמיטה ויובל א). — י) *דוגמה ללמוד ממנו : זה בנה אָב לכל המתנדב במנחה שלא יפחת מעשרון (ספרי שלח קז). זה בנה א ב, כל מקום שנאמר פני אינו אלא קדים (יומא נה.).—והשם: *בִּנְיַן אָב, עי׳ בנין. —יא) *דבר שהוא יסוד לדבר, או שכולל ומקיף הרבה דברים אחרים : א ב ו ת המבטא (ר״ל התנועות) שבעה (תשו׳ דונש בן לברט). אך לא באתי להגיד לך רק שרשי הלשון ו א ב ו ת ה מ ב ט א שהם

יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי (בראשית מה ג). ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני (בראשית כב ז). הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (בראשית כד כג). טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (שם מה יז יח). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לז לב). פקד עון אבות על בנים (שמות לד ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות (דברים כד טז). בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמיה לא כח). אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם (שמות ו כה). האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק (בראשית מח יה). גם אנחנו גם אבתינו (שם מו לד). כה עשו אבתיכם בשלחי אותם מקדש ברנע (במדבר לב ח). אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם (יהושע ד כא). והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לריב אלינו (שופטים כא כב). ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמי׳ יט ד).—∴ומשל: אב אחד מפרנס עשרה בנים באהבה וברצון ועשרה בנים אינם מפרנסים אב אחד (קלור בל״ה).∴אב מפרנם עשרה בנים שוחק האב שוחקים הבנים ואם עשרה בנים מפרנסים לאב בוכה האב בוכים הבנים (פלא יועץ, קרובים). — ויקראו א ב גם לאבי האב והאם: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק (בראשית לב י). -- *וגם בבע״ח: הנולדים מן הסום אעפ״י שאביהם חמור (כלאים ח ד). — *בהשאלה בצומחים, האילן להענפים. והפרי והעלים והקרקע להצמח: אבל לעלים יש ביעור מפני שהם נושרים מ א ב י ה ם (שביעית ז ה). דלעת שניקרה בבית א ב י ה (ירוש׳ מעש׳ א). ניקור רטב ב א ב י ה (שם). (באיזו ז מ ו ר ה עוסקת המשנה) במחוברת באביה[1] (שבת קכה:). ואין אתה יכול לכפותו (את הלולב היבש) שיהו ענפיו הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתמעכים אצל א ב י ה ם שהם מחוברין בו (רשי סוכ׳ לב.). בבריכה היונקת מן ה א ב (תשובת ר״י בר שבת רפג). — וגם בדוממים, וכל דבר ביחס למה שנאצל ממנו: מים שהם חוזרים ל א ב י ה ם (ספרא שמיני ט יא). במקומו היו קוראים לקום קום החלב, וכל ששם א ב י ו (החלב) עליו (על הקום) אסור (ר״נ נדרים נב:). — ב) אבי המשפחה, האמה: premier ancêtre d'une nation; first ancestor of a nation; Stammvater eines Volkes: ולשם וכו׳ אבי כל בני עבר (בראשית י כא). ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (שם יט לז). ואלה תולדות עשו אבי אדום (שם לו ט).—ומ״ר, בכלל האנשים שהיו לפנינו; ancêtres; ancestors; Ahnen, Vorfahren: אבתינו חטאו אינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכה ה ז). בך בטחו אבתינו, בטחו ותפלטמו (תהל׳ כב ה). לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר א ב ו ת י נ ו (זבח׳ קיג.). א ב ו ת י נ ו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו (נדר׳ כ:). — ועם מלת בית: בית־אב, בית־אבות, כלל אנשי המשפחה, famille: ונשיא בית־אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל (במדבר ג ל). וקח מאתם מטה מטה לבית־אב (שם יז יז).—ובית־אבות: בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית־אבת שה לבית (שמות יב ג). חמשה ראשי בית־אבות (דה״י א ז ז). ובכנויים: איש על דגלו באתת לבית־אבתם יחנו בני ישראל (במדבר ב ב). — ובלי מלת ב י ת במשמעה זו: ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד (שם לו א). אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל (יהושע יט נא). — ובפרט שלשה ה א ב ו ת של האמה הישראלית אברהם יצחק ויעקב: אין קורין א ב ו ת אלא לשלשה (ברכ׳ טז:). מפני מה היו א ב ו ת י נ ו עקורים מפני שהקב״ה מתאוה לתפלתם של צדיקים (יבמ׳ סד.). —*אבות, שם לברכה מי״ח ברכות, שמזכירים

או אבו, בערב׳ אב אבו a), בארמ׳ אב ועם א הידיעה אבא, וכן בסור׳. וסוברים קצת החכמים כי שמות הקרבה אב, אח, חם, נשארו בצורתם מזמן קדום של הלשון, כשהשמות והשרשים היו עוד בעלי שתי אותיות, ואחרי כן כשהתחילו השרשים השמיים לקבל יותר ויותר טבע ה ש ל ש י ו ת, נוספה על שמות הקרבה הללו תנועה סופית ארוכה ועי״ז נדמו להשרשים ה ש ל ש י ם (ברט מה״ם). ויש סברים להפך כי הצורה הקדומה של השמות הללו היו אבו וכו׳. וכבר נשא ונתן ברט (ZDMG, XLI ,614) בסבת מ״ר אבות. באר׳ וסור׳ מ״ר אבהן ואבהתא. וגם בערב׳ נהוג גם מ״ר אבהאת b), וגם אבואת c) בדרום ו ה ר א ן (Mercier, Ac. du 14 Congrés orient.).

a) أَبٌ أَبُوٌ  b) أَبَهَات  c) أَبَوَات

[1]) בר״ח שם מנקד באביה, ופרש בקרקע, ורשי: באביה, ב ג פ ן. אבל בערוך גורס ב א י ב י ה ועי׳ אב.

בסוף ההברה והיא נהפכת לנח נסתר, דומה לפעלים ושמות ל"ה, התלו קצת פעלי ל"א לקבל צורת פעלי ל"ה. תחלת דבר זה נגלתה כבר בזמן קדום, בימי חיי הלשון העברית העתיקה: כִּלְּאתִי רגלי (תהל' קיט קא) משרש כלא, על דמיון בניתי, רציתי, והלכה ונתפשטה נטייה זו הרבה בזמן המשנה ואח"כ: ק ר י ת י במקום ק ר א ת י, יצתה במקום יצאה, מ צ ו י במקום מצוא, נ ש ו י במקום נ ש ו א.

ותבוא האלף במקום ה ובמקום י, כמו מן טְלֶה טְלָאִים, מן צבי צְבָאִים, וכיוצא בהם. וכמו"כ בקצת פעלים: *פ ד א ו ה ו (תוספתא גיט' ד ה).

בפעלים ובשמות תשמש האלף להורות הזמן (עתיד) והמשקל: אֶ-כְתֹּב, אֶ-צְבַע, אַ-שְׁמוּרָה. ויוסיפוה העברים בראש קצת שמות, בפרט המתחילים בשוא, להקל על המבטא: אֶזְרוֹעַ, במקום זְרוֹעַ. ובפרט בקצת שמות לקוחים מלשונות נכריות: אֲרַרְכּוֹן, *אֲלַכְסוֹן, *אַפַּלְטוֹן. בקצת שמות תכנס בסופן במ"ר: *מרחצאות מן מרחץ, *מחצלאות, ממחצלת.

בקצת שמות, בפרט של קרבה, שבאו מארמית נשארה האלף המשמשת בלשון ההיא בסוף המלה כמו ה' הידיעה בעברית, וגם לפאור השם, ונתנה להשם קצת גון מיוחד, כמו אַבָּא, אִמָּא, עי' באלה הערכים. וכמו"כ נוספה בשאר קצת שמות ומלים, כמנהג לשון הארמית, במקום אל, על, כמו *אַגַּב במקום על גב, עי' ערך אגב, *אַבֵּית במקום על בית, בבית: אלו ואלו נשרפין א ב י ת[1]) הדשן (זבחים מ ד:). משקין טמאין שהיו נותנין א ב י ת צביעתו של כוס (תוספתא כל' ב"ב ג). וקידוש ידים ורגלים א ב י ת הבירה (שם ידים ה ד).

האלף אינה מקבלת ד ג ש. אך ארבע אלפים ד ג ו ש ו ת[2]) נמסרו במסורה: וַיָּבִיאּוּ לו את המנחה (בראש' מג כו), א ויביאו דגושה, וכן וַיָּבִיאּוּ לנו כיד

---

בשו. [1]) כך במשנ' שבגמ' בכל הדפו' ובמשנה שבמשניות בבית. — [2]) במסרה נמסר על קצת אלפים שהן ד ג ו ש ו ת, ור"ל שהן נקודות בשוא פשוט, (רח"ב במס' המס' ומ"ש), רק ד' אלפים הללו הן דגושות באמת. ובשבילן הוציא בן אשר את האלף מכלל שאר אותיות אהחע ואמר כי רק „הע"ח מן הדגשה פרושים" (דקד' הטע' פסקה תולד' האותיות), אעפ"י שבפסקה שלאחר זה הוא כולל גם א ואומר: „חוץ מ א ר ב ע אותיות אחהע לא יתיצב בהם דגש לעולם". ודגשות ד' אלפין הללו לא ידועה מהותה וכונתה. ר"מ בוטריל בפרוש ספ' יצירה כתב כי „בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה

אלהינו (עזרא ח יח), ממושבתיכם תָּבִיאּוּ לחם תנופה (ויקרא כג יז). ושפי עצמותיו לא רֻאּוּ (איוב לג כא), א ראו דגושה.

מפני מקום האות א בראשית האלף בית השתמשו בו לסימן מספר א ח ד, כן בהמטבעות שקל ישראל, בשקל וחצי שקל של שמעון החשמונאי, וכן של מתתיהו כהן גדול: ש"א, שר"ל שנה א. וכן על מטבעות כנעניות ופוניות כתובה אות א לסימן המספר (כלירמון גגו, קכן). בזאת יבוא אהרן רמז לו שאין ביהמ"ק עושה אלא ארבע מאות ועשר שנים בזאת ב שנים ז שבעה א אחד (פסק' רב' פ' מ).—ובמשמעה זו יכתבו האות א עם קו קטן למעלה כזה א': במקום אחד כותבין א' במקום מאה כותבין ק' (ערוך, ערך גימטריה).

**אָ**, הברה טבעית, להגות התרגשות הנפש, לצער, לפחד וכדומה, ah ! ô ! : אמר לו גבריאל (לאדם הראשון) זכור יום אשר נתת ע' שנה לדוד בן ישי אמרו לו מיכאל ושרפיאל אנחנו נעיד עליך אמר אדם לפניהם אָ בזאת השעה אמות על פי שלשתכם (מדרש רבתי, הובא בספר אלדד הדני מהדורת א' אפשטין).

א"א, ר"ת אדוני אבי, אי אפשר, אין אומרים, אשת איש.
אא"ב, ר"ת אי אמרת בשלמא.
אא"ז, ר"ת אדוני אבי זקני.
אא"כ, ר"ת אלא אם כן.

**אב** אולי ממנו

**אָב**[1]) ש"ז, סמי' אֲבִי, וגם אַב. כנויים: אָבִי, אָבִיךָ־ךְ, אָבִיו, אָבִיהָ, אֲבִיכֶם־ן, אֲבִיהֶם־ן, מ"ר אָבוֹת, סמי' אֲבוֹת, כנויים: אֲבוֹתַי, אֲבוֹתֵינוּ, אֲבוֹתֵיכֶם־ן, אֲבוֹתֵיהֶם־ן, אֲבוֹתָם־ן.— א) אדם שיש לו בן או בת הוא אָב ביחס אליהם, Father; Vater; père: אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו, בין אָב לְבִתּוֹ (במדבר ל יז). חי חי הוא יודך כמוני היום אָב לְבָנִים יודיע את אמתך (ישעי' לח יט). ויצא חמור אֲבִי שכם אל יעקב (בראשית לד ו). והיה שמך אברהם כי אַב המון גוים נתתיך (שם יז ה). ויאמר

---

הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל". רַיט (Wright, Comp. Gram. 43) סובר שזה שארית מסימן ה ה מ ז ה, ויש סוברים שהכונה בהדגשים האלה לשמר על קריאת האלף שלא תתהפך לקריאת י כמו שהיא נטיית האלף בין שתי תנועות.

[1]) שם משתף לכל לשונות השמיות, באש' אַב

סוגרת ההברה והאריכו את התנועה שלפניה: בָּרָא במקום בָּרָא, צָמֵא במקום צָמֵא, וכיוצא בזה. רק לפני ד, ט, ש, היה יותר קל עליהם להבור ולהוציא במבטא מוחשי את קול האלף גם בסוף הברה ואמרו יַאְ-דִימוּ כתולע (ישעי' א יח), נֶאְ-דָר, נֶאְ-דָרִי (שמות יה ו), יַאְ-טֵם אזנו (תהל' נח ה), תֶּאְ-טַר עלי באר פיה (שם סט יו). ועלה בָּאְ-שׁוֹ (יואל ב כ), ופגריהם יעלה בָּאְ-שָׁם (ישעי' לד ז). ותחת שעורה בָּאְ-שָׁה (איוב לא מ), והיה כי יֶאְ-שַׁם (ויקרא ה ה), אל יֶאְ-שַׁם יהודה (הוש' ד טו), תֶּאְ-שַׁם שמרון (שם יד א), לא נֶאְ-שָׁם (ירמי' ג ז), תֶּאְ-שָׁמוּ (שופטים כא כב), וַיֶּאְ-שְׁמוּ ישבי בה (ישעי' כד ו), כל אכליו יֶאְ-שָׁמוּ (ירמי' ב ג), וַיֶּאְ-שְׁמוּ אשים (יחזק' כה יב), ולא יֶאְ-שְׁמוּ כל החסים בו (תהל' לד כג), גם עדרי הצאן נֶאְ-שָׁמוּ (יואל א ח). וכמו כן לפעמים גם לפני ז ולפני ס: נֶאְ-זָר בגבורה (תהל' סה ז), וַיֶּאְ-סֹר[1]) את רכבו (שמות יד ו), לֶאְ-סֹר שריו (תהל' קה כב), לֶאְ-סֹר מלכיהם בזקים (שם קמט ח), נגד לֶאֱסֹר אסר (במד' ל ג), לֶאְ-סֹר את שמשון (שופט' טו י). ופעמים גם לפני פ אמרו וַיֶּאְ-פֹּד[2]) לו בו (ויקרא ח ז), ארץ מַאְ-פֵּלְיָה[3]) (ירמ' ב לא). אבל, יצאו אלה וכיוצא בהם, בכל שאר המקומות כדי להקל על המבטא הפרידו מהאלף את ההברה שלפניה והניחוה לא

סגורה, והניעו את האלף והרהיטוה להברה שלאחריה, כמו יֶ-אֱנֹק, וַיֶּ-אֱסֹף, וכיוצא בזה, או הניהוה והפכוה לנחה נסתרת, כמו תֹּאמַר, יֹאכַל, במקום תְּאְ-מַר, יְאְ-כַל, וכיוצא בהם פעלים נחי פ"א. ומעט מעט נתפשטה הנחת האלף גם במקומות שלפניה שוא נע, והטילו את תנועת האלף על האות השואית שלפניה, כמו מָאתַיִם במקום מְאָתַיִם, רֵאשִׁית במקום רְאֵשִׁית, וכמו"כ חֹטְאִים (ש"א יד לג) במקום חֹטְאִים, קֹרְאִים (תהל' נט ו) במקום קֹרְאִים. וגם אחרי שוא נח: מְלָאכָה במקום מַלְאָכָה. ובהשם אֱלֹהִים. עם בוכ"ל: בֵּאלֹהִים, וֵאלֹהִים, כֵּאלֹהִים, לֵאלֹהִים, והסימן במסרה תהל' קלז: משה מפיק אלף וכלב לא מפיק אלף. ופעמים שנשמטה גם מהכתיב: שֵׁלָתֵךְ (ש"א א יז) במקום שְׁאֵלָתֵךְ, וַתַּזְרֵנִי חיל (ש"ב כב מ) במקום וַתְּאַזְּרֵנִי, ולא יַהֵל שם ערבי (ישעי' יג כ) במקום יַאֲהֵל, תּוֹמִים[1]) (בראשית כה כד) במקום תְּאוֹמִים, מבית הָסוּרִים (קהל' ד יד), במקום הָאֲסוּרִים. וכן פעמים שנשמטה אות האלף הנחה השרשית מהתבה בכתיב, מָצָתִי במקום מָצָאתִי: ולמה לא מָצָתִי חן בעיניך (במדב' יא יא). ובקצת שמות ל"א חדלה האלף לשמש שום שמוש במבטא או בכתב ואיננה לא נח נראה אף לא נח נסתר, כמו חֵטְא, משקל נֵרְד, וכן שָׁוְא. ויש שישמיטוה גם מהכתב ויכתבו חט, עי' זה, בְּשָׁו[2]) (איוב יה לא), וכן הַחֵטִי (ירמ' לב לה) במקום הַחֵטְיא.

ומפני טבעה זו של האלף להיות נחה נסתרה, לא יוצאת יציאה מוחשית במבטא, החלו להשתמש בה בזמן קדום בתוך התבה לסימן לקול תנועת פתח ארוך, ונשארו עוד עקבות הכתיב הקדום ההיא בקצת מלים, כמו וקאם שאון בעמיך (הוש' י יד), וכן דאג (נחמ' יג טז) במקום דָּג. אך אחרי כן השמיטוה מתוך התבות, אולי מפני שהיא אות גסה, רחבה, ותופסת הרבה מקום. ובזמן מאוחר שמשה לסימן לתנועת פתח אפילו קצרה, בפרט במלים זרות, ביחוד במקום שיש חשש טעות, ודבר זה היה נהוג הרבה בפרט בספרות החדשה, אך בשנים האחרונות השיבו הסופרים, בפרט סופרי א"י, להכתיב צורתו העברית, וישמיטו עפי"ר את האלף מכל מקום שצִיְנָה תנועת פתח קצר.

ומפני זה שכבד על כלי המבטא להמז את האלף

---

מהמזים אותן. וכבר העידו אלפרא ואבו זיד ואחרים ששמעו קצת הערבים מהמזים במקום שאין שם באמת שום המזה וקצתם אינם מהמזים במקום שהדין נותן להמז (לסאן אלערב שער ההמזה). וכמו כן נחלקו חכמיהם במקום שתתקבצנה המזתים יחד, שקצתם מאמתים הראשנה ומקלים השניה וקצתם להפך. והקלה זו של ההמזה התקדמה עוד יותר בלשון הערבית ההמונית, בפרט בסופי ההברות, ובמקום יַאְמֻר יאמרו יָאמֻר, במקום יַאְכֻּל יאמרו יָאכֻּל, וכמו כן במקום רַאְשׁ יאמרו רָאשׁ, שהוא בעברית ראֹשׁ. וכן נהפכו גם בלשון ערבי' ההמונית פעלים בעלי המזה בסוף, ר"ל פעלי ל"א, לפעלי ל"י: קַרַי במקום קַרַא, קַרַיְת במקום קַרַאְת, יִקְרַי במקום יַקְרַא, ממש כמו בעברית. בארמית ועוד יותר באשורית הקלת ההמזה לנח נסתר להתנועה שלפניה נוהגת בכל מקום כמעט. בעברית הישנה כבר נתגלתה נטיה זו, אבל, כמו שנראה מהמשלים המובאים בפנים, עוד נשארה ההמזה בתקפה לפני קצת אותיות, אפילו בסוף הברה. —
[1]) במסרת בראש' מב כד על וַיֶּאְסֹר אתו לעיניהם נמסר לית רפי, ור"ל שכל שאר ויאסר הוא דגוש, ר"ל האלף בשוא פשוט (מ"ש שם). — [2]) כן בפרוש תזקוני ומ"ש. — [3]) כך ברוב הספרים, וכן העיד רד"ק, אך במקצת ספרים נקוד אחר. — [1]) בקצת כ"י תאומם. — [2]) כך בכל הספ'. ויש מגיהים הגהות במקום

# מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

## הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

# שער האלף

𐤀 א

**א** אות הראשונה[1]) באלף־בית העברית, ושמה אַלֶף, עין זה, ומ"ר אַאִים: מפני שהם עושים היהין תתין ועיינין אאין (ספרא, וירוש' ברכות ג ז).

האות א היא סימן להיותר רפה בקולות ההברה המתהוה בדחיפת האויר בנשימה בעברו דרך הגרון ובסגירה פתאמית של בית הבליעה במקום היותר רחוק בגרון. קול הברה זו, אעפ"י שהוא רפה, יוצא במבטא ונשמע לאזן לא בלבד בתחלת הבְרה, כשהיא מונעת בתנועה, אלא גם בסוף הברה מרכבת, והוא סוגר אותה כשאר קולות ההברה, והוברים יַא־דִיר כמו יַר־כִּיב, בְּא־שׁוֹ כמו קְד־שׁוֹ. והאות א שהיא סימן לחברה גרונית זו היא מפיק אלף[2]), וקצת מדקדקים קדמונים קראוה המזה[3]), כמו בערבית. אך מפני שבשביל רפיון קול הברה זו כבד להוציאה במבטא שתהיה נשמעת ומוחשית, בפרט בסוף ההברה, חדלו העברים עוד בזמן קדום מהפיק אותה[4]) בכל מקום במלה שהיתה קודם

---

[1]) מקום האותיות באלף בית נראה מקצת מזמורי תהל' ופרש' איכה, שהפסוקים סדורים על סדר א"ב, וכמו כן לפי ערך המספרי שלהן. — [2]) על טיבה זה של האלף כבר העיר אבי הדקדוק העברי ר"י חיוג, אמר וז"ל: אלף אשר באל תאטר ויאסר את רכבו שהיא בשבא נחה לא הונעה באחד מהמלכים והיא נראית ומוטעמת מוצאה מן הגרגרת קרוב להריאה (ר"י חיוג, אותי' הנוח, תרג' רמ"ג). — [3]) אמר ר"י בן גנאח וז"ל: שהאלף על שני דרכים האחד מהם תהיה האלף בו נראית מוחשת כמו אלף אמר ואלף אכל ואלף אל תאטר וכו' וכללו של דבר כל אלף שהיא נראית ראיה מבוארת תהיה נחה או נעה באיזה תנועה תהיה, והיא נקראת המזה וכו' והאלף הנקראת המזה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וכו' והאלף מרחפת באויר שמה. עכ"ל. — [4]) גם בדבר זה הנה הלשון העברית תופסת המקום האמצעי בין הענף הדרומי ובין הענף הצפוני של הלשון השֵמית. הלשון הערבית שמרה גם בזה את טבע הלשון השמית הקדומה בטהרתה, ותהמזה של האלף נהוגה בה עוד בכל תקפה, והערבים מהמזים את האלף גם בסגירת הברה באופן מוחשי ונשמע היטב לאזן. ומכל מקום, גם בה התחלה המזותה של האלף להמחות קצת עוד בזמן קדום. וכבר העיד אבו זיד שאנשי הג'ז עוד בימי מחמד חדלו להמז את האלף במקום ששאר הערבים עוד מהמזים אותה גם כיום הזה. וכבר נחלקו חכמיהם בקצת אלפים, שקצתם מהמְזים אותן וקצתם אינם

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

רמ"ק, רבי משה קורדוביירו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

## ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

## ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

בהוצאת ההדפסה משתתפות החברות הללו: **Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums; Hilfsverein der Deutschen Juden; Zunz-Stiftung; Zionistische Vereinigung.**

חברי „הועד להוצאת מלון בן יהודה" הם האדונים:
**Prof. Dr. M. Philippson; Dr. Paul Nathan; Prof. Dr. O. Warburg.**

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

## נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

## ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

## ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

## פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

## צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

## ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

## ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאגארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת,
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

**ג.**

גא', גאון, — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

**ד.**

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

**ה.**

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

**ו.**

ויקר', ויקרא.

**ז.**

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

**ח.**

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

**ט.**

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

**י.**

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

**כ.**

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

**ל.**

לד"א, לדוד אוו.

**מ.**

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

# הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁑ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

## לוח מקצת ראשי תבות

**א.**

א"א, ארך אנפין.

אב', מסכת אבות.

א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג' המוס', אגרת המוסר.

אדו"מ, אהבת דוד ומיכל.

אדר"נ, אבות דרבי נתן.

אהל', אהלות.

אה"ע, אבן העזר.

אה"צ, אהבת ציון.

או"א, אמת ואמונה.

או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות

או"ז, אור זרוע.

או"ח, אורח חיים.

אולסה', אולסהויזן.

או"נ, אוצר נחמד.

אוצה"ח, אוצר החיים.

אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.

אוצ"ט, אוצר טוב.

אורח' צד', אורחות צדק.

איו', איוב.

איכ', איכה.

איל' אהב', אילת אהבים.

אי"ש, איש שלום (Friedman).

אמו"ר, אמונה רמה.

אמשד', אמשטרדם.

א"ס, אין סוף.

אסת', אסתר.

אעפי"כ, אף על פי כן.

א"ק, אדם קדמון.

ארנ' מוס, ארנולד . . .

**ב.**

באה"ג, באר הגולה.

באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).

בארמ', בארמית.

ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול

בד"ה, בדבור המתחיל.

בוקשד', בוקשדורף.

ב"ז, בן זאב.

בחי"ע, בחינת עולם.

לכבוד

הנדיב הגדול, חובב ציון ותומך הישוב

# ברון אדמונד די רותשלד

ברגשי כבוד והכרת טובה

**המחבר**

# מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

## הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה׃ וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרך שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש  מ ל י ם, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

**אליעזר בן־יהודה**
**ירושלמי**

כרך ראשון

**ירושלם—ברלין**

אתת״ם לחרבן

# מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

## הישנה והחדשה

כרך ראשון

# THESAURUS
# TOTIUS HEBRAITATIS

## ET VETERIS ET RECENTIORIS


AUCTORE

**ELIESER BEN IEHUDA**

HIEROSOLYMITANO


VOL. I


SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM

IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHEIDTI

# Gesamtwörterbuch
der
## alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

---

# Dictionnaire complet
de la
## Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Eliézér Ben Yehouda
à Jérusalem

Paris
H. Le Soudier

Berlin-Schöneberg
Librairie Langenscheidt
(Prof. G. Langenscheidt)

Bruxelles
Misch & Thron

---

# A Complete Dictionary
of
## Ancient and Modern Hebrew,
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

London WC.
H. Grevel & Co.

New York
The International News Company

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

D01341020B
DUKE LSC